

LÜĞƏT VƏ ENSİKLOPEDIYALAR

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI

NƏSİMİ ADINA DİLÇİLİK İNSTİTUTU

AZƏRBAYCAN

DİLİNİN İZAHLI

LÜĞƏTİ

DÖRD CİLDƏ

EƏFGHXİJK

Cild

ŞƏRQ-QƏRB

BAKI 2006

Bu kitab “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” I cild (Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1966), II cild (Bakı, Elm, 1980), III cild (Bakı, Elm, 1983) və IV cild (Bakı, Elm, 1987) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Əliheydər Orucovun
rəhbərliyi və ümumi redaktəsi ilə

Tərtibçilər:

Əliheydər Orucov, Bəhrüz Abdullayev, Nərgiz Rəhimzadə

Nəşrə hazırlayanı, təkmilləşdirəni və redaktoru:
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
filologiya elmləri doktoru, professor
Ağamusa Axundov

494.36131-dc21

AZE

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. II cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 792 səh.

ISBN10 9952-34-024-9

ISBN13 978-9952-34-024-2

© “ŞƏRQ-QƏRB”, 2006

Ee

E¹ Azərbaycan əlifbasının altıncı hərfi və bu hərfle işarə olunan saitın adı.

E² *nida* Etiraz, narazılıq bildirir (adətən, uzadılaraq deyilir). *E, yenə gəldin! E, bu sözü yenə təkrarladın!*

EBONÍT [*yun.*] *tex.* Müxtəlif maddələrin hazırlanmasında geniş tətbiq olunan və elektrotexnikada izolyasiya materialı kimi istifadə edilən vulkanizə edilmiş rezin qatışıqlarından alınan bərk maddə. // Ebonitdən qayırılmış. *Ebonit borucuq.*

ECAZ *is.* [*ər.*] 1. *klas.* Möcüzə, misli görünməmiş şey, xariqə. [ikinci köndli:] *Minası demə! Onun işi ecazdır, ecaz!* Ə.Haqqverdiyev. *Dünyada sənətin yeddi ecazından biri olan "Tac Mahal" məqbərəsi də buradadır.* M.İbrahimov. *Ecazlar yaradır, hünər göstərir; Ona bu qüdrəti Vətən, el verir.* M.Rahim.

2. *köhn.* Nitqdə fəsahtlı olma.

ECAZKAR *sif.* [*ər.* *ecaz* və *fars.* ...*kar*] Xariqüladə, möcüzələr yaradan, hər kəsi heyrətə salan. ..[Kərim xanın] *səğlam vücudu ecazkar bir surətdə öz həyat qüvvəsini göstərirdi.* M.İbrahimov. *Bu daxili həyəcan, ecazkar bir qüdrətlə bütün şagirdləri .. ürək-dən tərpedir və bütün gücü ilə tutub silkələyirdi.* S.Rəhimov. *Aradan uzun, .. xeyli uzun illər keçmişdir. Lakin sənətin o ecazkar səsi unudulmamışdır.* İ.Əfəndiyev.

EDADI [*ər.*]: **edadi məktəb** – 1917-ci il aprel inqilabından sonra ibtidai və rüşdiyyə məktəblərindən sonra gələn və şagirdləri ali məktəbə hazırlayan məktəbin köhnə adı. [Rzaqulu xan:] *24 sinlərinə qədər Fransanın ibtidai və edadi məktəblərində hazırlanırdıqdan sonra məşhur Şarbon darülfünununa daxil olmuşdu.* M.S.Ordubadı. *Bu və ya başqa maneələrə baxmayaraq, edadi məktəbə girməyimiz üçün təlaş edən elm dostları bizi realni məktəbinə imtahan verməyə gətirdilər.* T.Ş.Simurq.

EDADİYYƏ [*ər.*]: **edadiyyə məktəbi** – bax **edadi**. *Mirzə Səfərin iki oğlu edadiyyə məktəbinin beşinci sinfində oxuyurdu.* Ə.Haqqverdiyev.

EDAM *is.* [*ər.*] Yüksək məhkəmə cəzası üsulu olaraq öldürmə; ölüm cəzası, dar ağacından asma. *Edam cəzası. – Qətibənin Fəxrəddinə qarşı hazırladığı sui-qəsd və Gözəlin oğlanlarının edamı üçün etdiyi təşəbbüslər Atabəy Məhəmməd üçün əvvəldən axıra qədər məlum idi.* M.S.Ordubadı. □ **Edam etmək** – yüksək cəza olaraq öldürmək, yox etmək, ölüm cəzasını yerinə yetirmək. [Vəzir Keykavusa:] *Bəli, hərəmdir, əvət, edam etməsəniz; Müztərib olacaq bundan ölkəmiz.* H.Cavid. **Edam olunmaq (edilmək)** – yüksək cəza olaraq öldürülmək, yox edilmək.

EDİ məh. bax **ağğ²**. □ **Edi demək (çəkmək)** – bax **ediləmək**.

EDİCİ *is.* *məh. köhn.* Yasxanada ağı deyən; ağıçı. – *Dün o da bir şübhəli kəslə danışıb. – Kim deyirdi? – Edici Xansənəm arvadın əri.* M.Ə.Sabir.

...**edici** Bəzi sözlərə qoşularaq, mürəkkəb sifətlər əmələ gətirir; məs.: təsiredici, emaledici, rahatedici, həlledici.

EDİLƏMƏK *f.* *məh.* Edi demək, ağı demək, ağız açmaq.

EDİLƏSMƏ “Ediləsmək” dən *f.is.*

EDİLƏSMƏK *qarş. məh. köhn.* Ağız-ağıza verib edi söyləmək, ağı demək.

EDİLMƏ “Edilmək” dən *f.is.*

EDİLMƏK “Etmək” dən *məch.* *Güllələr atılır, hədələr edilir, amma yaxın gəlməyə cürət edən bir adam görünmürdü.* Mir Cəlal.

EDİLMİŞ *f.sif.* Yerinə yetirilmiş, əmələ gətirilmiş, görülmüş. *Edilmiş cinayət.*

EDİŞ *is.* Etmək işi, etmə. *Onu təqib edişim hər halda münasib bir hərəkət deyildi.* S.Hüseyn.

EFFÉKT [*lat.*] 1. Təsir, nəticə. [Hüseyn:] *İndi görürsənmi, heyvanı necə boğmaq lazımdır ki, effekt olsun?* Ə.Haqqverdiyev.

2. Hər hansı hərəkətin, fəaliyyətin və ya səbəbin nəticəsi. *İqtisadi effekt. İstehsalat effekti.*

EFFEKTİVLİK *is.* Təsirlilik, təsir bağışlama qabiliyyəti, dərəcəsi. *Tamaşanın effektivliyi. // Nəticə, nəticəlilik. Tədbirin effektivliyi. Əmək məhsuldarlığının effektivliyi.*

EFFEKTİLİ *sif.* 1. Təsirli, güclü təsir, effekt bağışlayan, effekt yaradan. *Xüsusən finalda bol meyvəli alma ağaclarının bir-birinin*

dalınca səhnəyə doğru enməsi əsərin məzmunu ilə həməhəng və effektivdir. M.Arif.

2. Lazımı nəticə verən, istənilən nəticəni verən. *Atom enerjisindən xalq təsərrüfatının bir sıra sahələrində də (xüsusən biologiya ilə əlaqədar) çox ucuz və effektiv təsiri olan atomun bölünməsi məhsulları şəklində geniş istifadə edilməkdədir.* A.Qarayev.

EFİR [yun.] 1. Qədim yunanların təsəvvürünə: havanın ən yuxarı, sadə, təmiz və şəffaf təbəqəsi.

2. Dünyanı əhatə edən hava, radiodalğalarının yayıldığı fəza. *Efir iclas salonunun təntənəli səsinə xəbər verdi.* Ə.Vəliyev. *Efir-də qarışıb səslər səslərə; Yalanlar titrəyir; Əsir havada.* B.Vahabzadə.

3. Keçmişdə təsəvvür edildiyinə görə, havadan daha xəfif olub, fəzanı dolduran işıq, hərərət, elektrik və s.-nin yayılması üçün vasitə olan axıcı cisim, maddə.

4. kim. Xarakter iyi olan rəngsiz uçucu maddə, üzvi birləşmə (təbəbətə, ətriyat istehsalında, texnikada işlənir). *Efir iyi.*

♦ **Efir yağı** – bəzi bitkilərin tərkibində olan xoşiyli uçucu yağlı maye (sənayenin bəzi sahələrində və təbəbətə işlənir).

EFİRLİ *sif.* Tərkibində efir olan. *Efirli maddələr.* *Efirli bitkilər.* *Efirli dərman.*

EH nida. 1. Kədər, təəssüf, ümidsizlik, həsrət kimi hissləri ifadə edir. [Şərəfnisə:] *Eh, heç vaxt deyə bilmənəm ki, nədən ötrü ağlayırdım.* M.F.Axundzadə. ..[Kərim baba:] *çiyinlərini silkələyərkək: – Eh! Adam qocalanda belə sözləri çox eşidər.* A.Şaiq. [Bəşirli] *indisə güzgiyə baxa-baxa dərindən köksünü ötürüb dedi: – Eh, qocaldıq..* Ə.Vəliyev.

2. Etinasızlıq, etiraz bildirir. *İndi müsəlman qardaş da bu cür sözləri eşidəndə, dinnməz-söyləməz qəzeti bükür, qoyur kənara və “eh” deyib durur, gedir işinə.* C.Məmmədquluzadə. *Eh, bilsən də, bilməsən də eyniyik; Mənə qalsa, biz ayrılan deyilik.* Ə.Cavad.

EHKAM *is.* [ər. “höküm” söz. cəmi] 1. Hər hansı bir nəzəriyyənin (əsasən dini nəzəriyyənin) əsas qanunu. *İslam dininin ehkamları.* – *Peymani-fərhəngin ehkamından hər gün nədimlər padşaha oxurdular.* M.F.Axundzadə. *O kəs ki “Cameyi-Abbas”*

kitabında dərc olunan həmin şəriət ehkamından xəbərdar deyil, o kəs bu yazılan mətləbi layiqincə başa düşməyəcək. C.Məmmədquluzadə. [Hacı:] *Cəmi millətlər ayulub islam dininin mübarək ehkamlarından faydalanırlar.* Mir Cəlal.

2. Bütün tarixi şəraitlər və dövrlər üçün dəyişilməz və inkaredilməz həqiqət kimi qəbul edilən qanun. *Müstəbid zülmünü doğrultmaq üçün; Ehkamlar yaratdı, bütlər yaratdı.* B.Vahabzadə.

EHKAMPƏRƏST *sif.* [ər. ehkam və fars. ...pərəst] Qeyri-tənqidi düşüncəyə, hər şeyi ehkam kimi qəbul edən.

EHKAMPƏRƏSTLİK *is.* Qeyri-tənqidi düşüncəyə, hər şeyi ehkam kimi qəbul etmə.

EHMAL [ər.] 1. *zərf* Yavaş-yavaşca, sakit, asta, üsullu. *Qapını ehmal açmaq. Sözü ehmal demək.* – *Bir para söz də deyir ehmal kişi! Ağzıdualı, qoca baqqal kişi!* M.Ə.Sabir. *Novruzəli kağızı ehmal qoydu qoynuna..* C.Məmmədquluzadə. *Başını yavaşca qovzayıb yan-yörəmə baxdım. Heyvan sümüyündən və zibiləndən savayı bir şey görmədim. Ehmal qalxıb, Allahu çağıraca-çağıra süründüm lağımə doğru.* Çəmənözəminli.

2. *is. klas.* Aldırmama, əhəmiyyət verməmə, fikir verməmə, etina etməmə, etinasızlıq, başısoyuqluq. *Tez çəkməzsən çəfa tiğın məni öldürməyə; Öldürər axir məni bir gün bu ehmalın sənin.* Füzuli. *Vüsali-yar biəğyar, məclis xali, mey hazır; Nədir ehmalə bais, saqiya, öldüm, aman, doldur!* S.Ə.Şirvani. □ **Ehmal etmək (eləmək)** – fikir verməmək, əhəmiyyət verməmək, etina etməmək, aldırmamaq, başısoyuqluq göstərmək. *..Əgər bir kəs cüzvi ehmal eləsə, başını və qolunu xurd edərlər.* M.F.Axundzadə. *Bağa doğru get, eyləmə ehmal; Oğrunu tap o yerdə, bökünü al.* M.Ə.Sabir.

ehmal-ehmal *zərf* Yavaş-yavaş, asta-asta, ağır-ağır; səs, gurultu salmadan. *Ehmal-ehmal danışmaq. Ehmal-ehmal yerimək.* – [Salman] *salam verib ocağın qurağında balaca döşəkcənin üstündə oturdu, ehmal-ehmal hiqqıldamağa başladı.* Ə.Vəliyev. *Bağır kimisə hürküdəcəyindən qorxurmuş təkin pilləkəni ehmal-ehmal qalxdı və qapının ağzında ayaq saxladı.* İ.Məlikzadə.

EHMALCA bax **ehmallıca**. *Ehmalca ayağa qalxmaq. Ehmalca gülmək.* – Sözü lazımdır *ehmalca demək*, “*pişiyim-pişi-yimnən*” demək.. C.Məmmədquluzadə. *Ana ehmalca uşağı qucağına aldı.* M.Hüseyn. *Bir az sonra dizinin üstündə huşa getdiyini gördükdə Zeynəb [Mayanı] ehmalca yerinə uzatdı.* M.İbrahimov.

EHMALDAN *zərif* Yavaşdan, astadan, yavaş, asta, üsulluca. *Ehmaldan danışmaq.* – *Bəhrəm məktubu büküb gərəksiz bir vəsiqə kimi kitabların üstünə tulladı və çox ehmaldan dilləndi.* Ə.Vəliyev.

EHMALLI bax **ehmal** 1-ci mənada. *Ehmallı tərpnəmək. Ehmallı gəlmək. Şeyləri ehmallı düşürmək.* – *O, daşıqçılara yüklərin ehmallı düşürülməsini tapşırırdı.* S.Rəhimov. *Sıralarda oturan sakit, top kimi sağlam kənd çocuqları müəllimlərinin xasiyyətinə alışmışdılar. Ona görə də çox zaman ehmallı gəlib, ehmallıca gedərdilər.* Mir Cəlal. *Qızılgül açıldı, uzadıb əl, dər! İncitmə yarpağı, ehmallı gəl, dər!* M.Rahim.

EHMALLICA *zərif* Sakitcə, astadan, yavaş-yavaş, ehtiyatla, üsulla. *Ehmallıca çıxıb getmək. Ehmallıca qapını döymək.* – *At sahibi ilə ev sahibi çuvalları atın üstündən ehmallıca alıb apardılar və sonra atı içəri çəkib qapını bağladılar.* Ə.Haqqverdiyev. *Rüstəm bəy diksindi, qolunu ehmallıca xanınun qolundan xilas etdi.* Çəmənözminli. *Ağaclar yetişmiş sarı, dolu, sulu, şirin armudu ehmallıca yerə buraxır.* Mir Cəlal.

EHMALLIQ, EHMALLILIQ *is.* Sakitlik, yavaşlıq, üsulluluq, ehtiyatlılıq. *.[Salman kişinin] üslubunda kənd sakitliyi və ehmallılığı hakimdir.* Mir Cəlal.

EHMALSIZ *zərif* Ehtiyatsız, ehtiyat gözlemədən, üsulsuz. *Müqim bəy əlinin içi kimi bildirdi ki, ehmalsız tərpnəyib, deyinə-deyinə yuxuya gedən Zərrintac xanımı oyatsa, araya qan düşəcəkdir.* S.Rəhimov.

EHMALSIZLIQ *is.* Ehtiyatsızlıq, ehtiyat gözleməmə, üsulsuzluq.

EHRAM¹ *is.* [ər.] Qədim Misirdə: fironların nəhəng məqbərəsi, sərđabəsi; piramida.

EHRAM² *is.* [ər.] 1. *din.* Hacılıq ziyarətinə gələnlərin Məkkəyə daxil olmaları və tələb

olunan gerimə bürünmə mərasimi. *. Səfayıkuyinə ehram bağlayan aşiq; Yeri var etməsə, ey şux, Kəbə içrə məqam.* S.Ə.Şirvani. // Ərəblərin büründükləri böyük ağ parça.

2. Bədəni qurutmaq üçün, xovlu böyük dəsmal.

EHSAN *is.* [ər.] 1. *din.* Ölmüş adamın adına, xatirəsinə verilən yemək; xeyrat. *Ehsan vermək.* – *Rəsul atasını layiqincə dəfn etdikdən sonra başladı ehsan verməyə. “Aşiq Qərib”. Vəqta ki qopur bir evdə mətəm; Təşkil edilir büsati-ehsan.* M.Ə.Sabir. *Bu yeddi günün ərzində plov qurşağa çıxdı; şəhərin hamı molları, boynuyogunları, arvadları, uşaqları hər gün ehsanda cəm olurdular.* Ə.Haqqverdiyev.

2. Savab məqsədi ilə bir şey (pul, yemək və s.) vermə. *İbrahimin anası, Hatəm, bir də Mələkəxatın o gecə səhərə kimi şadınalıq elədilər. Bütün fağır-fuqaraya ehsan verildi.* (Nağıl). // Ehsan olaraq verilən, bağışlanan şey; bəxşis, sədəqə. *Şərqdə hər cümə axşamı məhbuslara ehsan gətirmək adət idi.* M.S.Ordubadı. [Fərhad bəyin] *heç ağına gəlməyirdi ki, Mirzə Möhsün kimi bir müəllim onun ehsanı olan taxıl-dəni rədd etsin.* Qantəmir.

3. *klas.* Lütf, mərhəmət, yaxşılıq. *Yar cövr etməz mana, əğyar təlim etmədən; Bil-lah, əğyar eləyən ehsanı yar etməz mana.* Füzuli. *Bu Xətayi xəstənin vergil muradın, ya ilah; Kim mənə lütf eylə ehsan, səndən özgə kimsə yox.* Xətayi.

EHSANÇI *is.* Savab məqsədi ilə ehsan verən, ehsan edən adam. *Müdür ehsançı və səxavətli qadınla həddindən artıq maraqlanırdı.* M.S.Ordubadı.

EHSAS *is.* [ər.] *kit.* Duyma, hiss etmə; duyğu, hiss. *Ehsas etmək (duymaq).* – *Gözlərim bu qədər cinayəti görməkdən, beynim isə ehsas etmək və duymaqdan yorulmuşdu.* M.S.Ordubadı.

EHSASAT *is.* [ər. “ehsas” söz. cəmi] *kit.* Hisslər, duyğular. *XVI əsrdə Azərbaycan dili hər cür fəlsəfi fikirləri və dərin ehsasatı ifadə edəcək yüksəkliyə qalxmışdı.* M.İbrahimov. *“Könüldə fırtına” (şeyrlər kitabı) pis ehsasat yaradır.* Ə.Vəliyev.

EHTİKAR *is.* [ər.] Mal, ərzaq və s.-ni ucuz qiymətə alıb sonradan baha qiymətlə satma işi. “*Taxıl, taxıl*” *deyib də, çox çıxırma zəngəzurlu tək; Bəyin, xanın, xanın, bəyin əlində ehtikarı gör.* M.Ə.Sabir. *Novruz bəy özünün ehtikarındaki müvəffəqiyyətlərini xatırlayırdı.* S.Hüseyn. // Qanunsuz olaraq mal alıb varlanmaq məqsədi ilə onu baha qiymətə satma; alver. *Ərzaq malları ilə ehtikar. Ehtikar üstündə məhkəməyə cəlb edilmək.*

EHTİKARÇI *is.* Ehtikarla məşğul olan adam (bax **ehtikar**). *Bəhayi dininə sadıq olanlar isə əksəriyyətlə böyük-küçük tacir, ehtikarçı, dükançılardır.* M.S.Ordubadı. // Qanunsuz olaraq mal alıb varlanmaq məqsədi ilə onu baha qiymətlə satmaqla məşğul olan adam; alverçi.

EHTİKARÇILIQ *is.* Ehtikarla məşğul olma, möhtəklik etmə; alverçilik.

EHTİMAL *is.* [ər.] 1. Bir şeyin ola bilməsi, baş verə bilməsi, mümkünlüyü. *Onun bu gün gəlməyinə ehtimal azdır. – Natəvandır ol, bu təklifə yoxdur ehtimal.* Füzuli. *Əziz balalar!.. Həmin bağlı otaqda 30-40 nəfər adam bir neçə vaxt davam edərsə, axırda bəzi azarlara mübtəla olub həlak olmaqlarına ehtimal var.* N.Nərimanov.

2. Ara söz mənasında (çox vaxt “ki” bağlayıcısı ilə) – ola bilsin ki, yəqin ki, mümkündür. *Mən sizi 6-7 ay əvvəl, bir kişi ilə bərabər gəzən görədim..* [O] *gözlərinə qara rəngli bir gözlük taxırdı. Ehtimal ki, gözləri görməyirdi.* S.Hüseyn. [Aydəmir:] *..Fəqət, ehtimal ki, mən atdığım dəymişdir..* C.Cabbarlı. *Ehtimal ki, o körpə heyvan balaca müsahibinin, onu yemləyib bəsləmək istəyən Baharın gəlməyini güman edib sevinmişdi.* Mir Cəlal.

3. Güman, təxmin, təsəvvür, fərziyyə. *Fələkət zamanı ən kiçik bir ehtimal belə, insanın xəyalında min ümid oyadır.* M.İbrahimov.

□ **Ehtimal etmək** – mümkün hesab etmək, zənn etmək, güman etmək, təsəvvür etmək.

◇ **Ehtimal nəzəriyyəsi** – riyaziyyatın külli miqdarda təsadüfi hadisələrin qarşılıqlı təsirinə əsaslanan qanunauyğunluqlarını öyrənən şöbəsi. *Təsadüfi hadisələrin ehtimallarını öyrənən elmə ehtimal nəzəriyyəsi deyilir.* Z.Xəlilov. **Hər (bir) ehtimala**

qarşı (görə) – mümkün ola biləcək, baş verə biləcək hadisəni, vəziyyəti və s.-ni nəzərə alaraq göz önündə tutmaq. *Küçəyə çıxmaq lazım gəlirdi. Buna görə də hər ehtimala qarşı tədbir görmək lazım idi.* M.S.Ordubadı.

EHTİMAM *is.* [ər.] köhn. Söylə çalışma, söy göstərmə.

EHTİRAQ *is.* 1. Alışma, tutuşma.

2. Bir söyyarənin Günəşə yaxınlaşması, Günəşlə bir bürcdə olması.

EHTİRAM *is.* [ər.] Dərin hörmət, sayğı. *..Qasım əminin kənddə artıq ehtiramı vardı. Ə.Haqqverdiyev. Kazım kişi bu ehtirama görə razılıq elədi və yenə fikrində durub dedi ki, öz işimdə qalmaq istəyirəm.* Mir Cəlal. *Ailədəki bu qarşılıqlı ehtiram indi artıq ənənə və etiqad halına gəlmişdi.* M.Hüseyn. □ **Ehtiram etmək (eləmək, göstərmək, qılmaq, saxlamaq)** – hörmət etmək, sayğı göstərmək. [Gülzar:] *Xudaya, ata-anaya ehtiram edib sevməyi övlada vacib etmişən. S.S.Axundov. Səlim ona əri Zeynalдан daha artıq ehtiram göstərmiş, izzəti-nəfsini müdafiə etmişdi.* S.Hüseyn. **Ehtiram sahibi** – hörmətli sayılan, hörmət edilən, nüfuzlu adam. *..Konsul kimi mütəşəxxis və ehtiram sahiblərindən ehtiyat etmək, hər halda, lazımdır.* C.Məmmədquluzadə. **Ehtirama layiq** – hörmət edilməli, hörmət edilməyə layiq. [Zeynal:] *Mehriban munis bir ana olmaq həsəbi ilə ehtirama layiq bir qadındır..* S.Hüseyn.

EHTİRAMƏN [ər.] *klas.* Ehtiramla, hörmətlə. *Ehtiramən səni hər gündə ziyarət edərdəm.* M.Ə.Sabir.

EHTİRAMLA *zərf* Hörmətlə, hörmət və nəzakət qaydalarını gözləyərək. *Dilbər, ehtiramla, mərhəmət ilə; Yanıma gəldiyin yadıma düşdü. Aşıq Dilqəm. İçəri daxil olcaq Dəmirov .. ehtiramla başını əydi və salam verdi.* S.Rəhimov. □ **Kamali-ehtramla** – hörmət və nəzakət qaydalarına riayət edərək, böyük hörmətlə. *Kamali-ehtramla qarşılamaq. Kamali-ehtramla müraciət etmək.*

EHTİRAMLI *sif.* 1. Hörmət göstərən, hörmətçil, mərifətli, nəzakətli, qanacaqlı. *Ehtiramli adam.*

2. Hörmətli.

EHTİRAMSIZ *sif.* Hörmət və nəzakət qaydalarını gözləməyən, hörmət göstərməyən, nəzakətsiz, ədəbsiz, mərifətsiz.

EHTİRAMSIZLIQ *is.* Hörmətsizlik, mərifətsizlik, ədəbsizlik, nəzakətsizlik. *Ehtiramsızlıq etmək. Ehtiramsızlıq göstərmək.* – *Hər halda özgələrin rəy və təsvirinə qarşı bu ehtiramsızlığı mən heç vaxt özümə layiq bilməzdim...* Ü.Hacıbəyov.

EHTİRAS *is.* [ər.] 1. Ağlım çətinliklə idarə edə bildiyi hiss. *Ehtirasını saxlamaq.* – [Xəlifə:] *Səndə var coşqun ehtiras alovu; Yaxar ataşlərin sönük bir evi.* H.Cavid. *Sübhənverdizadə düşünür, getdikcə hərisliyi artır, gözlərində ehtiras qığılcımı çırtıldaırdı.* S.Rəhimov. *Yazıcı iki gəncin məhəbbətini də şüurlu və sadə bir məhəbbət kimi verir. Bu məhəbbət ehtirasa deyil, iki düşüncəli gəncin bir-birinə tam şüurlu münasibətinə əsaslanır.* M.Arif. // Coşqunluq, ruh yüksəkliyi, vəcd, həyəcan. *Bədi-ruhi təsir cəhətindən .. "Çargah" – həyəcan və ehtiras, "Bayatı-şiraz" – qəmginlik, "Humayun" isə "Şüştər"ə nisbətən daha dərin bir kədər hissi oyadır.* Ü.Hacıbəyov. [Südəbənin] *qapqara gözləri yenə şam kimi yandı. Bir ehtiras alovu ilə işıqlandı.* M.İbrahimov.

2. Şiddətli arzu, eşq, həvəs, şövq, meyil. [Afət:] *Bədənim yandırır öz libasını; Dər-yalar söndürməz ehtirasımı.* M.Rahim.

3. Şəhvət, hərislik, düşkünlük, təəşşüq. [Şeyx Kəbir:] *Alçalır, ruhun alçalır... Ancaq; Səni alçaldan ehtiras olacaq.* H.Cavid. *..Mərcan bəy öz alçaq ehtiraslarını tərk edə bilmir, bəlkə həmin ehtiraslara azad imkanlar axtarır.* Ə.Sultanlı.

EHTİRASLA *zərf.* 1. Coşqunluqla, eşqlə, həyəcanla. *Şamxal ələ keçirdiyi ovu yırtıcı bir ehtirasla parçalamaq fikrində deyildi.* İ.Şıxlı.

2. Hərisliklə, qızğınliqla. *Maya zərif qollarını açıb məhəbbət və ehtirasla Qaraşın boynuna sarıldı.* M.İbrahimov.

EHTİRASLI *sif.* 1. Coşqun, həyəcanlı. *Ehtiraslı nitq. Ehtiraslı mübahisə.* // Bir şeyin dəlicəsinə aludəsi, həvəskarı, vurğunu olan. *Ehtiraslı ovçu. Ehtiraslı oyunçu. Ehtiraslı futbol azarkeşləri.* – *Məmun ehtiraslı mütə-*

liəçi idi. Çox oxuyurdu və gözlərini çox yorurdu. Ə.Məmmədخانlı.

2. Ehtirasla dolu; ehtiras, eşq ifadə edən, həris, düşkün. *Ehtiraslı öpüş.* – *Xan ayaq saxlayıb ehtiraslı baxışla* [Tutubəyimi] *süzdü. Çəmənzəminli.*

EHTİRASSIZ *sif.* və *zərf* Həvəssiz, həərətsiz, şövqsüz. *Ehtirassız adam. Ehtirassız danışmaq.*

EHTİŞAM *is.* [ər.] *tənt.* Gözqamaşdırıcı təmtəraq, dəbdəbə, cəlal, özəmət. *Ey ehtişami-milləti talan olan çocuq! Ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan çocuq!* M.Ə.Sabir. *Sönmədi ondakı əski ehtişam; Ürəklə girişdi yeni xidmətə.* M.Müşfiq.

EHTİŞAMLA *zərf* Ehtişamlı bir surətdə, özəmətlə, möhtəşəm. *Qoca Qafqaz yaranandan yaşamışdır ehtişamla.* M.Rahim.

EHTİŞAMLI *sif.* Əzəmətli, dəbdəbəli, təntənəli, çox möhtəşəm. *Ehtişamlı saray. Ehtişamlı ziyafət.*

EHTİVA [ər.]: **ehtiva etmək** *kit.* – içinə almaq, daxilində olmaq, tərkibində yerləşmək, əhatə etmək, qavramaq. [Eyvaz:] *Bu məhəbbətin elə böyük bir anı idi ki, insan öz diqqət və nəcibliyi ilə bütün dünyanı ehtiva etmək istəyir.* İ.Əfəndiyev.

EHTİYAC *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir şeyə olan və onsuz keçinmək mümkün olmayan tələbat, gərəklilik, lüzum. *Xassə, ol rus elminə talib; Onlara ehtiyacımız çoxdur; Bilməsək dil, ilacımız yoxdur.* S.Ə.Şirvani. *Poçt yolu ilə gəlib-gedənlərin hər ehtiyaclarını Rəhim bəy kəmaliməmmuniyyətlə rəf edirdi.* Ə.Haqverdiyev.

2. Yoxsulluq, kasıblıq. *Ehtiyac içərisində yaşamaq. Ehtiyac içində böyümək.* – *Bu əğniyələrin üzün görüncə ehtiyacda; Get, ey fəqiri-binəva, kəfən bürün, məzarı gör!* M.Ə.Sabir. *Ehtiyac üzündən özgə qapısında qulluqçuluq edən qız görmədiyi, sevmədiyi dəli bir dövlətliyə satılır.* S.S.Axundov. *Şirəli də başqaları kimi yoxsulluq, ehtiyac içində böyümüşdü.* M.Hüseyn.

EHTİYACSIZ *zərf* Heç bir ehtiyac hiss etmədən, maddi cəhətdən heç bir çətinlik çəkmədən. *Ehtiyacsız yaşamaq.*

EHTİYAT *is.* [ər.] 1. Gələcəkdə lazım olacağı nəzərdə tutulub tədarük edilmiş,

saxlanmış şey; tədarük. *Ərzaq ehtiyatı. Taxıl ehtiyatı. Mal ehtiyatı.* – [Qoca] ..son qonaq ehtiyatı üçün saxladığı böyük şanı kəsib tabaqda buraya gətirmişdi. S.Rəhimov. ..Kənddən çıxıqlarının onuncu günü Səriyyə xala yemək ehtiyatının tükənməyə başladığını hiss etdi. M.İbrahimov. □ **Ehtiyat görmək** – 1) hazırlıq aparmaq, tədarük görmək, hazırlaşmaq (bayram, qonaqlıq, toy və s. münasibəti ilə). *Bəli, Bəxtiyara xəbər yolladılar ki, filan gündə, filan saatda sənə qonağıq, ehtiyatını gör.* (Nağıl); 2) gələcək üçün yığmaq, toplamaq; tədarük etmək (mal, pul və s). *Uzun illər böyük bir etibara malik olan Nemətullayev, çox sakit həyat sürür və gələcək üçün ehtiyat görürdü.* S.Rəhimov.

2. Zərurət, ehtiyac hiss edildikdə istifadə edilən (şey). *Ehtiyat fondu. Ehtiyat qüvvələri. Toxunulmaz ehtiyat.* – *Radio səslənir: – Hüseyin, dön geri; Qalxmışdır ehtiyat təy-yarələri.* M.Rahim. □ **Ehtiyat üçün** – gələcəkə, sonradan görəkli, lazım olacağı ehtimalı ilə, hər bir ehtimala qarşı. *Ehtiyat üçün pul götürmək. Ehtiyat üçün özü ilə adam götürmək.* – Müəllim ehtiyat üçün məktəb xidmətçisi Mahmud əmini də götürdü. B.Talıblı. [Kazım] isə ehtiyat üçün götürdüyü kəndiri çıxarıb böyük çətinliklə Zeynəbin əllərini, ayaqlarını sarıdı. İ.Şıxlı.

3. Hələlik istifadə edilməyən, lakin mövcud olan şeyin miqdarı (çox vaxt cəm şəklində işlənir). *Neft ehtiyatı. Dəmir ehtiyatı. Ölkəmizin tükənməz ehtiyatı.* – *Bir sıra alimlərin apardığı hesaba görə, Yer kürəsinin tərkibində olan tək uran və torinin atom enerjisi neft və daş kömür ehtiyatının enerjiasından 20 dəfə çoxdur.* A.Qarayev.

4. Müharibə vaxtı orduda xidmətə yarayan, hərbi uçotda olan vətəndaşlar. *Ehtiyata buraxmaq. Ehtiyatda olanları orduya çağırmaq.* – *Eldar bir ehtiyat komandiri kimi cəbhəyə getməli oldu.* İ.Əfəndiyev.

5. Təhlükəni nəzərə alaraq, tədbirli, üsullu hərəkət etmə, davranma. *Ehtiyat igidin yaraşığıdır.* (Ata. sözü). *İstədim həcv edirəm bir özgə sayaq; Amma yenə mane oldu ehtiyat.* Q.Zakir. [Bəxtiyar:] *Sarayda başqadır həyat; Bir az gərəkdir ehtiyat.* A.Şaiq.

Qınama qızları, bu ehtiyatdır; Dünyada tez qızan, tez də soyuyar. S.Vurğun. // *Qorxma, çəkinmə.* □ **Ehtiyat etmək (eləmək)** – qorxmaq, çəkinmək, saqınmaq. *Soyuqdan ehtiyat etmək. İşin çətinliyindən ehtiyat etmək.* – *Sərsəri basma qədəm eşq tərqiinə, Füzuli; Ehtiyat eylə ki, qayətə xəstərnək səfərdir.* Füzuli. [Qazı:] *Qızım, sən heç kəsdən ehtiyat etmə, heç kəsin cürəti yoxdur, sənə bir çırtma vursun.* Ə.Haqverdiyev. [Molla Xəlil] *müəllimin əleyhinə danışmaqdan, təbliğat aparmaqdan ehtiyat edirdi.* S.Hüseyn.

◇ **Ehtiyatı əldən buraxmaq** – hər bir ehtimala qarşı tədbir görmək. [Vəzir:] *Siz hər gün burada hazır olarsınız. Hər halda, ehtiyatı əldən buraxmaq olmaz.* Ü.Hacıbəyov.

EHTİYATKAR [ə. ehtiyat və fars. ...kar] bax **ehtiyatlı**.

EHTİYATKARANƏ [ə. ehtiyat və fars. ...karanə] bax **ehtiyatlı**.

EHTİYATKARLIQ bax **ehtiyatlılıq**.

EHTİYATLA zərfl. 1. Qorxa-qorxa, çəkinə-çəkinə, ehtiyat edərək, ehtiyat gözləyərək. *Ehtiyatla danışmaq. Ehtiyatla yerimək.* – *..Çox möminlər var ki, Molla Nəsrəddini ehtiyatla bükür kağıza və bir cavan adam tapıb deyir ki, al bunu, oxu görək, molla nə yazır..* C.Məmmədquluzadə. *Hacı Qulu .. ehtiyatla quyunun yanında uzanıb diqqətlə baxdı.* A.Şaiq.

2. Yavaş, asta, səs salmadan, üsullu(ca), yavaşca. [Molla Xəlil] *çox ehtiyatla müəllimin qapısına gəldi.* S.Hüseyn. [Qaraş] *Mayanı şirin səhər yuxusundan ayıltmaq istəməyərək ehtiyatla geyinib çölə çıxdı.* M.İbrahimov. *Tahirzadə çustlarını geyib kimsəni oymamaq üçün ehtiyatla evdə gəzdi.* Mir Cəlal.

EHTİYATLANMA “Ehtiyatlanmaq” dan *f.is.*

EHTİYATLANMAQ *f.* Ehtiyat etmək, qorxmaq, çəkinmək, ürək eləməmək. [Dərviş:] *..Baxdım gördüm, qoca kişi məndən ehtiyatlanıbdır.* A.Divanbəyovlu. *Mən, doğrusu, ehtiyatlanmağa başladım.* Qəntəmir. [Məmməd Hüseyin] *Cəmilin hökumət pansionuna keçməsi münasibəti ilə öz adının “dəftərə düşməsindən” ehtiyatlanırdı.* Mir Cəlal.

EHTİYATLI *sif.* 1. Öz hərəkətlərində, işində ehtiyat gözləyən, meydana çıxma biləcək hər bir ehtimala qarşı lazımi tədbir görən. – *Məmməd .. ehtiyatlı adam idi.* M.İbrahimov. // *zərf* Ehməllü, üsullu, ehtiyatlı. *Çıxdım küçəyə və ehtiyatlı keçib getdim.* C.Məmmədquluzadə. *Qoy bizə gülməsin nə dost, nə də yad; Ehtiyatlı danış, ehtiyatlı dur!* S.Vurğun. □ **Ehtiyatlı olmaq** – gözlənilən hər bir ehtimala qarşı tədbirli olmaq, üsullu iş görmək, qorxulu bir iş üçün hazır olmaq. *Zaman anı olaraq qarara gəldi ki, ehtiyatlı olmaq lazımdır.* S.Rəhimov. *Axşam ovunda ehtiyatlı olmağı qarara aldım.* M.Rzaquluzadə.

2. Tədarüklü, gələcək üçün ehtiyat saxlayan, tədarük edib saxlayan. *Ehtiyatlı qadın.* *Ehtiyatlı ev.*

EHTİYATLILIQ *is.* Üsulluluq, tədbirlilik, ehtiyat etmə, çəkinmə. *Bir başqası isə ehtiyatlılıq edirdi..* Ə.Əbülhəsən.

EHTİYATSIZ *sif.* 1. Ehtiyat gözləməyən, işin dal-qabağını gözləməyən, qabaqcadan tədbir görməyən, tədbirsiz, üsulsuz. *Ehtiyatsız adam.* – *Bəzən ehtiyatsız, kiçik bir xata; Böyük faciələr yaradır, demək!* S.Vurğun. *..Gürşad yağmur ehtiyatsız yolcuları islanmış cücəyə döndərir.* M.Rzaquluzadə. // *Zərf* mənasında. *Ehtiyatsız iş görmək.* *Ehtiyatsız davranmaq.*

2. Heç bir ehtiyatı, tədarüki olmayan. *Ehtiyatsız ev.* *Ehtiyatsız adam.* – *Buradır yoxluğa gedən yol, bəli; Ehtiyatsız atma qədəm irəli!* Şəhriyar.

EHTİYATSIZLIQ *is.* 1. Ehtiyat gözləməmə, qarşıya çıxma biləcək təhlükəni və s.-ni qabaqcadan nəzərə alıb heç bir tədbir görməmə, üsulsuzluq. *Ehtiyatsızlıq etmək.* – *Gəldiyev .. taxıl tədarüki müvəkkilliyində çalışanda da xamlıq ucundan, ya ehtiyatsızlıqdan, ya da ayrı səbəbdən bir balaca dolaşan kimi olmuşdu.* Mir Cəlal. [Gülsənəm] *ehtiyatsızlıq eləyib, Tahirin məktubunu gözaltı elədiyi qıza oxutmuşdu.* M.Hüseyn. *Ax, bu ehtiyatsızlıq, düşməni saymamaq, onun hiylələrini və birləşmələrini hesaba almamaq komandirin ən böyük nöqsanıdır.* Ə.Vəliyev.

2. Ehtiyatsız hərəkət. *Ehtiyatsızlığa yol vermək.* – *İlan insanları ehtiyatsızlığa sövq*

etmək üçün özünü aciz göstərir. M.S.Ordu-badi.

EHTİYATSIZLIQLA *zərf* Heç bir ehtiyat gözləmədən, ehtiyatsız. *Mahmud .. ehtiyatsızlıqla soruşdu.* Ə.Əbülhəsən.

EHTİZAZ *is.* [ər.] *kit.* 1. Xəfif surətdə titrəmə, titrəyiş. *Çatdıqca incə ruhuma, aldıqca hər nəfəs; Sarsın bütün vücudumu sönməz bir ehtizaz.* A.Şaiq. *Nədən şafəqli buludcuqlar öylə çöhrəndə; Bir ehtizaz ilə nəsr eyləməkdə şəbnəmlər?* H.Cavid. □ **Ehtizaza gətirmək** – 1) titrətmək; 2) məc. dilləndirmək. *Tahir daha da cüşa gəlib sazın tellərini lap ürəkdən ehtizaza gətirirdi.* M.Hüseyn.

2. Fizikada: cismin titrəyişli hərəkəti, titrəməsi, titrəyişi.

EHYA [ər.] *klas.* Vücuda gətirmə, canlandırma, bərpa etmə. □ **Ehya etmək (qılmaq)** – canlandırmaq, bərpa etmək, vücuda gətirmək. *Ehya qılır əğrəci dəmin, ey sənəm; Xəlvət nişinə şahidü səmü şəkər gərək.* Nəsimi. *O, Şəfəvilər dövrünün, Şeyx Səfinin səltənətinin nüfuz və ehtiramını ehya etmək istəyir.* Ə.Haqverdiyev. *Bir də Zeybək qızını xatırladı, zehində onun məhzun baxışını ehya etdi.* Çəmənzəminli.

EHYANA *zərf dan.* İşdi, bəlkə, ola bilsin. *Ehyana gələ bilmədim.* *Ehyana bu iş baş tutmadı.* – [Cahangir bəy:] *..Ehyana həmin bu yerdə düşməyə rast gəldik, onda nə etməli?* N.Vəzirov.

EXİNOKOKKÓZ [yun. echino – kirpi və coccus] *tib. zool.* İtin və bəzi başqa heyvanların bağırsaqlarında yaşayan lentşəkilli tüfeyli qurd. // İnsanın və heyvanın bəzi üzvlərində yaşayıb ağır xəstəliklər törədən bu qurdun sürfələri.

EKİZ *sif.* Bir anadan bir vaxtda doğulmuş. *Ekiz qardaşlar.* *Ekiz bacılar.* – *O gün professor Aslanov deyirdi ki, sizə baxan elə bilir ki, ekiz bacısınız, heç ana-balayə oxşamırsınız.* M.İbrahimov. // *is.* Bir anadan bir vaxtda doğulmuş uşaqlardan hər biri; ekiztay. *Ekizlərin ikisi də qızdır.*

EKİZTAY(I) *Ekiz.* *Ekiztay oğlanlar.* *Ekiztay qızlar.* – *Onlar böyüyüb bir az cəydaqlaşanda qonşudakı Zöhrə arvadın bir cüt ekiztay qızı oldu.* S.Rəhimov.

EKİPAJ¹ [fr.] Yaylı minik arabalarının (məs.: fayton, karev və s.-nin) ümumi adı; minik. *Birdən Vasili İvanoviçin qulağına yaylı bir ekipaj taqıltısı – ucqar kəndlərdə xüsusilə seçilən haman taqıltı gəldi.* Tur-genevdən.

EKİPAJ² [fr.] 1. Gəminin, təyyarənin, tankın və s.-nin şəxsi heyəti; komandası. *Taşırılmış işi layiqincə yerinə yetirmiş ekipaj Bakıya sevinclə qayıdırdı.* (Qəzetlərdən).

2. *hərb. dəniz.* Dəniz piyadasının sahil qoşunu.

ƏKKER [fr.] Yerdə müəyyən dərəcəli bucaqlar qurmaq üçün geodeziya aləti; künyə.

EKLƏKTİK is. [yun.] *kit.* Eklektizm məniyl edən, eklektizm mövqeyində duran adam.

EKLƏKTİK sif. [yun.] Eklektizmdən ibarət olan, eklektizm mahiyyətində olan. *Eklektik nəzəriyyə. Əsər eklektik xarakter daşıyır.*

EKLƏKTİKA kit. b ax **eklektizm.**

EKLƏKTİKLİK is. Eklektik mahiyyətdə olma. *Nəticələrin eklektikliyi.*

EKLƏKTİSİZM b ax **eklektizm.**

EKLƏKTİZM [yun.] *kit.* Bir-birinə zidd olan fikir və nəzəriyyələrin prinsipsiz və mexaniki surətdə birləşdirilməsi.

EKLİPTİKA [yun.] *astr.* Göy sferinin, Günəşin xəyali illik hərəkətinin cərəyan etdiyi böyük dairəsi.

EKOLOGİYA [yun. oikos – ev və logos – elm, anlayış] Biologiyanın, heyvan və bitki orqanizmlərinin mühitlə qarşılıqlı münasibətindən bəhs edən şöbəsi. *Şərti reflekslərin ekologiyasını öyrənmək üçün müşahidələr təbii şəraitə yaxın olan bir mühitdə aparılmalıdır.* A.Qarayev.

EKOLOJİ sif. [yun.] Ekologiyaya aid, ekologiyaya məxsus. *Ayrı-ayrı rayonlarda bəzi ekoloji amillər bitkiyə təsir edərək, onun bu rayonlarda becərilməsi və normal inkişaf etməsini təmin edir.* İ.Axundzadə.

EKONOMİST [yun.] 1. İqtisadçı.

2. *tar.* Ekonomizm tərəfdarı.

EKONOMİZM [yun.] *tar.* XIX əsrin axırlarında və XX əsrin əvvəllərində rus sosial-demokratları arasında meydana gəlmiş oportunist cərəyan (bu cərəyan tərəfdarlarının fikrinə görə, fəhlə sinfi yalnız öz

iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün mübarizə apararaq mütləqiyyətlə siyasi mübarizəni burjuaziyaya buraxmalı idi).

EKRAN [fr.] 1. Üzərində kino, yaxud diapozitiv şəkilləri göstərilən ağ səth (məs.: pərdə və s). *Mirzə gözlərini televizorun ekranına zilləşə də, orda heç nə görmürdü, elə hey başını yelləyirdi.* İ.Məlikzadə.

2. *məc.* Kino sənəti, kino. *Ekran üçün yaxşı boy və görkəm birinci şərtidir.*

3. Müxtəlif enerji şüalarından qorunmaq və ya ondan istifadə etmək üçün səthli qurğu. *Radio aparatları ekranı.*

4. *tex.* İstidən və ya işıqdan qorunmaq üçün mütəhərlik sipər.

EKRANLAMA “Ekranlamaq”dan *f.is.*

EKRANLAMAQ *f. tex.* Xarici, zərərli təsirdən və s.-dən qorunmaq üçün qabağına ekran, sipər və s. çəkmək; pərdələmək.

EKRANLANMA *tex.* “Ekranlanmaq”dan *f.is.* Bir şeyi xarici, zərərli təsirlərdən və s.-dən qoruma tədbirləri.

EKRANLANMAQ *məc. tex.* Qabağına ekran çəkilmək.

EKRANLANMIŞ *f.sif. tex.* Qabağına ekran çəkilmiş, ekranla sipərlənmiş.

EKRANLAŞDIRILMA “Ekranlaşdırılmaq”dan *f.is.* *Romanın ekranlaşdırılması.*

EKRANLAŞDIRILMAQ *məc. tex.* Kino şəkli halına salınmaq, kinoda göstərilmək üçün uyğunlaşdırılmaq.

EKRANLAŞDIRILMIŞ *f.sif. tex.* Kino şəkli halına salınmış, kinoda göstərilmək üçün uyğunlaşdırılmış.

EKRANLAŞDIRMA “Ekranlaşdırmaq”dan *f.is.* *Romanı ekranlaşdırmaq.*

EKRANLAŞDIRMAQ *f.* Xüsusi olaraq kino üçün yazılmamış pyesi və ya başqa bədii bir əsəri kinoda, ekranda göstərmək üçün uyğunlaşdırmaq.

EKRANLI *sif. tex.* 1. Ekranı olan, ekran qoyulmuş. *Ekranlı qurğu.*

2. Xarici təsirdən qoruyucusu olan. *Ekranlı kabel. Ekranlı elektrik lampası.*

EKSKAVATOR [lat.] *tex.* Yerqazıyan, torpağı, daşı və s.-ni götürüb başqa yerə tökən maşın. *Addımlayan ekskavator. Tırtıllı ekskavator. – O daşlı, qumsallı, gilli torpağı; Udur, lay-lay udur ekskavatorlar.* S.Vurğun. *Fəz-*

man nəşə və həvəslə öz ekskavatorunda işləyirdi. Ə.Sadıq.

EKSİKAVATORÇU *is.* Ekskavatorada işləyən fəhlə. *Yarışır kanal çəkən ekskavatorçular.* Ə.Cəmil.

EKSİKAVATORÇULUQ *is.* Ekskavatorçu sənəti, peşəsi. *Fərmana ekskavatorçuluğu Zuyev öyrətmişdi.* Ə.Sadıq.

EKSİKÜZİV [*yun.*] Məxsusi müsahibə, xüsusi intervyu. *Eksiküziv müsahibə.*

EKSİKÜRS [*lat.*] *kit.* Köməkçi məsələni aydınlaşdırmaq üçün əsas mövzudan haşiyə çıxma.

EKSİKURSANT [*lat.*] bax **eksikursiyaçı**.

EKSİKÜRSİYA *is.* [*lat.*] Elmi və ya öz məlumatını artırmaq, yaxud da əyləncə məqsədi ilə təşkil edilən (kollektiv) səyahət. *Səlim darülfünunun tibb şöbəsinin son kurs tələbələri ilə .. eksikursiyaya getməli oldu.* S.Hüseyn. *Yunis boylananda Almanın uşaqları haraya isə eksikursiyaya apardığını gördü.* Mir Cəlal.

EKSİKURSİYAÇI *is.* Eksikursiya iştirakçısı.

EKSİKANSİYA *is.* [*lat.*] Təsir dairəsini genişləndirmə.

EKSİKEDİSİYA [*lat.*] 1. xüs. Yükləmə və s. şeyləri bir yerdən başqa yerlərə yollamaq üçün müəssisə və ya onun bir şöbəsi; göndərici müəssisə. *Poçtamtın qəzet ekspedisiyası.* *Ekspedisiya kontoru.*

2. Müəyyən məqsəd üçün qrup halında edilən səyahət, səfər. *Elmi ekspedisiya.* *Şimal qütbünə ekspedisiya.* – *Kinostudiya .. ekspedisiyaya hazırlaşdı.* İ.Əfəndiyev.

3. Bu cür səfər, səyahət və ya yürüş iştirakçıları heyəti, dəstəsi.

EKSİKEDİTOR [*lat.*] Mal və s. göndərməklə məşğul olan işçi. *Poçt ekspeditoru.* *Ticarət bazası ekspeditoru.*

EKSİKEDİTORLUQ *is.* Ekspeditorun işi, vəzifəsi. *Ekspeditorluq etmək.*

EKSİKPERİMƏNT [*lat.*] Elmi təcrübə. *Ekspiriment aparmaq.* // Ümumiyyətlə, təcrübə, sınaq. [Şeyda:] *Yazgöl, xahiş edirəm, bizim çağının üstündə cürbəcür ekspiriment aparmayasan!* Ə.Məmmədخانlı.

EKSİKPERİMƏNTAL *sif.* [*lat.*] 1. Təcrübə. *Ekspirimental tədqiqat üsulu.* // Təcrübə

üçün ayrılmış (təyin edilmiş). *Ekspirimental zavod.* *Ekspirimental şöbə.*

2. Ekspiriment (elmi təcrübə) üzərində əsaslanan. *Ekspirimental fizika.* *Ekspirimental fonetika.* – *Ekspirimental anatomiya* – *bədənin quruluşunu diri vücud, başlıca olaraq diri heyvan üzərində öyrənir və ekspirimental metoddan istifadə edir.* K.Balakışiyev.

EKSİKPERİMƏNTATOR [*lat.*] bax **eksperiməntçi**.

EKSİKPERİMƏNTÇI *is.* Ekspiriment (elmi təcrübə) aparən mütəxəssis.

EKSİKPERT [*lat.*] 1. 1. Mübahisəli məsələlərin həlli üçün dəvət edilən mütəxəssis və ya mütəxəssislər qrupu.

2. Yoxlayıcı, müzakirəedici komissiya. *Ali Attestasiya Komissiyasının ekspertləri.*

EKSİKPERTİZA [*lat.*] 1. Düzgün qərara gəlmək üçün hər hansı bir məsələnin mütəxəssislər tərəfindən öyrənilməsi, yoxlanması. *Elmi ekspertiza.* *Materialları ekspertizaya göndərmək.*

2. Ekspert komissiyası. *Ekspertiza üzvü.* *Ekspertiza ayırmaq.* *Ekspertizanın qərarı.*

EKSİKPNAT [*lat.*] Sərgidə, muzeydə nümayiş etdirilən məmulat. *Muzey ekspozitları.* – *Ülfət Yunis və Davud ilə birlikdə gerbi maşından çıxarıb akademiya, bayramsağa bəzənmiş binaya gətirəndə ekspozitlar qəbulu bitmişdi.* Mir Cəlal.

EKSİKPNZİSİYA [*lat.*] 1. Müxtəlif şeylərin, materialların və s.-nin müəyyən qayda üzrə yerləşdirilməsi, düzülüşü, qoyuluşu. *Sərginin düzgün ekspozisiyası.* // Tamaşa edilmək üçün müəyyən qaydada, müəyyən sistemdə düzülmüş, yerləşdirilmiş, qoyulmuş şeylərin özü. *Muzey ekspozisiyası.* *Sərgi ekspozisiyası.*

2. Ədəbi əsərlərdə: əsas süjetin inkişafından qabaq olmuş keyfiyyətləri, hadisələri izah edən giriş hissə. *Tragediyanın ekspozisiyası.* // Musiqi əsərinin, əsas mövzuların ifadəsindən ibarət olan birinci hissəsi. *Ekspozisiyada, çalınmış temalar arasındakı kontrast, sonata formasının məhz inkişaf bölməsində daha qabarıq bir şəkildə aşkara çıxarılır.* Ə.Bədəlbəyli.

3. *foto*. Şəkil çəkərkən fotoaparət obyektinin açıq qalmalı olduğu müddət. □ **Ekspozisiya vermək** – fotoplyonkasını müəyyən vaxt işıq təsiri altında saxlamaq.

EKSPRESS *is. [ing.]* Böyük məsafələri adətən heç bir yerdə dayanmadan qət edən sürətli nəqliyyat vasitəsi (qatar, gəmi, avtobus və s.) *Bakı ilə Gəncə arasında ekspress işləyir.*

EKSPRESSIONİST [*fr.*] Ekspressionizm tərəfdarı.

EKSPRESSIONİZM [*fr.*] Burjuva incəsənəti və ədəbiyyatında XX əsrin birinci yarısında meydana gəlmiş cərəyan (bu cərəyan tərəfdarları, sənətkarın öz daxili aləmini, onun subyektiv yaradıcılıq təəssüratını ifadə etməyi əsas vəzifə hesab edirdilər).

EKSPRESSİV *sif. [lat.]* kit. Mənalı, təsirli, ifadəli. *Ekspressiv söz.*

EKSPRESSİVLİK *is. kit.* Mənalılıq, təsirlilik, ifadəlilik. *Nitqin ekspressivliyi.*

EKSPRÓMT [*lat.]* 1. Hazırlaşmadan sindən söylənilən nitq, şeir, yaxud çalınan musiqi əsəri və s.; bədahətən.

2. *mus.* Sərbəst formada yazılmış kiçik musiqi əsəri. *Raxmaninovun ekspromtu.*

EKSPROPRIÁSİYA [*fr.*] Bir sinif və ya ictimai qrup tərəfindən başqa bir sinif və ya ictimai qrupun öz mülkiyyətindən və əvvəlki ictimai vəziyyətindən məhrum edilməsi. *Ekspropriatorların ekspropriasiyası* (proletar inqilabı dövründə burjuaziyanın bütün istehsal vasitələrindən məhrum edilməsi).

EKSPROPRIÁTOR [*fr.*] Ekspropriasiya edən.

EKSSENTRİK¹ *sif. [fr.] teatr.* 1. Kəskin səs, zidd görüşlər, qeyri-adi və çox gülməli üsullar əsasında olan. *Ekssentrik tamaşa. Ekssentrik nömrə.*

2. Çox qəribə, qeyri-adi. *Ekssentrik kosyum. Ekssentrik adam.*

EKSSENTRİK² [*fr.*] *riyaz.* Ümumi mərkəzi olmayan. *Ekssentrik fiqur. Ekssentrik dairələr.*

EKSSÉNTRİK³ [*fr.] teatr.* Ekssentrik rol-lar ifadə edən artist. *İstedadlı ekssentrik.*

EKSSÉNTRİK⁴ [*fr.] tex.* Fırlanma oxu mərkəzdə deyil, böyükdə olan disk.

EKSTAZ *sif. [yun.]* 1. Ovqatın yüksək səviyyəsi.

2. Heyrət.

EKSTENSÍV *sif. [lat.] kit.* Keyfiyyətə deyil, ancaq kəmiyyətə (miqdarca) artan, genişlənən. *Ekstensiv əkinçilik.*

EKSTENSİVLİK *is. kit.* Keyfiyyətə deyil, ancaq kəmiyyətə artma, genişlənmə. *Təsərrüfatın ekstensivliyi.*

EKSTÉRN [*lat.]* Müvafiq məktəbdə oxumadan kənarla hazırlaşaraq, həmin məktəb kursunun imtahanlarını verən adam.

EKSTERNÁT [*lat.]* Məktəb proqramı kursunu ekstern yolu ilə keçərək imtahan vermə üsulu.

EKSTERRİTORİÁL *sif. [lat. ex – xaric və territorialis – ərazidə olan] hüq.* Eksterritorial hüququndan istifadə edən; toxunulmaz. *Eksterritorial diplomatik işçi.*

EKSTERRİTORİALLIQ *hüq.* Bir ölkədə olan bəzi diplomatik nümayəndələrin yerli qanunlara deyil, ancaq öz dövlətlərinin qanunlarına tabe olmaq hüququ; toxunulmazlıq hüququ.

EKSTERYÉR [*fr. əsli lat.]* Heyvanların bədən quruluşunun xarici görünüşü.

EKSTRA *sif. [lat.]* Ən yaxşı, ən yüksək.

EKSTREMİST [*lat.]* *kit.* Siyasətdə ifrat tədbirlər tərəfdarı. *Bir sıra yerlərdə barrikadalar qurmuş ekstremistlər ilə .. polislər arasında atışma hələ də davam edir. (Qəzetlərdən).*

EKSTREMİZM [*lat.]* *kit.* Siyasətdə ifrat görüş və tədbirlərə meyil; ifratçılıq.

EKVÁTOR [*lat.] coğr.* Yer kürəsini mərkəzdən müstəvi ilə kəsən xətt. *Ekvator Yer kürəsini yarım kürəyə: şimal və cənub yarım kürələrinə bölür.*

EKVATORİÁL *sif. [lat.]* Ekvatora aid olan, ekvatorla olan, ekvatora yaxın, ekvator rayonlarına xas olan. *Ekvatorial axınlar. Ekvatorial koordinatlar.*

EKVİVALENT [*lat.]* 1. *is. iqt.* Başqa bir əmtəənin dəyərini təmsil edən əmtəə. *..Müəyyən bir əmtəənin ekvivalent forması onun başqa əmtəyə bilavasitə mübadilə edilə bilməsi formasıdır. K.Marks ("Kapital", tərcümə).*

2. *sif.* Eyniqiyəmətlilik, bərabərçüvvəli. *Müasir elmdəki mülahizələr göstərir ki, cisimlərin inersiya kütləsi ilə ağırlıq kütləsi ekvivalentdir.* Z.Xəlilov.

EKVİVALENTLİK *is.* Bərabərlik, eyni qiymətdə, eyni qiymətdə, eyni mənada olma.

EKZÉMA [*yun.*] *tib.* İrinli səpkilər, suluqlar şəklində təzahür edən dəri xəstəliyi.

EKZEMALI *sif.* Ekzeması olan. *Ekzəməli xəstə. Ekzəməli ayaq.* – Mollayev .. *birdən ekzəməli barmaqları ilə* [Lalənin] *qolundan yapışdı..* M.Hüseyn.

EKZOQÁMİYA [*yun.* *exo* – xaric və *gamos* – evlənmə] *etnoqr.* Öz tayfasından, öz qohum-əqrəbasından, öz ictimai qrupundan evlənməyi qadağan edən adət.

EKZOTERMİK *sif.* [*yun.* *exo* – xaric və *thermos* – isti] *kim.* İstilik çıxması ilə bağlı olan, istilik verən. *Ekzotermik proses.*

EKZOTİK *sif.* [*yun.*] 1. Avropa ölkələri üçün qeyri-adi olan, onlara xas olmayan. *Ekzotik ölkələr* (avropalılar üçün qeyri-adi olan mədəniyyətə, təbiətə və s.-yə malik ölkələr; məs.: tropik ölkələr).

2. *məc.* Ümumiyyətlə, qeyri-adi, qəribə, yad. *Ekzotik musiqi. Ekzotik paltar.*

EKZÓTİKA [*yun.*] Avropalılar üçün qeyri-adi görünən hər şey (təbiət, moişət, adət, mədəniyyət və s.). *Şərq ekzotikası.* – *Qazma sahibinin ekzotikaya olan meyli o dərəcəyə yetişmişdi ki, bir metr uzunluğunda, yarım metr enində olan qapıya da təzə bir cecim asdirmışdı.* Ə.Əbülhəsən. // Ümumiyyətlə, qəribə, qeyri-adi şey. *Gələnlər ekzotika ağalarının xoşuna; Əhsən deyər, radiolar xitab edər qoşuna.* S.Rüstəm.

EQOİST *sif.* [*fr.* əsli *lat.*] Özünü bəyənen, özünü yüksək tutan, ancaq özünü, öz mənafeini düşünen adam; xudbin. [Süleyman:] *Mən hələ ömrümdə bunun kimi eqoist adam görməmişəm.* M.İbrahimov.

EQOİSTLİK *is.* Eqoist adamın xassəsi, ancaq özünü, öz mənafeini düşünmə; xudbinlik.

EQOİZM [*fr.* əsli *lat.*] bax **eqoistlik**.

EL¹ *is.* 1. Camaat, xalq, adamlar. *El üçün ağlayan gözsüz qalar.* (Ata. sözü). *Bahar fəslə el şad olur sərəsər; Hərgiz məndən özgə yoxdur mükəddər.* Q.Zakir. *Fələyin cəbrindən, el tənəsindən; Dərdim artıb bir ümma-*

na dönübdür. Aşiq Ələsgər. *Bildir bu zaman idi. El məscidə yığılmışdı.* Mir Cəlal.

□ **El anası, el atası** – elin başçısı, hamının qayğısını çəkən, dərдинə şərik olan, işinə yarayan, xeyir-şərinə iştirak edən adam. [Mirzə Heydər:] *A başına dönüm, axır mənim təqsirim nədir? Mən deyəndə bir el anasıyam, sən çağırırsan, sənini işini görürəm, bu çağırır, gəlib onun işini görürəm.* Ə.Haqqverdiyev. *Həsən hamının dadına çatır, hamının xeyrini-şərini görür. Həsən el atasıdır.* S.Rəhman.

El ədəbiyyatı – şifahi xalq ədəbiyyatı, folklor. *Bu sarsıntılıq, bu qatışıqlıq el ədəbiyyatında gözəl parçalar yaratmış olsa da, yazı ədəbiyyatında bir qədər boşluq vücuda gətirmişdi.* C.Cabbarlı. *Yazılı klassik ədəbiyyatla bərabər, Azərbaycan dilində zəngin el ədəbiyyatı yaranır.* M.İbrahimov.

El oğlu, el qızı – bir eldən olan, həmvətən, həmyerli (bəzən müraciət məqamında işlənir). *El oğlum, yadımdadır o dəmlər indikitək; Bağdakı uşaqlara, bir söz, ürəkdin, ürək.* S.Rüstəm. *Gözümün önündə canlanır hər an; Yolların yorğunu o qəmgin qarı; Bir də el oğlumun qərib məzarı.* M.Rahim. [Sevinc:] *Sən səhv edirsən, Mahmud! Mən bu gün sənini üçün bir el qızı yox, bir məktəb yoldaşıyam.* Z.Xəlil. **El yardım komitəsi** – 1917-ci il inqilabının ilk illərində ayrı-ayrı kəndlərdə, qəzalarda yoxsul kəndlilərə kömək etmək məqsədi ilə təşkil edilən komitə. *Bir tərəfdən, özünün yorulmaq bilmədən çalışması, digər tərəfdən, el yardım komitəsinin və başqa kənd təşkilatlarının maddi və mənavi yardımı ilə Bəxtiyar özünə kəndin kənarında bir evcik düzəltdi.* S.Hüseyn. **El yolu** – işlək, böyük yol, gediş-gəliş çox olan yol. *El yolunun altında maşın dayandı.* Ə.Vəliyev.

2. Ölkə, məmləkət, vilayət. *Sağ gedəsən ulusuna, elinə; Misri qılınc bağladaram belinə. “Koroğlu”.* Molla Vəli Vidadi və Molla Pənah Vaqif hər ikisi bir əsrin və bir elin adamlarıdır. F.Köçərli. [Səlim:] *Gəzdim, doladım, uğradım hər elə; Mən böylə bir qadın görmədim hələ.* H.Cavid. □ **Eldən-elə** – bir eldən o biri elə, elbəel. *Eldən-elə gəzmək.* – [Qərib:] *Bir söz ilə eldən-elə atıldım; Bu qərib ellərdə yaxdı nar məni. “Aşiq Qərib”.*

3. Tayfa, qəbilə. *Mən də ata və ana tərəfindən Müqəddəm elindənəm.* M.F.Axundzadə. *Deyirlər ki, qədim zamanlarda bu torpaqda bir el yaşarmış.* M.İbrahimov.

◊ **Elin dilinə salmaq (düşmək)** – dillərə salmaq.

EL² “L” hərfinin adı.

ELAM is. [ər.] klas. Bildirmə, anlatma, xəbərdar etmə. *Elam etmək. Elam qılmaq. – Bəhərhal, hər nə ki muradıncdır, mənə elam edin!* “Mehri-mah”. [Şah Abbas:] *Sonra üzün hərəmlərə tutub kitab elədi: ..Mən kəmal-i-əfsus ilə məcburəm ki, bir yaman xəbəri sizə elam edəm.* M.F.Axundzadə. *Seyyid, ol mah sənin qətlinə iqdam etdi; Gedib öz çarəni qıl, eylədi elam sənə.* S.Ə.Şirvani.

ELAMNAMƏ is. [ər. elam və fars. namə] klas. Elam yazılmış rəsmi vərəqə, bildiriş vərəqəsi. *Mötəbər üləma vilayətlərə elamnamələr göndərirdi ki, bundan sonra bir kimsənə cürət etməsin ki, şaha və ümənayiv-dövlətə .. peşkəş versin.* M.F.Axundzadə.

ELAN is. [ər.] 1. Yazılı, çap olunmuş bildiriş, xəbər, məlumat. *Qəzet elanı. Divara elan vurmaq. Dərslərin başlanması haqqında elan. – Üç gün qabaqdan divarlara böyük, rəngli elanlar vurulmuşdu.* Mir Cəlal. □ **Elan etmək** – 1) hamının əşidəcəyi tərzdə xəbər vermək, məlumat vermək, bildirmək. *İclası açıq elan etmək. Mühəribə elan etmək* (mühəribə başladığını bildirmək). – *Ruhanilər vahid bir cəbhə tutaraq Axundov komediyalarına qarşı cahad elan etdilər.* Ə.Haqverdiyev. // *Mətbuat vasitəsilə bildirmək. İnanə verənləri mətbuat səhifələrində adbaad elan etmək çətin idi.* Mir Cəlal; 2) açmaq, izhar etmək, bildirmək. *İndi daha gəlib çatmış o zaman; Sənə bir gizli sirr edim mən elan.* A.Səhhət. **Elan vermək** – 1) məlumat vermək, xəbərdar etmək, bildirmək. *Gəldiyə elan verib, sabaha büro iclası çağırdı.* Mir Cəlal; 2) qəzet və ya mətbuat vasitəsilə bildirmək, xəbər vermək. *Müşavirə haqqında qəzətdə elan vermək.* **Elani-eşq (elani-məhəbbət) etmək** – eşq və məhəbbətini bildirmək, sevgisini elan etmək. [Məhəmmədəfər] *qadınlar məclisində qadın azadlığı haqqında məruzədə elani-eşq edən dərəcədə ləzzətli danışdı.* Qantəmir.

2. köhn. Rəsmi bildiriş vərəqəsi. *Məlumdur ki, xəzinədən gələn vergi elanının müqabilində danışıq olmaz.* Ə.Haqverdiyev.

ELASTİK sif. [yun.] Sıxılıb buraxıldıqda əvvəlki şəklini alan, möhkəm, lakin sıxıldıqda yığıla bilən. *Elastik rezin. Elastik yay. Elastik parça. Elastik əzələlər.*

ELASTİKİ bax **elastik**. *Elastiki cisimlər.*

ELASTİKİYYƏT köhn. bax **elastiklik**. *Müəyyən sabit mərkəzə cəzb edən və o mərkəzədən məsafə ilə düz proporsional dəyişən qüvvəyə çox təsadüf edilir. Belə qüvvəyə elastikiyyətlə qüvvəsi misal ola bilər.* Z.Xəlil.

ELASTİKLİK is. Elastik şeyin hal və keyfiyyəti. *Bir elementin müxtəlif izotopları bir-birindən bir çox fiziki xassələri, xüsusən çəkisi, elastikliyi və ərimə temperaturuna görə cüzi də olsa fərqlənir.* A.Qarayev.

ELAT top. köhn. Bir yurdda, bir yerdə yaşayan camaat, xalq, el. *..Qazax mahalının vəkili Panah ağanın zamanında bir para şurış və inqilabın vüquinə görə Qazax mahalından bir neçə elat köçüb Qarabağ vilayətinə, İbrahim xanın təhti-himayəsinə keçibdir.* F.Köçərli. // Başlıca olaraq maldarlıqla məşğul olan köçəri kənd əhalisi. *Yaz ayı elat dağa çıxanda Nəbi dəstəsiynən gəlmişdi Qırklar dağına. “Qaçaq Nəbi”.* [Şəhrəbanu xanım:] *..Müsyö Jordana qaymaq gərək, yağ gərək, axşama plov gərək, bozartma gərək ki, gedib öz ölkəsində deməsin ki, Qarabağ elatının arvadları mərifətsiz olurlar.* M.F.Axundzadə. *Bir dəfə [Hacı Rüstəmin] yolu yağlağa gedən elata düşdü. Köç mənzil eləyib, heyvanları düzə buraxmışdı.* Ə.Haqverdiyev.

ELBAŞI is. tar. Eli idarə edən, elə başçılıq edən şəxs. [İldırım:] *Altay, elbaşı sən idin, deyilmi?* C.Cabbarlı.

ELBAŞILIQ is. tar. Elbaşının işi, vəzifəsi; başçılıq, rəhbərlik. [İldırım:] *Ən baş bir qanun vardır ki, o da hər kəsin başqaya zərərsiz azad istəyidir. “Ellik” işlər üçün isə el özü sıra ilə elbaşılıq edir.* C.Cabbarlı.

ELBƏYİ is. tar. El başçısı, el böyüyü; qəbilə, tayfa başçısı. *Halbuki İrandə hakimlərin, elbəyilərin, kətxudaların və dövlət məmurlarının nəinki elmi yoxdur, hətta adi savadı da yoxdur.* M.F.Axundzadə. [Sən-

məz:] *El talanmışdır. Bir yandan ərəblər soyur, bir yandan elbəyilər talayır.* C.Cabbarlı.

ELCARI *zərf* 1. Elliklə, hamılıqla, bütünlüklə, başdan-başa. *Yüzlərcə gözəl başqa vilayətdə də çoxdur; Amma bizim ölkə bütün elçarı gözəldir.* Ə.Vahid.

2. Birlikdə, bütün elin iştirakı ilə. *Elçarı iş görmək.*

ELÇİ *is.* 1. *dipl.* Bir dövləti başqa bir dövlətdə təmsil edən diplomatik nümayəndə; səfir.

2. Oğlan və ya onun adamları tərəfindən qız istəmək üçün qız evinə göndərilən şəxs. [Səkinə xanım:] *Söz açıq gərək, [Ağa Həsən] məndən ötrü bibimin yanına elçi göndəriblər.* M.F.Axundzadə. *İndi ki var elçi də Səfər kimi; Bir bala qız al, boyu ər-ər kimi.* M.Ə.Sabir. *Bir neçə il ondan sonra Mirzə qonşunun qızına eşq yetirib anasını elçi göndərdi.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Elçi düşmək** – qızı almaq üçün gedib-gəlmək, qız tərəfindən razılıq əldə etmək üçün çalışmaq, elçilik etmək. *Əmiqizi və əmioğlu sözü bu yerdə qoydular ki, Əmiraslan Gülpəri üçün əmisinə elçi düşsün.* S.S.Axundov. *Usta Murtuz elçi düşdü.* Mir Cəlal. **Elçi elçi üstündən gəlmək** – arası kəsilmədən qızı istəmək, bir-birinin dalınca elçi gəlmək. *...Zeynəbin adı bir elə şöhrət tapdı ki, elçi elçi üstədən gəlirdi.* C.Məmmədquluzadə.

3. Müəyyən məqsədlə və ya rəsmi danışıqlar üçün bir yerə göndərilən şəxs; nümayəndə. *Elçiyə zaval yoxdur.* (Ata. sözü). *Çindən gələn elçiyizi; Gətirmişiz xaqandan; Keykavusa ərməğan.* H.Cavid.

4. Ümumiyyətlə, nümayəndə mənasında. *Qabaq cərgələrdə əmirilər, vəzirlər, ayanlar və kübar ailələr yerləşmişdi. Elçilər və heyət nümayəndələri üçün başqa yerlər təxsis edilmişdi.* M.S.Ordubadi.

5. *məc.* Müjdəçi, xəbər gətirən mənasında. *İlk baharın uğurlu elçiləri olan qaranquş, sığırcın və leylək sürü-sürü dönüb yuvalarını tikəcək.* A.Şaiq. *Baharla birlikdə onun şux elçiləri: qaranquşlar hərəni öz dilində qarşılayırdılar.* M.Rzaquluzadə.

♦ **Elçi daşı** – nağıllarda: padşah qızının elçiliyinə gələnlərin oturması üçün saray meydanında qoyulan xüsusi daş.

ELÇİLƏMƏ “Elçiləmək” dən *f.is.*

ELÇİLƏMƏK *f.* Elçi düşmək, elçiliyə getmək, qız istəmək.

ELÇİLİK *is.* 1. Elçinin vəzifəsi, işi. // Elçinin idarəsi. *Elçilikdə qəbul.*

2. Elçi getmə, qız istəmə. [Gülpəri:] *Hacı, qadan alım, mənim elə saçım elçilikdə ağarmayıbdırımı?* Ə.Haqqverdiyev. [Toğrul:] *Adə Yaşar, mən istəyirəm axı səni .. elçiliyə göndərim.* C.Cabbarlı. *Mirzə Rəhman hələ evdən çıxmamış elçilik qaydalarından söhbət salıb məsləhətləşmişdi.* Mir Cəlal.

□ **Elçilik eləmək** – elçi sifəti ilə gedib qız istəmək. [Süleyman Əsgərə:] *Gördüyün qızlardan birisini seç, sonra lələsini göndər, gedim elçilik eləyim, vəssalam.* Ü.Hacıbəyov. [Rəşid:] *Gərək mənim elçiliyimi Məşədi bəy özü eliyə.* M.Hüseyn.

ELDARŞAMI *is. bot.* Azərbaycanın Eldar deyilən yerlərində bitən şam ağacı növü. *Eldarşamı .. enli çətirli, gövdəsi düz və ya əyilmiş olan, 18-20 metrə qədər hündürlüyündə ağacdır. İynələri qısa budaqlar üzərində ikişər yerləşir.* H.Qədirov.

ELDAŞ *is.* Biryerli, həmyerli, həmvətən. *Təyyarənin qanadı toxumur buludlara; Eldaşlarımız gəlir boşluğu yara-yara.* R.Rza.

ELÉGİYA [*yun.*] *ədəb.* 1. Mərsiyə tərzində yazılmış şeir. *Elegiya qəmli, kədərli, hüznü lirik şeir deməkdir. Ölənələrin xatirəsinə yazılmış bu şeirlərdə, bizim mərsiyələrdə olduğu kimi, ağı ünsürləri əsas yer tuturdu.* Ə.Sultanlı. // Antik poeziyada: məsnəvi şəkildə yazılmış şeir.

2. Həzin musiqi əsəri.

ELEKTRİÇKA [*rus.*] *dan.* Elektrik dəmiryol qatarı (vaqonu). *Bakı ilə mədən rayonları arasında električka işləyir.*

elektro... Mürəkkəb sözlərin, elektrik mənasında olan birinci hissəsi; məs.: elektroaparat, elektrobur, elektrovöz.

ELEKTRİK [*yun.*] 1. Materiyanın, yüklü hissəciklərdən: elektronlardan, pozitronlardan, protonlardan və s.-dən ibarət forması. *Elektrik haqqında nəzəriyyə.*

2. Xalq təsərrüfatının bütün sahələrində və məişətdə işlədilən enerji növlərindən biri. *İşlər elektriklə görünür. Elektrik siyasətinin gücü.*

3. Bu enerjiyadan hasil olan işıq. *Elektrik çəkmək. Elektriki söndürmək.*

4. Elektriklə işləyən, elektriklə hərəkətə gətirilən. *Elektrik motoru. Elektrik peçi. Elektrik saati. Elektrik aqreqatı.* // Elektrikdən alınan, hasil edilən. *Elektrik işığı. – Məşədi Əsgər o tərəfə baxıb gördü ki, bir böyük ev var, qapısının üstündə elektrik fənəri asılıbdır. S.M.Qənizadə. Otaq pis deyil idi, student otağına məxsus hər bir şey var idi: yazı masası, kürsü, əlizyuyan, çarpayı, hətta elektrik işığı da yerində idi. Çəmənəzəminli. [Qadın] sonra qolumdan tutub çəhrayı abajurlu elektrik çırağının altında qoyulmuş ağ örtüklü stola tərəf çəkdi. İ.Əfəndiyev. // Elektrik hasil edən, elektrik verən, elektrik saçan. *Bayıl elektrik stansiyası. Elektrik batareyası. Elektrik dövrəsi* (elektrik cərəyanı keçən yol). – *..Elektrik stansiyasından Ağbulağa işıqlar yayılırdı. S.Rəhimov.* □ **Elektrik vaqonu (qatarı)** – bax **elektrika**. *..Qayıdırdım. Gecə saat on birdə elektrik vaqonuna oturdum. S.Hüseyn. Stansiyadan hələ on-on beş addım ayrılmamışdılar ki, elektrik qatarı yola düşüb getdi. M.Rzaquluzadə.**

◇ **Elektrik stulu** – ABŞ-da ölüm cəzası aləti. *“Ağ ev”in icadıdır elektrik stulu; Oturub o stulda yandırdılar Məkgini. S.Rüstəm.*

ELÉKTRİK [fr. əsli yun.] 1. Bax **elektro-texnik**.

2. Elektrotexnika sahəsində, elektrik sənayesində işləyən, elektriki tədqiq edən şəxs.

ELEKTRİKKEÇİRMƏ *is. fiz.* Cismın elektrik cərəyanını keçirmə qabiliyyəti. *Metaldı elektrikkeçirmə qabiliyyəti.*

ELEKTRİKLƏNDİRİLMƏ “Elektrikləndirilmək”dən *f.is.*

ELEKTRİKLƏNDİRİLMƏK *məch. fiz.* Elektrik yükü ilə yüklənmək.

ELEKTRİKLƏNDİRMƏ “Elektrikləndirmək”dən *f.is.*

ELEKTRİKLƏNDİRMƏK *f. fiz.* Cismi elektrik yükü ilə yükləmək. *Metaldı elektrikləndirmək.*

ELEKTRİKLƏNMƏ “Elektriklənmək”dən *f.is.*

ELEKTRİKLƏNMƏK *f. fiz.* Elektrik yükü qəbul etmək.

ELEKTRİKLƏŞDİRİLMƏ “Elektrikləşdirilmək”dən *f.is.* *Kənd təsərrüfatının elektrikləşdirilməsi. Dəmiryollarının elektrikləşdirilməsi. – Mingəçevir eyni zamanda kəndlərimizin elektrikləşdirilməsinə imkan yaratmışdır. İ.Əfəndiyev. Azərbaycanın neft sənayesi özünün mexanikləşdirilmə və elektrikləşdirilmə dərəcəsinə görə dünyada ən qabaqcıl yerlərdən birini tutur. M.Qaşqay.*

ELEKTRİKLƏŞDİRİLMƏK “Elektrikləşdirmək”dən *məch.*

ELEKTRİKLƏŞDİRMƏ “Elektrikləşdirmək”dən *f.is.* // Elektrik enerjisinə keçirmə, elektrik enerjisi tətbiq etmə.

ELEKTRİKLƏŞDİRMƏK *f.* Xalq təsərrüfatının bütün sahələrinə elektrik enerjiasını tətbiq etmək; hər şeyi elektrik qüvvəsinə keçirmək. *Ölkənin başdan-başa elektrikləşdirilməsi. – [Eyvaz:] Dəyirmanı elektrikləşdirmək üçün balaca bir layihə düzəldib verdim Qədir kişiyyə. İ.Əfəndiyev.*

ELEKTRİKLƏŞMƏ “Elektrikləşmə”dən *f.is.*

ELEKTRİKLƏŞMƏK bax **elektriklənmək**.

ELEKTRİKLİ *sif. fiz.* Elektrikləşdirilmiş, elektrik yükü olan. *Elektrikli cisim. Elektrikli naqıl.*

ELEKTROAPARÁT *tex.* Elektriklə işləyən cihaz, elektrik aparatı.

ELEKTROBUCURQAD *tex.* Elektriklə işləyən bucurqad.

ELEKTROBUCURQADÇI *is. xüs.* Elektrobucurqadda işləyən fəhlə.

ELEKTROBÜR [*rus.*] *tex.* Neft və s. quyuları qazımaq üçün elektrikli mühərriki olan buruq maşını. *..Mühəndislərin ixtira etdiyi elektrobur qazımadı yüksək məhsuldarlıq nümunəsi göstərdi. S.Quliyev.*

ELEKTROD [*yun.* elektron və hodos – yol] *fiz.* Elektrik cərəyanını maye və qazların içinə daxil etmək üçün lövhəcik, şar və s. şəkildə keçirici. *Müsbət elektrod (anod). Mənfi elektrod (katod). Rentgen borucuqları elektrodu.*

ELEKTRODİNAMİK *sif. [yun.] fiz.* Elektrodinamika hadisələrinə aid olan. *Elektrodinamik sahə.*

ELEKTRODİNAMİKA [yun.] Fizikanın elektrik yüklərinin qarşılıqlı təsirindən və hərəkətindən bəhs edən şöbəsi.

ELEKTROFİZİOLÓGIYA [bax **elektro** və **fiziologiya**] Fiziologiyanın elektrik hadisələrinin orqanizmə təsirini öyrənməklə məşğul olan bölməsi.

ELEKTROXÓD [rus.] Elektrik mühərriki ilə işləyən gəmi.

ELEKTROKARDİÓQRAF [bax **elektro** və **kardiograf**] Ürək əzələlərinin fəaliyyəti zamanı onda əmələ gələn elektrik impulslarını qeyd edən elektrik cihazı.

ELEKTROKARDİÓQRÁFIYA [bax **elektro** və **kardiografiya**] Ürək əzələlərinin fəaliyyəti zamanı onda əmələ gələn elektrik impulslarının qrafik qeyd olunması ilə üreyin fizioloji xassələrini yoxlama üsulu.

ELEKTROKARDİÓQRÁM [bax **elektro** və **kardiogram**] Elektrokardiograf cihazı vasitəsilə üreyin fəaliyyətinin qrafik təsviri.

ELEKTROKİMYA [yun. elektron və *ər. kimya*] Fiziki kimyanın elektrik prosesləri ilə kimyəvi proseslər arasındakı əlaqəni öyrənən şöbəsi.

ELEKTROKİMYƏVİ *sif.* [yun. elektron və *ər. kimyəvi*] Elektrokimyadan istifadə ilə bağlı olan. *Elektrokimyəvi təhlil. Elektrokimyəvi üsul.*

ELEKTROLİT [yun. elektron və lutos – həll olunmuş] İçərisindən elektrik cərəyanı keçdikdə, öz tərkib hissələrinə ayrılan kimyəvi maddə.

ELEKTROLİTİK *sif.* [yun. elektron və lutos–dan] *kim.* Elektrolizə aid olan, elektrolizlə əlaqədar olan. *Elektrolitik üsul.* // Elektroliz yolu ilə alınan. *Elektrolitik dəmir (mis).*

ELEKTROLİZ [yun. elektron və luis – həll etmə] *kim.* Maddənin içindən elektrik cərəyanı keçdikdə onun öz tərkib hissələrinə və elektrodla ayrılması prosesi.

ELEKTROMAQNÉTİZM [bax **elektro** və **maqnit**] *fiz.* Elektrik axımının əmələ gətirdiyi maqnit hadisələri.

ELEKTROMAQNÍT [bax **elektro** və **maqnit**] 1. İçərisindən elektrik cərəyanı axan maqnitləndirici məftillər sarınmış dəmir oxdan ibarət cihaz.

2. *sif.* Elektromaqnetizmə aid olan. *Elektromaqnit nəzəriyyəsi. Elektromaqnit dalğalar.* // Elektromaqnit vasitəsilə işləyən. *Elektromaqnit siqnalı.*

ELEKTROMAŞIN [bax **elektro** və **maşın**] Elektrik maşını (elektrik enerjisi hasil edən, yaxud onu mexaniki enerjiyə çevirən maşın).

ELEKTROMEXÁNİKA [bax **elektro** və **mexanika**] Elektrotexnikanın, elektrik qüvvəsi ilə işləyən mühərriklərin, maşınların, mexanizmlərin qayrılması və işlənməsi üsullarından bəhs edən şöbəsi.

ELEKTROMEXÁNİKİ *sif.* [yun. elektron və *mechanika*–dan] Elektrik və mexaniki təsirə əsaslanan. *Metalların elektromexaniki işlənməsi.*

ELEKTROMETALLURGÍA [bax **elektro** və **metallurgiya**] Metallurgiyanın elektrik enerjisi vasitəsilə metallar və müxtəlif ərintilər istehsalı ilə məşğul olan sahəsi.

ELEKTROMÉTR [yun. elektron və *metro* – ölçürəm] *fiz.* Elektrik gərginliyini, elektrik potensialını ölçmək üçün cihaz.

ELEKTROMÉTRİK *sif.* [yun. elektron və *metro*–dan] *fiz.* Elektrometriyaya aid olan.

ELEKTROMÉTRİYA [yun. elektron və *metro*] *fiz.* Elektrik vasitəsilə ölçmə üsul və metodları.

ELEKTROMONTÁJ [bax **elektro** və **montaj**] *tex.* 1. Elektrik avadanlığının, elektrik qurğularının montajı (quraşdırılması).

2. *sif.* Elektromontaja aid olan. *Elektromontaj briqadası. Elektromontaj sexi.*

ELEKTROMONTAJÇI *is.* Elektromontaj mütəxəssisi.

ELEKTROMONTYÓR [bax **elektro** və **montyor**] Elektrik avadanlığına xidmət edən, bu avadanlığı yığma, qurma və təmir işləri ilə məşğul olan ixtisaslı fəhlə.

ELEKTROMOTÓR [bax **elektro** və **motor**] Elektrik mühərriki.

ELEKTRÓN¹ [yun.] 1. Maddənin mənfii elektrik yükü olan ən kiçik zərrəciyi.

2. *sif.* Elektronla, elektron təbiiqi ilə bağlı olan. *Elektron mikroskop. Elektron avtomatika. Elektron hesablama maşını.*

ELEKTRON² [yun.] 1. Çox möhkəm və plastiklik xassəsinə malik olan alüminiumla maqniyum ərintisi.

2. *sif.* Elektrondan qayrılmış, elektronlu. *Elektron bombası.*

ELEKTRÓNİKA [*yun.*] Fizikanın, qazlarda, boşluqlarda, bərk cisimlərdə elektron proseslərini tədqiq edən şöbəsi. // Elm və texnikanın müxtəlif qurğularda və s.-də elektron və yarımqəçirici cihazlardan istifadə nəzəriyyə və üsullarında öyrənilən sahəsi.

ELEKTROÓPTİKA [*bax elektro və optika*] Fizikanın, elektrikin maddələrin optik xassələrinə təsirindən bəhs edən şöbəsi.

ELEKTROSKÓP [*yun. elektron və skopeo – baxıram*] Bir cisimdə elektrik yükünün olub-olmadığını yoxlamaq üçün cihaz.

ELEKTROSTANSİYA [*bax elektro və stansiya*] Energiyanın başqa növlərindən elektrik enerjisi istehsal edən müəssisə. *Atom elektrik stansiyası. Su-elektrik stansiyası.*

ELEKTROSTATİKA [*bax elektro və statika*] Fizikanın elektrikin, elektricləşmiş cisimlərin nisbətən hərəkətsiz halda xassələrini öyrənilən şöbəsi. *Hərəkət etməyən elektrik yüklərinin qarşılıqlı elektrik təsirini və onların tarazlıq şərtlərini öyrənilən elmə (bəhsə) elektrostatika deyilir. "Fizika".*

ELEKTROTÉXNİK [*bax elektro və texnik*] Elektrotexnika mütəxəssisi.

ELEKTROTÉXNİKA [*bax elektro və texnika*] Elektrik enerjisinin tətbiqi haqqında elm, həmçinin texnikanın elektrik enerjisindən praktiki məqsədlər üçün istifadə edən şöbəsi.

ELEKTROTEKNİKİ *sif.* [*yun. elektron və technike-dən*] Elektrotexnikanın tətbiqi və ya ondan istifadə ilə bağlı olan. *Elektrotexniki avadanlıq.*

ELEKTROVÓZ [*rus.*] *tex.* Elektrik qüvvəsi ilə işləyən lokomotiv. *Elektrovóz istehsalı.*

ELEMÉNT [*lat.*] 1. *kim.* Adı kimyəvi üsullarla öz tərkib hissələrinə ayrılı bilməyən, digər mürəkkəb maddələrin isə tərkib hissəsi olan bəsit maddə. *Mendeleyevin elementlərin dövrü sistemi. – Yerin təkində bəzi maddələr bir-birindən ayrı halda yerləşmir. Məsələn, mis yatağı olan yerdə çox vaxt sink, qurğuşun, qalay, mərgülmüş və s. bu kimi elementlərin də yataqları olur. M.Qaşqay.*

2. *fiz.* Kimyəvi enerji hesabına yaradılan zəif elektrik qüvvəsi mənbəyi olan cihaz. *Qalvanik element. Quru element.*

3. Tamın, bütövün tərkib hissəsi. *Şeirdə əsas istiqamət və üslubdan tutmuş ən xırda elementlərə qədər hər bir şey həyatı zərurət nəticəsində əsas yaradıcı kadrların iş prosesində qəbul və ya rədd edilir. M.Rzaquluzadə. // xüs.* Hər hansı bir maşının, qurğunun, mexanizmin əsas hissəsi.

4. *dan.* Adam, şəxs, ünsür.

ELEMENTÁR *sif.* 1. İbtidai, başlanğıc, bir şeyin ancaq əsaslarına aid olan. *Elementar cəbr. Elementar riyaziyyat.*

2. Ən sadə, ən bəsit, ibtidai. *Elementar məsələ. Ən elementar şeyi bilmir.*

3. Ən vacib, ən lazımlı, əsas. *Elementar şərait.*

4. *kim.* Bir şeyin elementlərinin tərkib hissəsinin və aralarındakı nisbətənin müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar olan. *Maddənin elementar tərkibi. Elementar təhlil.*

ELEMENTARLIQ *is.* Bəsitlik, sadəlik, ibtidaiilik.

ELEVÁTOR [*lat.*] 1. Böyük taxıl tədarükü məntəqələrində, dəmiryol stansiyalarında, limanlarda və s.-də tikilən, taxılı qaldırmaq, qurutmaq, saxlamaq üçün müvafiq qurğuları olan çox böyük anbar. *Taxılı saxlamaq üçün ən yararlı anbar elevatordur.*

2. Yüklü arası kəsilmədən nəql edən qaldırıcı mexanizm. *..İki gənc fəhlə rotora yaxınlaşıb elevatorları hazırlayıv. M.İbrahimov.*

ELƏ *əvəz.* 1. O cur, o təhar, o sayaq. *Elə söz demək olmaz. Elə sözlər danışma. – ..Şəxs gərək elə bir iş tutsun ki, onu bacarıb yerinə yetirməyə qabiliyyəti olsun. C.Məmmədquluzadə. Gəl elə kişnəmə, saqın, kəhərim!* R.Rza. [Cuma] *Maralın evində elə danışdığına .. görə özünü məzəmmət edirdi. Ə.Əbüllhəsən. Aslan köntöy-köntöy cavab verdi: – Getmirəm. Hamı necə, mən də elə. M.Hüseyn. // O dərəcədə, o şəkildə. Bu it Qaraca qızla elə dost olmuşdu ki, yanından ayrılmamaq Qarabağ sənə. Q.Zakir. Məsumə xanıma da elə bu söz lazım idi. P.Makulu.*

2. Ancaq, təkçə, yalnız, məhz mənasında. *Elə mən deyiləm hüsnünə mayil; Göz dikibdir tamam Qarabağ sənə. Q.Zakir. Məsumə xanıma da elə bu söz lazım idi. P.Makulu.*

3. *dan.* O tərəfə, o yana, o səmtə. *Mən belə gəldim, o elə getdi. – [Qatırçı:] Hax-*

çılar zıncırovlu faytonlarda pırlıtı ilə budu belə gəlirdi, odu elə gedirdi. Mir Cəlal.

4. Cəm şəklində: **elələr(i)** – o cür (elə) adamlar. *Amma elələri də var ki, heç bir iş görməyib, övqati-əzizələrini mütləq bika-riçılıqda zayə edirlər. F.Köçərli. Elələrini şə-hərdən sürgün etsələr də azdır. M.Hüseyn.*

5. Ədat kimi aid olduğu sözün mənasını dəqiqləşdirir. *Elə bu saat çağırtdır. Elə özü də bu işi görmək istəyirdi. – Elə biri qonşun Qara Kərəmoğlu, müəllimlərə onotaqlı, ey-vanlı, bağçalı ev tikdirib. M.İbrahimov. [Uğur:] Məni .. dilə tutan elə Alxan özü ol-madımı? İ.Əfəndiyev.*

6. “də” ədatı ilə: 1) o cür də, o qaydada, o tərzdə. *Pişik ilə nə tövr rəftar eyləyirsən, elə də arvad ilə lazımdır rəftar eləmək. C.Məmmədquluzadə; 2) o halda, belə olan surətdə. Yaxşı, elə də sən get, mən də gə-lərəm; 3) olduğu kimi, o cür. Necə idisə, elə də qalib.*

7. “ki” bağlayıcısı ilə: o zaman ki, necə ki, onda ki mənalığında zaman anlayışı verir. *Elə ki, qəti qərara gəldi, fikrindən dönməzdi. M.İbrahimov. Elə ki, bu çalsaq-qal kişi göy örtüklü stolun dalına keçdi, daha üzünü görmə! Mir Cəlal. Elə ki, boz inək soyulub qurtardı, maraq daha da artdı. Ə.Vəliyev.*

♦ **Elə-belə** – 1) havayı, müftə. – *Bunu mənə neçəyə verirsən? – Elə-belə.; 2) məqsədsiz, qərəzsiz, ümumiyyətlə. Maya uzaqlara getdiyini duyaraq tez əlavə etdi: – Bunu elə-belə, yadıma düşdü, dedim. M.İbrahimov. Bu sözləri o, bəlkə də elə-belə, zərəfatla demişdi. M.Rzaquluzadə; 3) nə yaxşı, nə pis, babat. *Elə-belə bir ev tikdirdi. Elə-beləcə* – tərpənmədən, vəziyyətini dəyişmədən, necə var elə. [Firidun] *elə-beləcə uzanaraq nəhayətsiz göylərə tamaşa eləmək istəyirdi. M.İbrahimov. Elə bil (ki)* – sanki, guya ki. *Hamu tərtəmiz geyinib, elə bil ki, toya gedəcəkdir. C.Cabbarlı. Bəndalı gələndə elə bil daş-divar da dilə gəlir.. Mir Cəlal. Adamlar elə bil ümumi komanda ilə Tahirə sarı baxdılar. M.Hüseyn. Elə bilmək* – zənn etmək, güman eləmək, sanmaq. *Tar gördüm, tələ bildim; Çağırdın, gələ bildim; Bir yatmış ceyran gördüm; Yar yatıb elə bildim.**

(Bayatı). *Elə bilsin ki, padşahi-zamandır; Hər kim iraq olur, müxtəsər, səndən. Q.Zakir. Elə gəldi ki, elə gəlir ki* – zənn etmək, düşünmək, güman etmək mənasında. *Ona elə gəldi ki, qızı harada isə görüb. Mənə elə gəlir ki, bu kitabı oxumuşam. – Fikrim, hissim, xəyalım o qədər yükəldi ki, mənə elə gəldi ki; Bizlərdən əvvəl nə yer, nə göy, nə həyat olmuş... M.Müşfiq. Kişiyə elə gəlirdi ki, onun ümid və arzu ilə bərkியən qəlbi dərd ilə əriyir, qan olub tökülür. Mir Cəlal. Elə isə* – onda, belə olduqda, belə isə, belə şəraitdə. *Elə isə mən də getdim! – deyə Tahir nəfəsini çəkmədən səbirsizliklə dostundan cavab gözlədi. M.Hüseyn.*

ELƏCƏ zərf Olduğu kimi, dəyişmədən, necə varsa, elə. *Zeynal bayaqdan bəri qa-bağındakı nimçədə doğramaq istədiyi bir parça əti eləcə qoyub əlindəki .. bıçağı yerə buraxdı. S.Hüseyn. // “də” ədatı ilə bağ-layıcı mənasında işlənilir.*

ELƏLİK is. Hal, vəziyyət, xasiyyət bil-dirir. [Kosaoğlu:] *Eləliyinə baxma, şuluq uşaqdır. İ.Şıxlı.*

ELƏMƏK “Etmək” felinin üslubi variantı. *Məclisi alud elər; Züflərinin hər burması. Molla Cümə. Elə, Heyran, bu şükri nə qədər ömrün var. Heyran xanım. ...Atam heç şə-hərli də deyil idi ki, bəylərə bazarlıq eləyə-eləyə (z.) axırda bir yalançıq bəylik qazana idi. C.Məmmədquluzadə.*

ELƏTDİRMƏK “Eləmək”dən *icb.* bax **etdirmək**. [Züleyxada] *pul yox idi ki, onu dəfn elətdirsin. C.Cabbarlı. Sitarənin bəxtinə məşvəət elətdirmək istəyirdi. Mir Cəlal.*

ELƏTMƏ “Elətmək”dən *f.is.*

ELƏTMƏK 1. Bax **elətdirmək**.

2. *qədimi.* Aparmaq. *Ey badi-səba, bəndən elət yərə səlamı. Nəsimi. Eylət məni yar olan diyara; Şəm eylə məni məzari-yarə. Füzuli.*

EL-GÜN is. Xalq, camaat, el. *El-gün içində biabır olmaq. – Eşq üçün babamı atıb, tərək etmək; Ölümdən yamandır el-gün içində... S.Vurğun.*

ELİT(A) [fr.] *k.t.* 1. Bitki və heyvanların ən seçmə, ən yaxşı nüsxələri. *Ən yaxşı heyvanlar elit qrupuna daxil edilir. (Qəzetlərdən).*

2. Cəmiyyətin yüksək təbəqəsi.

ELİZİYA [lat.] dilç. bax **düşüm**² (səs **düşümü**).

ELQOVAN is. Yayın ikinci yarısına düşən və eli dağdan arana köçməyə məcbur edən soyuq hava (çox vaxt “elqovan ay” şəklində). *Tutdu dağı çən boran; Gəldi yenə elqovan.* H.K.Sanlı.

ELLƏŞDİRİLMƏ “Elləşdirilmək”dən *f.is.*

ELLƏŞDİRİLMƏK bax **ellikləşdirilmək**.

ELLƏŞDİRMƏ “Elləşdirmək”dən *f.is.*

ELLƏŞDİRMƏK bax **ellikləşdirmək**.

ELLƏŞMƏ “Elləşmək”dən *f.is.*

ELLƏŞMƏK bax **ellikləşmək**. *Belə bir zamanda yatmaq yaraşmaz; Elləşir ölkəmiz, yatma, a tənbal! Aşiq Əviz.*

ELLİ *sif.* 1 Vətəni, yurdu, eli olan. *Ellİ adam.*

2. Bir yerdən, bir eldən olan. *O mənim ellimdir. – Mən əminəm ki, calal sahibi olan cənabınızla elli olduğumuza görə, tərəfimdə duracaqsınız.* M.F.Axundzadə. [Südəbənin anası:] *Südəbə Həkimülmülkün qızı deyil. Bunun atası bizim öz yerimiz, öz ellimiz idi.* M.İbrahimov. □ **AĞIR elli** – böyük nəsl, çoxlu qohum-əqrəbası olan. *Ağır elli qız. – Xotkar qızı, şah nəsilli; Ağır elli, xan əsilli. “Koroğlu”.*

ELLİK 1. *sif.* Bir yerin bütün camaatına, elinə məxsus olan, bütün xalqa aid olan; ictimai, ümumi. *Ellik bağ. Ellik yol. Ellik bayram. Ellik təsərrüfat.* – [İldırım:] *Ən baş bir qanun vardır ki, o da hər kəsin başqaya zərərsiz, azad istəyidir. Ellik işlər üçün isə el özü sıra ilə elbəşliq edir.* C.Cabbarlı. *Ordu tirəndazları girdilər ellik bağa; Çalışdılar qalmasını ağacda bircə qarğa.* Ə.Cavad.

2. *zərf* Hamılıqla, elliklə, bütünlülklə, bütün el birlikdə. *Ellik şikayət etmək. Ellik iş görmək. – Ellik yərbəyerdən qalxıb dedilər: – Güloğlan, sazını vur qoltuğuna, var! “Aşiq Qərib”. Dərslərim yetdikdə, dədə, axırə; Oxudular elli birdən-birə.* A.Səhhət. // *sif.* Bütün el tərəfindən görülən, ya görülməli olan. *Ellik iş.*

ELLİKCƏ *zərf* Bütün, başdan-başa, hamılıqla. *Ellikcə savadlanmaq. – Çox çəkməz ki, .. Dağıstan camaatı və dağlarda yaşayan əhali ellikcə savadlı və elm sahibi adamlar olacaqlar.* M.F.Axundzadə.

ELLİKLƏ bax **ellikcə**. *Adətən onlar [göytəpəli] çətinliyə düşəndə, elliklə bir iş lazım gələndə buraya toplaşib ağsaqqallara qulaq asar, görüləcək işlər barədə tədbir tökərdilər.* İ.Şıxlı.

ELLİKLƏŞDİRİLMƏ “Ellikləşdirilmək”dən *f.is.*

ELLİKLƏŞDİRİLMƏK *məch.* İctimailəşdirilmək; bütün elin, xalqın, camaatın istifadəsinə verilmək.

ELLİKLƏŞDİRMƏ “Ellikləşdirmək”dən *f.is.*

ELLİKLƏŞDİRMƏK *f.* İctimailəşdirmək; bütün elin, camaatın, xalqın istifadəsinə vermək; xalqın, elin malı etmək.

ELLİKLƏŞMƏ “Ellikləşmək”dən *f.is.*

ELLİKLƏŞMƏK *f.* İctimailəşmək, bütün elin malı olmaq.

2. Dirijabl və aerostatların saxlandığı yer.

ELLİNİST [yun.] *köhn.* Qədim yunan filologiyası mütəxəssisi. // Ellinizm mədəniyyətinə pərəstiş edən adam.

ELLİNİZM [yun.] 1. Makedoniyalı İskənderin Şərqi istilasından sonra başlanan qarışıq yunan-Şərqi mədəniyyətinin çiçəklənməsi dövrü. *Tarixçilər Makedoniyalı İskənderin hakimiyyət illərindən başlayaraq imperatorluğun xərabələri üzərində qurulmuş dövlətlərin Roma idarəsi altına keçməsinə qədər olan dövrü şərti olaraq ellinizm dövrü adlandırırlar.* Ə.Sultanlı.

2. Qədim yunan dilindən başqa dillərə keçmiş söz və ya ifadə.

ELLİNQ [holl.] *xüs.* Gəmi qayıрмаq və ya təmir etmək üçün qurğu.

ELLİNLƏR [yun.] Qədim yunanların özlərinə verdikləri ad. *Ellinlərin əcdadı əfsanəvi Ellin hesab olunur.*

ELLİPS, ELLİPSİS [yun. elleipsis – qüsür] 1. *riyaz.* Konus, ya silindrin müstəvi ilə kəsişməsindən hasil olan qapalı öyri xətt. // Bir cismın bu qapalı öyri xətti xatırladan çevrəsi.

2. *dilç.* Cümlədə, asanlıqla anlaşılan sözün buraxılmasından ibarət ritorik üsul.

ELLİPSİD [yun.] *riyaz.* Ellipsin öz oxlarındakı birinin ətrafında fırlanması nəticəsində hasil olan səth.

ELLİPTİK *sif.* [yun.] 1. Ellipsə oxşar, ellips kimi, ellips şəklində. *Cismın elliptik şəkli.*

2. *dilç.* Cümlədə asanlıqla anlaşılan sözün buraxılmasına əsaslanan. *Elliptik cümlə.*

ELM *is.* [ər.] Təbiət və cəmiyyətin inkişafındakı qanunauyğunluqları və obyektiv aləmə təsiri üsullarını meydana çıxaran biliklər sistemi və bu biliklərin ayrıca sahəsi. *Kimya elmi. Riyaziyyat elmi. Texniki elmlər. İctimai elmlər.* – *Vaxtbavaxt “Şərq-Rus” un səhifələrini əsr və zamanəmizin şüarə və adibləri öz gözəl və abdar əşar və kəlamları ilə müəyyən qılırlar və müsəlman qardaşları elm və maarif kəsinə dəvət edirlər.* F.Köçərli. // İnsan biliklərinin müəyyən bir sahəsi (bir peşə kimi). *Elmlə məşğul olmaq. Həyatını elmə sərif etmək.* // Oxumaqla əldə edilən bilik, məlumat. *Oxuyaq, elm oxumaqlıq dəmidir; İndi aləm dəxi elm aləmidir.* A.Səhhət. *Elmü ürfan qazanmağa getdiyi yerdə; Əsir oldu, aşıq oldu qumral qız.* Ə.Cavad. // *dan.* Bəzən savad, məlumat mənasında. *Onun elmi yoxdur.*

ELMİ *sif.* [ər.] 1. Elmə aid, elmlə əlaqədar. *Elmi əsər. Elmi fəaliyyət. Elmi kəşf.* – [Əhməd] *məqalələr yazır, iclaslarda çıxış edir, elmi əsərlər üzərində çalışırdı.* S.Rəhimov. [Murad] *hər addımında rast gəldiyi, eşitdiyi, gördüyü və inandığı elmi nailiyyətlər sayəsində Əzizin vaxtı ilə kənddə tez-tez institutdan danışmasına .. haqq verirdi.* Ə.Vəliyev. // Elmin hər hansı bir məsələsi, sahəsi ilə məşğul olan. *Elmi işçi. Elmi idarə. Elmi cəmiyyət.*

2. Elmi prinsiplərə əsaslanan, elmi tələblərə cavab verən, elmi məqsəd daşıyan. *Elmi nəzəriyyə. Elmi mühazirə. Elmi ekspedisiya. Elmi konfrans.* – *Şeydanın həm elmi əsasları, həm də fərziyyələri* [Qədircə] *çox inandırıcı görünürdü.* M.Hüseyn. *Füzuli yaradıcılığının sinfi xasiyyəti və xüsusilə onun əsərlərində təzadlı cəhətlər bu vaxta qədər düzgün, elmi izah olunmamışdır.* M.İbrahimov.

ELMİ-FANTASTİK *sif.* Elmi əsaslar üzərində qurulmuş fantastikaya aid olan. *Elmi-fantastik roman.*

ELMİ-KÜTLƏVİ *sif.* Elm və texnikanın nailiyyətləri ilə geniş oxucu kütləsini aydın və sadə bir dillə tanış edən. *Elmi-kütləvi ədəbiyyat. Elmi-kütləvi mühazirələr.*

ELMİLİK *is.* Elmi olma, elmə əsaslanma, elmi mahiyyət daşıma. *Nəticələrin elmiliyi. Sübutların elmiliyi.*

ELMİ-NƏZƏRİ *sif.* Həm elmi, həm nəzəri əhəmiyyəti olan, həm elmi, həm nəzəri mahiyyət daşıyan. *Elmi-nəzəri məsələ. Elmi-nəzəri konfrans.*

ELMİ-POPULYAR *bax elmi-kütləvi.*

ELMİ-TEXNİKİ *sif.* Texniki elmlər sahəsinə aid olan. *Elmi-texniki ədəbiyyat.*

ELMİ-TƏTBİQİ *sif.* Həm elmi, həm də təbii əhəmiyyəti olan, həm elmdə, həm də praktikada tətbiq oluna bilən. *Elmi-tətbiqi nəticə.*

ELMLƏNDİRMƏ “Elmləndirmək” *dən f.is.*

ELMLƏNDİRMƏK *f.* Elm öyrətmək, savadlandırmaq.

ELMLƏNMƏ “Elmlənmək” *dən f.is.*

ELMLƏNMƏK *f.* Təhsil almaq, elm öyrənmək, savadlanmaq.

ELMLİ *sif.* Təhsil görmüş, təhsil almış, təhsilli, oxumuş, ziyalı. *Elmi qazıya şahid lazım deyil.* (Ata. sözü). *Qızıl Arslanı bu izdivacdən razı salacaq üçüncü səbəb Təliənin aqilli, ədəbli, elmi və həddindən artıq gözəl olması idi.* M.S.Ordubadi. *Məlumdur ki, Fərhad qardaşından elmi və bilikli idi.* C.Cabbarlı.

ELMSİZ *sif.* Oxumamış, təhsilsiz, savadsız; cahil, avam. *Heç yerdə tərəqqi eləməz elmsiz insan; Bibəhrə olur gər su verilməzsə nihalə.* Ə.Vahid.

ELMSİZLİK *is.* Təhsilsizlik, savadsızlıq, cəhəlet. *Çünki ümumi Vətən, millət işlərində elmsizlik bizi ayaq altına verir.* N.Nərimanov. *Millətin yüz minlərlə oğul və qızlarını ehtiyac, zülm və elmsizlik çəngəldən qurtarmadan milli oyanma mümkün deyildi.* M.İbrahimov.

EL-Oba *top.* Camaat, el, xalq. *Əziziyəm, can sənə; Gəl kəsim qurban sənə; Nə sirdir, qalıbdır; El-oba heyran sənə?* (Bayatı). *El-oba Nəbini öz gözünün didəsi kimi qoruyub saxlasa da, Sarımsaqoğlu kimi şeytan-şuğul bu qızıl vəddədən ötrü işə girişirdi.* S.Rəhimov.

ELSİZ-OBASIZ *sif.* Yurdu, məskəni olmayan. *Dilənçi Nurəddinin titrəməsini görüb dedi: – Məndən qorxma, oğlum, mən də elsiz-obasız bir dilənçiyəm.* S.S.Axundov.

ELTİ *is.* Qardaş arvadlarının bir-birinə olan qohumluq münasibəti, qayınxatın. [Şə-rəfnisə:] *Nəyi gizlətmisəm, ay elti?* M.Hüseyn.

ELTÖKƏN *is. məh.* Dağdan köçənə yaxın başlanan güclü yağış.

EL-ULUS *top.* Camaat, xalq, el. *Muğana su gəlir, Milə su gəlir; Axışib öz eli-ulusu gəlir.* S.Vurğun. *Axşamlar, ay axşamlar; Şamlar yanar axşamlar; El-ulus evdə yatar; Xodək harda axşamlar.* (Bayatı).

EL-YURD *is.* El, vətən. [Babək:] *Bizim elimiz-yurdumuz var, anacan, sənin də, mənim də böyük bir anamız var – Vətən!* M.Rzaquluzadə.

EM “M” hərfinin adı.

EMAL *is.* [ər.] Müxtəlif əməliyyat vasitəsilə qayırma, hazırlama, düzəltmə, hazır şəkllə salma. *Dəri emalı. Ağac emalı. Boru emalı.* □ **Emal etmək** – qayırmaq, hazırlamaq, düzəltmək, hazır şəkllə salmaq.

EMALATXANA *is.* [ər. emalat və fars. ...xanə] 1. İstehsal və ya təmir müəssisəsi, habelə bu cür müəssisənin binası; karxana. *Xarrat emalatxanası. Tikiş emalatxanası.* – [İmran:] *Yoldaşlar, bu günlərdə burada böyük emalatxana açılacaq.* Ə.Haqverdiyev. *Bir azdan səs-küylə işləyən bir təmir emalatxanasına yaxınlaşdılar.* S.Rəhman. *Fərman o gündən dərsdən sonra da emalatxanada müəllimindən eşitdikləri sözlər haqqında xeyli düşündü.* Ə.Sadiq.

2. Rəssamın, heykəltəraşın iş otağı.

EMALÇI *is.* Hazırlayan, emal edən, istehsal edən. *Silos basdırıldıqdan sonra Budaq fermadakı süd maşınlarının yanına gələr, emalçılara yardım edər, inəklərin, qoyunların sağılıb, südün maşından keçirilməsində əlindən gələni əsirgəməzdi.* Ə.Vəliyev.

EMALƏDİCİ *sif.* Emal edən, hazırlayan, istehsal edən. *Emaləddici sənaye.*

EMBÁRQO [isp.] *hüq.* Bir ölkəyə mal götürülməsinin və ya oradan mal çıxarılmasının qadağan edilməsi. // Bir dövlətin, cəza tədbirləri olaraq, başqa dövlətlərə məxsus gəmilərinin və yüklərinin öz limanına girməsini, yaxud oradan çıxmasını qadağan etməsi.

EMBLÉM [yun. emblema – nişan, qabarıq bəzək] Hər hansı bir anlayışı ifadə edən

şərti əlamət, nişan, rəmz. *Göyərçin sülh emblemidir.*

EMBRİOLÓGİYA [yun. embryon – rüşeym və logos – anlayış, elm] Biologiyanın rüşeymlərin (embrionların) inkişafından bəhs edən şöbəsi. *Canlıların embrional inkişafından bəhs edən elmə embriologiya deyilir.* M.Axundov.

EMBRİOLOJÍ *sif.* [yun.] Embriologiyaya aid, embriologiyaya məxsus. *Embrioloji tədqiqat.*

EMBRİÓLOQ [yun.] Embriologiya mü-təxəssisi.

EMBRİÓN [yun.] bax **rüşeym**. *Embrionun ana bətnində inkişafı.*

EMBRİONÁL *sif.* [yun.] *biol.* Embriona aid olan. *Embrional dövr. Embrional inkişaf.* // Embrion (rüşeym) halında olan. *Embrional hüceyrə.*

EMFİZÉMA [yun.] *tib.* 1. Bədənin bir yerində, ya toxumasında həddindən artıq hava, ya qaz yığılması. *Dərialtı emfizema.*

2. Ciyərlərin qeyri-normal böyüməsi, şişməsi.

EMİSSÁR [lat.] *dipl.* Hər hansı bir siyasi təşkilat və ya dövlət təşkilatı tərəfindən məxfi tapşırıqla başqa bir ölkəyə göndərilən şəxs.

EMİSSÍÓN *sif.* [lat.] *mal.* Emissiyaya aid.

EMİSSÍYA [lat.] *mal.* Qiymətli kağızlar və kağız pullar buraxılması.

EMOSİONÁL *sif.* [fr.] 1. Emosiya ifadə edən, emosiya ilə dolu olan, həyəcanlı. *Emosional nitq.* – ..[S.Vurğunun] *dili çox aydın, səlis, emosional və obrazlıdır.* O.Sarıvəlli. *..Musiqi mədəniyyətinin yeni bir qələbəsi kimi qarşılanan “Yeddi gözəl” baletinin musiqisi .. emosional cəhətdə dolğun məzmunlu böyük bir ilham məhsuludur.* Ə.Bədəlbəyli.

2. Tez təsirlənən, tez həyəcanlanan, tez mü-təəssir olan, özünü saxlaya bilməyən. *Emosional hal. Emosional xasiyyət.* – *Cabbarlı öz canlı bədii surətləri ilə tamaşaçıların yalnız şüuruna, mühakiməsinə deyil, eyni zamanda hissiyyatına, emosional varlığına da təsir etməyə çalışır.* M.Arif.

EMOSİONALLIQ *is.* Həyəcanlılıq, təsirlilik, həyəcan oyatma, təsirləndirmə qabiliyyəti. *Musiqinin emosionallığı.*

EMÓSİYA [*fr.* əsli *lat.*] Həyəcan, təəs-sürat.

EMPİRİK¹ [*yun.* *empeiria* – təcrübə] 1. *fəls.* Empirizm (1-ci mənada) tərəfdarı.

2. Praktiki işlə məşğul olan adam, empirizm (2-ci mənada) tərəfdarı.

EMPİRİK² *sif.* [*yun.*] 1. Empirizm mahiyyətində olan. *Empirik sosiologiyanın metodikası.*

2. *kit.* Empirizmə, yalnız təcrübəyə əsaslanan, təcrübə. *Empirik üsul. Empirik düşür.* – *Ellinizm dövründə elm empirik xasiyyətə daşıyırdı.* Ə.Sultanlı.

EMPİRİKLİK *is.* Empirizmə əsaslanma, empirizm mahiyyəti daşıma, təcrübəlik.

EMPİRİOKRİTİK [*yun.*] *fəls.* Empiriokritisizm tərəfdarı.

EMPİRİOKRİTİSİZM [*yun.*] *fəls.* XIX əsrin axırlarında meydana çıxmış subyektiv idealist fəlsəfi cərəyan; maxizm. *Empirio-kritisizm həmçinin fizikada böhranla, fiziki idealizm məktəbi ilə bağlı olmuşdur. Neopozitivizm “antimetafizik” empiriokritisizmin davamıdır.*

EMPİRİZM [*yun.*] *fəls.* 1. İdrak üçün yalnız hissi qavrayışı, təcrübəni əsas hesab edən, nəzəri ümumiləşdirmələri qəbul etməyən fəlsəfi cərəyan. *Empirizm ilə rasionalizm arasında əsas ziddiyyətlər.*

2. *sif. kit.* Nəzəri cəhətin zərərinə olaraq, praktiki cəhətə, əməli fəaliyyətə meyil; əməli fəaliyyət.

◊ **Sürünən empirizm** – ayrı-ayrı faktların dərin əlaqələrini və inkişaf qanunlarını açmadan öyrənilməsi; öyrənilən hadisələrə məhdud, qeyri-ciddi yanaşma.

EMÜLSİYA [*fr.* əsli *lat.*] *xüs.* 1. Bir mayenin başqa maye içərisində eriməyib qalan mikroskopik zərrələri.

2. Foto kağızı, ya lövhəcikləri üzərinə çəkilən fotokimyəvi şüalara həssas jelatin məhlulu. *Emulsiya təbəqəsi.*

EMULSİYALAŞDIRILMA “Emulsiyalaşdırılmaq” dan *f.is.*

EMULSİYALAŞDIRILMAQ *məch. xüs.* Emulsiya halına salınmaq, yaxud üzərinə emulsiya çəkilmək.

EMULSİYALAŞDIRICI *sif.* Emulsiya əmələ gətirən. *Emulsiyalaşdırıcı maddə.*

EMULSİYALAŞDIRMA “Emulsiyalaşdırmaq” dan *f.is.*

EMULSİYALAŞDIRMAQ *f. xüs.* Emulsiya halına salmaq, yaxud üzərinə emulsiya çəkmək.

EMULSİYALI *sif. xüs.* Üzərinə emulsiya çəkilmiş. *Qalın qatlı lövhələr vasitəsilə işıq hissəciklərinin, həmçinin “y” hissəciklərinin hərəkətini yazmaq mümkündür. Lakin sonuncu halda daha qalın emulsiyalı lövhələrdən istifadə edilməlidir.* A.Qarayev. // *Türkiyədə emulsiya olan. Emulsiyalı neft.*

EN¹ 1. “N” hərfinin adı.

2. Formullarda şərti rəmz – latın hərfi “N”, “n” ilə işarə olunaraq hər hansı bir kəmiyyəti bildirir.

EN² *is.* Bir şeyin köndələn vəziyyətdə uzunluğu. *Küçənin eni. Otağın eni. Parçanın eni.* – *Eni iki kilometrədən artıq olmayan [torpaq] bir zolaq kimi uzanıb gedirdi.* M.İbrahimov. [Tövlənin] *iyirmi səkkiz arşın uzunluğunu, yeddi arşın yarım enidir.* Qantəmir. *Bu xəndək bir kilometr uzunluğu, qırx metr eni, otuz metr dərinliyi olan nəhəng bir dərdən ibarətdir.* Ə.Sadıq. □ **En dairəsi** *coğr.* – ekvatorun meridianı qədər olan (dərəcələrlə göstərilən) məsafə. *Cənub en dairəsi.* **En kəsiyi** *fiz.* – cismin oxuna perpendikulyar müstəvi ilə kəsiyi; eninə kəsiyi.

◊ **Enə vermək** – 1) kökəlmək; 2) eninə böyümək, eninə genişlənmək. *Bostandakı kələmlər enə verir, balqabaqlar qarınlarını şişirdir, pomidorların sifəti qızarırdı.* Ə.Vəliyev. **Eni ilə uzununu bir olmaq** – həddindən artıq kökəlmək, köklükdən yumrulaşmaq.

ENDEMİK *sif.* [*yun.*] *xüs.* Yerli, müəyyən bir yerə xas olan. *Endemik xəstəlik. Endemik bitkilər.*

ENDEMİYA [*yun.*] *xüs.* İnfeksiyanın qalmasına səbəb olan müəyyən şərait nəticəsində bir yerdə yoluxucu xəstəliyin daim mövcud olması.

ENDİRİCİ *sif. tex.* Bir şeyi, yükü, ağırlığı və s.-ni aşağı endirən.

ENDİRİLMƏ “Endirilmək” dən *f.is.*

ENDİRİLMƏK *məch.* Aşağı salınmaq, düşürülmək. *Yuxarıya qoyulmuş qırmızı stolun qabaq tərəfinə endirildi.* S.Rəhimov.

Quyuya kəmər endirildikdən sonra, o, xüsusi aqreqatlar vasitəsilə sementlərin. S.Quliyev.

ENDİRİM bax **eniş**. *Yolun endirimi.*

ENDİRİMLİ bax **enişli**.

ENDİRMƏ "Endirmək"dən *f.is.*

ENDİRMƏK *f.* 1. Aşağı salmaq, düşürmək, yaxud enməsinə, aşağı düşməsinə kömək etmək. *..Söz var ki, dağa çıxardar, söz var ki, dağdan endirər. C.Məmmədquluzadə. Arvad ərinə geyindirib, qolundan yapışib, pilləkəndən endirib qayıtdı. Ə.Haqqverdiyev.*

2. Sallamaq, aşağı tutmaq. [Qız] *sanki bir şey xatırlamaq istəyir də, tapa bilməyir kimi, kirpiklərini mütəmadiyəndirib-qaldırır, baxışının vəziyyətini heç dəyişmirdi. S.Hüseyn. Hümmətəli bircə saat bundan əvvəl qoyulmuş çuğun peçin yanında oturub başını sinəsinə endirmişdi. M.Hüseyn.*

3. Aşağı çəkmək, aşağı sürüşdürmək. *Paşağı gözünün üstünə endirmək. – ..Memar Sadıqzadə üstünə çəkdiyi ipək yorğanı sinəsinə qədər endirdi. S.Rəhimov.*

4. Aşağı salmaq, azaltmaq, ucuzlaşdırmaq. *Qiymətləri endirmək.*

5. *məc.* Vurmaq, ilişdirmək, çəkmək. *Ağac endirmək. Qapaz endirmək. Yumruq endirmək. Qılnc endirmək. – ..Xudayar bəyin əlində yekə dəyənək var. Nə vaxt keyfi istəyir qaldırır, nə vaxt istəyir endirir. C.Məmmədquluzadə. Naznaz əlini qaldırıb Qaraşın təpəsinə endirəndə Qaraş onun biləyindən yapışib sıxdı. M.İbrahimov. Aslan atasının endirdiyi yumruq altından sivişib çıxdı. M.Hüseyn.*

6. *məc.* Düşürmək, salmaq, devirmək; məhrum etmək. *Dünən eşitdim ki, Şeyx Əbdülhəmidə taxtdan endirdilər. C.Məmmədquluzadə. [Ağa Saleh:] Biz ağaları bu büləsadan endirən olmaz. S.S.Axundov.*

7. *məc.* Lütf etmək, saymaq, iltifat göstərmək. *Xəbər alıb əhvalımı bilmirsən; Endiribən məclisimə gəlmirsən. Aşıq Ələsgər. Bilməyən azdır ayı; Lovğalıqda yox tayı; "Mən çox qəşəngəm", – deyər; Endirmədi kimsəyə. Ə.Cavad.*

ENDOKÁRD(İ) [*yun.* endo və kardia – ürək] *anat.* Ürək boşluğunu içəridən örtən qişa.

ENDOKARDİT [*yun.* endo-daxilində və kardia – ürək] *tib.* Endokardın (ürəyin daxili qişasının) iltihabı.

ENDOKRİN [*yun.* endo-daxilində və krino – ayırırım] *fiziol.* Daxili sekresiya vəziləri ilə bağlı olan. *Endokrin xəstəliklər.*

□ **Endokrin sistem** *anat.* – endokrin vəzilərin sistemi. **Endokrin vəzilər** *anat.* – daxili sekresiya vəziləri.

ENDOKRİNOLÓGİYA [*yun.* endo-daxilində və krino-ayırırım və logos-elm] Daxili sekresiya vəzilərini quruluş və vəzifələrini öyrənən elm. *Eksperimental endokrinologiya.*

ENDOKRİNÓLOQ [*yun.* endo-daxilində və krino – ayırırım və logos-elm] Endokrinologiya mütəxəssisi.

ENDOQÁMİYA [*yun.* endo – daxilində və gamos – nikah] *etnoqr.* Cəmiyyətin ilk inkişaf dövrlərində ancaq qohumundan, tayfasından, ictimai qrupu içərisindən evlənmək adəti.

ÉNDŞPİL [*alm.*] *idm.* Şahmat oyununun son mərhələsi.

ENERGÉTİK [*yun.*] Energetika mütəxəssisi, energetika sənayesi işçisi. *Energetiklərin yeni nailiyyətləri.*

ENERGÉTİK *sif.* [*yun.*] Energetikaya aid, enerji istehsalı və ondan istifadə ilə bağlı olan. *Qaldırıcı və fırlandırıcı mexanizmlər buruq içərisində, nasoslar və energetik quruluşlar isə buruğun yanındakı tikililərdə yerləşdirilir. S.Quliyev.*

ENERGÉTİKA [*yun.*] Xalq təsərrüfatının təbii enerji istehsalı və onun çevrilməsi üsullarını birləşdirən sahəsi, habelə texnikanın, enerjinin müxtəlif növlərinin istehsalı, tətbiqi və onlardan istifadə üsullarından bəhs edən şöbəsi.

ENERGİYA [*yun.*] bax **enerji**. *Suyun tərkibində olan hidrogen daş kömürdən milyon və milyard dəfə daha çox enerjiyə çevrə bilər. A.Qarayev.*

ENERJİ [*yun.*] 1. *fiz.* Materiyanın əsas xassələrindən biri – onun hərəkət ölçüsü, materiyanın işiq, istilik, elektrik, mexaniki hərəkət və s. şəklində olan hərəkət ehtiyatı. *Atom enerjisi. Şüa enerjisi. – Enerjinin itməməsi və çevrilməsi qanunu təbiətin əsas qanunlarından biridir. "Fizika". // Hər han-*

sı bir cismin, maddənin və s.-nin bir iş görmə, yaxud iş görə bilən qüvvənin mənəbəyi olma qabiliyyəti. *Suyun enerjisi. Akkumulatörün enerjisi.* – Nüvədaxili enerji ehtiyatları doğrudan da hədsiz-hüdüdsuzdur. A.Qarayev.

2. Qətiyyət, inad, coşqunluq, qüvvət, səy. *..[Firidunun] enerji və qüvvətlə dolu qəlbi susmaq, həyatdan küsmək nə olduğunu bilmirdi. M.İbrahimov. Mirzəyev böyük həvəs və enerji ilə çalışırdı. Ə.Sadiq.*

ENƏCƏK is. məh. 1. Pillekənin alt pilləsi. *[Xanpəri] həyatə xeyli baxdıqdan sonra balkona çıxmaq istədi. Ağına nə gəldisə, enəcəkdə oturdu. Ə.Vəliyev.*

2. Eniş.

ENİNƏ zərf. Köndələninə, bir şeyin eni istiqamətində (uzununa əksi). *Parçanı eninə kəsmək.*

◊ **Eninə-uzununa ölçmək** – boş-boşuna, məqsədsiz gözmək, dolaşmaq, veyillənmək. *Küçəni eninə-uzununa ölçmək. Həyatı eninə-uzununa ölçmək.*

ENİŞ is. Getdikcə aşağıya enən yer; yuxarıdan aşağıya mail yer (yoxuş əksi). *Dəvayə dedilər: – Eniş yaxşıdır, yoxuş? Dedi: – Lənət hər ikisinə. (Ata. sözü).* [Usta Ağabalanın] *getdikcə gözünün qabağından küçəyə tərəf pəncərəsiz evlər, sınıq-sökük divarlar, dar eniş və yoxuş küçələr bir-bir gəlib keçirdi. Çəmənəzəminli. Cavan çobanlardan biri Qumru ilə qarını enişə qədər ötürdü. Ə.Məmmədخانlı.*

ENİŞAŞAĞI zərf. Hündür bir yerin başından otəyinə doğru, yuxarıdan aşağıya, üzəaşağı. *Təpəni enişəaşağı düşmək. İri daşları enişəaşağı yuvarlatmaq.*

ENİŞLİ sif. Eniş olan. *Enişli təpə. Enişli yol.* – *Başı qarlı Qafqaz sıra dağlarının qoynunda, dörd tərəfi enişli bir təpənin üstündə salınmış [Xinalıq kəndi] ilk baxışda üst-üstə qurulmuş qartal yuvalarını xatırladır. R.Rza.*

ENİŞLİK is. 1. Eniş yer. *Atlar enişliyə çıxırlar.*

2. Eniş yerin vəziyyəti.

ENİŞLİ-YOXUŞLU sif. 1. Enişli-yoxuşlu çox olan. *Enişli-yoxuşlu cığır. Enişli-yoxuşlu yer. Enişli-yoxuşlu yol.*

2. *məc.* Əzablı, əziyyəətli; əzabla, çətinliklərlə dolu. *Həyat enişli-yoxuşludur.*

ENİŞ-YOXUŞ is. Eniş və yoxuş yer. *Yenə könlüm quşu; Dönmüş ovçu tarlana; Duy-maz eniş-yoxuşu; Qanad çalır hər yana. A.Şaiq. // Sif. mənasında. ..Ağırüklü fayton əyri-üyrü və eniş-yoxuş yollara çatdıqda bir döngədə aşıb, oxu və çarxı sındı. S.S.Axundov. // Zərf mənasında. Aşağı-yuxarı, hər tərəf mənasında. O qayıdıb bazara yönəldi. Bazarı eniş-yoxuş gəzdi. S.Rəhimov.*

ENİŞ-YOXUŞLU bax enişli-yoxuşlu. *Eniş-yoxuşludur getdiyi yoltək; Bu yolu sinənlə açasan gərək. B.Vahabzadə.*

ENLƏNMƏ “Enlənmək”dən *f.is.*

ENLƏNMƏK f. 1. Eninə böyümək, genəlmək. *Jaket geyiləndən sonra enlənib.*

2. Enə vermək, eninə artmaq. *Bunu qırış atdıqda pambıq gücü uzanmağa yox, enlənməyə verir. Ə.Vəliyev.*

3. Genişlənmək, yayılmaq, artmaq. *Duman enlənib hər tərəfi tutdu.*

4. *məc.* Kökəlmək, eninə artmaq. *Bunu qırış atdıqda pambıq gücü uzanmağa yox, enlənməyə verir. Ə.Vəliyev.*

5. *məc.* Yayılmaq, yayılıb oturmaq. *..Qıssa, turşumuş xəmir kimi enlənib oturur. Mir Cəlal.*

6. *məc.* Şadlanmaq, sevinmək, məmnun olmaq. *Bitərəflər sıralardan bir-bir dartınıb iclası tərək etdikcə Mehdiqulu enlənir, şişirdi. Mir Cəlal.*

ENLƏŞMƏ “Enləşmək”dən *f.is.*

ENLƏŞMƏK f. Daha da enli olmaq, enlənmək.

ENLƏTMƏ “Enlətmək”dən *f.is.*

ENLƏTMƏK f. Daha enli etmək, en istiqamətində uzatmaq, genişləndirmək, böyütmək, genəltmək. *Yolu enlətmək. Otağı enlətmək.* – *Yaz və yay aylarında qamışlar yaşıl yarpaqlarını nə qədər enlətsə də, başlarını nə qədər qəlbi tutsalar da, Qara təpədən yuxarı qalxa bilmirlər. Ə.Vəliyev.*

ENLİ sif. En cəhətdən geniş olan, köndələn uzun olan, geniş. *Enli yol. Enli parça. Enli palaz.* – *..İkinci məhəlləyə gəlincə, küçələri enli, təmiz və evləri səliqə ilə tikilmişdi. N.Nərimanov. [Dərviş:] Göy ot döşəyim, qara daş yastığım, enli yarpaqlar*

yorğanım idi. A.Divanbəyöglü. Surxay enli kürəyini bir az da dikəltdi. M.İbrahimov.

enli... Enli sözü ilə bağlı olan bir sıra mürəkkəb isimlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: enliəğiz, enlibaş, enlidöş, enlikürək, enlisifət.

ENLIĞIZ(LI) *sif.* Ağzı enli olan, ağzı yekə. *Enliəğiz bıçaq. Enliəğizli balta.*

ENLIBAŞ *is. zool.* Çəkikimilər fəsiləsinə daxil olan enli və kök başlı şirin su balığı.

ENLIBURUN(LU) *sif.* Burun hissəsi enli olan. *Enliburun çəkmə.*

ENLİCƏ *sif.* Enli. *Ay yeznə, ürək yeznə; Enlicə kürək yeznə; Oğlu, qızı içində; Evinə gərək yeznə. (Bayatı).*

ENLİDÖŞ(LÜ) *sif.* Döşü enli, sinəsi geniş olan. *Enlidöş adam. Enlidöşlü at.*

ENLİK bax **en**².

ENLİKƏNAR *sif.* Kənarı enli olan. *Enlikənar şlyapa.*

ENLİKÜRƏK(LI) *sif.* Kürəyi enli olan. *Enlikürək adam. – [Dəli Həsən] baxdı ki, bu [atlı] əynində çuxa, ayağında bağdadı başmaq, başında tirmə şal, enlikürək, qarnıyoğun bir kişi idi. “Koroğlu”. Səkinə iftixar dolu göz-lərlə .. enlikürək, ucaboylu, çatmaqaşlı və qartal gözülü oğlunu süzdü. M.İbrahimov. [Dirse xan] yaşına görə boylu, enlikürəkli, qarayanız bir oğlandı. M.Rzaquluzadə.*

ENLIQAŞ(LI) *sif.* 1. Qaşları enli, qalın, sıxtıqlı olan; qalınlaş. *Enliqaş oğlan.*

2. Qaş böyük, enli olan. *Enliqaş üzük. – [Budaq:] Zəhləm gedən qırxılmış bıqları, çeçələ barmaqına enliqaş üzük taxması idi. Ə.Vəliyev.*

ENLİLİK *is.* Enli şeyin halı. *Parçanın enliliyi. Yolun enliliyi.*

ENLİSİFƏT(LI) *sif.* Sifəti enli, dolğun olan. *Enlisifət qız. Enlisifət uşaq. – Qabağa çıxanların arasında ortaboy, enlisifət bir qadın vardı. Mir Cəlal.*

ENLİÜZ(LÜ) bax **enlisifət(li)**. *Həsən gödəkboy, enliüz, qaraqaş, qaragöz bir oğlan idi. Ə.Sadiq.*

ENLIYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları enli olan. *Enliyarpaq ağac. Enliyarpaqlı kollar. – Cavan enliyarpaq əncir ağacının altına çəkilib, suyu qocanın əlindən aldı. Mir Cəlal. Azərbaycanca olan meşələrin, demək*

olar ki, hamısı enliyarpaq ağac növlərindən ibarətdir. M.Qaşqay.

ENMƏ “Enmək”dən *f.is.*

ENMƏK *f.* 1. Yuxarıdan və ya bir şeyin üstündən aşağı düşmək. *Dağdan enmək. Zirzəmiyə enmə. Mal-qara dağdan enir. – [Usta Ağabala] pillələrlə aşağı endi. Çəmənözəminli. Mahirə mal damının üstündən cəld aşağı endi. M.Hüseyn. // Düşmək. Təpənin dibindən bulağın üstünə endim, əl və üzümü yuyub qaynağına qırağında oturdum. A.Divanbəyöglü. Sabah erkən açılığın ağzında oynayırdıq. Kənd uşaqları əllərində badya, mis kasa dəryəyə enirdilər. A.Şaiq.*

2. Azalmaq, alçalmaq, düşmək. *Havanın temperaturu endi. Qiymətlər xeyli enmişdir.*

3. Torpağa, yerə oturmaq, yerə düşmək. *Paraşütçülərdən biri Kamalın durduğu təpədən 2-3 yüz addım aralı, məxmər otların üzərinə endi. M.Rzaquluzadə. Endi qəhrəmanın səmənə yerə; Çıxdı kabinədən, daldı göylərə. M.Rahim.*

4. Çevrilmək, ..halmı almaq. *Çepiklər çürtüyə enmişdi; bunun da səsi eşidilmirdi. Çəmənözəminli.*

5. Çökmək, basmaq, çulğalamaq. *Sakit Azərbaycan kəndi üzərinə bir yaz axşamı enirdi. Ə.Məmmədcanlı. Yollardan qalxan toz uçub dağılmır, narın-narın seyrəlir, axşamın zəfərin rənginə boyanıb, zərif bürüncək tək enə-enə (z.) yerin üzərinə enirdi. Ə.Əbülhəsən.*

6. məc. Azaltmaq, aşağı salmaq. [Ələmdar:] ..Görəsən, şişbiğ cavahiratin qiymətindən bircə pillə enərmə? S.Rəhimov.

7. Dəymək, zərbə hiss etmək. *Başına bir yumruq endi. – [Qadın] sol əlini başının qarşısına tutmaqla, özünü üzərinə enməkdə olan ağacdən mühafizəyə çalışırdı. S.Hüseyn.*

8. məc. Baş əymək, təbə olmaq, ...qabağında əyilmək. *Nəbiyəm, enməyəm sultana, xana; Düşmənin tənəsi kar etməz cana; Boz atı oynadıb gırrəm meydana. “Qaçaq Nəbi”.*

9. **Enib-qalxmaq** şəklində: əyilib-düzəlmək, əyilərək qalxmaq, dalğalanmaq. *Şükufələnmis güllər nəsimin dəyməsindən enib-qalxdıqca Gülsümün vidasına cavabən: “Get, Allah səni xoşbəxt elsin!” – deyirdilər. Ə.Haqverdiyev.*

ENSEFALİT [yun.] *tib.* Beynin iltihabı.

ENSİKLOPEDİK *sif.* [fr.] 1. Ensiklopediya mahiyyətində olan. *Ensiklopedik lügət.*

2. Elmin bir çox sahələrini əhatə edən; hər şeyi qavrayan, çoxcəhətli. *Ensiklopedik məlumat. Ensiklopedik bilik.*

ENSİKLOPEDİST [fr.] 1. *kit.* Hərtərəfli məlumatı, təhsili olan adam.

2. *tar.* XVIII əsrin axırlarında Fransada nəşr edilən "Ensiklopediya" ətrafında toplaşmış qabaqcıl mütəfəkkirlər qrupunun nümayəndəsi, yaxud onların fikrinə şərik olan adam.

ENSİKLOPÉDİYA *is.* [fr. əsli yun.] Biliyin bütün, yaxud ayrı-ayrı sahələrinə dair lügət şəklində sistemə salınmış məlumatlar toplusu; qamus. *Azərbaycan milli ensiklopediyası. Tibb ensiklopediyası. // məc.* Həyatı geniş və hərtərəfli əks etdirən bədii əsər haqqında.

♦ **Canlı ensiklopediya** – hər şeydən məlumat verə bilən, hər şey haqqında müraciət edilə bilən adam haqqında.

ENSİKLOPEDİYAÇI *bax ensiklopedist* 2-ci mənada. *Axi, o dövr Didro başda olmaqla Fransada məşhur ensiklopediyaçıların humanizm, azadlıq, bəşəriyyətçilik bəyragını ucaltdığı dövrdür.* M.İbrahimov.

ENSİKLOPEDİZM [fr.] *kit.* Geniş, hərtərəfli məlumat, təhsil.

ENSİZ *sif.* Eni az olan, dar. *Ensiz küçə. Ensiz parça. Ensiz səki.* – [Məşuqə] *..ensiz cığırta birbaş buraya yüyürdü.* S.Rəhimov. *Ortada uzun, lakin ensiz ayaqaltı xalça salınmışdı.* M.İbrahimov. [Tahir] *dördkünc balaca kabinetə keçib dənizə tərəf baxan ensiz, uzun otağa girdi.* M.Hüseyn.

ENSİZLƏŞDİRİLMƏ "Ensizləşdirilmək" – dən *f.is.*

ENSİZLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Ensiz hala salınmaq, eni azaldılmaq, darlaşdırılmaq.

ENSİZLƏŞDİRMƏ "Ensizləşdirmək" dən *f.is.*

ENSİZLƏŞDİRMƏK *f.* Ensiz hala salmaq, eninə azaltmaq, darlaşdırmaq.

ENSİZLƏŞMƏ "Ensizləşmək" dən *f.is.*

ENSİZLƏŞMƏK *f.* Getdikcə daralmaq, ensiz olmaq. *Yol getdikcə ensizləşirdi.*

ENSİZLİK *is.* Ensiz şeyin halı; en cəhətdən darlıq.

ENTOMÓLOQ [yun. entoma – həşəratlar və logos – elm] Entomologiya mütəxəssisi. *Axmazın yanında Sultanov entomoloq həkimi ilə görüşdü.* Ə.Sadiq. *XX əsrin əvvəlində həvəskar entomoloq Avropadan Amerikaya zərərsiz bir kəpənək tək barama qurdu gətirmişdi.* (Qəzetlərdən).

ENTOMOLÓGİYA [yun.] Zoologiyanın həşərat (böcəklər) böhsü.

ENTOMOLOJİ *sif.* [yun.] Entomologiyaya aid. *Entomoloji tədqiqat.*

ENTUZİÁST [yun.] Bütün qüvvəsi ilə, böyük şövq və həvəslə işləyən adam. // Bütün qüvvə və həvəsini bir işə verən, bir şeyin coşqun pərəstişkarı olan adam. *Doktor entuziast olduğu üçün [qızın] sözləri ona toxundu.* Çəmənzəminli.

ENTUZİÁZM [yun.] Böyük şövq və həvəs; vəcd.

EOLİT [yun. eos – səfəq və lithos – daş] *arxeol.* 1. Daş dövrünün, ən qədim ibtidai daş alətləri qayrılan mərhələsi.

2. Bu dövrə aid ibtidai daş alət.

EPIDEMİK *sif.* [yun.] Epidemiyə mahiyyətində olan; yoluxucu, yoluxma. *Epidemik xəstəliklər. // məc.* Epidemiyə kimi hər yere yayılmış.

EPIDEMİOLÓGİYA [yun.] Tibb elminin yoluxucu xəstəliklərin törəyib yayılması səbəblərini öyrənən və onların qarşısını almaq üsullarından bəhs edən sahəsi.

EPIDEMİOLÓQ [yun.] Epidemologiya mütəxəssisi.

EPIDÉMİYA [yun] *tib.* Hər hansı bir yoluxucu xəstəliyin geniş yayılması. *Tif epidemiyası. Vəba epidemiyası. – Hərgah bir yerdə epidemiyə varsa, həkimlərimizdən tələb edirik ki, tezliklə bunun qarşısını alsınlar.* Ü.Hacıbəyov. // *məc.* Çox tez və geniş yayılan hər hansı bir şey haqqında.

ÉPIK *is.* [yun.] Epik əsərlər müəllifi.

ÉPIK² *sif.* [yun.] *ədəb.* Eposa aid, epos xüsusiyyətli. *Epik əsərlər. Epik dastanlar.*

ÉPIKA [yun.] *ədəb.* Epik əsərlər.

EPIKLİK *is.* Epik xüsusiyyət daşıma. *Diskussiyanın gedişində romanın inkişaf etdirilməsinin mühüm məsələləri, onun forma və kompozisiyası, epiklik, tarixilik və*

xəlqilik məsələləri .. müzakirə edilmişdir. (Qəzetlərdən).

EPIKRİZ *is.* [yun.] Xəstəliklə bağlı yekun nəticə, qərar.

EPIKÜRİZM *ba x epikürçülük.* Əsrlərdən bəri mistik dona geydirilmiş platonik eşqə qarşı poeziyada bir növ epikürizm gəlir. M.İbrahimov.

EPIKÜRÇÜ *is.* 1. Epikür fəlsəfəsi tərəfdarı.

2. *məc. kit.* Zövq və nəşəni hər şeydən üstün tutan adam; kefcil, işrətpərəst. *Epikürçü şair* [Abdulla bəy Asi] *şeyrlərinin birində deyir:* “Bir halda ki, şərab vaizlərin moizəsindən daha yaxşı insanın beynini işıqlandırır, necə ola bilər ki, belə bir şərabı içməyə sən?” F.Köçərli.

EPIKÜRÇÜLÜK *is.* 1. Qədim yunan materialist filosofu və ateisti Epikürün fəlsəfi nəzəriyyəsi.

2. *kit.* Həmin nəzəriyyədən yanlış nəticə çıxaran, həyatın mənasını kefdə, eys-ışrətdə, rahat həyatda görən dünyagörüşü.

3. *məc. kit.* Eys-ışrətə, kefdə, ləzzətli həyata meyil.

EPIQÓN [yun.] Özünün müstəqil yaradıcılıq siması olmayıb, hər hansı bir siyasi, ədəbi, elmi və başqa cərəyanı təqlid edən yazıçı, alim və b.; təqlidçi. *Epiqon ədəbiyyatı.*

EPIQONLUQ *is.* Elmdə, siyasətdə, incəsənətdə və s.-də təqlidçilik. *..XIX əsrin ortalarında bütün Yaxın Şərq ədəbiyyatında belə bir vəziyyət əmələ gəlmişdi ki, keçmişdə ölməz nümunələr yaratmış Nizami, Firdovsi, Nəvai və Füzuli kimi şəxsiyyətlərin bədii yaradıcılığından tərbivə almış adamlara başdan-başa epiqonluqdan ibarət olan əsərlər təqdim edirdilər.* M.Hüseyn. *Hökmdarlar məclisində oxuyan xanəndə qız obrazı isə “Koroğlu”dan sonra bəzi başqa operalara da daxil edilmişdir ki, bu da adi epiqonluqdur.* Ə.Bədəlbəyli.

EPIQRAF [yun. epigraphe – yazı] 1. Qədim yunanlarda: abidə üzərində yazı.

2. *ədəb.* Əsərin və ya onun bölmələrinin başlıqlarından sonra yazılan sözlər; zərbi-məsəl, hikmətli söz. *C.Məmmədquluzadə Qoqoldan öyrəndiyini və onu öz böyük müəllimi kimi hədsiz bir məhəbbətlə sevdiyini fəxrə söyləyir və hətta .. “Qurbanlı bəy”*

adlı məşhur hekayəsinin “Allah sənə rəhmət eləsin, Qoqol!” epiqrafı ilə də bunu təsdiq edir. M.Hüseyn.

EPIQRAFİK *sif.* [yun.] Epigrafikaya aid olan, epigrafika xarakterində olan. *Epigrafik mətn. Epigrafik material.*

EPIQRAFİKA [yun.] Epigrafik haqqında elm.

EPIQRAM [yun. epigramma – yazı]

1. Qədim yunanlarda: abidələr, binalar, hədiyyələr və s. üzərində yazılan yadigarlıq yazı. *Feokritin zəngin ədəbi irsindən ancaq bir şeir külliyyatı qalmışdır ki, o da otuz idilliyadan və iyirmi üç epigramdan ibarətdir.* Ə.Sultanlı.

2. *ədəb.* Kiçik satirik şeir; həcv. [Silvio:] *..Mənim epigramlarıma epigramlarla cavab verirdi, [qrafın] bu cavabları mənə həmişə daha gözəlməz, daha kəskin görünürdü..* A.Puşkindən.

EPILEPSIYA [yun. epilepsia – özündən getmə] *tib.* Vaxtaşırı və qəflədən bərk qıcolma və özündən getmə şəklində cərəyan edən xroniki sinir xəstəliyi. *Epilepsiya tutmaları. Epilepsiyanın diaqnozu.*

EPILEPTİK [yun.] Epileptik xəstəliyi olan adam. *Epileptiklərin xasiyyəti get-gedə dəyişir. – O, “uşaqları gözəlayin, uşaqları gözəlayin”, – deyə-deyə epileptik adamlar kimi yerə dəydi.* M.İbrahimov.

EPILOQA [yun.] Ədəbi əsərin son hissəsi.

// *Operada son pərdə. Opera təntənəli epiloqla bitir.* // Son, nəticə, xatimə. *Üsyanın epiloqu.*

EPISENTR [yun. epi – üstündə, yanında və lat. sentr – mərkəz] Zəlzələ mərkəzi; Yer səthinin bilavasitə zəlzələ mənbəyi üzərində olan sahəsi. *Zəlzələnin episentri.*

EPISTOLYAR *sif.* [lat.] *ədəb.* 1. Məktub şəklində yazılmış. *Epistolyar roman.*

2. Bir yazıçının, şairin məktublar məcmusu. *Puşkinin epistolyar irsi.*

EPIKET [yun.] *ədəb.* Məcəzın növlərindən biri olub, bir sözü qüvvətləndirmək və zənginləşdirmək, xassə vermək üçün əlavə edilən söz (məs.: mələk simalı, polad canlı).

EPIZÓD [yun. epeisodion – əlavə] 1. Hadisə, əhvalat, təsadüf, ittifaq, vəqə. *Əsgər-*

lər yana-yana Qələndərdən danışdırlar və kim hansı epizodu nəgüldir, sözünün axırını gətirib Qələndərlə bağlayırdı. Ə.Əbülhəsən.

2. Bədii əsərin bitmiş, müstəqil olan bir parçası. *Romandan bir epizod danışdı. // kit. Hadisələr silsiləsi içində bir vəqə. Əhvalatın ən romantik və dramatik epizodu. // Kino-şəklinin məzmunca bitmiş hissəsi. Bu epizod filmin ən güclü parçasıdır. // Teatr tamaşasında əhvalatın inkişafı ilə bağlı olmayan səhnə, pərdə. Baletin dərin humanist ideyası öz ifadəsini həm kütləvi qəhrəmanlıq səhnələrində, həm lirik adajiolarda, həm də rəqs epizodlarında tapır. (Qəzetlərdən).*

EPİZODİK *sif.* [yun.] 1. Sistematik xarakter daşımayan, təsadüfdən-təsadüfə olan. *Epizodik kömək. İşin gedişinin epizodik yoxlanması.*

2. Yalnız ayrı-ayrı səhnələrdə, epizodlarda görünən, daimi olmayan. *Epizodik sürətlər. Epizodik rollar.*

EPİZODİKLİK *is.* Epizodik xasiyyət daşıma. *Romanda hadisələrin epizodikliyi. Tamaşada rolun epizodikliyi.*

EPOLÉT [fr.] Fərqlənmə nişanları olan, qızıl və ya gümüş bafta, saçaq və s. ilə bəzədilmiş, bir tərəfi girdə, xüsusi formalı pəqon; 1917-ci ilədək Rusiyada zabıt rütbəsinin nişanı.

EPOLETLİ *sif.* Çiyinlərində epolet olan. *Epoletli zabıt şineli.*

EPÓNJ [fr.] Xüsusi formada eşilmiş saplardan diş-diş parça növü. *Eponj .. fasonlu saplardan toxunduğu üçün çox bəzəkli toxunma hesab olunur.*

ÉPOS [yun.] Rəvayət səciyyəvi ədəbiyyat, dastan. *Koroğlu eposu. Qəhrəmanlıq eposu. // Qəhrəmannamələr, dastanlar və s. xalq yaradıcılığı əsərlərinin məcmusu. Qırğızların "Manas" eposu.*

ER "R" hərfinin adı.

ERA [lat.] 1. İl hesabının başladığı zaman, tarix başlanğıcı. *Yeni era* (İsanın doğulduğu zənn edilən gündən başlanan tarix). – *Ellips, parabola kimi həndəsi obrazlar 2000 il eramızdan əvvəl yunan riyaziyyatçılarına məlum idi. Z.Xəlilov.*

2. *kit.* Böyük tarixi əhəmiyyəti olan dövr. *İslam mədəniyyətinin meydana gəlməsi ilə bəşəriyyət mənaəviyyəti tarixində yeni bir era açıldı.*

3. *geol.* Yer tarixinin ən böyük xronoloji bölgüsü. *Yerin Günəşdən ayrıldığı vaxtdan etibarən keçirdiyi tarix müxtəlif era və dövrlərə ayrılır. M.Qaşqay.*

ER-GEC *zərf* Tez-gec. [Ağsaçlı qadın Səyavuşa:] *Quzum! Er-gec parlar adın cahanda; Diz çökərlər sana qarşı hər yanda. H.Cavid.*

ERİŞMƏK *bax ermək.* [Rəsul:] *Cümə axşamında, cümə günündə; Ərənlər erişdi nəzərgah mənim. "Aşiq Qərib". Ahü zar kəsibdir səbrü qərarım; Erişir fələyə naləvi zarım. Aşiq Paşa.*

ERİTROSİTLƏR *cəm* [yun. erythros – qırmızı və kytos – hüceyrə] *fiziol.* Qırmızı qan cisimcikləri.

ÉRKER [alm.] *arxıt.* Binanın daxilini genişləndirən və bir neçə mərtəbədən keçən divarında pəncərələri olan yarımdayrə və ya tin-tin şəklində çıxıntı.

ERKƏC *is.* Erkək keçi, təkə. *Sürünün qabağında uzunqəzilli, dik burmabuynuzlu, ala erkək başını yerə əyir(di).* S.Rəhimov. *Qoyunlar güneylərdə gərnəşir, keçilər həmərsin kollarının başını dişləyir, boynu qumrovlu erkəclər arabir səs eləyir. Ə.Vəliyev.*

ERKƏK *sif.* 1. Kişi cinsinə mənsub fərd. *Erkək at. Erkək arı. – Aslanın erkəyi, dişisi olmaz. (Ata. sözü). Ağaçların arasından qəfildən oldu əyan; Yaraqlı erkək at üstündə bir neçə oğlan. A.Səhhət. Rəhmətlik atam Güloğlan anamı o qədər qısqanırdı ki, evdə nə erkək qoyun, nə də xoruz saxlardı. M.S.Ordubadı. Dəstənin üç baş inəyi, beş-altı erkək danası, səkkizə qədər də atı vardı. M.Hüseyn. // is. Erkək qoyun, qoç. Erkək kəsib, ağır məclis qururdu; Sülən çəkildi malların, dağlar! Aşiq Ələsgər. Cəmi bir neçə gün əvvəl birinci dəfə Qarabağdan Bakıya gələn Gəray ağa, Cavanşirin mətbəxi üçün təzə erkək əti, şit yağ, əla düyü gətirmişdi. S.Rəhimov.*

2. *is.* Kişi mənasında. *Fisqü-fücur həddən aşıb Şişədə; Erkəyi, dişisi yaman peşədə. Q.Zakir. Şən balalar, dağ gövdəli erkək-*

lər; Gözəl qızlar, qara tellər bizimdir. A.Şaiq. ..Qadın və erkəklər məhkəmə salonunda deyil, məhkəmə binası qarşısında durmaq məcburiyyətində qalmışlardı. T.Ş.Simurq.

3. *məc. sif.* Kişi kimi möhkəm, güclü. [Ceyran] *istehsalatda çalışan erkək ruhlu, gülərüzlü bir yoldaş idi. S.Hüseyn.*

4. *məc.* Qaba, kobud, nəzakətsiz mənada. *Erkək zarafatı eləmək.*

Ø Erkək Tükəzban – kişi təbiətli, özünü kişi kimi aparan, kişi ədalətli, bir qədər qaba qadın haqqında.

ERKƏKCƏ *sif.* və *zərf.* Kişi kimi, mərd-cəsinə, cəsuranə. [1-ci müəttib:] *..Yalnız erkəkə mətanət lazım... Yoxsa, həşərat kimi üzü üstə süründükcə əsla ağ gün görməyə-cəyik. H.Cavid.*

ERKƏKCİK *is. bot.* Bitki çiçəklərinin erkək dövlüyünün adı. *Biz botanika kursundan bilirik ki, armudun çiçəklərində həm erkək-ciklər, həm də dişiciklər olur. M.Axundov.*

ERKƏKLƏMƏK *f. məh.* 1. Həddi-bülüğa çataraq səsi yoğunlaşmaq, qabalaşmaq (oğlan uşağı haqqında).

2. *məh.* Vaxtında dərilmədiyindən ötmək, kobudlaşmaq, bərk olmaq (bitkilər haqqında).

ERKƏKLƏNMƏ “Erkəklənmək”dən *f.is.*

ERKƏKLƏNMƏK 1. Bax **erkəkləşmək**.

2. Kişilənmək, yekələnmək.

ERKƏKLƏŞMƏ “Erkəkləşmək”dən *f.is.*

ERKƏKLƏŞMƏK *f.* 1. Kişi xasiyyəti almaq, kişi kimi olmaq (qadın haqqında).

2. *məc. dan.* Kobudlaşmaq, qabalaşmaq.

ERKƏKLİK *is.* 1. Erkək insan və ya heyvanın hal və sifəti.

2. Yaşa dolma, həddi-bülüğa çatma, yetkinlik.

3. *dan.* Qabalıq, kobudluq, qanmazlıq, tərbiyəsizlik. *Erkəkliyinə salmaq (qabalıq etmək, qanmazcasına hərəkət etmək).*

ERKƏN *zərf.* 1. Səhər tezdən, sübhədən, ertə. *Erkən yola düşmək. Erkən durmaq. – Qara .. hər səhər erkən evə gəlib qarıya baş çəkərdi. Ə.Əbülhəsən. Maya yuxudan erkən qalxdı. M.İbrahimov. [Kamil] səhər erkən, hamıdan tez durar, .. əlüzyuyana su töküüb buğlana-buğlana əl-üzünü yuyar, məktəbə gedərdi. M.Rzaquluzadə.*

2. Vaxtından əvvəl, tez. *Hacı yenə evə erkən qayıtmışdı. A.Şaiq. Gülpəri erkən gedib mənzilə çatmaq üçün faytonları qovdururdu. S.S.Axundov. Mən o sevdalı qızın; O qanadlı ulduzun; Hər halını sevrəkən; Bu bəlalaya lap erkən; Düşməyimi bilməzdim. S.Vurğun.*

ERQ [*yun.*] *fiz.* İş və enerji ölçüsü vahidi. *Erq bir dina qüvvənin (hərəkət istiqamətində) bir sm məsafədə gördüyü işdir. “Fizika”.*

ERMƏK *f.* 1. Çatmaq, yetişmək, vasil olmaq. *Mənzilə ermək. – Qurbani der: vüsalına ermədim. Qurbani.*

2. Nail olmaq, əldə etmək, yetmək, çatmaq. *Arzusuna ermək. Muradına ermək.*

ERMƏNİ *is.* Ermənistan Respublikasının əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Ermənilər hind-Avropa mənşəli xalqdır, amma onların dili türk dillərinin güclü təsirinə məruz qalmışdır. – Erməninin qocaları köpəyə, müsəlmanın qocaları ipəyə dönər. (Ata. sözü). Ermənilərin təcavüzkarlığı halda antik müəlliflərin diqqətini cəlb etmişdi. “Azərbaycan tarixi”. Ermənilər həm də ikiüzlü və dəyişkəndilər, [ölkələrinə] gah bu, gah da başqa ordunu dəvət edirdilər. (Roma tarixçisi K.Tasit). Haylar .. Ərməniyyə ölkəsinə gələndən xeyli sonra .. bəzi qonşu xalqlar təbii olaraq onları artıq Ərməniyyə əhalisi (erməni) kimi tanımışlar. Ona görə də .. erməni adının mənşəyindən danışarkən vacib şərtlərdən biri sonrakı psevd-ermənilər (haylar) ilə əsil qədim ermənilərin fərqləndirilməsidir. F.Ağasıoğlu.*

ERMƏNİCƏ *sif.* və *zərf.* Erməni dilində. *Ermənicə kitab. Ermənicə danışmaq. – Biri rusca, o biri ermənicə, bir başqası da ukraynaca oxudu. M.Hüseyn.*

EROTİK *sif.* [*yun.*] Erotikaya aid, erotika ilə dolu; şəhvani hisslər ifadə edən. *Erotik seir. – ..Azərbaycan şairləri arasında əsərlərinin çoxu erotik məzmun daşıyan Dilsuz, Raci, Qumri, Dəxil və başqaları məşhurdur. F.Köçərli.*

EROTİKA [*yun.*] Eşq və şəhvani hissləri ifadə və təsirə qarşı meyil, maraq.

ERÓZİYA [*lat.*] 1. *geol.* Torpağın, Yer qabığının axar sular, buz və ya külək təsiri ilə

dağılması prosesi. *Axar suların yuyucu fəaliyyətinə geologiya elmində eroziya, kimyəvi fəaliyyətinə isə korroziya deyilir.* M.Qaşqay.

2. *tex.* Mexaniki təsir nəticəsində metalların pas atması. *Elektrik eroziyası elektrotlar arasında yaranan elektrik boşalması təsiri ilə materialın müəyyən istiqamətində bir elektrodan o biri elektroda köçürülməsindən ibarət olan fiziki hadisədir.* P.Rüstəmzadə.

EROTİZM [*yun.*] *kit.* Eşq və şəhvani məsələlərə həddindən artıq meyil, maraq. *...Saraydan və yüksək vəzifəli şəxslərin diqqətindən uzaqda olan şairlər isə öz əsərlərinə yeni bir ünsür olaraq erotikizmi daxil edirdilər.* F.Köçərli.

ERTƏ *zərf* 1. Sübhdən, tezdən, səhər tezdən, erkən, erkəndən. *Ertə durmaq. Səhər ertədən işləmək.* – Sübh çox ertə oyanardı qarı; Durğuzar idi hamı xidmətkarı. A.Səhhət. *Qurbanqulu çox işsevən bir cavan idi. Sübh hamı qonşularından ertə durub oduna, binə, alağa, xıra, bağa gedərdi.* T.Ş.Simurq.

2. Hazırkı gündən sonra gələcək gün, dal gün, o birisi gün. *Ertəyə qalan, arxaya qalar.* (Ata. sözü).

3. Daha tez, daha erkən. *Bu gün ertə durdu.* // Tez, qabaq, vaxtdan əvvəl. *Şəhərə bir azca ertə çatmaq üçün; Tələsirdi qabaqca satmaq üçün.* A.Səhhət.

ERTƏDƏN *zərf.* Tezdən, sübhdən, erkən. *Ertədən işini görüb qurtarmaq.* – Nəbi ertədən öz səngərini möhkəmlətməmişdi. “Qaçaq Nəbi”. *Lotubaşı ertədən yolu bələdləyib xəzinənin yarılmasını axşama qoydu.* “Aşiq Qərib”.

ERTƏLƏMƏK *f* 1. Ertə günə qoymaq.

2. Başqa zamana buraxmaq.

ERTƏSİ *zərf.* Bir günün, həftənin, ayın, ilin ardınca gələcək gün, həftə, ay, il. *Bayramın ertəsi yola düşdülər. Ertəsi gün işə başladılar.* – [Qorxmaz:] *Ertəsi gün isə aldığın son bir parça çörəyi özün yeməyib, dünən sənə daş atan qocaya verdin.* C.Cabbarlı. *Nə isə ertəsi gün səhər saat yeddinin yarısında işə başladıq.* Çəmənzəminli.

ESÉR [“sosialist-revolüsyoner” sözlərinin ixtisar edilmiş baş hərflərinin adından] *tar. siyasi.* b a x **sosialist-revolüsyoner.**

ESÉS [*alm.* SS (mühafizə dəstəsi) ixtisarı] Alman-faşist mühafizə dəstələri və ya faşist-alman ordusunun xüsusi hissələri.

ESESÇİ *is.* Eses dəstələrində və ya hissələrində xidmət edən adam.

ESKADRÁ [*fr.*] Hərbi dəniz, ya hava flotu gəmilərinin böyük birləşməsi.

ESKADRÍLYA [*fr.*] Bir neçə təyyarə dəstəsindən ibarət olan hərbi aviasiya. *Bombardmançı eskadrilya.*

ESKADRÓN [*fr.*] Piyada qoşundakı rotaya bərabər süvari qoşun hissəsi. *Buna görə də onu Seyidhəməz ziyarətgahından çıxarmaq üçün bir eskadron kazak göndərildi.* M.S.Ordubadı.

ESKALÁTOR [*ing.*] Adamları qaldırıp-endirmək üçün durmadan hərəkət edən pilləkən. *Biletlərimizi hərəkətədirici pilləkənə (eskalator) başında durmuş milisionerə göstərərək, ayaqlarımızı ilk pilləyə basırıq və pilləkən tez bizi götürüb gedir.* Ə.Məmmədcanlı.

ESKİMÓ [*fr.*] Üstü şokoladlı dondurma.

ESKİMÓS Şimali Amerikanın qütb sahilində, Qrenlandiyada və Asiyanın şimal-şərq qurtaracağında yaşayan xalq və bu xalqa mənsub adam.

ESKÍZ [*fr.*] 1. Bir şəkl, rəsmin və ya onun bir hissəsinin ilk qaralaması. // Heykəltəraşlıq əsərinin kiçildilmiş miqyasda hazırlanan ilk nümunəsi, modeli, taslağı. // Bir musiqi əsərinin, ədəbi əsərin və ya onların hissələrinin ilk redaktəsi. *Süita şəklində yazılmış çoxhissəli musiqi əsərlərinə bəzən “eskiz” və ya “etüd” adı verilir.* Ə.Bədəlbəyli.

2. Bir şeyi düzəltmək üçün nümunə, əsas olan şəkil və s. *Paltarların eskizi. Dekorasiya eskizi.*

ESMÍNES [*rus.* “эскадренный миноносец” sözlərinin ixtisarı] **Minadaşıyan eskadra gəmis.** *Odessada o yaralanan iki gün əvvəl həmin esminesdə onun atası həlak olmuşdu.* Ə.Əbüllhəsən.

ESPERANTÍST [*fr.*] b a x **esperantoçu.**

ESPERÁNTO [*fr.*] Ən çox yayılmış Avropa dilləri materialı əsasında düzəldilmiş süni beynəlxalq dil.

ESPERANTOÇU *is.* Esperanto dilindən istifadə və onu təbliğ edən adam.

ESSE *is.* [*fr.* *essai* – təcrübə, sınaq, çerç] Problemi sərbəst şəkildə şərh edən kiçik həcmli əsər.

ESTAFÉT [*fr.* əslil *ital.*] *idm.* Komandaların qaçış, üzgü və s. yarışı (bu yarışda iştirakçılar müəyyən mənzillərdə bir-birini əvəz edir və bir-birinə müəyyən şey ötürürlər). // Bu yarış zamanı yarışçıların mənzillərdə bir-birinə ötürükləri şey. [İdmançının] *əлиндə estafet ağacı vardır.* (Qəzetlərdən).

ESTAKÁDA *is.* [*fr.*] Hərəkət çox olan yerlərdə nəqliyyatın hərəkətini, gəmilərin yan almasını, yaxud yükləmə və boşaltma işlərini yüngülləşdirmək üçün körpü şəklində qurğu. // Dənizin dibindən neft və qaz çıxarmaq üçün üzərində neft buruqları və s. təsisat qurulan metal dirəklər üzərində dayanmış uzun və böyük körpü. *Neft Bakısı üçün səciyyəvi olan sənaye mənzərəsi – dənizi yarıb keçən polad estakadalar, .. ayrı-ayrı buruqların yerləşdiyi süni adalar əlcəzairli qonaqları valeh etmişdir.* (Qəzetlərdən).

ESTÉT [*yun.*] Gözəllik, bədiilik pərəstişkarı, estetikmə mail olan, estetikmə tərəfdarı.

ESTETCƏSİNƏ *zərf.* Estet kimi, estete xəss, estetikmə mövqeyindən. *Məsələyə estet-cəsinə yanaşmaq.*

ESTETÇİ bax **estetik** 1-ci mənada. [C.Cabbarlı] *formalist və estetçi yazıçıları tənqid edərək yazırdı.* M.Arif.

ESTETÇİLİK bax **estetizm**. *Lakin* [Cabbarlının dramaları] *estetçilikdən, formalizm ədəbzahılığından uzaqdır.* M.İbrahimov.

ESTETİK¹ *is.* [*yun.*] 1. Bax **estet**.

2. *dan.* İncəsənət nəzəriyyəçisi.

ESTETİK² *sif.* [*yun.*] Estetikaya aid olan, estetikla ilə bağlı olan. *Estetik zövq. Estetik duyğu.*

ESTÉTİKA [*yun.* *aisthetikos* – duyan, həssas] 1. İncəsənət haqqında, bədii yaradıcılıqda, təbiətdə və həyatda gözəllik, gözəl formalar haqqında fəlsəfi nəzəriyyə. *Estetika tarixində alman klassik fəlsəfəsinin xüsusi rolu olmuşdur.* // Bir şəxsin incəsənət və ya onun hər hansı bir növü haqqındakı görüşləri. *M.F.Axundzadənin estetikası.*

2. Gözəllik, bədiilik.

ESTETİZM [*yun.*] *kit.* 1. Gözəlliyə, bədiiliyə, incəliyə pərəstişkarlıq, maillik; gözəlliyə məftunluq.

2. İncəsənətdə əsərin ideyasına, məzmununa fikir verməyib, zahiril formalara, gözəlliyə həddindən artıq meyil göstərmə; estetikada formalizm. [C.Cabbarlı] *hər cür formalizmi, estetizmi şiddətli surətdə tənqid edirdi.* M.Arif.

ESTON Fin-uqor dillərinin fin qrupuna daxil olan dillərdən biri və həmin dildə danışan adamın adı. *Eston dili. Eston ədəbiyyatı.*

ESTONCA *sif* və *zərf.* Eston dilində. *Estonca-rusca lügət. Estonca danışmaq.*

ESTRÁDA [*fr.*] 1. Kütlə qabağında çıxış edən artistlər üçün tikilən açıq səhnə, taxta meydança. [Səbri] *..ürəyi bərk döyünə-döyünə estradanın yanındakı ağ məhəccərə söykənərək oğrun-oğrun tamaşaçılara baxırdı.* M.Hüseyn. *..Qədim Misirdə sehrbazlar və bu sehrbazların oyun çıxarmaları üçün müəyyən estradalar – səhnələr olmuşdur.* Ə.Haqverdiyev.

2. Estradada göstərilən, nömrələri tez-tez dəyişən konsertlərdən və s.-dən ibarət kiçik formalı tamaşa. *Estrada orkestri. Estrada nömrələri.*

EŞ *is.* [*türk.*] Yoldaş, dost. *Minlərcə sənin eşlərin ancaq; Yoxsulları etməkdə oyuncuq.* H.Cavid. *Sinəm başdan-başə oddur, atəşdir; Ömrüm səadətə əvvəldən eşdir.* M.Rahim.

EŞAFOT *is.* [*fr.*] 1. Qətlil icra etmək üçün düzəldilən səhnə.

2. Dar ağacı.

EŞDİRİLMƏ “Eşdirilmək”dən *f.is.*

EŞDİRİLMƏK “Eşdirmək”dən *məç.*

EŞDİRMƏ “Eşdirmək”dən *f.is.*

EŞDİRMƏK “Eşmək”dən *icb.* *İpi eşdirmək.*

EŞELÓN [*fr.*] 1. *hərb.* Cəbhə dərinliyində və ya girintili-çixıntılı vəziyyətdə mövqə tutan və bu qaydada yeriyən qoşun hissəsi. *Bir neçə gün idi ki, hərbi eşelonlar Qardaban-Qarayazı stansiyalarında dayanub yol gözləyirdilər.* İ.Şıxlı.

2. *hərb.* Kütləvi surətdə minik daşıyan qoşun qatarı, əsgəri qatar. *Biz Şahtaxtda ikən Sparskinin Təbrizə gedən son əsgəri eşelonu gəlib Culfaya getdi.* M.S.Ordubadi.

3. Ümumiyyətlə, müəyyən yerə gedən demiryol, yük və ya minik qatarı. *..Gətirilən taxta-dirək eşelonu bu gün Təzəşəhərə çatmışdı.* Mir Cəlal.

EŞELONLAMA “Eşelonlamaq”dan *f.is.*

EŞELONLAMAQ *f. hər b.* Eşelonlar (1-ci mənada) halında yerləşdirmək.

EŞELONLANMA “Eşelonlanmaq”dan *f.is.*

EŞELONLANMAQ *məch. hər b.* Eşelonlar halında yerləşdirilmək.

EŞƏLƏK *is. məh.* Alma, armud, heyva kimi meyvələrin yeyilməyən iç hissəsi.

EŞƏLƏMƏ “Eşələmək”dən *f.is.*

EŞƏLƏMƏK *f. 1.* Torpaq, kül kimi toz halında olan şeyləri bir şeylə ehmalla qazımaq, qarışdırmaq. *Kərim kişi .. tonqalın közündü eşələyərk sözə başladı.. M.İbrahimov. Qazan xan tonqalın kənarında oturub gözüünü bir nöqtəyə zilləmiş, əlindəki çubuqla küllü eşələyir. M.Rzaquluzadə.*

2. Axtarmaq, araşdırmaq, əlləşdirmək, töküb-töküşdürmək, dağıtmaq. *Rüstəm bəy kitabları eşələyib bir əsər çıxardı: – Bax, bunu hər bir qadın oxumalıdır! – deyər bir kitab verdi. Çəmənəmli.*

EŞƏLƏNMƏ “Eşələnmək”dən *f.is.*

EŞƏLƏNMƏK *qayıd. 1.* Ayaqları ilə torpağı qurdalayıaraq, qazaraq özünə yem aramaq. *Cüclərim birər-birər; Suyu görüb yavuş gələr; İçər, gedər, eşələnər. A.Səhhət. Çadırımızın dörd bir yanı açıqlıq olduğundan toyuq cücləri ilə o açıqlıqda gəzişir, qurd-quş, çəyirtkə tutub yeyir və eşələnirdi. A.Şaiq.*

2. Yerində qurdalanmaq, o üz-bu üzə çevrilmək. [Ana:] *Səhər tezdən, lap toyuqlar ağacdən töküləndə biz oyanıb dururuq, [oğlum] oyanırsa da, gözü baxa-baxa yerinin içində o tərəf-bu tərəfə eşələnir. Qantəmir. Sübhanverizadə eşələnərək məftilli krovatı cırdıladı. S.Rəhimov. Tapdıq yerinin içində eşələndi və gözünü açdı. Ə.Vəliyev.*

EŞƏNƏK *is. 1.* Toyuğun qazıb açdığı, eşələyib açdığı yer, eşilmiş yer. *Toyuq eşənəyi. – Toyuğun başı kəsildəndə eşənəkə qalar. (Ata. sözü).*

2. *məç.* Qarışdırılmış, eşələnmiş, töküb-töküşdürülmüş, qatma-qarışıq yer.

EŞİDƏN *is. dan.* Dinləyici, dinləyən. *Radio eşidənlər.*

EŞİDİLMƏ “Eşidilmək”dən *f.is.*

EŞİDİLMƏK *məch. 1.* Qulaq vasitəsilə qavranılmaq, qulaqla duyulmaq, qulağa çatmaq (səs haqqında). *Yuxarıda qat-qarışıq*

bir səs eşidildi. A.Şaiq. Göydə ulduz ulduzu çağırırdı.. Yaxından dənizin uğultusu eşidilirdi. M.Hüseyn. Birdən lap qulağının dibində eşidilən bir qışqırıq Qadiri bu xülyələrindən ayırdı. Ə.Əbüllhəsən.

2. Xəbər çatmaq, xəbər alınmaq. *Bu gün təzə bir xəbər eşidildi.*

3. Dinlənilmək, qulaq asılmaq, qəbul edilmək, nəzərə alınmaq (çox vaxt inkar şəklində). *Onun bu arzusu kimsə tərəfindən eşidilmədi.*

EŞİDİLMƏZ *sif. və zərfl.* Eşidilməsi mümkün olmayan, eşidilməyən. [Musa kişinin] yalnız ağzına dəsmal basdıqda səsi eşidilməz oldu. M.İbrahimov.

EŞİDİLMƏZLİK *is.* Eşidilməsi mümkün olmayan səsənin halı.

EŞİK *is. 1.* Bayır, dışarı, çöl. *Gecənin bir aləmində Nəbi evdən eşiyə çıxır. “Qaçaq Nəbi”. Hacı Həsən bir söz deməyib gəlir, yapışır İskəndərin qolundan və çəkə-çəkə aparır eşiyə. C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] Ruqiyyə, niyə eşikdə oturubsan? A.Divanbəyöglü. □ Eşiyə atmaq – bayıra tullamaq, çıxarıb atmaq, tullamaq. Eşiyə çıxmaq – 1) üzə çıxmaq, zühura çıxmaq, aşkara çıxmaq, görünmək. Bir müddət Cahangir dərviş paltarında tacirin evində qaldı. Bir gün öz-özünə fikir elədi ki, yaxşı, bəs mən nə vaxta kimi bu dörd divar arasından eşiyə çıxmayacağam? (Nağıl); 2) təbii ehtiyacını rəf etmək, ayaqyoluna getmək. Eşiyə salmaq – qovmaq. Həsən ağa kimi zalımın biri getdi, naçalnikdən xahiş elədi. Bir də görəcəksən, papağımı qoltuğuma verib saldılar eşiyə. Ə.Haqqverdiyev.*

2. Bayır tərəfə baxan, çıxan, eşiyə tərəf olan. *..Eşik otaqda, qəzetlərə sərilmiş qərənfil və xrizantem dəstələri açılıb hazırlanı. M.S.Ordubadı. Eşik qapı dəhlizə açılırdı. Mir Cəlal. Muxtar əmi evin eşik divarına söykəndi. M.Hüseyn.*

3. Bir şeyin bayır hissəsi, çöl tərəfi. *Qazanın eşiyini də, içini də ağartdırmaq.*

4. *Bax ev-eşik. Gözəllik bəbində şahicahansan; Eşiyində yüz min qullar dolanır. M.P.Vaqif. [Tükəzban:] Anası ölmüş ev bilmir, eşik bilmir, təkdən bir gələndə də gözü-nə yuxu getmir. M.Hüseyn.*

EŞİKAĞASI *is.* 1. *tar.* Şah saraylarında təşrifat məmuru. [Nadir şah] eşikağası mənsəbini [İbrahimxəlil ağanın oğlu Fəzləli bəyə] münasib gördü və bu qulluğu o mərhumə verdi. M.Adıgözəlbəy. *Zamanı eşikağası işdən agah etdi, biçarə mehtər xanın ağasına yuxıldı.. Çəmənözəminli. İbrahim xan şairin istedadına şəxsən inanıb, onu özünə yaxınlaşdırdı və 1769-cu ildə eşikağası vəzifəsinə təyin etdi.* F.Köçərli.

2. *köhn.* Keçmişdə: böyük adamların evində süfrəni və ev xidmətçilərini idarə edən şəxs; nökrəbaşı. *Xan taların sədrində taxt üstündə oturubdur: hüsurunda durubdur Səlim bəy eşikağası, əlində çəmaq və hər iki tərəfdən Lənkəran bəylərindən neçələri səf çəkiblər.. M.F.Axundzadə. Bu adam rəisin eşikağası idi.* Mir Cəlal.

EŞİLMƏ “Eşilmək”dən *f.is.*

EŞİLMƏK *məch.* 1. Eşik-eşik edilmək, qazılmaq, qazıq-qazıq edilmək. *Meşələr kökündən eşilir, qocaman palıd ağacları hər-ləməsinə qazılır, kökündən və damarlarından kəsilir, gurultu ilə yerə gəlirdi.. S.Rəhimov.*

2. Burum-burum edilmək, burulmaq. *İp eşilmək.*

EŞİM-EŞİM *sif.* Buruq-buruq, buruq, burum-burum. *Eşim-eşim dağ yolu.*

EŞİTDİRİLMƏ “Eşitdirilmək”dən *f.is.*

EŞİTDİRİLMƏK *məch.* Hiss etdirilmək, qulağına çatdırılmaq, xəbərdar edilmək, bildirilmək.

EŞİTDİRMƏ “Eşitdirmək”dən *f.is.*

EŞİTDİRMƏK *icb.* Qulağına çatdırmaq, hiss etdirmək, xəbərdar etdirmək, bildirmək. [Xədicə] *indi isə mahnı oxuyub səsini mənə eşitdirirdi.* S.Hüseyn. *Sona .. əmisi arvadını sıxma-boğmaya salanlara da eşitdirmək istəyib bərkədən dedi.. Ə.Əbülhəsən.*

EŞİTMƏ “Eşitmək”dən *f.is.* *Eşitmə orqanı.*

EŞİTMƏK *f.* 1. Hər hansı bir səsi qulaqla qavramaq, almaq, duymaq, mənimsəmək. *Danışanların səsini eşitmək. O biri otaqdan səs eşitmək. – Əz qəza Gülbədadın səsini kəndin kənarından keçərkən bir adam eşidib səslənir: – Ay adam, kimsən? N.Nərimanov. Birdən-birə .. at kişnəməsi eşitdim.* H.Nəzərli.

2. Dinləmək, qulaq asmaq, fikir vermək. *Məclis natiqi elə gərgin diqqətlə eşidirdi ki,*

milçək uçsa, duyulardı. Mir Cəlal. *Eşidin, nə deyir: “İki gün əvvəl; Niyə gecikmişdin? Bundan danış gəl!”* M.Rahim.

3. Xəbərdar olmaq, xəbər almaq, xəbər tutmaq, məlumat əldə etmək, əgah olmaq, bilmək. *Həsən ağa dedi: – Mən səni gözə aydınlığı verməyə çağırıdım, eşitdim uşaqların məktəbi qurtarıblar, gözün aydın! Ə.Haqverdiyev. Axsam bacımdan eşitdim ki, Xədicə qorxduğundan xəstələnmişdir.* S.Hüseyn.

4. Sözü baxmaq, əməl etmək, nəsihət qəbul etmək. *Böyüyün sözün eşit! – Qızım sənə deyirəm, gəlinim sən eşit! (Məsəl). Nə gərəkdir bizə o növ söhbətlər; Eşidin pəndlər, nəsihətlər.* S.Ə.Şirvani. [Xidmətçi:] *Onun dostluq etdiyi qadınlardan şübhələnirəm. Xüsusən onun bugünkü səyahəti də qorxuludur, onu bu səyahətə buraxmayın, o sizin sözünüzü eşidər!* M.S.Ordubadi. □ **Eşidər-eşitməz** – eşidən kimi, dərhal, o saat. *Fərman bu adı eşidər-eşitməz böyük sevinclə onun əlini sıxdı.* Ə.Sadıq.

EŞİTMƏMƏZLİK *is.* 1. Eşitmək qabiliyyətinin olmadığı hal; karlıq.

2. Eşitməmə, dinməmə, qulaq asmama, əməl etməmə.

◇ **(Özünü) eşitməməzliyə vurmaq (qoymaq)** – özünü eşitməyən kimi göstərməyə çalışmaq, əhəmiyyət verməmək, etina etməmək, qulaqardına vurmaq. *Mən özümü eşitməməzliyə qoyub qapını taybatay açdım. Qantəmir. Mütqim onun atmacasını eşitməməzliyə vurmaq istədisə də, bacarmadı.* S.Rəhimov. ..[Qulu] *özünü eşitməməzliyə vuraraq, sağ əlini yuxarı qaldırdı.* İ.Əfəndiyev.

EŞİTMƏZLİK *bax eşitməməzlik.* *Əttar Həsən eşitməzlik edib evə girdi və qapını çəkib bərk ördü. Çəmənözəminli.*

EŞQ *is.* [ər.] 1. Sevgi, məhəbbət, sevdə, böyük istək hissi, sonsuz bağlılıq. *Vətən eşqi. Övlad eşqi. Həyat eşqi. – Can vermə qəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır; Eşq afəti-can olduğu məşhəri-cahandır. Füzuli. Dili-divanə sevər can tək o zülf-siyəhi; Başının surini gör, eşqdə sevdasına bax.* S.Ə.Şirvani. *Eşq sözü sözlərin sultanıdır, tacıdır; Eşq – həyat ağacıdır!* B.Vahabzadə.

2. Şiddətli arzu, həvəs, meyil, istək. *Sözün eşqilə, qəlbilə yaşar ələmdə insanlar;*

Sözün səyyar xəyalilə uçar əflakə dastanlar. S.Vurğun. *Ala çiçəklərlə ala sürülərin doğma yurdunda dincələn əsgərlər hücum eşqi ilə çırpınırdılar.* Ə.Nəliyev.

3. Müxtəlif obrazlı tərkiblərdə: eşq əhli, eşq ələmi, eşq yarası, eşq afəti, eşq quşu, eşq dəryası, eşq odu, eşq əsiri və s. şəklində işlənilib sevgi, məhəbbət hisslərini bildirir. *Eşqin xəncərini vurdum sinəmə; Dərin yaralarım deşdim də gəldim. "Aşiq Qerib". Yoxsa çıxılmayan eşqin dağında; Ömrünün dirilik çəməsi qaynar.* M.Müşfiq.

♦ **Eşq yetirmək** – sevmək, vurulmaq, aşiq olmaq, bənd olmaq, məhəbbət yetirmək. *Xirda qız ağıllı-başlı Məlik Cümşüdə eşq yetirmişdi.* (Nağil). *Bir neçə il ondan sonra Mirzə qonşunun qızına eşq yetirib anasını elçi göndərdi.* Ə.Haqqverdiyev. **Eşq olsun!** – mədh, tərif yerində işlənir (bəzən "afərin" mənasında da işlənir). *Deyirəm, eşq olsun dünən və bu gün; Azadlıq yolunda can verənlərə!* B.Vahabzadə. **Eşqə düşmək (tutulmaq, giriftar olmaq və s.)** – 1) aşiq olmaq, sevmək, bənd olmaq, vurulmaq. *Qəm evində zar olalı; Eşqə giriftar olalı; Yarımadiq yar olalı; Nə mən səndən, nə sən məndən.* Q.Zakir. *Görcəyin gözəl Leylini; Bəyəndim şirin dilini; Eşqə bələndim, meylini; Bil mana sarı görəndə.* Aşiq Ələsgər; 2) hədsiz dərəcədə bir şeyin həvəsində, həsrətində olmaq, arzusunu çəkmək, istəmək. *Axırda mən özüm də bir belə eşqə düşdüm ki, özümə bir yan tütəyi ələ gətirib başladım yavaş-yavaş çalmağa...* C.Məmməd-quluzadə. **Eşqə gəlmək** – təbə gəlmək, çuşa gəlmək, ilhamlanmaq. *Yenə də ortada imtahan gərək! Yoxsa ki, gündə bir eşqə gələrək; Sonra da ardınca baxıb ağlamaq; Əskiklik gətirir hər insana, bil!* S.Vurğun. *Sordum: – Nədən, gözəl çoban; Eşqə gəlib ney çalırsan?* N.Rəfibəyli. **Eşqə salmaq** – sevməsinə, aşiq olmasına səbəb olmaq, özünə aludə etmək. *Əğyarı eşqə salmağa ol şuxi-dilfirib; Qeyrilə görcəyin mənə çox eylər ehtiram.* S.Ə.Şirvani. **Eşqi çuşa (tüğyana) gəlmək** – həvəsə gəlmək, çuşa gəlmək, çox həvəslənmək. *Qoğuz padşahın eşqi çuşa gəldi, durub gəlməkdə olsun Nardan xanımın yanına.* (Nağil). *Qurbani*

zindənda Pəri xanımı yadına saldı, eşqi tüğyana gəlib sazı sinəsinə basdı. "Qurbani". **Allah eşqinə** – bax **Allah**.

EŞQBAZ [ər. eşq və fars. ...baz] Qadın düşkünüm, arvadbaz, aşiqanə macəraları sevən adam.

EŞQBAZLIQ is. 1. Eşq macəralarına meyil, yalandan eşq yetirmə, məhəbbətdən danışma, sevimlə. *..Uşaqlarımız bekar qalanda ya gərək teatrlarımıza gedib eşqbazlıq nümayişlərinə tamaşa eləsinlər, ya gərək küçə qapılarının ağızına yığışib yoldan ötüb keçənlərə "ğoğə" eləsinlər..* C.Məmməd-quluzadə. [Qafar:] *Mən necə səni eşqbazlıq teatrına aparım.* S.S.Axundov.

2. Aşiqlik, vurğunluq. *Şərm eylə bu eşq-bazlıqdan; Bifaidə cəngüdəzlıqdan!* Füzuli. *Ağlıni cəm elə, olma sərsəri; Səndə yoxdur eşqbazlıq əsəri.* Aşiq Pəri. □ **Eşqbazlıq eləmək** – aşiqanə macəralarla məşğul olmaq, arvadların dalınca düşmək, arvadlarla sevimək, onlara yalandan eşq yetirmək. [Nəcəf:] *Mən eşqbazlıq eləyəndə sən heç ananın qarında yox idin.* İ.Əfəndiyev.

EŞQLİ sif. Hərərətli, həyəcanlı, ehtiraslı. *Eşqli qəlb. – Qan salmağa aralığa; Çox eşqli pərvanəsən.* "Qurbani". [Rüxsarə] *..ancaq Həsənin hərərətli nəfəsi ilə eşqli dodaqlarını hiss edirdi.* T.Ş.Simurq.

EŞQNAMƏ is. [ər. eşq və fars. ...namə] Aşiqanə məktub, eşq, sevgi ifadə edən məktub. *Bir-birlərinə deyəcəkləri sözləri aylardan bəri əzbərləmişdilər, ortalığa atılaraq arzular böyük həcmli bir eşqnaməni təşkil edirdi.* M.S.Ordubadı. □ **Eşqnamə oxumaq** – məhəbbət elan etmək (adətən mənfə mənadı). [Əsgər Soltan bəyə:] *Axı belə iş yaxşı deyildir, özgənin arvadına eşqnamə oxuyursan!* Ü.Hacıbəyov.

EŞQPƏRVƏR [ər. eşq və fars. ...pərvər] Eşq bəsləyən, eşq yetirən, sevən. [Sofiya xanım:] *Sizin bu qədər eşqpərvər bir qəlbə malik olduğunuzu zənn etməzdim.* Çəmən-zəminli.

EŞMƏ¹ 1. "Eşmək" dən *f.is*.

2. *sif.* Burulmuş, eşilmiş, eşilib hazırlanmış. *Eşmə qamçı. – Molla uzun və qara müstüyun başına sancılmış eşmə papirosa qullab vuraraq ətrafına tüstü yayırdı..* T.Ş.Simurq. [Koxa:] *Şahməmməd, and olsun*

bu eşmə biğa; Sənə yalan satmaz ömründə koxa. S.Rüstəm.

EŞMƏ² *is.* Uşaqların aşıqla oynadıqları bir oyun adı.

EŞMƏ-EŞMƏ *bax eşim-eşim.* Nəbinin bıqları eşmə-eşmədir; Papağı güllədən deşmə-deşmədir. "Qaçaq Nəbi".

EŞMƏK¹ *f.* 1. Qazımaq, qazıyıb açmaq, qurdalamaq (torpağı, qumu, külü və s.-ni). ..[Pələng də] məni görmüşdü. Pəncəsi ilə açıqlı-acıqlı yeri eşir, dırmalayır. A.Şaiq. Səlim ilğım kolunun dibini balaca bel ilə eşməyə başladı. S.Rəhimov

2. Burmaq. *Biğni eşmək.* – [Koroğlu] pələ bıqlarını eşib qulaqlarının dalına keçirdi. "Koroğlu". ..Məmməd kişi kababı yeyib yağlı alləri ilə bıqlarını eşdi. S.Rəhman.

3. Barmaqla hazırlamaq, sarımaq. [Daş-dəmir:] Çox yaxşı tütündür, birini eşin, dadına baxın. M.Rzaquluzadə. □ **Papiros eşmək** – tütünü papiros kağızı arasına qoyub sarımaq, papiros hazırlamaq. *İskəndər ütdən əl çəkib, həvəsli və kefli, slyapasını krovatın üstünə çürpib başlayır papiros eşməyə. C.Məmmədquluzadə. Qafar eşib müştüyə keçirtiyi papirosuna bir-iki qullab vurdu. Ə.Əbülhəsən.*

4. Hörmək. *İp eşmək.* – Bir ipək və ya keçə qurşağı .. eşərdilər. Buna turna deyərdilər. H.Sarabski. *Qız-gəlinlər gün doğmamış oynar; Gur saçına sığal verib eşməyə. R.Rza.*

5. məc. Əlləşdirmək, axtarmaq, araşdırmaq, qurdalamaq, töküşdürmək. *Qazı .. kitabları eşib bir qara cildli kitab götürüb açdı. C.Məmmədquluzadə.*

EŞMƏK² *is. məh.* Yaxası xəzli, gödək-qollu, qadın üst geyimi.

EŞSİZ *sif.* [türk.] 1. Yalnız qalmış, tək qalmış; yoldaşsız, dostsuz, kimsəsiz.

2. Məisilsiz, misli olmayan, təyib-bərabəri olmayan. [Xəyyam:] *Söylə, ey sevgili, eşsiz mələkim; Kim zəhər qatdı güllər ömrünə, kim?! H.Cavid.*

EŞŞƏK *is.* 1. At fəsiləsindən iribaşlı, alçaqboylu, uzunqulaqlı yük və minik heyvanı; uzunqulaq. *Allaflar çuval-çuval arpa, buğda və saman alıb arabalara doldurur, eşşəklərə yükləyirdilər. A.Şaiq. Qulam dayının aldığı boz eşşək çox baha tamam oldu. M.Hüseyn.*

2. İnşaat zamanı bir şeyi saxlamaq üçün altdan qoyulan müvəqqəti dayaq, dirək. *Körpünün orta eşşəyi sındı.*

3. məc. dan. Qanmaz, kobud, küt, axmaq, cahil adam haqqında (söyüş kimi işlənir). [Nəcəf bəy:] *Eşşək, məlun! Sənin sözün də var ata qabağında danışmağa?! Ə.Haqverdiyev.*

4. *idm.* Gimnastika hərəkətləri üçün üzərinə meşin çəkilmiş, hündür dayaqlı tir.

◇ **Eşşək nə bilir xurmanın dadını** – qanmaz, yaxşı ilə pisə fərq qoya bilməyən adam haqqında. [Hüseyn:] *Sən nə anlayırsan artist nəyə deyirlər? Nə qədər eşşək zəfəranplovdan bir şey anlasa, bir elə də sən anlarsan ki, artist-tragik nədir? Ə.Haqverdiyev. İki eşşəyin arpasını bölə bilmək* – heç bir işdə qabiliyyəti olmayan, bacarıqsız adam haqqında. *Onun vücudunu iki şahıya alan olma. Kütbaş, bisavad, iki eşşəyin arpasını bölə bilməyən. M.Hüseyn.*

EŞŞƏKARISI *is. zool.* Zərqanadlılar fəsiləsindən arıya bənzər sarı, parlaq qanadı olan, iynəli böcək.

EŞŞƏKBELİSİNDİRMA, EŞŞƏKBELİSİNDİRDİ *is.* Uşaqların dombaltma durub biri-birinin belindən atılaraq oynadıqları oyun; atlanbac.

EŞŞƏKBİYANI *is. bot.* Yazdan bir qədər keçmiş bitən pis qoxulu alağ otu.

EŞŞƏKÇİ *is.* 1. *köhn.* Eşşəklərə baxan, xidmət edən mehtər. *Oraya yığılanlar kimdirlər? Biri xanın eşşəkçisinin nəvəsi deyilmi? Ə.Haqverdiyev.*

2. Eşşəyə minmiş adam. *Məhəmmədhasən əlini eşşəkçinin qurşağına salıb çəkə-çəkə aparırdı. C.Məmmədquluzadə. Atlılar bir az dayandı. Eşşəkçi yaxınlaşdı. Mir Cəlal.*

3. Eşşək ilə yük daşıyan, eşşək üstə xırda alver edən adam.

EŞŞƏKÇİLİK *is. köhn.* Eşşəklə yük daşıma peşəsi.

EŞŞƏKQANQALI *is. bot.* Tikanlı, dilik-dilik yarpaqları olan yabani bitki.

EŞŞƏKLİ *sif.* Eşşəyi olan. *Eşşəkli köç.*

EŞŞƏKLİK *is.* Qanmazlıq, anlamazlıq, kobudluq, heyvanlıq. *Planların alt-üst olmasına səbəb Kəşaninin eşşəkliyi və xamlığı*

olmuşdu. Qantəmir. □ **Eşşəklik eləmək** – axmaq bir iş görmək, tərbiyəsiz bir hərəkət göstərmək. [Allahqulu:] ..Eşşəklik eləyirəm mən ki, Veysin qəlbinə dəyirəm. Ə.Əbülhəsən.

EŞŞƏKOYUNU is. dan. Axırı savaşıma, qovğaya çevrilən qaba zarafat. *Eşşəkoyunu başlamaq.*

EŞŞƏKTURPU is. bot. Kökü turpa bənzər yabanı alağ otu.

ETAJÉR(KA) [fr.] Dirəklər üstündə duran rəflərdən ibarət mebel növü. *Bir tərəfdə qoyulub kitab qəfəsi (etajərka), üstə kitablar, yanında bir dənə sandalya.* C.Məmmədquluzadə. *Akif .. etajerkadan kitab götürərək oxumağa başlayır.* M.İbrahimov.

ETALÓN [fr.] Müəyyən edilmiş ölçü vahidinin dəqiq nümunəsi. // İşlənməkdə olan ölçü alətlərini yoxlamaq üçün ən dəqiq ölçü nümunəsi; əyar. *Metrin etalonu.* – *Təhvil verilən pambığın sortunu qəbuledicilər etalon əsasında müəyyən edirlər.* “Pambıqçılıq”.

ETÁN [yun.] kim. İşiq və neft qazlarında olan rəngsiz, yanar qaz.

ETDİRİLMƏ “Etdirilmək” dən *f.is.*

ETDİRİLMƏK “Etmək” dən *məch.* ..Kino-ların qabağına nümayiş etdirilən filmlərin şəkilləri vurulmuşdu. M.İbrahimov.

ETDİRMƏK *icb.* Etməyə məcbur etmək.

ETERNİT [lat.] *xüs.* Asbest və sement qarışığından hazırlanan süni şifer. *Eternit və yaxud asbest ilə sementdən hazırlanmış kirəmit .. xüsusi zavodlarda presləmək üsulu ilə nazik vərəqlər (4 mm) halında hazırlanı ki, bunlar damları örtmək üçün işlədilir.* S.Quliyev.

ETİBAR is. [ər.] 1. Bir şəxsin ixlasına, sədaqətinə, səmimiyyətinə, doğruluğuna, düzgünlüyünə inam, etimad, əmniyyət və bunlara əsaslanan münasibət. *İnsan oğlu can verər pərvanə tək atəşlərə; Düz süzün, düz ilqarın, düz etibarın eşqinə.* S.Vurğun. // *məc.* Vəfa. Zakir, etibarı yoxdur dünyanın; *Aldanma xeyrinə, şərinə anın.* Q.Zakir. *Lakin günəşdə etibar görünürdü; yerdən buğ qalxır, dağların başı dumanlanır, üfüqlər bulaşmağa başlayırdı.* Çəmənzəminli. □ **Etibar etmək (göstərmək, qılmaq)** – inanmaq, etimad etmək, inam göstərmək. *Mən böylə qılırdım etibarı; Kim bundan olur könül qərarı.* Füzuli. *Amma*

keyfiyyət bir mərtəbədə qərib idi ki, Yusif Sərrac onun doğru olmağına, bəvüçüdi ki, gözü ilə görürdü, hərgiz etibar edə bilmirdi. M.F.Axundzadə. [Süleyman:] *Əsgər mənə etibar edib elçiliyə göndərmişdir, özü də qıza bənddir.* Ü.Hacıbəyov.

2. *klas.* Ad, san, şərəf, hörmət, nüfuz. *Getdi şənimiz, etibarımız; Varmı rütbəmiz, iqtidarımız.* M.Ə.Sabir. *Keyfə sərfeylədim də milyonlar; Yenə dövlətə etibarım var.* H.Cavid.

□ **Etibardan düşmək, etibarını itirmək, etibar qalmamaq** – 1) hörmətdən düşmək, nüfuzunu itirmək. *Bundan sonra zamanədə mən mərazə şaiqəm; Çün düşmüşəm yanında onun etibardan.* S.Ə.Şirvani; 2) daha mötəbər olmamaq, özünə olan inamdan məhrum olmaq; 3) qüvvəsini, təsirini itirmək (sənəd haqqında). **Etibar olmaq** – 1) inanılmaq, başqasının yanında etimadı olmaq; 2) möhkəm olmaq, davamlı olmaq.

3. *klas.* Əhəmiyyət, mənə. *Görmüşəm ləlini, lazımı tökülsün qanım; Etibar olmaz əgərçi görələ qan yuxuda.* S.Ə.Şirvani.

4. “ilə” qoşması ilə: **etibarı ilə** – fərz edərək, ...nəzərə alaraq, ...əsasən, ...görə, ...kimi. *Bu dövrdə böyük yazıçının hekayələri forma etibarı ilə ən çox novella xasiyyəti daşıyır.* M.İbrahimov.

ETİBARƏN *zərf* [ər.] Başlayaraq, sayılmaq surəti ilə. *Martdan etibarən. O gündən etibarən.* – *Mollaxanadan qovulan gündən etibarən uşaq fikrini quşbazlıq, tazıbazlıq, xoruzbazlıq və bu kimi işlərə verərdi.* H.Sarabski. *Xəlil qət etdi ki, sabahdan etibarən o da bekar dayanmasın, bir işin qul-pundan yapışsın.* İ.Məlikzadə.

ETİBARLI *sif.* 1. Etibar edilməyə layiq olan, etibar olunan, inanılacaq, etimad ediləcək, sədaqətli, vəfalı. // Şübhə doğurmayan, həqiqi, dürüst. *Etibarlı mənbələrdən alınan məlumat.*

2. Etibar olunan, hörmətli, nüfuzlu, adlı-sanlı. *Etibarlı adam.*

3. Qanunun qüvvəsi, təsiri olan. *Etibarlı sənəd.*

4. Möhkəm, davamlı, bərk. *Bu divar etibarlıdır.*

ETİBARLILIQ is. 1. Sədaqətlik, səmimiyyət, doğruluq, düzgünlük, inamlılıq.

2. Möhkəmlik, davamlılıq. *Kontakt bir-ləşmələri elektrik aparatlarının çox məsul hissələri sayılır və aparatların işdə etibarlılığı onların konstruksiya və vəziyyətlərindən xeyli dərəcədə asılıdır*. P.Rüstəmzadə.

ETİBARNAMƏ *is.* [ər. etibar və fars. ...namə] Bir şəxsin və ya idarənin adından iş görmək üçün verilən rəsmi kağız, sənəd. *Etibarnamə ilə kassadan pul almaq*. – *Kör-püdə taxtını buraxmaq üçün etibarnamə istəyirdilər*. Mir Cəlal.

ETİBARSIZ *sif.* 1. Etibar olmayan. *Eti-barsız yoldaş. Etibarsız dost*. – *Etibarı kə-sib, etibarsız yar; Əl qaldırıb, özgə yara yalvarar*. “Lətif şah”. □ **Etibarsız çıxmaq** – verdiyi sözdən, vədədən qaçmaq, vəfa-sızlıq göstərmək.

2. Etibara, inanılmağa layiq olmayan; eti-barını itirmiş.

3. Sözü keçməyən, nüfuzu, hörməti ol-mayan; şərəf və heysiyyəti olmayan. *Eti-barsız adam*.

4. Qanuni qüvvəsini, təsirini itirmiş, eti-barını itirmiş. *Bu vəsiqə etibarsızdır*.

5. Möhkəm olmayan, davamlı olmayan.

ETİBARSIZLIQ *is.* Etibar, etimad olma-dığı hal, vəziyyət. *Kuyində bu etibarsızlıq; Bəsdir məni-mübtəlayi-zarə*. Əmani.

ETİDAL *is.* [ər.] 1. Mötədillik, mülayim-lik, orta halda olma; tam lazım olduğu dərəcədə, həddə olma.

2. Soyuqqanlılıq, sakitlik, təmkin. *Nizami və Fəxrəddinə göstərilən bu qədər səmimi münasibət Qətibənin əsəblərinə toxunsa belə, öz etidalını pozmayaraq yənə də Azərbaycan nümayəndələrinin rahatlığı üçün hər bir vasitənin hazır edilməsinə diqqət verdi*. M.S.Ordubadi. *Mehriban Zeynalın belə gecikməsinə əhəmiyyət verməyirdi. Etidalını pozmadan oturub çocuqlarına paltar tikirdi*. S.Hüseyn.

3. “la” şəkilçisi ilə: **etidalla** yaxud **kə-mali-etidalla** *zərf* – soyuqqanlılıqla, səbir-lə, təmkinlə, sakit surətdə. [Səlim] *kəmal-i-etidalla gözləyirdi ki, [Mehriban] ağlayıb ürəyini boşaltsın*. S.Hüseyn. *Ramazan yənə də etidalla cavab verdi*. M.Hüseyn.

ETİKA [yun. ethika, ethos – adət, xasiyyət] 1. İctimai şüur formalarından biri kimi

əxlaq, tərbiyə və mənəviyyat haqqında fə-ləfi nəzəriyyə. *Materialist etika. Hegel etikası*.

2. Hər hansı sinfin, cəmiyyətin, ictimai təşkilatın əxlaq qaydaları. *Kapitalist cəmi-yətinin etikası. Dvoryan etikası*. – *Əsil etika açıq danışmağı sevir*. M.Hüseyn.

ETİKÉT [fr.] Malın, eksponatın və s.-nin üstünə yapışdırılan, üzərində onun adı, qiyməti və s. olan; yarlıq.

ETİKETLƏMƏ “Etiketləmək” dən *f.is.*

ETİKETLƏMƏK *f.* Mala etiket vurmaq.

ETİKETLƏNMƏ “Etiketlənmək” dən *f.is.*

ETİKETLƏNMƏK *məch.* Mala etiket vurulmaq.

ETİQAD *is.* [ər.] 1. Bir şeyə qəlbən və möhkəm inanma, inam. [Dilarada] *ədalatın, haqqın qələbə çalacağına möhkəm bir eti-qad vardı!*. M.İbrahimov. // Əqidə, qənaət, fikir. *..Bizim camaatın arasında bu etiqad var idi ki, rus hakimləri müsəlman hakim-lərindən artıq təhsil görmüş və təcrübə hasil etmişdilər*. C.Məmmədquluzadə. [Mər-humun qaradaşı:] *Çünki şeyidin qulluğuna etiqadla getməmişdi. Əlbəttə, etiqad böyük şərtidir*. Ə.Haqverdiyev. □ **Etiqad etmək (ələmək, bəsləmək)** – qəlbən və möhkəm inanmaq, iman gətirmək, ürəkdən təsdiq etmək. *Bir parça buludun yağış yağdırmasını güman etməsəm də, ancaq Nisə xala məndə elə bir təsir buraxmışdı ki, onun hər dedi-yinə etiqad edirdim*. Qantəmir. *Hər hansı müalicə içərisində xəstənin özünün etiqad bəslədiyi müalicə ən birinci vasitədir*. S.Rəhimov.

2. *din*. Bir din və məzhəbə inanma, inam. *Mən elə hacı tanıyıram ki, özünün heç bir zadə etiqadı olmaya-olmaya Məkkəyə mü-şərrəf olur*. Ə.Qəmküsər. *Kərbəlayı Məhəm-məd ustanın hekayəsi bitən kimi, dərin bir eti-qad ilə gözünü göyə çöndərdi*. Çəmənzəminli.

ETİQADCA *zərf* Etiqada görə, əqiddəcə, məsləkcə, məzhəbcə.

ETİQADLA *zərf* Möhkəm inamla. *Fər-hadoğlu istəyirdi ki, dərin etiqadla işdən-gücdən yarışan gəncliyə qarışsın*. S.Rəhi-mov. *İbrahim Məşədi bəyin sakit axan göz-lərində qılgıcına bənzər bir şey yandığını görəndə bu sözləri necə dərin bir etiqadla dediyini hiss edib təsəlli tapdı*. M.Hüseyn.

ETİQADLI *sif.* Bir şeyə etiqadı olan, möhkəm əqidəli, məsləklili. *Etiqadlı adam.*

ETİQADSIZ *sif.* Etiqadı olmayan, heç bir şeyə inanmayan. *Etiqadsız adam.*

ETİQADSIZLIQ *is.* Heç bir şeyə inanma, etiqadı olmama; inamsızlıq.

ETİL [*yun. aith(er) – hava və hyle – mədə*] *kim.* Bir çox üzvi birləşmələrin tərkibinə daxil olan karbon və hidrogen atomları qrupu.

ETİLA [*ər.*] *tənt. klas.* Yüksəlmə, ucalma; yüksəklərə qalxma, yüksəliş; tərəqqi. *Mən bu sözlərimlə nə dedim bilsən: – Çırpın üföqlərə, uç etilaya!* S.Vurğun.

ETİLƏN [əslil *yun.*] bax **etil** *kim.* Tərkibi karbon və hidrogendən ibarət olan rəngsiz yanıcı qaz.

ETİMAD *is.* [*ər.*] Etibar, inam, inanma. *İqbalıma yoxdur etimadım; Müşkül görünür mənim muradım.* Füzuli. *Sən o deyilmidin, dedin: – Var bizim ittihadımız? Mən də, yadında var, dedim: – Yox buna etimadımız.* M.Ə.Sabir. □ **Etimad etmək** – inanmaq, etibar etmək, bel bağlamaq.

ETİMADKAR bax **etimadverici**. *Xanımın şirin və etimadkar səsi mərsiyəxanın mühakimələrinə qələbə çalmağa başladı.* Çəmənzəminli.

ETİMADLI *sif.* Etibarlı, inanılan, bel bağlanıla bilən, sədaqətli. *Etimadlı adam.* – *Məktub Zahir Bəlxinin ən etimadlı qulamu olan Bəsirə tapşırıldı.* M.S.Ordubadi. *Professorun hərərətli və etimadlı danışığı hamunun diqqətini cəlb etmişdi.* Mir Cəlil. [Sarxan] *..ən etimadlı adamlardan ibarət balaca özləklər düzəlmişdi.* M.İbrahimov.

ETİMADNAMƏ *is.* [*ər.* *etimad və fars. ...namə*] Bir dövlətin nümayəndəsinin başqa dövlət yanında səfir olduğunu təsdiq edən sənəd. *Yeni səfir etimadnaməsini təqdim etdi.*

ETİMADSIZ *sif.* 1. İnanıla bilməyən, bel bağlanıla bilməyən, etibarsız. *Etimadsız adam.*

2. Şübhə ifadə edən. *Müəllimin daha saralmış və gözəl biçimli dodaqlarında etimadsız və şübhəli bir təbəssüm gəzirdi.* Ə.Vəliyev.

ETİMADSIZLIQ *is.* Etimad etməmə, ürek qızdırmama; etibarsızlıq, inamsızlıq.

Bu baxış .. bir etimadsızlıq demək idi. M.S.Ordubadi.

ETİMADVERİCİ *sif.* İnanıdırıcı, ümidverici, inamlı, etibarlı. *Xanımın vəziyyəti məclisi də kırıməyə məcbur etdi. Dərin sükutu Vaqifin yumşaq, lakin etimadverici səsi pozdu.* Çəmənzəminli.

ETİMOLÓGİYA [*yun. etymon – həqiqət və logos – elm*] *dilç.* 1. Dilçiliyin, sözlərin qohumluq əlaqələri və mənşəyindən bəhs edən şöbəsi.

2. Sözü mənşəyi və onun eyni dildə, yaxud başqa dillərdəki sözlərlə qohumluq münasibəti. *Sözün etimologiyası yaxşı məlum deyil.*

◊ **Xalq etimologiyası** *dilç.* – başqa dildən keçmə sözlün ana dilinin səs qanunlarına uyğunlaşdırılıb işlənməsi.

ETİMOLOJİ *sif.* [*yun.*] Etimologiyaya aid. *Etimoloji lüğət.* Sözlün etimoloji təhlili.

ETİMÓLOQ [*yun.*] *dilç.* Etimologiya mütəxəssisi.

ETİNA *is.* [*ər.*] Artıq diqqət yetirmə, əhəmiyyət vermə, sayma. □ **Etina etmək (eləmək, qılmaq)** – saymaq, əhəmiyyət vermək, diqqət yetirmək, fikir vermək. *Yeməyə, içməyə etina qılmır; Heç alının qırıışığı açılmır.* A.Səhhət. **Etina etməmək** – saymamaq, fikir verməmək. *Dünyada yaltaqlıq nə olduğunu Mirzə bilməzdi. Bir bəyə, bir xana etina eləməzdi və deyərdi: “Nə vaxt qapılarına çərəyə getsəm, verməsinlər”.* Ə.Haqverdiyev. *Qazının qısıla-qısıla gəlməyinə ağa artıq etina etməyib, bir az da irəli gəlməyə aman verir.* Çəmənzəminli.

ETİNASIZ *zərf* Saymazcasına, saymaz-yana, fikir vermədən, diqqət yetirmədən, əhəmiyyət vermədən. *Etinasız danışmaq. Etinasız cavab vermək.* – *Qadın olduqca vüqarlı və etinasız bir surətdə gedir və Fəxrəddinin onu təqib edib-etməməsinə diqqət vermirdi.* M.S.Ordubadi. *Etinasız baxmasın sənə; Divarlarında sükuta dalıb; Qarış-qarış yüksəltdiyin; Binada yaşayanlar.* R.Rza.

ETİNASIZCA(SINA) *zərf* Saymadan, əhəmiyyət vermədən, etina etmədən, laqeydcəsinə. *Qara və yorğa atlı bir cavan, atını lap qabaqda və etinasızca sürürdü.* Ə.Vəliyev.

ETİNASIZLIQ *is.* Diqqətsizlik, hörmətsizlik, sayğısızlıq; saymamazlıq, fikir verməmə, əhəmiyyət verməmə. *Etinatsızlıq etmək. Etinatsızlıq göstərmək.* – *Nina bu etinatsızlığın zəminəsini çoxdan bəri mənə xəbər vermişdi.* M.S.Ordubadı. *Qoşatxan .. kobudu yerində oturdar, dikbaşə etinasızlıq göstərərdi.* M.İbrahimov.

ETİOLÓGİYA [*yun. aitia* – səbəb və logos – elm] *tib.* 1. Xəstəliyin törənməsi səbəbləri və şəraitindən bəhs edən elm.

2. Hər hansı bir xəstəliyi törədən səbəblər. *Xəstəliyin etiologiyası ballı deyildir.*

ETİOLOJİ *sif.* [*yun.*] *tib.* Etiologiyaya aid, etiologiya ilə bağlı olan. *Etioloji məlumat.*

ETİRAF *is.* [*ər.*] Öz qüsür və nöqsanını, az-çox özünün günahı olan bir şeyi inkar etməyib, qəbul etmək, təsdiq etmək, boynuna alma. *Yüz şükr ki, yox sənə xilafim; İnsafim var, var etirafım.* Füzuli. *Qadının etirafı və yaxud təsdiqi mənim marağımı təskin etmirdi.* S.Hüseyn. *Əlyar koftanın cırılmasına aid Rüksarənin etirafını istintaq protokoluna qeyd edərək, bugünkü sorğunu bununla bitirmiş hesab etdi.* S.Rəhimov. □ **Etiraf etmək (eləmək)** – öz qüsürünü, günahını, təqsirini qəbul etmək, boynuna almaq, təsdiq etmək. *İnanma gər desə rəmmal sirri-qeybə agahəm; Dəhanın sirrinə yüz kərrə icin etiraf eylər.* S.Ə.Şirvani. [*Səlim:*] *Getmək qolay, ancaq sən etiraf et; Anlat başından çəni büsbütün.* H.Cavid. *Lətifə öz səhvini etiraf eləməyə utanmış kimi, Tahirin üzünə hələ də düz baxmurdı.* M.Hüseyn.

ETİRAZ *is.* [*ər.*] Bir fikri, təklifi, qərarı və ya hərəkəti qəbul etməyərək onun əleyhinə çıxma, qəti narazılığını bildirmə. *Özündən qıl riyani tərək, əgər vardır hünər səndə; Deyil əhli-riyayə etirazın bir hünər, vaiz.* S.Ə.Şirvani. *Səriyyə xalının bütün etirazları puça çıxdı.* S.Rəhman. □ **Etiraz etmək** – qəti razi olmadığını bildirmək, razılaşmamaq, qəbul etməmək. *Ey səlamət əhli, al rüksarə baxma zinhar! Etiraz eylə mələmətdən, məni-rüsvayə bax!* Füzuli. *Qətibə bu fikrə etiraz etdi.* M.S.Ordubadı. *Anası .. qızının səfərinə etiraz etmək istədi.* Ə.Məmmədخانlı.

ETMƏ “Etmək”dən *f.is.*

ETMƏK *f.* 1. Bir işi yerinə yetirmək, əmələ gətirmək, görmək, eləmək. *Qurbani der: könüm bundan sayrıdır; Nə etmişəm yarım məndən ayırıdır?* Qurbani. [*Mehriban*] *buna baxmayaraq, soyuqqanlıqla cavab verdi: – Necə istəyirsiniz, ediniz!..* S.Hüseyn. [*Yaqub:*] *Əgər mən də oxuyub təhsil etsəydim, onda gərək mən də bir mədən sahibinin qabağında sürünüb, ona nökrçilik edəydim.* B.Talıblı.

2. Köməkçi feil kimi isimlərlə yanaşı işlənilən mürekkəb feil əmələ gətirdiyi zaman ismin mənası ilə bağlı olan hərəkəti bildirir; məs.: şəhadət etmək, dad etmək, düçar etmək, etina etmək.

ETMƏKLİK *köhn.* bax **etmək.** *Mən bəni-adəm üçün görməmişəm səcdə ola; Səcdə etməklilik üçün hanı haqqın fərmanı?* S.Ə.Şirvani.

ETMƏKSİZİN *zərf* Etmədən. *Nəsir ki heç bir vaxt Mirzə Qədirin sözündən çıxmazdı, hər əmrini təəddüd etməksizin qəbul edər, onun hər fikrinə şərik olardı.* S.Hüseyn.

ETNOGENÉZ [*yun. ethnos* – xalq və genesis – doğulma] Hər hansı bir xalqın mənşəyi. *Azərbaycan xalqının etnogenezi. Slavyanların etnogenezi.*

ETNOQRAF [*yun. ethnos* və grapho] Etnoqrafiya mütəxəssisi.

ETNOQRAFİK *sif.* [*yun.*] Etnoqrafiyaya aid olan, etnoqrafiya ilə bağlı olan. *Etnoqrafik muzey. Etnoqrafik əsər.* – [*Vaqif*] *.köçərilərin həyat və məişətini çox yaxşı bildirdi. Bu cəhətdən onun Molla Vəli Vidadi ilə yazışması böyük etnoqrafik əhəmiyyətə malikdir.* F.Köçərli.

ETNOQRÁFIYA [*yun. ethnos* və grapho – yazıram] 1. Xalqların maddi və mənəvi mədəniyyətlərini, onların mədəni-tarixi əlaqələrini tədqiq edən elm.

2. Bir xalqın, tayfanın, yerin məişət, adət, mədəniyyət xüsusiyyətlərinin məcmusu. *Qafqazın etnoqrafiyası. Asiya xalqlarının etnoqrafiyası.*

ETNOQRAFİZM [*yun. ethnos* və grapho – yazıram] Bir şeydə etnoqrafik xüsusiyyətlərin, təsvirlərin, təfərrüatın mövcud olması, verilməsi (kitabda, pyesdə və s.-də).

ETRÜSK İtaliyada yaşamış qədim bir xalq və bu xalqa mənsub adam.

ETÜD [fr.] 1. Bir əsərin ilk qarası, eskizi. *Ulduz azad vaxtlarını daima ən kiçik otağında həvəskarı olduğu rəssamlığa sərif edər, müxtəlif etüdlər işlərdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Ayrıca bir məsələyə həsr olunmuş kiçik ədəbi əsər. *Bioqrafik etüdlər. Tənqidi etüd.*

3. Məşq (musiqidə, səhnədə, şahmatda və s.–də).

4. Virtuoz mahiyyətində olan kiçik musiqi əsəri. *Süita şəklində yazılmış çoxhissəli musiqi əsərlərinə bəzən "eskiz" və ya "etüd" adı da verilir.* Ə.Bədəlbəyli.

EV is. 1. Yaşayış binası, həmçinin müxtəlif müəssisə və idarələri yerləşdirmək üçün bina, tikili. *Kərpic ev. Daş ev. Yaşayış evi. Altumartəbəli ev. – On üç il bundan irəli evləri yazanda Danabaş kəndinin tüstü çıxanı düz altı yüz əlli ikiyə çatmışdı.* C.Məmməd-quluzadə. *Şose yolu kənarında, sarı kirəmitli .. bir ev görünürdü.* M.Hüseyn. // Mənzil, otaq, ailənin yerləşdiyi yer. *Evdə getmək. Evdən gec çıxmaq. Ev yığıdırmaq.* – [Mərcan bəy:] *Əlbəttə, boşayacağam, təvəqqe edirəm ki, bu gün mənim evimdən çıxasan.* Ü.Hacıbəyov. [Hacı Nəsir:] *Bir kasıb kişinin qızını alıb evinə gətirəcəyəm.* S.S.Axundov.

2. Zəhmətkeşlərin hər hansı bir mədəni-məişət ehtiyaclarına xidmət edən ictimai müəssisə, yer. *Ziyalılar evi. Körpələr evi. Mülətimlər evi. – Mədəniyyət evinin işıqlı və böyük zalı adamlar qaynaşır.* M.İbrahimov.

3. Ailə, oğul-uşaq, külfət mənasında. *Evinə yaxşı baxır. Evin dərdini çəkmək. Evinə bağlı adam.* – [Məşədi Səttar:] *Əhvalın necədir, ev, uşaq salamatdır mı?* Ə.Haqqverdiyev. □ **Ev açmaq (qurmaq)** – özünə ayrıca ailə qurmaq. *O, ata-anasından ayrılıb özünə ev açdı.* – [Kəmətərov və Leyla] *İndi belə güman edirdilər ki, dəm-dəsgahlı ev qurmaq istəyənlərin, oxumuşluğun, qarşıqlıq sevgi ilə qurulmuş ailənin qaydası belədir ki, var.* Mir Cəlal. **Ev adamı** – 1) ailənin üzvü və ya ailəyə yaxın şəxs. *Başqa vaxt olsaydı, çoxdan ev adamından biri cumub* [Həməzənin] *paltosunu, papağını alaraq asqıdan asmışdı.* Ə.Əbülhəsən; 2) köhn. evfemistik yolla orin öz arvadının

adını çəkməmək üçün işlətdiyi ifadə. [Qoca kişi:] *Çünki dünən Yarməmmədin ev adamı gəlmişdi bizə, qarabaşımıza demişdi ki, Kərbəlayı Səfər evə gəlsə, ona bir de, gəlsin, bizim uşağa baxsın.* C.Məmmədquluzadə.

Ev arvadı (qadını) – heç bir müəssisə və ya idarədə işləməyib, ancaq ev işləri və təsərrüfatı ilə məşğul olan qadın, evdar qadın. [Hurizad oğluna:] *Yaxşı, elə oxumuş qızdan ev qadını olarmı? – deyə ciddi sima ilə sordu.* Çəmənzəminli. **Üst qatlarda ev arvadı yoxdur ki?** Mir Cəlal. **Ev qulluqçusu** – muzdlu başqasına müxtəlif ev işləri görə qadın (qız). [Məsmə:] *..Mənim həyatımın ikinci səhifəsi 23-cü ilin baharından başlayır. Bu zaman ev qulluqçularının sığorta edilməsi üçün qanun nəşr edilmişdi.* S.Hüseyn. **Ev olmaq, ev yiyəsi olmaq** – evlənmək, ailə qurmaq, ev-əşik sahibi olmaq. [Soltan bəy:] *Qızım, inad olma, .. gedərsən əra, oğul-uşaq sahibi olarsan, ev yiyəsi olarsan.* Ü.Hacıbəyov. *Zarafat deyil, evlənilir, ay parçası kimi bir qız alır. Ev olur, daha yurdsuzluqdan çıxır.* Mir Cəlal. **Ev sahibi, ev yiyəsi məc.** – ailənin başçısı, evin böyüyü. *Qonaq qonağı sevməz, ev yiyəsi hər ikisini.* (Ata. sözü). *Tahir ev yiyəsini bir də çağırırdı.* M.Hüseyn. **Ev tökmək** – evin hər tərəfini silib-süpürmək, tamamilə təmizləyib yığıdırmaq. **Evdən çıxmaq** – ailədən küsüb getmək. [Mehriban] *Rəmziyyəsinə kimə tapşırıb evdən çıxır, onları tərk edirdi.* S.Hüseyn.

4. Heyvan adlarının əvvəlində onların evdə bəsləndiyini, əhliləşmiş olduğunu bildirir. *Ev heyvanı. Ev quşu. Ev arısı. – Ev danası ev danasından qorxmaz.* (Ata. sözü). *Məşhur sayacı sözlərində ev heyvanları bir-bir zikr olunur.* F.Köçərli.

5. Bəzi sözlərin əvvəlində, həmin sözlərin ifadə etdiyi şeylərin evlə bağlı və ya evə aid olduğunu, evdə işləndiyini, evdə hazırlandığını, yaxud evdə icra edildiyini bildirir. *Ev paltarı. Ev başmağı. Ev xörəyi. Ev çörəyi. Ev tapşırığı. Ev işləri.*

♦ **Ev bizim, sirr bizim** – gizli saxlanmalı olan söz, iş haqqında deyilir. *Ev bizim, sirr bizim, söhbətini elə, Fərmandan de!* Mir Cəlal. **Ev yıxmaq** – birinə pislik etmək,

bədbəxt etmək. [Mərcan bəy:] *Mənim evimi yıxdın, hələ bir gəlib pul da istəyirsən?* Ü.Hacıbəyov. **Evdə bışməyib, qonşudan gəlməyib** – haqqında heç bir şey bilinməyən, heç bir təsəvvür olmayan şey haqqında. *Axi neyləyim, evdə bışməyib, qonşudan gəlməyib, bir balaca tərənəndə elə bilirəm çarpayı altımda yatacaq.* İ.Şıxlı. **Evdə qalmaq** – vaxtı keçdiyi halda ərə getməmək (qız haqqında). [Asya:] *Bəs ay Gülçöhrə, onda daha heç ərə getməyib, evdə qalıb un çuvalına tay olacaqsan?* Ü.Hacıbəyov. **Evdən (ev-əşikdən) uzaq, evlərdən iraq!** – ölüm və ya fəlakətdən danışarkən söylənən evfemistik ifadə. [Məşədi Məmməd:] *Allah evlərdən iraq eləsin, məni qorxudan elə işin burasıdır.* R.Əfəndiyev. **Evdən gəlmək** – pay götürmək, əlidlolu gəlmək. **Evi abad, evin abadan!** – yaxşılığa, hörmətə qarşı təşəkkür ifadəsi. [Əsgər Gülçöhrəyev:] *Xanım, evin abadan, sənin əlinin bərəkəti mənə bəsdir.* Ü.Hacıbəyov. **Evi başına götürmək** – bərkdən qışqırmaq, bağırmaq, çığırmaq. *Uşaq evi başına götürüb. – Buzov isə ardlararası kəsilmədən mələyir, evi başına götürürdü.* Ə.Əbüllhəsən. **Evi başına uçulmaq** – bax evi yıxılmaq. **Evi bərbad (viran) olmaq** – bax evi yıxılmaq. **Evi viran olmaq (dağılmış, bərbad olmuş, yıxılmış)** – bədbəxt, zavallı, yazıq. *Nə çarə edim eş-qimə pəs mən evi viyran; Yüz çöhrəyə mən müştəriyəm valehi-didar.* S.Ə.Şirvani. [Məşədi İmam:] *Axi, Məşədi evi yıxılmış başına nə daş salsın.* Ə.Haqverdiyev. **Evi yıxılmaq, evi bərbad olmaq** – ağır bir fəlakətə düşər olmaq, bəlaya düşmək, bədbəxt olmaq. *Eşiyin daşına ta dəydi rəqibin qədəmi; Evim ol ləhzə yıxıldı, başına daş oldu.* S.Ə.Şirvani. *Qalar müsafiri-biçarə çarəsiz çöldə; Evi yıxıldı, ağər oğruya dıçar oldu.* M.Möcüz. *Ədə, kişini qatıblar atın qabağına aparırlar, kişinin evi yıxıldı.* C.Məmmədquluzadə. **Evin tikilsin!** – alqış, tərif məqamında işlənən ifadə (bəzən etiraz bildirir). [Teymur:] *Ay evin tikilsin, on tümən elə mənim belimdəki fitanın qiymətidir.* “M.N.İlçif”. [Ələmdar Məşədiyev:] *Evin tikilsin! Tamahın Əlinin zülfüqarından da itidir!* S.Rəhimov. **Evin(i) yıxmaq** – pis yola aparmaq, xətali iş cəlb

etmək, bədbəxt etmək. *Deyir ki, Məşədi qorxulu yolnan gedir, oğlunu da özünə qoşub evini yıxır.* M.Hüseyn. [Tamaşa:] *Ağazalın evin yıxan elə siz olmadınız mı?* Ə.Əbüllhəsən. **Evindən qaçaq düşmək** – hər hansı bir səbəbə görə ailəsindən uzaqlaşmaq, aralı yaşamaq. *Evindən düşəsən qaçaq; Sağ gözünə batsın bıçaq.* Qurbani. **Öz evini yıxmaq** – ehtiyatsızlığı üzündən özünü bəlaya salmaq, ağır vəziyyətə düşmək, özünü bədbəxt etmək. [Süleyman bəy:] *Kül mənim başıma, niyə mən böyükələr sözüənə baxmadım, tay-tuşumu tanımadım, öz evimi yıxdım...* Ə.Haqverdiyev.

EVAKUASIYA is. [lat.] 1. Köçürülmə, əhalinin, idarə və təşkilatların müəyyən bir təhlükə ilə bağlı olaraq bir yerdən başqa yerə köçürülməsi.

EVALTI is. Köhnə evlərdə: anbar, zirzəmi.

EVARASI sif. Açıq və geniş miqyasda deyil, yalnız müəyyən evlər arasında, məhdud dairədə olan, icra edilən, aparılan. *Evarası alver. Evarası söhbət. – Belə dərvişlər .. avam adam axtarırlar ki, cibini soysunlar. Özləri də üç yerə bölünür: bazar dərvişləri, avtobus dərvişləri və evarası dərvişləri. “Kirpi”.*

EVBOEV zərf Bir-bir evləri dolaşaraq, heç bir evi buraxmayaraq, bir evdən o biri evə. *Evbəev dolaşmaq. – Bakıda oğulsuz qoca qarılardan sənəti evbəev gəzib cavan oğlanları evləndirmək idi.* H.Sarabski.

EVC [ər.] bax **övc.** *Aşkar oldu mənim dərdi-pünhanım; Evc etdi fələyə ahü-əfgənum.* Aşiq Yusif.

EVCİK 1. “Ev”dən kiç. [Gültəkin:] *..Qoyunuz son dəfə olaraq bütün xoşbəxt günlərimi keçirdiyim bu qaranlıq, məhzun evciyəzi bir də duyunca görüm.* C.Cabbarlı. [Vidadi:] *Vaqif, sabah məni yola sal, gedim; Torpaq evciyimi ziyarət edim.* S.Vurğun.

2. Bax **evcik-evcik.** *Ağca xanım da evcik tikirdi. Çiçəkləri dərib onu bəzəyirdi.* S.S.Axundov.

EVCİK-EVCİK is. Uşaqların qumdan, torpaqdan evciklər düzəldib oynadıqları oyun. [Sabir:] *Mən həmişə onlara baxıram, bağı-mızda qumdan dam tikirəm, evcik-evcik oynayıram.* S.Rəhimov.

EVCİL *sif.* Evə və insana alışmış, öhli (*yabamı ziddi*). *Evcil heyvan. İt, pişik evcil heyvanlardır.*

EVCİYƏZ “Ev”dən *oxş.* *Budur, şəhərin ucqarında kiçik bir evciyəz qaralır.* Ə.Məmmədخانlı.

EVDAR *sif.* [ev və *fars.* ...dar] 1. Heç bir idarədə və ya müəssisədə işləməyib ancaq öz ev işləri ilə məşğul olan. *Bu təklifi eşidən evdar qadınlar binanın üst mərtəbəsinə dırmaşdı.* Mir Cəlal.

2. Evli, uşaqlı, ailə sahibi, ailəsi olan. *Evdar adam.*

3. Ailəsini, ailə həyatını sevən, ailəpərəst, evcanlı. // Ailəsini yaxşı dolandıran, evinə, ailəsinə yaxşı baxan. *Evdar kişi. Evdar qadın.* – [Qadın:] *Aman, nə evdar adam-sınız! – dedi.* Çəmənzəminli.

EVDARLIQ *is.* 1. Heç bir idarə, ya müəssisədə işləməyib ancaq öz ev işləri ilə məşğul olma. □ **Evdarlıq etmək** – öz ailə işləri ilə məşğul olmaq. [Şahbaz bəy:] *Arvad al, qoy evdə evdarlıq etsin, sən də kefdə, damaqda ol.* S.S.Axundov. [Məmməd:] *Nə olub bəyəm, mən ölmüşəm ki, sən indidən evdarlıq eləyəsən?* Mir Cəlal.

2. Evdar adamın xüsusiyyəti; ailəpərəstlik, ailəcanlılıq. *Baharın xasiyyətini, ləyaqətini və evdarlığını Rəhimə bəyanib evin cəmi ixtiyarını ona verdi.* S.S.Axundov.

EVDOLUSU *zərf* 1. Çoxlu, çox, külli miqdarda. *Evdolusu şey.* – *Bir balaca boyu var, evdolusu toyu var.* (Təpəcə). [Məşədi Məmməd:] *Pullu Hacı Rüstəmin qızını alsam, iki evdolusu cehiz, mal gətirər.* R.Əfəndiyev.

2. Çox ucadan, bərkdən. *Kərimqulu ayağını yerə döyüb bütün evdolusu bağırırdı.* S.Rəhimov.

EVDOVŞANI *is. zool.* Ətlik və xəzlik üçün yetişdirilən dovşanaoxşar gəmirici heyvan.

EVÉN *is.* Sibirin şimal-şərq rayonlarında yaşayan və evenklərə yaxın olan xalq və bu xalqa mənsub adam.

EVENCƏ *sif.* və *zərf* Even dilində. *Evencə-rusca lügət. Evencə danışmaq.*

EVÉNK *is.* Rusiya Federasiyası tərkibinə daxil olan Evenk milli dairəsində və Sakit Okeana qədər Şərqi Sibirə yaşayan xalq

və bu xalqa mənsub adam (keçmişdə bu xalqın adı tunqus idi). *Yenisey çayından şərqə doğru Oxot dənizinə qədər olan sahildə evenklər və ya rusların dediyi kimi, tunquslar yaşayırdılar.*

EVENKCƏ *sif.* və *zərf* Evenk dilində. *Evenkcə yazı. Evenkcə danışmaq.*

EV-EŞİK *is.* Ev, ailə, mülk və s.; ümumiyyətlə, evlə bağlı hər şey. *Ev-eşiyi əlindən çıxmaq. Ev-eşik düzəltmək.* – [Bəkir:] *Ev-eşiyimiz bərbad olub, var-yoxumuz əldən gedəndən sonra üzə çıxıb nə edəcəyik?* N.Vəzirov. [Hacı Nəsir:] *..Bu gündən bu ev-eşiyin xanımı sənsən, ancaq səndən təvəqqe edirəm ki, bu oğluma həqiqi analıq edib ürəkdən sevsən.* S.S.Axundov. □ **Ev-eşik düzəltmək** – özü üçün ev və ailə qurmaq. *Telli dişi ilə, dırnağı ilə çalışmış, axır İslam üçün əməlli-başlı bir ev-eşik düzəltdi.* S.Hüseyn. **Ev-eşik sahibi (yiyəsi) olmaq** – bax **ev olmaq, ev yiyəsi olmaq** (“ev”də). [Cahan xala:] *Neçə vaxtdır ki, mən sənə deyirəm: – Əsgər, gəl evlən, ev-eşik yiyəsi ol, oğul-uşaq sahibi ol.* Ü.Hacıbəyov. *Güllərə ilə evlənmək, bir neçə müddətdən sonra oğul-uşaq atası və ev-eşik sahibi olmaq fikri onun beynindən bir an çıxmırdı.* Ə.Vəliyev.

EVFEMİSTİK *sif.* [yun.] *dilç.* Evfemizm mahiyyətində olan. *Evfemistik ifadə.*

EVFEMİZM [yun.] *dilç.* Müəyyən bir şərait üçün qaba və ya namünasib sayılan söz və ya ifadə yerinə işlədilən başqa, daha incə söz, ya ifadə; məs.: “arvadım” əvəzinə “uşaqların anası”, “yalan danışırınsız” əvəzinə “düz demirsiniz” və s.

EVKALİPT [yun.] *bot.* Əsil vətəni Avstraliya olub, Qara dəniz sahillərində və Azərbaycanda da iqlimləşdirilib yetişdirilən ucaboylu, həmişəyaşıl, enliyarpaqlı ağac. *Ucaboylu, həmişəyaşıl, müxtəlif rəngli, çox ətirli yarpaqlarla örtülü olan evkalipt bitkisi parklara, bağçalara, küçələrə zینət vermək və sitrus bağlarını, çay plantasiyalarını küləkdən qorumaq məqsədi ilə becərilir.* İ.Axundzadə.

EVLAD [ər.] bax **övlad**. *Məmməd evladlarını .. böyüdüb müəyyən yaşa yetirdikdən sonra, bunları məktəbə qoydu. “Aşıq Qərib”. Məmmədhasən əmi .. mehriban ataı, o heç*

vaxt istəməzdi evladının ürəyini bir dəm sıxsın. C.Məmmədquluzadə. [Kor kişi:] *sizə ata yerində, siz də ona evlad mövqeyində idiniz.* S.Hüseyn.

EVLƏNDİRMƏ “Evləndirmək” dən *f.is.*

EVLƏNDİRMƏK *f.* Birinə arvad (qız) alıb evli etmək. *Oğlunu evləndirmək.* – [Cahan xala:] *Rəhmətlik bacım camı ağzından çıxana kimi mənə deyərdi: Cahan, bax, Əsgəri sənə qoyub gedirəm, onu tək qoyma, evləndir.* Ü.Hacıbəyov. [Mirzə Həsən:] *Vəba ilində, Allah önlərinə rəhmət eləsin, rəhmətlik atam mənə yenidən evləndirmişdi. Çəmənçəminli. Lakin evlərində xörək, yemək hazırlamağa bir arvad olmadığından atası Haşımı evləndirdi.* B.Talıblı.

EVLƏNMƏ “Evlənmək” dən *f.is.* *O günün sabahı Şərifzadə və Qəmər xanının şahidliyi ilə Zeynalın Mehribanla .. evlənməsi zaqıda qeyd olundu.* S.Hüseyn.

EVLƏNMƏK *f.* Arvad almaq, ailə qurmaq üçün qanunen qadınla (qızla) birləşmək. *Zeynəb Xudayar bəyin evindən gedəndən iki ay sonra övrəti öldü və Xudayar bəyə evlənmək lap vacib oldu.* C.Məmməd-quluzadə. [Kərimxan:] *..iyirmi yaşı olar-olmaz özü kimi yetimçilikdə böyümüş Xavər adlı yoxsul, lakin yaraşıqlı və nəcib təbiətli bir qızla evlənməmişdi.* M.İbrahimov.

EVLİ *sif.* Arvadı olan, əri olan (ərli), ailəli. *Evli kişi. Evli arvad.* – *Kiçik əmioğlum hərçənd evli (z.) deyildi, lakin dul bacısı və onun iki yaşında oğlu ilə bir ailə kimi ayrıca yaşayırdılar.* S.S.Axundov. *Deyərlər ki, evli (z.) olmağın, uşaq babası olub külfət arasında ömür sürməyin özgə bir ləzzəti var.* A.Divanbəyov.

EVLİ-EŞİKLİ 1. *sif.* Ailəsi, evi, dirriyi olan. *Evli-əşikli kişi. Evli-əşikli olmaq.* – [Xınalıq] *kəndinin çox dəcəlləri gözümüzün qabağında böyüyüb, evli-əşikli (z.) kişi olub.* R.Rza. [Kosaoğlu:] *Ay Nəсіб, sən də lap gülməli adamsan. Bu sözləri bir evli-əşikli, arvadlı-uşaqlı adam desəydi, dərd yarı idi.* İ.Şıxlı.

2. *top.* Bütün ailə birlikdə, bir yerdə, hamılıqla. [Səfi:] *Atam-anam sənə qurban olsun, padşah! Keşş budur, üç aydır ki, evli-əşikli bu vilayətdən qaçıbdır.* Ü.Hacıbəyov.

EVLİK 1. *sif.* Evə aid, evə məxsus, ailə ilə bağlı; ailəlik. *Əsəd Arazi əncir ağacı altına çəkdi: – Yox, evlik işim yoxdur.* A.Şaiq.

2. *köhn. evf.* Qadın, arvad mənasında. [İbad:] [Almaz] *dayanıb belə, bizim qar-daşın evliyi də belə, bir az da özümü irəli verdim, gördüm yox, iş bir təhərdir.* C.Cabbarlı.

3. Saylarla evlərin miqdarını bildirir. *100 evlik kənd.* – *Beş yüz evlik, şəhər tipli gur bir qəsəbədə çalğıçı dəstəsinin olmaması qəribə görsünə də, ancaq bu belə idi.* Ə.Əbüllhəsən.

EVLİLİK *is.* Evli adamın vəziyyəti, halı. *O, evliliyindən çox razıdır.*

EVNƏ *b ax öynə.* [Bahar:] *Onlara çörəyi evnə ilə vermirlər.* Mir Cəlal.

EVLYUSİONİST [*lat.*] Təkamül nəzəriyyəsi tərəfdarı.

EVLYUSİONİZM [*lat.*] *b ax təkamül (təkamül nəzəriyyəsi).*

EVLYUSİYA [*lat.*] *b ax təkamül.*

EVRIKA [*yun.*] 1. Eramızdan əvvəlki Yunanıstanın riyaziyyatçı və mexaniki Arximedinin adına yazılan nida cümləsi – “Mən tapdım!”

2. Hər hansı kəşflə bağlı söylənen nida cümləsi.

EVSAF [*ər.*] *b ax ovsaf.* *Bir gözəl istəram bu evsafda; Gözəllər içində xubtər olsun.* Aşiq Qurban. *Tanrı kəsibdir bizim ərələrin insafını; Sən ki bilirsən, “Baba”, onların evsafını.* C.Cabbarlı.

EVSİZ *sif.* 1. Evi, mənzili olmayan. *Evsiz adam.* // *İs. mənasında. Evsizləri siyahıya almaq.*

2. Ailəsi olmayan.

EVSİZ-EŞİKSİZ *sif.* Yaşayacaq yeri; evi, ailəsi olmayan. [Nazlı:] *Təngə gəlmişəm. Adam evsiz-əşiksiz, onun-bunun küncündə nə qədər yaşayar? İ.Məlikzadə.*

EVSİZLİK *is.* Evi, ailəsi olmayan adamın vəziyyəti, halı.

EVYARAN *is.* Evləri yarıb oğurluqla məşğul olan adam; oğru. *Nə dilənçi qaldı, nə bir nəfər ac! Evyaran, başkəsən, quldurlar kimi.* S.Vurğun.

EVYIXAN *is.* Başqasını bədbəxt edən, başqasına hər cür pislik etməyə çalışan adam;

mərdimazar. *Məşhur məsəldir ki, düşər qara gözən kəs; Eyyıxanın evin yıxar, əlbəttə, xudavənd.* Q.Zakir.

EY¹ nida. Müraciət, çağırış üçün işlənir. *Ey oğul! Ey dost! Ey mənim əziz qardaşlarım! – Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım!..* C.Məmmədquluzadə. // Haraylama, haylama nidası. [Südcü] *isə arxamdan çağırıb: – Ey, bura bax! [Atan] gələcək, səni aldatdım, mən bu gün tez çıxmışam, – dedi.* A.Şaiq. *Ey sofer, “Moskviç”-ini qovub apardılar! – deyə ilk dəfə söz atan qız indi bilavasitə Tahirə üz tutub qışqırdı.* M.Hüseyn.

2. İntonasiyadan asılı olaraq bəzən etiraz, narazılıq, istehza bildirir. *Nə var, ey! Bir desən nə istəyirsən? Balam, tovlayırısan bizi yənə sən.* S.Vurğun.

EY² bax eyi. *Ey Füzuli, odlara yansın büsati-səltənət; Eydir ondan həq bilir bir güşeyi-gülxan mənə.* Füzuli. *Həq bilir, deyiləm mən ziyanlıqdan; Ölüm eydir belə zindəanlıqdan.* Q.Zakir.

EYBƏCƏR *sif.* 1. Xarici görünüşə eyibli, nöqsanlı, çirkin; kifir. *Eybəcər qız. Eybəcər uşaq. – Fərhad xan bığıburma, yekəqarın, eybəcər bir pəhləvan idi.* (Nağıl). *Çünki onun, boy-buxumuna görə, böyük olan başı tükdən daha da iriləşir, gözə bir az eybəcər gəlirdi.* Ə.Əbülhəsən. // İS. mənasında. *Eybi eylər eybəcər, soğanı yeyər dərdəcər.* (Ata. sözü). *Gördü gölün içində baxır ona bir nəfər; Bir bədheybət, eybəcər.* R.Rza. // Bədəninin bir yerində nöqsan olan. *Eybəcər gözlü qız. Eybəcər barmaqlı əl.*

2. *məc.* Təhrif edilmiş, korlanmış, biçimsiz, yəndəmsiz, mənəsis, iyrenc, qeyri-adi. // Xoşa gəlməyən, nifrət oyandıran, çox pis, çirkin. *Müdhış və eybəcər bir səslə viyıldayaraq gələn minalar yalnız əsgərləri deyil, yeri-göyü də sarsıdırdı.* M.Hüseyn.

EYBƏCƏRCƏSİNƏ *zərf* Eybəcər hala salacaq dərəcədə. *Rüstəm kişiylə elə gəldi ki, Qoşatxanın əynindəki kostyum eybəcərcəsinə gəndir.* M.İbrahimov.

EYBƏCƏRLƏNMƏ “Eybəcərlənmək” –dən *f.is.*

EYBƏCƏRLƏNMƏK *bax* **eybəcərləşmək.**

EYBƏCƏRLƏŞDİRİLMƏ “Eybəcərləşdirilmək” –dən *f.is.*

EYBƏCƏRLƏŞDİRİLMƏK *məc.* 1. Eybəcər hala salınmaq; çirkinləşdirilmək.

2. *məc.* Təhrif edilmək, korlanmaq.

EYBƏCƏRLƏŞDİRMƏ “Eybəcərləşdirilmək” –dən *f.is.*

EYBƏCƏRLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Eybəcər hala salmaq, kifirləşdirmək, çirkin etmək; çirkin göstərmək. *Bu paltar onu eybəcərləşdirir.*

2. Təhrif etmək, pozmaq, korlamaq, xarab etmək. *Formalizm formanı dağıdır, eybəcərləşdirir, məhv edir.* (Qəzetlərdən).

EYBƏCƏRLƏŞMƏ “Eybəcərləşmək” –dən *f.is.*

EYBƏCƏRLƏŞMƏK *f.* Eybəcər hala düşmək, kifirləşmək, çirkinləşmək, biçimsiz, yəndəmsiz şəkil almaq. [Qaraşa] *elə gəlirdi ki, Kələntər çox kök olduğundan, orta boyu bir az qısaldı və eybəcərləşirdi.* M.İbrahimov.

EYBƏCƏRLİK *is.* 1. Eybəcər şeyin halı; kifirlik, çirkinlik, biçimsizlik. *Səməd acıqlandıqı zaman üzündəki eybəcərlik daha aydın gözə çarpırdı.* M.Hüseyn. *..Eybəcərliyinə görə heç kəs [Cumanın] adını çəkmir.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Kəsir, nöqsan, çatışmazlıq, biabırçılıq, qeyri-normal hal, iş, vəziyyət. *Görəndə nəçə-nəçə biabırçılıqların üstü açılar, pərdələr götürülər, eybəcərliklər görünər?* S.Rəhimov. *Vəlini düşündürən bütün eybəcərliyi ilə hiss etdiyi həyat məsələləri idi.* M.Hüseyn.

EYD *is.* [ər.] *köhn.* Bayram. *Baxmayın eyd günü ayna ilə aya, vəli; Mahi-nov ol iki əbruyi-dütdən görünür.* Ə.Vahid.

EYDİRMƏ 1. “Eydirmək” –dən *f.is.*

2. *is.* İnyəyi sağarkən onu oxşamaq üçün oxunan mahni. *Eydirmə oxumaq. – Kimdir o qaragöz ellər gəlini? Dilində eydirmə inəkmi sağır? S.Vurğun. Biz əvvəlcə buzovun boğazına ipi salıb bağlayırıq inəyin qabaq ayağına. Sonra da bir-iki ağır eydirmə deyib, başlayırıq məmələrin hansı qabaqca əlimizə düşsə, dartışıdırmağa.* İ.Hüseynov.

EYDİRMƏK *f.* İnyəyi sağmazdan əvvəl onun əmcəklərini südlə dolsun deyər, iki barmaqla sıxmaq və ya balasını azca əmizdir-

mək. ..*Ruqiyyə inəkləri eydirirdi, mən də sa-gırdım.* A.Divanbəyöglü.

EYHAM *is.* [ər.] İkimənəli, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə. *Bir otaqda oturuban biz ilən; Könlümü aldığın şirin söz ilən; Gah eyham, işarə, gah göz-qaş ilən; Gah həzin güftguyun istərəm.* Q.Zakir. *Həsən ağanın rəngi dəyişir: – Nə demək istəyirsən, bu eyhamların mənası nədir?* Ə.Haqverdiyev. *Nərgiz xanım düşünü: yazıq Azad, Ulduz mənim qızındırsa, o sənin bu eyhamını çox çətin başa düşəcək.* Ə.Məmməd-xanlı. □ **Eyham atmaq (vurmaq, etmək)** – kinayəli, üstüörtülü söz demək, işarə vurmaq. [Ələkbər:] *Sən Salimnaz xanıma eyham atırsan?* N.Vəzirov. *Kürən at xaktar olar ha.. – dəyə Nadir nəyə isə eyham etdi.* B.Talıblı. *Sabir yənə qımışdı. O, belə eyhamlar vurduqca Məşədi bəyin xoşuna gəldiyini çox aydın hiss edirdi.* M.Hüseyn. **Eyhamla danışmaq (demək)** – danışarkən üstüörtülü, eyhamlı sözlər işlətmək, işarə ilə danışmaq. *Eyhamla, işarə ilə danışdığı, Maralın nə isə bir şey duyduğunu sübut edirdi.* Ə.Əbülhəsən. *Xanpəri “Həcərin qızı Gülsən xanım” sözlərini çox eyhamla, bəlkə də istehza ilə demişdi.* Ə.Vəliyev.

EYHAMLI *sif.* Üstüörtülü, ikimənəli. *Eyhamlı söz. Eyhamlı baxış. – Kərim kişinin eyhamlı danışması, Kazımın qocanın üstünə qışqırması, Kosaoğlunun ərizəni cırıb kişini idarədən qovması İmranın yadından çıxırmadı.* İ.Şıxlı.

EYHAMSIZ *zərf.* Eyhamlar işlətmədən, kinayəsiz, açıq. *Eyhamsız danışmaq.*

EYHANA *ara s. dan.* 1. Birdən, olmaya, olmaya-olmaya, işdir. *Qız başladı fikir eləməyə ki, eyhana, bu adamlar bilsə ki, İbrahim yoxdu, mən burda təkəm, görəsən, başıma nə gələr?* (Nağıl). [Aftıl:] *Bir də, eyhana, adamdır, işdir, gecə qapını döyəən oldu, məbada açasınız.* C.Cabbarlı.

2. Hərgah, əgər, şayəd. *Eyhana gəlsə, sözlərimi ona çatdır.*

EY-HAY *b ax ay-hay.* *O dedi: – Ey-hay, hara gedirəm, mənim qardaşım bura gəlib.* (Nağıl).

EYİ *sif. köhn.* Yaxşı. [Kərəm:] *Bir igid düşsə, qaldıran olmaz; Eyi iş görəndə pis*

demək olmaz. “Əsli və Kərəm”. [Turxan bəy:] *Nə eyi təsadüf!* [Aşıq Sultanın] *saz çalmasını və dəyərlı aşıq sözlərini çoxdan bəri eşitdiyim yox.* H.Cavid. [Xədicə] *ol-duqca xoşsöhbət, eyi təbiətli, genişqəbli, munis və mehriban bir qız idi.* S.Hüseyn. // *Zərf mənasında. Ağasəfər özlüyündə qət etmişdi ki, .. türkçə də, rusca da mən çox eyi bilirəm.* Ə.Əbülhəsən.

EYİB *is.* [ər.] 1. Utanılacaq hal və ya hərəkət; nöqsan, kəsir, qüsür. *Bundan əlavə, dəxi Yusif şahda həzar günə özgə eyiblər tapdılar.* M.F.Axundzadə. *Eyibimizi çulğalamışdı aba; Hər nə gəlirdi boşalırdı qaba.* M.Ə.Sabir. *Həqiqət, ər və arvad Bahadırna nəinki bir eyib tapmurdular, hətta onu sevirildilər.* N.Nərimanov. □ **Eyib etmək** – eyib sanmaq, eyib tutmaq, eyibləndirmək, utandırmaq, qüsür tutmaq. *Gül yanağın həsrətindən ağlasam eyb etmə, kim; Bülbüli şövqündə giryən şol gülüxəndan edər.* Nəsimi. *Gözüm yaşı gündən-günə fərq elər; Eyb etməyin, məni qana qərq elər.* M.V.Vidadi. **Eyibni açmaq** – ifşa etmək, eyibni, nöqsanını açıb göstərmək.

2. Utanılmalı, xəcələt çəkilməli. *Eyib söz. Eyib iş.*

♦ **Eybi yox(du)r** – 1) razılıq bildirir. *Sən zəlil ol, eybi yox, qoy güclü çəksin ləzzəti; Qoy səni xar eyləsinlər xanü əyan, qəm yemə!* M.Ə.Sabir. *Eybi yoxdur, mən sizin sədədətinz uğrunda iqbalmı bir daha sına-ram.* M.S.Ordubadı; 2) ziyanı yoxdur, fikir etmə (təsəlli bildirir). [Ceyran xala:] *Eybi yoxdur, oğul! Ümidini itirmə. Mənim qızım dəyanətli qızdır.* S.Rəhman. **Eybinə gəlmək** – özü üçün eyib saymaq, utanmaq, sıxılmaq, xəcələt çəkmək. [Ömər:] *Doğrusu, mənim eybimə gəlir deyəm.* N.Nərimanov. *Eybinə gəlir ki, bu sözləri dilinə gətirirsən?* Ə.Vəliyev. **Eybinə kor olmaq** – öz eyibni, qüsürünü, nöqsanını bilib utanmaq, xəcələt çəkmək. *Ey zahidi-xudbin, yürü, öz eybinə kor ol!* S.Ə.Şirvani. *Elə bu başla zavod saxlayırsan? Eybinə kor olmaq əvəzinə, hökuməti borclu çıxarırsan?* Ə.Vəliyev. **Eyibni üzünə demək** – çəkinmədən birinin nöqsanını, qüsürünü açıb özünə söyləmək. **Eyib də olsa** – söylənilməsi eyib sayılan bir sözü

dedikdə, hörmət, nəzakət gözləmək məqsədi ilə işlənən ifadə. [Hacı:] *Xeyirdir, inşallah! Mənim, eyib də olsa, evdə bir yetişmiş qızım var, iki aydır ki, xəstə yadır.* R.Əfəndiyev. [Səriyyə xala qoca pinəciyə:] *..Bəlkə sən biləsən, eyib də olsa, kişinin adı Musadır, oğlanın da Fıridun?..* M.İbrahimov. **Eyib etməz (eləməz)** – bax **eybi yox(dur)**. [Gül-məmməd:] *Eyib etməz, aqlama, canımız sağ olsun, biz ölməmişik.* M.Əliyev. [Vaqif Ağaməmməd Qacara:] *Eyib etməz, sizə də çatır bir əvəz; Qatır cinsisiniz, doğub-törəməz.* S.Vurğun. **Eyib içində olmaq** – çox nöqsanlı, qüsurlu olmaq. *Özü eyib içində olduğu halda, başqalarına irad tutur.* **Eyib olsun!** – danlama ifadəsi. [Rüstəm bəy:] *..Həsənqulu bəy, Rza bəy, sizin üçün eyib olsun ki, bu cürə axmaq sözə inanıb mənim qarşıma gəlersiniz.* Ü.Hacıbəyov. **Eyib yerlər** – bədənin məhrəm yerləri. **Nə eybi (var)** – eyib etməz, eybi yoxdur, zərəri yoxdur; nə zərəri. *Gər yar üçün əyvari tutum dust, nə eybi; Gül xatirinə eyləmişəm xarə məhəbbət.* S.Ə.Şirvani. *Hər bir ana dilini danışmaq ilə keçmişdəki gözəl günləri yad etməyin nə eybi var?!* C.Məmmədquluzadə.

EYİBCU is. [ər. eyb və fars. ...cu] *klas.* Hər kəsdə eyib, nöqsan axtaran, hər şeydə irad tapmağa çalışan adam. *Key sux! Nadir bu güftügülər? Qılmaq sənə tənə eybculər.* Füzuli. *Könlünü bədərərəst olmağa mötad edəsən; Eybcu olma, əfəndim, sənə hər an demədim?!* Ə.Vahid.

EYİBLƏMƏ “Eyibləmək” dən *f.is.*

EYİBLƏMƏK *f.* Pis, nalayiq, eyibli bir hərəkət üçün birini qınamaq, danlamaq.

EYİBLƏNDİRMƏ “Eyibləndirmək” dən *f.is.*

EYİBLƏNDİRMƏK *f.* Eyib eləmək, danlamaq, qınamaq, təqsirləndirmək. [Şirinnaz:] *Çopurun sağalmasını istədiyi üçün mən onu eyibləndirməməliyəm.* S.Hüseyn.

EYİBLİ *sif.* Eybi, nöqsanı, çatışmazlığı, qüsuru olan; nöqsanlı, qüsurlu. *Eyibli adam.* *Eyibli şey.* – *Özün insaf elə əfkarına, ətvarına bax; İstəməzsən yazam, öz eyibli kirdarına bax.* M.Ə.Sabir. *Gül-badamın çopuru dərin olsaydı da, üzünü eyibli etməzdi; çünki onun böyük, ala, uzun kirpikli gözləri*

üzündə tamam eybini örtürdü. N.Nərimanov. *Axı heç kəs başqalarını yanında eyibli (z.) görünmək istəmir.* M.İbrahimov.

EYİBSİZ *sif.* Heç bir eybi, nöqsanı, qüsuru olmayan. *Eyibsiz dost axtaran dostsuz qalar.* (Ata. sözü). *Dağ başında iz olmaz; Dərə-tərə düz olmaz; Yarın boyu gödəkdir; Gözəl eyibsiz olmaz.* (Bayatı). *Bir surət zahirdə nə qədər düzgün, eyibsiz və qüsuruz olsa da, onda aqlın nuru təcəlla etməsə, .. o surət könüllü və fərəhətirici ola bilməz.* F.Köçəri.

EYİBSİZLİK is. Heç bir eybi, nöqsanı, qüsuru olmama; nöqsansızlıq, qüsuruzluq. [Məşədi İbad:] *İndi bilmişəm ki, mənim bir eybim varsa, o da eyibsizliyimdir.* Ü.Hacıbəyov.

EYİCƏ *zərf köhn.* Yaxşıca. *Eyicə yaşamaq. Eyicə dolanmaq.*

EYİLƏŞDİRİLMƏ “Eyləşdirilmək” dən *f.is.*

EYİLƏŞDİRİLMƏK *məch. köhn.* Yaxşılaşdırılmaq.

EYİLƏŞDİRMƏ “Eyləşdirmək” dən *f.is.*

EYİLƏŞDİRMƏK *f. köhn.* Yaxşılaşdırmaq.

EYİLƏŞMƏ “Eyləşmək” dən *f.is.*

EYİLƏŞMƏK *f. köhn.* Yaxşılaşmaq, daha yaxşı olmaq. [Rauf:] *İnşallah, az bir zamanda sağalib eyləşərsən; Fəqət bir daha mətbəədə çalışmayacağına əminim.* H.Cavid.

EYİLİK is. Yaxşılıq. [Aşiq Sultan:] *Fənəliq, eyilik bil nə deməkdir; Yarın adın dastan olur dillərdə.* H.Cavid.

EYLƏ bax **elə**. *Üzülür sərəsər rişteyi-canım; Eylə ki, zülfünə darağı çəkər.* Q.Zakir. *Eylə bildim ki, dəxi sübh olub; Mürği-səhər tək bir ağız banladım.* M.Ə.Sabir.

EYLƏMƏ “Eyləmək” dən *f.is.*

EYLƏMƏK “Etmək” felinin üslubi variantı. *Eşq sövdəsindən, ey naseh, məni mən eylədin; Yox imiş əqlin, mənə yaxşı nəsihət vermədin.* Füzuli. *Hər tərəf xain edir zülm; Eyləyir xəlqi həsrəti-tələ.* C.Cabbarlı.

EYMƏ is. məh. İçində qatıq, ayran və s. saxlamaq üçün qoyun və ya keçi dərisindən torba. *Çatdılar obaya, ey qatıq satan; Hər eyməyə tökmüşdülər üç qazan.* Q.Zakir. *Həmişə mal-qara örüşdən qayıdanda həyatə çıxıb, əli belində, qulluqçulara göstəriş ve-*

rən, inəklərin südünü bir yana yığdırıb eyməyə çəkdirən .. Zərnigar xanım indi yerindən tərpanmədi. İ.Şıxlı.

EYMƏAĞIZ *sif. dan.* Ağzı yekə, yekə-ağız. *Eyməağız adam.*

EYMƏÇ bax **eymə**.

EYMƏÇİ *is.* Eymə düzəldən, eymə ustası. *Eyməçiyə doşab göstərməzlər.* (Ata. sözü).

EYMƏLİK *sif. köhn.* Eyməyə yarar. *Eyməlik dəri.*

EYMƏN *sif. və zərf [ər.] klas.* Arxayın, qorxusuz, təhlükəsiz, salamat. *Yanan eşq atəşinə atəşi-duzəxdən eyməndir.* Füzuli. *Hər bir canı, qantökən, yolkəsən ki, divan əlindən qaçıb onun evinə girməyi özünə mümkün elərdi, daha hər bir divan siyasətindən özünü eymən hesab edərdi.* Ə.Haqverdiyev.

EYMƏNMƏ "Eymənmək" dən *f.is.*

EYMƏNMƏK *f.* Qorxmaq, vahiməyə düşmək, xoflanmaq. *Qaranlıqdan eymənmək.* – [Yazgül: *Ay ana, mən də eyməndim, bəlkə xoxanmış.* Ə.Məmmədخانli. *Əhməd ətrafına baxdıqca minlərcə insan görür kimi eymənirdi.* Ə.Vəliyev.

EYN *is.* [ər.] *klas.* Göz. *Axdı eynim yaşı, döndü sellərə; Yar içən sulara qarışdımı ola? Aşiq Dilqəm. Müddətdir eynindən cida düşmüşəm; Həsəratini çəkər hər zaman Pəri! Aşiq Pəri. [Qəhrəman] düşündükcə ötən günləri xatırlayır, eynində atasının uzun yamaqlı arxalığı .. canlanırdı.* S.Rəhimov.

◊ Eyni açılmaq – halı yaxşılaşmaq, kefi yaxşılaşmaq, üz-gözü açılmaq, gümrəhlənmə, dilxorluğu, kəsaləti keçmək. [Usta Murtuz Əkbərə: *..Dur əl-üzünü yu, eynin açılın, yatdıqca ağırlaşırsın.* Mir Cəlal. *Axşam kənddə əl-ayaq yığılan vaxt Qədir oyandı. Soyuq su ilə yuyunandan sonra eyni açıldı.* Ə.Vəliyev. **Eyninə deyil** – vecinə gəlmir, saymır, təsirlənmir. **Eyninə gəlməmək (girməmək)** – vecinə gəlməmək, vecinə almamaq, əhəmiyyət verməmək, saymamaq, təsirlənməmək. *Olsa yüz üzü gül, girməz eynimə; Mən ancaq bir güllüzərə aşiqəm.* M.P.Vaqif. *Top gülləsinin qabağında səngərə girən, çuxura, daş dalına soxulan, qazmaya girib gizlənən kim? Amma mən? Eynimə gəlmədi.* Ə.Əbüllhəsən.

EYNƏK [ər. *eyn* və *fars.* ...ək] bax **gözlük**. [Yarməmməd] *gözünə eynək taxıb stolun dalında oturmuşdu.* M.İbrahimov. *Tahir sümük çərçivəli eynək taxmış ucaboy, buğdayisifət, qıvrımsaq alimi yaxşı xatırlayırdı.* M.Hüseyn. *..Sonanın atası başında tərsək, gözlərində eynək olduğu halda .. məcmualərdən cürbəcür məlumatlar oxuyardı.* Ə.Əbüllhəsən.

EYNƏKÇİ bax **gözlükçü**.

EYNƏKLİ *sif.* Gözlüklü, gözlük taxmış. *Eynəkli adam.* – *..Görürsən müsəlmanlar yığışblar bir dükanın qabağına və qulaq asırlar, ortada bir gözü eynəkli şəxs əlində bir kağız tutub oxuyur.* C.Məmmədquluzadə.

EYNƏN [ər.] bax **eyni ilə** ("eyni" də). *Sonra Dəmirovun xəyalında həkim məntəqələri eynən canlanırdı.* S.Rəhimov. *Bu hinin yastı damında eynən mənim vurduğuma bənzər iki göyərcin gəzinir.* M.Rzaquluzadə.

EYNI *sif.* Bir-birinə tamamilə oxşar, bir cür, tam bənzər; oxşarı, tayı, bənzəri, tamamilə özü. *Qarı qollarını çirməlayıb, Məlik vəzirin arvadını doğuzdurdu, gördü ki, bu bir oğlan doğdu ki, eyni Yusifi-Kənan.* (Nağil). *Sən varlığın eynisən, buna sözmü var? Ürəyisən, beynisən, buna sözmü var? M.Müşfiq. // Başqası yox, həmin, bəlli şeyin özü. Eyni yer. Eyni söz. – ..Fərhadöglü yenə də sabah-sabah eyni mətləbdən söz açmalı oldu.* S.Rəhimov. **□ Eyni ilə** – 1) tamamilə eyni, tamamilə olduğu kimi, tam oxşar. *Keçən aylarda da bir dəfə Cuma evinə eyni ilə belə gəlmişdi.* Ə.Əbüllhəsən; 2) hərfi-hərfinə, sözü-sözünə, nöqtəsinə-nöqtəsinə, necə ki var, əslində olduğu kimi. *Eyni ilə köçürmək. – Mərhumun [M.F.Axundzadənin] tərcümeyi-halına dair yuxarıda icmalən verdiyimiz əhvalata iktifa etməyib, onun öz yazdığı təfsilatı fars dilindən türkcə tərcümə edib, necə ki var, eyni ilə burada zikr edirik.* F.Köçərli. **Eyni zamanda (vaxtda)** – 1) bir vaxtda, bir zamanda. *Eyni zamanda iki otaqda mühakimə gədirdi.* Mir Cəlal. *Qrx .. şahmatçı ilə eyni zamanda oynayırdı.* İ.Əfəndiyev; 2) həmçinin, bununla bərabər. *Yaxın zamanda Bağdad dünyasına məşhur oxuyan, eyni zamanda misli görünməyən bir gözəl qədəm qoyacaqdır.*

M.S.Orudbadi. [Qəhrəman:] *Eyni zamanda [xanımın] əlindən yaxa qurtarmaq üçün çalışırdım.* H.Nəzərli.

EYNIADLI *sif.* Başqası ilə eyni adı daşıyan, eyni adı olan. *Eyniadlı romanın motivləri əsasında çəkilməmiş film. Eyniadlı şəhərlər.*

EYNIADLILIQ *is.* Eyni adda olma, eyni adı daşıma. *Bir şəhərdə küçələrin eyniadlılığı böyük çətinliklərə səbəb olur.*

EYNI BİÇİMLİ *sif.* Bir biçimdə olan, bir cür. *Eynibiçimli paltar.*

EYNI BİÇİMLİLİK *is.* Bir biçimdə, bir ölçüdə olma.

EYNI CİNSLİ *sif.* Bir cinsə mənsub olan, eyni cinsdən olan. *Eynicinsli mallar. Eynicinsli maddələr.*

EYNI XASİYYƏTLİ *sif.* Başqası ilə eyni xasiyyətdə olan, xasiyyətcə oxşar, bir cür, eyni. *Eynixasiyyətli cisimlər.*

EYNI QIYMƏTLİ *sif.* Bir qiymətdə, başqası ilə eyni qiymətdə olan. *Eyniqiymətli şey.*

EYNI QIYMƏTLİLİK *is.* Bir qiymətdə, başqası ilə eyni qiymətdə olma.

EYNI LƏŞDİRİLMƏ “Eyniləşdirilmək”-dən *f.is.*

EYNI LƏŞDİRİLMƏK *məch.* Eyni şey hesab edilmək, tamamilə oxşadılmaq, bərabər tutulmaq.

EYNI LƏŞDİRMƏ “Eyniləşdirmək”-dən *f.is.*

EYNI LƏŞDİRMƏK *f.* Eyni şey hesab etmək, tamamilə oxşatmaq, bənzətmək, bərabər tutmaq. *Məfhumları eyniləşdirmək.*

EYNI LƏŞMƏ “Eyniləşmək”-dən *f.is.*

EYNI LƏŞMƏK *f.* Tamamilə oxşamaq, bənzəmək, bir cür olmaq, eyni şəkil, eyni forma almaq.

EYNI LİK *is.* Tamamilə oxşarlıq, tamamilə bənzərlik, bir-birinin eyni olma. *Görüşlərin eyniliyi. – Lakin yelləncək sürətlə qalxıb-əndikcə Veysin fikirlərində də elə bil eynilik artırdı.* Ə.Əbülhəsən.

EYNI MƏ “Eynimək”-dən *f.is.*

EYNI MƏK *f. məh.* Yaxşılaşmaq, əmələ gəlmək. *..Gülqədəmi əməndən sonra uşaq əməlli-başlı eyniməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

EYNI MƏNALI *sif.* Mənaca eyni olan, mənaları bir olan, başqası ilə bir mənada olan. *Eynimənalı söz. Eynimənalı ifadə.*

EYNIYAŞLI *sif.* Bir yaşda, eyni yaşda olan; yaşlıd. *Eyniyaşlı uşaqlar. Eyniyaşlı qızlar.*

EYNIYAŞLILIQ *is.* Bir yaşda, eyni yaşda olma; yaşlılıq.

EYNIYYƏT *is.* [ər.] 1. Tam oxşarlıq, tam bənzərlik; oxşayış, bənzəyiş, eynilik, bir şeyin digərinə eyni ilə müvafiq olması. *Qəzet, kitabdan da gəlmişik cana; Eynidir cümlə də, eynidir söz də; Eyniyyət içində ürək bir yana; Vallahi, yoruldu gözlərimiz də.* B.Vahabzadə.

2. Riyaziyyatda: bütün hallarda ədədi qiymətlərin bərabərliyi.

EYNI ZAMANLILIQ *is.* Bir vaxtda, bir zamanda olma; bir vaxta, eyni vaxta düşmə (təsədüf etmə).

EYŞ *is.* [ər.] Kef, zövq-səfa, ləzzətli həyat. *Dövlətliləriz, məqsədimiz eyşü safadır; Mehmanlarımız büsbütünərbabi-qınadır.* M.Ə.Sabir. *Yoxsullar boğulurkən; Bu qanlı, yaşlı vayda; Xaqan dalmışdı eyşə; Bağlardakı sarayda.* Ə.Cavad. [Xanlar] *badələri qaldırıb, bir-birinə mədhlər deyib eyşi davam etdirirdilər.* S.Rəhimov. □ **Eyş etmək** – kef çəkmək. *Gülşəndə, Seyyid, içdim o şirinləb ilə mey; Eyş eylədim çəməndə bu gün xosrovana mən.* S.Ə.Şirvani.

EYŞ-İSRƏT *is.* bax **eyş** (bəzən “və” bağlayıcısı ilə). *Eyş-ışrət məclisi. Eyş-ışrətdən başı ayılmaz. – Güldü gül, açıldı nərgis, lalə doldu jalədən; Ey, xoş ol kim, eyşü-ışrət etməyə əsbabı var.* Füzuli. *Naməlsəm məhəlləsinin camaatı ata-babadan yerli, tavanalı olub, günlərini müttəsil eyş və işrətdə keçirən bir xalq idi.* N.Nərimanov. *Nə qədər əlində dövlət var idisə, Əmiraslan Gülpəriyə yaxın durmurdu. Amma elə ki var-yoxunun hamısı eyş-ışrətə qoyulub puç oldu, Gülpərinə almaq fikrinə düşdü.* S.S.Axundov.

EYŞ-İSRƏTLİ *sif.* Eyş-ışrət olan, kef çəkilən. *Eyş-ışrətli məclis.*

EYVAY *nida.* 1. Kədər, ağrı, təəssüf kimi hissləri bildirir. *Dedim: eyvay, halım yaman olubdur; Dedi: qəmədən belim kəman olubdur. Qurbani. Xəbi-qəflətdən oyan, hay könül, hay könül; Könül, eyvay könül, vay könül, ey vay könül.* Kişvəri.

2. Çağırış, müraciət, yalvarış məqamında işlənir. *Bir çoban bir gün etdi dağda haray!*

Canavar var, – dedi, – gəlin, eyvay!
M.Ə.Sabir.

EYVAH, EYVAH Kİ *nida*. Əfsus, heyhat, heyif (ki). *Fərat aşdı başımdan və leyk mən təşnə; Yaxıbdır odlara, eyvah, aşıqanə məni.* S.Ə.Şirvani. [Orxan:] *Od-alov saçmadan qəhrəman Səlim; Eyvah, demək, son nəfəsimdir mənim.* H.Cavid.

EYVAN *is.* Adətən evin, otağın, ya otaqların ön tərəfində, üstüörtülü, qabağı açıq balkon; seyvan. *Məşuqə eyvanın bağı tərəf baxan küncünə gəlib gözləməyə başladı.* S.Rəhimov. *Həmin günün axşamı Pərşan öz evlərində Qaraşi eyvanın o başına çəkib əhvalatı nəql etdi.* M.İbrahimov.

EYVANLI *sif.* Eyvanı olan. *Eyvanlı ev. – İmamverdi babanın həyatında iki tikilisi vardı. Biri köhnə daxma idi, o biri də iki otaq və mətbəxi, qabağı eyvanlı təzəcə ev idi.* S.S.Axundov. *Qabaqda eyvanlı bir ev görünür; Baxdıqca sevincdən ürək döyünür.* Z.Xəlil.

EYVANSIZ *sif.* Eyvanı olmayan. *Eyvansız ev.*

EYZƏN *sif.* və *zərf* [ə.] Tamam, bütün, başdan-başa. *Məcməidə düzülmiş, eyzən xuruş sərəsər.* M.Ə.Sabir. [Asya:] [Gülçöhrə] *eyzən fikirdə, kefsiz, dinməz, yəqin burada bir hikmət vardır.* Ü.Hacıbəyov. [Turac:] *Kitabdə yazılan sevgilərin axırı eyzən davaşava olur.* İ.Əfəndiyev.

EZAM *is.* [ə.] Xidməti və ya başqa bir iş üçün bir yerdən başqa yerə göndər(il)mə, yolla(n)ma. *Katib uşağın adını yazdı, ona*

kağız verib maarif komissarlığına, qəbul və ezam komissiyasına göndərdi. Mir Cəlal. *Bu zaman Bəhram müxtəlif kitablarla dolu çamadanını təşkilat şöbəsinin pəncərəsinə qoyub, ezam vəərəqəsinə şöbə müdirinə təqdim etdi.* Ə.Vəliyev. □ **Ezam edilmək (olunmaq)** – müəyyən bir iş və ya tapşırıqla əlaqədar olaraq bir yerə göndərilmək, yollanmaq. *Ümumiyyətlə, Nəmətullayev ezam olunmağı çox xoşlar, rayona mal yeritməklə məşğul olar və bununla da özünü ticarəti bilən, nadir bir adam kimi gözə verərdi.* S.Rəhimov. **Ezam etmək** – müəyyən bir iş və ya tapşırıqla əlaqədar olaraq bir yerə göndərmək, yollamaq. *Yunis öyrəndi ki, Moskva məktəblərinə ezam edən xüsusi komisiyon var.* Mir Cəlal.

EZAMİYYƏ [ə.] 1. Bax **ezamiyyət**. *Ezamiyyə pulu. Ezamiyyə vəərəqəsi.*

2. Ezamiyyət kağızı (vəsiqəsi).

EZAMİYYƏT *is.* [ə.] Xidməti və ya başqa bir işi, tapşırığı yerinə yetirmək üçün bir yerə ezam olunma, getmə. *Ezamiyyətə getmək. Ezamiyyətdən qayıtmaq.* – [Yunis] *ərizə və ezamiyyət kağızını çıxarıb göstərdi.* Mir Cəlal.

EZAMİYYƏTÇİ *is.* Xidməti bir iş üçün bir yerə göndərilmiş adam, ezamiyyətdə olan adam. [Almaz] *gələn adamın .. ezamiyyətçi olduğuna inansa da, yenə baxırdı.* Mir Cəlal.

EZOP: **Ezop dili** [qədim yunan təmsilçisi Ezopun (Aisopos) adından] *dilç.* – üstüörtülü, müəmmalı, rəmzli dil. *Ezop gedib, dili qalib; Dünyanın min bir müşkülü qalib.* R.Rza.

Əə

Ə¹ Azərbaycan əlifbasının yeddinci hərfi və bu hərflə işarə olunan saitın adı.

Ə² *nida*. Müraciət, çağırış bildirir. [Nəbi] *pristav Mehdi bəyi görcək deyir: – Ə, bu fəğırı niyə qəhr edirsən? “Qaçaq Nəbi”*. [Ələmdar Qoltuqçuya:] *Ə, kişisən, mən ölüm, bu tufanda məni dara qısnama!* S.Rəhimov. [Nəbi:] *Ə, olmaya Növrəstədən yana bir söz eşitmişən? Ə.Abasov.* // Bəzən cümlənin axırına gətirilir. [Abbas:] *Bə, cəmdəklər niyə xarab olmayıb, ə?.. İ.Hüseynov.*

ƏBA bax **aba¹**. *..Axund əbasını düzəldib dükandan çıxdı, getdi.* C.Məmmədquluzadə. *Şeyx Şaban .. otuz il bir əbayla gəzməyi, qırx il bir kürkə bürünməyi qəbul edərdi.* Ə.Haqverdiyev. [Fərəc:] *Səsim var, saq-qalım var, farsca qəzəl bilirəm; pulum da var ki, əba, çarığ və qurşaq alım.* Qantəmir.

ƏBALI bax **abalı**. *Görünür [Mirzə Poladın] Şuşadakı həkim atası – sarı əbalı Mirzə Həsən öz qızına çox əsnəli, əsrarlı bir dərs demişdir.* S.Rəhimov.

ƏBƏBİL *is.* [ər.] Dağ qaranquşu, uzun-quyruq.

ƏBCƏD *is.* [ər.] *köhn*. 1. Qədim ərəb əlifbasında ilk dörd hərf. (hərləri mexaniki olaraq əzbərləmək üçün işlədilir). *Bular gərəək hələ “əbcəd”də hiqqana “qərə-şət”də; Kitabı-elmi oxurlar rəvan bu boyda, bu boyda!* M.Ə.Sabir. *Bu qayda ilə molla əbcəd, həvəz, hütti ləfzlərini “təhlil” edib, mənə bunları hazırlamağı əmr etdi.* T.Ş.Simurq. *Molla köməkçisi .. Əvəz xəlfəni çağırıb dedi: – Apar, buna əbcəd, həvəzi öyrət.* C.Cəbrayılbəyli.

2. Ümumiyyətlə, keçmişdə “əlifba” mənasında işlənmişdir. // *məc.* İbtidai bilik, savad. □ **Əbcəd hesabı** – müəyyən bir tarixi və ya rəqəmi ərəb hərləri vasitəsilə ifadə etmək üsulu. *Aşıqlıq elmində nədir pərgarın; Əbcəd hesabından varmı xəbərini?* Şair Vəli.

ƏBD *is.* [ər.] *köhn*. Qul, kölə. *Əbd olma, ey Nəsimi, fəni cəhanə, çün kim; İmanü din içində sənşən əmirü sultan.* Nəsimi.

ƏBƏ¹ *is. məh.* Uşaq oyununda: içərisinə qoz, fındıq və s. salınan çuxur.

ƏBƏ² *is. dan.* Mama, mamaça.

ƏBƏÇİ *sif. məh.* Mamaça, mama. *Pis əbə-çiyə arvad tapşırın övladsız qalar.* (Ata. sözü).

ƏBƏÇİLİK *is. məh.* Mamaçalıq, mama-lıq. *Əbəçilik etmək.*

ƏBƏD *zərf* [ər.] Sansuz gələcək zaman (əzəl qarşılığı). // *Əbədi, həmişəlik. Oxuyun, millətin nicəti olun; Ta əbəd bəisi-həyatı olun.* M.Ə.Sabir.

ƏBƏDA [ər.] *klas.* 1. Bax **əbədən**.

2. Heç, qətiyyə. *Əbədə yox bu işdə imka-nım; Deyil onlayn müti-fərmanım.* M.Ə.Sabir.

ƏBƏDƏN *zərf* [ər.] Heç vaxt, heç bir zaman, əsla, qəti, qətiyyə. *Mənim nə bor-cumdu ki, məvacibiniz az, zəhmətiniz həd-dən artıq və rahatlığınız əbədən yoxdur.* C.Məmmədquluzadə. *Demək istəmiş ki, səbr edən insan; Dünyadan əbədən üzülüşübdür.* B.Vahabzadə.

ƏBƏDİ *sif. və zərf* [ər.] 1. Daimi, həmişəlik. *Şair könlüm rübəbini eşq ilə çaldı; Biz əbədi qardaş olduq: ilk bahar və mən.* S.Vurğun. *Sübhün əbədi aşıqları olan boz torağaylar havalanıb səhər nəğmələrini oxuyur..* M.Rzaquluzadə. // *Ölməz, daim yaşayan. Bu odlu nəğmələrdən; Parlaq, sön-məz bir məşəl; Bu rəngin lövhələrdən; Qur əbədi bir heykəl.* A.Şaiq. *Mən elə bildim ki, ürəyim acdır; Məhəbbət əbədi bir ehtiyac-dır.* S.Vurğun. // Sansuz, intəhasız, mütləq.

2. Bax **əbədən**. *Əbədi bizə gəlməyib. Əbədi xəbərim yoxdur.*

♦ **Əbədi istirahət evi** *tənt.* – qəbir. **Əbədi yuxu** – ölüm. *Afaq dodaqlarında tə-bəssüm, ölüm adlanan əbədi bir yuxu içində idi.* Ə.Məmmədخانlı. **Əbədi yuxuya get-mək, gözlərini əbədi yummaq, əbədi sus-maq** – ölmək, keçinmək. *Qız tab eləməyib, yerə dəydi, .. əbədi olaraq susdu.* T.Ş.Simurq. *Neçə gündür ki, şanlı Bakı əbədi yuxuya gedən xalq şairinə öz kədərli köksündə layla çalır.* S.Rəhimov.

ƏBƏDİLƏŞDİRİLMƏ “Əbədiləşdiril-mək”dən *f.is.* *Qarabağ müharibəsində həlak olan qəhrəmanların xatirələrinin əbədiləş-dirilməsi.*

ƏBƏDİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Əbədi olaraq yaşadılmaq, yadda saxlanılmaq.

ƏBƏDİLƏŞDİRMƏ “Əbədiləşdirmək”-dən *f.is.*

ƏBƏDİLƏŞDİRMƏK *icb.* 1. Əbədi olaraq nəsilərin xatirəsində yaşatmaq, həmişəlik xatirə qoymaq. *Xalq öz qəhrəmanlarının xatirəsini əbədiləşdirmək üçün onlara abidə ucaldır.*

2. Həmişəlik etmək, əbədi hala salmaq, daimi etmək. *O sonsuz eşqini, böyük arzunu; Öz ana dilində əbədiləşdir.* B.Vahabzadə.

ƏBƏDİLƏŞMƏ “Əbədiləşmək”dən *f.is.*

ƏBƏDİLƏŞMƏK *f.* Əbədi olmaq, həmişə yaşamaq. *Eşqinə dəm tutub göylər mələşsin; Eşqin tarix olub əbədiləşsin.* B.Vahabzadə.

ƏBƏDİLİK *is.* Daimilik, sonsuzluq, həmişəlik, daim yaşama; heç vaxt bitməməzlik, qurtarmamazlıq. *Bu səadət səhəri o qədər zəngin və işıqlıdır ki, başlanan günəşli gündüzün əbədililiyinə şübhə etmirsən.* Mir Cəlal.

ƏBƏDİYYƏN *zərf* [ər.] Həmişəlik, əbədi, daimi. [Qızın] gözləri ilk baxışdan əbədiyyən hafizəmdə nəqs olunmuşdu. Ə.Məmmədخانlı.

ƏBƏDİYYƏT *is.* [ər.] 1. Əbədilik, daimilik; həmişə var olan şey. [İlyas:] İlin dəyişməsi qarşımızda, yel vurarkən söniüb dirilən bir şamı andırdığı kimi, insan həyatı da əbədiyyət qarşısında belə bir şeydir. Çəmənözəminli. *Aç gözünü varlığa bax, indi başqa səhərdir; Əbədiyyət – bu dünyada göstərilən hünərdir.* S.Vurğun. // İntəhası olmayan zaman; intəhasızlıq. *Nəhayət, əbədiyyət qədər uzun görünən bir dəqiqə bitdi və qarını açdılar.* S.Rəhman. *Ulduzun alman əsarətində keçirdiyi bu üç ay ona cəhənnəmi bir əbədiyyət kimi gəlirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Sonsuz gələcək zaman. [Ərən:] *İştə, əzəliyyətdə və əbədiyyətdə!* Çəmənözəminli. [Fəridə:] *Bütün gözəl musiqilər bizi əbədiyyətə aparır.* Ə.Məmmədخانlı.

♦ **Əbədiyyətə qovuşmaq** – əbədi olmaq. “*Ölüm*” sözünün nə demək olduğunu bilməyən Girdman igidləri vuruşma meydanında yuxılıb həyatla vidalaşarkən “*əbədiyyətə qovuşdu*” deyərdilər. M.Hüseyn. *Vətənin yolunda ölənlər şahidlər; Ölmür, qovuşurlar əbədiyyətə.* M.Araz.

ƏBƏKÖMƏÇİ *bax* **əməköməçi.**

ƏBƏS *sif.* [ər.] 1. Nahaq, bihudə, faydasız. // Zərf mənəsində. *Bəslərəm can kimi, ey sevgili sərmayə, səni; Etmərəm sərf əbəs məscidə, mollayə səni.* M.Ə.Sabir. □ **Əbəs yerə** – 1) nahaq yerə, boş yerə; lüzumsuzcasına, faydasızcasına. *Əbəs yerə əllaşdim. Əbəs yerə xərcə düşdüm.* – [Hacı Nuru şair:] *..Amma sən əbəs yerə özünü saldın qalmaqala.* M.F.Axundzadə. *Könül, əbəs yerə üzmə canımı; Sonaların əhdə olmağ vəfası.* Q.Zakir. [Pərzad:] *Əbəs yerə, Yusif bəy, arvad söziyə inanma.* N.Nərimanov. 2) əsassız, səbəbsiz, ciddi səbəb olmadan. *Əbəs yerə əsəbiləşmək.*

2. Xəbər şəkilçisi ilə: **əbəsdir** – nahaqdır, faydasızdır, xeyri yoxdur, nəticəsi yoxdur. *Bütün zəhmətlərin əbəsdir.* – *Söylədi tülkü: – Əbəsdir bu xəyal; Məndən ol mərhəməti etmə sual.* A.Səhhət.

əbəs-əbəs *zərf* Nahaq yerə. *Əbəs-əbəs nəçin qaçırsan məndən; Mən ki zalım, adamıyən deyiləm.* M.P.Vaqif. *Gül diləndi: “Salmayın səs; Danışmayın əbəs-əbəs”.* M.Dilbazi.

ƏBƏVEYN *is.* [ər.] *köhn.* Ata-ana, valideyn. *Hər gün əbəveyni şad edirlər; Hörmətlərini izdiyəd edirlər.* M.Ə.Sabir.

ƏBİR *is.* [ər.] *klas.* *bax* **ənbər.** *Gülzarə hava əbir tökdü; Səhrayə qübari-mişk çök-dü.* Füzuli.

ƏBLƏHİ *sif.* [ər.] 1. Axmaq, səfeh, gic, sarsaq, başıboş. *Əbləh köpək qaysavadan pay umar.* (Məsəl). // *İs.* mənəsində. *Nola bir evdə qoyaydız qaravaş; Verməyəydiz məni bu əbləhə, kaş!* M.Ə.Sabir.

2. Söyüş kimi işlədilir. [Xanım:] *Əbləhin qızı, əbləh, .. gör kimə oxşayır?* Qantəmir. [Zaman:] *Əbləhin qızı, elə bu saat itilərsən gözümün qabağından.* Ə.Haqverdiyev. *Əbləhin biri Kərbəlayı Qubad; İstəyir gələ xanıma kələk.* Ü.Hacıbəyov.

ƏBLƏHCƏSİNƏ *zərf* Axmaqcasına, sarsaqcasına, axmaq kimi; gic-gic. *Əbləhcəsinə danışmaq.* // *Sif.* mənəsində. *..Nərdə də qafiyədən və uşaqcasına mübaligələrdən və əbləhcəsinə təşbehlərdən bütünliklə çəkinəcəklər.* M.F.Axundzadə.

ƏBLƏHLİK *is.* Axmaqlıq, səfehlik, giclik, sarsaqlıq. *Əlbəttə*, [Cuma] *bu əbləhliyi üzündən düşməni əlinə keçərək xoşbəxt təsadüflə xilas olmuşdu.* Ə.Əbülhəsən.

ƏBLƏQ *sif.* [ər.] Ala, ala-bula, ala-bəzək, alaca. *Əbləq at meydanında topla bərabər fırlandı.* M.S.Ordubadi.

ƏBLƏQLİK *is.* Alalıq, ala-bulalıq, ala-bəzəklik.

ƏBNA *is.* [ər. "ibn" söz. cəmi] *klas.* Övladlar, oğullar (adətən izafət tərkiblərində işlənir). *Əbnayi-vətən vəqf eləyir vəslinə canın; Həm ruhi-rəvanın.* M.Ə.Sabir.

ƏBR *is.* [fars.] *klas.* Bulud. *Çün əbr deyilsən, olma gıryan!* *Çün seyl deyilsən, etmə əfğan!* Füzuli. □ **Əbri-bahar** – bahar buludu. **Əbri-siyah** – qara bulud. **Əbri-neysan** – yağmur buludu, neysan buludu. *Mən bir sədəfəm, sən əbri-neysan.* Füzuli.

ƏBRƏŞ *sif.* 1. Xallı.

2. Əldə bəslənmiş. *O, bu gün palıda düşmüş əbrəş qoçun kababından yemək üçün ayrı bir say ilə hazırlayırdı.* S.Rəhimov.

ƏBRİŞİM *is.* [fars.] 1. İpək, ipək iplik. *Paşa, sənə nişan verim Qıratı; Əbrişim ipəkdən yalı gərəkdi.* "Koroğlu". *Əlvən qanunla boyansın; Əbrişim tellərin sənini!* Aşıq Hüseyn.

2. *bot.* Lələkli yarpağı və ətirli çiçəyi olan ağac növü; akasiya. *Əbrişim .. çətiri piramida şəkilli, otuz metrə qədər hündürlüyündə ağacdır.* H.Qədiröv.

ƏBRU *is.* [fars.] *klas.* Qaş. *Göz doymaz vəsməli kəman, əbrudan; Can üzülmə, səmən iyli keysudan.* M.P.Vaqif.

ƏBUCƏHL *is.* [ər.] Çox tərs, inadçı adam haqqında (bəzən söyüş kimi işlədilir). *...Ağa məşanın qarısını açdı, dedi: – Düş aşağı, əbucəhl!..* M.İbrahimov.

♦ **Əbucəhl qarpızı** – qarpıza bənzər çox acı yabanı meyvə.

ƏBYƏZ *sif.* [ər.] *klas.* Bəyaz, ağ. *Ey zülfü siyəh, sinəsi əbyəz, gözü alə; Nə türfə cavansan!* M.P.Vaqif.

ƏCAİB *sif.* [ər.] 1. Çox qəribə, çox təəcübüblü, qeyri-adi, görünməmiş. [Kərəm:] *Yolda bir əcaib milçək görmüşəm, onu sizə sazla deyəcəyəm.* "Əsli və Kərəm". *Əcaib*

məxluqat görünürdü: kimi buyuzlu və at ayaqlı idi, bəzisi yarıöküz, yarıadam idi. Çəmənəzəminli. *İşarə verildi və kiçik təyyarələr bir-birinin ardınca əcaib rəngarəng quşlar kimi havaya uçdu.* M.Rzaquluzadə. // Zərf mənasında. *Əcaib danışmaq. Belə şeylər adama əcaib görünür.* // *is.* Görünməmiş şey, çox qəribə şey, çox təəcübüblü şey, qeyri-adi şey. *Yetim əlində qoğal, əcaib!* (Ata. sözü). *Xət-xət çəkəndə damdı qələmdən; Sinəndəki xaldı, nə əcaibdi!* Qurbani.

2. Heyranedicisi, misilsiz, xariqülədə, valehedici. *Bu gün bir əcaib gözəl sevmişəm; Beləsi olmaz heç vilayətdə.* M.P.Vaqif.

ƏCAİBXANA *is.* [ər. əcaib və fars. ...xanə] *köhn.* Muzey. *Bir sözlə, doqqaz kəndin əcaibxanası, qəzeti, telefon və teleqrafı idi.* Mir Cəlal.

ƏCAİB-QƏRAİB [ər.] bax **əcaib** 1-ci mənada. *Sənin kəmalında, fikrin içində; Əcaib-qəraib hallar oynadır.* Aşıq Pəri. *..Hər kəs bunlardan əcaib-qəraib şeylər nəğil edərdi.* S.S.Axundov. *Əslini-nəslini bilmədiyi o qorxunc həyulalar, əcaib-qəraib məxluqlar [xanı] dəhşətə gətirər, bu vəhimalər bəzən günlərlə onu narahat edərdi.* M.Rzaquluzadə.

ƏCAİBLİK *is.* Əcaib şeyin hal və keyfiyyəti.

ƏCDAD *is.* [ər. "cədd" söz. cəmi] Atababalar, ulu babalar. *Vətən – əcdadımızın mədfənidir; Vətən – övladımızın məskənidir.* A.Səhhət. *Böyük əcdadını gətirib yada; Oynat qılıncını göydə, havada.* S.Rüstəm. *Tariximizin, əcdadımızın əməlləri, arzuları, həsrətləri bu torpaqda hiş olunmuşdur.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏCƏB *sif.* [ər.] 1. *klas.* Təəcübüblü, qəribə. *Oğlan, əcəb olmaz, olsa aşıq; Aşıqlıq işi qıza nə layiq?* Füzuli.

2. Gülməli, əyləncəli, məzəli, çox qəribə. *Zahida, sən ki bilirsən özünü hal əhli; Bir öz əhvalını bilməzsən, əcəb halın var.* S.Ə.Şirvani. *Əcəb, yoxmu onun bağçası-bağı; Güllərə baxmayı, gül solü sağı.* Ə.Cavad.

3. Çox yaxşı, çox gözəl, əla. *Əcəb şeydir. Əcəb kitabdır. – Bir əcəb qasrdə tutub mənzil; Meyə olmuşdu ruzü şəb mail.* Füzuli.

Əcəb əyyam imiş əyyami-sələf; Gərək o günlərdə olaydıq tələf. Q.Zakir.

4. *dan.* Təəccüb bildirir – görəsən. *Əcəb, nə oldu ki, gəlib çıxmadı?*

5. *dan.* Təsdiq bildirir – bəli, hə. – *Sən yemək yeyəcəksənmi? – Əcəb.*

6. *dan.* İntonasiyadan asılı olaraq təəccüb, narazılıq, bəzən istehza, kinayə bildirir. *Əcəb işə düşdük?! Əcəb bizi avara qoydun! Əcəb adamsan! Əcəb xanəndə imiş! Əcəb işdir! Əcəb intizamlı imişsən!*

♦ **Əcəb eləmək** *dan.* – yaxşı eləmək, əlindən gəlmək. *Bilmirəm, əcəb edirəm, .. sənə nə düşüb?* H.Nəzərli. **Əcəb ki** – nə yaxşı ki, yaxşı oldu ki, nə yaxşı... *Əcəb ki, tez gəldim, yoxsa tamaşaya gecikəcəkdim. Əcəb oldu* – yaxşı oldu, elə də lazım idi. *Lütfəli [Cəlilə] baxıb öz-özünə deyirdi ki, əcəb oldu.* İ.Musabəyov. **Nə əcəb?** – 1) təəccüb, heyrət, sual bildirir. *Nə əcəb belə gec gəldin?* – [Araz:] *Bir de görüm, sən nə əcəb bura gəldin?* A.Şaiq. *Mənimlə tikdirdiyin qırx üç manatlıq tufliləri nə əcəb geyməyib, belə sarı səndəldə dolanırsan?* Qantəmir; 2) təəccüblü deyil, təəccüblü bir şey yoxdur, buna təəccüb etmə(yin). *Yar söhbətim olmazsa, Füzuli, nə əcəb; Özünə söhbətimi ar bilibdir, bilirəm.* Füzuli. **Sizdən (səndən, ondən və i.a.) nə əcəb?** – təəccüb, sual məqamında. [Sevil:] *İçəri gəl, ay ata, altı ildir səni görməmişəm, səndən nə əcəb?* C.Cabbarlı. [Rəis:] *Sizdən nə əcəb, Hikmət xanım?* Mir Cəlal.

ƏCƏBA *əd.* [ər.] *kit.* Sual cümlələrində təəccüb, şübhə, tərəddüd bildirir – görəsən, aya. *Əcəba, bu gün yağış yağacaqmı? Əcəba, onların gəlişindən məqsəd nədir?* – [Yaşlı kişi:] *Əcəba, bu məzarda müalicəpəzir olmayan hər xəstəliyi sağalda biləcək bir kəramət varmıdır?* S.Hüseyn. [Bəhram:] *Əcəba, mən öz əminim evində xidmətçiyəmmi?* C.Cabbarlı.

ƏCƏBCƏ *dan.* bax **əcəb** 1, 2 və 6-cı mənələrdə. *..Bunları mən çox yaxşıca görürəm, çox əcəbcə görürəm, çox qəşəngcə görürəm.* C.Məmmədquluzadə. *Əcəb halın var, ay molla; Əcəbcə ruzigarın var!* Ə.Nəzmi.

ƏCƏL *is.* [ər.] Hər bir canlımın, xüsusən insanın qabaqcadan qədərəlmiş ölüm vaxtı.

[Ağamurad bəy:] *Dünyanın işi belə olur. Əcəli bilmək olmaz. Ömürdür, biri az yaşayır, o biri çox yaşayır.* T.Ş.Simurq. // Ümumiyyətlə, ölüm, ölüm çağı. *Keçinin əcəli çatanda çobanın çomağına sürtünər.* (Ata. sözü). [Mehriban] *İstəyirdi ki, belə halında, əcəlin soyuq qanadları üzünü oxşarkən Zeynal yatağının yanında, başı üzərində bulunsun.* S.Hüseyn. □ **Əcəl girləmək** – bax **əcəli gəlmək**. [Nemət kişi:] *Görünür, hansı bədbəxti isə əcəl girləyib.* M.Hüseyn. **Əcəli gəlmək (çatmaq, tamam olmaq, yetmək)** – ölüm vaxtı yetişmək. *Əcəl gəldi, başım üstə dayandı; Şirin canım eşqin oduna yandı.* “Aşiq Qərīb”. *Nə cütü var, nə kotanı, nə kəli; Ölmək istər, yetişməyir əcəli.* A.Səhhət. *Xəstə şəfa tapmayıb öləndə deyərdi: – Əcəli yetən adam öləcəkdir, istər həkimi Loğman da ola.* S.S.Axundov. **Öz əcəli ilə ölmək** – təbii ölümlə ölmək.

ƏCƏLƏ [ər.] 1. *is.* Tələsmə, bir işi tez-tələsik görməyə çalışma, səbirsizlik göstərmə. □ **Əcəl etmək** – tələsmək. *Ariq atlı konka stansiyaya yaxınlaşmışdı, o minmək üçün əcələ edərək ağır bir qol çiyindənən yapışdı.* A.Şaiq. [Səfərlə:] *Rica edirəm, əcələ ediniz.* H.Nəzərli.

2. *zərf və sif.* Tələsik, cəld, tez-tələsik. *..Bir paramız əcələ bir dəstə sazlayıb qışqırıq.* C.Məmmədquluzadə. [Roza:] *Nəçin? Əcələ bir işinizi var?* H.Cavid. □ **Əcələ ilə** – tələsik, sürətlə, tez, cəld. [Gülçöhrə:] *Görürsən, mənim başıma nə işlər gətirirlər?.. Mümkün var isə, gəl tez qaçaq (əcələ ilə dartınır).* Ü.Hacıbəyov. *Xidmətçilər əcələ ilə o tərəf-bu tərəfə hərəkət edirdilər.* M.İbrahimov.

ƏCƏLƏLİ *sif.* Tələsik, təcili, təxirəsalınmaz. [Xortdan:] *Yox, bir belə müddət gözləməyi mən bacarmıyacağam. İşim əcələlidir.* Ə.Haqverdiyev.

ƏCƏLMAYALLAQ bax **əcəlmüəlləq**. **ƏCƏLMÜƏLLƏQ** *is.* [ər.] *dan.* Gözlənilməyən, təbii olmayan ölüm.

ƏCƏLSİZ *zərf* Əcəli çatmadan, vaxtsız, vaxtı çatmadan. [Rəsul:] *Budur, bu gün dörd cavan əcəlsiz dünyadan getdi.* Ə.Haqverdiyev. *Əcəlsiz öldürür məni firqətin; Əyibdir qəddimi dardın, möhnətin.* Aşiq Şəmsir.

ƏCƏM is. [ər.] 1. *köhn.* Keçmişdə ərəb olmayan xalqlara və onların nümayəndələrinə, xüsusən, iranlılara, İran əhalisindən olan adamlara verilən ad. *Məndən salam olsun əcəm oğluna; Meydana girəndə meydan mənimdir.* “Koroğlu”.

2. *tar.* İran. *Leyli-Məcnun Əcəmdə çoxdur; Ətrəkdə ol fəsanə yoxdur.* Füzuli.

ƏCƏMİ sif. [ər.] *köhn.* 1. Qeyri-ərəb qövmləri və tayfələrdən birinə mənsub olan, ərəb olmayan.

2. İranlı, fars.

3. *məc.* Yad, özgə, yabançı.

ƏCƏR is. Təzəlik, işlənməmiş olma. *Vurut ikicə ilin gəlini olan, gəlinlik paltarının əcəri solmayan Keysubəyimin nisgili ürəyində, arzusu gözündə qalmışdı.* Ə.Vəliyev.

ƏCƏRİ sif. Təzə, qədtəzə, heç geyilməmiş, işlənməmiş. *Əcəri don. Əcəri yorğan-üzü.* – *Zeynəbin bu saat dörd-beş dəst əcəri paltarı boxçadadı.* C.Məmmədquluzadə.

ƏCƏRLİ bax **əcəri.** *Əcərli paltar. Əcərli xalça.* – *Mən də o mülahizədəyəm, Zəriş! – deyə Müqim bəy birdən pristavlıq paltarının ən əcərlisini geyməyə, tərləyə-tərləyə ora-burasını dartırdırmağa başladı.* S.Rəhimov. [Əmir:] *Bu əcərli gəbələr pristav ağanın halal xoşu olsun, öz anasının sidü kimi.* Ə.Abasov.

ƏCİB(Ə) [ər.] bax **əcaib.**

ƏCİNNƏ is. [ər.] *din. köhn.* Cin. *Əcinnə padşahi (nağıllarda).* – *Əhmədi-Çekkaş durub gəldi evə. Çağırıb əcinnələri, əmr elədi.* (Nağıl). [Nəcəf:] *Nə sirr olacaq? Tovuz dərəsi əcinnə yeridir: şayatin yığnağına rast gəlibsiniz.* M.F.Axundzadə. [2-ci əcinnə:] *Hə, indi başa düşdüm, doğrudan da, deyəsən, sən çox ağıllı əcinnəsən.* Ə.Haqverdiyev.

ƏCLAF sif. [ər.] Alçaq, rəzil. [Bəhrəm:] *O vaxt bizim nahiyənin pristavı Navedski adında çox rəhmsiz və əclaf bir adam idi.* Ə.Vəliyev. // İs. mənasında. *Ağa, Təbrizdə 5-10 nəfər əclaf ilə bacarmaq olmur.* M.S.Ordubadi.

ƏCLAFLIQ is. Alçaqlıq, rəzillik, rəzalət. *Əclafliq etmək.* [Piri düşünürdü ki, Xalq deyəcək:] *“Kişi kişinin namusuna toxunmaz, Piri. Mən bu sirri ürəyimdə qəbrə apa-*

racağam. Amma boynuna al ki, əclafliq eləmişən”. İ.Məlikzadə.

ƏCNƏBİ [ər.] 1. *sif.* Başqa xalqa, millətə mənsub olan; xarici. *Əcnəbi mallar. Əcnəbi dillər. Əcnəbi ölkələr.* – *Həmədan yenə də əcnəbi casuslarının yuvasına çevrilmişdi.* M.S.Ordubadi.

2. *is.* Başqa ölkənin vətəndaşı, təbəəsi; xarici. *Əcnəbilərə məxsus mehmanxana.* – *Hacı Mirzə Həsən ağa müctəhidin gözünün qabağında minlərcə müsəlman övrət-uşaqları .. əcnəbilərin evində gizlənilər.* C.Məmmədquluzadə. *Əcnəbi yenə çama-danı [Məşədi Əsgərə] verməyib, tacilən .. vağzaldan şəhərə çıxdı.* S.M.Qənizadə.

ƏCR is. [ər.] *köhn.* Bir iş müqabilində verilən əvəz; qarşılıq. *Öz adətin ilə nalə eylə; Əcrini mənə həvalə eylə.* Füzuli. [Səlim bəy:] *Bu qədr xalqın duası sizin əcrinizdir.* M.F.Axundzadə. *Güman etməyin ki, Şeyx Şəban əzan verməyinə muzd alırdı. Xeyr, əstəğfirullah, əzan verməyi məhz savab əməl hesab edərdi və əcrini qiyamətdə Allahdan gözləyirdi.* Ə.Haqverdiyev. // Cəza mənasında. *İndi əcrindir, könül, çək şami-hicri dərini; Mən əzal gün söylədim pəndi-firavanlar sənə.* S.Ə.Şirvani. *Zülm edən kimsələrin əcri budur.* M.Rahim. □ **Əcrini çəkmək** – cəzasını çəkmək. [Vaqif:] *Məmməd cəzasına çatmışdır, – dedi, – xanın üzünə ağı olan əcrini çəkməlidir..* Çəmənzəminli. [Zülfüqar:] *Qoy əl-ayağı dinc durmayanlar əcrini çəksinlər.* B.Bayramov.

ƏCUZƏ is. [ər.] Pıxsaşiiyyətli və bədlərk arvad.

ƏCZ is. [ər.] *klas.* Acizlik, iqtidarsızlıq. *Əcz ilə dedi ki: “Ey xudavənd; Şahənsəhi-adilü xirədmənd!”* Füzuli. [İblis Arifə:] *..Əzizim, çocuq olma! Arif! Mana bax, əczi burax, hissə qapılma.* H.Cavid. *..Sitarə Mənsurun əlini əcz ilə tutub dizi üstə oturub: – Aman Mənsur! Məni hicr oduna yandırma.* C.Cabbarlı.

ƏCZA is. [ər. “cüz” söz. cəmi] 1. *klas.* Bir şeyin tərkibini təşkil edən xırda hissəciklər; cüzlər. *Yandırub əczayi-tərkibim, külüm versən yelə; Yox yolundan dönməyim,*

varım sənindir, cüvü kül. Füzuli. [Molla İbrahimxəlil:] *Daha bundan artıq nə eylə-yəcəksiniz ki, bu gün iksir tamam və təkmil olan saatda və əcza butədə qaynayan vaxtda bu yerə ayaq basdınız.* M.F.Axundzadə. *Su nədir? Nə əczadan əmələ gəlir, nə səbəbə su qaynayırsa buğ olur, niyə donanda bərkiyir?* C.Məmmədquluzadə.

2. Dərman maddələri; dərman, dava. *Bu əcza qulluqçu naxoş olanda alınmışdı.* C.Cabbarlı.

ƏCZAÇI *is.* Aptekdə dərman hazırlayan mütəxəssis; farmasevt. *Fakültə xüsusi şöbələrə diş həkimləri və əczaçılar da hazırlayır.* M.Torpubaşov. *Əczaçı, məlumdur ki, dava satır; Xanəndə oxuyur, xoş səda satır; Nəfəs almaq üçün bağa gedəndə; Biri də biletlə boş hava satır.* Şəhriyar.

ƏCZAÇILIQ *is.* Dərman hazırlamaq, hazırlanan dərmanları yoxlamaq, saxlamaq və buraxmaq haqqındakı təbiiq fənlərin məcmusu; dava-dərman hazırlama sənəti. *Əczaçılıq texnikumu. Əczaçılıq məhsulları.*

ƏCZAXANA [ər. əcza və fars. ...xanə] *köhn.* Əczaçı dükanı, dərman satılan yer, aptek. *Kiçik oğlu mühəndis böyük qardaşının əmrlərinə itaət edirdi: əczaxanaya getmək, həkim yanına yüyürmək, kətan islatmaq və sairə.* Ə.Haqverdiyev. *Baytarlıq müalicə məntəqəsinin apteki müvafiq avadanlıq tələb edən əczaxana olub, xüsusi otaqda yerləşdirilməlidir.* R.Əliyev.

ƏDA¹ *is.* [ər.] 1. Tərz, tövr, üslub. *Bu nə ədadır?* – [Hacı Əhməd:] [Almaza] *Sən ki bu yol ilə, bu əda ilə bizə yaxın gəldin, biz kəndlilərin bütün malımız, canımız, hər bir şeyimiz sənə qurbandır.* C.Cabbarlı. *Usta bunı elə bir əda dedi ki, Azad ona baxıb düşündü.* S.Rəhman. *Eldarın xoş bir əda ilə: – Buyurun, buyurun! – dediyini eşitdim.* M.Rzaquluzadə. // *Özünü aparma tərz, hərəkət tərz; adət, xasiyyət. Bu nə ədadır? Pis əda. Yoldaşının ədalarını öyrənib.*

2. Naz, qəmzə, şivə, şıltaq. *Qadan alım, ey qaragöz, sənə bu əda neçindir? Nə üzü qaralığ etdim, mənə bu cəfa neçindir?* S.Ə.Şirvani. [Knyaz:] *İçəlim, badə verir ruhə qida; Varsın, olsun məzəmiş işvə, əda!*

H.Cavid. *İndi ədaların yadına düşüb; Yandırır mı səni, yaxırmı səni?* R.Rza.

3. İddia, təşəxxüs. *Bunun ədasına bax!*

4. İş, əməl. *Ədası başqa, sözü başqa.*

ƏDA² [ər.]: **əda etmək** – 1) vermək, ödəmək, ödəyib qurtarmaq. [Nəcəf bəy:] *Əgər vədə tamamında borcumu əda etməsəm, girovdan məyusam.* Ə.Haqverdiyev; 2) yerinə yetirmək. [Ağa Salman:] *Gedim, sərbazları görüm, əhvalatı xəbər alım ki, mürafəə vaxtında şəhadətlərini əda etsinlər.* M.F.Axundzadə. *Amma mətəssüf öz borclarımızı nəinki layiqincə əda etmirik, hətta .. sağmal inəyimizin boğazına bıçaq sürtənlərə kənarından arxayın tamaşa edirik.* F.Köçərli. *..Öhdəmizə götürdüyümüz .. vəzifəni əda etməkdə bacarığımızı və səyimizi əsirgəməyəcəyiz.* C.Məmmədquluzadə; 3) icra etmək, ifa etmək, qılmaq. *Şah .. şam və xüftən namazını əda etdi.* M.F.Axundzadə. *Ramazanın yovmiyyə namazını orada əda edirdim.* C.Məmmədquluzadə.

ƏDABAZ *is.* [ər. əda və fars. ...baz] Ədabazlıq edən, ədabazlıq etməyi sevən adam. *Ədabazın birisi, bəs niyə belə qaçırsan? Dur görək, nə var, nə yox.* M.S.Ordubadı. // Sif. mənasında. *Ədabaz adam. Ədabaz qız.*

ƏDABAZCASINA *sif.* və *zərf* Ədabaz kimi, ədabaza xas olan bir tərzdə. *Ədabazcasına gülüş. Ədabazcasına hərəkət. Ədabazcasına yerimək.*

ƏDABAZLIQ *is.* Ədalı hərəkətlər, sadəlikdən, təbiilikdən məhrum hərəkətlər; özünü qeyri-təbii, qeyri-sadə aparma. *Ədabazlıq etmək. – Cabbarın şit hərəkətlərlə, ədabazlıqla işi olmazdı.* İ.Əfəndiyev. *Ancaq bunların heç biri ədabazlıqından, yaxud özündən müştəbəh olmağından irəli gəlmirdi.* B.Bayramov. // *Əzilib-büzülmə, özünü əzmə, özünü naza qoyma.*

ƏDALƏT *is.* [ər.] 1. Haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət. *Ədalətə riayət etmək. İctimai ədalət. Ədalət hissini itirmək. Ədaləti bərpa etmək. – [Pişixdmet:] Haqq və ədalətmə? ..O bir quş olsa, şahın sarayında yapamaz yuva.* H.Cavid. *Aldadır bəşəri yazılan vədələr; Haqdan, ədalətdən yoxdur bir əsər.* S.Vurğun. □ **Ədalət divanı köhn.** – bax **ədalət məhkəməsi.** *Paşa o saat bir*

ədalət divanı qurub keşişi də çağırtırdı. “Əsli və Kərəm”. [Muzdur] əlindəki döv-ləti, hər necə olsa, ədalət divanına yetir-məyə niyyət qoydu. S.M.Qənzadə. Ədalət məhkəməsi – ədalətlə işə baxan, ədalətli hökm çıxaran məhkəmə. *Bu gün, sabah qurulacaq; Bir ədalət məhkəməsi. S.Vurğun.*

2. İnsaf, müriyyə. *Ədalətlə (z.) hərəkət etmək. Ədalətlə (z.) işə baxmaq. – Adil, həyatda seir və hikmət aşığı, insaf və ədalət tərəfdarı idi. S.Rəhimov. □ Ədalət etmək* – insaf etmək, insafı hərəkət etmək. *Sair miləl övrətlə ədalət edir etsin! Övrət ərə, ər övrətə rəğbət edir etsin! M.Ə.Sabir.*

ƏDALƏTXANA is. [ər. ədalət və fars. ...xanə] köhn. Ədalətlə işə baxan məhkəmə, divanxana.

ƏDALƏTLİ sif. Ədalətlə, vicdanla hərəkət edən, həqiqətə, insafa, vicdana uyğun olaraq hərəkət edən. *Ədalətli hakim. Ədalətli müdir. // Ədalətə, həqiqətə, insafa əsaslanan. Ədalətli məhkəmə. Ədalətli hərəkət. Ədalətli qanunlar.*

♦ **Ədalətli müharibələr** – istiqlalıyyət uğrunda aparılan müharibələr, inqilabi azadlıq müharibələri.

ƏDALƏTLİLİK is. Ədalətli olma, işə qərəzsiz, vicdanla, ədalətlə yanaşma; ədalət. *Məhkəmənin əsas xüsusiyyəti ədalətliklədir.*

ƏDALƏTPƏRVƏR sif. [ər. ədalət və fars. ...pərvər] Ədalət sevən, ədalətə riayət edən, ədalətli. *Ədalətpərvər adam.*

ƏDALƏTPƏRVƏRLİK is. Ədalətpərvər adamın keyfiyyəti. *Ədalətpərvərlik göstərmək. Ədalətpərvərlik yaxşı sifətdir.*

ƏDALƏTSİZ sif. Ədalətə, haqq və insafa riayət etməyən, ədalət hissini itirmiş, insafsız. *Ədalətsiz hökmdar. – Küçəyə atdın ədalətsiz ata, qansız ata! Məni təhrik eləmə al-verə, vicdansız ata! Ə.Vahid. // Ədalətə, haqq və insafa müğayir olan. Ədalətsiz hökm. Ədalətsiz hərəkət. – Lakin zavallı bacısının xərcinə gəldikdə, Mahmud onun heç üzünə gülmədən taleyi tərəfindən təyin olunmuş, ədalətsiz bir vergi hesab edirdi. B.Talıblı.*

ƏDALƏTSİZLİK is. Ədalətə, haqq və insafa müğayir hərəkət. *Burjua məhkəməsinin ədalətsizliyi. – Bu hürriyət əsrində [XX əsrdə] belə ədalətsizliyə [zülmə və*

təcavüzə] baxdıqda ürəyimiz qan ilə dolur.. F.Köçərli. Zənnimcə, xilqətdən əvvəl ədalətsizlik və vicdansızlıq yaranmışdır. C.Cabbarlı.

ƏDALİ sif. 1. Ədəsi olan, ədəbaz. *Ədalı adam. // Əda ilə dolu, sadəlikdən, adillikdən məhrum. Ədalı hərəkət. // Mütəkabbir. Sarayda hökm edir ədalı bir xan; Qan, qarğış tökülür qaşqabağından. S.Vurğun.*

2. İşvəli, işvəkar, nazlı. *Ədalı qız. Ədalı baxış. Ədalı yeriş. – Mərhəmətsiz mələk, ədalı gözəl; Gör nə yandı bir vüsalə bədəl?! H.Cavid.*

ƏDALILIQ is. Ədalı olma.

ƏDASIZ sif. 1. Heç bir ədəsi olmayan, özünü sadə aparən. *Ədasız adam.*

2. Nazsız, işvəsiz, sadə. *Ədasız qız. – Yoxsa dilbərini deyilmiş ədasız; Pək nazlıdır, amma deyil vəfasız. H.Cavid.*

ƏDASIZLIQ is. Ədasız adamın xassəsi; sadəlik.

ƏDAT is. [ər.] 1. *qram.* Müstəqil mənəsi olmayan, lakin cümlədə müxtəlif mənə çarları əmələ gətirən söz, hissəcik.

2. köhn. Alət, avadanlıq, ləvazimat.

ƏDAVƏT is. [ər.] Ürəkdə saxlanılan düşmənçilik hissi, kin, küdurət, qərəz, birinə qarşı qəzəb hissi. *...Bəy bir məclisdə danışdı ki, Mirzə Möhsünlə mənəm bir ədavətim yoxdur. Qantəmir. □ Ədavət bəsləmək* – kin bəsləmək, kin-küdurət bəsləmək, birinə qarşı düşmənçisinə hiss bəsləmək.

[İblis:] *Hər kəs məni dinlər, fəqət eylər yenə nifrət; Hər kəs mənə qul ikən, bəslər ədavət. H.Cavid. Naşad əfəndi Mehribana qarşı indi bir kin və ədavət bəsləyirdi. S.Hüseyn. // Ümumiyyətlə, düşmənçilik, düşmənlik. Çərxi-sitəmərin, hərzə talein; Ölib qurtarmadıq ədavətimdən. Q.Zakir. [Cavad bəy:] Xan, cənabınız məlum olan ədavətə görə Saməd xanın oğlu Səfiqulu xan böyük cəfakarlıq edir. N.Vəzirov. □ Ədavət aparmaq* – düşmənçilik etmək, düşmənçisinə münasibət bəsləmək. *Xanpəriyə elə gəlirdi ki, kim isə onunla ədavət aparır. Ə.Vəliyev. Ədavət doğurmaq* – ədavətə, düşmənçiliyə səbəb olmaq. [İblis:] *Get, lakin o hörmət və məhəbbət; Bir gün doğurur qanlı ədavət. H.Cavid. Ədavət etmək* – düşmənçisinə münasibət bəsləmək, düşmənçilik

etmək, ədavət bəsləmək. *Asudə nəfəs çəkməyə halət edə fəhlə; Yainki hüquq üstə ədavət edə fəhlə.* M.Ə.Sabir. **Ədavət qalxmaq (doğmaq, düşmək)** – araya düşməncilik düşmək, bir-biri ilə düşmənlənmə. [Məhərrəm:] *Nə üçün yaxın bir qohumun arasında ədavət qalxın?* C.Cabbarlı. [Tələbə:] *Bir də, heç mən intriqə bilən adam deyiləm. Görürəm dərnək işlərinə qoşulsam, yoldaşlarımızla aramızda ədavət düşəcəm.* Qantəmir. **Ədavət salmaq** – araya düşməncilik salmaq, biri-biri ilə salışdırmaq, vuruşdurmaq. *Bir söyləyən yox, ay başıbatmış, nə borcuna; Haqqı nədir, salırsan ədavət, gavur qızı?! M.Ə.Sabir. Özü də istəyirdi ki, yerli xalqla bizim aramıza ədavət salıb öz hakimiyyətini bərkitsin.* M.Rzaquluzadə.

ƏDAVƏTLİ sif. Ədavəti olan, ürəyində ədavət bəsləyən, kin bəsləyən, düşməncilik edən, düşməncəsinə münasibət bəsləyən; düşmən. *Görün heç biz ədavətli .. adamlara bənzəyirikmi?* M.İbrahimov.

ƏDAVƏTLİLİK is. Düşməncilik, kinlilik.

ƏDAVƏTSİZ sif. Heç bir kini, ədavəti olmayan; kinsiz.

ƏDD [ər.]: **ədd etmək köhn.** – saymaq, hesab etmək. *Hər yetən kəndin mühərrir ədd edib min söz yazır.* M.Ə.Sabir. [Rza bəy:] *..Bu mübhəm sükutunuzu kəndim üçün böyük bir həqarət ədd edəcəyəm.* Ü.Hacıbəyov. *Hətta Fərhad oxumuş olduğu üçün [Aslan] onu özündən daha mərhəmətli, insanıyyətərvər və səfildil ədd edirdi.* C.Cabbarlı.

ƏDDƏ bax **adə.** *Ədə, Eyvaz, bəri gəl, müş-təri gəlib. “Koroğlu”. Ədə, Həsənəli, naxır gəlir, qaç, tövlənin qapısını aç.* C.Məmməd-quluzadə. [Əsgər:] *Dedim, yəqin ki mənimlə düşməndir, o saat piştovu belimdən çıxartdım, çəkdim yuxarı ayağa, dedim: Ədə, dayan!* Ü.Hacıbəyov. [Kərbəlayı:] *Ədə, qoy-sana kişi sözün danışsın.* H.Nəzərli.

ƏDƏB is. [ər.] Əxlaq qaydalarına riayət, əxlaq və hərəkətdə, danışıqda nəzakət, incəlik; tərbiyə. *Ədəb qaydaları. – Ədəbi kimdən öyrəndin? – Bədəbdən.* (Ata. sözü). *Ədəbdən, elmdən gər feyzəvə olsa əvəmün-nas; Düşər tənü şərfədən mollalar, işanlar, insanlar.* M.Ə.Sabir. *Baxdıqca onun marağı artır; Elmə, ədəbə, kitaba hərdəm.* A.Səhhət.

[Müəllim:] *Özümdən ədəb və nəzakət xaricində heç bir hərəkət baş verməmişdi.* S.Hüseyn. // Utancaqlıq, həya. *Üzündən ədəb yağır.* // Hörmət, ehtiram, sayğı. [Məhəbbət xanım] *ədəb salamını yerinə yetirib davayı.* (Nağıl). *Təzə gəlinlər, cavan qızlar [Sara xanımın] yanına girə bilməzdi: ədəb, həya, hörmət vardı.* Qantəmir. **Ədəblə** şəklində zərf – hörmətlə, ehtiramla. *Ədəblə danışmaq. Ədəblə cavab vermək. – Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi; Endirib baş, ədəblə çömbəldi.* M.Ə.Sabir. *Uşaq cürətlənlənlər hərəkətə gəldi, irəli yeridi, əllərini yanına salıb ədəblə salam verdi.* Mir Cəlal. *Qoçaq əsla tələmədən əti götürdü və bir-iki addım kənara çəkilib ədəblə gəlməyə başladı.* M.Rzaquluzadə. □ **Ədəb gözləmək** – əxlaq, tərbiyə, nəzakət, hörmət qaydalarına riayət etmək; öz hərəkət və sözlərində tərbiyəli, nəzakətli olmaq. *Ləğv olma, ədəb gözlə bu mavadə, əkinçi! Lal ol, a balam, başlama fəryadə, əkinçi!* M.Ə.Sabir. *Talib xan .. ədəb gözləyən yavaş-yavaş çalışmaqın səbəbini yaxşıca anlamağa başlayırdı.* S.Rəhimov.

ƏDƏB-ƏRKAN is. [ər.] Ədəb, tərbiyə, əxlaq, nəzakət qaydaları. *Ədəb-ərkan gözləmək. – Ədəb-ərkan nədir, yaxşı anlasın; Mənam deyib, çox havadan getməsin.* Aşiq Rəcəb. [Həsən:] *Hər adamın yerini bilirsən, ədəb-ərkanla (z.) da danışsın.* Ə.Haqverdiyev.

ƏDƏB-ƏRKANLI sif. Ədəbli, tərbiyəli, nəzakətli. *Gərək bir azca həlim, ədəb-ərkanlı olsun; Bir az arlı, namuslu, bir az vicdanlı olsun.* X.Rza.

ƏDƏBİ sif. [ər.] Ədəbiyyata aid olan. *Ədəbi əsər. Ədəbi cərəyan. Ədəbi irs. Ədəbi müşavirə. Ədəbi müsabiqə. – Əlbəttə, ədəbi ənənənin mütarəqqi məziyyətlərini yaşatmaq gərəkdir və zəruridir.* S.Rəhimov. *Ədəbi əsər bədii təfəkkürlə bağlıdır.* M.İbrahimov. □ **Ədəbi işçi** – qəzet və ya jurnallarda çap edilən materialların dili və üslubu üzərində işləyib onu çapa hazırlayan işçi. [C.Cabbarlı] *sonra .. ədəbi işçi və mütərcim vəzifəsində çalışmağa başladı.* M.Arif. **Ədəbi oğurluq** – özganın əsərini öz adı ilə vermə, yaxud adını göstərmədən

özgənin əsərindən istifadə etmə. // Ədəbiyyatla bağlı, əlaqədar. *Yazıcının ədəbi fəaliyyəti. Ədəbi dairələr. – Yeni yetişən ədəbi gənclik həmişə Cabbarlının diqqət mərkəzində idi.* M.Arif.

◊ **Ədəbi dil** – ümumxalq dilinin qrammatika, leksika, tələffüz və s. cəhətdən müəyyən normalara malik olan işlənmiş forması. *Ədəbi dil normaları. – Səmədin o dövrdəki ədəbi dili təşbehlər, idiomlarla dolu canlı xalq dilidir.* O.Sarıvəlli.

ƏDƏBİLƏŞDİRİLMƏ “Ədəbiləşdirilmək”dən *f.is.*

ƏDƏBİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Dili və üslubu üzərində işlənilərək ədəbi şəkllə salınmaq (əşər).

ƏDƏBİLƏŞDİRMƏ “Ədəbiləşdirmək”dən *f.is.*

ƏDƏBİLƏŞDİRMƏK *f.* Əsərin dili və üslubu üzərində işləyərək onu ədəbi şəkllə salmaq.

ƏDƏBİSTAN *is.* [*ər.* ədəb. və *fars.* ...stan] *köhn.* Əsil mənası “ədəb, tərbiyə yeri, ədəb öyrədilən yer” olub, köhnə ədəbiyyatda “məktəb” mənasında işlənmişdir. “*Ülfət*” *kəsilib, toxtaxdı “Bürhani-tərəqqi”;* *Məhv oldu “Həmiyyət”, ədəbistan da qapandı.* M.Ə.Sabir. *Elmi-sənaye, ədəbistan nədir? Ağrın alım, tülkü nə, meydan nədir?* Ə.Nəzmi.

ƏDƏBİYYAT *is.* [*ər.*] 1. Hər hansı bir xalqın, dövrün və ya bütün bəşəriyyətin yaratdığı elmi, bədii, fəlsəfi və s. əsərlərin məcmusu. *Ədəbiyyat dedikdə, yalnız bədii əsərlər deyil, həmçinin geniş mənada, bütün yazılı əsərlər nəzərdə tutulur.* M.İbrahimov.

2. Bədii əsərlərin məcmusu. *Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Ortaq türk ədəbiyyatı. Klassik ədəbiyyat.*

3. Müəyyən bilik sahəsinə və ya məsələyə aid çap olunmuş əsərlər. *Siyasi ədəbiyyat nəşriyyatı.*

◊ **Sandıq ədəbiyyatı** *dan. zar.* – bu və ya başqa səbəbə görə çap edilə bilməyən yazılar. **Xalq ədəbiyyatı** – folklor. *Xalq ədəbiyyatının həcmcə ən böyük nümunələri dastanlardır. Azərbaycanın xalq ədəbiyyatı çox zəngindir.*

ƏDƏBİYYATBAZ *is.* [*ər.* ədəbiyyat və *fars.* ...baz] Ədəbiyyatın (xüsusilə poeziyanın) mahiyyətini dərindən dərk etmədən onunla məşğul olan və ədəbiyyatdan dəm vurmağı sevən adam; şeirbaz.

ƏDƏBİYYATBAZLIQ *is.* Ədəbiyyatı (xüsusilə poeziyanı) dərindən dərk etmədən onunla məşğul olma, ədəbiyyatdan dəm vurmağı sevmə; şeirbazlıq.

ƏDƏBİYYATÇI bax **ədəbiyyatşünas**. // *dan.* Ali məktəbin ədəbiyyat fakültəsi tələbəsi.

ƏDƏBİYYATÇILIQ bax **ədəbiyyatşünaslıq**.

ƏDƏBİYYATŞÜNAS *is.* [*ər.* ədəbiyyat və *fars.* ...şünas] Ədəbiyyatşünaslıq elmi ilə məşğul olan alim, ədəbiyyatşünaslıq mütəxəssisi. *Ədəbiyyatşünas professor.*

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ *is.* Ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsinə, habelə ədəbi tənqiddən bəhs edən elmlərin məcmusu. *Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı. Ədəbiyyatşünaslıq elmi. – Azərbaycan .. ədəbiyyatşünaslığı “Molla Nəsrəddin”in ədəbi irsinə daha dərindən yanaşmalıdır.* M.İbrahimov.

ƏDƏBLƏNDİRMƏ “Ədəbləndirmək”dən *f.is.*

ƏDƏBLƏNDİRMƏK *f.* Ədəb öyrətmək, ədəb vermək; tərbiyələndirmək.

ƏDƏBLƏNMƏ “Ədəblənmək”dən *f.is.*

ƏDƏBLƏNMƏK *f.* Ədəbli olmaq, ədəb öyrənmək, ədəb və tərbiyə qazanmaq, tərbiyələnmək. *Uşaq məktəbə gedəndən sonra ədəbləndi.*

ƏDƏBLİ *sif.* 1. Yaxşı tərbiyə görmüş, cəmiyyətdə özünü apara bilən, əxlaqlı, tərbiyəli. *Ədəbli uşaq. – Mələkxatın gördü İbrahim çox ədəbli və ağıllı oğlandı. (Nağıl). Vaqifan Qasım əmi çox ədəbli və söz eşidən idi.* C.Məmmədquluzadə.

2. Ədəb qayda-qanunlarına uyğun. *Ədəbli söz. Ədəbli hərəkət. Ədəbli (z.) danışıq.*

ƏDƏBLİCƏSİNƏ *zərf* Ədəbli surətdə, nəzakətli surətdə, nəzakətlə. *Ədəblicəsinə cavab vermək. Ədəblicəsinə salam vermək.*

ƏDƏBLİ-ƏRKANLI *sif.* bax **ədəb-ərkanlı**. *Ədəbli-ərkanlı oğlan.* – [Qızın anası:] *Bax, ədəbli-ərkanlı, saçlı-birçəkli, boylu-buxunlu, gözəl-göyçək qız bəsləmişəm.* H.Sarabski.

ƏDƏBLİLİK *is.* Ədəbli, tərbiyəli adamın xassəsi, ədəbli olma. *Oğlan ədəbliliyindən başını aşağı saldı və cavab vermədi.*

ƏDƏBSİZ *sif.* 1. Ədəb və tərbiyədən məhrum, yaxşı tərbiyə görməmiş, cəmiyyətə özünü apara bilməyən. *Ədəbsiz adam. Ədəbsiz oğlan. – Ey üzü qarə, füzul, ədəbsiz; Heç bilmədiniz nədir ədəbsiz! Xətayi. // Zərf mənasında. Ədəbsiz danışmaq. // İs. mənasında. Arvad dəcəllərə açıqlandı: – Ədəbsizlər, qanacaqsızlar, .. yazıqla nə işiniz var? Ə. Abasov.*

2. Ədəb qayda-qanunlarına uyğun gəlməyən, nalayiq. *Ədəbsiz söz. Ədəbsiz hərəkət. – [Mürtəcelər] ..bu vaxta qədər heç bir kağıza sığmayan ədəbsiz küçə söyüşlərinə qədər .. yazırdılar. M. İbrahimov.*

ƏDƏBSİZCƏSİNƏ *zərf* Ədəb normalarına zidd olaraq, utanmazcasına, həyasızcasına, nəzakətsizcəsinə, kobudcasına. *Ədəbsizcəsinə tələb etmək. Ədəbsizcəsinə valideynin üzünə qabarmaq. Ədəbsizcəsinə hərəkət etmək.*

ƏDƏBSİZLİK *is.* Ədəb və tərbiyə nöqsanı, tərbiyəsizlik, nəzakətsizlik, qanacaqsızlıq. *Ədəbsizlikdən doğan kobudluq. // Ədəbsiz hərəkət, söz. Ədəbsizlik etmək. – Molla başını qaldırır Teymurun bu ədəbsizliyinə heyran-heyran baxır. “M.N. lətif.”. Zeynalın bu ədəbsizliyinə qarşı Dursun o qədər də susmayırdı. A. Şaiq. Bu zamanlarda bəzi narəva hallar üz verib, bir taqım ədəbsizliklər olmuşdusa da, Mehriban onlara göz yumub qatlaşmışdı. S. Hüseyin.*

ƏDƏD *is.* [ər.] 1. Say, hesab. *Ədədlərin döndürmədən bəhs edən elmə hesab elmi deyilir. – Daha sonralar say prosesində insan konkret cisimlərdən uzaqlaşır, onda ədəd anlayışı əmələ gəlir. Z. Xəlilov. // Rəqəm. 5 ədədi ilə 3 ədədi 8 ədədinə bərabərdir.*

2. Eyni cinsli şeylərdən bir dənəsi; dənə. *İki ədəd qələm. On ədəd yumurta. Beş ədəd karandaş aldım. – Var idi mənim bir ədəd gövhərim; Gülbəndi-mina və taci-zərim. M. Ə. Sabir.*

ƏDƏDİ *sif.* [ər.] riyaz. Ədədlərlə ifadə olunan. *Ədədi kəmiyyət. Ədəbi nisbat. – Diferensial tənlikləri təqribi həll etmək üçün müxtəlif qrafik və ədədi metodlar vardır. Z. Xəlilov. // Ədədə, miqdar, ya rəqəmə aid*

olan. □ **Ədədi mal(lar)** – çəki və ölçü ilə deyil, ədədlə sayılan mal(lar). *Ədədi mallar satılan mağaza. Papiros ədədi maldır.*

ƏDƏDSİZ *sif.* Saysız-hesabsız, sayı-hesabı olmayan.

ƏDƏLLİ-BƏDƏLLİ *sif. dan.* Yaxşı, kamil, əməlli-başlı, ciddi. [Mədəd] *ədəlli-bədəlli oğlan, evli-əşikli kişidir. Ə. Vəliyev.*

ƏDƏM *is.* [ər.] *klas.* Yoxluq. *Yəni ki, “vücut dami-qəmdir; Azadələrin yeri ədəmdir”. Füzuli. [Xəyyam:] O fəzalar belə müzlüm pərdə; Bir ədəm dalğası var hər yerdə. H. Cavid.*

ƏDƏMGAH *is.* [ər. ədəm və fars. ...gah] *tənt.* Yoxluq aləmi. [Şeyx Sənan:] *O da bir karivan, axıb gediyor; Bir ədəmgaha doğru əzm ediyor. H. Cavid.*

ƏDƏSƏ *is.* [ər.] 1. Mərcimək dənəsi.

2. Gözlük, durbin, zərrəbin və s. optik cihazlarda işlənən, ortası qabarıq və kənarları nazik şüşə; linza. [Eldar:] *Bu, ədəsə ilə oxunacaq dərcədə xırda, zərif bir xətlə cığara kağızına yazılmış bir məktub idi. M. Rzaquluzadə.*

ƏDƏSƏLİ *sif.* Ədəsəsi olan, linzalı. *Ədəsəli durbin.*

ƏDƏVA, ƏDƏVİYYƏ *bax ədviyyat.* *Şahzadə gördü ki, yaxşı toyuqlov, bütün ədəviyyəsinən, .. yüz manat da pul. (Nağıl). Nanə xalanın özü də qoluçırmaqlı, əlində qaşiq xörəyə ədəva töküür, hərdən mətbəxin qapısından boylanırdı. Mir Cəlal.*

ƏDİB *is.* [ər.] 1. Yazıçı, nasir. *Azərbaycan ədibləri. – Möhtərəm ədibimiz ingilislərin imlasının adını qoyur “əcib”, amma bizim imlaya heç olmasa “bir az əcib” də demək istəmir. C. Məmmədquluzadə. Ziyafətdə şair və ədiblərin, ordu ilə gedənlərin özləri və ailələri iştirak edirdi. M. S. Ordubadi. // Ədəbiyyatla məşğul olan adam, ədəbiyyatşünas, ədəbiyyat mütəxəssisi. // Mühərrir. Ədib Mirzə Melkum xan “Qanun” ruznaməsində başdan belə yazır ki: “Mən sözümlü o kəslərə yazıram ki, adamdırlar”. C. Məmmədquluzadə. Gəncədə bir ədibi-biəmsal; Bir qəzet açdı, adı “İstiqbal”. Ə. Nəzmi.*

2. *klas.* Ədəbli, tərbiyəli. *Məcnun dedi: Ey ədibi-kamil; Divaneyi-əşq olurmu aqil?*

Füzuli. *Necə kim bir ədibi-mümtazın; Dərsi-hikmət ədası tərbiyədir.* M.Ə.Sabir.

ƏDİBANƏ *sif.* [ər. ədib və fars. ...anə] *klas.* Ədib kimi. // Ədəbi dillə, ədəbi tərzdə. *Əlli sənə .. millətin keçəcək və istiqbalını, nicat və səadətinə şəirənə və ədibanə nəzmə çəkmək, əbnayi-millətin təlim və tərbiyəsinə, ruhani məişətinə qulluq eləmək, əlbəttə, böyük hünərdir.* F.Köçərli.

ƏDİBCƏSİNƏ *zərf* Ədib kimi, ədib tərzində. *Ədibcəsinə damışmaq.*

ƏDİBLİK *is.* Ədəbi yaradıcılıq. *Ədibliklə məşğul olmaq. Ədiblik etmək. – Qələmdani-mələhəti anlamaq üçün bəzən ədiblik kifayət etməz.* Qantəmir.

ƏDL [ər.] *bax ədalət.* *Çünki olar ədlə xələl qatdılar; Mən yazığı mal kimicə satdılar!.* Ə.Nəzmi. *Cahan cahan deyil daha, zülmə aşıyanədir; Qalıbsa ədlü rəhmdən boş ad, o da fəsanədir.* C.Cabbarlı. *Öz əksini o görüncə bu sənətin aynasında; Məhəbbətə, ədlə qarşı rəğbət doğur bu dəm onda.* B.Vahabzadə.

ƏDL-ƏDALƏT *is.* [ər.] *bax ədalət.* [Şah:] *Cəm olaq, həmlə edək, həbs eyliyək bu zalimi; Ta gərək ədl-ədələtlə ona olsun cəza.* Ü.Hacıbəyov.

ƏDLİYYƏ *is.* [ər.] *hüq.* Mühakimə işlərinə baxan dövlət orqanlarının məcmusu, məhkəmə orqanları sistemi. *Ədliyyə orqanları. – Ancaq gördüm ki, bu mənim işim deyil, buradan çıxdım, özümü verdim ədliyyə idarələrinə.* C.Məmmədquluzadə. *Canım, iki yüz min Təbriz camaatı ədliyyə əzası seçir.* Ə.Qəmküsar. *Mirzə Səfərin iki oğlu ədliyyə məktəbinin beşinci sinfində oxuyurdular.* Ə.Haqverdiyev. [Hacı Əli:] *Ədliyyə, nəzmiyyə idarələrini daha tez təşkil etmək lazımdır.* P.Makulu. // Ədalət, ədalət məhkəməsi. *Azərbaycan ədliyyəsi.* // Hüquq.

ƏDNA *sif. və is.* [ər.] *klas.* 1. Alçaq, rəzil, nanəcib. *Şah Abbas cabbarlığının ədna əlaməti bu idi ki, bir oğlunu öldürdü, ikisinin dəxi gözünü çıxartdı.* M.F.Axundzadə. *Belə iş yaramaz hərgiz əqilə; Qulaq asma hər ədnaya, sevgilim!* Aşıq Pəri. *Biz vətən müllün həqiqətlə sənən aşıqlərik; Xaini, ədnanı yurdumdan kənar istər könül.* Ə.Vahid.

2. *köhn.* Keçmişdə aşağı təbəqədən, qara camaatdan olan adama verilən ad. *Zakir, kəs*

ümid-i-nəzəri-mərhəmət ondan; Kim, padşahi-hüsn olan ədnayə baxarmı? Q.Zakir. [Rizvan:] *Qibleyi-ələm! Siz padşahsınız, mən rəyyət və ədna.* Ə.Haqverdiyev.

ƏDNALIQ *is.* Alçaqlıq, rəzillik, nanəciblik; alçaq hərəkət. *Gözlənməyən ədnalığın icadına ciddən; Himmət edən insanlarına şükr, xudaya!* M.Ə.Sabir. *Elmsiz ədnalığa uğratdılar; İsməti, insafı ayaqlatdılar.* Ə.Nəzmi. □ **Ədnalıq etmək** – alçaqlıq etmək, nanəciblik etmək.

ƏDU *is. klas.* Düşmə. *Ey eşqə ədu və hüsnə münkər; Təzvirlə çəkmə bunca ahi.* Nəsimi. *Əgər bütün bəşəriyyət əduvvi-canum ola; Ürək siqut eləməz aldığı mətanətdən.* C.Cabbarlı.

ƏDVƏ [ər.] *bax ədviyyat.* *Xörəyə ədvə tökmək.*

ƏDVƏCAT *bax ədviyyat.*

ƏDVIYYAT *top.* [ər.] Xüsusi dad, xoş iy, bəzən də rəng vermək üçün xörəyə və şirniyyata qatılan, ya vurulan darçın, hil, sarıkök, mixək və s. kimi maddələrin ümumi adı. *Ədviyyat qatılmış halva. Xörəyin tündlüyü ona qatılan ədviyyatdan asılıdır.*

ƏDVIYYATLI *sif.* Ədviyyat qatılmış. *Ədviyyatlı şirni.*

ƏDVIYYƏ *bax ədviyyat.* *Ədviyyə vurulmuş xörək. – Sağ gündə dolar taxta-tabaq ədviyyə ilə; Onda ki, nənəm sanclınar, zəncəfil olmaz.* Şəhriyar.

ƏDVIYYƏLƏMƏ “Ədviyyələmək” *dən f.is.*

ƏDVIYYƏLƏMƏK *f.* Xörəyə ədviyyə vurmaq (qatmaq). *Xörəyi ədviyyələmək.*

ƏDVIYYƏLƏNMƏ “Ədviyyələnmək” *dən f.is.*

ƏDVIYYƏLƏNMƏK *məch.* Ədviyyə vurulmaq (qatılmaq, tökülmək, səpilmək).

ƏDVIYYƏLİ *sif.* Ədviyyə səpilmiş, ədviyyə vurulmuş. *Ədviyyəli plov. Ədviyyəli bozbaş. Ədviyyəli qoğal.*

ƏDYAL *is.* [rus.] Yataq ləvazimatı, yüngül yorğan. *Çoxu yatar, mürgülər, bürünüb ədyalına; Anam yatar, bürünüb yun saçaqlı şalına.* X.Rza.

ƏDYAN *is.* [ər. “din” söz. cəmi] *klas.* Dinlər. [İblis:] *Min hiylə quran tülkü siyasilər, o hər an; Məzhəb çıxaran, yol ayıran*

xadimi-ədyan; Onlar əvət, onlar sizi çey-nətməyə kafı.. H.Cavid.

ƏFƏL *sif. dan.* Əldən düşmüş, iş görə bil-məyən, əlindən iş gəlməyən, ətalətli; may-maıq. *Əfəl adam.* – [Koxa:] *Bax, bu zatı-qırıq, yaramaz, əfəl; Demək, əl qaldırıb sizə, divana?* S.Rüstəm. [Nəcəfali:] *Hə, bala, elə bir kişinin mənim kimi əfəl nəticəsi var.* B.Bayramov.

ƏFƏLLƏMƏ *dan.* “Əfəlləmək”dən *f.is.*

ƏFƏLLƏMƏK *f. dan.* Əfəl olmaq, əldən düşmək.

ƏFƏLLƏŞDİRMƏ *dan.* “Əfəlləşdirmək”-dən *f.is.*

ƏFƏLLƏŞDİRMƏK *f. dan.* Əfəl hala salmaq, əldən salmaq.

ƏFƏLLƏŞMƏ *dan.* “Əfəlləşmək”dən *f.is.*

ƏFƏLLƏŞMƏK *f. dan.* Getdikcə, yaxud tamamilə əfəl olmaq, əldən düşmək.

ƏFƏLLİK *is. dan.* Əlindən iş gəlməmə, atillik, düşkünlük. *Əyri adamın bacarıqlı olmağı, düz adamın əfəlliyindən cəmiyyət üçün daha qorxuludur.* M.İbrahimov.

ƏFƏNDİ *is. [ər. əsli Yun.] 1.* Sünni ruhanilərinə verilən ləqəb. *Oğlan evi əfəndidən, molladan və s. qohum-əqrəbadan bir dəstə camaat dəvət edib, qız evinə nikaha gedəcəkdir.* R.Əfəndiyev. *Dəng eyləmə məni, artıq qalmamış; Ehtiyacım cənnətə, əfəndi!* Ə.Cavad. *Əlac yoxdur əfəndidən, molladan; Həqiqətin binasını axtarın.* Molla Cümə.

2. Keçmişdə: hörmət üçün oxuması adamların, ruhanilərin adlarına qoşulan söz. // Keçmişdə: hörmətlə müraciət. *Nağil demirəm, əfəndim, hekayə deyirəm.* N.Nərimanov. [Rza bəy:] *Əfəndilər, bir də cavab verməyəcək olsanız, bu mübhəm sükutunuzu kəndim üçün böyük bir həqarət ədd edəcəyəm.* Ü.Hacıbəyov. // Türk ziyalisına müraciət. *İlk dəfə gördüyü əfəndinin .. danışq ədası, yerışı, baxışı çox qərribə, qeyri-təbii və gülməli göründü.* M.Hüseyn.

ƏFƏNDİLİK *is. köhn.* Əfəndi ünvanı, əfəndi adı.

ƏFGAN *is. [fars.] klas.* Fəryad, fəğan. *Oyadır xəlqi əfganın; Qara bəxtim oyanmazmı? Füzuli. Hər qədər, kim artıq əfgan eylərəm, əfgan gəlir.* Qövsü. *Firqətdə lazımdır aşıqə əfgan; Sakit olmaq gərək yarı gö-*

rəndə. Q.Zakir. *Bir an səni görməyəndə, yarı-rım; Əfganı yetirərəm asimanə.* Heyran xanım. *Bilmirəm bunca nədir ah ilə əfganın sənin.* Ə.Nəzmi. □ **Əfgan etmək (eyləmək, qılmaq, çəkmək) klas.** – fəğan etmək, fəryad etmək. *Bir neçə gün ol əsiri-hicran; Məktəbə gəlib qılırdı əfgan.* Füzuli. *Mən Molla Vaqifəm, eylərəm əfgan; Gözlərim də yaş yerinə tökər qan.* M.P.Vaqif. *Zakirəm, çəkirəm əfgan; Bülbül kimi şəbi-hicran.* Q.Zakir. **Əfganə gəlmək** – bax **əfgan etmək.** *Gül camalın görüb düşsün torpağa; Bülbülü götürüb əfganə gəlsin!* Q.Zakir. *Bağ ara bülbüli-şeyda genə əfganə gəlib.* S.Ə.Şirvani.

ƏFİ *is. [ər.] 1.* Rəngi sarı, başı üçbucaq şəklində iri zəhərli ilan. [Rizvan] *qapının birləndən daxil olan əfi ilanlara düşər olur.* Ə.Haqverdiyev. *Axırda çalar canını, bir əfi ilandır; Əfisə çalandır.* M.Ə.Sabir.

2. *məc.* Mənhus, xain, məkri. *Əfi bir ilan kimi şübhə qərib araya!* N.Rəfibəyli. // Bəd-xasiyyət, qəlbiquar, diliaçı, başqasını sancan adam haqqında. □ **Əfi ilana dönmək, əfi ilan kimi fısıldamaq** – son dərəcə qəzəblənmək, qeyzlənmək. *Onlar öz acı həyat təcrübələrindən bilirdilər ki, səfər üstündə Zərrintac xanım necə bir əfi ilana döndür.* S.Rəhimov. *Rəhim bəy hirsindən əfi ilan kimi fısıldadı.* M.Hüseyn.

3. *məc.* Klassik şeirdə: gözəlin qıvrım saçları bu ilana təşbeh edilir. *Əfi kimi daim zülfü-müsəlsəl; Qıvrım-qıvrım olub yatar yanında.* Q.Zakir. *Hərdən götür üzdən, gözəlüm, əfiyi-zülfün.* Ə.Vahid. □ **Əfi baxışlı klas.** – ehtiraslı, cazibəli baxışlı. *Yenə səni gördüm, bağrım oxlandı; Ey əfi baxışlı, havalı sərxoş.* M.P.Vaqif.

ƏFİL-ƏFİL bax **əsim-əsim.** *Əfil-əfil əsmək.*

ƏFKAR *is. [ər. “fıkr” söz. cəmi]* Fikir. [Qətibə:] *Bu tədbir azərbaycanlıların bizim əleyhimizə olan hər bir təşəbbüsünə son qoyar. Xalqın əfkarı sakit olar.* M.S.Ordubadi. *Yormuşdu bütün ruhumu, əfkaramı aləm; Bir dağ atəyində düşündürdüm təki təhka.* A.Şaiq.

♦ **Əfkari-ümumiyyə** – bir şey haqqında ictimaiyyətin (xalqın, camaatın) fikri, rəyi, münasibəti. [Tehrani:] *Sərhəng, Azərbaycan-*

candakı hadisələr dünya əfkari-ümumiyyə-sini həyəcana gətirmişdir. Ə.Məmməd-xanlı. Qəzetlər əfkari-ümumiyyəni toplamışdı. Mir Cəlal.

ƏFQAN *is.* Əfqanıstanın əsas əhalisini təşkil edən, İran dilləri qrupuna daxil xalq və bu xalqa mənsub adam.

ƏFQANISTANLI *is.* Əfqanıstan əhalisinə mənsub adam.

ƏFLAK *is.* [ər. “fələk” söz. cəmi] *klas.* Fələk, göy. *Cəfa oxun mənə yağdırman, ancaq, ey əflak! Demin ki, yeddi kəmanda bir nişanə yetər.* Füzuli. *Sanma kim, ya qan doludur hər bahar əflakdən.* Kişvəri. *Düşdükcə o istakli vətən səmtə nigahım; Əflakə ucaldı o zaman şöleyi-ahım.* A.Səhhət. [Cahangir ağa:] *Hamısı ac, çıpaq, zillətdə, əziyyətdə, fəryadları əflaka çıxmış.* S.S.Axundov.

ƏFLATUN Qədim Yunanıstanın ən böyük filosoflarından birinin adı olub, məcazi mənada “filosof, mahir həkim” mənasında işlənir. *Əflatun da gəlsə, sağalda bilməz. – ..Onlar hər fəziləti və şərafi pulda görür, yoxsul, Əflatun belə olsa, onların nəzərində heçdir.* A.Şaiq. // Danışiq dilində bəzən “çox-bilməmiş, hiyləgər, hərif” mənasında işlənir. *O, yaman Əflatundur, bacarmaq olmaz.*

ƏFLATUNİ *sif.* [xüs.is.-dən] Sırf mənəvi xarakter daşıyan, qeyri-şəhvani. *Əflatuni eşq (məhəbbət).* // Praktiki məqsəd güdməyən, mücərrəd.

ƏFRAD *is.* [ər. “fərd” söz. cəmi] Fərdlər, şəxslər, adamlar. *Ətiqadımız bundadır ki, vətən, məmləkət orada yaşayan əfradın hamısındır.* C.Məmmədquluzadə. [Əbül-həsən bəy:] *Nəzmiyyə əfradının və onunla bərabər bütün Təbrizin tərk-silah etdirilməsi tələbini rədd edəcəyik.* M.S.Ordubadı. □ **Əfradi-məclis** *köhn.* – səhnə əsərində iştirak edən şəxslər. *Əfradi-məclisdən mövlananın əql və kəmalına əfrərin sədasi səqfə bülənd oldu.* M.F.Axundzadə.

ƏFSANƏ *is.* [fars.] 1. Nəsilərdən nəsilərə ağızda dolayan və mövzusu çox zaman fəvqəladə xarakter daşıyan hekayə, rəvayət; əsatir. *Hind əfsanələri. Orta əsr əfsanələri.* – [Gənc çadırçı:] *Keçənlərdən bizə əfsanə qaldı; Sönüb Cəmişidi-cəm, peymanə qaldı.* H.Cavid. *Bəşər xeyallara qapanıb hər-*

dən; Təsəlli bulmuşdur əfsanələrdən. S.Vurğun. [Mirzə] *bütün Şərq ayın, əfsanələrini bilməyi ilə hamunun diqqətini cəlb edirdi.* S.Rəhimov. // *məc.* Uydurma, nağıl, boş söhbət. *Əfsanə danışıma yar deyə-deyə; Bülbül, gül yanında xar deyə-deyə.* Aşıq Pəri. [Sabbah:] *Nə olur, böylə azıb getsə bəşər; Səncə, əfsanəmidir xeyr ilə şər?* H.Cavid. *Sevgilim, eşq olmasa varlıq bütün əfsanədir; Eşqdən məhrum olan insanlığa biganədir.* Ə.Vahid.

2. Dillərə düşmüş, geniş yayılmış vəqə, dastan, hekayət. *Əbəs sözdür bu əfsanə; Düşübdür xalqın ağzına; Gərək Məcnun, gərək Leyla; Veribdirilər canın cana.* Füzuli. *Sən öz gözəlliyinlə; Sırr dolu əfsanələr; Nağıllar yaratmışan.* B.Vahabzadə.

ƏFSANƏÇİ *is.* Nağılçı, əfsanə uyduran.

ƏFSANƏLİ *sif.* Əfsanələrlə dolu, əfsanələrdən ibarət. *Əfsanəli nağıl. – Qaranlıq gecələrdə; Karvanlar keçir ikən; Yurduğun əfsanəli; Yoncalı yollarından.* Ə.Cavad. [Ana:] *Yenə səfərin haradır, oğul? – dedi. Ovçu başını qaldıraraq: – Uzaqlara, anacan, – dedi, – uzaqlara, .. əfsanəli dağlara.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏFSANƏVİ *sif.* [fars.] 1. Əfsanə mahiyyətində olan, nağıl qəbilindən olan, əfsanəyə aid olan; əsatiri. *Əfsanəvi əsər. – Bəzən əfsanəvi bir mələk kimi; Uçursan o mavi asimanlara.* S.Vurğun. *Uzaqdan dağların zirvəsi neçə min illərlə arıyib tükənmək bilməyən qarı ilə əfsanəvi bir quşa bənzəyir.* R.Rza.

2. *məc. tənt.* Qeyri-adi, fəvqəladə, misli görünməmiş. *Əfsanəvi qəhrəmanlıq. Əfsanəvi gözəllik. – Gülsənəm arvad öz tərifindən ruhlanır, ruhlanduqca da, elə bil, qeyri-adi, əfsanəvi bir hadisədən danışırdı.* M.Hüseyn. // *məc.* Nağıllarda olduğu kimi; xəyali. *İki həftə əvvəl milyon işıqları ilə əfsanəvi bir şəhəri xatırladan Bakı, artıq qaranlıq içərisində idi.* Ə.Məmmədخانlı. *Lap yaxından baxırıq; Bizə uzaqdan baxan; Əfsanəvi Aya biz.* B.Vahabzadə.

ƏFSANƏVİLİK *is.* Əfsanəvi olma, qeyri-adilik.

ƏFSƏR *is.* [alm. “offizier”dən] Zabit. [Allahverdi:] *Əynində əfsər paltarı, düymə-*

ləri qızıl kimi par-par parıldayır. C.Cabbarlı. Gözəl-gözəl xanımlar əfsərlər ilə qol-qola verib gəzirdilər. Ə.Haqverdiyev. Bir anda bir daraq güllə boşaldın; Ağzıyla yer qapdı alman əfsəri. S.Vurğun.

ƏFSUN *is.* [fars.] Ovsun, sehr. *Bilməzəm kim, ona təlim nə əfsun etdi. Füzuli. Cadu da əlimdən bacarıb cin də qutarmaz; Əfsunuma bah-bah! M.Ə.Sabir. // Ovsun duası. ..Mədrəsə müəllimi dərs əvəzinə uşaqlara əfsun yazıb paylayır ki, ilan sancmasın. C.Məmmədquluzadə.*

ƏFSUNÇU *is.* Ovsunçuluqla, sehrbazlıqla məşğul olan adam; ovsunçu, sehrbaz, göz-bağlayıcı. [Papas:] *..Əfsunçudur, divanədir, aldanmayın, aldanmayın!* H.Cavid.

ƏFSUNÇULUQ *is.* Ovsunçunun işi, peşəsi; sehrbazlıq, gözbağlayıcılıq.

ƏFSUNKAR [fars.] bax **əfsunçu**. // Füsunkar. [Şeyx Sənan:] *Bəlkə məcnunəm, ey-ləməm inkar; Bais ancaq o hüsn-i-əfsunkar.* H.Cavid.

ƏFSUNKARLIQ bax **əfsunçuluq**.

ƏFSUNLAMA “əfsunlamaq”dan *f.is.*

ƏFSUNLAMAQ *f.* Ovsunlamaq, sehrləmək. *Öylə bir incə tərəvət vardı; Ki, bütüün gözləri əfsunlardı. H.Cavid. Züleyxanın iri, qara gözləri kimin üzün gülsəydi, onu əfsunlamazdı? C.Cabbarlı.*

ƏFSUNLANMA “əfsunlanmaq”dan *f.is.*

ƏFSUNLANMAQ *məch.* Ovsunlanmaq, sehrlənmək.

ƏFSUNLU *sif.* Ovsunlu, ovsunlanmış, sehrlənmiş. *Qadınlar köhnə məscidi əfsunlu ayələrdən, Quran vərəqələri, zibil və torpaqdan təmizləyir, barama torlarına yer düzəldirlər. Mir Cəlal.*

ƏFSUS *nida* [fars.] Heyif, təəssüf. *Yox səndə nişani-namü namus; Əfsus ki arsızsan, əfsus!* Füzuli. *Əfsus, qocaldım, ağacım düşdü əlimdən; Səd heyif cavanlıq!* M.Ə.Sabir. [2-ci cariyə:] *Nazlı məlikəmiz Südəbə, əfsus! Hər sevincə qarşı kədərli, məyus!* H.Cavid. □ **Əfsus etmək (eləmək)** – təəssüflənmək, təəssüf etmək, heyifsilənmək. *Oldular ol şikardan məyus; Etdilər çox təəssüfü əfsus. S.Ə.Şirvani. Əmioğlu, mən artıq əfsus eləyirəm ki, biz ölüb gedəcəyik.. C.Məmmədquluzadə. Oğlanların*

məktəbdən çıxarılmalarına çox əfsus edirəm. Ə.Haqverdiyev.

ƏFŞAN *sif.* [fars.] şair. Səpən, saçan, dağdan, səpələyən. □ **Əfşan etmək** – səpmək, səpələmək, dağıtmaq, tökmək, saçmaq. *Gülgün sərəndəzin təzə gül kimi; Əfşan etmiş ay qabağın üstündən. M.P.Vaqif. Camalın şövqündən artıbdır dərdim; Əfşan elə zülfün ay üzə tək-tək. Aşiq Ələsgər.*

ƏFV *is.* [ər.] Günah və qüsurunə nəzərə almama, günah və təqsirindən keçmə, günahı bağışlama. [Yusif:] *Əfvinlə sevinməz könül, əfsus; Zalım yenə zalımdır. H.Cavid. Şəfiqanın gülüsündə kin yox idi, bu gülüş bəlkə də əfv idi. Ə.Məmmədخانlı. □ Əfv edərsiniz, əfv ediniz* – bağışlayın, üzr istəyirəm. [Yaşlı kişi:] – *Əfv edərsiniz, – dedim, – mən nəbələd adamam, nəzirim nə qədər olacaq? S.Hüseyn; // bəzən nəzakətli etiraz yerində. Əfv edərsiniz, məsələ elə deyil. Əfv etmək* – 1) günahından keçmək, təqsirini bağışlamaq. *Sənin təqsirini əfv etmək olmaz. – Mehriban Zeynalı əfv etmək istəyirdi. Onu yenə sevə bilirdi. S.Hüseyn. Mən rica edirəm ki, bu dəfəlik bəy əfv eləsin. H.Nəzərli. Əfv etdim hər şeyi, əfv etdim sənə; O soyuq sözləri, o gülüsləri. R.Rza; 2) üzrlü saymaq. Məni əfv edin, sizi yola sala bilməyəcəyəm. Gecikdiyim üçün məni əfv edin. Əfv olunmaq* – günahından, təqsirindən keçilmək, təqsiri bağışlanmaq. [Həsən:] *İndi bəlkə əfv oluna biləsən. H.Nəzərli.*

ƏFVEDİLMƏZ *sif.* Əfv oluna bilməyən, bağışlanılmaz, bağışlanması mümkün olmayan. *Əfvədilməz hərəkət, günah. – [Nadir bəy:] Aciz bir qarıncağın belə qanuna girmək, məncə, əfvədilməz bir cinayətdir. H.Cavid.*

ƏFVİ-ÜMUMİ *is.* hüq. Ali hökumət orqanının fərmanı ilə məhkumların məhkəmə cəzasından qismən, ya da tamamilə azad edilməsi; amnistiya. *Cəzanın bir qismi məsrut idi, bir qismi də əfvi-ümumiyə çıxıldı. S.Hüseyn. Mən yüzlərlə anaların ərizəsi ilə [şahın] baş vəzirinin istiqbalına çıxıb, Təbriz ziyalıları adından məhbuslara əfvi-ümumi istəyəcəyəm. Ə.Məmmədخانlı.*

ƏFYUN *is.* [lat. “opiom”dan] Tiryək. [Nəcəf bəy:] *Tiryəkinizə lənət, mütrübünüzə lənət, əfyun gazdırən dərvişlərinizə lənət, yalançı seyidlərinizə, sigəxanlarınıza lənət..*

N.Vəzirov. *Gah sünni deyər ki, şədir bu; Əfşunə uyub şərabi olmuş.* A.Səhhət.

ƏFYUNÇU *is.* Tiryəkçi, tiryəkçəkən.

ƏFYUNLU *sif.* Tiryəkli, içərisində tiryək olan. // *məc.* Zəhərli, acı. [Yusif:] *Onlar nə vərirlər sana? Əfşunlu hədiyyə!* H.Cavid.

ƏFZA *sif.* [ər.] köhn. Artıran. *Gərçi qış fəslə idi, leyk həva; Rövşənü saf idi fərəh əfza.* M.Ə.Sabir.

ƏFZƏL *sif.* [ər.] *klas.* Daha artıq, daha qiymətli, daha üstün tutulan. *Hər kimsənə bir şey gətirir fikrünü xəyalə; Məcmudən əfzəldi mənə yar xəyalı.* S.Ə.Şirvani. [Nənəcan] *bir qarından ötrü ərə getməkdənsə, dul yaşamağı əfzəl bildirdi.* N.Norimanov. [Səriyyə:] *Rüstəm, bunların rəhminə güvənməkdənsə, dəryada iynə üstünə minib xilas olmağa güvənmək daha əfzəldir.* C.Cabbarlı.

ƏFZƏLİYYƏT *is.* [ər.] *klas.* Üstünlük, daha qiymətlik, üstün tutma. *Bir xəyal edə bilmir ki, bunlar niyə gərək bu əfzəliyyəyə səzavar olsunlar?* M.F.Axundzadə.

ƏFZUN *zərfl.* [fars.] *klas.* Çox, daha artıq. *Sədəf dəhanından çıxan sözlərin; Qiyməti əfzundur dürdanələrdən.* Q.Zakir. □ **Əfzun olmaq** – artmaq, çoxalmaq. *Əfzun olur ol qəmi məlamət; Mümkün deyil oğluna səlamət.* Füzuli. *Necə yar eyləsə bəpərvalıq; Olur əfzun köntüldə şeydalıq.* Əmani. **Əfzun etmək (qılmaq)** – artırmaq, daha da çoxaltmaq. *Qılmış hüsnün şövqü dərdimi əfzun; Ayrılıq qəmində göz yaşım Ceyhun.* M.P.Vaqif. *Uşaq ikən eşqə düşdüm, bilmədim; Əfzun etdi varə-varə dərdimi.* Aşıq Abbas.

ƏGƏR¹ *bağl.* [fars.] Şərt bildiren cümlənin müxtəlif yerində işlənərək şərti gücləndirir. [Orxan:] *Zərər yox, onu mən sağ qoysam əgər; Dünyada yox məndən alçaq bir nəfər.* H.Cavid. [Ağa:] *Əgər desəm qiymət bərpa olmuşdu, inanm.* Ə.Haqqverdiyev. [Dərviş:] *Əgər mənim başıma gələndən xəbərin var isə, niyə məni söylətmək istəyirsən?* A.Divanbəyöglü.

ƏGƏR² *bax* **əgər-əskik.**

ƏGƏRÇİ *bağl.* [fars.] *klas.* Hərçənd, hər nə qədər olsa da, ..isə də. *Hər kanda əgərçi ləl çoxdur; Bir ləl ki layıq ola yoxdur.* Füzuli. *Görmüşəm ləlini lazımdı tökülsün qanım; Etibar olmaz əgərçi görələr qan yuxıda.*

S.Ə.Şirvani. [İbn-Yəmin:] *Aylarca əgərçi ayrı düşdük; Qismət bu, yenə bu gün görüşdük.* H.Cavid.

ƏGƏR-ƏSKİK *is.* Tamam olmayan, çatışmayan cəhətlər, şeylər, ehtiyac olunan şey. *Vaqeən [Ağavərdinin] min manat pula böyük bir ehtiyacı varmış. Bu min manat evinin bütün əgər-əskiyni düzəldə biləcəkmış.* S.Hüseyn. [Əmrulla:] *Qoy oyun qurtarsın, sonra yığışarıq, danışarıq, hər nə əgər-əskiyni olsa, hamısını düzəldərik.* C.Cabbarlı. *İbadovun evində kəndin yaxşı işləndən, gözəl adamlarından xeyli danışdılar.* R.Rza.

ƏGƏR-ƏSKİKLİK *is.* Nöqsan, kəsir, çatışmazlıq, qeyri-mükəmməllik. *İşdə əgər-əskiklik var.*

ƏGƏR-MƏGƏR *is. dan.* Şərt, şərt qoyma. [Şiraslan:] *Burada analitik dəqiqlik var, sizin əgər-məgərlər kara gəlmir.* M.Süleymanov.

ƏĞLƏB *sif.* [ər.] köhn. *kit.* Çox, ən çox, əksəriyyət. *Doğru imiş, sairin olmaz imiş məzhəbi! Kafir olurmuş bütün mirzələrin əğləbi.* M.Ə.Sabir. *..İslam şəriətinə qail olan Təbrizdə əğləb müsəlmana rast gəlirsən, – onu kefli görürsən.* C.Məmmədquluzadə.

ƏĞNİYA *is.* [ər. “ğəni” söz. cəmi] köhn. *kit.* Zəngin adamlar, varlılar, dövlətliilər. *Bu əğniyələrin üzün görüncə ehtiyacdən; Get, ey fəqiri-binəva, kəfən bürün, məzarı gör!* M.Ə.Sabir. *..Vaizlərimiz minbərə çıxıb əvvəl xanlarımıza, əğniyələrimizə, qolu çomaqlılarımıza və qocalarımıza rəhmət oxuyub axırda deyəcəklər.* C.Məmmədquluzadə.

ƏĞYAR *is.* [ər. “ğeyr” söz. cəmi] *klas.* Özgə(lər), dost olmayan(lar); rəqib(lər), yad(lar). *Bu gələn yar özüdür; El-obanın gözüdür; Bu tənə sənin deyil; Bəlkə əğyar sözüdür.* (Bayatı). *Gül qönçəlikdə gərçi olur xarə aşına; Açsa niqabını, olur əğyarə aşına.* S.Ə.Şirvani. [Məşədi İbad:] *İndi mən bu tayda hambal ilə qalmışam; Yarım da o tayda əğyar ilə söhbət edir.* Ü.Hacıbəyov.

ƏĞYARLIQ *is. klas.* Düşmənlilik, rəqiblik, yadlıq. *Təneyi-əğyar çəkməkdir işim bir yar üçün; Kim, olub əğyarə yar, eylər mənə əğyarlıq.* Füzuli.

ƏH *bax* **eh.**

ƏHALİ *is.* [ər. “əhl” söz. cəmi] 1. Bir yerdə yaşamaqda olan adamlar; camaat. *Şəhər*

əhalisi. Kənd əhalisi. Rayonun əhalisi. – Təbrizdə bu saat qəhətlikdir və əhali çörək üzünə həsrətdir. C.Məmmədquluzadə. Əhalisinin çox qismi qışlaqda yaşayan bu böyük kənd, qarlar altında qalmış bir məzaristanə bənzəyirdi. S.Hüseyn. Biz öz məqsədimiz üçün yerli əhalidən dürlü yollar ilə istifadə etməli idik. H.Nəzərli.

2. Bir ölkənin sakinləri, camaatı, xalqı. *Əhalinin siyahıyaalınması. Əhalinin sayı. Əhalinin artımı. – Hökumət birinci dumanı buraxdı. Fevral ayında ikinci bir дума açılacağını əhaliyə elan etdi. Ü.Hacıbəyov. Əhalinin xeyli qismi hələ cəbhələrdə vuruşurdu. Ə.Sadiq.*

ƏHALİSİZ *sif.* Əhalisi olmayan, əhali yaşamayan.

ƏHALİSİZLİK *is.* Əhalisi olmama, əhali yaşamama.

ƏHATƏ *is.* [ə.] Ətrafını tutma, dövrələmə, dörd tərəfini tutma. *Səlim adamların əhatəsində tərini silə-silə yeri yirdi. S.Rəhimov. □ Əhatə etmək – 1) bax əhatələmək. Şənbə günü sübhədən padşahlıq sarayını əhatə etsinlər və içəri daxil olub Yusif şahı təxtədən yerə salıb həlak etsinlər. M.F.Axundzadə. Düşmənlər hər tərəfdən şəhəri əhatə etmişdi, şəhər darvazaları tamamilən bağlanmış, dallarına qalın torpaq çəkilmişdi. Cəmənzəminli. Ətrafi düşmənlər əhatə edibdir. M.S.Ordubadi; 2) məc. qavramaq. Bütün məsələləri əhatə etmək mümkün olmadı. – Görünür, mənim ərz etdiklərimi lazımınca əhatə edə bilməmişsiniz. M.S.Ordubadi. Mirzə Fətəlinin komediyaları böyük ictimai məsələləri əhatə edən, komik planda ictimai xarakterlər yaradan klassik komediya əsərləri idi. M.İbrahimov. Əhatə olunmaq – bax əhatələnmək. Bizim [Xəzər] dənizinin suyu acı da olsa, hər bir tərəfdən quru ilə əhatə olunduğu üçün göl hesab olunur. H.Zərəbadi. Bəsti gənclərlə əhatə olunmuş halda qarından içəriyə girdi. Ə.Sadiq. [Ağbulaq kəndi] sil-dırımli dağların geniş ətəyində yerləşərək hər tərəfdən meşə ilə əhatə olunmuşdur. S.Rəhimov. Əhatəyə almaq – bax əhatə etmək. Faytonu əhatəyə aldılar. İki milis qabaqda, iki milis arxada, ikisi də yanda dərtəyə endilər. İ.Şıxlı.*

ƏHATƏEDİCİ *sif.* Dövrələyici, hər tərəfi qavrayan. *Katib əhatəedicisi nəzəri ilə ətrafa nəzər saldı. Mir Cəlal.*

ƏHATƏLƏMƏ “Əhatələmək” dən *f.is.*

ƏHATƏLƏMƏK *f.* Əhatə etmək, əhatəyə almaq, dövrələmək, dövrəyə almaq, dörd tərəfini tutmaq.

ƏHATƏLƏNMƏ “Əhatələnmək” dən *f.is.*

ƏHATƏLƏNMƏK *məc.* Əhatə olunmaq, əhatə edilmək, əhatəyə alınmaq, dövrəyə alınmaq, dörd tərəfi tutulmaq. *Meyvə bağları ilə əhatələnmiş güllü-bağçalı böyük həyatimizdə bizdən başqa iki əmioğlumun da ailəsi yaşayırdı. S.S.Axundov.*

ƏHATƏLİ *sif.* Geniş, hərtərəfli, əhatə dairəsi geniş olan. *Əhatəli əsər. – Belə oldu nəticə: – Daha əhatəli iclas çağırılıns. Yaxın bir gün; Ətraflı danışmaq üçün. R.Rza.*

ƏHATƏLİLİK *is.* Genişlik, hərtərəflilik.

ƏHD *is.* [ə.] 1. Öhdəsinə alma, söz vermə, üzərinə götürmə; and. *Əhdini yerinə yetirmə. – Yadlar ilə sürər oldun səfani; Tərk etdin iqrarı, əhdi, vəfanı. Q.Zakir.*

□ Əhd qılmaq (bağlamaq) klas. – bax əhd etmək. *Əhd qıldın ki, cəfa kəsməyəsən əşiqdən; Aşiqi vədəyi-ehsan ilə məmnun etdin. Füzuli. [Səriyyə:] Bir-biri ilə əhd bağlamışdıq, öləncən bir-birindən ayrılmayaq. C.Cabbarlı. Əhd etmək (eləmək) – söz vermək, and içmək. Əhd etdi dil ki, bağlana zəncir zülfünə. S.Ə.Şirvani. ..Əhd edib mən ürəklə and içdim. H.Cavid. Əhdə vəfa etmək – verdiyi sözü, əhdini, andını yerinə yetirmək. [Səriyyə:] Rüstəm, əhdinə vəfa et! C.Cabbarlı. [Minnət xanım:] Mən əhd eləmişdim ki, qonaqların içində üzümü [Mərcan bəyə] göstərim, indi əhdimə vəfa edirəm. Ü.Hacıbəyov. Əhdinizə vəfa edin; Pozmayın ilqarı, qızlar! Aşiq Hüseyn. Əhdə durmamaq – bax əhdindən dönmək (keçmək). Əhdindən qaçmaq – bax əhdindən dönmək (keçmək). Nilufərəm, açmaram; Ətrim bica saçmaram; Yar yolunda baş qoysam; Öz əhdimdən qaçmaram. (Bayatı). Əhdindən dönmək (keçmək) – vədini yerinə yetirməmək, sözüne əməl etməmək, sözündən qaçmaq. [Şərəf xanım:] İndi nə olubdur ki, əhdindən dönüb, qızını öz yaşında yoldaşına verirən?! S.S.Axundov. [Sə-*

riyyə]: *Hər cür əziyyətə, məşəqqətə, hətta ölümə də razı olub əhdimizdən dönməyək.* C.Cabbarlı. **Əhdinə vəfasız çıxmaq** – vədini unutmaq, verdiyi sözə əməl etməmək. *Əhdə çıxıxsam vəfasız; Onda məni qına, yar!* R.Rza. **Əhdinə çatmaq** – arzusuna çatmaq. *Qoy öpüm al yanaqdan; Mən də çatım əhdinə.* (Bayatı). **Əhdi(ni) qırmaq (sındırmaq, pozmaq)** – bax **əhdindən dönmək (keçmək)**. *Zeynal yalan söyləyib Mehribanı aldatmaqla öz əhdini sındırır, şərtini pozurdu.* S.Hüseyn. [Nüşabə: *Olsa yer, göy mənə qarşı əlbir; Pozmaram əhdi, sözüm birdir, bir!* A.Şaiq. *Gün çıxar, dağların əriyər qarı; Pozulmaz dostların əhdi, ilqarı.*.. N.Rəfibəyli.

2. Sözləşmə, əhdləşmə, əhdnamə, müqavilə. *Qardaşlıq əhdini yazmağa gəldim; Köhnə haqsızlığı pozmağa gəldim.* Ə.Cavad. □ **Əhd bağlamaq** – razılığa gəlmək, qərara almaq, bir-birinə söz vermək. *Sən əhd bağladın, ulduzlar oldu şahidimiz; Sitarələr utanır indi, ey nigar, məndən.* **Əhd bağlanmaq** – razılıq əldə edilmək, qərara alınmaq.

3. *köhn.* Çağ, vaxt, zaman, dövr.

♦ **Əhdi kəsilmək** – bax **əhədi kəsilmək** (“əhəd”də). [Qəşəm: *Torpağı ki böldük, düşmənin əhdi kəsiləcək.* Mir Cəlal.

ƏHDİ-CƏDİD *is.* [ər.] *din.* İncilin və Bibliyanın xristianlığa aid olan digər kitablarının adı.

ƏHDİ-ƏTİQ *is.* [ər.] *din.* Tövrat və təfərrüatı (Bibliyanın xristianlıqdan qabaqkı ən qədim hissənin adı). *Rəfayel tablosutək səhnələri Əhdi-ətiqdən; Doymasan köhnə rəfiqdən.* Şəhriyar.

ƏHDLƏŞMƏ “Əhdləşmək”dən *f.is.*

ƏHDLƏŞMƏK *qarş.* Bir-birinə söz vermək, sözləşmək, əhd-peyman etmək, bir-biri haqqında təəhhüd altına girmək.

ƏHDNAMƏ *is.* [ər. əhd və *fars.* ...namə] Müahidənamə, razılaşma kağızı, müqavilənamə, bağlaşma. [Məşədi Kazımağa: *Dövlətimizin əcnəbilərlə bağladığı təhqiramiz əhdnamə buna imkan vermirdi.* M.S.Ordubadı. // Təəhhüd kağızı. [Zeyd: *Düşməni məğlub və pərişan etdik. Söz verdi, on ki bizimlə dava etməsin. Budur əhdnaməsi.* Ü.Hacıbəyov.

ƏHD-PEYMAN *is.* [ər. əhd və *fars.* peyman] Bir-birinə təntənəli surətdə söz vermə, əhdləşmə. *Bir xeyli zamandır, getdi gəlmədi; Əhd-peymanına qurban olduğum.* Ə.Cavad. *Mənə elə gəlir ki, bu söhbətlər əbəsdir. Bələ əhd-peymanlar, nəsilətlər əbəsdir.* S.Rüstəm. □ **Əhd-peyman bağlamaq** – bax **əhd-peyman etmək**. *Nigar xanım atasının yanından durub birbaşa gəldi reyhanlığa, həmin yerdə ki Məstanla görüşüb əhd-peyman bağlamışdı.* (Nağıl). **Əhd-peyman etmək** – bir-birinə təntənəli surətdə söz vermək, əhdləşmək, andlaşmaq. *İki həsrətli əhd-peyman edib ayrıldılar. “Aşıq Qərib”. İstəyirsən səninlə bu barədə əhd-peyman edim.* S.S.Axundov.

ƏHEY bax **ey**. [Qazan xan:] *Əhey, quldurbaşı, tərə dalında nə durursan, ərsən irəli gəl!..* M.Rzaquluzadə.

ƏHƏD: əhədi kəsilmək (üzülmək) – bərk yorulmaq, əldən düşmək, gücdən düşmək, taqətdən düşmək, üzülmək; **əhədi kəsmək (üzmək)** – 1) tamam əldən salmaq, bərk yormaq, üzmək, şiddətli təsir etmək. *Qızdırma əhədimi kəsdi. Soyq əhədimi üzdü.* – *Sər-kərdə deyir: – Filan davada düşmən bizim lap əhədimizi kəsmişdi. “M.N.lətif.” Düşmən padşahın qoşununun lap əhədi kəsdi.* (Nağıl); 2) öldürmək. [Məşədi İbad Sərvərə: *Qurban olasan bu altımdakı hərbə, yoxsa əhədimi kəsərdim.* Ü.Hacıbəyov.

ƏHƏMİYYƏT *is.* [ər.] Mühümlük, qiymətlilik, dəyərlilik; rol, dəyər. *Məsələnin əhəmiyyəti. Çıxarılan nəticələrin əhəmiyyəti. Tədbirin əhəmiyyəti. Müzakirənin əhəmiyyəti. – ...Ailədə məktəbəqədər tərbiyənin xüsusi əhəmiyyəti vardır.* S.Rəhimov.

□ **Əhəmiyyət qazanmaq (kəsb etmək)** – diqqəti cəlb etmək, nəzərə alınmasını tələb etmək, vacib olmaq. *Məsələ çox böyük əhəmiyyət qazanmışdır. Əhəmiyyət vermək* – çox lazımlı, çox dəyərlı, çox vacib hesab edərək nəzərə almaq, diqqət yetirmək. *Məsələyə ciddi əhəmiyyət vermək: // mənə vermək, fikir vermək. Onun dediklərinə çox əhəmiyyət vermə.* – *Mehriban onun hərəkətinə əvvəlki qədər əhəmiyyət də vermirdi.* S.Hüseyn. [Qarı] *yolundakı saysız-hesabsız çiçəklərə əhəmiyyət vermədən dərəni kəsb keçdi.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏHƏMİYYƏTLİ *sif.* Əhəmiyyəti olan; mühüm. *Əhəmiyyətli məsələlərdən biri. Əhəmiyyətli iş. Əhəmiyyətli hadisə. Əhəmiyyətli qərarlar.* – *Bakıda başlanan işlər bütün xalqın gələcək taleyi üçün çox əhəmiyyətli idi.* M.İbrahimov. *Məktəbin divar qəzeti özünə görə nə qədər vacib və əhəmiyyətli olsa da, o, əlyazması halında, özü də tək bircə nüsxə çıxarılıb divardan asılır.* S.Rəhimov. [Mahmudun] *bu dedikləri .. əhəmiyyətli (z.) və etibarlı sayılırdı.* Ə.Əbülhəsən.

ƏHƏMİYYƏTLİLİK *is.* Mühümlük, əhəmiyyətli olma, əhəmiyyət. *Mövzunun əhəmiyyətliliyinə söz yoxdur.*

ƏHƏMİYYƏTSİZ *sif.* Əhəmiyyəti olmayan, heç bir qiyməti olmayan, nəzərə çarpmayacaq dərəcədə kiçik, cüzi, dəyərsiz, ciddi olmayan, diqqətləyiç olmayan. *Əhəmiyyətsiz məsələ. Əhəmiyyətsiz iş. Əhəmiyyətsiz yara. Əhəmiyyətsiz şey üstündə mübahisə.* – [Cəmil bəy:] *Görünür ki, bizim yerin adətindən xəbəriniz yox... Zor etmək deyil, insanı qəhr etmək belə, onlarca, əhəmiyyətsiz bir iş.* H.Cavid.

ƏHƏMİYYƏTSİZLİK *is.* Qiymətsizlik, qeyri-mühümlük, cüzilik, qeyri-ciddilik, diqqətləyiç olmama. *Məsələnin əhəmiyyətsizliyi. Hadisənin əhəmiyyətsizliyi.*

ƏHƏNG *is.* [fars.] Əhəngdəşini yandıрмаqla əldə edilən ağrəngli, kəsək halında material. [Qərənfil:] *Keçən il təşəbbüs qaldırdınız ki, təzə yaslı tikək, düzün ortasına bir-iki araba əhəngdən, qumdan tökdünüz, qaldı yağışın altında. İ.Əfəndiyev.* // Əhəng məhlulu. *Evin divarlarını əhənglə ağartmaq.* – *Bağ işçiləri maşından ağacın dibinə əlavə mədəni gübrə tökdülər və yaxud iri firçalarla ağacların gövdəsinə əhəng çəkdilər.* Ə.Sadıq. □ **Əhəng kürəsi** – əhəngdəşini bişirib əhəng hasil etmək üçün sadə ocaq, soba; kürəxana. *Əhəng kürəsində əhəngdəşi bişirilir və ondan əhəng istehsal edilir.*

ƏHƏNGÇİ *is.* Əhəngyandırان adam. // Əhəngsatan adam.

ƏHƏNGDAŞI *is.* Tərkibində əhəng olan çöküntü süxur – inşaat materialı. *Əhəngdəşini yandırır əhəng alırlar. Əhəngdəşindən tikilmiş ev.* – *Çökmə süxurların dənizdə*

əmələ gələn növlərinə misal olaraq qumdaşı, əhəngdaşı, gil və s.-ni göstərmək olar. M.Qaşqay.

ƏHƏNGLƏMƏ “Əhəngləmək”dən *f.is.*

ƏHƏNGLƏMƏK *f.* 1. Suda həll edilmiş əhənglə ağartmaq. *Evlərin divarlarını əhəngləmək.*

2. Üstünə əhəng tökmək, əhəng qatmaq.

ƏHƏNGLƏNMƏ “Əhənglənmək”dən *f.is.*

ƏHƏNGLƏNMƏK *məch.* 1. Əhənglə ağardılmaq. *Ağacların gövdəsi əhənglənməmişdir.*

2. Üstünə əhəng tökülmək, əhəng qatılmaq.

ƏHƏNGLƏŞMƏ “Əhəngləşmək”dən *f.is.*

ƏHƏNGLƏŞMƏK *f.* Əhəngə çevrilmək, əhəngdəşinə dönmək. *Əhəng palçığı quruyandan sonra yavaş-yavaş əhəngləşir.*

ƏHƏNGLƏTDİRMƏ “Əhənglətdirmək”dən *f.is.*

ƏHƏNGLƏTDİRMƏK *icb.* Əhəngləmə işi gördürmək, əhənglə ağartdırmaq. *Qonsumuz otağını əhənglətdirmişdir.*

ƏHƏNGLƏTMƏ “Əhənglətmək”dən *f.is.*

ƏHƏNGLƏTMƏK *icb.* Əhəngləmə işi gördürmək, əhənglə ağartdırmaq. *Rəngsaza həyatın divarlarını əhənglət.*

ƏHƏNGLİ *sif.* 1. İçərisində, tərkibində əhəng olan, əhənglə qatışıq. *Əhəngli kükiird. Əhəngli sular. Əhəngli gübrələr.*

2. Əhənglə ağardılmış. *Əhəngli divarda taxtabiti az olar.* – *Faraların işığı artırmanın əhəngli divarını yalayıb ötdü.* İ.Məlikzadə.

3. Əhəngə bulaşmış. *Əhəngli üst-baş.*

ƏHƏNGO *is. məh.* Əhəngli su.

ƏHƏNGSATAN *is.* Əhəng satmaqla məşğul olan adam; əhəngçi.

ƏHƏNGSƏPƏN *is. xüs.* Qumun və s.-nin üstünə əhəng səpmək üçün inşaat işlərində işlədilan maşın və s. qurğu.

ƏHƏNGSÖNDÜRƏN *sif. xüs.* Əhəng hazırlanması işlərində işlədilan maşın və s. qurğu.

ƏHƏNGYANDIRAN *is.* Əhəng hazırlayan usta; əhəngçi.

ƏHKAM *is.* [ər. “hökm” söz. cəmi]. 1. Hər hansı bir dini təlimin, yaxud nəzəriyyənin rəddolunmaz və mütləq yerinə yetirilməli olan əsas və dəyişməz müddəaları, qanun-

ları. *Roma hüququ əhkamları. Dini əhkamlar.* – Əhkami-şərə mütabiq bir kimsənə nəzərdə varmı ki, səltənəti və təxtü tacı ona vügüzər edək. M.F.Axundzadə.

2. Bütün dövrlər və tarixi şərait üçün müt-ləq və dəyişməz qanun kimi qəbul edilən müddəa.

ƏHKAMCASINA zərfl. Əhkam kimi, əhkam şəklində, qeyri-tənqidli; sübutsuz-də-lilsiz, qəti olaraq.

ƏHKAMÇI is. Hər şeyi əhkam kimi qəbul edən və başqalarına da qəbul etdirməyə çalışan adam; əhkamçılıq tərəfdarı.

ƏHKAMÇILIQ is. kit. Hər şeyi əhkam kimi qeyri-tənqidli qəbul etmə; yalnız quru əhkamlara əsaslanan qeyri-tənqidli təfəkkür.

ƏHKAMLAŞDIRILMA “Əhkamlaşdırılmaq”dan f.is.

ƏHKAMLAŞDIRILMAQ məch. Əhkam halına salınmaq.

ƏHKAMLAŞDIRMA “Əhkamlaşdırmaq”dan f.is.

ƏHKAMLAŞDIRMAQ f. Əhkam halına salmaq.

ƏHL is. [ər.] 1. köhn. Yiyə, malik, sahib (bu mənada adətən tərkiəbdə işlənir; məs.: sərvət əhli, dərd əhli. *Vidadi, xəstəyəm, günlər sanaram; Dərd əhliyəm, qəm hərfini qanaram.* M.V.Vidadi. *Qüvvətli təbiət də bizə baş əyir indi; Eşq əhliyik, hər yerdə bizim qüdrətimiz var.* Ə.Vahid. □ **Əhli-beyt** – 1) köhn. klas. – ev adamları, ailə, külfət. *İnsan öz əhli-beytindən kənar oldu, əlbəttə, onun üçün, bir növ narahatlıq hasil olacaq.* C.Məmmədquluzadə; 2) din. müsəlmanların Məhəmməd peyğəmbərin övladlarına verdikləri ad. *Əhli-beyt tərəfdarları olan şairlər ilkin çağlardan başlayaraq mərsiyə qoşmuş, qəmli şeirlərində Kərbəla müsibətini səsləndirmişlər.* Ə.Səfərli. **Əhli-dərd** – dərd əhli, dərdli, dərdi olan adam. *Fələk, bari, cəfalar eyləyib sən həm qəm arturma; Əlindən gəlmədisə əhli-dərdə çarəsiz olmaq.* S.Ə.Şirvani. **Əhli-dil** şair. – söz başa düşən, o birinin dərdindən xəbərdar olan adam, arif. *İşarət elədim, dərdimi bildi; Gördüm həm gözəldi, həm əhli-dildi.* Aşiq Ələsgər. [Xaqani:] *İstəyirəm ki, şah əhli-dil olsun; İqlimimiz belə mütədil olsun!*

M.Rahim. *Zalim fələkin gərdişi atəşlərə yansın! Əvvəlcə nə cövr eyləsə, əhli-dilə eylər.* Ə.Vahid. **Əhli-divan** rəs. köhn. – divan (məhkəmə) işləri ilə məşğul olan adamlar, məhkəmə məmurları. **Əhli-dünya** – axirətə inanmayıb ancaq bu dünya ilə maraqlanan, bu dünya işləri ilə məşğul olan, bu dünyanın nemətlərindən faydalanan adam. *Baxarmı əhli-dünyaya; Gülündən ayrılan bülbül.* Aşiq Bülbül. *Əhli-dünyaya virdi lənətdir; Gecə-gündüz xəyali dövldətdir.* S.Ə.Şirvani. **Əhli-elm** – elm əhli, elmlə məşğul olan adamlar, elm xadimləri. *Cəfər, ey nuri-dideyi-Seyyid!.. Əhli-elmə həmişə hörmət qu!* S.Ə.Şirvani. **Əhli-eşq** – eşq əhli, aşiq. *O məclis kim, ziyası olmaya şəmicalından; Nə məclis, eyni zülmət, əhli-eşqə bir bəla məclis.* S.Ə.Şirvani. *Inan, əlbəttə, bir zaman olacaq; Əhli-eşq onda kamran olacaq.* A.Səhhət. *Ziyarətəgahını gülbusələr təzyin edər hər an; Sən əhli-eşq üçün bir Kəbə yandırdın məhəbbətdən.* H.Cavid. **Əhli-əyal** – ailədə olanlar: ər, arvad, uşaqlar; ailə. *Əhli-əyalı ibarətdir bir anasından, bir arvadından və yeddi-səkkiz yaşında oğlundan.* C.Məmmədquluzadə. *Xanlar kimdir ki, yazıq kəndlilərin malına, canına, əhli-əyalına özlərini sahib edirlər.* C.Cabbarlı. *Həşim Məhəmmədin yanında bir müddət qalsın və bir qədər pul qazandıqdan sonra yenə qayıdıb əhli-əyalı ilə xoşbəxt dolansın.* B.Talıblı. **Əhli-hal** – hal əhli, başa düşən, başqasının halından xəbər tutan. *Bir para əhli-hal olmayan gözəl; Zə-nəxdanı gizlər, yanağı çəkər.* Q.Zakir. *Əhli-hal eşq üçün, əvət, bayılır; Haydı, Zəhram get çağır, ayılır.* H.Cavid. **Əhli-iman** – iman əhli, etiqadlı, dinə inanan adam. *Ağdam bazarında da nə qədər istəsəniz imanlı hacı, kərbəlayı və məşədi tapılar.. Hamısı əhli-iman, namaz qılan, oruc tutan müqəddəs mömin şəxslərdir.* Ə.Haqverdiyev. **Əhli-insaf** – insaf əhli, insafı adam. *Xislətdə sadəyəm, eşqdə Qafam; Mən mürvət kaniyam, əhli-insafam.* Aşiq Şəmşir. **Əhli-kef** – kef əhli, vaxtını kəfdə və xoş keçirən adam. *Əhli-kef adam.* – *..Hər kəs görsə ki, hambal qəzet oxuyur, elə bilər ki, bir əhli-kef adamdır, çağırıb yük götürtməz!*

və pul da verməz. Ü.Hacıbəyov. *Restoran bu gecə çox maraqlıdır; Əhli-kef insanlar aşıb-daşırlar*. S.Vurğun; // *dan*. vaxtını əy-yaşlıqda keçirən adam. *Zəng çalınır; Gəlin qalxır, qapını açır; Zümmümayla girir evə "əhli-kef"əri*. S.Vurğun. **Əhli-kəmal** köhn. – kamal sahibi, kamallı, ağıllı adam. *Bildim bu imiş sənin muradın; Kim, əhli-kəmal ola ibadın*. Füzuli. **Əhli-kitab** – islam dininə görə, göydən nazil olmuş müqəddəs kitablardan birinə inanan(lar) – müsəlmanlardan başqa yəhudilər ilə xristianlar. *Aldı əhli-kitab dünyanı; Şərh edirsən sən indi Quranı*. S.Ə.Şirvani. *Qızma, şeyxim, o da bir əhli-kitab; Baxalım nəzri nədir?* H.Cavid. **Əhli-qələm** köhn. – qələm əhli, qələm sahibi, yazıçı, mühərrir. *Ləyk bir bax ki, bu gün Şirvanda; Gör neçə əhli-qələm var onda?* A.Səhhət. **Əhli-qərəz** – qərəzli adam, qərəzkar, ürəyində qərəz saxlayan adam. *Eyb bilər fəzlini əhli-qərəz; Çünki onun var ürəyində mərəz*. S.Ə.Şirvani. **Əhli-qible** din. – müsəlman, islam əhli. **Əhli-qübur** – qəbiristan əhli, ölümlər. *Qazıb əhli-qübur içində məzar; Oldu mədfun qəbr ara Bozlar*. S.Ə.Şirvani. *Sizin olsun bu da, ey əhli-qübur! Abi-kövsər deyilən badə budur!* H.Cavid. **Əhli-məclis** – 1) məclisdə olanlar, iştirak edənlər. *Vəkil, vəzir, əhli-məclis hamısı oğlanın bu hünərinə məəttəl qaldılar*. (Nağıl); 2) səhnə əsərində iştirak edənlər. **Əhli-mərifət** – mərifətli adam. *Sanırsa zahid özün əhli-mərifət, əmma; Bilirmi, nolduğun olsa sualı-hürriyyət?* Ə.Vahid. **Əhli-ruh** – ruh əhli, ruhlu adam. *Gör necə xələt verdi; Məlul könlüm aşdı, gözəl; Arıfən, əhli-ruhsan; Can sana peşkəşdi, gözəl!* Aşıq Ələsgər. **Əhli-savad** – savadlı, oxumuş. *...Mən əhli-savadam, yazı-poza mənim gözümə ziyan eləyibdi*. C.Məmməd-quluzadə. **Əhli-vəfa** klas. – vəfalı. *Yolunda müntəziram, can verim görəndə üzün; Cəfa çəkənlərin əhli-vəfasıyam, gözəlim!* Ə.Vahid. **Əhli-zələmə, əhli-zülm** köhn. – xalq incidən, xalqa zülm edən, xalqa əziyyət verən adam (çar dövründə inzibati polis orqanları məmurlarına verilən ad). [Səkinə xanım:] *Əziz bəyin dədəsi əhli-zələmə idi, özü ki hələ divan qulluğuna girməyibdir?* M.F.Axund-

zadə. **Əhli-zövq** – zövq əhli, yaxşı zövqü olan adam. [Şeyx Hadi Şeyx Sənan haqqında:] *Onu idrak üçün kəmal istər; Əhli-zövq istər, əhli-hal istər*. H.Cavid. **Əhli-zülm** – zülmkar, zülm edən adam. *Əhli-zülmü necə, bərbad eylədi bir ləhzədə; Sən bizim dağlar pələngi qəhrəman Eldara bax!* S.Vurğun.

2. Bir yerdə sakin olan, daim bir yerdə yaşayan, bir yerin əhalisində olan adam. *Kənd əhli (kəndlilər)*. *Şəhər əhli (şəhərlilər)*. – *..Axundu mən çoxdan tanırdım, özü də İran əhlidir*. C.Məmməd-quluzadə. *Bu kəndin əhli həqiqətən çox avam idi*. Qantəmir.

3. Bacaran, bilən adam. *İşi əhlinə tapşır*.

4. Əhali. *Nə əhlimizə ayıqlıq əlaməti görüneydi; Nə bir para oxumuşlarda bu zəkavət oleydi*. M.Ə.Sabir. [Qazır:] *Əzizim, .. üç-dörd nəfər kəndinizin əhlinədən gətirərsən mənim yanına*. C.Məmməd-quluzadə.

ƏHLİ sif. [ər.] 1. Əhliləşdirilmiş, ələ öyrədilmiş; əhliləşmiş, ələ öyrənmiş. [Qəhrəman:] *Bununla belə [fil] özü çox həlim və yumşaq heyvandır. Bunu tutub əhli heyvan edirlər*. “Məktəb”.

2. Görmüş, keçirmiş, yaxşı-pis gün görmüş, qanan. *Əhli adama dərd söylə*.

ƏHLİ-XİBRƏ is. [ər.] hüq. b ax **eksper-tiza**. *Bir şəxsin anlaşıqz olmasını, yəni məsulyyətə qabil olmasını müəyyən etmək üçün mütləq həmin şəxs tibbi əhli-xibrəyə göndəriləlidir*. V.Qəhrəmanov.

ƏHLİLƏNMƏ “Əhlilənmək” dən f.is.

ƏHLİLƏNMƏK b ax **əhliləşmək**.

ƏHLİLƏŞDİRİLMƏ “Əhliləşdirilmək” – dən f.is. *Vəhşi heyvanların əhliləşdirilməsi*. – *Camışların əhliləşdirilməsinə çox qədim zamanlarda Asiyada başlanmışdır*. A.Ağabəyli.

ƏHLİLƏŞDİRİLMƏK məch. Əhli edil-mək, ələ öyrədilmək. *Tülkü balası əhliləşdirilmişdir*.

ƏHLİLƏŞDİRİLMİŞ f.sif. Əhli edilmiş, ələ öyrədilmiş. *Əhliləşdirilmiş ayı*. *Əhliləşdirilmiş heyvan*.

ƏHLİLƏŞDİRMƏ “Əhliləşdirmək” dən f.is.

ƏHLİLƏŞDİRMƏK f. 1. Vəhşi heyvanı əhli etmək, ələ öyrətmək. *Bu gün bizə xidmət edən bütün heyvanları insanlar əhliləş-*

dirmişlər. – İnsan öz arzusuna müvafiq olaraq vəhşi çəki baliğının təbiətini dəyişdirmiş və onu əhliləşdirmişdir. “Zoologiya”.

2. *məc. zar.* Adamlara alışdırmaq, onlarla ünsiyyət və ülfətə öyrəşdirmək. *O vəhşini bir qədər əhliləşdirmək lazımdır.*

ƏHLİLƏŞMƏ “Əhliləşmək”dən *f.is.* Əhliləşmə təsiri ilə heyvanlarda bir sıra dəyişikliklər əmələ gəlmişdir. “Ümumi zootexniya”.

ƏHLİLƏŞMƏK *f.* 1. Əhli olmaq, ələ öyrəşmək (vəhşi heyvan haqqında).

2. *məc. zar.* Adamlara uyuşmaq, alışmaq; adamlarla ünsiyyət, ülfət etməyə öyrəşmək; cəmiyyətdə özünü aparmağa alışmaq.

ƏHLİLƏŞMİŞ *f.sif.* Əhli olmuş, ələ öyrəşmiş. *Əhliləşmiş dəvə.*

ƏHLİ-SƏLİB *is.* [ər.] tar. XI-XIII əsrlərdə Qərbi Avropa feodallarının, katolik kilsəsinin təşəbbüsü və təhriki ilə müqəddəs torpağı, yəni Fələstini müsəlmanların əlindən qurtarmaq bəhanəsi ilə Yaxın Şərq ölkələrinə etdikləri hərbi yürüşlərində iş-tirək edənlərə verilən ad (döşlərinə xaç (səlib) şəklində nişan vurduqları üçün tarixdə onlara belə ad verilmişdir). *Əhli-səlib müharibələri.*

ƏHLİYYƏT *is.* [ər.] 1. Ləyaqət, iqtidar, etibarlılıq, səlahiyyət. *Əhliyyəti çatmur. Bu işdə onun əhliyyəti var.*

2. Əhli etmə, ələ öyrətmə. *Buna görə də onları bir ev quşu kimi əhliyyətə almağı və həyata öyrətməyi bacarmalıyıq.* M.S.Ordubadı.

ƏHMƏDİ-BİQƏM *is. dan.* Qəmsiz, dərdsiz, qayğısız adam. *Əhmədi-biqəmin biridir.* – *Ancaq qızın bu qədər Əhmədi-biqəm olması, tənbellik etməsi, qəsdən özünü işə verməməsi onu təbdən çıxartmışdı.* Ə.Vəliyev. *Bu dəllalların içində Əhmədi-biqəmləri çoxdur.* P.Makulu.

ƏHMƏQ [ər.] bax **axmaq**. *Əlhəq, mü-nəccimbaşı dəxi, görünür ki, əhməq imiş.* M.F.Axundzadə. *Gücumü mən bilə-bilə nəhəq; Şirə qıldım hücum, mən əhməq.* A.Səhhət. *Ağzını, az qaldı ki, dartıb cıraqdım əhməqin! Yumruğumla qol-qabırğasını qıraqdım əhməqin!* Ə.Nəzmi.

ƏHMƏR *sif.* [ər.] *klas.* Qırmızı. *Hamı o sən görün əhmər yanaqlar; Müsəlsəl keysular, nəsrin buxaqlar.* Q.Zakir. *Rəngi-ruyi qızıl-*

güldən əhmərdir; Əl-ayağı, sanasan ki, mərəmərdir. Aşıq Ariz. *Bəzənirsiz al qumaşa; Əhmər, yaqut, yəmən, dağlar!* Aşıq Şəmsir.

◊ **Hilal əhmər** – bax **hilal**.

ƏHRAM *is.* [ər.] 1. İndi piramida adlanan həndəsi cismin köhnə terminologiyadakı adı.

2. Qədim Misir fironlarının mumiyalanmış cənazələrinin saxlandığı, alt tərəfi dörd-bucaq şəklində, yuxarı qalxdıqca daralıb şişlənən, daşdan tikilmiş, çox nəhəng sərđabə.

ƏHRAMVARI *sif.* Əhrama oxşayan, əhrəm şəkilli, getdikcə yuxarısı daralan.

ƏHRİMƏN *is.* [fars.] Zərdüştdinində: şər allahı, şər və zülmət mənbəyi. // *məc.* Pis qüvvə, mənhus qüvvə, şər qüvvə. [Bəlli Əhməd:] *Paşa, Koroğlunu heç əhrimənlər tuta bilmir. “Koroğlu”. Qoyma ağıyar ey-ləsin kuyində cövlan, ey pəri; Əhrimənlər maliki-mülki-Süleyman olmasın!* M.Ə.Sabir. *Xeyr! Nə iblis var, nə də əhrimən; Əqlin övladıdır xeyir də, şər də.* S.Vurğun.

ƏHSƏN nida [ər.] 1. Bəyənmə, tərif bildirir – afərin! barakallah! eşq olsun! *Əhsən sənə, ey vətənin qəhrəman oğlu! Əhsən onu yaradan əllərə! Əhsən bu kəlamə!* – *Hər ildə müsəlman edə gər bunca tərəqqi; Bir az keçər ələm deyər: – Əhsən, belə millət!* Ə.Qəmküsar. [Səfər bəy:] *Əhsən! Yaxşı sudur, Qənbərqulu!* B.Talıblı. *Kimsə yerindən dedi: – Bu ağıllı təklifdir. Əhsən bu kəlamə..* Ə.Vəliyev. ◻ **Əhsən demək (oxumaq)** – tərifləmək, afərin demək, bəyən-mək. *Hamı sənə əhsən deyər. – Gül rüxsarın əhsən deyib bülbül; O çeşmi-xumarın yadına düşdü. “Abbas və Gülgöz”. O, tamaşa gününü anasını aparıb zalda oturdacaqdı ki, baxıb oğlunu göstərdiyi məharətə əhsən desin.* S.Rəhman. *Ətri gözəl, təzə balın; Baxan kimi xoş dadına; Bir ağzından əhsən dedi; Hamı onun ustasına.* M.Dilbazi.

2. Bəzən əks mənada işlənir. [Gəray:] *Əhdi, ilqarı nə tez qırdın sən? Adına bu yaraşarmı, əhsən!* A.Şaiq.

ƏHVAL *is.* [ər.] “hal” söz. cəmi] 1. Kef, hal, ruhi vəziyyət. *Əhvalın necədir? – Bəli, dərd əhlinin əhvalını dərd əhli bilir; Kimsə bilməz ki, necə yardan oldum məyus.* S.Ə.Şirvani.

2. Keyfiyyət, vəziyyət, hal. *Güldükə təbiət açılır min cürə güllər; Quşlar da bu əhvalı görəncə sevinirlər.* A.Səhhat. *İnmirə məhəlləsi bu əhvalı görüb dodaqaltı güldürdü.* N.Nərimanov. *Fəqət nədənsə o gün əhvalım tamamilə pərişan keçdi.* S.Hüseyn. // Səhhətə vəziyyət. *Xəstənin əhvalı pisləşmişdir. – Bir gün Məmməd sövdəgər bazarda əhvalını pis görüb, haman saat dükanını bağlayıb evə gəldi. “Aşiq Qərib”.*

3. Keçinmək, dolanmaq vəziyyəti; güzəran. *İşə girəndən sonra əhvalı xeyli yaxşılaşmışdır.* // Var, dövlət, pul, tanqah. [Cavadın] *on min manata yaxın əhvalı var.* Ə.Haqverdiyev. *Bu gələndə əhval olar?* S.Rəhimov.

◊ **Əhval sormağ (soruşmaq, tutmaq, bilmək)** – kefini, halını, vəziyyətini soruşmaq; əhvallaşmaq. [Qurban] [Səfərə] *yaxınlaşaraq əhval soruşdu.* A.Şaiq. *Nənəqız bu saat ağsaqqal kişiyə yanaşdı, yenə də ondan bir əhval tutmaq istədi.* S.Rəhimov. *Şəhərdən gələndə adamları ziyarətdən qayıtmışlar kimi əhatə edir, əhval soruşurdular.* Mir Cəlal. **Əhvalı bulanmaq (qarışmaq, pozulmaq)** – 1) kefi pozulmaq, kədərlənmək, qəmginləşmək. *..Axsam yaxınlaşdıqca Həsən kişinin əhvalı bulanırdı.* M.İbrahimov; 2) xəstələnmək, xəstəliyi daha da ağırlaşmaq.

ƏHVALAT is. [ər.] Hadisə, olmuş iş, olub keçən işlər, qəziyyə. *Əhvalatı söylədi. Əhvalat vəqə olur.. Əhvalatdan xəbərin varmı? – Alı kişi əhvalatı oğluna danışdı. “Koroğlu”. [Əhməd:] ..Əhvalat uzundur. Mən müxtəsər edirəm..* T.Ş.Simurq. [Səfərəli:] *Bura bax, əhvalat belədir.* H.Nəzərli.

ƏHVALLAŞMA “Əhvallaşmaq”dan f.is.

ƏHVALLAŞMAQ qarş. Bir-birinin əhvalını, kefini, halını soruşmaq; salamlamaq. *Onlar əhvallaşdıb dərdləşdilər.* S.Rəhimov. *Ürəyin istəyən adam ilə danışmağa, əhvallaşmağa vaxt tapılar..* Mir Cəlal.

ƏHVALLI sif. dan. 1. Yaxşı xasiyyətli, xoşagələndə, deyib-güləndə, xoşsöhbət. *Əhvallı adam. Əhvallı kişidir.* – [Müdir:] *Amma əcəb də əhvallı zabit idi.* H.Nəzərli.

2. Varlı, dövlətli, tanqahlı. *Əhvallı adam.*

3. Yaşlı, hörmətli. *İllər boyu silahlarını yerə qoymayan bu əhvallı qocalar deyişə-deyişə burada işləmişlər.* S.Rəhimov.

ƏHVALPÜRSAN is. [ər. əhval və fars. ...pürsan] köhn.: **əhvalpürsan olmaq** – xəbər tutmaq, vəziyyəti öyrənmək. *..Zəlzələnin nəticəsindən əhvalpürsan olduq.* C.Məmməd-quluzadə. *Hamısı əhvalpürsan olur.* Fəraməz kişi *əhvalatı söyləyir..* T.Ş.Simurq. [Niyaz] *bir az əhvalpürsan olduqdan sonra soruşdu.* Ə.Vəliyev.

ƏHVALPÜRSANLIQ is. köhn. Bir-birinin əhvalını soruşma, salamlayıb əhvallaşma. *Elə bu yerdə Kərəmin bir neçə dostu əhvalpürsanlığa gəldilər. “Əsli və Kərəm”. Salamladıqdan və əhval-pürsanlıqdan sonra bir guşəyə çəkilib əyləşdik.* Ə.Haqverdiyev. *Molla bacı gülümsünüdü, qızlara xeyir-dua verirdi və sonra əhvalpürsanlıq başlayırdı. Çəmənəminli.* ◻ **Əhvalpürsanlıq etmək** – bir-birinin əhvalını soruşmaq, əhvallaşmaq. *Haman saat xan bir neçə mötəbər şəxsi oğlunun yanına göndərdi ki, ondan əhvalpürsanlıq etsinlər. “Əsli və Kərəm”.*

ƏHVALİ-RUHİYYƏ is. 1. Ruhi hal, ruhi vəziyyət. *Düşkün əhvali-ruhiyyə. – ..Fərdiyyətçilik və xüsusiyətçilik əhvali-ruhiyyəsi ölməkdədir.* M.İbrahimov.

2. Bir şəxsin, ya kütlənin, cəmiyyətin fikri, hissiyyəti. *İctimaiyyətin əhvali-ruhiyyəsi. – Səlim onu çox yaxşı tanıyırdı. Onun əhvali-ruhiyyəsinə tam üç ay idi ki, tədqiq edir.* S.Hüseyn.

ƏHYA is. [ər.] klas. 1. Diriltmə, canlandırma, oyatma; dirilmə, canlanma, oyanma. *Nola gər əmvatü əhya versə sübhün dəmləri; Zikri-ləlindir, kim eylər dəmbədəm təkrar sübh.* Füzuli.

2. məc. Yenidən həyat vermə, bərpa etmə, abadlaşdırıb şənəldirmə, canlandırma. ◻ **Əhya etmək** – yenidən həyat vermək, canlandırmaq, bərpa etmək, abadlaşdırıb şənəldirmək. *Biz behiştə bərabər olan vətənimizin şərəfətini əhya etməliyik.* M.F.Axundzadə. // Vücuda gətirmə, təsis etmə.

3. din. Dindar müsəlmanların gecə sübhə kimi ibadətə məşğul olması. *Əhya gecələri. – Oruçluq ayının [ramazanda] 19, 21, 23-cü günlərinə əhya axşamı və ya sadəcə əhya deyərtilər.* H.Sarabski. *Əhya gecəsi olduğu üçün, əsil möminlər .. başlarına Quran qoyub dua oxumaqla səhəri açmaq niyyətinə idilər.* B.Talibli.

ƏHYANA bağl. dan. Əgər, hərgah, işdir. *İşdi, əhyana birdən tutulsan, onda bir qurğu qurub Koroğlunu Bayazidə göndərəcəyəm. "Koroğlu".* [Səkinə xanım:] *..Sandıqlar içində aparıb, şahid-sübut ilə hakimi-şərə tapşırdı ki, əgər, əhyana, mən olsəm, bu pulu sonra mənim hər kəs şəri varisim qalsa, ona rədd elə!* M.F.Axundzadə.

ƏXBAR is. [ər. "xəbər" söz. cəmi] 1. Xəbər, məlumat. *Çünki o məlumatların xəbarı əksər övqat nəticə bağışlayır, amma öz-ləri yalançı və bədzadırlar.* M.F.Axundzadə.

2. Keçmişdə bəzi dövrəşəri mətbuatın adı.

ƏXVİ is. [ər.] köhn. Qardaş. [Mirhasım:] *Hamınıza məlumdur ki, bəndənin kiçik əxvisi banki-şahənşahidə qulluq edir.* P.Makulu.

ƏXVİZADƏ is. [ər.] köhn. Qardaşoğlu.

ƏXİ is. [ər.] klas. 1. Qardaş.

2. tar. Cəm şəklində: **əxilər** – orta əsrlərdə Kiçik Asiyada və qismən Azərbaycanda meydana gəlmiş "Zəhmət qardaşlığı" deyilən cəmiyyətin üzvləri. [Qoca:] *Əxilər məclisində mən sənində bir süfrədə çörək kəsmişik, bala!* Ə.Məmmədخانlı.

ƏXLAQ is. [ər.] 1. İnsanın mənəvi keyfiyyətini, əhvali-ruhiyyəsini müəyyən edən etik normalar; mənəviyyat. *Mən .. müsəlman xalqlarının əxlaq və rəftarını yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə bir neçə səhnə əsəri yazmışam.* M.F.Axundzadə. *Əxlaqı pozğun, adəti pis, pasibani yox; Qəlbim yanar ona, deyərəm: "Ay yazıq cocuq!"* A.Səhhət. *Nizamülmülkün yazdığı siyasətnamə – tarix, Nizamünün nəzmə çəkdiyi siyasətnaməsi isə bir əxlaq dərşidir.* M.S.Ordubadi.

2. İnsanın yaşadığı cəmiyyət və onu təşkil edən üzvləri ilə rəftarı və özünü aparma qaydası. *Əxlaq normaları. – Mehriban açıqdən-açığa göürdü ki, Solim əxlaq və təbiətə ətrafında gəzib dolaşan, evinə qonaq gələn adamların heç birinə bənzəməyir.* S.Hüseyn. *İnsanın qiyməti onun qabiliyyəti və əxlaqı ilə ölçülür.* Ə.Sadıq. *Gözəl əxlaqı, pak və səmimi ürəyi, həddən artıq zirəkliyi və qabiliyyəti Budağı müəllimlərdə və həm də yoldaşlarına çox sevdirdi.* Ə.Vəliyev.

ƏXLAQİ sif. [ər.] Əxlaqa aid olan. *Əxlaqı nəticələr. Əxlaqı prinsiplər. Məsələnin*

əxlaqı cəhəti. – Əxlaqı əsasları çürük olan bir cəmiyyətdə ədalət və haqqa söykənən qanun təsəvvür etmək çətindir. M.İbrahimov.

ƏXLAQIYYAT is. [ər.] köhn. Əxlaq elmi; əxlaqdan bəhs edən elm.

ƏXLAQLI sif. Əxlaqı çox yaxşı olan, əxlaq normalarına ciddi riayət edən; iffətli, ismətli, tərbiyəli. *Əxlaqlı uşaq.*

ƏXLAQLILIQ is. Əxlaqlı adamın hal və sifəti; iffətlilik, ismətlilik.

ƏXLAQSIZ sif. 1. Əxlaqı pis, mənəvi cəhətdən pozğun. *Əxlaqsız adam. – [Yaşlı kişi:] Burada bir gecədə neçə zəvvərə siğə olan əxlaqsız qadınların olduğunu bildirdim.* S.Hüseyn. *Komediyanın baş qəhrəmanı Şeyx Nəsrullah həyasız, yalançı və əxlaqsız bir adamdır.* M.İbrahimov.

2. Əxlaq normalarına zidd; ədəbsiz, tərbiyəsiz. *Əxlaqsız hərəkət. – Səni sevdim üçün mənə əxlaqsız deməyin nəzakət-sizlikdir.* M.S.Ordubadi.

ƏXLAQSIZCA(SINA) zərfl. Əxlaq normalarına zidd olaraq; ədəbsizcəsinə. *Əxlaqsızcasına hərəkət etmək.*

ƏXLAQSIZLIQ is. 1. Əxlaq pozğunluğu, mənəviyyat pozğunluğu, əxlaq pisliliyi; əxlaqsız adamın hal və sifəti. *İndi Zeynal belə düşünürdü ki, onun hörmət və nüfuzunun azalması və xidmətlərinin əlindən çıxması Mehribanın əxlaqsızlığından irəli gəlmişdir.* S.Hüseyn.

2. Əxlaqsız hərəkət. *Əxlaqsızlıq etmək. – Əxlaqsızlığın dəhşətamiz və çılpaq səhnələri açıldı.* M.İbrahimov.

ƏXTƏR is. [fars.] şair. 1. Ulduz. *Ulduzlar içində gözüme dəydi bir əxtər; Məftun olaraq sevdim onu, heyrətə daldım.* A.Şaiq.

2. məc. Bəxt, tale, bəxt ulduzu.

ƏXZ is. [ər.] Alma, götürmə; alıb mənim-səmə. □ **Əxz etmək** – almaq, götürmək, alıb mənim-səmək. *Elm əxz etmək. – Əkdinin danənin budur səməri; Səndən əxz eləyib həmin hünəri.* M.Ə.Sabir. [Əbdüüləli bəy:] *Xaricilər də hələ mədəniyyəti birdən əxz eləmişlər.* C.Cabbarlı. **Əxz olunmaq** – götürülmək, alınmaq. *Mənim qanacağıma görə, sizin kitabınızda olan məlumat mənə Avropa və Rusiya mənbəyindən əxz olunmuşdur.* C.Məmmədquluzadə.

ƏJDAHA *is.* [*fars.*] 1. Ağzından od püs-kürən, insan və heyvanları udan, qanadlı nəhəng, ya ilan şəklində təsəvvür olunan mövhum bir heyvan. *Yeddibaşlı əjdaha* (nağıllarda). – [Nağılların qəhrəmanları] *divlərə, əjdahalarla pəncə-pəncəyə gəlib vuruşar, hər cür çətin şeyə qalib gələrdilər.* M.Rzaquluzadə. □ **Əjdaha kimi...** – təşbeh məqamında. *Saat on iki tamamda buxar arabası acıqlı əjdaha kimi Balaxanı tərəfdən gözlərini ağardaraq nəvə vurmağa başladı.* S.M.Qənizadə. [Həmzə:] *Üç nəfər əjdaha kimi oğlum var.* C.Cabbarlı.

2. *məc.* Çox qüvvətli, iri, heybətli, qorxmaq bilməyən adam haqqında; pəhləvan. *O, lap əjdahadır.* – [Aslan bəy:] *..Əjdahadır, əjdaha. Bu saatda tərəzinin bir gözünə 15 öküz qoysalar, Tarverdinə vermərəm..* C.Cabbarlı. *Səmədin gözünə əvvəl əjdaha kimi görünən Nadir, indi bu cür sadə və yumşaq danışqdan sonra bütün əzamət və məhəbbətini itirdi.* B.Talıblı. [Mirzə Cəmil:] *Ataşı Kəngərli kimi əjdahaya tuş elədim.* Ə.Vəliyev.

♦ **Əjdaha bürcü** *astr.* – Böyük Ayı bürcü ilə Kiçik Ayı bürcü arasında, göyün şimal yarımküresində olan bürc.

ƏJDƏR [*fars.*] bax **əjdaha**. [İsmət:] *Gerçəkdən pək gözəl, pək süslü xəncər; Bir parçacıq polad, lakin bir əjdər..* H.Cavid. *Lakin əjdər olur suda hər yosun; Səni əjdahalar istəyir udsun.* O.Sarıvəlli.

ƏKDİRİLMƏ “Əkdirmək”dən *f.is.*

ƏKDİRİLMƏK “Əkdirmək”dən *məc.* *Bağda çoxlu ağac əkdirilmişdir.*

ƏKDİRMƏ “Əkdirmək”dən *f.is.*

ƏKDİRMƏK¹ *icb.* Əkmə işi gördürmək, basdırtmaq. *Boş yerlərdə ağac əkdirmək.* – [Hacı Nuru şair:] [Səfər bəy], *mülkədarısan, sənə lazım idi ki, əkdirəydin, biçdirəydin, dövlət qazanaydın..* M.F.Axundzadə. *Tikinti rəisi hələ yazda Qubadan və başqa rayonlardan xeyli ağac tingləri gətirib küçələrə əkdirmişdi.* Ə.Sadiq. // Tumu şumlanmış yerə səpdirib üstünü torpaqla örtürmək. *Əkin əkdirmək.*

ƏKDİRMƏK² *icb.* Başqası vasitəsilə ötürmək, başdan elemək.

ƏKDİRTMƏ “Əkdirtmək”dən *f.is.*

ƏKDİRTMƏK bax **əkdirmək**¹. *Yerləri əkdirtmək.*

ƏKƏ *sif.* Böyük, iri, yekə; əkəc. *Əkə adam. Əkə kəl.* – Əzizim, *əkə dərdim; Yükləyib ləkə dərdim.* (Bayatı).

ƏKƏ-BİKƏ *sif. dan.* Yaşlı, təcrübəli, həyat təcrübəsi olan; dünyagörmüş. *Əkə-bikə qadın.* – [Xumar:] *Eh, bilirəm, əkə-bikə arvadlar kimi yenə başlayacaqsan məni danlamağa: – Niyə belə durdun, niyə belə oturdun.* İ.Şıxlı.

ƏKƏC *sif. və is.* Böyük, yekə, iri; yaşlı, təcrübəli. *..İldırım İldırımzadə iclasda özünü bir əkəc kimi aparırdı.* S.Rəhimov.

ƏKƏC-ƏKƏC *zərf* Əkəc kimi, böyük, yaşlı, təcrübəli adam kimi. *Əkəc-əkəc danışmaq.* – *Məktəbdə şagirdlərin ümumi yığınağı olduğu zaman [Aslan] əkəc-əkəc qabağa çıxır, öz sinif yoldaşlarını tərif edirdi.* S.Rəhimov.

ƏKƏCLƏNMƏ “Əkəclənmək”dən *f.is.*

ƏKƏCLƏNMƏK *f.* Yekələnmək, irilənmək, təcrübələnmək, təcrübə qazanmaq.

ƏKƏCLİK *is.* Böyüklük, yekəlik, irilik; təcrübəlilik.

ƏKƏLİK *is.* Böyüklük, irilik, yekəlik, əkəclik.

ƏKƏLƏNMƏ “Əkələnmək”dən *f.is.*

ƏKƏLƏNMƏK bax **əkəclənmək**.

ƏKƏNƏCƏK bax **əkənək**.

ƏKƏNƏK *is.* Taxıl əkilmiş yer, əkin yeri. *Xalqın ümidi artdı hasil üçün; Əkənəklərdə nəfi-kamil üçün.* A.Səhhət.

ƏKƏNƏK-BİÇƏNƏK bax **əkin-biçin**.

ƏKİB-BECƏRMƏ “Əkib-becərmək”dən *f.is.*

ƏKİB-BECƏRMƏK *f.* Əkib və qulluq edib böyütmək, becərmək, yetişdirmək. *..Ağacların çoxunu [Piri kişi] özü öz əli ilə əkib-becərmişdi.* S.S.Axundov. *Siz indi gərək elə həvəslə çalışıb, torpağı elə əkib-becərəsiniz ki, qışda heç nədən korluq çəkməyək.* İ.Şıxlı.

ƏKİB-BİÇMƏ “Əkib-biçmək”dən *f.is.*

ƏKİB-BİÇMƏK *f.* Əkinçiliklə, biçinçiliklə, yaxud tərəvəzçiliklə məşğul olmaq. *Səfər kişi* .. *göy-göyärti əkib-biçir.* Mir Cəlal. [Dilavər:] *Hələ qoy işlərimizi sahmana salaq, taxılıımızı əkib-biçək, sonrası qiyamət olacaq.* İ.Şıxlı.

ƏKİLİ *sif.* Əkilmiş. *Bütün bu yerlər əkilidir. ƏKİLİB-BECƏRİLMƏ* “Əkilib-becəril-mək”dən *f.is.*

ƏKİLİB-BECƏRİLMƏK *məch.* Əkilib və qulluq edilib böyüdülmək, yetişdirilmək, becərilmək.

ƏKİLİB-BİÇİLMƏ “Əkilib-biçilmək”-dən *f.is.*

ƏKİLİB-BİÇİLMƏK *məch.* Əkilmək, becərilib məhsul götürülmək.

ƏKİLİŞ *is.* Əkmək işi. *Taxıl əkilishi.*

ƏKİLMƏ¹ “Əkilmək¹”dən *f.is.*

ƏKİLMƏ² “Əkilmək²”dən *f.is.*

ƏKİLMƏK¹ *f.* Hiss etdirmədən çıxıb getmək, gözəndən itmək, qaçmaq. *Quşlar uçdu, əkildi; Vay, səsləri baxıldı. A.Səhhət. Kərbəlayı Vəli və Hacı Baxşəli bir-birinə acıqlı baxa-baxa çıxırlar. Camaat yavaş-yavaş əkilir. C.Məmmədquluzadə. Zalım balaları fikrimizi duyduqlar, durub əkilidilər. Qantəmir.*

ƏKİLMƏK² “Əkmək¹”dən *məch.* Ağac əkilmək. *Bütün düz yerlər indi əkilir. Burada buğda əkilmişdir. – Bağban, mənə bar gətir; Əsirgəmə, var gətir; Əkilməmiş ağacdən; Dərilməmiş nar gətir. (Bayatı).*

ƏKİLMİŞ *f.sif.* Sürülərək toxum səpilmiş, yaxud ağac, kol basdırılmış. *..Xudayar bəy zəmilərə cüt göndərib başladı sürdürməyi. Əkilmiş zəmiləri özü öz malı kimi biçirdi. C.Məmmədquluzadə.*

ƏKİMLİ *sif.* Əkilmək üçün yararlı, əlverişli, bərəkətli, münbit. *Əkimli yer.*

ƏKİN *is.* 1. Taxıl, bostan məhsulları və s. əkilmiş yer; zəmi. *Əkinlərdə taxıl təzəcə göyərməkdədir. – Bağın, əkinin xeyrini bəylər görəcəkmis; Toxum əkməyə dehqanları neylərdin, ilahi?! M.Ə.Sabir. Bu əhvəlatdan üç gün sonra Qulunun əkin yerində qızğın iş gedir, sürətlə buruq qurulurdu. A.Şaiq. // Tarlada, zəmidə bitmiş taxıl, dənli bitkilər və s. Yazlıq əkin. Payızlıq əkin. Əkin yeri. – Əkməsən, əkin olmaz. (Ata. sözü). ..Qonşunun əkinini otardanlar manifestə düşür, düşmənin tayasına od vuranlar manifestə düşür. C.Məmmədquluzadə. İndi məhsulun müqəddəratı əkini vaxtlı-vaxtında suvarmaqdan asılı idi. Ə.Sadiq.*

2. Əkmə, əkmək işi. *Əkin vaxtı. – Nə zaman ki arabalar köç yoluna düzülür;*

Kəndli yoldaş əkinindən, biçinindən üzülür. S.Vurğun. Rüstəm kişi yanakı oturub balaca stola dirsəkləndi və yaz əkininə hazırlıq haqqında məlumat verdi. M.İbrahimov.

3. Bəzi ot adları ilə birlikdə işlədilərək, onların əsasən zəmidə, əkin arasında bitdiyini göstərir; məs.: əkin qərənfil, əkin lələsi. – *Əkin qarğasoğanı .. gövdəsi 80 sm-ə qədər hündürlüyündə çoxillik bitkidir. H.Qədirov. Tüklü qərənfil və ya əkin qərənfil taxıllar arasında bitən əlaq otudur, toxumları zəharlidir. M.Qasımov.*

ƏKİNALTI: **əkinaltı qat** – əkilən torpağın əkin altında qalan qatı, layı, təbəqəsi.

ƏKİN-BİÇİN *is.* Əkinçilik; əkinçilik işi, tarlaçılıq. *Əkin-biçin vaxtı. Əkin-biçin başlandı. – İskəndər səbir edib yarım ilə qədər gözlədi. Camna qulluq eləyib əkinə-biçinə getdi. M.Hüseyn. Qafar .. kəndə gedər, əkinib-içini yığışdırmaq üçün atasına kömək edərdi. Ə.Əbülhəsən.*

ƏKİNÇİ *is.* Əkin əkib biçməklə (əkinçiliklə) məşğul olan adam; cütçü. *Əkinçi yağış istər, yolcu quraqlıq. (Ata. sözü). Bir əkinçi gəldirdi məstanə; Yolda ol rast gəldi bir xanə. S.Ə.Şirvani. Fərmanın atası Qara kişi yaxşı əkinçi olmaqla bərabər, mahir bir dülgər idi. Ə.Sadiq.*

ƏKİNÇİLİK *is.* 1. Əkin əkib biçmə işi; ziraət. *Qabaqcıl əkinçilik üsulları. – [Bəxtiyarın] .. kəndin yeni təşkil edilən əkinçilik məşinləri şirkətinə üzv olmaqla çöldə bir qədər dəmyə əkini vardı. S.Hüseyn. Bakının ətrafında otuz səkkiz kənd vardı. Bu kəndlərin hamısı əkinçilik, bağçılıq və qoyunçuluqla məşğul olardı. H.Sarabski. // Kənd təsərrüfatı bitkiləri yetişdirmək haqqında elm.*

2. Əkinçinin işi, peşəsi. *Onun sənəti əkinçilikdir.*

ƏKİNƏBAXAN *is.* Əkin qoruqçusu.

ƏKİNƏCƏK *bax* **əkənək.**

ƏKİN-ƏKİNƏCƏK *bax* **əkin** 1-ci mənadada. [Birinci kəndli:] *Doğrusu, əkin-əkinəcəyimiz yanırıd, camaatdan üç-dörd vəkil seçib göndərdik mirabın yanına. Ə.Haqverdiyev.*

ƏKİNQABAĞI *sif.* Əkməkdən qabaq olan, səpinə hazırlıqla əlaqədar olan. *Torpağın əkinqabağı suvarılması. Əkinqabağı becərmə.*

ƏKİNLİK *is.* Əkin yeri, taxıl yeri. *Kənd-dən azca o yanda əkinliklər var.*

ƏKİN-SƏPİN *is.* Taxıl əkmə işləri. *Əkin-səpin üçün qarşıda çox az vaxt qalırdı. İ.Şıxlı.*

ƏKİN-TİKİN *top. dan.* Əkin, əkin yeri; höyətyanı təsərrüfat. *Onun əkin-tikini vardır. – Əkinə-tikinə, ya şəhərə gedən sübh-dən gedib. Mir Cəlal.*

ƏKİŞ *is.* Əkmə işi və tərzü.

ƏKİZ 1. *sif.* Anadan cüt olan, cüt doğulan. *Əkiz uşaqlar. Əkiz (z.) doğmaq. – Çobanlar bəzən qucaqlarındakı əkiz quzunu soyuqdan qorumaq üçün arklə Səfər kişinin mənzilinə girirlər. Mir Cəlal.*

2. *is.* Əkiz doğulmuş uşaqlardan hər biri. *Əkizlərin biri oğlan, digəri qızdır. // məc. zərif Bərabər, eyni zamanda. Əkiz yaranmışdır insan ilə qəm. S.Vurğun. ..Fəqət əkiz yaranmışdır xəyal, həqiqət. M.Rahim. Bizlə əkiz doğulmuşdur; Namus, vicdan, şəraf, hünər. O.Sarıvəlli.*

ƏKİZLİK *is.* Əkiz olma halı. *Əkizlik iki adamın bir-birinə oxşamasını tələb etmir.*

ƏKİZTAY(I) bax **əkiş** 2-ci mənada. [Pəri nəvə:] [Hümmətin] *bir böyük külfəti vardı. Südəcər, əkiztayı, cin çolpası kimi zilgə-zilgə bir-birinə qarışmışdı. S.Rəhimov.*

ƏKİZTAYLI bax **əkiş**tay(i). *Hündür, alçaq deyil, orta boybudur; Deyəsən, mənimlə əkiztayıdır. Molla Cümə.*

ƏKKAS *is.* [ər.] *köhn.* Fotoqrafın köhnə adı.

ƏKKASXANA *is.* [ər. əkkas və fars. ...xanə] *köhn.* Fotoqrafiyanın köhnə adı.

ƏKLİL *is.* [ər.] Çiçəklərdən və ya yarpaqlardan dairə və ya tac şəklində hörülmüş bəzək; çələng. *Canlı çiçəklərdən düzəldilmiş əklil. – İrəliddə Azərbaycan aktyorları əklil aparır, bunların ardınca teatrın Şərq orkestri matəm marşı çalırdı. C.Cabbarlı. Səadət əklili ona töhfədir.. M.Rahim. Qar altında yaz gözləyən əkin kimi; Ədalətə heykəl yonsan, əklil kimi. M.Araz.*

ƏKMƏ 1. “Əkmək¹”dən *f.is.* *Şitil əkmə.*

2. *sif.* Əkilmiş, əkilən. *Əkmə ot.*

ƏKMƏK¹ *f.* 1. Sürülmüş yerə toxum atmaq, toxum səpmək. *Nə əkərsən, onu biçərsən. (Ata. sözü). [Əyyar:] Onlar səndən də güclüdür; Əkin əkir, naxır güdür.. A.Şaiq.*

[Haşım] *əkirdi, biçirdi və hər bir ağır zəhmətlərə qatlaşırdı. B.Talibli.*

2. Quyu şəklində qazılmış yerə ağac, kol və s. basdırmaq. *Ağac əkmək. – Bir gün əkdim miyanə; Gül sünbülə dayana; Oxu, bül-büllüm, oxu; Bəlkə yarım oyana. (Bayatı). Bu gün əkdiyimiz bu qatar-qatar; Ağacları bir zaman orman olacaq. S.Vurğun. Şair ilə Afaq ..ləklərə çiçək, yonca toxumu səpib çəpər boyu cavan ağaclar əkdilər. Ə.Məmmədخانlı.*

3. *məc.* Başlanğıcını qoymaq, binasını qoymaq. *İllər keçib, zamanələr dolanıb, o şəxslərin əkdikləri toxumlar bar verib. Ə.Haqverdiyev.*

4. *məc. dan.* Döl qoymaq, törətmək. *Goruna od qalansın, ay bu sarsaq kişini əkən dədə! “M.N.İtif.”*

ƏKMƏK² *is.* Çörək. [Üçüncü satıcı:] *Qı-zarmış tazə əkmək, tazə qaymaq; Çapıq gəl, durma gəl, fürsətdir ancaq. H.Cavid. Qaldı əynimdə əski bir köynək; Tapmadım gündə bir yavan əkmək. M.S.Ordubadı. Əkməyi çox, dərdi yox; Sən niyə geydin qara? Ə.Nəzmi.*

ƏKMƏK³ *f.* Hiylə və tədbirlə yola salmaq, yanından uzaqlaşdırmaq, rədd etmək, başdan eləmək. *Hərif qonağını, deyəsən, əkdi. – Bəyin fikrinə gəldi ki, aşnam məni əkmək istəyir. Mir Cəlal. O: – Evə get, – deyə, Nuşunu əkdikdən sonra Əhmədin qabağına çıxdı. Ə.Əbülhəsən.*

ƏKNAF *is.* [ər.] *köhn.* Ətraf, tərəf, cəhət, ətrafdakı yerlər. *Çox çəkmədi ki, ətraf və əknafda aqlıq başladı. S.S.Axundov.*

ƏKRƏM *sif.* [ər.] *klas.* Kəramətli, cömərd, alicənab.

ƏKS [ər.] 1. *is.* Bir şeyin işıq şüalarının sınıması nəticəsində hamar, parlaq səth, güz-gü, su və s. üzərində görünən şəkli, surəti. *Aynada öz əksini görmək. Suda öz əksini görmək. Dəniz üzərində ulduzların əksi görünürdü. Mağazanın qabağından keçənlər aynalı vitrinlərdə öz əkslərini görürdülər. □ Əks etmək – hamar və parlaq səth üzərində inikas etmək. Qüruba doğru enən günün şüaları suya əks edərək qaribə rənglərə çalırdı. M.Hüseyn. // məc. İnikas, güz-gü. Batının əksidir fəqət zahir. H.Cavid.*

2. *is.* Səsin bir yerə dəyib geri dönməsi. *Elə dərələr vardır ki, bir səs çıxaranda dörd*

əks alırsan. – Mübarəkbad sədasi xalqdan asimanə bülənd oldu və barigahın imarət-lərindən əksi təkrar tapdı. M.F.Axundzadə. □ **Əks etmək** – 1) qaytarmaq. *Çıxır dağ döşünə körpə quzular; Tərlanın səsinə əks etdir sular.* S.Vurğun; 2) yayılmaq. *Əninin şöhrəti yavaş-yavaş öz oxuduğu məktəbin divarlarından dışarı çıxaraq başqa məktəblərə də əks etmişdi.* S.Hüseyn.

3. *is.* Şəkil, fotosəkil. *Sitarənin xəyalında bir cavan oğlanın əksi nəqs bağlamışdı.* Çəmənzəminli. □ **Əksini almaq dan.** – fotosəklini çəkmək.

4. *sif.* Tərs, inad, höcət. *Çox əks adamdır, dediyindən əl çəkmir.*

5. *sif.* Zidd, tərs. *Bunun tam əksi. Yalan doğrunun əksidir. Əks fikir. Əks nəticə. Əks mənada başa düşmək. Əks istiqamət.* – [Şeyx Nəim:] *Batinin əksidir fəqət zahir.* H.Cavid. [Şəmsiyyə:] *Bunun əksini iddia edən bir qadına inanma, xalaoglu!* M.İbrahimov.

♦ **Əks etdirmək** – əyani surətdə göstərmək, ifadə etmək. *Dövrümüzü əks etdirən əsərlər, filmlər. Vəziyyəti olduğu kimi əks etdirmək. Əsər həqiqi mənzərəni yaxşı əks etdirir. – Cabbarlı günlərlə igid Babəkin xəyalı ilə yaşamış, bu böyük şəxsiyyətin surətini bədii bir əsərdə əks etdirmək fikrinə düşmüşdü.* M.Arif. *Xalq mahınları xalqın ta qədim zamanlardan bu günə qədər olan tarixini bədii surətdə əks etdirir.* Ə.Bədəlbəyli. **Əks olunmaq** – əyani surətdə göstərilmək, ifadə edilmək. *“Muğan” dastanında əks olunmadı; O yerdə gördüyüm əks etdirən bir səhnə.* S.Vurğun. *Bəzi mühərrirlərin xırda burjuva mütərəddidliyi, ictimai hadisələrin anlayışdakı məhdudluğu jurnalın səhifələrində əks olunmaya bilməzdi.* M.İbrahimov. **Əks təqdirə (surətdə)** – nəzərdə tutulduğu, deyildiyi, göstəriləndiyi kimi edilmədikdə, onun əksinə, ziddinə olsa, əgər belə olmasa, ayrı cür olsa, əksinə hərəkət edilsə, yoxsa. *Bir az gözəlayın, əks təqdirdə mən sizinlə gedə bilməyəcəyəm.* – [Müəllim] *axırda belə dedi: – Əks surətdə rəftarım tamamilə başqa cür olacaqdır.* C.Cəbrayılbəyli. **(Öz) əksini tapmaq** – bax **əks olunmaq**.

ƏKS-CƏRƏYAN *is.* [ər.] *xüs.* Cərəyanın əksinə olan cərəyan.

ƏKSETDİRİCİ 1. *is.* *xüs.* İşıq və ya istilik şüalarını, elektromaqnit dalğalarını əks etdirmək üçün cihaz. *Avtomatın fənərinin əksetdiricisi.*

2. *sif.* Əks etdirən, əks etdirmək üçün olan. *Əksetdirici alət. Əksetdirici aynalar.*

ƏKSETMƏ *is.* *xüs.* Səs, işıq və s.-nin bir yerə dəyib geri qayıtması; inikas.

ƏKS-ƏMƏL *is.* [ər.] *xüs.* Görülən işin əksi, ziddi.

ƏKSƏR *sif.* [ər.] Ən çox, lap çox, həddən ziyadə, ümumiyyətlə. *Əksər hallarda (çox hallarda). – Gərçi var iş qanan kişi tək-tək; Əksəri-xalq əvəmdir, bişək.* S.Ə.Şirvani. *Əksər ovqat avam yaxşıya deyir pis, pisə deyir yaxşı.* C.Məmmədquluzadə. // Təsirlik halda: **əksəri** – çoxu, çoxusu, əksəriyyəti. *Camaatın əksəri. Tələbələrin əksəri yaxşı oxuyur. – Bu gün kəndlilərin əksəri işə çıxmamışdı.* T.Ş.Simurq. *Dağların hərəsi bir rəng çalır, çünki bunların eləsi var ki, meşələrlə örtülüblər, amma dağların əksəri lütdürlər.* C.Məmmədquluzadə. [Sultan:] *..Tiflisdə və qeyri yerlərdə oxumuş qızların əksəri məişətə və zindəganlığa bu təhər baxırlar.* N.Nərimanov.

ƏKSƏRƏN *zərf* [ər.] Çox vaxt, çox zaman, çox hallarda. *Əksərən onu axşamlar görmək olur. – Cəmilə Arzu qızı əksərən atasının öhdəsinə buraxırdı.* S.Rəhimov. // Əksəriyyəti, çoxu. *Əksərən uzunboğaz çəkmə, qalife salvar və cibli köynək geyərək belini qayışla bərkitemiş kişilər furqonun yan tərəfinə doluşmuş(du).* M.İbrahimov.

ƏKSƏRİYYƏT *is.* [ər.] Çoxluq, ən böyük hissə. *Böyük əksəriyyət. Camaatın əksəriyyəti. Əksəriyyət etibarilə. Adamların əksəriyyəti bu cür geyinir. Səsvermədə əksəriyyət iştirak edirdi.* – [M.Qorkinin] *əsərlərinin əksəriyyəti isə elə bir həyat materialıdır ki, onları dəfələrlə oxuyur, hər oxuduqca yeni cəhətlər kəşf edirsən.* R.Rza. *Əksəriyyəti təşkil edən yerli ziyalılar da sevinirdilər.* Mir Cəlal. // Səs çoxluğu. *Təklif əksəriyyətlə (z.) qəbul olundu.*

ƏKS-HƏMLƏ [ər.] bax **əks-hücum**.

ƏKS-HÜCUM *is.* [ər.] *hərb.* Hücumə qarşı olan hücum, hücum edən düşməne qarşı hücum. *Ani əks-hücum. Əks-hücumə keç-*

mək. Düşmənin əks-hücumu nəticəsiz qaldı. – Böyük əks-hücumu keçdi. İ.Əfəndiyev. Hə, Tapdıq, bu da əks-hücumu keçməyimiz üçün əmr! – deyə Mədətov yerindən sıçrayaraq ayağa qalxdı. Ə.Əbülhəsən.

ƏKS-İDDİA *is.* [ər.] *hüq.* İddiaya qarşı irəli sürülən iddia.

ƏKSİK *ba x əskik.* *Əksik olmaz Koroğlunun qovğası; Düşər paşalarla cəngi, davası. “Koroğlu”. Şirvanda olan handa bir əksik gözəl; Bir qəmzəsi yüz huriyü qılmanə dəyə. S.Ə.Şirvani.*

ƏKSİNƏ *zər f.* 1. Tərsinə, ziddinə. *Əksinə hərəkət etmək. Bəzən əksinə olur. – ..Gün dağlara düşəndə, günün şafəqi dağların gah bu tərəfini şöhləndirib o tərəfinə qara kölgə salır, gah da əksinə. C.Məmmədquluzadə. Vəziyyəti büsbütün əksinə mənə edirsiniz. M.S.Ordubadı. □ Əksinə getmək – ziddinə getmək (hərəkət etmək), düşmənçilik etmək. Zavallı anacığım!.. Tamam da sənənin əksinə gedir. S.S.Axundov.*

2. Deyilənin və ya nəzərdə tutulanan, gözənilənin və s.-nin tam tərsinə; bəzənsə (bəzən “olaraq” sözü ilə). *Qüvvələrimiz nəinki azalmadı, əksinə, daha da artdı. Maşının sürətini azaltmaqdan, əksinə, daha da artırdı. – Əksinə, Zeynəb qarı çox qoçaq bir qadın idi... S.S.Axundov. Əksinə, rəiyyətin “əlaltı və nankor” hərəkəti şeytan-şuğulun pıçılısı ilə bəyin qulağına çatdı.. S.Rəhimov. Tofiq isə əksinə, alçaq boylu sarışın, girdəsiyə, ətli-canlı idi. M.Rzaquluzadə.*

ƏKSİNQİLAB *is.* [ər.] *Öz hakimiyyətlərini saxlamaq, inqilabdan əvvəlki üsul və qaydaları bərpa etmək üçün istismarçı siniflərin inqilaba qarşı mübarizəsi. Əksinqilabla mübariz. Əksinqilab qüvvələrini darmadağın etmək.*

ƏKSİNQILABÇI 1. *sif.* Əksinqilaba xidmət edən, əksinqilab tərəfdarı. *Əksinqilabçı partiyalar. Əksinqilabçı dəstələr. Əksinqilabçı təşkilatlar.*

2. *is.* Əksinqilabda iştirak edən, əksinqilaba tərəfdar olan adam, əksinqilab iştirakçısı. *Siyahını yazan məşhur əksinqilabçı çar konsulxanası casuslarından Hacı Mir-məhəmməd idi. M.S.Ordubadı.*

ƏKSİNQILABÇILIQ *is.* Əksinqilabçı məhiyyətdə olma, əksinqilaba xidmət etmə.

ƏKSİNQILABI *sif.* İnqilab əleyhinə yönəldilmiş, ona zidd, düşmən olan; əksinqilabçı. *Əksinqilabi çıxışlar. Əksinqilabi cinayət. Əksinqilabi qiyam hazırlamaq.*

ƏKS-İSTIQAMƏT *is.* [ər.] *xü. S.* Hər hansı bir istiqamətin əksi, ziddi. *Əks-istiqamətdə hərəkət etmək. Əks-istiqamətə yönəlmək.*

ƏKS-KƏŞFİYYAT *is.* [ər.] Düşmən agenturasına qarşı durmaq, casusluq, təxribatçılıq və s. ilə mübarizə aparmaq üçün təşkilat. *..Alman və osmanlı əks-kəşfiyyəti da ciddi surətdə işləyir və Cənubi Azərbaycanın hər tərəfində höriümçək kimi öz torunu höriürdü. M.S.Ordubadı.*

ƏKS-KƏŞFİYYATÇI *is.* Düşmən agenturasına qarşı mübarizə aparan kəşfiyyatçı.

ƏKSLİK *is.* 1. Əks şeyin halı.

2. Ziddiyyət, uyğunsuzluq, məntiqsizlik. *Fikirlər arasında əkslik.*

3. *fəls.* Aralarında ziddiyyət olan əşya, hadisə, ya proseslərdən hər biri. *Əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi. İnkişaf əksliklərin mübarizəsidir.*

ƏKS-MANEVR *is.* [ər. əks və fr. manoeuvre] *hərb.* Düşmənin manevrinə qarşı manevr.

ƏKS-SƏDA *is.* [ər.] 1. Qayalara, bina tağlarına və s.-yə toxunandan sonra təkrar qayıdan və eşidilən səs. *Musiqinin əks-sədasi. Uğultunun əks-sədasi. – Dağa dərsəm, eşidir, sonra verir əks-səda; Daşa dönmüzlərə əks eyləmədi fəryadım. M.Hadi. Fəqət qamışlıqdan gələn əks-sədadan başqa bir səs eşitmədi. H.Nəzərli. [At] nə isə görüb bərkdən kişnəyir. Lakin bu kişnəmə heç bir əks-səda vermir. R.Rza. // məc. Səs, əks. Hadisələrin əks-sədasi. – “Nicati-İran” qəzeti .. işlərinizin əks-sədasi. M.İbrahimoğlu. “Sevil” tamaşasının rayonlarda əks-sədasi daha gurultulu oldu. S.Rəhman.*

2. *məc.* Təsir. *Nədənsə bu vahiməli səsin uzaq əks-sədasi beynimdən keçib məni üşütdü. R.Rza.*

ƏKS-TƏDBİR *is.* [ər.] Bir tədbirə qarşı görülən tədbir.

ƏKS-TƏKLİF *is.* [ər.] Təklifə qarşı təklif.

ƏKS-TƏSİR *is.* [ər.] Təsirə əks olan təsir. *Təsir əks-təsirə bərabərdir.*

ƏKS-TƏZYİQ *is.* [ər.] Təzyiqa qarşı təzyiq.

ƏKS-ZƏRBƏ *is.* [ər.] Zərbəyə qarşı zərbə.

ƏQALİM *is.* [ər. "iqlim" söz. cəmi] *köhn.* Ölkələr, iqlimlər, vilayətlər. [Firənglər] .. *sənaye işlətməyə iqdəm edib, .. əmtəə hazır edib Firəngistanda və sair əqalimdə hər şəhərin bazar və karvansaralarını .. doldurdular.* M.F.Axundzadə.

ƏQAYİD *is.* [ər. "əqidə" söz. cəmi] *klas.* Əqidələr, inanclar. *Əgər bu halət, yəni ittifaq sənə müyəssər olsaydı, özünə bir fikir çəkərdin və özünə puç əqayidin qeydindən və despotun zülmündən nicat verərdin.* M.F.Axundzadə.

ƏQD [ər.] *rəs. köhn.:* **əqd etmək** – bağlamaq. *İki dövlət müqavilə əqd etmişdi.*

Əqd edilmək (olunmaq) – bağlanmaq. *Dövlətlər arasında müahidə əqd olundu.*

Əqd olmaq ("nikah" sözü ilə, ya bunsuz) – kəbin kəsilmək. **Nikah (kəbin) əqd etmək** – kəbin kəsmək. *Qazi biradaca dönüb, girənlə ucadan oxuyub kəbini əqd etdi.* S.Rəhimov.

ƏQDƏM *zərf.* [ər.] Qabaq, əvvəl, irəli. [Şair Hacı Nuru:] *..Avar ləzgisi altmış il bundan əqdəm Xanbutayın sərkərdəliyi ilə Nuxanı gəlib çapdığını nəzm etmişəm.* M.F.Axundzadə. *Bir az əqdəm başlamış qar şiddətlə yağır.* T.Ş.Simurq.

ƏQDƏS *sif.* [ər.] *klas.* Ən müqəddəs, çox müqəddəs. *Çeynənildi millətin, neylim, hüquqi-əqdəsi; Ya ki heç bir yerdə yoxdur hörməti, şəni, səsi.* M.Ə.Sabir.

ƏQDXAN *is.* [ər. əqd və *fars.* ...xan] *köhn.* Dini qaydalar üzrə kəbin kəsmək ixtiyarı olan, kəbin kəsən adam.

ƏQDXANLIQ *is.* *köhn.* Kəbinkəsmə, nikahoxuma.

ƏQDNAMƏ *is.* [ər. əqd. və *fars.* ...namə] *rəs. köhn.* Əqd kağızı, kəbin şəhadətnaməsi.

ƏQƏLİYYƏT *is.* [ər.] Sayca azlıq təşkil edənlər; azlıq. *Əqəliyyətdə çoxluğa tabe olmalıdır.* □ **Əqəliyyətdə qalmaq** – azlıq təşkil etmək, az olmaq. *Əqəliyyətdə qalan millətlər.*

ƏQƏLL *zərf* [ər.] Daha az, ən az; ən kiçik.

ƏQƏLLƏN *zərf* [ər.] Ən azı, heç olmazsa. [Əvvəlinci cavan:] *Zarafat deyil, şəhərdən buraya gərək əqəllən üç verst olsun.* Ə.Haqverdiyev.

ƏQİDƏ *is.* [ər.] 1. İnsanın mühit, həyat və ümumiyyətlə, varlıq haqqındakı düşüncə və inamı; etiqad, inam, məslək. *İki mübhəm sözü nə qiyməti var; Böylə sərsəm əqidədən nə çıxar?* H.Cavid. *Məqsədim, məsləkim, şüarım budur; Həmə n əqidədir, həmin duyğudur.* M.Müşfiq.

2. Fikir, qənaət, nöqtəyi-nəzər. *Bizim əqidəmizcə, bunlardan "məzlum", "fəqir" .. vəzirlər heç məmləkətdə tapılmaz.* N.Norimanov. [Vəli:] *Mənim əqidəmcə, duel haram bir əməldir.* Ə.Haqverdiyev.

ƏQİDƏLİ *sif.* Müəyyən əqidəsi, məsləki olan, bir şeyə möhkəm inanan; əqidəsində, məsləkində, etiqadında möhkəm olan. *..Sizin nəcib ürəkli və yüksək əqidəli bir adam olduğunuzu görürəm.* M.İbrahimov. // Müəyyən əqidəni, məsləki, dünyagörüşünü təbliğ edən, yayan. *Mütərəqqi ictimai əqidəli ədəbiyyat tələbini böyük yazıçımız klassik mənada şərh edir.* M.İbrahimov.

ƏQİDƏSİZ *sif.* Heç bir əqidəsi, məsləki olmayan. [Kürd Əhməd] *..əsəbləri soyuduqda .. bir addım əvəzinə beş addım geri çəkilən əqidəsiz, etiqadsız adamlardandır.* M.İbrahimov.

ƏQİQ *is.* [ər.] Müxtəlif rənglərə çalan laylardan ibarət olan, qiymətli daş kimi müxtəlif bəzək şeyləri hazırlanmasında və s.-də istifadə edilən bərk mineral. *..Hamısının barmağında qırmızı əqiq üzük parlayırdı.* M.S.Ordubadı. □ **Əqiq kimi** – iri, dən-dən və parlaq. *Narın birini kəsdim. Zoğal kimi iri, əqiq kimi duru gilələri var idi.* Mir Cəlal. **Yəmən əqiqi, əqiqi-Yəmən** – əqiqin qırmızı rəngli əla cinsi (şairanə təşbehlərdə). *Dəryada dişintək dürri-şəhvar tapılmaz; Ləlin kimi kan içrə əqiqi-Yəmən olmaz.* S.Ə.Şirvani.

ƏQİLLİ *bax* **əğıllı.**

ƏQİLLİ-BAŞLI *bax* **əğıllı-başlı.**

ƏQİLSİZ *bax* **əğılsız.** *Dedim: – Zülfün mat elədi sünbüllü; Dedi: – Sən nə bildin, əqilsiz, dəli? Aşıq Zabit.*

ƏQL [ər.] bax **ağıl**¹. *Əql meydanını zindani-bəla bilməz hənuz; Kim ki bir müddət cünun mülkünü seyran etmədi.* Füzuli. [Orxan:] *Səbrim tükənmiş, qərarım kəsilmiş; Huşum, əqlim uçmuş, uyqum çəkilməmiş.* H.Cavid. *Arvadın bu sözləri .. Usta Ağabalanın əqlinə batdı.* Çəmənçəminli.

ƏQLƏN zərfl. [ər.] Ağıla, ağıla görə.

ƏQLİ sif. [ər.] Ağıla əsaslanan, ağıla mənsub, ağıla görülən, ağıla olan; zehni. *Əqli əmək. Əqli iş. Əqli fəaliyyət.* – [Firidun:] *..Sizin əqli və məntiqi dəlilləriniz əleyhinə bir şey demək mümkün deyildir.* M.İbrahimov.

ƏQL-ŞÜUR is. [ər.] Ağıl və düşüncə, dərrakə. [Dərviş:] *Əgər məndə əql-şüur olsaydı...* N.Vəzirov.

ƏQRƏB¹ is. [ər.] 1. zool. Quyuğunun ucunda zəhərli iynəsi olan onurğasız həşərat. *Əqrəb sancması. Hər daşı qaldırır-san, altından əqrəb çıxır. Əqrəb zəhərli olur.* – *Hər kəs məndən sənə yaman qandırsa; Ya əqrəb dişləsin, ya ilan, pərim!* Aşıq Abbas.

2. Qədim astronomiyada: on iki bürcdən birinin adı. *Əqrəb bürcü.* – *Xəbər verdi ki, sabah yola çıxmaq olmaz, çünki sabah qəmər Əqrəbdədir.* C.Məmmədquluzadə.

3. məc. Gizlindən pislik edən müzür adam haqqında. *Sən ki bir əqrəb imişsən, gerçək; Bu zəhərlər, bu tikanlar nə demək.* H.Cavid. *Basma ayağını bizim torpağa; İlandan, əqrəbdən yar ola bilməz.* S.Vurğun.

ƏQRƏB² is. [ər.] Saat, kompas və sairədə öz oxu ətrafında fırlanıb müəyyən işarəni göstərən mil. *Saat əqrəbi. Saniyə əqrəbi. Kompasın əqrəbi.* – *..[Vaqif] qələmi yerə qoyub saatına baxdı, əqrəblər düz dəstənin üstündə idi.* Çəmənçəminli. *Saatın əqrəbləri on ikiyə yaxındır. Qucaqlaşacaq, ayrılacaq. Yaxın dur!* R.Rza.

♦ Əqrəb əqrəb üstündə – saatın tam 12 olduğunu göstərən ifadə; // bəzən tam vaxtında mənasında. *Nazir .. müşavirənin sabah saat onda əqrəb əqrəb üstündə, .. öz yanında davam edəcəyini bildirdi.* S.Rəhimov.

ƏQRƏBA is. [ər.] Qohumlar (çox vaxt “qohum-əqrəba” şəklində işlənir). *Bu, Hümmətəlinin qohum və əqrəbası idi.* T.Ş.Simurq.

[Çoro] *yaşayış şəraiti fənallaşdığı üçün Cəməşb ailəsini və əqrəbaların götürərək Aran ölkəsinə keçir.* Çəmənçəminli.

ƏQRƏBALI sif. Əqrəbası, qohumu, qohum-əqrəbası, yaxınları çox olan. *Əqrəbalı adam.* – *Daşdəmir ağır əqrəbalı, qoçuluqda şöhrət qazanmış, varlı bir qəssab idi.* A.Şaiq. [İncə:] *Sən bilirsən ki, o [Aslan bəy] əqrəbalı bir qurddur?* C.Cabbarlı.

ƏQRƏBALIQ is. Qohumluq, yaxınlıq. *Aralarında əqrəbalıq vardır.*

ƏQRƏBALILIQ is. Əqrəbası, qohum-qardaşı, yaxınları çox olma.

ƏQRƏBASIZ sif. Əqrəbası, qohumu, yaxınları olmayan. *Əqrəbasız adam.* – [Durna:] *..Yoxsul, gücsüz, əqrəbasız, kimsəsiz bu Aydınmir mənim təkə yoldaşımın qardaşıdır...* C.Cabbarlı.

ƏQRƏBASIZLIQ is. Əqrəbanın, qohumun, yaxın adamların olmadığı vəziyyət. *Əqrəbasızlıq pis şeydir.*

ƏQRƏBLİ sif. Əqrəb çox olan. *Əqrəbli səhrələr.* – *Əqrəbli çöllərdə bağ-bostan quran; Zəhməti güldürən sənət olacaq.* S.Vurğun.

ƏQSA sif. [ər.] köhn. kit. Uzaqda olan, çox uzaq. **□ Əqsayi-Şərq** – Uzaq Şərq. *Nə Şərq olaydı, nə Əqsayi-Şərq, həm nə Japonya; Nə onların hünəri xalqa dərsi-ibrət olaydı.* M.Ə.Sabir.

ƏQSAM is. [ər. “qism” söz. cəmi] köhn. kit. Növlər, cinslər. *Cücalərin köklüyünü, yağlı-yağsız olduğunu, mürəbbələrin əqsamını və s.-ni gözdən keçirən çox idi.* M.S.Ordubadi.

ƏQVAM is. [ər. “qövəm” söz. cəmi] kit. 1. Tayfalar, qövmələr. *Vətəndaşlarımın bu tərəqqi zamanında, bu telefon və elektrik əsrində ki, – sair miləl və əqvam artıq sürətlə irəli gedib özləri üçün ixtiyarlar və imtiyazlar axtarmaqdadırlar, – geridə qalmaqaları .. məni heyrətə saldı.* F.Köçərli. // Tayfa.

2. Qohumlar, qohum-əqrəba. *Ona görə bu şəxs nəinki .. öz əqvamının, bəlkə cəmi şəhər əhlinin əlindən getdi.* Ə.Haqverdiyev. *Ağanın özünün və əqvamının salamatlığı təmin olunmalıdır.* M.S.Ordubadi.

ƏL is. 1. Qolun biləkdən dirnaqlara qədər olan hissəsi. *Əli ilə tutmaq. Sağ əl. Əllərini yumaq. Əlini çiyinə qoymaq. Əli ilə sığallamaq. Əli ilə götürmək. İnsan işlərinin çoxunu əlləri ilə görür. – Tək əldən səs çıxmaq. (Ata. sözü). Əfsus ki, qocaldım ağacım düşdü əlimdən; Səd heyif cavanlıq!* M.Ə.Sabir.

2. Bəzi heyvanların qabaq ayaqlarının hər biri. *Meymunun əlləri adam əlinə oxşayır. Pişik əlləri ilə üzünü yuyur.*

3. Dəfə, kərə, yol (adətən saylarla). *Bircə əl oynayaq. – Bu əsnada yaxında dörd-beş əl şiddətli tapança atılır. H.Cavid. İki əl səp-dikdən sonra çuxasının atəyini silkələyərək gəlib cütünü dəstəsindən yapışdı. S.Rəhimov.*

4. İştirak, əlaqə. **□ Əli ilə** – vasitəsilə, köməyi ilə. *Başqasının əli ilə iş görmək. – Əli olmaq* – iştirakı, müdaxiləsi, əlaqəsi olmaq. *Bu işdə onun da əli var. – Bilirsənmi, yoldaş Tərlan, burada sinfi düşmənlərin əli var. M.Hüseyn.*

5. **Əlində, əlimdə** və s. – malikiyyət, ixtiyar, iqtidar, idarə, sərəncam, asılılıq mənasında. *Bu iş mənim əlimdədir. □ Əlində olmaq* – 1) imkanı, ixtiyarı, bacarığı, iqtidarı dairəsində olmaq. *Gəncləşmək [Muradın] əlində deyildi. Onu təbiət qocaltmışdı. S.Hüseyn; 2) ixtiyarında, hakimiyyətində, sərəncamında, asılılığında, idarəsində olmaq.*

6. Əllə görülən işdə məharət, bacarıq mənasında. *Cərrahın əli ağırdır. Rəssamın gözəl əli var.*

7. Növət, sıra. *Əl kimdə isə oynasın. İndi mənim əlimdir.*

8. Tərəf, yan. *Sağ əldə oturmaq. Sol əldəki mağazaya getdim. – Qazmaçı Kərim .. yolun sağ əlində yamacdakı birmərtəbəli, uzulmuş evdə yaşayırdı. M.İbrahimov.*

9. **...əlimdən** şəklində işlənərək səbəb bildirir. *İş əlimdən macal tapmır. Adam əlimdən gəzməyə yer yoxdur. – Hicr əlimdən pərişanam yüz ildə. Q.Zakir. Çala-çuxur əlimdən maşınlara gün yox idi. Ə.Əbülhəsən.*

10. Çıx. halında: **əldən zərif** – 1) tez, cəld, gözlemədən, qaçaraq, əlbəəl. *Əldən bir papiros al! Əldən beş manat verdi; 2) mağazadan yox, əldə satandan. O, əldən bir samovar aldı.*

11. Yerl. halında: **əldə** – 1) mövcud, faktik. *Əldə olan məlumata görə. – Kömək etmək imkanı əldə ikən bu vəzifədən boyun qaçırmaq .. insanlıq sifətini itirmək deməkdir. M.S.Ordubadi; 2) riyaz. Yadda, fikirdə, nəzərdə, xatirdə. İki yazıyıq, bir əldə.*

12. Bir çox mürəkkəb alət və s. adlarının birinci tərkib hissəsi olub, onların kiçik, əllə, ya əldə işləndiyini göstərir; məs.: əl arabası, əl mişarı, əl fənəri, əl tərəzisi, əl puləmyotu.

13. Əldə böyüdülmüş, ələ öyrədilmiş, əhliləşdirilmiş mənasında heyvan, quş adlarının övvelinə gətirilir; məs.: əl toğlusu, əl tulası, əl göyərçini.

◊ ƏL açmaq – 1) əl qaldırmaq, əllərini işə salmaq, zor işlətmək. *..İnşaallah, bizi görəni kimi yükləri töküüb qaçacaqlar, qaçmasalar, əl açsalar – hamısını xingal kimi doğrayacağam. M.F.Axundzadə; 2) müraciət etmək, istəmək. İşdir, gedib qulluq tapmadım, kəndə qayıtmağa da pulum olmadı, onda kimə əl açə bilərəm? M.Hüseyn. // Yalvarıb xahiş etmək, dilənmək. Eşşiqin əsiri olmayın; Əl açıb, boyun burmayın. Aşıq Hüseyn. ƏL ağacı* – yeriyərkən söykənmək üçün əldə tutulan nazik ağac. *Əl ağacı adama əyri görünər. (Ata. sözü). [Qərənfil xala] bucaqdakı əl ağacı ilə qapını örtüdü. Ə.Vəliyev. ƏL altında* – 1) hazır, amadə. *ƏL altında saxlamaq; 2) yanında, rəhbərliyi altında. [Xavəri] evlərinə atasının əlinin altında işləməyə aparmışdı. M.İbrahimov. ƏL altından çıxmaq* – ustanın əli altında öyrənərək təcrübə hasil etmək. *ƏL aparmaq* – əl uzatmaq, əl atmaq. [Axund:] *Axı, belə müsəlmançılıq olmaz, .. axır qurana da əl apardın? C.Cabbarlı. ƏL atmaq* – 1) girişmək, təşəbbüs etmək. *O, hər işə əl atır. – Düz deyirsən, əmi, bu peşəyə təzə əl atmışam, .. özüm aqronomam. “Kirpi”; 2) istifadə etmək, tətbiq etmək, müraciət etmək. Ciddi tədbirlərə əl atmaq. – Mürtəcelər demokratik hərəkəti ləkələmək və pozmaq üçün hər cür iftira və fitnə-fəsada əl atırlar. M.İbrahimov; 3) əlini uzatmaq. *ƏL atıb götürdü. ƏL atıb cibindən papiros çıxartdı. – [Yaşlı kişi:] İki saatdan bəri min müşkülətlə**

doldurduğum səbətə [Şirinnaz] əl atıb onu qaldırmaq istədi. S.Hüseyn. // Əlini uzadıb götürmək. *Ancaq mən Eldarın könlünə dəyməmək üçün daha tüfəngə əl atmadım.* M.Rzaquluzadə; 4) sataşmaq, təcavüz etmək istəmək. [Məşədi Qədir:] *Bəli, yoldaşlar, ərz eləyirəm ki, bizim namusumuza əl atıblar.* T.Ş.Simurq. *Gördüm ki, əl atır bir zabit qıza.* M.Rahim; 5) birini buraxıb o birisindən yapışmaq, başlamaq. *..Bu məktəbdən çıxıb, o məktəbə girib, bu rayondan üzülüşüb, o biri rayona əl atıb.* S.Rəhman. **Əl ayası** – ovucun içindəki düz yer. **Əl bağlamaq** – hazır durmaq. **Əl basmaq** – and içmək. *O, ürəyinə əl basıb söz verdi.* **Əl boyda** – çox kiçik, lap balaca, bir qırıq. *Əl boyda kağız.* – *Hər dəfə əl boyda qəbzərə, ya dilucu tapşırıqca, anbar açdırıb taxıl buraxanacan Gəldiyevin canı boğazına yığılırdı.* Mir Cəlal. **Əl bulamağına dəyməz** – dəyərsiz, lüzumsuz, faydasız, heç bir xeyir gözlənilməyən şey haqqında. **Əl cəldliyi** – cəldlik, əldən itilik, əl itiliyi. *Əl cəldliyi cərrah üçün vacib şərtidir.* **Əl çalmaq** – 1) alqış əlaməti olaraq əllərini biri-birinə çırpmaq, alqışlamaq. *Artistə hamı əl çaldı. Oynayanlara əl çalmaq.* – *Həyətdə palaz döşəni bəsməyə qoyulmuşdu. Mollabacı mis ləyəni dinqıldadıb oxuyurdu, mütəəllimlər də əl çaldılar.* Çəmənşəminli. *..Fəhlələr müdiriyyət tərəfindən “intizamı” qorumaq üçün əvvəlcədən görülən tədbirlərə baxmayaraq, dəzgahların başında durub əl çalır.* M.İbrahimov. *Hamı irəli boylanaraq əl çalır.* Ə.Məmməd-xanlı; 2) sevinmək. *Ağlama, dəli könlüm; Düşməni görür, əl çalar.* (Bayatı). **Əl çatmaq** – əldə edilməsi mümkün olmaq, ələ gəlmək. **Əl çəkmək** – 1) buraxmaq, boşlamaq, əlaqəni kəsmək. *Hacı Sultan ticarətdən tamamilə əl çəkib iki evindən aldığı kirələrin sayəsində rahatlıqla keçinirdi.* S.Hüseyn; 2) vərdis etdiyi bir şeydən imtina etmək, daha etməmək, buraxmaq, türk etmək. *Papirəsdən əl çəkmək. Pis adətlərdən əl çəkmək.* – [Heydər bəy:] *Guya ki, bütün Qarabağda dana-doluq oğrusu bir Heydər bəydir! Əyər o əl çəkə, ölkə fərəqət olar.* M.F.Axundzadə; 3) vaz keçmək, imtina

etmək. *Əz məqsədindən (fikrindən) əl çəkmək;* 4) keçmək. *Ay dəmdəməki, sən .. necə qorxmadin, o sözləri mənə yazdın? Məgər sən canından əl çəkibsen?* C.Məmmədquluzadə; 5) üz döndərmək, daha özününkü hesab etməmək, dönmək, əlaqəsini kəsmək. *Əz ata-anasından əl çəkmək.* *Əz övladından əl çəkmək;* 6) rahat buraxmaq, əl götürmək, yaxasını buraxmaq. *Axır ki, hərif bizdən əl çəkdi.* – *Rüstəm bəy:* – *Məhəmmədəli, səni and verirəm atanın goruna, məndən əl çək!* C.Məmmədquluzadə. *Bu sirri öyrənməmiş onun yaxasından əl çəkməyəcəyik.* M.Hüseyn; 7) bax **əl qoymaq** 2-ci mənada. *Qoca qarı uşağın başına əl çəkdi.* **Əl çirki** – pula ikrah və etinasızlıqla verilən ad. [Məşədi:] *Pul deyəndə, əl çirkidir, rəhmətlik ilə duz-çörək yemişik.* Ə.Haqqverdiyev. **Əl çırpmaq** – bax **əl çalmaq.** **Əl dəymək** – əl vurmaq, toxunmaq. *Bu əldə bir dənyəm; Əl dəymə, pərvanəyəm; Yarım gedib səfərə; Dərdin-nən divanəyəm.* (Bayatı) [Qərib:] *Üç gözəlin biri bizə qohumdur; O birisi əl dəyməmiş qovundur.* “Aşıq Qərib”. *Sal dəmiri kürədə qızdırıb gavağının burnundan çiyninə kimi elə yapışdırdı ki, baxanda deyərdin, əl dəyməyib..* S.Rəhimov. **Əl eləmək (etmək)** – 1) çağırmaq əlaməti olaraq əlini yelləmək, əli ilə işlə edib çağırmaq. *O, əl elədi, mən yanaşdım.* – [Mirzə Səfər] *dönüb gördü ki, o səsləyən Həsən ağadır, tacir Hacı Qulunun dükanında oturub oradan əl edir.* Ə.Haqqverdiyev; 2) xudəhafizləşmə əlaməti olaraq əlini yelləmək. [Tahir] *..qıza əl elədi və sürətlə uzaqlaşdı.* M.Hüseyn. *Bizim dəryə könlümüzə Vətən eşqi var; Sür gəmini, qoy səhildən əl eləsin yar.* Ə.Cəmil. **Əl əməyi (zəhməti)** – əllə görülən iş. *Əl əməyini yüngülləşdirmək.* **Əl əsası** məc. – dayaq, söykənəcək. *Gözlə bir qız sevib almaq, qocalığın əl əsasıdır,* – dedi. A.Şaiq. **Əl əti məh.** – evdə kəsilən heyvanın əti. **Əl gəzdirmək** – 1) əllə bir şeyi nizama, səliqəyə salmaq, yaxud pozmaq, qarışdırmaq. *Bu kitablara yenə kim əl gəzdirib, heç biri öz yerində deyil.* – *Xankişti stillara əl gəzdirməyə başladı. Hamını növbə ilə bir arvad, bir kişi düzdülər.* Mir Cəlal. // Araşdırmaq, əlləşdirmək; 2) üzərində bir qəddər

işləmək, düzəltmək. *Əlyazmasına bir əl gəzdirmək lazımdır*; 3) oğurlamaq, soyub aparmaq. *Evinə yaxşıca əl gəzdirdilər.* – *Qalxdı hirsə ayağa*; *Soyğunçular adətincə əl gəzdirdi otağa*. Ə.Cəmil. **Əl gəzmək** – əl toxunmaq, əl dəymək. *Aşiq Ələsgər məsti aldı. Baxtı gördü ki, zalım oğlu elə tikib ki, elə bil heç üstündə əl gəzməyib; iki göz görək tamaşa eləyə.* “Aşiq Ələsgər”. **Əl götürmək** – bax **əl çəkmək**. *Mərd olanlar keçər külli varıdan; Əl götürməz namusundan, arıdan.* M.V.Vidadi. [Mirzə Turab:] *..Əlləşdim, vuruşdum, çox zəhmət çəkdim, amma siz yenə cəhalətdən əl götürmədiniz.* B.Talıblı. [Şamama Cadu:] *A gədə, itil cəhənnəmə, yaxamdan əl götür!* Ə.Haqqverdiyev. *Yasəmən onun evindən əl götürmək, yorucu zəabdan qurtarmaq istəyirdi.* Mir Cəlal. **Əl ilişdirmək** – bir işlə məşğul olmağa başlamaq. **Əl işi** – maşın vasitəsilə deyil, əllə görülən iş, əl vasitəsilə hazırlanan şey. *Kurs, klub, əl işi, zəhmət nə demək, can nə demək? On beş arşın güllü çitdəndi tumanım, çadra!* Ə.Vahid. **Əl kiri** – bax **əl çirki**. **Əl kölgəliyi** – vaxt, imkan. [İbrahim bəy:] *..Gəldilər mənim yanıma ki, bəy, Allah xatirinə, bizə bir əl kölgəliyi ver, gedək Camal bəyin yanına.* N.Vəzirov. **Əl qaldırmaq (qalxızmaq)** – 1) kimisə vurmağa təşəbbüs etmək. *Heç kəs sənə əl qaldıra bilməz.* – [Kəndlilər:] *Qulamhüseyn bəyə də əl qalxızmaq olarmı? Hüseynqulu bəyi də həbsə almaq olarmı?* B.Talıblı. *Bu .. nə qiymətli adamdır ki, onun üstündə əziz qardaş mənə əl qaldırdı?* S.Rəhman; 2) səs vermə zamanı əlini qaldırmaqla lehinə səs vermək. *O, yerli komitəyə seçiləndə mən ona əl qaldırışam;* // əlini qaldırmaqla lehinə, ya əleyhinə səs vermək. *Bəzi kəndlilərə də kimin lehinə, kimin əleyhinə, nəyə qarşı əl qaldırmağı başa salmaq çətin idi.* Mir Cəlal. [Səfərəli:] *Kim tətəl tərəfdarı isə, əlin qaldırsın.* H.Nəzərli; 3) təslim, tabe əlaməti olaraq əlini və ya əllərini yuxarı qaldırmaq; 4) dua etmək; 5) əlini qaldırmaqla söz istəmək. *..Solmaz əlini qaldırıb söz istədi.* S.Rəhimov. **Əl qatmaq** – 1) qarışmaq, məşğul olmaq, işə qarışmaq. *Yüzbaşının ayağına buxov vuran kimi, bizə də əl qatarlar.*

Ə.Haqqverdiyev. *Bu adam fağır-məzlumun birisi olmasa, heç əl qatmaram.* Mir Cəlal. *Hər bir işə əl qatdı, mürüvvət götürüldü! Millətdə olan büsbütün adət götürüldü.* M.Ə.Sabir; 2) yapışmaq. *Nə bilim Zalxa dua yazdıracaq at nalına; Tazə arvad da bunun əl qatacaqdır yalınə.* Ə.Nəzmi. **Əl qoymaq** – 1) razı olmaq, razılığını bildirmək. [Hacı Mehdi:] *Əgər bu işə əl qoyacaqsan qoy, qoymayacaqsan onu de.* Ə.Haqqverdiyev; 2) mövhumata inanən şəxslərin duazikr etməklə adamın (xüsusilə bərk qorxmuş adamın) başına əl çəkmək şəklində icra etdikləri dini ayin. *Çox adam əhlü əyalın aparıb qoydurub əl; Xalq hərçənd deyir özgə təhər böhtanı.* S.Ə.Şirvani. **Əl mənim, ətək sənin** – yalvarış ifadəsi. *Atım, tutum alma, yar; Evdə yalnız qalma, yar; Əl mənim, ətək sənin; Nəzərindən salma, yar.* (Bayatı). **Əl ovuşdurmaq** – peşman olmaq, məyus olmaq, çaşmaq. *Əl ovuşdurmaqdan nə çıxar, indi çalış, bundan sonrasını düşün.* **Əl oyunu** – idmanın tennis, voleybol, basketbol və s. kimi əllə oynanılan növlərindən hər biri. *Üç gündür ki, mərkəzi əl oyunları stadionunda altopu üzrə Bakı məktəbliləri arasında birincilik yarışları keçirilir.* (Qəzetlərdən). **Əl saxlamaq** – toxtamaq, dayanmaq, icra etmək istədiyi işi, hərəkəti dayandırmaq. *Qoy musiqi dilə gəlsin, çağlasın; Uzun sözə qifil vurub bağlasın; Kim bacarmır çalmasını, əl saxlasın.* R.Rza. *Bu uğursuz niyyətinlə bir əl saxla, sən bir dayan.* N.Rəfibəyli. *Qardaş oğlanları, yeməkdən əl saxlamağın.* M.Rzaquluzadə. **Əl satışı xüs.** – əldən satış, malı əldən satma; apteklərdə reseptsiz satış. **Əl sıxmaq** – əl verərək görüşmək, salamlamaq. *Əl sıxmaq, qucaqlaşmaq və öpüşmək bitdikdən sonra .. yoldaşları ilə birlikdə .. şayiələri müzakirə üçün çağırılmış iclasa getdi.* M.S.Ordubadi. **Əl suyu** – Şərq adətincə yeməkdən qabaq əlləri yummaq üçün qonağa təklif edilən su. *Yemək xonçaları aralığa gəlmədən əl suyu verdir.* M.S.Ordubadi. [Pərzad xala] *bişirdiyi xörəyin şirin yeşilməsindən bildi ki, o, hər şeydə naşı olsa da, əl suyu verməklə aş bişirməkdə ustadır.* Mir Cəlal. **Əl tapmaq** – üstün olmaq, qalib gəlmək. *Əl ki tutmur ya-*

zam, əl tapmaqda; *Qələmə, ya davata, bilməyirəm*. Şəhriyar. **Əl tərəptmək** – 1) işi yubandırmamaq üçün tələsmək, cidd-cəhd göstərmək, daha cəld işləməyə başlamaq. *Bircə əl tərəpt, bu işlərə bir əncam ver.* – *Ancaq biz bu məsələ ilə əlaqədar olan yoldaşları inandırırıq ki, bir az əl tərəpsələr, bu iş nəinki əlli il, heç əlli saat da qalmaz.* “Kirpi”; 2) vurmağa hazırlaşmaq, vurmaq istəmək, əl qaldırmaq. **Əl toxundurmaq** – qarışmaq, müdaxilə etmək. *Əl toxundurmağa dəyməz.* **Əl tutmaq** – 1) əllərini bir-birinə verməklə görüşmək. [Cavad] *sonra da ev yiyəsi ilə əl tutaraq əlavə etdi: – Mənə göstərdiyiniz qonaqpərvərliklə dərinədən təşəkkür edirəm.* Ə.Vəliyev; 2) razılığa gəlmək, razılaşmaq əlaməti olaraq bir-birinə əl vermək; 3) yardım etmək, maddi kömək etmək, borc vermək. *Əl tutanın əlindən tutarlar.* (Ata. sözü). *Bəzircan Əhməd gəlib bunlara əl tutmaq üçün pul verdi.* “Aşiq Qərib”. *Ancaq o, darda qalana .. əl tutar, sonra isə bir verdiyinə beş alırdı.* S.Rəhimov. *Varlı qohumlarından heç biri belə dar gündə mənə əl tutmadı.* C.Cəbrayılbəyli. **Əl tutuşmaq** – bax **əl tutmaq** 1-ci mənada. *Tahir onunla əl tutuşanda qocanın elə bil barmaqlarında toplanmış qüvvətini çox yaxşı hiss elədi.* M.Hüseyn. **Əl uzatmaq** – 1) almağa, ələ keçirməyə, əldə etməyə təşəbbüs etmək. *Başqasının şeyinə əl uzatmaq;* // götürmək üçün əlini uzatmaq; // sürü etmək, başlamaq. *Axşam azamı deyilən kimi, mömin müsəlman bilmir ki, nəyə əl uzatsın: çayını içsin, firnini yesin, halvadanı dad-sın.* C.Məmmədquluzadə. *Uşaq xörəyə də əl uzatmadı.* Mir Cəlil; 2) satışmaq, namusuna toxunmaq istəmək, əl atmaq. [Vəzir:] *..Günün günortasında mənim kimi kişinin evinə giribdir ki, övrətimə əl uzatsın.* M.F.Axundzadə; 3) kömək istəmək, kömək diləmək, kömək üçün birisinə müraciət etmək. *Başqasına kömək üçün əl uzatmaq;* 4) kömək etmək, yardım etmək, kömək əli uzatmaq. *Əlacın olanda el üçün ağla; Yoxsula əl uzat, nəzarət eylə!* Aşiq Şəmşir; 5) girişmək, başlamaq. [Mozalanbəy:] *Sən elə məsələlərə əl uzatma.* Ə.Haqverdiyev. **Əl üstündə əl var** – hər adamdan daha

güclü adam var. **Əl üstündə kimin əli** – Azərbaycan xalq oyunlarından birinin adı. **Əl üzmək** – ümidini kəsmək, daha gözləməmək. *Əzizim gedər, qalmaz; Axar su gedər, qalmaz; Vəfalı əlin üzməz; Vəfasız gedər, qalmaz.* (Bayatı). *Vidadi ortaboylu, çalsaq-qal, .. çox dındar və dünyadan əl üzmüş bir adam idi.* Çəmən-zəminli. *Üç aydır ki, ormanların arasında yataraq; Əl üzmüşdür vətənidən, millətindən Gəray bəy.* S.Vurğun. *Həmin vaxtdan əl üzmüşdü hamı buruqdan.* Ə.Cəmil. **Əl verir** – bəsdir, yetər, kifayətdir. *Əl verir, başqa söz danış.* **Əl vermək** – 1) əl-ələ tutmaqla görüşmək. *Onlar bir-birlərinə əl verdilər.* – *Rast gəlir yenə də dostlar, tanışlar; Görüşür, əl verib öpüşürük biz.* S.Vurğun; 2) işə yaramaq, xeyirli olmaq, əlverişli olmaq. *Bu iş ona əl verir.* – *Bahəm söhbət edə-edə gedərik. Təklük mənə də əl verməz.* Ə.Haqverdiyev; 3) üz vermək, baş vermək, olmaq. *Peşmançılıq əl verdi.* *Yorğunluq əl verdi.* – *Koroğluya yalqızlıq əl vermişdi.* “Koroğlu”. *Qeyrət mənə əl verib, bir dəqiqə çəkməyib, Teymrat ağanı çəkdim pişlängə.* M.F.Axundzadə. **Əl vurmaq** – 1) toxunmaq, dəymək. *Hər şeyə əl vurur.* *Kitablara heç əl vurmamışam.* – *Bağında bax narınca; Əl vurma saralınca.* (Bayatı); 2) qarışmaq, girişmək, toxunmaq, müdaxilə etmək. *Sən bu işə əl vursan, mən qarışmayacağam;* 3) əl çalmaq. *Əl vurun, cərgə durun; Sonadır, yaylağa gəlir.* Aşiq Nəcəf. *Döyüşçülər ayağa qalxaraq əl vurur: – Xalqımızı bizim təşəkkür və salamatımızı yetirin! – deyər qışqırırlar.* M.İbrahimoğlu; 4) bax **əl basmaq**. *Gülzarına Quran deyər əl vurdum; İnanmadın niyə, gülmədin yəni.* Ə.Cavad. **Əl yaylığı** – əl, burun silmək üçün cibdə gözdürilən kiçik yaylıq. *Cibindən əl yaylığını çıxarıb tərini sildi.* **Əl yeri** – müraciət etmək, sonradan məsələyə qayıtmaq, yenidən danışıq aparmaq üçün vasitə, bəhanə. *O, təklifi rədd üçün yenə bir əl yeri saxladı.* – *Bircə düyün, yapışmağa bir əl yeri; Bir anlığa sənə, səni xilas üçün; Tapılmadı.* M.Araz. **Əl yetirmək** – kömək etmək. *Ay qadaşlar, mənə bir əl yetirin; Yü-küm ağırdı, çata bilməyirəm.* Şəhriyar. **Əl yetmək** – bax **əl çatmaq**. *Göyərçin havada-*

dir; Əl yetməz, yuvadadır. (Bayatı). **Əl(lər)i duada din.** – dua oxumaq məqsədi ilə əllərini qaldırmış halda. *Şəhərin kənarı, camaat ayaq üstə, əlləri duada, dodaqları dua vird edir.* C.Məmmədquluzadə. **Əl(lər)i döşünə qoymaq** – ehtiram, yaxud razılıq əlaməti olaraq əllərini döşünə qoyub təzim etmək. *Xəlilin anası üzünü örtüb küncə girdi və Xəlil də əlini döşünə qoyub, mollasına təzim edib ədəblə durdu.* Ə.Haqverdiyev. **Əl(lər)i qaldır!** – “təbə ol! təslim ol!” mənasında düşməyə əmr. **Əldə bəhanə etmək** – əsaslanmaq, bəhanə etmək. *..Şəriəti əldə bəhanə edib, biçarə avam camaatı öz qərəz və mərəzimizə alət edirik.* C.Məmmədquluzadə. **Əldə bəsləmək** – ev şəraitində, əldə saxlamaq, ələ öyrətmək, əhliləşdirmək. *Bu ayı meşə ayısı deyil, əldə bəslənmiş ayıdır.* S.S.Axundov. **Əldə böyümək** – ev şəraitində, ailədə tərbiyə almaq, böyümək. *Bəy, eyib olmasın soruşmaq, əldə böyümüsüz, yoxsa meşədən tutulmusunuz?* N.Vəzirov. **Əldə etmək** – bir şeyə nail olmaq, ələ keçirmək, tapmaq, qazanmaq. *İmkan əldə etmək.* – [Yaşlı kişi:] *Münasib bir fürsət əldə edincə bu arzumu anama açacaqdım.* S.Hüseyn. *Zabit nə qədər axtarmışdısa, vəsiqə adlı bir parça kağız əldə edə bilməmişdi.* M.S.Ordubadi. **Əldə gəzdirmək** – həddindən artıq əzizləmək. **Əldə qoymaq** – üzdə, əl çatan yerdə qoymaq, əl altında, hazır vəziyyətdə saxlamaq. *Gedəndə açarı əldə qoy.* **Əldə ölmək** – 1) öldürülmək. *Çillə gərək şəhid qəbri üstündə, yəni əldə ölmüş bir adamın qəbrinin üstündə kəsilsin.* Ə.Haqverdiyev; 2) başqalarının əhatəsində ölmək. **Əldə saxlamaq** – 1) bax **əldə bəsləmək**; 2) əldən verməmək, özü üçün saxlamaq. [Tın–tın Musanın oğlu:] *Bəlkə bir növlə dükənimizi əldə saxlayaq. Kim kimədir?* Qantəmir; 3) gələcəkdə lazım ola biləcək bir şəxsi hörmətlə, yaxud naz və arzusu yerinə yetirilməklə öz tərəfinə çəkmək. *Min dəfə sənə deyirəm, maymaq böyükkləri əldə saxla, adamın olsun.* Mir Cəlal. **Əldən almaq** – 1) ələ keçirmək, sahib olmaq, yiyələnmək, ixtiyarına almaq. *Bütün hakimiyyəti ələ almaq*; 2) öz iradəsinə təbə etmək, öz tərəfinə çəkmək. [Sona] *bir az da*

yanaşır və onu ələ almaq istəyir. H.Nəzərli. **Əldən buraxmaq** – 1) fürsəti qaçıрмаq, ötürmək; 2) əl çəkmək, boşlamaq; 3) qaçıрмаq, qaçmağına imkan vermək. *Gözləti həmsöhbətini əldən buraxdığına təəssüfləndi və papiros eşib balaca müştüviyə keçirdi.* İ.Şıxlı. **Əldən çıxarmaq** – 1) bax **əldən qaçıрмаq**; 2) köhnəltmək, üzmək, dağıtmaq. *Kostyumlarını geyib əldən çıxarmaq*; 3) bir işi görüb qurtarmaq, tamamlamaq. *Tut ağacın darama; Əldən çıxar barama; Halal zəhmətlə gələ; Haram gedər harama.* (Bayatı). **Əldən çıxmaq** – 1) qeyb edilmək, itirilmək, yox olmaq. *Var–dövlət əldən çıxdı.* – *Doğrudan, uşaqlıq bir gözəl nemət imiş ki, əldən çıxdı.* C.Məmmədquluzadə; 2) köhnəlmək, yıpranmaq, əldən düşmək. *Paltarı lap əldən çıxıb*; 3) aradan çıxmaq, qaçmaq, əkilmək, ortadan yox olmaq. [Qasım kişi:] *Bala, bir az qıvrıq qaçın, əldən çıxın.* C.Məmmədquluzadə; 4) qayırılmaq, hazırlanmaq, istehsal edilmək. *Əldən çıxmış məhsul. Bu qab yaxşı əldən çıxıb.* **Əldən düşmək** – 1) zəifləmək, haldan düşmək, üzülmək, halsızlaşmaq. *O qocalıb lap əldən düşübdür. Uşaq qaçmaqdan əldən düşdü.* – *Anası bilər, bir də qızı, mən daha yorulub əldən düşmüşəm.* S.Rəhimov; 2) yoxsullaşmaq. *Var–yoxu gedib, əldən düşüb*; 3) dağılmaq, köhnəlmək, yıpranmaq. *Evin balkonu əldən düşüb. Ayaq-qabılarım lap əldən düşüb.* **Əldən getmək** – 1) son dərəcə istəmək, sevmək, arzulamaq. *Onda nə görmüsən ki, əldən gedirsən; // nazını çəkmək, son dərəcə əzizləmək. Ana uşağı üçün əldən gedir*; 2) məhv olmaq, puça çıxmaq, heç olmaq, xarab olmaq, əldən çıxmaq. *Taxıl əldən gedir, tez sulamaq lazımdır.* – *Yalnız, nə deyim, getdi mənim millət əlimdən; Torpaq başıma, çıxdı bütün izzət əlimdən.* M.Ə.Sabir. [Birinci kəndli:] *Əlac elə, aşağı bağlar əldən getdi.* H.Nəzərli. **Əldən qaçıрмаq** – bax **əldən buraxmaq**. **Əldən qoymaq** – əldən buraxmaq, əldən qaçıрмаq. **Əldən qoymamaq** – 1) buraxmamaq, tərgitməmək, daha yada salmamaq. *Zarafatı əldən qoymur.* – *Dəvədən yıxılıb höt–hötünü əldən qoymur.* Ə.Haqverdiyev; 2) əl çəkmək, narahat etmək. [Bala-

xan:] *Xeyr ha, sən öləsən, əldən qoymaram.* C.Cabbarlı. *Ancaq nə edəsən ki, aylardan bəri başında yer eyləyən şirin niyyətlər Gəldiyevi əldən qoymurdu.* Mir Cəlal. **Əldən qurtarmaq** – xilas olmaq, canını qurtarmaq. **Əldən nə gələr** – nə etmək olar, çarə yoxdur. [Rəhim:] *İndi iş işdən keçəndən sonra əldən nə gələr?* H.Nəzərli. **Əldən salmaq** – çox yorma, əziyyət vermək, üzmək. *Qova-qova toyuğu əldən salıb tutdu.* Heyvanı *döyə-döyə əldən saldı.* Səskiyi bizi *əldən saldı.* – [İbad:] *Şəhəri əldən salmışsınız, indi də gəlib bizə əl uzadırsınız?* C.Cabbarlı. **Əldən tutmaq** – kömək, yardım etmək. [Məsmə:] *Mən səni böyüdüb bir tikə çörək gətirən, əldən tutan eləmək istəyirəm.* Mir Cəlal. **Əldən vermək** – davam etdirə bilməmək, saxlaya bilməmək. *Təşəbbüsü əldən vermək.* Bayrağı *əldən vermək.* **Əldən yapışmaq** – bax **əldən tutmaq.** **Əldən-dildən düşmək** – bax **əldən düşmək.** **Əldən-dildən salmaq** – bax **əldən salmaq.** **Əldən-ələ düşmək (keçmək)** – 1) qarıbaqarı düşmək, müəyyən bir yeri, məskəni olmamaq. *Göyərçinəm, uçdum, gəl; Əldən-ələ düşdüm, gəl.* (Bayatı); 2) birisindən başqasına keçmək, bir-birinə ötürülmək. **Əldən-ələ gəzmək** – 1) çox əziz olmaq, hamının istəklisi olmaq, çox qiymətli, dəyərli olmaq. *Uşaq əldən-ələ gəzir;* 2) çox rəvac olmaq. *Əldən-ələ gəzir mali Təbrizin.* “Aşıq Qərib”. [Qurbani:] *Xasiyyətdi, əldən-ələ gəzirsən; Yoxdu sana qorxu-qadağa, alma!* “Qurbani”; // çox oxunmaq, hamı tərəfindən sevilib oxunmaq. [Nurcabbar Bağıra:] *Bax, sənin xoşuna gəlib. Gör dünyada sənin təkin nə qədər adam var? Nağıllarımı ortalığa çıxartsam, əldən-ələ gəzər.* İ.Məlikzadə. **Ələ baxmaq** – möhtac olmaq, maddi cəhətdən başqasından asılı olmaq, ondan yardım gözləmək. *İndi qocalmışdır, işləyə bilmir, ələ baxır.* // Başqasının öhdəsində olmaq. *Cavankən tənbəllikdən ələ baxır.* **Ələ dolmaq** – aldatmaq, oynatmaq. *..Camaatı ələ dolmaq zarafat deyil.* Ü.Hacıbəyov. **Ələ düşmək** – 1) tapılmaq, ələ keçmək, hasil olmaq. *At ələ düşər, ot ələ düşmür.* (Ata. sözü). *Bidamaq olmaqdan nə düşər ələ; Şükür elə Allaha, gəz*

gülə-gülə! M.P.Vaqif. *Axtarıram, uşaqlıq düşmür ələ.* A.Səhhət; 2) tutulmaq, yaxalanmaq, ələ keçmək, girə keçmək. *Səni göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşmüşsən.* – *Bəyin adamları Cəfərqlunu bərk axtarırdı, harada ələ düşsəydi, o dağıqə öldürəcəklərdi.* Qantəmir. *Çıxdın aralıqdan, düşmədin ələ.* R.Rza. *Allah eləməsin, əllərinə düşsən.* *Özünü gözlə, dost!* S.Vəliyev. **Ələ gələn** – hasil, hasil olan, əldə edilən. **Ələ gəlmək** – əldə edilmək, hasil olmaq. *Ancaq iki il o mahalda quraqlıq keçdi, əkindən heç bir şey ələ keçmədi.* B.Talibli. **Ələ gətirmək** – əldə etmək, ələ keçirmək, nail olmaq. *Demək olar ki, behiştə vədə olunan ləzzətlərin hamısını Tiflisdə qışda ələ gətirmək olar.* C.Məmmədquluzadə. **Ələ girmək** – bax **ələ düşmək.** *Elm pul ilə ələ girməz, ancaq çalışmaq ilə qazanılar.* “Məktəb”. **Ələ xına qoymaq** – 1) əllərini xına ilə boyamaq. *Köhnə adətlərdən biri ələ xına qoymaq idi.* H.Sarabski; 2) məc. şərikli işdəki xeyirdən yoldaşın əlini çıxarmaq. **Ələ keçirmək** – 1) tapmaq, əldə etmək. *Hər şeydən əvvəl ələ silah keçirmək lazımdı.* S.Vəliyev; 2) tutmaq; 3) ixtiyarına keçirmək, sahib olmaq, mənimsəmək. **Ələ keçmək** – bax **ələ düşmək.** *O vaxt ki, azadlığın iştiratı göründü; Qəlbimizi bir anda dəlib keçdi o bayraq; Qəlbimizdən boylanıb ələ keçdi o bayraq.* B.Vahabzadə. **Ələ öyrənmək** – əhliləşmək. **Ələ öyrətmək** – əhliləşdirmək. *Tülkü balasını ələ öyrətmək.* **Ələ salmaq** – 1) ələ keçirmək, əldə etmək, tapmaq. *Gəlmişdim bu Dərbənddə qalmağa; Bir tülək tərlandı ələ salmağa.* Aşıq Abbas; 2) məc. dolmaq, oynatmaq, masqara etmək, araya qoymaq. *Cəfər Quluya göz vurdu və Ocaqverdini ələ salmağa başladı.* Çəmən-zəminli. *Ələ salma daha bir bunca əvami, mən ölüm; Nəql edib Rüstəmi Keykavusu Sami. mən ölüm.* Ə.Nəzmi. **Ələ tapşırmaq** – əmanət vermək, saxlamaq üçün vermək, təslim etmək. [Atabəy:] *Mən öz qəlbimi haman ələ tapşırmaq istəyirəm.* M.S.Ordu-badi. **Ələ vermək** – təslim etmək, xəbər vermək, satmaq. *Yoldaşı ələ vermək.* – [Səlma:] *Sən bir qonaqsan, qatil olsan belə; Səlma həlak olur da, verməz ələ.* H.Cavid.

Əl-əl gəzmək – baxmaq, ya oxumaq üçün bir-birinə verilmək (çox bəyənیلən şey haqqında). *Çəkdiyi rəsmlər əl-əl gəzirdi.* – *Ustanın neçə həftəyə başa gətirdiyi başmaq-lar məsciddə əl-əl gəzərdi.* Cəmənzəminli.

Əl-əl üstə dayanmaq – hazır, amadə vəziyyətdə olmaq, hazır dayanmaq. *Qurbani .. baş əyib, xidmət məqamında əl-əl üstə dayandı.* (Nağıl). *Hər on-on beş addımda bir xidmətçi əl-əl üstə duraraq əmr gözləyir, gözlərini qonaqlardan çəkmirdi.* M.İbrahimoğlu.

Əl-ələ vermək – 1) bir-birinin əlini tutmaq. *Gəl verək əl-ələ, çıxacaq bir bağa; Gül-gülə sarmaşır, budaq-budağa.* Aşıq Abbas. *Yox, yox, bu bayram günü gəlin verib əl-ələ; Yallı gedək bu gün biz.* B.Vahabzadə; 2) birgə, bir yerdə çalışmaq, bir iş görmək. *İkimiz əl-ələ verib istədiyimizə nail olacağıq.* (Qəzetlərdən).

Əl-ətək eləmək köhn. – yalvarmaq, iltimas etmək. *Əmanətim budur: bir kənara çək; Yalvarıb, yapışib elə əl-ətək...* Q.Zakir.

Əli (əlləri) sustalmaq – həvəsdən düşmək, ümitsizliyə qapılmaq, ruhdan düşmək. **Əli altında olmaq** – yaxında hazır halda olmaq. *Kitablar hamısı əlimin altındadır.* **Əli aşağı düşmək** – yoxsullaşmaq, kasıblaşmaq. **Əli aşağı olmaq** – yoxsul, kasıb olmaq; maddi ehtiyac çəkmək. *Əli aşağı olmasaydı, bu il üzümlüyü bir az böyüdərdi.* Ə.Əbülhəsən. [Məşədi Məmməd:] *..Ay Səməd dayı, burada mən də bir işə girərdim. Yoxsa əlim çox aşağıdır.* B.Talıblı. *Eyibdir, bala, müdirimizə bədbəxtlik üz verib, əli aşağıdır, gərək ona kömək edək.* “Kırpi”. **Əli bəldə** – lovğa-lovğa, əkə-əkə. **Əli bir yerə (işə) yetişmək** – müəyyən bir peşə, sənət, ixtisas sahibi olmaq, bir işdə işləmək. *..Qoy Fərhad qurtarıb gəlsin, əli bir yerə yetişsin, yaqın ki, mənə bu halda qoymayacaq, mühəndis bir adama mənə saxlamaq ağır olmaz.* C.Cabbarlı. **Əli boşa çıxmaq** – istədiyinə nail olmamaq, təşəbbüsü boşa çıxmaq, nəticəsiz qalmaq, heç bir şey əldə edə bilməmək. [Nəbi] *bir neçə adaman borc pul istəyir, amma əli boşa çıxır.* “Qaçaq Nəbi”. **Əli çatmamaq** – vaxtı, macalı olmamaq, vaxt tapmamaq. *Əlim çatmır ki, bir sizə gəlim; // görməmək, görüşə bilməmək, görməyə, görüşməyə*

vaxtı olmamaq. *..Əhməd də çox zaman şəhərdə və qəzadə olur, Cəmilə əli çatmırdı.* Mir Cəlal. **Əli çıxmaq** – məhrum olmaq, əlində saxlaya bilməmək. *Kölgəyə uyma hirsü qəflətdən; Ta əlin çıxmasın həqiqətdən.* A.Səhhet. *Amma sözün doğrusu budur ki, dəxi mollaların məktəbindən əlim çıxandan sonra, əməlli-başlı müsəlman dərsi görmədim.* C.Məmmədquluzadə. [Bəhram:] *Maldan əlin çıxarsa, canın sağ olsun.* C.Cabbarlı. **Əli dinc oturmamaq** – 1) daim bir şeylə məşğul olmaq; 2) heç bir ehtiyac olmadan toxunmaq, əl vurmaq, toxunaraq, qurdalayaraq xarab etmək. **Əli əlinə dəymək** – əl verib görüşmək. *Mən bir qurban kəsərəm; Əli əlimə dəyəndə.* (Bayatı).

Əli əsmək (bir şeyin üstündə) məc. – xəsislik etmək. **Əli gəlmək** – qiymaq, rəva görmək. **Əli gəlməmək** – qiymamaq, rəva görməmək. *Titrəyir, gecikir, əli gəlməyir; Bilməyir nə oyun hazırlar təqdir.* Şəhriyar.

Əli gətirmək – çox qazanmaq; // oyunda bəxti gətirmək, dalbadal çoxlu udmaq. *Əli gətirmir ki, gətirmir.* – [Səlim bəy:] *Budur, bir neçə gündür əlim çox yaxşı gətirir.* Ə.Haqverdiyev. **Əli gicişmək** – 1) kimisə vurmaq istəmək, vurmağa bəhanə axtarmaq. *Əlim gicişir, durub döycəyəm ha!* 2) zar. əlinə pul gəlmək ehtimalı olmaq. **Əli iş tutan** – işləyən, işləyə bilən. *Əli iş tutanın hamısı buraya toplaşmışdı.* **Əli işdə olmaq** – işləmək, bir işlə məşğul olmaq. *Sənət məktəbini bitirən gündən əlim işdədir.* “Kırpi”. **Əli iti** – əldən çox cəld. [Aslan bəy:] [Aydəmir] *şeytan oğlu doğrudan igiddir, həm də əli itidir.* C.Cabbarlı. **Əli kəsilmək** – məhrum olmaq. **Əli qalxmaq** (adətən inkar formasında işlənir) – bax **əli gəlmək**. [Pirverdi Camal bəy:] *Üç min deyil, on min də olsa, heç kimin əli qalxmaz sizin canınıza qəsd etsin.* N.Vəzirov. **Əli qələm tutan** – savadlı, yaza bilən. *Məktəbin əli qələm tutanı Hidayətin və qəzetin başına toplandı.* Mir Cəlal. **Əli qələm tutmaq** – yazmağı bacarmaq, savadlı olmaq. **Əli qiymaq** – əli getmək, rəva görmək, əsirgəmək, qiymaq. *Əlim qiymır ki, bu ağacları kəsim.* **Əli qoynunda** – məyus, məəttəl, çarəsiz, naçar bir halda. *Əli qoynunda*

durub baxır. – [Pristav:] *Bu kasıb bədbəxtin öküzüni aparıbsan, binəvani əli qoynunda qoyubsan.* Ə.Haqqverdiyev. [Qızxanım] *gündüz axşama qədər və gecə sabaha qədər əli qoynunda, boynu çiynində oğlunun yanını kəsdirib oturur idi.* “Məktəb”. **Əli silah tutan** – silah götürə bilən, silahdan istifadə edə bilən, vuruşa bilən. *Hər əli silah tutan aləmə ağalığ etmək istəyirdi.* Mir Cəlal. **Əli soyumaq** – işdən soyumaq, həvəsdən düşmək, ruhdan düşmək. **Əli təmiz olmaq** – işində düz olmaq, tapşırılan şeyə xəyanət etməmək. [Hacı Murad:] *İndi de görüm, əlin-zadın təmizdirmi?* S.S.Axundov. **Əli təmiz olmamaq** – arabir kiçik oğurluğa meyil etmək. **Əli titrəmək** – bax **əli əsmək**. **Əli tutmaq** – bax **əli gətirmək**. **Əli üzülmək** – ümidi kəsilmək, çarəsiz qalmaq, əli çıxmaq, məhrum olmaq. *Dağlar tutum dumanı; Yoxdu bircə umanı; Eldən əli üzülüb; Kimə getsin gümanı?* (Bayatı). **Əli varmaq** – bax **əli gəlmək**. *Əlin necə vardı ki, bu işi sən gördün?* **Əli yetişmək (yetmək)** – çatmaq, nail olmaq. *Onu görmək istəyirəm, əlim yetişmir.* – *Uzaq düşüb, əlim yetməz; Həsrət qoyma yara məni.* Aşiq Abdulla. **Əli yüngül** – bax **əliyüngül**. [Vaqif:] *Lələ, əlin yüngüldür, ağanın arxasınca su at, uzaq səfərə gedir.* Çəmənçəminli. **Əlim yaxanda olsun** – o dünyada mənə cavab verəsən (dini təbir). **Əlimin içindən (ortasından) gəlmək** – yaxşı eləmək, əcəb etmək (bir hərəkətə qarşı edilən etiraza qabacasına cavab). [Sənəm Güllüyə:] *Belə yaxşı eləyirəm, əlimin içindən gəlir, yazdırıram .. əlindən gələni beş qaba çək!* Ə.Haqqverdiyev. **Əlində ölmək** – bilavasitə özünə baxan, xidmət edən adamın lap yanında, qabağında ölmək. **Əlində saxlamaq** – başqasına verməmək, əlindən verməmək, öz ixtiyarında saxlamaq, sahib olmaq. *Düşmən kəndi əlində saxlamaq üçün bütün qüvvətini sərf etdi.* M.S.Ordubadi. // *Özünə tabe vəziyyətdə saxlamaq, əldə saxlamaq.* **Əlindən (əlinizdən) gələni beş qaba çək (çəkin)** – hər nə bacarırsan (bacarırsınız) elə(yin), heç şeydən qorxmuram. **Əlindən almaq** – 1) birini bir şeydən məhrum etmək. *Hakimiyyəti burjuazıyanın əlindən*

almaq. *İxtiyarı əlindən almaq.* – *Sənin kimi bacıoğlunu Allah Rəşidin əlindən alsın.* H.Nəzərli. *Aldı əldən əqlimi ahü nəvasi bül-bülün; Huşu tarac etdi ləhni-dilrübəsi bül-bülün.* Ə.Nəzmi; 2) zəbt etmək, zorla almaq. *Var-yoxunu əlindən almaq;* 3) başqasının şeyinə, malına və s.-yə zorla və ya başqa yolla sahib olmaq, mənimsəmək. *Aldadıban alar əlindən varın; Elə ki keyfincə saf gördü karın.* Q.Zakir; 4) məhrum etmək. *İndi [Həzi Aslanov] vəfat etmiş, ölüm əbədi olaraq onu bizim əlimizdən almışdır.* M.İbrahimoğlu. **Əlindən çıxmaq** – 1) hazırlamaq, qayırmaq, hasil etmək. *Bu iş kimin əlindən çıxıb?* // Birinin rəhbərliyi altında hazırlanmaq, yetişmək, öyrənmək. *Usta əlindən çıxıb;* 2) itirmək, qeyb etmək, məhrum olmaq. **Əlindən dad çəkmək** – həddindən artıq narazılıq, şikayət bildirir. [Namaz:] *Camaat Həsənin əlindən dad çəkir.* Ə.Haqqverdiyev. **Əlindən düşməmək** – həmişə əlində olmaq, yerə qoymamaq, heç vaxt ayrılmamaq (bir şeydən). *Atarsan, yuxarsan xeyli zamandı; Nə ox düşər, nə də kəsan əlindən.* Q.Zakir. [Gəldiyevin] *düz on yeddi gün qələm, xatkeş, pərgar, rezin əlindən düşmədi.* Mir Cəlal. [Suxray Aydın:] *Əvvəlləri [tar] əlindən düşməzdi.* C.Cabbarlı. **...əlindən düşsün!** – qarğış ifadəsi kimi işlənir. **Əlindən getmək** – 1) əlindən çıxmaq, əldə saxlaya bilməmək. *Kamandan ox tükəndi; Əlindən yay da getdi.* (Bayatı); 2) itirmək, qeyb etmək, yox olmaq, ölmək. [Həsən:] *İndicə bir nəfər kimi oğlu əlindən getdi.* H.Nəzərli. **Əlindən gələni etmək (eləmək)** – 1) mümkün olan hər bir şeyi etmək, özündən asılı olan hər tədbiri görmək. *..İşin mənafeyinə xidmət etmək üçün əlimizdən gələni edəcəyik;* 2) nə bacarırsa, hər nə psixik varsa etmək. [Hafizə xanım:] *Çor xanım, zəhrimar xanım, itil çölə.. Bəyin sağlığında əlindən gələni eləyib, indi məni də arvad görüb istəyir mənim başıma corab hörsün.* Ə.Haqqverdiyev. **...əlindən gələr** – ...gözləmək olar (mənfə şəkildə). **Əlindən gəlmək** – bacarmaq, imkanı, iqtidarı olmaq. *Əlindən gəlsəydi, edərdim.* – [Məşədi Həsən:] *Yəni özgülərə quyu qazmaq əlindən gəlirmi?* Ə.Haqqverdiyev. [Qurbanəli:] *İgidin əlindən*

hər şey gələr. H.Nəzərli. *Müavin təbiəti yumşaq adam idi, rədd eləmək əlindən gəlməzdi.* Mir Cəlal. **Əlindən iş gələn** – bacarıqlı, işbilən, işbacaran, zirik. [Bədircahan bəyim:] *A kişi, adam gərək özünü aldatmasın.. Bu zamanədə xan, bəy o adamdır, başında ağılı ola, cibində pulu, əlindən iş gələn ola.* N.Vəzirov. **Əlindən iş gəlməmək** – bacarmamaq, heç bir şey edə bilməmək, gücü çatmamaq, aciz olmaq. *Ögey atamın anamla rəftarını görüb, əlimdən bir iş gəlmədiyinə görə, biixtiyar ağılardım.* H.Sarabski. **Əlindən iş gəlməyən** – bacarıqsız, aciz, iş bacarmayan adam. *Əlindən iş gəlməyən çox danışan olar.* (Ata. sözü). **Əlindən qaçmaq** – yaxasını qurtarmaq, canını qurtarmağa çalışmaq. **Əlindən qurtarmaq** – 1) fəlakətdən, əziyyətdən, ölümdən qurtarmaq, nicat tapmaq. *Rəşidin əlindən ov qurtarmazdı.* H.Nəzərli; 2) xilas etmək, azad etmək, qurtarmaq. [Telli:] *Yaxşı ki qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı..* Ü.Hacıbəyov. **Əlindən tutmaq** – birinə maddi kömək etmək, yardım əlini uzatmaq. *Əl tutanın əlindən tutarlar.* (Ata. sözü). [Məşədi Səttar:] *Əlində maya düzəltmək üçün qədim dost və aşnalarına yönəldi, heç kəs əl tutmadı.* Ə.Haqqverdiyev. [Məşədi Qədim:] *Ay arvad, sənə də, mənə də övlad lazımdır ki, qocalanda əlimizdən tutan olsun.* T.Ş.Simurq. **Əlindən yapışmaq** – bax **əlindən tutmaq**. **Əlindən zara gəlmək** – tənğə gəlmək, cana gəlmək. **Əlində-ovcunda qalsın** – ölməsin, çox yaşasın. **Əlinə almaq** – bax **ələ almaq**. *Məşhur mərhum xanəndə Hacı Hüsi də Məkkədən gələndən sonra əlinə qaval alıb xanəndəlik eyeləyirdi.* Ə.Haqqverdiyev. **Əlinə çöp vermək** – alda-bıl yola salmaq, başından etmək. *Bizim uşaqlar söhbət arasında deyirdilər ki, “fi-lankəsin əlinə çöp verdilər, getdi”.* “Kirpi”. **Əlinə düşmək** – girinə keçmək. [Məşədi Həsən:] *Xudanəkərdə, Hacı Seyid Ağabalının əlinə düşsənsən, evin yıxılar.* Ə.Haqqverdiyev. [Nadir:] *Sizi and verinəm Allaha, gedib vaxt var ikən bir tərəfdə gizlənsiniz ki, məndən sonra zalımlar əlinə düşməyəsiz.* C.Cabbarlı. **Əlinə salmaq** – öldə etmək, tapmaq, ələ keçirmək, ələ gətirmək. [Hacı

Murad:] *Qırx il kültüq çalıb bir cüzi pul əlimə salmışam.* S.S.Axundov. **Əlini (əllərini) ölçmək** – əllərini oynada-oynada, həyəcanla danışmaq. *Əlini ölçməyinə baxma, iş bacaran deyil. ...əlini öpür* məc. – əlindən gəlir. *Pis işlər həmişə onun əlini öpür.* **Əlini ağdan qaraya vurmamaq** – heç bir iş görməmək, bıkar durmaq. *...Nəçə yüz adam əlini ağdan qaraya vurmayıb, müftə dolanı.* N.Vəzirov. [Şəkinski:] *Baxın, deyirəm sizə, bundan sonra hər yetən gəlib yenə bir ağa olacaqsız, mən əlimi ağdan qaraya vurmaram.* C.Cabbarlı. **Əlini başına çırpmaq (vurmaq)** – təəccüblənmək, təəssüflənmək. **Əlini bənd etmək** – bir işdən yapışmaq. **Əlini dizinə vurmaq (çırpmaq)** – təəccüblənmək, təəssüflənmək. *Əlini vurub dizinə, indi gəlib özünə.* (Ata. sözü). **Əlini əlinə vermək** – vüsala çatdırmaq, görüşdürmək, birləşdirmək, qovuşdurmaq. [Qarı:] *Qorxma, oğlan, verrəm əlin əlinə; Eşitdiyin şəhri-Tiflis buradır.* “Aşiq Qərib”. **Əlini əlinin üstünə qoymaq** – bıkar, işsiz oturmaq, heç bir iş görməmək. **Əlini gözünün üstünə qoymaq** – bu hərəkətlə tapşırılan bir işi yerinə yetirəcəyinə söz verdiyini, hazır olduğunu bildirmək. **Əlini kəsmək** – ümidini üzmək, əlini çəkmək. **Əlini qulağının dibinə qoymaq** – oxumaq (hava ilə). [Əhməd:] *..[Əntiqə] əlini ki qulağının dibinə qoydu, zalım qızı lap möcüz görsədir.* Mir Cəlal. **Əlinin dalını yerə qoymaq** – 1) tabe olmaq, təslim olmaq, məğlub olduğunu etiraf etmək; 2) tabe etmək, məğlub etmək. **Əlinin içi gicişmək zar.** – bax **əli gicişmək** 2-ci mənada. *Əlinin içi gicişir deyəsən, əlimə pul gələcək.* **Əlinin suyu** – qüvvəti, gücü, zülmü. *Əlinin suyunu heç kəs görməsin! Əllər yuxarı!* – bax **əllərini qaldır!** **Əlləri dalında** – əllərini dal tərəfdə bir-birinə çatmış halda. *Əlləri dalında gəzinir.* **Əlləri qızıldır** – mahir usta, sənətkar haqqında. **Əlləri yanına sallanmaq** – məyus olmaq, ruhdan düşmək, ümidsiz olmaq. **Əllərini daraqlamaq** – əl barmaqlarını bir-birinə keçirmək. **Əllərini düyünləmək** – əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirərək düyün halına gətirmək. *...Alagöz tir-tir titrəyib əllərini*

düyünlədi. S.Rəhimov. **Əllərini görmək olmamaq** – çox sürətlə işləmək. [Qızlar] *pambığı elə sürətlə yığırdılar ki, əllərini görmək olmurdu.* (Qəzetlərdən). **Əllərini işə salmaq** – 1) əlləri ilə işləməyə, bir iş görməyə başlamaq; 2) əlləri ilə vurmağa, dalaşmağa başlamaq, fiziki qüvvəyə əl atmaq. **Əllərini qaldırmaq** – təslim olmaq. **Əllərini ölçmək** – danışarkən əl(lər)ini oynatmaq, tərpətmək. *Əllərini ölçə-ölçə danışmaq.* **Əllərini öpür** (adətən cəm şəklində) – hazırdır. **...əlini(zi) çək(in!)** – başqasının daxili işinə qarışmamağı, başqasına toxunmamağı tələb edən nida. **Əllərini yana salmaq** – ayaq üstə sakit, hərəkətsiz durmaq; qımıldanmamaq. **Bir əldə (olmaq)** – bir adamın ixtiyarında, bir adamda, bir şəxsdə (olmaq). **Bir əldə iki qarğız tutmaq** – eyni vaxtda bir neçə işdən yapışmaq, yaxud bir neçə məqsədi əldə etməyə çalışmaq. **Dörd əl mus.** – iki adam tərəfindən piano çalma üsulu. **Dörd əllə** – b a x **dördəlli**.

ƏLA sif. [ər.] 1. Ən yüksək, ən yaxşı, ən gözəl. *Əla meyvə. Əla şey.* – [Qərib:] *Yarın eyvanında cüt qoşa qızla; Şahsənəm əladır, hamısı gözəl.* “Aşiq Qərib”. *Həmin bu yetər ki, desən; Qullarımdan əladır bu.* Q.Zakir. *Leylinin bir lətafəti yoxdur; Ondən əla gözəl sənəm çoxdur.* S.Ə.Şirvani. // Tələbələrin biliyinə verilən ən yüksək qiymət. *Əla-ya layiq cavab verdi. Kimyadan əla qiymət aldı.* // Zərf mənasında. *Əla oxumaq. Tapşırığı əla yerinə yetirmək. Vəzifəsini əla başa düşür.* – *Şiraslan, yoldaşları arasında əla qiymətlə oxuduğu üçün seçilir, divar qəzetində onun kiçik şeirləri də çıxırdı...* S.Rəhimov. *Əla oxuyan, hörmət qazanan bir tələbə-yə nə ad qoyub, nə qara yaxasan?* Mir Cəlal.

2. *klas.* Daha hündür, daha uca, daha yüksək. *Camalın şöləsi günəşdən əla; Səni görə necə olmaz mübtəla.* Sarı Aşiq. // Keyfiyyətə ən yaxşı, yüksək. *Əla növ.* – [Hacı] *İtətaran Daşdəmirin oğlu Naqqal Feyzulladan iki kisə də əla xına alıb evə qayıtdı.* H.Sarabski. *Stolların üstünə o qədər də əla olmayan qırmızı mahuddan örtük çəkilmişdi.* M.İbrahimov.

ƏLAC is. [ər.] 1. Bir xəstəliyin sağalmasına kömək edən hər bir şey; dərman, dava.

Hazır əlaclar var. – *Firuzə xəstəni bir an gözədən qoymurdu, həkimin yazdığı əlacı vaxtılı-vaxtında içirir və üstündə gecə-gündüz yarpaq kimi titrəyirdi.* A.Şaiq. [Sadıq kişi:] *Ay usta Hüseyin, bizim Məmmədvanın burnu qanıyıb, nə əlac edirik, qan kəsilmək bilmir.* C.Məmmədquluzadə.

2. Tədbir; vasitə. *Bu işi yoluna qoymaq üçün bir əlac axtarmalı.* – *Der:* – *Qanda bulum əlacın, ey yar? Kimdən yetə ehtiyacın, ey yar? Xətayi.* // Çarə. [Ağa Kərim xan:] *İt hürdükcə qaçırım bağa, əlac nədi, qorxuram.* N.Vəzirov. □ **Əlac etmək** – müalicə etmək, sağaltmağa çalışmaq. **Əlac vermək (etmək, tapmaq)** – vəziyyətdən qurtarmaq, çıxış yolu tapmaq (göstərmək), çarə tapmaq. [Aslan:] *Yox, böylə deyil, buna bir əlac tapmalıyıq.* İ.Musabəyov. [Birinci kəndli:] *Əlac elə, aşağı bağlar əldən getdi.* H.Nəzərli. *Bəlkə tez gələsən, əlac verəsən; Sünbülün saçını yığıb hörəsən.* N.Rəfibəyli. **Əlacı kəsilmək (üzülmək)** – çarəsi kəsilmək, çarəsiz qalmaq. *Nə qədər güc vürdü, götürmədi əl; Kəsildi əlacı, qaldı məəttəl.* Q.Zakir. *Əlacım hər tərəfdən kəsildi, bir təbəqə kağızı qoydum qabağıma, dedim, indi söylə, mən yazım.* Qantəmir.

ƏLACLI sif. Əlacı, dərmanı olan, sağala (sağaldıla) bilən, müalicəsi olan.

ƏLACPƏZİR sif. [ər. ilac və fars. ...pəzir] Əlacı (dərmanı) olan, sağala (sağaldıla) bilən, müalicəsi olan. *Ustanın azarı əlacpəzir deyildi.* Çəmənəminli.

ƏLACPƏZİRLİK is. Əlacı, dərmanı olma; sağala (sağaldıla) bilmə. *Xəstəliyin əlacpəzirliyi.*

ƏLACSIZ 1. sif. Davasız, dərmansız, sağalmaz, əlacı olmayan. *Əlacsız xəstəlik sağalmaz. Əlacsız dərdə düşmək.* – *Gah sələmə pul verdi, bəzən də dərman satdı; Əlacsız xəstələri min kələklə aldatdı.* N.Rəfibəyli.

2. *zərf* Çarəsiz, imkansız. *Çıxılmaz vəziyyətdə əlacsız qalmaq. Əlacsız olmaq.* – *..Əlacsız qalıb mən əlacəhrəni çıxarıb ona göstərdim və nə üsul ilə tutduğumu söylədim.* S.S.Axundov. [Tapdıq] *əlacsız qalıb, içəridən sınıq maşını götürüb məşğul olmaq istədi.* Ə.Vəliyev. *Həç yerdə ədalət buradakı qədər gücsüz, əlacsız olmamışdı.* Mir Cəlal.

ƏLACSIZLIQ *is.* Çarəsizlik, naəlaclıq. *Pərşan .. yorulub əlacsizlıqdan (z.) "Aşığı Ələsgər" i götürdü, vərəqlədi.* M.İbrahimov.

ƏLAÇI *sif.* 1. Bütün fənlərdən əla qiymət alan. *Əlaçı tələbə. – Şirmayı əlaçı şagirdlərdən biri idi.* M.Hüseyn. *Əlaçı qız Aybəniz; Lövhayə çağırılır.* M.Seyidzadə. // *İs.* mənasında. *Əlaçıların şəkilləri divar qəzetində çıxmışdır.*

2. Öz vəzifəsini, işini əla yerinə yetirən. *Əlaçı şofer. Əlaçı satıcı.* // *İs.* mənasında. *İstehsalat əlaçıları.*

ƏLAÇILIQ *is.* Əla qiymətlə oxuma, bütün dərslərdən əla qiymət alma. *Əlaçılıq uğrunda mübarizə. – [Ceyran] öz sinfinin əlaçılığını uğrunda əlləşirdi.* S.Rəhimov.

ƏLAHƏZRƏT *sif.* və *is.* [ər.] köhn. Padşahların və onların arvadlarının titulu. [Atabey:] *Mənim özüm də əlahəzrəti ziyarət etməyi düşünürdüm.* M.S.Ordubadi.

ƏLAHİDDƏ [ər.] 1. *sif.* Ayrı, başqa. *Əlahiddə məsələ. Əlahiddə şəkil. – [Hacı Qara] üç yüz qızıl sanayıb əlahiddə kisələərə qoyur, sonra gedir, tüfəng, tapançasını, xəncərini, qılıncını gətirir.* M.F.Axundzadə. *Məşədi Əsgər çamadamı yerdə görəck daha əlahiddə fikir başına gətirməyib, ancaq onu bildi ki, götürüb qaçmaq üçün əsil fürsət məqamıdır.* S.M.Qənizadə.

2. *zərf* Ayrıca, xüsusi. *Əlahiddə yaşamaq. Əlahiddə çalışır.* *Bu qürbət şəhərdə hərbi xidmətdə olan bir neçə yoldaşla bərabər əlahiddə bir evdə yaşayırdıq...* Ə.Məmmədخانlı.

3. *sif.* Xüsusi. *..O, mart ayının axırlarında Təbrizə gələcəyini yazmış və sizə əlahiddə salam göndərmişdir.* M.S.Ordubadi.

ƏLAHİDDƏLƏŞMƏ "Əlahiddələşmək" -dən *f. is.*

ƏLAHİDDƏLƏŞMƏK *f.* Bir şeydən ayrılaraq xüsusi şəkllə düşmək, xüsusiləşmək.

ƏLAHİDDƏLİK *is.* Ayrılıq, xüsusilik.

ƏLAQƏ *is.* [ər.] 1. Qarşılıqlı münasibət, bir-biri ilə bağlılıq. *Sənaye ilə kənd təsərrüfatı arasında əlaqə. Elmlə praktika arasında əlaqə. Ticarət əlaqələri. Beynəlxalq əlaqələrin möhkəmlənməsi. Qohumluq əlaqəsi.* // Qarşılıqlı asılılıq, bir-birindən asılı olma. *Səbəbiyyət əlaqəsi. Elmlərin bir-biri*

ilə əlaqəsi. // Sıx münasibət, yaxınlıq, bağlılıq. *Dostluq əlaqəsi. Əlaqəsini kəsmək. Onlarla mənim heç bir əlaqəm yoxdur.* // Ünsiyyət. *Dil insanlar arasında əlaqə vasitəsidir.*

2. Münasibət. *Aralarında səmimi əlaqə var. – Onların qadına qarşı əlaqələrindəki mehribanlığı xoşlayırdı.* M.İbrahimov. [Dilbər:] *Sevgilisini görmüş və öz əlaqəsini bildirmişdi.* Ə.Sadıq.

3. Sevgi, ürək bağlılığı, məhəbbət. *Qətibə bu əlaqənin başlanmasını öz məqsədinə uyğun bilirdi.* M.S.Ordubadi.

4. Cinsi yaxınlıq, müəşiqə.

5. Yaxın tanışlıq, dostluq, yaxınlıq. *Muşiqi aləmi ilə onun yaxın əlaqəsi vardır. – [Mehriban] bu vaxtdək kimsənin qarşısında boyun əyməmişdi. İndi onu sevmək istəməyən bir adamla əlaqəsi necə ola bilərdi?!* S.Hüseyn.

6. Rabitə, rabitə vasitəsi. *Canlı əlaqə. – Kərim radio vasitəsilə sahillə əlaqəyə girdi.* M.İbrahimov. *Əlaqə tezliklə bərpa edilməli idi.* Ə.Əbülhəsən.

7. Marağ, münasibət. *Əlaqə göstərmək. Əlaqə oyandırmaq. – ..[Səlimi] tərpənmir, danışmur, əlaqəsini bildirmir, heç bir şey ifadə etməyən gözləri ilə [Hikmət İsfəhaninin və İranpərəstin] bütünü hərəkətlərini izləyirdi.* M.İbrahimov.

8. İştirak, hissəsi olma, payı olma, aidiyyəti olma. *Kitabın tərtibində onun da əlaqəsi var.*

9. Dəxli olma, münasibəti olma; aidiyyət. [Yaşlı kişi:] *Hərəmxana ilə heç bir əlaqəsi olmayan bu otaqların ancaq birisinin qapısı vardı.* S.Hüseyn.

ƏLAQƏÇİ *is.* Qoşun hissələrində əlaqə xidməti görən əsgər və ya zabıt.

ƏLAQƏDAR *sif.* [ər. əlaqə və fars ...dar]

1. Əlaqəsi, münasibəti, bağlılığı olan; bağlı. *Dərs ilinin başlanması ilə əlaqədar tədbirlər. Hazırlıq işləri ilə əlaqədar məsələlər. – Yəqin bu məsələ onun dalgınlığı ilə də əlaqədardır.* A.Şaiq. *Əbil ötən günlərin həsrətini çəkmirdi, onun keçmişlə əlaqədar heç nəyi yox idi.* Ə.Vəliyev. *Qədir kişi bu hörmətlərdən darıxmır, bunu özünün yaxşı işləməsi ilə əlaqədar bilirdi.* Ə.Sadıq. // Aidiyyəti olan. *Əlaqədar təşkilatlar.*

2. İştirakı olan, hissəsi olan. *Kitabın tərtibində üç müəllif əlaqədardır.*

♦ **...əlaqədar olaraq** – ...nəticəsində, ...görə, ...münasibəti ilə, ...bağlı olaraq, ...müvafiq olaraq. *Qatarın gecikməsi ilə əlaqədar olaraq, müşavirəyə vaxtında çata bilmədim. Qərarla əlaqədar olaraq, böyük həzrlıq işləri görülmüşdür. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq, qarşıya ciddi vəzifələr çıxır.*

ƏLAQƏDARLIQ *is.* Bağlılıq, asılılıq; qarşılıqlı əlaqə.

ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏ “Əlaqələndirilmək”dən *f.is.*

ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Bir-biri ilə sıx surətdə bağlanmaq, aralarında əlaqə, rabitə, münasibət, uyğunluq yaradılmaq, əlaqədar edilmək, uzlaşdırılmaq. *Bu proqramlar və dərslərin bəzisi təcrübə ilə əlaqələndirilmişdir.*

ƏLAQƏLƏNDİRMƏ “Əlaqələndirmək”dən *f.is.*

ƏLAQƏLƏNDİRMƏK *f.* Əlaqədar etmək, bir-biri ilə bağlamaq, aralarında əlaqə, münasibət, rabitə, uyğunluq yaratmaq; uzlaşdırmaq; bir-biri ilə əlaqədar halda göstərmək. *Mühazirələrdə gətirilən faktik materialları (bugünkü) həyatla əlaqələndirmək lazımdır.*

ƏLAQƏLƏNMƏ “Əlaqələnmək”dən *f.is.*

ƏLAQƏLƏNMƏK *f.* Əlaqədar edilmək (olunmaq), uzlaşdırılmaq. *Sözlər bir-biri ilə əlaqələnmirdi.*

ƏLAQƏLİ *sif.* 1. Əlaqəsi olan, əlaqədar, bir-biri ilə bağlı, asılı. *Əlaqəli məsələlər.*

2. Asılı, bir-birindən asılı, bir-birinə tabe. *Şöbələr müəssisənin ümumi idarəsi ilə əlaqəlidir.*

ƏLAQƏLİLİK *is.* Bir-biri ilə sıx bağlılıq, bir-birindən asılılıq.

ƏLAQƏSİZ *sif.* 1. Aralarında əlaqə, rabitə, asılılıq, bağlılıq, münasibət olmayan; rabitəsiz.

2. Marağ və əlaqə göstərməyən, əhəmiyyət verməyən, fikir verməyən; laqeyd. *Məsələyə əlaqəsiz (z.) yanaşmaq.*

ƏLAQƏSİZLİK *is.* Arada əlaqə, rabitə, ünsiyyət, münasibət olmaması; maraqsızlıq. *Əlaqəsizlik göstərmək (maraqlanmamaq, marağ göstərməmək).*

ƏLALIQ *is.* Əla şeyin hal və keyfiyyəti; çox yüksəklik. *Görməmişsənmi mənim təbəminin əlalığını; Çox mənim ilə keçib sübhilə şamın, Yusif! Aşiq Qədir.*

ƏLALTI 1. *sif. və is.* Əl altında işləyən, köməkçi işləri görən, köməkçi. *Əlaltı fəhla. Usta əlaltısı. Bəna əlaltısı. – [Səkinə:] ..Aylarla ..buruqda rəhmətlik atasının əlaltısı olub. M.İbrahimov.*

2. *zərxf* Xəlvəti, gizlicə, heç kəsin xəbəri olmadan, əl altından. *Əlaltı xəbər göndərmək. – [Xəlil paşa] özü də əlaltı tədarük görüb qoşun-zad hazırladı. “Koroğlu”. Tarverdinin bu hərəkəti, əlaltı öküzləri satıb yeməyi təlimatçı Məcidi part eləmişdi. S.Rəhimov.*

3. *is. məc.* Başqasının göstərişi və ya rəhbərliyi ilə işləyən, iş görən adam; köməkçi. *Getdikcə dostlar üz döndərir, tərəfdar azalır, əlaltıları da [Hümməti] eşitmək istəmir-dilər. B.Bayramov.*

4. *is.* Kart və başqa oyunlarda: hazırda oynayan adamın sonrakı birinci adam.

ƏLALTINCA bax **əlaltı(in)dan**. *Sofulu Hacı İsmayıl Nəbinin gəldiyini eşidib əlaltınca pristava xəbər verdi. “Qaçaq Nəbi”.*

ƏLALT(IN)DAN bax **əlaltı** 2-ci mənada. *Əlaltından işləmək. Əlaltından xəbər vermək. – [Turac:] Demək, özünə əlaltından cəhiz düzəldirmisən? İ.Əfəndiyev. Ana və qayınana əlaltından Zöhrəni bir çox arvadlara göstərdilər. Ə.Vəliyev.*

ƏLAMAN [ər.] 1. Yardıma, imdada, köməyə çağırış bildirən nida. *Əlaman, qurd inəyi dağıtdı! – Nə qəflətdir bu səndə, ey sitəngər, cövrü zülmündən; Sərasər yer üzünü sövtdü sədəyi-əlamən tutmuş. Q.Zakir. Arqadaşlar, əlamən, gəl tez verib də əl-ələ; Həm bu yolda əhdü peyman etməli bundan sora! M.Ə.Sabir. Şikəstə Hamidəm, canan; Dərdindən öldüm, əlamən! Aşiq Hamid. // Yalvarış bildirir. Boyum bərabərisən indi, əlamən, getmə! X.Natəvan. // Şikayət bildirir. Əlaman durnalardan; Qaç yaman durnalardan; Tutaram sorağını; Hər zaman durnalardan. (Bayatı). İsmət, həya, ədəb gedəcək əldən, əlamən! Ə.Nəzmi.*

2. *is.* İmdad, nicat. *Təsəvvür etmə fəğanım həlaki-candandır; Kaman öpər əlüvi, əlamanım ondandır. S.Ə.Şirvani.*

♦ **Əlamanda olmaq (qalmaq)** – çarəsiz qalmaq, nə edəcəyini bilməmək, çətin, çıxılmaz vəziyyətdə olmaq. *..O bədbəxt .. bizdən üz döndərüb, qalmışq əlamanda.* N.Vəzirov. *..Ələmdar yerindən tərənib əlamanda olan ağasının yanına gəldi.* S.Rəhimov.

ƏLA-MƏRƏKƏ bax **əla** 1-ci mənada. [Qoltuqçu:] *Lap əla-mərəkədir.* S.Rəhimov.

ƏLAMƏT is. [ər.] 1. Bir şeyin bilinməsinə, müəyyən edilməsinə vasitə olan nişanə; işarə. *Xəstəliyin əlamətləri. Baharın əlamətləri. – Bütün günü Fəxrəddinin xəfiyələri saray ətrafında gəzib müəyyən əlamətləri daşıyan qadının intizarını çəkirdilər.* M.S.Ordubadi. [Oğlan] *bütün zahiri əlamətlərinə: gözlərinin rəngi, üzünün cizgilərinə görə rus idi.* M.Rzaquluzadə.

2. İz, əsər, qalıq. *Qədim zamanda Azər-baycanda şüşəçilik sənətinin tərəqqi etdiyini göstərən bir çox tarixi əlamətlər var. – Qırx gün, qırx gecə Usta Ağabala yol getdi, ətrafda bir işıq əlaməti görmədi, axırda tənqə gəlib bir daşın ətəyində uzandı.* Çəmənzəminli. *İlk baxışda bu şəhərdə həyat əlaməti görünmürdü.* M.Hüseyn. *Ərdəbildə baş vermiş hadisələr üçün Firidunun və ya başqa bir adamın tutulduğunu bildirən heç bir əlamət yox idi.* M.İbrahimov.

3. məc. Rənz, ifadə, işarə. *Katib Kosanın sifətində bədbəxtliyi xəbər verən bir əlamət olduğunu mülahizə edərək qorxuya düşdü və yerindən ayağa qalxdı.* S.Rəhimov. [Qədir] *özünün adamlardan seçilməsini böyük-lük əlaməti sayırdı.* Mir Cəlal. [Oğlan] *yəqin mənim üzümdə heyrət əlaməti görüb əlavə etdi.* M.Rzaquluzadə.

4. məc. dan. Görünməmiş, fəvqəladə, taybərəbəri olmayan şey haqqında. *Hər aşıqın bir yarı var; Əlamətdi mənim yarım.* Q.Zakir. *Qaşların əlamət, gözün əfatdı; Aşdırdı canım, odlara çatdı.* Aşıq Novrəs.

♦ **Əlaməti-fariqə köhn.** – bir şeyi başqalarından fərqləndirən əlamət.

ƏLAMƏTDAR sif. [ər. əlamət və fars. ...dar] *Öz əhəmiyyətinə görə görkəmli, çox böyük əhəmiyyəti olan. Əlamətdar tarix. Əlamətdar hadisə. Əlamətdar gün.* – [Şamamanın] *təbiətindəki yaxşı, əlamətdar keyfiyyətlərin meydana çıxmasına, ümumun*

mənafeyi üçün fəvqəladə dərəcədə xeyirli olmasına xalq kömək edir. İ.Əfəndiyev.

ƏLAMƏTDARLIQ is. Əlamətdar olma, çox əhəmiyyətlik. *Hadisənin əlamətdarlığı.*

ƏLAN zərif [ər.] 1. Bu an, indi, hala. *Ürəfa məskəni olan Şirvan; Cühəla xabgahıdır əlan.* M.Ə.Sabir. [Şeyx Hadi:] *Mən də yoldaşlarımla bir yandan; Hində əzm etmək üzrəyəm əlan.* H.Cavid.

2. Hələ də, indiki halda. *Əlan buradadır, getməmişdir. – Mədənlər yavrusu cəsur bir insan; Yerindən sıçrayıb danışıq əlan.* S.Vurğun.

ƏLAVƏ [ər.] 1. sif. Əsas şeyin üstünə artırılan; üstəlik. *Əlavə xərc. Əlavə seans. Bu gün iki əlavə dərs oxuduq. Əlavə vaxt vermək lazımdır. – Məncə, bu .. otağa əlavə bir qapı açmaq lazımdır.* M.S.Ordubadi. *Cavanları tərbiyələndirmək, onları ölkə üçün yetişdirib boya-başa çatdırmaq əlavə diqqət və qayğı tələb edirdi.* M.Hüseyn. □ **Əlavə etmək** – üstünə artırmaq, qoymaq. *Məbləğin üstünə iki manat əlavə etmək. Çaya qənd əlavə etmək; // üstəlik olaraq demək və ya yazmaq. Məktuba bir neçə söz əlavə etdi. Mən bu gündən işə başlayacağam, – deyə əlavə etdi. – Zeynal əlavə etdi: – Biz bundan sonra bir damın altında bərabər yaşaya bilməyəcəyik.* S.Hüseyn. *Sonra əlavə etdi: – Mən bu səsi eşitməyi çox xoşlayıram.* M.Rzaquluzadə.

Əlavə olaraq – üstəlik olaraq, əlavə kimi, əlavə şəkildə. [Mirzə Qədir] *öz istirahətini pozub otaqların birini də verməli, əlavə olaraq [Nəsirə] ailəsini keçindirə biləcək bir maaş da təyin etməli idi.* S.Hüseyn. [Usta Qəzənfər:] *Dəniz neftçiləri .. əlavə olaraq dövlətə tonlarla neft veriblər.* Z.Xəlil. **Əlavə olunmaq** – üstəlik artmaq. [Onu] *əridən araqla papiros idi. Son günlərdə qorxu da əlavə olunmuşdu.* Ə.Vəliyev.

2. is. Kitaba, ayırı-ayrı fəsilərə, yazıya və s.-yə artırılan hissə, bəhs və s. *Kitabın axırında əlavəsi var. Dissertasiyanın hər fəslinə əlavə verilmişdir. – Xoşqədam çay süzürdü. Mən əlavələrin yerini müəyyənləşdirirdim.* Ə.Vəliyev.

3. is. Məcmuə və ya qəzet abunəçilərinə artıq, üstəlik olaraq göndərilən kitabça və s.

4. *Qoş. mənasında: ...başqa. İş bilməyən, ancaq yemək-içməkdən əlavə; Bu canlı dəyirmanlarına şükür, xudaya!* M.Ə.Sabir. *Əlavə, Haşımın başqa onların bir köməyi yox idi.* B.Talıblı. □ **Bundan əlavə** – bundan başqa, üstəlik olaraq. *Bundan əlavə, dəxi Yusif şahda həzar günə özgə eyblər tapdılar.* M.F.Axundzadə. *Bundan əlavə, Qaraca qız özü də oynamağı tərk etmişdi.* S.S.Axundov.

5. Xüsusi terminologiyada: artım, törəmə, bir maddənin, məhlulun və s.-nin tərkibinə, üstünə əlavə edilən maddə və s. *Dizel yanacaqlarına başqa əlavələr qatılır.*

ƏLAVƏSİZ *sif.* Əlavəsi olmayan, əlavə verilməyən. *Əlavəsiz məcmuə (qəzet).*

ƏL-AYAQ *top.* Qollar ilə qılçalar birlikdə. *Əl-ayağını bağlamaq. Əl-ayağı titrəmək (əsmək).* – [Köməkçi dedi:] *Səriyin əl-ayağını, sürün onu bəri... Nə olubdur?* C.Cabbarlı. *Hatəm xan evin yerindən tər-pənmir, Pası əl-ayağını uzadır və onu yerə çırpırdı.* S.Rəhimov.

♦ **Əl-ayağa dolaşmaq** – mane olmaq, ayağa dolaşmaq. *Uşaqları aparın, yoxsa əl-ayağa dolaşarlar.* – [Yaşlı kişi:] *Şoğəribə qalmış əl-ayağına dolaşır, – deyərək [Şirin-nazın] çarşabını başından alıb yerə atdı.* S.Hüseyn. [Hakim] *səliqəli stolunun üstündə gördüyü lazımsız kağızları bir-bir cırıb səbətə atırdı ki, “əl-ayağa dolaşmasın!”* Mir Cəlal. **Əl-ayağa düşmək** – təlaşa düşmək, təşvişə düşmək, həyəcanlanmaq. *Mehdinin qaçmasını Naxçıvan və Gorus nəçənniklərinə xəbər verdilər. Nəçənniklər əl-ayağa düşdülər. “Qaçaq Nəbi”. Adamlar əl-ayağa düşdülər. İskəndər kişinin cənazəsini samanlığa apardılar.* M.Hüseyn. [Nəcəf:] *Bəs sən niyə belə əl-ayağa düşmüşsən? İ.Əfəndiyev. Əl-ayağı buza dönmək (soyumaq)* – əlləri və ayaqları soyumaq, soyuqdan donmaq. *Tahirin anası Gülsənəm arvad qaş qaralanda fermada sağını qurtarıb evə qayıdan zaman onun yanaqları gömgöy olmuş, əl-ayağı buza dönmüş, az qala dili tutulmuşdu.* M.Hüseyn. **Əl-ayağı düz** – tərbiyəli, əxlaqlı, ismətli. *Anam, bacım, qız gəlin; Əl-ayağı düz gəlin; Yeddi oğul istərəm; Bircə dənə qız, gəlin.* (Bayatı). **Əl-**

ayağı soyumaq – 1) ölümü yaxınlaşmaq, ölmək; 2) həvəsdən düşmək, ruhdan düşmək. *Lotuların əl-ayağı işdən-gücdən soyudu...* (Nağıl). **Əl-ayağı sustalmaq** – 1) zəifləmək, taqətsizlənmək. *Yavaş-yavaş qulağıma tar-qaval səsləri də gəlməyə başladı. Əlim-ayağıım sustaldı.* M.Rzaquluzadə; 2) bax **əl-ayağı soyumaq. Əl-ayağı titrəmək** – 1) qorxudan və ya soyuqdan əsmək, titrəmək; 2) zəiflik, qocalıq, xəstəlik üzündən əl və ayaqları əsmək. **Əl-ayağı üzülmək** – bax **əli üzülmək** (“əl”də). **Əl-ayağı yerdən üzülmək** – son dərəcə təəcübənmək, heyrət etmək. *Muxtarov Xanlara baxdıqca özü də məəttəl qalır, bəzən elə bil əl-ayağı yerdən üzülürdü.* M.Hüseyn. **Əl-ayağına düşmək** – təzim etmək, qabağında diz çökmək, yalvarmaq. **Əl-ayağını bağlamaq** – hərəkət etməsinə imkan verməmək, mane olmaq. **Əl-ayağını kəsmək** – heç bir iş görməyə qoymamaq, mane olmaq. **Əl-ayağını qayıрмаq** – hazırlaşdırmaq, hazırlıq görmək. [Hacı Həsən:] *Ay qız, Fatma, Nazlının əl-ayağını qayır, bu gün gərək köçürək.* C.Məmmədquluzadə. **Əl-ayağını toplamaq** – 1) işə başlamaq, nədən başlamaq lazım gəldiyini müəyyən etmək. *Çimnaz isə hələ də əl-ayağını toplaya bilmirdi.* Ə.Əbüllhəsən; 2) işi qurtarmaq üzrə olmaq, işi tamamlamağa yaxınlaşmaq. **Əl-ayağını yığ(ışdır)maq** – nizam və intizam təbə etmək, təbə olmağa məcbur etmək, qabağın almaq, istədiyini etməyə qoymamaq, müəyyən çərçivə içərisinə almaq. **Əl-ayaq açmaq** – istədiyi kimi, sərbəst hərəkət etmək. **Əl-ayaq atmaq** – bax **əl-ayaq çalmaq. Əl-ayaq çalmaq** – çırpınmaq, çapa-lamaq. **Əl-ayaq çəkilmək** – bax **əl-ayaq yığılmaq**. ..*Gecə yarısı əl-ayaq çəkilir, hər şey yuxuya gedir, səs-səda kəsilir.* M.S.Ordu-badi. *Axşam əl-ayaq çəkildə bura gəlib, üzünü bu qayaya tutub “a qaya-qaya!” deyər çağırırsan, “qaya-qaya!” deyən əks-səda eşidərsən.* R.Rza. *Çünki elə hər gecə, çəkildə əl-ayaq; Qaranlıq döngələrdə onlar verir səs-səsə!* Ə.Cəmil. **Əl-ayaq eləmək (etmək)** – 1) tərپənmək, hərəkət etmək, səy göstərmək, yubanmamaq, cəld tərپən-

mək. *Bir əl-ayaq eləsək, işin canı alınar. – Bədəlovun taqımı doğrudan da el əl-ayaq elədi ki, Mədədov onları görəndə təəcübə qaldı.* Ə.Əbülhəsən; 2) tapmaq, əldə etmək. *Zəhmət çək, mənə bir paket əl-ayaq elə.* Mir Cəlal. **Əl-ayaq kəsilmək** – bax **əl-ayaq yığılmaq**. *Kənddə əl-ayaq kəsilmişdi.* Ə.Abasov. **Əl-ayaq qoymaq** – bax **əl qoymaq** 2-ci mənada (“əl”də). **Əl-ayaq oynatmaq** – 1) çapalamaq; 2) məc. hədələmək. **Əl-ayaq tərپətmək** – cəld işləmək, tələsmək, hərəkətə gəlmək, səy etmək. *Bir əl-ayaq tərپət görək.* – [Eyvaz kişi] *bir qədər əl-ayağını tərپədərək üzüsə də, birdən suların arasında yox oldu.* Ə.Vəliyev. **Əl-ayaq vermək** – kömək etmək. *Qonaqlıqda əl-ayaq verən çox olduğundan hər iş qaydalı gedirdi.* **Əl-ayaq yetişməmək (çatmaq)** – çox uzaqda olmaq, görüşmək mümkün olmamaq. *Cənnətin hurisi, ərzin mələki; Yetişməz, yüz qala, əl-ayaq sənə.* Q.Zakir. **Əl-ayaq yığılmaq (yığılmaq, yığışmaq)** – gediş-gəliş, hərəkət kəsilmək, hamı evinə çəkilmək. *Axşamdan xeyli keçmişdi, kənddə əl-ayaq çoxdan yığılmışdı.* M.Hüseyn. **Əl-ayaqda qalmaq** – ortada qalmaq, başqalarının əvəzinə cavab verməli olmaq. *Qadın bağırdı: – ..Hərəniz özünü bir deşiyə soxun, əldə-ayaqda mən qalım!* Ə.Əbülhəsən. **Əl-ayaqda olmaq** – hazırlıq görmək, tədbir görmək, amadə olmaq, hazır olmaq. **Əl-ayaqdan düşmək** – əldən düşmək, bərk yorulmaq. *Mən səni izləməkdən düşmüşəm əl-ayaqdan.* S.Rüstəm. **Əldən-ayaqdan düşmək** – bax **əl-ayaqdan düşmək**. **Əldən-ayaqdan getmək** – bax **əldən getmək** 1-ci mənada (“əl”də). *Onun üçün nə əldən-ayaqdan gedirsən? – Kimisi əldən-ayaqdan gedir, kimisi sadəcə güllür, kimisi də haylı-küylü danışığı ilə özünü gözə verməyə cəhd edirdi.* S.Rəhimov. *Bəndəli ustasının xahişinə tez və dürüst əməl etmək üçün əldən-ayaqdan gedir, kürə qabağında fir-fir fırlanırdı.* Mir Cəlal. **Əldən-ayaqdan olmaq** – çox gəzməkdən yorulmaq, əldən düşmək. **Əldən-ayaqdan salmaq** – 1) çox gəzmək, hər yerdə olmaq; 2) taqətdən salmaq, yorma. [İkinci müha-

fiz:] *Tüksüz yapıncı .. [Ələmdarı] bu fırtınada lap əldən-ayaqdan salacaqdır.* S.Rəhimov.

Əlini-ayağını çəkmək – bir yerə daha gediş-gəlməmək, əlaqəsini kəsmək.

ƏLBAQİ *sif.* [ər.] Artıq qalan, qalıq. *..Qalan əbaqi paraların kimlərə paylandığı haqqında hesab verir.* M.S.Ordubadi. // *is.* Qalan pul, pulun verilməyib qalan hissəsi. *Pulun əbaqisi kimdən çatacaq?*

ƏLBƏƏL *zərf* 1. Əldən-ələ, birindən-birisinə. *Kitab əlbəəl gəzdi. – Muradım, səninlə verəm əlbəəl; Bu gülşən içində gəzəm əlbəəl.* Aşiq Murad.

2. Cəld, tez, əlüstü, dərhal, o saat. *Xubların yaxşısı olmaz kəmməhəl; İşarə edən tək gələr əlbəəl.* Q.Zakir. [Rəhim xan:] *Sən gərək Tehrana səfər edib Mirzə Rzanın qızını əlbəəl şaha təqdim edəsən.* C.Cabbarlı.

ƏLBƏSƏ *is.* [ər. “əlbisə” – “libas” söz. cəmi] *köhn.* Libas, paltar. *Dərhal dimdik qalxdım. Əlbəsəmi geydim.* A.Şaiq. [Kor kişinin] *.. əlbəsinin tərzi, biçimi avamlığını .. andırırdı.* S.Hüseyn.

ƏLBƏSƏLİ *sif. köhn.* Əlbəsə geymiş, paltarlı, paltar geymiş. *Gözəl əlbəsəli adam. – Özündən qələbəliyi yarıb keçən arabaları, isti əlbəsəli, şən çöhrəli insanları .. süzdü.* A.Şaiq.

ƏLBƏSƏLİK *sif. köhn.* Əlbəsəyə yararlı, əlbəsə üçün olan; paltarlıq. *Əlbəsəlik parça. – Onun içinə oğlan evi bir əlbəsəlik ipək parça, iki imperial və bunun əmsali bir şey qoyub qaytaracaqlar.* R.Əfəndiyev.

ƏLBƏT [ər.] 1. Bax **əlbəttə**. *Əlbət gələcəkdir. Dünyaya gələn əlbət gedər. – Demək olmaz dirilər tək yatıb, əlbət duracaq; Ölü-lər yatmağıdır, yox buna payan, ölüb... ə!* M.Ə.Sabir. □ **Əlbət ki** – təbii ki, şübhəsiz. *Əlbət ki, on il bundan qabaq belə proyekt mühüm idi.* Mir Cəlal.

2. *ara s.* Yəqin (ki), görünür (ki). *Əlbət, bunda bir sirr var. – Dərvişəm, kəşkülüm var; Hər güldən beş güllüm var; Gəlmişəm mən qapına; Əlbət, bir müşkülüm var.* (Bayatı). [Səlimə:] *Əlbət, odunu satılmır nədi, kəsdirib bazarı ac-susuz.* Ə.Haqverdiyev. *Sevğisiz, yoldaşsız bir gözəl kimi; Sükuta qarq olub yaşardın, əlbət.* M.Dilbazi.

ƏLBƏTTƏ 1. *zərf* Mütləq, hər halda. *Əlbəttə gəlməlidir. Getmək əlbəttə lazımdır. – Bir belə adamın içində yəqin; Əlbəttə, bədnəzər var, oynamasın. Q.Zakir. [Müsyö Jordan:] Əlbəttə sehrdir, mat qalmalı işdir, bir türfətileyndə qəflətən Parij xarab olubdur. M.F.Axundzadə.*

2. *ara s.* Şübhəsiz, təbii ki. *O, əlbəttə, haqlıdır. – Ol qədər cövr etmə üşşaq ki, səndən çəksin əl; Şah rəiyyətsiz ola, əlbəttə, şövkətdən düşər. S.Ə.Şirvani. [Mazandaranski:] Əlbəttə, mən heç özümü səndən əsik adam bilmirəm. C.Cabbarlı.*

ƏLBƏYAXA 1. *is.* Şiddətli dava, vuruşma; mübarizə. [Kərim] *bilirdi ki, əlbəyaxa vaxtı dəmadəm yaxınlaşır. S.Rəhimov. Mən bu qara xəyallarla əlbəyaxa ikən, birdən, dəyəsan, gözümə bir işıltı dəydi, yox oldu, yenə göründü. M.Rzaquluzadə. □ Əlbəyaxa olmaq* – bərk vuruşmaq, çarpışmaq; mübarizə etmək. *Çar hökumətinin siyasəti çarın işğal orduları ilə bizi əlbəyaxa olmağa məcbur etdi. M.S.Ordubadi. Ər və arvad əlbəyaxa oldular. C.Məmmədquluzadə. [Yusifin] cəbhədə keçirdiyi günlər, ölümlə əlbəyaxa olub, ad-san qazandığı vaxtlar gözü-nün qabağına gəldi. B.Bayramov.*

2. *sif.* Şiddətli, amansız. *Əlbəyaxa çarpışma getdikcə şiddətlənirdi. Ə.Əbüllhəsən. □ Əlbəyaxa vuruş(ma)* – silahsız halda və ya soyuq silahla aparılan döyüş. *Pilləkəndə əlbəyaxa vuruşma uzun çəkdi. Mir Cəlal. Mən səni düşünərək getdiyim zaman huşa; Bəlkə də sən girirsən əlbəyaxa vuruşa. Ə.Cəmil. Əlbəyaxa vuruşmaq* – bir-birindən yapışmaq, şiddətli vuruşmaq. *Araz onlarla əlbəyaxa vuruşaraq təslim olmurdu. A.Şaiq. Müşkiünaz təkliklə əlbəyaxa vuruşur, bu təkliyi evdən qovub uzaqlaşdırmaq istəyirdi. Ə.Vəliyev.*

ƏLBİR 1. *zərf* Bir-birinə kömək edərək; bərabər, birgə, birləşərək. *Əlbir işləmək. – [Altunbay:] Elxan biləgnli, sən Solmazı sevir isən, özündə onu qoruyacaq bir cəsarət durur isən, and iç, əlbir çalşaq. C.Cabbarlı. [Nəbi:] Düşünüb bayaqdan tökmüşəm tədbir; Gərək sinə gərək düşməyə əlbir! S.Rüstəm. // Şerik, bir yerdə, birlikdə. Bu işi onlar əlbir görmüşlər. □ Əlbir olmaq* –

yoldaş olmaq, birgə hərəkət etmək, bir məqsəd üçün birləşmək. *Əlbir olub bir ayı bir şir ilə; Ovladılar dovşanı tədbir ilə. A.Səhhət. [Nəbi:] Əlbir olub od salmaq üçün düşmənlərin canına; Sinən üstəndə yol ver, keçim qardaşımın yanına! S.Rüstəm. Bir hökmdar deyil, yığılıb həttə; Yüzü əlbir ola, gələ, vermərəm! M.Rahim.*

2. *sif.* Həmrəy, çox yaxın, birgə işləyən. *Əlbir yoldaşlar. Əlbir iş. – İndi, indisə sürət qatarında qızıl diplomla, əlbir və ürək bir yoldaşlarımla evə dönürəm. Mir Cəlal.*

ƏLBİR-DİLBİR bax **əlbir**. [Nəcmi:] *Bu vaxta kimi əlbir-dilbir, asayışla yaşayan .. bu dinc camaatın arasına nə üçün iğtişaş düşsün? Ə.Əbüllhəsən. [Hacı:] Buxaralı Buxaradan, Bağdaddan, Tehrandan – adını müsəlman qoyan gərək əlbir-dilbir say əlasin. Mir Cəlal. Hər halda gümanım budur ki, əlbir-dilbir olsaq, Xanpəri xalanı düz yola gətirə biləcəyik. Ə.Vəliyev.*

ƏLBOMBASI *is.* Əl ilə tullanılıb atılan bomba. *Dəstə komandanı hər əsgərə 35 güllə və iki əlbombası payladı. Mir Cəlal.*

ƏLBORCU *is.* Tez ödənilmək şərti ilə verilən, ya alınan azacıq borc pul, yaxud başqa şey. *Əlborcu almaq. Mənə on manat əlborcu ver. – ..Yaşadlarından və yaxın dostlarından biri, bu gün ondan əlborcu qazıma borusu istəməyə gələndə Qüdrətdən bunun da səbəbini soruşdu. M.Hüseyn. [Surxay:] ..Sən öləsən, Hüseyn, bu gün evimizdə çörək olmayıb, gəlmişəm, səndən bir az əlborcu pul alam. S.Rəhman.*

ƏLCƏ *sif.* Kiçik, azacıq, bir tikə, əl qədər. *Əlcə çörək. Əlcə ət. – Anası bir əlcə əppəyə dönüb yoxa çıxıbdır. S.Rəhimov. Mövqeyə gələndə Abbas karandaşla bir əlcə kağıza ərizəsini yazdı, üç nəfərdən zəmanət aldı. Ə.Əbüllhəsən. [Gülzar:] [Ağalarov] dişini bizim o bir əlcə torpağa qıcadı. Ə.Məmmədخانlı.*

ƏLCƏCİK *sif.* Lap balaca, balaca əl boyda (adətən “bir” sözü ilə). *Yun şalına bürünmüş bir əlcək çöhrəsində Ağcanın gözləri parlayıb yanırı. Ə.Əbüllhəsən.*

ƏLCƏK *is.* Əli soyuqdan və s.-dən qorumaq üçün barmaqlı, ya barmaqsız əl geyimi. *Uzun əlcək. Əlcək toxumaq. Meşin əlcək.*

Qadın əlcəkləri. Beşbarmaq əlcək. Təkbarmaq əlcək. Bir corab, bir əlcək, bir isti köynək; Bir də ki yun başlıq göndərirəm, al! S.Vurğun.

ƏLCƏKTİKƏN, ƏLCƏKTOXUYAN *is.* Parçadan əlcək tikən, yaxud yundan, iplikdən əlcək toxuyan usta.

ƏLÇATAN *sif.* 1. Hündür olmayan, əl çata bilən, alçaq. *Əlçatan divar. Əlçatan rəf.*

2. Uzaq olmayan, yaxın. *Əlçatan yer.*

3. Əldə edilə bilən, ələ düşə bilən, müsənasib.

ƏLÇATMAZ *sif.* 1. Hündür, uca, yüksək. *Əlçatmaz minarə. Əlçatmaz hasar.* // *məc.* Yetişmək, nail olmaq, əldə etmək mümkün olmayan. [Adilə:] *Mən yaxında, əlim altında olan səadətə qovuşmaq istəyirəm, uzaqlara, əlçatmaz səadətlərə doğru qaçmaq istəmirəm.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Uzaq, gedib-gəlmək çətin olan. *Əlçatmaz yer.* – *Cüməyəm, müşküldü aşıqla hallar; Neyləyim, əlçatmaz, uzaqdır yollar.* Aşiq Cümə. *Onları apardılar özlərilə dağlara; Kəndlərə, şəhərlərə, əlçatmaz uzaqlara.* S.Rüstəm.

3. Möhkəm, alınması, tutulması, girilməsi mümkün olmayan, ya çətin olan. [Məhərrəm:] *Rüstəm bəy evini eyləyib bir əlçatmaz qala.* N.Vəzirov.

ƏLÇATMAZLIQ *is.* Əlçatmaz şeyin halı, vəziyyəti; uzaqlıq, yaxud yüksəklik, hündürlük.

ƏLÇİM, ƏLÇİN *is.* Bir dəfədə əldə tutulub cəhrədə ip halına gətirilə bilən qədər (yun). *O arvad gündə yüz əlçim yun ayırır.* – [Tapdıq] *..gah yun darağının qoynuna yığılmış əlçimlərə, hərdən bir də cəhrənin tağalağına çox diqqətlə baxırdı.* Ə.Vəliyev. *İndi cəhrə uğuldayı, uğuldadıqca yun əlçimi eşilib sapa dönərək iyə toplanırdı.* Ə.Əbüllhəsən. □ **Bir əlçim** – bir əldə tutulacaq qədər. *Göy açıq; Nə bir əlçim bulud; Nə bir qucaq duman.* R.Rza.

ƏLDARAĞI *is.* Yun darmaq üçün taxta atlığa bənd edilmiş, ucu şiş məftillərdən ibarət alət; daraq.

ƏLDƏBİR *sif. məh.* Birinci növbədə nəzərə alınmalı olan; vacib, lazım.

ƏLDƏKİ *sif.* Əldə olan, ortada olan, mövcud olan, nağd. *Əldəki vəsaitdən lazımcına istifadə etməli.*

ƏLDƏQAYIRMA, ƏLDƏQAYIRILMA *sif.*

1. Fabrik, ya zavodda deyil, əl ilə qayrılmış, düzəldilmiş, istehsal edilmiş. *Əldəqayırılma şey.* – *Bəzi mağaza müdirləri .. əldəqayırma çəkmələri fabrikin məhsulu adı ilə camaata satırlar. “Kiri”.*

2. *məc.* Biliyi, hazırlığı, bacarığı olmayan, öz sənətini, işini pis bilən; ləyaqətsiz. *Bu əsərdən də görünür ki, bəzi əldəqayırılma alimlər kimi, ordan-burdan çırpışdırır.* M.Hüseyn. // *Qeyri-həqiqi, yalançı. [Qənbərqulu:] Heç tikə də yaraşmur, çünki sən əldəqayırma bəysən. Bəyin gərək dədəsi də bəy ola.* B.Talıblı.

ƏLDƏN *zərf* 1. *dan.* Tez, arada, cəld. *Əldən get, bazardan qənd al, gəl.*

2. Mağazadan yox, xüsusi şəxsdən, alverçidən. *Əldən almaq.*

ƏLDƏYİRMƏNİ *is.* Un üyütmək, yarma çəkmək üçün əl ilə işlədilən kiçik dəyirman. *Axşam lampa işığında Telli əldəyirmanı ilə yarma çəkirdi.* S.Hüseyn. // *İstiot, qəhvə, duz və s. kimi şeyləri üyütmək üçün əl ilə işlədilən kiçik maşın; kirkirə.*

ƏLDƏYMƏMİŞ *f.sif.* Toxunulmamış. [Qərib:] *Üç gözəlin biri bizə qohumdur; O birisi əldəyməmiş qovundur. “Aşiq Qərib”.* *Bizə bu dağ, bu dərə; Təslim olsun bir kərə! Əldəyməmiş yerlərə; İşləsin qüvvətimiz..* S.Vurğun.

ƏLDƏYMƏZ *bax* əlçatmaz.

ƏLEYH [ər.] Adətən “əleyhinə” şəklində adlıq və yiyəlik hallardan sonra işlənir: ...ziddinə, ...qarşı. *Əleyhinə səs vermək. Əleyhinə getmək. Təklifin əleyhinə çıxmaq. Düşmənin əleyhinə.* – [Nəsir] *də məlum fikirlər üzərində ləhinə və əleyhinə olmaq üzrə söz söyləyirdi.* S.Hüseyn. *Bəzi kəndlilərə də kimin lehinə, kimin əleyhinə, nəyə qarşı əl qaldırmağı başa salmaq çətin idi.* Mir Cəlal. *Əziz təklifin əleyhinə səs verdi.* Ə.Əbüllhəsən.

ƏLEYHDAR *sif.* [ər. əleyh və fars. ...dar] Əleyhinə, ziddinə, əksinə olan; düşmən. *O sizə əleyhdar adam deyil. Onda mən əleyhdar bir hərəkət görmədim.* // *İs.* mənəsində. *..Əleyhdarlar böyük ədibin kəlamına təslim olmuşdular.* Mir Cəlal.

ƏLEYHDARLIQ *is.* Əleyhinə, ziddinə olma; düşmənçilik. *..Vəliəhdin [yerinə] rus əleyhdarlığı ilə məşhur olan Nizamülmülkü tayın etdilər.* M.S.Ordubadı.

ƏLEYKƏSSALAM, ƏLEYKÜMƏSSALAM nida [ər.] Sizə (sənə) də salam olsun! “Salamləyiküm”ə (salama) cavab ifadəsi. [Yusif:] *Ay əleyküməssalam, qardaşlar, əyləşiniz.* N.Nərimanov. *Əleykəssalam, keyfin yaxşı olsun.* H.Nəzərli.

ƏLEYHQAZ *is.* [ər. əleyh və fr. qaz] Zəhərləyici maddələrdən, qazlardan, tüstü-dən və s.-dən qorunmaq üçün filtrlı maska. *Bölük bir darvazanın tuşunda azacıq ləngidiyi vaxt, çiyində əleyhqaz darvazada dayanan arvad gülə-gülə Mahmuda dedi..* Ə.Əbülhəsən.

ƏLƏF *is.* [ər.] bax **alaf**. *Biri gedib ələf töküür kəllərə; Biri baxır xırmandakı vəllərə.* A.Səhhət. *Xanqulu mərəkdən ələf gətirib atın qabağına qoydu.* S.Rəhimov.

ƏLƏFİYYAT *is.* [ər. “ələf” söz. cəmi] Cürbəcür otlar. *O deyirdi ki, Avropa həkimləri ələfiyyatdan bixəbərdirlər.* Qantəmir. *Ha zamanandaxsa Məsmə eşitmişdi ki, dərmanların yaxşısı ələfiyyatdır.* Mir Cəlal.

ƏLƏFİYYATÇI *is.* köhn. Keçmişdə nəbatatçıya verilən ad *..Bitki sistematikasız öz başlanğıcını XVI əsrdən götürmüşdür. Bu əsrdə “ələfiyyatçılar” adlanan alimlər meydana çıxmışdı.* M.Qasimov.

ƏLƏGƏLƏN *sif.* Əldə edilə bilən, əldə edilmiş. *Ələgələn şey.*

ƏLƏK *is.* Unun kəpək və qeyri zibillərini təmizləmək üçün sağanağa keçirilmiş sız tordan ibarət alət. *Ələk dairəvi qutu şəklində olur. – Dağılıb çöllərə açdı hərə bir növ kələk; Sac Lahıcdan qurtarıb, qalmaq Salyanda ələk.* S.Ə.Şirvani. *Nəhəng ələkdən un ələnən sayacağı qar ələnir, dəqiqələr keçdikcə yer təknəsi daha çox dolur, daha çox ağarırdı.* Ə.Əbülhəsən.

◊ **Ələyi ələnib, xəlbiri sulanıb** – işi bitib.

ƏLƏKÇİ *sif.* Ələk qayıran və satan adam.

◊ **Ələkçinin qıl verəni isteh.** – əslində heç bir ciddi işlə məşğul olmayıb, özünü iştirakçı, köməkçi kimi göstərməyə çalışsan, yaxud ara qızısqıran adam haqqında.

ƏLƏKÇİLİK *is.* Ələkçinin işi, peşəsi, sənəti.

ƏLƏKƏÇMƏZ *sif.* Əldə edilə bilməyən, ələ keçirmək mümkün olmayan, tapılması çox çətin olan. *Ələkəçməz şey. Ələkəçməz fürsət.*

ƏLƏKƏÇMƏZLİK *is.* Ələ keçməsi, əldə edilməsi, tapılması mümkün olmama, yaxud çətin olma.

ƏLƏKLƏMƏ “Ələkləmək”dən *f.is.*

ƏLƏKLƏMƏK bax **ələmək**.

ƏLƏKLƏNMƏ “Ələklənmək”dən *f.is.*

ƏLƏKLƏNMƏK bax **ələnmək**.

ƏLƏKLI *sif.* xüs. Ələyi olan. *Ələkli konveyer.*

ƏLƏK-VƏLƏK *is.* Qarışıqlıq, alt-üst. *Bu yerdə yer tapılmaz artıq qüssəyə, dərdə; O yerdə ələ ürəklər dərdən ələk-vələkdir.* S.Rüstəm. □ **Ələk-vələk ələmək (etmək)** – alt-üst etmək, dağıtmaq. *Otaqları bir-birinə vurdular. Güman gələn yerləri ələk-vələk elədilər.* Mir Cəlal.

ƏL-ƏLBƏT *zərf dan.* Mütləq, lap yəqin, hər necə olur olsun, hər halda. *Əl-əlbət gəlir.*

ƏL-ƏLƏ *zərf* I. Bir-birinin əlindən tutaraq. *Əl-ələ oynadılar. Əl-ələ yerimək.*

2. Birgə, bir yerdə, həmrəycəsinə, dostcasına. *Əl-ələ işləmək. Əl-ələ çalışmaq.*

◊ **Əl-ələ, baş-başa** – haqq-hesabı qurtarma, alış-verişi və ya hər hansı bir işdən, oyundan və s.-dən həm ziyansız, həm də qazancsız çıxma. [Məşədi Möhsün:] *Deməli, bir kasa da qaymaq gəlsə, əl-ələ, baş-başa çıxırıq.* Mir Cəlal. **Əl-ələ vermək** – bir-birinə kömək etmək, köməkləşmək, birlikdə çalışmaq. *Əl-ələ verib işləmək. – Qız xoşbəxt, oğlan xoşbəxt – ikisi də əl-ələ verib şad və xürrəm .. ömür sürürdülər. Çəmənzəminli.* [Sara:] *Sən ac, mən də ac, gedək, bir guşeyi-xəlvətdə əl-ələ verib işləyək, yaşayaq.* C.Cabbarlı. *Həmin gecə Əkbərlə Ayaz əl-ələ verib şəhərdən qaçdı.* Mir Cəlal. **Əl-ələ tutmaq** – bax **əl-ələ vermək**.

ƏLƏLXÜSUS *zərf* [ər.] Xüsusilə, xüsusən. [Cahan:] *Xalan sənə qurban, evlənmək su içmək kimi asan şeydir, onda nə çətinlik var ki? Ələlxüsus sənə kimi cavana.* Ü.Hacıbəyov. *Ələlxüsus yazıq Nurəddinin günü qara olmuşdu.* S.S.Axundov. [Axund:] *Bu nikah kəsməkdən və ya kəsdirməkdən zorba səvab yoxdur, ələlxüsus siğə ola.* C.Cabbarlı.

ƏLƏM¹ *is.* [ər.] Dərd, qəm, kədər, qüسسə. *Ələm, məşəqqət adamı tez qocaldır. – Canə yetdim aləmi-hicran ilə, ey zalim! Rəhm qıl, canım üçün var isə bir dərmanın.* Füzuli. *Cəm olsa yanımda tamam sənəmlər; Dağılmaz könlümdən fikrü ələmlər.* M.P.Vaqif. *Qəhrəmanın gözləri yaşarmışdı, səsində dərin bir ələm və təəssüf duyulurdu.* H.Nəzərli.

ƏLƏM² *is.* [ər.] Bayraq (adətən dini ayinlərdə işlədilən bayraq).

ƏLƏMAN *b a x əlaman.* *Haçanacan aman çəkim bu zalım hicran əlindən; Bu ev yıxan ələmdarın aman, ələman əlindən.* Aşiq Xəlfə.

ƏLƏMDAR *sif.* [ər. ələm və *fars.* ...dar] *köhn.* Bayraqtutan, bayraqçı, bayraqdar.

ƏLƏMDARLIQ *is. köhn.* Bayraqdarlıq.

ƏLƏMƏ “Ələmək” *dən f.is.*

ƏLƏMƏK *f.* 1. Ələkdən keçirmək. *..Qurban oturdu otağın bir küncündə və başladı gəci ələməyə.* C.Məmmədquluzadə.

2. *məc.* Səpmək, səpələmək, tökmək. *Yağış ələyir. – Günəş şəhərə od ələdiyi halda səkilər tez-tələsik yeriyən adamlarla dolu idi.* M.Hüseyn. *Bütün günü hər tərəfə od ələyən günəş təzəcə batmışdı.* M.İbrahimov.

ƏLƏMLİ *sif.* Qəmli, kədərli, qüسسəli.

ƏLƏMLİLİK *is.* Ələmli (qəmli, kədərli, qüسسəli) adamın halı; qəmlilik, kədərlik, qüسسəlilik.

ƏLƏMNAK [ər. ələm və *fars.* ...nak] *b a x ələmli.*

ƏLƏNGƏ *is.* Quru sümük. *At-inəyin, kəlin bəhsi düşəndə; Çoxu bir ələngə leşdən danışır.* “Məsum”.

ƏLƏNMƏ “Ələnmək” *dən f.is.*

ƏLƏNMƏK *məc.* 1. Ələkdən keçirilmək. *Un ələnməşdir.*

2. *məc.* Çoxlu miqdarda tökülmək. *Bir qədər sonra toz çoxaldı, sanki havadan un ələnirdi.* Mir Cəlal.

ƏLƏŞƏN-GÜLƏŞƏN *is. dan.* Mənasız, boş şey. *Ələşən-güləşən sözlər danışır. – Nə bilim, ələşən-güləşən şeylər görmüşəm.* S.Rəhimov.

ƏLƏTDİRİLMƏ “Ələtdirilmək” *dən f.is.*

ƏLƏTDİRİLMƏK *məc.* Ələkdən keçirilmək.

ƏLƏTDİRMƏ “Ələtdirmək” *dən f.is.*

ƏLƏTDİRMƏK *b a x ələtmək.* *Unu ələtdirmək.*

ƏLƏTMƏ “Ələtmək” *dən f.is.*

ƏLƏTMƏK *icb.* Ələmə işi gördürmək, ələkdən keçirtmək. *Un ələtmək. Bənnə fəhləyə qum ələtdi.*

ƏLFƏCİN *is.* Kitabın səhifələri arasına nişan üçün qoyulan lentşəkili kağız parçası. *Kitabın ortasında qəzet kağızından qayrılmış əlfəcin vardı.* M.Hüseyn. **□ Əlfəcin qoymaq** *zar.* – qurtarmaq, tamamlamaq, kəsmək, ara vermək. [Veys:] *Bülənd, heç olmasa burda əlfəcin qoyasan. Bəs olmadımı? Ə.Əbülhəsən.*

ƏLHAL *zərf* [ər.] *klas.* İndi, bu halda, bu anda. *Düşdün niyə bəs bu halə əlhal? Bilməm nə səbəbdən olmusan lal? M.Ə.Sabir. Millət deyə ağlar, bir mərsiyəxandır; Anlar hələ sonra, əlhal cavandır.* Ə.Nəzmi.

ƏLHAN *is.* [ər. “ləhn” söz. cəmi] *klas.* Gözəl səslər, gözəl nəğmələr, tərənə. *Qusların əlhani, ey dil, bəs müəssərdir bu fəsl. Əmani. Bağda açdı üzündən o güli-tazə niqab; Çəşdirib bülbül özün, eylədi əlhani qələt.* S.Ə.Şirvani. *Bülbüllərin əlhani, çiçəklərdəki əlan; Olmaz şü mənim çındıracaq könlümə əlan; Bir mənəbi-ilham.* H.Cavad.

ƏLHASİL *is.* [ər.] *köhn.* Sözüün gödəyi, sözüün qisası, xülasə, bir sözlə, nəhayət. *Əlhasil, gəlib şəhərə çatdıq. – Bil ki, məqsudə olarsən vəsil; Yerdə, gögdə, nə isə, əlhasil.* A.Səhhət.

ƏLHAVASI *zərf dan.* Heç şey görmədən, əl duyğusu vasitəsilə. *Əlhavası yerimək. – Nişançılar isə qaranlıqda əlhavası silahlarını, xüsusən çaxmaqlarını təmizləyir(dilər).* Ə.Əbülhəsən.

ƏLHAY *is.* Hay-küy, təlaş, əl-ayağa düşmə. *Şəbistan əlhayla (z.) içəriyə girdi.* S.Rəhimov. **□ Əlhaya düşmək** – əl-ayağa düşmək, təlaşa düşmək, ora-bura qaçışmaq. *Ancaq kim nə təhər əlhaya düşsə də, el-oba sevinir, Qaçaq Nəbinin şənində məclislər qurulur.* S.Rəhimov. *Qadir .. Həmzənin əlhaya düşdüyünü, qəsəbəyə necə qaçdığını xəyalına gətirib öz-özünə acı-acı düşünürdü.* Ə.Əbülhəsən.

ƏLHƏD: **əlhəd daşı** – qəbirdə ölünün başı söykəndiyi daş. *Qəbrimi özgə qazıb; Əlhədim dar düşübdü.* (Ağı).

♦ **Başı əlhəd daşına dəymək** – bərkdən-boşdan çıxaraq, bir şeyin aqibətini təcrübədə görürək ayılmaq, özünə gəlmək. *Əmirxanın başı daydı əlhəd daşına; O ayıldı məclislərin gec yuxusundan.* S. Vurğun. *Başı əlhəd daşına dəyəndən bəri, yəqin ki, səhvlərini anlayıb.* Ə. Vəliyev.

ƏLHƏQ *ara s.* [ər.] *köhn.* Həqiqətən, doğrusu, doğrudan da. *Əlhəq, münəccimbaşı dəxi, görünür ki, çox əlhəq imiş.* M.F. Axundzadə. *Kuyında görmək əğvari; Əlhəq, mənə cəfədir bu.* Q. Zakir. *Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!* M. Ə. Sabir.

ƏLHƏMDÜLLAH *is.* [ər.] *din.* Allaha şükür olsun, şükür Allaha. [Məşədi İbad:] *Qoca odur ki, dişləri olmaya, gözü görməyə, qulaqları eşitməyə, özü də yerindən tərpənə bilməyə; mən ki, əlhəmdülla, quş kimiyəm.* Ü. Hacıbəyov. *İskəndər əmi payını yeyib qurtarandan sonra, "əlhəmdülla" deyib dodaqlarını sildi.* M. Hüseyin.

ƏLHƏZƏR *nida.* 1. Qaç! qorx! uzaq ol! üzünü görmə! *İkiüzlü adamlardan əlhəzər!* – *Arvad üzli kişidən, kişi üzli arvaddan əlhəzər.* (Ata sözü). *Əlhəzər, yay qaşın şux peykəndən; Vurar, yıxar, ötmək olmaz yəninəndən.* Q. Zakir. □ **Əlhəzər etmək** – uzaq olmağa çalışmaq. *Əlhəzər et, bir yeni şeytandı bu!* M. Ə. Sabir.

2. Rədd olsun, uzaq olsun. *Əlhəzər, haraya istəyir, qoy getsin.*

ƏLİAÇIQ *sif.* Ürəkdən başqalarına pul, mal və s. ilə kömək edən; səxavətli, cömərd. *Əliaçıq adamın ürəyi də açıq olar.* (Məsəl). *Bir qədər gənclərlə oynadıqdan sonra əliaçıq tamaşaçılar [Altiaylığa] üçlük, beşlik, onluq əskinas (kağız pul) bağışladılar.* H. Sarabski. [Dilənçilər] *tanıdqları ərbablardan kiminin xəsis və kiminin əliaçıq olduğunu yaxşı bildirdilər.* Ə. Sadıq.

ƏLİAÇIQLIQ *is.* Əliaçıq adamın hal və sifəti; səxavətlik, cömərdlik, səxavət. *Əliaçılıq yaxşı sifətdir.* – *Nəbinin igidliyi, əliaçılıqlığı dillərdə dastan olur. "Qaçaq Nəbi".*

ƏLİAĞIR *sif.* 1. Qüvvətli, güclü, zorlu. *Əliəgir adam.*

2. *məc.* Bir işə uğursuzluq gətirən (əli-yüngül ziddi). *Əliəgir adam.*

ƏLİAĞIRLIQ "Əliəgir"dan *mücər.*

ƏLİALLAHI *is.* Müsəlman təriqətlərindən birinin adı və bu təriqətə mənsub adam.

ƏLİALLAHILIQ *is.* Əliallahı təriqəti (bax **əliallahı**).

ƏLİAŞAĞI *sif.* Yoxsullaşmış, maddi cəhətdən çətinlik çəkən. *Əliaşağı (z.) olmaq.*

ƏLİAŞAĞILIQ *is.* Əli aşağı düşmüş adamın hal və keyfiyyəti; yoxsulluq.

ƏLİBAĞLI *sif.* 1. Əlləri bağlanmış halda olan. *Əlibağlı dustaq.*

2. *məc.* Hər cür hərəkət və təşəbbüs imkanından məhrum. *Əlibağlı (z.) olmaq.*

ƏLİBƏŞ 1. *sif.* Yoxsul, heç bir şey olmayan; fəqir. *Əlibəş adam.* // Əlində heç bir şey olmayan, heç bir şeysiz. *Əlibəş Cəmil indi xəstə nənəsinin yanına hansı üzül dönəcək, ona necə cavab verəcəkdi?* S. Rəhimov.

2. *zərf* Əlində heç bir şey olmadan, özü ilə heç bir şey götürmədən. *Əlibəş evə gedə bilmərəm. Xəstənin yanına əlibəş getmək yaxşı deyil.* – *Allahverdi Nəbinin yanına əlibəş getmir. "Qaçaq Nəbi".* Züleyxanın *əlibəş olduğunu görəcək anası anladı ki, qonşularda da yeməli bir şey tapılmamışdır.* T. Ş. Simurq. // *məc.* bax **əliyalın**. *Canavarlara qarşı əlibəş çıxmaq.* // Heç bir ov ələ keçirmədən. *Ovdan əlibəş qayıtmaq.*

3. *zərf* İşsiz, bikar. *Əlibəş qalmaq.* □ **Əlibəş gəzmək** – boş-boş gəzmək, avara-avara gəzmək; veyillənmək.

ƏLİBƏŞLUQ *is.* 1. Yoxsulluq, fəqirlik, heç bir şeyi olmama.

2. İşsizlik, bekarlıq. // Veyillik, avaralıq.

ƏLİDOLU *zərf* 1. Əlləri bollu şeylə dolu halda. *Əlidolu evə gəldi.* – *Lakin mən onun evinə əlibəş gəlib əlidolu gedən, əlidolu gəlib əlibəş gedən adamların kim olduqları ilə əsl maraqlanmıram.* S. Rüstəm.

2. *məc.* Müvəffəqiyyətlə, varlanmış halda. *Gedin, gedin, uğurunuz xeyir olsun, əlidolu qaydasınız!* M.F. Axundzadə.

ƏLİƏYRİ *sif.* Düz olmayan, təmiz olmayan, fürsət düşəndə oğurluq edən; oğru. *Əliəyri adam.* // İs. mənasında. *Ticarət sisteminin əliəyriyərdən təmizlənməsi.* – [Salman] *əliəyriyərdə hiss etdirirdi ki, bax, nə yuvanın quşu olduğunu bilirəm ha, yavaş yavaş yə.* M. İbrahimov.

ƏLİƏYRİLİK *is.* Təmiz, düzgün olmayan adamın hal və keyfiyyəti; oğurluq, oğurluğa meyil. *Sambalovun özünü əliəyriilik üstə işdən çıxartdılar.* S.Rəhman.

ƏLİF¹ *is* [ər. əsli qəd. yəh.] 1. Ərəb əlifbasının 1 şəklində yazılan birinci hərfinin adı. *Əlifli dirək sayır, cimi çəngəl.* (Məsəl). *Bilmək nə gərək kim, bu əlifdir, bu da beydir? Həvvəz, sora hütti, bu nə heydir, o nə heydir?* M.Ə.Sabir. *Mirzə Həsən: – Necə ki Avropa, habelə Asiya millətlərinin hürufatının əvvəlcisi “a” sövünün əlamətidir ki, biz ona “əlif” deyirik.* C.Məmmədquluzadə.

2. *məc.* Düz, şax, şaquli mənasında. *Həs-rətindən əlif qəddim büküldü; Cismim bəndi yerbəyerdən söküldü.* M.V.Vidadi. □ **Əlif qəddi dal (yay, nun) olmaq, əlif qəddi dala (yaya, nuna) dönmək klas.** – beli bükülmək. *Hicran gecələri qayğı çəkməkdən; Əlif qəddim ayrı yaya dönübdü.* “Qurbani”. *Həs-rətindən əlif qəddi dal olub; Mat qalıbdır, şirin dili lal olub.* M.P.Vaqif. **Əlifdən başlamaq** – lap əvvəldən, lap başdan başlamaq.

ƏLİF² [yun.] Yağlı boya hazırlamaq üçün bişmiş kətan, ya çətənə yağı, yaxud süni surətdə hazırlanmış yağ. *Əlif yağı.* – *Əlif yağları tünd və açıq rəngli, şəffaf olur.* “Əmtəəşünaslıq”.

ƏLİFBƏ *is.* [ər.] 1. Bir dildə işlənən və müəyyən qaydada sıralanan hərfələrin məcmusu. *Azərbaycan əlifbası. Ərəb əlifbası. Latin əlifbası.* – *Biz buna təəccüb etmirik ki, Hüseyinzadə cənabları əlifbamızın bilmərrə dəyişilməsinə fitva vermir.* C.Məmmədquluzadə. *Köhnə ərəb əlifbasının çətinliyi geniş xalq kütləsinin savadlanmasına imkan vermirdi.* S.S.Axundov. □ **Əlifbə sırası** – əlifbada olan hərfələrin müəyyən sistem üzrə düzülüş sırası.

2. Əlifbanı öyrədən kitab. *Əlifbə kitabı.*

3. *məc.* Ən bəsit, ən sadə, hamiya məlum olan şey. *Bu, cəbrin əlifbasıdır.*

♦ **Morze əlifbası** – teleqrafda işlənən şərti işarələr sistemi. **Not əlifbası** – musiqi notlarında işlənən işarələr sistemi.

ƏLİFBƏY bax **əlifbə**. *Əlifbey də bilmir* (heç savadı yoxdur). – *Hər əlibey oxuyan gər ola peyğəmbəri-həqq; Mən də peyğəm-*

bərəm, amma kim edir küfranı. S.Ə.Şirvani. [Həmzə:] *Xeyr a!.. Yenə [axund] başladı əlifbeydən..* C.Cabbarlı. *On yaşında ikən o da həmin zavodda işləməyə başlamış və orada da qoca fəhlələrdən əlifbeyi öyrənmişdi.* M.İbrahimov.

ƏLİF-ƏLBƏT(TƏ) *zərf dan. köhn.* Müt-ləq, yəqin, şübhəsiz. *Bəs nə səbəbə bu iş, əlbəttə, əlif-əlbəttə gərək sənin, mənim və şahidlərimin arasında qala, vəssalam!* C.Məmmədquluzadə. *Əlbəttə, əlif-əlbəttə əl əli yuyar, əl də üzü.* S.Rəhimov.

ƏLİGƏTİRƏN *sif. Qumar* və s. oyunlarda daim bəxti götürən, həmişə udan.

ƏLİGÖDƏK *sif. dan.* Əlinə pul keçmə-yən; yoxsul, fəqir.

ƏLİİSTİ *sif.* Mahir atıcı, atıcılıqda cəld olan. *Əliisti adamın əlindən ov qurtara bilməz.*

ƏLİİTİ *sif.* Əldən çapıq; zirək, cəld. *Əliiti adam.* – *Bu iki işin ikisində də Leylək əliiti idi.* S.Rəhimov.

ƏLİK *is. zool.* Vəhşi keçi; keyik. *Davanın şiddətli vaxtında dağın döşündə bir sürü əlik göründü.* “Qaçaq Nəbi”. *Görürsənmi bu guruldayan dağları, indi orada əliklər hür-küşür, dəstələnilib dağları aşır, qalın meşələrə girirlər.* S.Rəhimov. *Əlik qayadan atılıb düzənlikdə ox kimi süzür.* M.İbrahimov.

ƏLİKASAD *is. dan.* Yoxsul, pulsuz.

ƏLİKASADLIQ *is. dan.* Yoxsulluq, pul-suzluq.

ƏLİQABARLI 1. *sif.* Cismani əməklə, xüsusilə əl əməyi ilə məşğul olan. *Əliqabarı fəhlə.*

2. *is. məc.* Zəhmətkeş, əməkçi.

ƏLİQAMÇILI *sif.* 1. Əlində qamçı olan, əlində qamçı tutmuş. *Əliqamçılı süvari. Əli-qamçılı polislər.*

2. *məc.* Zalım, qəddar, zülmkar mənasında.

ƏLİQANDALLI *sif.* Əllərinə qandal vurmuş. // *Dustağ, əsir.*

ƏLİQANLI *sif. və is.* Cinayətkar, qatil, cani. *Əliqanlı cinayətkarlar öz cəzalarına çatacaqlar.* – [Sultan] *əliqanlı, .. bizim yoldaşlardan .. az-az həlak eləməmişdir.* S.Rəhimov. *Bürüyür ölkəni fəlakət seli; Bunun səbəbkarı əliqanlıdır.* M.Rahim.

ƏLİL *is. və sif.* Xəstəlik və ya qocalıq nəticəsində əmək qabiliyyətini itirmiş; şikəst. *Əllilər cəmiyyəti. Əllilər evi. Müharibə əlliləri.* – *Görürsüz ki, qocalmışam, əliləm; İndi, camaat əhli, sizə dəxiləm. A.Səhhət. [Pəri xanım:] Bir atam var əlil. Kimə dərdimi söyləyim? Ə.Haqqverdiyev. Pirlər, ocaqlarda Münəvvər xanımın adı gələndə dilənçilər, əllilər qarıya hücum çəkərdilər. Mir Cəlal.*

ƏLİLLİK *is.* Əlil adamın hal və vəziyyəti. *Təqəüdüün miqdarı əlillik dərəcəsinə görə təyin edilir.*

ƏLİMYANDI *zərf dan.* 1. Çox tələsik, tez, qaçaraq. *Bilmirəm keçən vaxt yaşılbaş sona niyə belə əlimyandı ilə axtarılmış. Ə.Haqqverdiyev.*

2. Darda, çıxılmaz vəziyyətdə. *Biz mal-qara üçün bol yem ehtiyatı toplanılmasını təmin edəcək, heyvandarlarımızı qışın sərt günlərində əlimyandıda qoymayacağıq. (Qəzətlərdən).*

ƏLİRİŞMƏZ *bax əlyetməz.* *Şu uzaqlarda parlayan yıldız; Əlirışməz ümidlər kimidir. M.Hadi.*

ƏLİUŞAQLI *sif.* Körpə uşağı olan. *Əliuşaqlı qadın.*

ƏLİUZUN *sif. dan.* 1. Başqasının malına xəyanət edən, əl uzadan, onu mənimsəməyə, əlinə keçirməyə təşəbbüs edən, çalışın; oğurluğa meyli olan. *Əliuzun adam.*

2. Vurub-çatan, başqasını incidən.

3. Ümumi süfrədə çox yeməklə, hər qaba əl uzatmaqla nəzakətsizlik göstərən adam haqqında.

ƏLİUZUNLUQ *is.* Əliuzun adamın işi, hərəkəti; oğurluğa meyil. **Əliuzunluq etmək** – başqasının əmlakına, malına əl uzatmaq, onu mənimsəməyə, ələ keçirməyə, götürməyə təşəbbüs etmək, çalışmaq.

ƏLİYALIN *zərf* Əlində heç bir silah olmadığı halda, silahsız-yaraqsız.

ƏLİYUXA *sif. dan.* Mayası, pulu az olan; kasıb. *Əliyuxa adamdır.*

ƏLİYÜNGÜL *sif.* İştirakı ilə müvəffəqiyyət, uğur gətirən (*əliəğir* ziddi). *Əliyüngül adam.*

ƏLİYÜNGÜLLÜK “Əliyüngül”dən *müəj.*

ƏLKİMYA *is. [ər.]* Orta əsrlərdə: guya iksir qatmaqla sadə metalları qiymətli metallara çevirmək mümkün olduğunu iddia edən, elmi kimyadan əvvəlki mistik elm.

ƏLKİMYAÇI *is.* Qədimdə: əlkimya ilə məşğul olan adam.

ƏLQABI *is. dan.* Aftafa. **Əlqabına çıxmaq** – təbii ehtiyac üçün çıxmaq.

ƏLQƏRƏZ *ara s. [ər.]* Xülasə, sözün qısaltması, müxtəsər, bir sözlə. *Əlqərəz, keçəl ilanı genə yeşiyə qoydu. (Nağıl). Bu yayğınsız yaşamağı, əlqərəz; Bir şeylə etmək olarmı əvəz? A.Səhhət. [Soltan bəy:] Əlqərəz, arvad elə öz ayağı ilə yanma gəlmişdi... Ü.Hacıbəyov.*

ƏLQİSSƏ *ara s. [ər.] klas. b ax əlqərəz.* *Əlqışsə, vücadum oldu bərbad; Bir ləhzə fələkdən olmadım şad. Füzuli. Əlqışsə, çoxdu canını qurban edən, çocuq! Ey dilbəranə tərdə cövlan edən çocuq! M.Ə.Sabir.*

ƏL-QOL *is.* Əllər və qollar. *Əl-qolunu çirmalamaq.* – [Zənci:] *Zəncirlə bağlıdır mənim əl-qolum. S.Vurğun. Əli-qolu açılmaq* – geniş fəaliyyət göstərməyə imkan tapmaq, maneələrdən azad olmaq. *Amma əvə gedəndən sonra .. [Tükəzbanın] əli-qolu daha da açıldı və gəzib dolanmağı daha da artdı. B.Talıblı. [Pəri:] Hər halda Sara öldü, əlim-qolum açıldı. C.Cabbarlı.*

Əli-qolu bağlanmaq – hərəkət azadlığından məhrum olmaq, heç bir şey edə bilməmək. **Əl-qol açmaq** – bax **əli-qolu açılmaq.** *Yenə ayağa qalxıb əl-qol açdı və süzə-süzə Beyrəyə sarı gəlməyə başladı. M.Rzaqulzadə. Əl-qol atmaq* – 1) çapalamaq; 2) həyəcanla, əsəbi halda danışmaq, əl-qolunu oynatmaq, özündən çıxmaq. *Nə əl-qol atırsan? – [Səfər:] O yan-bu yana əl-qol atma, ay Xəlil. S.Rəhman. Kitabstan bunları elə ucadan deyir, elə qəzəblə əl-qol atırdı ki, dalaşmağa adam axtardığını güman etmək olardı. Mir Cəlal. Əl-qol ölçmək* – əl-qolunu oynatmaq. *Rəhim bəy səbir edə bilməyib əl-qolunu ölçərək qışqırdı. M.Hüseyn. [Mirzə Şəfi] əl-qolunu ölçərək ifadəsini siddətləndirirdi. Mir Cəlal.*

Əl-qolu gəlməmək – həvəsi gəlməmək, istəməmək. *Əl-qolu gəlməyən, çəkilib mat-məttəl qıraqda dayanan da olurdu. Mir*

Cəlal. **ƏL(İNİ)-qolunu bağlamaq** – sərbəst hərəkət imkanından məhrum etmək, fəaliyyət göstərməsinə imkan verməmək. [Gül-nisə:] ..*Əvvəl çalışıb, Pərinə Bəhramı verib əl-qolunu bağlamaq lazımdır.* C.Cabbarlı. *Sözün açığı budur ki, intriqa, çəkişmə, şəxsi-qərəz sizin əl-qolunuzu bağlayıb işləməyə imkan vermir.* “Kirpi”.

ƏLQUŞU *is.* 1. Əhliləşdirilmiş quş. // Ov quşu.

2. *məc. dan. zar.* Qucaqda saxlanmağa öyrənən, həddən artıq əzizlənib bəslənən uşaq haqqında.

ƏLLAF [ər.] bax **allaf**. *Əllaflar çuval-çuval arpa, buğda və saman alıb arabalara doldurur, eşşəklərə yükləyirdilər.* A.Şaiq. [Cəfərqulu:] *Yedi, içdi, axırncı tikəsi ağzında idi ki, öz qəzalarından olan əllaf Məşədi Məmmədbağır içəri girdi.* Qantəmır.

ƏLLAMƏ *is. və sif.* [ər.] 1. Çox bilən, hər elmi bilən (adam).

2. *məc.* Yalançı alim. *Qınamasınlar məni; Hər şeydən xəbər verən əllamə tənqidçilər.* R.Rza.

3. *məc.* Bic, hiyləgər. *O, yaman əllamədir. – Anası heç qızından geri qalan deyildi. O da onun kimi əllamənin biri idi.* (Nağıl).

ƏLLAMƏLİK *is.* Özünü alim, bilici kimi göstərmə, alimlik satma. *Əllaməlik etmək. Bu əllaməlik nə üçündür? – Əllaməlik eyləyənlər bu yerlərə ayaq basmaz; Lakin sən bu dağlardan yazdığına qələm çəkər.* S.Rüstəm. *Hacı Rəsul Tahirzadənin suallı baxışını görüb əllaməlik bürüzə vermək istədi.* Mir Cəlal.

ƏLLƏMƏ¹ “Əlləmək”dən *f.is.*

ƏLLƏMƏ² *is. məh.* Daş, qaya.

♦ **Başına əlləmə düşsün** – qarğıış ifadəsi.

[Hürü:] *Evin yuxılsın, Mələk xanım, başına əlləmə düşsün, Mələk xanım, dincəldinmi?* N.Vəzirov.

ƏLLƏMƏK *f.* 1. Əllə yoxlamaq, əl sürtüb baxmaq, əl sürtmək, əl vurmaq, əl toxundurmaq. *Mirzə Rəhim ağa, Hacı xana mütəvacceh olub gül-gülə çənəsinə əlləyirdi.* M.S.Ordubadı. *Bir əli ilə anasının döşündən möhkəm yapışmış körpə o biri əli ilə anasının üzünü, çənəsinə əlləyirdi.* Ə.Vəliyev.

2. Əllə çağırmaq. *O, yoldaşımı uzaqdan görüb əllədi.*

ƏLLƏM-QƏLLƏM *sif. dan.* Düz olmayan, qeyri-ciddi, etibar edilə bilməyən, cəncəl, hiyləbaz, fırılcaqçı, sözünün üstündə durmayan. *Əlləm-qəlləm adam.* – [İbrahim bəy:] *Bir Kərbəlayı Qulam var, əlləm-qəlləm, .. nadirüst, hacını yaman dolaşdırıb.* N.Vəzirov.

ƏLLƏNMƏ “Əllənmək”dən *f.is.*

ƏLLƏNMƏK *məc.* 1. Əllə yoxlanmaq, əllə sürtülüb baxılmaq.

2. Əllə çağırılmaq.

ƏLLƏŞDİRİLMƏ “Əlləşdirilmək”dən *f.is.*

ƏLLƏŞDİRİLMƏK *məc.* 1. Əllə yoxlanmaq.

2. Əllə qarışdırılmaq, axtarılmaq, tərpedilmək. *Gəlib gördüm ki, masanın üstündəki kağızlar əlləşdirilmişdir.*

ƏLLƏŞDİRMƏ “Əlləşdirmək”dən *f.is.*

ƏLLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Bax **əlləmək** 1-ci mənada. *Qara Hüseyn, Nurəddinin qıçını əlləşdirib dedi..* S.S.Axundov.

2. Əllə qarışdırmaq, yoxlamaq, axtarmaq, tərpetmək. *Bu kağızları kim əlləşdirib bir-birinə qarışdırdı? – Müfəttiş kisinin qabağında oturub işləri əlləşdirdi.* S.Rəhimov. *Katibin qarışındakı kağızları əlləşdirən Dövlət .. Veysin üzünə baxdı.* Ə.Əbülsənən.

3. *icb.* Dalaşdırmaq, vuruşdurmaq, qarışdırmaq. *Uşaqları bir-biri ilə əlləşdirmək.*

ƏLLƏŞMƏ “Əlləşmək”dən *f.is.*

ƏLLƏŞMƏK *f.* 1. Çalışmaq, çalışıb-çapalamaq, bir şeylə məşğul olmaq. *Səhərdən axşama kimi əlləşdi, bu yazını yazdı. Nə qədər əlləşdimsə, bir şey çıxmadı. – Buludların .. günün şüasını bizdən aldığıni, bizi məhrum etdiyini görüb biz əlləşərdik, çalışardıq ki, o namərbut qara buludları başımız üstündən rədd edək.* T.Ş.Simurq. *Fatma arvad hələ də təndir başında əlləşir.* Mir Cəlal. □ **Əlləşib-vuruşmaq** – çox çalışmaq, çox zəhmət çəkmək.

2. Çəkişmək, mübarizə etmək, deyişmək. *Sən onunla əlləşmə. – ..Yerdə qaçan şimşəyin; Çirmənib əlləşməyin; Carçısı mən olaydım.* Ə.Cavad. *Yaşar bu yarımcan qurdlə əlləşməkdə ikən birdən yan-yörədən səs gəldi.* M.Rzaquluzadə.

ƏLLƏŞ-VƏLLƏŞ: əlləş-vəlləş etmək (olmaq) *dan.* – bir-biri ilə gülüşən kimi sarmaşib əlləşmək.

ƏLLƏTMƏ “Əllətmək” dən *f.is.*

ƏLLƏTMƏK *icb.* Əllə yoxlatmaq.

ƏLLİ¹ Qırx doqquzdan sonra gələn rəqəm – 50. *Əlli adam. Əlli manat. Yaşı əllini keçmişdir. – Mahalda kənd bircədir; İçində əlli koxa.* (Bayatı). *Qafar yaşı əlliyə yaxın olan, xırdaca, arıq bir adamdı. Ə.Əbülhəsən.*

ƏLLİ² *sif.* 1. Əli olan. *İri əlli adam.*

2. *məc.* Qolu güclü, qüvvətli. *Həm ağanın özünə, həm də Zərrintac xanımına yad bir əl toxunmaması üçün möhkəm əlli bir mühafizə lazımdı. S.Rəhimov.*

3. *məc.* Cəld, əliiti, bacarıqlı. *Əlli adam.*

ƏLLİ-AYAQLI 1. *sif.* Diribaş, çox zirək, çox bacarıqlı, əlli-qollu. *Əlli-ayaqlı adam. – Laçın hələ yeddicə yaşında ikən çox diribaş, çevik, əlli-ayaqlı bir uşaqdı. M.Hüseyn.*

2. *zərf.* İzsiz-soraqsız, tamam, bütün, büt-bütün. *Əlli-ayaqlı itmək. – Naməlsəm məhəlsəndən üç adamı əlli-ayaqlı göndərdilər. N.Nərimanov. [Nazlı:] ..Cavan dayısı əlli-ayaqlı getdi.. Ə.Əbülhəsən.*

ƏLLİK *is.* 1. Bax **əlcək**.

2. Bir şeyin əllə tutulan yeri, tutacaq, qulp, dəstə və s.

ƏLLİQRAMLIQ 1. *is.* Əlli qram ağırlığındakı olan çəki daşı. *Tərəziyə əlliqramlığı qoy.*

2. *sif.* Əlli qram ağırlığında olan, əlli qram tutan, çəkisi əlli qram olan. *Əlliqramlıq çəki daşı. Əlliqramlıq çay. Əlliqramlıq qutu.*

ƏLLİLİK 1. *is.* Əlli manatlıq kağız pul. *Əlliliyi xırdalamaq. Bir əllilik verdim, üç manat qayıtdı. İki əllilik yüz manat edər.*

2. *sif.* Əlli manata dəyən, qiyməti əlli manat olan. *Əllilik kostyum (palto).*

3. *sif.* Çəkisi, həcmi, ölçüsü və s. əlli vəhiddən ibarət olan. *Əllilik çən. Əllilik kisə.*

ƏLLİMANATLIQ bax **əllilik** 1 və 2-ci mənələrdə.

ƏLLİNCİ Qırx doqquzuncudan sonra gələn sıra sayı. *Əllinci adam. Əllinci illərdə. Əllinci sıra.*

ƏLMƏNDƏ *is.* Uşaq oyunlarından birinin adı.

ƏLMUZDU *is.* Əllə görülən işin haqqı, qarşılığı. [Məstəli şah:] *Xanım, divlərin əlmuzdusunu, ənamını kərəm edin.* M.F.Axundzadə. [Həkim] *də* [Qulamdan] *əlmuzdu almadı.* S.Rəhimov. // *Zərf* mənəsində. *Əlmuzdu işləmək.*

ƏLSİZ *sif.* 1. Əli, ya əlləri olmayan. *Bir Əlsiz adam.*

2. Bax **əlsiz-ayaqsız**. *Cəlil ağa özü keçmişdə fəqir olduğundan çox rəhmlı idi və harada bir ittifaq düşsəydi, fəqirlərə, əlsizlərə kömək edərdi. İ.Musabəyov.*

ƏLSİZ-AYAQSIZ *sif.* və *is.* Bacarıqsız, aciz, yazıq, köməyə möhtac. *Əlsiz-ayaqsız adam. – [Əmiraslan bəy:] O, nizami qoşun deyil, əlsiz-ayaqsız ..kasıb-küsublardan toplanmış dəstədir. S.S.Axundov. Məni göndərirdir bura kəndin ağsaqqalları; Əlsiz-ayaqsızları, köməksiz yoxsulları. S.Rüstəm. [Bəbir bəy:] Mən əlsiz-ayaqsızlara kömək etmək istəyirəm. Mir Cəlil.*

ƏLTOPU bax **həndbol**.

ƏLÜSTÜ *zərf.* Tez, dərhal, o dəqiqə, o saat, dayanmadan, cəld, iti. *Əlüstü ayağa qalxdı. Əlüstü yola düşdüm. – Məhəmməd-həsən əmi əlüstü girdi həyətə. C.Məmməd-quluzadə. [Səfər:] Ağa, mən də şəriət bilənəm ha... Çünki sözü deyən kimi əlüstü başa düşürəm. C.Cabbarlı.*

ƏL-ÜZ *top.* Əllər və üz. *Əl-üzünü silmək. Uşaq əl-üzünü rəngə buladı. – Qaraca qız paltarını geyib dedi: – Baba, əl-üzümü harada yuyuru? S.S.Axundov. [Pəri Cadu:] Sən də get içəri, su töksünlər, əl-üzünü yu, bir az sərinləş. Ə.Haqqverdiyev. Laçın, get su gətir, yoldaşlar əl-üzlərini yusunlar. H.Nəzərli.*

ƏLÜZSİLƏN *is.* Əl-üz silmək üçün dəsmal.

ƏLÜZYUYAN *is.* Əl-üz yumaq üçün xüsusi quruluşlu lüləyi olan alət. *Əlüzyuyanda boynunu yumaq. – Otaq pis deyil idi; student otağma məxsus hər bir şey var idi: yazı masası, kürsü, əlüzyuyan, çarpayı, hətta elektrik işığı da yerində idi. Çəmənzəminli. [Nəriman] ..şapkasını təkyənin üstünə ataraq ağı, tüklü biləklərini çirməyib əlüzyuyana yaxınlaşdı. İ.Əfəndiyev. Fərman evinə iki yaxşı çarpayı, stol, stullar, paltar şkafı, kitab rəfi, əlüzyuyan və başqa avadanlıq almışdı. Ə.Sadıq.*

ƏLVAN¹ *sif.* [ər.] Cürbəcür rəngdə olan, rəngərəng, rəngbərəng, ala-bəzək. *Əlvan kağız. Əlvan çiçəklər. Əlvan tüklü quş. Əlvan parça. Küçələr əlvan lampalarla bəzənmişdir. – Bunlar əlvan qiyaşəli, dünyanın hər*

tərəfindən toplanmış dürlü xalqların birər nümayəndələri idilər. H.Nəzərli. Əlvən çiçək xalıları yamacda; Baş qaldırır nərgiz gözülü dolusu. R.Rza.

ƏLVAN² sif. Dəmirdən başqa bütün materialların ümumi adı.

ƏLVANBÜLBÜL is. zool. Sərçələr dəstəsindən bəzəkli kiçik quş.

ƏLVANÇİRAQ is. Əlvən (rəngbərəng) lampalarla bəzənmiş şey.

ƏLVANLIQ is. 1. Əlvən şeyin halı, görünüşü; rəngbərənglik, rəngarənglik. *Çiçəklərin əlvanlılığı.*

2. Əlvən bəzənmiş şey, yer və s. *Bayram münasibəti ilə şəhərin hər yeri əlvanlıqlarla dolu idi.*

ƏLVERİŞLİ sif. 1. Yararlı, münasib, uyğun, müvafiq. *Əlverişli üsul. Əlverişli şərait. Üzümçülük üçün əlverişli iqlim. Muğan pambıq əkini üçün ən əlverişli yerlərdəndir. – Səba xanım çox lazımı və əlverişli bir zamanda Həmədana gəldiyinə inandı. M.S.Ordubadı. Hüseyn əlverişli vəziyyətdədir; Bəs atəş açmayır, nə niyyətdədir?! M.Rahim.*

2. Gəlirli, xeyirli, faydalı, mənfəətli. *Əlverişli iş. – Şuşa şəhəri [Rəşid üçün] çox əlverişli (z.) oldu, yəni üç ay gəzəndən sonra əməlli-başlı sağaldı və kökəldi. Ə.Vəliyev.*

ƏLVERİŞLİLİK is. 1. Yararlılıq, münasiblik, uyğunluq, müvafiqlik, işəyararlılıq. *Yeni üsulun əlverişliliyi. Şəraitin əlverişliliyi.*

2. Gəlirlilik, xeyirlilik, faydalılıq. *İşin əlverişliliyi.*

ƏLVERİŞSİZ sif. Əlverişli olmayan, işə yaramayan. *Əlverişsiz şərait. Əlverişsiz iş.*

ƏLVERİŞSİZLİK is. Əlverişli olmama, işə yaramama.

ƏLVIDA nida [ər.] Sağlıqla qal, xudahafiz. *Əlvida, ey sevimli şəhər. – Əlvida! Əlvida! Daldığım uyğu; İnanmam ölümümü, rəyamı yoxsa. S.Vurğun. [Şəmsiyyə: Gözləyəcəyəm, müəllim, hələlik əlvida! – deyib getdi. M.İbrahimov. □ Əlvida etmək – 1) görüşüb ayrılmaq, vidalaşmaq. Dostlarla öpüşüb əlvida etdi. – Axır, gözüyaşlı anam, bacım və sair əqrəbam ilə əlvida edərək yola düşdüm. S.S.Axundov. [Dərviş:] Hamımız qoca kişi ilə bir yerdə kənddən əlvida edib şəhərimizə varid olduq. A.Divanboyoğlu;*

2) məc. törk etmək, itirmək, həmişəlik ayrılmaq. *Altı ay keçmədi ki, biçərə övrət də canından artıq sevdiyi kiçik balalarına həmişəlik əlvida etməyə məcbur oldu. C.Cabbarlı. Polad qərq olaraq düşüncələrə; Əlvida elədi ilk məhəbbətə. M.Rahim. // Ayrılmaq, getmək münasibəti ilə düzəldilən mərasim. Əlvida konserti. // Ayrılıq, ayrılma. Əlvida gecəsi.*

ƏLYAZISI bax əlyazma(sı). *Qədim əlyazısı.*

ƏLYAZMA(SI) is. Əl ilə yazılmış mətn, kitab və s.; əlyazısı. *Əlyazmaları fondu (əlyazmaları toplanılıb saxlanılan yer, idarə, şöbə və s.). M.F.Axundzadənin əlyazmaları. Fonda ən qədim əlyazma perqament üzərində qədim kufi əlifbası ilə yazılmış Quran surəsidir.*

ƏLYETMƏZ bax əlçətməz.

ƏLYÖVM zərf [ər.] klas. 1. Bu gün, indi. *Yoxsa Məlikov Həsənbəyi-pir; Əlyövm olunur vətəndə təqdir? M.Ə.Sabir.*

2. Hələ də, indiə qədər.

ƏLZƏM sif. [ər.] klas. Daha lazım, ən vacib, çox gərəкли. □ **Əlzəmdir** – lazımdır, çox vacibdir. *Əlbəttə, elm təhsil eləmək hər bir bəbətdən lazımdır və padşahi-mehrabanımızın dilini bilmək dəxi əlzəmdir. C.Məmmədquluzadə. Hacı Rəsul: – Elm həm ünasa, həm zükura eyni dərəcədə əlzəmdir. Mir Cəlal.*

ƏMAN [ər.] bax aman. *Böylə gedərsə Bakı əldən gedər; Qalmaz o məvadə əman, hiç, hiç! M.Ə.Sabir.*

ƏMANƏT is. [ər.] 1. Birinə inanıb bir şeyi müvəqqəti olaraq tapşırma, vermə. *Bu üzük sizdə əmanət qalsın. □ Əmanət almaq – müvəqqəti istifadə üçün almaq. Kitabı əmanət almışam. Əmanət vermək – müvəqqəti istifadə üçün vermək. Əmanət qoymaq – bir şeyi müvəqqəti olaraq inandıyı adama, ya yerə tapşırmaq, qoymaq. Kağızlarını yoxladığım zaman sərrafların yanında yüz min tımən əmanət pul qoyduğunu gördüm. M.S.Ordubadı. Əmanət saxlamaq – başqasının malını, pulunu müvəqqəti olaraq olduğu kimi qoruyub saxlamaq. // Saxlanmaq üçün birinə müvəqqəti olaraq tapşırılan şey, özgənin tapşırıldığı şey. Özgənin əmanətidir,*

verə bilmərəm. – At elin, torba əmanət; Bizim daha nəyimiz var? (Ata. sözü). *Qışda sorağını uzaqdan aldım; Dedim: – Əmanətəm, eşqim səndədir.* N.Rəfibəyli. □ **Allah əmanəti, Allaha əmanət** – saxlamaq, qorumaq üçün müvəqqəti olaraq başqasına verilən qiymətli şey. *Ərz etdi: – Səlamət ol, anacan! Allaha əmanət ol, anacan!* A.Səhhət. // *Sif. mənasında.* Əmanət qoyulmuş, müvəqqəti tapşırılmış. *Əmanət şey.*

2. Banka faizlə qoyulan pul. *Əmanətlərin qəbulu, verilişi.* □ **Əmanət kassası** – əhəlinin artırıb yığdığı pulları müəyyən imtiyazlarla qoruyub saxlayan maliyyə müəssisəsi. *Pulunuzu əmanət kassasına qoyun. Əmanət kassası kitabçası. Əmanət kassasından pul götürmək.*

3. Bax **amanatabənd**. *Oturuşu o qədər əmanətədi ki, balaca bir təkənlə onu arxası üstə aşırmaq olardı.* Ə.Əbülhəsən.

4. *nida köhn.* Allah eləməsin. *Əmanət, əmanət, dəyməsin ara; Düşməsin ədavət bir də dübarə.* Q.Zakir.

ƏMANƏTÇİ *sif.* 1. Əmanət verən adam. // Əmanət kassasında pulu olan adam. *Əmanətçilərə xidmət. – [Müstəntiq:] Yox, sən qurtar get, indi uzaq kəndlərdən gəlmiş əmanətçilər kassa qabağında dururlar, sizi gözləyirlər.* S.Rəhimov.

ƏMANƏTDAR *is.* [ər. əmanət və fars. ...dar] 1. Əmanət saxlayan adam, əmanətçi.

2. *məc. klas.* Əmanət. *Dün Füzuli arizin görgəc, rəvan tapşırırdı can; Laf edib derdi ki, canım var; əmanətdar imiş.* Füzuli.

ƏMANƏTƏN *zərf* [ər.] 1. Əmanət yolu ilə, əmanət olaraq.

2. Bax **amanatabənd**.

ƏMANƏTİ *sif.* 1. Əmanət olaraq verilən.

2. Bax **amanatabənd**.

ƏMBİZ *is.* Piramida şəklində yığılmış məhsul topası.

ƏMCƏK *is.* Məmə, döş. *Fəxrəddin!.. Mən səni bu əmcəklərimlə bəsləmişəm, Fəxrəddin!* N.Vəzirov. *İnəyin əmcəyindən çıxan süd balaca bulaq kimi şirhaşırta sərniclərə tökülürdü.* Ə.Vəliyev. □ **Əmcək uşağı** – südümər uşaq. *Övrətlər əmcək uşaqlarını bağrılarına basıb tökülmüşdülər küçəyə.* C.Məmmədquluzadə. *Vaqonumuzun o ba-*

şında bir əmcək uşağı hərdən bir ağılayırdı. Ə.Haqverdiyev. **Əmcəkədən kəsmək** – süd verməyi dayandırmaq, süddən kəsmək, daha süd verməmək. *Uşağı əmcəkədən kəsmək.*

◇ **Anasının (nənəsinin) əmcəyini kəsən** – çox bic, fırıldaqçı, dələduz adam haqqında. *Bir şahıya nənəsinin əmcəyini kəsənlər var.* M.İbrahimov. **Anasının əmcəyini kəsmək** – fırıldaqçılıqla məşğul olmaq. *Adam da anasının əmcəyini belə kəsərmə?* S.Rəhman.

ƏMCƏKLİ *sif.* 1. Əmcəyi olan; məməli. *Cüca ağgünlü olsaydı, toyuq əmcəkli olardı.* (Ata. sözü.)

2. *məh.* Hələ sağılmamış. *İnək əmcəkli dir.*

ƏMDİRİLMƏ “Əmdirilmək”dən *f.is.*

ƏMDİRİLMƏK *məc.* Əmməyə məcbur edilmək.

ƏMDİRMƏ “Əmdirmək”dən *f.is.*

ƏMDİRMƏK *icb.* Əmməyə məcbur etmək; döş vermək, döşdən süd vermək.

ƏMƏK *is.* İnsanın məqsədlilik və cismani gərginlik tələb edən məqsədəuyğun və ictimai cəhətdən faydalı fəaliyyəti; zəhmət. *Zəhni əməkklə fiziki əmək arasındakı ziddiyyətin aradan qalxması.* □ **Əmək aləti** – işləmək üçün lazım olan alət, karastı. **Əmək çəkmək** – bax **əmək qoymaq**. [Altunbay:] [Solmaz] *mən səni almaq üçün nə qədər əməklər çəkdim, altunlar tökdüm.* C.Cabbarlı. *Vəfalıya əmək çəksən itirməz; Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz. Xəstə Qasım. Ata əmək çəkdi, bir bağ becərdi; Oğlu ordan şirin meyvələr dərdi.* M.Dilbazi. **Əmək haqqı** – zəhmət müqabilində alınan (verilən) pul, maaş və s. *Ayda nə qədər əmək haqqı alırsan? – Hər sahibkar öz istəyinə görə iş saatının müddətini və əmək haqqını təyin edir.* M.İbrahimov. **Əmək intizamı** – hər hansı bir kollektivin bütün üzvlərinin qoyulmuş olan qanun və qaydalara tabe olması zəruriyyəti. *Əmək intizamını yüksəltmək. – Bu zəngi Sübhanverdiyədə əmək intizamını möhkəmləndirmək məqsədi ilə buraya vurmuşdu.* S.Rəhimov. **Əmək qabiliyyəti** – işləmək, iş görmək qabiliyyəti. *Əmək qabiliyyətinə itirmək.* **Əmək qoymaq** – zəhmət çəkmək, zəhmət sərf etmək. *Bu işə çox əmək qoymuşam. – Əsədin sözlünə nəzər yetirin; Yaxşı əmək qoyun, məhsul götürün.*

Aşiq Əsəd. **Əmək məhsuldarlığı** *iqd.* – vahid zaman ərzində fəhlənin istehsal etdiyi məhsulun miqdarı. **Əmək mükəlləfiyyəti** – əhalinin görməli olduğu ictimai, ya dövləti vəzifə. **Əmək-islah düşərgəsi** – məhbusların əməklə islah edildikləri cəza yeri. **Əməyi itmək (zay olmaq, əlində qalmaq, zaya getmək, bada getmək)** – zəhməti boşa getmək, zəhmətinin nəticəsini görməmək. [Koroğlu dedi:] *Əməyim zaya getməyi; Yandırır məni, yandırır.* “Koroğlu”. *O zaman anladım itib əməyim; Qaldı bir də qiyamətə diləyim.* A.Səhhət. *Öz zəhmətimi demirəm, Güllədəmin əməyi əlində qaldı.* Ə.Vəliyev. **Əməyi(m) gözümdən gəlsin!** – qarğış ifadəsi. // Ümumiyyətlə, zəhmət, səy, cidd-cəhd. *Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənim əməyimi və cəfamı zəyə etmək fikrindəsiniz!* M.F.Axundzadə. *Bu əmək hər yerdə torpağın üzünü eyni ehtirasla dəyişir.* M.İbrahimov.

◊ **Əmək kitabçası** – fəhlə və xidmətçinin əmək stajını göstərən sənəd (kitabça). **Əmək ordusu** *məc.* – əməkçilər, zəhmətkeşlər. **Əmək sazişi** – hər hansı bir işi görmək haqqında tərəflər arasında bağlanan müqavilə. **Əmək tərbiyəsi** – yetişən nəslin əmək əsasında tərbiyəsi sistemi. *Məktəblərdə əmək tərbiyəsini yüksək səviyyəyə qaldırmaq.*

ƏMƏKÇİ *sif.* Öz əlinin zəhməti ilə dolanan, öz əməyi ilə yaşayan, zəhmətkeş. *Əməkçi bəşəriyyət.* – *Haydı, əməkçi qız, gəl məni dinlə.* M.Müfqi. *Əməkçi insanlar daim qardaşdır; Bir məslək uğrunda onlar sirdaşdır.* Z.Xəlil. // İs. mənasında. *Kənd və şəhər əməkçiləri.* – [Almaz:] *Yoldaşlar, bizim çalışdığımız kəndin əməkçiləri üçündür.* C.Cabbarlı. *Hər bir zaman əməkçilər çəkdi cəfamı.* Ə.Cavad.

ƏMƏKÇİLİK *is.* Əməklə keçinmə, zəhmətlə yaşama, zəhmətkeşlik.

ƏMƏKDAR *sif.* 1. Böyük xidmətləri olan. *Əməkdar alim.*

2. *rəs.* Elm, incəsənət, maarif, idman və s. sahəsində özünü göstərən qabaqcıl adamlara dövlət tərəfindən verilən fəxri ad. *Əməkdar artist. Əməkdar elm xadimi. Əməkdar idman ustası. Əməkdar müəllim. Əməkdar həkim. Əməkdar agronom. Əməkdar inşaatçı.*

ƏMƏKDARLIQ *is.* 1. Bir işdə böyük xidmətləri olma.

2. *dan.* Əməkdar adı (bax **əməkdar** 2-ci mənada). *Əməkdarlıq almaq.*

ƏMƏKDAŞ *is.* 1. Birisi ilə bir yerdə işləyən və ya ona kömək edən adam, iş yoldaşı. *Mənim əməkdaşım.* – [Elxan:] *Qorxmaz, zəvallı əməkdaşlarım məhv oldular.* C.Cabbarlı. *Qəzaya getdikdə [Eldar] qızı əməkdaş sifəti ilə öz yanınca aparır.* S.Hüseyn.

2. Bir idarədə, müəssisədə çalışan şəxs, xidmətçi. *Əməkdaşların siyahısı. Əməkdaşların iştirakı vacibdir.*

3. Bəzi ixtisas işçilərinin adı. *Jurnal əməkdaşı.* // Elmi tədqiqat institutunda vəzifə adı. *İnstitutun elmi əməkdaşı.*

ƏMƏKDAŞLIQ *is.* 1. İşləmə, çalışma. □ **Əməkdaşlıq etmək** – 1) birinə kömək etmək. *Təcrübə işlərində professora əməkdaşlıq etmək;* 2) əməkdaş olmaq, işləmək. *Qəzetdə əməkdaşlıq etmək. Jurnalda əməkdaşlıq etmək.*

2. Birgə fəaliyyət, iş, birgə çalışma. *Hərbi əməkdaşlıq. Kosmosu tədqiq etmək sahəsində ölkələrin əməkdaşlığı.* □ **Əməkdaşlıq etmək** – birgə işləmək.

ƏMƏKGÜN *is. tar.* İşçilərin əməyini hesablama vahidi. *Kərim işləyən, öz işinin haqq-hesabını çox yaxşı bilən, bir əmək gününü itirməyən, əyriliyə qarşı vuruşan bir adam idi.* S.Rəhimov. [Qulu:] *Deyirəm, Cimi, vicdanın olsun, elə elə ki, mən də sənə əmək gününü yazanda utanıb tər tökməyim.* İ.Əfəndiyev.

ƏMƏKÖMƏÇİ *is. bot.* Uzun gövdəli, sünbül kimi iri parlaq rəngli çiçəkləri olan çoxillik bitki. *Payızlıq sovka turtulları .. çil və əməköməçi bitkilərini çox sevir.* “Pambıqçılıq”. □ **Əməköməçi fəsiləsi** *bot.* – bölümlüləçəkli ot və ağacniklərin daxil olduğu bitki fəsiləsi.

ƏMƏKPƏRVƏR *sif.* bax **əməksevən**. *Əməkpervər qız.*

ƏMƏKSEVƏN *sif.* Əməyi, zəhməti, işləməyi sevən, çalışan. *Əməksevən xalq.* – *Əməksevən gənc nəsilər; Dönür şeydə bül-bül.* Aşiq Hüseyn. *Ana sevsin, əzizləsin; Əməksevən balasını.* M.Dilbazi.

ƏMƏKSEVƏNLİK *is.* Əməyi, zəhməti, işləməyi sevmə; çalışqanlıq. *Öz uşaqların-*

da .. əməksevənlik, qayğıçılıq sifətləri tərbiyə etmək hər bir ananın müqəddəs borcudur.

ƏMƏKSEVƏR bax **əməksevən**. O, çox əməksevər adamdır.

ƏMƏKSEVƏRLİK bax **əməksevənlik**. Əməksevərliyi ilə fərqlənmək.

ƏMƏKSİZ zərf Zəhmət çəkmədən, işləmədən. *Əməksiz dolanır. // sif. Zəhmətsiz, asan. Əməksiz iş yoxdur.*

ƏMƏL¹ is. [ər.] İş, feil. *Onun sözü ilə əməli düz gəlmir. – [Cənnətəli ağa:] Onu bura çağır görüm, bu nə əməldir, mənim başıma gətirir. N.Vəzirov.*

2. İcra, yerinə yetirmə. □ **Əməl etmək (eləmək)** – yerinə yetirmək, icra etmək, riayət etmək. *Göstərişə əməl etmək. Təlimata əməl etmək. Həkimin göstərişlərinə əməl etmək. – Vaizi-şəhr öz iqrarına etsəydi əməl; Düşməz idi bu qədər din ilə dünyaya xələl. S.Ə.Şirvani. Sözlərinə əməl eləməyənlənlən!* N.Vəzirov. *Zeynal .. Mehriban və onun atasına verdiyi sözlərin heç birinə əməl etməyirdi. S.Hüseyn. Əməl olunmaq (edilmək)* – yerinə yetirilmək, riayət edilmək, icra olunmaq. *Qaydaya əməl olunur. Əmələ gəlmək* – 1) baş vermək, meydana gəlmək, doğulmaq, törəmək, hasil olmaq. *Bataqlıq durğun sudan əmələ gəlir. – Rəngarəng güllükdə, çəmənləkdə hamar və naxışsız bir ağlıq, bir düzənlik əmələ gəlmişdi. S.Rəhimov; // mümkün olmaq, başa gəlmək, həyata keçmək. Əmələ gələn şey deyil; 2) kökəlmək, yaxşılaşmaq, qıvrıqlaşmaq, düzəlmək. Buzov süü əmə-əmə əmələ gəldi. O, kurortdan sonra əmələ gəldi. – Arvad məsləhət gördü ki, quzunu ötürsünlər, bir neçə vaxt bağçada otlasın, əmələ gəlsin. C.Məmməd-quluzadə. **Əmələ gətirmək** – 1) həyata keçirmək, yerinə yetirmək, icra etmək. [Hacı Mehdi:] *Bir təvəqqəm var, amma qorxuram, əmələ gətirə bilməyəsen. Ə.Haqverdiyev. [Lütfəli bəy:] Gözlərinə dönüm, .. gör necə mənim xahişlərimi əmələ gətirir? İ.Musabəyov; 2) düzəltmək, vücuda gətirmək, təşkil etmək. [Əntiqənin] *özünü də qara, şəvə kimi sacları uzun və qalın bir hörük əmələ gətirmişdi. Mir Cəlal.***

3. Rəftar, hərəkət, iş. *Əməlləri ilə hamını özündən incitdi. Əz əməlinə görə cəzasını*

alacaqdır. – Elm insanlara eyni zamanda onların əxlaqını, rəftarını və əməlini yaxşılaşdırmaq üçün təcrübədən keçirilmiş bir vasitədir. M.F.Axundzadə. Sənə cəza verən əməllərimdir. M.Rahim. [Salmanova] Cumanın .. bütünü əməllərini gözlərinin içində deyəcəkdə. Ə.Əbüllhəsən.

4. məc. Hiylə, kələk, birlək mənasında. *Bu sənin əməlidir. – Xalq bir-bir gedib öpürlər əlin; Anlamaz kimsə hiyləsin, əməlin. A.Səhhət. Bir neçə kazak əsgərləri də onların dalınca gedirlər ki, görsünlər bu nə əməldir. C.Məmmədquluzadə. Əlbəttə, şeytan əməlinə qurşanan gərək axırda belə olsun. Ə.Haqverdiyev.*

5. Hesabda tətbiq edilən əsas qayda. *Hesabda əsas dörd əməl var: cəmləmə, çıxma, vurma, bölmə.*

◇ **Əməli azmaq** – pozğunlaşmaq, yoldan çıxmaq, həddini azmaq. **Əməli ayağına cıddar olmaq** – gördüyü işin cəzasını çəkmək, pis nəticəsini görmək.

ƏMƏL² is. [ər.] Qayə, məqsəd, şiddətli arzu. [Ağa Bəşir:] *Bilirsizimi ki, dünən şikayətə gələn arvadın əməli nə imiş?* M.F.Axundzadə. *Əməli, fikri bütünü kəsb-i-kamal; Nə müqəddəs əməli fikri xəyal!* M.Hadi. *Min bir əməl arxasınca qoşmağı; Dürülü-dürülü ürəklərdən öyrəndim. M.Müşfiq.*

ƏMƏLBAZ sif. [ər. əməl və fars. ...baz] dan. Tədbirli, tədbir və hiylə ilə iş görən, hiyləgər. *Əməlbaz adam. – Demək, bu əməlbaz arvad oturduğu yerdə həmişə qızını sözsövdən qurtardı, həm də bu vilayətin böyüyü elədi. S.Rəhimov.*

ƏMƏLBAZLIQ is. dan. Hiyləgərlik, tədbirlilik, tədbir və hiylə ilə iş görmə. □ **Əməlbazlıq etmək** – tədbir və hiylə ilə iş görmək, hiylə işlətmək.

ƏMƏLDAŞ is. Əməli, məqsədi, qayəsi bir olan, bir məqsəd arxasınca qoşan adamlardan hər biri. *Toplayaraq başına öz əməldaşlarını; Qoydu böyük firqənin ilk təməldaşlarını. R.Rza.*

ƏMƏLDAŞ is. [ər.] Fəhlə, işçi. *Molla .. çit-xib gedəndə hamampulunu on-on beş qat artıq verir, hamamçını da, əmələləri də utandırır. “M.N.İtəfif”. [Odabaşi:] Neçə yüz əmələ onun fabrikində və kəndlərində iş-*

lərdi. Ə.Haqverdiyev. Xanlar Həsənoğluna atılan güllə tək bir ona yox, biz neft əmələsinin hamısına atılıbdır. S.Rəhimov.

ƏMƏLƏCAT *is.* [ər. “əmələ” söz. cəmi] *köhn.* İşçilər, fəhlələr, əmələlər...*İdarəsin-də çalışdığı əmələcatını da özü kimi pak, etiqaqli, dindar bir müsəlman görmək istərdi. S.Hüseyn.*

ƏMƏLƏGƏLMƏ *is.* Yaranma, düzəlmə. *Molekulun əmələgəlmə istiliyi.*

ƏMƏLİ *sif.* 1. İcrası (təbiiqi) lazım olan, həyata keçirilməli olan; işgüzar, praktik. *Əməli təklif. Əməli iş. – Mən dərhal onunla əməli söhbətə başladım. M.S.Orudubadi.*

2. Sırf nəzəriyyəyə, elmə aid olmayıb işlə, əməliyyatla, təcrübə və təbiiqi ilə də bağlı olan; təbiiqi, praktik. *Aktyor sənətinin əməli məktəbi. Əməli işin elmi tədqiqat işi ilə əlaqələndirilməsi. Lüğətçiliyin nəzəriyyəsinə bilmək kifayət deyil, onun əməli cəhətini də bilmək vacibdir.*

3. Yalnız sözlə deyil, işlə, əməllə olan. *..Zavodun kollektivi respublikanın bəzi uşaqların evlərinə hamilik edərək, onlara əməli yardım göstərir.*

♦ **Əməli katib** – cari yazı işlərini apan katib; kargüzar. *Daldaya gələndə isə, əziz dostu, arası saz olduğu əməli katibin dediklərini xatırlardı. Mir Cəlal.*

ƏMƏLİSALEH *sif. dan.* Əməlində, işində, hərəkətində düz olan, doğru hərəkət edən, əyirliklə işi olmayan (adətən istehza, kinayə və ya zarafatla deyilir). *Əməlisaleh adam. Bunu əməlisaleh adamlar bilər. – İndi bilmirəm, sən necə əməlisaleh adamsan ki, yenə də məni adam elədin. “M.N.lətif.” [Qarı:] A qız, Çimnaz, ey! Sən ki əməlisaleh kişinin qızsan, özün də yazığın biri! Necə oldu ki, axı uşağını qoydun onlara qoşuldu? Ə.Əbülhəsən. // is. mənasında. Əməlisalehlər cənnətə və bədəməllər cəhənnəmə daxil olacaqlar. C.Məmmədquluzadə.*

ƏMƏLİYYAT *is.* [ər. “əməliyyə” söz. cəmi] 1. Müəyyən bir məqsəd güdən və bir-biri ilə əlaqəli olan işlər. *Təmizləmə əməliyyatı. – Qulu Bəhrəmin vasitəsilə bəzi əməliyyatlar etmək fikrində idi. Çəmənzəminli.*

2. *tib.* Bəzi xəstəliklər, yaxud yaralanmalar zamanı müalicə məqsədi ilə bədənin hər

hansı bir yerində icra edilən cərrahlıq işi. *Cərrahlıq əməliyyatı. Plastik əməliyyat.*

3. Müharibədə bir məqsədi, tapşırığı yerinə yetirmək üçün aparılan döyüş işləri. *Hərbi əməliyyat. Hücum əməliyyatı. Mühasirə əməliyyatı. Quruya qoşun çıxarma əməliyyatı. – ..Dəstə .. əməliyyatdan qayıdıb dincəlməkdə idi. Ə.Əbülhəsən. Müharibə dövründə toplarımız hücum əməliyyatının qarçısı olmuşdur. (Qəzetlərdən).*

4. Maliyyə, ticarət idarəsinin gördüyü işlərin məcmusu. *Bank əməliyyatı. Kredit əməliyyatı. Mal mübadiləsi əməliyyatı. Birja əməliyyatı.*

ƏMƏLLİ *sif.* və *zərf* Yaxşı, layiqli, ləyaqətli. *Əməlli hədiyyə. Əməlli işləmək. – [Mozalanbəy:] Ancaq “Molla Nəsrəddin” qəzetinin yazısını gözümlə seçmir. Ə.Haqverdiyev. [Əcəb xalının] nə gözü yaxşı görürdü, nə də qulağı əməlli eşidirdi. S.Hüseyn. // Qanecədi, təminədi, məmnunədi, məqbul. Ondan əməlli bir cavab ala bilmədik. – [Səftərqulu:] Yoxsa yenə içmişən, a gədə? Əməlli danış, elə iş ola bilməz! N.Vəzirov. [Yusif:] Və bir elə ittifaq düşməyib ki, mən [Şamdan bəyi] əməlli tanıyam. N.Nərimanov.*

ƏMƏLLİ-BAŞLI *sif.* və *zərf* Olduqca yaxşı, bütün tələbatı cavab verən, mükəmməl, nöqsansız, bütün, tam, ciddi. *Əməlli-başlı bir şey. Əməlli-başlı bir usta tapmaq. Əməlli-başlı işləmək. // Əsaslı surətdə, lazımınca, lazımı kimi, istənilədiyi kimi. Heç bir şeyi əməlli-başlı demir. – Pəri burada əməlli-başlı məclis qurdu, yemək-icmək düzəltdi. (Nağın). [Sitarə xanımın] əməlli-başlı kirayə gətirən evi də vardı. S.Hüseyn. [Koxa:] Siz cavab axtarın, mən də əyləşim; Bir əməlli-başlı biğimi eşim. S.Rüstəm. Çimnaz yüngül adam olsaydı, bu qarı ilə elə buradaca əməlli-başlı tutuşa bilərdi. Ə.Əbülhəsən. // Mükəmməl surətdə, olduqca, lap. Qara kişini bu soyuq hava üşütdü, nəşəsini əməlli-başlı korladı. Ə.Əbülhəsən.*

ƏMƏLLİCƏ *bax əməlli-başlı. Əməllicə geyinmək. Əməllicə bina. Əməllicə yemək. Əməllicə yorulmaq. Bu gün əməllicə işlədik. Çox yaxşı olar, gündüz əməllicə yorulmuşam, – deyər [dostumun] təklifini şadlıqla qəbul etdim. M.Rzaquluzadə.*

ƏMƏLPƏRVƏR *is.* [ər. əməl və fars. ...pərvər] *klas.* Müəyyən bir əməl (qayə, məqsəd) uğrunda çarpışan, konkret bir məqsədə xidmət edən. *Mirzə Fətəli bir ədib və bir nəşir olmaqdan daha artıq bir cəmiyyətcisi, bir əməlpərvərdi.* C.Cabbarlı.

ƏMƏLSİZ *sif.* Sözüünə, vədinə əməl etməyən, yaxud bir şeyə inandığı halda, onu yerinə yetirməyən, ona əməl etməyən. *Əməlsiz nəsihətçi. Əməlsiz adam.* // Əməli əhəmiyyəti olmayan, həyata keçməyən. *Əməlsiz sözdə fayda olmaz.* (Ata. sözü). // Dini ehkama sözdə inanıb, işdə onları yerinə yetirməyən, onlara əməl etməyən. *Əməlsiz müsəlman.* – *Məni yarsız görmə, mənim pərim var; Əməlsiz deyiləm, haqdan karım var.* Aşiq Rəcəb.

ƏMƏZƏK *sif.* 1. Anasını əmməmək, yaxud əmə bilməmək nəticəsində arıq olan; zəif, cılız. *Əməzək quzu. Əməzək adam kimi tərpanir.*

2. *məc.* Key, maymaq, qorxaq, bacarıqsız. [Bahar:] *Ay əməzək, Allah səni döysün! Niyə qoyurdun qaçsın, indi nə tövr eləyək?* Ə.Haqverdiyev.

ƏMGƏK *is.* Kəllə sümüyünün ön və orta hissəsi. *Qiyas əmgəyindən peysərinə qədər qırılmış .. başını əlləri ilə tutdu.* Ə.Abasov.

ƏMİ *is.* 1. Atanın qardaşı. *Çünki Fərəc xan Bağır xanın əmisi oğlu və damadıdır, heç bir əmirdə onun rəyinə müxalifət etməz.* M.F.Axundzadə. *..Əmiləri dövləti bir ilin içində dağıtdılar, axırda bir barmaqhesabı göstərdilər.* C.Məmmədquluzadə.

2. Yaşlı, yaxın adama müraciət kimi işlədilən söz. *Əmi, saat neçədir?* – [Sona:] *Əmi, bizim bu Qadir yaman qorxur.* Ə.Əbülhəsən. // Hörmət üçün özündən yaşlı kişinin adına qoşulur. *İki saat yol gedib Qasım əmi yetişdi Təzəkəndə...* C.Məmmədquluzadə.

ƏMİARVADI *is.* Əminin arvadı.

ƏMİCAN(I) bax **əmidostu**.

ƏMİCİ *sif.* 1. Əmən, soran. *Əmici uşaq.*

2. Xüsusi terminologiyada: sorucu, soran, xüsusi orqanları vasitəsilə içəriyə çəkən. □ **Əmici tel** – bitkinin kökündə olan incə, sorucu kökcük. *Kökün əmici telləri uzun ömür sürmür.*

ƏMİDOSTU *is.* 1. Əmiarvadı yerində işlənən ləqəb. [Şahbaz bəy:] *Şərəfnisə, qadan alım, bilirsən ki, əmidostum bu gün nə tufan elədi?* M.F.Axundzadə. [Rəşid:] *Dünən bizim başımız yaman qarışıq oldu, əmidostu!* M.Hüseyn.

2. Özgə qadını hörmətlə çağırmaq üçün işlənən ləqəb. *Əmidostu, bu uşaq kimlərdəndir?*

ƏMİGƏLİNİ *is.* 1. Hörmət üçün əmi arvadına verilən ləqəb.

2. Əmioğlunun arvadının ləqəbi olan ad.

ƏMİK *sif.* Çox əmilməkdən xarab olmuş, zədələnmiş.

ƏMİQIZI *is.* 1. Əminin qızı. *Tamam da əmiqızının uşağını saxlayacaqdır.* S.S.Axundov. // Əminin qızına müraciət. [Bəhram:] *Xoş gördük, əmiqızı, yaqın məni çox gözəlmisən.* C.Cabbarlı. [Tahir:] *Yox, əmiqızı, qızdırmanın qalxmağı ondan deyil.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Özgə qızlara hörmət və məhribanlıq göstərərək, çağırmaq üçün işlənən ləqəb.

ƏMİLMƏ “Əmilmək” dən *f.is.*

ƏMİLMƏK “Əmmək” dən *məc.*

ƏMİN *sif.* [ər.] 1. Qorxusuz, xətersiz, etibarlı, dinc, sakit. *Əmin yol. Əmin yer.*

2. Tamamilə xatircəm, arxayın, qanə. *Bu işin baş tutacağına biz əminik.* – [Məhərrəm:] *Mən əminəm ki, Səriyyə heç vaxt razı olmayacaq və Rüstəmdən ayrılmayacaq.* C.Cabbarlı. *İzzət qarı əmin idi ki, .. o gülün kökünü qazıb çıxarmaq lazımdır.* Ə.Məmmədخانli. □ **Əmin etmək** – inandırmaq rahat etmək, tamamilə inandırmaq, xatircəm etmək, arxayın etmək, inandırmaq qanə etmək. *Mən sizi əmin edə bilərəm ki, o yazıq gənc təmiz bir adamdır.* M.S.Ordubadı. *Budur, mən səni öz tərəfimdən əmin edirəm..* H.Nəzərli. **Əmin olmaq** – tamamilə inanmaq, inanıb rahat olmaq, xatircəm olmaq, arxayın olmaq. *Siz buna əmin ola bilərsiniz.* – *Mina cavab verdi ki, əmin olunuz, əzizim!* İ.Musabəyov.

3. İnanılacaq, inanıla bilən, düz, etibarlı. *Əmin adam.*

ƏMİN-AMANLIQ *is.* Sakitlik, asayiş, bir yerdə qayda və nizamın hökm sürdüyü hal. *Nədənsə sizin dəstənziz Təbrizə girdiyi gün-*

dən bəri əmin-amanlıq yarada bilmədi. M.S.Ordubadi. *Müşavirənin gedişindən görünürdü ki, heç bir qəzada əmin-amanlıq yarana bilməmişdir.* S.Rəhimov.

ƏMİN-ARXAYIN *sif.* və *zərf* Sakitcə, rahatca, arxayınca. *Bir dəqiqə çəkmədi ki, qara əjdaha ləhləyə-ləhləyə çaparaq, yüyürək platforma qabağında əmin-arxayın dayandı.* S.M.Qənizadə.

ƏMİNƏVƏSİ *is.* Əminin oğlunun və ya qızının oğlu (qızı).

ƏMİNLƏŞMƏ “Əminləşmək” dən *f.is.*

ƏMİNLƏŞMƏK *f.* 1. Qorxusuz (təhlükəsiz) hala gəlmək. *Səngər dalına girib əminləşmək.* // Asayış düşmək, əmin-amanlıq düşmək.

2. Arxayınlaşmaq, xatircəmləşmək, rahat olmaq. *Oğlundan məktub alandan sonra əminləşdi.*

ƏMİNLİK *is.* 1. Sakitlik, əmin-amanlıq, qorxusuzluq.

2. Xatircəmlilik, arxayınlıq.

ƏMİOĞLU *sif.* 1. Əminin oğlu. *Qızlar şərti pozan əmioğlunu danladılarsa da, yenə gülüşməyə məcbur oldular.* M.Hüseyn.

2. Özündən yaşlı əmisi oğluna, yaxud başqa bir adama müraciət sözü. *Əmioğlu, bir bura zəhmət çək.* – [Sara:] *Bəhram! Əmioğlu, özün bilirsən ki, mənim dünyada bir kimsəm yoxdur.* C.Cabbarlı.

ƏMİR *sif.* [ər.] 1. Bir tayfanın və ya ölkənin başçısı. *Qəbilənin əmiri.* – *Şairin qəzəllərində məftun olmuş Dərbənd əmiri onu bu xaraba kənddən öz sarayına dəvət edir.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *tar.* Bəzi Şərq hökumətlərinin başçılarına və yüksək vəzifəli şəxslərə rəsmi olaraq verilən ad. *Qabaq cərgələrdə əmir-lər, vəzir-lər və kübar ailələr yerləşmişdi.* M.S.Ordubadi.

ƏMİRAXUR *is. tar.* b ax miraxur.

ƏMİRİ *sif.* 1. Əmirə mənsub, məxsus olan.

2. *məc.* Ən yaxşı, ən əla mənasında. *Əmiri xörək. Əmiri paltar.*

♦ **Əmiri papaq köhn.** – dərindən tikilən hündür papaq növü. *Başında əmiri papaq vardı.*

ƏMİRLİK *is.* 1. Əmir vəzifəsi.

2. Əmirin idarəsi altında olan yerlər, ölkə.

ƏMİRÜLÜMƏRA *is.* [ər.] *tar.* Əmir-lər əmiri (xəlifələr dövründə yüksək rütbə adı).

ƏMİR-ÜMƏRA *top.* [ər.] Əmir-lər. *Vəzir, vəkil, əmir-üməra nə qədər çox dedi, Şah Abbas az eşitdi.* (Nağıl).

ƏMİŞ *is.* 1. Əmmək işi, əmmə prosesi. *Quzuların əmişi.* – *Zəng çalınanda, əmişdən sonra ayrılan qoyun-quzu kimi uşaqlar böyüklərdən ayrıldılar.* Mir Cəlal.

2. Əmmə vaxtı. *Əmiş yaxınlaşanda quzuları ağıldan çıxarırlar. Qoyun əmişində gəl, süd apar.*

ƏMİŞDİRİLMƏ “Əmişdirilmək” dən *f.is.*

ƏMİŞDİRİLMƏK *məc.* Əmizdirilmək, əmişə salınmaq (çoxları haqqında). *Qoyun və quzular əmişdirildi, sonra qoyunlar sağılmağa başlandı.*

ƏMİŞDİRMƏ “Əmişdirmək” dən *f.is.*

ƏMİŞDİRMƏK *f.* Quzuları analarını əmişməyə buraxmaq, əmizdirmək. *Quzuları çobanlar əmişdirilər.* – *Azərbaycanda və ümumiyyətlə, Zaqafqaziyada bir qayda olaraq camışları balaları əmişdirməklə sağırlar.* A.Ağabəyli.

ƏMİŞMƏ “Əmişmək” dən *f.is.*

ƏMİŞMƏK *f.* Kütləvi halda analarını əmmək. *Quzular (buzovlar) əmişirlər.*

ƏMİUŞAĞI *is.* Əminin oğlu, ya qızı. *O, bizimlə əmiuşağıdır.*

ƏMİZADƏ [əmi və fars. ...zadə] *köhn.*

1. B ax əmiuşağı. *O mənim əmizadəmdir.* – [Pəricahan xanım:] *Ah, harada qalmışsan, ey sevgili əmizadəm!* S.S.Axundov. *Hatəm xanın əmizadəsi Yədulla xan evdə işsiz oturmaqdan çox darıxdığı üçün bir ziyafət düzəltmək qərarına gəldi.* S.Rəhimov.

2. Ata-babanın əmiləri nəslindən olan. *Onlar bizim əmizadələrimizdir.* – *Tağı əmi sair əmizadələrinə nisbətən məndə böyük təsir buraxmışdı.* S.S.Axundov.

ƏMİZDİRİLMƏ “Əmizdirilmək” dən *f.is.*

ƏMİZDİRİLMƏK *məc.* Döşdən süd verilmək.

ƏMİZDİRMƏ “Əmizdirmək” dən *f.is.* *Əmizdirmə zamanı.*

ƏMİZDİRMƏK *f.* Döşdən süd vermək. *Ana körpəsini əmizdirir.* – *Əvvəl əmizdirir öz körpəsini; Uşaq gülümsəyib kəsir səsini.* S.Vurğun. *Nərgiz quymaq yedi və uşağı əmizdirdi.* Ə.Vəliyev.

ƏMİZDİRTMƏ “Əmizdirtmək”dən *f.is.*
ƏMİZDİRTMƏK *icb.* 1. Bax **əmizdir-
 mək**. *Uşağı əmizdirtdimi?*

2. Əmməsinə imkan vermək. *İnəyi əmiz-
 dirdi.*

ƏMİZMƏ “Əmizmək”dən *f.is.*

ƏMİZMƏK bax **əmizdirmək**.

ƏMLAK *is.* [ər. “mülk” söz. cəmi]

1. Mülklər (torpaq, əkin yerləri, malikəna və s.). [Mirzə Kərim:] *Dövlətlilərin mal, əmlakı keçir ümum camaat ixtiyarına.* Ə.Haqverdiyev.

2. Birinin sahib olduğu pula dəyər şeylərin, varın, mal və mülkün məcmusu. *Dövlət əmlakı. Cinayətkar əmlakı müsadirə olunmaqla cəzaya məhkum olundu. – Dövlətli-yik, əlbəttə, şərəfət də bizimdir; Əmlak bizimdirsə, əyalət də bizimdir.* M.Ə.Sabir.

ƏMLİK *is.* Yenice ota düşən və eyni zamanda anasını əmən quzu, keçi. *Əmliklər çəkdirəm şişə; Bir ağır yığnağım ola! “Koroğlu”. Bir əmliyin bir tümənə satılır; Xəzəl oldu yenə pulların, dağlar! Aşiq Ələsgər. Gəl oturma belə tək; Kürdə bir əmlik kəsək.* M.Rahim. // Sif. mənasında. *Əzizim, bahar barı; Şirindir bahar barı; Kəsmə əmlik quzunu; Qoy gəlsin bahar, barı.* (Bayatı). *Yaylağın sərin havası, əmlik quzunun əti kazakları kefləndirib şirin yuxuya vermişdi. “Qaçaq Nəbi”. Yaxşı əmlik quzu kəsmişəm, çox gözəl İsfahan şərabı da vardır.* M.S.Orudubadi. □ **Əmlik kimi** – bəslənmiş quzu kimi, lap gənc, gözəl, şux. *Yalan ha deyil, bəxtli olmasan, belə əmlik kimi qızı almazdın.* A.Şaiq. [Uşaqlar] .. bəslənmiş əmlik kimi analarının yanına düşüb yüyürdülər. Mir Cəlal.

ƏMMA [ər.] 1. Bax **amma**. *Şeir bir zivərdir, əmma biz kimi naqislərə; Ol ki naqisdır, onu möhtaci-zivər qılmamış.* Füzuli. *Çox kimsənin əgər ki kəsibdir qərarını; Əmma mənim təkli o gülün biqərarı yox.* S.Ə.Şirvani.

2. Bir şeyə mane olan, əngəl törədən keyfiyyət, hal, səbəb. *Burada bir balaca əmma var. – Yusif huşi-guşinən qulaq asıb gördü: adə, deyəsən, burda bir əmma var.* (Nağıl). *Bəs bu gözəllikdə otaqları beş yüz manata alanda demədinmi bunun əmması var?* Mir

Cəlal. □ **Əmması çıxmaq (olmaq)** – 1) nöqsanı, əgər-əskiyyə olduğu məlum olmaq; 2) sonradan xətası çıxmaq, əngəli çıxmaq.

ƏMMAMƏ *is.* [ər.] Bəzi Şərqi ölkələrinde: sarınmış uzun ağ parça, yaxud tirmə zolağından ibarət baş geyimi; sarğı; çalma. // Axundların və başqa ruhanilərin başlarına qoyduqları bu cür sarğı. *Elə ki tək qaldılar, Koroğlu abanı, əmmaməni çıxardıb bir tərəfə tulladı. “Koroğlu”. Molla İbrahim-xəlil səhər vaxtı səccadə üstündə, başında əmmamə, əlində uzun təsbəh, dizi üstə oturub övrəd oxumağa məşğuldur.* M.F.Axundzadə. *Qoydun əmmamə başına, dandın haqiqəti; Alati-həcvü məsxərə qıldın şəriəti.* Ə.Qəmküsar.

ƏMMAMƏDAR [ər. əmmamə və fars. ...dar] bax **əmmaməli**. [Baş nazir:] *Bu əmmamədarlar hamıdan bətdərdirlər.* P.Makulu.

ƏMMAMƏLİ 1. *sif.* Başında əmmamə olan. *Bunlar keçəndən sonra əmmaməli həşəratı nə eləyək?* C.Məmmədquluzadə. *Mənim əmmaməli yoldaşım birdən ucadan müsəlmanca səsləndi.* Ə.Haqverdiyev. *Sonra da bir tirmə əmmaməli molla gəlib salam verdi.* Mir Cəlal.

2. *is.* Ruhani, molla, seyid və b.

ƏMMƏ *is.* [ər.] *klas.* Bibi. *Aya, onlar deyil idi ki, analarını, bacılarını və qızlarını və əmmələrini və xalələrini nikah edərdilər.* M.F.Axundzadə. [Pəricahan xanım:] *Biçarə əmməm şam kimi əriyir.* S.S.Axundov.

ƏMMƏ “Əmmək”dən *f.is.*

ƏMMƏK *f.* 1. Dodaq və dilin müvafiq hərəkəti vasitəsilə döşdən südü soraraq içmək. *Quzular qoyunları əmirdilər. Uşaq anasını əmir. – Südüni əmmişəm mən qanaqana; Ana, mən yazığı nə dindirirsən? “Aşiq Qərib”. Aslan gah əmir, gah da döşdən ayrılıb çıxırdı.* Ə.Vəliyev. // Bir şeyi ağzına salıb sormaq, sümürmək. *Barmağını əmmək.*

2. *məc.* Qidalanmaq, qüvvət almaq. *Daşlar yarılanda günün telindən; Əmərsən dağların qarlı selindən.* S.Vurğun. *Bahar çağı güllər günəş əməndə; Görüş təyin eləmişəm çəməndə.* M.Rahim.

♦ **Anadan əmduyi süd burnundan (burnunun dəliklərindən) gəlmək** – olmazın əziyyəət və əzablara məruz qalmaq,

əziyyət və əzab çəkmək. *Zeynəb Xudayar bəyin evində altı ay yarım qaldı. Və bu altı ay yarımın ərzində Zeynəbin anadan əndiyi süd burnunun dəliklərindən gəlib töküldü. C.Məmmədquluzadə.*

ƏMN is. [ər.] *klas.* Əminlik, əmniyyət, asayiş, sakitlik. // Rahatlıq, asudəlik. *Meyxanədir, Füzuli, cəhanda məqami-əmn; Cəhd et, bir ev hübab kimi onda tut məqam.* Füzuli.

ƏMNIYYƏ is. [ər.] İranda: jandarm, polis (məmur). *Bir anda əmniyyətlər soxuldular otağa; Hamısı çəkib birdən tüfəngləri ayağa.* S.Rüstəm. *Ərdəbildə Hikmət İsfahaninin kəndlərindən birində kəndçilər üsyan edib əmniyyəni öldürmüşlər.* M.İbrahimov. // Polis idarəsi, jandarm idarəsi.

ƏMNIYYƏBAŞI is. İranda: polis başçısı, jandarm başçısı.

ƏMNIYYƏT is. [ər.] 1. Təhlükəsizlik, qorxusuzluq, əminlik, sakitlik, ictimai asayiş. *Düşmənin sərhədimizdən nə qədər uzaqda olsa, səadət və əmniyyətimiz də o qədər yaxınlıqda olar.* M.S.Ordubadi.

2. xüs. Qoruyucu. *..Elektrik xətlərini çox diqqətlə yoxlamaq, vaxtılı-vaxtında təmir etmək və əmniyyət cihazlarının sayını artırmaq lazımdır.* M.Hüseyn.

3. İnanma, etimad, etibar.

ƏMNIYYƏTLİ *sif.* Qorxusuz, əmin, sakit. *Əmniyyətli yer.*

ƏMNIYYƏTSİZ *sif.* 1. Əmniyyət və asayiş olmayan; qorxulu və təhlükəli olan. *Əmniyyətsiz yer.*

2. Etibarsız, inanıla bilməyən, bel bağlana bilməyən.

ƏMNIYYƏTSİZLİK is. 1. Əmniyyət və asayiş olmadığı hal, vəziyyət.

2. Etibarsızlıq, inanıla bilməmə, bel bağlana bilməmə.

ƏMR¹ is. [ər.] 1. Bir işin görülməsi üçün verilən hökm, göstəriş. [İskəndər:] *Gərək hər əmrinə baş əysin cahan; Ovcumda top kimi oynasın dövrən.* A.Şaiq. *..Müqim bəy xanının tapşırığını bir əmr kimi yerinə yetirmişdi.* S.Rəhimov. □ **Əmr etmək** – bir işin görülməsini hökmə tapşırmaq, buyurmaq. *Onun eşqiylə mən ki dərbədərəm; Hər nə əmr etsəniz qəbul edərəm.* H.Cavid. *..Mənə də müəllimimiz .. bir hekayə düzəldib yaz-*

mağı əmr etmişdi. S.S.Axundov. // Bir işi yerinə yetirmək haqqında əmr, sərəncam yazılmış kağız; əmrnamə. *Nazirlikdən əmr alındı. Əmrə tabe olmaq. Əmri yerinə yetirmək.* – *Vahidin məktəbdən kənar edilməsi haqqındakı əmr oxuyanda Muxtar təəccüb elədi.* Mir Cəlal. □ **Əmr vermək** – əmrnamə, sərəncam yazmaq, nəşr etmək, elan etmək. *Təyinat haqqında əmr vermək.*

2. Hökumət orqanının, idarə, müəssisə, təşkilat və s. rəhbərlərinin rəsmi sərəncamı. *Hərbi komissarlığın əmri. İnstitutun direktorunun əmri.* – [Komandır:] *Göz-qulaq ol! – əmrini verdikdən sonra ordugaha döndü.* H.Nəzərli. *Tapşırıq görüldü yoldaş komissar! Mən yenə hazırım, nə əmriniz var? S.Vurğun. Dəstə öz komandirinin əmri ilə irəliləyirdi.* Ə.Vəliyev.

♦ **Əmr siğəsi** – “əmr forması”nın köhnə qrammatikada adı. **Əmr forması** *qram.* – zaman və xüsusi əlaməti olmayan, yalnız şəxs şəkilçiləri qəbul edən feil qrupu. **Əmr cümləsi** *qram.* – əmr ifadə edən cümlə. **Əmrdən çıxmaq** – tabe olmamaq, göstərişə, əmrə əməl etməmək. **Əmri-qaib** – köhnə qrammatikada: üçüncü şəxsə edilən əmr. **Əmri-hazır** – köhnə qrammatikada: ikinci şəxsə edilən əmr. **Əmrinə vermək** – ixtiyarına vermək. *Komandanın əmrinə çoxlu sursat və qoşun verilmişdir.*

ƏMR² is. [ər.] İş. [Şah:] *Sizi bir əmrdən ötrü məsləhətə çağırmışam, gərək haman xüsusda bir tədbir göstərsiniz.* M.F.Axundzadə. *Olmaz bu ki hər əmrə daxalət edə fəla; Dövlətli olan yerdə cəsarət edə fəla.* M.Ə.Sabir. *Mən istəmirəm, Xudayar bəyin keçəcəyindən danışsam, çünki özü də heç bu əmrə razı olmaz.* C.Məmmədquluzadə. □ **Əmri aşmamaq** – işi keçməmək, çətinlik çəkmək. **Əvvəl əmrdə köhn.** – ilk olaraq, birinci növbədə, əvvəlcə, əvvəl başdan.

ƏMRAZ is. [ər. “məroz” söz. cəmi] *köhn.* Azarlar, xəstəliklər. *Sırayətli əmrəz.* – *Mən çəkirəm onun işvəylə nazın; Gör canda artırdı necə əmrəzin.* Aşiq Maqsud.

ƏMRİ-VAQE is. Olmuş, olub bitmiş iş. *Əmri-vaqe qarşısında qalmaq. Əmri-vaqe qarşısında qoymaq.* – *Zeynal heç inanmayırdı ki, Mehriban öz çocuqlarından əl çəkə-*

bilər, fəqət bu, bir əmri-vaqe idi. S.Hüseyn. [Əli:] *Din bir əmri-vaqe olaraq, insaniyyətə bərabər doğulmuş və əsrlərdən bəri dolanbac tarix yollarında onu təşyi edir. Çəmənəmimli.*

ƏMRNAMƏ *is.* [ər. əmr və fars. ...namə] Əmr yazılmış kağız, yazılı əmr. *Əmrnaməyə görə. Əmrnamə ilə tanış olmaq. – // Əmr. Əmrnamə dəftəri. – Əmrnamə yazılmış və Balacayev tərəfindən imzalanmışdı.* S.Rəhimov.

ƏMSAL *is.* [ər. “mısal” söz. cəmi] 1. *klas.* Oxşar(lar), bənzər kimi(lər). *Şiayəm, əmma nə bu əşkaldən; Sünniyəm, əmma nə bu əmsaldən.* M.Ə.Sabir.

2. Misl, tay-bərabər. *Əmsalı görünməmiş (misli görünməmiş).*

3. *riyaz.* Cəbri ifadədə ədədi (ya hərfi) cəmlənmə. // Axtarılan ədədi əldə etmək üçün müəyyən kəmiyyətə vurulmalı olan ədəd. // Fiziki cismin hər hansı bir xüsusiyyətini təyin edən kəmiyyət.

ƏMTƏƏ *is.* [ər. “məta” söz. cəmi] *iqd. kit.* Mübadilə üçün istehsal edilən əmək məhsulları; mal. *Əmtəə insanın hər hansı bir ehtiyacını təmin edən, habelə başqa şeyə dəyişdirilən şeydir. – [Ömər Lütifi:] Şəhərdə olan bütün əmtəə təcili surətdə ixrac edilməlidir.* H.Nəzərli. □ **Əmtəə dövriyyəsi** *iqd.* – malların xalq təsərrüfatında dövr etməsi. *Şəhərlə kənd arasında əmtəə dövriyyəsinin artması. Əmtəə istehsalı* *iqd.* – səciyyəvi xüsusiyyəti, alqı-satqı yolu ilə mübadilə üçün məhsul istehsal etməkdən ibarət olan iktimai istehsal. **Əmtəə mübadiləsi** *iqd.* – mal mübadiləsi, mal dəyişmə. *Beynəlxalq əmtəə mübadiləsi.*

ƏMTƏƏLİK *sif. iqd.* Əmtəə kimi satılacaq; satlıq, bazarlıq. *Əmtəəlik heyvan.*

ƏMTƏƏŞÜNAS *is.* [ər. əmtəə və fars. ...şünas] Əmtəəşünaslıq mütəxəssisi. *Əmtəəşünas vəzifəsi.*

ƏMTƏƏŞÜNASLIQ *is.* Malların növlərindən, keyfiyyətlərindən, istehlak dəyərlərindən bəhs edən elmlərin məcmusu.

ƏMUD [ər.] 1. *riyaz.* Şaquli olaraq yuxarıdan aşağıya enən və düzbucaq əmələ gətirən xətt; şaquli xətt.

2. Polad toppuz. *Qılıncdan murad hasil olmadı, əmuda əl atdılar. “Koroğlu”. Rüs-*

təm Zal dastanları, Hüseyn Kürd əmudları, ovçu Pirim sərgüzeştləri, Bəhram Gurun ov səyahətləri ayrı-ayrı lövhələrdə təsvir edilmişdi. S.Rəhimov.

ƏMUDİ *sif.* [ər.] Şaquli. *Əmudi xətt.*

ƏMVAL *is.* [ər. “mal” söz. cəmi] *köhn.* Mallar. *Biz məgər aclara vəqf etləmişik məlumuzu? Ta ki hər müstəhəq bəzli edək əmvalımızı.* M.Ə.Sabir. *Onda məxluqat nəinki bu fani dünyanın əmvalından, hətta öz əyalından və canından belə keçər.* S.Rəhimov.

ƏMZİK *is.* 1. Sormağ üçün körpə uşağın ağzına verilən içiboş rezin borucuq. *Uşağa əmzik ver, ağlamasın. – [Xarrat:] Uşaqlar əmziklə bəslənirdilər. T.Ş.Simurq. Qaragöz körpələri sakit edib əmzik vermiş, nənniyə salmışdı.* M.İbrahimov.

2. İçində süd, çay və s. olan şüşənin ağzına keçirilən deşikli rezin borucuq. *Əmziyin südünü boşaltmaq.*

ƏMZİKLƏMƏK *f. məh.* Döş kimi salınmaq.

ƏMZİKLİ *sif.* 1. Südəməz uşağı olan. *Əmzikli qadın.*

2. Əmzik keçirilmiş, əmziyi olan. *İnək və camışları, xüsusən ilkinə doğan diyələri mütləq balası sağmağa, balası isə əmzikli qabdan süd içməyə öyrətməlidir. “Qaramal”.*

3. Mayeni tökmək üçün ağzında yarıq şəklində yeri olan. *Əmzikli şüşə.*

ƏN *ədat.* Keyfiyyət bildirən sifətlərin və zərflərin övvəlinə gətirilərək üstünlük, şiddət bildirir. *Ən böyük çay. Ən iti uçan təyyarə. Ən sağlam adam. Ən qısa. Ən uzun. Ən gözəl. Ən axırda. Ən əvvəldə. Ən sonra (lap axırda). Əlin ən uzun barmağı orta barmaqdır. – Mədən işlərinə olan böyük həvəsi sayəsində [Araz] artıq ən təcrübəli bir usta olmuşdu. A.Şaiq. Aralarında ən yaşlıları olan Rəşid atı saxladı. H.Nəzərli. İnsan orqanizminin ən həssas və işlək üzvü olan ürək azad döyünməyi çox sevir. Ə.Vəliyev.*

ƏNAM *is.* [ər. “nemət” söz. cəmi] Bəxş, hədiyyə, mükafat. *Ənam almaq. Ənam vermək. – [Odabaşı:] Hətta Mirzə Əhməd ağa qız üçün ənam göndərmişdi. Ə.Haqqverdiyev. [Rəhim xan:] Əgər Nəsrəddin şahın ənamı olmasaydı, bu saat səni həlak edərdim. C.Cabbarlı. □ Ənam elmək* *klas. –*

bağışlamaq, vermək. *Haq mənim ömrümü kəssin, sənə ənam eləsin.* S.Ə.Şirvani.

ƏNBƏR is. [ər.] 1. Kaşalota oxşar bir bəliğin mədəsindən çıxarılan gözəl qoxulu maddə. *Ənbər qara, boz, sarı rəngli, çox yağlı maddədir.*

2. Xoş qoxu, ətir. *Ənbər qoxumaq.* // Sif. mənasında. *Mən qurbanı olum ənbər tellərin; Qönçə dodaqların, püstə dillərin.* Nəbati.

3. məc. klas. Gözəlin saçına, zülfünə işarə. *Ləblərin görün neylər; Görə bir də ənbəri.* (Bayatı).

ƏNBƏRBAR sif. [ər. ənbər və fars. ...bar] klas. şair. Ənbər saçan, ətir saçan. *Ənbərbar zülf.* – *Görməmişəm belə bir səfali zülf; Çox sünbüli-ənbərbarı tutmuşam.* M.P.Vaqif.

ƏNBƏRBÜ sif. [ər. ənbər və fars. bu] 1. klas. şair. Ənbər qoxulu, ənbər kimi ətirli.

2. Ağ, parlaq, ipi dənəli əla düyü növü. *Ağ ənbərbu. Ənbərbu düyü.*

ƏNBƏRÇƏ is. köhn. Qızıldan döş bəzəyi. *Keçmişdə bir çox kəndlərdə qadınlar döşlərinə ənbərçə taxırdılar.*

ƏNBƏRFƏŞAN sif. [ər. ənbər və fars. ...fəşan] klas. şair. Ənbər saçan, ətir səpələyən; ənbər qoxuyan. *Badi-səba İsa kimi gərçi dirildir ölüyü; Ənbərfəşan zülfün dəmi badi-səbayə tən edər.* Ə.Nəbati.

ƏNBƏRƏ is. Dəyirman çarxını işlədən suyun yığılıb şiddətlə töküldüyü nov. *Dəyirmanın suyu ənbərəyə yığılır, oradan tökülür və çarxi işlədir.*

ƏNBƏRİ sif. [ər.] Ənbər kimi, ətirli, xoşiyli.

ƏNBƏRİN sif. [ər. ənbər və fars. ...in] klas. şair. Ənbər kimi ətirli, ətir saçan. *Cən-nətin ənbərin qapıları usta Ağabalının üzünə açıldı.* Çəmənzəminli.

ƏNBİR is. Dəmirçi tutacağı, maşası. *Dəmirçilər qızğın dəmiri ənbirlə tutub döyürlər.*

ƏNBİYA is. [ər. “nəbi” söz. cəmi] Nəbilər, peyğəmbərlər.

ƏNCAM is. [fars.] 1. Son, axır, nəhayət, nəticə. *Hər işi əncamı ilə ölçərlər. Əncamı xeyir olsun* (axırı xeyir olsun). □ **Əncam qılmaq (vermək)** – sona vardırmaq, nəticələndirmək. [Böyükxanım:] *Allah rızasına, bizi dil-dişə salma! İşləmə əncam verginən!* M.S.Ordubadi. **Əncam tapmaq** – sona

varmaq, nəticələnmək. [Ağamərdan:] *Amma Zeynəb xanım gərək mənim hər sözümə, hər tədbirimə əməl etsin ki, bu iş əncam tapar.* M.F.Axundzadə.

2. Kömək, vasitə, yol, tədbir. □ **Əncam etmək (çəkmək)** – həllinə, başa gəlməsinə, qaydaya düşməsinə kömək etmək, çıxış yolu tapmaq, tədbir görmək. *İndi naxoşdu milləti-islam; Ona lazımdır eyləmək əncam.* S.Ə.Şirvani. [Aslan bəy:] *Sən ehtiyatlı ol, mən özüm bu işə əncam çəkərim, – dedi.* A.Şaiq. [Hacı Murad:] *Məhərrəm bəy gəlsin, görək işə nə əncam çəkirik.* S.S.Axundov. **Əncama qoymaq (salmaq)** – yoluna qoymaq, yoluna salmaq, qaydaya salmaq. *Məktəb işlərini əncama saldımı? – O, Tütüncüoğlu və Həsənağanın vasitəsilə hər bir işi əncamına salmışdı.* M.S.Ordubadi.

ƏNCAMƏ is. Qapı və pəncərə qanadlarını çərçivəyə bağlayan və onların açılıb-örtülməsinə imkan verən dəmir hissə; rəzə. *Qapı əncaməsindən çıxmışdır.* □ **Dişi əncamə** – əncamənin qapı açılıb-örtüləndə onunla bərabər dönmən hissəsi. **Erkək əncamə** – əncamənin qapı açılıb-örtüləndə çərçivədə hərəkətsiz duran hissəsi.

ƏNCİR is. [fars.] İçində xaş-xaş kimi xırda tumları olan ətli, şirin, yumşaq qabıqlı, yumru meyvə. *Əncir mürəbbəsi. Əncir doşabı. Əncir ağacı. Əncir qurusu* (qurudulmuş əncir). – [Molla] *gedib, var-yox pulunu verib bir səbət yaxşı əncir alır, aparır Teymura.* “M.N.lətif.” *Bir-iki dəqiqədən sonra böyük bir əncir ağacının yanından, haman şəhərdən tanıdığım Əhmədin çıxdığını gördüm.* T.Ş.Simurq. // Həmin meyvənin ağacı. *Əncirin altında oturmaq.*

ƏNCİRLİ sif. 1. Əncir ağacları olan. *Mən səni çox görmüşəm cavanlıq çağlarında; Bol əncirli, üzümlü Novxanı bağlarında.* S.Rüstəm. *Kərim bəy burada, bu əncirli həyətdə nəvəsini məşğul edən bir şey olduğunu duyduca da, üz vurmadı.* Mir Cəlal.

2. Tərkibində, içində əncir olan. *Əncirli konfet.*

ƏNCÜMƏN is. [fars.] kit. köhn. Məclis, cəmiyyət, şura. *Səttar xan məsələni əncümandə qoymaq üçün bir söz demədi.* M.S.Ordubadi. // Camaat. *Hər söz ki gəlir*

zühurə məndən; Min tənə bulur hər əncü-məndən. Füzuli.

ƏNDAM *is.* [fars.] 1. Bədən. *Qaşı, gözü, əndamı, təməmən əl-ayağı; Hər bir sənəmin başına yüz naz kimindir? M.V.Vidadi. Uşağın əndamına quru xına sürtməyə başladılar. H.Sarabski.*

2. Boy, qədd, qamət, boy-buxun, bədən quruluşu. *Əndamı olduqca düzgündür. – Bunların şirin ləhcələri, dulzu danışıqları, mütənəşib əndamları və alıcı, xumar gözləri vardır. M.S.Ordubadi. □ Əndamın yansın (açılsın), əndamı yanmış (açılmış) – qarğıış ifadəsi. Anası Gülpərinin tərəsinə iki əlli qapaz vurub deyərdi: – Əndamı açılmış, bir bax, gör uşağı nə günə salmışan! H.Sarabski. Əndamına lərzə düşmək – titrəmək, əsmək (qorxudan).*

ƏNDAMLI *sif.* 1. Boylu, boylu-buxunlu, biçimli, bədən quruluşu çox düzgün, gözəl bədənli.

2. Bir qədər dolğun, bədən quruluşu yerli-yerində. [Sultan bəy:] *Əsil mən deyən arvad elə o idi ki, hallıca, dul, əndamlı.. Ü.Hacıbəyov. ..Əndamlı xanım xalata oxşar, qırmızı güllü, sarı paltar geymişdi. M.İbrahimov.*

ƏNDAMSIZ *sif.* Bədən quruluşu yerli-yerində olmayan; biçimsiz. // Boysuz, qısa-boylu.

ƏNDAMSIZLIQ *is.* Əndam çirkinliyi, bədən nöqsanı, bədən quruluşunun düzgün olmaması; biçimsizlik.

ƏNDAZƏ *is.* [fars.] 1. Kağızdan, kartondan kəsilmiş ülgü. // Ölçü, miqyas, ölçü vahidi. □ **Bir əndazədə** – bir ölçüdə, bir qaydada. [Qızların] *hamısının libası bir qiyamətdə, bir əndazədə və bir ölçüdə idi. M.S.Ordubadi.*

2. Tənasüb, simmetriya, quruluş düzgünlüyü. *Onun bədən əndazəsi yerli-yerindədir.*

3. *məc.* Hədd, hüdud; norma. *Hər şeyin əndazəsi olmalıdır. Əndazədən artıq. – Əndazə qoyaq, üç gün oturaq. (Ata. sözü). Tükün əndazədən artıq görünür; Quyruğun gör necə yerlə sürünür. A.Səhhət. □ Əndazədən çıxmaq – əndazəni aşmaq, həddini aşmaq. *Görsən tanımazsan yarımşaqqalı; Çıxıb əndazədən dövləti, malı. Q.Zakir. [Sübhənverdizadə] hər hansı bir qonaqlıqda ən-**

dazədən çıxmaz və öz hörmətini gözlərdi. S.Rəhimov. Əndazəyə düşmək – lazımı şəkllə düşmək. Əndazəyə salmaq – yəndəmə, qaydaya salmaq, lazımı şəkllə salmaq.

ƏNDAZƏLİ *sif.* Biçimli, düzgün, mütənəşib, qaydalı, hər cəhətdən yerli-yerində.

ƏNDAZƏSİZ *sif.* 1. Biçimsiz, ölçülməmiş, tənasübsüz, ölçümsüz. *İndi bizim evin quruluşu sənə olduqca ölçümsüz-biçimsiz və əndazəsiz görünür. M.S.Ordubadi.*

2. Hesabsız, saysız, çox qeyri-məhdud.

ƏNDƏLİB *is.* [ər.] *klas.* Bülbül. *Hər qanda eşitdi bir təbib; Gülzarının oldu əndəlibi. Füzuli. Ey əndəlib, sənə bu nə qanundur; Fəğan çəkmək növbaharı görəndə. Q.Zakir. Əndəliblər yaz axtarar; Ovçu ördək, qaz axtarar... Aşiq Xəşir.*

ƏNDƏ-MƏNDƏ: əndə-məndə demək dan. – yersiz danışmaq, artıq-əskik danışmaq. *Pulsuz rəncbər atar bir fitə ortası dəlik; Əndə-məndə desə, ombasına beş-on da tərpk. M.Möcüz.*

ƏNDƏR-DÖNDƏR: əndər-döndər eləmək dan. – alt-üst etmək, yoxlamaq, axtarmaq, araşdırmaq. *Rövşən getdi, dağları, daşları əndər-döndər elədi. “Koroğlu”.*

ƏNDƏRİLMƏ “Əndərilmək”dən *f.is.*

ƏNDƏRİLMƏK *f.* 1. Hamısı birdən-birə tökülmək. *Başına bir vedrə su əndərilirdi.*

2. Birdən yıxılmaq, aşmaq. *Ağacın üstündə olan uşaq birdən yerə əndərilirdi. – Atılı köklü ağac kimi əndərilirdi, lakin sol ayağı üzəngiyə ilişib qaldığından, at onu sürüyə-sürüyə apardı. Çəmənzəminli.*

ƏNDƏRQƏLİB: əndərqəlib eləmək dan. – başdan eləmək, rədd eləmək. *Necə, nə təhər ələyim? Get, at çölə, əndərqəlib elə çıxsın getsin. M.İbrahimov.*

ƏNDƏRMƏ “Əndərmək”dən *f.is.*

ƏNDƏRMƏK *f.* 1. Duru, yaxud səpələnmən şeyləri qabdan və s.-dən birdən-birə və bütünlüklə tökmək, boşaltmaq. *Vedrənin suyunu əndərmək. Çuvalın ağzını açıb unu təknyə əndərdi. – Lakin ansızın bir təsadüf Ağabəyimini düşüncə kasasını əndərdi, sa-kit və fərəhli həyatına zəhər qarışdırdı. Çəmənzəminli.*

2. **Bax endirmək.** *Ceyran çəkib qılınçı endirdi divə, div əl atıb, Ceyranın biləyindən tutub sıxmağa başladı. (Nağıl).*

ƏNDƏRUN [fars.] 1. *sif. köhn.* İç, içəri, daxil. *Pişxidmətbaşı və xacə Mübarək düşdülər qabağa, bir-bir əndərun otaqlarını göstərməyə şüru etdilər.* M.F.Axundzadə.

2. *is.* İran evlərində: evin ailə və qadınlarla məxsus hissəsi. [Yusif şah:] [Xacə Mübarəkə:] *Çünki sən həmişə Şah Abbasın əndərununda olubsan, mümkün deyil ki, bu qəziyyə sənə məlum olmasın.* M.F.Axundzadə. *Məclislə əndərunun arasında doluşan Fərman idi.* Ə.Haqqverdiyev.

3. *is.* Ümumiyyətlə, otaq mənasında. *Mirzə öz əndərununa getdi, mən də soyunub yatdım.* Ə.Haqqverdiyev.

ƏNDƏRUNİ bax **əndərun** 1-ci mənada. *Şərq şəhərlərinə məxsus əndəruni və biruni, iki həyətlı, bağçası evlərinə yanaşı, boz palçıqdan tikilmiş yoxsul və zəhmətkeş əhali yaşayan daxmacıqlar da çoxdur.* M.İbrahimov.

ƏNDƏRZ *is.* [fars.] *köhn.* Nəsihət, vəsiyyə.

ƏNDİŞƏ *is.* [fars.] 1. Fikir, qayğı. *Mənəm qalan haman bu əndişədə; Zəmanə dönüb-dür, qovğayə bir bax.* Q.Zakir. *Aldılar cümlə əllərə tişə; Yox könüllərdə özgə əndişə.* M.Ə.Sabir. *İnsanın əndişəsi çoxaldıqca onun yuxu görməyi də artır.* S.Rəhimov.

2. Narahatlıq, təlaş, nigarançılıq, təşviş, iztirab, qorxu. [Yusif:] *Musanın, o bədbəxt qardaşımın iztirab və əndişələri həp sönüb bitdiyinə bir aydın şahiddir.* H.Cavid. *Firidun bir zaman parlaq ay işığında Gülnazgilin yatdığı səkiyə çıxdı, əndişə ilə dolu o gecəni xatırladı.* M.İbrahimov. □ **Əndişə etmək, əndişəyə düşmək, əndişə çəkmək** – narahat olmaq, nigaran qalmaq, təşvişə düşmək, iztirab çəkmək, qorxmaq. *Doyunca zövq ala q nazü qəmzədən; Əndişə çəkməyək heç bir kimsədən.* M.P.Vaqif. [Yusif şah:] *Deyərsən ki, mənim cəhətimdən əndişə etməsin, sabah oğlanlarını hüzurə göndərsin.* M.F.Axundzadə. **Əndişə oyandırmaq** – narahatlığa, təşvişə səbəb olmaq, qorxu, ehtiyat doğurmaq. // Şübhə, vəsvəə, təlaş.

ƏNDİŞƏLİ *sif.* Əndişəsi, ürəyində fikri olan; dərqli, qayğılı, iztirablı. *Əndişəli adam.* – *Sonra qızın gözləri ovçunun əndişəli və sualedici baxışlarına sataşarkən, o, dilə gəldi.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏNDİŞƏLİLİK *is.* Əndişəli, dərqli, fikirli, qayğılı, mənəvi iztirab çəkən, təşviş içində olan adamın hal və vəziyyəti.

ƏNDİŞƏSİZ *sif.* Əndişəsi, fikri, qayğısı, qorxulacaq bir şeyi olmayan; fikirsiz, qayğısız, dərdsiz, sakit, rahat. *Əndişəsiz adam.*

ƏNDİŞƏSİZLİK *is.* Fikirsizlik, qayğısızlıq, dərdsizlik.

ƏNDUH *is.* [fars.] *köhn.* Qəm, qüssə, kədər.

ƏNƏK *is.* 1. Yüklü atı, qoşqu atı, minik atı.

2. Heyvanın qulağına vurulan nişan. *Çoban ənəklərdən qoyunlarını tanıyır.*

3. Bax **ənk.**

ƏNƏNƏ *is.* [ər.] Tarixən meydana gələrkən nəsildən-nəslə keçən adətlər, əxlaq normaları, görüşlər, zövqlər və s. *Pis ənənələri ortadan qaldırmaq. Azərbaycan xalqının gözəl ənənələri var. Teatrımızın özünə məxsus ənənələri vardır.* // Cəmiyyətdə, həyatda, məişətdə və s.-də müəyyənləşib sabitləşmiş qayda, üsul, norma, dəb. *Ənənə halını almaq.* – [Nüsbə:] *Bilər öz həddini, artıq anlar; Hər elin ənənəsi, mənlisi var.* A.Şaiq. *Ənənə uzun müddət ərzində bir neçə nəslin bədii dühası, coşqun yaradıcı əməyi nəticəsində yaranır.*

ƏNƏNƏÇİ bax **ənənəpərəst.**

ƏNƏNƏÇİLİK bax **ənənəpərəstlik.**

ƏNƏNƏPƏRƏST *sif.* [ər. ənənə və fars. ...pərəst] Adətən vaxtı keçmiş ənənələrə sadıq olan, ənənə saxlayan, ənənələrə riayət edən; mühafizəkar. *Ənənəpərəst adam.* – [Xosrov:] *İran xalqı olduqca mütəəssib, ənənəpərəst, mövhumatpərəst bir xalqdır.* A.Şaiq.

ƏNƏNƏPƏRƏSTLİK *is.* Adətən vaxtı keçmiş ənənələrə sədaqət, ənənələrə riayət etmə; mühafizəkarlıq.

ƏNƏNƏVİ *sif.* [ər.] Ənənə şəkli almış, ənənə mahiyyətində olan. *Ənənəvi adət. Ənənəvi şeir.* // Ənənə üzrə keçirilən, keçən. *Ənənəvi görüş. Ənənəvi yarış. Ənənəvi müsəmirə. Ənənəvi qonaqlıq.* // Ənənəyə əsaslanan, ənənə üzrə gələn; ata-babadan, nəslən. *Ənənəvi paltar.* – *Əlbəttə, bu ənənəvi bir matros ailəsi üçün son dərəcə böyük bir dərdi.* Ə.Əbülhəsən.

ƏNƏNƏVİLİK *is.* Ənənə mahiyyətində olma, ənənə kimi nəsildən-nəslə keçmə. *Adətlərin ənənəvilisi.*

ƏNFIYƏ *is.* [ər.] Burunotu.

ƏNFIYƏDAN *is.* [ər. ənfiyə və fars. ...dan] *köhn.* Burunotu qabı. *Qızıl Arslan ənfiyədanı* götürüb baxdığı zaman rəngi ağardı, *çünkü ənfiyədan onun qardaşı Atabəy Məhəmmədin ənfiyədanı idi.* M.S.Ordubadi.

ƏNFÜSİ *sif.* [ər.] *köhn. kit.* Şəxsən düşünənə, onun düşüncəsinə, nəfsinə aid olan; subyektiv.

ƏNG *is.* Alt çənə. *Əng sümükləri.* – *Nə qoyarsan ənginə; Rəngi çıxar rənginə.* (Ata sözü). [Usta Həsən:] *Ay Hacı, dəllək nədir? Çağıracaqsan, gəlib bir at kəlbətinini salaçaq dişinə, dartıb əngini də dişinin üstündə çəkəcək.* Ə.Haqqverdiyev. *Kazım isə qoz ləpəsini o əngindən o biri ənginə aparıb, onu əzməyə çalışırdı.* Çəmənəziminli.

♦ **Əngi qızımaq** – çox danışmaq, uzunçuluq eləmək, çərənləmək. **Ənginə vermək, əngini yorma** – bax **əngi qızımaq**. *Boşla, xala, cəfəngini; Müftəcə yorma əngini.* Ə.Nəzmi.

ƏNGALTI *is.* Əngin alt tərəfi.

ƏNGƏBƏNGƏ *is. dan.* Bütün keçmiş və indiki nəsil. *Mən onun əngəbəngəsini tanıyıram.*

ƏNGƏBU *is.* [fars.] Bal qoxuyan bir ot bitkisi. *Əngəbu ilə arı beçələrini səbətə yığmaq olur.*

ƏNGƏC *is.* Su hövzəsindən suyu axıtmaq üçün nov, boru.

ƏNGƏDUŞ *is. köhn.* Ucu toppuzlu uzun dəmir. *Dəmirçilər əngəduşla kürəni qarışdırırlar.*

ƏNGƏL *is.* 1. Bir şeyin başa yetməməsinə, ya təxirinə səbəb olan şey; maneə, çətinlik. [İblis:] *Get, get, daha durma, artar əngəl.* H.Cavid. *Bu qüvvənin qarşısında heç bir əngəl dayana bilməz.* S.Rəhman. □ **Əngəl çıxarmaq (törətmək)** – çətinlik törətmək, ləngitmək, maneə olmaq. *Məmləkət işinə əngəl törətmək üçün düşünən başları vurmaq lazımdır.* M.S.Ordubadi. **Əngəl çıxmaq** – 1) maneə törətmək; 2) cəncəl çıxmaq. [Leyla:] *Qorxuram, axırda çıxma bir əngəl; Deyəsən, başını gırlayıb əcəl.* S.Rüstəm. **Əngəl olmaq** – bir şeyin başa yetməsinə, həyata keçməsinə maneə olmaq, başa çatmağa, həyata keçməyə qoymamaq, çətinlik törətmək. **Əngələ düşmək** – çətin

vəziyyətə düşmək; pis, xoşagəlməz bir işə dolaşmaq. *..Çünkü özümüzün əngələ düşməməyimiz üçün amerikalı qızı müdafiə etmək qərarına gəlmişdim.* M.S.Ordubadi. **Əngələ salmaq** – çətin vəziyyətə salmaq, pis, xoşagəlməz bir işə dolaşdırmaq. **Başına əngəl açmaq** – çətin vəziyyətə salmaq, cəncəl açmaq. [Əsgər:] *Bıçarə Gülçöhrənin başına əngəllər açdım.* Ü.Hacıbəyov. [Səlim bəy:] *Ah, Mahmud bəy, qoyma, qoyma qaçsınlar; Qaçıb başımıza əngəl açsınlar.* S.Rüstəm.

2. *dan.* Azar, xəstəlik, yaxud nöqsan, çatışmazlıq mənasında. *Malda əngəl var.* – *Xanım, sizdən təvəqqe eləyirəm, oğlunuzun sözüünə çox da qulaq asmayasınız, çünki onun əqlində bir az əngəl var.* N.Vəzirov.

ƏNGƏLLƏMƏK *f.* 1. Əngəl törətmək, çətinlik törətmək, əngəl olmaq.

2. *dan.* Azarlı olmaq, zəifləmək, səhhəti korlanmaq. *Canı əngəlləyibdir.*

ƏNGƏLLİ *sif.* Əngəli olan, çətin, dolaşq, cəncəl, xətali. *Əngəlli məsələ.* *Bir əngəlli iş vardı.* – [Müsəfir:] *Heç zərərlə yox, burax asılsınlar; Daha əngəlli bir xəbər var, əvət!* H.Cavid. *Mahrunun mənə qarşı nə kimi vəziyyət alacağı, doğrudan da, bir az əngəlli və maraqlı məsələ idi.* M.S.Ordubadi.

ƏNGƏLSİZ *sif.* Əngəli olmayan, maneəsiz, asan başa gələn, çətinliklə bağlı olmayan, xatasız. *Əngəlsiz iş.*

ƏNGƏL-ÜZAR *sif. məh.* Çox çətin düzəlmən, böyük çətinliklərlə, əngəllərlə bağlı olan. *Əngəl-üzar iş.*

ƏNGƏNƏK *is. məh.* Saxsı ləyənlə, laxan, paltar yumaq üçün təkne; tabaq. *Həyətin bir səmtində var idi əngənək, yanında çoxluca yuyulmuş paltar qalanmışdı.* C.Məmməd-quluzadə.

ƏNGİBƏŞ *sif. və is. dan.* Çoxdanışan, boşboğaz, çənədən boş, naqqal.

ƏNGİN *sif. şair.* 1. Geniş, vüsətli, açıq, ucu-bucağı olmayan. *Əngin səma.* *Əngin üfüqlər.* – *Bizimdir bu əngin, atlas ovalar; Qoynunda qartal bəsləyən qayalar.* A.Şaiq. *Mənimsə qəlbimə doğur bir səhər; Açılır qarşında əngin üfüqlər.* S.Vurğun. *..Bu səadət səhəri o qədər əngin və işıqlıdır ki, başlanan günəşli gündüzün əbdiliyinə şübhə etmirsən.* Mir Cəlal.

2. Bax **ənginlik**. *Xəyalının qanadında ənginlərə yol açdım; Gəzdim döyüş meydanını, səhraları dolaşdım*. R.Rza. *Dalıram, daldıqca boş ənginlərə; Rənglərə boyanan xoş ənginlərə*. N.Rəfibəyli.

ƏNGİNLİK *is.* *şair*. Genişlik, vüsət, açıqlıq; dənizin sahilədən uzaq nöqtələri. *Yadımdadır, mən uzun zaman daş bənd üzərində oturub qaldım, heyran-heyran dənizin qarənliqədə itən ənginliklərinə baxdım*. Ə.Məmməd-xanlı. *Midhət göylərə baxdı. Ovçu gözləri göyün ənginliklərini seçir, sirli və dərin havanın içində girə bilirdi*. Ə.Vəliyev.

ƏNHAR *is.* [ər. “nəhr” söz. cəmi] *şair*. Çaylar.

ƏNİK *sif.* Yırtıcı, sərt heyvan balası. *Həyətlərində ənik bir it var*.

ƏNİN *is.* [ər.] *şair*. İnləmə, inilti, zarıltı. *Pianinodan həzin bir ənin qalxıb, bağçanın sikutu içində titrəyərək söndü*. İ.Əfəndiyev. *Ceyran baxışlı dilbər, durna gözlü nəzənin; Ömründə görməmişdir nə göz yaşı, nə ənin*. N.Rəfibəyli.

ƏNİS *is.* [ər.] *şair*. Yaxın dost, ürək dostu, həmdəm. *Olsam qəmi-ələmə giriftar; Ancaq sən idin ənisü qəmxar*. Füzuli. [Xumar:] *Durma, yüksəl, ənisi-ruhim, gəl! Mütərəddid görünmə! Gəl, yüksəl!* H.Cavid. *Hələ bomboş otaqların qalın divarları arasında anasının yeganə ənis və munisidir*. A.Şaiq.

ƏNKƏBUT *is.* [ər.] *klas*. Hөрümçək. *Cida düşüb ulusundan, elindən; Ənkəbut tək can asılır telindən.. Aşiq Ələsgər*.

ƏNQA *is.* [ər.] *klas*. 1. Əsatirə görə Qaf (Elbrus) dağında yaşamış əfsanəvi çox iri bir quş; simurq.

2. Adı olub özü olmayan şey haqqında.

ƏNQAZ *is.* [ər.] *klas*. Uçulmuş binanın, ümumiyyətlə, dağılmış, sökülmüş, yıxılmış bir şeyin qalıqları, töküntüləri. *Kor gözün, şil əllərin bir qövmü məhv etməkdədir; Bax, onun ənqazidir bu ahü əfğan, bir utan!* H.Cavid.

ƏNQƏRİB *zərf* [ər.] *klas*. Tezliklə, lap yaxında, yaxın zamanda. *Qəm çəkmə ki, mən olunca qəmxar; Yarın sənə ənqərib olur yar*. Füzuli.

ƏNLİK *is.* 1. Qadınların yanaqlarına sürtükləri toz və ya yağ halında olan kosmetik

maddə – al boya. *Ənlik vurmaq. Ənlik sürtmək. – Fatı geyindi. Aynamı götürüb üzünə baxdı. Yanaqlarına ənlik sürtüb qızartdı*. Ə.Abasov.

2. Kökü tünd-qırmızı bir bitki. *Ənlik otundan qırmızı boya hasil edirlər*.

ƏNLİK-KİRŞAN *is.* Qadınların üzlərinə sürtükləri ənlik və kirşandan ibarət kosmetik maddələr. *Sənin kimi mah-camal; Ənlik-kirşanı neylər?* (Bayatı).

ƏNLİKLİ *sif.* Üzünə ənlik vurmuş.

ƏNLİKLİ-KİRŞANLI *sif.* Üzünə ənlik və kirşan vurmuş. *Yaşı qırx beşdən artıq, lakin yanaqları ənlikli-kirşanlı bir qadın içəri girdi*. M.İbrahimov.

ƏNÖV *is.* Dalağın ağırlı şişməsi. *Ənöv basmaq. Ənöv tutmaq* (dalaq şişmə azarına tutulmaq). *İsitmədən dalağı şişib, ənöv olub*.

ƏNTƏR *is.* 1. Bədəninə nisbətən çox uzun qolları olan meymun. *Gözünün üstündə buxara papaq; Əntərə bənzəyir o kor yapaq*. S.Vurgun.

2. *məc.* Çox çirkin, eybəcər, kifir adam haqqında.

ƏNTİQ *sif.* [ər. “ətiq”dən; ətiq – qədim] Qiymətli, dəyərlı, nadir tapılan, çox gözəl, görünməmiş, hamının marağına səbəb olan. *Orada Hüseynqulu ağanın babasından qalma əntiq şeyləri saxlanırdı*. S.S.Axundov. [Aslanov] *İstəsəydi, otaqların hər tərəfini əntiq şeylərlə bəzəyib, yarasığığa sala bilirdi*. M.Hüseyn.

ƏNTİQƏ 1. Bax **əntiq**. [Fizzə:] *Çox sağ ol, çox gözəl, çox əntiqə hədiyyələr gətirib-sən mənə*. Ə.Məmməd-xanlı. *Səhər Bağdad bazarını gəzib bu xanım üçün əntiqə bir hədiyyə almaq lazımdı*. M.S.Ordubadi. // *Çox gözəl, çox qəşəng. Əntiqə bir qız. – Toppuşun .. başı üçün, lap əntiqə bir yumru oğlan oldun! – deyər dəllək onun döşündən açdığı ağı küncə tullayıb, başqa döşlük götürdü*. S.Rəhimov.

2. Qəribə, əcibə. *Əntiqə adamsan. Əntiqə şeydir*.

ƏNTİQƏBAZ [ər. əntiqə və fars. ...baz] bax **əntiqəçi**.

ƏNTİQƏBAZLIQ bax **əntiqəçilik**. *Onun əntiqəbazlığına bələd olan səhiyyə şöbəsinin işçiləri göz qabağında şey qoymağa qorxurlar*. “Kirpi”.

ƏNTİQƏÇİ *is.* Əntiqə şeylərlə maraqlanan, onları yığıb saxlayan adam.

ƏNTİQƏÇİLİK *is.* Əntiqə şeylərlə maraqlanma, onları yığıb saxlama.

ƏNTİQƏFÜRÜŞ *is.* [ə. əntiqə və fars. ...furuş] Əntiqə şeylər alverçisi, əntiqə şeylər alıb-satmaqla məşğul olan adam.

ƏNTİQƏFÜRÜŞLÜQ *is.* Əntiqə şeylər alveri, əntiqə şeylər alıb-satmaqla məşğul olma.

♦ **Əntiqəfuruşluq eləmək** – özünü yeniyeni və maraqlı xəbərlər bilicisi kimi göstərmək. [Sirat:] *Bəri gəl, bəydadəş, əntiqəfuruşluq eləmə!* Ə.Əbülhəsən.

ƏNVA *is.* [ə. “növ” söz. cəmi] Cürbəcür, növbənöv. *Ənva və əqsam quşlar ağacların bir budağından o biri budağına qalxıb, qonub mövzun nəğmət ilə dəryəyə qülgülə salırlar.* M.F.Axundzadə. *Nökər Səfi stolun üstünə boşqablar və ənva məşrubat düzür.* Ə.Haqverdiyev. □ **Ənvai-müsihətlə** – çox çətinliklə, çox böyük əziyyətlə. *Min ənvai-müsihətlə qayaya dırmaşdı.* “Koroğlu”. *Kişi ənvai-müsihətlə qarını qıfılını sindirir və açardı.* H.Sarabski.

ƏNVAR *is.* [ə.] *köhn.* İşıqlar.

ƏNVƏR *sif.* [ə.] *klas.* Çox nurlu, çox işıqlı, çox parlaq. *Tənha yürür oldu ol səmənbar; Zülmətdə misali-mahi ənvər.* Füzuli.

ƏNZAR *is.* [ə. “nəzər” söz. cəmi] *klas.* *tənt.* Nəzərlər, baxışlar. *Açma gözün, baxma bir öz halına; Cəlb elə ənzarı yoğun şalına.* Ə.Qəmküsar.

ƏNZƏLİ *is.* [İranda şəhər adından] Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı. *Tərəkmə oyun havası ilə ənzəli oyun havasını müqayisə etsək, burada hər iki havanın vəzninin eyni və çalınmaq sürətinin də təxminən bərabər olduğunu görərik.* Ə.Bədəlbəyli.

ƏPPƏK *is.* [“ətmək” dən.] Çörək. *Ət yeməz, suyuna əppək doğrar.* (Məsəl). [Qurbanəli:] *Bir əppəkdən-zaddan ver, zəqqumlanacaq.* N.Nərimanov.

♦ **Əppək olub göy uçmaq** – yox olmaq, qeyb olmaq, yoxa çıxmaq. *Məlikməmmədin düz on dörd yaşı tamam olan gecə o otaqda ki yatmışdı, elə o otaqda bir əppək oldu, uçdu göyə.* (Nağıl).

ƏPPƏKLİ *is.* Qabıqlarında aşı maddəsi olan, meşə rayonlarında və orta dağ qurşaqlarında bitən ağac.

ƏPRİMƏ “Əprimək” dən *f.is.*

ƏPRİMƏK *f.* 1. Çürüyüb tökülmək, çürüyüb didilmək, didik-didik olmaq. *Çadırın yanları əprimişdir.*

2. *məc.* Əldən düşmək, tökülmək, üzülmək.

ƏPRİMİŞ *f.sif.* 1. Çürüyüb tökülmüş, çürüyüb didilmiş, didik-didik olmuş. *Bəndəli taxt üstündə, tüfəng yanında, Məsmə də oğlu ilə yanaşı, yerdə əprimiş, yamaqlı bir palaz üstündə uzanıb yatmışdılar.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Əldən düşmüş, tökülmüş, üzgün.

ƏR 1. *is.* Arvadın qanuni və məhrəm yoldaşı olan kişi; zövc. *Dedi kim, bu məzarıdır ərimin; Ol üzü gül, boyu sənubərimin.* S.Ə.Şirvani. *Zeynəb .. ərinə deyirdi: – Bil-mirəm, mən olmasaydım, sən .. necə yaşaya bilərdin?* S.S.Axundov. *Arvad qab dəsmalı ilə yaşarmış gözlərini silib ərinin qabağında döyüək-döyüək qaldı.* S.Rəhman. □ **Ərə getmək** – nikahlanmaq, birinin arvadı olmaq. [Nənəcan] *bir qarından ötrü ərə getməkdən dul yaşamağı əfzəl bildirdi.* N.Nərimanov. [Pəri:] *Fəqət ərə getmək asanmı?* C.Cabbarlı. [Gülnaz:] *Yox, yox, mən səndən başqa özgəsinə ərə getməyəcəyəm.* Ü.Hacıbəyov. **Ərə vermək** – nikahlatmaq, öz qızının, bacısının və s.-nin biri ilə nikahlanmasına razı olmaq. [Sərvər:] *..Atan səni bir özgəsinə ərə vermək istəyir.* Ü.Hacıbəyov.

2. *sif.* və *is.* Sözümdə möhkəm, mərd; qəhrəman, igid, qoçaq. *Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir; Yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir.* (Ata. sözü). [Orxan:] *Ər kişidə olur bir söz, bir məram.* H.Cavid. [Altunbay:] *Səndə doğrudan da bir ər ürəyi varsa, açıq söylə; Solmazı çoxmu sevirsən?* C.Cabbarlı.

♦ **Ər oğlu ər** – igid, qəhrəman. [Nəbi:] *Bizimkilərdir; Qəhrəmanla Vəli ər oğlu ərdir.* S.Rüstəm.

ƏRAF *is.* [ə.] Dinə görə cənnətlə cəhənnəm arasında olan yer.

ƏRAQ *is.* [xüs. *is.-dən*] *mus.* 1. Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *12 əsas muğam bunlar idi: uşşaq, nəva, busəlik,*

rast, Əraq, İsfahan, zirəfkənd, büzürg, zəngülə, rəhavi, Hüseyini və Hicaz. Ü.Hacıbəyov.

2. Bax **araq.**

ƏR-ARVAD *is.* Kişi ilə arvadı bir yerdə. *Ər-arvad bizə qonaq gəlmişdilər. Ər-arvad çox yaxşı yaşayırlar. – Nəhayət, ər-arvad yorulur və daş kimi yıxılıb yatırlar. S.Rüstəm. Ər-arvad belə qərara gəlmişdilər ki, Həmzə gizlənməyib hərdən lap bazara da çıxsın, kəndlərə gedib tanış-bilişinə də baş çəksin.. Ə.Əbülhəsən. Ər-arvad ha fikirləşdilər, qulluğa olan ümidlərini söndürə bilmədilər. Mir Cəlal.*

ƏR-ARVADLI *zərf* Ər və arvad bir yerdə olduqları halda. *Ər-arvadlı gəldilər.*

ƏR-ARVADLIQ *is.* Ərlə arvadın qohumluq münasibəti; izdivac.

ƏRAZİ *is.* [ər. “ərz” söz. cəmi] Müəyyən hüdudları olan torpaq sahəsi. *Respublikamızın ərazisi. – Rey məmləkəti bir padşahın sahib ola biləcəyi ərazidən bir neçə qat artıqdır. M.S.Ordubadi.*

ƏRBAB *sif.* [ər. “ərbəb” söz. cəmi] *köhn.* Ağsa, cənab; sahib. [Əliqulu:] *Ancaqərbabın bir balaca nəqəhəti var. S.S.Axundov. Sevinc qarınızdən çox uzaq keçdi; Yalnızərbabların günü ağ keçdi. S.Rüstəm. Ərbabın sükutu Ağarzaya bir qədər də cürət .. verdi. Mir Cəlal. // dan. Bəzən zarafatla, masqara ilə deyilir.*

ƏRBƏİN *is.* [ər.] Müsəlman təqvimində: məhərrəm ayının birindən başlayaraq qırx gün davam edən müddət. □ **Ərbəin günü** *din.* – Kərbəla hadisəsinin (Hüseynin qətlinin) qırxıncı günü.

ƏRCANLI *sif.* Ərini çox sevən və ona yaxşı qulluq edən (arvad).

ƏRCİK “Ər”dən *oxş.*

ƏRDƏM *is. dan.* Hövsələ, səbir, həvəs, girdar. *Ərdəmi yoxdur. – [Molla dedi:] ..Pilləkənləri düşüb-çıxmağa ərdəmə gəl-mir. “M.N.lətif.”. Ərdəmin var, bu yollarda yüz tufana döz bir, qoçaq! Bu meydandan xəcil gedib mənəm deyəm yüz bir qoçaq! R.Rza. Səndən hərəkət, məndən bərkət. Təki səndə ərdəmə olsun. S.Rəhimov.*

ƏRDO *1. mif.* Qorxunc vücut; qulyabanı. *Qorxma oğlum! Ərdo yoxdur, yalandır; O ağaran su üzündə dumandır. A.Səhhət.*

// məh. İribədənli, qorxunc, çirkin adam haqqında. Ərdodu, qabandı, qoyma, gəldi! M.Ə.Sabir.

ƏRDO *2. məc.* Horra, yal. *Xörək deyil, ərdodur.*

ƏRƏB *is.* 1. Ön Asiyada və Şimali Afrikada yaşayan, sami dilləri qrupuna daxil olan xalq və bu xalqa mənsub adam. *Ərəb dili. Ərəb xalqı. Ərəb ölkələri. – Türk, hindu, ərəb, acəm bilməz; Nuri hər yanda artar, əskilməz. H.Cavid. Haqq yolunda mübarizə şüarıyla çıxdın yola; Ərəb qızı, bu əzmində sənə min-min uğur ola! N.Rəfibəyli.*

2. məc. Qara adam, zənci mənasında. *Bu lap ərəbdir ki.*

◊ **Ərəb atı** – xüsusi cins, əla minik atı. *Səyirdi düzlərdə ərəb atları; Ayaqlar altında insan başları. S.Vurğun. Ərəb rəqəmləri* – Rum rəqəmlərinə qarşı olaraq indi işlənməkdə olan rəqəmlər (1, 2, 3 və s.). *Ərəb rəqəmləri qədim vaxtlarda heç bir millət arasında mütədavil deyildi. F.Ağazadə.*

ƏRƏBCƏ *1. sif. və zərf* Ərəb dilində. *Ərəbcə kitab. Ərəbcə danışmaq. – [Murad] bir qismi ərəbcə və farsca, bir qismi türkcə yazılan məzar daşlarının sahiblərinin vəfat tarixlərini oxuyurdu. S.Hüseyn.*

2. is. Ərəb dili. *Ərəbcəni yaxşı bilir. Ərəbcədən tərcümə.*

ƏRƏBCƏLƏŞDİRİLMƏ “Ərəbcələşdirilmək”dən *f.is.*

ƏRƏBCƏLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Ərəb dili qaydalarına uyğunlaşdırılmaq.

ƏRƏBCƏLƏŞDİRİLMİŞ *f.sif.* Ərəb dili qaydalarına uyğunlaşdırılmış.

ƏRƏBCƏLƏŞDİRMƏ “Ərəbcələşdirilmək”dən *f.is.*

ƏRƏBCƏLƏŞDİRMƏK *f.* Ərəb dilinin qaydalarına uyğunlaşdırmaq.

ƏRƏBCƏLƏŞMƏ “Ərəbcələşmək”dən *f.is.*

ƏRƏBCƏLƏŞMƏK *f.* Ərəb dilinə uyğunlaşmaq, öz şəklini ərəb dilinin təsiri ilə dəyişmək.

ƏRƏBÇİLİK *is. dilç.* Heç bir lüzum və ehtiyac olmadan Azərbaycan dilinə çoxlu ərəb söz və ifadələri götürmə və bu yolda göstərilən fəaliyyət. *Dilimizin tarixində ərəbçilik tərəfdarları ilə ciddi mübarizə aparılmışdır.*

– 1905-ci il inqilabı dövründə nisbətən artmış olan burjua mətbuatının dil siyasətində biz iki meylə rast gəlirik: 1) farsçılıq və ərəbçilik; 2) osmançılıq. M.İbrahimov.

ƏRƏBDOŞANI *is.* İncə belli, quyruğu qotazlı, üzünsov bir heyvan.

ƏRƏBİ *sif.* [ər.] Ərəbcə; ərəb dilinə və xalqına mənsub; ərəb üslubunda, ərəb qaydasında. *Ərəbi bir uzun don əynində.* A.Səhhət. *İki nəfər 10-12 yaşında uşağı geyindirib başına ağ əmmamə, əyinlərinə də ərəbi köynək taxardılar.* H.Sarabski. [Əhməd:] *Qara saçları, eşqlə dolu uzun kirpikli gözləri, ərəbi burnu, hamısından artıq gözəl balaca ağzi, qırmızı dodaqları mənim xoşuma gəldi.* T.Ş.Simurq.

ƏRƏBİST *is.* 1. Bax **ərəbşünas**.

2. Ərəbçilik tərəfdarı.

ƏRƏBİSTİKA bax **ərəbşünaslıq**.

ƏRƏBİZM *is.* 1. Bax **ərəbçilik**.

2. *dilç.* Azərbaycan dilinə girmiş ərəb söz və ifadələri, yaxud ərəb dili qaydalarına oxşadılaraq işlədilən söz və ifadələr.

ƏRƏBLƏŞDİRİLMƏ “Ərəbləşdirilmək” – dən *f.is.*

ƏRƏBLƏŞDİRİLMƏK “Ərəbləşdirmək” – dən *məch.*

ƏRƏBLƏŞDİRMƏ 1. “Ərəbləşdirmək” – dən *f.is.*

2. Ərəb hakim millətçilərinin ərəb olmayan xalqları ərəblərin içində əritmə (assimilyasiya etmə) siyasəti.

ƏRƏBLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Ərəb dilini, adət və ənənələrini qəbul etdirmək, ərəb milləti içərisində əritmək.

2. Dilə çoxlu ərəb söz və ifadələri gətirmək, yaxud ana dilinin söz və ifadələrinə ərəb dili xüsusiyyəti vermək.

ƏRƏBLƏŞMƏ “Ərəbləşmək” dən *f.is.*

ƏRƏBLƏŞMƏK *f.* Ərəb dilini, adət və ənənələrini qəbul etmək.

ƏRƏBŞÜNAS *is.* [ər. və fars. ...şünas] Ərəb dili və ədəbiyyatı mütəxəssisi, ərəb filologiyası mütəxəssisi.

ƏRƏBŞÜNASLIQ *is.* Ərəb dilini, ədəbiyyatını, tarixini və s. tədqiq edən elmlərin məcmusu.

ƏRƏFƏ *is.* [ər.] Bayramdan əvvəlki gün, bayram axşamı. *Bayram ərəfəsi.* // Hər hansı

bir hadisədən qabaqkı vaxt. – [Cəmilə] *özünə həyat yoldaşı intixab etmək ərəfəsində idi.* S.Hüseyn. *Atabəy məmləkətləri müharibə ərəfəsində idi.* M.S.Ordubadi. *Sonra isə o, sanki neft mədənlərində, buruqlar meşəsində itmiş və müharibə ərəfəsində böyük bir mədənin müdiri vəzifəsinə qədər yüksəlmişdi.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏRƏĞAC *sif.* və *zərfl.* dan. Tezyetişən, tez əmələ gələn; tez əkilən. *Ərəğac tarla.* – *Yağ, ağaclar çiçək açsın ərəğac; Başını, bəhrə verib, qoy yerə diksin hər ağac.* S.Rüstəm. *Bir qəddərdən qoçu qatmaq lazımdır, qoy quzu ərəğac olsun!* S.Rəhimov.

ƏRƏQ *is.* [ər.] *klas.* 1. Tər. *Ol gülüzərdə ərəqin xoş səfəsi var; Türfə budur ki, saziş edər atəş ab ilə.* Q.Zakir.

2. Bax **araq**. *Yürütməyin ərəqi məclis içrə badə ilə; Həramzadəni qoymun halalzadə ilə.* Füzuli.

ƏRƏMİK *sif.* 1. Doğmayan, uzun müddət qısır qalan. *Ərəmik inəkədən öküz olmaz.* (Məsəl). *Kəllər və bəzən ərəmik (uzun müddət qısır qalan) camışlar iş və nəqliyyat heyvanı kimi istifadə edilir, qocaldıqda, yaralandıqda və s. hallarda isə ətliyə təhvil verilir.* A.Ağabəyli.

2. *məc.* Doğmayan, sonsuz. Ərəmik arvad.

3. Məhsul verməyən, bar verməyən, bərəkətsiz. *Ərəmik yer (torpaq).*

4. *məc.* Faydasız, səmərəsiz, nəticəsiz.

ƏRƏN *is.* (adətən cəm şəklində). 1. Ər, qoçaq, igid. *Ərənlər kimi döyüşmək.* – *Ərənlər əlindən badə içdinmi? Bulanlıq çayları üzüb keçdinmi? “Aşiq Qərib”. Əsrlər boyunca ərələr, ərənlər; Hünər dünyasından doymadı, getdi.* S.Vurğun.

2. Dünyagörmüş, müdrik, ağıllı adam. [Həcər:] *Bizlərdə ərənlər üçə deyərlər.* S.Rəhimov.

3. Dini etiqada görə Allaha və övliyalara yaxın olmaq şəərəfinə nail olmuş adam. *Çağıraram ərənləri, pirləri; Arzularam bizim əziz yerləri.* Aşiq Rəcəb. *Ərənlər söyləyən, Allah yazanı; Duymadan yox olan imana yazıq!* Ə.Cavad. [Gülşənəm:] *Ərənlər mənə kömək, – deyə qiy çəkdi: – Ay ana, mənə kömək!* S.Rəhimov.

4. Mövhumi təsəvvürlərə görə suda yaşayan mövhum bir vücud. *Suya söylə ərən*

eşitsin, köməyinə çatsın. Yalan desən, səni suyun ərənləri vursun! (mövhumatçı qadınların dilindən).

ƏR-ƏR *is.* [ər.] Ardic ağacı. *Qəddintək nə ər-ər, nə şimsad olur; Onu görcək qəmdən can azad olur.* M.P.Vaqif. *Qəddin şimsadı ər-ərdir, üzün qızılığdan tərdir...* Rəncur. *Çayın kənarında cərgə ilə boy atmış ər-ərləri guya sünbüllər üstündə qarovul qoymuşdular.* Ə.Haqverdiyev. *Ətrafında ər-ər ağacları düzülmüş xiyabanda bir neçə daqiqə yol getdik.* M.S.Ordubadi.

ƏRƏSAT *is.* [ər. “ərsə” söz. cəmi] 1. Dini etiqada görə məhşər (qiyamət) günü yəni-dən diriləcək insanların öz əməllərinə dair haqq-hesab vermək üçün toplaşacaqları yer, meydan.

2. *məc.* Davalı, iğtişaslı, gurultulu hadisə haqqında. *A balam, bu nə ərəsatdır. // məc.* Gurultulu təntənə, bayram, şənlik. *Küçəyə çıx, gör nə ərəsat var? □ Ərəsati-məhşər – bax ərəsat.* Bir qiyamət qopurdu ki, lap ərəsati-məhşər. “Koroğlu”.

ƏRƏŞ *is. köhn.* Dirsəkden barmaqların ucuna qədər olan uzunluq ölçüsü.

ƏRƏVÜŞ *is. dan.* Budama, ağacların budağını kəsmə, yan-yörəsini təmizləmə. □ **Ərəvüş etmək** – budamaq, budağını kəsmək, yan-yörəsini təmizləmək. *Ağacları ərəvüş etmək.*

ƏRƏZƏN *sif. dan.* Gecyətışən, gec əmələ gələn; gec əkilən. *Ərəzən taxıl. – Əkin ki ərəzənə düşdü, məhsul az olacaq.*

ƏRGƏN *sif.* Həddi-bülüğa çatmış, lakin hələ evlənməmiş və ya ərə getməmiş. *Unun iki ərəgən oğlu var. – Ziba hələ bir qədər də subay gəzə bilməzdimi? Yaxud Ziba özü üçün daha münasib bir ərəgən oğlan seçə bilməzdimi?* S.Rəhimov. *Rəhmətliyin qızı, adam ərəgən oğlana gedəndə bu qədər çəm-xəm eləməz ki..* Ə.Vəliyev. *Bəndalı gələndə, elə bil daş-divar da dilə gəlir, deyəsən, ərəgən oğlanla zarafatlaşırdı.* Mir Cəlal. □ **Ərgən olmaq** – evlənmək və ya ərə getmək vaxtı çatmaq.

ƏRGƏNLİK *is.* 1. Həddi-bülüğa çataraq, hələ evlənməmiş oğlanın və ya ərə getməmiş qızın hal və keyfiyyəti.

2. Yeniyetmə qız və oğlanların üzündə çıxan sızanaqlar.

ƏRGİN *sif.* Əriyib maye halına gəlmiş, ərinnmiş, ərildilmiş. *Ərgin qurğuşun.*

ƏRGİNLİK *is.* Əriyib maye halına gəlmiş şeyin halı.

ƏRGƏNUN *is.* [əslı *yun.*] İçərisində olan borulara körüklər vasitəsilə hava verilərək çalınan klavişli böyük musiqi aləti; orqan. *Ərgənün çalmaq.*

ƏRİDİCİ *is. xüs.* 1. Başqa maddələri öz daxilində əriddə bilən maddə, məhlul. *Aptek təcrübəsində əriddici kimi ən çox su, spirt, efir və yağlar işlənir.* R.Əliyev.

2. Metal əriddən fəhlə.

ƏRİDİLMƏK “Əridilmək”dən *f.is.* *Poladın əriddilməsi yeni üsulla – sürətli əritmə üsulu ilə başa çatacaqdır.* (Qəzetlərdən).

ƏRİDİLMƏK “Əritmək”dən *məc.*

ƏRİK *is.* 1. Sarı, ətli, şirin, birçəyirdəkli meyvə və bu meyvənin ağacı. *Ərik ağacı. Ərik qurusu* (qurudulmuş ərək). *Azərbaycan ərıkları sarı, narıncı və qırmızıyanaq olur. – Yay fəslində ərək, gavalı, böyürtkən dəyirdi.* S.S.Axundov. *Ərik və tut ağacları baş-başa verərək günün qabağını çatir kimi tutur, yaşıl otların, tər yoncanın üzərinə sərin kölgə salırdı.* İ.Əfəndiyev. □ **Ərik yağı** – əriyin tumundan alınan yağ.

2. *məh.* Cır alça.

ƏRİKGÜLÜ *is. bot.* Sarı, çəhrayı və tünd-qırmızıya çalan çiçəkləri olan bitki və onun çiçəyi. *Ərikgüllü .. Azərbaycanda bir bəzək bitkisi kimi becərilir.* M.Qasımov.

ƏRİKLİ *sif.* 1. Ərik ağacları olan. *Ərikli dərə. – Nəbi bu dəfə özünü ərikli dağına verir. “Qaçaq Nəbi”.*

2. Tərkibində, içində ərək olan. *Ərikli konfet.*

ƏRİKLİK *is.* Ərik ağacları olan bağ, ərək bağı.

ƏRİMƏ “Ərimək”dən *f.is.*

ƏRİMƏK *f.* 1. Hərərətın təsiri ilə bərk, yaxud donmuş haldan maye halına keçmək; ərğın hala gəlmək. *Qar əriyir. Yağ əriyir. – Dağ başında qala var; Əriməyib hələ qar.* (Bayatı). *Ocağın yaxınlığındakı qar yığınları yavaş-yavaş əriyirdi.* Ə.Vəliyev. *Əridi, töküldü hər tərəfdə qar; Söylədim, xoş gəldin, bahar, ay bahar!* M.Dilbazi. // Yanaraq azalmaq. *Şam əriyir. – Eləmi yağ əriddi;*

Piltədə yağ əridi. (Bayatı). [Turxan bəy:] *Bir şam yanıb, əriyib də sönmək üzrə ikən. Xəyala sığmaz bir şiddət göstərir.* H.Cavid.

2. Məhlulun içində həll olmaq. *Şəkər çayın içində əridi. Duz suyun içində əridi. Toz dərman məhlulun içində əridi.*

3. *məc.* Arıqlamaq, zəifləmək, sınıxmaq. *Xəstə gündən-günə əriyir. Yazıq bir həftənin içində əridi. – Qarı baxdı ki, əvvəlki şahzadə Mütəlibdən bir ad qalıb. Elə əriyib ki, lap elə bircə quru nəfəsdi, gedir, gəlir.* (Nağıl). [Böyükxanım:] *Dağ kimi qızım yorğan-döşəkdə əriyib qalıb, rənginə baxmaq olmur.* M.S.Orudubi. [Çəpəl:] *Qız, bu nə gündür, sınıxıb əriyibsən?* Mir Cəlal.

□ **Əriyib çöpə (muma, şama) dönmək, əriyib mum (çöp) olmaq** – son dərəcə arıqlamaq. *Axır bu eşq odundan; Əriyib mum olmuşam.* (Bayatı). [Mirzə Turab:] *Mən sizin dərdinizi çəkməkdən əriyib çöpə döndüm.* B.Talıblı. [Yaqub] *burada onsuz da əriyib şama dönmüşdü.* S.Vəliyev. **Şam (mum) kimi ərimək** – gündən-günə arıqlamaq.

4. *məc.* Utanmaq, xəcalət çəkmək. *Heç ərimirsən? Sənin yerinə mən əriyirəm. – Böhtanını geriyə ud! Əriyərsən bir sözümdən.* S.Vurğun.

5. *məc.* Yavaş-yavaş yox olub getmək, çəkilib-çəkmək, itib-çəkmək, duyulmaz olmaq. *Zülmət əridi. Qaranlıq əriyir. – Qanadlar yavaş-yavaş əriyib axırda tamam yox oldular. “Koroğlu”. Hamı sakit durub xortdanın əriyib məhv olmasını gözləyirdi.* B.Talıblı. *Gecənin nə cür əridiyindən xəbər tutmayaraq birdən səhərin soyuq nəfəsini hiss etdik.* Ə.Məmmədخانlı.

6. *məc. dan.* Ürəyinə yatmaq, ləzzət almaq, həzz almaq, valeh olmaq.

7. *məc. dan.* Cürbəcür yollarla işə verilmək, satılmaq. *Bu yollarla çox mallar əridi.*

ƏRİMƏZLİK *is.* Əriməyən şeyin hal və keyfiyyəti.

ƏRİNCƏK *sif.* Tənbəl, kahal, başısoyuc, canını işə verməyən. *Şişman məmur uzun bir süktədən sonra ərincək (z.) halda ağır-ağır sözə başladı.* M.Hüseyn.

ƏRİNCƏKLİK *is.* Tənbəllik, kahallıq, canını işə verməməzlik.

ƏRİNGƏN bax **ərincək**.

ƏRİNİK 1. Bax **ərincək**.

2. Ərimiş, ərgin.

ƏRİNMƏ “Ərinmək”dən. *f.is.*

ƏRİNMƏK 1. *f.* Tənbəllik etmək. *Durmağa ərinmək. Hətta danışımağa ərinir. – [Rüstəm kişi] ...samovara su tökməyə, kömür salmağa əridi.* M.İbrahimov. *Bəzi tənbəl uşaqlar səhər-səhər isti yorğan-döşəkdən çıxmağa ərinir.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Ərgin hala salınmaq.

3. *t-siz.* Arıqlamaq, çox sınıxmaq.

4. *t-siz.* Utanmaq, xəcalət çəkmək. *Elə sözlər dedi ki, ərinib torpağa girdim. – Dostunla görüşməyə; Yad kimi ərinmə, gəl.* (Bayatı). *Biz də hamımız onun yanına getməyə ərindik.* S.Rəhimov. *Kərbəlayı .. [uşağı] bir neçə addım aşağıya tərəf qovduqdan sonra ərinib dayandı.* M.Hüseyn.

ƏRİNMƏZ *sif.* Ərinməyən, tənbəllik etməyən.

ƏRİNMƏZ-ƏRİNMƏZ *zərf* Utanmadan, həyasızcasına, sırtıq-sırtıq. *O məni görüb söyər, bəzən də ərinməz-ərinməz yüyürüb məni tutar.* M.Hüseyn.

ƏRİNMİŞ *f.sif.* 1. Əridilərək saflaşdırılmış; ərgin. *Ərinmiş yağ (sarı yağ).*

2. Əridilmiş. *Ərinmiş qurğuşun.*

ƏRİNTİ *is. tex.* İki və ya bir neçə metal (yaxud başqa cisimlər) əridildiyi zaman onların qarışması nəticəsində alınan xəlitə. *Yüngül ərintilər. Qızıl ilə mis ərintisi. – Təyyarələrin qanadını yüngül ərintilərdən hazırlamaq üçün on minlərlə qaynaq etmək tələb olunduğu halda, plastik kütlədən bütöv qanadlar hazırlanır.* P.Rüstəmov.

ƏRİŞ *is. toxuc.* Xalçada və başqa toxunma mallarda uzununa müvazi gedən əsas iplər. *Xananın ərişi. – Toxunmalar üçün işlənən saplar, başlıca olaraq, iki qrupa ayrılır: 1) əriş sapları; 2) arğac sapları. Bunlardan birincisi toxunmaların boyu, ikincisi eni üçündür.* Ə.Quliyev.

ƏRİŞ-ARĞAC *is. toxuc.* Əriş və arğac, ərişlə arğac birlikdə.

ƏRİŞLƏMƏ “Ərişləmək”dən. *f.is.*

ƏRİŞLƏMƏK *f. toxuc.* Xananın əsas iplərini çəkmək.

ƏRİŞLİK *sif. toxuc.* Ərişə yarayan, əriş üçün olan. *Ərişlik ip.*

ƏRİŞMƏK *f. dan.* Sataşmaq. *Gahdan qal-xır, uşaqlara ərişir; Abırından, saqqalından utanmır.* Aşiq Hüseyn.

ƏRİŞTƏ *is.* [*fars.*] 1. Nazik-nazik kəsilib qurudulmuş xəmir parçalarından ibarət məmulat. *Əriştə bəylər aşısı; Quymaq onun yoldaşı.* (Ata. sözü). *Dilbər pəncərə arasına qoyulan məcməyidəki əriştəni götürüb ocaq üstündə pıqqarıqla qaynayan qazana tökdü.* Ə.Sadıq.

2. Bu xəmir parçalarından bişirilən sulu xörək, şorba. *Əriştə şorbasi.*

◊ ƏRİŞTƏ DOĞRAMAQ *məc.* – bir işi görmək üçün gizli hazırlıq aparmaq. *Özünə umac ova bilmir, özgəsinə əriştə kəsir.* (Ata. sözü). [*Səfər:*] *İndi [Həməzə və Çimnaz] əriştə doğrayırlar, amma qız heç razı deyil.* C.Cabbarlı.

ƏRİŞTƏÇİ *is. köhn.* Əriştə bişirib satan adam.

ƏRİŞTƏÇİLOV *is. aşıp.* Əriştə xəmirləri qovrulduqdan sonra, düyü ilə qarışdırılıb bişirilən xörək.

ƏRİŞTƏLİ *sif.* Tərkibində əriştə olan, əriştə qarışığı olan. *Əriştəli plov.*

ƏRİŞTƏLİK *sif.* Əriştə kəsmək üçün hazırlanan, əriştəyə yarar. *Əriştəlik xəmir.* *Əriştəlik un.*

ƏRİŞTƏPLOV *is. aşıp.* Əriştə ilə düyüdən bişirilən plov.

ƏRİTDİRMƏ “Əritdirmək”dən *f.is.*

ƏRİTDİRMƏK “Əritmək”dən *icb.* Yağı əritdirmək.

ƏRİTMƏ “Əritmək”dən *f.is.* *Əritmə sexi.*

ƏRİTMƏK *f.* 1. Hərərət təsiri ilə bərk, yaxud donmuş halda olan şeyi maye halına salmaq. *Yağ əritmək. Qır əritmək. Mumu əritmək. Qurğuşunu əritmək. Buzu əritmək.* – [*Xoca Əziz*] *ocağı asıb qır-saqızı tökdü tiyana, əridib elədi mum kimi.* “Koroğlu”. *Dağda ərit qarları; Bağda ərit qarları.* M.Ə.Sabir. *Qərənfil xala yağı əritmək üçün sapılcanı ocağın üstünə qoydu.* Ə.Vəliyev.

2. Həzm etdirmək, həll etmək. *İstisu xə-rəyi yaxşı əridir.* – [*Bürçəliyev:*] *Əritməkdə, həzmə verməkdə bu Ağbulaq turşusunun əsla misli-bərabəri yoxdur.* S.Rəhimov.

3. İşə getməyən mali cürbəcür yollarla işə vermək, satmaq. *Köhnədən qalan malları əritmək.* – *O, möhkəm inanır ki, iki ton buğdanı lap iki həftədə əridər.* “Kirpi”.

4. *məc.* Ayrıqlatmaq, üzmək; ayrıqlamasına, zəifləməsinə, əldən düşməsinə səbəb olmaq. *Nola qeyrət atəşi canım əritsə mum tək.* Füzuli. *Gürşadı əridən araqla papiros idi.* Ə.Vəliyev.

5. *məc.* Utandırmaq. *Sözlərim onu utan-dırıb əritdi.*

6. *məc.* Yavaş-yavaş batırmaq. *Gözüm-dən günlər keçir əsrlərə bərabər; Zülmətləri əridən, qaynar şəfəqli günlər.* R.Rza. *Tiflis üzərində boranlı bir qış günü qanadlarını geniş açub, ətrafı qəmgin bir yalqızlıq içində əridirdi.* M.Hüseyn.

7. *məc.* Hiss edilmədən keçirmək. *Son-ralar o, gecələrini bu çırağın işığında əridər və sübhə kimi kənddə yalnız bu pəncərədən işıq çəkilməzdi.* Ə.Məmmədcanlı.

8. *dan.* Xərcləmək, korlamaq, israr etmək (əsasən pul haqqında). *Varis hər dəfədə uduz-mağa və pulları əritməyə başladı.* A.Şaiq.

ƏRİYİCİ *sif.* 1. Maye və s. içində əriyə bilən, həll ola bilən. *Əriyici maddə.*

2. Asanlıqla əriyən, tezəriyən. *Əriyici metal.*

ƏRİZƏ *is.* [*ər.*] *rəs.* Bir arzu və ya xahiş ifadə edən məktub, yazılı müraciət. *Ərizə vermək. Müdirin adına ərizə yazmaq.* – *Bir baş çəkin dərdiməndin halına; Ərzə yazsın, qələm alsın əlinə.* M.V.Vidadi. [*Kərbəlayı:*] *Hökumətdən narazısınız, ərizə yazın.* H.Nəzərli. *İkram maarif nazirliyinə ərizəni tək yazmışdı.* Ə.Əbülhəsən.

ƏRİZƏBAZ *is.* [*ər.* ərizə və *fars.* ...baz] Müxtəlif idarələrə, təşkilatlara və s.-yə daha çox yalandan, çox vaxt böhtan məqsədi ilə ərizə yazmağı özünə peşə etmiş adam. *Ərizəbazın biridir. Ərizəbazları ifşa etmək.*

ƏRİZƏBAZLIQ *is.* Ərizəbazın işi, peşəsi. *Ərizəbazlıqla məşğul olmaq. Ərizəbazlıq işimizə mane olur.* – *Ərizəbazlıqla hərbi xidmətdən qurtara bilməyən İmanzadəyə, nə-hayət, bir təsadüf kömək etdi.* Ə.Əbülhəsən.

ƏRİZƏÇİ *is.* 1. Ərizə verən, ərizə ilə müraciət edən adam; şikayətçi. *Ərizəçi öz ərizəsinə imza etdi. Ərizəçilərin qəbulu.* – [*Eşikagaş:*] *Qədir bəy, ərizəçiləri növbət ilə qabağa gətir.* M.F.Axundzadə. [*Kəndli:*] *Hövsələli ol, a kişi, gəlin bu tərəfə, elə biz də sizin tək ərizəçiyik.* P.Makulu.

2. *köhn.* Keçmişdə pulla ərizə yazan adam.

ƏRİZƏÇİLİK *is.* 1. Bax **ərizəbazlıq**. *Ərizəçiliklə məşğul olmaq.*

2. *köhn.* Keçmişdə savadsız adamlara pulla ərizə yazma peşəsi. *Ərizəçiliklə güzəranını keçirmək.*

ƏRİZƏYAZAN *is. köhn.* Keçmişdə savadsız adamlar üçün pulla ərizə yazan adam.

ƏRK¹ *1. is.* Bir şəxsin yaşca böyüklüyü, yaxın qohumluğu, yaxud dostluğu səbəbi ilə başqa birisi ilə sərbəstcə davranmasına, rəftar etməsinə (söz deməsinə, nəsihət verməsinə, məsləhət verməsinə, acıqlanmasına və i.a.) yol verən yaxınlıq münasibəti. *Bəyimin ərki və gileyi Məmməd bəyi oxşadı. Çəmənzməminli. Qonşu, sizə bir söz deyəcəyəm, ya ərk bilin, ya da tənqid sayın.* Mir Cəlal. □ **Ərk etmək (eləmək), ərki çatmaq (yetmək)** – həmin münasibətə əsasən özünə yaxın bilib dostcasına bir şey etmək, demək, öz adamı bilmək. [Gəray:] *Yar sənə ərk edərək əyləndi; Qəlbinə sevgi səfəsi endi.* A.Şaiq. *Tükəz arvad ərki yetənləri getməyə qoymadı..* Ə.Əbüllhəsən. *Ərk edib guya sənə; Zəng vuracaq evinə.* Z.Xəlil.

2. *zərf* **Ərklə** şəklində – ərk edərək, ərk edərəcəsinə. *Salman ərklə əlini uzadı, Aslan isə dayanıb baxdı.* S.Rəhimov. *İmran kişi əlini qaldırıb ərklə [Tahirin] dizinə çırpdı.* M.Hüseyn. *Sona ərklə stəkani [Qadirin] əlindən aldı..* Ə.Əbüllhəsən.

ƏRK² *is.* İç qala, möhkəm hasar. *Laxla-yan daş ərkdə qalmaz.* (Ata. sözü).

ƏRKAN *is.* [ə. “rükən” söz. cəmi] *top.* 1. Yüksək vəzifəli dövlət məmurları, dövləti idarə edən adamlar. *Onun qabağında tamam ərkani-dövlət durmuşdular.* M.F.Axundzadə. *Hökumət ərkanının ciblərini doldurmaq sayəsində İskəndər bəy dağlarda padşahlıq edirdi.* Ə.Haqverdiyev. [Hacib:] *Alp Arslan ətrafını saran saray ərkani və ordu ilə bərabər gələr.* H.Cavid.

2. *məc. dan.* Ədəb qaydaları; rəsm, adət. *Hər kəsin ərkani var; Oduna gedənin örkəni.* (Ata. sözü). *Bu necə adətdir, necə ərkandır?* M.P.Vaqif. *Adam var ki, yol, ərkani bəyən-məz.* Aşıq Abbas.

ƏRKANLI *sif. dan.* Ədəbli, qanacaqlı, ədəb gözləyən, ciddi.

ƏRKANSIZ *sif.* 1. Dinsiz, imansız.

2. Söyüş, qarğış məqamında işlənilir. *Yas-sar qışqırdı: – Ay ərkansızın qızı, bəri qayıt, vurdu!* Mir Cəlal.

ƏRKƏ *is.* Uşaq, çocucq, tifil. [Bəypolad:] *Miskin bir ərkəyə rast gəlsəm, dərhal sinirlərimə toxunur.* H.Cavid.

ƏRKƏSÖYÜN *is.* Ərköyün, xudpəsənd, özünü sevən. *Xanım Balacayeva Əlisanın kənara sürütlədiyi peçi qalamaqla məşğul olduğundan, Güllüysə ərkəsöyün adam kimi o biri otağa keçdi.* S.Rəhimov.

ƏRKƏVAN *is. bot.* Paxlaya oxşar meyvəsi, parlaq çəhrayı rəngli çiçəkləri olan, qışda yarpağı tökülən ağac, ya kol. *Ərkəvan 7-8 metr hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən ağac və ya koldur.*

ƏRKLƏMƏ “Ərkləmək”dən *f.is.*

ƏRKLƏMƏK *f.* Əzizləmək, ərköyün öyrətmək.

ƏRKLƏNMƏ “Ərklənmək”dən *f.is.*

ƏRKLƏNMƏK *məc.* Ərköyün böyüdülmək, əzizlənmək.

ƏRKLİK *is.* Ərk etmək, yaxınlıq. *Ərkliliklə (z.) gəlmişdim ki, səni qardaşınla barışdırım.*

ƏRKNAZ *1. is.* Naz, qəmzə. *Öldüm nazın çəkməkdən; Belə ərknaz olmaz.* (Bayatı). *Yar inciyib küsəndə onun başqa zövqü var; Hər-dən bir ortalıqda gərək ərknaz ola.* Ə.Vahid.

2. *zərf* **Ərk-nazla** şəklində – nazla, nazlana-nazlana, qəmzə ilə. *..Məşuqə qalib bir sərəkərdə kimi qürurla dayandı, sonra cazibəli gözlərini ərk-nazla dolandırdı.* S.Rəhimov.

ƏRKÖYÜN *sif.* Həddindən artıq əzizlənmək, bütün arzu və şıltaqları yerinə yetirilməsi nəticəsində xudbin böyümüş. – *Ərköyün uşaq. Ərköyün (z.) böyümüş övlad.* – *Ananın ərköyün oğlu hambal olar.* (Ata. sözü). [Sərvinaz xanım:] *Onun tək qalmasına görə mən onu bir az ərköyün (z.) saxlamışam.* N.Vəzirov. *Beş qardaşın yalnız bir bacısı olduğundan, ata-ana onu ərköyün (z.) böyütmüşdü.* A.Şaiq.

ƏRKÖYÜNCƏSİNƏ *zərf* Ərköyün kimi, xudbinsinə.

ƏRKÖYÜNLƏŞMƏ “Ərköyünləşmək”dən *f.is.*

ƏRKÖYÜNLƏŞMƏK *f.* Ərköyün olmaq, həddindən artıq əzizlənmək, hər bir arzu və

şıltağı yerinə yetirilmək nəticəsində xudbin olmaq.

ƏRKÖYÜNLÜK *is.* Ərköyün adamın hal və keyfiyyəti; xudbinlik. *Evdəki ərköyünlük əlamətləri məktəbin ciddi tələbləri qarşısında ariməyə başlayırdı.* S.Rəhimov.

ƏRKYANA *zərf* Ərki olan adam kimi, ərk edərək, ərklə, özünə çox yaxın bilərək. *Bayram kişi ərkyana [cavani] danladı: – Yaxşı, nə quruyub durmusan. Gəl otur, üzüm ye, söhbət elə.* M.Rzaquluzadə. *Bəbir bəy ərkyana bir ahənglə üzünü qadına tərəf tutub deyirdi: – Qumru bacı, bunu ayrı yerdə deyib, camaatı özünüzdə güldürməyin.* Mir Cəlal. *Şişə tək sınımış eşitdim xatirin mən-dən, gülüm! Söylədim, gəzmə rəqibimlə, sənə ərkyanə mən.* Ə.Vahid.

ƏRQƏVAN *is.* [*fars.*] *şair.* Qırmızı rəngli gözəl bir gül (klassik şeirdə gözəlin dodağı bu çiçəyə oxşadılır). *Səmən iyli, səhabi zülf, ay qabaq; Qönçə dəhan, dürr diş, ərqəvan dodaq.* M.P.Vaqif.

ƏRQƏVANI *sif.* [*fars.*] *şair.* Ərqəvan çiçəyi rəngində, qırmızı və parlaq. *Öldürdü məni qəmi-nihani; Yoxdurmu şərabi-ərqəvani?* Füzuli.

ƏRLİ *sif.* Əri olan. *Ev tikdirənlər təkcə ərlə qadınlar deyildi.* Ə.Əbüllhəsən. // *İs. mənasında.* Ərlə qadın. *Ərlilərin əri var; Dulların da Allahı.* (Ata. sözü).

ƏRLİ-ARVADLI *zərf.* Ərlə arvad bir yerdə; bütün ailəliklə.

ƏRLİK *is.* 1. Ərin öz qadınına olan münasibəti, vəzifəsi, haqqı. *Onun ərliyindən nə olacaq? Ərliyə qəbul etdi.* – [*Şah Abbas:*] *Əgər sizdən hər biriniz .. Abbas Məhəmməd oğlunu ərliyə qəbul edirsə, təzədən bu ibarət ilə ona siğeyi-nikah oxutdurram.* M.F.Axundzadə. *..Müqim bəy getdikcə Zərrintac xanımın ərliyindən tamamilə çıxıb, .. saqqalı taxıl tozuna bulanmış darğalarından birinə çevrilirdi.* S.Rəhimov.

2. Mərdlik, qoçaqlıq, namusluluq. *Ərlək göstərmək.* – *Bəylərimizdə dəmirdonlu deyər-lər; Daim içimizdə ərlək işlənin.* “Koroğlu”.

3. *sif.* Ərə getmək vaxtı çatmış. *Ərlək qız. Ərlək vaxtı* (qızın ərə getmə vaxtı, həddi-bülüğa çatdığı vaxtı). – *Dilşadın .. təşkilata girməsi, ərlək qız ikən oğlanlarla gəzməsi –*

bütün bunlar Kərbəlayı Əzimin boyununa vəzifə qoyur. T.Ş.Simurq. *Ərlək yekə qızıdır, deyirəm, get ərə, getmir.* Ə.Nəzmi.

ƏRLİLİK *is.* Əri olan qadının hal və vəziyyəti.

ƏRMƏĞAN *is.* [*fars.*] bax **armağan.** *Əzəl başdan Bəsrə, Bağdad eliniz; Bəylər üçün ərməğandır teliniz.* M.V.Vidadi. [*Dərviş:*] *Arzusunu çəkdiyim zat məni doyurdu, könül usandı, özgə bir ərməğan axartmaq xəyalından nə xilas və nə də doya bildim.* A.Divanbəyoglu. *Ərməğanım yaslı nəğmə; Bir quş oldum, çıxdım yola.* Ə.Cavad.

ƏROV *is.* Çirkli, sabunlu paltar suyu. *Ərov axıb gəlib qapının yanında göl durmuşdu.* C.Məmmədquluzadə.

ƏRP *is.* 1. Sirkənin, abqoranın və s.-nin üzərinə yığılan çirkli qəliz maye qatı.

2. İçində su qaynadılan qabların dibində və divarlarında daşlaşan, həll olmayan duzlar çöküntüsü. *Buxar qazanından ərpi təmizlədilər. Çaydan ərp bağlayıb.*

3. Daranarkən başdan tökülən kəpək, qovaq. *Darağın dibi ərplə doludur.*

4. Dişlərin dibində əmələ gələn çöküntü. *Dişi ərp tutub.* // *Bəzi boğaz xəstəliklərində əsnək üzərində əmələ gələn sərt pərdə. Xəstənin əsnəyi qızır və şişir, bozuntul ağ rəngli ərp əmələ gəlir.*

ƏRPLƏNMƏ “Ərplənmək” dən *f.is.*

ƏRPLƏNMƏK *f.* Üstü ərplə örtülmək, ərp bağlamaq. *Sirkənin ağzı açıq qalanda ərplənir. Çaydanın divarları və dibi ərplənmişdir.*

ƏRRADƏ *is.* [*ər.*] *köhn.* 1. Təkərlər üzərində yerləşdirilmiş top, mancanaq və s. althığı. *Çəkilməkdə ərradədə tuqlar; Təbilərdə fəryad gup-guplər.* M.Ə.Sabir.

2. Araba. *Aşura günü tək bir səhər çağı; Yığıl ərradəyə övrət, uşağı.* Q.Zakir.

ƏRRƏ *is.* [*fars.*] İkidestəli iri mişar, bıçqı. *Kərki olub öz tərəfinə yonma; Ərrə ol, iki tərəfə yon.* (Ata. sözü).

ƏRRƏÇİ *is.* Mişarçı, bıçqıçı.

ƏRSƏ *is.* [*ər.*] 1. Meydan, açıq yer, boş yer; düzən. *Bir ərsədə hər əsər ki gördüm; Sənsən deyib ol əsər, yügürdüm.* Füzuli. *Mahi-rəmazandır, yenə meydan da bizimdir; Meydan da bizim, ərsədə cövlan da bizimdir.* M.Ə.Sabir.

◊ **Ərsəyə gəlmək** – meydana gəlmək, ortalığa çıxmaq. *Bir cavan təzədən gəlib ərsəyə; Əcəyib oğlandır, adı Məhəmməd.* M.P.Vaqif.

2. Kamala yetmə, müstəqil həyat sürməyə başlama.

◊ **Ərsəyə çatmaq** – kamala yetmək, böyümək. [Dövlətlilər] *boy atıb ərsəyə çatmamış alverə elə qurşanırdılar ki, .. heç bir peşə öyrənməyə də fikir verməyə macalları olmurdu.* Ə.Əbülhəsən. **Ərsəyə yetirmək (çatdırmaq)** – böyütmək, yetişdirmək, ortalığa çıxartmaq. **Ərsəyə yetmək (çatmaq)** – böyümək, kamala çatmaq, müstəqil həyat sürməyə başlamaq.

ƏRSƏMƏK *is. qəd.* Böyümək, kamala çatmaq. *Ərsəmiş nərd öldürdün; Qanlısan, gözəl maya.* (Bayatı).

ƏRSİN *is.* Xəmir işlərində və s.-də işlədilən dəmir kürekcik şəklində alət. *Təknədən xəmiri ərsinlə qazımaq. – Hər sözü təlim eləyir tərsinə; Dəyməz o bir pashı dəmir ərsinə.* M.Ə.Sabir.

◊ **Ərsinlə qazıyıb çıxarmaq** – güclə, çox zəhmət çəkərək çıxarmaq, rədd etmək. [Mürşüd:] *Yox, Sadıq, mənim arvadımı sən yaxşı tanımırsan, bir məsələ ki onun beyninə girdi, ərsinlə qazıyıb çıxarmaq olmaz.* S.Rəhman.

ƏRSİNLƏMƏ “Ərsinləmək”dən *f.is.*

ƏRSİNLƏMƏK *f.* Ərsinlə qazımaq (qazıyıb çıxarmaq). *Qazanın dibini ərsinləyib qazmaqları çıxarmaq.*

ƏRSİNLƏNMƏ “Ərsinlənmək”dən *f.is.*

ƏRSİNLƏNMƏK *məch.* Ərsinlə qazınab çıxarımaq.

ƏRSİZ *sif.* Əri olmayan, dul. *Ərsiz qadın. – Bir bölük atlar; Çəməndə otlar; Ərsiz arvadlar; Bu balama qurban.* (Bayatı). *Mən [qızın] ailəsiz, ərsiz (z.), çocuqsuz olduğunu zənn edirdim.* S.Hüseyn.

ƏRSİZLİK *is.* Ərsiz qadının hal və vəziyyəti; dulluq.

ƏRŞ *is.* [ər.] *şair.* Göy, asiman. *Təsbeh kimi qatarımız düzərsiz; Havalamb ərş üzündə süzərsiz.* M.V.Vidadi. *Müqtədirən ucalıb ərşə qədər getməyə də; Cənnəti, həm də cəhənnəmləri seyr etməyə də.* A.Səhhət.

◊ **Ərşə bülənd olmaq** – bax **əRŞƏ ÇIXMAQ**. [Qərib:] *Səbrə taqətim yox, gəlməz*

qərarım; Ərşə bülənd olub ah ilə zarım. “Aşiq Qərib”. **ƏRŞƏ ÇIXMAQ** – ucalmaq, göylərə qalxmaq. *Göy üzündə açanda biz qanadı; Ərşə çıxar yağuların fəryadı.* R.Rza. **ƏRŞƏ DAYAQ OLMAQ** – bax **əRŞƏ DAYANMAQ**. **ƏRŞƏ DAYANMAQ** – bax **əRŞƏ ÇIXMAQ**. *Fərraşların küçələrdə səsi hər dəqiqədə ərşə dayandı.* M.F.Axundzadə. **ƏRŞƏ QALXMAQ** – bax **əRŞƏ ÇIXMAQ**. *Məzlumların ah və naləsi ərşə qalxdı.* C.Məmmədquluzadə. **ƏRŞƏ UCALMAQ** – bax **əRŞƏ ÇIXMAQ**. *Zülfün qəmi bir halə salıbdır məni, ey məh! Naləm ucalır ərşə şəbi-tar gələndə.* S.Ə.Şirvani. **ƏRŞİ-ƏLA ŞAİR.** – uca göy, səma, asiman. *Hər düşəndə qəddin yada, aqlaram; Ünim çıxar ərşi-əlayə, pəri!* M.P.Vaqif. **ƏRŞİ-FƏLƏK** – bax **əRŞİ-ƏLA**. [Ağamərdan:] *Əyər bu iş mən dəyən kimi baş tutsa, Təbrizdə mənim şöhrətim ərşi-fələkə çıxacaq.* M.F.Axundzadə. *Hələ dan ulduzu batmayıb ərşi-fələkdə öz dövrünü edirdi.* A.Divanbəyoğlu. **ƏRŞİ-MÜƏLLA ŞAİR.** – bax **əRŞİ-ƏLA**. *Arizin gün əvəzi ələmi nurani edər; Gər mələklər çəkələr ərşi-müəllayə səni.* S.Ə.Şirvani. **Başı əRŞƏ DURMAQ (qalxmaq, dayanmaq)** – çox uca, hündür, yüksək şey haqqında. [Nigar:] *Başı ərşə duran dağlar; Dağlar, Eyvazi neylədiz?! “Koroğlu”.*

ƏRUS *is.* [ər.] Gəlin; yeni ərə getmiş və ya getmək üzrə olan qız. *Bu gün sən özünə ərəs gətirirsən.* C.Məmmədquluzadə. [Gürçülər:] *Oyan, ərəsi-növbahar! Ayıl, ey afəti-cahan! Oyan, Xumar!..* H.Cavid.

ƏRÜZ *is.* [ər.] 1. Şeir vəznlərindən (ölçülərindən) bəhs edən elm. *Əruz elmi.*

2. Ritmik hecalardan, yəni qısa mədli hecalarla uzun mədli və ya qapalı hecaların müntəzəm düzülüşündən əmələ gələn şeir vəzni. *Əruz vəzni.*

ƏRVAH *is.* [ər. “ruh” söz. cəmi] Ruh. *Məcnun ilə Leyliyi qılıb yad; Ərvahlarını eylədin şad.* Füzuli. *Biçarə münəccimbaşının ərvahi uçub, başladı yarpaq kimi titrəməyə.* M.F.Axundzadə.

ƏRVƏZ *is. məh.* İməcilik.

ƏRZ¹ *is.* [ər.] 1. Yer (səma müqabili). *Ərzü səmadə yoxdur bir zərrə səndən ayrı.* Nəsimi. *Sanki ərz kürəsi vulkanları, zəlzə-*

lələri, daşqınları ilə ölmədə idi. H.Nəzərli.
 □ **Ərzdən-səməyə qədər köhn.** – Yer ilə göy qədər. *Dünənki gün də gün idi, bu gün də bir gündür; Vəli təfəvüti var ərzdən-səməyə qədər.* S.Ə.Şirvani.

2. Dünya, Yer üzü. *Ərzin bu gözəl feyzinə son yox.* M.Müşfiq. *Ərzin iqbalıni bizik düşünən.* M.Rahim. // *köhn.* Məmləkət, ölkə, diyar.

ƏRZ² is. [ər.] 1. *klas.* Təqdim etmə, önünə qoyma, göstərmə; izhar. □ **Ərz etmək (qılmaq)** – təqdim etmək. *Daşə çəkmiş xəlq üçün Fərhad Şirin surətin; Ərz qılmış xəlqə məhəbbin, acəb biar imiş.* Füzuli.

2. *köhn. dan.* Söylənən, nəzərdə tutulan fikir, söz, mətləb. *Ərzimi başa düşmədin. Ərzimə mültəfit ol. Ərzimə qulaq ver.* □ **Ərz etmək (eləmək)** – bildirmək, anlatmaq, məlum etmək, ifadə etmək. *Əhvalatı ərz etdi.* – [Həsən bəy:] *Xeyr, Məşədi İbad, ərz əylədim ki, çirkindir.* Ü.Hacıbəyov. *Yazıq muzdur qolu boynunda sınıqçıdan qayıdıb birbaşa öz xozeyninin yanına gəldi və başına gələn qəziyyəni ərz etdi.* S.M.Qənimzadə. [Məşədi Qədir:] *Bəli, ərz eləyirəm, yatmışıq, heç şeydən xəbərimiz yoxdur.* T.Ş.Simurq. **Ərz olsun...** – məlum edirəm ki, nəzərinizə çatdırıram ki... (hörmətlə müraciət). *Ərz olsun, mələklər padşahının qızı bir birə olub, Qəmərin qoynuna girdi, onu sanədi.* (Nağıl). **Ərz olunmaq** – deyilmək, anladılmaq, məlum edilmək, ifadə olunmaq.

3. Acizənə şikayət, xahiş, rica. *Ərzim var. Ərzimə qulaq as.* – *Mixək əkdim mərəzə mən; Bağlamadım dərzə mən; Bivəfa yar əlindən; Kimə gedim ərzə mən?* (Bayatı). *Bizdən həq-qə ərlər yetirdin; Həqdən biza müjdələr gətirdin.* Füzuli. [Dilmanc:] *..Qoy ərzin qalsın sonraya və bu saat get, oğlun Süleymanı gətir nəçərnikin qulluğuna.* C.Məmmədquluzadə.

ƏRZ³ is. [ər.] *köhn.* 1. En, genişlik (*tul* müqabilə).

2. *coğr. köhn.* En dairəsinin köhnə coğrafiya kitablarındakı adı.

ƏRZAQ is. [ər. “rizq” söz. cəmi] Yeyiləcək şeylər, yeyinti məhsulları. *Ərzaq ehtiyatı. Ərzaq bolluğu. Ərzaq mağazası. Ərzaq anbarı.* – *Ağanın pambığı, ərzaq və xuşgəbar karvanının başı, ayağı məlum olmayırdı.*

Ə.Haqverdiyev. *İraq və Bağdad qoşunu bütün qərargahını və ərzaq şeylərini, silah və yük mallarını buraxıb nizamsız və pozğun bir surətdə qaçmışdı.* M.S.Ordubadı. *Biz çalışırdıq ki, nə qədər mümkünsə, ərzaq şeylərimiz çox olsun.* M.İbrahimov.

♦ **Ərzaq sapalağı tar.** – Rusiyada 1918–1921-ci illər hərbi kommunizm dövründə ərzaq tədarükü sistemi.

ƏRZƏN *sif.* Gecikmiş, dünyaya gec gəlmiş, gec yetişmiş.

ƏRZ-HAL [ər.] bax **ərizə.** *Və qələm götürdüm, ərz-hal yazıb Tiflis qubernatoruna verdim.* C.Məmmədquluzadə. *Şükür əvvəllərdə Güləlinin əsgərliyə alınmasını bir yanlışlıq zənn etmişdi. Hətta onun atasının dilindən mərkəzə bir ərz-hal da yazmışdı.* S.Hüseyn. [Ədalət:] *Mən sənə xəbər göndərmişdim, nə üçün ərz-halını yazdırıb gətirməmişən?!* Ə.Məmmədخانli.

ƏRZİNDƏ *zərf* İçərisində, müddətində. *Üç gün ərzində. Bir il ərzində. Bu iki həftənin ərzində.* – *O qədər ləziz xərəklər ki bir cə ramazan ayında ortalığa gəlir, qeyri bu bir ayın ərzində gəlmir.* C.Məmmədquluzadə. *Muzdur Məşədi Əsgər iyirmi səkkiz ilin ərzində su ilə od arasında bişib-bərkidikdə əsla azar-bezar bilməzdi.* S.M.Qənimzadə.

ƏSA is. [ər.] Əl ağacı. *Çiyinə aldı bir lətifəbə; Əlinə aldı bir zərifəsa.* S.Ə.Şirvani. *Molla Kərim də dişlərini qıvcırdıb, əsasının şiş ucu ilə çuvalın o yan-bu yanına bir-iki dəfə vurdu.* B.Talıbli. *Hacı Rəsul, qonağın əsasını alıb divara söykəmək istədi.* Mir Cəlal.

ƏSALI *sif.* Əlində əsa olan. *Anamdır, – deyə Qeybali alacalanmış gözləri ilə boz adamları süzüb dəmir əsali adama cavab verdi.* S.Rəhimov.

ƏSARƏT is. [ər.] 1. Əsirlik, köləlik, qul-luq; kölə, qul vəziyyəti. *Əsarət zənciri. Əsarətdən qurtarmaq.* – *..Zahiri əsarətdən xilas olduğumuz kimi, batini əsarətdən də xilas olmalıyıq.* C.Məmmədquluzadə.

2. *məc.* Qəfəs, zindan, dustaqlıq. *Quş əsarətə çox tez alışdı. – Könül bir quşdur ki, sevməz əsarət; Daim çürpür, istəyir hürriyyəti.* A.Səhhət. *Qaratoyuq əsarətə tez öyrənmişir, sonra oxumağa başlayır, hətta onu tar ilə oxumağa öyrədirlər.* S.S.Axundov.

ƏSAS *is.* [ər.] 1. Bünövrə, özül, bina, təməl. *Evin əsası çox möhkəmdir. // məc.* Bir şeyin özülünü, təməlini, özəyini təşkil edən şey; kök. *Operanın əsasını xalq dastanı təşkil edir.*

2. *Sif. mənasında.* Başlıca, ən mühüm, zəruri. *Əsas əlamət. Əsas səbəb. Əsas məsələ. Ağacın əsas budağı. Əsas qiüvvələr. Əsas iş yeri. İnkışafın əsas mərhələsi. Əsas şərtlər. – Xilqətin əsası olan analıq duyğusunun bəzi qadınlara yabançı olması həyatın anlaşılmaz sirlərindən biridir. M.İbrahimov. Səriyyə xalanın Qərənfilə müştəri gözü ilə baxmasının əsas səbəbi Bahadır idi. S.Rəhman.*

3. Bir hərəkətin və s.-nin düzgünlüyünü, gerçəkliyini izah edən, əsaslandıran, ona haqq qazandıran, ağılabatan ciddi səbəb, bəhanə, dəlil, sübut. *Qorxmağa əsası var. Əsas yoxdur. Hansı əsasla? // İstinad nöqtəsi.*

4. Adətən cəm şəklində: **əsaslar** – hər hansı bir elmin başlıca müddəaları, prinsipləri, elementləri. *Kimyanın əsasları. Nəzəri mexanikanın əsasları. – İlk həndəsənin əsasları ilə oxucu orta məktəbdə tanış olmuşdur. Z.Xəlilov.*

5. *qram.* Sözlün, sözdəyişdirici şəkilçidən qabaq gələn başlıca (sadə, düzəltmə və ya mürəkkəb) hissəsi.

6. *kim.* Turşularla birləşəndə duz əmələ gətirən kimyəvi birləşmə. *Qələvi əsaslar.*

7. *riyaz.* Həndəsi fiqurun hündürlüyünə perpendikulyar olan tərəfi. *Üçbucağın əsası.*

♦ **Əsas etibarilə** – əsasən, başlıca olaraq, ümumiyyətlə. *C.Məmmədquluzadənin “Şərqi-Rus”dakı fəaliyyəti əsas etibarilə ədəbi xarakter daşmışdır. M.İbrahimov. Əsas götürmək (almaq, tutmaq) – bir əsas kimi qəbul etmək, əsaslanmaq. Siz mənim xahişimi əsas ala bilərsiniz. Mir Cəlal. Əsas kapital iqt. – kapitalın istehsal vasitələrinə sərf edilən hissəsi. Əsas qanun – konstitusiya. Əsası qoyulmaq – 1) təsis edilmək, bünövrəsi, təməli, özülü qoyulmaq; 2) başlanmaq. Əsasına qədər – tamamilə, bütünlükdə, büsbütün, kökündən. Əsasını qoymaq – 1) bünövrəsini, özülünü, təməlini qoymaq; 2) təsis etmək. ...əsasında durmaq, ...əsasını təşkil etmək – bir şeyin mənbəyi, onun əmələ gəlməsinin başlıca səbəbi olmaq.*

ƏSASƏN [ər.] 1. zərif Əsli, kökü etibarilə, əsas etibarilə, ümumi cəhətdən. *Fikir əsasən doğrudur. Əsasən onunla razılaşmaq olar. – Maarif sahəsində mübarizə əsasən tədris ocaqlarına münasibətdə meydana çıxdı. A.Şaiq. Çayqırağı məhəlləsində əsasən qəsəbənin yoxsulları .. yaşayırdılar. Ə.Əbülhəsən. // Həqiqəti etibarilə, gerçəklik nöqtəyi-nəzərindən. Hadisə əsasən belə olmamışdır.*

2. *Qoş. mənasında.* Görə, əsaslanılaraq. *Onun fikrinə əsasən. Xahişinizə əsasən. Təxminlərə, fərziyyəyə əsasən hökm vermək olmaz. Ərizəyə əsasən qərar çıxarılmışdı.*

ƏSASİ *sif.* [ər.] köhn. bax **əsas** 2-ci mənada. *Əsasi cəhətlər. – Həyat əsasi bir dəyişikliyə uğrayınca ədəbiyyat büsbütün başını itirdi. C.Cabbarlı.*

ƏSASLANDIRILMA “Əsaslandırılmaq”-dan *f.is.*

ƏSASLANDIRILMAQ *məch.* 1. Təməli atılmaq, möhkəm təməl üzərində qurulmaq.

2. İnanırcı sübutlarla və ciddi dəlillərlə möhkəmləndirilmək. *İrəli sürülən fikirlər möhkəm dəlillərlə əsaslandırılmışdır.*

ƏSASLANDIRMA “Əsaslandırmaq”dan *f.is.*

ƏSASLANDIRMAQ *f.* 1. Təməlini atmaq, bünövrəsini (özülünü) qoymaq, möhkəm təməl üzərində qurmaq.

2. İnanırcı sübutlarla və ciddi dəlillərlə möhkəmləndirmək, təsdiqləndirmək, inandırcı sübutlar, dəlillər göstərmək (götürmək). *Müddəalarını nəzəri dəlillərlə əsaslandırmaq. Öz görüşlərini əsaslandırmaq. – ..Dikbiğ Dadaş Lələşov öz sözünü əsaslandırmağa çalışdı. S.Rəhimov. [Cuma] lazım gələrsə, qatardan qalmasını əsaslandırmağa inandırcı bəhanə də hazırlamışdı. Ə.Əbülhəsən.*

ƏSASLANMA “Əsaslanmaq”dan *f.is.*

ƏSASLANMAQ *f.* 1. Bir təmələ söykənmək, bir əsasa istinad etmək.

2. Özü üçün əsas götürmək, istinad etmək. *Ciddi dəlillərə əsaslanmaq. Belə bir qənaətə gəlməkdə nəyə əsaslanmışsınız? Qanunlara əsaslanmaq.*

3. Kök salmaq, yerini möhkəmlətmək.

ƏSASLI *sif.* 1. Əsası, bünövrəsi, təməli, özülü olan; köklü, möhkəm.

2. Kifayət dərəcədə əsası olan, ciddi, tutarlı, inandırıcı, lazımınca əsaslandırılmış. *Əsaslı səbəb. Əsaslı sübut. Əsaslı təklif. – Belə mühüm bir məsələni Telli kimi avam bir qadına qandırmaq üçün əsaslı dəlillər və sübutlar lazım gələcəkdir.* S.Hüseyn.

3. Doğru, gerçək, həqiqi; əslı, əsası olan. *Əsaslı hadisələr. Əsaslı şeyilər.*

4. Dərin, ciddi, çox mühüm, prinsipial. *Əsaslı fikir ayrılıqları. Aralarında əsaslı ixtilaf vardır. Əsaslı məsələ.* □ **Əsaslı surətdə** – kökündən, ciddi surətdə, prinsipial. *Fikirlər əsaslı surətdə ayrılır. – ..Göndərilən təftiş komissiyası aylarla oturur, .. bu dairə ittifaqın işini əsaslı surətdə yoxlardı.* S.Rəhimov.

5. Hərtərəfli, incədən-incəyə. *Baxış bəyigildə ildə iki dəfə ev tökülür, əsaslı yuruyğış olur.* Ə.Abasov.

♦ **Əsaslı kapital qoyuluşu iqt.** – əsaslı (ən mühüm) inşaat üçün buraxılan vəsait (pul). **Əsaslı təmir** – binanın (qurğunun, maşının) əsas hissələrinin tam təmiri. *Kabinet çox səliqəli, təmiz, əsaslı təmirdən çıxmış bir otaqdı.* Ə.Vəliyev. **Əsaslı tikinti** – xalq təsərrüfatının əsas fondlarının genişlənməsini təmin edən sənaye müəssisələri və mənzil inşaatı.

ƏSASLİCA *zərf* Əsaslı surətdə.

ƏSASLILIQ *is.* 1. Əsaslı şeyin həli.

2. Ciddilik, tutarlılıq, inandırıcılıq. *Sübutların əsaslılığı. Təklifin əsaslılığı. Dəlillərin əsaslılığına şübhə ola bilməz.*

ƏSASNAMƏ *is.* [ər. əsas və fars. ...namə] Qanun, qayda, nizamnamə. *Seçkilər haqqında əsasnamə.*

ƏSASSIZ *sif.* 1. Bünövrəsiz, təməlsiz.

2. Heç bir sübuta, dəlilə, həqiqətə istinad etməyən, əsilsiz; inandırıcı olmayan, yalan, tutarsız. *Əsassız ittiham. Əsassız şübhə. Əsassız nəticə. – Onun verdiyi xəbərlərin bir çoxu əsassız xəbərlər idi.* M.S.Ordubadı.

ƏSASSIZLIQ *is.* 1. Bünövrəsizlik, təməlsizlik.

2. Heç bir sübuta, dəlilə, gerçəklilyə istinad etməmə; əsilsizlik, həqiqətdən mərumluq, tutarsızlıq. *Şayinin əsassızlığı. Çıxarılan nəticənin əsassızlığı. İrəli sürülən təqsirin əsassızlığı.*

ƏSATİR *is.* [ər. əslı *yun.*] Allahlar, əfsanəvi qəhrəmanlar və Yer üzündə insanların əmələ gəlməsi haqqında qədim xalq nağılı və əfsanələri; mifologiya. *Zərdüşt haqqında əsatir. Yunan əsatiri. İran əsatiri. – Xalqın həqiqi tarixi, əfsanələr və əsatirlərin dumanları içərisində itib getmiş, hər şey şübhələrin paltarına bürünmüşdür.* M.S.Ordubadı. *Mən uymadım əsatirlər xülyasına; Səcdə qıldım insanlığın mənasına.* S.Vurğun.

ƏSATİRİ *sif.* [ər.] Əsatirə aid olan, əsatir qəbiləndən olan; əfsanəvi, mifoloji.

ƏSBAB *is.* [ər. “səbəb” söz. cəmi] *köhn.* 1. Səbəblər, dəlillər; səbəb, dəlil.

2. Silah, yaraq. [Zalxa Tarverdiyev:] *Əlbəttə, sənın də yaraq, əsbabın olacaq.* M.F.Axundzadə. // Alət, hacət, avadanlıq, ləvazimat.

ƏSBABLI *sif.* Silahlı, yaraqlı, silahlanmış. [Tarverdi:] *Görəsən, sövdəgər tayfası yaraqlı, əsbablı yola çıxar, ya elə bomboş?* M.F.Axundzadə.

ƏSBƏ *is.* Qızdırma ilə başlayıb, səpgiyə çevrilən bir xəstəlik. *Əsbə xəstəliyi ən çox uşaqlarda olur. Əsbə çıxarmaq.*

ƏSBƏGÜLÜ, ƏSBƏÇİÇƏYİ *is.* Tarlalarda, çöllərdə bitən bənövşə rəngli bir çiçək. *Xalq təbabətində əsbəgülünü əsbə azarının müalicəsində işlədirlər.*

ƏSDƏMİ *b a x ərsin.*

ƏSDİRİLMƏ “Əsdirilmək” dən *f.is.*

ƏSDİRİLMƏK “Əsdirmək” dən *məch.*

ƏSDİRMƏ “Əsdirmək” dən *f.is.*

ƏSDİRMƏK 1. *icb.* Əsməyə, titrəməyə məcbur etmək; əsməsinə, titrəməsinə səbəb olmaq; titrətmək, silkələndirmək. *Külək yarpaqları əsdirdi. – Zərrintac xanım şəhadət barmağını qaldırıb ilan başı kimi əsdirdi.* S.Rəhimov.

2. *t-siz. dan.* Veyil-veyil gəzmək, avarlanmaq.

♦ **Özünü əsdirmək** – özündən çıxmaq, əbəs yerə hirsələnmək, çığır-bağır salmaq. *Nə özünü əsdirirsən?*

ƏSƏB *is.* [ər.] *anat. fiziol.* 1. İnsan, ya heyvan orqanizmində təxərrüsləri periferiyadan beyinə, yaxud beyindən periferiyaya ötürən xüsusi incə tellərdən ibarət törəmə sistemi; sinir. *Eşitmə əsəbi. Dişin əsəbini*

öldürmək. Görmə əsəbi. İynə əsəbə toxunmuşdur. – Əsəb və yorğunluq onu elə hələdən salmışdı ki, kətilin üstündə otura bilmədi. S.Rəhman.

2. Cəm şəklində: **ə sə blər** – insanın hal və hərəketini müəyyən edən həmin törəmələrin bir sistemi kimi rolu. *Ə sə bləri möhkəmdir. Ə sə bləri pozulmaq. Ə sə bləri gərginləşdirmək. – Kağızı oxudu və bütün ə sə bləri gərildi. H.Nəzərli. Çöl havasının təsiri ilə gətirdikə acığı soyuyur, ə sə bləri rahat olurdu. M.İbrahimov. Elə bil birisi ə sə blərimin saplarını bir-birinə qarışdıraraq düyün salmışdı. Ə.Məmmədخانli.*

♦ **Ə sə blərinə təsir etmək (toxunmaq)** – hirsəndirmək, ə sə biləşdirmək. *Lakin Toğruldan bir xəbər olmaması onun ə sə blərinə toxunmuşdu. M.S.Ordubadı. İçərişəhərin damları üstündə yatanlardan bəzisi xoruldadıqca Turabın ə sə blərinə toxunurdu. M.Hüseyn. Ə sə bləri ilə oynamaq – bax ə sə blərinə təsir etmək (toxunmaq).*

ƏSƏBANI zərf [ər. ə sə b və fars. ...ani] bax **ə sə bi**. [Şeyx Yəhya:] *Ağacan, nə üçün ə sə bani olursan, bu nə işdir? S.Hüseyn.*

ƏSƏBİ sif. [ər.] 1. Sinirləri son dərəcə həssas olduğu üçün cüzi bir şeydən çox tez ə sə biləşən, təsirlənən, hirsələnən. *Ə sə bi adam. Ə sə bi qadın. Qırmızı işıqda uzun müddət işləyən adamlar get-gedə ə sə bi olurlar. – Mollayev qaraqabaq, zəhmli və ə sə bi bir adamdı. M.Hüseyn. // Ə sə b xəstəliyi olan. Ə sə bi xəstə.*

2. Daxili həyəcan və iztirab ifadə edən, ə sə bilik ifadə edən. *Ə sə bi yeriş. Ə sə bi hərəkətlər. Ə sə bi gülüş. Ə sə bi göz yaşları. – Ayaz .. ə sə bi bir hərəkətlə papirosunu yerə çırpdı. Ə.Məmmədخانli. Gecənin sükuətunda kağız üzərində ə sə bi hərəkətlə gəzən qələmin xəfif səsi eşidilirdi. Mir Cəlal.*

3. Ə sə biləşdirici, ə sə biləşməyə, həyəcanlanmağa səbəb olan; narahatlıq və iztirabla dolu. *Ə sə bi iş. Ə sə bi dövr. – Keçmiş .. o ölüm hissi verən kinli zamanlar; Xırçın, ə sə bi, sisli xəzənlərlə süründü. A.Şaiq.*

ƏSƏBİCƏSİNƏ zərf Ə sə bi halda, ə sə bi adam kimi. *Ə sə bicəsinə qollarını oynatmaq. – Sənəm xala ahəngini dəyişdirir və bir az da ə sə bicəsinə danışır. Mir Cəlal.*

ƏSƏBİLƏŞDİRİCİ sif. Ə sə blərə pis təsir edən, ə sə bləri qıcıqlandıran, ə sə biləşdirən, sinirləndirici. *Ə sə biləşdirici təsir.*

ƏSƏBİLƏŞDİRİCİLİK is. Ə sə biləşdirici şeyin hal və keyfiyyəti.

ƏSƏBİLƏŞDİRİLMƏ “Ə sə biləşdirilmək”dən f.is.

ƏSƏBİLƏŞDİRİLMƏK məch. Ə sə bləri qıcıqlandırılmaq, ə sə bi hala salınmaq; sinirləndirilmək, hirsəndirilmək.

ƏSƏBİLƏŞDİRMƏ “Ə sə biləşdirmək”dən f.is.

ƏSƏBİLƏŞDİRMƏK f. Ə sə blərini qıcıqlandırmaq, ə sə blərinə toxunmaq, ə sə bi hala gətirmək; sinirləndirmək, hirsəndirmək. *Maşınların səsi adamı ə sə biləşdirir. Onun hərəkəti bizi ə sə biləşdirdi. – [Zeynal] bilirdi ki, Mehribanı təqib edəcəkdir, onu daha da ə sə biləşdirər. S.Hüseyn. Onun bir yerdə .. durması Atabəy Məhəmmədi həddindən artıq ə sə biləşdirdi. M.S.Ordubadı. Həkim ağır addımları ilə Ramazanı ə sə biləşdirdi. Mir Cəlal.*

ƏSƏBİLƏŞMƏ “Ə sə biləşmək”dən f.is.

ƏSƏBİLƏŞMƏK f. Ə sə bləri qıcıqlanmaq, ə sə bilik halına gəlmək, ə sə blərə təsir edən bir şey nəticəsində həyəcanlanmaq, darıxmaq, ya hirsəlmək; sinirlənmək. *Adam hər şeydən ötrü ə sə biləşməz. Ə sə biləşmək cana zərərdir. – Şəngül bəzi vaxt, ələlxüsus Tağı ə mi gecikdikdə ə sə biləşərək ovu iznsiz qaldırardı. S.S.Axundov. Zeynal üçüncü kərə ona faytona oturacağı təklif etdikdə Mehriban ə sə biləşdi. S.Hüseyn. Eldar bu hərəkətimdən, mənim ə sə biləşdiyimi başa düşdü. M.Rzaquluzadə.*

ƏSƏBİLİK is. Ə sə bi olma, ə sə bi adamın halı; ə sə blərin hər bir şeydən təsirlənməsi, qıcıqlanması; sinirlilik. *Həddindən artıq ə sə bilik. – İndi Toğrulun qəvi ə zəbləri təpədən durnağa kimi qorxunc bir ə sə bilik ilə titrəyirdi. H.Nəzərli. Səlimin ə sə biliyi artur, narahatçılığı çoxalır. S.Rəhimov.*

ƏSƏBİMƏZAC sif. [ər.] köhn. Ə sə bi xasiyyətli. *Ə sə biməzac adam. – [Səfi bəy:] Dəyişməz doğru deyir, sən ə sə biməzacsan. S.S.Axundov.*

ƏSƏBİMƏZACLIQ is. Ə sə biməzac adamın hal və keyfiyyəti; ə sə bilik.

ƏSƏBİYYƏT *is.* [ər.] bax **əsəbilik**. *Çarpışmaq üçün lazım ikən mərdə cəsərət; Bilməm, nəçin olmuş sana qalib əsəbiyyət?* H.Cavid.

ƏSƏL *is.* [ər.] *klas.* Bal. *Baqqal .. əsəl qiymətinə satar ayranı.* Q.Zakir.

ƏSƏN *sif. qəd.* Sağ, salamat. *Verdi xələt çün anı gördü əsən.* Yusif Məddah.

ƏSƏR *is.* [ər.] 1. İz, nişanə, əlamət, bir şeyin varlığına dəlalət edən hal. *Əsər qalmamaq. Yorgunluqdan əsər yox idi. Üzündə həyə əsəri yoxdur. – Cırıldayan arabanın çərxləri; Qazmış yolu, yerdə qalmış əsəri.* A.Səhhət. *Könlündə qalmadı insaf əsəri; Dürdanənin qəlbi sal buza döndü.* M.Rahim.

2. İnsan əməyi, insan yaradıcılığı, icadi məhsulu. *İncəsənət əsərləri. Heykəltəraşlıq əsərləri. Memarlıq əsərləri. İxtiraçıların əsərləri. Musiqi əsərləri.* // Yazılı əmək məhsulu; ədəbi, elmi kitab, məqalə və s. *Bədii əsər. Füzulinin əsərləri. Kimyaya dair əsər. Əsərlər külliyyatı. Elmi əsərlərin nəşri. – Buna görə də sizin mənə tövsiyə etdiyiniz “Məmunun xülasələri” adlı əsəri açib məşğul oldum.* M.S.Ordubadı.

3. Təsir. *Bu hadisənin ona heç bir əsəri olmadı. – Bunlar hamısı qohumluğun əsərləridir!* C.Məmmədquluzadə. □ **Əsər eləmək (etmək)** – təsir etmək. *Nə üçün söz sənə əsər eləmir. – Ol səngdilə nəleyi-zarım əsər etmiş.* Füzuli. *Sənin də başında məhəbbət beyni; Əgər olsa, eylər əsər, ağlarsan.* M.V.Vidadi. *Sözün ona etməz əsər; Aralıqda başın gedər.* A.Şaiq.

4. Bax **asar**.

5. Yadigar mənasında. *Yaxşı övlad atasına üçün ən əziz bir əsərdir.*

♦ **Əsəri gəlmək dan.** – isitmə dayanan-dan sonra, yüngülcə və az zaman titrəmək. *Əsəri gəlmiş, indi ötcək.*

ƏSƏRBƏXŞ *sif.* [ər. əsər və fars. ...bəxş] *köhn.* Təsirli, təsir edən, təsir bağışlayan.

ƏSƏR-ƏLAMƏT bax **əsər** 1-ci mənada. □ **Əsər-ələmət qalmamaq** – heç bir izi, təsiri qalmamaq. *Gündüzkü buluddan, çiskindən heç bir əsər-ələmət qalmayıb.* R.Rza. *Nə keşikçilərdən, nə qarpuçılardan, nə də sair xidmətkarlardan əsər-ələmət yox idi.* M.Rzaquluzadə.

ƏSƏRLƏNMƏK *f. dan.* 1. Səndələmək, yığılan kimi olmaq, titrəmək (yuxusu gələndə, işüyəndə).

2. Təsirlənmək.

ƏSƏRLİ *sif.* Təsirli, təsir edən, təsiri olan, təsir bağışlayan; iz buraxan.

ƏSƏRSİZ *sif.* 1. Təsirsiz, heç bir təsiri olmayan, təsir etməyən, heç bir iz buraxmayan.

2. Heç bir icad və yaradıcılıq məhsulu olmayan, heç bir əsəri olmayan. *Əsərsiz yarıcı olmaz. – Arxayın-arxayın gəzmə əsərsiz (z.); Deməsinlər halı pərişan gedir.* M.Rahim.

ƏSGƏR *is.* [ər.] 1. Sırası hərbi qulluqçu; soldat. *Milli ordunun əsgəri. Bir böyük əsgər. Əsgər və matroslar. – Komandan əsgərlərdən geri qalmamaq üçün yoluna davam edir.* M.Hüseyn. *Hələ əmr alıb işə başlamazdan əvvəl əsgər soyuqdan bir-birinə sıxılır.* Ə.Əbühləsən. □ **Əsgər aparmaq** – hərbi qulluğa çağırmaq. *Onu əsgər apardılar. – Vətən müharibəsinin lap əvvəlinci günlərində Dilbərin atası Qulaməlini əsgər apardılar.* Ə.Sadiq. **Əsgər düşmək köhn.** – bax **əsgər getmək. Əsgər getmək** – hərbi qulluğa götürülmək. *Onun yaşı çatdı, əsgər getdi. – El məscidə yığılmışdı. Əsgər getmə məsələsinə baxırdılar.* Mir Cəlal. **Əsgər yığmaq** – əsgərlik vaxtı çatanları və əsgərliyə lazım olanları hərbi qulluğa toplamaq, səfərbərliyə almaq. **Əsgərə götürülmək** – bax **əsgər getmək.**

2. Silahlı adamlar dəstəsi; qoşun. [Koroğlu:] *Çay kimi coşmuşam, daha sönməzəm; Əgər nədi, qoşun nədi, qanmaram.* “Koroğlu”.

3. Hərbi adam, hərbi xidmətdə olan adam, ümumiyyətlə, hərbi xidmətçi. *O, əsgər adamdır. Bir əsgər kimi hərəkət etmək. Bütün əsgərlərə müraciət.* □ **Əsgər paltarı** – hərbi geyim. [Səfərəli:] *Hamı o biri otağa əsgər paltarı geyməyə marş!* H.Nəzərli. *Geyib əsgər paltarını, silahlandı qəhrəman; Onun polad sinəsinə sığışmadı ürəyi..* S.Vurğun.

ƏSGƏRCƏSİNƏ bax **əsgərvari**. *Bülənd əsgərcəsinə əlini yanına salmış, uzun boyunu dala qanırmışdı.* Ə.Əbühləsən.

ƏSGƏRİ¹ *sif.* [ər.] Əsgərə, əsgərliyə, hərbi xidmətə, qoşuna aid; hərbi. *Əsgəri*

forma. Əsgəri qarovul. Əsgəri xidmət. – Əsgəri andın saf və səmimi sözləri döyüşçülərin qəlbində düşməyə qarşı olan qığılcımı alova çevirdi. Ə.Vəliyev. Birdən aşağıdakı əsgəri düşərgə yanındakı düzənlikdən bir gurultu ucaldı. M.Rzaquluzadə.

ƏSGƏRİ *is.* Üzüm növlərindən birinin adı. *Baba isə xatını, .. əsgəri, mövücü üzümləri dərib gətirər, tapdalayar və şirə yığardı. H.Sarabski.*

ƏSGƏRLİK *is.* Hərbi qulluq, hərbi xidmət, hərbi mükəlləfiyyət. *Əsgərlik adamı intizama öyrəşdirir. Əsgərlik illəri. Əsgərlikdən qayıtmaq. – Ax, əsgərliyə o qədər həvəsim var ki? H.Nəzərli. [Xanmurad:] Əsgərliyə gedən kimi arvadını boşayıb qıza elçi göndərdik. İ.Əfəndiyev. Əsgərliyə gəldiyi gün qucağında körpə Aslan, boyunu bükərək onun dalınca su atan Zəhra Cavadın yadından heç çıxmırdı. Ə.Vəliyev.*

ƏSGƏRSAYAĞI *zərf* Əsgər kimi, əsgərvari. [Şahmar:] *Buyur, nə sərəncamın varsa, deyənə, bir dəqiqənin içində lap əsgərsayağı yerinə yetirim. M.Hüseyn.*

ƏSGƏRVARİ *sif.* Əsgər kimi, özünü əsgərə oxşadaraq. *..Bayram əsgərvari, qollarını sallayaraq ayaqlarını yerə vura-vura .. sol tərəfdəki qapıdan içəri girir. H.Cavid.*

ƏSGİ *is.* 1. Körpə uşaqları bələmək üçün parça.

2. Köhnə paltar və s. parçaları. *Əsgilə döşəməni silmək. – [Dərviş] biletini bir əsgiyə büküb yenə cibinə tulladı. A.Divanbəyoğlu. ..Onun içərisindən əsgiyə bükülmüş bir şey götürdü. H.Nəzərli. Tüfəng yağlı bir əsgiyə sarılıb küncdə qoyulmuşdu. M.Rzaquluzadə.*

ƏSGİÇİ *is.* 1. Əsgilə paltar, ev əşyası və s. yığıb (alıb) satan adam.

2. Bax **əntiqəçi**.

ƏSGİLƏŞMƏ “Əsgiləşmək”dən *f.is.*

ƏSGİLƏŞMƏK *f.* Köhnəlmək (paltar haqqında), əsgiyə dönmək.

ƏSGİLİK *is.* Köhnəlik (paltar haqqında).

ƏSGİNAS [*fr.* “*assignation*”-dan] *köhn.* Kağız pul. *Bir cibimdə əsginasım, bir cibimdə ağ manat; Olsun, olsun, qoy çox olsun böylə ləzzətli həyat. M.Ə.Sabir. [Salamov:] Ala, hələlik bu əsginası verim, .. çıxanda*

yenə verərəm. C.Cabbarlı. Bir qədər gənc-lərlə oynadıqdan sonra əliaçıq tamaşaçılar [Altiaylığa] üçlük, beşlik, onluq əsginas bağışlardılar. H.Sarabski.

ƏSGİ-PÜSGÜ, ƏSGİ-ÜSGÜ *is.* Köhnə, cındır parça(lar). [Hacı Murad:] *Di gəl bax, gör burada əsgiləşməyə başqa nə var? S.S.Axundov. [Firidun bəy:] Əlacım kəsildi, getdim, oradan bir neçə əsgiləşməyə alıb məni yüklədi. Ə.Haqverdiyev. [Ələmdar] .. gizlətdiyi qızıl düz-düyünçələrini dartışdırıb dəyirmi stolun üstünə tökdü, əsgiləşməyə azad etdi. S.Rəhimov.*

ƏSHAB *is.* [ər.] *köhn.* 1. Sahibkar.

2. Tərəfdarlıq.

3. Həmsöhbətlər, müsahiblər.

ƏSHABƏ *is.* [ər. “sahib” söz. cəmi] 1. *din.* Məhəmməd peyğəmbərin və imamların yaxın adamları.

2. *zar.* Tərəfdar, daim birinin yanında olan adam, yoldaş. *Bütün bunları Həmzə danışmaqdan, əshabələri isə dinləməkdən yorulmurdu. Ə.Əbülhəsən.*

ƏSİL *is.* [ər.] 1. Əsas, təməl, özül, bünövrə. *Əsli cürükdür. // Mahiyyət, kök. İşin əsli budur.*

2. *sif.* Əsilli, nəcabətli, əsil-nəcabət sahibi, nəcib. *Əsil adam. – Əsil al, çirkin olsun; Bədəsil gözəl alma. (Ata. sözü). Övlad nəcib, əsil (z.) çıxsa; Xoşbəxt olar həm atalar. N.Rəfibəyli.*

3. Mənbə, çıxış, başlanğıc. *Bu işin əsli 20 il qabaqdan hesab ediləlidir // məc.* Həqiqət, gerçəklik, doğruluq. *Bu xəbərin əsli yoxdur. – [Müəllim:] Sizin barənizdə yeni bir söz eşitmişəm. Amma bilmirəm, əsli var, ya yox. Ə.Vəliyev.*

4. Sürət, yaxud tərcümə olmayan, ilk halında olan yazı; orijinal. *Surəti əslinə uyğundur. Məqalənin əsli. Məktubun əsli. // Sif. mənasında. Əsil məktubu isə yenə də Toğrula göndərmək lazımdır. M.S.Ordubadı.*

5. *sif.* Həqiqi, doğru, düzgün. *Əsil adın nədir? Əsil gözəl buna deyirlər. Əsil mərkəzə başlandı. □ Əslinə baxsan (baxdıqda, qalanda) – əslində, həqiqətdə, həqiqətə gəldikdə. Əslinə baxsan, günah ondadır. // Həqiqətən, nə cür lazımsa, o cür, bir şeyin ən yaxşı nümunəsini, idealını təmsil*

edən, həqiqi. *Əsil sənətkar. Əsil insan. Əsil şair.* – [Nadir bəy:] *Lakin yenə təkrar edirəm, mənəcə; Əsil qəhrəmanlıq yara bağlamaqdadır, abad etməkdədir.* H.Cavid. // *Başlıca, əsas, ən mühüm. Əsil məsələ budur. Əsil mətləbə keç. Onun əsil sənəti müəllimlikdir. – Tahir nə qədər fikirləşirdisə də, əsil mətləbini demək üçün münasib bir ifadə tapa bilmirdi.* M.Hüseyn. // *Həqiqətən, gerçəkdən. Əsil iş görən kənarda qalıb.*

6. Nəsil, soy, nəşəb, mənşə. *Əslin qara-bağlıdır; Sınəm çarpaz dağlıdır; Nə gedən var, nə gələn; Deyən, yollar bağlıdır?* (Bayatı). *Mən də öyrəndim ki, [qızın] əsli mərdəkanlıdır.* S.Hüseyn. *Bir gün dedim: – Gəzəlim; Sənin əslin haralı?* Ə.Cavad.

7. *sif.* Ən birinci, ən köhnə, ilk. *Onun əsil vətəni Qarabağdır. Əsil yurduna dönmək.*

8. *sif.* Xalis, saf, təmiz, qatışıqsız. *Əsil kərə. Əsil motal pendiri. Əsil qızıl. Əsil şal parça. – Xonçada olar .. üç pud qənd, bir pud sirni və bir adəd əsil tirmə şal.* R.Əfəndiyev.

9. Məhz, həmin, lap. [Qasım:] *Əsil bu paltarada oynamaq lazımdır.* S.Rəhman.

10. **Əslində** şəklində – 1) kökündə, bünövrəsində; 2) ibtidada, başlanğıcda, lap əvvəlində. *Əslində o, dərzi olmuşdur. Əslində o, xanəndə idi;* 3) həqiqətdə, əslinə baxılırsa. *Əslində o da bu fikirdə idi. – Əslində anası onlara çox az-az görünər.* S.Rüstəm. *Əslində isə rəisin hirsı soyumadı.* Mir Cəlal.

ƏSİLLƏNMƏK bax **əsiləşmək**.

ƏSİLLƏŞMƏ “Əsilləşmək”dən *f.is.*

ƏSİLLƏŞMƏK *f. dan.* 1. Yurd-yuva salmaq, yerləşmək, köçləmək, yerli adət və ənənələri qəbul etmək. *Onlar başqa yerlərdən gəlib Azərbaycanada əsilləmişlər.*

2. Xalisləşmək, saflaşmaq.

ƏSİLLİ *sif.* 1. Əsil-nəcəbi olan, nəcabətli, əsil. *Əsilli adam. – Xotkar qızı, şah nəsilli; Ağır elli, xan əsilli. “Koroğlu”.*

2. Əsli olan, saxta olmayan, inanılacaq, doğru, gerçək.

ƏSİL(Lİ)LİK *is.* 1. Xalislik, saflıq. *Bu qızılın əsilliyi məhkədə məlum oldu.*

2. Təmizlik, nəciblik, alicənablıq, cömərdlik.

ƏSİL-NƏSƏB bax **əsil** 5-ci mənada. *Bir gün bazar tacirlərinin birisi Mahmudun gö-*

zünə çox şirin gəldi. Mahmud bu tacirənə yaxın olub, onun əsil-nəsəbini öyrənəndən sonra, həmin tacir İlyası çəkdi dükanına. (Nağıl). *Pinəçi .. evində əsil-nəsəbi məlum olmayan adamları saxlaya bilməyəcəyini bildirdi və ev kirayəsi tələb etdi.* M.İbrahimoğlu. [Şeyx Amiri:] *Sən ki əsil-nəsəbimə yaxşı bələdsən, sərəvətimdən, xəzinəmdən də xəbərin var.* Ə.Məmmədخانlı.

ƏSİLSİZ *sif.* 1. Əsli, əsası olmayan; doğru, gerçək olmayan; yalan, uydurma. *Əsilsiz xəbər. Əsilsiz şayiələr. – Əsilsiz söz sahibinə üz qarası gətirər.* (Ata. sözü). // *Heç bir şeylə əsaslandırılmayan. Əsilsiz tələb. Əsilsiz iddialar. – .Biz onun verdiyi xəbərləri bir də Mirzə Ələkbər xan vasitəsilə yoxlayır və əsilsiz olduğunu təyin edirik.* M.S.Ordubadı.

2. Əsli, nəcabəti olmayan.

ƏSİLSİZLİK *is.* 1. Əsassızlıq, həqiqətdən uzaqlıq. *Xəbərin əsilsizliyi.*

2. Əsli-nəcəbi olmama, nanəciblik.

ƏSİLZADƏ *is.* [ər. əsil və *fars.* ...zadə] köhn. 1. Zadəgan, kübar (xan, bəy). *Bir adam ki .. Müqim bəy Cavanşir kimi bir əsilzadənin mühafizi ola, daha nə üçün vəziyyətdən razı olmasın?* S.Rəhimov.

2. Nəcib, nəcabətli, alicənab.

ƏSİM-ƏSİM: əsım-əsim əsmək – bərk titrəmək. *Əynində paltarı əsım-əsim əsir. Hirsindən əsım-əsim əsmək. – [Telli:] Bədənim əsım-əsim əsir.. Heç aqlımə gəlməyən işə düşmüşəm.* N.Vəzirov. *Körpünün tiri o tərəf-bu tərəfdən görsənir. Hər dəfə yeni dalğalar ona toxunduqda əsım-əsim əsirdi.* Ə.Vəliyev. *Əsım-əsim əsirdi. Katibə tapşırırdı ki, Vahidim dediyini bir yerə yazıb saxlasın.* Mir Cəlal.

ƏSİR *is.* [ər.] 1. Müharibədə ələ keçirilən düşmən əsgəri, zabiti və s. *Hərbi əsir. Əsir düşmək. Əsir olmaq. Əsir tutmaq. Əsirlərin azad edilməsi. Hərbi əsirlər vətənlərinə döndülər. – [Səlim bəy:] Bax, yenə əlimdə əsirsən, əsir; Duyuram, qorxudan ürəyin əsir.* S.Rüstəm.

2. Kölə, qul, məhkum. *Dedim: – Ey gül, niyə etdin məni zülfündə əsir? Dedi: – Divanə olan şəxsə gərəkdir zəncir.* S.Ə.Şirvani. *Özünü insan əlində əsir görən kəklük qurtul-*

maq üçün .. *əllərimizi dimdikləyirdi. A.Şaiq. Ey dilsiz gözlərin qara rəyastı; Ardınca qarğadı qullar, əsirlər. S.Vurğun.*

3. *məc.* Dustaq, azadlıqdan, sərbəstlikdən məhrum edilmiş. □ **Əsir olmaq** – 1) azadlıqdan məhrum olmaq; 2) tamamilə tabe olmaq. *Qız qayın-qudanın, qayınatanın, baldızın, qayınananın hökmünə əsir olar, onların dedi-qodusuna düşərdi. H.Sarabski.*

4. *məc.* Vurğun, məftun, mübtəla. *Eşq əsiri. Gözəllik əsiri. – Görməmişəm belə zülfü dahəntək; Yüz min əsiri var, əlbəttə, mən tək. Aşiq Məhəmməd. Bir ahu baxışlı gözələ çoxdan əsirəm; Ahimlə şikar olsan, mən neyləyə billəm. Ə.Vahid. □ ...əsiri olmaq* – ...vurğunu olmaq, ...düşkünü olmaq, ...mübtəla olmaq. [Bəhram:] *Belə də insaf olar ki, biçərə Saranın illərlə divam edən məhəbbətin sındırıb da, əhdimi buraxıb da, bir başqasına əsir oldum? C.Cabbarlı.*

ƏSİRGƏMƏ “Əsirgəmək”dən *f.is.*

ƏSİRGƏMƏK *f.* 1. Rəhmi gəlib qorumaq, saxlamaq, himfz etmək, himayə etmək. [Səlim qızı:] *Ulu tanrım, sən bu yetim yavrucuğu əsirgə!.. C.Cabbarlı. [Orxan:] İsmət! Allah əsirgəsin, nədir bu halət? H.Cavid.*

2. Qiyməməq, qıyıb verməməq, heyfi gəlmək, xəsislik etmək, qızırqamaq. *Şeylərini çox əsirgəyir. – Dağlar sənin ilə həmdəm olmaya; Əsirgərsən indi qarı da məndən. Qurbani. [Xudayar bəy:] Bax, ey qazı ağa, .. mən mələun adamam əgər başımı da sənin yolumda əsirgəyim. C.Məmmədquluzadə. Cəmaatdan ötrü, doğrudan, Qurbanqulu heç bir şeyin əsirgəmədiyini kimi, canından belə keçməyə hazır idi. T.Ş.Simurq. // Qənaət etmək, qənaətlə işlətmək.*

ƏSİRGƏNMƏ “Əsirgənmək”dən *f.is.*

ƏSİRGƏNMƏK *məc.* 1. Qorunmaq, saxlanmaq, himayə edilmək, himfz edilmək. *Pəriyəm, durmuşam mərdü mərdanə; Əsirgənmə bu meydandan, ey Qədir! Aşiq Pəri.*

2. Qiylımamaq, qıyılıb verilməmək. *Əsirgənəcək şey deyil. // Qənaət edilmək.*

ƏSİRLİK *is.* 1. Əsir düşmüş adamın hal və vəziyyəti, bu vəziyyətdə keçirilən həyat. *Əsirlikdən qayıtmaq. Əsirlikdə olmaq. Əsirlik həyatı. – [Şofer:] Qardaşımdan əlimi üzmüşdüm. ..Sən demə, partizan olubmuş.*

Əsirlikdən qaçıb, düz iki il vuruşub.. M.Hüseyn. ..“Əsir” sözünün özü, “əsirlik” məfhumunun özü dəhşətlərin ən böyüyü idi. Ə.Əbüllhəsən.

2. Kələlik, qulluq, məhkumluq, dustaqlıq, əsarət. *Əsirlik həyatı. Əsirlikdən qurtarmaq. – [Bədəl:] Bircə qeydim bacımın əsirlikdən qurtarmasıdır. Ə.Haqverdiyev. O, heç bir vaxt əcnəbi himayəsində qazınılan istiqlalın əsirlikdən ibarət olduğunu anlamır. M.S.Ordubadi. [Elxan:] Lakin kim bilir, yazıq Solmaz indi əsirlikdə nələr çəkir. C.Cabbarlı.*

ƏSİR-YESİR *top. dan.* Yoxsul, hüquqsuz, yazıq, aciz, kimsəsiz adamlar. □ **Əsir-yesir eləmək** *dan.* – əsir etmək, məftun etmək. [Münəvverin] *təsəllisi bircə bu idi ki, gözəl idi! Öz dediyi kimi, şəkli-şəməyili ilə Hacımu əvvəl gündən əsir-yesir eləmişdi. Mir Cəlal.*

ƏSKEŞ *is.* [fars.] *məh.* Arabanın at qoşulan iki uzun tirlərindən hər biri. *Arabanın əskeşi sınımsızdır.*

ƏSKİ¹ *sif.* 1. Keçmiş, köhnə. *Əski adətlər. Əski qayda və ənənələr. Əski moda. Əski üsullarla işləmək olmaz. – Zeynal əski bir şəkfi köndələn qoymaqla şüşəbəndi ikiyə bölmüş, açıq qalan yerinə də bir pərdə asmaqla Səlimi öz ailəsindən ayırmışdı. S.Hüseyn. Hər əski ənənə, hər əski adət; Məhəbbət, iztirab, güllüş, qiyafət: Məncə, bıqdırırda başəri hər an. S.Vurğun. // Köhnəlmiş, yıpranmış, xarab olmuş. Əski şeylər. Əski paltar. Əski bir bina.*

2. Qədim, keçmiş dövrlərə aid. *Bu yerlərin əski əhalisi. Ölmüş əski dillər. Əski dinlərin qalıqları. Əski abidələr. – Bu əski əfsanə güllünc olsa da; Qalmış əsrlərə qoca yadigar. S.Vurğun.*

3. Çoxdankı, köhnə. *Əski dost. – [Nadir] bir cəhatdən də [Məcidin] gəlməsinə və əski yoldaşı ilə görüşməyinə şad idi. B.Talıblı. Bu gün mən başqa bir dünyaya çıxdım; O əski, lap əski qarargahımdan. S.Vurğun.*

4. Təcrübəli, qocaman. *Əski müəllim. Əski usta. Əski həkim. – [Möhsünzadə] yenə Zeynalın vəziyyətinə girmək, ona bir az yardım etmək istəyirdi. Hər necə olsa o, əski bir işçi idi. S.Hüseyn. // Yaşlı. Əski adamdır, cavan görünməsinə baxma.*

◊ **Əski hamam, əski tas** – heç bir şey dəyişməyib, köhnə halında qalmışdır. *Əski hamamdır, əski tas, bəs yeni rənginiz hanı? Dinmə, danışma, yat, balam, sən deyən olmayıb hələ!* M.Ə.Sabir. [Surxay Aydına:] *Sənin isə düşündüyün fədəm-dəmə, istəklərin damdan-dama, etdiklərinə gəlincə, əski tas, əski hamam.* C.Cabbarlı. [Azər:] *Artıqca bilgilər, artır ehtiras; Heç fərqi yox – əski hamam, əski tas.* H.Cavid. **Əski qapı, əski daban** – bax **əski hamam, əski tas**. *Qəzetçi, molla yazığın ağzını lap ovsudurub; İndi yazır əski qapı, əski dabanı birbəbir.* C.Cabbarlı.

ƏSKİ² bax əsgil.

ƏSKİK *sif.* 1. Bütün olmayan, naqış, natamam, çatışmayan. *Üç manatdan otuz qəpik əskik. Parça 3 santimetr əskikdir.* ◻ **Əskik çəkmək** – düzgün çəkiddən az çəkmək, çəkiddə aldatmaq. *Əskik çəkən satıcı cəzalanar. Əskik çıxarmaq* – müəyyən olan miqdardan az hesab etmək. **Əskik çıxmaq** – müəyyən miqdardan, yaxud təxmin edildiyindən əskik olduğu meydana çıxmaq. **Əskik deyil** – daim vardır, həmişə mövcuddur. *Çünki tən durduqca məndən dərdü qəm əskik deyil.* Füzuli. *Gəhi hicrin, gəhi vəslin vurur od qəlbi-suzan;* *Heç əskik deyil bu güşeyi-viranədən atəş.* S.Ə.Şirvani. **Əskik etmək (eləmək)** – 1) azaltmaq; 2) kəsmək, fasilə vermək, davam etdirməmək, arasını kəsmək. *Məktubunu əskik etmə. Əskik gəlmək* – bax **əskik çıxmaq. Əskik olma, əskik olmayasan (olmayasınız və s.)** – sağlıq, salamatlıq arzusu bildiren ifadə. [Şeyx Sənan:] *Cümlə ikramü lütfünüz məlum; Sağ olun, əskik olmayın, oğlum!* H.Cavid. [Vidadi:] *Yaxşı, nə tapmısan o saraylarda? Sağ ol, əskik olma, sən yaşa bari.* S.Vurğun. [Kazım:] *Dostluqdan əskik olmayasınız.* Mir Cəlal. **Əskik olmaq** – həmişə var olmaq, mövcud olmaq, daim olmaq. *Hindistanda Qanq çayı bizim Kür çayından çox böyükdür, .. amma bu çaydan vəba zəhəri heç əskik olmur.* C.Məmmədquluzadə. *Çeşmələr başından heç əskik olmaz; Zurna-balabanı bizim dağların.* S.Vurğun. **Əskiyini doldurmaq (tamamlamaq)** – çatışmayan cəhəti, his-

səni əlavə edib tamamlamaq. **Başından əskik olmamaq** – bax **əskik olmamaq. Heç əskik olmasın** – həmişə olsun, yox olmasın. *Köməyiniz heç əskik olmasın! – Vəsfini söyləyəm həddən ziyadə; Heç əskik olmasın mülkü mal sənə.* Aşiq Pəri.

2. Nöqsanlı, qışurulu, eyibli, çatmayan, yarımçıq. *Onun ağı bir qədər əskikdir.* // Alçaq, pis, əskiklik gətirən. *Əskik söhbətlər. – Gül dilləndi: – Salmayın səs; Danışmayın əbəs-əbəs; Qəlbə dəymək əskik işdir.* M.Dilbazi.

3. Başqısından az, kiçik, alçaq, aşağı. *Sənin boyun onunkundan bir az əskikdir. Onun pulu mənimkindən əskikdir.* – [Mazandaranski:] *Əlbəttə, mən heç özümü səndən əskik adam bilmirəm.* C.Cabbarlı. *Xanın həyətinə qaravaşlar, nökrələr çox idi. Hamısından kiçiyi və vəzifəcə əskiyi Budaq idi.* Ə.Vəliyev.

4. Qiymətsiz, dəyərsiz. *Demin əskik məni; tədric ilə yaqut olan daşlar; Boyandıqca ciyərdən qanılı qədrü qiymətim artar.* Füzuli.

5. *İs. mənasında.* Əskik gələn miqdar, çatışmayan miqdar, tam olmaq üçün əlavə edilməli olan miqdar. *Əskiyi doldurmaq. Əskiyi çoxdur. Onun da beş manat əskiyi var.* // Çatışmayan şey, gərəклиi duyulan şey, əgər-əskik. *Evin əskiyi qurtarmı.*

ƏSKİK-ARTIQ *zərf* Lüzumsuz, artıq, yersiz, namünasib; ədəb, nəzakət həddini aşan. *Əskik-artıq danışmaq.*

ƏSKİK-ƏSKİK *zərf* Pis-pis, alçaq-alçaq, pis adamlar kimi. *Əskik-əskik danışmaq.* // *sif.* İnsanı alçaldan. *Əskik-əskik söhbətlər.*

ƏSKİK-GƏRƏK *is.* Qüsur, nöqsan, çatışmayan cəhət. *Düzəlib işlərin əskik-gərəyi; Millətin dərdinə dərman oldu.* M.Ə.Sabir.

ƏSKİKLİK *is.* 1. Çatışmazlıq, azlıq, natamamlıq, naqışlıq. ◻ **Əskikliyə düşmək** – ehtiyaca düşmək, yoxsullaşmaq.

2. Eyib, nöqsan, qüsur; çatışmayan cəhət. *Onun heç bir cəhətdən əskikliyi yoxdur.* – [Əkbər] *özündə bir əskiklik duyurdu.* Mir Cəlal. ◻ **Əskiklik gətirmək** – alçaltmaq, eyib olmaq, hörmətdən salmaq. *Belə hərəkətlər insana əskiklik gətirir.* // Alçaqlıq, rəzalət, həqarət. *..Birisi alçaqdan ucaya qalxa, kasıbçılıqdan dövlətə çata, əskiklikdən*

hörmətə minə, heç vaxt atadan, babadan danışmağı dost tutmaz. C.Məmmədquluzadə.

3. Yoxluq, olmama. *Onun əskikliyi indi hiss edilməkdədir.*

ƏSKİLDİLMƏ “Əskildilmək”dən *f.is.*

ƏSKİLDİLMƏK *məch.* Azaldılmaq, əskik edilmək, əskik hala salınmaq.

ƏSKİLMƏ “Əskilmək”dən *f.is.*

ƏSKİLMƏK *f.* 1. Bütöv bir şeyin bir qismi yox olmaq. *Şüşənin ağzını möhkəm qapamasan, spirt uçub əskiləcəkdir. // Azalmaq. Adamların sayı getdikcə əskilir. – Əskilməsin tərəvətin ey əşki-lələgün. Füzuli. Günəş qüruba doğru əyilmiş, hərəkət əskilməmişdi. S.Hüseyn.*

2. *məc.* Alçalmaq, özünü alçaltmaq, hörmətdən, nüfuzdan salmaq.

ƏSKİLTMƏ “Əskiltmək”dən *f.is.*

ƏSKİLTMƏK *f.* 1. Əskik etmək, azaltmaq. *Lampanın işığını bir az əskilt. Sürəti əskiltmək. Tələblərini əskiltmək. – Səlim bəy qazancını əskiltmək üçün işçilərin zəhmət haqqını azaltmağa başladı. H.Nəzərli. // Gödəltmək, qısaltmaq. Paltarın ətayindən əskiltmək lazımdır.*

2. *məc.* Hörmətdən, nüfuzdan salmaq, alçaltmaq. *Bu hərəkət kollektivin yanında onu çox əskiltirdi.*

ƏSKİMƏ “Əskimək”dən *f.is.*

ƏSKİMƏK *bax əsgiləşmək.* *Ən yaxşı sözləri seçərək bir-bir; Bunlar əskiməmişdir, – deyər uduxur. S.Vurğun.*

ƏSKİMİŞ *f.sif.* Köhnəlmiş. *Şamil [Aslan bəyi] diqqətlə müayinə etdi, .. onda əskiməmiş, gəmiqlərinə qədər işləmiş beş-altı xəstəlik tapdı. A.Şaiq. Əyilsin səcdənə ulduzlar, aylar; Əskiməmiş məbədlər, yeni saraylar. S.Vurğun.*

ƏSLA *zərf [ər.]* Heç, heç bir vaxt, qətiyyənlə. *Bu işdən onun əsla xəbəri olmamışdır. – [Rüstəm bəy:] Sizin şimalda kişilər həlildir ki, arvadları və ya qızları özgələri ilə gəzib danışdıqda qanları əsla coşmayır. Çəmən-zəminli. [Xəyyam:] Alın, əsla ələ keçməz bu kitab. H.Cavid. ...Şagirdlərin savadı müxtəlif idi. Aramızda əsla savadı olmayanlar da var idi. T.Ş.Simurq.*

ƏSLƏHƏ *is. [ər. “silah” söz. cəmi]* Silah. *Evlərə od vurulduqda gizlin əsləhə anbarı*

partladı, çox qiymətli şeylər tələf oldu. M.S.Ordubadı.

ƏSLƏHƏLİ *sif.* Silahlı, silahlanmış. *Əsləhəli adamlar. – [Sadıq bəy:] Tamam kənd əhli də yaraqlı, əsləhəli onun buyruqlarına itaət etməkdədirlər. Ə.Haqqverdiyev.*

ƏSLƏN *zərf [ər.]* 1. Nəsl, əsləti, əsləti, əsilcə, soyca. *O, əslən azərbaycanlıdır. Bəsrədə böyümüşdür, lakin əslən gürcüstanlıdır. – Əslən əmsarlı olan bu adamın hər sözündə .. gələcəkdə nələr görülcəyinə yaxşı vaqif olan bir adamın təmkini və sakitliyi vardı. Ə.Sadıq.*

2. *Bax əsla.* [Məşədi Həsən:] *Bilsə idim, əslən özümü doladırmaz idim. Ə.Haqqverdiyev. Maya zəhərləndi, qaşqabaq və kədən əslən ona yarasmadığından üzünün dumanı artı. M.İbrahimov.*

ƏSLİBAHAR *is.* Yaya yaxın açan və gözəl iyli gül. *Əslibahar qızılgülə çatmaz.*

ƏSMƏ 1. “Əsmək”dən *f.is.*

2. *Bax əsməcə.* *Əsmə azarı. Əsmə tutmuşdur. – Məs geyinib, məsi var; Canında əsməsi var. (Bayatı). ...Salamın vücudundan bir əsmə keçdi. Mir Cəlal.*

ƏSMƏCƏ *is.* Bədənin və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin titrəməsi şəklində təzahür edən xəstəlik. *Başladı əsməcə tutmuş adamlar kimi titrəməyə. “Koroğlu”. Mühəssib əsməcə tutmuş kimi ayağa qalxdı və dişlərini qıcayaraq Sübhənverdidəyə tərəf pis-pis baxıb .. çıxdı. S.Rəhimov.*

ƏSMƏCƏLİ *sif.* Əsməcə xəstəliyinə tutulmuş, əsməsi olan.

ƏSMƏK *f.* 1. Titrəmək. *Soyuqdan yarpaq kimi əsirdi. Dodağı əsmək. Əli əsmək. Başı əsmək. – Xədicə əli əsə-əsə (z.) torbanın ağzını açdı. S.S.Axundov. ...Dərvişin əlləri yarpaq kimi əsirdi. A.Divanbəyov. Hər vətən dəyəndə yaşarib gözün; Dodağın titrəyib dilin əsibdir. R.Rza.*

2. Hərəkət etmək, dalğalanmaq. *Bərk küllək əsir. – Səhər zamanıydı əsərkən yellər; Düşərkən jalələr oyatdı səni. H.Cavid. Hava qaranlıqlaşdı. Gündüzdən əsməyə başlamış küllək yatmışdı. T.Ş.Simurq. Əsdikcə gilavar, oynardı bulvar. M.Müşfiq.*

3. *məc.* Əsəbiləşmək, özündən çıxmaq, hirsələnmək. *Nə əsirən? – ...Qoca kişi acıq-*

dan əsdi. Bir söz deməyə nə qədər qəsd etdisə, nitqi bağlandı. A.Divanbəyöglü.

4. Həddindən artıq qayğısını çəkmək, gözündən iraq qoymamaq, həddindən artıq əzizləmək, istəmək. *Ana balanın üstündə əsir. Oğlu üçün əsir.* – [Kitabxanaçı:] *Kitabların üstündə qırx ildir əsmirəmmi?* Mir Cəlal.

ƏSMƏQOVAQ *is. bot.* Qovağın bir növü.

ƏSMƏR *sif. [ər.]* Qarabuğdayı, qarayağzı. *Əsmər qadın. Əsmər bənizli.* – *Yenə də bir vura yadı qəlbimiz gizli-gizli; Sən, ey əsmər bənizli!* M.Müşfiq. *İstəyəm şəfqətlə hər səhər, axşam; Əsmər saçlarını sevəm, oxşayam.* O.Sarıvəlli.

ƏSMƏRLƏŞMƏ “Əsmərləşmək” dən *f.is.*

ƏSMƏRLƏŞMƏK *f.* Qaralaşmaq, qarabuğdayı olmaq. *O gənc qadının .. günəşdən əsmərləşən gənc cöhrəsində bir bahar təravəti duyulurdu.* İ.Əfəndiyev.

ƏSMƏRLİK *is.* Qarabuğdayılıq, qarayağzılıq.

ƏSNA *is. [ər.]* Vaxt, zaman, an. *Bu əsnada küçədə hay-küy qalxdı.* – *Bu əsnada yaxındakı uca dağın təpəsində gözəl bir qız surətində nurani bir kölgə zahir olur.* A.Səhhət. [Mirzə] .. *söhbət əsnasında cibindən qozdan, fındıqdan, kişmişdən çıxarıb ortalığa tökərdi.* Ə.Haqverdiyev. *Bu əsnada qapı ehmal açıldı, içəri on yeddi-on səkkiz yaşlarında, qırmızıyanaq, burnunun dəlikləri geniş bir gənc girdi.* Çəmənzəminli.

ƏSNAF *is. [ər. “sinf” söz. cəmi]* Sənətkarlar, peşəkarlar (dükançılar, dəmirçilər, misgərlər və s.); kустar – ..*Məclisdə oturan əsnaflar .. rusca danışılan mətləbləri başa düşmürdülər.* C.Məmmədquluzadə. *Papaqların bəzisi uzun qovun çeşnisində idi, bunlar əsnafların papağı idi.* Çəmənzəminli.

ƏSNAFLIQ *is.* Sənətkarlıq, peşəkarlıq, kустarlıq.

ƏSNƏGÜLÜ bax **əspərək**. *Keçmişdə xalq təbabətində qızılçaya qarşı çox işlənən əsnəgülü bitkisinin tərkibində alkaloidin tapılmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır.* Ə.Abasov.

ƏSNƏK 1. *sif.* Çox əsnəyən.

2. *is.* Əsnəmə. *Əsnək gəlmək.* – *Əsnək əsnək gətirər.* (Ata. sözü).

3. *anat.* Ağız boşluğundan qırtlağa gedən deşik. *Xəstənin əsnəyi qızarır və şişir, bozumtul ağ rəngli ərp əmələ gəlir.*

ƏSNƏMƏ “Əsnəmək” dən *f.is.* *Darıxanda adamı əsnəmə tutar.* – *Əsnəmə, gər-nəşmə əl çəkməz, çıxar guya canın; Hansı pünhanındadır bu aşikarın ləzzəti?* Ə.Nəzmi. *Mövlamqulunun nəfəsi yavaş-yavaş genişlənilir, onu əsnəmə tuturdu.* S.Rəhimov.

ƏSNƏMƏK *f.* Yuxu gəldikdə, yaxud yuxudan təzə ayılında, yaxud da yorğunluq nəticəsində qeyri-iradi olaraq ağızını geniş açaraq dərindən və davamlı surətdə nəfəsini içəri çəkib dərhal buraxmaq. *Mənim yuxum qaçır, nənam əsnəyir.* A.Səhhət. *Övrət bikar oturub başlayır əsnəməyə.* C.Məmmədquluzadə. *Katibə yorğunluğunu gizlədə bilməyib əsnəyəndə əlini ağzına tutdu.* M.Hüseyn.

ƏSNƏŞMƏ “Əsnəşmək” dən *f.is.* *Məclisdə əsnəşmə düşdü.*

ƏSNƏŞMƏK *qarş.* 1. Bərabər, birlikdə əsnəmək, hamı bir-birinə baxıb əsnəmək.

2. *məc.* Boş-boşuna vaxt keçirmək.

ƏSPƏRƏK *is. bot.* Quru və daşlı yamacalarda bitən bitki.

ƏSR [ər.] 1. 100 illik dövr. *On səkkizinci əsr. İndiki əsr. Keçən əsrdə. Əsrlər boyu(nca).* – *Əsrlərdən bəri, dərdinə qaldığım yerdə bu yerlər.* M.Müşfiq. *Gözümdən günlər keçir; Əsrlərə bərabər; Zülmətləri əridən; Qaynar, şəfqətli günlər.* R.Rza.

2. Dövr, zaman, vaxt, çağ. [Heydər bəy:] *Pərvərdigara, bu necə əsrdir, bu necə zamandır? Nə at çapmağın qiyməti var, nə tüfəng atmağın hörməti var.* M.F.Axundzadə. *..Bunu istəyirik bilək ki, aya bu papaqlar hansı əsrdən və nə vaxt bu tövr bizim içimizdə adət olubdur?* C.Məmmədquluzadə. [Bəypolad Cəmil bəy:] *Sən bu əsr üçün deyil, bəlkə başqa bir zaman üçün yaradılmışsan.* H.Cavid.

3. Hər hansı bir cəhətdən səciyyəvi olan dövr; epoxa. *Orta əsrlər. Atom əsri. Nizami əsri.*

4. İkinci vaxtı, axşamüstü.

ƏSRAR *is. [ər. “sirr” söz. cəmi]* Sirlər. *Mən belə əsrarı qana bilmərəm; Qanmaz olub da dayana bilmərəm.* M.Ə.Sabir. *Səndə*

var, bəlli, bir yığın əsrar; Söylə, aç söylə, bivəfa, qəddar! H.Cavid.

ƏSRARƏNGİZ *sif.* [ər. əsrar və fars. ...ən-giz] Sirlil, əsrarlı, sirr ilə dolu; anlaşılmaz. *Bu qızın fitnəli və əsrarəngiz gözləri var idi.* M.S.Ordubadı. *Həyatə girdikdə əsrarəngiz və heyratəmiz sükut insanı vahiməyə salırdı.* M.İbrahimov.

ƏSRARƏNGİZLİK *is.* Sirlilik, sirlə dolu olma, anlaşılmazlıq. *Qəhrəman təbiətin bu əsrarəngizliyi içində düşünür.* S.Rəhimov.

ƏSRARLI *sif.* Sirlil. *..Sehrlil, əsrarlı bu həyat nədir? Həm gülünc, həm qorxunc bir əfsanədir...* A.Şaiq. *Əsrarlı və boğucu sükut yenə məhbəsi bürümüşdü.* M.İbrahimov. [Əhməd] *Cəmilanın öz iş otağına çəkildiyini görəb ayağa durdu, hərləndi, yavaşca yenə həmin əsrarlı künc otağa keçdi.* S.Rəhimov.

ƏSRDİDƏ *sif.* [ər. əsr və fars. ...didə] Qoca, köhnə, qədim. *..Bazarın başında, yanından şırhaşırılı bulaq axan əsrdidə bir çinar ağacı vardı.* Ə.Əbülhəsən. *Hələ gecə ikən [Qaraca Çoban] meşədən iri gövdəli əsrdidə ağaclardan qırdırdı.* M.Rzaquluzadə.

ƏSRİ *sif.* Müasir, əsrə müvafiq, yaxud əsrə aid olan.

ƏSRİK *sif.* 1. Kökəlib yekəlmiş.

2. Qızmış.

ƏSRİMƏ “Əsrimək” dən *f.is.*

ƏSRİMƏK *f.* Qızmaq, coşmaq, azğınlaşmaq. *Əsriyib-əsriyib, kükrəyib axan; Ağzı ağköpüklü divanə Samur!* Aşıq Valeh.

ƏSRİMİŞ *f.sif.* Qızmış, coşmuş. *Əsrimiş pələng.* – *Çənlibel üstündə əsrimiş nərsən; Düşmənin qabağında dayanan ərsən.* “Koroğlu”. *Girəndə meydan içinə; Əsrimiş aslanı gördüm.* Aşıq Teymur.

ƏSRİYİB-KÜKRƏMƏK *f.* Özündən çıxmaq, hiddətlənmək, bərk hirsəlmək, qızıb-şib hədələmək.

ƏSRLƏRCƏ *zərf.* Əsrlər boyu, əsrlər ərzində. *Əsrlərcə əsarət altında qalan müs-təmləkə xalqları azadlığa qovuşdular.*

ƏSRLİK *sif.* Bir əsr davam edən, yaşayan, sürən. *Qış günəyi işə ağır-ağır, əsrlik təmkini ilə qalxır.* Mir Cəlal.

ƏSSALAM *nida* [ər.] *köhn.* Sizə salam-(lar) olsun.

ƏSTƏĞFÜR(ULLAH) *nida* [ər.] Əsil mənası “Allahdan bağışlanmağımı istəyirəm”

deməkdir. Bəzən Azərbaycan dilində “Allah eləməsin, haşa, əsla, qətiyyə, heç vaxt, heç elə şey ola bilməz, heç elə şeyə razı ola bilmərəm” mənalarında da işlənir. *Əstəğfürullah, heç kəs getməyəcək və öyrənməyəcək, bu dərd-qüssədir məni bu hala salan..* N.Vəzirov.

ƏŞ *is.* 1. Tay, bərabər, misil, bənzər. *Yoxdur mənə göydə əş; Deyərkən, getdi sərəkəş.* Ə.Cavad.

2. Dost, yar, həmdəm, yoldaş. *Mənim də var baharım; Çiçəklərim, günəşim; Qəlbim, ruhum, işarım; Tapındığım şux əşim.* A.Şaiq. *Söylədilər səni könlümün əşi; Həqiqətmi, o da xülyamı yoxsa?* S.Vurğun. *Ey dostluqdan yorulmaz mənim sevimli əşim; Sənə olan əşqimi söndürmədi illər də.* N.Rəfibəyli.

ƏŞAR *is.* [ər. “şeir” söz. cəmi] Şeirlər. *Şairəm, çünki vəzifəm budur əşar yazım; Gördüyüm nikü bədi eyləyim izhar, yazım.* M.Ə.Sabir. *..Hərəmiş bir istəkan çay içəndən sonra .. yoldaşım Teymur mirzə yazdığı əşarından bir neçəsini bizə oxudu.* C.Məmmədquluzadə. *Cavan Hüseyn hərdən-hərdən; Yazır öz əşarın, dağlar! Aşıq Hüseyn.*

ƏŞƏDD *sif.* [ər.] Şiddətli, güclü, son dərəcə (çox). [Rza bəy:] *Əfəndilər, müsaidənizlə bir qac kəlmə söz ifadəsinə əşəddi ehtiyacım vardır.* Ü.Hacıbəyov.

ƏŞƏR *is.* [ər.] *tar.* Keçmişdə müəyyən məqsədlər üçün gəlirin onda biri miqdarında verilən vergi.

ƏŞXAS *is.* [ər. “şəxs” söz. cəmi] *köhn.* Şəxslər, adamlar. *Əşxas fərmayışı əmələ gətirdilər.* M.F.Axundzadə. *Xərc edir bir para əşxas pulun bayramda; Zəfərana, yağa, razyanaya, xaxxaşa, ətə.* M.Ə.Sabir. *Bizim müsəlmanlar arasında arif və qanacaqlı əşxaslar çoxdur.* N.Vəzirov. *Əşxasi-hökumət hamı heyran olur olsa; Hər qüvvətin üstündə də bir qüvvət olarmış!* Ə.Nəzmi. □ **ƏŞXASI-MƏCLİS** – bax **ƏHLİ-MƏCLİS** (“əhl”) də).

ƏŞİ *nida.* “A kişi” sözünün canlı dildə işlənən ixtisar şəklil olub, yerinə görə etinasızlıq, narazılıq, yaxud təkid və s. hissələri ifadə edir. *Əşi, tez ol da! Əşi, mən nə bilim. Əşi, o da yoldaşdır! Əşi, qoy getsin!* – [Sultan bəy:] *Əşi, xan ilə aş yemirəm ki, bığım yağa batır...* Ü.Hacıbəyov. [Hüseyn:]

Mən nə bilim, əsi, onun qolu necə olub?.. S.Rəhman. [Qulu:] *Əşi, o açarları bir bəri gətir.* İ.Əfəndiyev. [Camal:] *Əşi, ay Nəbi dəyi, indidən niyə toyuq təkin hiyə girmisiniz? Günün qulağı təzə batıb ki.* Ə.Abasov.

ƏŞİRƏT is. [ər.] Bir əsildən törəyib birlikdə yaşayan və köçəri (bədəvi) həyat sürən ailələr toplusu; qəbilə, oymaq. *Əşirət dövrü. Ərəb əşirətləri. Əşirət şeyxi* (ağası, bəyi). *Əşirət halında yaşayan tayfalar.* – Bütün Azərbaycan xanları və əşirətlər öz atlısı ilə Marağaya və Savucubulaq ətrafına gəlmişdi. M.S.Ordubadi.

ƏŞK is. [fars.] klas. Göz yaşı. *Hicran gescasi gəldi ki, hər qətreyi-əşkim; Pərvanələrə xəmi-şəbistan olacaqdır.* Qövsü. *Gecə-gündüz ağlamaqdan əşki-xun; Saralıb gül rəngi solubdu, gördüm.* Q.Zakir. *Gözümde cari edib əşk həm rəvan, getmə!* X.Natəvan.

ƏŞKAL is. [ər. “şəkl” söz. cəmi] Şəkillər, şəkil. [Məstəli şah:] *Xurcunu yerə qoy, ağzının bağını aç, içindən üstündə əşkal çəkilmə taxta parçaları çıxart.* M.F.Axundzadə.

ƏŞKBAR sif. [fars.] klas. Göz yaşı tökən, çox ağlayan. *Yağma, canım, naleyi-biixti-yarımdan saqın; Tökmə qanım, abi-çəşmi-əşkbarımdan saqın.* Füzuli. *Saldı məni damə zülfün xəyalı; Məni qoydun əşkbarda, gəlmədin.* Sarı Aşıq. □ **Əşkbar olmaq** klas. – göz yaşı tökmək, çox ağlamaq. *Bir sürü cəllad əlindən əşkbar olmuş cəhan.* M.Hadi.

ƏŞRAF is. [ər. “şərif” söz. cəmi] köhn. Əyanlar, nüfuzlu adamlar, kübarlar. *Ərkani-dövlət, üləma, .. əyan və əşraf vəərbabi-mənasib otağın qabağında səf çəkib əl-əl üstə durdular.* M.F.Axundzadə. *Bütün əşraf ikən qızın vurğunu; Bəbir xan kimsəyə vermədi onu.* H.Cavid.

ƏŞRƏF sif. [ər.] köhn. Ən şərəfətli, ən əziz, çox hörmətli. [Arif:] *Bir fəzilətsə öldürüb ölmək; Canavar bizdən əşrəf olsa gərək.* H.Cavid. *Budur, Yer üzünün əşrəfi insan; Yaradır gündə bir hicranlı dastan.* S.Vurğun. [Gülünaq:] *Təbiətdə mövcud olan bütün gözəlliklərin gözəli, həyatın əşrəfi olan insandır.* Ə.Vəliyev.

ƏŞRƏFİ is. [ər.] köhn. Keçmişdə: beş manatlıq qızıl pul. *Əşrəfi keçmişdə zinət olaraq işləndirdi.* – *Zərxdaradan arxalıq;*

Əşrəfidən yaxalıq; Bir busə ver o xaldan; Dadına çatsın xalıq. (Bayatı). [Koroğlu Qırata:] *Əzəldən bilsəydim sənənin halını; Əşrəfidən kəsdirərdim nalını.* “Koroğlu”. [Xanımın] *ətəyində bir sıra əşrəfi, boy-nunda qızılı şəvəsi vardı.* Cəmənzəminli. // Ümumiyyətlə, qızıl pul. *Pəri Soltan gülüb, Əhməd nə xudafiz eləyəndən sonra, zindandan çıxdı. Bir çəngə əşrəfi də zindanbanın ətəyinə töküüb, qəmli-qəmli gəldi mənzilə.* (Nağıl).

ƏŞRƏFİLİ sif. Bəzək üçün əşrəfi taxılmış, əşrəfi asılmış. *Ətəyi əşrəfili paltar.* – *Ucu əşrəfili bulud kimi saç; Dal gərdəndə hər hürüyyü bir qolac.* M.P.Vaqif.

ƏŞSİZ sif. 1. Tayı, bərabəri, misli olmayan. 2. Dostu, yaxın adamı, həmdəmi olmayan; tək.

ƏŞSİZLİK is. 1. Tayı, bərabəri, misli olmama.

2. Dostu, həmdəmi olmama; təklik.

ƏŞYA is. [ər. “şey” söz. cəmi] 1. Şeylər. *Ev əşyası.* – *Nişandan toya qədər qız evi qıza veriləsi cəhiz əşyasını tədarük etməklə məşğul olur.* R.Əfəndiyev. *Məsmənin otağı ev əşyasından tamamilə boş imiş.* S.Hüseyn. *Səttarxan Tehrana köçdükdə ev əşyasını aparmamışdı.* M.S.Ordubadi. [Qadir] *bütün süslü-bəzəkli əşyasını bir boğçaya bağladı və hamamçıya tapşırırdı.* H.Sarabski.

2. *fəls.* Hiss orqanları tərəfindən qavranılan hər hansı bir konkret maddə hadisə, şey, obyekt. *Əşya ilə onu ifadə edən söz arasında əlaqə.* – [Divanə:] *Məncə həm mahiyyəti-əşya bütünlü; Başqa rəng almaqdadır guya bu gün.* H.Cavid.

Ə Şəyyayi-dəlil hüq. – müttəhimin günahkar olub-olmadığını sübut edən hər hansı bir şey, maddə sübut. *Məhkəməyə əşyyai-dəlil təqdim etmək.*

ƏT is. 1. Canlıların bədəninə sümüklə dəri arasındakı maddə; özələ toxumalarının adı adı. // Heyvan və insan bədəninin yumşaq hissəsi. *Əti sümükdən ayırmaq.*

2. Kəsilmiş heyvan bədəninin kötrəyə işlənən qismi. *Qoyun əti. Toyuq əti. Mal əti. Bişmiş ət. Çiy ət.* – *..Əti, çörəyi, qəndi bizə birə-iki qiymətə satırlar.* C.Məmmədquzadə. *Ət almır, arvaddan küftə istəyir;*

Olmayanda tutur toy, bizim kişi. Aşiq Hüseyn. □ **Ət baltası** – ət doğramaq üçün balta. **Ət daşı** – üstündə ət döymək üçün bərk daş. **Ət döymək** – ətin sümüksüz qismini xırda-xırda doğramaq. **Ət taxtası** – üstündə ət döyülən və ya doğranan girdə və ya dördkünc qalın və bərk taxta. *Ülfət yerdə oturub ət taxtasını təmizləyirdi.* Mir Cəlal.

3. Bədən, vücud, əndam mənasında. *Ətindən elə bil kəsdilər. Güllə ətə dəydi.* – [Fərəc:] *Bu ət, bu əndam mənim başıma lap bəla oldu.* H.Arif.

4. Meyvənin qabığı altında olan yeməli yumşaq hissəsi. *Almanın əti. Şaftalının əti.*

♦ **Ət asmaq** – bişmək (qaynamaq) üçün əti qazanda od üstünə qoymaq. **Ət basmaq** – çox kökəlmək, ətlənmək. [Firidun] *uzun-boylu, canlı və bütün boynunu ət basmış Hikmət İsfahanini diqqətlə süzdü.* M.İbrahimov. **Ət gəlmək** – bədənin yaralanmış yerinin üstü ətlə örtülmək, sağalmaq, yarası qapanmaq. **Ət tökmək** – çox arıqlamaq. **Ətdən düşmək** – arıqlamaq, zəifləmək. **Ətdən-qandan olmaq** – çox arıqlamaq, zəifləmək. **Ətə dönmək** – süstləmək, keyləmək, atilləmək, hərəkət edə bilməyəcək bir hala gəlmək. **Ətə gəlmək** – bir qədər kökəlmək. **Ətə gətirmək** – kökəltmək. **Ətə-cana (ətə-qana) dolmaq** – bir qədər kökəlmək, yaxşılaşmaq, sağlamlaşmaq. *..Səkinə otuz yaşına çatmışdı, ətə-cana dolmuş, gözəlləmiş, gərdənli bir qadın olmuşdu.* M.İbrahimov. [Tahir] *son illərdə ətə-qana dolmuşdu.* M.Hüseyn. **Ətə-cana gəlmək** – bax **ətə-qana dolmaq**. *Nurəddin kəndə gələndən sonra, bir ayın ərzində tanımaq olmurdu. Ətə-cana gəlib üzü lələ kimi qızarmışdı.* S.S.Axundov. *İnsafsız qurd gülə-gülə; Dedi sevinə-sevinə: – Bu uşaqlar kökəlsinlər; Ətə-cana gəlsinlər.* M.Dilbazi. **Ətə-cana (ətə-qana) gətirmək** – bir qədər kökəltmək, sağlamlaşdırmaq, canlandırmaq. **Əti çimçimək** – 1) iyrenmək, çiyrenmək. [Əşrəfin] *əti çimçişdi, bu rütubətli zirzəmidə qalmağı şəninə sığdırdı, ayağa durub qapını sındırmaq və birbaşa yataqxanaya yollanmaq istədi.* İ.Şıxlı; 2) ürpərmək. *Yağışın suyu* [Seymurun] *boynuna, bədəninə süzülür, əti çimçişdi.* İ.Məlikzadə. **Əti**

tökülmək – 1) arıqlamaq, zəifləmək; 2) xoşagəlməz bir iş, hərəkət və s. qarşısında özündə iyrenclik, xəcalət hissi duymaq. *O danışanda adamın əti tökülür.* **Əti ürpərmək** – qorxmaqdan, hürkməkdən və s. Hisslərdən təkləri qabarıb biz-biz durmaq, dəhşətə gəlmək. *Həmzənin əti ürpərdi, vücudu titrəyib lərzəyə gəldi. Gözləri ala-qara çaldı.* Ə.Vəliyev. **Ətimi (ətimizi) tökmə!** – utandırma! xəcalət vermə! *..İndi, bu saat bizim övrətlərimiz evdə oturub saqqız çeynəyirlər. Onlar bizim sözüümüzü başa düşməyəcəklər və bizə belə cavab verəcəklər: “Sən allah, a kişi, ətimizi tökmə!”* C.Məmmədquluzadə. **Ətin tökülsün!** – utan! xəcalət çək! həyan olsun! **Ətini kəsmək (didmək)** – çox əziyyət vermək, çox incitmək. [Əbdül:] *Vallah, o qədər yanmışam ki, istəyirəm* [Gülnisənin] *ətini didəm.* C.Cabbarlı. *Fatı birdən ətini kəsirlərmiş kimi fasiləsiz qışqırdı.* Ə.Abasov. **Ətlə dırnaq arasına girmək** – bir-birinə çox yaxın olan adamların işinə qarışmaq. **Ətini şişə çəkmək** – çox incitmək, çox əziyyət vermək. [Mahmud bəy:] *Başına and olsun, əlimə düş; Mən onun ətini çəkə-rəm şişə.* S.Rüstəm. **Bir köynək ət tökmək** – bax **köynək-köynək ət tökmək**. *Teymur saqi olmaq istəmədiyini deyəncən bir köynək ət tökdü.* M.Hüseyn. **Köynək-köynək ət tökmək** – son dərəcə utanmaq, xəcalət çəkmək. *Əziz Gülsabahın eşqini soyuq səngərlərdə qönçə halında saxlayıb qaytardığını Bayram kişi biləndə köynək-köynək ət tökməli idi.* Ə.Vəliyev.

ƏTA is. [ər.] *klas.* Vermə, veriş. // Bağışlanma. *Kiçikdən xəta, böyükdən ata.* (Ata sözü). □ **Əta etmək (eləmək)** – bağışlamaq. *Təmir üçün etdi çox ətalər; Tədric ilə qıldı çox binalər.* Füzuli. [Mirzə:] *Amma ağadan [xahişim] budur, əgər iltifatınız olsa, bəndəyə bir yabı ata eləyəsiz.* Ə.Haqverdiyev.

ƏTALƏT is. [ər.] Hərəkətsizlik, fəaliyyətsizlik, süstlük, boş durma; tənbellik. *Həvəs sövq eylər insani həyatə; Ətalət cəlb edər şəxsi məmatə.* M.Ə.Sabir. *Qəlyan xorulda-dıqca yuxuya bənzər qəribə bir ətalət* [Hikmət İsfahaninin] *bütün bədəni bürüyürdü.* M.İbrahimov. *İsti və bürkü adamlarda tən-*

bəllik, ətalət əmələ gətirmiş və onlar harada isə gizlənməmişdilər. S.Rəhman. □ **Ətalət basmaq** – tənbellik basmaq, işləməyə, hərəkət etməyə həvəsi olmamaq, tənbellik etmək.

ƏTALƏTLİ *sif.* 1. Hərəkətsiz, fəaliyyətsiz, süst; tənbel. [Uzundərə] *aski Şərqi tələsmək bilməyən ətalətli ruhunu özündə saxladığı üçün maraqsız deyildi.* S.Hüseyn.

2. *fiz.* Hərəkətdə olan cismin xarici təsir olmadan öz müntəzəm hərəkətini, sükunətdə olan cismin isə öz sükunətini saxlama xassəsi; inersiya. *Ətalət qanunu.*

ƏTBALA *bax* **ətcəbala.** *Ətbala qaranquş. – Uşaqlıq həyatı! Ətbala quş qanadları altında pərvəriş tapan kimi, sən də isti ana qucağına sığınır, bütün dünyanın səadətini bu doğma yuvada tapırsan.* Mir Cəlal.

ƏTBAŞ *sif. dan.* Ağılsız, gec anlayan, gec başa düşən; kütbeyin.

ƏTCƏ *is.* 1. Çılpaq uşaq bədəni.

2. *Bax* **ətcəbala.** *Yuvada yumurtadan yenicə çıxmış ətcə kəklik balaları vardı.*

ƏTCƏBALA *is.* Yumurtadan lələksiz və gözləri açılmamış halda çıxan quş balası. *..Əlimi yuvaya soxdum və tüksüz ətcəbala-ların üstündən ana alacəhrəni tutub .. ağacdan endim.* S.S.Axundov. *..Orada bala-bala cücələr var, bax belə-belə, cıb-cıbilı, ətcəbala.* S.Rəhimov. *Ətcəbala bir dolaşa; Dili dolaşa-dolaşa; Çaldı uzun bir fişqırıq.* M.Dilbazi. // Lüt körpə uşaq haqqında.

ƏTÇƏKƏN *is.* Əti xırda-xırda doğramaq üçün maşın.

ƏTÇİ *is.* Ətsatan.

ƏTÇİLİK *is.* Ətlik heyvan yetişdirmə işi. *Ətçilik təsərrüfatı.*

ƏTDOĞRAYAN *is.* 1. Ət döymək, doğramaq üçün kiçik kəsərti; qiyməkeş. *Qonşudan ətdoğrayanı gətir.*

2. Kəsilmiş heyvanın ətinə doğrayan adam; qəssab.

3. *Bax* **ətcəkən.**

ƏTDÖYƏN *bax* **ətdoğrayan** 1 və 3-cü mənələrdə.

ƏTƏC *is. məh.* Yun təmizləyən alət.

ƏTƏK *is.* 1. Paltarın beldən aşağı tərəfə uzanan hissəsi. *Paltonun ətəyi uzundur. Pencəyin ətəyini bir qədər qısaltmaq lazımdır. – Sancıb belə nəzənin ətəklər; Cəm eyləyəlim*

gözəl çiçəklər. Füzuli. *Dəli Səməd ətəklərini çırpıb, durub getdi və dala baxa-baxa güllümsünüb deyirdi.. Çəmənzmənli. Bacı və qardaş ətəklərinə yığıqları qalancarları yerə töküüb oturdular..* S.S.Axundov. // Paltar ətəyinə oxşayan hər şey. *Şeyxin anası çadırın ətəyini qaldırıb hara isə baxır, sonra oğluna tərəf dönür.* Ə.Məmmədخانli.

2. Dağın, yamacın və ümumiyyətlə, hündür yerin aşağı tərəfləri. *Dağ ətəyi. – Qarabağda dağın ətəyində, .. çəməndə atlı dəstəsi sərkərdəsi Qəhrəman yüzbaşı .. fikirli oturubdur.* C.Məmmədquluzadə. *Uzaqda bir təpə ətəyində beş-on alaçıqdan ibarət bir oba görünürdü.* A.Şaiq. *Getdikcə ağacların sayı artır və dağların çılpaq ətək və zirvələri də yaşıl dona bürünür.* M.İbrahimov. // Bir yerin yaxını, yaxın tərəfi. *Məşənin ətəyi. – Hər il bu zaman yolun ətəklərinə qədər çadırlar, obalar düşmüş.* Mir Cəlal.

3. Ağac budaqlarının, qalxandan sonra aşağı öyilən yerləri, alçaq hissəsi. *Ağacın ətəyini qırmaq. Tut ağacının ətəklərindəki tutları uşaqlar yeyib qurtarmışlar.*

4. Adətən “bir” sözü ilə – qeyri-müəyyən çoxluq bildirir. [Məşədi İbad:] *Zərəfat deyildir, bir ətək pul verirəm, bir baxım görürəm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmə? Ü.Hacıbəyov.* [Seyid Əhməd:] *Mən iki dəfə bu şəhərə gəlib, hər dəfəsində bir ətək pul aparmışam.* Ə.Haqverdiyev. [Gileygüzərov:] *Bir görün nədən yenə bir ətək pul qazandı. Mənimsə sandıqda xoruz səsi eşitməmiş gül kimi əsərlərim çap olunmamış yatıb qalır.* S.Rüstəm.

♦ **Ətək altdan ötürmək** – 1) xəlvəti, gizli vermək; 2) yaddan çıxarmaq, unutmaq. *Bəzən böyük kitablardan nümunələr gətirir; Lakin vicdan kitabını ətək altdan ötürür.* S.Vurğun. **Ətəyin tutmaq** – *bax* **ətəyindən tutmaq (yapışmaq).** *Əğyar ətəgin tutma və əğyarə yapışma.* Nəsimi. **Ətəyindən tutmaq (yapışmaq)** – yalvarmaq, himayə, kömək istəmək, pənah götürmək. *Sığın Allahına, tut ətəyindən; Olmuş qulaqların yoxsa kar sən.* Aşiq Məhəmməd. [Mərcan:] *Tapmışam, tut ətəyindən, bərk tut; Başqa dilbərləri artıq sən unut. A.Şaiq. Balama sən kömək ol; Ətəyindən tutmuşam; Qadan*

alın, tək sənin. B.Vahabzadə. **Ətəyini buraxmaq** – əl çəkmək, boşlamaq. [Sərdar Rəşid:] *Qoy mənim bacım Mahrunun ətəyini buraxsın, onun üçün haradan istəyirsə, mən qız tapıb evləndirim.* M.S.Ordubadi.

Ətəyini çəkmək – qarşısını almaq, mübarizə aparmaq, yol verməmək. *Qanun pozanların ətəyini çək; Şəhər nəfəs alsın körpələr kimi!* S.Rüstəm. **Abrını ətəyinə bükmək** – bax **abır**. [Hafizə xanım:] *Vallah, bu saat abrını ətəyinə bükərim.* Ə.Haqqverdiyev. [Mürşüd:] *Sadiq! Sənin arvadın mənim abrımı bükdü ətəyimə, saldı yola.* S.Rəhman. **Daşı ətəyindən tökmək** – bax **daş**. *Canlar alan cəlladbaşı; Ətəyindən tökdü daşı.* Aşıq Həsən. **Əl mənim, atək sənin** – bax **əl**. [Fatmanisə:] *Molla Əlyar, atam-anam sənə qurban, qələminə mənim canım qurban olsun, əl mənim, atək sənin. Ya ətəyini kəs, ya mənim əlimi.* Ə.Haqqverdiyev.

ƏTƏKALTI 1. *is.* Gizlicə toplanılıb saxlanılan ehtiyat – pul və başqa şey. *O, köhnə adamdır, onun çox ətəkaltısı olar.*

2. *zərf.* Gizlicə, xəlvəti.

ƏTƏKDOLUSU *sif.* Lap çox, həddən artıq çox.

ƏTƏK-ƏTƏK *zərf.* Çoxlu, çoxlu miqdarda; bol, bolluca, ətəkdolusu. *Ətək-ətək pul.* – *Bağlarında, bax, gül-gülü çəğırır; Ətək-ətək noğul səpər hər ağac.* A.Şaiq. [Nəbi:] *Yığırdıq meşədən biz atək-ətək; Yanağın, dodağın rəngdə çiyələk.* S.Rüstəm. *Meşədə dadlı çiyələk; Yığılırdı atək-ətək.* M.Dilbazi.

ƏTƏKLƏMƏ “Ətəkləmək”dən *f.is.*

ƏTƏKLƏMƏK *f.* 1. Ətəyindən tutmaq, tutub saxlamaq. [Zərbəli:] *Usta, getdim, yolda atəklədim, bir qapaz vurdu, yıxıldım.* Ə.Haqqverdiyev. *Pası mollanı atəkləyib dayandırdı.* S.Rəhimov. *Sazandalar şuluqluq düşdüyünü, toyun pozulduğunu yaqın etdilər, Məşədi Cahangiri atəklədilər.* Mir Cəlal.

2. Ətəyinə yığmaq.

3. *məc.* Yaxalayaraq əl çəkmək, yalvarıb xahiş etmək.

4. *məc.* Yarısını keçmək, getmək (yol haqqında). *Düzəldi mənzilə yenə dəstəmiz; Ətəkləyib yolu, vardıq birbaşa.* S.Vurğun. *Əynimdə boz şinel, belimdə yaraq; Gedi-rəm, yolları atəkləyərək.* M.Rahim.

5. Ətəklə yelləmək. *Manqalı, ocağı atəkləmək.* – *Cəm olubdur tamam əqli seyrəklər; Kimi odun qalar, kimi atəklər.* Q.Zakir. *Birisi sacın altını gah pilayir, gah atəkləyir.* Ə.Vəliyev.

ƏTƏKLƏNMƏ “Ətəklənmək”dən *f.is.*

ƏTƏKLƏNMƏK *məc.* Ətəyindən tutulmaq, tutulub saxlanmaq.

ƏTƏKLI *sif.* 1. Ətəyi geniş və uzun. *Ətəkli paltar.*

2. Ətəyi, ətəkləri olan. *Yaşıl atəkli tərələr.* – [Həcərin] *gözləri qabağından yaşıl atəkli, tərəsi qarlı dağlar, ara-sıra “üç tərə”lərdə düşən alaçıqlar gəlib keçdi.* S.Rəhimov.

ƏTƏKLİK *is. köhn.* Zinət üçün qadın paltarının ətəyinə düzülən pul və s. *Ətəkliyi altun, qəsabəsi zər; Çəhrayı çarqatı qəddə bərabər.* M.P.Vaqif. *Düzülüb yaxasına qızıl yaxalıq kəsilib; Qolda qolbağı, ətəgində atəklik asılıb.* Aşıq Zakir.

ƏTƏNƏ *is.* Məməlilərdə: ana bətnində balanı bürüyən və bala onun içindən çıxdıqdan sonra cırılıb düşən ət pərdəsi; son. *Son (ətənə) əsas etibarılı ilə inəklərdə 2-6 saatdan, camışlarda isə 2-4 saatdan sonra düşür.*

ƏTƏNƏLİ *sif.* Ətənəsi olan (məməlilər haqqında).

ƏTƏNƏSİZ *sif.* Ətənəsi olmayan (məməlilər haqqında).

ƏTƏR *is. dan.* İz, əsər, əlamət, xəbər. *Ondan heç bir ətər yoxdur.* – *Ancaq Arzunun nəbzi çox zəif vururdu, çünki onda qan ətəri qalmışdı.* S.Rəhimov.

ƏTƏŞ *is. [fars.]* Susuzluq, bərk susama. *Suyun səsi [Gəldiyevdə] ətəş oyatdı.* Mir Cəlal. □ **Ətəşini söndürmək** – su içməklə susuzluğunu rəf etmək.

ƏTF *is. [ər.] köhn.* Əymə, çevirmə, meyil etdirmə, yönəltmə.

ƏTFAL *is. [ər. “tiff” söz. cəmi] klas.* Uşaqlar, tifillər. *Bunlar bizim zükür və ünəs ətfalımıza mürəbbi olurlarmı? M.F.Axundzadə. Olsun, olsun səninlə xoşhal; Yetsin, yetsin kəmalə ətfal.* M.Ə.Sabir. *Hər daqiqə düşər bir əhvalə; Oxşayır tərbiyəsiz ətfalə.* A.Səhhət.

ƏTİACI *sif.* Öz rəftarı, hərəkəti, münasibəti, danışığı ilə başqalarını özündən inci-

dən; diliacı. *Ətiacı adam.* – *Ax, necə ətiacı arvadsan, – dedim, lakin birdən Yaqutu düşünüb səsimi yumşaldaraq ona yalvardım.* Ə.Məmmədخانli. [Gülzar] *çox hövsələsiz və ətiacı (z.) olmuşdu.* İ.Hüseynov. // İS. mənasında. *Ətiacının biridir.*

ƏTİACILIQ *is.* Ətiacı adamın hərəkəti, xasiyyəti. *Ətiacılıq etmək.* – *Gah [Hüseyni] hər kəsə yazığı gələn, qarışqanı belə incitməkdən çəkinən bir rəhmdil olur, gah da bir anda anlaşılmaz bir ətiacılıq edirdi.* M.İbrahimov.

ƏTİAÇIQ *sif. köhn. dan.* Döşü, qolları, qıçları açıq qadın, ya qız haqqında. *Mən elə dərd çəkirəm, elin qız-gəlinini ətiacıq görəndə mənim ürəyim cızıldaıyır.* S.Rəhimov.

ƏTİQ(Ə) *sif. [ər.]* Qədim, köhnə, əski. □ **Asari-ətiqə** – bax **asar**. // İS. mənasında. Qədim şey, tapıntı. *Misir ətiqələri ilə uğraşan alimlər ehramlarda, mədfənlərdə və sair yerlərdəki şəkilləri və yazıları araşdıraraq iyirmi iki şəkil (hərf) tapmışlar.* F.Ağazadə.

ƏTİR *is. [ər.]* 1. Gözəl iy, rəyihə. *Çiçəklərin ətri.* – *Qərənfil açdı, getdi; Ətrini saçdı, getdi; İstədim qucam yarı; Əlimdən qaçdı, getdi.* (Bayatı). *Axşam külləyi qalxar, əsər xeylicə yüngül; Gül ətrini duyduqca ötər şövqlə bülbül.* A.Səhhət. *Sərin-sərin din yelləri əsdikcə dənizin xoş rəyihəsini, ucsuz-bucaqsız düzlərdəki güllərin-çiçəklərin ətrini yayırdı.* M.Rzaquluzadə. *Çöldə hər çiçəyin bir ətri olar; Hər gülün öz yeri, öz xətri olar.* N.Rəfibəyli. □ **Ətir çəkmək** – distillə yolu ilə ətirli maddə istehsal etmək. *Bütün aləm çiçək dərsin, ətir çəksin bu gülşəndən; Zamanın, varlığın, hüsnün rübabından yaran-dım məni!* S.Vurğun. *Çiçəklərdən ətir çək; Quşlardan nəgmə öyrən.* N.Rəfibəyli. **Ətir saçmaq (yaymaq, səpmək)** – xoş iy vermək. *Cəh-cəh vurur çəməndə bülbülləri; Meh əsdikcə ətir saçır gülləri.* A.Səhhət.

2. Spirtdə hazırlanmış ətirli cövhərlərin məhlulu. *Üzünə ətir vurmaq.* – *Onlar saçlarına zinət verməklə bərabər, özlərini Şərqin ən qiymətli ətirləri ilə ətirləmişdilər.* M.S.Ordubadı. *Ətirli qoxu vermək üçün kremlərə bəzən ətir qatırlar.* R.Əliyev.

3. Bax **ətirşah**.

ƏTİR-ƏNBƏR *is. [ər.]* bax **ətir** 1-ci mənada.

ƏTİRLƏMƏ “Ətirləmək” dən *f.is.*

ƏTİRLƏMƏK *f.* Ətir vurmaq. *Yaylığını, saçını ətirləmək.*

ƏTİRLƏNDİRMƏ “Ətirləndirmək” dən *f.is.*

ƏTİRLƏNDİRMƏK *f.* Ətir saçmaq, ətirlə doldurmaq. *Sübhün təmiz havası, güllərin və çiçəklərin qoxusu otağı ətirləndirdi.* S.S.Axundov.

ƏTİRLƏNMƏ “Ətirlənmək” dən *f.is.* *Pərvaz həmişəki kimi şıq geyinmişdi və həmişəki kimi də pərt və məyus idi. Lakin məyusluğuna baxmayaraq, yenə də ətirlənməni unutmamışdı.* Çəmənzəminli.

ƏTİRLƏNMƏK 1. *qayıd.* *Özünə ətir vurmaq, özünü ətirləmək.* [Şəmsiyyə] *üz-gözünü yumuş, yenidən ətirlənmişdi.* M.İbrahimov. *Zərrintac xanım .. güzgü qabağına keçdi, özünə tumar verdi, ətirləndi.* S.Rəhimov.

2. *f.* Ətir iyi vermək, ətir kimi qoxu vermək. *Hər gül ətirlənib bir gülşən olsun; Gülşənin çiçəyi, gülü şən olsun.* S.Vurğun.

ƏTİRLİ *sif.* 1. Özündən ətir saçan; rəyihəli. *Ətirli çiçəklər. Ətirli otlar.* – *Bu bağçalarda ev sahibləri ətirli güllər və çiçəklər əkməmişdilər.* S.S.Axundov. *Sizi bir elçimi göndərmiş bahar; Yoxsa məftunsunuz ətirli gülə? N.Rəfibəyli. Gənc qızlar yüyürüşüb oğlanın başına ətirli dağ çiçəklərindən .. hörülmiş çələnglər qoydular.* M.Rzaquluzadə. // *Xoşiyli, gözəl iyi olan. Ətirli alma.* – *Doğrudan da, bütün çox ətirli .. idi.* M.Rzaquluzadə.

2. Ətir vurulmuş, ətirlənmiş. *Ətirli yaylıq. Ətirli saç.*

ƏTİRŞAH *is. [ər. ətr və fars. şah] bot.* Ətirli yarpaqları olan çoxillik çiçək (əksərən otaqlarda becərilir). *Ətirşah zəngin qolbudaqları olan, gövdəsinin aşağı hissəsi odunlaşmış kol bitkidir.* – *Səfər kişi .. göy-göyərtili əkib biçir, şimala, cənuba gəlib-gedən yolçuların çoxunu .. söyüdügü, ətirşahla qarşılayıb yola salır.* Mir Cəlal.

ƏTLAS bax **atlas**. *Atlas nimitənəli, ipək köynəkli; Üstü-başı tirmə şallı Sənəm, gəl! Xəstə Qasım.*

ƏTLƏNMƏ “Ətlənmək” dən *f.is.* *Tədqiqatlarımızda görə camışlarda tez yetişgənlik, ət-lənmə, daha doğrusu, diri çəkinin artması .. iş heyvanlarında olduğu kimidir.* A.Ağabəyli.

ƏTLƏNMƏK *f.* Ətə dolmaq, kökəlmək. *Yayda göyə buraxılan heyvanlar ətlənir.* – [Şahın] *sifəti o qədər ətlənmişdi ki, göyəm çərdəyi boyda gözləri güclə görünürdü.* P.Makulu.

ƏTLƏSMƏ “Ətləsmək”dən *f.is.*

ƏTLƏŞMƏK *f.* 1. Ətə dönmək, ət kimi olmaq.

2. Qalib yumşalmaq, çürüməyə başlamaq. *Armud ətləşmişdir. Qovun ətləşdi.* – [Ayrı-döşöyikimilərin] *toxumları yetişəndə qozaları ağaclaşır və ya giləmeyvə şəklini alaraq ətləşir.* H.Qədirov.

ƏTLİ *sif.* 1. Ətcə dolğun; kök, ətli-canlı. [Kərim baba] *yaşlı olduğu halda, daima açıq, geniş çöllərdə yaşamış bu adamın üzü ətli, yanaqları qıpqırmızı, vücudu sapsağlam idi.* A.Şaiq. *Çırağın tutqun işığında [Qaraqünənin] iri, ətli üzündəki çopurlar daha dərin görünürdü.* M.Rzaquluzadə. // *Yaxşı, bol əti olan. Ətli qoyun.*

2. Üstünü, yanlarını ət basmış. *Ayırım qızı kiçik, qumral və yanları ətli gözləri ilə gülümseyərək dedi: – Qoy istədiyi qədər şikayət eləsin.* A.Şaiq. // *Qalın. Cərcəyev ətli, qırmızı dodaqlarını yayıb qımsıdı.* İ.Hüseynov.

3. Ətdən hazırlanmış, içərisində ət olan. *Ətli xörək. Ətli dovğa.*

4. *məc. dan.* Varlı.

ƏTLİ-CANLI *sif.* Kök, dolğun və iri. *Ay keçdi, il dolandı, Araz böyüdü, ətli-canlı, yaşına görə irigövdəli bir oğlan oldu.* A.Şaiq. *Maşından gödək, ətli-canlı, eni ilə uzununu bir olan, girdəşifət bir adam zorla bayıra çıxdı.* M.Rzaquluzadə. [Nazxanım] .. *ətli-canlı bir gəlin idi.* İ.Əfəndiyev.

ƏTLİÇİLOV *is. aşp.* Ətlə düyü qarışdıraraq bişirilən çilov.

ƏTLİK *sif.* Kəsilmək (əti yeyilmək) üçün saxlanılan. *Ətlik mal.* – *Öküzün cütə getməyənini ətlik adına satarlar.* (Ata. sözü). *Qorxum budur ki, bu çalhaçalda Talib pristav sizin bu ala öküzü də, üstəlik hələ mənim bu yabımı da qoşuna ətlik adına versin.* S.Rəhimov.

ƏTLİ-QANLI *sif.* Dolğun, sağlam.

ƏTLİK-PIYLİK *sif. k.t.* Ət və piy verən, ət və piy əldə etmək üçün saxlanılan. *Ətlik-piylik donuz.*

ƏTLİK-SÜDLÜK *sif. k.t.* Ət və süd verən, ət və süd əldə etmək üçün saxlanılan. *Ətlik-südlük camuş.*

ƏTLİLİK *is.* Ətli heyvanın hal və keyfiyyəti.

ƏTMƏK *is. köhn.* Çörək. *Yanmış ətmək yeməz idin əsla.* M.Ə.Sabir. [Birinci işçi:] *Bunu gördükdə hər insan utanır? Bu qabarıqlar sizə ətmək qazanır!* H.Cavid.

ƏTMƏTƏN *is. məh.* Tükənməmiş quş balası; ətcəbala.

ƏTRAF *is.* [ər. “tərəf” söz. cəmi] 1. Cəhətlər, tərəflər.

2. Dörd tərəf, yan-yörə; hər tərəf. *Ətrafına göz gəzdirmək. Ətrafda heç kəsi görmədik.* – [Səltənət:] *Ətrafi gözdən keçirdikə insanın könlü açılır.* H.Cavid. *Ətraf kölgəli bir səhər qədər işıqlı idi.* H.Nəzərli. *Eldar ətrafa yaxşı bələd olduğundan yaxında iri, sarın kölgəli bir söyüd ağacını göstərərək: – Gedək, bir az dincələk, – dedi.* M.Rzaquluzadə. □ **Ətrafını almaq (tutmaq, sarımaq, əhatə etmək)** – əhatə etmək, dövrələmək, mühasirə etmək; çulğalamaq.

3. Yanlar. *Təkərin ətrafi dəmirlə qurşanmışdır. Yolun ətrafi.*

4. Yaxında olan yerlər. *Ətrafa qar düşmüşdür. Ətrafda taxıllar göyərrib. Bu ətrafda (bu yerlərdə). – O ətrafda bir yolkasın, bir oğurluq olmazdı ki, Əmiraslanın orada əli olmamış olaydı.* S.S.Axundov. *Ətrafi kəşif bir duman bürüdü.* H.Nəzərli. *Qərənfil xala balkonda durub bir müddət kəndə, onun ətrafındakı dağlara, meşələrə baxdı.* Ə.Vəliyev.

5. *Sif. mənasında.* Yaxın, bir şeyin yaxınında olan. *Ətrafkəndlər. Ətrafevlər. Ətraf yerlər.* – *Orada ətraf şəhərlərdən az-maz yeni xəbərlər eşitmək mümkündür.* H.Nəzərli.

6. **Ətrafında** şəklində – ...xüsusunda, ...dair. *Məsələ ətrafında xeyli mübahisə getdi. Mövzu ətrafında müzakirələr oldu.*

ƏTRAFLI *sif.* Müfəssəl, hərtərəfli, təfsilatlı, geniş. *Ətraflı məktub. Ətraflı izahat.* // *Zərf mənasında. Ətraflı məlumat vermək. Ətraflı şərh etmək. – Müdir klinikanın məsələlərindən ətraflı danışdı.* Ə.Vəliyev.

ƏTRAFLICA *zərf* Çox ətraflı. *Lakin bu xüsusda ətraflıca düşünmək lazım idi.* T.Ş.Simurq. *Hər kəs ətraflıca mülahizə olunmuş müəyyən bir fikir ilə gəlsin.* Ü.Hacıbəyov.

ƏTRAK *is.* [ər. “türk” söz. cəmi] *klas.* Türk elləri, türk tayfaları, türk ölkələri. *“Leyli-Məcnun” əcəmdə çoxdur; Ətrakdə ol fəsanə yoxdur.* Füzuli.

ƏTRƏNGİ *sif.* Ət rəngində olan. *Ətrəngi corab.*

ƏTRİYYAT *is.* [ər. “ətr” söz. cəmi] Ətirli maddələr, ətirilər. *Ətriyat mallarına ətirilər, odekolonlar, xoşiyli sular və qeyriləri daxildir.* Ətriyat istehsalı. – *Sona ətriyat mağazasına keçib iki balaca şüşə ətir aldı.* Mir Cəlal.

ƏTSİZ *sif.* 1. Ayrıq, əti az. *Ətsiz qoyun.*

2. Ətdə bişməmiş, əti olmayan. *Ətsiz xingal. Ətsiz xəmirəsi. Ətsiz şorba. Ətsiz xörək.*

ƏTSİZLƏMƏ “Ətsizləmək”dən *f.is.*

ƏTSİZLƏMƏK *f.* 1. Ayrıqlamaq, ətini tökmək. *Qışda qoyunlar ətsizləşir.*

2. *dan.* Ürəyi ət, ətli xörək istəmək. *Axır vaxtlar lap ətsizləmişəm.*

ƏTSİZLİK *is.* 1. Ayrıqlıq.

2. Ət olmaması, ət qıtlığı.

3. Xörəkdə ət olmaması.

ƏTSUYU *is. asp.* 1. Əti qaynadıqdan sonra hasil olan yağlı və qidalı su; bulyon.

2. Bozbaş.

ƏTTAR *is.* [ər.] *köhn.* 1. Ətirli şeylər, ədəvat və s. satan adam. *Elm və maarif.. hamının arasında yayılmalıdır, çoban da, əkinçi də, tacir də, əttar da nazirlərin əlində olan iqtidara malik olmalıdırlar.* M.F.Axundzadə.

□ **Əttar dükanı** – bu cür şeylərin satıldığı dükən. *Sinəm əttar dükanı; Hər nə desən, var məndə.* (Bayatı). *Molla Qasımın dükanına universəl adı versək səhv etmərik, çünki bu dükanda əttar, baqqal, bəzzaz, çavcat və qeyri ticarət şeyləri var idi.* S.S.Axundov.

2. Keçmişdə bitkilərdən və s.-dən dərman hazırlayıb satan adam. *Gülün gülübünü axır gün çəkər əttar; Qalır sənə bu əvəz ahü zar, ey bülbül!* S.Ə.Şirvani. *Birdən Kərbəlayı Rzanın yadına düşdü ki, əttar Məşədi Hüseyn gərək çox dərs oxumuş adam ola.* C.Məmmədquluzadə.

ƏTTARLIQ *is. köhn.* Əttarın işi, sənəti, peşəsi. *Əttarlıq etmək.* – [Mirzə Turab:] *..Amma [İsmayıl bəyin] nə həkimlikdən başı çıxır, nə də əttarlıqdan.* B.Talıblı.

ƏTTÖVBƏ *is.* [ər.] Etdiyi əmələndən peşman olub tövbə etmə, bir daha etməyəcəyinə söz vermə. *Tövbə, əttövbə, xəta rahinə getdiklərimə; Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə.* M.Ə.Sabir.

ƏTÜRƏRDƏN *sif.* Çox ağır təsir edən, insanda döhəşət oyadan. *Hanı o buzlu Sibirə doğru uzanan boz geyimli dustaqların ətürpərdən qandal sasləri?* M.Hüseyn. *Leyladan ətürpərdən bir səs çıxdı: – Bu ola bilməz! Müalicə zamanı həkimin qəlbində özgə hiss baş qaldırma bilməz!* B.Bayramov.

ƏTÜRƏRDİCİ *bax* **ətürpərdən.**

ƏTVAR *is.* [ər. “tövr” söz. cəmi] Davranış, adamlarla münasibət. *Cəhd eylə, sən ancaq nəzəri-xalqda pak ol; Məxluqu inan-dır; Xasiyyətin od olsa da, ətvarda xak ol; Sök, aləmi yandır.* M.Ə.Sabir. *Bahadırın gözəl əxlaq və ətvarına görə yoldaşları onu çox sevirdilər.* N.Nərimanov. [Çadırçı usta:] *Buna bax, halına, ətvarına bax; Sanki zəncirini qırmış dustaq.* H.Cavid.

ƏT-YAĞ *top. dan.* Ət və yağ. *Qara çınqılın köbəsində qalanmış ocaqlardan gur tüstü qalxır, .. ət-yag ətri ətrafi bürüyürdü.* Ə.Vəliyev. □ **Ət-yag içində böyümək** – gen-bolluqla, rifah içərisində böyümək, hər cəhətdən təmin olunmaq.

ƏTYEMƏZ *sif.* Ət yeməyən, kəsilməmiş heyvan ətini yeməyən.

ƏTYEYƏN *sif.* Ətlə qidalanan.

ƏVAXİR *is.* [ər. “axir” söz. cəmi] *klas.* Axır, son vaxtlar.

ƏVAXİRDƏ *zərf klas.* Axırda. *Münəc-cimbaşıya əvaxirdə bu bəhsi varid edirdilər, cavab verirdi.* M.F.Axundzadə.

ƏVAXİRİNDƏ *zərf klas.* Axırlarında. *Haman ilin yaz fəslinin əvaxirində, elə yadumdadır ki, may ayının axırı idi.* C.Məmməd-quluzadə.

ƏVAM [ər.] *bax* **avam.** [Məmmədağa:] *Əvam da var, əvam da... Amma bunlar kimi əvam mən görməmişəm.* N.Nərimanov. [Əxistan:] *Əvam camaatı aldatmaq üçün; Bəzi tədbirlərə əl atmalıyam.* M.Rahim.

ƏVAMLIQ bax **avamlıq**.

ƏVAMÜNNAS is. [ər.] köhn. Avam qara camaat. *Ədəbdən, elmdən gər feyzyab olsa əvamünnas; Düşər şənü şərəfdən, mollalar, işanlar, insanlar!* M.Ə.Sabir. [Hacı Rəsul:] *İndi budur, bir para .. əvamünnas deyir: – Yox, ünəs tayfasına oxumaq caiz deyil.* Mir Cəlal.

ƏVAYİL zərif [ər. “əvvəl” söz. cəmi] klas. Əvvəllər, ilk vaxtlar. [Molla Həmid:] *Sən iki pudu dəxi misin tortasına-zadına çıx, gələn ayın əvayilində otuz pud gümüş möv-cuddur.* M.F.Axundzadə. *..Ortancı asrlərin əvayilində məşhur filosof Demokrit birinci dəfə olaraq söylədi..* C.Məmmədquluzadə.

ƏVƏLİK is. bot. Xalq təbabətində işlə-nən, habelə qurudulmuş yarpaqları aşa qatı-lan, enliyarpaq, birillik ot bitkisi. *Acı əvəlik. Şirin əvəlik.* – *..Qızlar əvəlik, boymadərən, qaymaqotu dəriirlər.* Ə.Vəliyev.

ƏVƏLİKÇİLOV is. Əvəlik qatılmış düyü-dən bişirilən çilov. *Əvəlikçilovu qatıqla yeyirlər.*

ƏVƏLİKLİ sif. Əvəlik qatılaraq bişiril-miş. *Əvəlikli çilov (aş).*

ƏVƏLİKPLOV is. Əvəlik qatılmış düyü-dən bişirilən plov.

ƏVƏT əd. [türk.] Təsdiq bildirir – bəli, hə. *Baxdım ki, əzim bir cəməət; Eyzən ürəfa, əvət, həqiqət.* M.Ə.Sabir. [Rauf:] *Əvət, şəşqınlar daim əsəbi və bədbin olurlar.* H.Cavid.

ƏVƏZ is. [ər.] 1. Qarşılıq, bir şeyin (ada-mın) yerini tuta bilən şey (adam). *Bu şeyin əvəzi yoxdur. Onun əvəzini tapmaq çətindir.*

□ **Əvəz etmək (eləmək)** – 1) yerini tuta bilmək. *Belə bir zamanda Müqim bəy hansı bir hünərlə zabətəli xanımı əvəz edə bilərdi?* S.Rəhimov; 2) ardınca gəlmək, yerini tut-maq. *Çiskinli və qaranlıq gecəni aydın bir səhər əvəz etdi.* M.İbrahimov. *Bəzən ən so-nyuq günüən ən isti gün əvəz edir.* Mir Cəlal; 3) dəyişdirmək. *Növbətçini əvəz etmək; // müvəqqəti olaraq yerini tutmaq, vəzifə-sini icra etmək. Müdiri kim əvəz edir? Uzun müddət o, rəisi əvəz etdi. // Tay, bərabər. Gözəllikdə sənin əvəzinə hanı? (Nağıl).*

□ **Əvəz olmaq** – bərabər olmaq, uyğun olmaq. *Mən müqəddəs ata-ana sözlünə; Tap-madım bir əvəz olan kəlmə.* A.Səhhət. *Ək-*

bərin nə yalvarması, .. nə vədi Əli paşanın bir qəpiyinə əvəz ola bilmədi. Mir Cəlal.

2. Qarşılıq, mükafat, müzd, haqq. *Zəhmə-tinin əvəzini aldı. – Gülün güləbını axır günü çəkər attar; Qalır sənə əvəz ahı zar, ey bülbül!* S.Ə.Şirvani.

3. Qisas, intiqam, öc. □ **Əvəz(ini) almaq** – intiqam(ını) almaq, qisas(ını) almaq. **Əvəz(ini) çıxmaq** – bax **əvəz(ini) almaq**. *Mən öz quşlarımın əvəzini çıxmaqla mükə-fatımı aldım, – dedim.* M.Rzaquluzadə.

4. Yerlik halda: **əvəzində** – 1) bir şeyin və ya şəxsin yerinə, yerində. *Əvəzində bula-rın çayçı, çaxırçı dükanı; Gecə-gündüz dolu-dur cümlə müsəlman, mənə nə!* M.Ə.Sabir; 2) qarşılıq olaraq, mükafat olaraq, müqabi-lində. *Qulluğumuzun və ixləsümüzün əvəzin-də [şah] mənsəbimizi də əlimizdən aldı.* M.F.Axundzadə.

5. Çıxışlıq halda: **əvəzindən** – əvəz ola-raq, yerinə, əvəzində. [Qurban Molla Fər-zəliyə:] *Yaz ki, Anaxanının, Məmişin gözlä-rindən mənim əvəzimdən öpsün və onlardan göz-qulaq olsun.* A.Şaiq.

6. Yönlük halda: **əvəzinə** – bax **əvə-zində**. [Koroğlu] *elə qəzəblə ata sıçradı ki, Qıratın əvəzinə ayrı bir at olsaydı, çoxdan belı sınımsdı.* “Koroğlu”. *O yerdə ki bir lü-ğət kitabında gərək yazılaydı “millət”, orada “millət” əvəzinə yazılıb “şəxs”. C.Məmməd-quluzadə. [Kişi] ..“indi” əvəzinə “şimdi”, “cənab” əvəzinə “əfəndi”, “necə” əvəzinə “nasıl” qəbul etmişdi.* B.Talıblı.

ƏVƏZÇİ sif. və is. 1. Eyni zamanda bir neçə yerdə işləyən, bir neçə vəzifə tutan (şəxs). *Əvəzçi işçi. Əvəzçi müəllim. O, bi-zim idarədə əvəzçidir.*

2. İntiqamçı, əvəz çıxarmağa çalışan adam. **ƏVƏZÇİLİK** is. 1. Eyni zamanda bir neçə vəzifə aparma, eyni zamanda bir neçə yerdə qulluq etmə. *Əvəzçilik işin keyfiyyətinə zi-yan vurur. Əvəzçiliklə mübarizə.*

2. İntiqamçılıq, əvəz çıxarmağa çalışma.

ƏVƏZƏDİCİ is. Bir şeyi əvəz edən, onun əvəzində işlənən şey. *Qan əvəzədiciləri.* // Sif. mənəsində. *Əvəzədicilə maddə. Əvəz-ədicilə element.*

ƏVƏZƏDİCİLİK is. Əvəzetmə, əvəz edə bilmə.

ƏVƏZEDİLMƏZ *sif.* Heç bir şeylə, heç bir başqa adamla əvəz edilə bilməyən, əvəzi tapıla bilməyən, əvəzi olmayan, çox qiymətli. *Əvəzedilməz işçi. Əvəzedilməz mütəxəssis.*

ƏVƏZEDİLMƏZLİK *is.* Əvəzedilməz şeyin vəziyyəti, halı, xüsusiyyəti.

ƏVƏZETMƏ *is.* 1. Əvəzləmə.

2. *kim.* Birləşmə və ünsürlərin qarşılıqlı təsiri ilə yeni birləşmə və ünsürlər alınan kimyəvi reaksiya. *Əvəzetmə reaksiyası.*

əvəz-əvəz *zərf* Bir şeyin əvəzində, qarşılıq olaraq.

ƏVƏZLƏMƏ “Əvəzləmək”dən *f.is.*

ƏVƏZLƏMƏK *f.* Bir şey verib əvəzində başqasını almaq. // Bir şeyi başqası ilə əvəz etmək.

ƏVƏZLƏNDİRİLMƏ “Əvəzləndirilmək”dən *f.is.*

ƏVƏZLƏNDİRİLMƏK *məch.* Başqası ilə əvəz edilmək, əvəz olunmaq.

ƏVƏZLƏNDİRMƏ “Əvəzləndirmək”dən *f.is.*

ƏVƏZLƏNDİRMƏK *bax* **əvəzləmək.**

ƏVƏZLƏNMƏ “Əvəzlənmək”dən *f.is.*

ƏVƏZLƏNMƏK *məch.* Başqası tərəfindən əvəz edilmək, əvəz olunmaq.

ƏVƏZLƏYİCİ *is. xüs.* Bir neçə qüvvəni əvəz edən qüvvə.

ƏVƏZLİK *is.* 1. Əvəz olaraq verilən şey, qarşılıq.

2. *qram.* İsimdən, sifətdən, saydan fərqli olaraq öz-özlüyündə müəyyən bir şeyi, yaxud keyfiyyəti ifadə etməyən, lakin nitqdən asılı olaraq belə bir mənə kəsb edən söz – nitq hissəsi. *Şəxs əvəzliyi. Sual əvəzliyi.*

ƏVƏZOLUNMA *is.* Əvəzlənmə.

ƏVƏZOLUNMAZ *bax* **əvəzedilməz.** Ağuz südü təzə doğulmuş qulun üçün *əvəz-olunmaz qiymətli qıdadır.*

ƏVƏZOLUNMAZLIQ *is.* Əvəz oluna bilməmə, əvəzi olmama.

ƏVƏZSİZ *sif.* 1. Əvəzi olmayan, əvəz oluna bilməyən, başqası ilə əvəz edilə bilməyən. *Əvəzsiz yoldaş. – ..Bünyadın dostu da özü kimi Mollayevi əvəzsiz bir şəxsiyyət sayanlardandı. M.Hüseyn. Zahid [Rübabənin] həmişəlik və əvəzsiz munisi olmuşdu. Mir Cəlal.*

2. Misli-bərabəri, tayı olmayan. *Əvəzsiz gözəl. – Hiss olunurdu ki, Cəvahir əvəzsiz çalışmış imiş. T.Ş.Simurq.*

3. *zərf* Pulsuz, müftə, qarşılıqsız. *Bəndəli xəyalına gətirə bilməzdi ki, adam adama əvəzsiz, pulsuz bir xeyir iş görə. Mir Cəlal.*

ƏVVƏL *zərf* [ər.] 1. İlk dəfə, birinci dəfə. [Dərviş:] *Ruqiyyə əvvəl babasına yaxın düşə bilmirdi. A.Divanbəyöglü.*

2. *İs. mənasında.* Başlanğıc, ibtida. *İşin əvvəli çətindir. Kitabın əvvəli. Əsrimizin əvvəli. // Qoş. mənasında.* Qabaq. *İnqilabdan əvvəl. Soyuqlar düşməzdən əvvəl.*

3. Əvvəlcə, qabaqca. *Əvvəl sən gəl. Əvvəl fikirləş, sonra danış. Bilmirəm, hansı işdən əvvəl başlayım.*

4. Qabaqlarda, əvvəllərdə, ilk vaxtlarda, keçmişdə (bu mənada çox vaxt “əvvəllər” və “əvvəlləri” şəklində işlənir). *Əvvəl(lər) xəttim yaxşı idi, sonralar korlandı. Əvvəllər gözəl səsi var idi. Əvvəllər burada karvansara yerləşirdi. Əvvəllər biz çox yaxın idik.*

5. Zaman etibarilə daha qabaq, daha irəli, daha birinci. *Mən səndən əvvəl gəlmişəm. Üç il bundan əvvəl olmuş hadisə. O məndən əvvəl işə başladı. Vaxtından əvvəl gəlmək. Mübahisəni kim əvvəl başladı? – İki sənə əvvəl, böylə məşum qara günü kim xatırlardı? H.Cavid. Ülfət toy adı eşidib əvvəl tutuldu. Mir Cəlal. Bir az əvvəl ildırımın gecələri andıran o gözlər bu odlu göz yaşlarında təlatümə gəlmiş bir dəniz kimi qaynadı. Ə.Məmmədخانlı.*

6. Yer etibarilə qabaq, irəli. *O məndən əvvəldir.*

7. *Bax* **əvvəla.** [Dedim:] *Sara bibi, əvvəl budur ki, Ağamalioğluna verilən ərizə gərəklətin əlifbası ilə yazılısın. Qantmar.*

♦ **Əvvəl əldə** – əvvəlcə, birinci növbədə. **əvvəl-əvvəl** *zərf* Əvvəlcə, qabaqca.

ƏVVƏLA *ara s.* [ər.] Birincisi, birinci olaraq, ən əvvəl. [Nəcəf bəy:] *Qəhrəman bəyin, əvvəla, pulu yoxdur. Ə.Haqverdiyev. [Ömər:] Əvvəla, qızı görməmişəm və ondan savayı, qız on, ya on bir yaşında. Məgər bu sində qızı almaqımı olar? N.Nərimanov.*

ƏVVƏL-AXIR *zərf* Gec-təz. *Bilirdim ki, əvvəl-axır başıma; Gətirəcəm qalmaqalı*

gözlərin. Q.Zakir. [Əsgər:] Əvvəl-axır çötkə gələcəkdir. N.Vəzirov.

ƏVVƏLCƏ *zərf* 1. Qabaqca, ilk öncə, daha əvvəl. *Əvvəlcə sədr iclası açdı, sonra məruzəçiyə söz verdi.* – [Eldar] *əvvəlcə nədənsə yenə bu söhbəti sabaha qoymaq istədi. M.Rzaquluzadə. // Daha əvvəl, birinci iş olaraq. Köhnə ağacı əvvəlcə dibindən kəsdilər, sonra sürütləyə-sürütləyə apardılar.*

2. Başlanğıcda, ibtidada. *Əvvəlcə iş adama ağır görünər.*

3. Başlamadan qabaq, qabaqca. *Əvvəlcə fikirləş, sonra danış. Əvvəlcə yaxşı qulaq as, sonra etiraz et.* – [Süleyman:] *Hələ indi, əvvəlcə bir Əsgəri evləndirək, görünür ki, bu, çox tələsiyir. Ü.Hacıbəyov.*

ƏVVƏLCƏDƏN *zərf* Qabaqcadan, əvvəldən. *Əvvəlcədən tədriik görmək. Əvvəlcədən şərtləşmək.* – *Bunlar hamısı əvvəlcədən hazırlanmış oyundur. M.İbrahimov. Gileygüzərov əvvəlcədən qonaqların siyahısını tutar.. S.Rüstəm.*

ƏVVƏLDƏN *zərf* Qabaqdan, lap irəlidən, əvvəl vaxtdan, ilk vaxtdan, ibtidadan. *Mən bunu əvvəldən bildirdim. Şərti əvvəldən demək lazımdır. – Hər kim əvvəldən inanmış hər nəyə; Bir də ram olmaz o, digər bir şeyə. H.Cavid. Hər qəbir dünyanın bağındadır. Əvvəldən torpağın dərdi böyükdür. M.Rahim. □ Əvvəldən-axıra kimi, əvvəldən-axırına kimi* – başdan-başa, hamısı, bütün. *Əvvəldən-axıra kimi yalandır.*

ƏVVƏLƏN [ər.] bax **əvvəla**. *Əvvələn, biz onu tanımırıq, ikincisi... Əvvələn, o bizim dediklərimizlə razı olmaz, sonra isə... – Əvvələn, ümdeyi-mətləb bu ki, şəhr əhli tamam; Tənbəli kahilü bihimmətü nədan, mənə nə?! M.Ə.Sabir. Əvvələn, yüngül tənbehlərin hamısı manifestə düşür. C.Məmmədquluzadə.*

ƏVVƏLİNCİ bax **birinci**. *Əvvəlinci sıra. Əvvəlinci övlad. Əvvəlinci yeri tutmaq. Əvvəlinci rolları oynamaq.* – [Nazlı:] *Doğrudur, bir neçə adam bilir ki, Yusif ilə sən əvvəlinci dəfə görüşməyirsən. N.Nərimanov. Birdən uzunboylu müsafir, əlində bir çamadan vaqonların birisində aşağı düşüb, əvvəlinci klas tərəfə qədəm qoydu. S.M.Qənizadə. [İskəndər bəy:] ..O hər kimə nəsis olsa, yəqin bil ki, dünya üzündə əvvəlinci xoşbəxt olar. N.Vəzirov.*

ƏVVƏLKİ *sif.* 1. Yer, sıra, zaman, say və s. etibarilə – birinci. *Şəkildə sağdan əvvəlki adam. Əvvəlki müzakirə daha canlı keçdi.*

2. Bundan qabaqki, bundan əvvəl olmuş, keçmişdə olan, keçmiş, *Əvvəlki hadisələrin izləri. Əsərin əvvəlki variantı. Əvvəlki adətlər get-gedə aradan qalxır. – Lakin Nurəddin .. əvvəlki halına düşmədi. S.S.Axundov. Zahirən evdə heç şey dəyişməmişdi, əvvəlki səliqə, əvvəlki qayda, əvvəlki münasibətlər davam edirdi. M.İbrahimov.*

3. *İs. mənasında.* Keçmişdə, daha əvvəl olan, keçmişə aid olan şey, hadisə, hal. *Əvvəlki daha yaxşı idi. Əvvəlkindən heç olmaz. – [Dərviş:] Qoca kişi əvvəlkindən indi diqqət ilə mənə baxıb, məndən xoynlanan kimi oldu. A.Divanbəyovlu.*

ƏVVƏLLƏR *zərf* 1. İlk zamanlar, ilk çağda, ibtida. *Əvvəllər işdən çox qorxurdum. // İs. mənasında.* İlk günlər, başlanğıc, ibtida. *Dərs ilinin əvvəlləri. XX əsrin əvvəlləri.*

2. Keçmişdə, keçmiş zamanda. *Əvvəllər onun gözəl səsi var idi. Əvvəllər hafizəm çox yaxşı idi.*

3. Daha qabaq, daha əvvəl, çox qabaq, çoxdan. *O, ədəbiyyat sahəsində fəaliyyətə daha əvvəllər başlamışdır.*

ƏVVƏLLƏRDƏ bax **əvvəllər**. *Əvvəllərdə bizə çox gələrdi. O, əvvəllərdə də çox arıq idi. – Zeynal əvvəllərdə Mehribanı sevirirdi. S.Hüseyn.*

ƏVVƏLLƏRİ bax **əvvəllər** 1 və 2-ci mənələrdə. *..Əvvəlləri Məşədi Molla Həsən kitab satardı. C.Məmmədquluzadə. [Cəmil bəy] əvvəlləri azacıq yorğun kimi idi. H.Cavid. Mart ayının əvvəlləri idi. Ə.Vəliyev.*

ƏYAL is. [ər.] köhn. 1. Ailə, külfət. [Yusif Sərrac] *öz kəsbi ilə özünü və əyalını saxlamağa məşğul oldu. M.F.Axundzadə. İndi əgərçi ona zəhmət olar; Qıtıda əyalı, özü rahat bular. M.Ə.Sabir. Para nədir? Üzünü gördüyüm bir il yoxdur; Fəqət əyal yanında xəcələtim çoxdur. Ə.Nəzmi.*

2. Arvad, zövcə. *Bəs nədir yığıbsan neçə əyalı; Doğmaz şad olarsan, doğar ağlarsan. M.V.Vidadi. [Qoca kişi:] Budur, neçə gün olar ki, özümü bir əyal gətirmişəm. Ə.Haqverdiyev. Sonra bir tikə yavan çörək də tapsam, əyalım ilə qabaq-qabağa əyləşib ağır ləzzəti ilə, ıstaha ilə yeyərəm. Mir Cəlal.*

ƏYALƏT *is.* [ər.] 1. *tar.* Bir valinin idarəsi altında olan ölkə. *Həmədan ilə Bağdad, Həmədan ilə İraq, Xarəzm, Rey və Fars əyalətləri arasında şiddətli danışıqlar və alış-verişlər gedirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Bəzi dövlətlərdə: ölkənin bölündüyü inzibati rayonların hər biri; vilayət, mahal. *1918-ci ilin yaz və yay fəsilələrini İranın Gilan əyalətində keçirmişdim.* S.Hüseyn. *Səttarxan dövründə təşkil olunmuş əyalət əncümənləri müəyyən hüquqlara malik olan muxtar dövlət üsulundan başqa bir şey deyildi.* M.İbrahimov. *Xəmsə əyalətinin mərkəzi Zəncan Azərbaycanın mühüm şəhərlərindən biridir.* P.Makulu.

3. İri mərkəzlərdən uzaq olan yer. // Ümumiyyətlə, ölkənin paytaxtdan, mərkəzdən uzaq olan ərazisi. *Nəhayət, əyalətdə işləyən görkəmli bir vüüd xanım Süsəni götürüb Tehrana apardı.* M.İbrahimov.

ƏYAN¹ *sif.* [ər.] Gözlə görünən, açıq, aydın, aşkar (adətən xəbər şəkilçisi ilə işlənir). *Onun düzgünlüyü hamıya əyandır.* – *Gedən, getmə, dayan, dur; Sırrım sənə əyandır.* (Bayatı). *Sənə əyandır, ey dilbər, sevdiyim! Qurbanidir, bir şey dilər, sevdiyim!* Qurbani. □ **Əyan etmək (eləmək)** – aydın etmək, bildirmək. *Yox bir açıq dilim, sənə mən əyləyim əyan; Ta sən qanıncə, qalmayacaq millətimdə cən.* Ə.Qəmküsər. *Qurban bu xəbəri gəlib xanımına əyan elədi.* İ.Musabəyov. **Əyan olmaq** – bəlli olmaq, aşkar olmaq, aydın olmaq. *Cənnətin yarıq-laşmağı ustaya əyan oldu.* Cəmənzəminli.

ƏYAN² *top.* [ər.] *köhn.* Keçmişdə: ölkənin yuxarı təbəqələrinə mənsub olan mötəbər və yaşlı adamlar; zadəganlar. *Nüşabə taxt üstündə oturmuş, ətrafda vəzirlər, əyanlar, sərkərdələr, saray adamları dayanmışdır.* A.Şaiq. *Ordunu yola salmaq üçün Gəncənin əyan və ziyalıları İsfahan kəndinə qədər gəlmişdi.* M.S.Ordubadi. *Papaqların bəzisi uzun və qovun çeşnisində idi, bunların sahibinin molla və əyandan olmağı aşkar idi.* Cəmənzəminli.

ƏYANİ *sif.* [ər.] 1. Açıq, aşkar, gözlə görünən, göz qabağında olan, tamamilə aydın, inandırıcı. *Əyani misal. Əyani sübut, dəlil.* // Zərf mənasında. *Devilənləri əyani göstərmək.*

2. *ped.* Məktəbdə öyrənilən fənlərə dair material və modelləri tələbələrə bilavasitə göstərmək əsasında qurulmuş və buna xidmət edən. *Əyani tədris.* □ **Əyani təhsil** – qiyabi təhsildən fərqli olaraq, məktəbdə dərs və məşğələlərə müntəzəm surətdə davam etmə yolu ilə təhsil alma üsulu.

ƏYANİLİK *is.* 1. Əyani şeyin halı; əyani olma. *Təbiyyat dərslərində əyanilik əsas şərtidir.*

2. Göz önündə olma, aşkarlıq, aydınlıq, inandırıcılıq.

ƏYANLIQ *is.* Əyan rütbəsi.

ƏYAR *is.* [ər.] 1. Qiymətli metalın saflıq və xalislik dərəcəsi. *Üziyün əyarı. Qızıl pulun əyarı.*

2. Düzgünlük, dəqiqlik.

ƏYARQABI *is.* Bəzi maddələrin miqdarını müəyyən etmək üçün ölçü qabı. *Bizim kəndlilərin hər birinin evində bir əyarqabı olar ki, onun içinin nə qədər yağ tutması bir-dəfəlik müəyyən edilir.* Ə.Haqverdiyev.

ƏYDƏM *is.* Əyrilik, bir yeri əyri olan şey.

ƏYDƏMLİ *sif.* Bir yerində əyrilik olan.

ƏYDİRMƏ “Əydirmək” dən *f.is.*

ƏYDİRMƏK “Əymək” dən *icb.* *Budağı əydirmək.*

ƏYƏ¹ *bax adə.* [Kürd Musa:] *Murad! Əyə, .. sənin yaxşı səsin var; Onun sözlərindən bir oxu, barı!* S.Vurğun. [Koxa:] *Əyə, uşaq-uşaq danışma, ballı xəşildən səni buraxdı yoxdur, – dedi.* S.Rəhimov.

ƏYƏ² *is.* *xüs.* Əyələmək üçün işlədilən polad alət; suvand.

ƏYƏ³ *is.* *mif.* *məh.* Hami ruh.

ƏYƏLƏMƏ “Əyələmək” dən *f.is.*

ƏYƏLƏMƏK *f.* Metalın üzərindən müəyyən qatı əyə ilə sürtüb götürməklə ona dəqiq ölçü vermək və hamarlamaq; suvandılmaq.

ƏYƏLƏNMƏ “Əyələnmək” dən *f.is.*

ƏYƏLƏNMƏK *məch.* Əyə ilə sürtülmək; suvandılmaq.

ƏYİLMƏ “Əyilmək” dən *f.is.*

ƏYİLMƏK *f.* 1. Əyri hala düşmək. *Dəmir əyildi. Məftil əyilib.*

2. Təzyiq, ağırlıq altında aşağıya doğru meyil etmək; sallanmaq. *Ağacın budaqları əyilib.* – *Ev köhnə evə oxşayır. Çünki tirlərin çoxusu əyilibdir.* C.Məmmədquluzadə.

3. Belini əymək, aşağı qatlanmaq. *Əyilib daşı yerdən qaldırdı. – Südabə əyilib [anasının] alnından öpərək çəkilib getdi.* M.İbrahimoğlu. *Əyilib yeri nə qədər diqqətlə yoxladım da, heç bir iz görmədim.* M.Rzaquluzadə.

4. məc. Sitayış etmək, səcdə etmək, baş əymək. [Şeyx Sənan:] *Gəlməz əldən əyilməmək.. Əlbət; Səndə var çünki başqa ülvüyyət.* H.Cavid. *Ey gənc! Səadəti bir xəyal bilmə; Nə olursa olsun, ancaq əyilmə!* S.Vurğun. [Leyla:] *De ki, üz döndərüb məhəbbətimdən; Ucuz şöhrətlərə əyilmərəm mən!* B.Vahabzadə.

5. məc. İncimək, küsmək. *Nə deməkdir dost dostundan əyilmək?* M.P.Vaqif.

6. Etina etmək, meyil göstərmək, fikir vermək. *Gözlərini bir kərə silməzdi el; Qəzəyə, jurnala əyilməzdi el.* M.Ə.Sabir.

7. Batmağa doğru meyil etmək (Günəş haqqında). *Dağ başını qar alar; Gün əyilər, saralar; İgid ölər, ad qoyar; Muxənnətdən nə qalar?* (Bayatı). *O gün axşamüstü günəş üfüqə doğru əyilmiş, kölgələr uzanmağa başlamışdı.* S.Hüseyn. *Gün əyiləndən sonra səhənin üzərində dəstə-dəstə dolaşa uçurdu.* İ.Hüseynov. *Şahmar evlərinə çatanda gün lap əyilmişdi.* B.Bayramov.

ƏYİLTMƏ “Əyiltmək”dən *f.is.*

ƏYİLTMƏK *f.* Əyri etmək, əyri hala salmaq.

ƏYİN *is.* 1. Bədənin başdan qeyri bütün hissəsi. *Əyninə yeni kostyum geymişdir. Əynində heç bir şey yoxdur* (çılpaqdır). – *Əynində donu yox, başına papaq axtarır.* (Ata. sözü). *Həyatın sol tərəfindən Vəliqulu, əynində cındır gödək arxalıq və başında köhnə boz papaq, kürəklə peyin sərirdi.* C.Məmmədquluzadə. *Əynindəki həmişəlik iş paltarından başqa bircə dəst bayır-bacaq paltarı var idi.* H.Nəzərli.

2. Paltar, üst-baş. *Əyni köhnədir.* – [İkinci kəndli:] *Boğazımdan kəsmişəm, əynimdən kəsmişəm, vur-tut [Bakıdan] üç yüz manat pul gətirmişəm.* C.Cabbarlı. *..Çimnaz arvad əynini dəyişmək lazımlı olduğunu təkrar [Nazlının] yadına saldı.* Ə.Əbülfəhən.

♦ **Əyninə biçilmək** – düz gəlmək, tamamilə münasib olmaq (paltar haqqında). [Qoltuqçu:] *Elə bil ki, tamamən əyninə*

biçilibdir, – deyər tərifə başladı.. S.Rəhimov. **Əyninə çəkmək** – geymək.

ƏYİN-BAŞ *is.* Paltar, üst-baş. *Özünə bir yaxşı əyin-baş düzəltdi.* – [Hafizə xanım:] *Əynin-başın bir az düzəlibdir, elə bilirsən bir şeydən?* Ə.Haqverdiyev. *Bir iyirmi manat da uşaqların və Mehribanun əyin-başı götürər.* S.Hüseyn. *Mən dedim: – Üşüyürsən! Sən dedin: – Əynim-başım istidir.* R.Rza.

ƏYİNDİRİK *is. dan.* Köynəyin arxasına salınan astar. *Əyindirik köynəyin tez yırtılmasına mane olur.*

ƏYİNTİ *is.* 1. Əyilmiş yer, əyri, bir şeyin əyilmiş hissəsi. *Borunun əyintisini düzəltmək.*

2. məc. Hər hansı bir işdə düzgün xəttin pozulması, səhvə yol verilməsi, zərərli ifratçılıq. *İşdə əyintiyə yol verməmək. Əyinti-ləri aradan qaldırmaq.*

ƏYİRDƏK *is.* Südlə yoğrulub yağda qızardılmış kövrək qoğal. *Camal əmi səliqə ilə iki torba əyirdək, bir torba qovurğa, bir torba iydə .. yeşiyə qabladı.* Ə.Vəliyev.

ƏYİRDİLMƏ “Əyirdilmək”dən *f.is.*

ƏYİRDİLMƏK “Əyirtmək”dən *məch.*

ƏYİRİCİ 1. *sif. xüs.* İplik və s. əyirən. *Əyirici sexi.*

2. *is.* İplik əyirən usta. *Qız yavaş-yavaş əyirici peşəsinə yiyələndi.*

ƏYİRİCİLİK *is.* Əyirmə işi, əyiricinin işi, sənəti.

ƏYİRİLMƏ “Əyirilmək”dən *f.is.*

ƏYİRİLMƏK “Əyirmək”dən *məch.*

ƏYİRİLMİŞ *f.sif.* Əyirilərək ip halına salınmış. [Gülsüm:] *Nə xəbər, qaçaqçı deyil ki, mənim hələ əyirilmiş yunum var.* C.Cabbarlı.

ƏYİRMƏ 1. “Əyirmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Əyirilmiş. *Əyirmə yundan corab toxuyurlar.*

ƏYİRMƏK *f.* Əllərin arasında, yaxud müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə yun, pambıq liflərini eşib ip halına salmaq. *Cəhrəsi qarşısında ip əyirər; Uşağıyçın belə dua eləyər.* A.Səhhət. [Tapdığım] *anası isə çoxdan bəri məfrəsdə saxladığı yunu darayır, əyirirdi.* Ə.Vəliyev. *Fatı qaşqabağını töküüb: – Görmürsən yun darayırəm? – dedi, – ip əyirəcəyəm, gəbə toxuyacağam.* Ə.Abasov.

ƏYİRMƏÖLÇƏN *sif. xüs.* Sapın, ipin və s.-nin eşilmə dərəcəsinə müəyyən edən cihaz.

ƏYİRTDİRMƏ 1. “Əyirtirmək”dən *f.is.*
2. *sif.* Əyirtirilmiş. *Əyirtirmə ip.*

ƏYİRTDİRMƏK *icb.* Əyirtmə işi gördürmək. *İp əyirtirmək.*

ƏYİRTMƏ 1. “Əyirtmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Əyirdilmiş. *Əyirtmə ipək sapı.*

ƏYİRTMƏK *icb.* Əyirmə işi gördürmək (başqasına). *İp əyirtmək.*

ƏYİŞ-ÜYÜŞ: əyiş-üyüş olmaq *dan.* – əylmək, əyri hala düşmək. *Mollayevin .. sifəti bozarıb əyiş-üyüş oldu.* M.Hüseyn.

ƏYLƏC *is.* Maşını, qatırı saxlamaq mexanizmi; tormoz.

ƏYLƏMƏ “Əyləmək”dən *f.is.*

ƏYLƏMƏK *f.* Saxlamaq, dayandırmaq, durdurmaq. *Atı əyləmək. Maşını əyləmək.* – [Hatəmxan ağa:] *Göydə uçan qanadlı quşu əyləmək olarsa, Şahbazı da güclə əyləmək olar.* M.F.Axundzadə. “*Salaməyküm*” *səsi məni əylədi.* A.Divanbəyöglü. *Düz mənə tərəf gəlirdi. Üzəngimdən yapışıb əylədi.* Mir Cəlal.

ƏYLƏNCƏ *is.* 1. Ürəyi əyləndirəcək, könlü açacaq şey, əylənmək üçün vasitə. *Mehribanın yeganə əyləncəsi çocuqları idi.* S.Hüseyn. *Sitarənin könlü daha əyləncələr diləməzdi, fikrindən də uşaqlar ilə laqeydanə oynamaq keçmirdi.* Çəmənəzəminli.

2. Faydasız, səmərəsiz, əhəmiyyətsiz şey; boş vaxt keçirmə. *Kim ki tənballiyə məhəbbət edər; Daim əyləncələrlə ülfət edər.* M.Ə.Sabir. *Firidun Şəmsiyyənin bir oyun, bir əyləncə düzəltdiyini güman etdi.* M.İbrahimov.

3. *məc.* Çox asan iş mənasında. *Onun üçün bu iş əyləncədir.*

4. *məc.* Oyuncaq, əylənmək üçün alət. *Xəbər olsun hər təzəyə, hər gəncə; İnsan – çocuq, həyat ona əyləncə.* M.Müşfiq. *..Sonra gördüm başqa bir aləmdəyim; Bir yığın insan üçün əyləncəyim!..* H.Cavid. *Nə erkək, nə qadın əyləncə deyil.* S.Vurğun. **□ Əyləncə olmaq** – başqasının bütün ömrlərinə sözsüz tabe olmaq, əlində oyuncaq olmaq. [Nüşabə:] *..Dost olsa həm Şəki, həm Aran, Gəncə; Ellərim düşməyə olmaz əyləncə.* A.Şaiq. // Əylənmək üçün alət olmaq.

ƏYLƏNCƏLİ *sif.* 1. Əylənib vaxt keçirmək üçün yerləri, vasitələri olan. *Əyləncəli parklar. Uşaq meydançaları uşaqlar üçün əyləncəli yerdir.*

2. Ürəkəcan, əyləndirən, məzəli, əyləndirici, maraqlı. *Əyləncəli tamaşa. Əyləncəli kitab. Əyləncəli söhbətlər.* – [Turxan bəy Marala:] *İnsallah, bir-iki ay sonra Cəmil Barjomdan gələr. Ona da bir qız nişanlarıq.. Əyləncəli bir toy məclisi qurarıq.* H.Cavid. *Əsgərləri alıb qazmalara sarı yönələrkən, Cuma da əyləncəli bir tamaşadan qayıdır-mış kimi gülümsəyərek uzaqlaşmaq istədikdə Kəyan əmr etdi..* Ə.Əbülhəsən.

ƏYLƏNDİRİCİ *f.sif.* Əyləndirmək üçün olan, əyləndirən. *Əyləndirici söhbət. Əyləndirici tamaşa. Əyləndirici oyunlar.* – *Qeyd etmək lazımdır ki, dramaturgiya tarixində .. nəşəli, əyləndirici komediyalar azdır.* Ə.Sultanlı.

ƏYLƏNDİRİLMƏ¹ “Əyləndirilmək¹”dən *f.is.*

ƏYLƏNDİRİLMƏ² “Əyləndirilmək²”dən *f.is.*

ƏYLƏNDİRİLMƏK¹ *məc.* Əyləncə ilə məşğul edilmək, başı qarışdırılmaq.

ƏYLƏNDİRİLMƏK² *məc.* Saxlanılmaq, dayandırılmaq, durdurulmaq.

ƏYLƏNDİRMƏ¹ “Əyləndirmək¹”dən *f.is.*

ƏYLƏNDİRMƏ² “Əyləndirmək²”dən *f.is.*

ƏYLƏNDİRMƏK¹ *f.* Əyləncə ilə məşğul etmək, başını qarışdırmaq, şənləndirmək, ürəyini açmaq. *Uşaqları cürbəcür oyunlarla əyləndirmək. Yanında bulunan qadınlar [Gülzarı] yayındırmaq və əyləndirmək üçün qrammofon oxudurlardı.* T.Ş.Simurq. [Həsən:] *..Rəşid əfəndi gəldi də sizi əyləndirir.* H.Nəzərli. // Oynatmaq, əyləncə etmək. *Bir könlüə kifayətdir bir mənalı məhəbbət; İki qəlbi əyləndirmək xəyanətdir, sevgilim!* S.Rüstəm. [Tutu:] *Bir zaman məni də bu cür yağlı dillərlə əyləndirirdin.* Ə.Vəliyev.

ƏYLƏNDİRMƏK² *f.* Hərəkətdə olan bir şeyin hərəkətini saxlamaq, dayandırmaq, durdurmaq. *Gedən adamı əyləndirmək.* – *Qərək, Gülpəri gilabısatanı əyləndirib evə qayıdır və: – Ay ana, tez ol, gəl, gilabısatan qapıdadır, – deyərdi.* H.Sarabski. [Səlim] *kəndlərinin bərabərinə çatanə maşını əyləndirdi, sərnişinlər ona kömək etdi, onu yük maşınından düşürtdülər.* S.Rəhimov.

ƏYLƏNMƏ¹ “Əylənmək¹”dən *f.is.*

ƏYLƏNMƏ² “Əylənmək²”dən *f.is.*

ƏYLƏNMƏK¹ *f.* Dayanmaq, durmaq, yubanmaq, ləngimək. *O, görəsən, harada əyləndi, gəlib çıxmadı?* – [Dəli Həsən:] *Əylən, bir qulaq as sözə. “Koroğlu”. Fərhad qulluqdan çıxanda daha bir yanda əylənməyir, tez evə qayıdırdı. C.Cabbarlı. // İlişib qalmaq, sakin olmaq. 1918-ci ildə Minkənd tərəfdən gələn Zəngəzur qaçqınlarından bu kənddə əylənənləri çox olmuşdu. Ə.Abasov.*

ƏYLƏNMƏK² *f.* 1. Ürək sıxıntısını dəf edərək xoş vaxt keçirmək, ruhən istirahət etmək üçün əyləncə ilə, əyləndirici bir şeylə məşğul olmaq, vaxt keçirmək. *Axşam yaxşıca əyləndik. – [Xəyyam:] Qayğı bilməz, içərək əyləniriz; Ayırı olsaq da, həqiqətdə biriz. H.Cavid. [Zeynal] hər zaman gülmək, əylənmək, bağırmaq, sərxoş olaraq səfahətlə vaxt keçirmək istəyirdi. S.Hüseyn. [Xan] ..hətta özü də saatlarca Buğacla əylənib nişan atırdı. M.Rzaquluzadə. // Oynamaq, şənlik etmək. Uşaqlar bağçanın həyatında əylənirlər. – Sən şad ol, sən əylən, sevin, gül barı; Qoy mən ayrılığın çəkim yükünü. R.Rza.*

2. Lağa qoymaq, masqaraya qoymaq, ələ salmaq, oynatmaq. *Dükəncilərin bizimlə əyləndiklərini anlayaraq: – Bağışlayın, – dedi. A.Şaiq. // Zarafat etmək, şuxluq etmək. Aralıq Ballı onunla əylənərək: – A kişi, hansı bəxtəvəri sevmisən? – deyirdi. A.Şaiq.*

ƏYLƏŞDİRİLMƏ “Əyləşdirilmək”dən *f.is.*

ƏYLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Oturdulmaq.

ƏYLƏŞDİRMƏ “Əyləşdirmək”dən *f.is.*

ƏYLƏŞDİRMƏK *icb.* Oturtmaq. Yanında əyləşdirmək. *Qonağı başda əyləşdirdilər. – Arvadı Cavadı carpayının üstündə əyləşdirdi. Ə.Haqqverdiyev. Ata oğlunu sakit edib əyləşdirdi. Mir Cəlal. İntizamla əyləşdirdi; Reyhan bütün uşaqları. M.Dilbazi.*

ƏYLƏŞMƏ “Əyləşmək”dən *f.is.*

ƏYLƏŞMƏK *f.* Oturmaq. *Buyurun, əyləşin. Hərə öz yerində əyləşdi. – Usta Zeynal balkonda əyləşib çıxartdı cubuğunu və başladı çəkməyə. C.Məmmədquluzadə. Masa ətrafında dörd nəfər əyləşmişdi. H.Nəzərli. Qabaq cərgədə əyləşmiş Qərənfil bacı ah çəkdi. İ.Əfəndiyev.*

ƏYLƏTMƏ “Əylətmək”dən *f.is.*

ƏYLƏTMƏK¹ *bax əyləndirmək. Əylətmədin qəlbin əziz qonağın; Ölüncə sinəmdən çəkilməz dağın. Molla Cümə.*

ƏYLƏTMƏK² *f.* Saxlamaq, dayandırmaq, durdurmaq.

ƏYMLİK *is.* Cüyür.

ƏYMƏ¹ 1. “Əymək”dən *f.is.*

2. Əyri, yay şəklində olan. [Səttar xanın] *əymə və qövsi qaşları tez-tez qalxır(dı). M.S.Ordubadı.*

ƏYMƏ² *is.* 1. Dişləni (əskeşi) qayıqlar vasitəsilə xamuta (boyunduruğa) bənd etmək üçün istifadə edilən əyilmiş ağacdan ibarət qoşqu hissəsi. *Əymə əyir, mənfəət ilə satur; Pul qazanır, yaxşı qazanca çatır. A.Səhhət.*

2. Araba çarxının, üz tərəfdən şinlə qapalı olub pərlər keçirilən dairəsi. *Çarxin əyməsi şinsiz tez xarab olur.*

ƏYMƏK *f.* 1. Bir yana meyil etdirmək, aşağıya, yerə tərəf meyilləndirmək. *Ağacın budağını əymək. – [Palid:] Əssə külək, qorpa da tufan yenə; Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə. M.Ə.Sabir. Bu yerlərdə limon sarı; Əyir, sahr budaqları. S.Vurğun. Kolların altında baş qaldırmış körpə bənövşələrlə yazıq-yazıq boynunu əyib sanki torağayların səsinə qulaq asırdı. Ə.Vəliyev.*

2. Əyri şəkllə salmaq. *Məfili əymək. Kəf-girin sapını əymək. Qasığı əymək. Uşaq cubuğu əyib özü üçün yay qayırdı.*

3. *məc.* Belini bükmək. *Mən aşıq, dərd əydi; Dərman əydi, dərd əydi; Dərmana gedən təbib; Gəl, xəstəni dərd əydi. (Bayatı). Pərişan etdin halımı; Əyibsən qəddi-dalımı. Q.Zakir. Atabalanı fələk əyə bilməzdi, Bala-kişinin ölümü kişini yay kimi əydi. A.Şaiq.*

4. *məc.* Razi salmaq, qanə etmək, tabe etmək. *Onu əymək mümkün deyil.*

5. *məc.* Təhrif etmək, düz yoldan sapdırmaq, əyintiyə yol vermək.

Ə AĞIZ ƏYMƏK – *bax ağızı əymək (“ağız”da).* **Baş əymək** – *bax baş.* **Boyun əymək** – *bax boyun.* **Qasını əymək** – *narazılıq ifadə etmək. [Şölə xanım:] ..Sənin kefin yaxşı olsun, niyə qasını əyibsən?.. M.F.Axundzadə. İşi əymək* – *bax iş.*

ƏYMƏLİ *sif. dan.* Əyri, əyri olan, əyilmiş. *Əyricə qaşı var, ucu əyməli; Kətan köynək geyib, köksü diyməli. Aşıq Kərəm.*

ƏYRƏMCƏ *is. məh.* Arıq, sısqqa, cansız. *Bu uşaq nə əyrəmcə uşaqdır?*

ƏYRƏMLİ *sif.* Əyri, əyri-üyrü. *Dağ atları yolu ehtiyatla, elə bil ki, hər qarışı diqqətlə yoxlaya-yoxlaya gedirlər. Belə olmasa, altı-üstü göz qaraldan, əyrəmlı, nazik ciğir-ların qurbanlarını sayıb qurtarmaq olmaz.* R.Rza.

ƏYRİ *sif.* 1. Düz istiqamətdə olmayan, düz xətt təşkil etməyən (*düz ziddi*). *Əyri yol. Əyri xətt. Əyri qulunc.* – *Cıdır dolanbac yol kimi əyri idi.* M.İbrahimov. *Murad dedi: – Var, bala; Əyri qazma üsulu.* M.Rahim. // Düz durmayan, düz olmayan, bir yana əyilmiş. *Əyri barmaq. Əyri çənə. Əyri mısır.* – *Xudayar bəyin bir böyük qüsuru var. Burnu əyridi, əyridi, amma pis əyridi.* C.Məmmədquluzadə. [Qaçayın] *burnu bir qədər əyri və iri idi.* Ə.Vəliyev. // Zərf mənasında. *Əyri getmək. Mıxı əyri vurmaq.* – *Ümumi zəiflikdən başqa* [Cəbinin] *ayaqları da əyri bitirdi.* N.Nərimanov. □ **Əyri baxmaq** – 1) gözünlün yan tərəfi ilə baxmaq, çəp baxmaq; 2) *məc.* Narazı, şübhəli, yaxud kinli və hiddətli baxışla baxmaq. *Axır vaxtlarda nədənsə mənə əyri baxır.*

2. Sözümdə, işində, hərəkətində düz olmayan, yalançı, fırıldaqçı. *Əyri adam bir gün özünü göstərəcək.* – *Əyri adamın bacarıqlı olmağı, düz adamın əfəlliyindən cəmiyyət üçün daha qorxuludur.* M.İbrahimov. □ **Əyri danışmaq** – düz danışmamaq, səmimi danışmamaq, hiylə işlətmək, biclik etmək. **Əyri getmək** – 1) fırıldaq, hiylə yolunu tutmaq, düz yolla getməmək; 2) aldatmaq, vəfasızlıq göstərmək. *Əzəldən arada əhdü peyman var; Əyri getmə, Əslim, yolu düz yer!* “Aşıq Kərəm”. **Əyri görmək** – pis şəkildə görmək, xoşuna gəlməyəcək tərzdə görmək. *Niyə bəs böylə bərdəldirsən, a qare, gözüünü; Yoxsa bu ayınədə əyri görürsən özünü?* M.Ə.Sabir. *Hər nə gördüm, əyri gördüm, özgə babət görmədim.* M.P.Vaqif. **Əyri güzgü** – 1) əksi düzgün göstərməyən güzgü; 2) *məc.* bir şeyin təhrih olunmuş əksi. // *İs.* mənasında. *Casusmusən ki, yoxsa oğru? Ya əyrimisən ki, yoxsa doğru?* Xətayi. *Bir oğru, bir əyri, bir də haramı; Bu üçü bir olsa kolda gizlənər. Xəstə Qasım. Tənbələ, əyriyə*

xeyirxahlıq etmək yaxşı işləyənin belindən basmaqdır. M.İbrahimov. // *is.* Düzgün olmayan şey. *Şairəm, çünki vəzifəm budur əşar yazım; Bədi bəd, əyrini əyri, düzü həmvar yazım.* M.Ə.Sabir. [Keykavus şah:] *Çarə bul, seçilsin doğru əyridən.* H.Cavid. [Vəzir:] *Bələ olar əyyar sözü; Yanlış deyər əyri, düzü.* A.Şaiq. □ **Əyri iş** – fırıldaq, hiylə. *..Əyri işlərin haqqında doğru danış.* M.S.Ordubadi.

3. *is.* riyaz. Əyri xətt. *Diagramın əyriyəli. Əyriyin nöqtələri.* // Hər hansı bir prosesin kəmiyyət nisbətini göstərən (əyri xətt şəklində) qrafik təsvir. *Temperatur əyrisi. Yağıntı əyrisi.*

♦ **Əyri göz** – mövhumatçıların etiqaadınca, gözü dəyə bilən adamın gözü. [Qızıyətər:] *Yox... yox..., qadan alım, min əyri göz var; Bircə fəraqət dur, .. göz dəyərsənə.* S.Vurğun. **Əyri (gözlə) baxmaq** – qeyri-məmnun, narazı, acıqlı yaxud şübhəli nəzərlə baxmaq. *Əyri gözlə mənə baxdı. Əyri-əyri baxmaq* – *bax əyri (gözlə) baxmaq.* *Sona əyri-əyri baxır Məşədi Zeynəbin üzünə və birdən onun üstünə hücum çəkib itələyir.* C.Məmmədquluzadə. *Hacı Rəsul çomaqlı kəndliyə əyri-əyri baxdı.* Mir Cəlal. *Molla Şirəlinin ən çox zəhləsi getdiyi, ona əyri-əyri baxıb salam verməyən cavanlar idi.* S.Rəhman. **Əyri oturmaq (oturub), düz danışmaq** – bir-birimizdən incisək də, həqiqəti olduğu kimi deyək. *Ey fələk, gəl ki, bir əyri oturub düz danışsaq.* S.Ə.Şirvani. [Gəray ağa:] *Gəl burada, bu qapalı otaqda, bu İçərişəhərdə əyri oturub düz danışsaq!* S.Rəhimov.

ƏYRİAĞIZ *sif.* Ağzı əyri olan. *Əyriyağız adam.*

ƏYRİAYAQ *sif.* Ayaqları əyri olan. *Əyriayaq kişi.*

ƏYRİBEL *sif.* Beli əyilmiş, beli əyri olan. *..Gecə-gündüz karxanasının fikrini çəkən əyribel Cavadın söz istəməsi aranı sakit etdi.* Ə.Əbüllhəsən.

ƏYRİ-BƏRİ *zərf* Ora-bura, o tərəfə-bu tərəfə. [Tələbələr] *gecə səhərə kimi yatmır, əllərini oxvalayır, əyriyə-bəriyə gədirdilər.* “Qatır Məmməd”.

ƏYRİBOYUN *sif.* Boynu əyri olan. *Körpə Aslanın yadına .. əyriboyun dəvə və irigöz dəvə balası düşdü.* S.Rəhimov.

ƏYRİBÖYÜR *sif.* Bədən quruluşu əyri, biçimsiz olan.

ƏYRİ-BULAMAC *sif. məh.* Çox əyri, əyri-üyrü. *Əyri-bulamac yollar.* – ..*Şəhərin tarixini öyrənməklə bərabər, əyri-bulamac küçələrini də tanımağa başladıq.* Ə.Əbülhəsən.

ƏYRİBURUN *sif.* Burnu əyri olan.

ƏYRİBUYNUZ *sif.* Buynuzları əyri olan. *Əyribuynuz qoç.*

ƏYRİ-BÜYRÜ *bax əyri-üyrü.* *Əyri-büyrü ağac.* – Yunan əlifbası *girdələşə bil-məyib, əyri-büyrü xətlər ilə yazılırdı.* F.Ağazadə.

ƏYRİCƏ *sif.* Az əyri, bir qədər əyri, yaxud çox əyri. *Qabağımıza əyricə bir yol çıxdı. Əyricə ağac.* // Qövs şəklində, yay kimi. *Əyricə qaşu var, ucu əyməli; Kətan köynək geyib, köksü düyməli.* “Əsli və Kərəm”.

ƏYRİCİZGİLİ *sif.* Cizgiləri əyri (çəp) olan. *Əyricizgili dəftər.*

ƏYRİÇİYİN *sif.* Çiyini əyri olan. *Əyri-çiyyəni adam.*

ƏYRIDİMDİK *sif.* Dimdiyi əyri olan. *Əyridimdik quş.* – *Bu, iri toyuq boyda, uzun, əyridimdik anac bir çil gülənşah idi.* M.Rzaquluzadə.

ƏYRİ-DOLANBAC *sif.* Əyri-üyrü, dolanbachı, düz xətt üzrə olmayan. *Əyri-dolanbac dalan.* – *Darısqal, əyri-dolanbac küçələri .. bu qəsəbəni qədim şəhərlərə oxşadırdı.* Ə.Əbülhəsən.

ƏYRİ-ƏSKİK *bax əgər-əskik.*

ƏYRİXƏTLİ *sif.* riyaz. Əyri xətlərlə düzələn. *Əyrixətli səth. Əyrixətli fiqur. Əyri-xətli üçbucaq.*

ƏYRİQIÇ *sif.* Qıçları əyri olan. *Əyriqiç adam.*

ƏYRİQILÇA *bax əyriqiç.*

ƏYRİLİ *sif.* Əyrisi, əyri yeri, ya yerləri olan. *Belə əyrili çubuqdan səbət toxumaq olmaz. Əyrili yol.*

ƏYRİLİK *is.* 1. Əyri şeyin halı. *Tirin əy-riliyi. Məftilin əyriliyi.*

2. məc. Hiylə, biclik; düz, namuslu yolla getməmə (düzlük əksi). *Bir xəyanət görün-məyib bizdən; Əyrilik sadir olmayıb düzdən.* S.Ə.Şirvani. *Zira ki, yalan və əyrilik həmişə aşkar olub insanı bədnam edir.* N.Nərimanov.

ƏYRİLMƏ “Əyrimək”dən *f.is.*

ƏYRİLMƏK *məch.* Əyri hala düşmək, əyilmək.

ƏYRİM¹ 1. *is.* Döngə, dönüş.

2. *sif.* Əyrisi, döngəsi olan. *Əyrim yol.*

Əyrim lələvər *bot.* – birillik iriyarpaqlı bitki. *Əyrim lələvər birillik bitkilərdəndir. Gövdələri 40 sm-ə qədər hündürlüyündədir, girdə-tinlidir, adətən budaqlanandır. Yarpaqları iridir, lələk bölümlüdür.* H.Qədiröv.

ƏYRİM² *sif. məh.* Sısqa. *Əyrim adam.*

ƏYRİMÇƏ *is. məh.* Üzük. *Səksən oxu əyrimçədən keçirdim; Heç kamımda arzumanım qalmadı. “Koroğlu”. Əyrimçədən keçər beli qızların. “Qurbani”.*

ƏYRİM-ÜYRÜ *bax əyri-uyrü.*

ƏYRİM-ÜYRÜM *bax əyri-üyrü.* *Əyrim-üyrüm küçə. Kəndin arası ilə əyrim-üyrüm gedən bağ yoluna çıxdıq. – Elə bil əkin yerlərinə əyrim-üyrüm qara zolaqlar çəkmiş-dilər.* İ.Şıxlı.

ƏYRİ-OĞRU *top.* Oğru, dələduz adamlar. *Mirzə Qulam xan da yazda-yayda .. və-lilərinə tabe olmayan əyri-oğruya qulaq-burması verib, mal-dövlətini yoxlayıb çıxıb gedərdi.* M.Əliyev.

ƏYRİPƏNCƏ *bax əyriyaq.* *Əyripəncə ayı.*

ƏYRİSİNƏ *zərf* Əyri olaraq, çəpinə. *Əyrisinə gedir. Sənə nə oldu, nə üçün düz yolda əyrisinə yeriyirsən?*

ƏYRİSİZ *sif.* Əyri yeri olmayan, düz olan. *Əyrisiz ağac olmaz, olsa da düz olmaz.* (Məsəl).

ƏYRİTMƏ “Əyritmək”dən *f.is.*

ƏYRİTMƏK *bax əyiltmək.*

ƏYRİ-ÜYRÜ *sif.* 1. Çox yerindən əyilmiş, düz yeri olmayan. *Əyri-üyrü ağac. Əyri-üyrü məftil.* – *Müqim bəyin boynunu qısa, qılçaları gödək, əyri-üyrü, qarnı qarpqz kimi qalxıq, başı da aran yerinin düyələyi kimi yuyumru idi.* S.Rəhimov. *Qaş qaralar, əyri-üyrü daşların sıx kölgəsi; Qəbirlərin üstü ilə sürünür ilan kimi.* B.Vahabzadə. // Düz olmayan, düz istiqamətdə getməyən, çoxlu döngələri olan. *Əyri-üyrü küçələr. Əyri-üyrü xətt. Əyri-üyrü cığırlar.* – *Müəlim kəndin .. əyri-üyrü küçələri ilə gəldirdi.* S.Hüseyn. *Qarlı günəyin sinəsində əyri-üyrü, çalın-çarpaz cığırlar əmələ gəlirdi.* B.Bayramov.

2. Bax **əyri** 2-ci mənada. *Əyri-üyrü adamdan qaçmaq lazımdır. // İS. mənasında. Mənim çarəm nədir? Mən gecə səhərə kimi gözümü yummuram, böyük şəhərdir, necə olsa beş nəfər əyri-üyrüsü olmayacaqmı? M.S.Ordubadi.*

3. Yanlış, qüsurlu, nöqsanlı. [Mirzə Səfər] *şeyirlər oxuyardı və oxuyandan sonra da onları əyri-üyrü (z.) rus dilinə tərcümə edər-di. Ə.Haqverdiyev.*

♦ **Əyri-üyrü baxmaq** – bax **əyri-əyri** (“**əyri**” də). *Məcidi, xanımın məzəmmətini eşit-cək bir az əyri-üyrü ona baxdı.. B.Talıblı.*

ƏYYAM is. [ər. “yovm” söz. cəmi] Gün-lər, çağ, zaman, dövr. *Keçən əyyam. Bu əy-yamda (bu dövrdə). Biz gözəl əyyamda ya-şayırdıq. – Əyyami-baharı güldür, oğlum! Qoyma məni qəmdə, güldür, oğlum! M.Ə.Sabir. Bu hal necə ki haman əyyamda, habelə indi də hökmfərmədir. C.Məmməd-quluzadə.*

ƏYYAR sif. və is. [ər.] Hiyləbaz, kələk-baz, çoxbilmiş, fırıldaqçı, dolandırıcı. *Qara pəhləvan yaman güclü, həm də yaman əyyar idi. “Koroğlu”. Əyyar İbrahim Şiraza gə-ləndən sonra Fərac ixtisara düşən bir müəl-lim vəziyyətində qalmışdı. Qantəmir. // Oğru, cibkəsən, evyaran. Əyyarlar başladılar Dəmirçioğlunun üstünə bihuşdarı səpməyə. “Koroğlu”.*

ƏYYARLIQ is. Oğruluq, fırıldaqçılıq, do-landırıcılıq. *Bu qəzvinli Şeydadır ki, gündüz sərraflıq elər, gecə əyyarlıq. M.F.Axundzadə.*

ƏYYAŞ is. [ər.] Vaxtını eys-ışrətlə, sərxoşluqla keçirən adam, içki düşkünü. *..Əyyaşların yurdu sayılan “Metropol” ote-lində bu gecə fəvqəladəlik vardı. M.S.Ordu-badi. ..Ara-sıra rast gəldiyi gecə əyyaşla-rının hay-küyü [Məhbusunin] nəzərini cəlb edə bilmirdi. M.İbrahimov.*

ƏYYAŞLIQ is. Vaxtını içki içməklə, eys-ışrətlə keçirmə, içki düşkünlüyü. *Əyyaşlıq böyük bədbəxtlikdir. – Əyyaşlığın sonu yorğunluq və səfalət, səfalətin sonu heçlik və fəlakətdir. A.Şaiq.*

ƏZA¹ is. [ər.] Yas, matəm. [Alim:] *Onlar [tərəkəmələr] bir növ avam .. tayfadırlar, əza məclisi və mərsiyəxan-zad tanımazlar, amma, əlhəmdülillah, yenə müsəlmandırlar.*

Qantəmir. □ **Əza saxlamaq** – yas tutmaq, matəm saxlamaq. [Molla:] *..Qonaq gəlib əza saxlayanlar! Bu gecə başqa gecələrə bənzəməz. M.Əliyev.*

ƏZA² is. [ər.] klas. Əziyyət, zəhmət, mə-şəqqət, cəfa. *Mən dəliyəmmi özümü mək-təbə, dərsə sövq edəm; Dərsin əzası bir belə, xalqın ədası bir belə. M.Ə.Sabir. Ay baba, salma qalmaqal, cövrü cəfadən əl götür! Dəng eləmə cəmaəti, cəbrü əzadan əl götür! C.Cabbarlı.*

ƏZA³ is. [ər. “üzv” söz. cəmi] 1. Bədən üzvləri (Azərbaycan dilində bəzən “üzv” mənasında işlənir). *Quzunun parçaları əza-sın; Sındırıb kəlləsin, qabırğasının. S.Ə.Şirvani. [Şahbaz bəy:] Şəmsi, mənim bədənimdə bir sağ əzam yoxdur. S.S.Axundov. Hərdən ba-şını qaldırıb nəzəri uşaqların solğun üzünə düşəndə [Aslanın] bütün əzası inildəyirdi. C.Cabbarlı.*

2. *köhn.* Bir cəmiyyət və ya heyəti təşkil edən üzvlərin məcmusu və ya hər biri. *Par-laman parladi əzası ilə. M.Ə.Sabir. Danı-şıqdan sonra məhkəmə əzası qarar çıxardıb hər kəsin haraya göndərilməsinə təyin ed-əcəkdir. Ə.Haqverdiyev. ..Çarın taxta oturan günü bütün konsulxana əzaları konsulxana-dakı ziyafətə yığılmışdılar. M.S.Ordubadi.*

ƏZAB is. [ər.] 1. Əziyyət, üzüntü, iş-gəncə. *Toy-bayramdır bu dünyanın əzabı; Ağlı olan ona gətirər tabı. M.P.Vaqif. [Nuriyyə:] Əvvəl günlər, dünyada hər əza-bın bir sonu olduğunu düşünərək özümə tə-səlli verirdim. İ.Əfəndiyev. Əzaba, zəhmətə qatlaşmayaraq; Biz şəkilə baxıb şəkil çəki-rik. B.Vahabzadə. □ **Əzab çəkmək** – əzi-yət çəkmək, sıxıntı çəkmək, dərd çəkmək, möhnət çəkmək. [Əsgər:] *..İstəyirəm qızı tez gətirsinlər ki, yazıq daha əzab çəkməsin. Ü.Hacıbəyov. Bağladım vəcdə gəlib hüsnünə şerimlə kitab; Bu yolun yolçusu tək dərdə dözüb çəkdim əzab. S.Rüstəm. **Əzab görmək** – 1) bax **əzab çəkmək**; 2) cəza-landırılmaq. **Əzab vermək (etmək)** – əzi-yət vermək, cəfa vermək, sıxıntı vermək, iş-gəncə vermək, incitmək. *Təklifi-cənnət eylə-mə kuyində könlümə; Çün cənnət əhlidir, nə verirən əzab ona? Füzuli. [Sitare:] Fərhad, Fərhad, niyə mənə əzab verirən, vicdanımı***

parçalayırsan? C.Cabbarlı. Sanki tale [Vahidə] *əzab verir, bütün düşünülməmiş işlərinin hayfını çıxırdı. İ.Hüseynov. Əzaba salmaq* – əzaba, əziyyətə düşməsinə səbəb olmaq. *Sahbdır könlümü zülfün əzaba. Q.Zakir. Cəhənnəm əzabı* – çox böyük əzab, əziyyət. [Tükəzban:] *Fəhlələr yənə cəhənnəm əzabından qurtulmadılar. M.Hüseyn.*

2. Şiddətli mənəvi sıxıntı, əziyyət, ürək acısı. *Vicdan əzabı. – Xüsusilə Mayaya göstərdiyi üz, dediyi sözlər yadına düşəndə Qaraş əzabdan qovrulub yanır. M.İbrahimov.*

ƏZAB-ƏZİYYƏT bax **əzab** 1-ci mənada. [Cümşüd] *qocanın min əzab-əziyyətlə dolu həyat yoluna nəzər salır, bu həyatın mənasını aramaq istəyirdi. S.Rəhimov.*

ƏZAB-ƏZİYYƏTLİ bax **əzablı**. *Əzab-əziyyətli iş. Əzab-əziyyətli yol.*

ƏZAB-İŞGƏNCƏ bax **əzab** 1-ci mənada. *Əzab-ışgəncə çəkmək. Əzab-ışgəncələr görmək. – .. Əhməd bütün əzab-ışgəncələrinə nə üstündə başladığını unudub, Tovuzun yanına qayıdacaqdı. M.Süleymanov.*

ƏZABLI *sif.* Çox əziyyətli, sıxıntılı, çətin; əzab və əziyyətlə dolu. *Əzablı iş. Əzablı isti. Əzablı yol. – Neft saltənəti Bakıda neft tapmaq əzablı bir iş çevrilmədi. A.Şaiq. Bu bir ay Bilqeyis üçün sıxıntılı və əzablı keçdi. S.Vəliyev.*

ƏZABLI-İŞGƏNCƏLİ bax **əzablı**. *Əzablı-ışgəncəli yol. Əzablı-ışgəncəli iş.*

ƏZABLILIQ *is.* Əzablı şeyin hal və keyfiyyəti; əziyyətlilik.

ƏZABSIZ *sif.* Heç bir əzabı, əziyyəti olmayan, əziyyətsiz, asanlıqla əldə edilən, asanlıqla yerinə yetirilən, yüngül, asan. *Əzabsız iş. Əzabsız yol.*

ƏZABVERİCİ *sif.* Cismani, yaxud ruhi əzab verən, incidən, çox əziyyətli. *Əzabverici yara. Əzabverici hiss. – Artıq Məcidin sözləri [Nadir] üçün əzabverici olmayıb, .. mehriban bir ananın nəğməsinə bənzəyirdi. B.Talıblı.*

ƏZA-CƏFA *is.* [ər.] Əzab və əziyyət. [Şah:] *Keşiş, gözümün ağı-qarası bir nəfər oğlum var. Mən onun əza-cəfasına razı ola bilmərəm. Ü.Hacıbəyov.*

ƏZADAR *is.* [ər. əza və fars. ...dar] *klas.* Əza saxlayan, əzalı; yas saxlayan, yaşlı.

ƏZADARLIQ *is.* Əza saxlama, yas saxlama; yaşlılıq.

ƏZAN [ər.] bax **azan**.

ƏZAZİL [ər.] 1. *is.* Şeytan. *Onu əzazil də aldada bilməz. – Əhsəni-təqvimini inkar edənlər imansız fəqih; Şol əzazilin ki adın haq deyər, şeytan budur. Nəsimi.*

2. *sif. məc.* Zalım, amansız, rəhmsiz, insafsız, qəddar. *Əzazil adam. Əzazil ata. – Nuşəfərinin atası çox əzazil və zalımdı. (Nağlı). Qara xan əzazil bir xan idi. “Koroğlu”. Şişman qadın əzazil bir qayınana idi. S.Hüseyn.*

ƏZAZİLCƏSİNƏ *zərf* Zalımcasına, insafsızcasına, amansızcasına, qəddarcasına. *Əzazilcəsinə incitmək. Əzazilcəsinə əziyyət vermək.*

ƏZAZİLLİK *is.* Zalımlıq, insafsızlıq, amansızlıq, qəddarlıq. *Sabiq milyonerin arvadı Nərmin onun əzazilliyini görəndə üsyan edib deyir ki, dövlətlilər amansız və müriyyətsizdirlər. M.Hüseyn.*

ƏZBƏR 1. *is.* Bir mətni və ya sözü eyni ilə təkrar edilə biləcək şəkildə yadda, hafızədə saxlama. □ **Əzbər etmək (ələmək)** – bax **əzbərləmək**. [Ruqiyyə xanım] *bütün elmləri əzbər ələyib, açarını qoymuşdu cibinə. “Koroğlu”. Ertə durarsan səhər; Dərsi edərsən əzbər. A.Səhhət.*

2. Bax **əzbərdən**. *Əzbər bilmək. Əzbər oxumaq. – Sona yənə taxta yığış Bahadırın kağızını əzbər oxuyurdu. N.Nərimanov.*

◇ **Dillərdə əzbər olmaq, dillər əzbəri olmaq** – bax **dil**¹.

ƏZBƏRÇİ 1. *sif.* Dərsini anlayıb-anlamadan, olduğu kimi, kəlməbəkəlmə hazırlayan, əzbərləyən. *Əzbərçi tələbə (şagird).*

2. *is.* Çox oxumuş, lakin oxuduğunu mexaniki surətdə, qeyri-tənqidi mənimsəmiş adam haqqında.

ƏZBƏRÇİLİK *is.* Mənasını bilmədən, dərindən öyrənmədən, mexaniki surətdə əzbərləmə. *Məktəblərdə əzbərçiliklə mübarizə aparmaq lazımdır.*

ƏZBƏRDƏN *zərf* Əzbər olaraq, yazıya baxmadan; döşdən, hafızədən. *Şəri əzbərdən oxumaq. – Bilirəm, Puşkini çoxdan sevirəm; Qızın da, oğlun da əzbərdən desin. S.Vurğun. Çoxusu əzbərdən şeirlər söyləyirdi. M.İbrahimov.*

ƏZBƏRƏ *dan.* bax **əzbərdən**. *Əzbərə* *şeyr demək. Poemanı əzbərə oxudu.*

ƏZBƏRLƏMƏ “Əzbərləmək”dən *f.is.*

ƏZBƏRLƏMƏK *f.* Əzbər etmək, oxuduğu və ya eşitdiyi bir şeyi olduğu kimi zehmində saxlamaq, mənimsəmək. *Şəri əzbərləmək. Rolunu əzbərləmək. – ..Marallarım .. moizə kitablarını rəfdən alıb, tozlarını təmizləyib başlayırlar əzbərləməyə. Ə.Haqverdiyev. Namiq Kamalın bu şerini Mirzə Süleyman bəy .. əzbərləmişdi. B.Talıblı.*

ƏZBƏRLƏNMƏ “Əzbərlənmək”dən *f.is.*

ƏZBƏRLƏNMƏK *f.* Əzbər yadda saxlanmaq, əzbər öyrənilmək, əzbər edilmək. *Şeyr əzbərlənmişdir. – Savadlı gənclərin bəyazı olardı, bu bəyazlara ana dilindəki şeirlərin nəfis parçaları köçürülər, əzbərlənərdi. Çəmənzəminli.*

ƏZBƏRLƏTDİRMƏ “Əzbərlətdirmək”dən *f.is.*

ƏZBƏRLƏTDİRMƏK *icb.* Əzbərləməyə məcbur etmək.

ƏZBƏRLƏTMƏ “Əzbərlətmək”dən *f.is.*

ƏZBƏRLƏTMƏK *icb.* Əzbər öyrətmək, yadda saxlatmaq. *Şəri əzbərlətmək. Poemanı əzbərlətmək.*

ƏZBƏS *zərf [fars.] klas.* 1. Kifayətcə, çox miqdarda, həddindən artıq. *Hər yanda böyük xəndək, hər küçədə min dağ; Əzbəs tökülüb bir-birinin üstünə torpaq. A.Səhhət.*

2. Bəzən “ki” bağlayıcısı ilə: **əzbəs ki** – səbəb bildirir. *Dedi: “Əzbəs ki halatım yoxdur; Yeməyə hiç rəğbətım yoxdur”. M.Ə.Sabir. [Qulu:] Əzbəs ki [Yusifin] xasiyyəti və məhribançılığı məni özünə qul edibdir.. N.Nərimanov.*

ƏZCÜMLƏ [*fars.* əz və ər. cümlə] *kit. köhn.* O cümlədən.

ƏZDAD *is.* [ə.] *köhn.* 1. Zidd sözünün cəmi (zidlər).

2. *köhn.* Rəqiblər.

ƏZDİRMƏ “Əzdirmək”dən *f.is.*

ƏZDİRMƏK “Əzmək”dən *icb.*

ƏZƏL [ə.] 1. *is.* Əvvəli, ibtidası olmayan keçmiş zaman (əbəd müqabili). *Səbəb nə oldu ki, peymanü əhdi sındırdın? Vəfavü əhdə əzəl etibar edən sən idin. X.Natəvan.*

2. *zərf* Əvvəl, irəli, qabaq, ilkin, əvvəlcə, qabaqca. *Əzəl sən gəl. – Əzəl bunu, sonra*

*da o birisini min, təzəcə sulanmış şumda sə-yirt, qaratıkanlığa sür, sonra da sıldırım daşlı dağa çap. “Koroğlu”. A kişi, bundan əzəl xalqda hörmət var idi. M.Ə.Sabir. // sif. İlk, birinci. Su gəldi, dağdan axdı; Dağ-daşa ün buraxdı; Məhəbbət şirin şeydir; Hər kəsin əzəl bəxti! (Bayatı). Dizi üstə əzəl alıb başımı; Sildi lütf ilə qanlı göz yaşımı. A.Səhhət. □ **Əzəl başdan (gündən)** – lap əvvəldən, başlanğıcdan, qabaqdan. *Əzəl başdan Bəsrə, Bağdad eliniz; Bəylər üçün ərməğandır teliniz. M.V.Vidadi. Bir aynadır bizim səhnə; Bir aynadır əzəl başdan; Xalqımızın həyatını; Əks etmişdir hər bir zaman. B.Vahabzadə. Vurub qoltuğuna sədəfli sazı; O da əzəl gündən telə bağlıdır. H.Arif.**

3. Cəm şəklində: **əzəllər** – qabaqlarda, keçmişdə, əvvəllər. *Qəm deyildi, sevsə idi əzəllər; Eşidən tən edib, indi lağ eylər. Q.Zakir. Sonralar sevilib bəyənilmədi; Əzəllər kimsəni bəyənməyən qız. H.Arif.*

ƏZƏLCƏ *zərf* Əvvəlcə, qabaqca, birinci olaraq. *Əzəlcə söz kimə verildi? Əzəlcə qoy o keçsin.*

ƏZƏLDƏN *zərf* Lap əvvəldən, ilk vaxtdan, ibtidadan. *Əzəldən deyər ki, bəri dur, bəri; İrəli gedərsən, o durar geri. Q.Zakir. Biganələrlə çünki olub aşına könül; Ey kaş, olmayaydım əzəldən mən aşına! S.Ə.Şirvani. Əzəldən belədir, hər yeni şair; Bir yeni yol bulub, bir əməl bəslər. Ə.Cavad. Əzəldən düşmənmə qorxu ilə mən. M.Rahim.*

ƏZƏLƏ¹ *is.* [ə.] *anat.* İnsan və heyvan bədəninin, hüceyrələrdən ibarət olub, yığıla bilən orqanı və ya onun bir hissəsi; muskul. *Qolunun əzələsi daş kimidir. Əzələ fəaliyyəti. Ürək əzələsi. Qıç əzələləri. – Qolunu açdı, bükdü, dedi: – Əzələyə bax! Heç bilir-sənmi nədir ikipudluq oynatmaq? R.Rza.*

ƏZƏLƏ² [ə. “əzəl”dən] bax **əzəl** 2-ci mənada. *Ədalət var idi bundan əzələ; Yaman yerə yetib iş gələ-gələ. Q.Zakir.*

ƏZƏLƏLİ *sif.* İnkişaf etmiş əzələləri olan. *Əzələli qollar. – Həmişə fiziki işdə çalışan adamlara məxsus yoğun əzələli bir gəncin gurultulu səsi onların danışdığı kəsdi. M.İbrahimov. // Əzələləri qiyyəvətli. Çox əzələli pəhləvandır, onu basmaq çətinidir.*

ƏZƏLƏSİZ *sif.* Əzələləri inkişaf etməmiş, əzələləri zəif olan. *Əzələsiz qollar.*

ƏZƏLİ *sif.* [ə.] Zamanca başlanğıcı, ibtidası olmayan (*əbadi* müqabili). *Kəhkəşan südlü nəhri andıraraq; Əzəli bir kitab oxurdu mana.* H.Cavid. *Bu doğrudur, sevda olur əzəli; Mən şairəm həyatımdan bezəli.* Ə.Cavad. *Həyatın əzəli bir qanunu var; İşsiz hünər yoxdur, hünərsiz də iş.* S.Vurğun.

ƏZƏLİLİK bax **əzəliyyət**.

ƏZƏLİYYƏT *is.* [ə.] *kit.* Əzəlilik, zamanca ibtidasızlıq, əvvəli olmayacaq qədər qədimlik (*əbədiyyət* müqabili).

ƏZƏLKİ *sif.* Əzəldə olan, əvvəlki. *Əzəlki danışıq. Əzəlki vəziyyət. – Kəsilibdi indi gəlib-gətməyin; Əzəlki çağım könlüm arzular.* Q.Zakir. *Çün səni əfv edib xudayi-cahan; Genə verdi əzəlki surətini.* S.Ə.Şirvani.

ƏZƏM *sif.* [ə.] *köhn.* Böyük, ən böyük, ulu (adətən vəzifə adlarına qoşulur; məs.: sədri-əzəm – Sultan Türkiyəsində baş nazir). [Yasavul:] *Mən bu cəhəti canişini-əzəmə yazdığım raportlarda qeyd etmişəm.* S.Rəhimov.

ƏZƏMƏT *is.* [ə.] 1. Böyüklük, ululuq. *İstərsən ağar şahlıq, şöhrət, əzəmət, hörmət; Həm əhdə vəfa eylə, həm faili-peyman ol!* Heyran xanım.

2. Dəbdəbə, calal, təmtəraq, ehtişam. *Xəlifələrin əzəmət və şöhrəti sönür.* M.S.Orudbadı. *Üstündən əsrlər adlayıb keçsə belə, Aslanın qurduğu binalar öz əzəmət və təmtəraqını itirməyəcəkdir.* S.Rəhimov. *Bu təpədən baxdıqda Bakının mənzərəsi bütün əzəməti ilə göz qarşısında canlanır.* S.Rəhman. // *Vüqar, qürur. Qaragözlü qız, gəlinlər, ağ-birçəklil analar; Duruşunda bir əzəmət, baxışında bir vüqar.* R.Rza.

3. zərf **Əzəmətlə** şəklində – təntənə ilə, ehtişamla, təmkinlə, vüqarla. *Sağımızda-solumuzda, önümüzdə; atılar əzəmətlə durub bizi gözləyirdilər.* S.Rüstəm. *Bəzən əzəmətlə keçir adamlar; Səngərə çevrilib sıravı damlar.* M.Rahim.

ƏZƏMƏTLİ *sif.* Böyük, möhtəşəm. *Əzəmətli qala. Əzəmətli dağlar. – Ta o dərəcəyə kimi ki, hətta İstanbul kimi bir əzəmətli paytaxtda telefon çəkməyi Sultan Əbdülhəmid qadağan etmişdi.* C.Məmmədquluzadə. *Təy-*

yarəmiş başdan-başa qarlı örtülmüş bu əzəmətli şəhər üzərində uçur. M.Hüseyn. *Misirli özü çəkdi; Qədim Memfis şəhərinin; Əzəmətli səddini.* O.Sarıvəlli. // Dəbdəbəli, təmtəraqlı, möhtəşəm, calallı. *Vaxtı ilə bir qismi miskin və fəqir, bir qismi də möhtəşəm və əzəmətli qəbirlərdən bir əsər və əlamət qalmamışdı.* S.Hüseyn. *Böyük, əzəmətli bir saray çilçırağ içərisində yanır.* S.Rəhman.

ƏZƏMİ¹ *sif.* [ə.] *köhn.* Ən çox, maksimum. *Azərbaycan .. nasirləri klassik rus realizminin ən qüvvətli cəhətlərindən – onun demokralığından, həyat həqiqətlərinə əzəmi dərəcədə sadıq qalmağından .. öyrənilər.* M.Hüseyn. *Əhmədov fəhlə qüvvəsindən əzəmi dərəcədə istifadə etməklə kifayətlənmədi.* Mir Cəlal.

ƏZƏMİ² *is.* [ə.] 1. Keçmişdə palto kimi üstədən geyilən içi xəzli paltar.

2. Müsəlman dini təriqətlərindən birinin adı.

ƏZƏMİYYƏT *is.* [ə.] *klas.* Böyüklük, ululuq, əzəmət.

ƏZGİL *is.* Qoz iriliyində, ötlü, çeyirdəkli, sarı rəngli, təpəsi pipikli bir meyvə və onun ağacı. *Əzgil ağacı. Əzgil meşəsi. Cır əzgil. – Meşənin dəymiş əzgili saralar; Həm zəğal da dəriləyib qaralar.* A.Səhhət. *Əzgil 5-6 metr hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən ağac və ya kol şəkilli bitkidir. Güney yerlərdə, münbit və rütubətli torpaqlarda daha yaxşı bitir.* H.Qədirov.

ƏZGİLLİK *is.* Əzgil ağacları bitmiş yer, əzgil meşəsi, əzgil kolluğu. *Bağın bir tərəfi əzgillikdir.*

ƏZGİN *sif.* Əzinik, yorğun, halsız, taqətsiz. *Hər tərəfdə əzgin kəndlilər bəylərdən intiqam almağa başladılar.* H.Nəzərli. *Qaraş özünü itirməyib diqqətlə baxsaydı, atasının yuxudan çox yorğun və əzgin (z.) qalxdığını görədi.* M.İbrahimov.

ƏZGİNLƏŞMƏ “Əzginləşmək” dən *f.is.*

ƏZGİNLƏŞMƏK *f.* Əzgin hala düşmək.

ƏZGİNLİK *is.* Özünü əzgin hiss etmə, əzgin halda olma. *Bədəninə əzginlik hiss etmək.*

ƏZGİN-ÜZGÜN *sif.* və *zərf.* Çox əzgin. *Əzgin-üzgün şalvar. – Müqim bəy durub əzgin-üzgün halda çıxdı.* S.Rəhimov.

ƏZİCİ *sif.* 1. Çox ağır, çox güclü, məhvedici, sarsıdıcı. *Əzici zərbə.*

2. Ruhunu incidən, ağır təsir bağışlayan. *Fəxrəddin bu qədər əzici fikirlərin təsirində qıvrıldığı zaman oxuyan qız da Dilşada yazılmış qəzəlləri oxumağa başladı.* M.S.Ordu-badi. [Qurban] *çində əzici və acı bir sızıltı duydu.* A.Şaiq. *Firədu sərətibin üzündə hər şeydən yorulmuş, hər şeyə nifrət edən, dərddli bir narazılığın əzici ifadəsini gördü.* M.İbrahimov.

ƏZİK *sif.* 1. Əzilmiş. *Əzik meyvə. Əzik pomidor.*

2. Ütüsü, şaxlılığı, hamarlığı getmiş; hamar olmayan. *Əzik köynək. Əzik qəzet.* – *Fərhadoglu əzik paltarlarının üstündə əlini gəzdirdirdi.* S.Rəhimov.

3. Batıq, çökük. *Əzik parç. Samovarin bir böyrü əzildir. // is. Əzik yer. Əziyi düzəltmək.*

4. *is. tib.* Yumşaq toxumaların zədələnməsi ilə birlikdə qan damarlarının qırılması nəticəsində əmələ gələn zədə yeri. *Ayaq-dakı əzik. Əlində əzik var.*

ƏZİK-ƏZİK *zərf* 1. Tamamilə əzilmiş halda. □ **Əzik-əzik eləmək (etmək)** – 1) tamamilə, hər yerini əzmək. *Uşaqlar meyvələri əzik-əzik etdilər;* 2) sındırmaq, parça-parça etmək. *Maşının çarxları yeşiyi əzik-əzik etdi. Əzik-əzik olmaq* – 1) tamamilə əzilmək. *Əzik-əzik olmuş meyvə;* 2) sınımaq, parça-parça olmaq. *Xırdavat [zənbilləri], əl arabaları dəmir təkərlər altında əzik-əzik oldu.* Mir Cəlal. // *Sif. mənasında. Əzik-əzik paltarlar.*

2. *dan.* Özünü əzə-əzə, naz-qəmzə ilə, özünü utanan kimi göstərə-göstərə. *Əzik-əzik danışmaq.*

ƏZİKLİK *is.* Əzik şeyin halı. *Almanın əzikliyinə baxma, çürük deyil.*

ƏZİK-ÜZÜK *sif.* 1. Çox əzilmiş. *Əzik-üzük meyvə.* – [Qurban:] *..Hər ağac altından üç-dörd çuval əzik-üzük alma yığımışıq.* Ə.Məmmədخانli.

2. Hamarlığı, şaxlılığı, düzlüyü getmiş, əzilmiş. *Əzik-üzük köynək. Əzik-üzük yaylıq.* – *Yarməmməd portfelindən bir dəstə əzik-üzük kağız çıxardı.* M.İbrahimov.

3. Sınıq, sınıq-salxaq, öyri-üyrü. *Əzik-üzük stol.* – [Koroğlu:] *Canım, bunlar əzik-üzük dəmir parçalarıdır, nal gətir!* “Koroğlu”.

ƏZİLİB-BÜZÜLMƏ *is.* Naz, qəmzə, işvə, naz satma, nazlanma.

ƏZİLİB-BÜZÜLMƏK *f.* 1. Nazlanmaq, naz etmək. [Ələmdar] *əzilib-büzülən, şirindil xanumların başları üstündən uzun dimdi-yini sallayıb .. baxdı.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Cavabdan qaçmağa çalışmaq, tərəddüd etmək. *Yasavulbaşı əzilib-büzülməyə başladı.* M.Rzaquluzadə.

3. Əzilmək, əzik-əzik olmaq. *Əzilib-büzülmüş paltarı ütüləmək.* – *Maya ayağa durdu, əzilib-üzülmüş balışı çırpdı.* M.İbrahimov.

ƏZİLMƏ “Əzilmək” dən *f.is.*

ƏZİLMƏK *f.* 1. Basılaraq, yaxud ağır bir şeyin altında qalaraq, ya sıxılaraq əzik hala gəlmək; zədələnmək. *Meyvələr yeşikdə əzilmişdir. Paltarlar əzilmişdir.* – *Mən əzilmiş kol-kosları, sınıq budaqları gördüm.* Ə.Məmmədخانli.

2. Toza çevrilmək, narın hala gəlmək, toz halına gəlmək.

3. *məc.* Məhv edilmək, məğlub edilmək, döyülmək, darmadağın edilmək. *Düşməni əzildi.* – [Uluq bəy:] *Vurun, hey, igidlər, bizimdir zəfər; Dəmir məngənədə əzilir qeysər.* A.Şaiq.

4. *məc.* Zülm altında olmaq, təzyiqlə altında olmaq, istismar edilmək, məhkum edilmək. *Mən əzilən bir sinfin hayqıran; Haq bağırən sədasından yarandım.* M.Müşfiq.

5. *məc.* Nazlanmaq, naz etmək, əzilib-büzülmək. [Nazlı:] *Eh, siz şəhər qızları, çox ərköyünsünüz. Əzilirsiniz, süründürsünüz, adamın canını üzürsünüz..* Ə.Məmmədخانli. [Gövhər:] *Onun böyük bacısı səninlə çox əzilə-əzilə (z.) danışır, ay Xəlil.* S.Rəhman.

ƏZİM *sif.* [ər.] *klas.* 1. Böyük. *Hər birisinin başına şuriş və tüğyan xəyalı düşdü və tezliklə Qəzvinə şurişi-əzim bərpə oldu.* M.F.Axundzadə. // *Çoxlu. Baxdım ki, əzim bir cəməət; Eyzən ürəfa, əvət, həqiqət.* M.Ə.Sabir.

2. Ulu, böyük, yüksək, ali. *Birisi ona övliya, o birisi ona yelbəyin, birisi ona əzim, o birisi ona vəzir adını verirdi.* S.Rəhimov.

ƏZİMƏT *is.* [ər.] Bir yerə doğru hərəkət, yola çıxma, yola düşmə, üz qoyub getmə. □ **Əzimət etmək (eyləmək)** – getmək, yola düşmək, getməyə üz qoymaq. *Noldu səbəb eylədin əzimət?* Füzuli.

ƏZİM-ƏZİM: əzım-əzım olmaq (əzil-mək) – tamamilə əzilmək, əzik-əzik olmaq, parça-parça olmaq. *Kukla yerə düşüb əzim-əzim oldu.* – [Gəray ağa:] *Bizim bu fırtınada üzən gəminiz daşa çırpınıb əzim-əzim olub!* S.Rəhimov.

ƏZİMÜŞŞAN *sif.* [ər.] *klas.* Mərtəbəsi, dərəcəsi yüksək. *Bir əcəb insandır, xub növ-cavandır; Hökmi-Süleymandır, əzimüşşandır.* Aşıq Saleh.

ƏZİNİK *sif.* 1. Əzik, əzilmiş. *Əzinik qovun.*

2. Yorğun, üzgün, əzgin. *Mədəd işdən qayıdandan sonra əzinik (z.) yerə girdi, bir azdan yuxuladı.* S.Rəhimov.

3. Mərhəmət diləyən, yalvarıcı, yazıq. *O, əzinik bir səs çıxardı: – Ağa, rəhm edin!* S.Rəhimov.

ƏZİNTİ *is.* 1. Ovuntu, əzilib ovulmuş şeylər. *Qənd əzintisi. Nabat əzintisi.*

2. Bax **əzik** 3-cü mənada. *Samovarın əzintisini düzəltmək. Parçın əzintisindən su sızır.*

3. Bədəndə hiss edilən əzginlik, yorğunluq, üzgünlük. *Bədəninə əzinti hiss etmək.*

ƏZİŞDİRİLMƏ “Əzişdirilmək” dən *f.is.*

ƏZİŞDİRİLMƏK *məch.* 1. Əzgin hala gətirilmək.

2. Döyülmək, kötləklənmək.

ƏZİŞDİRMƏ “Əzişdirmək” dən *f.is.*

ƏZİŞDİRMƏK *f.* 1. Ora-burasını əzmək, bərk əzmək. *Quyudan çıxan daş qırıntıları güllə kimi .. gəlir və qabağına keçən hər şeyi əzişdirirdi.* M.Hüseyn.

2. Ovuşdurmaq, ölkələmək, ovxalamaq. *Gülsad ixtiyarsız olaraq barmaqlarını əzişdirdi.* Ə.Vəliyev.

3. *məc.* Döymək, kötləkləmək, qol-qabırğasını əzmək. *Telli kəndərdə çıxardığı başmaq tayını aldı, [pişiyi] əzişdirəcəkdə.* S.Hüseyn. *Məşədi Əsgər o qədər zorlu idi ki, üç-dörd elə hambalları büküb-bükmələyib əzişdirə bilərdi.* S.M.Qənizadə. *Qonşum az qaldı məni divara dirəyib əzişdirsin.* S.Rüstəm. // *məc.* Məğlub etmək, darmadağın etmək. *Dayan, almanları əzişdirək qoy; Hüseynə edərək yaxşıca bir toy.* M.Rahim.

ƏZİYYƏT *is.* [ər.] 1. Məşəqqət, əzab, cəfa. *Yolun əziyyəti. Əziyyətə rast gəlmək. – Bəli, Yer üzünün bu mənərəsi; Arabir məni də salır qüvvətdən; Həyat qurtarmadı bu*

əziyyətdən. S.Vurğun. // Ağrı, ağrı-acı. *Yaranın əziyyəti.* □ **Əziyyət çəkdirmək** – əziyyətə məruz etmək, əziyyət, əzab çəkməsinə səbəb olmaq, əziyyət vermək, məşəqqət çəkdirmək. *Çəkdirir çox bizə əziyyətlər; Həm verir xeyli-xeyli zəhmətlər.* A.Səhhət.

Əziyyət çəkmək – əzab çəkmək, məşəqqət çəkmək, ağrı-acı çəkmək. *Xəstəlikdən çox əziyyət çəkmişdir. Yazıq baş ağrısından çox əziyyət çəkir. – Deyir: – Qoy isinsin, o, can üstədir; Əziyyət çəkməsin bir neçə günlük.* M.Rahim.

Əziyyət olmaq – əziyyətə, məşəqqətə, zəhmətə, çətinliyə, qayğıya səbəb olmaq. *Qorxuram, sizə əziyyət ola. – [Mozalan bəy:] Oyundan camaata çox əziyyət olur.* Ə.Haqverdiyev.

Əziyyət vermək (etmək, elmək) – incitmək, çox narahat etmək. *Diş ağrısı çox əziyyət verir. Yara əziyyət edir. – Çox əziyyət verib çovğun, yağmur, bad; Xatirə gəlməyib nə düşmə, nə yad.* Aşıq Ələsgər. *Verməmişəm mən ki xəsərat sənə; Sən də dəxi vermə əziyyət mənə.* A.Səhhət.

Əziyyətə salmaq – narahat etmək, zəhmət vermək, əziyyətə düşməsinə səbəb olmaq. *Əziyyətə saldığım üçün üzr istəyirəm. – [Böyükxanım:] Bu elm sizi narahat etməz, bir az da atanız kimi əziyyətə salar.* M.S.Orudadi.

Əziyyəti dəymək (toxunmaq) – zərəri olmaq, zərər vermək, ziyanı olmaq. *Adamlara əziyyəti dəymək. Çovğunun camaata çox əziyyəti dəydi.*

Əziyyəti olmaq – əziyyət vermək, incitmək. *Doğrudan deyirmişlər ki, Nikolayın bizə çox əziyyətləri olub.* C.Məmmədquluzadə.

2. Ağır zəhmət, ağır iş, zəhmətli və çətin iş. *Çünki bilir rahat əziyyətdədir; Şad yaşamaq səydə, qeyrətdədir.* M.Ə.Sabir.

[Mirzə Cavad:] *Ay balam, nahaq yerə bu əziyyət nə lazımdır, niyə özünü incidirsən?* Ə.Haqverdiyev. *Binəvanın üzündə və gözələrində əziyyət nişanələri oynayıb, çox zəlalətlərə düçar olduğuna işarə verirdi.* A.Divanbəyöglü.

□ **Əziyyət çəkmək** – zəhmət çəkmək, çox işləmək, zəhmətli işlə məşğul olmaq. *Bağ salmaq üçün əziyyət çəkmək lazımdır.*

əziyyətlə zərflə 1) böyük çətinliklə, məşəqqətlə, əzabla, əziyyət çəkə-çəkə. *Əziyyətlə yerimək. – Mələk nənə əvvəl diz üstə*

çöküb, sonra ağaca dayanıb, əziyyətlə qalxıb yola düşdü. Ə.Haqverdiyev; 2) əziyyət verilərək, işgəncə ilə. *Kəndin ortasında müxtəlif işgəncə və əziyyətlə öldürülmüş meyillərə baxanda adamın tükləri ürperirdi.* Ə.Vəliyev.

ƏZİYYƏTLİ *sif.* Əzablı, məşəqqətli, əzab və əziyyətlə bağlı olan. // Çox ağır və yorucu; üzücü. *Əziyyətli yol. Əziyyətli iş. Əziyyətli həyat.* // Çox zəhmət tələb edən. *Lüğətçilik çox əziyyətli işdir.*

ƏZİYYƏTLİLİK *is.* Əzablılıq, məşəqqətçilik; ağırlıq, zəhmətçilik, yoruluculuq, üzücülük. *Yolun əziyyətliliyi.*

ƏZİYYƏTSİZ 1. *sif.* Əzabsız; asanlıqla, çətinlik çəkmədən əldə edilən, görülən. *Əziyyətsiz iş. – Qışsız bahar olmadığı kimi, döyüzsüz, əziyyətsiz, qurbansız da qələbə, xoşbəxt həyat yoxdur.* Ə.Abasov.

2. *zərf* Əziyyət vermədən, əzab vermədən, incitmədən. [Pəri Cadu:] *Bu, Qurbandır, qərək onu əziyyətsiz gətirəsən.* Ə.Haqverdiyev.

3. *sif.* Heç kəsə əziyyəti, azarı dəyməyən; zərərsiz, ziyansız, azarsız; dinc, sakit. *Əziyyətsiz adam.*

ƏZİYYƏTSİZLİK *is.* 1. Heç bir əziyyətin, çətinliyin olmadığı hal və keyfiyyət. *İşin əziyyətsizliyi. Yolun əziyyətsizliyi.*

2. Əziyyətsiz (3-cü mənada) adamın hal və keyfiyyəti.

ƏZİZ *sif.* [ər.] 1. Sevimli, istəqli, ürəyə yaxın. *Əziz oğul. Əziz yoldaş. Əziz dostlar!* – [Yusif:] *Açım kağızı, görüm, mənim əziz nuri-çəsmim Şamdan bəy nə yazır?* N.Nərimanov. *Amma Züleyxa, Əsgərin əziz qardaşı ilə olan pis rəftarını görüb Əsgəri sevmirdi.* C.Cabbarlı. // *Mehraban, məhəbbətli, şəfqətli, sevnə. Balamsan sən, nəyim-sən? Arxamsan, köməyimsən; Mən sənə əziz anan; Sən mənim diləyimsən.* (Layla). □ **ƏZİZ olmaq** – hörmət bəslənilmək, hörmət edilmək; əzizlənmək. *Oğul! Bir qayda var eldə-obada; Qonaq əziz olar, qaçaq olsa da.* S.Vurğun. **Əziz tutmaq** – 1) çox istəmək, hörmət bəsləmək, qayğı bəsləmək. *...Şəhrəbanu arvad Qəhrəmanı oğul və nəvələrinə əziz tuturdu.* S.Rəhimov. *Camaat Sətarzadənin xətrini əziz tutur.* Mir Cəlal; 2) hörmət və ehtiram bəsləmək. *Bayramı*

əziz tutmaq. // Ərköyün, ən istəqli. *Ananın əziz qızı.* // *Ən qiymətli, ən dəyərli, ən istənilən. Əziz ömrüm. – Sevdinin əziz bir şeyə and iç!* M.S.Ordubadı. *Mən ona əziz şey kimi baxmırdım.* Mir Cəlal. // *Doğma, çox yaxın, çox sevilən. Əziz ev. Əziz ailə. Əziz yurd.* // Mübarək, ən hörmətli, müqəddəs. *Bu əziz adla çiçəkləndi köüllərdə bahar; Bir qonaqdır əbədi, mənca, bu ellərdə bahar.* S.Rüstəm. *Bu əziz bayram günü, adın çəkiləndə; Kim duymayıv qəlbinin həyəcanla vurduğunu?* R.Rza.

2. *Ən çox istənilən, ən çox tələb olunan, ən çox sevilən.* [Heydər bəy:] *Hər nə isə, başa düşürsənmi ki, burada firəng çiti nə əzizdir?* M.F.Axundzadə. // *Az tapıldığı, çətin ələ düşdüyü üçün çox qiymətli sayılan. Nə qədər şirindir qəlbə məhəbbət; Ömrün mənasıdır bu əziz nemət.* S.Vurğun. *Ömrümün üstünə bir əlli də artırsan əgər; Heç silinməz ürəyimdən o əziz, xoş dəmlər.* S.Rüstəm. □ **ƏZİZ olmaq** – az tapıldığı, çətin ələ düşdüyü üçün çox qiymətli, hörmətli olmaq, müqəddəs bir şey kimi baxılmaq. *Pul əziz olmuş çahan əhlinə o qayətdə kim; Ta sanıblar əskinası Cəbrailin şahpəri.* S.Ə.Şirvani.

3. **Əzizim** şəklində – 1) nəvazişlə müraciət. *Əzizim, gəl gedək. – Bu bədbəxtin halətindən, əzizim; Bari o vilada olgü göz-qulaq.* Q.Zakir. [Turxan bəy:] *Gədə bilərəsən, əzizim!* H.Cavid. *Mina cavab verdi ki, əmin olunuz, əzizim!* İ.Musabəyov; 2) bax **əziziyəm**. *Əzizim, söz deməkdən; Yoruldum söz deməkdən; Nə sən yoldan yoruldun; Nə mən yol gözləməkdən.* (Bayatı). // **Əziziyəm** şəklində – bayatların başında gələn ilk söz. *Əziziyəm, dilən, gəz; Bağda güllə dilən, gəz. Qürbətdə xan olunca; Vətənimdə dilən, gəz.* (Bayatı).

♦ **Əziz başın üçün** – birini inandırmaq üçün and məqamında işlədilir. *Əziz başın üçün gələcəyəm. – Əziz başın üçün, oxu yazdığım; Ağah ol halımdan gahbagah mənim. Qurbani. Əziz olasan* – təşəkkür ifadəsi.

ƏZİZCİYƏZ “Əziz”dən oxş. *Telli arvad cavab verdi: – Kimin olacaq, sədrin əzizciyəzinin!* M.İbrahimov.

ƏZİZ-ƏRKÖYÜN *sif.* Naz-nemət içində böyümüş, çox ərköyün. *Əziz-ərköyün qız.*

Əziz-ərköyün övlad. – [Vahid] *əziz-ərköyün* (z.) *saxlanmış uşaqdır.* İ.Hüseynov.

ƏZİZ-GİRAMI *sif.* [ər. əziz və fars. girami] Çox əziz, çox sevilən, çox əzizlənən, çox ərköyün. *Əziz-girami övlad.* – [Fatmanın] *belə əziz-girami oğlunun nişanlısı quru evə gəlməməli idi.* Mir Cəlal. // İs. mənasında. *Hər evin bir əziz-giramisi olduğu kimi, Nazlı da bu evin əziz-giramisi idi.* Ə.Əbüllhəsən.

ƏZİZ-XƏLƏF *sif.* 1. Bax **əziz-ərköyün.** *Əziz-xələf övlad.* *Əziz-xələf qız.* – *Arvadın dar dünyada əziz-xələf bircə oğlu vardı.* “Koroglu”. *İlk dəfə idi ki, Sadıq kişi .. əziz-xələf oğlunun səmindəki həzin rıqqəti görüb duyur, ürəyinin başı ağrıyırdı.* Mir Cəlal.

2. *dan.* Ən çox istənilən, çox əzizlənən, ən çox qorunulub saxlanılan. *Əziz-xələf paltı.* *Əziz-xələf kitab.* – *Ovcunun tamamilə yaddan çıxardığı əziz-xələf tüfəngi də, nəhayət, yadına düşdü.* M.Rzaquluzadə.

ƏZİZLƏMƏ “Əzizləmək”dən *f.is.* *Bəlkə bu qədər əzizləmənin nəticəsi idi ki, uşağın canı sağ olmurdu.* Ə.Vəliyev.

ƏZİZLƏMƏK *f.* 1. Çox istəmək, nazını çəkmək, nazı ilə oynamaq, bütün istəklərini yerinə yetirmək, ərköyün böyütmək. *Mehriban isə [Şərifəyə] tam mənası ilə analıq etmiş, onu sevib əzizləmiş və böyütmüşdü.* S.Hüseyn. *Orda nə üçün anan səni belə əzizləyir?* Ə.Məmmədخانlı. *Ata-anası da, dayısı da Müşkünəzin nazı ilə oynayır, onu əzizlər, üstündə zağ-zağ əsərdilər.* Ə.Vəliyev.

2. Hörmət etmək, böyük qayğı göstərmək.
3. Həddən artıq sevmək, müqəddəs bir şey kimi qoruyub saxlamaq. *Dostun məktubunu əzizləmək. Kitabı əzizləmək.* – *Qoydu əzizləyib isti qoynuna; Eşqin ərməğanı ad verdi buna.* M.Rahim. *Yaxın gəlmirdi ona paltarlar, qaş-daşlar da; Əzizlədiyi şeylər qoymuşdu onu darda.* N.Rəfibəyli.

ƏZİZLƏNDİRMƏ “Əzizləndirmək”dən *f.is.*

ƏZİZLƏNDİRMƏK “Əzizlənmək”dən *icb.*

ƏZİZLƏNMƏ “Əzizlənmək”dən *f.is.* *Uşağın əzizlənməsi.*

ƏZİZLƏNMƏK 1. *məch.* Çox istənilmək, əziz tutulmaq. // Hörmət edilmək, hörmətlə qarşılanmaq.

2. *məch.* Ərköyün böyüdülmək. *Uşaq çox əzizləndiyi üçün sözə baxmır.*

3. *qayıd.* Özünü istətməyə, sevdirməyə çalışmaq.

ƏZİZLƏŞMƏ “Əzizləşmək”dən *f.is.*

ƏZİZLƏŞMƏK *f.* Daha da əziz olmaq.

ƏZİZLƏTMƏ “Əzizlətmək”dən *f.is.*

ƏZİZLƏTMƏK *icb.* Əzizlənməsinə, ərköyünləşməsinə səbəb olmaq. *Uşağı əzizlətmək.*

ƏZİZLİK *is.* 1. Əziz olma, sevilmə, çox istənilmə. *Ananın əzizliyi.* // Müqəddəslik, mübarəklik. *Ana yurdunun əzizliyi. Bayramın əzizliyi.*

2. Ərköyünlük, naz-nemət. *Ağcanın uşaq-lıq günləri beləcə şan-şərəfətlə, əzizlik, baxtiyarlıqla keçdi.* Mir Cəlal.

ƏZQƏZA *zərf.* [fars. əz və ər. qəza] Qəzadan, təsadüfən, gözlənilmədən, birdən. [Səttar] *üz çevirib bir biyabana daban aldı. Əzqəza Xunkar xanımın bunu axtaran adamları da bu düzlə gedirdilər.* (Nağıl). *Əzqəza Gülbadamın səsinə kəndin kənarından bir adam eşidib səslənər: – Ay adam, kimsən?* N.Nərimanov.

ƏZL *is.* [ər.] *köhn. rəs.* İşdən çıxarma, vəzifədən kənar etmə. □ **ƏZL etmək (eləmək)** – işdən, vəzifədən götürmək, çıxarmaq. [Şah:] *Mən ki o hakimi .. əzl eləmişdim.* Ə.Haqverdiyev. [Şah:] *..Mən səni sədarətdən əzl edirəm.* C.Cabbarlı.

ƏZM *is.* [ər.] Qəti niyyət, qəti qərar, qəsd. *Çox da vətən torpağı boyandı al qanına; Əzmimiz qorxu salmış düşmənlərin canına.* S.Rüstəm. // Qətiyyət, cəsarət, mətanət, iradə. *Əgər bizim iradə və əzmimiz möhkəm və sabit olarsa, zəmanəmizin həqiqi övladları ola bilərik.* M.İbrahimov. // Ümumiyyətlə, məqsəd, niyyət. *Təməşayi-rüxün əzmilə çıxdı afitab, əmma..* Füzuli. *Ticarət əzmilə Hində gedərdi; Gecə-gündüz dincəlməyib sürərdi.* Q.Zakir. □ **Əzm etmək** – 1) *köhn.* müəyyən bir niyyət və qərarla yola düşmək, bir yerə üz tutub getmək. *Bakıya əzm etdi.* – *Çün qıldı vəsiyyətini axir; Əzmi-səfər etdi ol müsafiri.* Füzuli. *Vərqa ona qıldı üzrxahi; Əzm etdigi yola duidi rahi.* Məsihi. *Əzm elə Yevlaxa sən; Orda vaqonları gör.* Ə.Nəzmi; 2) qərara gəlmək, qəsd etmək, niyyət etmək. *Məcmuəni aprelin yeddisində nəsrə*

qoymağa əzm etmişdik. C.Məmmədqulu-zadə. **Əzm qılmaq köhn.** – bax **əzm etmək.** *Tənha səfər ixtiyar qıldı; Əzmi-səri-kuyi-yar qıldı.* Füzuli. *Əzmi-çəmən qılıb bu gün ol sərv, qorxuram; Bərgi-hənavü gül dolaşa əl-ayağına.* Q.Zakir. *Əzm qıldım, güzar etdim; Mən sizin diyara gəldim.* Aşiq Hüseyn. **Əzmindən dönmək** – qərarından, niyyətindən, fikrindən daşınmaq, vaz keçmək, dönmək. *Yüksəlmək istərəm, əzmindən dönməm! Qarşıma kim çıxsə enmək vəziyəm.* A.Şaiq. [Yaralı zabit:] *Bu xəbər düz də olsa, fərz edəlim; Bir mücahid dönərmə əzmindən?* H.Cavid. *Mirzağa məqsədinə doğru yürüməli, əzmindən dönməməli idi.* S.Hüseyn. **Əzmini toplamaq** – bir şeyi həyata keçirmək üçün qəti qərara gəlmək, iradəsini toplamaq. [Yunis] *özünü tufana düşmüş balıqçılar ilə müqayisə edib əzmini topladı.* Mir Cəlal.

əzmlə zərf Qəti niyyətlə, qətiyyətlə, səbatla, dönmədən. *Əzmlə irəli hərəkət etmək. Əzmlə məqsədə doğru getmək.*

ƏZMƏ¹ 1. “Əzmək”dən *f.is.*

2. Əzilmiş tərəvəz, ya meyvə xəmiri; püre.

3. Qara ciyər qiyməsindən hazırlanan bir xörək adı. *Əzməni plova qatıb yeyirlər.*

ƏZMƏ² *is. məh.* Bülöv. *Dəryayı əzmə ilə itiləmək.*

ƏZMƏÇƏLƏMƏK bax **əzmələmək.** [Cavad bəy:] *..Ancaq bunu belə eşitmişəm ki, guya Məhəmməd kişinin qızı bəzən onu əzməçələyir.* N.Vəzirov.

ƏZMƏK *f.* 1. Basıb, ya sıxıb yastılamaq, şəklini pozmaq. *Qarpızı, qovunu əzmək.* // Basıb (vurub, toxundurub) bir yerini çökəltmək. *Samovarin, qazanın böyrünü əzmək.*

2. Həvəngdə və s.-də döyüb narın etmək, toz halına salmaq. *İstiotu həvəngdə əzirlər.* – ...*Kakao Amerikadan gələn ot toxumudur. Onu qabıqdan çıxarıb, qurudub, əzib kakao adı ilə satırlar.* H.Zərdabi. // Ovmaq, doğramaq. *Qızlar əkilmiş torpağın kəsəklərini əzir, alağını təmizləyir, cərgələrini hamarlayırdılar.* Ə.Vəliyev.

3. Hamarlığını, şəxliğini, düzlüyünü, yaxud ütüsünü pozmaq. *Paltarları əzmək.* – *Gördün pullarını əzib özünə qaytaranda nə kirdi?* “Koroğlu”.

4. Basaraq, sıxaraq yumşaltmaq. *Mumu əzmək.*

5. *məc.* Darmadağın etmək, məğlub etmək. *Düşməni əzmək.*

6. *məc.* Döymək, kötkəlmək, əzisdirmək. [İsmayıl:] *Bəy onu bir az əzmişdisə, başa gəlmirdi.* Mir Cəlal. // Vurub yaralamaq. *Layıqmi lotular əzələr qardaşın başın?* C.Cabbarlı.

7. *məc.* Sarsıtmaq, yox etmək. *Köləlik yənə də Mahrunun iradəsini və şəxsiyyətini əzməmişdi.* M.S.Ordubadi.

8. *məc.* Mənəvi əzab vermək, əziyyət vermək, incitmək, narahat etmək. *Hər halda düşüncə məni əzirdi.* M.S.Ordubadi. [Musa Əşrəfə:] *..Sizə öylə bir cəza verməliyəm ki, bundan sonra hər kəsə ibrət olsun, .. gücsüzləri çeynəyib əzməsinlər..* H.Cavid.

◊ Özünü əzmək – naz-qəmzə etmək, özünü naza qoymaq, əzilib-büzülmək. **Əzib suyunu çıxartmaq** *məc.* – bərk sıxışdırmaq, incitmək, istismar etmək.

ƏZMƏLƏMƏ “Əzmələmək”dən *f.is.*

ƏZMƏLƏMƏK *f.* 1. Əli ilə əzmək, əzisdirmək.

2. *məc.* Döymək, kötkəlmək. *Ara yerdə uşağınızı o imansız belə əzmələdi.* S.Rəhimov.

ƏZMƏLƏNMƏ “Əzmələnmək”dən *f.is.*

ƏZMƏLƏNMƏK *məc.* Əllə əzilmək, əzidirdilmək.

ƏZMKAR *sif.* [ə. əzm və fars. ...kar] Əzmlə, məqsəd və niyyətində qəti. [Məsmədə] *..əzmkar, səbatlı bir adamın hal və hərəkəti vardı və yaxud mənə elə təsir bağışlayırdı.* S.Hüseyn.

ƏZMKARCASINA *zərf* Əzmkara, əzmlə adama layiq bir surətdə, əzmlə. *Əzmkarcasına hərəkət etmək.*

ƏZMKARLIQ *is.* 1. Məqsəd və niyyətində qətilik, möhkəmlik, əzmkar adamın hal və sifəti.

2. **Əzmkarlıqla** şəklində – bax **əzmkarcasına.**

ƏZMLİ *sif.* Öz niyyət və məqsədində qəti, sabit, möhkəm və dönməz olan. *Əzmlə adam.* – [Qadının] *zahiri gözəlliyindən daha dərin təsir edən qəti, cürətli, əzmlə danışığı idi.* T.Ş.Simurq.

ƏZRAİL *is.* [ə.] 1. Dini etiqadlara görə, bütün insanların ölmək vaxtı çatanda onların canını alan mələk, ölüm mələyi. *Əzrail*

gələndə soruşmaz ki, oğul-uşağın necədir? (Ata. sözü). [Dərviş:] *..Əzrail hərdənbir qanadı ilə məni çaldığını anlayıram..* A.Divanbəyöglü.

2. *məc.* Amansız, qəddar, əzazil, qorxunc adam haqqında. [Qurban:] *Amma [Hafizəni] çox əzrail arvad söyləyirlər.* Ə.Haqverdiyev. [Ağaxan:] *Bəydadaş, unutm ki, biz belə [arvad kimi] əzraillərlə bir yerdə yaşayırıq.* S.Rəhimov. [Məşədə] *bizim xanım və onun oğlu kimi əzraillər yoxdur..* M.İbrahimov.

ƏZVAY *is.* 1. *bot.* Qalın ətli və xətvəri yarpaqları olan, təbabətdə işlədilən çoxillik ot-bitki; aloe. *Əzvay çoxillik tropik və ya subtropik bitkilərdən olub, yoğun, uzun və kənarı diş-diş (tikanlı) ətli yarpaqlara malikdir.* R.Əliyev.

2. Bu bitkinin yarpaqlarından alınan acı dadlı, qara və bərk maddə (xalq arasında dərman kimi işlədilir). *Əzvay bitkisinin yarpaqlarından alınan şirəni qurutduqda yaşılmtıraq-qonur kütlə alınır. Ona əzvay deyilir.* M.Qasimov.

3. *məc. dan.* Acıdil, ətiacı adam haqqında. // *Söyüş yerində işlənir.* [Molla Fərəc:] *Ay*

Nəsir bəy, bu əzvay oğlu əzvay haradan gəldi, kefirmizə soğan doğradı? M.Əliyev.

4. *məc. məh.* Aciz, əlindən heç bir iş görməyən adam haqqında. *Əzvayın biridir.*

ƏZVAYÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Əzvay və s. ot və ağacların daxil olduğu bitki yarımfəsiləsi. *Əzvayçičəklilər yarımfəsiləsi .. ot və ya ağaclardır. Çoxunun yarpaqları gövdəsinin uclarına toplanmışdır.* M.Qasimov.

ƏZVAYIŞ *is. dan.* Dolanacaq, yaşayış, vəziyyət. *Əzvayışı yaxşıdır. – Ancaq əzvayışı qolay gördüm, öz-özümə dedim: – Kişinin bu günündə nə dən-düş, nə taxıl?* S.Rəhimov.

ƏZVAYLIQ *is. dan.* 1. Diliacılıq, acıdıllıq.

2. Acizlik, maymaqlıq. *Əzvaylığından bu iş başına gəldi.*

ƏZZƏL *bax əzəl.* *Mən də görmüşdüm on bir il əzzəl; Olduqca görkəmli, olduqca gözəl.* S.Vurğun.

ƏZZƏLİ *bax əzələ.* *Arxalığın badamı; Gün yandırar adamı; Əzzəli özüm qurban; Sonra da kənd adamı.* (Bayatı).

ƏZZƏLKİ *bax əzəlki.* [Hacı Mehdi:] *Birini qovub ayrısını tutursan, o, əzzəlkindən pis çıxır.* Ə.Haqverdiyev.

Ff

F Azərbaycan əlifbasının səkkizinci hərfi. bax **fe**.

FA [ital.] Musiqi qammasının “do”dan başlayan dördüncü səsi; bu səsi ifadə edən not.

FABRİK [lat. fabrica – emalxana] Xammaldan məşinlə müxtəlif məmulat hazırlanan sənaye müəssisəsi. *Tikiş fabriki. Fabrikin istehsalat planı. – Pambıq çoxaldıqca fabrik canlanır; Kollektiv güclənir, birlik canlanır.* M.Müşfiq. *Ehtiyat xala .. ipək fabrikində, boyaq-naxış sexində çalışırdı.* Mir Cəlal.

FABRİKANT [lat.] Fabrik sahibi olan fabrikaçı.

FABRİKÇİ bax **fabrikant** [Mirağa:] *Mülkədar, fabrikaçı və tacir zəhmət çəkmir.* Mir Cəlal.

FABRİK-MƏTBƏX [lat. fabrica və ər. mətbəx] Mexaniki üsulla çoxlu yemək hazırlanan iri ictimai işə müəssisəsi. *Qabaqcıl fabrik-mətbəx. Bakıda ilk fabrik-mətbəx 1930-cu ildə işə salınımışdır.*

FÁBULA [lat. fabula – təmsil, nağıl] 1. *ədəb.* Bədii əsərin qısa məzmunu, hadisələrin ardıcıl ifadəsi. *Romanın fabulası çox mürəkkəbdir.*

2. *hüq.* Cinayət hadisəsinin məzmunu.

FACİƏ is. [ər.] 1. Dəhşətli, ağır nəticəli hadisə, fəlakət, müsibət, bədbəxtlik. *Başına faciə gəlmək. Alkoqolizm faciə ilə nəticələnir. – Mirzağanın faciəsi ictimai bir faciə idi.* S.Hüseyn. [Şəndə:] *İnamı itirmək fəlakətdir və bir çox faciə də ondan doğur.* B.Bayramov.

2. *ədəb.* Həyatdakı bəzi ziddiyyətlərdən, xarakterlərin, ehtirasların kəskin toqquşmasından və çox vaxt qəhrəmanın ölümü ilə nəticələnən əhvalatlardan bəhs edən dramatik əsər; tragediya. *N.Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəsi. Hüseyn Cavid faciənin kamil nümunələrini yaratmışdır. “Nadir şah” faciəsində N.Nərimanov feodalizm quruluşunda saray intriqaclarının ən dəhşətli səhnələrini təsvir edir.* M.Arif.

FACİƏLİ *sif.* Faciə ilə dolu; müsibətli, faciəyə səbəb olan, faciə ilə nəticələnən;

dəhşətli, fəci. *Alağöz öz daxili aləmi ilə bir cəzirə kimi yaşayan evdən qaçmış, həyatın faciəli səhnəsinə düşmüşdü.* S.Rəhimov. *Uşaq vəziyyətin ağır və faciəli olduğunu duyduğundan, böyük adam ciddiyətilə səy edir, anası və bacısı ilə ayaqlaşmağa çalışır, onlara əlavə yük olmaq istəməzdi.* M.İbrahimov. // *Adamı dəhşətə gətirən, dəhşətli, müdhiş, sarsıdıcı, çox ağır. Faciəli ölüm. Müharibə faciəli epizodlarla dolur.*

FAĞİR is. və *sif.* [ər.] 1. Aciz, yazıq, məzlum; dinc, sakit. *Fağır kişi.* – [Nəbi pristav Mehdi bəyi görcək deyir:] *Ə, bu fağır niyə qəhr edirsən? “Qaçaq Nəbi”.* [Hacı Qara:] *..Mən bir fağır adamam, peşəm sövdəgərlikdir.* M.F.Axundzadə.

2. Kasıb, yoxsul, tavanasız, miskin. *Fağıra kömək etmək. – Dağdın fağırlara; Dövlətin, malın keşşin! Aşiq Ələsgər.* [Qulu:] *Adam fağıra pul verər, yetimə paltar alıb qarnını doydurur.* S.S.Axundov.

fağır-fağır *zərf* Yazıq-yazıq, məzlum-məzlum; fağırçasına. *Fağır-fağır oturmaq. – Mehriban fağır-fağır kişinin dalınca baxıb bir müddət qapını örtmədi.* H.Seyidbəyli.

FAĞIRLAŞMA “Fağırlaşmaq”dan *f.is.*

FAĞIRLAŞMAQ *f.* Acizləşmək, aciz olmaq, yazıqlaşmaq, əvvəlki ötkəmliyini, təşəxxüsünü itirmək, sakitləşmək. *Gəlin fağırlaşmışdı. O, bədnam olduğunu başa düşmüşdü.* B.Bayramov. // *Yoxsullaşmaq, kasıblaşmaq, əli aşağı düşmək.*

FAĞIRLIQ is. 1. Acizlik, yazıqlıq, məzlumluq.

2. *Yoxsulluq, kasıblıq.*

FAĞİR-FÜQƏRA *top.* [ər.] Cəmiyyətin aşağı, yoxsul təbəqələri, varı olmayanlar, kasıblar, yoxsullar. *Qoçular, quldurlar qatır taxırlar; Fağır-füqərəyə yan-yan baxırlar.* Aşiq Ələsgər. [Hacı:] *Fağır-füqərəyə əl tutmuşam.* Mir Cəlal.

FAHİŞƏ is. [ər.] Özünü pula satan, fahişəliklə məşğul olan qadın. // *məc.* Son dərcə əlçaq, prinsipsiz, satqın adam haqqında.

FAHİŞƏXANA is. [ər. fahişə və *fars.* ...xanə] Fahişələrin yaşadığı və gələnləri qəbul etdikləri ev, mənzil.

FAHİŞƏLİK is. Qadınların özlərini pula satması. [Qətibə qəlbində Səba xanıma

acıqlanaraq:] ..*Sən elə bilmə ki, tədbirli, bacarıqlısan.. Səni mənə üstün gətirən bir şey varsa, o da sənin fahişəliyindir.* M.S.Ordubadi.

FAXİR *sif.* [ər.] *köhn.* 1. Fəxr edən, öyünən, lovğalanan.

2. Gözəl, qiymətli, parlaq. *Hacı Kamyab libaslarının ən faxirini geyib Xudayar xanın viruduna hazırlaşdı.* Ə.Haqqverdiyev.

FAİL *sif.* [ər.] *köhn.* 1. İşləyən, edən.

2. Təsir edən.

3. *is.* Ərəb qrammatikasında feli sifət modeli.

FAİZ *is.* [ər.] 1. Hər hansı ədədin tam (vahid) kimi götürülən yüzdə biri (% işarəsi ilə göstərilir). *Sadə faiz düsturu.* – [Bəhlul:] *Nənəmin gözündə onca faiz işiq vardı.* B.Bayramov.

2. Kapitalın hər yüz manatından əldə edilən gəlir.

3. Borc verilən puldan istifadə etdiyi üçün borcludan (kreditorndan) alınan haqq. [Hacı Vəli] *yüksək faiz alar və girovsuz da pul borc verməzdi.* Çəmənəminli. *Hacı Kərim hər zaman alış-verişini nağd elər, faizini də verəcəyi puldan çıxardı.* S.Hüseyn.

4. Dövryyədən, gəlidən asılı olaraq hesablanan müddət. Faiz dərəcəsinin həddi.

5. Məhsulun kəmiyyətinə görə faiz almaq.

♦ **Yüz faiz** – tamamilə, bütünlüklə. *Plani yüz faiz yerinə yetirmək.* – [Fərman dedi:] *Normanı yüz faiz yerinə yetirmək hər kəsin borcudur.* Ə.Sadiq.

FAİZLİ *sif.* Faiz verən, faiz (gəlir) gətirən. *Faizli istiqraz.*

FAİZSİZ *sif.* Üstünə faiz gəlməyən, faiz olmayan, faizlə gəlir verməyən. *Faizsiz istiqraz. Faizsiz borc.*

FAKS *is.* [ing.] 1. Elektron rabitə cihazı.

2. Qrafik məlumatın qəbulu və verilməsi üsulu.

FAKSİMİLƏ [lat.] 1. Ölyazması, sənəd, imza və s.-nin fotomexaniki reproduksiya yolu ilə çıxarılmış dəqiq surəti. *Faksimile şəklində çap olunmuş əsər. Ölyazmasının faksimilesi.*

2. Birinin əli ilə çəkilmiş imzasını təkrarlamaq üçün klişə-möhür. *Süleyman xəl-vətcə ... faksimileni yerə salır.* M.İbrahimov.

FAKT [lat. factum – edilmiş, baş vermiş]

1. Həqiqətən olmuş hadisə, əhvalat, qəziyyə. *Bu deyilənlər uydurma deyil, faktur.* – *Hər kəs bildiyi faktı deyir, üçlükdə müzakirə edib o birinə keçirdilər.* B.Bayramov. // Nümunə, misal. *Faktı geriyə qalmışlardan deyil, qabaqcıllardan götürmək lazımdır.* Ə.Vəliyev. // Bir nəticəyə gəlmək, bir işə yekun vurmaq və ya bir ehtimalın, fərziyyənin düzgünlüyünü müəyyən etmək üçün əsas olan şey; dəlil. [Prokuror:] *Qanun fakt tələb edir.* C.Cabbarlı.

2. Gerçəklik, reallıq, həqiqət, olub-bitmiş şey. *Sübut olunmuş fakt. İnkaredilməz fakt.* – *Beləliklə, Naşad əfəndi öz məqsəd və məramına nail olmuş, Zeynal bir fakt olaraq Mehribanı boşamışdı.* S.Hüseyn. [Məşədi-bəy rəisə:] *Mənim dövlətdən narazılığımı hansı əsasa görə sübut olunmuş bir fakt hesab edirsiniz.* M.Hüseyn.

FAKTİK *sif.* [lat.] Gerçək, həqiqi, faktlara əsaslanan. *Faktik vəziyyət.*

♦ **Faktik nikah** *hüq.* – qanunun müəyyən etdiyi qaydada qeyd olunmamış nikah.

FAKTQRÁFIYA [lat. factum və Yun. grapho – yazıram] *kit.* Faktların (olmuş hadisələrin) təhlil edilmədən, ümumiləşdirilmədən və ya bədii cəhətdən işlənilmədən təsvir edilməsi.

FÁKTOR [lat. factor – edən, düzəldən] Hər hansı prosesin, hadisənin gedişini şərtləndirən moment, fakt; amil.

FAKTÓRİYA [lat.] 1. Avropa tacirlərinin müstəmləkə ölkələrində ticarət kontoru və yaşadıqları yer.

2. Ucqar ovçuluq rayonlarında ticarət və təchizat məntəqəsinin adı. *Şimalda xəzli heyvan faktoriyası.*

FAKTÚRA [lat. factura – quruluş] 1. *xüs.* İncəsənət əsərlərində bədii üsulun xüsusiyyəti. *Şərin fakturası. Simfoniyanın fakturası.*

2. *xüs.* Hər hansı bir materialın (məs.: parçanın, şüşənin və s.-nin) zahiri görünüşünü müəyyən edən əmal üsulu.

3. Alıcıya göndərilən və ya buraxılan malların növünü, miqdarını, qiymətini müfəssəl surətdə göstərən siyahı. [Sədr:] *Xahiş edirəm ki, tez onun fakturasını alıb,*

haqq-hesabın göndərin ki, o kişilərə işimiz çox düşür. Mir Cəlal.

FAKULTATİV *sif.* [fr.] Məcburi olmayan, könüllü, öz arzusu ilə seçilən. *Mühazirələrin fakultativ kursu.*

FAKÜLTƏ [alm.] Ali məktəblərin tədris obyektinə görə bir-birindən ayrılan şöbələrindən hər biri. *Kimya fakültəsi. Hüquq fakültəsinin dekanı.* – [Həsən] *riyaziyyat fakültəsinə .. daxil oldu.* İ.Əfəndiyev.

FAQÖT [ital.] Konusvari kanalı və ikiqat qamış dilçəyi olan, nəfəslı musiqi aləti. *Faqotun konusvari gövdəsi. Faqot ağcaqayından düzəldilir.*

FAL¹ *is.* [ər.] 1. Falçıların noxuda, suya, güzgüyə, kitaba və s.-yə baxmaqla gələcəkdən və ya keçmişdən xəbər verməsi. *Fala inanma, falsız da qalma.* (Məsəl). *Fal göstərdi ki, dan ulduzunun karvanqaran ilə ötüşüb qovuşacağı gözlənir.* Mir Cəlal.

□ **Fal açmaq, fala baxmaq** – noxuda, suya, güzgüyə, kitaba və s.-yə baxmaqla gələcəkdən və ya keçmişdən xəbər vermək. *Şeyx Şabanın arvadı Gülsüm xala da məhəllədə məşhur idi, çünki yaxşı ruh tutardı, çöp ötürərdi, noxud falı açardı və həcəmət qoyardı.* Ə.Haqverdiyev. [Gülər:] *Qoy bir fala baxım, görək bizim getməyimiz uğurlu olacaq, ya yox?* S.Rəhman. **Qulaq falı** – təsadüfən eşitdiyi söhbətdən nəticə çıxarmaqla fala baxma. *Axşam Hacı evdə ikən Kəblə Xeyransa xanım əlinə bir ayna götürüb küçə qapısına qulaq falına gedir.* H.Sarabski.

2. *məc. klas.* Bəxt, tale. *Açıram məshəfi yüz dəfə, əlif-lam gəlir; Qamətü zülfdə, ey dil, nə gözəl falın var.* S.Ə.Şirvani. *Koroğlu bu işi yaxşı fal hesab eləyib çox sevindi.* “Koroğlu”.

FAL² *is.* Toyuğun başqa yerdə deyil, müəyyən olunmuş yerdə yumurtlaması üçün ora qoyulan yumurta. *Yumurtlamadı, yumurtlamadı, falını bəs neylədi?* (Ata. sözü). [Şah-pəri:] *Bu qıza yüz dəfə demişəm ki, toyuğa fal qoy, yənə də yadından çıxarır.* B.Bayramov.

FAL³ *is.* Dilim. *Bir fal çörək.*

FAL⁴ *is.* [holl.] Yelkəni qaldırmaq üçün istifadə edilən kəndir.

FALABAXAN bax **falçı**.

FALAQQA *is.* Molla məktəblərində şagirdləri cəzalandırmaq üçün işlədilən alət. *Kimisi dərş oxuyur, kimisi falaqqadan təzə çıxmış ayaqlarını ovuşdurub ağlayır..* Ə.Haqverdiyev. [Əmiraslan:] *Dədə, mən məktəbə getməyəcəyəm. Orada molla adamın ayağını falaqqaya salıb döyür.* S.S.Axundov. // Ümumiyyətlə, keçmişdə müqəssirləri cəzalandırmaq üçün tətbiq edilən eyni alət və üsul. *Əhmədi yıxıb, ayaqlarını qoydular falaqqaya, o qədər döydülər ki, ayağının bir qat qabığı getdi.* (Nağil).

FALANQA [yun.] 1. Fransız utopik sosialisti Şarl Fyuryenin (1772-1837) layihəsində: ideal cəmiyyətin ilkin özəyi olan əmək icması, kollektiv təsərrüfat.

2. Franko İspaniyasında hakimiyyət başında olmuş faşist partiyasının adı.

FALANQAÇI *is.* Falanqa üzvü (bax **fa-lanqa** 2-ci mənada).

FALÇI *is.* Falabaxan, fal açmaqla, falçılıqla məşğul olan adam. *Falçı falçıya fənd vurmaz.* (Ata. sözü). *Xanbibim falçı, nənəm bağtoxuyan; Bizdə, haşa, yox idi bir oxuyan.* M.Ə.Sabir. // Sif. mənasında. *Gəzir qapıları falçı qadınlar; Başar taleyini həll edir onlar!* S.Vurğun.

FALÇILIQ *is.* Falçının işi, peşəsi. [Yar-məmməd] *atasının mollalığını, anasının falçılığını gizlətdiyi üçün onu maarif şöbəsinə qovmuşdular.* M.İbrahimov.

FAMİLİYA *is.* [lat.] 1. Atadan (bəzən də anadan) övladlarına keçib şəxs adlarına əlavə edilən nəslı, ailəvi ad. *Qızlıq familiyasını saxlamaq. Familiyasını dəyişmək.* – *Teymurun dindirdiyi sürücünün familiyası Cüməzadə idi.* H.Seyidbəyli.

2. Nəsil, qohum-əqrəbə. *Şükür öyrəndi ki, bu kənddə bir-birilə qanlı iki familiya vardır.* S.Hüseyn. // Ailə, ailə üzvləri.

FAMİLİYALI *sif.* Familiyası olan, müəyyən familiya daşıyan.

FANATİK [lat. fanaticus – azgın] 1. Din-darlığı həddini aşaraq, başqa dinlərə düşmən münasibət bəsləyən adam; qatı mövhumatçı. *Bağdad Şərq dünyasını təmsil edən əfsanəvi bir şəhər kimi, öz fanatik cah-cəlalı ilə bütün dünyanı heyrətə saldı..* Ə.Məmmədخانlı.

2. Hər hansı bir işə və ya əqidəyə, məsləkə həddindən artıq sadiq olan adam; təəssübkeş. *Öz işinin fanatiki.* – [Bəkir:] *Bura bax, heç olmasa bu gecə işləmə, ay yoldaş fanatik.* İ.Hüseynov.

FANATİK *sif.* [lat.] Fanatizm mahiyyətində olan; mütəəssib. *Fanatik adamlar. Fanatik görüşlər.*

FANATİZM [lat.] Fanatik adamın düşüncə və hərəkət tərzi; başqa etiqadlara düşmən münasibət bəsləyib öz inandığına hədsiz sədaqət göstərmə, sevmə, öz əqidəsinə qeyri-adi sədaqət; təəssübkeşlik. // Mövhumatçılıq. *Fanatizmlə mübarizə.*

FANER *is.* [alm.] 1. Yaraşığı üçün taxta şeylərin üzünə yapışdırılan nazik taxta təbəqəsi.

2. Çarpaz yapışdırılmış bir neçə təbəqə nazik ağac qatından ibarət taxta növü. *Faner lövhələrin qalınlığı.* – *Kamal özünə qəribə bir kirşə qayırmışdı, onun yanlarına nazik fanerdən təyyarədə olduğu kimi iki qanad vurmuşdu.* M.Rzaquluzadə. // Həmin materialdan qayrılmış, düzəldilmiş. *Faner qapı.*

FANİ *sif.* [ər.] Həmişəlik olmayan, axırı puç, axırı olmayan; müvəqqəti, keçici, qalmayan. *Dost tutma dünyanı, fanidir, fani; Aldanıb özünü xar eyləməyən.* Aşıq Ələsgər. *Ey bizə fani cahanın dövlətindən dəm vuran; İstəyirsən, bizlərə cənnətdə qılman gülməsin?* Ə.Qəmküsər.

FANİLİK *is. klas.* Axırı puçluq, zaval, yox olma, müvəqqətilik, keçicilik. [Vaqif:] *Hər şey fani də olsa, faniliyin qəlb, şüur və ağıl kimi gözəl rəhbərləri var.* Çəmənəmli.

FANTAST [yun.] 1. Xəyalpərəst, fantaziyaçı.

2. *ədəb.* Fantastik süjetləri təsvir etməyə daha çox meyl göstərən yazıçı, sənətkar.

FANTASTİK *sif.* [yun.] 1. Fantastikaya əsaslanan, fantastik mövzuda olan; xəyali. *Fantastik roman. Fantastik süjet xətti. Fantastik əsər.*

2. Əcaib, qəribə, əfsanəvi, ecazkar. *Fantastik mənzərə. Fantastik görünüş.*

FANTASTİKA [yun.] 1. Xəyaldə yaranan fikirlər, təsəvvürlər, surətlər; xəyali təsəvvür, gerçəkliyin mübaligəli və ya fəvqəlbəttə şəkildə təsviri. *Elmi fantastika. Yazıçı*

fantastikası. // *top. dan.* Hadisələrin şişirdilmiş və ya fəvqəlbəttə şəkildə təsvir olunduğu bədii əsərlər. *Jül Vernin fantastikası.*

2. Həqiqətdən mövcud olmayan, qeyri-real, xəyal kimi görünən şey. *Keçmiş fantastika indi həqiqətə çevrilir.*

FANTAZİYA [yun. phantasia – xəyal] 1. Xəyaldə bir şey uydurma, təsəvvür etmə bacarığı, yaradıcılıq təxəyyülü. *Yazıçı fantaziyası. Rəssamın fantaziyası.* – *Dastanlar xalq fantaziyasının məhsuludur.* M.Hüseyn. // Xəyal, təxəyyül məhsulu. *Bu onun fantaziyasıdır.* // Xəm xəyal.

2. *mus.* Sərbəst formalı improvizasiya seçiyəli əsər. *Orkestrlə fortepiano üçün yazılmış fantaziya.*

FANTAZİYAÇI bax **fantast** 1-ci mənada.

FANUS *is.* [yun.] Fənər. *Ər-arvad bir-birinə qoşulub, fanus əllərində axşam getdilər qazının yanına.* Çəmənəmli. *Gecənin qaranlığında küçələr nökrələrin saxladığı böyük fanuslarla işıqlanmışdı.* M.S.Ordubadı.

FARA [fr.] Yolu işıqlandırmaq üçün avtomobillərdə, traktorlarda və s.-də reflektoru olan fənər. *Avtomaşının farası. Motosikletin farası.* – [Yarməmməd Naznaza:] *Gördüm qabaqda, məktəb bağının ətəyində, çəpərin dibində bir şey işıldayı. Lap üç-üç tonluq maşının faraları boyda bir şey.* M.İbrahimov.

FARAĞAT *sif.* və *zərf* [ər.] 1. Sakit, səs-siz, dinməz-söyləməz. *Birdən Məcid Səmədə sarı dönüb, divar uzununu farağat oturmuş adamları işarə etdi.* İ.Hüseynov // **Farağat!** – hərəkətsiz, düz, sakit, səsiz durmaq haqqında hərbi komanda. *..Nəriman əmi birdən qəddini elə gümrəhləqlə düzəltdi ki, elə bil farağat komandasında duracaqdı.* İ.Əfəndiyev. *Keşikçi .. farağat vəziyyətində durdu.* Ə.Əbüllhəsən.

2. Asudə, sakit, dinc, xatircəm. *Farağat yaşamaq.* // Sakit, dinc, yazıq, fağır. [Hacı Qara:] *A qardaş, mən dinc, farağat, kəsb əhliyəm.* M.F.Axundzadə. // Asudə, arxayın. [Hacı Kərim zərgər:] *Hacı Nuru, hələ şeir oxumaq vaxtı deyil. Bir özgə farağat vaxtda oxuyarsan.* M.F.Axundzadə. □ **Farağat etmək (ələmək)** – yerbəyər etmək, rahatlaşmaq. [Gülsüm:] *Dana gəlib, yemləmişəm, o*

biriləri də fərəğət elərəm, sən arxayın ol, işini gör. C.Cabbarlı.

◊ **Fərəğət oturmaq** – dinc oturmaq, heç kəslə işi olmamaq, pis işlərdən əl çəkmək. [Camal bəy:] *..Ağa İsmayıl bəy, fərəğət otur, bəsdir fərəğət.* N.Vəzirov. [Şahpəri:] *Sənə dedimmi, yetim oğlansan fərəğət otur?* B.Bayramov.

FARAŞ *sif.* və *zərif* [ər.] Vaxtından, mövsümündən qabaq, tez əkilən. *Fərəş əkin.* – *Aqronomlar deyirlər ki, fərəş səpin yaxşı olur.* Ə.Vəliyev. *Fərəş səpilmis reyhan iyi adamı valeh edir.* Mir Cəlal. // Mövsümündən, vaxtından qabaq doğulan (ev heyvanları haqqında). *Fərəş balalar isə hər gün çimizdirilməli və sərincikdə saxlanmalıdır.* // Tezyetişən, tezböyüyən. *Fərəş kələm.* *Fərəş göyərti.* – [Gülşən] *manqa üzvlərinə altdan–altdan baxıb, kimin nə cür işlədiyinə ciddi nəzər saldıqdan sonra fərəş bir kolun yanına gəldi.* Ə.Vəliyev. *Bir səs deyir: – Rza, durma! Rza, yaz! Qırçın tarla, fərəş qoza, bol pambıqlı yaza yaz!* R.Rza.

◊ **Fərəş gəlmək** – 1) vaxtından qabaq özünü göstərmək, havaların qızışması (əsasən yaz mövsümü haqqında). *İl fərəş gəlsə, yaylaqda ot, qışlaqda güzdək və xəsil bol olsa, qoyun saxlamaq asandır.* Ə.Vəliyev. *Yaz da bu il dağ ətəyinə fərəş gəlmişdi.* B.Bayramov; 2) sürətlə inkişaf etmək, gözlənilməyindən tez böyümək. *Muğanın pambığı fərəş gələndə; Qozalar gül açıb üzə gülərdi.* S.Vurğun.

FARİNGİT *is.* [yun.] *tib.* Udlağın selikli qişasının iltihabı. *Kəskin faringit. Xronik faringit.*

FARMAKOLÓGİYA [yun. *pharmakon* – dərman və *logos* – elm] Dərman maddələrinin orqanizmə təsiri haqqında elm. *Eksperimental farmakologiya. Ümumi və xüsusi farmakologiya. “Farmakologiya və toksikologiya” jurnalında farmakologiya sahəsindeki tədqiqatlar nəşr olunur.*

FARMAKOLOJİ *sif.* Farmakologiyaya aid olan, farmakologiya ilə əlaqədar olan. *Farmakoloji tədqiqat.*

FARMAKÓLOQ [yun.] Farmakologiya mütəxəssisi. *Farmakoloqların elmi cəmiyyəti.*

FARMAZON *is.* və *sif.* [əslı “frankmason” sözündən olması güman edilir] 1. Ədalı, ədabaz.

2. Azad, nihilist.

FARS¹ *is.* İrənin əsas əhalisini təşkil edən və həmin adlı dildə danışan xalq və bu xalqa mənsub adam. *Farslar islama qədər zər-düşütlüyə etiqad edirdilər.*

FARS² *is.* [fr.] Yüngül komediya.

FARSCA *sif.* və *zərif* Fars dilində. *Farsca danışmaq. Farsca–azərbaycanca lügət.* – *Məktubu farsca yazsan, xalqın başa düşmədiyi şəkildə yazma, yaxşı deyil, xüsusilə, məlum olmayan söz işlətmə.* “Qabusnamə”.

FARSÇILIQ *is.* Fars dili və mədəniyyətini zorla fars olmayanlara qəbul etdirməyə çalışmaqdan ibarət şovinist siyasət.

FARSİ *is.* [fars.] Fars dili. *Süheyli çörək yeyən qardaşlarına sarı getdi. Onlar nə isə pıçıldadırdılar: – Farsini kamil bilirsənmi?* M.İbrahimov.

FARSLAŞDIRMA *f.is.* İrəni şovinistlərinin qeyri–fars xalqları dil və adətə zorla fars etmək siyasəti.

FARSLAŞDIRMAQ *f.* Fars olmayan xalqları dil və adətə zorla fars etmək.

FARSLAŞMA “Farslaşmaq”dan *f.is.*

FARSLAŞMAQ *f.* Fars dili, ənənə və adətlərini qəbul etmək; fars olmaq.

FASAD [fr.] Binaın çölə baxan əsas qabaq tərəfi; ön tərəf. [Fazilov:] *Harası xoşa gəlmir?* [Arxitektör:] *Xüsusən qabağı, fasad tərəfi.* Mir Cəlal. [Elçin Sevincə:] *..Fasad ağı daşdan olacaq.. Z.Xəlil.* // Binaın, hər hansı bir tikilinin üz, bayır tərəfi. *Bir çox arxitektörün işin zahiri tərəfinə uyaraq başlıca olaraq binaların fasadlarını bəzəməklə məşğul olurlar..* (Qəzetlərdən).

FASİD *sif.* [ər.] *köhn.* 1. Pozğun, pozulmuş. *Deməm ki, fasidi vəsf et, sakin fəsadından! Yamanə yaxşı demək nasəza deyil də, nədir?* Ə.Vahid.

2. Fitnə–fəsadçı, araqarışdıran.

FASIQ *is.* [ər.] 1. Günah işlərlə məşğul olan adam; dinsiz. [Quşbazoğlunun] *Allahı da, dini də pul, dövlət və zülm idi. Həm də çox hiyləgər və fasiq adam idi.* “Qatır Məmməd”. [İbrahim:] *Ayağıma dəmir çarığ geyib, əlimə dəmirdən əsa alıb, tamam Yer*

üzünü dolanıb deyəcəyəm: – Ağa adını müctəhid qoyub, amma yalançıdır, fasiqdir. Ə.Haqqverdiyev.

2. Məlun, böhtançı, fitnəçi, araqarışdıran. [Din alimlərinin xüsusiyyəti:] *Yaxşı ad qazanmaqda şöhrət tapmalı, fasiq adamı günah üstündə, xüsusilə, xalq içində danlamamalıdır.* “Qabusnamə”.

FASİLƏ *is.* [ər.] 1. İşin, fəaliyyətin müvəqqəti dayandırılması; işin, fəaliyyətin müvəqqəti dayandırıldığı, ara verdiyi vaxt, müddət. *Murad bir anlıq fasilədən sonra davam etdi.* İ.Əfəndiyev. *Dilbər nahar fasilələrinə kolxozçulara qəzet oxuyur, ictimai və siyasi mövzularda söhbətlər edirdi.* Ə.Sadıq. // Bir işin qurtarması və başqa işin başlanması arasındakı qısa vaxt, müddət. *Bədi öz fəaliyyət dərnəklərinin müsəmirəsi başlanmazdan əvvəl fasilə elan edildi.* S.Rəhimov.

2. Tənəffüs, aravermə. “*Marselyoza*” və başqa mahnıları bilən yoldaşlarımız dərslərin arasındakı fasilələrdə sinfin qapısını bağlayıb, mahnı oxuyur, biz də onlarla xor təşkil edirdik. T.Ş.Simurq. □ **Fasilə vermək** – ara vermək, işi, fəaliyyəti arada saxlamaq, dayandırmaq; tənəffüs vermək. *İşə bir qədər fasilə vermək lazımdır.*

3. Məsafə, ara. *Amma “Həblülmatin” [qəzeti] bunu görmür və bilmir, ondan ötrü ki, Osmanlı ilə Kəlkətinin fasiləsi çoxdur.* C.Məmmədquluzadə.

FASİLƏLİ *sif.* və *zərf* Fasilə ilə olan, arası kəsilən, fasilə verilən, ara verilən. *Fasiləli dərslər prosesi. Fasiləli iş günü.*

FASİLƏSİZ *sif.* və *zərf* Arada fasilə olmadan, fasilə vermədən, ara vermədən, arasını kəsmədən, arası kəsilmədən. *Fasiləsiz tamaşa. Fasiləsiz işləmək.* – *Fatı birdən ötinə kəsirlərmiş kimi fasiləsiz qışqırdı.* Ə.Abasov.

FASİLƏSİZLİK *is.* Arasıkəsilməzlik, ara vermədən davam etmə, aramsızlıq.

FASÓN [fr.] 1. Ülgü, biçim, model (paltarada, ayaqqabıda və s.-də). *Köhnə fasonda paltar.* – [Şahnaz:] *Elə nazik paltarlar tikdirmişəm ki, baxanda adamın ağı gedir. Hamısı da təzə fason.* İ.Şıxlı.

2. *məc.* Fors, əda, təşəxxüs, şıq. *Onun fasonuna bax!*

FASONLU *sif.* 1. Müəyyən fason (ülgü, biçim, model) üzrə hazırlanmış, tikilmiş, düzəldilmiş. *Fasonlu saç. Fasonlu tufli.*

2. *məc.* Ədabaz, təşəxxüslü, ədalı, bəzəkli-düzəkli, şıq.

Faş *sif.* [ər.] Meydana çıxan, zahir olan, üstü acılan, ifşa olunan, bürüzə çıxan. □ **Faş etmək** – gizli işi, sirri başqalarına demək, bildirmək, yaymaq, açmaq, üzə çıxarmaq, üstünü açmaq. *Gizli xəbəri faş etmək.* – [“Molla Nəsrəddin”] *Yer üzündə Allah vəkillərinin çirkin əməllərini faş edirdi.* M.İbrahimov. *Saldın ayaqlara məhəbbətimi; Faş etdin ələmə hər söhbətimi.* S.Rüstəm. [Zeyd Nofələ və İbn Salama:] *Qayıdın geri. Qeysin sirri var. Qoymaram onun sirrini faş edəsiniz.* Ə.Məmmədخانلی. **Faş olmaq** – üzə çıxmaq, üstü açılmaq, hamıya məlum olmaq, aşkar olmaq, yayılmaq. *Dildən-dilə düşdü bu fəsanə; Faş oldu bu macərə cəhanə.* Füzuli.

FƏŞİST [ital.] Fəşizm tərəfdarı. *Fəşistlərin törədikləri cinayətlər.* – *Fəşist adlı məxlun yoxdur qəlbi, vicdanı.* M.Rahim. *Fəşistlər [dustaqların] güllələncəyi haqqında kənddə divarlara elanlar yapışırdırmışdılar.* Ə.Sadıq. // *Sif. mənəsində. Fəşist nişanı. Fəşist rejimi.* – *İndi hücumçular hücumu keçir; Fəşist soldatları ot kimi biçir.* M.Rahim. *Kamal təyyarəni döndərüb fəşist quzğunu ilə üz-üzə, göz-gözə gəlməyi qət etmişdi.* M.Rzaquluzadə.

FƏŞİZM [ital. fascismo – dəstə, birləşmə] 1. İtaliyada 1922-1943-cü illər arasında mövcud olan və imperialist burjuaziyanın ən təcavüzkar dairələrinin mənafeyini ifadə edərək dövlət sərhədlərini genişləndirməyi qarşısına məqsəd qoyan, hakimiyyətin tək bir partiyanın əlində toplandığı rejim, açıq terrorçuluq diktaturası. *Vuruşan xalq, qalib gələn xalq .. fəşizm kabusunu Yer üzündən silib məhv etmədikcə öz tarixi vəzifəsini bitməmiş sayacaqdır.* M.Hüseyn.

2. Demokratik azadlıqlara son qoyaraq yerinə qatı şovinizm, irqçilik gətirən və avtoritar sistem yaratmaq məqsədi güdən siyasi cərəyan.

FATA *is.* [lat.] Duvaq.

FATALİST [*lat. fatalis – tale, qismət*] Qəzavü-qədərə, olacağa, taleyə, qismətə inanan adam.

FATALİZM [*lat.*] Qəzavü-qədər, taleyə inanan. *Fatalizm ideyası. Teoloji fatalizm.*

FATEH *is.* [ər.] 1. Bir məmləkəti, ölkəni tutan, ölkələr fəth edən, işğal edən şəxs. [İskəndər:] *Ad-sanum dünyada bilinsin gərək! Fatehlər tarixdən silinsin gərək!* A.Şaiq. *Qılinc çalan min bir fateh ad qoymadı heç bu yerdə.* N.Rəfibəyli.

2. *məc. tant.* Mübarizə, inad, böyük zəhmət və s. yolu ilə bir şeyi əldə edən, bir şeyə nail olan. *Xam torpaq fatehləri.*

FATİHƏ *is.* [ər.] Quranın ilk surəsi. *Fatihə vermək.*

♦ ...**Fatihəsi oxunub məc.** – Bir şeydən ümidin kəsildiyi məqamda işlənir.

FATMANƏNƏ: Fatmanənə qurşağı (xanası) – bax **göy qurşağı** (“göy”də).

FÁUNA *is.* [*lat.*] Hər hansı bir ərazinin və ya geoloji dövrün heyvanat aləmi, bütün heyvan növləri; heyvanat aləmi. *Səhra faunası. Abşeronun faunasını tədqiq etmək.* – *Dənizlərin əmələ gəlməsi tarixi başqa-başqadır. Buna görə qonşu dənizlərin faunası çox vaxt müxtəlif olur.* “Sualtı aləm”.

FAY¹ *is.* [fr.] Köndələn və incə zolaqları olan sıx ipək və ya yun parça. *5 metr fay.* – [Əminə] .. *qəşəng al faydan kofta geymiş, başına da heyratı kəlağayı örtmüşdü.* Ə.Əbülhəsən. // Həmin parçadan tikilmiş. *Fay paltar.*

FAY² [fr.] *geol.* Süxurların tektonik qırılma yerdəyişməsi növlərindən biri. *Faylar, əsasən, dartılma şəraitində əmələ gəlir.*

FAYDA *is.* [ər.] Xeyir, mənfəət. [Hacı Qara:] *Yaxşı, sizə verdim pulun faydası necə olsun?* M.F.Axundzadə. // *məc.* Xeyir, nəticə. [Kərbəlayi Həsənə:] *Ay balam, axı məni burada saxlamaqdan nə fayda olacaq, pulum yoxdur ki, verim.* Çəmənzəminli. □ **Fayda verməmək** – xeyri, faydası, nəticəsi olmaq. *Qoçoğlu tapılırdı, o, çıxmış yoxa; Bir fayda vermədi uzun axtarış.* A.Şaiq.

FAYDALANMA “Faydalanmaq”dan f.*is.*

FAYDALANMAQ *f.* Fayda götürmək, xeyir götürmək, istifadə etmək, bəhrə götürmək. *Zəhmətdən faydalanmaq.* – *İnsan fay-*

dalanmış onun hər əməlidən; İnsanpərvər alimin bu polad heykəlidən. B.Vahabzadə.

FAYDALI *sif.* Fayda, xeyir verən, xeyirli, yaxşı nəticə verən. *Faydalı təklif. Faydalı məsləhət.* – [Məsmə:] *Axırda onu xəstəxanaya yerləşdirmək fikrinə düşdüm, orada daha faydalı müalicə edilərdi.* S.Hüseyn. *Sənət əsəri həyatı düzgün əks etdirməklə bərabər, özündə yüksək və faydalı bir mənə daşımalıdır.* M.Arif.

FAYDALILIQ *is.* Faydalı, xeyirli, səmərəli olma; xeyirlilik, səmərəlilik.

FAYDASIZ *sif.* və *zərf* Heç bir faydası, xeyri, nəticəsi olmayan; səmərəsiz, xeyirsiz, nəticəsiz. [Tahirin] *fikrinə, hər addımında xudpəsəndliyə qapılmaq, .. narazılıq eləmək faydasız bir işdi.* M.Hüseyn. *Ataş burada dayanıb Hürü ilə uzun-uzadı danışmağı faydasız hesab eləyib, axırıncı sözünü dedi.* Ə.Vəliyev.

FAYDASIZLIQ *is.* Faydası, xeyri, nəticəsi, səmərəsi olmama; xeyirsizlik, səmərəsizlik.

FAYDEŞİN [fr. faille de Çinə – Çin fayı] Yüksəkənlü ipək parça, fayın növlərindən biri. // Həmin parçadan tikilmiş. *Faydeşin paltar.*

FAYTÓN [yun. əfsanəvi addan] 1. Üstü açılıb-örtülən dörd bucaqlı araba. [Dilbər:] *Mən həmişə oradan evə faytonla gəlirdim.* C.Cabbarlı. [Telli:] *Səni yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib Allah-Allah ilə aparırlar.* Ü.Hacıbəyov.

2. Açığı kuzovlu yüngül avtomobil.

FAYTONÇU *is.* 1. Bax **faytonsürən.** *Faytonçuların bir hissəsi müsəlman idi.* Ə.Haqverdiyev. *Bu çinarın dövrəsi yay fəslində buradan ötüb-keçən arabaçıların, faytonçuların düşərgə yeri olmuşdu.* S.Rəhimov.

2. Fayton qayıran usta.

FAYTONÇULUQ *is.* Faytonla aparıb-gətirən şəxsin sənəti. *Faytonçuluq etmək.* – [Arazın atası] .. *yoxsul bir kəndli idi. Bunların hamısını faytonçuluqla qazanmışdı.* A.Şaiq.

FAYTONSÜRƏN *is.* Faytonçuluqla məşğul olan adam, fayton sürən; faytonçu.

FÁZA [yun. phasis – zahir olma] 1. Hər hansı bir hadisənin, prosesin və s.-nin inkişafında ayrıca mərhələ, dövr, moment. *İşin son fazası.*

2. *geol.* Süxurların nə xarakterdə olduğu-nu müəyyən edən kiçik vaxt vahidi.

3. *astr.* bax **səfhə** 2-ci mənada.

4. *elektr.* Generator sarğısının ayrıca qrupu, habelə onu birləşdirən məftil (elektrik keçiricisi). *Fazaların dəyişmə qaydası. Faza göstəricisi.*

FAZİL *sif.* [ər.] Fəzilət sahibi, fəzilətli. [Saib:] *Bizdə çoxdur, sanırım, fəzil adam; Qalmamış gizli həqiqət əsla.* H.Cavid. [Xangili] *bu fəzil şəxs üçün əllərindən gələni əsla əsirgəmindilər.* S.Rəhimov.

FAZOMETR [*yun.* phasis – görünmə və metron – ölçürəm] Dəyişən cərəyan qurğularında güc əmsalını və ya fazalardakı dəyişikliyi, yəni enerjinin fazaları arasındakı fərqi və dövrdəki gərginliyi ölçmək üçün cihaz.

FE “f” hərfinin və bu hərfle işarə olunan samitin adı.

FEDERÁL [fr.] bax **federativ** 2-ci mənada.

FEDERALÍST [fr.] Federalizm tərəfdarı.

FEDERALÍZM [fr.] 1. Dövlət quruluşunun federativ sistemi; federasiya prinsipinə əsaslanan quruluş.

2. Belə sistem yaratmağa çalışan siyasi cərəyan.

FEDERASIYA *is.* [fr.] 1. İttifaq, birləşmə.

2. Müstəqil dövlətləri özündə birləşdirən dövlət. *Rusiya Federasiyası.*

3. Ayırı-ayrı cəmiyyətlərin, təşkilatların birliyi. *Ümumdünya Həmkarlar İttifaqları Federasiyası. Beynəlxalq Futbol Federasiyası.*

FEDERATÍV 1. “Federasiya”dan *sif.* *Federativ müşavirə.*

2. Federasiya şəklində olan; federal. *Federativ Respublika.*

FÉİL *is.* [ər.] 1. İş, əməl, hərəkət. // Quru sözdən ibarət olmayıb həqiqi mənada olan iş. *Fəli ilə qövlü düz gəlmir.*

2. *qram.* İş, hal və hərəkəti bildirib zaman, şəxs və kəmiyyətə təsriflənən nitq hissəsi.

3. *məc.* Hiylə, kələk, fənd, fırıldaq, haramzadəlik. *Arada işləyir düşmənlər; Mənim ərəb atım gördünmü ola? “Koroğlu”.* *Divlər qüvvətdən çox, ağıldan az olar-*

lar. Qızların fəlinə uyub dedilər: – Ey nazəninlər, şərtinizə razıyıq. (Nağıl).

◊ ...**fəlinə düşmək** – birisinin fırıldaqına, hiyləsinə, kələyinə inanaraq, yaxud təsiri altında bir iş görmək. *Fırıldaqının fəlinə düşmək. – Mən aşiq, duman yerdə; Dağ yerdə, duman yerdə; Düşmənlər fəlinə düşmə; Qalarsan yaman yerdə.* (Bayatı).

FELDMÁRSAL [*alm.*] 1917-ci il inqilabından əvvəlki rus ordusunda və bir sıra dövlətlərin quru qoşunlarında yüksək general rütbəsi; habelə bu rütbəni daşıyan adam.

FELDMARŞALLIQ *is.* Feldmarşal rütbəsi.

FÉLDŞER [*alm.*] Orta tibb təhsili olan həkim köməkçisi. *Növbətçi feldşer. Baytarlıq feldşeri. – [Gülqönçə:] Axı mən o feldşerdən pis deyiləm.* H.Seyidbəyli.

FELDSERLİK *is.* Feldşerin işi, sənəti, peşəsi, ixtisası. *Feldşerlik etmək. Feldşerlik məktəbi.*

FELƏN *zərf* [ər.] Sözlə deyil, işlə, həqiqətdə (*qövlən* ziddi). *Bacarığımı fəlnən sübut etdi.*

FELİ *sif.* [ər.] 1. Həqiqətdən icra olunan, həqiqətdən olan, sözlə deyil, işlə olan.

2. *qram.* Tərkibində feil olan, yaxud feildən düzəldilmiş (bax **feil** 2-ci mənada). *Fəli cümlə. Fəli söz birləşməsi. Fəli isim. Fəli sifət.*

FELYETÓN [fr.] Nöqsanları, çirkin əməlləri istehza edib pisləyən qəzet və ya jurnal məqaləsi. *Cəlil Məmmədquluzadənin felyetonları. “Kırpi” jurnalında çap olunmuş felyeton.*

FELYETONÇU *is.* Felyeton yazan jurnalist. *C.Məmmədquluzadə görkəmli felyetonçu idi.*

FEMÍDA *is.* [*yun.*] 1. Qədim yunan mifologiyasında ədalət ilahəsi, sonralar ədalət mühakiməsinin mücəssəməsi. *Femida gözübəzəli və əlində çəki daşları tutmuş vəziyyətdə təsvir olunurdu.*

2. *məc.* Ədalət.

FEMİNİZM *is.* [ər.] Qadın hərəkəti. *Feminizm tərəfdarları.*

FEN *is.* [ing.] Saç qurutmaq üçün elektrik alət.

FÉNİKS *is.* [*yun.*] Bir sıra qədim xalqların mifologiyasında əfsanəvi quş, simurq.

Guya feniks qocalanda özünü yandırır, küldən cavanlaşmış və təzələnmiş şəkildə dünyaya gəlir. Feniks əbədi dirçəliş rəmzidir.

2. Səməndər quşu.

FENOLÓGIYA [yun. phaino və logos] Biologiyanın, ilin fəsilələrinin dəyişməsilə əlaqədar bitki və heyvanların həyatında vaxtaşırı baş verən hadisələri (bitkilərin çiçəklənməsini, quşların köçüb gəlmə müddətini və s.-ni) öyrənən bəhsi. *Ekoloji fenologiya*.

FENOLOJÍ *sif.* Fenologiyaya aid, fenologiya ilə əlaqədar olan. *Fenoloji müşahidələr. Fenoloji qanunauyğunluqlar.*

FENÓLOQ [yun. phaino və logos] Fenologiya mütəxəssisi.

FENÓMEN *is.* [yun.] Müstəsna, qeyri-adi şəxsiyyət, hadisə.

FEODÁL [lat.] 1. Feodalizm dövründə hakim sinfin nümayəndəsi; təhkimçi mülkədar. *..Havayı gəlir mənbəyi olan kəndlərini itirmək qorxusu ilə titrəyən feodallar dünyanın hər yerində qara qüvvədir.* M.İbrahimov.

2. Feodala, feodalizmə aid olan. *Feodal vergi sistemi.*

3. Feodalizm prinsiplərinə əsaslanan. *Feodal dövləti. Feodal quruluşu.*

4. *sif.* Feodala, feodalizmə xas olan. *Feodal münasibətlər.*

FEODALÍZM *is.* [lat. feodum – malikanə.] Orta əsrlərdə xüsusilə Qərbi Avropada torpağın, istehsal vasitələri və kəndlilərin tək bir feodalın ixtiyarında olmasına əsaslanan, ümumdünya tarixi tərəqqinin gedişində ictimai-iqtisadi formasiyaların əvəz olunmasından ibarət bütöv dialektik prosesin orta həlqəsini təşkil edən ictimai-iqtisadi formasiya. *Feodalizm dövrünün ideologiyası. Feodalizm zamanası quldarlıq quruluşu ilə kapitalizm arasındakı dövrü əhatə edir.*

FÉRMA¹ [fr.] 1. Heyvandarlığın müəyyən sahəsi ilə məşğul olan ixtisaslaşdırılmış ayrıca təsərrüfat. *Atçılıq ferması. Quşçuluq ferması. Fermaların yarışı.* – [Gülsənəm arvadın] *qaş qaralanda, fermada sağını qurtarıb evə qayıdan zaman az qala dili tutulmuşdu.* M.Hüseyn

2. Xüsusi və ya icarəyə götürülmüş torpaqda xüsusi təsərrüfat.

FÉRMA² [fr.] xüs. Bir-birilə birləşdirilmiş metal tirlərdən, dirəklərdən ibarət mühəndis qurğusu. *Körpünün ferması. Fermanın hissələrini qaynaq etmək.* – [Kamil] *sütunları göstərən qara nöqtələrin üstündə şəbəkə fermalar, sonra taxta döşəmə, buruq binası və başqa hissələr rəsm etdi.* M.Süleymanov.

FERMAÇI *is.* Ferma icarəçisi və ya sahibii; fermer (bax **ferma**¹ 2-ci mənada).

FERMÉNT [lat. fermentum – maya] *biol. kim.* Canlı hüceyrənin əmələ gətirdiyi və orqanizmdə kimyəvi reaksiyanın sürətlənməsinə kömək edən üzvi maddə. *Ferment reaksiyası. Fermentlər həyat fəaliyyətinin bütün proseslərində mühüm rol oynayır.*

FERMENTASIYA [lat. fermentare – qıcqırtma] xüs. Qıcqırma prosesi. *Tütünün fermentasiyası. Çay yarpaqlarının fermentasiyası.*

FÉRMER [ing.] bax **fermaç**.

FERMERLİK *is.* Təsərrüfatda ferma sistemi.

FESTİVÁL [fr. festival – bayram] İncəsənətin hər hansı növünü nümayiş etdirən ictimai bayram. *Musiqi festivalı. Teatr festivalı. Gənclərin ümumdünya festivalı.*

FETİŞ [fr.] 1. İbtidai insanların təsəvvürüncə guya fəvqəltəbii sehrkar qüvvəyə malik olan və buna görə də sitayiş obyektinə çevrilən cansız şey; ənəm, büt. *Fetişlər cürbəcür olur: daş, ağac parçası, təsvirlər.*

2. *məc.* Kor-koranə, sözsüz-şərtsiz inanılan, qəbul edilən şey.

FETİŞİZM [fr.] 1. Fetişlərə (bütələrə) sitayiş; qədim din formalarından biri; büt-pərəstlik. *Fransız maarifçiləri fetişizmə dinin arxaik forması kimi baxırdılar.*

2. *məc.* Bir şeyə kor-koranə inanma, sitayiş etmə.

♦ **Əmtəə fetişizmi** *iqt.* – istehsal münasibələrinin maddiləşdirilməsi.

FETİŞLƏŞDİRMƏ “Fetişləşdirmək”dən *f.is.*

FETİŞLƏŞDİRMƏK *f.* Fetiş hesab etmək, fetiş halına salmaq, fetiş kimi baxmaq (bax **fetiş** 1-ci mənada); ilahiləşdirmək.

FETR [fr.] Şlyapa, keçə çökmə və s. hazırlanan ən zərif və əla keçə növü. // Bu keçədən hazırlanmış. *Fetr şlyapa*.

FEVRÁL [lat.] Təqvim ilinin ikinci ayı.

□ **Fevral inqilabı** – Rusiyada: 1917-ci ilin fevralında başlayan ikinci burjua demokratik inqilabı.

FEYXOÁ is. [isp.] bot. Mərsin fəsiləsindən kol bitkisi. *Astara rayonunun limon, naringi, feyxoa, xurma bağlarında məhsul toplanır.* (Qəzetlərdən). // Həmin kolun – bitkinin çiylək, ananas və banan iyi verən meyvəsi. *Feyxoanın meyvəsi açıq-yaşıl və yumurtaşəkillidir.*

FEYZ is. [ər.] Nemət, bərəkət, rifah, bol-luq. // İnsanın hər hansı maddi və mənəvi tələbini təmin edən, ona zövq verən, məmnunluq hissi törədən, fayda verən şey. [Məlikşah:] *Səfər et, bax, nə gözəldir dün-yə; Çox olur feyzi xəyal alaminə.* H.Cavid. *Öz feyzini hər yanda təbiət; Vermiş bizə zəhmətlə, əməklə.* M.Müşfiq. □ **Feyz almaq (aparmaq)** – bax **feyzlənmək**. *Padşah o qədər feyz apardı ki, naxoşluğu tamam sağaldı.* [Məsum]. *Dünyaya gəlmişik; Həyatdan, dünyadan feyz alağ; Dünyaya gəlmişik; Dünyada ucalağ.* B.Vahabzadə.

FEYZLƏNMƏ “Feyzlənmək”dən f.is.

FEYZLƏNMƏK f. Feyz almaq, zövq almaq, ləzzət aparmaq. *Musiqidən feyzlənmək.*

FEYZLİ sif. Feyz verən, rifah verən, nemət verən, sevinc gətirən.

FEYZYAB [ər. feyz və fars. ...yab]: **feyzyab etmək** – feyzləndirmək, feyz vermək. *Həmişə şəhərə qayıdanda Cənnətəli şeirləri ilə məni də feyzyab edir.* Çəmənzəminli. [Məşədi Qəzənfər:] .. *Dərvişlər hamını hamama yığılıb gözəl-gözəl söhbətlərlə hamam əhlini feyzyab edərlərmiş.* Ü.Hacıbəyov. **Feyzyab olmaq** – feyzlənmək, feyz almaq, fayda götürmək (bəzən kinayə ilə deyilir). ..*İranlı qardaşlarımız Məhəmməd Əli Tehrani cənablarının moizəsini eşitməkdən feyzyab oldular.* C.Məmmədquluzadə. *Onuncu günü şəbhi şəhərin ətrafında, böyük bir kəndin yaxınlığında çıxarmağa başladıq ki, kənd əhalisi də feyzyab olsun.* Ə.Haqqverdiyev.

FƏAL [ər.] 1. sif. İşlək, çalışqan, işcil, fəaliyyətli, daim fəaliyyət göstərən, çox iş görə, çox işləyən. *Çox fəal adamdır.* – [Malik] *Sona kimi bir neçə fəal gəncləri içəri apardı.* M.İbrahimov. // *zərif* Fəaliyyətlə, fəal surətdə, aktiv surətdə. *İclasda fəal iştirak etmək.*

2. is. Hər hansı bir kollektivin və s.-nin ən çalışqan, işcil, fəaliyyətli üzvü (çox vaxt cəm şəklində işlənir); aktivist. *Partiya fəalları yığıncağı.* – [Həsərət Yusifə:] *Əyə, bəs bu kəndin fəalları hamı, partiya təşkilatı nə iş görür?* B.Bayramov.

FƏALİYYƏT is. [ər.] 1. Hər hansı bir sahədə iş, çalışma; fəallıq göstərmə; aktivlik. *Pedaqoji fəaliyyət. İctimai fəaliyyət.* – [Firidun] *yalnız fəaliyyətdə, yalnız çalışmada bir təskinlik taparaq bütün varlığını yenicən dərslərə və işə vermişdi.* M.İbrahimov.

2. İş, işləmə. *Suyun dağıdıcı fəaliyyəti. Ürəyin fəaliyyəti.* – *Zehni əmək zamanı hər-dənbir gəzinmə beynin fəaliyyətini artırır, yorğunluğun qarşısını alır.*

FƏALİYYƏTLİ sif. Çalışqan, işcil, fəaliyyət göstərən; aktiv. *Mən* [Fəxrəddin], *öz-lərini dəyərlı və fəaliyyətli idarəçi və çalışqan göstərə bilmiş Eldəniz xanədanından bir nəfərin hökmdarlığa təyin olunmasını təklif edirəm.* M.S.Ordubadi.

FƏALİYYƏTSİZ sif. Fəaliyyət göstərməyən, çalışmayan, işləməyən; hərəkətsiz, passiv. *Fəaliyyətsiz (z.) durmaq* (heç bir iş görməmək).

FƏALİYYƏTSİZLİK is. Fəaliyyət göstərməmə, işləməmə, çalışmama, hərəkətsizlik, passivlik. [Fəxrəddin:] *İlyas, sən elə bilmə ki, mən səni fəaliyyətsizlikdə, üsyan və azadlıq tərəfdarı olmamaqda töhmətləndirmək istədim.* M.S.Ordubadi.

FƏALLAŞDIRMA “Fəallaşdırmaq”dan f.is.

FƏALLAŞDIRMAQ f. Fəal etmək, fəaliyyətini daha da artırmaq, daha da canlandırmaq; aktivləşdirmək. *İctimai iş şagirdləri fəallaşdırır. Müəllim yeni mövzunu yaxşı mənimsəmək və sinfi fəallaşdırmaq məqsədilə canlı müsahibə apardı.*

FƏALLAŞMA “Fəallaşmaq”dan f.is.

FƏALLAŞMAQ *f.* Daha fəal olmaq, fəaliyyəti daha da artırmaq; aktivləşmək.

FƏALLIQ *is.* İşçillik, çalışqanlıq, fəaliyyət, aktivlik. *Fəallıq göstərmək.*

FƏCİ [ər.] bax **faciəli**. *Fəci hadisə.* – *Bu fəci xəbəri hər kəs həyəcan içində bir–birinə pıçıldadı. Çəmənzəminli. Şeyx Məhəmmədi fəci bir surətdə öldürüb, cənazəsini nalayiq və narəva hərəkətlərlə təhqir etdilər. M.İbrahimov.*

FƏCR *is.* [ər.] 1. Səhərin çox erkən, günəş çıxmazdan əvvəlki çağı, dan vaxtı. *Fəcrin saf havası dolur içəri; Kəndi seyr eləyir... Oyanır həyat. B.Vahabzadə. Fəcrin qızıl rənglərlə boyananda mavi göylər; Dünyanın hər tərəfindən anaların səsi gəlir. N.Rəfibəyli.*

2. Dan vaxtı göydə görünən qızırtı və aydınlıq. *O baxışlarda fərdən parlaq; Bir ziya var buluddan daha saf. A.Şaiq.*

FƏDA *is.* [ər.] Ən əziz bir adam və ya yüksək amal, iş yolunda özünü qurban etmə; qurban. *Pəri sənə qurban, dirili Qurban; Yolunda fədadi bu baş ilə can. “Qurbani”.*
□ Fəda etmək – canını qurban etmək. [Mirzə Rza:] *Qardaşlar, bütün İran məzlumlarını və onların arasında öz balalarını xilas etmək üçün mən də həyatımı fəda edirəm. C.Cabbarlı. Fəda olmaq* – özünü fəda etmək, canını qoymaq, qurban etmək, həlak olmaq. *Qıldın bu vəfəliyi mənimlə; Can ola fəda sənə tənimlə. Xətayi. Fəda olum* – qurban olum (nəvaziş, mehribanlıq, yalvarış bildirir). [Oğul:] *Ata, sənə fəda olum, mənə görə qulluq. (Nağıl). Fəda olum sənə, gəl eylə imtahan, ölüürəm. Natəvan. Fəda qılmaq klas.* – bax **fəda etmək**. *Qurban bu mehribanlığa, ey Kəbeyi-ümmid; Bundan sonra çevir başına, qıl fəda məni. S.Ə.Şirvani.*

FƏDAİ *is.* [ər.] Ümumi bir iş yolunda, məslək uğrunda təhlükəli işlərə qoşulub canından keçməyə hazır olan şəxs. *İnqilab fədailəri. Fədai dəstəsi.* – *Bir il qabaq bir faciə eşitmişəm, ah! Bir qəhrəman fədaidən söhbət açım mən. S.Vurğun. [Pərvin Ədalətə:] Yadımdadır, hələ keçən ilin qışında bu meyvəndə fədailərimizin tonqalları yarırdı.. Ə.Məmmədxaanlı. // Sif. mənasında. Hər tərəfdə fədai və nizami qoşun nəfərləri intizamı qoruyurdu. M.İbrahimov. [Uşaqlar]*

tüfəngli fədai dəstələrinin nümayişini görrürkən əvvəlcə bu nümayişləri də Təbrizdə bundan əvvəl olan sadə nümayişlərdən biri hesab edirdilər. Ə.Sadiq. // Məc. mənada. Ədəbiyyat fədaisi.

FƏDAKAR *sif.* [ər. fəda və fars. ...kar]

1. Ümumi bir iş və ya məslək uğrunda öz şəxsi mənafeyindən keçən, özünü qurban verməkdən çəkinməyən. *Fədakar gənclər. Fədakar əsgər.* – *Vətən uğrunda gərək şəxs fədakar olsun. A.Səhhət. // Öz məqsədini həyata keçirmək yolunda çalışan, hər cür fədakarlığa hazır olan. Fədakar övlad.* – [Bəxtiyar:] *Fədakar bir qızsan, əhsən. Ancaq zəhmətlərin boşdur. A.Şaiq.*

2. Fədakarlıq ifadə edən; fədakarcasına. *Adamlarımızın fədakar zəhməti. Fədakar hərəkat.* – *Biz döyüşçülərə xalqın həyatından, neftçilərimizin fədakar əməyindən danışırdıq. M.İbrahimov.*

FƏDAKARANƏ [ər. fəda və fars. karənə] bax **fədakarcasına**. *Bəzən Sarının çox fədakarənə çalışmağı və süfrə salması [Dəmirrovu] təmin etmirdi.. S.Rəhimov.*

FƏDAKARCASINA *zərf* Özünü fəda edərək; fədakarlıqla, fədakarlıq göstərərək. *Fədakarcasına işləmək.*

FƏDAKARLIQ 1. *is.* Öz şəxsi mənafeyini ümumi işə və ya başqalarının işinə fəda etmə, həsr etmə, bu uğurda fədakarcasına çalışma, səy göstərmə. [Şiraslan da] *atası kimi Vətən qarşısında bir iş görmək, öz fədakarlığı ilə adamlara xidmət etmək istəyirdi. S.Rəhimov.*

2. **Fədakarlıqla** şəklində *zərf* – bax **fədakarcasına**. *Müəllim həyatı fədakarlıqla çalışırdı. S.Rəhimov.*

FƏĞAN *is.* [fars.] Nalə, fəryad, inləmə. [Abbas:] *Gecə-gündüz qan ağılaram; Artıbdı fəğanım mənim!* “Abbas və Gülləz”.

□ Fəğan etmək – fəryad qoparmaq, nalə etmək, inləmək, ağlamaq, göz yaş tökmək. *Gecə-gündüz ahü fəğan etməkdən; Dərdə, qəm-xanəyə yol almışam mən. Aşiq Ələsgər. // Nalə, fəryad, ah. Səni görmək üçün ölmək istəyəm; Təsəllim ah ilə fəğandır, ana! S.Vurğun. Bir yaz günü oxudum şerini, böyük ustad; Duydum, nakam ürəkdən qopan acı fəğandır. R.Rza.*

FƏHLƏ *is.* [ər.] İstehsalatda bir peşə kimi əməklə məşğul olan, işçi sinfinə mənsub əməkçi; əmələ. *Fəhlə və kəndli təbəqəsi.* // Öz iş qüvvəsini satmaqla yaşamağa məcbur olan mızdlu işçi; proletar. *Fələ, özünü sən də bir insanmı sanırsan?! M.Ə.Sabir. Fəhlələrin bir həftə əvvəl başlamış tətili hələ də davam edirdi. M.Hüseyn.*

FƏHLƏBAŞI *is.* Baş fəhlə, fəhlələrin başçısı.

FƏHLƏLİK *is.* Fəhlənin işi, peşəsi; əmələlik. *Fəhləlik etmək. Yazıçı ədəbiyyata fəhləlikdən gəlmişdir. – Aslan da hər gün öz fəhləliyində olub Fərhadın işindən xəbəri yox idi. C.Cabbarlı.*

FƏHM *is.* [ər.] Anlama, anlaq, dərrakə. *Olmasın fəhmin, əqlin, idrakın; Var nə qəm ta ki vardır əmlakın. M.Ə.Sabir. □ Fəhm etmək* – anlamaq, başa düşmək, dərk etmək. *Ariflər, fəhm eləyin; Süzüb gedən yərə baxın! Aşıq Ələsgər. Rəğbət və narazılıqla uğrulanmış bu dumanlı soyuqluğun incəliyini hamıdan çox Əlikram fəhm eləmiş olardı. B.Bayramov. Fəhm qılmaq klas.* – bax **fəhm etmək.** *Sözlər dərsən ki, bilməzəm mən; Məzmununu fəhm qılmazam mən. Füzuli.*

FƏHMLİ *sif.* Anlaqlı, idraklı, dərrakəli. *Fəhmli adam.* – [Ərknaz:] *Ramiz çox qeyrətli, fərəsətli uşaqdır. Çox qanacaq, mərifətli, fəhmli, qabiliyyətli uşaqdır. Mir Cəlal.*

FƏHMSİZ *sif.* Anlaqsız, idraksız. *Fəhm-siz oğlan.*

FƏXR [ər.] 1. *is.* İftixar ediləcək, öyünüləcək şəxs, şey. *Övlad atanın fəxridir. Doğma Vətənin fəxri.* – [1-ci cəngavər:] *Səyavuş bu yurdun fəxri, şanıdır. H.Cavid. Kazımın .. üzündə bir fəxr duyğusu ifadə olunurdu. Çəmənçəminli. □ Fəxr etmək* – iftixar etmək, öyünmək. *Dünyaya səs salan şöhrətizlə; Sevindik, fəxr etdik, lovğalanmadıq. S.Rüstəm. [Qafar] öz vətəni, öz paytaxtı, öz xalqı .. ilə fəxr edir... Ə.Sadiq.*

2. **Fəxrlə** şəklində *zərf* – iftixarla, fəxr edərək. *Fəxrlə cavab vermək. Fəxrlə irəli çıxmaq.*

FƏXRİ *sif.* [ər.] 1. Hər hansı xidmətə, nailiyyətə görə ehtiram, iftixar əlaməti olaraq verilən. *Fəxri adlar.* – *Adilin fəxri fərmanı ilə yanaşı Gözəlin aldığı fərman da*

görünürdü. Ə.Vəliyev. // Hörmət, ehtiram əlaməti olaraq seçilən. Fəxri rəyasət heyəti. Fəxri üzv. // Hörmətli, şərəfli, əziz, izzətli. Fəxri qonaq. // Hörmət, ehtiram əlaməti olaraq edilən hörmət, ehtiram üçün düzəldilən. Fəxri qəbul. Fəxri qarovul.

2. Hörmətli, şərəfli, şərəf qazandıran, şərəfləndirən. *Fəxri vəzifə. Fəxri əmək.*

FƏXRİYYƏ *is.* [ər.] *ədəb.* Orta əsrlərdə Şərç (o cümlədən Azərbaycan) ədəbiyyatında: məsnəvi, qəzəl və s. formalarda şairin öz fəzilətlərindən, yaxşı sifətlərindən, xüsusən hünər və səxavətindən mədh şəklində bəhs edən lirik şeir. *Füzulinin “Mənəm ki qafilasaları-karivani-qəməm” fəxriyyəsi.*

FƏQƏRƏ *is.* [ər.] 1. *anat.* Fəqərə sütünün bir hissəsini təşkil edən ayrıca sümük (və ya bəzi heyvanlarda qığırdaq); onurğa sümüyü. *İnsanın döş fəqərəsi. Qısa sümüklər onurğada olur və fəqərələr adlanır. □ Fəqərə sümüyü (sütünü)* – insanın və bir çox heyvanların skeletinin, bir-biri ilə mütəhərrik surətdə birləşmiş sümüklərdən və qığırdaqlardan (fəqərələrdən) əmələ gələn əsas hissəsi.

2. Hadisə, əhvalat, qəziyyə, vəqə, hekayə. [Xortdan:] *Mən oxucularıma özüm şahid olduğum bir fəqərədən danışım. Ə.Haqverdiyev. Gülsabah gələndən bir neçə gün qabaq Muradla Göyçək arasında belə bir fəqərə olmuşdu. Ə.Vəliyev.*

3. *köhn.* Bənd, maddə (elmi və s. əsərlərdə).

FƏQƏT *bağl.* [ər.] Lakin, amma. *Söz verdi, fəqət gəlmədi. Xəbəri var, fəqət demək istəmir.* – [Zaqıs müdiri:] *Adam evdə, – dedi, – əsəbiləşə bilər, bəlkə dalaşar da, fəqət dörd-beş illik bir ailə həyatını pozmaz. S.Hüseyn. Gənclərin sevdiyi gözəl bahardır; Fəqət hər mövsümün bir dadı vardır. M.Müşfiq. // Ancaq, yalnız.*

FƏQİR [ər.] *klas.* bax **fağır.** [Kərbəlayı Məhəmməd:] *Hər nə oldu, biz kasıba, biz fəqirlərə oldu. Çəmənçəminli. [Şahidlər] Xeyransanın təmiz və fəqir bir qadın olduğunu söylədilər. S.Hüseyn.*

FƏQİRANƏ [ər. fəqir və fars. ...anə] 1. *zərf klas.* Fağır kimi, yazıqcasına, aciz-cəsinə, yazıq-yazıq, fağır-fağır. *Fəqiranə baxmaq. Fəqiranə yalvarmaq.*

2. *sif.* Kasıb, yoxsul, miskin. *Fəqirənə bir mənzil. Fəqirənə həyat. – Baxmasız guşeyi-çəşm ilə fəqirənə tərəf; Yüyürürsüz ora kim, dadlı fəsinanlıq olur.* M.Ə.Sabir. *Züleyxa, Aslanı fəqirənə, miskin və məhzun görüb, tez Fərhadın deyil, əvvəlcə Aslanın boynunu qucaqlayaraq ağıladı.* C.Cabbarlı.

FƏQİRLİK *klas.* bax **fağırılıq**. Yetimliyi halatından bəllidir; Fəqirliyi zillətindən bəllidir. A.Səhhət. *O zaman fəqirlik [Ağabalaya] əsər edib başı xəyalat ilə dolardı.* Çəmənzəminli.

FƏLAKƏT *is.* [ər.] Böyük bəla, müsibət, afət, bədbəxtlik. *Müharibənin törətdiyi fəlakətlər. – [Nüşabə:] Bir qığılcım böyüyüb yangın olar; Bir xəta qanlı fəlakət doğurar.* A.Şaiq. [Qəmər Gülsabaha:] *Sən mənim fəlakətimə gülürsən?* C.Cabbarlı. // Avariya, qəza, bədbəxt hadisə. *Təbii fəlakət. – Kamilgilin gəməsi “Şəfəq” Şeytənşəhərdə fəlakətə düşübdür.* M.Süleymanov.

FƏLAKƏTLİ *sif.* Fəlakət törədən, bədbəxtliyə səbəb olan, müsibət gətirən. *Fəlakətli müharibə illəri. Fəlakətli daşqın. – [5-ci tamaşaçı:] Ən fəlakətli böyük yangınlar; Bir qığılcımlı xətdən başlar.* H.Cavid. *Deyirlər ki, fəlakətli və ağır günlərdə xatırlanan keçmiş əsadət dəqiqələri insan üçün çox əziz və dadlı olur.* M.İbrahimov.

FƏLAKƏTZƏDƏ *sif.* və *is.* [ər. fəlakət və fars. ...zədə] Fəlakətə düşmüş, qəzaya uğramış; müsibətzədə, bədbəxt. *Kiçik daxmada üç nəfər fəlakətzədə xəyalat içində huşa gedib bir-birinə sarılmışdı.* C.Cabbarlı. *Həmin fəlakətzədə Məşədi Əsgər qırx yaşında, qısa boylu, amma çox zorlu bir kişi idi.* S.M.Qənzadə.

FƏLƏK *is.* [ər.] 1. Göy, səma, asiman. *Dün gecə fələkə çıxdı fəryadı.* M.P.Vaqif. *Hərnləb dövr edən yerlər, fələklər; Bu səsi hər zaman eşidəcəklər.* M.Rahim.

2. *məc.* Tale, qismət, bəxt, uğur. *Fələk ayırdı məni cövr ilə cananımdan.* Füzuli. [Vəzir:] *Sən mənim qızım ol, sarayında qal; Görək neylər fələk, şənən, oxu, çal!* A.Şaiq.

◊ **Fələk göydən yerə ensə də** – qətiyyətlə, heç bir vəchlə, qəti surətdə, əsla. *Fələk göydən yerə ensə də, deyən deyiləm. Fələk üz döndərmək* – işi bəd gətirmək, uğursuz-

luğa düşər olmaq, bəxti dönmək, bəxti gətirməmək. [Kərəm:] *Qurtarmadım heç qovğadan, bələdan; Fələk üz döndərüb mən mübtəladan.* “Əsli və Kərəm”. **Fələk yazan** – tale, qismət, müqəddərat, alın yazısı. [Qurbanqulu:] *Fələk yazanı biz pozmayacağıq ki, qismət belə imiş!* T.Ş.Simurq. **Fələkin çərxi dönmək** – tale üz döndərmək, taleyin üzünü dönmək, ümidi boşa çıxmaq. **Fələkin çərxi dönsün** – qarğış məqamında işlədilir. **Fələkin qəminə (güdazına) getmək** – öz taleyinin qurbanı olmaq. **Fələkin qəminə (güdazına) vermək** – bədbəxt etmək. [Süleyman:] *Göz görə-görə [Tofiq] səni verir fələkin qəminə, sən də başlamısən moizəyə.* M.İbrahimov.

FƏLSƏFƏ *is.* [ər.; yun. *phileo* – sevirəm və *sophio* – müdriklik, müdrikliyi sevmək] 1. Təbiətin, cəmiyyətin və insan təfəkkürünün ən ümumi inkişaf qanunları haqqında elm. *Antik fəlsəfə. Fəlsəfə tarixi. Orta əsrlər Azərbaycan fəlsəfəsi.*

2. Hər hansı bir filosofun, mütəfəkkirin fəlsəfi nəzəriyyəsi, görüşü. *Platonun fəlsəfəsi. Bəhmənyarın fəlsəfəsi. – Nəsimi öz fəlsəfəsi və təfəkkürü ilə əlaqədar olaraq, dilimizin çərçivəsini xeyli genişləndirdi.* M.İbrahimov. // *dan.* Bir şey haqqında əmələ gəlmiş inam, əqidə, qənaət; konsepsiya. [Rüstəm bəy Sofya xanımına] *nəsihət eləmək istədi, bir də xanımın gözəlliyi onun fəlsəfəsinə qələbə çaldı.* Çəmənzəminli. [Sultan Səmədə:] *Sən fəlsəfənin məğzini bilmirsən. Dünya mübarizə dünyasıdır.* İ.Hüseynov.

3. Hər hansı bir elmin, bilik sahəsinin və s.-nin əsasını təşkil edən metodoloji prinsiplər. *Hüquq fəlsəfəsi. Riyaziyyatın fəlsəfəsi.*

4. *dan.* Həyata keçirilə bilməyən, qeyri-real, lüzumsuz söhbət(lər); mühakimə.

FƏLSƏFİ *sif.* [yun.] 1. Fəlsəfəyə aid olan, fəlsəfə ilə əlaqədar olan (bax **fəlsəfə** 1-ci mənada). *Fəlsəfi traktat. Fəlsəfi kateqoriyalar. Fəlsəfi fikir.*

2. *kit.* Dərin bir ideyanı, dünyagörüşünü, konsepsiyanı ifadə edən; hikmətamiz, hikmətli. *Fəlsəfi dram. Fəlsəfi roman. – Yüksək, pak və təmiz bir eşq ifadə edən Füzulinin dahiyənə fəlsəfi sənət əsərlərində bəzən bir kədər, acı bir faciə duyulur.* M.İbrahimov.

3. *məc.* Nəzəri, mücərrəd, hikmətli. *Fəlsəfi mühakimə.*

4. *dan.* Bir şeyə filosof kimi, ağılla yanaşan. *Hadisəyə fəlsəfi münasibət.*

FƏNA¹ *is.* [ər.] Pis, yaman. *Əhvali fənadır. Fəna xasiyyətdir. – Gördü fənadır işinin axırı; Qaçdı o saat ayı ordan geri.* A.Səhhət. [Məcidi] *Səmədin fəna hərəkətlərindən bir neçəsini göstərmiş, bunun qarşısını almağı təklif edirdi.* B.Talıblı.

FƏNA² *is.* [ər.] Yox olma, zaval. □ **Fəna etmək, fənaya vermək** – yox etmək, məhv etmək, bada vermək. [Şəfiqə:] *Bunlar, qorxuram, axırda bizi fənaya verər.* İ.Musabəyov. *Çoxdur ümid hələ çıxmamış cana; Cavan ömrünüzü etməyin fəna.* H.K.Sanlı.

FƏNALAŞMA “Fənalasmaq”dan *f.is.*

FƏNALAŞMAQ *f.* Pisləşmək, xarablaşmaq. *Getdikcə bu məhəllənin halı fənalashdı.* N.Nərimanov. [Zəhra Əzraya:] *Bax, fənalashdı büsbütün halım.* H.Cavid.

FƏNALIQ *is.* Pislik, yamanlıq. [Cahangir:] *Ana, bu adamlardan hər bir fənalıq baş verər, məni öldürə bilərlər, sənin namusuna sataşarlar. Çəmənəzəminli. [Şahin] səbəbsiz təhqir olunduğu üçün iztirab çəkir, səhhətində də bir fənalıq hiss edirdi.* B.Bayramov.

FƏND *is.* [fars.] 1. Hiylə, kələk, fırıldaq, dolab, qurğu, biclik. *Fənd fəndi kəsər, Allah hər ikisini.* (Ata. sözü). *Dostdan dosta bu nə fənddi? Zülfün boynuma kəmənddi. Aşiq Ələsgər. Əllafın fəndinə adamlar mat qaldılar.* Mir Cəlal. □ **Fənd bağlamaq** – hiylə gəlmək, kələk gəlmək, aldatmaq.

[Yusif:] *İnanırdıram sizi ki hərğah bir də fənd bağlaya, çox işlər görər.* N.Nərimanov. **Fənd işlətmək** – 1) fırıldaq qurmaq, hiylə işlətmək, kələk gəlmək, fənd qurmaq; 2) *məc.* bir işi görmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə etmək. *Fəhlələrin daha düzgün fənd işlətdiklərini görəndə yanğın alayı da onlara qoşuldu.* M.Hüseyn. [Qəncə Atəşə:] *Nə eləyəcəksən, nə cür fənd işlədəcəksən özün bil, ancaq məni buradan qurtar.* Ə.Vəliyev. **Fənd qurmaq** – birisinin qarşı gizlindən tələ qurmaq, hiylə düzəltmək, biclik işlətmək. [Hacı Qəmbər:] *Qoçum Cəbi, görüm nə təhər fənd quracaqsan.* N.Vəzirov.

Fənd tərpnənmək – hiyləyə qarşı hiylə

işlətmək, zirək tərpnənmək, usta hərəkət etmək. [Sirat:] *Amma Abdulla oğlu Bülənd fənd tərpnəndi.* Ə.Əbülhəsən. **Fəndə salmaq** – hiylə işlədərək aldatmaq, tora salmaq.

2. İdman yarışlarında rəqibi aldatmaq üçün təbiiq edilən üsullar; kombinasiya. *Futbolçunun işlətdiyi fəndlər. Rəqibin fəndini başa düşmək.*

FƏNDBAZ *is.* və *sif.* [fars.] Hiyləbaz, fırıldaqçı, fəndgir, fəndcil. [Əhməd:] *Zulum oğlu nə fəndbazmış, a gədə!* N.Vəzirov.

FƏNDBAZLIQ *is.* Hiyləbazlıq, fırıldaqçılıq, fəndgirlik. *Fəndbazlıq etmək.*

FƏNDCİL bax **fəndbaz**. *Fəndcil adam.*

FƏNDCİLLİK bax **fəndbazlıq**.

FƏNDGİR [fars.] bax **fəndbaz**. *Fəndgir adam.*

FƏNDGİRLİK bax **fəndbazlıq**.

FƏNƏR *is.* [yun.] 1. Ətrafı və ya bir qismi şüşə, yaxud başqa şəffaf materialla örtülü işıq cihazı; fanus. *Küçə fənəri. Fənərə neft tökmək. Fənəri yandırmaq. – Məhərrəm əlindəki fənəri yerə qoyub təkrar etdi.* H.Nəzərli. *Quru ot üstündə Hüseyin uzanır; Fənərin içində para şam yanır.* M.Rahim. // Elektrik lampası. *Geniş meydanlarda yansın fənərlər; Gecələr kəndimiz çilçirəq olsun.* O.Sarıvəlli. // bax **fara**. *Minik maşınının fənəri. – Hər iki maşının güclü fənərləri geniş bir sahəni işıqlandırır.* Ə.Sadiq.

2. *dan. zar.* Zərbədən, zədələnməkdən üzde əmələ gələn qançır, göy. *Gözünün altında fənər var.*

FƏNƏRÇİ *is. köhn.* 1. Küçə fənərlərinin sazlığına və yanmasına nəzarət edən adam; fənəryandırın. *Qalmışdı həyətdə keçən axşamdan; Fənərçi unutmuş bala nərdivan.* H.K.Sanlı.

2. Keçmişdə: gecə yolu işıqlandırmaq üçün böyük adamların yanında fənər aparın adam. // Əlində fənər gəzdirən adam.

FƏNƏRYANDIRAN *köhn.* bax **fənərçi** 1-ci mənada.

FƏNN *is.* [ər.] 1. Elm, bilik sahəsi, tədris obyektı. *Riyaziyyat fənni. Zoologiya fənni kabineti. – [Teymur müəllim] yalnız sinifdə deyil, kənar da öz sevimli fənni coğrafiyadan saatlarla danışmağı sevdi.* Ə.Sadiq.

2. bax **fənd** 1-ci mənada. *Yaman gündə tamam durub kənara; İstər bir fənn ilə özün qurtara.* Q.Zakir. *Hər fənn ediriksə, işimiz tutmayır əsla; Ax!.. Ax!.. O keçən günlərimiz noldu, xudaya.* M.Ə.Sabir.

3. Elm, texnika, bilik. *Bəlkə bir vaxt elm və fənn bərəkətindən bu işlər düzələ.* C.Məmmədquluzadə. *Elmi, fənni, sənəti; Hər yana kitab yayır.* M.Seyidzadə.

FƏRAQ is. [ər.] Ayrılıq, hicran, firqət. *Sevgililərin fəraqı. – Ələsgəri gözdən salma iraq; Könül tab gətirmir dərda, fəraqa.* Aşıq Ələsgər. [Rüstəm Səriyyəyə:] *Gözəl mələkim! Mən də fəraqında məcnunam.* C.Cabbarlı. *Fəraqı, firqəti çəkən dağ mənəm; Məndən qeyri dərdli tanuma, bülbül!* Aşıq Şəmşir.

FƏRAMUŞ is. [fars.] klas. Unutma, yaddan çıxarma. □ **Fəramuş etmək (qılmaq)** – unutmaq, yaddan çıxarmaq. *Bir mey mənə sun ki, məstü mədhuş; Daim özümü qılam fəramuş.* Füzuli. [Lələ:] *Kərəm qıl, sultanım, etmə fəramuş; Müntəzirdi, məlumata gəlmişəm. “Lətif şah”. Fəramuş olmaq* – unudulmaq, yaddan çıxarılmaz (çıxmaq). *Səni sevən çox bəlayə tuş olur; Ağıl gedir başdan, fəramuş olur.* M.P.Vaqif. *Düşməyir əsla birinin yadına! Oldu fəramuş bu bizim köhnələr!* Ə.Nəzmi.

FƏRAR is. [ər.] Gizlicə qaçma. □ **Fərar etmək** – icazəsiz və gizlicə qaçmaq. *O vaxtdan Seyid Cəmaləddin İstanbula fərar etdi.* C.Cabbarlı.

FƏRARİ is. [ər.] Hərbi xidmətdən boyun qaçırmaq məqsədilə hərbi hissədən özbaşına gedən, fərar edən əsgər. [Nazir Ağagülə:] *Bundan sonra fərariləri gizlədən bütün dağ kəndləri topa tutulacaq.* Ə.Məmməd-xanlı. // Sif. mənasında. *Fərari əsgər. // məc. Öz vətəndaşlıq borcunu, xidməti və ya ictimai vəzifələrini yerinə yetirməkdən boyun qaçıran adam.* [Fikrət:] *Mən hələ fərarilərin ucbatından nə qədər əziyyət çəkdiyimizi demirəm.* M.Hüseyn.

FƏRARİLİK is. Əsgərlikdən qaçma və ya boyun qaçırma. [Ağagül nazirə:] *İş tərsinə döndü, cənab nazir, yoldaşları qiyam qaldırır Mustafanı qaçırdılar və o gündən hissələrdə kütləvi fərarilik başlandı.* Ə.Məmməd-xanlı.

FƏRASƏT is. [ər.] Dərhal anlama, başa düşmə, dərk etmə, qavrama bacarığı, zehni itiliyi; ayıqlıq. *..Bu qədər uşaq içində hər kəs Qəhrəmanın zehmindən, fərasətindən, dərsindən danışırdı.* S.Rəhimov. *Qızlar fərasətinə bələd olduqları Şamamaya dərhal hay verdilər.* Ə.Əbüllhəsən. // Ağıl, dərrakə. *Övladə çatar həman cəhalət; Nə əql olur onda, nə fərasət.* M.Ə.Sabir. *Hünərlə fərasət bir olan yerdə; Açılır taybatay bağlı qapılar.* O.Sarıvəlli.

FƏRASƏTLİ sif. Dərhal anlayan, başa düşən, dərk edən, qavrayan; itizehinli, dərrakəli, ayıq. *Fərasətli uşaq.* – [Komandır:] *Bilirsinizmi, komandır yaxşı əsgəri ana fərasətli balasını sevdiyindən daha çox sevir.* M.İbrahimov. [Mirzə Cəmil:] *Böyük bir törəmənin içində vur-tut fərasətli ortancıl əminin madar oğlu idi ki, fələk bildir əlimdən aldı.* Ə.Vəliyev.

FƏRASƏTSİZ sif. Fərasəti olmayan, dərrakəsiz, bacarıqsız, zehni küt. *Fərasətsiz adam.*

FƏRD is. [ər.] 1. Ayrıca adam, şəxsiyyət. *Qəm yemə, xəstə Vidadi, görüb adamı kəsir; Haqqı ıxlas ilə meydana girən fərd olmaz.* M.V.Vidadi.

2. Müstəqil halda mövcud olan orqanizm; varlıq. *Saf (təmiz) halda çoxaltma üsulunda cütləşdirilən fərdlər (inək, yaxud camış və törədici dölçülər) eyni cinsdən olurlar.*

3. klas. Yalqız, tək. *Dərdim ki, bəla yulunda fərdəm; Eşq içrə sənə şariki-dərdəm.* Füzuli. *Ey tiffli-sadə, gəzmə soxaqlarda böylə fərd; Alicənab əmulərini bilmə çox da mərd.* M.Ə.Sabir. □ **Fərd qılmaq** klas. – yalqız olmaq, tək qalmaq. *Qəm mərhələsində qalmuşam fərd; Nə yar, nə həmnəşin, nə həmdərd.* Füzuli. *Dağıldı yarı ənsarım başımdan, fərd qaldım mən.* S.Ə.Şirvani. // klas. Tayı-bərabəri olmayan; tək. *Əgər pəhləvanlıqda sən fərdən; Həqiqət söylə gər cəvanmərd-sən?* M.Ə.Sabir.

4. Klassik Şərq (o cümlədən Azərbaycan) ədəbiyyatında bir beytdən ibarət şeir forması. [Mirzə Bəylər:] *Aşiqəm mən sənini ixtilatına; Nəzminə, fərdinə, xoş əbyatına.* Aşıq Ələsgər. *Qatar yola düşdü və mən də məbhut gözdən itənədək dalınca baxdım və*

bu böhtün içində Sədi mərhumun bir fərdi yadına düşdü. Ə.Haqverdiyev.

FƏRDİ *sif.* [ər.] 1. Yalnız bir fərdə (şəxsə) xas olub onu başqalarından fərqləndirən; şəxsi. *Fərdi üslub.*

2. Xüsusi istifadədə olan; ümumi olmayan; şəxsi. *Fərdi avtomaşın. Fərdi təsərrüfat. Fərdi həyətyanı sahə.*

3. Kollektiv tərəfindən deyil, ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən həyata keçirilən. *Fərdi inşaat. Fərdi mənzil inşaatı.*

4. Ayrılıqda hər bir adama aid olan; xüsusi. *Fərdi plan. Fərdi öhdəlik.*

FƏRDİLƏŞDİRMƏ “Fərdiləşdirmək”-dən *f.is.*

FƏRDİLƏŞDİRMƏK *f.* Səciyyəvi fərdi əlamətlərinə görə fərqləndirmək. *Surətlərin dilini fərdiləşdirmək. // Ayrı-ayrı adamlar, şeylər üçün xüsusiləşdirmək. Şagirdlərlə məşğələni fərdiləşdirmək.*

FƏRDİYYƏT *is.* [ər.] 1. Bir şəxs və ya hadisəni başqalarından ayıran səciyyəvi və tipik xüsusiyyətlərin məcmusu. // Təklük.

2. Fərdi, özünə xas əlamət və xüsusiyyətləri olan şəxs; şəxsiyyət, fərd.

FƏRDİYYƏTÇİ *sif.* Öz fikir tərzinə və hərəkətlərində fərdiyyətçiliyə meyil edən (adam). // Öz şəxsi mənafeyini cəmiyyətin, kollektivin mənafeyindən üstün tutan, birinci növbədə öz mənafeyini güdən (adam). *Cabbarlı “Almaz” pyesində əsasən köhnə fərdiyyətçi kəndin mənzərəsini yaratmışdır. M.Arif.*

FƏRDİYYƏTÇİLİK *is.* Xüsusi mülkiyyətçilik ideologiyasının, şəxsiyyətin, fərdin mənafeyini cəmiyyətin, kollektivin mənafeyindən üstün tutan əsas prinsiplərindən biri. *Fərdiyyətçilik təmayülü. Fərdiyyətçilik və xüsusiyyətçilik əhval.*

FƏRƏ *is.* Cavan toyuq (kəklik). *Çil fərə. – Şəhərdən gətirdiyim toyuğumun balaları böyümüş, tüklənmiş, xoruzu, fərəsi bəlli olmuşdu. A.Şaiq. Hindən çıxıb tez ağ fərə; Qaqıldadı birdən-birə. M.Dilbazi.*

FƏRƏC *is.* [ər.] *klas.* Hüzn, kədər, məyusluqdan sonra gələn sevinc, şadlıq və yaxşı əhval.

Ø Allah (Yaradan, Tanrı) fərəc versin! – “Allah kömək eləsin”, “uğurlar olsun”

mənasında xoş arzu bildirən ifadə. [Banıxanım:] *Sənə kömək istəram mən xudadan; İşinə fərəc versin böyük Yaradan. “Aşıq Qərib”. [Mir Hadi:] Allah [Mirzə Mehdimin] işinə fərəc versin... Qantəmir.*

FƏRƏH [ər.] 1. *is.* Sevinc, şadlıq, könül açıqlığı. *Analıq fərəhi. Fərəhdən ağlamaq. – İnsanın təbiətində iki ümdə xasiyyət qoyulubdur: biri qəm, biri fərəh; ağlamaq əlaməti-qəmdir, gülmək əlaməti fərəhdir. M.F.Axundzadə. Etibar yeridikə; Fərəhdən az qala; Uçacaqdı bu saat. İ.Səfərli.*

2. **Fərəhlə** şəklində *zərf* – sevinərək, şadlanaraq, fərəhlənərək; sevincək, şad, sevinə-sevinə. *Fərəhlə demək. Fərəhlə oğluna baxmaq. – Analar fərəhlə baxırlar sənə; Körpə balaların güllür gözləri. N.Rəfibəyli. O qəlbən keçmişdir burdan yüz kərə; Baxmış iftixarla, baxmış fərəhlə. N.Xəzri.*

FƏRƏHLƏNDİRİCİ *sif.* Sevindirici, fərəh gətirən, könüləçan. *Fərəhləndirici xəbər. Fevral inqilabı (1917) Azərbaycan teatrı və dramaturgiyasına fərəhləndirici bir şey gətirmədi. Ə.Haqverdiyev.*

FƏRƏHLƏNDİRMƏ “Fərəhləndirmək”-dən *f.is.*

FƏRƏHLƏNDİRMƏK *f.* Sevindirmək, şadlandırmaq, könlünü açmaq. *Yaxşı iş adamı fərəhləndirir. Xoş xəbərlə fərəhləndirmək. – Al-əlvan çiçəklər öz gözəllikləri ilə cümləni fərəhləndirir idi. “Məktəb”.*

FƏRƏHLƏNMƏ “Fərəhlənmək”dən *f.is.*

FƏRƏHLƏNMƏK *f.* Sevinmək, şadlanmaq, könlü açılmaq. *Atan fərəhlənsin əməllərindən; Vətən çaylarından güc alsın səsin! B.Vahabzadə. Sərvinaz qarı evə dönüb hər şeyi hazır görəndə fərəhləndi. B.Bayramov.*

FƏRƏHLİ *sif.* 1. Sevindirici, fərəh gətirən, şadlıq gətirən; ürəkəcan, şadlandırıcı. *Fərəhli hadisə. Fərəhli yaşayış. – [Eyvaz:] Bu sözlər bahar gecəsinin lal musiqisi kimi mənə fərəhli nəğmələr oxuyurdu. İ.Əfəndiyev.*

2. Şad, şən, sevincək; fərəh, sevinc, şadlıq ifadə edən. *Fərəhli sima. Üzündə fərəhli ifadə hiss olunurdu. – Ömrün bağçasında ötəydi hər an; Fərəhli, nəşəli bu quş səsləri. N.Rəfibəyli.*

FƏRƏHSİZ *sif.* Fərəh, sevinc gətirməyən; sevincsiz, qəmli, kədərli, ağır. *Fərəhsiz*

mənzərə. – [Mehribanın] *fərəhsiz fikirlər beynində bir-birini əvəz etdi.* H.Seyidbəyli.

FƏRQ *is.* [ər.] 1. Şeyləri, adamları bir-birindən ayıran hər hansı xüsusiyyət, onları bir-birindən ayıran cəhət; təfəvüt. *Yaxşı ilə pisin fərqi. Hekayə ilə romanın fərqi.* – *Köhnə əşnalığın, təzə dostluğun; Fərqi var qış ilə yaz arasında.* Aşıq Ələsgər.

2. İki ədəd, məbləğ, kəmiyyət arasında təfəvüt; dəyər ayrılığı. *Hesabdarlıq Salehə ləzzət verir, bəzən bir hesabı beş dəfə sayğaca salır, nəhayət, yeddi qəpik fərqi tapıb ortalığa çıxardığı üçün qalib komandan kimi məğrur durub baxırdı.* Ə.Vəliyev. *Ancaq yaş fərqlərinin çox olmadığına baxmayaraq, Ağca qarı gözə ərindən bir az qoca dəyirdi.* Ə.Əbilhəsən.

♦ **Fərq edilmək** – görünmək, seçilmək, nəzərə çarpmaq. *Havanın üzü ləkəsiz olduğu üçün işıqlı ulduzlar ödə-bərində fərq edilirdi.* S.Hüseyn. **Fərq etmək** – ayırmaq, seçmək, fərqli cəhətlərini görmək, fərqləndirmək, ayırd etmək. **Fərq etməz** – fərqi yoxdur, təfəvütü yoxdur, birdir, əhəmiyyəti yoxdur. [Gülsabah:] *Fərq etməz. Bu gecə son imtahandır.* C.Cabbarlı. **Fərq qoymaq** – ayır-seçkilik etmək. *Adamlara fərq qoymaq.* **Fərq olmaq** – aralarında təfəvüt olmaq, bir-birindən ayrılmaq, seçilmək, fərqlənmək. *Nola ki, fərq ola namərdlikdən mərd dünyada.* Qövsü. **Fərqi nədir?** – Bir deyilmi? Nə fərqi var? Nə təfəvütü var? **Fərqi yoxdur** – bax **fərq etməz**. *Gedən gedər, qəmi qalar bir içim; Fərqi yoxdu: ya üç mini, ya üçü... Məzar üstə çoxu ağlar görk üçün; Ağlayırsan, sağlığında ağla sən.* M.Araz. **Fərqinə varmaq** – incə və ya naməlum, gizli bir şeyi anlamaq, anlaya bilmək, dərk etmək. [Yaşlı kişi:] [Şirinnaz] *birdən yarımçılpaq bir halda olduğunun fərqinə vardı.* S.Hüseyn. **Fərqinə varmaq** – çox fikir verməmək, əhəmiyyət verməmək, çox dərinə getməmək. *Onun sözlərinin fərqinə varma. – Yedi, ləzzət aldı hər bir meyvədən; Ancaq heç fərqinə varmadı, nədən?* M.Dilbazi.

FƏRQLƏNDİRMƏK “Fərqləndirmək”dən *f.is.*

FƏRQLƏNDİRMƏK *f.* Göz və ya duyğu ilə başqasından və ya başqalarından ayırmaq, seçmək. // Fərqli cəhətinə görə başqasından (başqalarından) ayırmaq, ayırd etmək. *Yaxşı işçi ilə pis işçini fərqləndirmək.*

FƏRQLƏNMƏ “Fərqlənmək”dən *f.is.*

FƏRQLƏNMƏK *f.* Ayrılmmaq, seçilmək, aralarında fərqlənmə, bənzərlik olmamaq. *Yarışda fərqlənmək.*

FƏRQLİ *sif.* Aralarında fərqlənmə, müəyyən xüsusiyyəti ilə o birindən fərqlənən, ayrılan, seçilən, aralarında oxşarlıq olmayan. *Fərqli cəhətlər. Fərqli dünyagörüşü. – Qayəsiz, məqsədsiz keçən bir insan ömrü [Kərimxana] bir heç, bir heyvan həyatından fərqli görünmürdü.* M.İbrahimov. *Bir evdə eyni familiya daşıyan iki qadın .. bir-birindən nə qədər fərqli idi.* İ.Qasimov.

FƏRQSİZ *sif.* və *zərf* 1. Fərqlənmədən, ayırmadan, laqeyd.

2. **Fərqsizdir** şəklində – fərqi yoxdur, təfəvütü yoxdur, əhəmiyyəti yoxdur, birdir. *Biz təhsilin, günəşin qapılarını insan yavrularına fərqlənmədən açdıq. Onlar onsuz da fərqsizdirlər.* M.Müşfiq. *Burda bahar, qış bir, tikanla bir gül; Uğursuz bayquşdan fərqsizdir bülbül.* A.İldırım.

FƏRLİ *sif.* 1. Münasib, abırlı, layiqli, yaxşı, əməlli-başlı, yararlı. *Fərli ev. Fərli həyat. Fərli bir şeyim yoxdur ki, bağışlayım. – ..Mal-heyvanı saxlamaq üçün fərli bir tövlə yox idi.* M.İbrahimov. [Babayev:] *Heç olmazsa özüünə fərli bir ayaqqabı alaydın.* H.Seyidbəyli.

2. Bacarıqlı, qabiliyyətli, yaxşı, ağıllı-başlı, təpərli. *Fərli övlad. – Fərli oğul nəylər ata malını? (Ata. sözü). Dağda yol-iz yaxşıdır; Hər yan nərgiz yaxşıdır; Yeddi fərsiz oğuldan; Bir fərli qız yaxşıdır.* (Bayatı).

FƏRLİ-BAŞLI bax **ağıllı-başlı** 1-ci mənada. *Fərli-başlı geyim. – Bayılın neft verən mədəni, düzdür, çoxdur; Fərli-başlı ora ki getməyə bir yol yoxdur.* Ə.Vahid.

FƏRMAN *is.* [fars.] Ali hakimiyyət orqanının qanun qüvvəsində olan sərəncamı, qərarı. *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı.* // *köhn.* Hökmdarın, padşahın yazılı əmri. *O aralıq Kərim xan fərman gön-*

dərrib, Mehralı bəyi Qarabağ xanı təyin etmişdi. Çəmənözəminli. Gorus naçalnikindən başlayıb, Gəncə qubernatından ötüb, Tiflisdəki sərdara qədər padşaha xəbər yazılır, yuxarıdan hey fərman gəlirdi. S.Rəhimov.

FƏRMAIŞ is. [fars.] köhn. Buyurma, əmr etmə; buyruq, əmr, qulluq. ...Başladılar ustanın fərmaışlarını birbəbir əmələ gətirməyə. C.Məmmədquluzadə. Onların başı üstündən kənarında durub baxan Firduna müraciət etdi: – Ağa, fərmaışın nədir? M.İbrahimov. □ **Fərmaış etmək** klas. – əmr etmək, buyurmaq. [Şahmar bəy:] Mən lazım bilirəm sizdən müxlisənə təvəqqe edim ki, siz bir qədər səbr fərmaış edəsiz. N.Vəzirov.

FƏRRAŞ is. [ər.] köhn. Müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirən xidmətçi. [Şah xacəyə:] Bu saat fərraš göndər, münəcimbaşını mənim hüzuruma gətirsin. M.F.Axundzadə. Şah qəzəblə çağırırdı fərrašın; Dedi: – Al tiği, kəs bunun başın. S.Ə.Şirvani.

FƏRRAŞBAŞI is. köhn. Padşahların sarayında baş fərraš. İsmayıl kişi ağzını açmaq istəyirdi ki, bu an fərrašbaşının yoğun səsi eşidildi. P.Makulu.

FƏRSƏNG, FƏRSƏX is. [fars.] köhn. Təxminən 5-6 kilometrlik məsafə. [Odabaşı:] Şəhərdən on-on beş fərsəng kənara sağ-sol göz işlədikcə ağanın əmlakı idi. Ə.Haqverdiyev. Ordu Gəncədən İsfahan kəndinə qədər olan on iki fərsəng yolu xalqın şadlıq səsləri, musiqi nəğmələri altında keçirdi. M.S.Ordubadi.

FƏRSİZ sif. Əlindən iş gölməyən; bacarıqsız, qabiliyyətsiz, bivec, bifər. Fərsiz övlad. Fərsiz uşaq. – Fərsiz qoyunu qurd yeyər. (Ata. sözü). Qədim zamanda bir Əhməd adlı tacir var imiş. Bu tacirin Fəraməz adlı fərsiz bir oğlu var imiş. (Nəğil).

FƏRSİZLİK is. Əlindən iş gölməmə; bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik, biveçlik, bifərlik. Fərsizliyindən itisas qazana bilmədi.

FƏRŞ is. [ər.] Döşənək (xalça, palaz, cecim və s.). Otağa fərş salmaq. Fərşin üstündə oturmaq. – Əvvəlinci otaqda əlvan fərşlər döşənib, qərribə gül və giyah ilə və

quş şəkilləri ilə səqfi münəqqəş olmuşdu. M.F.Axundzadə. Hücrənin fərşi ibarətdi bir palazdan. C.Məmmədquluzadə. // Ümumiyyətlə, yerə döşənən hər cür şey. Təbiət bir bəzəkli-düzəkli gəlinə oxşayır, yaşıl zəmilər, əkin göyləri yerə saxılmış mərmər fərşlərə bənzəyir. E.Sultanov.

FƏRYAD is. [fars.] Acı-acı bağıрма; nalə, fəğan, ah-nalə, vaveyla. Oğlunu itirmiş ananın fəryadı. – İnilti, qışqırıq, ah, fəryad, güllüş; Bürüyüb aləmi, dönüb tufana. M.Rahim. Bu insan fəryadına; Baxdıqca nələr düşür; Hər baxanın yadına. B.Vahabzadə. □ **Fəryad etmək (qoparmaq, çəkmək, qılmaq)** – acı-acı bağıрмаq, ah-nalə etmək, fəğan etmək. Həqiqət hal, hər həftə fəryad etmək də yaxşı deyil. N.Nərimanov. Gəlin... acı bir fəryad çəkib özündən getdi. Mir Cəlal. // məc. İnləmək, ağlamaq, sizləmək. Axır günün əvvəl eyləyib yad; Axıtdı sirişkü qıldı fəryad. Füzuli. Külək uğulda-dıqca çinarın qurumuş yarpaqları fəryad qoparırdı. Ə.Vəliyev. Üç addım o tərəfdə kiçik bir qız fəryad edir. Ə.Məmmədخانli. **Fəryada gəlmək** – bax fəryad etmək. Ələmi-layətənahinin əlindən, Hadi; Yeri vardır nə qədər gəlsən əgər fəryada. M.Hadi. // Qışqırıq, bağırtı, çığırtı. Xəstənin fəryadı. – İçəridən boğuc bir səs gəldi, anı bir fəryad duyuldu. Çəmənözəminli. □ **Fəryad qoparmaq (etmək)** – qışqırmaq, bağırtmaq, çığırtı salmaq. // İmdada, köməyə çağırış səsi. Fəryadına yetişən olmadı. – Heç kəs Nəbinin səsinə, naləsinə, fəryadını eşitmirdi. Ə.Abasov.

FƏRZ is. [ər.] 1. Güman, təxmin, ehtimal; bir şeyi var və ya yox sayma. □ **Fərz edək (ki)**... – tutuq ki... Belə fərz edək ki, indi ramazan daxil oldu. C.Məmmədquluzadə. **Fərz etmək** – güman etmək, ehtimal etmək, təxmin etmək, hesab etmək. Mən belə fərz edirəm ki... – Bir dəqiqəliyə belə fərz eləyək ki, Məhdət .. günahkardır və ona verilən ağır cəza da ədalətlidir. M.Hüseyn. **Fərz olunmaq** – güman edilmək, ehtimal edilmək, təxmin edilmək, niyyətdə tutulmaq.

2. Vacib, zəruri, daha artıq lazım (vacib) olan şey. Ey insanlar, fərz deyilmi bizlərə;

Rəhm eyləmək, əl tutmaq acizlərə? A.Səhhət.
 □ **Fərz olmaq** – vacib olmaq, zəruri olmaq, lazım olmaq. *Hələ ki müqərrər oldu getmək; Fərz oldu bu sirri zahir etmək.* Füzuli.

FƏRZƏN *zərif* [ər.] *klas.* Fərz, təxmin yolu ilə; ehtimalən, tutaq ki, fərz edək ki. *Fərzən ehtimal edib deyək ki, bizdən savayı bütün dünyanın arvadları özlərini öldürüb çalışdıqları və onlara bir çox kişilər də yardım etdikləri üçün onlara bir az haqq və ixtiyar verilsin.* C.Məmmədquluzadə.

FƏRZİYYƏ *is.* [ər.] Bir şey haqqında təxmini mülahizə; güman, ehtimal, fikir, zənn. *Kainatın əmələ gəlməsi haqqında fərziyyə. Onun fərziyyəsinə görə... Fərziyyə həqiqətə çevrildi.* – [Şeyda] *uzun müddət yoxlamadığı, götür-qoy eləmədiyi bir fərziyyəni ən yaxın dostlarına belə açıb söyləməzdi.* M.Hüseyn.

FƏS *is.* [Mərakeşdə şəhər adından] Bəzi Şərq ölkələrində kəsik konus şəklində, əsasən qırmızı rəngli, qotazlı baş geyimi. *Qırmızı fəs, qırmızı tək qurşaq, sirmalı arxalıq Rüstəm bəyə çox yaraşır.* Çəmənzəminli. [Mirzə Süleyman bəy] *arxalığı, çuxanı atıb, kostyum, qalstuk geymişdi, papağı çıxardıb fəs qoymuşdu.* B.Talıblı.

FƏSAD *is.* [ər.] 1. Nifaq, qarışıqlıq, fitnə, intriqa. *Bizdə görünməz nə fəsadi nifaq; İşləməyə bir-birimizdən qoçaq.* M.Ə.Sabir. *Hiyləgər ruhanilərin fəsad torlarını yirtub, o tordən çıxmaq üçün zəhmət çəkib dünya elmlərini təhsil eləyirlər.* C.Məmmədquluzadə. □ **Fəsad düşmək** – hərc-mərclik düşmək, qarmaqarışıqlıq düşmək, asayış, əmin-amanlıq pozulmaq, dava düşmək, nifaq düşmək. **Fəsad salmaq** – hərc-mərclik salmaq, ara qarışdırmaq, nifaq salmaq, intriqa salmaq. *Aralarına fəsad salmaq.* – *Həm də olurdu uşaq dərsdə bədetiqad; Məzhəbə rəxnə vurub, dinə salırdı fəsad.* M.Ə.Sabir.

2. *tib.* Xəstəliyin törətdiyi ağır, qorxulu nəticələr; pozuqluq. *Deyəblər ki, tənbellik bədən üçün fəsaddır.* “Qabusnamə”.

FƏSADÇI *is.* Araya fəsad, fitnə salan, nifaq salan, fəsad törədən, aravuran, araqarışdıran adam; intriqaçı. [Qətibə:] *Allaha taalaya çox şükür olsun ki, indiyə qədər*

məmləkətin başına fəlakət gətirən fitnə və fəsadçılar rədd olub getdilər. M.S.Ordubadı.

FƏSADÇILIQ *is.* Fəsadçının işi, peşəsi; fəsad, fitnə düzəltmə, araqarışdırma, intriqa salma; intriqaçılıq.

FƏSAHƏT *is.* [ər.] Fikri səlis, aydın, düzgün və məntiqi ifadə etmək bacarığı, natiqlik məharəti; gözəl danışmaq, anlatmaq qabiliyyəti. *Natiqin nitqindəki fəsaht.* – [Əmiraslan ağa:] *..Siz də o fəsaht, bəlağət qarpısı olan ağzınızı açıb, camaatı bizim itaətimizə çağıracaqsınız.* S.S.Axundov. [Naşad] *bütün fəsaht və bəlağətini topladı.* S.Hüseyn.

FƏSAHƏTLİ *sif.* Aydın, gözəl, səlis, düzgün. *Fəsahtlı nitq.* – *Əmir Bus-Suvar böyük şah idi, dediyini eyləyən, müdrik ləyaqətli, ədalətli, şücaətli, fəsahtlı, dini sevən, uzaqgörən idi.* “Qabusnamə”.

FƏSƏLİ *is.* Arasına yağ sürtülmüş qat-qat xəmirədən tavada və ya təndirdə bişirilən çörək, qoğal. *Bizim gəlinlərin bayramqabağı; Fəsəli yaymağı yadıma düşdü.* S.Vurğun.

FƏSİH *sif.* [ər.] Fəsahtlı, gözəl, aydın, təmiz, düzgün, səlis (tələffüz, nitq haqqında). *Fəsih nitq.* *Fəsih (z.) danışmaq.* – *Axund Molla Sadiq çıxdı minbərə, bir fəsih xütbədən sonra başladı.* M.F.Axundzadə.

FƏSİL *is.* [ər.] 1. İlin bölündüyü dörd mövsümdən hər biri; mövsüm. *Qış fəsli.* – *Hər fəsildə üç ay var; Üç ulduz var, üç ay var.* (Bayatı) *Hər ilin dörd fəsli var və hər fəslin də öz təğazası var.* C.Məmmədquluzadə. // İlin çoxlu meyvə yetişən, bitkilərin çoxlu çiçək açan dövrü. *Meyvə fəsli.* – *Fəsligüldür, aləm içrə novbahar olmuş, könül!* Ə.Nəzmi. *Çiçək fəsli deyil indi! Barıt vardır havalarda.* S.Vurğun.

2. Kitabın, məqalənin, sənədin və s.-nin nömrə və ya ayrıca sərlövhə ilə işarələnən hissəsi. *Əsərin ikinci fəsli. Birinci fəsli ixtisar etmək.* – *Bəzən nöqsan da olur; Sevimli bir romanın; Gözəl fəsillərində.* İ.Səfərli.

FƏSİLƏ *is.* [ər.] *biol.* Quruluşca oxşar, mənşəcə bir-birinə yaxın bir neçə heyvan və ya bitki cinsinin əmələ gətirdiyi qrup. *Quru otlar içərisində ən yaxşılıarı – paxla və taxıl fəsiləsinə mənsub olan təbii biçənək*

otları: yonca, üçyarpaq, vələmir və külül (çölnoxudu) qarışığı, sudanotu və sair əkmə otlardır. – Bitkini təyin etmək dedikdə, onun hansı fəsiləyə, cins və növə aid olduğunu müəyyən etmək nəzərdə tutulur. H.Qədirov.

FƏTH is. [ər.] 1. Bir şəhər və ya ölkəni silah gücü ilə zəbt etmə, alma. // Qələbə, zəfər, qalibbiyyət. [Mustafa xan:] Ümidini Allaha bağla, inşallah, fəth biz ilə olar. Ə.Haqqverdiyev. □ **Fəth etmək** – 1) zorla, silah gücü ilə almaq, tutmaq, zəbt etmək, işğal etmək. *Düşmən qalasını fəth etmək.* – [Fəşat başçıları] hərbi qüvvələrini bütün Avropanı fəth etməyə hazırlayırdı(lar). M.İbrahimov; 2) *məc.* özünə tabe etmək, yiyələnmək, öz xeyrinə işlətmək. *Təbiəti fəth etmək.* – Bir oxun səngəri dağ olsa əğər; Uçar, yer üzünü bütün fəth edər. Şəhriyar. *Göyləri fəth edən bir ana tərlan; Kim deyir balaykən yıxılmamışdır.* M.Araz; 3) *məc.* tutmaq, qaplamaq, basmaq. *Yanğın ətrafı fəth etdi;* 4) *məc.* məftun etmək, valeh etmək, əsir etmək. *Könüllər yolçusu o munis gözəl; Min ürək fəth edir hər keçən anda.* S.Vurğun. // *məc.* İradəsini əlindən almaq, özünə ram etmək. *Murtuzun xoş danışığı Gülnazı təcridən fəth etməyə başlayırdı.* Q.İlkin. *Dünyanı fəth etsə ana hörməti; Yaradar dünyada əsil cənnəti.* Şəhriyar.

FƏTHƏ [ər.] b a x **zəbər.**

FƏTİR is. [ər.] Mayalı və ya mayasız xəmirdən, bəzən yağ, cızdaq, və s. qatılaraq təndirdə və ya sacda bişirilən çörək. *Mayalı fətir.* *Fətir bişirmək.* *Fətir üçün xəmir yoğurmaq.* – *Sona xala əlində bir podnos, içində .. qaymaq, yağ, yağlı fətir .. masaya süfrə salıb, məni oraya təklif etdi.* S.S.Axundov. *Qara oğlan əlindəki fətiri yeyib qurtardı, ovcu ilə dodaqlarını sildi.* M.Hüseyn. // *etnoqr.* Toyda oğlan evindən qız evinə göndərilən xüsusi yapılmış iri yağlı çörək.

FƏTİRSİFƏT *sif.* İri, kök, girdə sifəti olan. *Fətirsifət arvad.*

FƏVVARƏ is. [ər.] 1. Təzyiq altında fışqıran su şırnağı; bu şırnağı fışqırtmaq üçün düzəldilən hovuz və qurğular; fontan. *Fəvvarəni işə salmaq.* *Bakı bulvarının gözəl fəvvarələri var.* – *Gözüylə seyr edir, zövq*

alır qəlbən; Sərin hovuzlardan, fəvvarələrdən. S.Vurğun. [Çingiz Qəndaba:] *Bir saatdan sonra fəvvarənin yanında səni gözləyə-cəyəm, təkcə gəl, sözüüm var.* B.Bayramov.

2. *məc.* Bitməz-tükənməz, arasıkəsilməz şey, axın. *Tüstü fəvvarəsi. Toz fəvvarəsi.* – *Hər tərəfdə top mərmilərinin göyə qaldır-dığı qara torpaq fəvvarələri döyüş meydanını tufana tutulmuş fantastik bir meşəyə döndərmişdi.* Ə.Məmmədخانlı.

♦ **Fəvvarə vurmaq** – sürətlə, gur surətdə axmaq, tökülmək.

FƏVVARƏLƏNMƏ “Fəvvarələnmək” – dən *f.is.*

FƏVVARƏLƏNMƏK *f.* Fəvvarə kimi vurmaq, qalxmaq, püskürmək, fışqırmaq. *Su fəvvarələniirdi.* – *Tankın ətrafından tüstülər və alovlar fəvvarələndi.* Ə.Əbüllhəsən.

FƏVVARƏLİ *sif.* Fəvvarəsi olan; fontanlı. *Fəvvarəli bağça.* *Fəvvarəli həyat.* – *Budur, fəvvarəli hovuzun kənarında bir dəstə adam əyləşmişdir.* Mir Cəlal.

FƏZA is. [ər.] 1. Kainatda sonsuz boşluq; göy, asiman. *Ulduzlu fəza dəniz üzərinə çevrilmiş bir süzgəçə bənzəyirdi.* M.S.Ordubadı.

2. *məc.* Yüksəklik, ənginlik. *Yenə də insanın xəyal şahpəri; Gəzir fəzaları, göy dənizləri.* S.Vurğun. *Qüdrətim olsaydı qanad açardım; Sonsuz fəzaları yarıb uçardım.* Ə.Kürçaylı.

FƏZİLƏT is. [ər.] 1. İnsanda ağıl, kamal, elm-mərifət, mərdlik, yüksək məənəviyyət, alicənablıq kimi sifətlərin ümumi adı. // Müdriklik, kamillik; ehtiram doğuran sifətlər. [Sevda:] *Sus, onda fəzilət var; Qüdrət və cəsarət var.* H.Cavid. [Yaşlı kişi:] *Buraya gəldikdə mənə [Şeyx Yəhyanın] fəzilətdən çox şeylər söyləmişdilər.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Dəyər, qiymət, məziyyət. *..Bir kəs tapılmaz ki, elmin fəzilət və mənfəətini və onun cümləyə zəruri olmasını inkar edə.* F.Köçərli.

FƏZİLƏTLİ *sif.* Fəzilət sahibi olan, fəzil; yüksək məənəvi keyfiyyətlərə malik olan. *Fəzilətli bir şəxs.*

FINDIQ is. Bərk qabıq içində ikibölümlü ləpəsi olan qozaoxşar, lakin ondan kiçik meyvə; həmin meyvənin yabanı və ya əkilən kolu. *Fındıq meşəsi.* *Fındığın içi boşdur.*

– *Gözəl findıq sındırır, tut qurusu arıtlayır, Həbib yavaş-yavaş yeyirdi.* Ə.Vəliyev.

FINDIQBURUN *sif.* Balaca, girdə və ucu bir qədar qalxıq burnu olan. *Findıqburun uşaq.* – [Nisə xanım Şeydaya:] *Nə olub? Yoxsa körpə* [Vahidovların] *findıqburun nəslinə çəkib?* Ə.Məmmədخانlı.

FINDIQÇA bax **çirtiq** 1-ci mənada. *Findıqça çalmaq.*

FINDIQLI *sif.* Tərkibində findıq olan. *Findıqlı konfet. Findıqlı halva.*

FINDIQLIQ *is.* Çoxlu findıq ağacı bitmiş və ya əkilmiş yer. *Findıqlığı sulamaq.* – *Başqa bir tərəfdə, dik yalın o üzündə .. findıqlıq meşəsi başlanırdı.* S.Rəhimov.

FINDIQSINDIRAN *is.* Findıq, qoz, badam kimi meyvələrin qabığını sındırmaq üçün alət; sıxac.

FINXIRIQ bax **finxırtı.**

FINXIRIŞMA “Finxırışmaq”dan *f.is.*

FINXIRIŞMAQ *qars.* Finxırmaq (çoxları haqqında).

FINXIRMA “Finxırmaq”dan *f.is.*

FINXIRMAQ *f.* 1. Havanı burun deşiklərindən güclə buraxmaqla səs çıxarmaq. *İnək finxırır.* – *Buğa finxırır dik ayağa qalxdı.* M.Rzaquluzadə. *At finxırır iki dal ayaqları üstə göyə qalxdı.* “Koroğlu”.

2. Səs çıxara-çıxara havanı, buxarı, yaxud işlənmiş qazı kəsik-kəsik bayıra buraxmaq. “*Qaz*” *maşını... finxıraq öz yoluna davam edir.* H.Seyidbəyli.

FINXIRTI *is.* Finxırarkən çıxarılan səs; finxırıtq. *İnəyin finxırtısı. Finxırtı səsi.* – *Qırmanç səsi atların finxırtısına qarışıdı, ancaq fayton yenə də irəliləmədi.* M.Hüseyn. *Ancaq atların burnundan çıxan finxırtılarla ayaqlarının altından qopan xırdaca daşların səsləri eşidilirdi.* S.Rəhimov.

FIR *is.* 1. Həşəratın təsirindən və s. səbəblərdən bitkilərin müxtəlif yerlərində əmələ gələn şiş; donqar. *Tut ağacının fıri.* – *Pald ağaclarının düyünləri və yumru fırları irəlilyə doğru çıxırdı.* S.Rəhimov.

2. *dan.* İki güvənli dövenin güvənlərindən hər biri, hörgücü. *Dəvənin fıri.*

3. *məc.* Gərəksiz, lazımsız, heç bir işə yaramayan şey haqqında. [Əli Rüstəm bəyə:]

Həyatın bir üzvündən baş vermiş çirkin bir fıram, kəsib atılmaqdan başqa bir çarəm yoxdur! Çəmənzəminli.

◊ **Fırı yatmaq** *dan.* – acığı, hirs soyumaq. *Bir az atılıb-düşdü, axır ki fıri yatdı.*

FIRÇA *is.* Rəng çəkmək, yapışqan sürtmək və s. üçün dəstəyə bərkidilmiş tük, qıl və s. topasından ibarət alət. *Rəngsaz fırçası. Fırça ilə kağıza yapışqan sürtmək.* – *Xınalıq gecələrinin gözəlliyi mahir bir rəssam fırçası ilə canlansa, bu lövhəyə baxanlar onun həqiqətinə çətin inanarlar.* R.Rza. *Əsmər, bir əlində palitra, o biri əlində fırça, iri qovaq ağacının altında molbertin qabağında dayanıb şəkil çəkirdi.* M.Süleymanov. // *Üz qırxanda sabun sürtmək üçün kiçik şotka. Sübhanverdidədə camı bir əlinə götürüb, ayna qabağına yeridi və fırça ilə üzünü sabunlayıb suvadı.* S.Rəhimov.

FIRÇILDAMA “Fırçıldamaq”dan *f.is.*

FIRÇILDAMAQ *f.* Fırçılı səsi çıxarmaq, firç-firç eləmək. *Kosa içində su fırcıldayan (f.sif.) qaloşlarını tappıldada-tappıldada qayıdıb çöl tərəfdən* [Sübhanverdidənin] *kabinetin qapısına bir təkən vurdu, qapı açılmadı.* S.Rəhimov. *Yapışqandan pis Muğan palçığı maşının təkərləri altında fırcıldayaraq dörd tərəfə sıçrayırdı.* M.İbrahimov.

FIRÇILTI *is.* Bir cismin palçığa və ya başqa qatı, suvaşqan bir şeyə batarkən çıxardığı səs.

FIRFIRA *is.* 1. Çox iti fırlanarkən bir ucu üzərində dik vəziyyətdə duran dairə və ya şar şəklində oyuncaq; fırlanqıç. *Fırfıra fırlatmaq.*

2. *fiz.* Dayaq nöqtəsi ətrafında istənilən sürətlə fırlana bilən bərk cisim.

◊ **Fırfıra kimi fırlanmaq** *məc.* – yaltaqlanmaq, quyuq bulamaq, qulluq göstərmək. *Yarməmmədlə* [Salman] *fırfıra kimi sədrin başına fırlandılar.* M.İbrahimov. *Leylak Zərrintac xanımın qabağında nə qədər qulluq göstərüb fırfıra kimi fırlansa da .. xanım onu saya salmırdı.* S.Rəhimov.

FIRIQ *sif.* və *zərif* Əngəl, pis, yaman, fəna (adətən “iş” sözü ilə bərabər). *Onun işi fıriqdır.* – *Şeytan işi fıriq görüb qaibə çəkildi.* (Nağil).

FIRILDAQ *is.* 1. Hiylə, kələk, dolab, badalaq, biclik. *Hərifin firıldaqımı başa düşmək.* – [Molla İbrahim:] *Şeyx Yəhyanın bütün firıldaqlarını açıb, Xorasan camaatına elan etmək mənim borcum olsun.* S.Hüseyn. [Musa:] *De görüm, indi nə firıldaqın var?* M.İbrahimov. □ **Fırıldaq gəlmək (düzəltmək, işlətmək)** – kələk işlətmək, dolab gəlmək, biclik işlətmək, hiyləbazlıq eləmək, badalaq qurmaq. *Mən az görməmişəm badalaqları; Mən firıldaq gələn o alçaqları!* S.Vurğun. [Ataş:] *Mən bilirdim, [Veysəl-gili] əvvəl-axır belə fırıldaq düzəltməli idilər.* Ə.Vəliyev.

2. *dan.* Fırıldaqçı mənasında. *Fırıldaqın biridir.* – [Fərrux Natiqə:] *Ədə, sən başdan-ayağa fırıldaqmışsan ki!* B.Bayramov.

FIRILDAQÇI *is.* Fırıldaq işlədən, kələkbaz, hiyləbaz, adamaldadan, haramzadə, aferist. [Firəngiz:] *Fırıldaqçılara, ..Muxtar Qaradağlı kimi üzdənirəq mütəxəssis ferma müdirinə aman yoxdur!* B.Bayramov. // Sif. mənasında. *Fırıldaqçı adam.* [Dükançının] .. *türkəçərə ilə məşğul olan fırıldaqçı bir bacanağı vardı.* Ə.Vəliyev.

FIRILDAQÇILIQ *is.* Fırıldaqçının işi, peşəsi; kələkbazlıq, hiyləgərlik, haramzadəlik. *Ana zəifdir, lakin dünyanın güclülərinin və zalımlarının hiyləgərliyi və fırıldaqçılığına qarşı onun qüdrətli silahı təmizlik və düzlükdür.* M.İbrahimov. □ **Fırıldaqçılıq etmək** – kələk gəlmək, kələk, hiylə işlətmək, dolab gəlmək; fırıldaq, biclik işlətmək, haramzadəlik eləmək. *Ənisə açıqdən-açığa görürdü ki, Muxtar uydurduğu yalanla fırıldaqçılıq edir, atasını aldadır.* S.Hüseyn.

FIRILDAMA “Fırıldamaq” dan *f.is.*

FIRILDAMAQ bax **fırlamaq**.

FIRILDATMA “Fırıldatmaq” dan *f.is.*

FIRILDATMAQ bax **fırlatmaq**.

FIRLAĞAN bax **fırfıra**. *Hacıyev sağ əlini göyə qaldıraraq, fırlağan oynadırmiş kimi havada neçə dəfə tərptdi.* Mir Cəlal.

FIRLAMA “Fırlamaq” dan *f.is.*

FIRLAMAQ 1. Bax **fırlatmaq**. *Tahir sükanı qaba və kəskin hərəkətlərlə o yan-bu yana fırlayır, məşimin .. hərəkətinə mane olurdu.* M.Hüseyn.

2. *f.* Yerindən oynamaq, pırltmaq. *Gözləri yerindən fırladı.*

FIRLANDIRICI *sif.* Bir şeyi öz oxu ətrafında fırlandıran, hərəldən, dolandıran. *Fırlandırıcı qurğu.* – *Qaldırıcı və fırlandırıcı mexanizmlər buruq içərisində, nasoslar və energetik qurğular isə buruğun yanında tikilmiş saraylarda yerləşdirilir.* S.Quliyev. // *İs.* mənasında. *Fırlandırıcını dəyişmək.* *Yeni markalı fırlandırıcı.*

FIRLANDIRMA “Fırlandırmaq” dan *f.is.*

FIRLANDIRMAQ bax **fırlatmaq** 1-ci mənadə. *Çarxi fırlandırıb yerinə salmaq.*

FIRLANĞIC *is.* 1. Üfüqi və ya şaquli fırlanan attraksion növü. *Fırlanğınca minmək.* *Böyük bir fırlanğıc uşaqları, yeniyetmə oğlanları, qızları böyük sürətlə havada fırladır.*

2. Bax **fırfıra**.

3. *xüs.* Qazma qurğusunun fırlanan mili. *Gilli məhlul nasoslardan tənzimedicı kondensatorlara, oradan da rezin və ya elastik metal şlanq və fırlanğıcdan keçərək qazma kəmərinə daxil olur.* S.Quliyev.

FIRLANMA “Fırlanmaq” dan *f.is.*

FIRLANMAQ *f.* 1. Öz oxu ətrafında dairəvi hərəkət etmək, dolanmaq, hərəlmək, dövr etmək. [Qüdrət:] *Baxıram, təkərlər fırlanır, motorlar işləyir, hər şey hərəkət edir.* C.Cabbarlı. *Dayırman pərləri elə fırlanır ki, görmək olmur.* Mir Cəlal.

2. Bir şeyin ətrafına dolanmaq, hərəlmək, o yan-bu yanına keçmək. *Evin ətrafına fırlanmaq.* – .. *Qənbərli dönüb motorun dövrəsinə fırlandı.* S.Rəhimov.

3. Rəqs zamanı dönmək, dolanmaq, hərəlmək. *Qaraca qız elə bir təzədə fırlandı ki, baxanların nəzərində bir şar kimi görünürdü.* S.S.Axundov. *Vals oynayan oğlan və qızlar bir-iki-üç, bir-iki-üç sayı ilə fırlanırlar.* Ə.Bədəlbəyli.

4. Konkret bir məqsədi olmadan gəzmək; gəzişmək, gəzinmək. *Parkda fırlanmaq.* – [Qurban:] *Heç, elə bazara çıxdım, bir az fırlandım, qayıtdım.* Ə.Haqverdiyev. *Anası [Tahirin] çox o yan-bu yana fırlandığını hiss edib, xəmirdən əllərini çıxarmayaraq arxaya sarı boylandı..* M.Hüseyn.

5. Kiçik bir yerdə ora-bura hərəkət etmək; gedib-gəlmək, gəzinmək, gəzişmək.

Gənc bir doktor daima [Yaqutun] başı yanında fırlanırdı. Ə.Məmmədخانli.

FIRLATMA “Fırlatmaq”dan *f.is.*

FIRLATMAQ *f.* 1. Fırlandırmaq, dolandırmaq, hərləndirmək. *Maşının sükanını fırlatmaq. – Vaqif başını aşağı salıb barmağındakı əqiq üzüyü fırladırdı. Çəmənzəminli. Şahmar bu fikirdə idi ki, adam istəsə yeri tərsinə fırlada bilər. B.Bayramov.*

2. Bir şeyi şiddətlə və saymazıyana atmaq, tullamaq, tozalamaq. *Hirsindən boşqabı götürüb həyatə fırladı. – Firəngiz bənovşə dəstəsini stolun üstünə fırlatdı. B.Bayramov. // Atmaq. Yusif Həməzinin nazik boynundan yapışib onu qapının ağzına fırlatdı. B.Bayramov.*

FIRLI *sif.* 1. Fırı olan (bax **fır** 1-ci mənada). *Fırlı ağac.*

2. Hörgüclü, güvənli.

FIRTIQ *is.* Burundan axan selik.

FIRTIQLI *sif.* 1. Fırtıqla dolu, fırtığı axan. *Uşaq fırtıqlı burnunu çəkib məyus nəzərləri anasına dikdi. M.İbrahimov.*

2. Fırtığa bulaşmış, fırtığa batmış.

FIRTINA *is.* 1. Güclü küləklə dənizin şiddətlə dalğalanması; qasırğa, tufan. *Dənizdə fırtına var. – Elə bu vaxt fırtına; Daha da bərk gurladı. İ.Səfərlı. Sakit görünsə də çox zaman dəniz; Orda çovğun da var, fırtına da var. H.Arif. // Fırtınalı hava. Bu fırtınada hara gedirsən? Fırtınadan bayıra çıxmaq olmur.*

2. *məc.* Coşğun, gurultulu, təlatümlü, mübarizələrlə, keşməkeşlərlə dolu həyat mənasında. *Günəş çıxdı səhər təzdn; Fırtınadan doğuldum mən. N.Xəzri.*

FIRTINALI *sif.* 1. Fırtınası olan, boranlı, qasırğalı, coşğun. *Fırtınalı hava. Fırtınalı okean. – Fırtınalı göylərimi yaxmaq istər illərdir; Nə zaman ki qərib ruhum yad ellərdən cana doyar. Ə.Cavad. Divarlarda fırtınalı dəniz batan gəmi, tufan vaxtı dənizdə yanğın və bu kimi mənzərələr rəsm edilmişdi. M.Süleymanov.*

2. *məc.* Keşməkeşli, qovğalı, boranlı, gurultulu hadisələrlə dolu. *Fırtınalı zəmanə. – 1904-cü ilin fırtınalı günləri idi. A.Şaiq. // məc.* Coşğun. *Soltan .. fırtınalı bir gənclik həyatı keçirmişdir. İ.Əfəndiyev.*

FISILDAMA “Fisildamaq”dan *f.is.*

FISILDAMAQ *f.* Fısıltı səsi çıxarmaq, fısıf eləmək. *Bir az da keçəndən sonra maşın fisildayıb dayandı. Ə.Haqverdiyev. Qubernator yenə əvvəlki vəziyyətində dayanıb, qıyıq gözlərini ona zillədi. Aşkarca fısıldamağa başladı. İ.Şıxlı.*

FISILDAŞMA “Fısıldaşmaq”dan *f.is.*

FISILDAŞMAQ *qarş.* Fısıldamaq, fısıltı səsi çıxarmaq (çoqları haqqında).

FISILTI *is.* Ağır nəfəs alan adamın bir-birinə qapanmış dişləri arasında çıxardığı səs; fıs-fıs səsi. *Yatan yoldaşların xorultusu, fısıltısı otağı bürümüşdü. A.Şaiq. Cəhəddar ağanın dişləri kilidləndi. Onun fısıltısını qulağının dibində eşidən Mələk nə edəcəyini bilmədiyindən, yunaq kimi büzüşdü. İ.Şıxlı. // məc.* İşləyən maşın, motor və s.-nin çıxardığı həmin səsə oxşar səs. *Maşının fısıltısı. – Parovozun ağzını yamsılayırmış kimi tramvayın motoru da kəskin bir fısıltıdan sonra dayandı. Qantəmir.*

FISQIRIQ 1. Bax **fit**. *Ortada bir sükut vardı. Yalnız elektrik qatarının bir-birini təqib edən əsəbi fisqırığı eşidilirdi. S.Hüseyn.*

2. *məc.* Hay-küy, qiyamət, həngamə, qalmaqal. *Fisqırıq qalmaq. – [Gilə] qapını açıb bayırı Əvəzə göstərərək dedi: – A kişi, heç sən bu həyətdəki fisqırığı eşitmirsən? Ə.Vəliyev. [Nazlı Gülzara:] Şəhərdə yaman fisqırıqdır, xala, danışrlar ki, ingilislər fəhlələyə güllə açılar. Ə.Məmmədخانli.*

♦ **Fisqırığa basmaq** – bax **fitə basmaq** (“fit”də). *Onda da camaat tökülmüşdü. Kisini fisqırığa basmışdılar. Mir Cəlal.*

FISQIR(T)MA “Fisqır(t)maq”dan *f.is.*

FISQIR(T)MAQ *f. dan.* Çəkmək (papiros, siqaret və s.). *Siqaret fisqırmaq. – Molla Qafar isə bol yeməyi gördükdə rahatca bardaş qurub, .. çubuğunu təmizləyərək fisqırtdı, tənbəki ilə doldurub, damağına aldı. S.Rəhimov. [Xəlil:] Mənim o böyük-küçük tanımayan, papiros fisqırdan (f.sif.) cavanlardan zəhləm gedir. S.Rəhman.*

FISTIQ *is. bot.* Hamar açıq-boz qabığı və bərk oduncağı olan qollu-budaqlı iri ağac. *Dərənin hər iki tərəfində bitmiş yüzillik palıd və fıstıq ağaclarının budaqları ahəstə əsən nəsimdən hərəkətdədir. M.F.Axundzadə.*

FISTIQTİMİ(LƏR) *cəm bot.* Fıstıq, palıd, şabalıd və s.-nin daxil olduğu bitki fəsiləsinin adı.

FISTIQLIQ *is.* Çoxlu fıstıq ağacı əkilmiş və ya bitmiş yer, fıstıq meşəsi.

FİŞİLDAMAQ *f.* 1. Fışiltı səsi çıxarmaq

(bax **fışiltı** 1-ci mənada). *Bir az irəliddə, yolun üst tərəfində yer fişıldayıv, ağ bir fəvvarə göyə qalxırdı.* S.Rəhimov.

2. Fışiltı səsi çıxarmaq (bax **fışiltı** 2-ci mənada). *İlanlar fişıldayıv kol-koslar arasında.* S.Rüstəm.

FİŞİLTİ *is.* 1. Bax **fışqırtı**. *Borulardan fişiltı ilə qalxan buxar göy üzündə əriyib yox olurdu.* H.Seyidbəyli. // *Şırlıtı. Şamo uca dağların geniş ətkələrini yalayıb gedən bu şıltaq suyun fişiltısı altında dayanıb ətrafa boylandı.* S.Rəhimov.

2. İlanın çıxardığı səs. *Gürzənin fişiltısı.*

FİŞQIRIQQ bax **fit** 1 və 2-ci mənələrdə. *Gecə saat iki idi, küçədə binanın qarşısında bir faytonun dayandığı hiss edildi, iki dəfə də fişqırıq səsi gəldi.* M.S.Ordubadı. *Bir fişqırıq səsi eşidib haman; Gözətçi şəkləyir qulaqlarını.* B.Vahabzadə. □ **Fışqırıq çalmaq** – bax **fit çalmaq** (“**fit**”də).

♦ **Fışqırığa basmaq** – bax **fitə basmaq** (“**fit**”də). *..Hamı birdən əlini ağızına aparıb bəyi fişqırığa basdı.* Ə.Vəliyev.

FİŞQIRMAQ “Fışqırmaq”dan *f.is.*

FİŞQIRMAQQ *f.* Dər bir yerdən təzyiq altında şiddətlə sıçramaq, çıxmaq, vurmaq. *Yüzbaşı yerə yıxılmışdı, boynundan qan fişqırırdı.* Çəmənzəminli. *Dəlib daşın bağırını; O fişqıran suya bax!* B.Vahabzadə.

FİŞQIRTI *is.* 1. Fışqıraraq çıxan suyun, mayenin, qazın, buxarın və s.-nin çıxardığı xəfif səs; fışiltı. *Qazın fişqırtısı.* – *Məmməd bəy tərədə birisinə çatıb, arxadan qılınçı boynuna endirdi. Qan fişqırtı ilə atın yəhər-əsbabına səpildi.* Çəmənzəminli. [Bulaqların] *bəziləri daşların sinəsindən fişqırtılə fəvvarə vurur, bəzisi isə piqqarıqla, sanki qaynaya-qaynaya çıxır.* Ə.Abasov.

2. Püskürmə, püskürtü.

FİŞTIRIQQ bax **fışqırıq**. □ **Fıştırıq çalmaq** – bax **fışqırıq çalmaq** (“**fışqırıq**”da).

Qarış keyfi saz olduğundan .. fişqırıq çalaca düşərgəyə getdi. M.İbrahimov.

FİASKO *is.* [ital.] İflas, uğursuzluq.

FİBRA *is.* [lat.] Toxuma.

FİDAN *is.* Ağac və kolların kötüyündən göyərən və sonradan başqa yerdə əkilən cavan ağac. *Körpə fidanlar; Deyir: – Qırmayın; Bizi, nadanlar! M.Seyidzadə.* // *Ümmiyyətlə, yenicə yetişən cavan ağac və ya kol. [Günəş] bağçada tut, əncir, yasəmən fidanları əkmis, evi, həyatı nizama salmışdı.* A.Şaiq. *Pöhrələr, şitillər indi körpədir; Fidanlar on qarış deyil hələlik.* O.Sarıvalli. // *məc.* *Obrazlı təşbehlərdə. Ürəyində məhəbbət; İlk fidanı yarpaq açır.* N.Rəfibəyli.

FİDANLIQQ *is.* Çoxlu fidan göyərmiş və ya əkilmiş yer. [Gözətçi qadın Rüstəm bəyə:] *Gecə atları buraxmışlar, bağçanı korlamış, fidanlıqı alt-üst etmişdir.* Çəmənzəminli.

FİDEİST [fr.] Fideizm tərəfdarı. *Fideistlər elmin təsir dairəsini məhdudlaşdırırlar.*

FİDEİZM [fr. əsli lat. fides – inam və ...ism] Dini etiqadı elmi idrakdan üstün tutan, etiqadın (inanım) ağıldan üstün olduğunu iddia edən dünyagörüşü və elmi dinə tabe etməyə, elmi biliklərdən dini əhkamların müdafiəsində istifadə etməyə çalışan mürtəcə təlim. *Fideizm müasir fəlsəfənin və ilahiyyətin ideya ittifaqının əsasıdır.*

FİDYƏ *is.* [ər.] köhn. Girov tutulmuş, yaxud əsir alınmış bir adamı azad etmək üçün verilən pul və s.

FİKİR *is.* [ər.] 1. Düşünmə, düşüncə, təfəkkür; təfəkkür prosesi.

2. Niyət, məqsəd, məram. *Fikrini başa düşmək. Fikrini anlatmaq. Getmək fikrindən daşınmaq.* – [Süleyman:] *Yaxşı, xala, bəs sənin fikrin? Ü.Hacıbəyov. Qızın fikrindən bunların heç biri yox idi.* Mir Cəlal.

3. Fikirləşmə, düşünmə, mühakimə nəticəsində hasil olan qənaət, ideya. *Dərin fikir. Maraqlı fikir. Ciddi fikir. Boş fikir. Ağılıma belə fikir gəldi.* – [Sərvər:] *Doğru deyirsən, mən dünəndən bəridir ki, fikirdəyəm.* Ü.Hacıbəyov.

4. Rəy, görüş, mülahizə. *Nə fikriniz var? Bu barədə fikrin nədir? – [İkinci fəhlə:] Gedək görək camaatın fikri nədir?* H.Nəzərli.

[Qoşqar:] *Soyuqqanlı fikir mübadiləsi olmayan yerdə heç vaxt ümumi işə xeyir dəyməz, yoldaş Əmirli!* İ.Hüseynov.

5. Bilik. *Elmi fikir. Bədi fikir.*

6. Adamın aqlını məşğul edən şey, daim düşünülməli şey (bəzən “**fikir-zikir**” şəklində işlənir). *Öz fikirləri ilə məşğul olmaq. Fikrindən ayrılı bilməmək. Fikri özgə yerdədir. Başında ancaq bir fikir var: – Uçmaq! Uşağın fikri oynamaqda qalıb. – Mirzə Cəmilin dedikləri Ataşın başına girmirdi, çünki bütün fikri-zikri Qönçənin yanında qalmışdı. Ə.Vəliyev. Cəmilə Manafovanın isə fikri-zikri kitabdır. H.Seyidbəyli.*

7. Hafizə qüvvəsi, yaddaş, xatır. *Fikrimdə qalmadı. Fikrindən çıxmaq. Fikrində saxlamaq.*

8. Əqidə, görüş, baxış. *Fikrinlə razı deyilmə.* – [Vəzir:] *Mən də o fikirdəyəm. Ü.Hacıbəyov.*

9. **Fikrimcə, fikrincə, fikrimizcə, fikrinizcə** və s. şəkillərdə – mənəcə, mənə görə; sənəcə, sənə görə; bizcə, bizə görə; sizcə, sizə görə. *Sonanın fikrincə, Bahar hər incə mətləbi gözdən oxuyan bir qızıdır. B.Bayramov.*

♦ **Fikir aparmaq (götürmək)** – 1) bir şey, hadisə haqqında fikir etmək, fikirləşmək, fikrə getmək, fikrə dalmaq, düşünmək. *Fikir məni apardı, heykəl kimi dayandı. M.Rahim. Qız danışdıqca məni fikir aparırdı. M.İbrahimov;* 2) təşvişə düşmək. **Fikir çəkmək** – 1) dörd çəkmək, ruhən iztirab çəkmək, narahat olmaq. [Gültəkin Aydın:] *Paltar da istəmirəm, tək sən fikir çəkməyəsən, nə eləyirəm paltar?* C.Cabbarlı; 2) gələcəyi haqqında fikirləşmək, taleyini düşünmək. **Fikir dəryasına qərq olmaq** – çox dərin fikrə getmək, fikrə dalmaq. **Fikir eləmək (etmək)** – 1) fikirləşmək, düşünmək. [Mozalanbəy:] *Bu gecə dürrüst fikir elə, peşman olmazsan.* Ə.Haqverdiyev; 2) bir şeyin fikrini çəkmək, bir şeyin dərdinə qalmaq. *Çox fikir eləmə...* – [Gül-nisə Bəhram:] *Vallah, öz qızımçın nə qədər fikir edirsən, sənin üçün də o qədər fikir edirəm.* C.Cabbarlı. **Fikir götürmək** – fikrini məşğul etmək, fikrə qərq olmaq, təşvişə, narahatlığa səbəb olmaq. *Ənuşirə-*

vani fikir götürdü, çünki onun heç övladı olmayırdı. (Nağıl). **Fikir vermək** – fikrinə qalmaq, diqqət vermək, diqqət yetirmək, qayğı göstərmək, qeydinə qalmaq. *Ekskavatorçular .. çox qazmağa çalışmaqda bərabər, yanacağa qənaət etməyə də xüsusi fikir verirdilər.* Ə.Sadiq. [Həsət Hümmətə:] *İndi camaatın yaşayışına fikir vermək lazımdır.* B.Bayramov. **Fikir verməmək** – əhəmiyyət verməmək, qulaqardına vurmaq, etinasızlıq göstərmək. *O, deyilənlərə fikir vermir. – Bəy arvadın yalvarışına fikir vermədi.* Ə.Abasov. **Fikir yürütmək** – bir şey haqqında fikir irəli sürmək, fikir söyləmək, yeni söz demək. **Fikrə dalmaq** – bax **fikrə getmək**. [İsmət:] *Kəçən gecə bir xeyli fikrə daldım; Düşündüm, düşündüm, uyqusuz qaldım.* H.Cavid. *Şəkərəli böyük bir fikrə dalaraq irəliləyir və sürüdən dala qalan qoyunların qulcalarına əlindəki ağacını endirirdi.* T.Ş.Simurq. **Fikrə düşmək** – bir iş görmək qərarına gəlmək, niyyətində olmaq. [Abbas:] *Sizin fikriniz başqadır, elə fikrə düşməyin.* “Abbas və Gülgeç”. [Müəllimin] *qarşısını alan, hətta başqa fikirlərə düşməsinə yol verməyən ancaq Telliyə qarşı bəslədiyi hörməti, səmimi bir məhəbbəti idi.* S.Hüseyn. **Fikrə getmək** – fikirləşmək, düşünmək. *Bir an fikrə getdikdən sonra [yolçu] yenə qaranlığı yarib irəli getməyə başladı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Fikrə gəlmək** – qərara gəlmək, qərar etmək. [Məsmə:] *Mən qəti bir fikrə gəldim.* S.Hüseyn. **Fikrə qərq olmaq** – bax **fikir dəryasına qərq olmaq**. *Bu halda Zeyd ki o da Leylaya aşıqdır, xəyal və fikrə qərq olmuş bir surətdə zahir olub deyir..* Ü.Hacıbəyov. **Fikrə salmaq** – fikirləşməyə, fikrə getməyə, düşünməyə məcbur etmək. *Rüstəm bəy Məcidini nəzərdən keçirdi, onun sadələvh siması və axmaq sözləri Rüstəm bəyi bir az fikrə saldı.* Çəmənzəminli. **Fikri dəyişmək** – əvvəlki fikrindən əl çəkib ayrı fikrə düşmək, rəyini dəyişmək. *Bir il o dağılmışda qalıb var-yoxu qandı; Az vaxtda fikri dəyişib, rəyi dolandı.* Ə.Nəzmi. **Fikri dolanmaq** – bax **fikri çəşmaq**. [Sərvinaz Əsədə:] *Ağlına gələn dağa-daşa, ay kişi, yenə fikrin*

niyə dolanıb? B.Bayramov. **Fikri özündə olmamaq** – dalğın, fikri dağınıq halda olmaq. **Fikrində durmaq** – bax **fikrinin üstündə durmaq**. *Kazım .. yenə fikrində durub dedi..* Mir Cəlal. **Fikrində (fikrinə) qoymaq** – qərara gəlmək, qərarlaşdırmaq. [Qurbani] *fikrində qoymuşdu ki, gedib qonşunun həyətinə gizlənsin..* “Qurbani”. *Molla fikrinə qoyur ki, sövdəgərə bir-iki şirin söz desin.* “M.N.lətif.” **Fikrindən daşdırmaq** – fikrindən əl çəkməyə məcbur etmək, fikrini dəyişdirmək. [Əbülhəsən bəy:] *O səsin qüvvəti .. məni qayıdib getmək fikrindən daşındırdı.* M.S.Orudubi. **Fikrindən daşınmaq** – fikrindən əl çəkmək, niyyətindən, istədiyi şeydən vaz keçmək, fikrini dəyişmək. *Qoca kişi .. qapını açıb üzəri girmək, palaz atıb taxtın üstündə içərinə fikrindən daşındı.* İ.Şıxlı. **Fikrindən dönmək** – fikrindən əl çəkmək, fikrindən qaçmaq, dəbbələmək. *Zəfər fikrindən dönə biləcəyimi görüb qərribə bir çevikliklə məndən aralandı.* M.Hüseyn. **Fikrindən keçirmək** – xəyalən yadına salmaq, xəyalından keçirmək, təsəvvürünə gətirmək. *Düşündü yazıqlar gələn boranı; Keçirdi fikrindən dağı, aranı.* H.K.Sanlı. *İdris bütün bunları bir anda fikrindən keçirirən alman tankı artıq komanda məntəqəsinə yaxınlaşmışdı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Fikrindən keçmək** – 1) xəyalından keçmək, xəyalən yada salmaq, arzulamaq. *Göy üzündə görür-görməz hilalı; Keçər fikrindən yarıx xəyalı.* H.Cavid; 2) fikrən bir şeyi arzulamaq, ürəyindən keçmək. *Aşıq Ələsgərin fikrindən keçdi ki, bu gözələ bir tərif desin.* “Aşıq Ələsgər”. **Fikrinə düşmək** – bir iş görmək qərarına gəlmək. *Kişi qonaqlıq fikrinə düşdü.* Mir Cəlal. **Fikrinə gəlmək** – 1) ağılına gəlmək, təsəvvürünə, xəyalına gəlmək. *Fikrinə min cür şeylər gəlir;* 2) qərara gəlmək. *İslamın fikrinə gəlmişdi ki, yuxarı kəndə getsin.* S.Hüseyn. **Fikrinə (fikrimə) gətirmək** – təsəvvürünə gətirmək, təsəvvür etmək, mümkün hesab etmək. *Belə bir növ fikrimə gətirə bilərəm ki, məsələn, 100, 200, 500 adam bir yerdə necə oturlurlar?..* H.Nəzərli.

Fikrini açmaq – fikrində olanları açıb söyləmək, niyyətini bildirmək, ürəyini açmaq. *Telefonda fikrimi açarkən sənə; Həsratlə baxdığım üzün də balkə; Uzaqdan-uzığa görünər mənə.* M.Müfqi. **Fikrini azdırmaq** – azdırmaq, karıxdırmaq. *Mən yolumu azmadım; Mənə “Az!” deyənlərin; Fikrini azdırmışam.* B.Vahabzadə. **Fikrini çəkmək** – 1) qayğısına qalmaq, qeydinə qalmaq, haqqında düşünmək. [Bəhram Pəriyə:] *Əlbət ki, ana öz övladının fikrini hamudan artıq çəkir.* C.Cabbarlı. [Gülzar Bəhrüza:] *[Atan və Ferhad] da sənin fikrini çəkirlər, bala.* Ə.Məmməd-xanlı; 2) narahat olmaq (bir adam haqqında). **Fikrini dağıtmaq** – 1) dərini, kəderini dağıtmaq, kefini açmaq, şənləndirmək, pis fikirlərdən uzaqlaşdırmaq. *Qızlar Pərinin fikrini dağıtmaq üçün çalib-oynadılar..* “Abbas və Gülzəz”; 2) fikirləşməsinə, fikrini toplamasına mane olmaq, fikrini bir yerə yığmağa qoymamaq, fikrini yayındırmaq. *Səsküy adamın fikrini dağıdır.* **Fikrini dəyişmək** – bax **fikri dəyişmək**. *İzzət qarı obaya yaxınlaşdı dincini almaq istədisə də, lakin üfüqdə qızartı işarəsi görüb fikrini dəyişdi..* Ə.Məmməd-xanlı. **Fikrini yayındırmaq** – qəsdən birinin diqqətini başqa şeyə cəlb etmək. *Cavahirin fikrini yayındırmaq .. üçün Ləman böyük fədakarlıq göstərir.* H.Seyidbəyli. **Fikrinin üstündə durmaq** – öz dediyində ısrar etmək, özünün üstündə durmaq, fikrindən dönməmək. [Nəsir] *hələ bəzi vaxt öz fikrinin üstündə duraraq böyük qardaşı ilə mübahisəyə də girişirdi.* S.Hüseyn.

FİKİR-XƏYAL is. [ər.] bax **fikir**. [Ataş Mürsələ:] *Mən qorxuram, biz tətili qurtarılandan sonra da sən fikir-xəyaldan aralanmayasan.* Ə.Vəliyev. *Ümid başını aşağı salıb fikir-xəyalı ilə əllaşdı.* B.Bayramov.

FİKİRLƏŞMƏ “Fikirləşmək”dən f.is.

FİKİRLƏŞMƏK f. 1. Bir şey və ya iş haqqında düşünmək, götür-qoy etmək, ölçüb-biçmək. *Bir qədər fikirləş, sonra cavab ver.* *Bu barədə yaxşı fikirləşmək lazımdır.* – *Əhməd tacirbaşı bir az fikirləşdi, o, necə deyərlər, ölçdü-biçdi, götürdü-qoydu, axırda razi*

olub tadarük görməyə başladı. “Koroğlu”. [Teymur:] *Mən bu əməliyyat haqqında çox fikirləşmişəm.* H.Seyidbəyli. // Fikrə getmək, düşüncəyə dalmaq. *Məsələnin həlli üzərində fikirləşmək.* – [Zeynal] *öz qapısının önündə durub fikirləşməyə başladı.* S.Hüseyn.

2. Fikrində tutmaq, niyyətində olmaq, düşünmək, bir şey etməyə hazırlaşmaq. *Toydan bir neçə gün sonra ortancıl bacı fikirləşdi ki, durum gedim, görüm bacım necədi.* (Nağıl). *Molla fikirləşir ki, bir eşşək yükü xiyar götürüb Teymurləngə aparsın.* “M.N.lətif.”

3. Qayğısına qalmaq, halını düşünmək, yaddan çıxarmamaq, tədbir aramaq. *Öz oğlunun gələcəyini fikirləşmək. Gənclik haqqında fikirləşmək.*

FİKİRLİ *sif.* Fikri bir şeylə məşğul, fikrə dalmış; dalğın. *Fikirli adam. Niyə belə fikirlisən? O, gözümə çox fikirli görünür.* – [Humay] *susdu, üzü yenə də fikirli və tutqun bir ifadə aldı.* İ.Əfəndiyev. // *zərf* Fikirli halda, fikirli-fikirli, dalğın halda, dalğın-dalğın. [Xasay] *bir müddət fikirli gəzdi.* Ə.Vəliyev.

FİKİRLİLİK *is.* Fikirli adamın halı, fikirli olma; dalğınlıq. *Gəmidən çıxaraq sahilə dayandıqları beş-on dəqiqə ərzində əsgərlərin açılan çöhrələrində nə isə bir tutqunluq, qeyri-müəyyən bir fikirlilik vardı.* Ə.Əbülhəsən.

FİKİRSİZ *sif.* Heç bir fikri, dərdi, qayğısı olmayan. *Fikirsiz adam.* // Fikri özündə olmayan; huşsuz. // *zərf* mənasında. Fikirləşmədən, düşünmədən, mülahizə etmədən. *Fikirsiz hərəkət etmək.* – [Şərəföglü Rüstəm:] *Ən yaramaz cəhət isə budur ki, işin çox hissəsini fikirsiz, elmi mühakiməsiz görmüşsünüz.* M.İbrahimov.

FİKİRSİZLİK *is.* 1. Fikri özündə olmama; huşsuzluq. // Fikirsizcəsinə hərəkət, düşüncəsizlik.

2. Heç bir fikri, qayğısı, dərdi olmama.

FİKİRƏN *zərf* [ər.] 1. Fikirləşərək, fikirlə, fikrində, zehində düşünərək. *Fikrən bir şey düşünüb demək.* – [Firidun] *Şəmsiyyənin məqsədini fikrən müəyyən etməyə çalışdı.* M.İbrahimov.

2. Beyin, zehin cəhətdən. [Surxay Aydın:] *Sən fikrən və ruhən istirahətə möhtacsan.* C.Cabbarlı.

FİKİRİ *sif.* [ər.] Fikrə, ağıla, düşüncəyə aid olan, fikir, ağıl, düşüncə ilə bağlı olan; əqli, zehni. *C.Məmmədquluzadə fikri durğunluq, gerilik, cəhəlat tüstüsünün xalq üçün yaratdığı qorxudan həyəcanla danışıraq əlac etməyə çalışırdı.* M.İbrahimov.

FİKİRİAÇIQ *bax açıqfikirli.* *Fikriəciq adam.* – [Zeynal] *özünü fikriəciq, ziyalı bir şəxs hesab edirdi.* S.Hüseyn.

FİKSÁJ [*fr.* fixoge – möhkəm] Aydınlaşdırıldıqdan sonra fotoplyonkanı, fotoplasteri (neqativi) və ya onlardan kağıza çıxarılmış surətləri yuyub sabitləşdirmək üçün kimyəvi məhlul.

FİKSAJLAMA “Fiksajlamaq” dan *f.is.* *Neqativləri fiksajlama prosesi.*

FİKSAJLAMAQ *f.* Fotoplyonkanın surətlərini fiksajla işləmək. *Phyonkanı fiksajlamaq.*

FİKUS [*lat.*] *bot.* Tutkimilər fəsiləsindən tropik ağac və ya sarmaşlıq. // Həmin cinsə daxil olan, iri ovalşəkili yarpaqları olan bəzək bitkisi.

FİQR [*lat.* figura – görünüş] 1. Bir iş görəkən (rəqs edərkən, təyyarədə uçarkən və s.) birinin və ya bir şeyin aldığı vəziyyət. *Rəqsin ayrı-ayrı fiqurları. – Təyyarəçi çox vaxt yüksək pilotaj fiqurları göstərməli olur ki, bu zaman insanın bədəni xeyli gərgin vəziyyət alır.* “Təyyarəçi”.

2. Musiqi əsərini mürəkkəbləşdirən, gözəlləşdirən ritmik-melodik element.

3. Rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda insan və ya heyvan təsviri. *“İdmançı qız” fiquru. – Hovuzdakı fiqurların müxtəlif əzalarından fişqrın fəvvarələr Bağdad gündüzünə məxsus hərəkətin müqavimətini qıraraq, həyati bahar nəsimi ilə bərabər gələn şəbnəmlərlə doldururdu.* M.S.Ordubadı. // *teatr.* Surət, tip, xarakter.

4. Düzgün, qəşəng bədən quruluşu; qədd-qamət, boy-buxun. *Qızın gözəl fiquru var.* // Ümumiyyətlə, bədən. *Bezdən bir adam fiquru tikib içinə həşəm doldurardılar.* H.Sarabski.

5. Ən böyük oyun kartının (tuz, qoca, qız, oğlan) adı.

6. Şahmat oyununda: piyadadan fərqli olaraq şah, vəzir, top, fil, at. *İki fiqur və üç piyada. Bir fiquru iki piyadaya dəyişmək.*

7. riyaz. Müstəvinin qapalı xətlə məhdudlaşmış hissəsi; habelə müəyyən qaydada düzülmüş nöqtələrin, xətlərin, səth və cisimlərin hamısı bir yerdə. *Burada çoxlu həndəsi fiqurlar, riyazi sxemlər və formullar vardır.*

FİQRİST [lat.] Mürəkkəb fiqurlar göstərən idmançı (əsasən konkisürən) (bax **fiqur** 1-ci mənada). *Fiquristlərin yarışı.*

FİQRULU sif. 1. Kənarları, dövrəsi düzxətli olmayan, qırçın, mürəkkəb formada olan. *Fiqurlu peçenyə. Bəzəkli fiqurlu ayaqları olan pardaqlanmış yemək stolu.* // Üzərində basma, naxış olan; naxışlı. *Fiqurlu kitab cildi.*

2. Fiqurla ifa olunan (bax **fiqur** 1-ci mənada). *Fiqurlu rəqs. Fiqurlu konkisürmə.* □ **Fiqurlu üzmə** idm. – suda qrup halında icra edilən gimnastik hərəkətlər. *Fiqurlu üzmə yarışı.*

3. Şahmat oyununda: böyük fiqurlar vasitəsilə icra olunan. *Şah cinahına fiqurlu hücum.*

FİL is. [fars.] 1. zool. Tropik meşələrdə yaşayan uzun və qüvvətli xortumlu, tüksüz, otqeyən məməli iri heyvan. *Filin bir fikri var, filbanın min.* (Ata. sözü).

2. Diaqonal üzrə istənilən xanaya hərəkət edən şahmat fiquru. *Zəki Gülşənin necə oynayacağını əvvəldən bilirmiş kimi fili irəli itələdi.* M.Süleymanov.

♦ **Fil azarı** – bədənin ayrı-ayrı üzvlərinin (çox vaxt ayaqların) həcminin həddən artıq böyüməsindən ibarət xəstəlik. **Fil qulağında yatmaq** – heç bir şeylə maraqlanmamaq, heç bir şeydən xəbəri olmamaq. [Fizə xanım Vahidova:] *Fil qulağında yatmışıq, ay Əli...* Ə.Məmmədخانلی. [Kolxoççu yoldaşına:] *Elə bil sən də fil qulağında yatmışan, ay zalım oğlu, heç şeydən xəbərin yoxdur.* B.Bayramov.

FİLAN sif. [ər.] Bir adamın, bir şeyin yaxud bir yerin adını çəkmək istəmədikdə onun əvəzinə işlədilən söz. *Filan adam. Filan kənd. Filan ev.* – *Bihüdədir ol qamu fəsanə; Kim, aşiqdir filan filanə.* Füzuli. *Birdən eşidərdilər ki, Əbdülkərim filan kənddə filan adamın evində gizlənidir.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Filan filan olmuş (şüdə)** dan. – söyüş məqamında işlədilən evfemistik ifadə. *Ədə,*

filan filan şüdə, sən cürət elədin, mənim arvadımın adını soruşdun? C.Məmmədquluzadə. *Deməzlərimi, ay filan filan olmuşun qızı, bir tikə uşağın şəhərlərdə, hacıların qapısında nə iti azmışdı?* Mir Cəlal.

FİLƏNİ is. [ər.] köhn. bax **filankəs**. *Tə-kəllümə gəlib vəfəli dilbər; Soruşub: – Bəs neçin filani gəlməmiş? Q.Zakir. Qoyma külahın kəc, ay bəy, aldatma cahanı; Bəsdir, a filani!* M.Ə.Sabir.

FİLANKƏS is. [ər. filan və fars. kəs] Adı deyilmək istənilməyən şəxs; filan adam. *Adını deməməm, eldən ayıbdır; Filankəsin qızı filan oynasın.* M.V.Vidadi. *İstəyirdi ki, ona indi sadəcə Ağca yox, filankəsin arvadı desinlər.* Mir Cəlal.

FİLANTRÓPIYA is. [yun.] Xeyriyyəçilik, yoxsullara kömək.

FİLARMÓNİYA [yun. phileo – sevirəm və harmonia – ahəng] Konsertlər təşkil edən və musiqi sənətini təbliğ edən cəmiyyət və ya idarə. *M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası 1936-cı ildə təşkil olunmuşdur.*

FİLATELİST [yun. phileo və felos] Filatelizmlə məşğul olan adam, marka kolleksioneri. *Filatelistlər cəmiyyəti. Filatelistlər klubu. Gənc filatelist.*

FİLATELİYA, FİLATELİZM [yun. phileo – sevirəm və felos – yığım, rüsum] Kolleksiya üçün marka və poçt ödənişi nişanlarından yığıb saxlama.

FİLBAN is. [fars.] Fillərə baxan, xidmət edən; fil gözdiren. *Xalqa göstərməyə fili filban; Küçədə gəzdirir idi hər yan.* A.Səhhet.

FİLDEKÓS [fr. fil d'Eoosse – şotland sapı] İpək sapa oxşayan saya pambıq iplik (trikotaj toxumaq üçün işlədilir). // Həmin iplikdən toxunmuş. *Fildekos corab.*

FİLDEPÉRS [fr. fil de Pers – fars sapı] Əla fildekos. // Həmin sapdan toxunmuş. *Fildepers corab.*

FİLİAL [lat. filialis – oğula məxsus] Hər hansı təşkilatın (idarənin, müəssisənin və s.) müəyyən dərəcədə müstəqilliyə malik şöbəsi. *İnstitutun filialı. Muzeyin filialı. Filialın rəhbəri.* – *Elmlər Akademiyasının filialının kağızı lazım idi.* M.İbrahimov.

FİLİZ *is.* Tərkibində metal və ya onun birləşmələri olan təbii xam mineral; külçə. *Dəmir filizi. Mis filizi. Dəmir, polimetal, mis və s.-nin filizləri daha geniş yayılmışdır.*

FİLİZLİ *sif.* Filiz yataqları olan, filiz çıxarılan. *Filizli sahələr. // Tərkibində filiz olan. Filizli qazıntılar. Filizli torpaq.*

FİLİZSAFLAŞDIRMA *is.* Tərkibində filiz olan xam mineralların ilk emalı. *Filizsaflaşdırma kombinatı.*

FİLİZYUYAN *sif. xüs.* Filizi su ilə yuyub təmizləyən. *Filizyuyan qurğu.*

FİLM [*ing.*] Kinofilm, kinoşəkil, kinolent. *“Dədə Qorqud” filmi. Uşaqlar üçün film. – Çay-çörəkdən sonra hamısı dəstə ilə yeni filmə baxmağa getdi. M.Hüseyn. [Murad:] Deyirlər, sabah yaxşı film göstəriləcək. İ.Əfəndiyev.*

FİLMOSKÓP [*ing. film və yun. skopeo – baxıram*] Pozitiv kinoplyonkaları göstərmək üçün proyeksiya aparatı.

FİLMOTÉKA [*ing. film və yun. theke – yemişik*] Kinostudiyada, kitabxanada və ya kinofabrikdə kinofilmlərin yığılıb saxlandığı şəbə, arxiv. *Filmotekada saxlanılan kino əsərləri elmi cəhətdən öyrənilir.*

FİLOLÓGIYA [*yun. phileo – sevirəm və logos – söz*] Hər hansı bir xalqın dil və ədəbiyyatını öyrənən elmlərin hamısının birlikdə adı. *Azərbaycan filologiyası. Antik filologiya. Şərq filologiyası. Antik dövr abidələrinin öyrənilməsi ilə filologiyanın sərhədləri genişləndi.*

FİLOLOJÍ *sif.* Filologiyaya aid olan, filologiya ilə əlaqədar olan. *Filoloji təhsil. Filoloji tədqiqat. Filoloji əsər. // Filologiya üzullarına əsaslanan. Əlyazmasının filoloji təhlili.*

FİLOLOQ [*yun.*] Filologiya mütəxəssisi. *Gənc filoloqların araşdırmaları.*

FİLOSÓF [*yun. phileo – sevirəm və sophia – müdriklik*] 1. Fəlsəfə mütəxəssisi, ümumiyyətlə, fəlsəfə ilə məşğul olan, dünyagörüşü məsələlərini tədqiq edən alim, müfəkkir. *Görkəmli Azərbaycan filosofu Bəhmənyar. Şair Füzuli həm də filosofdur. – Kainatda hər şey cəzbə bağlıdır; Filosoflar bunu eşq adlandırır. N.Gəncəvidən.*

2. *məc.* Həyata, hadisələrə ağılla, düşüncə ilə, mühakimə ilə yanaşan, həyatda qarşıya çıxan çətinliklərə, iztirablara soyuq-qanlıqla dözən adam.

FİLOSOFANƏ *sif.* [*yun. filosof və fars. ...anə*] 1. Filosof kimi (bax **filosof** 2-ci mənada). *Həyata filosofanə (z.) baxmaq. // Dərin fikrə dalmış kimi görünən. Rüstəm bəyin filosofanə siması birdən-birə dəyişildi, dodaqlarında səmimi və təmiz bir təbəssüm oynamağa başladı. Çəmənəzəminli.*

2. Bax **fəlsəfi**. [Qətibə Nizamiyə:] *Bütün şad və məsrur dəqiqələrimi sizi xatırlamaq və sizin filosofanə əsərlərinizi oxumaqla keçirmişəm. M.S.Ordubadı.*

FİLOSOFLUQ *is.* Fəlsəfi mühakimələrə meyil, mücərrəd mühakimələrlə məşğul olma. *// məc. Əllaməlik, üqəlalıq. [Yəhya:] Filosofluq sənə heç yaraşmur, Əli. Y.Əzimzadə. □ Filosofluq etmək – əllaməlik etmək. Telli arvad [Rüstəm kişiyyə] baxanda filosofluq edib deyirdi.. M.İbrahimov.*

FİLTR [*fr.*] Mayeni içində olan bərk cisimlərdən ayırmaq üçün cihaz və ya məsələli cisim; süzgəc.

FİLTRÁT [*fr.*] Filtrdən (süzgəcdən) keçirilmiş maye.

FİN Finlandiyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Fin professional musiqi mədəniyyəti.*

♦ **Fin bıçağı** – qında gözdürülən qısa yüngün tiyəli bıçaq; finka.

FİNÁL [*ital. finale – sonuncu, axırıncı*] 1. *inc.* Musiqi, teatr və ya ədəbi əsərin sonu. *Simfoniyanın finalı. Romanın finalı. – “Koroğlu” uvertürası operanın finalında səslənən təntənəli və möhtəşəm musiqi ilə qurtarır. Ə.Bədəlbəyli.*

2. *idm.* İdman yarışlarının qalibi müəyyən edən son hissəsi. *Finala çıxmaq. Finalda oynamaq. Finalda qalib gəlmək.*

FİNÁLÇI *is. idm.* Final oyununda, yarışında iştirak edən idmançı və ya idman komandası. *Finalçıların yarışı (görüşü). Fİnalçı idmançı.*

FİNCAN *is.* Çay, qəhvə, su və s. içmək üçün kiçik, dairəvi, əsasən dəstəli, saxsı və ya çini qab. *Qəhvə fincanı. Fincana şərbət*

tökmək. *Çini fincan. – Piri kişi .. çaydandan iki fincan çay töküüb süfrəyə qoydu. S.S.Axundov. Nizamla əyləşdilər; Bir fincan çay içdilər. B.Vahabzadə. □ Fincan kimi* – iri və parlaq (göz haqqında).

FİNCƏ *sif. və zərflər* Fin dilində. *Fincə danışmaq. Fincə-rusca lügət. Fincə öyrənmək.*

FİNİŞ [*ing. finisch – son*] 1. Sürət idman yarışlarının həlledici son hissəsi. *Qaçışın finışı.*

2. Belə yarışlarda distansiyanın son nöqtəsi. *Finişə birinci çatmaq. // Məc. mənada. Sənsiz olacağam deməyə gəlmir dilim; Kim bilir, hardadır; ömür yolunun finışı. R.Rza.*

FİNKA [*rus.*] bax **fin bıçağı** (“**fin**”də).

FİN-UQOR: *Fin-uqor dilləri dilç.* – başlıca olaraq Mərkəzi və Şərqi Avropada və Asiyanın şimal-qərbində yaşayan xalqların (macarların, finlərin, karellərin, estonların, xantların, mansilərin, saamların, komilərin və bəzi başqa xalqların) danışdığı dil qrupu; uqor-fin dilləri. *Fin-uqor dilləri Ural dillərinin iki qolundan biridir.*

FİRAVAN *sif. və zərflər* [*fars.*] Çox, bol, çoxlu, varlı. *Firavan həyat. Firavan dolanacaq. – Uşaqlığında ata-ananın nəvazisindən başqa heç nə görməyən Səltənət əra gedəndən sonra çox firavan yaşamışdı. Ə.Vəliyev. Daha da firavan, xoşbəxt görürəm; Bizim hər şəhəri, hər kəndi bu gün. O.Sarıvəlli.*

FİRAVANLIQ *is.* Yaşayış üçün hər cür maddi nemətlərin bol olduğu hal; bolluq, rifah. *Firavanlıq içində yaşamaq. – Adamların şərafli əməyi ilə ölkəmizə bolluq, xalqımıza firavanlıq gətirəcəkdir.*

FİRƏNG *is.* Danışqı dilində “fransız” mənasında işlədilir. [*Şahbaz bəy:*] *Şərəfnisəyə firəng qızları başlarına örtən təsəklərdən alıb sovqat gətirəm də. M.F.Axundzadə. Öz dilindən də gözəl; Bilir firəng dilini. B.Vahabzadə.*

FİRƏNGTOYUĞU *is. zool.* Toyuq fəsiləsinə mənsub quş.

FİRƏNGÜZÜMÜ *is. bot.* 1. Tikanlı giləmeyvəli kol.

2. Həmin kolun göy rəngli turşaşirin meyvəsi. *Firəngüzümü müəbbəsi.*

FİRƏNGCƏ *sif. və zərflər* Fransızca, fransız dilində. *Modabaz və meşşan qadınlarından bəhs edən ədəb deyir ki, əlbəttə, belə anaların tərbiyə etdiyi uşaqlar tans öyrənəcəklər, firəngcə donquldanaçaqlar. M.Arif.*

FİRQƏ *is.* [*ər.*] *köhn.* 1. Bax **partiya** 1-ci mənada. *Qəza firqə özəyinin qapısında dayanan keşikçilər Kəsəmənlini görən kimi gültümsünüb ona yol verdilər. İ.Şıxlı. Nədir bu partiya? Mən anlamıram; Firqə, dar çərçivə, firqə bir qəfəs! B.Vahabzadə.*

2. Camaat, tayfa. *Qalıbdır firqeyi-islam dalda cümlə millətdən; Əhatə eyləyiblər başqalar elm ilə dünyanı. S.Ə.Şirvani. // Zümrə, ictimai təbəqə. Gələcəkdəki məqaləmədə Qasım bəy Zakirin rəiyyət tayfasına cövr və sitəm edən şair firqələrin bərəsində yazdığı şeirlərdən danışib əsil mətləbə keçəcəyik. F.Köçərli.*

FİRQƏÇİ *is. köhn.* Firqə üzvü; firqəli, partiyaçı. [*Eldar:*] *Firqəçi olduğu üçün mənim narazılığımın çəkinir.. S.Hüseyn. [Çiçək:] Kənddə cəmi iki-üç firqəçi vardı. B.Bayramov.*

FİRQƏLİ *köhn.* bax **firqəçi**.

FİRQƏT *is.* [*ər.*] Ayrılıq, fəraq. *Yoxumdu tabü təvan firqətə, cavan, getmə!* X.Natəvan. *Mehriban aşığım, hara gedirsən? Sənin bu firqətin kədarlidir çox. M.Müşfiq.*

FİRMA [*ital.*] Rəsmi hüquqa malik olub, markası ilə mal satılan və ya məmulat buraxılan ticarət və ya sənaye müəssisəsi. *Ticarət firması. Avtomobil firması. – İldən-ilə qüvvətlənən nəhəng firmaların yanında [Əzimbəyov qardaşlarının korporasiyası] ən adi bir emalatxanaya bənzəyirdi. M.Hüseyn.*

□ **Firma mağazası** – ancaq bir firmanın istehsal etdiyi mallar satılan mağaza. *Mebel firma mağazası.*

FİRİNİ *is.* Düyü unu və şəkərdən hazırlanan desert yeməyi. *Axşam azanı deyilən kimi, mömin müsəlman bilmir ki, nəyə əl uzatsın, çayını içsin, firnini yesin, halvadanmı dadsın. C.Məmmədquluzadə. Oruluq ayının özünəməxsus süfrəsi vardı: firni, tərək, balhalvası, nazik yuxa, şorqoğalı və sairə. H.Sarabski.*

FİRÖN *is.* [*ər.*] 1. Qədim Misir padşahlarına verilən ad. [*Şeyda:*] *Fironu qəhr edən*

Musa bir çobandan başqa bir şey deyildi. H.Cavid.

2. *məc.* Çox məğrur, kibrli, zülmkar adam haqqında. *Fironun biridir.* // *məc.* Qudurğan, harın. *Firon uşaq.*

FİRÖNLUQ *is.* Qudurğanlıq, kibrilik, lovğalıq; azğınlıq, zülmkarlıq. □ **Fironluq etmək (eləmək)** – qudurğanlıq etmək, azğınlıq etmək, zülm etmək. [Cabbar:] *Ramazan, daha durmaq yeri deyil, bu zalımı gərək cəzasına çatdırmaq, bu qədər fironluq elədi, bəsdir.* B.Talibli. [Əbülhəsənov:] *Paşa bəyin fironluq elədiyi zaman Sevdim əmi dözüdü, indi nədənsə tələsir.* Ə.Vəliyev.

FİRÜZƏ *is.* [fars.] 1. Göy rəngli qiymətli daş. *Firuzə yataqları.* – *Sarı dağın ətəyindəki yaşıl meşə altın üzünə nəsb olunmuş firuzəni andırırdı.* Çəmənzəminli. // Həmin daşdan qaşı olan. *Firuzə qaşlı üzük.*

2. Göy, mavi. *Firuzə səma.* – *Mən görmüşəm kölgələri; Firuzə sulara düşən; Ağ yelkənlərin yaraşığı.* R.Rza. *Kainat nə böyük, yaşamaq nə xoş; Firuzə dəniz də bəxtiyar, sərxoş.* N.Rəfibəyli.

FİRÜZƏYİ *sif.* [fars.] Firuzə rəngində olan; göy, mavi. *Firuzəyi rəng.* *Firuzəyi kaşı.*

FİSİNCAN *is.* Xırda küftələrlə döyülmüş qoz ləpəsi, abqora (və ya nar şirəsi), yağ-soğan ilə bişirilən plov xuruşu. *Fisincan bişirmək.* *Plovun qarası fisincandır.* – *Qoz ləpəsi, yağlı fisincanı gör; Süfrəyə bax, neməti-əlvanı gör.* S.Ə.Şirvani. *Paxlava, bal, firni, fisincan iyi; Lap eləyir adəmi bican iyi.* Ə.Nəzmi.

FİSİNCANPLOV *is.* Xuruşu fisincandan ibarət olan plov. [Xortdan:] *Mirzə durub, gedib qapını açıb, oradan bir məcməyi fisincan-plov gətirib qoydu ortalığa.* Ə.Haqverdiyev.

FİSQ *is.* [ər.] *klas.* Pis işlər, günah işlər; əxlaqa zidd iş; yavallıq, pislik. *Müridlərdə bütün bidəti, cinayəti, fisqi; Yalan hədisləri rövzəxanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir.

FİSQARMÓNİYA [alm.] Orqan kimi səslənən klavişli (dilli) nəfəsli çalınan musiqi aləti.

FİŞƏNG *is.* 1. Alışkən havada yüksəkliklərə qalxan, şənliklərdə, atəşfəşanlıqda, habelə siqnal verməkdə və hərbi işdə tətbiq

edilən partlayıcı maddə, mərmi. *Qırmızı fişəng.* – *Bu halda sərayi-şahidən göyə bir fişəng buraxdılar.* M.F.Axundzadə. *Rəngərəng fişənglər hər tərəfi çıraxbana döndərmişdi.* M.Hüseyn.

2. *köhn.* Patron. *Tüfəngə fişəng qoymaq.* – *Boyunlarda yeksər qəşari-fişəng; Revolverlər əldə, həmamil tüfəng.* M.Ə.Sabir. *Uzunboylu, sarıbənzli, alagözlü tağım komandanı tağımı fişənglə təchiz edirdi.* H.Nəzərli.

FİT *is.* 1. Bir-birinə kiplənmiş dodaqların və ya dişlərin arasından güclü nəfəsvermə, yaxud fişırıq və s. vasitəsilə çıxarılan kəskin zil səs. *Gecə yarından addamışdı. Vədə olunmuş fit səsi Gülsümün qulağına gəlirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Həyatda Cəfər əminin fiti və tənbal-tənbal atılan addımlarının səsi eşidirdi.* H.Nəzərli. □ **Fit çalmaq** – bu üsulla ağzından səs çıxarmaq. *Katib yənə heç bir şey eşitmirmiş kimi durub fit çaldı.* M.İbrahimov. // Bu cür səs çıxarmaq üçün alət; fişırıq. // Mexaniki fişırıqla çıxarılan sürəkli zil səs; siqnal. *Gəminin fiti.* *Parovozun fiti.* *Fit vermək.* – *Mədən fitləri səhər saat altını vurur.* M.İbrahimov. [Göycək] *..səyiq yatmalı idi ki, qatarın fit səsinə eşidəndə durub perrona çıxsın.* Ə.Əbülhəsən.

2. Bəzi quş və heyvanların çıxardığı eyni tembrli və tonlu səs; fişırıq.

3. Vıyıltı, uğultu.

♦ **Fitə basmaq** – fit çalmaqla öz nifrətini, narazılığını, hiddətini bildirmək; fitləmək. *Tahir bir istədi quşqırsın, tülküsişət natiqi fitə bassın, ona öz yerini göstərsin, amma məclisdə oturanların töhmətindən çəkinib dinmədi.* M.Hüseyn.

FİTƏ *is.* [ər.] Hamamda çimərkən və ya bir iş görərkən belə bağlanılan qumaş parça (əsasən qırmızı rəngdə olur). *Camadar us-taya yanaşıb, onun quru fitəsini bucaqda dəyişib ona köhnə və yaş bir fitə verdi.* Çəmənzəminli. [Bir ayrısı:] *Paltarlarımızı tamam çıxardıb, adama bir fitə tutardığı, sonra on-on beş girvankə gələn ağac milləri atıb-tutar, oynadardıq.* Çəmənzəminli. // Bəzi Şərq ölkələrində şalvar əvəzinə belə bağlanan qumaş parçası. *Efiopiya kəndlisinin fitəsi.*

FİTİL *is.* 1. Bax **piltə** 1-ci mənada. *Lampa fitili. – Arvad istər-istəmər maşın-kaya sarı getdi. Fitilini düzəldib aşağı çəkdi.* S.Rəhman. *Tavandan asılmış çırağın fitilini qaldıran olmadığından, otaq güclə işıqlanırdı.* İ.Şıxlı. // Bir şeyi alışdırmaq, partlayış əmələ gətirmək üçün alışqan qaytan. *Daldan gəlir top, toxana, qumbara; Fitilləri tüstüləyir havada.* A.Səhhət. *Bu iyərnc səltənəti darmadağın edəsi; Qəzəbinin coşması bənddir bircə fitilə; İradəndir o fitil.* X.Rza.

2. Bax **piltə** 2-ci mənada. *Yaraya fitil qoymaq. Yaranın fitilini çıxarmaq.*

FİTİLLƏMƏ “Fitilləmək”dən *f.is.*

FİTİLLƏMƏK *f.* 1. Partlayıcı şeylərin fitilini alışdırmaq.

2. *məc.* Qızısdırmaq, alışdırmaq.

FİTİLLİ *sif.* Fitili olan, fitil keçirilmiş. *Fitilli lampa. // Fitillə alışdırılan. Fitilli mina.*

FİTLƏMƏ “Fitləmək”dən *f.is.*

FİTLƏMƏK *f.* 1. Fit çalmaq, fit vermək; fitlə bildirmək, ya çağırmaq. *Qoyunları aparmaq üçün fitləmək. – [Beyrək] ..ətirli payız ot və çiçəklərindən qurban boz atı fitləyib çağırdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Bax **fitə basmaq** (“fit”də).

3. *məc.* Təhrik etmək, sövq etmək, qızısdırmaq.

FİTNƏ *is.* [ər.] 1. Qarışıqlıq, ara pozma, ara qarışdırma; adamları, camaatı və s. bir-birilə vuruşdurmaq, aralarını pozmaq üçün gizlicə hazırlanan qəsd, xəyanət, fitnə-fəsad; provokasiya. *Sən ömründə fitnə toru qurmamısan; Min insanla bölüşməsən qismətini.* S.Vurğun. [Salatın:] *Əgər onun fitnəsi olmasaydı, bibim nə müridlərin meyxanasına gedərdi, nə də başına bu iş gələrdi.* İ.Şıxlı. □ **Fitnə salmaq** (**törətmək**) – araya nifaq salmaq, ara qarışdırmaq, fəsad törətmək. *Paşa bəy Nəbinin yoldaşları arasına fitnə salır. “Qaçaq Nəbi”. // Fitnəçi. Fitnə adamdır.*

2. *məc.* Qurğu, tələ, hiylə. [Vəzir:] *Kəs səsinə, ay ləçər, məni dilə basdırma, dəxi mən səni tanıdım, bu qədər fitnə və feil tamam sənin işin imiş.* M.F.Axundzadə. *Səba xanım bütün macərə və fitnəni öz şəxsinə mərkəzləşdirdiyinə baxmayaraq, onun za-*

hiri gözəlliyi təbiətin möcüzələrindən idi. M.S.Ordubadı.

FİTNƏÇİ *is.* və *sif.* Fitnə törədən, araqarışdıran, fitnə-fəsad salan, adamları bir-birilə vuruşduran, onların arasına təfriqə salan; provokator. // *Məc.* mənada. [Böyük-xanım] *başu üstündən aynanı götürüb, fitnəçi gözlərini aynaya açıb baxırdı.* M.S.Ordubadı.

FİTNƏ-FƏSAD *is.* [ər.] bax **fitnə** 1-ci mənada. *Araya fitnə-fəsad salmaq. – Biri də çolaq Məcid özüdür. Çox fitnə-fəsad sevən adamdır.* B.Talıblı. [Saray vəziri] *öz xeyri üçün məmləkətdə fitnə-fəsad qalmırdı ki, törətməsin.* M.İbrahimov.

FİTNƏKAR *is.* [ər. fitnə və fars. ...kar] bax **fitnəçi**. *Fitnəkar adam. O, çox fitnəkarları işfə etmişdi. – Hüsəməddinin fikirləri bir daha bu fitnəkar qadının [Qətibənin] gəncliyinə qayıtdı.* M.S.Ordubadı. *Dağ uçdu? Uçruldu? – Bilinmir bu sirr! Fitnəkar feilləri deyilsə, nəydi?* M.Araz.

FİTNƏKARLIQ *is.* Fitnə törətmə, araqarışdırma, fitnə-fəsad salma; provokasiya, provokatorluq. *Fəzislər yeni-yeni firıldaq-lara və fitnəkarlıqlara əl atırdılar.*

FİTNƏLİ 1. Bax **fitnəkar**.

2. *məc. sif.* Fitnəyə, fəsada bəis olan, fitnə salan. *Həm söylə, nigar sağ, əsanmi; Ol fitnəli yar sağ, əsanmi? Xətayi. Heyvan kimi bir barədə palçıqda qalanda; Sal fitnəli söz ortalığa, hövsələtəng ol!* M.Ə.Sabir.

fitə [yun. phyton – bitki] Mürəkkəb sözlərin “bitki” mənasında olan birinci tərki b hissəsi; məs.: fitopaleontologiya, fitocoğrafiya və s.

FİTR *is.* [ər.] Orucdan çıxma, qurtarma, orucu sona vurma.

FİTRƏ *is.* [ər.] *din.* İslamiyyətdə ailə üzvlərinin sayına görə orucluğu ayında yoxsul-lara, yetimlərə verilməli olan sədəqə. [Oda-başı:] *Camaatın .. zəkəti və fitrəsi ağanın mübarək əlilə paylanardı.* Ə.Haqverdiyev.

FİTRƏT *is.* [ər.] 1. Yaradılış, xilqət, təbiət. *Bir rəngdə deyildir insan fitrəti; Quzuykən qəflətən o dönür şirə.* B.Vahabzadə.

2. Xasiyyət, təbiət. *Fitrəti belədir. Fitrətində olmaq. – [Çopo Ceynizə:] Deməli,*

başqa-başqa fitrətə malik olduğumuzdan bir-birimizi anlaya bilməyəcəyik. Çəmən-zəminli. "Nəzakət", "sakitlik", "mədənilik" naminə nöqsanların üstünü vurmamaq bizim .. fitrətimizə ziddir. S.Rəhimov.

FİTRƏ-ZƏKAT *top.* [ər.] Fitrə və zəkət. *Sonra bu həyatın seydiləri bir müddət də fitrə-zəkətlə dolandılar. H.Seyidbəyli.*

FİTRİ *sif.* [ər.] Xilqətində, təbiətində, yaradılışında olan; anadangəlmə. *Fitri bacarıq. Gənc xanəndənin parlaq fərdi yaradıcılıq üslubu, onun gözəl fitri qabiliyyəti hamının diqqətini cəlb etmişdi. – [Əlyarovun] fitri istedadını düşmənləri belə danmurdular. M.Hüseyn.*

FİTVA *is.* [ər.] 1. *din.* Bir işi icra etmək üçün din başçısı və ya hökmdar tərəfindən verilən icazə, hökm. □ **Fitva almaq** – bir işi icra etmək üçün din başçısının, ya hökmdarın icazəsini almaq. [Padşah:] *Ülamanı cəm elə və onlardan fitva al.* Ə.Haqverdiyev. **Fitva vermək** – bir işi icra etmək üçün şərəf icazə (hökm) vermək. *Bir gün fitva verdi axund minbərdən; Lənətlə çəkilsin Sabirin adı. B.Vahabzadə.*

2. *məc.* Ümumiyyətlə, icazə, razılıq. *Müqim bəy öz fitvasını danıb Mirzə Polad müəllimin qanunu Ələmdarın .. boynuna yıxa bilər. S.Rəhimov. □ Fitva vermək* – icazə vermək, yol vermək. [Kəndli:] *..Yoldaş Veys, nahaq yerə bu işə fitva verirsiniz. Ə.Əbühləsən.*

FİZİK [*yun.*] Fizika mütəxəssisi. *Təbiət gözəldir və fiziklər özlərini bəlkə də bu gözəlliklər xatirinə uzun, ağır əziyyətlərə salırlar. – ..Hər halda fizikin də məqsədi təbiət hadisələrinin ahəngini açmaqdır. X.Məmmədov.*

FİZİKA [*lat. physike – təbiət*] Təbiət hadisələrinin ümumi qanunauyğunluqlarını, materiyanın (maddə və sahənin) hərəkət qanunlarını, ümumi xassələrini və quruluşunu öyrənən elm. *Fizikanın əsas prinsipi. Fizikada mexanikanın tam hökmranlığı XIX əsrdə başa çatdı. Bütün inkişafı boyu fizika fəlsəfə ilə sıx bağlı olmuşdur. – ..Eynşteynin ömür yolunu yeni fizikanın tərcümeyi-halından necə ayırmaq olar? X.Məmmədov.*

FİZİKİ *sif.* 1. Fizikaya aid olan. *Fiziki nəzəriyyə. Fiziki elmlərin müasir vəziyyəti.*

2. Fizikanın məşğul olduğu hadisələr sahəsinə aid olan. *Torpağın fiziki xassələri. Fiziki proseslər. Əsas fondların fiziki aşınması.*

3. İnsan orqanizminə aid olan; cismani. *Fiziki nöqsan. // Bədənin hissələri ilə bağlı olan. Fiziki azab.*

4. Əzələ, damar fəaliyyətinə aid olan; qeyri-zehni. *Fiziki məşqlər. Fiziki əmək. – Dərs hazırlamağa oturmamışdan əvvəl fiziki işlə məşğul olmaqdan İkramin xoşu gəlirdi. Ə.Əbühləsən. ..Qərrib isə o dünyalıqdı, mənən saf və təmiz olan bu insanın fiziki qüvvəsi tükəndi. İ.Məlikzadə.*

◊ **Fiziki kimya** – kimyəvi hadisələri fiziki üsullar vasitəsilə öyrənən, fizika ilə kimyanı birləşdirən elm. **Fiziki coğrafiya** – Yerin səthini, iqlimini, bitki və heyvanat aləmini öyrənən elm. *Fiziki coğrafiyanın ümumi nəzəriyyəsinin inkişafı üçün Vernadskinin tədqiqatları böyük əhəmiyyətə malikdir.*

FİZİOKRÁT [*yun. physia – təbiət və kratos – hakimiyyət*] Torpaq və əkinçiliyin sərvətin yeganə mənbəyi, əkinçilik əməyinin isə yeganə istehsalədici əmək olduğunu iddia edən XVIII əsr burjuva siyasi iqtisadi nəzəriyyəsi tərəfdarlarına verilən ad.

FİZİOLÓGIYA [*yun. physia – təbiət və logos – elm*] 1. Canlı orqanizmin və onun hissələrinin həyatı vəzifələri və fəaliyyəti haqqında elm. *Bitkilərin fiziologiyası. Müqayisəli fiziologiya. Fiziologiya biologiyadan ən mühüm bölmələrindəndir.*

2. *məc.* Şəhvani hissiyyət.

◊ **Danışq səsələrinin fiziologiyası** – fonetikanın, danışq cihazının quruluşunu və onun fəaliyyətini öyrənən bəhsi.

FİZİOLOJÍ *sif.* 1. Fiziologiyaya aid olan. *Fizioloji tədqiqat üsulları. Fizioloji məsələlər.*

2. Cismani, şəhvani. *Fizioloji hissələr.*

3. Canlı orqanizmləri öyrənən bir sıra fənlərin adlarının tərkibində işlənir. *Fizioloji akustika. Fizioloji optika. Fizioloji psixologiya.*

FİZİÓLOQ [*yun. physia – təbiət və logos – elm*] Fiziologiya mütəxəssisi.

FİZİOTERAPEVT [*yun. physia və therapeutēs*] Fizioterapiya mütəxəssisi olan həkim.

FİZİOTERAPEVTİK *sif.* Fizioterapiyaya aid olan, fizioterapiya ilə əlaqədar olan. *Fi-*

zioterapevtik müalicə. *Fizioterapevtik amil-lərin təsiri olduqca çoxsahəlidir.*

FİZİOTERAPİYA [lat. physia – təbiət və therapentes – müalicə] Fiziki, təbii vasitələr (işıq, elektrik və s.) ilə müalicə. *Fizioterapiya və kurortologiyanın inkişafı.*

FLAKÓN is. [fr.] Ətir şüşəsi.

FLÁQMAN [holl.] Böyük hərbi gəmi birləşməsinin (eskadra, diviziya, dəstə) komandanı, habelə həmin gəmi birləşməsi komandanının olduğu gəmi. *Flaqman gəmisi.*

FLANÉL [fr.] Xovlu yumşaq pambıq və ya yun parça. // Həmin parçadan hazırlanmış və ya tikilmiş. *Flanel adyal. Flanel köynək.*

FLÉKSİYA [lat. flexio – əyilmə, keçmə] dilç. Hallandıqda, təsrif edildikdə, habelə cins şəkilçiləri qəbul etdikdə dəyişən söz sonluğu. *Sözlərin sonundakı şəkilçilərin dəyişməsi xarici fleksiya adlanır.* □ **Daxili fleksiya** dilç. – qrammatik formalar əmələ gətirmək üçün sözün kökündəki fonemlərin dəyişilməsi.

FLEKTİV: flektiv dillər dilç. – fleksiya (o cümlədən daxili fleksiya) vasitəsilə qrammatik formalar əmələ gətirən dillər. *Hind-Avropa, sami-hami dilləri flektiv dillərə aiddir.*

FLEQMÁTİK is. [yun. phlegma – selik] Hippokratın aşkar etdiyi dörd temperamentdən biri; soyuqqanlı, laqeyd, süst, key adam haqqında.

FLEŞ is. [fr.] bot. Çay kolunun təze yarpağı.

FLEYTA is. [alm.] Nəfəslə çalınan musiqi aləti. *Yan fleyta. Şaquli fleyta. Fleytanın səsi aydın, şəffaf və güclüdür.*

FLÍGEL is. [alm.] Evin yanında əlavə tikili.

FLÓRA [qədim Roma əsatirində çiçək, yaz və gənclik ilahəsinin adından] Hər hansı bir yerin və ya geoloji dövrün bitki aləmi, bütün bitki növlərinin toplusu; nəbatat. *Azərbaycanın florası. Hər bir floranın əsasını onun növ və cins tərkibi təşkil edir.*

FLORÍN is. [ital.] İtaliyada pul vahidi.

FOKSTRÓT [ing.] Sürətlə oynanılan dördgedişli rəqs və həmin rəqsin musiqisi. *Fokstrot oynamaq. – Orkestrin çaldığı fokstrot gur səslə ətrafa yayılırdı. M.Süleymanov.*

FÓKUS¹ [lat. focus – mənbə] 1. fiz. Sınmış və ya əks etmiş şüaların kəsişdiyi nöqtə. *Hər optik sistemin iki fokusu olur.*

2. fot. Fotoda şəkli çəkilən obyektin aydın əksinin alındığı nöqtə. *Hər optik sistemin iki fokusu olur.*

3. riyaz. Əyri xətt üzərindəki xəyali nöqtəyə nisbətən xüsusi xassəyə malik olan sabit nöqtə. *Ellipsin fokusu.*

4. məc. Bir şeyin toplandığı yer; mərkəz, əsas mərkəz.

FOKUS² [alm. canlı dildə “foks”] bax **gözbəğlicə**. *Teatrda pərdə açılmayınca mən bu əqidədə idim ki, fokus göstərəcəklər.* Ə.Haqverdiyev. // məc. Hoqqa, hoqqabazlıq, oyunbazlıq. *Fokus çıxarmaq.*

FOKUSÇU is. Fokus göstərən artist (bax **fokus²**). // məc. Hoqqabaz, oyunbaz.

FOKUSLAMA “Fokuslamaq” dan f.is.

FOKUSLAMAQ f. 1. fiz. Şüaları fokusda birləşdirmək, bir nöqtəyə yığmaq (bax **fokus¹** 1-ci mənada). *Şüaları fokuslamaq.*

2. fiz. fot. Fokusunu tapmaq (bax **fokus¹** 2-ci mənada). *Fotoaparatu fokuslamaq.*

FOLKLÓR is. [ing. folklore – xalq mürrikliyi] 1. Şifahi xalq yaradıcılığı. *Musiqi folkloru. Folkloru tədqiq etmək. – Məndə uşaqlıqdan folkloru maraqla oyadan Yusif əmi olmuşdur. A.Şaiq.*

2. Hər hansı xalqın adət, ənənə, mahnı və s. məcmusu. *Azərbaycan folkloru.*

FOLKLORÇU is. Folklor mütəxəssisi; folklorşünas. *Folklorçu alim. – Zərdabi özü fədakar folklorçulardan biri kimi məşhurdur. “İncəsənət”.*

FOLKLORÇULUQ is. 1. Folklor haqqında elm.

2. Folklorçunun sənəti, peşəsi, ixtisası. *Folklorçuluqla məşğul olmaq.*

FOLKLORŞÜNAS bax **folklorçu**.

FOLKLORŞÜNASLIQ bax **folklorçuluq**. *Romantizmin inkişafı folklorşünaslığın yaranmasına təkan verdi.*

FON [fr. fond – zəmin, əsas] 1. Üzərində şəkil çəkilən, naxış salınan əsas rəng; zəmin, ton. *Açıq fon. Şəkil mənzərəli bir fonda çəkilmişdir. – Firidunun dostları və tanışları ilə çiçəklik fonunda çəkirdiyi şəkil*

ortada idi. M.Hüseyn. // Üzərində naxış salınan şey; yer (parça, xalça və s. haqqında). *Xalçanın göy fonu.*

2. Bax **zəmin** 3-cü mənada. *Dramatik konflikt müəyyən dərəcədə dövrün ziddiyətləri fonunda inkişaf etdiyindən sərtir, kəskindir.* M.İbrahimov.

fon [yun.] Bəzi mürəkkəb sözlərin “səs, səsənmə” mənalarını verən ikinci tərkib hissəsi; məs.: meqafon, saksafon, telefon, diktofون.

FOND [fr.] 1. Hər hansı məqsəd üçün ayrılan pul və ya maddi vəsait. *Valyuta fondu. Əmək haqqı fondu. Nobel fondu. İməcilikdən əldə edilən vəsait sülh fonduna keçirilmişdir.* // Bir şeyin əsas ehtiyatını təşkil edən pul və ya maddi vəsait. *Arxiv fondu. Kitabxana fondu. Bölünməz fond.*

2. *mal. cəm şəklində.* Faizli, qiymətli kağızlar. *Dövlət fondları və səhmləri.*

3. Yaradıcı xadimlərə (memarlara, yazıçılara, rəssamlara və b.-na) maddi yardım göstərən təşkilat, idarə. *Azərbaycan Ədəbiyyatı fondu. Elm fondu.* – [Şəkillərin] hər ikisi bədii fondun nəşri idi. M.İbrahimov.

FONÉM [yun. phonema – səs] *dilç.* Hər hansı bir dilin (və ya dialektin) söz və ya morfeminin mənalarını fərqləndirmək vəsi-təsi sayılan danışiq səsi. *Hər bir dildə müəyyən sayda fonem olur.*

FONENDOSKÓP [yun. phone – səs, endon – daxilə və skopeo – baxıram] Ürək və ciyərlərə qulaq asmaq üçün stetoskopdan daha mükəmməl tibb aləti. *Balacayev əvvəlcə stetoskopla, sonra qoşa rezinli fonendoskopla [Sübhənverdidzadənin] sinəsini də yaxşı-yaxşı dinlədi.* S.Rəhimov.

FONETİK *sif.* 1. Fonetikaya aid. *Fonetik transkripsiya. Fonetik qanunları.*

2. İnsan nitqinə, onun səs quruluşuna aid olan. *Sözün fonetik təhlili.*

FONÉTİKA [yun. fonetika – səsə aid] 1. Dilin səs quruluşu, səs tərkibi. *Azərbaycan dilinin fonetikası.*

2. Dilçiliyin, dilin səs tərkibini öyrənən bəhsi. *Tarixi fonetika. Fonetikanın əsas tədqiqat obyektii.*

FONETİST [yun.] Fonetika mütəxəssisi.

FONÓQRAF [yun. phone – səs və grapho – yazıram] Səsi yazmaq və səsəndirmək üçün cihaz; səsyanan. *Qrammofon və patefon da fonograf əsasında yaradılmışdı.*

FONOQRÁM [yun. phone – səs və gramma – yazı] *xüs.* Plastinka, lent, plyonka və s.-yə keçirilmiş hər hansı səs yazısı. *Mexaniki fonogram.*

FONOLÓGIYA [yun. phone – səs və logos – elm] Fonetikanın, dildəki fonemlərin sistemini və onların dəyişməsinə öyrənən bəhsi. *Dilin fonemlər sistemi fonologiya ilə müəyyənləşdirilir.*

FONOLOJİ *sif.* Fonologiyaya aid. *Fonoloji tədqiqat. Fonoloji sistem (fonemlər sistemi).*

FONÓMETR [yun. phone – səs və metro] Səsin gücünü ölçmək üçün alət, fonometrik cihaz.

FONOMETRİK *sif.* Fonometriyaya aid. *Fonometrik tədqiqat.* □ **Fonometrik cihaz** – bax **fonometr**.

FONOSKÓP [yun. phone – səs və skopeo – baxıram] Nitqin fonetik xüsusiyyətlərini və danışarkən dodaqların, üz əzələlərinin hərəkətini öyrənmək üçün cihaz.

FONOTÉKA [yun. phone – səs və theke – saxlanılan yer, anbar] Fonogramların, səs yazılarının toplusu, arxivi. *Tədris fonotekaları. Şəxsi fonoteka. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının fonotekası.*

FONTÁN [ital. fontana, əsli lat. fons – bulaq] bax **fəvvarə**. *Fontan armaturu. Fontan üsulu ilə neftçixarma.*

FÓRINT *is.* Macarıstanda pul vahidi.

FÓRMA [lat. forma] 1. Şeyin xarici görünüşü, şəkli. *Yarpağın forması. – Müsəlman papaqlarının ağırlığı, böyüklüyü və formaları Molla Nəsrəddinin dostlarına necə ki lazımdır, əyandır... C.Məmmədquluzadə.* // İnsan bədənini hissələrinin, fiqurunun çevrəsi. *Uzun zaman əzələlər fəaliyyətsiz qaldıqda və fiziki hərəkətlər çatışmadıqda insan bədəninin forması dəyişir.* (Qəzetlərdən).

2. Tip, quruluş, təşkilat sistemi; struktur. *Yeni dövlət forması. İdarə forması. Təşkilat forması.* // Növ müxtəlifliyi. *Rematizmin*

ağır forması. // İfadə üsulu, qaydası. Danışiq forması.

3. Bədii əsərin növü, janrı. *Müxtəlif forma və janrda çoxlu musiqi əsəri yaradılmışdır. – İkinci dövrün xüsusiyyəti mündəricənin genişlənməsində, müxtəlif dramatik formaların (melodram, faciə) meydana çıxmasındadır. M.İbrahimov.*

4. Ülgü, biçim, şablon, nümunə. *Milli xalq geyimlərinin tədqiq edilib öyrənilməsi yeni modaların biçim və formalarının zənginləşməsinə kömək edir. (Qəzetlərdən). // Mətbəə naborunun qoyulduğu çərçivə, habelə çərçivəyə qoyulmuş naborun özü.*

5. Bir şeyin müəyyən olunmuş nümunəsi, tipi. *Bülleten forması. Hesabat forması. Anketin forması.*

6. Rənginə, biçiminə və başqa əlamətlərinə görə müxtəlif kateqoriyalara mənsub şəxslər üçün vahid paltar tipi; rəsmi paltar, geyim. *Hərbi forma. Məktəbli forması. Dəmiryolçu forması. – Bahar fəslinin axırında Mirzə Səfərin oğlu darülfünun tələbəsi formasında evlərinə görüşməyə gəldi. Ə.Haqqverdiyev. Milis işçilərinin özləri də forma deyil, adi paltar geymişdilər. H.Seyidbəyli.*

7. dilç. Qrammatik kateqoriyaların, söz və cümlələrin qarşılıqlı əlaqəsini zahirən ifadə edən vasitə. *Sözün forması. Felin qeyri-müəyyən forması.*

8. inc. ədəb. Bir şeyin məzmununu ifadə etmək üçün istifadə olunan bədii vasitələr sistemi. *Bayatının müxtəlif formaları. – Hindistan indi də müxtəlif və zəngin rəqs formalarının xəzinəsi hesab olunur. “Azərb.”.*

FORMÁL *sif.* 1. Rəsmi, qanuni formaya uyğun olan. *Formal sübut. Formal təsir.*

2. Yalnız forma (zahir) üçün olan, işin həqiqi vəziyyəti ilə hesablaşmayan, rəsmiyətçilik xatirinə olan. *Canlı iş olduğu üçün buna qətiyyətlə formal (z.) yanaşmaq olmaz.*

3. dilç. Formaya aid olan (bax **forma** 7-ci mənada). *Sözün formal mənası (sözün qrammatik mənası).*

♦ **Formal məntiq** – təfəkkürün elementar qanun və formaları haqqında elm.

FORMALI *sif.* Müəyyən formada tikilmiş, müəyyən formada olan (bax **forma**

6-cı mənada). *Formalı geyim. // Belə paltar geyinmiş. Əsgər formalı gənc.*

FORMALÍN [*lat.* formica – qarışqa] Kəskin boğucu iyi olan dezinfeksiya maddəsi. *Formalin iyi.*

FORMALÍST [*lat.*] 1. İşin mahiyyətinin zərərinə olaraq bir şeyə formal münasibət bəsləyən adam; rəsmiyətçi.

2. Formalizm tərəfdarı (bax **formalizm** 2-ci mənada). *Formalistlər etikanın vəzifələri içərisindən əxlaq problemlərinin öyrənilməsinə çıxarıb atırlar.*

FORMALÍZM [*lat.*] 1. İşin mahiyyəti zərərinə olaraq, onun ancaq zahiri cəhətinə riayət etmə; bir şeyə ciddi formal münasibət; rəsmiyət, rəsmiyətçilik.

2. Məntiqdə, sənətsünaşlıqda və s. elmlərdə ideya məzmunundan, obyektiv varlıqdan, ictimai təcrübədən sərf-nəzər edərək, yalnız formanı (zahiri cəhəti) əsas götürən və ona üstünlük verən cərəyan. *Formalizm meyilləri. Formalizmin bütün təzahürlərinə qarşı mübarizə.*

FORMASIZ *sif.* 1. Müəyyən forması, şəkli olmayan.

2. Forması (6-cı mənada) olmayan, forma geyməmiş. *Formasız əsgər.*

FORMÁSİYA [*lat.* formatio – təşəkkül, növ] *kit.* Bir şeyin inkişafında müəyyən pillə, mərhələ; məhz həmin pilləyə, inkişaf mərhələsinə xas olan tip; quruluş. *Geoloji formasıya.*

♦ **İctimai-iqtisadi formasıya fəls. iqt.** – insan cəmiyyətinin, müəyyən istehsal münasibətləri sistemi ilə səciiyyəlonən inkişaf mərhələsi.

FORMÁT [*alm.*] 1. Kitabın, səhifənin, kartoçkanın və s.-nin ölçüsü; əndazə. *Böyük format. Kiçik format. Kiçik formatda fotosəkil.*

2. mətb. Nabor səhifəsinin uzunluğu və hündürlüyü, sətirin uzunluğu.

FÓRMUL [*lat.* formula – forma, qayda] Düstür. *Sərgidə çoxlu həndəsi fiqurlar, riyazi sxemlər və formullar vardır.*

FORMULYÁR [*alm.*] 1. xüs. Hər hansı bir qurğu, mexanizm və s. haqqında əsas məlumatlar yazılan, onun işlənməsi, xarab olması, təmiri və s. müntəzəm surətdə qeyd

olunan xüsusi dəftər və ya blank. *Təyyarənin formulyarı. Maşının formulyarı.*

2. Kitabxana kitablarının içinə qoyulan, habelə oxucuların onlardan istifadə etməsi haqqında orada qeydlər edilən uçot kartoçkası. *Kitabın formulyarı.* // Hər bir kitabxanaya oxucusu üçün doldurulan və ona verilən kitabların qeyd olunduğu kiçik dəftərçə. *Oxucunun formulyarı.*

FORS [*fr.* force – güc, əhəmiyyət] İddia, təkəbbür, lovğalıq, təşəxxüs. [Kərbəlayı:] *Bu nə fürsətdir, ay Nabat xanım?* S.Rəhimov. □ **Fors eləmək (satmaq, atmaq)** – bax **forflanmaq**. [Şahsənəm:] *Məşadi İbadın arvadı Püstə əllərini belinə qoyub bizə fors atırdı.* S.S.Axundov. *Mayıs yenə də lovğalandı və fors satır kimi cavab verdi.* Ə.Vəliyev. [Ata:] [İlyas] *çox da fors eləməsin.* Ə.Məmmədخانلی.

FORSLANMA “Forflanma”dan *f. is.*

FORSLANMAQ *f.* Fors etmək, lovğalanmaq, təkəbbür satmaq, təşəxxüs satmaq, təşəxxüslənmək. [Tahir:] *Deməsinlər ki, Tahir forflanıb bizə saymadı.* M.Hüseyn.

FORSLU *sif.* Fors edən; lovğa, təkəbbürlü, təşəxxüslü. *Forslu qadın.* – *Fərəc bəy də atası kimi forslu, təşəxxüslü, paxıl, dargöz bir adam imiş.* Ə.Vəliyev.

FORSUNKÁ [*ing.* force-pump – basıcı nasos] Maye və ya tozşəkili maddələri, başlıca olaraq maye halında olan yanacağı tozlandırmaq üçün cihaz, alət. *Forsunkanın gurultusu çörəxanama başına almışdı.* Mir Cəlil. *Xəlil keçdikcə kürələrin forsunkalarına baxırdı.* Ə.Əbülhəsən.

FORT *is.* Qala tikililərinin tərkib hissəsi. *Açıq və qapalı tipli fortlar olur.*

FORTEPIANO [*ital.*] Zərbli-dilli simli musiqi aləti. *Fortepiano konserti. Fortepiano çalmaq.* – *Kamera musiqisində görkəmli yer tutan janrlardan biri də fortepiano üçün bəstələnən prelüdlərdir.* Ə.Bədəlböyli.

FORTOÇKÁ [*rus.*] *dan.* Otağın havasını dəyişmək üçün pəncərədə düzəldilən qapı-cıq, nəfəslük. *Fortoçkanı bağlamaq.* – *Qədir gözlərini açıq fortoçkaya zillədi.* Ə.Vəliyev.

FÓRUM [*lat.*] 1. *tar.* Qədim Romada: şəhərin ictimai həyatının mərkəzləşdiyi yer;

meydan. *İmperiya dövründə forumların sayı artmışdı.*

2. *məc.* Geniş nümayəndəli yığıncaq. *Gəncələrin beynəlxalq forumu.*

FOSFÁT [*yun.*] *kim.* Gübrə kimi, habelə texnikada, tıbdə işlədilən fosfor turşusu duzu. *Polimer fosfatların xassələri.*

FÓSFOR [*yun.* phos, phoros – işıqsaçan] Bəzi mineralların, heyvanların sümüklərinin, heyvan və bitki toxumalarının tərkibində olan, tezəlişən və qaranlıqda işıq verən kimyəvi maddə. *Ağ fosfor. Qırmızı fosfor.*

FOSFORÍT [*yunancadan*] Fosfat maddəsi ilə zənginləşmiş süxur (qumdaşı, əhəngdaşı və s.).

FOSFORLU *sif.* Tərkibində fosfor olan. *Fosforlu çuqun.*

FOSGÉN [*yun.* phos – rəng və genos – mənşə] *kim.* Nəfəs orqanlarına bərk təsir edən, xlorla karbon oksidinin birləşməsindən alınan zəhərli rəngsiz boğucu qaz. *Fosgen Birinci Dünya müharibəsində zəhərləyici maddə kimi işlədilmişdi.*

FOTÓ [*yun.* phos – işıq] bax **fotografiya** 2-ci mənada. *Rəngli foto.*

foto... [*yun.* phos, photos – işıq] İşıq, işıq şüaları vasitəsilə işləyən, görülən, ya işıqdan törəyən mənada olan, yaxud da fotoqrafiyaya aiddi bildirdən mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: fotosərgi, fotoşəkil, fotodiqram, fotomüxbir, ftohəvəskar, fotoböyüdücü və s.

FOTOAPARÁT [*yun.* phos və *lat.* apparatus] Fotoqrafiya aparatı. *Yeni markalı fotoaparat.* – *İmamzadə fotoqrafi görmədikdə tez divardan asılmış fotoaparatı götürdü.* Q.İlkin. *Kamil fotoaparatomı götürdü, qızının əlindən tutub həyəətə, çıxək ləkləri olan yerə düşdü.* M.Süleymanov.

FOTOATELYÉ [*yun.* phos və *fr.* atelier] İri fotoqrafiya emalatxanası. *Fotoatelyedə şəkil çəkdirmək.*

FOTOBÓMBA [*yun.* phos və *fr.* bomba] Gecə havadan şəkil çəkərkən istifadə olunan təyyarə bombası.

FOTOBÖYÜDÜCÜ *is.* Surəti çıxarılməkən fotoşəkilləri böyüdən proyeksiya aparatı. *Şaquli fotoböyüdücü.*

FOTOELEMENT [*yun.* phos – işıq və *lat.* elementum – ünsür] İşıq enerjisini elektrik enerjisinə çevirən cihaz. *Fotoelementin optimal iş rejimi.*

FOTOGENİK *sif.* [*yun.*] Fotoqrafiyada və ya kinoekranda əks etdirilmək üçün yararlı, münasib olan, fotoda yaxşı çıxan. *Onun çox yaxşı fotogenik sifəti var.* – [Aslanov:] *Yox, əzizim, mənim sifətim o qədər də fotogenik deyil.* M.Hüseyn.

FOTOHƏVƏSKAR [*yun.* phos, *ər.* həvəs və *fars.* ...kar] bax **fotosevər**. *Fotohəvəskarlar klubu.*

FOTOXRÓMİYA [*yun.*] Şeyin təbii rənglərini əks etdirən rəngli fotoqrafiya.

FOTOXRÓNİKA [*yun.*] Hadisələrin fotoskillərlə göstərilməsi.

FOTOKAĞIZ *is.* Fotoşəkil çap etmək üçün bir üzünə işığa həssas maddə çəkilmiş kağız.

FOTOKERÁMİKA [*yun.*] Saxsı şeylər üzərinə fotoqrafiya üsulu ilə vurulan bəzək.

FOTOKİMYA [*yun.* phos və *ər.* əlkimya] Kimyanın, şeylərin işıq enerjisi və ya ultrabövhşəyi şüaların təsiri altında əmələ gələn kimyəvi reaksiyanı və dəyişməsinə öyrənən bəhsi.

FOTOKİMYƏVİ *sif.* [*yun.* phos və *ər.* kimyəvi] 1. Fotokimyaya aid olan, fotokimya ilə əlaqədar olan. *Fotokimyəvi reaksiya. İlk fotokimyəvi qanunauyğunluqlar XIX əsrdə müəyyən edilmişdir.*

2. Fotoqrafiyada tətbiq edilən kimyəvi preparatlara aid olan. *Fotokimyəvi mallar.*

FOTÓQRAF [*yun.*] 1. Bir sənət kimi fotoqrafiya ilə məşğul olan adam; fotoqrafçı, şəkilçəkən. *“Mingəçevir inşaatçısı” qəzeti öz fotoqraf və müxbirlərini də bu dəstəyə qoşmuşdu.* Ə.Sadiq. *Bir neçə gün idi ki, fotoqraf hər gün səhərlər .. qəbul otağını kəsdirib dururdu.* Q.İlkin.

2. Bax **fotoqrafiya** 3-cü mənada. *Heç [Mayanın] yadından çıxmaz, onda ata və anası Mayanı yaxşı-yaxşı geyindirib fotoqrafa apardılar.* M.İbrahimov.

FOTOQRAFÇI *is. dan.* Fotoqraf.

FOTOQRAFAXANA [*yun.* phos – işıq və *fars.* ...xanə] bax **fotoqrafiya** 3-cü mənada. *Fotoqrafxanada şəkil çəkdirmək.*

FOTOQRAFİK *sif.* 1. Fotoqrafiya üçün olan, fotoqrafiyaya aid olan (bax **fotoqrafiya** 1-ci mənada). *Fotoqrafik kamera.*

2. Fotoqrafiya vasitəsilə alınan, fotoaparatla çəkilən. *Fotoqrafik reproduksiya. Fotoqrafik şəkil.* – *Ay onu əhatə edən ulduzlar fərnənda fotoqrafik üsulla müşahidə edilmişdir.*

3. Həyatda, həqiqətdə olduğu kimi, necə var elə. *Hadisənin fotoqrafik təsviri.* // *Ob-yektivcəsinə, naturalistcəsinə.*

FOTOQRÁFİYA [*yun.* phos – işıq və grapho – yazıram] 1. Xüsusi optik cihazlar vasitəsilə işıq şüalarının köməyiylə işığahəssas materiallar üzərində şəkilmə üsulu. *Renqen şüaları fotoqrafiyada və bəzi xəstəliklərin diaqnostikasında tətbiq edil-məklə bərabər, müalicə məqsədilə də işlə-dilə bilər.* A.Qarayev.

2. Bu üsulla alınan şəkil, əks, foto, kar-toçka. [Rüstəm bəy] *divardakı böyük tablo-lara tamaşa edir, qız fotoqrafiyalarını seyr edib, gəlib oturdu.* Çəmənəzəminli.

3. Bu cür şəkilləri çəkmək və hazırlamaq üçün emalatxana; fotoqrafxana. *Fotoqrafi-yada şəkil çəkdirmək.*

4. *xüs.* Hər hansı bir iş, proses və s. üzərində müşahidə və ona sərf olunan vaxtın qeydə alınması.

FOTOQRAFİQ *is.* Fotoqrafın işi, sənəti, peşəsi. [Gənc:] *Mənimki fotoqraflıqdır, vəssalam...* S.Vəliyev.

FOTOQRAVÚRA [*yun.*] Fotokimyəvi üsulla işlənmiş metal plastinkadan üz çı-xarılaqla alınan şəkil və ya fotoşəkilin surəti. *Fotoqravürə maşını.*

FOTOLABORATÓRİYA [*yun.* phos və *lat.* laborare] Foto ilə çəkilən şəkillərin sonra-dan işlənməsi üçün laboratoriya. *Səyyar fotolaboratoriyalar.*

FOTOLAMPÁ [*yun.* phos və *fr.* lampe] Fotoqrafiyada işlədilən qırmızı lampa.

FOTOLİTOQRAFİK *sif.* [*yun.*] Fotolitoqrafiyaya aid olan. *Fotolitoqrafik çap üsulu.*

FOTOLİTOQRÁFİYA [*yun.*] *mətb.* Fotoqrafiya tətbiq olunan litoqrafiya. *Fotolitoqrafiya üsulları.*

FOTÓLİZ [*yun.*] *fiz. kim.* Maye, bərk və ya qazvari maddələrin işığın təsiri altında parçalanması.

FOTOMAĞAZA [yun. phos və mağaza] Fotoqrafiya ləvazimatı satılan mağaza.

FOTOMATERİAL [yun. phos və lat. materialis] 1. Fotoşəkillər çəkmək üçün lazım olan materiallardan hər hansı biri. *Fotomaterial satışı*.

2. Hər hansı məqsəd üçün istifadə olunan fotoşəkillər. *Sərgi üçün fotomaterial*.

FOTOMEXÁNİKA [yun.] *mətb.* Reproduksiya üsullarının məcmusu (bu üsulda rəsəsamın, litoqraf fəhlənin əllə gördüyü işin çoxunu fotoqrafik və kimyəvi proseslər əvəz edir).

FOTOMEXANİKİ *sif.* [yun.] Fotomexanika ilə əlaqədar olan, fotomexanikaya aid olan. *Fotomexaniki proseslər*.

FOTOMETR [yun.] 1. *fiz.* Hər hansı mənbədəki işığın gücünü müəyyən etmək üçün cihaz. *Şüalanma kəmiyyətlərini ölçmək üçün fotometrlərdən istifadə olunur*.

2. *astr.* Ulduzların parlaqlığını müəyyən etmək üçün cihaz.

FOTOMETRİK *sif.* [yunancadan] Fotometriyaya aid olan, fotometriya ilə əlaqədar olan. *Fotometrik üsul. Fotometrik tədqiqat*.

FOTOMÉTRİYA [yun.] Optikanın, işığın gücünü, işıq mənbələrinin parlaqlığını və s.-ni ölçməklə məşğul olan sahəsi. *Fotometriyanın əsas kəmiyyətləri*.

FOTOMONTAJ [yun. phos və fr. montage] Ümumi mövzuya aid olan bir sıra fotoşəkillərin (və ya onların hissələrinin) bir şəkildə birləşdirilməsi. // Bu yolla tərtib olunmuş plakat, reklam, illüstrasiya və s. ...C.Cabbarlı adına kitabxanada A.P.Çexovun həyatı və yaradıcılığına həsr olunmuş guşələr və fotomontajlar düzəldilmişdir. (Qəzetlərdən).

FOTOMÜXBİR *is.* [yun. phos və ər. müx-bir] Dövri mətbuat orqanı (qəzet, jurnal və s.) üçün şəkil çəkən fotoqraf.

FOTOOBYEKTİV [yun. phos və lat. objectum] Fotoaparatin obyektiv.

FOTOREPORTAJ [yun. phos və fr. report] Fotoşəkillər vasitəsilə verilən reportaj; bu vasitə ilə reportaj vermə.

FOTOREPORTYÓR [yun. phos və fr. reporter] Fotoreportajla məşğul olan fotoqraf.

FOTOSEVƏR *is.* Həvəskar fotoqraf, həvəskar kimi fotoqrafiya ilə məşğul olan

adam. *Fotosevərlərin sərgisi. Fotosevərlərin seminarı*.

FOTOSƏRGİ *is.* Fotoşəkillərdən ibarət sərgi. *Qələbə gününə həsr edilmiş fotosərgi. Fotosərgiyə tamaşa etmək*.

FOTOSİNKOQRÁFIYA [yun. phos, alm. zink və yun. grapho] *mətb.* Çap üçün sink klişelər hazırlamağın fotomexaniki üsulu.

FOTOSURƏT [yun. phos və ər. surət] Sənədin, əlyazmasının və s.-nin fotoqrafiya üsulu ilə çıxarılmış surəti, üzü, nüsxəsi. *Əlyazmanın fotosurəti*.

FOTOŞƏKİL [yun. phos və ər. şəkil] Foto ilə çəkilmiş şəkil; fotoqrafiya, şəkil. *Fotoşəkillər üzrə müsabiqə. – Divara Qulunun .. fotoşəkilləri vurulmuşdu. İ.Əfəndiyev*.

FOTOTÉKA [yun.] Fotoşəkillərin və ya fotoqrafiya neqativlərinin toplanılıb saxlandığı yer, arxiv.

FOTOTELEQRÁF [yun.] Hərəkətsiz təsvirləri (şəkil, əlyazması, fotoşəkil və s.) teleqraf və ya radio vasitəsilə uzaq məsafəyə vermək üçün aparat. *Rabitə salonunda yeni fototeleqraf cihazı qoyulmuşdur. (Qəzetlərdən)*.

FOTOTELEQRÁM [yun.] Fototeleqraf vasitəsilə verilən teleqram.

FOTOTERAPÍYA [yun.] Günəşdən və ya süni mənbələrdən alınan işıq şüalarının müalicə məqsədilə tətbiq olunması; işıqla müalicə. *Şişlərdə, qanaxmalarda, ürək-damar çatışmazlığında, böyrək xəstəliklərində fototerapiyadan istifadə etmək olmaz*.

FOYÉ [fr.] Teatr, kino və s.-də tamaşaçıların fasilələrdə tamaşanın başlanmasını dayanıb gözləməsi üçün xüsusi yer. *Foyədə gəzişmək. □ Artist foyesi – fasilələrdə artistlərin dincəlməsi üçün xüsusi yer, otaq (teatrda və s.-də)*.

FÖHŞ *is.* [ər.] *klas.* Nalayıq söz, söyüş; ədəbə, tərbiyəyə və əxlaqa müğayir hərəket, iş, əməl; əxlaqsızlıq. *Sarıköynəyin əri əsəbi bir halda föhş və söyüşlə mənim mənzilimə gəldi. S.Hüseyn. □ Föhş vermək – söymək, nalayıq sözlər demək, ağzına gələni demək. [M.F.Axundzadə:] Avam əvvəl sənin nəsihətini anlamayacaq, sənə əziyyət edəcək, föhş verəcək. Ə.Haqverdiyev. Zeynal bəy qorodovoyların qarasına söyləndikə*

odlanıb, növbənöv fəhşlər verməyə başladı. Çəmənözəminli.

FÖHŞİYYAT [ər. "fəhş" söz. cəmi] Ədəb, tərbiyyə və əxlaqa müğayir iş, əməl, hərə-kət; əxlaqsızlıq. // Əxlaqsız və ədəbsiz səhnələri təsvir edən ədəbi əsərlər və ya şəkillər.

FÖVC is. [ər.] köhn. Camaat, kütlə, dəstə.

FÖVQ is. [ər.] Yuxarı, üst. *Çıxacaqlar göyləri aşaraq dönə-dönə; Buludların fəvqünə.* M.Müşfiq. // Üstün, daha artıq. *Gecələr ayazda, gündüzlər al günün altında gəmi muzdurunun zəhməti hər bir zəhmətdən fəvqdür.* S.M.Qənişadə.

FÖVQƏLADƏ sif. [ər.] 1. Qeyri-adi, adət-dən xaric, görünməmiş, eşidilməmiş. *Hamam səfəri kimi fəvqəladə hadisələr tez-tez itti-faq düşməzdi, həftədə bir dəfə olardı.* Çəmənözəminli. [Səriyyə:] *Mən fəvqəladə bir iş görənlər adamlar kimi ciddi və həyəcanlı idim.* İ.Əfəndiyev. // Başqalarından ayrılan, başqalarına bənzəməyən; qeyri-adi, müstəsna. *Zeynal özünü fəvqəladə bir adam hesab edirdi.* S.Hüseyn. *Amsar kəndinin fəvqəladə bir kənd olmadığını söylədik.* Ə.Sadiq. // Son dərəcə güclü. [Tahirin] *uşaq xəyalında Dilman fəvqəladə bir cəngavər kimi ucalmışdı.* M.Hüseyn. *Sərvinaz qarı içəridən od tutub alovlandı da, fəvqəladə bir mətanət göstərir, evinə gəlib-gedənlərə ürək-dirək verirdi.* B.Bayramov.

2. Təcili, xüsusi olaraq müəyyən olunmuş, qəbul edilmiş, növbədən xaric. *Fəvqəladə qurultay. Fəvqəladə tədbirlər. Fəvqəladə vəkalət.* // Ölkənin həyatında əmələ gələn müstəsna vəziyyətdən törəyən, onunla əlaqədar olan. *Fəvqəladə vəziyyət* (ölkədə və ya onun hər hansı bir hissəsində müəyyən vaxt ərzində həyata keçirilən və əhəlinin vətəndaşlıq hüquqlarını məhdudlaşdırmaqdan, hakimiyyəti hər hansı xüsusi orqana verməkdən və s.-dən ibarət xüsusi hüquqi vəziyyət). *Fəvqəladə vergi(lər)* (ölkədə hər hansı bir xüsusi hadisə baş verdikdə qoyulan məcburi vergi növü). *Fəvqəladə qanunvericilik* (hərbi və ya mühasirə vəziyyəti dövründə tətbiq olunan və hökumətə xüsusi səlahiyyətlər verən qanunlar). *Fəvqəladə Komissiya* (sovet höku-

mətinin ilk illərində əksinqilab, möhtəkirlək və vəzifə cinayətləri ilə mübarizə aparmaq üçün mövcud olmuş dövlət orqanı).

FÖVQƏLADƏLİK is. Fəvqəladə şeyin halı; qeyri-adilik, müstəsnaqlıq. [Kəndir:] *Buna görə də mən vəziyyətin fəvqəladəliyini elan edir, buna qarşı hazırlanmağı təklif edirəm.* S.Hüseyn. [Səriyyə:] *Tutaq ki, həyatda, doğrudan da, belə bir fəvqəladəlik mümkündür.* İ.Əfəndiyev.

FÖVQƏLBƏŞƏR is. [ər.] Qeyri-adi əxlaqı, zehni, zəkası, təbiiyyəti etibarilə adi insanlardan fərqlənən adam. [Dərviş Şeyx Sənana:] *Əgər fəvqəlbəşər olmaq dilərsən; Kənar ol daima cinsi-bəşərdən!* H.Cavid. // Güclü iradəyə malik olub, özünü cəmiyyətdən yüksək, onun hüquqi və əxlaqi normalarından kənarla sayan adam.

FÖVQƏLBƏŞƏRİ sif. [ər.] Adi insan imkanlarını ötüb keçən; qeyri-adi. *Fəvqəlbəşəri mətanət.*

FÖVQƏLTƏBİİ sif. [ər.] 1. Mistik təsəvvürə görə: təbii yolla izah oluna bilməyən, təbiətin qanunlarına tabe olmayan; əcaib. *Fəvqəltəbii hadisə. Fəvqəltəbii qüvvələrin varlığına inan.*

2. məc. Adi əndazədən xaric; qeyri-adi, qəribə, əcaib. *Fəvqəltəbii səy.*

FÖVQƏLTƏBİİLİK is. Fəvqəltəbii şeyin halı; qeyri-adilik.

FÖVRƏN zərff [ər.] Dərhal, həmin saat, əlüstü, tez. *Tülkü fəvrən havada qapdı, yedi; Qarğaya tənə ilə böylə dedi.* M.Ə.Sabir. *Hacının halı fəvrən dəyişdi.* Ə.Haqverdiyev.

FÖVT is. [ər.] 1. Əldən çıxma, əldən çıxarma, əldən qaçırma. *Fürsəti fəvt etmək* (fürsəti əldən qaçırmaq).

2. Ölmə, ölümlük. *Kim, fəvti-rəqib eşitsə aşiq; Gülmək gərək, ağlamaq nə layiq?* Füzuli.

□ **Fəvt olmaq** – ölmək, məhv olmaq. *..Bizim şüərə cismən ölib fəvt olublarsa da, ruhan və mənan həlak olmayıblar.* F.Köçəri. [Dərviş:] *Ruqiyyə məhv oldu, fəvt oldu.* A.Divanbəyoglu.

FRAK is. [fr.] Qabaq ətəkləri kəsik, dal tərəfdən isə uzun dar ətəkləri olan kişi kostyumu – sirtük növü (adətən təntənəli hallarda, rəsmi qəbullarda və s.-də geyilir).

FRAKLI *sif.* Əynində frak olan, frak geymiş. *Fraklı dirijor.*

FRÁKSÍYA¹ [*fr.* fractio – hissə] 1. Parlamentdə, siyasi partiyada, ictimai təşkilatda və s.-də hər hansı partiya üzvlərindən ibarət mütəşəkkil qrup. [Ceyran:] *Rəyasət heyəti üzviyyəmə. Fraksiya iclasına gedirəm.* S.Hüseyn.

2. Siyasi partiyada: partiyanın ümumi xətti ilə rəziləşməyən, ondan fərqli və zidd xətt irəli sürən, partiya sıralarında qalmaqla onunla mübarizə edən dəstə, ayrıca qrup.

FRÁKSÍYA² [*fr.* fraction – pay, hissə] *kim.* Distillə edilən maye qatışıqının ayrıldığı hissəciklər. *Neftin fraksiyası.*

FRAKSÍYAÇI *is.* 1. Hər hansı təşkilata iki-tirəlik salan, onda fraksiya əmələ gəlməsinə səbəb olan adam (b a x **fraksiya¹**). *Fraksiyaçı qrup.*

2. Hər hansı fraksiyanın üzvü (b a x **fraksiya¹**).

FRAKSÍYAÇILIQ *is.* Fraksiya ilə məşğul olma, fraksiya düzəltmə, fraksiya fəaliyyəti və ideologiyası (b a x **fraksiya¹**). *Fraksiyaçılıqla mübarizə.*

FRAQMÉNT [*lat.* fragmentum – sınıq, qırıq, parça] Qırıq, parça (məs.: hər hansı incəsənət – rəssamlıq, memarlıq, heykəltəraşlıq və s. əsərlərinin salamat qalmış hissəsi, parçası). *Baletdən fraqmentlər. Binaanın fraqmenti. Rəsmi fraqmentləri.* // Əsərin, mətnin bir hissəsi, parçası. *Qədim əlyazmanın fraqmenti.*

FRANK *is.* [*fr.*] Fransada pul vahidi.

FRANSIZ *is.* Fransanın əsas əhəlisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Fransız qoşunları bir sıra parlaq qələbələr qazandılar.*

FRANSIZCA *zərf* və *sif.* Fransız dilində. *Fransızca danışmaq. Fransızca-azərbaycanca lügət.*

FRÁZA [*yun.* phrasis – ifadə] 1. *mus.* Musiqi mövzusunun hər hansı kiçik və nisbətən tam hissəsi. *Fraza, adətən iki motivdən ibarət olur.*

2. *dilç.* Cümlə, ifadə, ibarə. *Motivlərə bölünməyən bütöv frazalar da var.*

FRAZEOLÓGÍYA [*yun.* phrasis – və logos] Hər hansı dilə xas olan sabit söz

birləşmələri və ifadələrin məcmusu. *Azərbaycan dilinin frazeologiyası.* // Dilçiliyin, sabit söz birləşmələrini öyrənən sahəsi.

FRAZEOLÓJÍ *sif.* [*yun.*] Frazeologiyaya aid olan. *Frazeoloji ifadələr. Frazeoloji lügət.*

FREQÁT [*fr.*] Əvvəllər: üçdörlü yelkənli hərbi gəmisi, sonralar isə gözətçi xidməti üçün çox sürətli hərbi gəmisi. *Atom güc qurğulu freqatlar. Freqat kapitanı.*

FRENÇ [*xüs. addan*] Üstdən dörd cibi və daldan kəmərciyi olan hərbi gödəkcə. *Frenç geymiş zabit. – Müsəfirlər frənçlərini çıxarıb, yuyunmağa başladılar. Çəmənəzəminli. Əynindəki yaşıl frənç, dizdən çəkmə, gümüşü papaq, enli toqqa Mədədi çox yaxşı tuturdu.* Ə.Vəliyev.

FRENÇLÍ *sif.* Frenç geymiş, əynində frənç olan. *Bir ucaboy, qarasaç və frənçli oğlan tribunaya çıxdı.* Mir Cəlal.

FRENOLÓGÍYA [*yun.* phren – ağıl və logos – elm] Adamın psixi və əxlaqi keyfiyyətləri ilə onun kəlləsinin quruluşu arasında əlaqə olduğunu iddia edən qeyri-elmi nəzəriyyə. *Frenologiyanın elmi dəlillərə əsaslanmadığı sübuta yetirilmişdir.*

FRENÓLOQ [*yunancadan*] Frenologiya mütəxəssisi.

FRÉSKA [*ital.* fresco – təzə, qurumamış, yaş] *rəss.* Təzə mala üzərində sulu boya ilə çəkilmiş şəkil, rəsm, naxış. *Mikelandelonun freskaları. Freska divar rəsmlərinin əsas texnikasıdır.*

FREYDÍZM [Avstriya həkimi və psixoloqu Freydin adından] Psixologiya və psixopatologiyada insanın bütün hərəkətlərinin başlıca amilinin yalnız qeyri-şüuri bioloji instinktlər və meyillər olduğunu iddia edən, insanların həyatında sosial momentləri hesaba almayan və onların şüurlu fəaliyyətinin rolunu azaltmağa çalışan cərəyan. *Freydizmin müasir tərəfdarları. Klassik freydizmin metodoloji xüsusiyyətləri.*

FREZ [*fr.*] 1. Metalı, ağacı və s. bərk materialları işləmək üçün fırlanan coxtiyəli kəsici alət. *Taxtanı frezdə yonmaq.*

2. Torpaq qazmaq və eyni zamanda onu yumşaltmaq, torf doğramaq və s. üçün irəli çıxmış fırlanan barabanda xüsusi tiyələri olan maşın. *Yol frezi.*

FRÉZER [*fr.*] bax **frez** 1-ci mənada. *Frez maşını. – Bunların arasında dişəçan maşın, frezer avtomatı, yonucu dəzgah, güclü hidravlik preslər və s. vardır. (Qəzetlərdən).*

FREZERÇİ *is.* Frezer dəzgahında işləyən fəhlə.

FRİZ *is.* [*fr.*] *arxıt.* Ornamentli bəzək.

FRONTİT *is.* [*lat.*] Alın cibinin selikli qişasının iltihabı.

FRUKTÓZA [*lat.* fructus – meyvə] *kim.* Meyvələrdə, balda, bəzi bitkilərin yarpaqlarında və s.-də olan karbon; meyvə şəkəri.

FUFAYKÁ [*rus.*] 1. İsti, toxunma qollu və ya qolsuz köynək.

2. Sırıqlı gödəkək.

FUK [*rus.*] Dama oyununda rəqibin diqqətsizliyi üzündən oyunçunun götürdüyü dama.

FUKS [*alm.*] Bilyard oyununda: şara təsadüfi olaraq vurulan müvəffəqiyyətli zərbə.

FUQA [*ital.*] *mus.* 1. Eyni musiqi mövzusunun bir neçə səslə ardıcıl təkrarı.

2. Belə təkrara əsaslanan musiqi əsəri.

FUQÁS [*fr.*] *hərb.* Düşmənin keçəcəyi yerdə gözlənilmədən partlamaq üçün torpaq və ya su altına qoyulan partlayıcı maddə (mina). *Fuqas bombası.*

FUQATO [*ital.*] *mus.* Fuqa üslubunda işlənmiş musiqi mövzusu (fuqato adətən sonata və ya simfoniyanın bir hissəsini təşkil edir).

FUNİKULYÓR [*fr.*] Dik yoxuşlarda kanat dartı qüvvəsi ilə işləyən dəmir yolu. [Aqil] *oraya funikulyorla qalxmağı təklif etdikdə Gülnaz etiraz etmədi. Q.İlkin. [Üçüncü kətib Firəngizə:] Bu yarığın başından tuş İstisuya gözəl bir funikulyor çəkmək olardı. B.Bayramov.*

FUNKSIONÁL [*latıncadan*] 1. “Funksiya”dan *sif. Funksional asılılıq. Funksional münasibət.*

2. *sif.* Bir şeyin quruluşundan deyil, fəaliyyətindən asılı olan. *Ürək fəaliyyətinin funksional pozğunluğu* (ürəkdə anatomik dəyişiklik olmadan baş verən pozğunluq). – *Əgər xəstəlik zamanı yalnız üzvlərin normal işi pozularsa və orqanizmdə quruluş pozğunluğu nəzərə çarpmazsa belə xəstəlik funksional xəstəlik adlanır. “İnsan nədən xəstələnir”.*

FUNKSIYA [*lat.* functio – icra] 1. Vəzifə, fəaliyyət dairəsi.

2. *riyaz.* Qiyməti başqa dəyişən qiymətdən asılı və ona uyğun olan dəyişən kəmiyyət. *Trigonometrik funksiya* (bucağın kəmiyyətindən asılı olan kəmiyyət).

3. *biol.* Heyvan və ya bitki orqanizminin, onun hüceyrə və toxumalarının spesifik fəaliyyəti. *Ürəyin funksiyası. – Cinsi vəzilər hormonlar vasitəsilə bədənin başqa üzvlərinə, üzvlərin funksiyalarına təsir edir. M.Axundov.*

FURAJKÁ [*pol.*] Qabaq tərəfində günlüyü olan baş geyimi. *Əsgər furajkası. – Xalası isə öz hesabına Nəcəfə gimnazist furajkası aldırdı. Q.İlkin.*

FURQÓN [*fr.*] 1. İki (bəzən də bir) at qoşulan dördərxlı üstüörtülü araba. *Mürsəl kişinin stansiyaya göndərdiyi böyük furqon meşənin ortasındakı araba yolu ilə kəndə gəlirdi. M.Hüseyn. Furqon Ağsudan ötüb çaya yaxınlaşanda ayrı bir mənzərə müşahidə olunurdu. Mir Cəlal.*

2. Yük maşınlarında, arabalarda və s.-də örtülü kuzov. // Baqajlığı kuzovda olan avtomaşın.

FURQONÇU *is.* Furqon (1-ci mənada) sürən adam.

FURQONLU *sif.* Furqonu (2-ci mənada) olan. *Furqonlu avtomaşın.*

FUT *is.* [*ing.*] İngilis ölçü sisteminə 30 sm 48 mm-ə bərabər uzunluq vahidi.

FUTBÓL [*ing.*] Hər bir komandanın ayaq (və bəzən baş) zərbəsi ilə rəqibin qarısına mümkün qədər çox top (qol) vurmasından ibarət idman oyunu. *Futbol oynamaq. Futbol stadionu. Futbol mövsümü. Müasir futbolun əsas qaydaları XIX əsrin 60-cı illərində İngiltərədə işlənmişdir. Azərbaycanca ilk futbol komandaları 1911-ci ildə Bakıda yaradılmışdır.*

FUTBOLÇU *is.* Futbol oyunçusu. *Bakı futbolçuları 1912-ci ildə Tiflisdə ilk şəhərlər arası matç keçirmiş və qələbə qazanmışlar. – Yavaş-yavaş Mingəçevirin öz futbolçuları, voleybolçuları yetişirdi. Ə.Sadıq.*

FUTBÓLKA [*ing.* football və *rus.* ...ka] Trikotaj idman köynəyi.

FUTLYÁR [alm.] Saxlamaq və ya xarab olmaqdan, zədələnməkdən və s.-dən qorumaq üçün içinə şey qoyulan qutu və ya çexol; məhfəz, qab. *Klarneti futlyara qoymaq. Saatın futlyarı.*

FUTURİST [latincadan] 1. Futurizm tərəfdarı. *İtalyan futuristləri.*

2. Bax **futuristik**. *Futurist əsər.*

FUTURİSTİK *sif.* [latincadan] Futurizm ideyaları ilə aşılınmış; futurizmin ədəbi üsullarından istifadə edən, futurizm səpkisində işlənmiş. *Futuristik şeir. Futuristik şəkil.*

FUTURİZM [lat. futurum – gələcək] XX əsrin əvvəllərində ədəbiyyat və incəsənətdə: realizmi, eləcə də mədəni irsi və müasiri olduğu incəsənəti rədd edən, guya zamanəyə daha uyğun gələn, köhnə sənətin bütün ənənə və üsullarını dağıtmalı olan yeni üslub yaratmağa çalışan formalist cərəyan. *Qərb futurizminin başlıca xüsusiyyətləri.*

FÜQƏRA [ər. “fəqir” söz. cəmi] *klas.* Yoxsullar, kasıblar; əhalinin yoxsul təbəqələri. *Füqəranın qatırı çox da sorurlar lotular; Şeyxlər xalqa sənir huriyü qılman, mənə nə? M.Ə.Sabir. Ey füqəra, boş yerə ağlaşmayın; Hər kəsi görcək ona sallaşmayın. Ə.Nəzmi.*

FÜQƏRAYI-KASİBƏ *is.* [ər.] 1917-ci il inqilabından qabaq və inqilabın ilk illərində “proletariat” mənasında işlədilmiş ifadə. [İlyas:] *Nə istəyirsən, ana, indi bütün elmin qapıları füqərayi-kasibə balalarının üzünə açıqdır. S.Rəhimov.*

FÜNUN *is.* [ər. “fənn” söz. cəmi] *klas.* Fənlər, elmlər, biliklər. *Onlar ki sənirlədir müasir; Hər elmü fünunə oldu mahir. M.Ə.Sabir. [İrəvanda] bizim dövlət tərəfindən açılan mədrəsələrdə ülm və fünun kəsb edən müsəlman şagirdləri başqalarına nisbətən çox azdır. F.Köçərli.*

FÜRSƏT *is.* [ər.] Bir sözü demək və ya bir işi görmək üçün əlverişli an, münasib vaxt, məqam, müvafiq hal. *Bu fürsət hər vaxt ələ gəlməz. – Qanadlı bir quşdur fürsət əzəldən.. S.Vurğun. □ Fürsət aramaq (axtarmaq) – bir iş üçün əlverişli məqam axtarmaq, güdmək. Məsmə dərdlərini Tahirzadəyə danışmaq üçün vaxt, fürsət axtarırdı.*

Mir Cəlal. **Fürsət bilmək** – fürsətdən istifadə etmək. *Qədir fürsət bilib yayındı, üzünü bağlara tərəf tutub yavaşca dala baxmadan gedirdi. Mir Cəlal. Fürsət bulunmaq klas. – bax fürsət tapmaq. Xoşdur ki, bulam vüsala fürsət; Yarım tərəfindən ola nürsət. Füzuli. Fürsət düşmək – əlverişli vaxt və şərait yaranmaq, imkan yaranmaq, məqam düşmək. Anri fürsət düşdükcə [ərəblərlə] söhbət edirdi. S.Vəliyev. [Katib:] *Bir az da gözləyin, fürsət düşün kimi deyərəm. Q.İlkin. Fürsət əlmək (etmək) – bax fürsət tapmaq. [Salman:] Fürsət eləyan kimi [tülkü] girinə keçəni qamarlayıb parçalayacaqdı.. M.İbrahimov. Fürsət gözləmək – bir iş üçün əlverişli an, məqam gözləmək. *Buludlar arxasında daldalanıb müəyyən fürsət gözləyənin üç “M-109” birdən ildırım kimi şığıdı. Ə.Vəliyev. Fürsət tapmaq – bir sözü demək və ya bir işi görmək üçün münasib, əlverişli vaxt tapmaq, fürsət etmək, fürsət bilmək. Səkkiz gün olardı ki, gedib [Hacı kişinin] halını sormağa fürsət tapmamışdım. Qantəmir. Sərdar Rəşid bu xəyanətini həyata keçirmək üçün fürsət tapmayacaqdır. M.S.Ordubadi. Fürsət vermək – şərait yaratmaq, imkan vermək, macal vermək (çox vaxt inkarda işlədilir). [Padşah] *elə Məlikəhmədə çatacaq, heç fürsət vermədi ki, ağzın açsın.. (Nağıl). Çoban [düşməne] qalxmağa fürsət verməyib, çomağı başına çirpdi və özü bağırıyan bir səslə qıy vurub irəli şığıdı. M.Rzaquluzadə. Fürsətdən istifadə etmək – bir iş görmək üçün yaranmış əlverişli şəraitdən, vaxtdan faydalanmaq. [Yusif:] *Mən fürsətdən istifadə edib danışmaq istəyirəm. B.Bayramov. Fürsəti bada vermək – bax fürsəti əldən buraxmaq. Ey könül, fürsəti bada vermə, gəl; Gün keçir, ay keçir, il yaman gedir. M.Rahim. Fürsəti əldən buraxmaq (qaçırmmaq, vermək, çıxarmmaq) – bir işi görmək üçün yaranmış şəraitdən və vəziyyətdən dərhal istifadə etməmək. [İzzət:] *Ah, sən neçin qandırmadın İsməti? Neçin əlindən çıxartdın fürsəti? H.Cavid. [Sona:] *Biz indidən işə başlamasaq, fürsəti əldən buraxarıq. H.Nəzərli. Bu gün bu fürsəti*******

verməyib əldən; Könlüm istəyəni deyəcəyəm mən. B.Vahabzadə. **Fürsəti fövt etmək (fövtə vermək)** – bax **fürsəti əldən buraxmaq. Fürsəti fövt etməmək (fövtə verməmək)** – bax **fürsətdən istifadə etmək. Hacı Rüstəm heç vaxt ömründə fürsəti fövt etməmişdi.** Ə.Haqqverdiyev. *Lütfəli də fürsəti fövtə verməyib, dedi ki, dur gedək kazinoya, qəhvə içək.* İ.Musabəyov.

FÜSUN *is.* [*fars.*] *klas.* Sehr, əfsun. *Ana olmaz bizə hər bir “yavrum” deyən gözəldən; Çünki onun xilqətində ayrıca bir füsün var.* M.Müşfiq.

FÜSUNKAR *sif.* [*fars.*] Valehedici, məftunedici, heyranedici, əfsanəvi. *Füsunkar mənzərə.* – *Səməvi tüllərdən əynində köynək; Füsunkar bir gəlin oturmuşdu tək.* M.Dilbazi. *Bahar füsunkar, əfsanəvi gözəlliyilə bizim ellərə gəlirdi.* M.Rzaquluzadə.

FÜSUNKARLIQ *is.* Valehedicilik, heyranedicilik, əfsanəvi gözəllik. *Hüsünün əsrəri, füsunkarlığı; Ana təbiəti andırır mənə.* B.Vahabzadə.

FÜTUHAT *is.* [ə: “fəth” söz. cəmi] 1. Bax **fəth.**

2. *məc.* Mübarizə, çalışma, zəhmət və s. nəticəsində əldə edilmiş şeylər. *..Qazandı-*

ğınız fütuhəti möhkəmləndirin və bütün Şərq üçün nümunə olun. Q.İlkin.

FÜYUZAT *is.* [ə:.] *köhn.* Feyzlər.

FÜZELYAJ [*fz.*] Təyyarənin, bütün hissələrini bir arada birləşdirən, ekipajın, sərnişinlərin və s.-nin yerləşdiyi əsas hissəsi (gövdəsi). *Bəzi uçuş aparatlarında füzelyaj qanadla birləşir.*

FÜZUL *is.* və *sif.* [ə: “fəzl” söz. cəmi] Uzunçu, çoxdanışan, naqqal, artıq sözlər danışan. *Füzulu saldılar cəhənnəmə. Dedi: – Odunu yaşdır.* (Ata. sözü). *Sən qulaq as, əzizim, olma füzul; Hər nə kim, mən desəm, sən eylə qəbul.* S.Ə.Şirvani.

FÜZULLUQ *is.* Uzunçuluq, naqqallıq. *Hacı xan sözə başlayaraq deyirdi: – Cənab axund, füzulluq olmasın, bir ərzim vardır.* M.S.Ordubadi. □ **Füzulluq eləmək** – uzunçuluq eləmək, naqqallıq eləmək, artıq-artıq sözlər danışmaq.

FÜZUN *sif. klas.* Artıq, çox. *Məndə Məcnundan füzun aşılıq istedadı var; Aşiqi-sadiq mənəm, Məcnunun ancaq adı var.* Füzuli. □ **Füzun olmaq** – artmaq, çoxalmaq. *Füzun olduqca eşqim gərm olur əşkim gözüm içrə.* Füzuli. *Qəmi möhnət füzun oldu; Səbəb boynu yoğun oldu!* M.Ə.Sabir.

Gg

G Azərbaycan əlifbasının doqquzuncu hərfi. bax **ge**.

GAH¹ [*fars.*] Cümlənin həmcins üzvlərini və tabesiz mürekkəb cümlənin tərkib hissələrini bölüşdürmə əsasında birləşdirən bağlayıcı (əsasən təkrar edilərək işlədilir). *Gah ora, gah bura baxır.* – [Qəhrəman:] *Gah bizim qoşun, gah da üsyançılar qalib gəlirdilər.* H.Nəzərli. [Nadir] *nazik yorğanın altında gah bu böyri, gah o böyri üstə çevrilib çapalayır.* B.Talıblı. □ **Gah olur (ki)** – hərdən, bəzən, aradır. *Gah olur ki, danə, xuruş gəzərsiz; Siz düşərsiz pərişanə, durnalar!* M.V.Vidadi.

GAH² *məh.* bax **büzmə** 2-ci mənada.

GAHBAGAH *zərf* [*fars.*] Hərdən, aradır, bəzən, gah-gah. *Əziz başın üçün oxu yazımı; Ağah ol halımdan gahbagah mənim.* Qurbanı. *Əzəldən var idi lütfü kərəmin; Gahbagah bəriyə seyrir-qədəmin.* M.P.Vaqif.

GAHBİR *zərf* Hərdən, bəzən, aradır, gah-dən. *İnsaf üçün bunu da lazımdır demək ki, əcnəbilərin içində bu da gahbir ittifaq düşür ki, bir kişi həttə övrətinə məhəbbəti ola-ola bir özgə övrətə yavuş düşür.* C.Məmməd-quluzadə.

GAHDAN *zərf* Bəzən, hərdən, aradır. *Başına döndüyüm alagöz Pəri; Gahdan ağla, gahdan yada sal məni.* Aşıq Abbas. *Gahdan çiskin tökər, gah duman eylər; Gah gəlib-gədəni peşiman eylər; Gahdan qeyzə gələr, nahaq qan eylər.* Aşıq Ələsgər.

GAHDANBİR bax **gahbir**. *Gahdanbir bizə gələdi. – Hər dəfə çörək bişirən vaxt Həlimə xala iki, ya bəlkə üç övrət qonşularından özünə mədədçi çağırardı və gahdanbir Təzəkənddə bacısı Zibeydəyə xəbər verirdi ki, gəlib ona kömək eləsin.* C.Məmməd-quluzadə.

GAH-GAH bax **gahbagah**. *Bilmişəm bulmaq vüsalın, leyk bir ümmid ilə; Gah-gah öz xatiri-naşadımı şad eylərəm.* Füzuli. [Dərviş:] *Malların gövşəyi, atların nəritisi, gah-gah da itlərin mırıltısı qulağıma gəlirdi.* A.Divanbəyöglü. *Səni bu cür böyüdənin*

dolanam başına gərək; Gah-gah əllərdən öpəm, gah-gah ətəyindən tutam. Şəhriyar.

GAH-GAHI bax **gah-gah**. *Əziziyəm, külahı; Götür başdan külahı; Oğul, böyüyəndə sal; Məni yada gah-gahı.* (Bayatı). *Unutmayın aşığı; Yada salın gah-gahı.* Sarı Aşıq.

GAHGİR¹ *sif.* Yerini tez-tez dəyişən, sabit yeri olmayan. *Gahgir at.*

GAHGİR² *məh.* Narın sarı qum. *Daşın üstünə gahgir tökmək.*

GAHGİRLİK¹ *is.* Gahgir atın xasiyyəti (bax **gahgir¹**). *Bu atın gahgirliyi xoşuma gəlmiş.*

GAHGİRLİK² *is.* Gahgir olan yer; qumluq (bax **gahgir²**).

GAHI bax **gah¹** *Gahı şaha bir tənə vurur, gahı vəzirə.* M.Ə.Sabir.

GAHI-GAHI bax **gah-gah**. *Ey sevdiyim, qaydasızdır qızların; Gahı-gahı bu söz atmaq nədəndir.* Qurbanı. *Demirəm oynasın ta axşamədək; Gah otursun, gahı-gahı oynasın.* Q.Zakir.

GAHLI bax **büzməli**. *Həmişəki kimi [Şahbəy] yenə də lifəli şalvar, qara gahlı arxalıq geymişdi.* Ə.Əbülhəsən.

GAP *is. köhn.* Söhbət, danışmaq. [Kətxuda:] *Ay oğul, gapınızın ucundan-qulağından eşitdim.* M.Hüseyn. □ **Gap etmək** – söhbət etmək, danışmaq. [Zalxa:] *Salaməleyk, Bayram! Kimlə gap edirsən?* M.F.Axundzadə.

GAPTLAMA “Gaplamaq”dan *f.is.*

GAPLAMAQ *f. köhn.* Söhbət etmək, danışmaq.

GAVALI *is.* Kotanın, xışın torpaq layını altından kəsən kəsici hissəsi. *Alı kişi enib, şumdan gavalını çıxarıb xışın qulaqlı kötüyünə çaldı.* S.Rəhimov. [Nəcəfəli:] *Saxlayın, a bala, kotan ilişdi, gavalını qıracaq-sınız.* B.Bayramov.

GAVALI *is.* Çəyirdəkli girdə, yaxud uzunsov sarı və ya bənövşəyi rəngli meyvə. *Yay fəslində ərik, gavalı dəyirdi.* S.S.Axundov. [Əyyar:] *..Elə ki budaqlar başını əyər, nar, heyva, şaftalı, gavalı dəyər.* A.Şaiq. // Bu meyvənin ağacı, ya kolu. *Dırmaşdım gavalı ağacına.* Qantəmür.

GAVALILIQ *is.* Çoxlu gavalı ağacı əkilmiş yer, gavalı bağı. *Bağın bir hissəsi gavalılıqdır.*

GAVUR *is.* [ər.] 1. Müsəlmanların islam dininə ibadət etməyənlərə verdiyi ad. *Gavurun tənbəli – keşiş, müsəlmanın tənbəli – dərviş.* (Ata. sözü). [Qədir:] *Gavur öldürdüyüm üçün rəisin hörmətinə, xələtinə nail olacağam.* Mir Cəlal. // Söyüş məqamında işlədilir.

GAVURLUQ *is.* Müsəlman dininə inanmama; dinsizlik, kafirlik.

GE “G” hərfinin və bu hərlə işarə olunan samitin adı.

GEÇ *zərf* Müəyyənləşdirilmiş, qərarlaşdırılmış vaxtdan sonra. *Geç getmək. Geç xəbər tutmaq. Geç hərəkət etmək. Qatar üç saat keç gəldi. O oxumağa keç başlamışdır.* – [Gülçöhrə Əsgərə:] *Bir qədər keç gəlsəydin, özümü öldürmüşdüüm.* Ü.Hacıbəyov.

♦ **Geç gəldi, tez öyrəndi; geç gəlib, tez öyrənən** – bacarıqlı, zirək, tez uyğunlaşan adam haqqında (adətən mənfi mənada işlənir). [Məhbubə:] *Burada deyiblər ki, geç gəldi, tez öyrəndi.* H.Seyidbəyli.

geç-geç *zərf* Hərdən bir, bəzən (tez-tez ziddi). [Səməd] *evə gec-geç gəlirdi.* Çəmən-zəminli. *Mehriban çox gec-geç gülümsünür, gülümsünəndə də üzündəki tənəsüb pozulur.* H.Seyidbəyli.

GECDƏN *zərf* Adı vaxtdan tez, həmişəkindən övvəl. *Sabah gecdən çıxmışdım səhərə, nə gördüm: bir vurhavurdur, bir çalçaqaldır ki, gəl görəsən.* “Mol. Nəsr.”

GECDƏN-GEÇ *zərf* Çox gec, lap gec. [Qərənfil xalının] *gecdən-geç gözüna yuxu getdi.* Ə.Vəliyev. ..[Yusif] *gecdən-geç diləndi: – Dedi-qodu yaymaq Qaradonlunun köhnə peşəsidir.* İ.Hüseynov.

GECDƏYƏN bax **gecyetişən**.

GEÇƏ *is.* 1. Günün günbatandan günçixana qədər, axşamdan səhərə qədər olan hissəsi. *Geçə vaxtı.* – *Geçənin xeyrindən sabahın səri yaxşıdır.* (Ata. sözü). *Qədəm basıb bizə gəlsin nahaqi; Bir gecə mən onu mehman eylərəm.* M.P.Vaqif. *Geçədən üç-dörd saat keçmişdi.* C.Məmmədquluzadə.

□ **Geçə boyu** – bütün gecəni. **Geçə gözü** – gecə vaxtı, gecənin qaranlığında, gecə. [Gülnaz:] *Ata, bu gecə gözü hara?..* M.İbrahimov. **Geçə keçmək** – gecənin gec vaxtı olmaq, yatmaq vaxtından keçmək. *Münaqişə olacağını hiss edən Qulu saata baxdı: – Geçə keçir, getməliyik, – dedi.* Çəmən-zə-

minli. **Geçə qaralmaq (düşmək)** – gündüz qurtarıb gecə başlanmaq. *Təbibsiz-davasız xəstə neyləsin?! Buludlar oynadı, gecə qaraldı.* S.Vurğun. **Geçədən keçmək** – gecə düşəndən müəyyən müddət keçmək. *Geçədən keçmişdi, üfüqlər qara; Sanasan kainat çəkilib dara.* S.Vurğun. **Geçəyə düşmək** – gecə yol getməyə və ya çöldə qalmağa məcbur olmaq, gecələmək üçün yaşayış yerinə çata bilməmək. *Geçəyə düşəcəyik, hələ azı üç saatlıq yolumuz qalıb.* İ.Əfəndiyev.

2. Müəyyən ictimai, siyasi, ədəbi məsələlərə, görkəmli şəxsiyyətlərin xatirəsinə həsr olunmuş axşam yığıncağı. *Füzuli gecəsi. Ədəbi gecə. Gənclər gecəsi. // dan.* Axşam keçirilən müsəmirə, konsert.

3. Gecə evdə geyilən, gecələr istifadə edilən. *Geçə papağı. Geçə köynəyi.*

4. Gecə fəaliyyət göstərən, gecə işləyən, gecə olan. *Geçə qatırı. Geçə sanatoriyası.* – ..*Bakının “Nicat” cəmiyyətinə hərsal aparırlar ki, orada müntəzəm gecə kursları var.* C.Məmmədquluzadə. *Gündüz məktəbindən gecə məktəbinə keçdik.* Q.İlkin.

♦ **Geçə kəsmək** – adətən toy gecələrində səhərə qədər yatmayıb şənlək etmək. *Gündüz niyə yatarsan, gecə kəsməmişən ki? Geçə qara, cücə qara* – “xəlvətdir”, “gizlidir”, “kimse görmür” mənasında. **Geçəni gündüzə qatmaq** – çox işləmək, həddindən artıq çalışmaq, gecə də, gündüz də işləmək. *Mən ki hər gecəni qatdım gündüzə; Üfüqdə sönməsin ulduzum, Ayım! S.Vurğun. Xoşdur bizə, xoşdur gecəni gündüzə qatmaq; Qurmaq və yaratmaq! S.Rüstəm. Geçənin bir ələmi (vaxtı) – gecədən xeyli keçəndən sonra, gecə yarısından sonra. *Geçənin bir vaxtı bir də yuxuda gördü ki, bir dişi laxlayıb, ağızı qan ilə doldu.* “Koroğlu”. *Geçənin bir ələmi; Yarıqaranlıq otaq; Açdım gözələrimi.* R.Rza.*

GEÇƏBƏGÜNDÜZ *dan.* bax **geçə-gündüz.** *Geçəbəgündüz işləmək.* – *Bir ay gecəbəgündüz; O qırpmadı gözümü.* B.Vahabzadə.

GEÇƏBƏNÖVŞƏSİ *is. bot.* Yeraltı kök yumruqları olan yabarı bəzək bitkisi; gecəçiçəyi.

GEÇƏÇİRAĞI *is. zool.* Gecələr pənildəyib işıq verən böcək; işıldaquş.

GEÇƏÇİÇƏYİ bax **geçəbənövşəsi**.

GECƏ-GÜNDÜZ 1. *is.* Gecə-gündüzün davam etdiyi 24 saat müddət. *Nə qədər gecə-gündüz; Bu sayaq gəlib keçmiş.* R.Rza.

2. *zərf* Daim, həmişə; bütün günü və gecəni, vaxt bilmədən. *Gecə-gündüz işləmək. Gecə-gündüz çalışmaq.* – *Sənsiz füzün olur gecə-gündüz fəlakətim; Səbrim tükəndi, yox qəmi-hicranə taqətim.* H.Cavid. [Nadir] *yorulmaq bilməyib gecə-gündüz buruqların üstündə duraraq sərəncam verərdi.* B.Talıblı. [Mərcanov:] *Gecə-gündüz vaxt-bivaxt çalışırlar.* H.Nəzərli.

3. *is. dan. köhn.* Keçmişdə qadın paltarları tikilən bir ipək parçanın adı. *Gecə-gündüzdən paltar geymək.*

◊ **Gecəsi-gündüzü olmamaq** – gecə-gündüz bilmədən işləmək, çalışmaq rahatlıq bilməmək. *Tağlar məhsul tökəndə, kişinin gecəsi-gündüzü olmaz(di)..* Mir Cəlal.

GECƏ-GÜNDÜZLÜ bax **gecəli-gündüzlü**.

GECƏ-GÜNDÜZLÜK *sif.* Adətən saylarla: **bir gecə-gündüzlük** – bir gecə-gündüz müddətində olan, bir gecə-gündüzə bəş edən. *Bir gecə-gündüzlük odun.*

GECƏKƏSDİ *is. etnoqr.* Toy gecələri səhərə qədər sürən şənlik mərasimi.

GECƏKİ *sif.* Gecə olmuş, gecə baş vermiş. *Gecəki hadisə. Gecəki söhbət.* – *Sübh söndü şəb ki, xəlqə qiblə idi bir çıraq; Gecəki iqbali gör, gündüzdəki idbarə bax!* M.V.Vidadi. [Qarı çobanlara:] *Qumru xalçasına baxmağa gəlib, – dedi, – bu gecəki tufandan sonra ürəyi darıxdı..* Ə.Məmmədخانlı.

GECƏKORLUQ, GECƏKORLUĞU *is. tib.* Gecələr gözün görmə qabiliyyətinin azalmasından ibarət göz qüsuru; şəbkorluq.

GECƏKORU *is.* Gecəkorluğu olan adam; şəbkor.

GECƏQONAĞI *is.* 1. Bir gecə qonaq qalan adam. *Gecəqonağı tezdən getdi.*

2. *isteh.* Oğru mənasında. *Milis nəfəri bir neçə tin qaçandan sonra gecə qonaqlarını yaxaladı.* (Qəzetlərdən).

GECƏQUŞU *is.* 1. Bax **yarasa** 1-ci mənada. *Çox yeriməyib uşaq yerənə durdu, başının üstə bir gecəquşu hərlənib fırlanırdı.* Çəmənəzəminli. *Bayquş xaraba, gecəquşu qaranlıq sevən kimi xain adamlar da xəlvəti xoşlarırlar.* M.İbrahimov.

2. *məc. zar.* Gecələr az yatan, yuxusu olmayan, yuxusuz adam haqqında. *Uşaq lap gecəquşudur. Sən lap gecəquşusan ki.*

GECƏLƏMƏ “Gecələmək”dən *f.is.*

GECƏLƏMƏK *f.* Gecəni qalmaq, gecəni keçirmək, bir gecəni yatmaq. *Mehmanxanada gecələmək. Kənddə gecələmək.* – *Fəqət [Tellinin] adamsız, tamamilə xəlvət bir həyatda yalnız qalib gecələdiyi olmamışdı.* S.Hüseyn. [Çopo:] *Ev gecələdiyim zindandan daha ağır görünürdü.* Çəmənəzəminli. *Birdən-birə mənə elə gəldi ki, mən uzun yılları aşib gələrkən nənəmin nağıllarında eşitdiyim əfsanəvi bir ölkədə gecələmişəm...* Ə.Məmmədخانlı.

GECƏLİK *is.* 1. Adətən saylarla işlənərək bir şeyin neçə gecəyə kifayət edəcəyini, neçə gecəyə çatacağını, neçə gecədə görülməyini bildirir. *İki gecəlik odun. Bir gecəlik işim qalıb.* – *Bir gecəlik mətləbin bir sənə məbədi var.* (Ata. sözü). *Bir gecəlik otağında; Olmuşan mehman sənə mən. Aşiq Musa.*

2. Gecə geyilən köynək və s. *Sofiya o qədər ağıladı ki, gecəliyinin döşü tamam islandı.* Çəmənəzəminli.

◊ **On dörd gecəlik ay** – 1) bədirəlmiş, bütöv ay; bədir. *On dörd gecəlik ayın gümüş nuru bir-birinə qısılib yatan üsyançıların üstünü yorğan kimi örtmüşdü.* P.Makulu; 2) *şair.* gözəl qız (bəzən “kimi” qoşması ilə birlikdə işlənir). *Gəlin on dörd gecəlik ay kimidir.*

GECƏLİ-GÜNDÜZLÜ *zərf* Gecə və gündüz, daim. *Gecəli-gündüzlü işləmək.* – *Şərəfəoğlu özü xahiş edib [Rüstəmi] hissəsinə keçirdi, iki il gecəli-gündüzlü bir yerdə oldular.* M.İbrahimov. *Buna görə də kombaynçılar şirin yuxularına xələl qatararaq, gecəli-gündüzlü sükannın dalından çəkilmişdilər.* Q.İlkin.

GECƏRİYƏN *sif. xüs.* Əriməsi çətin olan, çətin əriyən, tez əriməyən. *Gecəriyən me-tallar.*

GECƏVƏR *is. bot.* Çoxillik kökümsovlu dərman bitkisi.

GECƏYARI(SI) *zərf* Gecə saat 12-də, gecənin tən yarısında. *Qazan xan bir ovuc bəylə gecəyarısı sərhəd çayının sahilinə çatıb atını suya vurdu.* M.Rzaquluzadə. *Birinci gün gecəyari; Qurd qısnadı qoyunları.* M.Dilbazi.

GECİKDİRİLMƏ "Gecikdirilmək"dən *f.is.*

GECİKDİRİLMƏK *məch.* Vaxtında gö-rülməmək, yubadılmaq, ləngidilmək. *Döl vaxtında keçirilir, yun qurxumu gecikdirilmir.* Ə.Vəliyev.

GECİKDİRMƏ "Gecikdirmək"dən *f.is.*

GECİKDİRMƏK *f.* Bir işi lazımı vaxtında görməmək, yubatmaq, ləngitmək. [Həkimül-mülk:] *..Mənim anladığıma görə əlahəzrət mütləq [Səlimi] məhv edəcəkdir. Lakin gecikdirməyinə səbəb bəzi sirləri aşkara çıxarmaq istəməsidir.* M.İbrahimov.

GECİKMƏ "Gecikmək"dən *f.is.* *Fərrux kişinin gecikməsi Natiqin xoşuna gəlmədi.* B.Bayramov.

GECİKMƏK *f.* 1. Vaxtında gəlməmək, vaxtından gec gəlmək; yubanmaq, gec çatmaq. *Müsəmirəyə gecikmək. Dərsə gecikmək. Qatar iki saat gecikdi.* – [Lətifə] *heç vaxt beş-on dəqiqədən artıq gecikməzdi.* M.Hüseyn. *Gəmi gecikən zamanlarda yükdaşıyanlar və işçilər körpüdəki talvarın altına toplaşdılar.* Q.İlkin. *Əgər Şahmar bu gün çıxmasa, həm Nərminədən əli üzüləcəkdir, həm də imtahanlara gecikəcəkdir.* B.Bayramov.

2. Vaxtında olmamaq, ləngimək, təxirə düşmək. *Qış gecikdi.* – *Ancaq Nazlı .. Çimnazın dediyinə əməl etməkdə gecikirdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Bahar gecikirdi, havalər tez-tez dəyişirdi.* S.Vəliyev.

GECQAYNAYAN *sif. xüs.* Qaynaması uzun çəkən, tez qaynamayan (mayelər haqqında).

GECİLİK *is.* Gec olma, vaxtında və ya tez olmama (tezlik ziddi).

GEC-TEZ *zərf* Tez olmasa da, mütləq bir vaxt olacaq, bir gün, nə vaxt olursa olsun; ləbüddən. *Gec-tez rastlaşmaq.* – *Düşmənlə gec-tez qarşı-qarşıya gəlmək, məsələni həll etmək lazımdır.* M.S.Ordubadi. [Anam] *gec-tez [toyuqlara] bir bəla yetişəcəyini bildirdi.* A.Şaiq. □ **Geci-tezi olmaq** – bir işin, hadisənin və s. tez və ya mütləq baş verəcəyini bildirir. *İşin geci-tezi var.*

GECYETİŞƏN *sif.* O birilərindən daha gec yetişən, daha gec dəyən, gecdəyən. *Gec-yetişən meyvə. Gecyetišən buğda.*

GEDƏCƏK *zərf* Gedilməsi lazım olan; getməli, gədiləsi. *Allahdan gizlin deyil, siz-*

dən nə gizlin. Mənim bir gedəcək yerim var. Çəmən-zəminli.

GEDƏLİ *zərf* Gedəndən bəri, gedəndən bu vaxta kimi, getdikdən sonra. *Canım gedəli bəsi zamandır; Cismimdəki indi özgə candır.* Füzuli. *Gedəli sən, yıxıldı könül evi; Xərab olur, bəli, ev kətxudasız.* Kişvəri.

GEDƏN-GƏLƏN *is.* Yoldan ötən hər bir şəxs, hər kəs, hər adam. [Arvad] *gedəndən-gələndən ərinə soruşurdu.* Mir Cəlal.

GEDƏNİ *dan.* bax **gedəli.** *Gülsabah bu evdən gedəni Bayramın otaqlarındakı səliqə tamam pozulmuşdu.* Ə.Vəliyev.

GEDƏR-GƏLMƏZ *is.* Qayıtməsi mümkün olmayan yer; ölüm. *Vücuda iki qara qəpiyə dəyməz, amma gül tək oğlanları dalbadal ləkəlayib, bir-bir gedər-gəlməzə yolladılar.* M.Hüseyn. [Nəbi:] *Bu qoca aynalı gəlməsin gözə; Çoxunu göndərdi gedər-gəlməzə.* S.Rüstəm. // *Məc. mənada. Cavan gəlin, dul gəlin; Ollam sənə qul, gəlin; Bu yol gedər-gəlməzdir; Gəl, gözlərim yol, gəlin.* (Bayatı). [Murtuz:] *O dağın döşündə bir mağara var. Adına gedər-gəlməz deyirlər.* Q.İlkin. // *məc.* Sürgün mənasında. *İş kəsib, ömürlük göndərdilər gedər-gəlməzə.* Ə.Sadiq.

GEDƏRGİ *sif.* Mütləq getməli olan, qala bilməyən. *Gedərgi adam.* – *Arazam, Kürə bəndəm; Büllüləm, gülə bəndəm; Mən gedərgi qonağam; Bir şirin dilə bəndəm.* (Bayatı). *Aşıq mənəm, qalalar; Bürsüz olmaz qalalar; Çünki gedərgi olduq; Sağlıq ilə qalalar.* Sarı Aşıq. // Müvəqqəti, daimi olmayan. *Həqiqət eşqilə gəldik cahana; Onun hökmüylə də gedərgiyik biz.* S.Vurğun.

GEDƏRİ bax **gedərgi.** *Gedəri qonaq. Qız gedəridir.* – *Bir gün gedəri olsam; bəlkə azalacaqdır; bu dünyadan bir damla.* R.Rza.

GEDİB-GƏLMƏ "Gedib-gəlmək"dən *f.is.*

GEDİB-GƏLMƏK *f.* 1. Bir yerdən başqa yerə hərəkət etmək (bir istiqamətdə olan hərəkətin təkrar etdiyini və müxtəlif vaxtlarda cərəyan etdiyini göstərir). *Bu otağa keçən adam həyətdən gedib-gələ bilərdi.* S.Hüseyn. *Sərxan tez-tez qəza mərkəzinə gedib-gəlirdi.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Əlaqəsini, dostluğunu davam etdirmək. *Daha onlara gedib-gəlmir.*

3. *məc.* Ölüb-dirilmək. *Hər adam neçə kərə dirili, dünyaya gəlib; Bu gedib-gəlməyin olmazmı məgər payanı?* S.Ə.Şirvani.

GEDİLƏSİ bax **gedəcə**. *Gediləsi yer.* [Cahandar ağa:] *..Qapısına gediləsi deyil ki, beş-on adam yığıb aparasan, el adətincə bərişliqlə eləyəsen. İ.Şıxlı.*

GEDİLMƏ “Gedilmək”dən *f.is.*

GEDİLMƏK “Getmək”dən *məc.* *Sura-xanıyadək Sabunçu dəmir yolu xətti ilə, ondan o yana faytonla gedilirdi.* S.Hüseyn.

GEDİŞ *is.* 1. Getmə işi; getmə. *Gəlişin istər aşıq; Heç istəməz gedişin.* Sarı Aşıq. [Uluq bəy:] *Gedişi köksümə çəkir odlu dağ; Görüşü qəlbimdə yandırır çıraq.* A.Şaiq. *Kazım fə-qət xəbərsizdi bu işdən; Xəbərsizdi bu uğurlu gedişdən.* M.Müşfiq. // Getmə (yerimə) tərz. *Bu gedişlə axşama ancaq çata bilər.*

2. *məc.* Bir işin, hadisənin inkişafı, cərəyanı. *Hadisələrin gedişi. Xəstəliyin gedişi. Mübarizənin gedişi. – Lakin həyatın gedişi Fərmanın düşündüyü kimi olmadı.* Ə.Sadiq. *Kimsədə yoxdur günah, dünyanın gedişi bu; Mənim də ilk eşqimin fırtınalı qışı bu.* A.İldırım.

3. *idm.* Kart, şahmat, dama və s. oyunlarda oyunçunun növbəti çıxışı. *Növbəti gediş. Bir neçə gedişdən sonra oyun təxirə salındı. İkinci gedişdə oyunu uduzdu.*

GEDİŞ-GƏLİŞ *is.* 1. Müxtəlif istiqamətdə hərəkət etmə, gedib-gəlmə. *Gediş-gəliş azalmışdı. – Gediş-gəliş çox az idi.* S.Hüseyn. *Artıq qaş qaralırdı. Küçələrdə gediş-gəliş azalırdı.* S.Vəliyev. *Dumana görə yolda gediş-gəliş də kəsilmişdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Münasibət, əlaqə. *Qonşu ilə gediş-gəlişi kəsmək. – ..Müsəlman içində əgər birinin bir böyük ilə münasibəti, gediş-gəlişi və dostluğu olmadı, onu sayırlar. C.Məmməd-quluzadə.*

3. *məc.* Canlanma, səs-küy, hərəkət. [Çopo:] *Həyətdə bir gediş-gəliş vardı. Çəmənəzəminli.*

GEN¹ *1. sif.* Geniş, enli. *Gen otaq. Gen paltar. – Sıra dağlar, gen dərələr; Ürək açan mənzərələr.* S.Vurğun. *Ağca qarı, başını oğ-lunun gen sinəsinə söykəyib mürgüləyirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *zərf* Uzaq, kənar, aralı. *Gen qaçmaq. Gen gəzmək. – Dost dost ilə tən gərək; Tən olmasa, gen gərək.* (Ata. sözü). *Bəhanə quruban bizdən gen gəzmə; Bir sözün yadlara deyən deyiləm.* M.P.Vaqif. // Eyni mənada bəzən **gendən** şəklində. *Nə üz ilə əl çəkməyəm vətəndən; Biganələr kimi baxıram gendən.* Q.Zakir. *Ovçu gendən yayındı; Oxu məndən yayındı; Bir dəfə kirpik çaldım; Gözüm səndən yayındı.* (Bayatı).

3. *sif.* və *zərf* Olduqca enli, gen-bol, dar olmayan, bədəni sıxmayan. *Gen köynək. Gen corab. – [Hacı Saleh:] Amma, ağa, mintənənin ölçüsü məlum olsa idi, çox yaxşı olardı. Orda tikdirrəm, bəlkə dar oldu.* M.F.Axundzadə. [Tahirin] *pencəyi təzə dəbdə, uzun və gen tikilmişdi.* M.Hüseyn. *Rüstəm kişiyə elə gəldi ki, Qoşatxanın əynindəki kostyum gendir..* M.İbrahimov.

4. *is. dan.* Küsülü olma, arası olmama, arası soyuq olma. *Biz genik. Aramız gendir.*

♦ **Gen dünya** – böyük, geniş, ucsuz-bucaqsız yer və s. haqqında. *Ey nəzənin, bu gen, geniş dünyada; Namusu əğyarə satmaq nədəndir?* Qurbani. [Aslan:] *Ay ata, bu gen dünyada məgər yer qəhət idi ki, bizim bəbalar gəlib, bu çıpaq qayaların arasında kənd salıb?* M.Rzaquluzadə. **Gen dünya (başına) dar olmaq** – bax **dünya**. *Gen dünya başıma dar gəlir mənim; Sanki baharıma qar gəlir mənim.* M.Müşfiq. **Gen gün** – rahat, sakit, yaxşı gün, həyat. *Dedi: – Əsirgəməm bir qaşığı qanı; Vəli laf vuranlar gen gündə hani?* Q.Zakir. *Gen gündə dost deyər, dar gündə qaçar. Axtarar girməyə, aya, dam indi.* Aşıq Şəmşir. **Gen yerini dar etmək** – bax **yerini dar etmək (etmək)** (“**yer**”də).

Gendən-gənə – uzaqdan-uzağa. *Hamid gendən-gənə sevmiş olduğu bu qızın gülüş-lərindən çox mütəəssir olurdu.* Ə.Məmməd-xanlı. **Ürəyini gen saxlamaq** – bax **ürək**.

GEN² [*yun.* genos – mənşə] İrsiyətin, orqanizmin bu və ya başqa əlamətinin nə-sillərə keçməsinə təmin edən maddi əsası.

GENBALAQ(LI) *sif.* Balaqları gen, enli olan. *Genbalaq şalvar. – [Molla Qasımın] ayağında genbalaqlı ağı kətəndən lifəli yalın-qat tumanı var idi.* H.Sarabski.

GEN-BOL *sif.* 1. Çox geniş, çox böyük, rahat. *Gen-bol yer. Gen-bol ev. – Ağalıq evi təzə qayda ilə tikilmiş, iki mərtəbə gen-bol bir imarət idi.* S.S.Axundov. *Otaq çox gen-boldu, həyatə və balkona açılan qapıları vardır.* Ə.Vəliyev.

2. Bax **gen¹** 1-ci mənada. *Gen-bol pal-tar. – Dursun .. gen-bol çit donunu geydi.* Ə.Əbülhəsən.

3. *məc.* Yaxşı, firavan, ehtiyacsız, rifah içində. *Gen-bol (z.) yaşamaq. Gen-bol həyat.*

GEN-BOLLUQ *is.* Firavanlıq, rifah, bolluq. *Gen-bolluq içində yaşamaq.*

GENDƏDUR *is. köhn.* Parlıtlı və şax parça növü. // Həmin parçadan tikilmiş. *Gen-dədur tuman.*

GENDÖŞLÜ *sif.* Döşü, sinəsi enli, gen olan; geniş sinəli. *Gendöşlü at.*

GENDÖŞLÜLÜK *is.* Döşün, sinənin genliyi.

GENEALOGİYA [*yun.* genealogia – şə-cərə] 1. Şəcərənin, nəslin tarixini öyrənən köməkçi tarix elmi.

2. Şəcərə, nəsil tarixi.

GENEALOJİ [*yun.*] Genealogiyaya aid olan, genealogiya ilə əlaqədar olan. *Genealoji tədqiqat. Dillərin genealoji təsnifatı.*

GENƏRAL [*lat.* generalis – ümumi, baş] Yüksək komanda heyəti üçün hərbi rütbə, habelə bu cür rütbəsi olan şəxs. □ **General-mayor** – rütbəcə birinci general adı. **General-leytenant** – rütbəcə ikinci general adı. **General-polkovnik** – rütbəcə üçüncü general adı. **Ordu generalı** – ən yüksək general adı.

GENƏRALİSSİMUS [*lat.* generalissimus – ən baş] Ən yüksək hərbi rütbə, habelə həmin rütbəni daşıyan şəxs.

GENƏRALİTÉT [*alm.* əsli *lat.*] Ordunun ali komanda heyəti; generallar.

GENƏRAL-QUBERNÁTOR [*lat.*] 1917-ci il inqilabından əvvəl Rusiyada və bəzi ölkələrdə: bir və ya bir neçə quberniyanın yüksək hərbi-inzibati hüquqlara malik rəisi. [Nəbi:] *Min atlı göndərib dağlara sarı; Tiflisin general-qubernatoru.* S.Rüstəm. *Biz İran əyalətlərindən birində general-qubernatorla söhbət edərkən o, əyalət haqqında bizim təəssüratımızı soruşdu.* M.İbrahimov.

GENERAL-QUBERNATORLUQ *is.* 1. General-qubernator vəzifəsi. *Camaat ona [Xudadat bəyə] Gəncə general-qubernatorluğunu təklif edəndə uzun müddət rəzi olma-mış, “mən həkiməm” – demişdi.* İ.Şıxlı.

2. 1917-ci il inqilabından əvvəl Rusiyada: general-qubernatorun idarə etdiyi inzibati-ərazi vahidi.

GENERALLIQ *is.* General rütbəsi, adı.

GENƏRÁSİYA [*lat.* generatio – törəmə] *xüs.* 1. Heyvanların, bitkilərin, mineralların bütün üzvləri; nəsil.

2. Törəniş, törənmə, yenidən yaranma. *Elektrik enerjisinin generasiyası.*

GENƏRÁTOR [*lat.*] *xüs.* 1. Mexaniki enerjini elektrik enerjisinə çevirən maşın.

2. Generasiya (2-ci mənada) hasil etmək üçün işlədilən müxtəlif cihazların, qurğuların adı. *Signal generatoru.*

3. Bax **qaz(o)generator.**

♦ **Generator qazı** – bərk yanacağı qazlaşdırmaq yolu ilə alınan qaz.

GENERATORLU *sif.* Generatoru olan. *Generatorlu lamp.*

GENÉTİK *sif. [lat.]* 1. Genezisə aid olan, bir şeyin mənşəyini, inkişafını öyrənən. *Genetik üsul. Genetik əlaqə.*

2. Genetikaya aid olan, genetika ilə əlaqədar olan.

GENÉTİK [*yun.*] Genetika mütəxəssisi, genetika alimi.

GENÉTİKA [*yun.*] Biologiyanın, orqanizmlərin irsiyyətini və dəyişkənliyini öyrənən bəhsi.

GENƏZİS [*yun.*] *kit.* Mənşə, törəniş; əmələgəlmə prosesi.

GENƏ dan. bax **yenə.** *Bilmənəm ki, sənə nə demiş əğyar; Xəyalındır məndən genə gen kimi.* M.P.Vaqif. *Ələsgər eşqə düşüb; Sevdi cəfakarı genə.* Aşıq Ələsgər. *Əziziyəm, genə sən; Səfa gəldin genə sən; Fikrim, zikrim, xəyalım; Sənsən, sənsən, genə sən.* (Bayatı).

GENƏLDİCİ *is.* Bir şeyi genəltmək üçün işlədilən alət, qurğu və s. // Eyni mənada dərman və s. haqqında. *Damarları genəldici dərman.*

GENƏLDİLMƏ “Genəldilmək”dən *f.is.*

GENƏLDİLMƏK *məc.* Gen hala salınmaq, eninə artırılmaq, gen edilmək, enliləşdirilmək.

GENƏLMƏ “Genəlmək”dən *f.is.* *Damarların genəlməsi.*

GENƏLMƏK *f.* 1. Gen hala düşmək, eninə böyümək, enilənmək, genlənmək. *Jaket çox geyildiyindən genəlib. Ayaqqabı genəldi.*

2. Gen şəkil almaq, gen olmaq, daha da enilənmək. *Aşağıdan dar, yuxarı getdikcə genələn və hər iki tərəfdən qulpu olan qazan partizanların həmişə karına gəlmişdi. S.Vəliyev.*

3. *məc.* Genişlənmək, böyümək. *Hər gün genəldi daireyi-hörmətin sənini; El uğradıqca fəqrə, şişib sərvətin sənini. M.Ə.Sabir. [MİRZƏ MEHRƏLİ] otağı dolandıqca xəyal meydana genəldi. Çəmən zəminli. Birləşib artıqca qabarlı əllər; Daha da genəlir sözün meydanı. H.Arif.*

4. Dərman və s. təsiri ilə enlənmək, genişlənmək. *Qan damarları genəldi. Dərmandan göz bəbəkləri genəlmişdir.*

GENƏLTDİRMƏ “Genəltirmək”dən *f.is.*

GENƏLTDİRMƏK “Genəltmək”dən *icb.* *Paltosunu dərziyə verib genəltirmək.*

GENƏLTMƏ “Genəltmək”dən *f.is.*

GENƏLTMƏK *f.* 1. Gen etmək, eninə böyütmək, gen hala salmaq. *Paltarı genəltmək. Şalvarın belini genəltmək. // Geyib böyütmək, enlətmək. Cempəri geyib genəltmək. // Dərman və s. təsiri ilə genişlətmək, enlətmək. İynə vurub damarları genəltmək. Gözünə damcı töküüb bəbəyi genəltmək.*

2. Genişləndirmək, açmaq, böyütmək, gen etmək. *Oynamaq üçün yeri genəltmək.*

GENİŞ *sif.* 1. Eni çox olan, gen (*dar* əksi). *Geniş alın. Geniş eyvan. Geniş küçə. Geniş arx.*

2. Sahə etibarilə çox böyük. *Geniş tarla. Geniş çöllər. Geniş düzənlik. – Mil düzü, Mil düzü, geniş Mil düzü! Eşit ürəyimdən gələn bu sözü.. M.Müşfiq. Qarşısında ucsuz-bucaqsız geniş bir çöl sərilmişdi. H.Nəzərli. [Ümid] hökumət evinin qabağındakı .. geniş meydanla Xəzərin sahilinə gəldi. B.Bayramov. // Məc. mənada. Kasıbın qapısı da ürəyi kimi geniş olardı. H.Sarabski. // məc. Ucsuz-bucaqsız, sonsuz, nəhayətsiz. *Geniş üfşüq. – Görürsən, bu geniş, bu böyük dünya; Hələ çoxlarının başına dardır. N.Rəfibəyli.**

3. Böyük, iri (addım haqqında). [Oğlan] geniş addımlarla təpəyə çıxdı. H.Nəzərli.

Aydın geniş addımlarla səhiyyə məntəqəsində gəzişir, .. öz gələcək planlarını düşüncəli şəkildə salmaq istəyirdi. H.Seyidbəyli.

4. *məc.* Miqyası, qavrama dairəsi, ölçüsü böyük. *Geniş ticarət. Geniş vəsait. Geniş imkanlar.*

5. *məc.* Hamını, yaxud çoxunu əhatə edən, hamıya yaxud çoxuna şamil olan; kütləvi. *Geniş tamaşaçı kütləsi. Geniş müşavirə. Geniş seçki kampaniyası. Elmi şüuranın geniş iclası. – Geniş oxucu kütləsi böyük satirik “Molla Nəsrəddin” adı ilə tamaşağa başladı. M.İbrahimov. // Hamı üçün, çoxları üçün olan. Geniş istehlak malları.*

6. *məc.* Azad, sərbəst, heç bir şeylə məhdudlaşdırılmayan. *Geniş həyat.*

7. *məc.* Dərin, əsaslı, məhdudluqdan azad, ətraflı. *Həyata geniş (z.) baxmaq. Sözü geniş mənada başa düşmək lazımdır.*

geniş-geniş 1) *zərf* Geniş, geniş surətdə. *Kərim baba iri sallaq dodaqlarını geniş-geniş açaraq gözlərini daha da qıydı. A.Şaiq;* 2) *sif.* Geniş (çoxluq bildirir). *Geniş-geniş tarlalar. Geniş-geniş meydanlar. – Bu nəğmələr dərin-dərin; Geniş-geniş ürəklərin; Səmimiyyət nəğməsidir. M.Müşfiq.*

GENİŞALINLI *sif.* Alnı geniş olan, enli olan. *Genişalınlı kişi.*

GENİŞEKLANLI *sif.* Ekranı geniş olan. *Genişekranlı kinoteatr. // Geniş ekran üçün olan. Genişekranlı film.*

GENİŞKÖKSLÜ *sif.* Köksü enli olan; genişsinəli. *Genişkökslü gənc. – Məmməd bəy on iki-on üç yaşında, alagözlü, qumral saçlı, genişkökslü, şümal bir oğlandı. Çəmən zəminli. Kərim baba .. genişkökslü bir qoca idi. A.Şaiq.*

GENİŞQƏLBLİ *sif.* Ürəyi, qəlbi geniş olan; ürəyiaçıq, açıqürəkli, comərd, səmimi. *Genişqəlblı adam. – [Xədicə] olduqca xoşsəhbət, eyi təbiətli, genişqəlblı, munis və mehriban bir qız idi. S.Hüseyn.*

GENİŞQƏLBL(Lİ)LİK *is.* Genişqəlblı adamın keyfiyyəti; ürəyiaçıqlıq, açıqürəkçilik, comərdlik, səmimiyyət.

GENİŞLƏDİLMƏ “Genişlədilmək”dən *f.is.*

GENİŞLƏDİLMƏK *bax genişləndirilmək.*

GENİŞLƏNDİRİCİ *sif. xüs.* Geninə böyüdən, enlədən, genişləndirən. *Yeni kəşfiyyat quyusu turbin-rotor üsulu ilə, 12 düyməli və genişləndirici baltalarla qazılacaqdır.* (Qəzətlərdən).

GENİŞLƏNDİRİLMƏ “Genişləndirilmək”dən *f.is.* *Hüquqların genişləndirilməsi.*

GENİŞLƏNDİRİLMƏK *məch.* 1. Geniş hala salınmaq, daha geniş edilmək. *Yol genişləndirildi. Əkin sahəsi xeyli genişləndirilmişdir.*

2. Böyüdülmək, artırılmaq. *Ticarət şəbəkəsi genişləndirilmişdir.*

GENİŞLƏNDİRMƏ “Genişləndirmək”dən *f.is.*

GENİŞLƏNDİRMƏK *f.* 1. Genəltmək, eninə daha da böyütmək. *Yolu genişləndirmək. Hüduqları genişləndirmək. – Yazda güclü sel gəldiyindən çay daşmış, yatağını xeyli genişləndirmişdi.* Ə.Vəliyev.

2. Sayca artırmaq, böyütmək, daha da artırmaq, inkişaf etdirmək. *Ticarəti genişləndirmək. Tibb məntəqələri şəbəkəsini genişləndirmək.*

3. *məc.* Gücləndirmək, artırmaq. [Əhməd istəyirdi ki] *..asan bir yol ilə öz mayasını böyüdüb alverini genişləndirsin və kasıblıqda çəkdiyi əziyyətdən xilas olsun.* B.Talıblı. [Alverçilər] *başqa şəhərlərə, xüsusən Orta Asiyaya gedir, .. alverlərini genişləndirirdilər.* Ə.Əbülhəsən.

4. *məc.* Daha da kütləvi etmək, geniş kütləni əhatə etmək. *Hərəkəti genişləndirmək.*

5. *məc.* Artırmaq, genişləndirmək, daha geniş etmək. *Nüfuz dairəsini genişləndirmək. Biliyini genişləndirmək. Təcrübəni genişləndirmək.*

GENİŞLƏNMƏ “Genişlənmək”dən *f.is.*

GENİŞLƏNMƏK *f.* 1. Daha geniş olmaq, genişlənmək, böyümək. [Şiraslan] *..çaylar arası ilə genişlənilib yayılan düzənləri görürdü.* S.Rəhimov. *Anbardan ağ, dolu torbalar azalır, yer genişləndirdi.* Mir Cəlal. *Göz bəbəkləri ixtiyarsız olaraq genişləndi.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* Artırmaq, daha geniş meydan almaq, ətrafa yayılmaq. *Üfüqdə başlanan işıq getdikcə genişləndirdi.* S.Rəhimov. // *məc.* Daha kütləvi bir şəkli almaq, geniş kütlə arasında yayılmaq. *İxtirachılıq işi genişlənilib.*

GENİŞLƏTDİRMƏ “Genişlətdirmək”dən *f.is.*

GENİŞLƏTDİRMƏK bax **genişlətmək.**

GENİŞLƏTMƏ “Genişlətmək”dən *f.is.*

GENİŞLƏTMƏK bax **genişləndirmək.**

GENİŞLİK *is.* 1. Geniş şeyin halı, genişlik olma. *Yerin genişliyi. Meydanın genişliyi.*

2. Açıqlıq, düz yer. *Küçə genişliyə çıxır.*

3. *məc.* Azadlıq, sərbəstlik. [Züleyxanın] *qəlbi genişlik istədiyi halda, özü dar gölməçələrdə çapalamalı olmuşdur.* M.İbrahimov. [İmran:] *Əlbəttə, indi mən lazım olmaram. Ağzını genişliyə çıxıb. İ.Şıxlı. // məc.* Açıqlıq, geniş fəza mənasında. *Tərlən genişlik sevər; Göylərdir onun yeri.* R.Rza. *Baxıram üfüqün genişliyinə; Soyuq baxışları unutmaq üçün.* B.Vahabzadə.

4. *məc.* Hərtərəfli, dərindən. *Görüş dairəsinin genişliyi. Məlumatın genişliyi.*

GENİŞÜRƏKLİ bax **genişqəbli.** *Genişürəkli adam. – Züleyxa xala genişürəkli, səxavətli bir qadındır.* M.Dilbazi.

GENİŞHƏCMLİ *sif.* Həcmi geniş olan; irihəcmli.

GENİŞCƏ *sif.* Bir qədər geniş, azca geniş. *Genişcə otaq. // Çox geniş, olduqca geniş. Genişcə bir çöl ki, dənizdən kənar; Günəşin altında od tutub yanar.* S.Vurğun.

GENKÜRƏK(Lİ) *sif.* Kürəyi gen olan; enlikürək(li). *Genkürək oğlan.*

GENLİK *is.* Gen şeyin halı; genişlik.

GENOSİD [*yun.* *genos* və *lat.* *caedere*]-dən “nəslə, tayfaya məhv etmə”] İrqi, milli və ya dini səbəblərə görə əhəlinin ayrı-ayrı qruplarının məhv edilməsi. *Genosid bəşəriyyətə qarşı ən ağır bir cinayətdir.*

GENTUMAN(Lİ) 1. *sif.* Tumanı gen olan, gen tuman geymiş (qadın haqqında).

2. *İs. mənasında. məc.* Geridə qalmış, avam, cahil, mədəniyyətsiz (qadın haqqında).

GENCƏ bax **genişcə.**

geo... [*yun.* *ge* – yer] Bir sıra xarici sözlərin (isim və sifətlərin) qabağında, onlara yer, Yer kürəsi, yer qabığı mənası verən önülük; məs.: geobotanika, geologiya, geofizika.

GEOBOTANİKA [*yun.*] Botanikanın, coğrafi mühitdən (torpaq, iqlim xüsusiyyətlərindən və s. amillərdən) asılı olaraq bitki-

lərin Yer kürəsində yayılmasını, tərkib və növ dəyişməsinə öyrənən bəhsi.

GEODÉZİYA *is.* [yun.] Yer in ölçülərini, formasını, qvavitasiya sahəsini və səthindəki ölçüləri öyrənən elm sahəsi.

GEODEZİYAÇI *is.* Geodeziya mütəxəssisi.
GEODEZİST *ba x* **geodeziyaçı.**

GEOKİMYA [yun. geo və ər. əlkimya] Yer in kimyəvi tərkibi və Yer qabığında kimyəvi elementlərin yayılması və yerdəyişməsi qanunları haqqında elm.

GEOKİMYƏVİ [yun. geo və ər. kimyəvi] Geokimyaya aid olan, geokimya ilə əlaqədar olan. *Geokimyəvi tədqiqat.*

GEOLOQ [yun.] Geologiya mütəxəssisi.

GEOLOJİ [yun.] *sif.* Geologiyaya aid olan, geologiya ilə əlaqədar olan. *Geoloji xəritə.* // Yer in tarixinə, Yer qabığına aid olan. *Geoloji dövr. Geoloji kəşfiyyat* (bir yerdə olan faydalı qazıntıları öyrənmək məqsədilə aparılan geoloji tədqiqat, axtarış).

GEOLOGİYA [yun.] Yer in quruluşu, tərkibi, tarixi, yerdə üzvi həyatın tarixi və faydalı qazıntıların yerdəyişməsi haqqında elm.

GEOMORFOLOJİ [yun.] *sif.* Geomorfologiyaya aid olan, geomorfologiya ilə əlaqədar olan. *Geomorfoloji tədqiqat.*

GEOMORFOLÓGİYA [yun.] Fiziki coğrafiyanın, yer səthinin relyefini və onun inkişaf tarixini öyrənən bəhsi.

GEOFİZİK [yun.] Geofizika mütəxəssisi.

GEOFİZİKA [yun.] Yer in fiziki xüsusiyyəti və onda gedən fiziki proseslər haqqında elmlərin məcmusu.

GEOFİZİKİ *sif.* Geofizika ilə əlaqədar olan, geofizikaya aid olan. *Geofiziki tədqiqat üsulları. Geofiziki rəsədxana.*

GEPARİN *is.* [yun.] *tib.* Qanın axmasının qarşısını alan dərman preparatı.

GERB [pol. herb, alm. erbe – ırs] Bir dövlətin, şəhərin, nəslin, silkin və s.-nin bayraq, pul, möhür və s. üzərində təsvir olunan fərqləndirmə nişanı. *Dövlət gerbi haqqında Konstitusiyaya Qanunu. Azərbaycanın Dövlət gerbi ilə bağlı müsabiqə elan olunmuşdur.* □ **Gerb rüsumu** – mülki-hüquqi işlər üzrə sənədləri rəsmiləşdirərkən alınan xüsusi dövlət rüsumu (sənədlərə üzərinə dövlət

gerbi şəkli olan müəyyən qiymətdə markalar yapışdırmaqla icra edilir).

GERÇƏK 1. *zərf* Doğru, düz, həqiqi. *Zülfünə zülməti-dövrən dedilər, gerçək imiş; Ləbinə çeşməyi-heyvən dedilər, gerçək imiş.* S.Ə.Şirvani. // Həqiqətən, əslində. *Sən ki bir aqrab imişsən gerçək; Bu zəhərlər, bu tikanlar nə demək?* S.Vurğun. □ **Gerçək olmaq, gerçəyə çıxmaq** – həqiqət olmaq, doğru olmaq, düz çıxmaq. *Lidiya bu sözlərin, elə günü sabah gerçəyə çıxacağına qətiyyəyən inana bilməzdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *sif.* Həqiqi, düz, doğru (yalan əksi). *Gerçək söz.* // İs. mənasında. *Gerçəyini demək.*

GERÇƏKDƏN *zərf* Doğrudan, ciddi (olaraq). *Gerçəkdən hirsələnmək. Gerçəkdən demək.*

GERÇƏKLƏMƏ “Gerçəkləmək”dən *f.is.*

GERÇƏKLƏMƏK *f.* Həqiqətə çevirmək, bir şeyi doğrudan-doğruya etmək. [Qurban:] *Ay qarı, deyəsən axı, sən gerçəkləyirsən.* Ə.Haqverdiyev. *Cavanşir özünü tamamilə itirdi. “Bu qız deyəsən, lap gerçəklədi” – deyə xəyalından keçirdi.* İ.Şıxlı.

GERÇƏKLƏNMƏ “Gerçəklənmək”dən *f.is.*

GERÇƏKLƏNMƏK *f.* Gerçək olmaq, düz çıxmaq, həqiqət olmaq. *Bənövşə çiçəkləndi; Yarpağı ləçəkləndi; Yatdığı yalan oldu; Ölümü gerçəkləndi.* (Bayatı).

GERÇƏKLƏŞMƏ “Gerçəkləşmək”dən *f.is.*

GERÇƏKLƏŞMƏK *f.* Gerçəklənmək, gerçək hala gəlmək, reallaşmaq, həqiqətə çevrilmək. [Oğlan] *..işin gerçəkləşdiyini .. dərk edib, atasının Marala zəng etməyinə mane olmaq istəyirdi.* Ə.Əbülhəsən.

GERÇƏKLİK *is.* 1. Həqiqət, həqiqi varlıq, reallıq. *Şüür gerçəkliyi əks etdirir.*

2. Doğruluq, həqiqilik, düz çıxmaq; ciddilik.

GERİ 1. *zərf* Arxa tərəfə, dala, dal tərəfə. [Qaçay] *bir neçə addım gedəndən sonra istədi qanlıb geri baxsın.* İ.Məlikzadə.

2. *is.* Ard, dal, davam, məbəd. *Şer in gerisini oxumaq. – Toğrul Qətibənin bu sözlərini eşidəndən sonra, rübailərinin gerisini oxumadı, kağızı büküb cibinə qoydu.* M.S.Ordubadı.

3. *is. məc.* Aqibət, son, nəticə. *İşin gerisini düşünmək.* – [Prokuror:] *Bu nədir? Adam bir iş tutanda gerisini fikirləşməz? İ.Şıxlı.*

4. *is. məc.* İnkişaf etməmiş, dala qalmış. *İnkişaf çox zəifdir; Üzrümüz yoxdur əsla; İmkanımız var ikən; Geriyik nə əsasla? R.Rza.*

♦ **Gerı durmaq** – uzaqlaşmaq, yaxın gəlməmək. *Yar deyilsən, çək ayağı, gerı dur; Canımı odlara yaxmağın nədir? M.P.Vaqif.*

Gerı götürmək – 1) dala almaq verdiyini istəyib almaq. *Kitabımı gerı götürdü;* 2) *məc.* dediyi sözdən, vədindən dönmək. *Sözünü gerı götürmək.* – *Padşah qızını çox şad görüb, hökmünü gerı götürdü.* (Nağıl). **Gerı (geriyə, geridə) qalmaq** – 1) daldə, arxada qalmaq. *Qocalar geridə qaldılar.* – *Komandan əsgərlərdən gerı qalmamaq üçün yoluna davam edir.* M.Hüseyn; 2) vaxtını keçirmək, vaxtında etməmək; yubatmaq, ləngitmək. *Dərsim gerı qalıb.* – *Xəstə olduğum cəhətə bu yay xırmanım hamudan geriyə qalmışdı.* S.S.Axundov; 3) *məc.* inkişafdan qalmaq, tərəqqi etməmək. [Almaz Xanımna:] *Ay ana, axı bu bizim kəndimizdir, elimizdir. Belə, geridə qalıblar ey, geridə.* C.Cabbarlı.

Gerı qayıtmaq – dala dönmək, qayıtmaq. *Qayıdıb gələndə məclisdən gerı; Yolda iki nəfər düşdü üstümə.* M.Rahim. **Gerı qaytarmaq** – 1) qaytarmaq, qovmaq. *Uşağı gerı qaytarmaq.* – *Pəri nənə .. gəlinini qapıdan gerı qaytarmaq fikrində deyildi.* M.Hüseyn; 2) ödəmək, vermək. *Borcunu gerı qaytarmaq;* 3) *məc.* qarşısını almaq, artmağa, inkişaf etməyə qoymamaq. *Toxtaqlıq, təskinlik bədbəxt hadisəni gerı qaytarmır.* Ə.Vəliyev.

Gerı oturmaq – gerı çəkilmək. *Yağı gerı oturdu.* – [Düşmən] *hər dəfə öz qara qanı içərisində boğulub gerı otururdu.* Ə.Məmməd-xanlı. **Gerı oturtmaq** – zor gələrək gerı çəkilməyə, qaçmağa məcbur etmək, dala oturtmaq. *Üsyançılar üzüm bağlarına doluşan və şəhərin ucqar dar küçələriylə irəliləmək istəyənlərin bəzəvləri əzərək gerı oturdular.* İ.Şıxlı. **Gerı (də) qoymaq** – daldə buraxmaq, irəliləmək. *Ələmdarlı bizi geridə qoyub özü irəli getdi, daşın dalına sinib dedi:* – *Kimsən, dayan!* Mir Cəlal. **Gerı (yə)**

almaq – yenidən əldə etmək, almaq, özlərinə qaytarmaq. *Kitabları gerı almaq.* – *..Osmanlı arvadları bir yerə cəm olub nitqlər söyləyiblər və and içiblər ki, paymal olan hüquq və ixtiyarlarını qanuni-əsaslı vasitəsilə gerı alsınlar.* C.Məmmədquluzadə. *Verilən ənamı gerı almaq gədəliqdir.* C.Cabbarlı. **Gerı (yə) atmaq (salmaq)** – 1) dala atmaq, arxaya qatlamaq. *Saçını gerı atdı.* – *Şəmsiyyə qırmızı ipək paltarın ətkələrini gerı ataraq kreslodan birisinə oturdu.* M.İbrahimov; 2) *məc.* inkişafını saxlamaq, qarşısını almaq, mane olmaq. *Onlar bilirdi(lər) ki, burada oturanların məhvi İran inqilabını on illərə gerı ata bilər.* M.S.Ordubadı. **Gerı (yə) baxmadan** – üzünü dala çevirmədən, heç bir şey fikir vermədən, sürətlə. *Gerı baxmadan getmək.* **Gerı (yə) çəkilmək** – 1) dayandıqı, durduğu yerdən dala çəkilmək, gerı addımlamaq. *İki addım gerı çəkilmək.* *Yoldan gerı çəkil!* – *Şeyx Sədra itaət .. ilə gerı çəkilir.* H.Cavid. *Müəllim gələnlərin şagirdlərə yol vermək üçün gerı çəkildi.* Ə.Əbülhəsən; 2) düşmənin hücumuna davam gətirməyib öz mövqelərini tərək edərək çəkilmək. *Düşmən gerı çəkildi.* – *..Yarım saat çəkəmədi aralıqda beş-on köynək cırıldı və Hürzad tərəf döyülmüş, söyülmüş gerı çəkilib evdə qapandılar.* Çəmənzəminli. **Gerı (yə) dönmək** – 1) bax **gerı qayıtmaq.** *Gedənlər gerı döndülər.* [Şeyx Hadi:] *Çarəsiz biz də Hindi tərək edərək; Gerı döndük təəssüf eyləyərək.* H.Cavid. *Mirzə Cavad arvadının səsinə gerı dönüb, oğlunun halətini görüb başladı söyləməyə.* Ə.Haqverdiyev; 2) çevrilmək, dala baxmaq, arxaya dönmək. *Əvvəl qışqırqı eşitdim, tez gerı döndüm, o daqiqə iki kölgə harasa çıxdı.* H.Seyidbəyli. **Gerı (yə) getmək** – 1) dala qayıtmaq, gerı dönmək; 2) *məc.* arıqlamaq, zəifləmək. *Uşaq günü-gündən gerı gedir.* – *Ağabəy bir gün baxıb gördü, elə qız günü-gündən gerı gedir.* (Nağıl). [Sultan bəy:] *Beş ildir ki, günü-gündən gerı gedirəm.* Ü.Hacıbəyov; // vəziyyəti getdikcə pisləşmək, ağırlaşmaq; yaxşılaşmamaq (xəstə haqqında). *Xəstə gerı gedir.* – [Sona xanım:] *Pəri, heç mənim halımı soruşma, bax, görürsən, gün-gündən*

geri gedirəm. Ə.Haqverdiyev. [Böyük oğlu:] 3–4 gün bu dərmanları atdı, kişi daha da geri getdi. Qantəmir; 3) bax **geri qalmaq** 3-cü mənada. *Elə bil düşünüür Sent-Ekzüperi:* – Ağıldan, əməldən geri qaldı səs; Bu qoca dünyamuz hara gedir bəs? B.Vahabzadə. **Geriyə istəmək** – tələb etmək, bir şeyi təzədən əldə etməyə çalışmaq. *Borcunu geri istəmək.* – Zeynal ötəyə-bəriyə müraciət edib sabiq xidmətini geri istəyirdisə də, müvəffəq olmayırdı. S.Hüseyn. **Geriyə salmaq** – 1) bax **geriyə çəkmək** 2-ci mənada; 2) məc. yubatmaq, təxirə salmaq. *Lətif hələ keçən il Bakıya getməli idi. Lakin bir hadisə onu bir il geri saldı.* H.Seyidbəyli. **Geridən baxmaq** – seyrçi kimi uzaqdan baxmaq, yaxın durmamaq, qarışmamaq, iştirak etməmək, uzaq durmaq. *Geridən baxma, kömək elə.* – Ustalardan dərs al hərdən; Xeyrə-şərə baxma geridən. Aşiq Şəmşir. **Geriyə çəkmək** – 1) arxaya çəkmək, dala vermək, kənara çəkmək. *Maşın gəlir, uşağı geri çək.* – Şofer onun qolundan tutub geriyə çəkdi... M.Hüseyn; 2) məc. inkişafına, tərəqqisinə, irəliləməsinə mane olmaq. *Köhnə adətlər xalqı geri çəkir.*

GERİLƏMƏ 1. “Geriləmək”dən *f.is.*

2. Gerilik. *Başqa idarələrdən gəlmiş bu teleqramların hamısında “Geriləməni tezliklə ləğv ediniz!” – deyər şəxsən Tərlandı hədələyirdilər.* M.Hüseyn.

GERİLƏMƏK *f.* 1. Geri çəkilmək. [Gül-sabah:] [Gülər] qorxdı, o qorxaqcasına gerilədi, döndü, qaçdı. C.Cabbarlı. *Mehriban [Zeynal] elə halda görüncə qorxub gerilədi.* S.Hüseyn.

2. məc. İnkişafdan qalmaq, qabağa getməmək, geri qalmaq, tənəzzül etmək.

3. məc. Sözümdən dönmək, sözünü danmaq, dediyini yerinə yetirməmək, vədindən qaçmaq. [Namaz:] *Zalxa, get uşaqlara de ki, daxi cəfa çəkmişlər, Tarverdi gerilədi.* M.F.Axundzadə.

GERİLƏTMƏ “Gerilətmək”dən *f.is.*

GERİLƏTMƏK *f.* Geri qalmasına, geri getməsinə səbəb olmaq; geri qoymaq.

GERİLİK *is.* Geri olma, geri qalma; inkişafsızlıq, cəhəlet. *Ədib* [“Pir” hekayəsində]

bir sıra canlı bədii surətlərdə köhnə feodal Azərbaycanın mənzərəsini məharətlə yaradır, mövhumatın, geriliyin törətdiyi cinayət və fəlakətləri göstərir. M.Arif. “Kəşkül” “Əkinçi”nin yolunu davam etdirərək öz səhifələrində gerilik əleyhinə kəskin məqalələr dərc edirdi. M.İbrahimov.

GERMAN Hind-Avropa dillər ailəsinə mənsub olan dil qruplarından biri.

GERMANİSTİKA German dilləri və ədəbiyyatı haqqında elm.

GERMANİZM [*lat.*] German dillərindən alınmış söz və ya ifadə.

GERMETİK *sif.* Hava keçirməyən, kip.

GERZE *is.* Qədim Misirdə qəbiristan.

GESTAPO [*alm.*] Hitler Almaniyasında gizli polis. *İndi isə [mehmanxana] faşistlərin gestapo idarəsi idi, .. minlərlə adama burada divan tutulurdu.* S.Vəliyev. *Kəşib hər bəranə, pusub hər yolu; Gestapo dörd gözəl gəzir onları.* B.Vahabzadə.

GESTAPOÇU *is.* Gestapoda xidmət edən adam (bax **gestapo**). *Hər gecə gestapoçular bizim yatdığımız daşmalara gəlirlər..* Ə.Məmmədخانlı. *Kəsilib çığırlar... Gestapoçular; Düşür igidlərin ləpirlərinə.* B.Vahabzadə.

GET *is.* Qədim Frakiyada tayfa.

GETDİKCƏ *zərf* 1. İrəlilədikcə, irəli hərəkət etdikcə, qabağa doğru gedə-gedə. *Yol getdikcə söhbət etmək.* – *Maşın getdikcə onun çarxlarının buraxdığı izlər qumun üstündə qalırdı.* H.Seyidbəyli.

2. Uzandıqca. *Dərə qərbə doğru getdikcə qayalıq, dağlıq, iri və oyuq daşlarla dolu qorxunc yerlərdən ibarətdi.* A.Şaiq.

3. məc. Tədricən, yavaş-yavaş, zaman keçdikcə. *Getdikcə bu məhəllənin hali fənləşdi.* N.Nərimanov. *Mirzağanın Cəmiləyə qarşı olan meyli və məhəbbəti getdikcə artırdı.* S.Hüseyn. [Qəhrəman:] *Ataş getdikcə şiddətlənir və vəziyyətin ciddiliyətini andırırdı.* H.Nəzərli.

GET-GƏL *is.* Bir yerə çox gedib-gəlmə. [Laçın] *uzun get-gəllərdən usandı..* M.Hüseyn. *Bu get-gəllər bazarına dəvədi dünyə..* M.Araz.

◊ **Get-gələ salmaq** – işini qəsdən uzatmaq, yubatmaq, süründürməyə salmaq, işinin

dalınca daim gedib-gəlməyə məcbur etmək. *Yusif bir həftə idi get-gələ salmışdular.*

GETHAGET¹ *zərf* Uzun yol gedərək, böyük məsafə qət edərək, gedə-gədə. *Gethaget kəndə çatdıq.*

GETHAGET² *is.* Böyük ziyan, zərər, çirxar. *Elə gəlhəgalin belə də gethagedi olar.* (Ata. sözü).

GETMAN [*pol. əsli alm.*] 1. Qədimdə Polşa qoşunlarının baş komandanı.

2. Qədimdə Ukraynada: kazak qoşunun başçısı və yüksək hakim.

GETMANLIQ *is.* Getman hakimiyyəti və idarəsi.

GETMƏ “Getmək”dən *f.is.* Ümidin getməsini *Bahar da istəyirdi.* B.Bayramov.

GETMƏK *f.* 1. Addım ataraq hərəkət etmək; yerimək, addımlamaq. *Asta-asta getmək. İti getmək. Piyada getmək. Yolla getmək. Yanınca getmək.* // Bir yerdən başqa yerə varmaq. *Şah Səlməxatuna işarə etdi ki, hərəmxanaya getsin..* M.F.Axundzadə. [Kərbəlayı Qubad:] *Gedirəm Sijimqulu bəyin yanına.* Ü.Hacıbəyov. // Nəqliyyat vasitəsində hərəkət etmək. *Qatarla getmək. Araba ilə getmək. Kəndə atla getmək.* // Bir yerə gedərkən birisinə yoldaşlıq etmək. *Qardaşı da onunla şəhərə getdi.* // Başqa yerə varmaq üçün olduğu yerdən ayrılmaq, yola düşmək, istiqamət almaq. *Xaricə getmək. Bağa getmək. Dənizə getmək.* – *Əziz Kamalı anasına tapşırıb cəbhəyə getdi.* S.Rəhman. // Eyni mənada nəqliyyat vasitələri haqqında. *Qatar gecə gedir. Təyyarə saat 6-da gedir.* // Olduğu yeri tərk etmək, oradan çıxıb getmək. *Evdən getmək. Şəhərdən getmək. Dərindən getmək. İclasdan yarımçıq getmək.* – [Oğlan] *getmək istəyir, zəng çalınır, Sona gəlir.* H.Nəzərli.

2. Başqa bir yerə köçmək, yaşayış yerini dəyişmək. *Yaylağa getmək.* – *İrəvanda Cəfərabad məhəlləsində oturan kazak qoşunları iyunun ikisində Kəpəgər dağında yaylağa gedəsi idilər.* C.Məmmədquluzadə.

3. Keçmək, ötmək, keçib getmək. *Xiyabanla getmək.*

4. *dan.* Özünə sənət, peşə seçmək, bir işin dalınca varmaq. *Həkimliyə getmək. Müəllimliyə getmək.* – *Heç bilmirəm, niyə xalq*

bu tərtəmiş qələm işinə getdi, sən bu gill-kərpic işinə. S.Rəhimov.

5. Yolda, hərəkətdə olmaq (göndərilən şey haqqında). *Təyyarə Bakıdan Daşkəndə neçə saata gedir?*

6. Cərəyan etmək, vəqə olmaq, davam etmək. *Sinifdə dərs gedir. Məşğələ yaxşı gedir.* – *Çarpışma konsullar yerləşən məhəllələrdən çox uzaqda gedirdi.* M.S.Ordu-badi. *Bu qayda ilə ata ilə oğul arasında söhbətlər gedir.* S.Rəhimov. *Çöldə qızğın biçin gedirdi.* S.Rəhman.

7. Yaxınlaşmaq, az qalmaq. *Günəş batmağa doğru gedirdi.* M.İbrahimov.

8. Bitmək, qurtarmaq, ötmək, keçmək, sona çatmaq. *Ömür getdi. Cavanlıq getdi.* – *Qış getdi, bahar oldu; Çöllər, təpələr doldu; Şən üzlü mələklərlə.* A.Şaiq [Xurşud:] *Gün gedib, aylar dolandı, padşahım gəlmədi.* Ü.Hacıbəyov. *Qış da yavaş-yavaş qarı və soyuğu ilə ötüb getdi.* Çəmənzəminli. // Yox olmaq, öldən çıxmaq. *İt də getdi, ip də.* (Məsəl).

9. Lazım olmaq, çatmaq, sərf olunmaq. *Xalata 5 metr parça gedir.* – *Bir quyunun qazılmasına gedən vaxtın yarısından çoxunu başqa işlər aparır.* M.İbrahimov. // Ehtiyacı ödəmək, bəs olmaq, görmək. *Bu palto üç il gedər.* // Xərclənmək, sərf edilmək, işlənmək. *Bu qədər pul hara getdi?*

10. Tamaşaya qoyulmaq, göstərilmək. *Operada nə gedir? “Azərbaycan” kinoteatrında “Koroğlu” filmi gedir.* – *Bu axşam dram teatrında “Sevil” tamaşası gedirdi.* S.Rəhimov.

11. Aparıb çıxarmaq (yol haqqında). *Bu yol Göy gölə gedir.*

12. *məc.* Ölmək, dünyanı tərk etmək. *Mən gedərəmsə məramım genə dünyadə durar.* M.Ə.Sabir. *Ey könül, bu acı hissələrdən ol çək? İnsan bir gün gəlmiş, bir gün gedəcək.* M.Müşfiq.

13. Evlənmək, ərə getmək. [Şahsənəm:] *Ana, razı olun, gedim Qəribə; Ana, mən yazığı nə dindirirsən? “Aşıq Qərib”.* [Nazlı:] *Dadaş, and olsun Allaha, mən Mirbağır ağaya getməyəcəyəm.* C.Məmmədquluzadə. [Sənəm:] *Heç bunun kimi gözəl qız qoca kişiyyə gedərmə? Ü.Hacıbəyov.*

14. Bir ünvana göndərilmək, çatdırılmaq. *Məktub Moskvaya gedəcək.* – [Nərgiz Səməndərə:] *Həmin bu kitab instituta gedəcək, .. mühafizə olunacaqdır.* B.Bayramov.

15. *məc.* Rəvac olmaq, satılmaq. *Mal yaxşı gedir.*

16. Axmaq, cərəyan etmək (maye haqqında). *Evin dalından su gəldirdi.*

17. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr və mürəkkəb feillər düzəldilir; məs.: fikrə getmək, xəyala getmək, rəngi getmək, əldən getmək.

♦ **Getsin gəlməsin** – təkrar olunması arzu edilməyən hadisə və ya bir iş haqqında söylənilir. *Ağır günlər getsin gəlməsin.* – [Kəblə Məhəmməd:] *Ay usta, o illər getsin gəlməsin! Yadıma salma. Mənim də başıma az iş gəlmədi.* Çəmənözəminli. **Az getdi, üz getdi, dərə, təpə düz getdi...** – Azərbaycan nağıllarında “çox getmək” mənasında işlədilir.

get-gədə bax **getdikcə**. [Zeynal] *get-gədə məişət pozğunluğunun çirkəbi içində yuvarlanırdı.* S.Hüseyn. *Muxtar get-gədə narahat olur, hətta darıxmağa başlayırdı.* B.Bayramov.

GETMƏLİ bax **gedəcək**. *Əziziyəm, qalasız; Şəhər olmaz qalasız; Mən ki getməli oldum; Siz sağlıqnan qalasız.* (Bayatı).

GETTO [ital.] Orta əsrlərdə Avropada, habelə bəzi ölkələrdə: müəyyən dini və irqi qrupa mənsub adamların məcburən yaşamaqları üçün ayrılmış şəhər rayonu məhəlləsi. *Zənci gettosu.*

GEYDİRİLMƏ “Geydirilmək”dən *f.is.*

GEYDİRİLMƏK 1. “Geydirmək”dən *məc.*

2. *tex.* Keçirilmək, yerinə salınmaq, taxılmaq. *Təkar oxu geydirildi.*

GEYDİRMƏ “Geydirmək”dən *f.is.*

GEYDİRMƏK *f.* 1. Geymək işini gördürmək, geyməyə məcbur etmək. *..Hüseynqulu ağa zinətli qaraçı libası tikdirib Qaraca qıza geydirirdi və öz qonaqlıqlarında oynadırdı.* S.S.Axundov.

2. Keçirmək, taxmaq, yerləşdirmək, qablaşmaq. *Oxu yerinə geydirmək.*

♦ **Don geydirmək** – bax **don!**

GEYƏCƏK bax **geyim**. [Çopə:] *Qəbilə şurası [əhllərin] yeyəcək, geyəcək və bütün ehtiyaclarını təmin etmişdi.* Çəmənözəminli.

GEYİB-KECİNMƏ “Geyib-kecinmək”dən *f.is.*

GEYİB-KECİNMƏK bax **geyinib-kecinmək**.

GEYİK *is. zool.* Dağlıq meşələrdə yaşayan, bəzi cinsləri iri dallı-budaqlı buynuzlu, böyük və gözəl heyvan. *Dağlarda geyik mənəm; Buynuzu böyük mənəm; Yarın nə dərdi, qəmi; Ona ağır yük mənəm.* (Bayatı).

GEYİLMƏ “Geyilmək”dən *f.is.*

GEYİLMƏK 1. “Geymək”dən *məc.* *Pal-tar geyildi.*

2. *tex.* Keçirilmək, yerinə salınmaq, taxılmaq.

GEYİM *is.* Əyinə geyilən hər şey; paltar, üst-baş, libas. *Qış geyimi. Sadə geyim. Hərbi geyim.* – [Aslan bəy:] *Üç ay var ki, görməmişəm, geyimini bilmirəm...* C.Cabbarlı. [Usta Ağabalanın] *yay və qış libası bir-birindən seçilməyib həmişə üç-dörd geyimdən əmələ gəlirdi.* Çəmənözəminli. // *məc.* Örtü, pərdə mənasında.

GEYİM-KECİM *is.* Üst-baş, paltar. // Geyinmək tərzli. *Geyim-kecinmə fikir vermək.* – *Aran yerindən gəlmiş adamlar öz səliqə-sahmanı, geyim-kecini ilə dərhal fərqlənirdilər.* B.Bayramov.

GEYİM-KECİMLİ bax **geyimli-kecimli**.

GEYİMLİ *sif.* 1. Əynində geyimi, paltarını olan, paltarlı. [Zeynalın] *qarşısına on bir-on iki yaşlı, sadə və təmiz geyimli, qara bir qız çıxdı.* S.Hüseyn. *Tirmə şal geyimli, qara saçlılar; Hər tərəfə zər nişanlar dolanır. Aşiq Ələsgər. Ağ geyimli, nurani bir dərviş yol kənarında görünür.* H.Cavid. // Geyinmiş, əynində geyimi olan, paltarlı (*çılpaq* əksi). *Geyimli halda bayıra çıxdı. Geyimli uşaq.*

2. *məc.* Üzəri bir şeylə örtülmüş, örtülü. *Yaşıl geyimli təpələr.* – *Al-əlvan geyimli dağlar gözəli, Sən kimdən öyrəndin vüqarı, lələ?* N.Rəfibəyli.

GEYİMLİ-KECİMLİ *sif.* Yaxşı, gözəl, səliqəli geyinmiş. Geyinib-kecinmiş; *geyimli-kecimli qız.* – *Salonun ortasında geniş açılmış yemək masasının ətrafında oturmuş geyimli-kecimli xanımlar əl çaldılar.* M.İbrahimov. *Ələddin əlində gül dəstəsi olan belə geyimli-kecimli qadıncı şübhələnir.* H.Seyidbəyli.

GEYİNDİRİB-KECİNDİRMƏ “Geyindirib-kecindirmək” dən. *is.*

GEYİNDİRİB-KECİNDİRMƏK *f.* Birini yaxşı-yaxşı geyindirmək, bəzəndirmək. *Gəlini geyindirib-kecindirdilər. Uşağı geyindirib-kecindirmək.* – ..*Onu geyindirib-kecindirib məclisə gətirmişdilər. Ə.Məmmədخانlı.*

GEYİNDİRMƏ “Geyindirmək” dən *f.is.*

GEYİNDİRMƏK *f.* 1. Birinin əyninə paltar geydirmək yaxud paltarı geyməyə kömək etmək. *Pişxidmətlər .. şüru etdilər.. Yusif Sərracın köhnə paltarını soyundurmağa və xələti-şahanəni ona geyindirməyə. M.F.Axundzadə. [Gəlini] yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib allah-allah ilə aparırlar. Ü.Hacıbəyov.*

2. *məc.* Örtmək, sarmaq, çulğalamaq. *Ağ örtüyə büründürür aləmi; Çulğalayır, geyindirir aləmi. A.Səhhət.*

◊ **Don geyindirmək** – bax **don**.

GEYİNƏCƏK *is. dan.* Paltar, geyim.

GEYİNİB-KECİNİMƏ “Geyinib-kecinmək” dən *f.is.*

GEYİNİB-KECİNİMƏK *f.* Yaxşı-yaxşı geyinmək, bəzək şeyləri taxmaq, bəzənmək. *Qız geyinib-kecinib Məlik Düşçara dedi.. (Nağıl). Geyinirik-kecinirik yurdumuzun varından; Ellər açır süfrəsini öz bağının bərindən. S.Vurğun. [Şahnigar xanım] geyinib-kecindi, hətta Kürə suya gedəndə də özünü daş-qaşla bəzədi. İ.Şıxlı.*

GEYİNİB-KECİNİMİŞ *f.sif.* Yaxşı-yaxşı, səliqə ilə geyinmiş, geyinib-bəzənmiş.

GEYİNİMƏ “Geyinmək” dən *f.is.* *Səhnədəkilər geyinmələrini tamam edirlər. Ü.Hacıbəyov.*

GEYİNİMƏK *qayıd.* 1. Öz-özünü geyindirmək, əyninə, yaxud ayağına bir şey geymək. *Mirzə durub libasını geyinib getdi usta Zeynalın dükanına. Ə.Haqqverdiyev. Camal həmin saat qalxıb geyindi. M.Rzaquluzadə. Dan yerinə səda düşəndə Firəngiz geyinib hazırlamışdı. B.Bayramov.*

2. Bu və ya başqa dəbdə, keyfiyyətdə, növ-də paltar geymək. *Qısa geyinmək. İpək paltarlar geyinmək. – Getdik və yol gedərkən dostumu nəzərdən keçirdim, .. başdanayağa şiq geyinmişdi. Çəmən-zəminli. Biz qalstuk taxırıq; Biz dəblə geyinirik. B.Vahabzadə.*

3. *məc.* Örtülmək, üzərinə pərdə çəkilmək. *Çöllər yaşıl geyinmişdi. – Geyinmiş dan yeri yenə qırmızı; Doğmuş səhərlərin müjdə yıldızı. S.Vurğun. Dərə-təpə al geyindi; Açdı əlvan güllən dağlar. Aşiq Şəmşir.*

GEYİNİMİŞ *f.sif.* Paltar geymiş; paltarlı. *Geyinmiş uşaq. Geyinmiş halda.*

GEYİŞ *is. köhn.* Geymə işi, geymə (geyinnmə) tərzli. *Əynində var sincab donun; Geyişin yarımə bənzər. Aşiq Əmir.*

GEYİŞDİRMƏ “Geyişdirmək” dən.

GEYİŞDİRMƏK bax **gicişdirmək**.

GEYİŞİK bax **gicişmə**.

GEYİŞMƏ “Geyişmək” dən *f.is.*

GEYİŞMƏK 1. Bax **gicişmək**.

2. *dan.* Bir-birinə keçmək, sarmaşmaq. *Saçları bir-birinə geyişib.*

GEYMƏ 1. “Geymək” dən *f.is.*

2. Üst paltarın altından geyilən qısa arxalıq. *Usta Zeynal yarımhahuddan tikilmiş köhnə geyməsinə çıxarıb бүkdü və qoydu bir səmtə.. C.Məmmədquluzadə. Balta çaldıqca onun geyməsinin cındır qolu və ətlələri yellənirdi. Ə.Əbüllhəsən. İkiyə də təzə geymə geymiş, başlarına qara mahud papaq qoymuşdular. P.Makulu.*

GEYMƏK¹ *f.* 1. Əyninə paltar, ayağa ayaq-qabı və başa papaq keçirmək. *Çəkmələrini geymək. Pencayını geymək. İsti paltar geymək. – Qurban .. durdu ayağa və ətləklərinin kəcini silib başmaqlarını geydi və yavaş-yavaş üz qoydu getməyə. C.Məmmədquluzadə. [Ağa:] Özüm də .. kürkü tərsinə geyib bir damın içində gizləmişdim.. Ə.Haqqverdiyev. Oğlan atasının əlindən öpüb çıxdı və ox-vayını götürüb, dava libasını geyib bağa getdi. Çəmən-zəminli.*

2. *məc.* Örtülmək, üstü örtülmək. *Dağlar aq geymişdi.*

GEYMƏK² *is.* Geyim, paltar. *Yemək və geymək sarıdan uşaqlar korluq çəkmirdilər. Ə.Əbüllhəsən.*

GEYMƏLİ *sif.* Geyməyə yararlı, geyməyə yarayan. *Geyməli paltar.*

GEYSU *is. [fərs.] klas.* Saç, hörük. *Göz doymaz vəsməli kaman əbrudan: Can üzül-məz səmən iyli geysudan. M.P.Vaqif. Atəşin ruyində əftək yatıb geysulərin; Tüfə cadudur ki, mar atəşdə suzan olmasın! M.Ə.Sabir.*

Açıq-sarı geysuları dağılmışdır pərişan.
A.Səhhət.

GƏBƏ *is.* Böyük xalça, xalı. *Otağa gəbə döşəmək.* – *Biz oturduğ yerə təzə döşənmiş təzə gəbələrin üstündə.* C.Məmmədquluzadə. *Evlərdən burovuz olaraq yığılan xalça və gəbələrlə xırman başdan-başa döşənmiş idi.* S.Hüseyn.

GƏBƏÇİ *is. köhn.* Gəbə, xalı toxuyan və ya gəbə alveri edən adam.

GƏBƏÇİLİK *is.* Gəbəçinin işi, peşəsi.

GƏBƏRDİLMƏ “Gəbərdilmək”dən *f.is.*

GƏBƏRDİLMƏK *məch.* Öldürülmək.

GƏBƏRMƏ “Gəbərmək”dən *f.is.*

GƏBƏRMƏK *f.* Ölmək (adətən heyvanlar haqqında). *Nədənsə bir neçə ay bundan əvvəl at qançır olub gəbərmiş.* C.Cabbarlı. *Tələyə də bir zorba siçovul çoxdan düşüb gəbərmişdir.* H.Sarabski. // Eyni mənada adam haqqında təhqir kimi işlənir. *Qonşunun oğlu gəbərdi.* – [Birinci işçi:] *Yetiştir! Sızlama, abdal, başıboş; Ağılamaqdansa gəbərmək daha xoş.* H.Cavid.

GƏBƏRTMƏ “Gəbərtmək”dən *f.is.*

GƏBƏRTMƏK *f.* Öldürmək. *Yüzbaşını, oğlunu gəbərdib qaçdım dağa; Süründüm dağda-daşda, ələ vermədim yaxa.* S.Rüstəm.

GƏC *is. [fars.]* Gillə gipsin qarışığından hazırlanan al-sarımtıl rəngli maddə (süvaq işlərində istifadə olunur). *..Bir neçə gün bundan irəli çox şiddətli yağışdan zal otəğnin səfəfinin bir parça gəci uçub tökülmüşdü.* C.Məmmədquluzadə. *Gəc ilə süvanmış bəzəkli evin sanki dirəkləri də süfrəyə tamahsılanırdı.* Mir Cəlal.

GƏCXANA *is. [fars.] köhn.* Gəc hazırlanan yer. // Gəc satılan dükan.

GƏDA *is. [fars.] 1. köhn.* Keçmişdə yoxsul, aşağı təbəqədən olan adamlara verilən ad. *Kükrəni dağlar, bir-birinin deyini; Seçmək olmaz gədasını, bəyini.* Aşıq Ələsgər. [Rizvan:] *İnsan dimağı birdir, istər padşah olsun, istər gədə.* Ə.Haqqverdiyev. [Qoca:] *Bizim üçün şah və gədə təfəvüti yoxdur.* A.Divanbəyoglu.

2. *məc. nifr.* Səviyyəsiz, ləyaqətsiz adam haqqında. *Gədəyə borclu olma, ya toyda istər, ya bayramda.* (Ata. sözü). *Mən Həcərməm, əbrü ətləs geymənməm; Hər yetən gədəyə boyun*

aymənməm. Aşıq Ələsgər. *Ah, nə çıxılmaz yol imiş bu sevda; Tən etdi hər görən, güldü hər gədə.* H.Cavid. // *məc.* Dilənçi, fəqir, yazıq, binəva. *Camalın sədqəsi, hüsnün zəkati; Mənim tək binəva gədəyə düşər.* M.V.Vidadi. [Təhmas bəy:] *Əlimə çərəkcin xandan bir gədə; Salıb varlığını bir yanar oda.* S.Rüstəm.

3. Bax **gədə** 1-ci mənada. *Rəhmə gəlib, padşahım, deməzsən; Harda qalib bu dərğahın gədəsi.* Q.Zakir. [Ağaməhəmməd xan:] *..Ən ədna gədənin mənə yazığı gəlir, hamısının ədavətini qəlbimdən çıxaram.* Ə.Haqqverdiyev.

GƏDALIQ *is.* 1. Əsil-nəsəbi olmama, aşağı təbəqədən olma. *Əl versə gədəyə padşahlıq; Sanman ki, qılır dəxi gədəliq.* Füzuli. // Nökərlik. *Dərgəhdən müttəsil fəxrım gədəliqdir mənım.* S.Ə.Şirvani.

2. *məc.* Alçaqlıq, nanəciblik. *Vəfəli qulunam, sana nökrəm; Padşahım, gəl gədəliq eyləmə.* Aşıq Mədəd. [Şəmsi bəy:] *Quldurbaşı Əlimərdanın oğlu Çingiz də öz gədəliğini göstərdi.* S.S.Axundov. *Verilən ənamı geri almaq gədəliqdir.* C.Cabbarlı.

GƏDƏ *is. dan. 1. Nökər.* [Asya:] *Gülçöhrə bir gədəyə aşiq olubdur.* Ü.Hacıbəyov. [Əbdürrəhim:] *Xanım, doğrudur, mən özüm İskəndər bəyin gədəsini gördüm.* N.Vəzirov. [Sara bibi:] [Zeynəbin] *atası yumurta Heydər kim idi? Murad bəyin qapısının gədəsi deyilmirdi?* Qantəmir.

2. *dan.* Oğlan. [Ana:] *Ay Allah, bu gədə lap dəli olacaq.* S.Rəhman. [Turac:] *Qızlar, amma gədə yamanca pərt oldu.* İ.Əfəndiyev. // *dan.* Oğlana müraciət məqamında işlənir. [Hacı Qara:] *Gədə, nə danışırsan? Kimin həddi var mənim malımı ala!* M.F.Axundzadə. [Hacı Həsən:] *A gədə, ata arpa verin, yəhər-əsbabı sazlayın.* C.Məmmədquluzadə.

GƏDƏBAŞI *is. köhn.* Keçmişdə xan, bəy, dövlətli evinin nökrələrinə başçılıq edən adam; baş nökrə.

GƏDƏCİYƏZ “Gədə”dən (2-ci mənada) oxş. Oğlançıgəz, uşaqçıgəz. [Gülpəri:] *Mənim gədəciyəzim evdə bekar oturub.* Ə.Haqqverdiyev.

GƏDƏ-GÜDƏ *top. nifr.* Keçmişdə aşağı təbəqələrə mənsub adamlara verilən təhqirli ad. [Xirdaxanım:] *..Başın qarışib gədə-güdəyə,*

uşaq-muşağa, gecələr qumar, gündüz qumar. N.Vəzirov. [Sara xanım:] *Murad bəyin o qə-dər mülkünü, bağını əlimizdən alıb öz gədə-güdələrinizə vermişiniz. Qantəmır. // top. Nökərlər.* [Məhərrəm bəy:] *Ay Hacı, işlər olub çox, özüm də tək, əgər gədə-güdə ümidinə qoyursan, hərəsi bir tərəfə çəkib evini dağıdır.* S.S.Axundov. // *məc. zar.* Adi adamlar, cəmiyyətdə aşağı mövqə tutan adamlar. *Olma-ya damağına xanımlıq şirmisi dəyəndən sonra nazlanmışsan, daha gədə-güdəyə məhəl qoymaq istəməyirsən?* B.Talıblı.

GƏDƏK məh. bax **balığ?**

GƏDƏLİK is. 1. Nökərçilik, nökrəlik. *Sən bu qədər də kövrəkləşmə, Ələmdar, – deyə Muiqim bəy dəsmalını çıxarıb gədəliyə götürdüyü Leyləyin gözlərini sildi.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Alçaqlıq, nanəciblik.

3. *məc.* Görməmişlik.

GƏDİK is. Dağın belı; aşırım. *Dəlilər ancaq Çənlibelin gədiyində onun tozunu gördülər. “Koroğlu”. [Toğrul:] Savalan dağlarının gədəklərində Ərtoğrul basılmış, bizimkilər çəkirlər.* C.Cabbarlı. *Dəvə boyunu kimi əyri dağ gədəklərini Murad dəfələrlə Əzizə tərifləmişdir.* Ə.Vəliyev.

GƏH klas. bax **gah**. *Gəh zülfün öpər, gəh düşər ayağına; Sənsən mənə həm qıbləvü, həm Məkkə, Mədinə.* M.P.Vaqif.

GƏH-GƏH klas. bax **gah-gah**. *Gəh-gəh içib sərxoş olaq şərabı; Gündə sürək vəhdət ikimiz belə.* M.P.Vaqif. *Qaldı, mən getdimsə, ey namehriban, kuyində dil; Bari gəh-gəh sor dili biixtiyarımdan məni.* S.Ə.Şirvani.

GƏHGİR sif. Tərs, inadkar, inadçıl.

GƏHİ klas. bax **gahi**. *Gəhi babi, gəhi mürtəd, gəhi kafir adlandı; Döyüldüm, şaş-qalandım, güllələndim, bəlkə odlandı.* Ə.Nəzmi.

GƏLDİ-GEDƏR sif. Müvəqqəti, daimi olmayan, qeyri-sabit. [Molla Xəlil:] *Bunların hamısı gəldi-gedər adamlardır.* S.Hüseyn. *Əldən-ələ keçir vəfasız həyat; Biz gəldi-gedərik, sən yaşa, dünyə!* S.Vurğun. *..Bu göyərçinlər başqa köçəri quşlar kimi gəldi-gedər deyil.* M.Rzaquluzadə. // *İs.* mənəsində. *Gəldi-gedərin biridir.*

GƏLDİ-GEDƏRĞİ bax **gəldi-gedər**.

GƏLDİKƏ bax **getdikə**. *..Pristavin yanında on yeddi il mirzəlik elədim və gəldikə şəhrət qazandım.* C.Məmmədquluzadə.

□ **Yeri gəldikə** – münasib vaxt olduqda, yeri düşdükcə, imkan olan kimi. *Yeri gəldikə qeyd etmək. – Yeri gəldikə Dəmirov hər kəsə mütəxəssislərin faydalı işlərindən bəhs edir.* S.Rəhimov.

GƏLƏCƏK 1. *sif.* Zaman baxımından hələ çatmamış, lakin çatması gözlənilən, indi yox, sonra olacaq; gözlənilən. *Gələcək görüç. Gələcək nəsil. – Baxdıqca bağçamda açan hər güllə; Qarşımda canlanıb gələcək həyat.* A.Şaiq. *Düşüncəli gözlərində bir təbəssüm duyuram mən; Bəllidir ki, bir müjdədir o, gələcək əsrlərdən.* M.Dilbazi.

2. *is.* Hələ çatmamış, lakin çatması gözlənilən zaman (keçmiş əksi). *Gələcəkdən danışmaq. – Qayalar az qalır göylərə dəyə; Boylanıram yaxın bir gələcəyə.* S.Vurğun. [Səriyyə xala və uşaqları] *ağır bir köç kimi yorğun-yorğun yeriyir, dumanlı və anlaşılmaz bir gələcəyə doğru irəliləyirdilər.* M.İbrahimov.

3. *is.* Bir şeyin indiki deyil, sonrakı vəziyyəti, halı, taleyi. *Uşağın gələcəyi. Onun gələcəyi parlaqdır. – [Məhəmməd ağa:] İnsan ki oxumağa və elmə düşmənlə, onun gələcəyi nə olmalı idi.* N.Nərimanov. [Mirzə:] *Ancaq uşaqlarımın gələcəyinin fikrini də mənim özümə vagüzər ediniz.* Ə.Haqverdiyev. *Həyat nəşəsilə titrəyir içim; Parlaq gələcəyim, nəhayətim var.* M.Müştəq.

4. **Gələcəkdə** şəklində *zərf* – bir iş və ya hadisənin sonradan, gələcək zamanda baş verəcəyini göstərir. *Gələcəkdə yeni əsər üzərində işləmək istəyir. – [Qara kişi] Fərmanı gələcəkdə özü kimi əli mişarlı, rəndəli və çəkiçli bir kişi görmək istəyirdi.* Ə.Sadiq.

◇ **Gələcək zaman qram.** – felin, iş və hərəkətin danışılan zamandan sonra baş verib-verməyəcəyini bildiren zamanı. *Qəti gələcək zaman. Gələcək zaman şəkilçiləri.*

GƏLƏLİ zərf Gələndən sonra, gələndən bəri, gəlmişçən. [Nəbi:] *Bir gün görmədin mənə gələli; Nə gərdənlik taxdın, nə üzük taxdın.* S.Rüstəm. *Gülsabah gələli Muradla Göyçəyin yaşayışında o qədər yaxşı hadi-*

sələr baş verib ki, hər ikisi şükür eləməkdən başqa ayrı söz demirlər. Ə.Vəliyev.

GƏLƏN 1. *sif.* Bundan sonrakı, gələcək, gözələnən, növbədəki. [Tahir:] *Ana, Lətifə, məktəbi gələn il qurtarır.* M.Hüseyn. *Fikir-ləşdi ki, indi də cavabını verməyə, gələn dəfə daha da böyük qələt eləyəcək.* H.Seyidbəyli. // Bir işi davam etdirən, nəslə övət edən; nəsil (əsasən cəmdə işlədilir). *..Hansı nicat yolunu göndü ki, bizdən sonra gələnlər də bizim günümüzə düşməsin?* C.Məmmədqu-luzadə.

2. *is.* Qonaq, mehman. *Neçə nəfər gələnin var?* – Zakir, *başdan baxtın qaradır sənin; Göz dikmə yollara, kimdir gələnin?* Q.Zakir. *..Gələnlər birbaş mənim nömrələrimə dü-şürlər.* Ə.Haqqverdiyev.

GƏLƏN-GEDƏN *is.* 1. Hər hansı bir münasibətlə bir yerə gəlib-gedən, qonaq-qara. *Bu evin gələn-gedəni çoxdur.*

2. Yoldan ötən, hər kəs. *Gələn-gedən ta-maşaya dururdu.*

GƏLƏSƏR *sif. məh.* Gəlirli, gəliri, verimi, barı çox olan. *Gələsər yer. Gələsər torpaq.* – [Seyidli kəndinin] *üzüm bağları Gürcüstan bağları kimi gələsər deyildir.* S.S.Axundov.

GƏL-GET b ax **get-gəl.** *Gəl-get kəsilib.*

GƏL-GƏL *is.* Bir yerə çağırış, dəvət, ça-ğırma. *Adama gəl-gəl deyən çox olar.* □ **Gəl-gəl etmək (eləmək)** – əlini tərpedərək çağırmaq, dəvət etmək. *Uşaq atasına gəl-gəl edir.* – *Pəncərədən al eylər; Əlləri gəl-gəl eylər; O gözlər ki səndə var; Axırda ən-gəl eylər.* (Bayatı).

GƏLHAGƏL¹ *is.* Ardı-arası kəsilməyən bol gəlir. *Elə gəlhağəlin belə də gethagedi olar.* (Ata. sözü). *Bir il, dava düşən ili ta-cirlərin gəlhağəli idi.* Mir Cəlal. *Dedikə yorulmadı öz ata-anasından; Vaxtilə gör-dükləri dövlətdən, gəlhağəldən.* S.Rüstəm. // *Məc. mənada.* – [Niyaz:] *Kefinin gəlhağə-lidir, a bəxtəvər.* Ə.Haqqverdiyev.

GƏLHAGƏL² *zərf* Uzun yol gələrək, bö-yük məsafə qət edərək; gələ-gələ. *Gəlha-gəl kəndə çatdılar.* – *Gəlhağəl gəlib yetişdilər arvadın həyatına.* “Koroğlu”. *Gəlhağəl, gəl-hagəl; Gəlib çatdılar dağa.* “Aşıq Ələsgər”.

GƏLİB-GEDƏN b ax **gələn-gedən.** *Şərr qəzasında da, Dəhnə deyilən yerdə Maku*

xanları .. gəlib-gedənə aman vermirdilər. E.Sultanov. [Xan:] *Biri gedib Balıca yo-lunu kəsib, gəlib-gedənə sataşır, biri də qa-çaqlıq eşqinə düşüb, üstümüzə ayaq alıb...* Çəmənözəminli.

GƏLİM *is.* Artım, məhsul artımı, qazanc, gəlir. *Gəlimi yoxdur.* – [Manqanın qızları] *pambığın builki gəlimindən, keçən il rayon-da ən çox pambıq götürən adamlardan danı-şırıldılar.* İ.Əfəndiyev.

GƏLİMLİ *sif.* Artımlı, çox məhsul verən, gəlirli, bol. *Bəziləri bu səsələrdə ilin bollu-ğunu, gəlimli məhsul məhsulunu oxuyardı.* Mir Cəlal.

GƏLİN *is.* 1. Toyu keçirilən, ərə gedən qız. *Gəlini məclisə gətirmək.* – [Məşədi İbad:] *Amma bu gəlin kişi çıxdı.* Ü.Hacıbəyov. *Gə-lin aparmağa gələn dəstələr qapıda yığışub intizar çəkər.* M.S.Orudubadi.

□ **Gəlin köçmək** – ərə getmək. *..Gülpəri atasından iznsiz kəbin kəsdirib Əmiraslanə gəlin köçdü.* S.S.Axundov. **Gəlin otağı** *etnoqr.* – 1) Toy günü gəlinlə bəy üçün ay-rılıb bəzədilmiş otaq. *Şahsənəm gəlin otağına keçdi.* “Aşıq Qərib”. *Ananın bəzədiyi təzə gəlin otağı. Olar azğın düşmənin kefməclisi, yatağı.* Ə.Cəmil; 2) *məc.* bəzəkli, qəşəng otaq mənasında. *Bura lap gəlin otağıdır.* *Gə-lin otağı kimi bəzənmiş.* – *Xanım, Səriyyəgili yuxarı qaldırdı, ..fərqlərlə bəzənmiş və gəlin otağını andıran isti bir otağa gətirdi.* M.İbrahimov. // *Təzəcə toy olmuş, təzəcə ərə getmiş cavan qadın.* *Heydər bəy alaçı-ğın içində oturubdur bir gün irəli toy edib gətirdiyi gəlini ilə.* M.F.Axundzadə. *Səhər-səhər yaz çağı; Köçür oba yaylağa; Gəlin-lərin balığı; Batır lələ, batlağa.* A.Səhhət. *Kərbəlayı Dünyamalı səslədi, səsinə o biri damdan bir cavan gəlin çıxdı.* E.Sultanov.

2. Qayımanaya, qayımataya görə oğlun arvadı. [Nənəxanım:] *Allaha heç rəva deyil ki, mənim taylarım hamama gedəndə boğ-çasını gəlini götürsün, .. amma mənim gəli-nim olmasın!* Çəmənözəminli. *Sədəf öz gəli-nini qucaqlayaraq məhzun baxışları ilə onu süzdü.* S.Vəliyev.

3. *məc.* Çox bəzəkli, gözəl, qəşəng, xoşa-gələn şey haqqında. *Yenə gəlin camalını aç-a-caqdır, bizim dağlar; Bu ellərin sinəsindən*

gedəcəkdir odu dağlar. S.Vurğun. *Azərbaycanın Göygöl kimi gözəl və misilsiz bir gəlini var.* M.İbrahimov.

4. B ax **gəlincik**¹ ..Səntək qızlar hələ gəlin oynadar. C.Məmmədquluzadə. [Qız] bir azdan sonra yorulub bir laləzarlıqda oturdu və lalələrdən gəlin qayıрмаğa başladı. S.S.Axundov. *Balaca bir qız uşağı çıxdı. Əlindəki kifir gəlinlə oynadığı bilinirdi.* M.Hüseyn.

GƏLİNATLANDI *is. etnoqr.* Keçmişdə xalq adətincə gəlinin, ata evindən çıxıb ata minməsi mərasimi. // Bu mərasim vaxtı çalınan hava.

GƏLİNBACI *is. dan.* Cavan gəlinə qohumları tərəfindən verilən ad.

GƏLİNBARDAĞI *is.* Şərbət içilən qab, şərbətbəzi.

GƏLİNBARMAĞI *is.* İri, uzunsov giləli üzüm növü.

GƏLİNBOĞAN *is.* Gecyetišən bərk armud növü.

GƏLİNCİK¹ *is.* Uşaq oyuncağı; kukla. *Dizinin üstündəki gəlincik qəribə gəlincik idi. Ağarəhim ömründə belə gəlincik görməmişdi.* İ.Məlikzadə.

GƏLİNCİK² *is. zool.* Məməlilər sinfinin yırtıcılar dəstəsindən balaca heyvan.

GƏLİNCİK-GƏLİNCİK b ax **gəlin-gəlin.**

GƏLİN-GƏLİN *is.* Qız uşaqlarının gəlinciklə oynadıqları oyun (adətən "oynamaq" feli ilə). *Tubu qonşu evində qonşu qızları ilə gəlin-gəlin oynamaqla məşğuldur.* H.Sarabski. *Gəlin-gəlin oynayan Pərşan iyirmi bir yaşına çatıb orta məktəb qurtarmışdı.* M.İbrahimov.

GƏLİNGÖRMƏSİ *is. etnoqr.* Təzə gəlinin ailə üzvləri və yeni qohumlarla tanış olması mərasimi. *Gəlingörməsinə getmək. – Gəlin evində qız yengəsi və oğlan yengəsi başda oturmaq şərti ilə bütün şəhərin arvadları üçün gəlingörməsi məclisi açıldılar.* R.Əfəndiyev.

GƏLİNQAYTARAN *is. məh.* Uzunburun çarıq.

GƏLİN-QIZ *top.* Gənc qızlar və gəlinlər, qız-gəlin. *Kəndlilər uşaqlarına, gəlin-qızlarına tuman, köynək, yaylıq, şal və qeyri paltarlıq alacaqlar.* S.S.Axundov. [Xəlfə:]

..*Gəlin aşaq dağ ardına, orda meydan düzəldək, qoy gəlin-qız burda çalıb-oynasın.* C.Cabbarlı.

GƏLİNLİK 1. *is.* Gəlin olma halı. *Gəlinlik illəri. – Qız gəlinlik yaşında; Nə çovğun görmüş, nə qar.* S.Vurğun.

2. *sif.* Gəlinə aid, gəlinə məxsus, gəlin üçün. *Gəlinlik bəzəyi. Gəlinlik duvağı. – Hələ gəlinlik xınası əlindən tamam getməyən Nazlı, arzuladığı oyunağa yiyə durmuş uşaq kimi sevinirdi. Ə.Əbülhəsən. [Çoban:] Yoxsa qız özünə gəlinlik xalısı toxumaq istəyir? Ə.Məmmədخانlı.*

GƏLİR *is.* Əldə edilən qazanc, mədaxil. [Zeynalın] *ayda yüz manatdan artıq gəliri vardı.* S.Hüseyn. [Hacı Əhməd:] *Bəs o bağın gəliri kimə yetişəcək? C.Cabbarlı.*

GƏLİRLİ *sif.* Yaxşı gəliri, qazancı olan, qazanlı, mədaxilli, gəlir götürən. *Gəlirli sənət. Gəlirli iş. Tərəvəzçilik gəlirli sahədir. – [Yusif Hümətə:] Camaat üçün nə mənfəətlidir, nə gəlirlidir onu əksin.* B.Bayramov.

GƏLİRLİLİK *is.* Gəlirli olma; qazançılıq, mədaxillik.

GƏLİRSİZ *sif.* Gəliri olmayan; qazancsız, mədaxilsiz. *Gəlirsiz iş. Gəlirsiz sahələr.*

GƏLİRSİZLİK *is.* Gəliri olmama; qazancsızlıq, mədaxilsizlik.

GƏLİŞ *is.* 1. Gəlmək işi, gəlmə. *Dost gəlişi bayram olar. – Heç o qədər də arzulanmadığı və rəqibi olan qonağı – Aslan bəyin gəlişi Qasım bəyi açmadı.* A.Şaiq. [Türkan bəy Bəypolada:] *Gəlişiniz bizi nə qədər məmnun etdisə, əmin olunuz ki, gedişiniz də bir o qədər məhzun edir.* H.Cavid.

2. *ədəb. köhn.* Səhnə əsərlərində pərdənin bir hissəsi. *Birinci gəliş. Pərdə iki gəlişdən ibarətdir.*

♦ **Gəliş gəlmək** – qorxutmaq, təpirmək. [Naringül:] *O, Gülzardı nədi, ona bir gəliş gələrəm ki.. İ.Əfəndiyev.*

GƏLİŞ-GEDİŞ *is.* 1. Hərəkət, gedib-gəlmə, o tərəf-bu tərəfə hərəkət etmə. *Gəliş-gediş kəsildi. – Dəyirman işləməz, donar, gəliş-gediş çətinləşər; Bazarda nırxı şeylərin o dəm ziyadə yüksələr.* A.Səhhət.

2. Bir-birinin evinə gedib-gəlmə; əlaqə, münasibət. *Gəliş-gedişləri yoxdur.*

GƏLİŞİGÖZƏL *sif. və zərflə* belə, xoş gəlmək üçün. *Gəlişigözəl söz. Gəlişigözəl danışmaq.*

GƏLLAHI *zərflə dan.* Açıq, sərbəst, özbaşına. *Atı gəllahı buraxmaq. – Adam var, çölləri gəzər gəllahı; Adam var, tanımaz gözəl Allahı.* Aşiq Abbas.

GƏLMƏ 1. “Gəlmək”dən *f.is.* *Bu məktubun gəlməsini: Gözləmişdir uzun-uzun.* R.Rza.

2. *is.* Yerli olmayan, özgə yerdən, kənardan gələn; yad, özgə, qərib. [Xanburabi:] *Bu kimi batil fikirlər gəlmələrin uydurmasıdır.* Çəmənzəminli. *Yalnız arvadlar və gəlmələr çölə çıxırdı.* Mir Cəlal. // *Sif. mənəsində. Gəlmə adam.*

GƏLMƏK *f.* 1. Hərəkət edərək, yeriyərək bir yerə varmaq, çatmaq, yetişmək. *Öz evimizə gəldik. Kinodan çıxıb mehmanxanaya gəldilər.* – [Hacı Bağır:] *Hə, axund, de görək nə xəbər ilə gəlmişən?* H.Nəzərli. // *Üzü danışana tərəf hərəkət etmək, yerimək, yaxınlaşmaq. Atlılar gəlir. Maşın gəlir.* – [Məşədi İbad:] *Aha, deyəsən, qız gəlir.* Ü.Hacıbəyov. // *Nəqliyyat vasitəsilə bir yerə varmaq, çatmaq.* // *Qatar, gəmi, təyyarə haqqında. Qatarla gəlmək. Təyyarədə gəlmək.* // *Böyük bir məsafə qət edərək bir yerə çatmaq, yetişmək, varid olmaq. Mən İrana gələn karvanla Xoy şəhərinə gəldim.* M.S.Ordubadi. // *Yaxınlaşmaq, yanaşmaq. Yanına gəlmək.* – *..Kərbəlayı Heydər əmi qeyzlə çıxardı küçəyə və gəlib yapışardı qulaqlarımdan, qalxırdı göyə.* C.Məmmədquluzadə.

2. *Kütləvi şəkildə, axınla hərəkət edərək bir yerdə dayanmaq, məskən salmaq, yerləşmək. Yaylağa gəlmək.*

3. *Eşidilmək, hiss olunmaq, çatmaq. Arvad səsi gəlməyən yer biyabandır.* C.Məmmədquluzadə. *O yan-bu yandan güllə səsləri gəlirdi.* A.Şaiq. *..Qan qoxusu gəlir, ölüm havası çalınırdı.* M.Hüseyn.

4. *Çəkisi olmaq, ağırlığı olmaq. Yemiş 2 kiloqram gəldi. Qarpız nə qədər gəldi?*

5. *Görünmək, oxşamaq, təsəvvür edilmək. Uzaqdan döyüş asan gələr. – A başına dönüm, sən mənim gözümə bir ağıllı adam gəlirsən.* Ə.Haqqverdiyev. *Bu söhbətlər Fətulaya zarafat kimi gəlirdi.* Mir Cəlal.

6. *Ərə getməyə razı olmaq, birini xoşlayıb ona ərə getmək; evlənmək.* [Əsgər:] *İndi görəsən, qız bilsə ki, mən doğrudan da arşın mal satanam, mənə gələrmə?* Ü.Hacıbəyov. *Bəyəndiyi qızlar da Məmmədbağıra gəlməyirdi.* S.Hüseyn.

7. *Yaxınlaşmaq, yetişmək, çatmaq. Qış gəlmişdi. Yaz gəlir. – Bahar füsunkar, əfsanəvi gözəlliyi ilə bizim ellərə gəlirdi.* M.Rzaquluzadə. // *Yetişmək, gəlib çatmaq. Elə bir vaxt gəlmişdir ki...*

8. *Yağmaq. Qar gəlir. Dolu gəlir. – Birdən İzzət qarı qızın qolundan tutub silkələdi: – Cəld tərpan, yağış gəlir..* Ə.Məmmədخانli.

9. *Təyin olunduğu yerə yetişmək, çatmaq (göndərilən şey haqqında). Poçt gəldi. Bugünkü qəzetlər hələ gəlməyib.* – [İsmət:] *Çox şükür, Canpoladdan; Bu gün bir məktub gəldi.* H.Cavid. *Gündə Peterburqdan Gorusa möhürlü paket gəlir...* S.Rəhimov. // *Xəbər, sayı, məlumat və s. haqqında. Xəbər gəldi. Yeni məlumat gəldi.*

10. *Daxil olmaq, girmək, bir yerə yığılmaq. İçəri gəlmək. Hamı zala gəldi.* – [Almaz Aftilə:] *Evinizə gəlmək olarmı?* C.Cabbarlı.

11. *Cütləşməyə meyil etmək. Qoça gəlmək (qoyun haqqında). Təkəyə gəlmək (keçi haqqında). – Musa kişi isə yenicə kələ gəlmiş sarı inəyin axurunu təmizləyib yerini rahatlamışdı).* M.İbrahimov.

12. *Acımaq, turşumaq, yetişmək (xəmir haqqında). Xəmir gəldi.*

13. *məc.* *Zahir olmaq, görünmək; qapılmaq, çulğalamaq. Üzünə sarılıq gəlmək. – Muxtar diksindi, sifətinə bir qırmızıluq gəldi.* Ə.Vəliyev.

14. *Törəmək, nəşət etmək, çıxmaq. Sözüün kökü sanskrit dilindən gəlir. Onun bu xasiyyəti atasından gəlir.*

15. *Bir şeyin vətəni, hasil olduğu və ya götürüldüyü yeri göstərir. Bizə xına İrandan gəlir.*

16. *Qoşulmaq, birləşmək. Türk dillərində şəkilçilər sözlərin axırına gəlir.*

17. *Meydana gəlmək, hasil olmaq. İşləməkdən adama heç bir zərər gəlməz.*

18. *Axmaq, cərəyan etmək (qaz və mayelər haqqında). Arxdan su gəlir. Qaz yaxşı gəlir. Burnundan qan gəlir.*

19. Çıxmaq, görünmək. *Pəncərədən işıq gəlir.*

20. Görünmək, sanılmaq, təsəvvür edil-mək. *Bu sözlər mənə yalan kimi gəlir.*

21. Yaramaq, münasib olmaq. *Uyğun gəl-mək. Bu mənim işimə gəlməz.*

22. Yetişmək, bərabər olmaq, uyğun ol-maq. *Paltar əynimə yaxşı gəlir. Onun başı mənim çiyimdən gəlir.*

23. Bir şeyin nəticəsi olmaq, bir şeydən ya-xud bir şeyin nəticəsində törəmək, doğmaq, nəşət etmək. *Bunlar hamısı işi yaxşı bilmə-məkdən gəlir.*

24. Fəli bağlama kimi tərkib daxilində işlənir; məs.: gəlib-yetişmək, gəlib çatmaq, gəlib çıxmaq, gəlib ötmək.

25. “Gəl”, “gəlin” – bir işə dəvət məna-sında xitab kimi işlənir. *Gəl sabahki işləri-mizdən danışaq.* – [Cahan:] *Sən gəl ata-baba yolu ilə evlən.* Ü.Hacıbəyov. [Orxan:] *Üzük, nişan yalnız könüldür, könül; Olma çocuq, sən gəl mənə ver könül.* H.Cavid. [Sitarə:] *Gəl toyumuz barəsində niyyət elə-yək, gedək bayıra qulaq asağ, görək kim nə eşidər.* C.Cabbarlı.

26. Əmr formasında: **gəl** – məsləhət, xa-hiş bildirir. *Sən gəl, bu işə qarışma. Gəl daşı atəyindən tök.*

27. “**Gələk**” şəklində – keçək, qayıdaq. *İndi köhnə məsləyə gələk.* – [Əzrək:] *Allaha and olsun ki, burda heç bir günah iş yoxdur... Qəraz, gələk mətləb üstünə!* Ə.Məmmədخانlı.

28. “**Gəldikdə**” şəklində – ...haqqında da-nışmaq lazımsa... *Onun məsələsinə gəldikdə... Romanın qəhrəmanına gəldikdə...* – [Hüsa-məddin] *Səba xanımın iş düzəltməsinə gəl-dikdə, onun nə oyun oynamaq istədiyini mənim üçün aydındır.* M.S.Ordubadi.

29. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr və mürəkkəb feillər düzəldilir; məs.: gözə gəlmək, dilə gəlmək, cana gəlmək, həyəcana gəlmək, ağına gəlmək.

GƏLSƏNƏ *əd.* Məsləhət, arzu, bir işə də-vət mənasında işlədilir. [Selimə:] *Ay Qurban, gəlsənə bir az su gətirəm, ayaqlarını yuyam.* Ə.Haqqverdiyev. *Qoşqar! ..Gəlsənə mən saqqalda adamı ələ salmaqayasan! – deyə, Sul-tan əlini çənəsinə çəkdi.* İ.Hüseynov.

GƏM¹ *is. kt. köhn.* Vəl; sünbülü döymək üçün ata, öküzə qoşulan alət. *Mən qaçdım, mindim gəmə və çubuq ilə başladım malları sürməyə..* C.Məmmədquluzadə.

GƏM² *is.* Quzu, buzov və s. heyvan bala-larının analarını ömməməsi üçün ağızlarına vurulan əmir, çubuq və s.–dən toxunmuş tor.

GƏMƏ *is. məh.* 1. Dərzin yarısı, yarım-dərz. *Gəmə bağlamaq.*

2. Kiçik ot tayası, tayacıq.

GƏMİ *is.* Su nəqliyyatı vasitəsi. *Yelkənli gəmi. Hərbi gəmi. Ticarət gəmi.* – *Gəmisini itirən çarığıni axtarmaz.* (Ata. sözü). *Elə bil gəmilər suda üzməyir; Əlvən çiçəklərin içində üzür.* O.Sarıvəlli. □ **Gəmi dəftəri** – gəmi-nin keçdiyi yerlər, vaxt, baş verən hadisələr, qərarlar və s. qeyd olunan dəftər. **Gəmi-restoran** – restoran kimi istifadə olunan gəmi. **Hava gəmi** – təyyarə və s. uçucu nəqliyyat vasitəsi. // Şairanə təşbehlərdə. *Bəxtinin gə-misi qəm dəryasında; Düşüb qasırğaya, tufana gedir.* M.Rahim.

◇ **Gəmilər (gəmi) dənizdə (dəryada) batmaq (qərq olmaq)** – iflasa uğramaq, var-yoxu əldən çıxmaq, müflis olmaq (çox qəmli, qüssəli, kədərli adam haqqında). *Elə qəm-gindir, elə biləsən, gəmi dənizdə batıb.*

GƏMİ-BƏRƏ *is.* Çoxlu miqdarda və ya ağır yük və s. daşımaq üçün çox güclü, iri gəmi, habelə iki sahil arasında nəqliyyat vasitələrini qovuşduran gəmi. “*Azərbaycan*” *gəmi-bərəsi Xəzərin iki sahili arasındakı gəmi yollarını calaşdırır.*

GƏMİÇİ *is.* 1. Gəmini idarə edən, yaxud gəmidə işləyən adam. *Qabaqda duran gə-miçi yelkəni irəli sürdü, taxtanı götürüb qoydu və Fəxrəddini yelkənin içərisinə aldı.* M.S.Ordubadi. *Gəmiçi özünü itirsə əgər; Tufanlar içində qərq olub gedər.* S.Vurğun. // Dənizçi.

2. *köhn.* Gəmi sahibi. *Gəmidə oturub gə-miçi ilə dalaşır.* (Ata. sözü).

GƏMİÇİLİK *is.* 1. Gəmiçinin işi, sənəti, peşəsi. *Ən uşaqlıqdan möhnətə adət etmiş Məşədi Əsgər gəmiçilik işinə mahir olduqda özü üçün bir barkaz alıb işlətməyə şüru etdi.* S.M.Qənizadə.

2. Gəmi nəqliyyatı. *Kürdə gəmiçilik işləri müntəzəm bir şəkllə salınacaq, balıqçılıq in-*

kişaf edəcəkdir. Ə.Sadiq. *Arktikanın öyrənilməsi şimal dənizlərində gəmiçiliyin və hava nəqliyyatının inkişafına böyük yardım göstərdi.* (Qəzetlərdən). // Həmin nəqliyyat idarələri ilə məşğul olan idarə, müəssisə. *Xəzər dənizi gəmiçiliyi.*

GƏMİK bax **sümük**. *Şamil* [Aslan bəyi] *diqqətlə müayinə etdi, .. onda əskimiş, gəmiklərinə qədər işləmiş beş-altı xəstəlik tapdı.* A.Şaiq. [Qoca Baxşı:] *Baxşı da orada idi. O, Sonanın baş gəmiyinə baxır və düşünürdü.* C.Cabbarlı. *Şahid sıyrılaraq gəmikdən, ətdən; Alacaq payını əbədiyyətdən.* M.Müşfiq.

GƏMİQAYIRAN is. Gəmiqayırma sənayesi işçisi. *Gəmiqayıranların müvəffəqiyyətləri.*

GƏMİQAYIRMA is. Gəmi qayırmaqla məşğul olan. *Gəmiqayırma sənayesi.*

GƏMİQURDU is. zool. Taxta gəmilərə və taxtadan tikilmiş qurğulara ziyan vuran qurd. *Gəmiqurdu adlanan yumşaqbədənli-lər taxta gəmilərə və taxtadan tikilmiş alman qurğularına böyük ziyan vurur.* "Sualtı aləm".

GƏMİ-PEYK is. xüs. Planetlərin orbitinə buraxılan, tədqiqat aparmaq üçün lazımı cihazlarla təchiz olunmuş hava gəmisi. – *Gəmi-peykdə qoyulmuş qurğular sisteminin normal işləməsi haqqında məlumat alındıqdan sonra gəmi-peykin orbitdən yerə enməsi üçün komanda verilmişdir.* (Qəzetlərdən).

GƏMİRCƏK is. 1. Qıgırdaq.

2. Atın (və ya eşşəyin) burun deşiklərində əmələ gələn və kəsilib atılmaqla müalicə edilən şiş. *At gəmirçək olmuşdur.* – *Kəlbali at ustalığı edər, at gəmirçəyini kəsər(di).* S.Rəhimov. *Direktorla baytar işçiləri atın gəmirçəyini kəsdirməklə məşğul ikən Qəhrəman mənzilinə gəldi.* Ə.Vəliyev.

GƏMİRİCİLƏR cəm, zool. Kəsici dişləri yaxşı inkişaf etmiş heyvanlar dəstəsi (siçan, siçovul və s).

GƏMİRİK sif. 1. Gəmirilmiş halda olan, dişlək-dişlək, dişlə didişdirilmiş. *Gəmirik alma.*

2. Yeyilmiş, sınıq-salxaq. *Tapdığım bütün dişləri gəmirik və mırıqdı.* Ə.Vəliyev.

GƏMİRİKLƏMƏ "Gəmirikləmək" dən *f.is.*

GƏMİRİKLƏMƏK bax **gəmirmək**.

GƏMİRİLMƏ "Gəmirilmək" dən *f.is.*

GƏMİRİLMƏK məch. Dişləm-dişləm edilmək, dişlə didişdirilmək; çeynənmək.

GƏMİRİLMİŞ *f.sif.* Dişlə bərk sıxılıb didişdirilmiş, parçalanmış.

GƏMİRİŞDİRMƏ "Gəmirişdirmək" dən *f.is.*

GƏMİRİŞDİRMƏK *f.* Gəmirmək (çoxları bir yerdə).

GƏMİRİŞMƏ "Gəmirişmək" dən *f.is.*

GƏMİRİŞMƏK *f.* 1. Bir-birini gəmirmək, dişləmək. *Siçanlar gəmirişir.*

2. məc. Bir-birini qarpmaq (bərk dalaşmaq, söyüşmək).

GƏMİRMƏ "Gəmirmək" dən *f.is.*

GƏMİRMƏK *f.* 1. Bərk bir şeyi dişlərlə dişləmək, bərk sıxıb parçalamaq, çeynəmək; didişdirmək. *İtin peşəsi sümük gəmirək olar. Əlini gəmirək.* – *Həsi çalışıb Hatəm-xanın sağ əlinin baş barmağını iti dişləri arasına keçirdi, bütün qüvvəti ilə elə gəmirirdi ki, Hatəm-xanın qolu keyiyib dondu.* S.Rəhimov. [İt] *əsla tələsmədən əti götürdü və bir-iki addım kənara çəkilib ədəblə gəmirirdi.* M.Rzaquluzadə.

2. Çeynəmək, yemək, qırıb tökmək. *Siçan ipləri gəmirib.* – [Novruzəli:] *..Qoy ulağın qıçını bağlayım, yoxsa gedər ağacları gəmirər.* C.Məmmədquluzadə. // Məc. mənada. *Az qalır sahili gəmirsin dəniz; Tufan içindədir bu gün ölkəmiz.* S.Vurğun. *Dənizdə tufan qalxır, Xəzərin ağ köpüklü çılğın dalğaları sahili gəmirirdi.* M.Hüseyn.

3. Bir sıra isimlərlə yanaşı gələrək mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: bığını gəmirmək, içini gəmirmək, ürəyini gəmirmək.

GƏMİRTLƏMƏ "Gəmirtləmək" dən *f.is.*

GƏMİRTLƏMƏK *f.* Dişləyib yemək, gəmirmək. [Tələbə:] *Bu armuddan qabıqlı-qabıqlı altı dənəsini gəmirtdim.* Qantəmir.

GƏMİRTLƏNMƏ "Gəmirtlənmək" dən *f.is.*

GƏMİRTLƏNMƏK bax **gəmirilmək**.

GƏMİRTLƏNMİŞ bax **gəmirilmiş**. *Səkiz-doqquz yaşında bir oğlan uşağı əlində bir gəmirtlənmiş alma bizim yanımıza gəlib elə bərkdən ağlamağa başladı ki, guya ətini kəsirlər.* C.Məmmədquluzadə.

GƏMİŞDİRMƏ "Gəmişdirmək" dən *f.is.*

GƏMİŞDİRMƏK *f.* Alıcı quşu ov üzərinə saldırmaq, ovu tutmaq üçün uçurmaq. *Tər-lan gəmişdirib Çənlidə küsər; Gələr qıya çalar Koroğlu səni. “Koroğlu”. Gəmişdirib xanlar tülək tərlandı; Diddirib tökərdi yazıq heyvanı. H.K.Sanlı. Tərlandıları gəmişdir-mək Gəraybəyə tükənməz bir zövq verirdi. S.Rəhimov.*

GƏMİŞMƏ “Gəmişmək”dən *f.is.*

GƏMİŞMƏK *f.* Ov dalınca şığımaq, uçmaq (alıcı quşlar haqqında). *Gəmişdi tər-lanın şığıdı, getdi; Ünlədim, ünlədim, ünüm-dən ötdü. Aşiq Kəfəm. Qızılquş kəkliyə gəmişən kimi ulduzlu təyyarələr .. damğalı təyyarələrə gəmişirdi. S.Rəhimov.*

GƏMLƏMƏ “Gəmləmək”dən *f.is.*

GƏMLƏMƏK *f.* Buzovun, quzunun ağzına gəm vurmaq.

GƏMLƏNMƏ “Gəmlənmək”dən *f.is.*

GƏMLƏNMƏK *məc.* Ağzına gəm vurulmaq (quzu, buzov və s. haqqında).

GƏNC¹ *1. sif.* Yeniyetmə, cavan, hələ yaşa dolmamış (*qoca ziddi*). – *Araz çalışqan, zəhməti sevən, öz qüvvət və məharətində inan-ciddi və iradəli bir gənc idi. A.Şaiq. Bi-zim aramızda .. yeddi-səkkiz nəfər gənc tələbə, bir nəfər də kiçik komandır vardı. S.Hüseyn. İçəri gözəl, gənc bir qadın girdi. S.Rəhman. // Gəncliyə xas olan, aid olan. Gənc qüvvələr. Gənc həyat eşqi. // is.* Cavan, yeniyetmə oğlan. *Qocalar və gəncələr. – Su-sanna kimi bir qızı hər bir gənc sevə bilər. M.S.Ordubadı. Dar küçədəki köhnə evin al-çaq qapısına bir gənc yanaşdı zəngi çaldı. Çəmən-zəminli. Mirzağa iyirmi beş yaşla-rında bir gənc idi. S.Hüseyn.*

2. sif. Cavan (ağac və s. haqqında). *Gənc ağac. – Ey bu gənc dağların biqərar yolçusu; Qanatlan! Çalındı yükəliş borusu. M.Müşfiq.*

3. sif. Meydana yeni gəlmiş, təcrübəsi az olan. *Frazeologiya dilçilik elminin gənc sahələrindən biridir. // məc.* Hər hansı bir sahədə fəaliyyətə yenicə başlamış. *Gənc yazıçı. Gənc mütəxəssislər.*

GƏNC² [*fars.*] *is.* Xəzinə, dəfinə. *Görüb, Vahid, xəyal etdim üzündə zülfü-pürçünün; Ki, guya gənc üstündə yatıbdır əjdaha zülfün. Ə.Vahid.*

GƏNCƏFƏ *is.* [*fars.*] *köhn. bax qumar. Zülm zəncirinin altında çəkir işgəncə; Eyib-dir sən uyasən gəncəfəyə, şərəncə. A.Səhhət. [Gəray:] Yox, inanma, eşididin isə bunu; Oy-nadım mən də gəncəfə oyununu. A.Şaiq.*

□ **Gəncəfə kağızı** – qumar kağızı.

GƏNCLƏŞDİRİLMƏ “Gəncləşdirilmək”dən *f.is.*

GƏNCLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Cavanlaşdırılmaq.

GƏNCLƏŞDİRMƏ “Gəncləşdirmək”dən *f.is.*

GƏNCLƏŞDİRMƏK *icb.* 1. Daha cavan etmək, cavanlaşdırmaq. *Dağ havası adamı gəncləşdirir. – [Nigar:] Özünü gərək gənc-ləşdirəsən! S.Hüseyn. // Bir təşkilatın və s.-nin tərkibinə gəncləri daxil etmək. Təş-kilatı gəncləşdirmək.*

2. məc. Daha gənc, cavan göstərmək. *Bu paltar onu gəncləşdirir.*

GƏNCLƏŞMƏ 1. “Gəncləşmək”dən *f.is.*

2. Daxili sekresiya vəzilərinin fəaliyyətinin güclənməsi vasitəsilə qocalmış orqanizmə gənclik əlamətlərinin qayıtması.

GƏNCLƏŞMƏK *f.* 1. Getdikcə gənc olmaq, cavanlaşmaq, yetkinləşmək. *Gəncləş-mək [Muradın] əlində deyildi. Onu təbiət qocaltırmışdı. S.Hüseyn. Könül istər şeir yazsa; Gəncləşirəm yazsa-yazsa. S.Vurğun. Getdikcə Kərim daha yekəlib kişiləşir, Səlim isə boy atıb gəncləşirdi. S.Rəhimov. // məc.* Özünü gənc kimi hiss etmək, qıvrıqlaşmaq. *Vannalardan sonra lap gəncləşmiş kimiyəm.*

2. məc. Tərəqqi etmək, inkişaf etmək, yeniləşmək. *Dönməz oğulların iradəsindən; Gəncləşir qocaman Vətən torpağı. S.Vurğun. Hər gün bir il gəncləşən boy atan bir ölkədə; Nə qədər nəgmə vardır hələ bəstələnməmiş. R.Rza.*

GƏNCLİK *is.* İnsan həyatının yeniyetməlikdən yetkinliyə qədər olan dövrü, gənc yaşlar, cavanlıq (*qocalıq ziddi*). *İnsanın çocuqluğu və gəncliyi keçmiş qoynunda bəsdürüldüğü üçün o, daima keçmiş xatırlama-lıdır. M.S.Ordubadı. Gənclik eylə bir nemət ki, onunla hər şey insana xoş görünür. H.Cavid. Gənclik – arzuların uçuş nöqtəsi. B.Vahabzadə.*

2. *top.* Yetişməkdə olan nəsil, gənc nəsil; cavanlar. *Dünyanın demokratik gəncliyi.* – *Qoynumuzda ana yurdun öz atalıq haqqı var; Qoy baş əysin gəncliyimiz ataları görəndə.* S.Vurğun.

3. Həyatın bu dövrünə xas olan, aid olan. *Gənclik vüqarı. Gənclik qüruru. Gənclik həvəsi.* – *Etdi məni gənclik şövüm əhatə; Verdim sərsəm küləklərə könlümü.* M.Müşfiq. *Sanki [Fərhadogluna] dağlardan güclü bir gənclik qüvvəti gəldi.* S.Rəhimov.

GƏNDALAS *is. bot.* Pisqoxulu, birillik yabani bitki. *Gəndalas kolu. Qara gəndalas.* – [Umudun] *canında heysizlik vardı. Suya girmək istəyirdi, amma yerindən qalxmağa həvəsi yox idi. Təzadan başını gəndalas kolumun altına soxdu.* İ.Məlikzadə. // Bu bitkinin xırda dənəli meyvəsi.

GƏNDALASLIQ *is.* Çoxlu gəndalas bitmiş yer.

GƏNƏ *is. zool.* Xırda caynaqları ilə heyvanların, bəzən də insanların bədəninə yapışmış onların qanını soran buğumayaqlı parazit. *İti gənə basıb. İnsana xəstəlik keçirən gənələr xüsusi bir qrup təşkil edir.* □ **Hörümçək gənəsi** *zool.* – bitkiyə ziyan verən gənə növü. *Hörümçək gənəsinə qarşı mübarizə aparılması üsulu.*

GƏNƏCİK *is.* 1. Kiçik gənə, balaca gənə. 2. *zool.* Ziyanverici buğumayaqlı parazit. *Gənəcik adətən yarpağın alt tərəfində yerləşir.*

GƏNƏGƏRÇƏK *is.* 1. *bot.* Toxumundan həmin adda yağ alınan bitki. *Gənəgərçək bitkisi.*

2. Həmin bitkinin toxumlarından alınan yağ (işlətmə dərmanı kimi işlənir). [Dərviş] *qabı zeytun yağı əvəzinə gənəgərçəklə doldurur, gətirir Molla Nəsrəddinə verir.* “M.N.İtəf.” □ **Gənəgərçək yağı** – bax **gənəgərçək** 2-ci mənada. *Zahirən Mahmudun dükanı səkkizbucaqlı bir qutuya bənzəyirdi ki, içində saqqız, tumanbağı, gənəgərçək yağı .. tapmaq mümkündür idi.* B.Talıblı.

GƏNƏLİ *sif.* Gənəsi olan, gənə daraşmış, gənə basmış. *Gənəli it. Gənəli inək. Gənəli pişik.*

GƏNƏŞİK *is. dan.* Məsləhət müşavirəsi.

GƏNƏŞİKLİ *sif. dan.* Məsləhətlə, razılıqla düzələn, əldə edilən; məsləhətli. *Gənəşikli iş.* – *Gənəşikli baş salamat olar.* (Ata. sözü).

GƏNƏŞMƏ “Gənəşmək” dən *f.is.*

GƏNƏŞMƏK *f. dan.* Birisinin rəyini bil-mək üçün onunla məsləhətləşmək, məsləhət üçün birinə müraciət etmək. *Vuran oğul dayısına gənəşməz.* (Ata. sözü). [Həsən:] *Yaxşı, sən get, mən də dalınca gələyəm, deyirəm, qızın anasına da bir gənəşim.* Ə.Haqverdiyev. *Qızı bir neçə yerdən istəyən var, ancaq dayılarına da gənəşmək lazımdır.* A.Şaiq.

GƏNGİZ *is. bot.* Şoran torpaqlarda bitən kol bitkisi.

GƏNZİK *is. anat.* Damağın arxa hissəsi, boğaz boşluğunun ağızla birləşən hissəsi. *Çörək gənziyinə sıçradı. Gənzik iltihab olduqda qulaq pərdəsi yırtıla da bilər.*

GƏR¹ [fars.] *klas.* bax **əgər.** *Gər girişsəm çalhaçala; Quş gərəkdir qanad sala.* “Koroglu”. *Sən gər mənim olsan fəna dünyada; Elə billəm padşaha dönmüşəm.* M.P.Vaqif. *Məsəldir: bir paydan bir adam doyar; Gər bölünə, ikisin də ac qoyar.* Q.Zakir.

GƏR² *is. məh.* Əsasən qoyun, keçi və başqa heyvanlarda olan qoturluq xəstəliyi. *Keçi gər olub.*

GƏRAYLAMAQ *f. folk.* Gəraylı oxumaq, gəraylı çağırmaq. *Aşıq gəraylayır.*

GƏRAYLI *is.* Aşıq şerində: hər bəndi dörd misradan ibarət səkkiz hecalı şeir forması (birinci bəndin misraları bəzən bir üç, bəzən iki dörd şəklinə, qalan bəndlərin üç misrası bir-biri ilə, dördüncü misralar isə birinci bəndinə həmqaflı olur). *Ağı dedi buz bağlayan lal sular; Bayatılar qara geydi əyninə; Gəraylılar qəm götürdü çiyinə.* B.Vahabzadə. □ **Gəraylı demək (çağırmaq)** – bax **gəraylamaq**. [Əbdürrəhim bəy:] *Əlinin ikisini də qoy qulaqlarının dibinə, gəraylı çağır.* N.Vəzirov. *Aşıq gəraylı deyib səsinə ucaldanda hər tərəfdən “ay can, ay can!” nidaları eşidirdi.* B.Bayramov.

GƏRÇƏK [fars.] bax **gənəgərçək.** *Gərçək tumu.*

GƏRÇİ *əd. [fars.] klas.* Hərçənd, baxmayaraq, əgərçi. *Hər xilqətə gərçi bir səbəb var; Aya səbəbi kim etdi izhar? Füzuli. Nə qədər olsa qoca gərçi Vidadi xəstə; Genə Vaqif*

kimi, albəttə, yüz oğlana dəyər. M.V.Vidadi. *Gərçi hər dildə var qəzetlər çox; Bizə ondan və leyk fəidə yox.* S.Ə.Şirvani.

GƏRD¹ *is.* Toxunma parçada, xalı-gəbədə qırıq yer.

GƏRD² [*fars.*] *is. məc.* Dərd, hüzn, ələm. *Dövrənün gərdi məndə; Can qurban dərdi-məndə; Eşqə ürcah olanın; Tapılar dərdi məndə.* (Bayatı).

GƏRDƏ *is.* Sünbül döyümündən qalan saman qırıntıları.

GƏRDƏK *is. etnoqr.* Toyda oğlan evində gəlin üçün pərdə ilə ayrılmış xüsusi yer. [Telli:] ..[Gəlini] *otağa aparıb gərdək dalında oturdurlar, ürəyin tıp-tıp döyünə-döyünə gözləyirsən.* Ü.Hacıbəyov. [Fitnə:] ..*Şux gəlinlər, sevgi doğan gərdəklər; Gözəl qızlar, qara tellər bizimdir.* A.Şaiq. // Pərdə, örtük mənasında.

GƏRDƏKLİ *sif.* Gərdəyi olan; pərdəli. *Gərdəkli qapı.*

GƏRDƏN *is.* [*fars.*] *köhn.* Boyun. *Boyun sürəhidir, bədanin büllür; Gərdənin çəkilmis minadan, Pəri.* M.P.Vaqif. *Ağ incə geyimli gözəl küncdə dayanmışdı. Qara saçları ağ gərdəni qaplamışdı.* Çəmənəminli.

GƏRDƏNBƏND *is.* [*fars.*] 1. Boyunbağı (qadın bəzəyi). *Gərdənbənd taxmaq.* – ..*Övrətlər baş örtülərini dal tərəfdən bağlardılar və qabaq tərəfdən boyunları açıq qaldı; boğazı və gərdənbəndləri görsənərdi.* C.Məmmədquluzadə. [Hacı Kamyab] ..*mücrüdən bir ədəd mirvari gərdənbənd çıxardıb qızının boynuna keçirdi.* Ə.Haqverdiyev. [Çimnazım] *boyundan salxım-salxım qızıl gərdənbəndlər, zəncirlər və sap-sap mirvari boyunbağılar asılmışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Bax **gərdənlik** 1-ci mənada. *Atın gərdənbəndi.*

GƏRDƏNBƏNDLİ *sif.* Gərdənbəndi olan, gərdənbənd taxmış; boyunbağılı. *Gərdənbəndli gəlin.*

GƏRDƏNƏ *is.* Uca dağlar arasında olan alçaq gödik; keçid. *Köç dağın gərdənəsindən aşdı.* – *Maşın dolama yolları fırlandıqca geniş dağarası bir gərdənə görünürdü.* S.Rəhimov.

GƏRDƏNLİ *sif.* Qəşəng, gözəl gərdəni olan. *Gərdənli qız.* – *Əli ucaboy, gərdənli,*

qarasaqqal, xoşsima bir kişi idi. N.Nərimanov. *Ortaboylu Səkinə ətə-cana dolmuş, gözəlləmiş, gərdənli bir qadın olmuşdu.* M.İbrahimov. // Enlidöş.

GƏRDƏNLİK *is.* 1. Arabaya, vələ və s.-yə qoşulan heyvanların boynuna keçirilən bir üzü dəri, bir üzü isə keçədən tikilən qoşqu ləvazimatı; xamut. *Gərdənliyi atın boynuna keçirmək.*

2. Bax **gərdənbənd** 1-ci mənada. [Nəbi:] *Bir ağ gün görmədin mənə gələli; Nə gərdənlik taxdın, nə üzük taxdın.* S.Rüstəm.

GƏRDƏNSİZ *sif.* Qısa və yöndəmsiz boyunu olan.

GƏRDİ *is. məh.* Lək. *Soğan gərdisi.*

GƏRDİŞ *is.* [*fars.*] 1. Gəzinti, seyr. □ **Gərdiş etmək (ələmək)** – gəzmək, hərəkət etmək, dolanmaq, o baş-bu başa gedib-gəlmək. *Ərəb pəhləvan meydana çıxdı, bir o başa gərdiş elədi, bir bu başa gərdiş elədi, gəlib əmudun dəstəyindən yapışdı.* “Koroğlu”. ..*Cavan sürətlə otaqda gərdiş ələməyə başladı və gərdiş etdikcə çənəsində bitən .. tükləri əli ilə vurub şişmərlədi.* Çəmənəminli. **Gərdişə gətirmək** *məc.* – qızıdırmaq, coşdurmaq, hərəkətə gətirmək. *Aslan paşa əmr elədi, mehtərabası qabaqca Dəmirçioğlunun atını minib gərdişə gətirdi.* “Koroğlu”. // Gəzmə, yerimə tərz; yeriş. *Qəmzəsi can alan, gərdişi ələ; Doğrudan gözəldir, göycəkdir Leyla.* Ə.Cavad.

2. *məc.* Dövrən, dövr etmə, dolanma, hər-lənmə. ..*Dünyanın gərdişinə görə insan gərək öz rəftarın da dəyişsin.* “Əkinçi”. *Qalın meşə, yaşıl ot .. insana ləzzət verir. Gərdişin comərdliyini anlayırsan.* N.Nərimanov. *Nə etmək, fələkin gərdişi rəqqasə qadınlar kimidir...* Ə.Məmmədخانlı.

GƏRDUN *is.* [*fars.*] *klas.* 1. Göy qübbəsi.

2. *məc.* Tale, bəxt, fələk, iqbal. *Nə yar edərdi cəfa, nə rəqib, nə gərdun; Zəmanədə bu cəfalar mənə qəzadəndir.* S.Ə.Şirvani.

GƏRƏK 1. *əd.* Gərəkdir, lazımdır (cüm-lədə xəbər mənasında işlənir). *Söz gərək ox keçməz qayadan keçə; Yoxdursa sözünün kəsəri, – yazma.* M.Araz. □ **Gərək olmaq** – lazım olmaq, işə yaramaq, kara gəlmək. *Dost dosta nə gündə gərək olar?* (Ata. sözü). *Tənbəldən kömək olmaz; Kimsəyə gərək*

olmaz; *İşində çalışgilən; Zəhmətsiz yemək olmaz.* (Bayatı).

2. Feildən qabaq işlənərək, onun ifadə etdiyi işin, hərəkətin olmamasının və ya olmasının arzu edildiyini bildiren modal söz. *Gərək gedim. Gərək o sözü deməyəydim.* – *Onu bilirsənmi ki, mən sabah gərək Tovuzda olam?* S.Hüseyn. [Nəbi:] *Düşünüb bayaqdan tökmüşəm tədbir; Gərək sinə gərək düşməyə əlbir.* S.Rüstəm. [Qara kişi:] *Gərək hamıya yaxşılıq eləyəsən ki, öləndə hamı rəhmət desin.* B.Bayramov.

3. *bağl. mənasında.* İstər, həm. *Gərək dost, gərək düşmən.*

4. *İs. mənasında, dan.* Yaraq, silah, ləvazimat. *Gərəyini götürdü.* – *Yüz gün yaraq, bir gün gərək.* (Ata. sözü).

Gərəkdir şəklində – lazımdır, vacibdir, zəruridir. *Dərd çəkənə gərəkdir.* (Ata. sözü). *Xumar-xumar baxan ala gözlərin; Gərəkdir verəsən can qabağında.* M.P.Vaqif. *Ey dust, bizə huriyü-qılman nə gərəkdir; Yüz huriyü-qılman ola, könlüm səni istər.* S.Ə.Şirvani.

◊ **Gərək ki** – ehtimal ki, deyəsən, olsun ki, yəqin ki. [Yusif:] *On ildir ki, Şamdan ilə görüşməmişəm. İndi, gərək ki, surəti də təğvir tapıbdır.* N.Nərimanov. [Əminə:] *Başında şal otağa girdim, gərək ki, suqabını götürmək istəyirdim.* M.S.Ordubadi.

GƏRƏKLİ *sif.* Lazımlı, lazım, gərək, gərək olan, əhəmiyyətli, zəruri. *Mən ömrümün aşrımında anlaya bildim; Nəçiliyim kimliyimdən gərəkli imiş...* M.Araz.

GƏRƏKLİK *is.* Lazımlılıq, yararlılıq, əhəmiyyətlilik, zərurilik, gərək olma. *Elə ki itirdin gərəkliyini; Dünyada hər şeyi itirəcəksən.* B.Vahabzadə.

GƏRƏKMƏ “Gərəkmək”dən *f.is.*

GƏRƏKMƏK *f. dan.* Lazım olmaq, gərək(li) olmaq. [Qoca:] *Demədinmi bəlkə gərəkərsən?* M.Rzaquluzadə.

GƏRƏKMƏZ *zərf 1.* İstəməz, lazım deyil, gərək deyil (*cümlədə xəbər məqamında işlənir*). *Mənə sənəsin cahanı-cən gərəkməz; Vüsalın var ikən hicran gərəkməz.* Nəsimi. *Yarəb, mənə cismü-cən gərəkməz; Cananım-sız cahən gərəkməz.* Füzuli. ◻ **Gərəkməz ki...** – istəməz ki...; lazımdır, gərəkdir. [Almaz:] *Yəni gərəkməz ki, bir mənası da olsun?* C.Cabbarlı.

2. *Sif. mənasında.* Lazım olmayan. *Gərək-məz şey gərəkli gündə.* (Ata. sözü).

GƏRƏKMƏZLİK *is.* Lazımsızlıq, gərək olmama.

GƏRƏKSİZ *sif.* Gərək olmayan, lazımsız, yaramayan, yarasız, əhəmiyyətsiz. *Gərək-siz şey.* – *Bunlar bütün boş-boş gərək-siz işdir.* A.Səhhət. *Yüz xal düşür ürəyimin varqlarına; Eh, nə bilim, bir gərək-siz misraya gör.* M.Araz.

GƏRƏKSİZLİK *is.* Lazımsızlıq, gərək olmama, lazım olmama, yaramama.

GƏRGƏNC: **gərgənc etmək** – yaş gönü, dərini qurutmaq üçün yerə salıb gərgək kənarlarını mıxlamaq. *Göni gərgənc etmək.*

GƏRGİN *sif.* 1. Gərilmiş halda olan; tarım, dartılmış, tarım çəkilmiş. *Gərgin iş. Gərgin sim.* // *məc.* Gərginlik halında olan. *Gərgin əzələlər. Əsəbləri gərgin halda olmaq.* – *Qollar güclü, qollar gərgin, ağır daşlar; Qaldırılır üfüqlərə.* M.Müşfiq.

2. Böyük və arasıkəsilməz iş, zəhmət və enerji tələb edən; intensiv. *Gərgin zəhmət.* – *Bol məhsul götürmək üçün gərgin iş, səmərəli əmək tələb olunur.* Ə.Vəliyev. *Mədədov taqımla gedəndən sonra, .. səbirsizliklə cəbhənin gərgin vuruşmalar gedən sahələrinə göndəriləcəyini gözlədi.* Ə.Əbüllhəsən. *Gərgin işlə açarsan; Son zamanlar səhəri.* M.Seyidzadə. // *Zərf mənasında.* *Bayaqdan bəri qaşlarını çatıb gərgin diqqətlə qulaq asan Qaraş heyrətlə bir atasına, bir də anasına baxdı.* M.İbrahimov. [Çiyələyin] *əlləri böyük çeviklik, səliqə göstərsə də, ürəyi, fikri də aydın, gərgin işləyirdi.* B.Bayramov.

3. Çətin, ağır; həllini (çıxış yolunu) tələb edən. *Gərgin vəziyyət. Gərgin beynəlxalq münasibət.*

4. *məc.* Ağır, sıxıntılı, ciddi, çətin, gərginliklə keçən. *Gərgin daxili həyəcan.* – *Həmin bu gərgin dəqiqələrdə Ciminin çöhrəsi sədrin hər hərəkətini təəccüblü bir həssaslıqla əks etdirirdi.* İ.Əfəndiyev. *Ölkə müharibə dövrü üçün çox təbii olan son dərcə gərgin, həyəcanlı bir vəziyyət keçirirdi.* Ə.Əbüllhəsən. ◻ **Gərgin olmaq** – ağırlaşmaq, vəziyyəti pisləşmək, pozulmaq. *Nəcəf bəyin hələti gərgin olub, tez-tez otaqda var-gəl edib sonra gəlir.* Ə.Haqverdiyev.

GƏRGİNLƏŞDİRİLMƏ “Gərginləşdirilmək”dən *f.is.*

GƏRGİNLƏŞDİRİLMƏK *məch.* 1. Gərgin hala salınmaq, tarımlaşdırılmaq, gərgin edilmək.

2. *məc.* Ağırlaşdırılmaq, ciddiləşdirilmək, çətinləşdirilmək. *Vəziyyət daha da gərginləşdirildi.*

GƏRGİNLƏŞDİRMƏ “Gərginləşdirmək”dən *f.is.*

GƏRGİNLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Gərgin hala salmaq; tarımlaşdırmaq.

2. *məc.* Ağırlaşdırmaq, ciddiləşdirmək, gərgin etmək, çətinlətmək. *Vəziyyəti gərginləşdirmək.*

GƏRGİNLƏŞMƏ “Gərginləşmək”dən *f.is.*

GƏRGİNLƏŞMƏK *f.* 1. Dartılmaq, tarım çəkilmək, gərgin olmaq. *Əsəbləri gərginləşdi. – Soldatın üzü ani bir titrəyişlə tərpəndi, əzələləri daha da gərginləşdi. M.İbrahimov. Hamı dayandığı yerdə dondu. Bütün duyğular gərginləşdi. Mir Cəlal.*

2. *məc.* Çox ağırlaşmaq, çətinləşmək, pisləşmək. *Münasibətlər gərginləşdi. – ..Bu müraziətlərə baxmayaraq, vəziyyət yaxşılaşmadı, əksinə olaraq, daha da gərginləşdi. M.S.Ordubadı. [Firidun] getdikcə gərginləşən dünya hadisələrinin çox qəti bir çarpışmaya doğru hərəkət etdiyini duyurdu. M.İbrahimov.*

GƏRGİNLİK *is.* 1. Gərgin şeyin hal və vəziyyəti. *Zəncirin gərginliyi. – Şofer traktorunu işə salıb təkərini yavaş-yavaş burmağa, kəndirin gərginliyini artırmağa başladı. Mir Cəlal.*

2. Son dərəcə qüvvə, diqqət, enerji tələb edən hal. *Əzələlərin gərginliyi. Gözlük gözləri gərginlikdən qoruyur. İşin gərginliyi. – [Firidunun] yorğunluqdan tutulmuş üzündə və gözlərində bir gərginlik vardı. M.İbrahimov. [Cahandar ağanın] ürəyi az qaldı köksünü partladıb çıxsın, daxili gərginlikdən qulaqları ağrıdı. İ.Şıxlı.*

3. *məc.* Ağırlıq, çətinlik; gərgin, çətin vəziyyət, gərgin hal. *Beynəlxalq gərginliyi zəiflətmək. – O, öz məruzəsində eyni zamanda olan vəziyyətin gərginliyindən istifadə edən və yaxud özünü itirən adamları göstərmək istəyirdi. S.Rəhimov.*

4. *fiz.* Qüvvə, temperatur və b. xarici təsir nəticəsində cisimdə baş verən təzyiqli qüvvəsi və ya gəlmə kəmiyyəti.

5. *fiz. tex.* Elektrikin, cərəyanın gücünü göstərən fiziki halı. *Gərginliyi 220 volt olan elektrik cərəyanı. Yüksək gərginlik xətti.*

GƏRGİNLİKLİ *sif. fiz.* Gərginliyi (bax **gərginlik** 5-ci mənada) olan. *Yüksək gərginlikli elektrik cihazı.*

GƏRİLMƏ “Gərilmək”dən *f.is.*

GƏRİLMƏK *məch.* 1. Bərk dartılmaq, tarım çəkilmək, tarımlanmaq. *Sazın telləri gərildi. Gəminin yelkənləri gərildi. // məc.* Gərgin hala gəlmək, gərginləşmək. *Əsəbləri şiddətlə gərildi, damağını dumanlı bir atış sardı. A.Şaiq. Elə ki qalxıram masa dalından; Xəyalım dikilir, fikrim gərilir. B.Vahabzadə.*

2. Qanadları dümdüz hala gəlmək, tam açılmaq. *[Turac] yerdən iki-üç addım hündürdə uçaraq gərilmiş qanadlarını bir dəfə belə çalmadan süzməyə başladı. M.Hüseyn.*

GƏRMƏ¹ “Gərmək”dən *f.is.*

GƏRMƏ² *is.* Təzək. *Məmmədəli əminin həyatının aşağı tərəfində bir yekə gərmə qalağı var idi. C.Məmmədquluzadə. Yastığı gərmədir, döşəyi yovşan; Çamurlu kahada qış soyuq vaxtı. H.K.Sanlı.*

GƏRMƏK¹ *f.* Gərilmiş hala gətirmək, dartmaq, tarım etmək, açmaq. *Qarğa döşünü gərməsə qaz olmaz. (Ata. sözü). Qulac qollarını gərrəm; Meydanda hünər göstərrəm. “Koroğlu”. ..Leylək hər iki qolumu yana gərib var gücü ilə bir də gərnəşdi. S.Rəhimov.* □ **Qanad gərmək** – qanadlarını bütünlüklə açmaq, uzatmaq. *Tərlan genişlik sevər; Göylərdir onun yeri; Qanad gərsin, dolaşsın; Sonsuz mavilikləri. R.Rza. //* Obrazlı təşbehlərdə. *Hər tərəfdə əsrarəngiz bir sükut qanad gərmişdi. M.Hüseyn. Ölümlü müdhiş qanadını uşağın üstünə gərmişdi. Mir Cəlal. //* Bir şeyi uclarından və ya kənarlarından çəkərək düz hala gətirmək.

◇ **Sinə gərmək** – çətinlikdən çıxmaq, qalib gəlmək. *Təzə bəlalara biz sinə gərdik; İstiqbal milləti sevindirədi. B.Vahabzadə.*

GƏRMƏK² *is.* [fars.] Yemişdən əvvəl yetişən qovun növü. *Qovunun, gərməyin qurudu tağı; Getməz bu sinəmdən qarqızın dağı. Aşıq Məmməd.*

GƏRMƏKKİMİLƏR *cəm bot.* Gərmək, süpürgə və bəzi başqa bitkilərin daxil olduğu fəsilə.

GƏRMƏNC *is. məh.* Atı tutmaq üçün gərilmiş ip. *Bu atı gərmənc olmasa tuta bilməyəcəyik.*

GƏRMƏŞOV *is. bot.* Bozuntul, yumşaq gövdəsi, dairəvi yarpaqları olan tikansız bitki. *Cavan oğlan nazik gərmaşov saplı şallağını tərpadib kəlləri hayladı.* Ə.Vəliyev. *..Qocanın bir qoyun dərisindən ibarət olan yatağı yanında torpaq döşəməyə sancılmış bir gərmaşov çubuğu yanırıd..* İ.Məlikzadə.

GƏRNƏŞMƏ “Gərnəşmək”dən *f.is.*

GƏRNƏŞMƏK *f.* Bir vəziyyətdə qalmaqdan yorulmuş, keyimiş əzələləri normal vəziyyətə gətirmək üçün qollarını qaldıraraq gövdəsini sağa-sola qarıb bədən əzələlərini hərəkətə gətirmək. *Xudayar bəy durdu ayağa, bəz gərnaşdı, əsnadı..* C.Məmmədquluzadə. [Gülbadam] *heç bir şey söyləməyib bir az gərnaşdı.* N.Nərimanov. *Mübaşir Məmməd həyatə çıxdı. Sərin havada qollarını açıb gərnaşdı..* M.İbrahimov.

GƏRNUŞ [*fars.*]: **gərnuş etmək (eləmək)** *köhn.* – təzim etmək, baş əymək, baş endirmək. [Elçi] *..yeddi yerdə gərnuş eləyib, naməni Şah Abbasa təqdim elədi.* (Nağıl).

GƏŞT *is. [fars.]* Gəzmə, dolanma, seyr, səyahət. □ **Gəşt etmək (eləmək, qılmaq)** – gəzmək, seyr etmək, dolaşmaq. *Durdular iki qardaş, atları yəhərləyib dedilər: – Gedək bir qədər gəşt əyləyək, tainki bəlkə bir fikrimiz dağıla.* (Nağıl). *Əcəl gəşt əyləyib göydən enəndə; Heyif, cavanları salı kəməndə..* Aşiq Ələsgər. **Gəştə çıxmaq** – bax **gəşt etmək**. *Bir üzü gül, rəngi lalə, zülfü tər; Gəştə çıxıb dərər tazə bənövşə.* M.P.Vaqif. *Yeddi gündür xanım çıxıbdır gəştə; Qapılar gəzməkdən macal da yoxdur.* Aşiq Hüseyn.

GƏTİRİCİ 1. *is. köhn.* Malını dükanda deyil, gözdirərək satan, ayaq üstə alver edən adam; küçə alverçisi. *Bir gün gətiricidən bir baş pendirə ancaq bir manat 30 qəpik verdim.* C.Məmmədquluzadə.

2. *Sif. xüs.* Axıdıb gətirən, çatdıran, nəql edən. *Gətirici kanal.*

GƏTİRİLMƏ “Gətirilmək”dən *f.is.*

GƏTİRİLMƏK “Gətirmək”dən *məch.* *Axşam satılan oğurluq maldan pristavın payı gətirilib qumar oynadığı yerdə özünə verildi.* Ə.Haqqverdiyev. *Neçə gün idi ki, bazara at gətirilməmişdi.* S.Hüseyn. *Mollayev təzəcə gətirilmiş (f.sif.) çaya limon saldı.* M.Hüseyn.

GƏTİRMƏ 1. “Gətirmək”dən *f.is.*

2. *sif. mənasında.* Başqa yerdən gətirilən, alınan. *Gətirmə mal.* *Qaz çəkilməsi dövlət üçün hər il yüz milyonlarla manat vəsaitə, milyonlarla ton gətirmə kömürə qənaət etmək deməkdir.*

GƏTİRMƏK *f.* 1. Bir şeyi əlinə götürərək, yaxud dalına yükləyərək olduğu yerdən başqa yerə köçürmək, çatdırmaq (*aparmaq* ziddi). *Nənəxanım suyu gətirib, aftafada küncə qoydu və palazları geri qatladi.* Çəmənzmimli. *Günorta üstü poçtalyon Bahadura təcili bir məktub gətirdi.* S.Rəhimov. // Eyni mənada nəqliyyat haqqında. *Trolleybus adamları gətirdi. Təyyarə çoxlu yük gətirdi.* // Çatdırmaq. *Məlumatı vaxtında gətirdilər.*

2. Birinin hərəkətini yönəltmək, özü ilə bərabər bir yerə gəlməsinə kömək, yaxud özü ilə bərabər gəlməyə məcbur etmək. *Uşağı evə gətirmək.* *Məktəbliləri gəzməyə gətirmək.* – [Şah:] *Bu saat fərtaş göndər, münəccimbaşını mənim hüzuruma gətirsin.* M.F.Axundzadə. [Əsgər:] *Bəyim, yaxalanan məhbusu gətirdi.* H.Nəzərli.

3. Özü ilə bərabər götürüb gətirmək, qovub gətirmək. *Sel çoxlu kötük gətirdi. Yel özü ilə yağmur gətirdi.* – *Çay bəzən dağ boyda böyüyür, köklü ağacları qoparıb gətirir.* Ə.Vəliyev.

4. Bar vermək, meyvə vermək, məhsul vermək. *Ağac yaxşı alma gətirib.* – *Gətirdiyin yumurtadan nəticə, cüccə gözələ!* M.Ə.Sabir. // Məc. mənada. *..Çünki orda bar gətirir ən müqəddəs arzular; Çünki orda həqiqət var, səadət var, həyat var.* Ə.Cəmil.

5. *məc.* Hər hansı bir işdə müvəffəqiyyət qazanmaq, müvəffəqiyyət əldə etmək, uğurlu olmaq. *Əli gətirmək.* *Bəxti gətirmək.* – *Ləyləyin işi bircə məsələdə gətirmirdi.* S.Rəhimov. *Budaq indi-İndi gümrəhləşirdi ki, birdən yenə də onunku gətirmədi.* Ə.Vəliyev. *Deyəsən, bu gün Tamaşanınku gətirmirdi.* Mir Cəlal.

6. Təlqin edərək, inandıraraq və yaxud dilə tutaraq birini öz əqidəsindən, fikrindən döndərməyə, bir şeylə razı salmağa nail olmaq (adətən isimlərə qoşularaq işlədilir). *Razılığa gətirmək. İnsafa gətirmək. İmana gətirmək.*

7. İfadə etmək, davam etdirmək, çatdırmaq, başa çıxmaq. *Sözün dalını gətirə bilmədi.* – [Oğlan] *tez-tez danışır, dili də şirindir, “r” səsinə gətirə bilmir. “Yarım” a “yağım” deyir.* Mir Cəlal.

8. Bir şeyin nəticəsi olmaq, törətmək, səbəb olmaq, vermək. *Fərəh gətirmək. Sevinc gətirmək. İstilik gətirmək.* – *Dənizdən əsən xəfif meh .. xoş bir sərinlik gətirdi.* M.Hüseyn. *Yabancı bir adam kimi büzüşüb oturan Qulu fırqona bir soyuqluq gətirdi.* M.İbrahimov. *Bəndəli həmişə evə gələndə bir şənlik, xoşluq gətirərdi.* Mir Cəlal.

9. Bir sıra isimlərə qoşularaq, müxtəlif ifadələr və mürəkkəb sözlər əmələ gətirir, məs.: üzr gətirmək, pənah gətirmək, tab gətirmək, bəhanə gətirmək, şəkk gətirmək, dünyaya gətirmək.

GƏTİRTDİRMƏ “Gətirtirmək”dən *f.is.*

GƏTİRTDİRMƏK b a x **gətirtmək.**

GƏTİRTMƏ “Gətirtmək”dən *f.is.*

GƏTİRTMƏK *icb.* Məcburiyyət altında gətirmək, zorla gətirmək, başqası vasitəsilə gətirmək. *Kitabları gətirtmək.* – *Əlbəttə, Veys həbsə almaq üçün gətirdiyi adamlarla elə belə fəxrin altında da durub danışa bilərdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Müəllim Mayisi göndərib məsini gətirdi.* Ə.Vəliyev.

GƏTİZDİRMƏ “Gətizdirmək”dən *f.is.*

GƏTİZDİRMƏK b a x **gətirtmək.**

GƏVƏLƏMƏ “Gəvələmək”dən *f.is.*

GƏVƏLƏMƏK *f.* Könülsüz, iştahsız, ağzından tökülə-tökülə yemək; çeynəmək. *Kazımın oğlu yavan çörəyi gəvələyərək qaş-qabağını salladı.* Çəmənzəminli. [Xalq-verdi] *..çarıqlarını soyunub corablarını qurutdu, axırda da çörəyi isidib gəvələməyə başladı.* Ə.Vəliyev. [Mərdan] *əлиндə iri bir alma tutaraq gəvələyir və gözlərini süzərək Nəcəfə baxırdı.* Q.İlkin.

GƏVƏN *is. bot.* Quraqlıq yerlərdə bitən, alçaqboylu, kitrəli, çox vaxt tikancılıq yarpaqları zəif inkişaf etmiş ot və ya kol bitkisi.

Gəvəni ancaq dəvə yeyər. – *Gəvən kolu nədir ki, kölgəsi də nə olsun.* (Ata. sözü). *Bu dəvənin gəvəni; Oğlan, qaytar dəvəni; Get bəbəmə degilən; Versin bizə nəvəni.* (Bəyati).

GƏVƏNNƏŞMƏ “Gəvənnəşmək”dən *f.is.*

GƏVƏNNƏŞMƏK *f.* Sallanmaq, aşağı öyilmək (ağac və budaqları haqqında).

GƏVƏŞ *is. dan.* Raxit xəstəliyinin xalq arasında işlənən adı.

GƏVƏZƏ *is.* Çoxdanışan, lağlağı, boşboğaz, yansaq, naqqal. *Sən demə bu yansaq gəvəzənin biri imiş.* “Koroğlu”. // Sif. mənasında. *Gəvəzə adam.* – *Nə pisdidi, bu səsə qatıb səsinə; Gəvəzə qarğalar tərif yazsalar.* M.Araz.

GƏVƏZƏLƏMƏ “Gəvəzələmək”dən *f.is.*

GƏVƏZƏLƏMƏK *f.* Çox danışmaq, naqqallıq etmək, yansaqlıq etmək, boşboğazlıq etmək. *Bu gün çox gəvəzələdin.*

GƏVƏZƏLİK *is.* Naqqallıq, yansaqlıq, lağlaqlıq, boşboğazlıq, çox danışma xasiyyəti. *Zeynalın gəvəzəliyi bitməyirdi.* A.Şaiq.

□ **Gəvəzəlik etmək** – çox danışmaq, boşboğazlıq etmək, naqqallıq etmək.

GƏYAN *sif. məh.* 1. Yarıqaranlıq, tam aydın, işıq olmayan. *Gəyan gecə.*

2. İkirəng, iki rəngdə olan. *Gəyan at.*

GƏYİRİK b a x **gəyirmə** 2-ci mənada.

◇ **Gəyiriyi azmaq** – mədənin pozulması nəticəsində həddən artıq gəyirmək.

GƏYİRMƏ 1. “Gəyirmək”dən *f.is.*

2. Mədədə əmələ gələn qazların, bəzən də mədədəki qıdanın hissəcikləri ilə birlikdə ağızdan çıxması; gəyirtmə, gəyirik.

GƏYİRMƏK *f.* Mədədə əmələ gələn qazları, bəzən də qıdanın hissəciklərini ağıza qaytarmaq. *Bir az yedikdən sonra Teymur ağzını mollanın lap burnunun qabağına tutub bərkədən gəyirir.* “M.N.lətif.” *Səttar kişi şirin çayı içib stəkanı nəlbəkiyə qoyanda gəyirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

GƏZ¹ *is. klas.* Dəfə, kərə. *Min can olaydı kaş məni-dilşikəstdə; Ta hər birilə bir gəz olaydım fədasına.* Füzuli. *Müddətdi həsrətəm bir gəz bəri bax; O xan gözlərinin sədəqəsi canım.* Q.Zakir.

GƏZ² *is.* Püstə, badam və ya qozdan hazırlanan kövrək şirniyyat növü.

GƏZ³ *is. məh.* Ağac, şalban və s.-nin baxışında yarıq, çarıq, haça yer.

GƏZDƏK *is.* Dağ təpəsində çökək yer.

GƏZDİRİLMƏ “Gəzdirilmək”dən *f.is.*

GƏZDİRİLMƏK “Gəzdirilmək”dən *məch.*

GƏZDİRMƏK *f.* 1. Birisinin ölindən tutaraq, ya qucağına götürərək, yaxud miniyə mindirərək, yaxud da yanınca özü ilə bərabər hərəkət etdirmək. *Uşağı bağda gəzdir-mək. Körpəni gəzdir-mək. Uşaqları maşında, faytonda gəzdir-mək.* – [Əhmədi] *lap körpə-liyindən xalı-xalça üstündə gəzdiribmiş.. “Koroğlu”.* *Dildar uşaqları gəzdirməyə aparmışdı.* Ə.Vəliyev. // Cilovundan tutaraq hərəkət etdirmək. *Tərini soyutmaq üçün atı gəzdir-mək.*

2. Birini özü ilə aparıb, ya onu müşayiət edib göstərmək. [Roza] *məni gəzdirib otaqları göstərirdi.* Çəmənzəminli.

3. Həmişə yanında saxlamaq, özü ilə birlikdə aparmaq. *Silah gəzdir-mək.* – [Kərim baba] *tüfəngi hər zaman özü ilə gəzdirir və bir an yanından ayırmır.* A.Şaiq. *Axır bu dəftərləri portfelə yığıb qoltuğunda gəzdir-məyin mənası nədir?* Qantəmir. // Üzük, saat və s. haqqında. *Saat gəzdir-mək.*

4. Bir şeyi başqa bir şeyin üstündə dolandıraraq, hər tərəfinə səpmək. *Plova zə-fəran gəzdir-mək. Halvaya darçın gəzdir-mək.* – *Sapılcanı hər iki qabın üzərinə gəz-dirdi.* S.Rəhimov.

5. Bir şeyi başqa bir şeyin üstünə sürt-mək, dolandırmaq. *Əlini uşağın belində gəz-dir-mək.* – *Möhsün müəllim əlini yuxarı da-ranmış sıx qara saçlarında gəzdirir.* S.Rəhi-mov. [İkram] *..dodaqlarını anasının üzündə gəzdirərkən qapıda səs-səmir eşidildi.* Ə.Əbülhəsən.

6. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: göz gəzdir-mək, əl gəzdir-mək.

GƏZƏL *is.* Nar qabığı (keçmişdə rəng-boya almaq üçün işlənirdi). *Gəzəl əllərimi qaraldıb.* – *Şəhriyarın ürəyi də yarılmış bir nara bənzer; Tökülüb dənə sözləri, qalıb qurucə gəzəli.* Şəhriyar.

GƏZƏLİ *sif.* Gəzəl rəngli, nar qabığına bənzər rəngi olan. *Paltarı gəzəli rəngdədir.*

GƏZƏLLƏMƏ “Gəzəlləmək”dən *f.is.*

GƏZƏLLƏMƏK *f.* Gəzəl suyunda boya-maq, nar qabığı ilə rəngləmək. *İpliyi gəzəl-lə-mək.*

GƏZƏN¹ *is. köhn.* Gön kəsmək üçün keç-mişdə başmaqçılarn işlətdikləri iti alət, bıçaq.

GƏZƏN² *f.is.* 1. Hərəkət edən, yeriyən. *Gəzən xəstələr.* – *Gəzən ayağa daş dayər.* (Ata. sözü). *Bu döyüşdü – əzilən var, əzən var; Ölümlə hökmü qoltuğunda gəzən var.* M.Araz.

2. Bax **gəzəyən**. *Gəzən qadın.* – *Gəzən şələ bağlamaz.* (Ata. sözü).

GƏZƏNƏ bax **gicitkən**.

GƏZƏNGİ *is. bot.* Əsasən badam ağacı-nın tutulduğu xəstəlik; pas. *Badam bitkisi gəzəngi (pas), yarpaqların yarıması, bürüş-məsi və meyvələrin çürüməsi kimi xəstəlik-lərə tutulur.* İ.Axundzadə.

GƏZƏNTİ *sif.* Daim bir yerdən başqa yere hərəkət edən, köçən.

GƏZƏRGİ *sif.* Başqa yerlərdə gəzərək işləyən, gəzərək özüne iş tapan; səyyar. *Gə-zərgi fəhlə. Gəzərgi fotoqraf. Gəzərgi usta.* – [Dərviş:] *Ey Əhməd, dərviş gəzərgi olar.* (Nağıl).

GƏZƏYƏN *sif.* 1. Gəzməyi çox sevən, evdə oturmağa qərar tapmayan (qadın haq-qında). *Gəzəyən qızdan gəlin olmaz.* (Ata. sözü). *Mollanın çox gəzəyən bir arvadı var imiş.. “M.N.lətif.” Camalın anası gəzəyən Pəri; Tələsmiş özünü saldı içəri.* H.K.Sanlı.

2. *məc.* Əxlaqca yüngül (qadın və ya kişi haqqında). // İs. mənasında. *Gəzəyən biridir.*

GƏZƏYƏNLİK *is.* 1. Gəzəyən adamın xa-siyyəti.

2. *məc.* Əxlaqca yüngüllük.

GƏZİCİ *sif.* Hərəkət edən, bir yerdə da-yanmayan; gəzən. *Bu aralıq salam verən gəzici bir ixtiyar; Qoyun mən danışım, – dedi, – siz də edin tamaşa.* S.Vurğun.

GƏZİLMƏ “Gəzilmək”dən *f.is.*

GƏZİLMƏK *məch.* Axtarımaq, soraq edilmək. *Zülfü-siyah içində sərgəştə könül idi; Çinü Həbəş gəzildi, tapılmadı sorığı.* Q.Zakir.

GƏZİNİŞ bax **gəzinti**.

GƏZİNİŞMƏ “Gəzinişmək”dən *f.is.*

GƏZİNİŞMƏK *f.* Birlikdə gəzinmək, do-lanmaq (çoxları haqqında). *Uşaqlar gəzini-şirlər.*

GƏZİNİMƏ “Gəzinmək”dən *f.is.*

GƏZİNİMƏK *f.* 1. Ağır-ağır yerimək, o baş-bu başa gəzmək, var-gəl eləmək. *Tamaşaçılar*

foyeda gəzinirdilər. – Bahadır Sonanın dalınca diqqətlə baxdı, sonra xeyli vaxt otaqda gəzinib birdən oturdu. N.Nərimanov. [Molla Xəlil] o baş-bu başa gəzinir, qalın bir qaranlığa bürünən kəndə baxırdı. S.Hüseyn. Soltan bəy acıqlı-acıqlı ora-bura gəzinir. Ü.Hacıbəyov.

2. Gəzmək, dolaşmaq. *Oba itlərini heç sevməzdim, çünki onların qorxusundan obada tək və azad gəzinə bilmirdim. A.Şaiq. Gəzinir gənc Osman əlində tüfəng; Baxır ulduzlara o körpə pələng. H.K.Sanlı. Dağların döşündə gəzinən çoban; Dərdlənib neyini çaldığı zaman... S.Vurğun.*

3. Bax **gəzişmək** 2-ci mənada. *Qüdrət sahilədə nə qədər gəzindiyini bilmədi. M.Hüseyn.*

4. *məc.* Bir şeyin əlamətləri görünmək, zahir olmaq, nəzərə çarpmaq. *Bəxtiyarın tərdən işıldayan yanağında bir sevinc gəzindi. M.Hüseyn.*

GƏZİNTİ *is.* 1. Açıq havada əylənmək və istirahət etmək üçün miniklə, ya ayaqla yaxın yerlərə edilən səyahət; gəzişmə, seyr. *Meşə gəzintisi. Axşam gəzintisi. Səhər gəzintiyə çıxmaq. – Günəş yuvarlanır dağlar dalına; Qaralır göllərin gəzinti yeri. S.Vurğun. Sevindirdi uşaqları; Sahil boyu gəzintilər. M.Dilbazi.*

2. Açıq havada keçirilən kütləvi şənlik. *Parkda gəzinti təşkil olunmuşdur. Kütləvi gəzinti. – [İnci:] Gecə saat on ikidən sonra da parkda böyük bir gəzinti var. S.Rəhman. [Gənclərin] gəzintisinə əsas iş sahəsinin rəis müavini mühəndis Sultan Sultanov rəhbərlik edirdi. Ə.Sadıq.*

GƏZİŞ *is.* Gəzmə, yerimə tərzi. *Buna görə də Nənəqız Rizvanın yatışı, duruşu, gəzişi və gülüşünü heç bir an unutmurdu. S.Rəhimov. // Gəzmə, gəzinti. O axşam rəyada gəzişə çıxdım; Aramızın vuran bir evi yuxdım. S.Vurğun.*

GƏZİŞMƏ “Gəzişmək”dən *f.is.*

GƏZİŞMƏK 1. Bax **gəzinmək** 1-ci mənada. *Dəhlizdə gəzişmək. – Mirzağa .. klubun böyükca foyesində ağır addımlarla gəzişirdi. S.Hüseyn. Şəhərin məşhur taciri Hacı Xuduş otaqda o tərəf-bu tərəfə gəzişir. H.Nəzərli.*

2. *f.* Açıq havada istirahət və ya vaxt keçirmək məqsədilə gəzmək; gəzinmək.

Bağda gəzişmək. Parkda gəzişmək. – Yay fəslində, bir gün axşam çağında; Gəzişirdim Qız qalası dağında. A.Səhhət. Gəzişək qol-qola sahil boyunca; Gəl-gəl Xəzərimin qurağına, gəl! S.Rüstəm. [Yaşar] ayağa durub gəzişsə idi, bəlkə bir qədər qızışardı. M.Rzaqulzadə.

GƏZLƏMƏ “Gəzləmək”dən *f.is.*

GƏZLƏMƏK *f.* Şalbanın, ağacın, taxtanın və s.-nin ucuna haça açmaq; haçalamaq. *Taxtanı gəzləmək.*

GƏZMƏ “Gəzmək”dən *f.is.*

GƏZMƏK *f.* 1. Yerimək, dolaşmaq. *Müəlimə, bas nəçin bir-iki gündür biz əvvəlki kimi oxuya-oxuya kəndi gəzmirik? C.Cabbarlı. Uşaqlar çox vaxt qolsuz bir köynəklə yaşıl ot üstündə ayaqyalın gəzirilər. Mir Cəlal. // Ümumiyyətlə, hərəkət etmək, hərəkətdə olmaq. – Yenə açılmağa az qalıb səhər; Gəzir buludları keşik çəkənlər. M.Rahim. Sahil boyu düzülmiş fənərlərin əksi dənizdə gəzən yelkənli qayıqları işıqlandırır. S.Rəhman.*

2. Var-gəl etmək, o baş-bu başa gedib-gəlmək; gəzişmək, gəzinmək. *Eyvanda gəzmək. Həyətdə gəzmək.*

3. Səyahət etmək, hər yeri dolaşmaq. *O, bir çox ölkələri gəzmişdir. – [Sənubər:] Əlbəttə, bütün dünyanı gəzmək, görmək yaxşıdır. B.Bayramov.*

4. Seyrə çıxmaq, gəzintiyə getmək. *Vaxtilə qadınlar cümə günləri ziyarət adı ilə [Pirvənzeriyə] gəzməyə gedərdilər. H.Sarabski.*

5. Gəzərək baxmaq, gözə-gözə tamaşa etmək. *Muzeyi gəzmək. Xan sarayını gəzmək. – O günün səhəri, iclasdan əvvəl qurultay binasında təşkil edilmiş kənd təsərrüfat sərəgisini gəzərəkən Eldar [Ceyrana] yaxınlaşır. S.Hüseyn.*

6. Bir şeyi axtarmaq, hər yerə baxmaq. *Kitabların arasını gəzmək. Şkafi gəzmək. – [Bayram:] Ağa, bir sözümlə qulaq as, mən bu yaxınlıqda ov gəzirdim. M.F.Axundzadə. [Cahan:] Vallah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyənərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağı gedər. Ü.Hacıbəyov. // Axtarış aparmaq, axtarmaq. Polislər gəzir, hər yeri addım-addım eşləyir(dilər). S.Rəhimov.*

7. Bir yerdən başqa yerə köçmək, çox yerə baş vurmaq. *Kəndbəkənd gəzmək. – Çox*

gəzmışəm bu dünyanı oba-oba, oymaq-oymaq; Kim istəyir bu neməti öz əlindən yerə qoymaq? S.Vurğun.

8. *məc.* Görüşmək, dostluq etmək, vaxt keçirmək, ünsiyyət bağlamaq. *Oğlan qonşu qızı ilə gəzir. – Əlbəttə, Eyvazla gəzdiyini bilsə də, anası [Gülşənə] bir söz deməzdi, çünki bu, təsadüfi görüş idi.* Ə.Vəliyev. // *məc.* Cinsi yaxınlıqda olmaq. *Tiflisdə oxuduğu və xidmət etdiyi zaman .. çox qızla gəzmış.* Ə.Abasov.

9. *məc.* Vaxtını kefdə, əyləncədə, əy-yaşlıqda keçirmək. [Qurban Nənəxanıma:] *Belə olmaz, gecənin yarısına kimi gəzməzlər, niyə demirsən, oğul, vaxtında evə gəl?! Çəmənəzəminli.* [Gülcəhan:] *O gedib gəzə-cək, mən sənün üçün evdə qalib qulluqçuluq edəcəyəm?* T.Ş.Simurq.

10. Keçmək, ötmək. *Ay gəzər, il dolanar, şənbə düşər Novruza.* (Ata. sözü).

11. Zahir olmaq, bir şeyin əlaməti görünmək, aşkar olmaq, özünü büruzə vermək. *Dodağında təbəssüm gəzirdi. – Məsumənin sifətində zəhrimardan acı bir gülüş gəzdi.* B.Bayramov.

12. Bir sıra isimlərə qoşularaq, mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: dillərdə gəzmək, əldə gəzmək, kənar gəzmək.

gəzə-gəzə zərflər. Gəzərək, yeriyyə-yeriyyə, hərəkət edə-edə. *Gəzə-gəzə danışmaq. – Rüstəm bəy otaqda gəzə-gəzə öz-özüənə danışarkən qapı taqqıldadı. Çəmənəzəminli. İndi professor xiyabanda tək-tənha gəzə-gəzə bunları da xəyalında dolandırirdi.* B.Bayramov.

2. Bir çox yerləri dolaşaraq, gəzərək. *Gəzə-gəzə kəndə çatdı. – [Qarı:] Gəzə-gəzə sən də gəldin buraya; Eşitdiyən şəhri-Tiflis buradır. “Aşiq Qərib”.*

3. Yavaş-yavaş, ağır-ağır, tələsmədən yeriyyə-yeriyyə. *Gəzə-gəzə getmək. – Dəmirrovgil gəzə-gəzə xırmanların üstünə tərəf gəlirdilər.* S.Rəhimov. [Qələndər:] *Qatar gecə yarısı gəlir. Dedim, elə piyada gəzə-gəzə gedərəm..* Q.İlkin.

GİBBON [ing.] Cənub-şərqi Asiya və Malay adalarında yaşayan uzunqollu meymun cinsi.

GİC *sif.* 1. Axmaq, səfeh, ağıldan kəm, sarsaq. *Qurbani der: bəsdir məni puç etdin; Aldın əqlim əldən, dəli, gic etdin.* Qurbani. *İslam gülə-gülə yavaş səslə* [Telliyyə] *deyirdi: – Ay qız, gic olma!* S.Hüseyn. □ **Gic etmək (eləmək)** *məc.* – beynini yorma, tənqə götürmək, bezikdirmək, çaşdırmaq, baş-beynini aparmaq.

2. *məc.* Yersiz, mənasız, qeyri-adi. *Mehribanı gic bir gülmək tutdu.* S.Hüseyn.

GİCALOV *is. dan.* Çətin, ağır, dolaşq vəziyyət. *Mələk xanım bu gicalovda olsun, xəbər verim sənə Qara vəzirin qulunnan.* (Nağıl). **Gicalova düşmək** – 1) əl-ayağa düşmək, tələsik iş görmək; 2) çətinliyə düşmək, dolaşmaq.

GİCAVAR *is. 1. məh.* Tez-tez səmtini dəyişən yaz və ya yay küləyi. *Gicavar asir.*

2. *məc. dan.* Əqidəsini, məsləyini tez-tez dəyişən adam haqqında; hərdəmxəyal. *Gicavarın biridir.*

GİCBAŞ *bax gicbeyin.* [Çimnaz:] *Gicbaş arvad da Veys nə cür tapşırıb, elə-ələ gedib qızı istəyib.* Ə.Əbüllhəsən.

GİCBAŞLIQ *bax gicbeyinlik.*

GİCBEYİN *sif.* Gic, axmaq, sarsaq, ağılsız.

GİCBEYİNLİK *is.* Giclik, axmaqlıq, sarsaqlıq, ağılsızlıq.

GİCƏSƏR *bax gicbeyin.*

GİCƏSƏRLİK *bax gicbeyinlik.* *Sən Seyid Vəlinin o gicbəsarliyinə baxma, onu nahaq yerə gözdən salıblar.* S.Rəhimov.

GİCƏLLƏNDİRİCİ *bax başgicəlləndirici.*

GİCƏLLƏNDİRMƏ “Gicəlləndirmək”-dən *f.is.*

GİCƏLLƏNDİRMƏK: **baş(ım) gicəlləndirmək** – gözlerini qaraltmaq, başını fırlatmaq. *Qırmızı, yaşıl, qara, sarı maykalar* [Lətifin] *gözündə bir-birinə qarışıq, başını gicəlləndirirdi.* H.Seyidbəyli.

GİCƏLLƏNMƏ “Gicəllənmək”dən *f.is.*

GİCƏLLƏNMƏK: **baş(t) gicəllənmək** – müvazinət hissini itirilməsi, gözələrin qarılması və başın hərhlənməsi şəklinə təzahür edən yarıbayğınlıq halında olmaq. [Yaşlı kişi:] *Burada, məsciddə kəşafətdən adamın başı gicəlləndirdi.* S.Hüseyn. *Sədrin sözündən Verdiyevin başı gicəlləndi.* Mir Cəlal. *Səhər*

qatardan düşəndə yenə başım gicəlləndi, yerə yıxıldım. H.Seyidbəyli.

GİCƏLLƏTMƏ “Gicəllətmək”dən *f.is.*

GİCƏLLƏTMƏK bax **gicəlləndirmək**.
Zərbə onu gicəllətdi.

GİCƏLMƏ¹ “Gicəlmək¹”dən *f.is.*

GİCƏLMƏ² “Gicəlmək²”dən *f.is.*

GİCƏLMƏK¹ bax **gicəllənmək**. ..Əgər yer firranır, bəs niyə bizim başımız gicəlmir? C.Məmmədquluzadə. [Molla Nəsrəddin:] ..Başım gicəlib hərlənirdi. A.Divanbəyoglu. [Zaman:] Xurşid xanım, bu yazığın [Turancın] belbağısını götürmüşsən, axtarmaqdan yazığın başı gicəli. C.Cabbarlı.

GİCƏLMƏK² *qayıd*. Gic olmaq, dəli olmaq, başına hava gəlmək. [Almaz:] *Gicəlmisən qız nədir?* C.Cabbarlı.

GİCƏLTMƏ¹ “Gicəltmək¹”dən *f.is.*

GİCƏLTMƏ² “Gicəltmək²”dən *f.is.*

GİCƏLTMƏ³ *is.* Qoyun-quzuda baş gicəllənməsi şəklində təzahür edən xəstəlik. *Mal-darlıq edən şəxslərə məlumdur ki, qoyun-quzuda bir gicəltmə naxoşluğu olur ki, onlar bir yerdə fırlanıb, yıxılıb fövt olurlar. “Əkinçi”.*

GİCƏLTMƏK¹ bax **gicəlləndirmək**. ..*Tənbəkidə nikotin adlı şey var ki, adamın başını gicəldir, qusmağı gəlir, əl-ayağı titrəyir.* H.Zərdabi.

GİCƏLTMƏK² *f.* Gic etmək, dəli etmək.

GİCĞAH *is.* [fars.] Kəllənin qulaqdan alın sümüyünə qəder olan hissəsi. *Daş gicğahına dəydi. Gicğahını ovuşdurmaq.* – [Qarı:] ..*Mürdəşir Səkinə nağıl eləyirdi ki, Güləndamın gicğahına qan saçılmışdı. Çəmənəminli. [Bahadır] bu sözləri yazandan sonra tapançanı gicğahına qoyub sıxdı.* N.Nərimanov.

GİC-GİC *zərf* Gic kimi, axmaqcasına, sarsaq-sarsaq, mənasız olaraq. *Gic-gic gül-mək.* – [Sitarə Güzlara:] *Bəsdir, bəsdir. Yenə gic-gic danışma.* C.Cabbarlı. [Fatma:] *Gic-gic danışma, özün bilirən ki, o, birinci dərəcəli şoferdir.* S.Vəliyev.

GİCİK *is.* Gic, axmaq, sarsaq, dəli.

GİCİKMƏ “Gicikmək”dən *f.is.*

GİCİKMƏK *f.* Gicləşmək, gic olmaq, axmaqlaşmaq, sarsaqlaşmaq.

GİCİŞDİRMƏK “Gicışdirmək”dən *f.is.*

GİCİŞDİRMƏK *icb.* Gicışmə hissi doğurmaq, qıcıqlandırmaq, qaşındırmaq, təxərrüşə gətirmək. ..*Sarıköklü pitinin ətri çayxanaya dolmağa və Qədim dayının burnunu gicışdirməyə başladı.* S.Rəhimov.

GİCİŞMƏ 1. “Gicışmək”dən *f.is.*

2. *is.* Bədənin hər hansı bir yerində dərinin həssaslığının pozulması nəticəsində əmələ gələn qeyri-ixtiyari qaşınma ehtiyacı. *Bədənində gicışmə var.*

GİCİŞMƏK *f.* Qaşınmaq, qaşınma duymaq, qaşını hiss etmək. *Keçinin buynuzu gicışəndə başını çobanın çomağına sürtər.* (Ata. sözü). *Ovcunun içi yaman gicışirdi.* M.Hüseyn. *Bir sözlə* [Nəriminin] *əl-ayağı gicışir, sinəsi özünə aydın olmayan bir hissin təsiri ilə qalxıb-enirdi.* B.Bayramov.

GİCİTKƏN *is. bot.* Gövdə və yarpaqlarında dalayıcı tükləri olan ot bitkisi; gözənə. *Böyük bir səadət isə bu yerlərin cincilim, gicçükən kimi otlarla dolu olması idi.* S.Vəliyev.

GİCİTKƏNLİK *is.* Çoxlu gicçükən bitən yer.

GİCLƏŞMƏ “Gicləşmək”dən *f.is.*

GİCLƏŞMƏK *f.* 1. Gic olub getmək, axmaqlaşmaq, səfehləşmək, ağıl itmək. *O getdikcə gicləşir.*

2. Axmaq hərəkətlər etmək, gic-gic danışmaq, yersiz iş görmək; axmaqlaşmaq, səfehləmək.

GİCLİK *is.* 1. Axmaqlıq, səfehlik, sarsaqılıq. *Giclik eləmək.*

2. Axmaq hərəkətlər, axmaq danışmaq.

GİCO *is. dan.* Burulğan.

GİCTƏHƏR *sif.* Bir az gic, axmaq, gicbəsər, gic kimi. *Gictəhər adam.* – *Qulu həmişəki kimi gictəhər (z.) və laqeyd görünürdü.* M.İbrahimov.

GİCTƏHƏRLİK *is.* Gicə oxşama; bir qədər giclik, sarsaqılıq, gicbəsərlik.

GİDİ *sif.* Pis, alçaq, yaramaz. *Gidi Reyhan ərəb atı gətirməz; Aşa bilməz qarlı dağlar, yul, məni.* “Koroğlu”.

♦ **Gidi** yaxud **gidi-gidi dünya** – etibarsız dünya. [Fəhlələrdən biri:] *Hə, indi bizi özünə qardaş elədin? Dünənə kimi yanından keçmək olmurdu. Ay gidi dünya ha!..* M.Hüseyn. [Cahandar ağa] *darindən köksünü ötürdü:*

"*Ay gidi dünya, gör axırın hara gəlib çıxdı*". İ.Şixli.

GİGİRTDƏMƏ "Gigirtdəmək" dən *f.is.*

GİGİRTDƏMƏK *f.* İki adamı qızıqdırıb aralarını vurmaq.

GİGİYƏNA [*yun. hygieinos* – şəfaverici] Xarici mühitin müxtəlif amillərinin insan orqanizminə təsirini və sağlamlığı qoruma tədbirlərini öyrənən elm. *Gigiyena qaydaları*. // Sağlamlığı qoruyan təcrübə tədbirlərinin məcmusu. *Əmək gigiyenası*.

GİGİYENAÇI *is.* Gigiyena mütəxəssisi olan həkim.

GİGİYENİK *sif.* 1. Gigiyenaya aid olan, gigiyena ilə əlaqədar olan. *Gigiyenik tədbirlər*.

2. Gigiyena qayda və tələblərinə cavab verən. *Gigiyenik kostyum*.

GİGOVUN bax **mozalan**.

GİQÁNT [*yun.*] Çox böyük, çox iri, nəhəng, azman.

GİQANTLIQ *is.* Böyüklük, yekəlik, nəhənglik, azmanlıq.

GİQANTÍZM [*yun. biol.*] Çox böyük sürətlə boy ataraq mövcud normalardan kənara çıxma (insan, heyvan və ya bədənin ayrı-ayrı üzvləri haqqında).

GİL *is.* 1. Yer səthində və ya altında olan, yaş halda özlü kütləyə çevrilən çöküntü süxuru (dulusçuluq, heykəltərəşliq və tikintidə işlədilir). *Qırmızı gil. Gil məhlulu*. – *Çökmə süxurların dənizdə əmələ gələn növlərinə misal olaraq qumaşı, əhəngdaşı, gil və s. göstərmək olar*. M.Qaşqay. [Sərvinaz davam etdi:] *Bu gübrə gilin bir növüdür*. Ə.Vəliyev.

2. *dan.* bax **gilabi**.

GİLABI *is.* [*fars.*] Keçmişdə paltar və baş yumaq üçün sabun əvəzinə işlədilən gil növü. *Sarı gilabi. Göy gilabi*. – *Keçmişdə kənd və şəhərlərdə sabun çatışmayan zaman gilabi ilə paltar yuyur və çimirdilər. Gilabi sabunu əvəz edirdi*. M.Qaşqay. *Göy və sarı gilabi ilə baş yuyurdular*. H.Sarabski. *Çay qırağındakı yamaclardan paltar yumaq üçün gilabi deyilən palçıq çıxırdı*. Ə.Əbülhəsən.

GİLABISATAN *is. köhn.* Keçmişdə əyalətləri gözərək gilabi satmaqla məşğul olan

adam. *Gilabısatan xüsusi yoxsul adamlar olardı*. H.Sarabski.

GİLAN *is. məh.* Qapını bağlamaq üçün arxasına keçirilən taxta və ya dəmir; kilid.

GİLAS *is.* Ağ, sarı, qırmızı və qara növləri olan çayirdəklil şirin meyvə və ya meyvənin ağacı. *Gilas mürrəbəsi. Gilas şirəsi*. – *Zeynəb qarı da gilas və ərik qaxı qururdu*. S.S.Axundov. [Mehrəli] *..gilas ağacından qayrılmış uzun müstüyunü üfləyib, papirosu ucuna qondardı*. Çəmənözəminli. *Bağında gilas dəydi; Gül açdı, gilas dəydi; Yar əlindən ox çıxdı; Sınəm üstə rast dəydi*. (Bayatı).

GİLASLIQ *is.* Çoxlu gilas ağacı əkilmiş yer; gilas bağı. *Gilashğı suvarmaq*.

GİLAVAR *is.* Cənub və cənub-şərqdən əsən külək adı. *Ədikcə gilavar, oynardı bulvar*. M.Müşfiq. *Şiddətli bir gilavar (cənub küləyi) əsdiyindən dənizin gurultusu eşidildi*. S.Hüseyn. *Asta əsən gilavar ruzgarın sərin dalğalarını sahildəki evlərin içərisinə gətirirdi*. B.Talıblı.

GİLDİR-GİLDİR *zərf* Gilə-gilə, damcı-damcı, dənə-dənə (göz yaşı haqqında). *Gildir-gildir yaş tökmək. Gildir-gildir ağlamaq*. – *Tökərək gözlərindən gildir-gildir yağışlar; Məni qurtar, deyirdi, o yalvaran baxışlar*. S.Rüstəm. *Kişi əməllibəşli ürəkədən ağlayır, gildir-gildir göz yaşı töküdü*. İ.Hüseynov.

GİLDİYA *is.* [*alm.*] İttifaq, təbəqə.

GİLEY *is.* Narazılıq, şikayət. *Nə xoş sitəmkərsən, zalimü xunxar; Onun üçün səndən çox gileyim var*. M.P.Vaqif. *Mənim günahım çox, sənin gileyin; Onların nəhayət zamanı deyil*. Q.Zakir. *Bəyimin ərki və gileyi Məmməd bəyi oxşadı*. Çəmənözəminli. □ **Giley etmək (eləmək)** – şikayətlənmək, narazılıq etmək. *Məktub sahibi gəldi idarəyə və ruznamənin təxirindən başladı giley eləməyə*. C.Məmmədquluzadə. *Giley etdikdə sənə, üz çeviribsən məndən; Gileyim var nə qədər səndən, a canan, sorma*. Şəhriyar.

GİLEY-GÜZAR bax **giley**. [Fazil:] *Abbas, genə səndən yana giley-güzar eşidirəm, genə səndən şikayətlər qulağıma çatır*. C.Məmmədquluzadə. *Çimnaz xalanın giley-güzarı* [Xəlilil] *könlünə toxunmadı*.

M.Hüseyn. *Giley-güzar beynimizi dalməsın; Gəlin, dostlar, məhəbbətdən danışaq*. R.Rza.

GİLEY-GÜZARLIQ *is.* Narazılıq, şikayət. [Mürşid:] *Sadiq, bizim arvad məndən çox giley-güzarlıq elədi?* S.Rəhman.

GİLEY-KÜSÜ *bax giley-güzar.* *Danışdıqca Zeynəbin səsi titrəyirdi, bu titrəyişdə həm dərin bir iztirab, həm də incə giley-küsü vardı.* M.İbrahimov.

GİLEY-KÜSÜLÜK *bax giley-güzarlıq.* **GİLEYLƏNMƏK** "Gileylənmək" *dən f.is.*

GİLEYLƏNMƏK *f.* Giley etmək, şikayətlənmək, narazılıq etmək. *Kəndlilər südünlərdən azlığından şikayət edir, çobanlardan gileyləndirilərlər.* M.Hüseyn. *Onlar yenicə evlənməmişdilər. Məni toylarına çağırmadıqlarına gileyləndim.* M.İbrahimov.

gileylənə-gileylənə *zərf* Şikayətlənərək, narazılıq edərək. [Hümmət:] *Küncdə-bucaqda danışmaq arvad işidir, – deyə, astadan gileylənə-gileylənə eyvana çıxdı.* B.Bayramov.

GİLEYLİ *sif. və zərf* Narazı, şikayətçi. *Oturuşu şirin, duruşu Leyli; Qəməzəsi öpməli, yarı gileyli.* M.P.Vaqif. *Dünyada hədsiz şəxslər avamdan gileyli qalıblar.* C.Məmmədquluzadə. *Şirin sözlərini başa düşməyən; Öz elin olmazını səndən gileyli?* B.Vahabzadə.

GİLEYLİK *bax giley.* *Şərihzadə ondan gileylik eyləyirdi.* M.Hüseyn.

GİLƏ *is.* 1. Üzümün, narın və s. meyvələrin hər bir dənəsi. *Qarağat giləsi.* – [Kazım] *yoğun qaşların altından baxan xırda üzüm gilələrində oxşar gözlərini bərdəldib dedi.. Çəmənzəminli. Kəhrəbadan seçilməz salxımlar nəzərində; Ağzında saqqıldayıb hər giləsi bal dadır.* S.Rüstəm. *Narın birini kəsdim, zoğal kimi iri, əqiq kimi duru gilələri var idi.* Mir Cəlal.

2. Damla, damcı. *Bir gilə su. Yaş giləsi.* – *Cümşüd bəy əlini açdı, qulluqçu onun ovçuna bir neçə gilə güləb tökdü.* E.Sultanov. [Müqim bəy:] *Daşdəmir oğlunun başını gərək elə kəsənsən ki, heç bir gilə qanı da yerə düşməyə!* S.Rəhimov. *Bir gilə götürüb hər bulğından; Gətirib evimdə bulaq düzəldəm...* M.Araz.

3. Gözün qüzeh qişasında olan və oradan gözün içinə işıq daxil olan kiçik deşik. *Mən*

aşiq giləsinə; Üzümün giləsinə; Qoy durum, qurban olum; Gözlərin giləsinə. (Bayatı). *Musa kişi dərinlərə getmiş, təkə giləsi işlədayan gözlərini qırpdı.* M.İbrahimov. [Kərimov Səfərliyə:] *Görürsən ki, bu ağ yavaş-yavaş böyüyüb nəhayət gözünlə giləsinə örtür.* H.Seyidbəyli.

4. Məmənin ucu. *Düşün giləsi.* – *Nahar eyləyəndə sizlərdə hərdən; Düşünün giləsi, düşünün ucu.* B.Vahabzadə.

GİLƏKCƏ *sif. və zərf* Gilək dilində. *Giləkcə bilmək.* – [Kişi və arvad] *giləkcə danışdırlar.* S.Hüseyn.

GİLƏ-GİLƏ *zərf* Damcı-damcı, damladamla. *Su gəlir gilə-gilə; Bülbüllər gəlir dilə; Yarımı bağda gördüm; Batıbdır qızılığa.* (Bayatı). *Mum əriyir, gilə-gilə axır qaşığı; Şam ağlayır həzin-həzin, sakit yaş axır.* R.Rza.

GİLƏKLƏR *is.* İrənin şimalında, Xəzərin cənub sahilində yaşayan, İrandilli kiçik bir xalq.

GİLƏLƏMƏ "Gilələmək" *dən f.is.*

GİLƏLƏMƏK *f.* Üzümün, narın və ya başqa giləmeyvənin gilələrini bir-bir qırmaq, qoparmaq. *Narı gilələmək. Qarağatı gilələmək.* – [Molla] *əlinə bir salxım üzüm alıb gilələyir.* "M.N.İlətif."

GİLƏLƏNMƏ "Gilələnmək" *dən f.is.*

GİLƏLƏNMƏK *məch.* 1. Gilələri bir-birindən ayrılmaq, qoparılmaq, gilə halına salınmaq. *Üzüm sirkə üçün gilələndi.*

2. Gilə halına düşmək; yumrulanmaq, damcılanmaq. *Nənəqızın gözlərində həyəcanlı göz yaşları gilələndi, o, Rixsarənin vəziyyətinə baxıb daha da şübhələnməyə başladı.* S.Rəhimov. *Gözü qapananda sol yanagında; Gördülər bir damla yaş gilələndi.* B.Vahabzadə. [Bəhlul:] *Gözlərimdə yaş gilələndiyini hiss elədim.* B.Bayramov.

GİLƏMEYVƏ *is. bot.* Gilə şəklində bitən meyvələrin (məs.: üzüm, moruq, qarağat və s.) ümumi adı.

GİLƏMEYVƏÇİLİK *is.* Meyvəçiliyin, giləmeyvə bitkilərini əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi. *Giləmeyvəçilik təsərrüfatı.*

GİLƏMEYVƏLİLƏR *cəm bot.* Üzüm, moruq, qarağat və bəzi başqa meyvələrin daxil olduğu bitkilər.

GİLƏNAR *is.* 1. *Bax albalı.* *Hər evin həyətinə .. gilənar ağacları .. var.* İ.Əfəndiyev.

2. *məc.* Qara, girdə göz haqqında. *Gilənar gözülü qız hamıya gülümsəyən gözlərini oynatdı.* M.İbrahimov.

GİLƏNARLIQ *is.* Çoxlu gilənar ağacı əkilmiş yer; gilənar bağı. *Binanı əhatə edən bağ alma-armudluqdan, gilənarlıqdan ibarət idi.* S.Rəhimov.

GİLGİLƏ *is.* Nazik, ensiz demirdən, ya ağacdən olan çənber və onu gillətməkdən ötrü uzun ağacdən və ya məftildən ibarət uşaq oyuncağı. // Bu oyuncaqla oynanılan uşaq oyunu.

GİLİZ [*alm.*] (“gilza” sözünün canlı dildə tələffüzü). 1. Odlu silahlarda: alt hissəsində barıt və yandırıcı maddə, yuxarı hissəsində isə güllə və ya mərmı yerləşən altı bağlı silindrik borucuq. *Deyib göstərdi o, iki berdanı; içində gilizi, üstündə qanı.* H.K.Sanlı. *Mahmud alindəki boş gilizi döşəməyə sərilmiş yağlı əsginin üstünə atıb, eşiyə yüyürdü.* M.Hüseyn.

2. Papirosun, içi tütünlə doldurulan kağız patronu. *Giliz doldurmaq. Giliz qutusu.*

GİLQARIŞDIRAN, GİLQARIŞDIRICI *sif. xüs.* Tikinti işlərində gil məhlulu hazırlamaq üçün gili su ilə qarışdırın. *Gilqarışdırın qurğu.* // *is. mənasında.* Gil məhlulu hazırlamaq üçün gili su ilə qarışdırın maşın. *Maşınqayırma zavodundan .. gilqarışdırınları ixrac edilir.* (Qəzetlərdən).

GİLLƏ *is. məh.* Təndirdə alma və ya armud qaxı qurutmaq üçün dayaz pəlcıq qab.

GİLLƏDİLMƏ “Gilləndilmək” dən *f.is.*

GİLLƏDİLMƏK *məc.* Diyirləndilmək, yumaladılmaq.

GİLLƏMƏ¹ “Gillənmək¹” dən *f.is.*

GİLLƏMƏ² “Gillənmək²” dən *f.is.*

GİLLƏMƏK¹ *f.* Diyirlənmək, yumalatmaq.

GİLLƏMƏK² *f.* Gil vurmaq, gil sürtmək, gillə suvaq çəkmək. *Divarı gilləmək.*

GİLLƏNMƏ¹ “Gillənmək¹” dən *f.is.*

GİLLƏNMƏ² “Gillənmək²” dən *f.is.*

GİLLƏNMƏK¹ *f.* Fırlana-fırlana düşmək, diyirlənmək. *Nigarın ala gözlərindən damcıdamcı yaş gillənib lələ yanaqlardan aşağı gəldi.* “Koroğlu”. *Cüyür qaçar, daş gillənər; Bu dağlarda, bu dağlarda.* B.Vahabzadə.

GİLLƏNMƏK² *f.* 1. Gillə qarışmaq, gilli olmaq; gillə örtülmək, gil halına düşmək. *Neft layı gillənib.*

2. Gil vurulmaq, gil çəkilmək, gillə suvaq çəkilmək.

GİLLƏTMƏ¹ “Gillətmək¹” dən *f.is.*

GİLLƏTMƏ² “Gillətmək²” dən *f.is.*

GİLLƏTMƏK¹ *f.* Yuvarlatmaq, diyirlətmək. *Şalbanı gillətmək. Çallayı gillətmək.*

GİLLƏTMƏK² *icb.* Gil vurdurmaq, gil sürtdürmək, gillə suvaqlatmaq. *Divarı gillətmək.*

GİLLƏŞMƏ “Gilləşmək” dən *f.is.*

GİLLƏŞMƏK *bax gillənmək* 1-ci mənadada.

GİLLİ *sif.* Tərkibində gil olan, gil qatışmış, gil qarışıq. *Gilli torpaq. Gilli məhlul. Gilli süxur.* – *O daşlı, qumsallı, gilli torpağı; Uduq, lay-lay uduq ekskavatorlar.* S.Vurğun.

GİLLİCƏ *is. geol.* Tərkibində gil olan (torpaq).

GİLLİCƏLİ *sif. geol.* Tərkibində gilicə çox olan. *Gillicəli torpaq.*

GİLLİLİK *is.* Tərkibində gil olma. *Torpağın gillilik dərəcəsi. Qumun gilliliyi.*

GİLYOTİN [*fr.* xüs. addan] *tar.* Ölüm cəzasına məhkum olanların başını kəsmək üçün maşın. *O yandan ərs müllü və kosmosun qamarlanması; Bu yandan gilyotini və qətil aləti! O, ruzigarın gilyotini, bu raketlər; Pərdənin dalında da namərdin soyuq mühəribəsi!* Şəhriyar.

GİMGƏ *is. dan.* Yığıncaq, yığnaq, bir yerdə yığılmış adamlar. *Küçədə gimgə qurmaq.* – *Bünyadın gözündən itən canı bir doqquz qabağında yığılan gimgəyə yaxınlaşırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

GİMNAST [*yun.*] Gimnastika ilə məşğul olan, gimnastikada mahir olan idmançı. *Gənc gimnastlar. Gimnast qızlar.*

GİMNASTİK *sif.* Gimnastikaya aid olan, gimnastika ilə əlaqədar olan. *Gimnastik hərəkətlər.*

GİMNASTİKA [*yun.*] Orqanizmi inkişaf etdirmək və sağlamlaşdırmaq üçün tətbiq edilən xüsusi fiziki hərəkətlər sistemi. *Səhər gimnastikası.*

GİMNASTYORKA [*rus.*] Düz dayanan yaxalıqlı üst köynəyi (hərbi geyim). *Gimnastyorkanı ütiləmək.* – *Qarargah rəisi – uzun, qarayamz adam gimnastyorkasını tərsinə geyərək .. telefon aparatına tərəf cumdu.* S.Vəliyev.

GİMNAZİST [yun.] 1917-ci il inqilabından əvvəl: gimnaziya şagirdi. *Bazara çıxdıqda Cənnətəli gimnazistləri başına toplardı. Çəmənəzəminli. Bu zaman içəridən 15-16 yaşlarında, əynində gimnazist paltarları olan qırmızıyanaq bir oğlan çıxdı. Q.İlkin.*

GİMNAZİYA [yun.] Klassik dillərin tədrisinə üstünlük verilən orta məktəb. *Knyaza gimnaziyanın köhnə və sərt qaydaları çox ağır gəlir. F.Köçərli. Bahadır .. gimnaziyanı qurtarandan sonra yenə oxumaqdan əl çəkməyib istədi ki, atasından adına qalan yeri ucuz qiymətə satıb universitetə getsin. N.Nərimanov. Hacı Əsgərin iki oğlu .. gimnaziya oxuyurlar. S.M.Qənzadə.*

GİNEKOLÓGİYA [yun. gyne – qadın və logos – elm] *tib.* Qadın orqanizminin xüsusiyyətləri, qadın cinsi orqanları və onların müalicəsi haqqında elm. *Ginekologiya kafedrası.*

GİNEKOLOJİ *sif.* [yun.] Ginekologiyaya aid olan, ginekologiya ilə əlaqədar olan. *Xəstəxananın ginekoloji şöbəsi.*

GİNEKÓLOQ [yun.] Qadın xəstəlikləri həkimi, ginekologiya mütəxəssisi.

GİPGİRDƏ *üst.* Lap girdə, tamamilə girdə; yuvarlaq. *Gipgirdə şar.*

GİPS [yun.] 1. Ağ və ya sarı rəngli mineral; kirəc (yandırılıb xırdalanmış) tikinti materialı kimi heykəltərəşlıqda, cərrahlıqda işlədilir. *Gips yatağı. Suvaqlıq gips. // xüs.* Həmin mineraldan (kirəcədən) düzəldilmiş. *Dibçəklərin aralarında tunc, mərmər və gips heykəllər dururdu. M.Süleymanov.*

2. *tib.* Sınnmış, çıxmış sümükləri bitirdirmək və bədənin zədələnmiş hissəsinin hərəkətsizliyini təmin etmək üçün həmin mineraldan düzəldilən möhkəm sarğı. *Gips qoymaq. Ayağı bir aydır gipsdədir. Gipsi çıxarmaq. Gipsə salmaq (gipsdən hazırlanmış sarğı ilə bağlamaq).*

GİPSLƏMƏ “Gipsləmək”dən *f.is.*

GİPSLƏMƏK *f.* 1. Gips sarğısı qoymaq. *Qolunu gipsləmək.*

2. *k.t.* Torpağı gipslə gübrələmək.

3. *xüs.* Rəngini və dadını yaxşılaşdırmaq, habelə xarab olmaqdan qorumaq üçün üzüm şərabına gips əlavə etmək. *Şərabı gipsləmək.*

GİPSLƏNMƏ “Gipslənmək”dən *f.is.*

GİPSLƏNMƏK *məch.* 1. Gips sarğısı qoyulmaq. *Əli gipslənilib.*

2. *k.t.* Yanmamış, üyüdülmüş gipslə gübrələnmək (*torpaq haqqında*).

3. *xüs.* Rəngini və dadını yaxşılaşdırmaq, habelə xarab olmaqdan qorumaq üçün üzüm şərabına gips əlavə edilmək. *Şərab gipslənilib.*

GİPSLƏTMƏ “Gipslətmək”dən *f.is.*

GİPSLƏTMƏK *icb.* 1. Gips sarğısı qoydurmaq. *Ayağı gipslətmək.*

2. *k.t.* Yanmamış, üyüdülmüş gipslə gübrələtmək. *Torpağı gipslətmək.*

GİPSLİ *sif.* Tərkibində gips olan. *Gipsli torpaq.*

GİPSLİLİK *is.* Tərkibində gips olma. *Torpağın gipslilik dərəcəsi.*

GİPSOLİT [yun.] Gipslə müxtəlif maddələrin qarışığından hazırlanan tikinti materialı (arəkəsmə və s. üçün işlədilir). *Gipsolit arəkəsmə.*

GİPÜR [fr.] Qabarıq naxışları olan çox zərif krujeva növü. // Krujeva kimi toxunmuş parça. // Həmin parçadan tikilmiş. *Gipür kofta. Gipür paltar.*

GİR *is.* [fars.] Güc, qüvvət, təqət. *Əlinin giri yoxdur. Qolunun giri. – Tüfəngini qaparaq; Yalınayaq çaparaq; Güvənib öz girinə; Qoşdu döyüş yerinə. M.Rahim. □ Girdən düşmək (getmək) – qüvvətdən düşmək, gücdən düşmək, təqəti kəsilmək. [Adil:] Atam cəbhədən tayqılca, qolumun biri də girdən düşmüş halda qayıtdı. B.Bayramov.*

◊ **Girə düşmək** – bax **girə keçmək**. *Kamil usta, oturgilan yerinə; Lovğalanıb düşmə mənim girimə. “Aşıq Qərib”. Özün öz əlinlə düşdün girimə; Haqdan sana bir bəlayəm, sən nədən? Abdal Valeh. [Mirzə Kərim:] Hərgah mənim dediklərimə əməl olunsaydı, girə də düşməzdin. Ə.Haqverdiyev. **Girə keçmək** – tora düşmək, tələyə düşmək, ələ keçmək, tutulmaq. [Tağı:] Rəhim xanın adamları indi bizi axtarmamış yer qoymayıblar. *Qorxuram yoldaşlarımız girə keçərlər. Ə.Haqverdiyev. [Ələmdar] ..girə keçən dələduzları buraxdırıb qənimətin yarısını, bəzən də hamısını qamarlayıb götürürdi. S.Rəhimov. **Girə salmaq** – bax **girə vermək**. *Əcəl səni salıb acəb bu girə; Sənin də***

gərdənin keçər zəncirə. Aşiq Həsən. GİRə vermək – ələ vermək, tora salmaq. *İndi* [Hatəm xan ağagil] *üçün bu üstüörtülü ədavət pərdəsini yırtmaq – öz əli ilə .. onu girə vermək* (demək) *idi. S.Rəhimov. GİRİNƏ gəlmək* – əlinə gəlmək. *..A kişi, tez özünü yetir .. bəlkə heç olmasa o puldan üç il bundan irəli ianə qəsdilə yığılan pul qədəri girinə gələr. “Mol. Nəsr.”; // işinə yaramaq. GİRİNƏ keçmək* – əlinə keçmək (düşmək). [Koroğlu:] *Cəfər paşa, get, .. bir də girimə keçsən öldürəcəyəm. “Koroğlu”.* [Sultan bəy:] *Zalim oğlu arşınmalçının xalası yaxşı girimə keçmişdi, olmadı. Ü.Hacıbəyov. Səhərdən Salman Rüstəm kişinin girinə keçməmişdi. Hara ayaq basırdı, deyirdilər, elə indicə bu tərəfə getdi. M.İbrahimov.*

GİRAMI *sif.* [fars.] *klas.* Əziz, istekli, hörmətli. (danışıqda adətən “əziz-girami” şəklində işlənir). *Əziz-girami uşaq. – Demə Zakir, ki səni yar girami tutmaz; Nə müna-sib tuta hər bisəru-samanı əziz. Q.Zakir.*

GİRDAB *is.* [fars.] 1. Bax **burulğan** 1-ci mənada. *..Gah sahil, gah girdab olar məs-kənim; Nə qədər bəlalı başım var mənim!* A.Şaiq. *Gah olur ki, cəbhə yarib ordular basan; Bir igidi kiçik bir çay girdaba salır. S.Vurğun. Sabah qışsız, boransız bir həyat qurulanda; Bu girdabın suları aynatək durulanda.. R.Rza.*

2. *məc.* Ağır, qorxulu hal, həyatın keşmə-keşi, çıxılmaz vəziyyət. *Noldu qədimə gətirmədin tab; Qorxutdu məgər səni bu girdab?* Füzuli. *Batib burulğana itir gözündən; Həyatın da belə girdabları var. O.Sarıvəlli.*

GİRDABLI *sif.* 1. Girdabı olan, burulğanlı. *Girdablı dəniz.*

2. *məc.* Ağır, təhlükəli, əzəblı, çıxılmaz. *Həyatın girdablı yolları.*

GİRDƏ *sif.* 1. Dairəvi, dairə şəkilli. – *Mən Əhmədə otağın qarşısındakı girdə mizin dövrəsində olan sandalyalardan birində əyləşməyi təklif etdim. T.Ş.Simurq. Ənqa quşunun iri girdə gözlərində bərkiyəyən damlalar ağırlaşanda quşun gözlərindən qopub üzünə aşığı yuvarlandı. Ə.Məmməd xanlı.*

2. Yumru, yuvarlaq, şarşəkilli. *Girdə alma. Girdə həb. – [Kərbəlayı Zal öz-özünə:] “Daha baxtımın ulduzu parıldadı. Gecənin*

bu vaxtında gələn girdə şey xatalı şey ola”. Ə.Haqverdiyev.

3. Yastıboy, kök adam haqqında. *Qədər çarığının ucu ilə girdə kişinin ayağına toxunub him elədi: – Adam var! Mir Cəlal.*

GİRDƏCƏ *sif.* Çox girdə; gipgirdə, yumruca. *Girdəcə sifət. – Rizvan iki yaşında; Bir uşaqdır girdəcə. M.Dilbazi.*

GİRDƏDİŞLİ *sif. tex.* Dışləri girdə, dairəvi olan. *Girdədişli val.*

GİRDƏGÖZ(LÜ) *sif.* Gözləri girdə olan. *Girdəgözlü uşaq. – ..Balacaboy, girdəgöz, dörd-beş yaşlı oğlan boğazını uzadıb kəkələdi: – Qağasıdır. M.İbrahimov.*

GİRDƏLƏMƏ “Girdələmək” dən *f.is.*

GİRDƏLƏMƏK *f.* 1. Girdə etmək, girdə şəklə salmaq, yumrulamamaq, şar şəklinə salmaq, yuvarlaqlamaq.

2. Dairə şəklinə salmaq, dairəviləşdirmək, dairəvi etmək. *Dodaqlarımı girdələmək.*

GİRDƏLƏNMƏ “Girdələnmək” dən *f.is.*

GİRDƏLƏNMƏK *f.* 1. Yumrulanmaq, şar şəklinə düşmək.

2. Dairə şəklinə düşmək; dairəviləşmək. *Tabaq kimi girdələnmiş (f.sif.) on dörd gecəlik ayın ziyası dənizin üzərinə düşərək Xəzərin göy üzünü qırmızı misə döndərib quyruq kimi sahilə doğru uzun bir xətt uzatmışdı. B.Talıblı. Günəş girdələyib üfüqdə fırlanır.. M.İbrahimov.*

GİRDƏLƏŞDİRMƏ “Girdələşdirmək” dən *f.is.*

GİRDƏLƏŞDİRMƏK bax **girdələtmək.**

GİRDƏLƏŞMƏ “Girdələşmək” dən *f.is.*

GİRDƏLƏŞMƏK *f.* 1. Girdə olmaq, yumrulaşmaq, yuvarlaqlaşmaq.

2. Dairə şəklinə düşmək, dairəvi olmaq.

GİRDƏLƏTMƏ “Girdələtmək” dən *f.is.*

GİRDƏLƏTMƏK 1. *f.* Girdə etmək; yumrulatmaq, yuvarlaqlatmaq. *Kündəni girdələtmək.*

2. *icb.* Dairə şəklinə saldırmaq, dairəvi etmək.

GİRDƏLİK *is.* 1. Yuvarlaqlıq, yumruluq, girdə şəklində olma.

2. Dairəvilik, dairəvi olma.

GİRDƏNƏK *sif.* Yumru, girdə.

GİRDƏSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti girdə və kök olan. *Girdəsifət oğlan. Girdəsifətli qadın.*

– İmran girdəsifət, alağöz, gülşaqabaq, gözəl bir uşaq idi. Mir Cəlal. *Sürücü qaragöz, qaraqaş, qırmızı, girdəsifət, sağlam bir cavan idi.* S.Vəliyev. *Tofiq isə, əksinə, alçaq-boylu, sarışın, girdəsifət, atlı-canlı idi.* M.Rzaquluzadə.

GİRDƏÜZ(LÜ) bax **girdəsifət(li)**. *Mən girdəüz, şiş biğları yuxarı qaldırılmış bir gənc sifət axtarırdım.* S.Rəhman.

GİRDİM-GİRDİM bax **gildir-gildir**. *Gözlərinin yaşı girdim-girdim yanağından süzülən Mayanın əllərini Pərşan ovcunda sıxıb oxşayır..* M.İbrahimov.

GİRDİN *is. dan.* Mişarla bir boyda kəsilmiş odun. [Günay] *qapı ağzındakı üstü mişarlanmış girdin kimi çox hamar olan dəyirmi bir daş üstündə oturmuşdu.* Ə.Məmmədخانlı.

GİRDİNLƏMƏ “Girdinləmək” *dən f.is.*

GİRDİNLƏMƏK *f. dan.* Mişarla odunu bir boyda kəsmək.

GİRDİRMƏK *icb.* 1. Girməyə məcbur etmək, daxil etmək.

2. Taxmaq, keçirmək.

GİRƏCƏK *is.* 1. Qapı ağzı, kandar, astana. *Qazmanın girəcəyi. Girəcəkdə dayanmaq. – Sürətlə gedən maşın hündür bir evin girəcəyində durdu.* Q.İlkin.

2. Giriş; daxil olmaq, girmək üçün yer, yolun ağzı. *Səlim .. uçub girəcəyə tökülmiş torpaqdan yana .. yığmağa başladı.* Ə.Əbülhəsən.

3. Bir yerin başlanan hissəsi: başlanğıc, giriş. *Kəndin girəcəyi. Parkın girəcəyi. Bağın girəcəyində bir heykəl yüksəlir.* – [Mirzə İsmayıl:] *Gərək qonağa, necə ki lazımdır qulluq eləyəsiz. Əvvəla, ağsaqqallar hamısı qabaqlarında kəndin mollası, gərək kəndin girəcəyində gedib dayansınlar..* Ə.Haqqerdiyev.

4. Böyük otaqların qarşısında olan kiçik otaq, şüşəbənd və s. *Girəcəkdə oturmaq. – Bağır xurcunu aynabəndin girəcəyinə qoyub, üzünü Nazlıya tutdu..* İ.Məlikzadə. // Sif. mənasında. *İçəridə, yəni sol tərəfdəki girəcə otaqda üç adam var idi.* Ə.Vəliyev.

GİRƏLƏMƏ “Girələmək” *dən f. is.*

GİRƏLƏMƏK bax **girəvələmək**. [Ərəb Reyhan] *girələyib Eyvazın çiyin damarlarını saldı çəngəsinə.* “Koroglu”. [Əvvəlinci

ovçu:] *..Doğrudan da Kərim [Süleyman bəyi] çox girələyirdi.* Ə.Haqqerdiyev. [Səttar:] *Gəl naxır gələndə girələyək, vuraq [mollanın] atının qıçı sınısın.* P.Makulu.

GİRƏM, GİRƏM Kİ *ara s.* [fars.] *köhn.* Tutaq, tutaq ki, deyək ki. *Girəm ki, yaxşı elədilər yığmadılar, Allah atalarına rəhmət eləsin..* C.Məmmədquluzadə.

GİRƏVƏ *is.* 1. Gizli yer; pusqu, marıq, qurğu. *Girəvədə durmaq. – Əlavə olaraq ehtiyat üçün arxa girəvələrdə dəxi adamlar düzülmüşdü.* S.Rəhimov. □ **GİRƏVƏYƏ SALMAQ** – tora salmaq, aldatmaq. *Ağaməcid .. hərifi girəvəyə salıb onun çiyindən bir təkik vurdu.* Mir Cəlal.

2. Əlverişli vəziyyət, fürsət, imkan. *Dovşan, tülkü, at, dəvə; Hərəsi söz deməyə; Axtarırdı girəvə.* R.Rza. □ **GİRƏVƏ DÜŞMƏK** – fürsət düşmək, imkan yaranmaq. *Güldəstənin analığının bir xasiyyəti var idi: əri bir-iki günlüyə bir yana gedəndə, onun da əlinə girəvə düşüb sübhədən axşamədək evi Güldəstənin ümidinə qoyub, tamam kəndi evbənə gəzərdi.* Ə.Haqqerdiyev. **GİRƏVƏ TAPMAQ** – bax **girəvələmək**. *Lakin [Gülüyz] özünü möhkəm saxladı və girəvə tapıb var gücü ilə canavarın qarnına vurdu.* Q.İlkin. [Kişi Vahidə:] *İndisə düşməm mənə də girəvə tapdı, qurğu qurdu.* B.Bayramov. **GİRƏVƏNİ ƏLDƏN BURAXMAQ (QAÇIRMAQ)** – fürsəti əldən vermək, imkandan istifadə etməmək.

GİRƏVƏLƏMƏ “Girəvələmək” *dən f.is.*

GİRƏVƏLƏMƏK *f.* Fürsət tapmaq, imkan tapmaq, əlverişli vəziyyət axartmaq. [Pəri xanım:] *Qadan alım, gət girəvələ, zindan-bana xəlvətə pul ver, Qurbanini zindandan çıxart..* “Qurbanı”.

GİRGİ *is. dan.* Sancı, ağrı, qarınağrısı.

♦ **QARNINA GİRGİ DÜŞMƏK** – qorxuya düşmək, təşvişə düşmək. **QARNINA GİRGİ SALMAQ** – bərk qorxuya salmaq, təşvişə salmaq. *Xalıqverdinin budəfəki gəlişi Orucula Fərruxun qarnına girgi saldı.* Ə.Vəliyev.

GİRİHAGİR *is.* 1. Girmə, daxil olma.

2. **Girəhagirdə** şəklində *zərf* – girəndə, girən zaman. *Kəndə girəhagirdə qüvvətli bir zəlzələ olur.* “M.N.letif.”

GİRİBAN *is.* [fars.] *klas.* Yaxa. *Mən nə hacət ki, qılam daği-nihanım şərhin? Aqibət*

zahir olur çaki-giribanımdan. Füzuli. Götür, tulla bir kənara çarqatı; Giribandan sinən ağı görünsün. Q.Zakir.

GİRİFTAR *sif.* [*fars.*] Tutulmuş, düçar, mübtəla. [*Pişik siçana dedi: Çəngəlimə indi giriftarsan; Ta ki edirsən belə rəftar sən. S.Ə.Şirvani.*] **Giriftar etmək** – düçar etmək, məruz qoymaq, mübtəla etmək. *Gər səhhətə qadir olsa bimar; Dərdə özün eyləməz giriftar. Füzuli. Giriftar olmaq* – tutulmaq, düçar olmaq, məruz qalmaq, mübtəla olmaq. *Dərdə giriftar olmaq. – Hər halda, əvvəl binadan yazıq taybuynuz öküzün günü qara gəlib, allahın qəzəbinə giriftar olubdur. F.Köçerli. Amma iki ay bundan sonra biçərə dəyim oğlu ruh azarına giriftar oldu. C.Məmmədquluzadə. Biçərə [Zeynal] cürbəcür əzablara giriftar olub, sifətində dəqiqədə min rəng müşahidə olunurdu. Çəmən-zəminli; // eyni mənada “eşqə” sözü ilə – aşiq olmaq, vurulmaq. *Eyləyibən məni eşqə giriftar; Gündüzüm biqərar, gecələr bidar. M.P.Vaqif. Qəm evində zar olalı; Eşqə giriftar olalı; Yarımadaq yar olalı; Nə mən səndən, nə sən məndən. Q.Zakir.**

GİRİFTARLIQ *is.* Mübtəla olma, düçar olma, tutulma, mübtələliq.

GİRİNC: girinc olmaq (etmək) – tənqə gətirmək, cana gətirmək, zəhləsini tökmək. *O, səhərdən bizi girinc eləyib. – [Mədəd:] Qəşəm məni girinc eləyib. S.Rəhimov. Girinc (olmaq) – tənqə gəlmək, cana gəlmək. *Evimdə müntəzirkən körpələrim, yoldaşım; Qorxunc ölüm əlində girinc qalmışdır başım. M.S.Ordubadı.**

GİRİNTİ *is.* Hamar olmayan səthdə iki çıxıntının arası; çuxur, çökək (*çıxıntı* əksi).

GİRİNTİ-ÇIXINTI *is.* Səthin düz olmaması, hündür və batıq olması.

GİRİNTİLİ *sif.* Səthi düz olmayan, girintiləri olan, kənarları hamar olmayan.

GİRİNTİ(Lİ)-ÇIXINTILI *sif.* Girintisi və çıxıntısı olan, səthi, yaxud kənarları düz olmayan, qalxıq və batıq olan. *Qabın girintili-çixıntılı kənarı. – Silab qayanın girintili-çixıntılı yerləri ilə aşağı enməyə başladı. S.Vəliyev.*

GİRİŞ *is.* 1. Giriləcək yer, daxil olmaq üçün yer, yol (*çixış* əksi). *Giriş yolu.*

2. Bir əsərin başlanğıc hissəsi: müqəddimə, ön söz, ilk söz. *Kitabın girişi. Dissertasiyanın girişi. Giriş sözü.*

GİRİŞİLMƏK “Girişilmək” dən *f.is.*

GİRİŞİLMƏK *məch.* Başlanılmaq, şüru edilmək. *Səhranın sət təbiəti ilə ciddi döyüşə girişilmişdi. – Dəmirovun təklifi üzrə bu yolun inşasına payız məhsulunu topladıqdan sonra girişilirdi. S.Rəhimov.*

GİRİŞMƏ “Girişmək” dən *f.is.*

GİRİŞMƏK *f.* 1. Həvəslə, ciddiyyətlə bir işə başlamaq, şüru etmək. *İşə girişmək. Yarıya girişmək. – [Nəsir] hələ bəzi vaxt öz fikrinin üstündə duraraq böyük qardaşı ilə mübahisəyə də girişirdi. S.Hüseyn. Məclis sakit idi, hamu yeməyə girişmişdi, ağız marçılısından başqa bir şey eşidilmirdi. Çəmən-zəminli.*

2. Cürət etmək, cəsəret göstərmək. *Başqa adam belə işə çətin girişirdi. Qantəmir.*

3. Üstünə hücum etmək, cummaq. *İkisi də qızmış nə kimi bir-birinə girişdilər. “Koroğlu”. Rüstəm kişi pəncəyini çıxarıb kənara atdı, Lal Hüseynə girişdi. M.İbrahimov.*

GİRİZ *is.* [*fars.*] *klas.* Qaçma, qaçış. **GİRİZ VERMƏK** – qaçmaq, aradan çıxmaq, sovuşmaq. *Molla Tanrıverdi bir söz deməzdi, ancaq fürsət tapıb Cümşüd bəyin əlindən giriz verib qaçardı, asta qaçan namərdirdi. E.Sultanov.*

◊ Giriz vurmaq – işarə vurmaq, eyham vurmaq. *Gözəl Həbibə giriz vurmuş kimi dedi.. Ə.Vəliyev.*

GİRLƏMƏK “Girləmək” dən *f.is.*

GİRLƏMƏK *f.* Pusmaq, daim təqib etmək, dalınca gəzmək, əl çəkməmək. [*Mindilli: Zərifə, nə .. gırləmişən məni? Niyə mənim başıma fırlanırsan? S.Rəhman.*

◊ Başını gırləmək – bax baş. **Əcəl (ölüm) gırləmək** (bəzən “başını” sözü ilə) – bax əcəl.

GİRLƏNDİRMƏ “Gırləndirmək” dən *f.is.*

GİRLƏNDİRMƏK bax **gırləmək**.

GİRLƏNMƏK “Gırlənmək” dən *f.is.*

GİRLƏNMƏK *f.* 1. Gəzmək, dolaşmaq, dolanmaq. *Nəbi Naxçıvanda bir az gırlənib, İsmayılın yerini öyrənməyə çalışırdı, ancaq tapmırdı. “Qaçaq Nəbi”. O, Şehli kəndinin arasında xeyli dolandı, gırlənə-gırlənə (z.)*

Safonun kahasının qabağında dayandı. S.Rəhimov.

2. Yaşamaq, dolanmaq, birtəhər baş saxlamaq, keçinmək. *Orada–burada gırlənmək.* – [Çimnaz] *birtəhər gırlənən ailəni artıq xərcə–borca düşməkdən qorumaq istəmişdi.* Ə.Əbülhəsən.

GİRLİ *sif.* 1. Güclü, qüvvətli, giri olan. *Girli qol.* – *Yəni o elə girli adamdır? – Bəli, bəli, – deyə* [Əsgər] *əlavə etdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Çoxlu, çox.

GİRMƏ¹ “Girmək” *dən f.is.* *Martin yeni–cə girməsinə baxmayaraq hava ilıq idi.*

GİRMƏ² *is. məh.* Kolluq, kol–kosluq. *Kəsdilər girməni Cəbilə Osman; Verməsin arxaya keçməyə aman.* H.K.Sanlı.

GİRMƏK *f.* 1. Daxil olmaq, içəriyə keçmək (*çıxmaq* əksi). *Evə girmək. Otağa girmək. Qapıdan girmək.* – *Mirbağır ağa girir, başmaqlarını çıxardır, salam verir.* C.Məmmədquluzadə. [Mərcan bəy:] *A gədə, qoçaq, mən səni çağırmayınca sən bu otağa girmə!* Ü.Hacıbəyov. *Bağa girmənəm sənə; Güllü dərmənəm sənə.* (Bayatı).

2. Sığmaq, yerləşmək. *Əlim əlcəyə girmir.*

3. Çatmaq, yetişmək, daxil olmaq. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman şiddətli xəzri əsir, küçələrin tozunu havaya sovurur, göydən başımıza torpaq yağardı.* A.Şaiq. *Tehrana girənə qədər Gülnaz da, Səriyyə də Musa kişini, Firidunu tapacaqları ümidi ilə yaşayırdı(lar).* M.İbrahimov.

4. Başlamaq, başlanmaq, gəlmək, daxil olmaq. *Qış girdi. Yaz girdi.* – *Cənubda mart girən zaman; Əsil gözəl bahar olur.* M.Dilbazi.

5. Bir yerdə gizlənmək, bir şeylə örtünmək. *Günəş buludun dalına girdi.* – *Açıqlıqdan keçdi, kömür qədər qara və müzlüm görünən qamışlığa girdi.* H.Nəzərli. *Süzülən nurunu toplayıb qəmər; Girdi buludlara, qaraldı göylər.* M.Rahim.

6. Yatmaq üçün yorğan–döşəyə uzanmaq. *Yorğan–döşəyə girmək.* – *Gəldim, soyundum, girim yerə, amma sübhədən gözümə yuxu gəlmədi.* Ə.Haqqverdiyev. *Ziba yatağına girincə yuxulmuşdu.* S.Hüseyn.

7. Daxil olmaq (bir təşkilata, işə, məktəbə və s.–yə). *İşə girmək. Məktəbə girmək.*

İnstituta girmək. – [Teymur] *yeddinci sinfi bitirib, sənət məktəbinə girmiş, oranı da müvəffəqiyyətlə qurtarmışdı.* M.Hüseyn. *Xalça fabrikinə girib xidmətə; Bağlandı zəhmətə vicdanla Rəna.* M.Rahim.

8. Batmaq, keçmək. [Aslanın] *iki böyük dəmir parçası qarnına girmiş, bağırsaqlarını çölə tökmüşdü.* Ə.Vəliyev.

9. *məc.* Girişmək, başlamaq.

10. *məc.* Bir şeylə örtünmək. *..Saqqalı ağ olanın qiymətidir bir qara pul; Gərçi girsə bəzənib gündə yaşıl, al içinə.* M.P.Vaqif.

11. Yuyunmaq, çimmək üçün bir şeyin içinə, ya bir yerə daxil olmaq. *Suya girmək. Çaya girmək.* – *Hovuzla girən qaşqabaqlı çıxmazdı, həmişə şad, nurani, pak–pakizə olardı.* Çəmənzəminli. [Həsənqulu bəy:] *Əşi, insafdır, o xəznəyə mən də girim, bu hambal da girsin?* Ü.Hacıbəyov.

12. Soxulmaq. *Adamların içinə girmək.*

13. Dolmaq (adətən “yaşa, yaşına” sözü ilə). *10 yaşa girmək.* – [Vəzir:] *Sən on dörd yaşına girdiyin zaman; Ərəb ölkəsinə göndərdi atan.* A.Şaiq. *Bir neçə ay bundan qabaq; Girmişdi o doqquz yaşa.* M.Dilbazi.

14. *məc. kob.* Pul, çəki və s. haqq–hesabında aldatmaq.

15. Bir sıra isimlərə qoşularaq, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: başına girmək, beyninə girmək, yuxusuna girmək, qoluna girmək.

GİROV *is.* [fars.] *köhn.* 1. Borc alınan pul və s. müqabilində təminat üçün verilən şey. [Məşədi Cəbbar:] *Əgər mümkün olur isə; mənim üçün Hacı Rəhimdən min manat al, iki dükanı var, yanında girov olsun.* M.F.Axundzadə. [Xudayar bəy Kərbəlayı Cəfərə:] *..Sən bir elə adam tap ki, mənə yeddi manat versin, mən onun yanında on yeddi manatlıq şey girov qoyum.* C.Məmmədquluzadə.

2. Bir dövlət və ya təşkilatın öhdəsinə götürmüş olduğu iltizam və ya tələblərin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə zorla tutulub saxlanılan adamı. [Qara Məlik] *o tərəf–bu tərəfdə Nüsrəddinin adamlarını tutub girov saxlamağa başladı.* M.S.Ordu-badi. *Bayındır xan [çapıncıları] girov saxlamış, qıpçaqların əlini–qolunu bağlamışdı.* M.Rzaquluzadə.

GİROVDAR *is.* [fars.] *köhn.* Girov saxlayan, girov alan, girovla pul verən adam.

GİROVDARLIQ *is. köhn.* Girovdarın işi, peşəsi.

GİROVLU *sif.* Girovla alınmış. *Girovlu* borc.

GİROVSUZ *zərf* Girov almadan, girov götürmədən, girov qoyulmadan. [Məşədi Cəfər:] *Ruzigar elə dönübdür ki, qardaş qardaşa etibar eləyib girovsuz bir qəpik borc verməyir.* Ə.Haqverdiyev. [Hacı Kərim] *ömründə girovsuz kimsəyə pul verməmişdi.* S.Hüseyn.

GİRS *məh.* b ax **gürzə**². *Qurban qoyunun atından qız evi oğlan evinə lülə-kabab, girs və dolma göndərər.* R.Əfəndiyev.

GİRSİZ *sif. dan.* Giri olmayan; gücsüz, qüvvətsiz, zəif. *Girsiz adam. Girsiz əl.* – *Bu hikməti babam deyib: “Girsiz dostdan bir qara daş...”* M.Araz.

GİRVƏ *is.* Keçidlərdə, yollarda qar yığını.

GİRVƏNKƏ *is. köhn.* 400 qrama bərabər köhnə ağırlıq ölçüsü. *İki gırvənkə yağ.* – [Əsgər bəy:] *Gırvənkəsi bir manata alınan çay burada manat yarımaya göydə gedir..* M.F.Axundzadə. *Uşaq on dörd yaşına çatan kimi, gündə ona iki gırvənkə xurma verir-dilər.* C.Məmmədquluzadə.

♦ **Gırvənkə qıfil** – şəkicə çəki daşına oxşayan, açılarkən hissələri bir-birindən ayrılan asma qıfil. *Əjdər qapının birinin üzərindəki asma gırvənkə qıfil açılıb .. otağa girdi.* S.Rəhman.

GİRVƏNKƏLİK *sif. köhn.* 1. Çəkisi gırvənkə ağırlığında olan. [Taxıl buraxan] *da hazırlaşdı, gırvənkəlik daşı əlinə götürüb cavab verdi.* Ə.Vəliyev.

2. Çəkilən, ölçülən şeyin ağırlığını, həcminin, tutumunun neçə gırvənkəyə bərabər olduğunu bildirir. – *..Xudayar bəy üz qoydu bazara, yeddi gırvənkəlik qəndlərdən bir kəllə alıb vurdu geyməsinin altına.* C.Məmməd-quluzadə. [Hacı Sultanın] *iki gırvənkəlik bürünc bir daşı vardı.* S.Hüseyn.

3. *is.* Gırvənkə ağırlığında daş. *Gırvənkəliyi tərzəyə qoymaq.*

GİRVƏNKƏ-TƏRƏZİ *top.* Tərəzi və çəki daşları bir yerdə. *Arşın, gırvənkə-tərəzi yenə möhkəm işə düşmüşdü.* S.Vurgun.

GİRYAN *sif. və zərf* [fars.] *klas.* Ağlayan, sızlayan, ağlaşan, ağlar. *Qan yaşım qulmaz vəfa, gıryan gözüüm israfına; Bunca kim, hərdəm cigər qanından imdad eylərəm.* Füzuli. □ **Gıryan etmək (eləmək)** – ağlatmaq, sızıldatmaq, gözü yaşlı etmək. *Bir günüm sənsiz əgər keçsə min ağğan edərəm; Səndən ötrü bütün övladımı gıryan edərəm.* M.Ə.Sabir. **Gıryan olmaq** (bəzən “gözü”, “didəsi” sözləri ilə) – ağlamaq, göz yaş tökmək. *Olduqca əlində oldu xəndan; Düşdükcə əlindən oldu gıryan.* Füzuli. *Dərdindən didəsi gıryan olmuşam..* M.P.Vaqif. *Ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan çocuq! Bir loğma nə üçün gözü gıryan olan çocuq!* M.Ə.Sabir.

GİRYƏ *is.* [fars.] *klas.* Göz yaş tökmə, ağlama, sızılama, inildəmə. *Gülməgində qanlı-qanlı gıryələr; Hər müsalman könlümü məhzun elər.* A.Səhhət. □ **Gıryə etmək** – ağlamaq, sızılamaq, göz yaş tökmək.

GİŞ *is.* Alçaq növlü kəndir və ya kətan lifindən toxunmuş cod parça. *5 metr giş.* // Həmin parçadan tikilmiş. *Giş kisə. Giş başlıq.* – [Səmədin] *bütün paltarları bir giş torbadan ibarət imiş.* T.Ş.Simurq.

GİTARA [isp.] Mızrabla çalınan, səkkizlik şəkildə uzunqollu simli musiqi aləti. *Gitaraya çalmaq.*

GİTARAÇALAN, GİTARAÇI *is.* Gitarada çalan çalğıçı.

GİYAH *is.* [fars.] *köhn.* Ot, göy.

GİYİD *is.* Quşu aldadıb tutmaq üçün işlədilən quş səsi çıxaran alət. *..Quşcular bildirçin düdüyü (giyid) çalmaqla erkək bildirçini aldadıb tutardılar.* H.Sarabski.

GİYİŞMƏK “Giyişmək” dən *f. is.*

GİYİŞMƏK b ax **gicişmək.** [Vaqif:] *Ay Mirzə, deyərlər: keçinin buyuznu giyişəndə başını çobanın dəyənəyinə sürtər..* Çəmənzəminli.

GİYOV *is.* Kürəkən. [Soltan bəy:] *Əşi, xan ilə aş yemirəm ki, bığım yağa batar, bir gədənin birisi mənə giyov olmaq istəyir.* Ü.Hacıbəyov. [Zöhrə Fərmana:] *Mən istəyirəm, anam sənə ona giyov olduğunu bilsin.* Ə.Abasov.

GİYOVLUQ *is.* Kürəkənlik.

GİZİLDƏMƏ “Gizildəmək” dən *f. is.*

GİZİLDƏMƏK *f.* 1. Yorğunluqdan, ağrıdan, soyuqdan sancmaq, göynəmək. *O əyilib*

şurranda əllərini yudu, barmaqları donub gizlədəyincə qalxıb o tərəf-bu tərəfə boylandı. S.Rəhimov. *Həsrət duracaqda ayağının birini götürüb o birini qoyur, soyuqdan gizlədəyən burnunu, qulağını ovuşdura-ovuşdura .. düşürdü.* B.Bayramov.

2. *məc.* Titrəmək, qorxu keçirmək, həyəcanlanmaq. *Qızın yumşaq və nazik əlləri ov-cuna toxunanda Nərimanın qəlbində odlu bir sim gizlədədi.* Mir Cəlal.

GİZİLDƏTMƏ “Gizlədilmək”dən *f.is.*

GİZİLDƏTMƏK *f.* 1. Göynətmək, ağrıtmək, sancmaq.

2. *məc.* Titrətmək, həyəcanlatmaq.

GİZİLTİ *is.* Yorğunluqdan, ağrıdan, soyuqdan bədənin bir yerində duyulan ağrı, sıziltı, göynəmə, sancı. *Bədəninə gizilti düşməq. – Talib xan yüzbaşının bütün vücudunda bir odlu gizilti gəzdi.* S.Rəhimov. *Tahir .. gözədəyən bir iş görmədiyini fikirləşəndə ürəyinin giziltisi daha da artdı.* M.Hüseyn. *Bir gizilti duydu o, zəif düşmüş camında...* B.Vahabzadə.

GİZİLTİLİ *sif.* Ağrılı, sıziltılı, sancılı.

GİZİR *is. köhn.* 1. Aşağı rütbəli inzibati işçi. [Giziroğlu Mustafa bəyin] *atası keçmişdə gizir olmuşdu.* “Koroğlu”. *Vəkildən sonra qlavanın giziri Cəlil bəy çıxdı, bu da çəkilib-çəkilib deyib, tatarını oya tovladı, buyza tovladı, özü də çəkilib durdu bir səmtə.* C.Məmmədquluzadə.

2. Köməkçi, əlaltı. *Koxanın şahidi gizir olar.* (Məsəl).

GİZİR² *is.* Aşıq-aşıq oyununda aşığın toxan tərəfinə əks olan tərəfə verilən ad. *Aşıq toxan durdu, ya gizir?*

GİZLƏDİLMƏ “Gizlədilmək”dən *f.is.*

GİZLƏDİLMƏK *məc.* 1. Gizli yerə qoyulmaq, gizli yerdə saxlanılmaq, yeri bildirilməmək, qapadılmaq. *Şeylər gizlədilmişdir.*

2. Gizli saxlanılmaq, açılmamaq, deyilməmək (fikir, niyyət).

GİZLƏDİLMİŞ *f. sif.* Gizli yerə qoyulmuş, gizli yerdə saxlanılan. *Gizlədilmiş şeylər.*

GİZLƏMƏ “Gizləmək”dən *f.is.*

GİZLƏMƏK *bax gizlətmək.* *Oxunu atıb, yayını gizləmə!* (Ata. sözü). *...Anası, Səlminazı o biri evə salıb Əmrahdan gizlədi.* “Əmrah”. *Eyibiz gözəlin xoş olur xoşu; Gizləməz cə-*

malı, qaməti, boyu. M.P.Vaqif. [Musanın nəvəsi] *sarı portfeli gizlədi, əlinə böyük və qara bir portfel aldı.* Qantəmir.

GİZLƏNC *is.* Gizlədilmiş, gizli saxlanılmış hər hansı bir şey.

GİZLƏNQAC *bax gizlənpaç.*

GİZLƏNMƏ “Gizlənmək”dən *f.is.*

GİZLƏNMƏK *f.* Başqalarının görə və tapa bilməməsi üçün örtülü bir yerə girib qapanmaq. *Pərdənin dalında gizlənmək. – Bəlli Əhməd bir fikirləşdi ki, piştaxtanın dalına girib gizlənsin.* “Koroğlu”. *Özüm də .. kürkü tərsinə geyib bir damın içində gizlənmışdim.* Ə.Haqverdiyev. // *Məc. mənada.* *Ayrılib arzusunun keşməkeşindən; Gizlənmə könlümdə sən də, ey ilham? M.Müştəq. Sözü ruhunda gizlənmış bütün dahilərin eşqi.* S.Vurğun.

GİZLƏNPAÇ *is.* Bir iştirakçının müxtəlif yerlərdə gizlənməmiş qalan iştirakçıları axtarıb tapmasından ibarət uşaq oyunu. *Gah gizlənpaç oynayırsınız; Gah qaçaqaç oynayırsınız.* R.Rza. *Meşə içindəki talada hər gün; Gizlənpaç oynardım yoldaşlarımla.* B.Vahabzadə. [Çiyələk Güllöyşəy:] *Oğlumgil hələ gizlənpaç oynayırlar.* B.Bayramov.

◊ **Gizlənpaç oynamaq** *məc.* – açıq-açıq deyil, əsil fikrini gizlədərək hərəkət etmək. *Qumru bu ağır fəlakət vaxtında [Qədir]lə gizlənpaç oynayırmış kimi gah görünür, gah batırdı.* Mir Cəlal. *Sirlərlə doludur bu böyük aləm; Gizlənpaç oynayırsən elə bil.* H.Arif. **Gizlənpaç oyunu** *məc.* – hiylə, fənd, firıldaq. [Nərimin:] *Gizlənpaç oyunu nəyə lazımdır?* B.Bayramov.

GİZLƏTMƏ “Gizlətmək”dən *f.is.*

GİZLƏTMƏK *f.* 1. Başqasının görməməsi, tapmaması üçün gizlin yerdə saxlamaq, gizlin, gözəndən uzaq yerə qoymaq. *Kəndlilər .. qorxularından uşaqları görmə qalaqlarının içində gizlədib ucitələ deyiblər ki, bizim kənddə heç qədimdən uşaq olmaz.* C.Məmmədquluzadə. [Səfər Gülnaza:] *Telli məndən gizlədən kimi, sən də pulu atandan gizlədirsənmi?* Çəmənzəminli.

2. Bildirməmək, hiss etdirməmək, sezdirməmək. *Fikrini (niyyəti) gizlətmək.* *Qorxusunu gizlətmək. – Ələmdar titrəməsini gizlətməyə çalışaraq, dönüb buradan getmək istədi.* S.Rəhimov. [Zəhra] *ancaq halındakı*

dəyişikliyi də gizlədə bilmirdi. M.İbrahimov. // Bilə-bilə bir şeyi xəbər verməmək, üstünü örtmək. *Heç bir şeyi gizlətmədən söylədi.*

3. Bir şeyin üstünü örtmək, qapamaq. *Bahadır yanı üstə çevrildi. Başını yorğanın altında gizlətdi.* M.Hüseyn. *Sifətini qulaqlı papaq altında gizlətməmiş (f.is.) dəmiryolçu qarşımdan ötürdü.* Mir Cəlal.

GİZLİ 1. *sif.* Başqası, ya başqaları üçün sırr olan, onlardan gizlədilər, çoxlarına bəlli olmayan, bilinməz olan, məlum olmayan. *Gizli müqavilə.* // Məxfi. *Gizli məktub.* *Gizli sənəd.* □ **Gizli qalmaq** – heç kəsə məlum olmamaq bildirilməmək. *Qalmasın sözlərin qəlbində gizli; Mən görmək istəməm çöhrəni sisli.* M.Müşfiq. **Gizli saxlamaq** – heç kəsə məlum etməmək, başqalarına bildirməmək. *Deməli, aldılar əlimdən sənə; Nakam məhəbbəti gizli saxladı.* M.Rahim. // Özünü bürüzə verməyən, gizlin hərəkət edən, hələ üzə çıxarılmamış. *Gizli qüvvə.* – *Gizli düşmən ilan kimidi, sürünə-sürünə gələr.* (Ata sözü). // Başqalarına məlum olmayan, ürək-də saxlanan. *Gizli fikir.* *Gizli hiss.* – *Səndən sənə gizli şikayətim var; Ey mələk ədalət, xuraman gəlin!* H.Cavid. *Bunun hərəsində bir məlahət, hərəsində gizli bir ləzzət var.* Çəmənözəminli. // Başqaları bilməli olmayan, biri üçün sırr olan. *Bağışla, sevgilim, açıq söylədim; Gizli nöqtələrə əl aparma sən.* S.Vurğun. // Məhrəmanə, intim. *Gizli əlaqə.* *Gizli görüş.* – [Fəzl:] *Amandır, ey qardaşım, xəlifə bu gizli görüşlərdən xəbər tutsa, beşikdəki körpələrimizə belə rəhm etməyəcək!* Ə.Məmmədخانli. // Naməlum, heç kəsin bilmədiyi və ya az adamın bildiyi. *Gizli yol.* *Gizli ciğir.* – *Səlim məharətlə, gizli yollar ilə düşmənin qarargahına qədər girir, ciddi hərbi əhəmiyyəti olan sənədlərdən əldə edib gətirirdi.* S.Rəhimov.

2. Bax **qeyri-leqal.** *Gizli qəzet.* *Gizli dərək.* *Gizli fəaliyyət.*

3. Açıq fəaliyyət göstərməyən; məxfi. *Gizli polis.* *Gizli xəfiyyə idarəsi.*

4. *zərf* Xəlvəti, gizli olaraq, gizlində, başqalarının xəbəri olmadan. *Gizli gəlmək.* *Gizli qaçmaq.* *Gizli xəbər vermək.*

♦ **Gizli seçkilər** – gizli səsvermə yolu ilə keçirilən seçkilər. **Gizli səsvermə** – bülle-

tenləri və ya keçmişdə şarları qutuya salmaq yolu ilə səsvermə üsulu.

gizli-gizli zərf bax **gizli** 4-cü mənada. *Gizli-gizli iş görmək.* – *Yenə də bir vuruqdu qəlbimiz gizli-gizli; Sən ey əsmər bənizli!* M.Müşfiq. [Uşaqlıq] *oturdu qapının küncündə, başladı gizli-gizli aqlamağa.* Çəmənözəminli.

GİZLİCƏ *zərf* 1. Heç kəs görmədən, gözə görünmədən; xəlvəti. *Gizlicə görüşmək.* *Gizlicə danışmaq.* – *Deyirlər tüstüsüz bir şair yanar; Qəlbə öz dərdini aqlar gizlicə; Bəzən gözlərində gəlib dayanar; Sevdiyi çəmənələr, dağlar gizlicə.* M.Araz.

2. Heç kəs bilmədən, heç kəsin xəbəri olmadan; məxfi. *Uzaqdan bir kölgə* [Səlim və Mehribani] *pusur, gizlicə təqib edirdi.* S.Hüseyn. *Bayandır xan .. [quldurların] üstünə gizlicə göz qoydurmuşdu.* M.Rzaquluzadə. *Mənə gizlicə baxır; Qəzəblə dolu gözlər.* B.Vahabzadə.

GİZLİQOVUŞANLAR *cəm biol.* Sporlar vasitəsilə cinsi törəyib artan bitkilər (məs.: göbəlök, yosun və s).

GİZLİLİK *is.* Gizli olma; naməlumluq, məxfilik.

GİZLİN bax **gizli** 1 və 4-cü mənalarda. [Nabat:] *Mən də sənin kimi gizlin, gündə ocaqda yumurta bişirib yeyərəm?* S.S.Axundov. [Yetər:] *Məşədi Fatma, Allahdan gizlin deyil, daha səndən niyə gizlin olsun, sənin qızın bizə çox xoş gəlib.* Çəmənözəminli.

gizlin-gizlin bax **gizli-gizli.** *Gizlin-gizlin sənəldə etdim iqar; İndi bildim sənəldə yoxmuş etibar...* Aşiq Abbas. [Rövşən:] *Yenə gizlin-gizlin işlər görürsən?* S.Rəhman.

GİZLİNC, GİZLİNCƏ bax **gizlicə.** *Sonra [qızı] toysuz, gizlincə dəliyə gəlin aparırlar.* S.S.Axundov. *O səs yenə gizlincə; Dedi: – Ay qəlbə incə!* M.Dilbazi. *Sultan darıxmış halda gizlincə köksünü ötürdü.* İ.Hüseynov.

GOD *is. məh.* Çöllək, boçka. [Həsən] *..həyətdə köhnə god və paslı tənəkələr arası ilə keçib, üfunətli pilləkənə yanaşdı.* Çəmənözəminli.

GODUL *is.* 1. Ağacdən, taxtadən qayırılmış kukla, gəlincik.

2. *məc.* Kək və kiçikboylu adam haqqında.

GOMUŞ bax **camış.** [Cənnətəli ağa:] *Deməzsənmi Kərbəlayının on dörd gomuşu, altı inəyi bu qış tələf olubdu.* N.Vəzirov.

GONBUL *is. və sif.* Kök, koppuş, ötlü, tosqun. *Gedirdi gonbul; Əlində dumbul...* (Uşaq mahnısı).

GONBULLUQ *is.* Köklük, ötlilik, tosqunluq. *Gonbulluğundan yeriyə bilmir.*

GOP *is. dan.* 1. Mübaliğəli danışıq; şişirdilmiş, uydurma söhbətlər. [Qadir kişinin] *bu cür gopları çox vaxt yerinə düşərdi.* Ə.Sadiq. *Əhməd oğurluğun şərtlərindən xeyli danışırdı. Daha onun gopunu eşitmək istəməyən Fərman Əhmədin qolundan tutub çəkdi.* Ə.Abasov. □ **Gop vurmaq** – bax **gopa basmaq**. [Bahar:] *Qoyasan elə axşamadağ özündən gop vurub danışa.* Ə.Haqverdiyev. **Gopa basmaq** – bir şeyi, hadisəni çox şişirdərək danışmaq, mübaliğə ilə danışmaq. [Səttar:] *Gədə, – dedi, – çox gopa basıb uşaqları qorxuzma!* P.Makulu.

2. Yalan, uydurma, mübaliğə, şişirdilmiş şey.

GOPALAMA “Gopalamaq”dan *f.is.*

GOPALAMAQ bax **gopamaq** 1-ci mənada.

GOPAMA “Gopamaq”dan *f.is.*

GOPAMAQ *f. dan.* 1. Döymək, vurmaq, çəkmək, ilişdirmək. [Məmmədəli:] *Bacı-oğlu! ..O qədər goparam cəmdəyinə, şişib dama dönərsən.* N.Vəzirov.

2. Bax **goplamaq**. [Əhməd:] *Gopa başına dönüm, gopa!* N.Vəzirov.

GOPCUL *dan.* bax **gopçu**.

GOPÇULLUQ *dan.* bax **gopçuluq**.

GOPÇU *sif.* Bir şeyi həddən artıq şişirdərək danışımağa, özü, öz işləri haqqında mübaliğə ilə danışımağa adət etmiş adam. *Şamdan bəy yalançı, gopçu, nankor, xain, firıldaqçı bir adamdır.* M.Arif. // Yalançı, uydurmaçı. [Əmiraslan ağa:] *Yoxsa gopçu Ədilən sözündən xofa düşmüsünüz?* S.S.Axundov.

GOPÇULUQ *is. dan.* Mübaliğə ilə danışmaq xasiyyəti, bir şeyi şişirtmə, mübaliğə etmə. [Xankişi:] *Gopçuluq yaraşmur heç igidlərə.* Z.Xəlil. // Yalançılıq, uydurmaçılıq. [Kələntər] *təsədüfən yalançılıq, gopçuluq və hay-küylə bu vəzifəyə yüksələ bilmişdi.* M.İbrahimov.

GOPLAMA “Goplamaq”dan *f.is.*

GOPLAMAQ *f. dan.* 1. Mübaliğə ilə danışmaq, şişirdərək, artıraraq söyləmək. [Səlnəz

xanım:] *Mən gedirəm, bilirəm də oğluna iki yüz min pis şeylər mənim haqqımda məndən goplayacaqsan.* N.Vəzirov.

2. Yalan danışmaq, uydurmaq.

GOPPULDAMA “Goppuldamaq”dan *f.is.*

GOPPULDAMAQ *f.* Goppultu ilə düşmək, goppultu səsi çıxartmaq.

GOPPULDATMA “Goppuldatmaq”dan *f.is.*

GOPPULDATMAQ *f.* Goppultu ilə salmaq, goppultu səsi çıxarmaq.

GOR *is.* [fərs.] Qəbir, məzar. *Atanın goru haqqı* (and kimi işlədilir). – *Qırında öyrənən gorunda çalar.* (Ata. sözü). [Hümmətəli:] *Yox, verə bilmərəm, atamın goruna and içmişəm ki, heç kəsə nisyə verməyəm.* Ü.Hacıbəyov. *Hazırlan qətlə, edamə! Əcəb gorun, məzarın var!* Ə.Nəzmi. □ **Gora getmək** – ölmək, basdırılmaq.

♦ **Gor qonşusu** *məc.* – çox yaxın qonşular haqqında. [Piti Namaz:] *Mənnən nahaq qaçırsan, Bağır dayı. Gor qonşuyusuz, bir-birimizə lazımq biz.* İ.Məlikzadə. **Gora (goruna) aparmaq** – qoruyub saxlamaq, işlətməmək, sərf etməmək (adətən istehza kimi işlənir). *Bir sandıq yığışmam, xərcləməyə yer tapmıram. Saxlayıb özümün gora aparmayacağam ki!* M.Hüseyn. **Gora başısağğı getmək** – ölərkən özündən yaxşı xatirə qoymamaq, xəcalətli getmək. *İndi ömrümün son çağında gora başısağğı gedirəm.* S.Rəhimov. **Gora kəfənsiz gedəsən! (getsin!)** – qarğış ifadəsi. *Meynələrdə qora; İlişdim, düşdüm tora; Səni mənnən eləyəm; Kəfənsiz getsin gora.* (Bayatı). **Goruna od qalansın!** – qəbir(n) yansın! (qarğış ifadəsi). *Goruna od qalansın; A bu sarsaq kişini əkən dədə!* “M.N.lətif.” **Baş gora aparmaq** – ölmək, ölüb getmək. *Bədbəxt, mən o kəsə deyərəm ki, bu beş qara günü ləzzət-damaq ilə keçirib baş gora aparmaya.* Ə.Haqverdiyev.

GORBAGOR *is.* [fərs.] Ölmüş adam haqqında söyüş məqamında işlənir. [Fəxrəddin:] *Onun [Qətibənin] gorbagor atasının qızın səadətinə əlindən aldığı bəs olmadımı?* M.S.Ordubadı. [Ələmdar:] [Məşədi] *qır-saqqız oğlu qır-saqqız, elə bil o gorbagor Hacı Abtalıbn özüdür ki, qəbirdən xortduyub..* S.Rəhimov.

♦ **Gorbagor etmək** – ölmüş bir adamı rüsvay etmək, təhqir etmək, dalınca söymək. *Birisi Hacı Manaftır, özü Üryan oğlu; Gör mən indi edərəm gorbagor ol ürəyini.* S.Ə.Şirvani. **Gorbagor olmaq** – ölmək, gəbərmək (söyüş kimi işlənir). [Səfər:] *Bilirəm, dədə-babam gorbagor olacaq! Cəhənnəmə, ondan mənə bir zərər yoxdur.* C.Cabbarlı.

GORDA *is.* Birağızlı, əyri qılınc; yatağan. *Gorda ilə vurmaq.* – *Qorodovoy borkünü başına basıb, gordası qılıçasına dolaşadolaşa yüyürüb getdi... Çəmənzəminli. Nizə və gorda davasında [Qəhrəmanın] başına və üzünə bir neçə zərbə dəydi.* Ə.Vəliyev. *Pristav .. dəstəsi qotazlı gordasını pilləkənə toxundurmasını deyə, əlinə götürmüşdür.* Ə.Abasov.

GORƏŞƏN *dan.* 1. Bax **kaftar** 1-ci mənadada. [Zeynəb:] *Kazım, sənənsən? Gecə vaxtı goreşən kimi qəbristanlıqda nə gəzirsən, baş-gözünü niyə sarıyıbsan? İ.Şıxlı.*

2. *məc.* Altdan-altından iş görən; ziyankar (adətən söyüş məqamında). [Səkinə Rüstəm:] *Yuxuma qara-qura gətirən goreşən, saman altından su yeridən Yastı Salmandır..* M.İbrahimov. *Bu goreşən oğlu goreşən olmasaydı, indiki vaxtda bircə bu kənkən olmasaydı, – deyə, Gəray bəy kədərlə düşünürdü.* S.Rəhimov.

GORGAH [*fars.*] Qəbiristanda bir nəsil-dən olan adamların basdırıldığı yer; qəbir. [Budaq:] *Bircə aydan sonra bu qəbir itibatar, atamın gorgahı bilinməz, nişangahından xəbərimiz olmazdı.* Ə.Vəliyev. [Sərvnaz:] *Camaat hər şeydən keçər, amma qohum-əqrəbasının .. gorgahının dağılmasına razı olma.* B.Bayramov.

GÖBƏK *is.* 1. Göbəkbağı düşdükdən sonra qarnın ortasında qalan kiçik çuxur, batıq. □ **Göbəyə qədər (kimi)** – belə qədər, beləcə. *Biçinçilər sıra ilə durmuş, göbəyə qədər qalxmış yaş otu biçir .. və qurumuş otlardan qotman vururdular.* A.Şaiq. *Su gölmədə göbəyimizə kimi çıxırdı.* S.S.Axundov.

2. Bax **göbəkbağı**. Uşağın göbəyi düşdü.

3. *məc. zar.* Bir şeyin mərkəzi, tən ortası, əsas mənasında. *Dünyanın göbəyi.* – *Bu zalım oğlu zalım axırda işi o yerə gətirib çatdırdı ki, İstanbulun göbəyindən xotkarın öz qızını da götürüb apardı. “Koroğlu”.*

4. *məc.* Səbəbkar, bais mənasında. [Süleyman:] *Bütün bu işlərin göbəyi Tofiqdi.* M.İbrahimov.

5. Bax **göbəkduası**. [Ələsgər Mirzə Heydəre:] *Çıxıb getsənə göbək yazmağın dalınca!* Ə.Haqqverdiyev.

♦ **Göbək bağlamaq** *zar.* – kökəlmək, ət-lənmək, ətə-cana dolmaq. *Yağ salıb, bağlayıb cümlə göbək.* S.Ə.Şirvani. **Göbəyi düşmək** – ağır iş nəticəsində qarnı zədələnmək. **Göbəyini piyləndirmək** – bax **göbək bağlamaq**. [Paşa bəy:] *Mən sənə ümidəm, sən də göbəyini piyləndirməkdən başqa heç nəyə fikir vermirsən.* Ə.Vəliyev.

GÖBƏKBAĞI *is. anat.* İnsan və ya heyvan rüşeymini ananın bədəni ilə birləşdirən və rüşeymin qidalanmasına vasitə olan boru.

GÖBƏKCİK *is.* Balaca, kiçik göbək. *Rüşeymlə ananın əlaqəsi göbəkcik vasitəsilə yaradılır. “Qaramal”.*

GÖBƏKDUASI *is.* Köhnə məişətdə: cəhəllət və nadanlıq əlaməti olaraq xəstə, yaxud uşağı olmayan qadınların göbəkləri ətrafına yazılan dua.

GÖBƏKGÖTÜRƏN *is.* Köhnə məişətdə: göbəkgötürmə ilə məşğul olan ara həkimi.

GÖBƏKGÖTÜRMƏ *is.* Köhnə məişətdə: ara həkimlərinin dua oxuyub göbəyə pifləməsindən ibarət yalançı müalicə üsulu.

GÖBƏKKƏSMƏ *is. etnoqr.* Qız və oğlan uşağını anadan olanda bir-birinə nişanlama adəti: beşikləmə. *Salondan daha bir qız səsi eşidildi: – Deyirlər, keçmişdə göbəkkəsmə olardı..* Ə.Sadiq.

GÖBƏKLİ *sif. dan.* Qarnı iri olan; kök, yoğun, yekəqarın. *Göbəkli adam.* – *Ath dəstəsinin önündə gələn yaşıl çalmalı, şişman göbəkli adam Həmədan valisi idi..* Ə.Məmmədخانlı.

GÖBƏKYAZAN *is. köhn.* Göbəkduası yazan adam, molla (bax **göbəkduası**). *Deyin o göbəkyazana, qələmin ucun yavaş bas!* M.Möcüz.

GÖBƏLƏK *is.* 1. *bot.* Xlorofili olmayan, əsasən sporlar vasitəsilə çoxalan ibtidai bitki. *Yeməli göbələk. Zəhərli göbələklər.* – *Uşaqları tapıb, çiylək, göbələk toplamağa, ya dəvədə daşlar arasında balıq tutmağa gərdirdik.* A.Şaiq. [Sona:] *Bilirsən, Eyvaz, biz*

göbələk yığmağa getmişdik, bir göbələk tapmışıq... C.Cabbarlı.

2. Bir sıra dəri xəstəliklərinin əmələ gəlməsinə səbəb olan bitki mikroorqanizmləri. *Göbələk xəstəlikləri.*

◊ Göbələk kimi yerdən çıxmaq (göyər-mək) – tez və bollu meydana gəlmək, törəmək.

GÖBƏLƏKBAŞ *sif.* Başının forması göbələk kimi olan; yastıbaş. *Göbələkbaş adam.* // *is.* Ağ əmmaməli din xadimlərinə istehza ilə verilən ad. [Fatma:] *Özüm də şəri məsələləri min sənin kimi göbələkbaşdan artıq bilirəm.* P.Makulu.

GÖBƏLƏKCİK *is.* Kiçik, xırda göbələk.

GÖBƏLƏKLİK *is.* Çoxlu göbələk bitən yer.

GÖBƏLƏKŞƏKİLLİ bax **göbələkvari.**

GÖBƏLƏKŞƏKİLLİLİK bax **göbələkvarilik.**

GÖBƏLƏKVARI *sif.* Göbələk şəklində olan, şəkildə göbələyə oxşayan; göbələkşəkilli. *Göbələkvari tağ.*

GÖBƏLƏKVARİLİK *is.* Göbələyə oxşayan şeyin şəkil və vəziyyəti; göbələkşəkillilik.

GÖDƏCİK *sif.* Boyca çox balaca; qısa-boylu, kiçikboylu. *Sizi maraqlandıran məhrum sahibi haman bu gödəcik, axsaq, yarasız adamdır.* Mir Cəlal. // *Gödək, qısa, gödərək.* [Nailənin] *əyində gödəcik bir çit don vardı.* İ.Hüseynov.

GÖDƏCİKLİK *is.* Gödəcik şey və ya adamın halı.

GÖDƏK bax **qısa.** *Gödək oğlan. Gödək saç. Gödək vaxt. Gödək yol. Gödək (z.) danışmaq.* İs. mənasında. *Gödək atıldı vurdu uzunun başına; Uzun dedi: "Əcəb yadıma saldın".* (Məsəl).

GÖDƏKAYAQ(LI) *sif.* Ayağı gödək olan; qısaayaqlı. *Gödəkayaq miz.*

GÖDƏKBARMAQLI *sif.* Barmağı, ya barmaqları gödək olan.

GÖDƏKBOĞAZ(LI) *sif.* Boğazı, quncu gödək olan; qısa boğaz(lı). *Gödəkboğaz çəkmə.*

GÖDƏKBOY(LU) *sif.* Boyu hündür olmayan, boyu qısa olan; alçaqboy(lu). *..Novruz 30 yaşında, gödəkboy, canlı oğlan idi.* N.Nərimanov. *..[Rəhim bəy] gödəkboylu,*

altmış sinnini ötmüş bir kişi idi. Ə.Haqverdiyev. *Gödəkboy, tökmədaban, kürən Daşdəmirin yanaqları yaylaq havasından qıpqırmızı idi.* B.Bayramov.

GÖDƏKBOYUN(LU) *sif.* Boynu gödək olan; qısaboyun(lu). *Gödəkboyunlu adam.*

GÖDƏKCƏ 1. *zərf* Qısaca, uzun olmayan, müxtəsər. *Gödəkə danışmaq.* // *Sif.* mənasında. *Gödəkə ip.*

2. *is.* Bədənə kip yapışan qısa isti üst geyimi. *Pambıqlı gödəkcə. Meşin gödəkcə.* – *..Gödəkəsinə çiyinə salmış Dadaş Lələşov .. istehza ilə güldü.* S.Rəhimov. *Xəlil əllərini ciblərindən çıxarıb gödəkəsinin boynunu qaldırdı.* İ.Məlikzadə.

GÖDƏKƏLİ *sif.* Gödəkcə geymiş, əyində gödəkcə olan. *..Gödəkəli, arıq bən oğlan direktor otağına girdi.* Mir Cəlal.

GÖDƏKƏLİK *sif.* Gödəkcə tikməyə yararlı, gödəkcə tikmək üçün. *Gödəkəlik parça.* // İs. mənasında. *Allah eləyaydı, mənə gödəkəlik, şalvarlıq da almış olaydı!* M.Hüseyn.

GÖDƏKDƏSTƏ(Lİ) bax **gödəksap(lı).** *Gödəkdəstəli balta.*

GÖDƏKQIÇ(LI) *sif.* Qıçları gödək olan; qısaqıçlı. *Gödəkqıçlı kişi.*

GÖDƏKQOL(LU) *sif.* Qolu gödək olan; qısaqol(lu). *Gödəkqollu jaket.* – [Qızlar] *kombinezon geymiş, saçlarını yığıb yaylıqla bağlamış, dirsəkdən yuxarı gödəkqollu köynəklərdə həvəslə işləyirdilər.* M.İbrahimov.

GÖDƏKQUYRUQ(LU) *sif.* Quyruğu gödək olan; qısaquyruq(lu). *Gödəkquyruq it.* – *Gödəkquyruq dayçalarının kişnəməsi eşidilirdi.* B.Bayramov.

GÖDƏKLİK *is.* Gödək şeyin halı; qısalıq (uzunluq ziddi). *..A kişi! O nədi hər nömrədə götürüb bəzi müsəlman şəhərlərinin arvadlarının tumanının gödəklığın gah yazırsan, gah da şəklin çəkirsən? C.Məmmədquluzadə.*

GÖDƏKSAÇ(LI) *sif.* Saçları gödək olan, saçları qısa kəsilmiş; qısaşaç(lı). *Gödəksaç qız.*

GÖDƏKSAP(LI) *sif.* Sapı gödək olan; qısadəstə(lı). *Gödəksap bel.*

GÖDƏKYUN(LU) *sif.* Yunu gödək olan; qısayun(lu). *Gödəkyunlu qoyun.*

GÖDƏLDİLMƏ “Gödəldilmək” dən *f.is.*

GÖDƏLDİLMƏK *məch.* Gödək kəsilmək, kəsilib gödək edilmək; qısaldılmaq.

GÖDƏLMƏ “Gödəlmək”dən *f.is.*

GÖDƏLMƏK *f.* 1. Gödək olmaq, qısalmıq. *Paltarı yuduqca gödəldi.* – [Rza:] *Divarların kölgəsi gödələrk öz dibinə düşdüyü günorta zamanları günəş adamı ilan kimi çalır.* M.İbrahimov. *Ağacların uzanan kölgələri getdikcə gödəlirdi.* Ə.Vəliyev.

2. Müddətcə azalmaq, məhdudlaşmaq, qısalmaq. *Gecələr gödəlir.* – *Gödəlir iştdə gün, hava soyuyur; Payız olmuş, soyuq külək çovuyur.* A.Səhhət. *Ağır bir yuxuyla keçir min səhər; Ürək dil açıq ki, gödəlir ömür!* S.Vurğun.

GÖDƏLTDİRMƏ “Gödəldirmək”dən *f.is.*

GÖDƏLTDİRMƏK *icb.* Gödək hala saldırmaq; qısaldırmaq.

GÖDƏLTMƏ “Gödəltmək”dən *f.is.*

GÖDƏLTMƏK *f.* 1. Gödək etmək, qısa etmək, qısaltmaq. *Paltonu gödəltmək.*

2. Müddətcə azaltmaq, məhdudlaşdırmaq, qısaltmaq. *Dedin ki, hurilər çatmaz köməyə; Meyvəsiz xeyallar ömür gödəldir!* S.Vurğun. *Müşkünəzin anası qardaşının dərdini çəkəkəkə ömrünü gödəldi.* Ə.Vəliyev.

GÖDƏN *is. dan.* Qarın. *Çaqqal var ki, gödən çıxarır, qurdun adı bədnəmdir.* (Ata sözü).

GÖDƏNQULU *bax qarınqulu.*

GÖDƏNQULULUQ *bax qarınqululuq.*

GÖDƏRƏK *sif.* 1. Bir qədar gödək; gödəcik, qısaçıq. [Gələn işçilərdən] *birini .. gödərək, yapışıqlı, qara bir kişi idi.* Ə.Əbülhəsən.

GÖL *is.* 1. Dənizlə bilavasitə əlaqəsi olmayan təbii su hövzəsi. *Aral gölü. Göy göl. Şor göl.* – *Bir göl içrə üzürdü bir yekə qaz; Özünə fəxr edib uzatdı boğaz.* S.Ə.Şirvani. *Quşlar uçuş göylərdə; Ördək üzür göllərdə.* A.Səhhət. // Süni surətdə düzəldilmiş böyük su anbarı; dəryaça. *Mingəcəvir gölü.* // *bax gölməçə.* *Küçədə göllər əmələ gəlmişdi.* – *Hələ tamam qurumamış yağış gölləri; Üzərində bulud–bulud uçuş milçəklər.* S.Vurğun. **□ Göl bağlamaq** – bir yerə yığılıb qalmaq, axmamaq (mayelər haqqında). *Qan göl bağlamışdı.* – *Daşı ağzından götürüb gördüm ki, hinin içi göl bağlamış, var səsimlə: – Boğulmuş! – deyər bağırırdım.* A.Şaiq.

2. *məc.* Təşbeh kimi bir şeyin çox olduğu “yer” mənasında. *Qəm gölündə üzmək.* – *Ələsgər qurbandı belə gəlinə; Sona kimi cumub eşqin gölinə.* Aşiq Ələsgər. *Bir dəstə cavan və igid oğlan atas gölündə üzür, əridilmiş odda çimirdi.* Ə.Vəliyev.

◇ Göl iyiri bot. – yerlə sürünən kökümsov gövdəli çoxillik bitki.

GÖL–GÖL *zərf* Bəzi yerlər quru, bəzi yerlər su ilə dolu halda, su yığınları şəklində. *Axan çay göl–göl olub burulur və sonra yenə açılıb gedirdi.* S.Rəhimov. // *Məc.* mənada. *Göl–göl olub sirişkim, gülzar olub kənarım; Mən neyləyim baharı, ya bağü laləzari.* S.Ə.Şirvani.

GÖLLƏNDİRMƏ “Gölləndirmək”dən *f.is.*

GÖLLƏNDİRMƏK *f.* Göl halına salmaq, göl kimi su yığmaq, gölməçə əmələ gətirmək. *Küçəni gölləndirmək.*

GÖLLƏNMƏ “Göllənmək”dən *f.is.*

GÖLLƏNMƏK *f.* 1. Göl halına düşmək, göl kimi su yığılmaq, gölməçə əmələ gəlmək. *Yağışdan küçələr gölləndi.* – *Bir gün Qəmər ağacların dibini çala edirdi ki, su göllənsin, ağaclar su içsin.* (Nağıl). *Orda–burda göllənmiş (f.sif.) suların içindən adamboyu hündürlüyündə göy qamışlar ucalırdı.* M.Hüseyn.

2. Təşbeh kimi “göz yaşını axıtmaq” mənasında. *Qanlı yaşım gündən–günə bollandı; Axdı, axdı sinəm üstə gölləndi.* M.V.Vidadi. *Anamın göz yaşını axıb gölləndi; Sonra saçlarını yolub dilləndi.* S.Vurğun.

GÖLLÜK *is.* Göl çox olan yer. // *Sif.* mənasında. *Göllük sahə.*

GÖLMƏ *dan.* *bax gölməçə.* *Neft gölməsi. Su gölməsi.* – *Bu gölmələrdə balıq axtarırdıq.* S.S.Axundov. *Gölmə sularının rəngi sapsarı; Xəstəlik qurudur ağaqlıqları.* S.Vurğun. *Ağcaqanad dəstə–dəstə; Vızıldadı gölmə üstə.* M.Dilbazi. **□ Gölmə bağlamaq (tutmaq)** – *bax gölmələnmək.* *Çirk sular gölmə bağlayıb.* – *Su ancaq oyuqlarda, çuxurlarda gölmə tutardı.* S.S.Axundov.

GÖLMƏÇ *is.* Kiçik, balaca gölməçə; gölmə.

GÖLMƏÇƏ *is.* Kiçik göl, balaca göl, su və ya çirkab yığını. *Gölməçənin üstündən atlanmaq.* *Neft gölməçəsi.* – *Yol qıraqlarındakı sular və gölməçələr buz bağlamış, Savalanın*

başı əbədi duman içində itmişdi. M.İbrahimoğlu. Biz axmazların, gölməçələrin hamısını qurudacağıq. Ə.Sadıq. Gölməçələr gölə dönüb; Meşələrin çayına bax. H.Arif.

GÖLMƏÇƏLƏNDİRMƏ “Gölməçələndirmək”dən *f.is.*

GÖLMƏÇƏLƏNDİRMƏK *icb.* Gölməçə əmələ gətirmək, suyu və ya başqa mayeni bir yerə yığmaq. *Buruğun ətrafını gölməçələndirmək.*

GÖLMƏÇƏLƏNMƏ “Gölməçələnmək”dən *f.is.*

GÖLMƏÇƏLƏNMƏK *f.* Gölməçə əmələ gəlmək, bir yerə yığılıb qalmaq; axmamaq. *Su küçədə gölməçələndi. – Göldən uzanıb gələn köhnə arxın bulanıq lehməli suyu taxılı basaraq gölməçələndirdi. M.İbrahimoğlu. Kim isə qayıq dövrəsində gölməçələnməmiş (f.sif.) suyun içində ağır-ağır addımlıyırdı. M.Rzaquluzadə. Elə bil illərlə axan al-qanın; Bayrağın dibində gölməçələndi. B.Vahabzadə.*

GÖLMƏÇƏLİ *sif.* Gölməçə olan, gölməçə əmələ gəlmiş. *Gölməçəli küçə. – Gölməçəli, zibilli o ucqar küçələrdə; Qaranlıq döngələrdə lal kölgələr sürünür. Ə.Cəmil.*

GÖLMƏÇƏLİK *is.* Gölməçə çox olan yer. *Gölməçəliyi qurutmaq.*

GÖLMƏLƏNMƏ “Gölmələnmək”dən.

GÖLMƏLƏNMƏK *dan.* bax **gölməçələnmək**. *Küçə gölmələndi.*

GÖMDÜRMƏ “Gömdürmək”dən *f.is.*

GÖMDÜRMƏK *f.* Basdırmaq, quyulamaq, torpağın altında gizlətmək.

GÖMDÜRÜLMƏ “Gömdürülmək”dən *f.is.*

GÖMDÜRÜLMƏK *məch.* Basdırılmaq, quyulandırılmaq, torpağın altında gizlədilmək.

GÖMGÖY¹ *sif.* Tünd-göy, tünd-mavi. *Gömgöy paltar. – Buludsuz, açıq, şəffaf, gömgöy səma birdən-birə bulanır. M.Rzaquluzadə.*

GÖMGÖY² *1. sif.* Tünd-yaşıl, yamyaşıl; hər tərəfi yaşıl. *Gömgöy parça. – Quşlar gömgöy budaqlarda oturub oxuşurdular. S.S.Axundov. Ortada gömgöy otlarda atlaz kimi döşənmiş geniş bir meydan vardı. M.Rzaquluzadə.*

2. zərflə Soyuqdan, hirsdən göyermiş. *Hirsindən gömgöy olmaq. – İşləmiş qanına bu quduz şaxta; Qalın dodaqları gömgöy kəsilir. S.Vurğun. [Şamxalın] gicgahlarındakı da-*

marlar gömgöy göyərüb şişdi, az qaldı ki, partlasın. İ.Şıxlı.

3. is. Zərbə və s. nəticəsində bədənin hər hansı bir yerində əmələ gələn tünd-göy ləkə. *Qonşular hələ o vaxt deyirdilər ki, Mina-yənin üzü-gözü gömgöydür, cırıq-cırıqdır. Ə.Əbülhəsən. □ Gömgöy göyermək – göy ləkələr əmələ gəlmək, bərk göyermək. [Səriyyə:] Hələ bu gün səhər məni o qədər vurublar ki, əndamım gömgöy göyərüb. C.Cabbarlı. Özü yoxsul balası, həm də qərib; Üz-gözü gör necə gömgöy göyərüb. Ə.Vahid.*

GÖMGÖYLÜK¹ *is.* Tünd-göy rəngdə olan şeyin halı; tünd-məvilik.

GÖMGÖYLÜK² *is.* Tünd-yaşıl rəngdə olan şeyin halı; yamyaşılıq, tünd-yaşılıq, hər tərəfi yaşıl olma.

GÖMMƏ “Gömmək”dən *f.is.*

GÖMMƏK *f.* 1. Basdırmaq, torpağa quyulamaq, torpağın altında gizlətmək. *Zavallı qocanı məzara gömdüm, həm də bir daha soyuq məzəmmətlərini eşitməmək üçün köhnə, çürük fəlsəfə və mühakimələri ilə bərabər gömdüm. A.Şaiq. [Aydəmir:] ..Aydəmiri torpaqlara gömməmiş heç kəs onun ürəyində toxunmaz. C.Cabbarlı.*

2. məc. Məhv etmək, puç etmək, yoxa çıxarmaq.

GÖMRÜK *is.* Ölkəyə gətirilən və ya ölkədən çıxarılan mallardan, şeylərdən alınan dövlət rüsumu. *Gömrük almaq. Gömrük pulu. // bax gömrükkxana. [Hacı Qara:] Başına dönüm, on beş ildir padşah gömrüyünə ildə mən əlli tünan xeyir verirəm. M.F.Axundzadə.*

GÖMRÜKÇÜ *is.* Gömrükkxana xidmətçisi.

GÖMRÜKXANA *is.* Ölkəyə gətirilən və ölkədən çıxarılan malları və ya şeyləri yoxlayıb gömrük rüsumu almaq işilə məşğul olan dövlət idarəsi. *Gömrükkxana işçisi. – [Əsgər bəy:] Səbəbi odur ki, qarabağlıların, .. gömrükkxana qarovullarının və kazakların qorxusundan quş quşluğu ilə Arızın o tayına səkə bilmir. M.F.Axundzadə.*

GÖMRÜKLÜ *sif.* Üzərinə gömrük qoyulmuş, gömrük alınan. *Gömrüklü mal.*

GÖMRÜKSÜZ *sif.* Üzərinə gömrük qoyulmamış, gömrük alınmayan. *Diplomatik işçilər üçün aparılan gömrüksüz mallar.*

GÖMÜLMƏK *məch.* 1. Basdırılmaq, quyulanmaq, torpaq altında gizlədilmək. *Kən-*

dimizin ən yaxşı adamları orada torpağa gömüldü. Ə.Məmmədخانlı. □ **Qaranlığa (zölmətə) gömülmək** – qaranlığa, zölmətə qərç olmaq, qaranlığa batmaq. *Maşının işığı qılınc kimi Mərdanın gözlərinə sancıldı. Sonra ustanın gözlərində hər şey qaranlığa gömüldü.* H.Seyidbəyli. *Aynabəndi sağ-soldan meyvə ağacları bürümüş, alçaq ev zölmətə gömülmüşdü.* İ.Hüseynov.

2. *məc.* Məhv edilmək, yox edilmək, puça çıxarılmaq. *Nə könlü açıldı, nə güldü qəlbi; Ananın torpağa gömüldü qəlbi.* O.Sarıvəlli.

GÖN is. İri heyvanların işlənmiş dərisi. *Ayaqqabının altı göndür. Gönü suya vermə, verdin heyfəsilənmə.* (Ata. sözü). // Bu dəridən qayrılmış. *Gön altlıq.*

♦ **Gönü duzlamaq isteh.** – ölmək, gəbər-mək. [Azad:] *Arvad gün-gündən saralur, de-yəsən, bu da bacıları kimi gönü duzlayacaq, yenə xərcə düşüb təzədən evlənəcəyəm!* Çəmənzəminli. **Gönüdəndən soymaq (çıxarmaq)** – zərərinin əvəzini birindən güclə almaq. [Həsən:] *Zıyanlığın hamısını sənin gönüdəndən soyacağam.* Ə.Haqverdiyev. **Gönünü soymaq (almaq)** – 1) bərk cəzalandırmaq, divan tutmaq. [Ağa Kərim xan:] *Tez ol, yoxsa, vallah, gönünü allam.* N.Vəzirov. [Yaxşı:] *Qaynım dünən araba ilə şəhərə gedib. Yoxsa mən bura gələ bilərdim? Mənim gönümü soyardı.* C.Cabbarlı; 2) çox baha qiymətə satmaq, bahaçılıq etmək. *Müştərilərin gönünü soymaq. Dabbağxanada (dabbağda) gönünü tanımaq (gönünə bələd olmaq)* – bax **dabbağxana**.

GÖNÇÜ is. Gönçülükə məşğul olan adam.

GÖNÇÜLÜK is. 1. Gönçünün işi, peşəsi.

2. Gön istehsalı. *Gönçülüviyi inkişaf etdir-mək.* – *Mərgümiş təbabətdə, pirotexnikada, gönçülükdə, sarı rəng istehsalında və başqa sahələrdə işlənilir.* M.Qaşqay.

GÖNDƏRİLMƏ “Göndərilmək”dən *f.is.*

GÖNDƏRİLMƏK “Göndərmək”dən *məc.*

Qoşun göndərilmək. Ezamiyyətə göndərilmək. Məktub lazımı yerə göndərildi.

♦ **Sibirə göndərilmək köhn.** – Sibirə sür-gün edilmək, katorqaya göndərilmək (keç-mişdə Sibir sürgün, katorqa yeri sayılırdı). [Müstəntiq:] *Sənin Sibirə göndərilməyinə bu sənəd kifayət edər.* H.Nəzərli.

GÖNDƏRİŞ is. Göndərmə işi, göndərmə, yollama.

GÖNDƏRMƏ “Göndərmək”dən *f.is.*

GÖNDƏRMƏK f. 1. Yollamaq (birinə ver-mək, çatdırmaq üçün). *Məktub göndərmək. Sovqat göndərmək. Poçtla pul göndərmək.* – [Oğul:] *Ata, ayda on beş manat qardaşıma göndərə bilərsən?* Ə.Haqverdiyev. [Yaşlı kişi:] *Tək bir teleqram üzərinə biz [tatar tacirinə] vaqonlarla mal göndərirdik.* S.Hüseyn.

2. Bir tapşırıqla bir yerə yollamaq. *Uşağı dükana göndərmək.* [Əsgər:] *Günü bu gün Süleymanı görsəm göndərəcəyəm ki, gedib elçilik eləsin.* Ü.Hacıbəyov. *Məhəmməd Səfi ağa bir az səbr eləyib, xidmətçi qızı [Alının] dalınca göndərdi. Çəmənzəminli.* // Bir məq-sədlə bir yerə getməsinə əmr və ya təklif etmək; təyin etmək. *İdarəyə müdir göndər-mək. İşə göndərmək. Uşaqları gəzməyə göndərmək.*

3. Eزام etmək, yollamaq. *Müsavirəyə göndərmək. Vətənə göndərmək.* – *Keçən gün seçkiqabağı məni seçicilər arasında kütləvi iş aparmaq üçün Xıdırılıya göndərdilər.* S.Rəhman. *Bakıda Firidunu növbəti çağırış-çılara qoşub, Tbilisiyə göndərdilər.* Mir Cəlal.

4. Yazı, hərəkət və ya sözlə öz münasi-bətini, hissiyyatını bildirmək, ifadə etmək. *Salam göndərmək.*

♦ **Sibirə göndərmək köhn.** – Sibirə sür-gün etmək. *..Səfəri adam öldürmək üstündə Sibirə göndərdilər.* S.S.Axundov.

GÖNDƏRTMƏ “Göndərtmək”dən *f.is.*

GÖNDƏRTMƏK icb. Göndərməyə, yolla-mağa məcbur etmək, yaxud göndərməsini xahiş etmək. *Övliya .. min-min manat bay-ramlıq göndərdikdən sonra dübarə onunla barışardı.* İ.Musabəyov.

GÖNLÜK sif. Gön üçün aşılamağa yarar. *Gönlük dəri.*

GÖNSOYAN sif. 1. Kəsilmiş heyvanın gö-nünü soyan. *Gönsoyan qəssab. Gönsoyan maşın.*

2. *dan.* Çox bahaçı, bahacı adam haqqında.

3. *məc.* Zölmək, zalım, qəddar mənasında. *Dözə bilməz insan oğlu; Bu gönsoyan qanunlara!* S.Vurğun.

GÖNÜQALIN sif. 1. Dərisi kobud, qalın olan.

2. *məc.* Heç bir şeydən mütəəssir olmayan, heç bir şey kar etməyən; kobud, qanmaz. *Gönüqalın adam.* – [Süsənbər Səməndərə:] *..İstəyirəm ki, sənin o gönüqalın qayınatanın qarnına möhkəm bir ağrı dola.* B.Bayramov. // *İs.* mənasında. [Cəlal:] *..Aləmi xarablayan belə gönüqalınları da.* M.İbrahimov.

GÖNÜQALINLIQ *is.* Heç bir şeydən mütəəssir olmayan, heç bir şey kar etməyən adamın keyfiyyəti, xassəsi; qanmazlıq, kobudluq.

GÖRDÜRMƏ “Gördürmək” dən *f.is.*

GÖRDÜRMƏK *icb.* Görməyə məcbur etmək, görməsini xahiş etmək, görməsinə nail olmaq. *İş gördürmək.*

GÖRƏ *əd.* 1. Yönlük hal şəkilçisi tələb edərək: a) səbəb bildirir. *Yıxıldığına görə ayağı sındı.* – *Elə bax bu rassamlığıma görə də məni lap gözdən salıblar.* S.Vəliyev; b) əsas, isnad bildirir. *Kişi yer üzündə od qoruyandır; Kişi ona görə kişi adlanır.* M.Araz.

2. Mürəkkəb bağlayıcının tərkib hissələrindən biri kimi işlədilib, özündən əvvəlki fikrin sonrakı fikrə səbəb olduğunu bildirir. *Yəqin başı qarışıqdır, ona görə kağız yazmır.* M.Hüseyn. *Mən səni qardaşlığa qəbul etmişəm, ona görə də bu cür açıq danışırım.* S.Rəhman.

GÖRƏCƏK bax **görəcəkl.**

GÖRƏCƏKLI: görəcəkl günlərim (günlərimiz) varmış – gözlənilməyən pis bir hadisə baş verdikdə və ya bir xəbər eşidildikdə deyilir. [Məşədi Səfər:] *Qoca vaxtında görəcəkl günlərim varmış.* Ə.Haqverdiyev. [Sona xanım:] *Yazıq mənim canım, .. görəcəkl günlərim varmış.* Ə.Haqverdiyev. *Allah, görəcəkl günlərim varmış.* B.Vahabzadə.

GÖRƏK *əd.* 1. Nəticəsi qabaqcadan bəlli olmayan bir işə başlarkən deyilir. *Yaz görək nə çıxır.* – [Sitarə Gülzara:] *Gəl toyumuz barəsində niyyətləyək, gedək bayıra, qulaq asaq, görək kim nə eşidir.* C.Cabbarlı. [Vəzir:] *Səbr ediniz, görək bu işin çarəsi nədir?* Ü.Hacıbəyov.

2. Fellərdən sonra gələrək narazılıq, yaxud təkidlik çaları verir. *Sən bir dayan görək. Qoy görək. De görək, nə deyirsən?*

GÖRƏN¹ bax **görəsən.** [Durna:] *İndi yazıq Aydınirinin halı görəən nə olar?* C.Cabbarlı.

Vurdu onu yol üstündə; Hansı zalım ovçu görəən? M.Dilbazi. *Görən nə düşündü, görəən nə andı?* B.Vahabzadə.

GÖRƏN² *is. məh.* Sıra ilə otlama (qoyun haqqında). □ **Görən atmaq (bağlamaq)** – bax **görənimək.** *Qoyun lələklidə görəən atmışdı.* H.K.Sanlı.

GÖRƏNİMƏ “Görənimək” dən *f.is.*

GÖRƏNİMƏK *f. məh.* Sıra ilə otlamaq (qoyun haqqında). *Qoyunlar güneylərdə görəniyir, keçilər .. kolların başını dişləyir.* Ə.Vəliyev.

GÖRƏSƏN *əd.* Sual, əndişə, maraq bildirir. *Görəsən, niyə gəlmədi? Görəsən, onun axırı necə oldu? Görəsən, xəstə sağalacaqmı? – Fikirləşir ki, görəsən, uşaq sözdə-söhbətdə də atasına çəkib, ya yox?* “M.N.lətif.” *Görəsən, atası [Buğacı] niyə tək çağırmışdı?!* M.Rzaquluzadə.

GÖRƏSİ *sif.* Görməli, görülməli, görülməsi lazım gələn. *Görəsi bir isim yoxdur.*

◇ **Görəsi gözü olmamaq** – zəhləsi getmək, nifrət bəsləmək. *Əgər həqiqəti bilmək istərsiniz, Cəmilə xanımın ərindən zəhləsi gedirdi, onu görəsi gözü yox idi, könülsüz tikə kimi qəbul edirdi.* E.Sultanov.

GÖR-GÖTÜR *is.* Gördüyü, həyatında rast gəldiyi müsbət şeyləri mənimsəmə, öyrənmə; təcrübə qazanma. *Kiri, kiri, dünya gör-götürdür.* Mir Cəlal.

GÖRK *is.* Göstərmək işi, nümayiş, göstəriş. □ **Görk etmək** – göstərmək, nəzərə çatdırmaq. [Katib:] *Danışqların düz olsa, Hümmanın bu hərəkətlərini açib hamıya görk eləyəcəyik.* B.Bayramov. **Görk üçün** – göstərmək üçün, nümayiş etdirmək üçün, zahiri görünüş üçün. *Məzar üstə çoxu ağlar görk üçün; Ağlayırsan – sağlığında ağla sən.* M.Araz.

GÖRKƏM *is.* 1. Xarici, ümumi görünüş. *Xarici görkəm. Yaxşı, səliqəli görkəmi var. Görkəmini dəyişmək.* – *Tanrı elə görkəm vermişdi ona; Görənlər az qala cadulanırdı. Şəhriyar.*

2. İnsanın daxili vəziyyətini, hissiyyatını, xasiyyətini əks etdirən sifəti, zahiri siması, görünüşü. *Zəhmli görkəm. Ciddi görkəm. Xəstə görkəm.* – [Məryəm] *gah sət bir görkəm alıb Səlimə acıqlanır, gah özündən*

kənar edirdi. H.Seyidbəyli. □ **Görkəm almaq** – daxili vəziyyəti və hissiyyatı zahiri görünüşündə ifadə etmək. *Sərhəng Firiduna baxıb ciddi və bir az da sərt görkəm aldı.* M.İbrahimov.

3. Göz önündə açılan təbiət mənzərəsi; mənzərə, görünüş. *Məşənin görkəmi.* – *Hər yamacın bir baharı; Hər dağın bir görkəmi var.* M.Müşfiq. *Baharın öz görkəmi; Qışın da öz xətti var.* S.Rüstəm. *Dağ yolu hər yerdə bir görkəm alır; Məşədən keçərək, çaydan keçərək.* H.Arif.

4. Bax **görk.** *Aqrotexniki tədbirlərdən elə-belə görkəm üçün danışdırlar.* (Qəzetlərdən).

GÖRKƏMLİ *sif.* 1. Bu və ya başqa cür görünüşü, görkəmi, siması olan; görünən. *Xəstə görkəmli. Sağlam görkəmli.* – *Onların əvəzinə Tapdıq, özünə yaxınlaşan kərtənkələ görkəmli birisini və onun bıçaq kimi süngüsünü gördü.* Ə.Əbülhəsən. *Hər ikisi qızların bir-birindən qəşəngdi; Biri sakit görkəmli, biri ciddi, ürkəklı.* M.Dilbazi. // Gözəgəlimli. *Görkəmli oğlan.*

2. Müsbət xüsusiyyətlərinə görə başqalarından seçilən; yaxşı. *Görkəmli usta.* – [Qüdrət:] *Görkəmli mühəndisların qəlbini oxumaqda çətinlik çəkdiyə trest bu vəziyyətdən çıxmağa caqdır.* M.Hüseyn. [Səməd] *idarənin ən görkəmli işçilərindən idi.* H.Seyidbəyli.

3. Böyük xidmətləri olan; məşhur, tanınmış. *Görkəmli bəstəkar. Görkəmli alim.* – *Mirzə o zamanın görkəmli şairləri – Zakir Qarabaği və Seyid Əzim Şirvani ilə dostluq edir və yazırdı.* Ə.Haqverdiyev.

4. Böyük əhəmiyyətli; mühüm. *Görkəmli nəticələr çıxarmaq.* – *Buna nə ruhaniyyət alimi olmaq, nə də filosoflar çində görkəmli yer tutmaq kömək edə bilməzdi.* M.S.Orudbadi.

5. Hər tərəfdən görünən, hamının gördüyü. *Danışqdan aydın oldu ki, o bizim idarədə görkəmli yerdən asılı bir şəklə – Həcərin ağ boya ilə işlənmiş şəklini istəyir.* S.Rəhimov.

6. Görməli, maraqlı, baxmalı, diqqətəlayiq. *Ədəbi görüşlərlə yanaşı, biz Volqoqradın görkəmli yerləri, abidələri və mədəniyyət ocaqları ilə tanış oluruq.* M.İbrahimov.

GÖRKƏMLİLİK *is.* 1. Görkəmli adam və ya şeyin hal və keyfiyyəti.

2. Məşhurluq.

GÖRKƏMSİZ *sif.* 1. Xarici görünüşü, görkəmi yaxşı olmayan, qəşəng olmayan, gözə xoş gəlməyən; nəzəri cəlb etməyən, nəzərə çarpmayan, görkəmcə maraqsız. *Görkəmsiz adam.* – *Axtar qısaoyulu, gödəktüklü, boz rəngli, görkəmsiz tula idi.* S.S.Axundov.

2. Nəzəri cəlb etməyən, gözə çarpmayan. *Görkəmsiz mənzərə.*

GÖRKƏMSİZLİK *is.* Görkəmi, xarici görünüşü yaxşı olmayan, gözə xoş gəlməyən adam, ya şeyin hal və keyfiyyəti.

GÖRKƏZMƏ “Görkəzmək”dən *f.is.*

GÖRKƏZMƏK *dan.* bax **göstərmək.** *Əhməd də özünü yalandan heç bir şeydən xəbəri olmayan kimi görkəzib, guya təəccüb eləyirdi.* (Nağıl). *Aç üstün qabağın zər qəsbənin; Zülfün təxtəsini görkəz, bəri bax!* M.P.Vaqif.

GÖRMƏ “Görmək”dən *f.is.* *Görmə qabiliyyəti. Görmə siniri.*

GÖRMƏK *f.* 1. Gözləri ilə qavramaq. *Öz gözü ilə görmək. Evi görmək. Hadisəni öz gözümlə gördüm.* – [Telli:] *Vallah, xanım, elə görməmişdən ələ getmək lazımdır, yoxsa əvvəl görəndə daha sonra yaxşı olmur.* Ü.Hacıbəyov. // *Görmə qüvvəsinə malik olmaq. Gözüm zəif görür. Çəşməklə yaxşı görürəm.*

2. Təsədüf etmək, rastlaşmaq. *Nə vaxtdır onu görmürəm.* – [Səlim:] *Gəzdim, dolandım, uğradım hər yərə; Mən böylə bir qadın görmədim hələ.* H.Cavid. [Balas:] *Heç bilmirəm nə edim? Qonaqlar da [Atakişini] görmək istəyir.* C.Cabbarlı. // Şəxsən görüşmək. *Müdiri görməyə getmək.* // Yoluxmaq, yoxlamaq, baş çəkmək. *Xəstəni görməyə getdi. Qız görmək üçün gedib.* – *Ceyran, oğlunu görmək bəhanəsilə hər gün Eldarın evinə gedir.* S.Hüseyn.

3. Başa düşmək, anlamaq, duymaq, hiss etmək. *Özüm görürəm ki, ... – Qəssab Alı gördü ki, bu müştəri lap göydəndüşmədi.* “Koroğlu”. *Əşraf gördü ki, hesabdərlik Nazlinin çox xoşuna gəlir.* S.Rəhman. // Hesab etmək, hiss etmək, tapmaq. *Mən burada pis bir niyyət görmürəm.*

4. Görməyə nail olmaq, qismət olmaq, nəsib olmaq. *Oğlunun toyunu görmək. Yaxşı*

günlər görmək. – *Salma da aqibat xoş bir gün görür.* H.Cavid. *Uzaq deyil, bu gün-sabah görəcəyik o günləri; Yenə qanad açacaqdır eşq adlanan gözəl pəri.* S.Vurğun.

5. Təsəvvürünə gətirmək, fikrən təsəvvür etmək, xəyalına, gözünlün qabağına gətirmək. *..Qəhrəman öz uşaqlıq günlərini görürdü.* S.Rəhimov. *Qambəyev dəhşətli sonun yaxınlaşdığını görürdü.* S.Rəhman.

6. Müəyyən etmək, bəlli etmək, aşkara çıxarmaq. *Aşkardı ki, hər iş sahibini ilin axırında .. dəftərləri qoyar qabağına və başlar hesab etməyə ki, görsün qazancı nə olub və zərəri nə olub.* C.Məmmədquluzadə.

7. Çatmaq, bəs etmək, kifayət etmək. *Bu çörək iki günə bizi görər.* – [Bədəl:] *Əvvəla, Rəhim xandan gətirdiyimiz sursat neçə müddət bizi görər?* Ə.Haqverdiyev.

8. *dan.* Görüşüb danışmaq, görüşüb məsləhətləşmək, razılığını almaq. *Onu görmək lazımdır. Adam görmək lazımdır. // məc. dan.* Qabaqca görüb rüşvət vermək. *Koxanı gör, kəndi çap.* (Ata. sözü). *Dövlətli qabaqcadan vəziri görmüş imiş, vəzir də hökmü təsdiq edir.* “M.N.İtif.”

9. Etmək, icra etmək, yerinə yetirmək. [Mərcan bəy:] *Qoymursan ki, mən öz işimi özüm görüm.* Ü.Hacıbəyov. *Ballı .. çay tədarükü görməyə başladı.* A.Şaiq.

10. Şübhələnmək, təqsirləndirmək. *Kimdən görürsən? – Mərd Allahından görər, namərd yoldaşından.* (Ata. sözü). [Oğurluğu] *çayxana sahibi kəndlilərdən görürdü.* Mir Cəlal.

11. Keçirmək, çəkmək, giriftar olmaq, uğramaq. *Kasıblıq görmək. Çox çətinlik görmək. Xəstəlik görmək.* – *Bağın, əkinin xeyrini bəylər görəcəkmis; Toxm əkməyə dehqanları neylərdin, ilahi?!* M.Ə.Sabir.

12. Gözmək, yaşamaq, olmaq. *Çox yer görmək.*

13. Əmr şəkildə **gör** – a) təəccüb, hey-rət bildirir. *Gör nə gözəl oxuyur. Gör nə qə-dər adam var. Gör nə böyük ilandır. Gör necə özümdən çıxır;* b) bax gör, yoxla, öyrən mənasında. *Gör o hara getdi. Gör bir şey öyrənə bilərsənmi? Gör bacara bilərsənmi?* c) hədə, qorxu bildirir. *Gör ona nə toy tutacaqlar. Gör onun dərşini necə verəcəyəm.*

14. **Görək** şəkildə – intizar, qeyri-müəyyənlik bildirir. *Görək bu işdən nə çıxar? Görək axırı nə olar?*

15. **Gördüm** şəkildə – a) təkid, israr bildirir. – *Ə, de görüm, niyə mürüvvətin yoxdur, hə? .. – deyə, Xəlil ani və sərt bir nəzarlə Şahmara baxıb, yenə gözlərini çəkdi.* M.Hüseyn; b) arzu, istək bildirir. *Görüm böyük oğlan olasan.* – [Məsmə:] *O ki uşaqları oxutmaq, adam eləmək istəyir, onu görüm yüz yaşasın!* Mir Cəlal.

16. Bir sıra isimlərdən sonra gələrək mü-rəkkəb feil və müxtəlif ifadələr əmələ gətirir; məs.: *məsləhət görmək, isti-soyuq görmək, yolunu görmək.*

♦ **Gördüm deyən olmadı** – heç kəs görmədi, tapılmadı, itdi, yoxa çıxdı. *Cənnətəli Nurəddin ilə bərabər beş gün qohumunu axtardı, amma gördüm deyən olmadı.* S.S.Axundov. **Gördüyünü götürmək** – gördüyü şeyi yadda saxlamaq, tez mənimsəmək, tez öyrənmək, zehnon qavramaq. *Uşaq gördüyünü götürür.* – *Sarı qayda-qanunu nisbətən çox tez qavrayırdı və gördüyünü götürürdü.* S.Rəhimov. **Görməyə gözü olmamaq** – zəhləsi getmək, qətiyyəni xoşu gəlməmək, nifrət etmək. *..Vəzir-vüzarının Molla Nəsrəddini görməyə gözləri yox idi.* “M.N.İtif.”

görə-görə zərif Bir şeyi gördüyü halda, bildiyi halda, bilə-bilə. [Yusif:] *Görə-görə özümü cürbəcür bəlalara giriftar edirəm..* N.Nərimanov. [Fərhad:] *Ana, görək sən də mənim kimi oğrunu görə-görə xalq sözünə qulaq asmaya idin.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Göz görə-görə** – göz gördüyü halda, hamının gözü qabağında, açıq-aşkar. *Göz görə-görə oğurlamaq.* – [Hacı Sultan] *..göz görə-görə başqasının udmasına razı ola bilmirdi.* S.Hüseyn.

GÖRMƏLİ *sif.* 1. Görülməsi lazım olan, görülməsi, yerinə yetirilməsi vacib və zəruri olan. *Görməli iş.*

2. *məc.* Görməyə, baxmağa dəyər, diqqətəlayiq, ən yaxşı. *Şəhərimizin görməli yerləri. Görməli abidələr.* – [Qızıyətər Yarməmmədə:] *Bəri gəl, görməli şeylər var, sədr qaçmaz, lazım olanda özü səni tapacaq.* M.İbrahimov. *Su dağdan elə hücumla çıxır ki, köpiyə dönür, çıldırır dörd yana dağılır. Görməli yerdir.* R.Rza.

GÖRMƏMİŞ *is.* Birdən-birə əlinə düşən şeyə qarşı özünü saxlaya bilməyərək acgözlük və yersiz hərəkətlər göstərən adam haqqında. *Qamış ola, camış ola; Özü də görməmiş ola.* (Ata. sözü). *Lovğalanıb, a görməmiş, çox da belə fırıldama! Tərbiyyəsiz uşaq kimi boş-boşuna hırıldama!* M.Ə.Sabir. // Sif. mənasında. *Görməmiş adam.*

görməmiş-görməmiş *zərf* 1) görməmiş adam kimi. [Bəy:] *Ə, kəs, görməmiş-görməmiş danışma!* S.Rəhimov; 2) görmədiyi, tanımadığı, bilmədiyi, bələd olmadığı halda. *Görməmiş-görməmiş birisi haqqında danışmaq.*

GÖRMƏMİŞLİK *is.* Görməmiş adamın göstərdiyi yersiz hərəkətlər, bir şeyə qarşı görməmişcəsinə münasibət; acgözlük, tamahkarlıq. *Belə bir görməmişliyi, ya şöhrətpərəstliyi Mürsələ yaraşdıra bilmirəm.* Mir Cəlal.

GÖRMƏZ-BİLMƏZ *zərf* Görmədən, yaxşı tanımadan, öyrənmədən. [Mərcan bəy:] *Əlbəttə, insan gərək arvada əvvəlcə aşıq ola, sonra ala. Yoxsa görməz-bilməz alırıq, sonra da peşman olub qovuruq.* Ü.Hacıbəyov.

GÖRMƏZLİK *is.* Görmək qabiliyyətindən məhrumluq; görməmə, korluq. **Görməzliyə vurmaq (salmaq)** – qəsdən özünü görməyən kimi göstərmək.

GÖRSƏDİLMƏ “Görsədilmək”dən *f.is.*

GÖRSƏDİLMƏK *f.* Göstərilmək.

GÖRSƏNMƏ “Görsənmək”dən *f.is.*

GÖRSƏNMƏK *bax görünmək.* *Dedi: aya nədir bu dadə səbəb! Halətin görsənir nəzərə əcəb!* S.Ə.Şirvani. [Hərəmağası:] *Qız ulduzların arxasında gizlənir, arabir görsənir, təkrar gizlənir, mənimlə oynayır. Çəmənəminli. Uzaqdan baxanda o gözəl Şəki; Görsənir dağlardan asılmış təkli.* H.K.Sanlı.

GÖRSƏTMƏ 1. “Görsətmək”dən *f.is.*

2. *dan.* Əcaib, qeyri-adi, görünməmiş şey.

GÖRSƏTMƏK *bax göstərmək.*

GÖRÜKMƏ “Görükmək”dən *f.is.*

GÖRÜKMƏK *bax görünmək.* *..Amma mən [Sadıqdan] bir az cavan görükürəm.* C.Məmmədquluzadə. [Oğru:] *Bəy, and olsun o görükən imamzadəyə, mənim xəbərim yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev. *Küçələrdə bizim adamlardan bir kəs də olsa görükürdü.* M.S.Orudbadi.

GÖRÜLMƏ¹ “Görülmək¹”dən *f.is.*

GÖRÜLMƏ² “Görülmək²”dən *f.is.*

GÖRÜLMƏK¹ “Görmək¹”dən *məch.*

GÖRÜLMƏK² *bax görünmək* 1-ci mənadada. *Alçalsın dağları, görülsün köçü; Cənnəti məvadi qoynunun içi.* “Qurbani”.

GÖRÜM *bax görkəm.* *Görümü yaxşıdır. Görümü yoxdur.*

GÖRÜMLÜ *sif.* Yaxşı görünən, nəzərə çarpan. *Televizoru görümlü yerə qoymaq.*

GÖRÜNMƏ “Görünmək”dən *f.is.*

GÖRÜNMƏDƏN *zərf* Yayınaraq, gözə çarpmadan, gizli, başqası görmədən. *Kim-səyə görünmədən getdi.*

GÖRÜNMƏK *f.* 1. Gözlə qavranılmaq, göz qarşısına çıxmaq, nəzərə çarpmaq. *Uşaq kimi görünmək.* – *Qonşu toyuğu qaz görünür qonşuya; Seyyid, öz yarını tut, özgə nigəri nə gərəkdir.* S.Ə.Şirvani. *Ancaq sol tərəfdə vağzalın çıraqları parlaq görünürdü.* S.M.Qəni-zadə. *Otağın küncündə bir dəyirmi masa görünürdü.* Çəmənəminli.

2. Zahir olmaq, peyda olmaq, nəzərə dəymək. *O gecənin sabahı Sarıköynəyin əri yənə kənddə göründü.* S.Hüseyn. *Qırx-əlli il bundan əvvəl kəndin yaxınlığında bir pələng görünmüşdü.* A.Şaiq. [Gəldiyev] *gündüz iki saat idarəyə qaçıb görünür, qayıdırdı.* Mir Cəlal. // Müəyyən bir təsir bağışlamaq. *Zahirən zəif görünür.* – *Bu keyfiyyət olara xeyli qərribə göründü.* M.F.Axundzadə.

3. Hesab edilmək, ...kimi gəlmək. *Cənnət kimi görünmək.* – *Bax, yalançı tapıldı çünki çoban; Doğru derkən sözü göründü yalan.* M.Ə.Sabir. [Ruqiyyə:] *Onu-bunu mən bilmirəm, sizin əhalidən bizim əhali təmiz görünür.* A.Divanbəyovlu.

4. *dan.* Bir yerə gəlmək, təsadüf edilmək (əsasən inkar şəklində işlədilir). *Çoxdandır görünmürsən.* – *Lətifə yənə də görünmürdü.* M.Hüseyn.

5. **Görünür, görünür ki** şəklində – “dəyəsən”, “yəqin” mənasında ehtimal bildirir. [Cəmil bəy Bəypolada:] *Görünür ki, bizim yerin adətindən əsla xəbəriniz yoxdur.* H.Cavid. [Asya:] *Görünür ki, qız gədəyə çox bənd olubdur.* Ü.Hacıbəyov.

GÖRÜNMƏZ *sif.* 1. Görünməmiş, bu vaxta qədər olmamış; qərribə, təəccüblü, əcaib.

[Nəbi:] *Heç görünməz iş? ...Udubdur!* S.S.Axundov.

2. Görünməyən, açıqda olmayan, gizli. *..Kimisi örtülü bazarın görünməz bir guşə-sində öz ticarət yerini rahatlayırdı.* S.Rəhimov. *Sanki görünməz .. bir əl uzanaraq Mayanın qanadlarını doğrayıb yerə tökmüşdü.* M.İbrahimov. □ **Görünməz olmaq** – gözdən itmək, daha görünməmək. *Qaranlıqda görünməz olmaq. – Günəş dağlar arasına keçərək görünməz olduqda mən də şəhərə daxil oldum.* S.S.Axundov. *Qaraltılar uzaqlaşdı görünməz oldular.* M.Hüseyn.

GÖRÜNÜŞ *is.* Bir şeyin və ya adamın zahiri şəkli, görkəmi. *Görünüşdən* [Almurada] *50 yaş ancaq vermək olardı.* İ.Əfəndiyev. *Mahmuda xarici görünüşünə görə paxıllıq edənər də olurdu.* S.Vəliyev.

GÖRÜNÜŞLÜ *sif.* Bu və ya başqa görünüşü, görkəmi olan, görünən, nəzərə çarpan. *Qoçaq görünüşlü gənc. Yaxşı görünüşlü başça. – Başında kələğay, kəndin dilbəri; Sada görünüşlü bir gözəl pəri.* R.Rza.

GÖRÜŞ *is.* 1. Görmə işi, görmə qabiliyyəti, görmə. *Yaxşı şəkli çəkmək uşaqların görüş və müşahidə bacarığını artırır. "Az. məkt."*

2. İki və ya bir neçə nəfərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş vaxtda və yerdə təyin etdikləri görüşmə. *Görüş təyin etmək. – Fəridun və Kərimxan Azadi ehtiyat üçün ikinci bir görüş yeri də təyin etmişdilər.* M.İbrahimov. // İki sevgilinin görüşməsi. *Görüşə getmək. – Dilşad Fəxrəddinin görüşə gəlməyə-cəyini yəqin etsə belə, yenə haman görüş yerinə gəlməyə tələsirdi.* M.S.Ordubadı. // Uzaq bir yerdən gəlmiş adamla görüşmə. [Məmməd həsənəmi:] *..Birisini gəldi ziyarətə, gəldi evinə, heç kəs gəlmədi onun görüşünə.* C.Məmmədquluzadə. *Müəllimin gəlməsindən xəbər tutan kəndlilər axşam onun görüşünə gəldilər.* S.Hüseyn. // Görkəmli bir şəxslə tanış olmaq və söhbət etmək üçün təşkil edilən məclis. *Görüş saat 5-də olacaqdı.*

3. Yarışma, yarış. *Dostluq görüşü.*

4. Məhbusla onun qohumlarının icazə ilə rəsmi görüşməsi. *Görüş vermək. Görüş almaq. Görüş vaxtı qurtardı. – Günortadan xeyli sonra* [Kərimxan] *ölüm kamerasın-*

dan çıxarıb balaca və nəm iyi verən görüş otağına apardılar. M.İbrahimov.

5. Hadisələrə, fikirlərə və ya başqa şeyə verilən qiymət, onlar haqqında rəy, fikir, nöqteyi-nəzər. *O yaşda olan bu qocada bu görüş, bu yenilik bizdə görünməmiş şeydir.* A.Şaiq. *"Molla Nəsrəddin" in ictimai görüşləri, ideal və meyilləri tezliklə hamıya bəlli oldu.* M.İbrahimov.

GÖRÜŞDÜRMƏ "Görüşdürmək" dən *f.is.*

GÖRÜŞDÜRMƏK *icb.* Görüşmələrinə vəsitəçi olmaq, görüşə sövq etmək, görüşmələrinə nail olmaq, dilə tutub, bəhanə tapıb görüşməyə aparmaq. *Sevgililəri görüşdürmək.* [Səba xanım:] *..sənin Dilşad haqqındakı məhəbbətin baqıdırsa, o zaman sizi görüşdürmək üçün kömək edə bilərəm.* M.S.Ordubadı.

GÖRÜŞMƏ "Görüşmək" dən *f.is.*

GÖRÜŞMƏK *qarf.* 1. Bir-birini görmək. [Yusif:] *On ildir ki, Şamdan ilə görüşməmişəm.* N.Nərimanov. *Hacı onun otağına adam göndərilib görüşmək istədiyini bildirdi.* M.S.Ordubadı.

2. Əl verib salamlamaq, hal-əhval soruşmaq. *Üç həftə əvvəl, Mehriban bütün fələkətlərinə* [Nəşad əfəndinin] *səbəb olduğunu söylədikdə, Səlim onunla xüsusi surətdə görüşmüşdü.* S.Hüseyn. *Yoldaşları Eldarla köhnə və yaxın bir dost kimi görüşdülər.* M.Rzaquluzadə.

3. Əl verib sağollaşmaq, xudahafizləşmək. *Ev sahibləri ilə görüşdüm, salamatlaşdım, mənzil haqqını artıqlığıca verdim və çıxdım küçəyə.* C.Məmmədquluzadə. *Görüşüb qocadan ayrıldı Polad; Yollarda quş kimi açdı qol-qanad.* A.Şaiq. *Biz Eldarla görüşüb ayrıldıq və ona söz verdim ki, bir də göyərçinə güllə atmayacağam...* M.Rzaquluzadə.

4. Bir məqsədlə birilə görüşüb danışmaq, məsləhətləşmək. *Müdirlə görüşmək. – Mən sizə məsləhət görürəm, gedib cəmiyyətin sədri Həsən ağa ilə görüşəsiniz.* Ə.Haqverdiyev.

5. Gəzmək, dostluq etmək (qızla oğlan haqqında). *Qız, Teymurla cəmisi iki ay görüşmüşdü.* H.Seyidbəyli. *Su gəldi bağa, neylim? Dəydi yarpağa, neylim? Görüşürük bağçada; Gəlmir otağa, neylim?* (Bayatı). [Rüstəm bəy:] *Mən sənə izin verirəm ki, sən gedib onun ilə görüşsən.* Ü.Hacıbəyov. □ **Görüşə getmək** – bir-birini görmək (qızla oğlan haqqında).

6. Təsədüfən bir-birinə rast gəlmək, təsadüf etmək, rastlaşmaq, üz-üzə gəlmək. [İbn Yəmin:] *Aylarca əgərçi ayrı düşdük; Qismət bu, yenə bu gün görüşdük.* H.Cavid. *Bir dəfə sabah saat yeddidə bir fabrikin qapısında bir dəstə işarayanlar arasında Mansurla görüşdük. Çəmənəmimli. Tez çatsın əlimiz bərkə düşərsək; Zorlu qoşun ilə biz görüşərsək.* H.K.Sanlı.

GÖSTƏRİCİ *is. xüs.* 1. Bir şeyi göstərmək, diqqəti cəlb etmək üçün mexanizm, qurğu, alət, cihaz və s. *Stansiyanın işıq göstəricisi. Yol göstəricisi. Manometrin göstəricisi.*

2. Bir işin, prosesin gedişi haqqında müəyyən təsəvvür yaradan rəqəm, cədvəl və s. *Eyvaz Gülsənə məsləhət gördü ki, lazım olan rəqəmləri və iş göstəricilərini yazıb götürsün.* Ə.Vəliyev.

♦ **Göstərici barmaq dan.** – şəhadət barmağı.

GÖSTƏRİLMƏ “Göstərilmək”dən *f.is.*

GÖSTƏRİLMƏK “Göstərmək”dən *məch.* [Xəlilə] *Xədicə göstərilib, əvəzinə dul anası gəlin gəlmişdi. Çəmənəmimli. [Murad:] Deyirlər sabah yaxşı film göstəriləcək. İ.Əfəndiyev.*

GÖSTƏRİŞ *is.* Nə etmək, necə hərəkət etmək haqqında əmr, təlimat, məsləhət, izahat. *Göstəriş almaq. Göstəriş vermək. Göstərişi yerinə yetirmək.* – ..*Üç saat məktəbdə keçirdiyi vaxtdan başqa, günün yerdə qalanını Əmiraslan hər bir əmr və göstərişdən azad idi.* S.S.Axundov. *Hansı göstərişlə gəlibmiş, görən, Silahsız kütləni bu qıran ordu?* B.Vahabzadə. // *Məsləhət, mülahizə. Həkimin göstərişi.*

GÖSTƏRMƏ “Göstərmək”dən *f.is.*

GÖSTƏRMƏK *f.* 1. Görməsinə imkan yaratmaq; göstərmək. *Evləri cərgələmə; Tikilmiş cərgələmə; Açma günəş camalın; Göstərmə hər gələnə.* (Bayatı). *Gah göstərdin, gah gizlətdin yanağı; Axır məni dərdə saldın, al etdin.* M.P.Vaqif. [Cahan xala:] *Arşın mal aparmışdım, qızlara göstərəm. Ü.Hacıbəyov.* // *Baxmaq, yoxlamaq üçün təqdim etmək. Sənədlərini göstərmək. // İzahat verərək tanış etmək. Otaqlarını göstərmək. Eksponatları göstərmək. – Pişixidmətbaşı və Xacə Mübarək düşdülər qabağa, bir-bir əndərun otaqlarını*

ni göstərməyə şüru etdilər. M.F.Axundzadə. *Kişi axunda yem yeyən atlarını göstərib, fəxr edirdi.* Mir Cəlal. // *Tamaşaçılar qarşısında nümayiş etdirmək. Yeni tamaşa göstərmək. Yeni film göstərmək. Tələbələrə kimyəvi təcrübə göstərmək.*

2. Müayinə edərək baxmaq, məsləhət almaq üçün gətirmək. *Uşağı həkimə göstərmək. Dissertasiyasını rəhbərinə göstərmək.*

3. Əl və ya baş hərəkəti ilə birinin diqqətini bir şeyə cəlb etdirmək, nişan vermək, işarə etmək. *Evi göstərmək. Yolu göstərmək. Əli ilə pəncərəni göstərmək. – [Cavad] əlilə düşməni sərhədlərini göstərərək dedi.. Ə.Vəliyev. Ovcu, Elçinin göstərdiyi yərə baxanda, burnuna yel doldu.. M.Rzaquluzadə. // Təqdim etmək. Anam qızlara yer göstərib oturtdu və sonra bacımı və məni göstərərək tanış etdi.* S.S.Axundov.

4. Bədii əsərdə təsvir etmək, əks etdirmək. *Xalqın qəhrəmanlığını göstərmək. Əsərdə əmək adamlarının rəşadətini göstərmək.*

5. Şərh etmək, izah etmək, anlatmaq, başa salmaq. *Təcrübənin gedişini göstərmək. Cihazlardan istifadə qaydalarını göstərmək. Məsələnin həllini göstərmək.*

6. Bəlli etmək, şəhadət etmək. *Bu söz onun niyyətini açıq göstərir.*

7. Hər hansı bir keyfiyyət, xüsusiyyət, hal bürüzə vermək, aşkar etmək. *Cəsarat göstərmək. Bacarıq göstərmək. Alicənabluq göstərmək. – Qulac qollarını gərrəm; Meydanda hünər göstərrəm. “Koroğlu”. Şah buyurdu ki: – Sizi bir əmrdən ötrü məsləhətə çağırmışam, gərək haman xüsusda bir tədbir göstərsiniz.* M.F.Axundzadə. *Mirzə Səfərin kiçik oğlu başladı dövlətli balalarını dərs verməyə, müəllimlikdə qabiliyyət göstərdiyindən işləri gün-gündən tərəqqi etməkdə idi.* Ə.Haqverdiyev. // *Kəmiyyətə bu və ya başqa nəticələr vermək. Qaçışda yaxşı nəticə göstərmək. Təyyarə ən yüksək sürət göstərdi.*

8. Bildirmək, demək və ya yazmaq. *Bəhmənyar göstərir... Müəllif göstərir ki...*

9. **Göstərəm, göstəririk, göstərar(lər)** şəklində *dan.* – təhdid, hədə mənasında. *Mən sənə göstərəm... Ona göstərarlar... – [Zaman:] Mənim ixtiyarım yoxdur? Mürtədin qızı, yoxsa mən ata deyilmə? İndi mən sənə öz ixtiyarımı göstərəm.* Ə.Haqverdiyev.

GÖTÜRƏ *sif. iqt.* Hasil edilmiş şeyin miqdarına görə əmək haqqı vermə üsulu. *Götürə iş üsulu ilə işləmək.* – *Bunun üçün də götürə işin tətbiqini .. bacarmaq lazımdır.* Mir Cəlal.

GÖTÜRƏÇİ *is.* Götürə iş üsulu ilə əmək haqqı alan işçi.

GÖTÜRƏÇİLİK *is.* Götürə iş üsulu ilə işləmə, götürə iş. *Bütün tarla işləri xırda qruplarla və fərdi götürəçilik əsasında götürə bilər.* “Pambıqçılıq”.

GÖTÜR-QOY *is.* Mülahizə, fikir, məsləhət, müzakirə. *Bir çox götür-qoydan sonra qızlar səpini qurtaran kimi Xanpərinin səhəsinə getməyi qərara aldılar.* Ə.Vəliyev. *Bütün bu tərəddüdlər və götür-qoylardan bezikən Sona, çarşabına bürünüb həyətdən çıxdı.* Ə.Əbülhəsən. *Nəcəfalgildə götür-qoy uzun çəkdi.* B.Bayramov.

◇ Götür-qoy etmək (ələmək) – mülahizə etmək, ətraflı fikirləşmək, müzakirə etmək, ölçüb-biçmək. *Biz çox götür-qoy etdikdən sonra yenə də onun evinə girməyi, hərəgah müqavimət göstərərsə edam etməyi qərara almışdıq.* M.S.Ordubadi. *Kosa çox götür-qoy etdikdən sonra .. qara qifili qapıya bənd etmiş və yollanıb kəndə getmişdi.* S.Rəhimov. *Bütün əhvalatı o dönə-dönə; Götür-qoy eləyir bir də dərindən.* B.Vahabzadə.

GÖTÜRƏ “Götürmək” dən *f.is.*

GÖTÜRƏK *f. 1.* Əlinə almaq, əlinə alıb qaldırmaq. [Xanməmməd] *yaşıl çuxasının qollarını çiyinə atıb, .. heç bir təklif olmadan süfrədən halva götürüb ağzına qoydu.* Çəmənzəminli. [Adil:] *Təndirdən yenicə çıxmış isti çörəkləri götürüb alverə yollandım.* B.Bayramov. *Əziz çamadamı götürüb pilləkənlərlə yuxarı qalxdı.* S.Rəhman. // Qaldırmaq. *Ayaqlarının birini götürüb o birini qoyur.* Ü.Hacıbəyov. *Fəulla .. başını yastıqdan götürməyə, dirsəklənməyə çalışdı.* Mir Cəlal.

2. Dəfn etmək üçün aparmaq, qaldırmaq (cənazə haqqında). *Cənazəni götürmək.* – *Qərib öldü, götürün; Dar küçədən ötürün; Qəribin vay xəbərini; Anasına yetirin.* (Bayatı).

3. Özü ilə bərabər aparmaq, yəninca aparmaq. – [Kərbəlayı Nənəxanıma:] *Mən palazı satım, sən də sabah məşşatəni tap, götür, get qız axtarmağa.* Çəmənzəminli. *Müəllim*

ehtiyat üçün məktəb xidmətçisi Mahmud əmini də götürdü. B.Talıblı. [Məzlum:] *Həyat fırtınası məni yad torpaqlara götürüb çıxarmışsa, özüm də ağciyər olmuşam..* S.Vəliyev.

4. Öz tərkibinə almaq, qəbul etmək, daxil etmək. *Rəşid oğlana üz tutdu: – Səni qulğa götürmək mənim boynuma.* M.Hüseyn. *Əbili uşaq evinə götürüldülər.* Ə.Vəliyev.

5. Qavramaq, yadda saxlamaq, öyrənmək, mənimsəmək. *Ülkərlə Səttar çox zəhinli uşaq idilər, müəllim dediyi sözləri əlbəəl götürüb tutuşu kimi rəvan ələyirdilər.* (Nağlı). *On üçümdə məclislərdə oturdum; On dördümdə hər nə varsa götürdüm.* Aşıq Qurban.

6. Əldə etmək, məhsul almaq. *Bol məhsul götürmək.*

7. Hər tərəfə yayılmaq, bürümək, basmaq, yayılmaq, qaplamaq, sarmaq. *Qəflətən bir qorxulu səs məşəni götürdü..* *Faytonçu dedi: – Qorxma, xanım, bayquşdur ulayır.* S.S.Axundov. *Qədim dayı küncə çəkilib, xurcunu başının altına qoydu, bir azdan xorultusu çayxanayı götürdü.* S.Rəhimov. *Həyəti götürən soğan, qovurma, zəfəran iyi adamı valeh edirdi.* Mir Cəlal.

8. Nəzərə almaq, misal çəkmək, nümunə götürmək (bu mənada adətən “götürək” şəklində işlənir). [Süleyman:] *Məsələn, götürək, bizim cavan tacirimiz Əsgəri..* Ü.Hacıbəyov.

9. Xərc tələb olunmaq, sərf olunmaq; xərclənmək, başa gəlmək. *Kostyum 60 manat götürdü.* – [Möhsünzadə:] *Bir iyirmi manat da uşaqların və Mehribanın əyni-başı götürər.* S.Hüseyn. [Böyük oğlu:] *Üç manat [doktora] verdim, iki manat on altı qəpik də dərmanları götürdü.* Qantəmir.

10. Başlamaq, şüru etmək, ibtidasını qoymaq.

11. Hirsələndirmək, əsəbiləşdirmək, qızısqırdırmaq, bərk təsir etmək. *Təklifim onu götürdü.* – *Söz Hacı Manaflı götürmüşdü.* S.Hüseyn. *Qızın sözü Nərgizi bərk götürdü.* Ə.Məmmədخانlı.

12. Əxz etmək, almaq. *Mövzunu folklor-dan götürmək. Fikri başqasından götürmək. Söz götürmək.*

13. Dözmək, təhəmmül etmək, qəbul etmək. *Söz götürmək.*

14. Çıxarmaq (baş geyimləri haqqında) *Papağı götürmək. Oğlan şlyapasını götürdü.*

15. Yemək, dadmaq. *Kababdan bir tikə götürdü.*

16. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldir; məs.: od götürmək, əl götürmək, çimdik götürmək, boynuna götürmək.

GÖTÜRTDÜRMƏ “Götürtdürmək”dən *f.is.*

GÖTÜRTDÜRMƏK bax **götürtmək**.

GÖTÜRTMƏ “Götürtmək”dən *f.is.*

GÖTÜRTMƏK *ich.* Götürməyə məcbur etmək, götürməsinə səbəb olmaq. *Xacə Mubarək şeyləri iki nəfər fərraşə götürüb getdi.* M.F.Axundzadə. [Zərrintac] *öz çamadanlarını şəxsən Müqim bəyə götürüb ağı atlı saytona qoydurdu.* S.Rəhimov.

GÖTÜRÜBBƏ *zərf dan.* Birdən, cəld, gözlənmədən. *Götürübbə qaçmaq.*

GÖTÜRÜLMƏ¹ “Götürülmək¹”dən *f.is.*

GÖTÜRÜLMƏ² “Götürülmək²”dən *f.is.*

GÖTÜRÜLMƏK¹ *məch.* 1. Ələ alınaraq qaldırılmaq. *Çamadan götürüldü.* // Dəfn etmək üçün qaldırılmaq (cənazə haqqında). *Cənazə saat 5-də götürüldü.*

2. Özü ilə bərabər, yanınca aparılmaq. *Uşaq kəndə götürüldü.*

3. Qəbul olunmaq, daxil edilmək. *Dəstəyə götürülmək. İşə götürülmək.*

4. Əldə edilmək, məhsul alınmaq. *Bol taxıl götürüldü.*

5. Ləğv edilmək, qaldırılmaq. *Qadağan saati götürüldü.*

6. Əxz edilmək, alınmaq. *Söz dialektdən götürülmüşdür. Mövzu xalq həyatından götürülmüşdür.*

7. Çıxarılmaq (baş geyimləri haqqında). *Mazut iyi verən qabarlı əllər tərpanir, mazutlu papaq və şapkalər götürülür.* M.İbrahimov.

8. Vəx olmaq, aradan çıxmaq. *Ey vah ki, heysiyyəti-millət götürüldü; Millətdə olan büsbütün adət götürüldü.* M.Ə.Sabir. *Tutaq ki, zülm lap götürüldü.* C.Məmmədquluzadə. [Daşdəmir] *kəndin işlərini gələn kimi düzəlt-di. Oğurluq, Quldurluq tamamilə götürüldü.* N.Nərimanov.

GÖTÜRÜLMƏK² *qayıd.* Birdən, gözlənilmədən, yerindən qaçmağa başlamaq; birdən qaçmaq. *Uşaq götürüldü. At götürüldü.*

– *Birdən boz at ucadan kişnədi, qulaqlarını qırpa-qırpa aşağılarda otlayan ilxıya baxdı və qəfildən götürüldü.* M.Hüseyn. *Qürbət xala kağızı alıb götürüldü.* Mir Cəlal.

GÖTÜRÜM¹ *is.* Düzüm, tab, taqət, qüvvət. *Götürümü yoxdur.* □ **Götürüm düşmək** – əldən düşüb tərpnəmədən uzanmaq, tərpnəməyə halı olmamaq. *Şamil, götürüm düşmüş öküzlə kimi yanlarını basa-basa yeriyib şenliyin qazma dam-daşları arasında gözədən itdi.* M.Hüseyn.

GÖTÜRÜM² *is. xüs.* Adətən mexanizmin bir dəfədə şey götürmə qabiliyyəti, gücü. *Maşının yük götürümü. Kotanın götürüm eni.*

GÖTÜRÜMLÜ *sif.* Səbirli, dözümlü, götürümü olan. *Götürümlü adamdır.* – [Budaq:] *Mən əvvəldə demişdim ki, anam götürümlü, səbirli arvad idi.* Ə.Vəliyev. [Abbas:] *Sən götürümlü rəhbərlərdənsən, bala, Qoşqar!* İ.Hüseynov.

GÖTÜRÜMLÜLÜK *is.* Səbirlilik, dözümlülük. *Götürümlülük yaxşı xasiyyətdir.*

GÖVDƏ *is.* 1. Bədən. *Rəis stola tərəf əyilmiş şişman gövdəsini geriyyə əyib, kresloya söykəndi.* M.Hüseyn. *Bəy zıqqana-zıqqana ağır gövdəsini yerdən üzdü, dərhal yenə döşəkcəyə çırpdı.* Mir Cəlal.

2. Ağacın, ya kolun budaqlarını təpəsinə qədər saxlayan yerüstü hissəsi. *Ağacın gövdəsini ağartmaq. Tut ağacının gövdəsi.* – *Ovçu cəld özünü ağacların gövdələri arxasına verib daldalanmağa məcbur olurdu.* Ə.Məmməd-xanlı. *„Qoşaq ağacın dövrəsinə hərlənib gövdəsinə yanaşdı.* M.Rzaquluzadə.

3. *tex.* Mexanizmin, maşının, cihazın və s.-nin əsas hissəsi, əsası; korpus. *Elektromotorun gövdəsi.* – *Maşının nəhəng gövdəsi hərlənməyə başladı.* Ə.Sadıq.

GÖVDƏCİK *is.* Balaca, kiçik gövdə; bədənəcik.

GÖVDƏLİ *sif.* 1. İri, böyük, nəhəng; gövdəsi çox inkişaf etmiş. *Gövdəli palıd.* – *Hündür, gövdəli çinarların yarpaqları tozdan qabıq bağlanmış və bozarmışdı.* M.İbrahimov. *Böyük bir maraqla de baxmışam; Sığımb gövdəli şax budaqlara.* B.Vahabzadə.

2. *məc.* Kök, dolğun, yekə, iribədənli. *Gövdəli kişi.* – *Qaya kimi atın üzərinə tikilmiş*

gövdəli adam isə cilovu daha da bərk çəkir, daxmaya .. baxdıqca baxırdı. Mir Cəlal.

GÖVDƏSİZ *sif.* Bədəndən ayrılmış, bədənə. *O yanda qanlı gövdə; Bu yanda gövdəsiz baş.* Ə.Cavid.

GÖVHƏR *is.* [fars.] 1. Qiymətli daş, cavahir. *Yerə düşməklə gövhər qiymətdən düşməz.* (Ata. sözü). *Gövhər də çatlayıb üzülər tamam; Sərrafdan almasa düz qiymətini...* B.Vahabzadə. // *məc.* Parıldayan, işıq mənbəyi olan şeyə təşbeh. *Qara neftim, qara neftim; Bu yerin cövhərisən; Əzəl başdan ellərimin; Nur saçan gövhərisən.* M.Rahim.

GÖVŞƏK 1. Bax **gövşəyə**n 1-ci mənada. *Gövşək heyvanlar.*

2. *is.* Heyvanlarda: ağız. [Dəvə] *çörəyi yerdən götürdü; Yavaş-yavaş gövşəyinə gətirdi.* Q.Zakir. □ **Gövşək çalma**q (vurmaq) – bax **gövşəmək**. *Qoyun gövşək vurur. – İnkəklə öküz güney otundan yeyib yatır, şirin gövşək çalanda Ataşın da xəyalı öz atını çapırdı.* Ə.Vəliyev.

GÖVŞƏMƏ “Gövşəmək”dən *f.is.* [Qoca:] *O yanda malın gövşəməsi, ilxının oxrantısı qulağıma gəlmiş.* A.Divanbəyöglü.

GÖVŞƏMƏK *f.* Yemi mədədən qaytararaq yenidən ağızda çeynəmək (gövşəyə heyvanlar haqqında). *Orada-burada xoruz banlayır, inəklər, öküzlər gövşəyirdi.* S.Rəhman. *Dəvələr ahəstə-ahəstə gövşəyirdilər.* İ.Əfəndiyev.

GÖVŞƏN bax **gövşək**. □ **Gövşən çalma**q – gövşəmək. *Hava sakit, kənd səssiz olanda qoyunların öskürtüsü, inəklərin gövşən çalması eşidilirdi.* Ə.Vəliyev.

GÖVŞƏSMƏ “Gövşəmək”dən *f.is.*

GÖVŞƏSMƏK *qarş.* Gövşəmək, gövşək çalmaq, gövşək götürmək (çox heyvanlar haqqında). *Öküzlər gövşəşir.*

GÖVŞƏYƏN *sif. zool.* 1. Yemi gövşəməklə ikinci mədədə həzm edən. *Gövşəyə heyvanlar.*

2. Cəm şəklində: **gövşəyənlər** – yemi bu cür həzm edən dirnaqlı heyvanlar yarımdəstəsi.

GÖY *is.* 1. Yer üzünün üzərində mavi bir qübbə kimi görünən fəza, boşluq. *Göydə buludlar üzür. Göydə ulduzlar sayrışır. Bu vaxt göydə bulud göründü. // Yer üzünü əhatə edən kainat boşluğu; ənginlik, hava.*

Bu halda sərayi-sahibən göyə bir fişəng buraxdılar. M.F.Axundzadə. □ **Göy cisimləri** – Günəş, Ay, planetlər və ulduzlar. // *Obrazlı ifadələrdə məcazi mənada. Xəbər allam: göyün qapısı hardan; Kim açar, kim örtər, soracağı nədi? “Abbas və Gülgöz”. Ömrünün min dürlü cilvəsi vardır; Könlümün göyləri damar-damardır.* M.Müşfiq. **Göy guruldamaq** – göydə göy gurultusu baş vermək. *..Bayırda şiddətlə göy guruldadı, şimşək parladi.* İ.Əfəndiyev. **Göy gurultusu (gurlaması)** – göydə şimşək çaxdıqdan sonra eşidilən bərk gurultu. *Bu sırada hava tutulur. Ara-sıra göy gurlaması davam edir.* H.Cavid. *Göy gurultusu .. qulaqbatıran bir dəhşətlə şaqıldayırdı.* M.Hüseyn. **Göy qaralmaq** – hava bulud çəkdiyindən və ya axşam düşdüyündən qaranlıq olmaq. *Günəş batdı, göylər qaraldı.* M.İbrahimov. *Süzülən nurunu toplayıb qəmər; Girdi buludlara, qaraldı göylər.* M.Rahim. *Bir saat çəkmədi ki, çovğun şiddətləndi, üfüq tutuldu, göy qaraldı.* Mir Cəlal. **Göy qurşağı** – havadakı su damlacıqlarında işığın sınıması nəticəsində görünən optik hadisə; hacılar yolu, qarı nənə örkəni. *Yağlanmış su dalğalandıqca göy qurşağı kimi rəng verib rəng alırdı.* M.Hüseyn. *Gözlərə tağ çəkən göy qurşağını; Hələ Kərbəladə görünməyib.* R.Rza. **Göy qübbəsi** – göyün görünən hissəsi. *Göy qübbəsindən asıldı qəndil; Üzündən alıb niqabı məndil. Xətayi. Axsamüstü tamamilə yerin üzərinə enmiş göy qübbəsi indi yenidən nəhəng bir çətir kimi açılıb yüksəlmiş, ən uzaq ulduzları ilə ta ərşə dirənmişdi.* Ə.Məmmədخانli. *Keçdi kiçik bir zaman; Lap göyün qübbəsindən; Qırmızı bir xal düşdü.* Z.Xəlil.

2. Allahın, mələklərin, hurilərin və s. olduğu yer. *Göyün yeddinci qatı. – Göydə mələk, yerdə insan gözəli; Sənsən, xoş xuyinə qurban olduğum.* M.P.Vaqif.

◇ **Göydə axtarmaq** – çox axtarmaq, cidd-cəhd edərək əldə etməyə çalışmaq. [Qadın Aslana:] *Mənim kişim sənin kimiləri göydə axtarır.* S.Vəliyev. **Göydə almaq (götürmək, qapmaq)** – 1) tez götürmək, əlüstü almaq, macal vermədən qapmaq. *Yaxşı gündə mənəm-mənəm deyənlər; Ovu göydə alıb, göydə yeyənlər.* Q.Zakir; 2) tez satıl-

maq, rəvac olmaq. [Hacı Qara:] *Buların qumaşı özgə qumaşdır, müştəri macal vermir, göydə götürür!* M.F.Axundzadə. [Rüstəm] *bilirdi ki, Muğanın qarqızı Bakı bazarına çıxanda ahcılar bir-birində dəyir, göydə qarırlar.* M.İbrahimov. **Göydə ələ düşmək** – çətin tapılmaq, həmişə ələ düşməmək. *Bələ qazanc göydə ələ düşməz!* – Əhməd həmişəki kimi burada da öz sevdiyi şiarını təkrar edib, icrasına qədam qoydu. B.Talıblı. **Göydə razı olmaq** – etiraz etmədən, dərhal razı olmaq, məmnuniyyətlə qəbul etmək. [Bal-oğlan:] *Bəli ya, tək!* [Molla Sübhanın] *məvacibi gəlsin, göydə razı olar.* C.Cabbarlı. **Göydən düşmək** – təsadüfi olaraq ortaya çıxan, əldə edilən şey haqqında. [Musa:] *Bundan heç zad çıxmaz. Çünki sən bir nemət-sən ki, göydən düşübsən Məcnun bəyin əlinə.* Ə.Haqverdiyev. **Göydən od yağıdırmaq (ələmək, tökmək)** – dözülməz dərəcədə qızdırmaq, yandırmaq. *Günəş göydən od tökürdü.* – *Günəş göyün bir qatından od yağırdırdı.* M.Hüseyn. *Qışın şaxtasında, borasında, yağın göydən od ələyən uzun günlərində bu qızlar kətməni, beli əllərindən buraxmadılar.* Ə.Əbülfəsən. **Göydən od yağmaq** – çox isti olmaq, dözülməz dərəcədə qızmaq (hava haqqında). [Süleyman:] *Birdən evin divarları tıtraşdı, hamı hövlnək yerlərindən qalxdılar, mən çıxdım eşiyə, gördüm göydən od yağır, yerdən alov çıxır.* Ə.Haqverdiyev. **Göyə çəkilmək** – 1) hündürdə uçmaq, çevlən etmək. *Şahinlər göyə çəkilir; Durnalar gölə tökürlər.* “Əsl və Kərəm”; 2) tapılmamaq, qıt olmaq, ələ düşməmək. *Bir tərəf üsyandır, bir tərəf ordu; Göyə çəkilməşdir bu yerdə çörək.* S.Vurğun. **Göy (göylərə) çıxartmaq** – həddən artıq tərifləmək, tərifdə ifrata varmaq, şişirtmək. *Məclisdəkilər eşşayın tərifini göyə çıxarırlar.* “M.N.lətif.” **Göy (göylərə) çıxmaq** – 1) bərkənd eşidilmək, ucalmaq (bərk səs haqqında). *Zarılısı (fəryadı) göyə çıxır.* – *Yazıq heyvanın zingiltisi göyə çıxırdı.* “Məktəb”; 2) gizlənmək. *Göyə çıxsan da, sənı tapacağam;* 3) çox çalışmaq, əlləşmək, zəhmət çəkmək. *Ev tikmək üçün göyə çıxdı.* **Göyə qaldırmaq** – 1) yuxarı qaldırmaq, ucaltmaq. *At qabaq əllərini qaldırdı göyə və*

az qaldı noxtanı Kərbəlayı Qasımın əlindən qoparsın. C.Məmmədquluzadə; 2) bax **göyə çıxartmaq**. [Sədəf:] *Oğlunuz dissertasiyasında bizə balta çalır. Professor Vahidovun əkin sxemini göyə qaldırır.* Ə.Məmməd-xanlı. **Göyə qalxmaq** – bax **göyə çıxmaq** 1-ci mənada. *Teymurun anqurtısı göyə qalxır.* “M.N.lətif.” **Göy (göylərə) səs (səda) salmaq** – bax **göyə çıxmaq** 1-ci mənada. *..Məzlum anaların fəryadı göylərə səda salmışdı.* S.S.Axundov. **Göyə sovrulmaq** – puç olmaq, heçə çıxmaq, heç bir nəticə hasil olmamaq. *Ümidi göyə sovruldu.* – *Sənin atasına yanib kül olur; Əməllər, arzular göyə sovrulur.* B.Vahabzadə. [Şahmar:] *Mənim arzularım, gör necə puç oldu, kül kimi göyə sovruldu!* B.Bayramov. **Göyə ucalmaq** – 1) bax **göy (göylərə) çıxmaq**. *Gəlib dolandı günlər; Nə anamdan bir xəbər; Nə karvandan iz qaldı; Ahım göyə ucaldı...* S.Vurğun; 2) çox yuxarılara qalxmaq, yüksəlmək. *Çoxmərtəbəli evlər göyə ucalır.* – *Dürrə, şahərin böyük məscidi və göylərə ucalan minarələrinin yanındakı kiçik bir daxmaya yetişdi.* S.Vəliyev. **Göyün yeddi qatı (mərtəbəsi)** – çox yüksək, çox hündür. *Tamaşaçılar salonda onu atıb-tutanda, ələ bil, məni göyün yeddi qatına qaldırurdılar.* B.Bayramov.

GÖY² sif. 1. Səma rəngi; mavi. *Göy rəng.* // Bu rəngdə olan. *Göy parça.* – *Məhərrəmliyin dördüncü günü göy çarçılı .. nabalədd bir axund Naxçıvan şahərinin Bazar küçəsində gəzirdi.* Qantəmər.

2. Zərbə, bərk bir şeyə toxunma və s. nəticəsində bədənin hər hansı bir yerində əmələ gələn ləkə; qançır. *Qolunda göy var.*

GÖY³ 1. sif. Yaşıl. *Göy meşə. Göy çəmənlər.* *Göy göyərçin.* – *Seyrə çıxar uşaqlar; Göy çəməndə oynaslar.* A.Səhhət. [Dərviş:] *..Göy ot döşəyim, qara daş yastığım, enli yarpaqlar yorğanım idi!* A.Divanbəyöğlu. *Budur Azərbaycan – Şirvan, Qarabağ; Vətənin sevədalı göy yaylaqları.* M.Rahim.

2. sif. Yetişməmiş, dəyməmiş, kal. *Göy nar. Göy alça.* – [Bahar vaxtı] *yetişməyə başlayan meyvələrə gəldikdə biz onların dəyməyini gözləməzdik. Göy (z.) olmağına baxmayaraq .. yeyərdik.* S.S.Axundov. *Günəş*

işığında .. yetişməmiş göy meyvələr görünürdü. İ.Əfəndiyev.

3. Bax **göyarti**. *Üç dəstə göy. Göy qutabı.*

GÖY⁴ *sif. dan.* Simic, xəsis. *Göy adam.* – *Yüz il əlində çıraq axtarsa Polad kimi göyü tapılmaz. A.Şaiq. Evin kişisi nə qədər rəhm-dil idisə, arvadı bir o qədər qılıqsız və göy idi. Ə.Vəliyev.*

GÖY⁵ *is.* Kürəkən, ata üçün qızın ər.

GÖYÇƏCİÇƏK *is. bot.* Lələkvari yarpaqları və göy çiçəkləri olan çoxillik ot bitkisi.

GÖYÇƏQARĞA *is. zool.* Ala qarğadan kiçik oxuyan quş. *Sarı bülbüllər, torağaylar, göyçəqarğalar, ... ənlikli bülbüllər hərəsi bir cür səsə oxuyub səs-səsə verirlər. E.Sultanov.*

GÖYÇƏK *sif.* Gözəl, qəşəng. *Göyçək qız. Göyçək gəlin.* – *Şah cavan və göyçək oğlan idi. M.F.Axundzadə. [Asya:] Batmış nə göyçək oğlandır. Ü.Hacıbəyov. Nərinə göyçək idi. Qaraxallı, girdə cəhrayı sifətindən təbəssüm əskik olmazdı. B.Bayramov. // İs. mənasında. Göyçəkləri xoş-kəlam, həm aşı-qə ram; Vacibdi bizə duası Gürcüstanın. S.Ə.Şirvani. Dağlar çiçəyi yenə; Baxdı öz göyçəyinə. R.Rza. // Xoşagələn, gözəl. Demə Vaqif ki, filan kimsənə çox zirəkdir; Ya filan şeir deyir, yazısı həm göyçəkdir. M.P.Vaqif. [Heydər bəy:] Əsgər bəy deyir ki, həm ucuzdur və həm göyçəkdir, həm də rəngi solmur. M.F.Axundzadə. Köynəyi al ipək lalə; Zərif, qəşəng, göyçək lalə. M.Rahim. // Zərf mənasında. Nə göyçək yaraşır, nə xoş görünür; Mina, incə kəmə bel arasında. Q.Zakir. Ay nəzənin, ay qabağın altından; Nə göyçək çəkilib qara qaşların. Aşıq Ələsgər.*

GÖYÇƏKCƏ *sif.* Çox göyçək, çox qəşəng, olduqca gözəl. *Göyçəkə bir uşaq.*

GÖYÇƏKLƏNDİRMƏ “Göyçəkləndirmək”dən *f.is.*

GÖYÇƏKLƏNDİRMƏK bax **göyçəkləşdirmək**.

GÖYÇƏKLƏNMƏ “Göyçəklənmək”dən *f.is.*

GÖYÇƏKLƏNMƏK 1. *f.* Göyçək olmaq, gözəl olmaq; gözəlləşmək.

2. *qayıd.* Özünə gözəllik vermək.

GÖYÇƏKLƏŞDİRİLMƏ “Göyçəkləşdirilmək”dən *f.is.*

GÖYÇƏKLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Göyçək edilmək, gözəlləşdirilmək, qəşəngləşdirilmək.

GÖYÇƏKLƏŞDİRMƏ “Göyçəkləşdirmək”dən *f.is.*

GÖYÇƏKLƏŞDİRMƏK *f.* Qəşəngləşdirmək, gözəlləşdirmək. [Nazlı:] *Yaxşı deyirlərmiş ki, xoş gün adamı göyçəkləşdirər. Ə.Əbülhəsən. // Göyçək göstərmək.*

GÖYÇƏKLƏŞMƏ “Göyçəkləşmək”dən *f.is.*

GÖYÇƏKLƏŞMƏK *f.* Göyçək olmaq, qəşəngləşmək, gözəlləşmək.

GÖYÇƏKLİK *is.* Göyçək şeyin halı; qəşənglik, gözəllik.

GÖY-DƏMİR *sif.* Tünd kül rəngində olan, dərisi göy və üstündə ağ xalları olan (haqqında). *Göy-dəmir madyan.*

GÖYDƏNDÜSMƏ, GÖYDƏNDÜSMÜŞ *f.sif.* Təsadüfi, gözənlilməz, təsadüfən ələ düşmüş. [Soltan bəy:] *Arvad əlimə göydəndüşmüş kimi olmuşdu. Ü.Hacıbəyov. Nənə Hünərin bu göydəndüşmə sualına cavab verməkdə çətinlik çəkdi. Mir Cəlal.*

GÖYƏM *is. bot.* Cır və peyvənd cinsləri, göy rəngli, turşməzə, ağızbüzüsdürücü meyvəsi olan kol-ağac. *Göyəm ağacı. // Həmin meyvənin kolu, ağacı. Göyəm .. çox budaqlanan koldur və ya 3-4 metr hündürlükdə ağacdır. H.Qədirov. // Bu meyvədən bişirilmiş, hazırlanmış. Göyəm mürəbbəsi. Göyəm kompotu.*

GÖYƏMİ *sif.* Göyəm rəngində, göy, tünd mavi. *...Allahqulunun göyəmi qanovuzdan tikdirib geydiyi təzə köynəyi altından görünürdü. Ə.Əbülhəsən.*

GÖYƏMLİK *is.* Çoxlu göyəm ağacı bitən yer, göyəm kolluğu.

GÖYƏRCİN *is* 1. İri çinədanlı, göy-boz rəngli quş, əhliləşdirilmişləri çox vaxt ağ rəngdə olur. *Məscidin damındakı göyərçinlər kəsik-kəsik uğuldayırdılar. M.Hüseyn. Kolun altından bir dəstə göyərçin pırıldayıb qalxdı. Ə.Vəliyev.*

2. *məc.* Nəvaziş, oxşama, əzizləmə məqamında işlədilir (bəzən “göyərçinim” şəklində). *Göyərçin qızım. – Bil ki, cəhənnəmin hər əziyyəti; Səndən uzaq olar... göyərçin balam! S.Vurğun. Ovçu, Pərinə qolları ara-*

sına alaraq: – Qorxma, göyərçinim, – dedi, – qorxma, göy guruldadı. Ə.Məmmədخانlı.

◊ Süllh göyərçini – süllh simvolu kimi qəbul olunmuş ağ göyərçin şəkli.

GÖYƏRÇİNİ *sif.* Göy rəngə çalan, tünd-külrəngi olan. *Göyərçini ləka.*

GÖYƏRDİLMƏ¹ “Göyərilmək¹” dən *f.is.*

GÖYƏRDİLMƏ² “Göyərilmək²” dən *f.is.*

GÖYƏRDİLMƏ³ “Göyərilmək³” dən *f.is.*

GÖYƏRDİLMƏK¹ *məch.* Göy edilmək, göy rəngə boyadılmaq.

GÖYƏRDİLMƏK² *məch.* Əkilib yetişdirilmək.

GÖYƏRDİLMƏK³ *məch.* Yaşıl rəngə boyadılmaq, yaşıl edilmək.

GÖYƏRMƏ¹ “Göyermək¹” dən *f.is.*

GÖYƏRMƏ² “Göyermək²” dən *f.is.*

GÖYƏRMƏ³ “Göyermək³” dən *f.is.*

GÖYƏRMƏK¹ *f.* 1. Göy rəng almaq, göy olmaq, göyləşmək, maviləşmək.

2. Zərbə və ya bərk şeyə toxunma nəticəsində bədənin bir yeri göy olmaq. *Qolu göyərdi. – Qızın üzünü-gözü, .. zərif dodaqları şişmiş, bir yerdən həttə göyərmişdi. H.Seyidbəyli.*

3. *məç.* Soyuqdan, hirsdən, qeyzdən göy olmaq, göy rəng almaq. *Lalənin dodağı göm-göy göyərib; Üzü gah ağ olur, gah qıpqırmızı. R.Rza. Ədhəmin qara sifəti dərhal dönüb göyərdi. B.Bayramov. // məç. Bərk hirsələnmək, özündən çıxmaq. Görüb o quşları göyərdi Osman; Turutun düzündə olduğu zaman. H.K.Sanlı.*

4. Uzaqdan görülmək (göy şey haqqında). *Uzaqdan dəniz göyərdirdi.*

GÖYƏRMƏK² *f.* 1. Bitmək, göyerməyə başlamaq, cücərmək. *Arpa göyərdi. – Sünbül göyərib səbzə kimi güllərə qarşı. Q.Təbrizi. Dağlar, çöllər düşərdi; Novruzgülü göyərdi. A.Səhhət.*

2. *məç.* Baş vermək, nəşət etmək, əmələ gəlmək, səbəb olmaq. *Fitnə göyərib torpağı-mızdan, daşımızdan; Tarac edərək bac alarız qardaşımızdan. M.Ə.Sabir.*

3. *məç.* Bir nəticə vermək, nəticə hasil olmaq. [Bəy:] *Ürəyimdən keçənlər bir-bir göyərib. Mir Cəlal. Sədr vaxtilə dediyi sözlərin göyərdiyini görüb boğazını arıtladı. B.Bayramov.*

GÖYƏRMƏK³ *f.* Yaşıllaşmağa başlamaq, yaşıllaşmaq. *Bağlar göyərib. Çəmən göyərdi. – Bahar yaşıllaşdı, dağlar, səhralar yuxudan ayılıb göyerməyə başladı. Çəmən zəminli.*

GÖYƏRMİŞ¹ *f.sif.* Göy rəng almış, bozarmış. *Soyuqdan göyərmiş əllər. Zərbədən göyərmiş qol. – Xəlil soyuqdan göyərmiş əllərini bir-birinə sürtdü. İ.Məlikzadə.*

GÖYƏRMİŞ² *f.sif.* Yaşıllaşmış, bitmiş, cücərmiş. *Göyərmiş çöllər. – [Cavad:] Oyanıb çiçəklənmiş ağaclara, göyərmiş otlara baxıb deyirdim: nə olardı insan da .. bahar vaxtı bədənində təzə bir qüvvət olaraq oyana idi! Ə.Haqverdiyev.*

GÖYƏRTƏ *is.* [əslil *ital.*] Gəmi gövdəsinin üst hissəsindəki açıq sahə. *Göyərtəyə çıxmaq. Göyərtədə gəzinmək. Yükləri göyərtəyə yığmaq. – ..Göyərtədə sıxlaşmış sarnişinlərin rəngbərəng yaylıqları titrəşirdi. M.Hüseyn. Xəlil Mirzə gəminin nəm çəkmiş göyərtəsində yelkən dirəyinə söykənib oturmuşdur. Q.İlkin.*

GÖYƏRTİ¹ *is.* 1. Ümumiyyətlə bitkilər (ot, ağaclar, yarpaqlar). *Hansı şeydir dəyişməyib dünyada; Göyərti də, heyvanat da, hava da. A.Səhhət. ..Kəndin ətrafında, qapılarda, həyətlərdə göyərti əkmək, park salmaq, kölgəlik düzəltmək lazımdır. Ə.Vəliyev.*

2. Yeyilən və xörəyə işlənən otlar; göy, səbzəvat. *Göyərti qutabı. 5 dəstə göyərti. – [Heydərqulu:] Piri baba, xanım nənə mənə göyərti tapşırmışdır. S.S.Axundov.*

GÖYƏRTİ² *bax göy²* 2-ci mənada. [Əntiqənin] *sağ üzünə vurulan şapalaq gözünün altına dəyir və iri bir göyərti əmələ gətirir. Mir Cəlal.*

GÖYƏRTİÇİ *is.* Göyərti əkib-becərmək və satmaqla məşğul olan adam.

GÖYƏRTİÇİLİK *is.* Göyərtiçinin işi, peşəsi, məşğuliyəti.

GÖYƏRTİLİ *sif.* 1. Göyərti əkilmiş, göyərtisi, yaşıllığı olan; göy. *Göyərtili həyat.*

2. Tərkibində göyərti olan, göyərti qatılmış. *Göyərtili sıyıq.*

GÖYƏRTİLİK *is.* Göyərti əkilmiş yer, göyərti bitən yer. *Hər kas həyatdakı göyərtiliyi sulamaq istəyirdi. S.Rəhimov.*

GÖYƏRTİSATAN *is.* və *sif.* Göyərti satmaqla məşğul olan; göyərtiçi.

GÖYƏRTİSİZ *sif.* Göyərti bitməyən, göyərtisi olmayan. *Göyertisiz sahə.*

GÖYƏRTMƏ¹ “Göyertmək¹”dən *f.is.*

GÖYƏRTMƏ² “Göyertmək²”dən *f.is.*

GÖYƏRTMƏK¹ *f.* Göy rəngə boyamaq; maviləşdirmək. *Paltarı boyayıb göyertmək.*
2. Bərk bir şeylə vurub, yaxud toxundurub, göyermək, qançır əmələ gətirmək. *Bədəninə göyertmək. Gözünün altını göyertmək.*

GÖYƏRTMƏK² *f.* Göyerməsinə, bitməsinə səbəb olmaq, kömək etmək. *Yazın istisi buğdanı göyertdi.* // Əkmək, becərmək, yetişdirmək. *Ağacı göyertmək. – Lakin o adam daha böyük ləzzət alır ki, .. zəmilər göyərdir, bağlar salır..* M.İbrahimov.

GÖY-GÖYƏRTİ *top.* bax **göyərti**¹. *Göy-göyərti əkmək. Göy-göyərti almaq. – Həyətlərdə ağac-uğac, göy-göyərti nədir, içməyə su da yoxdur.* M.Rzaquluzadə. *Firəngiz göy-göyərti ilə toyuq ətinə iştaha ilə yedi.* B.Bayramov.

GÖL-GÖYƏRTİLİK bax **göyərtilik**. [Şiraslan düşünürdü:] ..*Bu qaynar çeşmələr .. yollar üzərinə gətirilərsə, onlar göy-göyərtilik üzərisindən ağara-ağara axar(dı)...* S.Rəhimov.

GÖYGÖZ *sif.* 1. Gözləri göy; gözügöy. *Göygöz qız. – Yusif kürən, göygöz, yekəbaş uşaqlardan birinə baxan kimi onun Şirin nəslindən olduğunu yəqin etdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Çox simic, xəsis (adam). *Göygözün biridir.*

GÖYGÖZLÜ bax **göygöz** 1-ci mənada. *Laçının məktəb yoldaşı arıq, uzun, alnıca-pıq, göygözlü bir oğlandı.* M.Hüseyn.

GÖYGÖZLÜK *is.* 1. Gözlərin göy olması.

2. *məc.* Simiclik, xəsislik. *Göygözlük etmək.*

GÖYLƏŞMƏ¹ “Göyləşmək¹”dən *f.is.*

GÖYLƏŞMƏ² “Göyləşmək²”dən *f.is.*

GÖYLƏŞMƏK¹ *f.* Göy rəng almaq; maviləşmək. *Paltar boyanıb göyləşdi.*

GÖYLƏŞMƏK² *f.* Göyərüb, qol-budaq atıb göy olmaq; yaşıllaşmaq.

GÖYLÜ bax **göyərtili** 1-ci mənada.

GÖYLÜK¹ *is.* Göy rəngdə olma; mavilik. *Paltarın göyliyi. – Göyliyünü necə saxlar bu göylük; Durnaları dönməz oldu dağların..* M.Araz.

GÖYLÜK² *is.* 1. Bax **göyərtilik**. *Göyliyi sulamaq.*

2. Otlaq, otluq, yaşıllıq. *Sürünü göyliyə buraxmaq. – Bəzəsin çölləri başdan-başa göylük, otluq; Ta əzəldən bizə yaddır qıtlıq.* S.Rüstəm. *Örüşdən dönan heyvanlar göylükdən ayrılıb yola çıxır.* İ.Hüseynov. // *Bağ-bağat, yaşıllıq. Evlər itsin içində; Yaşıllığın, göyliyi.* M.Rahim.

GÖYNƏDƏN, GÖYNƏDİCİ *sif.* Göynətmək xüsusiyyəti olan; acısdırıcı, qıcıqlandırıcı, qaşındırıcı. *Xəlil .. ürəyini göynədən sözləri əmisi oğlundan soruşa bilmədi.* İ.Məlikzadə.

GÖYNƏDİCİLİK *is.* Göynətmək xüsusiyyəti olma; acısdırıcılıq, qıcıqlandırıcılıq, qaşındırıcılıq.

GÖYNƏMƏK *f.* 1. Qıcıqlanmaq, qaşınmaq. *Onun üzü-gözü qırışıq və elə bil boğazı da göynəməyə başlayırdı. Ə.Əbüllhəsən. Ənvələ, kətmən dəyən yer bərk göynəyirdi. İkincisi, qolları aza qalır ki, qırıla. Ə.Vəliyev.*

2. Ağrımaq, sızılmaq, gizildəmək. *Şad idi, vücudum oynar idi; Can həsrət odunda göynər idi. Xətayi. Zirzəmi yaman rütubətdir ha... Hələ heç bir saat da keçməyib, amma indidən qıçlarım göynəyir.* M.Hüseyn. *Lakin deyən, söyləyən, hansı təbib bağlayar; Ruhun gözəgörünməz, göynəyən (f.sif.) yarasını?* R.Rza.

3. *məc.* Yazıq-yazıq, yavaşdan ağlamaq, sızılmaq, inləmək. *Uşaq göynəyirdi.*

4. *məc.* Bir şeyin üstündə əsmək. [Əşrəf:] *Başqasının ürəyinə çalın-çarpaz dağ çəkə bilirsən, özünə isə bir balaca toxunanda göynəyirsən. Bu insafdır mı? İ.Şıxlı.*

GÖYNƏRTİ *is.* Göynəmə, sızıldama, ağrıma. *Şeydanın sinəsinin altındakı köhnə çarpığın göynərtisi dərhal əriyib yoxa çıxdı.* B.Bayramov.

GÖYNƏTMƏ “Göynətmək”dən *f.is.*

GÖYNƏTMƏK *icb.* 1. Qıcıqlandırmaq, acısdırmaq, qaşındırmaq. *Dərman yararı göynətdi. – [Nəcəfəli] qozdan bir neçəsini qoynuna doldurdu, qərzəklilik qoz ətinə göynətdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Narahat etmək, nigarançılıq doğurmaq, incitmək, ruhi əzab vermək. *İndi [Tahirin] fikrini ana həsrəti göynədir.*

M.Hüseyn. *Hamını göynədən* (f.sif.) *hələ taxıl vergisi idi*. Mir Cəlal.

GÖYÖSKÜRƏK *is. tib.* Adətən uşaqların tutulduğu sürəklili üzücü öskürək şəklində təzahür edən yoluxucu xəstəlik.

GÖYRÜŞ *is. bot.* Lələkvari yarpaqlı, qanadlı meyvəsi olan, ağır və möhkəm oduncaqlı ağac; vən. *Göyrüş və ya vən ucaboylu, qışda yarpağı tökülən ağacdır*. H.Qədirov.

GÖYRÜŞLÜK *is.* Çoxlu göyrüş ağacı olan yer. *Göyrüşlükdə dincəlmək*.

GÖYSATAN bax **göyortisatan**.

GÖYTÜRK *is. tar.* Orta Asiyada yaşamış qədim bir türk ulusu və bu ulusdan olan kimsə. *Göytürk xaqanlığı*.

GÖYTÜRKÇƏ *is.* Göytürk dili, Orxon türkcəsi.

GÖYMSOV, GÖYUMTRAQ, GÖYÜMTÜL *sif.* Göy rəngə çalan. *Göyümtül göz*. – *Otağı göyümtül papiros tüstüsü bürüdüyündən adamların siması xəyal kimi dumanlı görünürdü*. M.Hüseyn. [Qaragünün] ..*alınının sol tərəfində dərin göyümtül çapıq .. görünürdü*. M.Rzaquluzadə.

GÖY-YAŞIL *sif.* Göylə yaşıl arasında olan, həm göyə, həm də yaşıla çalan. *Göy-yaşıl parça*.

GÖYZƏMİN *sif.* Yerliyi (fonu) göy rəngdə olan. *Göyzəmin parça*. – *Gülsad göyzəmin krep-satindən, yaxası düyməli, qolu uzun don geymişdi*. Ə.Əbülhəsən.

GÖZ *is.* 1. İnsan və heyvanda görmə orqanı. *Qara gözlər. Ala gözlər. İri göz*. – *Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır; Lalə tək qızarmaq üz qaydasıdır*. M.P.Vaqif. *Arvad .. yaşarmış gözlərini silib ərinin qabağında döyükdə-döyükdə qaldı*. S.Rəhman. □ **Göz ağı** *anat.* – gözün ağ rəngli qabarıq qeyri-şəffaf qişası. **Göz alması** *anat.* – gözün, göz ağı və göz qarasının da daxil olduğu şərsəkilli hissəsi. **Göz qapağı** – bax **qapaq** 2-ci mənada. *Rzaqulu xan yalvardıqca Böyükxanın göz qapaqlarını bir-birinə çalib hərdən bir qətrə göz yaşını atırdı*. M.S.Ordubadı. **Göz qarası (bəbəyi)** – bax **bəbək** 1-ci mənada. **Göz yuvası** *anat.* – kəllənin üz hissəsində göz almasının yerləşdiyi batıq; göz çuxuru. // **Gözüm** şəklində – əzizləmə, nəvaziş, oxşama, mehribanlıqla müraciət. [Qurbani:]

Canım təbib, gözüm loğman; Mənim dərdim ara tez-tez. "Qurbani".

2. Görmə qabiliyyəti, görmə. *İti göz. Gözü zəifləmək*.

3. **Gözümdə (gözündə)** şəklində – nəzərimdə (nəzərində), mənə görə (ona görə), mənim fikrimcə (onun fikrimcə). *Mənim gözümdə o heç bir şeydir. Sənin gözündə o, böyük adamdır*.

4. Nəzarət, baxım. *Uşağın üstündə göz lazımdır*.

5. Xırda dəlik, deşik. *Aşsızənin gözləri. İynənin gözü*. – *Gilli məhlul baltanın gözlərindən (dəliklərindən) çıxaraq .. quyunun ağızındakı nov sisteminə tökülür*. S.Quliyev.

6. Bulağın başladığı yer, suyun çıxdığı yer; qaynaq, mənbə. *Bulağın gözü tutulub*. – *Qaynar bulaqların gözündən içər; O ellər gözəli, o el yavrusu*. S.Vurğun.

7. Kiçik pəncərə (kassada, poçtda və s.-də). [Qulam müəllim] *şüşə gözün müqabilinə gəldi, vərəqəni uzatdı*. S.Rəhimov. // *Keçmək üçün hasarda, divarda açılmış dəlik. Hasardan qonşu başa göz açmaq*. – [Tellinin] *müəllimlə öz otağının arasındakı divarda qapı kimi, fəqət alçaq, bir arşın hündürlüyündə bir göz vardı*. S.Hüseyn. *Üstləri dəmirli qalın qapılar; Ortada balaca göz yerləri var*. H.K.Sanlı.

8. Yaranın, şişin irin axan yeri. *Çibanın iki gözü vardır. Yaranın gözü açıldı*.

9. Hissələrə ayrılmış bir şeyin ayrı-ayrı bölmələri. *Portfelin kiçik gözü. Şkaflın üst gözü. Xurcunun gözləri*. – *Heç bir söz demədən* [Rüstəm kişi] *başının üstündəki balaca dolabçanın gözünə qoyulmuş trubkanı götürüb [Şərəfoğluya] verdi və əlini sıxdı*. M.İbrahimov. *İşini tamam etdikdən sonra xarrat dolabın gözlərindəki kitablara nəzər atdı*. T.Ş.Simurq. *Birinci iynəni batırarkən pəncərənin qırıq gözünə yamadığı kağız xəşif səs çıxardı*. H.Nəzərli.

10. Qoşa və ya üçlü lülənin lülələrindən hər biri. *Tüfəngin iki gözünü də sıxdım, ancaq heç biri dəymədi*. M.Rzaquluzadə.

11. Tərəzi qablarından hər biri. *Hacı bir heyvərə daşı tərəzinin bir gözünə qoyub deyir*. Ə.Haqverdiyev.

12. Adətən saylara qoşularaq, evdə, mən-zildə neçə otaq, ya pəncərə olduğunu gös-tərir. *Üç göz ev. İki göz pəncərə. – Binanın alt mərtəbəsi iki xırdaca gözdən, üstü isə yalnız bir gözdən ibarət idi.* S.Rəhimov.

13. *məc.* Alov mənasında. *Lampanın gö-zünü çəkmək. – Şeyx Həşimi kiçik mizə ya-xınlaşıb, qəzəblə barmağını bir-bir şamların gözü-nə basır, şamlar sö-nür, çadır qaranlıq içində qalır.* Ə.Məmmədخانlı.

14. Körpünün bir özlündən o biri özü-lünə qədər olan hissəsi, bölməsi. *Körpünün üç gözü var.*

♦ **Göz açma bilməmək** – fürsət, vaxt tapa bilməmək. *İşin çoxluğundan göz açma bilmirəm.* **Göz (gözlərini) açan gündən (açandan)** – 1) lap körpəlikdən; 2) başa düşəndən bəri, dərk etdiyi vaxtdan. *Yerdə qalanları isə gözlərini açandan onu Güllücədə görmüş-dülər.* S.S.Axundov. **Göz açıb yuman saatda** – bir an içində, tez, əlüstü, o saat. [Məs-təli şah:] *Xanım, bir adam ki buradan Pariji göz açıb yuman saatda bərbad edər, onun xəbərini bir dəqiqədə, bir saatda, bir gündə, on günədək bura çatdırma bilməz?* M.F.Axundzadə. **Göz açıb yumunca** – bir anda, bir an içində. *Göz açıb yumunca işini qurtardı.* **Göz açmaq** – 1) dünyaya gəlmək, doğulmaq. *İnsanoğlu bu aləmə göz açdığı gündən bəri; Azadlığın məşəlinə qurban olmuş pər-vanətək.* S.Vurğun; 2) macal tapmaq, imkan əldə etmək, vaxt tapmaq. *Göz açmağa macalım yoxdur.* **Göz açmamaq** – macalı, vaxtı, imkanı olmamaq. *Döyüşdən göz açmayan Rüstəm [Şərəfi] unuda bilmirdi.* M.İbrahimov. [Osman:] *Basırdı gülləni sola, həm sağa; Qoymurdu düşməni heç göz açmağa.* H.K.Sanlı. **Göz ağartmaq** – qor-xuducu nəzərlə, hədələyici tərzdə baxmaq. *Niyaz anasına göz ağartdı, Ballı söhbəti kəsdi.* Ə.Vəliyev. **Göz ağartması vermək** – bax **göz ağartmaq**. **Göz altından (altınca) baxmaq (süzmək)** – başqalarına sezdir-mədən, gizlicə baxmaq (süzmək). *Hüseyn oynadıqca göz altından Surxaya baxırdı.* S.Rəhman. [Beyrək] .. *göz altından məc-lisdə olan gəlinləri, qızları süzməyə başladı.* M.Rzaquluzadə. **Göz atmaq** – gözle işarə eləmək. *Göz atdım gözü-nə, himlədim bəri;*

Dayandı şir kimi pürvüqar gördüm. S.Vurğun. **Göz bəbəyi məc.** – əziz və sev-gili sayılan. *Onun göz bəbəyi bir oğlu var.* **Göz bəbəyi kimi qorumaq (saxlamaq)** – böyük diqqətlə qoruyub mühafizə etmək, qayğısını çəkmək. *Milli musiqi alətlərimizi göz bəbəyi kimi qorumalıyıq.* **Göz böyümək** – qorxu, dəhşət bürümək, vahimə basmaq. *Dərənin dibinə endikcə göz böyüyür, hər şey qaralır, şübhəli görünürdü.* Mir Cəlal. **Göz bulağı** – bax **bulaq**. *Hicran dəryasın-da, göz bulağında; Qurbani, çalxanıb bircə üz indi.* “Qurbani”. **Göz çəkmək (yığmaq)** – bax **əl çəkmək** 3-cü mənada. [Pəri Əb-dül:] [Puldan] *göz çək.* C.Cabbarlı. **Göz çıxarmaq** – bax **gözünü çıxartmaq** 2-ci mənada. **Göz dağı çəkmək** – dərdə salmaq, qüssə vermək, ağır zərbə vurmaq. *Oğlunu öldürüb anasına göz dağı çəkmək. – Bəlkə, neçə-neçələyə göz dağıyam, şöləyəm; fikri dustaq olanlara; dili yasaq olanlara!* R.Rza. **Göz dəymək** – mövhumata görə baxışından ziyan, zərər çəkmək. *Uşaqda göz dəyib. – Al, yaşıl geyinib durma qarşıda; Yayın bəd nə-zərdən, göz dəyər sana.* Qurbani. **Göz dəyməsin!** – gözdəymənin qarşısını almaq üçün işlədilən ifadə. *Dəyməsin göz, qaribə zirəksən; Bu fərasətdə dəhrdə təksən.* S.Ə.Şirvani. **Göz dikmək** – 1) bir şeyi ələ keçirmək arzusunda olmaq, sahib olmağa çalışmaq. [Əziz bəy:] *Nəkarədir ki, bir arşınölçən mənim adaxlıma göz dikə!* M.F.Axundzadə. *Yetim malına göz dikmə-yin nədir daim; Halal kəsb məgər narəvadır, ey vaiz?* S.Ə.Şirvani; 2) bel bağlamaq, ümid olmaq, arxayın olmaq. *Ata malına göz dikən malsız-davarsız qalar.* (Ata. sözü). *Bu gün bir süngüdür əlimdə qələm; Mənim bayraqıma göz dikir ələm.* S.Vurğun; 3) nə-zər yetirmək, baxmaq. *Elə mən deyiləm hüsnünə mail; Göz dikibdir tamam Qarabağ sənə.* Q.Zakir. **Göz dolandırmaq** – ətrafına baxmaq. *Kərəm göz dolandırıb gördü ki, ovcular iki quzusu olan bir ceyranı vurub-lar.* “Əsli və Kərəm”. **Göz dolusu** – fərəh-lə, ürəklə, razı halda, şad. *Göz dolusu evini süzdü. – Səkinə göz dolusu ərinə baxıb gülüm-sədi.* M.İbrahimov. **Göz doymamaq** – bax **gözü doymamaq**. *Göz doymaz vəsməli ka-*

man əbrudən; Can üzlümz səmən iyli gey-sudən. M.P.Vaqif. **Göz etmək (eləmək)** – gözlə işarə eləmək. **Göz gəzdirmək** – hər tərəfə baxmaq, başdan-ayağa süzmək, nəzər salmaq. *Otağa göz gəzdirmək. Məclisə göz gəzdirmək.* – *Telli həyatın hər tərəfinə göz gəzdirdi.* S.Hüseyn. [Rüstəm bəy] *ətrafa göz gəzdirərək sanki söz axtarırdı. Çəmən-zəminli. Göz görə (görə-görə)* – açıq, aşkar, bəlli, gözlə görüldüyü halda. *Göz görə-görə oğurluq etmək.* – *Yalançının dili yandı göz görə-görə; İnanmadı dili alov yaxanlar belə.* M.Araz. **Göz götürmək (çəkmək)** – baxmamaq, əl çəkmək. *Ayrı düşüb ulusundan, elindən; Yənə göz götürməz xublar te-lindən.* Q.Zakir. **Göz götürüb baxmaq** – başını qaldırıb baxmaq, nəzər salmaq. [Sə-kinə] *göz götürüb qonaqlara baxa bilmirdi.* Ə.Abbasquliyev. **Göz gözə baxmaq** – üz-büz oturmaq, bir-birinin üzünə, gözü-nə baxmaq. *Ələsgər də eşq oduna alışdı; Göz gözə baxanda halın soruşdu.* Aşiq Ələsgər. **Göz gözə görmək** – baxışları qarşılaşmaq, bir-birinə baxmaq. **Göz gözü görmək** – çox qaranlıq, zülmət olmaq, heç bir şey seçilməmək. [Şahmar bəy:] *Yamanca qaranlıqdır, göz gözü görməyir.* N.Vəzirov. [Aqşin:] *İşıq ver, göz gözü görmür.* C.Cabbarlı. *Qaranlıqda göz gözü görmür-dü.* S.Hüseyn. **Göz işlədikə** – gözlə görülə bilən qədər, gözün görə bildiyi qədər (adətən çox geniş sahə haqqında). *Göz işlədikə tarlalar uzanırdı.* – *Göz işlədikə gülümsər yaşıl xiyabanlar; Yaşıldı pəncərə, balkon, yaşıldı meydanlar.* H.Cavid. **Göz kəsilmək** – bütün diqqətilə baxmaq. **Göz kəsmək** – diqqətlə baxmaq, nəzərini çəkmək, daim baxmaq. *Onun üçün göz kəsmərəm gözün-dən; Müştəqəm, ey şəkər kanı, mən sənə.* M.P.Vaqif. **Göz (gözü, gözləri) qabağına gətirmək** – xəyalında canlandırmaq, təsəvvürünə gətirmək, yada salmaq. *Keçmiş günlərini göz qabağına gətirmişəm, yüz dəfə xatırlamışam, lakin heç kəsə heç nə söyləməmişəm.* İ.Əfəndiyev. **Göz qabağına qoymaq** – bir şeyi tez gözə dəyən, asanlıqla tapılan yerdə saxlamaq. *Kitabları göz qabağına qoymaq.* – *Pərşan bağçaya getdi, zan-*

baq güllərini bankaya salıb artırmaya, göz qabağına qoydu. M.İbrahimov. **Göz qabağında (qarşısında)** – üzdə, ortada, meydan-da. *Nöqsanlar göz qabağındadır.* – *Gələcək qəsəbənin küçələri də artıq göz qabağında idi.* Nəticə *göz qabağındadır.* **Göz qamaşdırmaq** – 1) gözlərini kütləşdirmək (parıltı). *Üzüyün qaşu göz qamaşdırır;* 2) məc. çox güclü təsir etmək. [Nadir bəy:] *..Sonra [tarixi-müqəddəsde] yarpaqları çevirin! – Dini-siyasi minlərcə qanlı səhifələr gözlərinizi qamaşdırır.* H.Cavid; 3) heyran etmək. *Qızın gözəlliyi göz qamaşdırır.* – *Çayın vadisindəki çəmənlik də göz qamaşdırırdı.* İ.Şıxlı. **Göz-qaş (gözlə-qaş) arasında** – tez, bir anda. *Göz-qaş arasında yox oldu.* – *Kön-lüm quşu seyd oldu gözü-qaş arasında; Qanlar düşəcəkdir iki yoldaş arasında.* Q.Zakir. **Göz qırcmaq** – bax dış qırcmaq (“dış”də). *..Xanın düşmənləri buraya göz qırcıdıblar.* M.S.Ordubadı. **Göz qırpımında** – bax **göz açıb yumunca** (bəzən “bir” sözü ilə bərabər işlənir). *Göz qırpımında hər şeyi ayırd etmək.* – *Bir göz qırpımında düşmən tankı artıq ön atəş xəttini keçmiş, .. batalyonun komanda məntəqəsi yerləşən təpəyə doğru istiqamət almışdı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Göz qırpmaq** – 1) gözü-nü tez yumub açmaq; 2) məc. sayrışmaq, yanib sönmək. *Bakı milyon gözlərlə göz qırpır, uzaqlarda işıqdan atəşli bir qövs cızır, qövsdən o tərəfdə isə qaranlıq hamar bir sahə uzanırdı.* Ə.Məmməd-xanlı. *Hər iki yanda bir çağırılıqda göz qırpan bir işıltı görünürdü.* M.Rzaquluzadə. **Göz qoymaq (yetirmək)** – 1) hiss etdirmədən diqqətlə baxmaq, fikir vermək, müşahidə etmək. *Mən ona göz qoy-muşdum, o, artıq məni buraxmaq istəmirdi, hər yənə gedirdimsə kölgəm kimi dalımcə sürünürdü.* M.S.Ordubadı. *Uşaq bağçasın-dan keçirdim dünən; Göz qoydum oynayan körpələyə mən.* S.Vurğun. *Mən oğurluqca ona göz qoyurdum.* Mir Cəlal; 2) nəzarət etmək, baxmaq. [Lal Hüseyn] *çiyidin mün-təzəm surətdə səpilməsinə göz yetirirdi.* M.İbrahimov. **Göz-qulaq olmaq** – ciddi nəzarət etmək, baxmaq. – *Uşaqdan göz-qulaq ol! – Göz qulaq ol! – əmrini verdikdən sonra ordugaha döndü.* H.Nəzərli. **Göz**

oxşamaq – ürəyə yatmaq, gözə xoş gəlmək, ürək açmaq. *Adamlar göz oxşayan sarı, qırmızı, bənövşəyi çiçək xiyabanı ətrafında dolanırlar. İ.Şıxlı. Göz olmaq* – 1) pusmaq, güdmək, nəzarət etmək. *Dustağa göz olmaq.* – [Yusif:] *Hər ikisinə özüm göz olaram.* S.Rəhman; 2) muğayət olmaq, himayə etmək, göz qoymaq, nəzarət etmək. *Uşağa göz ol!* – *Göz ol balamıza, görüm onu mən; Həm özünə layiq, həm mənə layiq.* S.Rüstəm. **Göz önünə gətirmək** – yadına salmaq, xatirənə gətirmək, təsəvvüründə canlandırmaq, xatırlamaq. *..Keçdiyimiz yerlərdəki vəziyyəti göz önünə gətirib bunlara inanmalı oldum.* M.Rzaquluzadə. **Göz önünə qoymaq** – bax **göz qabağına qoymaq. Göz salmaq** – bax **gözü düşmək. Göz tutduqca** – bax **göz işlədikcə...** *Yaxısı budur ki, elə buradan baş alıb göz tutduqca diyar-bədiyar qaçım.* E.Sultanov. **Göz ucu ilə (ucuyula) baxmaq** – ötri baxmaq. [Durna:] *And içirəm o görünməz Tanrıya ki, heç bir zaman mənim [Əsəd bəyə] göz ucuyula baxdığım da olmamışdır.* C.Cabbarlı. **Göz (gözüm) üstə!** – bax **Baş üstə!** (“baş”da). *Baş üstə, göz üstə deyib, mən də ağanın qulluğuna təşrif apardım.* N.Vəzirov. *Əlini gözünün üstünə qoyub “gözüm üstə!” deyib getdi.* Ə.Haqqverdiyev. [Mədən müdiri:] *Nə istəsən mənim bax bu gözüm üstə.* M.Hüseyn. **Göz üstə (üstündə) yerin(iz) var** – əziz, hörmətli adamı nəzakətlə dəvət məqamında söyləyir. *Buyurun evimizə, göz üstə yeriniz vardır.* – *Asta qədəm qoyub, bir bizə gəlsən; Yerin var göz üstə, qız, qadan alım!* Aşıq Ələsgər. [Bançıçək:] *Mənə qonaq gəlibsiniz, gözüm üstə yeriniz var.* M.Rzaquluzadə. **Göz verib işıq verməmək** – daim sıxışdırmaq, narahət etmək, incitmək, təzyiqlə saxlamaq. [Mərcan bəy:] *Pulun ola, malın ola, amma arvad sənə göz verib işıq verməyə.* Ü.Hacıbəyov. [Məsmə:] *Mən nə etməli idim. Bu adam mənə göz verəcək, işıq verməyəcəkdi.* S.Hüseyn. **Göz vurmaq (basmaq, etmək, çalmaq)** – işarə etmək üçün gözünün birini qırmaq. *Rzaqulu göz elədi ki, dinnəyim.* C.Məmmədquluzadə. *Hatəm xan yüzbaşıya tərəf göz çalaraq sağ əlinin baş barmağını heç kəs görmədən*

yanda tovladı və: – Yüzlük! – deyə, sözünü tez kəsdi. S.Rəhimov. *Nərgizlə Gülşən bir-birinə göz vurdular.* Ə.Vəliyev. **Göz yaşı** – damla, qətrə halında gözə axan su. *..Aşiqinə qanlar ağladan dilbər; Rəhmə gəlib göz yaşını silməzmi?* M.P.Vaqif. *Məzlumların göz yaş dərəcəsi olacaqmış; Dəryaları, ümmanları neylərdin, ilahi?* M.Ə.Sabir. **Göz yaşı kimi (təki)** – saf, təmiz, dumduzu. *..Dağlardan göz yaş kimi duru, bal kimi şirin, hava qədər yüngül çeşmələr axır.* H.Nəzərli. *Söyüd ağacının yaxınlığında xırdaca bir qayadan göz yaş kimi duru bir bulaq çıxıb ağacın dibi ilə axırdı.* M.Rzaquluzadə. **Göz yaşı tökmək (axıtmaq)** – ağlamaq. *Dərin sükuta dalmış uzun gecələri isə göz yaş tökərək xəyal ilə keçirirdim.* S.S.Axundov. **Göz yetirmək** – baxmaq, nəzər salmaq, diqqət etmək, göz gəzdirmək. [Əsgər:] *Belə, sözün doğrusu, o tərəfə-bu tərəfə baxıb göz yetirirəm, görürəm yenə bir şeyim çatmır.* Ü.Hacıbəyov. **Göz yummaq** – 1) əhəmiyyət verməmək, fikir verməmək. [Muradın] *qarşısında iki yol vardı: Nigarı boşayıb adını öz üzərindən qaldırmaq və ya onu tamamilə sərbəst buraxıb hər işinə göz yummaq.* S.Hüseyn; 2) əl çəkmək, etinasız olmaq. *Bu işdən boyun qaçırmaq gələcək səadətə göz yummaq deməkdir.* Ə.Sadıq. **Göz yumub açınca (açana qədər)** – bax **göz açıb yuman saatda. Göz yumub açınca seyləbə verərdim aləmi.** Füzuli. **Gözdə-qulaqda olmaq** – bax **göz-qulaq olmaq.** *..Özün isə gözdə-qulaqda ol. Elə ki Kərəmovun yaxası ələ keçdi, birinci zərbəni sən endir.* İ.Əfəndiyev. **Gözdə olmaq** – diqqət mərkəzində olmaq, hamının diqqətini cəlb etmək. *Gülşənin manqası niyə gözdədir?* Ə.Vəliyev. **Gözdən buraxmaq (qaçırmaq)** – görməmək, diqqətli olmamaq. [Münəccim pişxidmətə:] *Südəbəni gördün sən; Səyavuşu öpərkən? Gözdən qaçırma, diqqət!* H.Cavid. **Gözdən çəkilməmək** – daim ortada gəzmək, göz qabağında olmaq. *Nə edəsən ki, Mələknisə də gözdən çəkilmirdi ki, çəkilmirdi.* Mir Cəlal. **Gözdən düşmək** – əvvəlki hörmətini itirmək, etibardan düşmək, daha sayılmamaq. *Başqa məhparələr eşşində gözümədən düşdü; Qətrə gözdən dü-*

şər, albəttə ki, dəryaya görə. Ə.Vahid. **Gözdən eləmək** – gözünü şikəst etmək, kor etmək, işığa həsrət qoymaq. *Çox ağlamaq ananı gözdən elədi.* – Səni gözdən eləyəni; *Gözdən iraqlaşdıran; Bu uğursuz çadranı; Fırlat qaranlıqlara!* Ə.Cavad. **Gözdən iti** – görmə qabiliyyəti yaxşı olan, itigözlü. **Gözdən itmək** – görünməz olmaq, görünməmək, yox olmaq, tez çıxıb getmək. *Novruz-əli bu sözləri deyəndən sonra gözdən itdi.* C.Məmmədquluzadə. *Yolun ortasında özünü günə verən koramallar səs eşitdikdə sürünüb qalınlıqda gözdən itirilər.* İ.Şıxlı. **Gözdən keçirmək** – 1) öteri baxmaq, nəzər salmaq. *Qulam müəllim hər iki yazını gözdən keçirdi.* S.Rəhimov. *Mirbalayev vərəqəni alıb .. gözdən keçirdi.* M.Hüseyn. *Məhərrəm kağızları bir-bir gözdən keçirməyə başladı.* H.Nəzərli; 2) baxmaq, nəzər atmaq, fikir vermək. *Sinfi gözdən keçirmək.* *Ətrafi gözdən keçirmək.* – *Yolçu bir daha xarabalığı gözdən keçirdi.* Ə.Məmmədخانli. [Nuriyyə:] *Gözüm otağın yarımqaranlığına alışandan sonra adi taxtadan düzəlmiş rəflərdəki kitabları gözdən keçirdim.* İ.Əfəndiyev; 3) yoxlamaq. *Kağızları gözdən keçirmək.* *Biletləri gözdən keçirmək.* – *Biz Acı körpüsünü keçib şose yolu idarəsinə çatana qədər iki yerdə vəsiqələrimizi gözdən keçirdilər.* M.S.Ordubadi. **Gözdən kənara buraxmamaq** – bax gözdən qoymamaq. *Yazıqları .. gözdən kənara buraxmadılar.* M.S.Ordubadi. **Gözdən qaçmaq** – görünməmək, diqqətdən kənarda qalmaq. **Gözdən qoymamaq** – birinin bütün hərəkətlərinə fikir vermək, diqqət yetirmək, təqib etmək, nəzarət altında saxlamaq, izləmək. *Uşağın hərəkətlərini gözdən qoymamaq.* – *Mən qaraçı qızını gözdən qoymurdum.* M.S.Ordubadi. *Firuzə xəstəni bir an gözdən qoymurdu.* A.Şaiq. **Gözdən (gözlərdən) olmaq** – kor olmaq. [Qəribin atası:] *Gecəgündüz axıdıram göz yaşı; Gözdən oldum oğul-oğul deməkdən.* “Aşıq Qərib”. **Gözdən pərdə (əsg) asmaq** – aldatmaq; həqiqəti gizlədib yalan danışmaq, kələk işlətmək, nöqsanların üstünü örtmək. [Nəsib dayı:] *Görürəm səninlə danışmaq çox çətin-dir, Kosaoğlu. Sən başa düşmürsən ki, ..*

gözdən pərdə asmaq ən böyük cinayətdir?! İ.Şıxlı. **Gözdən salmaq** – 1) etina etməmək, unutmaq, yaddan çıxartmaq. *Bir qədər keçəndən sonra musiqiyə olan həvəsim o qədər azaldı ki, başıbəlalı tütəyi bilmərrə gözdən saldım.* C.Məmmədquluzadə. *Aydın qələbəsinin bu cür gözdən salınmağına dözdü.* M.Hüseyn; 2) uzaqlaşdırmaq, kənar etmək. *Ələsgəri gözdən salma irəqə; Necə dözüüm belə dərdü fəraqə?* Aşıq Ələsgər. **Gözdən tük çəkmək** – bir işi çox cəld və məharətlə görmək. *Bilmirsən ki, oğrular gözdən tük çəkirlər?* Mir Cəlal. **Gözdən uzaq (iraq)!** – qorxu, vahimə, xof və s. qarşısında işlədilən ifadə. *Həm də, gözdən iraq, gəlinlər, qızlar; Əlləri qoymunda zarıyıb sizlər.* S.Vurğun. **Gözdən uzaq (iraq) olmaq (düşmək)** – bir-birindən ayrı düşmək, aralı yaşamaq, uzaqda olmaq, qürbətə düşmək. *Gözdən uzaq olan könüldən də uzaq olar.* (Məsəl). **Gözdən yayınmaq** – qaçıb gizlənmək, qaçmaq, əkilmək, gözə görünməmək. [Ələmdar] *mühafizlərin gözümdən yayınmağı kəsirdi.* S.Rəhimov. [İlyas Adiləyö:] *Elə ki, həyətin aşağısına gəlib gözdən yayındım, o saat qayıdıb Tərlanın boynuna sarıldım.* Ə.Məmmədخانli. **Gözə batmaq** – bax gözə girmək. [Altunbay:] [Qullar] *ox kimi gözə batırlar.* C.Cabbarlı. **Gözə dəymək (çarpmaq)** – görünmək, gör-sənmək, diqqəti cəlb etmək. [Qarovul:] *Gedən yoldaşlardan da gözə bir nişan dəyməyir.* Ə.Haqverdiyev. *Hazır olanlar sırasında birinci növbədə gözə çarpan Hacı Qəvəm idi.* T.Ş.Simurq. **Gözə (gözlərə) fərəh vermək** – sevindirmək, ürək açmaq, könüli xoş etmək. *Gözəl mənzərə gözə fərəh verir.* – *Göz işlədikcə yamyaşıl otlar, göy çəmənlər və rəngarəng yarpaq və meyvələrlə bəzənmiş ağaclar gözlərə fərəh verir.* M.Rzaquluzadə. **Gözə gəlmək** – 1) bax gözə gör-sənmək (görünmək). *Bulud qara, göy qara; Bu qaranlıq gecədə; Gözə gəlir göy qara.* S.Vurğun; 2) vecinə gəlməmək, saymamaq; 3) bax göz dəymək. *Bu gecə sizə gəlləm; Pəncərəniyə gəlləm; Üzərriyi götür, gəl; Yoxsa mən gözə gəlləm.* (Bayatı). **Gözə gətirmək** – mövhumi təsəvvürə görə guya baxışı ilə ziyan vurmaq, beləyə salmaq.

Uşağı gözə gətirmək. Mal-qaranı gözə gətirmək. – [Qarı:] *Eh, oğlumu gözə gətirdilər.* S.Vəliyev. **Gözə girmək** – diqqəti özünə cəlb etməyə çalışmaq, həmişə göz qarşısında olmağa çalışmaq, özünü gözə soxmaq, özünü göstərmək. *..Mən gözə girmək üçün yox, vətənə xidmət etmək üçün çalışıram.* Ə.Əbülhəsən. [Həbibə] *bu fikrə gəlmişdi ki, nə qədər kefi saz olsa da, paltarını dəyişməsin, gözə girməsin.* Mir Cəlal. **Gözə görünmək (görsənmək, çarpmaq)** – nəzərə çarpmaq, diqqəti cəlb etmək. *Birdən-birə göründü gözə bir xərabəzar; Görsən nə qəmli mənzərələr aşkar idi.* M.Hadi. [Hamamda] *əvvəl gözə görünən divardakı su küpü idi.* Çəmənzəminli. **Gözə xoş görünmək (gəlmək)** – xoşa gəlmək, bəyənilmək, xoşlanmaq. [Sila:] [Qız] *güləndə də, güssələndə də, düşündə də həmişə gözə xoş gəlir.* S.Vəliyev. **Gözə küll (torpaq) atmaq (şəpmək, üfürmək)** – aldatmaq, kələk gəlmək, hiylə işlətmək. **Gözə satmaq** – bax **gözə dəymək**. *Qabaqda oturan qız orada yənə Dursunun gözüna sataşdı.* Ə.Əbülhəsən. **Gözə soxmaq** – diqqət mərkəzində qoymaq, diqqəti cəlb etmək, nəzəri cəlb etmək. *İşini gözə soxmaq.* – [Surxay Dövlət bəyə:] *Zavod və milyonlarınızı da çox gözümə soxmayın.* C.Cabbarlı. [C.Məmmədquluzadə] *əsərlərini gözə soxmağı, özündən danışmağı sevməzdi.* M.İbrahimov. **Gözə torpaq tullamaq** – bax **gözdən pərdə (əsg) asmaq**. **Gözləri açıla qalmaq** – heyran olmaq, heyrətdə qalmaq. *Qızın gözəlliyi qarşısında gözləri açıla qaldı.* **Gözləri alacalanmaq** – təəccüb, qorxu nəticəsində gözləri irilənmək, iri açılmaq. *Alman öz süngüsü ilə onun zərbələrini dəf etməyə çalışaraq dal-dalı çəkilib və gözləri alacalanmış, gülünc bir ifadə ilə nə isə mürdünür.* İ.Əfəndiyev. **Gözləri batmaq** – bax **gözləri çuxura düşmək**. *Acından, soyuqdan çıxır donqarı; Bata b gözləri, rəngi olub sapsarı.* Ə.Nəzmi; // *zəifləmək, taqətdən düşmək. Şahsuvar tərəflə patron boşaldı; Qüvvədən düşərək gözləri batdı.* S.Vurğun. **Gözləri böyümək** – təəccübdən, heyrətdən, qorxudan gözlərini iri açmaq. *Gözləri böyüdü sanki vəhşətdən; Qamaşdı o yüksək mədəniyyətdən.*

Şəhriyar. **Gözləri hədəqəsindən çıxmaq** – bax **gözü (gözləri) kəlləsinə çıxmaq**. *Boğazı qurumuş, dili qurumuş; Çıxmışdır gözləri hədəqəsindən.* M.Müşfiq. **Gözləri ilə süzmək** – başdan-ayağa baxmaq, tamam nəzərdən keçirmək. *Molla ikrah edirmiş kimi bir-iki addım geri çəkilib dayandı və əli ilə Kürdən əsən mehın oynatdığı ütülmiş saqqalını tumarlaya-tumarlaya gələnləri qıyıq gözləri ilə süzdü.* İ.Şıxlı. **Gözləri işıqlanmaq** – bax **gözləri parıldamaq**. *Qızılı gövrən zindandanın gözləri işıqlandı.* “Qurbani”. **Gözləri qan çanağına dönmək** – gözlərinin içi qanla dolmaq, bərk qızarmaq. *Ömər koxanın üzünü tunc kimi bozardı. Qalın qaşları pırpızlandı və gözləri qan çanağına döndü.* İ.Şıxlı. **Gözləri quyuya düşmək** – çox arıqlamaq, gözləri batmaq, çökəyə düşmək. **Gözləri parıldamaq** – üzündə sevinc görsənmək, fərəh içərisində olmaq. [Bədircahan:] *..Sənin söhbətin ortalığa düşəndə Züleyxa xanımın barmağını kəssən, xəbəri olmaz, elə üzü güllür, gözləri parıldayır...* N.Vəzirov. **Gözləri süzülmək** – göz qapaqları xəfif-xəfif qapanmağa başlamaq, yuxu basmaq. **Gözlərindən yuxu tökülmək** – bərk yuxusu gəlmək, şiddətli şəkildə yuxulamaq istəmək. *..Gözlərindən yuxu tökülən Kosa alçaq .. carpayıya tərəf yənərək .. ah çəkdi.* S.Rəhimov. **Gözlərinə qaranlıq çökmək, gözlərinin qabağı qaralmaq** – bax **gözü (gözləri) qaralmaq**. **Gözlərini açmaq** – 1) oyanmaq. *Sabahı günü Cəlil ağa gözlərini açanda özünü bir qeyri almada, bir qeyri mühitdə gördü.* İ.Musabəyov. *Rəngi qaçmış Afaq gözlərini açıb onu başı üzərində görərkən, ilk dəfə ana olmuş qadına məxsus bəxtiyar bir təbəssümlə gülümsədi.* Ə.Məmmədخانlı; 2) ayılmaq, başa salmaq, oyandırmaq. *Cəmilənin sözləri* [Mirzağanın] *qapalı gözlərini açır, hansı mühit içərisində yaşadığını ona qandırır.* S.Hüseyn; 3) başa düşmək, dərk etmək, ayılmaq. *Mən gözlərini açdıqda özümü belə zəngin bir təbiət içində gördüm.* S.S.Axundov. **Gözlərini ağzına dikmək** – diqqətlə birinə qulaq asmaq, yaxud birinin nə deyəcəyini səbirsizliklə, diqqətlə gözləmək. *Hamı gözlərini sədrin ağzına dikmişdi.* – *Məclisdə olanların hamısı*

gözlərini Hacı əminin ağzına dikmişdi. M.S.Ordubadi. **Gözlərini dolandırmaq** – ətrafı göz gəzdirmək, dörd tərəfini seyr etmək. *Böyükxanım gözlərini dolandırıb, oğlanlarına baxıb daha da dilgir olurdu.* M.S.Ordubadi. *Həmzə gözlərini dolandırıb Şahmara tərs-tərs baxdı, rişxəndlə gülüm-sündü.* B.Bayramov. **Gözlərini dörd açmaq** – həddindən artıq diqqətli olmaq, çox fikir vermək. **Gözlərini oxşamaq** – xoşlamaq, bəyənmək, gözüne xoş gəlmək. [Qumru] *..Hansı tərəfə dönmürdüsə, daha şux bir rəng gözlərini oxşayıb, onu özünə doğru çağırırdı.* Ə.Məmmədخانli. **Gözlərini sıxmaq** – bax **gözünün qorasını sıxmaq**. *Üzünü aşağı tutub, gözlərini sıxdı.* Mir Cəlal. **Gözlərini süzmək** – 1) göz qapaqlarını birbirinə yaxınlaşdıraraq heyran-heyran baxmaq. [Müəllim:] [Tələbə] *mənim suallarına cavab verəndə başını aşağı ayır, gözlərini süzür və ancaq: – Nə? – deyirdi.* Qantəmir; 2) nazlanmaq, naz-qəmzə etmək. *Sən ha Qurbaninin canını üzərsən! Qaş oynadıb gözlərini süzərsən.* “Qurbani”. **Gözlərinin ağı saralmaq** – xəstələnmək, azarlamaq. *..İztirabdan bu gün üzün qaralıb; Gözlərin ağı sərbəsər saralıb.* S.Ə.Şirvani. **Gözlərinin içi gülmək** – çox sevindiyi üzündən-gözündən bilinmək. **Gözü ac olmaq** – təmahkar olmaq, heç şeydən gözü doymamaq, daim gözü bir şeydə olmaq. **Gözü (gözləri) açılmaq** – dərk etməyə başlamaq, ayılmaq, qəflət yuxusundan oyanmaq, fəaliyyətə, hərəkətə gəlmək, yaxşı-yamanı seçmək. [Zakirov Sədəfə:] [Şeyda] *Göytpədə çox yubandı, kim bilir, bəlkə orda gözü açıldı.* Ə.Məmmədخانli. **Gözü (gözləri) ağara qalmaq** – təəccübdən, qorxudan gözləri irilənmək, iri açılmaq, gözləri bərəlmək. **Gözü (gözləri) ağarmaq** – 1) gözü pərdə basıb kor olmaq, görməmək; 2) bir işi sona çatdırınca böyük əzab çəkmək, əziyyətə qatlaşmaq. [Telli:] *Bir yandan ömrü gödəlməmiş Heydərqulu ağa mənə göz verir, işq vermür, elə fikrə düşür, elə qəlat eləyir ki, it yəsə gözü ağarar...* N.Vəzirov. **Gözü ağrımaq** – məc. incimək, xoşu gəlməmək, zəhləsi getmək. *Onu görəndə gözü ağrıyır.* **Gözü (gözləri) axmaq** – gözü (gözləri)

yumulmaq, örtülmək. *Mən hey göyə baxdım, göy mənə baxdı; Yollara baxmaqdan gözlərim axdı.* Ə.Cavad. *Pəncərədən ay baxır; Yenə gözlərin axır.* N.Rəfibəyli. **Gözü almaq** – 1) öyrəşmək, bələd olmaq, alışmaq. *Atların xasiyyətini gözümlə elə alıbdır ki, heç bir bədxasiyyət at fikrimə gətirə bilmirəm ki, onu iki-üç günün içində öyrədib faytona qoşa bilməyim.* C.Məmmədquluzadə; 2) *dan.* qalib gələcəyinə inamı olmaq, özünə arxayın olmaq. *Səni gözümlə alıb, oyunu udacağam;* 3) müxtəlif şeylərin içərisindən birini bəyənib, xoşlayıb seçmək. *Güllü parçanı gözümlə aldı.* **...gözündə qalmaq** – etdiyi arzu, xoş niyyət yerinə yetməmək, kamına çatmamaq. *Muradı gözündə qalmaq.* – *Məktəbi qurtarmaq üzrə ikən Qəhrəmanın arzusu gözündə qaldı.* S.Rəhimov. **...gözündə qoymaq** – arzusunu, niyyətini yerinə yetirməmək, şad etməmək, sevindirməmək. *Oğul anasının arzusunu gözündə qoydu.* – [Gül-sənəm:] *Tahir, mənim muradımı niyə gözündə qoymussan?* M.Hüseyn. **Gözü (gözləri) ayağının altını görməmək** – qürrelənmək, qudurmaq, heç kəsi saymamaq. **Gözü bağlanmaq (örtülmək)** – heç bir şeyi görməmək, başa düşməmək, fərqi nə varmamaq, anlamamaq. [Ziba xanım:] *Sənin gözün örtülüb, uyubsan bir çənginin məkrinə, felinə; təmiz adını, sanımı itirib-sən.* M.F.Axundzadə. **Gözü (gözləri) böyümək** – təəccüb etmək, heyrətlənmək. *Dürrənin gözləri daha da böyüdü..* S.Vəliyev. **Gözü çıxmış, gözün çıxsın! (tökülsün)** – “kor olasan”, “görməyəsən” mənasında qarğış ifadəsi. *Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyər, biz də deyək üç olsun, yağıların gözü tökülsün.* “Qurbani”. *Çıxaydı kaş gözümlə, görməyəydi hicranın.* X.Natəvan. **Gözü (gözləri) dikilmək (dikilib qalmaq)** – birinə baxıb durmaq, gözünlü ayırmamaq, baxa-baxa qalmaq. *Yuxusu da gecələr uçub arşə çəkildi; Sübhə qədar gözləri şam çırağına dikildi.* B.Vahabzadə. M.Hüseyn. **Gözü (gözləri) dolmaq (doluxsunmaq)** – ağlamaq dərəcəsinə gəlmək, gözləri yaşı dolmaq. *Sanki boğmaq istər göz yaşı seli; Qəribin gözləri dolar axşamlar.* Ə.Cavad. *İndi isə [Nərgizin] anasının gözləri dolmuşdu.*

Ə.Məmmədخانlı. *Sevincindən Dürrənin gözləri doluxsundu*. S.Vəliyev. **Gözü doymamaq** – 1) həris olmaq, tamahkarlıq eləmək, hər şeydə gözü qalmaq. *Gözüm doymaz sənin kimi canandan; Cananın itirən tez olar candan*. “Qurbani”. *Ələsgər heç çıxmaz qəm libasından; Gözü doymaz gözün təmənnasından*. Aşiq Ələsgər; 2) acgözlük eləmək, gözü yemək dalınca qalmaq. *Acını qaranı doyar, gözü doymaz*. (Ata. sözü); 3) arzusunə, məramına axıra qədər çatmamaq. **Gözü (gözləri) dörd olmaq** – diqqətlə baxmaq, nəzərdən keçirmək. *Üzüyümü itirmişəm, gözüm dörd olub*. – *Hər yana baş vurur, gözü dörd olur; Özgənin sevinci ona dörd olur*. S.Rüstəm. **Gözü dumanlanmaq** – hirsindən, qəzəbindən gözü heç bir şey görməmək. *Gözü dumanlandı, nitqi tutuldu; Görüncə süzülən o baxışları*. B.Vahabzadə. **Gözü düşmək** – 1) görüb aşıq olmaq, vurulmaq, sevmək. *Çərşənbə günündə çeşmə başında; Gözüm bir alagöz xanıma düşdü*. Aşiq Ələsgər. [Asya:] *Aha, bildim, arşınmalçıya gözün düşübüdür*. Ü.Hacıbəyov. *Bəy, qonşunun qızına gözüm düşüb*. Ə.Haqqverdiyev; 2) birdən görmək, gözünə dəymək, gözü sataşmaq. *Qonşu otağa gözüm düşdü*. – *Bağrım şən-şən olur zənbur evitək; Gözüm ki şən gəzən otağa düşər*. Q.Zakir. **Gözü gəzmək** – 1) axtarmaq; 2) hər tərəfə baxmaq, hər yeri nəzərdən keçirmək. *Kənanın gözü dörd tərəfi gəzdi*. S.Rəhimov. **Gözü götürməmək** – birinə danılmaq, paxıllıq etmək, qibtə etmək. [Səməd bəy:] *Rejissorun Oqtayı gözü götürmür, gəlib ona rəqib olacağından qorxur*. C.Cabbarlı. **Gözü gözündən uzaq** – ayrı düşmüş, aralı. *Çıxmaz yadımızdan, çıxmaz yarıdan; Gözü gözümüzədən uzaq olsa da!* H.Arif. **Gözü (gözləri) gülmək** – fərəh içərində olmaq, məmnunluq, sevinc izhar etmək, şad olmaq. *Zəhra və Həsən minnətdarlıqla* [Firuzəyə] *baxanda gözləri gültürdü*. M.İbrahimov. *Analar fərəhlə baxırlar sənə; Körpə balaların güllür gözləri*. N.Rəfibəyli. **Gözü (gözləri) heç bir şey görməmək** – hissə qapılıb hər şeyi unutmaq, heç bir şey gözündə olmamaq. **Gözü ilə görün** – şahid. **Gözü ilə görmək** – bir işin, hadisənin şahidi olmaq. [Xortdan:]

Gözümlə görəndən sonra məndə şəkk yeri qalmadı. Ə.Haqqverdiyev. *..Bunları gözümlə görmüşəm* .. Mir Cəlal. **Gözü ilə (də) görmək istəməmək** – zəhləsi getmək, heç üzünə baxmaq istəməmək. *Çünki onun sevdiyi Şəfiqə Lütfulini gözü ilə də görmək istəməirdi*. İ.Musabəyov. **Gözü ilə yemək** – bütün diqqəti ilə baxmaq, dik-dik baxmaq. *Oturduğu yerdə* [Tükəzban] *istəyirdi ki, kağızın hərflərini gözü ilə yesin*. B.Talıblı. **Gözü işləməmək** – görməmək, gözü zəifləşmək. [Kərəm:] *Qocalıbsan, daha gözün işləmir*. “Əsli və Kərəm”. **Gözü (gözləri) kəlləsinə çıxmaq** – bərk hirsənmək, qəzəblənmək; 2) həddindən artıq təəccüblənmək, heyrətlənmək. **Gözü kimi** – çox əziz, çox qiymətli. **Gözü-könlü açılmaq** – şadlanmaq, sevinmək, ürəyi açılmaq, könlü açılmaq, fərəhlənmək. *Gəzməyə çıx, gözün-könlün açılınsın*. **Gözü (gözləri) qabağında (qarşısında, önündə) durmaq (olmaq, dikləmək, canlanmaq)** – xatirədən çıxarmamaq, həmişə yadında olmaq. *Onun gözləri önündə iki həyat, iki tale canlanırdı*. M.Rzaquluzadə. *Yaşıl budaqları ilə ətrafı büriyən bir ağac gözü qarşısında canlandı*. S.Vəliyev. *Təmkinlə, ürəklə danışır qonaq; Durur göz önündə o ana torpaq*. B.Vahabzadə. **Gözü qalmaq** – 1) gördüyü bir şeyin həsrətində olmaq, həsrətini çəkmək, əldə etmək arzusunda olmaq. *Paltoluq parçada gözüm qaldı*. – *Gözüm qaldı kirpiyində, qaşında; Qul et, durum qolubağlı qarşında*. Aşiq Ələsgər; 2) baxa-baxa durmaq, gözünü çəkməmək, nəzərini ayırmamaq, bir şeyin xoş təsirindən qurtara bilməmək. *Gözü qızın üzündə qalıb*. **Gözü (gözləri) qamaşmaq** – parıltıdan, şəfəqdən bir şeyə baxa bilməmək. *Brilyantlar gözü qamaşdırır*. – *Elə isə bəs neçin; Baxırkən bu şeylərə; Qamaşdı gözlərin?* B.Vahabzadə. **Gözü (gözləri) qaralmaq** – 1) halı pisləşmək, başı fırlanmaq, bayğınlıq halına gəlmək. [Xortdan:] *Gözlərim qaraldı, başım gicəlləndi*. Ə.Haqqverdiyev. [İlyas:] *..Başına endirilən qılınca zərbəsindən gözlərim qaralıb, mən üzüstə Tərlanın boynuna yıxılıram*. Ə.Məmmədخانlı. [Cəlalin] *..gözləri qaralıb, ətraf başına fırlanırdı*.. S.Vəliyev; 2) dəhşətə gəlmək, qorxmaq.

Pələngdən elə bir nərilti qopdu ki, səşindən dağ-daş titrədi, gözlərim qaraldı. A.Şaiq. *Gah elə enir ki, gözüm qaralır; Gah elə qalxır ki, dözməyir ürək.* H.Arif. **Gözü qayıtmamaq** – bax **gözü doymamaq**. *Qayıtmaq istəməz gözüm gözəldən; Qaygımı artıran, dərdim təzəldən.* “Qurbani”. **Gözü qızmaq (qızarmaq)** – hirsindən, qəzəbindən heç kəsi gözü görməmək, bərk coşmaq, həddindən artıq qızışmaq. *Rövşəxana dəydi baqqalın sözü; Dişlərin qıcıdıb qızardı gözü.* M.S.Ordubadi. *Gözüm qızdı, dedim: – Məna Xoruzoğlu deyərlər.* S.Rəhimov. **Gözü qorxmaq** – acı təcrübədən sonra ehtiyatla hərəkət etmək, bir zərər, bədbəxtlik ola biləcəyini yadda saxlamaq. *Gözüm qorxub, dənizdə çimə bilmərəm. Gözü (gözün) olmaq* – muğayət olmaq, qorumaq, nəzarət etmək. [Zeynal:] *Uşaqlarda gözün olsun!* S.Hüseyn. [Dilərə:] *Tapşırardım, gözü onda olsun.* Ə.Məmmədخانلی. **Gözü (gözləri) önünə (qabağına) gəlmək** – təsəvvüründə canlanmaq, yadına düşmək. *..Mehriban çobanın surəti gözləri önünə gəldikdə, Səmədin qəlbində nakam məhəbbətin yarası daha şiddətlə sızıldamağa başlamışdı.* İ.Hüseynov. **Gözü örtülmək** – ətrafındakı hadisələri dərk edə bilməmək, anlamamaq, qəflətdə olmaq, bəşirətini itirmək. [Ziba xanım:] *Sənin gözün örtülüb, uyubsan bir çənginin məkrinə, felinə, təmiz adını-sanını itiribsan.* M.F.Axundzadə. **Gözü (gözləri) pərdələnmək** – bax **gözü (gözləri) qızmaq**. [Ceyniz:] *Hirsdən ikisinin də gözləri pərdələnib bir-birinə hücum etməyə başladılar.* Çəmənzəminli. **Gözü (gözləri) pər-pər çalmaq** – bax **gözləri parıldamaq**. **Gözü (gözləri) sataşmaq (ilişmək)** – birdən görmək. *Huş başımdan çaşdı, dilim dolaşdı; Gözlərim sataşdı, buxaxa düşdü.* Aşıq Ələsgər. [Bəypolad:] *..Gözlərim bağçanı şənədən çiçəklərə ilişdi.* H.Cavid. *Nərgiz kəskin bir hərəkətlə geri döndü, gözləri Nərminə xalamin gözlərinə sataşdı.* Ə.Məmmədخانلی. **Gözü seçməmək** – zəif görmək, çətinliklə ayırd etmək, yaxşı görməmək, görə bilməmək. [Qoca:] *Ay uşaq, gözüm seçmir, bir görün o gələn atlı kimdir?* İ.Əfəndiyev. **Gözü su içməmək** – inanmamaq, etibar etməmək, şübhə etmək.

Arvadı bundan soruşdu ki, ustalar nə istəyirlər, .. cavab verdi ki, ustalardan gözü su içmir. C.Məmmədquluzadə. [Aslan bəy:] *Mənəf, axır sənin bu oğlundan heç mənim gözüm su içmir.* Ə.Haqverdiyev. **Gözü (gözləri) süzülmək** – 1) göz qapaqları qapanmağa başlamaq, yuxusu gəlmək. *Əsgərin .. gözləri süzülürdü.* Ə.Əbülhəsən. [Fəridə Qurbana:] *Qurban dayı, [çağanın] gözləri süzülür, deyəsən, yatacaq.* Ə.Məmmədخانلی; 2) xumarlanmaq, gözləri yarıqapalı bir vəziyyətə gəlmək. *Gözləri süzülür, canım üzülür; Vurubdur sinəmə yara qaşların.* Aşıq Ələsgər. **Gözü tox olmaq** – heç bir şeydə gözü olmamaq, nəfəsi az olmaq. *Könlü açıq, gözü toxdu Şəmsirin; Oynasın taleyi, bəxti Şəmsirin.* Aşıq Şəmsir. **Gözü tutmaq** – xoşlamaq, bəyənmək, sevmək, aşıq olmaq. [Səriyyə:] *Mənim ürəyim [Rüstəmi] sevir, mənim gözüm onu tutub, mən ona aşıqəm.* C.Cabbarlı. **...gözü uçmaq** – birini görməyə çox can atmaq, şiddətli arzu hiss etmək (bəzən də bu ifadə istehza kimi “şəni görməyə çox gözüm uçurdu” şəklində işlənir). **Gözü üstündə olmaq** – daim nəzarət etmək, himayə etmək, qayğısına qalmaq. [Mayor Cavanşir bəyə:] *Harda olsam, gözüm sizin üstünüzdə olacaq.* Ə.Məmmədخانlı. **Gözü (gözləri) yaşarmaq (yaşla dolmaq)** – ağlamağa başlamaq. *Cavan komandanın da qocanın bu halətinin təsirindən gözləri yaşardı.* Ə.Haqverdiyev. *Zəhra analarını itirmiş on üç qızın halını, ürək parçalayan səmimi göz yaşlarını görəək, ixtiyarsız gözləri yaşardı.* S.Hüseyn. *Şiddətli qamçıdan Bahadırın gözləri yaşardı.* M.Hüseyn. **Gözü (gözləri) yol çəkmək** – 1) gözləri bir nöqtəyə zillənib qalmaq; 2) gözü yolda olmaq, gözləmək. *Görürəm eşqinlə gözü yol çəkən; Dağlar pərisini, dağlar qızını.* S.Vurğun. *Dörd il vardı, ananın gözləri yol çəkirdi; Başqa bir fikri yoxdu, oğul fikriydi dərdi.* S.Rüstəm. **Gözü (gözləri) yolda (yollarda) qalmaq** – sevilən, əzizlənən bir adamın yolunu gözləmək, intizarında qalmaq. *Göz qalar yollarda, can intizarda; Gəlmədi canandan bir xəbər mənə.* Q.Zakir. **Gözü (gözləri) yollara baxmaq** – bax **gözü (gözləri) yolda qalmaq**. *Gecə-gündüz gözüm baxdı yollara;*

Bir laçın gözünün nigarandı. Q.Zakir. **Gözü (gözləri) yumulmaq** – yatmaq istəmək. [Mozalanbəy:] *Mənim gözüüm yumulur və mürgüləyirəm.* Ə.Haqverdiyev. **Gözümün (gözünün) işığı (nuru)** – sevgi, rıqqət, əzizləmə ifadəsi. [Qərib:] *Ey mənim gözüümün işığı, qəlbimin soltani, gedirsən nədir? “Aşiq Qərib”.* [Məsud:] *Gözünün işığı, yeganə ümidi bir qızçıqazı var idi, o da əlindən getdi.* H.Cavid. [Nisə xala:] *Ay gözüümün işığı, ürəyimin tabı.* Mir Cəlal. **Gözün (gözlərin) aydın (olsun)!** – gözyəydlığı, təbrik ifadəsi. *Gözün aydın olsun, könlün olsun şad.* Aşiq Ələsgər. *Mən xalama dedim: – Xalacan, gözün aydın olsun, səbah Yaqutun toyudur.* Ə.Məmmədخانlı. **Gözündə canlanmaq** – xatirinə gəlmək, yadına düşmək. *Keçmiş günlər gözümdə canlanır.* – ..*Sirkan, kolları basmış meydança gözümdə canlanır.* M.İbrahimov. **Gözündə qaldırmaq** – etibarını daha da artırmaq, hörmətini daha da çoxaltmaq. [Bu iş] *Veysi bir neçə saat ərzində tanımayanların da, tanıyanların da gözündə çox qaldırmışdı.* Ə.Əbüllhəsən. **...gözündə böyümək, yüksəlmək** – hörməti artmaq, dərəcəsi yüksəlmək, qiymətlənmək, etibar qazanmaq. *Bizi tanış etdilər, çox xoşuma gəldi qız; İncə güllüslərlə gözümdə yüksəldi qız.* S.Rüstəm. *Qasım indi Ələşrafın gözündə böyüdü, yüksəldi.* Mir Cəlal. **Gözündə olmamaq** – müəyyən səbəblərə görə ürək sıxıntısı, rahatsızlıq duymaq, gözündən düşmək (adətən “gözümdə deyil” şəklində işlənilir). *Ev-əşik gözümdə deyil.* **Gözündən batmaq** – 1) qurumaq, su çıxmamaq (çəsmə və s. haqqında). *Bulaq gözündən batıb;* 2) məhv olmaq, bərbad olmaq, heç-puç olmaq. *İşlərim gözündən batdı.* **Gözündən düşmək** – daha maraqlanmamaq, bir şeyə qarşı marağını itirmək. *..Dünya gözümdən düşdü, qaza məni səhraya saldı, mənə nə qaldı?* A.Divanbəy-oğlu. **Gözündən gəlsin!** – nankor adama qarşı ifadəsi. [Sənəm:] *Əlimlə sənə verdiyim duz-çörək sənin gözündən gəlsin.* Ə.Haqverdiyev. **Gözündən itmək** – heç bir şey görməmək, hiss etməmək. *Qaraca qız [qonaqlıqda oynarkən] elə coşmuşdu ki, orada olan adamlar onun gözündən itmişdi.*

S.S.Axundov. **Gözündən kənara qoyma-maq** – öz yanında saxlamaq, daim nəzarəti altında saxlamaq. *İndi o gündən Paşa Telli xanımı öz yanına köçürüb gözündən kənara qoymur.* “Koroğlu”. **Gözündən qaçma-maq** – hər şeyi görmək, duymaq, hər işə fikir verib bilmək, diqqətli olmaq. *Gözündən heç nə qaçmır.* – [Səlimin] *bu hərəkəti ustanın gözündən qaçmadı.* Y.Əzimzadə. **Gözündən od tökmək** – yanıqlı-yanıqlı ağlamaq. [Nəbi:] *Bu gün bizim Güllü gəlib mənim yanına, ağlayır, gözündən od tökür.* Ə.Haqverdiyev. **Gözündən od tökülmək** – 1) zirək, diribaş adam haqqında; 2) bərk hirsli olmaq, üz-gözündən qəzəb yağmaq. *Məmmədhiüseyn əhvalatı eşitməmişdi.* Darvazadan *girəndə gözündən od töküldü.* Mir Cəlal. **Gözündən (gözündə, gözlərindən) oxumaq** – gözlərinin ifadəsindən bilmək, sezmək. *Ürəyindən keçənləri gözlərindən oxumaq.* – [Kərim babanın] *keçirmiş olduğu uzun bir tarixi hər zaman gözlərindən oxumaq olurdu.* A.Şaiq. **Gözündən tökmək** – nəşəsini pozmaq, zövqünü korlamaq, haram eləmək, burnundan tökmək. *O meyi-nab ki, vəslində səninlə içdim; Qan edib tökdü gözündən ələmi-hicranın.* S.Ə.Şirvani. **Gözündən tük də yayınmaz** – son dərəcə ayıq-sayıq adam haqqında. *Səlbinin gözündən tük də yayınmazdı.* Ə.Vəliyev. **Gözündən uzaqda (olmaq)** – ailədən kənar yaşamaq, aralı olmaq, yad yerdə yaşamaq, qürbətə, yad ölkəyə düşmək. [Cavanşir] *Göy atı .. atı ilxıya qatıb, gözündən uzaq etmək istədi.* İ.Şıxlı. **Gözündən yağmaq** – bilinmək, hiss edilmək, görünmək. *Zəhra! Nə qədər də qocalıb fağır; Üzündən-gözündən kasıblıq yağır.* B.Vahabzadə. **Gözünə ağ salmaq** – əzab vermək, əziyyət vermək, incitmək. **...gözünə almaq** – əvvəlcədən baş verəcək hadisəni, işi, fəlakəti duymaq, hiss etmək, nəzərdə tutmaq. *Ölümünü gözünə almaq.* – *Artıq hər bir şeyi gözünə almış Odunçu-oğlu yenə bayaqkı sakit səslə cavab verdi.* Ə.Məmmədخانlı. **Gözünə batmaq (girmək)** – 1) daim görünmək, göz qabağında olmaq. *Hər gün küçələrdə .. gözümüza batan qorodovoy və qazaqlardan əsər yox idi.* A.Şaiq; 2) qıbtə oyatmaq, həsəd oyatmaq.

Elə bil gözüna batıram. Gözüna çökmək – basmaq, qaplamaq, tutmaq. *Gözüna qüssə çökmək.* – *Əjdərin gözüna çökmüşdü duman; Qurbanın üzündə qalmamışdı qan.* H.K.Sanlı. **Gözüna dəymək (ilişmək, sataşmaq)** – görünmək, rastlaşmaq. [Xanhüseyn:] *Nəbi dünəndən bəri gözümə dəymir.* “Qaçaq Nəbi”. *Dəydi gözlərinə ağappaq divar; Elə bil başında ildırım çaxdı.* B.Vahabzadə. **Gözüna döndüyüm** – birisinin işini, ya hərəkətini bəyəndikdə işlənən tərifi ifadəsi. [Firdun bəy:] *Gözüna döndüyüm, faytonu tərpedib bunun böyründən nə tövr ilişdirisə, tərəsi üstə getdi lığın içinə, ürəyi getdi.* Ə.Haqverdiyev. **Gözüna dönüm!** – nəvaziş, alqış yaxud nəvazişli xahiş bildiren ifadə. *Gözüna dönüm, bir də oxu!* – [Hacı Əhməd Şərifə:] *Ay bərakallah, ay gözüna dönüm!* C.Cabbarlı. *Gözüna dönüm, göy ürgə, qaşqa daya ancaq sən çata bilərsən.* İ.Əfəndiyev. **Gözüna durmaq** – çətin görünmək, çətinlik çəkmək, ağır gəlmək. *Qardaşı arvadı ilə özünü danışmağa məcbur etmək indi Qumrunun lap gözüna dururdu.* Ə.Əbülhəsən. *Elə birinci stəkandan hala gəlmiş bu arıq, cılız oğlanın ikinci stəkan lap gözüna durdu.* İ.Şıxlı. **Gözüna dursun!** – bax **gözündən gəlsin!** [Ağa Kərimxan:] *Əməyim gözüna dursun, Leyla, bu nə işdir, bu nə müsibətdir..* N.Vəzirov. **Gözüna gəlməmək (görünməmək, girməmək)** – vecinə gəlməmək, təsir etməmək. *Dünya üzü sərbəsər əgər hur olsun; Görməz gözümə yüz gözü məxmur olsun.* S.Ə.Şirvani. **Gözüna görünmək (görsənmək)** – 1) görmək, bəlli olmaq. [Xəlilin] *ağzından buraxdığı mavi halqaların arasından gözüna bir çox qadın simaları göründü.* Çəmənzəminli. [Səkinə Rüstəmə:] *Ay kişi, gözümə bir təhər dəyir-sən.* M.İbrahimov; 2) mövcud olmadığı halda görünmək, təsəvvür edilmək. **Gözüna görünməmək** – hiss edilməmək, duyulmamaq. *Pulunu az-az ver, gözüna görünməsin.* – [Səlim:] *Bunun əkiz-tayından .. sənə mənzil alanda heç izafilik .. gözüna görünmürdü.* Ədhəm ağa! B.Bayramov. **Gözüna xoş görünmək** – ilk baxışda xoşuna gəlmək, bəyənmək. *Parça gözümə xoş göründü.* – [Siçan balası] *pişiyi gördü, oxşayır*

özüna: Xoş göründü pişik onun gözüna. S.Ə.Şirvani. **Gözüna (gözlərinə) inanmaq** – 1) gördüyünə inanmamaq. *Gülsənəm arvadın fikrincə Tahir .. görəndə heç gözlərinə inanmayacaqdı.* M.Hüseyn; 2) təsəvvürə gəlməz bir iş qarşısında təəcüblənmək, çaşmaq. *Vəziyyəti gördükdə gözlərimə inanmadım.* – *Onun bağçasında elə qərribə meyvə ağacları var ki, adam görəndə gözlərinə inanmır.* M.Rzaquluzadə. **Gözüna işıq gəlmək** – canlanmaq, dirçəlmək. *Çərəyi yedim, gözümə işıq gəldi.* – *Ədhəmin gözüna işıq gəldi..* B.Bayramov. **Gözüna işıq vermək** – dirçəltmək, canlatmaq, həyat vermək. *Ay doğdu, işıq verdi; Yara yaraşığı verdi; Sənəndən doğan ulduzu; Gözümə işıq verdi.* (Bayatı). **Gözüna kölgə çökmək** – arıqlamaq, zəifləmək, gözləri batmaq, çökmək, çuxura düşmək. **Gözüna (gözlərinə) qan sızılmaq** – bax **gözü (gözləri) qan çanağına dönmək.** [Pəri:] *Hirsindən ovçunun gözlərinə qan sızılmışdı.* Ə.Məmmədخانlı. **Gözüna (gözlərinə) qaralıq çökmək** – bax **gözü (gözləri) qaralmaq.** **Gözüna qoymağa ... verməmək** – ən kiçik; ən cüzi miqdarda bir şeyi qiyməməq. **Gözüna pərdə çəkmək** – cəhalətdə saxlamaq, qəflətdə saxlamaq. **Gözüna pərdə gəlmək** – kor olmaq, gözü görməmək. *Bozdar qocalmış, gözlərinə pərdə gəlmiş heyvərə bir köpəkdir.* S.S.Axundov. **Gözüna pərdə salmaq (tutmaq, çəkmək)** – bax **gözdən pərdə (əski) asmaq.** **Gözüna sataşmaq (dəymək)** – görünmək. *Zalın küncündə bir neçə müsəlman gözümə sataşdı.* Ə.Haqverdiyev. *Qabaqda oturan qız arada yenə Dursunun gözüna sataşdı.* Ə.Əbülhəsən. *..Bir əsgər mənim gözümə sataşdı.* Mir Cəlal. **Gözüna soxmaq** – 1) qabacasına göstərmək; 2) aqgözlüklə yemək. *Yeməyi gözüna soxurdu.* **Gözüna su vermək** – ibrət götürmək, ibrət almaq. **Gözüna tərpmək** – bax **gözüna soxmaq** 2-ci mənada. *Çərəyi gözüna tərpidi.* **Gözüna yuxu (çimir) gəlməmək (getməmək)** – yata bilməmək, yatmamaq, qəti gözüni yummamaq; narahat olmaq. *Gəldim, soyundum, girdim yerə, amma sübhədək gözümə yuxu gəlmədi.* Ə.Haqverdiyev. [Tükəzban:] *Anası ölmüş, ev bilmir, eşik bilmir, təkənbir*

gələndə də gözünə yuxu getmir. M.Hüseyn. *Səhər ulduzlar sönənə qədər gözümə yuxu getmirdi.* Ə.Məmmədخانلی. **Gözünü (gözlərini) açmaq** – 1) bax **göz açmaq**. *O açmağa başlayıb bu dünyaya gözüünü.* B.Vahabzadə; 2) ayılmaq, başa salmaq, bilmədiyini öyrətmək. *Mart ayının 2-də olan nümayiş fəhlə sinfinin gözüünü açdı.* M.S.Ordubadı. *Bu silah gözləri açan, insanlara həqiqəti göstərən bir silahdır.* M.Rzaquluzadə; 3) özünə gəlmək, ayılmaq. *Körpə uşaq indi də başının ağrısından gözüünü açə bilmir.* B.Bayramov; 4) xilas olmaq, başı ayılmaq (açılmaq). *İşin əlindən gözüünü açə bilmir;* 5) diqqət etmək, fikir vermək. *Gözüünü aç, yaxşı bax!* **Gözünü ağartmaq** – təhdid etmək, hədələmək, qorxutmaq. [Kazım Kərbəlayıya:] *Niyə gözüünü ağardırsan? Səndən qorxan yoxdur.* Çəmənzəminli. [Gülpəri arvad] *Sadiq kişinin qırışmış yanaqlarına .. baxıb gözüünü ağartdı.* M.Hüseyn. [Adil:] *Atam məramımı başa düşüb gözüünü ağartdı.* B.Bayramov. **Gözünü almaq** – özündən qorxutmaq, çəkinməyə məcbur etmək. **Gözünü (gözlərini) ayırmamaq** – diqqətlə, gözüünü ayırmadan bir şeyə baxmaq. *Uşaq gözlərini xalçadan ayırmayıb, yavaş səslə bacısından soruşdu..* Ə.Məmmədخانلی. **Gözünü (gözlərini) bağlamaq** – qəsdən başa düşməyə, ayılmağa qoymamaq, qəflətdə, cəhalətdə saxlamaq. [Bəhram:] *Mənim gözlərimi bağladı.* C.Cabbarlı. **Gözünü (gözlərini) bərlətmək** – bax **gözüünü ağartmaq**. *Hesabdar bəzi adamların adlarınının qabağını boş görüb çeşməyinin altından gözüünü bərlətdi.* B.Bayramov. **Gözünü (gözlərini) çəkmək** – uzun müddət baxmaq, davamlı baxışlarla süzmək, gözüünü götürməmək. *Xanım bir yerdə durdumu, Həmzə bəy də yerini yavaşdıb gözlərini ondan çəkirdi.* Çəmənzəminli. **Gözünü (gözlərini) çıxartmaq** – 1) kor etmək. *Həmi yandırdı saqqalın, həm üzün; Alov az qaldı ki, çıxarda gözüün.* S.Ə.Şirvani; 2) birinin paxılığına səbəb olmaq, qıbtə hissi doğurmaq, həsədin səbəb olmaq. *Mənim çörəkli olmağım bir para adamın gözüünü çıxardır.* Ə.Əbülhəsən; 3) *isteh.* bir şeyin yaxşısı qaldığı və ya olduğu halda pisindən yapışmaq, pisini

almaq. *Bazarın gözüünü çıxarmısan.* **Gözünü (gözlərini) dikmək** – 1) gözüünü ayırmadan baxmaq. – [Molla Həmid] *gözüünü çadırın səqfinə dikib, sağ əlinin baş barmağı ilə çənəsinə tikyə verib, cavab verir.* M.F.Axundzadə. *Osman gözlərini dikmişdi yerə.* H.K.Sanlı. *Şiraslan gözlərini .. [Turşsu bulacağına] dikdi.* S.Rəhimov; 2) ümid bağlamaq. *Gözüünü böyük oğluna dikmək.* – [Səadət xanım:] *Beş il gözlərimi dikmişəm onun yoluna, indi qəza bizi dübarə ayırmaq istəyir.* N.Vəzirov. [Cəmaləddin:] *Xaricilər vəhşi pələnglər kimi dişlərini qıvcıdıb, gözlərini islam məmləkətlərinə dikiblər.* C.Cabbarlı. **Gözünü dörd açmaq (eləmək)** – çox diqqətli olmaq, özünü ayıq saxlamaq. **Gözünü (gözlərini) döymək (döyəcləmək)** – heyrətlə baxmaq, mat-mat baxmaq, məəttəl qalmaq, heç bir şey anlamadan baxmaq. *Hər ikisi .. gözlərini döyürdülər.* M.S.Ordubadı. *Qulam dayı isə bu əhvalatdan heç nə anlamayıb gözlərini döyür..* M.Hüseyn. *Xəstə uşaq gözlərini döyəcləyib həkimin üzünə baxdı və heç bir söz demədi.* Q.İlkin. **Gözünü (gözlərini) götürməmək** – daim baxmaq, gözlərini ayırmamaq. *Qızı görən kimi [oğlan] gözlərini qızdan götürə bilmədi..* E.Sultanov. **Gözünü (gözlərini) qan tutmaq (bürümək)** – qan tökməyə hazır olmaq, qan tökəcəək dərəcədə hirsələnmək. **Gözünü qorxutmaq (qorxuzmaq)** – bax **gözüünü almaq**. [Mərcan bəy:] *Cürətim gəlməyir, [Minnətxanım] gözüümü bərk qorxuzub.* Ü.Hacıbəyov. [Yusif Səmədə:] *Deyəsən, arvad gözüünü qorxudub.* İ.Hüseynov. **Gözünü oğurlamaq** – birisinin diqqətini başqa şeyə cəlb edərək öz işini görmək, yayındırmaq. *Beləcə anamın gözüünü oğurlayıb, .. dörd nəfər yaralı çıxarıb gətirdim.* Ə.Əbülhəsən. **Gözünü yerə dikmək** – aşağı baxmaq, başını aşağı salmaq. *Gözüünü yerə dikib durmaq.* **Gözünü (gözlərini) yollara dikmək** – həsrətlə yol gözləmək, intizar çəkmək, yol gözləmək. *Görməyə didarını hərdəm çəkər çox intizar; Gözlərini dikmiş, baxır yollara, gördüm Vaqifi.* M.P.Vaqif. **Gözünü (gözlərini) yollardan çəkmək** – bax **gözüünü (gözlərini) yollara dikmək**. [Musa:] *Dərdlilər yollardan gözüünü çəkməz; Haray, bu hic-*

ranın əlindən, haray! S.Rüstəm. **Gözünü yuxuya vermək** – 1) yatmaq, yuxulamaq. *Səhərə yaxın gözümü yuxuya verdim*; 2) kələk gəlmək, aldatmaq. **Gözünü (gözlərini) yummaq** – 1) ölmək. *Neçə gündür ki, Azərbaycan .. poeziyasının böyük nəğməkarı, onun öncül bayraqdarı Səməd Vurğun öz şahin gözlərini yummuşdur*. S.Rəhimov; 2) yatmaq. *Vəfalı Hüsniyə rəfiqəsinin yanını kəsdirib sübhə qədər gözlərini yummadı*. S.S.Axundov; 3) hər şeyə qarşı laqeyd olmaq, heç bir şeyə fikir verməmək, soyuq-qanlılıq göstərmək, əhəmiyyət verməmək. [Kərimqulu:] *Gərək biz də gözümüzü yumub, özümüzü götürüb o uçurumdan dik başısağa ataq, eləmi?* S.Rəhimov. **Gözünü (gözlərini) zilləmək** – gözünü bir nöqtəyə, bir yerə dikib baxmaq. *Səlim gözlərini [Mehribanın] gözlərinə zilləmişdi*. S.Hüseyn. *Baxtiyar tüfəngi doldurub qalxdı; Zilləyib gözünü bir az da baxdı*. S.Vurğun. *Əlindəki kağıza zilləyərk gözünü; Həyatında bəlkə də o ilk dəfə özünü; Xoşbəxt sanırdı bu gün*. B.Vahabzadə. **Gözünün acısını almaq** – azacıq yatmaq, bir qədər yatıb dincəlmək. *Gözlərinin acısını alan Nəbi gün yağlanmamışdan durur, həndəvərə göz gəzdirir*. S.Rəhimov. **Gözünün acısını çıxartmaq** – yatıb yorğunluğunu rəf etmək, yatıb dincəlmək. **Gözünün ağı-qarası** – ailənin bir-cə övladı, tək uşağı olduqda işləyir. *Ananın gözünün ağı-qarası bircə qızı var.* – [Şah:] *Keşiş, gözümün ağı-qarası bir nəfər oğlum var*. Ü.Hacıbəyov. [Odabaşı:] *Bunun gözünün ağı-qarası Fərman adında bircə oğlu var idi*. Ə.Haqverdiyev. *Sən mehriban ananın ürəyinin parası, gözünün ağ-qarası; Tək oğlusan, əzizim!* Ə.Cəmil. **Gözünün altına almaq** – baş verəcək bir iş və ya hadisəni gözəlmək, buna hazır olmaq. *..Başımı Ruqiyyənin döşünə qoyub ölümümü gözümün altına aldım*. A.Divanbəyöglü. **Gözünün altınca baxmaq** – bax göz altından baxmaq. [Kərbəlayı Qulu] *gözünün altınca dəlləyə baxıb yənə başını aşağı saldı*. Çəmənçiminli. **Gözünün düşməni** – birinin sevmədiyi, xoşuna gəlmədiyi, düşmən kimi baxdığı adam haqqında. **Gözünün içinə baxmaq** – 1) əmri yerinə yetirməyə hazır

durmaq; 2) bir istəyin, arzusun yerinə yetirilməsi üçün gözləri ilə yalvarırcasına baxmaq. **Gözünün içinə demək** – söhbəti gədən adamın iştirakından çəkinməyərək nöqsanını və ya başqa bir şeyi arxasına deyil, üzünə demək. [Əsgər:] *..Budur bax, düz gözünün içinə deyirəm: – Oxumur.. N.Vəzirov*. [Bəkir:] *Sən mənim nöqsanlarımı gözümün içinə demədin*. İ.Hüseynov. **Gözünün içinə qədər** – lap, tamamilə. *Gözünün içinə qədər yalan deyir*. **Gözünün kökü sarılmaq** – gözəlməkdən yorulmaq, usanmaq, çox gözəlmək. [Koroğlu:] [Dəliləri] *gözəlməkdən gözümüzün kökü sarıldı*. “Koroğlu”. **Gözünün qabağında dayanmaq (olmaq)** – bax gözü (gözləri) qabağında (qarşısında) durmaq (canlanmaq). [Mürşüd Sənubərə:] *Sənin taleyini düşünəndə o, həmişə gözümün qabağında dayanır*. B.Bayramov. **Gözünün qorasını sıxmaq (tökmək)** – ağlamaq. *Püstə xanım da [Səlimnaz arvadın] təsirinə düşüb gözünün qorasını sıxdı*. M.Hüseyn. **Gözünün qurdu ölmək** – ehtiyacı qismən təmin olunmaq; doymaq. *Əv-vəlcə verin çörəyi, acqarına işləyən zalım oğlunun gözünün qurdu ölsün*. M.Hüseyn. **Gözünün qurdunu öldürmək** – ehtiyacını azca da olsa təmin etmək (yeməklə). **Gözünün quyruğu (ucu) ilə baxmaq** – hiss etdirməmək üçün altdan-altdan, gözucu baxmaq. [Dərviş:] *..Başımı aşağı salıb, .. gözümün quyruğu ilə o tərəfə baxdım*. A.Divanbəyöglü. **Gözünün quyruğu (ucu) ilə baxmamaq** – etina etməmək, saymamaq. *O heç gözünün ucu ilə də baxmadı*. M.Rzaquluzadə. **Gözünün odunu almaq** – qabaqcadan bir şeylə qorxutmaq. *..Leylək bəri başdan qoltuqçunun gözünün odunu almaq, malı ucuz satmaq istədi*. S.Rəhimov. **Gözünün üstündə qaşın var demək** – heç bir söz deməmək, kefinə, xətrinə dəyməmək, hər cür qüsurunun üstündən keçmək. *İndiyə qədər ona gözünün üstündə qaşın var deyən olmayıb*. **Gözünün zılığını axıtmaq** – bax gözünün qorasını sıxmaq. **...gözü (gözüm) atır** – istehza kimi işlənən ifadə. *Çox səni görməyə gözüm atır. ...gözüm (gözün, gözü) var(dı) – istəyirəm (istəyirsən, istəyir), sevirəm (sevirsen, sevir). [Rəşidin] *..həqiqət**

halda Mehribanda gözü vardı. S.Hüseyn. Veysin Minayədə gözü vardı. Ə.Əbülhəsən.

GÖZAĞARTMASI: gözağartması vermək – qorxuducu nəzərlə, hədələyici tərzdə baxmaq, göz ağartmaq. *Əlyarov bu dəfə bulud kimi qaraldı və direktora gözağartması verdi. M.Hüseyn.*

GÖZALTI 1. *is.* Sonradan almaq və ya ərə getmək üçün nəzərdə tutulan qız, yaxud da oğlan. *Əlbəttə, heç bir gözaltın varmı? Ə.Sadıq. [Süsənbər Səməndərə:] Sözümə cavab vermədin, axı, bəlkə gözaltın var? B.Bayramov. □ Gözaltı etmək (eləmək)* – 1) sonradan almaq və ya ərə getmək, yaxud bir şeyi sonradan əldə etmək üçün nəzərdə tutmaq. *Qızı gözaltı etmək. – Tahir anasının kənddə gözaltı elədiyini qızı yox, Lətifəni sevdiyini yazmışdı. M.Hüseyn. [Gül-naz:] Sən də birini gözaltı eləyib onun haqqında fikirləşərdin. H.Seyidbəyli; 2) nəzərdə tutmaq, göz qabağında tutmaq, qabaqcadan bilmək. [Kərbəlayı Məmmədli:] Bilirsinizmi ki, oğurluq eləyən gərək binamuluğu da gözaltı eləsin. N.Vəzirov. *Cuma .. özünə tay olacaq bir əsgər .. gözaltı eləməyə çalışırdı. Ə.Əbülhəsən.**

2. *zərflə* Başqasına bildirmədən, hiss etdirmədən; gizləncə. *Gözaltı nəzər salmaq. – ..Ətrafında vüqu bulan hər bir şeyə [qadın] gözaltı baxıb diqqət yetirirdi. B.Talıblı. Məşədi Qadir bu xəbəri söyləyəndə gözaltı baxıb nə sayaq təsir edəcəyinə diqqət verirdi. T.Ş.Simurq. Qız dönüb gözaltı gözümə baxdı; Bu gizli baxışda sabahı gördüm... M.Araz.*

GÖZALTILAMA “Gözaltılamaq”dan *f.is.*

GÖZALTILAMAQ bax **gözaltı etmək (eləmək)** (“gözaltı”da). *Qız gözaltılamaq.*

GÖZAYDINLAMA “Gözaydınlamaq”dan *f.is.*

GÖZAYDINLAMAQ *f.* Şad bir hadisə və ya xəbər münasibətilə birini təbrik etmək, gözaydınlığı vermək. *Toy münasibətilə gözaydınlamaq. – Xəbər tutanlar gəlmiş bu xoşbəxt ataları gözaydınlayırdı(lar) S.Rəhimov.*

GÖZAYDINLAŞMA “Gözaydınlaşmaq”dan *f.is.*

GÖZAYDINLAŞMAQ *qarş.* Şad bir hadisə və ya xəbər münasibətilə bir-birini təbrik etmək,

bir-birinə gözaydınlığı vermək. *Maral yatdığı yerdə bu gurultulu gözaydınlaşmağı eşitdi. Ə.Əbülhəsən.*

GÖZAYDINLIĞI *is.* Xoş bir xəbər və ya yaxşı bir iş münasibətilə birisini təbrik etmə; təbrik. *Hər bulaq başında bir söhbət olur; Gah gözaydınlığı, gah qeybət olur. S.Vurğun. □ Gözaydınlığı vermək* – “gözün aydın (olsun)” deyərək təbrik etmək. *[Vaqif] Qızxanımınla [Mirzə Əliməmmədin] ailəsinə gözaydınlığı vermək üçün getdi. Çəmənzəminli. Kərbəlayı Xəlilin arvadına bu xəbər çatdı kimi, Xavərnisəyə gözaydınlığı vermək və kömək etmək üçün oraya getdi. T.Ş.Simurq.*

GÖZBAĞLAYICI *is.* 1. Xüsusi cihaz və ya hərəkətlərin köməyi ilə tamaşaçıların gözüni yayındıraraq müxtəlif fokuslar (nömrələr) göstərən sirk artisti.

2. *məc.* Başa düşülməyən, üstüörtülü, anlaşılmayan iş, müəmma. *Onun işi lap gözbağlayıcıdır.*

GÖZBAĞLAYICILIQ *is.* 1. Gözbağlayıcı artistin işi, peşəsi.

2. *məc.* Fırıldaqcılıq, adam aldatma, fırıldaq. *Gözbağlayıcılıqla məşğul olmaq.*

GÖZBAĞLICA bax **gözbağlayıcı** 1-ci mənada. [Məhbubə:] *Mehri! Bu gözbağlıca oyunun axırı pis qurtarar. H.Seyidbəyli.*

GÖZBƏGÖZ *zərflə* Gözünün içində baxaraq, üz-üzə, qarşı-qarşıya. *Gözbəgöz oturub danışmaq. – [Gültəkin:] Üç aydır ki, dik gözbəgöz [Aydın] üzünə baxa bilməmişəm. C.Cabbarlı.*

GÖZCÜK *is.* 1. Kiçik göz. *Qarışqanın gözcükləri.*

2. İçəriyə və ya bayıra baxmaq üçün qapıda qoyulan xırdaca deşik; gözlük. *Qapıda balaca bir gözcük də vardı ki, qapı döyüləndə bu gözcükdən baxıb, gələn adamın üzünü görmək mümkün olurdu. Ə.Əbülhəsən.*

3. Tumurcuq. *Gözcüklər yaxşı inkişaf edir. – Çay bitkisini çoxaltmaq üçün 3-4 gözcüyü olan birillik çubuqlardan istifadə etmək lazımdır. B.Talıblı.*

4. Gözə oxşar (dairəvi) şəkildə olan tumurcuq və s. *Kartof yumruları üzərində çuxurcuqlar olur ki, buna gözlüklər deyilir. M.Qasimov.*

GÖZCÜKLÜ *sif.* Gözcüyü olan; gözlüklü. *Gözcüklü qapı.*

GÖZCÜYƏZ “Göz”dən oxs.

GÖZÇIXARAN *sif.* Gözlərə kəskin təsir edən, gözü acıdır. *Gözçixaran tüstü.* – *Bakının dəhşətli gözçixaran tozanağı hamıya məlumdur.* H.Sarabski.

GÖZƏ *is. məh.* Sulu, nəmiş otluq, yaşıllıq yer, rütubət çəmənlik. *Əziziyəm gözədə; Quzu otlar gözədə; Qurban olum sənə də; Sənə baxan gözə də.* (Bayatı). *Biz xeyli yol gedib dağətəyi bir gözəyə çıxdıq.* S.Rəhimov.

GÖZƏÇARPAN bax **gözədəyən**. *İranda .. xalqın içərisində gözəçarpan canlanma onları təşvişə salmışdı.* M.İbrahimov.

GÖZƏDƏYƏN *sif.* Nəzərə çarpan, diqqəti cəlb edən, yaxşı xüsusiyyəti ilə başqalarından fərqlənən, seçilən, ayrılan. *Gözədəyən şey.* – *Burda gözədəyən hər şey otaq sahibinin işgüzar bir adam olduğunu göstərirdi.* M.Hüseyn. *Küçələrdə at ayaqlarının tappılısı eşidilir, arabir təkam-seyrək gözədəyən keşikçilər görünürdü.* İ.Şıxlı.

GÖZƏDƏYMƏZ *is.* Nəzərə çarpmayan, diqqət cəlb etməyən. *Kəndin gözədəyməz yeri.* – *Tahirzadə məclisin gözədəyməz bir yerində dayanıb müəllimlərlə söhbət edirdi.* Mir Cəlal.

GÖZƏGƏLƏN *is.* Gözə xoş gələn; gözəgəlimli. *Gözəgələn ev.* – [Rübabə] *ucaboy, alagöz, qarasaç, gərdənli, gülərüzlü, bir sözlə, gözəgələn bir qız idi.* Mir Cəlal.

GÖZƏGƏLİMLİ 1. Bax **gözəgələn**. *..Bu solğunluğu [Çimnazın] qara qaz-gözünü daha gözəgəlimli göstərirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Bax **gözədəyən**. *Gözəgəlimli qız.*

GÖZƏGƏLİMLİLİK *is.* Gözə xoş gələn, gözoxşayan şeyin hal və keyfiyyəti.

GÖZƏGƏLMƏLİ *sif.* Çox gözəl, çox yaxşı (guya çox gözəl olduğu, yaxud gözəlləşdiyi üçün gözə gələ bilən). [Qəndab:] *Mən yəni beləmi gözəgəlməli olmuşam?* B.Bayramov.

GÖZƏGÖRÜNMƏZ *sif.* 1. Gözlə görülməyən; gizlənmiş, görünməyən. [Pərişan atasına:] *Yox, o adət arvadı gözəgörünməz bir çadra altında çürüdür.* M.İbrahimov. *Bir az sonra bütün dəvə gözəgörünməz müxtəlif qışların səsi ilə dolmuşdu.* Ə.Məmmədخانli.

2. Həqiqətdə mövcud olmayan, xəyali qüvvə. *Gözümə neyləsin gözəgörünməz; Canımın ağrıya qalmayıb tabı.* H.Arif. *Gözəgörünməzdən ummadıq kömək; İnsanın özüdür, – dedik, – pənahı.* B.Vahabzadə.

GÖZƏGÖRÜNMƏZLİK *is.* Gözə görünməmə, gözlə görünməsi mümkün olmama, mövcud olmama; xəyalilik.

GÖZƏK *is. məh.* 1. Bağ, ip. *Atı gözəklə hörükləmək. Çuvalın gözəyini bağlamaq. Məfrəşin gözəyi.*

2. Toxunma şeyin yırtılmış, çürümüş və ya yarılmış yerini yenidən toxumaqla salınan yamaq.

GÖZƏKLİ *sif.* Gözəyi olan, toxunma yamağı olan; yamaqlı. *Gözəklilə xalça.*

GÖZƏL *sif.* 1. Sifətinin cizgiləri, bədəninin tənəsübü, qaş-gözü qüsuruz olan; göyçək. *Gözəl uşaq.* – [Xor:] *Xəlvət meşə arasında; Bir gözəl qız tapmışıq.* C.Cabbarlı. [Zaqş müdiri] *Zeynalın Mehriban kimi gənc və gözəl bir qadını boşamasına bir məna vermədi.* S.Hüseyn. *İçəri gözəl, gənc bir qadın girdi.* S.Rəhman. □ **Dünya gözəli** – çox gözəl, çox qəşəng qadın (çox zaman istehza və ya zarafatla işlədilir). [Müqim bəy:] *Sənin kimi dünya gözəli olanın bu dünyada nə dərdi-qəmi, ay Zəriş!* S.Rəhimov. **Gözəllər gözəli** – qeyri-adi gözəlliyi ilə fərqlənən, ən gözəl qız, qadın. // *İs. mənasında.* Sifətinin cizgiləri, bədəninin tənəsübü, qaş-gözü qüsuruz olan gənc qız. *Bu gün bir əcayib gözəl sevmişəm; Beləsi olammas heç vilayətdə.* M.P.Vaqif. [Qarı:] *Ay cavan, atdan düş, bir falına baxım.. Sənin qismətinə, deyəsən, bir gözəl var.. Çəmənəminli. Parlasın hər gözəlin: Bir günəş yaxasında.* M.Müşfiq. // **Gözəlim** şəklində gözələ xitab. *Bu yazıq yarına hərdən; Bir nəzər sal, gözəlim! Ü.Hacıbəyov. Aç könlünü, layiq sənə hər dürlü mükəfat; Sevdə! Nə dilərsən, gözəlim, aç mənə, anlat?! H.Cavid.*

2. Gözə xoş gələn, gözü oxşayan, xoşa gələn, qəşəng. *Gözəl bağ. Gözəl mənzərə.* – *Hanı rəngin çiçəklərini, a çəmən! Bir gözəl dəstə gül tutaydım mən. A.Şaiq. Burda məclis quraq, gözəl çəməndir; Hər tərəf nərgizdir, tər yasəməndir.* M.Rahim. // İnsanın ruhunu oxşayan, ruhuna ləzzət verən, xoşa

gələ. *Gözəl səs. Gözəl avaz ilə oxumaq. – Hava gözəl və işıq idi. Qantəmir. Faytonçunun səmimi, yanıqlı bir səslə oxuduğu gözəl mahnı birdən xırp kəsildi. M.Hüseyn. ..Bül-bül öz gözəl nəğməsinə oxumaqda idi. M.Rzaquluzadə. // Estetik zövq verən.*

3. Məharətli, öz sənətinin ustası olan, çox yaxşı, əla. *Gözəl usta. – Kərim baba özünü bir də doğrulduq: – Mənim atam da gözəl ovçu idi, – dedi. A.Şaiq.*

4. Müsbət keyfiyyətlərə və ya xassələrə malik olan, hər cəhətdən yaxşı olan, necə lazımsa elə. *Gözəl adam. Gözəl oğul. Gözəl xasiyyəti. – Dedim ki, gözəl xələf olarsan; Bir ailəyə şərəf olarsan. M.Ə.Sabir. [Süleyman:] ..Əsgər çox gözəl oğlandır. Çox ağıllı, yaraşıqlı və çox da şüurlü oğlandır. Ü.Hacıbəyov. [Səməd:] Mən bir görüm, axı elə gözəl insan birdən niyə bu qədər pozulub? İ.Hüseynov.*

5. Əlverişli, yararlı, yaxşı. [Mirzə:] *Ağa, məsləhətiniz çox gözəldir, ömrünüz uzun olsun, siz həmişə mənim uşaqlarımın qeydinə qalbsınız. Ə.Haqverdiyev.*

6. zərf Yaxşı, əla. *Gözəl çalmaq. Gözəl danışmaq. – Əgər əhli-ruhsan, sözün gözəl de. Aşıq Ələsgər. [Dilbər:] Sizi isə, Güllüş, indi mən çox gözəl anlayıram. C.Cabbarlı. Hələ Zəki adlandırdıqları gənc nə qədər gözəl oxuyurdu. S.Hüseyn.*

♦ **Çox gözəl** – çox yaxşı, yaxşı oldu, razıyam (təsdiq ifadəsi). [Sultan bəy:] *Çox gözəl, qızım, bilirsən nə var? Ü.Hacıbəyov. [Səba xanım:] Çox gözəl, bunu [min qızılı] siz özünü verirsiniz. Bas Toğrul nə verəcəkdir?.. M.S.Ordubadi.*

GÖZƏLCƏ *sif.* Çox gözəl, çox yaxşı, qəşəngcə. *Gözəlcə uşaq. Gözəlcə bağça. Gözəlcə səsi var. – Bir sərın, saf səhər, gözəlcə hava; Biri nüüb yamyaşıl çəmə, səhra! A.Şaiq. // Zərf mənasında. Gözəlcə geyinmək. Gözəlcə niqə dedi. – Soba otağı qızdırmışdı, elektrik ətrafı gözəlcə işıqlandırmışdı. Çəmənzəminli. Şıxəli xanın sirdaşlarından Çərkəz adlı birisi Abbasqulu ağagilin evinə gözəlcə bələd imiş. Ə.Sadiq.*

GÖZƏLCƏSİNƏ *zərf* Çox gözəl, çox yaxşı. *Mən Məşədi Kazıməğanı gözəlcəsinə anlayırdım. M.S.Ordubadi.*

GÖZƏLƏMƏ “Gözələmək”dən *f.is.* *Sap tikiş, gözələmə, naxış çəkmə və s. üçün işlədilir.*

GÖZƏLƏMƏK *bax* **gözəmək.** *Həvəslə xalça toxuyan gəlinlər .. boz çuvalları gözələyir, kisələri daşa-divara çırpıb tozunu təmizləyirdilər. M.Hüseyn. ..Hatəm baba .. çuvalların ağzını gözələyirdi. Ə.Əbülhəsən.*

GÖZƏL-GÖYÇƏK *bax* **gözəl** 1-ci mənada. *Gözəl-göyçək qız. Gözəl-göyçək uşaq. – [Hacı Murad:] ..Bir gözəl-göyçək qız al, gətir qoy evinə.. S.S.Axundov. [Sultan bəy:] Qudurğan oğlu qudurğan, bir dul xalasının əvəzində gözəl-göyçək qızını istəyir. Ü.Hacıbəyov.*

GÖZƏL-GÖZƏL *sif.* Gözəl (adətən çoxluq bildirir). *Gözəl-gözəl evlər. Gözəl-gözəl şeylər. – Gözəl-gözəl xanımlar əfsərlər ilə qol-qola verib gəzirdilər. Ə.Haqverdiyev. Bal arısı dilində; Gözəl-gözəl nəğmələr; Çəmənləri dolaşib; Gül tozları yığardı. M.Dilbazi.*

GÖZƏLLƏMƏ *is. folk.* Gözəli tərənnüm edən aşıq şeir formalarının birinin adı. *Aşıq Ələsgərin gözəlləmələri. – Dilində Vaqifin gözəlləməsi; Yayılmış ətrafa onun zil səsi. S.Vurğun. Tahir telli sazını sinəsinə basdı və gözəlləmə çaldı. M.Hüseyn.*

GÖZƏLLƏNDİRİLMƏ “Gözəlləndirilmək”dən *f.is.*

GÖZƏLLƏNDİRİLMƏK *bax* **gözəlləşdirmək.**

GÖZƏLLƏNDİRMƏ “Gözəlləndirmək”dən *f.is.*

GÖZƏLLƏNDİRMƏK *f.* Gözəl etmək, gözəllik vermək, bəzəmək, qəşəngləndirmək. *Evi bəzəyib gözəlləndirmək. Gül dibçəkləri otağı daha da gözəlləndirdi.*

GÖZƏLLƏNMƏ “Gözəllənmək”dən *f.is.*

GÖZƏLLƏNMƏK *bax* **gözəlləşmək.**

GÖZƏLLƏŞDİRİLMƏ “Gözəlləşdirilmək”dən *f.is.*

GÖZƏLLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Daha da gözəl edilmək; yaxşılaşdırılmaq.

GÖZƏLLƏŞDİRMƏ “Gözəlləşdirmək” *is.*

GÖZƏLLƏŞDİRMƏK *f.* Gözəlləndirmək, daha da gözəl etmək. *Yazıq qadın üzünü gözəlləşdirmək üçün, kim bilir, üz-gözünə nə qədər şey sürmüşdü. S.Hüseyn. Gülsə-*

hərin boyunbağısı ağı sinəsini daha da gözəlləşdirirdi. Ə.Vəliyev.

GÖZƏLLƏŞMƏ “Gözəlləşmək”dən *f.is.*

GÖZƏLLƏŞMƏK *f.* Daha da gözəl olmaq; qəşəngləşmək. *Qız böyüdükcə gözəlləşir. – ..Qız o qədər böyümüş və gözəlləşmişdi ki, gərək iki göz olub ona tamaşa eyləyəydi.* E.Sultanov. *Nigar böyüyür, böyüdükcə rəngi aqarır, gözəlləşirdi.* S.Hüseyn. *Züleyxa getdikcə gözəlləşirdi.* C.Cabbarlı. // Daha da yaxşılaşmaq, qəşəngləşmək. *Xətti getdikcə gözəlləşir. Kəndimiz ildən-ildə gözəlləşir.*

GÖZƏLLİK *is.* Gözəl adam və ya şeyin halı; qəşənglik, gözəşirlik. *Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir.* H.Cavid. [Məmməd-bağır] *bütün ömrünü qadınların gözəlliklərini ölçməklə keçirmişdi.* S.Hüseyn. *Gülgəz bütün gözəlliyi və cazibədarlığı ilə [Səmədin] qarşısında dayanıb, sehlənmiş kimi yerindən tərpənə bilmirdi.* İ.Hüseynov.

GÖZƏM bax **güzəm**.

GÖZƏMƏ “Gözəmək”dən *f.is.* *Çuvalın gözəməsi.*

GÖZƏMƏK *f.* Toxunma şeylərin yırtılmış, deşilmiş yerini yenidən toxumaq, tikmək, yamamaq. *Corabları gözəmək. Torbanı gözəmək. Şalvarın yırtığını gözəmək. – Vadıla .. dizi üstünə yığdığı qara atlasdan ibarət bir yığın tikə-paraları bir-birinə gözəməyə başlamışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

GÖZƏŞİRİN *sif.* Gözə xoş gələn, qanışırın, yapışqılı, xoşagələn, sevimli. *Gözəşirinin uşaq. – Qumar “qəhrəmanları” gözəşirinin bir gənci əhatə edib min cür hiylə ilə qumara qoşardılar.* H.Sarabski.

GÖZƏŞİRİNLİK *is.* Gözəşirinin adamın və ya şeyin xüsusiyyəti; yapışqılılıq, qanışırınlik, sevimlilik.

GÖZƏTÇİ *is.* Qarovulçu, keşikçi, mühafizəçi, bəqçi, baxıcı. *Mağaza gözətçisi. – Osman gözətçidir oyankı dıkdə.* H.K.Sanlı. *..Var-gəl edən gözətçinin ayaq səsləri aydınca eşidilirdi, ağır çəkmələrin dabanlarındakı nallar da gözə səkiyə sürtülürdü.* İ.Hüseynov. □ **ÜSTÜNƏ (üstündə) gözətçi qoymaq** – birini nəzarət altında saxlamaq. [Çoban:] *Üstümdə də gözətçi qoyublar, heç yana tərpənə bilmirəm.* Ə.Haqverdiyev.

GÖZƏTÇİLİK *is.* Gözətçi vəzifəsi, qarovulçuluq, keşikçilik, bəqçilik. □ **Gözətçilik etmək** – 1) üstündə nəzarət etmək, qarovul çəkmək; 2) himayəçilik etmək, baxmaq. *Mənə nəmli kamerada gözətçilik edəndə sən; Bu mərhumun əlləriylə xilas oldum mən həbsdən.* B.Vahabzadə.

GÖZƏTLƏMƏ 1. “Gözətləmək”dən *f.is.*

2. *is.* Gözlənilən şey, ümid. *Rixsarənin gözətləməsi doğru çıxdı.* S.Rəhimov.

GÖZƏTLƏMƏK *f. dan.* 1. Bax **gözləmək**. [Şölə xanım:] *Xacə Masud, çıx çöla, gözətlə; M.F.Axundzadə. Xeyli gözətlədi. Gəldi dalandar; Dayanmadan söylədi belə təlaşlı.* M.Rahim.

2. Qarovul çəkmək, baxmaq.

GÖZƏTLƏNMƏ “Gözətlənmək”dən *f.is.*

GÖZƏTLƏNMƏK bax **gözlənmək**.

GÖZƏTMƏ “Gözətmək”dən *f.is.*

GÖZƏTMƏK *qəd.* bax **gözləmək**. *Guya ki, əlində idi canı; Daim gözətdirdi ol zamanı. Füzuli. Yar küsdü, Kişvəri, imdi fəna mülkün gözət. Kişvəri.*

GÖZƏYARI *zərf* Təxmini, təqribi, çəkmədən və ya ölçmədən gözlə müəyyən edilərək. *Məsafəni gözəyarı təyin etmək. – Borunun sürətinə zənlə baxıb sağırdlarının işinə gözəyarı qiymət qoyan usta .. razı halda gülmüşəyirdi.* M.Hüseyn.

GÖZGÖRƏ bax **gözgörəsi**. *Ovçu ovun düz görə; Düz dolana, düz görə; Mən yara neylədim ki; Atdı məni gözgörə. (Bayatı). Dil bağladım bir dilbərə; Yıxdı evimi gözgörə. Q.Zakir.*

GÖZGÖRƏSİ *zərf* Göz görə-görə, açıq-açıqına, aşkarda, açıq-aşkar. [Ələmdar:] *Yoxsa görün günün-günorta çağında adam da .. belə gözgörəsi özünü soydurarmı? S.Rəhimov. İndi isə bəy həyasızlığına salıb, gözgörəsi, əməlli-başlı evlənirdi. Mir Cəlal. Mənə gözgörəsi zülm eləyirsiniz, baba. İ.Hüseynov.*

GÖZGÖRƏTİ *dan.* bax **gözgörəsi**.

GÖZ-GÖZ *sif.* və *zərf* 1. Çoxlu gözləri, dəlikləri olan; deşik-deşik. □ **Göz-göz etmək** – çoxlu dəliklər açmaq, deşik-deşik etmək. *Güllə ilə nişangahı göz-göz etmək. Göz-göz olmaq – deşik-deşik olmaq, çoxlu dəliklər əmələ gəlmək. *Su gəldi, eşil, dağlar;**

Ömürdür beş il, dağlar; Səndə düşmən izi var; Göz-göz ol, deşil, dağlar. (Bayatı).

2. Üzərində dairə şəklində gülləri, naxışları olan. Göz-göz parça.

♦ **Göz-göz eləmək** – fürsət tapıb bir iş görmək. *Haq-nəzər yənə də göz-göz eləyib, daşı kənara atdı..* (Nağıl).

GÖZ-GÖZƏ *zərf* 1. Üzbəüz, üz-üzə, qabaq-qabağa, qarşı-qarşıya. *..Məni nahar yeməyinə saxlamaq istədisə də, mən casuslarla göz-gözə oturub nahar etmək istəmədim.* M.S.Ordubadı. *Kamal təyyarəni döndərib faşist quzğunu ilə üz-üzə, göz-gözə gəlməyi qət etmişdi.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Aşkar, açıq-aydın, açıq-acığma. *Dəhənin dilbərimin çəsməyi-heyyan dedilər; Kim inanar bu sözə, göz-gözə böhtan dedilər.* S.Ə.Şirvani.

♦ **Göz-gözə vuraraq (vurub)** – xəlvəti, gizlincə, başqaları görmədən. *İki gündən bir Tutu su gətirmək bəhanəsilə bulağa gedir, göz-gözə vuraraq adamlardan oğurlambirbaş Mürsəlin yanına gəlir.* Ə.Vəliyev.

GÖZQAMAŞDIRAN, GÖZQAMAŞDIRICI *sif.* 1. Çox parlaq, baxmaq mümkün olmayan, gur, çox güclü. *Gözqamaşdırıcı işıq. Gözqamaşdırıcı qığılcım.*

2. *məc.* Valehedici, çox təsirli. *Gözqamaşdırıcı gözəllik.*

GÖZQAMAŞDIRICILIQ *is.* Gözqamaşdırıcı şeyin xassəsi, keyfiyyəti, gücü.

GÖZ-QAŞ *top.* Gözlər və qaşlar bir yerdə. *Göz-qaş qara qız. – Dağların başı qardır; Üstündə daşı vardır; Burdan keçən gözəlin; Əcəb göz-qaş vardır.* (Bayatı). [Qurban:] *Mən kimdən əskiyəm? Bu mənim qəddü qamətim, bu mənim göz-qaşım.* Ə.Haqverdiyev.

□ **Göz-qaş atmaq** – bax **göz-qaş etmək (eləmək)**. *Hər gün bir "afətə" göz-qaş atdı o; Mənsəbin gücünə at oynatdı o..* B.Vahabzadə. **Göz-qaş etmək (eləmək)** – göz və qaşlarının hərəkətilə işarə etmək, bildirmək, xəbər vermək. [Nazlı:] *Bizdə belədir. Elə ki oğlan ürəyinə yatdı, əvvəlcə ona göz-qaş elə.* Ə.Məmmədخانlı. [Rəşid:] *Anam mənə göz-qaş eləyib, çardağın dalına çağırırdı.* İ.Hüseynov. **Göz-qaşını oynatmaq** – gözlərini, qaşlarını, üz əzələlərini təpəpəyək ədəbazlıq etmək, oyun çıxartmaq.

GÖZ-QULAQ: **göz-qulaq olmaq** – muğayat olmaq, nəzərətmək, baxmaq, gözdən qoymamaq. *Uşaqdan göz-qulaq ol.* – [Hacı Murad:] *Sənin [işin] odur ki, göz-qulaq olasan, o nökrə şeydən-zəddən oğurlamasın.* S.S.Axundov. [Qurban:] *Yaz ki, Anaxanın, Məmişin gözlərindən mənim əvəzində öpsün və onlardan göz-qulaq olsun.* A.Şaiq. [Professor:] *Elədir, [fotoqrafın] üstündə göz-qulaq olmalıyıq.* Q.İlkin. **Göz(də)-qulaqda olmaq** – bütün diqqətilə baxmaq, ayıq olmaq, gözdən qaçırmamaq. [Pəri:] *İndi mən gərək həmişə gözədə-qulaqda olam.* Ə.Məmmədخانlı. *Teymur həmişə gözədə-qulaqda olur, elə bil nə işə axtarırdı.* H.Seyidbəyli.

GÖZLƏMƏ 1. "Gözləmək"dən *f.is.*

♦ **Gözləmə otağı (salonu, zal)** – sərnəşinlərin qatırı, avtobusu və s.-ni gözləmələri üçün ayrılmış otaq (salon, zal). *Gözləmə otağı çox soyuq idi.* S.Rəhimov. // Qəbula gələn şəxslərin oturub gözlədikləri otaq. [Qaçay] *Gözləmə otağındakı enli skamyada uzandı.* İ.Məlikzadə.

2. İki və ya bir neçə adam arasında təyin edilmiş görüş. *Onların dördü də öz yerində durmuşdu, yənə də gözləmələri var idi.* M.S.Ordubadı.

3. Arzu, istək, həsrət, ümid, intizar. *Dərd məni almadımı? Döşəyə salmadımı? Çox gözləməm var idi; Gözümdə qalmadımı?* (Bayatı). [Kərbəlayı Rəcəb:] *Xanım, doğrudur, ömür keçir, gün keçir, ancaq mənim bir gözləməm var.* N.Vəzirov.

GÖZLƏMƏK *f.* Bir şeyin və ya bir adamın intizarını çəkmək, intizarında olmaq. *Qatırı gözləmək. Məktub gözləmək. Yol-daşlarını gözləmək. Qonaqları gözləmək. – Şeyx tək otaqda .. təbibsiz, dərmansız ömrünün axır saatını gözləyirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Vaqif çıxanda qapıda Mədinəyə rasi gəlmiş, axşamdan orada durub gözləyirmiş. Çəmənzəminli. Şükür artıq gözləyə bilmədi.* S.Hüseyn.

2. Qorumaq, qeydinə qalmaq, qayğı çəkmək, muğayat olmaq. *Özünü qatardan gözlə.* *Uşağı soyuqdaymədən gözləmək. – [Alaçəhrə] ..qoz ləpəsini dimdiklərkən həmişə*

ayaqlarını halqanın içinə düşməkdən gözləyər. S.S.Axundov.

3. Bir şeyin ümidində olmaq, arzusunda olmaq, əldə etməyə çalışmaq. *Mükafat gözləmək. Mərhəmət gözləmək. Şad xəbərlər gözləmək.* – [Qoruqçu] *gətirdiyi xəbərə görə ənam gözləyirdi.* “Koroğlu”. *İxtiyar qadın Şirəlinin öz fikrindən tezliklə daşınacağını gözləyirdi.* M.Hüseyn.

4. Ehtimal etmək, ümid etmək, düşünmək. *Biz gözləyirdik ki, o, yaxşı işçi olacaq. Ata oğlan gözləyirdi, amma qız oldu. Gözlədiklərimiz doğru çıxdı.*

5. Ciddi surətdə riayət etmək, yerinə yetirmək. *Qayda-qanunu gözləmək. Əmək intizamını gözləmək.* – *Daftərxanada Mirzənin hörmətini gözlədiklər.* Ə.Haqverdiyev. *Mədəd isə üst-başına fikir verən, təmizlik və səliqə gözləyən adamdır.* Ə.Vəliyev.

gözləyə-gözləyə zərflər Gözləyərek, intizarını çəkərək. *Uşaq anasını gözlər-gözləyə yuxuya getdi.* □ **Gözləyə-gözləyə qalmaq** – gözlədiyi, intizarında olduğu, həsrətini çəkdiyi adam gəlməmək, gözləməsi nəticəsiz qalmaq. *Sizə müştəq durur Bağdad elləri; Gözləyə-gözləyə qalib yolları.* M.P.Vaqif. *Biçərə məhəllə adamı da gözləyə-gözləyə qaldı.* N.Nərimanov. *Çoxlu evli getdi, çoxlu nişanlı; Gözləyə-gözləyə qaldı gəlin, qız.* H.Arif.

GÖZLƏNƏN bax **gözlənilən**. *Ürəklər çırpınaraq, gözlənən gün yetişi.* R.Rza.

GÖZLƏNİLƏN sif. Baş verəcəyi, olacağı, törəyəcəyi qabaqcadan nəzərdə tutulan, təsadüfi olmayan. *Gözlənilən cavab.* – *Ceyran düzü adlanan yerdə böyük xərclər hesabına başa gəlmiş yeni quyuların heç biri gözlənilən nəticəni verməmişdi.* M.Hüseyn. // İntizarı çəkilən. *Gözlənilən adam.* – *Qış gecəsi uzun olur. Yenə də səhər; Gecikmişdir gözlənilən bir qonaq kimi.* S.Vurğun.

GÖZLƏNİLMƏ “Gözlənilmək”dən f.is.

GÖZLƏNİLMƏDƏN zərflər Gözlənilmədiyi halda, birdən, qəflətdən, xəbərsiz, qabaqcadan nəzərdə tutulmadan. *Gözlənilmədən rastlaşma.* – *Çovutma bir güllə gözlənilmədən; Yapışır alınma, yıxılıram mən.* S.Vurğun. *Qəflətən Möhsün müəllim xəstələndi və gözlənilmədən bu pak insan torpağa getdi.*

S.Rəhimov. *Sultan stulda yayxanaraq gözlənilmədən qəhqəhə çəkdi.* İ.Hüseynov.

GÖZLƏNİLMƏK məch. 1. Olacağı təxmin edilmək, nəzərdə tutulmaq, olacağına, baş verəcəyinə inanılmaq. *Axşam yağış gözlənilir.*

2. Ciddi riayət edilmək, yerinə yetirilmək. *Qayda-qanun lazımcıca gözlənilmir.* – *Kolonda yerləş intizamı gözlənilmirdi.* Ə.Əbülhəsən.

GÖZLƏNİLMƏYƏN bax **gözlənilməz**. *Gözlənilməyən təsadüf. Gözlənilməyən xəbər.* – *Bir-iki gün yatdıqdan sonra məlum oldu ki, xəstəliyi ciddidir və gözlənilməyən nəticələr verə bilər.* B.Talıblı.

GÖZLƏNİLMƏZ sif. Gözlənilmədən baş verən, xəbərsiz, naghəni, əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan. *Gözlənilməz təsadüf.* – *Günlərin birində Turab gözlənilməz bir hadisənin şahidi oldu.* M.Hüseyn. *Qəmərə Gülyanaq üçün Xanpərinin bu vədə gəlməsi gözlənilməz (z.) idi.* Ə.Vəliyev. *..Gözlənilməz bir hadisə bizim bu qızgın nəşəli ovumuzu yarımçıq qoydu.* M.Rzaquluzadə.

GÖZLƏNİLMƏZLİK is. 1. Birdən; gözlənilmədən baş vermə: naghənilik. *Gəlişin gözlənilməzliyi. Cavabın gözlənilməzliyi. Nəticənin gözlənilməzliyi.*

2. Gözlənilməz hadisə, iş; ehtimal.

GÖZLƏNMƏK bax **gözlənilmək** 1-ci mənada. *Həmədan qazısı və xətibin Bağdad-dan Həmədana gəlməsi gözlənir.* M.S.Ordubadı. *Dağlar arasından keçdikcə hər addımda oğru, soyğunçu gözlənirdi.* Mir Cəlal.

GÖZLƏNMƏYƏN bax **gözlənilməyən**. *Hakim ağzını yuxarı tutub, kişinin cır səsinə və ..gözlənməyən hünərinə şaqqıltı ilə gülməyə başladı.* Çəmənzəminli.

GÖZLƏNMƏZ bax **gözlənilməz**. *Gözlənməz vəziyyət.* – *Kərimov gözlənməz halda sözünü dəyişdirib dedi..* H.Seyidbəyli.

GÖZLƏSMƏ “Gözləşmək”dən f.is. *Tanıqlığın ən ilk mərhələsi üçün təbii olan gözləşmə artır, bir-birinə yaxın oturanlar arasında isə söhbət başlayırdı.* Ə.Əbülhəsən.

GÖZLƏSMƏK qarş. 1. Başqalarına hiss etdirmədən bir-birinə baxaraq göz vurmaq, gözlə işarə etmək. *Bir-birilə gözləşmək.* – *Bəylər himləşib gözləşirlər.* Ü.Hacıbəyov.

..Onlar bir-birilə bic-bic gözləşirdilər. S.Rəhimov.

2. Bir-birinin gözünün içinə baxmaq, gözünü dikmək. *Ana və bala gözləşdilər.* – [İsfəndiyar] *hərəkətsiz qalıb məstan pişiklə xeyli müddət gözləşdi.* M.Hüseyn.

GÖZLƏTMƏ “Gözlətmək”dən *f. is.*

GÖZLƏTMƏK *icb.* Gözləməyə məcbur etmək və ya səbəb olmaq. *Qapını açmayıb bayırda gözlətmək.* – *Bir saat soyuq eyvanda gözlətdikdən sonra xan* [Hacı Məlikməmməd] *çağırdırdı.* Çəmənzəminli. [Qız:] *Bağışla, səni çox gözlətdim.* M.Hüseyn.

GÖZLÜ *sif.* Gözü olan, görə. *Şəfa tapıb qurtarmasın azardan; Heç gözlülər onun dərdin görməsin.* Aşiq Ələsgər. [Həmədanlı tacir:] *Gözlülər arasında işığa möhtac korlar var..* Çəmənzəminli.

...**gözlü** – 1) rəqəmlərə qoşularaq, bir şeyin neçə gözdən (bölmədən) ibarət olduğunu bildirir. Məs.: *üçgözlü mənzil;* 2) gözləri (9-cu mənada), bölmələri olan; qəfəsəli. Məs.: *üçgözlü şaf.*

GÖZLÜK *is.* 1. Bir şeyi daha yaxşı görmək və ya gözü qorumaq üçün gözə taxılan şüşə alət: çeşmək, eynək. *Qara gözlük taxmaq.* – *Mən gözlük qoyuram, gözlərim çox zəifdir, amma yoldaşlarımın gözləri çox salamatdı.* C.Məmmədquluzadə. [Kişi] *gözlərinə qara rəngli bir gözlük taxırdı.* S.Hüseyn.

2. Otağın havasını dəyişmək üçün pəncərənin açılıb-bağlanan bir gözü. *Gözlüyün şüşəsi sınımışdır.*

GÖZLÜKÇÜ *is.* Gözlük qayıran usta; eynəkçi, çeşməkçi.

GÖZLÜKLÜ *sif.* 1. Gözündə gözlük olan, gözlük taxmış; eynəkli, çeşməkli. *Gözlüklü qadın.* *Gözlüklü müəllim.* – *Gözlüklü qoca kitabları vərəqlədikcə toz qalxırdı.* Çəmənzəminli.

2. Bax **gözlüklü.** *Gözlüklü qapı.*

3. Gözlüyü (2-ci mənada) olan. *Gözlüklü pəncərə.*

♦ **Gözlüklü ilan** *zool.* – Afrikada və Orta Asiyada yaşayan, boyununun ardında gözlüyə oxşar dairələr olan iri, zəhərli ilan.

GÖZLÜKSÜZ 1. *sif.* Gözlüyü olmayan, gözlük taxmamış; eynəksiz, çeşməksiz.

2. *zərf* Gözlük olmadan, gözlük taxmadan; eynəksiz, çeşməksiz. *Gözlüksüz oxuyubilmirəm.*

GÖZMUNCUĞU *is.* Bədnəzərdən, gözəgəlmədən qorunmaq üçün taxılan ağxallı, qara muncuq. *Boynuna gözümuncuğu taxmaq.* – *Ağ qoçların boyunlarından ara-sıra gözümuncuğu və yaşıl meşindən tikilmiş içi dualı üçkünc pitik asardılar.* H.Sarabski. *İncə xanım çox qısqanır bizim yaman nəzərlərdən; Boynundakı ipək sapa gözümuncuğu taxır hərdən.* S.Vurğun. *Gözümuncuğu bağladı; Kəhərין birçayına.* R.Rza.

GÖZMUNCUQLU *sif.* Gözmuncuğu taxmış, gözümuncuğu olan. *Gözümuncuqlu uşaq.*

GÖZOTU *is. bot.* Çəmənlilərdə bitən çiçekli bir ot bitkisi.

GÖZSÜZ *sif.* Gözü görməyən, kor. *Gözsüz qoca.* // *İs.* mənasında. *Bir həqiqətdir, işlə gözsüzlər; Kor olur, nuri-həqqi görməzlər.* H.Cavid. *..Siz o zavallı gözüsüzü xəstəxanaya aparırsınız, yaxud oradan gətirirsiniz.* S.Hüseyn. // *Zərf* mənasında. *Dağdərəni dolannam; Dərya kimi bulannam; Gözlərim sənə qurban; Mən gözüsüz də dolannam.* (Bayatı).

GÖZSÜZLÜK *is.* Gözü görməyən adamın halı; korluq. *Gözsüzlük pis dərdidir.* – [Məsmə:] [Ərimgil] *gözsüzlük bədbəxtliyini, korluq fəlakətini özləri üçün bir nemət hesab edirdilər.* S.Hüseyn.

GÖZUCU *zərf* Gözünün ucu ilə; quşbaxışı, öteri. *Gözucu baxmaq.* *Gözucu süzmək.* – *Qurbani gözucu onları gördü.* “Qurbani”. *Vaqif geyinib otaqdan çıxdı və yenə gözucu arvadını süzdü.* Çəmənzəminli. *Gözucu qıza diqqət eləyən Surxay.. heyran olurdu.* İ.Əfəndiyev.

GÖZÜAC bax **acgöz.** *Gözüac uşaq.*

GÖZÜACLIQ bax **acgözlük.**

GÖZÜAÇIQ bax **açıqgöz.** *Gözüaçıq adam.* – *İnmirə məhəlləsinin camaatı gözüaçıq camaat idi.* N.Nərimanov. [Əmirxan Hidayətə:] *Məni bağışla, anan səndən gözüaçıqdır.* B.Bayramov.

GÖZÜAÇIQLIQ bax **açıqgözlülük.** *Usta bu oğlanın gözüaçıqlığını qiymətləndirərək: – Sən haqlısan, – dedi.* Ə.Sadıq.

GÖZÜBAĞLI *sif.* və *zərf* 1. Gözləri bağlanmış, sarınmış halda (olan). *Əsiri gözübağlı gətirdilər.*

2. *məc.* Heç bir şeydən xəbəri olmayan, bilikcə, zehni inkişafca, mədəniyyətə geri qalmış (*gözüaçıq* əksi). *Gözübağlı qalmaq.* – [Ataşa] *elə gəlirdi ki, Mürsəl gözübağlı, biliksiz bir kənd uşağıdır.* Ə.Vəliyev. [Vahid:] *Anam-atam bu vaxtdək məni, demək olar ki, gözübağlı saxlayıblar..* İ.Hüseynov.

GÖZÜBAĞLICA *sif.* və *zərf* Gözü bağlı olduğu halda, gözlərini yumaraq; gözüyumulu. *Təzə pristav kəndlilər üçün gözübağlıca misalında idi.* Ə.Vəliyev. // bax **gözübağlı.**

GÖZÜBAĞLICALIQ bax **gözübağlılıq.**

GÖZÜBAĞLILIQ *is.* Heç bir şeydən xəbəri olmama, bilikcə, inkişafca, mədəniyyətə gerilik (*gözüaçıqlıq* əksi).

GÖZÜDAR bax **dargöz.**

GÖZÜDARLIQ bax **dargözlük.**

GÖZÜDOYMAZ *sif.* Heç şeydən gözü doymayan; tamahkar, acgöz. *Gözüdoymaz adam.*

GÖZÜDOYMAZLIQ *is.* Heç şeydən gözü doymama; tamahkarlıq, acgözlük.

GÖZÜTİ bax **itigöz(lü).**

GÖZÜTİLİK bax **itigözlülük.**

GÖZÜKÖLGƏLİ *sif.* və *zərf* Birinin yanında eybi, qüsuru, nöqsanı olan, dili qısa olan. *Gözükölgəli adam.* – [Leylək] *..ağasının müqabilində gözükölgəli olmamağa çalışırdı.* S.Rəhimov. *Kəngərli verdiyi sözə əməl eləmədiyi üçün Mirzə Cəmilin yanında gözükölgəli idi.* Ə.Vəliyev. *Kim bilir, bu şeyidən sonra bəlkə Səmədin üstünə ayaq alan, onu gözükölgəli eləməyə çalışsan başqa adamlar da vardı.* İ.Hüseynov.

GÖZÜKÖLGƏLİLİK *is.* Gözükölgəli adamın halı; diliqısalıq, eybililik, qüsurluluq, nöqsanlılıq.

GÖZÜQIPIQ *sif.* 1. Gözləri tam açıla bilməyən, gözləri yarıyumulu olan. // Kirpiklərini tez-tez döyən, gözlərini tez-tez qırpan.

2. *məc.* Hər şeydən qorxan, səksənən, diksinən; qorxaq, cəsaretsiz. [Dəmir:] *Xoşludu, – dedi. – Yetim olub, gözüqıpqıq olub. Caynağna keçirdiyi şeyi cəmi-aləm tökülsə də, onnan ala bilməz.* İ.Məlikzadə.

GÖZÜQIPIQLIQ *is.* 1. Gözlərin tam açıla bilməməsi, yarıyumulu olması. // Kirpiklərini tez-tez qırma xasiyyəti.

2. *məc.* Hər şeydən qorxma, səksənmə, diksinmə; qorxaqlıq, ağciyərlilik.

GÖZÜQIRPIQ bax **gözüqıpqıq.** *Gördün gözüqırpıq, sən də ol gözüqırpıq.* (Ata. sözü).

GÖZÜQIRPIQLIQ bax **gözüqıpqıqlıq.**

GÖZÜMÇIXDI: **gözümçixdiya salmaq** – yerli-yersiz, haqlı-haqsız danlamaq, töhmət etmək, incitmək, əziyyət vermək. *Uşağı gözümçixdiya salmaq. – Bu Pasi da yazığı lap gözümçixdiya salıbdır.* S.Rəhimov. [Ramazan] *hər zaman Tahiri danlamağa, gözümçixdiya salmağa bəhanə axtaracaq və öz xoşu ilə işdən boyun qaçırtıb, kəndlərinə qayıtmağına səbəb olacaqdır.* M.Hüseyn. [Sərvinaz Şahpəriyə:] *Hümmət sənin fitvanla neçələrini gözümçixdiya saldı, .. nə bilim, tutdurdu.* B.Bayramov.

GÖZÜTOX *sif.* Heç bir şeydə tamahı olmayan, aza qane olan, tamahkar olmayan (*acgöz* əksi). *Gözütöx adam.*

GÖZÜTOXLUQ *is.* Gözütöx adamın xasiyyəti (*acgözlük* əksi).

GÖZÜYAŞLI *sif.* Gözləri yaşarmış olan, gözlərindən yaş axan; ağlar. *Gözüyaşlı uşaq.* // *Zərf mənasında.* Daim ağlayan adam haqqında. *Biçarə Məşədi Əsgər indi üç gün idi ki, gözüyaşlı .. anasına balalarının əhvalına alışırdı.* S.M.Qənzadə. [Dərviş:] *Gözüyaşlı, ciyəri atəşli ocağın qırağında qaldım.* A.Divanbəyoğlu. *Qoşun keçib getdi. Arxasınca da bir sürü uşaq və gözüyaşlı qadınlar toz qopararaq yüyürürdü(lər).* Çəmənzəminli.

GÖZÜYAŞLILIQ *is.* Gözüyaşlı adamın hal və vəziyyəti.

GÖZÜYUMUQ bax **gözüyumulu.**
GÖZÜYUMUQLUQ bax **gözüyumuluq.**

GÖZÜYUMULU *sif.* və *zərf* 1. Gözləri yumulu, gözləri bağlı. *Gözüyumulu xəstə.* – [Bahar:] *Yaxşı, bəs gözüyumulu oturum?* Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Kor-koruna, düşünmədən, heç bir şeydən xəbərsiz. [Ağabəyim:] *Kiri, ay daya, bəxtinin qədrini bilməmişən, dünyaya gözüyumulu gəlib, gözüyumulu da gedəcəksən!..* Çəmənzəminli. *Məşədi Heydər qardaşı kimi*

Səməd dayıya ürəkdən inanıb, dalınca gözü-yumulu gedənlərdən idi. B.Talıblı.

3. *məc.* Heç bir çətinlik çəkmədən, çox asanca, asanlıqla. *Məsələn* göziyumulu həll etmək.

GÖZÜYUMULULUQ *is.* Heç bir şeydən xəbəri olmama; xəbərsizlik.

GÖZYAŞARDAN, GÖZYAŞARDICI *sif.* Gözdən yaş axmasına səbəb olan, gözü yarıdan. *Gözyaşardıcı qazlar.*

GÖZYAŞARDICILIQ *is.* Gözyaşardıcı şeyin xassəsi. *Qazın gözyaşardıcılıq xüsusiyyəti.*

GÖZYORUCU *sif.* Yeknəsəqliyi, rənglərinin uyğunsuzluğu və s.-yə görə gözü yoran, çox baxmaq mümkün olmayan. *Gözyorucu boz səhra.*

GÖZYORUCULUQ *is.* Gözü yoran şeyin xassəsi; gözü yorma.

GUMB *təql.* İçibox bir şeyi vurduqda çıxan səs.

GUMBULDAMA “Gumbuldamaq”dan *f.is.*

GUMBULDAMAQ *f.* Gumbultu səsi çıxarmaq, gumb eləmək. *Çəllək yerə düşüb gumbuldadı. – Qalxan gumbuldayar, şəmşirlər oynar.* Aşıq Abdulla.

GUMBULDATMA “Gumbuldatmaq”dan *f.is.*

GUMBULDATMAQ *f.* Gumbultu səsi çıxarmasına səbəb və ya vasitə olmaq. *Ləyəni yerə salıb gumbuldatmaq. Ayaqları ilə döşəməni gumbuldatmaq. // Eyni mənada nağara, təbil və s. haqqında. ..Dəfçi çuşa gəlib, var gücü ilə dəfini gumbuldadırdı.* M.Hüseyn.

GUMBULTU *təql.* Ağır bir şey düşdükdə, yaxud bir şeyə dəydikdə çıxan çox bərk, boğuc səs. *Gecədən xeyli keçmiş bacadan gumbultu ilə bir şey içəri düşdü. S.S.Axundov. Ağaclar gumbultu ilə qatarın hər iki tərəfində yerə düşdü. Q.İlkin. // Təbil, nağara, dəf və b. zərflə musiqi alətləri çalınarkən çıxan səs. Sinclərin amansız cingiltisi, təbillərin müdhiş gumbultusu göyə yüksəlir. Ə.Məmməd-xanlı. // bax gurultu* 1-ci mənada. *..Uzaqlardan arabir top mərmilərinin gumbultusu eşidilirdi.* M.Hüseyn.

GUM-GUM *təql.* Bir şey düşərək bir yerə dəydikdə hasil olan boğuc səs. *Gum-gum gumbuldamaq. – ..Yağmur alacağın keçələ-rini gum-gum qamçılıyır.* A.Şaiq.

GUMUR-GUMUR bax **gum-gum.**

Gumur-gumur gumurlanmaq.

GUMURLANMA “Gumurlanmaq”dan *f.is.*

GUMURLANMAQ *f.* Gumur-gumur səs çıxartmaq. *Qoç Koroğlu naləsindən; Dağ-lar gumur-gumurlanırdı. “Koroğlu”.*

GUP *təql.* Yuxarıdan düşən ağır şeyin çıxardığı səs. □ **Ürəyi gup eləmək** – ansızın pis bir hadisədən, xəbərdən qorxmaq, ürəyi düşmək. [Mozalan bəy:] *Ürəyim əvvəl bir gup elədi. Ə.Haqverdiyev. Əsədin ürəyi gup eləyib döyünürdü.* B.Talıblı.

GUP-GUP *təql.* 1. Ayağın yerə tez-tez dəyməsindən hasil olan səs. *Bir fincan çay içər-içməz pilləkənləri gup-gup başısağağı endim.* A.Şaiq.

2. Ürək döyüntüsünün səsi. *Ürəyi gup-gup döyünür. – Gup-gup döyünüb darıldı bağrım!* M.Ə.Sabir.

GUPPAGUP bax **gup-gup.** *Ürəyi gup-pagup döyünür.*

GUPPULDAMA “Guppuldamaq”dan *f.is.*

GUPPULDAMAQ *f.* Guppultu səsi çıxarmaq.

GUPPULDATMA “Guppuldatmaq”dan *f.is.*

GUPPULDATMAQ *icb.* Guppultu səsi çıxarmasına səbəb olmaq. *Çaydanı yerə salıb guppuldatmaq.*

GUPPULTU *is.* 1. Gup-gup səsi. *Eşitdilər birdən at hənirtisi; Silah saqqıltısı, guppultu səsi.* H.K.Sanlı. *Kompressor stansiyasından gələn yeknəsəq guppultunun arası kəsilmirdi.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Həyəcan, əndişə mənasında. [Rzaqulxan:] *İki gündür ki, ürəyimdə bir guppultu vardır.* M.S.Ordubadı.

GUPSAMA “Gupsamaq”dan *f.is.*

GUPSAMAQ *f.* Birdən şiddətlə vurmaq, ilişdirmək. *Nəriman .. daşı var gücü ilə Robertin başına gupsadı. Mir Cəlal.*

GUR *sif.* 1. Güclü, qüvvətli, şiddətli. *Günəşin gur şüaları. – Ocağı gur (z.) qaladı; Günortaya hazır oldu çığırtma.* R.Rza. *Üfüqdən, buludlar arasından meşənin üzərinə alov rəngində gur şüalar çilənirdi.* İ.Hüseynov. // Bərk. *Ocaq gur (z.) yanır. // Qızığın. Gur alver gedir.*

2. Bol və qüvvətli, güclü, coşqun. *Gur çay. Gur çəsmə. – Sarın göllər, dərin çaylar keç-*

mişəm; Bulaqların gur suyundan içmişəm.
Ə.Cavad.

3. Güclü, qalın. [Anatolunun] *gur səsindən pancərələrin şüşələri cingildədi.* S.Vəliyev.

4. Qalın, sıx. [Xədicənin] *..gur saçları nəzər-diqəti cəlb edirdi.* İ.Hüseynov. *Qaş-qanın gur yalı doğrudan da dəniz kimi ləpələndirdi.* Q.İlkin.

5. Çox adam olan, qələbəlik, səs-küylü; gediş-gəliş, hərəkət çox olan, izdihamlı. *Gur bazar. Gur şəhər.*

gur-gur *zərf* 1) gurultu ilə, bol və güclü çıxan və ya axan suyun çıxardığı səs haqqında. *Çay gur-gur axır;* 2) alışaraq, şiddətlə. *Ocaq gur-gur yanır.*

♦ **Gur-gur guruldamaq** *məc.* – şöhrəti aləmə yayılmaq, məşhur olmaq, məşhurlaşmaq. *Ağır toplar kimi gur-gur gurulda; Daim döyüşkən ol, daim qıvrıq ol!* M.Müşfiq.

GURHAGUR *zərf* 1. Şiddətlə, gurultu ilə. *Mart ayının əvvəlləri olmasına baxmayaraq, dəmir soba gurhagur yanır.* Ə.Vəliyev.

2. Gurultu ilə, bərk səs çıxararaq. *Bir para evlərdə uşaqların atası çaxmaqlı tüfəngi doldurub gurhagur ilə güllə atardı.* H.Sarab-ski. [Mələk] *..sənəyi bulağa söykədi, su gurhagur sənəyə doldu.* A.Divanbəyoğlu.

GURLAMA “Gurlamaq”dan *f.is.*

GURLAMAQ *f.* 1. Bərkdən səslənmək, gurultu qoparmaq, guruldamaq. *Hiddət ilə ruzigar gurlar; Qar parçaları səmaya fırlar.* A.Şaiq. // Eyni mənada odl silahlar haqqında. *Minomyotlar gurladı. Uzaqvuran toplar aramsız gurlayırdı.* // Eyni mənada gurultulu səs çıxaran çalğı alətləri haqqında. *Təbil gurladı. – Şeypurclar gurladı, ov bitdi. Çəmən-zəminli.* [Qacar:] *Gurlasın dağlarda şeypurun səsi; Sabah alınmalı Şuşa qələsi!* S.Vurğun.

2. Qalın və güclü səs çıxarmaq, bu cür səsle danışmaq. *Qoca gurladı.* – [Ayrım qızının] *gurlayan (f.sif.) səsinə hər kəs eşitsə idi, onun bir kişi olduğuna inanardı.* A.Şaiq. // Bərk səslənmək. *Bu suallar birər-birər Dəmirqayanın qulağında gurlayırdı.* H.Nəzərli.

3. *məc.* Güclü bir qüvvə ilə başlamaq, qopmaq. *Pəncərədən izdihama tamaşa edən xanımlar, qızlar 1825-ci ildə baş vermiş dekabristlər üsyanının yeni bir qüvvətlə gur-*

layacağından qorxub tir-tir əsirdilər.
M.Hüseyn.

GURLANMA “Gurlanmaq”dan *f.is.*

GURLANMAQ *f.* Şiddətlənmək, güclənmək. *Ocaq daha da gurlandı.*

GURLAŞMA “Gurlaşmaq”dan *f.is.*

GURLAŞMAQ *f.* 1. Daha da gurultulu olmaq, əvvəlkindən gur səslənmək. *Səsi daha da gurlaşdı.*

2. Şiddətlənmək, artmaq, güclənmək. *Ocaq daha da gurlaşdı. Sel getdikcə gurlaşdı.*

GURLAYICI *sif.* Gurultu səsi çıxaran, gurlayan.

GURP *təql.* Ağır bir şey düşdükdə çıxan səs.

♦ **Ürəyi gurp eləmək** – bax **ürəyi gup eləmək** (“gup”da).

GURPADAN *zərf* Guppultu ilə, birdən, na-gahani. *Gurpadan düşmək.*

GURSAÇ(LI) *sif.* Saçı gur olan, qalınsaç. *Gursaçlı qız.*

GURSAÇ(LI)LIQ *is.* Qalınsaç(lı)lıq.

GURSƏS(LI) *sif.* Səsi gur olan, gur səs çıxaran. *Gursəs(lı) kiş.*

GURSƏS(LI)LİK *is.* Səsi gur olma.

GURŞAD *sif.* Çox bərk və sürətlə yağan. *..Gurşad yağmur ehtiyatsız yolçuları islan-mış cücəyə döndərir.* M.Rzaquluzadə. // *İs.* Gur yağış, şiddətli yağış. *Dəli dağın atəklərində sel və gurşaddan sonra göllər, gölməçələr əmələ gəlirdi.* S.Rəhimov.

GURTAGURT *təql.* Ocaqda, sobada odun, kömür, qaz yanarkən çıxan səs. *Ocaq gurtagurt saldı.*

GURULDAYICI *sif.* Gurultu salan, gurlayan, gur-gur edən.

♦ **Guruldavıcı qaz** *kim.* – hidrogenin oksigenlə qarışığından alınan partlayıcı qaz.

GURULDAMA “Guruldamaq”dan *f.is.*

GURULDAMAQ bax **gurlamaq**. *Yağ-masa da guruldavır. (Məsəl.) Dərin darısqal dibində dərinin; Rəd kimi guruldavır baltalar.* A.Səhhət. *Külək daha da şiddətlənir, yerə sərilmiş Dilşadın üzərində guruldavaraq şahidi olduğu faciəni xəbər verirdi.* T.Ş.Simurq.

GURULDATMA “Guruldatmaq”dan *f.is.*

GURULDATMAQ *icb.* Guruldamasına səbəb olmaq. [Tahir] *..öz məharətini göstərmək*

üçün bir neçə dəfə motoru guruldatdı... M.Hüseyn.

GURULTU *is.* 1. Bir şeyin hərəkətindən və ya düşməsindən hasil olan çox bərk qarışıq səs. – [Məlikməmməd] *sühbə yavuv gördü bir gurultu, bir nəriltili gəlir ki, yer zəlzələ eləyir. Çəmənözəminli. Sel gurultu ilə alaçağın içindən axıb gedirdi.* A.Şaiq.

2. Qarışıqlıq, çaxnaşma, hay-küy. *Küçədə böyük bir gurultu vardı.* S.Hüseyn. *Mühakimə, şəhəri titrədən xariqlədə gurultular ilə başladı.* M.S.Ordubadı.

♦ **Gurultuya vermək** – günahı olmayan bir adamın məhvəinə səbəb olmaq, bada vermək. **Gurultuya getmək** – günahı olmadan məhv olmaq, bada getmək.

GURULTULU *sif.* 1. Gurultusu olan, çox səs salan, gurultu salan. *Yağış nə qədər gurultulu (z.) yağsa, o qədər sonra hava xoş və aydın olur.* A.Divanbəyovlu. *Səndə gurultulu bir çağlayan var; Bu dönməz çağlayan durmadan axar.* M.Müşfiq. □ **Gurultulu alqış(lar)** – uzun sürən, sürəkli alqış(lar). *Oğlan və qızların sevinc və səsləri, gurultulu alqışları salonu bürüdü.* H.Seyidbəyli.

2. Səs-küy çox olan, səs-küylü, gediş-gəliş çox olan, izdihamlı. *Gurultulu gecə. Gurultulu meydan.* – [Nərgiz:] *Mən əvvəllər təsəvvürümə gətirə bilmirdim ki, gurultulu şəhər həyatından sonra kənddə necə dola-nacam.* İ.Şıxlı.

3. *məc.* Həddindən artıq tənənəli, bəzəkli, dəbdəbəli, təmtəraqlı. *Gurultulu sözlər.*

GURULTULULUQ *is.* Gurultu qoparan adam və ya şeyin hali.

GURULTU-NƏRİLTİ *is.* Çox bərk səs-küy, gurultu. *Çayın tərpətdiyi qayalar toq-quşur, gurultu-nəriltili qoparırdı.* B.Bayramov.

GURULTU-PATİLTİ bax **gurultu-nəriltili**. *Günlərin birində qonşumgildən gurultu-patilti eşitdim.* S.Rüstəm.

GURUPULTU bax **guppultu**. *..Orada bir belə məqalə var idi: "Milləti-islamiyyənin inhitatı", yəni "müsəlmanların yuxarıdan guruppultu ilə aşağı düşməyi".* C.Məmməd-quluzadə.

GUŞ [*fars.*] *klas.* Qulaq. *Barmağında xə-təm, guşində tənə; Gireh-gireh zülfiün tökə gərdənə.* M.P.Vaqif. □ **Guş etmək** *klas.* –

qulaq asmaq. [Zeyd:] *Harun, guş et, bir dəm; Leyləyə mən bəndəm.* Ü.Hacıbəyov.

GUŞƏ *is.* [*fars.*] 1. Künc, bucaq. *Otağın guşəsi.* – *Onlar uçuq toyuq hiniyi palçıqlayır və həyatın bir guşəsinə yapılmış təzəkləri qalağa yığurdular.* M.İbrahimov. [Səlim] *başqa bir guşəyə yeridi.* B.Bayramov. // Tin, künc. *Binanın guşəsi.* □ **Guşə bağlamaq** – iki divarın kəşidiyi yeri hörmək, tini tikmək. *Baş tərəfdəki guşə bağlayan ustanın oxumağı ayrı bir zövq veriridi.* S.Rəhimov.

2. Hissə, tərəf, cəhət. *Axşam vaxtları Xan-saraq şəhərinin məğrib tərəfi behiştin bir guşəsinə yada salır.* C.Məmmədquluzadə.

3. Qələbəlik, izdihamlı yerdən uzaq olan sakit yer. [Molla İbrahimxəlil:] *Məgər mən öz ixtiyarım ilə belə abadanlıqdan xaric, xəl-vət guşəyə özümü çəkmişəm?* M.F.Axundzadə. [Rza:] *Mən yavaşca evdən çıxıb Ulduzla həyatın xəl-vət bir guşəsinə çəkilmişdim.* M.İbrahimov.

4. Böyük bir şeyin içində müəyyən məqsəd üçün ayrılmış xüsusi yer, hissə. *Qəzetin tənqid guşəsi.* – *Bax, bu ikinci otaqdakı pərdəli guşələri görürsünüz, burada səs verəcəksiniz.* Mir Cəlal.

5. *mus.* Melodiyanın, nəğmənin ən təsirli hissəsi, dəsgahlarda bitkin və aydın melodik quruluşla malik vokal-instrumental epizod. *Xanəndələr onun guşələrini əzbər edib məclislərdə oxuyurdular.* Ə.Haqverdiyev. *Muğam – hər guşəsi sirlili, soruqlı; Yola bənzəyir.* B.Vahabzadə.

♦ **Qırmızı guşə** – siyasi və mədəni məarif işləri üçün ayrılmış, kitab, plakat və s. ilə təchiz olunmuş otaq, yer. *Zavodun qırmızı guşəsi.*

GUŞƏBƏND *is.* [*fars.*] *köhn.* Bir şeyin, ya tikilinin guşələrini birləşdirməkdən ötrü metal və ya başqa materialları birləşdirməkdən ötrü metal üçbucaq şəklində bənd; künyə.

GUŞƏDAŞI *is.* 1. Tikilərə binanın tirlərinə qoyulan və başqa bütün daşların qoyulması üçün əsas olan daş. *Guşədaşı yerdə qalmaz.* (Ata. sözü).

2. *məc. kit.* Əsas, başlıca ideya, çıxış nöqtəsi.

GUŞƏNİŞİN *is.* [*fars.*] Cəmiyyətdən, adamlardan qaçan adam; asket, zahid. □ **Guşənışin olmaq** – bir yerdə qapanıb

qalmaq, evdən bayıra çıxılmamaq. [Şah:] *Mən ona Mazandaran hökumətini vermişəm, gedib əyləşib orada, olub guşənişin*. Ə.Haqq-verdiyev. // Sif. mənasında. *Guşənişin bir adamdır; Xeyrə, şərə yaramaz*. M.Müşfiq.

GUŞƏNİŞİNLİK *is.* Guşənişin adamın halı; asketlik, zahidlik.

GVULDAMA “Guvuldamaq” dan *f.is.*

GVULDAMAQ *f.* Guvultu səsi çıxarmaq, uğuldamaq. *Budur şimal yeli qopub guvuldar; Sürükləyib buludları vıyıldar*. A.Səhhət. *Daşlar səslənir, qalın meşələr guvuldadır*. S.Rəhimov.

GVULTU *is.* Geniş sahəni əhatə edən dəhşətli səs; uğultu.

GVYA, GVYA Kİ *bağl.* Sanki, elə bil. *Guya bilmirsən*. – *..Axurun içində guya ki, fənə bürünmüş bir şey naçalnikin gözünə sataşdı*. C.Məmmədquluzadə. *Mirzə Mustafa cəsaratlə gəlib onun qabağında əyləşdi, guya ki, heç naməhrəm deyil*. E.Sultanov. [Yusif:] *..Guya Gülgəz bacı Gülbənizə deyib ki, mənim ər evində oturmağım axırsız şeydir*. İ.Hüseynov.

GÜBRƏ *is.* Bitkiləri daha yaxşı qidalandırmaq və məhsuldarlığını artırmaq üçün torpağa qatılan üzvi və ya qeyri-üzvi maddə. *Üzvi gübrə. Mədən gübrəsi. Torpağa gübrə vermək*.

GÜBRƏLƏMƏ “Gübrələmək” dən *f.is.*

GÜBRƏLƏMƏK *f.* Torpağa gübrə vermək. *Tarlanı gübrələmək*.

GÜBRƏLƏNDİRİLMƏ “Gübrələndirilmək” dən *f.is.*

GÜBRƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Gübrə vurdurulmaq, gübrə səpdirilmək.

GÜBRƏLƏNDİRMƏ “Gübrələndirmək” dən *f.is.*

GÜBRƏLƏNDİRMƏK *icb.* Gübrə vurmaq, gübrə vermək.

GÜBRƏLƏNMƏ “Gübrələnmək” dən *f.is.*

GÜBRƏLƏNMƏK *məch.* Gübrə vurulmaq, gübrə verilmək. *Tarla gübrələndi*.

GÜBRƏLƏTMƏ “Gübrələtmək” dən *f.is.*

GÜBRƏLƏTMƏK *icb.* Gübrə verilmək, gübrə vurdurmaq. *Sahəni gübrələtmək*.

GÜBRƏLİ *sif.* Gübrəsi olan, gübrə verilmiş, gübrələnmiş. *Gübrəli torpaq*.

GÜBRƏSƏPƏN *sif. k.t.* Torpağı gübrələyən; gübrəverən. *Gübrəsəpən maşın*. // İS. mənasında. *Gübrəsəpəni təmir etmək*.

GÜBRƏSİZ *sif.* Gübrə verilməmiş, gübrəsi olmayan. *Gübrəsiz torpaq*.

GÜC *is.* 1. Canlıların özələlərini gərginləşdirmə vasitəsilə fiziki hərəkətlər etmə qabiliyyəti; insanın (heyvanın) fiziki enerjisi, qüvvəsi; qüvvə. *Görsün mən dəlinin indi gücünü*. “Koroğlu”. *Gücünə bax, şaləni bağla*. (Ata. sözü). □ **Güc almaq** – güclənmək, qüvvətlənmək. *Şəhriyaram, güc alıb, qüvvət alıb eşqimdən; Mən huma tək uçaram, sinəsi suzan gedəram*. Şəhriyar. **Güc etmək (ələmək)** – bax **güc vermək** 1-ci mənada. *Fələk zülmün gec elər; Gec olsa da, güc elər*. (Bayatı). **Güc gəlmək** – bir işi güc işlədərək görmək. **Güc vermək** – 1) bir şeyi qaldırmaq və ya yerindən tərpətmək üçün fiziki qüvvə sərf etmək; 2) gördüyü bir işi daha da gücləndirmək. *Danışığa güc vermək*. – *Güc verir, eylə ki, məcmuə yazanlar gələnə*.. M.S.Ordubadi. **Güc vurmaq** – bax **güc vermək** 1-ci mənada. [Şərəbanı:] *Sən güc ver!* C.Cabbarlı. **Gücdən düşmək** – 1) gücünü, qüvvətini itirmək, gücsüzləşmək; 2) etibarını, qüvvəsini itirmək. **Gücdən salmaq** – gücsüz etmək, taqətdən salmaq. *Xəstəlik onu gücdən saldı*. **Gücə salmaq** – 1) zor işlətməklə bir şeyi əldə etmək, yaxud əldə etməyə çalışmaq, zorla bir şeyə məcbur etmək. *Gücə salıb əlindən almaq*. – *Qalalar, ay qalalar; Laçın orda balalar; Laçın balasın verməz; Bəlkə gücə salalar*. (Bayatı); 2) gücü çatmayan bir şeyə güc vuraraq bədənə bir yerini zədələmək. *Belini gücə salmaq*. **Gücü çatmaq** – bir işi görə bilməyə qüvvəsi çatmaq, qüvvəsi daxilində olmaq; bacarmaq. *Ananın, göz yaşından savayı heç nəyə gücü çatmırdı*. M.Hüseyn.

Gücü düşmək – bax **gücü çatmaq**. *İndi deyən görüm, o qüvvətli qolların gücü düşməyən hansı bir kamandır*. M.S.Ordubadi. **Gücü gəldikə** – bütün gücü ilə, bacardığı qədər, var qüvvəsi ilə. [Eyvaz kişi] *özünü itirmədi, sağ əli ilə sol qoluna dolanan ilanın boğazından tutub gücü gəldikə çayın içinə atdı*. Ə.Vəliyev.

2. Qüvvət, taqət. *Əlinin gücü yoxdur.*

□ **Güc gətirmək** – qüvvətlənmək, artmaq, üstünə gəlmək. *Xəstəlik güc gətirdi. Gücdən düşmək* – qüvvəti getmək, taqətdən düşmək, zəifləmək. *Ustanın azarı günü-gündən şiddətlənirdi, bəzən zəifləşib gücdən düşürdü.* Çəmənzəminli.

3. İşgörmə qabiliyyəti, enerji. *Maşının yük-qaldırma gücü. Suyun gücü. – El gücü, sel gücü.* (Ata. sözü).

4. Bacarıq, qabiliyyət. *Göstərir aləmə hər işdə bu gün öz gücünü; Kapital sahibinin göylərə çıxmaqda ünü.* M.Müşfiq.

5. Qüdrət, qüvvət. *Dövlətin gücü.* // Təsir qüvvəsi. *Sözün gücü. Dəlillərin gücü.*

6. İnandırma qabiliyyəti, təsir qüvvəsi. *Təbliğatın gücü. Tərbiyənin gücü. – Sənətin gücü onun həyata təsir gücü ilə ölçülməlidir.* S.Rəhimov. *Sözünün gücünü özü də bildi.* B.Vahabzadə.

7. Bir şeyin təzahür dərəcəsi; intensivlik, gərginlik. *Səsin gücü. Küləyin gücü. Partlayışın gücü.*

8. Maddi cəhət, pul. *Ev tikməyə gücüm yoxdur.* □ **Gücü çatmaq** – maddi vəziyyəti imkan vermək, bir işi görmək üçün pulu olmaq. [Veys:] *Beş misqallıq şeyə gücümü z çatdır!* Ə.Əbülhəsən.

9. Üstünlük, qüvvə. □ **Güc gəlmək (gətirmək)** – üstün gəlmək, qalib gəlmək. [Axırda qız Məlikməmmədə dedi:] *..Bu devə güc gələ bilməyəcəksən.* (Nağıl). *Bizim Sədəf, Balakəşi oğluna güc gəldi.* İ.Əfəndiyev.

10. Hüquqi cəhətdən qüvvəyə malik olma; səlahiyyət. *Müqavilənin gücü.* □ **Gücdən düşmək, gücünü itirmək** *hüq.* – qüvvədən düşmək, daha məcburi olmamaq. *Müqavilə gücdən düşdü. Qanun gücünü itirdi. Gücə minmək* *hüq.* – qüvvəyə minmək, artıq hamı üçün məcburi olmaq. *Qanun ayın birindən gücə minmişdir.*

11. Yardım, kömək. [Naçalnik:] *Bəy, mən gəlmişəm ki, Nəbini tutam. Bu işdə gərək mənə güc verəsən, mən sənəz heç iş görə bilmərəm.* “Qaçaq Nəbi”.

12. Məhsul yetirmə, göyərtmə qabiliyyəti (torpaq haqqında). *Torpağın gücü. Torpaq gücdən düşüb.*

13. Böyük istehsal qüvvəsinə malik olma; qüvvə. *Fabrikin gücü. Zavod bütün gücü ilə işləyir.*

14. **Gücdür** şəklində – çətindir, zordur. *Gələndən çox uzaqda olduğu üçün onun kim olduğunu fərq etmək gücdür.* S.Hüseyn.

15. **Güclə** şəklində *zərf* – zorla, çətinliklə, bütün qüvvəsini toplayaraq. *Güclə yerimək. Güclə danışmaq. – Qalalar, ha qalalar; Qaladan yol salalar; Analar bala verməz; Bəlkə güclə alalar.* (Bayatı). *Tavandan asılmış çırağın fitilini qaldıran olmadığından, otaq güclə işıqlandırıldı.* İ.Şıxlı.

16. **Güclənə** şəklində – yiyəlik halda olan isimlərdən və nisbət şəkilçili şəxs əvəzliliklərindən sonra gələrkən “...köməyi ilə, ...yardımı ilə, ...arxalanaraq” mənasında işlədilir. *Biliyin güclənə...*

GÜC-BƏLA *zərf* Çox çətinliklə, böyük əziyyətlə; zorla. *Güc-bəla onları gətirib yola; Deyirəm: – Adıma vurmağın ləkə!* S.Rüstəm. *..Sarı keçiyi bir günü acgöz-acgöz çox yaman tıxdı, güc-bəla evə döndü.* S.Rəhimov.

GÜCƏNDİRMƏ “Güçəndirmək”dən *f.is.*
GÜCƏNDİRMƏK *icb.* Gücənməyə, güc sərf etməyə məcbur etmək.

GÜCƏNMƏ “Güçənmək”dən *f.is.*

GÜCƏNMƏK *f.* 1. Güc sərf etmək, güc vurmaq. *Stolu qaldırmaq üçün gücənmək. – ..Deyib Hacı birdən bərk-bərk gücəndi; Yumruğu Əjdərin ağzına endi.* H.K.Sanlı.

2. *məc.* Cəhd etmək, çox çalışmaq. *Sərdar Rəşid bu son sözümlün cavabını vermək üçün xeyli gücəndi.* M.S.Orubadi.

GÜCLƏMƏ “Gücləmək”dən *f.is.*

GÜCLƏMƏK *bax gücənmək.* *At çarxından azad olannan sora istədi bir güclənsin, gördü yox, üstündəki can bu canlardan deyil.* (Nağıl).

GÜCLƏNDİRİCİ *sif. xüs.* 1. Elektrik cərəyanının gərginliyini və ya gücünü artırmağa məxsus cihaz, qurğu (telefon, radio və s.–də).

2. Bir şeyin qüvvətini artırmaq, bir prosesin gedişini gücləndirmək üçün işlənən xüsusi maddə, preparat.

GÜCLƏNDİRMƏ “Gücləndirmək”dən *f.is.*

GÜCLƏNDİRMƏK *f.* Gücünü artırmaq, daha güclü etmək; qüvvətləndirmək. *Səsi gücləndirmək. Müdafiəni gücləndirmək.*

Diqqəti gücləndirmək. – *Biz hər şeydən əvvəl ingilis koloniyachılığı ilə mübarizəni gücləndirməliyik.* M.S.Orudubi.

GÜCLƏNMƏ “Güclənmək”dən *f.is.*

GÜCLƏNMƏK *f.* 1. Gücü, qüvvəsi daha da artırmaq; qüvvələnmək. *Qoşun daha da gücləndi.* – [Həsən Paşa dedi:] *Xotkar sağ olsun, Koroğlu bu saat çox güclənib.* “Koroğlu”.

2. Şiddəti, gücü artırmaq. *Qar güclənir.* – *Külək get-gədə güclənir, hava qaralır.* Ə.Vəliyev. *Yağış get-gədə daha da güclənir.* H.Seyidbəyli.

GÜCLÜ *sif.* 1. Fiziki qüvvəsi çox olan, fiziki cəhətdən inkişaf etmiş; qüvvəli (insan və heyvan haqqında). *Güclü adam. Güclü at.* – *Qollar güclü, qollar gərgin, ağır daşlar; Qaldırılır üfüqlərə.* M.Müşfiq. [Sevinc:] *Bu mübarizədə qalib çıxmaq üçün gərək ağıln iti olsun, qolun da güclü!* Z.Xəlil. // *İs. mənasında.* Güclü, qüvvətli adam. *Sən zəlif ol, eybi yox, qoy güclü çəksin ləzzəti.* M.Ə.Sabir. *Xeyr, bu heç olmaz, güclü gücsüzdən intiqam almaz.* H.Cavid.

2. Möhkəm, dayanıqlı, səbatlı, mətanətli. *Güclü iradə.* – “*Fırlanır*” *sözüylə o güclü insan; Qırdı mövhumatın sərt buzlarını.* B.Vahabzadə.

3. Yaxşı silahlanmış, böyük müdafiə və hücum imkanlarına malik olan. *Güclü ordu.* – [Nüşabə:] *Düşmənlər hamı güclüdür, hamı da hiyləgər; Qüvvətlə, hiyləylə qazanır zəfər.* A.Saiq.

4. Böyük nüfuz qüvvəsi olan; qüdrətli. *Güclü dövlət.*

5. Şiddətli, qüvvətli, bərk. *Güclü isti. Güclü işıq. Güclü ağrı. Güclü şaxta.* – *Ətraf güclü yağışdan tərtəmiz yuyulmuşdu.* S.Vəliyev. // Böyük, dərin. *Güclü arzu. Güclü hiss. Güclü nifrət.*

6. İstedadlı, bilikli, bacarıqlı, hazırlıqlı. *İndi Bakı neft sənayesi, şöhrəti uzaqlara yayılmış güclü mütəxəssislərə malikdir.* (Qəzetlərdən). // Öz işini yaxşı bilən, yaxşı yerinə yetirən; bacarıqlı, qabiliyyətli. *Güclü tələb. Güclü üzgüçü. Güclü pianoçu.* // Yaxşı məlumatlı, bilikli. *Ruscadan güclüdür.*

7. Bərk, möhkəm. *Güclü zərbə.* – *Qarıya güclü bir təpik vurdu.* H.Seyidbəyli.

8. Böyük istehsal imkanlarına və qüvvəsinə malik olan. *Güclü zavod.*

9. Böyük təsir qüvvəsinə malik olan; çox təsirli. *Güclü nitq. Güclü söz.*

10. Uzaqdan eşidilən, çox bərk (səs haqqında). *Güclü partlayış səsləri ətrafı bürüdü, torpaq göyə sovruldu.* S.Vəliyev.

11. Yaxşı məhsul verən, yaxşı məhsul yetirən; bərəkətli, münbit. *Güclü torpaq.* // Yaxşı inkişaf edən, tez böyüyən, tez məhsul verən. *Güclü ağac.*

GÜCLÜK *is.:* **güclük çəkmək** – çətinlik çəkmək, sөy etmək, çalışmaq. *Uşaq cavab verməkdə güclük çəkirdi.* – [Ceyran:] [Eldar] *məni məşğul etmək üçün söhbət mövzusu bulmaqda güclük çəkirdi.* S.Hüseyn.

GÜCLÜLÜK *is.* Güclü adamın, heyvanın və ya şeyin xüsusiyyəti, keyfiyyəti; qüvvətlilik. [Vəzir:] *Teymur ağanın güclülüyündən söz düşdü, hamı bəylər dedi ki, tamam Lənkəranda Teymur ağadan güclü bir kimsə tapılmaz.* M.F.Axundzadə.

GÜCÖTLÜCÜ *bax qüvvətölçən.*

GÜCÖTÜRÜCÜ *is. xüs.* Gücü bir aqreqatdan başqa bir aqreqata, aqreqatın bir hissəsindən digər hissəsinə ötürmək üçün qayıq, val və s.

GÜCSÜZ *sif.* 1. Gücü, fiziki qüvvəsi olmayan və ya az olan, fiziki cəhətdən inkişaf etməmiş; qüvvəsiz. *Gücsüz adam.* – [Adil:] *Biz [atama] sığınırıdım, onun gücsüz əlindən güc alırdım.* B.Bayramov. // *İs. mənasında.* Gücsüz, qüvvətsiz adam. [Musa:] *Bir daha gücsüzləri çəynəyib əzməsinlər, artıq anlaşınlar, yalnız yaşamaq deyil, yaşatmaq da lazımdır.* H.Cavid.

2. Zəif, qüvvətsiz. *Gücsüz qoşun. Gücsüz külək. Gücsüz səs.*

GÜCSÜZLÜK *is.* Gücsüz adam və ya şeyin keyfiyyəti: qüvvətsizlik, zəiflik. [Pərşan Sənubərə:] *And içmək də ağılamaq kimi gücsüzlük, iradəsizlik əlaməti deyilmi?* B.Bayramov.

GÜCÜRLƏMƏK *f.* Güclə məcbur etmək.

GÜDAZ [*fars.*]: **güdaza vermək** – birinin məhvinə, yoxa çıxmasına, fəlakətə uğramasına səbəb olmaq. [Yasəmən:] *Demədimmi nahaq yerə özünü güdaza verəcəkdir.* S.S.Axundov. *Gözüm su içməyir İlyasdan,*

düzü; *Beləsi güdaza tez verər bizi.* S.Vurğun.
Güdaza getmək – boş yerə məhv olmaq, yoxa çıxmaq, fəlakətə uğramaq, bədbəxt olmaq. [Qaraş:] *Yoldaşların da güdaza getməyi sən kimi bişüür yoldaşların bərkətindəndir.* C.Məmmədquluzadə.

GÜDƏ *dan.* bax **gödək**.

GÜDƏBOY(LU) *dan.* bax **gödəkboy(lu)**.

Bu arvad güdəboy, adətdənkənar yoğun bir adam idi. Cəmənzəminli.

GÜDƏLMƏ “Güdəlmək”dən *f.is.*

GÜDƏLMƏK *dan.* bax **gödəlmək**. *Söylə məna: vəzarəti-milliyənz düzəldimi? Ya uzun əl, uzun papaq qıssalaşmış güdəldimi?* M.Ə.Sabir.

GÜDMƏ “Güdmək”dən *f.is.*

GÜDMƏK *f.* 1. Gizlicə birinin dalınca baxmaq, gözdən qoymamaq; gözləmək. *O, yolda adam qoymağa, Qədəmin yolunu güdməyə başladı.* S.Rəhimov. *Səni tale günəşim güdməklə; Keçməsin qorxulu vadilərdən.* M.Müşfiq.

2. Qorumaq, mühafizə etmək, gözləmək, qayğısına qalmaq. *Süd bişirdi, səs-səmir yox, heyvangüdən* (f.sif.) *uşaqlar; Bir çalanın ələyində od qalamış isinir.* A.Şaiq. **Öz xeyrini (mənfəətini) güdmək** – ancaq öz xeyri (mənfəəti) haqqında düşünmək və buna müvafiq hərəkət etmək.

GÜDÜK *is. dan.* Güdmə, güdmək işi.

Güdükdə durmaq (olmaq) – dayanıb, gizlənib güdmək. *Mən başa girib oynayaçağam, siz güdükdə olun.* (Nağıl).

GÜDÜKÇÜ *is.* Güdən, keşik çəkən adam, gözətçi.

GÜDÜLMƏ “Güdülmək”dən *f.is.*

GÜDÜLMƏK “Güdmək”dən *məch.*

GÜHƏR *klas.* bax **gövhər**. *Yüz elm oxusan axırı avarə qalarsan: Baxmazlar sənin dürlü gühərin var.* M.Ə.Sabir.

GÜL *is.* [fars.] 1. Çiçək (danışıqda “qızıl-gül” mənasında da işlənir). *Ağaclar gül açıb. Gül dərmək.* – *..Bir dəstə gül olaydım; Asılaydım yaxamnan.* (Bayatı). *Bir gül ilə bahar olmaz.* (Ata. sözü). *..Hər gülin, hər çiçəyin öz adı, öz surəti var.* S.Vurğun.

2. Buxara dərisinin üzərindəki incə qıvrıqlar. *Bu dərinin gülləri çox xırdadır.* – *Hacı güldü. Börkünü əlinə götürüb onun*

güllərini yatırmaq üçün əlilə tumarladı. M.S.Ordubadı. *Həcər papağı oxşadı, gümüşü güllər parıldadı.* S.Rəhimov.

3. Toxunma şeylərin, xalçanın və s.-nin üzərində olan buta və s. *Xalçanın gülləri. Parçanın gülləri qəşəngdir.* [Hamı:] *Ah, nə gözəl parçadır; Gülləri də qonçadır.* Ü.Hacıbəyov.

4. Çörəkdə xırda-xırda yannmış yer; yanıq qabarıqları. *Çörəyin çoxlu güllü var.* **Gül vermək** – çörəkdə gül əmələ gəlmək; qabarıqlanmaq. *Çörək gül verib.*

5. Qızılcanın ən şiddətli anındakı səpgi. *Uşağın bədənini gül basıb.*

6. *bayt.* Qoyun xəstəliklərindən birinin adı. *Qoyuna gül düşdü, qırıldı.*

7. *məc.* Əziz, istəkli, sevimli, sevgili adam. *Biçarə Vamiq oldu avarə öz elindən; Məcnunu sən ayırdın Leyli kimi gülündən* C.Cabbarlı.

8. **Gülüm** şəklində – öziz, istəkli, sevimli bir adama nəvazişli müraciət. *Öylə rənadır, güllüm, sərvir-xuramanın sənin; Kim, görən bir göz olur, əlbəttə, heyranın sənin.* Füzuli.

9. *məc.* Gözəl, qəşəng, məsum. *Gül kimi uşaq. Gül kimi qız. Gül surət. Gül yanaq.* – *Mən aşıq gül üzünə; Şeh düşmüş gül üzünə.* Sarı Aşıq.

◇ Gül açmaq *məc.* – 1) gözəlləşmək, təravətlənmək, qəşəngləşmək. *Gözəl qız, yaxşı vaxtda; Başladın gül açmağa.* Ə.Cavad; 2) həyata keçmək, rəvnəq tapmaq, çiçəklənmək. *Arzuları gül açdı. Əməllər gül açır.* – [Zəhra:] *Ədalət dünyada əlvan gül açsın; Səadət günəşi nurunu saçsın.* M.Rahim.

Gül ağız isteh. – söyüşkən, ağzından pis sözlər çıxan, acıdanışan adam haqqında. [Səkinə Məşədi Ağabaniya:] *Açma mənim gül ağzımı, yoxsa açaram sandığı, təkərəm pambığı.* M.Əliyev. **Gül güllü çağırmaq (səsləmək, dindirmək)** *şair.* – təbiətin, ətraf mənzərənin gözəlliyini ifadə etmək üçün işlədilir. *Çaylar axırdı, hovuzlar fəvvarə vururdu, gül güllü çağırırdı.* Cəmənzəminli. *Fələkdən bac verib, bac alan könülm; İndi uşaq kimi ağlar səninçün; Gül güllü çağırır, çiçək çiçəyi; Güllər aşıqlərin qönçə diləyi.* M.Müşfiq. **Gül kimi** – çox yaxşı, gözəl. **Gül kimi (tək) açılmaq** – 1) gözəlləş-

mək, qəşəngləşmək. *Uşaq böyüdükcə gül kimi açılır*; 2) sevinmək, ürəyi açılmaq, şadlanmaq. *Mən yanına gəlsəm tutulur ol mahitaban*; *Gütlək açılır yanına əğyar gələndə*. S.Ə.Şirvani. **Gül kimi təmiz** – haqqında heç bir pis söz deyilməmiş; təmiz, məsum. [Şahnigar:] *..O bircə canına and olsun ki, mən gül kimi təmizəm, ay qardaş, heç elə şey olarmı? İ.Şıxlı. Gül vaxtı (çağı və s.)* – güllər açan vaxt, ilk bahar, ilk yaz. *Hər yan dedilər ki: – Ey bələkəş! Gül çağıdır, olmagil müşəvvəş*. Füzuli. *Bu bahar fəslində, gül mövsümündə; Hər kimin ki, ola yarı yanında; Bil ki, bəxtəvərdi tarı yanında*. Q.Zakir. *İndi gül dəmidir, fəsl-i-bahardır; Hər gülün, çiçəyin bir sirri vardır*. S.Vurğun. *Gül fəslə yetişmişdi*. M.Rzaquluzadə. **Gül yağı** – güldən çəkilib yeyinti sənayesində və ətriyyatda işlədilən xoşiyli yağ. *Üç min gül ləçəyindən; bir gül yarpağının çəkisi qədər; gül yağı çəkirlər*. R.Rza. **Gül yarpağı kimi əsmək (titrəmək)** – qorxudan, həyəcədən, bəzən də soyuqdan titrəmək. *Sürmənin do-daqları gül yarpağı kimi titrəyir, uzun kirpikləri tez-tez qırpınır, gözləri xumarlanırdı*. M.Süleymanov. **Gül(ünü) vurmaq** – bir şeyin ən yaxsısını, yaxud ən sifətini seçib götürmək. *..Məşinov dönüb Əlyarova dedi: – Sən öl yoldaş siliştçi, telefonçu güllünü vurdu*. S.Rəhimov. **Güldən ağır söz** – incidəcək, qəlbə toxunacaq söz. *Nə Şamxal atasının üzünə ağ olmuş, nə də atası ona güldən ağır söz demişdi*. İ.Şıxlı.

GÜLAB is. [fars.] Qızılgül yarpaqlarını distillə etmək yolu ilə alınan ətirli maye, gül suyu. *Gülab çəkmək. Üzünə gülab səpmək. – Ənbər etmiş torpağın adın, suyun ismin gülab*. Füzuli. *Xanım Şəmsiyyə gülab kimi ətir qoxuyurdu*. M.İbrahimov.

GÜLABDAN, GÜLABZƏN, GÜLABPUŞ is. [fars.] Gülab saxlamaq üçün aşağısı girdə, boğazı dar, uzun və qəşəng formalı çini, ya metaldan qab; gülabqabı, gülabsüzən. *..Mərsiyəxan gülabdanı alıb ətirləndi. Çəmənzəminli. Dərhal xəlifə .. mis satıllarda şərbət, əlində gülabdan camaat ilə bir yerdə küçəyə çıxardı*. H.Sarabski. *Birdən [Mehribanın] gözləri pəncərənin üstündəki gülabpuşa sa-taşdı*. H.Seyidbəyli.

GÜLABQABI bax **gülabdan**.

GÜLABSÜZƏN bax **gülabdan**. *..Güldanlar, gülabsüzən, hər cürə qədəh və fincanlar, arvad kəməri, bilərzik, gərdənbənd və sairəni Şahbəy tərifləyə-tərifləyə demişdi*. Ə.Əbüllhəsən.

GÜLBAZ is. [fars.] Gül əkməyi, gül becərməyi, ümumiyyətlə, gülü çox sevən adam; çiçəkbaz.

GÜLBAZLIQ is. Gül əkməyi, gülü becərməyi, ümumiyyətlə, gülü çox sevmə; çiçəkbazlıq. *Əlisa arada söhbət zamanı özünün gülbazlığından ağsaqqal həkimə də söhbət açmış, .. düzəltdiyi güllüyü də ayrıca ona tərifləmişdi*. S.Rəhimov.

GÜLBƏDƏN(Lİ) sif. və is. Klassik Azərbaycan poeziyasında gözəlin epitetlərindən (sifətlərindən) biri. *Neyləmişəm inciylisən; Yenə, ey gülbədən, məndən*. Q.Zakir.

GÜLBƏNİZ(Lİ) bax **gülmüzlü**.

GÜLCAMAL(Lİ) [fars.] bax **gülmüzlü**.

GÜL-ÇİÇƏK top. Gül və çiçəklər. *Yaz kimi qoynunu açsın gələcək; Yollara gül-çiçək saçsın gələcək!* M.Müşfiq.

GÜL-ÇİÇƏKLİ(LƏR) cəm, bot. Ağac, kol, otşəkilli müxtəlif bitkilərin daxil olduğu fəsilənin adı. *Gül-çiçəklilər fəsiləsi*.

GÜLÇÖHRƏ [fars.] bax **gülmüzlü**. *Gülçöhrə sənəmlər oldular cəm; Hər bir sənəmin əlində bir şəm*. Füzuli.

GÜLÇÜ is. 1. Gül əkməklə, gül becərməklə məşğul olan adam. *Gülçü bağban*.

2. Gül satan adam, gül mağazası işçisi.

GÜLÇÜLÜK is. 1. Gülcünün peşəsi, məşğuliyyəti.

2. Kənd təsərrüfatının gül əkib becərməklə məşğul olan sahəsi. *Gülcülük gəlirli sahədir. Gülcülüyü inkişaf etdirmək. Gülcülük sovxozu*.

GÜLDAN is. [fars.] 1. Dərilmiş gülü qoymaq üçün müxtəlif formalı qab; gülcəbə. *Güldana su tökmək. – [Vaqif] qarşısındakı mina güldanın içindəki novruzgülü və bənnövşələri götürüb qoxuladı. Çəmənzəminli. Şair çiçəkləri qoyub güldana; Dedi: – Bir əfsanə yadına düşdü..* B.Vahabzadə.

2. Dibçək. *Güldanda gül əkmək*.

GÜLDƏSTƏ is. [fars.] Gül, çiçək dəstəsi. *Lələdən, yasəməndən güldəstə bağladılar*.

S.Rüstəm. *Vüqarım ucadır Qoşqar dağın-dan; Güldəstə tutmuşam əməl bağından.* M.Rahim.

GÜLDƏFNƏ *is. bot.* Dəfnə ağacı.

GÜLDÜRMƏK "Güldürmək" dən *f.is.*

GÜLDÜRMƏK *icb.* 1. Gülməsinə səbəb olmaq. *Uşağı güldürmək. Qıdıqlayıb güldürmək.* // Güllüş doğurmaq. *Cəfər əmi öz sözü ilə kimsəni güldürmək istəməmişdi.* H.Nəzərli. *Hələ bir iş də Veyslə yoldaşlarını lap bərk güldürmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Sevindirmək, kefini açmaq, sadəlandırmaq, şənəndirmək. [Almaz:] *Sağlam güllüş kəndin bütün həyatını yeni bir sevinclə güldürəcəkdir.* C.Cabbarlı. *Cürət! Odur bizi güldürən hər an; Cürətsiz bir həyat məhv olur, inan!* S.Vurğun.

GÜLDÜRÜCÜ *sif.* Güllüş doğuran; gülməli, güldürən. *Güldürücü sözlər.*

GÜLDÜRÜCÜLÜK *is.* Güllüş əmələ gətirmə, güldürmə.

GÜLƏBƏTİN 1. *is.* Qızıl və ya gümüş tellərindən, habelə onlara bənzədilən materialardan qatışıq olan sap. [Otaqda] *arasına məxmər, üstünə güləbətini çəkmiş daraqqabı, saatqabı da nəzəri cəlb edərdi.* H.Sarabski.

2. *sif.* Həmin sapla işlənmiş, üzərinə bəzək vurulmuş. *Güləbətini daraqqabı. Güləbətini araqqın.* – *Güləbətini köynək, abı nimtənə; Yaxasında qızıl düymə gərəkdir.* M.P.Vaqif.

3. *sif. məc.* Sarı, sarı-qızılı. *Güləbətini saç.*

GÜLƏBƏTİNLİ *sif.* Güləbətini olan; güləbətini işlənmiş, güləbətini bəzədilmiş. *Güləbətini araqqın.*

GÜLƏBRİŞİM *is. bot.* Hündürlüyü bəzən 15-18 metrə çatan ağac.

GÜLƏNDAM(LI) bax **gülbədən(li)**. *Nə xoşdur baş qoymaq bir güləndamin qucağında; Tamaşa eyləmək ol hələqə zülfə ağ buxağında..* M.P.Vaqif. *Aldı mey camini ol yarı-güləndam əlinə; Can fəda saqiyə, verdi o gülin cam əlinə.* Ə.Vahid.

GÜLƏR *sif.* Şən, mehriban, üzügülər. *Bu sualımdan Məmmədrəzanın gülər üzünü qara bulud kimi tutuldu.* S.S.Axundov. *Balaca uşaqlar gülər sifətləri ilə biqəydə bağın xiyabanlarında qışqırıtı ilə yüyürüdürlər.* Ə.Haqq-verdiyev.

GÜLƏRÜZ(LÜ) *sif.* Şən, mehriban, üzügülər. *Güləruz qız. – Bağçalarda narın var; Güləruzlü yarın var.* (Bayatı). *..Vəli uzunboy, gülərüz.. bir oğlan idi.* S.Rəhman.

GÜLƏŞ¹ bax **güleşmə** 2-ci mənada. *Miyəndarın işarəsilə Məmməd bəylə Qasım ağa dairənin ortasına güleşə çıxdılar. Çəmənzəminli. Kişilər dəm vurur pəhləvanlıqdan; Güleşdən, güllədən, ölümdən, qandıdan.* S.Vurğun.

GÜLƏŞ² bax **gülər**. [Pərinin] *güleş sifəti və hər nə deyiləndə "bəli" deməyi elçilərə çox xoş gəldi.* Çəmənzəminli. *Günorta xəttini aşırıdı günəş; Qaçaqqlar meşədə, üzləri güleş.* H.K.Sanlı.

GÜLƏŞÇİ *is.* İdmanın güleşmə növü ilə məşğul olan idmançı. *Yüngülçəkili güleşçi.*

GÜLƏŞDİRMƏK "Güleşdirmək" dən *f.is.*

GÜLƏŞDİRMƏK *icb.* Güleşməyə məcbur etmək, qurşaq tutdurmaq. [Zibə xanım:] *..Xan Qala qırağında bəy uşaqlarını bir-biri ilə güleşdirir.* M.F.Axundzadə.

GÜLƏŞƏNGİ *is.* Güleşmə zamanı çalınan hava. *Sanki bir döyüş, bir vuruşma meydanını təsvir edən güleşəngi havası adamları .. yerindən oynadırdı.* Ə.Abasov.

GÜLƏŞQABAQLI *sif.* Üzügülər, xoşsifət, mehriban, şən, gülər. *Güleşqabaqlı qız. – Möhlətov istədi bu güleşqabaqlı oğlanın sözüünə soyuqqanlıqla yanaşsın, mənə verməsin, bunu edə bilmədi.* Mir Cəlal.

GÜLƏŞMƏ 1. "Güleşmək" dən *f.is.*

2. *idm.* Bir-birinin kürəyini yerə vurmağa çalışılan iki nəfərin qurşaq yapışmasından ibarət idman növü. *Güleşmə yarışı.*

GÜLƏŞMƏK *f.* Bir-birinin kürəyini yerə vurmağa çalışmaq, qurşaq tutmaq. *Pəhləvanlar güleşdilər. – [Vəzir:] Mən cavab verdim ki, əgər mənə yaraşsaydı, bu əlli yaşında Teymur ağa ilə güleşib onun arxasını yerə qoyardım.* M.F.Axundzadə. *Qabaqda kəndin cavanları güleşir, oynayırlar.* C.Cabbarlı.

GÜLƏŞSİFƏT(LI) bax **gülərüz(lü)**. *Güleşsifət, ortayaxılı biri .. ayağa qalxıb oturlanlara baxdı.* Ə.Vəliyev.

GÜLƏYƏN *is. və sif.* Çox gülen, gülməyi sevən (adam). *Güleyən qadın. – Çəpərdən üstümə qəfil su atan; O güleyən qızı görəm yuxuda.* M.Araz.

GÜLGƏZ *sif. məh.* Qırmızı, al. *Ağ allərin olub əcaib gülgəz; Qana batıb, yoxsa hənalambdır?* M.P.Vaqif. *Şahnisə xanım göz yaşlarını gülgəz dəsmalla silərək .. dedi. Çəmənözəminli.*

GÜLGÜ *is.* 1. Gülmə işi; gülüş, gülmə. *Yetər buludlardan vurduğumuz dəm; Bir az da gülgüdən danışsın qələm.* S.Vurğun.

2. Satirik, satira. *Gülgü jurnalı. – Tənqidi əsər istehza, gülgü və məsxərə yolu ilə yazılır.* M.F.Axundzadə. [Səttarxan:] *..Azərbaycan dilində çıxan gülgü məcmuasına ayda iki yüz tümən verilməlidir.* M.S.Ordubadı.

GÜL-GÜL *sif.* Üzərində gül şəkilləri olan; güllü. *Gül-gül yaylıq.*

GÜLGÜN *sif. [fars.] şair.* Gül rəngli, gül kimi, güllü. *Ey geyib gülgün, damadəm əzmi-cövlan eyləyəm! Hər tərəf cövlan edib, döndükcə yüz qan eyləyəm!* Füzuli. [Mərsiyəxan] *arabir susur, alovlu gözləri ilə qadını süzür, gülgün badə ilə qurumuş dodaqlarını isladır.* Çəmənözəminli.

GÜLXANA *is. [fars.]* Qışda bitki, gül, tərəvəz, göyerti yetişdirmək üçün şüşə ilə örtülmüş qızdırılan tikili; istixana. *Gülxanada gül yetişdirmək. Gülxanadan xiyar dərmək.*

GÜLXƏTMİ *is. bot.* Əməköməci fəsiləsinənsizyarpaqlı, iri qəşəng çiçəkləri olan ot-bitki (xalq təbabətində işlədilir).

GÜLQABI bax **güldan**.

GÜLLƏ *is.* Top, tufəng, tapança kimi odlu silahlardan atmaq üçün qurğusundan düzəldilmiş girdə və uzunsun mərmicik. *Top gülləsi. Tufəng gülləsi. – [Heydərqulunun] kü-rəyindən dəyəm güllə sol ciyərinə parçalayaraq böyrindən çıxmışdı.* Ə.Sadiq. [Ovçu:] *Niyə tələsdiniz? – dedi, – yaxşı ki güllələriniz dəymədi.* M.Rzaquluzadə. □ **Güllə açılmaq** – atəş açılmaq, atılmaq (odlu silah haqqında). *Yarım saat keçmədən soldan bir güllə açıldı.* H.Nəzərli. **Güllə atmaq** – odlu silahdan atmaq, atəş açmaq. *Havaya bir-birinin ardınca üç güllə atdım.* M.Rzaquluzadə. *Səhərə yaxın dalbadal iki güllə atıldı.* İ.Şıxlı. **Güllə boşaltmaq** – bax **güllə atmaq**. *Bir haray yuxuma güllə boşaltdı; Bir duyğu səsiymiş oyadan məni.* M.Araz. **Güllə yağdırmaq, gülləyə basmaq (tutmaq)** –

hər tərəfdən çoxlu güllə atmaq. [Nəbi] *qaçaqlar gələn kimi onları gülləyə basıb pərənpərən edir.* “Qaçaq Nəbi”. *..Quldurlar bunları təzədən gülləyə tutdular.* S.S.Axundov.

♦ **Güllə kimi** – 1) çox tez, çox cəld, çox sürətli. *Rəna qapıdan güllə kimi çıxdı.* S.Rəhman. *O, .. dəftəri götürüb güllə kimi pilləkənlə üzünəsağı yüyürür.* Ə.Məmməd-xanlı; 2) çox kəskin, çox ağır, çox təsirli. *Paşanın sözü Həsən xana güllə kimi dəydi.* “Koroğlu”. *Axırncı söz güllə kimi Rüstəm kişinin sinəsini dəldi.* M.İbrahimov. **Güllə mənzili** – güllə atılan yerdən güllənin düşdüyü yerə qədər olan məsafə. *Kəndə qədər bir güllə mənzili qalmışdı.* **Güllə sıxmaq** – odlu silahı hədəfə yapışdıraraq vurmaq. *Cibimdə silahım olsaydı, ürəyimə bir güllə sıxardım.* Mir Cəlal. [Ələmdar] *öz gülləsini Müqim bəyin kürəyinə sıxıb ağasının ciyərinə çıxartdı.* S.Rəhimov. **Güllə tökmək** – ərinmiş metaldan güllə qayıрмаq. **Gülləni gülləyə düzmək** – çoxlu güllə atmaq, ara vermədən atəş açmaq.

GÜLLƏBARAN *is.* 1. Çoxlu adamın birlikdə tufəng atması; çox şiddətli atəş. *İki günlük gülləbarandan sonra kəndlilər Kazımın meyitini çinar ağacından asılmış gördülər.* M.İbrahimov. □ **Gülləbaran etmək (ələmək)** – 1) şiddətli atəşə tutmaq. *Düşmənin mühüm bir dəstəsi həmin evi gülləbaran edirdi.* H.Nəzərli; 2) bax **güllələmək**.

2. Kütləvi qırğın. *Lena gülləbaranı. – Bunun nəticəsində vücuda gələn sürgünlər, gülləbaranlar Bakı fəhlələrinin həyatına da təsirsiz qalmamışdır.* M.S.Ordubadı.

GÜLLƏÇİ *is. köhn.* Güllə qayıran və ya satan adam. *Özüm aşıq oldum, oğlum gülləçi.* Aşıq Ələsgər.

GÜLLƏLƏMƏ 1. “Güllələmək” dən *f.is.*

2. *is.* Güllələməklə həyata keçirilən ən yüksək cəza; ölüm cəzası; edam. *Güllələmə cəzası.*

GÜLLƏLƏMƏK *f.* Güllələmə yolu ilə ölüm cəzasını həyata keçirmək; edam etmək. [Eyvaz:] *Mən əgər naçalnik olsaydım, əvvəl-əvvəl sizin hamınızı divara söykəyib güllələrdim.* C.Cabbarlı.

GÜLLƏLƏNMƏ “Güllələnmək” dən *f.is.*

GÜLLƏLƏNMƏK *f.* Ən ağır cəza tədbiri olaraq güllə ilə öldürülmək, edam edilmək. *Faşistlər [dustaqların] güllələnməyə haqqında kənddə divarlara elanlar yapışdırmışdılar.* Ə.Sadiq.

GÜLLƏLƏŞMƏ “Güllələşmək”dən *f.is.*

GÜLLƏLƏŞMƏK *qarş.* Bir-birinə güllə atmaq; atışmaq. [Qazaqlar] *Nəbigilnən bir gün güllələşdilər.* “Qaçaq Nəbi”.

GÜLLƏNMƏ “Güllənmək”dən *f.is.*

GÜLLƏNMƏK *f.* 1. Gül açmaq, gül açmağa başlamaq; çiçəklənmək. *Yaz mövsümü bülbül dil-dil ötdə; Bağ-bağçalar nərgizləndir, güllənir.* “Qurbani”. *Bahar gəlir, dərələr çiçəklənir, güllənir.* A.Şaiq. [Arvad:] *Oğlum, Firidun, yaqın indi... badam güllənir, ha?..* M.İbrahimov.

2. Güllə bəzədilmək; çiçəklənmək.

3. Xırda qabarılar, güllər əmələ gəlmək (çöyrəyin üzündə). *Çörək güllənir.*

GÜLLÜ *sif.* 1. Çoxlu gül olan, gül bitən, gül əkilmiş; çiçəkli. *..Güllü, bağçalı böyük həyatımızda bizdən başqa iki əmioğlum da ailəsi ilə yaşayırdı. S.S.Axundov. Nə dərdin var, sənin, Gəncə? Şəfali, güllü bağın var.* Ə.Nəzmi.

2. Gül açmış, güllü olan; çiçəkli. *Güllü ağac.*

3. Üzərində gül şəklində naxışlar olan. *Güllü dəsmal. Güllü don.* – *Yük üstə güllü xalça; Kim qaldıra, kim aç.* (Bayatı). [Nuriyyə:] *Əynində güllü xalat, başında ağ haşiyəli bənöyüş kəlağayı olan qadın qabağımıza yeriyərək mənə xoşgəldin elədi.* İ.Əfəndiyev. □ **Güllü məxmər** – bax **gülməxmər**.

GÜLLÜCƏ *is. bot.* Paxlalılar fəsiləsindən olub dağ rayonlarında, çəmənlərdə, meşələrdə, çay sahillərində bitən yem otu.

GÜLLÜ-ÇİÇƏKLI *sif.* 1. Çoxlu gül, çiçək bitmiş. *Güllü-çiçəkli çəmən. Güllü-çiçəkli bağ.*

2. Üzərində gül-çiçək şəklində naxışları olan. *Güllü-çiçəkli çit.*

GÜLLÜ-GÜLŞƏNLİ bax **güllü-çiçəkli**. *Güllü-gülşənli həyat.*

GÜLLÜK *is.* Çoxlu gül əkilmiş və ya gül açmış yer; çiçəklik, gülsar, güllüstan, gülşən. *Güllüyün gülü beşgünlükdür.* (Ata. sözü).

Bülbüllər ötüşür, cəh-cəh vururlar; Güllülərdə düğün, dərnək qururlar. H.Cavid.

GÜLLÜ-NAXIŞLI *sif.* Üzərində güllü, naxışı olan. *Güllü-naxışlı parça.* – [Səkinə] *barış quraraq güllü-naxışlı xalçanın üstündə oturmuşdu.* M.İbrahimov.

GÜLMƏ “Gülmək”dən *f.is.*

GÜLMƏXMƏR *is.* Nazik ipək üzərində iri gülləri olan və qadın paltarları tikmək üçün işlədilən bahalı parça. *4 metr gülməxmər.* // *Sif. mənasında.* Həmin parçadan tikilmiş. *Gülməxmər paltar.*

GÜLMƏK *f.* 1. Məəyyən bir hiss nəticəsində (məs.: sevindikdə, şənləndikdə, gülməli və ya mənasız bir şey gördükdə), habelə bəzi əsəb sarsıntıları anında xarakterik səslər çıxararaq öz duyğusunu bildirmək (ağlamaq əksi). *Zəmani-hicrdə gəh ağlayıb, gəhi güllə.* S.Ə.Şirvani. *Hamı duyub bu halı, güllüb qaçqıldaşdılar.* S.Vurğun.

2. İstehza etmək, ələ salmaq, masqaraya qoymaq, lağ etmək. *Gülmə qonşuna, gələr başına.* (Ata. sözü). *Qıraqdan baxanlar onun qorxaqlığına gülmüşdülər.* Mir Cəlal.

3. *məc.* Xoş bir xəbərdən, yaxşı bir hadisədən sevinmək, şadlanmaq.

4. *məc.* Sevinc ifadə etmək. *Güldü yarpaq, coşdu irmaq, güllər oynadı.* C.Cabbarlı. *Təbiət güllür, çiçəklər, quşlar .. sevinc içindədirlər.* S.Vəliyev.

GÜLMƏLİ *sif.* Güllüş doğuran, güllüşə səbəb olan. *Gülməli söz.* – *Onun bu görkəmi çox gülməli idi.* H.Nəzərli. *Hər kim o qara zülfə könül versə xəttadır; Amma yenə mən bəndəm, acəb gülməliyəm mən.* Ə.Vahid.

GÜLMƏŞƏKƏR *sif.* [əslə *fars.* gülbəşəgər – şəkərli gül, gül mürəbbəsi] *zar. isteh.* Şirin, xoş, xoşagənlən. *Atan soğan, anan sarımsaq; Sən hardan oldun gülməşəkər?* (Ata. sözü).

GÜLMIX *is.* Xırda mıx.

GÜLNAR *is.* [*fars.*] *klas.* Nar ağacının güllü, nar güllü.

GÜLÖYŞƏ *sif.* Meyxoş (nar növü). *Dost məni yad eylədi; Bir gülöyşə nar ilə.* (Ata. sözü). *Bağçalarda çiçək açır gülöyşə nar, yasəmən; Qaranquşla bir zamanda qayıdaram kəndə mən.* Ə.Cəmil.

GÜLPƏRƏST *is. və sif. [fars.]* Gül becərməyi, gül yetişdirməyi, ümumiyyətlə gülü sevən (adam). *..Kim Əlisa kimi faydalı, bağpərəst, bağçapərəst, gülpərəst bir adamın adını belə-belə ləkəli şeylərə çəkə bilər?* S.Rəhimov.

GÜLRƏNG *sif. [fars.] klas.* Açıq-qırmızı rəngli, çəhrayı rəngi, gül rəngində olan. *Dur, saqi, gətir badeyi-gülrəngi bu bəzmə; Ver badeyi-gülrənglə bir rəng bu bəzmə.* Raci.

GÜLRÜX, GÜLRÜXSAR [fars.] *klas. b a x güllüzlü.* *Ah vaveyla ki, ol gülrüx pəri yarım degil; Mən ona yar oldum, ol yarı-vəfadarım degil.* Xətayi. *Laf urarlar hüsəndən hərçənd gülrüxsarlar; Həq bilir, ol ayei-rəhmət sənin şənindədir.* Qövsü.

GÜLSABAH *is. bot.* Səhər açılıb axşam vaxtı yumulan dekorativ gül; səhərgülü.

GÜLSAD *sif.* Xoşa gələn, ürəkəçən, gözəl mənərəli. *Gülsad yer.* □ **Gülsad olmaq** – şən olmaq, abad olmaq. *Onsuz hünər evi gülsad olmazdı. S.Vurğun. Bənnə qardaş, nə möhkəmdir qoyduğun təməl! Abad olsun! Gülsad olsun! Yorulmayasan! Ə.Cəmil.*

GÜLSƏN *is. [fars.]* Güllük, çiçəklik. *Bu gülsənin yasəmən, sünbül; Nə bir bağa, nə bostana düşübdür.* M.V.Vidadi. *Gülsəndə bənövşələr açıldı; Səhralara lalələr saçıldı.* A.Şaiq.

GÜLÜ *sif.* 1. Açıq gül rəngli, çəhrayı.

2. Gül şəklində naxışları olan. *Gülü parça.*

GÜLÜMSƏMƏ “Gülümsemək” dən *f.is.*

GÜLÜMSƏMƏK *f.* 1. Gülər kimi olmaq, təbəssüm etmək, qımışmaq, dodaqaltı gülmək, öz məmnunluğunu, ya istehzasını təbəssümlə ifadə etmək. *Mənasını anlamadığı bu sözə Aydəmir sadəcə gülümsəyərək kuyuya girdi.* A.Şaiq. *Şəmsiyyə kədərli və fikirli olsa da [Sərhənglə] danışarkən gülümsəməyə, şad görünməyə çalışırdı.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Adamın üzünə gülmək, fərəh oymatmaq. *Bahar gülümsəyir. Hər yer gülməşeyirdi.*

GÜLÜMSƏR *sif.* Gülümsəyən, gülən, təbəssümlü. *Gülümsər göz.* – *Bir gün acı bir səs o gülümsər üzü sardı.* H.Cavid. *Qızın solğun rəngi, xurmayı saçları, gülümsər qonur gözləri var idi.* Ə.Məmmədخانlı.

GÜLÜMSƏRCƏSİNƏ *zərf* Gülümsəyərək, təbəssümlə. *Gülümsərcəsinə cavab vermək.* – *Qız qara gözləri, uzun kirpikləri arasından gülümsərcəsinə [dedi].* T.Ş.Simurq.

GÜLÜMSÜNME “Gülümsünmək” dən *f.is.*

GÜLÜMSÜNMEK *b a x gülümsəmək.* [Buğac] *ananın munis çöhrəsini görəndə gülümsündü.* M.Rzaquluzadə.

GÜLÜNC *sif. və zərf* 1. Gülməyə səbəb olan, gülməli, gülüş doğuran. // *məc.* Mənasız, qeyri-ciddi. *Ceyrana malik olmaq fikri və hissi mənə çox qaribə, bəlkə gülünc görünürdü.* S.Hüseyn. *Ölüm fikri [Mələkdən] uzaqlaşdı, ona gülünc və mənasız göründü.* M.İbrahimov.

2. İstehzaya, masqaraya səbəb olan, istehza doğuran. *Gülünc hərəkət.* // Gülmək obyekt; hamının gülməsi üçün hədəf. *Dəhanın sədəfdir, dişlərin inci; Sən məni eyelədin ellər gülüncü.* M.P.Vaqif. [Koxa:] *Mən kənardan uşaq tutub, Cavanşirlər arasında gülünc ola bilmərəm!* S.Rəhimov.

GÜLÜNC LÜK *is.* Gülünc olan adam və ya şeyin halı; gülüş doğurma, gülünc olma. *Dəlillərin gülüncü. Təklifin gülüncü.*

GÜLÜSTAN *is. [fars.]* Güllük, çiçəklik, güzar; qızıl güllük. *Ol güli-xəndanı görmək mümkün olsaydı mənə; Səntək, ey bülbül, gülüstanə güzar etməzmidim? Füzuli.* *Zeynəb bu gülüstanı, bu çarqat kimi sərilmis lalələri və çiçəkləri görəcəkdir yorulmağını unudub .. gül yığmağa qaçdı.* S.S.Axundov.

GÜLÜŞ *is.* 1. Şadlıq, sevinc, məmnunluq və s. xarakter hissələrin ifadəsi olaraq ağızdan çıxan qırıq-qırıq sözlər. *Acı gülüş. Şən gülüş.* – *Əvvəl [Ceyranın] üzündə, danışığında istehzanı andıran bir gülüş vardı.* S.Hüseyn. *Gülün, elə gülün ki; Çatsın qulaqlarıma; Sizin gülüşləriniz.* B.Vahabzadə. // İstehza. *“Molla Nəsrəddin” in gülüşü kəskin bir gülüş, öldürücü bir satira idi.* M.İbrahimov. *Mərdan güldü. Onun gülüşü quru, qeyri-təbii çıxdı.* H.Seyidbəyli.

2. Gülmə, şənlənmə, zarafat. *Qədim vaxtlar komediyani yunanilər gülüş üçün çıxardırlardı.* N.Nərimanov.

3. *məc.* Sevinc, şadlıq, şənlik. *Uca ağaclardakı yarpaqlar büzüşdü, onların gülüşü matəmə döndü.* M.İbrahimov.

GÜLÜŞMƏ “Gülüşmək” dən *f.is.* Məclis-də bir gülüşmə başladı. S.Hüseyn. Camaat arasına gülüşmə və qarışma düşdü. Qan-təmir.

GÜLÜŞMƏK *f.* Qarşılıqlı və ya birlikdə gülmək (çoqları haqqında). Adamlar gülüş-dülər. – Uşaqlar içinə düşər gülüşmək; Sənin də acığın tutar, ağlarsan. M.V.Vidadi. Qonaqlar gülüşdülər və sonra Kəblə Namazla zərəfatlaşmağa başladılar. Çəmən-zəminli.

GÜLÜZAR [*fars.* gül və *ər.* üzər] *klas.* bax **günlüzlü**. Seyri-gülşən et sən, ey gülüzarım. M.V.Vidadi. Gər sənin mətləbin gülüzardısı; Artıq sevin gülüzarı görəndə. Q.Zakir. Ey könül! Min namə yaz bir gülüzarın eşqinə; Sən evindən seyrə çıx bir xoş güzərin eşqinə! S.Vurğun.

GÜLÜZLÜ *sif.* Gözəlin epitetlərindən (sifətlərindən) biri. Göy üzünü bəzər parlaq ulduzlar; Yer üzünü bəzər güllüzlü qızlar. H.Cavid.

GÜLYANAQ(LI) *is.* və *sif. şair.* Gözəlin epitetlərindən (sifətlərindən) biri. Gülyanaq qız. – Hər aşıqın ki, sən kimi bir gülyanağı var; Lalə kimi əyandı ki, köksündə dağı var. S.Ə.Şirvani.

GÜLZAR *is.* [*fars.*] *şair.* Çoxlu gül olan yer; güllüstan, çiçəklik, güllük. Bülbül səbəbsiz olmadı gülzərə aşına. S.Ə.Şirvani. Çöllər yuxudan olunca bidar; Min rəng çiçəklə dolur gülzər. A.Şaiq. Darıxıb gülzərə çıxdığım zaman; Ətrini duyuram güldən-çiçəkdən. M.Rahim.

GÜLZARLIQ bax **gülzər**. Gülzərliqlə alov arasında uca sədd çəkilmədi, onu keçmək qabil deyildi. Çəmən-zəminli.

GÜMAN *is.* [*fars.*] 1. Lazımınca əsaslanmamış fikir, zənn, ehtimal. O, gümanının düz çıxmadığını görüb iri, qonur gözlərini geniş açaraq Tərlana baxdı. M.Hüseyn.

□ **Güman var ki, güman ki** – ola bilər, mümkündür, ehtimal ki. *Güman var ki, onun biri xəyaldır; Göydən gələn lənətdən bir timsaldır.* A.Səhhət. **Güman etmək (ələmək)** – fikirdə olmaq, ehtimal etmək, zənn etmək. *Bazıları belə güman eləyirlər ki, müsəlmanların yekə papaqlara məhəbbəti o vədədən başlanıb ki, uşaqlar başlayıblar Quran oxumağa.* C.Məmmədquluzadə. *Nə-*

riman bunun keşikçi olduğunu güman etdi. Mir Cəlal.

2. Şübhə, şəkk. *Zərrə qədər iman; Dünya qədər güman.* (Ata. sözü). *Mərd igid, könlünə gəlməsin güman; Düşmənlər əlindən çəkərlər aman!* “Koroğlu”. □ **Gümana düşmək** – şübhəyə düşmək, şəkkənmək, şübhə etmək. *Bu yol ilə bütün xəbərlər yayılır, hamını hid-dətləndirər, müşavirədə olanlar bir-birindən gümana düşərdilər.* S.Rəhimov. *Kabinetdəki yeniliklərə diqqət yetirən bəzi adamlar cür-bəcür gümana düşürdülər.* B.Bayramov.

Gümanı getmək – şübhələnmək (birindən). *Hacı Kamyab .. o gecə sübhədək şəhəri dolanıb, güman gedən evlərin hamısına toxunub nə Gövhərtacdan, nə Fərmandan bir xəbər tuta bilmədi.* Ə.Haqverdiyev.

3. Ümid, istək, arzu. *Gümanın budur ki, ola ziyadə; Günbəgündən etibarım yanında.* Q.Zakir. *Hamınız dərdi-dilinizi ərz edəsiniz və, inşallah, gümanın bünadır, bu qapıdan naümid qayıtmayasınız.* C.Məmmədquluzadə. □ **Gümanı gəlmək** – inanmaq, əmin olmaq, ümid etmək, arxayın olmaq. [Heydər bəy:] *Yaxşı, əgər özünə gümanın gəlsə, mən razıyam.* M.F.Axundzadə. [Reyhən:] *Amma çarəm yoxdur, gümanın sənə gəlir..* Ə.Məmmədخانlı.

GÜMRAH¹ *sif.* Qıvrıq, möhkəm, sağlam, qüvvətli. *Yaşına baxmayaraq, çox gümrahdır.* – *Odun götür, yaxşı var; Yaxşı doğra, yaxşı var; İyidi gümrah eylər; Qədirbilən yaxşı var.* (Bayatı). // Çevik, cəld, diribax. *Gümrah gənc.* – *Almurad cəld və gümrah hərəkətlə qalxıb ata mindi.* İ.Əfəndiyev.

GÜMRAH² *sif.* [*fars.*] *köhn.* Yolunu azmış, doğru yoldan sapmış. [Əjdər:] *Düşərək çöllərə, Allaha pənah; Biz də qaçaqlartək olarıq gümrah!* H.K.Sanlı. ..[İnsanlar] *dinəmi yavıq gələcəklər, ya gümrah olacaqlar.* C.Məmmədquluzadə.

GÜMRAHLANMA “Gümrahlanmaq” dan *f.is.*

GÜMRAHLANMAQ *qayıd.* Sağlamlaşmaq, qüvvələnmək, sağlam olmaq, qüvvətə gəlmək. *Xəstə gətdikcə gümrahlanır. Din-cəldikdən sonra gümrahlanmaq.* – [Hacı Fərəc:] *..İndi günü-gündən gümrahlanıb dönürəm bir cavan oğlana..* N.Vəzirov.

GÜMRAHLAŞMA “Gümrahlaşmaq”dan *f.is.*

GÜMRAHLAŞMAQ bax **gümrahlanmaq**. *Budaq indi-indi gümrahlaşdı ki, bərdən yənə də onunku gətirmədi.* Ə.Vəliyev.

GÜMRAHLIQ *is.* Gümrah adamın halı; cismən və ruhən sağlamlıq; qıvrıqlıq. *Elə adamlar var ki, ruhən ən yorğun dəqiqələrdə belə onlarla danışdıqda özündə bir yüngüllük və gümrahlıq duyursan.* İ.Əfəndiyev. *Müridlər də gözlərini bu ağ sinəli, yaşlı allını keçmiş olsa da, gümrahlığını tirməyən kişinin ağzına zilləmişdilər.* İ.Şıxlı.

GÜMÜŞ *is.* 1. Parlaq bozumtul-ağ rəngli, kimyəvi element – nəcib metal (zərgərlik və bəzək şeyləri qayırmaq, pul kəsmək və s. üçün işlədilir). □ **Gümüş suyuna çəkmək** – adi metalların üstünə gümüş suyu çəkmək, gümüşü rəngləmək. *Qaşıqları gümüş suyuna çəkmək.* **Gümüşə tutmaq** – üstünü gümüşlə örtmək, gümüşlə bəzəmək. *Xəncərin dəstəsini gümüşə tutmaq.* // *Sif. mənasında.* Gümüşdən qayrılmış. *Gümüş çəngəl.* – *Yavaş-yavaş gümüş qaşıqlar da stəkanlara dəyib cingildədi.* Çəmənözəminli. *Dəmirqaya üstü zərlə yazılı papirosu gümüş qutudan aldı və oturdu.* H.Nəzərli.

2. *is.* Gümüşdən qayrılmış şeylər; gümüş pul. *Baxdı ki, burada o qədər qızıl, gümüş var, elə bil yeddi padşahın xəzinəsi burdadır.* “Koroğlu”. □ **Gümüş kağız** – ətri çıxmasın deyə çay, siqaret və s.-nin büküldüyü qurşun kağız.

3. *sif.* bax **gümüşü**. *Dərələrdən gümüş sular çağlar.* A.Şaiq. *Ay gümüş dalğalarda; Nazlanı gəmi kimi.* N.Rəfibəyli.

GÜMÜŞCƏ *is. zool.* Çaylarda yaşayan xırda balıq növü. *Bizim çaylarda gümüşcə adlanan xırda balıqlar da yaşayır. Bu balıqlar suyun üst qatlarında üzən balıqlardandır.* “Zoologiya”.

GÜMÜŞDƏSTƏ *sif.* Dəstəsi gümüşdən olan, qəbzəsi gümüşdən qayrılmış. *Cəmil dayısının gümüşdəstə xəncərini belinə bağlayıb, yüyürə-yüyürə atlılara qoşuldu.* Ə.Vəliyev.

GÜMÜŞLƏMƏ “Gümüşləmək”dən *f.is.*

GÜMÜŞLƏMƏK *f.* 1. Üzərinə nazik gümüş məhlulu çəkmək. *Qaşıqları gümüşləmək.*

2. Gümüşlə bəzəmək, gümüşlə işləmək. *Xəncəli işlə, yolla; Üstün gümüşlə, yolla.* (Bayatı).

GÜMÜŞLƏNMƏ “Gümüşlənmək”dən *f.is.*

GÜMÜŞLƏNMƏK *məch.* Gümüş suyu çəkmək və ya gümüşlə bəzədilmək. *Bu çəngəllər gümüşlənib.*

GÜMÜŞLƏTMƏ “Gümüşlətmək”dən *f.is.*

GÜMÜŞLƏTMƏK *f.* Gümüş suyu çəkdirmək və ya gümüşlə bəzədilmək. *Papiros-qabını gümüşlətmək.*

GÜMÜŞLÜ *sif.* 1. Gümüşlə bəzədilmiş, gümüşlə işlənmiş. *Əllərində sur təsbeh; Gümüşlü buxurdanlar.* Ə.Cavad.

2. Tərkibində gümüş olan. *Gümüşlü metal külçəsi.*

GÜMÜŞÜ *sif.* Ağ-bozaçalar parlaq rəngdə olan, rəngi gümüş rəngində olan, gümüş kimi parıldayan. [Nuriyyə:] *..Gümüşü toran içindən bir motosiklin çıxdığını gördüm.* İ.Əfəndiyev. *Buludların parçalandığı oyuqdan ulduzlu fəzaya doğru bir pəncərə açılar açılmaz .. ayın gümüşü ziyalını həmin pəncərədən yerə yayıldı.* Ə.Məmmədخانlı.

GÜMÜŞLÜK *is.* Gümüşü rəngdə olan şeyin xüsusiyyəti, gümüş rəngində olma.

GÜN *is.* bax **günəş** 1 və 2-ci mənalarda.

Gün işığı. *Gün çıxar, aləm görər.* (Ata. sözü). *Gəldi günortaçağı, gün qızarıb yanırı.* S.Vurğun. *Gün iki cida boyu qalxmışdı.* Mir Cəlal. □ **Gün əyilmək** – axşama yaxın günəş üfüqdən çəkmək. *Gün lap əyilir, şər qarışır. İnəklər naxırdan gəlir.* “M.N.lətif.”

Gün tutulmaq – günün qabağına başqa bir göy cisminin və ya onun kölgəsinin düşməsi nəticəsində müvəqqəti görünməz olması hadisəsi. *Gözümüz üfüqdədir, açılır səhərimiz; Bizə düşən səmada gün tutulmuş, ay Allah!* B.Vahabzadə. **Gün vurmaq** – qızgın günəş şüalarının təsirindən beyin mərkəzi zədələnmək. **Gün yağlanmaq (ağarmaq)** – günəş çıxıb, bir az yuxarı qalxmaq. [Qoca:] *Gün ağarmadan çayı keçməliyik.* M.Rzaquluzadə. *..Baxış bəy səhər, gün yağlananda oyandı.* Ə.Abasov.

GÜN² *is.* 1. Gecə-gündüzün səhərdən axşama qədərki işıqlı müddəti, günçıxandan günbatana qədərki dövr. *Gün doğuşundan bəllidir.* (Ata. sözü). *Biz baxırıq özgə millətlərə,*

.. deyirik ki, niyə onlar bazar günlərini tətilləyirlər, niyə onlar eləsin, biz eləmiyək? C.Məmmədquluzadə.

2. Yerini öz oxu ətrafında bir dəfə dövr etdiyi (24 saatlıq) müddət; gecə-gündüz. *..İl var bir günə dəyməz; Gün var min aya dəyəz.* (Bayatı). *Bu minval ilə üç gün keçdi.* “Koroğlu”.

☐ **Bir gün deyil, beş gün deyil** – həmişə, daim. **Biri gün (o birisi gün)** – sabahdan sonrakı gün; sabah yox, o biri gün.

Bu günlərdə – bu bir neçə gün ərzində, yaxın vaxtlarda. *İnciyib mənəndə, eşitdim o gözəllər gözəli; Aramız, bəlkə, bu günlərdə, günə var, düzələ.* Ə.Vahid. **Bugünkü gündə** – indi, hazırda. [Qızıl Arslan] *Biz bugünkü gündə islahat işlərinə başladığımız zaman hər addımda Quranla qarşı-qarşıya gəlirik.* M.S.Ordubadı. **Ertəsi gün** – bir gün sonra.

Gün uzun – bütün günü, bir günün ərzində. **Gündə bir** – hər gün, tez-tez. [Bahar:] *Özge kişilər övratlarını gündə bir döyürlər, amma bu mənə heç bir çırtma da vurmur.* Ə.Haqverdiyev. **Günlərin bir günü** – bax

günün birində. [Əsgər:] *Günlərin bir günü, axşam saat doqquzda bazardan girdim.* Ü.Hacıbəyov. **Günü axşam etmək (ələmək)** – bütün gününü boş keçirmək, işsiz oturmaq, əbəs yerə gözləyə-gözləyə durmaq. *Qərrib günü axşam etdi. Şahsənəm çıxmadı.* “Aşıq Qərrib”.

Günü bu gün – elə bu gün, gecikdirmədən, bu gündən o yana qal-mayaraq. [Gülnaz:] *Bax, mən daha səbir edə bilmirəm, günü bu gün atama deyəcəyəm.* Ü.Hacıbəyov. **Günü günə satmaq** – gecikdirmək, yubatmaq, yubandırmaq.

[Orxanım] *Onsuz da kəndə getmək niyyəti vardı, ancaq günü günə sata-sata qalmışdı.* İ.Məlikzadə. **Günü sabah** – elə sabah, gecikdirmədən, sabahdan sonraya qoymayaraq. *Əgər siz mənə gəlsəniz, günü sabahdan onun talağını verib boşardım.* E.Sultanov. **Günün birində** – bir gün, bir dəfə. *İşçi dostlarına günün birində; Danışdı dər-dini aşığım mənim..* M.Müşfiq. **Günün günortaçağı** – gündüz hava lap işıqkən. [Ələmdar:] *Yoxsa görün günün günortaçağında adam da .. belə göz-görəsi özünü soydurarmı.* S.Rəhimov. **İki gündə (gündən) bir** – bax

günaşırı. [Mirzə Həsən:] *Öküzlə iki gündə bir hektar yer əkirsiniz.* Ə.Haqverdiyev.

3. Müəyyən bir ictimai hadisəni qeyd etmək üçün təqvimdə təyin edilmiş gün. *Qələbə günü. Qazmaçı günü. Müəllim günü.*

4. **Gündə** şəklində *zərf* – hər gün, mütəmadiyən. *Gündə bir kərpic düşür; Ömrümün sarayından.* (Bayatı). [Səkinə:] *Mən gündə bir uşaq doğan arvadı bir də qulluğa götürməyəm.* H.Nəzərli. *Gündə Peterburqdan Gorusa möhürlü paket gəlirdi.* S.Rəhimov.

5. **Gündən-günə, günü-gündən** şəklində *zərf* – bir gündə deyil, günlər keçdikcə, tədricən. *Ah, mən gündən-günə bu gözəlləşən; Işıqlı dünyadan necə əl çəkim?* M.Müşfiq. [Yasəmən:] *Gördüyüm odur ki, məşallah, günü-gündən çiçək kimi açılırsan.* S.Rəhman.

6. Vaxt, vaxtilə. *Bir gün bilinər.* – *Gün oldu şairlər göyə çıxdılar.* Ə.Cavad.

7. *məc.* Həyat, ömür, yaşayış, dolanacaq, güzəran. *Vətəndə günümüz məşəqqət və korluqla keçirdi.* C.Məmmədquluzadə.

☐ **Gün keçirmək, gün sürmək** – yaşamaq, dolanmaq. *Əmək çəkdim, gün keçirdim, gül əkdim.* Ə.Cavad. *Burda gün keçirir bir böyük şair; Yazar yazdığını həyata dair.* S.Vurğun. *Məhəbbətsiz, gözəlsiz gün keçirmək heç nədir, Vahid; Yenə sevmək, sevil-mək yaxşıdır dünyaya baxdıqda.* Ə.Vahid.

Gün görməmək – pis yaşamaq. *Yazıq ki dövrandə bir gün görmədi; Bu ələm ruhuma dar,* – *dedi, getdi.* M.Rahim.

8. Vəziyyət, hal mənasında. *Yaxşı günün yoldaşı, yaman günüm düşdü gəl!* (Ata sözü). [Əziz:] *A balam Qaraş, sən bilirsənmi Həsən əmi özü nə gündə idi?* C.Məmməd-quluzadə. ☐ **Günə düşmək (qalmaq)** – ...vəziyyətdə düşmək (adətən pis vəziyyəti bildirir). [Musa Fərhada:] *Bu nə gündür düşsənsən, ay binəva!..* Ə.Haqverdiyev. [Fatmaxanım:] *Allah, gör mən nə günə düşmüşəm ki, bu kürd gədəsi də üzümə durubdu?* N.Vəzirov.

9. *dan.* Əmək-gün. *Hər yoldaş işləyib gün alan zaman; Sən durub boynunu burma, a tənbel!* Aşıq Əli. *Xırda xala qızışmışdı. Bir gün zəhmət çəkib arıtdığı toxuma Mustafa gün yazmaq istəmirdi.* Mir Cəlal.

10. **Günüm** şəklində – nəvaziş, mehribanlıq bildirmək üçün müraciət zamanı işlədilir; əzizim. – *Ay nənə, bir nağıl de!* – *Ömrüm, günüm, yat daha.* Ə.Cəmil.

◊ **...gün ağlamaq** – dərdinə qalmaq, qayğısını çəkmək, gələcəyi haqqında düşünmək, fikirləşmək. .. *Bu cürəti görə, duyan olmadı; Səndən mənə gün ağlayan olmadı.* M.Araz. **Gün qayıtmaq** – 1) zenit nöqtəsindən qüruba doğru enmək, Günəş (gün) batmağa başlamaq; 2) gündüz uzanmağa (və ya qısalmağa) başlamaq. *Novruzdan sonra gün qayıdır. Günü başa vurmaq* – adətən əhəmiyyətsiz bir işlə məşğul olaraq günü tamamlamaq. *Bu günümüzü də belə başa vurduq. Günü qara gəlmək* – yaşayışı pisləşmək, fənaləşmaq. *Gündən-günə günü qara gələndə sadə insana zülm üstündən zülm edilmişdir.* S.Rəhimov. **Günü qara olmaq** – yaşayışı, dolanacağı, həyatı pis olmaq. [Salatın:] *Məndən sonra anamın günü qara olacaq, qardaşım bu dərdə dözə bilməyəcək.* İ.Şıxlı. **Gününü göy əsgiyə düymək (bükmək)** – bax **gününü qara eləmək. Günü qara eləmək (etmək)** – həyatını zəhərləmək, iztirab və mənəvi işgəncə vermək. *Baxa-baxa xalü xəttə, üzərə; Zakirin gününü eylədin qarə.* Q.Zakir.

GÜNAH is. [fars.] 1. Dini-əxlaqi normaların pozulması, dincə qəbahət sayılan iş (*savab* əksi). *Səni mələk görəli yazmaz oldu eşqi günah; Vəli yazıldı, bu üzədən bəsi savab sana.* Füzuli. *Əfv olur möminin cümlə günahı; Sənin də könlündən keçər, ağlarsan.* M.V.Vidadi. □ **Günaha batmaq** – dincə qəbahət sayılan bir iş görmək. *İncitmə Zakiri bundan ziyada; Bir usan, günaha batdığın yetər.* Q.Zakir.

2. Cəzalanmalı hərəkət; təqsir. *Uşağın günahı yoxdur. – Yazıq Hacı Mirzə Həsən ağa, sənin günahın nə idi, sən nə deyirdin ki? C.Məmmədquluzadə. O yazığın günahı nə, təqsiri nə? Hücüm çəkib Vətəninə?* B.Vahabzadə. □ **Günah eləmək (işləmək)** – cəzaya layiq bir iş görmək. *Səməd nə günah eləsə idi, nədə müqəssir olsa idi, nəticəsi Sürəyyaya toxunacaq idi.* Cəmənzəminli. *Son zaman Rüstəm kişi oğlunun tora düşməsindən, pis bir günah işləməsindən qorxurdu.* M.İbrahimov. **Günaha batmaq** – bax **gü-**

nah eləmək (işləmək). *Ən böyük cinayətdir; Azadlığa qəsd etmək; Bu günaha batma gəl!* B.Vahabzadə. **Günahından keçmək, günahını bağışlamaq** – təqsirindən keçmək, bağışlamaq. [Bəhram:] *Mən xəyanət elədim, Sara, keç günahından!* C.Cabbarlı. *Bahadır da anasının günahını bağışlamağı [atasından] xahiş eləmək istədi.* M.Hüseyn. **Günahını yumaq** – təqsirindən keçilmək üçün cəzalanmalı olan hərəkətinin əvəzində yaxşı işlər görmək.

3. *məc.* Nöqsan, çatışmazlıq. *..Professor binanın günahını indi aydın elədi...* B.Bayramov.

GÜNAHKAR is. və *sif.* [fars.] 1. Müqəssir, təqsirkar. *Günahkarı cəzalandırmaq. – Yar yanında günahkaram; Doğru sözüm yalan oldu.* Aşıq Ələsgər. *..Günahkar müzdür özünün bəd əməlidən peşman olub, istigfar edə-edə yerindən qalxdı.* S.M.Qənzadə.

2. Dini əxlaq normalarını pozan adam.

3. Səbəbkar; bais. [Bəhlul:] *..Mənə aydın idi ki, anamla ayrılmağın əsil günahkarı atam olub.* B.Bayramov.

GÜNAHKARCASINA zərf Günahı, təqsiri olan kimi; təqsirkarcasına. *Günahkarcasına baxmaq.*

GÜNAHKARLIQ is. Müqəssirlik, təqsirkarlıq. *Günahkarlığımı boynuna almaq.*

GÜNAHLANDIRILMA “Günahlandırılmaq”dan *f.is.*

GÜNAHLANDIRILMAQ məc. Müqəssir tutulmaq, təqsirləndirilmək.

GÜNAHLANDIRMA “Günahlandırmaq”dan *f.is.*

GÜNAHLANDIRMAQ f. Günahkar hesab etmək, müqəssir saymaq; təqsirləndirmək. *Oğruluqda günahlandırmaq. Əsassız yerə günahlandırmaq.*

GÜNAHLI bax **günahkar** 1 və 2-ci mənalarda. *Şəfiqə xanım, sən də məni bağışla, mən günahlıyam.* İ.Musabəyov.

GÜNAHSIZ sif. 1. Günahı, təqsiri olmayan; təqsirsiz. *Günahsız adam. – İnsaf et, öldürmə, günahsız qulu; Əl-əldən üzülür, yaman çağıdır.* M.P.Vaqif. *Qəlbində bir yetimək qoymadın öz kamını; Günahsız qurbanların aldın intiqamını.* S.Rüstəm.

2. Məsum. [Cəmil bəy:] *..O günahsız quşcuğazı; Məhv etməkdə nə məna var?* H.Cavid.

Ana basdı bağına günahsız körpəsini; Hönkür-hönkür ağladı. B.Vahabzadə.

GÜNAHSIZLIQ *is.* Heç bir günahı, təqsiri olmama; təqsirsizlik.

GÜNARASI *bax günəşırı.* *Salman kişi günarası .. dincələrdi.* Mir Cəlal.

GÜNAŞIRI *zərf* Bir gün ötürüb, o birisi gün, bir gün ötürərək; günarası. *Günəşırı tarlanı sulamaq. Günəşırı qar yağır.* – *Ca-maati təzə ələ öyrətmiş İmaməli günəşırı* [dalanardan] *birini tutub kəsirdi.* M.Hüseyn.

GÜNBATAN *1. is.* Dünyanın günbatan tərəfi; qərb. *Şərəf xalının bağı bizim evimizin günbatan tərəfində idi.* S.Hüseyn. *Hər axşam günbatandakı meşədən mahmı oxuyan bir sas yüksəlirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Günbatanda *şəklində zərf* – günün batdığı vaxt; axşamçağı, axşam. *Günbatanda evə gəlmək.*

GÜNBD, GÜNBDZ *is.* [fars.] Yarımküre şəklində bina damı; qübbə. *Hamamın günbəzi.* – *Şeşpər günbəzə elə dəydi ki, günbəzdən od töküldü.* “Koroğlu”. *Bu vaxt kişilərin içində bir şəxs ayrılıb əlində böyük bir daş, günbəzə tərəf gəldi və daşı günbəzə vurub dağıtdı.* N.Nərimanov.

GÜNBDLİ, GÜNBDZLİ *sif.* Günbəzi olan, damı günbd (günbdz) şəklində olan; qübbəli. *Günbdzli hamam.* – [Nəzakət:] *Gör günbdzli yerdən tüstü çıxır, Ağa Kərim hamamı yanır, ya vox?* Mir Cəlal.

GÜNBDGÜN *zərf* Gündən-günə, gün keçdikcə; tədricən, günü-gündən, get-gedə. *Günbəgün arıqlamaq. Vəziyyət günbəgün yaxşılaşır.* – *Günbəgün əskilib şövkəti, şanı; İxtiyarı gedən bəs ağlamazmı?* M.V.Vidadi. *Səni sevən, cavan olur günbəgün; Qarımaz, qocalmaz, tər-taza gedər.* M.P.Vaqif.

GÜNÇIXAN *is.* Dünyanın günçixan tərəfi; şərq. *Atıb alovunu, eyləmişdi al; Günçixan tərəfdə olan əyri yal.* H.K.Sanlı. *Onun yeni mənzili günçixana baxırdı.* S.Rüstəm.

GÜNDƏLİK *1. sif.* Hərgünkü, hər gün olan, hər gün baş verən, adı. *Gündəlik rejim.* – [Qətibə:] *Həyatda yanılmamaq üçün onun sənə qarşı aldığı gündəlik vəziyyət və etdiyi söhbətlər barəsində mənə xəbər verməlisən...* M.S.Ordubadı. // Hər gün çıxan.

Hacı Səməd .. bu vaxt külfətə ya kitab, ya gündəlik qəzetlərdən oxuyardı. S.S.Axundov.

2. sif. Birgünlük, bir gün üçün lazım olan. *Gündəlik plan. Gündəlik məlumat.* – *Fatma cəhrəçilik edib bir növ gündəlik çərəyini qazanırdı.* S.S.Axundov.

3. is. Ekspedisiya, tədqiqat, təcrübə, səyahət və s. zamanı aparılan müşahidələrin hər gün qeyd edildiyi dəftər. *Gəmi gündəliyi. Yol gündəliyi.*

4. is. Evə verilmiş tapşırıqları və aldığı qiymətləri yazmaq üçün şagird dəftəri. *Dərs cədvəlini gündəliyə yazmaq. Atası oğlunun gündəliyinə baxdı.*

GÜNDƏM *is.* **1.** Həll edilməli, müzakirə edilməli məsələlər.

2. Müəyyən bir yığıncağın müzakirə edəcəyi məsələlərin siyahısı.

GÜNDOĞAN *bax günçixan.* *Ərəbistanın gündoğan tərəfində olan Mərcan daryasına kənardan şirin su tökülmürsə, belə dərmanın suyu günbəgün şorlaşib ağır olur.* H.Zərdabi. *Qəhrəmanlar kəndinin gündoğanı Qaratəpə, günbatanı isə Mil düzündür.* Ə.Vəliyev. *..Gündoğandan günbatana mənzilim...* M.Araz.

GÜNDÜZ *is.* Gecə-gündüzün işıqlı hissəsi; gündoğandan günbatana qədər olan müddət (gecə müqabilə). *Gündüz getmədiyin yolu gecə getmə.* (Ata sözü). *Bir gün kişi diqqət eləyib görür ki, övrəti gündüzlər ayağına corab geymir..* C.Məmmədquluzadə. *Yaşar .. gündüz bələdlədiyi yerə yönəldi.* M.Rzaquluzadə. □ **Gündüz(ün) günortaçağı** – *bax günorta* 1-ci mənada. *Onlar gündüz günortaçağı küçə bazarçalarında atışar və istədikləri adamları öldürə də bildirilər.* M.S.Ordubadı. [Səlim bəy:] *Gündüz günortaçağı buna mat qalmışam mən; Otuz at qaçırdıblar bəyliyin tövləsindən.* S.Rüstəm.

GÜNDÜZKÜ *sif.* Gündüz olan; gecə deyil, gündüz baş verən. *Gündüzkü əhvalat.* – *Elə güc gəldi ki, ona ağırlar; Gündüzkü dərdini tamam unudtu.* B.Vahabzadə.

GÜNEY *is.* **1.** Cənub. *Güney tərəfə getmək.* – [Hüseyn:] *..Gərək o adamın dadasına od vurasan və elə vurasan ki, heç bilməsin ki, bəla güneydən gəldi, ya quzeydən.* N.Vəzirov. // Sif. mənasında. *Güney tərəf.*

2. Gün düşən yer, gün tutan yer; günəşli yer (*quzey əksi*). *Təpənin güneyi*. – *Bura güney, hər tərəfdən gün şüalarını toplayan .. bir yer idi*. Ə.Əbülhəsən.

3. Dağın, təpənin günəş çox düşdüyündən yaxşı məhsul verən cənub yamacı. *Güneydə xır əkmək*. – *Dolur şirin səslərlə; kölgəli bağ, boz güney*. Ə.Cavid. *Əriyir güneylər döşündəki qar; Yağış da isladır o göy çəmənini*. S.Vurğun.

GÜNEYLİK *is.* Güney yer, gün düşən yer. *Şərbaflar burdan kənarə daha güneylik yerə çəkildirilər*. Ə.Əbülhəsən.

GÜNƏBAXAN *is.* Tumundan yağ alınan uzungövdəli, iri sarı, güllü birillik bitki. *Günəbaxan toxumu*. – *Həyatdə iki-üç günəbaxan gözə çarpırdı*. M.S.Ordubadi. □ **Günəbaxan yağı** – günəbaxan tumundan alınan yağ.

GÜNƏBAXANLIQ *is.* Günəbaxan əkilmiş yer, günəbaxan tarlası. *Günəbaxanlıqı alağ etmək*.

GÜNƏBİR *zərf* Hər gün, gündə.

GÜNƏMUZD *sif.* 1. Əmək haqqı gün hesabı ilə ödənilən. *Günəmuzd əmək haqqı sistemi*. *Günəmuzd fəhlə*.

2. Əmək haqqı işlədiyi günlər hesabı ilə ödənilən müvəqqəti işdə işləyən. *Bir-iki ay təsadüfi günəmuzd işlər görür*. S.Hüseyn. // *Zərf mənasında*. *Əjdər neçə vaxt idi ki, hansıyada günəmuzd işləyirdi*. S.Rəhman.

GÜNƏMUZDÇU *sif.* Günəmuzd işləyən. *Günəmuzdçu fəhlə*.

GÜNƏMUZDÇULUQ *is.* Günəmuzd işləmə.

GÜNƏŞ *is.* 1. Planet sisteminin işıq və istilik verən, közərməmiş böyük şar şəklində olan mərkəzi göy cismi; gün. *Günəş işığı*. *Günəş də batanda rəngi saralır*. – *Toz-torpaq göyün üzünü elə bürümüşdü ki, günəş görünmürdü*. A.Şaiq. □ **Günəş saati** – günəş işığı vasitəsilə vaxtı təyin etmək üçün siferblatlı cihaz. **Günəş sistemi** – Günəş və onun ətrafındakı planetlərdən ibarət göy cisimlərinin hamısı birlikdə. *Şairi küsdürən dünyanı üzüb; Günəş sistemindən atmaq da azdır!* M.Araz.

2. Günəşin verdiyi işıq, istilik. *Muğan günəşi adamı yandırır*. M.İbrahimov.

□ **Günəş vannası** müalicə məqsədilə bədəni açıq havada, günəş şüaları altında saxlama.

3. *məc.* Klassik şeirdə və folklorlarda gözəl sifəti günəşə bənzədilir (adətən tərkiblərdə işlədilir). *Günəş camallısan, gül yanaq ilən; Mən incəlib yengi aya dönmüşəm*. M.P.Vaqif. *O gül cəmalını, bilməm, nə üzlə vəsf eləyim; Günəş deyim, gözələm, ya deyim sitarə sənə?!* Ə.Vahid.

◇ **Günəşi batmaq** – sığıtmaq, əvvəlki şan-şöhrətini itirmək; inkişafdan qalmaq. **Günəş gülmək (gülmüşmək)** *şair*. – sevinmək, ruhlanmaq. *Seyranə çıxıb dağda, çəməndə; Güldükcə günəş mən də güldürdim*. H.Cavid. *Təbiət dirçəldi, həyəcana gəldi; Günəş gülməsündü dağlar başından*. B.Vahabzadə. **Günəşi salamlamaq** *şair*. – günəş doğan zaman oyaq olmaq, günəşin çıxmasını görmək. *Keşikçilər günəşi salamlayıb, şəhər üzərində açılan yeni, gözəl bir səhərin müjdəçisi olurlar*. H.Seyidbəyli. **Günəşin altı** – dünya, aləm. [Qoca:] *Lakin günəşin altında heç bir şey baqi deyil*. Çəmənçəminli.

GÜNƏŞLİ *sif.* 1. Günəşin işığı ilə nurlanmış, işıqlı, günəş olan. *Günəşli gün*. – *Aləm bilir bu yolun hər zaman ilham dolu; Günəşli gündüzləri, aylı gecələri var*. S.Rüstəm. *Cavahir onu arabir günəşli havalarda gəzməyə də çıxarırdı*. H.Seyidbəyli.

2. Günəş düşən, işıqlı. *Günəşli otaq*. – *Gəmi günəşli sahilə yaxınlaşır*. M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Xoşbəxt, sevincli, fərəhli, işıqlı. *Günəşli tale*. – *İrəliddə günəşli, xoşbəxt bir gələcək var*.

GÜNƏŞLİLİK *is.* Günəşli yerin, ya havanın halı; günəşlə işıqlanma. *Havanın günəşliliyi*.

GÜNƏŞSİZ *sif.* 1. Günəş olmayan, işıq olmayan, günsüz. *Günəşsiz hava*.

2. Gün düşməyən, işıqsız. *Günəşsiz zirzəmi*. *Günəşsiz otaq*. – *Zindanın işıqsız, günəşsiz qaldı; Hümmətin ucadır, dam alçaq, Nəbi! Şəhriyar*.

GÜNƏŞSİZLİK *is.* Günəşsiz yerin və ya havanın halı. *Havanın günəşsizliyi*.

GÜNƏŞUM *is.* Şumlanıb günəş altında qalmış əkilməyən yer.

GÜNƏVƏR bax **güney** 2-ci mənada. *Anası* [Tapdığın] *qolundan tutub, həyəət, günəvər bir yerə çıxartdı*. Ə.Vəliyev.

GÜNGÖRMƏZ *sif.* 1. Heç zaman gün düşməyən, günəş işığı görməyən. *Güngörməz zirzəmi*.

2. *məc.* Heç kəsin görmədiyi; gizli, məxfi. [Nemətullayev] *Mənzər vasitəsilə bacağı, kəmə, saat və sair bu kimi qiymətli şeylər alaraq yaxın şəhərdəki baldızının güngörməz sandığına saxladı*. S.Rəhimov.

GÜN-GÜNORTA *is.* Günorta, günəşin günortaya yaxınlaşdığı vaxt (vaxtın, günün keçmək üzrə olduğunu bildirir). *Dağın zirvəsində gün-günortadır; Dərənin dibini haqlayır axşam*. M.Araz.

GÜN-GÜZƏRAN *is.* Güzəran, dolanacaq, yaşayış.

GÜNHESABI *zərf* Zəhmət haqqı gün hesabı ilə ödənilən; günəməzd. *Günhesabi işləmək*.

GÜNLƏMƏ “Günləmək”dən *f.is.*

GÜNLƏMƏK *f.* Bütün günü güdmək, göz qoymaq. *..Pası Gülsənəmi günləyir, ona Hatəmخانın evinin həndəvərindən belə bulğa getməyə yol vermir*. S.Rəhimov.

GÜNLÜ bax **günəşli**. *Günlü hava*.

GÜNLÜK *is.* 1. Rəqəmlərdən sonra gələrk işin neçə gündə görüləcəyini və ya görürlə biləcəyini, yaxud şeyin neçə günə çata biləcəyini və s. bildirir. *İki günlük işim qalıb. Üç günlük odun*. – [Əvvəlinci kəndli:] *Həkim bir günlük yolda olur...* Ə.Haqverdiyev.

2. *Sif. mənasında*. Hərgünkü. *Onsuz da qəzətlərimizin günlük nömrələrinə “Ay camaat, ayılınz!” – deyib də çağırmışıq*. N.Nərimanov.

3. Bəzi baş geyimlərinin qabaq tərəfinə – alın üzərinə düşən hissəsinə tikilən yarımdairəvi dəri, karton və s. parçası. *Günlüyü əyilmiş boz şapkasının altından ağ saçları görünən usta .. əlini Tahirə uzatdı*. M.Hüseyn. [Oğlanın] *.. boyunda ala-bəzək qalstık, başında günlüyü uzun kepka var idi*. İ.Əfəndiyev.

4. Günəşdən, yağışdan qorunmaq üçün əllə baş üstündə tutulan çətir; zont. *Nayiblər əllərində günlük .. yolun kənarında düzülüb səhərdən axşama kimi müntəzirdilər*.

C.Məmmədquluzadə. [Oğlan:] *Ana, nə qərdər yoruldu, oturmayaqmi? – deyər, əlindəki günlüyə söykəndi*. A.Şaiq.

5. Günəş düşən yer, günəş şüalarının işıqlandırdığı yer. *Günlükdə çadər qurmaq. Günlükdə məsul yaxşı bitir*.

6. Bax **gün** 7-ci mənada. *Günlüyü pis keçmir*.

GÜNLÜKLÜ *sif.* Günlüyü (3-cü mənada) olan. [Şahmar] *Qaraqışının uzun günlüklü boz şapkasını gördü, tez geri qayıtdı*. B.Bayramov.

GÜNORTA *is.* 1. Gündüz saat 12, günəşin üfük üzərində ən yüksək nöqtəyə çatdığı vaxt. *Günortadan sonra şəhərin bütün əhali cıdır düzünə tərəf axışmağa başladı*. Çəmənəzminli.

2. Həmin vaxta aid, günorta vaxtı gedən, gələn, olan. *Günorta qatarı*. – [Mozalanbəy:] *Sabah saat xoşdur, inşaallah, günorta məşını ilə yola düşərsiniz*. Ə.Haqverdiyev. [Tələbə:] *Mən günorta azanını gözləyirdim*. S.Hüseyn. □ **Günorta yeməyi (çörəyi)** – günorta vaxtı yeyilən yemək. [Musanın nəvəsi] *bir gün günorta çörəyinə öz ayağı ilə biza təşrif buyurdu*. Qantəmir. *Bir dəfə günorta çörəyindən sonra mən yerimin içində uzanaraq kitab oxuyurdum*. M.İbrahimov.

GÜNORTALIQ *is.* Başın orta hissəsi; təpə. *Yenə papağını günortalığa qaldıran faytonçu .. atları açıb yemləməyə başladı*. M.Hüseyn.

GÜNORTAÜSTÜ *zərf* Saat on iki radələrində; günorta. [Məşədi İman:] *Sabah günortaüstü yoldaşlar gedirlər*. Ə.Haqverdiyev. *Günortaüstü poçtalyon Bahadura təcili bir məktub gətirdi*. S.Rəhman.

GÜNSÜZ bax **günəşsiz**. *Günsüz hava. Günsüz yer*.

GÜNÜ *is.* 1. Köhnə məişətdə: birinci arvadın üstünə alınan ikinci və ya üçüncü arvad. *Hacı evə günü gətirmək niyyətini Münəvər xanımın qulağına elə doldurdu ki, arvadın heç ruhu da incimədi*. Mir Cəlal. // Bu cür ailədəki arvadlardan hər biri. *Günlərin davası*. – [Nazlı:] *Təzə arvad günü-sündən hər gün ərinə bir söz deyir, əri də yazıq arvada sitəm eləyirmiş*. Çəmənəzminli. *Cırmaqlama, didişmə olur, günlərin*

birisi digərinin xınalı saçlarını çəngə-çəngə yolurdu. S.Rəhimov.

2. *məc.* Düşmən, rəqib mənasında. *Ancaq o çox sadadır; tərifi-zadı sevməz; Elə bil ki, şöhrətlə; qanlıbıçaq, günüdür.* R.Rza.

♦ **Günü düşmək** – birilə düşünüşmək, düz gəlməmək, ziddinə getmək. *..Göyərçin çox-çox ildi ki, Gülsənəm qızla günü düşüb-dür.* S.Rəhimov.

GÜNÜQARA bax **qaragün**. *Gün sənin əlindən günüqaradır.* Q.Zakir. [Qəndab:] *Ancaq mən günüqara, uşaq olub evin küncündə qalacağam.* B.Bayramov.

GÜNÜQARALIQ *is.* Günüqara adamın vəziyyəti; bədbəxtlik, qaragünlük.

GÜNÜLƏMƏ “Günüləmək”dən *f.is.*

GÜNÜLƏMƏK *f.* Düşmən olmaq, xoşlamamaq, günü kimi baxmaq, yola getməmək. *Ayna Əbülfəzi günülədiyi kimi, Əbülfəz də onu xoşlamırdı.* Ə.Vəliyev.

GÜNÜLÜK *is.* 1. Köhnə məişətdə: bir kişinin iki və ya bir neçə arvadı arasındakı münasibət. [Fərəc] *iki arvad almışdı ki, onlardan biri günülüyə davam etməyib, ikinci arvadı alandan sonra o dünyaya köçmüşdü.* Ə.Haqverdiyev.

2. Özünü günü kimi aparma; yola getməmə. [Gülbadam] *zəif, naxoş arvada nəinki günülük etməzdi, hətta bir az da hörmət edərdi.* N.Nərimanov.

3. Bax **günü** 1-ci mənada. *Günülüyü ilə yola getməmək.*

GÜNVURMA *is.* Günəş şüalarının təsirindən beyin mərkəzinin zədələnməsi. *Günvurmada ölümək. Özünü günvurmada qorumaq.*

GÜNYAŞAR *sif.* 1. *zool.* Ancaq bir gün ömrü olan, bir gün yaşayan (cücü haqqında).

2. *məc.* Efemer.

GÜNYƏ *is.* Düzbucaqlı və ya şaquli xətlər çəkmək üçün üçbucaq formalı xətkəş.

GÜRCÜ *is.* Gürcüstanın əsas yerli əhəlisini təşkil edən, iber-Qafqaz dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam.

GÜRCÜCƏ *sif.* və *zərf* Gürcü dilində. *Gürcücə danışmaq.*

GÜRDƏK *is. məh.* 1. Taxtadan, kağızdan və ya başqa bir şeydən qayırılmış qapaq, tıxac.

2. Yaramın içinə qoyulan pambıq, ya bint parçası; piltə, tampon.

GÜRRAH *is.* Dəstə ilə çox adamın səs-küylə birlikdə və birdən-birə bir işə başlaması. // Qələbəlik, axın, bir şeyin qızgın çağı. *Sabah ertə alan çoxlu olur, ancaq axşamüstü bazara ləngiyənlər, alicının gürrahına düşməyənlər ucuz satırlar.* S.Rəhimov.

□ **Gürrah vurmaq (çəkmək)** – səs-küylə, qışqırıqla, birdən-birə bir işə başlamaq, yaxud yüyürüşmək, axışmaq, hücum etmək. *Uşaqlar gürrah çəkdilər.*

GÜRŞAD *is.* İri giləli bərk yağış. *Bələ gürşad yağmurlar üçün babalar deyiblər ki, yağış yağar, varlığın süsünü aparar, yoxsulun hisini.* M.Rzaquluzadə.

GÜRÜH *is.* [fars.] Qeyri-mütəşəkkil, şüursuz, cahil adamlar yığını, yaxud pis bir niyyətlə birləşmiş adamlar dəstəsi. *Bəzən yaxşını pisdən, qaranı ağdan seçə bilməyən gürühün nə qədər dəhşətli olduğunu Tərlan çox gözəl bildirdi.* M.Hüseyn. // *klas.* Ümumiyyətlə, dəstə.

GÜRZ *is.* 1. Müxtəlif işlərdə işlədilən çox ağır, iri çəkcik. *Qollarını çırmayıb, gürz endirir zindana.* Ə.Cəmil.

2. Qədimdə: başı dəmir və ya daşdan olan toppuz; silah kimi işlədilən, baş tərəfi enli, ağır dəyənək. *Dəmirçioğlu getdi, qılınc, qalxan, cida, gürz götürdü, Koroğlunun yanına qayıtdı. “Koroğlu”.*

GÜRZƏ¹ *is.* Daşlıq, qayalıq, kolluq yerlərdə yaşayan boz rəngli, arxasında əyri parlaq zolaqlar olan zəhərli ilan.

GÜRZƏ² *is.* Nazik yayılıb doğranmış xəmir parçalarının içinə döyülmüş ət qoyulub bükülərək bişirilən xörək; girs.

GÜŞBƏRƏ bax **düşbərə**. *..Gəldi evə, arvad güşbərə bişirmişdi, bir neçə boşqab yeyib istədi yatsın, yuxusu gəlmədi.* Ə.Haqverdiyev.

GÜVƏ *is. zool.* Yun şeyləərə, taxıla və s. bitkilərə zərər vuran bir böcək cinsi. *Güvə dəymək (düşmək).* – *Kiçik və ipək xalçalar bükülüb güvə dəyməmək üçün tüünə qoyulmuşdu.* M.S.Ordubadi.

GÜVƏC *is.* Gildən qayrılan (bəzən içində xörək bişirilən) boğazı dar qab. *Güvəcdə qatıq qoymaq.* – *Adımı güvəc qoy, amma*

ocaq üstə qoyma. (Ata. sözü). *Arvad sevin-cindən özünü itirdi və əlindəki güvəci salıb sındırdı.* Q.İlkin.

♦ **Güvəc yumbalanıb qapağını tapar** – hər kəs axırda öz tayı ilə rastlaşar, öz tayını tapar.

GÜVƏQIRAN *is. dan.* Naftalin.

GÜVƏNC *is.* Arxalanmalı, etibar olunmalı, güvənilişi adam və ya şey.

GÜVƏNMƏ “Güvənmək”dən *f.is.*

GÜVƏNMƏK *f. 1.* Arxalanmaq, bel bağlamaq. *Atasına güvənmək.* – *Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış.* (Ata. sözü). *Ellərə güvənib yazsa sənətkar; İlham xəzinəsi tükənməz olar.* S.Vurğun.

2. Lovğalanmaq, öyünmək, qürrələnmək, boş yerə fəxr etmək. [Bayram:] *..Sonra qızlar içində güvənəcəksən ki, guya sənənin də ərin var?* M.F.Axundzadə. *İncə xanım çox güvənir özündəki gözəlliyə.* S.Vurğun.

GÜYƏMƏ *is. bot.* Qısa saplaqları, uzunsov yarpaqları olan kol sarmaşığı.

GÜYÜM *is.* Su daşımaq və ya saxlamaq üçün boğazı uzun, iri qulplu, mis qab; mis səhəng. *O biri uşaqlar məktəbə həftədə iki güyüm su versəydilər, Ağabala beş-altı güyüm verərdi.* Çəmənzəminli. [Ruqiyyə] *əl və üzünü yumuş, qızılıgül kimi təzə və tər, su güyümü çiyində gəldi.* A.Divanbəyoğlu.

GÜZ *is. köhn. 1.* Payız. *Güz alması tək al yanaqlum...* “Dədə Qorqud”.

2. məh. İki əkin sahəsi arasında sərhəd; şumlanıb qalan yer.

GÜZAR, GÜZƏR *is. [fars.] klas.* Yol, keçid, keçmə. *Gecə-gündüz duam budur Tanrıma; Nola səni sala bir güzərimə.* M.P.Vaqif.

□ **Güzar etmək** *klas.* – keçmək, getmək. *O güli-xəndanı görmək mümkün olsaydı mənə; Səntək, ey bülbül, gülüstana güzar etməzmidim?* Füzuli. *O gündən ki göz önündən gedibsən; Etməmişəm gülüstana güzar mən.* Q.Zakir. *Qış günü bərk çovğun idi bir səhər; Cütçü baba yoldan edirdi güzər.* A.Səhhət. **Güzəri düşmək** – yolu düşmək. *Müşk adında bir pəhləvan yolla gedəndə güzəri düşür qalaçaya.* (Nağil). *Sevdiciyim, hanı gözəllər xanı? Güzərimiz sizin otağa düşdü.* A.Ələsgər.

GÜZARİŞ *is. [fars.] klas. 1.* Hadisə, vəqif, əhvalat. [Divanbəyi:] *Zahirən görünür ki, Bayram müqəssir deyil, əgərçi güzəriş onun təqsirinə çox dəlalət edirdi.* M.F.Axundzadə.

2. Göstəriş, əmr. *Güzəriş vermək.*

GÜZDƏK *is.* Payızda göyərən ot, payız otu. *Qoyunlar payızın güzdək otundan ağızdolusu götürüb xoşallanırdılar.* S.Rəhimov. *Nəmişlik olduğundan güzdək dizə çıxırdı.* Ə.Vəliyev. // *Payız otlağı. Qaraca çoban dəstəsilə gəlib güzdəyə çatanda, ona söylədilər ki, anası, bacıları gəlib qardaşlarının meyllərini obaya aparmışlar.* M.Rzaquluzadə.

GÜZDƏKLƏŞMƏ “Güzdəkləşmək”dən *f.is.*

GÜZDƏKLƏŞMƏK *f.* Payızda ot göyermək.

GÜZƏM *is.* Yayın ikinci yarısında qırıqlan qoyun yunu. // *Quzu yunu. Nəcəfəlinin əyində güzəmdən toxunmuş şalvardan, çit köynəkdən başqa heç nə yox idi.* B.Bayramov.

GÜZƏRAN *is. [fars.] Dolanacaq, dirilik, yaşayış, həyat. Məktəbdə Səlimin güzəranı çox da gözəl keçməyirdi.* İ.Musabəyov. [Nəbi:] *Nadir bu güzəran, nədir bu həyat? Xalqa divan tutur bir yığın cəllad!* S.Rüstəm. □ **Güzəran etmək** – dolanmaq, yaşamaq, keçinmək. *Kəndin camaatı hamısı maldarlıqla güzəran edir.* Ə.Haqqverdiyev. *Bu kəndin əhli əkinçilik və çarvadarlıqla güzəran edərdi.* S.S.Axundov.

GÜZƏRANLI *sif. 1.* Bu və ya başqa cür güzəran keçirən, dolanacağı, həyatı olan. *Pis güzəranlı. Yaxşı güzəranlı. Xoş güzəranlı.*

2. Həyatı yaxşı keçən, firavan yaşayan. *Bulağın hər iki tərəfinin lap güzəranlısı (is.) belə ancaq qonaq olan zaman ağ dəmir çuraq yandırardı.* S.Rəhimov. // *Güzəranı, həyatı yaxşı olan, varlı; yaşayışında çətinlik çəkməyən. Güzəranlı adam.*

GÜZƏRANLIQ *is. 1.* Yaşayış, keçinəcək, dolanacaq. [Hacı Nuru şair:] *..Hər kəsin öz sənəti özünə iksirdir və xoş güzəranlığına bəisdir.* M.F.Axundzadə.

2. Yaşayış üçün lazım olan maddi nemətlər. *Çəkirsə onlar gecə-gündüz nigəranlıq bizə nə! Tapmayırsız ac-yalavaclar güzəranlıq,*

bizə nə! M.Ə.Sabir. *O gün olaydı nə mənzil dərdi qalayıdı; nə güzəranlıq dərdi.* R.Rza.

GÜZƏRANSIZ *sif.* Güzəranı yaxşı olmayan, dolanacağı pis olan, həyatı ağır keçən.

GÜZƏRGAH, GÜZƏRGƏH *is.* [fars.] *Klas.* Keçilən yer, keçid, yol. *Gəzmə, ey könlüm quşu, qafil fəzayi-eşqədə; Kim, bu səhranın güzərgəhlərdə çox səyyadı var.* Füzuli. *Amansız, qansız ovçuydu, güzərgəhlərdə tor qurdu; Dağılmış aşiyən qoydu, əlində ox-kaman keçdi.* Şəhriyar. // *Gəzinti yeri, gəzmək üçün yer.* *Professor Kəngərli gün batıb sadaq qalxana qədər sahil güzərgahında tənha gəzdi.* B.Bayramov.

GÜZƏŞT *is.* [fars.] Başqasının xeyrinə olaraq bir şeydən və ya öz fikrindən əl çəkməyə razılaşma, əl çəkmə. // *Alış-verişdə qiyməti aşağı salma.* // *Bağışlama, keçmə (borc, günah haqqında).*

◊ **Güzəşt etmək (eləmək)** – 1) **ba x güzəştə getmək** 1-ci mənada. [Nərgiz:] *Mən səadəti öz doğma bacıma güzəşt eləyə bilmədim.* B.Bayramov; 2) *alış-verişdə qiyməti aşağı salmaq.* [Konduktor] *uzaqdan gələn yolçulara, görünür, güzəşt edirdi.* Qantəmir; 3) *köhn. keçmək, ötmək.* *Altmışı sinim eləyibdir güzəşt.* Ə.Nəzmi; 4) *bağışlamaq, təqsirdən keçmək.* *Uşağa güzəşt etmək.* – [Nazir:] *Fəqət mən bu dəfəlik siza güzəşt edirəm.* S.Hüseyn. **Güzəştə getmək** – 1) başqasının xeyrinə bir şeydən əl çəkmək. *Rəşid atasının kövrəldiyini və danışarkən səsinin titrədiyini hiss edib, istər-istəməz güzəştə getdi.* M.Hüseyn; 2) **ba x güzəşt etmək** 2 və 3-cü mənələrdə. *Qiyamətdə güzəştə getmək.*

GÜZƏŞTLİ *sif.* Güzəşt ilə olan, güzəşt ilə satılan, nisbətən ucuz. *Güzəştli mövsümi билет.* – *Yanvarın 1-dən etibarən şəhərlərarası telefon danışıqları üçün yeni güzəştli qiymətlər müəyyən edilir.*

GÜZGÜ *is.* 1. Qarşısındakı şeylərin şəkillərini əks etdirən, xüsusi surətdə pardaqlanmış şüşə lövhə; ayna. *Bədənnüma güzgü. Cib güzgüsü.* – *Bir güzgüyə gər açıb gözüünü; Güzgüdə görəydi öz-özünü.* Füzuli. [Məşədi İbad] *güzgüyə baxıb ora-burasını düzəldir.* Ü.Hacıbəyov.

2. *məc.* Hər hansı hadisəni, prosesi özündə əks etdirən şey. *Folklor xalqın həyatının güzgüsüdür.* – *Şairin şəri yaşadığı xalqın simasını göstərən bir güzgü olmalıdır.* M.S.Ordubadi. *Mən səni gördükə gözlərim yanır; Sən ey gəncliyimin güzgüsü, bahar!* S.Vurğun.

◊ **Güzgü kimi** – aydın, parlaq, açıq, aşkar, ləkəsiz, şəffaf, ayna kimi. *Vaqifəm, yoxdur mənə cahı-zənəxdandan nicat; Göstərir əhvalımı aydın üzün güzgü kimi.* M.P.Vaqif.

GÜZGÜÇÜ *is.* Güzgü qayıran usta.

GÜZGÜLÜ *sif.* Güzgüsü olan, üzərinə güzgü keçirilmiş, güzgü salınmış; aynalı. *Güzgülü şifoner.* – [Züleyxa] *güzgülü şkafdan ipək pijamasını götürüb geydi.* M.İbrahimov.

Hh

H Azərbaycan əlifbasının on birinci hərfi. b a x **he**.

HA' Nida kimi aşağıdakı mənalarda işlənir: a) saçıdırma, xəbərdarlıq və ya əmr, tapşırıq bildirir, habelə diqqəti cəlb etmək üçün işlədilir. *Ona bir söz demə ha! Özüni gözlə ha! Ora getmə ha!* – [Minnət xanım:] *Ancaq mən olduğumu demə ha!* Ü.Hacıbəyov. [Turac:] *Ey, düz-əməlli danış ha!* İ.Əfəndiyev. *Kəblə Abbasəli naqamı tuşladı: – Al gəlsin, vurdum ha!* Mir Cəlal.

b) təkid, vaciblik, lazımlıq bildirir. *Bizə gələrsən ha! Xahişimi unutma ha!* – [Ana:] *Qızlar, mənim bu balamdan muğayət olun ha!* (Nağil).

c) heyranlıq, valehlik bildirir. *Gözəldir ha!* ç) intonasiyadan asılı olaraq, bəzən sözə, cümləyə istehza, rişxəndlik çaları verir. *Amma yazmısan ha. Ay tutdu ha.* – [Hatəm:] *Budu ha!.. [Düşməni] gəlib çıxıb ey..* Ə.Əbüllhəsən.

d) təkrar bildirir – nə qədər. *Ha deyirəm, təsir etmir. – Hər bir qəzeti əlimizə alsaq, görəcəyik ki, elə haman sözlərdir ki, ha eşidirik.* C.Məmmədquluzadə.

HA² Ziddiyyət bildirən ədat – ki. *Nə olsun, adımız olubdur qoçaq; Ceyran ha deyilik ovcudan qaçacaq.* H.K.Sanlı.

HA³ əvəz. 1. Qeyri-müəyyən zaman və ya yer bildirir; hansı. *Məşədi Əsgər dinməz-söyləmzə qapıdan çıxıb yola düşdü. Ha tərəfə getmək lazım olduğunu özü də bilmirdi.* S.M.Qənizadə. *Ha zamandansa Məsmə eşitmişdi ki, dərmanların yaxşısı ələfiyyatdır.* Mir Cəlal.

2. Bir şeyin davamlılığını bildirir; nə qədər. *Keçəl ha ağıladı ki, qovunu ver, lotubaşı vermədi. “Aşığı Qərib”.. Ənvər ha fikirləşdi, Ayaza layiq və münasib bir cavab tapmadı.* Mir Cəlal.

ha-ha, ha-ha-ha nida. Qəhəqəhə, güllüş bildirmək üçün səs təqlidi söz kimi işlənir. [Mübaşir Məmməd Musa kişiyyə:] *..Yoxsa bir gözləmə var, ay lotu! Ha-ha-ha! Yəqin gözləmə var.* M.İbrahimov.

HABELƏ zərff Bunun kimi, bu cür, belə; həmçinin. *İrəvanda iyirmi min müsəlman uşağı var, bunların bir-iki yüzü ancaq dərsə gedir. Bakı, Tiflis, Naxçıvan, Şamaxı və qeyri şəhərlər də habelə.* C.Məmmədquluzadə. *Yağı, pendiri dəyər-dəyməzinə, cürbəcür arşın malına, sabuna, güzgüyə, saqqıza... və habelə şeylərə dəyişərlər..* Ə.Haqverdiyev.

HACƏT is. [ər.] 1. Ehtiyac, lüzum. *Bu qədər söhbətə nə hacət. Təfərrüata hacət yoxdur. – Yox, yazmaram! Amma hələ qoy yazım; Hacət olsa, bundan belə yazmaram.* M.Ə.Sabir. *Üzün gördü şeydə könül məst oldu; Nə hacət ki, həsr olunca ayınə.* M.V.Vidadi.

2. dan. Alət, karastı; silah.

HACI is. [ər.] *din.* Məkkəni ziyarət etmiş müsəlmanlara verilən ad. *Hacısən, məshədisən, sahibimizsən, ağasan; İstəyirsən həmi qurxıb bizi, həm də sağasan?* Ə.Nəzmi.

♦ **Hacılar yolu** – b a x **kəhkəşan.** *Hacılar yolunda böyük bir ulduz; Uzaq üfüqlərə sayə salmışdı.* S.Vurğun.

HACİBƏRİBAX, HACİMƏNƏBAX is. *köhn.* Qadın paltarı tikilən bahalı əlvan bir parçanın xalq dilində adı. [Minayə] *bir neçə il əvvəl hacibəribax deyilib arvadlar arasında çox modda olan, əlvan parçadan geydiyi qırçınlı uzun tumanda .. çox yarasıqlı görünürdü.* Ə.Əbüllhəsən.

HACİYATMAZ is. Aşağı tərəfi ağır olduğu üçün həmişə dik duran uşaq oyuncağının adı: gəlincik.

HACİLEYLƏK 1. B a x **leylək.** *Bahar çağı hacileyləklər; Qaranqışlar gələrmiş.* R.Rza.

2. zar. Uzundraz, boyu həddindən artıq uzun adam haqqında. [Səkinə Rüstəm:] *Yuxuma qara-qura gətirən sən bu uçulmuş dayaqlarıdır, bu hacileylək Yarməmməd, bu goreşən, saman altdan su yeridən yastı Salmandır.* M.İbrahimov.

HAÇA is. və sif. Ağacın bucaq şəklində ayrılmış gövdəsi və ya budağı, habelə haçalanmanın başlandığı yer. *Alçaq ancır ağacının əyri haçasında oturan iki nəfər qara, yanq oğlan uşağı bir-birinə püstə qabığı atırdı.* Mir Cəlal. *Tut ağacının balkona enmiş haça budağı arasından sayrışan ulduzlar görünürdü.* İ.Hüseynov. // Ümumiyyətlə, haça şəklində olan. *Dağın haça zirvəsi.*

– Giziroğlu Mustafə bəyin bir şespəri var idi ucu haça. “Koroğlu”. *Sinə dümağ, quyruq haça; Bir quş qondu bir ağaca.* M.Dilbazi. // *məc.* Üstüörtülü, ikibaşlı. *Ataş* [Mirzənin suallarındakı] *haça mənanın fərqi nə varmadın cavab verdi.* Ə.Vəliyev.

HAÇABAŞ(LI) *sif.* Başı haça şəklində olan. *Haçabaş dağ. Haçabaş dəyənək.* – *Əllərində haçabaşlı, uzun çomaq tutmuş uşaqlar sağım yerindən xeyli aşağıda duran qoyun sürüsünə doğru yüyürdülər, bir dəstə sağmal qoyun ayırub yuxarı sürdülər.* M.Hüseyn.

HAÇABUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzu haça şəklində olan. *Haçabuynuz qoç. Haçabuynuz buğa.*

HAÇADIRNAQ(LI) *sif.* Dırnağı haça olan, qoşadırmaq (inək, qoyun və s. heyvanlar haqqında). *Yanında balası o haçadırnaq; Əlvən çiçəkləri içün yolardı; Məmələri dadlı südlə dolardı.* H.K.Sanlı.

HAÇADİL(Lİ) *sif.* Dili haça şəklində olan, dilinin ucu yarıq olan (ilan, kərtənkələ, qurbağa və s. haqqında). *Qədimdən bizim eldə sınanmış bir məsəl var; “Ulduz görməsə ölməz haçadilli ilanlar”.* R.Rza.

HAÇAQ b a x havaxt. *Haçaq yola düşürsən? Qatar haçaq gəlir? – Əlimdən bıçaq düşdü; Bilmədim haçaq düşdü; Viran qalsın qarıblik; Yar məndən qaçaq düşdü.* (Bayatı).

HAÇAQYRUQ *is. bot.* Çoxillik sünbüllü ot. b a x **kornet.**

HAÇAQYRUQ(LU) *sif.* Quyruğu haça şəklində olan. *Nə üçtelli durna, nə də; haça-quyruq qaranquşam; Bütün qışı cikkildəyib; Yem axtaran hansı quşam? M.Dilbazi.*

HAÇALAMA “Haçalamaq”dan *f. is.*

HAÇALAMAQ *f.* Haça kimi iki yerə ayırmaq. *...Sözümü qurtarıb yenə saqqalını haçaladı.* S.M.Qənizadə.

HAÇALANMAQ 1. *məch.* İki yerə ayrılmaq, bucaq şəklində iki istiqamətdə uzanmaq (yol, çay və s. haqqında). *Kəndə çatanda yol haçalandı.*

2. *t-siz.* Haça şəklində olmaq, iki tərəfə ayrılmaq, haça əmələ gətirmək. [Rza:] *Qayanın haçaladığı və ağaclarla örtüldüyü xəlvtə guşəyə sığındım, Ulduz gəldi.* M.İbrahimov.

HAÇALAŞMA “Haçalaşmaq”dan *f. is.*

HAÇALAŞMAQ b a x **haçalanmaq.** *Şiddətli küəklərin nəticəsində qayalar get-gədə sivrilləşir, haçalaşır.* S.Vəliyev. *Yol haçalaşanda Muxtar əlini sağ tərəfə tuşlayıb Şahinə göstəriş verdi.* B.Bayramov.

HAÇALI *sif.* Haça şəklində olan, haçası olan. *Haçalı yol.* – [Uşaq] *qarşısındakı zirvəsi haçalı qayalar başında qara qanadlarını açıb yüksəlmək istəyər .. buludu görərkən cəld nənsinin qolundan tutdu.* Ə.Məmmədخانli. *Mövzularım tükənəndə darıxır masam; Onun dərdi yüz haçalı, onun dərdi min!.* M.Araz.

HAÇAN “Haçaq”ın deyiliş forması. [Rza bəy:] *Söylə görüm, toy haçandır? Ü.Hacıbəyov. Nur zülmətsiz haçan oldu? Zülmətdən nur içən oldu!* M.Araz.

HAÇANDAN-HAÇANA *zərf* Nəhayət, axırda, çox vaxt keçəndən sonra. *Haçandan-haçana gəlib çıxdı.* – [Gülnaz] *haçandan-haçana xatırladı ki, bu gənəcə parkda iki-üç dəfə rast gəlmişdir. İlk. Həsərət haçandan-haçana gözlərini kağızdan ayırıb dilləndi.* B.Bayramov.

HAÇASAQQAL(LI) *sif.* Saqqalı haça şəklində olan. *Haçasaaqqal qoca.* – *Haçasaaqqal bir kişi üçüncü zəngi çalan kimi salondakı neft lampalarının işığını azaltdı, zal qaranlıqlaşdı.* S.Rəhman.

HADİSƏ *is.* [ər.] 1. İctimai və ya şəxsi həyatda vəqə olan, baş verən hal; əhvalat, vəqə, vəqə. *Bütün bu hadisələr yanaşı oturan adamların təsəvvürlərində canlanır..* S.Rəhimov. *Kənddə olmuş hər bir hadisənin, salınan hər bağın, əkilən hər ağacın, tikilən hər evin tarixçəsini* [Xoşqədəm nənədən] *suruşardılar.* S.M.Qədirzadə.

2. Həyatın adı qaydasını, normal gedişini pozan iş, qəziyyə. *Beynəlxalq hadisə.* – *Bu altı ilin içərisində bir çox hadisələr baş vermişdi.* S.Hüseyn. [İdris] *dərhal polk komandiri qarşısında hərbi salama durub, hadisə haqqında qısa raport verdi.* Ə.Məmmədخانli.

3. Əhvalat, vəqə, məcərə. *Başımə belə bir hadisə gəlib.* – *Danabaşlar kəndinin xarakter hadisə və tipləri seçilmiş, ümmüiləşdirilmişdir.* M.İbrahimov. *Mehman .. maraqlı hadisələr söylər, gülməli nağıllar danışar, ötüb-keçənlərdən söhbət salar, kənddəki bəzi*

arvadların qoçaqlığından ürəkdolusu deyər-di. Ə.Vəliyev.

HAF *is. zool.* Gecələr çox iti uçan, işığa gələn uzunxortumlu kəpənək.

♦ **Haf kimi** – gözəlilmədən, cəld, özünü birdən çarparaq. *Qasid gəldi haf kimi; İncəlmışdi sap kimi; Gözlə, yarın qəlbini; Qırma çini qab kimi.* (Bayatı).

HAİL¹ *is. [ər.] köhn.* 1. Dəyişmiş, dəyişilməmiş, dəyişdirilmiş.

2. Maneə.

3. Çəpər, hasar.

4. *məc.* Əngəl.

HAİL² *sif. [ər.] köhn.* 1. Qorxunc.

2. Azman, nəhəng.

HAİZ *sif. [ər.] köhn.* 1. Sahib, yiyə.

2. Əhatə edən.

HAFİZ *is. [ər.] köhn.* 1. Qoruyan, saxlayan, mühafizə edən.

2. Qurani əzbər bilən adam.

HAFİZƏ *is. [ər.]* Bir şeyi zehində, yadında saxlama və yenidən təsəvvüründə canlandırma qabiliyyəti; yaddaş. [Yusif:] *O günlər hamısı bir-bir mənim hafizəmdədir.* S.Rəhman. [Qədirin] *çox qərribə hafizəsi var idi.* Ə.Sadıq.

HAFİZƏLİ *sif.* Yaxşı hafizəsi, yaddaşı olan; yaddaşlı. *Salmanın verdiyi məlumatlardan Maya onun gözəl hafizəli və ayıq fikirli adam olduğunu görürdü.* M.İbrahimov.

HAFİZƏSİZ *sif.* Hafizəsi, yaddaşı olmayan və ya zəif olan; yaddaşsız, unutan, huşsuz. *Hafizəsiz qoca.*

HAFİZƏSİZLİK *is.* Hafizəsi, yaddaşı olmayan və ya zəif olan adamın halı; yaddaşsızlıq, unutanlıq, huşsuzluq. [Cinayətov:] *Bay sənin... – deyə donquldandı. Öz hafizəsizliyini söydü.* Mir Cəlal.

HAKƏZA *zərf [ər.] köhn.* Beləcə, bu surətdə.

HAKİM *is. [ər.]* 1. *hüq.* Məhkəmə orqanlarında baxılan iş haqqında hökm və ya qərar çıxaran vəzifəli şəxs. *Xalq hakimi.* – *Elə bil Zeynal çox xətrini istədiyi bir adamın yox, hakimin suallarına cavab verirdi.* B.Bayramov.

2. *idm.* Oyunda, yarışda hakimlik edən şəxs. *Futbol hakimi. Hakimin qərarı. Beynəlxalq dərəcəli hakim.* – *Hakimlər əllərin-*

dəki [saniyəölçənləri] hazır tutub, diqqətlə gözləyirdilər. H.Seyidbəyli.

3. *tar.* Bir ölkənin başında duran, onu idarə edən şəxs (padşah, hökmdar, xan və s.). *Gəncənin hakimi, Qızıl Arslandan aldığı məktubu böyük şair Nizamiyə göstərib dedi.* M.S.Ordubadi. *Şahlıq səltənətdən şah Təhməsim qovuldu; Səlim oğlu Süleyman Bağdada hakim oldu.* B.Vahabzadə. // *Sif. mənəsində.* Hakim təbəqələrə mənsub olan, hakimiyyət başında duran, hökmranlıq edən, ağıllıq edən. *Hakim siniflər.* – *Hakim təbəqələr pul və dövlət gücünə harınlıq edərək nə qədər ismətli və həyalı aیلələri dağıtmışlar.* M.İbrahimov.

♦ **Hakim kəsilmək** – hakim olmaq, təsiri altına almaq. *Mahm onların bütün varlığına hakim kəsildi.* Ə.Məmmədخانlı. *Mənim öz könlümdə doğulan eşqim; Hakim kəsilibdir könlümə indi.* B.Vahabzadə. **Hakim olmaq** – ölinə keçirmək, özününkü etmək, özünə tabe etmək. *Hakim olduq, nəhayət; Yerə, göyə, dənizə.* M.Müşfiq. // *Məc. mənada.* *Bu axşam Zərangiz Zakirin ürəyinə də hakim oldu.* H.Seyidbəyli.

HAKİMİYYƏT *is.* İdarə etmək hüququ, siyasi hökmranlıq. *Hakimiyyətin ilk illəri. Hakimiyyəti ələ keçirmə. Hakimiyyət başına gəlmək.* – [Abbas:] *Mən də buna qarşı üsyan elədim, ey Afşin, çünki gördüm ki, hakimiyyətin məhvəri türk qoşun başçılarından Aşnasın əlindədir.* Ə.Məmmədخانlı. // Dövlət orqanlarının hüquq və səlahiyyətləri.

2. Dövlət idarə orqanları, hökumət.

HAKİMLİK *is.* 1. Bax **hakimiyyət**.

2. *idm.* Hakimin (2-ci mənada) öz vəzifəsini ifa etməsi. *O, dəfələrlə beynəlxalq yarışların hakimliyində iştirak etmişdir.*

HAQQ¹ [ər.] 1. *sif.* Doğru, düz, düzgün, həqiqi. *Haqq iş.* – *Nahaq söz od vurur qəlbə, fəqət haqq söz keçər daşdan.* S.Vurğun. *Bu haqdir, ağıladiqca; Kişi qeyrətsiz olur.* B.Vahabzadə. // *is.* Ədalət, doğruluq, düzgünlük, düzlük, insaf. *İnsafı tərək edib, haqqı unutdu; O səni yumruğa, qarpaza tutdu.* S.Vurğun.

2. *is.* Hüquq, ixtiyar. *Nə üçün kişilərin istədikləri zaman arvadlarını çıxarıb qovmağa haqqı olur, arvadların öz ərlərindən boşanmaq, başqa ərə getməyə haqqı olmayır?* S.Hüseyn.

3. is. Gördüyü işin müqabilində birinə verilməli olan pul, muzd və s. *Bir müddət işlədikdən sonra bəy [Nəbinin] haqqını kəsir. "Qaçaq Nəbi". Münsif malı böləndən sonra haqqını alıb getdi. (Nağıl). // Üzvü olduğu bir təşkilata və ya bir şeydən istifadə üçün verilməli olan pul, məbləğ. Üzlük haqqı. Kirayə haqqı. – Ev sahibi ilə görüşdüm, salamatlaşdım, mənzil haqqını artıqlığına verdim və çıxdım küçyə. C.Məmmədqu-luzadə.*

4. Nisbət şəkilçiləri ilə: barədə (barə-sində), xüsusda (xüsusunda) və i.a. *Ailəsi haqqında fikirləşmək. – [Firidun Südəbəyə:] Açıq deyim ki, sizin haqqınızda qəti bir qə-rara gələ bilmirəm. M.İbrahimov.*

5. is. İxtiyar, hüquq, əsas. *Bu işə qarış-mağa onun haqqı yoxdur. – Əvəzin oğlundan böyük şey ummağa haqqı var idi. Ə.Vəliyev. Aynanın təəccüb etməyə də haqqı var idi. İ.Əfəndiyev.*

♦ **Haqq oldu** – əcəb oldu, yerində oldu, yaxşı oldu. *Dərddli Kərəm deyər: – Necə olur halım; Sənə lap haqq oldu, ay qanlı zahm. "Əsli və Kərəm". Haqq vermək* – 1) təs-diq etmək, doğru saymaq, düzgün, haqlı hesab etmək. [Bəhram:] *Ah, Fitnə, sözündə indi verdim haqq; Neyləyim ki, səni qurutdu torpaq...* A.Şaiq; 2) haqlı olduğunu təsdiq etmək. *Şükür indi Güləliyə haqq verirdi. S.Hüseyn. Haqqına yetmək (çatmaq)* – cə-zasını almaq, cəzasına çatmaq. *Haqq yo-lunda didərgini; Haqqına yetir, ay Allah! M.Araz.*

HAQQ? is. [ər.] 1. Allah, Tanrı. *Tək-tək ayı-lan varsa da, haqq dadıma çatsın; Mən salim olum, cümlə cahən batsa da, batsın. M.Ə.Sa-bir. [Qurban:] Nə deyim, haqqın kərəminə şükür. Ə.Haqverdiyev.*

2. **Haqqı** şəklində – and olsun, and içi-rəm. [Nənəxanım:] *Ay kişi, atanın goru haqqı heç zadım yoxdur. Nəyim var ki, ay başıdaş-lının oğlu? Çəmən-zəminli. [Leylək Ələm-dar:] Qurani-mürşəl haqqı, mənim bu dükanı dağilan kişinin boğulmağına əsla .. gümanım gəlməz. S.Rəhimov.*

HAQQ-ƏDALƏT is. [ər.] Ədalət, insaf. *Səninləyəm, haqq-ədalət, səninləyəm; Milli qürur, milli qeyrət, səninləyəm! M.Araz.*

HAQQ-HESAB is. [ər.] 1. Hər hansı he-sablamanın nəticəsi; hesablama, hesab. *Hamı işdən çəkilib çıxdığı halda, mühasib çıxmaq istəmir və əlindəki haqq-hesabı başa çat-dırmağa çalışırdı. S.Rəhimov. Zülfüqar çox tutqun idi. Haqq-hesab düz gəlmədiyi üçün hirsələnir, dodağını gəmirirdi. B.Bayramov.*

2. Hesabat. *..Katib haqq-hesab məruzə-sində Gülyanağın adını çəkdi, onu .. tərifi-lədi. Ə.Vəliyev. [Muxtar Şahinə:] Durub bir sənə də haqq-hesab verim? B.Bayramov.*

3. Say-hesab. *Professorun Mehman haq-qında olan tərifləri haqq-hesaba gəlməz oldu. S.Rəhimov.*

♦ **Haqq-hesab çəkmək** – 1) hesabat tələb etmək; 2) hesablamaq, hesab etmək, saymaq. [Məzahir Qönçəyə:] *Dünən də bir abbasımı kəsmisən, haqq-hesabı düz çək, sonrasını yaxşı olmaz. B.Bayramov; 3) məc. qısa almaq, öc almaq, hesablaşmaq. O bizimlə haqq-hesab çəkir. – [Koroğlu:] Çək atları, yəhərlə, gedib, Həsən xanla haqq-hesabımızı çəkək. "Koroğlu". Haqq-hesabı çürütmək (üz-mək)* – 1) aralarında olan məsələni qəti həll edib qurtarmaq. [Cahandar ağa] *Molla Sa-dıqla birdəfəlik haqq-hesabı çürütmək istə-yirdi. İ.Şıxlı; 2) məc. əvəz çıxmaq, intiqam almaq, öc almaq, hesablaşmaq. [Ağgül Nə-cəf bəyə:] Təəssüf ki, səninlə haqq-hesabı çürütməyə vaxt qalmadı, dayı! Ə.Məmməd-xanlı. Haqq-hesabını vermək* – işdən qov-maq, çıxarmaq. [Yaşlı kişi:] *Əgər həmin qul-luqçu ikinci dəfə də belə bir unutqanlıq etsə idi, [tacir] haqq-hesabını verməklə "xoş gəl-din" – deyib qovardı. S.Hüseyn.*

HAQQ-NAHAQ zərf [ər. həqq və fars. na] Haqlı olub-olmadığından asılı olmayaraq; istər haqlı olsun, istər haqsız. [Zeynəb] *hər hansı bir məsələ olursa olsun, haqq-nahaq yoldaşlarının tərəfin saxlardı. Qantəmir. // Yerli-yersiz. Haqq-nahaq danışmaq. – [Yaşlı kişi:] [Şirinnaz] .. haqq-nahaq qəhqəhə çəkib gülmür, məni də güldürürdü. S.Hüseyn.*

HAQQ-SAY is. [ər.] Zəhmət, əmək. *Bu mədəndə saç ağartmış ustanın, düzü; Otuz illik haqqı-sayı, əməyi vardı. Ə.Cəmil. // Çə-kilən zəhmət, edilən yaxşılıq. Valideynlərin haqq-sayı. – Ey qəm, yolun uğurlu, fəqət haqq-say qalır; Boşdur yerin ürəkdə, yaxın mehri-ban kimi. Şəhriyar.*

◊ **Haqq-say itirmək** – edilən yaxşılığı itirmək, nankorluq etmək.

HAQLAMA “Haqlamaq”dan *f.is.*

HAQLAMAQ *f.* Yüürüb çatmaq, dalınca qaçıb yaxalamaq, başının üstünü almaq. *Bazarçaydan gələn dəstə banditləri haqlamışdı.* Ə.Vəliyev. *Elə bu anda ağacdən bir başqasının da atılıb qaçmaq istədiyini və “Qoçağ”ın onu haqladığını gördüm.* M.Rzaquluzadə. // *məc.* Çatmaq, yetmək, yetişmək. [Məmmədbağır] *evlənrəkən yaşı qırxı haqlamışdı.* S.Hüseyn.

HAQLAŞMA “Haqlaşmaq”dan *f.is.*

HAQLAŞMAQ *f.* Hesablaşmaq, haqq-hesabı çürütmək, haqq-hesab çəkib üzülüşmək.

HAQLI *sif.* Düz deyən, düzgün fikirləşən, düz hərəkət edən, səhv etməyən (*haqsız* əksi). *Xan, arvadının sözlərinin haqlı olduğunu anladı.* Çəmənəmimli. *Mühəndis etirafında haqlı idi.* Ə.Sadiq. // Doğru, düz, düzgün, yerində, həqiqətə əsaslanan. *Haqlı təklif. Haqlı tələb. Haqlı etiraz.* – [Nadir] *..özünü töhmətləndirib, Məcidin hərəkətini haqlı (z.) görərkən onun evləndiyini ağıllı iş hesab edirdi.* B.Talıblı. *Getmədi, getmədi qulaqlarından; Oğlunun dediyi o haqlı sözlər.* B.Vahabzadə.

◊ **Haqlı çıxarmaq** – bəraət qazandırmaq, doğrultmaq. *Əmir bu sözləri dedikdən sonra qismən sakit olmuşdu. O, qadınını haqlı çıxarmağa və öz vicdanını qane etməyə tələsirdi.* M.S.Ordubadı. **Haqlı çıxmaq** – bir mübahisədə, tələbdə, fikirdə və s. doğru olduğu aşkar olmaq.

HAQLILIQ *is.* Fikirdə, mühakimədə, hərəkətdə və s. düzlük, düzgünlük, doğruluq; haqlı olma; haqq, ədalət. *Öz işinin haqlılığına inanmaq.*

HAQSEVƏR *is.* Haqqı, düzgünlüyü, doğruluğu sevib müdafiə edən adam. // *Sif. mənasında.* [Cabbar:] *Sən özün haqsevən bir adamsan, bizi də yaxşı tanıyırsan, bilirsen də ki, Səfər bizim namusumuza və qeyrətimizə toxunub.* B.Talıblı.

HAQSIZ *sif.* və *zərf* 1. Haqq və insafı uyğun olmayan; ədalətsiz, nahaq, əsassız. *Haqsız iddia. Haqsız cəza.* – *Mürsəqulu .. haqsız işə razı olmayan bir adam idi.* S.Hüseyn. [Tahir:] *..Mən özümdən başqa hamını*

günahkar hesab etməkdə haqsızam. M.Hüseyn. // Əbəs, nahaq, bihudə, boş yerə. [Rüstəm:] *Haqsız qanlar axmasın deyə; Səyavuşla Pıran gəldi bir rəyə.* H.Cavid. □ **Haqsız yerə** – əbəs, nahaq, heç bir ehtiyac olmadan, boş yerə. [Qanpolad:] *Səlim! Burax, haqsız yerə tökmə qan.* H.Cavid. *Xanım haqsız yerə [Sarıköynəyi] söyüb-danlamağa, döyüb-incitməyə başlayır.* S.Hüseyn.

2. Heç bir haqqı, hüququ olmayan.

HAQSIZLIQ *is.* 1. Haqq və ədalətə uyğun olmayan hal; ədalətsizlik, insafsızlıq. *Nəbi kiçik yaşlarından haqsızlığı sevməzdi.* “Qaçaq Nəbi”.

2. Hüquqsuzluq, ədalətsizlik. *Hər yerdə, hər mühtdə haqsızlığın, qolugüclülüğün .. əleyhinə çıxışlar olurdu.* S.Hüseyn. [Qulu] *bilirdi ki, haqsızlıq və rüşvət yuvası olan [çar] məhkəmələri də ona kömək etməyəcəkdi.* A.Şaiq.

HAQVERMƏZ *sif.* Başqasını işlədib haqqını verməyən, haqqını kəsən; istismarçı. *Məlik tacir haqverməz adamdı.* (Nağil).

HAL¹ *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir səbəbdən, şəraitdən doğan vəziyyət, keyfiyyət. *Xəstənin halı yaxşıdır.* – *Hicrin edibdi könlümü bərbad, ağlaram; Çoxlar tutar bu halıma irad, ağlaram.* Natəvan. [Ceyranın] *keçmiş halı ilə indiki halını müqayisə edirdim.* S.Hüseyn. □ **Belə halda** – belə vəziyyətdə. *Belə hallarda düşüncə və kədər dostlara danışmaq və onların sərəncamında olan imkanlardan istifadə etmək lazımdır.* M.S.Ordubadı. **Bu hal** – bu vəziyyət. [Zeynal:] *Öz həyatını müəyyən bir şəkildə salmalı idi. Bu hal beləcə davam edə bilməyəcəkdi.* S.Hüseyn. *Ayıq ol, böylə davam etsə bu hal; Millətə qorxuludur istiqbal.* A.Şaiq. // İnsanın cismani vəziyyəti, yaxud əhvalı, əhval-ruhiyyəsi. *Məstlik halı. Yuxulu halda.* – [Mehriban] *xüsusilə çocuğu doğduqda olduqca ağır və böhranlı hallar keçirmişdir.* S.Hüseyn.

2. Güc, qüvvət, taqət. [Rəsul:] *Anacan, dayanmağa halım yoxdur, gərək mən gedəm.* “Aşiq Qərib”. □ **Hal qalmamaq** – gücdən düşmək, taqətdən düşmək, üzülmək. *Ağlamaqdan qalmamışdı məndə hal.* H.Cavid.

3. *fiz.* Maddəni təşkil edən hissəciklərin yerləşməsinin, qarşılıqlı əlaqəsinin və hə-

rəkətinin xarakteri. *Maddənin yeni keyfiyyət halına keçməsi.* – ..*Cəmi heyvanat bir dərəcə donmaq halına çatanda yaridiri olurlar, yarı-ölü olurlar.* C.Məmmədquluzadə.

4. Vaxt, an, ləhzə. □ **Bu halda** – bu anda, bu vaxt. *Bu halda yoldaşım içəri girdi.* – *Bu halda qapı döyüldü.* E.Sultanov. *Bu halda bayır qapıdan Sultan bəy daxil olur.* Ü.Hacıbəyov. **O halda** – onda, o zaman. *O halda bizdən kömək gözləmə.* *O halda mən gəlmə-vəcəyəm.*

5. *qram.* İsmın başqa cümlə üzvlərinə münasibətini bildiren və hallanma formalarında ifadə olunan qrammatik kateqoriya. *Azərbaycan dilində ismin altı halı vardır. Adlıq hal.*

◊ **Hal aparmaq** – özündən getmək, hüşunu itirmək, ürəyi keçmək. **Hal əhli** – kef çəkməyi, vaxtını kefdə keçirməyi sevmən adam haqqında. *Seyyid, yürü, məlum ki, hal əhli deyilsən; Dün şəb səni mən mədrəsədə qal ilə gördüm.* S.Ə.Şirvani. **Hal tutmaq** – bax **hal-əhval tutmaq.** *Atamız doyunca xoşlandı bizdən; Sonra da hal tudu hər birimizdən.* S.Vurğun. **Hala gəlmək** – özünə gəlmək, gücü, qüvvəti, taqəti özünə qayıtmaq, dirçəlmək. *..Hərəmiş bir istəkan çay içəndən sonra bir qədər hala gəldik.* C.Məmmədquluzadə. [Piri baba:] *Qoy gəzsin, yesin, içsin, hala gəlsin.* S.S.Axundov. **Haldan çıxar(t)maq** – normal halından çıxarmaq, hirs-ləndirmək. *Kətxuda çox qorxaq adamdı. Uryadnikin vurulmağı onu büsbütün haldan çıxartmışdı.* M.Hüseyn. **Haldan çıxmaq** – hirslənmək, özündən çıxmaq. [Mahmud:] *Sən olasan özlərinin goru, mənə bu hirsimin tutmuş vaxtında haldan çıxartma!* Ə.Haqqverdiyev. **Haldan düşmək** – üzülmək, çox yorulmaq, əldən düşmək. [Böyük oğul:] *Kişi gözləməkdən lap haldan düşdü.* Qantəmir. [Musa] *..qızıl mədaninə yetişərkən haldan düşdü.* S.Vəliyev. **Haldan-hala düşmək** – halı pozulmaq, halı qarışmaq. *O, oxuduqca ingilisin siması haldan-hala düşür və acığından dilini, dodağını çeynəyirdi.* Qantəmir. **Haldan salmaq (etmək)** – üzmək, çox yorma, əldən salmaq. *Qılınc kimi kəsən külək keşikçiləri haldan salmışdı.* S.Vəliyev. **Halı dönmək (dəyişmək)** – bax **halı pozulmaq.** *Ancaq bilmədim ki, bu necə işdi;*

Əllərim titrədi, halım dəyişdi. M.Rahim. **Halı qarışmaq (dəyişmək)** – normal halından çıxmaq, qanı qaralmaq, pozulmaq. *Tapdılar orada qırıq qandalı; Qubernator ağamın qarışdı halı.* H.K.Sanlı. **Halı pozulmaq** – 1) bax **halı qarışmaq**; 2) halı daha da pisləşmək, ağırlaşmaq. *Xəstənin halı pozuldu.* – *Aslanın halı elə pozulmuşdu ki, bıçaq vursaydın qanı çıxmazdı.* S.Vəliyev. **Halına ağlamaq** – 1) bax **halına qalmaq.** *Camaatın halına ağlayan, onun dərdinə dərman axtaranların nəslı kəsilir, izi itirilirdi.* H.Sarabski; 2) bax **halına yanmaq (acımaq).** [Mühəndis:] *Eh, başıma gələnləri bilsən, halıma ağlarsan.* S.Rüstəm. **Halına qalmaq (ağlamaq)** – qeydinə qalmaq, qayğısını çəkmək, qayğısına qalmaq, halını düşünmək. *Ər dərd-qəmin çəkmə, sən öz halına ağla; Camı bə-cəhənnəm!* M.Ə.Sabir. *Kosa, yanında dayandığı xəstənin halına qalır və onunla birlikdə tərpənirdi.* S.Rəhimov. **Halına təfəvüt etməmək** – halına heç bir təsiri olmamaq, halında heç bir dəyişiklik əmələ gəlməmək, heç bir fərqi olmamaq. [Nəbi:] *Cəbi, sən ölə-sən, heç halına təfəvüt etmir.* S.S.Axundov. **Halına yanmaq (acımaq)** – yazığı gəlmək, acımaq, şəfqət göstərmək, ürəyi acımaq, canıyananlıq etmək. [Mirzə Tağı:] *Biçarə İran camaatı, .. sizin halınıza yanırım, sizin halınızı yüngülləşdirməyə səy edirəm.* C.Cabbarlı. *Gülnaz yağışlı gecəni, oğlanın bir köynəkdə başdan-ayağa islandığını xatırladı və onun halına acıdı.* Q.İlkin. **Halından çıxmaq** – özündən çıxmaq, hirslənmək, müvazinətini itirmək. *Usta bir də halından çıxdı, az qalmışdı yənə dava düşsün.* Çəmən-zəminli. **Halını qatmaq** – qanını qaraltmaq, özündən çıxarmaq, hirsləndirmək. [Məşədi Ağakəşi:] *Siz öləsiz, [atlılar] düz Hacı Nəməzalinın xırmanına sürdülər. Kişinin halını qatacaqlar.* C.Məmmədquluzadə. **Halını pozmaq** – halına təsir etmək, adi halından çıxarmaq, hirsləndirmək. *Lakin bu söz də marif müdirinə təsir etmədi, halını pozmadı.* M.İbrahimov. **Hər halda** – necə olsa, necə olursa olsun. *Cahandar ağa Əşrəfin bu işlərinə necə münasibət bəsləyəcəyini bilməsə də, hər halda xoşagəlməz .. söhbət eşitmək istəmərdi.* İ.Şıxlı. **Nə halda** – necə, nə cür, nə

vəziyyətdə. [Məşədi İbad:] *İndi gördümmü iş nə haldadır?* Ü.Hacıbəyov.

HAL² bax al³ (bəzən “hal anası” şəklində işlənir). *Hal hər şeyi tərsinə eləyir. Tərsinə iş görün qadına deyərlər: hal cinsinə? Bir adam tutduğu halı yazığı gəlib buraxsa, hal onun yeddi arxadan dönənində dəyməz.* (Əsəti). *..Bəzi vaxt söhbət cindən, şeytandan, divdən, hal anasından düşərdi.* S.S.Axundov.

HALA *zərf* [ər.] *klas.* İndi, indi də, indiyədək, hələ də. *Mənə derlərdi əvvəl, bir mələkdir sevdiyim. Hala; Görənlər sən fəqirə göydən enmiş bir bəla derlər.* Füzuli.

HALAL *sif.* [ər.] 1. İslam dininin ehkamlarına görə yeyilməsinə, işlədilməsinə və ya özünə mal edilməsinə icazə verilən (*haram* əksi). // *köhn.* Kəbinli, nikahlı; qanuni. *Əsmər yənə şəriətin hökmünə* [Məmmədbəğir] *halal arvadı olub qalırdı.* S.Hüseyn. // *İs. mənasında. köhn.* Kəbinli arvad. [Cavad bəy:] *Müqabilinizdə oturan arvad ağıllı və dövlətli bir şəxsin halalıdır.* İ.Musabəyov.

2. *məc.* Zəhmətlə, namusla, təmiz əməklə, qanuni yolla qazanılmış, əldə edilmiş. [Yaşlı kişi tacirə:] *Sən mənim xeyir-bərəkətimi qacıracıqsan, sən mənim halal malıma haram qatacaqsan!.. – deyərək uzun-uzadı deyirdi.* S.Hüseyn. *Onun halal çörəyilə qüvvət gəlir ürəklərə; Bərkiyəmək polad olur övladının sümükləri.* S.Rüstəm. // *məc.* Halal şey qazanmaq, əldə etmək üçün çəkilən, sərf edilən. *İmran kişinin nəzərində Dilman başqalarının halal əməyi ilə öz eyiblərini örtən bir adamdı.* M.Hüseyn.

3. **Halaldır** şəklində – bax **halal olsun!**

◇ **Halal etmək köhn.** – borcunun, yaxud vaxtilə etmiş olduğu pisliliyin üstündən keçmək, bağışlamaq. [Xan:] *Arvad, ay gözəl arvad, bircə asudəlikdə qədrini bilmədim. Məni halal elə.* Çəmənçəminli. [Səriyyə:] *Ah! Hüsnüyyə.. Məni halal elə, doqquz il sənənlə bir məktəbdə bacılıq etmişəm.* C.Cabbarlı. **Halal xoşun(uz) olsun!** – bax **halal(ın) olsun!** [Əliməmməd eşikağasına:] *Elə bu yüz əsrəfini gətirə bildim, sənə peşqəşdir. Yuxarıda Allah, yerdə sən, halal xoşun olsun.* Çəmənçəminli. **Halal(ın) olsun!** – bir şeyi könüllü, əvəzsiz olaraq birinə verəndə deyilir – halaldır, halal xoşun olsun. *Halal olsun İskən-*

dərə; Unudub dünya cifəsin; Təbe olub peyğəmbərə.. Aşiq Ələsgər. Halal süd əmmiş – namuslu, düz, təmiz vicdanlı. [Kərbəlayı:] *Doğrudan arvad, bir halal süd əmmişini tapsa idin, yaxşı olardı.* Çəmənçəminli. [Südəbənin anası:] *Oğlum, Firidun, sən mənim oğlumsan, halal süd əmmiş bir adama oxşayırsan.* M.İbrahimov.

HALALCA *sif.* 1. Bax **halal** 2-ci mənada. *Hamıdan varlı ikən, hamıdan yoxsul oldum; Halalca dövlətimi haram etdi o, haram.* B.Vahabzadə.

2. Bax **halal** 1-ci mənada. [Məşədi İbad:] *Əşi, mən qızın halalca adaxlısı ola-ola həsarın bu tayında qalım, bir dələduzun birisi də o tayda olsun?! Ü.Hacıbəyov.*

HALALLAŞMA “Halallaşmaq”dan *f.is.*

HALALLAŞMAQ *qarş.* Ölərkən və ya uzun müddət ayrılarkən bir-birinin pisliliyinin və ya borclarının üstündən keçmək, bir-birini bağışlamaq. *Səfərlə Miraxur Kürün qırağına qədər bir yerdə getdilər, orada halallaşmış ayrıldılar.* Çəmənçəminli. [Səlimi Rza xana:] *..Kəndli öləcəyini gördükdə dostasına və arvad-uşaqla halallaşmağa başladı.* M.İbrahimov.

HALALLIQ *is.*: **halallıq almaq** – ölərkən və ya uzun müddət ayrılarkən vaxtilə etmiş olduğu pisliliyin, yaxud qaytarmadığı borclarının bağışlanmasını xahiş etmək. *Məşədi Əsgərin fikri bu idi ki, çamadan sahibini tapsın və əmanətini özünə rədd edib halallıq alsın.* S.M.Qənizadə. **Halallıq vermək** – ölərkən və ya uzun müddət ayrılarkən birisinin vaxtilə etmiş olduğu pisliliyi, yaxud qaytarmadığı borclarını bağışlamaq.

HALAY *is.* Dairə, dövrə. □ **Halay vurmaq (qurmaq)** – dövrə vurmaq, halaylamaq. *Göy üzündə bir dəstə qartal qanadlarını geniş açaraq halay vurub hərlənirdi.* M.Rzaquluzadə.

HALAYLAMA “Halaylamaq”dan *f.is.*

HALAYLAMAQ *f.* Dövrə vurmaq, halay vurmaq, dövrələmək.

HALBAHAL *zərf* [ər. hal və fars. bə]: **halbahal olmaq** – haldan hala düşmək, halı dəyişmək, vəziyyəti gah pisləşib, gah yaxşılaşmaq. *Xəstə halbahal olurdu.*

HALBUKİ Bir-birinə zidd olan, bir-birini inkar edən iki fikrin qarşılaşdırıldığı tabesiz mürəkkəb cümlələrdə müstəqil cümlələr arasında əlaqə yaradan bağlayıcı; vəhəlonki. [Mansuru] *görə bilmirdim, halbuki başqa yoldaşlarımıza arabir rast gəlirdim. Çəmənözəminli.*

HALƏ is. [ər.] Ayın və bəzi iri ulduzların ətrafında bəzən görünən işıq dairəsi. *Fikrini, qəlbini çalmışdı əlan; Mahtabın sulara düşən haləsi.* S.Vurğun. *Dağıtma gül üzə zül-fün ay üzərə halə kimi; Şərəbdən bir əsər var ləbində lalə kimi.* Ə.Vahid.

◊ **Halə qurmaq (vurmaq)** – dairə vurmaq, dövrə vurmaq, halqa vurmaq. *Aydınlıq gecədə gözəl bir çəşmənin kənarında cavanlar halə qurub, əyləşib, növbə ilə oxuyub-çalanlara qulaq verirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

HAL-ƏHVAL is. [ər.] Vəziyyət, əhval.

◊ **Hal-əhval tutmaq (soruşmaq)** – bax əhval tutmaq (soruşmaq) (“əhval”da). [Şeyx] *hal-əhval tutub, bardaş qurdu.* Qantəmir. *Nəcəfəli yaxınlaşib [katibə] salam verdi, əl tutub, hal-əhval soruşdu.* B.Bayramov.

HALƏLƏNMƏ “Halələnmək”dən f.is.

HALƏLƏNMƏK f. Ətrafında bəzən işıqlı dairə əmələ gəlmək (Ay və bəzi iri ulduzlar haqqında). [Pərşan] *göylərin axşam parılıt-sında halələnməmiş (f.sif.) ay kimi işıq verirdi.* M.İbrahimov.

HALƏT is. [ər.] klas. Hal, vəziyyət. *Nəcəfəli elə bir halətdə mənim üzümə baxırdı ki, deyirdim, bu saat durub məni yeyəcək.* C.Məmmədquluzadə. *Evə dönərkən anası [Mərdanda] başqa halət gördü.* Çəmənözəminli.

HALƏTİ-RUHİYYƏ is. [ər.] klas. bax əhval-ruhiyyə. [Yaşlı kişi:] *Bədbincə bir haləti-ruhiyyə məni qapladı.* S.Hüseyn.

HAL-HAZİR is. İndiki vaxt, indiki zaman, hazırkı vaxt, bu an, bu saat, əlan. [Çoporo:] *Keçmişin təcrübəsi hal-hazır üçün faydalıdır.* Çəmənözəminli.

HALİ is. [ər.] Bir hadisə, iş haqqında məlumatı, xəbəri olan; xəbər, agah. *Hal-liyəm ellərin mən cümləsindən; Gecə yatmaz bir-birinin bəhsindən.* Aşıq Ələsgər. ◻ **Hali etmək** – xəbər etmək, agah etmək, məlumat vermək, bildirmək. *Yolda kəndtilər*

Nəbini işdən hali edirdilər. “Qaçaq Nəbi”. [Fəxrəddin bəy:] *Allah xətrinə, tez məni hali eylə.* N.Vəzirov. **Hali olmaq** – xəbəri olmaq, agah olmaq, xəbər, agah olmaq, bilmək, öyrənmək. *Abbas Pəri xanımın kağızını oxuyub məzmunundan hali olan dan sonra başqa gəldi.* “Abbas və Gülğöz”. *Nəminə vəziyyətdən hali olub doyunca güldü.* B.Bayramov.

HALQA is. 1. Çənbər, qurşaq, dairə şəklində gərək (əsasən metaldan olur). *Qaratoyuq ayağını cəldən çəkdi qıl halqa daralıb onu bənd edirdi.* S.S.Axundov. *Səlim də quşları tutmaq, ayaqlarına yüngül alümin halqa taxmaq işində elmi işçilərə kömək edirdi.* M.Rzaquluzadə. // Kilid əvəzinə və ya qıfılı keçirmək üçün qapıya (bəzən də pəncərəyə) vurulan həmin formada alət. *Böyük qapının böyük halqası olar.* (Ata. sözü).

..Durdum, getdim, ara qapını ördüm və gördüm ki, hələ möhkəm qarmağı da var, qarmağı da keçirdim halqaya, soyundum və yuxıldım yatdım. C.Məmmədquluzadə. // Bəzək üçün və ya evlilik simvolu kimi barməğa taxılan həmin formalı əşya; qaşsız üzük. *Göylərin sanki bu Göygöl kimidir; Halqa üstündəki zümrüd kimidir.* M.Müşfiq. [Fitnə:] *Biz çoxdan bağlılıq bir-birimizə; Nə gərək bu qızıl halqalar bizə! A.Şaiq.* // *Adətən cəm şəklində, idm.* Asılmış iki çənbərdən ibarət gimnastika aləti. // Ümumiyyətlə, halqaya, çənbərə oxşayan hər şey.

2. Zənciri əmələ gətirən dairəvi hissələrdən hər biri. *Dövlət quruluşu belədir, məmləkətdə qoyulmuş qanunların hamısı zəncirin halqası kimi bir-birinə bənd olubdur.* M.S.Ordubadı.

3. Həmin formada olan hər bir şey. *Tüstü halqaları. – Bir anda bütün ətrafda yüzlərlə lampoçka yandı, qaranlığın halqası parçalandı.* M.İbrahimov. // Dairə, dövrə. *Getdikcə oynayanların halqası böyüyürdü.* S.Hüseyn. ◻ **Halqa vurmaq** – dairə vurmaq, dövrə vurub oturmaq. *Qoca ləzgi bir daş üzərə oturmuş; Ətrafında kənd əhli halqa vurmuş.* A.Səhhət. *Dəstə halqa vurub oturmuşdur.* S.Rəhimov. // Dövrələyən, mühasirəyə alan, qapayan şey; mühasirə. *Düşmənin halqasını yarib keçdilər.* ◻ **Halqaya almaq** – mühasirəyə almaq, dövrələmək, əhatə etmək.

[Fərid:] *Böyük bir izdiham sarayı halqa içərisinə aldı. M.Hüseyn. Bir neçə atl şimşək sürətilə xanı və bəyləri halqaya almış düşmənlər üzərinə şığıdı. M.Rzaquluzadə.*

4. Bax **hədəqə**. [Gülnaz] *sözünün dalını deyə bilmədi. Halqasından çıxmaqda olan ala gözlərini Firiduna dikib susdu. M.İbrahimov.*

halqa-halqa *sif.* Halqalar şəklində, burumburum. *Kərbəlayı Qurban ayaqlarını uzadıb, çubuğu almışdı damağına və hərdən bir ağzından halqa-halqa tüstü çıxarırdı. Çəmən-zəminli. [Nəbi:] Həcərin saçları dalğadalğadır; İpək birçəkləri halqa-halqadır. S.Rüstəm.*

HALQALAMA "Halqalamaq"dan *f.is.* Balıqları halqalama. – *Quşları halqalama işi ilə mərkəzi halqalama bürosu məşğuldur. "Zoologiya".*

HALQALAMAQ *f.* 1. *xüs.* Yerdəyişmə istiqaməti və sürəti, ömürlərinin uzunluğu və s. üzərində elmi müşahidə aparmaq məqsədilə quşların ayağına və balıqların quyruğuna nişanlanmış halqa taxmaq. *Köçəri quşların ayaqlarını halqalamaq.*

2. Ziyənvericilərdən qorumaq üçün ağacların gövdəsinə dairəvi şəkildə qatran və s. sürtmək.

HALQALANMA "Halqalanmaq"dan *f.is.* Balığın quyruğunun halqalanması. – *Qoruda quşların halqalanması, miqrasiyası, həyat tərzı, bir-biriləri və ətraf mühitlə qarşılıqlı münasibətləri və s. problemlər ətrafında elmi iş aparırlar. "Elm və həyat".*

HALQALANMAQ *məch.* 1. Quşun ayağına və ya balığın quyruğuna halqa keçirilmək. *Halqalanmış (f.sif.) quş başqa bir yerdə öldürüldükdə quşun ayağında olan halqa götürülən ünvan üzrə lazımı yerinə göndərilir, .. quşun vurulduğu yer və tarix xəbər verilir. "Zoologiya".*

2. Dövrəyə alınmaq, mühəsirəyə alınmaq, dövrələnmək.

3. Halqa kimi olmaq, halqa şəklinə düşmək, burum-burum olmaq. [Kərəm:] *Oynadı, küləhi düşdü sərinədən; Halqalandı zərif tellər, oynadı. "Əsli və Kərəm". Yel əsdi, meşə dindi; Sərvlər silkələndi; Suyu qağayı endi; Halqalandı dalğalar. N.Xəzri.*

4. *məc.* Təəccübdən, heyrətdən və s. bərələ qalmaq. *Qonşunun gözləri halqalandı. Birinci dəfə idi ki, o, qızından belə "iftira" eşidirdi. S.Rüstəm.*

HALQAŞƏKİLLİ bax **halqavari**.

HALQAVARİ *sif.* Halqa, çənbər, çəvrə şəklində; dairəvi, halqaşəkili.

HAL-QƏZİYYƏ *is.* [ər.] Hadisə, əhvalat, qəziyyə. [İbrahim xan Vaqifə:] *Gedin, görək hal-qəziyyə nə minval üzrədir. Çəmən-zəminli.*

HALLANDIRMA "Hallandırmaq"dan *f.is.*

HALLANDIRMAQ *f. qram.* Hallar üzrə dəyişdirmək. "Əl" ismini hallandırmaq.

HALLANMA "Hallanmaq"dan *f.is.* *İsmin hallanması.*

HALLANMAQ *f. qram.* Hallar üzrə dəyişmək.

HALLAŞMA "Hallaşmaq"dan *f.is.*

HALLAŞMAQ bax **hal-əhval tutmaq** ("hal-əhval" da). *..Adam həmişə həmsöhbət tapır, bir-birilə hallaşır, "məsələ" öyrənir. Çəmən-zəminli.*

HALLI *sif. və is.* 1. Kefli, az sərxoş. *Məhbətdən mey içmişəm, hallıyam. M.Rahim.*

2. Bax **hallıca**.

3. *dan.* Xoşrəftar, xoşəbiət, xoşəhvalı. *Hallı oğlan. – Ovçusun görəndə maral baxışlım; Özü hallı, üzü xallı Sənəm, gəl! Xəstə Qasım.*

♦ **Hallı halına görə** – gücünə, bacarığına, puluna, varına müvafiq, gücü çatdığı qədər, bacardığı qədər. *Kəbin hallı halına görə idi: 51, 101, 201, 301, 501, 1000, 2001 qızıla qədar olardı. H.Sarabski. Yol xətti kənd Şuralarının arasında hallı halına görə bölünmüşdü. S.Rəhimov.*

HALLICA *zərf zar. dan.* Dolğun (bədənli), kopuş. [Sultan bəy:] *..Məninki bir hallıca, dulluca arvaddır. Ü.Hacıbəyov. ..Hallıca, enlikürək bir qadın aralığa çıxdı. Mir Cəlal.*

HALLÜSİNASIYA *is.* [lat.] *tib.* Qarabasma, gözəgörünmə.

HALOGEN *is.* Kimyəvi element, ünsür.

HALSIZ *sif.* Zəif düşmüş, əldən düşmüş, üzgün, taqətsiz, yorğun. *Halsız qoca. – Məhriban yorğun və zəif gözlərini açdı. Çox halsız idi. S.Hüseyn. Müəllimin rəngi qaçqın;*

Çox halsızdır, yatağında. M.Dilbazi. □ **Hal-sız düşmək** – üzgün düşmək, taqətsiz olmaq, bihal olmaq, əldən düşmək. [Xəstənin] *yuxuladığı, ya halsız düşdüyü məlum deyildi.* Mir Cəlal.

HALSIZCA *zərf* Halsız halda, bihal, üzgün halda, əldən düşmüş halda. *Xədicə arxası üstə halsızca uzanıb tez-tez nəfəsini çiyinlərilə alıb verirdi.* S.Hüseyn.

HALSIZLIQ *sif.* Zəiflik, üzgünlük, bihal-
lıq, taqətsizlik, əldən düşmə. [Nuriyyə:] *Sonra özümdə qəribə bir halsızlıq hiss elədim.* İ.Əfəndiyev. *Ah, istidan sıxılıram; halsızlıqdan yıxılıram.* M.Dilbazi.

HALVA *is.* [ə.] Yağda qovrulmuş un və doşabdan, bəzən də baldan, şəkərdən bişirilən Şərq şirniyyatı. *Axşam azanı deyilən kimi, mömin müsəlman bilmir ki, nəyə əl uzat-sın: çayını içsin, firnini yesin, halvadanmı dadsın.* C.Məmmədquluzadə. [Xanməmməd] *..heç bir təklif olmadan süfrədən halva götürüb ağzına qoydu.* Çəmənzəminli. □ **Halva çalmaq** – halva bişirmək. [Vaqif:] *Lələ, uşaqlara de, bir yaxşı halva çalsınlar.* Çəmənzəminli. *Telli öz otağında halva çalırdı.* S.Hüseyn. // Şirni ilə küncüd, qoz, fıncıq və s.–dən hazırlanan şirniyyat növü. *Küncüd halvası. Qoz halvası.*

♦ **Halvasını çalmaq** – məhvini, ölümünü hazırlamaq. *Millət özü halvasını çaldı ağaların; Sən bəri çək əl, şah ilə sultanə dolaşma.* Ə.Qəmküsar.

HALVAÇI *is. köhn.* Halva bişirib satan adam. *Halvaçı qızı daha şirin.* (Ata. sözü). *..Şəms axırda bir şahərə çatdı. Orada halvaçı şeyirdi oldu.* (Nağıl).

HALVAÇILIQ *is. köhn.* Halvaçı sənəti; halva bişirib satmaqla məşğul olma. *Əhalinin bir qismi də xırda ticarətlə – halvaçılıq, çörəkçilik, ..baqqallıq, bəzzazlıqla məşğul olardı.* H.Sarabski.

HAM(M) *is.* Hürərkən itin çıxardığı səs.

HAMAM *is.* [ə.] Çimmək üçün isti və soyuq suyu olan xüsusi bina. *Şəhər hamamları. Məhəllə hamamı.* – [Məşədi Qəzənfər:] *Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir.* Ü.Hacıbəyov. [Qərənfil:] *İnişil təşəbbüs qaldırdınız ki, hamam tikək, hələ hörgüsü bir arşın qalxmayıb.* İ.Əfəndiyev. // Vanna otağı, ha-

mamxana. [Şirzad:] *Kəsir odur ki, belə gözəl evin mətbəxi və hamamı yoxdur.* M.İbrahimov.

♦ **Hamam kimi** – çox isti yer haqqında. *Ev hamam kimi idi.* Qantəmir. **Hamam suyu ilə dost tutmaq** – asan yolla, heç bir xərc çəkmədən, havaydan özünə dost qazanmağa çalışmaq.

HAMAMÇI *is.* 1. *köhn.* Hamam sahibi, yaxud hamam icarəçisi. *Usta Ağabalanın səsinə hamamçı dik atılıb, az qaldı ocağın üstündə qaynayan pitini töksün..* Çəmənzəminli. *Hamamçı Məşədi Qəzənfər sarı kürkə bürünüb bayır qapının solunda öz yerində əyləşibdir.* Ü.Hacıbəyov.

2. Hamam xidmətçisi (camadar, kisəçi və s.).

HAMAMÇILIQ *is.* Hamamçı peşəsi, hamamçının işi-peşəsi. *Camadların şahlığı hamamçılıqdır.* (Ata. sözü).

HAMAMXANA *is.* [ə. həmmam və fars. ...xanə] Bir ailənin istifadəsi üçün mənzillərdə hamam, vanna otağı. *Sürmə xala Əzizi hamamxanaya salıb mətbəxə qayıtdı və tələsik yemək hazırlamağa başladı.* S.Rəhman.

HAMAN [fars.] 1. Göz önündə olmayan və ya uzaqda olan bir şeyi və ya şəxsi gös-tərmək üçün işlədilən əvəzlilik – o, özü. *Haman kitab. Haman oğlan.* – *Haman gündən işə başladım.* Qantəmir. *Haman qız bütün səyahətçilərin qəlbini özünə məftun etmişdi.* M.S.Ordubadi.

2. *zərf* Əlüstü, dərhal, o saat, tez. *Aradan keçmədi bir öylə zaman; Bu dönüş Gülnazı sarsıtdı haman.* M.Müşfiq. [Ceyniz:] *Qardaşımın sözləri bir ox olaraq atamın ürəyinə sancıldı, haman bağırırdı.* Çəmənzəminli.

haman-haman b a x **haman** 2-ci mənada.

HAMAR *sif.* [fars.] 1. Girintisi-çixıntısı, kələ-kötürü olmayan; düz (səth haqqında). *Hamar daş. Hamar asfalt yol.* – *Yol enli və hamar idi.* S.S.Axundov. *O qədər hamardır, o qədər hamar; Şahmat taxtasına bənəyir çəmən.* N.Xəzri.

2. Əziyyətsiz, rahat. *Ovçu-ovçu ha maral; Budu getdi ha maral; Belə can almaq olmaz; Can alırsan, hamar al.* (Bayatı).

HAMARCA *sif.* Olduqca hamar, lap hamar, düz. *Hamarca taxta.*

HAMARLAMA “Hamarlamaq”dan *f.is.* *İstifadəyə verilən sahələrdə əsaslı surətdə hamarlama işləri görülür.*

HAMARLAMAQ *f.* 1. Yerini və ya bir şeyin səthini hamar hala salmaq, hamar, düz etmək, düzləndirmək. *Taxtanı rəndə ilə hamarlamaq.* – *Dənizin şiltaq ləpələri .. qumu təzədən hamarlayırdı.* H.Seyidbəyli. *Əhməd .. uzun qəlyanı .. kisinin içinə salıb xeyli eşələdi, gözəyari tütünlə dolduğunu müəyyən edib çıxartdı. Baş barmağı ilə basıb hamarladı.* İ.Şıxlı.

2. Qarışmış, qırışmış bir şeyi düzəltmək, səliqəyə salmaq. *Saqqalını hamarlamaq.* – *Qaraşa baxmadan [Salman] yaxasını hamarladı, özünü düzəltdi.* M.İbrahimov. *Zöhrə gah mis sənəyin ora-burasını silir, gah da sənəyin qulpuna bağlanmış çatının qotazlarını hamarlayırdı.* Ə.Vəliyev.

HAMARLANMA “Hamarlanmaq”dan *f.is.*

HAMARLANMAQ *məch.* Hamar hala salınmaq, düz edilmək, düzləndirilmək. *Həyəti basmış yanq iyi verən sirkan biçilmiş, yer hamarlanıb süpürülmüşdü.* İ.Hüseynov.

HAMARLAŞMA “Hamarlaşmaq”dan *f.is.*

HAMARLAŞMAQ *f.* Hamar olmaq, hamar hala düşmək, düzlənmək. *Mala çəkildikdən sonra sahə hamarlaşdı.*

HAMARLATMA “Hamarlatmaq”dan *f.is.*

HAMARLATMAQ “Hamarlamaq”dan *icb.*

HAMARLAYICI *sif.* Bir şeyin səthini hamarlamaq üçün işlədilən. *Hamarlayıcı maşın.*

HAMARLIQ *is.* Hamar şeyin halı, hamar, düz olma. *Kiçik kol-koslar, ensiz arxların kənarlarında bitmiş hündür qamışlar da çöllün hamarlığına qovuşaraq geniş düzənlikdə əriyib batırdı.* Q.İlkin.

HAMARLÜLƏLİ *sif.* Lüləsində yiv olmayan, lüləsi hamar olan; yivsiz. *Hamarlüləli tüfəng.*

HAMAŞ¹ *sif.* Topa, bir-birinin bitişik (çiçək və meyvə haqqında).

HAMAŞ² *is.* Yol yoldaşı. *Bu dünya bir yol kimidir, biz axirət müsəfir; Kəcavədə hamaş gərək öz hamaşılən yanaşa.* Şəhriyar.

HAMBAL *is.* [ər.] 1. Belində yük daşımaqla keçinən adam. [Gülperi] *cəld nökrə Cəfəri göndərib iki nəfər hambal çağırtdı,*

yanındakı və baqajdakı şeyləri daşıdıb ikinci klas salonuna yığırdı. S.S.Axundov.

2. *məc.* Döşəmənin altına və ya evin səqfinə qoyulan tir. // Evin səqfindəki salbanı saxlamaq üçün onun altına qoyulan paya; daşmaq. *..Səqfin ortaliğından bir hambal verilirdi ki, tirlərə təkəyə olub, onları möhkəm saxlasın.* C.Məmmədquluzadə.

HAMBALLIQ *is. köhn.* Hambalın işi, sənəti, peşəsi. *Sonra da bir zaman [Nadir] Bakıya gəlib, bazarda hamballıq etdi.* B.Talıblı.

HAM-HAM *təql.* 1. Bax **ham(m).**

2. *uş. İt.*

HAMI *əvəz.* Bir nəfər də kənardə qalmayaraq, hamısı, bütün adamlar. *Hami razıdır. Hamı ayağa qalxdı. Hamı iclasa gəlməlidir. Hamı işə tələsir.* – *Bu adam hamının bildiyi, tanıdığı Cəfər əmi idi.* H.Nəzərli. *Xaspoladın çağırışına hamı gəlmişdi.* M.Hüseyn.

HAMILIQLA, HAMILIQLA *zərf* Bir nəfər də kənardə qalmayaraq, hamısı bir yerdə; birlikdə, cəmənlə. [Fazil:] *Nə baxsınız gözümlün içinə? Nə səbəbə hamılıqla ayağa qalxıb təzim etmirsiniz?!* Ə.Haqverdiyev. // Yekdilliklə. *Hamılıqla namizədə səs vermək.*

HAMISI bax **hamı.** Adamların hamısı gəlmişdi. – [Tələbə:] *Bizim yoldaşların hamısı bu gün məktəbdə olub.* Z.Xəlil. // Eyni mənada əşya haqqında. *Binaların hamısı təmir olunub.* – [Kərbəlayı Qubad:] *Görəsən, bu evlərin hamısı Mərcan bəyindir?* Ü.Hacıbəyov.

HAMİ *is.* [ər.] 1. Birini himayə edən, himayəsi altına alan, qoruyan; himayəçi, havadar, arxa. *Rüstəm bəyin üzündə hamı axtaran bir çocuq ifadəsi vardı. Çəmənözəminli. Geydiyin arxalıqdır; Hamidən arxalıqdır; Hieran əydi aşığı; Bu necə arxalıqdır?* (Bayatı). □ **Hami olmaq** – birsinə arxa durmaq, havadarlıq etmək, himayəçi olmaq. *..Qulam müəllim başsız qalmış Nənəqız ailəsinin hamisi olmaq, onun çocuqlarına yardım etmək istəyirdi.* S.Rəhimov.

2. Birisinin və ya bir təşkilatə hamilik edən adam və ya təşkilat. *Bu işdə hamilər çox kömək edə bilərlər.*

HAMİL *sif.* [ər.] *köhn.* 1. Yüklü, yüklənmiş.

2. Üzərində olan.

3. Daşıyan, götürən.

4. is. Sahib, yiyə.

HAMİLƏ *sif.* və *is.* [ər:] Hamiləlik vəziyyətində olan; ikicanlı, boylu, boyudolu. *Hamilə qadıntək yuxusu möhkəm; Qucağı doludur dərələrin də.* M.Araz. *Kənddə işlər qarışan zaman gəlin birdən–birə hamilə olmuş və oğlan doğmuşdu.* İ.Şıxlı.

HAMİLƏLİK *is.* Qadın orqanizmində rüheymin inkişaf dövründəki vəziyyəti; ikicanlılıq, boyluluq.

HAMİLİK *is.* 1. Himayəçilik, havadarlıq, himayə etmə, qanadı altına alma. *Qulam müəllim istiyirdi ki, Mehparə və Sitarə onun hamiliyi ilə oxuyub ali təhsil alsınlar.* S.Rəhimov.

2. Birisinə və ya bir təşkilata istehsalat, mədəni, siyasi və b. cəhətdən müntəzəm kömək göstərməkdən ibarət ictimai fəaliyyət; hər hansı bir işdə kömək göstərmə. *Həminizdən tələb olunur ki, musiqidə hamilik və radio işlərində tezliklə dönüş yaradaq.* Ü.Hacıbəyov. □ **Hamiliyə almaq (götürmək)** – belə kömək göstərməyi öhdəsinə almaq (götürmək).

HAMPA *is.* [fars. həm və pa – ayaq]

1. Keçmişdə kənd varlığına, dövlətliyə verilən ad. [1-ci kəndli:] *Burada bir Hacı Bayram deyil, ondan savayı da neçə hampa var.* Ə.Haqverdiyev. *Qoyunçu hampalar bu gen hörişü; İcarə əyləyib saldılar yataq.* H.K.Sanlı.

2. *məc.* Yoldaş, sirdaş. [Qoca:] *Sən [Beyrək] qız istəmirsən, özünə bir hampa istəyirsən...* M.Rzaquluzadə.

HANA¹ *is.* Əllə xalça, palaz və s. toxumaq üçün yerdə qurulan dəzgah; xana. *Axşamdan yuxılır, ertədən yatır; Həftədə hanaya bir arğac atır.* Aşıq Ələsgər. *Qızlar oturmuşlar qabaqda hana; Xalı toxuyurlar damaları çağ.* Z.Xəlil. □ **Hana toxumaq** – hanada xalça, palaz və s. toxumaq. *..Saray qulamlarından biri Kazımın həyatına girib artırmada hana toxuyan Telli ilə Gülnazə yanaşdı.* Çəmənəminli.

HANA² *is.* b a x **xına.** *İki qoyun yan–yana; Əlimə yaxdım hana; Sənə süd verən ana; Ol–sun mənə qaynana.* (Bayatı).

HANDA “Harada” sual əvəzliyinin danışıq dilində işlənən forması. [Qurbani:] *İbtida əyləyib girdim meydana; Aşıqlar ustadı, görürün, handadı? “Qurbani”. Gül əkdim gül məkanda; Yerin bil, gül, məkanda; Sən güldün, mən də güldüm; Mən handa, gülmək handa?! (Bayatı).*

HANI “Harada?” “haradadır?” mənasında sual əvəzliyi. [Giziroğlu:] *Hanı bu bağcanın gülü; Oxumur şeydə bülbülü.* “Koroğlu”. *Hanı rəngli çiçəklərin, a çəmən? Bir gözəl dəstə gül tutaydım mən.* A.Şaiq.

HANKI, HANSI *əvəz.* 1. İki və ya bir çox şeydən birini müəyyənləşdirəcək cavab almaq üçün sual kimi işlənir. *Hansı əsərdən xoşunuz gəlir? Sitaları hansı məxəzlərdən götürmüşünüz? Hansı mərtəbədə yaşayırsınız? – Hansı qüvvələrin şəhərə hakim olması bəlli deyil idi.* Çəmənəminli. [Şah:] *Vəzir, mənə hansı hansı peşəni məsləhət görürsən? Ü.Hacıbəyov.*

2. Ayırıcı, müəyyənləşdirici sual kimi işlənir. *Hansı böyükdür, hansı kiçik? Bunlardan hansı müdirdir, hansı müavin? – [Məşədi İbad:] Bir deyin görüm, xanım hansınızdır, qulluqçu hansınız? Ü.Hacıbəyov.*

3. Bir şəxsin, ya şeyin keyfiyyəti, xüsusiyyəti, xassəsi haqqında sual bildirir. *Hansı məziyyətinə görə onu bu qədər xoşlayırlar? – Söylə, şirinlikdə, hansı fidanda; Hansı güllüstanda, hansı cahanda; Ey yoldaş, ey qadın, sənənin varın var? M.Müşfiq.*

4. Bir şeyin əmələgəlmə vaxtı, ardıcılığı haqqında sual kimi işlənir. *Hadisə hansı ayda baş vermişdir? Siz hansı ildə anadan olmuşsunuz? – Bunu istiyirik bilək ki, aya bu papaqlar [müsləman papaqları] hansı əsrdən və nə vaxt bu tövr bizim içimizdə adət olubdur? C.Məmmədquluzadə.*

5. “Hər bir”, “hər hansı”, “hər hansı bir” mənasında işlənir. *Hansı adamı dindirənsəniz, eyni cavabı eşidəcəksiniz. Hansı kitabı açsanız, tapa bilərsiniz. – Hanki səmtə, hankı yana; Hey uçam da, yuvam sənə. S.Vurğun. [Cahan Əsgərə:] Hansı bəyin və ya tacirin qızını istəsən, gedim, sənə alım.* Ü.Hacıbəyov. // Eyni mənada əsasən inkar cümlələrində işlədilir. *Hansı şagird usta olmağa çalışmış?*

6. Qeyri-müəyyənlik bildirir. *Bilmirəm, hansı ağzıgöyçək deyib ki, "insan əsrəfi-məxluqatdır"?* M.Hüseyn.

♦ **Hansı ki** – təyin budaq cümləsini baş cümləyə bağlayan və baş cümlədə olan ismi budaq cümlədə əvəz edən bağlayıcı. *Niyə cavab vermədin; o deməyə qərar vermişdin? Hansı ki, srağagün; məni tənqid elədi?* R.Rza.

HANTÉL [alm.] *idm.* Qısa dəstəklə bir-birilə birləşmiş iki çuqun şardan ibarət gimnastika aləti (özəlöləri inkişaf etdirmək üçün işlənir).

HAP-GOP *is.* Gurultulu, lovğa, lakin boş, əhəmiyyətsiz sözlər, hay-küy. *Hap-gopuna baxma, ələndən heç şey gəlməz. – Mən bəcarsaydım əgər, yaxşı cilovlardım onu; Baxmayın hap-gopuna, ömrü bitibdir, sonudur.* S.Rüstəm. [Qızıyətər:] *Elə hap-gopu var, – dedi, – mən olmasam, ala qarğalar başında yuva tikər.* M.İbrahimov.

HAP-GOPÇU *bax* **gopçu**. *Hap-gopçunun biridir.*

HARA *sual əvəz.* 1. Hansı yer, hansı məkan, yaxud hansı istiqamət, hansı tərəf. *Kitablari hara qoydu? Stulu hara apardın?* – [Sevil Güllüşə:] *Balaşdan soruşmamış hara gedə bilərəm?* C.Cabbarlı. [Gülsənəm:] *Ağa, bu qablari hara düzəcəyik?* H.Nəzərli.

2. Bədənin və ya bir şeyin hər hansı bir yeri. *Onun harası pisdir? Harasına gözəl deyirsən!* – [Məşədi İbad:] *A kişi, bircə mən bilmədim ki, camaat mənim harama qoca deyir!* Ü.Hacıbəyov. [Şahmar Şahpəriyev:] *Mənim yaram ağrıyır, sənənin haran ağrıyır.* B.Bayramov.

3. **Haradasa** şəklində – naməlum yerdə, qeyri-müəyyən yerdə. *Haradasa uşaq ağlayırdı. – Qaraşın səsi çox zəiflədi, haradasa kəsilib qırıldı.* M.İbrahimov. *Haradasa böcəklər hərdənbir cırıldışırdı.* Q.İlkin.

♦ **...hara, ...hara** – iki və ya çox şeyin keyfiyyətinin, vəziyyətinin müqayisəsində işlədilir. *Həftəbaşı Xınalığa gələn avtodükan yeni-yeni mallar gətirir. İndiki Xınalıq hara, keçmişki hara.* R.Rza. *Vətən günü-gündən dönmür gülməyə; Gor dünənənim hara, bu günüm hara.* B.Vahabzadə. **Sən hara, bura hara** – bir adamı gözlənilməyən bir yerdə gördükdə təəccüb məqamında işlədilir. *Sən hara, bura*

hara, yaqın sən də ziyarətə gəlmisən? E.Sultanov. [Sultan bəy:] *Paho, Süleyman, sən hara, bura hara?* Ü.Hacıbəyov.

HARADA *sual əvəz.* Hansı yerdə? hayanda? *Səni harada görə bilərəm? Dəftərlər haradadır?* – [Məşədi Qəzənfər:] *Əşi, adam gərək insanın ilə danışsın, qışın soyuğunda harada qızısa bilərəm?* [Xor:] *Hamamda!* Ü.Hacıbəyov. *Həmin gecə saat doqquzdan on ikiyədək Ləman harada idi?* H.Seyidbəyli. // **Haradasa** şəklində – hansı yerdə, hayandasa, naməlum yerdə. *Haradasa musiqi çalınırdı.*

HARADAN *sual əvəz.* Hansı yerdən? hayandan? hansı tərəfdən? *Haradan gəlirsən? Haradan almısən? Haradan gəlmisənsə, ora-ya da getməlisən. Onun əsli haradandır?* – [Murad] *Nigar kimi gənc, gözəl, çocuqlarına məhrəban bir qadını haradan tapacaqdı?* S.Hüseyn. *Bu çayların haradan axıb gəldiyinə dair hərə bir fikir söyləyir.* M.Hüseyn. // **Haradasa** şəklində – hansı yerdə, hayandasa (naməlum, bəzən gözlənilməz bir şey haqqında). *Haradasa uzaqdan güllə səsi eşidildi. – ..Haradasa əsib gələn .. bir sazaq insanın iliyinə işləyirdi.* M.İbrahimov. *Fəhlələr haradasa xörək tapıb gətirmişdilər.* M.Hüseyn.

HARALI *əvəz.* Birisinin hansı yerdən, harada anadan olduğunu, vətəninə hara olduğunu bilmək üçün işlədilir. *O haralıdır?* – [Mansur xan:] *Söylə görüm, haralısən, ay gözəl?* C.Cabbarlı. *Yolçu sevinərək qocanı saxladı, ondan haralı olduğunu soruşdu.* Ə.Məmmədخانlı.

HARAM *sif.* [ər.] 1. İslam dininin ehkamlarına görə yeyilməsinə, işlədilməsinə icazə verilməyən (həlal əksi). *Haram mal bərəkət tutmaz.* (Ata. sözü). [Yaşlı kişi:] *Mən tamamilə mövhumatçı bir gəncdim, din və şəriətin haram bildiyi heç bir iş arxasınca getməmişdim.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Zəhmətlə, əməklə, düz yolla qazanılmayan, əldə ediləməyən. [Musa:] *Çalış, sən həmişə öz əməyin ye; Haram mal yeməyə alışma, dilim. "Abbas və Gülgöz". Kimsə öz adına vurmurdu ləkə; Acından ölsə də haram yemirdi.* Ə.Kürçaylı.

◊ **Haram elmək (etmək)** – bax **haram qatmaq** 2-ci mənada. [II qul:] *Yenə səhər tezdən Bəhram; Yuxumuzu etdi haram.* A.Şaiq. *Bu söz çox vaxt [Ağasəfər və Həmzənin] yediyni haram etmişdi.* Ə.Əbüllhəsən. **Haram iliyi** – bax **onurğa beyni** (“**onurğa**”da). *Balıqın sinir sistemi beyin və haram ilikdən və buradan da bədənin hər tərəfinə yayılan incə sinirlərdən ibarətdir.* C.Cəbrayılbəyli. **Haram qatmaq, harama qatmaq** – 1) təmiz, düz yolla öldürülmüş bir şeyi korlamaq, təmizlikdən məhrum etmək. [Xortdan:] *Hamı yəqin edir ki, belə adam müştəri aldadıb malına haram qatmaz.* Ə.Haqverdiyev. [Yaşlı kişi tacirə:] *Sən mənim xeyir-bərəkətimi qaçıracasən, sən mənim halal malına haram qatacaqsan!.. – deyərək uzun-uzadı deyirdi.* S.Hüseyn; 2) pozmaq, mane olmaq. *Haram qatıb onlar şirin yuxuya; Yetişdilər səhər tezdən Nuxaya.* H.K.Sanlı. *Atlar yorulmuşdu. Faytonçunun cidd-cəhdinə baxmayaraq, yerləşlərinə haram qatmaq istəmir-dilər.* İ.Şıxlı. **Haram olsun!** – qarğış məqamında işlədilir. *Ananın südü sənə haram olsun.* – [Teymur ağa:] *Mənim atamın yaxşılıqları [vəzirə] haram olsun!* M.F.Axundzadə. **Haram tikə** – düzgün olmayan yollarla öldürülmüş hər hansı bir şey. *Azdi ac gödənə yüz haram tikə..* M.Araz.

HARAMXOR *sif.* və *is.* [ə. həram və fars. xor – yeyən] Özgənin malına, şeyinə, puluna tamah salan; müftəxor. [Mustafa bəy:] *Hamınız haramxorsunuz, hamınız oğrusunuz!* Ə.Haqverdiyev.

HARAMZADƏ *is.* [ə. həram və fars. zadə] Fırıldaqçı, kələkbaz, hiyləbaz, bic, yaramaz, tülüngü. [Murov:] *Haramzadələr, mənim əlimdən hara gedəcəksiniz.* M.F.Axundzadə. [Vahimə Çiçəyö:] *Mən günahkar deyiləm ki, haramzadə oğlun bütün zati-pakını danır?* B.Bayramov.

HARAMZADƏLİK *is.* Fırıldaqçılıq, kələkbazlıq, hiyləbazlıq, biclik. *..Dəstədə bir müsəlman görmürəm ki, ondan bir haramzadəlik və xəyanət baş verməmiş ola.* C.Məmmədquluzadə.

HARAY 1. *nida.* Dad, aman, vay, dad-fəryad, dad-fəğan. *Haray, kim nə dilim var, nə dil anlayanım.* Qövsü. *Haray, ey şerimin*

tunc qanadları; Fikrimin, hissimin ceyran atları. M.Müşfiq.

2. *is.* Qışqırıq, hay-küy, cığır-bağır, bağırtı səsi; qışqırıq-bağır. *Məscidi doldurur haray, qışqırıq; Qarğış, hədələmə, söyüş, fişqırıq.* S.Vurğun. *Kənddə qulaqbatıran bir haray vardı.* M.Hüseyn. ◻ **Haray çəkmək (qoparmaq)** – bax **haray salmaq** 2-ci mənada. *Qatar yaxınlaşır haray çəkərək; Gözətçi özünü itirir bu an.* B.Vahabzadə. *Balta durmadan yarar; Motor haray qoparır.* İ.Səfərlı. **Haray etmək** – bax **haray salmaq** 1-ci mənada. *Bir çoban bir gün etdi dağda haray; Canavar var, – dedi, – gəlin, ey vay.* M.Ə.Sabir. **Haray salmaq** – 1) qışqırmaq, bağırmaq, cığırmaq, haray etmək. *Kəndə bir az qalmış qoca qabağa gedib səsi dolusu haray saldı.* S.Rəhimov; 2) səs-küy salmaq, gurultu qoparmaq, gurultu salmaq (qoparmaq). *Haray salıb dağa-daşa; Köpüklü çay daşa-daşa; Axar uca qayalardan.* B.Vahabzadə.

3. *is.* Kömək, imdad. [İskəndər xan:] *..Atamdan mənə bir haray olmayacaq, qalmışam naçar.* N.Vəzirov. [Fazil:] *Vallah, mən özüm də məəttəl qalmışam, çünki o dəli övrətdən də, deyəsən, bir haray yoxdur.* C.Məmmədquluzadə. ◻ **Haraya gəlmək (yetmək, yetişmək, çatmaq)** – köməyə gəlmək, imdada yetmək. [Ağa:] *Haraya gəlincə itlər məni bu gördüyünüz halətə saldılar.* Ə.Haqverdiyev. *Qız müəllimin harayına çatmaq istədi.* S.Rüstəm. *Ona yetmək üçün haraya dostlar; Aldı təyyarəni araya dostlar.* M.Rahim.

HARAYA *sual əvəz.* Hansı yerə? hansı tərəfə? hayana? *Haraya gedirsən? Haraya baxırsan? – Haraya belə, Ələmdar? – deyə Bənövşə çəkinə-çəkinə soruşdu.* S.Rəhimov.

HARAYÇI *is.* Haraya gələn, köməyə gələn, özünü haraya çatdıran, yaxud dalaşanları gəlib ayıran adam. [Cabbar bəy:] *Zalım oğlu istəyirmiş barmağını salıb biçərə arvadın gözüünü töksün, harayçı qoymayıb... N.Vəzirov. Bir azdan sonra harayçı tökülüb, kərbəlayını baş-gözünün qanı axa-axa götürüb getdilər.* Çəmənəzəminli.

HARAY-HƏŞİR *is.* Hay-küy, səs-küy. *Bir tərəfdə haray-həşirlə daş, qum daşınır, o*

biri tərəfdə qumla əhəng qarışdırılıb palçıq edilirdi. S.Rəhimov. □ **Haray-həşir salmaq** – qışırmaq, dad-fəryad qoparmaq, hayküy salmaq, qiyamət qoparmaq, mərəkə qoparmaq. *Kimsə dedi: – Bir ovuc tut qurusundan ötrü haray-həşir salma, kişi!* Ə.Abasov.

HARAYLAMA “Haraylamaq”dan *f.is.*

HARAYLAMAQ *f.* 1. Qışıraraq çağırmaq, səsleyib çağırmaq. *Ana vətən harayladı; Dar günündə övladım.* N.Rəfibəyli.

2. *məc.* Hava ilə oxumaq. *Bir az keçmədi ki, Cümşüd bəy damağını sazlayıb çıxdı dama, başladı haraylamağa.* E.Sultanov. *Xanəndə qavalı üzünə tutub, “əziziyəm” deyər harayladı.* Mir Cəlal.

HARAYLAŞMA “Haraylaşmaq”dan *f.is.*

HARAYLAŞMAQ *qarş.* Bir-birini bərkədən çağırmaq, qışıraraq səsləmək. *Çobanlar haraylaşdılar. Uşaqlar qaçışır və haraylaşırlar.*

HARIN *sif.* 1. Yaxşı bəslənməkdən, yaxşı baxılmaqdan kökəlməmiş, qızğınlaşmış, azğınlaşmış; tünd. *Harin dayça.* – [Xanlar:] *Nə qədər xəm və harin at olsa, [anam] cilovunu dəstləyib belinə atılasıdır.* Qantəmir. *Xanın doqquz ay qaranlıq tövlədə bəslənmiş harin buğasını meydana çıxardılar.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Qudurğan, azğın, həddindən artıq lovğa, özündənrazi, mütəkəbbir adam haqqında. *Harin qız.* – *Rüxsara xanım Kərbəlayı Səftərin tox və harin sifətini görüb, bir söz demədi, ətrafına göz gəzdirdi.* T.Ş.Simurq. *Bu almazlar işğalçıların zəngin salonlarında bərq vurur, harin xanımların qolunu, boyunu bəzəyir.* R.Rza.

HARINLAMA “Harınlamaq”dan *f.is.*

HARINLAMAQ *f.* 1. Yaxşı bəslənməkdən, yaxşı qulluq edilməkdən kökəlmək, qızışmaq, harınlaşmaq. *At bütün qışı tövlədə xama bağlamıb, yeyib harınlamışdı.* “M.N.lətif.”

2. *məc.* Qudurmaq, azğınlaşmaq, vəhşiləşmək, harınlaşmaq. *Dəniz kimi kükrədilər, dalğa kimi dös gərdilər; Harınlamış (f.sif.) polislərə onlar yumruq göstərdilər.* B.Vahabzadə.

HARINLAŞMA “Harınlaşmaq”dan *f.is.*

HARINLAŞMAQ *bax harınlamaq.*

HARINLIQ *is.* 1. Harın, harınlaşmış heyvanın halı.

2. *məc.* Qudurğanlıq, azğınlıq, zorba-zorluq. *Vəzirov göstərir ki, bəylərin tüfeyli, müftəxor təbiəti özbaşınalıq, harınlıq, əxlaqsızlıq doğurur.* C.Cəfərov.

HARMATAN *is.* Afrikada quru və qızmar külək.

HARMÓNİYA [*yun.*] 1. *mus.* Musiqi nəzəriyyəsinin, akkordların düzülüşünü, musiqinin ümumi inkişafında onların qarşılıqlı əlaqəsini şərh edən bölməsi. // Bir neçə həməhəng tonların bir vaxtda səsənlənməsi. *Əllini keçsə də yaşım; Nə polifoniya, nə harmoniyadan çıxır başım.* R.Rza.

2. *Bax ahəng* 1-ci mənada.

HASAR *is.* [ər.] 1. Daşdan, kərpicdən və s.-dən tikilən hasar; barı, sədd. *Bağın hasarı. Hasardan aşmaq.* – *Böyük bir qala var, dörd yanı hasar; Daşında paslanmış aski yazılar.* S.Vurğun. *Arxa tərəfdən taxta hasarın kiçik qapısı vardı.* Q.İlkin. □ **Hasar çəkmək** – divar tikmək, barı çəkmək, hasarlamaq. *Bağın ətrafına hasar çəkmək.* // *məc.* Bir şeyin birləşməsinə, yaxınlaşmasına mane olan şey; maneə, sədd. □ **Hasar çəkmək** – maneə yaratmaq. *Sorağını alsam elə bu gün sənin uzaqlardan; Məhəbbətə hasar çəkməz nə ayrılıq, nə də zaman.* S.Vurğun.

2. Hasarı, çəpəri xatırladan adam, ya şeylər sırası. *Yolun o tay-bu tayında hasar təşkil edən dilənçilər, kor və əlillər... sədəqə diləyirdilər.* Çəmənəzəminli. *Heyət üzvləri dəmir və polad silahlardan düzəlmiş hasarın içərisi ilə keçib Atabəy bağına gədirdi(lər).* M.S.Ordubadı.

HASARLAMA “Hasarlamaq”dan *f.is.*

HASARLAMAQ *f.* Hasar çəkmək, barı çəkmək, barılamaq. *Həyəti hasarlamaq.*

HASARLANMA “Hasarlanmaq”dan *f.is.*

HASARLANMAQ *məch.* Hasar çəkilmək, barı çəkilmək, barılanmaq. *Məktəbin ətrafı hasarlanmışdı.* – [Kiçikbəyim] *məhbəs kimi qalın divarlarla hasarlanmış (f.sif.) Tehran sarayını gözələrinin qabağına gətirirdi.* Çəmənəzəminli.

HASARLATMA “Hasarlatmaq”dan *f.is.*

HASARLATMAQ *icb.* Hasar çəkdirmək, barı çəkdirmək.

HASARLI *sif.* Hasarı, barısı, divarı olan; barılı, divarlı. *Rübabə Sadıq kişinin alçaq,*

daş hasarlı həyatına girəndə ürəyi döyündü.
Mir Cəlal.

HASİL [ər.] 1. *sif. kit.* Hüsula gələn, vücuda gələn, ortaya çıxan, törəyən. □ **Hasil etmək** – 1) almaq, əldə etmək. *İzin hasil edəndən sonra Əhməd içəri daxil olub, .. əl-əl üstə qoyub, salam məqamında durdu.* (Nağıl). [Tağı Xudayar bəyə:] *Mən indi müsinn adamam, özümə görə də təcrübə hasil eləmişəm.* C.Məmmədquluzadə; 2) istehsal etmək. *Bu günlər inşaatçılar əsas qüvvələrini enerji hasil edəcək turbinin quraşdırılmasına yönəlmişlər.* (Qəzetlərdən). **Hasil olmaq** – 1) nəticə kimi ortaya çıxmaq, ələ gəlmək. *Neçə gün ciddi axtarış getdisə də, bir səməra hasil olmadı.* Ə.Haqqverdiyev. [Yaquub:] *Əvvəl burada Möhsün bəy çalışırdı. İki il işlədi, bir nəticə hasil olmadı.* B.Talıblı; 2) törəmək, vücuda gəlmək, özünü göstərmək. *Qılıncdan murad hasil olmadı, əmuda əl atdılar. “Koroğlu”. Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı; Ana dedim, bir ürpəriş hasil oldu canımda.* M.Müşfiq; 3) yerinə yetmək, həyata keçmək. *Hasil oldu Qurbaninin diləyi; Tanımaram nə sultanı, nə bəyi. “Qurbani”.* [Fitnə:] *Oxu, bülbülüm oxu, hasil olsun diləklər.* A.Şaiq; 4) yetişmək, bitmək. *Hər meyvə olur hasil; Zəhmətlə, köməklərlə.* A.Şaiq. *Alımib-satılan yalnız kənddə hasil olan şeylər və heyvanat qismi idi.* Ə.Abasov. **Hasilə çatmaq** – boya-başa çatmaq. *Layla deyim yatınca; Gözlərim ay batınca; Canım cəzanə gəldi; Sən hasilə çatınca.* (Layla). **Hasilə gəlmək** – 1) bitmək, yetişmək, əmələ gəlmək. *Pambıq isə torpaqda bitir, bizim yerlərdə hasilə gəlir.* Ə.Vəliyev; 2) hazırlanmaq, hazır olmaq. *Plov hasilə gələndən sonra Müşgünaz süfrəni hazırladı.* Ə.Vəliyev; 3) yetişdirilmək, hazırlanmaq. [İrəvan dəriümməlliminindən] *ancaq otuz, artıq başı qırx nəfərə kimi müəllimlər hasilə gəlir.* F.Köçərli. **Hasili-kəlam köhn.** – sözün qısa-sı, xülasə, müxtəsər. [Xarrat:] *Hasili-kəlam, bəşər uşaqları heç də nəzər-diqqətə alınmur.* T.Ş.Simurq. **Qənaət hasil etmək** – bax **qənaətə gəlmək** (“qənaət”də). *Zəki Məmmədbağırın xəriflədiyinə qənaət hasil etdi.* S.Hüseyn. **Nə hasil?** *klas.* – nə xeyri? nə olsun? nəticəsi yoxdur. *Doğru yola getmədim,*

nə hasil? Bir mənzilə yetmədim, nə hasil? Füzuli. *Yüz il başın yerə döysə, nə hasil; Zahidin bihudə ibadətindən.* Q.Zakir. // Nəticə kimi ortaya çıxan şey; nəticə, sərəmə. *Səng şikəst eylədi balı-pərim; Banlamağın hasilini anladım.* M.Ə.Sabir.

2. *köhn.* bax **məhsul** 1-ci mənada. *Cəm edəcəkdir tarlasının hasilin; Bəsləyəcəkdir ailəsin, həm elin.* M.Ə.Sabir. *Bir pud buğda əkib əvəzində iki yüz pud hasil alırlarmış.* S.Hüseyn.

3. *is. riyaz.* Vurma əməlinə alınan rəqəm. *2 ilə 3-ün hasilı 6-dır.*

HASILAT *is.* [ər. “hasil” söz. cəmi] İstehsal olunan, hasil edilən məhsulların hamısı bir yerdə; məhsulat. *Südə hasilatı. İllik hasilat. Kömür hasilatı.* – *Guya onların qayda və üsulu ilə burada əkinçilik aparılsa, hasilat birə-beş, birə-on artarmış.* S.Hüseyn.

HAŞA [ər.] 1. *nida.* Olmasın, Allah eləməsin, Allah göstərməsin, ...uzaq. [Qəmə deyirdi:] *Haşa... Min il zindəndə çürüsəm də evləndi yoxdur.* (Nağıl) [Mirzə Camal:] *Axund, yoldan sonra bu qarlı havada hamana buyurulsa, haşa sizdən, sətəlcəm peyda olar. Çəmənzəminli.*

2. *zərf* Əsla, qətiyyə, heç vaxt. *Bahar-ömrünü versə də başa; Aşuq məşuqədən usanmaz haşa!* M.P.Vaqif. *Dolandım dünyanı, gəzdim baş-başa; Sənin kimi gözəl görmədim haşa.* Aşuq Ələsgər.

HAŞALAMA “Haşalama”dan *f.is.*

HAŞALAMAQ *f. dan.* Danmaq, inkar etmək, boynundan atmaq.

HAŞİYƏ *is.* [ər.] 1. Parçanın və s.-nin kənarında rəngi, güllü, materialı cəhətdən ondan fərqlənən zolaq. *Döşəmənin haşiyəsi.* – *Çarşabın kənarında yaşıl ipəklə tikilmiş haşiyələr var idi.* M.S.Ordubadı. *Xalçanın narıxılı yol-yol haşiyələri gözlərdə parıldayırdı.* Mir Cəlal. // Parçanın, divar kağızının və s. kənarlarını çevrələyən zolaq. // Çərçivə.

2. Kitab və s.-nin səhifələrinin kənarında ağ yer. *Kitabın haşiyəsi.* // Həmin ağ yerdə yazılmış yazı, qeyd.

3. *məc.* Əsas məsələ ilə əlaqəsi olmayan və ya az əlaqəsi olan danışıq, ya yazı. *Hə, hə – deyər, Naznaz Yarməmmədin haşiyəsinə qulaq asmayıb tələsdirdi.* M.İbrahimov. □ **Haşiyə çıxmaq** – mətəlbədən kənara

çıxmaq, əsas məsələni qoyub başqa şeylərdən danışmaq, ya yazmaq. *Buradan bir haşiyə çıxıb keçən günlərə qayıdıram.* C.Məmmədquluzadə. *O, bir şalaldır axır ürəkdən; Burda bir haşiyə çıxmalayam mən.* S.Vurğun.

HAŞİYƏLƏMƏ “Haşiyələmək”dən *f.is.*

HAŞİYƏLƏMƏK *f.* Kənarlarına haşiyə tikmək, haşiyə ilə çevrələmək, haşiyə çəkmək. *Paltarın ətəyini haşiyələmək.* // *məc.* Dövrələmək, çevrələmək, əhatə etmək. *Respublika ərazisinin yarısından çoxunu təşkil edən dağlıq sahələr onu şimaldan, qərbdən, cənubdan və cənub-şərqdən haşiyələmişdir.* “Azərbaycana səyahət”.

HAŞİYƏLƏNMƏ “Haşiyələnmək”dən *f.is.*

HAŞİYƏLƏNMƏK *məc.* Kənarlarına haşiyə tikilmək, haşiyə çəkilmək, çərçivəyə alınmaq, çərçivəyə salınmaq. *Burada Azərbaycan kənd təsərrüfatı qabaqcıllarının gözəl işlənib haşiyələnməmiş (f.sif.) portretlərinə də baxdıq.* (Qəzetlərdən). // *məc.* Dövrələnmək, çevrələnmək. [Nuriyyə:] [Leytenantın] *ay işığında qara kölgə ilə haşiyələnməmiş (f.sif.) gözələrinə baxaraq, əlimi iri, cod və gözəl əlindən çəkmədən susurdum.* İ.Əfəndiyev.

HAŞİYƏLİ *sif.* Haşiyəsi olan, kənarları haşiyələnməmiş. *Haşiyəli süfrə. Haşiyəli döşəmə.* – *Yunis .. göy haşiyəli dəsmal ilə alının tərini sildi.* Mir Cəlal. *Həniyə balağı haşiyəli tumanı ilə torpaq döşəməni süpürə-süpürə eşiyə yüyürdü.* İ.Hüseynov.

HATƏM *is.* [Şərq əsətirində çox varlı, əfsanəvi bir adamın adından] Əliaçıq, səxavətli, comərd adam haqqında. [Səlim bəy:] *Xub, səbəb nədir ki, Mirzəyə gələndə Hatəm olursan, bizə gələndə cibinin ağzını buzov çatısı ilə bağlayırsan?* Ə.Haqverdiyev. [Faytonçu:] *Bəli, bəs kişilərdə belə bir Hatəm səxavəti gördüm.* S.Rəhimov.

HAUPTVAXT [*alm.*] Əsgəri vəzifədə olan şəxsləri həbsdə saxlamaq üçün xüsusi bina.

HAVA¹ *is.* [ər.] 1. Yer atmosferini əmələ gətirən qazların, başlıca olaraq azotla oksigenin qarışığı. *Havanın təzyiqi. Şara hava doldurmaq. Təmiz havada nəfəs almaq. Rütubətli hava.*

2. Yeri əhatə edən boşluq, ənginlik; fəza. *Quşlar havada uçur. Təyyarə havaya qalxdı. Hava yolları. – Qatar-qatar olub qalxıb ha-*

vaya; Nə çıxıbsız asimana, durnalar! M.V.Vidadi. *Maşın getdikcə külək onun yavaş-yavaş dən düşən yumşaq qara saçlarını havada oynadırdı.* İ.Əfəndiyev.

3. Hər hansı bir yerdə müəyyən vaxtda atmosferin vəziyyəti (buludluluq, rütubət, yığıntı, hərərət və s.). *Yağmurlu hava. Havanın dəyişməsi. Havada rütubət hiss olunur. Payız havası. – Artıq günorta yaxınlaşmış, hava istilənmiş, quşlar da yemləyib qalına çəkilməmişlər.* M.Rzaquluzadə.

4. Bir yerin sağlamlıq baxımından vəziyyəti, keyfiyyəti. *Sağlam hava. Ağır hava. Oranın havası mənə düşmədi. Dağ havası. – Bir sərni, saf səhər, gözəlcə hava; Bütünüb yamyaşıl çəmən, səhra!* A.Şaiq. *Biz hələlik üz-üzə gəlirik küləklərlə; Hələlik çox ağırdır Qaraqumun havası.* S.Rüstəm.

◊ **Hava almaq** – evdən kənar, açıq havada nəfəs almaq, gəzmək, dincəlmək. [Şeyda:] *Azacıq hava almaq üçün dıışı çıxmışdım.* H.Cavid. [Fizze xanım Vahidova:] *Dedim, bir az hava alarsan. Bütün günü stola yapışmış qalmısan.* Ə.Məmməd-xanlı. **Hava həyəcanı** – havadan təhlükə olduğunu, düşmənin gəldiyini bildiren siqnal, təhlükə siqnalı. **Hava işıqlanmaq** – səhər açılmaq, dən yeri sökülmək. *Hava işıqlanana oxşamırdı.* Mir Cəlal. **Hava qaralmaq (qaranlıqlaşmaq)** – axşam olmaq, axşam düşmək, günəş batmağa başlamaq. *Həlim Qüdrətov Sağsağanlıya girəndə hava qaralmışdı.* Ə.Vəliyev. **Hava sınmaq** – soyuqlardan sonra hava yumşalmağa, istiləşməyə başlamaq. **Hava şarı** – 1) yuvarlaq (sferik) aerostat; 2) içi havadan yüngül qazla doldurulmuş, şarşəkili uşaq oyuncağı. **Hava vannası** – bədəni möhkəmləndirmək və ya müalicə məqsədilə açıq havada günəş altında uzanma, özünü günəşə vermə. **Havada (havadan asılı) qalmaq** – bir məsələnin, işin aydınlaşdırılmaması, həll olunmaması haqqında. [Qoşatxan Kərəmə:] *Nə deyirik, hamısı qalır havada.* M.İbrahimov. **Başına hava gəlmək** – bax baş.

HAVA² *is. mus.* Səslərin, müəyyən musiqi vəhdəti əmələ gətirən ardıcılığı; musiqi ahəngi, melodiya. *Oyun havası. El havaları. – Çalardı düdükdə yamqlı hava.* H.K.Sanlı.

Mahnının Azərbaycan havaları kimi həzin, ruhoşsayıcı olması .. Aslanı valeh etdi. S.Vəliyev.

HAVADAR¹ *is.* [ər. həva və fars. ...dar] Birinin tərəfini saxlayan, ona tərəf çıxan, onu müdafiə edən; tərəfgir, tərəfkeş, tərəfdar. [Göyüş dayı:] *Gəl oğul, gəl Məmməd, havadarım, gəl! Namusum, qeyrətim, etibarım gəl! Z.Xəlil. Müşavirədə bircə adam da Muxtara havadar olmamışdı.* B.Bayramov. // Eyni mənada bəzən mənfilik çaları ilə. *Xanlar zahirdə kirimiş durmaqla Cəmilin başını yastığa qoyurdu. Xəlvətdə öz havadarlarına deyirdi.* Mir Cəlal. [Yusif:] *Hüm-mətin də havadarı Alməmmədov olubdur, yoldaş katib!* B.Bayramov. □ **Havadar çıxmaq** – tərəfdar çıxmaq, tərəfini saxlamaq, razi olmaq. *Güllü arvad da indi qayıdıb tək evdə otura bilməyəcəyini hiss edərək, Maralın fikrinə havadar çıxdı..* Ə.Əbülhəsən.

HAVADAR² *sif.* [ər. həva və fars. ...dar] *köhn.* Yaxşı havası olan, havası tez-tez təzələnen, həmişə təmiz olan; sağlam. [Xarrat:] *Qayət havadar və ziyadar məskənlər vücuda gətirilmişdir.* T.Ş.Simurq.

HAVADARLIQ *is.* Tərəfdarlıq, tərəfgirlik, tərəfkeşlik.

HAVADƏYİŞƏN *is.* Otağın və s.-nin havasını dəyişib təmizləmək üçün cihaz, qurğu; ventilyator. // Sif. mənəsində. *Yaşayış binalarındakı qızdırıcı və havadəyişən qurğulara yaxşı qulluq edilməlidir.* “Sağlam məişət uğrunda”.

HAVAXT *əvəz.* Haçan, nə vaxt, nə zaman. *Əhvalat havaxt olmuşdu? Havaxt bizə gələcəksən? Havaxt gedəcəyi məlum deyil.* – [Nəbi:] *Havaxt lazım olsa sizə köməyim; Bir işarə verin, yetim haraya.* S.Rüstəm.

HAVAXTADƏK, HAVAXTACAN *əvəz.* Hansı vaxta, müddətə, ana qəfər; haçanadək, haçanacan. *Havaxtadək (havaxtacan) gözləyim? – Havaxtadək olacağıq ikiqat?!* Q.Zakir.

HAVAXTAN *əvəz.* Hansı vaxtdan, hansı müddətdən, haçandan. *Havaxtdan şəhərdə yaşayırsan? – [Şahperi:] Xala nədir, adə, mən havaxtdan xala olmuşam?* B.Bayramov.

HAVAQIZDIRAN, HAVAQIZDIRICI *is.* Havanı qızdırmaq üçün cihaz, qurğu. *Yeni*

markalı havaqızdıran. // Sif. mənəsində. *Havaqızdıran cihaz.*

HAVALANDIRMA “Havalandırmaq”dan *f.is.*

HAVALANDIRMAQ *f.* 1. Coşdurmaq, qızışdırmaq, dəli eləmək.

2. Ruhlandırmaq, çuşa gətirmək, şövqə gətirmək. *Qəlbi havalandırır; El mahnısı, şikəstə.* M.Seyidzadə.

HAVALANMA “Havalanmaq”dan *f.is.*

HAVALANMAQ *f.* 1. Havaya qalxmaq, uçmaq. *Göyərçinlər havalandı. – Kamal birinin ardınca bir çox təyyarənin havalanıb dik göyə ucaldığını gördü.* M.Rzaquluzadə. *Birdən [sərçələr] həyəcanlı civildəşib havalandılar.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* Çuşa gəlmək, şövqə gəlmək, vəcdə gəlmək, ruhlanmaq, şövqlənmək. *Tülkü havalanıb deyir: – Aslanam; Top dağdan ac aslanlar itibdi.* Aşıq Ələsgər. *Çal, havalan, santurum; Çal ki, tellər oynasın.* A.Şaiq.

3. *məc.* Azmaq, coşmaq, qızışmaq, özündən çıxmaq; tutması tutmaq, ağılı başından oynamaq. *Varlınan dost olub yoxsula gülmə; Çox da havalanıb coşma dünyada.* Aşıq Ələsgər. *Rəiyyətlər havalanacaq, Qədim kimilərinin qabağında heç fil də dayanmayacaq.* S.Rəhimov. *Salman havalanıb pörtərəc əybəcər və iyrənc şəkllə düşdü.* M.İbrahimov.

HAVALI *sif.* və *zərf* 1. Azğınlaşmış, qudurmuş; ağılı başından oynamış kimi; azğın, qudurğan. *Gəzirlər havalı ağalar, bəylər; İşləyir qan-tərdə naxırçı, nökr.* Aşıq Ələsgər.

□ **Havali kimi** – ağılı başından oynamış kimi, dəli kimi. *Xan havali kimi bu otaqdan o otağa qaçır, .. sanki kimdənsə gizlənmək istəyirdi.* M.Rzaquluzadə. // Qızgım, qızmış, harın. *Xosrovdan başqa, heç kəs bu havali ata səmt düşə bilmirdi.* S.Rəhimov.

2. Yaxşı havası olan; səfali. *Havali sahil. Havali çəmənlik.*

HAVASIZ *sif.* və *zərf* Havası olmayan və ya pis olan; boğanaq. *Havasız otaq. – Qaldılar onun da lap alt qatında; İşsiz, havasız, qifil altında.* H.K.Sanlı. *Doğma əminin evi Səmədə günəşsiz, havasız bir zindan kimi görünürdü.* İ.Hüseynov.

HAVATƏMİZLƏYƏN, HAVATƏMİZLƏYİCİ *is.* Otağın və s. havasını təmizləyən

cihaz, qurğu; ventilyator. *Havatəmizləyəni quraşdırmaq*. // Sif. mənasında. *Havatəmizləyən ventilyasiya qurğuları*.

HAYAYI [ər.] 1. *zərif* İşləmədən, zəhmət çəkmədən, zəhmətsiz. *Düşündüm, ən nəha-yətə şair qəlbimə damdı; Süfrəsində havayı çörək yeyənləri vardı*. S.Rüstəm.

2. *zərif* Boş yerə, əbəs, nahaq, hədəf. *Havayı axmasın nə su, nə külək; Tarlada bir qoza qalmasın gərək!* S.Vurğun. *Qoy hər bir əsgərimiz çox böyük və müqəddəs iş üçün vuruşduğunu bilsin, bir gülləni belə havayı atmasın*. Mir Cəlal.

3. *sif.* Boş, faydasız, dəyərsiz, mənasız, əsassız. *Havayı söhbət*. – [Şamama Cadu:] *Başına dönüm, elə bilirsən, mən sənə havayı söz deyirəm*. Ə.Haqqverdiyev. [Qulu:] *Qulu heç vaxt havayı söz danışmamışdır*. İ.Əfəndiyev.

4. *zərif* Pulsuz, məccani, qarşılıqsız. *Havayı keçirmədi bir saati, bir anı; Nizami Gəncəvinin “Leyli-Məcnun” dastanı; Onu vəcdə gətirdi...* B.Vahabzadə.

HAYAYIYƏYƏN is. Özü işləməyib öz-gənini, ya öz-gələrin hesabına yaşayan adam; müftəxor, tüfeyli. // Sif. mənasında. *Quşun oxumağına şəhərin alverçi, baqqal, tacir, dəlal kimi havayıyeyən boşboğazları toplanırdı*. H.Sarabski.

HAYI *sif.* [ər.] *kit.* Əhatə edən, qavrayan, ehtiva edən, içinə alan, aid olan, şamil olan. ..[Cənəttəli] *üç-dörd fərdi havi bir bənzətmə yazıb, neçə qəzet idarəsinə göndərüb, çap etməyiblər*. Çəmənzəminli. *Sarıköynək yaxşı bir qadın idi. Bir qadında bulunması lazım gələndə bütün məziyyətləri havi idi*. S.Hüseyn.

HAVLAMA “Havlamaq”dan *f.is.* *Təzədən bir köpəyin havlaması onu diksindirir*. S.Rüstəm.

HAVLAMAQ *f.* Hav-hav etmək, hürmək. *O, gözləri qızmış halda irləli yeridi və qoca çoban iti səsində oxşayan gur səsi ilə havlamağa başladı*. Ə.Əbülhəsən.

HAY *təql.* 1. Çağırışa cavab. **Hay vermək** – çağırışa cavab vermək, səsə səs vermək. *Nə qədər çağırıdmsa, hay vermədi. Adam çağıranda hay versə. – Diriyə hay verməz, öliyə pay.* (Ata. sözü). *Küçədən acıqlı bir səs eşidildi: – Qırılmamışsınız ki, hay niyə vermirsiniz? Aç qapını..* M.İbrahimov.

2. Səs-küy, hay-küy, qarmaqarışıqlıq.

Hay basmaq – hürərək səs-küy qoparmaq, səs-küy salmaq. [Salman ilə Maya] *alaçıqların günəyinə çıxan kimi ağulların yanından iki iri köpək hay basıb bu tərəfə cumdu*. M.İbrahimov. **Hay qopmaq** – bax **hay düşmək**. **Hay düşmək** – hay-küy düşmək, gurultu-patırtı düşmək, hay qopmaq. [Əmiraslan baba dedi:] *İndiki kimi yadımdadır, hay düşdü. Biz də dəstə ilə yığılıb getdik...* S.Rəhimov. *Verdiyev .. qonum-qonşuya hay düşməmək üçün bir az asta danışdı*. Mir Cəlal.

Hay salmaq – hay-küy qoparmaq, gurultu-patırtı qoparmaq, küy salmaq. *Mələk bilirdi ki, istədiyini verməsə [uşaq] hay salıb bağıracaq*. M.İbrahimov. [Uşaqlar] *bir-biri ilə ötüşərək hay salıb üzür, qabarıb gələndə dalğanı qucaqlayırlar*. Mir Cəlal. **Hay vurmaq** – qışqırmaq, bağıрмаq, çığırmaq. *Hay vurdum, qiy vurdum, gətirməz şikar; Tər lan baxtım sara döndü, nə döndü!* Aşıq Ələsgər. *Cavabsız qalمامış hələ sualm!* Hay vurur, qiy vurur *tər lan xəyalım!* S.Vurğun.

3. **Hayında** şəklində – qeydində, fikrində. *Keçi can hayında, qəssab piy hayında*. (Mə-səl). *Salman isə öz canının hayında idi*. Ə.Vəliyev. *Əcəl getdi, tər gəldi; Tərdən dərdi-sər gəldi; Mən qərriblik hayında; Bir də bədxəbər gəldi*. (Bayatı).

Hay bənd olmaq – bir işi görmək üçün bəhanə, səbəb aramaq, fürsət gözləmək. *Bununla da, bir haya bənd imişlər kimi bayaqdan susmaqda olanların dilində qifil götürüldü*. Ə.Əbülhəsən. **Hayə yətmək** – imdadına çatmaq, harayına yətmək (gəlmək, çatmaq). **Hayına qalmaq** – qeydinə qalmaq, qayğısını çəkmək, qayğısında olmaq, fikrini çəkmək; haqqında düşünüb tədbir görmək. [Molla:] *Sənin kimi kişininin hayına qalmayan arvadın canım qurtarsın*. “M.N.İtəf.” **Mən nə haydayam, sən nə hayda(san), o nə hayda(dır)** – mən nəyin qeydini çəkirmən, sən nəyin qeydini çəkirsən, o nəyin qeydini çəkir; mən nə fikirləşirəm, sən nə fikirləşirən, o nə fikirləşir. [Məşədi Ağabəni Fərəcullaya:] *Ala, çək, mən nə haydayam, sən nə haydasan*. M.Əliyev. [Məsmə:] *Qızım, başına hava gəlib, nədi, mən nə haydayam, sən nə haydasan*. Mir Cəlal.

HAYAN¹ *əvəz*. Hansı tərəf, hara, hansı səmt. [Sultan bəy:] *Mərdimazar oğlu mərdimazar, hayandan gəldi isə bütün işi korladı. Ü.Hacıbəyov. Namusu, qeyrəti hayana atdı; Düz çıxmadın etibara, gəlmədin. Aşıq Şəmşir.*

HAYAN² *is. dan*. Kömək, köməkçi, arxa, himayəçi, havadar. *Tellinin fikrinə gəldi ki, gedib Əcəb xalanı özünə hayan çağırırsın. S.Hüseyn. Gəhi rəqibə salır meylini, gah aşiqinə; Hayan gəlir – əsir ol bivəfa, külək kimi-dir. Ə.Vahid. □ Hayan olmaq (durmaq) – müdafiə etmək, arxa durmaq, havadarlıq etmək, himayə etmək, himayəçilik etmək. [Xəlil Çimnaza:] ..İndi gərək biz bir-birimizə hayan olaq. M.Hüseyn. [Reyhan Əzizə:] Gərək sən [Azərdən] ayrılmayaydın, yaxında qalıb ona hayan olaydın. Ə.Məmmədخانlı.*

HAYDI *nida*. Bir yerə getmək, yaxud bir işə başlamaq üçün çağırış və ya əmr mənasında işlədilir. *Haydı, işə başlayın! Haydı, irəli! Haydı, evə! – Bir qulaq ver: o haraydı, haydı, nəvədi... Daş dilini anlamazsan, ey daş mühəndisi! M.Araz.*

HAY-HARAY, HAY-HUY bax **hay-küy** 1-ci mənada. *Obaya səs düşdü. Uşaqların hay-harayı bir-birinə qarışdı. B.Bayramov. □ Hay-haray salmaq – bax hay-küy salmaq. – Usta! – Usta! Tufan gəldi! – deyə şagirdlər; Çaxnaşaraq mədən boyu hay-haray saldı. S.Vurğun. Dünyaya hay-haray saldı dəniz də; Xəzərin əlvida səsi ucaldı. N.Xəzri.*

HAY-HAY *is. 1. dan*. Tab, taqət, qüvvət, iqtidar, hey. *Hay-hayı gedib, vay-vayı qalib. (Məsəl).*

2. İntonasiya ilə deyilərək istehza, rişxəndlik bildirir.

HAYXIRIQ *is*. Bəlgəm.

HAYXIRMA “Hayxırmaq” dan *f.is*.

HAYXIRMAQ *f*. Bəlgəm götürmək, bəlgəm tüpürmək, boğazını arıtlamaq. *Kərbəlayı Qurban çubuğu doldurub almışdı ağzına və hərdən hayxırıb, ağacın dibinə tüpürürdü. Çəmənzəminli.*

HAYIL-MAYIL *zərf dan*. Heyran, valeh.

□ **HAYIL-MAYIL qalmaq** – heyran qalmaq, heyrət etmək. **Hayıl-mayıl qoymaq** – heyran qoymaq, heyrətdə qoymaq. **Hayıl-mayıl olmaq** – heyran olmaq, heyrət etmək. *İbra-*

him, padşahın gözüünə çox xoş gəlmişdi. Day lap hayıl-mayıl olmuşdu. (Nağıl). [Tükəzban xala:] Ölməmişlər elə də qəşəngdirlər ki, adam hayıl-mayıl olur, heç bilmir hansının qolundan yapışsın.. İ.Şıxlı.

HAY-KÜY 1. *is*. Səs-küy, qışqırtı, bağırtı, hay-haray, gurultu, qalmaqal, dava, mərəkə. *Bir gün Nəbi Zəngəzur mahalında kiçik bir kəndin yanından keçərkən qulağına hay-küy səsi gəlir. “Qaçaq Nəbi”. Yaylanın başından hay-küy səsi gəlirdi. Mir Cəlal. □ Hay-küy salmaq (qaldırmaq) – qışqırmaq, bağıрмаq, səs-küy salmaq. *Səlim böyük hay-küy qaldırdı. M.İbrahimov. [Ümid Mikayıl:] Son vaxtlar [Səfiyarın] hay-küy salıb özündən çıxması da bunun üstündədir. B.Bayramov. // Səs-küy. Adətən limana yaxınlaşan gəmilərdə yaman hay-küy olur. M.Rzaquluzadə. □ Hay-küy salmaq – bərkədən danışmaq, səs-küy salmaq. *Sadıqzadə əlini qaldırıb hay-küy salan gəncləri sakit etməyə çalışdı. S.Rəhimov.***

2. **Hay-küylə** şəklində *zərf* – hay-küy salaraq, qışqıraraq, bağıraraq.

HAY-KÜYÇÜ *sif*. Heç bir ciddi səbəb olmadan hay-küy salan, çaxnaşma salan, vahiməyə düşən; küy-kələkçi, küyçü.

HAY-KÜYLÜ *sif*. Hay-küy, səs-səmir olan.

HAY-KÜYSÜZ *zərf* Hay-küy salmadan, sakitcəsinə, sakit, səsə salmadan.

HAYQIRIQ *is*. Qışqırmaq, bağırmək, hay-küy, səs-küy. *Qadın və kişilərin əl-əl tutuşub yallı getmələri və hayqırıqları hələ də dağlardan çəkilməmişdi. S.Rəhimov.*

HAYQIRIŞMA “Hayqırışmaq” dan *f.is*.

HAYQIRIŞMAQ *qarş*. Səs-səvə verib qışqırmaq, bağıрмаq, qışqırışmaq. *Uşaqlar hayqırışdılar.*

HAYQIRMA “Hayqırmaq” dan *f.is*.

HAYQIRMAQ *f*. Qışqırmaq, bağıрмаq, hay salmaq. *Hayqırıb meydana açsam qol-qanat; Qarı düşman qabağında olar mat. “Koroğlu”. Mən əzilən bir sinfin hayqıran; Haq bağıran sədasından yarandım. M.Müşfiq.*

HAYQIRTI *is*. Çığırta, bağırtı, qışqırmaq, hay-küy. *Bu meşəlikdə çaylar axır, çeşmələr qaynayır, vəhşi heyvanların hayqırtısı eşidilirdi. S.Rəhimov.*

HAYLAMA “Haylamaq” dan *f.is.*

HAYLAMAQ *f.* Səsləmək, çağırmaq. *Qapını döydük, açan olmadı. Hayladığ, cavab çıxmadı.* C.Cabbarlı. *Surxay atını Qulunun çəpəri yanına sürdü və ucadan hayladı: – Qulu, ay Qulu!* M.İbrahimov. // Heyvanları səsləyib çağırmaq. *Bu söhbətdən Cəbiş pərt olub atlarını hayladı.* S.Rəhimov. *Sarban həyəcanla dəvələri haylayır..* M.İbrahimov.

HAYLAŞMA “Haylaşmaq” dan *f.is.*

HAYLAŞMAQ *qarş.* Biri-birini səsləmək, çağırmaq.

HAYLAZ is. Vaxtını boş-boşuna, səmərəsiz keçirən adam, işə çıxmayan, işləməyi sevməyən adam; tənbel, xeyirsiz adam. [Camaat:] *Alçaq, haylaz!* H.Cavid.

HAYLAZLIQ is. Haylaz adamın xasiyyəti.

HAYLI-KÜYLÜ *bax hay-küylü.* *Dəli dağ nə qədər haylı-küylü, nə qədər vahiməli-qorxulu olsa da .. hər dağdan daha məftun-edici gəlirdi.* S.Rəhimov.

HAZIR sif. və *zərf* [ə.r.] 1. Bir işi icra etmək üçün lazım olan hər şeyi olan; amadə. *Mən hazırım, gedə bilərik. Yola düşməyə hələ hazır deyil. Çıxışa hazır olmaq. – Qapının ağzında nökar Vəli hazır durubdur. Ü.Hacıbəyov. Qanadın üstündə o mehribanım; Uzanıb deyir ki: “Mən hazırım, sür”.* M.Rahim.

2. Bir işi görməyə razı olan, həvəs, meyl göstərən. *O bizimlə getməyə hazırdır. Sizi saatlarla dinləməyə hazırım. – Zeynal Şərifzadənin göstərəcəyi yol ilə getməyə hazır idi.* S.Hüseyn. *Çarpişmağa biz hazır; Yerlərlə, fələklərlə.* A.Şaiq.

3. Hazırlanmış; işlənməyə, istifadəyə yarar vəziyyətdə olan. *Nahar hazırdır. Maşın hazırdır, bizi gözləyir. – Stolun üstündə nə ki lazım idi, hamısı hazır olmuşdu.* N.Nərimanov. *Bir az keçmədən çay hazır oldu.* Ə.Vəliyev. // Tikilmiş və ya hazırlanmış halda satılan (sifarişli ziddi). *Hazır paltar. Hazır ayaqqabı. Hazır şalvar.* // Qabaqcadan düşünülmüş, qabaqcadan fikirdə tutulmuş, hazırlanmış (söz, cavab və s. haqqında). *Hazır cavab. Hazır ibarələr.* // Hazırlanmış, yetiştirilmiş, öyrədilmiş, təlim keçmiş. *Hazır mütəxəssis. – [Əhməd Salmana:] Oxumalıyıq.. Sonra bir müddət keçmiş, hazır kadrimız da olar, kiçik bir təşkilat yaparıq. Çəmənzəminli.*

4. Söhbəti gedən yerdə olan, şəxsən orada iştirak edən (*qaib* ziddi).

5. İndi ki, madam ki, lap yerində. *Hazır gəlmisən, bu işi də gör. Hazır yazırsan, bu sözləri də əlavə et.*

6. **Hazırda** şəklində *zərf* – indi, bu saat, indilikdə, indiki halda. *Hazırda Atabəy məmləkətlərinin bir tək müttəfiqi və dostu yoxdur.* M.S.Ordubadi. *İçərişəhərin hazırda beş darvazası varsa da, keçmişdə bunlar dörd imiş.* H.Sarabski.

◊ **Hazıra qonmaq** – başqalarının əməyi ilə meydana gəlmiş bir şeyə şərək çıxmaq. **Hazıra nazir** – başqalarının əməyi ilə meydana gətirilmiş bir şeyə şərək çıxmaq istəyən və ya şərək çıxan adam haqqında. **Hazıra (hazırına) nazir olmaq** – *bax hazıra qonmaq.* [Ata:] *Müftə çərəyi sən yeyirsən, hazırına nazir olusan.* Ə.Vəliyev. **Hazır ol!** *hərb. –* hazırolma komandası. *Bayraqdarların dalınca gedən şeypurçular qoşuna “Hazır ol!” – işarəsi verincə, qırx min qılinc bir kərə qınından çıxdı.* M.S.Ordubadi.

HAZIR-AMADƏ *bax hazır* 1-ci mənada. *Hazır-amadə durmaq.*

HAZIRCABAB sif. [ə.r. hazır və *fars.* cəvab] Başqasının sözlünə və ya sualına dərhal münasib cavab tapıb söyləyə bilən, söz altında qalmayan. *Hazircavab adam. – [Zeynəb xanım] həmişə hazircavab, sözü üzə dik söyləyən idi. Çəmənzəminli. [Məmmədəli:] Mənim qardeşim Məmmədəcəfər çox hazircavabdır.* S.Rəhman.

HAZIRCABLIQ 1. *is.* Hazircavab adamın hal və keyfiyyəti; hazircavab olma, söz altında qalmama. *Onun hazircavablığı hamını valeh edir. – [Mədinənin] mehribanlığı, zarafatı, qonaqsevərliyi, hazircavablığı Vaqifi məftun edirdi. Çəmənzəminli. Qızın bu hazircavablığı Aslanı sevindirdi.* S.Vəliyev.

2. **Hazircavablıqla** şəklində *zərf* – birinin sözlünə və ya sualına dərhal münasib cavab verərək, söz altında qalmayaraq. *Sirat bu sualı gözləyirmiş kimi, hazircavablıqla, bir az da ötkəm dedi..* Ə.Əbülhəsən. *Sənubər çətin sualın cavabını asanlıqla tapmış adamların özündənrazı ədası ilə sakitcə, hazircavablıqla ..* [dedi] B.Bayramov.

HAZIRKI *sif* Keçmişdə və gələcəkdə deyil, indi, hazırda olan; indiki. *Hazırkı zaman. Hazırkı vəziyyət. Kəndin hazırkı mənzərəsi.* – [Qızıl Arslan:] *Sənə çox gözəlcə məlumdur ki, hazırkı hökmdarlıq atamız Eldənizin qılıncı və rəhmətlik anamız Türkan xatunun tədbirləri sayəsində düzəlmişdir.* M.S.Ordubadı.

HAZIRLAMA “Hazırlamaq”dan *f.is.*

HAZIRLAMAQ *f.* 1. İşlətmək və ya istifadə üçün yararlı hala salmaq, hazır etmək. *Avtomaşını yola hazırlamaq. Vannanı hazırlamaq. Yorgun-döşəyi hazırlamaq.* – *Mələk penissillin iynəsini vuraraq bankaları hazırlayırdı.* M.İbrahimov. *Şahmar yola düşmək üçün yenidən hazırladığı çamadanı da götürüb babasının yanına keçdi.* B.Bayramov. // Hər hansı məqsəd üçün öyrətmək, lazımı bilik vermək, təlim etmək. *Kadr hazırlamaq. Müəxtəssislər hazırlamaq. Uşağı birinci sinfə hazırlamaq.* – *İndi də diş həkimləri hazırlamaq üçün texnikum düzəldirlər.* C.Məmməd-quluzadə. *Müəllim olmaq bir zövq isə müəllim hazırlamaq min bir zövqdür.* S.Rəhimov.

2. Bir şeyi yerinə yetirmək, həyata keçirmək üzərində çalışmaq, əlləşmək. *Rolunu hazırlamaq. Tamaşa hazırlamaq. Layihə hazırlamaq.*

3. Xörək və s. bişmiş bişirmək, bişmiş hazır etmək. *Xörək hazırlamaq. Qəlyanaltı hazırlamaq. Uşaq üçün südlüsiyiq hazırlamaq.* – *Müştəzadə çayı dəmə qoyub mətbəxdə Ənvər üçün xörək hazırlayırdı.* Ə.Vəliyev. // Çay qoymaq. *Gülsənəm arvad səhər tezdən qalxıb sobanı qalamış və oğlu üçün çay hazırlamışdı.* M.Hüseyn. // Süfrə salmaq, yemək-içmək üçün lazım olan hər şeyi süfrə üzərinə qoymaq. *Süfrəni də nə zamandır; hazırlamış evdə nənə.* M.Dilbazi.

4. Sonradan işlətmək üçün tədarük etmək, ehtiyatını görmək, hazır etmək. *Heyvanlar üçün yem hazırlamaq. Qışa odun hazırlamaq.* – [Mehriban] *..Zeynalın sevdiyi içkini bazardan aldırıb hazırlar və süfrəyə gətirərdi.* S.Hüseyn. *Uşaq qələm və mürəkkəb-kağız hazırlayıb nə yazacağını gözlədi.* Ə.Vəliyev.

5. Bir iş görmək niyyətində olmaq, bir şey etməyə hazırlaşmaq, bir şey qurmaq. *Hiylə hazırlamaq. Tələ hazırlamaq.*

6. Qayırmək, düzəltmək. *Dərman hazırlamaq. Metaldan detallar hazırlamaq. Fabrik üsulu ilə məmulat hazırlamaq.* – [Tapdıq] *iki gün əlləşdi. Ancaq şananın barmaqlarını hazırlaya bildi.* Ə.Vəliyev. *Aslan və yoldaşlarının hazırladığı maket orada idi.* M.Rza-quluzadə.

7. Qabaqcadan düşünüb yazmaq, tərtib etmək, hazır etmək. *Ərizə hazırlamaq. Rəisin adına məktub hazırlamaq.* // Qabaqcadan düşünüb nəzərdə tutmaq, hazır etmək, yadda saxlamaq. *Cavab hazırlamaq.* – *Elə bil Zeynal cavabını qabaqcadan hazırlamışdı.* B.Bayramov.

8. Olmuş və ya gözlənilən acı bir hadisə xəbərini dərk etmək üçün birində qabaqcadan müvafiq əhval-ruhiyyə yaratmaq.

HAZIRLANMA “Hazırlanmaq”dan *f.is.*

HAZIRLANMAQ 1. “Hazırlamaq”dan *məch.* *Patronlar yoxlanıldı, qumbaralar, puləmyotlar hazırlandı.* Ə.Vəliyev. // Hazırlıq işləri aparılmaq. *Bayrama hazırlanmaq. Qonaqları qarşılamağa hazırlanmaq.* – *Hələ Novruza və çərşənbələrə hazırlanmaq daha da böyük bir maraq təşkil edərdi.* Çəmənzəminli.

2. *f.* Hazır olmaq, özünü hazırlamaq, hazırlaşmaq. *Bayrama hazırlanmaq.* – *Vaxt keçmişdi, çayçı, dükanının qapılarını içəridən bağlayıb yatmağa hazırlanırdı.* S.Hüseyn. *Məhərrəm cavab vermək üçün hazırlandı.* H.Nəzərli.

3. *məch.* Qayırlmaq, düzəldilmək. *Əlavə çoxlu ehtiyat hissələri hazırlandı.* – *Bu hissələr hazırlandıqca bir-birinin ardınca zavoda göndərilirdi.* H.Seyidbəyli.

HAZIRLAŞDIRILMA “Hazırlaşdırılmaq”dan *f.is.*

HAZIRLAŞDIRILMAQ *məch.* Hazır edilmək, hazır hala salınmaq.

HAZIRLAŞDIRMA “Hazırlaşdırmaq”dan *f.is.*

HAZIRLAŞDIRMAQ *f.* Hazır etmək, hazır hala salmaq. *Müəllimim mənə söylədiyi kimi, mən də onlara cürbəcür hekayələr söylərdim və onları gələcək həyata hazırlaşdırmağa çalışırdım.* T.Ş.Simurq.

HAZIRLAŞMA “Hazırlaşmaq”dan *f.is.*

HAZIRLAŞMAQ *f.* 1. Bir iş görmək və ya bir yerə getmək üçün hazırlıq görmək, hazırlanmaq, özünü hazır etmək. *Yola düşməyə hazırlaşmaq. Köçməyə hazırlaşmaq.* – *..Bir istəkan çay içib, bir tikə çörək yeyib hazırlaşdım evdən çıxmağa.* C.Məmmədquluzadə. [Qəhrəman:] *Hər iki tərəf qəti hücumla hazırlaşdı.* H.Nəzərli.

2. Oxuyub öyrənmək, bir şey üzərində işləmək, çalışmaq. *Fizikadan hazırlaşmaq. Mühazirələrə hazırlaşmaq. Universitetə girməyə hazırlaşmaq.* – *Bütün qrup bir neçə briqadaya bölünür, briqadanın rəhbərliyi ilə dərsə hazırlaşdı.* Mir Cəlal. [İkram] *kəndə getməsyədi dostu Məmməd onun yanına gələcək, fizikadan imtahan vermək üçün oxuyub yaxşı hazırlaşacaqdılar.* Ə.Əbülhəsən.

HAZIRLATMA “Hazırlatmaq”dan *f.is.*

HAZIRLATMAQ *icb.* Hazır etdirmək. *Tikinti materialları hazırlatmaq. Qış üçün yem hazırlatmaq.*

HAZIRLIQ *is.* 1. Bir iş görmək üçün hazırlaşma, hazır olma. *Yaz əkininə hazırlıq.* – [Ceyranın] *fikrinə gəlir ki, [Eldar] bəzi hazırlıqlar üçün evə getmişdir.* S.Hüseyn. *Ehtiyat xala bütün gecəni oğlu ilə, onun səfər hazırlığı ilə məşğul oldu.* Mir Cəlal. □ **Hazırlıq aparmaq** – bax **hazırlıq görmək**. [Atabəy:] *Sabahdan başlayaraq ordunun hərəkəti üçün hazırlıq aparmalısınız.* M.S.Ordu-badi. **Hazırlıq görmək** – bir iş üçün lazımı tədarüklər görmək. *Yola hazırlıq görmək. Bayrama hazırlıq görmək.* – *Kor padşah bir gün vəzir-vəkilini çağırır, əmr elədi ki, hazırlıq görsünlər.* (Nağıl). [Zahidoglu] *şofer Bağdadı çağırır səfər üçün hazırlıq görməyi ona tapşırırdı.* S.Rəhimov.

2. Məşğələ, dərs, mütaliə prosesində əldə edilən bilik ehtiyatı. *İmtahanda hazırlığını nümayiş etdirmək. Hazırlığı olmamaq. Hazırlıq dərəcəsi.*

3. Tədarük edilmiş şey; tədarük. *Taxıl hazırlığı. Pambıq hazırlığı.* – *Novruz öz atları və özü üçün Culfadan hazırlıq götürəcəkdi.* M.S.Ordu-badi.

HAZIRLIQLI *sif.* Hazırlığı (2-ci mənada) olan. *Hazırlıqlı kadrlar yetişdirmək. Hazırlıqlı tələbə.*

HAZIRLIQSIZ *sif.* 1. Hazırlığı (2-ci mənada) olmayan. *Hazırlıqsız tələbə.* – [Mürsəl] *çətin suallara tutulan hazırlıqsız bir məktəbli vəziyyəti almışdı.* Mir Cəlal. // *zərf* Qabaqcadan hazırlaşmamış, hazırlaşmadan, hazır olmadan. *Hazırlıqsız imtahana girmək. Hazırlıqsız cavab vermək.*

2. Qabaqcadan hazırlığı görülməmiş, qabaqcadan hazırlanmamış, qabaqcadan tədbirləri görülməmiş. *Hazırlıqsız iclas.*

HE “H” hərfinin və bu hərfle işarə olunan samitin adı.

HECA *is.* [ər.] Sözdə bir dəfə nəfəs verməklə tələffüz olunan səs və ya səs birləşməsi. *Sözü hecalara ayırmaq.* “*Atalıq*” sözündə üç heca var: *a-ta-lıq.* □ **Açıq heca** *gram.* – axırında samit olmayan heca. **Qapalı heca** *gram.* – axırında samit olan heca. **Heca vəznü ədəb.** – müəyyən miqdarda hecaya əsaslanan şeir ölçüsü. *Fərf etsə də əruzü hecadan qələt-qələt; Hər yerdə göstərər özünü “əhli-mərifət”.* Ə.Vahid.

heca-heca *zərf* Hecalara ayıraraq, hecalayaraq, hecalarla. *Heca-heca oxumaq.*

HECALAMA “Hecalamaq”dan *f.is.*

HECALAMAQ *f.* Hecalarla, hecalara ayıraraq oxumaq; höccələmək.

HEÇ *zərf* [fars.] 1. Qətiyyə, əsla, bilmərrə, büsbütün. *Bu barədə heç təsəvvürüm yoxdur. Bu hadisədən heç xəbərim yoxdur. Heç başa düşmədim ki, nə deyir. Onu heç sayan yoxdur.* – [Məşədi İbad:] *Heç başa düşmürəm ki, bu nə işdir?* Ü.Hacıbəyov. *Babam dərdi: “Keçən günə gün çatmaz”;* Mənim könlüm bu sözlərə heç yarmaz. M.Müşfiq.

2. *əd.* Sual cümlələrində cümlənin sual səciyyəsinə gücləndirmək üçün işlədilir. *Heç xəbərin varmı ki, müdirimiz xəstələnib? Heç görmüsən ki, ilin bu vaxtında qar yağsın? Heç belə külək olar?* – [Səkinə xanım:] *Gülsəba, heç bilirsən ki, mənim bu bihəyə qardaşım arvadı başıma nə iş gətiribdir?* M.F.Axundzadə. [Natiq:] [Sona] *heç səhərlər Xəzərə baxmısanmı?* B.Bayramov.

3. *İs. mənasında.* Heç bir qiyməti, dəyəri, hörməti olmayan adam və ya şey haqqında. *Zəhmət çəkməyən adam heçdir. Bu onun qabağında heçdir.* – *Utanmazmı Füzulinin adını çəkən, özü bir heçkən.* M.Müşfiq.

4. Puçluq, yoxluq, fanilik, ölüm bildirir. *Barmağım beşdi mənim; Günlərim keçdi mənim; Cəfa çəkdim, yurd saldım; Axırım heçdi mənim.* (Bayatı). [Rüstəm bəy] *bir neçə dəqiqə bu halda dayandı, fərsiz gözlərini bir nöqtəyə dikdi və yenə mənasız yoxluğa daldı. Vartlıq nəzərində heçə çevrildi.* Çəmənzəminli.

5. Sual cümlələrində bir şeyin, işin vaxtilə və ya hazırda olub-olmadığını, baş verib-vermədiyini, edilib-edilmədiyini müəyyən-ləşdirmək üçün işlənir. *Heç ova getmişən? Heç xarıca olmuşan? Heç ceyran əti yemişən? Heç papiros çəkmisən? // Hər hansı bir vaxtda və yerdə; əzqəza, təsadüfən. Bu adamı heç görmüşən? Heç belə şey görməmişəm.*

6. *ara s.* Əvvəlki sual və ya cavabdan fikri yayındırmaq məqsədilə işlənilir. *Heç, elə bir şey yoxdur. Heç, başqa şey məni düşündürür. Heç, fikrim özgə yerdədir.* – [Sultan bəy:] *Heç, bir gədə var idi, arşınmalı satardı.* Ü.Hacıbəyov.

7. **Heçdən** şəkildə – 1) ortada, əldə heç bir şey olmadan, yoxdan, sonradan, yaxud çox cüzi, əhəmiyyətsiz bir şeydən. *Heçdən bir şey düzəldib ortaya çıxarmaq. Bu şeylərin hamısı heçdən yaradılmışdır. Heçdən dövlət qazanmaq;* 2) heç bir səbəb, əsas olmadan. *Heçdən dava salmaq. Heçdən incimək.*

♦ **Heç bir** – inkar cümlələrində inkarı gücləndirmək üçün işlənir. *Heç bir şübhə yoxdur. Heç bir hüququ olmamaq. İşdə heç bir irəliləyiş nəzərə çarpmır. Səhərdən heç bir iş görə bilməmişəm.* – [Sərvər:] *Sən atana heç bir söz demə və öz aça, deyindən ki, özün bilərsən.* Ü.Hacıbəyov. *Əşrəf həyatında hələ heç bir qəhrəmanlıq eləməmişdi.* S.Rəhman. **Heç biri** – toplu halında olan şeylərdən, adamlardan və s.-dən biri də olsa (adətən inkar cümlələrində). *Heç biri xoşuma gəlmədi. Heç biri suala əmali cavab verə bilmədi. Heç biri köməyə gəlmədi.* – *Heç biri dinib-danışmırdı.* M.Hüseyn. **Heç cür** – qəti surətdə, qətiyyənlə. *Oğlan uşağı atasına suvaşib qışqırıq qopardı və heç cür ondan ayrılmıq istəmirdi.* M.İbrahimov. *Teymur qızı diqqətlə süzür, heç cür təslim olmaq istəmirdi.* H.Seyidbəyli. **Heç də** – əsla, o cür yox, o qədər də. *Heç də elə deyil.* – *Naşad əfəndi heç də mətləbə dəxli olmayan lüzum-*

suz sözlər ilə [Mehribanın] canını sıxırdı. S.Hüseyn. *Arvadın bu hərəkəti Rüstəm kisiyə heç də xoş gəlmədi.* M.İbrahimov. **Heç bir şey** – 1) bax **heç nə**. *Heç bir şeydən qorxmur.* – *Hava qaranlıq olduğundan heç bir şey görünməyirdi.* M.Hüseyn. *Anası oğlunun sözündən heç bir şey başa düşmədi.* Ə.Vəliyev; 2) boş bir şey, cüzi bir şey, əhəmiyyətsiz şey. *Heç bir şeyin üstündə dava salmaq.* **Heç bir vaxt (zaman)** – qətiyyənlə, əbədə, əsla, heç vaxt, bir də, daha. *Bu hadisə heç bir vaxt təkrar edilməyəcəkdir. Heç bir vaxt onu görməyəcəyik.* – [Səlim:] *Haqsızlıq əfv olunmaz heç bir zaman.* H.Cavid.

Heç etmək – yox etmək, heçə çıxarmaq, məhv etmək. *Qurbani der: bəsdir məni puç etdin; Zəhmətini, həm səyimi heç etdin.* Qurbani. **Heç hənəmin yeridir** – yersiz, münasibətsiz görülən bir iş və ya deyilən bir söz haqqında. **Heç kəs** – heç bir adam, heç bir şəxs. *Heç kəs məni başa düşmür. Heç kəsə icazə verilmir. Sirri heç kəsə deməmək.* – *..Qəzetçi görə heç kəsi özündən incitməsin.* C.Məmmədquluzadə. *Heç kəs Ağazala söz qaytara bilmir, onun qabağında dillənən olmur.* Ə.Əbüllhəsən. **Heç kəs heç kəsin kağızını (kitabını) oxumur** – qanuna riayət edən yoxdur, özbaşınalıqdır, intizamsızlıqdır, hər kəs istədiyini edir. **Heç kəsin toyuğuna kiş deməz (daş atmaz)** – çox sakit, zərərsiz, ehtiyat gözləyən adam haqqında. *Heç kəsin toyuğuna ömrümdə kiş demədim.* B.Vahabzadə. **Heç kim, heç kimsə** – bax **heç kəs**. *Onun heç kimsəsi yoxdur.* – [Səttar bəy:] *Səlbinazin heç olmasa anası var, qovmusan, gedib evlərinə, bunun heç kimi yoxdur.* N.Vəzirov. **Heç kimin (kəsin) ərizəsini oxuyan yoxdur** – bax **heç kəs heç kəsin kağızını (kitabını) oxumur**. **Heç nə** – bax **heç zad**. [Nurəddini analığı Gülpəri] *teztəz söyərdi və heç nə üstündə döyərdi.* S.S.Axundov. *Vahidin heç nəyə meyli yox idi.* Mir Cəlal. **Heç olmaq** – bax **heçə çıxmaq**. *Bütün arzularım heç oldu.* **Heç olma(z)sa** – arzu bildirir – bəri, yaxşı olardı ki. *Heç olmazsa bir az dincəl.* – *Hacı Rüstəm burada da çalışırdı ki, bir neçə şahı, heç olmasa bir neçə qəpik saldırsın.* Ə.Haqverdiyev. [Əsgər:] *Bəs mən qızı harada görüm və nə*

sayaq görün ki, heç olmasa bir balaca bələd olum? Ü.Hacıbəyov. **Heç saymaq** – qətiyyən saymamaq, adam yerinə qoymamaq, hesablaşmamaq. **Heç şey** – bax **heç bir şey**. *Heç şeyə baxan deyil. Heç şeydən qorxmur. Heç şeydən ötrü özündən çıxmur. Heç vaxt (zaman) – bax heç bir vaxt (zaman).* İndi, ya heç vaxt. *Heç zaman belə şeyə razı olmaq olmaz.* – [Lətifə] *heç vaxt heş-on dəqiqədən artıq gecikməzdi.* M.Hüseyn. *Yox, Teymur bu adamı heç vaxt unutmayacaq.* H.Seyidbəyli. **Heç yanından ötməyib (keçməyib)** – heç xəbəri yoxdur, nə olduğunu heç bilmir, görməyib, eşitməyib. *Mədəniyyətin heç yanından ötməyib (keçməyib).* **Heç yox** – qətiyyən, əsla. **Heç zad** – heç bir şey, heç nə. *Əlində heç zad yoxdur.* – *Gecə yarısı Feyzullahın arvadını, uşaqlarını ürəkqopma azarına salıb, evin altını üstünə çevirdilər, heç zad tapa bilmədilər.* Ə.Haqqverdiyev. [Mirhadi:] *Düzü, indiki həkimlər heç zad bilmirlər.* Qantəmir. **Heçə çıxartmaq** – 1) bax **heç etmək**. *Arzularını heçə çıxartmaq;* 2) bütün əhəmiyyətini, dəyərini, ləyaqətini rədd etmək, yox etmək. *Zəhmətini heçə çıxartmaq.* **Heçə çıxmaq** – heç olmaq, puç olmaq, yox olmaq, itmək, baxmaq, hədəf getmək, nəticəsiz qalmaq. *Bütün zəhmətim heçə çıxdı.* **Heçə getmək** – məhv olmaq, boş çıxmaq, puç olmaq. *Zəhməti heçə getdi.* – *..Mənim də gəncliyim heçə getməzdi.* S.Vəliyev.

HEÇLİK is. 1. Yoxluq, faniyyət, ədəm, mövcud olmama (*varlıq* ziddi). *Ölüm bir iblisdir, həyat bir mələk! Varlığı izləyir heçlik kölgətək.* S.Vurğun. [Məhəmməd:] *Varlığı heçliyə mən dəyişərdim; Əgər bu dünyada sən olmasaydın.* B.Vahabzadə. // Məc. mənada. *Buludlar yığışır üstümə lay-lay; İçimdə bir boşluq, heçlik duyuram.* S.Vurğun. // məc. Fəza, boşluq. *Seyr etdim o heçlikləri mən də; Çırpındı könül matəm içində.* H.Cavid. *Sağır göy altında gələrk vəcdə; Sonsuz bir heçliyə eylədi səcdə.* M.Müşfiq.

2. məc. Mənasızlıq, boşluq, naçizlik, miskinlik. *Sadiq da, Xəlil də “danabaşlıların” həyatının bütün heçliyini, mənasızlığını görür və dərk edir.* M.İbrahimov.

HEÇ-PUÇ is. [fars.] Heç bir əhəmiyyəti, xeyri, mənası olmayan şey, boş şey. *Məsələ*

heç-puç üstündə başlayan söhbətdə deyil. Y.Əzimzadə. *Əlikram əcəb başa düşürdü ki, Sənubərin dediklərinin hamısı heç-puç deyildir.* B.Bayramov. □ **Heçə-puç çıxarmaq** – bax **heçə çıxarmaq**. **Heçə-puç vermək (satmaq)** – çox ucuz, çox aşağı qiymətə satmaq. *Malını heçə-puçə satmaq.*

HEÇ-HEÇƏ zərf Hər iki tərəf üçün udusuz və ya məğlubiyətsiz (müxtəlif oyunlarda, yarışlarda). *Fit verilir, qurtarır oyun heç-heçə.* M.Rahim.

HEGELÇİ is. Hegel fəlsəfəsi tərəfdarı (bax **hegelçilik**).

HEGELÇİLİK [xüs. is. -dən] İdealist dialektika nəzəriyyəsinin əsasını qoymuş alman filosofu Hegelin dünyagörüşü; Hegel fəlsəfəsi əsasında təşəkkül tapmış idealist fəlsəfi cərəyanların ümumi adı.

HEGEMON [yun.] Hegemonluq edən; rəhbər, başçı.

HEGEMONİZM [yun.] Hegemonluq iddiasında olma, hegemonluğa can atma, özünü hegemon kimi aparma.

HEGEMONLUQ is. Birincilik, rəhbərlik; gücdə, təsirdə üstünlük; hakimiyyət, aqalıq.

HEKAYƏ is. [ər.] 1. Rəvayət şəklində kiçik ədəbi nəsr əsəri. *Mirzə Cəlilin hekayələri.* – *Ədibin kəskin publisist qələmi “Pir” kimi çox realist bədii hekayədə də özünü göstərir.* M.Arif. *Konsertdən sonra radio ov haqqında maraqlı bir hekayə verdi.* M.Rzaquluzadə.

2. Bax **hekayət**. [Uşaqları] *gördükdə “qəbz” məsələsi başımda təzələndi və .. hekayə gəlib gözlərimin önündən keçdi.* Çəmənzəminli. *Maya hekayəsini qurtaranda doğrudan da ağlayan Səkinə ilə Pərşan bir daha onu qucaqladılar.* M.İbrahimov. // Bir vəqifə, ya hadisəni nəql etmə, bir-bir danışma. □ **Hekayə etmək** – bax **hekayət etmək** (“hekayət” də). *Qız öz sərgüzəştini hekayə etməyə başlamışdı.* S.Hüseyn.

HEKAYƏYAZAN is. və sif. bax **hekayəçi** 1-ci mənada.

HEKAYƏT is. [ər.] Əhvalat, sərgüzəşt, qəziyyə; hekayə. *Mən çəlik ürəkli bir yeni gəncəm; Dildən-dilə düşmüş hekayətim var.* M.Müşfiq. *Qüdrət Şirmayının hekayətini dinləyəndə gülməkdən özünü güclə saxlayırdı.*

M.Hüseyn. □ **Hekayət etmək** – danışmaq, nəql etmək, söyləmək (sərgüzəşt, qəziyyə və s.). *Qəmli mazisini hekayət edir; Tale-yindən bütün şikayət edir.* A.Səhhət. *Nə çəkmişə aylar, illər uzunu; Birər-birər eyləyirdi hekayət.* M.Müşfiq.

HEKAYƏÇİ *is.* 1. Hekayə yazan yazıçı. *Ə.Haqverdiyev gözəl hekayəçidir.*

2. Rəvayətçi, hekayə, rəvayət danışan adam.

HEKAYƏÇİLİK *is.* Hekayə yazma sənəti. *Romançılıq və hekayəçilik həyat və tarixi təhrif etmək deyil, onu bədii şəkildə vermək deməkdir.* M.S.Ordubadı.

HEKTAR [*yun.* hekaton – yüz və area – sahə] Metr sistemində 10.000 m²-ə bərabər sahə ölçüsü.

hekto... [*yun.* hekaton – yüz] Ölçü vahidi bildiren mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, “yüz”, “yüz dəfə” mənasını ifadə edir; məs.: hektolit (yüz litr), hektometr (yüz metr) və s.

HEKTQRAF [*yun.* hekaton – yüz və grapho – yazıram] Yazı maşımında və ya əllə yazılmış yazını və şəkli çoxaltmaq üçün sadə çap aləti.

helio... [*yun.* helios – günəş] Mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, günəşə, yaxud günəş şüalarına aidliyi bildirir; məs.: helioskop, heliofizika, helioterapiya, helio-texnika.

HELİOTÉXNİKA [*yun.* helios və technike] Texnikanın, günəş enerjisinin sənaye və məişətdə istifadə edilməsi ilə məşğul olan sahəsi.

HELİUM *is.* [*yun.*] *kim.* Sıfır qrupundan kimyəvi element.

HELMİNTOLÓGİYA [*yun.* helma – parazit, qurd, bağırsaqqurdu və logos – elm] Tüfeyli qurdlardan və onların törətdiyi xəstəliklərdən bəhs edən elm.

HEMATOGÉN [*yun.* haima – qan və genos – doğuş] Dərman preparatı; qliserin və şərabdə həll olunmuş məhlul.

HEMATOLOGİYA *is.* [*yun.*] *tib.* Qanın tərkibini və xüsusiyyətini öyrənən elm sahəsi.

HEMOQLOBİN [*yun.* haima – qan və *lat.* globus – kürəcik] Qana qırmızılıq verən maddə (qan kürəciklərinin əsas tərkib his-

səsi olub, orqanizmdə oksigeni və karbonu toxumalara yayıcı vəzifəsini görür).

HEPATİT *is.* [*yun.*] *tib.* Qara ciyərin iltihabı.

HERBARI [*lat.* herbarius – bitkiyə aid] Qurudulmuş bitki kolleksiyası.

HERİK *is.* *k.t.* Payızda şumlanıb dincə qoyulma. *Qarğıdalıdan sonra əkilmiş buğdanın dəni herik edilmiş zəmidə yetişdirilən buğdanın dəmindən ağır olur.* □ **Herik şumu** *k.t.* – payız şumu.

HERMAFRODİT *is.* [*yun.*] Kişi və qadın əlamətləri olan insan və ya heyvan.

HEROQLİF [*yun.*] İdeoqrafik yazı sistemində heca və ya səs bildiren fiqurlu işarə. *Heroqlif yazısı. Heroqliflər müxtəlif sayda qrafik ünsürdən təşkil olunur.*

HERS [*xüs. is.-dən*] *fiz.* Rəqs tezliyinin ölçü vahidi.

HERSÓQ [*alm.*] Qərbi Avropada yüksək zadəgan, knyaz titulu. // Belə titulu olan adam. // Orta əsrlərdə iri feodal.

HERSOQLUQ *is.* 1. Başında hersoq duran feodal dövləti.

2. Hersoq titulu.

HESAB *is.* [*ər.*] 1. Hər hansı hesablamanın rəqəmlərlə ifadə olunan nəticəsi; say, miqdar. *Əgərçi bizim qoşunumuz da hesab və ədəddə tayıfeyi-Osmaniyyədən kəm deyildi..* M.F.Axundzadə. *Qulaq asanların hesabı artı.* Ə.Haqverdiyev. □ **Hesab etmək (ələmək)** – saymaq, hesablamaq. *Fabrikin gəlirini hesab etmək. Gəlir və çıxarını hesab etmək. – Xozeyin dinnəz-söyləməz çötkəni götürüb, çaq-çuq hesab elədi.* S.M.Qəni-zadə. *Leylək qızılın hamısını hesab etməkdə çox çətinlik çəkdi.* S.Rəhimov. // Hesablama, sayma, hesab etmə. *Bir sıra alimlərin apardığı hesaba görə Yer kürəsinin tərkibində olan tək uran və torinin atom enerjisi neft və daş kömür ehtiyatının enerjisindən 20 dəfə çoxdur.* A.Qarayev.

2. Riyaziyyatın, rəqəmlərin sadə xüsusiyyətlərini və onlarla həll olunan əməliyyatı öyrənən bəhsi. *Hesab dərsi. Hesabdan “5” almaq. – Lalə yalnız Şirmayının məktəb işlərinə qarışırdı, vaxtı olanda dərslərini xəbər alar, hesab məsələlərinin həllinə kömək edirdi.* M.Hüseyn.

3. Borc, verəcək. [Hafizə xanım:] *Rəhim kişi, hesabın hamısını gətiribsənmi?* Ə.Haqq-verdiyev.

4. *müh.* Maliyyə əməliyyatı və ya hər hansı idarənin, müəssisənin maliyyə əməliyyatının mühasibat uçotu üçün əsas olan sənədlər. *İdarənin hesab nömrəsi.*

5. **Hesabla** şəklində *zərf* – ehtimal ki, güman ki, ola bilər ki. *Hesabla bu gün gəlməlidir.* – *Hesabla* [Tapdıq] *hospitalda bir az da yatmalı idi.* Ə.Əbülhəsən.

6. **Hesabına** şəklində *zərf* – vəsaiti ilə, pulu ilə. *Öz hesabına ezamiyyəyə getmək. Fikirləşir bir qədər; Bu gün hara gedəcək; Yaxud kimin hesabına; Harda nahar edəcək? Z.Xəlil.*

♦ **Hesab aparmaq** – nəticə çıxarmaq, başa düşmək. *Hər kəs öz hesabını aparsın. Hesab çəkmək* – 1) haqq-hesab etmək, gəliri və xərci hesablamaq; hesablamaq. [Moza-lanbəy:] *Bala seyidi çağırır hesab çəkdim.* Ə.Haqqverdiyev. *Hacı Nəsir ayrı bir şəhərdə yaşayan şərikilə hesab çəkməyə getmişdi.* S.S.Axundov; 2) sayğacda hesablamaq, çötkəyə vurmaq. *Qorxmaz içəri girəndə Saleh stolun dalında oturub hesab çəkirdi.* Ə.Vəliyev. **Hesab etmək (eləmək)** *məc.* – 1) fikirləşmək, təsəvvür etmək, təsəvvürünə götürmək, güman etmək, zənn etmək. [Xortdan:] *Bir də mən belə hesab edirdim ki, cəhənnəm bir böyük şəhərdir.* Ə.Haqqverdiyev. *Şəfiqə əvvəl elə hesab elədi ki, yenə gələn Lütfulidir.* İ.Musabəyov; 2) saymaq, bilmək. [Əhməd:] *İndi ki, bizi oğru hesab ləyirsiniz, qapınızı qıfıllayın..* N.Vəzirov. *İndiyə kimi Bəhramı bakılı hesab edən müəllim tamamilə çaşdı.* Ə.Vəliyev. **Hesab olunmaq** – sayılmaq, bilinmək. [Yaşlı kişi:] *Məhəlləmizin ruhanisi Molla Hüseyin, axundun ən sadıq bir müridi hesab olunar, cənnət və cəhənnəm haqqında təlqinatına ürəklə inanardım.* S.Hüseyin. **Hesaba almadan** – fikir vermədən, saymadan, sayğı göstərmədən. *Armudboğaz oğlan bərbəzəkli xanım müştəriləri hesaba almadan daha yaşlı müştəri saydığı "generalla" əyləndi.* S.Rəhimov. [Muxtar:] *Danışacağam, ancaq kimin xoşuna, ya bədinə gəldiyini hesaba almadan danışacağam.* Mir Cəlal. **Hesaba almaq** – nəzərdən qaçırmamaq, nə-

zərə almaq, hesablamaq. *Kollektivin rəyini hesaba almaq lazımdır. Hesaba almamaq* – saymamaq, fikir verməmək, nəzərə alma-maq, vecinə almamaq. *Zərrintac xanım kol ətəyindən gələn əsil-nəsəbsiz Ələmdarı heç adam cərgəsinə qoyub, onun var-yoxluğunu belə hesaba almırdı.* S.Rəhimov. *Hesaba almazdın mənimtək sən də; Özgə danlağını, yad tənəsini.* B.Vahabzadə. **Hesaba vurmaq** – hesablamaq, haqq-hesab etmək. *Biz hesaba vurduq, gəlib oktyabr ayının sonu çıxdı.* S.S.Axundov. **Hesabi açmaq** – futbol, voleybol, güləşmə və b. idman yarışlarında birinci xalı qazanmaq. *İlk dəqiqədə [hücumçu] rəqiblərin qapısından bir top keçirərək, hesabı açmağa müvəffəq olmuşdur. Hesabi çürütmək* – 1) çatası pulu tamamilə ver-rək və ya alaraq haqq-hesabi qurtarmaq, hesablamaq; 2) mübahisəli, davalı məsələni həll etmək. [Nəbi:] *Hesabi çürüdək, bu son görüşdür.* S.Rüstəm. **Hesabi düz çıx-mamaq** – arzusu, istəyi həyata keçməmək, istədiyi olmamaq, təxmini düz çıx-mamaq. **Hesabi itirmək** – hesablayarkən, sayarkən səhv etmək; miqdarını, sayını yaddan çıxarmaq, hesabı dolaşdırmaq. *Yazı-pozu bilməyən Leylək beşliyi, onluğu, bir də yeddi manat yarımılığı dolaşq salıb hesabı itirməkdən qorxdı.* S.Rəhimov. **Hesabi var** – çoxluq, saysızlıq bildirir. [Xırdaxanım:] *Qumun, torpağın sayı var, hesabı var, mənim dərdimin hesabı yoxdur.* N.Vəzirov. **Hesabi yoxdur** – bax **hesabi var.** *Ovçu əlində oxdur; Oxun hesabı yoxdur; Dost çox olsa nə eybi; Bir düş-mən yenə çoxdur.* (Bayatı). **Hesabıma (hesabına) görə** – mənə (sənə), mənə (sənə) görə, mənim (sənin) fikircə (fikircə). *Rüstəm kişinin hesabına görə, bu il yaz da mülayim və yağıntılı olmalı idi.* M.İbrahimov. **Hesabına getmək** – hesablamaq, saymaq, miqdarını müəyyənləşdirmək. [Muzdur] *axır bir nəfəsini dərib pulun hesabına getməyə başladı.* S.M.Qənizadə. **Hesabını aparmaq** – başa düşmək, duymaq, nəticə çıxarmaq. *Molla Tanrıverdinin rəngi üzündən qaçır ağappaq gəc kimi ağardı, həmin saat hesabını apardı.* E.Sultanov. **Hesabını başa düş-mək** – bax **hesabını aparmaq.** [Vahid:] *..[Anam] məni yanakı süzəndə hesabımı başa*

düşərdim. B.Bayramov. **Hesabını çəkmək** – hesablamaq, hesab etmək, saymaq. [Kiber-netika məşinləri] *Çəkir hesabını da; Minlərin, milyolların*. B.Vahabzadə.

HESABAALMA *is.* Hesablama, siyahıyalma yolu ilə bir şeyin miqdarını, sayını, ədədini müəyyənləşdirmə. *Malları hesabaalma. Hesabaalma vərəqəsi*.

HESABAGƏLMƏZ *sif.* Hesablanması, sayılması mümkün olmayan; saysız-hesabsız, hesaba gəlməyən.

HESABAGƏLMƏZLİK *is.* Sayı-hesabı olmama; saysızlıq, hədsizlik.

HESABAT *is.* [ər. “hesab” söz. cəmi] 1. Öz işi, verilən tapşırığı yerinə yetirməsi, yaxud apardığı tədqiqatın nəticəsi və s. haqqında məsul şəxsə, ya kollektivə, təşkilata və s. verilən yazılı və ya şifahi rəsmi məlumat. *İllik hesabat. Şöbənin hesabatı. – Maral qonaqları yola saldıqdan sonra komissarlığa getmiş, .. göndərilən hesabatla tanış olmaq üçün iki saata qədər orada oturmuşdu*. Ə.Əbülhəsən.

2. Bir şey və ya iş haqqında izahat, geniş məlumat. [Muxtar Firəngizə:] *Elə bilirəm ki, kişinin arvada hesabat verməsi məcburi deyildir*. B.Bayramov. // *müh.* Buraxılmış pulun xərclənməsi haqqında sənəd. *Maliyyə hesabatı. Təhtəhsab pulun hesabatı*.

HESABCIL *sif.* Hər şeyin hesabına gedən, hesablamağı yaxşı bacaran, hesabını bilən. *Hesabcıl adam*.

HESABDAR *is.* [ər. hesab və fars. ...dar] Hesabdarlıq işçisi, mütəxəssisi. [Fərhad] *bir il, iki il hesabdar, ferma müdiri, mühasib olmuşdu*. M.İbrahimov. *Qələndərov əvvəllər Xaçbulaqda qoyunçuluq fermasında hesabdar idi*. Mir Cəlal. // *köhn.* Mühasib. [Qədir] *hesabdara da söylədi ki, [Nəsirə] ayda qırx manat hesabı ilə məaş yazsın*. S.Hüseyn. *..Orada mənim məaşımın ayda on tümən artırılması üçün hesabdara əmr verilmişdi*. M.S.Ordubadi.

HESABDARLIQ *is.* 1. Hesablar üzrə əməliyyat uçotu aparılması; mühasibat (buxaltəriya) uçotu.

2. Hesabdar vəzifəsi. *Yarməmməd çoxdan hesabdarlıqdan bir pillə yuxarı qalxmaq fikrində idi*. M.İbrahimov. *Əşraf gördü ki,*

hesabdarlıq Nazlının çox xoşuna gəlir. S.Rəhman.

HESABİ *sif.* və *zərf* [ər.] *dan*. Düz, doğru, haqlı. *Hesabi tələb. – [Teymur ağa:] Bu hesabı sözdür, amma yalnız bu ehtimal ilə xatircəm olmaq olmaz*. M.F.Axundzadə.

HESABLAMA “Hesablamaq” dan *f.is.* *Hesablama işləri. Hesablamanın nəticəsi*. // *Sif. mənasında*. Hesablamaq üçün olan hesablavıcı. *Hesablama məşinləri*.

HESABLAMAQ *f.* 1. Hesablama işi aparmaq, sayıb yekunlaşdırmaq. *Xərclədiyi pulu hesablamaq. Əməkçülərini hesablamaq. – Balaca Sabir barmağı ilə hesablayıb yazırdı*. S.Rəhimov. [Fərman] *qabağına bir kağız qoyaraq, karandaşla bir çox rəqəm yazır və hesablayırdı*. Ə.Sadiq.

2. Hesablama zamanı müəyyən ölçü vahidindən və ya hər hansı bir cihazın göstərdiyi sistemdən istifadə etmək. *Temperaturu Selsi ilə hesablamaq*. // *Texniki hesablama aparmaq. Binanın uzunluğunu hesablamaq. Otağın sahəsini hesablamaq*.

HESABLANMA “Hesablanmaq” dan *f.is.*

HESABLANMAQ “Hesablanmaq” dan *məch.* *Layihənin xərci hesablandı. – Ulduzların həyatı milyard illərlə hesablanır*. “Günəşin tarixi”.

HESABLAŞMA “Hesablaşmaq” dan *f.is.*

HESABLAŞMAQ *qarş.* 1. Çatası, çatmalı pulu tamamilə verərək və ya alaraq haqq-hesabı qurtarmaq. – *Bahadır ev yiyəsi ilə hesablaşıb, şeylərini gədəyə tapşırtdı və özü də Sonagilə getdi*. N.Nərimanov.

2. *məc.* Qıyas almaq, əvəzini çıxmaq. [Dəli Alı:] *Sizi soyanlardan bircəciyinin nişanını yadınızda saxlayın, mənə deyün. Onları tapıb, özüm hesablaşaram. “Aşiq Ələsgər”*.

3. *məc.* Saymaq, saya salmaq, sayğı göstərmək, nəzərə almaq. *Adamla hesablaşmaq lazımdır. O heç kəslə hesablaşmır. – [Atam:] Köhnələrin də rəyi ilə bir az hesablaşmalıdır. Çəmənəmimli. [Zeynal] istəyirdi ki, hər kəs onunla hesablaşsın*. S.Hüseyn.

HESABLAYICI *is.* 1. Bir şeyi hesablamaqla, saymaqla, sayını müəyyən etməklə məşğul olan şəxs; sayıcı. *Hesablayıcıların təlimat müşavirəsi. – Şahpəri hesablavıcının otağına girəndə mat qaldı*. B.Bayramov.

2. Sərf olunan elektriki, suyu, qazı və s. hesablamak üçün cihaz. *Elektrik enerjisi hesablavıcısı. Hesablavıcını yoxlamaq.* – Löv-həli su hesablavıcıları şar formasında olan ölçü kamerindən ibarətdir. “Nəzarət-ölçü cihazları”. // Sif. mənasında. *Hesablavıcı komissiya. Hesablavıcı maşın. Boru ilə axan qazın miqdarını hesablavıcı cihaz ölçür.*

HESABSIZ *sif.* Həddən artıq, çox, sayı-hesabı olmayan. *Dəhşətli, qüvvətli, hesabsızlaşdır; Şimaldan düz şərqə yürüş edirlər. A.Səhhət. Uşaq gözüni açıb ətrafındakıları gördükdə onları bilmək istəyir, odur ki, hədsiz və hesabsız suallar verir. Çəmən-zəminli.*

HETEROGƏN *sif.* [yun.] Eyni cinsdən olmayan, müxtəlif tərkibli hissələrdən ibarət olan. *Heterogen reaktor.*

HEY¹ *is.* Qüvvət, iqtidar, cismani enerji. *Canında hey yoxdur.*

♦ **Heydən düşmək (kəsilmək)** – gücdən düşmək, üzülmək, əldən düşmək. *Səttarla Ülkər bir böyük meşə ilə yeddi gün, yeddi gecə yol gedib, bir böyük dağa çıxdılar. Onların çorəkləri qurtardı, heydən kəsildilər. (Nağıl). [Ataşın] əngləri heydən düşür, dili çətinlikdə hərlənirdi. Ə.Vəliyev. Heyi qalmamaq (kəsilmək) – bax heydən düşmək (kəsilmək). [Odunçuoğlu] çox gedə bilmədi, ayaqlarının heyi kəsilib, yol kənarında bir tərə üstündə oturdu. Ə.Məmmədخانlı.*

HEY² Çağırış və ya müraciət bildirən nida – ey, ay. [İskəndər:] *Hey Zeynəb, vallah, fəndini duymuşam... Qonağın yolunda bu qədər çalışırsan ki, ərin Kərbəlayı Novruzunu da diriltsin? C.Məmmədquluzadə. Rüstəm səsi dolusu: – Ay Qəhrəman, hey! – deyər oğlunu çağırırdı. S.Rəhimov.*

HEY³ *əd.* Bir şeyin daim, arasıksilmədən və ya tez-tez təkrarlandığını və ya çox davam etdiyini bildirir. *Yağış hey yağır. Uşaq hey ağlayır. Hey xəstələnmək. Hey donquldanmaq.* – *Həcar baxdıqca bu səmtlərə hey baxdı. S.Rəhimov. Qaranlıqda it zingildədi, Qoşatxan bildi ki, hey hürərək əl çəkmək istəməyən iti ev yiyəsi vurdu. M.İbrahimov.*

HEYBƏ *is.* Çiyindən, bəzən də atın tərəkindən aşırılan kiçik xurcun. *Tahir xalı kimi*

rəngbərəng iplərdən toxunmuş balaca dolu heybəsini çiyinə aldı.. M.Hüseyn. Yalıncaq ax-ufla heybəsini açıb oradan .. bir ipək köynək çıxardı. M.Rzaquluzadə.

HEYBƏCİK *is.* Kiçik heybə. *Heybəcici çiyinə salmaq.*

HEYBƏT *is.* [ər.] Qorxu və eyni zamanda hörmət hissi oyandıran hal, görkəm. *Çalışqan, namuslu Ayrım qızının üzündə kişilərə məxsus bir heybət vardı. A.Şaiq. // Zəhm, vahimə, dəhşət. Oğlanın heybətindən hərə bir tərəfə dağıldı. (Nağıl). Heybətindən lərzə düşər canıma; Sanasan, quluna padişah baxar. M.P.Vaqif.*

HEYBƏTLİ *sif.* Heybət doğuran, hörmət hissi ilə bərabər qorxu hissi doğuran; zəhmli. *Heybətli görkəm. Heybətli baxış. Əlyarov dişini qıcayıb [Ərkəzin] üzünə daha heybətli bir nəzər saldı. M.Hüseyn. [Şamxalın] nəzərində kişi [Cahandar ağa] getdikcə böyüdü və nərildəyərək ov üstünə atılmağa hazırlaşan heybətli bir pələngə döndü. İ.Şixli.*

HEYƏT *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir təşkilatın, kollektivin tərkibini təşkil edən adamlar toplusu; tərkib. *Redaksiya heyəti. Komissiyanın heyətində dəyişiklik.* – [Çingiz gənc-lərə:] *Müsamirə düzəltmək üçün ayrıca bir heyət seçməlidir. Çəmən-zəminli.*

2. Xidmətinə, ixtisasına və s. görə bir qrup təşkil edən adamlar. *Rəhbərlik edən heyət (rəhbərlər). Komanda heyəti (kəmandirlər). Müəllim heyəti (müəllimlər).* – [Sədr:] *Məhkəmə heyəti müttəhim Baxışın da qiyamçılar hərəkəti ilə əlaqəsi olduğunu təsdiq edir. C.Cabbarlı.*

3. *klas.* Görkəm, görünüş, şəkil, surət, qi-yafət. *Xubani-hərəm [hökmdarı] bu heyətdə görəndə az qaldılar qəhqəhə etsinlər. M.F.Axundzadə. [Münəvvər:] Ana, mənim təqsirim nədir ki, bu libaslar ilə məni insanlıq heyətindən çıxartdın? M.S.Ordubadı.*

HEYİF *əd.* [ər.] bax **təəssüf.** *Əfsus, qocaldım, ağacım düşdü əlimdən; Səd heyif cavanlıq! M.Ə.Sabir. Heyif, çiçəklərin ömrü az olur; Sənə çatanacan bəlkə solacaq. O.Sarıvəlli.*

♦ **Heyfi gəlmək** – 1) bir şeyi xərcləmək, işlətmək, vermək istəməmək, əsirgəmək. *Bardaqdakı sərini suya Səməndərin heyfi*

gəlirdi. B.Bayramov; 2) yazığı gəlmək. [Mürzə Sadıq:] *Həqiqətən [Fərhadə] çox heyfim gəlir.* C.Cabbarlı.

HEYİFLƏNMƏ “Heyiflənmək”dən *f.is.*

HEYİFLƏNMƏK bax **heyifsilənmək**. *Mən həmişə heyiflənərdim ki, təhsil etməmişəm.* C.Məmmədquluzadə.

HEYİFSİLƏNMƏ “Heyifsilənmək”dən *f.is.*

HEYİFSİLƏNMƏK 1. Bax **təəssüflənmək**. *Amma mən ona heyifsilənirəm ki, bu sözlər ərbəcə yazılıb və camaat qanmayacaq.* C.Məmmədquluzadə. *Xan Dızaq sığnağına atlı göndərdiyini söylədi, Vaqif heyifsilənən (f.sif.) kimi oldu.* Çəmənzəminli.

2. *f.* Heyfi gəlmək, əsirgəmək (əsasən inkarda işlədilir). [Mürsəl:] *Canavar ovuna gedən gülləyə heyifsilənməməlidir.* Ə.Vəliyev.

HEYHAT nida [ər.] Əfsus, təəssüf, heyif. *Şeirsiz, nəğməsiz gəzib bir ara; Heyhat, oynamamış könlüm yerindən.* M.Müşfiq. *Milçək o mənzilə çatarmı, heyhat; Ki, simurğ orada salmışdı qanad! Şəhriyar.*

HEYKƏL *is.* [ər.] 1. Heykəltəraş tərəfindən daşdan, tuncdan və s.-dən hazırlanmış insan və ya heyvan surəti. *Mərmər heykəl. Füzulinin heykəli.* – *Yaşıl məhəccərli dördkünc bağçada Nizamının tuncdan tökülmüş miniatür heykəli qoyulmuşdu.* M.Hüseyn.

2. *is.* Cindən, həmzəddən və bədnəzərdən qorumaq üçün uşaqların boynuna asılan dualı, muncuqlu asqı. bax **medalyon**. *Sağdan sola, soldan sağa sal boynuna heykəl; Qoy cinni məəttəl.* M.Ə.Sabir.

3. *məc.* bax **müəssəmə** 2-ci mənada.

♦ **Heykəl kimi** – müqəvva kimi, hərə-kətsiz. *Mübaşir Məmməd, heykəl kimi hərə-kətsiz durmuş qıza, onun şümşad boyuna nəzər saldı.* M.İbrahimov. *..Donuq nəzərlə [Səməd] heykəl kimi quruyub qalmış gəlinin üzünə baxa-baxa qaldı.* İ.Hüseynov.

HEYKƏLTƏRAŞ *is.* [ər. heykəl və fars. ...təraş] Heykəltəraşlıq əsərləri yaradan sənətkar. *Azərbaycan heykəltəraşları monumental abidələr yaratmışlar.*

HEYKƏLTƏRAŞLIQ *is.* 1. Təsviri sənətin qazıma, yonma, kəsmə, yəpma və ya tökmə üsulu ilə həcmli təsvirlər (heykəl, büst, bəreyef və s.) yaradan növü. *Klassika dövrü yunan heykəltəraşlığı dünya incəsə-*

nətinin ən maraqlı hadisələrindən biridir. – *Biz eyni sözləri musiqi haqqında da, rəsəmsənət və heykəltəraşlıq, memarlıq haqqında da deyə bilərik.* İ.Əfəndiyev.

2. Daşdan, tuncdan və b. materiallardan düzəldilmiş belə sənət əsəri. *Müsəbiqəyə .. heykəltəraşlıq əsərləri də təqdim edilmişdir.* // Belə əsərlərin toplusu. *Azərbaycan heykəltəraşlığı.*

HEYRAN *is.* [ər.] Gözəl və ya əzəmətli bir şey qarşısında vurulmuşcasına çaşıb qalmaq; valeh olma. [Nigar xanım:] *Eyvazım bənzər laçına; Sonalar heyran saçına.* “Koroğlu”. □ **Heyran etmək (buraxmaq)** – valeh etmək, məftun etmək, heyrət içində buraxmaq. *Oğlanın cəsarəti, bu yad yerdə qorxmaması onu [Zərnigari] heyran etmişdi.* İ.Şıxlı. **Heyran qalmaq (olmaq)** – valeh olmaq, məftun olmaq; bir şey qarşısında vurulmuşcasına çaşıb qalmaq. *Nə gözəldir, nə qəribə, səfalı; Heyran olur adam görcək bu halı.* A.Səhhət. *Həm də gözəl ney çalır, o qalır yana-yana; Eşidən heyran qalır onun mahnılarına.* B.Vahabzadə.

HEYRANEDİCİ *sif.* Valehedici, məftunedicisi; ecazkar. *Heyranedicisi mənzərə. Heyranedicisi musiqi.* – *..Böyük sənətkarların qəlbini həyəcanla döyündürmüş ecazkar el ədəbiyyatının heyranedicisi sirrini hiss edirsən.* İ.Əfəndiyev.

HEYRANLIQ 1. *is.* Gözəl və ya əzəmətli bir şey qarşısında vurğuncasına valehlik. [Afşinin] *Babəkə zillənmiş baxışlarında heyranlıq və çaşqınlıq bir-birini əvəz edirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. **Heyranlıqla** şəklində zərflər – heyran-heyran, vurğuncasına, valehcəsinə. *Mən arzularımın hovuzu kənarında durub məqsədimin surətini dərin bir heyranlıqla müşahidə edirəm.* M.Müşfiq.

HEYRATI *is.* [Hərət şəhərinin adından] Şərq muğamlarından birinin adı. *Heyrati oxumaq.* – *Bir pərdə Çahargah, bir sim Heyrati; Bir ağız Dilqəmi gətirin mənə.* M.Araz. □ **Heyrati xoruz** – iri, döyüşkən xoruz növü. **Heyrati kəlağayı** – iri, güllü kəlağayı. *Heyrati ipək kəlağayı; Örtüb qəddi-dala gözəl.* Aşiq Ələsgər.

HEYRƏT 1. *is.* Qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə, anlaşılmaz bir şeydən, hadisədən çaşqınlıq halı; təəccüb. *Usta Murtuz hey-rə-tindən qayıdıb aşağı baxdı.* Mir Cəlal. [Oğlan] *yaqın mənim üzüm-də hey-rət əlaməti görüb əlavə etdi.* M.Rzaquluzadə. □ **Heyrət almaq (götürmək, aparmaq)** – çaşib-qalmaq, heyrət etmək. [Qoşunəli:] *Baba, necə fikir dəryasında üzməyim, məni hey-rət aparıbdır..* Ə.Haqqverdiyev. *Kərəmi hey-rət alur; Kərəm xəyala dalır.* S.Vurğun. **Heyrət etmək** – təəccüblənmək, heyrətlənmək, təəccüb etmək. [Qadın Xəlilə:] *Siz belə ailə dostu olduğunuz halda indiyə qədər subay qaldığınızda hey-rət edirəm..* Çəmənzəminli. **Heyrət içində (içərisində)** – təəccüblənmiş halda, təəccüb içərisində, təəccüblənərək. *Qızılgül kimidir isti yanaqlar; Hey-rət içindədir gələn qonaqlar..* S.Vurğun. *Ətrafa baxdıqca [Aydının] qara gözləri hey-rət içərisində yanırı.* H.Seyidbəyli. **Heyrətdə qoymaq** – 1) bax **hey-rətə salmaq**; 2) valeh etmək, heyran etmək. *Heyrətdə qoyur səni; Çılpaq qadın vücudunun kamil cizgiləri.* R.Rza. **Heyrətə gəlmək (düşmək, dalmaq)** – bax **hey-rət etmək**. *Bu iki həm-şəhərlilər bir-birinə rast gəldikdə hey-rət dalıb qaldılar.* Çəmənzəminli. *Hey-rət düşmüş (f.sif.) bağban, saçları çiyinlərin-dən üzünə aşağı tökülən Həcəri gördü və hey-rətlə süstləşib dayandı.* S.Rəhimov. **Hey-rətə salmaq (gətirmək)** – təəccübləndirmək, hey-rətləndirmək, təəccübə salmaq. *Oxul! Qüvvət gəlsin şərə, sənətə; Könlümün quşunu gətir hey-rətə.* M.Müşfiq.

2. **Heyrətlə** şəklində *zərf* – təəccüblə, hey-rət edərək, heyranlıqla. *Əlisəfa gözlərini hey-rətlə döyməyə başladı.* S.Hüseyn. [Kərimov] *hey-rətlə Məmmədova baxdı.* H.Seyidbəyli.

HEYRƏTAMİZ *sif.* [ə. hey-rət və fars. ...amiz] Hey-rət doğuran, qəribə, hey-rətə salan, təəccüblə, gözlənilməz, hey-rətəngiz. *Hey-rətəməz mənzərə.* – *Dünya hadisələri hey-rətəməz bir sürətlə inkişaf edir, insanları hər gün yeni bir vəqə qarşısında buraxırdı.* M.İbrahimov.

HEYRƏTƏNGİZ [ə. hey-rət və fars. ...əngiz] bax **hey-rətəməz**. *Nigar hey-rətəngiz*

bir sima ilə baxdı, düşündü və böyük qar-daşına fikrini açıq söyləməyə cəsarət elə-mədi. Çəmənzəminli.

HEYRƏTLƏNDİRMƏ “Hey-rətləndir-mək” dən *f.is.*

HEYRƏTLƏNDİRMƏK *f.* Hey-rət doğur-maq, hey-rətə salmaq, təəccübləndirmək. [Abışın] *səsi Qədiri daha da hey-rətləndi-rirdi.* Mir Cəlal. *Cavan leytenantın göz-lərindəki mətinlik, gizli ehtiras və odlu yalvarış onu hey-rətləndirirdi.* H.Seyidbəyli.

HEYRƏTLƏNMƏ “Hey-rətlənmək” dən *f.is.*

HEYRƏTLƏNMƏK *f.* Hey-rət etmək, təə-cüblənmək, təəccüb etmək. *Kazım fəqət xə-bərsizdi bu işdən; Gəldi, gördü, hey-rətləndi bir qədər.* M.Müşfiq. *Mənsə hey-rətləndim, sözün doğrusu; Dedim, nə olmuşdur? Nə dan-ışır bu?* S.Vurğun. *Bu hey-rətlər donuqları hey-rətləndirər; Bu daşların görünməmiş vul-kanı başlar.* M.Araz.

HEYRƏTLİ *sif.* Hey-rət doğuran, gözlə-nilməz, qəribə, hey-rətə salan; təəccüblü, hey-rətəməz, hey-rətəngiz. [Dərviş] *hey-rətli və kəskin bir nəzərlə baxımb durur.* H.Cavid.

HEYSİYYƏT *is.* [ə.] Mənlik, şən, şərəf, qürur; mənlik hissi. *Eşqin atəşində o yandırmadı; Böyük mənliliyi, heysiyətini.* B.Vahabzadə.

HEYSİYYƏTLİ *sif.* Heysiyəti, mənliliyi olan; mənliliyi qoruyub saxlayan, şərəfli. [Qızı Turxan bəyə:] *Atadan-babadan sizin namuslu, heysiyətli bir xanədan olduğunuzu bütün vilayət bilir.* H.Cavid.

HEYSİYYƏTSİZ *sif.* Heysiyəti, mənliliyi olmayan; şərəfsiz, alçaq. [Fərman] *Mələyin .. heysiyətsiz bir adam olduğunu düşündü.* M.İbrahimov.

HEYSİZ *sif.* Gücsüz, qüvvəsiz, təqətsiz, hey-i olmayan. *Heysiz qoca.*

HEYVA *is.* Sarı rəngli, turşməzə, üstü tüklü, xırdə çəyirdəklili meyvə. *Heyva mü-rəbbəsi.* – [Əyyar:] *Elə ki, budaqlar başını əyir; Nar, heyva, şaftalı, gavalı dəyər.* A.Şaiq. *Almalar qızdır, armudlar, heyvalar saralır, əzgillə zoğal bir-birinə qarışırdı.* S.Rəhimov. // *Bu meyvənin ağacı.* [Məmməd:] *Yatır tut ağacı, yatır xan çinar; Əyir budağını heyva, iyda, nar.* Z.Xəlil.

HEYVAGÜLÜ *is. mus.* Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı. *Heyvagülü çalmaq.*

HEYVAN *is.* [ər.] 1. İnsanı çıxmaqla hər cür canlı məxluq. [Qaçay:] *Atalar deyib ki, heyvan iyləşə-iyələşə, insan dilləşə-dilləşə yaxınlaşar.* Ə.Vəliyev. // Bitkilərdən başqa hər cür canlı varlıq. *Vəhşi heyvan. Onurğasız heyvanlar.*

2. Əhliləşdirilmiş dördayaqlı canlı məxluq. *Ev heyvanları. Qoşqu heyvanları.* – [Qara Kərəmoğlu:] *Bir dəfə bazar ayağında bir dəstə adamın içində heyvanlardan söhbət düşür, biri deyir, camış yaxşı heyvandır, qatığı çox dadlı olur.* M.İbrahimov. *Camal kişi heyvanları rahat ələmək üçün tövləyə getdi.* Ə.Vəliyev.

3. Yabanı, vəhşi canlı məxluq. *Yırtıcı heyvanlar. Meşə heyvanı. Xəzlik heyvan.* – [Sitarə:] *Meşə qaranlıq, özüm tək, vəhşi heyvanlar...* C.Cabbarlı.

4. *məc.* Adətən yazıq, fağır, zavallı, aciz uşaq haqqında deyilir. [Məhəmmədağa:] *Uşaq sizindir, onun xeyrini siz görəcəksiniz, əbəs yerə heyvan uşağı bədbəxt ələməyiniz, qoyunuz gəlib oxusun.* N.Nərimanov.

5. *məc.* Qanmaz, anlamaz, kobud, yaxud ağılsız, dərrəkəsiz adam haqqında. *Heyvanın biridir.* // Bəzən söyüş məqamında işlənir. [Məşədi İbad:] *Görünür ki, heyvan balası dəllək hənanı pis yaxıbdır.* Ü.Hacıbəyov.

HEYVANAT *is.* [ər. “heyvan” söz. cəmi] Heyvanlar, heyvanlar aləmi. [Fərhad:] *..Yer, göy titrəşsin, göyün quşları, yerin heyvanatı, dəryaların baliqları, hamısı gərək mənim üçün ağlaşalar.* Ə.Haqqverdiyev. *Heyvanat qissəsidir dünya “Kəlilə-Dimnə”;* *Ta ki axırda bir az qovzanıb insan olacaq; Azı insan da olursa, çoxu heyvan olacaq.* Şəhriyar.

HEYVANCASINA *sif.* və *zərf* Heyvan kimi, vəhşicəsinə, kobudcasına.

HEYVANCİĞAZ 1. **Bax heyvancıq.**

2. *oxş.* Nəvazişlə balaca, körpə uşaq haqqında deyilir – yazıq uşaq, zavallı uşaq. *Heyvancıqaz qızdırma içində yanır.*

3. *məc.* Qaba, kobud adam haqqında. *Tərpənməyə heyvancıqazın taqəti yoxdur; Ehsansız olan məclisin heç ləzzəti yoxdur.* Ə.Vahid.

HEYVANCIQ *is.* Kiçik heyvan, balaca heyvan, yazıq heyvan, heyvancıqaz. *Həs-rətlərinə qovuşmuş heyvancıqlar ayaqlarını bükərək quyruqlarını oynada-oynada analarının məmələrini əmirdilər.* A.Şaiq.

HEYVANDAR *is.* [ər. heyvan və fars. ...dar] 1. Heyvandarlıq mütəxəssisi.

2. Mal-qara saxlamaqla, yetişdirməklə, maldarlıqla məşğul olan təsərrüfat, kəndli. *Gənc heyvandarların respublika toplantışı.* // Sif. mənasında. *Heyvandar təsərrüfatlar. Heyvandar kəndlilər.*

HEYVANDARLIQ *is.* Kənd təsərrüfatının ev heyvandarları, mal-qara saxlamaqla məşğul olan sahəsi. *Heyvandarlığı inkişaf etdirmək. Yoxsul kəndlilin təsərrüfat dərdləri – torpaq, su, becərmə, məhsuldarlıq, istehsal aləti, heyvandarlıq, ipəkçilik kimi məsələlərlə əlaqədar dərdlər “Əkinçi”nin başlıca mövzusu idi.* // Ev heyvanlarını saxlamaq və cinslərini yaxşılaşdırmaq haqqında elm. *Kənd təsərrüfatı institutunun heyvandarlıq fakültəsi. Heyvandarlıq haqqında mühazirə.*

HEYVANXANA *is.* [ər. heyvan və fars. ...xanə] Vəhşi heyvanların saxlandığı xüsusi yer, bina.

HEYVANI *sif.* [ər.] 1. Heyvan ətidən, südündən, yağından və s.-dən hazırlanan, alınan; üzvi. *Heyvani maddələr. Heyvani məhsullardan ancaq süddə şəkər vardır.*

2. Heyvana (heyvanlara) xas olan; heyvana aid olan; qeyri-şüuri. *Heyvani həyat.* – [Məhbusi] *düşünürdü. Bir az iş gecikərsə bütün həyatı və taleyinin təhlükə altına düşəcəyi onu qorxudur, qəlbində heyvani bir vahimə oyadırdı.* M.İbrahimov. *Kamal [qorxaqlığa] çoxdan qalib gəlmiş, sonra bu ibtidai heyvani qorxaqlığa özü nə qədər gülmüşdü.* M.Rzaquluzadə. // *məc.* Şəhvani, cismani. *Heyvani hissələr.* – [Qətibə:] *Hüsaməddin anlamamışdır ki, mən heç kəsə satılmamışam. Lakin o bilmir ki, o özü bir qadının quru vədəsinə və özünün heyvani bir düşüncəsi xatirinə bir məmləkəti satmaq üzrədir.* M.S.Ordubadi.

HEYVANLAŞMA “Heyvanlaşmaq” dan *f.is.*

HEYVANLAŞMAQ *f.* İnsanlıq sifətlərini itirmək, vəhşiləşmək, kobudlaşmaq; sörtləşmək.

HEYVANLIQ *is.* Qanmazlıq, anlamazlıq, qanacaqsızlıq. *Heyvanlıq etmək.*

HEYVANSİFƏT *sif.* İnsan sifətlərini itirmiş; vəhşi, kobud, qanmaz, yontalanmamış.

HEYVƏRƏ *sif. və is. 1.* Kobud, qanmaz, ləyaqətsiz, tərbiyəsiz, ədəbsiz, zırrama, ağzıyava, ağzıpozuq. *Heyvərə adam. Heyvərənin biridir, dindirməsən yaxşıdır. – Qısqırdı bir qədər, zəhərdən acı; Qızısqırdı getdikcə heyvərə hacı. H.K.Sanlı. // Bəzən söyüş kimi işlədilir. [İsmayıl bəy:] Yalan danışma, heyvərə, mənim öz atlarım harada qalmışdı ki, səndən at istəyə idim. N.Vəzirov.*

2. Yekə, zorba, nataraz, yöndəmsiz. *Bəzdar .. qocalmış, gözlərinə pərdə gəlmiş heyvərə bir köpəkdir. S.S.Axundov. Qamışın qalın bir yerində heyvərə bir çaqqal yerə sərilməmişdi. M.Rzaquluzadə.*

3. *zərf* Avara-avara, boş-boş, avara-sərgərdan. *Dəxi ol sərv-i-qədin kuyinə cənnət deyibən; Gəzmərəm kiçələri heyvərə bundan sonra. S.Ə.Şirvani.*

HEYVƏRƏLƏNMƏ “Heyvərələnmək” – dən *f.is.*

HEYVƏRƏLƏNMƏK *f. dan.* Avara-avara gəzmək, avaralanmaq, veyillənmək. *Küçələrdə heyvərələnmək.*

HEYVƏRƏLİK *is. 1.* Qanmazlıq, kobudluq, tərbiyəsizlik, zırramalıq; sözünü, hərəkətini bilməmə; boşboğazlıq. *Bir bölük boşboğazıq, heyvərəlik adətimiz; Doludur lənət ilə, qeybət ilə söhbətimiz. M.Ə.Sabir. [Sədr] bunun səbəbini Cənnətin heyvərəliyində, boşboğazlığında görürdü. Ə.Əbüllhəsən.*

2. Avaralıq, veyillik; heç bir işlə məşğul olmama. *Heyvərəlik etmək.*

HƏ (bəzən “ə”) saiti uzadılaraq tələffüz olunur) *əd. 1.* Verilən suala müsbət cavab və ya təsdiq məqamında işlənir (*yox ziddi*); bəli, elədir. *Hə, razıyam. – İmtahan verdinmi? – Hə, verdim. – Yemək istəyirsənmi? – Hə. – [Vəli:] Sultan bəyin evi buradır? [Telli:] Hə, buradır, nə işin var? Ü.Hacıbəyov.*

2. Sual cümlələrində sualı gücləndirir və təkid bildirir. *Hə, de görüm məndən nə istəyirsən? – Telli arvad yerindən dilləndi: – Ay iman yanmış, gorda da məndən əl çəkməyəcəksən, hə? M.İbrahimov. // Sual cümlələrinin axırında müsahibi cavab*

verməyə vadar etmək məqamında işlənir – düz deyil? elə deyilmi? de görüm mənasında. – *Siz haqlı olmadığınızı etiraf edirsinizmi? – Hə? – Bir də belə işlər edəcəksənmi? – Hə? – Birdən müəllimin gözü Tapdığı əlindəki ağ dəftərə sataşdı: – Bunu haradan almısan? Şəkil çəkirsən? Hə? Ə.Vəliyev. // Nitqin daxilində əvvəlcə deyilmiş sözü israrla təsdiq məqamında işlənir və bəzən təkrar deyilir – düzdür, tamamilə doğrudur, elədir ki var, əlbəttə mənasında. – Sən dediyinin üstündə durursanmı? – Hə, hə, dururam.*

3. Yaddan çıxmış bir şey birdən yada düşdükdə və ya başqa mətləbə keçdikdə deyilir – yeri gəlmişkən, bir də mənasında. *Hə, yaxşı yadıma düşdü. Hə, az qala yadımdan çıxmışdı, gələndə kitabımı da gətir.*

4. Cümlənin əvvəlində müraciət zamanı işlənir – ey, ay mənasında. [İskəndər oxuyaxuyaya daxil olur] – *Hə... ana, kefin necədir? C.Məmmədquluzadə. Qurban əlilə boynunu ovuşdura-ovuşdura: – Hə molla! Yaz ki, Qurbanın uşaqlarının anasına yetişəcək. A.Şaiq. // Müraciətə, çağırışa cavab kimi işlənir – nə, nədir, eşidirəm! mənasında. – Həsən? – Hə.*

HƏB *is. [ər.]* Toz dərmandan hazırlanmış kürəcik. *Həb atmaq. Acı həb. – Həkim bir neçə həb, beş də iynə dərmanı verdi. Ə.Vəliyev. □ Yastı həb* – dairə şəklində həb; tablet.

HƏBƏŞ *is.* Efiopiyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqə mənsub adamın keçmiş adı; efiopiyalı. *Zavallı, silahsız və kimsəsiz həbəşlərin boynunda faşist çəlladı öz qılıncının kəsərini yoxlayırdı. M.İbrahimov. Dünyanı gəz, dolaş; Həbəşi, zəncini dindir. R.Rza.*

HƏBİB *is. [ər.] klas.* Sevgili, dost. *Tutaram yarın qiyamətdə, həbibim, dəmənin. Füzuli. [Bəhram:] Mənim vicdanım ləkəlidir. Mənim həbibim! C.Cabbarlı.*

HƏBS *is. [ər.] 1.* Dustağasalma (salınma), azadlıqdan məhrumetmə (edilmə). *Həbs cəzası. – Məhbəs də, qəfəs də, həbs də, qəsd də; İnsan mərd olanda həddini aşmur. M.Araz. □ Həbs edilmək, həbsə düşmək* – həbsxanaya salınmaq, azadlıqdan məhrum

edilmək, dustağa düşmək. [Əmiraslan oğurluq və yol kəsmək üstündə] *neçə dəfə həbsə düşüb çıxdı*. S.S.Axundov. *Özü deməmişdi, bilirdim onu; Neçə il qabaq; Həbs etmişlər*. B.Vahabzadə. **Həbs etmək, həbsə almaq** – həbsxanaya salmaq, azadlıqdan məhrum etmək. [Kərəm Hələb paşasına:] *İndi, buyur, məni aparınlar, həbs etsinlər*. Ü.Hacıbəyov.

2. *hiq*. Müldən, maldan və s.-dən istifadə edilməsinin məhkəmə orqanları tərəfindən qadağan olunması.

HƏBSXANA *is.* [ər. həbs və fars. ...xanə] Dustaqların saxlandığı yer, ev, bina; dustaqxana, qazamat, zindan. *Çar hökuməti yıxıldıktan sonra Cavahir həbsxanadan çıxdı*. T.Ş.Simurq.

HƏBSXANAÇI *is.* Həbsxana gözetçisi.

HƏCC *is.* [ər.] Müsəlmanlarda: zillicə ayında Məkkədə ziyarət mərasimini yerinə yetirmə. *Bəhs ilə həccə gedən yorulub yolda qalar*. (Ata. sözü). *Getdi həccə atası, ta oluna "hacı" xitab; Kim ona "hacı" desə, bil ki, deyir böhtanı*. S.Ə.Şirvani.

HƏCƏMƏT *is.* [ər.] Xalq təbabətində: xəstə adama küpə salıb qan almaqdan ibarət müalicə üsulu, habelə müalicə məqsədilə qan almaq, qanı sormaq üçün işlədilən buynuzşəkilli alət. *Şeyx Şabanın arvadı Gülsüm xala da məhəllədə məşhur idi, çünki yaxşı .. çöp ötürərdi, noxud fəli açardı və həcəmət qoyardı*. Ə.Haqverdiyev. *Kəndin bir kişisi, qadını, cavanı, qocası, uşağı yox idi ki, Zeynəb qarının həcəmət və zəlisini görməmiş olaydı*. S.S.Axundov.

HƏCM *is.* [ər.] 1. Bir şeyin kub vahidləri ilə ölçülən uzunluğu, hündürlüyü və eni. *Həndəsi cismnin həcmi. Kubun həcmi. Binanın həcmi*.

2. Ölçü, böyüklük, miqdar və s. baxımından bir şeyin tutumu. *Çallayın həcmi. Vaqonun həcmi*. – Külli miqdarda neft və qaz yalnız böyük həcmdə boşluqları, yəni müəyyən məsələləri olan süxurlarda yerləşir. "Neft və qaz quyularının qazılması". // *məc*. Böyüklük, ölçü, kəmiyyət və s. cəhətdən bir şeyin miqyası. *İşin həcmi. Tikinti işlərinin həcmi*. – Nizami qoltuğundan böyük bir dəftər həcmində bir məktub çıxarıb Fəxrəddinə verdi. M.S.Ordubadi.

♦ **Həcm ölçüləri** – maye və dənəvər maddələrin ölçüləri (litr, kubmetr və s.).

HƏCMCƏ *sif.* Həcminə, böyüklüyünə, tutumuna görə, içinə ala biləcəyi şeyin miqdarına görə. *Həcmcə bu cənərdən hansı böyükdür? Həcmcə kiçik çəllək*. – *Mühəribənin son aylarında daha yeni radiolokasiya qurğuları işlədilmişdir. Bu qurğular həcmcə çox kiçik olub təyyarəvuran zenit toplarının mərmiləri daxilində yerləşir*. "Radiolokasiya".

HƏCMİ *sif.* [ər.] Həcm cəhətdən, həcm baxımından, həcmə bağlı. *Həcmi təhlil*.

HƏCMLİ *sif.* Həcmcə iri olan; böyük, tutumlu. *İri həcmli sistern*. – *Bir tərəfdə müxtəlif həcmli ekskavatorlar torpağı qazır, bir tərəfdə parovozlar xəndəkdə fit verəverə platformalardan ibarət qatarları bu ekskavatorların yanına gətirir*. Ə.Sadiq.

HƏCV *is.* [ər.] Bir şəxsə, ictimai quruluşa, yaxud həyatdakı mənfəkilərə qarşı yönəldilmiş istehzal, kəskin, acı, kinayəli yazı. *Mirzə Ələkbər Sabirin həcvləri*. "Molla Nəsrəddin" məcmuəsində çap olunmuş həcvlər. – [Qacar:] *Vətən! Çoxmu sevir məni o vətən? Mənə həcv yazır hər yoldan ötən*. S.Vurğun. [Xan:] *Hə, bəs nə oldu? Həcv deyən dilin niyə tutuldu?* B.Vahabzadə.

□ **Həcv etmək** – haqqında həcv yazmaq, ələ salmaq, istehza etmək. *Niyə həcv eyləmişin Cürmini, ey can Yusif! Dilü-canım sənə qurban ola, canan Yusif!* S.Ə.Şirvani.

HƏCVÇİ *is.* və *sif.* Həcv yazan, həcvgu. *XIX əsr ədəbiyyatımızın ən qüvvətli həcvçi şairi Qasım bəy Zakirdir*.

HƏCVÇİLİK *is.* Həcv yazma.

HƏCVGU *is.* və *sif.* [ər. həcv və fars. ...gu] *köhn.* bax **həcvçi**. *Həcvgu şair*.

HƏCVİYYAT *top.* [ər. "həcv" söz. cəmi] *köhn.* Həcv məzmunlu əsərlər. // Boş, bayağı, mənasız əsərlər.

HƏCVİYYƏ *is.* [ər.] Qısa satirik şeir; epigram.

HƏCVYAZAN bax **həcvçi**.

HƏCZ *is.* [ər.] *köhn.* 1. Tutub saxlama, tutma.

2. Müsadirə.

HƏDD *is.* [ər.] 1. Sərhəd, hüdud.

2. *məc.* Hədd-hüdüdü, son, nəhayət. *Uşağın sevincinin həddi yox idi.* □ **Hədd qoymaq** – hüdüdü qoymaq, məhdudlaşdırmaq, normaya tabe etmək. *Sevgiyə hədd qoymaq, düzü, günahdır.* B.Vahabzadə. **Həddən artıq (çox, ziyadə)** – son dərəcə çox, hədsiz. *..İndi yazmalı mətləblər çoxdur, danışmalı sözlər həddən artıqdır.* C.Məmmədquluzadə. *Babayev onun həddən ziyadə böyük olan qaloşlarına baxıb birdən soruşdu.* H.Seyidbəyli. **Həddən aşmaq** – bax **həddini aşmaq**. *Həddən aşıb büxli-həsəd, şərərət; Yoldaş yoldaşına eylər xəyanət.* Q.Zakir. **Həddindən artıq (çox, ziyadə)** – bax **həddən artıq (çox, ziyadə)**. *Rəna və Nizami Fəxrəddinin köməyindən həddindən ziyadə razı qaldılar.* M.S.Ordubadı. *Pristav həddindən artıq dil töküüb naqqallıq eləyən Məşədi Nurunun üzünə tərs-tərs baxıb aralandı.* Ə.Abasov. **Həddindən aşmaq** – bax **həddini aşmaq**. *Qətibənin iztirab və həyəcamı həddindən aşmışdı.* M.S.Ordubadı. **Həddini aşmaq** – həddi-hüdüdü aşmaq, son dərəcə çox olmaq, həddi keçmək. *Qəhrəmanın balaca Sabirə olan məhəbbəti həddini aşır.* S.Rəhimov. *Həddini aşan ötkəmlik elə bil Hidayəti ayıltı.* B.Bayramov.

3. *riyaz.* Dörd əməldə (toplama, çıxma, vurma, bölmə) işlədilən rəqəmlərin hər biri.

◇ **Həddim (həddin, həddi) nədi(r)** – nə cəsarət sahibiyəm (sahibsən, sahibdir) – itaətkarlıq, mütilik bildirir. [Hacı Salah:] *Xeyr, ağa, mənim nə həddim var ki, sənin [vəzirin] sirrini xalqa yayam.* M.F.Axundzadə. [Molla:] *Xeyr, qibleyi-ələm! Mənim həddim nədi sənə güləm.* “M.N.lətif.” **Həddini bildirmək** – dərşini vermək, yerini bildirmək, yerində oturtmaq; cəzalandırmaq. **Həddini bilmək (tanımaq)** – öz hərəkətində, davranışında, danışığında hədd-hüdüdü riayət etmək, ədəb dairəsindən kənara çıxmammaq, cığırından çıxmammaq. [Zeynal:] *..Qudurğanlıq sizə xeyir gətirməz. Həddinizi bilin.* C.Cabbarlı. [Bəhrəm:] *Öz həddini tanı, Fitnə! Məğrur olma xoş səsinə!* A.Şaiq. **Kimin həddi var, nə həddi var** – heç kim cəsarət edə bilməz, heç kəsin cəsarəti çatmaz (hədə bildirir). *Soltan İbrahimin otağına kimin həddi vardı*

ki, gəlsin. (Nağlı). [Hüseynqulu ağa:] *..Kimin həddi var, bundan sonra mənim əmrimdən çıxırsın.* S.S.Axundov.

HƏDD-HESAB *is.* [ər.] Say, miqdar. *Qızıl Arslandan xəlifəyə məktub aparan heyəti İraqın hədd-hesaba gəlməyən atlıları istiqbal edirdi.* M.S.Ordubadı. □ **Həddi-hesabı olmamaq** – sayı-hesabı olmamaq. [Devlər] *bir az sonra qızlara o qədər zər-zibadan paltar gətirdilər ki, həddi-hesabı olmadı.* (Nağlı). *Sahilboyu uzanan küçədə həddi-hesabı olmayan dükan var idi.* Q.İlkin.

HƏDD-HÜDUD *is.* [ər.] Hədd, son, axır, intəha. *Ağbulaq dağlarının bütün gözəllik və üstünlükləri Sevidə .. həddi-hüdüdü olmayan xoş bir təsir buraxırdı.* S.Rəhimov. *Dəmirin bu dəqiqə sevincinin həddi-hüdüdü yox idi.* Ə.Vəliyev.

HƏDDİ-BÜLUĞ *is.* [ər.] İnsanın cismən və ruhən yetkinləşdiyi və vətəndaşlıq hüququ aldığı yaş. □ **Həddi-bülüğa çatmaq (yetişmək, yetmək)** – həmin yaşa çatmaq. *Nəhayət, Səfər min zəhmətlə böyüyüb həddi-bülüğa yetişdi.* Çəmənzəminli. [Mərcan bəy:] *Mənə qəyyum lazım deyil, Allaha şükür, həddi-bülüğa çatmışam, aqlım bəşimdədir.* Ü.Hacıbəyov.

HƏDƏ *is.* [ər.] Qorxu gəlmə, bir şeylə qorxutma, dəhşətləndirmə; hədə-qorxu, təhdid. *Qızdan qəti söz aldım ki, atasının hədəsinə baxmayaraq, o bir də belə bir işə baş qoşmayacaqdır.* S.Rüstəm. □ **Hədə gəlmək (etmək)** – bir şeylə qorxutmaq, hədələmək. *Ölüm belə gələ bilmir izdihama qorxu, hədə; Şairə el məhəbbəti qalib gəlir ölümə də.* B.Vahabzadə.

HƏDƏF *is.* [ər.] 1. Tüfəng, top və s. atarkən güllənin, mərminin və s. dəyməli, vurmali olduğu şey, yer; nişanə. *Hədəfi nişan almaq. Güllə hədəfə dəymədi.* – ..Onlar hər ikisi birlikdə ova çıxır, Gülbaharın atdığı güllələr birbaş hədəfə dəyirdi. S.Rəhimov. *Hüseyn qalxıb həməni göyün qatına; Şığıyib bir anda cumur hədəfə.* M.Rahim.

2. *məc.* Təqib, yaxud töhmət, istehza, müzakirə və s. obyektli olan ədəm. *Qurbanlı uzun-uzadı mühakimələr yürüdü və fikirlərində də Ruhnəvaz xanımı hədəf etdi.* Çəmənzəminli. *Kiçik oğrulardır hədəfin*

sənin; Böyük oğruların xəbərsizmisən? B.Vahabzadə.

3. *məc.* Məqsəd, qəsd, məram kimi götürülən şey. [Gündüz Gülsənə:] *Bax, bibi, .. məktəbdə uşaqlar ilə dünya səyahətinə çıxmışdıq. Hər bir hədəfimiz bir dilək adası idi. C.Cabbarlı. Cavad yoldaşları ilə birlikdə damarlarda qanı donduran soyuqlara sinə gərərək, həmişə məqsədə, hədəfə doğru irəliləyir. Ə.Vəliyev.*

HƏDƏQƏ *is.* [ər.] *anat.* Göz almasının yerləşdiyi çuxur; göz çuxuru. *Sultanın göz-lərinin gilələri öz hədəqəsində tez-tez sağa-sola gedib-gəldi. İ.Hüseynov.*

◊ **Gözləri hədəqəsindən çıxmaq** – bax göz.

HƏDƏ-QORXU bax **hədə**. *Gəlin, bu hədə-qorxudan Xəlinin part olduğunu düşünüb, ona kömək etmək istədi. M.Hüseyn. Həkim möhkəm durdu, o karıxmadı; Hədə-qorxudan da bir şey çıxmadı. B.Vahabzadə.*

◊ **Hədə-qorxu gəlmək** – bax **hədə gəlmək** (“hədə”də). *Padşah Rövşəni yanına dəvət edib, ona hədə-qorxu gəldi. (Nağıl). Gülsəhər inad eləyir, Dildar isə hədə-qorxu gəlirdi. Ə.Vəliyev.*

HƏDƏLƏMƏ “Hədələmək”dən *f.is.*

HƏDƏLƏMƏK *f.* Hədə gəlmək, qorxutmaq, hədə-qorxu gəlmək, təhdid etmək. *Baldızı, Məsməni hədələyir, “ərinin əmrindən çıxmağa ixtiyarın yoxdur” – deyirdisə də, bir təsiri olmayır. S.Hüseyn. Bircə Lətif özünü yoldaşları arasında çəkir, hamını öz iradəsinə tabe etməyə çalışır, ona qulaq asmayanları hədələyirdi. H.Seyidbəyli.*

HƏDƏLƏYİCİ *sif.* Hədələyən, qorxuducu, təhdidədi, hədə-qorxu gələn, hədə-qorxu ifadə edən. *..Hədələyici sözlər Mirzə Cəlildə yeni bir qüvvə oyadı. S.Vəliyev.*

HƏDƏR *sif.* [ər.] Boş-boşuna, əbəs, heç bir nəticə verməyən; mənasız, faydasız. *Qəssab Həsən aralıqda hədərlər ölümdən qorxub, özünü adamların içində soxdu. Mir Cəlal. □ Hədərlər(ə) getmək – boş çıxmaq, heç bir nəticə verməmək, faydasız olmaq, əbəs yerə sərf olunmaq. [Nərimanov:] *Zəhmətiniz, dəyəsən, hədərlər getdi, çox təəssüf!* Q.İlkin. [Aydınnın] *bütün zəhmətləri hədərlər getmişdi. H.Seyidbəyli.**

HƏDƏRƏN-PƏDƏRƏN *is.* Boş, mənasız, cəfəngiyat, tartan-partan, çərən-pərən sözlər. [Arvadı ustaya:] *Əşi, cin-zad səni vurub, ağılını-zadını çaşdırmayıb ki, hədərlən-pədərlən danışsan, buğda nədir? Çəmənzəminli. ..Qalan yüz on beş kağızda da bu cür hədərlən-pədərləndən savayı özgə bir mətləb yoxdu. C.Məmmədquluzadə.*

HƏDİK *is.* Qarğıdalı, buğda, noxud, lobya, mərci və s.–dən suda (bəzən də ot və qovrulmuş soğanla) bişirilən xörək adı. *Noxudu, buğdanı, mərcini, lobyanı bir-birinə qarışdırıb, qazana töküüb hədik bişirdikdən sonra qonşulara paylayardılar. H.Sarabski.*

HƏDİS *is.* [ər.] *din.* Məhəmməd peyğəmbərin qanun hökmündə olan sözlərinə verilən ad. *Başında ağ araqçın olan, gümüş toqqalı, qırmızısaqqal bir kişi isə təkar səslərinə, tiqqultıya baxmadan adamlara hədis danışdı. Mir Cəlal.*

HƏDİYYƏ *is.* [ər.] Bağışlanan şey, bəxş, sovqat, töhfə, erməğan. *Məhərrəm əmi ilk dəfə Rəmziyyənin görüşünə gəlmiş zaman ona üzgörüşi olaraq kiçik bir çanta hədiyyə gətirmişdi. A.Şaiq. [Əbdüləli bəy Güllüşə:] Bu kiçik hədiyyəni qəbul etməni zəhmət edirik. C.Cabbarlı. // Yadigar. Onun divarları al-əlvan naxış; Əsrdən-əsrə hədiyyə qalmış. S.Vurğun.*

HƏDSİZ *sif.* Həddi-hüdüdü olmayan, həddən artıq, saysız-hesabsız, hədsiz-hesabsız. *Uşaqlar göz yaşlarını bir dəqiqədə unudular və .. kərbəlayını hədsiz şadlıq ilə əhatə etdilər. Çəmənzəminli. Getdikcə böyük və əzəmətli şəhər oyanırdı. Ani kimi görünən sakitlik hədsiz bir qaynarlıqə çevrilirdi. S.Rəhimov.*

HƏDSİZ-HESABSIZ bax **hədsiz**. *..Əngin fəzada hədsiz-hesabsız ulduzlar sayır. S.Rəhimov. [Babək:] Xəlifə və sarayın hədsiz-hesabsız vergiləri hamını cana gətirib. M.Rzaquluzadə.*

HƏDSİZ-HÜDUDSUZ *sif.* Həddi-hüdüdü olmayan, ucsuz-bucaqsız, nəhayətsiz, sonsuz. *Hədsiz-hüdüdsüz çöllər.*

HƏDYAN *is.* [ər.] Tərbiyəsiz, ədəbsiz, hərzə, əsassız sözlər; söyüş. *Keçən sözü çəkmə üzə, amandı; Hədyan danışmışam, laf eyləmişəm. Aşiq Ələsgər. [Bədircahan:] Ağzına*

gələn hədyanı danışma, heyvan oğlu heyvan. N.Vəzirov. // *sif.* Tərbiyəsiz, ədəbaz, yava, ağzıpərtov. *Borcumuzdur, Vətən hər sahədə əmr etsə bizə; Qoymayın tərbiyəsiz kimsəni, hədyan oxusun!* Ə.Vahid.

HƏFRİYYAT *is.* [ər.] *köhn.* Arxeoloji qazıntılar; qazıntı işləri.

HƏFTƏ *is.* [fars.] Şənbədən bazar gününə qədər yeddi günə bərabər vaxt ölçüsü vahidi. *Həftənin birinci günü. Bütün həftəni işləmək.* – *Dolandı həftələr, dolandı aylar; Sənətlə bir yerdə ucaldı Aygün.* S.Vurğun. *Həftələr, aylar keçir; Axsamlı-səhərli; Bəzən şirin, bəzən zəhərli.* R.Rza. // Hər hansı gündən başlayaraq hesablanan yeddigünlük vaxt, müddət. *Xəstəlik iki həftədən bəridir ki, davam edirdi.* M.S.Ordubadı. *Əhmədov bir həftə deyildi ki, buraya, tikinti işinə icraçı mühəndis təyin olunmuşdu.* Mir Cəlal. // Bir hadisəyə və ya bir şeyə, tədbirə həsr edilmiş yeddigünlük müddət. *Yaşıllaşdırma həftəsi. Uşaq ədəbiyyatı həftəsi. Ədəbiyyat və incəsənət həftəsi.*

♦ Həftə səkkiz, mən doqquz – həmişə, daima, tez-tez. *Həftə səkkiz, mən doqquz xəstələnir. Həftə səkkiz, mən doqquz məşın xarab olur.* – [Fərhad] *həftə səkkiz, mən doqquz kağız yazıb, Aslandan pul istəyirdi.* C.Cabbarlı. [Yunis xalası:] *Budur, Yaqud ərə getdiyi üç ay deyil, amma axır zamanlar həftə səkkiz, mən doqquz gəlib, anasının yanında qalır.* Ə.Məmmədخانlı.

HƏFTƏAŞIRI *zərf* Həftədən-həftəyə, hər həftə(də). *Həftəaşırı dənizə getmək.*

HƏFTƏBAŞI *zərf* Həftədə bir dəfə (bir qayda olaraq həftənin axırında). *Həftəbaşı ova getmək. Həftəbaşı hesab vermək.*

HƏFTƏBAZARI *is.* Həftədə bir dəfə (əsasən bazar – istirahət günü) düzəldilən bazar, alış-veriş. [Ocaqverdi:] *Sabah həftə-bazarına inək aparacağam satmağa, satıb, gətirib pulunu verərəm.* Ə.Haqverdiyev. *Şamaxı yolundan, Quba yolundan və bütün yuxarıda saydığımız məhəllələrdən aşağıda – bir meydançada o zaman həftəbazarı olardı.* H.Sarabski.

HƏFTƏBECƏR *is.* Duza qoyulmuş kələm, bibər, pomidor, xiyar, xırda balqabaq və

s.-dən ibarət şoraba. *Xörəyin yanına həftə-becər qoymaq.*

HƏFTƏLİK *is.* Rəqəmlərdən sonra gələrkən işin neçə həftə davam etdiyini və ya etməli olduğunu göstərir. *Üç həftəlik iş qalib. Dörd həftəlik ezamiyyət.* – *Müəllim [şagirdlərini] iki həftəlik yaz tətilinə buraxmışdı.* S.Hüseyn. [Cuma:] *Bir həftəlik məzunyyətim var.* Ə.Əbülhəsən. // *sif.* Həftədə bir dəfə çıxan, buraxılan, çap olunan. *Həftəlik qəzet. Həftəlik jurnal.* – *Həftəlik “Qüsil-vətən” ruznaməsi 139-cu nömrəsində yazır ki, dekabr və yanvar ayında Peterburqda əmələ gələn “övrət cəmiyyəti” xeyli calallı imiş.* C.Məmmədquluzadə. // Bir həftəlik müddəti nəzərdə tutan, bir həftədə əldə edilən, alınan, istehsal olunan. *Həftəlik plan. Həftəlik məlumat. Həftəlik gəlir.*

HƏKƏM *is.* [ər.] *köhn.* İki tərəf arasında olan mübahisəni həll etmək üçün seçilən adam; münsif, jüri. [Ev sahibi böy dedi:] *O qoca kəndlini həkəm seçək, nə desə ona razı olaq.* S.S.Axundov. *Camaat sakit durub təməşə edirdi. Yalnız bir ağsaqqal qaydaya baxırdı. Bu, həkəm imiş.* Çəmənzəminli.

HƏKİM *is.* [ər.] 1. Ali tibb təhsili olan adam; təbib, doktor. *Uşaq həkimi. Göz həkimi. Diş həkimi. Sanitar həkimi.* – ...*Mənim xahişimə görə bacım oğlunu gətirmişdi bizə ki, həm bir-iki ay bizə qonaq olsun, həm də İrəvan həkimləri uşaqları müalicə eləsinlər.* C.Məmmədquluzadə. *Həkimlərin məsləhətilə atamgil məni yaylağa göndərməli oldular.* İ.Əfəndiyev // Keçmişdə, ümumiyyətlə, adamları, ya heyvanları müalicə etməklə məşğul olan adama verilən ad. *Həkim gəlib padşahın başının üstündə əyləşdi.* “Məsum”. *Həkimlərin dediyinə görə, Atabəyin ciyərləri soyuqlamışdı.* M.S.Ordubadı.

2. *klas.* Alim, filosof. *O, həkimü ədibü şair idi; Şeir fənnində xeyli mahir idi.* S.Ə.Şirvani.

HƏKİMANƏ *sif.* və *zərf* [ər. həkim və fars. ...anə] 1. Hikmətli, ağıllı, müdrik(anə), fəzilanə, dərən. *Həkimanə söz.* – *Nitqəndir bələlər insan; Nitq elə hər sözü həkimanə.* S.Ə.Şirvani.

2. *köhn.* Həkimə (alimə, filosofa) yaraşan bir tərzdə; alimcəsinə, filosofcasına, alim kimi, filosof kimi, ağıllı. *Həkimanə bir əda ilə*

danışmaq. Həkimanə hərəkət etmək. – Sər-xoşluq ilə ömrünü sərf eyləmə, Vahid! Arif ona derlər ki, həkimanə dolansın. Ə.Vahid.

HƏKİMBAŞI *is. köhn.* Baş həkim, həkimlərin başçısı. *Günün birində həkimbaşı küçədə çıxır molların qabağına. “M.N.İtif.”. [Odabaşı:] Mirzə Mehdi həkimbaşı həftədə iki-üç dəfə onu yoluxurdu. Ə.Haqverdiyev. // Hörmətlə həkimə müraciət. [Nurcahan:] Başına dönüm, həkimbaşı, bu suyu bir baytal verib mənim azarına. N.Vəziröv.*

HƏKİMƏNƏ *is. [ər. həkim və fars. ...xanə]* Tibb məntəqəsi, xəstəxana, poliklinika. [Rüstəm:] *Deyərsən bəlkə [sədr] subaydır, yox, arvadı oxumuş müəllimə, bacıları həkimxanada işləyirlər. M.İbrahimov. Gedək həkimxanaya; Tez sariyim yaranı. B.Vahabzadə.*

HƏKİMLİK *is.* Həkim sənəti, həkimin işi, peşəsi; doktorluq; təbabət. [Fərhad:] *..Musa ilə də belə danışmışıq ki, bir yerdə gedək Xarkov şəhərinə, orada həkimlik oxuyub qurtaraq. Ə.Haqverdiyev. [Sadıq kişinin övrəti ərinə:] A kişi, qaç bazara.. Qaç tez usta Hüseynin yanına, onun həkimlikdə səriştəsi çoxdu.. C.Məmmədquluzadə. □ Həkimlik etmək – təbabətlə məşğul olmaq, doktorluq etmək (bir peşə kimi).*

HƏKK *is. [ər.]* Hər hansı bir material (metal, ağac, daş, şüşə və s.) üzərində metal qələmlə çuxur və ya qabartma şəklində açılmış naxış, yazı və s.; oyma. □ **Həkk etmək** – həmin üsulla bir şeyin üzərində naxış açmaq, yazı yazmaq. [Cahandar ağa] *elə bil evindəki hər şeyi görmək, onları hafizəsində həkk etmək istəyirdi. İ.Şıxlı. Həkk olunmaq – 1) həmin üsulla naxış açılmaq, yazı yazılmaq; 2) məc. Həmişəlik qalmaq, unudulmamaq (zehnində, qəlbində və s. sözlərlə). Elə bil qızın bütünü xüsusiyəti, boy-buxunu Şahmarın qəlbində həkk olunmuşdu. B.Bayramov. Qayalara həkk olmayan söz itər; Bu bahardan o bahara iz itər. M.Araz.*

HƏKKAK *is. [ər.]* Metal, daş və s. üzərində polad qələmlə yazı, şəkil və s. nəqşlər oyan sənətkar; qravüra ustası, qravüraçı, oymaçı.

HƏKKAKLIQ *is.* Həkkakın sənəti; qravüraçılıq, oymaçılıq.

HƏQARƏT [ər.] 1. *is.* Hörmətsizlik, sayğısızlıq, alçaqlıq, təhqir; alçaldıcı, heysiyyətə, mənliyə toxunan hərəkət, söz və s. *Xan buyuran qulluqlarda qaim ol; Gör düşməmə nə həqarət eylərsən. M.V.Vidadi.*

2. **Həqarətlə** şəklində *zərf* – alçaq nəzərlə, yuxarıdan-aşağı, saymazyanə, nifrətlə. *Nə baxmaqdır mənə, ay müddəi, çeşmi-həqarətlə? S.Ə.Şirvani.*

HƏQİQƏT *is. [ər.]* 1. Doğrudan, həqiqətətməmiş və ya olan şey, hadisə və s. *Həqiqət belədir. Həqiqəti olduğu kimi danışmaq. Həqiqət acı da olsa, demək lazımdır. Bunların heç biri həqiqətə oxşamır. – Siz bunu sanmayın həqiqətdir; Damağım gəldi, bir zərəfətdir! M.Ə.Sabir. Nə odlar görmüsən!.. Bu bir həqiqət! Fəqət darılmamış sana təbiət! S.Vurğun. // Bir şeyin əsli, mahiyyəti, künhü. İşin həqiqəti yənə də müəyyən edilmədi. – Axirüləmr, İbrahim, yəni bizim yalançı İbrahim məcbur oldu ki, açıb işin həqiqətini [qıza] desin. (Nağıl). Mübahisə zamanı həqiqət üzə çıxır. H.Seyidbəyli. // Düzlük, vicdan, yaxşılıq, xeyirxahlıq, ədalət. Həqiqət aramaq. – ..Həqiqət axtarılan yerdə də mütəlak ixtilaf olur. C.Məmmədquluzadə. Qəlbimiz məşəl olsa; Aydınlatsa zülməti; Onda yəqin taparıq; Əsrlərin içində; Gizlənmən həqiqəti. R.Rza.*

2. Həyatda, təcrübədə sınınmış fikir, mülahizə, mühakimə. *Hamıya məlum bir həqiqət. Bu, sınaqdan keçmiş həqiqətdir.*

3. Doğrudan da, həqiqətən. *Bu yerlər həqiqət gözəldir. – Bədircahan həqiqət doğru deyir ki, onun ürəyi yanmur. N.Vəziröv. [Sultan bəy:] Hə, yaxşı tanıyıram, həqiqət [Mürsəl] çox gözəl kişi idi. Ü.Hacıbəyov.*

HƏQİQƏTÇİ *bax həqiqətpərəst.*

HƏQİQƏTÇİLİK *bax həqiqətpərəstlik.*

HƏQİQƏTƏN *zərf [ər.]* Doğrudan, doğrudan da, gerçəkdən, əslində. *O həqiqətən böyük alimdir. Həqiqətən gözəl oxuyur. ..Həqiqətən baxmağına dəyər. – Bu müddət içərisində Əfruz bacı həqiqətən bir çox şeylər öyrənmişdi. S.Rəhimov. Züleyxa həqiqətən Dilbərlə Forman arasında olan sevgidən xəbərdar idi. Ə.Sadıq.*

HƏQİQƏTPƏRƏST *is. [ər. həqiqət və fars. ...pərəst]* Həqiqəti, düzlüyü, ədaləti

sevən, istəyən və onun uğrunda mübarizə edən adam; həqiqətçi.

HƏQİQƏTPƏRƏSTLİK *is.* Həqiqəti, düzlüyü, ədaləti sevmə; həqiqətçilik.

HƏQİQİ *sif.* [ər.] 1. Həqiqəten mövcud olan və ya olmuş, həqiqətə uyğun olan; gerçək, real. *Həqiqi vəziyyət.* – *Məsafə və zaman göz işləməyən bir zülmət içində sanki öz həqiqi ölçüsünü itirmişdi.* Ə.Məmməd-xanlı. // Saxta, süni, yapma, yalançı olmayan; əsil. *Həqiqi simasını göstərmək.* – [Nadir bəy:] *Dərin bir eşq, həqiqi bir məhəbbət dalma dilsizdir.* H.Cavid. [Usta] *ilk dəfə olaraq həqiqi eşqin nə olduğunu duydu.* Çəmən-zəminli. // Düz, doğru, səhih. *Həqiqi söz.* – *Həqiqi yol ilə, getdiyim yerdə; Kəsib qabağımı sən, dayan, dedin.* Aşıq Hüseyn.

2. Əsil mənada, necə lazımsa elə, əsil. *Həqiqi dost. Həqiqi sənətkar.* – [Şair Ərəstun:] *Belə ki, həy-küy yox, şerin əvəzində özünü vəkil seçib əl-qolunu ölçə-ölçə danışmaq yox, həqiqi sənəti yaratmaq lazımdır.* S.Rəhimov. *Müharibə göstərdi ki, ancaq çətinlikdən qorxmayan adam həqiqi qəhrəman ola bilər.* Ə.Sadiq.

3. xüs. Elmi cəhətdən müəyyənləşdirilmiş, hadisənin mahiyyətinə uyğun. *Həqiqi istilik tutumu. Həqiqi azimut.*

♦ **Həqiqi (hərbi) xidmət** – kadr qoşunlarında (hərbi) xidmət. **Həqiqi üzv** – bəzi elmi idarələrin, cəmiyyətlərin və s. üzvünə verilən ad. *Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü.*

HƏQİQİLİK *is.* Həqiqi olma, düzlük, doğruluq, gerçəklik, reallıq. *Faktların həqiqiliyi.* *Deyilənlərin həqiqiliyinə şübhə yoxdur.* – [Qətibə:] *..yalnız sevgidə deyil, süründürücülük bütün məsələlərdə müvəffəqiyyəti və həqiqiliyi uduza bilər.* M.S.Ordubadi.

HƏQİR *sif.* və *zərf* [ər.] 1. Qədir-qiyməti, hörməti, etibarını olmayan; alçaq. *Həqir baxma mənə qılı-qal bilməz isəm; Ki əhlihal arasında bəlayəm, ey bülbül!* Qövsi. *Molla Cəfərqulu arvadlara həqir bir nəzərlə baxan kişilərdən idi.* N.Nərimanov.

2. *klas.* Təvazökarlıqla özünü başqasının qabağında kiçiltmə, heç kimi göstərmə, özünə əhəmiyyət verməmə mənasında işlənir.

[İskəndər:] *Sən də gəl abidin yanında mənə; Qızartma, burax bu həqir bəndəni.* A.Şaiq.

3. Kasıb, yoxsul, miskin, zəlif. *O birisi sadə və həqir geyimli otuz, ya bir qədar artıq sinli bir adam idi.* C.Məmmədquluzadə. *Şəhər kənarında bir; Daxma var idi həqir.* Ə.Nəzmi.

HƏQİRANƏ *zərf* və *sif.* [ər. həqir və fars. ...anə] 1. Həqir olana yaraşacaq bir tərzdə; qorxa-qorxa, çəkinə-çəkinə, yazıq-yazıq, alçala-alçala. *Həqiranə cavab. Həqiranə yalvarmaq.*

2. Həqərətlə, alçaq nəzərlə. *Rəşid Minaya doğru həqiranə baxıb getdi.* İ.Musabəyov.

HƏQQ [ər.] bax **haqq**² 1-ci mənada. [Rəsul:] *Qadir həqdən mən bir dilək dilədim; Şükür, muradımı verdi, ah, mənim.* “Aşıq Qərib”. *Gecə-gündüz budur həqdən diləyim; Hiş eyləsin yaman bələdan səni.* Q.Zakir.

HƏQQANİYYƏT *is.* [ər.] *köhn. kit.* 1. Haqq və ədalətə uyğunluq; ədalət, insaf, vicdan. *Həqqaniyyət öz yerini tapdı.* – [Məhərrəm:] *Mən həqqaniyyət tərəfdarıyam.* C.Cabbarlı.

2. **Həqqaniyyətə** şəklində *zərf* – ədalətlə, insafı, vicdanla.

HƏQQÜLQƏDƏM *is.* [ər.] *köhn.* Xəstə üstünə gələn həkimə verilən zəhmət haqqı. *Üzüörtülü arvad .. bir cüt dolaq, bir tumanbağı və bir araqçın çıxarıb həkimin qabağına qoydu. Bu da həkimin həqqülqədəmi idi.* Çəmən-zəminli.

HƏLAK *is.* [ər.] Ölmə, məhv olma, ölmə, məhv, tələf. *Şah xoşhal olub buyurdu ki: – Raziyyə onun həlakına, sabah bu tədbir tamam və kamal icra olunacaqdır.* M.F.Axundzadə. □ **Hələk etmək** – 1) öldürmək, məhv etmək, yox etmək, tələf etmək. *Cütçü baba böylə deyib qeyznək; Eylədi ol qurğımı ol dəm həlak.* A.Səhhət. *Kəndin mollası da ona get demiş; Get öz düşməni həlak et demiş.* M.Müfqiç; 2) *məc.* üzüb əldən salmaq, həddən artıq yorma, üzmək. *Çox işləyib özünü həlak etmək.* **Hələk olmaq** – 1) ölmək, məhv olmaq, tələf olmaq. *Qərib bir müddət yol gəldikdən sonra altındakı at tab gətirməyib həlak oldu.* “Aşıq Qərib”. *Yavər Vətən yolunda həlak olmuşdu.* M.İbrahimov; 2) *məc.* yorulub əldən düşmək, həddindən artıq yorulmaq,

üzülmək. *İşləməkdən həlak olmaq.* – *Xalida bir saat əvvəl yuxudan oyanmışdı. Ağlamaqdan həlak olurdu.* S.Hüseyn.

HƏLBƏTTƏ “Əlbəttə” sözünün danışıqda işlənən forması. *Həlbəttə, gələcəyəm.* – [Xoca Əziz:] *Həlbəttə ki, sən bilirsən; Dərdimi pünhan, ay həkim!* “Məsum”. [Hamı:] *Bu nə sözdür?! Həlbəttə, gəlin arvad olar!* Ü.Hacıbəyov.

HƏLƏ *zərf* 1. İnkar cümlələrində gözlənilən bir işin vaxtında baş vermədiyini, gecikmiş olduğunu bildirir – hələ də. *Camaat hələ yığılmayıb. Məktub hələ mənə çatmayıb. Soyuqlar hələ düşməyib.* – *Uzaqdan görünən meşəli silsilə dağların başı sübh dumanından hələ təmizlənməmişdi.* Q.İlkin. *Qızlar təpənin quzeyində hələ günəşdən yannamış göy otluqda bir müddət sakitcə əyləşdilər.* İ.Hüseynov. // İndiyədək, hələ də, hələ ki. *Halbuki boş otaqlarda haradansa gətirilmiş, hələ qaydası ilə qoyulub yerbəyer edilməmiş şkaflardan, stollardan, lülələnmis kağızlardan başqa bir şey yox idi.* Mir Cəlal. *Alaqqaranlıqda hələ yer ilə göy bir-birindən seçilmir, .. bildirçinlər, turacqlar səs-səsə verib doğacaq günəşi pişvaz edirdi.* M.Rzaquluzadə. // Vaxt, yer bildir-dikdə – artıq, daha. *Hələ uşaqların təbiəti sevmişəm. Hələ bu gün onu görmüşəm. Hələ məktəbdə oxuyarkən biz dostlaşmışdıq.* – [Maya] *hələ ömründə çobanların yaşadığı alaşıqda olmamışdı.* M.İbrahimov.

2. Bir də, əlavə, üstəlik. *Hələ bir məsələ də qalmışdır. Hələ iddiası da var! Hələ xəstəyə də baş çəkməliyəm. Hələ bazara da gedəcəyəm.* – *Hələ daş yol da təmir edilməli idi.* Ə.Əbüllhəsən. // Bu vaxta qədər, indiyədək, hələ ki. *Mən hələ bilmirəm ki, onun fikri nədir? Gözü hələ yuxuya getməyib. Hələ ay çıxmayıb.* – *Divar peçləri hələ təzəcə qalanırdı.* S.Rəhimov. *Əşrəf həyatında hələ heç bir qəhrəmanlıq eləməmişdi.* S.Rəhman. // Hələlik, indi. *Sən hələ uşaqsan, başa düşməzsən. O bu işdə hələ naşıdır.* Kollektivlə *hələ tanış deyil. Hələ yeni məlumat yoxdur.* – *Oğlan, sən uşaqsan, cavansan hələ; Yenidən cisminə düşüb vəlvələ.* M.P.Vaqif. *Kəhər hələ kifayət qədər qurumamış yumşaq otu böyründən söküüb yeyirdi.* M.İbrahimov.

// Bir şeyin qurtarmadığını, davamı, dalı, sonrasını olacağını bildirir. *İşlər hələ qurtarmayıb. Səninlə hələ sonra danışıcağıq. Hələ söhbətimizin dalı qalıb.* – [Mərcan bəy:] *Saat ikidir, hələ dörd saat var.* Ü.Hacıbəyov.

HƏLƏ-BELƏ *zərf* Səbəbsiz, niyyətsiz, ciddi məqsəd olmadan. *Şəfiqə sözünü deməyib, cavab verdi ki, heç, əzizim, bir şey olmayıb, hələ-belə yanına gəlmişəm.* İ.Musabəyov.

HƏLƏ-HƏLBƏT *zərf dan.* Mütləq, hökmən, qəti, necə olar olsun. *Hələ-həlbət onu bu gün görməliyəm. Hələ-həlbət saat beşdə bizdə ol.* – *Göndər uşağı, Şahbacımı eylə xəbərdar; Gəlsin hələ-həlbət.* M.Ə.Sabir.

HƏLƏ-HƏLƏ bax **hələm-hələm.** *Bu işi hələ-hələ adam bacarmaz.* – [Rüstəm kişi:] *Yox, Yarməmməd, Qara Kərəmoğlunu sən o qədər də zəif bilmə. Bərk amdandır, hələ-hələ geri çəkilən deyil.* M.İbrahimov. [Eldar:] [Göyərçinlər] *xoşlayıb yurd-yuva saldıqları yerləri hələ-hələ tərk etməzlər.* M.Rzaquluzadə.

HƏLƏLİK 1. *zərf* Bir müddət, bir qədər, bir müddətə qədər. *Hələlik burada otur. Hələlik gözləməli olacaqsan. Hələlik bunu özündə saxla.* – *Sonudur qış gününün, toplaşaraq var gücünü; Saxlamaq fikrinə düşmüş hələlik öz gücünü.* S.Rüstəm. *Murad öz sualına özü cavab verir, hələlik arvadına məsələni bildirmirdi.* Ə.Vəliyev. // Müvəqqəti (olaraq). *Hələlik onun yanında yaşa. Pulu hələlik cibində saxla.* – [Leytenant:] *Hələlik ev-zad düzəldənəcən burada qalarsınız. İ.Əfəndiyev.* // Hazırda, bu saat, indi. *Hələlik evə tələsirəm, məşğul ola bilməyəcəyəm. Hələlik işini gör, söhbət sonraya qalsın.*

2. **Hələlik!** – xudahafiz! görüşənədək! sağ ol! [Tahir:] *Hələlik, – deyə, gülə-gülə uzun-caydaq qıza əl elədi və sürətlə uzaqlaşdı.* M.Hüseyn. *Sənubər havanın qarışmağına .. əhəmiyyət verə bilmədi, mövsümi paltosunu geydi, anasına “hələlik” demədən çıxdı.* B.Bayramov.

HƏLƏM-HƏLƏM *dan. sif.* Hər hansı, hər bir. [Molla deyir:] *O, hələm-hələm adamların gözünə görünməz.* “M.N.letif.” *Çünki Mina xanımı təsvir etmək hələm-hələm adamın hünəri deyil.* M.İbrahimov. // *zərf* Tez, asanlıqla. [Gülzadə:] *Ancaq, ağa, Səlbi çox*

həyasız arvaddır, hələm-hələm boynuna götürməyəcək. Ə.Vəliyev. [Nuriyyə:] *Fiziki iş lap körpəlikdən adət etdiyim üçün hələm-hələm yorulmazdım.* İ.Əfəndiyev. // *zərf* Boş-boşuna, əsassız, səbəbsiz. *Mən də hələm-hələm bayraq taxmaram.* Göyümdə *göyərən göydələnlərə.* M.Araz.

HƏL-HƏLBƏT *dan.* bax **hələ-həlbət.** [Reyhan xanım Mirzə Fətəliyə:] *Bir şərtlə ki, həl-həlbət gələsiniz.* M.İbrahimov.

HƏL-HƏLƏ *is.* [ər.] Hay-küy, qalmaqal, həyəcan. *Bu sayaq həl-hələylə (z.) bir anda; Gəldi çatdı o vahəyə karvan.* A.Səhhət.

HƏLİM¹ *sif.* [ər.] 1. Xasiyyətə, təbiətə yumşaq (adam haqqında). *Həlim adam. – Məkrli qadındı, gülçöhrə qızdı; Həlindi, kövrəkdi, sərti, quduzdu...* M.Araz. *Əsmət həlim qarı Bakıda çoxdan; Yaşayır yanında böyük oğlunun.* M.Rahim. // *Sakit, dinc (heyvan haqqında). Həlim inək. – Sən, ey yoldaşımın həlim kəhəri; Hanı cəbhələrin o qəhrəmanı?* M.Rahim. *Çox çəkməzdi, görərdin, o həlim heyvan, budur, dənüb gəldi, sahibinin ətlərinə sürtündü.* Mir Cəlal.

2. Xoşagələn, ürəyəyatan, qulağa xoş gələn (səs haqqında). *Müəllim bir qədar həlim və mülayim səslə soruşdu.* Ə.Vəliyev.

HƏLİM² *is.* [ər.] İçərisində düyü və s. qaynadılması nəticəsində hasil olan qəliz su. *Süzülmüş düyünün üstünə ilıq su gəzdirməklə onu yuyurlar ki, həlimi getsin.*

HƏLİMANƏ [ər. həlim və fars. ...anə] bax **həlimliklə** (“**həlimlik**”də).

HƏLİMAŞI *is.* Tamamilə həll olub həl-məşik hala gələndək suda bişirilən ət və buğdadan ibarət, adətən səhər tezdən yeyilən horra.

HƏLİMLƏŞMƏ “Həlimləşmə”dən *f.is.* **HƏLİMLƏSMƏK** *f.* Həlim olmaq, yumşalmaq (xasiyyətə, rəftarca) (bax **həlim¹**). *Nəhayət, xan həlimləşməyə başladı, Sənəm xanımın da iztirablarını azaldı, onu ağır bir qayğıdan qurtardı.* Çəmənözminli.

HƏLİMLİK *is.* 1. Yumşaqlıq (xasiyyətə, təbiətə). *Cahılıqda həlimlik, qocalıqda səlimlik.* (Ata. sözü).

2. **Həlimliklə** şəklində *zərf* – yumşaq-lıqla, mülayimliklə, xoş dillə, xoş rəftarla, həlimanə. *Həlimliklə rəftar etmək.*

HƏLQƏ bax **halqa.** *Yüz həlqə edib zülfi-pərişanını çin-çin; Hər həlqə ilə boynuma bir silsilə saldın.* Qövsi. *Həlqə get-gədə sıxılırdı.* H.Seyidbəyli.

HƏLQƏVİ [ər.] *klas.* bax **halqavari.**

HƏLL¹ *is.* [ər.] 1. Ətraflı fikirləşib düşündükdən sonra çətin və ya dolaşlıq bir məsələ haqqında bu və ya digər nəticəyə, qərara gəlmə, ona cavab tapma. *Problemin həlli.* // Bir məsələ haqqında qərara gəlmə, nəticə çıxarma. [Rüstəm bəy] *həllinə aciz olduğu məsələlərdə məlumatlı adamlara və kitabxanalara müraciət edərdi.* Çəmənözminli. □ **Həll etmək** – qərara gəlmək, nəticəyə gəlmək. *Yüz kari-müşkülə gər qoyasan əl; Göz yumub açınca səyin eylər həll.* Q.Zakir. [Rəhim bəy] *Məşədibəylə ixtilafını biryolluq həll etmək bəhanəsilə qardaşı evinə getdi.* M.Hüseyn.

2. Həyata keçirmə (keçirilmə), yerinə yetirilmə. *Məsələnin qoyuluşu, müzakirəsi və həlli elə gələib yetişmişdi ki, burada hiylə olduğu heç kəs güman etməzdi.* Mir Cəlal. □ **Həll etmək** – həyata keçirmək, yerinə yetirmək. *Çətin texniki məsələləri həll etmək.* – [Nəsimi] *dayı] ..həmişə ən çətin, mübahisəli məsələləri də sakitliklə həll etməyi lazım bilirdi.* İ.Şıxlı.

3. Axtarılan rəqəmi, cavabı və s. tapma. *Krossvordun həlli. Tənliyin həlli.* □ **Həll etmək** – axtarılan cavabı, rəqəmi tapmaq. [Nuriyyə:] *Ən çətin məsələ-misallar seçib həll elədim.* İ.Əfəndiyev.

HƏLL² [ər.] 1. *is. xüs.* Bir cismin və ya mayenin suda və ya başqa maye içərisində öz tərkibini pozub onunla qarışması, onun içində əriməsi. □ **Həll etmək** – bərk və ya maye maddəni suda və ya başqa mayədə əritmək. *Şəkəri suda həll etmək.*

2. *sif.* Çox yetişmiş, dəymiş və ya çox bişmiş; yumşaq. *Həll pomidor. Həll (z.) bişirmək.* – [Yaşlı kişi:] *Tam yetişmiş, həll bir ənciri əlimə alaraq [Şirinnaza] tərəf tozaladım.* S.Hüseyn.

HƏLLAC *is.* [ər.] Pambıqatan, yunatan (usta). *Sən ac, mən ac, qonşu həllac.* (Ata. sözü). *Yunatan həllaclar burada dolanar, həftələrlə bir güzəranlı alaçıqda məskən salıb, yun atar.* S.Rəhimov.

HƏLLACLIQ *is.* Pambiqatma, yunatma sənəti.

HƏLLEDİCİ¹ *sif.* Bir şeyin inkişafını, gələcəyini təmin edən, həll edən. *Həllədici amil. Həllədici mərhələ.* // Başlıca, ümdə, əsas, ən mühüm. *Həllədici şərt.* – *Axırncı iki gün ərzində düşmənin tank hücumlarının dəf edilməsində İdrisin batalyonundakı miniatanlar böliyi həllədici rol oynamışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

HƏLLEDİCİ² *sif. xüs.* Başqa maddəni içərisində həll edən, eridən. *Kolbanı cizgiyə qədər həllədici maye ilə dəqiq surətdə doldurduqdan sonra cizgidən yuxarıda qalan damcılar süzgəc kağızı ilə qurudurlar. “Miqdari kimyəvi analiz”. // is.* Başqa maddəni öz içərisində həll edən, eridən maddə. *Bu maddələr bərk və maye halda, bəzən də onların suda (və ya başqa həllədicilərdə) məhlulu şəklində tətbiq edilir. “Qeyri-üzvi kimyadan təcrübə məşğələləri”.*

HƏLLƏM-QƏLLƏM *sif. dan.* 1. Cüvələgi, fırlıdaq, haramzadə, cəncəl. [Xan Kazıma:] *Ay gədə, sən çox həlləm-qəlləm adama oxşayırsan, .. xatamı məndən sov. Çəmənzəminli. [Həsən] həlləm-qəlləm adam imiş. Qantəmir.*

2. Qarısq, dolaşq. [Gəray ağa:] *Bilirsən, bəydadə, işlər necə həlləm-qəlləmdir? S.Rəhimov. Məktubun sonunda mənə tapşırır ki, o lotulara deyim: – Həlləm-qəlləm işlərdən əl çəkməsələr, hamısını adbaad yazaçaq. “Kirpi”.*

HƏLLƏNMƏ “Həllənmək”dən *f.is.*

HƏLLƏNMƏK *f.* Nəşələnmək, xoşlanmaq, xoşallanmaq. *İsti qum mənə ipək yataq kimi gəldi, uzandım, həllənməyə başladım. Çəmənzəminli.*

HƏLLOLUNMAZ¹ *sif.* Həll oluna bilməyən, yaxud həlli çox çətin olan. *Həllolunmaz məsələ.* – *Sanki Şirzadı, yaxud Salmanı seçmək [Pərşan] üçün həllolunmaz bir müşkülə dönmüşdü. M.İbrahimov.*

HƏLLOLUNMAZ² *sif.* Başqa maddələr içində həll olmayan, eriməyən.

HƏLMƏŞİK *sif.* Horra halında olan, qatı, qəliz. *Həlməşik kütlə.* – *İsti su götürdükdə nişasta yapışqanlaşaraq həlməşik təbəqə əmələ gətirir. “Dərman növləri”.*

HƏM *bağl. [fars.]* 1. Üstəlik, dəxi, ...da (də). *Fələk, bari cəfalar eyləyib, sən həm qəm artırma; Əlindən gəlmədisə əhli-dərdə çarəsiz olmaq. S.Ə.Şirvani. Qəzetin yazmağına görə, bu növ şəxslər Naxçıvan fəqərəsində həm olublar. N.Vəzirov.*

2. Təkrar edilərək işləndikdə həmciins cümlə üzvlərini bir-birinə bağlayır. *Həyat həm gülmək, həm ağlamaqdır; Lakin daha xoşdur döyüş çağları.. M.Müsfıq. Əgər Şahmar bu gün çıxmasa, həm Nərimədən əli üzüləcəkdir, həm intahanlara gecikəcəkdir. B.Bayramov. // Eyni vəzifədə təkrar edildikdə sonuncu “həm” bağlayıcısı “həm də” şəklində işlədilir və cümlənin bitdiyini, fikrin sona yetdiyini bildirir. *Həbib çay içir, Gözəl findıq sındırır, söhbət həm qızısqır, həm də şirinləşirdi. Ə.Vəliyev. Tapdıq həm ağlayır, həm də işarə ilə anasına müəllimin yanındakı sarıqlı şeyi göstərdirdi. Ə.Vəliyev.**

həm... [fars.] Mürəkkəb sözlərin övvəlinə gətirilərək şəriklik, birgəlik, qarşılıq mənasını bildirən sifət və isimlər düzəldilir; məs.: həmsöhbət, həmrəy, həmsərhəd, həmyerli, həmvətən.

HƏMAĞUŞ *zərf [fars.]* Bir-birini qucaqlamış halda, qucaqlaşaraq. □ **Həmağuş olmaq** – bir-birini qucaqlamaq, qucaqlaşmaq. *Vaqifi-pürmöhnət çox çəkib həsrət; Ta səninlə xəlvət ola həmağuş. M.P.Vaqif. [Xavər Arifə:] Baxdım ki, sevilməyənlər əsla; Layiq deyil olmağa həmağuş. H.Cavid.*

HƏMAHƏNG *sif. və zərf [fars.]* Bir-birinə uyan, uyğun (səslər, rənglər və s. haqqında). *Həmahəng səslər.* – *..Oynayanlar kütləsinin həmahəng hərəkəti ilə [Mirzəga] da irəli hərəkət edirdi. S.Hüseyn. □ Həmahəng olmaq – bir-birinə uyğun olmaq, müvafiq olmaq, uymaq. *Dərin bir sükut ətrafı büürüyərək kainatla həmahəng olmuşdu. Çəmənzəminli. [Əlikram Hidayətə:] Ay sağ ol, gərək yaradıcılıqla şəxsiyyətdə, amal həmahəng olsun. B.Bayramov.**

HƏMAİL *is. [ər.]* 1. Qılınc, tapança və s. silah asmaq üçün çiyindən asılan qayıq; çiyin qayıq. *Misri qılınc həmaildi belində; Geyər hər vaxt al-qumaşı Koroğlu. “Koroğlu”.*

2. Boyundan asılan, üzəri piləklə bəzədilmiş qadın bəzəyi. *“Gəlinlər həmaili”*

(əsər adı). – [Leylək] *həm üzük, həm sırğa, həm həmail, həm də bilərzik almaq istədi*. S.Rəhimov. *Ay qız, sənə mailəm; Boynunda həmailəm; Dost payı şirin olar; Hər nə versən qailəm*. (Bayatı). // Çələng. *Pərşan ağıl-sarılu müxtəlif çöl güllərindən həmail qayıaraq arasına qırmızı lələlərdən naxış vurub boynundan asmışdı*. M.İbrahimov.

3. İnanca görə, gözdəymədən, xəstələnməkdən və s. qorunmaq üçün boyundan asılan dua, tilsim, pitik. *Arxeoloji qazıntılar zamanı çoxlu həmail aşkar edilir*.

HƏMAN bax **haman**.

HƏMAVAZ *sif.* və *zərf* [fars.] Səsləri bir-birinə uyğun; həmahəng. □ **Həməvaz olmaq** – səs-səsə vermək. *Gah eyləyibən sürüdlər saz; Bülbüllərə oldular həməvaz*. Füzuli. *Azər uyurkən, saqraq; Bir səda sazla həməvaz olaraq; Onu qaldırdı yataqdan erkən*. H.Cavid.

HƏMAVAZLIQ *is.* Səslər arasında uyğunluq, ahəng; həmahənglik.

HƏMBAB *sif.* [fars.] *dan*. Bir-birinə uyğun, münasib, bab. // *məc.* Sevgili, məhbub. *Könlümün sevdiyi gözəl həmbabi; Zülf-ləri bənd edib on dörd kitabı*. Şair Vəli.

HƏMCİNS *is.* [fars. həm və ər. cins] 1. Bir cinsdən olan, cinsi bir olan; eynicinsli. *Həmcins heyvanlar*.

2. Bir cinsə, bir qövmə mənsub olan, eyni cinsdən, eyni qövmədən olan, öz cinsindən olan (məcazi mənada adətən insan, adam nəzərdə tutulur). *Həmcinslərim təمام getmiş; Söz mülkündən nizam getmiş*. Füzuli. [Nadir bəy:] *..Həmcinsinə qıymaqdan, yaxıb-yıxmaqdan zövq alanlar, başqasının fəlakətində səadət arayanlar birər adi cəldəddən başqa bir şey deyildir*. H.Cavid.

♦ **Həmcins cümlə üzvü qram.** – cümlədə eyni sintaktik vəzifəni yerinə yetirən cümlə üzvü.

HƏMCİNSLİK *is.* Bir cinsdən olma.

HƏMÇƏKİ *sif.* Çəkisi bir olan, eyni ağırlıqda, çəkiddə olan.

HƏMÇİNİN *bağl.* [fars.] 1. Habelə, ...da (...də), həm, həm də. *Usta Zeynal həmçinin bir arif kişi idi. O da gözəl şeirlər oxuyardı*. Ə.Haqverdiyev. [Hacı Osman:] *..Dəyirma-*

nını verdin əkinçilərə, yerlərini həmçinin, onda pəs necə dolanırsan? N.Vəzirov.

HƏMD *is.* [ər.] *din*. Şükür, təşəkkür, minnətdarlıq. *İşimiz boş danışmaq, həmdü sənədir, demədim?* *Ay baba, işlərimiz xeyli fənədir, demədim?* C.Cabbarlı. □ **Həmd olsun** – “Allaha şükür”, “Allaha şükür olsun” mənasında Allaha minnətdarlıq bildirən dini təbir. *Həmd olsun, özünü görürsünüz, kimlərdir şəriətini bilməyib, kor-koranə ələyacaq çalanlar*. C.Məmmədquluzadə.

HƏMDƏM *is.* [fars.] Yaxın yoldaş, yaxın dost, sırdaş. *Hardasız, ey şad keçən dəmlərim; Hardasız, ey sevgili həmdəmlərim?* A.Səhhət. *Hanı dostlar və həmdəmlər? Gələcəkmə keçən dəmlər?* S.Vurğun. // *Məc.* mənada. *Bax, indi təbiət bizə yoldaş; Yoldaş deyil, hətta bizə həmdəm*. M.Müşfiq. *Həmdəmisən günəşgözlü səhərin; Bəxtin güllür aynasında Xəzərin*. S.Rüstəm.

HƏMDƏMLİK *is.* Yaxın yoldaşlıq, sırdaşlıq, yaxın dostluq, çox yaxınlıq. *Həmdəmliyim ilə ar qılma; Məndən nifrəti şüar qılma*. Füzuli.

HƏMDƏRD *is.* [fars.] Dərdləri bir olan adamlardan hər biri, birilə bir dərdə olan. [Leyla xanım:] *Həmdərdik, qardaş, qorxma, sözünü de...* N.Vəzirov. *Qoy Sadıq de-sinlər lağlağı, amma o kişi ölən günə kimi mənim rəfiqim, müsahibim və həmdərdimdi*. C.Məmmədquluzadə.

HƏMDƏRS *is.* [fars. həm və ər. dərs] Bir sinifdə və ya bir yerdə oxuyan.

HƏMDİN *is.* [fars. həm və ər. din] Eyni dinə mənsub adamlardan hər biri; dindəş.

HƏMD-SƏNA *is.* [ər.] *din*. Allaha sənə və təşəkkür, minnətdarlıq, razılıq. [Dərviş Ruçiyyyəyər:] *Bunların hamısının əvəzində Allah səni yetirdi və mən də “bəsdı” deyib ona həmdı-sənə dedim*. A.Divanbəyöglü.

HƏMƏQİDƏ *sif.* və *zərf* [fars. həm və ər. əqidə] Eyni əqidədə olan; həmməslək. *Rzaquluxan ilə həməqidə olan müsyö Lui də .. İran səfərinə hazırlaşmaqda idi*. M.S.Ordu-badi. *Diqqətlə qulaq asan Hüseyn Məhbusi [Kərimxana] hədsiz bir sevinc və maraqla: – Məni də özünüzə bir yoldaş bilin, həmməslək, həməqidə (is.) bilin*. M.İbrahimov.

HƏMƏL *is.* [ər.] Ərəb astronomiyasında Qoç bürcünün adı. *Günəş həməl bürcünə yaxınlaşdığı dəqiqədə Sultan Toğrulun qapısında vurulan kərənayxana Novruz bayramı mərasiminin başladığını xəbər verdi.* M.S.Ordubadi.

HƏMƏN [fars.] 1. əvəz. Həmin, haman, o. [Cavad bəy:] *Elə işlərin üstündə həmən adamı divara söykəyib başına güllə çaxarlar, qalar yerində.* N.Vəzirov. *Gətirir fikrimi mənim tüğyana; Həmən diyardakı şumal buruqlar.* M.Müşfiq.

2. zərflər saat, dərhal, əlüstü. *Mən bu lövhələri xəstə, nəfəssiz; Seyr edərək həmən yüyürdüm səssiz.* S.Vurğun. *Əcəbcə işə düşdük, deyib güldüm özümə; Yay paltomun böynunu həmən çəkdim üzümə.* S.Rüstəm.

HƏMƏSR *is.* [fars. həm və ər. əsr] Bir əsrdə, bir dövrdə yaşamış və ya yaşayan, bir-birinin müasiri; çağdaş, əsrdəş. *Həməsr şairlər.* – *Həmsinlərin səfada, bağda; Həməslərin çəməndə, dağda.* M.Ə.Sabir. *Deyirəm, bəlkə də həməslərim; Şerimi gözləmir o qədər mənim?* B.Vahabzadə.

HƏMFİKİR *is.* və *sif.* [fars. həm və ər. fikr] Eyni fikirdə olan, fikirləri, görüşləri, rəyləri bir olan; həmrəy, həmməslək, məsləkdaş. *Həmfikir adamlar. Onlar bu məsələdə həmfikirdirlər.* – *Gəl bu hicran dərdini Nima, çəkak bir yerdə biz; Həmfikir, həmdərd olaq, məskən salarsaq harda biz.* Şəhriyar. *Həsən bəy və onun həmfikirləri* [Nəcəf bəy Vəzirov, Heydəri və başqaları] *maarifpərvər, mütərəqqi və vətəninə sevən adamlar idilər.* M.İbrahimov.

HƏMHƏMƏ *is.* Pıçılı, pıç-pıç. *Həmhəmə başlayır div ilə pəri; Qorxudan qan olur xalqın ciyəri.* Şəhriyar.

HƏMHÜDUD *sif.* [fars. həm və ər. hü-dud] Sərhədləri bir olan; yan-yana, bitişik, yapışıq olan; həmsərhəd. *Həmhüdüdü dövlətlər.* – [İran] *Qafqaz ilə həmhüdüddür.* M.S.Ordubadi.

HƏMHÜQUQ *sif.* [fars. həm və ər. hü-quq] Eyni hüquqa, bərabər hüquqa malik olan; bərabərhüquqlu. *Bütün xalqlar həmhüququqduurlar. Həmhüquq iqtisadi münasibətlər.*

HƏMHÜQUQLUQ *is.* Eyni hüquqa, bərabər hüquqa malik olma; bərabərhüquqluluq.

HƏMXANA *is.* [fars.] Bir evdə, bir mən-zildə yaşayan adamlardan hər biri; qonşu, mənzil qonşusu. *Həmxanası qarşı evdən baxaraq; Rübəbəyə zilləmişdi gözünü.* M.Müşfiq. *Köhnə mənzildə bir ildir ki, iki həmxana cırmaqlaşır.* S.Qədirzadə.

HƏMXASİYYƏT *is.* və *sif.* [fars. həm və ər. xasiyyə] Eyni xasiyyətdə olan, xasiyyətcə bir olan. *Atı at yanına bağlarsan, həmrəng olmasa, həmxasiyyətlər olar.* (Ata, sözü).

HƏMİ bax **həm**. *Həmi sağdan, həmi soldan; Zənbur kimi sənədi birə. Aşiq Ələsgər.* [Cahan Əsgərə:] *Allaha şükür, həmi pulun var, həmi dövlətin var, həmi cavansan.* Ü.Hacıbəyov.

HƏMİN [fars.] Yaxında olan bir şeyi, yaxşısı göstərmək üçün işlədilən əvəzlik. *Həmin qəzet. Həmin tələbə.* – *Sən bilirən, mənim yaşım azdır; Anadan olduğum həmin yazdır.* A.Səhhət. *Birinci olaraq nəzərlərilə Fərmanın qəlbini dələm həmin qız bir kəklək cəldliylə sıçrayıb maşına çıxdı.* Ə.Sadıq.

HƏMİŞƏ zərflər [fars.] Daima, hər vaxt, hər zaman. *O, həmişə adamlardan uzaq gəzir.* – [Almaz:] *Mənim qapım dostlarımla üzünə həmişə açıqdır.* C.Cabbarlı. *Buna da şükr edib, "təvəkkül" – dedik; İmdadçün həmişə üz tutduq göyə.* B.Vahabzadə. // *Arası-kəsilmədən, daim. Oğul nankorların adət budur: Günəşin nurunu həmişə udub; Cəzibə alırlar, sürət alırlar.* M.Araz.

HƏMİŞƏBAHAR *is.* [fars.] 1. bot. İlin bütün fəsilələrində çiçək açan cır qızılgül növü. *Saib saxsıdakı yeni açmış həmişəbaharı məzar üzərinə qoyub geri çəkirlər.* H.Cavid.

2. Həmişə öz təvəvətini saxlayan; həmişəcavan. [Qəməx xanım:] *Rəhmətlik kişi də deyərdi ki, həmişəbaharsan, ay Qəməx!* M.İbrahimov.

HƏMİŞƏCAVAN 1. Bax **həmişəyaşıl**. *Enliyarpaq çinarlar, həmişəcavan ağaclar xiyabanın yarasığıdır.* – *Ağaclar lütləmiş olsa da, həmişəcavanlar onu gizlədə bilir-dilər.* B.Bayramov.

2. *sif. dan.* Təvəvətini, gənclik görkəmini itirməyən; qocalmayan. *Həmişəcavan kişi.*

HƏMİŞƏKİ *sif.* və zərflər 1. Həmişə olan, hər vaxt olan; hərvaxtkı, adi. *Həmişəki qayda. Həmişəki iş.* – *Sabahkı gün tarçı Əsədin*

cənəzəsi arabaya qoyulub, həmişəki adət üzrə “Ərrəhman” oxuna-oxuna qəbiristanına aparıldı. B.Talıblı. Günün birində Təliə ilə vəliəhd və Qətibə bir yerdə idi, Qətibə həmişəki adəti üzrə onları bir yerdə buraxıb çıxdı. M.S.Ordubadi.

2. **Həmişəkindən** şəklində – həmişə olduğu gündən, adi qaydadən. *Firidun darülfünundan çıxıb Şəmsiyyəyə dərs deməyə getdi. Qız həmişəkindən daha artıq bir səmimiyyətə onu qarşıladı. M.İbrahimov. Bu gün dəniş həmişəkindən çoxun idi. S.Vəliyev.*

3. “kimi” qoşması ilə – həmişəki kimi, həmişə, hər vaxt olduğu kimi, adi qaydasında. *Qüdrət dinmədi, ayağa qalxdı və həmişəki kimi ağır-ağır yeriyib kabinetinə keçdi. M.Hüseyn.*

HƏMİŞƏLİK *zərf* Vaxtı məhdud olmadan, müddətsiz, əbədi, daim(i). *Dağda məşəlik; Gül, bənövşəlik; Mən həmişəlik; Bu balama qurban.* (Bayatı). [Qəmər:] *Vaxtımız çox olacaq. Mən burada həmişəlik doktor işləyəcəyəm. S.Rəhman.* [Sevinc Mahmuda:] *..Mən elə bildirdim ki, sən bugünkü iclasdan özün üçün həmişəlik bir nəticə çıxaracaqsan. Z.Xəlil.*

HƏMİŞƏYAŞIL *sif. bot.* Bütün ili yarpaqla (və ya iynəyarpaqla) örtülü. *Həmişəyaşıl ağaclar.*

HƏMİYYƏT *is.* [ər.] Vətən, ailə qeyrəti, namus, təəssüb. *Min elm deməkdənsə həmiyyə gərəkdir olsun; Sözdən nə bitir, işdə həqiqət gərəkdir olsun. M.Ə.Sabir.*

HƏMİYYƏTLİ *sif.* Həmiyyə sahibi olan; qeyrətli, namuslu, təəssübkeş. *Bu kəndin adamları istəyiblər, ..özlərini Astaranın qeyrətli və həmiyyətli adamlarına oxşatsınlar. “Mol. Nəsr.”*

HƏMKAR *is.* [fars.] Biri ilə bir yerdə, bir sənətdə, bir peşədə işləyən adam; iş, sənət, ixtisas yoldaşı. *Veys yanını stula təzəcə qoymuşdu ki, həmkarlarının yerdə bardaş qurduğunu görüb, özü də elə onların yanında çömbəlib divara söykəndi..* Ə.Əbülhəsən. [Cəfərqulu] *baxırdı ki, görsün, həmkarlarından bura kim gəlib. B.Bayramov.*

◊ **Həmkarlar ittifaqı** – fəhlə və qulluqçuların mənafeyini qorumaq üçün əmək prinsipi üzrə onları birləşdirən kütləvi təşkilat.

HƏMKƏNDLİ *is.* Bir kənddə doğulmuş, orada yaşamış və ya yaşayan (adam). *Həmkəndliləri ilə görüşmək. Şəhərdə həmkəndlisinə rast gəldi. – ..Nəriman* [Nərimanov] *türkcə və rusca gözəlcəsinə yazıb-oxumaq bilirdi. Ona görə həmkəndlilərinin günü-gündən ona rəğbətli artırdı. Ə.Haqverdiyev.*

HƏML *is.* [ər.] *klas.* Yük, ağırlıq.

◊ **Həml etmək** – 1) isnad etmək, izah etmək, yazmaq, aid etmək, səbəbini bir şeydə görmək. *Minanın hərəkətini dəli olduquna həml etdilər. Çəmənəmimli; 2) boynuna qoymaq, üzərinə yükləmək. [Haşım:] Əgər iki min manata tamah edib bu məsləhətlərə dəyşməsəydim, həm [pulu] əlimdən dərviş alacaqdı, həm burada boynuma bir cinayət həml edib, məni hökumətə təslim edəcəkdilər.. B.Talıblı.*

HƏMLƏ *is.* [ər.] Hücüm, üzərinə atılma. *Həmlələr pozmuş, qoşun sındırmış, qala fəth etmiş əsgər sevinci ilə Durmuş .. yatağına girdi. Mir Cəlal. ..Qaraca çobanın cürətli müqaviməti, iki qardaşı ilə birgə hələ ilk həmlədə beş-on atlıyı vurub-yıxmaları basqınçıların qəzəbini artırdı. M.Rzaquluzadə. □ Həmlə etmək – hücüm etmək, üzərinə atılmaq. *İş atışmadan ötüb şəmşir və xəncər ilə bir-birinə həmlə etməyə çatdı. M.F.Axundzadə. Ta ayın iyirmi doqquzuna kimi düşmənin tankları ilə piyadası batareyaya həmlə etdi. Ə.Əbülhəsən. // Eyni mənada oyunda. Hücümçuların həmlələri. □ Bir həmlədə – dərhal, bir anda, bir dəfə həmlə etməklə. *Koroğlu bir həmlədə özünü Aslan paşaya çatdırdı. “Koroğlu”.***

HƏMMƏCLİS *is.* [fars. həm və ər. məclis] Bir yerdə oturub-duran, məclis yoldaşı olan; həmnəşin. *Hər kəs* [Lütfəli bəylə] *bir, ya iki dəfə həmməclis və həmsöhbət olsaydı, yaqın onu sevərdi.. İ.Musabəyov.*

HƏMMƏHƏLLƏ *sif.* və *is.* [fars. həm və ər. məhəllə] Eyni məhəllədə doğulmuş, yaşamış və ya yaşayan. *Həmməhəllə uşaqlar.*

HƏMMƏNƏ *sif.* [fars. həm və ər. mənə] Eynimənəli, birmənəli, mənəsi başqa sözün mənası ilə eyni olan. *Həmmənə söz.*

HƏMMƏSLƏK *is.* [fars. həm və ər. məslək] Məsləkdaş, eyni məsləkdən olan, məsləkləri, əqidələri eyni olan. *Həmməslək*

adamlar. – *Diqqətlə Kərimxana qulaq asan Hüseyn Məhbusi hədsiz bir sevinc və maraqla: – Məni də özünü də bir yoldaş bilin, həmməzlək, həməqidə bilin, – dedi. M.İbrahimov.*

HƏMMƏZHƏB *is.* [*fars.* həm və ər. məz-həb] *köhn.* Eyni bir məzhəbə mənsub olan, inanan; dindəş. [Molla İbrahimxəlil:] *Həmi sənin təvəssütün həmməzhəblərin barəsində məqbul oldu, həmi mənim sözüm pozulmadı. M.F.Axundzadə.*

HƏMNIŞİN *is.* [*fars.*] Bir yerdə oturub-duran, dost, yoldaş, munis. *Həmnişinin bab elə; Görən desin, ha belə!* (Ata. sözü). *Qəm mərhələsində qalmışam fərd; Nə yar, nə həmnışin, nə həmdərd. Füzuli.*

HƏMPƏŞƏ *is.* [*fars.*] Eyni peşə sahibi olan, peşələri eyni olan. *Danıxdı teatrndan; aktyor sənətindən; həmpəşələrinin xidmətindən; bir az gileyləndi. R.Rza.*

HƏMPIYALƏ *is.* [*fars.*] Biri ilə həmişə bir yerdə içki içən, sərxoşluq edən adam. *Mənimlə daim o kəslər ki, həmpiyalə idi; Nə cam lütf edir indi, nə cam alır məndən. Ə.Vahid.*

HƏMRAH *is.* [*fars.*] Yol yoldaşı, yoldaş. [Əmrah:] *Həmrəh bizlərdə yoldaşa deyirlər. “Əmrah”. [Alp Arslan:] Aydın gözünüz, cümlə səadət bizə həmrəh. H.Cavid.*

HƏMRAHLIQ *is. klas.* Yoldaşlıq, yol yoldaşlığı. *Ey bəxt, vəfasız olma sən həm! Həmrəhliq et, bizimlə bir dəm! Füzuli.*

HƏMRAZ *is.* [*fars.*] *klas.* Sırr yoldaşı, sırdaş. *Həmrazim idin şikayətimdə; Dəmsazim idin hekayətimdə. Füzuli. Badi-səba, əgər düşsə güzəran; Söylə xəlvət o həmrəza bir xəbər. M.P.Vaqif.*

HƏMRƏNG *sif. və is.* [*fars.*] 1. Eyni rəngdə olan, eynirəngli. *Atı at yanına bağ-larsan, həmrəng olmasa, həmxasiyyət olar.* (Ata. sözü).

2. *məc.* Uyğun, uyar, müvafiq, münasib, düz. □ **Həmrəng olmaq** – uyğunlaşmaq, uyğun olmaq, münasib olmaq. *Ey gül, bu mənə deyilmidir nəng; Kim, olmayasan mənimlə həmrəng. Füzuli. Demə bu misranın da əsil mənası bu imiş ki, dünyada keçinmək, güzəran etmək istəyirsən isə, camaat ilə həmrəng ol. N.Vəzirov. ...Parlaq bahar səmasilə həmrəng olsun nəğmələrim? M.Müşfiq.*

HƏMRƏY *sif. və is.* [*fars.* həm və ər. rəy] Bir fikirdə, bir rəydə olan; həmfikir, yekdil. [Əmiraslan ağa:] *Hənsiniz mənimlə həmrəydir, buyursun, gözüm üstə yeri var. S.S.Axundov. Görünür ki, [Şirin Rüstəmbəylə] bəzi nöqtlərdə həmrəy deyildi. Çəmənzəminli. □ Həmrəy olmaq* – bir rəydə, bir fikirdə olmaq, həmfikir, yekdil olmaq. *N.Vəzirov yeni komediyaları və “Dərviş” imzalı publisist əsərləri ilə mollanasrəddinçilərlə həmrəy olduğunu göstərirdi “Əkinçi”.*

HƏMRƏYLİK *is.* Həmfikirlik, yekdillik. *Görüşlərdə həmrəylik. Məsələ barəsində yoldaşlar arasında həmrəylik yoxdur. – ..Yoldaşlarının həmrəyliyi [Qəzənfəri] daha çox sevindirirdi. S.Vəliyev. // Hər hansı bir ictimai hərəkətə və ya fikrə fəal surətdə hüsn-rəğbət göstərmə; fikir, mənafə birliyi. Əməkçilərin beynəlxalq həmrəyliyi.*

HƏMSAYƏ *is.* [*fars.*] *köhn.* Qonşu. *Dedi: həmsayə, var nəyə meylin; Nə yeyirsən, nə istəyir könlün? M.Ə.Sabir. Anlar nə ata, nə ana, həmsayə bizim qız; Xan dostu! Düşüb-dür yeni sevdəyə bizim qız. Ə.Nəzmi.*

HƏMSAZ *sif. və is.* [*fars.*] Bir-birinə uyğun gələn, uyan, münasib olan; uyğun. □ **Həmsaz olmaq** – uyğun gəlmək. *Demə ki, yaş ürəklə; Qanacaq, hünərlə; Həmişə həmsaz olur. B.Vahabzadə.*

HƏMSƏFƏR *is.* [*fars.* həm və ər. səfər] Səfər yoldaşı, yol yoldaşı.

HƏMSƏNƏT *is. və sif.* [*fars.* həm və ər. sənət] Sənətləri, peşələri bir olan, sənət yoldaşı, iş yoldaşı. *Qonşuluq bir yana, axı biz – Qara Canbalayevlə mən, demək olar ki, həmsənət idik. İ.Hüseynov.*

HƏMSƏRHƏD *is.* [*fars.* həm, sər və ər. hədd] Ümumi sərhədi olan; qonşu, həmhüdd. *Həmsərhəd ölkələr.*

HƏMSİN *sif. və is.* [*fars.* həm və ər. sinn] Həmyaş, yaşda, bir yaşda olan. *Fərman və Gövhərtac ikisi bir yerdə böyümüşdülər və həmsin idilər. Ə.Haqverdiyev.*

HƏMSİNİF *sif. və is.* [*fars.* həm və ər. sinif] 1. Məktəbdə eyni bir sinifdə oxuyan, sinif yoldaşı. *Həmsinif rəfiqələr.*

2. Eyni ictimai sinifə mənsub olan, eyni sinifdən olan. *Zakir özü Qarabağın xass-xalıs nücabalarından ola-ola, öz həmsinfinin ayıb*

və qüsurlunu belə açıq, mərdanə və şairanə söyləməyi, əlbəttə, şayani-təhsindir. F.Köçərli.

HƏMSİR *is. və sif.* [fars. həm və ər. sir] Sirdaş. *Həmsir yoldaşlar.* – *Qasım bəy Zakirə gəldikdə, o da Molla Pənah kimi durnalardan xahiş eləyir ki, ondan ehtiyat etməsinlər və onu özlərinə həmsir, yoldaş və rəfiq hesab etsinlər.* F.Köçərli. [Nurəddinin] həmfikri, həmsiri ancaq kitabları olmuşdu. S.S.Axundov.

HƏMSÖHBƏT *is.* [fars. həm və ər. söhbət] Birisi ilə söhbət edən, söhbət yoldaşı; müsahib. *..Bir az zamanda Sona özü üçün həmsöhbət tapıb, gününü gah bağlarda və gah meşələrdə keçirirdi.* N.Nərimanov. [Bəhrəm:] [Pərinini] çağırım, bir az həmsöhbət olsun. C.Cabbarlı.

HƏMSÜFRƏ *is. və sif.* [fars. həm və ər. süfrə] Bir süfrədə, bir masa arxasında, bir yerdə yeyib-içənlərdən hər biri; süfrə yoldaşı.

HƏMŞƏHƏRLİ *is. və sif.* Bir şəhərdə anadan olmuş, yaşamış və ya yaşayan, eyni şəhər əhalisindən olan; həmyerli. *Həmşəhərli dostlar.* – [Odabaşı:] *Bu şəxsi ki görürsən, mənim həmşəhərlilərimdəndir.* Ə.Haqqverdiyev. *Həmşəhərlilər yaman başbaşa veriblər, – deyər Veysəl Kəngərli şayiə yayırdı.* Ə.Vəliyev.

HƏMTA(Y) *is.* [fars.] Həmyaş, yaşlı, yoldaş, tay. *Nəçidir şeirdə Bixud sənə həmta olsun.* S.Ə.Şirvani. *Qasabədə* [Nəcminin] uzun illər dostluq etdiyi bir neçə həmtayından bircə Ağasəfər qalırdı. Ə.Əbüllhəsən.

HƏMTAYFA *is. və sif.* [fars. həm və ər. taifa] Eyni tayfaya mənsub olan, eyni tayfadan olan. *Amur çayı boyunca daurlar və onlarla həmtayfa olan adamlar yaşayırdılar.*

HƏMVAXT *sif.* [fars. həm və ər. vəqt] Bir vaxtda olan, bir vaxtda baş verən, vaxtca eyni olan.

HƏMVƏTƏN(Lİ) *sif. və is.* [fars. həm və ər. vətən] Bir vətəndən olan; vətəndaş, yurddaş. *Həmvətən dostlar.* – *Sanıram, ulduzlar həmvətənimdir; Demək, yer də mənim, göy də mənimdir.* M.Müfqiç. *Cauid həmişə xalqımızın xatirindədir; Vahid, o yoxsa, ruhi ilə həmvətənlərik.* Ə.Vahid.

HƏMYAŞ(Lİ) bax **yaşlı**. *Qorxusuz Xaçoyla hünərli Dadaş; Hər ikisi oğlan, özləri*

həmyaş. H.K.Sanlı. *İdrisi də o biri həmyaşlıları kimi çox tez səfərbərliyə aldılar.* M.Hüseyn.

HƏMYAŞLIQ, HƏMYAŞLILIQ bax **yaşlılıq**.

HƏMYERLİ *is.* Biri ilə bir yerdə doğulmuş; yurddaş, həmvətən. [Qədir] *Yevlaxda öz həmyerlilərinə rast gələndə onlar həmişə Qədri kəndə dəvət edirdilər.* Ə.Sadiq. [Professor] *kəndlərinin yaşıllaşdırılması barədə bir-iki dəfə qəzetdə oxumuş, şəhərə gələn həmyerlilərindən eşitmişdi.* İ.Əfəndiyev.

HƏMZAD *is.* [fars.] 1. Yaşlı, eyniyaşlı.

2. İnsanla birlikdə doğulan ruh, can.

HƏMZADLI *is. məh.* Doğandan sonra uşağı ölən qadın. *Elə arvadlar olur ki, doğduğu uşaq qalmır, ölürlər. Onda deyirlər ki, bu arvad həmzaddı.* (Rəvayət).

HƏMZƏ *is.* [ə.] Ərəb əlifbasında boğazbağlı samit tələffüzünü göstərən işarə. *Ayn və həmzə səslərinin interferensiyası. Daxilində ayn və həmzə səsləri olan ərəb sözlərinin yazılış qaydası.* – *Hələ orta əsr ərəb dülçiləri ərəb dilinin özündə həmzə səsinin söz ortasında və söz qovuşuğunda itməsini göstərirdilər.* F.Ağasıoğlu.

HƏMZƏBAN *is.* [fars.] 1. Bir dildə danışan. *Şıq geyimli bir cəvani-xoşnişan olsaydım, ah! Bu pərilərlə deyünca həmzəban olsaydım, ah.* M.Ə.Sabir.

2. məc. Dilbir, həmfikir. *O gül mənə bu gecə həmzəban olan gecədir; Deyib, gülüb, danışib, mehriban olan gecədir.* Ə.Vahid.

HƏNA *is.* [ə.] Xına. *Dünən oğlanı göndərdim, gedib Məşədi Məhəmməd Nəcəfin dükənundan bir az həna gətirdi.* C.Məmməd-quluzadə. [Gülnoz:] *Mənim başım hələ ağarmayıbdır ki, hənaya ehtiyacım ola.* U.Hacıbəyov.

♦ **Həç hənanın yeridir** – yersiz, münasibətsiz deyilən söz haqqında.

HƏNALI bax **xınalı**. *Hənəli saç.* – *Səqfin yavıqlığındakı arvad yerlərində belə pərdələr qalxıb, hənəli əllər ustanı göstərirdi.* Çəmənzəminli.

HƏNCAMA bax **rəzə**. *Qapının həncaması.*

HƏNDBOL *is.* [ing.] Əl topu oyunu. *Bizi hara aparır; Bu "yenilik" ədəsi? Həndbolun; Futbolun; Hakimlik iddiası? B.Vahabzadə.*

HƏNDƏSƏ *is.* [ər. əsli *fars.* əndazə] Ri-yaziyyatın cisimlərinin səth formalarından və onların münasibətlərindən bəhs edən şöbəsi. *Həndəsə məsələləri.* – *Hər şəhərdə bir məktəbi-sənət açacaqdır; Oğlanlar alıb həndəsə, memar olacaqdır.* M.Ə.Sabir.

HƏNDƏSƏŞÜNAS *is.* [ər. həndəsə və *fars.* ...şünas] Həndəsə alimi, həndəsə mütəxəssisi, həndəsəni yaxşı bilən adam.

HƏNDƏSİ *sif.* [ər.] 1. Həndəsəyə, həndəsə elminə aid olan, həndəsə ilə əlaqədar olan. *Həndəsi üsul. Həndəsi aksiom.* – *Xalam mətbəxdə qutab üçün yağurduğu kiçik kündələri oxlov altına salıb cığara kimi nazik və həndəsi çevrə kimi yuvarlaq yuxalar yayırdı.* Ə.Məmmədخانli.

2. Xətlərdən, nöqtələrdən və sxematik fiqurlardan (üçbucaqlardan, konuslardan, öyri xətlərdən və s.) ibarət olan. *Həndəsi ornament.* – *Ax, bu dəmir ağaclar; Həndəsi üçbucaqlar; Dünyanın o başını; Çəkib evlərə bağlar...* B.Vahabzadə.

HƏNDƏVƏR *is.* Ətraf, dövrə, yan-yörə. *Həyətin həndəvəri. Evin həndəvərində dolanmaq.* – *Keşikçilər [qulu] Çənlibəlin həndəvərində görüb, tutub Koroğlunun yanına gətirdilər.* “Koroğlu”.

HƏNƏFİ *is.* [ər.] Sünnilərin Əbu Həniyə təriqətinə mənsub olanları.

HƏNƏK *is.* [ər.] Zarafat. *Ənvəli hənək, axırı dəyənək.* (Ata. sözü). *Belə hənəkmi olur; Əl qan, üz qan, yaxa qan.* Sarı Aşıq. □ **Hənək etmək (eləmək)** – zarafat etmək, zarafatlaşmaq, hənəkləşmək, şuxluq eləmək. *..Qəvvəs səsləndi .. and olsun cavan canıma, mən səniyənin hənək eləyirdim.* (Nağıl). *Sarımtıl arılar, xallı kəpənək; Ballı çiçəklərlə eləyir hənək.* H.K.Sanlı.

HƏNƏKÇİ *sif.* Zarafat sevən, zarafatçı, zarafatçı. *Hənəkçi oğlan.*

HƏNƏKLƏŞMƏ “Hənəkləşmək” dən *f.is.*

HƏNƏKLƏŞMƏK *qarş.* Bir-biri ilə zarafat etmək; zarafatlaşmaq. *Uşaqlar hənəkləşdilər.*

HƏNGAM *zərf* [*fars.*] *klas.* Vaxt, zaman, çağ. *Bu həngamda* (bu vaxtda, bu anda). *O həngamda* (o vaxtda, o anda). *Nuş olur canıma ət, xassə, o həngamda kim; Mən yeyəm, xırda uşaqlar baxa, ağlaşa, ət.* M.Ə.Sabir.

HƏNGAMƏ *is.* [*fars.*] Qovğa, mərəkə, gurultu, gurultu-patırtı. *Bu nə həngamadır?* – *..Fəxrəddin bu qədər böyük və dəhşətli həngaməni birinci dəfə gördüyü üçün qorxmışdu.* M.S.Ordubadı. [Şəms Xəlilə:] *Şəhərdən güllə səsleri gəlir. Yəni bu nə həngamadır, bilmədiniz?* Ə.Məmmədخانli. // Gurultulu mənşərə, tamaşa, məclis. *Cavanlar dünən yaman həngamə düzəlmişdilər.* – *Aşıq Ələsgər neçə ilin aşığıydı, amma belə həngamə heç harda görməmişdi.* “Aşıq Ələsgər”. [Xəlil:] *Nə gördüm, büsət və həngamə, vur-çatlasın, toy.* N.Vəzirov.

HƏNİR *is.* Yavaş səs. *Bir ağac yıxıldı yol qırağında; Bir hənir yox oldu yol qırağında.* M.Araz.

HƏNİRTİ *is.* Canlı səsinə oxşar yavaş səs, qulağa dəyən anlaşılmaz səs. *Uzaqdan hənirti eşitmək.* – *Gözləyirdim durub da pusquda mən; O da duydu hənirtimi birdən.* A.Səhhət. *Heyrətlə baxırdı uzaq-yaxına; Təbiət qoynunda bir hənirti var.* A.Şaiq.

HƏNUZ *zərf* [*fars.*] *köhn.* 1. Hələ, hələ ki. *Dedim:* – *Getmə, bala, hənuz uşaqsın; Dünyanın işini bilən tapılmaz.* M.Müşfiq.

2. İndi, indicə. *Dedi:* “*Qışdır, hənuz, həmsay; Meyvə fəslə deyil, dayan yayə.*” M.Ə.Sabir.

HƏPƏND *is.* Axmaq, başıboş, gic; duzsuz (zarafatla yüngül söyüş məqamında işlənir). [Cəbi:] *Bir mənə dəyən gərək ki, ay həpənd, sən nə girmisən meydana.* N.Vəzirov. [Qazı Xudayar bəy:] *Bəli, gətirdiyin iki girvənkə qənddi, zornan övrəti gətirib qatırıq qənin qoynuna. Get, ay həpənd!* C.Məmmədqu-luzadə.

HƏPİR *sif.* Xarab olmuş, çürük.

HƏR *əvəz* 1. Bir toplunun ayrıca götürülən fərdi, onu təşkil edən şeylərdən hər biri. *Hər adam. Hər ailə. Hər adambaşına.*

□ **Hər bir** – b a x **hər.** *Hər bir adam. Hər bir şey. Hər bir təsədüfdə. Hər bir çətinlik qarşısında.* – *Əli yüz sirr oxuyur; Hər bir heyvan izində.* R.Rza. *Reyhan bütün dərs-lərindən; Hər bir zaman “beş” alardı.* M.Dilbazi. **Hər biri** – toplu halındakı adamlardan, ya şeylərdən ayrıca götürülmüşü. *Hər birinə tapşırıq vermək. Hər birini ayrıca dinləmək lazımdır.* – *Əgər*

Məcnun, əgər Fərhad – olar kim, dərd çəkmişlər; Yiğilsunlar, mənimçin hər biri çarə yazsınlar. Qövsü. [Kərim baba ilə Ayırım qızı] keçmiş igidlərlərindən söyləyir, öyünməyə və hər biri özünü bəyəndirməyə çalışırdı. A.Şaiq. // Bir çox hallarda əksinə, topluluq mənası verir. Hər işə qarışmaq. Hər arzusunu yerinə yetirmək. – Xədicə hər istədiyini [həyata keçirməyə] adət etmişdi, ərköyün böyümüş bir qızdı. S.Hüseyn.

□ **Hər adam** – bax **hər kəs**. *Bu qədər zurnaçı, züycü əbəsdir; Hər adam bir quzu yemləsə bəsdir.. M.Araz. Hər an* – bax **hər vaxt**. *Hər an gözləmək. – Görsə kim, bir fəqir edib üsyan; Lən edər ol fəqir üçün hər an. S.Ə.Şirvani. Hər cəhətdən (cəhətcə)* – tamamilə, bütünlüklə. *Dünyada hər cəhətcə bir-birinin eyni olan iki adam yoxdur. Ə.Abasov. Hər cür* – cürbəcür, müxtəlif. [Rəsul] *hər cür yeməkdən araya gətirdi. “Aşiq Qərib”.*

Hər dəqiqə – bax **hər vaxt**. *Mən hər dəqiqə Bədərnisə xalanın içəri girəcəyindən qorxurdum. M.Hüseyn. Hər gün* – daıma, həmişə. *Hər gün xeyrə açılır dünyamızın bal ağzi. M.Araz. Hər kəs (kim)* – 1) hər bir adam, hamı, bütün adamlar. *Bundan hər kəsin xəbəri var. Şagirdlərdən hər kim çalışsa, usta ola bilər. – Hər kim məni, belə görə, bil, ağlar; Dağ, daş yanar, ulus, oymaq, el ağlar. M.V.Vidadi. ..Rəşidin bu insanlığını və hümmətini hər kəs bildi. İ.Musabəyov; 2) naməlum, qeyri-müəyyən adam, kim olur olsun. Hər kimdir, qoy içəri gəlsin. – [Sərvər:] Onda qızı hər kəsə istəyirsən, ver! Ü.Hacıbəyov. Hər ləhzə* – bax **hər an**. *Gəh təmənnə tiğın eylərsən, gəhi peykanını; Yerdən hər ləhzə bir ehsanə eylərsən həvəs. S.Ə.Şirvani. Hər nə* – hər şey, nə varsa. *Hər nə olursa. Hər nə istəsə, ver. Hər nə desə, qulaq as. Onun əlindən hər iş gələr. – Hər nəyimiz varsa, qurbanıdır sənə; Yaz gələr, atını minərsən yenə. H.K.Sanlı. [Minnət xanım:] Onu da yadında saxlarsan, sonra hər nə lazımdır, mən sənə deyərəm. Ü.Hacıbəyov. Hər nəfər* – bax **hər kəs**. [Şah:] *Peşə ilə hər nəfər öz işlərin saz eylər. Ü.Hacıbəyov. Hər saat* – bax **hər vaxt**. *Hər saat hazır olmaq. Hər şey* – bütün, hamı, nə varsa hamısı. *Hər şeyi açıb demək.*

Hər şeydən əlini üzmək. – Hər şey gö-zəlləşmədə; Sən də gözəlləş; Bu həyat kimi. M.Müşfiq. Hər şey dərin bir sükut içində sahibinə baxıb, sanki soruşurdu. Mir Cəlal. Hər tərəf – bütün ətraf, ətrafdakı yerlər. *Hər tərəfdə yağış yağır. Hər tərəfdən musiqi səsi eşidilir. – Telli həyatın hər tərəfinə göz gəzdirdi. S.Hüseyn. Hər tərəfdə sükut çökəndə gəmi mexanizmlərinin uğultusu eşidildi. M.Hüseyn. Hər vaxt* – həmişə, hər zaman. *Hər vaxt qapımız üzünüə açıqdır. Hər vaxt istəsəniz, gələ bilərsiniz. Hər yan* – hər tərəf, ətraf. *Hər yan qarlı örtülmüşdü. Hər yan qaranlıq idi. – [İsmət:] Açılmış hər yanda güllər, çiçəklər; Qızlar, oğlanlar sevinər, seyr edər. H.Cavid. [Mərcan bəy:] Səsin düşüb hər yana; Çığırarsan, ay arvad. Ü.Hacıbəyov. Hər zaman* – bax **hər vaxt**. *Hər zaman bunları gözüm görəndə; Köhnə yaram olur təzə dünyada. Aşiq Ələsgər. Mən çox istədim ki, sənin hər zaman; Örtməsin o dilbər hüsnünü duman. S.Vurğun.*

2. Həmcins üzvlü cümlələrdə bölgü bildirir. [Abbas:] *Qovma dərgahından şirin nökeri; Geyməram hər şalı, hər qələmkari. “Abbas və Gülgöz”. Bu xəbər hər yana, hər yerə, hər səmtə yayılır və çatırdı. S.Rəhimov.*

◇ **Hər addımda (addımabaşı)** – daim, tez-tez. *Hər addımda çətinliklə üzləşmək. – Öz kökünü bilməyən gözü küllü bu millət; Zamanın yollarında hər addımda yanıldı. M.Müşfiq. Hər ağızdan bir avaz (səs) gəlir (çıxır)* – bir işdə ümumi rəyin, yekdilliyin olmadığını bildirir. [Kazım:] *Qoyurlar ki, adam bir şirin yuxu yata?! Gecə yarıyacan baş-beynimizi aparırlar. Hər ağızdan bir avaz gəlir. İ.Şıxlı. Hər bir ehtimala qarşı* – ehtiyac xatirinə, ehtiyac olduqda, lazım gəldikdə, ola biləcək bir iş xatirinə. [Fəxrəddin] *hər ehtimala qarşı ehtiyat edərək, qapıdan çox uzaqda durmuşdu. M.S.Ordubadi. Hər bir kəlamı (söz) qızıldır* – çox ağıllı, dəyərli, parlaq danışiq haqqında. *Dünyagörmüş qocanın hər kəlamı (söz) bir qızıldır. Hər biri bir oğula dəyər* – çox qiymətlidir, misli-bərabəri yoxdur, çox gözəldir. *Bu ağacların hər biri bir oğula dəyər. Hər gördüyündən göz kirəsi istəmək* – gördüyü, rast gəlidiyi

adamdan bir şey almayınca əl çəkməmək. **Hər halda** – 1) ehtimal bildirir – yəqin, nə olursa olsun. *Hər halda bu gün gələcək.* – [Ceyran:] *Hər halda yenə görüşə bilirik.* S.Hüseyn. *Hər halda yazdığım acı həqiqət; Balaca bir qızın böyük dəridir.* M.Rahim; 2) nə kimi vəziyyət olur olsun, nə olursa olsun, mütləq. *Hər halda gəlməlisən.* – Axund Fərəc *hər halda camaatı ağılatmalı idi.* Qantəmir. [Üçüncü öyan:] *Mənim fikrimcə, hər halda vəliəhdi paytaxta çağırmaq lazımdır, yoxsa sonra gec olar.* Ü.Hacıbəyov. **Hər hansı bir** – qeyri-müəyyənlik bildirir. *Hər hansı bir şəxs. Hər hansı bir iş.* – [Nüsrətəddin:] *Azərbaycan xalqı Toğrul ilə hər hansı bir məsələ üzərində müzakirə aparmaq üçün məni vəkil etməmişdir.* M.S.Ordubadı. **Hər işə (şeyə) qulp qoyur** – işləməyə mane olur. *Hər şeyə qulp qoymaq onun köhnə adətidir.* **Hər kol dibindən çıxan** – bax **hər yerindən duran.** *Hər kol dibindən çıxan özünü rəis sayır.* **Hər necə çalsalar (lar), elə (eləcə) də oynamaq** – öz müstəqil fikri olmayıb başqasının sözü ilə iş görmək. *Müstəqil fikri yoxdur, hər necə çalsalar, elə də oynayır.* **Hər nə isə** – söhbəti, söylənilən fikri yekunlaşdırmaq üçün işləni; nə isə. *Gecə şəhmi düşmüş, xırdaca yağışını yağmışdı, hər nə isə...* M.Rzaquluzadə. **Hər nə qədər (olsa)** – necə olsa, hər halda. *Hər nə qədər olsa əməkdaşımızdır, kömək etmək lazımdır.* – *Yer üzündə hər nə qədər insan yaşar; Yer üzündə o qədər də şeytan yaşar.* M.Araz. **Hər nə olur (sa) olsun** – hər halda, necə olur olsun, mütləq. *Hər nə olur olsun, kitab sahibinə qaytarılmalıdır.* *Hər nə olur olsun, getməliyəm.* **Hər şeydən əvvəl** – ilk növbədə, ilk öncə; ən ümdəsi (bir şeyin əhəmiyyətini gücləndirir). *Hər şeydən əvvəl, biz dostuq.* *Hər şeydən əvvəl, ədalətli olmaq lazımdır.* **Hər şeyi söz eləmək** – hər boş şeyə diqqət vermək, ondan məna çıxarmaq. *Hər şeyi söz eləyib dava salmaq.* **Hər tükü bir qızıl zar.** – çox tərif məqamında işləni. *Qoyunumun hər tükü bir qızıdır.* **Hər vəchlə** – hər vasitə ilə, hər necə olur olsun, hər halda. *Müxtəsər, hər vəchlə məşrutə min nöqsandır.* M.Ə.Sabir. **Hər yerindən duran;**

hər yetən (çatan); hər yoldan (küçədən) ötən (keçən) – başqası haqqında saymaz-yana işlədilən ifadə. *Hər yerindən duran şair olub. Hər yoldan ötən göstəriş verir.* – [Qərib:] *Qayıtmasam, qınar məni hər yetən. Getdim, yar, əyləndim, bəlkə gəlmədim.* “Aşiq Qərib”. [Əminə:] *Hər çatan rüsvət verib canını qurtarmadımı?* Ə.Əbülləsən. **Hər yolla** – hər necə olursa olsun, bütün vasitələrlə. [Əyanlar:] *Hər yolla çalışırdılar ki, mollanı Teymurun gözündən salsınlar.* “M.N.İtəf.”

HƏRAMİ is. [ər.] Quldur, çapovulçu, yolkəsən. *Oğru ol, hərəmi ol, doğruluğu əldən buraxma.* (Ata. sözü). *Həramilər Bakıya bulud kimi dolanda; Biz köməksiz qalanda; Sən hardaydın, de harda, ey Vətənin övladı?* B.Vahabzadə. *Həramilərə qalsın qara, qorxulu yollar; Mənə günəş batınca ulduz verin, ay verin!* M.Müşfiq.

HƏRAMİLİK is. Quldurluq, çapovul- (çuluq), yolkəsmə.

HƏRARƏT is. [ər.] 1. İstilik. *Havanın hərarəti. Sobanın hərarəti.* – *Payızın ilk günləri idi. Günəşin şüaları qüvvədən düşmüş və yayda saçıdığı hərarəti verməkdən aciz idi.* T.Ş.Simurq. *Bahar günəşinin hərarəti tək; Xəyalım dünyanı salama gəlir.* S.Vurgun. // İnsan bədəninin istilik dərəcəsi (səhhətin göstəricisi kimi); qızdırma. *Xəstənin hərarətini ölçmək. Uşağın hərarəti var.* – *Yasəmənin qızdırması getdikcə artırdı. Səhər açıldıqda hərarəti 40 dərəcəyə çatdı.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Mehribanlıq, səmimiyyət; səmimi, xoş hisslər, xoş münasibət. *Dedim, iki anam vardır, qoy var olsun bu həqiqət; Onlarındır şerindəki bu məhəbbət, bu hərarət.* S.Rüstəm. *Həbib Gözəlin evində hərarət, körpələrində ünsiyyət, özündə mərhəmət gördüyü kimi, Gözəl də Həbibdə insanıyyət, mehribanlıq hiss edirdi.* Ə.Vəliyev.

3. is. **Hərarətlə** şəklində *zərf* – mehribanlıqla, səmimiyyətlə, xoş hisslərlə, xeyirxahcasına, coşqunluqla. *Hərarətlə görüşmək.* – *Qadın qollarını açıb, Tahirin boyunu hərarətlə qucaqladı.* M.Hüseyn. *Gəlirim bu olub ki, neçə insan əlini; gözlərinə dik baxıb; hərarətlə sıxışsam.* R.Rza.

// *məc.* Coşqunluqla, qızğınluqla, ehtirasla. *Ortada bir nəfər dayanıb çox hərərətlə danışırdı.* S.Rəhman.

HƏRARƏTKEÇİRMƏ bax **istilikkeçirmə**. *Metalın hərərətkəçirmə xassəsi.*

HƏRARƏTLİ *sif.* 1. İsti, qızmar, yandırıcı. *Hərərətli günəş. Hərərətli soba.* – Çıxarır zahirə şöhrətli Ural qatlarını; Rəngbərəng, canlı, hərərətli metal qatlarını. M.Müşfiq.

2. Hərərəti, istisi olan; qızdırmalı.

3. *məc.* Qızğın, atəşin, alovlu, ehtiraslı, coşqun. *Hərərətli nitq. Hərərətli salamlar.* – [Yaşlı kişi:] *Mən [Şirinnazı] bir zaman nə qədər də hərərətli bir məhəbbətlə sevib əzizləmişdim.* S.Hüseyn. *Güllə səsi Xəlili hərərətli, işıqlı ələmdən ayırıb, yovşanlı, şoran düzə qayıtdı.* İ.Məlikzadə.

HƏRARƏTÖLÇƏN bax **termometr**. *Hərərətölçənlə qızdırmanı ölçmək.* – Həkim qız hərərətölçəni Heybətə verdi. M.Hüseyn.

HƏRAYLIQ *sif.* Hər ayda alınan (verilən), hər ayda görülən (görülməli olan), hər ay üçün nəzərdə tutulan. *Hərəyliq məaş. Hərəyliq plan. Hərəyliq xərc.*

HƏRB *is.* [ər.] Mühəribə, döyüş, savaş. *Dünya hərbi.* – O təmiz alında gördüyüm yuqar; Vətəndaş hərbindən qalmış yadigar. S.Vurğun. *Xəyalın qanadı yənə yüksəlir; Yadıma qanlı hərbi illəri gəlir.* N.Rəfibəyli. □ **Hərb etmək** – mühəribə etmək. [Birinci işçi:] *Hərb edib çarpışırıq sizlər üçün! Çalısıb çarpışırıq sizlər üçün!* H.Cavid.

HƏRBCU *is.* [ər. hər və fars. ...cu] köhn. Dava etməyi, vuruşmağı sevmə; dava axtaran, mühəribə axtaran.

HƏRBÇİ *is.* 1. Hərbi xidmətdə olan adam, hərbi xidmətçi; hərbiyyəli. *Hərbçilərin təlimi.* – Ucqar stansiyalarda .. silahlı hərbiçilərə rast gəlmək olur. Ə.Əbülhəsən. *Köhnə hərbi Yusif başının üstündən uzanıb çəkilən işığı görcək Daşdəmiri tələsdirdi.* B.Bayramov.

2. Silahlanma və mühəribəyə hazırlaşma siyasəti yeridən adam; militarist. *İmperializm hərbiçiləri.*

HƏRBÇİLİK *is.* 1. Hər hansı dövlətin yeritdiyi silahlanma və mühəribəyə hazırlaşma siyasəti. // Bir ölkədə hərbiçilərin siyasi ağalığı və ölkənin bütün təsərrüfatının

qəsbkar mühəribə məqsədlərinə tabe edilməsi; militarizm.

HƏRBƏ *is.* [ər.] köhn. 1. Qısa süngü, balaca nizə.

2. Hədə-qorxu, hərbə-zorba. *Yağı düşmənin hərbəsi; Qaçırtmaz meydandan məni. “Koroğlu”.* □ **Hərbə gəlmək** – bax **hərbə-ləmək**. [Camal bəy:] *Mən sizə qaraqoyunlu deyiləm, mənə hərbə gələsiniz.* N.Vəzirov.

HƏRBƏLƏMƏK “Hərbələmək” dən *f.is.*

HƏRBƏLƏMƏK *f.* Qorxutmaq, hədə-qorxu gəlmək, hərbə-zorba gəlmək. *İstədim, yaxın gedəm; Yoldaşları hərbelədi. Aşıq Ələsgər. Birdən Bülənd .. başını yuxarı qaldırıb uzaqdan-uzağa qardaşını hərbeləyərək yumruğunu havada salladı.* Ə.Əbülhəsən.

HƏRBƏ-ZORBA *is.* Qorxutmaq, dəhşətə salmaq üçün edilən hərəkət və ya deyilən söz; hədə-qorxu, hədə. □ **Hərbə-zorba gəlmək** – bax **hərbələmək**. *Əsil deyişmə odur ki, bir məclisdə iki aşıq (şair) qarşı-qarşıya eyni rədif, eyni qafiyə və eyni şəkildə bədahətən şeir söyləsin, bir-birinə hərbə-zorba gəlsin, qıfılband desin, müvafiq cavab alsın.*

HƏRBİ *sif.* [ər.] 1. Hərbə, mühəribəyə aid olan, mühəribə ilə əlaqədar olan. *Hərbi vəziyyət.* – Öz əlinlə öz yurduna ölüm dartmaq! Bu “yeni” bir hərbi məntiq! M.Araz. // Mühəribə ehtiyacları üçün olan. *Hərbi zavod. Hərbi sənaye.* – Gurlayır dalbadal hərbi gəmilər; Soruşur pərolu Hüseyndən Şəhər. M.Rahim. *Şəhərdə bütün əhalini ayağa qaldırmaq, düşmənin hərbi sursat və avadanlığı aparmasına yol verməmək lazım idi.* S.Vəliyev.

2. Orduya aid olan, orduda xidmətlə əlaqədar olan; əsgəri. *Hərbi həkim. Hərbi məktəb. Hərbi xidmət. Hərbi mükəlləfiyyət.*

3. Orduda xidmət edən adamla əlaqədar olan; əsgəri. *Hərbi and.* // Hərbi xidmətçiyə aid; əsgəri. *Hərbi forma (geyim).* – *Bir dəfə istirahət günü hərbi libası dəyişib sivil libas geyərəkən [Zərqələm] məni tanımadı.* Ə.Sadiq.

4. Orduda xidmət edən; hərbi, hərbiyyəli. *Hərbi adam.*

HƏRBİLƏŞDİRİLMƏK “Hərbiləşdirilmək” dən *f.is.* *Nəqliyyatın hərbiləşdirilməsi.*

HƏRBİLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Hərbi ehtiyaclarla, hərbi tələbatla, hərbi vəziyyətə

uyğunlaşdırılmaq. *Dəniz nəqliyyatı hərbi-ləşdirildi.*

HƏRBİLƏŞDİRMƏ “Hərbiləşdirmək” –dən *f. is.*

HƏRBİLƏŞDİRMƏK *f.* Hərbi vəziyyətə, müharibə şəraitinə, hərbi ehtiyac və tələbatı uyğunlaşdırmaq. *İqtisadiyyatı hərbi-ləşdirmək.* // Əhaliyə müharibə işini öyrətmək.

HƏRBİLƏŞMƏ “Hərbiləşmək” –dən *f. is.*

HƏRBİLƏŞMƏK *f.* Hərbi vəziyyətə, hərbi ehtiyac və tələbatı uyğunlaşmaq, hərbi ehtiyacları xidmətə keçmək.

HƏRBİYYƏ *is.* [ər.] *köhn.* 1. Hərbi və əsgəri işlərə baxan dövlət idarəsi.

2. Hərbi. *Cuma İmanzadə 1922-ci ildə Bakıda hərbiyyə məktəbini bitirmişdi.* Ə.Əbül-həsən. [Ağagül Ağalarova:] *Mən hərbiyyə nazirinə təcili raport gətirmişəm, ata!* Ə.Məmmədخانlı.

HƏRBİYYƏLİ *is.* Hərbi xidmətçi, əsgəri xidmətdə olan adam. *Üstüörtülü bir dam tapıb içəri girəndə hərbiyyəli-lərlə dolu olduğunu gördü.* Mir Cəlal.

HƏRCAYI *sif.* [fars.] 1. Avara, sərsəri, veyil, heç bir işlə məşğul olmayan. *Hərcayi adam.* – *Ələsgəram, doğru yoldan azmaram; Hərcayi gözələ tərif yazmaram.* Aşıq Ələsgər. *Şəhərlərdə müxtəlif hərcayi və macəracu ünsürlərin baş qaldırır, talanlar yaratmaq qorxusu yaranmışdı.* M.İbrahimov. // *Zərf mənasında.* Boş-boş, avara-avara, veyil-veyil. *Vəqt oldu çıxıb küçədə cövlan edəsiz siz; Hərcayi gəzib, hər yeri seyran edəsiz siz.* M.Ə.Sabir. // *İs.* mənasında. *Hərcayidən, müxənnəsdən, nadandan; Nə söz qaldı sənətkara dəyməmiş? Aşıq Ələsgər. Hiyləgər, hərcayi, yaltaq, tamahkar; Xalq içində, dost yanında olar xar..* Aşıq Hüseyn.

2. Mənasız, boş. *Hərcayi iş.* – [Hacı:] *Hərcayi söz danışdırsan!* M.İbrahimov. *İçəridən .. zərəfatlaşan cavanların hərcayi sözləri eşidilirdi.* İ.Hüseynov.

HƏRCƏHƏTLİ bax **hərtərəfli**. *Hərcəhətli inkişaf etmiş gənc. Hərcəhətli irəliləmiş. Hərcəhətli üstünlük açıq-aydın görünməkdir. Kənd təsərrüfatının hərcəhətli inkişafı. Məsələni hərcəhətli yoxlamaq lazımdır.*

HƏRC-MƏRCLİK *is.* Əmin-amanlıq, qayda-qanun olmadığı vəziyyət; qarışıqlıq,

nizamsızlıq, qarmaqarıışıqlıq; anarxiya. *Hərc-mərclik geniş Rusiyanın bir başından tutmuş o biri başına qədər dalğalanırdı.* Çəmən-zəminli. [Nizami:] *Çünki hazırkı hərc-mərcliyi doğuran başlıca səbəb Toğrulun iş başında olmasıdır.* M.S.Ordubadi.

HƏRÇƏND [fars.] Bir cümləni ona zidd olan və ya onu aydınlaşdıran başqa cümlə ilə qarşılaşdıran bağlayıcı (həmin cümlənin ikinci hissəsində *amma, ancaq, lakin, fəqət* bağlayıcılarından biri işlənir). *Hərçənd qar yağır, lakin hava soyuq deyil.* – [Uçitələ] *astanada ayaqqabısını soyunaraq onun mütləsinin qurtarmasını gözlədi. Hərçənd, bildirdi ki, molla Qurani-Kərimi oxumaqdan daha çox vərəqlərə baxır və özünü məşğul kimi göstərirdi.* İ.Şıxlı.

HƏRÇİ *zərf* [fars.] Hər nə qədər, nə qədər. *Hərçi say etdisə, bir şey çıxmadı. Hərçi çalışdısa, şəri əzbərləyə bilmədi.* – *Mirzə Səfər hərçi çalışdısa, ikinci misra gəlmədi. Neçə dəfə təpiyini yerə çırpdı, şərabın hamısını içdi, misra gəlmədi ki, gəlmədi.* Ə.Haqverdiyev. *Aslan hərçi fikir etdisə, heç bir yerə gümanı gəlməyib, naçar qardaşının başını qucaqlayıb dedi..* C.Cəbbarlı.

◊ Hərçi bada bad [fars.] – nəticesi, aqibəti, nə ilə qurtaracağı bəlli olmayan bir işə iqdam etdikdə, girişdikdə deyilən ifadə. *Molla “hərçi bada bad” deyib, girir dükanə, bir tərəfdən döşənir halvanın üstünə.* “M.N.İlətif.” [Hamı:] *Qəm yemə, hərçi bada bad; O olmasın, bu olsun.* Ü.Hacıbəyov.

HƏRDƏM *zərf* [fars.] 1. Hər nəfəsdə, hər an, hər dəqiqə, həmişə, daim. *Söhbətində olan istər sazını; Mən çəkəram hərdəm sənənin nazını.* Sarı Aşıq. *Gözümdən seyl tək hərdəm; Axan al-qanə bir baxmaz.* Q.Zakir.

2. Bəzən, hərdən, ararib, hərdən-bir, gah-gah. *Hərdəm biza də gəl.* – [Asya:] *Bu yazıq yarına hərdəm; Bir nəzər sal, gözəlüm.* Ü.Hacıbəyov. *Anası hərdəm cib aynasını [lzzətin] ağzına tutur, nəfəsi gəldiyini seçirdi.* Mir Cəlal.

HƏRDƏMƏYAL *sif.* [fars. hərdəm və ər. xəyal] Sabit fikri olmayan, tez-tez fikrini dəyişən. *Hərdəmxəyal adam.* – *Yox, Mehriban yüngültəbiətli, hərdəmxəyal qızlara bənzəməirdi.* H.Seyidbəyli. // *İs.* mənasında.

[Xəlil Salmana:] *Bu əhvalatı bilirəm. Mir Cəlal bir az hərdəmxəyaldır. Çəmənözəminli. Lətifə nə üçün hərdəmxəyal olsun? M.Hüseyn.*

HƏRDƏN, HƏRDƏNBİR *zərf* Həmişə deyil, bəzən, arabilir. *Hərdən bir yağış yağır. Hərdən bir hava soyuyur. – Bibin hərdən çatılmış gördümü qaşlarını; Sənə şirin dil töküüb oxşardı saçlarını.* S.Rüstəm. *Laçıntək qiy vurur hərdən bir Osman; Çırpınur meşələr, çalxanır duman.* H.K.Sanlı.

HƏRƏ *əvaz.* Toplu halında olan adamlardan hər biri; hər kəs. *Hərə bir söz deyir. Hərə bir tərəfə getdi. Hərənin öz fikri var. – Qayadibi kəndinin əhalisi durub hərə öz işinə getdi..* S.S.Axundov. *Hərə bir iş görürdü: bir yanda xəmir yoğrulur, bir yanda yumurta çalınır, bu biri tərəfdə sabah xörəyi üçün düyü arıdılırdı.* T.Ş.Simurq. *Çəkdi bu milləti hərə bir yerə; Məqsəd – kürsü eşqi, amal – mənfəət.* B.Vahabzadə. // **Hərəsi** şəklində – ayrı-ayrılıqda, hər biri. *Adamların hərəsi bir işlə məşğuldur. – Paşanın adamları da hərəsi bir tərəfdə qərar tutdular. “Koroğlu”. Sarı bülbüllər, torağaylar, göyçə qarğalar, .. ənikli bülbüllər hərəsi bir cür səslə oxuyub, səs-səsə verirlər.* E.Sultanov. *Külək qalxmışdı. Hərəsi bir rəngdə, hərəsi bir biçimdə olan yarpaqlar xışıldayırdı.* B.Bayramov.

◊ **Hərə bir zurna çalır – bax hər ağızdan bir avaz gəlir** (“hər”də). **Hərə öz atını minib istədiyi yerə çapır** – bir işdə birlik, həmrəylik, yekdillik olmadığını ifadə edir. **Hərənin ağızından bir avaz gəlir (çaxır)** – bax **hər ağızdan bir avaz gəlir (çaxır)** (“hər”də).

HƏRƏKAT *is.* [ər. “hərəkət” söz. cəmi] 1. Müəyyən məqsəd güdən ictimai fəaliyyət. *Fəhlə hərəkəti. Sülh tərəfdarları hərəkəti. Milli azadlıq hərəkəti.* – [Firidunov] *Pişəvəri ilə olan ikinci görüşü yadına düşdü. Onlar Azərbaycanı demokratik hərəkət haqqında uzun-uzadı danışırdılar.* M.İbrahimov.

2. Hərəkət qaydaları. *Küçə hərəkəti. Yol hərəkəti.*

HƏRƏKƏT *is.* [ər.] *dilç.* Ərəb əlifbasında saitləri necə oxumaq lazım gəldiyini göstərmək üçün hərflərin üstünə və ya altına qoyulan diakritik işarə.

HƏRƏKƏLƏMƏ “Hərəkələmək” dən *f.is.*

HƏRƏKƏLƏMƏK *f. dilç.* Ərəb əlifbası ilə yazılmış sözdə saitləri necə oxumaq lazım gəldiyini göstərmək üçün hərflərin üstünə və ya altına hərəkə qoymaq.

HƏRƏKƏSİZ *sif. dilç.* Hərəkəsi olmayan, hərəkə ilə oxunmayan.

HƏRƏKƏT *is.* [ər.] 1. Bir şeyin və ya onun hissələrinin sabit bir nöqtəyə görə öz yerini və ya vəziyyətini dəyişməsi; hərəkətsizliyin, sükunətin ziddi olan vəziyyət. *Ritmik hərəkət. Dairəvi hərəkət. – Cüsmün hərəkəti onun hissələrinin hərəkətilə təyin olunur. “Nəzəri mexanikanın əsasları”.*

2. *fəls.* Materiyanın varlıq forması, onun ayrılmaz xassəsi; maddi aləmin fasiləsiz dəyişmə və inkişaf prosesi. – *Milyon il, milyard il bir yol, bir çıxır; Nə geriyyə dönür; nə sona çıxır; Hərəkət əbədi; Sürət əbədi.* M.Araz.

3. Yola düşmə, hər hansı bir istiqamətə getmə; yürüş. *“Yaşasın!” bağırması; Qo-punca hər bir yandan; Hərəkət əmri verdi; Lələkli baş komandan. Ə.Cavad. Paroxodun hərəkətinə yarım saat qalmış [Sarıköynəyi] evdən alıb isikləyə gətirdim.* S.Hüseyn.

□ **Hərəkət etmək** – 1) yola düşmək, hərəkətə başlamaq. *Qatar saat 3-də hərəkət edir. – Bağdaddan hərəkət etdiyiniz zaman Həmədana getməyin məsləhət deyil, şəhərin iki fərsəngliyində olan Köşki-baği-müəzzəmdə qalmalısan.* M.S.Ordubadı; 2) getməyə başlamaq, yerimək, yerindən tərpənmək. *..Ağlamaqlıqnan və sızıldamaqlıqnan oğlan bərk-bərk ulağın quyruğundan yapışıb qoymur heyvan hərəkət eləsin.* C.Məmməd-quluzadə. *İrəli hərəkət etmək mümkün deyildi.* M.S.Ordubadı. // Hər hansı nəqliyyat növünün işi. *Qatarların hərəkət cədvəli.* // Müxtəlif istiqamətlərdə (küçələrdə, yollarda və s.-də) piyada və ya miniklə gedib-gəlmə; gediş-gəliş. *Küçədə hərəkət azalır. – Çoxaldı get-geda, artdı hərəkət; Artıq keçinmişdi gecənin qəlbi.* S.Vurğun. *Yürüşçülərin keçəcəkləri küçələrdə hərəkət dayandırılmışdı.* H.Seyidbəyli. □ **Hərəkət etmək (ələmək)** – getmək, gəlmək, gedib-gəlmək. *Xidmətçilər əcələ ilə o tərəf-bu tərəfə hərəkət edirdilər.* M.İbrahimov.

4. *İş, əməl, davranış. Başlı-başına hərəkət. Nalayıq hərəkət. Gözəl hərəkət.* – [Şərifzadə] *Mehribanı boşadığı üçün olduqca darılmış, [Zeynalın] belə yersiz hərəkətinədən dolayı acıqlanmışdı. S.Hüseyn. Teymur Cahangirovun hərəkətlərindəki məntiqsizliyi qabarıq surətdə təhlil edib dedi. H.Seyidbəyli.*

5. *hərb. Əməliyyat. Düşmənin hərəkətini dayandırmaq. Hərəkət planı. Cəbhədə hərəkət sahəsi.*

6. *məc. Kəmiyyət və ya keyfiyyətcə dəyişiklik; irəliləmə, irəliləyiş, inkişaf, canlanma. İşdə irəliyə doğru böyük hərəkət var. – Min gecəni neylirəm; Mənə hərəkət dolu; Min səsli, min duyğulu; Təkcə bir gündüz verin!* B.Vahabzadə.

7. **Hərəkətlə** şəklində *zərf* – hərəkət edərək. *Qaraş qəti hərəkətlə ayağa durdu. M.İbrahimov. Süsən birdən ayaq saxlayıb, sərt bir hərəkətlə üzünü Rəşidə sarı çevirdi. M.Hüseyn.*

◊ Hərəkət etmək *məc.* – davranmaq. *Hatəm xanın ortancıl oğlu Aqil də böyük qardaşı Adil kimi hərəkət edirdi. S.Rəhimov. Necə hərəkət edəcəyini ürəyində ölçüb-biçən Baxış bəy ata bir şallaq vurdu. Ə.Abasov. Hərəkət ordusu* – ordunun, müharibə vaxtı cəbhədə vuruşan hissəsi. **Hərəkətdən düşmək** – daha hərəkət edə bilməmək, işdən qalmaq, hərəkət etmək qabiliyyətini itirmək. *Əlləri hərəkətdən düşmək.* – [Sürəyya] *hələ ayaq açıb yeriməyə başlamamış, rütubətli, qaranlıq bir zirzəmidə şikəst olmuş, ayaqları hərəkətdən düşmüşdü. Ə.Məmmədخانlı. Hərəkətə gəlmək* – müəyyən iş görmək, fəaliyyətə başlamaq, fəaliyyət göstərmək, ayağa qalxmaq. *Oğruları tutmaq üçün inzibati orqanlar hərəkətə gəldilər. – Bütün kənd hərəkətə gəldi. Ə.Məmmədخانlı. Avtomobil müfəttişiyi hərəkətə gəldi. H.Seyidbəyli. Hərəkətə gətirmək* – 1) işlətmək, idarə etmək, işə salmaq. *Ekskavatoru hərəkətə gətirməyi öyrənmək. – Gənclər maşınla bərabər bu mürəkkəb mexanizmi hərəkətə gətirən cavan oğlanı da diqqətlə seyr edirdilər. Ə.Sadiq; 2) dilə tutaraq, yaxud başa salaraq birinə bir işi gördürmək, şövqləndirmək. Uşaqları hərəkətə gətirmək. – [Nəcəf:]*

Rüstəm dayı, arxayın ol, gənclər “Yeni hərəkət”in adını batırmaqlar. Sən qocaları hərəkətə gətir. M.İbrahimov.

HƏRƏKƏTEDİCİ *sif.* Hərəkət edən, hərəkətdə olan, işləyən. *Avtomobilin hərəkətə gətirici hissələri. Refleksin əmələ gəlməsində iki neyron – hissəedicisi və hərəkətə gətirici neyronlar iştirak edir. – Sulu məhlullarda, ərintilərdə daim sərbəst hərəkət edən ionlar öz enerjilərinin bir hissəsini itirərək az hərəkətə gətirici, daha sabit maddəyə çevrilir. M.Qaşqay.*

HƏRƏKƏTLİ *sif.* 1. Hərəkət edən, dayanmaz, qərarlı, mütəhərrik. *Maşının hərəkətli hissələri.*

2. *məc.* Çox hərəkət edən, qərar tapmayan; diri, diribaş, qıvrıq. [Rüstəm:] *Necə xanımlar: şəhəz baxışlı, ahu gözlü, şirin hərəkətli, şəhd sözlü! Sən də deyirsən dünyaya görürəm?* Ə.Haqverdiyev.

HƏRƏKƏTÖTÜRÜCÜ *sif. xüs.* Hərəkəti bir yerdən başqa yerə ötürən. *Hərəkətötürücü dişli çarx. Hərəkətötürücü qayış.*

HƏRƏKƏTSİZ *sif.* 1. Hərəkət etməyən, tərpənməz halda olan, qımıldanmayan. *Yayın orta aylarında gün otları yandırır; Hərəkətsiz o təbiət məzarlığı andırır. S.Vurğun. İşiq titrədikcə [Qarağününün] qaya parçası kimi hərəkətsiz üzündə əcaib kölgələr oynayırdı, .. sonra yenə donub qayaya dönmürdü. M.Rzaquluzadə. // Zərf mənasında. Xəstə hərəkətsiz uzanmışdı. – Rüstəmbəy otağına girdikdə lampanı yandırmadı, .. otağın ortasında hərəkətsiz durdu. Çəmənzəminli. Ceyran xanım əli qoyunuda, hərəkətsiz dayanaraq baxırdı. M.Hüseyn.*

2. *məc.* Ağır, ağırtərpənən, ləng. *..Turac da kol topasında; hərəkətsiz qalıb. R.Rza. Benzin olmasa bizim divlərimiz; Qalacaqdır hərəkətsiz, səssiz. M.Müşfiq.*

HƏRƏKƏTSİZLİK *is.* 1. Hərəkət olmadığı hal, vəziyyət, tərpənməzlik. *Cismin hərəkətdə olması və hərəkətsizliyi bir-birinə əks olan iki haldır. – Hərəkətsizlikdən bədənə həm dözülməz dərəcədə üşüyür, həm də gizləldiyirdi. M.Rzaquluzadə.*

2. *məc.* Lənglik, ağırlıq, tənbellik, ətəlet. *İndi [ova getdikdə] Axtarı [tənbellə tulanı] tanımaq olmurdu. Tənbellik necə olmuşdu? Hərəkətsizlik harada qalmışdı. S.S.Axundov.*

HƏRƏKƏTVERİCİ *sif.* 1. Aparıcı, yönəldici, istiqamətverici; əsas, baş. – *Vətənpərvərlik quruluşumuzun hərəkətverici qüvvəsidir.*

2. *tex.* Hərəkətə gətirən, hərəkəti idarə edən. *Hərəkətverici çarx.* – Ekskavatorun bütün hərəkətverici dəstəkləri [göncin] əlindədir. M.Əlizadə.

HƏRƏM *is.* [ər.] *köhn.* 1. Arvad, zövcə. [Çopo:] *Qəbir torpaqla örtülmədən əvvəl xaqan, onun hərəmi və dayə gəldi. Çəmən-zəminli. [Həsən:] Ah .. mənim hərəmi. Qardaşlar, niyə gözləyirsiniz, bu qədər zülmə dayanmaqımı olar? Zor ilə mənim hərəmi aldılar, apardılar.* C.Cabbarlı.

2. Hərəmxanə qadınlarından hər biri. *Hərəmxanədə cümlə hərəmlər şahın fərmayışı ilə otağa hazır olub müntəzir idilər.* M.F.Axundzadə. [2-ci məhbüs:] *..Şah Abbas öz sarayında gözəl-göycək hərəmləri ilə eyş-ışrətlə məşğuldur.* Ü.Hacıbəyov.

3. Bax **hərəmxanə**. // Keçmişdə müsəlman evlərində qadınlara məxsus hissə, otaqlar.

HƏRƏMƏĞƏSİ, HƏRƏMBAŞI *is. köhn.* Hərəmxanədə xidmət edən, oraya girib-çıxmağa ixtiyarı olan saray xidmətçisi. [Cavan] *hərəmbaşının rəyinin ziddinə olaraq, saraydakı qulluqçu qızlardan biri ilə sevişmişdi.* P.Makulu.

HƏRƏMXANƏ *is.* [ər. hərəm və fars. ...xanə] *köhn.* Sarayda hərəmlərin (2-ci mənada) yaşadığı otaqlar, bina. *Şah Səlməxatuna işarə etdi ki, hərəmxanəyə getsin və xacəyə buyurdu ki: – Mirzə Sədrəddini çağır, gəlsin.* M.F.Axundzadə. *..Əbdülhəmidin hərəmxanasında dörd yüzədək övrət və qız var imiş.* C.Məmmədquluzadə.

HƏRF *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir dilin əlifbasında adətən müəyyən səsə uyğun gələn yazı işarəsi; əlifbanı təşkil edən işarələrdən hər biri. “B” *hərfi. Kiçik hərfi.* – İsmi üç hərflə *eylərəm aşkar; Biri “kağ”dı, biri “lam”dı, biri – “sad”.* Aşıq Ələsgər.

2. *məc.* Bir şeyin mənasının, məzmununun əksinə olaraq onun xarici, formal cəhəti. *Tərcümədə mətnin hərfini deyil, ruhunu verməyə çalışmaq lazımdır.*

3. Söz, kəlam, kəlmə. *Xoşuna getməyir şair könlümün; Onun hər yalançı hərfi, ey qadın! S.Rüstəm.*

HƏRFBƏHƏRF *zərf* [ər. hərflər və fars. bə] Hərflər, hərflər, əslində kimi, eynən, hərflər. *Hərflər hərflər köçürmək. Hərflər hərflər diktə etmək. Hərflər hərflər tərcümə etmək.* – *Yazılı nəqtbəbənoqtə, deyilsə hərflər hərflər; Qutarmaz hərflər qədər halil-macərası gülün.* X.Natəvan.

HƏRF-HƏRF *zərf* [ər.] Hərflər, hərflər ayrıca olaraq. *Hərflər hərflər diktə etmək.* – *Yusif köhnə əlifba ilə yazdığı adını hərflər hərflər oxudu.* B.Bayramov.

HƏRFİ *sif.* [ər.] Hərflər, hərflər, hərflər. □ **Hərflər tərcümə** – cümlədəki sözləri olduğu kimi bir dildən başqa dilə çevirməkdən ibarət olan tərcümə. *Hərflər tərcümə dilin qayda-qanunlarını pozur. Hərflər tərcümə əhəmiyyətli tərcümədir.*

HƏRFİ-HƏRFİNƏ *zərf* Hərflər Hərflər bir şey artır-azaltmaq, dəyişmədən, olduğu kimi, dəqiq. *Gördüklərini hərflər-hərflinə danışmaq. Hədisəni hərflər-hərflinə yazmaq.* – *Əjdər, Məmmədəlinin sözlərini və özünün ona verdiyi cavabları hərflər-hərflinə nəql etdi.* S.Rəhman. [İmperator:] *Sən də cəsarət edib bir ayağı çarılığın cizmə-qarasını hərflər-hərflinə təkrar edirsən?* Ə.Məmmədcanlı.

HƏRGƏH [fars.] Xəbəri felin şərti şəklilə ifadə olunan budaq cümləsinə baş cümləyə bağlayan və şərti qüvvətləndirən bağlayıcı – əgər. *Hərgəh vaxtın olsa, axşam bizə gəl.* – [Süleyman:] *Hərgəh, Allah eləməmiş, Əsgər pis adam olsa idi, mən sənə qızını ona istərdimmi?* Ü.Hacıbəyov.

HƏRGİZ *zərf* [fars.] Əsla, qətiyyətlə, heç vaxt. [Tarverdi:] *Ağa, vallah, mən bundan əvvəl heç quldurluğa getməmişdim, dəxi bundan sonra hərگز getmənam.* M.F.Axundzadə. [Xan əyanlara:] *Ağalar, özünü bilirsiniz ki, mənim hərگزə ovdan əliboş qayıtdığını görməmişdir.* Ə.Məmmədcanlı.

HƏRGÜNKÜ *sif.* Hər gün olan, hər gün baş verən; hər gün görülən. *Hərgünkü işdir.* – [Qızın] *üzündə hərگزükü bu təlaş dolu sual oxumağa ana vərdis etmişdi.* Ə.Məmmədcanlı.

HƏRGÜNLÜK *sif.* Hər gün işlədilen, hər gün geyilən, adi, gündəlik. *Hərgünlük paltar.*

HƏRİ *əd. məh.* Bəli, hə. [Qənbər:] *Həri, keçin, durmayın.* H.Nəzərli.

HƏRİF *is.* [ər.] 1. Gözə tanış gəlməyən, şübhəli görünən tip; subyekt. *Bu hərif kimdir? O hərif haradan gəldi?* – [Mehralı:] *Müxtəsər, bankdan bizim çeklərlə pul alanda hərifləri qamarlayıblar.* S.Rəhman. [Yusif:] *Həriflər daşımağa macal tapmayıblar, özləri əkilə də, çuvallar şahid qalıb..* B.Bayramov.

2. *məc.* Bic, çoxbilmiş, tez başa düşən, tez duyan, ayıq. *Yaman hərifdir.* – *Bəhram hərif olduğu üçün Qulunun bu mehribanlığına əhəmiyyət vermədi və .. bu nəvazişdən sonra əməli bir təklif olacağını gözlədi.* Çəmənzəminli. [Hacı Murad:] *Amma o da hərifdir, özünü o yerə qoymuşdu ki, guya heç bir zaddan xəbəri yoxdur.* S.S.Axundov.

3. Yüngül söyüş məqamında işlədilir. [Altunbay:] *Sən də, Toğrul, xristian hərif, yaxın gəl!* C.Cabbarlı. [Ağasəfər:] *Adə, ey .. çayqıraqlı pəzəvəng hərif! Qrammofon niyə susdu?* Ə.Əbülhəsən. // *məc.* Alçaq, yaramaz (adı çəkilməyə layiq olmayan adam haqqında). – *Nə var? – Nə oldu?* – *Həriflər özgə bir səngərə doldu.* S.Vurğun. *Bombə-tək partlıram döyüş zamanı; Bütün hərifləri edərəm zəlil.* S.Rüstəm.

4. *dan.* Oyun yoldaşı; oyundaş. *Hərif uduzdu.* – *Uşaqlardan biri o birilərinə him ilə bildirirdi ki, gələnlər hərif xamdır.* H.Sarabski. *Hərifin biri həmişə istər ki, aşıqlar alçı dursun, o birisi də gözünü dikib toxvanlara müntəzir olar.* Ü.Hacıbəyov.

5. *klas.* Sirdaş, yoldaş, munis. *Bildim, qəmini sənin, ki çoxdur; Qəm çəkməyə bir hərif yoxdur.* Füzuli.

6. Bax **rəqib** 2-ci mənada. *Qara pəhləvan gördü, yox, hərif çox qüvvəlidir.* “Koroğlu”.

HƏRİLKİ *sif.* Hər il olan, hər il baş verən. *Bahar gəlmiş Bakıya; Hərilkindən daha şən.* Z.Xəlil.

HƏRİS *sif.* və *zərf* [ər.] Bir şeyə həddindən artıq can atan, ona aludə olan, onun düşkünü olan, təəşşüqü olan; gözüdoymaz, düşkün. [Bayram:] *Amma çibin şirniyə həris olan kimi Tarverdi Pərzadə hərisdir..* M.F.Axundzadə. *Bazar camaatı belə pulsuz tamaşalara çox həris idi.* Mir Cəlal. □ **Həris olmaq** – ehtirasla sevmək; çox sevmək, istəmək. *Uşaq şirniyə həris olur.*

Teatr hərisi olmaq. – *Pəri nənə İskəndərin çaya həris olduğunu bildiyi üçün his basmış qara aftafanı ocağın üstünə qoyub su qızdırdı, çay dəmləmək xəyalına düşdü.* M.Hüseyn.

HƏRİSLƏŞMƏ “Hərisləşmək” dən *f.is.*

HƏRİSLƏŞMƏK *f.* Tamahı, acgözlüyü daha da artmaq. *Hələ istismarın gündəngünə artması, sahibkarların həddindən artıq hərisləşib həyasızlaşması ən avam fəhlələrdə belə yeni duyğu yaratmışdır.* M.S.Ordubadı.

HƏRİSLİK *is.* 1. Bir şeyi etməyə, yaxud öyrənməyə, bilməyə göstərilən hədsiz həvəs, meyil, maraq; aludəlik. *Dükən qabağına toplaşanların əhvalatı öyrənmək hərisliyi daha da artırdı.* Mir Cəlal. *Qoşqarda hələ lap uşaqlıqdan soyuq suya bir hərislik vardı.* İ.Hüseynov.

2. **Hərisliklə** şəklində *zərf* – acgözlüklə, ehtirasla. *Hərisliklə yemək.* – *Xosrov bəy .. yenə də vəhşi bir hərisliklə Zərrintac xanıma baxır..* S.Rəhimov. [Nərgiz:] *Bütün bu hərəkətlərimdən özüm hərisliklə ləzzət çəkirdim.* B.Bayramov.

HƏRKİ-HƏRKİLİK *is.* Qayda-qanun, nizam-intizam olmadığı hal; özbaşınalıq, başlı-başınalıq, hərəc-mərclik, qarışıqlıq. *Kasıb kəndçilər firqəyə yazıldılar, fəqət işlər hələ yaxşı bir nizamə düşməmişdi, hərki-hərkilik idi.* E.Sultanov. *Hacı Əmiyə və Molla Nisəyə görə hərki-hərkilik əmələ gəlirdi, din-iman əldən gedirdi.* M.İbrahimov.

HƏRLƏMƏ 1. “Hərləmək” dən *f.is.*

2. *zərf* Dairəvi, dövrəvi, dövrə vuraraq. *Hərləmə durub tamaşa etmək.* – [Dəmirov və Mürşüdoğlu] *hərləmə oturub, kababın başına topladılar.* S.Rəhimov. // *sif.* Çevrə şəklində olan; dairəvi, girdə. *Hərləmə taxta.* – *Qoca üstündə oturduğu yekə hərləmə daşa çəkicini vuraraq.* – *Alt daşın varmı? – deyər soruşdu.* S.Rəhimov.

HƏRLƏMƏK *f.* 1. Dairəvi şəkildə hərə-kət etdirmək; fırlatmaq, dolandırmaq, hərə-ləndirmək, aylandırmək. *Çarxı hərləmək.* – *Gözləri sevinclə gülən bir qız və oğlan çiyin-çiyinə verərək qüvvətli əllərilə böyük bir təkəri hərəyir.* M.İbrahimov. *Cavan fəhlə cəld bir hərəkətlə əlindəki açarı quyuya endiriləcək boruya keçirərək hərlədi..* M.Hüseyn.

2. Dalını qabağa, yuxarısını aşağı və ya əksinə çevirmək; döndərmək, dolandırmaq, hərləndirmək, o tərəf–bu tərəfə çevirmək. *Buruqçu Salman kepkasını hərləyib, ona baxan gənclərə göz gəzdürür, Ağbulaq məşələrinə səs sala–sala ucadan danışaraq sözüünü qurtarmaq istəyirdi..* S.Rəhimov. *Yüngül, səssiz addımlarla [qadın] manqalın yanına endi, arxasını gələn adama çevirib şişləri hərləməyə başladı.* İ.Hüseynov. // *Havada fırlatmaq, dolandırmaq, hərləndirmək. Qamçını hərləmək. Qumbaranı hərləyib atmaq.* – [Vaqif] *qeyri–ixtiyari olaraq əlini pəncərəyə tərəf hərləyəndə güldana toxunub saldı. Çəmənzməninli. Usta Əbüllqasım çəkicini hərləyərk cavab verdi.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Dahıncına düşüb izləmək, axtarmaq. *Yaranal güclü qoşun götürüb, Nəbini dağlarda hərləməyə başladı.* “*Qaçaq Nəbi*”.

HƏRLƏNDİRMƏ “Hərləndirmək”dən *f.is.*

HƏRLƏNDİRMƏK b a x **hərləmək** 1 və 2–ci mənalarda. *Onun [faytonçunun] əli tərpanir, şallağı havada hərləndirirdi.* S.Rəhimov.

HƏRLƏNMƏ “Hərlənmək”dən *f.is.*

HƏRLƏNMƏK *f.* 1. Bir şeyin ətrafında dolanmaq, fırlanmaq, aylanmaq, dövrə vurmaq. *Bağın ətrafına hərlənmək.* – *Keçəl Həmzə Çənlibəldə Dürata baxdığı zaman Qıratın da yan–yörəsinə hərlənib, özünə mehriban eləmişdi.* “*Koroğlu*”. *Qoçaq ağacın dövrəsinə hərlənib gövdəsinə yanaşdı..* M.Rzaquluzadə. // *xüs.* Öz oxu ətrafında fırlanmaq, dolanmaq. *Çarx hərləndi və getdikcə kəndir açıldı.* C.Cabbarlı. *Val sürətlə hərlənir. Gənc bir Azərbaycan bəstəkarı tərəfindən yazılmış xəşif, rayihədar bir melodiya sərin yay küləyinə qarışaraq, talvardan uzaqlara qanad çalır.* İ.Əfəndiyev. // *Havada dövrə vurmaq. Sərcələlər bağın üstündə hərlənir.* – *Çox yeriməyib uşaq durdu, başının üstə bir gecaquşu hərlənib fırlanırdı. Çəmənzməninli.*

2. Gözmək, dolaşmaq, dolanmaq, gözişmək. *Bir az bulvarda hərlənmək.* – *O tərəfdən padşah qızı dağda nə qədər hərləndisə, Güloğlanı tapa bilmədi.* (Nağıl). *Sübhənveridədə hərlənib əlini zəngin düyməsinə dayadı, katib içəriyə girdi.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Gəlib keçmək, ötüb keçmək, dolanıb keçmək. *Əsrlər hərləndi.* – *İllər, aylar*

gəldi, hərləndi, Şəms axırda bir şəhərə çatdı. (Nağıl).

4. *məc.* Qurdalanmaq, vurnuxmaq. *Orada nə hərlənirdin?* – [Eyvaz:] *Bu gecə vaxtı burada nə hərlənirsən?* “*Koroğlu*”.

HƏRLƏTMƏK b a x **hərləmək** 1–ci mənadada.

HƏRRAC *is.* [ə.r.] Bir mülkün, şeyin ən çox pul verənə verilmək üzrə açıq satışa qoyulması; auksion, müzaidə. *Bir yerdə ki, millətin haqqı hərrac malıdır; O ölkədə Vətən də, el də satılmalıdır.* B.Vahabzadə.

□ **Hərrac bazarı** – qədimdə qul satılan bazar. *Yerli Azərbaycan feodalının hərrac bazarından satın alınmış qulu olan Elxan Azərbaycan xalqının bütün düşmənlərini öz şəxsi düşməni adlandırır və onlara qarşı çıxır.* M.Arif. **Hərraca qoymaq** – hərrac qaydası ilə satışa qoymaq. *Mülkü hərraca qoymaq.* – [Koroğlu Bolu bəyə dedi:] *Balam, bu Həsən paşa mənim yolumda qızlarını nə yaman hərraca qoyub satır? “Koroğlu”.* [Hacı Əhməd:] *Bəs mən ölmüşəm ki, diri–diri mənim bağımı hərraca qoysan?* C.Cabbarlı.

HƏRTƏRƏFLİ *sif.* Bir şeyin bütün cəhətlərini qavrayan, onun hər tərəfini nəzərdə tutan; ətraflı, hərcəhətli. *Məsələnin hərtərəfli müzakirəsi. Hərtərəfli inkişaf. Hərtərəfli bilik.* – “*Molla Nəsrəddin*” çürümüş, köhnə, yaramaz, üfunət saçan həyat və ictimai əlaqələrin hərtərəfli və öldürücü tənqidçisidir. M.İbrahimov. // Zərf mənasında. *Hərtərəfli kömək göstərmək.* – [Murad] *görəcəyi işi hərtərəfli mühakimə edərdi.* S.Hüseyn.

HƏRZƏ [ə.r.] 1. *is.* Mənasız söz, boş söz, hədyan, söyüş. *Bu hərzəvi hədyanlara kimlər qulaq asdı? Kim verdi bu axmaq sözə qiymət, ucitellər?* M.Ə.Sabir.

2. *sif.* Mənasız, boş, cəfəng, nalayiq. *Hərzə sözün mərzəzi gələri.* (Ata. sözü). *Zeynal özünün və evinə gələn qonaqlarının hər bir nalayiq və hərzə hərəkətlərini “yeni həyatın icabatı” deyər göstərmiş, .. Mehribandan üzr istəməklə könlini ələ almışdı.* S.Hüseyn. // Zərf mənasında. *Adam var ki, dediyindən utanmaz; Hey hərzə danışır üzə dünyada. Aşiq Ələsgər. Hərzə danışma, kişi, gözəl ədəb, zinhar!* M.Ə.Sabir.

3. *sif.* Boşboğaz, çərənci, lağlağı, ağzı-göyçək, ağziyava, hərzəgu. *Yoxsa, ay hərzə kişisi, bir quru sözdən ötəri; Darıxırsan, deməyirsən ki, uşaqdır uşaqım.* M.Ə.Sabir. *Kapitan hərzə adamlara məxsus bir əda ilə güllümsədi.* P.Makula.

♦ **Hərzə yerə** – boş yerə, əbəs yerə, mənasız. *Hərzə yerə laflar vurarsan; Torpaq ilə güllü sovurarsan.* Xətayi.

HƏRZƏ-HƏRZƏ *zərf* Mənasız, boş-boş. *Hərzə-hərzə danışib gülməz idim; Ər nə şey olduğunu bilməz idim.* M.Ə.Sabir. // *sif.* Nalayıq, ədəbsiz, həyasız. *Səlim ağa hiss etdi ki, bircə an ayaq saxlasa, söyüş qarışıq hərzə-hərzə sözlər eşidəcək.* M.İbrahimov.

HƏRZƏKAR, HƏRZƏGU *sif.* və *is.* [ər. hərzə və fars. ...kar, ...gu] Hərzə danışan, boşboğazlıq edən; boşboğaz. *Hərzəkar adam. Hərzəkarın biridir. – Baxma firibinə hərzəguların; Aralıq vurmaqdı işi buların.* Q.Zakir.

HƏRZƏLİK *is.* Boşboğazlıq, naqqallıq, zəvzəklik; həyasızlıq, sırtıqlıq, ədəbsizlik, utanmazlıq, ağziyavallıq, ağziptərtövlük. □ **Hərzəlik etmək** – hərzə-hərzə danışmaq, ədəbsiz danışmaq, yava-yava sözlər danışmaq, heyvərə sözlər demək, ağzına gələni danışmaq.

HƏS *təql.* Minik və ya qoşqu heyvanını dala vermək üçün çıxarılan səs. “*Həs*” deyib atın yüyənini dartdı.

HƏSB-HAL *is.* [ər.] Baş-başa söhbət, hallaşma, dərdləşmə, bir-birinə öz halından danışma. *Qocaların həsb-halı. – Arabir səs-siz də danışır insan; Arabir sözsüz də keçir həsb-hal.* S.Vurğun. *Bu nömrədə jurnal axundun öz dili ilə həsb-halını yazırdı.* Mir Cəlil. □ **Həsb-hal etmək** – baş-başa verib söhbət etmək; bir-birinə öz halından danışmaq, dərdləşmək, hallaşmaq. *Sübhə qədər eləyir öz-özünəylə həsb-hal; Araq qə-dəhlərini boşaltdıqca dalbadal.* S.Rüstəm.

HƏSƏD *is.* [ər.] 1. Paxıllıq. *Onun saf qəlbində nə qəzəb, nə kin; Nə həsəd, nə də ki, bir xəyanət var.* S.Vurğun. *Bu kəndin yeri, torpağının yetirdiyi məhsul qonum-qonşu kəndlərin həsədinə səbəb olardı.* S.Rəhimov.

□ **Həsəd aparmaq (etmək, çəkmək)** – paxıllıq etmək, paxıllığını çəkmək. *Hər kəs eşqimə həsəd aparsın; Hər kəs hüsnümü-*

zün olsun heyranı! M.Müsfıq. *Hamının gözü Nəcəfdə idi. Ona həsəd edənlər də vardı.* Q.İlkin. *Dostum, doğrudan da, qəribədir, sən; Mənim taleyimə həsəd çəkirsən.* Ə.Kürçaylı.

2. **Həsədlə** şəklində zərf mənasında. *Elə ki, köksünə sızır qarmonu; Oğlanlar ona bir həsədlə baxır.* N.Xəzri. [Qəndab:] *Qız həsədlə köksünü ötürür, öz bəxtindən şikayət edirdi.* B.Bayramov.

HƏSİR *is.* [ər.] Bəzi ağacların liflərindən, küləşdən, qarışdan və s.-dən toxunan məmulat (yerə sərmək və s. məqsədlər üçün işlədilir). *Ustalar əllərini yuyub, gavalı ağacının altına salınmış həsirin üstə ayləşdilər.* Çəmənzəminli. [Sarıköynək] *çox vaxt həyatda oturub həsir toxuyardı.* S.Hüseyn. // Həmin məmulatdan toxunmuş və ya düzəldilmiş. *Həsir şlyapa. – Ranqunun kənarları yüngül qamış və ya həsir evlərdən ibarətdir.* M.İbrahimov.

♦ **Bir həsir, bir Məmmədnəsir** – çox kasıb, yoxsul, heç bir şeyi olmayan adam haqqında. [Bəbir bəy:] *Sənin kimi oğlanı belə bir həsir, bir Məmmədnəsir görəndə vicdanım ağrıyır.* Mir Cəlil.

HƏSİRÇİ *is.* Həsir toxuyan adam, usta.

HƏSLƏMƏ “Həsləmək”dən *f.is.*

HƏSLƏMƏK *f.* Geri çəkilmək (bəzən qorxudan, ehtiyat edərək). *Qorxudan həsləmək. Hərif həslədi. – [Kazım:] Xan .. mənim zərəfatımdan həslədi.* Çəmənzəminli. [Pənəh:] *Haqqın qabağında həslədi xaqan.* M.Rahim. // Atı-arabanı geri sürmək, geri çəkmək.

HƏSR *is.* [ər.]: **həsr etmək** – yalnız bir işə, bir şəxsə və s.-yə vermək, onun üçün ayırmaq, ona sərf etmək. *Bütün həyatını incəsənətə həsr etmək. Vaxtının çoxunu mütaliyəyə həsr etmişdir. Bütün qüvvəsini süllü uğrunda mübarizəyə həsr etmək. – Jurnalın rəhbəri Cəlil Məmmədquluzadə bütün qüvvə və enerjisini, bütün fikir və vaxtını jurnala həsr etmişdi.* M.İbrahimov.

HƏSRƏT *is.* [ər.] 1. Bir şeyi və ya birini bir daha görmək, qovuşmaq arzusu. *Vətən həsrəti. Övlad həsrəti. – [Fitnə:] El qızıyam mən, Bəxtiyar; Ürəyimdə həsrətim var.* A.Şaiq. *Bir anda Sonanın halı dəyişdi, həsrət və məhəbbət*

qəribə bir marağa və şübhəyə çevrildi. M.İbrahimov. // Ələ keçməyən və ya əldən çıxmış bir şeyə təəssüflənərək çox acıma, mənəvi iztirab keçirmə. *Mayanın kadəri və göz yaşlarında sanki Zeynəbin öz gəncliyinin həsrətləri dilə gəlib danışırdı.* M.İbrahimov. □ **Həsrət qalmaq** – istədiyinə çatmamaq, arzu etdiyi bir şeyi ələ keçirə bilməmək, arzusu ürəyində qalmaq. *Ömrüm ah-vayınan keçdi dünyada; Həsrət qaldım, əlim yara yetmədi.* Aşıq Ələsgər. [Padşah oğluna:] *Məgər Allaha rəvadırımı, mən özüm padşah ola-ola bağumdakı almaya həsrət qalırmı? Çəmənəmzinli.* [Qönçə] *Ataşın üzünə həsrət qalmaq qorxusu ilə titrədi.* Ə.Vəliyev. **Həsrət qoymaq** – arzusuna, istəyinə çatmağa, arzusu həyata keçməyə qoymamaq. *Xan Əsliyə həsrət qoydun Kərəmi.* “Əsli və Kərəm”. **Həsrət(ini) çəkmək** – çox arzusunda olduğu, lakin əldə edə bilmədiyi bir şeyin üzüntüsünü çəkmək; son dərəcə arzulamaq. *Doğma yerlərin həsrətini çəkmək.* – *Aylar, illər həsrətini çəkədim; Sükür, yetdim vüsəlinə, sevdiyim!* M.V.Vidadi. [C.Cabbarlı] *üçün, onu bir dəfə görmək üçün hamı həsrət çəkirdi.* S.Rəhman. **Həsrətində olmaq** – bax **həsrətini çəkmək**. [Əsəd] *sanki ömrü boyu həsrətində olduğu böyük bir arzusuna çatmışdı.* B.Bayramov.

2. Yaxın adamından, sevgilisindən ayrılma; ayrılıq, fəraq, hicran. *Vaxt yetişdi, anası .. rəhmətə getdi; Bu həsrətin ağrısını duydu Əmirxan.* S.Vurğun. *Hicran çəkən bilir həsrət yamandır.* R.Rza.

3. **Həsrətlə** şəklində *zərf* – şiddətli arzu ilə, həsrət ifadə edən nəzərlərlə. *Həsrətlə oğluna baxmaq.* – [İncə səs:] *Vəhşi bir gül olsam, ətrafım tikan; Həsrətlə süzərdi hər görünməni.* H.Cavid. *Meydanın başında bir ağ bina var; Qız hərdən çevrilib həsrətlə baxır; Kitəbli-dəftərli gedən uşaqlar; Ordan gülər çıxır, ordan şən çıxır.* N.Xəzri.

HƏSRƏTKEŞ *sif.* və *is.* [ər. həsrət və fars. ...keş] Həsrət çəkən, bir şeyin həsrətində olan. *Həsrətkeş ana.* – *İki həsrətkeş bir-birinə sarmaşdı.* “Əsli və Kərəm”. *Qanadlan, qanadlan, ötüb dağ, meşə; De ürək sözümlü o həsrətkeşə.* M.Rahim.

HƏSRƏTLİ *sif.* 1. Ürəyində həsrəti, arzusu, istəyi olan; diləklə, arzulu; həsrətkeş.

Həsrətli valideyn. Həsrətli sevgililər. – *Beyrək və yoldaşları cəfakəş küyrəkçilərlə həsrətli doğma qardaşlar kimi bir-birlərinə sarmaşdılar.* M.Rzaquluzadə. *Ümid .. uzaq səfərdən gəlmiş həsrətli adam kimi anası ilə qucaqlaşdı.* B.Bayramov.

2. Həsrət ifadə edən. *Həsrətli baxış.* – [Sarıköynək] *məndən ayrılarkən həsrətli bir ah çəkdi.* S.Hüseyn. *Həsrətli gözlərlə boylanır qarı; Külləri soyumuş ocağa sarı.* S.Vurğun.

HƏSSAS *sif.* [ər.] 1. Çox tez hiss edən, duyan, başa düşən, dərk edən, qavrayan. *Həssas adam.* – [Zakir:] *Axi Mehriban həssas qızıdır.* H.Seyidbəyli. *Leyla təəccübləndi: – Son dərəcə həssas oğlandır, – deyər ürəyindən keçirdi.* B.Bayramov. // *Çox tez təsirlənən, mütəəssir olan; rıqqətli.* [Halay Şirəslanın könlünü almaq üçün dedi:] *Həssas qəlbinə toxunduğumuz üçün üzr istəyirik.* S.Rəhimov. [Salman Mayaya:] *Musiqi həssas ürəkləri titradır.* M.İbrahimov. // *məc.* Qəlbinazik, ürəyiyumşaq, şəfqətli, rıqqətli, canıyanan. *Möhəsünzadə bir qədər həssas adam idi. Onu hər şeydən artıq aralıqda qalacaq uşaqların faciələri mütəəssir edirdi.* S.Hüseyn.

2. Qıcıqlanmağı hiss edən, duyan. *Həssas hüceyrələr. Həssas əsəb toxumaları. Həssas dəri.*

3. *xüs.* Ən cüzi xarici təsiri əks etdirə bilən. *Həssas cihaz. Həssas tərəzi.*

HƏSSASLIQ *is.* 1. Həssas adamın xüsusyyəti, keyfiyyəti. [Dilbər Əbdüləli bəyə:] *Sizdə cəsarət və həssaslıq yoxsa, öz baxtinizdən küsün.* C.Cabbarlı. *Gülər* [Elmarın] *bu həssaslığına heyrdən çox, tavanasız bir dərd ilə baxırdı.* İ.Əfəndiyev.

2. Həssas şeyin keyfiyyəti. *Cihazın həssaslığı. Dərinin həssaslığı.*

3. **Həssaslıqla** şəklində *zərf* – diqqətlə, qayğı ilə, qayğıkeşliklə, ürək yangısı ilə, xəyrixahlıqla. *Şikayətçini həssaslıqla dinləmək.*

HƏŞƏM *is.* 1. Döyülmək üçün dərdəndən açılıb xırmana tökülən taxıl. *..Vələ qoşulmuş öküzlər, atlar həşəmin üstündə günortaya qədər hərlənir, birtəhər dəni küləşdən ayıra bilirdilər.* B.Bayramov. □ **Həşəm etmək** – taxılı dərdlərdən açıb döyülmək üçün xırmana tökmək. [Uşaqlar:] *Eybi yoxdur, biz həşəm eləyəndəək gün qızar.* Q.İlkin.

2. Quru ot, ələf. *Qızıl güllü dərərlər; Həşəm üstə sərərlər; Rəngimi yar saraldı; Qızdırmadan görərlər.* (Bayatı). *Bezdan bir adam fiquru tikib içinə həşəm doldurardılar.* H.Sarabski.

HƏŞƏMƏT *is.* [ər.] Əzəmət, böyüklük, ululuq, şan və calal. *Tarxan Nüşabənin həşəmət və əzəmətinə heyran qalmışdır.* A.Şaiq.

HƏŞƏMƏTLİ *sif.* Əzəmətli, ulu, böyük, calallı. [Qətibə:] *Bəli, həşəmətli mələkə! Hüsaməddin həzrətlərinin özü şəxsən məktubu mənə tapşırı.* M.S.Ordubadı.

HƏŞƏRAT *is.* [ər. “həşərə” söz. cəmi] 1. Cücülər. *Həşəratın əkinlərə zərəri. Kimyəvi və bioloji tıulla həşəratı məhv etmək.* – [Ahuramazda:] *Ən savab işlər – susuz yerə su çıxarmaq, ağac əkmək, körpü salmaq, zərərli həşəratı öldürməkdir.* Çəmənzəminli. [Tağı əmi:] *Kərtənkələlərin zəhəri yoxdur. Özləri də zəhərli həşəratı yeyib tələf etməklə bizə böyük mənfəət yetirirlər.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Dəyərsiz və zərərli adamlar haqqında. *Bunlar adam deyil, həşəratdırlar.* – [Mahmud bəy:] *Biçarə nə eyləsin, həşəratlardan hər nə pis iş desən gözləmək olar.* N.Vəzirov. [Polkovnik:] *Həşəratlar [kəndə] gedən dəmir yolunu dağıdıblar... S.Vəliyev.*

HƏŞƏRATYƏYƏN *sif.* Həşəratla, cücülərlə qidalanan. *Həşəratyeyən quşlar.*

HƏŞİR *is.* [ər.] 1. Bax **qiyamət** 1-ci mənada.

2. Bax **qiyamət** 3-cü mənada. [Kəndlilər:] *Bu həşir kimin evindədir? – deyər soruşurdular.* T.Ş.Simurq.

3. **Həşrədənək** şəklində *zərf* – qiyamətəcn, heç vaxt. [Əmiraslan ağa:] [Onlara] *elə toy tutmuşlar ki, ta həşrədənək yadlarından çıxarmazlar.* S.S.Axundov. *Məsəldir bu, gedər qılınc yarası; Sağalmaz həşrədənək dərin söz dağı.* M.Rahim.

4. **Həşrində** şəklində – hayında, qayğısında, fikrində, qeydində. *Keçi san həşrindədir, qəssab piy hayında.* (Məsəl). *Şamo hərənirdi, hər kəs öz başının həşrində idi.* S.Rəhimov.

♦ **Həşir qoparmaq (qatmaq, salmaq)** – bax **qiyamət qoparmaq** 1-ci mənada. (“qiyamət”də). *...Ata və ana qarğa Nurə-*

dinin başı üstünü alıb, elə həşir saldılar ki, deyəsən, bu saat onu dimdikləyib yerə salacaqdılar. S.S.Axundov. [Gülçöhrə:] *İndi Asyaya desən ki, gəl səni [arşınmalçıya] ərə verək, bir həşir qatar, deyər ki, mən arşınmalçının tayıyam? Ü.Hacıbəyov. [Muxtar:] Mən bu işə iqdəm eləyəndə bildirdim ki, bir gün açılacaq, arvadım biləcəm, həşir qoparacaqdır.* B.Bayramov. **Həşir qopmaq** – bax **qiyamət qopmaq** (“qiyamət”də). *Evdə bir həşir qopdu ki, gəl görəsən.* “Kirpi”. **Həşirə qalmaq** – bax **qiyamətə qalmaq** (“qiyamət”də). **Həşirə qəddər** – bax **qiyamətə qəddər (qiyamətəcn)** (“qiyamət”də).

HƏŞTAD [fars.] bax **səksən**. [Qoşatxan:] *Həsənbəy hələ həştad il əvvəl demişdi ki, müəllim görək çıraç kimi yanub kəndçinin yolunu işıqlandırın.* M.İbrahimov.

HƏŞTADINCI bax **səksəninci**. *Keçən əsrin həştadını illərində. Həştadını otaq.*

HƏŞTADİLLİK bax **səksənillik**.

HƏŞTADYAŞLI bax **səksənyaşlı**. *Həştadyaşlı qoca.*

HƏTTA *bağl.* [ər.] Cümlədə aid olduğu sözü və ya söz birləşməsinə ayırmaq və gücləndirmək üçün işlədilir – üstəlik, həm də, belə. *Onu gördüm, həttə səhbət də etdim. Hami, həttə uşaqlar da diqqətə qulaq asırdılar.* – *Otların hamısı, həttə tikanlı boz qanqallar da çiçək açmışdı.* İ.Əfəndiyev. [Əntəzadə] *nəinki səliqə və məharətini, həttə başını da itirdi.* Mir Cəlal. // *Bəzən təkid üçün “belə” ədatı da əlavə olunmaqla işlədilir. Həttə gözümlə görsəm belə inanmaram.* – *Səba xanımın özü də Atabəylə tez-tez görüşməyi, həttə lazım olmadığı zaman belə adı bir işi bəhanə edərək, Atabəyin otağına soxulmağı sevirdi.* M.S.Ordubadı.

HƏVALƏ *is.* [ər.] 1. Birinin üzərinə, öhdəsinə buraxma, qoyma, tərək etmə; birinə tapşırma. □ **Həvalə edilmək (olunmaq)** – üzərinə, öhdəsinə buraxılmaq, qoyulmaq, tapşırılmaq. [Xəlil:] *Bax, çay hazı, təkülməsi də gənc xanıma həvalə olunur.* Çəmənzəminli. *Qız zərif əlləri ilə paltar yudu, xəmir yoğurdu, həttə axır zamanlar çörək yapmaq da ona həvalə olundu.* T.Ş.Simurq. **Həvalə etmək** – üzərinə, öhdəsinə buraxmaq,

qoymaq, tapşırmaq. [Qüdrət:] *Sərdar bu vəzi-fəni* [Cavad ağaya] *həvalə edib*. M.S.Ordu-badi. *Böyük qardaşının* [Nəsirə] *həvalə etmə-də olduğu xüsusi işləri o qədər çox olardı ki, axşamadaq ancaq onların öhdəsindən gələ bilirdi*. S.Hüseyn.

2. mal. Bir ödənişin başqa şəxsin adına keçirilməsi.

HƏVALİ *is.* [ər.] Ətraf, ətraf yerlər, civar. *Şəhər həvalisi*. *Bu həvalidə heç kəs yaşamır*. – [Seyid Səməd:] *Yaxşı olar ki, həvalidəki dövlətli kəndlərin birində bir ocaq binası qoyaq*. Ə.Haqverdiyev.

HƏVARI *is.* [ər.] Xristian dini rəvayətinə görə, İsa peyğəmbərin, İncilin ehkamlarını yaymaqla vəzifələnməmiş 12 əshabəsinə – şagirdinə verilən ad (adətən cəm şəklində – **həvariyyun**, **həvarilər** şəklində işlənir); apostol.

HƏVƏ *is.* Xalça, palaz və s. toxuyarkən ilməkləri döyüb yerində bərkitmək üçün (bəzi heyvanların buynuzundan, yaxud da metaldan və s.-dən qayıran) ucu kəsik, dişli alət. [Ləbbeyk] *..boyaqdan yenicə çıxmış əlvan ipləri yan-yörəsinə tökür, .. həvəni qayışına taxır, yumaqları top kimi oynada-oynada həvəslə işləyirdi*. Mir Cəlal.

HƏVƏDİŞ(Lİ) *sif.* Dişləri həvə dişli kimi iri olan. *Həvədiş(li) kişi*.

HƏVƏLƏMƏ “Həvələmək”dən *f.is.*

HƏVƏLƏMƏK *f.* Xalça, palaz və s. ilməklərini həvə ilə döyüb yerində bərkitmək (bax **həvə**).

HƏVƏLƏNMƏ “Həvələnmək”dən *f.is.*

HƏVƏLƏNMƏK *məch.* Həvə ilə döyülüb bərkidilmək (bax **həvə**). *Mürsəl bildirdi ki, xalça nə qədər çox həvələnsə bir o qədər qumaş çıxar*. H.Şərifov.

HƏVƏNG, HƏVƏNGDƏSTƏ *is.* Müxtəlif bərk maddələri döyüb toz halına gətirmək üçün bürünc, saxsı, dəmir və s.-dən düzəldilmiş qab və dəstəkdən ibarət alət. *Saxsı həvəng*. *Süxurları həvəngdəstədə döymək*. – [Mirzə Qoşunəli:] *..Xoruz birinci dəfə ban-ladıqda dərmanları həvəngə töküüb döyməyə başlayacağam*. Ə.Haqverdiyev. *Nisəbəyim .. həvəngdəstədə döyülmüş otların-çiçəklərin suyundan .. məlhəm hazırladı*. B.Bayramov.

HƏVƏS *is.* [ər.] 1. Bir şeylə məşğul olma, bir iş görmə arzusu: meyil, istək. *Oxumaq*

həvəsi. *Uşağın mütləliyə böyük həvəsi var*. *Getməyə heç həvəsim yoxdur*. – *Bir qədər keçəndən sonra musiqiyə olan həvəsim o qədər azaldı ki, başbəlalı duduüyü bilmərrə gözdən saldı*. C.Məmmədquluzadə. *Evi, otağı səliqəyə salmaq, yeni ili bir təmizlik içərisində qarşılamaq ümumi bir həvəs idi*. H.Sarabski. □ **Həvəs etmək (göstərmək)** – bax **həvəslənmək**. *Lakin həvəs eylə-məzdi Leyli; Olmazdı bu ləhvü ləəbə meyli*. Füzuli. *Teymur nədənsə bu evə gəlməyə daha çox həvəs göstərirdi*. H.Seyidbəyli.

Həvəs oyanmaq – maraqlı oyanmaq, arzu oyanmaq. [Oğlanın] *zəhində bu adamı öyrənmək, onun sirlərini bilmək üçün böyük bir həvəs oyandı*. H.Nəzərli. **Həvəsdən düşmək** – bir işi görməyi daha istəməmək, həvəsi, marağı soyumaq, daha həvəsi olmamaq. [Mahmud Səvincə:] *..Mən gündəngünə həvəsdən düşdüm*. Z.Xəlil. **Həvəsə düşmək (gəlmək)** – bax **həvəslənmək**. *..[Qoşqar] kranın altında gölləndikcə ortasından xırdaca deşik açılıb burulğan kimi burulan suya baxdı və tazadən həvəsə düşüb qurşaqdan yuxarı soyundu*. İ.Hüseynov.

Həvəsə gətirmək (salmaq) – bax **həvəsləndirmək**. *Çaqqallar pusquda durdu; Həvəsə saldılar qurdu*. M.Dilbazi. **Həvəsi gəlmək (doğmaq)** – bax **həvəslənmək**. *Leylək Ələmdar çovğunun, azanın və zəng-lərin qat-qarış səslərinə qulaq verir, onda bir qarət həvəsi doğurdu*. S.Rəhimov. [Pərşan:] *Bağcamız nəyə desən dəyər, adamın həvəsi gəlir baxsın*. M.İbrahimov. **Həvəsi soyumaq** – bax **həvəsdən düşmək**. // Keçici, müvəqqəti, keçib-gedən arzu, meyil. *O da bir həvəs idi, gəldi, keçdi*.

2. Nəşə, zövq. *Tərən xanım böyük ya-radicılıq həvəsi içərisində idi*. S.Rəhimov. *Şeyda bülbül bir həvəsdə; Gözü yolda, könüli səsdə*. Aşıq Hüseyn.

3. **Həvəslə** şəklində *zərf* – ürekdən, qəlbədən, can-dildən, məmnuniyyətlə. *Bir əməllə, bir arzuyla alışıb onlar; Bir məq-sədin yollarına düşdü həvəslə*. S.Vurğun. *Fərman nəşə və həvəslə öz ekskavatorunda işləyirdi*. Ə.Sadıq.

HƏVƏSİMƏ “Həvəsimək”dən *f.is.*

HƏVƏSİMƏK *f.* Həvəslənmək, həvəsə gəlmək, həvəs göstərmək. *Aynalını təmiz-*

lâyib qurtaran Həcər həvəsiyir, sanki aynalı ilə oynamağa başlayırdı. S.Rəhimov. Eşidənlər belə bir şöhrətli adam ilə tanış olmağa həvəsiyirdilər. Mir Cəlal.

HƏVƏSKAR *is.* və *sif.* [*ər.* həvəs və fars. ...kar] 1. Bir şeyə, bir işə həvəsi, meyli olan, bir şeyi sevən, ona çox maraq və meyil göstərən (adam). *Teatr həvəskarı. Futbol həvəskarları. Klassik musiqi həvəskarı. – Qız tayfası toylara getməyə çox həvəskar idilər. R.Əfəndiyev. Cəmi yeddiillik təhsili olan Güllaçar qızğın mütlə həvəskarı idi. İ.Əfəndiyev.*

2. Xoşuna gəlidiyi bir işlə peşəkar kimi deyil, bir maraqlı kimi məşğul olan (adam). *Həvəskar bəstəkar. – Bu zaman həvəskar bir rəssam da molbertdə yerləşdirmiş olduğu bir kətan üzərinə bu iki çinar ağacının şafəq sökərkən almış olduğu rəngi şəkil çəkməyə hazırlaşırı. A.Şaiq. Bu adamların sevgisi o qədər böyük və o qədər inamlı idi ki, həvəskar artistlər bu sevgi uğrunda öz canlarından belə keçməyə hazır idilər. S.Rəhman. // Kifayət qədər hazırlığı olmadan bir işlə məşğul olan (adam).*

HƏVƏSKARLIQ *is.* 1. Bir şeyə, bir işə həvəsi, meyli olma; həvəs, meyil, maraq göstərmə.

2. *məc.* Xüsusi hazırlığı, biliyi olmadan hər hansı bir sənətlə, elmlə məşğul olma, ona böyük maraq göstərmə. // *məc.* Bir şeyə səthi münasibət, lazımı xüsusi bilik olmaması.

HƏVƏSLƏNDİRİCİ *sif.* Həvəsləndirmək, həvəs oyatmaq üçün olan; şirnikdirici. *Həvəsləndirici mükəfat.*

HƏVƏSLƏNDİRMƏ 1. “Həvəsləndirmək”dən *f.is.*

2. Həvəsləndirici, şirnikdirici, rəğbətəndirici. *Onun payını artırmağın, daha da həvəsləndirməyin vaxtı gəlib çatdığını dərk edən Hacı, son zamanlar ziyarətə gələnlərin çoxalmasında, nəzirlərin artmasında Molla Sadığın xüsusi rol oynadığını bilirdi. İ.Şıxlı.*

HƏVƏSLƏNDİRMƏK *f.* Hüsn-rəğbət göstərməklə, kömək etməklə, tərifləməklə, mükəfatlandırmaqla birini bir şeyə sövqləndirmək, həvəsə gətirmək, həvəs oyatmaq, şirnikdirmək. *Çalışqan işçiləri həvəsləndirmək. Uşaqları dərəcə həvəsləndirmək: – An-*

caq birdən, nədənsə, Tahirə elə gəldi ki, Cəmil bu sözü qəsdən onu həvəsləndirmək üçün deyir.. M.Hüseyn. ..Müsəlmanları musiqi məktəbinə həvəsləndirmək üçün onlardan ötrü konservatoriya nəzdində xüsusi şöbə açmaq lazımdır. Ü.Hacıbəyov.

HƏVƏSLƏNMƏ “Həvəslənmək”dən *f.is.*

HƏVƏSLƏNMƏK *f.* Həvəsi gəlmək, meyil etmək, həvəsi oyanmaq, maraqlanmaq. *İdmana həvəslənmək. – ..Qardaşım kimi məktəbə getməyə çoxdan həvəslənmişdim. O gecəni də qarşısında bulduğum böyük bir hadisənin həyəcanı içində keçirdim. T.Ş.Simurq. Maya danışdıqca, həvəslənir, Muğanın keçmiş haqqında maraqlı şeylər nəql edirdi. M.İbrahimov.*

HƏVƏSLİ *sif.* Bir şeyə və ya bir işə həvəsi olan, həvəs, meyil göstərən; meyilli. *Bədii özəfəliyyətdə həvəsli uşaqları aşkar etmək.*

HƏVƏSSİZ *sif.* və *zərf* Həvəsi olmayan, bir işi könülsüz, istəməyə-istəməyə və ya zorla görən; ürəksiz, könülsüz, meyilsiz. *Həvəssiz cavab vermək. – [Səkinə Züleyxanın] yenə həvəssiz olduğunu görüb susdu. M.İbrahimov. [Nəcmi:] Balam, Qadir kursa çox həvəssiz gəlir. Ə.Əbülhəsən.*

HƏVƏSSİZLİK *is.* Bir şeyə və ya işə həvəs olmaması; könülsüzlük, maraqsızlıq, meyilsizlik. [Mehribanda] *son günlərdə iş görməyə bir həvəssizlik vardı. S.Hüseyn.*

HƏYA *is.* [*ər.*] 1. Abır, ar, ismət, namus, utanma hissi. *..Qulluqçuya oxşayan qızın simasında isə qüssə ilə qarışmış qərribə bir ismət və həya vardı. M.İbrahimov. Abır, həya, hörmət bilməyən gözəl; Çəksə də üzünə pərdə, yaraşmaz. Aşıq Şəmşir. □ Həya etmək (qılmaq) – utanmaq, abırını gözləmək, ədəb gözləmək, özünə ar bilmək, ar etmək, xəcalət çəkmək. Bir-iki küçə dolandısı da Nurəddin həya edib heç kəsə əl uzada (dilənə) bilmədi. S.S.Axundov. Gəlinin utancaqlığı, hətta gəlib başının üzərində dayanandan adamın üzünə baxmaqdan həya etməsi Səmədə daha xoş gəldi. İ.Hüseynov.*

2. *məc.* Bədənin məhrəm (örtülü, ayıb) yeri. [Çopo:] [Qızların] *həya yerlərindən başqa bədənləri tamamilə açıq idi. Çəmənəmimli.*

♦ **Həyanı yeyib, abırını tullamaq** – heç bir şeydən utanmamaq, abırını atmaq, həyasızlıq etmək.

HƏYA-ABIR [ər. həya və fars. abru – üz suyu] b a x **həya** 1-ci mənada [Həsən:] *Mən həya-abir bilməyən arvadın ayağına getmə-rəm!* M.İbrahimov.

HƏYALANMA “Həyalanmaq” dan *f.is.*

HƏYALANMAQ *f.* Həya etmək, utanmaq, abırını gözləmək, həyalı olmaq. [Kiçikxanım] *..yerə oturmaqdan həyalanırdı.* M.S.Ordubadi.

HƏYALI *sif.* İsmətli, abırlı, namuslu, utancaq. [Bədircahan:] *Xan, özünüz bilirsiniz ki, qız uşağı həyalı olur.* N.Vəzirov. *Zəmanənin xarab bir vaxtında nəcib, gözəl, həyalı, iffətli və ismətli bir qız tapmaq çox da asan deyildi.* S.Hüseyn. // İS. mənasında. *Həyalı qız arar, həyasız ağrar.* (Ata. sözü).

HƏYALILIQ *is.* Həyalı, ismətli, utancaq adamın hal və keyfiyyəti. [Qızın] *ən gözəl və sevimli xüsusyyətlərindən birisi zahiri görünüşündə olan məhcubluğu, həyalılığı və utancaqlığı idi.* M.S.Ordubadi.

HƏYASIZ *sif.* Üzündə abır-həya olmayan; abırsız, utanmaz, ədəbsiz, arlanmaz, arsız. [Qəhrəman:] *Mən [xanımı] ilk dəfə görürəm... Amma yamanca həyasız qadındır.* H.Nəzərli. // İS. mənasında. *Der: – Hara gəlibsən, ey həyasız; Öldən bu işi nola qoyasız! Xətayi.* [Veys:] *Yox, dövlətli həyasızlar özlərini abırlı sayıb, arvadlarını gizlətsinlər, bizimkilər abırlı ola-ola açıq gəzsinlər!* Ə.Əbülhəsən.

HƏYASIZ(CASINA) *zərf* Həyasızlıqla, ədəbsizcəsinə, utanmazcasına, çəkinmədən, həya etmədən, utanmadan, arsız-arsız. *Konkada oturan ağyaxalı bir rus çinovniki ara vermədən həyasızcasına mirt-mirt mürüdanırdı.* M.S.Ordubadi. *Bu lütlərin, acların işləri kimi sözləri də çox həyasızcasına aşkar, açıq deyilirdi.* Ə.Əbülhəsən.

HƏYASIZLAŞMA “Həyasızlaşmaq” dan *f.is.*

HƏYASIZLAŞMAQ *f.* Daha da həyasız olmaq, sırtıqlaşmaq, arsızlaşmaq, qudurmaq. *Cəza almadıqca həyasızlaşmaq cinayətkarın adətidir.* M.İbrahimov.

HƏYASIZLIQ *is.* Abırsızlıq, utanmazlıq, arsızlıq, ədəbsizlik, sırtıqlıq; həyasız, abırsız hərəkət, söz. *Kök və əndamlı xanımın baxışlarından nə isə həyasızlığa oxşar bir cəsarət tökülürdü.* M.İbrahimov. *Səməndər*

[Nərgizin] *həyasızlığına görə hiddətlənmişdi.* B.Bayramov.

HƏYAT *is.* [ər.] 1. Materiyanın hərəkətinin müəyyən inkişaf mərhələsində əmələ gələn xüsusi forması; varlıq, dirilik. *Yerdə həyatın əmələ gəlməsi. – Bunları duyduqca, düşündükcə mən; Həyata, varlığa məftun oluram.* S.Vurğun.

2. Ömür. *Əşraf həyatında hələ heç bir qəhrəmanlıq eləməmişdi.* S.Rəhman. *Bir gün həyatında yellər qopacaq; Ömür öz tağından salacaq məni.* M.Araz.

3. Canlı vücudun törədiyi andan yox olana qədərki dövr (bütöv dövr və ya onun bir hissəsi); ömür. *Həyatında bir dəfə də olsun xəstələnməyib. Həyatının məsud çağları. – Hər kəs bilir həyatın sonu ölümdür; Ah bu qəmli dəyişmə yaman zülümdür.* M.Müşfiq. *Şam əgər yanmursa, yaşamır demək; Onun da həyatı yanmağındadır!* B.Vahabzadə.

// İnsanın keçirdiyi ömür və gördüyü işlər; tərcümeyi-hal. *Öz həyatından danışmaq. – Açıb qarşısında külliyyatını; Öyrənir şairin o, həyatını!* S.Vurğun. [Zərqələm] *həyatından və ailəsindən danışdı.* Ə.Sadiq. // Bir adamın müəyyən yerdə yaşadığı dövr. *M.F.Axundzadənin Tiflis həyatı. – Beləliklə, Qəhrəmanın texnikum həyatı davam edirdi.* S.Rəhimov. *Cəbhə həyatı günü-gündən [Fridunun] qanına, vərdişinə keçirdi.* Mir Cəlal. // Məişət, yaşayış qaydası. *Avropa həyat tərzi. Şəhər həyatı. Kənd həyatı.* // Dolanacaq, yaşayış tərzi. *Tüfeyli həyat. Köçəri həyat. Sərsəri həyat.* // Dirilik, canlılıq. *Həyat əsəri yoxdur.* // məc. Canlanma, dirçəlmə, hərəkət, qaynaşma, qızğın fəaliyyət. *Tikinti sahəsində həyat qaynayır.*

4. məc. İnsanda cismani və mənəvi qüvvələrin təzahürü. *Onun hərəkət və sözlərində coşqun həyat duyulur.* □ **Həyat eşqi** – yaşamaq arzusu. *İnsanların ürəyində yeni bir həyat eşqi oyandı.* Ə.Məmmədخانlı. *Çırpınsın həyat eşqi; Gözlərində, qanında; Bundan ləkə görünməz; İnan ki, vicdanında.* N.Rəfiyyəli.

5. Hər hansı bir sahədə yaşayış və inkişafı səciyyələndirən hadisələrin məcmusu. *Ölkənin təsərrüfat həyatı. Beynəlxalq həyat. Mədəni həyat. Mənəvi həyat.*

6. Bizi əhatə edən real varlıq. *Elmin həyatla əlaqəsi. Elm həyatdan ayrı yaşaya bilməz.*

◊ **Həyat keçirmək (sürmək)** – yaşamaq, ömür sürmək, ömrünü bu və ya başqa tərzdə keçirmək. *İçərişəhərdə qaranlıq, dar bir dalanda kiçik bir otaq tutub anamla yoxsul həyat keçirirdik.* A.Şaiq. *Uzun illər böyük bir etibarə malik olan Nəmətullayev çox sakit həyat sürər və gələcək üçün ehtiyat görədi.* S.Rəhimov. **Həyat vermək** – canlandırmaq, ruhlandırmaq. *O vicdan qızının ehtisamı çar; Qələbə həyat verir gülümsəyərək.* S.Vurğun. **Həyat yoldaşı** – ər və ya arvad. [Məsmə:] *Kor Seyidə nişanlandığım gündən təsəvvür etdiyim gənc həyat yoldaşımdan məhrum edilmişdim.* S.Hüseyn. *Həyat yoldaşdır Gülyaz; Dağlarda başlanmış bu gül.* A.Şaiq. **Həyata keçirilmək** – yerinə yetirilmək, tətbiq edilmək. [Fəxrəddin:] *Mərhum Atabəy Məhəmmadin qatində həyata keçirilən macəranın təkrar olunması üçün belə də lazım idi.* M.S.Ordubadı. **Həyata keçirmək** – yerinə yetirmək, tətbiq etmək. [Həmzə] *şəhərdə şəriki ilə bu planı həyata keçirmək üçün konkret layihə də hazırlamış, elə buna görə də .. qardaşı Salamı tələsik şəhərə göndərmişdi.* Ə.Əbülhəsən. **Həyata keçmək** – tətbiq olunmaq. [Hücum haqqında] *müqavilə olduqca müvəffəqiyyətli bir surətdə həyata keçdi.* M.S.Ordubadı. **Həyata qayıtmaq** – diriltmək, ölümdən qurtarmaq, ağır, təhlükəli xəstəlikdən qurtarmaq. *Artıq heç bir dava-dərman ananı həyata qaytara bilməzdi.* Ə.Məmmədخانlı. **Həyata vida etmək** – bax **həyatla vida-laşmaq**. **Həyatdan geri qalmaq** – həyatın tələbi ilə ayaqlaşma bilməmək. *Ey mənim gözəl qızım; Qalma həyatdan geri; Oxu mü-kəmməl, qızım.* M.Müşfiq. **Həyatın nəbzini tutmaq** – həyatın tələbinə görə yaşamaq, həyatdan geri qalmamaq. **Həyatını qurban vermək** – canını fəda etmək, ölmək (bir şəxs və ya bir iş yolunda). **Həyatından keçmək** – bir adam və ya bir şey yolunda canını fəda etmək. **Həyatla vidalaşmaq** *tənt.* – ölmək. *Axşam küləkləri qarşısında uçub gedən yarpaqlar həyatla vidalaşaraq yoxluğa gedən bir bəxtin vəziyyətini təsdiq*

edir. M.S.Ordubadı. **Həyat-məmat məsələsi** – bax **ölüm-dirim məsələsi** (“ölüm-dirim”də).

HƏYATBƏXŞ *sif.* [ər. həyat və fars. ...bəxş] *kit. bax həyatverici. Həyatbəxş və həssas bir hava [Muxtarla xanimə] təmas edərəkən qıdıqlandırdı, coşdurdu. Çəmənəminli.*

HƏYATİ *sif.* [ər.] 1. Həyatla, diriliklə bağlı olan. *Həyati proseslərin getməsi üçün orqanizm müəyyən enerji sərf etməlidir ki, bu da tənəffüs prosesində əldə edilir.* “Bitki fiziologiyası”. // Həqiqi həyatı, gerçəkliyi əks etdirən, həqiqətə yaxın, uyğun olan, həyatdan götürülmüş; inandırıcı. *Həyati roman.* – [Elçin:] *Neftçilərin yürüdükləri mühakimələr həyati idi.* Z.Xəlil.

2. *məc.* Zəruri, vacib, çox mühüm. *Türk teatrosu .. Azərbaycan üçün həyati məsələdir və bunun barəsində [jurnal] ətrafıca danışmalıdır.* Ə.Haqverdiyev.

HƏYATİLİK *is.* 1. Həyatla bağlı olma, həyatdan götürülmə, həqiqətə uyğunluq. *Portretin həyatiliyi. Mövzunun aktuallığı və həyatiliyi.*

2. *məc.* Yaşama və inkişaf etmə qabiliyyəti. *Canlı dilin həyatiliyi.*

3. *məc.* Zərurilik, vaciblik, mühümlük. *Tələbatın həyatiliyi.*

HƏYATPƏRƏST [ər. həyat və fars. ...pə-rəst] bax **həyatsevər**. *Kəndli həyatpərəst adamdır.* Mir Cəlal.

HƏYATSEVƏN, HƏYATSEVƏR *sif.* Həyatı sevən, ondan zövq alan; şən, həmişə şad; *sux. Züleyxa .. təbiətən canlı, həyatsevən bir qız idi.* M.İbrahimov.

HƏYATSEVƏRLİK *is.* Həyatı, şən yaşamağı sevmə, ondan zövq alma. *Doğrudur, öz ruhu etibarilə şənlik və həyatsevərlik təbliğ edən* [“Don-Juan”, “Zorən təbib”, “Bağa qınını bəyənəmiz”] *tamaşalarda Molyer satirası çox zəif idi.* C.Cəfərov.

HƏYATVERİCİ *sif.* Həyat verən, canlandıran, cana gətirən, həyatbəxş. *Həyatverici təmiz hava.* – *İlk baharın yeni həyatverici günəşi .. soyuq qış havasına qələbə çalmaqda idi.* S.Hüseyn. *Bu ətirli, həyatverici yaz küləyi hamını ayıltı.* Mir Cəlal.

HƏYƏCAN *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir səbəbdən doğan daxili təlaş, narahatlıq, təşviş,

iztirab. *Qəttibənin iztirab və həyəcanı həddindən aşmışdı.* M.S.Ordubadı. *Ağca həyəcandan qızarmış, başını aşağı salmışdı.* Mir Cəlal. □ **Həyəcan keçirmək** – narahat olmaq, təlaş keçirmək, iztirab keçirmək, həyəcanlanmaq. *Çərkəz, dostunun da həyəcan keçirəcəyini, bu xəbəri eşidən kimi əl-ayağa düşəcəyini və onun dərdinə şərik olacağını gözləyirdi.* İ.Şıxlı. *Teymur qaranlıqda qızın üzünü görə bilməsə də, onun həyəcan keçirdiyini hiss etdi.* H.Seyidbəyli. □ **Həyəcana düşmək (gölmək)** – təşvişə düşmək, narahat olmaq, həyəcanlanmaq, iztiraba düşmək. *Vəliəhdə gəldikdə, gözəl qızın həyə tərləri içərisində üzdüyünü görüncə həyəcana düşmüşdü.* M.S.Ordubadı. [Musa kişi] *Firidunu görmədikdə həyəcana düşdü.* M.İbrahimov.

2. Vəlvələ, çaxnaşma, küy. [Tərhan:] *Bax, nədir o axın, yürüş, həyəcan?* A.Şaiq.

3. Təhlükə, təhlükəli vəziyyət, həmin vəziyyəti bildirən signal. *Həyəcan signalı döyüşçüləri ayağa qaldırdı.* Ə.Vəliyev.

4. məc. Dalğalanma, kükrəmə, coşma, tüğyan. *Dənizin həyəcanını sahilin sakitliyi əvəz eləmişdi.* B.Bayramov.

5. **Həyəcanla** şəklində zərff – həyəcan içində, həyəcanlı surətdə, coşğunluqla. *Həyəcanla danışmaq. Həyəcanla oxumaq.* – *Sınıf qapıları açılır birdən; Çıxır həyəcanla birbir uşaqlar.* N.Rəfibəyli. *Günlər həyəcanla ötüşdü bir-bir; Yatmadım bəzən də səhərə qədər.* N.Xəzri.

HƏYƏCANLANDIRICI *sif.* Həyəcana gətirən, təlaş doğuran, təşvişə salan, həyəcanlandırان.

HƏYƏCANLANDIRMA “Həyəcanlandırmaq”dan *f.is.*

HƏYƏCANLANDIRMAQ *f.* Həyəcana salmaq, təlaş salmaq, təşvişə salmaq. *Bu gün gördüklərimiz bizi xeyli həyəcanlandırmışdı.* R.Rza. *Cavahirin keçirdiyi vəziyyət Teymuru da get-gedə həyəcanlandırır.* H.Seyidbəyli.

HƏYƏCANLANMA “Həyəcanlanmaq”dan *f.is.* *Əgər Şamxalın baxışlarındakı ürəklik olmasaydı, Çərkəz onun həyəcanlanmasına fikir verməzdi.* İ.Şıxlı.

HƏYƏCANLANMAQ *f.* Həyəcana gölmək, həyəcan keçirmək, təlaş keçirmək, təş-

vişə düşmək. *Saatın əqrəbi biri göstərəndə Tahir həyəcanlanmağa başladı.* M.Hüseyn.

HƏYƏCANLI *sif.* 1. Həyəcan keçirən, həyəcan duyan, əsəbi, əsəbiyyət halında olan, coşmuş. *Məhərrəm bütün ömründə bu qədər həyəcanlı olmamışdı.* H.Nəzərli. *Səvinc İsmayılzadəyə: – Sizə nə olub, niyə belə həyəcanlısınız?* Z.Xəlil. // Həyəcan, təlaş, iztirab, narahatlıq ifadə edən. *Həyəcanlı nəzər. Həyəcanlı sözlər.* – *Biz bu həyəcanlı baxışlarda insan ürəyinin ən aziz, ən müqəddəs hissələrini oxuyuruq.* M.İbrahimov. // Həyəcan, iztirab doğuran. *Həyəcanlı xəbər.* – *Birdən eşitdiyim həyəcanlı bir səs məni yuxudan ayıltı.* S.Hüseyn. [Səfər və Tanrıverdi: *həyəcanlı bir səs:*] – *Allah özü bağışlasın. Qurban da belə getdi...* A.Şaiq. // Həyəcan və iztirabla dolu; təşvişli, iztirablı. *Həyəcanlı anlar.* – *Neft və milyonlar şəhəri Bakı həyəcanlı günlər keçirdi.* M.Hüseyn. // Zərff mənasında. *Həyəcanlı danışmaq.* – [Qonaq Mollanın] *hirsli-hirsli təsbeh çevirdiyini, həm də çox həyəcanlı olduğunu sezd.* İ.Şıxlı.

2. məc. Coşqun, təlatümlü, dalğalı. *Həyəcanlı dəniz.*

HƏYƏCANSIZ zərff Həyəcan keçirmədən, həyəcan duymadan; sakit. *..Həyəcansız dar gəlir; Mənə köksün qəfəsi.* B.Vahabzadə.

HƏYƏT *is.* [ər.] 1. Adətən evin qabağında ətrafı hasar və ya başqa binaların divarları ilə əhatə olunmuş sahə. [Gülsüm] *qapını ahəstə açıb çıxdı həyətdə və sinəsini sərin hava ilə doldurub boşaltdı.* Ə.Haqverdiyev. *Hər evin həyatında nar və gilənar ağacları ilə dolu bağlar var.* İ.Əfəndiyev. *Xəstəxana həyatında bülbül oxuyur; Tibb bacısı dönüb baxır əlində dərman.* M.Araz. // Hər hansı tikilini dövrələyən açıq sahə. [Hacı Əhməd:] *Bardaqları uşağın əlindən alıb, [məktəbin] həyatında yerə elə çırpılmışam ki, saxsıları .. indi də elə oradadır.* C.Cabbarlı. [Səriyyə xala:] *Gülnaz, qızım, soraqlaş, heç olmasa məscidə tapaq, bəlkə məscid həyatında daldalanmalı bir yer oldu.* M.İbrahimov.

2. Bütün təsərrüfat tikililəri ilə birlikdə kəndli evi; ayrıca kəndli təsərrüfatı. *Kənd 150 həyəti birləşdirir.*

3. Heyvan, təsərrüfat inventarı və s. üçün bina; ümumiyyətlə, tikili. *Həyətləri birləşdirib torpaq yola çıxan, sonra da sahildəki çəmənliyi çalın-çarpaz doğrayıb Kürə enən çıxırları ot basmış, kəndin üst tərəfindəki təpələrin rəngi dəyişmişdi. İ.Şıxlı.*

HƏYƏTARASI *sif.* Bir neçə həyətin arasında olan. *Həyətarası yol.*

HƏYƏT-BACA, HƏYƏT-BUCAQ *top.* Həyətdə onda olan tikililər. [Ağa Kərim xan:] *..Leyla, yaxın gəl, diqqət və say ilə həyə-t-bacanı təmiz-təmiz süpürtdürüb, gül kimi eylətdirərsən. N.Vəzirov. [Əsgər bəy Rza bəyə:] Sizli-mənli axtaraq, görək bu kağız-kuğuzu ora-bura yapışdıran, həyə-t-bucağa tökən kimdir? Ə.Vəliyev.*

HƏYƏTYANI *sif.* Fərdi təsərrüfatın yanında olan. *Həyətyanı bostan. Həyətyanı bağ. Həyətyanı torpaq sahəsi.*

HƏZARPEŞƏ *is.* [fars. həzar – min və pişə – peşə] Müəyyən, konkret peşəsi, sənəti olmayıb, hər cür işə əl atan adam.

HƏZƏR *is.* [ər.] Saqınma, uzaq olma, ehtiyat etmə, qorunma, çəkinmə, özünü gözləmə. *Ondan həzər!* (ondan özünü qoru! uzaq ol!). *Əlhəzər, ondan həzər, oxutmuram, əl çəkin! Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!* M.Ə.Sabir. □ **Həzər etmək (qılmaq)** – saqınmaq, qorunmaq, uzaq olmaq, özünü gözləmək. [Koroğlu dedi:] *Durub mərd mey-danda göstərrəm hünər; Qənimlər nərəmdən eyləyər həzər. “Koroğlu”. Gəl ey həmdəm, həzər qıl, eşqə düşmə; Bəladır xubları sevmək, bəladır! Xətayi.*

HƏZƏRAT *is.* [ər. “həzrət” söz. cəmi] *köhn.* Həzrətlər, cənablar, ağalar. *Qurbani həzəratın sözünü sındırmadı. “Qurbani”. [Məşədi Qadir:] Ya şeyx, buyurun, həzəratı məsələdən agah edin. T.Ş.Simurq. // köhn.* Bir məclisdə, toplanışda və s.-də iştirak edən, hazır olan adamlara xitab, müraciət məqamında işlədilir – cənablar. [Rüstəm bəy:] *Həzərat! Əhvalat özünüzə məlumdur. Ü.Hacıbəyov. [Mansur:] Həzərat, bir fikrim vardır ki, bu şəhərdən gedəm. C.Cabbarlı.*

HƏZİN *sif.* [ər.] Hüzün götürən, hüzün doğuran, hüznü, kədərli, yanıqlı. *Musiqinin həzin tərənələri. – Bu həzin bulaq şırlıtısı Kazımın qulaqlarında .. ağır bir hayat*

faciəsi kimi təsirli idi. M.İbrahimov. Həzin nəğmə deyir indi bağça, bağ; Yadıma yaxınlar, uzaqlar düşür. N.Xəzri. // Hüzn, kədər ifadə edən. Həzin bir çöhrə. Həzin bir baxış. – [Səttar] qapını açmaq istəyirdi ki, qulağına həzin və ürəkyaandırıcı bir səs gəldi. P.Makulu.

həzin-həzin *zərflər* Həzin, kədərli bir surətdə, qəmli-qəmli, yanıqlı-yanıqlı. *Həzin-həzin oxumaq. – [Sayalı xala] yuxuda gördü ki, Xasay xəstələnmişdir, həzin-həzin inildəyir. Ə.Vəliyev. Beləcə vidalaşır iki aziz sevgili; Həzin-həzin hardasa çalınır uzaqda ney. Ə.Cəmil.*

HƏZM *is.* [ər.] Yeyilən şeyin həzm cihazında həll olunması. *Həzm prosesi. – Qidanın çeynənməsi, müxtəlif şirələr təsiri altında onun dəyişilərək həll oluna biləcək hala düşməsi həzm adlanır. “Zoologiya”*

□ **Həzm cihazı** – yeyilən şeyi həll edən bədən üzvləri (ağız boşluğu, qida borusu, mədə və bağırsaqlar). **Həzm etmək** – mədədə həll etmək (yemək haqqında). *Yediyini həzm edə bilmir. Həzm olmaq* – mədədə həll olmaq (yemək haqqında). *..Xörək həzm olmaqdan ötrü, yəni əriyib bağırsaqlardan keçib bədəndə daxil olmaqdan ötrü su lazımdır. H.Zərdabi.*

♦ **Həzm etmək** – 1) dözmək, udmaq, qəbul etmək. *Adam hər sözü həzm edə bilmir. – ..Hacı Səməd xanın həzm edə bilməyəcəyi bir vəziyyət törənmişdi. M.S.Ordubadı; 2) başa düşmək, dərk etmək, ağılına sığdırmaq. *Xudpəsənd xan bir zamanlar həmin bəylər, əyanlar qarşısında məğlubüyyətə düşər olduğunu hələ də həzm edə bilməmişdi. Ə.Məmmədخانlı. Həzmi-rabedən keçirmək zar. – 1) yemək, udmaq. Qazanla və nimçələrlə plovu, halvanı, külçələri həzmi-rabedən keçirən dövlətilər və mollalar idi. H.Sarabski; 2) məc. mənimsəmək, boğazından ötürmək, sahiblənmək, özünə mal etmək. [Musa bəy] dörd yetimə bir-birinin dalınca qəyyum olub, hamısının da var-yoxlarını həzm-rabedən keçirmişdi. Ə.Haqverdiyev.**

HƏZRƏT *is.* [ər.] *köhn.* Müqəddəs sayılan şəxslərin adlarının əvvəlinə gətirilərək təzim və ehtiram bildirən söz – cənab. *Möcüzü-ləlibin həzrəti-İsa nə bilir? Nazi-əndamını*

Şirinü Züleyxa nə bilir? Q.Zakir. [Yusif:] *Həz-rət Abbas haqqı, ay Səməd, mən elə bilirdim, bu oxumaq zad səni dəyişdirib.* İ.Hüseynov.

□ **Həzrətləri** şəklində – keçmişdə ehtiram və sayğı əlaməti olaraq böyük və hörmətli şəxslərin adlarından sonra işlədilir – cənabları (indi ən çox diplomatik dildə işlənir). *Burada müsəlman camaatı bir yerə cəm olub, əl qalxızub imperator həzrətlərinə dua edirlər.* C.Məmmədquluzadə. [Məhəmməd:] *Hərgah Atabəy həzrətləri icazə verərsə, mən iştirak edərdəm...* M.S.Ordubadı.

HƏZZ is. [ər.] Xoş bir şeydən duyulan ləzzət, nəşə, zövq, sevinc hissi; yüksək məmnunluq hissi, xoşlanma. *Münəvvər xanım isə ağlaya-ağlaya deyirdi: – Öz həzzindən ötrü mənə bir bəlaya giriftar elədin ki, axırı həlakətdir.* M.S.Ordubadı. □ **Həzz almaq (duymaq)** – ləzzət almaq, zövq almaq, nəşələnmək, xoşlanmaq. *Ruhnəvaz xanım Qurbanlının gəlməsindən heç bir həzz duymurdu.* Çəmənzəminli. *Rüstəm yaşamaq, qız nəvələrinə böyütmək, təzə zamanədən duyunca həzz almaq istəyirdi.* S.Rəhimov. *Payız, qış və yaz ayları məktəbdə çalışan Əhməd yay məzuniyyətini ailəsi ilə birlikdə dağlarda keçirməkdən xüsusi həzz alardı.* Ə.Vəliyev.

HİCQIRIQ is. 1. Səsinə içinə alıb ağlar-kən boğazdan çıxan qırıq-qırıq səslər; hiçqırtı. *Qarış yerində donub iztirab dolu lal gözlərlə atasının dalınca baxdığı halda, bu biri otaqdan Mayanın hiçqırıqlarını eşitdi.* M.İbrahimov. *Sanki ürəklərdə qırıldı bir tel; Ağlaşma, hiçqırıq gəzdi arada.* N.Xəzri.

2. Diafraqmanın əsəbdən sıxılması nəticəsində qırtlaqdan qeyri-ixtiyari olaraq çıxan qırıq səslər; gəyirmə. [Çopo:] [Qocanın] *başı yan tərəfə əyildi və bədəninə də özü ilə çəkdi, son nəfəsini bir hiçqırıqla bəyan edərkən söndü.* Çəmənzəminli.

HİCQIRIŞMA “Hiçqırışmaq” dan *f.is.*

HİCQIRIŞMAQ qarş. Hiçqırıqla ağlaşmaq. *Məhbusun burnunun kəsilməsi olduğu görün kəndlilər heyrətlə hiçqırışırdılar.* P.Makulu.

HİCQIRMA “Hiçqırmaq” dan *f.is.*

HİCQIRMAQ *f.* 1. Dərindən içini çəkərək ağlamaq, hiçqıra-hiçqıra ağlamaq. *Gül-yaz yaylığının ucunu gözlərinə gətirdi, çiy-*

nini ata-ata hiçqırdı. S.Rəhimov. [Bilqeyis] *hiçqırır və göz yaşları axırdı.* S.Vəliyev.

2. Hiçqırtı səsi çıxartmaq; gəyirmək. *Kəngərli iki-üç dəfə hiçqırdıqdan sonra xəbər aldı.* Ə.Vəliyev.

HİCQIRTI bax **hiçqırıq**. *Rəhilənin hiçqırtısını eşidən xəstə qadınların gözləri biza zilləndi.* M.Hüseyn. *Bir himə bənd olan bir qarıb kəsin; Könül hiçqırtısı, iç hönkürtüsü.* B.Vahabzadə.

HİQQANMA “Hiçqanmaq” dan *f.is.*

HİQQANMAQ *f.* Gücənmək, zora düşmək. *Kəngərli yoxuşa dırənmiş arıq yabı kimi hiçqandı.* Ə.Vəliyev. *Balaca idim, səni də götürə bilməzdim, hiçqanardım.* Mir Cəlal.

HİQQILDAMA “Hiçqıldamaq” dan *f.is.*

HİQQILDAMAQ *f.* Ləhləmək (ağır fiziki iş görərkən). *Gülpəri bu dəfə səhəngini bir az belinin yuxarısına itələyib hiçqıldadı.* M.Hüseyn. [Nubar] *get-gedə yerindəcə hiçqıldayıv.* S.Rəhimov.

HİRİLDAMA “Hırıldamaq” dan *f.is.*

HİRİLDAMAQ *f.* dan. Şit-şit, boş-boş, mənasızca gülmək. *Lovğalanıb, a görməmiş, çox da belə fırladama! Tərbivəsiz uşaq kimi boş-boşuna hırıldama!* M.Ə.Sabir. *Məhəmmədhəsən əmi qabı çəkdi qabağına və istədi çörəyini batusın qatığı, Əhməd başladı hırıldamağa.* C.Məmmədquluzadə.

HİRİLTİ *təql.* Hırıldayan adamın çıxardığı səs. *Şahmar direktorundan ilk dəfə belə tərif eşitdiyinə görə sevinib, hıriltı ilə güldü.* M.Hüseyn. *Bir saat əvvəl eşidilən zarafatların, hıriltuların izi qalmadı.* Mir Cəlal.

HİBRİD [lat.] Müxtəlif cinsdən, növdən olan bitki və ya heyvanların hibridləşdirilməsi nəticəsində əmələ gələn yeni orqanizm; mələz. *Hibridləşdirmə zamanı müxtəlif növdən olan fərdlər bir-birilə cütləşdirilir və bunlardan alınan balaya hibrid deyilir.* // Sif. mənasında. *Hibrid taxıl. Hibrid qoyun. Hibrid toxum.*

HİBRİDLƏŞDİRİLMƏ “Hibridləşdirilmək” dən *f.is.*

HİBRİDLƏŞDİRİLMƏK “Hibridləşdirmək” dən *məch.*

HİBRİDLƏŞDİRMƏ “Hibridləşdirmək” dən *f.is.* *Öz xüsusiyyətlərinə görə az və ya çox fərqlənən müxtəlif orqanizmlərin cinsi*

üsul və ya vegetativ orqanlarını bir-birinə calamaq yolu ilə birləşdirilməsinə hibridləşdirmə, bunun nəticəsində alınan yeni orqanizmə isə hibrid deyilir. M.Qasimov.

HİBRİDLƏŞDİRMƏK *f.* Müxtəlif bitki və ya heyvan növlərini keyfiyyətə yeni, yaxşılaşdırılmış cins, növ almaq üçün cütləşdirmək; məzləşdirmək. *Qabaqtərə arısı yüksək məhsuldar arı cinsi yetişdirmək üçün xeyli əlverişlidir və istiqamətli hibridləşdirmək üçün qiymətli damazlıq materialdır. "Gənc arıçılara məsləhətlər".*

HİCAB *is.* [ər.] *klas.* 1. Pərdə, örtü. *Yaşadıqca cavanlana, enlənə; Bir hicabda, bir pərdədə əylənə.* M.P.Vaqif. // Məc. mənada. *Üzdən götürüb ədəb niqabın; Rəf eylədilər həya hicabın.* Füzuli.

2. İslam dinində: yad kişilərə görünməmək üçün qadınların üzünü örtməsi, gizlətməsi; yaşıma. [Hacı Həsən:] [İskəndərin] *hələ kefliliyi qalsın kənardə, hələ hicabı da danır. Deyir ki, gərək övrətlər üzünə çıx gəzələr.* C.Məmmədquluzadə. □ **Hicab etmək (eləmək)** – yaşıma, üzünü gizlətmək. *Könülləri çox biqərə edirsən; Aç bir üzün, göstər, hicab eyləmə!* A.Səhhət.

HİCAZ *is. mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Hicaz üstündə oxumaq. – Bu əsas laddan başqa, xeyli yayılmış əlavə laddar və lad söbələri də vardır ki, bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək mümkündür: şahnaz, sarənc, bayatı-kürd, hicaz, qatar və s.* Ü.Hacıbəyov.

HİCRAN [ər.] *klas.* bax **hicran**. *Qəm əlindən sinə yırtım, baş açdım; Hicr əlindən dadubidə eylədim. "Qurbani". Qədrini ayrılıq çəkənlər bilir; Hicrinlə göz yaş tökənlər bilir.* S.Rüstəm.

HİCRAN *is.* [ər.] Ayrılıq, firqət, fəraq. *Hicran dərdi məni salib zillətə; Səni görsəm, dərdim azalı, Güllü! Aşiq Ələsgər. Bu nəğmədə həm hicran dərdi, həm vəsəl arzusu, həm yas, həm də ümid vardı.* M.Rzaquluzadə.

HİCRƏT *is.* [ər.] 1. Öz vətəni tərk edib başqa bir yerə getmə, köçmə; mühacirət. □ **Hicrət etmək (qılmaq)** – öz vətəni tərk edib başqa bir yerə getmək, köçmək. *Fətəli xan yanına əzm etdi, ol hicrət qılıb;*

Neylədi ol mərd, gör, düşməni kən hörmət qılıb. M.V.Vidadi.

2. Məhəmməd Peyğəmbərin 622-ci il iyulun 16-da Məkkədən Mədinəyə köçməsi (islam tarixi bu vaxtdan başlanır).

HİCRİ *is.* [ər.] Hicrətə aid, hicrətə mənsub (bax **hicrət** 2-ci mənada). *Hicri təqvim. Hicrinin X əsrində. – Hicri tarixlə 1324-cü, miladi tarixlə 1906-cı ildə şah konstitusiyanın birinci hissəsini təsdiq etdi və bu da İranda məsrutə verilməsinin ilk böyük addımı oldu.* P.Makulu.

HİÇ [fars.] *klas.* bax **heç**. *Ah kim, dağlarda seylab əyləyən şivən kimi; Hiç kim rəhm eyləməz, hərçənd fəryad eylərəm. Qövsü. Böylə gedərsə, Bakı əldən gedər; Qalmaz o mənada aman, hiç, hiç!* M.Ə.Sabir.

HİDAYƏT *is.* [ər.] İslam dininə görə doğru yol, düz yol, haqq yol. *Çox məclislərdə Məşədi Hüseynin şəriətdən, həqiqətdən, xilqətdən və hidayətdən bəhs etməyini Kərbəlayı Rza bir neçə dəfə eşitmişdi.* C.Məmmədquluzadə. // Doğru yol arama, doğru yolla getmə, düz yola çıxma. □ **Hidayət etmək** – düz yola salmaq, doğru yola dəvət etmək. [Xanım:] *İlahi, əfv diləyirəm. Günahımdan keç, məni haqq yola hidayət et.* Çəmənəminli.

HİDDƏT *is.* [ər.] 1. Qəzəb, acıq, qeyz, hirs, sərtlik. [Gülər Gülsabaha:] *Hiddət ancaq sizin boğazınızı yırtı bilər.* C.Cabbarlı. *Hiddətdən bağbanın gözləri qızardı.* S.Rəhimov. □ **Hiddətə salmaq** – bax **hiddətləndirmək**. *Mirzə Cəlil öz son məqalələri ilə ruhani və qoçuları hiddətə salacağı bildirir.* S.Vəliyev. // məc. Şiddət, azgınlıq, tüğyan. *Küləyin hiddəti. – Dənizin coşduqca qeyzi, hiddəti; Anam hey soruşur məndən türbəti.* M.Rahim.

2. **Hiddətlə** şəklində *zərif* – qeyzlə, sərtcəsinə. *Hiddətlə cavab vermək. – Fərhadoglu .. cibindən ağ dəsmalını çıxarıb .. hiddətlə yaşaran gözlərini sildi.* S.Rəhimov. // Məc. mənada. *Yenə sayməyana qurmacılayaraq Abşeronu; Sovurur xəzri narın qumları hiddətlə, budur.* S.Rüstəm.

HİDDƏTLƏNDİRİLMƏ "Hiddətləndirilmək"dən *f.is.*

HİDDƏTLƏNDİRİLMƏK *məch.* Hirs-lən-məsinə, qəzəblən-məsinə, hiddətlən-məsinə səbəb olmaq; qəzəbləndirilmək, qeyzləndirilmək.

HİDDƏTLƏNDİRMƏ “Hiddətləndirmək”-dən *f.is.*

HİDDƏTLƏNDİRMƏK *f.* Qəzəbə, hiddətə gətirmək; qəzəbləndirmək, qeyzləndirmək. *Onun pis hərəkəti hamını hiddətləndirdi. – Bu yol ilə bütün xəbərlər yayılar, hamını hiddətləndirər(di).* S.Rəhimov.

HİDDƏTLƏNMƏ “Hiddətlənmək”-dən *f.is.*

HİDDƏTLƏNMƏK *f.* Qəzəbə, hiddətə gəlmək; hirs-lənmək, qəzəblənmək, qeyzlənmək. [Gülər Gülsabaha:] *Sən çıxırmayıydın, mən də hiddətlənməşəydim, danışmayacağdım.* C.Cabbarlı. *Fatma yalvardıqca əri hiddətlənirdi, onu yenidən incitməyə başlayırdı.* Çəmən-zəminli.

HİDDƏTLİ *sif. və zərf* Qəzəbli, qeyzli, hirsli, acıqlı, qəzəbnak. *Hiddətli cavab vermək. Hiddətli otaqdan çıxmaq. Hiddətli kişi. – Hiddətli dalğalar yatan çağında; Günəşin üfüqdə batan çağında; Sahillər qarşısında ünman göründü.* Ə.Vahid.

HİDRÁT [*yun.* hydor – su] Metal oksidlərinin su ilə kimyəvi birləşməsi.

HİDRAVLİK *sif.* [*yun.*] 1. Hidravlikaya aid olan, hidravlika ilə əlaqədar olan. *Hidravlik tədqiqat.*

2. Mayelərin basqısı, təzyiqi ilə işləyən, hərəkətə gətirilən. *Hidravlik mühərrik. Hidravlik tormoz.*

HİDRÁVLİKA [*yun.* hydraulikos – su] Mayelərin müvazinət və hərəkət qanunları və bu qanunların praktik tətbiqi haqqında elm.

HİDRİD [*yun.* hydor – su və eidos – növ] Hidrogenin başqa elementlərlə kimyəvi birləşməsi.

hidro... [*yun.* hydor – su] Mürekkəb sözlərin əvvəlində, onların suya, su sahələrinə aid olduğunu bildirir; məs.: hidrobiologiya, hidroplan, hidrologiya.

HİDROAERODRÓM [*yun.* hydor, air və dromos – meydan, yer] Suda hidrotəy-yarələr üçün aerodrom; su aerodromu.

HİDROAKUSTİK *sif.* [*yun.*] Hidroakustikaya aid olan, hidroakustika ilə əlaqədar

olan. *Fəal balıq ovu ilə məşğul olan gəmilərdə hidroakustik cihazlardan istifadə olunur.*

HİDROAKÚSTİKA [*yun.* hydor və akustikos – eşitmə] Akustikanın, səs dalğalarının suda yayılması qanunlarından bəhs edən şöbəsi.

HİDROBİOLÓGİYA [*yun.* hydor, bios – həyat və logos – söz] Biologiyanın, su mühitində yaşayan orqanizmlərin həyatını öyrənən bəhisi. *Dəniz heyvanlarının və bitkilərinin yayılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi inkişaf edib, bioloji elminin xüsusi bölməsi – hidrobiologiya – suda həyat haqqındakı elm olmuşdur.* “Sualtı aləm”.

HİDRODİNAMİK *sif.* [*yun.*] Hidrodinamikaya aid. *Hidrodinamik tədqiqat. – Hidrodinamik tormozun gövdəsi orta hissədən – statordan, habelə sağ və sol qapaqlardan təşkil edilmişdir.* “Qazmada təhlükəsizlik texnikası”.

HİDRODİNÁMİKA [*yun.* hydor və dynamikos – güc] Hidromexikanın, mayelərin, habelə tamamilə və ya qismən mayələr içərisində olan bərk cisimlərin hərəkətini öyrənən iki hissəsindən biri (ikincisi “hidrostatika”dır). *Kompleks dəyişənli funksiyalar nəzəriyyəsi .. hidrodinamikada təbiiq edilir.* “Ali cəbr”.

HİDROENERGÉTİKA [*yun.* hydor və energia – hərəkət] Energetikanın, su elektrik stansiyalarında elektrik enerjisi istehsal etmək üçün su enerjisindən bəhs edən bölməsi.

HİDROFÓN [*yun.* hydor və phone – səs] Suda yayılan və ya əmələ gələn səs dalğalarını tutmaq üçün cihaz.

HİDROGÉN [*yun.* hydor və genos – doğma] Oksigenlə birləşdikdə su əmələ gətirən yüngül qaz – kimyəvi element. *Kimyəvi analiz yolu ilə müəyyən edilmişdir ki, suyu öz tərkib hissələrinə ayırırdıqda, ondan iki bəsit maddə – hidrogen və oksigen alınır.* “Radioaktiv atomların tibdə və biologiyada tətbiqi”. // Tərkibində hidrogen olan. *Hidrogen birləşmələri. – Kimyəvi saf su iki kimyəvi ünsür əmələ gətirir. Bunlardan biri yüngül qaz olan hidrogen qazıdır.* “Kainatın inkişafı”.

♦ **Hidrogen bombası** – atom bombasının bir növü, hidrogen atomlarının nüvə ener-

jisindən istifadə olunması əsasında işləyən son dərəcə güclü partlayıcı bomba. *Hidrogen bombasının qadağan olunması uğrunda mübarizə*. – *..Hidrogen bombasının mühüm tərkib hissəsini atom bombası təşkil edir. “Kimyanı yaxşı bilirsinizmi?”*.

HİDROGENERÁTOR [*yun.* hydor və generator – törədicisi] Su turbinindən gələn suyun hərəkət enerjisini elektrik enerjisinə çevirən elektrik generatoru.

HİDROGEÓLOQ [*yun.*] Hidrogeologiya mütəxəssisi. *Geoloqlar, hidrogeoloqlar, hidrotexniklər, geodezistlər, aqronomlar kanal boyunca Qaraqum səhrasını hər cəhətdə öyrənməkdədirlər*. Ə.Sadıq.

HİDROGEOLÓGİYA [*yun.* hydor və geologiya] Geologiyanın və hidrologiyanın, yeraltı suların mənşəyini, hərəkətini və fiziki-kimyəvi xassələrini öyrənən sahəsi.

HİDROİNKUBÁTOR [*yun.* hydor və incubare – yumurtlama] İsti su vasitəsilə qızdırılan inkubator.

HİDROKÍMYA [*yun.* hydor və *ər.* kimya] Hidrosferi əmələ gətirən suyun kimyəvi tərkibi və onun tədqiq üsulları haqqında elm.

HİDROQRAF [*yun.*] Hidroqrafiya mütəxəssisi.

HİDROQRAFÍK *sif.* [*yun.*] 1. Hidroqrafiyaya aid. *Hidroqrafik ekspedisiya*.

2. Su hövzələrinin (çay, göl, dəniz) təsvirinə aid olan. *Hidroqrafik xəritə*.

♦ **Hidroqrafik gəmi** – dəniz və göllərdə hidroqrafik işlər aparmaq üçün xüsusi gəmi.

HİDROQRÁFİYA [*yun.* hydor və grapho – yazıram] Coğrafiyanın, Yer səthi sularının tədqiqi və təsviri ilə məşğul olan şöbəsi.

HİDRÓLİZ [*yun.* hydor və lysis – pozulma, parçalanma] *kim.* Mürəkkəb maddənin suyun təsiri nəticəsində parçalanması. *Maqnezium-xlorid duzunun hidrolizində ayrılan sərbəst hidrogen-xlorid suda həll olaraq xlorid turşusu əmələ gətirir. “Neftin ilk distilləsinin texnologiyası”*.

HİDRÓLÓGİYA [*yun.* hydor və logos – elm] Yer kürəsinin su sahələrini və təbiətdə suyun dövrənməni öyrənən elm.

HİDROLOJÍ *sif.* [*yun.*] Hidrologiyaya aid. *Hidroloji tədqiqat. – Hamı [Quliyevin]*

hidroloji kəşfiyyatı yaxşı apardığını təsdiq edə bilərdi. Ə.Sadıq.

HİDROLOKÁSİYA [*yun.* hydor və *lat.* locus – yer] Suda olan cismin, onun əks etdirdiyi səs siqnalları vasitəsilə yerinin müəyyənləşdirilməsi.

HİDROLOKÁTOR [*yun.* hydor və *lat.* locus – yer] Suda olan cismin yerini hidrolokasiya vasitəsilə müəyyənləşdirən cihaz. *Elm və texnika insanlara hidrolokator, ya da exolot adlanan cihazı verdi. “Eşidilməyən səslər”*.

HİDRÓLOQ [*yun.*] Hidrologiya mütəxəssisi.

HİDROMEXÁNİKA [*yun.* hydor və mexanika] Mexanikanın, mayelərin tarazlıq və hərəkət qanunlarını, həmçinin mayelərin yuduğu bərk maddələrlə qarşılıqlı təsirini öyrənən bəhəsi.

HİDROMETEOROLÓGİYA [*yun.* hydor və meteorologiya] Atmosferdə suyun dövrənməni öyrənən elm.

HİDROMETEOROLOJÍ *sif.* [*yun.*] Hidrometeorologiyaya ilə əlaqədar olan, hidrometeorologiyaya aid olan. *Hidrometeoroloji müşahidələr*.

HİDROMONİTÓR [*yun.* hydor və *ing.* monitor – xəbərleyici] Torpağı, dağ süxurlarını güclü su şırnağı vasitəsilə çıxarmaq üçün işlədilən qurğu, mexanizm. *Əvvəlcə çox cəsarətsiz halda tikintiyə girən və sayı çox az olan hidromonitorlar indi tikintinin əsas mexanizmindən biri olmuşdur*. Ə.Sadıq.

HİDROPLÁN [*yun.* hydor və *fr.* planer] bax **hidrotəyyarə**.

HİDROSFÉR [*yun.* hydor və sphaira – kürə] Yer kürəsinin su örtüyü, yer üzərindəki suların məcmusu (okeanlar, dənizlər, göllər, çaylar).

HİDROSTANSİYA [*yun.* hydro və stansiya] Su-elektrik stansiyası (HES). *Mingəçevir hidrostantsiyası. – Hidrostantsiya ... Parlaq işıqlar; Buradan ətrafa yayılacaqdır. M.Rahim. Kür hidrostantsiya binasının içindən keçib, turbinləri hərəkətə gətirəcək və onlar da elektrik enerjisi verəcəkdir*. Ə.Sadıq.

HİDROSTÁTİKA [*yun.* hydor və statos – duran] Hidromexanikanın, mayenin müvazinət

vəziyyətini, habelə maye içində olan cisimlərin müvazinətini öyrənən iki hissəsindən biri (ikincisi “hidrodinamika”dır).

HİDROTÉKNİK [yun.] Hidrotexnika mütəxəssisi. ..*Geoloqlar, hidrogeoloqlar, hidrotexniklər, geodezistlər, aqronomlar kanal boyunca Qaraqum səhrasını hər cəhətcə öyrənməkdədirlər.* Ə.Sadıq.

HİDROTÉKNİKA is. [yun.] Su ehtiyatlarından xalq təsərrüfatının ehtiyacları üçün istifadə etmək və təbii su hadisələrinin zərərli təsiri ilə mübarizə üsulları haqqında elm; texnikanın, həmin işləri xüsusi tikinti və qurğular vasitəsilə həyata keçirən şöbəsi.

HİDROTEKNİKİ sif. [yun.] Hidrotexnika ilə əlaqədar olan, hidrotexnikaya aid olan. *Hidrotexniki işlər.*

HİDROTERAPİYA [yun. hydor və therapeia – müalicə] Müalicə məqsədilə müxtəlif vasitələrlə sudan istifadə, su müalicəsi.

HİDROTƏYYARƏ [yun. hydor və ər. təyyarə] Suya enmək və sudan qalxmaq üçün uyğunlaşdırılmış təyyarə; hidroplan.

HİDROTURBİN [yun. hydor və lat. turbineus] Hərəkət edən su enerjisi vasitəsilə işləyən fırlanma hərəkətli turbin.

HİFZ is. [ər.] Qoruma, mühafizə etmək, mühafizə, qoruyub saxlama. [Seyid:] *Şəriət ehkamını hiyf yolunda heç bir xidmətiniz olubmu?* Mir Cəlal. □ **Hiyf etmək** – qorumaq, mühafizə etmək, qoruyub saxlamaq. *Ya rəbbim, adilsən, hiyf elə bizi; Halal ocaqlara üzv elə bizi.* M.Araz. // *Yadda saxlamaq, unutmamaq. Deyilən sözü hiyf etmək lazımdır.* – [Müsyö Jordan:] *İndi də mənim ilə durub-oturmaqdan bir para kəlimatı hiyf edibdir.* M.F.Axundzadə.

HİFZÜSSƏHHƏ is. [ər. – səhhəti qoruma] köhn. b a x **gigiyna.** [Musanın nəvəsi:] *Arxadaşlar, papaqlarınızı çıxardın, bura istidir, çölə çıxanda sizə soyuq dəyər, – dediyinə görə hiyfzüssəhhə elminə dair yüksək məlumatı olduğunu da qeyd etmişdi.* Qantəmir. *Ehtimal həkim öz yerində hiyfzüssəhhə qaydalarına riayət etmək istəyirdi.* Mir Cəlal.

HİKKƏ is. 1. Təşəxxüs, lovgalıq, iddia, mənəm-mənəmlilik; tərslik. *Hikkəsindən əl çəkməmək.* – *Qartal qiyultısı dumanı dəlidir; İnsan hikkəsinin sahili yoxdur.* M.Araz.

Dəyişmiş fikrini; Lap bu dünya dağla; Öz hikkəndə qalmısan; Sən boğula-boğula. B.Vahabzadə.

2. Acıq, hirs. *Aslan isə barıt kimi açılır, bəzən qəhərlənir və hikkəsindən ağlayırdı.* S.Rəhimov. [Zərnigar xanım] *önlüyünün ətəyi ilə gözlərini silib, hikkəsindən boğula-boğula: – Gördünmü, ay bala, – dedi, – atan mənim başıma nə oyun açdı?* İ.Şıxlı.

HİKKƏLİ sif. Hikkəsi olan, lovgə, iddialı, özündən bədgüman, təşəxxüslü, tərs. *Hikkəli qız.* – [Qasım:] *Mən fikirləşdim ki, sən çox hikkəlisən, sözümdən dönən deyilsən.* S.Vəliyev. *Ağul qızıxanda – dəvə hikkəli; Köpəndə demirəm o nəyə bənzər..* M.Araz.

HİKMƏT is. [ər.] 1. Müdrik söz, dərin fikir, dərin məna, müdriklik, dərinlik. *Onun sözlərində bir hikmət var.* – *Müdrük insanların hikmətlə dolu; Dərin söhbətinə minnətdaram mən.* M.Rahim. // *İbrətəməz, nəsihətli söz, kəlam.* [Fərzəli:] *Çobanın könlü olsa təkədən pendir tutar, – bu sözün hikməti böyükdür.* Ə.Sadıq.

2. məc. Anlaşılmaz şey, gizli səbəb, sirt, müəmma. *Bütün məclis təəccüb elədi ki, bu nə hikmətdir?* “Lətif şah”. ..*İtaliyada misli olmayan zəlzələ üz verib, .. alimlər oraya dolmuşlar ki, zəlzələnin hikmətlərini mümkün qədər öyrənsinlər.* C.Məmmədquluzadə.

3. Keçmişdə: fəlsəfəyə, təbiət elmlərinə, xüsusən fizikaya verilən ad. [Sabbah:] *Cəbrə, ya hikmətə vaqif bir adam; Səncə bir falçımı ya?! Anlayamam.* H.Cavid. [Məşədi İbad:] *..Mən tarixi-nadir kitabını yarısına qədər oxumuşam, ona görə hikmət elmindən yaxşı biliyim vardır.* Ü.Hacıbəyov.

HİKMƏTAMİZ [ər. hikmət və fars. ...amiz] Hikmətli, həkimanə, müdrikanə. *Hikmətamiz, arifanə söhbətlərin; İlhamı var o ağı tkülü sinələrdə.* S.Vurğun.

HİKMƏTLİ sif. Hikmətamiz, filosofanə, fəlsəfi fikirlərlə dolu; müdrik. *Şəkillərin arasında ibrətverici və hikmətli şeirlər yazılmışdı.* M.S.Ordubadı. *..Vətənin yolunda ölənlər şahidlər; Ölmür, qovuşurlar əbədiyyətə”. Çox gözəl sözlərdir, hikmətli, kövrək..* B.Vahabzadə.

HİL is. bot. Zəncəfil ailəsindən tropik bitki və bu bitkinin ədviyyə kimi işlədilər

toxumu. *Hil tərkibində əfirli yağ olan çox-illik ot bütəsidir.* – Dəhlizi ətir, hil, mixək qoxusu bürümüşdü. M.S.Ordubadı.

HİLAL *is.* [ər.] 1. Təzə çıxmış bir-iki günlük ay; aypara. *Hər gecə fəğanım yetişir göydə hilalə.* S.Ə.Şirvani. *Bir iti xəncər kimi; Göydə parlayır hilal.* M.Seyidzadə.

2. *məc.* Klassik və xalq ədəbiyyatında gözəlin qaşına işarə. *Gözüm qaldı hilal qaşın tağında; Məcnun oldum, qaldım Leyli dağında.* Aşiq Ələsgər. *Kədərim, sevincim, hicrim, vüsulum; Hilal qaşlarının arasındadır.* R.Rza.

♦ **Hilali-əhmər cəmiyyəti** – Qırmızı Aypara cəmiyyətinin köhnə adı.

HİLALİ *sif.* Hilal şəklində, aypara şəklində, yeni ay şəklində olan. *Hilali qaşlar.*

HİLLİ *sif.* Tərkibində hil olan, hil qatılmış, hil vurulmuş. *Hilli qoğal. Hilli çay.*

HİM *is. dan.* Birinə gözlə edilən işarə; him-cim. □ **Him eləmək** – birinə gözlə, qaş-gözlə işarə etmək. *Gülzar qulluqçuya him elədi ki, Züleyxanı bayıra çıxarsın.* C.Cabbarlı. *Şahsuvarov [Sadıqovun] çıxmasına him eləyir.* İ.Əfəndiyev.

♦ **Himə bənd** – bir işi görmək üçün işarə gözləyən, bəhanə axtaran. *Mən aşıq kimə bəndəm; Sazımda simə bəndəm; Yarla görüşmək üçün; Bir kiçik himə bəndəm.* (Bayatı). [Lətifə] *hönkürüb aqlamaq üçün ən balaca bir himə bənddi.* M.Hüseyn.

HİMAYƏ *is.* [ər.] Birini (daha zəif olanı) qoruma, ona havadarlıq və qayğı göstərmə, qanadı altına alma; himayəçilik. *Nənə himayəsində böyümək.* – *Telli indi bir ilə yaxındı ki, qaynının himayəsində yaşayırdı.* S.Hüseyn. *Aslan [Mansuru] götürüb, öz himayəsi altında saxlayaraq .. oxutdururdu.* C.Cabbarlı. □ **Himayə olmaq** – bax **himayəsinə almaq (götürmək)**. [Dərviş:] *Bu fikri başından çıxart, qızım, get, atana himayə ol!* Ə.Haqqverdiyev. **Himayəsinə almaq (götürmək)** – himayə etmək, havadarlıq etmək, qayğı göstərmək; sığındırmaq, qanadı altına almaq. *Yetimləri himayəsinə götürmək.* – [Səlim] *həm onu, həm oğlunu; Aldı himayəsinə.* B.Vahabzadə. // *Məc.* mənada. *..Qız qarətikan kolunun himayəsinə sığınmış xırdaca çiçəkli boyaqgüllünün kövrək zoğlarını gördü.* Ə.Məmmədخانlı.

// *məc.* Qayğı, kömək, diqqət, arxa. *Yoldaşın himayəsi.* – [Fərman Mələyə:] *Yaxşı bir dostun himayəsinə, köməyinə ehtiyacın vardır.* M.İbrahimov. □ **Himayə etmək** – qorumaq, qanadı altına almaq. *..İran əksinqilabını himayə edən çar hökuməti öz içərisindən çürüməkdədir.* M.S.Ordubadı.

HİMAYƏÇİ *sif.* Himayə edən, hamilik edən, qeydinə qalan; arxa, kömək, himayədar.

HİMAYƏÇİLİK *is.* Birini himayə altına alma, ona havadarlıq göstərmə; havadarlıq, himayədarlıq (bəzən mənfi mənada işlənir). [Yusif Həsərotə:] *Gözünün qabağında görmədinizmi ki, himayəçilik bizim kəndin başına nə oyun açdı?* B.Bayramov.

HİMAYƏDAR [ər. himayə və fars. ...dar] bax **himayəçi**.

HİMAYƏDARLIQ bax **himayəçilik**.

HİMAYƏDƏDİCİ *sif.* Himayə edən, qoruyan, qayğısına qalan; himayəkar. [Burnaşov Vaqifə:] *Mərhəmətli çariça sizə də himayədedici əlini uzatmaq istəyir. Xan yalnız bizim himayəmizlə öz taxtında baqi qala bilər.. Çəmənzəminli.*

HİMAYƏKAR [ər. himayə və fars. ...kar] Özündən zəifi, kiçiyi, köməkəsizi, acizi himayə etməyi sevən, ona havadarlıq edən, qayğı göstərən. *Hər iki bacının gözləri qabağında himayəkar Qulam müəllim bütün varlığı ilə canlandı.* S.Rəhimov.

HİMAYƏSİZ *sif.* Himayə edəni, qayğısına qalanı olmayan; baxımsız, adamsız. *Himayəsiz uşaq. Himayəsiz qoca.*

HİMAYƏSİZLİK *is.* Baxımsız, adamsız. – [Qızıl Arslan:] *Aralıqda mövcud olan bütün anlaşılmazlıq, hətta bir para ixtilaflar da himayəsizlik nəticəsində yaradılmışdır.* M.S.Ordubadı.

HİMAYƏT [ər.] *klas.* bax **himayə**. [Yusif şah:] *Dullara və yetimlərə və şillərə və korlara ianət və himayət göstərisin.* M.F.Axundzadə.

HİM-CİM bax **him**. *Aşıq gedər hər yana; Sözün deyər mərdana; Hər qaş-gözü, him-cimi; Arif gərəkdir qana.* (Bayatı). [Sərvnaz Qarakişiyə:] *Yoxsa elə bilirsən, him-cimini səndən qeyri başa düşən yoxdur?* B.Bayramov. □ **Him-cim eləmək (etmək)** – qaş-gözlə işarə etmək. *Aşıq Ələsgər nə qədər*

him-cim eliyirsə, Musa özünü saxlaya bilmir. "Aşiq Ələsgər".

HİMLƏMƏ "Himləmək"dən *f.is.*

HİMLƏMƏK *f.* Birinə gözü, ya əli ilə işarə etmək, him eləmək; işarə, mimika ilə bildirmək. *Osmanı himlədi əlilə bəri; Büküllü bir şeyi verdi içəri.. H.K.Sanlı. Göz atdım gözünə, himlədim bəri! ..Dayandı şir kimi, pürvüqar gördüm. S.Vurğun.*

HİMLƏŞMƏ "Himləşmək"dən *f.is.*

HİMLƏŞMƏK *qarş.* İşarə ilə, qaş-gözlə bir-birinə bildirmək, bir-birinə him eləmək, işarə etmək. *Məclisdə oturanlar himləşdilər. – Hamı bir-birinə baxıb himləşir. Ü.Hacıbəyov. [Gülzar] şübhə etməirdi ki, hamı bir-birilə himləşir, hamı pıçıldadır. İ.Hüseynov.*

HİMN [*yun.*] 1. Dövlət və ya sinfi birlik rəmzi kimi qəbul olunmuş təntənəli mahnı.

2. Təntənəli mədhyyə, birinin və ya bir hadisənin şərəfinə ifa edilən təntənəli musiqi əsəri. *İllərlə babalar düşmədi atdan; Zamanla bu sayaq üz-üzə durduq; Yiğilib qırmızı bayrağın altıda; Yasin oxuyurduq, himn oxumurduq. M.Araz.*

HİN¹ *is.* 1. Bəzi ev heyvan və quşlarının saxlandığı kiçik tikili. *İt hini. Toyuqları hinə salmaq. – [Nabat:] Hinə bax, ay Gülsüm bacı, dünən hindən iki dənə qarib yumurta tapmışam. C.Cabbarlı. [Eldar:] Gedib o göyərçini hinə salım, qanadı yaralıdır, özü hinə uca bilməz. M.Rzaquluzadə.*

2. *məc. dan.* Darısqal, yöndəmsiz, natəmiz otaq, mənzil haqqında. *Bu ev deyil, hindir.*

HİN² *zərf* [*ər.*] Vaxt, zaman, çağ, an, əsnə.

□ **Bu hində** – bu əsnada, bu anda, bu zaman. *Bu hində yoldaşım Lağlağı əlində "Həyat"ın 106-cı nömrəsi girdi içəri.. C.Məmmədquluzadə. Bu hində cəhənnəmdə gördüyüm bəy özünü məclisə yetirir. Ə.Haqverdiyev.*

HİND-AVROPA: Hind-Avropa dilləri dilç. – Hind, İran, yunan, slavyan, Baltik, german, kelt, roman və b. müasir və qədim Asiya və Avropa dillərinin daxil olduğu böyük dil qrupu. □ **Hind-Avropa dilçiliyi** – Hind-Avropa dillərinin müqayisəli-tarixi üsulla tədqiqi, müqayisəli-tarixi dilçilik.

HİNDXORUZU *is.* Erkək hinduşka, hinduşkanın xoruzu.

HİNDİ *is.* Amerika qitəsinin, Cənubi və Şimali Amerikanın ancaq bəzi rayonlarında qalan ən qədim yerli əhalisini təşkil edən tayfa və xalqların ümumi adı. *Qoca hindin bir hiçqırıq varmış sənsində; Üfüqlərdə səslənirən oyanan dağlar. A.İldırım.*

HİNDLİ *is.* Hindistanın milli, dini və kasta mənsubiyyətindən asılı olmayaraq əsil yerli əhalisinin ümumi adı; hindu; hindistanlı. *Qan damladı fırtınanın odlu gözündən; Üsyan edən hindlilərin kəskin başları; Axdı Qanqun qan ləkəli coşqun üzündən. A.İldırım.*

HİNDŞÜNAS *is.* [hind və *fars.* ...şünas] Hindşünaslıq mütəxəssisi.

HİNDŞÜNASLIQ *is.* Hindistanın tarixini, iqtisadiyyatını, dillərini, incəsənətini və s. öyrənən elmlərin toplusu.

HİNDTOYUĞU *is.* Dişi hinduşka, hinduşkanın toyuğu.

HİNDU bax **hindli**. [Şeyx Sənan günəşi göstərir:] *Türk, hindu, ərəb, əcəm bilməz; Nuri hər yanda artar, əksilməz... H.Cavid.*

□ **Hindu xal** – hindli qadınların adətən üzlərinə (daha çox alınlarına) qoyduqları xal, qara xal (əsasən klassik şəirdə). *Müəttər saçını, hindu xalını; Yetirdi hər dərdim dəvayə, pəri! M.P.Vaqif. Yusifin atdığı zoğalın biri [Şahpərinin] geniş ağı alına dəyib əzildi, qızın çatma qaşları arasına hindu xal qoydu. B.Bayramov. Hindu xallı – üzündə, ya alında qara xal olan, qara xallı. Qara telli, hindu xallı Məşuqanın al yanaqlarında ani olaraq bir solğunluq gəzdi. S.Rəhimov.*

HİNDUŞKÁ *is.* [*rus.*] Qırqovul ailəsinə mənsub ötlik iri ev quşu; loş. *Hinduşka əti. Hinduşka ferması. – Gülsəhər Müşgünazgilin qapısını döyəndə həyətdəki qazlar çığırdı, hinduşkalar bərkdən səs elədi. Ə.Vəliyev. Gözünü yumub qulaq asırsan, gah elə bilirsən otağa bir sürü xoruz-toyuq dolub, gah da sənə elə gəlir ki, ətrafında qaz, ördək, hinduşka gəzir. S.Rəhman.*

HİNLƏMƏ "Himləmək"dən *f.is.*

HİNLƏMƏK *f.* Hinə salmaq. *Göyərçinləri hinləmək. – [Oddamdı:] Atam, mən gedim, toyuq-cücani hinləyim, yoxsa ara qarışar. C.Cabbarlı.*

HİPÉRBOLA [yun.] riyaz. Səthin konusunu kəsən ikitərəfli, qeyri-qapalı əyri xətt.

HİPERBOLİK *sif.* [yun.] riyaz. Hiperbolaya aid. *Hiperbolik kəşik.*

HİPERBOLÖİD [yun.] riyaz. Hiperbolanın firlanmasından hasil olan səth.

HİPERTONİK [yun.] *tib.* Hipertoniyaya xəstəliyi olan, qan təzyiqi normadan yuxarı olan adam.

HİPERTONİK *sif.* [yun.] *tib.* Hipertoniyaya, qan təzyiqinin artmasına aid olan, onunla bağlı olan. □ **Hipertonik xəstəlik** – arteriya damarında qan təzyiqinin artması nəticəsində baş verən xəstəlik.

HİPERTONİYA [yun. hyper və tonus – gərginlik] *tib.* 1. Qan təzyiqinin artması.

2. Hipertonik xəstəlik, qan təzyiqinin artması.

HİPNOTİZM [fr. əslində yun.] 1. Hipnoza xas olan halların məcmusu.

2. Bax **hipnoz** 1-ci mənada.

3. Başqasına təsir etmək bacarığı.

HİPNÓZ [yun. hypnos – yuxu] 1. İnsanda və ali onurğalı heyvanlarda adətən sözlə, baxışla təlqin nəticəsində əmələ gələn yarımyuxululuq halı. *Kütləvi hipnoz və müxtəlif “möcüzələr” göstərmək ta qədimdən məlum olan adi bir şeydir; hind sehrbazları bunu xüsusilə bacarırmışlar və indi də bacarırlar.* Ə. Haqverdiyev. □ **Hipnoz etmək** – bax **hipnozlaşmaq**.

2. Təlqin vasitəsilə yatırma, habelə yarıtdılanın iradəsinə (müalicə məqsədilə) təsir göstərmə; hipnozla müalicə. // *məc.* Cazibə, cazibə qüvvəsi. *Hipnoz kimi təsir etmək.*

HİPNOZÇU *is.* Başqasını hipnoz halına gətirən adam; hipnozla müalicə edən həkim.

HİPNOZLAMA “Hipnozlaşmaq”dan *f. is.*

HİPNOZLAMAQ *f.* Təlqin vasitəsilə hipnoz vəziyyətinə gətirmək, hipnoz etmək. *Xəstəni hipnozlaşmaq. // məc.* İradəsinə əlindən almaq, sezdirmədən öz iradəsinə tabe etmək, öz təsiri altına salmaq.

HİPOTENÜZ [yun.] riyaz. Düzbucaqlı üçbucağın düz bucaq qarşısındakı tərəfi.

HİPOTONİYA [yun.] *tib.* Qan təzyiqinin azalması, aşağı düşməsi; habelə toxumaların, orqanların tonusunun azalması.

HİRS *is.* [ər.] Qəzəb, hiddət, acıq, qeyz. *İzzət qüssədən və Məhəmməd həsən əmi hirsindən başladılar Əhməd kimi ağlamağa. C. Məmmədquluzadə.*

◊ **Hirs bağırçaqlarını (bağırçağını)**

kəsmək – bərk hirsələnmək, hiddətlənmək, qəzəblənmək. **Hirsi təpəsinə (başına, kəlləsinə) vurmaq** – bərk hiddətlənmək, çox hirsələnmək, qəzəblənmək. *Cümşüd bəy qulaq asdı, qulaq asdı, hirs təpəsinə vurdu və birdən-birə səsinə ucaldı dedi..* E. Sultanov. **Hirsi tutmaq** – hirsələnmək, qəzəblənmək, acığı tutmaq. [Sultan bəy:] *Mənim də hirsim tutar, vurub öldürərəm.* Ü. Hacıbəyov. **Hirsi yatmaq, soyumaq** – hirs keçmək, qəzəbi keçmək, sakitləşmək.

Xan eşikağasının sözlərindən mütəəssir olub, hirs yatdı. Çəmənzəminli. *Sədrin hirs soyudu.* S. Rəhimov. **Hirsindən dodaqlarını (zəncir, cilov) çeynəmək (gəmirmək)** – çox bərk hirsələnmək, qəzəblənmək. *Mahmud hirsindən dodaqlarını çeynəyib, öz kişiliyini göstərməyi və arvadı evdə kötləməyi qət etdi.* B. Talıblı. **Hirsindən qovrulmaq** – hirsindən, acığından nə edəcəyini bilməmək, hirs boğmaq. **Hirsini basmaq (boğmaq, yemək)** – hiddətini, hirsini yatırtmaq, özünü saxlamaq, hirsini, acığını bürüzə verməməyə çalışmaq. *Ha adam istəyir hirsini yesin, dinməsin, insanı öz başına qoyurlar, dindirirlər.* C. Məmmədquluzadə. *Elman hirsini boğub, Ceyran xanımın dalınca baxdı.* M. Hüseyn.

HİRSLƏNDİRMƏ “Hirsələndirmək”dən *f. is.*

HİRSLƏNDİRMƏK *f.* Qəzəbləndirmək, hiddətləndirmək; qəzəblənməsinə, hirsələnməsinə səbəb olmaq; qeyzləndirmək.

HİRSLƏNMƏ “Hirsələnmək”dən *f. is.*

HİRSLƏNMƏK *f.* Hiddətlənmək, qəzəblənmək, qızımaq, acığı tutmaq. *Uşağa hirsələnmək. Eşitdiyi sözdən hirsələnmək.* – [Şir-Aslan] *Dadaş Lələsovu görüb hirsələndi, tez dönüb Ağbulaq kəndindən çıxdı.* S. Rəhimov. *Tapdıq bir qədər hirsələnmişdi. Onu evə çağırmaqlarına görə ata və anasına çox acığı tutmuşdu.* Ə. Vəliyev.

HİRSLİ *sif.* 1. Hiddətli, acıqlı, qəzəbli, hirsələnməmiş. *Hirsli kişi.* – [Məşədi Qəzənfər:]

Məşədi, sənin bu aşnaların nə hirsli adamlardır? Ü.Hacıbəyov. [Mahmud] hirsli arvaddan əvvəlcə qorxdı. Ə.Əbülhəsən. // zərf Hirsli-hirsli. Hirsli danışmaq. Hirsli cavab vermək. – Nazir yerindən durmayıb, üzünü Salmana tutub hirsli soruşdu.. Ə.Haqqverdiyev. Övrət hirsli girir ərinin otağına və başlayır bu cür məzəmmət eləməyə: – A kişi, sən olasan Allah, bu kitabları və kağızları tulla cəhənnəmə. C.Məmməd-quluzadə. // Hirs, acıq, qəzəb ifadə edən; qəzəbli, acıqlı. Hirsli nəzər. Hirsli görkəm. – Geniş açılmış qurpımsız, hirsli gözləri gördükdə [arvada] elə gəldi ki, kişi heç bir an da yatmayıb. İ.Hüseynov.

2. *məc. Şiddətli, kəskin, coşqun. Hirsli hava. Hirsli dəniz. – Aşxamdan bəridir könlümdə yenə; Hirsli fırtınalar, qasırgılar var. S.Vurğun.*

hirsli-hirsli *zərf* Hirsli halda, qəzəbli-qəzəbli, hiddətlənərək, acıqlı-acıqlı; qəzəblə, hirslə, hiddətlə. *Hirsli-hirsli danışmaq. – Qara bəy hirsli-hirsli Oruca baxdı. Ə.Vəliyev. [Rəşid:] Canbalayevin hirsli-hirsli bir-birinə sıxılmış dodaqları, zəhmli gözləri təsəvvürümdən silinirdi. İ.Hüseynov.*

HİS *is.* 1. Yanan bir şeydən çıxan kəşif tüstü. *Ocağın hisi. Tonqalın hisi. – Yel ədikcə fənnənin hisi artdı, işığın dairəsi get-gedə kiçildi, zəifləndən alov qaranlığın qüvvətli pəncəsində boğuldu.. S.Rəhimov.*

2. Həmin tüstüdən əşyaların üzərinə qonnan qara çöküntü; qurum. *Pəncərənin hisini təmizləmək. – Sağ tərəfdə isə taxtası köhnə və hisdən qaralmış bir qapı vardır. H.Nəzərli. Yazısı pozulmuş kağız hisdən sapsarı saralmışdı. B.Bayramov. □ His basmaq (bağlamaq) – üzərində qurum əmələ gəlmək, hisdən qaralmaq. [Qəhrəmanın] fikri yenə də dolana-dolana hərəkət edir, .. ağacları his bağlamış damda dayanırdı. S.Rəhimov. Mətbəxin divarlarını his basmışdı. Ə.Sadiq.*

HİSXANA *is.* Balıq, ət və s. hissə verilən yer, sex və s.

HİSLƏMƏ 1. *is.* Balığı, ət və s. saxlamaq üçün hissə verərək qurutma. *Balıq emalında elektrikliqə hissələmə üsulu tətbiq edilməkdədir.*

2. "Hisləmək" dən *f.is.*

HİSLƏMƏK *f.* 1. His buraxmaq, his eləmək, az tüstüləmək. *Pilətə hisləyir. Külün içində gözlər hisləyir.*

2. Hissələmə üsulu ilə qurutmaq (bax **hissələmə** 1-ci mənada).

HİSLƏNMƏ "Hissələnmək" dən *f.is.*

HİSLƏNMƏK *f.* 1. Tüstülənmək, yaxşı yanmadığından his buraxmaq. *Tonqal hislənilir. Ocaq hislənilirdi. – Əhməd şüşəsi hislənməmiş (f.sif.) lampanın fitilini aşağı çəkib, işığı öləzitti. İ.Şıxlı.*

2. His çəkmək, hissə bulanmaq, hisdən qaralmaq. *Lampanın şüşəsi hislənməmişdir. – Babalarımızın bu köhnə "imarət"ə (qara dama) nədən "qara" adı verdiyini bilirsinizmi? İki şeydən: biri, üstünə tökülən qara torpaqdan, o biri, tüstüdən içəri hislənilib, qurum tutaraq qaralmağından. S.S.Axundov.*

HİSLİ *sif.* 1. His verən, yaxşı yanmayıb his eləyən; tüstülənən. *Hisli təndir. – Dağ başı səslə qalar; Ocağı hisli (z.) qalar; Yemək ilə dost olan; İllərlə küslü qalar. (Bayatı). Hisli lampanın işığında bir neçə adam işləyirdi. Q.İlkin.*

2. His çəkmiş, his basmış, hisdən qaralmış, hissə örtülmüş. *Hisli qazan. Hisli tava. – Kürsünün altında var: üzüqoylu çevrilmiş bir qazan, bir çanaq, içində qatıq, bir qara, hisli çaydan. C.Məmmədquluzadə.*

HİSLİ-PASLI, HİSLİ-TOZLU *sif. dan.* His-pas (his-toz) basmış, hisli; çirklə. *Hisli-paslı (hisli-tozlu) qapı. Hisli-paslı (hisli-tozlu) otaq. – [Mahmud:] Axı bura xalis be-hiştdir, o hisli-paslı daxmada nə görübsən? Ə.Haqqverdiyev. [Bayram kişi:] Çox adam bizim bu qumlu bağları, hisli-tozlu [Abşeronu] bəyənmiş. M.Rzaquluzadə. // məc. Kirli, çirklə; üz-gözünü, üst-başını çirkə basmış. *Hisli-paslı uşaq.**

HİS-PAS *top. dan.* His çirkə, kir. *Qazanın his-pasını yumaq. – Hisdən-pasdan qaralıb sifətini itirmiş .. taxta bufet, kim bilir, neçə nəslə o dünyaya ötürmüşdü. B.Bayramov.*

HİSS *is.* [ər.] 1. Bax **duyğu**. [Rüstəm bəy Sofya xanıma:] *Hiss təbiət zəkasının təzahürüdür, təbiət istədiyini hiss vasitəsilə görür. Çəmən-zəminli. Səbrlə, tədbirlə ölçüb-biçmədən; Ağla güvənmədik, hissə güvəndik. B.Vahabzadə. Görən doğrudanmı*

insan qəlbinin; İncə hissələrində toxunmur şeir? M.Araz. □ **Hiss etmək** – bax **duymaq**. *Aclıq hiss etmək.* – *Əri Cavad tamam qışı xəstə yatıb, indi isə qəclərində bir qədər qüvvət hiss edib dedi.* Ə.Haqqverdiyev. [Əminə:] *Heyrətinədən şillənin ağrı-acısını belə hiss etmədi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Sevgi, məhəbbət. *Hadisə Qadiri elə çaşdırmış, ruhunu və qəlbinə elə sıxmışdı ki, elə bil, o gözəl qıza olan hissi və duyğuları da indi onun yadından çıxmışdı.* Ə.Əbülhəsən.

3. Öz duyğuları, təəssüratı əsasında bir şeyi apaydın, həssaslıqla qavrama, dərk etmə bacarığı. *Gözəllik hissi.* – *Güman olunmasın ki, Münəvvər xanımda qadınlara xas olan qısqanclıq hissi zəif idi.* Mir Cəlal. □ **Hissə qapılmaq** – bax **hissiyata qapılmaq** (“hissiyat”da). *Şirzad hissə qapılan, yəni, Salmanın dediyi kimi, qəlbən şair idi. Hissə qapılındakı da ürəyi yaz səhərinin üfüqləri kimi açılırdı.* M.İbrahimov. [Səlim:] *Hissə qapılmaq məndə də var, Zərnişan!* B.Bayramov.

HİSSƏ *is.* [ər.] 1. Tamın bölündüyü parçalardan hər biri; qisim. *Binanın bir hissəsi. Çayın aşağı hissəsi.* – *Şirvan Şimali Azərbaycanın bir hissəsidir.* M.S.Ordubadi. [Kiçikbəyim] *günün müəyyən hissəsində şəhərin ətrafını dolanırdı.* Çəmənzəminli. – *Mən ki sənəm, mən ki sənəm; tanımadın? Dəfn olunmuş bir hissənəm; tanımadın?* M.Araz. // Bölünən bir şeydən hərəyə düşən pay. *Hərə öz hissəsini götürdü. Onun hissəsini ayırıb verin.*

2. Vahid, tam bir sistemin (orqanizmin, mexanizmin və s.) tərkib elementlərini təşkil edən şeylərdən hər biri. *Ehtiyat hissələri. Maşın hissələri.* – *Sofər .. motorun əvəz edilməsi lazım gələn hissəsini alıb götürmək üçün getmiş, təsadüfən oradan keçən başqa bir maşınla geri qayıtmışdı.* S.Hüseyn. *Çatışmayan və yaxud düzəldilməyi vacib olan bəzi hissələr Keşlədə hazırlanırdı.* H.Seyidbəyli. // Hər hansı əsərin üzvi parçası, qismi, fəsl. *Romandan bir hissə. Sonatanın son hissəsi.* – [Seymur] *rəssamlıq məktəbinə gəlib, birbaşa tədris hissə müdirinin otağına girdi.* H.Seyidbəyli.

3. Əlahiddə qoşun vahidi. *Aviasiya hissəsi. Tank hissəsi. Hissə komandiri.* – *Doğrudur, bir dəfə Rüstəm kişi ayağından yaralandı, lakin sağalıb yenə hissəsinə qayıtdı.* M.İbrahimov. *İstehkam hissələrinin əlində kifayət qədər vəsait olmurdu.* Mir Cəlal.

hissə-hissə *sif.* *və zərflər* Tam, bütöv halda deyil, hissələrə ayrılmış halda; hissələrlə, tikə-tikə. *Tarlanı hissə-hissə şumlamaq. Romanı hissə-hissə çap etmək.* – *Qoşun hissə-hissə olub istirahət edirdi.* S.Rəhimov. *Heç şey hissə-hissə ölümə təslim olan bir bədənə yaşada bilməyəcəkdə.* M.İbrahimov.

HİSSƏCİK *is.* Bir şeyin ən kiçik, cüzi hissəsi, parçası. *Çox kiçik cisim, başqa sözlə, hissəcik anlayışı nisbi anlayışdır.* Z.Xəlilov. *Atom, maddənin kimyəvi reaksiyalarda bölünməyən ən kiçik hissəciklərinə deyilir.* C.Zülfüqarlı.

HİSSİ *sif.* [ər.] Hiss orqanları, duyğu, qavrama vasitəsilə əmələ gələn, törəyən, hissə dərk olunan. *Hissi qavrayış. Hissi təəssürat.* // Hissə, duyğuya aid olan. *Mərkəzi, yaxud birləşdirici neyronlar .. oyanmanı, hissə neyronlardan hərəkət neyronlara keçirir.* “Psixologiya öçerkləri”. // *məc.* Cismani, şəhvani. *İnsanda hissə təməyüllər.*

HİSSİYYAT *is.* [ər. “hiss” söz. cəmi] Hissələrə, duyğularla bağlı hallar, hissə təəssürat; hissələr, duyğular. [Yaşlı kişi:] *Gənclik hissəyyatım məni [qadına] tərəf çəksə də, şüurum belə bir işdən çəkinməyi mənə tövsiyə edirdi.* S.Hüseyn. *Şəxsi müşahidələr və hissəyyata əsaslanan [Rüstəmin] mülahizələri çox zaman doğru çıxırdı.* M.İbrahimov.

♦ **Hissiyata qapılmaq** – öz hissələrinə uymaq, tabe olmaq, hissələrinin tələbinə, xəyala, hissəyyata görə hərəkət etmək. *..Mötəsim xəlifənin katibləri Babək üsyanının cərəyanı və onun inkişafı yollarını yazarkən dini hissəyyata qapılıb, həqiqəti tamamilə təhrif ediblər.* M.S.Ordubadi.

HİSSİZ *sif.* 1. Hiss etmə qabiliyyətindən məhrum, heç bir şey hiss etməyən, hissini, duyğusunu itirmiş; duyğusuz, bihüş. *Hissiz halda yatan xəstə.* – [Səlim] *Zeynalın sərxoşluqdan hissiz bir hala gəlmiş vəücudunu bir kömtür çuvalına və ya un kisəsinə bənzədirirdi.* S.Hüseyn. // Key, keyləşmiş, keyləşdirilmiş.

Hissiz dəri. – *Bu gecə Əmir İnanç həddindən artıq içmişdi. İstinin şiddəti də onun sərxoşluğunu artırmış və hissiz düşüb qalmasına səbəb olmuşdu.* M.S.Ordubadı.

2. *məc.* Həyata, hadisələrə, varlığa laqeyd münasibət bəsləyən, onları dərk etməyən, heç bir şeydən təsirlənməyən; duyğusuz.

HİSSİZLƏŞDİRİLMƏ “Hissizləşdirilmək”dən *f.is.* *Dərinin (dişin) hissizləşdirilməsi.*

HİSSİZLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Hissiz hala gətirilmək; keyləşdirilmək.

HİSSİZLƏŞDİRMƏ “Hissizləşdirmək” – dən *f.is.*

HİSSİZLƏŞDİRMƏK *f.* Hissiz, duyğusuz hala gətirmək, keyləşdirmək, bihüş etmək. *İynə vurub yaralı ayağı hissizləşdirmək. Xəstəni hissizləşdirmək.*

HİSSİZLƏŞMƏ “Hissizləşmə”dən *f.is.*

HİSSİZLƏŞMƏK *f.* Hissiz hala gəlmək, hissetmə qabiliyyətini itirmək, keyləşmək, bihüş olmaq.

HİSSİZLİK *is.* Hissin, duyğunun olmadığı hal, heç bir şey hiss etməmə; duyğusuzluq, keylik. [Mehriban] *sonra qarşısında daş bir heykəl hissizliylə hərəkətsiz duran ərinə başdan-ayağa süzdü.* S.Hüseyn.

HİSTOLOĞİYA [*yun.* histos – toxuma və logos – elm] İnsan və çoxhüceyrəli heyvan hüceyrələrinin quruluşu haqqında elm.

HİSTOLOJİ *sif.* [*yun.*] Histologiyaya aid olan, histologiya ilə əlaqədar olan. *Histoloji tədqiqat.*

HİSTOLOQ [*yun.*] Histologiya mütəxəssisi.

HİS-TOZ bax **his-pas.** *His-toz basmış pəncərə. Şüşələrin his-tozunu təmizləmək. – Sentyabrda tökülən ilk payız yağışı .. yayın his-tozunu yuyub aparır..* M.İbrahimov.

HİŞ *təql.* Öküzü, kəli sürmək, ya saxlamaq və döndərmək üçün işlədilən nida. *Leylak .. yaşı ötən şəxəbuynuz bir öküz kimi hey irəliyə dürtülürdü, nə qədər onun burnundan vurub hiş deyilsə belə, geri çəkilmirdi.* S.Rəhimov. [Nəcəfali:] *Saxlayın, a bala, kotan ilişdi, əyə, hiş deyın, gavaımı qıraçaqşınız.* B.Bayramov.

HİTLERÇİ Hitler tərəfdarı, alman faşisti.

HİTLERİZM Almaniyada 1933-1945-ci illərdə Hitlerin başçılıq etdiyi faşist diktatorası, habelə faşist diktatorası ideologiyası.

HİYLƏ *is.* [ər.] Kələk, fırıldaq, fənd; məkr. [Şah vəzirə:] *Vəzir, bu çox qaribə işdir, yaqın burada bir hiylə vardır.* Ü.Hacıbəyov. *Satqınların hiyləsindən; Neçə kərə; Tarix endi zirvələrdən dərələrə.* B.Vahabzadə.

◊ **Hiylə qurmaq (düzəltmək)** – biclik işlətmək, kələk qurmaq. [Rüstəm bəy:] *Cürbəcür hiylə qurmuşam.* S.S.Axundov. **Hiylə işlətmək (gəlmək)** – hiylə ilə aldatmaq, yaılan deyərək aldatmaq, biclik gəlmək. *Vəzirin qızları hiylə işlədərək padşahın oğlanlarının onlara sataşdıqlarını analarına söylədilər.* (Nağıl). [Şeyx Haşimi İbn-Xalidə:] *Mən o sülh qasidinə inanmıram, Nəfəl hiylə işlədir.* Ə.Məmmədخانlı.

HİYLƏBAZ [ər. hiylə və *fars.* ...baz] bax **hiyləgər.** *Hiyləbaz adam. – [Qarı:] O işi də mənə tapşır, qızım. Ərin hiyləbazdırsa, mən ondan hiyləbazam.* E.Sultanov.

HİYLƏBAZLIQ bax **hiyləgərlik.**

HİYLƏGƏR *sif.* [ər. hiylə və *fars.* ...gər] 1. Hiylə işlədən, kələkbaz, fəndgir, bic, məkrli. *Hiyləgər adam. – [Nüşabə:] Düşmənlə həm güclüdür, həm də hiyləgər; Qüvvətlə, hiyləylə qazanır zəfər.* A.Şaiq. *Dünyanın ən hiyləgər, mahir kələkbazları; Saat ilə təqvimə əl qata bilmədiklər; Yalnız vaxtı, zamanı aldada bilmədiklər.* B.Vahabzadə. // *məc.* Eyni mənada bəzi heyvanlar haqqında. *Hiyləgər tülkü. – Görünür ki, kəndə dadanmış bu qurd çox təcrübəli və hiyləgər bir qurd idi.* M.Rzaquluzadə.

2. Hiylə ifadə edən. *Hiyləgər baxış. – Cəfər hiyləgər bir təbəssümlə göz vurdu və qonaqları sakit eləyə-eləyə: – Qardaş, hər sirr Allah yanındadır, – [dedi] Çəmənözəminli.*

HİYLƏGƏRCƏSİNƏ *zərf* Hiylə ilə, məkrlə, ibliscəsinə; bic-bic. *Müqim bəy hiyləgərcəsinə dodaqlarını büzüb: – Qız, sənə nə olub, gözlərin belə qırmızı almaya dönüb? – dedi.* S.Rəhimov. *İbiş hiyləgərcəsinə güllümsündü.* S.Vəliyev.

HİYLƏGƏRLİK *is.* Hiyləbazlıq, biclik, kələkbazlıq, fəndgirlik, məkrlilik. *Ana zəifdir, lakin dünyanın güclülərinin və zalımlarının hiyləgərliyi və fırıldaqçılığına*

qarşı onun qüdrətli silahı təmizlik və düzlükdür. M.İbrahimov. *Ancaq əslində Gülpərinin üz-gözündən adi bir hiyləgərlik tökülürdü.* M.Hüseyn.

HİYLƏSİZ *sif.* və *zərf* Hiylə olmadan, hiylə işlətmədən, düzlüklə, doğru yolla. *Hiyləsiz adam. Hiyləsiz işi görmək. – Alqış o boyasız, rəngsiz üzünə! Alqış o hiyləsiz təmiz sözünə!* S.Vurğun.

HM nida. 1. Şübhə, istehza bildirir. *Hm, sən də orada idin?*

2. Bir söz demək istərkən çətinlik çəkəndə və ya təəddüd etdikdə işlənir – hə.

HO, HO-HO *təql.* İşlək qaramalı hərəkətə gətirmək və ya qovmaq üçün işlədilir. *Ho-ho!* – *deyə alçaqboylu, çalsaqqallı, gün altında işləməkdən əl və üzü qaralmış arabaçımız Səməd kişi öküzləri səslədi.* T.Ş.Simurq. *Ara-baçı tez-tez çubuğunu saqqıldadır, “ho-ho, hiş” – deyə heyvanları səsləyirdi.* İ.Şıxlı.

HODAQ *is. məh.* Kotana qoşulan öküz. *Qəhrəman .. hodaq sürməkdə .. Rüstəmə kömək edirdi.* S.Rəhimov. *Poladı qaytarıb kottan hodağı sürməyə göndərdilər.* Ə.Vəliyev.

HODAQCI *is. məh.* Kotana qoşulan öküzün başını çəkən adam. *Hodaqçılar [aqronomun] böyük adam olduğunu düşünüb, öküzləri yana vurdular.* B.Bayramov.

HO-HA, HO-HO *bax ho.* *Ho-ho var dağa qaldırar, ho-ho var dağdan endirər.* (Məsəl). *Məşədi Ağakəşi gedib çıxır vəlin üstə və “ho-ho” deyə-deyə başlayır öküzləri sürməyə.* C.Məmmədquluzadə. *Faytonçu “ho-ha, ho-ho” – deyə gah adamları, gah atları həyləyir, qırmancını havada oynadırdı...* M.İbrahimov.

HOHOLAMA “Hoholamaq”dan *f.is.*

HOHOLAMAQ *f. dan.* İnayi, öküzü, kəli hərəkətə gətirmək və ya yerini artırmaq üçün “ho-ho” deyə səs çıxarmaq. *Tərخان .. əlində nar çubuğu irəli keçirdi və ağır tər-pənişli öküzləri hohalayırdı...* Ə.Məmməd-xanlı.

HOQQA¹ *is.* [ər.] 1. Əl zirəkliyi ilə çıxarılan cürbəcür oyunlar.

2. *məc.* Kələk, fırıldaq, fənd, hiylə. *Bu nə hoqqadır? Hoqqası baş tutmadı. Başdan-ayağa hoqqadır.* – [Salamov Bahadır bəyə:]

Hamısı badalaqdır, bütün hoqqalar mədənlər üstündədir. C.Cabbarlı.

◊ **Hoqqa çıxarmaq (bəzəmək)** – oyun çıxarmaq, oyunbazlıq etmək. [Mirzə Səməndər Almaza:] *..Əyər müdir mənəm, bu nə hoqqadır bəzəyirsən?* C.Cabbarlı. [İnci:] *Namusla səkkiz saat işləmişən, qurtarıb. Daha istirahət günü işləyib özündən hoqqa çıxartma.* S.Rəhman.

HOQQA² *is.* [ər.] *köhn.* Tiryək çəkənlərin işlətdiyi xüsusi qəlyan və onun başına keçirilən borusuq. *..İki uşaq bu dəfə iki podnosda firuzə başlı hoqqa və maşa gətirdi..* M.S.Ordubadı. *Keyfini pozmaz, onun tiryəki var, hoqqası var.* Ə.Nəzmi.

HOQQABAZ *is.* [ər. hoqqa və fars. ...baz] 1. Əl cəldliyi ilə cürbəcür oyunlar göstərən adam, hoqqa çıxardan; oyunbaz. *Şad günü-müzdə .. bizə mütrüblər, hoqqabazlar, kəndirbazlar, meymunoyndanlar, ayıoyndanlar göndərir.* Ə.Haqverdiyev. [Mirzə Qulam] *..özünə xam məclis tapmış hoqqabazlar kimi sevinə-sevinə danışıdı..* Mir Cəlal.

2. *məc.* Kələkbaz, fırıldaqçı, haramzadə. [Nəbi:] *Vəfali oğlundan şübhə yaramaz! Yəqin yalan satıb sənə hoqqabaz.* S.Rüstəm.

HOQQABAZLIQ *is.* 1. Hoqqabazın (1-ci mənada) işi, sənəti; əl zirəkliyi ilə cürbəcür şeylər göstərmə. *Qəhqəhə, əlçalanların qarışıq ovuc səsləri, Zeynalın əlli cürə hoqqabazlığı .. məclisi xeyli şənəndirib qızısdırdı.* Ə.Əbülhəsən. // *Oyunbazlıq.* [Firəngiz Muxtara:] *Yeniliyi sənin kimi astarından anlayanlar .. hər cür hoqqabazlığı .. yenilik adlandırırırlar.* B.Bayramov. ◻ **Hoqqabazlıq etmək** – hoqqa çıxarmaq, oyun çıxarmaq, oyunbazlıq etmək, təlxəklik etmək, özünü təlxək kimi aparmaq.

2. *məc.* Yalanla, hiylə ilə, aldadıcı yollarla görülən iş. *Oynadar əldə məzhəbi, dini; Hoqqabazlıqda xeyli kamildir.* M.Ə.Möcüz.

HOLAVAR *is. folk.* Cütçülərin, əkinçilərin oxuduqları mahni (şifahi xalq ədəbiyyatı növü). *Kotancıların holavarları, otbiçənlərin çobanbayatısı .. Budağı valeh etmişdi.* Ə.Vəliyev. *Kəndin yaxınlığındakı çaylaqlarda çəltik üçün yer əkən cütçülərin holavar səsi də bir tərəfdən yüksəlirdi.* Ə.Abasov. ◻ **Holavar çəkmək** – *bax holavarlamaq.*

Təcrübəli əkinçilərdən hərəsi bir kotanın dəstəyindən yapışır, cavanlar holavar çəkirlər. B.Bayramov.

HOLAVARLAMA “Holavarlamaq”dan f.is.

HOLAVARLAMAQ f. Holavar oxumaq, holavar çəkmək. [Qoca:] *Ay balam, niyə Allahın gözündən düşməsən, bir holavarla, qoy öküz işin çəmini tapsın, – dedi.* S.Rəhimov.

HOLL [ing.] İctimai binalarda istirahət və ya gözləmə üçün böyük otaq, zal, salon.

HOLLAND, HOLLANDIYALI is. Hollandiyanın (Niderlandiyanın) əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam.

HOLLANDCA sif. və zərflər Holland dilində. *Hollandca–azərbaycanca lüğət.* Hollandca öyrənmək.

HOMEOPÁT [yun.] Homeopatiya üsulları ilə müalicə edən həkim.

HOMEOPATİK sif. [yun.] Homeopatiya ilə bağlı olan, homeopatiya üsulları tətbiq edən. *Homeopatik müalicə.*

HOMEOPÁTİYA [yun. homoios – oxşar, bənzər və pathos – xəstəlik] Böyük dozaları sağlam adamda müalicə edilən xəstəlik əlamətlərinə oxşar əlamətlər törədən dərmanların çox kiçik dozaları ilə müalicə üsulu.

HOMOGEN sif. [yun.] Eyni cinsli, bir cinsli.

HOMOSEKSUALİZM [yun. homos – oxşar, bənzər və lat. sexualis – cinsi] Öz cinsindən olan adama qeyri-təbii cinsi meyil.

HOP təql. Birdən və cəld qalxıb sıçramağı anladır. *Hop yerindən sıçradı. Hop qalxdı.* // *Zərflər mənasında.* Birdən, o saat, cəld, dərhal, bir anda. □ **Hop eləyib yemək** – birdən, cəld udmaq, yemək; içəri ötürmək. [Əsəd bəy:] *Halva deyil ki, hop eləyib yesinlər.* C.Cabbarlı. **Hop götürmək** – tez qaldıraraq götürmək, qamarlayıb götürmək. *Fəhlələr* [Mehmani] *hop götürdülər və buruqdan iyirmi beş-otuz addım kənarında duran maşına tərəf apardılar.* M.Hüseyn. *Kəbi kişi qəti addımlarla uşağa yaxınlaşdı, onun qolтуğundan hop götürüb masanın üstünə qoydu.* İ.Şıxlı.

HOPDURMA “Hopdurmaq”dan f.is.

HOPDURMAQ f. Tədricən canına çəkmək, sormaqla, udmaq. *Torpaq suyu yaxşı*

hopdurur. – *Gil layları gil məhlulu suyunu hopdurmadığına görə, quyu qazılarkən bu laylar dövr edən gil məhlulu ilə yuyulur və quyu gövdəsinin diametri genişlir.* “Neft-mədən geologiyası”.

HOPDURMAYAN sif. Rütubəti, suyu canına çəkməyən, su keçməyən, su buraxmayan. *Su hopdurmayan parça.*

HOPDURUCU sif. Hopma qabiliyyəti olan, canına çəkən, soran. *Hopdurucu lay. Hopdurucu maddə. Hopdurucu torpaq.*

HOPDURULMA “Hopdurulmaq”dan f.is.

HOPDURULMAQ “Hopdurmaq”dan məch. [Natiq] *ətir hopdurulmuş (f.sif.) dəsmalını çıxarıb, .. qulaqlarının dalında gəzdirdi.* B.Bayramov.

HOP-HOP bax **şanapipik**. *Bu oxuyan quş hop-hopdur; Qulaq asın siz hop-hopa.* M.Dilbazi.

HOPLAŞMA “Hoplaşmaq”dan f.is.

HOPLAŞMAQ qarş. Atılıb-düşmək, oynamaq. *Uşaqlar hoplaşırdılar.* – *Ətrafında qoyun-quzu hoplaşar; Oynar, coşar, mələr, yenə toplaşar.* H.Cavid.

HOPLATMA “Hoplatmaq”dan f.is.

HOPLATMAQ f. dan. Atıb-tutmaq, oynatmaq. *Uşağı hoplatmaq.* – [Şeyx Sənan yuxuda gördüyü şeyx haqqında:] *Sanki bir tiftl idim... Qucaqlayaraq; Bir zaman öpdü, sevdi, hoplatdı.* H.Cavid.

HOPMA “Hopmaq”dan f.is. *Məşələr qarın tez əriməsinə mane olur, yerüstü suların axmasını azaldır ki, bu da rütubətin torpağa hopmasına səbəb olur.* M.Qaşqay.

HOPMAQ f. Canına, içinə keçmək; sorulmaq. *Su torpağa yaxşı hopur.* – *Hopduqca səhranın gövdəsinə su; Tərlədi qaxsımış bir bədən kimi.* S.Vurğun. *İlk nəzərdə bu məşəliyin mənzərəsi ürəksıxıcı idi, taxtaşalbanına başdan-başa mazut hopmuşdu.* İ.Qasimov. // məc. Nüfuz etmək. *Birdən bu son işıq zərrələri də elə bil zülmətə hopur, aləm yenə də qararığa camurdu.* Ə.Əbülhəsən. *Hopdu ruhunuza bayatılardan; Nəğməyə bənzəyən ləhcəlarımız.* B.Vahabzadə.

♠ **Qanına-canına hopmaq** – bax **qanına yerimək (keçmək, işləmək)** 2-ci mənada (“qan”da).

HOPPA *təql.* Balaca uşağı qoltuqlarından, ya qollarından tutub hoppandırdıqda deyilən söz.

HOPPANDIRMA “Hoppandıрмаq” dan *f.is.*

HOPPANDIRMAQ *f.* Atlandıрмаq. *Bizlərdə qorxaq atı çaydan hoppandıрмаq üçün belə tələsik çıxan .. səslərlə acıqlanarlar.* Mir Cəlal.

HOPPANIŞ *is.* Hoppanma işi; hoppanma, atlanma, tullanma, atlanış. *Bir hoppanışla arxı keçmək.*

HOPPANIŞMA “Hoppanışmaq” dan *f.is.*

HOPPANIŞMAQ *qarş.* Hoppanmaq, atlanmaq, sıçramaq (çoqları haqqında). *Uşaqlar təpədən hoppanışdılar.* – [Nərgiz] *hürküşüb suya hoppanışan* (f.sif.) *qurbağalara tamaşa elədi.* B.Bayramov.

HOPPANMA “Hoppanmaq” dan *f.is.* *Pərdə qalxanda iki əcinnə üstədən hoppanma oynayırlar.* Ə.Haqverdiyev.

HOPPANMAQ *f.* 1. Atlanmaq, tullanmaq, sıçramaq, atılmaq. *Sanki canavar bir adamın üstünə hoppanmaq və qanını sormaq istəyirdi.* M.S.Ordubadi. *Nökər birdən hoppanıb, İsrəfilin belindən yapışdı.* M.Hüseyn. // *məc.* Çox sevinmək, şadlığından özündən çıxmaq, atılıb-düşmək (bəzən “sevincindən”, “şadlığından” sözləri ilə). *Orxana elə gəldi ki, bu qızın işi-peşəsi dağ keçisi tək qayalara durmaşmaq, daşdan-daşa hoppanmaqdır.* İ.Məlikzadə.

2. Bir şeyin üstündən atlanıb keçmək; aşmaq, atlanmaq, sıçramaq. *Arxın üstündən hoppanmaq.* – [Hatəm xan ağa:] *Rüsxət verməsəm [Şahbaz bəy] atılar, minər atına, hoppanar Arazın o tayına, sonra mən onu haradan tapım?* M.F.Axundzadə. *Baxın, hər qapıda bir tonqal yanır; Uşaqlar hoppanırdı-ələv üstədən.* S.Vurğun.

hoppana-hoppana *zərf* Hoppanaraq, sıçrayaraq, atlanaraq, atlanma-atlanma. *Hoppana-hoppana pilləkənləri çıxmaq.* – *Üzü sarıqlı [şəxs] qoltuqlarında iki çəlik, qarğa kimi hoppana-hoppana mənə tərəf gəlirdi.* Ə.Haqverdiyev.

HOR *dan.* b a x **hovur.** [Çopo:] *Ceyniz bir-iki hor söhbət eləyib, ayağa durdu. Çəmən-zəminli.*

HORMON [*yun.* *hormaino* – hərəkətə gətirirəm] *fiziol.* Daxili sekresiya vəzilərinin hazırladığı (və qana ifraz etdiyi) aktiv fizioloji maddə.

HORMONÁL *sif.* [*yun.*] *fiziol.* Tərkibində hormon olan, hormondan ibarət olan. *Hormonal preparat. Hormonal maddələr.*

HOROSKOP *is.* [*yun.*] 1. Tələdən xəbər verən ulduzların düzümü; ulduz falı.

2. Münəccimlik.

HORRA *is.* 1. Müxtəlif maddələrdən ibarət sıyıq kütlə. [Qurban:] *Qanın qaralması, Telli, yerə töküləni yığıb vermişəm, səxdə alma horrası qayırsınlar.* Ə.Məmməd xanlı. – *Təkərlərdən qopan horra palçıq yola səpilməmiş narın ağ duzun üstünü tamamilə örtüdü...* İ.Məlikzadə. // *Sıyıq, duru halda olan xörək. Bir aydan artıq Almazın ağzına horra tökdülər.* S.Rəhimov. *Yazıq uşaqçıqazlar gündə bir-cə dəfə arpa unundan horra bişirib içirlər.* M.Hüseyn. // *məc.* Çox sıyıq, duru bişirilmiş xörək haqqında. *Bu umac deyil, horradır. Xəmirəsi çox horradır.*

2. Heyvanlar üçün xüsusi sıyıq yem. *İt üçün horra hazırlamaq. İnak horranı yedi.*

HORTLATMA “Hortlatmaq” dan *f.is.*

HORTLATMAQ b a x **hortuldatmaq.** [Axund] *bir də gözünü alından Qumruya baxdı, çayını hortlatdı.* Mir Cəlal.

HORTULDATMA “Hortuldatmaq” dan *f.is.*

HORTULDATMAQ *f.* Hortultu ilə içmək; hortlatmaq. *Ayranı hortuldatmaq. İnak horranı hortuldatdı.* – *Yarməmməd pərt olub tələsik çayını hortuldatdı.* M.İbrahimov.

HOR(T)ULTU *is.* Mayeni udarkən qırtlaqdan çıxan səs. *Oğlan horultu ilə su içən kəlləri çubuqlayıb arabanı suya saldı.* İ.Şıxlı. *İçəridə ancaq stəkanların çaqqıltısı, bir də Qarakişinin hortultusu eşidirdi.* B.Bayramov.

HOSPİTAL *is.* [*alm.*] Hərbi xəstəxana. *Səlim səhiyyə məntəqəsində başdan-ayağa sarımandan sonra səhra hospitalına, buradan da arxa hospitala köçürüldü.* S.Rəhimov. *...Mədətən, manevrə qıçı burxulduğu üçün bir hospitalda on gün yatmışdı.* Ə.Əbülhəsən.

HOŞ *təql.* Eşşəyi hərəkətə gətirmək, yerini sürətləndirmək və ya dayandıрмаq üçün çıxarılan səs. *Hətta küçədə də bir tərəkəmə*

eşşəyinə hoş deyəndə mən dayanıb dururam, .. elə bilirəm ki, mənə deyir. E.Sultanov.

HOTÉL is. [fr.] Mehmanxana, qonaq evi.

HOV¹ is. dan. Kömək. *Çataydı elimdən köməyim, hovum; Kəsərdən qalmayan qılın-cım, sovum.* Aşiq Şəmşir. *Yaxınlarla sıx əlaqə yaradılmış, onlardan hov istənilmişdi.* Ə.Vəliyev. □ **Hova çatmaq** dan. – köməyinə çatmaq, kömək etmək, kömək əli uzatmaq, əlindən tutmaq. [Ana:] *Xasay, sən ata üzü görməmişən, mən bir üzü gəlin, bir üzü qız səni saxlamışam. İndi böyüyüb hovuma çatırsan?* Ə.Vəliyev.

HOV² bax **ho, ho-ho.** *Cütçü hər şeydən bezar və cansız bir səslə hov, hov, hov deyər səslənir, səslənirdi.* M.İbrahimov.

HOV³ is. dan. Şişmə, iltihab (yara haqqında). □ **Hov elmək** – şişmək, iltihab etmək. [Kazım Səfərə:] *Ola bilər ki, ətin içində sümük qırığı da qalsın. Onun üçün hov eləyir.*.. Çəmənzəminli. **Hovu çəkilmək** – şişi çəkilmək, şişi azalmaq.

HOVXURMA “Hovxurmaq” dan f.is.

HOVXURMAQ f. Yarım-bükülü barmaqlarını ağzına tutaraq nəfəsi ilə onları qızdırmaq. *Hovxurub əllərini qızdırmaq. – Sən şaxtada bir küçəyə çıx! Əllərini hovxuran dayanarlara bax!* R.Rza. *Südə qoxulu nəfəsinə; Əllərinə hovxuraraq; Gileylənir kiçik uşaq.* Ə.Kürçaylı.

HOVLAMA “Hovlamaq” dan f.is.

HOVLAMAQ f. dan. Kömək etmək, əlindən tutmaq. [Fərrux:] *..Hovlayıb saxladığım camaatın hamısı düşmənim olub.* Ə.Vəliyev.

HOVLANMA “Hovlanmaq” dan f.is.

HOVLANMAQ f. dan. Şişmək, iltihab etmək (yara). *Ürəkdə yara sızlar; Hovlanıb yara sızlar; Yaralılar dərini; Nə bilir yarasızlar?* (Bayatı).

HOVUR is. dan. Az vaxt, an, müddət.

□ **Bir hovur** – bir az, azca, azacıq zaman. *Bir hovur gözlə. – [Şirməmməd:] Ay ana, nə vaxtdək sən məni bəbə hesab edəcəksən? Bir hovur evə gec gəlib çıxanda nigaran olacaqsan?* E.Sultanov. *..Bir hovur oturub nəfəs dərməyə daş kölgəsi də yox idi.* Mir Cəlal.

HOVUZ is. [ər.] Su yığıb saxlamaq üçün daşdan, kərpicdən və s.-dən düzəldilmiş tututar; çarhovuz. *Üzgüçülük hovuzu. Ho-*

vuzdan su buraxmaq. – Bu zaman Qətibə hovuzun kənarında dayanmışdı, suda üz-məkdə olan əlvan balıqlara baxırdı. M.S.Ordubadı. *Su götürdüm hovuzdan; Seçilmişəm tovuzdan; Mənə bir xəbər deyir; Köynəyi qanovuzdan.* (Bayatı).

HOVUZCUQ is. Kiçik hovuz, balaca çarhovuz. *Hovuzcuqda əl-üzünü yumaq. Hovuzcuqda qızılbalıqlar üzür. – Səkilərin küncündə daşdan hovuzcuqlar olardı. Onlara uşaq oynamaq üçün ilıq su tökərdilər.* H.Sarabski.

HOVUZLU sif. Hovuzu olan. *Hovuzlu həvyət. Hovuzlu bağça.*

HOYDU bax **haydı.** *Hoydu, irəli! – [Koroğlu:] Hoydu, dəlilərim, hoydu; Yeriyn meydan üstünə. “Koroğlu”.*

HOYDU-HOYDU: hoydu-hoyduya gö-türmək dan. – gülərek, fitə basaraq, cürbəcür səslər çıxararaq ələ salmaq, masqaraya qoymaq, gülmək, dolmaq, hoydula-maq. [Əliqulu:] *Canım, siz məni hoydu-hoyduya götürmüşünüz nədir?* S.Rəhman. [İlyas Adiləyev:] *Elə bildim ki, kənd uşaqları atı minməyib yedəyimdə apardığım üçün məni ələ salıb, hoydu-hoyduya götürəcəklər.* Ə.Məmmədخانli.

HOYDULAMA “Hoydulamaq” dan f.is.

HOYDULAMAQ bax **hoydu-hoyduya gö-türmək** (“hoydu-hoydu” da).

HOZƏKİ sif. dan. Səliqə ilə iş görə bil-məyən, iş görərək şeyləri sındıran, dağıdan, əlindən salan, yəndəmsiz iş görən. *Hozəki adam.* Hozəki qız.

HÖCCƏLƏMƏK “Höccələmək” dən f.is.

HÖCCƏLƏMƏK bax **hecalamaq.** *Kazım gecələr hisli neft lampasının işığında hıç-qıra-hıçqıra sözləri höccələyib oxumaqdan doymazdı.* M.İbrahimov. *Şahnigar xanım .. gecələr çətinliklə də olsa mollaxanada oxuduğu hərfləri yadına salıb höccələyə-höccələyə şeirləri əzbərlədi.* İ.Şıxlı.

HÖCƏT [ər.] 1. is. Öz dediyindən, əmə-lindən, xasiyyətindən əl çəkməmə; inad, inadkarlıq, tərslik. [Rüstəm kişi:] *Nə höcət-sən, ay arvad! Deyirlər, yemlə, yemlə, vəs-sələm!* M.İbrahimov. [Hatəm-xan ağa:] *Sən onu tanımırsan, məgər ki, necə höcətdir.* M.F.Axundzadə. □ **Höcət etmək** – öz tərsliyindən, inadından əl çəkməyərk mü-

bahisə etmək; höcətləşmək. *Bu yeddi nəfər isə hələ höcət edirdi.* Ə.Əbülhəsən. // Mübahisə, çəkişmə, dava. *Əgər iki tazi bir dovşan tutsaydı, tazi sahibləri arasında höcət və dava başlanardı.* H.Sarabski. *Maralın .. höcəti də həmin bu kötiüyün üstündə olmuşdu.* Ə.Əbülhəsən.

2. *sif.* İnadkar, inad, inadçıl, tərs, höcətçi. [Leyla xanım:] *Mən qorxuram, Rəhim kişi məni xataya sala, höcət adamdır.* N.Vəzirov. [Sərvinaz Nəcəfəliyeva:] *Elə bil bu ata uşağının hamısı anadan höcət (z.), hirsli gəlib.* B.Bayramov.

♦ **Höcəti kəsmək** – aradakı mübahisəni, davanı həll etmək. *Hatəmbaba* [Sənəm və Qənberin] *höcətini kəsdi.* Ə.Əbülhəsən.

HÖCƏTÇİ *sif.* Yersiz höcət etməyi, mübahisə etməyi sevən adam; höcətkar, inadçıl, inadkar, tərs. *Höcətçi adamdır.* // İs. mənasında. *Höcətçinin biridir, danışmağa dəyməz.*

HÖCƏTÇİLİK *is.* Höcətçi adamın xasiyyəti; höcətkarlıq, inadçılıq, inadkarlıq, tərslik. *Höcətçiliyindən əl çəkməmək.*

HÖCƏTKAR *sif.* [ər. hüccət və fars. ...kar] bax **höcətçi**. *Höcətkar adam.*

HÖCƏTKARLIQ bax **höcətlik**.

HÖCƏTLƏŞMƏ “Höcətləşmək”dən *f.is.*

HÖCƏTLƏŞMƏK *qarş.* İnadlarından əl çəkməyərək bir-biri ilə mübahisə etmək, höcət etmək, bəhsləşmək, bir-birinə güzəştə getməmək. *Uşaqlar bir-biri ilə höcətləşirdilər.* – [Tapdıq və Mayıs] *bir müddət höcətləşdilər.* Ə.Vəliyev. *Sona üstündə* [Bülend və Veys] *höcətləşmişdilər.* Ə.Əbülhəsən.

HÖCƏTLİK *is.* Höcət adamın xasiyyəti; inadkarlıq, inadçılıq, tərslik. [Mahmud:] *Görünür, sən ərindən əl çəkərsən, höcətliyindən əl çəkməzsən.* Ə.Haqqverdiyev. [Hidayət Ətəbərov:] *Axi bu höcətlik, inamsızlıq, etiqadsızlıq səndə haradan əmələ gəlib?* B.Bayramov.

HÖKM *is.* [ər.] 1. Əmr, buyruq, sərəncam. [Mirzə Məmmədqulu:] *Camaat, bu gün cənab naçalnikin hökmü mövcibincə burada bir siyahı qərar verilib.* C.Məmmədquluzadə. [İskəndər:] *Hökmümə baş əydi Hind, Həbəş, İran.* A.Şaiq. □ **Hökm çıxmaq** – əmr gəlmək, göstəriş verilmək.

..Möminlər və dindarlar mərkəzindən hökm çıxmışdı ki, gərək qurban bayramının gününü bir nəfər oxumuş məscidə gəlməmiş olmasın.. C.Məmmədquluzadə. **Hökm etmək (eləmək)** – 1) əmr etmək, buyurmaq, sərəncam vermək. *Padşah hökm elədi, hakimi Diləfruz xanımın yanına apardılar.* “Məsum”. *Mən aşıq dara çəkər; Zülfünü dara çəkər; Şahın qəzəbi tutsa; Hökm elər, dara çəkər.* (Bayatı); 2) *məc.* ağalığ etmək, hökmranlıq etmək, hökm sürmək. [Nüsbə:] *Fələklər dönsə də, ürəyim dönməz; Zülmət hökm etsə də, al günəş sönməz.* A.Şaiq. *Təyyarə meydanı, qazma daxmalar; Ətrafda hökm edir çovğun, saxta, qar.* M.Rahim. **Hökm sürmək** – bax **hökm etmək** 2-ci mənada. *İndi hökm sürür acı hıçqırıq; Ağlayıb, ağlayıb, susdular artıq.* M.Rahim. *Ağır bir sükutun qəsəbədə hökm sürdüyünü görün Leylak çiyindəki beşacılan tüfəngini hərəyib əlinə aldı.* S.Rəhimov.

2. İşə baxdıqdan sonra məhkəmənin çıxardığı qərar. *Məhkəmənin hökmü. Hakim hökmü elan etdi.* – *Qanun üzrə mühakimə olundu; Fərman çıxdı, asılıns, hökm oxundu.* A.Səhhət. □ **Hökm vermək** – işə baxdıqdan sonra məhkəmədə qərar çıxarmaq. // *məc.* Güc, qüvvə, təsir. *Yayın hökmü keçdi.* – *Qışın hökmü rəvandır; Hər tərəf ağ boyanmış.* R.Rza.

♦ **Hökmdən düşmək** *hüq.* – öz qüvvəsini itirmək, əhəmiyyətini itirmək, nüfuzunu itirmək. *Köhnə qərar hökmdən düşdü.* **Hökmü keçmək** – 1) hökmü, qüvvəsi, nüfuzu, təsiri olmaq, əmri, göstərişi yerinə yetirilmək; 2) bax **hökmdən düşmək**.

HÖKMDAR *is.* [ər. hökm və fars. ...dar] Padşah, şah, hakim. *Ağvan hökmdarı.* – [Şeyda:] *Fəqət ataslı bir qəlblə inqilaba başladı, [elə] xunxar, məğrur bir hökmdarın taxtını başına çevirdi.* H.Cavid. *Ümumiyyətlə Şərq hökmdarlarının ətrafındakı işçilərin dəyərsizliyi hökmdarın özünün dəyərsizliyindən doğur.* M.S.Ordubadı.

HÖKMDARLIQ *is.* Padşahlıq, şahlıq, hakimiyyət, səltənət. *Səfəvilərin hökmdarlıq dövrü.* □ **Hökmdarlıq etmək** – padşahlıq etmək, şahlıq etmək, hökm sürmək, ağalığ etmək. [Qızıl Arslan:] *Biz Azərbaycanda*

hökmədarlıq edirik. M.S.Ordubadi. // Hökmədarın idarəsi altında olan ölkə.

HÖKMƏN *zərf* [ər.] Mütləq, necə olursa olsun, hələm-hələbət. *Axşam hökmən bizə gəl.* – *Amma Teymur istəyirdi ki, Güldəstə hökmən o gecəni xatırlasın.* H.Seyidbəyli. *İnanıram mən; Həmin o həqiqət gələcəkdir; Başqa birisinin dililə hökmən; Deyiləcəkdir.* B.Vahabzadə.

HÖKMFƏRMA *is.* [ər. hökm və fars. ...fərma] Hökm sürmə, hökməran olma. *La-kin .. [Muxtar] sabaha qədər yata bilmədi, tərəddüid yənə hökmfərma idi.* Çəmənzəminli. *Hər tərəfdə bir qəbiristan sükutu hökmfərma idi.* M.S.Ordubadi. □ **Hökmfərma olmaq** – 1) hökm sürmək, hökməran olmaq. [Cavad bəy:] *..Şərqdə hər zülm fot olacaq, ədalət, insanıyyət hökmfərma olacaq...* N.Vəzirov; 2) *məc.* çox yayılmaq, şiddət göstərmək. [Xarrat:] *Nə edəsən ki, məhəlləməzdə hökmfərma olan bir gözəğrısı hasil oldu, buna sirayət etdi.* T.Ş.Simurq. *..Kərimovun sasi ətrafda hökmfərma olan gözəl ahəngi pozdu..* H.Seyidbəyli.

HÖKMLÜ *sif.* 1. Amiranə, əmredərcəsinə, əmredici, ötkəm. *Rüstəm kişi hökmlü səslə* [Lal Hüseynə] *qışqırdı: – Qan sizi tutub! Əlli toğlu Sarıqamışlıqda nə gəzirdi?* M.İbrahimov. [Qız] *“xoşgəldin” əvəzinə deyilən bu hökmlü sözlərin mənasını dərk etdikdə isə birdən yənə gülümsündü.* İ.Hüseynov. *Bəlkə qələmimi eşitmir masam; Şahların əsası ondan hökmlü!* M.Araz.

2. Hökmü, nüfuzu, təsiri olan. *Çox hökmlü adamdır.* – *Uzun illər əsrlər boyu insan xəyalını; insan arzusunu, sözünü, insanın özünü; sıxıb qanun adlı qəlib .. ya hökmlü, ya hökmsüz.* R.Rza.

HÖKMRAN [ər. hökm və fars. ...ran] 1. *is.* Hökmdar, diktator. [Ruhani:] *Rəiyyəti hökməranlar itaətində saxlayan, onlara tabe etdirənlər biz ruhanilərik.* S.S.Axundov. [Fitnə:] *Taxta sahib olan zaman; Çox gənc idi bu hökməran.* A.Şaiq.

2. Bax **hökmfərma**. *Boran hər yerdə hökməran idi.* – *Qış bütün şəhərə hökməran olaraq hər tərəfi qalın ağ bir örtüyə sarı-mışdı.* A.Şaiq.

3. Bax **hökmlü** 1-ci mənada. *Hökməran səS.* – [Bəhlul:] *Nənəm hökməran əda ilə telefon danışığını kəsdi.* B.Bayramov.

HÖKMRANLIQ *is.* 1. Hakimiyyət, diktatura. *Siyasi hökməranlıq.* □ **Hökməranlıq etmək** – hakimiyyət sürmək, hakimiyyət başında durmaq. [Hüsünbəyimin:] *Belə də iş olar? Çoban qızı gəlib bizim üstümüzdə hökməranlıq eləsin?* İ.Məlikzadə. // *məc.* Ağalığ etmək, hökm sürmək. [Ağabəy] *qardaşı Baxış bəy kimi hökməranlıq eləmək arzusunda da deyildi.* Ə.Abasov.

2. *məc.* Hökm sürmə, hökmfərma olma. *Küləyin hökməranlığı.*

HÖKUMƏT *is.* [ər.] Dövlət hakimiyyətinin, dövləti bilavasitə idarə edən icraedici və sərəncamverici orqanı. *Hökumət binası.* *Hökumətin xarici siyasətində sülh uğrunda mübarizə əsas yer tutur.* – *Bir ölkənin milyon-milyon vətəndaşı; Başqa-başqa düşüncəSə; Bəs hökumət nəyə gərək?* B.Vahabzadə. // Həmin orqanın üzvləri. *Hökumət istefaya çıxdı.* – *Yaxşı ki, hökumət, yaxşı ki, dövlət; Yənə sahib durur atılmışlara!* B.Vahabzadə.

HÖKUMƏTSİZLİK *is.* Bir ölkədə hökumətin olmadığı vəziyyət; hakimiyyətsizlik, anarxiya, hərəc-mərclik.

HÖNKÜRMƏ “Hönkürmək”dən *f.is.*

HÖNKÜRMƏK *f.* Hönkürtü ilə, səslə, hönkürə-hönkürə, hiçqıra-hiçqıra aqlamaq. *Onlar – hər iki qardaş dizlərini yerə çırpıb, bu mənzərənin qarşısında səS dolusu hönkürdülər.* S.Rəhimov. *Rəhilə isə artıq hönkürməyə başlamışdı.* M.Hüseyn.

HÖNKÜRƏ-HÖNKÜRƏ *zərf* Səslə, hönkürtü ilə, hiçqıra-hiçqıra. *..Sıxıntı və ciddiyyətdən [Anaxanın] uşaq kimi hönkürə-hönkürə aqlamağa başladı.* A.Şaiq.

HÖNKÜRTÜ *is.* Hönkürüb aqlayarkən çıxarılan səS. *Lələ ilə dəyənən hönkürtü ilə aqlamalarını görəN Kicikbəyim də özünü saxlaya bilmədi.* Çəmənzəminli. *Qarıdan yenicə içəriyə girən Kərimqulunun kal səSi də Əmiraslan bəranın hönkürtüsünə qarışdı.* S.Rəhimov. □ **Hönkürtü vurmaq (qoparmaq)** – hönkürtü ilə, səslə, hiçqıra-hiçqıra aqlamaq. *Uşaq əlini Qaragözün əlindən çəkib, daha ucadan hönkürtü qopararaq*

ayaqları dolaşa-dolaşa alaçığa getdi. M.İbrahimov.

HÖNKÜRÜŞMƏ “Hönkürüşmək”dən *f.is.*

HÖNKÜRÜŞMƏK *qars.* Hönkürtü ilə ağlaşmaq, səs-səsə verib ağlamaq. [Salatınla Mələk] ağır fəlakətə düşmüş və dar gündə rastlaşıb, bir-birinə həyan olan doğma adamlar kimi qucaqlaşib hönkürüşdülər. İ.Sıxlı.

HÖRDÜRMƏ “Hördürmək”dən *f.is.*

HÖRDÜRMƏK *icb.* Başqasına hörmə işi gördürmək. [Nəbi:] Gümüşdən döydürmə sənin nalını; Yüz gözələ hödürərəm yalını; Boz at, qurtar məni, aman günüdür! “Qaçaq Nəbi”.

HÖRGÜ *is.* 1. Hörmə işi, hörmə tərz; tikmə. Daşları müəyyən qaydalara əməl edərək bir-birinə yapışdırmaq prosesinə hörgü deyilir. // Hörlümüş divar və s. Əhməd .. gözünü saralmış daşlara, uçuq-sökük yerlərə, hörgülərin arasında bitən quru otlara zillədi. İ.Sıxlı. // Çəpər, maneo. Məftül hörgü. Hörgü xətti.

2. İpdən, qamışdan, güldən və s.-dən hörlümüş şey.

3. Bax **hörük**.

HÖRMƏ 1. “Hörmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Hörməklə düzəldilmiş; hörlümüş, hörlümlü. Hörmə stul. Hörmə çəpər. – Şirməyi hörmə kreslonu çəkib, atasının yanında oturdu. M.Hüseyn.

3. Bax **hörük** 3-cü mənada. *Dal gərdənə tökülübdür hörmələr; Mina kəmərcə incə bel bürmələr.* Aşıq Abbas.

HÖRMƏK *f.* 1. Kərpici, daşı müəyyən qaydada palçıqla bir-birinə yapışdırmaq. İkinci mərtəbəni hörlüb qurtarmaq. – [Qaçay:] [Mahmud] dəli deyil ki, belə soyuq bir gündə daş daşısın, əhəng, palçıq gətirsin, yaxud hündür bir divarın üstünə çəxib divar hörsün. Ə. Xəlil. Dodaqaltı səgah deyən qoca bənnalar; Sal daşlardan təməl qoyur, divar hörlüdü. Ə.Cəmil. // Bir şeyi divar arasına qoyub gizlətmək, orada yerləşdirmək. Tüfəngi divarda hörmək. [Pərviz xan:] Baş hərəm olmaq üçün mənə öz arvadımı öldürtdün. Öz əlimlə qızımı divar arasına qoyub hördürdüm. Ə.Haqverdiyev.

2. İp, məftil, qarğı və s.-ni bir-birinin içərisindən keçirərək bir şey düzəltmək;

toxumaq. Həsir hörmək. – Piri kişi qarısında oturub səbət hörlüdü. S.S.Axundov. Göllər kənarından keçdim yaz günü; Əlvən çiçəklərdən çəllənglər hörlüdü. N.Xəzri.

3. Hörlük toxumaq, hörlük etmək, hörlükləmək. Atın yalını hörmək. – Zeynəb saçlarını səliqə ilə hörlüb, boynunun dalına yığmışdı. M.İbrahimov. Qız durdu səhərsəhər; Saçını hörlüdü, gəldi. R.Rza.

HÖRMƏT *is.* [ər.] 1. Böyüklərə, yaşlılara və ya ləyaqətinə, xidmətinə görə birinə göstərilən ehtiram; sayğı. Böyüyə hörmət. Ata-ana hörməti. – Bizdə şeir də var, sənət də vardır! Şairə, sənətə hörmət də vardır... S.Vurgun. Ataya hörmət etməyən çocuğun; Anaya xidmət etməyən çocuğun; Nə olur kəndi nəfsinə xeyri; Nə də ondan vəfa görə qeyri! M.Ə.Sabir. □ **Hörmət bəsləmək** – ehtiram göstərmək, hörmətini saxlamaq, hörmətli münasibət göstərmək. ..[Student] təzə ailənin gənc üzvlərinə qarşı qəlbində bir hörmət bəsləməyə başladı. Çəmənzəminli.

Hörmət etmək (göstərmək, qoymaq) – 1) ehtiram etmək (göstərmək), saymaq, sayğı göstərmək, hörmətini saxlamaq. Arvad almanı dərvişin əlindən alıb, ona çox hörmət göstərib, sonra əlini döşünə qoyub, ondan razılıq elədi. (Nağıl). Qonumaqonşuya göndərib xəbər; Bağban hörmət etdi əziz mehmana. M.Rahim. [Qətibə xatunun Toğrula yazdığı məktubunda:] Xəlifə həzrətləri mənə bir hökmdara layiq hörmət göstərdi.. M.S.Ordubadi; 2) məc. dan. Yaxşılığının əvəzini çıxmaq. Əgər xəbər düz çıxdı, [Koroğlu] o adama xələt verib, hörmət elədi. “Koroğlu”.

Hörmət qazanmaq – ehtiram edilmək, sayılmaq, hörməti, etibarını, nüfuzu artmaq, hörmətə çatmaq. İnsanlar biliklə hörmət qazanar; Bunu heç bir zaman unutma, zinhar! Şəhriyar. **Hörmətdən düşmək** – hörmətini, nüfuzunu, etibarını itirmək. **Hörmətdən salmaq** – hörmətdən düşməsinə səbəb olmaq, nüfuzdan, etibardan salmaq, gözəndən salmaq. [Şamxal düşündürdü:] Bu nə idi? Kişiyə sataşan kim idi? Yoxsa onu tək görüb üstünə ayaq alırdılar? Camaat arasında hörmətdən salmaq istəyirdilər? İ.Sıxlı. **Hörmətə çatmaq** –

bax **hörmət qazanmaq**. *İstərdim o da mən*

kimi bir hörmətə çatsın; Azadə dolansın. M.Ə.Sabir. **Hörmətə minmək** – hörməti artmaq, hörmət qazanmaq, hörmətli olmaq. *Yenə də Kərbəlayı Hətəm xanla Hacı Səfiqulu bərk hörmətə minir.* S.Rəhimov. **Hörmətini gözləmək (saxlamaq, tutmaq)** – bax **hörmət etmək**. *Bir-iki gün ki sənə, ey nigar, mehmanəm; Nölür əgər tutasan hörmətin bu mehmanın?* S.Ə.Şirvani. *Dəftər-xanada Mirzənin hörmətini gözlərdilər. Çünki sair mirzələr bir abbasi, altı şahı hər işə gələndən rüsvət alardı, amma Mirzə öz maaşına kifayət edib bir qəpik də olsun rüsvət almazdı.* Ə.Haqverdiyev. *Lakin o olmuşdur ilk köməyimiz; Ellər hörmətini saxlamış onun.* N.Xəzri. **Hörmətini yerə vurmaq** – 1) bax **hörmətdən salmaq**; 2) edilən yaxşılığı yerə vurmaq, nankorluq etmək.

2. Şərəf, şan, heysiyyət. *Abır, həya, hörmət bilməyən gözəl; Çəksə də üzünə pərdə, yaraşmaz! Aşiq Şəmşir. Çıxdın ağ günlərə, arzuna çatdın; Bu hörməti sənə bu dövrən verdin.* Aşiq Hüseyn.

3. məc. Güzəşt, mərhəmət, iltifat, xətir. *Ona hörmət etdikcə başa çıxır.*

4. **Hörmətlə** şəklində *zərf* – hörmət edərək, ehtiramla, sayğı ilə. *Onun arxasınca şair də baxdı; Vüqarla, izzətlə, hörmətlə dedi..* M.Rahim. *Sona [Ümidi] görəndə hörmətlə salam verir .. yanaqlarına qızırtı çökürdü.* B.Bayramov.

HÖRMƏTCİLLİK *is.* Hörmətçil adamın xasiyyəti; hörmət etmək, ehtiram bəsləmə; hörmətçilik. *Əlyarov qarının bu yaşda belə əlli-ayaqlı tərənməyini, hörmətçilliyini görəndə istər-istəməz yumşalıb gülümsündü.* M.Hüseyn.

HÖRMƏTÇİ, HÖRMƏTÇİL *sif.* Adamlara hörmət edən, onlara sayğı göstərən, hörmətçilər. *Çox hörmətçil adamdır. Hörmətçil gənc.* – *Hörmətçil çobanlarla vıdalaşmış atları sürdü.* R.Rza.

HÖRMƏTƏN *zərf* [ər.] *klas.* Hörmət əlaməti olaraq, hörmət edərək, hörmətlə, sayğı ilə, ehtiramla. *Ayınə hörmətən hər kəs susub, qızların oxumasına müntəzir idi. Çəmənəmimli. Yolçular da insafən [intelligentin] bu alimənə çıxışına hörmətən heç bir səs çıxarmadılar.* Qantəmir.

HÖRMƏTKAR *sif.* və *zərf* [ər. hörmət və *fars.* ...kar] 1. Hörmət ifadə edən; hörmətli, ehtiramlı. *Hörmətçar münasibət.* – [Çopo:] *Gənclər hörmətçar bir nəzakətlə birinci pilləyə yanaşdılar. Çəmənəmimli. ..Qız bu dəfə mülayim və hörmətçar bir ifadə ilə cavab verdi..* İ.Əfəndiyev.

2. Hörmətçil, hörmət edən.

HÖRMƏTKARLIQ bax **hörmətçilik**.

HÖRMƏTLİ *sif.* Hörməti olan, hörmətə layiq olan; möhtərəm, sayğılı. *Hörmətli şəxs. Hörmətli müəllimimiz.* – *Hər igid hörmətçidir; Mərd insanlar içində; İlk sırada dayanan qəhrəmanlar içində.* R.Rza. // Hörmətlə müraciət zamanı işlənir. *Hörmətli vətəndaş. Hörmətli yoldaşlar. Hörmətli dost.*

HÖRMƏTSİZ *sif.* 1. Nəzakətsiz, ədəbsiz, qaba, təbiiyəsiz, saymaz. *Hörmətsiz münasibət.* – [Qadın:] *Mən ona hörmətsiz bir söz deməkdən özümü saxlamaq üçün dönüb otaqdan çıxdım.* M.Hüseyn.

2. Hörməti, etibar olmayan, etibardan düşmüş, sayılmayan, bihərmət. *Hörmətsiz adam. Pis əməllərin nəticəsində hörmətsiz oldu.*

HÖRMƏTSİZLİK *is.* Nəzakətsizlik, ədəbsizlik, ehtiramsızlıq, sayğısızlıq, qabalıq, təbiiyəsizlik. *Bizim kimi uşaq-muşaqlar xanım deməyə qorxardı, eyib idi, hörmətsizlik sayılırdı.* Qantəmir.

HÖRÜK *is.* 1. Hörülmüş qadın saç; saç burumu; hörmə. *Qızın xurmayı hörüyü.* – [Yasəmən] *.. başını yumaq fikri ilə qara, uzun saçlarını hörükdən açıb döşünə tökdü.* S.S.Axundov. *Tükəzban xalanın .. əyildikcə yoğun hörükləri çiyindənən sürüşüb sinəsinə düşürdü.* İ.Şıxlı. □ **Hörük etmək** – hörmək, hörük şəklinə salmaq. *Gülşad göyza-min krep-satindən yaxası düyməli, qollu, uzun don geymiş, hamar daradığı gur, sarışın saçını iki hörük edib kürəyinə atmışdı.* Ə.Əbüllhəsən. // *sif.* Hörülmüş, hörük şəklində olan. *Topuqlarına qədər uzanan iri hörük saçından başqa onun heç bir köhnə Zeynəbliyi qalmayıbdır.* Qantəmir.

2. Otlamaq üçün buraxılan heyvanın uzağa qaçmaq üçün ayağından bağlanan uzun ip. *İnəyin hörüyü. Qoyunun hörüyünü dəyişmək.* – *Birdən baxdı ki, alaçlıqlardan o tərəfdə çoxlu at var, [amma] hamısı hö-*

rükdədi. “Aşiq Ələsgər”. *Dumanlar dağılır ətrafa qat-qat; Arabir kişnəyir hörükdəki at.* S.Vurğun.

3. Bir-birinə sarınmış, hörülmüş hər cür şey. *Gül hörüyü. – Ovçu .. müxtəlif bitkilərin uzun hörüklərindən yapışib, özünü yuxarı qaldırır, girinti-çıxıntuları ayaqları altında pillə edərək, sanki dik bir divara dırmaşmışdır.* Ə.Məmmədخانlı.

HÖRÜKLƏMƏ “Hörükləmək”dən *f.is.*

HÖRÜKLƏMƏK *f.* 1. Saçı hörük şəkildə hörmək. *Qız saçını hörüklədi.*

2. Otlamaq üçün buraxılmış ev heyvanını hörüyə (2-ci mənada) bağlamaq. *Qoyunu hörükləmək. – Mədəd atını yedəkləyib, otluqda hörüklədi.* M.Hüseyn. *Əlləzoğlu atı heç də bu səmtə hörükləmədiyini, səhv gəldiyini başa düşsə də, dayanmadı.* İ.Hüseynov.

HÖRÜKLƏNMİŞ *f.sif.* Ayağına hörük bağlanmış; hörüklü. *Hörüklənmiş inək. – [Hümmət] dinnməz-söyləməz dönüb kənardə hörüklənmiş ata doğru addımladı.* B.Bayramov.

HÖRÜKLÜ *sif.* 1. Hörüyü olan, saçı hörülmüş. *O qoşa hörüklü gümrah çızcıgöz; Sənin kiçik dostun hanı, Bənövşə?* M.Dilbazi.

2. Otlamaq üçün hörüyə bağlanmış, hörükdə olan. *Hörüklü at (inək).*

HÖRÜLMƏ 1. “Hörülmək”dən *f.is.* Ağac budaqlarından hörülmə çəpər.

2. Bax **hörmə** 2-ci mənada. *Bəy oturaçağı hörülmə qara kürsüdə əyləşib kitab oxuyurdu.* Ə.Vəliyev.

HÖRÜLMƏK *məch.* 1. Tikilmək, inşa edilmək (daşdan, kərpicdən). *Binanın birinci mərtəbəsi hörülüb qurtardı. – Bənnasız hörgü hörülməz; Təbibsiz xəstə dirilməz. “Koroğlu”.*

2. Hörmə üsulu ilə hazırlanmaq, toxunmaq. *Qarğıdan səbat hörüldü.*

HÖRÜLMÜŞ *f.sif.* 1. Tikilmiş, inşa edilmiş. *Hörülmüş divar.*

2. Bax **hörmə** 2-ci mənada. *Bir ara, qırmızı sapdan hörülmüş torun dalında elə bil [Fatmanın] gözləri qapandı. Ə.Əbülhəsən. [Dürrə] boyununa qamışdan hörülmüş bir zənbil asdı..* S.Vəliyev.

3. Hörük edilmiş, hörüklənmiş. *Hörülmüş saç. – Nəminə [Səltənətin] səliqə ilə darandı*

hörülmüş zil qara, yoğun, gödək hörüklərində nəzər salıb gülümsündü. B.Bayramov.

HÖRÜMÇƏK *is. zool.* Özünə yem olan həşəratı tutmaq üçün tor toxuyan buğum-ayaqlı böcək. *Hamının tanıdığı xallı hörümçəyin bədəni çay xərcəngi bədəni kimi baş-döş və qarın hissələrinə ayrılır.. Hörümçəyin baş-döşü üzərində dörd cüt yeridici ayaq vardır. “Zoologiya”. □ Hörümçək toru – hörümçəyin ifraz etdiyi yapışqanlı şirədən əmələ gələn saplaqdan toxuduğu tor. Gözümədə hörümçək toru qurdular; O göz yaşlarına inandıqlarım.* M.Araz.

HÖVKƏLƏMƏ “Hövkələmək”dən *f.is.*

HÖVKƏLƏMƏK *f.* 1. Bədənin hər hansı bir yerini barmaqları ilə sıxmaq, əzişdirmək, ovmaq, ovuşturmaq; masaj etmək. *Baldırını hövkələmək. – Eyvaz özünəməxsus təmkinlə danışır, arabir sağ əli ilə təzə qırılmış çənəsinə hövkəlayırdı.* Ə.Vəliyev.

2. Bir şeyi əlinin içində sıxıb əzişdirmək, əzmək, büzürdürmək. *Maxorkanı hövkələmək. – Qız əlində hövkələdiyi kağızı üzünə sıxıb .. ağlayırdı.* B.Bayramov.

HÖVL *is.* [ər.] Qorxu, dəhşət, vahimə. [Şahmar] *hövl* içində *hayət qəsinə doğru addımladı.* B.Bayramov. □ **Hövl eləmək (etmək)** – qorxmaq, dəhşətə gəlmək, dəhşətlənmək, vahimə basmaq. *Təklidən hövl etmək. – Xəyalı dərinlərdə işləyən qoca birdən hövl edib tərpəndi.* B.Bayramov. **Hövl götürmək dan.** – bax **hövl eləmək (etmək).** *Sübhənverdizadə əlilə Kəsanın sözünü kəsdi, onu hövl götürdü, .. başı gicəlləndi, otaq başına fırlandı.* S.Rəhimov. *Qar basmış və artıq gecə qaranlığı çökmüş düzənlikdə Cumanı bu səsdən hövl götürdü.* Ə.Əbülhəsən.

HÖVLƏKİ *zərf* bax **hövlnək.**

HÖVLNƏK *zərf* [ər. hövl və fars. ...nak] Hövl içində, vəhməli, qorxu içərisində, dəhşətlə. *Mehrəban hövlnək yerindən sıçrayıb, ətrafına göz gəzdirdi.* H.Seyidbəyli. *Bir alim dilindən qopdu qızcılcım; Oyandı hövlnək daş qərinələr.* M.Araz.

HÖVSƏLƏ *is.* [ər. hövsələ – çinədan] Səbir, dözümlü, dözmə. *Hövsələsi çatdır. – Elə dərd var ki, dəxi onun qabağında səbir, hövsələ mümkündür deyil..* C.Məmmədquluzadə.

[Əlimuxtar:] *Eh, çox mənim hövsələm var!*
C.Cabbarlı.

◊ **Hövsələdən çıxmaq** – bax **hövsələsi daralmaq**. ..*Qaş qaralanda adamlar artıq hövsələdən çıxdılar.* S.Rəhman. [İlyas:] *Axırda dayım, Tərlanın hövsələdən çıxdığını görüb, mənə tərəf döndü.* Ə.Məmməd-xanlı. **Hövsələsi çatmamaq** – bax **hövsələsi daralmaq**. [Maral:] *Mənim hövsələm çatmaz, sən oxu, qulaq asım.* S.Rəhman. **Hövsələsi daralmaq (darıxmaq)** – səbir edə bilməmək, dözə bilməmək, özünü saxlaya bilməmək. [Sona xanım:] *Hövsələm daralıb, ağzıma gələnə söyləyirəm.* M.F.Axundzadə. [Qız] *danışmaq istəyirdi, hövsələsi darıxırdı.* M.S.Ordubadı. **Hövsələsi gəlməmək** – səbri çatmamaq, səbir edə bilməmək, dözə bilməmək. *Hərçənd orucağız adamın çox danışmağa hövsələsi gəlmir, amma, bu da var ki, bir az yazı-pozuya məşğul olsa, günü yubadarıq, bir də görürük ki, gün batıb.* C.Məmmədquluzadə. **Hövsələsi tükənmək** – səbri tükənmək, daha dözməmək. *Qara Kərəmoğlunun adını eşidən kimi Rüstəm kişinin hövsələsi tükəndi.* M.İbrahimov. **Hövsələsini basmaq** – dözmək, özünü saxlamaq, səbir etmək, toxtamaq. *Zamanovun tapşırığı çox çəkdiyindən o, hövsələsini basa bilməyib, özünü kabinetin qapısına verdi.* S.Rəhimov.

HÖVSƏLƏLİ *sif.* Hövsələsi olan; səbirlil, dözümlü. *Çox hövsələli adamdır.* – [Dəmir:] *Şah öz rəiyyətlərinin hövsələli (z.), dözümlü olub-olmasını yoxlamaq fikrinə düşür.* Ə.Vəliyev.

HÖVSƏLƏLİLİK *is.* Hövsələli adamın xasiyyəti, hövsələli olma; səbirlilik, dözümlülük, dözum, toxtaqlıq.

HÖVSƏLƏMƏ “Hövsələmək”dən *f.is.*

HÖVSƏLƏMƏK bax **hövsələmək**. *Düyünü hövsələmək. Toxumu hövsələmək.*

HÖVSƏLƏSİZ *sif.* Hövsələsi olmayan, səbirsiz, dözümsüz, toxtaqsız; bir şeydən tez darıxan. *Hövsələsiz adam tez özündən çıxar.* – *Ceyran oxuduğu zaman əsəbi və hövsələsiz müəllimləri xoşlamazdı.* S.Rəhimov. *Lətiflə yarışan rəqibləri lap yaxında dayanıb, hövsələsiz (z.) uzağa, yola baxırdılar.* H.Seyidbəyli.

HÖVSƏLƏSİZLİK *is.* Hövsələsiz adamın xasiyyəti; səbirsizlik, dözümsüzlük. *İranlıların gecikməsi onları darıxdırırdı, hamudan da çox hövsələsizlik göstərən Məmməd bəy idi.* Çəmənzəminli. [Səkinə Rüstəm:] *Bizim borcumuz səbirlil olmaqdır, ay Rüstəm, hövsələsizlik eləyib hər şeyi üzünə vursaq,* [Maya ilə Qaraş] *da darılıb ipi-örkəni qırarlar.* M.İbrahimov.

HÖVSƏMƏ “Hövsələmək”dən *f.is.*

HÖVSƏMƏK *f.* Buğdanı, düyünü və s.-ni zibildən ayırmaq üçün tabaq, sini və s. içərisində atıb-tutmaq; hövsələmək. *Buğdanı tabaqda hövsələmək.*

HÖVSƏR *is.* 1. Dəni hövsələmək üçün tabaq və s. alət. *Buğdanı hövsələrlə hövsələmək.*

2. Hövsələmə nəticəsində buğda, düyü və s.-dən ayrılan zibil. *Hövsəri toyuqlar üçün atmaq.*

HÖVZƏ¹ *is.* [ər.] Böyük süni sututar; dəryaça. [Səfərli Aydın:] *Bu dağlarda isə nəhəng bir su hövzəsi düzələcək.* H.Seyidbəyli.

HÖVZƏ² *is.* [ər.] 1. *coğr.* Qolları ilə birlikdə çayın əhatə etdiyi sahə; dənizə, gölə yapışıq ərazi. *Arazın hövzəsi.* – *Tərtər çayı hövzəsində bu sıra dağ çox dərin dərələrə parçalanır.* Q.Gül. *Bol nemətli, bərəkətli hövzəsi Nilin; Doyurmadı qarnını yoxsul misirlinin.* O.Sarıvəlli.

2. Mədən süxurları, yatağı olan yer. *Kömmür hövzəsi.* – *İkinci həftədir o gəlir bura; Uzaq Almaniyadan – Rur hövzəsindən.* Ə.Kürçaylı.

HÖYÜŞ *sif.* Bir qədər yaş, nəm, nəm çəkmiş, nəmli. *Höyüş taxıl.* – *İnsanlar bezikib cana dayandı! Qurunun oduna höyüş (is.) də yandı.* S.Vurğun. *Qızıqib höyüş otlar; Alışır çubuq kimi.* M.Rahim.

HÖYÜŞLƏNMƏ “Höyüşlənmək”dən *f.is.*

HÖYÜŞLƏNMƏK *f.* Nəm çəkmək, nəmlənmək, yaşlanmaq, rütubətlənmək. *Un bawırda qalıb höyüşləndi.*

HULU *is. bot.* Üzü xovlu iri şaftalı növü; sarı şaftalı. [Piri baba:] *Qızım, daha bəsdir, düş gedək bir qədər armud, üzüm və hulu yıçaq.* S.S.Axundov.

HUMANİST [lat.] 1. Humanizm (1-ci mənada) nümayəndəsi, humanizm tərəfdarı.

2. İnsanpərvər, insansevər, humanizm (2-ci mənada) məsləklili adam. // Sif. mənada. *Humanist ideyalar. Humanist mədəniyyət.* – C.Məmmədquluzadə böyük humanist yazıçı olduğundan həyatdan yazır. M.İbrahimov.

HUMANİSTCƏSİNƏ *sif.* İnsanpərvər-cəsinə, insansevərcəsinə, insancasına, insani. *İnsanlara humanistcəsinə münasibət.*

HUMANİTAR *sif.* [lat. himanites – bəşəriyyət]: **humanitar elmlər** – ictimai elmlər, insani və onun mədəniyyətini öyrənən elmlər (tarix, iqtisadiyyat, filologiya və s.).

HUMANİZM [lat. humanus – insan] 1. İntibah dövrünün, insan şəxsiyyətinin azad inkişafı, feodalizm və katolisizm zəncirindən azad olması prinsipini elan etmiş müərəqqi hərəkatı.

2. İnsan ləyaqətinə hörmət; insanpərvərlik, insansevərlik. *Humanizm idealları vətəndaşı da, sənətkarı da həyata və haqiqətə tərəf çəkir.* M.İbrahimov. *Udur xırda bəliqləri qoca timsah .. Göz yaşları axır, axır. Deyir: – Sülhü qoruyuram bu sular da; Quyruğuna humanizm nişanını özü taxır, qoca timsah.* R.Rza.

HUNLAR cəm IV əsrdə Asiyadan Avropaya gələn türkdilli köçəri tayfalar. *Belə yəşəmişdir dünən və bu gün; Bizim keçmişimiz – oğuzlar, hunlar.* B.Vahabzadə.

HURİ *is.* [ər.] Əsil mənası “cənnət qızı” olub, klassik şeirdə təşbeh yolu ilə gözəlin epitetlərindən biri kimi işlənir. [Koroğlu dedi:] *Səndən qeyri huri görsəm sevmərəm; Qaldır rübəndini, görüm gül üzün.* “Koroğlu”. *Cənnətin hurisi, ərzin mələki; Yetişməz, yüz çala əl-ayaq sənə.* Q.Zakir. [Şahbaz bəy:] *..Mənim ki, sənin [Şərəfnisə xanım] tək gözəl yarım var, behişt huriləri gözümə görünməz.* M.F.Axundzadə. □ **Huri kimi** – çox gözəl qadın (qız).

HUŞ *is.* [fars.] 1. Diqqət, fikir. *..Bir is-kamyada oturan oğlanın huşunun yarısı müəllimdə olanda, yarısı da yanındakı qızda olacaq.* C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] *Huşum və bədanim ləmsləşdi, pozğunlaşdı, özümü duymaz oldum.* A.Divanbəyöglü. □ **Huşa getmək** – fikrə getmək, fikrə dalmaq, xəyalə dalmaq. *Mən səni düşünərək getdiyim*

zaman huşa; Bəlkə də sən girirsən əlbəyaxa vuruşa? Ə.Cəmil. **Huşu dağılmaq** – fikrini cəmləşdirə bilməmək, fikri dağılmaq. **Huşundan çıxmaq** – yadından çıxmaq, unutmaq.

2. Mürgü, yarıyuxulu hal. □ **Huş aparmaq, huşa getmək** – mürgüləmək. – [Sayalı və Durna] *xəstəxanadan içəri girən zaman Xasay huşa getmişdi.* Ə.Vəliyev. *Kamal da yerinə uzanmış, amma yatmamışdı. Arabir onu huş aparırdı.* M.Rzaquluzadə.

◇ **Huşa getmək** – bax **huşunu itirmək**. [Vəzir:] [Oğlanın] *.. xörəyinin içinə bihuşdarı tökün. Huşa gedən kimi götürüb tozlalayın bir dərənin içinə.* (Nağıl). **Huşa gəlmək** – ayılmaq, huşu özünə gəlmək, özünə gəlmək. *Reyhan huşa gəlib, özünü divlərin yanında gördü.* (Nağıl). [Münəvvər:] *Ana, sən insaf elə, qoy mən o qədər bu evdə qalım ki, babam huşa gəlsin.* M.S.Ordubadı. **Huşa gətirmək** – ayılmaq, özünə gətirmək. *Qaraçılar xeyli çalışdıqdan sonra hər ikisini [Yasəmən ilə Qaraca qızı] huşa gətirdilər.* S.S.Axundov. *Adamlar oğlanı örtülü maşınların birinin içinə aparıb, huşa gətirməyə başladılar.* Ə.Sadiq. **Huşdan getmək** – bax **huşunu itirmək**. *Axırda Dəmirçioğlu huşdan gedib yıxıldı.* “Koroğlu”. **Huşu başına gəlmək** – bax **huşa gəlmək**. *Gülsəhərin huşu yavaş-yavaş başına gəlir, adamları tanımağa başlayırdı.* Ə.Vəliyev. **Huşu baş(m)dan çıxmaq (uçmaq)** – bax **huşunu itirmək**. *Şahzadə Mütalibin huşu başından uçdu. Bir vaxt gözün açıb gördü, lələ köçüb, yurdu boş, qızlardan əsər yoxdu.* (Nağıl). [Bəhram] *duruxdu, sanki huşu başından çıxdı.* Ə.Vəliyev. **Huşunu aparmaq** – heyran etmək, məftun etmək, valeh etmək. *Əziziyəm bağ sinə; Səyyad keçər dəğ sinə; Baxdım, huşum apardı; Mərmər buxaq, ağ sinə.* (Bayatı). **Huşunu başına yığmaq** – fikrini cəmləşdirmək, düşünmək, fikirləşmək, götür-qoy etmək. *Mən məəttəl qalmışdım və heç macal eləmədim ki, huşumu başıma yığam.* C.Məmmədquluzadə. **Huşunu itirmək** – bihuş olmaq, özündən getmək, huşdan getmək, bayılmaq, qəşş etmək. [Nəbi:] *Yazığın üz-gözü, hər yeri qandır; Huşunu itirib, halı yamandır.* S.Rüstəm.

HUŞ-GUŞLA *zərf* Bütün diqqətini toplaraq, diqqətlə, diqqət yetirərək, fikrini cəmləşdirərək. *Huş-guşla məruzəçini dinləmək.* – *Qəzəz, gördüm ki, müsəlmanlar yığışublar bir dükanın qabağına və huş-guşla qulaq asırlar.* C.Məmmədquluzadə. *Qadir əmisini dinləyir, süfrə kənarında oturanların da tamam huş-guşla Həmzəyə qulaq asdıqlarını .. xatırlayırdı.* Ə.Əbülhəsən.

HUŞLU *sif.* Huşu, ağılı başında olan; fərasətli, dərrakəli, hafizəli. *Huşlu adam.* *Çox huşlu uşaqdır.*

HUŞLU-BAŞLI *sif.* Hafizəsi, yaddaşı yaxşı olan; hafizəli. *Anlaşıldı ki, Nisə xala bütün kənd işləri ilə əlaqədar, təsərrüfatçı, huşlu-başlı qadındır.* Qantəmir.

HUŞSUZ *sif. və zərf* 1. Huşu, yaddaşı olmayan, yadında şey qalmayan; unutan, hafizəsiz, fikridəğiniq. *Huşsuz adam.* – [Xudayar qazıya:] [Zeynəb] *o qədər dəlidi ki, o qədər huşsuzdu ki, qorxuram ki, lap dana, deyə ki, mən oğlumu heç vəkil eləməmişəm.* C.Məmmədquluzadə.

2. Huşunu itirmiş, huşu olmayan; bayılmış, baygın. *Xəstə huşsuz haldadır.* – *Kəndlilər .. gördülər ki, Molla Qasım meyiti qucaqlayaraq huşsuz uzanmışdır.* S.S.Axundov.

HUŞSUZLUQ *is.* 1. Huşu olmayan, yadında şey qalmayan adamın halı; hər şeyi unutma, yadından çıxartma; unutanlıq. *Huşsuzluqdan dərs yadında qalmır.*

2. Huşunu itirmə, huşu başından getmə, özündən getmə; baygınlıq. *Huşsuzluqdan ağrı hiss etməmək.*

HUŞYAR *sif. və is.* [fars.] *klas.* Ağıllı, düşüncəli, şüurlu, dərrakəli. *Huşyar adam.* – *Mülki-dünya aqibət bərbad olur, ey huşyar!* S.Ə.Şirvani. *Mən özüm darülmüəllimini qurtaran zaman Naxçıvanda həmin bir halda özümdən artıq huşyar dostlarıma rast gəldim və onlar ilə tutuşdum.* C.Məmmədquluzadə. // *Ayıq, sayıq, diqqətli.*

□ **Huşyar olmaq** – ayıq olmaq, sayıq olmaq, diqqətli olmaq. *Ol ləhzə ki huşyar olursan; Əlbəttə ki, şərm-sar olursan.* Füzuli. *Oxuculardan təvəqqe edirəm ki, müxbirimiz Mozalanbəyin Ordubad və Əylis bərasində yazdığı sözlərə bir qədər əhəmiyyət versin-*

lər. Bu işləri səhl saymaq olmaz, huşyar olmaq lazımdır. C.Məmmədquluzadə.

HUŞYARLIQ *is.* Ağıllıq, dərrakəlilik, şüurluluq, düşüncəlilik. // *Ayıqlıq, sayıqlıq, diqqətlilik.*

HUYLAMA “Huylamaq”dan *f.is.*

HUYLAMAQ *f.* “Huy” deyə çağırmaq; səsləmək, haylamaq. *..Pası özünü təkrar tən-bəki və boranı çəpərinin içinə salıb, toyuqları kişləməyə və huylamağa başladı.* S.Rəhimov.

HÜBAB *is.* [ər.] 1. Yağış yağanda su üstündə əmələ gələn qabarcıqlar.

2. *köhn.* Köpük. *Bu vilayət şahının qəlbi inam nöqtəsi; O da ki, su üzündə bir köpükdür, hübabdır.* Şəhriyar.

HÜCEYRƏ *is.* [ər.] *biol.* Canlı orqanizm quruluşunun protoplazma, nüvə və qişadan ibarət ən sadə vahidi. *Çünki hər dəqiqəniz; əvvəlkinə bənzəmir; Bədəndə hüceyrəniz; belə dəyişir hər an.* R.Rza.

HÜCEYRƏARASI, HÜCEYRƏDAXİLİ *sif. biol.* Hüceyrə toxumaları arasında olan. *Hüceyrəarası (hüceyrədaxili) maddə.* – *Tər şəklində bədəndən çıxan su əsasən hüceyrəarası mayədən və qandan ifraz olunur.*

HÜCRƏ *is.* [ər.] Məscid, təkyə, karvansara və s. yanındakı kiçik otaqlardan hər biri. *Mən Hacağa karvansarasının bir hücrəsində yaşayırdım.* S.Hüseyn.

HÜCUM *is.* [ər.] 1. İrəliləmək məqsədilə qoşunların düşməyə qarşı apardığı hərbi əməliyyat; həmlə. *Cəbhə boyu hücum.* *Düşmən üzərinə şiddətli hücum.* *Hücumun qabağını almaq.* – *Qala qoşunu düşmənin hücumunu dəf etməyə çalışırdı.. Çəmənzəminli. [Əmrah] düşməni hücum əsnasında öldürdüyündən sevinirdi.* M.Hüseyn. □ **Hücum çəkmək** – 1) bax **hücum etmək** 2, 3 və 4-cü mənələrdə. *Sona əyri-əyri baxır Məşədi Zeynəbin üzünə və birdən onun üstünə hücum çəkib itələyir.* C.Məmmədquluzadə. *İllər ötdü, ölkəyə düşdü yenə qanqada; Fateh Sultan Süleyman hücum çəkdi Bağdada.* B.Vahabzadə; 2) hamı birdən bir şeyə tərəf sürüb getmək. *Camaat hücum çəkdi kassanın qabağına.* Ə.Haqverdiyev. **Hücum etmək** – 1) düşməyə qarşı fəal hərbi əməliyyat apararaq irəliləmək, həmlə etmək. *Diviziya düşməyə hücum etdi.* – *Sə-*

*fər də bir tərəfdən hücum edib, sağa-sola qılinc çalırdı. Çəmən-zəminli; 2) məc. pis niyyətlə bir şeyin və ya bir şəxsin üzərinə yürümək, üzərinə atılmaq, üstünə cummaq. Sərxanın dəstəsi .. darvazaya hücum etdi. M.Hüseyn; 3) birdən üstünə atılmaq. Kəndin girəcəyində itlər bizə hücum etdi. Arılar üstümüzə hücum etdi; 4) məc. dan. acgözlüklə yeməli bir şeyin üstünə döşənmək, tələsə-tələsə götürüb yemək. Kababın üstünə hücum etdilər; 5) məc. irəliləyərək böyük bir sahəni, ərazini tutmaq; basmaq, yayılmaq. Sel tarlalara hücum etdi. – Qırmızı alov irəli hücum edir, .. buğda dərlərini yandırır məhv edirdi. Ə.Vəliyev. Dənizin şıltaq ləpələri hücum edib izləri yalayır. H.Seyidbəyli. **Hücumə keçmək** – 1) ansızın hücum etmək, hücumə başlamaq. Qoşunlar gecəyarı hücumə keçdilər. [Qətibə:] Rey qoşunu Qəzvin altına gəlmədən qabaq müharibəyə başlanmasın, hərəgah azərbaycanlılar hücumə keçərsə, müdafiə halında durmahlısın. M.S.Ordubadi; 2) birinə qarşı müdafiədən hücumə keçmək. Ramazan hücumə keçib, usta Nemətin boğazını qurutmuşdu. M.Hüseyn. Hidayət açıq hücumə keçdi, qorxub çəkinmədi. B.Bayramov. // Ələ keçirmək, yaxud xəsarət yetirmək və s. üçün üzərinə atılma. Silahlı hücum. Canavarın qoyunlara hücumu. // Basqın. Quldurların hücumu. – Bu tədbir ilə mülki-İran tayıfeyi-biganənin hücumundan məhful qaldı. M.F.Axundzadə. □ **Hücum etmək** – basqın etmək.*

2. İttihamla, yaxud qərəzlə birinin üstünə düşmə, ağır sözlərlə üzərinə həmlə etmə. *Kəflilik İskəndəri Şeyx Nəsrullahın fitvalarından, avamın hücumundan qoruyur, ölümdən saxlayır. M.İbrahimov. // məc. Özüne tabe etmək və ya qarşısını almaq üçün göstərilən ciddi fəaliyyət, əməliyyat. Kortəbii qüvvələr üzərinə hücum. Selə qarşı hücum genişləndir. Çayirtkəyə qarşı hücum. – Pələng nəre çəkir hücumdan qabaq; Bir an da bir yerdə durmayaraq. B.Vahabzadə.*

3. *idm. Futbol, xokkey, şahmat və s. oyunlarda: xal qazanmaq üçün daha fəal hərəkətə keçmə, irəliləməyə çalışma, mübarizəni gərginləşdirmə, rəqibi sıxışdırma.*

Mərkəz hücumçusunun hücumu. Boksçunun gözlənilməz hücumu. Atla şah cinahına hücum. – Fəxrəddin hücum başlandığını görüncə, topu havaya tullayaraq Alacanı məhəmlədi. M.S.Ordubadi.

HÜCUMÇU 1. *sif. hər b.* Hücum üçün olan, hücum edən. *Hücumçu dəstə. Zirehli hücumçu təyyarələr. // is.* Hücum edən qoşun hissəsi, tank dəstəsi, təyyarə və s. *Bu yanda hazırlanır; Döyüşə hücumçular. R.Rza.*

2. *is. idm.* Hücum xəttində oynayan idmançı (futbolda, xokkeydə və s.). *Hücumçu ilə yarım müdafiəçilərin əlbir oyunu.*

HÜD-HÜD b a x **şanapipik.** *Şahlıq tac ilə olmaz, əldə camı-Cəm gərək; Yoxsa vardır, ey pərvəş, hüd-hüdüün başında tac. S.Ə.Şirvani.*

HÜDUD *is.* [ər. “hədd” söz. cəmi] 1. Sərhəd. *Vətənin hüdudlarını qorumaq. – [Qızıl Arslan:] Atabəy Məhəmməd sənün tərəfindən vəkil ediləndən bəri məmləkətin hüdudlarını Kirmana qədər genişləndirmişdir. M.S.Ordubadi.*

2. Hədd, ölçü, hədd-hüdüdü. *Uşağın sevincinin hüdudu yox idi. – Hüdudu var hər ağrının, hər işgəncənin; Külək yatır, qar dayanır, açılır səhər. S.Vurğun. Xeyir-şər qol-qola! Nə yüksəkliyin; Nə də alçaqlığın hüdudu yoxmuş. B.Vahabzadə.*

HÜDUDLAMAQ *f.* “Hüdüdləmək” dan *f. is.*

HÜDUDLAMAQ *f.* Hüdüdü qoymaq, hüdüdü müəyyən etmək, sərhəd çəkmək, hədd qoymaq.

HÜDUDSUZ *sif.* Həddi-hüdüdü olmayan, ucsuz-bucaqsız, sonsuz. *Hüduzsuz okean. Hüduzsuz səma. – Uydurmanın; Rüyanın; Gah əskilən, gah artan; Hüduzsuz arşınıyla; Həqiqət ölçülərmiş... B.Vahabzadə.*

HÜDUDSUZLUQ *is.* Həddi, hüdüdü olmama, sonsuzluq.

HÜKƏMA *is.* [ər. “həkim” söz. cəmi] *klas.* Hikmət və fəlsəfə alimləri; alimlər. *Avropalılar da axır vaxtdək bu məsələ ilə məşğul idilər, hükəma arvadın beynini ölçüb-biçməyə, tərəziyə qoyub çəkməyə vaxtını sərf eləyiblər. Çəmən-zəminli.*

HÜQUQ *is.* [ər. “həqq” söz. cəmi] 1. Dövlet tərəfindən müəyyən olunan və tətbiq edilən, insanlar arasında ictimai münasibətləri nizama salan və hakim sinfin iradəsini

ifadə edən normaların, qaydaların məcmusu. *Seçki hüququ*. – *İnsan hüququndan dərs deyən ölkə; Haqqı bağ güncünə niyə atmısan?* B.Vahabzadə. // Cəmiyyətin təşkilinin, həyat və fəaliyyətinin hər hansı bir cəhətinə aid olan dövlət hüquq və qərarlarının məcmusu. *Əmək hüququ*. *Mülki hüquq*. *Vətəndaşlıq hüququ*. // Hər hansı bir məsələyə dair dövlətlər arasındakı qarşılıqlı münasibətləri nizama salan beynəlxalq sazişlərin, müqavilələrin məcmusu. *Dəniz hüququ*. // Həmin qayda və normalar haqqındakı qanunlardan bəhs edən elm və onun bu və ya başqa bir sahəsi. *Mülki hüquq mütəxəssisi*. *Cinayət hüququndan mühazirə*. *Hüquq elmləri doktoru*. – *Mehman sənədlərini təqdim edib hüquq fakültəsinə daxil oldu*. S.Rəhimov.

2. Bir iş görmək, bir şeyi həyata keçirmək üçün dövlət qanunları ilə verilən azadlıq, imkan, ixtiyar. *Vətəndaşların hüquqları*. *Fəhlə sinfinin siyasi hüquqları*. *Sosial təminat hüququ*. *Varislik hüququ*. – *Asudə nəfəs çəkməyə halət edə fəhlə; Yainki hüquq üstə ədavət edə fəhlə*. M.Ə.Sabir. *Və yenə də biz başa düşmürük ki, osmanlı arvadları nə hüquq istəyirlər?* C.Məmmədquluzadə. // Birinə vəzifəsini yerinə yetirmək, müəyyən vəzifə tutmaq ixtiyarını verən rəsmi icazə, vəsiqə. *Müəllimlik hüququ*. // *dan*. Hər hansı bir şəxsə avtomobil, motosiklet və s. sürmək ixtiyarı verən sənəd. *Sürücülik hüququ*.

3. Bu və ya başqa bir tərzdə hərəkət etmək, iş görmək imkanı; ixtiyar. *Yeni təyin edilmiş müdirə böyük hüquqlar verilmişdir*. – [Cahan:] *İmdi bizim hüququmuz kişilərlə bərabərdir*. Ə.Haqverdiyev.

4. Əsas, sübut, haqq. *Bu adı daşımağa heç bir hüququ yoxdur*.

5. *köhn*. Əmək haqqı, zəhmət haqqı; maaş, aylıq, donluq. *..Həmin uşqolda həftədə iki saat şəriət dərsi deyib, ayda on iki manat yarım hüquq alarıız*. C.Məmmədquluzadə.

♦ **Hüquq məsləhətçanası** – əhaliyə hüquq məsələlərinə dair məsləhətlər vermək üçün vəkillər kollegiyası şöbəsi. **Hüquq məsləhətçisi** – bir idarənin, müəssisənin və s.-nin hüquq məsələlərinin praktik

həlli ilə məşğul olan və hüquq təşkilatlarında (arbitrajda, məhkəmədə və s.) onun mənafeini müdafiə edən hüquqçu.

HÜQUQÇU *is.* 1. Hüquq sahəsində praktik işçi. *Məhkəmənin hüquqçusu*.

2. **Bax hüquqsünas**.

HÜQUQİ *sif.* [ər.] 1. Hüquqa əsaslanan, hüquq normalarına uyğun olan. *Hüquqi münasibətlər*. *Hüquqi qayda*. – *Qanımızı tökənə bundan sonra yenə də; Biz inanaq, ay Allah? Budurmu yaratdığı təzə hüquqi dövlət?* B.Vahabzadə.

2. Hüquq normaları, hüquq qanunları və onların praktik tətbiqi ilə bağlı olan. *Hüquqi əsaslar*. *Hüquqi normalar*. *Məsələnin hüquqi incəlikləri*.

3. Bir işi görməyə rəsmi hüququ, ixtiyarı olan: hüquqlu. *Mülkün hüquqi sahibi*.

♦ **Hüquqi şəxs** – müəyyən hüquq və vəzifələri təmsil edən idarə, müəssisə və ya təşkilat.

HÜQUQLU *sif.* Hüququ olan, hüquqdan istifadə edən.

HÜQUQSUZ *sif.* və *zərf* Siyasi və vətəndaşlıq hüququ olmayan, hüquqlardan məhrum, hüququ əlindən alınmış. *Nə bilim bir diha doğuracaqmış; Hüquqsuz ömrünün acı qışları*. M.Müşfiq. *Əsrlərdən bəri hüquqsuz yaşayan bir xalq, nəhayət, azad nəfəs ala bildi*. M.İbrahimov.

HÜQUQSUZLUQ *is.* Siyasi və ictimai hüququ olmadığı hal, hüquqsuz adamın hal və vəziyyəti.

HÜQUQŞÜNAS *is.* [ər. hüquq və fars. ...şünas] Hüquqşünaslıq mütəxəssisi; hüquqçu. *Hüquqşünasların elmi sessiyası*. *Alim-hüquqşünas*. – [Anası Vahidə:] *Mən istəyirdim ki, sən hüquqşünas olasan!* B.Bayramov.

HÜQUQŞÜNASLIQ *is.* 1. Hüquq elmlərinin məcmusu. *Azərbaycan hüquqşünaslığı*.

2. Hüquqşünasın ixtisası, sənəti, peşəsi. *Hüquqşünaslıqla məşğul olmaq*.

HÜLQUM *is.* [ər.] *anat*. Həzm cihazının, ağız boşluğunu qıda borusu ilə birləşdirən əzələ borusu. *Pazaq Vəli təaccübdən yerində donub qaldı*. *Boğazının nazik dərisini az qala deşib çıxan hülqumu tez-tez enib*

qalxdı. İ.Məlikzadə. // Ümumiyyətlə, boğaz mənasında da işlədilir.

◊ **Hülqumu qurumaq** – bərk qorxmaq, qorxudan özünü itirmək. **Hülqumundan yapışmaq** – boğazından yapışmaq, hülqumlamaq. **Hülqumundan keçirmək** – bax **həzm-rəbedən keçirmək** (“**həzm**”də). **Hülqumunu üzmək** – öldürmək. [Əsgər:] *Tapaq, birdəfəlik onun hülqumunu üzək. Ə.Əbülhəsən.*

HÜLQUMLAMA “Hülqumlamaq” dan *f. is.* **HÜLQUMLAMAQ** *f.* Hülqumundan tutmaq, boğazından yapışmaq, boğazlamaq.

HÜMAYUN [*fars.*] 1. *is.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Milləndi qığılıncı kimi zülmətdə hümayun; Dağ üstünə dağ basdı müsibətdə hümayun; Ülvyyə-tə, qudsiyyə-tə, şeyriyyə-tə çatmış; Fəryadda Segah, gizli şikayətdə hümayun.* B. Vahabzadə.

2. *sif.* Uğurlu, məsud, mübarək mənasında olub, keçmişdə padşahlar, sultanlar və onlarla bağlı şeylər haqqında deyilən söz. [Vəliəhd şahzadə haqqında:] *Bu xayanət-karın xayanəti nəticəsində uzun müddətdir ki, əlahəzrət hümayuna gecə-gündüz yuxu haram olmuşdu.* P. Makulu.

◊ **Hümayun ağı köhn.** – qalın ağ parça növü. *Vəzir .. bir erkəyi öldürtdürüb, hümayun ağına бүkdürdü. “Qurbani”.* [Əsəd kişi:] *Hümayun ağıdır, on beş arşın, məni ona бүkərsiniz.* B. Bayramov.

HÜMMƏT *is.* [ər.] Cəhd, səy, qeyrət, əl-ələ verib çalışma, təşəbbüs. *El hümməti, el qüdrəti vardır qolumuzda; Bir gün alarıq biz bu qisası yenə səndən.* Ə. Vahid. // Yar-dım, kömək, qeydkeşlik. □ **Hümmət et-mək** – 1) çalışmaq, səy etmək, cəhd etmək, qeyrət göstərmək, əl-ələ vermək, təşəbbüs göstərmək. *..Ümid var ki, İrəvan əhli hümmət edib, az zamanda məktəblərin hər bir mayehtacını düzəldələr.* F. Köçərli. [Hacı:] *Şamaxılı Şamaxıdan, gəncəli Gəncədən, şəkili Şəkiddən, nə ki imkan var hümmət elə-yək.* Mir Cəlal; 2) kömək etmək, yardıma qoşmaq, əlindən tutmaq. [Kərəm:] *Dağlar, hümmət edin, burda qalmayın; Qalrsam da qürbət eldə ölməyim. “Əsli və Kərəm”.*

HÜNDÜR *sif.* 1. Uca, yüksək. *Hündür divar. Hündür dağ. Hündür boy.* – *Çay hündür*

və yaşıl təpələrin arasılə axıb gedir. M. İbra-himov. *İri, qol-budaqlı, hündür tut ağacının altında manqal qoyulmuşdu.* İ. Hüseynov.

2. Ucaboy(lu), hündürboy(lu). *Hündür kişi.* – [Camal] *atası kimi hündür, enlikürək bir oğlandı.* S. Vəliyev. *Əlləzoğlu cırdan göv-dəsini çəkib, bu iri, qol-budaqlı, hündür adamın [Səmədin] qarşısında özünü yığış-dırdı.* İ. Hüseynov.

3. Müqayisədə işlənir. *Bu bina o binadan hündürdür. Ev həyətin divarından hündürdür. – O, Teymurdan bir daban hündürdü.* M. Hüseyn.

HÜNDÜRBOY(LU) *sif.* Boyu hündür olan; ucaboy(lu), boylu-buxunlu. *Hündürboy(lu) gənc.* – *Minayə hündürboylu, qarayanız, incə bir arvaddı. Ə.Əbülhəsən. ..Kərimov əlli yaşlarında, gözəlsifətli, hündürboy bir kişi idi.* H. Seyidbəyli.

HÜNDÜRÇƏ *sif.* Bir az, bir qədər hündür, uca. *Hündürçə barı. Hündürçə kişi.* // Çox hündür, çox uca. *Hündürçə bir təpə.*

HÜNDÜRDƏN *zərif* 1. Çox hündürdə; uca-dan, yüksəkdən. *Təyyarə hündürdən uçurdu.*

2. Səsinə ucalaraq; ucadan, bərkdən. *Hündürdən gülmək. – Katib qırmızı karandaşı əlinə alaraq, qarşısındakı kağızda yazılan adları bir-bir hündürdən oxumağa başladı.* Ə. Sadıq. *Hamı hündürdən danışdığı üçün ağız deyəni qulaq eşitmirdi.* B. Bayramov.

HÜNDÜRLÜK *is.* 1. Hündür şeyin halı; ucalıq, yüksəklik. *Divarın hündürlüyü. Ağacın hündürlüyü.*

2. Rəqəmlərlə: bir şeyin yerdən, otura-caqdan, səthdən ən yüksək nöqtəsinə qədər olan məsafə. *Evin hündürlüyü. Üçbucağın hündürlüyü. – Yüz addım keçdikdən sonra bir sajn hündürlükdə açıqlıq bir təpəyə çatdıq.* H. Nəzərli.

3. Hündür yer; təpə, təpəlik. *Hündürlük-də ot biçmək. – ..Bülənd atı bir hündürlüyün yanına çəkərək, atın üstünə tullandı.* Ə. Əbülhəsən.

HÜNDÜRLÜKÖLÇƏN *is.* Hündürlüyü ölçmək üçün cihaz. *Təyyarənin hündürlük-ölçəni. Hündürlükölçənin göstəricisi.*

HÜNƏR *is.* [ər.] 1. Bacarıq, məharət, us-talıq, qabiliyyət, fərsət. *Belə bir işi görmək*

üçün hünər lazımdır. – *..Hamı pəhləvanlarımız öz hünərlərini çıxartdılar meydana.. C.Məmmədquluzadə. Sənət bir hünərdir, bəli, bir hünər; Ayağın qoy alsın gücünü yerdən. N.Xəzri. □ Hünər etmək – 1) bax hünər göstərmək. [Qoca kəndli:] Bunun yarısını əkə bilsək, böyük hünər eləmiş olarıq. Ə.Haqverdiyev; 2) cəsarət etmək, şücaət göstərmək. Hünər göstərmək – öz ustalığını, məharətini, bacarığını nümayiş etdirmək. Şirastan belə bir iş görmək, bir hünər göstərmək istəyirdi. S.Rəhimov. Bəs Yaşar necə bir hünər göstərmişdi ki, ona bu cür ad qoymuşdular? M.Rzaquluzadə. ...hünəri deyil – bacarmaz, edə bilməz, əlindən gəlməz. Gilavarın xətir-hörmət nəzərə almadığı belə bir zamanında .. hətta .. daldalarda gəzmək hər oğulun hünəri deyildi. B.Bayramov.*

2. Çətin şəraitdə mühüm bir işi, tədbiri, tapşırığı həyata keçirmək üçün rəşadət, şücaət, qoçaqlıq, fədakarlıq. – [Koroğlu:] *Alamə bəlli hünərim; Çanlibəldə dəlilərim; Mərd igidə peşkəş sərim; Qaçırtmaz meydanandən məni. “Koroğlu”. Nə zaman ki, ucan bir qız seyrə çıxar göyləri; Ağızlardan ağızlara gəzər onun hünəri. S.Vurğun. □ Hünər göstərmək – qəhrəmanlıq etmək, qoçaqlıq, igidlik göstərmək. Qolac qollarımı gərrəm; Meydanda hünər göstərrəm. “Koroğlu”. Oğlum bu gün cəbhədədir, nəyə çəkir bir nər kimi; Mənim gənclik illərimdə göstərdiyim hünər kimi. S.Vurğun.*

3. *klas. Sənətkarlıq, ustadlıq, istedad. Hünər sahibi. – Alimin ki özündə yoxdur hünər; Eləməz bir kəsə kəlamə əsər. S.Ə.Şirvani. Ustadın işin, işlədiyin xam nə bilsin? Elmin, hünərin qiymətin islam nə bilsin? M.Ə.Sabir.*

HÜNƏRLƏNMƏ “Hünərlənmək”dən *f.is.*

HÜNƏRLƏNMƏK *f.* Qeyrətə gəlmək, cəsarətə gəlmək, ürəklənmək.

HÜNƏRLİ *sif. və is.* 1. Bacarıqlı, məharətli, qabiliyyətli, qeyrətli, əlindən iş gələn. *Hünərsiz özgəyə güvənər, hünərli özünə. (Ata. sözü).*

2. Qoçaq, igid, cəsur, cürətli. *Gündüzlər hünərli görünən qazaq; Qaranlıq düşəndə olur yapalaaq. H.K.Sanlı. Bayındır xan mi-*

silsiz bir bayram şənliyi qurmuş, sağında-solunda .. hünərli ərlər durmuşdular. M.Rzaquluzadə.

HÜNƏRMƏND *sif.* [*ər. hünər və fars. ...mənd*] *klas. bax hünərli. Biz qoca qaf-qazlı igid ərlərik; Cümlə hünərməndlərik, nərlərik. M.Ə.Sabir.*

HÜNƏRSİZ *sif.* Hünəri olmayan, hünəri çatışmayan, hünər göstərə bilməyən; bacarıqsız, qabiliyyətsiz, istedadsız, fərsiz, fərasətsiz. *Hünərsiz adam. – Elmsiz kimsənə hünərsizdir; Elmi-bitərbiyyət səmərsizdir. S.Ə.Şirvani. O insandır ki, hər haqqı, nəsibi qəhrəmanlıqdır; Hünərsiz millətin yurdu günəşsiz bir qaranlıqdır. S.Vurğun.*

HÜNƏRSİZLİK *is.* Bir işi görməyə hünəri, bacarığı, cəsarəti, qabiliyyəti, fərasəti, biliyi çatışmamaq.

HÜNƏRVƏR *sif. və is.* [*ər. hünər və fars. ...vər*] 1. Hünərli, mərifətli, məharətli, qüdrətli, ustad. *Hünərvər insana hörmət və ehtiram göstərməlidir. – Amma mən elə qaniram ki, Sabir kimi hünərvər sairin qabağına çıxmaq o qədər də asan olmaya gərək. C.Məmmədquluzadə.*

2. Şücaətli, qoçaq, igid, qorxmaz. *Hünərvər əsgər. – Zəncir tək düzülüb on beş hünərvər. H.K.Sanlı. Fərsəti vermədən əyləşir yerə; Ölüm heyrat edir o hünərvərə. M.Rahim.*

HÜNÜ *is. məh.* Ağcaqanadın adlarından biri. *Bir yan, görürsən, uşaqlar oynayırsın; Milçək vızıladaşır, hünü qaynaşır. A.Səhhət.*

HÜRDÜRMƏ “Hürdürmək”dən *f.is.*

HÜRDÜRMƏK *f.* Hürməsinə səbəb olmaq, hürməyə məcbur etmək. *İti qısdırıb hürdürmək.*

HÜRƏVƏN *sif.* Çox hürən, boş-boş hürən (it haqqında). *Hürəvən it.*

HÜRGÜC *is.* Bəzi heyvanların (məs., dəvənin) belində piy yığılmasından əmələ gələn bir və ya iki çıxıntı. *O karvanlar ki, caydaq dəvələrin hürgücləri dərisi qapqara tuluqlarla yüklü olurdu, onlar keçdikləri kəndlərə, obalara o şəhərin göndərdiyi işığı paylaya-paylaya baş alıb günbatana doğru gedərdilər. Ə.Məmmədخانlı.*

HÜRKDÜRMƏ “Hürkdürmək”dən *f.is.*

HÜRKDÜRMƏK *f.* bax **hürkütmək**. *Qoyunu hürkdürmək. Quşları hürkdürmək.*

HÜRKƏK bax **ürkək**. [Gəray:] *Bari, ram oldumu hürkək ceyran? A.Şaiq.*

HÜRKƏKLİK bax **ürkəklilik**.

HÜRKMƏK “Hürkmək”dən *f.is.*

HÜRKMƏK *f.* Gözlənilməz səsdən, adamdan və s.-dən qorxub çəkilmək və ya qaçmaq; ürkmək, qorxmaq (heyvanlar və quşlar haqqında). *Sərcələr maşın səsinə hürküüb uçdu. – Dəvələr hürkərək bir-birinə dəyib bütün yolu tuturdular. M.İbrahimov. ..Qaçayılar hürküüb qayadan uçmuşdu. S.Vəliyev. // Eyni mənada adam haqqında. Qaranlıqdan hürkmək. – [Fərman Mələyev:] Bilirəm, sən məndən hürkürsən. M.İbrahimov. [Bəhlul:] [Əjdər] elə bil hürküdü, nədənsə çəkinirdi. B.Bayramov.*

HÜRKÜ *is.* Qorxu, ürkü. *Aslanam, deyiləm tülkü; Tanımaram qorxu, hürkü. “Koroğlu”.*

HÜRKÜSMƏK “Hürküsmək”dən *f.is.*

HÜRKÜSMƏK *f.* Hürkmək, qorxmaq, ürkişmək (çoxları haqqında). *Qoyunlar hürküşdü. – Vəhşi ahular ovcunu gördən kimi hürküsməyə başladılar. M.S.Ordubadi. O, səsini çıxardan tək; Quşlar uçuş hürküşərək. M.Dilbazi.*

HÜRKÜTMƏK “Hürkütmək”dən *f.is.*

HÜRKÜTMƏK *f.* Hürkməsinə səbəb olmaq; hürkdürmək, ürkişmək, qorxutmaq. *Qoyunları hürkütmək. – ..Səs emalatxanasının dalında cərgələnmiş sığırcınları hürkütdü. M.Hüseyn. // Eyni mənada adam haqqında. [Uşaqları] bu sözlər hürküdüdü. Mir Cəlal. [Seymur:] Mən onu hürkütmək istəmədim. H.Seyidbəyli.*

◊ **Hürkütməsən saymaq (sanamaq) olmaz** – çoxuşaqlı ailə haqqında zarafatla işlədilir. [Ata:] *Bizdə elədir ki, hürkütməsən sanamaq olmaz. S.Rəhimov.*

HÜRMƏ “Hürmək”dən *f.is.*

HÜRMƏK *f.* 1. Kəsik-kəsik səs çıxarmaq (it, tülkü və bəzi başqa heyvanlar). *Səs-səmir yox idi, ancaq hərdənbir zorba həyəti itti hürüdü. N.Nərimanov. Bir neçə qədəm getmişdim ki, qarşıma bir tülkü qara it çıxdı. İt hürməyə başladı. T.Ş.Simurq.*

2. *məc. kob.* Söyləmək, yava danışmaq. *Bəsdir hürdün!*

HÜRR *sif.* [ər.] Azad. *Sakit küçələr [Midhədə] geniş göründü, əsir şəhər hürür və məsrur idi. Çəmənözəminli. □ Hürür olmaq* – əsarətdən, zülmədən xilas olmaq, azad olmaq, azadlığa çıxmaq. *Yarın hürür olacaq hər qolu bağlı; Ruzgarlar əsəcək sənin yerində. M.Müşfiq.*

HÜRRİYYƏT *is.* [ər.] Azadlıq. *Bəşərin dərdini öz dərdi bilib millətimiz; Bizim öz niyyətimizdən doğub hürriyyətimiz. B.Vahabzadə.*

HÜRRİYYƏTPƏRƏST [ər. hürriyyəvə və *fars.* ...pərəst] bax **azadlıqsevən**. *Hürriyyətpərəst müsəlmanlar millət bahadırı Səttarxanı tərif və təhsin edirlər. F.Köçərli.*

HÜRRİYYƏTPƏRƏSTLİK bax **hürriyyətpərəstlik**.

HÜRRİYYƏTPƏRVƏR [ər. hürriyyəvə və *fars.* ...pərvər] bax **azadlıqsevər**.

HÜRRİYYƏTPƏRVƏRLİK *is.* Hürriyyəti, azadlığı sevmə; azadlıqsevərlik.

HÜRUF *is.* [ər. “hər”] söz. cəmi] *klas.* Hərflər.

HÜRUFAT *is.* [ər. “hüruf” söz. cəmi] Hərflər, əlifba. *O hürufat ilə ki, biz yazırıq, onu oxumaq çətin bir məsələdir. C.Məmməd-quluzadə. Döndərib “a-ba”yə “əlif-bey”ləri; Bidətə bax, “ya” oxudur “yey”ləri; Sanki hürufat ilə düşməndi bu! M.Ə.Sabir.*

HÜRUFİ *is.* [ər.] Hürufilik tərifi tərəfdarı. *Hürufi şairlər.*

HÜRUFİLİK *is.* XIV əsrdə Azərbaycanda meydana gəlmiş, Quranın hərflərindən bir sıra mənə və hökmlər çıxaran tərifi.

HÜRÜŞ *is.* İtin, tülkünün və b. heyvanların çıxardığı kəsik-kəsik səs: hürmə səsi. *İtin hürüşü. Hürüş səsi. – Ancaq yabana hürürən köpəklərin xır-xırı, hürüşü kəsmə-kəsmə eşidirdi. S.M.Qənizadə. Əjdər Toplanın hürüşünü eşidirdi. S.Rəhman.*

HÜRÜSMƏK “Hürüşmək”dən *f.is.* *Ov tullalarına qoşulmuş Qara köpək mağaraya girdi, bunun dalınca başqa itlər də getdilər və yenə də içəridə hürüşmə başladı. S.S.Axundov. Bu zaman daxmanın qapısı şiddətlə döyüldü, bayırdan at kişmələri və it hürüşmələri eşidildi. M.Rzaquluzadə.*

HÜRÜSMƏK *qarş.* Səs-səsə verərək hürmək, hamı birdən hürmək. *Kəndin itləri*

hürüşüb, hər tərəfdən süvarinin üstünə tökülüşdülər. E.Sultanov. *Birdən eşikdə itlər ağız-ağıza verib hürüşdülər.* M.Hüseyn.

HÜSEYİNİ *is.* [ər.] Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı.

HÜSN *is.* [ər.] 1. Gözəllik, camal. *O gözəlin hüsnündəki; Əzəməti şeirə gətir; Qəlbindəki çarpıntını; Hərərəti şeirə gətir.* M.Araz. // *köhn. kit.* Özündən sonra gələn sözə gözəllik, yaxşılıq, məqbulluq, müsbətlik mənası verir; məs.: hüsn-qəbul (yaxşı qəbul, gözəl qarşılama), hüsn-niyyət (yaxşı niyyət).

2. *məc.* Ləzzət, dad. *İlin hər fəslinin bir hüsnü var; amma qışın ləzzəti bir özgədir.* C.Məmmədquluzadə. *Burda min bir od yanarmış; Onun da öz hüsnü varmış.* S.Vurğun.

HÜSNXƏT *is.* [ər.] İbtidai məktəbdə, sığirdlərdə gözəl yazmaq vərdisləri aşılamaq üçün keçilən tədris fənni. *Hüsnxət dərsi. Hüsnxət dəftəri.* – Müəllimlərin əksəriyyətinin hüsnxət qaydalarından xəbəri yoxdur, hərflərin ünsürləri və tənasübü haqqında məlumatsızdırlar. M.İbrahimov.

HÜSN-RƏĞBƏT *is.* [ər.] Yaxşı, xeyirxah, xoş münasibət. □ **Hüsn-rəğbət bəsləmək** – xoş, xeyirxah, yaxşı münasibət göstərmək. *Hüsaməddin Qətibənin .. Atabəy Məhəmməddən intiqam almaq fikirlərini hüsn-rəğbət bəsləyirdi.* M.S.Ordubadi. **Hüsn-rəğbətini qazanmaq** – hər hansı bir münasibətlə birində özünə qarşı xoş, xeyirxah, yaxşı münasibət, sevgi hissi oyatmaq. [Rəşid:] *Qurbanqulu hünəri və məhəbbəti səyəsində cümlə kəndin hüsn-rəğbətini qazanmışdı.* T.Ş.Simurq. *Zabit qəhrəmanə bir vəziyyətlə Nəsir bəyin evindən çıxdı. Nəsir bəyin hüsn-rəğbətini qazanmaq böyük sədətdi!* Ə.Haqverdiyev.

HÜZN *is.* [ər.] 1. Kədər, qəm, qüسسə. *Bu səs insana hüzn gətirir.* – *Durnaların oxumağı Vaqifə hüzn gətirməyir və könlünü pərişan qılmayır.* F.Köçərli. *Yoxsa hüzn dolu qəmgin səşində; Dostunun muradı, ürək sözü var?* M.Rahim.

2. **Hüznə** şəklində *zərf* – kədərlə, qüسسə ilə: qəmli, kədərli, qüسسəli. *Hüznə oxumaq.*

Dərin hüznə başsağlığı vermək. – [Gülsənəm] *ağır-ağır nə isə çox dəruni bir hüznə dedi.* M.Hüseyn. *Şahmargil başlarını aşağı salıb hüznə dayandırlar.* B.Bayramov.

HÜZNAVƏR *sif.* [ər. hüzn və fars. ...avər – gətirən] *klas.* b a x **hüznlü.** [Qətibə] *əlvan çiçəkli xiyabanlar məhv olan bir xalqın yadigarı kimi qalan köhnə qəbiristanlardan daha qorxulu və hüznəvər idi.* M.S.Ordubadi.

HÜZNLÜ *sif.* Qəmli, kədərli; qüسسəyə, qəmə, kədərə batmış. *Dizini qucaqladığı halda oturmmuş hüznli ana .. ayağa qalxdı.* Ə.Əbülhəsən. // Qəm, kədər, hüzn doğuran, kədər ifadə edən, kədərləndirici, məhzun. *Hüznli nəğmə.* – *Məşənin hüznli iniltiləri; Küləyin naləli viyultuları; Ölü ağlaşmasın salır yada; San sızıldar tamam əşya da.* A.Səhhət.

HÜZR “Üzr” sözünün canlı dildə işlənən forması (b a x **üzr** 4-cü mənada). *HüZR yerinə gələnər ev sahibinə başsağlığı verib dağılanda Molla Sadıqla Cahandar ağanın baxışları ani olaraq bir-birinə sancıldı.* İ.Şıxlı. □ **HüZR yeri** – b a x **üzr yeri** (“üzr”-də). *HüZR yerinə getmək.* – [Nərminə] *anası-atası ilə Əsəd babanın hüZR yerinə gəldi.* B.Bayramov.

HÜZUR *is.* [ər.] *klas.* 1. Ön, qabaq, pişgah. □ **Hüzur(u)na** – yanına, qabağına, önünə. *Hüzuruna çağırmaq. Hüzuruna gəlmək. Hüzuruna heç kəsi qəbul etmir.* – [Pirverdi bəy Kəblə Qulaməliyə:] *Bu saat oğlun Mustafanı, get, gətir cənab nəçərnikin hüzuruna.* C.Məmmədquluzadə. [Vaqif:] *Axund, xanın hüzuruna getmək çağı deyilmi?* Çəmənzəminli. **Hüzurunda** – yanında, qabağında, önündə. *Hüzurunda oturmaq. Hüzurunda danışmaq.* – *Xidmətçilər Hüseyin qul ağadan qorxub hüzurunda titrəyirdilər.* S.S.Axundov. *Gör nələr yaradır hökmü dövrənin; Leyla hüzurunda dayanmış xanın.* B.Vahabzadə. **Hüzurundan** – yanından, qabağından, önündən. *Elə ki məclis qurtardı, hamı dağıldı, Cünnun da durub paşanın hüzurundan mürəxxəs oldu.* “Koroğlu”.

2. Hazır olma, orada olma. *Hiss edirdim ki, mənim hüzurum və söhbətim [Ağavərdini] narahat edir.* S.Hüseyn.

Xx

X Azərbaycan əlifbasının on ikinci hərfi. bax **xə**.

XAB *is.* [fars.] *klas.* 1. Yuxu. *Gecələr gözlərim xabi görməmək; Ol siyah nərgisi-məstanəndir.* M.P.Vəqif. *Dayansın qarşıda, gətirsən tabı; Ayılısın qəflətdən, unutsun xabi.* Aşiq Ələsgər. □ **Xabi-qəflət** *klas.* – bax **qəflət yuxusu** (“qəflət”də). *Ey qafil xortdan, bu nə xabi-qəflətdir ki, uyubsan? Ə.Haqverdiyev. Sənə molla calır lay-lay, yatırdır xabi-qəflətdə; Səni yar eləyir hurilər ilə bağı-cənnətdə.* Ə.Nəzmi. [Dərviş:] *Bəşərsən, zəhmətkeşsən, halını qan, ömrünə yan, olma biiman, xabi-qəflətdən oyan, – dəmbədəm deyən Ruqiyyə idi, Ruqiyyə.* A.Divanbəyöglü.

2. *məc.* Qəflət yuxusu, cəhəlet, avamlıq. □ **Xabi-cəhəlet** *klas.* – bax **xabi-qəflət**. *Tərpənmə, amandır, bala, qəflətdən ayılma; Açma gözünü, xabi-cəhələtdən ayılma.* M.Ə.Sabir.

XABANÉRA [*isp.*] İspaniyada geniş yayılmış Kuba xalq rəqsi və onun havası.

XACƏ¹ *is.* [fars.] *köhn.* Sarıqlı əfəndi, molla, seyid. *Ey xacə, çalış surəti-zahirdə qəşəng ol! İstərsən özün surəti-mənada cəfəng ol!* M.Ə.Sabir.

XACƏ² *is.* [fars.] bax **xədim** 1-ci mənada. *Cariyələr Qətibənin yanında gələn iki nəfər xacəni qidiqlayıb güldürdülər.* M.S.Ordu-badi. □ **Xacə eləmək** – bax **xədim eləmək** (“xədim”də). [Səttarxan Bağırxana:] *..Gördüyümüz o dəhşətli mənərələr, o burun-qulaqlar, o kəsik başlar, xacə elədikləri o yazıq adamın nəəsi .. gözümün qabağında canlanırdı.* P.Makulu.

XACƏBAŞI *is.* *köhn.* Keçmişdə: hərəm-xana qadınlarına nəzarət edən xədimlərin başçısı. *Bir neçə gün keçdi. Bir sübh sərdarın hərəmxanasının xacəbaşısı gəlib baş əyib məyus dayandı.* Ə.Haqverdiyev.

XAÇ *is.* Xristianlığın rəmzi sayılan və bir-birini perpendikulyar olaraq qət edən iki mildən ibarət sitayiş obyekt. *Kilsələrin xaçları. Ağac xaç.* – [Xanım] *soyuq əlləri ilə*

boğazındakı xaçından bərk-bərk yapışdı, dua oxudu, Allahu çağırdı... Lakin ruhuna sükun gəlmədi. Çəmənözəminli. □ (**Boynundan**) **xaç asmaq, (boynuna) xaç salmaq** – dönüb xristian olmaq, xristianlığı qəbul etmək. [Müridlər:] *Şeyximiz satdı dini, imanı; Öncə islama bir müəvvic ikən; Xaç asıb çıxdı dinü məzhəbdən.* H.Cavid. *Dinindən əl çəkib o Şeyx Sənan; Boynuna bir anda xaç salmadımı?* B.Vahabzadə. **Xaç vurma (çəkmə)** – xristianlarda: icra edilən dini ayin. *Bu zaman yanımdan ötən bir qarı; Üz tutub qəbrə baxır, xaç vurur.* M.Rahim. *Bacıların hər ikisi ayağa durub xaç çəkdi.* Mir Cəlal. **Xaç yürüşləri** – bax **səlib müharibələri** (“səlib”də). **Xaç suya salma** – İsanın dara çəkilməsi xatirəsinə olaraq xristianların yanvarın 6(19)-da xaçı suya salmaq şəklində icra etdikləri dini ayin (mərasim).

2. Xaç şəklində olan nişan, orden və s.

♦ **Qırmızı Xaç və Qırmızı Aypara cəmiyyəti** – müharibədən və təbii fəlakətdən zərər çəkmiş əhaliyə yardım göstərmək üçün təşkilat.

XAÇAÇURAN *is.* Xristian dini mərasimlərinə birinin adı, xaçı suya salma. *Xaçaçuran bayramı.*

XAÇÇİÇƏKLİ(LƏR) *is.* *bot.* Ləçəkləri xaç şəklində olan bitkilər fəsiləsi. *Xaççiçəklilər fəsiləsinə bir sıra kələm, turp, vəzəri kimi qiymətli tərəvəz bitkiləri, xardal kimi yağlı bitkilər, mixəkgülü, şəbbügülü kimi bəzək bitkiləri daxildir.* H.Qədirov.

XAÇLAMA “Xaçlamaq”dan *f.is.*

XAÇLAMAQ *f.* Xaç suyuna salma mərasimi icra etməklə xristian etmək. *Onların ata-anası və Nadya xala evdə yox idi .. təzə doğulan çağamı xaçlamaq mərasiminə getmişdilər.* Çexovdan.

XAÇLI *sif.* 1. Xaç taxmış, xaçı olan. *Xaçlı keşiş.*

2. *İs. mənasında, tar.* Səlib müharibələri iştirakçısı.

XAÇNIŞAN *is. tar.* Xaçlı (2-ci mənada) (səlib müharibələri iştirakçısı olan ritsar palatlarına tikilən xaç nişanına görə onlar belə adlanırdılar).

XAÇPƏRƏST *is.* Xristian. *İki-üç həftə bundan qabaq xaçpərəstlərin pasxa bayramı*

idi. C.Məmmədquluzadə. [Molla Sadiq:] *Xaç-pərəstlərin islam milləti arasında təfriqə salmaq köhnə peşəsidir. İ.Şıxlı.*

XACVARI *sif.* Xaç şəklində olan, xaça-oxşar, xaç kimi. *Xaçvari nişan. Xaçvari yol.*

XACVARİLİK *is.* Xaçvari şəkildə olan şeyin halı, görünüşü.

XADİM *is.* [ər.] 1. *köhn.* Xidmət edən, xidmətçi.

2. Hər hansı ictimai fəaliyyət sahəsində özünü göstərmiş, xidmətləri olan şəxs. *Elm xadimi. İctimai xadim. Siyasi xadim.* – *Ziyafətdə ölmüş xəlifə Müstərşidbillahın qızları, cariyələri, Bağdadın musiqi və incəsənət xadimləri və sairləri iştirak edirdi. M.S.Ordubadı.*

XADİMƏ *is.* Xidmətçi qadın, qulluqçu. *Müdir qadınla bir neçə xadimədən başqa [monastırda] kimsə qalmamış. Çəmənzməminli. Övrət nə demək? Xadiməmiz, cariyəmizdir! M.Ə.Sabir.*

XADİMLİK *is.* Xidmətçilik.

XAH [fars.] *klas.* İstər, istərsə. *Təfavüt eyləməz sənəz sənə, ey sərvi-səngin-dil; Məkanın xah külxan, xah səhra, xah bağ olsun. Qövsü. Məqsədim şəşəyi-mahi-camalıdır sənin; Xah məsciddə onu, xah kəlisədə görüm. S.Ə.Şirvani. ..Hər qisim dava və müharibələrdə xah siyasi olsun, xah iqtisadi və xah qeyri, qalib gələn tərəf müəllimlərin sayəsində nüsrət tapmışlar. F.Köçərli.*

XAHİŞ *is.* [fars.] Bir arzunu, ehtiyacı yerinə yetirmək üçün edilən müraciət, təmənnə; rica, təvəqqe, istək. *Sizdən bir xahişim var. – ..Mən Qasımın xahişini əmələ gətirdim, yəni gedib oturdum onun yanında. C.Məmmədquluzadə. Bir ittifaq bu xahişi tezliklə əmələ gətirməyə səbəb oldu. S.S.Axundov. // İstək, arzu, tələb. Xahişin türki-dilü can idi, mən həmişə etdim; Söylə, ey yar, görüm şimdi nə fərmanın var? M.Ə.Sabir. [Xumar:] Yoxsa bir xahişinmi var, Sənan? Hər nə qəlbində varsa eylə bəyan. H.Cavid. Mehriban Zeynalın bir çox xahiş və tələblərini qəbul edirdi. S.Hüseyn. □ **Xahiş etmək (eləmək)** – rica etmək, təmənnə etmək, təvəqqe etmək, istəmək. [Nüsrət Toğrula:] *Xahiş edirəm, sən mənim işlərimə qarışmayasan. C.Cabbarlı. [Ka-**

mal:] Onda xahiş eləyirəm, elə çağırın ki, anası bilməsin. S.Rəhman.

XAHİŞSİZ *zərf* Xahiş edilmədən, öz razılığı ilə. *İndi gecə vaxtı Xanpərinin təklifsiz, xahişsiz Qəmərın evinə gəlməsi çox maraqlı idi. Ə.Vəliyev.*

XAHNƏXAH(İ) [fars.] *zərf* İstər-istəməz, laqeydcəsinə. *Qoca it xahnəxahi çıxmışdı qarıya və xahnəxahi öz vəzifəsini ifa edirdi. C.Məmmədquluzadə. Cəmilə xanım xahnəxahi çadrasını başına örtüb evdən çıxdı. E.Sultanov. Züleyxa [Əsgərə ərə getməyə] xahnəxah razı oldu. C.Cabbarlı.*

XA-XA, XA-XA-XA *nida.* Güllüş, qəhqəhə bildirmək üçün işlədilən təqlidi söz. [İskəndər:] *Allahın iti də mənim sözümə baxmır, nə qədər elədim, içəri girmədi. Xa-xa-xa (qah-qah çəkib güllür).* C.Məmmədquluzadə. *Xa-xa-xa!.. Məşədi Nemətqulu 10 min manat, Kərbəlayı Ağa Hacı 10 min manat, xa-xa-xa... necədir, Ağa Dərviş? Xa-xa-xa!.. N.Vəzirov. [Süleyman:] Mən də elə bilirəm, bir qoyun şaqqaşı yeyiblər, xa-xa-xa! Ə.Haqqverdiyev.*

XAXAM *is.* Yəhudilərdə baş kahin, ruhani başçısı. *Sən indi bu gün Gəncədə bir adlı xaxamsan! Ə.Nəzmi.*

XAIN *sif.* [ər.] 1. Vətəninə, xalqına xəyanət edən; satqın, xəyanətkar, dönük. [Pəhləvanlar:] *Dağ-daşından uçsun duman; Qara geysin xain insan! A.Şaiq. Bayquş xaraba, gəcəquşu qaranlıq sevən kimi, xain adamlar da xəlvəti xoşlarlar. M.İbrahimov. // məc.* Etibarsız, vəfasız, aldadıcı, bel bağlanıla bilməyən. // *İs. mənasında. [Dəmirqaya:] Yəqin ki, aramızda olan xainlər [casusa] hər işimizi xəbər veriblər. Həmin xainlər tapılıb, cəzasına çatmalıdırlar. H.Nəzərli. □ **Xain baxmaq** – 1) pis (xain) gözle, pis niyyətlə baxmaq, təmiz ürəklə baxmamaq. [Güləndam:] *Yoldaş Qaradağlı, oğlumun sevgilisinə xain baxan o evli kişini tapın və cəzalandırın. B.Bayramov; 2) b a x **xain çıxmaq.** Sancılısın tikanlar xain gözüne; Xain baxdın çün dostlara, danışma! Aşiq Hüseyn. **Xain çıxmaq** – vətəninə, xalqına, dostuna, yaxınına xəyanət etmək, dönüklük göstərmək. [İblis İbn Yəminə:] *..Çəkəcəkdir başımız dürlü bəla; Çünki var başqa günə-***

hın da sənin; Orduya, dövlətə çıxdın xain. H.Cavid. *Xain çıxsə əgər bir qız, bir oğlan; Qurtarmaz ananın ahü-vayından.* Şəhriyar.

2. *məc.* Gördüyü yaxşılığa qarşı nankorluq edən; nankor, paxıl, qəlbıqara. *Çox xain adamdır.*

XAINANƏ bax **xaincəsinə**. *Fərhad, o saatda bir gecə bağda keçirdiyi xainanə də-qiqələr yadına düşüb, cəld ayağa durdu.* C.Cabbarlı.

XAINCƏ(SİNƏ) *zərxf* Xain kimi, xainliklə, xəyanətlə. *Xaincə(sinə) hərəkət. Xaincəsinə basqın.* – [Səlimin] *rəftarı və hərəkəti nə Nəşadın əlaqəsinə, nə də hər zaman gözlərini süzüb [Mehribana] baxmaqla ürəyinin arzusuunu bildirən Novruzbəyin xaincə baxışlarına bənzəyirdi.* S.Hüseyn.

XAINLIK *is.* 1. Xəyanət; xəyanət etmə, xəyanətkarlıq, dönüklük, satqınlıq, vəfasızlıq; xaincə hərəkət. *Xainlik etmək.*

2. Vəfasızlıq, əhdi pozma, dönük çıxma, dönüklük. [Süleyman:] *Mən də axtaram, özümə bir gözəl qız taparam, xainlik pis şeydir.* Ü.Hacıbəyov. *Dostlar arasında hey ola düzlük; Olmaya xainlik, həm ikiüzlük.* Aşiq Hüseyn.

3. *dan.* Paxıllıq, qəlbıqaralıq. □ **Xainliyi**ni **çəkmək** – paxıllıq eləmək, gözü götürməmək.

XAK *is.* [fars.] *klas.* Torpaq. *Kimin yolu düşsə xaki-dərinə; Ox vurur köksünə məlhəm yerinə.* Q.Zakir. *Kəsilib bir yana atılmışdır; Xakinə abi-qəm qatılmışdır.* A.Səhhət. *Dostun qədəmində bir ovuc xakam; Dost alsın canımı xoş sifətinən.* Aşiq Hüseyn.

♦ **Xak ilə yeksan olmaq** – bax **yerlə yeksan olmaq** (“yer”də). *Dünyada qalınca zində bir an sənsiz; Ey kaş, olam xak ilə yeksan sənsiz.* S.Ə.Şirvani. *Bir deyən olmadı, ey xanəxarab; Məmləkət xak ilə yeksan oldu!* M.Ə.Sabir.

XAKAS *is.* Türk xalqlarından birinin adı və həmin xalqa mənsub olan adam. *Xakaslar xristianlığı qəbul etsələr də, faktiki olaraq şamanizmə etiqad edirdilər.*

XAKASCA *sif.* və *zərxf* Xakas dilində. *Xakasca dərslük. Xakasca-rusca lüğət. Xakasca danışmaq.*

XAKI *sif.* [fars.] Bozuntul-yaşıl rəngli, torpaq rəngli. *Xaki pəncək. Xaki (rəngli) frənc.* – *Sirat xaki köynək-şalvarda tərdən islanırdı.* Ə.Əbülhəsən.

XAQAN *is. tar.* Qədim türk və monqol hökmdarlarına verilən ad, titül. *Xəzər xaqanı.* – [Cəllad:] *Xaqan, ulu xaqan! Əfv et onu, ver qətlimə fərman!* H.Cavid. // *köhn.* Padşah, hökmdar, sultan. *Xaqanlar başına şeşpər çaldıran; Qulac qollar buran qoç Koroglundur. “Koroglu”. Neçə firon, neçə xaqan ölüb getdi bu dünyadan.* O.Sarıvəlli.

XAQANLIQ *is.* 1. Hökmdarlıq, padşahlıq. [Çoro:] *Okabayın bu hərəkətinə xaqanlıq eşqinə düşməsi ilə mərbut görürlər. Çəmən-zəminli.*

2. Xaqanın hökmü altında olan ölkə. *Xəzər xaqanlığı.*

XAL *is.* 1. Ya anadangəlmə, ya da sonradan dəri üzərində əmələ gələn xırda, dəyirmi ləkə. *Üzündə xal var. Qara xal.* – *Zəfərin yanında ucaboylu, çatma qaraqaşlı, sağ yanağında tri xalı olan bir gəlin vardı.* Ə.Vəliyev. [Qızın] *sağ yanağındakı xal üzünə xüsusi bir gözəllik verirdi.* Ə.Sadıq. □ **Xal kimi** – çox kiçik, bambalaca. *Ay bir xal kimi uzaqlarda dolaşır.* R.Rza. *O kimdir; Yüksəlir boşluqlarda; Görünür bir xal kimi.* M.Seyidzadə. *Bu nədir, Göygöldə kəpənək uçur; Sonsuz mavilikdə ağ bir xal kimi.* N.Xəzri.

2. Cürbəcür saplarla, rənglə vurulan naxış. *Xalının əlvan xalları. Gözəl xalları olan cecim.* – *Söylənir Şəkinin ipək malları; Quba xalçasının qara xalları.* S.Vurğun. □ **Xal vurmaq** – naxış salmaq. *Səltənət bu şəkillərə vurduğu hər ilmək, hər xal üstündə əsmişdi.* Mir Cəlal.

3. Qumar kağızının, zərin və s.-nin üstündəki nişanlardan hər biri.

4. İdman yarışlarında və oyunlarında qiymət qoyarkən hesablama vahidi. *Komanda gələn görüşləri yüksək səviyyədə keçirib, daha çox xal toplamağa çalışmışdır.* // Ümumiyyətlə, say, miqdar bildirir. *Bir xal artıq.* – [Cəbi:] *Getdikcə bir xal azaldardım.* S.S.Axundov. [Kərəmxan:] *Bu iki xalı elə-belə qəsdən uduzdum.* İ.Əfəndiyev.

5. Musiqinin əsas melodiyası ilə həməhəng olan yeni hissə, yeni cəhət. *Səsindəki mələhət və mahnının səmimi ahəngi* [Xəlilin] *bəzən yanlış vurduğu xalları duymağa qoymurdu*. M.Hüseyn. *Musiqidən az-çox başı çıxan adam radioda, adını eşitməsə belə, çalanın Qurban olduğunu dərhal təyin edər. Onun özünə məxsus üslubu vardır. Onun vurduğu rənglər, xallar, nida və intonasiyalar zəngin, incə və orijinaldır*. İ.Əfəndiyev.

♦ **Xal vurmaq** – fikrini, sözünü üstüörtülü şəkildə eyhamla, işarələrlə çatdırmaq. [Hümmət] *sözünü dəyişib zarafatıyana bir xal vurdu*. B.Bayramov.

XALA is. 1. Ananın bacısı. [Sultan bəy:] *Xalanın muzdu o olar ki, canı rahat olar*. Ü.Hacıbəyov. *Budaq xalasının danışığını maraqla dinləyir, gözünü ondan çəkmirdi*. Ə.Vəliyev.

2. Qoca və ya yaşlı qadına müraciət edərək, ya haqqında danışarkən hörmət əlaməti olaraq deyilir. *Sürmə xala lap qol zoruna Narıncı geyindirirdi*. S.Rəhman. *Ehtiyat xala dəmiryoldan xeyli uzaq .. səfəli yaylaq şəhərində yaşayırdı*. Mir Cəlal.

♦ **Xala xətrin qalması** – könülsüz, ürək-siz, istəmədən görülən iş və ya deyilən söz haqqında. [Həmzə:] [Səriyyədən] *xala xətrin qalması, deyə soruşuruq, yoxsa ona kim qulaq asır*. C.Cabbarlı. [Vaqifin] *arvadı Qızxanım sabahdan bircə dəfə onun yanına gəlib, xala xətrin qalması deyə ərinin halını soruşub, yenə çəkilib getmişdi*. Çəmənzəminli.

XALABACI is. mus. Azərbaycan oyun havalarından birinin adı. *Bir qədər çalib-oxuyandan sonra mütrüb kəmərcin* [qadın tumanı] *geyib, başına bir kəlağayı salıb xalabacı oynardı*. H.Sarabski.

XALACAN is. Xalaya nəvazişlə müraciət. *Xalacan, bir bizə gəlsənə!* – [Yunus xalasına:] *Bu nədir, xalacan, bircə baxsana!* Ə.Məmmədخانli. // Yaşlı qadına mehribanlıq, nəvazişlə müraciət. *Xalacan, bir az su verin, içim*.

XALACIQ bax **xalacan**. [Cəfər:] *Xalacıq, bu çox bahadır, qarpıza beş şahı vermək student cibinə yaraşmaz*. Çəmənzəminli.

XALAGƏLİNİ is. Ananın bacısının gəlini.

XALA-XALA is. Kiçik qızların gəlinciklə oynadıqları oyun adı; gəlin-gəlin.

XALAQIZI is. Ananın bacısı qızı.

XALANƏVƏSİ is. Ananın bacısı nəvəsi.

XALAOĞLU is. Ananın bacısı oğlu. – *Mən də Bakıya tərəf hazırlayırdım, bizim xalaoğlu da yazmışdır*. S.Rəhimov.

XALAT is. [ər.] 1. Orta Asiya xalqlarının ətəkləri üst-üstə gələn, yaxası açıq üst geyimi. *Zolaqlı xalat*. *Özbək xalati*.

2. Evdə və ya işdə geyilən, yaxası düymə və ya bağla bağlanan yüngül üst geyimi. *Həkim xalati*. *Çit xalat*. – *Ağ xalat bürünər, zərnişan geyməz; Heç kəsi dindirib keyfinə dəyməz*. Aşiq Ələsgər. *Poladın arvadı Rəfiqə güllü xalatda otağa girib uşaqları dəhlizə qovdu, uşaqlar güllüşə-güllüşə bayıra qaçdılar*. M.Süleymanov. *..Pillələri [Gülgöz] endikcə xalatin ətəklərinin yelənib açıldığına fikir vermirdi*. İ.Hüseynov.

XALATLIQ sif. 1. Xalat tikilməyə yarar. *Xalathq parça*.

2. Xalat tikiləcək parçanın miqdarı (adətən saylarda). *İki xalathq parça*.

XALÇA is. Divara vurmaq və ya döşəməyə salmaq üçün müxtəlif rəngli yun və ya iplik saplardan toxunmuş naxışlı döşənəcək. *Butalı xalça*. *Xonçalı xalça*. – *Tut ağacının altında zərif kaşan xalçaları salınmış, mütəkkəllər düzülmüşdü*. Çəmənzəminli. [Nabat] *eyvana xalça və döşək saldı*. İ.Əfəndiyev.

XALÇAÇI is. 1. Xalça toxuyan usta. *Qonşuluqda Şərif adlı bir xalçaçı usta var idi*. *Savadlı qızlardan xalça fabrikinə adam yığırdı*. Mir Cəlal. // Xalça mütəxəssisi.

2. *köhn*. Xalça ticarəti ilə məşğul olan adam, xalça taciri, xalça alverçisi. *Bakıda iri ticarətə məşğul olan diyyüçülər, xuşgəbarçılar, ipəkçilər, xalçaçılar, qara nefçilər də az deyildi*. H.Sarabski.

♦ **Xalçaçı rəssam** – Xalça eskizləri hazırlayan rəssam.

XALÇAÇILIQ is. Xalça toxuma sənəti; xalça toxuma işi (bir istehsal sahəsi kimi). *Xalçaçılıq sexi*. *Xalçaçılıq ustası*.

XALÇA-PALAZ top. Xalça və palazdan ibarət döşənəcək. *Ev xalça-palazla dolu idi*. *Otağa xalça-palaz döşəmək*. – [Molla Xatın]

sübh tezdən tut ağacının altını sulayıb sü-pürdü, hovuzun başını göyçək xalça-palazla döşədi, samovar qoydu, çay dəmlədi. E.Sultanov. [Səfər:] *Hələ qurtarmayıb vergi davası; Alıb altımızdan xalça-palazı.* S.Rüstəm. *Güllərə suya çatdıqda xalça-palazı boşaltdı və yumağa başladı.* Ə.Vəliyev.

XALÇAŞÜNAS *is.* [xalça və fars. ...şünas] Xalçaçılıq işini yaxşı bilən adam, xalça mütəxəssisi.

XALÇATOXUYAN bax **xalçaçı** 1-ci mənada.

XALDAR *sif.* [fars.] Xallı, xalı olan (əsasən heyvanlar haqqında). *Xaldar pələng.* – [Pəricahan xanım:] *Xaldar dayça mənim.* S.S.Axundov. *Keçəl Qulamqulu xaldar ilansayağı koldan-kola keçə-keçə oradan sürünüb, buradan çıxırdı.* S.Rəhimov. *Birdən xaldar tula irəli gedib geri qayıdır, zingildəməyə başlayır.* Ə.Vəliyev.

XALDARLAMA “Xaldarlamaq”dan *f.is.*

XALDARLAMAQ *f.* Xal-xal eləmək, xal salmaq, xallamaq. *Xamırı yeyən siçanlar bu şkilləri də xaldarlamışdılar.* S.Rəhimov.

XALDARLANMA “Xaldarlanmaq”dan *f.is.*

XALDARLANMAQ *məch.* Xal-xal boyanmaq, xal-xal olmaq, xallarla örtülmək. *Bu ortada uzanan mizin üstü təsadüfən tökülən mürəkkəblərdən boyanıb xaldarlanmışdı.* S.Rəhimov.

XALDLAR *tar.* Van gölü həvalisində yaşamış və miladdan əvvəl XIV–XII əsrlərdə Urartu dövlətində hakimiyət sürmüş tayfa.

XAL-XAL *sif.* Xallı, xallarla örtülü, xallarla bəzəkli, üstündə xallar olan. *Xal-xal parça. Xal-xal örpək. Xal-xal paltar.* – *Əlində qırmızı xal-xal çamadan; Gedir kənd yoluyla cavan bir oğlan.* B.Vahabzadə.

□ **Xal-xal olmaq** – 1) parça-parça olmaq, tikə-tikə olmaq, parçalanmaq. *Vaza əlimdən düşüb xal-xal oldu.* – *Təzə ay göydə yandı; Ucu qıyqac dayandı; Buludlar oldu xal-xal.* M.Dilbazi; 2) üzərində xallar əmələ gəlmək, xallarla örtülmək, xal kimi olmaq. *Oğlanın solğun yanaqları qızarıb xal-xal oldu.* M.Hüseyn. *...Divarların suvağı xal-xal olmuş, yağışdan yuyulmuş kərpiclərin sarı samanı biz-biz çixmişdi.* İ.Hüseynov. *Məm-*

mədsadiq kösövləri yağışdan xal-xal olan ocağın qırağından tərpandı. B.Bayramov.

XALXAL¹ *is.* Keçmişdə qadınların yaraşığı üçün topuqlarına taxdıqları gümüş, qızıl və s.-dən düzəldilmiş zıncırovlu halqa. *Topuqlarını bəzəyən zümrüd xalxalların qızıldan düzəlmiş zəngləri xanım yeridikcə zərif-zərif səslənirdi.* M.S.Ordubadı.

XALXAL² *is.* Heyvanlara məxsus binarlarda ayrıca bölmə. *Xalxalı təmiz saxlamalı.* – [Zərnigar xanım] *əлиндə çatı, buzov danlıca qaçanları da, malları xalxala dolduranları da .. gözdən qoymurdu.* İ.Şıxlı.

XALI *is.* Böyük xalça. *Azərbaycan xalıları. İran xalısı.* – [Hacı Qambay] *divardakı xalılara, rəfdəki qablara və büütün otaqdakı şeylərə ötəri göz gəzdirdi.* Qantəmir. [Nuriyyə] *qayğısız bir görünüş alaraq, qarşı divara vurulmuş xaliyə baxdı.* İ.Əfəndiyev.

XALIÇI *is.* Xalı toxuyan usta, xalçatoxuyan.

XALIÇILIQ *is.* Xalı toxuma sənəti.

XALI-XALÇA *is. top.* Xalı və xalçalardan ibarət döşənək. *Otağa xalı-xalça döşəmək.*

XALIYANI bax **kənarə** 3-cü mənada.

XALI *sif.* [ər.] 1. Boş, adamsız, tənha. *O qədər çıxmıdın, gördü aqibət; Sən gəzən yerləri xali gözlərim.* Q.Zakir. [Murad] *sakit, indiki insanlardan tamamilə xali bir yer arayırdı.* S.Hüseyn. *Aslan xali küçədə çox gözləmədi.* M.Hüseyn.

2. Sahibsiz, yiyəsiz, tutulmamış, boş. [Qoca:] *Yazasan qonşumuzdakı xali yerdən bir az kəşib bizə versinlər.* Ə.Haqverdiyev. [Hacıkərim] *gündən-günə böyüməkdə və zənginləşməkdə olan şəhərin ən gurultulu küçələrində ucuz qiymətə evlər və xali yerlər aldı.* A.Şaiq. *O zaman ayrılanda nə təhər oldusa, Durmuş xali yer yiyəsi oldu.* Mir Cəlal. □ **...xali qalmaq** – xəbərsiz olmaq, xəbəri olmamaq. *Mədəniyyətdən xali qalıb.* – *..Heyfa ki o Cavanşir elm və mərifətdən xali qalıbdır.* F.Köçərli. **Xali olmaq** – boş olmaq, tutulmamaq. **Xali olmamaq** – uzaq olmamaq, canı qurtarmamaq. [Vəzir:] *Hər vaxt ki mən bu xaraba olmuş otağa gəlləm, heç bir xətdən xali olmanam.* M.F.Axundzadə.

♦ **Meydan xali qaldı** – meydan boş qaldı, hamı yox olub getdi. [Kərbəlayı Rəcəb:] *De-dim Zinət xanım, Balaqardaş və Rzaqulu namünasib cavanlar idi, hər ikisi badi-fənyaya getdilər, meydan qaldı xali.* N.Vəzirov.

XALIQ *is.* [ər.] Xəliq edən, yaradan (Allahın adlarından biri). *Yaxşılıq et, at dəryaya, balıq bilməsə də, xaliq bilər.* (Ata. sözü). *Ol gün ki sənə xaliq edər lütf bir övlad; Olsun ürəyin şad.* M.Ə.Sabir. [Molla Qurban Fərruxa:] *Bir olan xaliq səni və bütün külfətini yerin-göyün bəlasından hiyf eləsin.* Ə.Vəliyev.

XALIS *sif.* [fars.] 1. Heç bir qatışığı olmayan, saxta olmayan; saf, təmiz. *Xalis gümüş. Xalis yun. Xalis spirt.* – [Hacı Qara:] *Əgər nəqd pulunuz yox isə, mən yağ ilə sövdə edərəm, bəşərti ki xalis inək yağı ola.* M.F.Axundzadə. [Hurizad] *xalis xına tapmadığı üçün başını “türkəsayaq” davalarla boyar(dı).* Çəmənözəminli. [Oğlan:] *Biz bu daş-qaş xalis qızıla satırıq, bəy!* S.Rəhimov. // Düzgün, təmiz. [Oğlan] *gülə-gülə və oranın yerli şivəsinə uyğun, xalis və təmiz bir Azərbaycan dilində mənə cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

2. Əsil, həqiqi. [Mirzə] *başının tiqlərini pırtlaşdırıb özünə bir laübalı sifət verib aynaya baxdı və dedi: – Afərin, Səfər, indi xalis şairən!* Ə.Haqverdiyev.

3. *məc.* Məsum, ismətli, bakir, təmiz. *Qardaşlar qızı yuxarı çəkib gördülər ki, bu qız deyil, xalis mələkdir.* (Nağıl).

4. *məc.* Səmimi, doğru, saf. *Qızxanım xala dəxi səbəti boşaldıb verdi və üzünü qıbləyə, əllərini göyə tutub, xalis ürəklə onlara dua etdi.* “Məktəb”.

XALISLİK *is.* Qatışıqsızlıq, saflıq, təmizlik; xalis şeyin həli, keyfiyyəti.

XALQ *is.* 1. Ölkənin, dövlətin sakinləri, əhalisi. *Azərbaycan xalqı.* – *Əsl qəhrəmandır; Əsl şair ki; Ömrü də xalqının ömrüyə bərdir.* N.Xəzri.

2. Millət. *Qəm-kədər ordusunun bayrağını parçaladım; Xalqının ömrünə öz ömrümü candan caladım.* S.Rüstəm. *Alındakı qırışlar adicə qırış deyil; Öz xalqının keçdiyi iztirab yollarıdır!* B.Vahabzadə.

3. Eyni yerdə yaşayan adamlar, camaat. *Dağ xalqı. Aran xalqı. Köçəri xalqı.* – *İndi Əşraf .. ailə xalqı üçün daha qiymətli idi.* A.Şaiq. [Turxan bəy Bəypolada:] *Çingiz bəy Dağıstan xalqına qarşı başqa hörmət, başqa bir məhəbbət bəslər.* H.Cavid. [Yazgül Şeydaya:] *Gərək bu ilin məhsulu haqqında Göytəpə xalqının rəyini biləm!* Ə.Məmmədخانli. // Ümumiyyətlə, camaat, kütlə, el, adamlar. *Vaqiflə Mirzə Əliməmməd xalqa təzim edə-edə yuxarı başa keçib, göstərilən yerdə əyləşdilər.* Çəmənözəminli.

4. Ölkənin (istismarçı dövlətlərdə) əsas, əməkçi kütləsi. *Zəhmətkeş xalq. Xalqın mənafeyi uğrunda mübarizə aparmaq.*

5. Xalqa, ölkəyə aid olan, xalqa, ölkəyə mənsub olan. *Xalq gəliri. Xalq sərvəti.* [İmran kişi:] *..Xalq malına kəc baxanın göz-lərindən qan damar.* M.Hüseyn. // Xalqla bağlı olan, xalq tərəfindən yaradılmış, xalqın dünyagörüşü, ruhu ilə sıx bağlı olan. *Xalq ədəbiyyatı. Xalq yaradıcılığı. Xalq sənəti.* – [Usta] *Azərbaycan xalq mahnılarını çox sevirdi.* M.Hüseyn. *Qəhrəman dəryazçı ilə görüşüb aralandı və xalq hakimiyyətinin müdrik mənasını təqdir etdi.* S.Rəhimov. [Səlimin] *yadına adicə bir xalq lətifəsi haradansa gəlib düşmüşdü.* B.Bayramov. // Bəzi idarələrin və vəzifəli şəxslərinin tərkibində işləyir. *Xalq məhkəməsi. Xalq əlcisi. Xalq komissarlığı.* // Hökumət tərəfindən elm, incəsənət və s. sahəsində böyük xidmət və fəaliyyətə görə verilən fəxri adların tərkibində işləyir. *Xalq artisti. Respublikanın xalq rəssamı.*

XALQÇI *is. tar.* Xalqçılıq tərəfdarı.

XALQÇILIQ *is. tar.* XIX əsrin ikinci yarısında Rusiyada xırda burjuva ziyalılarının, kəndli icmasıda idealizə və fəhlə sinfinin rəhbərlik rolunu inkar edən ictimai-siyasi hərəkatı.

XALQŞÜNAS *köhn. bax etnoqraf.*

XALQŞÜNASLIQ *köhn. bax etnoqrafiya.*

XALLAMA “Xallamaq”dan *f.is.*

XALLAMAQ *f.* Xal qoymaq. *Üzünü xallamaq.*

XALLANMA “Xallanmaq”dan *f.is.*

XALLANMAQ *məc.* 1. Xal qoyulmaq.

2. Xal-xal olmaq, xallar əmələ gəlmək. *İstidən üzü xallandı.*

XALLI *sif.* 1. Üzündə xalı olan. *İki övlad anası, xallı .. xanım vaxtilə demişdi ki, siz Cəmilə xanım, bizim sənətkarı dərk edin. S.Rəhimov. Nəriminə göyəçək idi. Qara xallı, girdə çəhrayı sifətindən təbəssüm əskik olmazdı. B.Bayramov.*

2. Bəzi zooloji adların tərkib hissəsi. *Xal-lı böcək. Xallı pələng. – Gah xışıldardı xallı, parlaq ilan; O qara daşların arasından. A.Səhhrət. Burada çiçək-çiçəyə qarışır, böcəklər burunlarını göstərir, ağlı-qırmızı, xallı kəpənlər uçurdular. S.Rəhimov.*

XALLICA *sif. oxş.* İncə xalları olan, xallı, xal-xal. *Qaraca qız [pişiyə] yaxınlaşıb gördü ki, xallıca gözəl bir pişik balasıdır. S.S.Axundov.*

XALLILIQ *is.* Üzündə çoxlu xal olma.

XALSEDÓN [*yun.*] Kvars növündən mineral. *Nazik laylı xalsedon aqiq adlanır.*

XALTA *is.* Heyvanların (əsasən itin) boynuna keçirilən qayıq; boyun halqası. *Axırda ayı dartımb xaltanı başından çıxartdı və ildırım kimi özünü Yusifin üstünə atdı. S.S.Axundov. Atı qolbənd eləyan Sarı İmaməli xaldar tulanın xaltasından bərk-bərk yapışmışdı. S.Rəhimov.*

♦ **Başına (boynuna) xalta salmaq (keçirmək)** – 1) özünə tabe etmək, öz itaəti altına almaq. *Keçirdik öz əlimizlə; Boynumuzu biz xaltaya; Sap olmadıq bir baltaya. B.Vahabzadə;* 2) tez, vaxtından əvvəl evlənən adama zarafatla söylənilən ifadə. *Nə tez başına xalta saldın? – [Xəlil Pərvizə:] Hamı sənə kimi başına vaxtsiz xalta salmaz ki... Çəmənəminli.*

XALTALAMA “Xaltalamaq”dan *f.is.*

XALTALAMAQ *f.* 1. Boynuna xalta keçirmək. *İtin boynunu xaltalamaq.*

2. *məc.* Özünə tabe etmək, öz itaətində saxlamaq. [Nurcahan:] *Mən də Nurcahanam, sənənin kimiləri çox xaltalamışam, ay it!* N.Vəzirov.

XALTALI *sif.* Boynunda xalta olan. *Xaltalı it.*

XALTURA [*rus.*] 1. Əsas, adi qazancdan başqa asan və əyri yolla əldə edilən əlavə

qazanc. *Xaltura ilə məşğul olmaq. □ Xaltura etmək* – xaltura ilə pul qazanmaq.

2. Başdansovma, atüstü, yarıtmaz görülmüş iş. *Oxuyan hazırlıqsız oxuyur, çox vaxt səsinə tarla uzlaşdırı bilmir, xaric oxuyur, yaxud çasır, ümmümiyyətlə, xaltura əmələ gəlir. Ü.Hacıbəyov.*

XALTURACI *is.* 1. Başdansovma, atüstü iş görən, xaltura edən adam.

2. Xaltura yolu ilə pul qazanan adam.

XALTURACILIQ *is.* 1. Xaltura ilə məşğul olma, xaltura yolu ilə pul qazanma.

2. Başdansovma və bacarıqsız görülən iş.

XALVAR *is.* 1. Azərbaycanın müxtəlif yerlərində müxtəlif ağırlıqda (təxminən 400 kq ağırlığında) olan köhnə çəki ölçüsü. *Hesab var dinarla, bəxşiş var xalvarla. (Ata. sözü). [Hacı Mehdi:] Demək ki, bugünkü qiymət, xalvarı 25 tiumən? M.S.Ordubadı. [Cavad:] O günləri Məşədi Babanın qızının kəbini kəsəndə iki xalvar buğda, .. bir kəllə qənd və bir givrənkə çay gətirmişdilər. B.Talıblı.*

2. *məh.* Bir xalvar toxum əkiləcək qədər sahə. *Zeynəb Heydəyə gələndən üç il sonra Kərbəlayı İsmayıl vəfat edib .. və iki xalvar zəmi qoyub getdi. C.Məmmədquluzadə.*

♦ **Bir xalvar** – çoxlu, külli miqdarda. [Hikmət İsfahani:] *..Mən axı o ruznaməyə hər ay bir xalvar pul xərcləyirəm. M.İbrahimov. [Maral:] Sizdən də Kayana bir xalvar salam-dua aparıram. Ə.Əbülhəsən.*

XAM *sif.* 1. Ələ öyrənməmiş, əhliləşməmiş. *Xam quş. – ..Həmişə də qiymətli xam atı alıram ki, onu qoşquya öyrədim. C.Məmmədquluzadə. [Sərvinaz:] Xam cöngə kimi həvaləni çıxıblar dağ döşünə, .. bu əl boyda tifil bunların gözünə tikan kimi batır. B.Bayramov.*

2. Əkilməmiş, əkinə düşməmiş, şumlanmamış, sürülməmiş, işlənməmiş, əl dəyməmiş. [Muxtar kişi Adiləyə:] *Eşidirsən tərənin dalından gələn o gur səsi? Təzə aldığımız traktordur, güney talada xam torpağı söküür. Ə.Məmmədخانlı. // Eyni mənada otlaq, çəmənlər və s. Xam örüş. – [Ramazan Sahib müəllimə:] Qərək, uzun sözün qısa, bəylər xamda otlayan buğa kimi tutuşdular. M.İbrahimov. Mal-qara xam otluğa dağılıb sırthasirt otlayırdı. M.Hüseyn.*

3. Öz təbii halında olan, ərildilməmiş. *Xam piy. Xam quyruq.* – ..*Uzaqdan-uzağa xam gümüş kimi; Ağaran səhradan necə əl çəkimi?* M.Müşfiq.

4. Aşıya qoyulmamış, aşılanmamış, işlənməmiş. *Xam dəri.* – *Bu alçaq binaların damlarında .. xam və yarım xam keçi, qoyun dərilərinə rast gəlmək olardı.* P.Makulu.

5. Çiy, bişməmiş. *Xam ət. Xam kərpic.*

6. *dan.* Dəyməmiş, yetişməmiş, kal. *Xam meyvə.* – *Çixma ərək ağacına bihudə, dilbərini; Yen gəl aşağı, nə yetkini var, nə xami var.* M.Möcüz.

7. *məc.* Yetkin olmayan, təcrübəsiz, püxtələşməmiş, hazırlıqsız, vərdisiz. [Şəkinski:] *Mən xam bir aktrisanı səhnəyə buraxa bilmərəm.* C.Cabbarlı. [Əsgər] *gah bazarın bu başında, gah o başında xam müş-təri axtarır ki, saqqalını qırxtıb, cibini kəssin.* B.Talıblı. // İs. mənasında. *Xamın gözü böyük olar.* (Ata. sözü). [Qəmər:] *Sən hələ xamsan, püxtə olmağa çox səfər hərək...* S.S.Axundov.

♦ **Xam düşmək** – bir işin nəticəsini əvvəlcədən düşünmədiyi, lazımcına dərk etmədiyi üçün yanılmaq, səhv iş görmək. *Mən özüm də əvvəl xam düşdüm və keçən il getdim Bakıya, 5 manat verdim, qəbz aldım...* C.Məmmədquluzadə. **Xam ələ salmaq, xam salmaq** – qarşısındakımı xam, təcrübəsiz, bacarıqsız, anlaşıqsız, xəbərsiz sayaraq, bundan istifadə etməyə çalışmaq. *Cəfər paşa istəyirdi ki, onu xam salsın.* “Koroğlu”. [Məmişov:] *Ay şeytana pəriş tikən Manaf, sən də məni xam ələ salıb dindirmə, danışmayacağam.* M.İbrahimov. **Xam xəyal** – həyata keçirilə bilməyən, bir xəyal olaraq qalın, mümkün olmayan iş, arzu, məsələ; boş xəyal. [Kərimov Aydın:] *Sən xam xəyallərinlə mənim başımı doldurma.* H.Seyidbəyli. **Xam xəyal eləmək (olmaq)** – yanlış xəyala düşmək, səhv fikirdə olmaq. [Zalxa:] *Tarverdi bir zad gətirəcəkdirmi ki, yarısın sənə verə? Sən niyə belə xam xəyal olursan?* M.F.Axundzadə. [Növbərlilər:] *Keçən il Surxab məhəlləsinin dəstəsinə zor gəlmişdiniz, olmaya xam xəyal olubsunuz.* P.Makulu. **Xam tovlamaq** – bax **xam ələ salmaq**. *Bizdən gözünü yığ ki, sənə aldanan olmaz; Get onları xam tovla ki,*

təzvir eləyirsən? M.Ə.Sabir. [Alı Səfi bəyə:] *Bizi xam tovlamışdın, il uzununu işlədib bir qəpik də vermirdin.. Daha indi bəy-zad dəbdən düşdü..* Çəmənzəminli.

XAMA is. Çiy südün üzü, qaymağı, smetan. *Həmayıl durub camışın xamasını, beçənin balını, buğdanın çörəyini gətirib qoydu Ələsgərin qabağına.* “Aşıq Ələsgər”.

XAMAÇI is. Xama hazırlayan adam.

XAM-XAM 1. sif. Bişməmiş, çiy-çiy, xam halda. *Əti xam-xam yemək.*

2. *zərif* Xam adam kimi. *Nə xam-xam danışırsan.* – [Dəvəçi] *xam-xam bağırmağa başladı.* S.Vəliyev.

XAMIT is. Qoşqu heyvanlarının boynuna keçirilən üstü yumşaq boyunduruq. *Qoca .. atların xamıtını düzəltmək bəhanəsilə yerə düşüb arabanın qabağında bir xeyli qurdaldandı.* M.Hüseyn.

XAMITQIÇ sif. dan. Ayaqları (qıçları) əyri, öyriqıç, xamıtpaça. *Qızın anadangəlmə qüsuru var idi – qılçaları əyri idi (el arasında belələrinə xamıtqıç deyirlər).* S.Dağlı.

XAMITLAMA “Xamıtlamaq” dan *f.is.*

XAMITLAMAQ f. Boynuna xamit keçirmək.

XAMITLANMA “Xamıtlanmaq” dan *f.is.*

XAMITLANMAQ məch. Boynuna xamit keçirilmək.

XAMITLI sif. Boynuna xamit keçirilmiş. *Xamıtlı at.*

XAMLAMA “Xamlamaq” dan *f.is.*

XAMLAMAQ f. 1. Uzun müddət məşğul olmadığı üçün yaddan çıxarmaq, yadırgamaq, unutmaq. [Qədir:] *Haçandan minik görmədiyi üçün xamlayacağını yəqin etmişdi.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Xam hesab edərək aldatmağa çalışmaq, xam tapmaq. [Əmrulla Gülsabaha:] [Ötgün] *də sizi xamlayıbdır, siz də hələ deyirsiniz ki, belə.* C.Cabbarlı.

XAMLAŞMA “Xamlamaq” dan *f.is.*

XAMLAŞMAQ bax xamlamaq 1-ci mənada.

XAMLIQ is. 1. İşə yaxşı bələd olmama; təcrübəsizlik, naşılıq, nabelədlilik. *Planların alt-üst olmasına səbəb Kəşaninin [qanmazlığı] və xamlığı olmuşdu.* Qantəmir. *Kürd*

Əhməd onun ticarət işlərindəki xamlığına güldü. M.İbrahimov.

XAMMAL *is.* Sonradan sənayedə müxtəlif şeylər emal edilmək üçün yerdən çıxarılan və ya istehsal edilən material. *Sənaye üçün xammal.* – *Tədqiqat nəticəsində aşkar edilmişdir ki, Azərbaycan öz zəngin mədən ehtiyatları ilə mədən sənayesinin ən mühüm xammal mənbəyidir.* M.Qaşqay. // *məc. Amerika ya ağıl axır, beyin axır; .. Beyinləri xammal kimi daşıyırlar; Qalaq-qalaq.* B.Vahabzadə.

XAMNA *is.* Xam, işlənməmiş ipək.

XAMUŞ *zərf* [*fars.*] Dinməz, susmuş, sakit (haldə). *Xamuş dayanmaq. Xamuş olmaq.* – *Nadir daxil oldu, qeybət kəsildi, hamısı xamuş oturub çay içməyə məşğul oldu.* B.Talıblı. // *Əmr şəklində: xamuş! – sus! dinmə! sakit! səssiz! Mən böylə kəlamə dutmazam guş; Leyli sözü söylə, yoxsa xamuş!* Füzuli. [Şah qəzəblə:] *Xamuş! Artıq söz lazım deyildir.* Ü.Hacıbəyov. □ **Xamuş eləmək (etmək)** – 1) susdurmaq. *Mədhi-güldən bülbülü gülşəndə xamuş eylədim.* S.Ə.Şirvani; 2) *məc.* keçirmək, söndürmək. *Kəsdim öz əlimlə öz ayağım; Xamuş elədim mən öz çırağım.* M.Ə.Sabir. **Xamuş olmaq** – 1) susmaq, səsinə kəsmək, dinməmək, sakit olmaq. [Cəfərqulu xan:] *Camaat, xamuş olun, Ağa Məhəmməd xan söz demək istəyir.* Ə.Haqqverdiyev; 2) *məc.* keçmək, sönmək. *Gah olur xamuş, gahi odlanır yerdən çıraq.* Qövsi.

XAMUŞAN *klas. bax xamuşluq.* *Dərə, tərəp sakitlikdir, xamuşan; Yoxdur kənd içində bir nəfər insan.* A.Səhhət.

XAMUŞANLIQ *köhn. bax xamuşluq.* *Ətraf tamam xamuşanlıq idi.* S.M.Qənzadə.

XAMUŞLUQ *is.* Sakitlik, sükut, səssizlik. *Gecə ortasından aşımsdı və yayın isti xamuşluğunu pozan ancaq minarədən gələndə minacət səsi idi.* B.Talıblı. *Səfərqabağı ailədə olan bu ani xamuşluq içərisində bu barədə hər kəs bir cürə düşünürdü.* S.Rəhimov.

XAN *is. tar.* 1. Orta əsrlərdə Şərqi ölkələrinin bir çoxunda feodal hakimlərin titulu və bu titulu daşıyan şəxs. *Bir əkinçi gedirdi məstanə; Yolda ol rast gəldi bir xanə.* S.Ə.Şirvani. *19-cu ilin yayında Naxçıvan xanlarının cavanları Keçiliyə ova gəlmişdilər.* E.Sultanov. *Müxtəlif yerlərdən ruhanilərin,*

mülkədarların, bəy və xanların “Əkinçi”yə hücumu artıb şiddət edirdi. M.İbrahimov. // *Bu zümrəyə mənsub adamların adına əlavə edilən ləqəb. Alı kişi neçə illər idi ki, Həsən xana lıxı otarırdı. “Koroğlu”. Almuş sifarişi Hüseynqulu xan; İldırım töküür qaş-qabağından.* S.Vurğun.

2. *məc.* Ağa, hökümran. *Necə ki yar ilə həməzəban idim; Xalq içində sultan idim, xan idim.* Q.Zakir.

3. *köhn.* Aşıq-aşıq oyununda: başçı, hakim. *Bu oyunda iştirak edənlər öz aralarında birini “xan” seçərdilər.* H.Sarabski. *Əvvəllər kənd uşaqları, “xan cığal olar” – deyə [Məmmədخانla] oynamaq istəməsələrdə, sonralar razılıq vermişdilər.* P.Makulu.

4. *məc.* Obrazlı təşəbbüslərdə: canalıcı, işvəli, nazlı gözlərə işarə. *Müddətdi həsrətəm, bir göz bəri bax; O xan gözlərinin sədəqəsi canım.* Q.Zakir.

5. Bəzi mürəkkəb kişi adlarının ikinci tərki hissəsi; məs.: Muradxan, İsmixan, Səlimxan.

♦ **Xan ilə aş (plov) yemir ki, bığı yağa batar** – çox məğrur, lovğa, təkəbbürlü adam haqqında. [Sultan bəy:] *Əşi, xan ilə aş yemirəm ki, bığı yağa batar.* Ü.Hacıbəyov.

XANA *is.* 1. Xırda dördbucaqlara bölünmüş bir şeyin qisimlərindən hər biri; dama, kvadrat, göz, bölgü. *Şahmat taxtasının xanaları.* – [Davud] *dəftər qoyub cızıqladı, xanalar ayırdı: “Sıra, nömrə, fəmiliası, aldığı şey, neçə dənə, imza”.* Mir Cəlal.

2. *Bax hana!* *Qadınlardan kimisi yun darayır, ip əyirir, kimisi xana qurub kilim toxuyurdu.* A.Şaiq. *..[Xeyrənise] istirahət və yuxusunu özünə haram edib lampa işığında yun darayır, ip əyirir, xana toxuyurdu.* S.Hüseyn.

3. Başqa isimlərə qoşularaq mürəkkəb isimlər əmələ gətirir; məs.: kitabxana, qıra-ət-xana, hamamxana, camaşırxana, duşxana və s.

XANA-XANA *sif.* 1. Xanalardan ibarət, xana şəklində; xanalı; dama-dama. *Xana-xana dəftər.*

2. Göz-göz, otaqlardan ibarət. *Əzizim, xana-xana; Evləri xana-xana; Əlim bəndi-van olub; Zər bafialı yaxana.* (Bayatı).

XANALI *sif.* Xanası olan, xanalara bö-lünmüş, xana-xana. *64 xanalı dama taxtası.*

XANÇOBANI *is.* İti oynanılan Azərbay-can xalq rəqsi və bu rəqsin havası.

XANDOSTU *is. dan.* Dayı, əmi və başqa qohumların arvadlarına hörmət üçün verilən ad. *Xandostu, amandı, qoyma gəldi! Didarı yamandı, qoyma gəldi! M.Ə.Sabir. Anlar nə ata, nə ana, həmsayə bizim qız! Xandostu! Düşübdür yeni sövdayə bizim qız! Ə.Nəzmi.*

XANƏ *is. [fars.]* 1. Ev, məskən. *..Rəşid Abxazlı yedəyində kəhər at dar və qorxulu ciğrila dağ başına, öz xanasına tərəf dir-maşırdı. F.Köçərli. [Qurban Fərruxa:] Bir uşaq göndərib bu qəfil gülləni öz xanəmdə, əhli-əyalımın yanında da sinəmə vura bilərdin. Ə.Vəliyev.*

2. *mus. b ax takt. Musiqi əsərlərindəki ağır və yüngül səslərin ardıcıl və müntəzəm surətdə təkrar edilməsi musiqinin bərabər öl-çülü ayrı-ayrı taktlara (xanələrə) bölünmə-sini əmələ gətirir. Ə.Bədəlbəyli. ..Sədəf bu dəfə də mülayim və mehriban bir səslə şagir-dinin səhvlərini göstərir, o istədiyi kimi çal-mayınca yeni xanəyə keçmirdi. M.Hüseyn.*

XANƏDAN *is. [fars.]* 1. Qohumluq, ya vərəsəlik hüququna əsasən taxtda ardıcıl surətdə bir-birini əvəz edən hökmdarlar sülaləsi. [Qətibə:] *O ancaq məni məhv etdi, mənə bütün Eldəniz xanədanını məhv ed-əcəyəm. M.S.Ordubadi. [Qazı Turxan bəyə:] Atadan-babadan sizin namuslu, heysiyyətli bir xanədan olduğumuzu bütün vilayət bilir.. H.Cavid. Fərmanın həqsünas baxışı Mir Haşımə dikildi. Bu baxışı ilə o, sanki ağanın Qacar xanədanına və səltənət məqaminə etdiyi bu yaxşılığın hədəf yerə getməyəcə-yini anlatmaq istəyirdi. P.Makulu.*

2. *məc.* Bir yerdə yaşayan böyük ailə, nəsil; xaniman. [Pəricahan xanım:] *Xanə-danımızda ən müti, ən fədakar sayılan Hadi lələ də yox olmuşdur. S.S.Axundov. Artıq bu xanədanın dağılacağı bildirən zəlzələnin əlamətləri hiss edilməkdədir. M.İbrahimov.*

XANƏDANLIQ *is. tar.* Böyük bir sülaləyə mənsubiyyət.

XANƏGAH *is. [fars.]* Bir şeyx və ya mür-şidin rəyasəti altında olan dərvişlərin yaşa-

dıqları və ibadət etdikləri yer; təkyə, ibadət-gah.

XANƏXƏRAB *sif. [fars.] klas.* Bədbəxt, zavallı, yazıq, evi yıxılmış (adətən təəssüf, mərhəmət məqamında işlənir). *Düşdü əlimə bir gecə bir şişə şərab; Gətdim evə, sübh içim məni-xanəxərab. S.Ə.Şirvani. Ər deyil, şair imiş xanəxərab; Fikri yazmaq, oxumaq, süğlü kitab. M.Ə.Sabir. Bu xanəxərab [arvad] neçə yaşındadır məyər? N.Vəzirov. □ Xanəxərab etmək – bədbəxt etmək, evini yıxmaq. Yox, yox, başına dönmə, a molla, məni xanəxərab edərsən. C.Məmmədquluzadə.*

XANƏNDƏ *is. [fars.]* Toylarda, məclis-lərdə, konsertlərdə və s.-də oxuyan peşəkar müğənni. *Bir tərəfdə tarzən və xanəndə oturub, musiqi çalınır. Ü.Hacıbəyov. Qızı-şan xanəndə qavalını hərləyir, tarçı tarını kökləyir, kamançaçı simləri düzəldir, nəğmə-ney səsi göy qayalardan əks-səda verir. S.Rəhimov. ..Qarabağ şikəstəsi deyə cavan xanəndənin mahnısı dəniz üzərindən yüksələ-rək, ta uzaqlara qədər işləyirdi. M.Hüseyn.*

XANƏNDƏLİK *is.* Xanəndə sənəti, müğənnilik. *Musiqi məktəbinin xanəndəlik sinfi. – Xanəndəliyin hörməti var, yaxşı sənətdir; Xalqa, səni bil, sevdirən ancaq bu cəhətdir. Ə.Vahid. □ Xanəndəlik etmək – bir peşə kimi toylarda, məclislərdə, konsertlərdə və s.-də oxumaq, müğənnilik etmək. Məşhur mərhum xanəndə Hacı Hüsü də Məkkədən gələndən sonra əlinə qaval alıb xanəndəlik əyləyirdi. Ə.Haqverdiyev.*

XANƏNİŞİN *sif. [fars.]* Evdən bayıra çıxmayan, gününü evdə keçirən, daim evdə olan, adamlar arasına çıxmayan. *Xanənişin adam. □ Xanənişin etmək – birinə cəza olaraq evdən kənara çıxmağa, cəmiyyətə qarışmağa icazə verməmək, yaxud hər hansı bir səbəbə görə camaat arasına, evdən bayıra çıxma bilməməsinə səbəb olmaq. [Qətibə xatun Səba xanıma:] [Qızıl Arslan] qazıları, ruhaniləri, əyanları və vəzirləri həbsə alır, sürgünə göndərir, xəlifə tərəfindən təsdiq edilən padşahi xanənişin edir(di). M.S.Ordubadi. Xanənişin olmaq – hər hansı bir səbəbə görə gününü evdə keçir-mək, evdən bayıra çıxma bilməmək, xarici aləmlə əlaqəni kəsmək. [Gülsümün] atası*

da o qədər qocaldı ki, daha gözləri qüvvət-dən düşüb, başmaq tikməyə qadir olmayıb xanənişin oldu. Ə. Haqverdiyev. *Xanənişin olmuş* (f.sif.) *Molla Qasım bir dəfə bir yığıncağa getmişdi.* S.S. Axundov.

XANGƏLDİ *is. dan.* Uzun tarifardan sonra gəlib çıxan adam haqqında zarafatla deyilən söz. *Sənin gəlməyin lap xangəldiyə döndü.*

XANI, XANIBALIĞI *is. zool.* Şirin sularda yaşayan qara zolaqlı, qırmızıya çalar alt üzgəcli balıq.

XANIKİMİLƏR *is. zool.* Xanı tipli baqlıqlar sinfi.

XANIM *is.* 1. Hörmət və şərəf üçün qadınlara verilən ad; bəyim. [Murad:] *Ah, xanim, bir sənə mənim pənahım; Mən qərrib kimsəyəm, yox bir günahım.* H. Cavid. *Dəlilər, xanımlar Koroğludan çox nigaran idilər. "Koroğlu". Çərşənbə günündə çəşmə başında; Gözüm bir alagöz xanuma düşdü.* Aşiq Ələsgər. // Tanış olmayan qadına hörmətlə müraciət. *Xanim, məni dinləyin.* // Hörmət üçün qadın adlarına əlavə edilir. *Nizami, Məhsəti xanuma ürək və təsəlli vermək üçün uzun-uzadı danışdı.* M.S. Ordu-badi. *Ağa Murad bəyin Reyhan xanımın raftarı .. get-gedə sərtləşirdi.* T.Ş. Simurq. [Şeyda Kəngərli:] *Davamlı olun, Sənubər xanim, lazımlı fikri həyata keçirmək çətin olduğu kimi, həm də şərflidir.* B. Bayramov. // Qadınlığın bütün gözəl sifətlərini özündə cəmləşdirən qadın haqqında; alicənab, nəcib. *Çox xanim adamdır* (bu mənada xanim-xatın şəklində də işlənir).

2. Qadın, arvad, zövcə. *Yoldaşım öz xanımı ilə gəlmişdi. – Bu vaxt evin xanımı uzun, yekə məcməyədə buğlanən plovu gətirib, stolun üstünə qoydu.* M. Hüseyin.

3. Bəzi mürəkkəb qadın adlarının ikinci tərkib hissəsi; məs.: Minaxanim, Bəyim-xanim, Balacaxanim, Xırdaxanim və s.

XANİMBÖCƏYİ *zool. bax uçağan².*

XANİMCAN *is. köhn.* Qadına hörmət və nəvazişlə müraciət. [Qurban:] *Xanimcan, bağışla, sənə ağır gəlməsin, bu dünyadır, elə də olar, belə də.* İ. Musabəyov.

XANİMƏLİ *is. bot.* İriyarpaqlı, gözəl ətirli bir çiçək və bu çiçəyin kolu.

XANIM-XATIN bax **xanim** 1-ci mənada. [Xəlil:] *Gəncədə elə sizin kimi xanim-xatın bir doktor vardı.* S. Rəhman.

XANİMLİQ *is.* 1. Xanim olma, xanim kimi yaşama, hörmətdə olma. *Xanımlıq eləmək. – [Çəpəl:] Bəxtəvər qurulu evə gedir, açıq qarıya xanımlığa gedir.* Mir Cəlal.

2. Qadınlıq. [Qadının] *ağıllı baxışı, dolğun sənəsi, həlim və tərənəli səsi – bütün hərəkəti xanımlıq haqqına haiz olduğunu bildirirdi.* Çəmənzəminli.

3. *məc.* Alicənablıq, ağıyanalıq, nəciblik [Səkinənin] *oturuşunda, hərəkətində və üzgözündə bir xanımlıq, nəcib bir əxlaqın və mənaəviyyatın gözəlliyi duyulurdu.* M. İbrahimov.

XANİMOTU *is. bot.* Yarpaqlarında və kökündə atropin olan çoxillik ot bitkisi. *Xanimotu çoxillik ot bitkisidir, hündürlüyü 1-2 m-ə çatan bir neçə düz gövdəyə malikdir.* R. Əliyev.

XANİMSALLANDI¹ *bot. bax ərəküglü.*

XANİMSALLANDI² *is. köhn.* Parlaq ipək saplardan toxunmuş bahalı parça. *Keçmişdə xanımlar toylara xanımsallandı geyinirdilər.*

XANİMAN *is. [fars.]* 1. Ev-əşik, ata yurdu, ocaq, dudman, məskən. *Yolunda keçmişəm şirin canımdan; Tərk oldum vətəndən, xanimanımdan.* Aşiq Ələsgər. *Get ata-ananın tez al qanını; Dağıt Ağpoladın xanimanını.* A. Səhhət. [Cahangir bəy:] *Ta səndən ötəri xanimandan əl çəkib düşmüşəm bərrü biyabanə.* N. Vəzirov.

2. Ev, ev adamları, ailə. *İpək döşəməli xanimanlardan; Rəqqasə qızların səsi yüksəlir.* S. Vurğun. [İsmayıl:] *Uşaqlar, bu xanimanın daşını daş üstə qoymayacağıq, odlayın!* P. Makulu. *Yanan xanimanlardan körpələrin ağlaşma səsləri ucalır.* M. Rzaquluzadə. // *Məc. mənada. Könlü xanimanın abad eyləyib; Yıxan gözlərinin sədəqəsi canım.* Q. Zakir. *Könül viran qalan bir xanimandır; Deyib-danışmayırsen xeyli zamandır.* S. Vurğun.

XANİMANLI *sif.* Xanimanı, yurdu, məskəni, ev-əşiyi olan.

XANİMANSIZ *sif.* Xanimanı, yurdu, məskəni, ev-əşiyi olmayan; yurdsuz. *Ölürəm imdi burda qürbətdə; Xanimansız, yetim, əsarətdə.*

A.Səhhet. *Bax, küçələrdə seyr edir bir sürü xanimansız; Ac-yalavac zarıldaıyır arvad-uşaq gümansız.* C.Cabbarlı.

XANLIQ *is.* 1. Hakimlik. *Xanlıq sürmək. Xanlıq eləmək.* – *Bilmirəm neyləyir ol xanlığı ya dünyanı; Hər kimin dövləti vardır, odur əsrin xanı..* S.Ə.Şirvani. [Mirzə Təqı:] *Bəli, İranda xanlıq var ikən İran dirilməz.* C.Cabbarlı.

2. Xana məxsus, xana mənsub. *Xanlıq mülk. Xanlıq imarət.* – *Hələ əri xanlıq evinə çatmamış, arvad özünü ona yetirmək, onu qaçmağa təşviq etmək istədi.* P.Makulu. // *Xanın idarəsi altında olan məmləkət, ölkə, ərazi. Bakı xanlığı. İravan xanlığı.*

XANZADƏ *is.* [xan və *fars.* ...zadə] Xan oğlu, xan balası, xan nəslindən olan adam. [İbrahim:] *Bu saat hamı xanzadələrin, şahzadələrin qızları sənə həsəd aparır.* Ə.Haqqverdiyev. [Kəndlilər] *Allaha pənah, hələ ki bu şəhərdən gələn xanzadələrin heç birindən xeyir iş baş verməyib – deyib qəzavü-qədəvə bel bağladılar. Çəmənəzəminli.* [Cəmaləddin:] *..O adama öz tərəfimdən izin verdim və onun sədəqətinə əminəm. Bu, kirmanlı Mirzə Rza adında bir xanзадədir.* C.Cabbarlı.

XAÓS [*yun.*] Tam qarışıqlıq, qarmaqarıışıqlıq, nizamsızlıq, hərc-mərclik, qaydasızlıq, sistemsizlik. *..Həyat, baş açılmaz bir xaosa çevrilərək, artıq [Səriyyə və uşaqlarını] şüursuz və iradəsiz bir cisim kimi öz təkərrinin altına alıb əzməyə, ovmağa başladı.* M.İbrahimov.

XAOTİK *sif.* Qarmaqarıışıq, qaydasız, nizamsız, sistemsiz.

XAOTİKLİK *is.* Qarmaqarıışıqlıq, qaydasızlıq, nizamsızlıq, sistemsizlik.

XAR¹ *is.* [*fars.*] *klas.* 1. Tikan. *Zəhməti bülbül çəkər; Güllü qucar yenə xar.* (Ata. sözü). [Kərəm:] *Bağı tutdu şeyda bülbül naləsi; Güllün bağı yandı xarın içində.* “Əsli və Kərəm”. *Gülşəni-ələmdə bir gül varmı bixar olmasın? Hansı bülbüldür cəfayi-xar-dən zar olmasın?* M.Hadi.

XAR² *sif.* Zəlif, üzüqara, rüsvay, xəcalətli, pört. *Rüstəmbəy başını çarpayıya söykəyib, xar və zəlif bir halda sükuta getdi, gözləri yaşardı..* Çəmənəzəminli. □ **Xar etmək (elə-**

mək, qılmaq) – hörmətdən salmaq, alçalmaq, üzüqara etmək, başısaşağı etmək, xəcil etmək. *Bunları məniylə zar qılma; Bir neçə əzizi xar qılma.* Füzuli. *Xar etmə məni hicrin ilə, ey güli-bixar; Gülşəndə haçan gül eləyib xarə ədavət.* S.Ə.Şirvani. *Yalnız teatr sevgisi onları dost-düşmən yanında xar eləyir, ata-ana yanında başısaşağı edərdi.* S.Rəhman. **Xar olmaq** – alçalmaq, hörmətdən düşmək, hörməti getmək, üzüqara olmaq. *Mərdlər ilən göz ki, vəfadar olur; Nə-kəslərə yoldaş olan xar olur.* M.V.Vidadi. [Naçalnik:] *Sizin nəcabətinizə hərgiz layiq deyil ki, yaman əməllər ilə özünüzü bədnam edib, ümənəyi-dövlətin nəzərində xar və zəlif olasınız.* M.F.Axundzadə.

XAR³ *sif.* Yumşaq, boş, məsəməli. *Xar buz.*

XARA *is.* Özündən naxışları olan parlaq ipək parça. *Gün vurduqca ağacların yarpaqları rəngdən-rəngə düşür, xara parça kimi bir anda cürbəcür rəngə çalır.* Ə.Vəliyev. [Sərvinaz Şahmara:] *Ata-babamız öz üstünə çəkməyə mitil tapmayanda, xaradan qonaq yorğanı düzəltdirib.* B.Bayramov. *Xaradan uzun xalat geyinmiş bəstə-böy, zərif bir qadın pilləkənlə enirdi.* İ.Hüseynov. // *Xaradan tikilmiş. Xara don, xas labada; Şəddə üstə şalı qaşəng.* Aşıq Ələsgər. [Əminə] *qıvrıq görkəminə çox yaraşan baştalı, uzun xara tuman .. geymiş, başına da heyrati kəlağayı örtmüşdü.* Ə.Əbüllhəsən.

XARAB *sif.* [ə.] 1. Pis, yaman. [Kərbəlayı Cəfər:] *..İndi əsr çox xarabdı. Hamı indi elə bir Allah bəndəsi ki adamın əlini tutsun..* C.Məmmədquluzadə. [Əvvəlinci kəndli:] *Həkim birgünlük yolda olur; yollarımız xarab, azarlımı nə arabada aparmaq olur, nə at ilə..* Ə.Haqqverdiyev. // *Bərbad, viran. Dərdi-qəmi göndər könül şəhrinə; Heç sultan mülkünü xarab istəməz.* Q.Zakir.

2. Ağır, pis. *Halı xarabdır.* □ **Xarab olmaq** – 1) get-gedə pisləşmək, ağırlaşmaq, qorxulu bir vəziyyət almaq (xəstə haqqında). [Humay:] *Ah, nə fəlakətli təsadüf.. Zəvallı xəstəliyindən büsbütün xarab olacaq..* H.Cavid; 2) sınmaq, dağılmaq, korlanmaq. [Ağakörüm xan:] *Vay sənənin halına, hərgah bir səndəl, ya miz xarab ola.* N.Vəzirov;

3) pisləşmək, pis cəhətə dəyişmək, korlanmaq. [Məşədi İbad:] *Arvad ki döyülmədi, xarab olar.* Ü.Hacıbəyov. [Əlləzoğlu:] *Ə, biz, deyəsən, ərlilə-arvadlı lap xarab olmuşuq, ay Həniyə. İ.Hüseynov.*

3. Əvvəlki keyfiyyətini, vəziyyətini dəyişmək, itirmək, yaramaz hala düşmək. *Nə tez soldun, xarab oldun! Nədir sənin bu tutduğun; Vəfasızlıq yolu, bilməm! Sənin ömrün nə qədər kəm!* Ə.Cavad.

4. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək, ismin göstərdiyi mənada feil, yaxud müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: qanını xarab etmək, ovqatını xarab etmək, ürəyi xarab olmaq, işlər xarabdır və s.

XARABA [ər.] 1. is. Dağılmış, uçulmuş, viranə qalmış şəhərin, tikilinin və s.-nin qalığı; yarı yıxıq ev və s.; xarabalıq. *Bizdən sonra kəndlilər Pəri arvadı və uşağını xarabadan çıxartmışdılar.* C.Məmmədquluzadə. *Bayquş xaraba, gecəquşu qaranlıq sevən kimi, xain adamlar da xəlvəti xoş-larlar.* M.İbrahimov. *Alçaq, yastı və torpaq evlərdən buranın kiçik bir kənd xarabası olduğu anlaşılırdı.* Ə.Məmmədخانli.

2. sif. Dağılmış, uçulmuş, alt-üst olmuş, xaraba qalmış; viranə, yıxıq, uçuq. *Xaraba şəhər. Xaraba kənd. Xaraba evlər.* – *Könül şahri gündən-günə talandı; İndi oldu bir xaraba çöllər hey.* M.V.Vidadi. *Xaraba və başlı-başına buraxılmış bir binanın içəri-sində toxdayıb oturdum.* M.S.Ordubadı. *Gülbənd bacısı Tamamın hər şeydən çox xaraba qəbiristandan qorxduğunu söylərdi.* S.S.Axundov. □ **Xaraba qalmaq** – uçulmaq, dağılmaq, viran olmaq (bəzən qarğış kimi – xaraba qalsın! xaraba qalasan! şəklində işlənir). [Qərib:] *Xaraba qalsın Tiflis şəhəri; Heç səndə oynayıb-gülən yoxumuş.* “Aşıq Qərib”. *Gözlə Təbriz xaraba qalır, toz-torpaq içində söniüb gedir.* M.İbrahimov. *İş belə gedərsə, Gəray ağanın Qarabağ düzənlərindəki malikanəsi, Şuşa şəhərindəki üçmərtəbəli imarəti də xaraba qalacaq...* S.Rəhimov. **Xaraba qoymaq** – dağıtmaq, viran etmək, uçurmaq, daşı daş üstə qoymamaq, xarabalığa döndərmək. [Cənnətəli ağa:] *Ay gədələr, dalımcə gəlin!.. Gərək dünyavü ələmi xaraba qoyam!*

N.Vəzirov. // *klas.* Məc. mənada. *Bu dil ki ona mənzil idi, oldu xarabə; Əzm etsə əgər yar, dəxi harə qayıtsın?* Heyran xanım.

3. dan. Öz evi, öz mülkü, öz yeri mənəsində (hiddət məqamında deyilir). [Kərbəlayı Ağca:] *Min dəfə deyirəm, bu zəhrimər çəpəri öz xarabanızdan çəkin!* Çəmən-zəminli. [Paşa bəy Səlibiyə:] *Onsuz da qanım qaradır, çıx cəhənnəm ol, itil get xarabana!* Ə.Vəliyev. [Münəvvər:] *Qoymaz ki, itin küçükləri xarabamızda bir hovr rahat nəfəs alağ.* Mir Cəlal.

4. Bax **xarabaxana**. *Çox görmüşəm qana batmış əlləri mən; Çək tətikdən əllərini; Yüz xaraba, min xaraba müəllifi əllərini.* M.Araz.

XARABAXANA bax **xarabalıq**. [Bəyməmməd:] *O yel vurub, yengələr oynayan xarabaxana? Bəs atam nə deyər.* S.Rəhimov.

XARABALANMA “Xarabalanmaq” dan *f.is.*

XARABALANMAQ *f.* Xarabalığa dönmək, xaraba qalmaq, dağılmaq, bərbad olmaq, viranələnmək.

XARABALAŞDIRMA “Xarabalaşdırmaq” dan *f.is.*

XARABALAŞDIRMAQ *f.* Xaraba halına gətirmək, dağıtmaq, viranə etmək, viran qoymaq.

XARABALAŞMA “Xarabalaşmaq” dan *f.is.*

XARABALAŞMAQ bax **xarabalanmaq**.

XARABALIQ *is.* Xarabaya çevrilmiş yer, dağılmış, sökülmiş, viran qalmış yer; viranəlik. *Kənddə təsərrüfat alətləri yay-qtış uçuq-sökük, qar-yağış tökülən bir xarabalıqda saxlanılırdı.* M.İbrahimov. *Ay işığında [yolçu] bir xarabalıq qarşısında dayandığını gördü.* Ə.Məmmədخانli. *Xarabalıq üzərində iki bayquş edir söhbət; Nuşirəvan bu söhbətin təsirindən alır ibrət.* B.Vahabzadə.

XARABAZAR *is.* [ər. xərabə və fars. ...zar] *klas.* Xarabalıq, viranəlik, xaraba qalmış yer. [Mirzə Sadiq Fərhad:] *Oğlum, xarabazarlar arasında abadlıq axtarma.* C.Cabbarlı. [Qurd Kərim:] *Hər yana baxırsan xarabazardır; Dolub dilənçiyə küçə və meydan.* S.Rüstəm.

XARABAZARLIQ bax **xarabalıq**. *Xəyalımda bizim Şərq nağıllarında təsvir edilən xarabazarlıqlar canlandı.* M.İbrahimov. *Dağıntıq və uçuq evləri, .. küçələrə tökülmiş*

sınıq qab-qacaqları görərək, dağılmış insan yurdunun bu xarabazarlığı qarşısında yolçunun ürəyi sıxıldı... Ə.Məmmədخانlı.

XARABÇILIQ *is. dan.* Pislik, murdarlıq.

XARABEDİCİ *sif.* Xarab edən, dağıdıcı, viranedicisi.

XARABLAMA "Xarablamaq" dan *f.is.*

XARABLAMAQ *f.* 1. Korlamaq, pisləşdirmək. *İşləri xarab eləyən araqarışdıranlardır ki, müsəllamızı xarablayırlar. C.Məmmədquluzadə.*

2. *məc. dan.* Batırmaq, bulamaq, murdarlamaq. *Ölünü öz kefinə qoysalar, kəfəni xarablar. (Ata. sözü).*

XARABLAŞDIRMA "Xarablaşdırmaq" dan *f.is.*

XARABLAŞDIRMAQ *f.* Xarab eləmək, korlamaq, pisləşdirmək, bərhad hala salmaq. // Ağırlaşdırmaq, kəşifləşdirmək. *İnsanların tənəffüs zamanı havaya buraxdıqları karbon qazı, habelə yaş və ya çirkli paltardan qalxan buxar, toz binanın havasını xarablaşdırır. Ə.Babayev.*

XARABLAŞMA "Xarablaşmaq" dan *f.is.*

XARABLAŞMAQ *f.* Pisləşmək, daha da xarab olmaq, fənallaşmaq, korlanmaq. [Həsənqulu bəy:] *Həzərat! Özüünüzə məlumdur ki, dünya getdikcə xarablaşır, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünya getdikcə xarab olur. Ü.Hacıbəyov. Kişinin ovqatı daha da xarablaşır, oyan-buyanı, axtarar, əlinə təndir kösüyü götürüb, itə bir-iki çəkərdi. H.Sarabski. Gülşən işdən çıxanda günortadan pozulmağa başlayan hava get-gədə daha da xarablaşdı. M.Süleymanov.*

XARABLIQ *is.* Xarab şeyin halı, keyfiyyəti; pislik, bərhadlıq, fənalıq.

XARAKTER [*yun.*] 1. Bax **xasiyyət**. *Zeynalda xudkam bir sənətkar xarakteri vardı. S.Hüseyn. Mahni xalqın milli xarakterini canlı surətdə ifadə edən böyük bir ilham məhsuludur. Ə.Bədəlbəyli.*

2. *ədəb. inc.* Tip, surət, obraz. *M.F.Axundzadənin komediyaları böyük ictimai məsələləri əhatə edən, komik planda ictimai xarakterlər yaradan klassik komediya əsərləri idi. M.İbrahimov.*

3. Mahiyyət, keyfiyyət, xüsusiyyət. *Yer səthinin xarakteri.*

4. **Xaraktercə** şəklində – xarakterinə görə; xasiyyətinə görə, mahiyyətinə görə; xasiyyətə, mahiyyətə. *"Atabəylər" dramında gərgin hadisələrə yanaşı, xaraktercə bir-birinə zidd olan obrazlar da nəzəri cəlb edir. M.İbrahimov.*

XARAKTÉR, XARAKTERİK *sif.* [*yun.*] bax **səciyyəvi**. *Xarakterik cəhət. – Qlier Azərbaycan mövzusunda ["Şahsənəm"] opera yaradarkən folklorumuzun bütün melodiya zənginliyindən istifadə edə bilməmiş, Azərbaycan musiqisinin lad, vəzn və nüanslarının bütün xarakterik xüsusiyyətlərini öyrənə bilməmişdir. Ü.Hacıbəyov.*

XARAKTERİSTİKA [*yun.*] 1. Bir şəxsin və ya şeyin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin təsviri.

2. Birinin əmək və ictimai fəaliyyəti haqqında məlumat verən rəsmi sənəd, xasiyyətnamə.

3. *riyaz.* Onluq loqarifmin bütöv hissəsi.

4. *xüs.* Bir şeyin hər hansı bir qrafik (cizgilərlə) göstəricisi. *Turbinin xarakteristikası. Çay rejiminin xarakteristikası.*

XARAKTERİZƏ: xarakterizə etmək – xarakteristika vermək, fərqləndirici xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək; səciyyəvləndirmək.

XARAKTERLİ *sif.* Xarakterə malik olan, səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik olan; səciyyəvi. *Cəngavər xarakterli tiplər yaratmaq.*

XARAKTERSİZ *sif.* Möhkəm xarakteri, heç bir səciyyəvi xüsusiyyəti olmayan, çox tez təsir altına düşən, zəif iradəli. *Xaraktertsiz surətlər.*

XARAKTERSİZLİK *is.* Möhkəm xarakteri olmama, çox tez təsir altına düşmə; iradə zəifliyi.

XARAL *is.* İri torba (kisə), bardan. *Nənəm qarala, qoyun! Bənzər marala, qoyun! Çoban yununu qurxıb; Basar xarala, qoyun! (Bayatı). Öz vaxtında ayırmadın şahini sardan; Az qoşmadın boş xarallar şəninə dastan. M.Araz.*

XARÇO *is.* [*gürcücə*] Qoyun ətindən bışirilən bozbaşaoxşar ədviyyəli xörək, şorba.

XARDAL *is.* 1. *bot.* Xaççiqəkililər fəsiləsindən xırda sarı çiçəkləri və meyvəsi olan

ot bitkisi. *Xaççiçəklilər fəsiləsinə bir sıra kələm, turp, vəzəri kimi qiymətli tərəvəz bitkiləri, xardal kimi yağlı bitkilər, mixəkgülü, şəbbügülü kimi bəzək bitkiləri daxildir.* H.Qədirov.

2. Xörəyə kəskin dad vermək üçün bu bitkinin üyüdülmüş tumlarından hazırlanan şirə. □ **Xardal yaxısı** – xardal yaxılmış (sürtülmüş) kağız parçası (müalicə məqsədilə işlənilir).

XARDALLI *sif.* Tərkibində xardal olan.

XARİBÜLBÜL *is.* [*fars.* xar – tikan və bülül.] Azərbaycanca bitən bitki növü. *Açma xarıbülbul, açma, sən bu il; Görürsən, bu bahar bizimçün deyil.* B.Vahabzadə.

XARILDAMA “Xarıldamaq”dan *f.is.*

XARILDAMAQ *f.* Ayaq altında tapdalan qardan xar-xar səsi çıxmaq. *İşq düşər qar üstünə parıldar; Tapdalayan vaxtda onu xarıldar.* A.Səhhət. *Qar atların ayaqları altında qəribə bir səslə xarıldayırdı.* M.Hüseyn.

XARILDAŞMA “Xarıldaşmaq”dan *f.is.*

XARILDAŞMAQ *f.* Küliyin təsirilə yarpaqların, budaqların bir-birinə dəyməsinədən çıxan səs haqqında – xışıldamaq. *Külək əsdikcə yarpaqlar xarıldaşdı. – Meşəni çulğayan dərin uğultu bir neçə saniyə kəsilmədi. Ağaclar xarıldaşdı.* M.Hüseyn.

XARILTI bax **xışiltı**. *Xarıltı səsi.* □ **Xarıltı ilə** – xarıltı səsi çıxararaq, xışiltı ilə. [Məryəm:] *Sən məni unutsan da, amma mən səni unutmam, – deyər işvəkar qadınlara məxsus bir şivə ilə fırlanıb ipək paltarlarını xarıltı ilə yellətdi.* B.Tahbli. *Payız yağmurlarından aşib-daşan çay iri yumru daşları xarıltı ilə yuvarlayıb aparırdı.* M.Rzaquluzadə.

XARİC *is.* [*ər.*] 1. Bayır, dışarı; bayır tərəf (*daxil* əksi). *Binanın xarici. Bu evin xarici daxiləndən gözəldir. – Sonra birdən o, xaricdən gələn səslərə qulaq asmağa başlayır.* S.Rəhman. □ **Xaric etmək** – qovmaq, kənar etmək, çıxarmaq. [Fərhad Mirzə Sadıq:] *Baba, tez məni [saraydan] xaric edin.* C.Cabbarlı. *Yoldaşlarından birini bıçaqlayıb yaralamağının üstündə Əmiraslanı məktəbdən xaric etdilər.* S.S.Axundov. **Xaric olmaq** – kənar olmaq, çıxmaq. [Qızıl Arslan:] *Bu məktubu alandan bir həftəyə*

qədər öz qoşununu padşaha təslim verib islam məmləkətlərindən xaric olmalısınız! M.S.Ordubadi.

2. Xarici ölkə, məmləkət. *Xaricdən gələn mallar. Xaricdə yaşamaq. – Günlər keçir, xaricdən qəsəbəyə kimsə gəlməyirdi.* H.Nəzərli.

3. Musiqidə: mövcud ölçü və ahəngdən kənara çıxma, yanlış çalma, ya oxuma. *Xaric vurub zil pozuldu; İndi bəmənd oxu, bül-bül.* N.Kəsəmənli.

◇ **Xaric dəftəri** *dəft.* – idarədən çıxan məktubları, təliqələri qeyd etmək üçün dəftər.

XARİCİ *sif.* [*ər.*] 1. Xaricə aid, zahiri (*daxili* ziddi). *Xarici əlamət. – Mahmuda xarici görünüşünə görə paxıllıq edənlər də olurdu.* S.Vəliyev. // Bir şeyin xaricində, xaric tərəfində olan. *Xarici tərəf. Xarici mühit. – Qəhrəman o qəbil insanlardan idi ki, .. xarici ələmdə heç bir şey görməz və eşitməzdi.* M.İbrahimov. *Elə bil bu saat bütün xarici aləm yalnız sədrdən asılı idi.* İ.Əfəndiyev.

2. Xarici dövlətlə olan münasibətlərə aid (*daxili* ziddi). *Xarici siyasət. Xarici vəziyyət. Xarici ticarət.* // Həmin dövlətin hüddurları xaricində olan. *Daxili və xarici qiymətlər. Xarici bazar. Xarici düşmənlər.* // Xarici ölkədən gəlmiş və ya götürülmüş. *Xarici qonaqlar. Xarici mal.* // Başqa dövlətə, başqa ölkəyə mənsub olan, aid olan. *Xarici təbəələr. Xarici valyuta. Xarici dillər.* // *İs. mənasında.* Əcnəbi, xarici ölkə təbəəsi. *Bakı neft yataqları xariciləri özünə çəkirdi.* M.İbrahimov. // *is. köhn.* İslam əlminə qeyri-müsəlmanlara verilən ad; əcnəbi. [Hacı:] *Hayıf olsun ki, siz də xaricilərə qoşulub məni yerdən götürməyə çalışırsınız.* M.S.Ordubadi. *Hacı Əliulu, doğrudur, bir xarici ilə əl-əl görüşəndə gəlib evdə əlini sabunla təmizlərdi. Qantəmir. Xaricilər qa-bağa düşdü tamam; Nə yaman günlərə qaldı islam.* A.Səhhət.

XARİCİYYƏ *is.* [*ər.*] Xarici işlər nazirliyinin köhnə adı. *Osmanlının xariciyyə vəziri gəlib sultana ərz edəndə ki, sultan sağ olsun, Yevropa hökumətləri Kriti hazırlayırlar versinlər yunan padşahına, Sultan Əbdülhəmid yunanlı hərəmini yannına çağırır deyir:*

.. İstambula yazaram, “Molla Nəsrəddin”i Osmanlı torpağına qoymasınlar. “Hophop-namə”.

XARIQƏ *is.* [ər.] 1. İnsanda heyranlıq doğuran şey, hadisə; möcüzə. bax **xariqüladə**.

2. *məc.* Adama xariqə kimi görünən, xariqə sayıla bilən şey, qeyri-adi, görünməmiş şey. *İnsanın zəkası xariqələr yaradır.* – [Nəcməddin] *Böyük şairin* [Nizaminin] *bu qədər qılı-qal içərisində keçən günləri sakit bir həyatın qucağında xariqələr, möcüzələr dolu şeirlər yaratmağa sərf oluna-cadır.* M.S.Ordubadi.

XARIQƏLİ *sif.* Xariqüladə, xariqələrle dolu, ecazkar, möcüzəli, görünməmiş. *Burada xariqəli bir şey yoxdur.*

XARIQÜLADƏ *sif.* [ər.] 1. Qeyri-adi, qeyri-təbii, bu vaxta qədər misli görünməmiş, təbiət xaricində olan. *Xariqüladə qüvvələr. Xariqüladə hadisələr. Xariqüladə qəhrəmanlıq.*

2. Adi qaydadan xaric, qeyri-adi, fəvqəladə. *Boşanmaq təklifi* [Mehriban] *üçün xariqüladə bir şey idi.* S.Hüseyn. *Amma Səday yoldaşlarına ürək-dirək verəndə, elə xariqüladə bir qüdrət sahibi olduğunu bilməzdi.* M.Hüseyn. *Mahmud Sərdarın dediyinə inanmış kimi, bir an quruyub qaldı. O, xariqüladə bir qüdrətə malik zənn etdiyi bu adamın vurula biləcəyinə heç cür inanmazdı.* P.Makulu.

XARIQÜLADƏLİK *is.* Qeyri-adilik, fəvqəltəbiiilik, fəvqəladəlik; ecazkarlıq. *Hadi-sənin xariqüladəliyi.*

XARLAMA “Xarlamak”dan *f.is.*

XARLAMAQ *f.* Bərkimək (qar, ərgin şəkər haqqında). [Qırmızı qan ləkələri] *xarlamış qar üzərində nar dənələri kimi qzarır, sağda-solda bir ovuc mərcan kimi göyümtül rəngə çalan qar üzərinə səpələnirdilər.* Ə.Məmmədخانlı. *Hava açılır, dağlarda yumşalıb xarlayan qar əriyir, dərələr səslənir, Xaçının qijiltısı hər saat güclənirdi.* B.Bayramov.

XARLANDIRMA “Xarlandırmaq”dan *f.is.*

XARLANDIRMAQ *f.* Şəkərə döndərmək, şəkərləndirmək.

XARLANMA “Xarlanmaq”dan *f.is.*

XARLANMAQ *f.* Şəkərə dönmək, şəkərlənmək. *Bal xarlanıb. Mürəbbə qalıb xarlanıb.*

XARLANMIŞ *f.sif.* Şəkərə dönmüş, şəkəri artmış, şəkərdən bərkimiş. *Xarlanmış bal.*

XARRAT *is.* Ağac və taxtadan müxtəlif şeylər qayıran usta; doğramaçı. *Bir yanda xarratlar taxta yonub rəndələyir, qapı-pəncərənin çərçivəsini yerinə salır, döşəməni düzəldirdilər.* M.İbrahimov. *Xarratlar taxta-şalban işlərini qurtarmış, çilingərlər də mexanizmlərin əgər-askiyini düzəldib qaydaya salurdılar.* M.Hüseyn.

XARRATXANA *is.* Xarrat emalatxanası.

XARRATLIQ *is.* Xarrat sənəti, peşəsi. [Nizami:] *Təbibə ehtiyacı çox olan məmləkətlərdə insanın təbibliyə olan marağı hər şeydən artıqdır. Elə də dəmirçilik, xarratlıq, dərzilik və başmaqçılıqdır.* M.S.Ordubadi.

XART *təql.* Bərk, kövrək bir şeyi dişlə doğradıqda, ya kəsdikdə çıxan səs.

XARTAXART *zərf* Xartıldadaraq, xartıltı ilə. *Bərk almanı xartaxart yemək. Qəndi xartaxart çeynəmək.*

XARTILDATMA “Xartıldatmaq”dan *f.is.*

XARTILDATMAQ *f.* Xartıltı ilə sındırmaq, yemək. *Ömər xan sözünü bitirərək qabdan bir qazmaq götürüb, sağlam dişlərlə xartıldatmağa başladı. Çəmənzəminli.*

XARTHAXART bax **xartaxart**. [Qəndi] *.. ağzıma salıb bir qədər sorduqdan sonra dilimin ucu ilə dişlərimin altına ötürüb xarthaxart yeyərdim.* Qantəmir. [Tapdıq] *hər dəfə çay içəndə bir yekə tikə qənd ağzına qoyur və xarthaxart yeyirdi.* Ə.Vəliyev.

XARTİYA *is.* [yun.] 1. Qədim əlyazması (pəpürs və perqamentdə).

2. İctimai-siyasi sənəd.

XARTUT *is.* İri qara tut. *Tut cinsinin Azər-baycanda əsas üç növü bitir: ağtut, xartut və qırmızı tut və ya çəkil.* M.Qasımov. [Bayram kişi:] *Bunlardan başqa, iydə, innab, qaratut, xartut da buralarda çox yaxşı olur.* M.Rzaquluzadə.

XAS *sif.* [ər.] 1. Yalnız bir adama və ya şeyə məxsus olan, onun üçün səciyyəvi olan, yalnız bir adamda və ya şeydə olan. *Balaca Azad təbiətinə xas bir həy-küylə kənardə oynayıır.* M.İbrahimov. *Güləsər*

yeniyetmə kənd qızlarına xas olan bir qəmzə ilə boynunu bükdü və dinməz-söyləməz çar-daqdan endi. İ.Şıxlı.

2. Saf, xalis, qatışıqsız, təmiz. *Xas polad.* – *Tən köynəyi xas qırmızı; Gülgəzli xaradan yaxşı.* (Qoşma).

3. tar. Hökmdarın şəxsən özünə məxsus olan. *Xas əsgər.* – [Şah əşxasa:] *Sizi bir əmrdən ötrü məsləhət çağırmışam, gərək haman xüsusda bir tədbir göstərsiniz. Çünki bu məclisi-xasdır, ona binaən mənim tərəfimdən icazət olunur ki, oturasınız.* M.F.Axundzadə. *Toğrulun məktubunu aparanlardan birisi onun xüsusi katibi Əbülqədir, ikincisi xas qulamılarından Cəmad, üçüncüsü isə Mülhimdir.* M.S.Ordubadı.

4. *köhn. klas.* Əsil, nəcəbətli, əsilli, əsil-nəsəbli; əyan, kübar.

XAS² is. Həftənin ikinci günü, çərşənbə axşamı; tək günü.

XASA sif. [ər.] Yaxşı bişmiş (qızarmış), bürüştə, əla. [Çörəkçi:] *Gəl, müştəri, gəl gərək, tazadır xasa çörək...* M.S.Ordubadı.

XAS-XALIS sif. [ər.] *köhn.* Əsil, əsilli, nəcəbətli, əsil-nəsəbli. *Zakir özü Qarabağın xas-xalis nücabalarından ola-ola, öz həmsinfinin ayıb və qüsurlarını belə açıq, mərdanə və şairanə söyləməyi, əlbəttə, şayani-təhsirdir.* F.Köçərli.

XASIYYƏT is. [ər.] 1. İnsanın hərəkət və davranışlarında özünü göstərən əsas və ən sabit psixik xassələrinin səciyyəsi xüsusiyyətlərinin məcmusu, təbiətində olan xüsusiyyət, xarakter. *Yumşaq xasiyyət. Sərt xasiyyət.* – *Üz bürüməz yar yarını görəndə; Bu xasiyyət nədi, bilməzəm səndə?* Q.Zakir. *Atalar demişkən: “Atı atın yanına bağlasan, ya halını götürər, ya xasiyyətini”.* C.Məmmədquluzadə. *Nola, gər atəşi-eşq ilə yansaq, şöhləməz yoxdur; Bu xasiyyət bizə nə şəm, nə də pərvanələrdəndir!* Ə.Vahid.

2. Bir şeyə xas olan hal, xüsusiyyət. *Sənə həm gül verir, həm də qar verir; Budur xasiyyəti bizim dağların.* S.Rüstəm. *Bu yerlərə yaxşı bələd olan Şahin dumanın da xasiyyətini bildirdi.* B.Bayramov.

XASIYYƏTCƏ sif. Xasiyyətinə görə, təbiətinə görə, təbiətcə. *Xasiyyətcə gözəl adam. Xasiyyətcə tərsdir.* – *Aşiq azarkeşləri*

yaxşı bilirdilər ki, xasiyyətcə tündməcaz olan və tez əsəbiləşən Aşiq Alı çuğulların belə sözlərindən qəzəblənəcək və Aşiq Ələsgərlə deyişəcəkdir. “Aşiq Ələsgər”.

XASIYYƏTNAMƏ is. [ər. xasiyyət və fars. ...namə] Bir şəxsin ictimai və əmək fəaliyyətini təsvir edən rəsmi sənəd; xarakteristika. *İş yerindən xasiyyətnamə almaq.* – *Lalə dünən baş mühəndisin texniki imtahanından keçirdiyi adamlara dair yazıb verdiyi xasiyyətnamələrlə tanış olurdu.* M.Hüseyn. [Qoçəlinin] *döyüş xasiyyətnaməsi olmadığından ərizasını ləngitmək istəyirdilər.* Ə.Vəliyev.

XASSƏ is. [ər.] Bir adama və ya şeyə məxsus olan hal, bir adamda və ya şeydə olub, başqalarında olmayan keyfiyyət; xasiyyət. [Rüstəmbəy Vəlibəy:] *Hər şeyi tərsinə başa düşmək [Cəfərdə] bir xassədir. Çəmənzəminli.* // *Keyfiyyət, xüsusiyyət. Mədən sularının şafaverici xassələri.*

XASSƏLİ sif. Xassəsi, xüsusiyyəti, müəyyən keyfiyyəti olan. *Müxtəlif xassəli maddələr.*

XAŞ is. Kəlləpəçadan hazırlanıb sarımsaqla yeyilən xörək.

XAŞA¹ is. bot. Paxlalılar fəsiləsindən yem bitkisi; esparset. *Əkilən qarayonca, üçyarpaq yonca növləri, xaşambul .. və xaşanın yabanı bitən və əkilən-becarılan növləri çox gözəl yem bitkisi olub, ottarlı əkin sistemində geniş tətbiq edilir.* M.Qasımov.

XAŞA² is. İri torba, xaral. *Gəlin Xəlildən bir neçə addım sağda qoyulmuş iri xaşaya doğru yönəlib önlüyünü boşaltdı.* M.Hüseyn.

XAŞAK is. [fars.] *köhn.* Çör-çöp, zirzibil, xırım-xırda. *Çarparaq cari olan bunca məarif seylinin; Qarşısın sədd etməyə qabilirdi xaşaklar?! M.Ə.Sabir.*

XAŞAL sif. dan. Sallaq (yekə) qarım, şişman. *Burnu biz, qarnı xaşal; Bu pis, löyün başdı birə.* Aşiq Ələsgər. *Qarnı xaşal, qurşağı örkən kimi; Gözləri göy, sinəsi xırman kimi.* Ə.Nəzmi. [Həşim] *əllərini xaşal qarının üstündə çarpazladı.* İ.Hüseynov.

XAŞALIQ is. Xaşa bitmiş yer. *Araz qırağındakı qamışlıq, kəndin ətrafındakı yoncalıq və xaşalıq .. Gülşənin çox xoşladığı və həzz aldığı şeylərdən idi.* Ə.Vəliyev.

XASAQARIN *stf. dan.* Yekəqarın, şiş-man. *Xaşalqarın kişi.*

XASAQASA “Xaşallaşmaq” dan *f. is.*

XASAQASAQ *f. dan.* Qarın yekəlib salanmaq, xaşal olmaq. *Kişinin qarnı lap xaşallaşmış.*

XASAQBUL *is. bot.* Sarı-ağ salxımvəri çiçəkləri olan xırda yarpaqlı hündür çoxillik ot. *Xaşambul çoxillik bitkidir. Hündürlüyü təxminən bir metr olan qol-budaqlı gövdəsinin üzərində saplaqlı xırda yarpaqları yerləşmişdir. Sarı rəngli çiçəkləri salxıma oxşayır.* R.Əliyev.

XASAŞAŞ *is. bot. 1.* Tərkibində süd şirəsi olan iri çiçəklili və içi xırda toxumlarla dolu qozşaşkilli meyvə verən bitki. *Xaşxaşlar cinsi . birillik, ikiillik və ya çoxillik otlardır. Süd şirələri ağıdır.* M.Qasimov. *Lalələr tökülüb qurtarmış, xaşxaş gömgöy göyərirdi.* Ə.Vəliyev.

2. Bu bitkinin yeyilən xırda toxumları. *Çörəyə, qoğala xaşxaş vurmaq. – Xərc edir bir para aşxas pulun bayramda; Zafərana, yağa, rəzəyanaya, xaşxaşə, ətə.* M.Ə.Sabir. // Bu bitkinin tiryək hazırlanan qozası.

XASAŞAŞGÜLÜ *is. bot.* Qızılı və ya ağ çiçəkləri olan kol-bitki.

XASAŞAŞLIQ *is.* Xaşxaş əkilmiş yer.

XATA *is. [ər.] 1.* Bax **xəta**. // Qəbahət, qüsur, günah, yanılma, istənilmədən edilən səhv. *Kiçikdən xata, böyükdən əta.* (Ata. sözü). □ **Xata eləmək** – səhv iş görmək, yanılmaq, səhv etmək. [Koroğlu:] *Koroğlu eylədi xata; İndi sən bax bu būsata.* “Koroğlu”.

2. Qorxu, təhlükə, xəter ehtimalı. *Sənin xatan var. Xatadan qurtarmaq.* // Qorxulu, təhlükəli, faciə ilə nəticələən bilən iş, hərəkət, əməl; qorxu, təhlükə. *Bəzi yerdə çiy ət yemək adətədir, çiy əti zəif xəstəyə və uşağa da verirlər. Amma belə çiy ət yeməyin xatası var.* H.Zərdəbi. *Bu xatadan sovuşsam, çarmıxa çəksələr də; Ağzımı kilidlərəm, danışmaram bir daha.* B.Vahabzadə.

♦ **Xata baş vermək** – ölmə və ya başqa ağır bir hadisə üz vermək. [İlyas Adiləyə:] *Anamın da ürəyinə dammışdı ki, əgər mən Tərlandı minsəm, nə isə bir xata baş verəcək.* Ə.Məmmədخانلی. **Xata çıxar(t)maq** – faciə ilə nəticələən və ya pis nəticəsi ola biləcək

bir iş görmək. [Ata:] *O qalmışdı bir xata çıxardasan?* S.Rəhimov. [Mindilli:] *Yenə komissiya? Əşi, xata çıxarma, dayan...* S.Rəhiman. **Xata dəymək** – bəla üz vermək, xəter toxunmaq, zərər dəymək. *Öz əlimlə xata dəydi özümə; Bədəndən qolumun sağı kəsildi.* Aşıq Ələsgər. **Xatada qalmaq** – pis, çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq, əngələ düşmək. *İşə zərbə vurmuşam?! Ya iş gecikmişəm?! Əcəb kələyə düşdük, əcəb qaldıq xatada.* S.Rüstəm. **Xatını başdan eləmək** – gözələnən təhlükədən uzaqlaşmaq, uzaqlaşdırmaq, qorxudan çıxmaq. *Rəhim bəy, bir bəri gəl! Allahı sevirən, bu xatanı mənim başımdan elə, al bu on manatı da qəndə, çaya ver, bu donuzu mənim qapımdan uzaqlaşdır.* Ə.Haqverdiyev. **Xatısı başdan olmaq** – xatası, təhlükəsi aradan qalmaq, yox olmaq, sovuşmaq. *Veysin xatası başdan olsaydı, [Allahqulunun] fikrincə, qalan hər şey öz yolu ilə düzələcədi.* Ə.Əbülbəhən. **Xataya düşmək** – əngələ düşmək, təhlükəli vəziyyətdə düşmək. *Heç nədən xataya düşən dəllək diz qapaqları titrəyə-titrəyə küncə dayandı.* S.Rəhimov. [Qurban Telliyyə:] *Həmişə yuxumda dəvə görəndə o biri gün xataya düşürəm, Telli.* Ə.Məmmədخانلی. **Əlindən xata çıxmaq** – istəmədən adam öldürmək, qan tökmək. [Səkinə xanım:] *Nə söyləyirsən, sən dayan, getmə, əlindən xata çıxar!* M.F.Axundzadə. [Mirzə İsmayıl:] *Dəli iyiddir. Əlindən xata çıxma bilər.* Ə.Haqverdiyev. **Öz(ü)-özünü xataya salmaq** – gördüyü işin nəticəsini fəxrənləşmədən işini əngələ salmaq, özünü çətin vəziyyətə, bəlaya salmaq. [Səlimqızı:] *Ay balam, özünü xataya salmayın.* C.Cabbarlı.

XATA-BALA *is. 1.* Xata, qorxu, təhlükə; xəterli, təhlükəli iş. *Xata-baladan uzaq olmaq.* – [Ağca:] [Tapdığı] *xata-baladan mənim duam saxlayıb.* Ə.Əbülbəhən.

2. Dərd, bəla, müsibət, bədbəxtlik. [Sənəm:] *Belə mənim dörd balamın dördünün də xata-balası, azarı tökülsün sənin birçə qardaşının üstünə!* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Xata-baladan uzaq qalmaq (olmaq)** – xatalı, təhlükəli bir işdən, hadisədən uzaqda qalmaq, salamat qalmaq. *Arxada, yaxşı bir vəziyyətdə xata-baladan uzaq qalmaq ona*

qismət olmamışdı. Ə.Əbülhəsən. **Xata-baladan uzaq olasan!** – birinə salamatlıq arzusu bildiren ifadə.

XATA-BALAÇI *is.* Xata törədən, başqasına əziyyət verən; şuluq, nadinc. *Çox xata-balaçı uşaqdır.*

XATA-BALALI *sif.* 1. Təhlükəli, xətərli, xatalı, qorxulu, xata ilə bağlı olan. *Xata-balalı iş.* – Çayqıraqlılar ağır və məşəqqətli güzəranlarına görə bu xata-balalı qazandı əl çəkməyə məcburdular. Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Ağır, məşəqqətli, əziyyətli, müsibətli, bəlalı. *Xata-balalı gündür.*

XATAKAR *sif.* [*ər.* xəta və *fars.* ...kar] Gözlənilmədən xata törədən, xata törədə bilən, əlindən xata gələ bilən, zərərli, qorxulu, xain. *Xatakar adam.* – Kürən at xatakar (*z.*) *olar ha..* – *deyə, Nadir nəyə isə eyham atdı.* B.Talıblı. // *məc.* Qorxulu, təhlükəli, xətərli. [Fatehzadə:] *Xatakar yerdir. Sualtı qaya o qədər çoxdur ki, orada balaca qayıqla da üzmək olmur.* M.Süleymanov. // *İs.* mənasında. *Məni bu xatakarın əlindən qurtar.*

XATAKARLIQ *is.* Xatalı, təhlükəli iş, pis əməl, başqalarına zərər verən işlər. *Uzun çəkməz, kərbəlayı, yox olar aramızdan şə-rərət, xatakarlıq; əmələ gələr insaniyyət, elm, tərbiyə, rəhm, insaf!..* N.Vəzirov. [Səməd:] *Yox, bacıoğlu, dinc atdır. Heç xatakarlıq bilməz. Dinc adamın atı da dinc olar.* B.Talıblı.

XATAKÜN *sif.* [*ər.* xəta və *fars.* kün] bax **xatakar**. [İbrahim bəy:] *Bir Kərbəlayı Qulam var, əlləm-qəlləm, xatakün, nadü-rüst, hacını yaman dolaşdırıb.* N.Vəzirov. [Yarməmməd Salmana:] *Kimin olacaq, dostun Şirzadın! Belə xatakün hələ dünyavü aləmə gəlməyib.* M.İbrahimov. // *İs.* mənasında. [Zinət xanım:] *O xatakünlərdən xata əskik deyil, mən qorxuram.* N.Vəzirov.

XATALI *sif.* Xata gətirən, qorxu törədən, təhlükəli, xətərli, nəticəsi qorxulu. *Xatalı yer. Xatalı yol.* – [Sona xanım:] *Ay aman, Heydər bəy, bu iş də xatalı işə bənzəyir.* M.F.Axundzadə. *O, az qala yalvarır, bu xatalı fikirdən onu daşındırmağa səy edirdi.* M.Hüseyn. *Xatalı yuxudur şöhrət yuxusu; Canıma od saldı onun qorxusu.* B.Vahabzadə.

XATASIZ *sif.* və *zərf* 1. Qorxusuz, təhlükəsiz, xətersiz. *Əlbəttə, bu qazanc xatasız, ölüm-itimsiz olmazdı.* Ə.Əbülhəsən.

2. Günahsız, təqsirsiz, nöqsansız. *Xatasız adam olmaz.*

XATƏM¹ *is.* [*ər.*] *klas.* 1. Üzük. *Barmağında xatəm, guşində tənə; Gireh-gireh zül-fün tökə gərdənə.* M.P.Vaqif. *Barmağında xatəm, belində kəmə; Telində güşvarə, düymə tamam zər.* Q.Zakir.

XATƏM² *is.* [*ər.*] Sonuncu, axırıncı, ən sonuncu.

♦ **Adəmdən xatəmə** – dünyanın əmələ gəlməsindən bu günə kimi; heç vaxt, heç zaman. *Adəmdən xatəmə görünməmişdi ki, bəy qızı əsnafa verilsin.* Çəmənzəminli. [Molla:] *Adəmdən xatəmə görünməyib ki, bir nəfər rəiyyət oğlu bir xanзадənin üzünə ağ olsun.* P.Makulu.

XATIN *is.* Qadın, xanım. *Ağam bir xatın aldı; Davanı satın aldı.* (Ata. sözü). [Qazan xan:] *A üzü qaralı, başı qadalı, xatınları, oğul-uşağı nə deyə dustaq etdin?!* M.Rzaquluzadə.

XATINBARMAĞI bax **xatını**.

XATINI *is.* İri giləli, şirəli üzüm növü. *Baba isə xatını, .. əsgəri, mövüdü üzümləri dərib gətirər, tapdalayar və şirə yığardı.* H.Sarabski.

XATIRLADILMA 1. “Xatırladılmaq”dan *f.is.*

2. Xəbərdarlıq edilmə, məzəmmətləndirilmə; xəbərdarlıq. *Guya Zeynal vəzifəsinə çox soyuq baxır, dəfələrlə özünə xatırladılmasına baxmayaraq, səhlənkarlıqdan qalmırmış.* S.Hüseyn.

XATIRLADILMAQ *məc.* 1. Xatirə salınmaq, yada salınmaq.

2. Xəbərdarlıq edilmək, məzəmmətləndirilmək.

XATIRLAMA “Xatırlamaq”dan *f.is.*

XATIRLAMAQ *f.* Yada salmaq, xatirinə gətirmək, yad etmək, anmaq. [Student] *birdən-birə ev sahiblərinin qonaq otağında bir dolab kitab olduğunu xatırladı.* Çəmənzəminli. *Kim məni xatırlasa; Çıxaraq səhllərə; Mavi Xəzərə baxsın.* N.Xəzri. *Azad öz uşaqlıq illərini xatırlayırdı.* M.Rzaquluzadə.

XATIRLANMA “Xatırlanmaq”dan *f.is.*

XATIRLANMAQ *məch.* Yada salınmaq, xatirə götürülmək, anılmaq, yad edilmək.

XATIRLATMA “Xatırlatmaq”dan *f.is.*

XATIRLATMAQ *f.* Yadına salmaq. *Bu xoş ətir nədənsə Mehribana nənəsini xatırlatdı.* H.Seyidbəyli. *Bəs nədəndir səni mənə xatırladır; Susuz yanan hər çöl, hər düz?* N.Rəfibəyli. // Andırmaq, oxşamaq, yadına salmaq (oxşar bir şeyi). *Axşamüstü Arazdan qalxan sazaq quru qarğı və qamışları tərpədir, səhərki səsləri büsbütün unudan və təmli bir hüznü xatırladan başqa bir səs eşidilməyə başlayır(dı).* Ə.Vəliyev.

XATİMƏ *is.* [ər.] 1. Son, axır. □ **Xatimə çəkilmək** – son qoyulmaq, bitirilmək. [Şükür] *hökumət kabinəsinin süqut ilə bütün narəva hallara bir xatimə çəkiləcəyinə inanırdı.* S.Hüseyn. **Xatimə çəkmək** – son qoymaq, tamamlamaq, bitirmək. *Səfərə çıxmaq həvəsinə xatimə çəkdim.* **Xatimə vermək** – bitirmək, tamamlamaq, nöqtə qoymaq. [Qoca Sərdar:] *Mən istəyirəm ki, iş uzanmasın, biz [düşmənin] işinə xatimə verək.* P.Makulu.

2. Kitabın axırına əlavə olunan və əksərən onun xülasə və nəticəsini təşkil edən hissə. *Nizaminin mükafat aldığı kəndin nəhayət dərəcədə dəyərsiz olduğunu kitabı yazılmış xatimədən də anlamaq olur.* M.S.Ordubadı.

XATİR *is.* [ər.] 1. İnsanın keçmişdə olmuş bir şeyi yadda saxlama qabiliyyəti; yaddaş, zehin. *O əhvalat indi də xatirindədir. – Xatirində varmı boranlı çağlar? Birmüştü bizi zalım qaçaqlar.* M.Müşfiq. □ **Xatirə düşmək (gəlmək)** – yada düşmək, hafizədə, yaddaşda yenidən canlanmaq. *Düşəndə xatirimə göylərə çıxar ahim; O mahpərə ilə xəlvət etdiyim gecələr.* S.Ə.Şirvani. **Xatirə götürmək** – yada salmaq, anmaq. **Xatirində qalmaq (yaşamaq)** – yadında qalmaq, unutmamaq. *O gün bizim xatirimizdə əbədi olaraq yaşayacaqdır.* M.İbrahimov. *Beləliklə, mən tam üç gün Yaqudu görmədim və bu üç gün həyatımın ən uzun günləri olaraq həmişəlik xatirində qaldı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Xatirində saxlamaq** – yadından çıxarmamaq, unutmamaq. **Xatirindən çıxmaq** – yaddaşdan çıxmaq, unutmaq. *Ürəyim*

təngləşirdi. “Adi həyat” bildiyimiz şəhər yaşayışı, şəhərin yuxusuz gecələri xatirimdən çıxmırdı. T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Könül, ürək, qəlb mənasında. *Ey fəqir, ehtiyacımı göstər! İstə məndən, nə xatirin istər!* M.Ə.Sabir. [Almaz Aftilə:] *Sən bilirsən ki, mən sənin xatirini nə qədər istəyirəm.* C.Cabbarlı. // *məc.* Mənlik hissi. □ **Xatirinə dəymək (toxunmaq)** – mənliyinə, izzəti-nəfsinə toxunmaq. *Bu söz Kazımın xatirinə dəyən kimi oldu.* Mir Cəlal. *..Xatirinə dəymək üçün Eldara heç bir söz demirdim.* M.Rzaquluzadə.

3. Hörmət, sayğı. *Sənin xatirin üçün. O, xatir bilən deyil.* □ **Xatir saxlamaq** – hörmət saxlamaq, sayğı bəsləmək.

4. **Xatirinə** şəklində – 1) hörmət, sayğı əlaməti olaraq. *Mənə elə gəlir dünyada hər şey; Sənin xatirinə yaramıb ancaq.* Ə.Kürçaylı. *Professorun iştahı güc gətirsə də, Ədhəmin xatirinə özünü saxlaya bildi.* B.Bayramov; 2) ...naminə, ...üçün, ...görə, ...üçrunda. *İndi mən əzizlərin xatirinə; Onların bu gününü alımmı əllərimdən?.. Alma-lyam... çarə yox!* B.Vahabzadə.

♦ **Xatiri qalmaq** – bir şeydən incimək, könlünə toxunmaq, məyus olmaq, ürəyi incimək. **Xatiri olmaq** – hörməti olmaq, nüfuz olmaq, sayılmaq, istənilmək, əzizlənmək. **Xatiri ... yanında əziz olmaq** – hörmət edilmək, əzizlənmək, sayılmaq. *..Vətənə qulluq edən qadının xatiri hamının yanında əzizdir.* Mir Cəlal. *Hələ indi, bu qocalıq günlərində Gülzar xalabın xatiri Mustafa kişinin yanında o qədər əzizdi ki.* M.Əlizadə. **Xatirini almaq** – könlünü almaq, təskin etmək, ürək-dirək vermək. *Taybuynuz öküzə heç mahnı oxuyan, xoş dillə onu oxşayan və xatirini alan olmur...* F.Köçərli. **Xatirini gözləmək (saxlamaq)** – hörmətini gözləmək, hörmətini saxlamaq, hörmət etmək, xatirini istəmək. **Xatirini istəmək** – sayğı, hörmət bəsləmək, əziz saymaq, yanında hörməti olmaq. [Mustafa bəy:] *Bilirsən, Mirzə Kərim, mən sənin xatirini çox istəyirəm.* Ə.Haqverdiyev. **Xatirini qırmaq (sındırmaq)** – qəlbinə dəymək, ürəyini sındırmaq. *Lələ Lətifin xatirini sındırmayıb gül bağına getdi.* “Lətif şah”. **Allah xatiri**

rinə – yalvarış, xahiş mənasında: sən Allah, Allah eşqinə. [Rəhim:] *Ağa, Allah xatirinə mənim munisimi əlindən alma!* N.Vəzirov. [Gövherin əri camaata:] *Allah xatirinə, hər gün iclas çağırın, bəlkə bu arvadın üzünü az görüm.* M.İbrahimov.

XATIRAT *is.* [ər. “xatirə” söz. cəmi] Xatirdə, yadda qalan şeylər. // Keçmiş hadisələr haqqında şəxsi xatirələrdən ibarət əsər və s. [Müəllim:] *Sən mənə birgünlük xatiratım yaz, gətir.* Qantəmir. *Bu, Mustafanın xatirat dəftərçəsindən bir vərəqdir.* Mir Cəlal.

XATİRCƏM *sif.* və *zərf* [ər.] Arxayın, sakit, rahat, asudə. *Xatircəm yaşamaq.* – [Mırzə:] *Balalarım, dünyada mən çox ömür etmişəm, sizin yolunuzda nə qədər çalışıb məramıma çatmışam və xatircəm, qeydsiz dünyadan gedirəm.* Ə.Haqverdiyev. *Şahsənəm çolpa-cücalərini qanadının altına alıb, xatircəm yatmışdı.* S.M.Qənizadə. □ **Xatircəm etmək** – arxayın etmək, sakitləşdirmək. *Kosa klub müdirini xatircəm edib geri qaytardı.* S.Rəhimov. **Xatircəm olmaq** – rahat olmaq, arxayın olmaq, sakit olmaq. [Əhməd:] *Qızım, mənim nə oğlum var, nə də qızım, səni sınayırdım, xatircəm ol, Qəribini tapıb sənə yetirərəm.* “Aşiq Qərib”. *Şah öyrət-uşağı tərəfindən xatircəm oldu.* M.F.Axundzadə. [İsmət:] *Getmiş, mollanı bulsun; Məktubu oxutsun, xatircəm olsun.* H.Cavid.

XATİRCƏMLİK *is.* Arxayınlıq; həyəcan, iztirab, narahatlıq, inamsızlıq olmadıq hal; işin tam uğur və müvəffəqiyyətə nəticələnməyinə arxayın olma. □ **Xatircəmlik vermək** – arxayınlıq vermək, arxayın etmək, xatircəm etmək, nigarançılıqdan qurtarmaq, əmin etmək. *Hərgah siz məni bir yerə işə qoymaq istəyirsiniz, hər barədə xatircəmlik verə bilərsiniz.* M.S.Ordubadı.

XATİRCƏMLİKLƏ *zərf* Xatircəm halda, rahat-rahət, narahat olmadan, arxayın halda. *Yəduallah xan xatircəmliklə çaparı yola saldı.* S.Rəhimov. *...Ağasəfər gördüyü pis yuxunu yadından çıxarmağa çalışıb, buna müvəffəq olan adamlara məxsus arxayınlıq və xatircəmliklə yenə də gözlərini ətrafa dolandırdı.* Ə.Əbülhəsən. *Vahid də bu gün xoş*

bir xatircəmliklə, məmmunluqla evə qayıtdı. Mir Cəlal.

XATİRƏ *is.* 1. İnsanın yadında, hafizəsində qoruyub saxladığı hər hansı bir hadisə, iş və s., keçmişdə olmuş hər hansı bir hadisəni, işi və s.-ni xatırladan şey. *Kənd həyatında təbiətin o zəngin və geniş qucağında nə qədər canlı lövhələr, unudulmaz xatirələr vardır.* A.Şaiq. □ **Xatirədən silinmək** – unudulmaq, yaddan çıxmaq. **Xatirədən silinmək** – unutmaq, zehindən çıxarmaq, həmişəlik olaraq yaddan çıxarmaq.

2. Bir adam və ya hadisə haqqında yadda qalan şey. *Nə isə, Məsmənin yeganə, əziz oğlu haqqında şirin xatirələri tükənməz idi.* Mir Cəlal. *Qızdan yalnız xoş bir xatirə qalmışdı.* S.Vəliyev. // Bir şeydən xatirə qalan, onu xatırladan hadisə və s. haqqında. *Bu kitab atamdan qalma xatirədir.*

3. Cəm şəklində: **xatirələr** – bax **xatirat**. *Ədəbi xatirələr.* “Xatirələr”ini çap etdirmək.

4. Yədigar mənasında. *Səndən mənə bir ömürlük xatirə; Məndən sənə nə qalacaq, nə bilim?* M.Araz. // Yaddaş üçün olan. *Bu dəftər, anladığımız görə, ya müşahidə və xatirə və ya yəni bir səyahət dəftəri olmalı idi.* T.Ş.Simurq. *Quşqonmazın başında; Bir qayanın qasında; Üstü zərlə yazılmış; Xatirə lövhəsi var.* H.Abbasadə.

XATUN bax **xatın**. *İtirilən gənclik üçün artıq həsəd və qısqançlıq xanla xatunu qəribə bir təbə salırdı.* S.Rəhimov. // bax **xanım** 4-cü mənada. *Atabəy verdiyi əmr üzərində Qətibə xatun məcburi olaraq Köşkbaği-müəzzəmdə düşüb qalmışdı.* M.S.Ordubadı. *Bütün xalqın gözü Girdmanın anası Cavahir xatuna zilləndi.* M.Hüseyn.

XAVƏRAN *is.* [fars.] Klassik Şərq muğamlarından birinin adı.

XAY *is.* Dənizdə, göldə, çayda tam sakitlik, sakit hava, külöksizlik. *Hava xoş, dəniz xay, əncir-üzüm bol; Dənizdə oğlanlar, qızlar çimirlər.* R.Rza. // Sif. mənasında. *Əsəbləri sıgallayır bu xoş hava, bu xay hava; Gözəlliklər ağuşunda nəfəs alır bu yurd-yuva.* S.Rüstəm. *Suyun xay səthində cənub günəşinin yandırıcı şüaları göz qamaşdırırdı.* Ə.Əbülhəsən.

XAYA is. [fars.] anat. Erkeklik vəzilərinin yerləşdiyi kisəcik. // Erkeklik vəziləri.

XAYIR bax **xeyr** 1-ci mənada. [Səlma:] *Nəçin o indi olsun böylə qafil? Xayır, xayır, oğlum vəfasız deyil.* H.Cavid. *Xayır! Məhəbbətin gözü kor olur; Onda nə ehtiyat, nə imtahan var!* S.Vurğun.

XE “X” hərfinin və bu hərfle işarə olunan samitin adı.

XEYİR is. [ər.] 1. Fayda, mənfəət. *Bağın, əkinin xeyrini bəylər görəcəkmis; Toxm əkməyə dehqanları neylərdin, ilahi?! M.Ə.Sabir. Atalar, babalar əkiblər, tər töküüb becəriblər, xeyrini biz görürük.* Mir Cəlal. □ **Xeyir dəymək (gəlmək)** – faydası olmaq, xeyri olmaq. *Axi, düzünü bilsəm, bundan mənə xeyir gələr ki, ziyan gəlməz.* M.Hüseyn. [Qoşqar:] *Soyuqqanlı fikir mübadiləsi olmayan yerdə heç vaxt ümumi işə xeyir dəyməz, yoldaş Əmirli.* İ.Hüseynov. **Xeyir eləmək** – bax **xeyr** **görmək**. *Eşqin məni gündəngünə qeyr elər; Səni sevən, əlbəttə ki, xeyr elər.* M.V.Vidadi. **Xeyir gətirməmək** – heç bir xeyri olmamaq, ziyan vermək, zərəri olmaq. [Rəhim xan Sitarəyə:] *Dilin çox itidir. Hər halda ziyandan başqa sənə bir xeyir gətirməz.* C.Cabbarlı. **Xeyir görmək** – mənfəət götürmək, xeyri olmaq, faydalanmaq. [Hacı Əhməd Almaza:] *Biz dedik ki, biz də rahat qalaq, sən də bu kənddən xeyir görəsən.* C.Cabbarlı. [Pərinin əri:] *Qızı nə qədər tez ərə versən, bir o qədər xeyir görəsən, canın rahat olar.* Ə.Vəliyev. **Xeyir vermək** – mənfəət vermək, fayda vermək. [Qurban:] *Molla, mənə bir məktub yaz. Bilirsən ki, hər il sənə nə qədər xeyir verirəm.* A.Şaiq. *Biz hələ bundan sonra çalışıb insanlara xeyir verə bilirik.* M.Hüseyn. **Xeyri qalmamaq** – daha heç bir faydası olmamaq, artıq işə yaramamaq, işlənməz, yararsız hala gəlmək. **Xeyri yox** – artıq işə yaramır, faydasızdır. *Sığallı, səksəkəli, sətirləri ləkəli; yüz eyhamlı, kölgəli; tənqidin həm şairə, həm də onu yazana; vallah, bir xeyri yoxdur.* R.Rza. **Öz xeyrini güdmək** – ancaq öz mənafeyi üçün çalışmaq. *Dövlətlilər ancaq öz xeyirlərini güdürdülər.* Ə.Sadiq. // Qazanc, fayda. [Hacı Qara:]

..Yüz manat xeyir hardan yetişəcək? Bu xeyri yetirən kimdir? M.F.Axundzadə.

2. Yaxşılıq, yaxşı iş. □ **Xeyir iş görmək** – yaxşılıq eləmək.

◇ **Xeyir xəbər** – xoş xəbər, ürəkaçan xəbər, yaxşı xəbər, sevindirici xəbər. [Hacı Kamyab:] *Çox mübarək və böyük səadətdir. Bu saat gedim bu xeyir xəbəri qızın anasına da yetirim. Mürəxxəs olum.* Ə.Haqverdiyev. **Xeyir iş** – 1) evlənmə, nikah, toy, nişan, düyün. [Əfifə:] *Zəhmət haqqı olmasa da, mən bu vəzifəni bitirə bilərəm. Madam ki, xanımın xeyir işi vardır, haman xeyir işdə iştirak etmək lazımdır.* M.S.Ordubadı; 2) faydalı, sevindirici. *Bir kəndin ki koxası Mürşüd ola, heç olar ki, orada xeyir iş ola?* (Ata. sözü). *Qəzətləri də bir-birinə vurdum, heç bir yerdə Sultan tərəfindən bir xeyir iş baş verdiyini görmədim.* C.Məmmədqu-luzadə. **Xeyir ola? Xeyir olsun? Xeyir xəbər ola?** – heyrət, maraq, təəccüb məqamında işlənən sual ifadəsi. [Asya:] *..Görəsən bu bizə nəyə gəlir, xeyir xəbər ola?..* Ü.Hacıbəyov. *Usta Zeynal xəbər aldı: – A mirzə, gözümə bikef dəyirsən, nə olub, xeyir ola?* Ə.Haqverdiyev. **Xeyrini görəsən!** – yeni alınan, əldə edilən şey haqqında xoş arzu bildirir (bəzən istehza yolu ilə deyilir). **Xeyrini görmək** – istifadə etmək, faydalanmaq. **Axşamın (sabahın) xeyir!** – səhər (axşam) görüşüb salamladıqda işlənən ifadə. *Sabahınız xeyir, Səmirə xanım!* M.Hüseyn. **Allah xeyrə calasın! Allah xeyir versin!** – xoş arzu, uğur arzusunu bildirən ifadə. [Cahan:] *Nə deyirəm, Allah xeyir versin!* Ü.Hacıbəyov. [Məşədi Səfədr:] *Arvad, Allah xeyrə calasın, bu genə nə qırmızı kəsim-biçimdir?* M.Əliyev. **Başına xeyir!** – təəccüb, heyrət ifadəsi. *Boy, başına xeyir, buna bax, buna; Elə bil borcluyam zalım oğluna.* S.Vurğun.

XEYİR-BƏRƏKƏT is. [ər.] Yaşayışda bolluq, fırvanlıq, rifah; adamlara xeyir, fayda verən şeylər. *Böyüksüz evdə xeyir-bərəkət olmaz.* (Ata. sözü). [Gülüşgəlin:] *İndicə-İndicə evimizə xeyir-bərəkət gəlir.* S.Rəhimov. *Bəylik, göylük, səylik olan məclisdə; Qaç ki, orda xeyir-bərəkət olmaz.* Aşıq Ələsgər.

♦ **Xeyir-bərəkətini qaçırmaq** – qiymət-dən salmaq, zərərə salmaq. [Yaşlı kişi tacirə:] *Sən mənim xeyir-bərəkətimi qaçıracaqsan, sən mənim halal malıma haram qatacaqsan... – deyərək, uzun-uzadı deyindədi.* S.Hüseyn.

XEYİR-DUA is. [ər.] Səadət, xoşbəxtlik, xoşgün, uğur diləyi. *...Qazi əvvəl başladı nəsihəti və xeyir-duasını; sonra nəcərnək özü başlayıb bir xütabə oxudu.* C.Məmmədquluzadə. *Qayınatası da gəlinin üzünə qarşı xeyir-dualar söyləyəcəkdir.* R.Əfəndiyev. *Şəhid rütbəsinə qalxan cavanlar; Sinəsi hər zülmə qalxan cavanlar; Böyük Nəsiminin, ulu Babəkin; Xeyir-duasını aldı o gecə.* B.Vahabzadə. □ **Xeyir-dua vermək (demək, eləmək)** – birinə səadət, xoşbəxtlik arzulamaq, uğurlar diləmək. *Usta Zeynal Mirzə Safərin oğluna xeyir-dua verib, yaxşı yol ilə müvəffəqiyyət diləyib bir qızıl saat da peşkəş verdi.* Ə.Haqverdiyev. *Hüseynin anası xeyir-dua eləyə-eləyə oğlu ilə bərabər qapıdan çıxdı.* S.Rəhman.

XEYİR-DUAÇI is. Bir yaxşılığa görə birinə uğur, xoşbəxtlik, səadət diləyən adam, minnətdar. *İyid istəram ki, yayımı əyə; Bu şəşpərim ola, sinəmə döyə; Xeyir-duaçı olan, düşərəm önə; Göndər, türkmənlərdən xanların gəlsin!* “Koroğlu”.

XEYİRXAHA sif. [ər. xeyir və fars. xah] Başqasının və hamının yaxşılığını istəyən, başqalarına kömək edən, yaxşılığa çalışan; qayğıkeş. *Xeyirxah adam.* – [Almaz Xanım-naza:] *Şərif çox yaxşı adam imiş, ana. Mən heç gözləmədim. İşlək, çalışqan, xeyirxah.* C.Cabbarlı. [Rəşid:] *Qurbanqulu həmişə xalqın xeyirxahı (is.) hesab olunardı.* T.Ş.Simurq. [Müvəkkil:] *Siz xeyirxah adamsınız, yoldaş Qaradağlı, bəlkə məsələ qaldırsınız, bulacağın üstündə Səməd Vurğunun heykəlini qoyalar.* B.Bayramov.

XEYİRXAHCASINA zərf Xeyirxahlıqla, xeyirxah adama yaraşan bir tərzdə. *Xeyir-xahcasına kömək. Xeyirxahcasına münasibət.*

XEYİRXAHLIQ is. Başqalarına xeyirxah münasibət; yaxşılığa çalışma; qayğıkeşlik, qeydkeşlik, yaxşılıq, kömək. *Bu sözü mən xeyirxahlıqdan ərz edirəm, qorxuram səni pul üstə o qədər əzələ ki, şişib dama dönəsən, pul ilə zarafat olmaz, canım, gözüm!*

N.Vəzirov. [Xavər:] *Bax, adam onun kimi olar. Üzü, gözləri, danışığı, hamısı xeyirxahlıqla doludur.* M.İbrahimov. *Vidadi ədalət və xeyirxahlıq mücəssəməsi kimi hər yerdə, xüsusən Vaqifin çətinliyə düşdüyü yerlərdə, görünür, öz köməyini, hətta canını belə onun yolunda müzayiqa etmir.* M.Arif. □ **Xeyirxahlıq etmək (eləmək, göstərmək)** – yaxşılıq etmək, kömək göstərmək, xeyrə çalışmaq. *Tənbələ, əyriyə xeyirxahlıq etmək yaxşı işləyənin belindən basmaqdır.* M.İbrahimov. [Afərin] *adamlara həmişə xeyirxahlıq etməyi sevirdi.* Q.İlkin.

XEYİRXƏBƏR is. [ər.] Xoş xəbər, ürək-açan, şad xəbər. *Deyəsən, xeyirxəbərin var.* – [Qadın:] *Sən də gərək Hafizdən bir fal açasan, gərək qubernator xeyirxəbər gətirəcəkdimi?* M.S.Ordubadi. // Xeyirxəbər gətirən. *Telli xala bu xeyirxəbər qadının dodaqlarından öpmək istəyirdi.* Mir Cəlal.

♦ **Xeyirxəbər olasan! (olasınız!)** – şad, xoş xəbər gətirən adama razılıq, təşəkkür ifadəsi. [Fatmanisə:] *Ay oğul, sağsağan qırıldayır, çıx gör atan gələcəkdirmi? Deginən: sağsağan, sağsağan, xeyirxəbər olasan. Oğlunun da oğlu olubdur, qızının da oğlu olubdur.* Ə.Haqverdiyev. [Zeynal Leylaya:] *Sizi xeyirxəbər olasımsız, doktor!* B.Bayramov.

XEYİRLƏŞMƏ “Xeyirləşmək”dən *f.is.*

XEYİRLƏŞMƏK *f.* Sövdəni, alver razılığını bir-birinin əlini tutmaqla kəsmək, bitirmək, sövdələşməni həll etmək.

XEYİRLİ sif. Xeyir verən, xeyri olan; gəlirli, qatmanlı, əlverişli. *Xeyirli iş. Xeyirli sənət.* – [Keçəl:] *Lotubaşı, sən qovunu ver, mən sənə bir xeyirli yer deyim. “Aşıq Qərib”. Qonşum elə güman eləyib ki, dünyada yazıçılıqdan asan, yazıçılıqdan xeyirli peşə yoxdur.* S.Rüstəm. // Faydalı, xeyirli, əlverişli, xeyir verən. *Xeyirli şərait. Xeyirli məsləhət. Ancaq məndən soruşsan, çətin olsa da, inan; İnsan olmaq yaxşıdır, adi, xeyirli insan!* R.Rza. // Cana, səhhətə xeyri, faydası olan. *Badamlı çox xeyirli sudur. Xeyirli dərmən.* – [Qaçay Sevincə:] *Sən günlər yaman xeyirli sözlər danışırсан. Z.Xəlil. // Bərəkətli, bol, xeyir-bərəkətli. Bütün ellər xeyirli; Varlı aranda qaldı; Vaz keçib*

dağdan-daşdan; Yer tutdu, yuva saldı. Ə.Cavad.

XEYİRLİK *is.* Yaxşılıq, yaxşı iş, xeyir iş, xeyirliyə olan iş (toy, bayram və s.). *Xeyirliyə gəlmək. Xeyirliyə çalışmaq. Təzə evdə ilk süfrə xeyirliyə açılmışdı.*

♦ **Ağzını xeyirliyə açmaq** – bax **ağzını xeyrə açmaq** (“ağzı”da). **Xeyirliyə deyil!** – nəticəsi yaxşı qurtarmayacaq iş, hərəkət və s. haqqında. *Belə adamın gecə vaxtı yuxarı qalxması xeyirliyə deyildi.* S.Vəliyev.

XEYİRLİLİK *is.* Xeyir vermə; mənəfəət-lilik, gəlirlilik, qazanclılıq. *Peşənin xeyir-liliyi. İşin xeyirliliyi.* // Faydalılıq, fayda vermə qabiliyyəti; yaxşı təsir. *Dərmanların xeyirliliyi. Mədən sularının səhhətə xeyirliliyi.*

XEYİRSİZ *sif.* Heç kəsə xeyri, yaxşılığı toxunmayan, xeyir verməyən. *Xeyirsiz adam.* – *Mən hərdən oturub fikirləşirəm və bu əqidəyə gəlirəm ki, bizim çoxumuzu bədbəxt edən karsız, vecsiz və xeyirsiz qohumlarımızdır.* Ə.Vəliyev. *Hamı arsız və xeyirsiz, gücü az; Amma xəncərlə biçəq vurmağa saz.* Şəhriyar. // Faydasız, faydası, xeyri olmayan, nəticəsiz. *Xeyirsiz iş. Xeyirsiz peşə.*

XEYİRSİZLİK *is.* Heç bir xeyir, fayda verməmə, heç bir xeyri, faydası olmama, faydasızlıq, nəticəsizlik.

XEYİRSÖYLƏMƏZ *sif.* Ağzını pisliyə açan, ağzına heç bir xeyir söz, xeyirxahlıq gəlməyən, nəhs danışan. *Vardı bir xeyirsöyləmən nadan; Dilinə xeyir gəlməyib bir an.* S.Ə.Şirvani. – *E-e-e! – deyə, Əhməd qazəblə qışqırdı, – belə də xeyirsöyləmən adam olar?* M.Süleymanov.

XEYİR-ŞƏR *is.* [ər.] Toy və ya yas, şadlıq və ya kədər olan yer və bunlarla əlaqədar işlər, mərasim. *Xeyir-şərdə iştirak etmək. Xeyir-şər məclisində olmaq.* – *Yasda, toyda, hamamda, məsciddə, müxtəsər “hər yanda aşdı, orada başdı”, xeyir-şər Tükəzbansız keçməzdi.* B.Talıblı. [Zeynal:] *Hansı tacirin evində xeyir-şər olanda Nisə arvadı çağırmaıblar?* Ə.Əbülhəsən. [Müəlim] *tək uşaqlara savad öyrətməklə kifayətlənmirdi, kəndin bütün xeyir-şər işlərinə də qarışırdı.* S.Qədirzadə.

♦ **(Öz) xeyir-şərini bilmək (anlamaq, qanmaq)** – özünə nəyin xeyirli və nəyin

zərərli olduğunu bilmək, başa düşmək, anlamaq, ona müvafiq də hərəkət etmək. *Çox da nadan deyiləm, anlamayım xeyrini şərim.* S.Ə.Şirvani. *Xeyri şərin qan, oğlum! Öz halına yan, oğlum!* A.Səhhət. [Rəsul:] *Vaxtında bu qoyun kimi camaat xeyir-şərini gözəlcə anlayacaq.* Ə.Haqverdiyev. **Xeyrə-şərə yarayan** – həm xeyir işdə, həm də yasdə adamlara yaxından kömək edən. *Bu adam xeyrə-şərə yarayan deyil, – “Şahsənəm xala” deyilən aralıq arvadı idi, xeyrə-şərə yarayan idi, hamının dərdi-dilinə yetişən (idi)...* E.Sultanov. **Xeyrə-şərə yarayan (yaramaz)** – xeyirdə-şərdə iştirak etməyən, başqalarının dərdinə, qəminə yetişməyən, laqeyd, yararsız, bacarıqsız adam haqqında. *Xeyrə-şərə yaramaz oğul.* – *Bikef İbad xeyrə-şərə yaramayan, fərdi həyat sürən bir adamdı. Çəmənözəminli.* [Rüstəm Səkinəyev:] *Axi adət var. Qaytararsan, dalınca min söz deyərələr. Adın qalar xeyrə-şərə yaramaz.* M.İbrahimov. *Sərhəd boyunda Şöklü Məlik deyilən xeyrə-şərə yaramaz, kimsəyə yovuşmaz qərribə xasiyyətlili qərrib bir bəy yaşayırdı.* M.Rzaquluzadə.

XEYLAQ *dan.* “Xeyli” sözünün canlı dil-də işlənən forması. *Xeylaq adam. Xeylaq mal. Xeylaq iş görmək.* – *Bahadır dəftərçəsinə xeylaq yazandan sonra meşədə gəzirdi.* N.Nərimanov.

XEYLİ *sif.* və *zərf* Olduqca çox, çoxlu, bir çox. *Xeyli adam gəlmişdi. Xeyli kitabı var. O hadisədən xeyli zaman keçmişdir.* – [Şah:] *Öylə isə, sən bizə bir ay möhlət ver, bir yol ilə sənə xeyli pul qazandıraram.* Ü.Hacıbəyov. // *Olduqca, son dərəcə. Onun halı xeyli pərişan idi.* – *Bu suallar məni xeyli təccübləndirdi.* A.Divanbəyoglu. □ **Bir xeyli** – 1) uzun-uzadı. *Səhbət davam edir bir xeyli... Leyla; “Daha yetər”, – deyə qalxır yerindən.* B.Vahabzadə; 2) çoxlu, külli miqdarda. [Dürrənin] *ətrafına bir xeyli arvad toplanmışdı.* S.Vəliyev.

XEYLİCƏ *sif.* və *zərf* Olduqca çox, çoxlu, külli miqdarda. *Xeylicə pulu var. Xeylicə kitabı var.* // *Adi qaydadan çox, bir qədər artıq. Xeylicə gəzdik. Xeylicə səhbətləşdik.* – *Axşam küleyi qalxar, asər xeylicə yüngül; Gül ətrini duyuqca ölər şövqlə bülbül.* A.Səhhət.

XEYMƏ is. [ər.] Çadır. *Ey baba bəy, bu humayun əsgərin; Şeşənbədə sərmənzili Car oldu. Məşriq tərəfində tazə qələnin; Qurulub xeymələr bərqərar oldu. Q.Zakir. Ki, nagəh xeymə dalından bir övrət; Dedi ey hatəm, ey şahı-səxavət! Uşaqlarım qalıbdır bu gecə ac; Olub bir ləqməyə məğmunu möhtac. S.Ə.Şirvani. Bəzən də yaşamaq həvəsilə tək; Bir insan ətrafı qılınc çəkərək; Bütün bir ordunu heyrətə salmış; Xeymələr dağıdıb, çadurlar almış. S.Vurğun.*

XEYMƏGAH is. [ər. xeymə və fars. ...gah] Xeymələr (çadırlar) qurulmuş yer, düşərgə. *İslam tarixinə daxil olmuş o qara xeyməgah artıq il yarım idi ki, nəhəng bir qara quş kimi mənzil-mənzil qonaraq Məğribdən-Məşriqə doğru hərəkət edirdi.. Ə.Məmmədخانli.*

XEYR əd. [ər.] Bir şeylə razı olmadıqda və ya verilən suala mənfi cavab üçün işlənilir. *Suallarla razısən? – Xeyr. Gəzmək istəyirsən? – Xeyr. Gələcəksənmi? – Xeyr. – Eldarı hələ unutmamışsınızmi? – Xeyr, unutmamışam. S.Hüseyn. [Vaqif:] Xeyr, yanıdınız, ona dil verən; Gözilə dünyada alovlar görün; Kəndistan yeridir, bəli, kəndistan! S.Vurğun. // Ümumiyyətlə, etiraz, narazılıq bildirir (bəzən təkrar şəklində). Xeyr, xeyr, – deyər qışqırdı. Xeyr, xeyr, razı deyiləm. – [Hacı Baxşəli:] Xeyr, Hacı Həsən ağa, qoy şeyx cənabları bizdə qonaq olsun. C.Məmmədquluzadə. [Sultan:] Xeyr, şəxs ola bilər ki, çox elm oxumuş olsun və tərbiyəsi az olsun. N.Nərimanov. // İnkər mənasında işlənilir. – Xeyr, gözəl deyil, çirkindir. Xeyr, çox uşaqdır hələ. – [Həsən bəy:] Cavanlığı? Xeyr, Məşədi İbad qocadır. Bəs nəyi? ..Məşədi İbadın pulu, malı, dövləti? Ü.Hacıbəyov. Ondan uzaqlarda bir səyyarə var; Xeyr, səyyarə yox, bir təyyarə var. M.Rahim.*

XEYRAT is. [ər.] din. Ölmüş adamın xatirəsinə verilən yemək; ehsan. *Dedi ki, mən edən zamanda vəfat; Dəfn edin, verməyin mənə xeyrat. S.Ə.Şirvani. ..Elə bunu götürək ki, bu axır vaxtlarda başlayıbınız nuxalılara dəlil və nəsihət eləməyə ki, çaxır içib keyflənməsinlər və palaz-paltarlarını satıb xeyrat verməsinlər. “Mol. Nəsr.” // Savab üçün verilən pul, yemək və s., habelə savab üçün edilən işlər. Xeyrat payla-*

maq. – Günlərin bir günündə bir molla Coratdan Türkanə xeyrat yeməyə gədirdi. (Nağıl). Halvanın və xeyrat plovlarının savabını və lazım olmadığını dananlar kafir və mürtəddirlər.. Ə.Haqverdiyev.

XEYRƏ is. Misdən, alüminiumdan, saxsıdan və s.-dən qayrılan dəyirmi, dərin qab. *Əti xeyrədə yumaq. Meyvəni xeyrəyə qoymaq.*

XEYRİ, XEYRİGÜLÜ is. Qırmızı rəngli, topləçəkli gül; məxmərgülü. *Xiyabanın hər iki tərəfini yeni açılmaqda olan xeyri, şəbbu, qırmızı zənbəq və sair rəngarəng çiçəklər bürümüş idi. M.S.Orudabadi.*

XEYRİYYƏ sif. [ər.] Xeyir iş, ehtiyacı olanlara kömək, yardım məqsədini güdən. □ **Xeyriyyə cəmiyyəti** – 1920-ci il inqilabından əvvəl maarif, səhiyyə, mədəniyyət və s.-ni inkişaf etdirmək məqsədi ilə camaatdan pul toplayan cəmiyyət. [Mirzə Qədir] ..milli mətbuatda ara-sıra nəşr etdiyi məqalələri ilə, xeyriyyə və maarif cəmiyyətinə fəaliyyəti ilə .. şöhrət və nüfuz qazanmışdı. S.Hüseyn.

XEYRİYYƏÇİ is. Xeyriyyə cəmiyyətinin işində iştirak edən, xeyriyyə cəmiyyətinin üzvü.

XƏBƏR is. [ər.] 1. Bir iş, hadisə və s. haqqında məlumat. *Nə lazım olmuşdu ki, belə dəhşətli xəbəri şaha verib bu qalmaqla səbəb ola və özünü dəxi həlakətə sala? M.F.Axundzadə. Bu yavuzlarda bizim sahibmənsəblərdən birisinin ölüm xəbərini qəzetlərdə oxuduq. C.Məmmədquluzadə. [Ağayar] “Bakıdan komissiya gəlib” xəbərini eşidincə, çox diltör oldu. Ə.Əbülhəsən.*

□ **Xəbər almaq** – soruşmaq, bilmək, istəmək. *Məsələni xəbər almaq. İş xəbər almaq. – Xəbər alsə səndən: o binəvanın; Necə keçir ruzigarı görəsən; Söylə ki, göz yolda, könül intizar; Şəm tək oturub sübhədək ağlar. Q.Zakir. [Axundov:] Canım, qız bir yasin surəsini bildi, bəsdir, kifayətdir və oğlana da lazım olan məsələləri gəlib mənə kimi axundlardan xəbər alar, vəs-salam. C.Cabbarlı. Xəbər çıxmaq* – bir hadisə və s. haqqında söz eşidilmək, şeyi çıxmaq (yayımaq). **Xəbər çıxmamək** – getmiş, yaxud yoxa çıxmış bir adamdan, ya da gözlənilən bir işdən heç bir soruq gəlməmək,

heç bir xəbər eşidilməmək. [Uşaqların] ..*atalarından bir xəbər çıxmadi*. S.S.Axundov. **Xəbər eləmək** – bildirmək, xəbərdar etmək. *Gələcək nəslə şerim bu gündən; Hay vurub, qiy vurub, xəbər eyləsin*. M.Rahim. **Xəbər gəlmək** – söz eşidilmək, məlumat gəlmək. *Ta ki xəbər gəldi xublar şuxundan; Əl çəkdim cahanın varü yoxundan*. M.V.Vidadi. **Xəbər gətirmək** – gördüyü və ya eşitdiyi bir şey haqqında məlumat vermək, bildirmək. *Bələdçinin biri xəbər gətirdi ki, məftil hasarın bir kilometrliyini düşmənin minalamışdır*. Ə.Vəliyev. *Səhər Səriyyə xəbər gətirdi ki, kəndə yaman küy düşüb*. İ.Əfəndiyev. **Xəbər tutmaq** – soruşub bilmək, məlumat almaq, məlumat əldə etmək, xəbərdar olmaq. *Biz cəbhənin vəziyyətindən xəbər tuturduq*. M.S.Ordubadı. [Fərhad Nazlıya:] *Sən də buradasanmış, Nazlıcan, yenə Mustafa ilə mənim görüşümdən xəbər tutmusan?* Ə.Məmmədcanlı. **Xəbər vermək** – məlumat vermək, bildirmək, xəbərdar etmək, çatdırmaq. *Lalə tək daği-dilindəni-suzanımı gör; Ver xəbər dilbərisüsənbərə, ey badi-səba*. S.Ə.Şirvani. *Kət-xuda Bayramı tutub dama salmaq, elə gecə ikən şahərə çapar yollayıb rəisə xəbər vermək istədi*. M.Hüseyn. *Ancaq qorxdu ki, onlar bunu başqalarına xəbər verərlər*. M.Rzaquluzadə. **Xəbər yayılmaq** – şeylə yayılmaq, söz yayılmaq. *Lakin çox çəkmədi ki, elə bil bütün quşlara xəbər yayıldı*. Ə.Məmmədcanlı. **...xəbəri gəlmək** – 1) haqqında məlumat gəlmək, nəticəsi bilinmək, sorağı gəlmək. *Məktubun xəbəri hələ də gəlməyib*; 2) birinin ölümü haqqında məlumat, xəbər gəlmək. *Ölüm xəbəri gəlmək*.

2. Məlumat, bilik, vəqiflik. *Onun elmdən heç xəbəri yoxdur*. *Bu işdən xəbərim yoxdur*.

3. *qram*. Mübtədə ilə ifadə olunan əşyanın əlamətini göstərən cümlənin iki baş üzvündən biri.

4. Yalnız cəm şəklində: **xəbərlər** – vaxtaşırı nəşr edilən bəzi məcmuələrin adı. *“Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Xəbərləri”*.

XƏBƏRÇİ is. 1. Xəbər gətirən, müjdəçi. *Bu əsnada xəbərçi gəlir, qeyrətkeş arvad mətanəti-qəlb ilə ondan təvəqqe edir ki, heç bir şeyi gizlətməyib, ona dürüst xəbər versin*. F.Köçərli.

2. Xəbərçilik edən, xəbərçiliklə məşğul olan; çuğul, donosçu; adamsatan. *Xəbərçi yalançı olar, yalançı xəbərçi*. (Ata. sözü). *Onun tərəfindən olun arxayın; Yoxdur kəndimizdə xəbərçi, xayın*. H.K.Sanlı. [Qızıl Arslan Toğrula göndərdiyi məktubda] *Rəiyyətində o qədər adil və mehriban olmalısən ki, ətrafında casus, xəfiyyə və ya xəbərçilər saxlamağa ehtiyac qalmasın*. M.S.Ordubadı.

XƏBƏRÇİLİK is. Birindən o birinə xəbər vermə, söz gözdirmə, çuğulçuluq, şeytançılıq. *Bir tərəfdən də Şahmar xəbərçiliyinin üstündə dişinin dibindən çıxanı* [Şahpərinin] *üzünə çürpmişdi*. B.Bayramov. □ **Xəbərçilik eləmək (etmək)** – birinin sözünü başqasına demək, söz gözdirmək, şeytançılıq eləmək. *Yoldaşından xəbərçilik etmək*. *Evdən xəbərçilik eləmək*.

XƏBƏRDAR sif. [ər. xəbər və fars. ...dar] 1. Bir işdən xəbəri, məlumatı olan, aqah olan, məlumatlı. *Ol zalimi-bədxu, şuxisitimkar; Zakirin halından deyil xəbərdar*. Q.Zakir. *..Oturanların hamısı Məhəmməd Həsən əminin ziyarət qəsdindən xəbərdardılar*. C.Məmmədquluzadə. □ **Xəbərdar etmək (eləmək)** – məlumat vermək, əhvalatı bildirmək, çatdırmaq, aqah etmək. *Məni işdən xəbərdar et*. – [Rəşid:] *Əzizim, əhvalından məni tez-tez xəbərdar et ki, bəlkə mən də səbr edə bilim*. İ.Musabəyov. *Nurəddin evlərinə qayıtdıqda Bahar onu əhvalatdan xəbərdar etdi*. S.S.Axundov. **Xəbərdar olmaq** – bir şey, hadisə haqqında məlumat olmaq, aqah olmaq, bilmək. *Yoxdur əhvalıma bir kəs ki xəbərdar olsun*. S.Ə.Şirvani. *Bir-birinin əhvalından xəbərdar olandan sonra Bahadır çay tədarükü etdi*. N.Nərimanov. *Şaqqulu işdən xəbərdar olub, həyatə girdi*. Çəmənzəminli.

2. Əmr şəklində: **xəbərdar!** – ehtiyatlı olmağa çağırış.

XƏBƏRDAREDİCİ sif. Olacaq və ya ola biləcək bir işi birinə başa salmaq, bildirmək, ayılmaq üçün edilən (işarə və s.). *Nəcəf azca tutqun halda bu tərəfə çevrildi, qızların hər ikisinə xəbərdaredici bir nəzər fırladıb dedi: – Hə, nə təklif var?* M.İbrahimov.

XƏBƏRDARLIQ is. 1. Xəbərdar etmək, məlumat vermə, qabaqcadan demə, bildir-

mə. *Xəbərdarlıq üçün gələn qadın Tanya idi. A.Şaiq. Dəstə hərəkətə gəlməkdə ikən, kiminsə bərkdən bu xəbərdarlığı eşidildi.. Ə.Əbülbəsen. Zərqələmin bu xəbərdarlıqdan məqsədi vardı. Ə.Sadiq.*

2. Qəbahət edənə bir daha qəbahəti təkrar etməmək üçün verilən göstəriş. □ **Xəbərdarlıq etmək** – qabaqcadan demək, bildirmək, çatdırmaq. *..Güldəstə gərgin halda xəbərdarlıq etdi. H.Seyidbəyli. Usta əlindəki taxtama kəndirlə möhkəm bağladı, xəbərdarlıq edib kəndiri dartdı. M.Süleymanov. Xəbərdarlıq vermək* – xəbərdar etmək, qabaqcadan demək, bildirmək. [Toğrul:] *Yoldaş İmamyar doğru deyir, [Yaşar] mənə demişdi, ..xəbərdarlıq vermişdi. C.Cabbarlı.*

XƏBƏR-ƏTƏR *is.* Xəbər, soraq; iz. *Dörd il idi ki, ondan bir xəbər-ətər yox idi. S.S.Axundov. [Məsmə:] ..Təzəlikdə heç xəbər-ətər yoxdu. Anası ölmüş düşdü qürbətə, yaman düşdü. Mir Cəlal. [Sədəf:] Dörd il Uğurdan heç bir xəbər-ətər olmadı. İ.Əfəndiyev.*

XƏBƏR-ƏTƏRSİZ *zərf* Xəbərsiz, izsiz, soraqsız.

XƏBƏRLƏŞMƏ “Xəbərləşmək”dən *f.is.*

XƏBƏRLƏŞMƏK *f.* Bir-birindən xəbər tutmaq, soraqlaşmaq.

XƏBƏRSİZ *zərf* 1. Xəbər vermədən, demədən, soruşmadan, qabaqca bildirmədən; icazəsiz. *Bir gün xanlara tamaşaya gələn qızların içində İskəndərin bacısı Leyla da var idi, qardaşından xəbərsiz qızlara qoşulub gəlmişdi. E.Sultanov. [Növrəstə:] Məndən xəbərsiz məni necə ərə verərsən? Ə.Haqverdiyev.*

2. Məlumatsız, biliksiz. *İşlərdən tamamilə xəbərsizdir.*

3. *məc.* Qayğısız, heç bir şeyin fikrini, dərmini çəkməyən. *Səriyyə xala geri döndü və iki körpə qız uşağının hər şeydən xəbərsiz (z.) yatdığı tərəfə baxdı.. M.İbrahimov. □ Xəbərsiz olmaq* – məlumatı, xəbəri olmamaq. *..[Pərşan] bütün günü evdən çıxmadığını, kino məsələsindən xəbərsiz olduğunu gizlətsə də, hər halda marağını yatra bilmədi. M.İbrahimov.*

XƏBƏRSİZ-ƏTƏRSİZ *bax xəbər-ətərsiz. Xəbərsiz-ətərsiz* *itmək. Xəbərsiz-ətərsiz*

yox olmaq. – [Sərdar:] *Xəbərsiz-ətərsiz gedib, .. bu gün ovçu Ağabala bazarda elə sözlər danışdı ki... S.Rəhimov.*

XƏBƏRSİZLİK *is.* 1. Heç bir xəbər, məlumat olmama.

2. Məlumatsızlıq, biliksizlik, xəbəri olmama.

XƏBİS *sif.* [ər.] Başqasının pisliyini istəyən, alçaq, əclaf, xain, murdar. *Xəbis adam. Xəbis məqsəd. Xəbis ürək.* – [Bəhrəm:] [Çiçəklər] *zərifdirlər, xəbis əllərə davam etməyib solarlar. C.Cabbarlı. [Əsədulla:] Mən [Məmmədخانın] xəbis bir adam olduğunu bilirdim, lakin bu qədər alçaq, pulpərəst olduğunu fikrimə belə gətirməzdim. P.Makulu. // İs. mənasında. Müxənnət səgrəqib o xain, xəbis; Nə yaman qandırub əyyara məndən. Aşıq Ələsgər. Prokurorun səsi tutqun çıxdı: – Böhətdir! ..Xəbislər indi də bu taktikaya keçiblər. M.Hüseyn.*

XƏBİSLİK *is.* Alçaqlıq, əclaflıq, xainlik, pislik. *Nubar qarının hərəkətləri Qəhrəmanın gözü qabağında öz xəbisliyini göstərirdi. S.Rəhimov. // Alçaq hərəkət, iyrenc hərəkət, rəzalət. □ Xəbislik etmək (eləmək)* – alçaqlıq etmək, əclaflıq etmək, alçaq iş görmək.

XƏBTİ-DİMAĞ *bax xəfti-dimağ. Səndə vardır nişani-xəbti-dimağ; Səni lazımdır eyləmək bəs dağ. S.Ə.Şirvani.*

XƏCALƏT *is.* [ər.] 1. Utanılacaq hal, utanmağa səbəb olan şey, utanma. [Gülzar:] *Allah, xəcalətimdən bibimin üzünə baxa bilmirəm. S.S.Axundov. İndi qonaqlardan çoxu sanki bir xəcalət hissi duyaraq, başını aşağı dikmişdi. Ə.Məmmədخانlı. // Xəcalətli. [Sənubər Pərşana:] Hamıdan çox sənin qarşında xəcalətam, ana! B.Bayramov. □ Xəcalət çəkmək* – çox utanmaq, çox sıxılmaq, həya etmək, ar etmək, utanıb-qızarmaq. *..Yazıq həkimin yanında çox xəcalət çəkdim.. C.Məmmədquluzadə. Arvadlara gəldikdə, oğlan doğmadıqlarına görə hər ikisi özlərini müqəssir hesab edir və Məşədi Quludan xəcalət çəkirdi. T.Ş.Simurq. Nərgiz dərhal anasının qucağından sürüşüb yerə düşdü və bir az əvvəlki hərəkəti üçün indi xəcalət çəkdi. Ə.Məmmədخانlı. Xəcalət*

eləmək – utandırmaq, başısağrı eləmək, rüsvay eləmək, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq. [Həsən xan:] *Bu ələngələri qonağa göstərib məni xəcalət eləməkdə məqsədin nədir?* “Kor-oğlu”. [Qarı:] *Üzü tökülmüş qız kişini Kəblə Qənbərin yanında xəcalət elədi.* Çəmənzəminli. *Nənəcib insanla olmasın aran; Səni xalq içində xəcalət eylər.* Aşıq Şəmşir. **Xəcalət olmaq** – birinin yanında utanılacaq işi olmaq, xəcalətli olmaq, başısağrı olmaq. *Namus qədri bilib, namı gözləyən; İnşaallah, heç yerdə xəcalət olmaz.* Aşıq Ələsgər. *Məzəmmət etməsin səni tay-tuşun; Olma dost yanında xəcalət, oğul!* Aşıq Hüseyn. **Xəcalət vermək** – utandırmaq; utanmasına, sıxılmasına səbəb olmaq, pis vəziyyətdə qoymaq. [Mirzə Səməndər:] *Lap, Hacı Əhməd, xəcalət verirsiniz.* C.Cabbarlı. [Qədir:] *Xəcalət verməyin, a bəy, kasıb evi olanda nə olar?* *Buyurun yuxarı başa.* Mir Cəlal. **Xəcalətdən çıxmaq** – əvəzini vermək, qarşılıq olaraq bir şey verməklə və ya etməklə əvəzini çıxmaq. [Anası:] *..Vallah, axund, daha bir şey tapa bilmədim.* *Allah qoysa, yənə xəcalətdən çıxarıq.* B.Talıblı. [Hacı Ağakərim:] *Başın ağrı çəkməsin. Sonra yənə səni görüb xəcalətdən çıxaram.* S.Rəhman.

2. **Xəcalətlə** şəklində – utana-utana, sıxıla-sıxıla. *Haşım çox xəcalətlə şəkər-çörəyini çıxarıb arvadına verdi.* B.Talıblı. [Böyük oğlan] *xəcalətlə dedi: – Ata, əlim boşdur, üzüm qara; Su dərdinə yoxdur çara.* M.Dilbazi.

♦ **Xəcalətdən yerə girmək** – bərk utanmaq, adam üzünə baxa bilməmək.

XƏCƏLƏTLƏNMƏ “Xəcalətlənmək” – dən *f.is.*

XƏCƏLƏTLƏNMƏK *f.* Xəcalət çəkmək, utanmaq, sıxılmaq. *Qoşqar xəcalətlənib üzünü yana çevirdi.* İ.Hüseynov.

XƏCƏLƏTLİ *sif.* Birindən gördüyü yaxşılığın əvəzini çıxmadığı və ya verdiyi vədi yerinə yetirmədiyi, ya yerinə yetirə bilmədiyi üçün onun qabağında xəcalət çəkən, utanan, özünü günahkar hiss edən; üzrxah. [Nəbi:] *Mən sənin yanında xəcalətliyəm.* S.Rüstəm. □ **Xəcalətli etmək** – utandırmaq, başısağrı eləmək, üzükara eləmək, qızartmaq. [Pərviz xan:] *Ax, nə binamusluq,*

nə böyük biabırçılıq! .. Sən məni Rəhim xan kimi kişinin yanında xəcalətli elədin! Ə.Haqverdiyev. **Xəcalətli qalmaq** – birinin yaxşılığının əvəzini çıxma bilmədiyi və ya verdiyi vədi yerinə yetirə bilmədiyi üçün onun qabağında xəcalət çəkmək, sıxılmaq, utanmaq, üzükara olmaq. [Dostum:] *Ova gəlmişdi. Kişidən xəcalətli qaldıq.* M.Rzaquluzadə.

XƏCƏLƏTLİK *b ax xəcalət.* □ **Xəcalətlik vermək** – xəcalətli etmək, utandırmaq. [Şahsənəm xala:] *Bu nə xəcalətlikdir, ay oğul, mənə verirsen?* E.Sultanov.

XƏCİL [*ər.*] *klas.* Xəcalətli, üzükara. *Hər tənə ki, eyləsən rəvadır; Səndən xəciləm, üzüm qəradır.* Füzuli. *Yüz cəfa gördün, vəli hərgiz şikayət etmədin; Hansı lütfədən xəcilsən nazlı yarın, ey könlü!* S.Ə.Şirvani. □ **Xəcil etmək (eyləmək)** – xəcalətli etmək, utandırmaq, qızartmaq, başını aşağı etmək. [Yetər:] *Sizi and verirəm Allahın birliyinə, məni Dilbər xanımın yanında xəcil eləməyin.* N.Vəzirov. [Azər Reyhana:] *And içirəm ki, səni düşmən qabağında xəcil etməyəcəyəm.* Ə.Məmmədخانلی. **Xəcil olmaq** – utanmaq, sıxılmaq, xəcalət çəkmək. *Rənəliq ilə qaməti-şümşadı qılan yad; Olmazmı xəcil sərvə-xuramanını görgəc?* Füzuli. *Oldu sünbüllər xəcil zülfü-pərişanın görüb; Qönçələr qan oldu ta ləli-dürəfsanın görüb.* S.Ə.Şirvani. [Müfti:] *Burda həqiqət sənə aydın deyil; Bəlkə qiyamətdə olursan xəcil.* H.Cavid.

XƏCİLƏNƏ *zərf* Xəcalət içində, xəcalət çəkə-çəkə, utana-utana, sıxıla-sıxıla. *Xəcilənə cavab vermək.* – [Məhərrəm] *özlüyündə xəcilənə gülümsədi.* H.Nəzərli.

XƏDƏMƏ *is.* [*ər.* “xədim” söz. cəmi] Xidmətçilər, qulluqçular. *Xədəmələr durar sağı solunda; Cavahir bazubənd iki qolunda; Fəvvarələr işlər daim gölündə; Yaşılbaşlı ördək olar, qaz olar.* Ə.Nəbatı. *Sol tərəfdə xədəmələr durmuşdular. Bunlar tələbə bileti istədilər. Salman və yoldaşları biletlərini göstərib keçdilər.* Çəmənzəminli.

XƏDƏNG *is.* [*fars.*] *klas.* Ox (klassik şeirdə gözəlin kirpiyi oxa oxşadılır). *Cöv-həri pak olur təzə cavandan; Hərgiz əl götürməz şövkətü şandan; Müjgan xədənglərin*

keçirir candan; Peykanının heç poladı əskilməz. M.P.Vaqif. *Xədəngin cismimi cövşən eyləmiş; Dəlik-dəlik, rövzən-rövzən eyləmiş. Q.Zakir. Kirpiyin xədəng oxu; Çatma qaşın yay kimidir.* AŞIĞ ÜSÜ.

XƏDİCƏGÜLÜ, XƏCCƏĞƏL bax **novruzgülü**. *Nərgizçiçəklilərin .. əksəriyyəti bəzək bitkisidir. Xarakter cinsləri: xədicəgülü, .. aqavadır. M.Qasimov.*

XƏDİM *sif.* [ər.] 1. Axtalanmış, axta. [Hərəməğası:] *Xədimləri hissədən məhrum zənn edirlər.* Çəmənəzəminli. □ **Xədim eləmək** – axtalamaq, xacə eləmək.

2. Xidmətçi, qulluqçu. [Ərən:] *Arxa tərəfdən .. kənizlər, nədimlər və xədimlər düzülmüşdür.* Çəmənəzəminli.

XƏFƏ¹ *is.* Boğanaq, bürkü, isti hava. [Ruciyə:] *..Evdə xəfə var, qaranlıqdır. A.Divan-bəyöglü. Əsmə, səmum, bu tərəfə; Ah, yandırır məni xəfə!* M.Dilbazi.

XƏFƏ² *is.* Heç kəsin görə bilməyəcəyi, gizli, xəlvət yer. *Xəfədə pusmaq. Xəfədə gizlənmək.* – *Yeri çox xəfə, yolun lap qırağı idi.* Ə.Əbülhəsən.

XƏFƏ(NƏK) *is.* Samovarin odunu söndürmək üçün bacasının üstünə qoyulan dəmir qapaq.

XƏFƏLƏMƏ “Xəfələmək”dən *f.is.*

XƏFƏLƏMƏK *f.* Havanın qabağını tutmaq, boğmaq; sönmək üçün qapamaq. *Samovarı xəfələmək.*

XƏFƏLƏNMƏ “Xəfələnmək”dən *f.is.*

XƏFƏLƏNMƏK *f.* Xəfə bir yerə çəkilmək, daldalanmaq.

XƏFƏLİK¹ *is.* Xəfə, gediş-gəliş olmayan yer, daldalanmağa yarar yer. *Xəfəlikdə gizlənmək.*

XƏFƏLİK² *is.* Bürkülü, tənəffüsü çətinləşdirən, boğucu ağır hava. *Xəfəlikdən nəfəs almaq olmur.* – *Otaq yarıqaranlıqdı; Xəfəlikdən boğulsun deyər insan qəlbi; Pəncərəsi qayrılmış insan boyundan qəlbi.* R.Rza.

XƏFƏNƏG *is.* 1. At və başqa heyvanlarda ciyər xəstəliyi, tənəffəslilik. *At xəfənəg olub. // Sif. mənəsində.* Bu xəstəliyə tutulmuş. *Xəfənəg at kimi alırdı nəfəs; Verirdi sinəsi körük kimi səs.* H.K.Sanlı.

2. Tənəffəslilik, sinəgirlik, astma. *Yasavulun bu ürək yarası onu bədən yarısından*

artıq boğazlayır, ara-ara xəfənək xəstəliyi kimi tutur və buraxmaq istəmirdi. S.Rəhimov.

XƏFƏNG *is.* Pəncərənin və ya qapının üst hissəsi. [Dükənlərin] *qapıları yan tərəfə deyil, aşağıdan yuxarıya qaldırılmaqla açılırdı. Belə qapılara xəfəng deyərildilər.* H.Sarabski.

XƏFİF *sif.* [ər.] 1. Mülayim, yüngül, yumşaq. *Xəfif yel.* – *İndi çöldə xəfif meh əsdiyi üçün hava bayaqkı qədər bürkü deyildi. İ.Əfəndiyev. Xəfif axşam küləyi əsir, şəhərdə yavaş-yavaş işıqlar alışdı.* Ə.Məmmədخانli.

2. Zərif, incə. *Çox çəkmədi ki, qızın yanaqlarında xəfif bir qızartı görünürdü. M.Hüseyn. Zaldakıların üzü xəfif bir gülüşlə işıqlandı. M.İbrahimov. // Zəif, yüngül. Xəfif sazaq.* – *Dünyanın sevinci də, kədəri də ikidir. Biri yüngül, keçəri – xəfif dumanə bənzər.* R.Rza. [Xosrov] *..sahildə əyləşib xəfif şırıltya qulaq asırdı. B.Bayramov. Qonaqlara şərbət, çay təqdim edən qulluqçuların ayaqlarının xəfif tappılısından başqa, [sarayda] heç bir başqa səs eşidilmirdi. P.Makulu. □ Xəfif eləmək (etmək)* – azaltmaq, zəiflətmək. *Basıb pəncərəni, qapını kip-kip; Lampanın odunu ələyib xəfif.* H.K.Sanlı.

XƏFİFCƏ *zərf* Azacıq, yüngülcə, zəifcə. [Park] *yalnız yeni çıxmaqda olan ayın ziyası ilə xəfifcə işıqlanmışdı. S.Hüseyn. Gənc yenə də xəfifcə gülərək cavab verdi. M.S.Orudadi. Maya qızarıb xəfifcə gülümsədi və Qaraşa baxdı. M.İbrahimov. // Yavaşca, üsulluca. [Xədicə] ətəyimdən yapışıb xəfifcə dartaraq deyirdi. Qantəmir. // Sif. mənəsində. Bir an içində üzündən silinib yox olan təbəssüm izlərinin yerində xəfifcə bir qızartı görünürdü. M.Hüseyn.*

XƏFİFCƏSİNƏ *zərf* Xəfif surətdə, yüngülcə, yavaşca. *Xəfifcəsinə titrəmək. Xəfifcəsinə gülmək.* – [Məsmə:] [Kor seyid] *bərabərində dayandı. Sol əlini xəfifcəsinə üzümə götürdü. S.Hüseyn. [Əhməd:] Durduğum yerdə ayaqlarımın xəfifcəsinə əməsi, bütün bədənəmə sirayət etmişdi. T.Ş.Simurq.*

XƏFİYYƏ *is.* [ər.] 1. Xəfiyyə idarəsinin məmuru, gizli agent. [Əbülhəsən bəy:] *Çar jandarməriyası mənim dalımcə xəfiyyələrdə*

təyin etmişdir. M.S.Ordubadi. *Xəfiyyələr dərnəklərin gizli fəaliyyətindən xəbər tutdular, uşaqların bəzilərini həbs etdilər, qalanlarını isə məktəbdən qovdular.* İ.Şıxlı.
 □ **Xəfiyyə idarəsi** – gizli polis idarəsi. *Aslan .. bildi ki, Hüseynqulu kişi mətbəənin mütamadiyan xəfiyyə nəzarəti altında olduğunu duyub.* M.Hüseyn.

2. *Casus. Xəfiyyə saldılar, pul vəd etdilər; Qoşun topladılar, hara getdilər; Gəlmədi onların heç biri vecə.* H.K.Sanlı.

XƏFİYYƏCİ *is.* Xəfiyyə məmuru, xəfiyyə agentı. *Bu halda xəfiyyəçilərdən biri qapını açdı.* C.Cabbarlı.

XƏFTİ-DİMAQ *is.* [ər.]: **xəfti-dimaq olmaq** – beyni xarab olmaq, başına hava gəlmək. *Şəhərdə belə danışırdılar ki, Əhməd bəy xəfti-dimaq olub.* Ə.Haqverdiyev.

XƏKƏ *is.* [fars.] Kömürün ovulub tökülmüş kiçik hissələri; kömür ovuntusu.

XƏKƏNDAZ *is.* [fars.] Zibil, kül və s. götürmək üçün alət. *Aşpaz Əli aşpazxananın qapısının yanında əlində xəkəndaz samovara kömür salırdı.* C.Məmmədquluzadə. *Qumru dinməz-söyləməz xəkəndazla mollaının yanından elə çırpdı ki, sümükləri saqqıldadı.* Mir Cəlal. *Kimi özü xəkəndaz götürüb, kimi də dükanların qabağında boynunu büküb dayanan yetim uşaqlara bir-iki qəpik verib səkini suladırdı.* İ.Şıxlı.

XƏLBİR *is.* Buğdanın, arpanın və s.-nin zibillərini təmizləmək üçün sağanağa keçirilmiş iri tordan ibarət alət. [Fərtaş:] *Ağa, sübhədən mən otağı süpürürdüm, mehtər Kərim əlində xəlbir bura gəlmiş, məlum olur xəlbiri burda qoyub gedibdir.* M.F.Axundzadə. *Mehtər əlində xəlbir, üzü samanlı, birinin əlində süpürgə, suçiləyən və Gülpəri də gəlirlər.* Ü.Hacıbəyov. □ **Xəlbir kimi (tək)** – deşik-deşik. [Mehdi:] *İgidlər, irəli, dalımcə gəlin! Xəlbir tək yağının bağırını dəlin!* S.Rüstəm. *Dəlik-deşik elədi düşməni xəlbir kimi.* M.Rahim.

◊ **Xəlbirlə su daşımaq** – vaxtını boş, faydasız işlə keçirmək, hədə yerə sərf etmək.

XƏLBİRALTI 1. Bax **xəlbirgözü**.

2. *məc. zar.* Oğul-uşaq, uşaqlar mənasında. [Səlbi ərinə:] *Özün gedirsən, bas bir çədən xəlbiraltını kim saxlayacaq?* Ə.Vəliyev.

XƏLBİRGÖZÜ *is.* Xəlbirlənən buğdanın, arpadan və s.-dən xəlbirin içərisində qalan hissə. *Buğdanın xəlbirgözünü təmizləmək.*

XƏLBİRLƏMƏ “Xəlbirləmək”dən *f.is.*

XƏLBİRLƏMƏK *f.* 1. Xəlbirdən keçirmək. [Mehtər:] *Xəlbir əlimdə idi, atlara arpa xəlbirləyib verəcəkdim, yadımdan çıxıb burda qalıbdır.* M.F.Axundzadə. *Yoldaşlardan biri arpa xəlbirləyir, biri tüfəngini götürüb söykəyir ağaca, biri tüfəngini götürüb aparır.* C.Məmmədquluzadə. *Cəmil arpanı xəlbirləyib atların torbasına tökdü, torbaları atların başına keçirdi.* Ə.Vəliyev. // *məc.* Saf-çürük eləmək, yaxşılarını yamanlardan ayırmaq. *Xəlbirlənə kaş ömür də; Boş il düşə boş ömürdən...* M.Araz.

XƏLBİRLƏNMƏ “Xəlbirlənmək”dən *f.is.*

XƏLBİRLƏNMƏK *məc.* Xəlbirdən keçirilmək, xəlbirlə təmizlənmək. *Arpa xəlbirləndi.*

XƏLBİRLƏTMƏ “Xəlbirlətmək”dən *f.is.*

XƏLBİRLƏTMƏK *icb.* Xəlbirləmə işi görürmük. *Buğdanı xəlbirlətmək.*

XƏLBİRVARİ *sif.* Xəlbirə oxşayan, xəlbirə bənzər.

XƏLƏF *is.* [ər.] 1. Sonradan gələn, birinin yerinə keçən və ya keçməli olan, onun işini davam etdirən, onu əvəz edən adam. *M.F.Axundzadənin xələfləri.* – *Ya tələf olmalı, ya xələf.* (Ata. sözü). [Səttarzadə] *təklidə, ya evdə nə qədər sakit, sönük görünürsə, adam içində, ictimai yerlərdə öz xələflərini görür.* Mir Cəlal.

2. Övlad, varis. *Gör qılsa onu tələf həvadis! Yox bir xələfi ki ola varis.* Füzuli. *Derdim ki, gözəl xələf olarsan; Bir ailəyə şəraf olarsan.* M.Ə.Sabir. *Oğlumun özünə layiq bir xələf olacağından fərəhlənib, xan qocalıq günlərini şad və rahat keçirmək ümidində idi.* M.Rzaquluzadə. // Nəsil, soy. *Öz xələfin gərək gözəlayə kişi.* Q.Zakir. *Sən də onun kimi qocalacaqsan, hörmət umacaqsan xələflərindən.* S.Rüstəm.

XƏLƏL *is.* [ər.] Pozuculuq, əskiklik, zəiflik, nöqsan, ziyan. *Qəflət xələləndən ayrılırdın; Əlbəttə kim olduğun bilərdin.* Füzuli. *Vaizi-şəhr öz iqrarına etsəydi əməl; Düşməz idi bu qədər din ilə dünyaya xələl.* S.Ə.Şirvani. □ **Xələl dəymək (yetişmək)** –

ziyan dəymək, zərər çəkmək. *Dostluğa xələl dəymək.* – [Əbülhəsənbəy qadına:] *Sizin gözəlliyinizə heç bir xələl yetişməmişdir.* M.S.Ordubadi. **Xələl gəlmək** – ziyanı, zərəri olmaq; pozulmaq; eyibli, nöqsanlı olmaq. *..Eyni musiqi parçasını biz vaxt etibarilə tez və ya yavaş bir sürətlə ifa edə bilərik, halbuki bundan musiqinin ölçüsünə heç bir xələl gəlməz, çaldığımız musiqinin ölçüsü heç də dəyişməz.* Ə.Bədəlbəyli. **Xələl vermək (vurmaq, gətirmək, qatmaq)** – ziyanı vurmaq, zərər gətirmək, pozmaq, xarab etmək, eyibli, nöqsanlı etmək. *Gözəlliyinə xələl gətirmək. Sevincinə xələl qatmaq. Oyuna xələl vurmaq.* – *Kitablar Rüstəmin fikir dairəsini genişləndirdi, lakin qəti olaraq onun köhnə əqidəsinə xələl vura bilmədi.* Çəmənzəminli. [Cəmil] *yenə Tahirlə dost olduğunu və aralarındakı incikliyin bu dostluq hissinə heç bir xələl gətirə bilməyəcəyini sübut etmək üçün sənə mehriban bir ifadə verdi.* M.Hüseyn. *Xanım .. [uşaqlara] baxır və onların oyununa xələl qatmaq istəməyərkə oğlunun məğlubiyyətinə o qədər də əhəmiyyət vermirdi.* P.Makulu.

XƏLƏLDAR *sif.* [ər. xələl və fars. ...dar] Bir hadisə, iş və s. nəticəsində xələl dəymiş, pozulmuş, dağılmış, korlanmış; nöqsanlı. □ **Xələldar etmək (eləmək)** – pozmaq. *..1905-ci il inqilabının dalğaları .. bu küçənin sakitliyini xələldar edib, durğun həyatını çalxalandırmağa başladı.* S.Hüseyn. *Sübhənzərdədə heç bir vaxt yaratmış olduğu bu nüfuz xələldar etmək və pərdəni yırtmaq istəməzdi.* S.Rəhimov. **Xələldar olmaq** – pozulmaq, dağılmaq. [Əbülhəsənbəy:] *Zənn edirəm ki, Rusiya dövləti sizin mövqeyinizin xələldar olmasına heç vaxt razı olmaz.* M.S.Ordubadi. *Artıq onun yuxusu; Olmayacaq xələldar; Onda fırtına görmüş; Bir dərya sükutu var.* R.Rza.

XƏLƏT *is.* [ər.] 1. Bəxşiş, hədiyyə. *Hərə bir cür xələt götürüb Eyvazı pişvaz elədilər. “Koroğlu”.* [Hacı Mehdi:] *Sənə də bir yaxşı xələt verərəm.* Ə.Haqverdiyev. [Bəşir:] *Sona xala, oğlunu yola gətirmişəm. De görüm, mənə nə xələt verəcəksən?* S.S.Axundov. // Toy, nişan mərasimlərində verilən hədiyyə. *Novruz bayramında qız üçün bayram*

xələti, novbar meyvə, yemiş alıb göndərər-dilər. H.Sarabski.

2. Bax **xalat** 2-ci mənada. *Sonra üzün dörd nəfər hazırda olan pişxidmətlərə tutub dedi ki: – Xələti-şahanəni gətirin, qibleyi-aləmi geyindirin!* M.F.Axundadə. *Ağ xələt bürünər, zərnişən geyməz; Heç kəsi dindirib keyfinə dəyməz.* Aşıq Ələsgər. *Bir azdan sonra dəhlizdə böyük lampalar yandı, Əbülfət Mirzə əynində tirmə xələt qapını açdı.* M.S.Ordubadi.

XƏLƏT-BARAT *top.* [ər.] Bağışlanan şey, pul və s.; bəxşəyş, hədiyyə. *On səkkiz gün toyda qalandan sonra aşıq xələt-baratını da götürüb, yola düşdü.* Aşıq Ələsgər. [Vaqif Kazıma:] *Nahaq yerə xanın keyfi tutulanda imarətə gəlmirsən. Bilirsən, bol xələt-barat alarsan.* Çəmənzəminli.

XƏLƏTLİK 1. Bax **xalathıq**.

2. *sif.* Hədiyyə, pay olaraq verilmiş, ya ayırlmış. *Xələtlük şeylər.*

XƏLFƏ *is.* [ər.] 1. Köhnə məişətdə: toy və yas məclislərini idarə edən şəxsə verilən ad. *Son zamanlaradək Kəblə Nəsiri məhəllənin xeyir və şərində “xəlfə” görmək olardı.* S.Hüseyn. *Dərhal xəlfə ağ qalaylanmış mis satıllarda şərbət, əlində gülabzən, camaat ilə bir yerdə küçəyə çıxardı.* H.Sarabski.

2. Bax **xəlifə** 2-ci mənada.

XƏLFƏLİK *is.* Xəlfənin işi, vəzifəsi; məclisdə başçılıq.

XƏLİC *is.* [ər.] köhn. 1. Körfəz.

2. Boğaz, kanal.

XƏLİFƏ *is.* [ər.] 1. *tar.* Bəzi müsəlman ölkələrində Məhəmməd peyğəmbərin vəkili və bütün müsəlmanların başçısı və hamisi sayılan şəxslərə verilən yüksək dini ünvan (xəlifələr Məhəmməddən sonra işğalçı müharibələr nəticəsində yaradılmış ilk dövrlərdə həm dünyəvi, həm də dini hakimiyyətə malik olmuşlar; vaxtilə Türkiyə sultanları da bu adı daşımışlar). *Padşah həm xəlifə olub, həm də dövlətin yol göstərənini.* N.Nərimanov. *Xətib xəlifə və Ağabəy Məhəmmədə dua etdiyi zamanda da xalqın bu iki ada qarşı bəslədiyi mənfi münasibət bir daha özünü göstərmiş oldu.* M.S.Ordubadi. [Babək:] *Xəlifə və sarayın hədsiz-*

hesabsız vergiləri hamını cana gətirib. M.Rzaquluzadə.

2. Keçmişdə molla məktəblərində molla köməkçisi (bu mənada çox vaxt “xəlfə” şəklində işlənir). *Uşaqlardan biri – sonradan bildim ki, bu məktəbdə “xəlifə” imiş – həsrətlə baxdığını görüb, anamdan mənim də onlarla iştirak etməyimi rica etdi.* T.Ş.Simurq. *Xəlifə ilə mollaya adam getmişdi, hələ gəlib çıxmamışdılar.* Qantəmir. *Molla, həmişə olmadıyı zaman öz yerində xəlifə təyin etdiyi oğlana .. dedi: – Bu gədələr yenə gəlməyiblər.* P.Makulu.

♦ **Burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə** – çox lovğa, çox təkəbbür, yekəbaş adam haqqında. *Gülböyşə deyir, burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə, xəstələri özüm sağaldacağam.* S.Rəhimov.

XƏLİFƏLİK *is.* 1. Xəlifənin hakimiyyəti altında olan yerlər, məmləkətlər.

2. Xəlifə ünvanı (titulu).

XƏLİTƏ *is.* [ər.] 1. Bax **külçə**¹. *Maqmanı bir xəlitə kimi fərz etmək olar.* M.Qaşqay.

2. Metaləridən sobalarda əridiləcək metalların müəyyən nisbətlərdə qatışığı.

XƏLQ *is.* [ər.] *klas.* 1. Yaratma, yaradılış.

□ **Xəlq etmək (eləmək)** – yaratmaq, vücuda gətirmək. [Abbas:] *Mənim meylim elə sənnən xoş olub; Nə xoş xəlq eyləyib yaradan səni.* “Abbas və Gülgöz”. [Arif:] *İnsanları xəlq etmədə var bəlkə də hikmət; İblisə nə hacət?* H.Cavid. **Xəlq olunmaq** – yaradılmaq, vücuda gətirilmək. *Cənab Mövlazadəyə bilmək lazımdır ki, arvad tayfası kişilərin məhz zövqü və ləzzət hissələri üçün xəlq olunmayıbdır.* M.İbrahimov. *O elmin qüvvəsilə xəlq olundu çap maşını; Basar saatdə övraq üstünə min cür əsər, millət!* M.Möcüz.

2. Bax **xalq**. *Ol ki yarın şəbi-hicrinə qiyamət günüdür; Xəlq arasında qiyamət günü olmazmı xəcil?* Füzuli. [Asya və Telli:] *Səy qıl kim, qala səndən; Xəlq içində yaxşı ad.* Ü.Hacıbəyov. *Əvvəlcə sənə söyləmiş idim bu kəlamı; Yazma bu qədər jurnalına xəlqi-əvami.* C.Cabbarlı.

XƏLQİ *sif.* Xalqa məxsus, xalqa aid, xalqla bağlı; xalq ruhunda olan, xalqın arzu və əməllərini, əhval-ruhiyyəsini ifadə edən.

XƏLQİLİK *is.* Xalqla bağlı olma, xalqın arzu və əməllərini, əhval-ruhiyyəsini ifadə etmə. *Azərbaycan dramaturgiyasının xəlqiliyi. Musiqinin xəlqiliyi. – Xəlqilik Cəlil Məmmədquluzadəyə yaradıcılığının, onun tənqidi realizminin ən güclü cəhətlərindən biridir.* M.İbrahimov.

XƏLVƏT [ər.] 1. *is.* Tənha yer, gizli yer, heç kəs olmayan yer. *Xəlvətə çəkilmək. Nə xəlvətdə oturmusan? – Vermərəm aləmə xəlvət otaqda; Deyib, gülbüb danışmağı səninlə.* Q.Zakir. *Mirzə Səfər eşitmişdi ki, seir yazmaq üçün iki vasitə lazımdır: xəlvət otaq və bir şüşə şərab.* Ə.Haqverdiyev.

2. *sif.* Adamsız, boş, gediş-gəliş olmayan. *Zora xəlvət küçələrin birində divara vərəqə yapışdırmaq istərkən, almanca danışq səsləri eşitdi.* S.Vəliyev.

3. *zərf* Xəlvətəç, gizlicə. *Xəlvət pıçıldamaq. Xəlvət göz qoymaq.* – [Alı bəy:] *Ay Zeynal, Hacı Qasım azından ildə xəlvət beş dükan tikdirirmi? Cəmənzəminli. Sərvətə qul olan bir rüsvətxorun; Xəlvət qazandığı var–dövlət oldu; Aşkar itirdiyi ləyaqət oldu.* B.Vahabzadə. // *sif.* Gizli, xəlvətli, məhrəməmə. *Xəlvəti söhbətimiz var. – Sənin gözəlliyinin mən də çoxdan aşiqiyəm; Nə xəlvəti demək olmur, nə aşikarə sənə.* Ə.Vahid.

XƏLVƏTÇƏ *zərf* Gizli, gizlicə, heç kəsə hiss etdirmədən, heç kəsə bildirmədən, xəlvət. *Xəlvətəç götürmək. Xəlvətəç yemək. Xəlvətəç çıxıb getmək.* – ..*Küçənin dönəcə-yində yavaşca yapışdım arvadın əlindən və xəlvətəç soxulduq sol tərəfdə bir darvazaya.* C.Məmmədquluzadə. *Örucun atası xəlvətəç Paşa bəyə xəbər verib Xəlqverdinə tutdurdu.* Ə.Vəliyev. *Yaşar həmin tüfəngi yada salıb xəlvətəç samanlığa getdi.* M.Rzaquluzadə.

XƏLVƏTXANA *is.* [ər. xəlvət və fars. ...xanə] 1. *köhn.* Xəlvət ev, xəlvət hücrə, yer, xəlvət işlər görülən yer, ev və s. [Bağdadda] *minlərcə xəlvətxanalar, meyxanalar və kef yerləri mövcuddur.* M.S.Ordubadı.

2. *dan.* Xəlvət, tənha, adam olmayan yer. *Həyətləri nanadı; Qulağında tanadı; Əyil, üzündən öpüm; Əcəb xəlvətxanadı!* (Bayatı).

3. Şərq hamamlarında çılpaq yuyunmaq üçün ayrıca yer, otaq.

XƏLVƏTİ *sif.* və *zərif* 1. Gizlicə, xəlvətçə. *Xəlvəti danışıq. Xəlvəti iş. Xəlvəti hazırlaşmaq.* – [Əbdül Bəhrama:] *Ağa, izin versəniz, bir kəlmə xəlvəti sizə söz deyim?* C.Cabbarlı. *Mətbəxdəki qadınlar qapının arasından, pəncərənin dalından gələn qonaqları xəlvəti seyr edərdilər.* H.Sarabski. *Özğəyə xəlvəti quyu qazanda; Söylə, öz özündən utanmadınımı?* B.Vahabzadə.

2. Bax **xəlvət** 2-ci mənada. *Kişi Səfərin xatirinə qayıtmaq, sonra xəlvəti yoldan getmək istədi.* Mir Cəlal.

XƏLVƏTLƏMƏ “Xəlvətləmək” dən *f.is.*

XƏLVƏTLƏMƏK *f.* Gizli, xəlvət iş görmək üçün məqam və ya yer tapmaq, fürsət tapmaq. *Evi xəlvətləmək. Aramı xəlvətləmək.* – *Şimirləli Sonaya tərəf gedir və xəlvətlənib onu çimdikləyir.* C.Məmmədquluzadə.

XƏLVƏTLİK *is.* Xəlvət məqam, xəlvət şərait, fürsət. *Ev xəlvətlidir.* – *Dilən onun boynunu qucaqladı .. xəlvətlilik idi.* Mir Cəlal. // Tənhalıq; heç kəs olmadıqı vəziyyət, şərait; xəlvət yer. *Zakirlə Mehribanın oturuqları xiyaban xəlvətlilik idi.* H.Seyidbəyli.

XƏMİR *is.* 1. Unun az su və ya başqa bir maye ilə yoğurulmasından hasil olan suvaşqan kütlə. *Acıtmalı xəmir. Düşbərə xəmiri.* – *Xəmir yeyənin fağrı olmaz.* (Ata. sözü). [Rəşid:] *Xəmir gəldiyinə görə çörəyi yapmaq lazım gəlir.* T.Ş.Simurq. □ **Xəmir yoğurmaq (qatmaq, salmaq)** – çörək bişirmək üçün xəmir hazırlamaq. *..İki ildir ki, Sadıq Şamaxıda Rzanın çörəkçi dükənində xəmir salırdı. “Mol. Nəsr.”. Qız zərif əlləri ilə paltar yudu, xəmir yoğurdu, həтта axır zamanlar çörək yapmaq da ona həvalə olundu.* T.Ş.Simurq. [Göyçək:] *Mən heç bilməmişəm ki, Çiçək xəmir qatacaq.* B.Bayramov. // Yumşaq şey haqqında. *Bu lap xəmirdir ki.*

2. Çiy, yaxşı bişməmiş çörək haqqında. *Bulka lap xəmirdir.*

♦ **Xəmir kimi** – yorğun, əzgin, lırt. [Xalığın] *anası Minnət qarı bir təst xəmir kimi idi, hara qoysan, orda dururdu.* İ.Məlikzadə. **Xəmiri yumşaq (sıyıq)** – tez yumşalan, iradəsi zəif adam haqqında. *Çox xəmiri sıyıq adamdır. Xəmirinə özgə mayası qatmamaq* – öz halal zəhmətilə yaşamaq

mənasında. [Səkinə:] *Onu da bilirlər ki, xəmirinə özgə mayası qatmamışam.* M.İbrahimov. **Xəmirləri ayrı cür yoğrulub** – xasiyyətcə bir-birindən çox fərqlənən adamlar haqqında. [Qulu:] *İmi və Ciminin xəmirləri ayrı cür yoğurulub.* İ.Əfəndiyev. **Bu xəmir (hələ) çox su aparacaq (götürəcək)** – çox vaxt, çox şey, sınaq, zəhmət tələb edən, tez başa gəlməyən şey haqqında. [Mürsəl:] *Paşa bəy böyüklərinə bel bağlayır, biz də elə arxalanırıq. Zərə yoxdur, necə deyərlər, bu xəmir çox su götürəcək.* Ə.Vəliyev.

XƏMİRƏGİZ *sif.* Ağzıboş, sözü keçməyən, zəif iradəli. *Xəmirəgiz adam. Xəmirəgiz (z.) olmaq.* – [Şəhrəbanu xanım:] *Hatəmxan ağa, özün bilmirsən ki, bir xəmirəgiz kişidir. Əvvəldən yaxşı danışıdı, sonra birdən boşaldı.* M.F.Axundzadə.

XƏMİRƏGİZLİK *is.* Ağzıboşluq, zabitəsizlik, iradə zəifliyi, qeyri-ciddilik, sözü keçməzlik.

XƏMİRƏŞİ *is.* Əriştə ilə bişirilən, xəmirli duru xörək. *Molla Qasım oğlu Məmmədin qabağına da bir qab xəmirəşi qoyuldu.* M.S.Ordubadi. *Doğranmış duzlu xiyar, iki boşqab xəmirəşi ağ süfrənin üstünü bəzədi.* M.Hüseyn.

XƏMİRƏŞİLİK *sif.* Xəmirəşi bişirmək üçün hazırlanan, yarar. *Xəmirəşilik un ayırmaq.*

XƏMİRÇƏK bax **qığırdaq**.

XƏMİRÇİ *is.* Xəmiryoğuran, xəmirgir.

XƏMİRÇİLİK *is.* Xəmir yoğurma, xəmir hazırlama işi; xəmirgirlik.

XƏMİRGİR *is.* [ər. xəmir və fars. ...gir] Çörəkxanalarda xəmiryoğuran, xəmir tutan işçi. *Məsum kişi xəmirgirin sözlündən kövrəldi.* Mir Cəlal.

XƏMİRGİRLİK *is.* Xəmirgir işi, xəmiryoğurma peşəsi. *Xəmirgirlik eləmək.*

XƏMİRXANA *is.* [ər. xəmir və fars. ...xanə] Çörəkxanalarda xəmir yoğurulan, xəmir hazırlanan yer. *Məşədi Hüseyn qolu çirməkli, döşü önlüklü xəmirxanadan kürəxanaya keçir, dayanmadan geri qayıdırdı.* Mir Cəlal.

XƏMİRLƏMƏ “Xəmirləmək” dən *f.is.*

XƏMİRLƏMƏK *f.* 1. Undan xəmir yoğurmaq.

2. Xəmirlə, ya xəmirəoxşar şeylərlə dəlmə-deşiyi tutmaq, tıxamaq.

XƏMİRLƏŞMƏ “Xəmirləşmək”dən *f.is.*

XƏMİRLƏŞMƏK *f.* Xəmirə dönmək, xəmir kimi olmaq; yumşalmaq.

XƏMİRLİ *sif.* Xəmirə batmış, xəmirə bulaşmış. *Xəmirli əllər. Xəmirli döşlük. Xəmirli qablar.* – Tükəzban xala sevindiyyindən özünü itirib əli ilə xəmirli-xəmirli oğlunun boynunu qucaqlamışdı. İ.Şıxlı.

XƏMİRİYAYAN *is.* Hazır xəmiri yaymaq üçün xüsusi maşın, alət. // *Sif.* mənasında. *Xəmiriyayan maşın.*

XƏMİRYOĞURAN *is.* Xəmir yoğurmağa məxsus xüsusi maşın, alət. // *Sif.* mənasında. *Xəmiryoğuran maşın.* // b a x **xəmirgir.**

XƏMRƏ *is.* Maya, acıtma, balata. *Una xəmrə qatmaq. Xəmrəsi, urvası xəmirsiz qalib; Dünya düzəlmir ki, düzəlmir, baba!* M.Araz.

XƏMRƏLİ *sif.* Xəmrə, maya vurulmuş. *Xəmrəli çörək.*

XƏMRƏLİK *is.* Xəmrə üçün ayrılmış xəmir tikəsi, mayalıq xəmir.

XƏMRƏSİZ *sif.* Xəmrə qatılmamış. *Xəmrəsiz çörək.*

XƏMSİ *is. zool.* Siyənəyoxşar dəniz balığı.

XƏMSİN *is.* [ə:r.] Ərəblərdə: qışın, qırx gündən sonra gələn əlli günlük mövsümünün xalq təqvimində adı, habelə bu dövrdə əsən küləyin yerli adı. *Yer üzündə quru küləklər çox yerdə müşahidə olunur və onların yerli adları vardır: Ərəbistanda səmum, Misirdə xəmsin .. adlanır.* “Ümumi fiziki coğrafiya”.

XƏNCƏR *is.* [fars.] Ucu sivri, iki tərəfi iti soyuq silah. *Otağın baş tərəfindən divardan bir maral başı, bir də tüfəng, onun da altında bir xəncər asılmışdı.* T.Ş.Simurq. [Cahillər] çıxanın altından xəncər və dayandol-durum bağlardılar. H.Sarabski.

◊ **Xəncər-bıçağa çıxmaq** – davaları kəskin şəkil almaq, bir-birini xəncər və ya bıçaqla vurmaq dərəcəsinə gəlmək. **Xəncər-bıçaq olmaq** – qatı düşmənlə olmaq, ölüb-öldürməyə çıxmaq. [Tapdıq:] *Elə şeyi olmaya-olmaya ağılna gətirəsən, ağa. Molla Sadıqla atan bu saat xəncər-bıçaq-dır.* İ.Şıxlı. **Xəncər kimi batmaq (sancıl-**

maq, işləmək), ürəyini xəncər kimi dəlmək – çox ağır təsir etmək. *Söz də xəncər kimi işləyir cana; Qanı laxtaladır əzab, iztirab.* S.Vurğun. *Hükəmənin inəyi xatırlayıb yavaşcadan ağılaması* [Bəxtiyarın] *ürəyini xəncər kimi dəlir, vicdanını ağrıdırdı.* S.Hüseyn. **Xəncər kimi sağından keçib, solundan çıxmaq** – çox bərk təsir etmək, ürəyinə toxunmaq. *Onun acı sözləri xəncər kimi sağından keçib, solundan çıxdı.* **Xəncərinin qaşı (daşı) düşməz ki... (düşmə-yəcək ki...)** – bir şeyi özü üçün əskiklik, ar sayma mənasında ifadə. [Gülşənəm:] *Dilman mənimlə gəlsəydi, xəncərinin daşı düşməyəcəkdi ki?* M.Hüseyn. *Səninçün hörmətlə tərpənsə başı; Guya xəncərinin düşəcəkdir qaşı.* S.Rüstəm.

XƏNCƏRQAYIRAN b a x **xəncərsaz.**

XƏNCƏRLƏMƏ “Xəncərləmək”dən *f.is.*

XƏNCƏRLƏMƏK *f.* Xəncərlə vurmaq, yaralamaq; xəncərlə çapmaq.

XƏNCƏRLƏŞMƏ “Xəncərləşmək”dən *f.is.*

XƏNCƏRLƏŞMƏK *qarş. köhn.* Dalaşaraq bir-birini xəncərlə vurmaq, xəncərləmək.

XƏNCƏRLİ *sif.* Xəncər bağlamış, xəncəri olan, yaxud öləndə xəncər. *Oturmuşlar məğrur, qollar çirməkli; Xəncərli, qılınclı, patron-tüfəngli.* H.K.Sanlı.

XƏNCƏRSAZ *is.* [fars.] *köhn.* Keçmişdə xəncər qayıran usta. *Bakıda ümumiyyətlə peşəkarlar: keçəçi, dabbağ, dərz, xəncərsaz və sairə çox olardı.* H.Sarabski.

XƏNCƏRVARI *sif.* Xəncər kimi, xəncərəoxşar, xəncərsəkilli.

XƏNCƏRVURAN *is. köhn.* Keçmişdə məhərrəmlikdə aşura günü xəncərlə öz başını yaran.

XƏNDAN *sif.* [fars.] *klas.* 1. Gülən, gülər, şən, üzügülər. *Kim görübdür Qövsiyi məhzuni xəndan bir nəfəs? Qövsi. Yanaqları güldü, heç olmaz xəndan; Əsildə mələkdə, nəsildə insan.* Aşıq Ələsgər. □ **Xəndan etmək** – şənəndirmək, sevindirmək, ürəyini açmaq. *Qönçə tək bağırını əzəldə fələk qan eylər; Sonra könlünü açıb dəhrdə xəndan eylər.* S.Ə.Şirvani. *Qılıram səcdə müdam əz ilə ol dərgah; Ki həyatınla bu*

gün könlümi xəndan etdin. A.Səhhət. **Xəndan olmaq** – sadlıqından üzü gülmək, fərəhlənmək, sevinmək. *Gözlülər başladı-lar ağlamağa; Kurlər də ona xəndan oldu.* M.Ə.Sabir. *Sənin xəndan olur gül dodaq-ların; Onda ki gözümdən yaşlar saçılır..* M.Müşfiq.

2. *məc.* Tamam açılmış (klassik şeirdə gözəlin üzü tam açılmış gülə oxşadılır). *Bədirlənmiş ya bir mahi-tabansan; Ya cən-nət bağında güli-xəndansan.* M.P.Vaqif. *Fəxr eyləməsin öz gülünə bülbüli-şeyda; Bir gül hələ də sən kimi xəndan ola bilməz.* Ə.Vahid. □ **Xəndan olmaq** *məc.* – tamam açılmaq. *Qızılgül xəndan oldu; Dərmədim dən-dən oldu; Mən səndən ayrılmazdım; Ayrılıq səndən oldu.* (Bayatı). [Qızlar və çocuqlar:] *Açmış bənöfşə, stünbül; Xəndan olur qızılgül; Ötdükə sanki bülbül; Rəqs etdirir xəyalı.* H.Cavid.

XƏNDƏ *is.* [fars.] *köhn.* Gülüş.

XƏNDƏK *is.* [ər.] Torpaqda uzununa qazılmış dərin çuxur. [At] *qabağına çıxan xəndəklərdən məharətlə atılır, balaca qu-laqlarını qısaraq çapırdı.* M.Hüseyn. *Bu xəndək bir kilometr uzunluğu, qırx metr eni, otuz metr dərinliyi olan nəhəng bir dərədən ibarətdir.* Ə.Sadiq.

XƏNDƏKQAZAN *is.* Xəndək qazımağa məxsus məşin. // Sif. mənasında. *Xəndək-qazan məşin.*

XƏNDƏKOTU *is.* *bot.* İri yarpaqları və boruşekilli gülləri olan, əsasən xəndək, çay kənarlarında və rütubətli yerlərdə bitən yabani bitki.

XƏRABAT *is.* [ər.] *klas.* Meyxana, işrət-xana. *Yox, dəxi könlüm mənim meyxanəyə mayil deyil; Kim gəzir ev-ev xərabat içrə hüşyar axtarır.* Qövsü. *Sərməsti-eşq ol, ey gözüüm, qəsvət nə lazım; Bir gün gəlir, əldən çıxar zövqi-xərabat.* H.Cavid. □ **Xərabat əhli** *klas.* – bax **xərabati** 1-ci mənada. *Xərabat əhlinin halını bir xümmar olandan sor.* Füzuli. *Biz xərabat əhliyiz, olmaz bizim hüşyarımız.* Qövsü. *İçib mey tə xərabat əhli ondan; Unutsun dərdi, gülsün ömrü bir an.* H.Cavid.

XƏRABATİ *sif.* *və is.* 1. Vaxtını meyxanalarda, işrətxanalarda, sərxoşluqda keçirən,

əlinə keçən pulu keyfə, içkiyə, eys-ışrətə xərcləyən adam; əyyaş. *Xərabati adam.* – *Şikəstə Abbasam, xərabatiyəm; Könlü, heç gərmədim abadan səni.* “Abbas və Gülgöz”.

2. *məc.* Pul, şey qədri bilməyən, laibəli adam haqqında. [Kişi:] *Yoxsa onların bir anası var ki, bir xərabatinin biri, ac qurdun biri!* S.Rəhimov.

XƏRAC *is.* [ər.] *tar.* Vergi, bac. [Koroğlu dedi:] *Verin yeddillik xəracı; Paşalar gətirsin bacı.* “Koroğlu”. [Şah Abbas:] *Həmədan vilayatinin üçillik xəracını Mirzə Cəlaləddinə bağışladım.* A.Şaiq.

XƏRC *is.* [ər.] İşlənən, sərf olunan pul; məsarif, məsrəf, məxaric. [Məşədi İbad:] *A kişi, axı bunun bir anbar da toy xərci var.* Ü.Hacıbəyov. *Buna görə də Hacı Səmsamın gəliri xərcini güclə ödəyirdi.* P.Makulu. // Sərf olunacaq pul. *Demək, Mirzə Qədir Nəsinin evlənmək xərcini verməklə işin içindən çıxma bilməyirdi.* S.Hüseyn. [Bayraməlibəyov] *bütün xərci öz boynuna götürür və yazırdı ki, əgər razi olsuna, indidən bilet satmağa başlayar.* S.Rəhman.

□ **Xərc aparmaq** – çox pul sərf edilmək, çox xərc tələb etmək, baha başa gəlmək. *Ağarəhim bilmirdi ki, məşin nə qədər xərc aparacaq.* İ.Şıxlı. **Xərc etmək (çəkmək)** – xərcləmək, pul sərf etmək. [Mustafa bəy:] *Mən xərc çəkmişəm, pul tökmüşəm, qabıq qoyub, kəhriz çıxartmışam.* Ə.Haqverdiyev. [Rzaquluxan:] *Qızım, çox şad oluram ki, sənə xərc etdiyim pullar hədəv getməyibdir.* M.S.Ordubadi. *Oğlan yəngəsi qız evinə güclü xərc çəkib, “yengə xonçası” göndərər.* R.Əfəndiyev. **Xərcə salmaq** – pul xərcləməyə məcbur etmək, çox pul xərcləməsinə səbəb olmaq; pul xərclətmək. [Nazlı Mustafaya:] [Ev sahibləri] *çay təklif eləsələr mən içməyəcəyəm, sən də içmə, kasıb adandı-lar, niyə xərcə salaq?* Ə.Məmmədخانlı.

XƏRC-BORC *zərf* Borc pul alaraq, borca düşərək, zorla pul taparaq, ondan-bundan borc alaraq. *Xərc-borc etmək.* □ **Xərcə-borca düşmək** – borc pul almağa, borca düşməyə məcbur olmaq, borca düşməli olmaq. [Çimnaz] *..ailəni artıq xərcə-borca düşməkdən qorumaq istəmişdi.* Ə.Əbüllhəsən.

XƏRCLƏMƏ “Xərcləmək” dən *f.is.*

XƏRCLƏMƏK *f.* Sərf etmək, işlətmək, məsrəf etmək (pulu). *Şəfiqə xanım yavaş-yavaş var-yoxundan satıb xərcləyirdi.* İ.Musabəyov. *Aslanın indi bir qədər pulu var idi, lakin Fərhəd oxuduğu üçün ona xərcləyirdi.* C.Cabbarlı. // *məc.* *Buna görə nə bir məlhəm, nə bir şəfqət istəyirəm; Can yangımı xərcləməyə səlahiyyət istəyirəm.* X.Rza.

XƏRCLƏNMƏ “Xərclənmək”dən *f.is.*

XƏRCLƏNMƏK *məc.* Sərf edilmək, xərc edilmək, işlənmək (pul haqqında). *Pulların hamısı xərclənmişdir.* – ..*Əsil mayanın bir hissəsi də müntəzəm bir surətdə [Mahmudun] gənc və gözəl arvadının naz və qəmzəsinə xərclənirdi.* B.Talıblı. [Adil:] *..Xalam mənim içməyimin fikrini yox, öz pulunun xərclənməsinin dərdini çəkirdi.* B.Bayramov.

XƏRCLİK *is.* Adı gündəlik və xirda xərclər üçün verilən, ya ayrılan pul; cib-xərci. [Hacı Mehdi:] *Ala, qabaqcadan da bir az sənə xərclik verim.* Ə.Haqverdiyev. [Məmmədbağır:] *..Əsmərə on manat da xərclik verib getmişdi.* S.Hüseyn. // Xərcləmək üçün pul. [Mina xala:] *Elə bil sümüyün duyubmuş ki, bir gün oğlun məktəbə gedəcək, ona xərclik lazım olacaq.* İ.Şıxlı.

XƏRÇƏNG¹ *is. zool.* Buğumayaqlılar tipində üstü qnla örtülür və baş tərəfdə iri qisqacları olan suda yaşayan onurğasız heyvan. *İri balıqlar başlıca olaraq yanüzən xərçənglər, suda-quruda yaşayan cücülər, habələ molyusklarla qidalanırlar.* Y.Əbdürəhmanov.

XƏRÇƏNG² *is.* İnsan və heyvanın həm iç, həm də bayır orqanlarında əmələ gələn xəterli şiş. *Bədbəxtlikdən il yarım bundan qabaq [Balaşın] mədəsində xərçəng yarastı tapıldı.* M.İbrahimov.

XƏRÇƏNGKİMİLƏR *is. zool.* Xərçəngəoxşar onurğasız buğumayaqlılar qrupu. *Xərçəngkimilərlə qidalanan balıqlar.*

XƏRƏK *is. [fars.]* 1. Daş, qum və s. şeylər daşımaq üçün taxtadan və s.-dən düzəldilmiş alət. *Xərəkə qum daşımaq.* – *Dəmirəv daş daşımaq üçün düzələn xərayin bir başından, Qocaoğlu isə o biri başından yarırdı.* S.Rəhimov. // Xəstə, yaralı daşımaq üçün iki uzun dəstəyə bənd edilmiş parçadan ibarət alət. *Arazı doktorun müşayiətilə*

xərək üstündə ikinci palataya gətirib boş bir çarpayı üzərinə uzatdılar. A.Şaiq. *Bəş dəqiqə çəkmədi ki, yaralını xərayin üstündə gətirdilər.* P.Makulu.

2. Yayla çalınan musiqi alətlərində simlərin altına qoyulan altlıq (taxta və s. parçası).

XƏRƏNGƏ(LİK) *is. dan.* Qarmaqarışlıq, səs-küy, nizamsızlıq. *Məclisdə bir xə-rəngəlik vardı. Aralarında qadınlar olmasına baxmayaraq, açıq-saçıq sözlər söyləməkdən çəkinməyirdilər.* S.Hüseyn.

XƏRƏZİ bax **xırdavat**.

XƏRİF *sif. [ər.]* Qocalıqdan ağılı zəifləmiş, səfehlemiş, sərsəmləmiş.

XƏRİFLƏMƏ “Xərifləmək”dən *f.is.*

XƏRİFLƏMƏK *f.* Qocalıqdan başı xarab olmaq, beyni kütləşmək, səfehləmək. *Zəki Məmmədbağırın xəriflədiyinə qənaət hasil etdi.* S.Hüseyn. [Arvad:] *Ay kişi, xərifləmişən nədi? Həni bizim yağımız, düyümüz ki, plov da bişirəm.* “M.N.lətif.” // Sarsaqılmaq, sərsəmləmək. *Aşıq Cəlal oyandığım bildirməyəcəkdi, amma düşünəcəkdiki, ey gidi dünya, nəhayət, mənim ustadam da xəriflədimi?* Ə.Məmmədخانlı.

XƏRİFLİK *is.* Ağılı başından çıxmış adamın halı; ağıl seyrəkliyi, sərsəmlik.

XƏRİTƏ *is. [ər.]* Yer səthinin coğrafi vəziyyətinin kağız və s. üzərində təsviri. *Coğrafiya xəritəsi. Asiyanın xəritəsi. Dünya xəritəsi. Yer üzünün xəritəsindən silinmiş qədim dövlətlər.* – *Kəndim, balacasın, çox balacasan; Adın yox dünyanın xəritəsində.* M.Araz.

XƏRİTƏÇƏK bax **xəritəçi**.

XƏRİTƏÇİ *is.* Coğrafiya xəritələri tərtib edən mütəxəssis; kartoqraf.

XƏRİTƏÇİLİK *is.* Coğrafi xəritə çəkmə (tərtib etmə) sənəti; kartoqraflıq.

XƏSARƏT *is. [ər.]* Zıyan, zərər. [Züleyxa ilə Cəmilin] *yaşadıqları kənd müharibə cəbhəsinə yaxın olduğundan böyük xəsarətlərə düçar olmuşdu.* T.Ş.Simurq. // Xarab olma, korlanma, zədələnmə, sınma. [Zakirov:] *Qəribədir, axşam mən bağı gəzəndə hasarda heç bir xəsarət görmədim.* Ə.Məmmədخانlı. □ **Xəsarət vermək** – zıyan vermək, zərər vermək. *Verməmişəm mən ki xəsarət sənə; Sən dəxi vermə əziyyət mənə.* A.Səhhət. **Xəsarət yetirmək (elə-**

mək) – ziyan vurmaq, zərər yetirmək, yaxud bir şeylə vurub yaralamaq, zədələmək. [Sultan bəy:] ..*Dedim, gedim görüm, bəlkə qız, xudanəkərdə, özünə bir xəsərat yetirdi.* Ü.Hacıbəyov.

XƏSİL *is.* Göy taxıl. *Alaq otları torpaq-dakı qidalı maddələri almaqla xəsilləri zəiflədir.* – *İl fəraş gəlsə, yaylaqda ot, qışlaqda güzdək və xəsil bol olsa, qoyun saxlamaq asandır.* Ə.Vəliyev.

XƏSİLLƏŞMƏ “Xəsilləşmək”dən *f.is.*

XƏSİLLƏŞMƏK *f.* Göyermək (taxıl haqqında). *Körpə və tər taxıl xəsilləşirdi.* S.Rəhimov.

XƏSİLLİK *is.* Xəsil olan, xəsil ökələn yer. *Xəsillik salmaq.* // Xəsil üçün ayrılan. *Xəsillik arpa.*

XƏSİS *sif.* Simic, ifrat dərəcədə qənaətçil, pul xərcləməkdən hər vasitə ilə çəkinən. [Qulu:] *Allah pulu götürüb belə xəsisə verir ki, sandığa qoyub gecə-gündüz keşiyini çəkir.* S.S.Axundov. *Olursunuz, duman olun, sis olmayın; Nədə xəsis olsanız da; Sevgidə xəsis olmayın!* B.Vahabzadə.

XƏSİSCƏSİNƏ *zərf* Xəsisə yaraşan bir tərzdə, xəsis kimi. *Əziz Hüsü! ..Sən məktubu xəsisçəsinə yazmağından inciyirsən.* Ə.Haqverdiyev.

XƏSİSLƏŞMƏ “Xəsisləşmək”dən *f.is.*

XƏSİSLƏŞMƏK *f.* Xəsis olmaq, xəsisliyi getdikcə artmaq.

XƏSİSLİK *is.* Simiclik, xəsis adamın xasiyyəti. *Hacı Bakıda bir məşhur kişi idi. İstər dövlətdə, istər xəsislikdə.* Ə.Haqverdiyev. □ **Xəsislik eləmək, xəsislik göstərmək** – simiclik eləmək, qıymamaq, əsirgəmək. *Əmim xəsislik elədi, [oğlunu] oxutmadı.* M.Hüseyn. [Çərkəz:] ..*Gətir [narı] sıxaq soğanın üstünə. Gətir, xəsislik eləmə. Bir çürük narı Bakıdan gələn qonağa qıymırsan?* İ.Məlikzadə.

XƏSPUŞ *is.* [fars.] Fırıldaqcı, xırda oğru, cibgir, cibəgirən. *Xəspuşlardan birisi pulları iki əli üzərində Varisə doğru uzadaraq: – Varis bəy, hər kəsdən çox mən qazandım.* A.Şaiq. [Qulamrza Rüstəmbəyov:] *Bu xəspuşların qəribə xasiyyəti var: duz-çörəyə xəyanət etməzlər. Çəmənzəminli. Haqiqət bura çox*

basırıq olur. Həmişə özgə hesabına yaşayan xəspuşlar bunu yaxşı bilir. Qantəmir.

XƏSPUŞLUQ *is.* Fırıldaqlıq; cibgiriklik, xırda oğruluq.

XƏSTƏ *sif.* [fars.] 1. Səhhəti yerində olmayan, bir xəstəliyi olan; naxoş, azarlı. *Xəstə uşaq. – Xəstə əsgər dərindən nəfəs aldı.* H.Nəzərli. *Xəstə atalarının ürəyini sıxmaq istəməyən oğul və qız güzəranlarından şikayət eləmədilər.* Ə.Abasov. // İ. mənasında. *Xəstənin yanına getmək. Xəstənin halı yaxşılaşdı. – Bənnasız hörgü hö-rülməz; Təbibsiz xəstə dirilməz. “Koroglu”. Əri xəstə üstə getdikdə və ölü üstə aparıldıqda, o, dükkanda oturub alış-veriş edərdi.* S.S.Axundov. *Bunu görən xəstə Aydını heç yaxına belə buraxmamışdı.* H.Seyidbəyli.

□ **Xəstə düşmək, xəstə yatmaq** – xəstələnmək, azarlamaq, yorğan-döşəyə düşmək. *Xəstə düşdüm, gələn yoxdur üstümə; Qərib öldüm, bikəs öldüm, yad oldum.* M.V.Vidadi. *Həsrətindən xəstə düşdüm; Eylə dərdə çarə, Ceyran! Aşiq Ələsgər. Bu hadisədən Molla Qasım sarılıq azarına düşüb xəstə yatdı.* S.S.Axundov. **Xəstə olmaq** – xəstə yatmaq, azarlı olmaq, naxoş olmaq. *Bəstəri-möh-nətdə xəstə olduğum; Gözləri şəhləyə dedin, nə dedi? Q.Zakir. Mən diqqətlə [Məmmədə] baxdım, xəstə olduğuna heç şübhəm yoxdu.* C.Cabbarlı. **Xəstə salmaq** – xəstələndirmək, azarlatmaq, xəstələnməsinə səbəb olmaq. *Yar gəlməsə məndən dirilən olmaz; Məni xəstə salan busə dağıdı.* Q.Zakir.

2. *məc.* Şairənə təşbehlərdə dərdli, qayğılı, mənən üzgün mənasında. *Çox edən bimarə xidmət aqibət bimar olur; Leyk könlüm xəstədir ol nərgisi-bimarsız.* S.Ə.Şirvani.

3. *məc.* Sönük, zəif, cılız, ölgün. *Kiçik bir lampanın ziyası evə xəstə və ölgün bir işıq nəşr edirdi.* S.Hüseyn.

4. *məc.* Bir şeyə həddindən artıq meyil edən, aludə olan; aludə, mübtəla, düşkün. *Kino xəstəsi. Futbol xəstəsi. Bilyard xəstəsi.*

5. *məc. klas.* Yazıq, zavallı, aciz, fəqir, bimar. *Füzuli xəstəyə düşmənin sözü ilə dust cövr eylər.* Füzuli. *Vidadi xəstəyəm, günlər sanaram; Dərd əhliyəm, qəm hərfini qanaram.* M.V.Vidadi.

◊ **Xəstə baxıcısı** – müalicə müəssisələrində ağır xəstələrə və binanın təmizliyinə baxan kiçik tibb xidmətçisi.

XƏSTƏHAL *sif.* [*fars.* xəstə və *ər.* hal] Bir qədər xəstə, kefsiz, halsız, nasaz. *İyirmi beş bahar görmüş bu adam altmış xəzan keçirmiş qoca kimi yorğun, xəstəhal və ölgün görünürdü. A.Şaiq. // məc.* Halsız, ölgün, düşkün. *Saqi, tut əlim ki, xəstəhaləm; Qəm rəhgüzərində payimaləm.* Füzuli. *And olsun Kəbəyə, xəstəhaləm mən; Can verməyə səri-kuyin istərəm.* Q.Zakir.

XƏSTƏHALLIQ *is.* Kefsizlik, halsızlıq, düşkünlük, nasazlıq.

XƏSTƏXANA *is.* [*fars.*] Müalicə üçün xəstələrin yatdığı ev, bina, müəssisə. *Xəstəni xəstəxanaya qoymaq. – Yaralı hərbi xəstəxanada .. yatmışdı. Ə.Məmmədخانlı. 14 oktyabr – qırx doqquz yaşım... Görüşdük onunla xəstəxanada; Əyləşib dərmanım, dərdim yanıq, Təklidən qorxanda təklənir adam.* M.Araz.

XƏSTƏXANALI *sif.* Xəstəxanası olan. *Xəstəxanalı qəsəbə.*

XƏSTƏ-XƏSTƏ *zərf* Xəstə olduğu halda, azarlı-azarlı, naxoş halda. *Xəstə-xəstə qonaqlığa getmək. – Polad Kamilin xəstə-xəstə gördüyü iş məəttəl qaldı. M.Süleymanov.*

XƏSTƏLƏNDİRMƏ “Xəstələndirmək” – dən *f.is.*

XƏSTƏLƏNDİRMƏK *f.* Xəstə etmək, xəstələnməsinə səbəb olmaq, azara salmaq, azarlatmaq, naxoşlatmaq. *Dünənki külək məni xəstələndirdi.*

XƏSTƏLƏNMƏ “Xəstələnmək” dən *f.is.*

XƏSTƏLƏNMƏK *f.* Azarlamaq, naxoşlamaq, bir xəstəliyə tutulmaq. *Özümü soyuğa verib xəstələndim. – Doğrudan da, keçən il Bakıya, Tahirin yanına gedəndə Gülsənəm arvad xəstələnmişdi. M.Hüseyn. Əvəz kişi oğlunun tər köynək dayandığını görüb dedi: – Bala, səhər ertənin soyuğuna özünü vermə, xəstələnersən. Ə.Vəliyev.*

XƏSTƏLİK *is.* Orqanizmin normal həyat fəaliyyətinin pozulması halı; azar, naxoşluq. *Göz xəstəlikləri. Sağalmaz xəstəlik. Yoluxucu xəstəlik. – Aygün xəstəlikdən qalxır ayağa; Qaynayır gözündə yənə də həyat. S.Vurğun. [Nuriyyə:] Bilirdim ki, bağırsağ*

çevrilməsi ağır xəstəlikdir. İ.Əfəndiyev.
□ **Xəstəlik tarixi** – müalicəyə başlanan gündən etibarən müalicə edən həkim tərəfindən yazılan və xəstənin vəziyyətini əks etdirən əsas tibbi sənəd.

XƏSTƏLİKLİ *bax xəstəməzac.*

XƏSTƏLİKTÖRƏDƏN *is.* Xəstəlik törəməsinə səbəb olan, azar mənbəyi olan, mikrobları yayan. *Xəstəliktörədən mikroblar.*

XƏSTƏLİKTÖRƏTMƏ *is.* Xəstəlik törəməsinə, xəstəlik yayılmasına səbəb olma, xəstəlik mənbəyi olma. *Virusun xəstəliktörətmə qabiliyyəti.*

XƏSTƏMƏZAC *sif.* [*ər.*] Xəstəliklərə, tez xəstələnməyə məil olan, tez-tez xəstələnen, üzərindən xəstəlik əskik olmayan.

XƏSTƏMƏZACLIQ *is.* Xəstəliyə məil olma; üzərindən xəstəlik əskik olmayan, tez-tez xəstələnen adamın halı.

XƏŞƏL *bax xaral.* *Bir adam ki, .. kömür xəşəllərini dalına şələləyib hıqqana-hıqqana götürə, ..qalxa-qalxa Müqim bəy Cavanşir kimi bir əsilzadənin mühafizə ola, daha nə üçün vəziyyətindən razı olmazdı. S.Rəhimov.*

XƏŞƏM *is. zool.* Şirin sularla yaşayan, yeyilən balıq növü. *İldırım qeyzini sel-sel axıdan; Çapaqdan, xəşəmdən, qızıl balıqdan; Rəng alan, dad alan dəli çaylarım.. X.Rza.*

XƏŞİL *is.* Suda bişiriləb yağ və doşabla yeyilən xəmir xörəyi. *Qarğa özünü quş bilir, xəşil özünü aş. (Ata. sözü). [Ağa Kərim xan:] Tez ürəktutan xörəklərdən .. biri xəşildir. N.Vəzirov. ..Kənd əhli bilirlər ki, doşabsız xəşil olmaz. Şəhriyar.*

◊ **Xəşilə döndərmək** – bir şeyi (mədəni) duru xəmir (horra) halına salmaq, korlamaq. [Süleyman:] [Gübrəni] *aparıb töküblər yağışın altına, döndəriblər xəşilə.* M.İbrahimov. **Xəşilini çalmaq** – öldürmək, işini bitirmək. **Xəşilini çıxarmaq** – əzib-əzizdirmək, sağ yer qoymamaq. *Əsgərin gözünü püfləyənin xəşilini çıxardaram.* M.S.Ordubadı.

XƏTA *is.* [*ər.*] Səhv, yanlışlıq, qələt. *Mürəttib xətası. Korrektor xətası.*

XƏTBAŞI *is.* Kişilərdə saçın gicgah tərəfdə qulağın qabağında olan hissəsi. [Budaq:] *Yəznəm məni görçək yerindən qalxıb içəridə var-gəl eləməyə, arabir sol əli ilə*

xətbaşını qaşımğa, gah da bıqlarını əlləşdirməyə başladı. Ə.Vəliyev. [Şərifzadənin] qısa xətbaşısı əmmaməsinin altından çıxmışdı. P.Makulu.

XƏTÇƏKƏN *is.* xüs. Xətt çəkməyə məxsus alət; cızıqçəkən. *Xətçəkəni lazımı hündürlük ölçüsündə saxlamaq üçün məşəstəbi olan hündürlükölçəndən .. istifadə edilir.* Ə.Əliyev.

XƏTƏR *is.* [ər.] 1. Təhlükə, qorxu. [Şah öz-özünə:] *İndi bütün ümidim vəzirin fərasətinədir, yaqın keçəni görüb mənim xətdə olduğumu anlar.* Ü.Hacıbəyov.

2. Zıyan, zərər. [Həcər:] *Ömrün uzun olsun, Qəhrəman qardaş; Xətdər görməyəsən heç zaman, qardaş!..* S.Rüstəm. □ **Xətdər dəymək (gəlmək, toxunmaq)** – 1) zıyan dəymək, zərər dəymək. *Güclü, doludan taxıla xeyli xətdər toxundu.* – Səlim bildi ki, belə ovçulardan bu quşlara bir xətdər gəlməz. M.Rzaquluzadə. *Nə qarajın qapısından asılan qifil sındırılıb, nə də maşının açar yerinə bir xətdər dəyib.* H.Seyidbəyli; 2) fəlakət, bədbəxtlik üz vermək; fəlakətə, faciəyə uğramaq, zıyan dəymək. *Mən misal üçün deyirəm ki, iki-üç günlüyə göz-qulaq olaq ki, uşaqlara bir xətdər toxunmasın.* S.Rəhimov. [Şeyx Amiri qullara:] *Dərhal oğlunun izinə düşüb səhraya gedin! Dalınca gəzin, keşiyin çəkin, ona bir xətdər dəyməsin.* Ə.Məmmədخانلی. **Xətdər vurmaq** – qəsd etmək, zıyan vurmaq; öldürmək. [Qarı Nurəli xana:] *İndi sənə bir yağı göz dikibdir, .. xətdər vurmaq istəyir.* Çəmənzəminli. **Xətdər yetirən** – toxunan, təhqir edən. *Qayınata isə arvadı ilə namusa xətdər yetirən sözlər icad edib, gəlinə min böhtanlar isnad verirdilər.* Çəmənzəminli. **Xətdər yetirmək** – zərər yetirmək, fəlakətə uğratmaq, canına qəsd etmək; vurmaq, yaralamaq. [Eyvaz dəlilərə:] *Biz əgər belə şəhərə girsək, Koroğluya xətdər yetirərlər.* “Koroğlu”.

XƏTƏRLƏNMƏ “Xətdərlənmək” dən *f.is.*

XƏTƏRLƏNMƏK *f.* Xətdər dəymək, zərər, zıyan görmək. // Korlanmaq, xarab olmaq, zədələnmək. *Blindajın divarları və tavanı adda-budda xətdərlənmişdi.* Çəmənzəminli.

XƏTƏRLİ *sif.* Çox qorxulu, çox təhlükəli, təhlükə ilə dolu, xətdər gətirə bilən, xatalı.

Xətdərli səfər. Xətdərli yol. Xətdərli iş. – [Gülbahar:] *Bəlkə xətdərli yaradır .. qolunu belə, başına dönüm, çıxart, Əhməd!* N.Vəzirov. [Birinci qul Məcnuna:] [Vətənə getmək] *hələ mümkün deyil, mərhəmətli ağa, hələ yollar xətdərlidir.* Ə.Məmmədخانلی. // Zərərli, ziyanlı.

XƏTƏRLİLİK *is.* Qorxulu, təhlükəli olma, xətdər gətirmə; təhlükəlilik.

XƏTƏRNAK *sif.* [ər. xətdər və fars. nak] *klas. b a x xətdərli. Sərsəri basma qədəm eşq təriqinə, Füzuli; Ehtimal eylə ki, qayətdə xətdərnək səfərdir.* Füzuli. [Mirzə Rza:] *Gəzimmə İran adında xətdərnək səhralarda, qayıt Firəngistana, Fərhad!* C.Cabbarlı.

XƏTƏRSİZ *sif.* Qorxusuz, təhlükəsiz, xatasız. *Xətdərsiz iş. Xətdərsiz səfər.* – [Ataş:] *Xalıqverdi əmi deyirdi ki, Turaclı yolu xətdərsizdir.* Ə.Vəliyev. [İsmayıl kişi Namaza:] *Sən bir qəddər adam götür, arvad-uşağı xətdərsiz yerə apar və özün də orada qal!* P.Makulu. // Ziyansız, zərərsiz.

XƏTƏRSİZLƏŞDİRMƏ “Xətdərsizləşdirmək” dən *f.is.*

XƏTƏRSİZLƏŞDİRMƏK *f.* Xətdərsiz etmək, qorxusuz, təhlükəsiz hala gətirmək. [Veysəl] *Kəngərini qorxudub buradan uzaqlaşdırmaq, Ataşın yolunu xətdərsizləşdirmək istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

XƏTƏRSİZLƏŞMƏ “Xətdərsizləşmə” – dən *f.is.*

XƏTƏRSİZLƏŞMƏK *f.* Qorxusuz, təhlükəsiz olmaq, əminlik olmaq. *Yollar xətdərsizləşib.*

XƏTƏRSİZLİK *is.* Xətdərsiz, qorxusuz olma; təhlükəsizlik, əmin-amanlıq.

XƏTİB *is.* [ər.] Məsciddə xütbə oxuyan din xadimi. *Xətib minbərdən yerə düşməmiş, əhali hakimi və xətib gözləməyərk məsciddən çıxdı.* M.S.Ordubadı. // köhn. Gözəl natiq.

XƏTİBLİK *is.* Xətib vəzifəsi, xətibin işi.

XƏTİR *is.* [ər.] Hörmət, ehtiram, sayğı; şan-şərəf. *Xətrini əziz tutmaq. Xətrini istəmək.* – *Xətir üçün xəstə yatmazlar.* (Ata. sözü).

♦ Xətir qoymaq (saxlamaq) – hörmət etmək, hörmətini saxlamaq; güzəşt etmək. **Xətri qalmaq** – incimək, narazı qalmaq, könlü qırılmaq. **Xətri xoş olmaq** – ürəyi açılmaq.

Xətri(n) istədiyi qədər – bax **ürəyi(n) istədiyi qədər** (“ürək”də). **Xətrindən keçməmək** – bax **üzündən keçə bilməmək** (“üz”də). [Xəlfə:] [Dursun] *daha Aslan bəyin xətrindən keçməram*. C.Cabbarlı. **Xətrinə dəymək (qırmaq, toxunmaq)** – könlünü qırmaq, ürəyinə (qəlbinə) dəymək, toxunmaq. *Nə dedim xətrinə dəydi; Üzün məndən niyə döndü? Aşıq Ələsgər. Nə bir nəfər ona “yox” dedi; Nə bir nəfər xətrinə qıydı*. R.Rza. **Xətrini istəmək** – yanında hörməti olmaq, çox saymaq, hörmət etmək, sevmək. *İkram əmisi Ağayarın xətrini çox istəyirdi*. Ə.Əbülhəsən. **Xətrini qırmaq (sındırmaq)** – bax **xətrinə dəymək**.

XƏTİR-HÖRMƏT bax **xətir**. *Xətir-hörmət saxlamaq. Xətir-hörmət gözləmək. Xətir-hörmət bilmək*. – [Sərvinaz qarı:] *Bala, Həs-rət, belə şeylərə qol qoyma, yoxsa aralıqda olan bütün xətir-hörmət tökülər*. B.Bayramov.

XƏTİRLİ *sif.* Xətri əziz, hörmətli, hörmət edilən, sayılan, ehtirama layiq, nüfuzlu. *Xətirli adam*.

XƏTKƏŞ [ær. xətt və fars. ...keş] bax **xət-çəkən**. *Xətkeşlə cızıq çəkmək*. – [Gəldiyeyin] *düz on yeddi gün qələm, xətkes, pərgar, rezin əlindən düşmədi*. Mir Cəlal.

XƏTM *is.* [ær.] 1. Bitirmə, qurtarma, sona çatdırma. □ **Xətm etmək (ələmək)** – 1) bitirmək, tamamlamaq, sona çatdırmaq. *Billah ki, nə xoş demiş Nizami; Bu bəbdə xətm edib kəlamı*. Füzuli; 2) *din*. oxuyub tamamlamaq, bitirmək (Quranı). *Şaşırmış qardaşımı dövrələmiş məktəb uşaqları anama* [dedilər:] – *Muş-tuluğumu verin, Abdulla .. Quranı xətm elədi*. T.Ş.Simurq. *Axşam Quran çıxmış uşaq atasına deyərdi ki, mən sabah Quranı xətm edə-cəyəm*. H.Sarabski.

2. *hüq.* İşə bağlama, qurtarma. □ **Xətm etmək hüq.** – bağlamaq, qurtarmaq. *Sübut olmadığından məhkəmə işi xətm etdi*.

XƏTMİ bax **gülxətmli**. [Çöllərdə] *nə-giz, nanə, xətmli, nilufər, nə desən taparsan*. Mir Cəlal.

XƏTT¹ *is.* 1. Yazarkən hərfli təsvir etmə tərz, yazı yazma xüsusiyyəti; yazı. *Gözəl xətt. Uşaq xətti. Tanış xətt*. – [Yaquıt:] *Məktubu açmışdım və uşaq xətinə oxşar o tanış*

xətti görərkən yenə allərim titrəmişdi. Ə.Məmmədخانlı. *Reyhanın çox səliqəli; Gözəl, təmiz bir xətti var*. M.Dilbazi.

2. Nazik saqqal. *Yumşaq barmaqlar Xəlilin xətt yerindən çənəsinə qədər titrəyə-titrəyə gəzdi. Üzünə isti nəfəs dəydi*. İ.Məlikzadə.

XƏTT² *is.* [ær.] 1. Cızıq. *Kağızda dikinə çəkilən xətlərin sayı indi beş idi*. Ə.Əbülhəsən.

2. İki məntəqəni birləşdirən yol. *Moskva – Bakı dəmiryol xətti. Moskva – Kiyev hava xətti. Trolleybus xətti*. // *Teleqraf, telefon rabitəsi qurğuları (məfillər, kabellər və s.); su, kanalizasiya sistemi. Teleqraf xətti. Telefon xətti xarab olmuşdur. Xəlil içəri girib isti su xəttinin üstündəki manometrə nəzər saldı*. İ.Məlikzadə. // *Elektrik enerjisini nəql etmək üçün qurğular (məfillər, kabellər və s.) sistemi. İki saatdan çox idi ki, kəşfiyyat buruğunda elektrik xətti korlanmışdı*. M.Hüseyn. *..Xətdə cərəyan var, işə başlamaq olar*. M.Süleymanov. // *Yan-yana durmuş şeylərin uzun sırası, bir şeyin arasıkəsilməz sırası. İstehkam xətti. Müdafiə xətti*. – *Bəhram şah Bərdəsinin mühasirə xəttini yarmağa və Atabəy Məhəmmədə qalib gəlməyə müvəffəq olmayacaqdır*. M.S.Ordubadı.

3. Bir dövlətin hüdudu, sərhədi və bu sərhəd boyunca olan istehkamlar sırası. *Vaqifin yazdığı məktub Qafqaz xəttindəki baş komandan .. vasitəsilə Yekaterinaya göndərildi*. Çəmənçəminli. // *Vuruşan iki tərəf arasında uzanan yer, döyüş gedən yer. Vuruşmanın qızgın vaxtında rota komandiri Zəhranı çağırdı və tapşırıq verib qabaq xəttə göndərdi*. Ə.Vəliyev. *Orda mən bilirdim ki, cəbhə xəttinin o tərəfində düşmən durur*. H.Seyidbəyli.

4. Cizgi. *Kim olduğunu daha bilmədiyim bu qadını yalnız üzünün xətləri, hal və tövrilə öyrənmək istəyirdim*. S.Hüseyn. *Baxıram heykələ... mən heyrətdəyəm... Necə yerindədir hər xətt, hər qırıq!* B.Vahabzadə.

5. *məc.* İstiqamət, hərəkət, görüş tərz. *Düzgün xətt. Yanlış xətt. Orta xətt götürmək*.

6. Qan qohumluğu əsasında birləşmiş adamların ardıcıl sırası, əcdadlar, nəsilər sırası. *Ata xətti ilə qohumluq*.

XƏTTAT is. [ər.] Gözəl xətti olan adam, gözəl yazı yazan adam. [Vaqif] *..bir şeir Tif-lisin və valinin mədhinə, bir ayrısını da vəli-əhdə ithaf olaraq yazdı, üzü göçürülmək üçün özü ilə gətirdiyi xəttata verdi. Çəmənözəminli.*

XƏTTATLIQ is. Gözəl xətlə yazma sənəti.

XƏTTİ-HƏRƏKƏT is. [ər.] 1. köhn. Dö-yüşü hazırlama və aparma sənəti, döyüş üsulları; taktika. *Düşmənin xətti-hərəkəti.* – [Nizami:] *Biz, Fəxrəddinin göstərdiyi xətti-hərəkətlə irəli getsək, fars və ərəb cahan-girlərinin keçmişdə və bundan sonra apara-cıqları xətti-hərəkətə kömək vermiş olaca-ğın.* M.S.Ordubadi.

2. məc. İctimai və siyasi mübarizə üsul və vasitələrinin məcmusu. // Hər hansı məq-sədə çatmaq üçün tətbiq edilən üsul və vasitələr, tədbirlər. *Salman, “siyasi məsələ-lər həll olunmasa, maarif məsələsi həll oluna bilməz”, – deyə qəti bir xətti-hərəkət yürüdüdü. Çəmənözəminli. Darülfünun eşi-yində və içərisində daima tələblər dəstə-dəstə toplaşmış, vermiş olduqları tələbləri, maarif nəzarətinin və darülfünunun müdi-riyyətinin xətti-hərəkəti ətrafında müzakirə edirlərdi.* T.Ş.Simurq.

XƏTTÜ XAL is. [ər. xətt və fars. xal] *klas.* Gözəlin sifəti mənasında. *Qoymazsan baxmağa xəttü xalına; Tamaşayı-camalıni kəsibsan!* M.P.Vaqif. *Xəttü xalə verib xeyli nəzakət; Siyah zülfü hamısından baş çəkib.* Q.Zakir.

XƏTVARİ sif. Xətt kimi, xəttəoxşar, xətt şəklində. *Xətvəri yarpaq.*

XƏYAL is. [ər.] 1. Bir şəxsin və ya şeyin insan fikrində, təsəvvüründə təcəssüm edən surəti; təxəyyül. *Onun xəyalı heç vaxt gözümün qabağında getmir.* // Xəyala, fik-rə gələn şeylər; xəyalat. *Pəncərənin önündə o, dayanır lal kimi; Gördükləri görünür gö-zünə xəyal kimi.* B.Vahabzadə. *Yenə uzaq yollar keçir gözümdən; Yenə min xəyalda, min soraqdayam.* N.Xəzri.

2. Fikir, düşüncə. *Xəyalım hürr, can sərbəst, fikrim laübalıdır; Məni azad edən sul-tani-əqli-nöktədanımdır.* M.Hadi. □ **Xəyal eləmək (etmək)** – təsəvvürünə gətirmək, ağılna gətirmək, xəyalına gətirmək, düşün-

mək, fikir eləmək. *Nə xəyal eləyirsən? – Könül titrər, gözüm görməz, əlim tutmaz, ayaq getməz; Görər heyranlığım canan, xə-yal eylər ki, təmkindir.* Qövsü. *Hər axşam Şaban evə gələndə xəyal edirdi ki, Gülsüm həmişəki tək onun qabağına çıxıb əlinə su tökəcə, öz əli ilə qəbrə qoyduğunu Gülsümün öldüyünə inanmırdı.* Ə.Haqverdiyev. *Məşədi Əsgər öz-özünə xəyal etdi ki, həqiqətdə hə-min qərrib müsafirin çamadanını əlindən qa-pıb qaçmaq çox asanca işdir.* S.M.Qənizadə.

Xəyala dalmaq (qapılmaq, getmək) – fikrə getmək, dərin düşüncəyə dalmaq. *İndi [Şiraslan] yeni bir xəyala qapılır, sanki kainatla qovuşur...* S.Rəhimov. *Dərin xəyala dalsan; Mən sükutun olaram.* N.Xəzri. *Mən .. bəzən də qoca bir kötiyün üstündə oturub xəyala gedirəm.* Z.Xəlil. **Xəyala gəlmək** – 1) yada düşmək, anılmaq, xatırlanmaq, tə-səvvürə, fikrə gəlmək, xəyalında canlanmaq. *Ol afitabrıxlə keçən günlərim mənim; İndi gəlir xəyalıma hicrində xətbək.* S.Ə.Şirvani; 2) ağılna gəlmək, düşünmək. *..Xəyalıma gəl-di ki, nökrimiz evi süpürəndə süpürgənin tikanı düşüb fərşin üstünə və batıb qonağın yumşaq yerinə.* C.Məmmədquluzadə. **Xə-yalına gətirmək** – xəyalında, təsəvvüründə canlandırmaq, yadına salmaq, xətirə gətirmək, düşünmək, fikrinə, təsəvvürünə gətirmək. *Bəndəli xəyalına gətirə bilməzdi ki, adam adama əvəzsiz, pulsuz bir xeyir iş görə.* Mir Cəlal. *Qarı oturduğu yerdə göz-lərini yumub, dumana bürünmüş uzaq gün-lərini xəyalına gətirdi.* Ə.Məmmədخانli. **Xəyalına girmək** – ağılna gəlmək, fikrinə gəlmək, düşündürmək. [Taybuynuz öküz] *işə bir az ağır gedəndə yaman sözlərdən, töhmətdən və döyülməkdən başqa bir şey görə bilməz, onun ac və susuz qalmağı da bir kəsin xəyalına girmir...* F.Köçərli. **Xəya-lında canlanmaq** – təsəvvüründə, hafizə-sində canlanmaq, gözünün qabağına gəl-mək, təsəvvürünə gəlmək, yadına düşmək. *Gələcək Bakı – əməkçi Bakısı xəyalında canlanır.* M.S.Ordubadi. *Hər gecə əxilər süfrəsi başında gördüyü o müxtəlif qariblər və kimsəsizlər içərisində yavaş-yavaş bu qocanın da siması [yolçunun] xəyalında can-lanırdı..* Ə.Məmmədخانli.

3. *məc.* Arzu edilən, həsrəti çəkilən şey mənasında. *Ləbin xəyalı ilə dildə şur olur peyda; Bəli, nəməklə olur, rəsmidir, kəbab ləziz.* S.Ə.Şirvani. [Mayanın] *ata minmək, atın üstündə yol getmək isə şirin xəyalı idi.* M.İbrahimov. □ **Xəyalından keçmək** – fikrindən keçmək, arzusunda olmaq, ürəyindən keçmək. [Hacı Kamyab:] [Fərmanın] *xəyalından mənim qızımı almaq keçir. Qoy xəyalplovdan nə qədər yeyəcək, yesin.* Ə.Haqqverdiyev. // *Başə gəlməz, boş xəyal-dən ibarət olan şey; xülya. Sevdə nədir? Hicran nədir? Bir xəyal!* M.Müşfiq. □ **Xəyal kimi** – kölgə kimi, kabus kimi. *Doğrusu ... hər zaman gözlərimdə siz; Gəlib durursunuz bir sual kimi; Gah şirin, gah acı bir xəyal kimi.* S.Vurğun. *Otağı göyümtül papiros tüstüsü bürüdüyündən, adamların siması xəyal kimi dumanlı görünürdü.* M.Hüseyn. *Dağlarımın başından qalxıb bir qartal kimi; Gəzdim ana yurdumu canlı bir xəyal kimi.* R.Rza.

XƏYALAT *is.* [ər. “xəyalət” söz. cəmi] 1. Əsli olmadığı halda gözə görünən mövhum surət; həqiqətdə deyil, yalnız xəyalda, fikirdə, təsəvvürdə olan şeylər; xülya, kabus. [Cəlil Məmmədquluzadə] *xəyalata uyan idealların gözəlliyi ilə yaşayıb, varlığa tül pərdələr dalından baxan yazıçılardan deyildi.* M.İbrahimov.

2. Fikir, düşüncə; fikirdə, xəyalda olan, arzu edilən şeylər. *Yüz sənə bundan əqdəm ata və babalarımızın .. arzu və təmənnalarını, fikir və xəyalatını* [Vaqif] *yazıb.. F.Köçərli. Əhməd xəyalata o qədər inanmışdı ki, qazanacağı 500 manatın cıvıltısını cibində eşidir və xəyalatı canlandırır.* B.Talıblı. □ **Xəyalat eləmək** – çox fikir eləmək, çox düşünmək, fikirləşmək, fikrində götür-qoy eləmək. [Xırda xanım:] *..Bol xəyalat etməmişəm. Bir neçə vaxt işi düzəldib toy fikrinə düşmüşəm..* N.Vəzirov. **Xəyalat götürmək** – dərin düşüncələrə qərğ olmaq, fikir-xəyal götürmək. *İnsanı xəyalat götürəndə hər cür natarax fikirlər adamdan əl götürür.* C.Məmmədquluzadə. *Bir neçə vaxt gözümə yuxu getmədi, xəyalat məni götürdü.* Ə.Haqqverdiyev. *Həmzəbəyi xəyalat götürdü.* Çəmənzəminli.

XƏYALÇI *bax xəyalpərəst.*

XƏYALÇILIQ *bax xəyalpərəstlik.*

XƏYALƏN *zərf* Xəyalında, fikrində, təsəvvüründə, zehində; fikrən, zehnən. *Xəyalən sənin yanındayam. Xəyalən onun surəti gözümüñ qabağında canlandı. – Eyvə dəfə-lərlə xəyalən Gülsənin qüvvətli əllərini əlinə alıb demişdi..* Ə.Vəliyev. *Sənə vətənimdən salam gətirdim; Xəyalən üstünə qanad da gərdim.* N.Xəzri. [Ümid] *bir an içərisində xəyalən iş sahəsinə getdi.* B.Bayramov.

XƏYALƏT [ər.] *bax xəyal* l-cı mənada.

XƏYALİ *sif.* 1. Əslində olmayıb, gözə qabağına gətirilən, təsəvvür edilən, xəyalda canlanan; qeyri-həqiqi, qeyri-real. *Xanım görmədiyi ölkənin xəyalı gözəlliyinə məftun bir halda sözünə davam edirdi. Çəmənzəminli. Bir zaman, doğrudan da, xəyalı bir məhəbbətlə sevdiyi qızın iztirab və göz yaşlarına qarşı Səlim biganə və laqeyd baxa bilmədi.* M.İbrahimov.

2. *riyaz.* Təsəvvür edilən, xəyalə gətirilən, uydurulan. *..Xəyalı ədədlər müasir riyaziyyatda geniş surətdə tətbiq olunur.* Z.Xəlilov.

XƏYALLANMA “Xəyallanmaq”dan *f.is.*

XƏYALLANMAQ *f.* Dərin fikrə, xəyalə dalmaq, keçmişləri göz qabağında canlandırmaq; fikirləşmək. *Şərifzadə öz-özünə xəyallanır, gözünün altından qarovulçuya baxır, onun mürgüləməsinə gözləyirdi.* M.Hüseyn.

XƏYALPƏRƏST *sif. və is.* [ər. xəyal və *fars.* ...pərəst] Xəyalə, düşüncələrə qapılmağı sevən, ona mail olan; xülyaçı. *Xəyalpərəst uşaq gecələr yatağına girdiyi zaman bədbəxt anasını gözləri önünə gətirir.* A.Şaiq. // *Dalğın.* [Firidun] *sakit və xəyalpərəst baxışlarla Südəbəni, anasını süzür..* M.İbrahimov. *Vəli əvvəllər xəyalpərəst və laübalı bir gənc idi.* M.Hüseyn.

XƏYALPƏRƏSTLİK *is.* Xəyalə, düşüncələrə qapılma; xəyalpərəstlik, real həyatdan uzaqlaşb fantastika aləminə getmə; xülyaçılıq. *Bugünkü vəziyyətin şəklini dəyişmədən xoşbəxtlik məsələsinə meydana atmaq xəyalpərəstlikdir, hissiyyatpərvərlikdir, bunların heç birisindən xoşbəxtlik ummaq olmaz.* M.S.Ordubadı.

XƏYALPƏRVƏR *sif.* [ər. xəyal və fars. ...pərvər] bax **xəyalpərvər**. [Xasayoğlu Adiləyev:] *Hələ ilk gəncliyində* [İlyas] *xəyalpərvər idi. Bəzən həddindən artıq öz qüvvəsinə inanardı. Bəzən məyus olub özü öz gözündə məhv olardı.* Ə.Məmməd-xanlı. *Teymur müəllim şirinsöhbət və xəyalpərvər bir gənc idi.* Ə.Sadiq.

XƏYALPƏRVƏRLİK bax **xəyalpərvərlik**.

XƏYALPLOV *is.* Həqiqətdə mümkün olmayıb ancaq xəyalda ola bilən şey; xülya. [Hacı Kamyab:] [Fərman] *qoy xəyalplovdan nə qədər yeyəcək, yesin.* Ə.Haqverdiyev. *Xəyalplov Ələmdarın uzun ayaqlarını yerdən üzdü.* S.Rəhimov.

XƏYANƏT *is.* [ər.] 1. Özünə olan etimaddan sui-istifadə edərək dönüklük etmə; xainlik, xaincəsinə hərəkət, etibarsızlıq. [Sərdar Rəşid] *bu xəyanətini həyata keçirmək üçün fürsət tapmayacaqdır.* M.S.Ordubadı. *Aradan üç ay keçmişdi. Bu üç ay içərisində Şükür kənddə bir çox cinayətlər və xəyanətlər şahidi olmuşdu.* S.Hüseyn. [Qartal:] *Xəyanət ən böyük bir ordunu belə yıxa bilər.* M.Hüseyn. // Düşməni tərəfə keçmə, düşməni satılma; satqınlıq. *Neçə kərə; Tarix endi zirvələrdən dərələrə; Bu hiyləgər xəyanətlər; Tariximin neçə-neçə varəğini; ləkələdi, qaraladı.* B.Vahabzadə. □ **Xəyanət etmək (eləmək)** – xain çıxmaq, satqınlıq eləmək, satılmaq, etibarsız çıxmaq. *Dostuna xəyanət etmək.* – [Yusif:] *Bu gün bazarda Murad rast gəlir deyir ki, çörək verib bəslədiyini şaxs sənə xəyanət edir.* N.Nərimanov.

2. Namərdlik, vəfasızlıq, etibarsızlıq, dönüklük, əhdi pozma. *Sevgilisinə xəyanət etmək.*

XƏYANƏTÇİ *sif.* və *is.* Xəyanət edən; xəyanətkar, xain. *Çünki xəyanətçisiz cümlə müsəlmanlara; Mənzilinizdir səqər, oxutmuram, əl çəkin!* M.Ə.Sabir.

XƏYANƏTÇİLİK *is.* Xəyanət etmə, xain olma; xəyanətkarlıq.

XƏYANƏTKAR *sif.* [ər. xəyanət və fars. ...kar] Xəyanət edən, xəyanətçi; xain, satqın, etibarsız. [Hüsniyyə:] *Mən ölümdən qorxmuram, ancaq məni o dünyaya xəyanətkar kimi, bişərəf kimi göndərmə, ya rəbb!* İ.Məlikzadə.

XƏYANƏTKARLIQ *is.* Xəyanət etmə, xainlik etmə; xainlik.

XƏYYAT *is.* [ər.] *köhn.* Dərzi. *Xəyyat bizim əhldən 1-2 nəfərdir ki, çuxa şalvarlardan alalı libas tikirlər, amma paltoları kürk və qeyri libasları tikənlər erməni, rusdurlar ki, yaxşı pul alırlar.* “Əkinçi”. *Ag alaçıq, əlvən çadır; Naxış vurubdu xəyyatı.* Aşıq Ələsgər.

XƏZ *is.* 1. Xəzli heyvanların bədəni örtən tük örtüyü; yun. *Dələ xəzi.* // Bu cür heyvanların işlənmiş, aşılanmış dərisi. *Xəz ticarəti. Xəz tədarükü.* – *Hər il ovçular yüz milyon manatlarla qiyməti olan xəz dəri, piy, ət, quş tükü və s. məhsul əldə edirlər.* M.Rzaquluzadə.

2. Xəzdən tikilmiş, xəzdən hazırlanmış. *Xəz papaq. Xəz yaxalıq.* – *Kişi çıxardı ki, ağaya yüzüklər bəxş edərdi, atlar, inəklər vəd edərtilər; ipək abalar, xəz cübbələr verildilər.* Çəmənzəminli. [Hacı Saleh:] *Amma onun atasının sən çöldə qalmış öz oğlu kimi xəz paltolu saxladığı hamıya məlumdur.* S.S.Axundov. [Fatma] *xəz paltoları geyib, başına və boynuna qalın yun şərf bağlamışdı.* M.İbrahimov.

XƏZAN *is.* [fars.] Payızda yarpaqların tökülməsi; yarpaq tökülmə mövsümü; payız. *Ərağac zəmilər payızın xəzanına bir bəzək və zinət verirdi.* S.Rəhimov. *Nə tez xəzan görünür çöllər, çəmənələr; Arzular sərt daşa dəyir dünyada; Axşam kor-peşman evə dönənlər; Yaxşı ki səhər var, – deyir, – dünyada.* N.Xəzri. // *məc.* Gənclik tərəvətinin getdiyi dövr.

XƏZÇİ *is.* Xəz hazırlayan usta; dəriçi. *Xəzçilər belə hazırlanmış dəriləri növlərə ayırır, nöqsanlarını düzəldir, sonra onları bir-birinə uyğunlaşdıraraq biçib, geyim halına gətirirlər.* “Əmtəəşünaslıq”.

XƏZƏL *is.* 1. Payız fəslində budaqlardan tökülən (saralmış) quru yarpaqlar. *Qarətöyüq tutmaq üçün at qılından cələ hövrüb bağda ağaclar altında çox xəzəl olan yerdə qurardıq.* S.S.Axundov. *İlyas qızın ayaqları yanında, keçənlik quru xəzəllər üstündə oturub qolunu daşa söykədi.* Ə.Məmməd-xanlı. □ **Xəzəl olmaq, xəzələ dönmək** – saralıb-solmaq, qurumaq. *Payızdır, bağçalar*

xəzələ dönmüş; Təbiət bir solğun gözələ dönmüş. M.Müşfiq. Niyə xəzəl oldu salxım söyüdlər; Harda görüşəcək sevənlər indi? N.Xəzri. // Məc. mənada. Özü xəzəl olub vaxtsız töküldü; Ömrün baharını duymadı, getdi. S.Vurğun. Səni görmədən ölsəm; Xəzəl olub tökülsəm; Dadlı bahar çağında. M.Müşfiq. Ömrünün bağçası döndü xəzələ. Biinsaf, bivəfa, yar dedi, getdi. M.Rahim. Xəzəl kimi – solğun, solğunlaşmış, tərəvətini itirmiş. [Fərman Mələyə:] Bir-iki ildən sonra da xəzəl kimi saralıb solacaqsan. M.İbrahimov. Əjdərin üzü xəzəl kimi saralmış və solmuşdu. S.Rəhman. Budaqda titrəyən son xəzəl kimi; Elə bil ümiddən asılıb ürək... N.Kəsəmənli.

2. Müqayisələrdə çoxluq, hədsizlik, say-sızlıq bildirir. [Bibixanım:] *Pul əlində elə bil Şüvəlan bağlarının xəzəlidir. B.Bayramov. □ Xəzəl kimi yağdırmaq (səpələmək, tökmək) – sağa-sola xərcləmək, israfçılıq etmək. [Fatmanisə Seyidə:] ..Dua yazdıran kimdir, ruh tutduran kimdir, nəzir də ki xəzəl kimi başından aşağı pulu yağdırırlar. R.Əfəndiyev. Xəzəl kimi yağmaq (səpələnmək, tökülmək) – həddindən artıq, çoxlu, saysız-hesabsız gələn pul haqqında. Onluqdan tutmuş yüzliyə qədər pullar sazın üstünə xəzəl kimi töküldü. B.Bayramov.*

XƏZƏLLƏNMƏ “Xəzəllənmək”dən *f.is.*

XƏZƏLLƏNMƏK b a x **xəzəlləşmək.**

XƏZƏLLƏŞMƏ “Xəzəlləşmək”dən *f.is.*

XƏZƏLLƏŞMƏK *f.* Xəzəl olmaq, xəzələ dönmək, saralıb qurumaq, solmaq.

XƏZƏLLİ *sif.* Xəzəl tökülmüş, xəzələ dolu, xəzələ örtülü, çoxlu xəzəl yığılmış. *Xəzəlli çıxır. Xəzəlli yol. Xəzəlli bağlar. – Xəzəlli dərələr aşağı buz kimi sular şırıltı ilə axırdı. S.Rəhimov.*

XƏZƏLLİK *is.* Çoxlu xəzəl tökülmüş, xəzəl yığılmış, xəzələ örtülmüş yer. *Xəzəllikdə dayanmaq. Xəzəllikdə atı saxlamaq.*

XƏZƏRLƏR *cəm tar.* V–X əsrlərdə Aşağı Volqadan Qafqaza və Qara dənizin şimal hissəsinə qədər olan ərazidə dövlət qurmuş türkdilli xalq.

XƏZİNƏ, XƏZNƏ *is.* [ə.] 1. Pul, cəvahirat və s. qiymətli şeylər saxlanılan yer. *Cümə axşamları ağanın xəzinəsindən fığərəyə pul paylanardı. Ə.Haqverdiyev.*

2. Bir dövlətə məxsus pul, sərvət, torpaq və s. qiymətli vəsaitin hamısı birlikdə. *Dövlət xəzinəsi. Xəzinəyə məxsus torpaqlar. Xəzinə malı. – ..Uşqolların xərci dövlət xəzinəsinin öhdəsində idi. C.Məmmədquluzadə.*

3. məc. Mədəni və mənbəvi sərvətlərin toplusu. *Türk dilində, Azərbaycan şivəsində təzə bir kitabın ədəbiyyat xəzinəmizə daxil olmasını kəmalı-iftixar ilə izhar edirik. F.Köçərli. Onlar böyük bir səy ilə xalqın qəhrəmanlıq tarixinə yeni səhifələr yazmış, ya da elm və sənət xəzinəsini parlaq incilərle zənginləşdirmişlər. M.İbrahimov.*

4. Köhnə Şərq hamamlarında isti su saxlanılan yer, hovuz. [Xortdan:] *Bizim hamamların İran qaydası böyük hovuzları var ki, adına xəzinə deyirlər. Ə.Haqverdiyev. Ancaq tağların birinin altında xəzinə olardı. Orada isti su saxlanırdı. H.Sarabski. [Rza bəy:] Əşi, girirəm xəzinəyə, bilmirəm ki, bu içində çimdiyim sudur, neftdir, həlimdir, yoxsa bozbaşdır. Ü.Hacıbəyov.*

5. Keçmişdə tapançada dəstəyin, tufəngdə qundağın dibçəyində, müasir silahlarda isə patron qoyulan yer. [Həcər] *tufəngi əlinə götürüb onun xəzinəsini açır, diqqətlə buraya baxır və yoxlayırdı. S.Rəhimov.*

◊ **Xəzinə üstündə oturmaq** – çoxlu pul, var-dövlət sahibi olan adam haqqında. [Hacı Murad:] *Haradan alım? Deyəsən, xəzinə üstündə oturmuşam. S.S.Axundov.*

XƏZİNƏÇİ *is.* Xəzinə işçisi, xəzinədar.

XƏZİNƏDAR *is.* [ə.] xəzinə və *fars.* ...dar] 1. köhn. Xəzinəyə nəzarət edən məmur.

2. Hər hansı bir müəssisənin, cəmiyyətin, təşkilatın pul və qiymətli şeylərini qoruyan, pul işlərinə baxan adam; xəzinəçi. *Bəli, indi qəzetlərdə Bakı cəmiyyəti-xeyriyyəsi elan edir ki, cəmiyyətə üzv olmaq istəyənlər 5 manatlarını gətirib versinlər cəmiyyət xəzinədarına və qəbzlərini alsınlar. C.Məmməd-quluzadə. [Çingiz:] İndilik iki adam bəsdir. Xəlil, sabahın pulunu xəzinəardan istə. Çəmənzəminli.*

XƏZİNƏDARLIQ *is.* Xəzinədar vəzifəsi, xəzinəçilik. *Həsən dayısını .. xəzinədarlığa düzəltdi. Qantəmir.*

XƏZLİ *sif.* Xəzi olan, xəz qoyulmuş, xəz tikilmiş; yaxası xəzdən olan. [Pərşanın]

əynində xəzli qara palto, başında sarı yun şal, ayağında işıldayan uzunboğaz botu vardı. M.İbrahimov.

XƏZLİK *is.* və *sif.* Xəzə yarar, xəz üçün olan. *Xəzlik dəri.* Xəzlik heyvan *cinsi.*

XƏZRİ *is.* Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək. *...Xəzri hardansa buludları qovub gətirmiş, Bakımı şiddətli və qısa yağışla sulayandan sonra, birdən xırp kəsilmədi.* M.Hüseyn. *Elə bil dəhşətli bir xəzri əsdi, onsuz da dalğalanan dənizi daha da çəşürdü.* S.Rəhman.

XIX: XIX eləmək, *uş. zar.* – başını kəsmək. [Tapdıq:] *“Dovşanın başını xix elə” – deyib atanın üzünə baxdı.* Ə.Vəliyev.

XIXILDAMA “Xıxıldamaq”dan *f.is.*

XIXILDAMAQ bax **xırıldamaq** 1-ci mənada. *Geyimməyə ayrı bir libasın yoxdur, Mirzə, – deyə Müqimbəy boğazında xıxıl-daya-xıxıldaya güldü.* S.Rəhimov.

XIXIR(T)MA “Xıxır(t)maq”dan *f.is.*

XIXIR(T)MAQ *f.* “Xıx-xıx” deyərək dizi üstə çökdürmək, oturtmaq. *Dəvəni xıxırtmaq. Qoyunu xıxırtmaq.* – [Pristav:] *Tatarlar deyirlər ki, qonaq ev sahibinin dəvəsidir, harda istəsə orda xıxırdar.* Ə.Abasov.

XIXLANMA “Xıxlanmaq”dan *f.is.*

XIXLANMAQ *məch.* Diz üstə çökdürülmək, oturdulmaq. *Məşədi Kazım ağa .. xıxlanmış (f.sif.) dəvə kimi dizləri üstündə yerə çökdü.* M.S.Ordubadi.

XILXA *sif.* və *is.* Geyməyə və ya işlətməyə yaramayan; görəksiz, yıpranmış, köhnə, cəm-cındır. *Xılxaları yığıb atmaq. – Kərimbəy istəyirdi ki, Azərbaycan kəndləri də .. köhnə xılxadən çıxsın.* Mir Cəlal.

XILXIN *sif.* Sınıq, əzik, sınıq-salxaq, yarırsız. *Xılxin qab-qacaq. Xılxin ev əşyası. – Nəcəf xılxin nərdivanla dama qalxdı.* Q.İlkin.

XILT *is.* 1. Hər hansı məhlulun, mayenin qabın dibinə çökən və ya ondan ayrılan lazımsız hissəsi. *Yağın xilti. Sirkənin xilti. – Avtomobil 300 km yol getdikdən sonra süzgəcdə olan xilti boşaltmaq və gövdəni yumaq lazımdır.* Ə.Əliyev.

2. *məc.* Olub keçmiş bir hadisədən, işdən sonra insanda iz buraxan xoşagəlməz, ağır hiss, təəssürat. *Dincəlmək, nə isə daxilində*

daş kimi yatan, xilt kimi çöküb qalan anlaşılmaz və dumanlı təəssüratı unutmaq üçün [Firidun] *tək-tənha küçələri dolanmağa başladı.* M.İbrahimov.

XILTA bax **xalta.** *Ova aparılan bu tazıların boynunda xilta olardı.* H.Sarabski.

XILTALI bax **xaltalı.**

XILTILTI *sif.* Dibinə xilt çökmüş, xiltli olan. *Xiltli məhlul.*

XIMXIRT *is.* Lazım olan, yararlı xırda şeylər. *Xımxırt almaq. Xımxırtını bir yerə yığmaq.*

XİMİRÇƏK *is. anat. fiziol.* Heyvan və insan orqanizmi skeletinin bəzi hissələrini birləşdirən elastiki və möhkəm toxuma.

XİMİR-XİMİR *zərf dan.* 1. Yavaş-yavaş, alçaqdan, sakit-sakit, yavaşdan, özü üçün. [Araz:] *O xımur-xımur, pəsdən oxuyan kim idi? – deyə soruşdu.* A.Şaiq.

2. Az-az, azca-azca, tədriclə. *Xımur-xımur nə yeyirsən?*

XINA *is.* Saçı (keçmişdə, habelə köhnə adətə barmaqları, əlləri, saqqalı) boyamaq üçün işlədilən, həmin bitkinin yarpaqlarından hazırlanan toz halında sarımtıraç-qırmızıyaçalar maddə; həna. *Molla Qurban .. barmaqlarına fındıqça xına yaxmışdı..* M.S.Ordubadi. [Qulu:] *Gözümdə qaldı, bir gün oturub saqqalima xına yaxım.* N.Nərimanov. [Vidadi:] *Gedək xına qoyaq əllərimizə; Uşaq bizimkidir, mübarək olsun!* S.Vurğun.

◊ **Bu xına o xınadan deyil, bu xına o xınaya oxşamır** – vəziyyətin, şəraitin tamamilə kəskinləşdiyini, ağırlaşdığını, əvvəlkinə oxşamadığını bildiren ifadə. [Tahir yoldaşlarına:] *Bərk hazırlaşın, bu xına o xınadan deyil.* M.Hüseyn. [Hacının oğlu:] *Ağa can, sənə deyirəm, öz hörmətinə saxla, yoxsa, bu xına o xınalara oxşamır.* P.Makulu.

XINAÇIÇƏYİ *is. bot.* Parlaq çiçəkləri olan bir sıra birillik bəzək bitkilərinin adı; balzamin.

XINAGÜLÜ bax **xınaçiçəyi.**

XINAQOYMA *is. etnoqr.* Toydan qabaq erə gedən qızın başına, əl-ayağına xınaxayma (qoyma) adəti. *Kiçikbəyimi tay-tuşu ilə bərabər gəlin hamamına apardılar, sonra qaşalma və xınaqoyma oldu.* Cəmənzəminli.

XINALAMA “Xinalamaq”dan *f.is.*

XINALAMAQ *f.* Saça (ələ, saqqala) xına qoymaq. *Əlini xinalamaq. – Molla Qurban .. nazik saqqalını təzəcə xinalamışdı.* M.S.Ordubadı.

XINALANMA “Xınalınmaq”dan *f.is.*

XINALANMAQ *f.* Xına qoyulmaq, xına yaxılmaq.

XINALATMA “Xınalatmaq”dan *f.is.*

XINALATMAQ *f.* Xına qoydurmaq, xına yaxdırmaq. *Ayağını xinalatmaq. Barmaq-larını xinalatmaq. – ..Saçlarını xinalatmış (f.sif.), qaş-gözüni təbii görünəcə qədər zərif bir şəkildə düzəltirmiş Qəmərxanım danışdı..* M.İbrahimov.

XINALI *sif.* 1. Xına çəkilmiş, xınalınmış, əl-ayağına xına qoyulmuş. *Xınalı barmaqlar. – ..Dükan-bazar boyalı yumurtalar, rəng-arang parçalar, əli-ayağı xınalı adamlarla dolmuşdu.* M.İbrahimov. *Manqalın işığında qadının xınalı dirnaqları və barmağındakı qızıl üzük işıladı.* İ.Hüseynov.

2. Xınaya bulaşmış, xına dəymiş. [Münəv-vər xanım:] *Mənim də o xınalı baş dəsmalını götür, sabunla isti suda yu.* Mir Cəlal.

XINAYAXDI bax **xınaqoyma**.

XINAYI *sif.* Xına rəngində olan, xına rənginə oxşar. *Xınayı parça. – Gedim, deyirəm, camaatın dəmirin oda qoyum.. Əsgərlərimiz üçün bir az buğda yıqaq... Arabir gələndə o biri xınayı çuval var ha, onu verərsiz, apararlar.* Ə.Əbülhəsən. *Lətif, yazı stoluna dirsəklənib barmaqları ilə xınayı saçını daraqlamış Mərdanovanın ona dikilmiş düşüncəli gözlərində .. böyük bir qayğı hiss etmişdi.* H.Seyidbəyli.

XINCAXINC *sif.* Ağzınacan. *Xincaxinc dolu çamadən.*

XINC-XINC bax **xıncım-xıncım**. *Bizdən sora kəndlilər Pəri arvadı və uşağını xarabadan çıxartmışdılar. Ancaq biçərdən arvadın sağ qulçası dizdən yuxarı xinc-xinc olmuşdu.* C.Məmmədquluzadə.

XINCİM-XINCİM *zərif* Tikə-tikə, xırda-xırda, qırıq-qırıq, parça-parça. *Şüə xıncım-xıncım olub töküldü. – [Mindilli:] Yaxşı ki, atmağa qoymadın, yoxsa xıncım-xıncım olardı.* S.Rəhman. *İndi hər iki təyyarə elə bir sürətlə üz-üzə gəlirdi ki, ikisindən biri qaçmazsa, hər ikisi xıncım-xıncım olacaqdı.*

M.Rzaquluzadə. □ **Xıncım-xıncım etmək (ələmək)** – tikə-tikə etmək, qırıb tökmək. *Qəlpə onun sümüklərini xıncım-xıncım etmişdi.* H.Seyidbəyli.

XINCLANMA “Xınclanmaq”dan *f.is.*

XINCLANMAQ *f.* Tikə-tikə olmaq, qırıq-qırıq olub tökülmək, sınıq-sınıq olmaq. *Pən-cərələr xınclanıb töküldü.* Ə.Cəmil.

XİR¹ *is.* Bostan. *Zəmilər işlənilir, toxum səpilir; Qız, qadın əlləşib əkirlər xır.* M.S.Ordubadı. *Qurbanqulu çox iş sevən bir cavan idi. Sübh hamı qonşularından ertə durub oduna, biçinə, alağa, xıra, bağa gərdi.* T.Ş.Simurq.

XİR² *is.* Yiv (tüfəngdə, topda, tapançada). *Tüfəngin xırı gedib.*

XIRA *is.* Dəyməmiş, kal yemiş, qovun.

XİRÇAXİRÇ *zərif* Adətən dolmaq, doldurmaq feilləri ilə – tamam, ağzınacan. *Kisəni xırçaxırç doldurmaq. – Oturanlar oturmuş, asılanlar asılmış, vaqonlar xırçaxırç dolmuşdu.* Qantəmir.

XİRÇI *is.* Bostançı.

XİRÇILDAMA “Xırçıldamaq”dan *f.is.*

XİRÇILDAMAQ *f.* Xırçılı səsi çıxartmaq, xırç-xırç etmək. *Yalnız ayaqlarımızın altında xırçıldayan çınqılların şikayətini andıran həzin səslər eşidilirdi.* S.Hüseyn. *Söz arasında mənə arəb kəlməsi, farsli lügəti rast gələndə elə bilirəm çörək yeyəndə dişimin altında xırdaca daş parçası qalib xırçıldayır.* Qantəmir. *At yeriyir, arabanın təkərləri daşlı yolda bərk xırçıldayırdı.* Q.İlkin.

XİRÇILDATMA “Xırçıldatmaq”dan *f.is.*

XİRÇILDATMAQ *f.* Bir-birinə toxunduraraq xırçılı səsi çıxartmaq.

XİRÇILTI *is.* İki bərk şeyin (metal, sümük və s.-nin) bir-birinə toxunmasından çıxan səs. *Atqada tükürpərdici bir xırçılı eşidildi.* P.Makulu.

XİRÇİN *sif.* Çox inadkar, tərs, şıltaq. *Xırçın adam. – Yeni on dörd yaşa girmişdi bu yaz; Sarışın, nəşəli, xırçın Gülnaz.* M.Müşfiq. // Məc. mənada. *..Dənizin ta göbəyindən qopub gələn xırçın dalğalar fırtınaya tutulmuş gəmini bir top kimi atıb tuturdu.* A.Şaiq.

XIRD bax **xirid**. □ **Xird ələmək** – satmaq. [Abbas:] *Bəzircənsən, aç mətahın xird*

elə; Qarğalar yükündə nə var deyərlər. “Abbas və Gülgöz”.

XIRDA *sif.* 1. Həcmcə, ölçücə, boyca kiçik, balaca. *Xirda boy. Xirda əl. Xirda həb. Xirda daş.* – *..Zeynal özü ilə ancaq xirda bir dəftərçə götürdü..* B.Bayramov. // Addım haqqında. *Əlində qəhvəyi rəngli kiçik redikul, xirda və yeyin addımlarla gedən Lətifə başını yuxarı qaldıranda Tahiri gördü.* M.Hüseyn.

2. Yaşca kiçik, balaca. *Xirda qız. Xirda uşaqlar.* – *Mən İrəvana çatan kimi Hacınin xirda oğlu Məşədi Ələkbər çıxdı qabağıma və zor ilə məni apardı evlərinə.* C.Məmməd-quluzadə. *Camaatın içərisində Cavadın diqqətini cəlb edən xirda, sarışın bir oğlan uşağı var idi.* Ə.Vəliyev. *Bir dəstə xirda uşaq Kamili araya aldı.* M.Süleymanov.

3. *məc.* O qədər də əhəmiyyəti olmayan, diqqəti cəlb etməyən, ikinci dərəcəli, cüzi. *Əvvələn, xirda işlərdən ötrü suda düşən işlər və yüngül tənbehlərin hamısı manifestə düşür.* C.Məmmədquluzadə. [Leyla:] *Xirda hissərlə yaşayan insan min il yaşasa da elə kölgədir.* B.Vahabzadə.

4. Maddi imkanları az olan, iqtisadi cəhətcə zəif. *Xirda mülkiyyətçi. Xirda təsərrüfatlar. Xirda müəssisələr.*

5. Yüksək, ictimai və ya xidməti vəzifə tutmayan. *Xirda məmur. O, idarədə xirda bir vəzifədə çalışır.*

6. Yüngülvari, cüzi. *Xirda alver.* – [Məlikin] *atası xirda alverçi idi..* M.İbrahimov. *Aşağı bazarda xirda alış-verişçilər, baqqallar, dərzi və papaqçılar yerləşmişdi.* H.Sarabski.

7. *İs. mənasında.* Xirda pul (metal ağ və ya qara pul). *Zahidoglu əlini uzadıb xirdanı götürdü və yavaşca cibinə atdı.* S.Rəhimov. [Təmraz:] *Mehrəli, sən zəhmət çəkmə, məndə xirda var.* S.Rəhman. [Nəcəf bəy Cavanşir bəyə:] *Sən [Bəhrəza] nə qədər vermişdin ki, o sənə bu qədər xirda qaytarmışdır.* Ə.Məmmədخانli.

XIRDABOY(LU) *sif.* Boyu xirda, balaca, alçaq. *Xirdaboylu qız.*

XIRDABUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzları xirda, kiçik (qoyun, keçi və s.). *Xirdabuynuzlu heyvanlar.*

XIRDACA *sif.* 1. Çox xirda və ya bir qədər xirda; kiçikcə. *Xirdaca təpə. Xirdaca göllər. Xirdaca əl.* – *Təllin ətayindən bir xirdaca çay axırdı. Bu çayın kənarı gözəl bir çəmən idi.* Ə.Haqqverdiyev. *Balaca şəhərin küçələrini duman bürümüşdü. Xirdaca evlər duman kimi görünürdülər. Çəmənözəminli. Kəndin kənarından get-gedə sıxlaşan və iriləşən xirdaca qamışlıq başlanırdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Azyaşlı, kiçik, balaca. *İndi səkkiz il idi ki, muzdur Məşədi Əsgər Qanlıtəpədə bir arvadı və üç baş xirdaca uşaqları ilə ayda iyirmicə manat məvacibə qənaət edib dolanırdı.* S.M.Qənzadə.

3. Cılız, balaca, nəzəri cəlb etməyən. *Qafar yaşı əlliyə yaxın olan xirdaca, arıq bir adamdı.* Ə.Əbülhəsən. [Rəşid:] *Bu arıq, xirdaca adamın buğlanan çay stəkanını ehtiyatla stolun küncünə uzadan azacıq titrək əlini göürdüm.* İ.Hüseynov.

4. *məc.* Nərmənazik, incə, zərif. *Sallanıban yüz nazıla; Gələn kimin yarıdı bu? Qəddü-qamət nə qiyamət; Xirdaca dilbərdi bu. Aşiq Məhəmməd. Naz ilə gəldin otağa; Leyli nişan, xirdaca qız! Aşiq Əsəd.*

XIRDACA-XIRDACA 1. *zərf* Yavaş-yavaş, az-az, ahəstə-ahəstə, aramla. *Xirdaca-xirdaca yağar yağışlar; Vurğun Səməd bu dövrəni alqışlar.* S.Vurğun. *Bayır tərəfdən divarların dibi ilə uzanan sərv ağacları yenə də yavaş-yavaş tərpənir və qırmızı taxtapuşu xirdaca-xirdaca dınqıldadırdı.* S.Rəhimov.

2. *sif.* Kiçik-kiçik, balaca-balaca (çoxluq bildirir). *Xirdaca-xirdaca uşaqlar.* – [Nərgiz qocaya:] *Amma [anamın] göy donunun üstündə xirdaca-xirdaca çoxlu ağ çiçəklər var.* Ə.Məmmədخانli.

XIRDAÇI *sif.* Xirda, əhəmiyyətsiz, boş şeylərə həddən artıq əhəmiyyət verən, bu işdə ifrata varan; pedant. *Xirdaçı adam.* – *Köməkçi Xanqulunu itələyib: – Ə, Xanqulu, az xirdaçı ol, – dedi.* S.Rəhimov. *Bizi ki, sarsıtmaz afaqi səbəblər; Çünki biz; Xirdaçı deyiliz.* M.Müşfiq.

XIRDAÇILIQ *is.* Xirdaçı adamın xasiyyəti; pedantlıq. *Dəmirov istəyirdi ki, bəzi adamların xirdaçılığından danışib onları təhsilə, savada və mütaliyəyə çağırınsın.* S.Rəhimov.

[Həmzə] *indi xırdaçılıq adı verdiyi bu işin də faydasız olacağını hiss edirdi. Ə.Əbül-həsən.*

XIRDADƏNƏLİ *sif.* Dənələri xırda olan. *Xırdadənəli arpa.*

XIRDADƏNƏVƏR(Lİ) *b a x xırdadənəli.*

XIRDADIŞ(Lİ) *sif.* Dişləri xırda olan. *Xırdadiş balıq.*

XIRDAGÖVDƏ(Lİ) *sif.* Gövdəsi balaca, xırda olan. *Xırdagövdəli bitki.*

XIRDAGÜL(LÜ) *sif.* Gülləri xırda, balaca olan; xırda naxışlı. *Xırdagül çit. Xırdagüllü ipək.*

XIRDA-XIRDA 1. *zərf* Yavaş-yavaş, ahəstə-ahəstə, ağır-ağır, aramla. [Qız] *hala gəlib, xırda-xırda yataqdan qalxıb yerində oturdu və yemək istədi.* (Nağıl). *Qıraq tərəfdəki qazmada balaca şam xırda-xırda yanır, kiçik alov burula-burula qalxırdı.* S.Rəhimov. *Basdı qədəmlərini qum üstə xırda-xırda.* B.Vahabzadə.

2. *sif.* Kiçik-kiçik, balaca-balaca (çoxluk bildirir). *Xırda-xırda ağaclar. Xırda-xırda komalar. – Çox əziyyət ilə saqqalından xırda-xırda kağız parçalarını qoparırdı. Ə.Haqqverdiyev. Gülərizlü bir qadın tez; Qarşıladı qonaqları; Vardı onun bir-birindən; Xırda-xırda uşaqları.* M.Dilbazi. *Mamurlu daşları üzə çıxan çay qolunda, xırda-xırda gölməçələrdə parlaşan qızıl balıqları gördükdə Qoşqar dünyada hər şeyi unudardı.* İ.Hüseynov.

XIRDA-XURUŞ 1. *is.* Hər cür xırda şeylər, xırdavat. *Xırda-xuruş almaq. – Laçın iki aydan bəri görmədiyi qəsəbənin ayrı-ayrı evlərinə, dükanlarına, xırda-xuruşla bəzənmiş vitrinlərinə baxa-baxa gedirdi.* M.Hüseyn.

2. *sif.* Xırda, kiçik, əhəmiyyətsiz. *Əvdə xırda-xuruş söz-sov olar. – Cümrü Ağamanın əhəmiyyəti onun bu xırda-xuruş işlərində deyildi.* H.Sarabski. *Arvad xeylağı heç boş durmağı sevməz, evin yüzlərcə və qurtarmaq bilməyən xırda-xuruş işləri ilə bütün gün məşğul olub durur.* Qantəmir. *Bu xırda-xuruş pıçılıtlardan sonra yenə sükut edib yad adama tamaşa etməyə başladıq.* S.Rəhman.

XIRDAKI *is.* Xırdalanmış, bölünmüş düyü; xırda düyü. *Dolmaya xırdakı qatmaq.*

XIRDALAMA “Xırdalamaq”dan *f.is.* *Dərman bitkilərinin tədarükü işi aşağıdakı: toplama, qurutma, xırdalama, saxlama və qablama mərhələlərindən keçir.* R.Əliyev.

XIRDALAMAQ *f.* 1. Bıçaq və ya başqa kəsici alətlə bir şeyi xırda-xırda eləmək, doğramaq, kəsmək, parçalamaq. *Əti çəkmək üçün xırdalamaq. Pendiri xırdalamaq. – ..Əyeyən heyvanın, məsələn, pişiyin dişlərinin hamısı iti bıçaq kimidir. Çünki əti doğramaq, yəni kəsmək ilə xırdalamaq olur.* H.Zərdabi. [Nisə xala:] *Xanlar, quzunu xırdalama, quyruğu da qoy üstündə qalsın.* Qantəmir.

2. İri pulu öz qiymətinə bərabər olan xırda (kağız və ya metal) pulla dəyişmək. *Yüzlüyü xırdalamaq.*

3. *məc.* Fikri açmaq, təhlil etmək, izah etmək. *Sözü xırdalamaq. – Gəlin, bu sözləri xırdalayaq və görək, bu qısa cümlənin arxasında nə gizlənidir?*

XIRDALANMA “Xırdalanmaq”dan *f.is.*

XIRDALANMAQ 1. *məc.* Xırda-xırda edilmək, doğranmaq, tikə-tikə edilmək.

2. *t-siz.* Parça-parça olmaq, xırda-xırda olmaq, tlkə-tlkə olmaq; ovxalanmaq. *Səhərdən bəri lopa-lopa yağan qar indi xırdalanıb şəkər kimi ələnidir.* B.Bayramov.

3. *məc.* Öz qiymətinə bərabər xırda (kağız və ya metal) pulla dəyişilmək (iri pul).

4. *məc.* Kiçilmək, cılızlaşmaq, övnləki bütövlüyünü, dolğunluğunu itirmək. *Ot bit-tər kökü üstə; Yalanmış, bu yalanmış; Babək nəslə görə bu gün; Necə də xırdalanmış!* B.Vahabzadə.

XIRDALAŞDIRILMA “Xırdalaşdırılmaq”dan *f.is.*

XIRDALAŞDIRILMAQ *məc.* Kiçildilmək, balacalaşdırılmaq.

XIRDALAŞDIRMA “Xırdalaşdırmaq”dan *f.is.*

XIRDALAŞDIRMAQ *f.* Kiçiltmək, balacalaşdırmaq.

XIRDALAŞMA “Xırdalaşmaq”dan *f.is.*

XIRDALAŞMAQ *f.* Balacalaşmaq, kiçilmək, xırda olmaq. *Onun yuxusuzluqdan xırdalaşmış gözləri dostlarının üzündə gəzir, elə bil onların qəlbinə nüfuz edirdi.*

M.Hüseyn. *Əlikram stolun arxasında yastılanmışdı, yamanca xırdalaşmışdı*. B.Bayramov.

XIRDALAYICI *is.* Bir şeyi xırdalayan, doğrayan maşın. // Sif. mənasında. *Xırdalayıcı maşın*. – *Bitki materialım toz halına salmağa üçün müxtəlif növ dəyirmanlardan və mürəkkəb quruluşlu xırdalayıcı maşınlardan .. istifadə edilirdi*. R.Əliyev.

XIRDALƏÇƏK *is. bot.* Rütübətli yerlərdə bitən, gövdəsində və yarpaqlarında aşı maddəsi olan bitki. *Xırdaləçək .. zibilliklərdə, rütübətli yerlərdə bitir. Gövdələri və yarpaqlarında aşı maddəsi vardır*. M.Qasimov.

XIRDALIQ *is.* Həcmə, ölçü, boyca xırda olma; balacalıq, kiçiklik. *Naxışların xırdalıqı. Əlin xırdalıqı. // Balacalıq, kiçiklik (yaşca). Xırdalıqına, həm də çox çevikliyinə görə "Cinis" ləqəbini qazanmış oğlan pərt idi*. Ə.Əbülhəsən.

XIRDAMEYVƏ(Lİ) *sif.* Meyvələri xırda, kiçik olan (gilənar, qaragət və s.). *Xırdameyvə ağaclar*.

XIRDA-MIRDA *bax xırdavat. Xırdamurda satmaq.*

2. *top.* Hər cür xırda şeylər. *Xırda-murdanı bir küncə yığmaq. // Sif. mənasında. Keşif xırda-murda ev şeylərini satıb köçünü yüngül elədi. "Əsli və Kərəm"*.

3. *Az, cüzi. Xırda-murda xərclik. – [Serjant:] İki tümən də xırda-murda xərcim çıxmışdı*. P.Makulu.

4. *Kiçik, əhəmiyyətsiz. Altıncı da xırdamurda oğurluq eləyənlərdir ki, manifestə düşüb azad olublar. C.Məmmədquluzadə.*

XIRDA-PARA *sif.* 1. Xırda, kiçik. *Köç vaxtı, özün bilirsən ki, xırda-para şeylər çox olur və tərəkmə əhlinə də insaf olmaz, əlinə hər nə gəlsə, ağırlığına, yüngüllüyünə baxmayıb, atır dilsiz-ağızsız heyvanın üstə.. F.Köçərli. [Hacı Novruz:] Xırda-para mülk sahibləri hamısı bizim tərəfimizdə olacaqlar. Ə.Haqverdiyev. // İs. mənasında. Xırda, kiçik şey və s. [Kərbəlayı Məhəmmədvali:] Ancaq bu qış səkkiz camışım, on dörd inəyim, xırda-paradan başqa, tələf olubdur. N.Vəzirov.*

2. *məc.* Əhəmiyyətsiz, cüzi, kiçik. *İndiyə qədər də [Meşinovun] xırda-para işlərdə ilişib qalmağı yalnız müvəqqəti bir haldır.*

S.Rəhimov. [Nazlı:] *Ancaq, Rövşancan, bizim burada bəzi xırda-para işlərimiz var*. S.Rəhman.

XIRDASÜNBÜL(LÜ) *sif.* Sünbülləri xırda, balaca. *Xırdasünbüllü taxıl*.

XIRDAVAT *is.* Metalдан, sümükdən, dəridən və s.-dən hazırlanan xırda şeylər (kəmər, düymə, daraq və s. kimi). [Kişi:] *Əldə xırdavat satmağa üç yüz manat pul düzəldib buraya gəldim ki, mal alıb aparım*. S.S.Axundov. [Kişinin] *xırdavat satmağından və uzun saqqalından şübhələnməmişdilər*. Mir Cəlal.

XIRDAVATÇI *is.* Xırdavat mallar satılan yer. *Xırdavatçı dükkanı. // Xırdavat satan adam. [Cavanşir bəy Nəcəf bəyə:] Mənə xırdavatçılar süfrəsindən pay lazım deyil*. Ə.Məmmədخانlı.

XIRDAVATÇILIQ *is.* Xırdavatçının işi, peşəsi. *Xırdavatçılıq eləmək*.

XIRDAYARPAQ(LI) *sif. bot.* Yarpaqları xırda olan. *Xırdayarpaqlı kol. Xırdayarpaqlı ağac*.

XIRDIM-XIRDIM *bax xıncım-xıncım. [Salam dayı] ayna tək parıldayan başımı aşağı dikib eynəyinin üstündən içəri girmiş adama baxdı. Eynəyinin şüşələri xırdım-xırdım olmuşdu. Q.İlkin.*

XIRXALAMA "Xırxalamaq" dan *f.is.*

XIRXALAMAQ *f.* Ayağının altına salıb əzmək, əzisdirmək; xırpalamaq. [Kəndlilər] *ho... ho... ho – deyib baxmağa başladılar. – Əgər cəngə kişini xırxalayıb öldürməsə?! S.Rəhimov.*

XIR-XIR 1. *sif.* Səsi xırıltılı. *Xırxır adam. – Bu çolaq, xır-xır qocanı görəsən niyə cəzalandırılmışlar? S.Vəliyev.*

2. *is.* Xırıltılı səs, xırıltı. *Ancaq yabana hürən köpəklərin xır-xırı, hürüşü kəsmə-kəsmə eşidirdi. S.M.Qənizadə.*

XIRILDAMA "Xırlılamaq" dan *f.is.*

XIRILDAMAQ *f.* 1. Aydın olmayan, boğuş, tutğun səs çıxarmaq; xırıltı səsi çıxarmaq. *Ölmək ölməkdir, xırlılamaq nə deməkdir. (Məsəl). [Dəli:] "uşaqları gözləyin, uşaqları gözləyin" deyə-deyə epileptik adamlar kimi yerə dəydi, xırlılayaraq yuxuya getdi. M.İbrahimov. Əlyarovun üzgözü əyildi. – Nəyi soruşum, nəyi öyrənim?*

– *deyə xırıldadı*. M.Hüseyn. *Zakir udqundu, özünə yad gələn boğuş, titrək bir səslə xırıldadı*. H.Seyidbəyli.

2. Bax **xıxıldamaq**. *Qar xoş bir səda ilə xırıldayır*. B.Bayramov.

XIRILTI *is.* Boğulan, yaxud çətin nəfəs alan adamın boğazından çıxan spesifik səs; xır-xır səsi. [Dərviş:] *Qulağımıza xıriltı gəldi*. A.Divanbəyöglü. [Məstən bəy] *boğazındakı xıriltı rəf etmək üçün iki-üç dəfə öskürdü*. B.Talıblı. *Onun sinəsindən qalxan odlu bağırtılar indi xıriltılara çevrilmişdi*. H.Nəzərli.

XIRILTILI *sif.* Xıriltı ilə, boğuş, tutqun, xırıldayan. [Yaşlı kişi:] *Birdən-birə mənə tanış gələn xıriltılı bir səs qışqırmağa başladı*. S.Hüseyn. *Kişi oğlunun üzünə baxıb, xıriltılı səslə güldü*. İ.Şıxlı.

XIRIM-XIRDA *is.* 1. Çox işlədilən, tez-tez lazım olan hər cür xırda şeylər, ev şeyləri. *Xırım-xırdanı yeşiyə yığmaq*. – *Nərgiz, Nərgizcan!* – *deyə* [Rəşid] *cəld irəli addımlayıb Nərminə xanının xırım-xırdası ilə yüklü qollarını qızına doğru uzatdı*. Ə.Məmməd-xanlı. *Məzlum .. üzünü təmiz qırxdı, xırım-xırda şeylərini və skripkasını yerbəyer edib çamadana yığdı*. S.Vəliyev. *Əsəd kişi .. bu mücrüyə xırım-xırda yığardı və heç kəsin də onunla işi olmazdı*. B.Bayramov.

2. *məc.* Kiçik, xırda, əhəmiyyətsiz, cüzi. *Xırım-xırda işlər*. – *Oxucularımızdan təvəqqe edirəm inciməsinslər ki, hamam kimi xırım-xırda məsələlər ilə mən onları məşğul edirəm*. “Mol. Nəsr.”. *Gərək ki*, [Həsən] *xırım-xırda alver də edirdi*. Qantəmir. [Prokuror:] *Haradasa, kim isə xırım-xırda oğruları, rüşvətxorları həvəsləndirir, şirmikdirir*. M.Hüseyn.

XIRIP-XIRIP *is.* Heyvanların otu dişlərilə qırpırkən çıxan səs.

XIRLAMA “Xırlamaq” dan *f.is.*

XIRLAMAQ *f.* Xır salmaq, başdan-baş bostan eləmək.

XIRLI *1 sif.* Yivli (tüfəng, top, tapança).

XIRLI *2 sif.* 1. *məh.* Varlı, pullu. *Xırlı adam*.

2. Köklü, əsaslı, yerində. *Sözü deyər – xırlı deyər*. (Məsəl).

XIRLIQ *1 is.* Xır salınmış yer, bostan yeri.

XIRLIQ *2 is.* Çıncıllıq, daşlıq. *Xırlıqda ot bitməz*. (Ata. sözü). *Get-gədə güney yerləri sel yuyub xırlığa çevirdi*. S.Rəhimov.

XIRLI-PIRLI *zərf dan.* Əməlli-başlı, lazımınca, əsaslı surətdə. [Səfər:] *Döyülməyinə döyüləcəyəm, qoy xırlı-pırlı, ağıllı-başlı döyülüm*. C.Cabbarlı.

XIRMAN *is.* [fars.] 1. Dəni sünböldən ayırma əməliyyatı. *..Xəstə olduğum cəhətə bu yay xırmanın hamudan geriyyə qalmışdı*. S.S.Axundov. [Rəşid:] *Qurbanqulu uşağı görər-görməz xırman çəkdiyi atı buraxır və quyunun yanına qaçır*. T.Ş.Simurq.

2. Taxılı döymək, təmizləmək və qurutmaq üçün qabaqcadan hazırlanmış dairəvi düz yer, meydança. *Atlı Hacı Namazalını xırmandan gəlib apardı nəçərnikin yanına*. C.Məmmədquluzadə. *Kəndlilər hamısı böyük bir xırmanın yanına yığılmışdı*. M.İbrahımov. □ **Xırman döymək** – taxılın dənələrini xüsusi alətlərlə sünböldən ayırmaq. *Danabaş kəndinin kənarında.. Məşədi Ağ kişi on iki yaşlı oğlu Əsəd ilə bahəm xırman döyürlər*. C.Məmmədquluzadə. *Biçər biçini, arpanı, döyər əkinçi xırmanı; Çuval-çuval döyüb yığar əkinçi arpa-buğdanı*. A.Səhhət. [Həsən:] *İskəndər də mənim oğlum olub, xırman döyəndə necə kömək eləyir*. Ə.Haqverdiyev. **Xırman sovrurmaq** – taxıl dənələrinə qarışmış samanı ayırmaq üçün onu kü-rəklə havaya sovrurmaq.

◇ **Xırmanüstü vədə** – boş, yalan vədə.

XIRMANALTI *is.* Xırman sovrularkən qalan qalıq. *Xırmanaltını bir yerə yığmaq*.

XIRMANCIQ *is.* Kiçik xırman.

XIRMANÇI *is.* Xırmanda taxıl döyən, xırmanda işləyən adam. *Kənardan baxan xırmançılar buraya yüyürür, “ho-ho-hoş” deyib səs-küy salırdılar*. S.Rəhimov. *İndi sovrurq yeli təzəcə qalxdığına görə xırmançılar əlayağa düşmüşdülər*. B.Bayramov.

XIRMANDÖYƏN bax **xırmançı**.

XIRMANLIQ *is.* Xırman salmaq, xırman döyməyə yarar yer. *Xırmanlıq hazırlamaq*.

XIRNİK *is.* Subtropik və mülayim iqlimli yerlərdə bitən portağalaoxşar iritumlu, ətli, şirin meyvə (canlı dildə buna yanlış olaraq çox vaxt “xurma”da deyilir).

XIRP *təql.* 1. Adətən feillərdən sonra gələ-rək, onların ifadə etdiyi işin, prosesin birdən, qəfildən, ani olaraq kəsildiyini bildirir. *Fay-tonçunun səmimi, yanıqlı bir səslə oxuduğu gözəl mahnı birdən xırp kəsildi.* M.Hüseyn. *Kim isə zəncirləri lom ilə yərər atır. Dəzğah xırp dayanır.* M.İbrahimov. *Qədir xırp kiridi. Heç kəs dinmədi.* Mir Cəlal.

2. Tamam, bütünü, başdan-başa. [Qafar:] *O Püstə ərvad xırp yalan deyir.* S.S.Axundov.

XIRPADAN *zərf dan.* Birdən, gözlənil-mədən; bütünü. [Qurban Telliyə:] *..Telli, çağa Yazgülün səsinə eşidən kimi xırpadan səsinə kəsdi.* Ə.Məmmədخانlı.

XIRPALAMA “Xırpalamaqdan” *f.is.*

XIRPALAMAQ *f.* 1. Boğazından yapış-maq, boğazlamaq. *Mehdi qapını döyüb Əsadi çağırdı. Əsəd tələsik qapını açan kimi Nəbi onu xırpaladı.* “Qaçaq Nəbi”.

2. *məc.* Üzmək, əzmək, əzişdirmək, mə-nəvi əzab və iztirab vermək. *Bu qara düşün-cələr onu yorur və pəncəsində əzib xırpala-yırdı.* A.Şaiq. *İslam Tellinin izzəti-nəfsini ayağı altına alıb xırpalamışdı.* S.Hüseyn.

XIRPALANMA “Xırpalanmaq” *dan f.is.*

XIRPALANMAQ *məc.* Mənəvi əzab və iztirab çəkmək. *O, kədərli düşüncələrin ağırlığı altında xırpalanırdı.* – [Qönçə:] *İndi tamam iki aydır hər gecə əzilir, xırpalanıram.* S.Hüseyn.

XIRSIZ¹ *is.* Oğru. [Birinci qulam:] *Qanlı xırsızlar! İndi burdan qaçan uğursuzlar!* H.Cavid. *Qaranlıqda kölgələnmiş, gözəl qız! Cılvalənmə xırsızların içində.* M.Müşfiq.

XIRSIZ² *sif.* Xırı (yivi) olmayan. *Xırsız tüfəng.*

XIRSIZLIQ *is.* Oğruluq. *Gördüyünüz bu hərif, xırsızlıqlar yapardı.* M.Rahim.

XIRT *təql.* Doğranan, sınan, qopan, par-çalanan kövrək şeydən çıxan səs; xırc. *Qolu xırt eləyib yanına düşdü.*

XIRTAXIRT *təql.* Bıçaqla, dişlə və s. ilə kəsilən, doğranan bərk şeydən çıxan səs (prosesin davamlılığını göstərir). *Uşaq qəndi xirtaxırt yeyir.* – [Hidayət:] [Əlikram] *adamin başını qatlayıb küt bıçaqla xirtaxırt kəsər, uf da deməz.* B.Bayramov.

XIRT-XIRT bax **xirtaxırt**. [Kərim baba:] *Qoyunların xırt-xırt otlamasından gözlə-*

rimin qapaqları ağırlaşmışdı. A.Şaiq. [Na-dir] *utandığından qızarıb başını aşağı dikdi və atların xırt-xırtla (z.) arpa çeynə-mələrinə tamaşa etməyə başladı.* B.Talıblı.

XIRTILDAMA “Xırtıldamaq” *dan f.is.*

XIRTILDAMAQ *f.* Xırt-xırt səsi çıxart-maq. *Quşbaşı qarların ağır-ağır yerə en-məsi, ayaqların altında xırtıldaması adama ayrı ləzzət verir.* M.Rzaquluzadə.

XIRTILDATMA “Xırtıldatmaq” *dan f.is.*

XIRTILDATMAQ *f.* Dişlərilə sındıraraq, doğrayaraq, əzərək yemək, xırtıldada-xırt-ıldada yemək (bərk, kövrək şeyi). *Qazmağı, qəndi xırtıldatmaq.* – *Soldat da bizim kökü xırtıldatmağımızı eşidib dedi.* S.Vəliyev.

XIRTILTI *is.* Sınan, qəlpələnen şeydən çıxan səs.

XIS-XIS bax **xısın-xısın**. *Bir də gör-dülər ki, adamlar xıs-xıs danışirlar. Nəbi ev yiyəsindən soruşdu.* “Qaçaq Nəbi”.

XISILDAMA “Xısıldamaq” *dan f.is.*

XISILDAMAQ *f.* Pıçılıtlı ilə, çox yavaş səslə, altıdan-altıdan demək, söyləmək. *Dağbaşev Sübhanverdizadənin bu hərəkə-tindən qorxuya düşdü və onu qucaqlayan kimi: – Kimin? – deyər xısıldadı.* S.Rəhimov. *Məmməd, yumru alınının altından ifadəsi və hərəkəti güclə seçilən bozaraq gözlərini arada bir ətrafına dolandırır .. xısıldadı.* Ə.Əbüllhəsən.

XISILTI *is.* Çox yavaş, gizli danışmaq səsi, pıçılıtlı. *Kosa katibin qulağına əylərək xısiltı ilə: – Öz aramızda, bir iş var, – dedi.* S.Rəhimov. [Fərman bəy] *bir an dinməyib ətrafı diqqətlə yoxlayandan sonra xısiltı ilə danışmağa başladı.* M.Hüseyn. *Elə bu vaxt Maral lap yanında bir xısiltı eşitdi.* Ə.Əbüllhəsən.

XISIN-XISIN *zərf* Yavaş-yavaş, gizli-gizli, xəlvəti, altıdan-altıdan. *Sattarin anası hələ xısın-xısın ağlayırdı.* P.Makulu. *Orada-burada, xısın-xısın danışib-güllüşən tək-tək adamlar görünürdü.* M.Süleymanov.

XISINLAŞMA “Xısınlaşmaq” *dan f.is.*

XISINLAŞMAQ *qarş.* Bir-birilə gizli, pı-çılıtlı ilə danışmaq, xısın-xısın danışmaq, pıçıl-daşmaq, xəlvəti danışmaq. *Molla Qafar, Kər-bəlayı Hətəmxan, bir də Hacı Səfiqulu kürk-lərinə birə düşmüş kimi yaman xısınlaşirlar.*

S.Rəhimov. [İsmayıl kişinin dəstəsi] *yollar üstündəki kəndlərdə dayanıb, tanış-bilişlə görüşür, onlarla xısnlaşır, öz məqsədlərini onlara izah edir, .. üsyan etməyə çalışırdılar.* P.Makulu.

XİŞ *is.* Yer şumlamaq üçün ibtidai kənd təsərrüfatı aləti. [Tarverdi] *..xışları, boyunduruları, cüt qayıqlarını yoxlayır, əlavə xış düzəldir, yerə salmaq istəyirdi.* S.Rəhimov. *..Dağın lap ətəyində kəndli xışla yer şumlayırdı.* B.Bayramov.

XİŞ-XİŞ *təql.* Xışlıtı səsi. *Zərf mənasında.* Xışılıtı ilə. *Yarpaqlar kiçicələr boyunca sürünüb gedən boz boğanaq içində xış-xış xışıldayır.* Mir Cəlal. *..Yaşıl atlazdan don geyinmiş zəmilər xış-xış xışıldayaraq dalğalanırdı.* S.Şamilov.

XİŞİLDAMA “Xışıldamaq”dan *f.is.*

XİŞİLDAMAQ *f.* Xışılıtı səsi çıxartmaq, xış-xış etmək. *Yay yağışlarından sonra yolların kənarında bitmiş uzun, yaşıl otlar külək əsdikcə dalğalanır və xışıldayırdı.* M.Hüseyn. *Dənizdən xəfif meh əsir, yarpaqlar xışıldayır, şəhər yatırdı.* M.Süleymanov.

XİŞİLDATMA “Xışıldatmaq”dan *f.is.*

XİŞİLDATMAQ *f.* “Xış-xış” səs çıxartmaq. *Arabir xəfif külək əsir, xəzan yarpaqlarını xışıldadırdı.* M.Hüseyn. *Yaşıl ağaclarda saralan yarpaqların sayı günü-gündən artır, yerə tökülür və ara-sıra əsən yel də bu yarpaqları xışıldada-xışıldada süpürür və küncə-bucağa toplayırdı.* T.Ş.Simurq.

XİŞİLTİ *is.* 1. Bir-birinə dəyən, sürtünən şax şeydən və ya axan sudan çıxan xəfif səs, xış-xış səsi. *Atlas xalalarının xışılıtsı. – Ay qara buludun dalına girdi, yerə qara pərdə çəkildi. Ocağın alovu söndü, meşədə xışılıtı artıdı.* A.Divanbəyöglü. *Xışılıtı ilə axan çayın səsi ətrafın sükutuna başqa bir ahəng verirdi.* T.Ş.Simurq. *Söyüdlü arx yarpaqların incə xışılıtsı altında səssizcə axıb gedirdi.* İ.Əfəndiyev.

2. Təngnəfəslikdən törəyən boğuc səs; töyşük. [Sədrin] *sinəsindəki xışılıtı get-gedə artırdı.* B.Bayramov.

XİŞİLTİLİ *sif.* Xışılıtı səsi çıxaran, törədən. *Xışılıtlı bir yağış meşəyə səpələn-*

məyə .. göylərdə şimşəklə oynamağa başladı. S.Rəhimov.

XİŞİRTİ *b a x* **xışılıtı.**

XİŞLAMA “Xışlamaq”dan *f.is.*

XİŞLAMAQ *f.* Torpağı (yeri) xışla sürmək, şumlamaq. *Halbuki Cavahir ev işindən başqa, yəni mal-qaranı görmək, təzək qoymaq, xörək hazırlamaq, çörək yapmaqdan başqa, bağcanı suvarır, yer xışlayır, əkib-biçir, bir sözlə, hər bir işi görürdü.* T.Ş.Simurq.

XİŞLANMA “Xışlanmaq”dan *f.is.*

XİŞLANMAQ *məch.* Xışla sürülmək, şumlanmaq. *Sahə başdan-başə xışlanmışdır.*

XİŞLANMIŞ *f.sif.* Xışla sürülmüş, şumlanmış.

XİŞMA *is.* Adətən “bir” sözü ilə: **bir xışma** – ovucdolusu, bir ovuc. *Bir xışma ot. Bir xışma buğda. – Qaşıq gəlincəyə qədər səbr etməyib [Ağasəfər] aşdan bir xışma götürdü. Ə.Əbülhəsən. Salam, atından enib qara torpaqdan bir xışma götürdü, baxdı.* Mir Cəlal. [Yusif] *deməyə söz tapmayıb naxırcı çantasından bir xışma zoğal çıxartdı. – Aç ətəyini, Şahpəri!* B.Bayramov.

XİŞMALAMA “Xışmalamaq”dan *f.is.*

XİŞMALAMAQ *f.* 1. Qamarlayıb götürmək, ovcu ilə götürmək, ovuqlamaq. *Əlyarov pulları cəld xışmalayıb stolunun orta siyirməsinə qoydu.* M.Hüseyn. *Kəndlilər toxumluq buğdanı xışmalayıb dəmyə yerlərə səpəndə şirin bir arzu ilə “ya bəxt” deyirlər.* Mir Cəlal. *Nərgiz yeni-yeni ələ gələn saçını xışmaladı, gözləri torpağa baxa-baxa qaldı.* B.Bayramov.

2. Ovuqlayıb əzik-əzik etmək, büzüsdürmək, əzib-tökmək. *Hacı Rəsul, müstərisindən daha ağır söz eşitmək üçün əlindəki qəzeti xışmalayıb ovcunda sıxdı.* Mir Cəlal. *Firəngiz cibindəki kağızları xışmaladı.* B.Bayramov.

XİZİR *is.* 1. İlyas peyğəmbərin adı.

2. *məc.* Xilaskar.

XİDMƏT *is.* [ə.r.] 1. Bir idarədə, müəsisədə və s.-də maaşla qulluq etmə, işləmə, rəsmi vəzifə yerinə yetirmə. □ **Xidmət etmək** – bir idarədə, müəsisədə və s.-də maaşla işləmək, qulluq etmək, rəsmi vəzifə

yerinə yetirmək. *Qorodovoy Kərbəlayı Zal iyirmi beş ildən artıq polis idarəsində xidmət edirdi. Ə.Haqverdiyev. // Vəzifə, iş. Zeynal ötəyə-bəriyə müraciat edib sabiq xidmətini geri istəyirdisə də, müvəffəq olmayırdı. S.Hüseyn. Xalça fabrikində girib xidmətə; Bağlandı zəhmətə vicdanla Rəna. M.Rahim.*

2. Hərbi vəzifə yerinə yetirmə, ordu sıralarında və ya donanmada qulluq etmə; əsgəri vəzifə. *Orduda xidmət. Həqiqi hərbi xidmətə çağırış. – Bu qürbət şəhərdə hərbi xidmətdə olan bir neçə yoldaşla bərabər əlahiddə bir evdə yaşayırdıq, evdə su lüləsi yoxdu, qonşu evdən aldığımız quyu suyunu qaynadıb içirdik. Ə.Məmmədخانli.*

3. Orduda hərbi məşğələlər, vəzifələr sahəsi, habelə onlara xidmət edən idarələr sistemi. *Ordunun tibbi xidmət idarələri. İnzibati xidmət. Kəşfiyyat xidməti.*

4. İstehsalat sahəsi, habelə bir işin xüsusi sahəsinə baxan idarə, təşkilat. *Hava xidməti. Qəza-bərpa xidməti. Dəmir yolunun hərəkət xidməti. // Adamların ehtiyaclarını, rahatlığını təmin edən təsərrüfat və ya başqa vasitələr sistemi. Kommunal xidməti. Rabitə xidməti.*

5. Yüksək qiymətə, ada, nüfuza layiq olan hərəkət, fəaliyyət, iş. *Vətən qarşısında böyük xidmət. Yubilyarın xidmətləri haqqında danışmaq. – Sənin işin, xidmətin, bir qəhrəmanlıq kimi tarixdə qalacaqdır. R.Rza. [Rəşid:] ..Mən bizim xidmətimiz və mövqeyimiz arasındakı fərqə başa düşürdüm. İ.Hüseynov. □ **Xidmət etmək (eləmək)** – birinin və ya bir şeyin xeyri, səadəti, xoşbəxtliyi, rifahı naminə iş görmək, çalışmaq, əmək sərf etmək. **Xidmət göstərmək** – bax **xidmət etmək**. *Mərhum Həsən bəy [Zərdabi] ömrünün əvvəlindən axırınadək ..millət yolunda xidmət göstərməklə camaat içində çox şöhrət qazanmışdı. “Mol. Nəsr.”.**

6. Birinə qulluq göstərmə; birinin ehtiyac və tələbatını təmin etmək üçün görülən iş. *Dostcasına xidmət. Öz xidmətini təklif etmək. Əvəzsiz xidmət. Əhəliyə mədəni-maarif xidməti. – Mən labüd qaldım bunlara [hamballara] deyim ki, bir surətdə ki, bunlar bizə qulaq asmırlar, bizə bunların xidməti heç lazım deyil. C.Məmmədqu-*

*luzadə. [Fəxrəddin:] Gözəl Səba! – dedi, – sən məni bu xidmətinlə minnətdar edirsən. M.S.Ordubadi. Kosa bu xidmətin qabağında özünü ömürlük kuryerlik vəzifəsindən azad olmuş sayırdı. S.Rəhimov. □ **Xidmət etmək (göstərmək)** – başqalarının hər hansı bir ehtiyac və tələbatını təmin edəcək iş görmək. *Alıcılara yaxşı xidmət etmək. – Əmin qəsrində xəlifə tərəfindən təyin edilən qızıl kəmərli qulamlar, zümrüd və yaqut xalxallı cariyələr və zərinələrə bürünmüş kənzilər Azərbaycan heyətinə xidmət edirdi. M.S.Ordubadi. Tarix göstərir ki, öz zamanında tərəqqiyə xidmət edən əsərlərin ömrü daha uzun olur. M.Hüseyn. Rəşidin atası neft mütəxəssisi olmaq, xalqına kömək, Vətəninə xidmət etmək istəyirdi. Ə.Vəliyev.**

XİDMƏTÇİ is. 1. Zehni və ya istehsalatla bağlı olmayan fiziki əməyin müxtəlif sahələrində maaşla xidmət edən adam; qulluqçu. *Fəhlə və xidmətçilər. – Mirzəağa [Cəmiləni] istirahət evinin bir xidmətçisi və ya məsul bir işçisi zənn etdi. S.Hüseyn. Kənd məktəbinin qoca xidmətçisi İmran kişi artırmaya qalxıb qarını döydü. Q.İlkin. // Adamların ehtiyaclarını təmin etməklə məşğul olan, xidmət göstərən şəxs. Xidmətçi qızlar hər sərnəşinə ayrıca balaca podnosda və çox təmiz qab-qacaqda yemək paylayırlar. M.İbrahimov.*

2. Ev qulluqçusu (qız, qadın). *Məhəmməd Səfi ağa bir az səbir eləyib, xidmətçi qızı [Alının] dalınca göndərdi. Çəmənzəminli. [Ceyran] Eldarin evindəki xidmətçi qadından da bəzi məlumat alır. S.Hüseyn. // Qulluqçu, nöker. Axırda [Cəlilin] nadincliyindən anası da bezar olub, onu bir dükənçi yanına xidmətçi qoydu. İ.Musabəyov. [Pəri Bəhrama:] Onu yaxşı bil ki, sən bu evdə xidmətçi kimi bir şeysən. C.Cabbarlı. Əmioğlunun xidmətçisi Məmmədrza uşaqlıqdan bu üç ailə içində yaşadığına görə, hamımız ona bir külfət üzvü kimi baxırdıq. S.S.Axundov.*

XİDMƏTÇİLİK is. Maaşla bir idarədə və ya bir yerdə xidmət etmə, işləmə; xidmətinin gördüyü iş.

XİDMƏTİ sif. Xidmətlə, rəsmi vəzifə ilə, işlə bağlı olan. *Xidməti işlər. Xidməti eza-miyyətdə. Xidməti məşın.*

XİDMƏTKAR *is.* [ər. xidmət və fars. ...kar] Xidmətçi. *Sübh çox ertə oyanardı qarı; Dur-guzar idi hamı xidmətkarı.* A.Səhhət. *Nə keşikçilərdən, nə qarıçılardan, nə də sair xidmətkarlardan əsər-ələmət yox idi.* M.Rzaquluzadə.

XİDMƏTKARLIQ *is.* Xidmətçilik, birinin xidmətində olma. // *məc.* Qulluq göstərmə, xidmət göstərmə; nökrəçilik.

XİDMƏTSEVƏN *sif.* 1. Yaxşı baxılmağı, yaxşı qulluq edilməyi, yaxşı xidmət edilməyi tələb edən. *Çay çox xidmətsevən bitkidir.*

2. *məc.* Öz işinə, vəzifəsinə həddən artıq can yandıran, lakin ona çox rəsmi yanaşan adam.

XİFFƏT *is.* [ər.] Fikir, dərd, qəm, qüssə; fikir çəkmə. *Qaldı mən dilxəstəyə ancaq mələli xiffətin.* S.Ə.Şirvani. *Bəsdır mənə verdiyin bu xiffət.* Natəvan. [İbrahim:] *Gövhərtac .. xiffətdən, qüssədən müqəvvaya dönübdür.* Ə.Haqverdiyev. □ **Xiffət çəkmək** – 1) fikir çəkmək, kədərilmək, qüssələnmək, qəm-qüssə etmək. *Dolanım başına, müriüvvət deyil; Bu qədər ki, sənə xiffət çəkirəm.* Q.Zakir. [İnsan] *hər gün görsə də, qəlbinin duymadığı, nəfəsinin ətrini hiss etmədiyi bir adam ondan uzaqlaşandan sonra, qəlbindəki boşluğu görə və gecəgündüz xiffət çəkir.* İ.Şıxlı; 2) başqasının fikrini, qayğısını çəkmək. *Əzəлиндən oldum eşqə dəlalət; Sırr verdim namərdə, etdi ədavət; Yolunda çəkməkdən xiffət, xəcalət; Əriyib bu Cümə çağaya döndü.* Molla Cümə. *Əzizim, meşə mənsiz; Dağ mənsiz, meşə mənsiz; Qorxuram xiffət çəkə; Yar dərdə düşə mənsiz.* (Bayatı). □ **Xiffət eləmək (etmək)** – bax **xiffət çəkmək** 1-ci mənada. [Ata:] *Ay bala, niyə xiffət eləyirsən, özün bilirsən ki, biz kasıbıq, qohum-əqrəbamız və möhkəm arxamız yox, bizə qızını verərlər?* Ə.Haqverdiyev. *Qardaş-bacı .. dağlar qədər dərdi olan analarını xiffət etməyə qoymurlar.* S.S.Axundov. *Gənc ömrümün bağında yazım sənə, gülüm sən; Xiffət edib, sıxılıb, qüssələnmə, gülüm, sən.* N.Xəzri. **Xiffət götürmək** – kədər-qüssə götürmək, kədərləndirmək, kədərə-qüssəyə səbəb olmaq. *Evlərin təhər-tövründə qəlbə xiffət gətirən bir köhnəlik vardı.* Ə.Əbülhə-

sən. **Xiffət vermək** – fikir çəkməsinə, dərdlənməsinə, kədərlənməsinə səbəb olmaq, dərdə salmaq, xiffətləndirmək.

XİFFƏTLƏNDİRMƏ “Xiffətləndirmək” – dən *f.is.*

XİFFƏTLƏNDİRMƏK *f.* Xiffət çəkdirmək, kədərləndirmək, qəm-qüssə çəkdirmək.

XİFFƏTLƏNMƏ “Xiffətlənmək” dən *f.is.*

XİFFƏTLƏNMƏK *f.* Xiffət çəkmək, kədərilmək, qüssələnmək. *Oğlunun dərdindən ana çox xiffətləndi.*

Xİ-Xİ-Xİ! *nida.* Yavaş gülüş bildirən səstəqlidi. [Allahyar:] *Ə, Tarverdi, yaz. – Onun savadı var ki, yaza! Xi-xi-xi.* S.Rəhimov. *Uşaqlar “xi, xi, xi” edib açılışğa başladılar.* M.İbrahimov.

XİLAF *is.* [ər.] 1. Zidd, əks. [Hakimi-şər:] *Ağa Salman, deyirlər, Hacı Qafurun övladı qalıbdır. Sənin bu sözün xilafına isbatın varmı? M.F.Axundzadə. Usta Ramazan adət xilafına səbirsizlik göstərdi.* M.Hüseyn.

2. Yalan, qeyri-həqiqət. [Vəzir:] *Sənin çörəyin mənə qənim olsun, əyər xilaf ərz edirəm.* M.F.Axundzadə. [Əmir:] *Zeyd, mənim sözüm əmir sözüdür; onda xilaf ola bilməz. Leylanı sənə verərəm. Lakin sən mənə qırx gün möhlət ver.* Ü.Hacıbəyov.

◇ **Vədi xilaf olmaq** – bu və ya başqa səbəbə görə vədini, dediyini yerinə yetirə bilməmək. [Molla İbrahim Xəlil:] *Yerdə qalır iyirmi pud, onu da yəhudilər aparınsınlar ki, mənim vədim xilaf olmasın.* M.F.Axundzadə. **Vədinə xilaf çıxmaq** – verdiyi sözü, vədi yerinə yetirməmək, yalançı çıxmaq. [Əbülhəsənbəy:] *Hərgah vacib işim olmasaydı, heç vaxt mən verdiyim vədəmə xilaf çıxmazdım.* M.S.Ordubadı. *Lətifə yenə gözələrini qaldırmadan cavab verdi: – Bəli, usta. Qoy vədinə xilaf çıxan utansın!* M.Hüseyn.

XİLAFƏT *is.* [ər.] *tar.* Ərəb xəlifələrinin hakimiyyət dövrü; xəlifəlik. // Ərəb istilaları nəticəsində yaranmış, başında xəlifənin durduğu feodal dövlət.

XİLAS *is.* [ər.] Qurtulma, xilas olma; nicat, qurtuluş. □ **Xilas etmək** – 1) qurtarmaq, nicat vermək. *Təhlükədən xilas etmək. Suda boğulanları xilas etmək. – Cəfayə, zülmə bütün nifrət əyləyir aləm; Xilas elə bəşəri*

zülmdən cəsərət ilə. Ə.Vahid. Yoldaşların-dan bir neçəsi onu xilas etməyə yüyürmək istədisə də, nəzarətçi ağacını qaldırıb onlara çığırtdı. M.Rzaquluzadə; 2) azadlığa çıxartmaq, azadlıq vermək. Xilas olmaq – qurtulmaq, azad olmaq, nicat tapmaq, canını qurtarmaq. Ölümdən xilas olmaq. Əsarət-dən xilas olmaq. – Veyləbadın üstə səadət günü doğdu. Şəhər bir böyük bələdan xilas olmuşdur. Cəmənəmimli. [Veysəl] tələdən nə cür xilas olmaq haqqında düşüncədən, qaranlıqdan kimsə soruşdu. Ə.Vəliyev.

XİLASEDİCİ *sif.* Xilas etmək üçün olan, xilas edən; xilaskar, qurtarıcı. *Xilasedici kə-mər. Xilasedici qayıq.*

XİLASETMƏ *bax xilasedici. Xilasetmə ekspedisiyası. Xilasetmə stansiyası.*

XİLASKAR *sif.* [ər. xilas və fars. ...kar] Təhlükədən, ölümdən xilas edən; xilasedici, qurtarıcı. // İ. mənəsində. *Rüxsarə axırncı olaraq öz xilaskarını ziyarət etməli, onunla vidalaşmalı idi. S.Rəhimov. Olmazın sarıntı keçirmiş Mehriban xilaskarının boynuna sarılıb uşaq kimi ağlayır. H.Seyidbəyli.*

XİLASKARLIQ *is.* Təhlükədən, ölümdən xilas etmə, qurtarma, xilas olmasına, qurtar-masına kömək etmə.

XİLQƏT *is.* [ər.] 1. Yaradılma, yaradılış. *Dünyaya gələn getmək üçündür, bu nə qəmdir; Bir fikr elə, bu xilqəti-aləm nə üçündür. S.Ə.Şirvani. Xoşdur xilqətdəki hər gözəlliyi; Ürəkdən duyaraq anlaya bilmək! M.Müşfiq. Minlərcə gözəl olsa da hər millət içində; Olmaz sənə bənzər, gözəl, xilqət içində. Ə.Vahid.*

2. Birinin təbiətində, yaradılışında olan hal, xüsusiyyət; təbiət, yaradılış. *Bu xasiyyət onun xilqətində var. Bu adamın xilqəti bəzədir. – ..Ürək də qəribə xilqətdir deyən; Bəzən öz istəyi özünə yüküdür. M.Araz.*

XİLLƏ *is.* Bəzi məməli heyvanların (fil, qaban və s.-nin) ağzının kənarındakı iri, möhkəm dişlər.

XİMER *is.* [yun.] Əjdahaya bənzəyən, ağzıalovlu heyvan.

XİMƏ *is.* [ər.] Çadır, alacaq.

XİNGAL *is.* Dama-dama kəsilmiş xəmir parçalarından bişirilən xörək. *Sulu xingal. Quru xingal. Qovurma xingal. – Fərrux*

xingalın hazır olub-olmadığını yoxlamaq üçün o biri otağa keçəndə Molla Qurban durub toqqasını genəltdi. Ə.Vəliyev.

◊ Xingal kimi doğramaq – tikə-tikə doğramaq, tikə-tikə etmək. *..Bizi görə kimi yükləri töküüb qaçacaqlar, qaçmasalar, əl açsalar, hamısını xingal kimi doğrayacağam. M.F.Axundzadə. Mənə Bahadır-oğlu Xanbaba deyərlər, qoymaram ayağıvuzi ayağıvuzun üstündən götürəsiz, hamıvuzi xingal kimi doğraram. H.Sarabski.*

XİNGALXANA *is.* Xingal bişirilib satılan yeməxana.

XİNGALLIQ *sif.* Xingal üçün hazırlanan, xingala yarar. *Xingallıq qoyun əti.*

XİNİN *bax kinə. İsitmə (malyariya) mü-alicəsində qiymətli dərman olan kinə (xinin), Cənubi Amerikanın yerli əhalisi olan inklər tərəfindən tapılmışdır. M.Əfəndiyev. Qız yol çantasından kiçik bir qutu, qutunun da içindən sterilizə olunmuş pambıq arasındakı iynəni çıxardıb, Heybətın kürəyinə xinin vurdu. M.Hüseyn.*

XİRƏLƏMƏK *f.* Bulandırmaq.

XİRİD *is.* [fars.] Satılma, alma (mal, şey). □ **Xirid eləmək (etmək)** – 1) satın almaq, pulla almaq (mal, şey və s.). [Əsgər bəy:] *Təbrizdə sən bizə də, özünə də xirid elə. M.F.Axundzadə. [Ağa Qurban:] Keçən il getmişdim Nijni yarmarkasına, mal xirid eləyib yola saldıqdan sonra bir neçə gün istirahət üçün qalmaq xəyalına düşdüm. Ə.Haqverdiyev; 2) dan. satıb başdan ələmək.*

XİRİDAR *is.* [fars.] 1. Alıcı, müştəri. *Malın xiridarını yoxdur. – Mətan atma bazarə; Xiridar olmayan yerdə. M.V.Vidadi. Qədri-kəməli-hüsnü bilir aşiqi-həzin; Əlbəttə, qədri-zərri xiridar olan bilir. S.Ə.Şirvani. // Məc. mənada. [Zakir] hüsnünə xiridar olandan bəri; Saf cana yetişib ziyan əlindən. Q.Zakir.*

2. *məc.* Bir şeyin qiymətini bilən, ona lazımı qiymət verən bilən, başa düşən; səraf. *Söz xiridarı. – Hicrana yandı canım, tüstüsüdürlə dağdakı çən; Canımı hərəcə qoydum, de, xiridarı hanı? Şəhriyar. İsi dayının "tərzi-ifadəsi" Məmmədsadıqın olduqca xoşuna gəldi. O belə "tərzi-ifadə"nin xiridarı idi. Lakin İsi dayının "tərzi*

ifadəsi"ni çətin anladı. "Məkruf" sözünü o bildirdi. B.Bayramov.

XİRQƏ is. [ər.] köhn. 1. Cübbənin altından geyilən içi pambıqlı qısa geyim. *Əfğan çəkib etdi xirqəsin çak; Səhrələrə düşdü zarü qəmnak.* Füzuli. [Şah:] *Bir yandan da ədavətin kəsərətindən xirqəmin altında bıçaq tutub bu xalıları doğrayırdım.* Ə.Haqverdiyev. *...Vaqif isti kürkünü soyundu, nökrərdən biri onun çiyinə zoğalı çuxasının üstündən samur xəzli ipək xirqə saldı, sonra içəri girdi.* Cəmənzəminli.

2. Dərvişlərin geydikləri uzun üst paltar. *Qurbani qurbandı şahın dərinə; Dərviş bilmir xirqə nədi, dəri nə?* "Qurbani".

XİRTDƏK is. Nəfəs yolunun yuxarı hissəsi. *Əlyarov az qala Teymurun xirtdəyindən tutub boğmaq istəyirdi.* M.Hüseyn. [Yusif] *sümüyü çıxmış yanığını, xirtdəyini, cəhəngini qanatmışdı.* B.Bayramov.

♦ **...Xirtdəyə kimi çıxmaq** – lap çox olmaq, həddini aşmaq; boğaza çıxmaq. *Qazma planı axsayır, yeni neft yatağı açılır, hər addımda israf xərclər xirtdəyə çıxırdı.* M.Süleymanov. [Hətəmov:] *İş-gücün xirtdəyə çıxan vaxtı başlamısınız ki, biz sayə-hətnamə oxumağa gəlmişik.* B.Bayramov. **Xirtdəyə qədər (kimi)** – 1) boğaza qədər. *Cavad yoldaşları ilə birlikdə xirtdəyə kimi lehməyə bataraq, qalın meşələrdən keçir, həmişə məqsədə, hədəfə doğru irəliləyir.* Ə.Vəliyev. *Nəhayət, divar qəzetində buraxılan karikaturada Mirzənin xirtdəyə qədər çaxır çəlləyinə girdiyi göstərilirdi.* Mir Cəlal; 2) lap çox, həddindən çox. **Xirtdəyi əl(in)də olmaq** – taleyi ... əlində olmaq, tamamilə asılı olmaq. [İskəndər kişi:] *On-dan sonra [yasavulun] xirtdəyi bizim əlimizdədir.* M.Hüseyn. **Xirtdəyi ələ keçmək** – yaxalanmaq, girə keçmək, ələ keçmək. **Xirtdəyindən yapışmaq** – sıxışdırmaq, çıxılmaz vəziyyətə salmaq, boğazından yapışmaq.

XİRTDƏKLƏMƏ "Xirtdəkləmək"dən f.is.

XİRTDƏKLƏMƏK f. Xirtdəyindən tutmaq (yapışmaq), yaxalamaq, boğazlamaq. [Qəssab] *oğlan içəri girən kimi, onu xirtdəkləyib basdı yerə.* (Nağıl). *Səmən naz qarı*

qarını açanda atlılardan biri qəfildən onu xirtdəklədi. Ə.Vəliyev. *Daldan iki qüvvətli əl [polkovniki] xirtdəklədi.* S.Vəliyev.

XİRTDƏKLƏŞMƏ "Xirtdəkləşmək"dən f.is.

XİRTDƏKLƏŞMƏK qarş. Bir-birinin xirtdəyindən (boğazından) yapışaraq, dalışmaq, boğazlaşmaq.

XİSLƏT is. [ər.] İnsanın təbiətinə məxsus sifət; xasiyyət, təbiət. *Xoş xislət. Sərt xislət.* – [Şirin Çingizə:] *Əşirət dövründə bir ailə başçısının şəxsi xisləti yekə bir nəslə keçmiş və indiyə qədər də davam edir.* Cəmənzəminli. *Əvət, qəribədir xislətim mənim; Dinlə, uzunsa da söhbətim mənim.* M.Müşfiq.

XİTAB [ər.] 1. Bir şəxsə və ya camaata müraciətlə deyilən sözlər; müraciət. *Məcnun ki, eşitdi bu xitabı; Verdi bu əda ilə cavabı.* Füzuli. *İlimizin hər günü, yaxşı bilirmə ki, mən; Ağsaçlı atalardan xitabdır nəsilərə.* S.Rüstəm. *Şüşənin altında naşı, lakin həyəcanlı bir xətlə mənə xitab yazılan bir kağız görürəm.* Mir Cəlal. □ **Xitab etmək (ələmək)** – müraciət etmək, üzünü tutaraq söz demək. [Şah] *sonra üzün hərəmlərə tutub xitab elədi: Mənim əziz həmfıraş-larım! Mən kəməli-əfsus ilə məcburəm ki, bir yaman xəbər sizə elan edəm.* M.F.Axundzadə. *Zeynal çox mütəəssir idi. Mehribanın xoş bir şivə ilə ona xitab etməsi həyəcanını artırdı.* S.Hüseyn.

2. *gram.* Cümlədə kimə işarə edildiyini bildirən, lakin qrammatik cəhətdən cümlə üzvü olmayan söz və ya söz qrupu. *Xitabdan sonra nida işarəsi qoymaq.*

XİTABƏN zərf [ər.] Xitab edərək, üzünü tutaraq, xitabla, müraciətlə. [Müslümbəy] *qoca kişiyə xitabən: – Əmi, bu uşaq sənə nəyindən, oğlundurmu? – deyər sual etdi.* A.Səhhət. *Nəmiq Kamalın bu şerini Mirzə Süleyman bəy .. beş-on kişi bir yerdə görən kimi, onlara xitabən deklomasiya üsulu ilə söyləyirdi.* B.Talıblı.

XİTABƏT is. [ər.] 1. Xətiblik.

2. Səlis və aydın nitq söyləmə qabiliyyəti. *Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir! Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!* M.Ə.Sabir. □ **Xitabət kürsüsü** – nitq üçün düzəldilmiş xüsusi hündür yer.

Qurban ağır-ağır ayağa durub xitabət kürsüsünə yaxınlaşdı. İ.Şıxlı. Bir stəkan təmiz su; Bir xitabət kürsüsü; Ürəyimin gur səsi; Dalğa-dalğa yayılsın; Yer də, göy də ayılsın! X.Rza.

XİTABNAMƏ *is.* [ər. xitab və fars. ...namə] bax **müraciətnamə**. *Arabir divarlara xitabnamələr yapıdırılır: Ukrayna hökuməti kəndliləri bolşeviklərlə mübarizəyə dəvət edir. Çəmənözminli.*

XİTAM *is.* [ər.] Bitmə, qurtarma, sona çatma; axır, son, tamam. □ **Xitəm vermək** – 1) bitirmək, tamamlamaq, başa vurmaq. *Xanəndə yastı balabanla oxuyub gecəyə xitəm verərdi. H.Sarabski. Ərşad* [Əflatun və Ərəstunun] *mübahisəsinə xitəm verib birlikdə layihəni hazırladı. S.Rəhimov; 2) hüq. işi bağlamaq, qurtarmaq, xətm etmək.*

XİYABAN *is.* [fars.] Hər iki tərəfində ağac əkilmiş yer, yol və s. *Bağ gözəl bağdır: bir böyük xiyabanı var ki, iki tərəfindən uca çinarlar qalxıb. Ə.Haqverdiyev. Qar hər yeri bürüyən zaman, [uşaqlar] bağın xiyabanlarında qardan top qayırır, onları yumalamağa başlardılar. S.S.Axundov. Bulvarın xiyabanlarında salxım-salxım parlaq işıqlar yandı. H.Seyidbəyli.*

XİYABANLI *sif.* Xiyaban olan, hər iki tərəfi ağaclı. *Xiyabanlı park.*

XİYABANLIQ *is.* Xiyaban olan yer; xiyaban. *Şəhərin üst tərəfi xiyabanlıq idi.*

XİYAR *is.* Qabaq fəsiləsindən olan uzunsov, yaşıl, tumlu bostan meyvəsi. *Yayda süfrədə xiyar görünməsə, hamını kədər basar. Ə.Vəliyev. Dağ ətəyində pomidor hələ indi-indi qızırır, tər xiyar nübarını verirdi. B.Bayramov.*

XİYARƏK *is. tib.* Qasıqda limfa vəzilərinin iltihabından törəyən xəstəlik.

XİYARLIQ *is.* Xiyar əkilmiş yer, xiyar bostanı.

XİZƏK *is.* Təkər əvəzinə altı sürüşkən qoşa ağac və ya dəmir üzərində qurulmuş qız arabası. [Rus Əhmədin] *donan sularından, buzun üstü ilə arabaların keçməsinə və adamların keçə çəkmə geyib at qoşulmuş xizəklə gəzməsindən olan söhbətlər uşaqlara daha çox xoş gəlirdi. İ.Şıxlı. Uşaqlar da qar yağanda; İşə saldı xizəkləri. M.Dilbazi.*

□ **Ayaq xizəyi** – qar üzərində hərəkət etmək üçün ayaqlara bənd edilən altı sürüşkən yastı ağac parçaları.

XİZƏKÇİ *is.* Xizək sürən, xizək idmançısı.

XLOR *is.* [yun. chloros – yaşımtil-sarı] Texnikada, sanitariyada – zərərsizləşdirici, hərbi işlərdə isə zəhərləyici maddə kimi işlədilən yaşımtil-sarı rəngli boğucu kimyəvi maddə – qaz.

XLORATOR [yun.] Suyu xlorlaşdırmaq üçün cihaz.

XLORLAMA “Xlorlamaq”dan *f.is.*

XLORLAMAQ *f.* Xlor vasitəsilə təmizləmək. *Suyu xlorlamaq.*

XLORLANMA “Xlorlanmaq”dan *f.is.*

XLORLANMAQ *məc.* Xlor vasitəsilə təmizlənmək. *Suyun xlorlanması.*

XLORLU *sif.* Tərkibində xlor olan, xlorla birləşmiş olan.

XLOROFİL [yun.] Bitkilərdə: yarpaqlara, zoğlara yaşillıq verən və onların karbon turşusunu mənimləməsinə kömək edən rəngləyici maddə.

XLOROFORMA [fr. chloroforme – qarışqa turşusu] Tərkibində xlor olan spesifik qoxulu, şirintəhər, rəngsiz maye – üzvi maddə (ümumi narkoz və ağrıkəsən dərman kimi işlədilir).

XLORÓZ [yun.] *bot.* Bitkilərdə: yarpaqlarda və zoğlarda yaşıl rəngin çatışmazlığından törəyən xəstəlik hal.

XOCA *is. köhn.* 1. Keçmişdə mədrəsədə təhsil alıb başına sarıq sarıyan, cübbə geyən dindar adam və ya din xadimi. *İsfahan mülkündən gələn xocalar!; Bu canımda intizarım var mənim. Aşiq Abbas. [Naib:] Böylə firsət bulunur, sanma, xocam! H.Cavid.*

2. Müəllim, müəbbi, tərbiyəçi. [Müəllim:] *Birisinin xocası siz analar, o birisinin xocası biz müəllimlər. A.Şaiq.*

XOCAXOCA *is. zool.* Bədənini ağıl-qaralı tük örtmüş itidimdikli köçəri quş.

XOF *is.* [ər.] Qorxu. *Qiyamət xofundan, eşq havasından; Əridi, qalmaqda yağ ürəyimdə. Aşiq Ələsgər. Bu sözlər Lətifənin qəlbinə soxulmuş tərəddüd və xofu azaltmadı. M.Hüseyn. [Mirzəyev Nazliya:] Bəs şəriət? Bəs Allah xofu? Heç mollaının sözündən*

çıxmaq olar? Ə.Məmmədخانlı. □ **Xof etmək (eləmək)** – qorxmaq, vahimələnmək. [Harun:] *Düşmənin zoru qabağında könül xof eyləməz. Ü.Hacıbəyov. Mən bu gəlişdən çox xof edirəm, ah! Başqa bir məqsədlə gəlir Bəhram şah. A.Şaiq. [Qızı] həyat elə mübariz, elə dava-dalaş sevən eləmişdi ki, kişilər yanından keçəndə xof eləyirdi. S.Rəhman. Xof götürmək* – qorxu götürmək, vahiməyə düşmək, vahimə basmaq, xoflanmaq. *Məmməd ayılıb gördü ki, Hindistan padşahının qızı Pərixanım yanındadır. Məmmədi xof götürdü. (Nağıl). Xofa düşmək* – qorxuya düşmək, qorxmaq, çəkinmək, sığınmaq, vahiməyə düşmək, xoflanmaq. *Mələkə xanım bu sözdən xofa düşdü. "Qurbani". Mən tamam ömrümdə əgər iki dəfə bərk xofa düşmüşəm, elə biri haman gün idi ki, atlı Hacı Namazalını xırmandan gəlib apardı nəçərnikin yanına. C.Məmməd-quluzadə. [Əmiraslan bəy:] Yoxsa gopçu Ədilinin sözündən xofa düşmüşsünüz? S.S.Axundov. Firəngiz .. bəzən xofa düşüb həyəcan keçirirdi. S.Rəhimov. Xofa salmaq* – qorxuya salmaq, qorxutmaq, xoflandırmaq. *Oğlundan ayrılmaq [Rüstəmi] xofa salmağa başlayır. S.Rəhimov. Ürəyinə xof salmaq* – ürəyinə qorxu salmaq. *İkincisi, idarənin qabağındakı maşın [Bayramın] ürəyinə xof salmışdı. Ə.Vəliyev.*

XOF-XƏTƏR *is.* [ər.] Təhlükə, qorxu, təhlükə doğuracaq şey; qada-bəla. *Xof-xətərdən qurtarmaq. – Hamının qəlbindən xof-xətər getdi və hamı [Məhəmməd Qacarın] qatlından sonra asudə və arxayın nəfəs aldılar. F.Köçərli.*

XOFLANDIRMA "Xoflandırmaq"dan *f.is.*

XOFLANDIRMAQ *f.* Qorxuya salmaq, vəhmələndirmək, qorxutmaq, hürkətmək; şübhəyə salmaq.

XOFLANMA "Xoflanmaq"dan *f.is.*

XOFLANMAQ *f.* Qorxuya düşmək, vəhmələnmək, hürkmək, şübhələnmək. *Qaranlıqdan xoflanmaq. – Mirzə Cəmil fəhlələrin ən adi hərəkətindən belə xoflanır, tez-tez polis çağırır şübhələndiyi adamların yerini ələk-vələk elətdirir. Ə.Vəliyev. Oğlan belə laübalı bir kişinin gözlənilməz hərəkətindən və sözündən xoflandı. Mir Cəlal.*

XOFLU *sif.* və *zərf* 1. Xof içində, təlaş içində, şübhə içində; şübhəli. *Xoflu adam. – Xain xoflu olar. (Ata. sözü). Şahmar bəy gedəndən bir az sonra Fərhad və Məhərrəm daxil olurlar, xoflu, yavaşdan danışirlar... N.Vəzirov.*

2. Dəhşətli, qorxulu, vahiməli. *Pirinin səksəkəli, xoflu baxışından Umudun boğazı tıxandı, tikəsini zorla udub fikirləşdi ki, yəqin indi Pirinin ürəyi yel vurmuş yarpaq təkin titrəyir. İ.Məlikzadə.*

xoflu-xoflu *zərf* Qorxa-qorxa, təlaş və həyəcan içində, ehtiyatla. *Mağaza işçiləri qəzet parçasına xoflu-xoflu baxıb başlarını buladılar. H.Seyidbəyli.*

XOFLULUQ *is.* Xoflu olma halı. [Ataş] [Mirzə Cəmilə] gördüyü hiyləgərliyi, xofluğunu belə yavaş-yavaş unudurdu. Ə.Vəliyev.

XOFSUZ *zərf* Qorxmadan, çəkinmədən, ehtiyat etmədən. *..Cürətli, mərdənə və xofsuз söz danışmaq, nüfuzu ziyadə bir fırqanı tənqid etmək ancaq Seyid kimi danışmənə və süxənvər şairlərin .. və ədiblərin şənində gəlibdir. F.Köçərli. // sif.* Qorxu bilməyən, heç şeydən qorxmayan, çəkinməyən; cəsarətli, ürəkli. *Xofsuз adam.*

XOX! (XUX!) dan. 1. Hədə, qorxu mənasında işlədilən nida. *Xux, qorxdum səndən!* – [Məşədi Səftər:] *Xox, yeyərsiz mənə, çox böyük adamlar gəlir. M.Əliyev. [Camal Həsənova:] Bura bax, ey, mənə nə eləyəcəksən? Xux, qorxdum səndən. M.İbrahimov. □ Xox (xux) eləmək dan. – "xox" ("xux") deyərək qorxutmaq. Hidayət, tələbbürlə yeriyə-yeriyə .. özünü dartan oğlana tərəf əyilib, xox elədi.. B.Bayramov.*

2. *məc.* Balaca bir şeydən qorxan, hürkən, çəkinən; qorxaq (adətən cəm şəklində işlənir). [Maarif müdiri:] *Rüstəm kişi, get bu deməqogiyani başqasına gəl, mənə yox. Mən sən deyən xoxlardan deyilməz. M.İbrahimov.*

XOXAN, XOXU *is.* İfritə (adətən körpə uşaqları qorxutmaq üçün işlədilir). *Yum gözünü, xoxu gəlir. – Atalar .. bununla bərabər yenə tamam doğru yola girmədilər .. uşaqların başlarına vurdular, gözlərini qorxutdular, "xoxan gəldi" .. dedilər. "Məktəb". [Yazgül:] Ay ana, mən də eyməndim, bəlkə xoxanmış. Ə.Məmmədخانlı.*

XOKKÉY [ing.] Ot və ya buz üzərində şayba və ya top ilə iki komanda arasında oynanılan idman oyunu. *..Xokkey, xizək sürmə, ovçuluq, spinning (stolüstü raket oyunu), boks, avtomoto, su polosu və başqa idman növləri də insan orqanizminə çox yaxşı təsir edir.* Ə.Babayev. *Mən dözərəm birtəhər, əldən versək tennisi; Basketbolu, xokkeyi, Ancaq ar gəlir mənə; Şeir-sənət yolunda birinci görməyəndə; on min yaşlı ölkəni.* X.Rza.

XOKKEYÇİ is. Xokkey oyunçusu. *Xokkeyçilərin final turniri.*

XOLERİK is. [yun.] Nitqində, hərəkətində aydın təzahür edən qızgın hissiyyatlı adam.

XOLESİSTİT [yun.] tib. Öd kisəsinin iltihabı.

XOLESTERİN [yun.] Canlı toxumalarının tərkibində (o cümlədən əsəb toxumasında, öddə, dəri piyində) olan sterin qrupundan üzvi birləşmə, maddə.

XONÇA is. Şirniyyat, meyvə və s. yeməli və ya başqa hədiyyələr qoyulmuş bəzəkli podnos, tabaq və s. *Yüzlərlə gözəl cariyələr əllərində əlvan yeməklər dolu xonçalar içəri daxil oldu.* M.S.Ordubadi. *Bir tərəfdə Aslan bəy qabağında bir neçə xonça oturmuş, Əsəd bəylə söhbət edir.* C.Cabbarlı. *Hər təmiz süfrədə neçə nemət var; Xonçalar bəzənir rəng-bərəng şamla.* S.Vurğun. **Xonça kimi** – al-əlvan, ala-bəzək, bərbəzəkli. *Parçanın xonça kimi gülləri. – Divarı və qapı səqfini örtən qol-budaqlı tənəyin xonça kimi şax yarpaqlarını görəndə barmağını dişlədi.* Mir Cəlal. **Xonça tutmaq** – podnosa müxtəlif şeylər qoyub bəzəmək. *Bayram xonçası tutmaq. – Şahvələd gözəl bir xonça tutub bir imansız qarı tapıb xonçanı göndərdi Şahsənəm üçün. “Aşiq Qərib”. Xonça tutub göndərərəm sənəin də öz payını; Sən də artır öz əlinlə zəfərlərin sayını!* S.Vurğun. // etnoqr. Adətə görə toyda, nişanda içərisinə şirniyyat, paltar, parça-qumaş, qızıl-gümüş və s. qoyulub bəzədilmiş və üstü qırmızı parça ilə örtülüb podnos və s. *Qız evinə xonça aparmaq. – Bir ildən sonra oğlan evi qız üçün paltar hazırlayıb qırmızı xonçalara qoyar və qız evinə aparardı.*

H.Sarabski. *Qumru, gəlinin paltarı qoyulmuş xonçanı, başqa arvad isə yer-yemiş olan xonçanı başında aparırdı.* Ə.Abasov. *Bütün bayramlarda oğlan evindən qız evinə hədiyyələr, xonçalar getməliydi.* B.Bayramov.

XONSA sif. Hər iki cinsin əlamətləri olan canlı. **Xonsa etmək** – axtalamaq. *Afrika ölkələrində yaşayan müsəlmanlardan bir qismi azyaşlı, günahsız oğlan uşaqlarını tutaraq rəhmsizliklə xonsa edir və onları müsəlmanlar yaşayan başqa ölkələrdə satırlar.* M.F.Axundzadə.

XONSALIQ is. Xonsa olma, iki cinsin əlamətini daşıma.

XOR¹ [yun.] Hər hansı vokal əsəri bir vaxtda ifa edən oxuyanlar dəstəsi. *Xor dəstəsi. Uşaq xoru. – [Müəllif:] Biz də yoldaşlarımızla xor təşkil edirik.* T.Ş.Simurq. [Rüstəm kişi:] *Briqadir Şirzadəni yaxşı səsi var. Xor dərnəyi düzəltməyi ona tapşırmalı.* M.İbrahimov. // Kollektiv tərəfindən ifa edilmək üçün yazılmış musiqi pyesi. *Xoru çox gözəl ifa etdilər.*

XOR²: xor baxmaq – ikrahla, həqarətlə, alçaq nəzərlə, saymazcasına baxmaq, qiymət verməmək, dəyərsiz saymaq. *Xor baxarsan, ac qalarsan.* (Ata. sözü). [Əbubəkr ibn Məhəmməd Eldənizin Nizamiyə yazdığı məktubunda] *Atam da, əmim də hökumətlərini Azərbaycan xalqının qılıncları kölgəsində qurduqlarına baxmayaraq, bu xalqa xor baxdıqları üçün məhv oldular.* M.S.Ordubadi. *Faydalı bir zəhmətə heç bir zaman üstədən aşağı xor baxmaq olmaz.* S.Rəhimov.

XORA¹ is. 1. Çalınmış otun yerində bitən təzə ot, bitki və s. *Taxıl xorası. Xora sahəsindən suvarma nəticəsində yüksək arpa məhsulu götürmək olar.*

2. Axıra qalan yetişməmiş meyvə.

XORA² is. tib. Dəri üstündə irinli, xırda yaralar (çox vaxt “yara-xora” şəklində işlənir). *Xora basmaq. – Bu plastr (naftalanlı yapışqan plastr) dərinin xroniki iltihabında, yara və xora üzərinə qoymaq üçün işlənir.* R.Əliyev.

XORALI sif. Çirkli, irinli yaralar basmış. *Xorali üz. Xorali əl. – Arxa yaralı, baş xoralı,*

sinə cərahət; Bu zəhmət ilə cənnəti neylərsən, əmioğlu? M.Möcüz.

XORDA [chorde – tel] 1. riyaz. Əyri xəttin iki nöqtəsini birləşdirən düz xətt.

2. biol. Bəzi heyvanların (məs., balıqların) bel sütunu fəqərəsi. *Bağırsağın arxa tərəfindən uzununa yastıqşəkilli xorda ayrılır. M.Axundov.*

XOREOQRAFİK *sif.* Xoreoqrafiyaya aid, xoreoqrafiya ilə bağlı. *Xoreoqrafik səhnəciklər.*

XOREOQRAFİYA [choreia – rəqs və grapho – yazıram] Rəqs sənəti. *Xalq xoreoqrafiyası. Xoreoqrafiya məktəbi. – Hər xalqın incəsənətində özünəməxsus olan milli forması xoreoqrafiya sənətində daha əyani və qabarıq bir surətdə nəzərə çarpır. Ə.Bədəlbəyli. // Balet rəqsləri yaratma və səhnədə göstərmə sənəti.*

XORÉYA [choreia – rəqs] *tib.* Əl-ayağın qeyri-ixtiyari titrəməsindən ibarət əşəb xəstəliyi.

XORHAXOR *zərf* Bərk xorultu səsi çıxararaq. [Salman:] *Qoy xorhaxor yatanlar sübh tezdən oyansınlar. S.Rəhimov. [Canbalayev Bəyim xalaya:] Səni bu həyatə xorhaxor yatmaq üçünmü qoyublar? İ.Hüseynov.*

XOR-XOR *təql.* bax **xorultu** 1-ci mənada. *Məcidin xor-xoru Nadiri fikir və xəyalatdan ayıldı. B.Talıblı. □ Xor-xor xoruldamaq – bərk yatmaq, xorultu ilə yatmaq. Məmməd-həsən ağanın anası Xanım xor-xor xoruldaydı. Çəmənözəminli.*

◇ **Xor-xor qəlyan** – bax **sulu qəlyan** (“qəlyan”da).

XORİST [yun.] Xorda oxuyan, xor artisti.

XORLAMA “Xorlamaq”dan *f.is.*

XORLAMAQ *f.* Hürkmək, hürküb çəkilmək. *Bəxtiyar pambığı atdı gələ. Gölün suyu o saat köpriyüb qalxdı. Atlar bunu görəndə kimi, xorruyub geri çəkildilər. (Nağıl). Biz xeyli getmişdik ki, birdən Xanpərinin atı xorladı. Ə.Vəliyev. // Məc. mənada. Güvəc görməyən qazan görəndə xorlayar. (Ata. sözü. // Çəkinmək.*

XORMEYSTER [yun. xor və alm. meister – usta] Xor dəstəsinin rəhbəri, xor dirijoru.

XORNA bax **xorultu**. *Sükutu yalnız Aslanın bərk xorna səsi pozurdu. S.Vəliyev.*

□ **Xorna çəkmək** – xoruldamaq. *Tiryəkkeş bərk xorna çəkəndən sonra başını qaldırdı. A.Şaiq. [Firidun:] Çayçı şagirdinin gətirdiyi bir stəkan tünd çayı içib, üst köynəyini çıxartdı, büküb başının altına qoyaraq, həsirin üstünə uzandı. Bu zaman kəndlilərdən biri uzun bir xorna çəkdi. M.İbrahimov.*

XORT: **xort düşmək** – bax **xurt düşmək** (“xurt”da). *Qədim davı yerdə bir az zaryıyb söyləndi, sonra xort düşüb yatdı. S.Rəhimov.*

XORTDAN *is.* Guya gecə qəbirdən xortlayaraq çıxıb yatmış adamların qanını soran, onlara pislik edən qorxunc, dəhşətli mövhum bir vücut. *Axırı biçarə ananız sizə deyirdi: – Bala, ağlama, xortdan gələ, səni aparar! C.Məmmədquluzadə. [Əsəd:] Bir adama deməyiniz, qəbiristanda xortdan var... B.Talıblı. // məc. Görünüşcə qorxunc, insanı dəhşətə salan adam haqqında. *Xortdandı, çoxandı, qoyma, gəldi! Kirdarı yamandı, qoyma, gəldi! M.Ə.Sabir.**

XORTLAMA “Xortlamaq”dan *f.is.*

XORTLAMAQ *f.* Xortlu guya dirilmək, dirilib qəbirdən çıxmaq. [Sonanın] *qabağına kölgələr, qəbirdən xortlayan ölümlər çıxmamışdı. M.İbrahimov. [Ələmdar:] [Məşədi] qır-saqız oğlu qır-saqız, elə bil o gorbagor Hacı Abutalıbın özüdür ki, qəbirdən xortduyub... S.Rəhimov. [Molla Kərim:] Ey insan cildinə girmiş şeytani-ləin, söylə, söylə görüm kimsən, nə günahın sahibisən və nə üçün xortdamısən? B.Talıblı.*

XORTULDAMA “Xortuldamaq”dan *f.is.*

XORTULDAMAQ *f.* Xortultu səsi çıxartmaq, xort-xort eləmək. *Donuz xortuldayır.*

XORTULTU *is.* Donuzların çıxardığı sə.

XORTUM *is.* 1. Fillərdə və bəzi başqa heyvanlarda müxtəlif vəzifələr (tənəffüs, iyilmə və s.) icra edən boru şəklində uzanan mütəhərrik ağız və ya burun qismi. *Deyən zorlu fil; Tapdağında sürüklənən bir aciz deyil; Bir gün gələ qəzəblənib tutacaq səni; Xortumunda ümmanlara atacaq səni. A.İldırım. // zool. Bəzi onurğasız heyvanların bədənlərinin müxtəlif vəzifələr (ovu tutub boğma, özünü qoruma və s.) icra edən ön hissəsi və ya bu hissədəki fırlar. *Zəlinin xortumu. – Boz-qara Qafqaz arısının bə-**

dəni başdan-başa tünd bozdur və xortumu uzundur. Bu cins arılar çox sancmır. R.İbrahimov. *...Axsam düşürdü, elə bil, dünyanın bütün ağcaqanadlarını yığib tökükdülər bura və ağcaqanadlar adamı yandırırib tökən, iynəli xortumlarını işə salırdılar.* İ.Məlikzadə. *Ağcaqanadlar elə sancırdılar ki, onların xortumu dəyən yer bir saat göynəyirdi.* İ.Şıxlı.

2. *tex.* Müxtəlif maşınlarda qabağa uzanmış heyvan burnunu xatırladan tutucu hissə. *Dəzgahın xortumu.* – *Torpağın ürəyindən ağrısını çəkir bax; Maşınlar xortumuyla qocaman fillər kimi.* S.Rüstəm. *Parovozlarla yanaşı olaraq xortumları yuxarı qaldırılmış hündür ekskavatorlar yırğalana-yırğalana irəliləyirdi.* Ə.Sadiq. // *Nasos və kranlara taxılan brezent, rezin və ya başqa materialdan hazırlanmış uzun boru. Yangın maşınının xortumu.*

3. Səhra toplarında: lüləni əl ilə hədəfə tuşlamaq üçün top qundağının uzanan arxa hissəsi. *Mədəd, yaxında qara xortumu düşmənin tərəfə uzanıb duran topa, o yanda ağ qar zəmisində girəcəkləri seçilən qazmalara baxdı.* Ə.Əbülhəsən.

XORTUMCUQ *is.* Balaca xortum. *Arının xortumcuğu.*

XORTUMLU *sif.* 1. Xortumu olan. *Xortumlu milçək. Xortumlu maşın.*

2. *dan.* b a x **qalife.** *Dağbaşev ayağa qalxıb əlini xortumlu, göy mahud şalvarının cibinə soxaraq iri addımlarla gəzə-gəzə: – Atasına od vuracağam! – dedi.* S.Rəhimov.

XORTUMLULAR *cəm zool.* Xortumu olan heyvanlar dəstəsi.

XORULDAMA “Xoruldamaq” dan *f.is.*

XORULDAMAQ *f.* 1. Yuxuda ikən xorultu (xor-xor) səsi çıxartmaq. *Bir əzdan sonra rəfiq başladı xoruldamağa.* Ə.Haqq-verdiyev. *Çay hazırlanmış olduğu vaxt Murad bəy mürgüləyir, Cavad bəy xoruldaraq yuxulayırdı.* T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Bərk yatmaq, yuxuda olmaq. *Bahadır atlar bağlanan yerə gedib, gördü ki, Novruz xoruldayır.* N.Nərimanov. *Ara-sıra səkinin üstündə və meydanlarda uzanıb xoruldayanlara da rast gəlmək olur.* M.İbrahimov.

3. “Mır-mır” səsi çıxartmaq; mırıldamaq. *Pişik bərk xoruldayır.*

4. *məc.* Mırıldanmaq, deyilmək, donquldanmaq. [Cənnətəli ağa:] *Belə iş olarmı, ay camaat, .. həm darımı yesin, həm də mənə xoruldasin.* N.Vəzirov.

XORULTU *is.* 1. Xor-xor səsi, yuxuda ikən xoruldayan adamın çıxardığı səs. [Kişilərin] *xorultusu hamamı büürmüşdü və qıllı sinələri körük kimi enib qalxırdı. Çəmənzməninli.* [Qaraşın] *gecənin pozulmaz sükutü arasında iki otaq o yanda atasının xorultusu qulağına gəldi.* M.İbrahimov. *Çər-kəzin xorultusu müşiltıya çevrilmişdi.* İ.Şıxlı. // *Pişik haqqında. Pişiyin xorultusu.*

2. Mırıldı. [Kərim babanın atası:] *..Çarəsiz mağaraya girdim, bir də ağır bir xorultudan gözlərimi açdım.* A.Şaiq.

XORUM *is.* Bir dəfə üçün heyvana verilən yem, yem norması, yem miqdarı. *Bütün dünya od tutub yansa, bizim ki bir xorum otumuz yanmayacaq?* Ə.Vəliyev.

XORUMLAMA “Xorumlamaq” dan *f.is.*

XORUMLAMAQ *f.* Xorum-xorum ayırmaq, paylara bölmək; dəstələmək. *Qara camış vən, vələs, ağcaqayın şivlərini əyəndə, Ala dana onların yaşıl yarpaqlarından xorumlayıb ötürürdü.* S.Rəhimov. *İgidlər var ki, bir gündə yüz bağ otu lay qoruyub xorumlayır, bağlayır.* Ə.Vəliyev.

XORUZ *is.* 1. Toyuğun erkəyi. *Kənd tamamilə yuxudan oyanmışdısa da xoruzlar səs-səsə verib banlaşırdılar.* Ə.Vəliyev. *Bütün həyətlərdə kəndin xoruzları banlaşırdı.* Ə.Məmmədخانlı. // *Toyuq cinsindən bəzi quşların erkəyi. Qırqovul xoruzu.* – [Ovcu:] *Ancaq birə şərtim var: təkə xoruzları vuracağıq.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc. dan.* Dalaşqan, davakar, savaşqan adam haqqında. □ **Xoruz kimi** – 1) sifəti qırpırmızı, sağlam adam haqqında. *Xoruz kimidir;* 2) davakar, dalaşqan, döyüşkən (adam). [Hürü:] *Nə olacaq, dəli qudurmuş atan təzədən genə çarxı xoruz kimi girib meydana, qoymaz görək dərdimiz nədir?* N.Vəzirov.

♦ **Xoruz banı** – sübh tezdən, alaqranlıq. *Üçüncü xoruz banı gecədən xeyli keçdiyini xəbər verdi. Heç kəs yatmaq istəmirdi.* R.Rza. *Səhər [yolçu] xoruz banında ayıldı.* Ə.Məmmədخانlı. **Xoruz banına kimi**

(**qədar**) – səhərə kimi, işıqlaşana qədər. Aralarında heç bir inciklik olmayıbmiş kimi, ata ilə oğlunun şirin söhbəti xoruz banuna kimi uzandı. Ə.Əbasov. **Xoruz səsi eşitməmiş (eşitməyən)** – heç kəsin bilmədiyini, eşitmədiyini, görmədiyini, təpəzə. *Sən özün bilirsən ki, mən həmişə elə söz deyirəm ki, qərribə olsun, təzə olsun, heç kəsin eşitmədiyini, bilmədiyini, danışmadığı olsun. Xoruz səsi eşitməmiş söz olsun.* “Mol. Nəsr.”. *Hər gün bu kimi yeni-yeni xoruz səsi eşitməyən xəbərləri alan telefonçu Əsgər, öz dostlarının qabağında xəcalət çəkməzdi.* S.Rəhimov.

Xoruzla yükləmək, xoruzla yük eləmək – var-yoxunu əlindən almaq, müflis eləmək, soymaq. [Ağa Kərim xan:] *A gədə, Səfərəli, sənün qəsdin, balam, odur ki, mənə xoruzla yükləyəsən.* N.Vəzirov. [Səlim bəy Nəcəf bəyə:] *Gəlmişəm görüm, səni də bir xoruzla yükləyə bilərəmmi?* Ə.Haqverdiyev. *Gör hələ bunları necə xoruzla yükləyəcəyəm.* S.Rəhimov. **Xoruzla qoltuğuna verilmək** – qovulmaq, işdən qovulmaq. *Müdirin də xoruzu; Verildi qoltuğuna; Peşiman oldu özü; Bu müdir olduğuna.* Ə.Cavad. **Xoruzun quyruğu görünür** – aşkar olur, üstü açıılır, görünür (gizli saxlanılmalı olan şey haqqında). [Qərib:] *Yox əşsi, burda xoruzun, vallah, quyruğu görünür.* Ə.Əbülhəsən. **Xoruzunu qoltuğuna vermək** – qovmaq, işdən qovmaq. [Xəlfə:] *Süleymanı bu vaxtadək heç bir yıxan olmamışdı, [Dursun] elə verdi xoruzunu qoltuğuna.* C.Cabbarlı.

XORUZBAZ is. Köhnə məişətdə: bir əyləncə kimi döyüşdürmək üçün xoruz saxlayan və bu işlə məşğul olan adam. *Məktubunda yazırsan ki, qəsəbənin əhalisi xoruzbazların, qoçbazların və itbazların əlindən cana-bəzara gəlmişdir.* “Kirpi”.

XORUZBAZLIQ is. Köhnə məişətdə: döyüşdürmək üçün xoruz saxlama və bir əyləncə kimi xoruz döyüşdürməklə məşğul olma. *Mollaxanadan qovulan gündən etibarən uşaq fikrini quşbazlıq, təzibbazlıq, xoruzbazlıq və bu kimi işlərə verərdi.* H.Sarabski.

XORUZBEÇƏ is. 1. Cavan xoruz, çolpa. [Aftil Hacı Əhməd:] *Budur, sən hər gün xoruzbeçə yeyirsən, mənim uşaqlarım bir çuxur bulama da tapa bilmir.* C.Cabbarlı.

[Rüstəm Səkinəyə:] *Qarası çağır, qoy xoruz-beçədən də üç-dördünü kəssin, çirtmə düzəlt.* M.İbrahimov.

2. məc. Qışqırqçı, davakar. [Fatma xanım:] *Səni öyrədənün ciyəri dağlansın, mənə xoruzbeçə deyirsən!* N.Vəzirov.

XORUZGÖZ sif. Yetkin, cavan, yeniyetmə; zirək. *Çay aşağı getmərim; Çadramı yellətmərim; Xoruzgöz oğlan gərək; Dul kişiyyə getmərim.* (Bayatı). [Həcər:] *Mənə xoruzgöz, bığburma .. bir oğlan lazımdır.* “Həcər xanım”.

XORUZGÜLÜ is. bot. Tünd-qonur rəngdə yoğun və qısa kökümsov gövdəsi olan irisəlxımlı, sarıçiçəkli çoxillik bitki. *Xoruzgülü çoxillik bitki olub, tünd-qonur, yoğun və qısa kökümsov gövdəyə malikdir. Yarpaqlarının kənarı hamardır. Gövdəsinin təpələrində yerləşmiş qızılı sarı rəngli böyük və gözəl çiçəkləri vardır.* R.Əliyev. *..Bəhərli qara tut ağaclarının ətrafındakı ləklərdə xoruzgülü, mixəkgülü şitilləri əkilmişdi.* İ.Qasimov.

XORUZQUYRUĞU bax **xoruzpipiyi**. *Bir neçə dəqiqədən sonra iki stəkan xoruzquyruğu çay gəldi.* M.Hüseyn.

XORUZLANMA “Xoruzlanmaq”dan f.is.

XORUZLANMAQ f. Kişilənmək, kəkələnmək, şəşələnmək; qızıışmaq, özündən çıxmaq. [Güldəstə:] *Hünərini get, bu sözləri Rzaquluya de. Bizim yanımızda xoruzlanmaq bir çətin iş deyil.* N.Vəzirov. *Məsələnin nə yerdə olduğunu bilmək istəmədən Qüdrətin üstünə xoruzlanan Mirzəyevi buradakılardan heç birinin görün gözü yox idi.* M.Hüseyn.

XORUZPİPİYİ sif. Qırmızı, pürəng. *Qarının buğlana-buğlana gətirdiyi qayğanaqdan donunca yedilər, onun da üstündən iki-üç stəkan xoruzpipiyi çay içdilər.* M.Hüseyn. *Üç yoldaş termosdan tökdüyümüz buğlanan tünd “xoruzpipiyi” çaydan içə-içə söhbət edirdik.* M.Rzaquluzadə.

XORVAT is. Yuqoslaviyanın tərkibinə daxil olan Xorvatiyanın əsas əhalisini təşkil edən cənubi slavyan xalqı və bu xalqa mənsub adam.

XORVATCA sif. və zərf Xorvat dilində. *Xorvatca kitab. Xorvatca danışmaq.*

XOSUNLAŞMA *is. dan.* 1. “Xosunlaşmaq” dan *f. is.*

2. Gizli danışmaq, pıçarıq, dedi-qodu. [Qəhrəman:] *Ancaq orada xosunlaşma, ümumi işi axsatmaq olmasın.* Ə.Vəliyev.

XOSUNLAŞMAQ *f. dan.* Heç kəsə eşitdirmədən bir-birilə gizli-gizli, pıç-pıç danışmaq, pıçıldamaq. *Gün çırtadı, göz qamaşdı; Araz mənlə xosunlaşdı.* Şəhriyar. *Əlində çəti, buzovu mala qatan arvadlar bir-birini görün kimi xosunlaşırdılar.* İ.Şıxlı.

XOŞ *sif. [fars.]* 1. Ürəyəyatan, xoşlandırın, xoşagələn, bəyənən, yaxşı, gözəl. *Xoş xasiyyət. Xoş təbiət. Xoş sədə.* – [Quşların] *..xoş avazları cütçünü həvəsə gətirdi.* S.S.Axundov. [Xədicə] *olduqca xoşsöhbət, eyi təbiətli, geniş qəlblı, munis və mehriban bir qız idi.* S.Hüseyn. *Yazın ilq nəfəsində; Yasəmənin xoş ətri var.* N.Rəfibəyli. // Ruh oxşayan, ləzzət verən, səfali, nəşəli. *Xoş bir yel insanı oxşayır, köksünə sirli bir fərəh doldururdu.* Çəmənzəminli. *Buradan binanın o biri həyatına xoş bir mənzərə açılırdı.* M.Hüseyn. *Günortaya qədər ürəkəcan xoş bir hava vardı.* M.Rzaquluzadə. // Mehriban, könlü oxşayan, ürəyəyatan. *Xoş baxış.* – *Tanrı səni xoş cəmələ yetirmiş; Səni görün aşıq əqlin itirmiş.* Qurbani. *Eldarın xoş bir əda ilə: – Buyurun, buyurun! – dediyini eşitdim.* M.Rzaquluzadə. *Mehriban əlində tayqulp uzaqdan xoş dillə sözə başladı.* M.Süleymanov. // Gözəl, yaxşı, fərəhli, xoşbəxt. *Xoş gələcək. Xoş dövrən. Xoş çağ.* – *Gör dünənim hara, bu günüm hara; Aparır daha xoş gözəl çağlara.* B.Vahabzadə.

2. **Xoşa** şəklində *klas.* – bax **xoş halına!** *Xoşa o aşıqə kim, məclisində yarı ola; Vüsali-yardə fərxəndə ruzigarı ola.* S.Ə.Şirvani.

3. **Xoşdur** şəklində – yaxşıdır, gözəldir. [Nüşabə:] *Belə işlərdə mətanət xoşdur; Hələlik incə siyasət xoşdur.* A.Şaiq. *Xoşdur səhər nəğməsi; Səhərin oyaq səsi; Axşamın havasından!* M.Müfqi.

4. **Xoşla** şəklində *zərf* – könüllü (olaraq), zorsuz, öz razılığı ilə, öz xoşu ilə. *Xoşla iş görmək.* – [Daşdəmir İnciyə:] *Səni onsuz da Aydəmirə xoşla verməyəcəklər.* C.Cabbarlı. [Baxış bəy] *istər zorla, istər xoşla ələ sal-*

dığı adamların sayını artırmağı özünə xüsusi məharət və şöhrət sanırdı. Ə.Abasov.

◊ **Xoş gəldin** – 1) biri ilə görüşəndə, bəzən də ayrılarda işlədilən ifadə. *Əzizim, səfa gəldin; Xoş gəldin, səfa gəldin; Nə mən öldümə qurtardım; Nə sən insafa gəldin.* (Bayatı); 2) çıx get, rədd ol, gedə bilərsən mənasında ifadə. [Yaşlı kişi:] *Əgər həmin qulluqçu ikinci dəfə də belə bir unutqanlıq etsə idi, [tacir] haqq-hesabını verməklə “xoş gəldin” deyib qovardı.* S.Hüseyn. **Xoş gəlibdən (gəlmisən); xoş gəlib, səfa gətirmisən** – gələndə söylənilən mehriban salam ifadəsi. [Mirzə Mustafa:] *Sən xoş gəlmisən, əzizim, səfa gətirmisən.* E.Sultanov. [Yusif:] *Xoş gəlibdən, Pərzad nənə.* N.Nərimanov. [Nisəbəyim xanım:] *Əleykəssalam, xoş gəldin, səfa gətirdin. Əyləş görək, balam, sən hara, bura hara.* M.S.Ordubadı.

Xoş gəlmək – bax **xoşuna gəlmək.** [Asya:] *Yox, yox, çox xoş gəlis. Elə ona görə də məni bir sayaq qəm basır, eşidə eləyirəm.* Ü.Hacıbəyov. *Qocadan quşu diyi bu tərif Nərgizə elə xoş gəldi ki, burnunu çəkib başını uca tutdu.* Ə.Məmmədخانlı. **Xoş gördük!** – salam ifadəsi. [Atakişi:] *Babakişi, sənsən? A kişi, xoş gördük, dayan bir səni qucaqlayım.* C.Cabbarlı. [Gülara:] *Xoş gördük, vafasız dost! İ.Əfəndiyev.* [Nisə xanım:] *A, xoş gördük Ayaz!* Ə.Məmmədخانlı. **Xoş halına!** – bəxtəvər, bəxtəvər başına (istehza ilə). [Nazlı:] *Dayə, – dedi, – xoş halına. Yaxşı ki, o mələk sənin qəlbini viranə bağa döndərməmişdir...* Çəmənzəminli. [Gülüyyə Hidayətə:] *Vallah, yaxşı oğulsan, xoş halına Çiyələyin.* B.Bayramov. **Xoş keçmək** – çox yaxşı keçmək, şən keçmək, rahat keçmək. *Nə xoş keçir bu şən gün; Atılan gün, düşən gün; Ağlım başımdan oynar; Yar yadıma düşən gün.* (Bayatı). *Quzu mələr yaylağında; Xoş keçir hali dağların.* Aşıq Şəmşir. **Xoşa gəlmək** – bəyənilmək, ürəyə yatmaq, ləzzət vermək. *Kəlik kimi sən qəhqəhə çalanda; Xoşa gəlis o səndəki dil, Cahan!* Aşıq Abdulla. **Xoşuna (xoşu) gəlmək** – bəyənmək, ürəyincə olmaq, ürəyinə yatmaq. [Məşədi İbad:] *İndi mən papağımı nə cür qoyum ki, qızın xoşuna gəlsin?..* Ü.Hacıbəyov. *Təzə*

qırmızı donu Nərgizin çox xoşuna gəldi. Ə.Məmmədخانlı.

XOŞAB *is.* [fars.] Su və şəkərlə bişirilmiş meyvalı şərbət; kompot. *Fikirləşirlər ki, həmin pula bir küpə xoşab alsınlar ki, aparıb kənddə satsınlar.* “M.N.Əlif.”

XOŞAGEDƏN *bax xoşagələn.*

XOŞAGETMƏZ *sif.* və *zərf* Xoşa gəlməyən, ürəyə yatmayan, arzu edilməz; pis, çirkin. *Xoşagetməz hadisə. Xoşagetməz hərəkət. Xoşagetməz səs.*

XOŞAGETMƏZLİK *is.* Xoşa getməmə; xoşagetməz şeyin halı.

XOŞAGƏLƏN *sif.* Ürəyəyatan, insanda xoş əhval-ruhiyyə yaradan, xoş, bəyənیلən. *Xoşagələn şeir. Xoşagələn parça seçmək. – Qoltuğunda kitablar, körpə qəlbində qəmlər; Qiymət dəftərçəsində xoşagələn rəqəmlər.* S.Rüstəm. [Əlikram:] *Dil ətdəndir, Şeyda, o qədər xoşagələn söz, fikir demək olar ki...* B.Bayramov. // Gözəl, qəşəng, məlahətli. *Xoşagələn səs.*

XOŞAGƏLİM(Lİ) *sif.* Gözə xoş gələn, xoşsifət, qanışirin, gözəşirin, yapışıqlı. [Qızın] *ağ, xoşagəlim sifəti, qaynar ala gözləri vardır, kiçik burnunun ucu azca yuxarı dikəlmişdir.* V.Şıxlı. // Gözəl, qəşəng. *Xoşagəlim mənzərə. Xoşagəlim yer. Xoşagəlim səs.*

XOŞAGƏLİMLİLİK *is.* Xoşagəlimli şeyin, ya şəxsin halı; gözəllik, qəşənglik, cazibədarlıq; cazibə, məlahət.

XOŞAGƏLMƏYƏN *bax xoşagəlməz.* [Fərrux və Qurban] *tez-tez xoşagəlməyən, ürəkbulandıran xəbər eşidirdilər.* Ə.Vəliyev.

XOŞAGƏLMƏZ *sif.* Xoşa gəlməyən, istənilməyən, bəyənilməyən, arzu edilməyən, adamda pis təsir oyadan; xoşagetməz, iyrenc, çirkin. *Xoşagəlməz hadisə. Xoşagəlməz hərəkət. – Cahandar ağa Əşrəfin bu işlərə necə münasibət bəsləyəcəyini bilməsə də, hər halda xoşagəlməz, könül bulandıran söhbət eşitmək istəmərdi.* İ.Şıxlı.

XOŞAGƏLMƏZLİK *is.* Xoşa gəlməyən şeyin halı; pislilik, çirkinlik.

XOŞAHƏNG *sif.* [fars.] Aralarında xoş, uyğun ahəng, uyğunluq olan. *Xoşahəng səslər.*

XOŞAHƏNGLİK *is.* Aralarında xoş ahəng, uyğunluq, müvafiqlik. *Boyalarda xoşahəng-*

liyi. Avazın xoşahəngliyi. – Bir neçə müxtəlif və əlvan rəngin xoşahəngliyi .. də rəng estetikasına aiddir. A.Qaziyev.

XOŞAXOŞ *zərf* Öz xoşu ilə, istəyərək, həvəslə, ürəklə. *Xoşaxoş deyilənə əməl etmək.*

XOŞAXOŞLUQ, XOŞAMXOŞLUQ *zərf* Öz xoşu ilə, istəyilə, könüllü olaraq, istəyərək. [Sultan bəy:] *Süleymanı görsəm deyəcəyəm ki, Əsgərə xəbər versin ki, gəlib qızı götürüb qaçsınlar; yoxsa, görünür ki, xoşaxoşluq ilə getməyəcəkdir.* Ü.Hacıbəyov. [Hacı Əli:] *Hörmətli ağalar! Məmmədli Mirzəyə məsrutəni elan etməkdən çətin dərd ola bilməz. O, xoşamxoşluq ilə bu işi etməyəcəkdir.* P.Makulu.

XOŞALLANMA “Xoşallanmaq”dan *f.is.*

XOŞALLANMAQ *f.* Bir şeydən xoş təsir duymaq, ləzzət aparmaq, nəşə duymaq, xoş hisslər duymaq. *Oğlan yeyə-yeyə qulaq asır, qəlbində xoşallanır, sevinirdi. Çəmənözminli. Bu şaxtılı gecənin yarısında od onları xoşallandırdı.* S.Rəhimov. [Budaq:] *Anam əllərini gəzdirdikcə yorğunluğum çıxır, xoşallanırdım.* Ə.Vəliyev.

XOŞALMA “Xoşalmaq”dan *f.is.*

XOŞALMAQ *f.* Xoş olmaq, yaxşılaşmaq, mülayimləşmək. *Bəziləri bu ili havaların birdən-birə xoşalıb qızışmasını yazın tez gəlməsi kimi izah edir.* M.İbrahimov.

XOŞAM-XOŞAM *bax xoşaxoşluq.*

XOŞAVAZ(LI) *sif.* [fars.] Məlahətli səsi olan, xoşsəslı, gözəl səslı. [Çaqqal:] *Dedi kim, ey xurusi-xoşavaz; Düş aşığə, qılaq xudaya namaz. S.Ə.Şirvani. Məşədi İsmayıl xoşavaz bir adamdır və ucaadan “Mahur” havası ilə “putuluk, fusuluk” oxuya-oxuya küçələri dolanar.* C.Məmmədquluzadə. *Mən nə bilim qarğa xoşavazmı? Bayquşa bayquş demək olmazmı? M.Möcüz.*

XOŞAVAZLIQ *is.* Xoşsəslilik, səsdə məlahət.

XOŞ-BEŞ *is.* Salamlaşma zamanı bir-birindən kef-əhval soruşma. *Xoş-beşdən sonra qonaq Ataşın əmisinin adını çəkib ondan gətirdiyi kağızı verdi.* Ə.Vəliyev. [Hacı Ağakərim:] *Bəs sənün dəymə salamın, xoş-beşin hanı, ədəbsiz! S.Rəhman. [Vahidov Şeydaya:] Xoş-beşin sonraya qal-sın.* Ə.Məmmədخانlı. □ **Xoş-beş etmək**

(eləmək) – salamlamaq, kef-əhval soruşmaq. [Qoca nəvəsinə:] *Ta onda nə durub üzümə baxırsan, xoş-beş elədik, bəsdir, get işində ol, çünki bu dünyada hər şeydən birinci işdir...* Ə.Məmmədخانلی. *Ağsaqqal həkim tez otağa girdi, Nənəqız ayağa qalxdı və ona xoş-beş elədi.* S.Rəhimov. [Müəllim] *Büləndlə xoş-beş etdikdən sonra yenə qayıdıb öz işinə məşğul oldu.* Ə.Əbülhəsən.

XOŞBƏXT *sif.* [fars.] Bəxti gətirmiş, taleli, bəxtli, sevinc və rifah içində yaşayan. [Ağca xanım Qaraca qıza:] *Ah, sən xoşbəxt uşaqsan. Mənim kimi dustaq olmayıb özün üçün bağda azad gəzirsən.* S.S.Axundov. [Hacı:] *Bir övrət, bir qızım, iki cavan oğlum, özüm xoşbəxt.* C.Cabbarlı. *Dünyada sanar-dım əbədi ömrümü xoşbəxt; Öpsəydim əgər bir də mübarək qədəmindən.* Ə.Vahid. // Bəxti gətirən, uğurlu. *Xoşbəxt oyunçu. Xoşbəxt adamdır.* // Məsud, bəxtəvər, səadətli. [Xaqani:] *Mən sənin eşqinlə qanadlanıram; Səninlə özümü xoşbəxt sanıram.* M.Rahim □ **Xoşbəxt etmək** – xoşbəxtliyə, səadətə çatdırmaq, səadət vermək, məsud eləmək. *Uşaqlarını xoşbəxt eləmək.* – [Lütfəli:] *Gözal Şəfiqə, səni sevirəm, məni xoşbəxt elə.* İ.Musabəyov. [Muxtar Firəngizə:] *Mən heç güman eləmirəm ki, .. böyük vəzifədə olan arvad ərini xoşbəxt eləyə bilsin.* B.Bayramov. □ **Xoşbəxt olmaq** – istəyinə çatmaq, arzusu yerinə yetmək, məsud olmaq, ürayində nisgil qalmaq. **Xoşbəxt ol (olsun, olsunlar)** – xoşbəxtlik, səadət arzusu bildirir. [Bəhram:] *Sara üçün də bir yaxşı ər tapmağa səy edərəm ki, o da xoşbəxt olsun.* C.Cabbarlı. [Vaqif:] *Allah başa versin, xoşbəxt olun siz! Belə, kəklilik kimi cüt gəzəsiniz.* S.Vurğun. [Ana:] *Hamunun yanında qızlarımı təriflədi: – Ağillı uşaqlardır. Xoşbəxt olsunlar!* M.Hüseyn. **Allah xoşbəxt eləsin!** – səadət, xoşbəxtlik arzusu. *Şüküfələnmmiş güllər nəsimin dəyməsindən enib-qalxdıqca Gülsümün vidasına cavabən “Get, Allah səni xoşbəxt eləsin!” – deyirdilər.* Ə.Haqqverdiyev. [Səlim qızına:] *Get, qızım, Allah səni xoşbəxt eləsin.* C.Cabbarlı.

2. Xoş, uğurlu. [Dürrətülbağdad:] *..Hazırda möhtərəm Fəxrəddinin gəlməsi ilə özümü*

Bağdadın ən xoşbəxt qadını hesab edirəm. M.S.Orudubadi.

XOŞBƏXTLİK *is.* 1. Həyatından son dərəcə məmnunluq, dərin razılıq və sevinc hissi, səadət. *Ailə xoşbəxtliyi. Xalqın xoşbəxtliyi.* // Bu hissin bu və ya başqa bir şəkildə təzahürü. *Əziz balalar! ..Mində birimizin üzünə xoşbəxtlik günü doğub minmin bələlərdən xilas olub da hazırdakı dərəcəyə çatdıq.* N.Nərimanov. *Ağbalanın bu xoşbəxtliyinə bütün şagirdlər həsəd aparardı. Çəmənzəminli.* [Qətibə:] *Bugünkü vəziyyətin şəklini dəyişmədən xoşbəxtlik məsələsini meydana atmaq xəyalpərəstlikdir, hissiyyatpərəvərlikdir, bunların heç birindən xoşbəxtlik ummaq olmaz.* M.S.Orudubadi. □ **Xoşbəxtlik üz vermək** – taleyi gətirmək, bəxti gətirmək, bəxti üzünə gülmək. [Tapdıq:] *Bəlkə yenə xoşbəxtlik üz verdi.* Ə.Əbülhəsən. *Qafar Xəlilova 1951-ci ildə böyük xoşbəxtlik üz verdi.* Ə.Sadiq.

2. **Xoşbəxtlikdən** şəkildə ara s. mənasında – məmnunluq ifadə edir. *Xoşbəxtlikdən, heç kəsə xətər toxunmadı. – Kosa yerə çöküb o tərəf-bu tərəfə boylandı, xoşbəxtlikdən, heç kəs onu görməmişdi.* S.Rəhimov. *Xoşbəxtlikdən, gəmidə mama tapıldı.* S.Vəliyev. *Bu dəfə, xoşbəxtlikdən, Zərqələmin anası da qızının uşaq evinə getməsinə razılıq verdi.* Ə.Sadiq.

XOŞBƏNİZ bax **xoşsifət(li)**.

XOŞBU(Y) *sif.* [fars.] *klas.* Xoşiyli, ətirli, rəyihəli, ətirsaçan. *İstəmənin firdos bağının güli-xoşbusini; Dünya bağında güli-ruxsarinə ondan yaxşıdır.* Xətayi. *Seyr qıl arizini, kim güli-xoşbu kimidir; Bədəni naziktər, sinəsi pərqu kimidir.* Aşiq Pəri.

XOŞCA *zərf* Xoş, xoşa gələn tərzdə. *Xoşca gülümsəmək. Xoşca danışmaq. Xoşca bir söz demək.*

XOŞÇƏKİM(LI) *sif.* Çəkiləndə xoş təsir bağışlayan, ləzzət verən, nəşə verən. *Mən də [papirosun] birini eşdim. Doğrudan da, tütün çox ətirli və xoşçəkimi idi.* M.Rzaquluzadə.

XOŞDİL(LI) *sif.* Dili xoş, şirindilli, üreyiaçiq. *..Hamı müsəlmanlar sənini kimi .. xoşdil ola idilər.* Ü.Hacıbəyov.

XOŞƏHVAL(LI) *sif.* [fars. xoş və ər. əhval] Xoşxasiyyətli, xoştəbiət, yumşaq, xoşqılıq,

əhvalı. *Xoşəhvalı adam.* – *Mirzə Abbasqulu ortaboşlu, xoşsifət, xoşəhval və şirinsöhbət bir kişi idi.* M.Tahirli.

XOŞƏXLAQ(LI) *sif.* Yaxşı əxlaqlı, gözəl xasiyyətlı, xoşxasiyyət. *Xoşəxlaq adam.* – [Rza:] *Xoşəxlaq, ünsiyyət sevən, zəhmətə dözən olduğundan heç kəs ondan pis bir söz danışmazdı.* M.İbrahimov.

XOŞƏXLAQLILIQ *is.* Xoşəxlaq adamın keyfiyyəti, əxlaq gözəlliyi, əxlaqca yaxşılıq.

XOŞƏMƏL *sif.* Təmiz, əxlaqlı. *Xoşəməl adam.*

XOŞƏTİR [*fars.* xoş və *ər.* ətir] bax **xoşbu(y)**.

XOŞFİKİR(LI) [*fars.* xoş və *ər.* fikir] bax **xoşniyyət(li)**.

XOŞGƏLDİN: xoşgəldin eləmək – gələndə “xoş gəldin!” deyərək salamlamaq. [Nuriyyə:] *Əynində güllü xalat, başında ağ haşiyəli bənövüş kəlağayı, .. yumru bir qadın qabağımıza yeriyərək mənə xoşgəldin elədi.* İ.Əfəndiyev. *Tahirzadə elə bil çoxdan dayanıb onları gözəlçiyirdi.* Xoşgəldin elədi. Mir Cəlal. *Qonaq ilə ev sahibi yerlərində oturandan sonra əvvəlcə sərdar qonağa xoşgəldin elədi.* P.Makulu.

XOŞGÖFTAR [*fars.*] bax **xoşkəlam.**

XOŞGÜN(LÜ) bax **xoşgüzəran(lı)**.

XOŞGÜZƏRAN(LI) *sif.* [*fars.*] Güzəranı, həyatı xoş keçən, yaxşı yaşayan. [Hacı Kərim zərgər:] *Cənab şair, bərfərz ki, bizim hər birimizdə bir təqsir var ki, sənətindən bəhrəyəb olmur, bəs sən niyə öz sənətindən xoşgüzəran deyilsən?* M.F.Axundzadə.

XOŞHAL *sif.* [*fars.* xoş və *əl.* hal] Halı, əhvalı xoş olan; şad, məmnun, razı. *Çox olduqca qəmli dərdim, rəhi-əşq içrə xoş-haləm.* Füzuli. [Zeyd:] *Harun, bu nə haldır? Söylə, nə əhvaldır? Leyla sənin ilə bir yerdə; Məşğuli-xoşhaldır.* Ü.Hacıbəyov. // *zərf* Mehribanlıqla, mülayim bir tərzdə. *Kapitan gözaltı Kəyanə baxdı, onu utandır-dığını sezdüyündən, xoşhal dönüb Cumaya əmr etdi.* Ə.Əbüllhəsən. □ **Xoşhal etmək (eləmək, qılmaq)** – könlünü, xatirini xoş etmək, kefini açmaq, şadlandırmaq. *Nədir qılmaz məni xoşhal dilbər bir pəyam ilə; Qəmindən sübh olunca qaldığım bidar bilməzmi?* S.Ə.Şirvani. *Komediya oynan-*

yan cavanların cümləsi öz rollarını yaxşı yerinə yetirib, tamaşaya cəm olanları ziyadə fərəhnaq və xoşhal etdilər. F.Köçərli. [Rüstəm bəy Sofyaya:] *Niyə kədərəlməyim ki, gözüümün işığı kimi istədiyim bir dilbəri serimlə xoşhal edə bilmədim.* Çəmənəz-minli. **Xoşhal olmaq** – qəlbi, ürəyi açılmaq, sevinmək, şad olmaq. *Həkim babanın nəvə-nəticəsi bu xəbərdən çox xoşhal oldu.* S.Rəhimov. *Rzanın xoşhal olduğunu görüb, Orxan tərif bir az da artırdı.* İ.Məlikzadə.

XOŞHALLANDIRMA “Xoşhallandırmaq”-dan *f.is.*

XOŞHALLANDIRMAQ *f.* Fərəh gətirmək, şad etmək, sevindirmək, ürəyini açmaq. *Təzəcə biçilib, lay-lay yerə sarılmış otun xoş ətri palıd ağaclarının kölgəsində oturanları daha da xoşhallandırır.* Ə.Əbüllhəsən. *Ətrafdakı hər şey insani xoşhallandırır, könlünü açırdı.* M.Süleymanov.

XOŞHALLANMA “Xoşhallanmaq”dan *f.is.*

XOŞHALLANMAQ *f.* Kəfi açılmaq, ürəyi açılmaq, şadlanmaq, sevinmək. *Rüstəm kişi .. səsi eşidib xoşhallandı.* M.İbrahimov. *Ay sağ ol, – deyib Yusif xoşhallandı.* B.Bayramov. *Cahandar ağanın paltarı islandı, kişi bundan daha da xoşhallandı.* İ.Şıxlı.

XOŞHALLIQ *is.* 1. Məmnunluq, sevinc, fərəh, ürəyi açılma.

2. **Xoşhallıqla** şəklində *zərf* – çox şad halda, razılıq, məmnunluq hissilə, məmnunluqla. *Saçları ağarmağa başlayan Cəmilə çox xoşhallıqla başını tərpətdi və gülümsədi.* S.Rəhimov. *..Yusifgil daha bir çox məsələlərdən danışılıb razılığa gələndən sonra xoşhallıqla ayrıldılar.* B.Bayramov.

XOŞXASIYYƏT(Lİ) *sif.* [*fars.* xoş və *ər.* xasiyyət] Xoş, yumşaq, mülayim, yaxşı xasiyyəti olan. *Xoşxasiyyət adam.* – [Forman] *həm yaraşlıq, həm bacarıqlı, həm də xoşxasiyyət adamdı.* M.İbrahimov. *O, mehriban, gülərzüzlü; Xoşxasiyyət bir nənədir.* M.Dilbazi. *Ələddinin həyat yoldaşı Qızxanım da əri kimi xoşxasiyyət, üzügüllər bir qadın idi.* H.Seyidbəyli.

XOŞXASIYYƏTLİLİK *is.* Xoşxasiyyət adamın təbiəti, xasiyyəti; yumşaq, mülayimlik.

XOŞXASSƏLİ *sif.* [*fars. xoş və ər. xassə*] bax **xətərsiz**.

XOŞXATİR *sif.* [*fars. xoş və ər. xatir*]: **xoşxatir olmaq** – xoşnud olmaq, məmnun olmaq, razı qalmaq, ürəkədən şad olmaq. [Axund:] *Sizə, şaxsən aşinalığım yox idisə də, xeyli əhsən demişəm, məmnun, xoşxatir olmuşam.* Mir Cəlal.

XOŞXƏBƏR [*fars. xoş və ər. xəbər*] bax **xeyirxəbər**.

Ø Xoşxəbər olasan! (olasınız!) – bax **xeyirxəbər olasan! (olasınız!).** [Qumru:] *Xoşxəbər olasan, ay Sayalı xala!* Mir Cəlal.

XOŞXƏT *sif.* [*fars. xoş və ər. xətt*] Yaxşı, gözəl xətti olan.

XOŞKƏLAM *sif.* [*fars. xoş və ər. kəlam*] Şirindil(li), xoşsöhbət, dilşirin. *Əzziyəm, salam səni; Gördüm xoşkəlam səni. Əttar mali deyilsən; Pul tökəm, alam səni.* (Bayatı). *Göyçəkləri xoşkəlam, həm aşıqə ram; Vacibdi bizə duası Gürcüstanın.* S.Ə.Şirvani.

XOŞQAMƏT(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. qamət*] Gözəl boy-buxunu, qədd-qaməti, sər-rast bədəni olan; boy-buxunlu. *Əla, ey sərvixoşrəftar, xoşqamət, xudahafiz! Edər məşuqədən aşıq, budur adət, xudahafiz!* Q.Zakir.

XOŞQƏDƏM(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. qədəm*] Gəlişi ilə xoşbəxtlik gətirən, uğur gətirən; xeyirli, uğurlu; ayağıyüngül. *Başına döndüyüm qasid xoşqədəm; Ərzimi get söylə canana, gəlsin. Aşıq Dilqəm. Oğul! Deyirəm ki, nə xoşqədəmsən; Doğulduğun gündən ağ gündəyəm mən.* S.Rüstəm.

XOŞQILIQ *sif.* Xoşxasiyyətli, hamı ilə yola gedən, xoşrəftar. *Xoşqılıq adam. – Günəşüzlü, şirinsözlü, xoşqılıq; Ləblərindən axar balı gözəlin.* M.P.Vaqif. *Otuz beş yaşlarında, ortaboy, xoşqılıq, qəşəng görkəmli Sona qarıda görüdü.* M.Süleymanov. *Ümid necə xoşqılıq; Ümid necə işvakar; O – bütünü qıfillara; Düşən sirli bir açar.* B.Vahabzadə.

XOŞQILIQLIQ *is.* Xoşxasiyyətlik, xoşrəftarlıq.

XOŞLAMA “Xoşlamaq”dan *f.is.*

XOŞLAMAQ *f.* Zövqünə uyğun gəlidiyi üçün bəyənmək, xoşuna gəlmək, ürəyinə yatmaq. [Gülçöhrə:] *Bəs sən məni bir kərə görməklə xoşladın?* Ü.Hacıbəyov. [Murad]

Nigarı daha kiçik bir qız ikən xoşlamışdı. S.Hüseyn. // Xoşu gəlmək, sevmək, istəmək. [Doktor Qəbzibəy:] *Siz hamınız bilirsiniz və görürsünüz ki, mən atı çox xoşlayanam.* C.Məmmədquluzadə. *Bayquş xaraba, gecə-quşu qaranlıq səvən kimi, xain adamlar da xəlvəti xoşlarlar.* M.İbrahimov. *Balaca Kamal nənəsinin nağıllarını çox xoşlardı.* M.Rzaquluzadə.

XOŞLANDIRMA “Xoşlandırmaq”dan *f.is.*

XOŞLANDIRMAQ *f.* Xoş əhval-ruhiyyə yaratmaq, sevindirəcək, fərəhləndirmək, ürəyini açmaq. [Altunbay Solmaza:] *Mən də səni daha artıq xoşlandırmaq üçün* [El-xanın] *füsunkar dilini dibindən kəsdirib atdıracağam.* C.Cabbarlı. // Məmnun və razı etmək, həzz vermək, ləzzət vermək.

XOŞLANMA “Xoşlanmaq”dan *f.is.*

XOŞLANMAQ *f.* Baxıb həzz almaq, ürəyi açılmaq, sevinmək, fərəh duymaq. *Qızın ala gözlərini, şümşad barmağını görən Kəblə Xeyransa xala çox xoşlanır.* H.Sarabski. *Qayınatasının son sözündən Zöhrə də xoşlanmışdı.* Ə.Vəliyev. // Xoşu gəlmək, məmnun olmaq, xoşnud olmaq, ürəyinə yatmaq. *O qədər xoşlanıram tüstüsü çıxacaq kababın; Ac pişik tək cumuram şövq ilə birbaşə ət!* M.Ə.Sabir. [Əbülhəsənbəy:] *Səttar xanın bu söhbətdən xoşlanmadığını hiss etdim..* M.S.Ordubadi. *Bilikli şagirdlərdən; Müəllim çox xoşlanır.* M.Seyidzadə.

XOŞLANMALI *sif.* Sevinməli, fərəhlənməli, şadlanmalı; xoş, fərəhli. [Cahan:] *A balam, ağlamları günlər keçdi, indi isə sevinməli, xoşlanmalı günlərimiz gəlibdir!* Ə.Haqverdiyev.

XOŞLƏHCƏ *sif.* [*fars. xoş və ər. ləhcə*] *klas. bax xoşkəlam.* *Müdir Fəxrəddinə mü-raciət edib dedi: – Qurban olum, bu qızı danışdırın, çox xoşləhcə qızıdır.* M.S.Ordubadi.

XOŞLIQA *sif.* [*fars. xoş və ər. liqa*] *klas. bax xoşsurət(li).* [Lətif şah:] *Pəridən xoşliqa, qılmandan əla; Mələyikdən gördüm lütfkar səni. “Lətif şah”. [Tülkü qarğaya:] Nə gözəlsən, nə xoşliqasən sən; Yeri var söyləmə: – hümasən sən.* M.Ə.Sabir.

XOŞLUQ *is.* 1. Xoşa gələn, ləzzət verən şeyin halı, xoş təsir. *Havanın xoşluğu. – Havada xəfif bir sazaq var idisə də, yazın ..*

ilk yeli bu sazağa bir xoşluq verirdi. Çəmənözəminli. Aydınlığın xoşluğunda; Nə gözəlsən, sonam daniz! R.Rza. // Mələhət, gözəllik; gözə, qulağa gözəl təsir bağışlayan, üreyəyatan. *Müğənninin səsinin xoşluğu.* // Xoş əhval-ruhiyyə, şənlik, fərəh. □ **Xoşluq gətirmək** – fərəh gətirmək, sevinc gətirmək. *Bəndəli həmişə evə gələndə bir şənlik, xoşluq gətirirdi.* Mir Cəlal.

2. **Xoşluqla** şəklində *zərif* – öz xoşu ilə, yaxşıqla, öz razılığı ilə; qalmaqsız, zorsuz. *Xoşluqla qəbul etmək.* – [Əsgər:] [Gülçöhrə] *xoşluq ilə ərə getməyə razı olmadı...* Ü.Hacıbəyov. [Müəllim:] *Siz də mövqeyinizi xoşluqla buraxmaq istəməyəcəksiniz.* S.Hüseyn. [General:] *Xoşluqla etməsə, nə gəlib zora? Biz ki gəlməmişik xoşluqla bura!* B.Vahabzadə.

♦ **Öz xoşluğu üçün** – özünə xoş olmaq üçün, öz səadəti üçün, öz xeyri üçün. *Öz xoşluğu üçün dünyalarca cinayətlərə səbəb olan bu adam, öz əmələrinin cəzasına çatdırılmışdı.* P.Makul.

XOŞMƏZAC *sif.* [fars. *xoş* və *ər. mizac*] bax **xoşxasiyyət(lı)**. *Yüngül hərəkətli, xoşməzac Zəfərin görünüşü də xeyli dəyişmişdi, o arıqlamışdı.* M.Süleymanov.

XOŞNƏVİS *sif.* [fars.] *köhn.* Yaxşı xətti olan; xəttat.

XOŞNİYYƏT(Lİ) *sif.* [fars. *xoş* və *ər. niyyət*] Niyyyəti, məramı, məqsədi yaxşı olan; üreyində kin, qərəz olmayan, üreyitəmiz. *Novruzəli və usta Zeynallar daxilən çox təmiz və xoşniyyət adamlardır.* M.İbrahimov.

XOŞNİYYƏTLİLİK *is.* Xoş, gözəl niyyət, yaxşı məqsəd güdmə, yaxşılıq etmək niyyətində olma; üreyitəmizlik.

XOŞNUD *sif.* və *zərif* [fars.] Razi, məmnun. *Sən pozmusan mənim xoşnud halımı; Abbas sana nə edib, tanrı zalımı?* “Abbas və Gülgöz”. [Fərman:] *Bircə də görüm, əmim ağa ilə qohum olmaqdan xoşnuddurmu?* Ə.Haqqverdiyev. [Araz və Günəş] *hər şeydə qənaətkar, hər zaman həyatlarından məmnun və xoşnud görünürlərdi.* A.Şaiq. [Şah:] *Sizi məşrutəçi cavanlar göndəriblər, mən də xoşnudam ki, məmləkətdə belə zəki cavanlar tapılır.* C.Cabbarlı. □ **Xoşnud etmək** – razı salmaq, məmnun etmək. *Kəçmiş vaxtlarda*

teatr işlərimiz və teatr nümayişlərimiz məni o qədər məmnun və xoşnud eləməzdi, nə qədər ki indi eləyir. C.Məmmədquluzadə. **Xoşnud olmaq** – razı düşmək, məmnun olmaq. *Məndən təki ol xatirin olsun xoşnud; Sadəm ki, salır fələk bu zindana məni.* S.Ə.Şirvani. [Dərviş:] *Bu dəliqanlılar məni dərdimin üstündə doğrayıb itlərə atsaydılar, baxtımdan çox xoşnud olardım.* A.Divanbəyöglü. [Rəşid:] *Anası xoşnud olur, zira nə qədər Qurbanquluya təklif etmişdisə də, rədd cavabı almışdı.* T.Ş.Simurq.

XOŞNUDLUQ *is.* Razılıq, məmnunluq; razı düşmə. *Xoşnudluğundadır nəcatım; Ey mənşəi-cövhəri-həyatım!* Füzuli. *Bir tərəfdən, sağ-salamat sahilə çıxmış olduqlarından doğan xoşnudluq, o biri tərəfdən, taleyi üçün məsul olduğu bölüyü tezliklə toplaaraq artıq limandan uzaqlaşan batalyonu təqib etmək lazım gəlmişdi fikri leytenantı dərhal özünə gətirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

XOŞNUSUZLUQ *is.* Narazılıq, məmnunsuzluq. *Qadın o saat dəyişildi, gözəl dodaqları büzüldü, qaşlar qalxdı, üzündə bir xoşnudsuzluq ifadəsi duyuldu.* Çəmənözəminli.

XOŞRƏFTAR(Lİ) *sif.* [fars.] Gözəl rəftarlı, adamlarla yaxşı rəftar edən; ünsiyyətli, mülayim. *Cavahir xanımdan aldığı həzz xanın çöhrəsində həkk olunmuş daimi qəzəb izlərini silib aparmış, onu xoşrəftar, mülayim bir süfrə sahibinə çevirmişdi.* Çəmənözəminli. *Fatma ağıllı, xoşrəftar bir arvad idi.* S.S.Axundov.

XOŞRƏFTARLIQ *is.* Xoşrəftar olma, rəftarı yaxşı olma; ünsiyyətlik, rəftarda mülayimlik, münasibətdə xoşluq, yola getmə, ünsiyyət. *Bu (1862-ci il) polojeniyanın hökümünə .. hər iki sinfin (rəiyyətin və ağaların) məbeynində guya bir növ sülh və xoşrəftarlıq binası təsis olundu.* F.Köçərli.

XOŞRƏNG(Lİ) *sif.* [fars.] Xoşagələn rəngi olan, rəngi xoş olan. *Xoşrəng parça. Xoşrəng üz.* – Hava gözəl olduğundan *Gülzarın yanaqları daha da xoşrəng olub duru-al bir rəng almışdı.* C.Cabbarlı. *Dilbərin zülfü şəbi-yəlda, cəməli çilçirəq; Ləbləri xoşrəng, vəsli abidar olsun gərək.* M.Möcüz.

XOSSƏS(Lİ) bax **xoşavaz(lı)**.

XOŞSƏSLİLİK bax **xoşavazlıq**.

XOŞSİFƏT(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. sifət*]

1. Gözəl, göyçək, xoşsima, qanışirin. *Abbas uzunboylu, nazıkbədən, ağbənizli, alagözlü, xoşsifət bir uşaq idi.* S.S.Axundov. *Mən geri çəkilib, bu xoşsifət qadına müdirin stoluna yaxın durmaq üçün yol verdim.* T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Gülerüzlü, xoşrəftar, nəvazişkar; xeyirxah, səmimi. *Koroğlu baxdı ki, nalbənd çox xoşsifət bir kişidir. "Koroğlu". Fərmanı sözün tam mənasında gülərliz və xoşsifət adlandırmaq olardı.* Ə.Sadiq. *Aslan bu xoşsifət adamları lap ilk gündən sevməyə başladı.* S.Vəliyev.

XOŞSİFƏTLİK *is.* 1. Xoşsifət adamın halı.

2. *məc.* Üzügülərlik, xoşrəftarlıq, mehribanlıq, nəvazişkarlıq, iltifat. *Otağın rahat və uyğunluğundan, qulluğunun səfətil və gözəlliyindən başqa, student üçün bir ayrı məsələ də var: bu da xanımın xoşsifətliyidir.* Çəmənzəminli.

XOŞSİMA(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. sima*]

Siması (üzü) xoşa gələn; xoşgörkəm, göyçək, qanışirin. [*Əmi*] *ucaboy, gərdənli, qarasaqqal, xoşsima bir kişi idi.* N.Nərimanov. *Nəriman böyüdükcə gözəllənib uca boylu, xoşsima, mövzun qadlı bir oğlan olmuşdu.* Ə.Haqverdiyev.

XOŞSÖHBƏT *sif.* [*fars. xoş və ər. söhbət*]

Yaxşı müsahib, söhbətçil, söhbətindən ləzzət duyulan. *Badisəba xanımın çox xoş-söhbət və zaraftacıl olduğu meydana çıxdı.* Çəmənzəminli. [*Hüsaməddin:*] *Əxi Fərrux o qədər sevimli və xoş əqidə, xoşsöhbət bir adamdır ki, mən onunla görüşdüyümün birinci saatında Gəncə ruhanilərindən gördüyüm təhqirləri tamamilə unudum.* M.S.Ordubadı.

XOŞSURƏT(Lİ) bax **xoşsima(lı)**.

XOŞTALE *sif.* [*fars. xoş və ər. tale*] Bəxtli, qismətli, bəxti üzde olan; uğurlu. *Xoştale imişsən ki, bu gün feyzi-hüzurum oldu sənə qismət.* M.Ə.Sabir.

XOŞTƏB *sif.* [*fars. xoş və ər. təb*] Yaxşı təbi olan, istedadlı. *..Bizim də çox böyük, müqtədir və xoştəb milli şairlərimiz olubdur.* F.Köçərli.

XOŞTƏBİƏT(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. təbiət*] Yaxşı xasiyyətli, gözəl təbiətli, xoş-qılıqlı. *Hamı müsəlmanlar sənin kimi xoştə-*

biət ola idilər. Ü.Hacıbəyov. *..Dürdanə xanım xoştəbiətli, sadə ürəkli, nazik, bir qədər mövhumatçı bir adamdı.* Ə.Əbülhəsən.

XOŞTİNƏT(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. tinət*] *klas.* bax **Xoştəbiət(lı)**. *Dedi kim, şəxs olsa xoştinət; Yaxşılıqdan müdam edər söhbət.* S.Ə.Şirvani.

XOŞÜZ(LÜ) 1. Bax **xoşsima(lı)**. *Gecə boylu bir qadındır ağrı çəkərək; Xoşüzlü bir uşaq kimi doğur səhəri.* S.Vurğun.

2. **Xoşüzlə** şəklində *zərf* – güllər üzlə, mehribancasına, nəvazişlə. *Qonağı xoşüzlə qarşılamaq. Əsgərləri xoşüzlə qarşılamaq. – Zəfər baş geoloqu xoşüzlə qarşılıyib uzaqdan gülə-gülə sözə başladı.* M.Süleymanov.

XOŞZAHİR(Lİ) *sif.* [*fars. xoş və ər. zahir*]

Xarici görünüşü gözəl, xoşa gələn, üzdən yaxşı. *Xalq məhkəməsinin katibi çolaq Mirzə Mustafa xoşzahir, bədbatin bir adam idi.* E.Sultanov. *Xoşzahir, bədbatin, vicdansız, alçaq; Necə qiyydın, mənə ağlağan dedin?* Aşiq Hüseyn.

XOTKAR *is. tar.* Hökmdar, başçı. *Hər cümə günündən cümə gününə xotkar qızı Nigar xanım məscidə gedir. "Koroğlu". İbrət et Ağaməhəmməd xandan, ey kəmtər gədə; Ta həyatın var ikən, nə şahə, nə xotkarə bax!* M.P.Vaqif. *Nə qızdan başlamısən? Guya bir xotkarın qızdır!* S.Rəhimov.

XOTKƏ bax **cürə³**.

XOTUQ *is.* Eşşək balası, qoduq.

XOV *is.* Bəzi parçaların, xalça və s. üzərində incə tükcüklər.

XOVLAMA "Xovlamaq"dan *f.is.*

XOVLAMAQ *f.* İpin, sapın xovunu təmizləmək.

XOVLU *sif.* Xovu olan, üstü xovla örtülü. *Xovlu xalça. Xovlu parça. Xovlu dəsmal. – Xovlu fərməş bir neçə yerdən didilib-yeyilmişdi, elə bil güvənin ağzından çıxmışdı, amma hələ rəngini itirməmişdi.* İ.Məlikzadə.

XOVSUZ *sif.* Xovu olmayan. *Xovsuz xalçalar qrupuna palaz, kilim, sumaq, cəcim, vərni, şəddə, zili daxildir. – Hazırda ən zəngin xovlu və xovsuz xalçalar və xalça məmulatı kolleksiyası Dövlət muzeyindədir.*

XOY *is.* [*fars.*] Xasiyyət, təbiət, xilqət. *Atı at yanında bağlarsan, həmrəng olmasa*

da, həm xoy olar. (Ata. sözü). [Koroğlu:] *Bir xələt biçərəm Eyvaz boyuna; İncimərəm xasiyyəti-xoyundan.* “Koroğlu”. *Əl işin, gül naxışın; Xoyun, xasiyyətin gözəl.* Aşiq Ələsgər.

XOYLANDIRMA “Xoylandırmaq” dan *f.is.*

XOYLANDIRMAQ *f.* Xoylanmasına səbəb olmaq, şübhələndirmək.

XOYLANMA “Xoylanmaq” dan *f.is.*

XOYLANMAQ *f.* Şübhələnmək, şəkkə düşmək. [Dərviş:] *Qoca kişi əvvəlkindən indi diqqət ilə mənə baxıb məndən xoylanan kimi oldu.* A.Divanbəyöglü.

XOZEYİN [*rus.*] Sahib, sahibkar, ağa. [Xəlil:] *Salaməleyküm, xozeyinin buraya gəlməyib?* N.Vəzirov. [Bir qrup fəhlə:] *Lap günü sabah xozeyin özü donluğumuzu artıracaq.* M.Hüseyn.

XÖRƏK *is.* Bişirilib yeyilən şey, yemək, bişmiş. *Ət xörəyi. Xəmir xörəyi. Xörək hazırlamaq.* – *Xörəyin yeyilməyi iki saat çəkdi...* C.Məmmədquluzadə. *Hacı Səmədin xörəyin üstündən çay içmək adəti idi.* S.S.Axundov. *Xarışə qızardılmış qiymədən hazırlanırdı və bütün cah-cəlalı toy məclislərinin süfrəsində birinci və ən vacib bir xörək idi...* Ə.Məmmədخانlı. // Plov, aş. *Qərənfil xala eyvanın buxarısında qaynayan balaca qazanın ağzını açdı, xörəyin dəmini aldı.* Ə.Vəliyev.

♦ **...xörəyi deyil** – bacarmaz, ...iş deyil, qabiliyyəti, gücü çatmaz. *Məcidin bel tutduğundan, dairə boyu gəzişə-gəzişə beli eyni xəttə tez-tez vurduğundan Umud başa düşdü ki, kənkənlik hər adamın xörəyi deyil.* İ.Məlikzadə.

XÖRƏKBİŞİRƏN *is.* Aşpaz. *Toya xörək-bişirən dəvət edilib.*

XÖRƏKLİK *is.* Xörəyə məxsus keyfiyyət. [İlham:] *Şofer məşını qovsa, xörəkdə xörəklik qalmaz, axı!* C.Gözəlov.

XÖRƏKPAYLAYAN *is.* Gələnlərə yemək gətirən aşxana işçisi. *Umud xörəkpaylayan cəydaq oğlana əl elədi.* İ.Məlikzadə.

XÖTƏK *is.* Camış balası, balaq. *Yetər xötək və buzovları bağlayırdı ki, qaçıb onların əmməsinlər.* Qantəmir. *Qoyun, quzu, dana, xötək; Mal-qara da dolur dama.* B.Vahabzadə.

XRİSTİAN [*yun.*] 1. Xristian dininə mənsub adam, xaçpərəst. [Altun bay:] *Sən də, Toğrul, xristian hərif, yaxın gəl.* C.Cabbarlı.

2. *Sif. mənasında.* Xristian dini. *Xristian kilsəsi. Xristian əhali.* – *Ətrafi sərvərlə əhatə olunmuş bir xristian məzarlığı, səhnənin ucunda məzarçıya məxsus bir oda.* H.Cavid.

XRİSTİANLAŞDIRILMA “Xristianlaşdırılmaq” dan *f.is.*

XRİSTİANLAŞDIRILMAQ *məch.* Xristian dini qəbul etdirilmək.

XRİSTİANLAŞDIRILMIŞ *f.sif.* Xristian dini qəbul etdirilmiş, xaçpərəst edilmiş.

XRİSTİANLAŞDIRMA “Xristianlaşdırmaq” dan *f.is.*

XRİSTİANLAŞDIRMAQ *f.* Hər hansı bir yerdə xristianlığı yaymaq, xristian olmayan xalqları xristian etmək, xaçpərəstliyi qəbul etdirmək.

XRİSTİANLAŞMA “Xristianlaşmaq” dan *f.is.*

XRİSTİANLAŞMAQ *f.* Xristian dinini, adət və ənənələrini, mədəniyyətini qəbul etmək, dönüb xristian (xaçpərəst) olmaq.

XRİSTİANLAŞMIŞ *f.sif.* Xristian dininin tələblərinə və ənənələrinə uyğunlaşmış, dönüb xristian (xaçpərəst) olmuş.

XRİSTİANLIQ *is.* 1. Eramızın birinci əsrində meydana gəlmiş din (bu din yerə enmiş və insanların nicatı üçün bütün əzab və əziyyətləri üzərinə götürmüş insan – İsayə inam əsasında qurulmuşdur); xaçpərəstlik. // Bu dinə mənsubluq.

2. *top.* Xristianlar.

XRİZANTÉM [*yun.*] Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsindən müxtəlif rəngdə çiçəkləri olan bəzək bitkisi; payızgülü. *..Qəzetlərə sarılmış qərənfil və xrizantem dəstələri açılıb hazırlandı.* M.S.Ordubadi. [Lətifə:] *.. çiçək mağazasına getmiş, diqqətlə seçdiyi qərənfilə, ulduz çiçəklərindən, xrizantemdən bir dəstə bağlatmışdı.* M.Hüseyn.

XROM [*yun.* chroma – rəng] 1. Kimyəvi element; açıq-boz rəngli bərk metal (metal məmullatın üstünü örtmək üçün bərk örtinti). *Xromdan metallurgiyada paslanmayan polad, ferrixrom (dəmirlə xromun xəlitəsidir) hazırlanır.* M.Qaşqay.

2. Həmin metalın duzlarında aşılınmış yumşaq, nazik dəri və bu dəridən hazırlanmış. [Nağı:] *Usta, sənə bir xrom sapoq mənim boynuma. "Aşiq Ələsgər". [Qədirin] əynində sürməyi parçadan köynək və şalvar, ayaqlarında yumşaq xromdan uzunboğaz çəkmə vardı. İ.Əfəndiyev.*

3. Xrom turşusu duzlarından alınan sarı boya.

XROMATİK *sif.* 1. Xromatizm (1-ci mənada) hadisəsinə əsaslanan. *Şüanın xromatik ayrılması.*

2. *mus.* Xromatizmə (2-ci mənada) əsaslanan, xromatizm nəticəsində əmələ gələn. *Xromatik interval. Xromatik yarımton. – Yeddi əsas Azərbaycan ladının 12 pərdəli xromatik qammanın hər bir tonunda qurulması da 84 rəqəmini əmələ gətirir. Ü.Hacıbəyov.*

XROMATİZM [*yun.* chroma (chromatos) – rəng] 1. *fiz.* Ağ şüanın müxtəlif rəngli şüalara ayrılma xassəsi.

2. *mus.* Səsin yarımtonlar üzrə qalxması və ya enməsi. *Səsləri zilləşdirən və ya bəmləşdirən işarələrə xromatizm və ya alterasiya işarələri deyilir. "İbtidai musiqi nəzəriyyəsi".*

XROMLAMA "Xromlamaq"dan *f.is.*

XROMLAMAQ *f.* 1. Möhkəmlik, davamlılıq və ya yaraşlıq vermək üçün metal əşyanın üzərinə xrom çəkmək. *Maşın hissələrini xromlamaq.*

2. Xrom duzları ilə işləmək.

XROMLU *sif. kim. tex.* Xrom (1-ci mənada) qarışığı olan, tərkibində xrom olan. *Xromlu boyalar. Xromlu polad.*

XROMOSOM(LAR) [*yun.* chroma – rəng və soma – cisim] *biol.* Heyvan və bitki orqanizmlərinin hüceyrə nüvələrində olan və müvafiq surətdə boyadılıqda aydın surətdə gözə görünən cisimciklər (xromosomlar hüceyrə nüvəsinin lazımı və daimi tərkib hissələridir, hüceyrənin maddələr mübadiləsində və orqanizmlərin əlamət və xassələrinin bir nəsilədən başqa nəslə irsən keçməsində fəal iştirak edirlər).

XROMOSFER [*yun.* chroma – rəng və spaira – kürə, şar] *astr.* Günəş tutulan zaman, onun ətrafında qırmızı haşiyə kimi görünən Günəş atmosferi təbəqələrindən biri.

XRONİK *sif.* [*yunancadan*] Uzunsürən, çox davam edən; daimi. *Xronik xəstəlik. – Qulağın otit adlanan irinli xəstəliyi çox müxtəlif müalicə üsulları ilə müalicə edilməsinə baxmayaraq, çox vaxt nəticəsiz qalıb xronik hala keçir. H.Tağıyev.*

XRONİKA [*yun.* chronikos – vaxt] 1. **Bax salnamə.**

2. Siyasi, ictimai və ya ailə hadisələrinin tarixini ardıcıl surətdə təsvir edən rəvayət və ya dramatik əsər.

3. Qəzetdə, jurnalda yerli xəbərlər şöbəsi. *Məhkəmə xronikası. // Kinoda: gündəlik ictimai həyata həsr edilmiş şəkil.*

XRONİKAÇI *is.* Qəzet, jurnal, radio-televiziya üçün yerli xəbər və materiallar toplayan qəzet və s. işçisi; müxbir.

XRONİKAL [*yunancadan*] Xronika mahiyyətində olan, xronikadan ibarət olan.

XRONİKİ bax **xronik**. *Spirtili içkilərin müntəzəm içilməsi alkoqolizm kimi xroniki xəstəliyə gətirib çıxarır.*

XRONOLÓGIYA [*yun.* chronikos – vaxt və logos] Tarixi ardıcılıq. ["Hophopnamə"] 1934-cü il çapından fərqli olaraq, bu nəşrdə xronologiya əsas alınmış, əsərlər jənarına və yazılma tarixinə görə qruplaşdırılmış, hər fəslin axırında isə "illəri məlum olmayan" əsərlər verilmişdir. M.Məmmədov.

XRONÓMETR [*yun.* chronos – vaxt və metro – ölçürəm] Astronomların, geodeziyaçıların, dənizçilərin işlətdiyi xüsusi dəqiq saat növü.

XRONOMETRÁJ [*yun.* chronos – vaxt və metro – ölçürəm] Əmək prosesləri müddətinin saniyəölçən vasitəsilə dəqiq ölçülməsi (müəssisələrdə, istehsalatda əməyin normalaşdırılmasında tətbiq olunur).

XRONOMETRAJÇI Xronometraj aparən şəxs.

XRONOMETRAJLAMA "Xronometrajlamaq"dan *f.is.*

XRONOMETRAJLAMAQ *f.* Xronometraj vasitəsilə ölçmək.

XRONOSKÓP [*yun.* chronos – vaxt və skopeo – baxıram] Son dərəcə qısa (saniyənin mində birinə qədər) vaxtları ölçmək üçün elektrik saati.

XU is. [fars.] klas. b a x **xoy**. *Çox gözəlsən, amma xuyundur yaman; Baxmazsan üzümə mənim çox zaman.* M.P.Vaqif. *Duzlu hekatəyin, nəməki sözüün; Pəsəndidə xülqü xuyun istərəm.* Q.Zakir.

XUB sif. və zərf [fars.] klas. 1. Yaxşı, gözəl, xoş. *Gümüş kəmər xub yaraşır belinə; Yaxası qızıldan düymələnidir.* Aşıq Ələsgər. // Yaxşıca, bərk, əməlli-başlı. *Xub yeyib-icdilər. Xub əzişdirdilər.*

2. is. məc. Gözəl, dilbər. [Qərib:] *Bir əl vurun, xublar girsin oyuna; Mən qurbanam qamətinə, boyuna.* “Aşıq Qərib”. *Vaqif səni sevdi xublar içində; Bir taza qonçasan gülzar içində.* M.P.Vaqif.

3. “Yaxşı”, “razıyam” mənasında (razılıq bildirir). [Miraxur:] *Xub, Şah Abbas o vaxtda padşah idi. Hökmü bizə rəvan idi.* M.F.Axundzadə.

XUBLUQ is. klas. Gözəllik, göyçəklik. [Kərəm:] *Camalın xubluğu mat elər şahı; Göylərə dayanır aşığın ahi.* “Əslü və Kərəm”. *Əl işin, gül naxışın; Xoyun, xasiyyətin gözəl; Xubluğun, yaraşığın; Aldığın baratın gözəl.* Aşıq Ələsgər. *Nə gözəl çəkilib qəddü qaməti; Xubluğu mahala car, bizə gəldi.* Aşıq Hüseyn.

XUBRU sif. [fars.] klas. Gözəlzlü, göyçək, qəşəng, xoşbənz. [Hərəmlərin] *cümləsindən iki nəfər dilbəri-xubru ki, xilafizaları ilə şahın hərəmxanasinə düşmüşdülər, qayət şərm ilə və ahəstə səslə ərz etdilər.* M.F.Axundzadə. *Nə kami-dil verər; nə könül yanar; Məgər xubrular savab istəməz?* Q.Zakir.

XUDA is. [fars.] 1. Allah, Tanrı. *Bəlalərdən səni saxlasın xuda; Sən tək gözəl, əldən olmasın cida.* M.P.Vaqif. *Ey xuda, kim çəkər axırda gülabin bu gülün; Dərdi-sər dəfinə ələmdə bu dərman gülüdür.* S.Ə.Şirvani. [Sitərə:] *Xuda bilir ki, səni qəlb-safidən sevirəm.* C.Cabbarlı.

2. **Xudaya** şəklində *nida* – ay Allah, ilahi (Allah xitab, müraciət, vəlvəriş). [Kərbəlayi Qədim:] *Xudaya, cəlalına şükür. İndi sənə inanmayanlar sənin qüdrətini öz gözələri ilə gördülər.* Ə.Haqverdiyev. [Ana:] *Onu jandarmalar gəzir dörd gözəl; Xudaya! Qəribdir, sən onu gözəl!* S.Vurğun. “Şükür

sənə, xudaya, hələ ki birtəhər süüyüşdük” – *deyə* [Əlləzoğlu] *pıçıldadı.* İ.Hüseynov.

XUDAHAFİZ *nida* [fars. xuda və ər. hafiz] “Allah hifz eləsin”, “Tanrı saxlasın” mənasında vidaləşib ayrılanda deyilir – sağ ol! sağ olun! [Şah:] *Daxi məni axtarmayın ki, görə bilməzsiziz! Xudahafiz!* – *deyib, taxtdan düşüb hərəmxanəyə rəvanə oldu.* M.F.Axundzadə. *Bizim bəzi boşboğaz yazıçılarımız da oxşuyurlar haman təbiblərə ki, azarlının nəbzinə baxandan sonra, “xudahafiz” deyib borklərini axtarırlar.* C.Məmmədquluzadə. [Əsgər:] *Rüstəm bəy, xudahafiz! Məşədi İbad, xudahafiz!* Ü.Hacıbəyov. – *Onda xudahafiz, – deyər kişi qəzəblə donquldanıb yenə gətdi.* H.Seyidbəyli. □ **Xudahafiz eləmək** – b a x **xudahafizləşmək**. *Plovdan sonra durdum, xudahafiz elədim...* Ə.Haqverdiyev. *Teleqrafçı xudahafiz edib gətdi.* T.Ş.Simurq.

XUDAHAFİZLƏŞMƏ “Xudahafizləşmək” dən f. is.

XUDAHAFİZLƏŞMƏK f. Xudahafiz (sağ ol) deyib biri-birindən ayrılmaq, sağollaşmaq. [İmran kişi:] *Bir az da İsmayılıni diləyəndən sonra xudahafizləşib, trubkanı yerindən asdı.* M.Hüseyn. *Aydın başı ilə xudahafizləşib qarıya tərəf gətdi.* H.Seyidbəyli. *Dilbər utana-utana mühəndislə xudahafizləşib, tərəyə qalxmağa başladı.* Ə.Sadiq.

XUDANƏKƏRDƏ [fars.] “Allah eləməsin”, “İraq olsun” mənasında qorxulu, zərərli bir şey, hadisə haqqında deyilir. [Sultan bəy:] *..Dedim gedim görüm, bəlkə qız, xudanəkərdə, özünə bir xəsarət-zad yetirdi.* Ü.Hacıbəyov. [Axund:] *Neçə gündür, deyirdim ki, ay kişi, nə olubdur ki, Səfər bəy axır zaman heç görünmür, xudanəkərdə, görəsən, bur xətə üz verməyib ki.* B.Talıblı. [Dükandarlardan biri:] *Elə xəlvətdə, xudanəkərdə, bəlkə də bir iş ələdi* [Səttar], *bu işlərə xan özü əncam çəkməlidir.* P.Makulu.

XUDAVƏND is. [fars.] klas. 1. Allah, Tanrı. [Molla Qurban Fərruxa:] *Xudavənd təbarək və təala ruzini həmişə artıq eləsin, inşaallah.* Ə.Vəliyev. □ **Xudavəndi-ələm** (Allahın vəsflərindən biri, dünyanın sahibi, ağası) – Allah. *Bu surətdə nə səbəbə xudavəndi-ələm özünün kitabını gətirən-*

lərin dinlərindən bir neçə min il əvvəl belə cürbəcür batıl dinlərin meydana çıxmasına razı olmuşdur. M.F.Axundzadə. [Sığırçı:] İndi, əmi, get, bax gör xudavəndi-ələm nə cür gözəllər yaradıb. "Aşiq Ələsgər".

2. **Xudavənda** (bəzən **xudaya-xudavənda**) şəklində *nida* – ay Allah! ey Tanrı! (Allaha xitab). *Fələk qoymaz ki, ol mahə verim mən canımı bir gün; Xudavənda, bilirsən kim, deyildir himmətim naqis. S.Ə.Şirvani. [Xırda xanım:] Xudavənda, görəsən mənim kimi də dünyada bir bədbəxt varmı? N.Vəzirov. [Mərsiyəxan:] Xudaya-xudavənda! Bu nazənin sənəm huriyi-rizvanımı? Çəmənəmənli.*

XUDBİN *sif.* [*fars.*] Ancaq özünü düşünən, öz mənafeyni hər şeydən yüksək tutan adam; eqoist. *Müəllim əvvəldə molla Xəlil ilə mübahisəyə girişmək istəməyirdi, onu xudbin bir adam tanıyırdı. S.Hüseyn. Çox savadlı və çox bilikli, şöhrətpərəst, xudbin, hakimiyyət sevən oğrunun, hərəs və yalançının öhdəsindən gəlmək çox çətindir. M.İbrahimov. Bütün istedadsız və xudbin adamlar kimi Kərəmov da paxıl və xəbisdir. İ.Əfəndiyev.*

XUDBİNLİK *is.* Ancaq özünü düşünmə, özünü istəmə, öz mənafeyni hamıdan yüksək tutma; eqoistlik. *Vay cəhalət, vay xudbinlik, siz neçə-neçə müsibətlərə bəis-siniz? N.Vəzirov. [Cəfər Rüstəmbəyə:] Qardaş, hər kəsin əlinə nə düşdü, gərək xudbinliyi kənara qoyub, yoldaşını da yada salsın.. Çəmənəmənli. Gülnaz lovğa bir xudbinliyi ifadə edən bu sözlərdən tutulub sıxıldı. Q.İlkin.*

XUDMANİ *sif.* və *zərf* [*fars.*] 1. Gizli, dost-yana, məhrəmanə, məhrəmanə bir şəraitdə başqalarının olmadığı bir şəraitdə. *Xudmani söhbət. Xudmani danışmaq. – Bəli, mən istəyirəm söhbətimiz xudmani olsun, – deyə, Müqim bəy yan-yörəsinə baxdı. S.Rəhimov.*

2. Ancaq ən yaxın, ən inanılmış adamlardan ibarət. [*Qəhrəman:] ..Xudmani bir məclis düzəldərəm. S.Rəhimov. Fevral ayının 12-də Ağə Mirsadiq ağa ikisini də axşam yeməyinə dəvət etdi. Bu çox "xudmani" bir qonaqlıq idi. Bir ev sahibi, iki də qonaq – vəssalam. Qantəmir. // Xəlvəti.*

[*Firidun*] *xudmani bir bağı və həyatı olan yaxşı bir adama rast gəldi. M.İbrahimov.*

3. Bir ailəyə məxsus, kiçik. *Karvan-saranın həтта xüsusi çalğıçıları və nəğməci cariyələri vardı ki, bu və ya digər hücrədə xudmani eys-ışrət məclisi qurulanda nəğməci cariyələr o məclislərə ruh verir, əvəzində maddi nemətlər kəsb edirdilər. Ə.Məmmədخانli.*

XUDPƏSƏND *sif.* [*fars.*] Özünü çox bəyənen, özündən çox razı; lovğa, xudbin. *Qənbərin bu sözləri məğrur və xudpəsənd Varisdə böyük bir marağ oyatdı. A.Şaiq. Xudpəsənd xan bir zamanlar həmin bəylər, əyanlar qarşısında məğlubiyətə düçar olduğunu hələ də həzm edə bilməmişdi. Ə.Məmmədخانli. // İ. s. mənasında. Öz halını düşünmə tez, xalqın üçün külling vur; Qeyrətsizi, xudpəsəndi tarix haqlı unudur. S.Vurgun. [Aydın:] Xudpəsənd öz canının dərdinə qalbmış. H.Seyidbəyli.*

XUDPƏSƏNDLİK *is.* Özünü çox bəyənmə, özündən çox razı qalma; xudbinlik, lovğalıq. [*İkinci mühəndis:] ..Mən özüm də nədən bir şəxs olduğumdan [Yaqubun] xudpəsəndliyinə etiraz etməyib, dediklərini bir məlumat olaraq qəbul eləyirdim. B.Talıblı. Öz xudpəsəndlik mərzəi ilə yaşayıb, gözü yan-yörəsinə seçməyən Kamilov indi özünü təklənən gördü. S.Rəhimov. [Tahirin] fikrincə hər addımda xudpəsəndliyə qarılmaq, .. narazılıq eləmək faydasız bir işdi. M.Hüseyn.*

XUL, XULBALIĞI *is. zool.* Əsasən dənizdə yaşayan xırda balıq növü.

XULİQÁN [*ing.* adam adından] Xuliqanlıq edən adam. *Nədən qalxışdı xulqanlar; Satıldı pula imanlar; Töküldü bigünah qanlar. M.Ə.Sabir. Qıza satışmaq istəmişdilər, çığırıb xuliqanların əlindən qaçmışdı. H.Seyidbəyli. Gər deyən olsa ki, xuliqandı bu; İnanmırıq biz ona, böhtandı bu; Gör necə bir modabaz oğlandı bu. Ə.Vahid.*

XULİQANLIQ *is.* İctimai qayda-qanunu, ümumi nizam-intizamı, əxlaq normalarını pozma hərəkətləri, cəmiyyətə hörmət etməmə; dələduzluq. *Xuliqanlıqla mübarizə. – [Cəmilə], özilə həyat yoldaşı olacaq bir adamın klub kimi ictimai bir yerdə cəncəl*

çıxarib xulqiqlıq yapmasına bir mənə verə bilməyirdi. S.Hüseyn.

XUMAR *sif.* [ər.] 1. Süzgün (göz, baxış haqqında). *Nə baxırsan pəncərədən; Xumar gözün süzən gözəl?! Aşiq Ələsgər. Qız isə Bahadırı görüb yarından keçərkən, xumar gözlərini Bahadıra süzdürdü. N.Nərimanov. Yüzdə bir ömrü qurban verərdim; Xumar gözlərinə baxsaydım bir an. R.Rza.*

2. Keflilik, məstlik. *Xanın bu nəvəsinə xumardan sərəsimə ayılan qaçaqlar dəhşət-dən yerlərində donub qaldılar. M.Rzaquluzadə. □ Xumar olmaq* – keflənmək, məst olmaq, nəşələnmək. *Gecə və gündüz məst xumar olan xəlifə, Əmin ağamın ona göndərdiyi həcvi oxuyub üç gün üç gecə yasa batmışdı. Ə.Məmmədخانلی.*

XUMARGÖZ(LÜ) *sif.* Gözləri xumar, süzgün olan; süzgünbəxışli. *Xumargözlü qız. – Qara at nalı neylər; Qara göz xalı neylər; Ağlama, xumargözlü balam; Görək, ilahı neylər.* (Bayatı).

XUMAR-XUMAR *zərf* Süzgün-süzgün, nazlı-nazlı. *Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır; Lalətək qızarmaq üz qaydasıdır. M.P.Vaqif. Xumar-xumar o baxmağı gözlərin; Yəğmalayıb solu-sağı gözlərin. Q.Zakir. Kim bilir, o xumar-xumar baxışın nə qədər ruha saplanıb qalmış. A.Şaiq.*

XUMARLANDIRMA “Xumarlandırmaq”-dan *f.is.*

XUMARLANDIRMAQ *f.* Xumar etmək, məst etmək, bihuş etmək, kefləndirmək. *Günorta yerində əyilmiş qızmar günəş akasiya salxımlarını, qızılgül yarpaqlarını pörtür, havanı bu çiçəklərin adamı xumarlandıran (f.sif.) tünd ətri ilə doldururdu. Ə.Əbülhəsən.*

XUMARLANMA “Xumarlanmaq”dan *f.is.*

XUMARLANMAQ *f.* 1. Keflənmək, nəşələnmək, məst olmaq. // Keflilikdən axmaq, süzülmək (göz haqqında). *Gülnaz kabab gətirdi. Süfrəyə qoyub qayıtmaq istədi. Mübaşir Məmməd xumarlanan gözlərini onun ala gözlərinə dikdi. M.İbrahimov. Yalan sərəxoşluğunda ələ xumarlanmış; Çaylağı yol, güllü kol, qaranı ağ sanmışıq. B.Vahabzadə.*

2. Nəşələnmək, zövqlənmək, zövq almaq, nazlanmaq. [Yaşlı kişi:] *Uzandığım krovatda*

xumarlanırdım. S.Hüseyn. Bu dadlı laylalar-dan balaca [qız] xumarlanıb şirin yuxuya getdi. S.S.Axundov. [Tahir] adəti üzrə, yorğan-döşəkdə xumarlanmadan tez qalxıb paltarını geyindi. M.Hüseyn. // Məc. mənada. Qışın səhərində bu qarlar düzü; Günəşdən qızımb xumarlanırdı. S.Vurğun. Rüstəm kişi atın belinə sıçrayıb dala baxmadan günəş işığı altında xumarlanan çöllərə tərəf sürdü. M.İbrahimov. ..Nazlanıb xumarlanan çay hamunun üzünə gülümsəyirdi. S.Vəliyev.

XUMARLIQ *is.* Məstlik, keflilik; kefli (məst) adamın haləti. *Xumarlıq aləmində seyr edən tiryəkilərdən bir neçəsi yatağan ilan kimi gözlərini zorla açırdı. P.Makulu. Gözlərinin xumarı pozdu xumarlığını; Xumarlığın nəğməsi tərənən idi sənin. Şəhriyar.*

XUNXAR *sif.* [fars.] Qanıçən, zalım, cəllad, qandan doymayan; yırtıcı. *Xunxar olan əfradi-bəni-növ'ünə daim; Bu vəhşiyü gür-ranlarına şük, xudaya! M.Ə.Sabir. Sən yazırsan mənə, ay molla ki, əşar yazım; Müllə-darı, bəyi və xanları xunxar yazım? Ə.Nəzmi. // Məc. mənada. Gözələ işarə. Neyləmişəm o xunxara; Müttəsil baxar əğyarə; Bir dəm eyləməz nəzzarə; Məni-rüsvaya gözlərin. Q.Zakir.*

XUNXARLIQ *is.* Qanıçicilik, zalımlıq, cəlladlıq, rəhmsizlik, vəhşilik, yırtıcılıq. [Cəmil bəy:] *Əcəba insanlarda bu cəlladlıq, bu xunxarlıq nə vaxta qədər davam edəcək! H.Cavid.*

XUNTÁ [isp. junta – toplanma, birləşmə] İspaniyada və Latın Amerikasına ölkələrinin çoxunda ictimai-siyasi təşkilat və birləşmələrin adı; hərbi çevriliş nəticəsində hökumət başına keçən hərbcilər dəstəsi. *Yasaq olan bir ölkədə; Qatı zülmət işıqlıqda; nur kölgədə... Buna dözmək? Necə dözmək? Xunta qeyri-qanunidir; Əxlaqsızın törəməsi; bicə dözmək; Necə dözmək? B.Vahabzadə.*

XURAFAT *is.* [ər.] Mövhumat. *Zülm nə din bildi, nə dil, nə Vətən; Cəhəlat uydurdu İslam adına; Açıqfikirliyə qaçdı ölkədən; Dözməyib cahilin xurafatına. B.Vahabzadə. // məc. Əfsanə, nağıl, uydurma. Və ya ki Şuşədə bir sərəsəmin xurafatı; Səhifələr ilə məşğul edər “Füyuzat”ı. M.Hadi. [Bahadır:] Ey aqlım qaçıb etmiş qoca, nə üçün bu*

avam zavallıları belə xurafat ilə aldadır-san? S.S.Axundov.

XURAL *is.* [monq.] Monqolustanda ali dövlət hakimiyyəti orqanı.

XURAMAN *sif.* [fars.] *klas.* Nazla, əda ilə yeriyyə, nazlana-nazlana, sallana-sallana yeriyyə. *Sərvi-azad qədinlə mənə yeksan görünür; Nəyə sərgəştə olan baxsa xuraman görünür.* Füzuli. *Dilqəməm, qarşıma çıxdı xuraman; Bir şəbi-yeldədə bir mahi-taban.* Aşıq Dilqəm. □ **Xuraman olmaq** – naz və əda ilə, nazlı-nazlı, sallana-sallana yerimək. *Ey şəxi-gül, ol qaməti-mövzun həvəsindən; Çox sərv bu gülşəndə xuraman olacaqdır.* Qövsü.

2. **Sərvi-xuraman** şəklində – klassik şeirdə gözəlin epitetlərindən biri. *Lütf edib-sən, məgər ey bad! Bu gündən böylə; Verəsən bir xəbər ol sərv-i-xuramanımdan.* Füzuli. *Boyu yaraşıqlı, sərv-i-xuraman; Əndamıdır ağ gül, sinəsi meydan.* M.P.Vaqif.

xuraman-xuraman *zərf* Nazla, əda ilə, sallana-sallana, nazlana-nazlana. *Pəri Soltan xuraman-xuraman gəlib, özünü zindanın qapısına yetirdi.* (Nağıl). *Səs-səsə verəydi həzarə, bülbül; Düşəydi payinə bənövşə, sünbül; Xuraman-xuraman əlində də gül; Gəzəy-din hər tərəf bağı, görəydim.* Q.Zakir. *Səhər vaxtı, yərəb! Nə gördüm ki, canan; Gəlib şadı xəndan, xuraman-xuraman.* H.Cavid.

XURCUN *is.* İçərisində şey qoymaq üçün adətən yük və ya minik heyvanlarının belindən aşırılan, palaz kimi toxunan, ya da cod parçadan tikilən ikigözlü torba, iri heybət. *At belinə xurcun qoymaq. Xurcunu tərkinə salmaq.* – [Əhməd] *..başına bir çəllək soyuq su tökülmüş adam kimi kor-peşman yenidən malları bir-bir xurcuna yükləyib [eşşəyə] mindi.* B.Talıblı. *Tahir isə anasından dolu xurcunu alıb mətbəxə apardı.* M.Hüseyn. *Başında çal papaq, çiyində xurcun; İldırım çaxırdı gözündə onun.* B.Vahabzadə.

XURD-XƏŞİL *zərf* Əzik-əzik, xıncım-xıncım, sağ-salamat yer qalmamış, sınıq-sınıq. *Amma birdən işdi mən çölə-zadə çıxmalı olsam, sən gərək xurd-xəşil olasan.* “Koroğlu”. *Elə o günü məntəqəyə bütün bilək sümüyü xurd-xəşil olmuş bir yaralı gətirdilər.* Ə.Əbülhəsən. [Qarakişi Hüm-mətə:] *Sən öləsən, [Yusif] səni boz atdan*

elə salacaq ki, qabırğaların xurd-xəşil olacaq. B.Bayramov. □ **Xurd-xəşil etmək** – bərk əzişdirmək, əzik-əzik etmək, bədəninə sağ-salamat yer qoymamaq. *Mollabacı biçarə mütəəlliməni xurd-xəşil edəndən sonra həyəətə çıxdı və üzünü qonşuya tutub, ağzına gələni dedi.* Çəmənzöminli. [Sərnışinlərdən biri:] *Dünən Qara şəhərdə qoca bir arvadı tramvay aldı altına, xurd-xəşil elədi.* Qantəmir.

XURMA *is. bot.* 1. Subtropik və mülayim iqlimli ölkələrdə bitən, lələkvari yarpaqları çətir kimi olan uca ağac və bu ağacın şirin meyvəsi. *Qayada ilan ötar; Bağdadda xurma bitər; Ay qız, elə sallanma; Cavanam, ağılm itər.* (Bayatı). [Teybə] *..evə yolu düşəndə Bahadır üçün həmişə fındıq, qoz, saçaqlı konfet, iydə və bəzən xurma gətirərdi.* M.Hüseyn.

2. **Bax xırnək.** *..Xurma toxumunun qabığı qalın olduğuna onlar bir neçə ildən sonra göyərir, ona binaən onları tez göyərtməkdən ötrü Avropa bağbanları bu toxumların qabığını üsul yarıb sonra əkilirlər.* “Əkinçi”.

XURMALIQ *is.* Xurma ağacları bitmiş yer, xurma ağacları əkilmiş yer; xurma bağı. *Gah xurmalıqlar görünür, gah dupduru göllər; Gah qanlı ilkindi; gah alovlu səhər.* R.Rza. [Leyli Məcnuna:] *Gedək o xurmalıqdakı sərin çeşmədən bir ovuc su içək.* Ə.Məmmədخانlı. *Qəzənfər .. şəhərin kənarındakı xurmalıqda gizləndi.* S.Vəliyev.

XURMAYI *sif.* Xurma rəngində, açıq-qəhvəyi. *Xurmayı göz. Xurmayı saç.* – *Həcər gözlərini sildi, geri çəkildi, onun nəzəri Nəbinin divardan asılmış xurmayı papağına sataşdı.* S.Rəhimov.

XURMAYISAÇ(LI) *sif.* Saçları xurmayı olan. *On altı-on yeddi yaşlarında, qamətli, xurmayısac .. qız, utancaq tərdə gözlərini yərə zilləmişdi.* M.Hüseyn. *Bir azdan .. xurmayısacılı, incəbel, yaraşıqlı bir qız olan Səriyyə .. gəlib çıxdı.* İ.Əfəndiyev.

XURŞİD *is.* [fars.] *klas.* Günəş. // Klassik şeirdə gözəlin epitetlərindən biri. *Xurşidim, xavərim, hilalım sənsən; Şəkarım, şərbətim, zülalım sənsən.* M.V.Vidadi. *Sən hüsndə xurşidi-fələkdən də gözəlsən; Ya əyri qaşından nəyi artıqdi hilalın.* Ə.Vahid.

XURŞİDVƏŞ *sif.* [*fars.*] *klas.* Günəş kimi gözəl, günəş camallı. *Qoyma, ey xurşidvəş, gözdən məni şəbnəm kimi. Qövsü.*

XURT: **xurt düşmək** – bihuş olub sərilmək. *Qız xörəyi hazırlayıb bihuşdarını da daxil elədi içinə, gəldi ortalığa. Səlim bir az yeyənnən sora xurt düşdü.* (Nağıl).

XURUŞ *is.* [*fars.*] Plovla yeyilmək üçün ayrıca bişirilib hazırlanan ət, toyuq, kişmiş və s.-dən ibarət yemək; qara. *Balaca nımçələrdə tirmə süfrənin ortasına düzülmiş xuruşlar və yeməklər hamıdan artıq Məşədi Məmmədin diqqətini cəlb edirdi. B.Talıblı. ..Kiçik qazançalarda aş üçün azacıq əvvəl kəsilən üç qoyunun atından xuruş [qara] hazırlanırdı. Ə.Əbülhəsən. [Çiyələk] plovun xuruşlarını hazırlamağa girdi. B.Bayramov.*

XUŞGƏBAR *is.* [*fars.*] Quru meyvə. *Xuşgəbar dükanı. – İldə neçə dəfə böyük karvanlar Hacı Səlim Sərdarovun xuşgəbar yüklərini Xorasandan Türkünə gətirirdilər. Ə.Haqverdiyev. [Hacı Seyidin] iki paxılənd xuşgəbarı dənizdə batmışdı. Mir Cəlal.*

XUŞGƏBARÇI *is. köhn.* Xuşgəbar satan adam. *Bakıda iri ticarətlə məşğul olan düyüçülər, xuşgəbarçılar, ipəkçilər, xalçaçılar, qaranəftçilər də az deyildi. H.Sarabski.*

XUŞGƏBARFÜRÜŞ [*fars.*] *köhn.* bax **xuşgəbarçı**. *Mirzə Nəsim .. Xəlilin anasını xatircəm edib yola saldı və Xəlili özü ilə götürüb öz dostu Ağa Hüseyn xuşgəbarfuruşun yanına apardı. Ə.Haqverdiyev.*

XUTOR [*rus.*] 1. İçərisində sahibinin evi və təsərrüfatı olan ayrıca müлк.

2. Kazak stanitsalarından köçüb gələnlərin saldıqları kənd.

XUTORÇU *is. tar.* 1. Xutor (1-ci mənada) sahibi.

2. Xutor (2-ci mənada) əhalisindən olan; xutorlu.

XUTORLU bax **xutorçu** 2-ci mənada.

XÜLASEYİ-KƏLAM bax **xülasə** 1-ci mənada. *Xülaseyi-kəlam, bu işin üstündən tamam üç il keçdi. E.Sultanov. Xülaseyi-kəlam, camaat bir vaxt gözünü açdı, gördü ki, Xudayar bəy katdadi ki, katdadi. C.Məmməd-quluzadə.*

XÜLASƏ *is.* [*fars.*] 1. Müxtəsər, bir sözlə, uzun sözün qısa. *Xülasə, daha nə deyim,*

baharın bu gözəl ayında bizim ölkə kimi gözəl ölkə az tapılar.. E.Sultanov. Xülasə, faytonçu yarım saat məni səhra ilə gətirdi. Ə.Haqverdiyev. [Qüdrət:] Xülasə, bədbinləşmək lazım deyil. M.Hüseyn.

2. Bir əsərin, nitqin və s. qısaca məzmunu, nəticəsi, mahiyyəti. *Romanın xülasəsini danışmaq. □ Xülasə etmək* – qısa məzmununu vermək.

3. Nəticə, yekun. *Əcəba o zavallı qarı altmışillik ömrünün acı fəlsəfəsinin xülasəsi olan o ibarəni neçə dəfə təkrar etmişdi? A.Şaiq. Doğrudur, [Kərbəlayı Əzimin] yanında Dilşadın adını çəkməyirlərdi, amma ümumi məsələdən xülasə çıxarmaq çətin deyildi. T.Ş.Simurq.*

XÜLƏFA *is.* [*ər.*] *köhn.* Xəlifələr. [Həqiqət:] *Mənim şəfqim Misir fironlarının, Roma qeysərlərinin, Kəyaniyan və Sasaniyan şahşahlərinin, Bəni-Ümməyyə, Bəni-Əbbəsiyyə xülfəsının qəsrələrinə, turan və türk xalqlarının qəsrələrinə düşübdür. Ə.Haqverdiyev.*

XÜLQ *is.* [*ər.*] Xasiyyət, təbiət. *Sənətkar xülqünə höpmuşdu onun; Təlim-tərbiyənin zövqü, ahəngi. Şəhriyar.*

XÜLUS *is.* [*ər.*] *köhn.* 1. Xalislik, saflıq. *Hər kəs öpər əlimdən; İzhar edər xülusi.. A.Səhhət.*

2. Səmimiyyət. *Vətən uğrunda, millət eşqində; Bəzli-can et xülusi-niyyət ilə! M.Ə.Sabir. Kişinin ki, əqidəsi möhkəm oldu və xülusi qəlb ilə əlinə qələm aldı, onun ərizəsi daşdan keçər. Ə.Haqverdiyev.*

XÜLYA [*ər.*] Xəyal, xəyalət, xəyal, fantaziya. *Birdən lap qulağının dibində eşidilən qəfil bir qışqırıq Qadiri bu xülyələrindən ayırdı. Ə.Əbülhəsən. Haman bu Yalınçaq bəy də Baniçiqəyi almaq xülyasına düşmüşdü. M.Rzaquluzadə. Həmid bu məsud şirin xülyələrə o qədər dalır ki, balaca Müslümün başını onun dizinə qoyaraq, yuxuladığını hiss etməyir. Ə.Məmməd-xanlı.*

XÜLYAÇI bax **xəyalçı**.

XÜLYAÇILIQ bax **xəyalçılıq**.

XÜLYAPƏRVƏR, XÜLYAPƏRƏST [*ər.*] xülya və *fars.* ...pərəst] bax **xəyalpərəst**. *Ögey qardaşı uşaqlarından başqa heç bir kəsi olmayan bu müəllim xəyalpərvər bir adam idi. M.İbrahimov.*

XÜLYAPƏRVƏRLİK, XÜLYAPƏRƏST-LİK bax **xəyalpərvərlik**. Onlar *əksərən xəyalpərəst gənclər, geniş ictimai fəaliyyət meydanı axtaran və həqiqi əzadlıq üçün çırpınan gənc tələbələr idi*. M.İbrahimov.

XÜMS is. [ər. "beşdə bir"] İslam dinində: varlı adamın öz gəlirinin, qazancının beşdə bir hissəsi miqdarında kasıblara verməli olduğu vergi. *Camaatın, xüsusən sərvətdarların xümsü, zəkat və fitrəsi ağanın mübarək əlilə paylanardı*. Ə.Haqverdiyev. *Fitrə, zəkat, xüms, həcc və Kərbəlanı ziyarət etmək kimi "təkliflərin" hamısı Əhmədin təəffindən danışıqsız qəbul edilirdi*. B.Talıblı. // *məc.* Klassik şeirdə gözəlin iltifatına, mərhəmətinə işarə. [Həcər xanım:] *Olar gözəllərin xümsü, zəkati; Cavana yetişər, çala yetişməz*. Aşiq Ələsgər.

XÜRRƏM *sif.* və *zərf* [fars.] *klas.* Şad, şən, qəm-qüssədən uzaq, sevinc, fərəh içində olan (çox zaman şad və xürrəm şəklinə işlənir). *Böyük xanım şad və xürrəm gümüş podnos içində iki istəkan kəmrəng çay gətirmişdi*. M.S.Ordubadı. *Həm şad, xürrəm evinə qayıtdı*. N.Nərimanov. *Kələyin baş tutmasından şad və xürrəm halda Mahmud bayıra çıxıb evinə qayıdarkən [arvadının] qəflətən çarşabı qoltuğuna vurub yeznəsi ilə getməsinə müşahidə edir*. B.Talıblı. □ **Xürrəm olmaq** – şad olmaq, sevinmək, fərəh içində olmaq. *Xürrəm oluram, o olsa xürrəm; Qəm yetmə ona, mənə yetər qəm*. Füzuli. *Əhdi dürüst ola, iqrarı möhkəm; Gözündən irəgə düşəndə bir dəm; Nə könlü açıla, nə ola xürrəm; Fikri, zikri sənin sarı gərəkdir*. Q.Zakir.

XÜRUC is. [ər.] *klas.* Çıxma, bayıra çıxma. □ **Xüruc etmək** – çıxmaq. .. *o İskəndər Rumi idi ki, Məqduniyyə adlı ufaq bir ölkədən xüruc eləmişdi və gəlmişdi Əcəm ölkəsindəki bütün ataşgədləri dağıtmışdı*. Ə.Məmmədخانlı. // Zühur etmə, zahir olma, ortaya çıxma. [Axund:] *Yəqin dünyanın axırı və Dəcəlin xürucu yaxınlaşıb*. Ə.Haqverdiyev.

XÜSUS [ər.] 1. Xas olma, məxsus olma; məxsusluq, bir şeyə və ya şəxsə aid olma.

2. Nisbət şəkilçilərlə: *xüsusda, xüsusunda* – haqqında, barəsində; barədə, dair. *Bu xüsusda sonra danışırıq. Bu xüsusda*

fikiriniz nədir? Getmək xüsusunda nə qərara gəldin? – [Dəsturov] *hər məsələ xüsusunda hər idarəyə ərizə yazardı*. Ə.Haqverdiyev.

XÜSUSƏN [ər.] *zərf* Xüsusi olaraq, hamıdan artıq, ən çox, hər şeydən əvvəl, ayrıca, ələlxüsus. *Xüsusən ev qulluqları, gəddə, Almas və qulluqçu qız Pəri o gecə səhərə kimi yatmamışdılar*. N.Nərimanov. *Bu böyük itki, bu kədərli faciə bütün qohum-qardaşa, xüsusən Atabalaya çox ağır təsir etdi*. A.Şaiq. *Qumru çox azdanışan, xüsusən müavinlə sözləşdirməyən bir arvad idi*. Ə.Əbülbhəsən.

XÜSUSİ *sif.* [ər.] 1. Ancaq ayrıca bir şəxsin özünə aid olan, özü ilə bağlı olan, özünə xas olan; şəxsi, fərdi. *Xüsusi təşəbbüs*. *Başqasının xüsusi həyatına qarışmaq*. – [Məcidi Əfəndi:] *Yaxşı ki gəldiniz, sizinlə xüsusi bir işim daha var*. H.Cavid.

2. Şəxsi mülkiyyətlə, fərdi təsərrüfatçılıqla və bundan doğan ictimai-iqtisadi münasibətlərlə bağlı olan. *Xüsusi alver*. *Xüsusi mülkiyyət*. *Xüsusi təsərrüfat*. // Kollektivə, cəmiyyətə, dövlətə və s.-yə deyil, ayrıca şəxsə, sahibkara məxsus olan; şəxsi. *Xüsusi mal*. *Xüsusi kitabxana*. *Xüsusi ev*. *Xüsusi maşın*. // Ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən icra edilən, dövləti xidmət xaricində olan. *Xüsusi sifariş*. *Xüsusi dərs götürmək*. *Həkimin xüsusi qəbulu var*.

3. Başqalarından fərqlənən, səciyyəvi xüsusiyyəti olan; qeyri-adi. *Xüsusi əlamət*. *Müğənninin səsinə xüsusi bir məlahət var*. *Xüsusi bir əda ilə danışmaq*. // Bir şeyin, ya şəxsin fərqləndirici xüsusiyyətini təşkil edən, ancaq müəyyən bir şəxsə, ya şeyə, hadisəyə xas olan; spesifik, səciyyəvi, özünəməxsus. *Bəzi dərmanların xüsusi iyi var*. *İşin xüsusi cəhətlərinə diqqət yetirməli*. *Bu yeməklərin xüsusi ləzzəti var*.

4. Ancaq müəyyən şəxslər və ya məqsəd üçün olan; məxsusi. *Qəzetin xüsusi nömrəsi*. *Nümayəndələr xüsusi qatarla yola düşürlər*. *Teatrda xüsusi yerlər*. *Xüsusi komissiya işə başlamışdır*.

5. Ayrıca götürülmüş, ayrı-ayrı, təsadüfi, qeyri-səciyyəvi, müstəsna. *Xüsusi hallarda*. *Xüsusi faktları qanun kimi götürmək olmaz*.

6. Elm, texnika, sənət və s.-nin hər hansı bir sahəsinə aid olan. *Xüsusi təhsil məktəbi*. *Xüsusi fənlər*.

7. Daha böyük, daha güclü, daha mühüm. *Xüsusi bir məhəbbətlə sevmək. Xüsusi qayğı göstərmək. Xüsusi zəhmət tələb edən iş.*

♦ **Xüsusi müxbir** – işlədiyi qəzeti (jurnal) müntəzəm surətdə informasiya ilə təmin edən qəzet və ya jurnal əməkdaşı. *M.Ə.Sabir “Həyat”, “İrşad” və “Tazə həyat” qəzetlərinin Şamaxı üzrə xüsusi müxbiri olmuş, həmin qəzetlərdə müntəzəm surətdə çixış etmişdir.* M.Məmmədov.

XÜSUSİLƏ *zərf* [ər.] Ələlxüsus, xüsusən. [Mirzə Qədir] *əlavə olaraq orasını da bildirdi ki, Nəsir evdə onun qardaşı isə də, həyatda, xüsusilə mətbəəsində qardaşı deyildir.* S.Hüseyn. *Xüsusilə qaragözlü qız həm maraqlı, həm də ürəkək nəzərlərini Mayaya dikmişdi.* M.İbrahimov. *Pəncərədən Adilənin çiyni üstündən sıra dağlara tərəf açılan mənzərə bu axşam xüsusilə möhtəşəm idi.* Ə.Məmmədخانلی.

XÜSUSİLƏŞMƏ *is.* 1. “Xüsusiləşmək”dən *f.is.*

2. *qram.* Cümlə üzvlərinin bir qisminin xüsusi səs tonu ilə deyilib, məntiqi vurğu ilə o birilərindən fərqlənməsi halı. *Cümlənin ikinci dərəcəli üzvlərinin xüsusiləşməsi.* – ..Şagirdlər sintaksisi keçərkən öyrənirlər ki, *xüsusiləşmələr cümlədəki başqa üzvlərdən intonasiyaca fərqlənir və fasilə ilə ayrılır.* “Orta məktəbdə yazı metodikası”.

XÜSUSİLƏŞMƏK *f.* 1. Başqalarından, ümumilikdən ayrılmaq, xüsusi mövqə tutmaq.

2. *qram.* Xüsusiləşmə (2-ci mənada) əmələ gəlmək.

XÜSUSİLƏŞMİŞ *f.sif. qram.* İntonasiyaya və cümlənin digər üzvlərinə münasibətə görə cümlənin nisbətən müstəqil tərkib hissəsinə çevrilmiş.

XÜSUSİLİK *is.* Özünə məxsus olma, özünə aid olma, xüsusi mahiyyət daşıma, fərdi səciyyə daşıma, şəxsi xarakter daşıma. *..Məktubun xüsusiliyini nəzərə alaraq imkan vermişlərdi ki, Kaşani əvvəl özü oxusun.* Qantəmir.

XÜSUSİYYƏT *is.* 1. Hər hansı bir şeyi digərindən ayıran səciyyəvi cəhət, əlamət, keyfiyyət, xassə, spesifikasiy. *Şoran torpaqların xüsusiyyəti. Yaşayış xüsusiyyəti.* – “Qorxulu nağıllar”ın bir xüsusiyyəti də odur ki, müəllif heyvanlar aləmindən .. danışır, gənc oxucularını onlarla tanış edir. S.S.Axundov. [Fikrət:] *Bizim trestin yarısı dənizdədir. Oranın xüsusiyyətlərini unutmamaq olmaz.* M.Hüseyn.

2. Xüsusiyyətçilik.

XÜSUSİYYƏTÇİ *is.* Bir şeyin sahibi, mülkiyyətçi; yiyə, sahibkar.

XÜSUSİYYƏTÇİLİK *is.* Yiyə, sahibkar olma, mülkiyyətçilik.

XÜTBƏ *is.* [ər.] *din.* Xətibin minbərdən camaata xitabən söylədiyi nəsihətəməz sözlər, nitq. *Əmir İnanç xətibin qulağına pıçıldadıqdan sonra xətib təzə səfərbərlik haqqında bir söz danışmayaaraq xütbəsini bitirdi.* M.S.Ordubadı.

İi

İ Azərbaycan əlifbasının on dördüncü hərfi və bu hərflə işarə olunan saitın adı.

İANƏ *is.* [ər.] *köhn.* Bir xeyir iş üçün, yaxud ehtiyacı olan bir adam və ya cəmiyyət üçün verilən və toplanılan pul; maddi yardım, kömək. *İanə vermək. İanə toplamaq.* – [Yaşlı kişi:] *Mən .. Hacı Ramazanın Xorasan ac və yoxsulları üçün göndərdiyi min manat ianəsini öz əlimlə ona təslim etmişdim.* S.Hüseyn. *İanə verənləri mətbuat səhifələrində adbaad elan etmək çətin idi.* Mir Cəlal. *İanə almaq üçün dükanın qabağına toplaşanların içəri-sində Oruc da var idi.* Ə.Vəliyev.

İANƏÇİ *is.* İanə verən, maddi kömək göstərən, yardım edən.

İANƏT *klas. bax ianə.* [Yusif şah:] *Dullara və yetimlərə və şillərə və korlara ianət və himayət göstərsin.* M.F.Axundzadə.

İAŞƏ *is.* [ər.] 1. Yedirmə, yedirib-ıçirmə.

2. Qida, yeyəcək, yeyinti. □ **İaşə müəssəsi** – yeməxana, aşxana, kafe və s.

İAŞƏÇİ *is.* İaşə işləri ilə məşğul olan, yeyinti müəssisəsi işçisi.

İBADƏT *is.* [ər.] 1. Dua oxuma, namaz qılma şəklində icra edilən dini ayin. [Molla İbrahimxəlil:] *Əgər məni görmək istəsələr, de ki, ustadam .. ibadətidir.* M.F.Axundzadə. *Məlum şeydir ki, indiyədək saydığımız ibadətlər ki, növ-növ namazlardan ibarət olsun, məhz ondan ötrüdür ki, insan öləndən sonra, axirətdə mizan-tərəzi qurulanda yaxşı imtahan versin.* C.Məmmədquluzadə.

□ **İbadət etmək** – dini ayinlərlə məşğul olmaq, dua oxumaq, namaz qılmaq. *Adamlar məbudun qarşısında barış quraraq dizi üstə oturub ibadət edir, dodaqaltı dua oxuyurlar.* M.İbrahimov.

2. Sitayiş, pərəstiş. □ **İbadət etmək** – sitayiş etmək, səcdə etmək. *Oda ibadət etmək. Bütlərə ibadət etmək.* // Məc. mənada. *Qiblə deyil, qasqlarına baş əymək; Gecəgündüz mənim ibadətindir.* M.P.Vaqif. *Məscidü minbər nə lazım maili-rüxsarına; Qasqların vəqti-ibadət aşiqə mehrabdır.* S.Ə.Şirvani.

İBADƏTÇİ *is.* İbadətlə məşğul olan adam, vaxtını ibadətdə keçirən adam.

İBADƏTGAH *is.* [ər. ibadət və *fars.* ...gah] İçərisində ibadət edilən yer, ibadət yeri, məbəd (məscid, kilə və s.). [Tahirzadə] *burada – cüt minarələri ilə göylərə yüksələn ibadətghada, zahidlər məclisində imtahan verməli idi.* Mir Cəlal.

İBADƏTXANA [ər. ibadət və *fars.* ...xanə] bax **ibadətqah**. [Sönmöz:] *Ərəblər əvvəlləri .. böyük mərkəzlərdəki ocaqlara, ibadətəxanalara toxunmurdular.* C.Cabbarlı.

İBADƏTKAR *is.* və *sif.* [ər. ibadət və *fars.* ...kar] İbadət edən, səcdə edən, səcdə edici. [Ərən:] *Mariqeri diz çökərək Sfinks heykəlinin üst səkisində oturan bir qızın ayaqlarını qucuqub ibadətkar bir vəziyyət almışdı.* Çəmənçəminli.

İBARƏ *is.* [ər.] 1. Kəlam; iki və ya bir neçə kəlmədən ibarət tərkib. *Gözlüyümü gözümə taxıb bir yerindən bu ibarəni çətinliklə oxuya bildim.* C.Məmmədquluzadə. *..Bir parça əlfaz və ibarələri cənab müttərim eyni ilə rusdan türk lisanına tərcümə etməkləri ilə əsil mənanı dolaşdırıb çətinə salıbdır.* F.Köçərli. *Vəkilin hər sözü, hər ibarəsi; Bir tikan çıxarır onun qəlbindən.* B.Vahabzadə.

2. Qəliz, təmtəraqlı, əksərən mənasız, boş söz, ifadə. *İbarələr dolu kimi yağar onun ağzından; Otuz dəfə məhəbbətə düçar olmuş azından...* S.Vurğun. *Əhyələrdə gecə yarısı avam camaat məscidlərə dolub, mollanın ərəbcə dediyi anlaşılmaz ibarələrini dinlər, sonra hər kəs evinə qayıdırdı.* H.Sarabski. □ **İbarə satmaq** – qəliz, təmtəraqlı danışmaq.

İBARƏBAZ [ər. ibarə və *fars.* ...baz] bax **ibarəpərdaz**.

İBARƏBAZLIQ bax **ibarəpərdazlıq**. *İbarəbazlıq fikrin boşluğuna və bir dərəcədə yoxluğuna dəlalət eləyir.* F.Köçərli.

İBARƏÇİ bax **ibarəpərdaz**.

İBARƏÇİLİK bax **ibarəpərdazlıq**.

İBARƏLİ *sif.* Təmtəraqlı, qəliz, ibarələrlə dolu. *İbarəli yazı. – Armudboğaz, şişibığ satıcının belə ibarəli nitqindən baş açmayan Leylək istər-istəməz əsəbiləşdi..* S.Rəhimov.

İBARƏLİLİK *is.* İbarələrlə dolu olma, təmtəraqlılıq, qəlizlik.

İBARƏPƏRDAZ *is.* [ər. ibarə və fars. ...pərdaz] Danışığında və ya yazısında qəliz, təmtəraqlı ibarələr işlətməyi sevən adam.

İBARƏPƏRDAZLIQ *is.* Qəliz və təmtəraqlı ibarələr işlətmək həvəsi, meyli.

İBRƏT [ər.] 1. Mütəşəkkil, düzəlmiş, tərtib olunmuş. *Beş adamdan ibarət heyət. Mütəxəssislərdən ibarət komissiya. Dörd nəfərdən ibarət ailə. Tələbələrdən ibarət komanda.* – *Nəhayət, Toğrul iraqtlardan ibarət bir dəstə qoşun təşkil etmək və Hüsaməddinin əlində olan qoşunu türk-silah etdirmək qərarına gəldi.* M.S.Ordubadı.

2. **İbarətdir** şəklində – eyniyyət bildirir. *“Veçer” ibarətdir bir məclisdən ki, axşam vaxtı oraya adamlar cəm olub söhbətə, qıraətə, musiqiyə və yeyib-içməyə məşğul olurlar.* C.Məmmədquluzadə. *Bu xəndək bir kilometr uzunluğu, qırx metr eni, otuz metr dərinliyi olan nəhəng bir dərədən ibarətdir.* Ə.Sadiq. // Mütəşəkkildir. *“Uzunqulaqlı” kəndi səkkiz yüz evdən ibarətdir.* Ə.Haqverdiyev. *Dərə qərbə doğru getdikcə qayalıq, dağlıq, iri və oyuq daşlarla dolu qorxunc yerlərdən ibarətdir.* A.Şaiq. □ **İbarət olmaq** – 1) ...mütəşəkkil olmaq, ...düzəlmiş olmaq; 2) ehtiva etmək, ...məzmununu təşkil etmək. [Zeynal] *Mehribanı Bakıya gətirdikdən sonra birinci yaptığı iş, onun çadırasını başından atmaq, onu tanış-bilişləri ilə tanış etməkdən ibarət olmuşdu.* S.Hüseyn.

3. *klas.* bax **ibarə** 2-ci mənada. *Şeyxə verdi xəbər qıraət ilə; Mədd ilə, çox uzun ibarət ilə.* S.Ə.Şirvani. *Rusun qədim yazıçıları yazı yazanda elə bir kəlmə və ibarətlər tapıb işlədirdilər ki, xoruz səsi eşitməmiş olsunlar.* C.Məmmədquluzadə. *“Millət ötrü, ağlayan axırda olur kor”;* Məzmunlu məsədir bu ibarət, ucitellər! M.Ə.Sabir.

İBÇİN bax **ifçin**. [Səttar:] *Gözlərinin qırağına elə bil qara qaytan tutulub, durnaqları ibçindir.* P.Makulu.

İBERLƏR *is.* [tar.] 1. İberianın əsas əhalisini təşkil edən qədim şərqi gürcü qəbilələri.

2. Qədim İspaniyada yaşayan bir qrup qəbilənin adı.

İBLİS *is.* [ər.] 1. Şeytan. [Odabaşı:] *Cəhənnəm əhli iblisi arakəsməyə salıblar.*

Ə.Haqverdiyev. [Mələk:] *Yox kimsədə in-safü müriyyəvət; İblisəmi uymuş bəşəriyyəvət?* H.Cavid.

2. *məc.* Ara qarışdıran, fitnə salan, fitnəkar, hiyləgər. *Sanki iblis oynayıv bir rol, ona şər əl çalır.* Ə.Nəzmi. *Yer üzündə nə xəyanət, nə də iblis qalacaqdır.* S.Vurğun.

İBLİSANƏ *sif.* və *zərf* [ər. iblis və fars. ...anə] bax **iblisvari**.

İBLİSCƏSİNƏ bax **iblisənə**.

İBLİSLƏŞMƏK “İblisləşmək” dən *f. is.*

İBLİSLƏŞMƏK *f.* Fəsadlaşmaq, hiyləgər, fitnəkar olmaq. *Nə iblisləşmişən?*

İBLİSLİK *is.* Ara qarışdırma, araya fitnə salma, fəsadçılıq, fitnəkarlıq, hiyləgərlik.

İBLİSVARİ *zərf* İblis kimi, şeytan kimi, şeytancasına. *Qəşəm şaqqa çəkib iblisvari güldü.* S.Rəhimov.

İBN [ər.] Oğul (yalnız izafətlərdə işlənir). *Əubəkr ibni-Məhəmmədin göndərdiyi məktubu sizə oxumaq istəyirəm.* M.S.Ordubadı. [Şeyx Sənan:] *İbni-Məryəm asıldı dərə, fəqət; Onu təkrarə varmıdır hacət?* H.Cavid.

♦ **İbni-adəm** *klas.* – Adəm övladı, insanlar.

İBRANİ *is.* [ər.] 1. Qədim yəhudilərin adlarından biri.

2. Qədim yəhudi dili.

İBRAZ [ər.]: **ibrax etmək (ələmək)** *köhn.* – bürüzə vermək, aşkar etmək, üzə çıxarmaq, meydana çıxarmaq, göstərmək. [Mirzə Səməd:] *Ömrün uzun olsun, deyə minnətdarlıq hissələrini ibrax etmədən çəkinməzdi.* Səmənzəminli. [Bahadır bəy:] *Biz türklər öz sədaqətimizi ibrax etməyə hazırıq.* C.Cabbarlı.

İBRƏ¹ *is.* [ər.] İynə, mil, əqrəb. *Saat ib-rəsi. Kompas ibrəsi.*

İBRƏ² *is. köhn.* Əldətoxunma şal, yun parça. [Xırdaxanım:] *Mən də sənə borclu olu-ram bir dəst şaldan libas ibrə işləməli.* N.Vəzirov. [Odabaşı:] *Hətta Mirzə Əhməd ağa bir ədəd ibrə şalından canamaz .. qız üçün ənam göndərmişdi.* Ə.Haqverdiyev.

İBRƏT [ər.] Ağır, pis bir hadisədən, işdən alınan dərs. *Olmuş bizə qismət bu yə-qin, ruzi-əzəldən; İbrət bizə yox, haləti-dünyanı görəndə.* Aşıq Aslan. □ **İbrət almaq (ələmək, götürmək)** – bir işdən, hadisədən dərs almaq, özü üçün nəticə çıxar-

maq, nümunə götürmək, öyrənmək. *Böyüyü döy ki, kiçik ibrət alsın.* (Ata. sözü). *Gəl, könül, bir ibrət al, bu gərđişi-dövrana bax!* M.V.Vidadi. *Ey oğul, murdən götür ibrət; Get, ağır işdə işlə qeyrət ilə.* M.Ə.Sabir. **İbrət dərsi almaq** – bax **ibrət almaq**. *Doğrudur, cənab general! – dedim, 11-ci ilin hadisəsindən biz bir ibrət dərsi alacağıq.* M.S.Ordubadi. *İşlərə açıq baxıldığı üçün iclas salonunda iştirak edən bütün vətəndaşlar məhkəmənin çıxardığı bu hökmdən bir ibrət dərsi alırlar.* (Qəzetlərdən). **İbrət dərsi vermək** – bax **dərs vermək** (“dərs”-də). *Bu yaramazların kökünü kəsib, hamıya ibrət dərsi vermək lazımdır.* M.Hüseyn. **İbrət olmaq** – bax **dərs olmaq** (“dərs”-də). [Hacı Qara:] *Allah qoysa, sizin ölümlə xəbəriniz murova çatır! Bundan sonra qalan yoldaşlarınıza ibrət olar.* M.F.Axundzadə. [Musa:] *Bu gün sizə öylə bir cəza verməliyim ki, bundan sonra hər kəsə ibrət olsun.* H.Cavid.

İBRƏTAMİZ *sif.* [ər. ibrət və fars. ...amiz] İbrət verən, ibrətverici, ibrətli. *İbrətamiz hekayə. İbrətamiz nağıllar.* – *Bu ibrətamiz və rıqqətəngiz faciəni* [“Otello”nu] *ədibi-binəzir Şekspir ziyadə məharətlə tərtib və tənzim edibdir.* F.Köçərli. *Kərim dayı, dünya görmüsən, saç-saqqal ağartmısan, bizə yaxşı bir şey danış, ibrətamiz bir əhvalat nəql etylə.* M.İbrahimov.

İBRƏTXANA *is.* [ər. ibrət və fars. ...xanə] İbrət götürülən yer, tərtibəvi evi. [Məmməd:] *Xeyr, [teatr] ibrətxanadır.* S.S.Axundov.

İBRƏTLƏNDİRİCİ bax **ibrətli**.

İBRƏTLƏNDİRMƏ “İbrətləndirmək”-dən *f.is.*

İBRƏTLƏNDİRMƏK *f.* İbrət vermək, ibrət dərsi vermək, pis işdən çəkəndirmək.

İBRƏTLƏNMƏ “İbrətlənmək”dən *f.is.*

İBRƏTLƏNMƏK *f.* Bir işdən, hadisədən və s.-dən dərs almaq, özünə nümunə götürmək, özü üçün nəticə çıxarmaq.

İBRƏTLİ *sif.* İbrət ola bilən, ibrət verən, ibrət alınmalı, nümunə götürülə bilən, ibrətverici, özü üçün dərs ala bilən. *İbrətli hadisə.* – *Əkbər siz deyən adamlardan olmasa da, özünə görə ibrətli həyat yolu var.* Mir Cəlal.

İBRƏTVERİCİ bax **ibrətamiz**. *Şəkillərin arasında ibrətverici və hikmətli şeirlər yazılmışdı.* M.S.Ordubadi.

İBRİQ *is.* [ər.] Su və b. mayələr üçün qulplu və əmzikli qab. [Xəyyam:] *Badə ibriqimi qurdın, ya rəb! Dərdimi başdan aşır-dın, ya rəb!* H.Cavid.

İBRİŞİM *is.* [fars.] İpək iplik.

İBTİDA *is.* [ər.] Başlanğıc, ilk, əvvəl (intiha ziddi.) *Ayın ibtidası.* – *İnsan, ömrünün ibtidasından intihasına qədər möhtacdır təhsili-ülumə.* H.Zərdabi. [Şeyx Sənan:] *Bir səfərdir bu, adətə, məchul; Qayə məchul, ibtida məchul...* H.Cavid. [Murad] *bu məqsədlə 1921-ci ilin ibtidasında Bakıdan çıxmış(dı).* S.Hüseyn. // *sif.* İlk, birinci. *Sonnanın ibtida müəlliməsi nəhayətdə ağıllı və pedaqoji elminə qabil bir arvad idi.* N.Nərimanov. // *zərf* Əvvəlcə, ən əvvəl, ibtidada. *İbtida ustaddan dərsim alanda; Oxuyub yetişdim, ay sinə-sinə.* Aşıq Ələsgər. □ **İbtida etmək (qılmaq)** – başlamaq. *İbtida eyləyib girdim meydana; Aşıqlar ustadı, görrün handadı?* Qurbani.

İBTİDADA *zərf* İlk dəfədə, başlanğıcda, əvvəldə. *Ki cahan içrə var eylə işlər; Nəzərə ibtidada xoş görünər.* S.Ə.Şirvani.

İBTİDADAN *zərf* Başlanğıcdan, əvvəldən, başdan. [Xacə] *qəziyyəni ibtidadan intihayədək Yusif şahə nəql etdi.* M.F.Axundzadə. *İbtidadan eləsəm şərh bu əhvali əgər; Uzanıb rişeyi-söz, nəzm düşər tulani.* S.Ə.Şirvani.

İBTİDAI *sif.* 1. Başlanğıca aid, ən əvvəl olan; ilk. *Küçələrdə və meydançalarda gördüyünüz yarahlırla ibtidai yardım [ediniz].* M.S.Ordubadi.

2. Hələ mükəmməlləşməmiş, inkişaf etməmiş. *İbtidai həyat.* – *Həsən bəy inkişaf etməmiş, ibtidai və dağınıq təsərrüfatın artıb yüksəlməsinə çalışırdı.* M.İbrahimov.

3. Başlanğıc, ilk, dərəcə etibarilə aşağı. *İbtidai siniflər.* *İbtidai təhsil.* – [Qız] *.. ibtidai savad kursunu bitirmiş, ali savad kursuna girmək fikrindədir.* S.Hüseyn. *Aslan kənddə ibtidai məktəbdə oxuduğu zamanlar gecə-gündüz bu xəyallarla yaşayırdı.* M.Rzaquluzadə.

4. Bəşəriyyətin tarixinin ən qədim (ilk) dövrlərinə aid olan. *İbtidai insanlar.* *İbtidai mədəniyyət qalıqları.*

5. Hazırkı dövr üçün köhnəlmiş, geri qalmış, ən adi, primitiv. *İbtidai adətlər.* *İbtidai geyimlər.*

◊ **İbtidai icma quruluşu** – bax **icma**.

İBTİDAİLƏR *is.* *zool.* Birlüceyrəli heyvanlar qrupu.

İBTİDAİLİK *is.* İbtidai halda olma, ilk mərhələdə olma. // İlklik.

İBTİDASIZ *sif.* İbtidasi, başlanğıcı olmayan.

İBTİLA *is.* [*ər.*] Bir şeyə xəstəlik dərəcə-sində mübtəla olma; mübtəlahıq, düşkünlük. *Demək, Ələkbər yoldaş yenə də Hacı xanla qumar oynamış imiş. Onlar ikisi də ibtidadan yaxalarını qurtara bilmirdi.* M.S.Ordu-badi. *Mirzağa buna ibtila dərəcəsinə adət etmişdi.* S.Hüseyn.

İCAB [*ər.*]: **icab etmək** *kit.* – lazım olmaq, lazım gəlmək: vacib, labüd, zəruri olmaq. *Həqiqi inqilab nə qədər ki, dedikcə, böyük bir əmdir, bu böyük əmri yerinə yetirmək üçün də .. amal və əfkarı uca olan adamların meydana çıxması icab edər.* Ü.Hacıbəyov. *Bunun üzərində danışmaq icab edirdi, halbuki gecə keçdiyindən [müəllimin] yuxusu gəlirdi.* S.Hüseyn.

İCAD *is.* [*ər.*] Vücuda gətirmə (gətirilmə), yoxdan var etmə (edilmə), yaratma (yaradılma), düzəltmə (düzəldilmə); ixtira (etmə), kəşf (etmə). *Radionun icadı. Telefonun icadı. Hürufatın icadı. Yeni icad (yeni çıxmış şey, yeni ixtira).* // Uydurma. *O necə xəstəlikdir, – dedim, – kimin icadıdır?* Mir Cəlal. □ **İcad etmək (eləmək)** – vücuda gətirmək, yoxdan var etmək, yaratmaq. *Parlaq günəşin həsrəti ruyinlə gözümdən; Qan-yaş axıdıb Dəclələr icad edərəm mən. Heyran xanım.* // İxtira etmək. *Mən sizin üçün lap təzə bir xörək icad eləmişəm.* “Mol. Nəsr.”. *O hansı elmdir ki, icad etdi telefonu?* M.Mö-cüz. *Yəqin bu ekskavatoru icad edənlər onun ağırlığını, həcminin iriliyini nəzərə alaraq, onunla yükləmək mümkün olmadığını düşünmüşlər.* Ə.Sadiq. // Uydurmaq, düzəltmək. [İblis:] *Bir qazi olub gah edərim fitnələr icad.* H.Cavid. **İcad olunmaq (edilmək)** – vücuda gətirilmək. *..Övladına da vəsiyyəət edəcəyəm ki, müsəlman dili üçün təzə bir hürufat icad olunmuşunca müsəlmanca bir kəlmə söz də yazmasınlar.* C.Məmmədquluzadə. // Uydurulmaq. *Möcüzə adamları aldatmaq üçün icad olunmuşdur.* Çəmənəminli.

İCARƏ *is.* [*ər.*] Müəyyən şərtlər əsasında daşınmaz əmlakın müvəqqəti istifadəyə verilməsi, ya alınması; kirə. *İcarə haqqı. İcarə kağızı. İcarə şərtləri.* – [Kərbəlayı Qulam:] *Hacı, özünü bilirsiniz ki, mərhum Ağa Heydər in hamamı mənim icarəmədir.* N.Vəzirov. □ **İcarə etmək** – bir yeri müvəqqəti istifadə üçün kirə etmək. *Qasım kənddən çox uzaq bir yerdə bir parça torpaq icarə etmişdi.* Ə.Sadiq. **İcarəyə götürmək** – müəyyən şərtlərlə müvəqqəti istifadəyə götürmək. *Əhvalat belədir ki, otuz il bundan qabaq bir neçə müsəlman şəhər yerini icarəyə götürüb başlayıblar əkinçilik ilə güzəran eləməyə..* C.Məmmədquluzadə. *Məscid sər in olduğuna görə, baqqallar oramı icarəyə götürüb, içinə şey yığırdılar.* Çəmənəminli. **İcarəyə vermək** – müəyyən şərtlərlə başqasına müvəqqəti istifadəyə vermək. [Həsən:] *Sənə yataq icarəyə verən də başını daşın yekasına döyüb.* Ə.Haq-verdiyev. [Salamov:] *O yer mənim babamın xırman yeridir, xəzinənin nə ixtiyarı var mənim yerimi icarəyə versin?* C.Cabbarlı. *Bəy o torpağını icarəyə verməkdən boyun qaçır.* M.Hüseyn.

İCARƏÇİ bax **icarədar**.

İCARƏDAR *is.* [*ər.* icarə və *fars.* ...dar] Birinin mülkünü və s.-ni icarəyə götürən adam. *Kişi də hacının yuxarı baş karvansarasının icarədarıdır.* P.Makulu.

İCARƏDARLIQ *is.* İcarəyə götürmə, kirə etmə.

İCARƏLƏMƏ “İcarələmək”dən *f.is.*

İCARƏLƏMƏK *f.* İcarəyə götürmək, kirələmək. *Torpaq icarələmək.*

İCARƏLƏNMƏ “İcarələnmək”dən *f.is.*

İCARƏLƏNMƏK *məch.* İcarəyə (kirəyə) götürülmək; kirələnmək. *Torpaq icarələni.*

İCARƏNAMƏ *is.* [*ər.* icarə və *fars.* ...namə] İcarəyə almaq və ya vermək haqqında yazılı sənəd; icarə kağızı.

İCAZƏ *is.* [*ər.*] 1. İzin, rüxsət, ixtiyar. *İcazə almaq. İcazə istəmək. İcazə vermək.* – *Kərgüzər qardaşına toy eləmək üçün icazə alıb, kəndə getmişdi.* S.Rəhman.

2. İcazənamə, icazə vəərəqəsi. *İcazənizi göstərin.*

İCAZƏLİ *sif.* İcazə verilmiş, rüxsət verilmiş, icazə almış, bir şeyi etməyə icazəsi olan.

İCAZƏNAMƏ *is.* [ər. icazə və fars. ...namə] Bir yerə daxil olmaq və ya bir iş üçün verilən icazə vəərəqəsi; rüsxətnamə. *Bütün müxbirlərin icazənamələri bir yerdə imzalanıb.* Ə.Məmmədخانlı.

İCAZƏSİZ *zərf* İnzisiz, rüsxətsiz, icazə olmadan, icazə almadan. *İcazəsiz danışmaq. İcazəsiz getmək. İcazəsiz götürmək.* – *Əminə ərindən icazəsiz qızıl verib, iki nəfərin dəvətini almış(di).* Ə.Əbüllhəsən.

İCAZƏT *klas.* bax **icazə** 1-ci mənada.
İCAZƏT OLUNMAQ – icazə verilmək, izin verilmək. *Şah buyurdu ki, .. bu məclisi-xasdır, ona binaən mənim tərəfimdən icazət olunur ki, oturasınız.* M.F.Axundzadə. *Divan-dərəni bəndə çəkib aldı dübarə; Bu bidət olan əmrə icazət uçitellər.* M.Ə.Sabir.

İCBAR *is.* [ər.] Cəbr etmə, məcbur etmə; öz razılığı, arzusu olmadan bir işə sövq etmə.
İCBAR ETMƏK – məcbur etmək.

İCBARİ *sif.* Məcburi. *Ümumi icbari təhsil.* // İstəməyərek, güclə.

İCBARİLİK *is.* Məcburilik.

İCLAS *is.* [ər.] Bir məsələni müzakirə etmək üçün hər hansı bir təşkilat üzvlərinin bir yerə yığılması; yığıncaq. *Fəallar iclası. Valideynlər iclası. İclas salonu.* – *O günün sabahı iclasdan əvvəl qurultay binasında təşkil edilmiş .. sərgini gəzərəkən Eldar* [Ceyrana] *yaxınlaşır.* S.Hüseyn. [Nuriyyə:] *Naxanıma çağırıb, zalı iclas üçün hazırlamağı tapşırıdım.* İ.Əfəndiyev. **İCLAS ETMƏK** – bir məsələni müzakirə etmək üçün yığışmaq. *İyulun birinci yarısında məclis iclas etdiyi zaman bir avtomaşın signal verməyə başlayır.* M.İbrahimov.

İCLASÇI *is.* Məhkəmə iclasında iştirak edən xalq nümayəndəsi.

İCLASÇILIQ *is.* İclasçı işi, iclasçı vəzifəsi.

İCLASBAZ *is.* [ər. iclas və fars. ...baz] İclası, iclas etməyi çox sevən adam (mənfi mənada işlənir).

İCLASBAZLIQ *is.* Çox iclas çağırma, çox iclas etmə; iclas etməyi, çox iclasa getməyi sevmə (mənfi mənada işlənir).

İCMA *is.* [ər.] 1. Qədimdə: hər hansı bir ərazi daxilində yaşayan əhalinin özünüidarə hüququna malik birliyi, təşkilatı. *Şəhər icması. Qədim Rusiyada kəndli icması.*

2. *köhn.* Cəmiyyət, təşkilat, məclis, ittifaq. *Dini icma.* – *Sənət isə ibarət idi alınəsəb, dövlətmənd, ağıllı və insaflı əxşasın icmasından.* F.Köçərli. *1915-ci ildən başlayaraq müharibə əleyhinə bir çox icmalarımız oldu.* T.Ş.Simurq. **İCMA ETMƏK** *köhn.* – bir yerə toplaşmaq, bir məsələni müzakirə etmək üçün yığılmaq, iclas etmək. // *köhn.* Camaat. [Komediya] *..icmanın bir o qədər xoşuna gəldi ki, pərdənin axırında “afərin” sadası göyə çıxıb, üç-dörd dəfə pərdənin qalxmasını .. əl çalıb tələb edirdilər.* F.Köçərli.

İbtidai icma quruluşu – insan cəmiyyətinin ilk ictimai-iqtisadi quruluş forması.

İCMAL *is.* [ər.] 1. Qısa məlumat, bir məsələnin ümumi şəkildə qısaca şərh; xülasə.
İCMAL VERMƏK – xülasə etmək. *Təfsili-qəminə verdi icmal; Qıldı ona ərzi-surəti-hal.* Füzuli.

2. Qəzetlərdə günün siyasi hadisələrini ümumi şəkildə xülasə edən məqalə, yazı. *Qəzetdə dünya hadisələrinə dair icmal vardır.*

İCMALÇI *is.* İcmal yazan jurnalist, icmal müəllifi (bax **icmal** 2-ci mənada).

İCMALƏN *zərf* [ər.] *köhn.* Qısaca, müxtəsər, xülasə şəkildə.

İCRA *is.* [ər.] Bir işin, qərarın, hökmün və s.-nin yerinə yetirilməsi, həyata keçirilməsi. *İcranı yoxlamaq. Göstərişin icrasına çalışmaq.* – [Yusif şah] *naçar ümuri-səltənətin icrasına iqdəm etdi.* M.F.Axundzadə. *Balaçayev bu gün Güllöyşə vasitəsilə Rüksarəyə tapşırıq verməyi və sonra da belə bir şahidin iştirakı ilə icrasını yoxlamağı qərara almışdı.* S.Rəhimov. **İCRA ETMƏK** – yerinə yetirmək, həyata keçirmək, əməl etmək. [Dursun] *öhdəsinə mühəvvəl olan işləri qeyrətlə icra edirdi.* A.Şaiq. *İstər arvadı Nigar, istər çocuqları* [Muradın] *bütün əmr və tələblərini düşünmədən icra edər, onun sözüündən çıxmazdılar.* S.Hüseyn.

İcra vəərəqəsi *hüq.* – məhkəmənin hökmünü və ya qərarını həyata keçirmək üçün sənəd.

İCRAÇI *is.* 1. Bir qərarı, hökmü, əmri, göstərişi icra edən, əməli surətdə yerinə yetirən, həyata keçirən adam. *Hüsaməddin kimi adamlar onun fikrinin icraçılardır.* M.S.Or-

dubadi. // Sif. mənəsində. [Yunis] *əvvəl icraçı mühəndis, ...sonra trestin baş mühəndis müavini vəzifəsində işləmişdi. Mir Cəlal.*

2. Bədii (musiqi, ədəbi və s.) əsərin ifaçısı. [Rəşid] *ümumittifaq özfəaliyyət icraçıları baxışında birincilik qazanmışdır. M.Rzaquluzadə.*

◊ **Məhkəmə icraçısı** – icra vərəqəsinə əsasən məhkəmə qərarını həyata keçirən məhkəmə işçisi.

İCRAEDİCİ bax **icraçı**. *İcraedici orqanlar.*

İCRAİYYƏ: icraıyyə komitəsi – hökumət qərarlarını həyata keçirmək, bir şeyi əməli surətdə idarə etmək vəzifəsini həyata keçirən orqanların adı. *Rüstəm kişi .. rayon icraıyyə komitəsi sədrinin yanına getməyi qərara aldı. M.İbrahimov. İcraıyyə komitəsinin binası qarşısında durmuş iki minik maşını qardan seçilmirdi. Q.İlkin.*

İCRAKOM is. [ər. icra və fr. comite] İcraıyyə komitəsinin qısaldılmış adı. *İcrakomun sədr müavini qırmızı kərədaşı naxışlı qələmdandan çəkib, vacib görkəm aldı. B.Bayramov.*

İCRASIZ sif. və zərf Yerinə yetirilməmiş, əməl edilməmiş, həyata keçirilməmiş. *Evdə uşaq heç bir rejimə tabe olmadan yaşayarsa, məktəbin verdiyi tapşırıqlar da icrasız qalar. “Az. qad.”*

İCRƏT is. [ər.] köhn. 1. Görülən iş üçün verilən haqq (pul), maddə (maaş), zəhmət haqqı. [Hacı Rəcəbəli:] *Ağa Mərdan, uşaqların icrətini məlum elə! M.F.Axundzadə. Vəliquluya və Zibaya Xudayar bəy o qədər icrət təyin elədi ki, Zeynəb acından ölməsin.. C.Məmmədquluzadə.*

2. **İcrətlə** şəklində *zərf* – görülən iş üçün zəhmət haqqı alaraq; maddə, maaşla, pulla. *İcrətlə işləmək. – Sabahı günü üç nəfər adam icrətlə tutub qəzalara göndərdi ki, Haqq Mövcudun ölüsünü, ya dirisini tapıb gətirsinlər. Ə.Haqverdiyev. Gülzar bəzən qonşuları üçün icrətlə çalışırdı. C.Cabbarlı.*

İCTİHAD is. [ər.] klas. 1. Cidd-cəhd, var gücü ilə çalışma, səy etmə, çalışıb-çapalama. □ **İctihad etmək** köhn. – gücü çatdıqca çalışmaq, səy etmək, əlləşmək. *..Elə güman eliyirdim ki, bunların içində yəni heç ol-*

masa minlərcə tapılar ki, elm, fənn və maarif aləmində ictihad edib hər biri öz milləti və vətəninin ictimadına bəis olublar. C.Məmmədquluzadə. Yaxud, de görüm, müdiri-“Kəşkül”; *Ünsizadə Səidi-məqul; Etdikləri ictimadə nisbət; Mətlətdən alır bu gün də qiymət. M.Ə.Sabir.*

2. *din.* Müctəhidin əhkam və hadisələrəndən mənə, hökm çıxarması və çıxardığı mənə. [Molla Bağır:] *Məsələm, onun əqidəsi ilə guya ictimad lazım deyil və xüms və imam-malı vermək xilafdır və guya üləma fəvt olan müctəhidin rəyində qalmağı o cəhətdən avama caiz görmürlər ki, özlərinin bazarı rəvac olsun. M.F.Axundzadə.*

İCTİMAİ sif. [ər.] 1. İnsan cəmiyyətinə aid olan. *İctimai quruluş. İctimai inkişaf qanunları.* // Cəmiyyətdə insanların həyat və münasibəti ilə bağlı olan, cəmiyyətdə cərəyan edən, cəmiyyətdə törəyən, cəmiyyətin həyatına aid olan. *İctimai həyat. İctimai sığorta. İctimai münasibətlər. İctimai mənafe. İctimai tərəqqi. İctimai vəziyyət. – Bunların hamısını nəzərə alıb, biz bir neçə Badkubə müəllimləri açıq və sadə dil ilə yazılmış tərbiyə və təlim üsulundan, ədəbiyyatdan və ictimai məişətdən bəhs edən aylıq bir jurnal nəşr etməyə şüru etdik. C.Məmmədquluzadə. “Molla Nəsrəddin” çürümüş, köhnə, yaramaz .. həyat və ictimai əlaqələrin hər-tərəfli və öldürücü tənqidçisidir. M.İbrahimov. // Cəmiyyətin siniflərə, qruplara bölünməsi ilə əlaqədar olan. Əhalinin ictimai tərkibi. İctimai mənsə. İctimai qruplar. İctimai ziddiyyətlər.*

2. Kollektivin siyasi, mədəni, həmkarlıq və s. ehtiyaclarına könüllü xidmətlə bağlı olan. *İctimai iş. İctimai vəzifə. İctimai təşkilatlar. İctimai tapşırıq.*

3. Hamıya, bütün cəmiyyətə məxsus olan; kollektiv, ümumi, elli. *İctimai gəlir. İctimai mülkiyyət. – [Ziba] hər zaman Əsmərin halına acıyar, onu özü ilə .. ictimai yerlərə çəkməyə çalışırdı. S.Hüseyn.*

İCTİMAİLƏSDİRİLMƏK “İctimailəşdirilmək”dən *f.is.* *İstehsal vasitələrinin ictimailəşdirilməsi. Torpağın ictimailəşdirilməsi.*

İCTİMAİLƏSDİRİLMƏK məch. Fərdlikdən, xüsusiyyətdən çıxarılıb, cəmiyyətə,

kollektivin ixtiyarına verilmək; ümumiləşdirilmək, ellikləşdirilmək.

İCTİMAİLƏSDİRİLMİŞ *f.sif.* Fərdilikdən, xüsusilikdən çıxarılıb, cəmiyyətin, kollektivin ixtiyarına verilmiş; ümumiləşdirilmiş, ellikləşdirilmiş. *İctimailəşdirilmiş təsərrüfatlar. İctimailəşdirilmiş torpaqlar.*

İCTİMAİLƏSDİRMƏ “İctimailəşdirmək” dən *f.is.*

İCTİMAİLƏSDİRMƏK *f.* Dağınq, fərdi, xüsusi təsərrüfatı, istehsal vasitələrini, təsərrüfat obyektlerini və s.-ni ictimai kollektiv, təsərrüfat halına gətirmək; ümumiləşdirmək, ellikləşdirmək. *Istehsal alət və vasitələrini ictimailəşdirmək. Torpağı ictimailəşdirmək.*

İCTİMAİLƏSMƏ “İctimailəşmək” dən *f.is.*

İCTİMAİLƏSMƏK *f.* Fərdilikdən, xüsusilikdən çıxıb ümumiləşmək, cəmiyyətin mülikiyyətinə keçmək, ellikləşmək.

İCTİMAİLİK *is.* İctimai xarakterdə olma; ümumilik, kollektivlik.

İCTİMAİYYAT *is.* [əɾ.] Cəmiyyət və onun inkişafından bəhs edən elm. *İctimaiyyət dərsi. İctimaiyyət müəllimi. – İctimaiyyət dərnəyi rəhbəri* [Ənisenin] .. *müraciətini çox soyuq qarşılamışdı.* S.Hüseyn.

İCTİMAİYYƏT *is.* [əɾ.] Cəmiyyətin qabaqcıl dairələri, qabaqcıl hissəsi. *Elmi ictimaiyyət. İctimaiyyətin fikri. İctimaiyyətin diqqətini cəlb etmək.* // Ümumiyyətlə, cəmiyyət. *Demək, bu məsələ əxlaq və ictimaiyyət ilə əlaqədardır.* A.Şaiq.

İCTİMAİYYƏTÇİ *is.* İctimai işlərdə, ictimai həyatda fəal iştirak edən adam. // Sif. mənasında. *İctimaiyyətçi qadınlar.* – [Səmayə] özü bir yaxşı ictimaiyyətçi qızdı, Heydərov onu al dillə aldadıb yoldan çıxartmışdır. Mir Cəlal.

İCTİNAB *is.* [əɾ.] *klas.* Çəkinmə, saqınma, uzaqlaşma, uzaq durma. *Fürsəti fəvt etmək olmaz, gözləyir ağvarlar; Onların bədgularından ictinabın vaxtıdır.* Aşiq Qurban. *A kişi, mənim bu Gəncə şəhərində bir rəfiqim var, .. adını qoyub müəllim, heç bir zəddən ictinabı yox.* “Mol. Nəsr.” [Sitarə:] *Naməhrəmə üzümü göstərməkdən ictinab məcburəm.* C.Cabbarlı. □ **İctinab etmək (qılmaq)** – çəkinmək, saqınmaq, uzaq durmaq. *Dərsən ki, xublərdən kəs mehrin, ictinab et; Yaxşılar ilə, zahid, yaxşıdır yamanlıq?* Qövsü. *Hər nə etsən, et və lakin etmə meydən ictinab...* M.Ə.Sabir.

İCZ *klas.* bax **əcz.** *Tənha qalıb etdi naleyiz-ər; Dərdü qəmə qıldı ictin izhar.* Füzuli. *Ətalət mayeyi-iczü kəddir.* M.Ə.Sabir. *Ey milləti cəhalətə vadar edən axund; Hər dürlü fəqrü ictə giriftar edən axund!* Ə.Qəmküsar.

İÇ *is.* 1. Bir şeyin içərisi, daxili, iç tərəfi. *Əvvəl evin içi, sonra çöli.* (Ata. sözü). *Mağaranın içi yumşaq ağac qabıqları ilə döşənmişdi.* A.Şaiq. *Əsrəf yavaşcadan sürünüb kola yaxınlaşdı, əli ilə kolun içini yoxladı.* S.Rəhman. // Bir şeyin ortası, arası. *Otların içində uzanmaq.* – [Məşədi İbad:] *Sən kimi bir gözəli; Bağın içində görəsən.* Ü.Hacıbəyov. // Qapalı, örtülü, ya oyuq olan şeylərin boşluğu. *Qutunun içi. Tabağın içi.*

2. İnsan və heyvanların döş və qarın boşluğunda yerləşən üzvlər; içalat. *Musa kişi toğlunun içini təzəcə çıxarıb, Gülnazın əlindəki mis qaba qoymuşdu ki, həyat qapısı döyüldü.* M.İbrahimov. □ **İç qovurması** – cız-bız. *İçə qonaq eləmək. İç yağı* – bağırsaqları örtən piy təbəqəsi.

3. Məğz, ləpə, özək (qabıqlı meyvələrdə). *Badam içi. İçi çürük qoz.*

4. *mac.* Bir şeyin daxili və gizli, görünməz cəhəti; batin. *İçim özümü yandırır, çöllüm özgəni.* (Məsəl).

5. **İçdən, içindən** şəklində *zərf* – könüldən, ürəkdən, səmimi-qəlbədən. *İçdən gələn sözlər. İçdən arzu etmək.* – *Anası guya şikayət edər kimi oğlunun saydığı bu sifətlərinə içindən sevinir, fərəhlənir, bir parça da lovgalanırdı.* Qantəmir.

6. **İçində** şəklində *zərf* – 1) daxilində, içərisində. *Evin içində. Quyunun içində. Hovuzun içində.* – *İnsan nəfəs alanda onun ağızından və burnundan çıxan hava bədənin içində xarab olmuş havadır.* H.Zərdabi; 2) ...ərzində, ...zərfində, ...müddətində, ...içərisində. *Bir qız gördüm biçində; Sarı sünbül içində; Burda bir toy olacaq; Gələn ayın içində.* (Bayatı). *Bir neçə il bundan əqdəm Danabaş kəndində bir uşaq məktəbə gədən günün sabahısı uşağın atasının yeddi qoyunu bir gecənin içində çərləyib ölü.*

C.Məmmədquluzadə. [Cahanın] *qoçaqlığı-mi ondan bil ki, bu yaşında üç-dörd ayın içində savaqlandı*. Ə.Haqqverdiyev; *Düşünürəm*: – *Nə qazandı; Otuz yeddi il içində?* B.Vahabzadə; 3) ...arasında, ...içerisində, ...sirasında. *Vaqif səni sevdi xublar içində; Bir təzə qönçəsən gülzar içində*. M.P.Vaqif. [Mərcan bəy:] *Mənim təzə arvadım hələ üzün mənə göstərməyibdir və söz veribdir ki, qonaqların içində üzünü mənə göstərsin*. Ü.Hacıbəyov. *Kamal da bu gənc modelçilər içində idi*. M.Rzaquluzadə; 4) bir şeyin çoxluğunu, artıqlığını, yaxud hansı vəziyyətdə baş verdiyini bildirir. *Qızdırma içində sayıqlamaq. Tər içində olmaq*. – *Ehtiyac içində böyütdü onu; Böyütdü ataı, yetim oğlunu*. B.Vahabzadə. *Həyətdə hər şey nur içində üzürdü*. Ə.Vəliyev. // ...**İÇİNƏ** şəklində – ...arasına, ...içerisinə. *Nəçərnək öz qonaqları ilə çıxdı camaatın içinə*. C.Məmmədquluzadə. ...**İÇİNDƏN** şəklində – ...ortasından, ...arasından. *Maşın kəndin içindən keçdi*. // **İÇİMİZDƏ** şəklində – aramızda, sıramızda. *İçimizdə pis adam yoxdur*.

7. sif. İçəridəki, daxili. *İç qarı. İç qabıq*.

□ **İÇ QALA** – böyük qalanın içindəki kiçik qala; qalaça, ərək.

♦ **İÇ ÜZÜ** – bir şəxsin hələ heç kəsə məlum olmayan siması, xüsusiyyəti, mahiyyəti və s. keyfiyyəti. *İç üzünü açmaq. İç üzünü bilmək*. – *Məşədi Kazım ağa isə öz məqsədini bildirmək və özünün iç üzünü açmaq istəmir*. M.S.Ordubadı. // Bir şeyin həqiqi mahiyyəti, batını, gözə görünməyən daxili cəhəti, həli. [Səyavuş:] *Heç yalan deyilmis anamın sözü; Başqa imiş sarayların iç üzü*. H.Cavid. [Nadir] *sanki ayıla danışmış, bütün bu sirlərin iç üzünü ondan bilmək istəyirdi*. B.Talıblı. **İÇİ GƏTMƏK** – çox arzu etmək, son dərəcə istəmək, can atmaq, bir şeyin həsrətində olmaq. **İÇİ GÜLMƏK** – ürəyində şad olmaq, məmnun olmaq, candan sevinmək, hiss etdirmədən sevinmək. *Ağsaqqallardan biri*: – *Kərbəlayı, bizim də məqsədimiz elə sənənsən. Yoxsa Safo azaylansa da, bu qohumluqdan içi güllür*. S.Rəhimov. **İÇİ İÇİNİ KƏSMƏK** – bax **İÇİ İÇİNİ YEMƏK**. [Hacı Əhməd:] *..Dünən camaat o qərarı çıxaranda mənim içim içini kəsirdi*. C.Cabbarlı. **İÇİ**

İÇİNİ YEMƏK – arzusunu yerinə yetirə bilmədiyi üçün çox üzülmək, həyəcan və iztirab keçirmək. **İÇİ QAN AĞLAMAQ** – halını bürüzə vermədiyi halda, çox həyəcan və iztirab keçirmək. **İÇİ ÜZÜLMƏK** – aclıqdan üzülmək, əldən düşmək. *Saat yeddiyə işləyirdi, lap içim üzülmüşdü*. Mir Cəlal. **İÇİNDƏN QOVURLMAQ (QIRILA-QIRILA QALMAQ)** – acığı, hirsini və ya başqa bir hissini üzə verə bilmədiyi üçün çox əzab və iztirab keçirmək. *Qumrunun mərmər kimi ağ vücudunu gördükə atlı içindən qovrulur*. Mir Cəlal. *Zeynal bəy içindən qırıla-qırıla qaldı*. M.Hüseyn. **İÇİNİ ARITLAMAQ (ARITMAQ)** – bax **BOĞAZINI ARITLAMAQ** (“boğaz!” da). *Bu vaxt molla Qafar içini arıtlaya-arıtlaya (z.) daxil oldu*. S.Rəhimov. *Bekar arvad ilə qabaq-qabağa oturub yeyir, içini arıtdı deyirdi*: – *Ye getsin, ay çörəkçi qızı!* Mir Cəlal. **İÇİNİ ÇƏKMƏK** – 1) dərinədən nəfəs almaq, köks ötürmək. *Qız dərinədən içini çəkərək düşünməyə başladı*. A.Şaiq; 2) həyəcanını, iztirabını, heyrətini dərin bir nəfəs çəkərək, bürüzə vermək. *Məsmə heyratlı içini çəkdi*: – *Bu nə deyir, lap küfr danışır, Mirzə qardaş!* Mir Cəlal. [Səməd] *gəlinin qəfildən necə diksindiyini, hətta heyratlı içini çəkdiyini hiss etdisə də, buna mənə vermədi*. İ.Hüseynov; 3) hıçqıraraq ağlamaq. *Milayim xala içini çəkib ağladı*. S.Rəhimov. *Əminə ufuldaya-ufuldaya bir az susub durdu, sonra birdən içini çəkib, ağlamağa başladı*. Ə.Əbülhəsən. **İÇİNİ GƏMİRMƏK** – bax **İÇİNİ YEMƏK** 1-ci mənada. *İntiqam hissi canavar kimi Gəldiyevin içini gəmirirdi*. Mir Cəlal. **İÇİNİ YEMƏK** – 1) acıq çəkmək, dərd çəkmək; dərd, qəm, qüssə içində qovrulmaq. *Qadın bu dərd ilə içini yedi; Bir axşam varlığa əlvida dedi*. S.Vurğun. *Sərhəng Səfai isə gözünü mütəmadiyən baxışmaqda olan Şamsiyyə və Şahpurdan çəkə bilmir və içini yeyirdi*. M.İbrahimov; 2) çox qalmaqdan, ya da çox dəyməkdən içi boşalmaq (qarpız haqqında).

İÇALAT bax **İÇ** 2-ci mənada. *Qoyunun içalatu*. – [Canavar] *yazığın içini, içalatını elə aparmışdı ki, quruca qəfəsəsi qalmışdı*. S.Rəhimov. *Məşədi Şərif içalatu iri bir səbətə qoyub həyətdə salladı*. Ə.Vəliyev.

İÇDİRİLMƏ “İçdirilmək”dən *f.is.*

İÇDİRİLMƏK *icb.* İçməyə məcbur edilmək.

İÇDİRMƏ “İçdirmək”dən *f.is.*

İÇDİRMƏK *bax* **İÇİRTMƏK**.

İÇƏİÇ *zərf dan.* Ara vermədən, dalbadal içmə (çoxları).

İÇƏRİ 1. *zərf* Daxilə, daxildə. *İçəri itələ-mək. İçəri gəl. İçəri buraxmaq.* – Şah rüsxət verdi, münəccimbaşı çıxmamış Xacə Mübarək içəri girib ərz elədi.. M.F.Axundzadə. [Sara xanım:] ..Gəlib çıxaram, tiqıldadaram qapını, açarlar, girərəm içəri.. Qantəmir. *Hə-nifə qazanı içəri gətirib yerə qoydu, ətəyi ilə sininin üstünə tökülmüş külli sildi.* İ.Hüseynov.

2. *Bax* **İÇ** 1-ci mənada. *Evin içəri otaqlarının birində (əndərunda) Rəna ilə anası yaşayırdı..* E.Sultanov.

3. İsmi yönük, yerlik, çıxışlıq hal şəkilçiləri ilə – 1) arasına, arasında, arasından. *Meşənin içərisinə getmək. Uşaqların içərisində biri çox zirəkdir. Kitabların içərisindən ancaq birini seçdim.* – ..*Bu iki çiçək bu ailələr içərisinə girməklə, onlarda bir yenilik, şadlıq əmələ gətirdisə də, digər tərəfdən, ni-faqa və ondan törəyən faciəli hadisələrə də səbəb oldu.* S.S.Axundov. *Sən qoçaqlar içində qoçaqsan gözlərimdə; Ürəyi alov dolu bir dağsan gözlərimdə.* S.Rüstəm. *Kimsəsizlər içərisində .. bu qocanın da siması .. canlanırdı.* Ə.Məmmədخانlı; 2) ərzində, müddətində, zərfində. *Dörd-beş aylıq bir zaman içərisində onunla belə üz-üzə gəlmədiyim birinci kərə vəqə olurdu.* S.Hüseyn.

♦ **İçəri atmaq** *dan.* – birdən içmək, başına çəkmək. *Mirzə Kəmtər də, sanki müsa-hibində geri qalmamaq üçün, stəkanında qalan arağı içəri atdı..* Mir Cəlal. **İçəri salmaq** *məc.* – mənimsəmək. **İçəridən qovrulmaq** – ürəyində bərk hirsələnmək, acı-ğından qovrulmaq. [Məhbusi] *mister Tomasın hədələrini, qaş-qabağını yadına salır, içəridən qovrulurdu.* M.İbrahimov. **İçəri(yə) ötürmək** – 1) yemək, udmaq. [Əmiraslan baba] .. *ağ lavaşını yarı bölərək, arasını balla doldurdu və bir göz qurpımında nə kimi içəriyə ötürdü.* S.Rəhimov; 2) *bax* **İçəri salmaq**.

İÇHAİÇ *zərf* Bir başdan içmə, ara vermədən içmə, çoxlu içmə; içəic (çoxları haqqında). *İçhaic başlandı.*

İÇİBƏŞ *sif.* İçərisi boş olan, içində heç bir şey olmayan; oyuq. *İçibəş gövdə. İçibəş buynuz.*

İÇİCİ *bax* **İÇKİCİ**.

İÇ-İCALAT *bax* **İCALAT**. [Mürşüdoğlu] *qoca əli ilə iç-ıcalatı söküüb çıxardıb qanlı biləklərini yudu.* S.Rəhimov.

İÇİLMƏ “İçilmək”dən *f.is.*

İÇİLMƏK “İçmək”dən *məc.* *Xörəyin üstündən çay içildi. Qabdakı su içilib qurtarmışdı.* – [Kərəm:] *Qərbin boynuna kəfən biçilməz; Əcəl camı çox acıdı, içilməz!* “Əsli və Kərəm”. *Nə qədər şirindir bu ləziz nemət! Şərbət tək içilir bu yolda qəm də.* S.Vurgun.

İÇİM Adətən “bir” sözü ilə – bir dəfə içməyə kifayət edəcək qədər. *Bir içim şərəb.* – [Ahlı qadın:] *Evdə bir içim su yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. *Tapılmır bir içim su evdə, insaf eylə, az sərf et.* M.Möcüz. *Yusif bir içim su üzün gəldiyi evlə də maraqlanmaya bilməzdi.* Mir Cəlal.

İÇİMLİK *is.* 1. İçməyə yararlı, içmək üçün olan, içməli. *İçimlik su.*

2. Saylarla miqdar bildirir. *Bir içimlik su. İki içimlik şərəb.*

İÇİN-İÇİN *zərf* 1. Gizlin, heç kəsə hiss etdirmədən; içində, ürəyində, qəlbində. *Fərhad özlüyündə bu sözlərə için-çin gü-lürdü.* Ə.Vəliyev.

2. Yarıqlı-yarıqlı, yana-yana, acı-acı. *Ağlar da için-çin edər ah: – Bu körpəmə sən şəfa ver, Allah! A.Şaiq. Həcər isə birdən körpə uşaq kimi için-çin hıçırmağa başladı.* S.Rəhimov. // *Ürəyində, başqalarına sez-dirmədən, gizli. Atıran ordusu pozulmadı və İman qülləsi .. düşmənlərə qarşı için-çin kin bəslədi..* Çəmənəminli. [Durna] *İçin-çin yandığı aydıncı hiss etdiyi bu qadın-dakı səbrə heyrət edirdi.* İ.Əfəndiyev.

İÇİRDİLMƏ “İçirdilmək”dən *f.is.*

İÇİRDİLMƏK “İçirtmək”dən *məc.* *Dər-man içirdilmək. İçki içirdilmək.*

İÇİRMƏ “İçirmək”dən *f.is.*

İÇİRMƏK *bax* **İÇİRTMƏK**. *Solğun doda-ğundan camı-sevdanı; İçirmişdir mənə saqi-yi-azəl.* Ə.Cavad.

İÇİRTDİRMƏ “İçirtdirmək”dən *f.is.*

İÇİRTDİRMƏK *icb.* Başqası vasitəsilə içdirmək, içməyə məcbur etmək.

İÇİRTMƏ “İçirtmək”dən *f.is.*

İÇİRTMƏK *f. 1.* İçməyə sövq və ya məcbur etmək; içdirmək. *Su içirtmək.* – Əzizim, qandı ürək; *Yar sözün dandı ürək; Şirin şərbət içirtdin; Nədən bəs yandı ürək?* (Bayatı). *Bir əlində sudur, bir əlində od; Gah verib içirdər, gah yaxar gedər.* Molla Cümə. [Mірzənin] böyük oğlu təbib bir yanında əyləşib, tez-tez atasının sinəsinə yaş məhrəbə salırdı, lazım olduqca dərman içirdirdi. Ə.Haqverdiyev.

2. İçki verib kefləndirmək, sərxoş etmək; keflənməsinə səbəb olmaq. *Onu kim içirdibdir?*

İÇKİ *is.* İçilən spirtli mayelər. *Spirtili içkilər. Şirin içkilər.* – *Bir müsəlman ki bir rus məclisinə düşərdi, öldürsəydin də, bir qətrə içki dilinə vurmazdı.* C.Məmmədqulezadə. *Axır vaxtlarda Yusif əlinə düşən pulu içkiyə verib, tez-tez məst olurdu.* S.S.Axundov.

İÇKİÇİ *sif.* Spirtli içkiləri həddindən artıq içən, içki düşkünü; əyyaş. *Allah, Allah! Kimdi oğru, kimdi oğru saxlayan; Bu pristav içkiyi yerinə culfanı tutar.* Molla Şükür. *Vəris böyüdükcə əxlaqsız, içkiçi və qumar düşkünü bir gənc olurdu.* A.Şaiq.

İÇKİLİ *sif.* İçki içilən, içki olan. *İçkili məclis. İçkili qonaqlıq.* – [Nəbi:] *Cəbi, bu gecə bizdə böyük qonaqlıq var: oxuyanlı, çalanlı, içkili.* S.S.Axundov.

İÇKİSİZ *sif.* Spirtli içkilər olmayan, içilməyən. *İçkisiz məclis.*

İÇQOVRMASI *is.* Qoyun içindən hazırlanmış qovurma.

İÇLİ *sif.* Astarlı, astarı olan. *İçli yorğan. İçli çul.*

İÇLİK *is. 1. xüs.* Bir şeyin içərisinə qoyulan, keçirilən, salınan şey.

2. Hər hansı bir şeyin iç tərəfinə tikilən şey; astar. *İçlik keçə.* – *..Döyülən keçə qəliblərindən orada tezəcə yeni-yeni alaçlıqlar düzələr, his bağlamış köhnə alaçlıq keçələri isə endirilib, çullara içlik, ya ulaqlara palan salınardı.* S.Rəhimov.

İÇMƏ “İçmək”dən *f.is.*

İÇMƏK *f. 1.* Maye bir şeyi udmaq. *Su içmək. Dərman içmək. Şərbət içmək.* – *Yarım saata kimi ağalar və xanımlar çay içməyə və söhbətə məşğul oldular.* C.Məmmədqulezadə. *Stol üstündəki qrafindən stəkana su*

töküb içdim. A.Şaiq. // Məc. mənada. *Yar ki yara həsrət ilə qovuşdu; Dodaq busə içər, dil ləzzət çəkər.* Aşiq Ələsgər. *Eşqin çeşməsindən bir damcı içdim; Axdı sellər qədər gözümmün yaşı.* B.Vahabzadə.

2. Eyni mənada spirtli içkilər haqqında: sərxoşluq etmək, əyyaşlıq etmək. *Eylədik tövbə, əgər göz görə pünhan içdik.* Qövsü. *Bu sözdən Qaraca qız əsla şad olmadı, çünki bilirdi ki, [Yusif] oraya içməyə gedir.* S.S.Axundov. *İçmək Cümşüd bəyi xarab etdi, o qədər içirdi ki, bir saat da sərxoşluqdan ayıq olmurdu.* E.Sultanov. □ **Sağlığa (sağlığına) içmək** – birinin şərfinə bədə qaldırmaq. [Əsgər:] *Sağ ol, Məşədi İbad! Sağlığına içirəm.* Ü.Hacıbəyov.

3. Sulanmaq, su verilmək. *Ağaclar su içdi. Torpaq su içdi.* – [İsgəndərzadə:] *Sən də get, arxayın ol, sabah bağın su içər.* Ə.Haqverdiyev.

İÇMƏLİ *sif.* İçməyə yararlı; şirin. *İçməli su.* // Tamlı, dadlı. *İçməli şərbətlər. İçməli mədan suları.* – *Buranın yerindən, havasından əlavə, suyu çox içməlidir.* Ə.Haqverdiyev.

İÇRƏ *qoş. köhn. klas.* İçində, içərisində. *Bağ içrə. Ev içrə.* – *Mən bülbülü-bağı-fırqətəm, zar; Amma qəfəs içrəyəm giriftar.* Füzuli. *Çoxdur cahən içrə nəzənin dilbər; Özümə münasib yarı istərəm.* Qurbani. *Vərəq-vərəq dilü can hicrin içrə odlandı.* X.Natəvan. *Böylə həyat içrə yüzdən çox yaşar; Zəhmət-keş dehqanı bizim dağların.* S.Vurğun.

İÇSİZ *sif.* İçi olmayan, içi boş; ləpəsis. *İçsiz fındıq.* // İçi, astarı olmayan. *İçsiz çul.*

İDARƏ *is. [ər.] 1.* Hər hansı bir iş (dövlət, elmi, ictimai, ticarət, təsərrüfat və s.) sahəsinə baxan, müəyyən ştati, müdiriyyəti olan təşkilat. *Dövlət idarələri. Elmi tədqiqat idarəsi. Mərkəzi statistika idarəsi. İctimai idarələr. Sığorta idarəsi.* – *Mehriban zavod idarəsinin uzun, işıqlı dəhlizi ilə gedib sola döndü.* H.Seyidbəyli. *Rüstəm kişi paltosunun ətəyini yellədə-yellədə özünü maarif idarəsindən çölə atdı.* M.İbrahimov. // Həmin təşkilatın və ya orqanın yerləşdiyi bina. *İdarə saat 9-da açılır. İdarəyə getmək. İdarədə bu gün növbətçi kimdir?* – *Keçmiş vaxtlarda dəftərxanalarda qulluqçulardan*

gündə biri idarə bağlandıqdan sonra qalib, təcili məktubları, teleqramları qəbul edərdi. Ə.Haqverdiyev. *Ağayar donquldana-donquldana idarədən çıxanda, əvvəl raykoma təqdimat istədi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Rəhbərlik etmə, rəhbərlik, başçılıq. □ **İdarə heyəti** – hər hansı bir idarənin, təşkilatın və s.-nin başında duran seçkili orqan. *Azərıtifaqın idarə heyəti.* – *Qulu iki dəfə düşünü qabardıb idarə heyəti adından [İmi ilə Cimiyə] irad tutdu.* İ.Əfəndiyev. *Həmin gün Səməd idarə heyətinin iclasını çağırmışdı.* İ.Hüseynov. **İdarə etmək** – 1) rəhbərlik etmək, başçılıq etmək, dolandırmaq. *Dövləti idarə etmək. Ölkəni idarə etmək. Təsərrüfatı idarə etmək.* // Müdirlik etmək, rəislik etmək, bir idarənin başçısı olmaq. *İnstitutu idarə etmək. – Çaparxanını idarə edən Rəhim bəy tamam qəzadə “Gödək Rəhim bəy” adı ilə məşhur idi.* Ə.Haqverdiyev. *Toy gecələrini idarə edənə sərpayı deyərtilər.* H.Sarabski; 2) dirijorluq etmək. *Orkestri idarə etmək. Xoru idarə etmək;* 3) hər hansı vasitələrdən, mexanizmlərdən, cihazlardan və s.-dən istifadə edərək, bir şeyin işini, hərəkətini nizama salmaq, müəyyən tərəfə yönəltmək, istiqamətləndirmək. *Parovozu idarə etmək. Avtomatı idarə etmək. Gəmini idarə etmək. Ekskavatoru idarə etmək. – Qazıma zamanı buruğu və qazıma prosesini mütəxəssis qazıma ustası idarə edir.* S.Quliyev; 4) yetmək, çatmaq, kifayət etmək, dolandıra bilmək, ödəmək. *Ailəsini güclə idarə edir. Bu vəsait tələbatı idarə etməyəcək.*

3. Qrammatikada: tabeedicilərin sözlü tələbi-nə görə tabe sözlü müəyyən hallara düşüb dəyişməsi. *İdarə əlaqəsi.*

İDARƏÇİ 1. *is.* İdarə edən, rəhbərlik edən, müdir.

2. *sif.* Evi yaxşı idarə edən, qənaətcil, qənaətcil, təsərrüfatçı, israfçı olmayan; idarədar. *İdarəçi qadın.* – *Rəmziyyə onun ruhuna uyğun, idarəçi, həmin gözəl bir qız idi.* A.Şaiq.

İDARƏÇİLİK *is.* Rəsmiyyətçilik, quru rəsmiyyət. *Təchizat təşkilatlarının içində də idarəçilik halları çoxdur.* (Qəzetlərdən).

İDARƏDAR [ər. idarə və fars. ...dar] bax **idarəçi** 2-ci mənada.

İDARƏDARLIQ *is. köhn.* 1. Evi yaxşı idarə etmə, qənaətcilik.

2. Bax **idarəçilik**. *O fikirləşirdi: – Bəzi yerlərdə bəzi mühərrirlər kağızparastlıqla idarədarlığa nədənsə hörmət bəsləmişlər.* Mir Cəlal.

İDARƏEDƏN *f.sif. dilç.* İdarə əlaqəsində tabeedicilərin tərəfi (söz).

İDARƏEDİCİ *is.* 1. İdarə edən, başçılıq edən, rəhbərlik edən, rəhbər. *İdarəedicilərin partiyası.*

2. *tex.* İşlədən, hərəkətə gətirən, bir mexanizm və s.-nin hərəkətini, işini nizama salan. *İdarəedicilərin mexanizmi. İdarəedicilərin sistemi.*

İDARƏLƏNƏN bax **idarəolunan** 1-ci mənada. *İdarələndirən qurğu.*

İDARƏLƏNMƏK “İdarələnmək”dən *f.is.*

İDARƏSİZ *sif.* 1. İdarə edilməmiş, hərəkəti, işi idarə olunmuş.

İDARƏLƏRARASI *is.* Müxtəlif idarələr arasında olan, aparılan, cərəyan edən. *İdarələrarası yazışma.*

İDARƏLİ *sif.* 1. İdarə edən, başçısı olan. 2. Bax **idarəçi** 2-ci mənada.

İDARƏOLUNAN *sif.* 1. Hərəkəti, işi idarə olunmuş. *İdarəolunan raket. İdarəolunan təyyarə. İdarəolunan mərmir.*

2. *qram.* İdarə əlaqəsində tabe tərəfi.

İDARƏSİZ *sif.* 1. Rəhbəri, başçısı, idarə edən olmayan. *İdarəsiz ailə.*

2. İsrəfcil, qənaətsiz, riayət etməyən.

İDBAR [ər.] 1. *sif.* Çirkin, kifir, eybəcər. *Rədd olmaqdan, ağılama zar-zar, dilənçi; Vaqqıldama bayquş kimi, idbar dilənçi.* M.Ə.Sabir. *Mahmud atası öləndən sonra yalnız bir bacı qalmış ki, o da indi kifirin və idbarın biridir və heç kəs də onu almaq istəməyir.* B.Talıblı.

2. *is. klas.* Bəxtsizlik, tələssizlik, uğursuzluq, düşkünlük, tale dönüklüyü (*iqbal* ziddi). *Getdi başından, könül, ol sərv qəddin sayəsi; Ağıla kim, idbarə tədbil oldu iqbalın sənin.* Füzuli. *Sübh söndü şəb ki, xəlq qiblə idi bir çıraq; Gecəki iqbalı gör, gündüzdəki idbarə bax!* M.P.Vaqif. *Nəql edim bir-bir sənə mən hər yerin əhvalını; Bax, düşün, gör onların idbarını, iqbalını.* Ə.Qəmküsər.

İDBARLIQ *is.* Çirkinlik, kifirlik, eybəcərlik.

İDDƏ(T) *is.* [ər.] *köhn. din.* Ərindən bəşənən və ya əri ölən qadının təkrar ərə gedə bilməsi üçün şəriətcə gözləməli olduğu vaxt (100 gün). *Şərəbanının iddiası tamam olmamışdı, xalamgil getdilər, övrəti gətirdilər, əri Hacı Ramazana tapşırtdılar.. C.Məmməd-quluzadə. [Kərbəlayı Qubad:] Bax, sən bu güncə talağını ərindən al, sonra bir üç ay on gün gözlə, iddən çıxsin. Ü.Hacıbəyov.*

İDDİA *is.* [ər.] 1. Tələb. [Ağamərdan:] *Siz də mənim yerimə razı olub, hakimi-şər yanına adam göndərib bildiribsiniz ki, Hacı Qafur tapşırtdığı pulu onun bəcasına verməsin ki, onunla iddianız var. M.F.Axundzadə.*

□ **İddia etmək (eləmək)** – tələb etmək, istəmək. *..O səbəbə Xudayar bəy Zeynəbi boşamazdı ki, qorxurdu şərir adamların birisi Zeynəbi ala və başlaya Xudayar bəydən səğirlərin mal-mülkünü iddia eliyə. C.Məmməd-quluzadə. Səfər qardeşinin qanını bütün kənddən iddia edirdi. S.S.Axundov.*

2. Haqlı-haqsız bir fikrin üstündə inad etmək, bir şeyi başqalarına da qəbul etdirməyə çalışmaq. *Mirzə Cəlil iddia edirdi ki, Pəri arvadın dili baldan şirin, xasiyyəti çox mülayimdir. Ə.Vəliyev.*

3. Özünə isnad etdiyi bir keyfiyyətin, sifətin başqaları tərəfindən də qəbul və təsdiqinə çalışma, özü haqqında böyük fikirdə olma. *İddiası böyükdür. Böyüklük iddiasında olmaq. Çirkin olduğu halda gözəllik iddiasındadır. İgidlik iddiasında olmaq. – Seyr edib boş iddiadan başqa bir şey görmədim. H.Cavid. İddiaya (...iddiasına) düşmək* – ...xəyalına düşmək, xəyalında olmaq, ...xəyalından keçmək, ...iddiasında olmaq. *Firontək iddiaya düşsəm nə əcəb; Çox zövqlüdür abü havası Misrin. S.Ə.Şirvani. Bu bir Allah vergisidir ki, hər qələm əhlinə nəşib olmaz, hər ədəblik iddiasına düşəni məsud qılmaz. F.Köçərli. [Nemət kişi:] Bu cür qəhrəmanlıq iddiasına düşənin yaqın kəlləsi boşdur. M.Hüseyn.*

4. Lovğalıq, təşəxxüs, təkəbbür, özünü yüksək tutma. □ **İddia eləmək (satmaq)** – lovğalanmaq, təşəxxüslənmək. *İddia eləmə, Vahid, quru bir canın var; Onu da sən gərək öz yarına qurban edəsən. Ə.Vahid.*

♦ **İddiası yerə-göyə sığmamaq** – çox lovğa, təşəxxüslü, özü barəsində çox böyük fikirdə olan adam haqqında. [Salmanın] *ağardığını, əl-ayağa düşdüyünü gören Şirzad düşündü: iddiası yerə-göyə sığmırsa da, özü yaman qorxaqdır. M.İbrahimov.*

İDDİAÇI *is.* 1. Birindən iddiası olan, bir şeyi istəməyə, tələb etməyə əsaslı olan adam.

2. Böyük iddiası olan adam, özü haqqında böyük fikirdə olub, bunun başqaları tərəfindən də qəbul edilməsinə çalışan adam.

İDDİALANMA “İddialanmaq”dan *f.is.*

İDDİALANMAQ *f.* Təşəxxüslənmək, özünə güvənmək, lovğalanmaq.

İDDİALI *sif.* Özü haqqında böyük fikirdə olan, təkəbbürlü, təşəxxüslü, özünə çox güvənən, lovğa. *İddialı adam. İddialı oğlandır. – Nə soxulmusan araya, a başı bələli fələ? Nə xəyal ilə olubsan belə iddialı, fələ?! M.Ə.Sabir. Naqis olsa belə əqli, kamalı; Onu görürsünüz çox iddialı. S.Rüstəm.*

İDDİALILIQ *is.* Özü haqqında böyük fikirdə olma; mütəkəbbirlik, təşəxxüslük, lovğalıq, özünə çox güvənmə.

İDDİASIZ *sif.* 1. Heç bir iddiası, tələbi olmayan. *İddiasız qız. – Qarış üzüyola, başaşağı, söz qaytarmayan, həlim xasiyyətli idi. Belə adama gərək özü kimi yumşaq və iddiasız arvad tapasan. M.İbrahimov.*

2. Sadə, təkəbbürsüz, təvazökar. *İddiasız adam.*

İDDİASIZLIQ *is.* 1. İddiası, tələbi olmama.

2. Sadəlik, təkəbbürsüzlük, təvazökarlıq.

İDEAL *is.* [fr.] 1. Ən yüksək məqsəd; qayə, amal. *Yüksək ideallar uğrunda mübarizə. – Yazıçının yüksək ideali işıqlı bir ulduz kimi bizi irəliyə səsləyir. M.Arif. [Kərim xan Xavərə:] Mənim idealım gələcək gündür, biz o günə çatacağıq. M.İbrahimov. [Hüseyn:] ..Səhnə mənim məqsədim, idealım və qəlbimdir. S.Rəhman.*

2. Bir şeyin ən gözəl, ən yaxşı, ən mükəmməl nümunəsi. *İndi Bakı [gənclər] üçün işıq və bilik mənbəyi olmuşdur, hamısı buraya ideal kimi baxır. M.Hüseyn.*

İDEALİST *is.* [fr.] 1. İdealist fəlsəfə tərəfdarı. *İdealist sistemlər. Fəlsəfə tarixində obyektiv idealist təlimlər ilk əvvəl Şərqdə meydana gəlmişdir.*

2. Həqiqəti ideallaşdıran, malik olmadığı sifətləri ona isnad edən adam: xəyalpərəst.

3. İdealizmə aid olan, idealizm mahiyyətində olan. *İdealist fəlsəfə. İdealist görüşlər.*

İDEALİSTCƏSİNƏ *zərflər* İdealist nəzəriyyəyə əsasında, idealist kimi, idealistə xas bir şəkildə. *Məsələn idealistcəsinə izah etmək.*

İDEALİSTLİK *is.* İdealizm mahiyyətində olma, idealizmə aid olma, idealist ruhda olma; xəyalpərvərlik, xülyaçılıq.

İDEALİZƏ [*fr.*]; **idealizə etmək** – bir şeyi, həqiqətdə olduğundan daha yaxşı bir şəkildə təsvir etmək, göstərmək; əsassız yerə şişirtmək, tərifləmək, ideal bir şey kimi qələmə vermək; ideallaşdırmaq. *Axundov nəinki çarizmə, hətta müəyyən dərəcədə idealizə etdiyi Qərb tərəqqisinə, burjuva cəmiyyətinə də gözüyümlü yanaşmır.* M.İbrahimov.

İDEALİZM *is.* [*fr.* əsli *yun.*] 1. Ruhi olanın, qeyri-maddinin birinciliyi və maddi olanın ikinciliyi prinsiplərindən çıxış edən fəlsəfi cərəyan. *Obyektiv idealizm. Dialektik idealizm. Qədim dövr idealizmi. İdealizm şüuru təbiətdən təcrid edilmiş şəkildə nəzərdən keçirir.*

2. Həqiqəti idealizə etmə, ideallaşdırma.

İDEALLAŞDIRILMA “İdeallaşdırılmaq”-dan *f.is.*

İDEALLAŞDIRILMAQ *məch.* İdealizə edilmək (bax **idealizə**).

İDEALLAŞDIRMA “İdeallaşdırmaq”dan *f.is.*

İDEALLAŞDIRMAQ *f.* İdealizə etmək (bax **idealizə**).

İDENTİK *sif.* [*lat.*] Eyni, birmənalı.

İDEOQRAFİK *sif. dilç.* İdeoqrafiyaya əsaslanan, ideoqrafiyaya aid olan. *İdeoqrafik yazı.*

İDEOQRÁFIYA [*yun.*] *dilç.* İdeoqramlar vasitəsilə yazı.

İDEOQRÁM [*yun.*] *dilç.* Bu və ya digər dilde səsləri deyil, bütöv məfhumu ifadə edən şərti yazı işarəsi.

İDEOLÓGIYA *is.* [*yun.*] İctimai şüurun müxtəlif formalarında – fəlsəfədə, siyasətdə, hüquqda, əxlaqda, incəsənətdə, dində ifadə olunan ideyalar, təsəvvürlər, məfhumlar sistemi; məfkurə. *Milli ideologiya. Azərbaycançılıq ideologiyası. İdeologiya sahəsində qazanılmış uğurlar.*

İDEOLOJİ *sif.* İdeologiyaya aid olan, ideologiya ilə bağlı olan; məfkurəvi. *İdeoloji məsələ. İdeoloji mübarizə. İdeoloji iş. İdeoloji cəhətdən düzgün.* – *Çox tez bir zamanda “Molla Nəsrəddin” ideoloji, ədəbi sahədə .. demokratiyanın həqiqi mərkəzi oldu.* M.İbrahimov.

İDEOLOQ *is.* Hər hansı bir ictimai sinfin, qrupun, cərəyanın ideologiyasını ifadə və müdafiə edən adam. *Proletariatın ideoloqları. Qərb ideoloqları.*

İDEYA [*yun.*] 1. İnsan şüurunda varlığı (həqiqi və ya yanlış şəkildə) əks etdirən və onun bizi əhatə edən mühitə münasibətini ifadə edən anlayış, təsəvvür.

2. Dünyagörüşünün əsas və ən mühüm prinsipi; məfkurə, məslək, əqidə. *İdeya mübarizəsi. İdeya silahı. Qabaqcıl ideyalar.* – *Yeni Azərbaycan ədəbiyyatında demokratik ideyalar realizm üslubu ilə doğur.* M.İbrahimov.

3. Fikir, qayə, məqsəd. *Sühhü qorumaq və möhkəmləndirmək ideyası. İdeyanı həyata keçirmək.* – [Aslan:] *Demək, sən çox kiçik qəlblı adammışsan. İdeyan da yeməmişsən.* S.Vəliyev. // Bir şeyin əsas və başlıca məqsədi. *Romanın əsas ideyası. Pyesin ideya məzmunu.*

İDEYACIQ *isteh.* “İdeya”dan *kiç.* Vecsiz, mənasız, boş ideya, fikir.

İDEYALI *sif.* Qabaqcıl ideyası olan, bu ideyalar uğrunda mübarizə edən, bunları təbliğ edən, yayan. *Yüksək ideyalı əsərlər.* – *İstər “Əhvalatlar”, istərsə “Poçt qutusu” dərindən ideyalı, yüksək sənət əsərləridir.* M.İbrahimov. // Qabaqcıl ideyalar uğrunda mübarizə edən, öz həyat və fəaliyyətində onlara əsaslanan. *İdeyalı adam. Təbliğatçı yüksək ideyalı və çox hazırlıqlı olmalıdır.*

İDEYALILIQ *is.* Yüksək, qabaqcıl ideyada olma. *Milli ədəbiyyatın yüksək ideyalılıığı. İncəsənət əsərlərində yüksək ideyalılıq uğrunda mübarizə.*

İDEYASIZ *sif.* İdeyası olmayan, ideyadan məhrum; prinsipsiz. *İdeyasız əsər.* // Məsləksiz, məfkurəsiz, qayəsiz.

İDEYASIZLIQ *is.* Məfkurəsizlik, qayəsizlik, məsləksizlik.

İDXAL *is.* [*ər.*] 1. Daxil etmə, daxil edilmə.

2. Bir ölkəyə başqa ölkələrdən mal gətirilməsi (*ixrac* müqabili). *Xaricdən mal idxalı. Dərman maddələrinin idxalı.* // Ölkəyə gətirilən malların ümumi miqdarı, yaxud ümumi dəyəri. *İdxal ixracdan azdır.*

İDXALAT *is.* [ər. "idxal" söz. cəmi] Bir ölkəyə başqa ölkələrdən gətirilən mal, məhsulət və s. (*ixracat* müqabili).

İDXALATÇI *is. xüs.* Xaricdən mal gətirən. *İdxalatçı dövlət.*

İDİ Qoşulduğu sözü keçmiş zamana bağlayaraq ona hekayə mənası verən bağlama. *Onun bir məqsədi var idi. Mən dözməli idim. Bura sahil idi. Bərk çovğun idi. – Qızın paltarı qiymətli parçadan olmasa da, təmiz idi, səliqəli idi. M.S.Ordubadı. [Kərim baba:] Qışlaqda idik, payızın aydınlıq gecəsi idi. A.Şaiq. [Muradın] saçlarını ağardan yarım əsrlik bir həyat idi. S.Hüseyn.*

İDİLLİK *sif. 1. əd.* İdilliyə mahiyyətində olan, idilliyə tərzində olan. *İdillik janr.*

2. *kin.* İdilliyədə olduğu kimi; dinc, sakit, qayğısız. *...Həyatı hər növ ziddiyyətdən uzaq və idillik halda təsvir etməyə çalışın yazıçı həqiqi, bədii istedadın məhrumdur. (Qəzetlərdən).*

İDİLLİYƏ [*yun.*] 1. *əd.* Kənd əhalisinin təbiət ağuşunda asudə və sakit həyatını təsvir edən kiçik poetik əsər. *Feokritin zəngin ədəbi irsindən ancaq bir şeir külliyatı qalmışdır ki, o da otuz idilliyadan və iyirmi üç epigramdan ibarətdir. Ə.Sultanlı.*

2. *kin.* Dinc, sakit, qayğısız həyat.

İDİOM *is.* [*yun.*] *dilç.* Yalnız müəyyən bir dilə xas olan və mənası tərkib hissələrini təşkil edən sözlərin ayrı-ayrılıqda götürülən mənası ilə düz gəlməyən, parçalanmayan söz birləşməsi; ifadə, ibarə, təbir; məs.: baş sındırmaq, gözü doymamaq, gözünün odunu almaq.

İDİOMATİK *sif.* İdiom xarakterində olan, idiomatikaya aid olan. *İdiomatik ifadə.*

İDİOMATİKA *dilç.* 1. İdiomlar haqqında elm.

2. Bir dildə olan idiomların məcmusu. *Azərbaycan dilinin idiomatikası.*

İDİOT [*yun.*] Anadangəlmə kəmağıl adam, gic.

İDİOTCASINA *zərfl.* İdiot kimi, gic kimi, gic-gic. *İdiotcasına hərəkət etmək. İdiotcasına danışmaq.*

İDİOTİZM, İDİOTLUQ *is.* Anadangəlmə kəmağıllıq, giclik.

İDİŞ *is. dilç.* Şərqi və Mərkəzi Avropa yəhudilərinin, əsasını alman dialektləri təşkil edən dili.

İDMAN *is.* [ər.] Orqanizmi inkişaf etdirmək və möhkəmləndirmək məqsədini güdən bədən mümarisələri (hərəkətləri). *İdman məşğələləri. İdman oyunları. İdman meydançası. İdman ustası. – Gündüzlər dərslərə, idmana, oynamağa və sair işlərə məşğul olaraq, belə məişətin ağırlığını bir o qədər hiss etməyirdim. S.S.Axundov. Ancaq bircə nəfər kim idisə, həyətdə .. idman elə-yirdi. Mir Cəlal.*

İDMANÇI *is. və sif.* İdmanla məşğul olan (adam). *İdmançılarımız birinciliyi qazandı. İdmançı oğlan. – Bu halında [Məcid] sanatoriya həyətlərində, uşaq meydançalarının qarşısında qoyulan idmançı heykəllərinə bənzəyirdi. Mir Cəlal. Qara müəllim Lətifin yaxşı bir idmançı olacağına inanırdı. H.Seyidbəyli.*

İDMANÇILIQ *is.* İdmanla məşğul olma.

İDRAK *is.* [ər.] 1. Dərk etmə, bilmə; dərk etmə qabiliyyəti. [Şeyx Sədrə:] *Buna idrakınız varırmı sizin? Sizcə məchul qədiri şeyxinizin. H.Cavid. İdrak ilə vurduğum çəkicimin səsinə; Çatlayır divarları qaranlıq zindanların. Ə.Cavad. Bütün bunları 20 yaşına daxil olan Ulduza həyat təcrübəsi deyil, sevvən qəlb, böyük məhəbbət idrakı qüvvəsi öyrədirdi. Ə.Məmmədخانlı. // Dərəkə, fəhm, şüur, anlaq. Ər ilə arvadın arasında olan əlaqəyə diqqət yetirdikdə görürük ki, bunların məbeynində təfəvüt – əql, fəhm və idrak daha da artıq dərcədədir. F.Köçərli. Həkimül-mülkün keymiş idrakı vəziyyəti dərk edəcəklə halda deyildi. M.İbrahimov. □ İdrak etmək klas. – dərk etmək, anlamaq. Hər xəyalın idrak edən; Könül güzgüsün pak edən. Əmani. Mən idrak etmədim dünyaya gəlməkdən nədir hikmət.. M.Hadi. Qul olduğumu edincə idrak; Hürriyətin istəmişdi bibak. A.Səhhət.*

2. *fəls.* Obyektiv aləmin qanunauyğunluqlarının şüurda dərk edilməsi. *İdrak nəzəriyyəsi. Dialektik idrak üsulu.*

İDRAKLI *sif.* İdrakı olan, dərrakəli, fəhmlı, düşüncəli, şüurlu. *Bu ayda bizim təşkilat ibtidai bir haldan çıxıb .. idraklı, müntəzəm, mübariz bir təşkilat şəklinə keçir.* M.S.Ordubadı. [Gülnisə:] *Sən idraklı olduğun üçün bildirdim ki, sözümü tez anlayacaqsan.* C.Cabbarlı.

İDRAKLIQ *is.* Dərrakəlilik, fəhmlilik, düşüncəlilik.

İDRAKSIZ *sif.* İdrakı olmayan, dərrakəsiz, fəhmsiz; düşüncəsiz, şüursuz. [Provokasiyaya] *qurban olmuş idraksız .. ermənilər isə müsəlmanları gülləyə basırdılar.* M.S.Ordubadı. [Elxan:] [Solmaz] *idraksız bir kütlənin səfil qorxaqlığına qurban olub gedir.* C.Cabbarlı.

İDRAKSIZLIQ *is.* Dərrakəsizlik, fəhmsizlik, şüursuzluq, düşüncəsizlik. *Bizim idraksızlığımız, təşkilatsızlığımız da düşmənlərimizə yardım verir.* M.S.Ordubadı.

İÉNA Yaponiyada pul vahidi.

İFA *is.* [ær.] 1. Bir işi icra etmə, həyata keçirmə, yerinə yetirmə. □ **İfa etmək** – 1) yerinə yetirmək, əda etmək. – *Mən özümə aid vəzifələri vaxtında ifa etməyə söz verirəm.* M.S.Ordubadı. [Ənisə] *öhdəsinə alacağı vəzifəni müvəffəqiyyətlə ifa edə bilirdi.* S.Hüseyn; 2) dinlənilmək və ya tamaşa edilmək üçün çalmaq, oxumaq, göstərmək (incəsənət əsərini). *Rol ifa etmək. Rəqs ifa etmək. – Arzu qız atasının arzularını bəstələyir, bir müddət sonra pianoda ifa edir, Əhməd isə dinləyirdi.* S.Rəhimov. *Hündürboy və çox diribaş olan Mürsəl qoçu Əsgər rolunu ifa edirdi.* Ə.Sadıq.

İFAÇI *is.* Hər hansı bir incəsənət (dram, ədəbi, musiqi) əsərini ifa etmək üçün çıxış edən adam. *Musiqi ifaçılarının müsabiqəsi. Gözəl ifaçı. Müxtəlif rolların ifaçısı. – Xalq çalğı alətlərində çalan ifaçıların 1939-cu ildə birinci ümumittifaq baxışı təşkil olunmuşdu.* Ə.Bədəlböyli.

İFAÇILIQ *is.* Hər hansı bir musiqi əsərini, yaxud dramatik rolu yaradıcılıqla ifa etmə. *İfaçılıq məharəti. İfaçılıq xüsusiyyəti. – Mirzə Sadıq tarın səsinin xeyli artmasına müvəffəq oldu və tarda ifaçılıq mədəniyyətini yüksək bir mərhələyə qaldırdı.* Ə.Bədəlböyli.

İFADƏ *is.* [ær.] 1. Anlatma, izah etmə, aydın və açıq söyləmə, demə, izhar etmə; izah, şərh, bəyan. *Yazılı ifadə* (yazı ilə bildirmə). *Şifahi ifadə* (ağızdan anlatma). *İfadə tərzü.* – *Bu sualın ahəngi içərisində nə kimi ifadələr olduğunu Zeynal çox yaxşı anlamışdı.* S.Hüseyn. □ **İfadə etmək** – demək, söyləmək, izhar etmək, bildirmək, anlatmaq. *Halını ifadə etmək. Fikrini ifadə etmək. – Ləfz edərsə ifadə mənanı; Sərf edər əhli-mərifət anı.* S.Ə.Şirvani. *Cavan müəllim bu sözləri dedikdən sonra ürəyi dolu olan, lakin bunları ifadə etməyə söz tapa bilməyən adamlar kimi susdu.* M.Rzaquluzadə. **İfadə olunmaq** – söylənmək, deyilmək, izah edilmək. *Yazıçının nəsrinə onun jurnalistika və dramaturgiyasında ifadə olunan ictimai ideyaları əxz edirir.* M.İbrahimov.

2. Bir şeyin xarici təzahürünü, inikasını təşkil edən şey. *Qiyamət dəyərinə pulla ifadəsidir. Hörmət ifadəsi. Səmimiyyət ifadəsi.*

3. *dilç.* Söz, söz birləşməsi; ibarə, fraza. *Frazeoloji ifadə. İdiomatik ifadə. İfadələr lüğəti. Anlaşılmaz ifadə. Obrazlı ifadə. – Şirmayı Səməd Vurğunun odla suyun təzadını vermək üçün bu ifadəni işlətdiyinə əmin idi.* M.Hüseyn.

4. Şagirdlərin öz sözləri ilə yazdıqları mətn. *İfadə yazmaq.*

5. *hüq.* Məhkəmədə məsələni aydınlaşdırmaq üçün şahidin sorğu-suala verdiyi şifahi və ya yazılı cavabı; məlumat, izahat. *Bəlli idi ki, məhkəmə Tahirzadə kimi mötəbər bir şahidin ifadəsini asanlıqla ayaqlaya bilməyəcək.* Mir Cəlal. □ **İfadə almaq** – şahidi və ya müttəhimini dindirmək. **İfadə vermək** – məhkəmədə şahidlik etmək, sorğu-suala şifahi və ya yazılı cavab vermək.

6. İnsanın daxili halını əks etdirən əlamət (üzdə, gözdə və s.-də). *Üzüniün ifadəsi. Gözlərinin ifadəsi. – Nə gözəldir, nə təmizdir; İfadəsi bu gözlərin.* N.Rəfiböyli. *Melodiya qurtarır. Firuzə valı götürüb, yanında oturan və üzündəki ifadədən fikri uzaqlarda olduğu görünən Sərvinəzə uzadır.* İ.Əfəndiyev. *Əmrəhovun simasında da ciddi ifadə göründü.* Q.İlkin.

İFADƏÇİ *is.* İfadə edən, əks etdirən, təmsil edən. *M.F.Axundovdan sonra ən bö-*

yük demokrat, bu yeni keyfiyyətli demokratişmin ədəbiyyat sahəsində böyük ifadəçisi C.Məmmədquluzadə (Molla Nəsrəddin) oldu. M.İbrahimov.

İFADƏLƏNDİRİLMƏ “İfadələndirilmək”dən *f.is.*

İFADƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* İfadə edilmək, əks etdirilmək.

İFADƏLƏNDİRMƏ “İfadələndirmək”dən *f.is.*

İFADƏLƏNDİRMƏK *f.* İfadə etmək, əks etdirmək.

İFADƏLƏNMƏ “İfadələnmək”dən *f.is.*

İFADƏLƏNMƏK *məch.* İfadə olunmaq, əks olunmaq, öz əksini tapmaq.

İFADƏLİ *sif.* Yaxşı və aydın ifadə edən. *İfadəli nitq. İfadəli danışq. İfadəli yazı. İfadəli (z.) oxumaq. – Qız atasının dediklərini çox ifadəli bir dillə yazmışdı. M.Hüseyn. // Daxili keyfiyyətləri, təəssüratı və s. əks etdirən. İfadəli baxışlar. İfadəli surət.*

İFADƏLİLİK *is.* İfadəli olma, yaxşı və aydın ifadə etmə. *Dilin, üslubun ifadəliliyi. Balerinanın hərəkətlərindəki ifadəlilik.*

İFADƏSİZ *sif.* İfadəcə zəif, təsirsiz. *İfadəsiz nitq. // Heç bir şey ifadə etməyən, heç bir şey əks etməyən. İfadəsiz gözlər.*

İFADƏSİZLİK *is.* İfadəcə zəiflik. *Nitqin ifadəsizliyi. Üslubun ifadəsizliyi. // Heç bir şey ifadə etməmə.*

İFÇİN *zərf məh.* Tam surətdə, tamam, bütün, hamısını. *Atı ifçin nallamaq. – Qıratı ifçin yəhərləyib, Koroğlunun qabağına çəkildilər. “Koroğlu”. Yanında balası o haçadırnaq; Əlvən çiçəkləri ifçin yoları. H.K.Sanlı.*

İFFƏT *is.* [ə.] Saflıq, təmizlik, ırz, namus, həya, əxlaq. [Maral:] *Hər iki tərəfim təhlükəli uçurum... Burada qalsam, Turxan bəyin murdar nəfəsi, qoşulub qaçarsam, namus, iffət məsələsi.. H.Cavid.*

İFFƏTLİ *sif.* Namuslu, ismətli, həyalı; təmiz, saf. *İffətli qız. İffətli gəlin. – Zəmanənin “xarab” bir vaxtında nəcib, gözəl, həyalı, iffətli və ismətli bir qız tapmaq çox da asan deyildi. S.Hüseyn.*

İFFƏTSİZ *sif.* Namussuz, ismətsiz, həyasız, abırsız. *İffətsiz qadın.*

İFLAS *is.* [ə.] 1. Bankın, tacirin və s.-nin borc iltizamlarını vaxtında ödəyib bilmə-

məsi nəticəsində müflis olması, sınıq çıxması. *Bankın iflası. Tacirin iflası. □ İflas etmək (olmaq) – müflis olmaq, sınıq çıxmaq, var-yoxu əlindən çıxmaq. Güllərə xanum iflas olub, son dərcəə kasıb düşmüş bir bəy ailəsindədir. S.Rəhman.*

2. *məc.* Hər hansı bir ictimai fəaliyyətdə, yaxud şəxsi həyatda tam uğursuzluq, müvəffəqiyyətsizlik. *Siyasi iflas. Təcavüzkarlıq siyasətinin iflası. □ İflasa uğramaq – iflas etmək, puça çıxmaq, heç bir nəticə verməmək, müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq.*

İFLİC *is.* [ər.] 1. Orqanizmin hər hansı bir hissəsini və ya üzvünü normal fəaliyyətdən qoyan xəstəlik. *İflic olmaq. İflic vurmaq. İflic tutmaq. Beyin iflici. // Bu xəstəliyə tutulmuş (adam). Neçə illərdir iflicdir.*

2. *məc.* Fəaliyyətsizlik, durğunluq, hərəkətsizlik. [Məhərrəm əmi:] *İnan ki, o mələk sandığınız zəhərli ilanlar bir gün sizi iflic, yaramaz və eybəcər qoyacaq. A.Şaiq.*

İFLİM-İFLİM *zərf dan.* Tikə-tikə, parça-parça. [Gülpəri:] *Deyir, Təriqulunun cibini kəsiblər, özünü də iflim-iflim eləyiblər. Ə.Haqqerdiyev.*

İFNA *is.* [ər.] *klas.* Yox etmə, puç etmə, məhv etmə, tələf etmə. *Nə qəm, uğratsa da bir gün məni ifnaya zaman; Mən gedərəmsə, məramım yenə dünyədə durar. M.Ə.Sabir. Bu illətin Allaha qalib bircə davası; Uğratdı bizi büsbütün ifnaya bizim qız. Ə.Nəzmi.*

İFRAQ *is.* [ər.] *köhn.* 1. Qəlibə tökmə, qəlibə axıtma. // Müəyyən qəlibə salma.

2. Qaydaya salma.

İFRAT *is.* [ər.] Bir şeyin son həddi, bir şeyi son həddə çatdırma, mübaliğəyə varma, həddi keçmə. *İfrat dərcəə (son hədd). İfrat tədbirlər. – Hər işin ifratı vəziyyəti dəyişə bilər. M.S.Ordubadı. // sif. Qəti, barışmaz. Nə qədər ki əmisi onu təhsildən ayırmayı, cəbrən evləndirmirdi, Fərhadda belə ifrat fikirlər yox idi. Ə.Haqqerdiyev. // sif. Çox, həddən ziyadə, son dərəcə. İfrat qüvvətli. İfrat tamahkar. □ İfrat etmək (eləmək) – hüdudu keçmək, həddi keçmək, mübaliğə etmək. İfrata varmaq – bax ifrat etmək. Əlyarov əmisi oğlunun ifrata vardığını görüb, bu söhbəti başqa adamlar-*

rın eşitdiyindən qorxmış kimi, ürəkək nəzərlərlə ətrafına baxındı. M.Hüseyn.

İFRATÇI *is.* İfrata meyil edən, bir işdə ifratçılıq edən. *..Bütün ifratçılarımıza tövsiyəmiz budur ki, iş əhəmiyyət nəzəri ilə baxsınlar. Ü.Hacıbəyov.*

İFRATÇILIQ *is.* İfrata varma, ifrata meyil, bir işdə ifrat tədbirlərə əl atma.

İFRAZ *is.* [ə.] *fiziol.* Orqanizmin bir yerindən (yaradan və s.-dən) bir şey (maye) çıxma, axma. *Narzan mədə şirəsinin ifrazını artırır. Ə.Əliyev. □ İfraz etmək* – ayırmaq, axıtmaq, dışarı çıxarmaq. *Yaranın ifraz etdiyi irin.*

İFRAZAT *is.* [ə.] “ifraz” söz. cəmi *fiziol.* Bədənin ifraz etdiyi maddələr. *Irinli ifrazat. // Nəcis. ..İnsanın və heyvanın bədənindən bayıra çıxan şeylərdə (ifrazatda) həmişə mikrobalar vardır. N.Nərimanov.*

İFRAZETDİRİCİ *sif. fiziol.* İfraz səbəb olan. *İfrazetdirici dərmanlar.*

İFRİT *is.* [ə.] 1. İblis, şeytan, cin. [Padşah:] *Yalan danışma, ifrit, sən bilməyirsən, mən bilirəm. Ə.Haqverdiyev.*

2. Çox sərt, amansız, qəddar adam haqqında. **□ İfrit kəsilmək** – bərk acıqlanmaq, amansız olmaq, qəzəblənmək. *O gün Durğun ifrit kəsilmişdi. A.Şaiq.*

İFRİTƏ *is. və sif.* [ə.] *dan.* Çox çirkin, bədheybət, bədləkər, kifir (qadın haqqında). *İfritənin biridir. // Ara qarışdıran, pislik edən, fitnəkar qadın haqqında. Elə qarı qarını örtək dəyişilib oldu bir küpəgirin ifritə, cadu. (Nağıl). O ifritə qadının alçaq fitnəsini hamımız başa düşdük. M.Hüseyn. [Yusif:] ..[Səməd] mən istəyirəm bu ifritə [Qaradonlu] sənin qanını qaraltsın. İ.Hüseynov. // Söyüş mənasında. [Padşah:] Yalan danışma, ifritə! Sən bilmirsən, mən bilirəm. Ə.Haqverdiyev.*

İFRİTƏLİK *is.* Həddən artıq çirkinlik, eybəcərlik, bədheybətlik, bədləkərlik.

İFŞA *is.* [ə.] Faş etmə, aşkara çıxarma, meydana çıxarma, üstünü açma. **□ İfşa etmək** – faş etmək, üstünü açmaq, üzə çıxarmaq, meydana çıxarmaq, açıb göstərmək (birinin cinayətini, gizli niyyətini və s.-ni). *Düşmənin hiyləsini ifşa etmək. – Çar höku-*

məti və onun nümayəndəsi olan Hacısəməd xanın siyasətini ifşa etməli idik. M.S.Ordubadı. “Ölülər” .. ümumiyyətlə, cəhaləti, geriliyi, ikiüzlülüüyü və yalanı ifşa edir.. M.İbrahimov. Qəhrəman .. tayfabazlıq salanları kütlənin əli ilə ifşa etmişdi. Ə.Vəliyev.

İFŞAÇI *is.* Birinin cinayətini, hiyləsinin, pis niyyətini üstünü açan, ifşa edən, aşkara çıxaran, açıb göstərən adam.

İFŞAÇILIQ *is.* İfşa etmə, ifşa ilə məşğul olma.

İFŞAEDİCİ *sif.* İfşa edən, faş edən, üstünü açan, aşkara çıxaran, açıb göstərən, ifşa mahiyyətində olan. *İfşaedici sənədlər. İfşaedici dəlillər. – Bakı komitəsi çar hökumətinin avqust ayındakı xəyanətini ifşaedici bir proklamasiya buraxdı. M.S.Ordubadı.*

İFŞAEDİCİLİK *is.* İfşa etmə, ifşa mahiyyətində olma.

İFTADƏ *f.sif.* [fars.] *klas.* Düşkün, mübtəla. *Bu fəxr yetər kim mənə, iftadəyi-eşqəm; Sal başıma bir sayə hümayi-kərəmindən. Ə.Vahid.*

İFTADƏLİK *is.* Düşkünlük, mübtəlalıq. *İftadəliyin gör, etmə ehmal; Rəhm et, bir əyaq ilə əlim al! Füzuli.*

İFTAR *is.* [ə.] *din.* Oruc açma, oruc açdıqda yeyilən yemək. *Xavərimə bu gün oruc tutmuş olduğundan, axşam üçün iftar tədarükü görürdü. T.Ş.Simurq. □ İftar açmaq (yemək)* – oruc açmaq. *Axund iftarı yeyib, təsbehi alır əlinə, başlayır hesablamığa. Ə.Haqverdiyev. Tacir qızı isə: – Axund oruc idi, bir saat bundan əvvəl iftarını açıbdır. – dedi. M.S.Ordubadı. // Oruc açma vaxtı, gün batanda. Molla cavabında deyir: – Niyə ayıb olur ki, iftar vaxtıdır da.. “M.N.lətif.” İftara bir az qalanda mömin müsəlmanlar təsbeh çevirə-çevirə, dodaqları duanı vird eləyəndə, ürəkləri də plov çağırır. C.Məmmədquluzadə. Bu top orucluqdan orucluğu, bir dəfə obaşdan, bir dəfə iftarda atılandı. P.Makulu.*

İFTARLIQ *is. din.* İftar (oruc açma) üçün hazırlanan yemək(lər).

İFTİXAR *is.* [ə.] 1. Fəxr, fəxr etmə. *Bu gündən belə İran əhli öz millətləri ilə iftixara haqlıdır. Ü.Hacıbəyov. “Molla Nəsrəd-*

din” bizim inkişaf tariximizdə, xalqımızın ictimai həyatında çox mühüm və iftixara layiq bir hadisədir. M.İbrahimov. // *Qürur hissi*. [Barxudar] qayıdan gün öz adını ümumi iclasın qətnaməsində oxuyanda sevincindən, heyrətindən, ya iftixarındanmı, nədənsə rəngi qızardı. Mir Cəlal. *Bayram kişi aydın seçilən iftixar hissi ilə bu meyvələri göstərmişdi*. M.Rzaquluzadə. // Fəxr edilməli, fəxr edilməyə layiq şəxs. *Füzuli Azərbaycan xalqının iftixarıdır*. – *Mirzə Vahabın evin mötəbər siması, məclislərin iftixarı olmuşdu*. S.Rəhimov. □ **İftixar etmək** – fəxr etmək. [Abas:] *Mən də, ac, yoxsul bir həyatdan belə bir dərəcəyə yüksəlmişəm iftixar edirəm*. M.İbrahimov. // Təkəbbür, qürur, qürrələnmə. *Politikadır hər işləri, alısları-verişləri; Oldarda bir əməl fəqət quru, boş iftixarı gör!* M.Ə.Sabir.

2. **İftixarla** şəklində *zərf* – qürurla, fəxr ilə, iftixar hissi ilə. *Keçir bizim qəhrəmanlar; Alay-alay, iftixarla*. S.Vurğun. *Yusif mütaxəssis üzümçiyə məxsus iftixarla dedi: – Odur, o dəyərləri üzüm üçün qızıldır*. B.Bayramov.

İFTİXARLANMA “İftixarlanmaq”dan *f.is.*

İFTİXARLANMAQ *f.* İftixar etmək, fəxr etmək, qürrələnmək, öyünmək.

İFTİRA *is.* [ə.] Böhtan, şər. *Xülasə, qalan yüz on beş kağız da bu məzmununda növnöv iftira və yalan*. C.Məmmədquluzadə. *İki tərəf bir-birinə olmanın böhtan və iftirasını, olmanın həyasız hərəkətlərini isnad verirdilər*. Çəmənzəminli. *Səttarzadə başını tovladı: – Siz məni doğma qızım ilə ləc salmaq istəyənlərin iftirasına uymayın!* Mir Cəlal. □ **İftira etmək** – böhtan atmaq, şər atmaq.

İFTİRAÇI *is.* İftira edən, böhtan atan, böhtançı.

İFTİRAÇILIQ *is.* Başqalarına şər atma, böhtan demə, böhtançılıq. *İftiraçını ifşa etmək*.

İGİD *sif.* Bir işdə, döyüşdə qoçaqlıq, cəsarət, qəhrəmanlıq, mərdlik göstərən; cəsur, qoçaq. *İgid oğlan. İgid qız*. – *Rövşən Rüstəm kimi igid, yeniyyətmiş, cavan bir oğlan idi*. “Koroğlu”. [Fitnə:] *..Mənəzər igid*

pəhləvandır; Həm də gözəl bir insandır. A.Şaiq. *Dayanmışdır keşikdə; İgid, qəhrəman Bakı; Əziz, mehriban Bakı*. R.Rza. // *İs. mənasında. Güllü biçənə qurban; Suyun içənə qurban; Dünyada igid çoxdur; Candan keçənə qurban*. (Bayatı). *Qaralar geymə gəl, sevimli canan; İgidə meydanda ölmək şəərəfdir*. M.Rahim.

İGİDCƏ(SİNƏ) *zərf* Qəhrəmancasına, mərdanə, qorxmadan, igid kimi. *Igidcəsinə çarpışmaq. İgidcə vuruşmaq*. – *Ah, adəmmi olmayan hünəri; Qorxmayın həp, igidcə qalxışınız*. A.Şaiq.

İGİDLƏNMƏ “İgidlənmək”dən *f.is.*

İGİDLƏNMƏK *f.* Özünü igid kimi, qorxmaz kimi göstərmək.

İGİDLƏŞMƏ “İgidləşmək”dən *f.is.*

İGİDLƏŞMƏK *f.* İgid olmaq, cəsarətli olmaq, daha da ürəkli olmaq; igidlənmək.

İGİDLİK *is.* Qoçaqlıq, qəhrəmanlıq, rəşadət. *Duman dağa pərdədir; Göydə deyil, yerdədir; Ağalığ dövlət olsa; İgidlik hünərdədir*. (Bayatı). [İsgəndərin] *igidlikdə, at çapmaqda, düşmən bağı yarmaqda tayı-bərabəri yox idi*. Ə.Haqverdiyev. *Müəllimlər qəhrəman əsgərlərin cəbhədəki igidliyi haqqında şagirdlərə maraqlı söhbətlər edib onları ruhlandırılar*. Ə.Vəliyev. □ **İgidlik göstərmək (etmək, eləmək)** – rəşadət göstərmək, qəhrəmanlıq etmək, qoçaqlıq eləmək. *Otuzunda kəlik kimi səkərsən; İgidlik eləyib qanlar tökərsən*. “Koroğlu”. [Şiraslan:] *Əgər atası Vətən yolunda igidlik etməsəydi, haradan onun adı qalar, ona belə qızıl ulduzla bərabər böyük bir orden və ayrıca fərman verilərdi*. S.Rəhimov.

İGİDÖLMÜŞ *sif.* və *is. dan.* Qarğış, nifrən kimi işlənən sözdür.

İĞFAL [ə.]: **ığfal etmək** – qəflətə salmaq, qəflətdə buraxmaq; aldatmaq, fikrini yayındırmaq, yuxulatmaq. [Şah:] *Zira dili çox itidir, yenə də sizi ığfal edər*. C.Cabbarlı. [Gənc:] *Zeynal [Mehribanı] aldadıb ığfal etmək məqsədi ilə yalan danışmağa təşəbbüs etməsin*. S.Hüseyn.

İĞTİŞAŞ *is.* [ə.] Qarğışlıq, qarışıqlıq, hərc-mərclik. *Istanbulda 31 martda vaqə olan ığtışaşın nəticəsidir ki, bütün Türkiyə*

nin hər bir nöqtəsində bahalıq üz verdi. C.Məmmədquluzadə. *Hətta iğtişaş zamanı böyük-böyük qəzalara düçar olanda bir dəfə də* [Hacı Qasımın] qızı üzünü açmağa razı olmamışdı. E.Sultanov. *Hər yerdə iğtişaş, hər yerdə üsyan; Alovlu nəğmələr ucaltır göyə.* S.Rüstəm. □ **İğtişaş qalxmaq (düşmək)** – hərə-mərclik düşmək, qarışıqlıq düşmək, şuluqluq düşmək. *Devirlər ki, Teymurləngin hakimiyyəti illərində bir şəhərdə böyük bir iğtişaş qalxır.* “M.N.İtəf.” [Nəcmi:] *Bu vaxta kimi əlbir-dilbir, asayışla yaşayan .. bu dinc camaatın arasına nə üçün iğtişaş düşsün?* Ə.Əbülhəsən.

İĞTİŞAŞCI is. İğtişaş, hərə-mərc törədən, asayışı, əmin-amanlığı pozan, şuluqluq salan; araqarışdıran, fitnəkar, fəsadçı.

İĞTİŞAŞLI sif. Qarışıq, nizamsız, hərə-mərc. *İğtişaşlı yer. İğtişaşlı şəhər.*

İHANƏT is. [ər.] klas. Haqsız təhqir, haqsızlıq. *Çox yetər əğyardən cövrü ihanət könlümə.* M.P.Vaqif. *Aşmışdı hələ həddini kəndlərdə rəzalət; Hər yanda təcavüzdü, ihanətdi, həqarət!* Ə.Nəzmi.

İHATƏ bax **əhatə**. *Qalıbdır firqeyi-islam dalda cümlə millətdən; İhatə eyləyiblər başqalar elm ilə dünyanı.* S.Ə.Şirvani. *Qanlı şəhər görünməyir, etmiş ihatə çən, duman.* Ə.Nəzmi.

İXLAS is. [ər.] 1. Səmimi və qərəzsiz məhəbbət, ürəkdən gələn sədaqət; səmimiyyət, sidq. [Nuxalılar:] *Bizim ixlasımızın nisbəti Molla İbrahimxəlilə görə sair kimsələrin ixlasına bənzəməz.* M.F.Axundzadə. [Mirzə Həbib:] *Özünüz bilirsiniz ki, mənim nə mərtəbədə sizə ixlasım var.* N.Vəzirov. *Böyüyün kiçiyə iltifat və mərhəməti, kiçiyin də böyüyə qarşı ixlas və hörməti vardı.* S.Hüseyn.

2. **İxlasla, ixlas ilə** şəklində *zərf* – sədaqətlə, səmimi qəlblə, ürəkdən. [Mirzə Möhsün:] *..Saqalımın tükünü dövləti-aliyyənin xədəmətinə ixlas ilə ağırtmışam.* M.F.Axundzadə. [Kəndli:] *Sizə məlumdu ki, mən on yeddi ildə ki, .. ixlas ilə qulluq eləyirəm.* C.Məmmədquluzadə.

İXLASKAR sif. [ər. ixlas və fars. ...kar] Sədaqətli, sadıq, ixlas edən, səmimi.

İXLASKARLIQ is. Sədaqət, səmimiyyət, səmimi məhəbbət.

İXLASKEŞ sif. [ər. ixlas və fars. ...keş] köhn. bax **ixlaskar**. [Teymur ağa:] *Bəylər və xanın çoxusu mənim atamın yaxşılıqları səbəbinə mənə ixlaskeşdir.* M.F.Axundzadə.

İXLASKEŞLİK köhn. bax **ixlaskarlıq**.

İXRAC is. [ər.] 1. Çıxarma, uzaqlaşdırma. □ **İxrac etmək** – çıxarmaq, uzaqlaşdırmaq. **İxrac olmaq** – xaric olmaq, ixrac edilmək, çıxarılmək.

2. *iqt.* Satış üçün xarici ölkələrə göndərilmə (idخال əksi). *İxracı gücləndirmək.* *Neft ixracı. Taxıl ixracı.* // Xarici bazara göndərilən malın ümumi dəyəri və ya həcmi, həmçinin malın özü; ixracat, eksport. □ **İxrac etmək** – satış üçün xarici bazarlara göndərmək. *Xarici bazarlara mal ixrac etmək.* *Respublikamız bir çox xarici ölkələrə neft avadanlığı ixrac edir.*

İXRACAT [ər. “ixrac” söz. cəmi] bax **ixrac** 2-ci mənada. *İxracat ildən-ilə artır.*

İXRACATÇI is. İxrac edən, xarici ölkələrə mal göndərən ölkə. *Birneçüdü dünyanın böyük dünyü ixracatçısı hesab olunur.* (Qəzetlərdən).

İXTİLAF is. [ər.] Fikir ayrılığı və bunun nəticəsində doğan ziddiyyət, uymamazlıq, mübahisə. *..Həqiqət axtarılan yerdə mütləq ixtilaf olur.* C.Məmmədquluzadə. [Rəhim bəy] *Məşədi bəylə ixtilafım bürüllüq həll etmək bəhanəsi ilə qardaşı evinə getdi.* M.Hüseyn. □ **İxtilaf salmaq (çıxarmaq)** – ikitərəfli salmaq; mübahisə, münaqişə, ziddiyyət törətmək.

İXTİLAFLI sif. Mübahisəli, münaqişəli, mübahisəyə səbəb olan. *İxtilafli məsələ.* – *Kənd şurası belə ixtilafli məsələni həll edə biləcəkdir halda deyildi.* S.Hüseyn.

İXTİLAFLILIQ is. İxtilafli, mübahisəli olma.

İXTİLAFSIZ 1. sif. Mübahisəsiz, münaqişəsiz. *İxtilafsız məsələ.*

2. *zərf* İxtilaf olmadan, heç bir mübahisə, münaqişə olmadan. *Məsələ ixtilafsız həll olundu.*

İXTİLAFSIZLIQ is. İxtilafın, mübahisənin, münaqişənin olmadığı hal.

İXTİLAL is. [ər.] Qarışıqlıq, qarğaşalıq, hərə-mərclik, iğtişaş. *Cahan müharibəsi, ..*

sonra *Zaqafqaziyada baş verən ixtilal və qarışıqlıqlar... Bu zamanlarda mən Bakıda deyildim.* S.Hüseyn. □ **İxtilal törətmək (salmaq)** – qarışıqlıq salmaq; hərəc-mərclik, qarışıqlıq, iğtişaş törətmək. [Qubernator:] *Onlar Rusiyanın taxt-tacına qarşı ixtilal törətmək istəyirlər.* C.Cabbarlı.

İXTİLALÇI *is.* İxtilal törədən, hərəc-mərclik, qarışıqlıq, pozğunluq salan. [Əbu Übeyd:] *Ölkənin bütün ixtilalçı ünsürləri əldən qacırdı.* C.Cabbarlı.

İXTİLAL *is.* [ər.] *klas.* Oturub-durma, görüşüb əlaqə saxlama, qaynayıb-qarışma. *Nə bir fərəhi, nə bir nişanı; Nə kimsə ilə bir ixtilatı.* Füzuli. // *Söhbət. İxtilatın şirin, sözün məzəli; Şəkər güllüşündən canlar təzəli.* M.P.Vaqif. □ **İxtilat etmək (qatmaq)** – söhbət eləmək, söhbətləşmək. *Qadir Allah səbəb salıb araya; Sevdiiyim, ixtilat qatmaq çağıdır.* Q.Zakir. *Mən oturub sənənlə yaxın, qabaq-qabağa; İxtilat etmişəm söz çəkəndə sabaha.* R.Rza. *Şagird ilə ustad gecə keçənə qədər ixtilat edildər, tay içdilər.* Ə.Məmmədخانlı. // *Kiçik toy məclisi, xudmani söhbət məclisi. Bizi bu axşam ixtilata çağırblar.* – [Nurcahan xala:] *Ay kişi! Mən nə eyləyim?. Yetimlərinin başlarını, əndamlarını yumağa getmişdim də. Toya, qonaqlığa, ixtilata getməmişdim ki?* H.Sarabski.

İXTİLALÇI *sif.* İxtilat etməyi sevən, söhbət etməyi sevən; söhbətçil. *İxtilatçı qadın.*

İXTİÖL [yun.] *əcz.* Bəzi dəri xəstəliklərində istifadə edilən sürtmə dərmanı.

İXTİÖLÖGIYA [yun. *ichthys* və *lat. logos*-dan] Zoologiyanın balıqşınan bəhs edən şöbəsi. *Xüsusi kitabxanada ixtiologiyaya aid hər cür məlumat almaq mümkün olacaq.* (Qəzetlərdən).

İXTİÖLOQ [yun. *ichthys* və *lat. logos*-dan] İxtiologiya mütəxəssisi.

İXTİRA *is.* [ər.] 1. Yaradıcı iş nəticəsində keçmişdə məlum olmayan yeni bir şey tapma, kəşf etmə, yaratma, icad etmə. *Parovozun ixtirası. Radionun ixtirası. Elektron maşınların ixtirası.* – [Fərhadöglü:] *Belə olsun ki, bizim xalqı sevən alimlərin elmi ixtiraları yarımçıq qalmasın.* S.Rəhimov. *Zəmanəmiz söz zamanəsi deyil, fənn zamanəsi, ixtira zamanəsidir.* Mir Cəlal. □ **İxtira et-**

mək (eləmək) – yaradıcı surətdə çalışaraq, keçmişdə məlum olmayan yeni bir şey yaratmaq, icad etmək, düzəltmək. *Yeni maşın ixtira etmək.* // Əsasını qoymaq, yaratmaq. *Bu qəzet kim olub cahanda buna; Bunu kim ixtira edib, aya? S.Ə.Şirvani.* [Yaşar:] *bu vaxta qədər dörd ixtira eləmişdir.* C.Cabbarlı. // Yeni ixtira edilmiş şey, ixtiracının yaradıcı əməyinin məhsulu olan şey; kəşf. *İyirminci əsrin ixtiraları. Mühəndisin yeni ixtirası.* – *..Baxmetyevin ixtirasının əslı budur ki, cəmi heyvanat bir dərcəə donmaq halına çatanda yaridiri olurlar, yarıölü olurlar.* C.Məmmədquluzadə.

2. *dan. məc.* Uydurma, qondarma. *Bu söz sənin ixtirandır.* □ **İxtira etmək məc.** – uydurmaq, qondarmaq. [Dostum] *tüfəngləri tərifləyib, ixtira etməyi xoşlardı.* M.Rzaquluzadə.

İXTİRAÇI *is.* Bir şeyi ixtira edən adam. [Məmməd:] *Dedilər ki, [Usta Səməd] indi böyük bir ixtiraçıdır.* C.Cabbarlı. *Həsən boş vaxtlarını gənc ixtiraçılar və xor dərnəklərində keçirirdi.* H.Seyidbəyli.

İXTİRAÇILIQ *is.* İxtiracının fəaliyyəti, yaradıcılıq işi. *İxtiraçılıq sahəsində böyük işlər. İxtiraçılıqla məşğul olmaq. İxtiraçılıq bürosu.*

İXTİSAR *is.* [ər.] 1. Qısaltma, azaltma. □ **İxtisar etmək** – 1) qısaltmaq, azaltmaq. *Məqaləni ixtisar etmək. Əsrin fəsilələrindən birini ixtisar etməli.* // Müxtəsər etmək, qısaltmaq. *Mənimlə, Tanrı üçün, sözdə ixtisar et, kim; Uzun fəsanəyə, vaiz, dilü dəmaq gərrək.* Qövsi; 2) miqdarcə, sayca azaltmaq. *Ştatları ixtisar etmək. Xərcləri ixtisar etmək;* 3) işdən azad etmək (ştatların azalması münasibəti ilə). *Bir neçə işçini ixtisar etmək lazımdır. İxtisar olunmaq* – azaldılmaq (miqdarına, həcminə görə). **İxtisara düşmək** – 1) bax **ixtisar olunmaq.** *Məqalənin axırı ixtisara düşdü;* 2) ştatların azalması ilə əlaqədar olaraq işdən azad edilmək. **İxtisara salmaq** – bax **ixtisar etmək.** *Tresti kəsirdən qurtarmaq üçün, birinci növbədə, müşavirə və nitqləri ixtisara salmaq lazımdır.* M.Hüseyn. [Vahidov:] *Sabahdan gərək yuxumu əlli faiz ixtisara salam.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *riyaz*. Kəsirdə: sürəti və məxrəci eyni ədədə bölüb azaltma, kiçik ədədlə vermə.

3. **İxtisarla** şəklində *zərf* – müxtəsər, gödək, qısa, ixtisar şəklində. *Məqaləni ixtisarla vermək*.

İXTİSARƏN *zərf* [ər.] İxtisar yolu ilə, ixtisar şəklində, ixtisar edərək, qısaldılaraq.

İXTİSARLAMA “İxtisarlamaq”dan *f.is.*

İXTİSARLAMAQ *f.* İxtisar etmək, azaltmaq, qısaltmaq.

İXTİSARLANMA “İxtisarlanmaq”dan *f.is.*

İXTİSARLANMAQ *məch.* İxtisar edilmək, azaldılmaq, qısaldılmaq.

İXTİSAS *is.* [ər.] Elmin, texnikanın, sənətin, yaxud incəsənətin ayrıca sahəsi. *O, mühəndis ixtisasını seçmişdir.* – [Fərman] *yenicə imtahan verərək, məşinist ixtisasını qazandığından sevinirdi.*.. Ə.Sadıq. // Xüsusi hazırlıq nəticəsində əldə edilmiş bilik, sənət, peşə. *İxtisasını artırmaq. Qazmaçı ixtisası. İxtisası üzrə işləmək.* – [Ənisənin] *əmək bursasında bir ixtisası olmadığı üçün qeyd etməyirdilər.* S.Hüseyn. *Kamal orta məktəbi əla qiymətlə bitirmişdi, .. gələcək ixtisas barəsində düşünürdü.* M.Rzaquluzadə. [Səhrbaz] *ixtisasının bütün sirlərini böyük həvəslə öz zirək köməkçisinə öyrədirdi.* S.Vəliyev.

İXTİSASLANDIRILMA “İxtisaslandırılmaq”dan *f.is.*

İXTİSASLANDIRILMAQ bax **ixtisaslaşdırılmaq**.

İXTİSASLANDIRMA “İxtisaslandırmaq”dan *f.is.*

İXTİSASLANDIRMAQ bax **ixtisaslaşdırmaq**.

İXTİSASLANMA “İxtisaslanmaq”dan *f.is.*

İXTİSASLANMAQ *f.* İxtisas əldə etmək, sənət öyrənmək.

İXTİSASLAŞDIRILMA “İxtisaslaşdırılmaq”dan 1-ci mənada. *f.is.* *İstehsalatın ixtisaslaşdırılması.*

İXTİSASLAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Yalnız bir xüsusi sahədə işləmək və ya istifadə olunmaq üçün uyğunlaşdırılmaq, hazırlanmaq. *Cərgələr arasını becərən traktorlardan istifadə edilməsi işi ixtisaslaşdırılmaldır.* “Pambıqçılıq”.

2. İxtisas öyrədilmək, mütəxəssis edilmək.

İXTİSASLAŞDIRILMIŞ *f.sif.* Yalnız müəyyən sahəyə xidmət etmək üçün uyğunlaşdırılmış, hazırlanmış, düzəldilmiş. *İxtisaslaşdırılmış mağaza.*

İXTİSASLAŞDIRMA “İxtisaslaşdırmaq”dan *f.is.* *İxtisaslaşdırma aparmaq.*

İXTİSASLAŞDIRMAQ *f.* 1. Elmin və ya texnikanın hər hansı bir sahəsinə aid ixtisas vermək, bilik vermək, mütəxəssis etmək. *Aspirantları yarımkeçiricilər sahəsində ixtisaslaşdırmaq. Tələbələri XIX əsr ədəbiyyatı sahəsində ixtisaslaşdırmaq.*

2. Yalnız bir xüsusi sahədə işləmək və ya istifadə olunmaq üçün uyğunlaşdırmaq, hazırlamaq.

İXTİSASLAŞMA “İxtisaslaşmaq”dan *f.is.*

İXTİSASLAŞMAQ *f.* Müəyyən bir sahədə ixtisas qazanmaq; mütəxəssisləşmək. *Neft üzrə ixtisaslaşmaq. Üzvi kimya sahəsində ixtisaslaşmaq. Lüğətçilik sahəsində ixtisaslaşmaq.*

İXTİSASLI *sif.* Müəyyən sahədə ixtisası olan; təcrübəli. *İxtisaslı işçilər. İxtisaslı kadrlar.* – [Həyat:] *Kolxoz .. başında ixtisaslı adamlar durmalıdır.* M.İbrahimov. // Xüsusi bilik, hazırlıq tələb edən. *İxtisaslı əmək.*

İXTİSASSIZ *sif.* Heç bir ixtisası olmayan, heç bir xüsusi hazırlıq keçməmiş. *İxtisassız işçi.*

İXTİSASSIZLIQ *is.* Heç bir ixtisası, xüsusi hazırlığı olmama.

İXTİYAR¹ *is.* [ər.] 1. Öz arzusu və iradəsi; öz iradə və arzusu ilə hərəkət etmə. *İxtiyar özündədir. Öz ixtiyarı ilə. İxtiyarına buraxmaq.* // Bir şeyə hüquq çatma, bir şeyi etməyə, sərəncam verməyə haqqı, səlahiyyəti olma; haqq, hüquq, səlahiyyət. *Bunun ixtiyarı kimdədir? Bunu etməyə ixtiyarı yoxdur.* – *İxtiyar sənindir, vəfalı dilbər; Mən sənin xətrinə dəyən deyiləm.* “Qurbanı”. *Xalqın malının, canının, külfətinin ixtiyarı özündə deyildi.* Ə.Haqqverdiyev. *...Ancaq kapitan onları başa saldı ki, özü arzu etsə də, buna ixtiyarı yoxdur.* M.Rzaquluzadə. // Sərəncam. *Odur ki, haman yer [Cəlilin] ixtiyarında idi.* İ.Musabəyov. [Yaşlı kişi:] *Qapının açarı tamamilə mənim ixtiyarımda idi.* S.Hüseyn. □ **İxtiyar almaq** – icazə almaq, rüsxət almaq. // Hüquq əldə etmək.

Norveç qəzetləri yazırlar ki, vəkil seçmək üçün arvadlar ixtiyar aldılar. C.Məmməd-quluzadə. **İxtiyar etmək köhn.** – seçmək, üstün tutmaq, tərcih etmək. *Nola Təbrizi gər Qövsü behiştə ixtiyar etsə; Kim onun xaki-payı sürmeyi-çəşmi-İsfahandır.* Qövsü. [Şah Abbas:] *Ona binaən labüdəm ki, təlağınızı verib cümlənizi azad edim ki, hər kəsə meyliniz olsa, onu ixtiyar edəsiniz.* M.F.Axundzadə. *Münəvvər isə məcburən .. bozarmış anasının qabağına düşüb getməyi ixtiyar etmişdi.* M.S.Ordubadi. **İxtiyar işlətmək** – sərəncam vermək, göstəriş vermək, böyüklük etmək, icazə vermək. [Qoca:] *Biz sənə ixtiyar işlədə bilmərik.* A.Divan-bəyoğlu. **İxtiyar sahibi köhn.** – 1) bir şey haqqında hökm etməyə, sərəncam verməyə hüququ, səlahiyyəti olan adam. *O zaman bir ixtiyar sahibi “asaram” desəydi, bil ki, asar, “kasərəm” desəydi, kasər, sürgün deyər hökm çıxarsaydı, sürgün edərdi.* S.Rəhimov; 2) öz iradəsi ilə hərəkət edən, ixtiyarı özündə olan. **İxtiyar verilmək** – icazə verilmək, rüxsət verilmək. *Rusiyanı dalğalandıran 1905-ci il inqilabından sonra .. sensor tərəfindən ixtiyar verilməyən kitablar da mətbuat aləminə buraxıldı.* T.Ş.Simurq. **İxtiyar vermək** – icazə vermək, rüxsət vermək. *...Kağızpaylayana ixtiyar vermişik ki, müştərilərimizdən qabaqca bir şey alma-yınca onların jurnalını aparıb verməsin.* “Mol. Nəsr.”. **İxtiyarı əlində olmaq** – bir şeyi etməyə hüququ çatmaq; haqqı, hüququ olmaq. [Əsgər] *hiss edirdi ki, ixtiyarı tamamilə öz əlindədir.* S.Hüseyn. **İxtiyarı getmək** – öz hüququndan, haqqından məhrum olmaq, heç bir şeyə ixtiyarı qalmamaq. *Günbəgün əksilib sövkəti, şanı; İxtiyarı gedən bəs ağlamazmı?* M.V.Vidadi. **İxtiyarı ilə, öz ixtiyarı ilə** – öz xoşu ilə, öz məsləhəti ilə. *Aşiqəm, zahid, məni məzur tut ki, hiç kim; İxtiyar ilə vidai-əqli iman eyləmz.* Qövsü. **Nə ixtiyarın (ixtiyarım) var** – ixtiyarın (ixtiyarım) yoxdur, nə cürətlə. [Məşədi İbad:] *Sənin nə ixtiyarın var ki, mənim adax-lımın adını çəkirsən?* Ü.Hacıbəyov **...ixtiyarına buraxmaq (vermək)** – sərəncamına vermək. *Konsulxananın avtomatşını könüllü yığmaq üçün seçilmiş komitənin ixtiyarına*

buraxmışdıq. M.S.Ordubadi. **Öz ixtiyarına qoymaq** – özbaşına buraxmaq, imkan vermək, mane olmamaq. *Anasıyçın ağlayan körpə uşaq olardı; Qoysaydılar məni öz ixtiyarıma..* N.Rəfibəyli.

2. Qüvvət, güc, təqət. *İxtiyarı yoxdur yerrindən qalxın.* – *Nagahdan gözlərim gö-rəndə səni; Qalmaq canımda ixtiyar, gəlin!* M.P.Vaqif. [Balaqardaş:] *Dura bilməyirəm, ixtiyarım yoxdur..* N.Vəzirov. □ **İxtiyarı (əлиндən) getmək (üzülmək)** – təqətsiz olmaq, gücdən düşmək, əldən düşmək. *De-yib-danışmağa gəlmir heç varı; Üzülbüdü-r ixtiyarı Həsənin.* Aşiq Həsən. [Zabit:] *..Gö-zümün içinə elə baxdı ki, varımdan yox ol-dum, ixtiyarım əlindən getdi..* E.Sultanov. **İxtiyarı(nı) əlindən almaq** – üzmək, təqətdən salmaq. *Əmani bulsa şeydəyi tən irməz; Alıbdır eşq əlindən ixtiyarı.* Əmani.

İXTİYAR² sif. [ər.] Qoca, yaşlı; pirani. *İxtiyar kişi.* – *İxtiyar qadın iki kərə gəlib nahar hazır olduğunu söylədi.* M.S.Ordubadi. *Mehribanın atası, ixtiyar bir adam ol-masına baxmayaraq, çox da avam deyildi.* S.Hüseyn. [Mışxətə] *qonşum – bir ixtiyar, əlil rus zabiti ilə tanış oldum.* E.Sultanov. □ **İxtiyar olmaq** – qocalmaq. *İxtiyar olmuş könüllər oldular yeksər cavan; Əlaman bu müstəbidlərdən, ilahi, əlaman!* Ə.Qəmkü-sar. // İs. mənasında. *Qızlar, gəlinlər sevinir, uşaqlar, gənclər, ixtiyarlar sevinir, büt-ün kainat belə sevinirdi.* C.Cabbarlı. *Kən-din ixtiyar və ağsaqqalları yavaş-yavaş məscidə tərəf gedirdilər.* S.Hüseyn. // məc. Qədim, dünyagörmüş. *İxtiyar dağların dö-sündə meşə; Qayalar yüksəkdən baxır keç-mişə.* S.Vurğun.

İXTİYARAT¹ is. [ər. “ixtiyar” söz. cəmi] bax **ixtiyar¹**. *Əlbəttə, milləti qorumaq, onun malını, mülkünü saxlamaq üçün, mü-vəqqəti də olsa, ixtiyarat lazımdır.* S.Rəhi-mov. *Hacının özünün, var-dövlətinin ixti-yaratu ..* [Münəvvərdə] *idi!* Mir Cəlal.

İXTİYARİ sif. [ər.] İnsanın öz iradə və arzusu ilə olan, baş verən; məcburi olma-yan, iradi (*qeyri-ixtiyari* ziddi). *İnsan üçün səciyyəvi olan ixtiyari hərəkətlər şüurlu surətdə qarşıya qoyulmuş məqsədlə icra olu-nur.* M.Məhərrəmov.

İXTİYARİLİK *is.* İxtiyari olma; öz iradə və arzusu ilə olma, baş vermə; qeyri-məcburilik, könüllülük, iradilik.

İXTİYARLAŞMA “İxtiyarlaşmaq” dan *f. is.*

İXTİYARLAŞMAQ *f.* Qocalmaq, yaşa dolmaq.

İXTİYARLIQ *is.* Qocalıq, piranilik. [Xəy-yam:] *İxtiyarlıq nə uğursuz əngəl; Nə tühaf, yetmişə gəlmiş də yaşım.* H.Cavid.

İXTİYARSIZ 1. *zərf* Özündən asılı olmayaraq, özü istəmədən; qeyri-iradi, qeyri-ixiyari. *İxtiyarsız ağlamaq. İxtiyarsız demək. İxtiyarsız gülmək.* – *Bostan əkdim xiyarsız; Günüm keçdi biyarsız; Yuxuda səni gördüm; Ayıldım ixtiyarsız.* (Bayatı). *Rüxsarə xanım ixtiyarsız üzünü açdı.* T.Ş.Simurq. *Tofiq ixtiyarsız olaraq dönüb dala baxdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *sif.* Hüquqsuz, ixtiyarı olmayan.

İXTİYARSIZLIQ *is.* Heç bir şeyə ixtiyarı, hüquq olmama; hüquqsuzluq.

İKEBANA *is.* [*yun.*] 1. Gülbəgləmə sənəti.

2. Süni ağac və ya gül.

İKƏN *bağ.* Qoşulduğu söz və ya tərkibdə çağ, zaman, yaxud hal-vəziyyət bildirir. *Ol sərvin ayağı bağlı oldu; Azadə ikən adaqlı oldu.* Füzuli. *Tifli-məsum ikən günah etdin; Kəndi vicdanını təbah etdin.* M.Ə.Sabir. [Murad] *Nigarı daha kiçik bir qız ikən xoşlamışdı.* S.Hüseyn.

İKİ *miqd. s. 1.* Birdən sonra gələn ədəd – 2. *İki dəfə iki. Dördəndən iki çıxmaq.* // *Miqdarca iki bildirir. İki kitab. İki otaq. İki qar-daş. İki yoldaş.* – *Söhbətin bu yerində çayçı Qurban iki stəkan limonlu çay gətirdi.* H.Nəzərli. [Rəşid:] [Bəyim xala] *cəmi-cümlətani iki kərə mənim suallarına bir qədər təfərrüatla cavab vermişdi.* İ.Hüseynov.

2. *dan.* Bir neçə, çox az mənasında. *İki sözü bir-birinə qoşa bilmir. İki kəlmə ilə başa salmaq. İki dəqiqə vaxtınızı alacağam.* – [Qəhrəman:] *İki dəqiqə keçməmiş .. otaqdan əvvəlcə dəhşətli və sonra zarlıtıya çevrilən bir səs eşitdim.* H.Nəzərli.

3. Beşballı sistemdə şagirdin, tələbənin müvəffəqiyyətini göstərən nömrə; “pis”. *2 almaq. Heç 2-yə cavab verə bilmədi.*

♦ **İki ayağını bir başmağa təpmək** – bax **iki ayağını bir başmağa dirəmək**

(“**ayaq**”da). [İbad:] *Deyir, bəs dünən [Almaz] iki ayağını təpmişdi bir başmağa?* C.Cabbarlı. **İki bədəndə bir ürək** – sevgililər haqqında. **İki cüt bir tək** – çox az. **İki də bir** – yarı. **İki daşın arasında** – çox namünasib vaxtda, tələsik. **İki gözü** – ən əzizi, ən istəkli. **İki gözünü bir deşikdən çıxartmaq** – bax **gözünü çıxartmaq** 1-ci mənada (“**göz**”də). [Gülsənəm:] [İmran] *əgər görsə ki, biri camaata ziyan verir, onun iki gözünü bir deşikdən çıxarar.* M.Hüseyn. **İki gülşənin biri yuxılar məc.** – çəkışən, vuruşan iki tərəfdən birinin məğlub olması mənasında. [Kim isə:] *İki gülşənin biri yuxılacaq.* M.Hüseyn. **İki könül bir olmaq** – birləşmək, sevimək mənasında. *Əzizim, dalda yeri; Yel tutmaz dalda yeri; İki könül bir olsa; Tez tapar dalda yeri.* (Bayatı). **İki yanına göz gəzdirmək** – hər tərəfinə, ətrafına baxmaq. *Xəlil iki yanına göz gəzdirdi.* M.Hüseyn. **İkidə-birdə** – tez-tez. **İkidən-birdən** – heç (bir şeyin, hadisənin olmadığını bildirir). *İkidən-birdən sizə gələnəm?* – [Kərbəlayı:] *Adə, ikidən-birdən qəzet alanam?* M.Hüseyn. *Heç ikidən-birdən gəlib deyibsənmi ki, Zərəşşan, Kərim dayımın haqqında belə deyirlər, nə qayıraq?..* İ.Hüseynov.

iki-iki zərf 1. Hər birinə, yaxud hər dəfəsinə iki. *İki-iki alma vermək. İki-iki düzmək. İki-iki ayırmaq.*

2. İkisi yan-yana, ikisi bir yerdə, birgə, bərabər. *İki-iki durmaq. İki-iki oturmaq.*

iki... – bu sayla əlaqədar olan bir sıra mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: ikibaşlı, ikimotorlu, ikiotaqlı, ikiyerli.

İKİADAMLIQ *sif.* İki adam üçün olan, iki adam yerləşə bilən; ikinəfərlik. *İkiadamlıq carpayı. İkiadamlıq loja.*

İKİADLI *sif.* İki ad daşıyan, iki adı olan.

İKİAĞIZLI *sif.* Hər iki tərəfi kəsen, iki tiyəsi olan. *İkiəgzil bıçaq. İkiəgzil xəncər.* – [Ələmdar:] *Bu ikiəgzil qılıncımla onu qiymə-qiymə doğraram!* S.Rəhimov. *İkiəgzil qılıncılar havada bərq vurub sağı-solu biçir.* Ə.Məmmədcanlı.

İKİAKTLI *sif.* bax **ikipərdəli**.

İKİARŞINLIQ *sif.* İki arşın uzunluğunda olan.

İKİARVADLI *sif. köhn.* İki arvadı olan, iki arvad saxlayan. [Zeynal] *tamamilə iki-evli, ikiarvadlı idi.* S.Hüseyn. // İki qadın olan. *İkiarvadlı ev süpürülməmiş qalar.* (Məsəl). // İs. mənasında. [Gülsabah Məşədi Qədimə:] *Hələ orada da sənin kimi ikiarvadlılardan danışrlar.* T.Ş.Simurq.

İKİARVADLILIQ *is. köhn.* İki arvadı olma, iki arvad saxlama. *Məşədi Qədimin ikiarvadlılığı çoxdan deyildi.* T.Ş.Simurq. [Ceyran] *ümumiyyətlə, kənd kişilərini ikiarvadlılıqda töhmətləndirirdi.* S.Hüseyn.

İKİATLI *sif.* İki at qoşulmuş. *İkiatlı arabə.* İkiatlı fayton.

İKİATOMLU *sif. kim.* İki atomdan ibarət olan. *İkiatomlu birləşmə.*

İKİAVARLI *sif.* İki avarı olan; qoşaavarlı. *İkiavarlı qayıq.*

İKİAYAQLI *sif.* 1. İki ayağı olan.

2. *məc. dan.* İnsan mənasında epitet kimi işlənir. [Xortdan:] *Tehranda bir nəfər iki-ayaqlı qalmadı.* Ə.Haqverdiyev.

İKİAYLIQ *sif.* 1. İki ay davam edən və ya davam etmiş. *İkiaylıq ezamiyyətlə.* *İkiaylıq məzuniyyətlə.* *İkiaylıq kurslar.* // İki aydan bir nəşr olunan, çıxan (jurnal, qəzet və s).

2. Yaşı iki aydan ibarət olan. *İkiaylıq uşaq.*

İKİBARMAQLI *sif.* Əlində, ya ayağında ancaq iki barmağı olan.

İKİBAŞA *zərif.* Hər iki tərəfə, hər iki başa. *Masını ikibaşa danışmaq.*

İKİBAŞLI *sif.* 1. İki başı (ucu, qurtaracağı) olan. *İkibaşlı ağac.*

2. İki başı olan. *İkibaşlı heyvan.* – [Dərviş:] *Dünyamız dəvə-təpəli, dərin-dərin quyulardır; qanxor, rəhmsiz, ikibaşlı əjdahalar, – deyib bağırıraq.* A.Divanbəyoglu.

3. Hər iki tərəf üçün, həm o tərəfə, həm bu tərəfə. *İkibaşlı bilet.* *İkibaşlı telegram.* – *Laələc qalib, götürüb Kislodovskiə ikibaşlı tel vurub bu barədə məsləhət soruşdum.* C.Məmmədquluzadə. □ **İKİBAŞLI qohum olmaq** – qız verib, qız almaq. [Əsgər:] *Bax, bəy, indi ki mənimlə qohum olmaq istəyirsən, gəl ikibaşlı qohum olaq.* Ü.Hacıbəyov. [Gövhər:] *Deməli, sən bizimlə ikibaşlı qohum olmaq istəyirsən?* S.Rəhman.

4. *məc.* İkimənəli, ikitərəfli, iki cür başa düşülə bilən; aydın, konkret olmayan, du-

manlı. [Dəli Həsən dedi:] *Koroğlu, sözün bir az ikibaşlıdır.* “Koroğlu”. *Pərşan Qızıyev-tərin Salmanı bəyənmədiyini, sözlərinin ikibaşlı (z.) olduğunu bildirdi.* M.İbrahimov. *Nərminə Şahmarın dediyi ikibaşlı sözün mənasını anladığı üçün ikibaşlı (z.) da cavab verdi.* B.Bayramov.

♦ **İKİBAŞLI qartal** – çar Rusiyasının dövlət gerbi – üzərində qartalın iki baş şəklində təsviri (ümumiyyətlə çarlıq simvolu). *Fəqət məzlumlar qanına boyanmış ikibaşlı qartal çox davam edə bilməzdi.* H.Nəzərli. *..İkibaşlı qartal ilə “cümmlə cahanı titrədən” imperiyanın sədiq nökrəri Müqim bəy, rütbə etibarilə yüksəlmiş olsa belə, bu təzə qulluğunda nə zövq, nə də nəşə tapırdı.* S.Rəhimov. *Bu zamandan III İvan .. qədim Vizantiya dövlət nişanı olan ikibaşlı qartalı öz dövlətinin nişanı kimi qəbul edir.* M.İbrahimov. **İKİBAŞLI zərəyə düşmək** – bir şeyin üstündə iki dəfə xərcə düşmək, iki dəfə pul xərcələməli olmaq.

İKİBƏNDLİ *sif. əd.* İki bənddən ibarət olan. *İkibəndli şeir.*

İKİBƏTNİLƏR *is. zool.* Kəsəli məməli heyvanlar ailəsindən kəsəli siçanlar fəsiləsi.

İKİBİR *say.* İki-iki, cüt-cüt. *Yolçular çarəsiz qalıb nəgah; İkibir, üçbir oldular həmrəh.* H.Cavid. *Qocalar bir-birindən soruşur, ikibir, üçbir gəlir və torpaq şöbəsinə çıxırdılar.* S.Rəhimov. *İndi tez-tez sağsağan, qarğa, tək-tək, ikibir, üçbir uçsan gö-yərçinlərə rast gəlirik.* M.Rzaquluzadə.

İKİBOĞAZLI *sif.* İki boğazı olan (bax **boğaz**¹ 2-ci mənada). *İkiboğazlı şüşə.*

İKİBUCAQLI *sif.* İki bucağı olan.

İKİBUYNUZ(LU) bax **qoşabuynuz(lu).**

İKİCANLI *sif.* Hamilə, boyudolu. *İkicanlı qadın.* – *Getdin ora bircanlı, qayıtdın ikicanlı; Dərdin bir idi, indi min oldu, a zavalı.* M.Möcüz. □ **İKİCANLI olmaq** – hamilə olmaq. *Ay keçdi, il keçdi bundan; İkicanlı oldu Gülyaz.* A.Şaiq. *Ağamehdi Tiflisdə iki il yaşadı, üçüncü ilə dönəndə qayınanası Xanpəri vəfat etdi, Gülnaz da ikicanlı oldu.* E.Sultanov. // *Boğaz. Yaz ağzı Molla bazar-dan bir ikicanlı keçdi alır ki, südü ilə uşaqlarını dolandırın.* “M.N.İlətif.”

İKİCANLILIQ *is.* Hamilə olma, boynunda uşaq olma; hamiləlik. // Boğazlıq.

İKİCƏ *say.* İki. *Əmrah ağzı üstə qapandı, yalnız ikicə dəfə hönkürdü.* M.Hüseyn. *Bayaqdan bəri [Zərintac xanım] cəmi ikicə dəst ürəyinə yatan paltar götürüb kənarə tullaya bilmişdi.* S.Rəhimov. *Lakin ikicə gün sonra darülfünunda baş verən bir hadisə göstərdi ki, artıq onda bir xasiyyət olmuş bu qızgınlığı soyutmaq qeyri-mümkündür.* M.İbrahimov. // Yalnız iki, tökcə iki, ancaq iki. [Cəfərqulu] *bu dəfə ikicə gün qalib qayıtdı.* Qantəmir. *İkicə tikə alandan sonra Cəlil bəy əlini dizlərinə silib dedi.* S.Rəhman. *Zeynalın verdiyi şəkə baxandan sonra Mülayim arvad ikicə günün içində şam kimi ərimişdi.* B.Bayramov.

İKİCƏRGƏ *zərf* İki cərgə halında. *İkicərgə oturmaq. Kitabları ikicərgə yığmaq.*

İKİCƏRGƏLİ *sif. k.t.* Cərgəsi iki olan, iki cərgədə, sırada düzülmüş, iki cərgədən ibarət. *İkicərgəli əkin. İkicərgəli çay bitkisi zolaqları.*

İKİCƏRGƏLİLİK *is.* İki cərgədən ibarət olma, iki cərgədə düzülmə.

İKİCİLDLİ *sif.* İki cildən ibarət olan. *İkicildli lüğət. İkicildli əsər.*

İKİCİLDLİK 1. Bax **ikicildli**.

2. *is.* İki cildən ibarət kitab. *Sabirin əsərlərinin ikicildliyi.*

İKİCİNSİYYƏTLİ *sif. biol.* Erkək və diş cinsiyyət əlamətlərini özündə birləşdirən; xonsa. *İkicinsiyətli orqanizm. // bot.* Bir çiçəkdə həm dişicik, həm də erkəkçik olan. *İkicinsiyətli bitkilər. // zool.* Həm erkək, həm də diş cinsi orqanları olan. *İkicinsiyətli heyvanlar.*

İKİCİNSİYYƏTLİLİK *is. biol.* İkicinsiyətli orqanizmin hal və keyfiyyəti.

İKİCİNSLİ bax **ikicinsiyətli**. *İkicinsli heyvanlar. İkicinsli bitkilər. – Turşəng fəsiləsi(nin) nümayəndələri otlardır; çiçəkləri müntəzəm, ikicinslidir.* M.Qasimov.

İKİCİNSLİLİK bax **ikicinsiyətlilik**.

İKİCƏRXLİ *sif.* Qoşa çarxi (təkəri) olan. [Zakir] *bir səhər ikiçarxlı arabasını götürüb həyətdə sürürdü.* H.Seyidbəyli.

İKİCƏYİRDƏKLİ *sif.* İki çəyirdəyi olan. *İkiçəyirdəkli meyvə.*

İKİÇİN *zərf dan.* İkicərgə. *Ləməyə ikiçin əlvən zərli çini kasa və boşqab düzərdilər.* H.Sarabski.

İKİDAYAQLI *sif.* İki dayağ üzərində dayanmış, iki dayağı olan. *İkidayaqlı dəzgah.*

İKİDƏSTƏLİ *sif.* İki dəstəsi, tutacağı olan, qulpu olan. *İkিদəstəli mişar.*

İKİDİRNAQLI *zool.* bax **qoşadırnaqlı**.

İKİDİBLİ *sif.* İki dibi olan. *İkিদibli qab.*

İKİDİLLİ *sif.* 1. Eyni dərəcədə iki dildə danışan, məişətdə iki dildən istifadə edən. *İkিদilli xalq.*

2. İki dildə tərtib edilmiş. *İkিদilli lüğətlər.*

3. *məc.* Qeyri-səmimi, ikiüzlü, aldadıcı, yalançı. *Yaz günündə qar olmaz; Söyüd qalxar, bar olmaz; İkidedilli gözəldə; Əhdə etibar olmaz.* (Bayatı). *Yox böylə ikidedilli, yaman üzlü cəfakar; Bir zərrə utanmaz!* M.Ə.Sabir.

İKİDİLLİLİK *is.* 1. Eyni dərəcədə iki dilin işlənməsi. *Əhalinin ikidedilliliyi.*

2. İki dili yaxşı bilmə və işlətmə.

İKİDİŞLİ *sif.* İki (bir cüt) dişi olan. *İkidedişli yaba.*

İKİDİŞLİLƏR *cəm zool.* Okeanlarda yasağan, əti zəhərli kirpiyə bənzəyən balıq.

İKİDİVARLI *sif.* İki divarı olan. *İkidedivarlı kamera.*

İKİDORLU *sif. dəniz.* İki doru olan. *İkidedorlu gəmi.*

İKİDÜYMƏ(Lİ) *sif.* 1. İki düymə ölçüsündə olan. *İkidedüymə mix. İkidedüymə taxta.*

2. İki düyməsi olan. *İkidedüyməli pencək.*

İKİELEKTRODLU *sif. fiz.* Hər iki ucunda elektrod olan, iki elektrodu olan. *İkielektrodlu keçirici.*

İKİELEMENTLİ *sif.* Tərkibi iki elementdən (ünsürdən) ibarət olan. *İkielementli maddə.*

İKİEVÇİKLİ *is. bot.* İkievcikli bitkilər sinfinin adı.

İKİEVÇİKLİ *sif. bot.* Erkək və diş çiçəkləri müxtəlif fərdlərdə yerləşən (bitkilər haqqında). *Püstə .. ikievli bitkidir, yəni bir ağacda ancaq erkək, digər ağacda isə ancaq diş çiçəkləri olur.* İ.Axundzadə.

İKİEVLI¹ *sif. dan. köhn.* İki evi, arvadı, ailəsi olan. *İkievli kişi. – [Zeynal] tamamilə ikievli, ikiarvadlı idi.* S.Hüseyn.

İKİEVLI² bax **ikievçikli**.

İKİEVLİLİK *is. dan. köhn.* İki evli adamın hal və vəziyyəti.

İKİƏLLİ *zərf* Hər iki əllə, iki əlin iştirakı ilə, hər iki əlini işlədərək. *İki əlli tutmaq. İki əlli yığmaq.* – [Hacı Mehdi:] *Guya məni qalxıvib iki əlli vurdular yerə.* Ə. Haqverdiyev. [Cəfər:] *Elə bunu deməyimi gördüm, anam başıma iki əlli qapaz salıb, başladı məni qarğışlamağa.* E. Sultanov. [Aşıq Cəmal:] *iki əlli ustadının əlindən tutub dodaqlarına qaldırdı, hörmətlə qocanın əlini öpdü.* Ə. Məmmədcanlı.

İKİƏRLİ *sif.* Eyni zamanda iki əri olan.

İKİƏRLİLİK *is.* Eyni zamanda iki əri olma.

İKİƏSRLİK *sif.* İki əsr (iki yüz il) tarixi olan, iki əsr davam edən. *İki əsrlik müstəmləkə. İki əsrlik ayrılığın sonu gəldi.*

İKİFAMILİYALI *sif.* İki fəmiyyəsi olan, iki fəmiyyə daşıyan.

İKİFAZALI *sif. fiz.* İki fəzası olan.

İKİFİKİRLİ *sif.* Müəyyən qərara gələ bilməyən, tez-tez fikrini dəyişən; mütərəddid. *İki fikirli adam.*

İKİFİKİRLİLİK *is.* Tez-tez fikrini dəyişmə, iki fikirdə olma.

İKİGAVAHINLI *sif.* İki gəvəhimi olan. *İki gəvəhimli kətan.*

İKİGÖVDƏLİ *sif. tex.* İki gövdəsi olan.

İKİGÖYƏRTƏLİ *sif. dəniz.* İki gəyertəsi olan. *İki gəyertəli gəmi.*

İKİGÖZLÜ *sif.* İki gözü olan, iki hissədən ibarət. *İki gözlü miz. İki gözlü qutu. İki gözlü dükan.*

İKİGÜNLÜK *sif.* 1. İki gün vaxt tələb edən. *İki günlük iş qalıb.* // İki gün sürən, iki gün davam edən. *İki günlük möhlət. İki günlük səyahət.* // İki günə çatan, iki gün üçün kifayət edən. *İki günlük əzuqə.*

2. Doğulmasından iki gün keçmiş. *İki günlük uşaq.*

İKİGÜVƏNLİ bax **ikihürgüclü.**

İKİGÜZGÜLÜ *sif.* İki güzgüsü olan. *İki güzgülü şifon.*

İKİHAÇA(LI) *sif. və zərf* İki haçası olan, iki yerə ayrılan. □ **İkihaça(h) olmaq** – şaq-qalanmaq, iki qola ayrılmaq. *Bir cida boyu qalxmış günəş çayın ikihaçalı olub axan sularında çimir, dağdan əsən sərin külək qızların saçları ilə oynayırdı.* S. Rəhman.

İKİHAKİMİYYƏTLİLİK *is.* Bir ölkədə eyni zamanda iki hakimiyyətin olduğu vəziyyət.

İKİHECALI *sif. dilç.* İki hecadan ibarət. *İkihecalı söz.*

İKİHƏDLİ *sif. riyaz.* İki həddi olan, iki həddən ibarət olan.

İKİHƏFTƏLİK *sif.* İki həftə davam edən, iki həftə müddətinə. *İki həftəlik məzuniyyət. İki həftəlik məaş.*

İKİHƏRƏKƏTLİLƏR *is. zool.* Yer altında yaşayan qurda bənzər körtənkələ fəsiləsi.

İKİHİSSƏLİ *sif.* İki hissədən ibarət olan. *İki hissəli əsər.*

İKİHÖKÜMƏTLİLİK bax **ikihakimiyyətlilik.**

İKİHÜRGÜCLÜ *sif.* İki hürgüclü (güvəni) olan. *İki hürgüclü dəvə.*

İKİXƏTLİ *sif.* Qoşaxətli, qoşa cızıqları olan. *İki xətlə dəftər.*

İKİİLÇİ *is.* Bir sinifdə iki il oxuyan. *İki ilçi şagird.*

İKİİLLİK *sif.* 1. İki il davam edən və ya davam etmiş. *İki illik kurs. İki illik ezamiyyət. İki illik dövr. İki illik səfər.*

2. Yaşı iki il olan, iki yaşında olan; iki yaşar. *İki illik dana.*

3. *bot.* Tam inkişafı (cücərməyə başlamadan) toxumlarının yetişməsinə qədər iki vegetasiya dövrü tələb edən və toxumları yetişdikdən sonra məhv olan. *İki illik bitkilər.*

İKİKAMERALI *sif. tex.* İki kamerası olan. *İki kameralı soba.*

İKİKANALLI *sif. rad.* İki kanalda işləyən, iki kanalda veriliş verən, yaxud iki kanalda verilən televiziya verilişlərini qəbul edən.

İKİKƏSİCİDİŞLİLƏR *is. zool.* Avstraliyada yaşayan kəsəli heyvanlar dəstəsi.

İKİKİLOQRAMLIQ 1. *sif.* İki kiloqram ağırlığında olan, iki kiloqram tutan.

2. *İs. mənasında.* İki kiloqram ağırlığında olan çəki daşı.

İKİKİLOMETRLİK *sif.* 1. İki kilometr uzunluğunda olan, məsafəsi iki kilometr olan. *İki kilometrlik yol.*

2. *coğr.* Santimetrdə iki kilometr miqyası olan. *İki kilometrlik xəritə.*

İKİKONUSLU *sif.* İki konusu olan.

İKİQANADLI *sif.* Bir cüt qanadı olan, iki qanadı olan; qoşaqanadlı. *İki qanadlı təyyarə.*

İKİQANADLILAR *is. zool.* Bir cüt qanadı olan həşərat dəstəsi; qoşa qanadlılar, cütqanadlılar. *Mozalanlar ikiqanadlılar dəstəsinə mənsubdur.*

İKİQAPAQLI *is. zool.* Üst qabığı iki qapaq şəklində olan molyusk.

İKİQAT 1. *sif.* Bir-birinə uyğun, yaxud yekcins iki hissədən ibarət. *İkiqat parça. İkiqat pəncərə.* – [Şahsənəm xala] çadrasını ikiqat eləyib atdı başına. E.Sultanov. *Sə-rəncəm bacı başında ikiqat çarşab oğlunu dolandırıb gəzdirdi.* Çəmənzəminli. *Ça-madanın dibi ikiqat idi.* S.Rəhman.

2. *zərf* İki dəfə çox, iki dəfə artıq. [Hacı Fərəc:] *..Təzə müştərilər çıxıb, ikiqat qiymət verməyə hazırdılar.* N.Vəzirov. *Bu göyərçin mənim üçün ikiqat əzizdir.* M.Rzaqulzadə.

♦ **İkiqat etmək** – bir şeyi bir-birinə uyğun tərdə qatlamaq, bükmək. *Kəlağayını ikiqat edib başına örtdü.* – [Cəfərqulu] başından papağını çıxardıb ikiqat edəndən sonra alınının tərəfini sildi və bu cür sözə başladı. Qantəmir. **İkiqat olmaq (əyilmək, bükülmək)** – 1) təzim etmək, əyilərək salam vermək. *İkiqat olub ədəblə bəyə baş vurardı kasıb; Var idi vəfali kasıb, var idi həyalı fələ!* M.Ə.Sabir; 2) yaltaqlanmaq, alçalmaq, baş əymək. *Havaxtədək olacağıq ikiqat.* Q.Zakir. [Ramazan:] *İndi elə vaxt deyil ki, buruq ustası olmaq üçün otuz-qırx il küllüncə çalasan, onun-bunun qabağında ikiqat əyiləsən.* M.Hüseyn; 3) əyilmək, bükülmək, belini əymək. *Mahmud əmi ikiqat bükülib bir neçə dəfə başını gah daşın bu böyrünə, gah o böyrünə sallayıb diqqətlə haman nöqtəyə baxırdı.* B.Talıblı.

İKİQATLI *sif.* 1. İki qatdan ibarət olan. *İkiqatlı parça. İkiqatlı sap.*

2. İki mərtəbəsi olan, ikimərtəbəli. *İkiqatlı bina.* – *Qarşıda ikiqatlı bir ev görünürdü.* S.Hüseyn.

İKİQƏSƏMƏLİLƏR *is. zool.* Bir cüt qəlsəməsi olan başayaqlı molyusklar yarımsinifinin adı.

İKİQƏPİKLİK *is.* İki qəpik dəyərində olan metal pul.

İKİQIÇLI bax **ikiyaqlı**.

İKİQIYMƏTLİ bax **ikirəqəmli**.

İKİQOLLU *sif.* İki qolu olan (bax **qol**¹ 5-ci mənada). *İkiqollu çay.*

İKİQULPLU *sif.* İki qulpu (dəstəsi) olan. *İkiqulplu qab. İkiqulplu qazan.*

İKİLAMPALI *sif.* İki lampası olan, iki lampa ilə işləyən. *İkilampalı radio aparatı.*

İKİLAYLI *sif.* 1. İki laydan (qatdan, təbə-qədən) ibarət olan.

2. Bax **ikitaylı**. *İkilaylı qapı.*

İKİLƏÇƏKLİ *sif. bot.* İki ləçəyi olan. *İkiləçəkli çiçək.*

İKİLƏMƏ 1. “İkiləmək”dən *f.is.*

2. *k.t.* İki dəfə əkilmiş eyni yer. *İkiləmə əkin.*

İKİLƏMƏK *f.* 1. Bir şeyi, bir məsələni iki hissəyə bölmək.

2. İki eləmək, qoşalaşdırmaq, cütləşdirmək, bir şeyin üstünə birini də artırmaq. *Ay qız, gözün aydın, ikiləmişən ki, adı nədir?* Mir Cəlal. // Bir işi iki yol görmək.

İKİLƏNMƏ “İkilənmək”dən *f.is.*

İKİLƏNMƏK 1. *məch.* İki edilmək, qoşalandırılmaq, bir şeyin üstünə biri də əlavə edilmək.

2. Bax **ikiləşmək**.

İKİLƏPƏLİ *sif. bot.* İki ləpəsi olan. *İkiləpəli bitkilər.*

İKİLƏPƏLİLƏR *is. bot.* Toxumu iki ləpədən ibarət olan bitkilər fəsiləsinin adı.

İKİLƏTMƏ “İkilətmək”dən *f.is.*

İKİLƏTMƏK *f.* Sayını iki eləmək; cütləşdirmək. *Paltarı ikilətmək.*

İKİLƏŞDİRMƏ “İkiləşdirmək”dən *f.is.*

İKİLƏŞDİRMƏK bax **ikilətmək**.

İKİLƏŞMƏ “İkiləşmək”dən *f.is.*

İKİLƏŞMƏK *f.* 1. İki olmaq, bir cut olmaq; qoşalaşmaq. *Qızlar ikiləşib getdilər.*

2. İki yerə ayrılmaq, şaqqalanmaq. // *məç.* İki cür olmaq, iki tərəfə meyil etmək, bütövlüyünü itirmək, ziddiyyətli olmaq.

İKİLİ *zərf* 1. İkisi bir yerdə, ikilikdə. *İkili yaşamaq. İkili getmək.* – [Zeynalın] *fikirində vardı ki, əvvəlcə bu ayrılmaq məsələsini, soyuqqanlıqla bir yerdə ikili qonuşub, çocuqlarının müqəddəratını öz aralarında həll etsinlər.* S.Hüseyn.

2. Çox vaxt bir-birinə zidd iki müxtəlif keyfiyyəti ehtiva edən; ziddiyyətli.

İKİLİBAŞLI *zərf dan.* Əvvəl-axır, gec-tez, nə cür olursa olsun, hər halda, necə olsa, mütələq. *İkilibaşlı bu işi görməlisən.*

İKİLİK 1. *sif.* İki rəqəmi ilə işarə olunan, nömrələnen, ölçülən və s. *İkilik taxta. İkilik mix.*

2. *is.* İki xalı olan oyun kağızı. *İkilik atmaq. Xaç ikilik.*

3. *is.* İkitirəlik, ziddiyyət. *Bu aralıq həyatda bir ikilik törənmişdi.* C.Cabbarlı. [Kəbusey:] *Zərdüştilər yaradılışda ikilik olduğuna inanırlar.* Çəmənəmli.

4. *is.* İkitərəflilik, iki tərəfə meyl.

İKİLİKDƏ *zərf.* İkisi bir yerdə, iki nəfər birlikdə, üçüncü şəxsin iştirakı olmadan. *Məsələn ikilikdə danışırıq.* – *Heç vaxt [Bəşir sözündən] qaça bilməz, burada ikilikdə qət etmişik.* S.S.Axundov. *Onları ikilikdə buraxsan, bülbül kimi dil açıb ürək dastanlarını, kim bilir, necə mənalı və dadlı sözlərlə danışardılar.* Mir Cəlal. *...Teymurla Güldəstə ikilikdə qalmışdılar.* A.H.Seyidbəyli.

İKİLİTRLİK *sif.* İki litr ağırlığında olan, iki litr tutan. *İkilitrlik qab.*

İKİLÜLƏ(Lİ) *sif.* İki lüləsi olan; qoşalülə. *İkilüləli tüfəng.*

İKİMANATLIQ *sif.* İki manata dəyən, iki manat qiymətində olan. *İkimanatlıq parça. İkimanatlıq vaz.*

İKİMETRLİK *sif.* İki metr uzunluğunda olan. *İkimetrlik taxta.*

İKİMƏHSULLU *sif. k.t.* İldə iki dəfə məhsul verən. *İkiməhsullu bitkilər.*

İKİMƏNALI *sif. 1. dilç.* İki mənası olan, iki mənə verən. *İkimənalı söz. İkimənalı ifadə.*

2. Eyhamlı, üstüörtülü, pərdəli, iki cür başa düşülə bilən. *Pərdəli, ikimənalı danışqlardan da xoşum gəlməz.* Ə.Vəliyev.

İKİMƏNALILIQ *is.* İki mənaya malik olma. *Sözün (ifadənin) ikimənalılığı.*

İKİMƏNZİLLİ *sif.* İki mənzildən ibarət olan. *İkimənzilli ev.*

İKİMƏRTƏBƏ(Lİ) *sif.* İki mərtəbəsi olan, ikiqat(lı). *Ağamehdinin mülkü gözəl mülklərdən birisi idi: içində ikimərtəbəli imarət, aynabənd otaqlar, fəvvarəli hovuzlar, cənnət guşəsi kimi böyük bir bağça..* E.Sultanov. *İkimərtəbə, qəşəng bir evin qapısını qorxa-qorxa döydülər.* S.Rəhman.

İKİMİL(Lİ) *sif.* İki mili olan. *İkimilli dəftər, kağız.*

İKİMOTORLU *sif.* İki motoru olan, iki motorla işləyən. *İkimotorlu təyyarə.*

İKİNCİ *sıra s. 1.* Birincidən sonra gələn. *İkinci sinif. İkinci cərgə. Kitabın ikinci cildi.* – [Qəhrəman:] *İkinci gün şəhərdə olduğca şiddətli bir vuruşma gedirdi.* H.Nəzərli. *Birinci addımda lovğalananlar; İkinci addımda yıxılacaqdır.* S.Vurğun.

2. Keyfiyyətə birincidən aşağı. *İkinci növ çay. İkinci dərəcəli kayut. İkinci dərəcəli mal.*

3. Ən əsas (ən mühüm, ən vacib) hesab edilməyən. *İkinci planda duran məsələ. O biri məsələlər ikinci plana keçirildi.* // Əsas olmayan, köməkçi partiyayı ifa edən. *İkinci skripka. İkinci rollarda çıxış etmək.*

4. Əsası, birincini əvəz edən. *İkinci vətən.* – *İkinci atamın icazəsi ilə rus dilini öyrənmək üçün bu məktəbə girib, bir il burada təlim alıb çıxdım.* F.Köçərli. *Ögey saymaydı əsla özünü; Sevirdi ikinci anasını da.* M.Rahim.

İKİNCİLİK *is.* İkinci yeri tutma, ikinci yerdə olma. *Gülşən bilirdi ki, bildir rayon yarışlarında Qəmər yüyürməkdə birincilik, tullanmaqda ikincilik qazanmışdır.* Ə.Vəliyev.

İKİNCİSİZ *sif.* İkincisi olmayan, əvəzsiz, tayı, bərabəri olmayan. [Xaspolad:] [Oqtay] *Azərbaycan səhnəsinin doğma anası olan ikincisiz böyük bir sənətkar, sarsılmaz, fədakar bir sənət mübarizidir.* C.Cabbarlı.

İKİNDİ *zərf.* Günün günorta ilə axşam arasındakı ikinci yarısı, günbatana yaxın hissəsi. *İkindi çağı idi. Obada "Dursunu ayı basmış", – deyə səs qopdu.* A.Şaiq. *Səfalı athları kənddən çıxanda ikindi vaxtı idi.* T.Ş.Simurq.

İKİNƏFƏRLİK bax **ikiadamlıq**.

İKİNÖVBƏLİ *sif.* İki növbədə görülən, iki növbəsi olan. *İkinövbəli iş.*

İKİOXLU *sif. xüs.* İki oxu olan. *İkioxlu maşın. İkioxlu yük avtomobili.*

İKİOTAQLI *sif.* İki otaqdan ibarət. *İki-otaqlı mənzil.* – *..[Tahir] ikiotaqlı təzə mənzilində cəmisi bir həftə qalmışdı.* M.Hüseyn. [Həsərət:] *Nəcəfəli əmi, güman eləyirəm ki, yaza qədər hakim məntəqəsi üçün ikiotaqlı bir bina tikə bilərik.* B.Bayramov.

İKİÖLÇÜLÜ *sif. xüs.* İki ölçü ilə təyin edilən.

İKİÖVRƏTLİ *köhn.* b ax **ikiarvadlı.**
İKİÖVRƏTLİLİK *köhn.* b ax **ikiarvadlı-lıq.** [Hacı Mehdi:] *A kişi, bu ikiövrətlilik qəribə yaman şey imiş.* Ə. Haqverdiyev.
İKİPALATALI *sif.* İki qanunverici palatadan ibarət olan. *İkipalatalı parlament.*
İKİPARTİYALI *sif.* İki partiyası olan.
□ İkipartiyalı sistem – ölkədə inhisarçı kapitalın, hakimiyət başında bir-birini əvəz edən iki partiyanın mövcud olması.
İKİPARTİYALILIQ *is.* Hökumət başında bir-birini əvəz edən iki siyasi partiyanın mövcud olduğu sistem.
İKİPƏNCƏRƏLİ *sif.* İki pəncərəsi olan. *İkipəncərəli otaq.*
İKİPƏRDƏLİ *sif.* İki hissədən, iki pərdədən ibarət olan. *İkipərdəli pyes.*
İKİPƏRLİ *sif.* İki pəri olan. *İkipərli üzgəc* (balıqda).
İKİPİLLƏLİ *sif.* İki pilləsi olan. *İkipilləli pilləkən.*
İKİPLANLI *sif.* İki tərəfi, iki planı olan; iki planda yerləşmiş. *İkiplanlı şəkil.*
İKİPRİZMALI *sif.* riyaz. Daxilində iki prizma olan. *İkiprizmalı cihaz.*
İKİPUDLUQ *sif. köhn.* İki pud ağırlığında olan. *İkipudluq daş. İkipudluq yük.* // İki pud tutan. *İkipudluq kisə.* // *İs. mənasında.* İki pud ağırlığında olan daş.
İKİRƏQƏMLİ *sif. riyaz.* Rəqəmi iki olan. *İkirəqəmlı say.*
İKİRƏNG(Lİ) *sif.* İki rəngi olan, iki rəngdə boyadılmış; iki rəng verən, iki rəngə çalan. *İkirəngli fincan. İkirəngli parça.*
İKİRƏNGLİLİK *is.* İki rəngdə olma, iki-rəngli şeyin halı.
İKİSAATLIQ *sif.* İki saat davam edən və ya davam etmiş, iki saat üçün müəyyən edilmiş; iki saat vaxt tələb edən. *İkisaatlıq iş. İkisaatlıq yol. İkisaatlıq tənəffüs.*
İKİSAPLI *sif.* İki dəstəsi, iki əl yerisi olan. *İkisaplı mişar.*
İKİSƏSLİ *sif. mus.* İki səsdə oxunan, iki səs üçün yazılmış. *İkisaslı nəğmə. İkisaslı xor.*
İKİSƏTİRLİK *sif.* İki sətirdən ibarət. *İkisətirlilik yazı.*
İKİSİLİNDRLİ *sif. xüs.* İki silindri olan. *İkisilindrli maşın.*
İKİSİMLİ *sif. mus.* İki simi olan (çalğı aləti).

İKİSİNİFLİ *sif. köhn.* İki sinfi olan. *İkisinifli ibtidai məktəb.*
İKİSORMACLILAR *is. zool.* Yastı qurd-lar dəstəsi.
İKİŞAHILIQ *is.* 10 qəpiklik sikkə (pul).
İKİŞƏKİLLİ *sif.* İki şəkli olan. *İkişəkilli pyes.*
İKİŞƏR *say.* İki-iki, cüt-cüt, qoşa-qoşa. *Otağın divarları uzunluğunu düzülmiş taxta pillələrdə ikişər cərgə oturmuş şagirdlərdən, yuxarı pillədəkiləri kitab, aşağıda oturanları "Çərəkə" oxuyan idilər.* T.Ş. Simurq. // Hər birinə və ya hər dəfəsində iki. *Hərəsinə ikişər manat düşdü.*
ikişər-ikişər *zərf* İki-iki, cüt-cüt, qoşa-qoşa. *Bu sırada mürəttiblər birər-birər, ikişər-ikişər, kirli iş əlbisəsində daxil olurlar.* H. Cavid.
İKİTAĞLI *sif.* İki tağı olan, iki tağdan ibarət. *Qarşdadıq ikitəğli böyük pəncərədən gur işıq içəri dolurdu.* M. İbrahimov.
İKİTAXTA¹ *sif. köhn.* İki taxtadan ibarət. *İkitaxta tuman. İkitaxta yorğanüzü.*
İKİTAXTA² *sif.* İki pillədən ibarət; iki-pilləli. *İçəri girən kimi enli ikitaxta pilləkən qəşəngliyi, təmizliyi və zərifliyi ilə nəzəri cəlb edirdi.* Ə. Vəliyev.
İKİTAKTLI *sif. mus.* İki takt davam edən, iki taktla uyğun olan. *İkitaktlı pauza.*
İKİTARLALI *sif. k.t.* İkitarlılıq üsulu ilə bağlı olan. *İkitarlılıq əkin sistemi. İkitarlılıq təsərrüfat.*
İKİTARLALIQ *is. k.t.* Hər il torpağın yarısını heriyə qoymaq qaydası ilə aparılan torpağı becərmə üsulu.
İKİTAYLI *sif.* İki tərəfli (laylı), iki taylı olan. *İkitaylı darvaza. İkitaylı pəncərə. – Ziyafət salonunun böyük və ikitaylı qapısı birdən açıldı.* M.S. Ordubadi.
İKİTELLİ b ax **ikisimli.**
İKİTƏBƏQƏLİ *sif.* İki qatdan, iki təbəqədən, iki laydan ibarət olan. *İkitəbəqəli torpaq.*
İKİTƏBƏQƏLİLİK *is.* İkitəbəqəli şeyin hal və keyfiyyəti.
İKİTƏKƏRLİ b ax **ikiçarxlı.**
İKİTƏNƏFFÜSLÜLƏR *is. zool.* Həm qəlsəmələri, həm də ciyərləri ilə tənəffüs edən balıqlar dəstəsi.

İKİTƏRƏFLİ *sif.* 1. İki tərəfi olan. *İkitərəfli cəsim. İkitərəfli qapı.*

2. İki istiqamətdə gedən, iki tərəfdən baş verən. *İkitərəfli küçə hərəkəti. İkitərəfli top atəşi. İkitərəfli sətəlcəm.* – *Kişinin məhəbbəti tamamilə ona keçdi, Fatma bilmərrə nəzərdən düşdü, hər gün ikitərəfli (z.) döyülüb söyüldü. Çəmən-zəminli. Bütün yollar ikitərəflidir, həm qabağa gedir, həm də dala qaydır.* M.İbrahimov. // Hər iki tərəfə işləyən, hərəkət edən, fəaliyyət göstərən. *İkitərəfli rabitə xətti.*

3. Hər iki tərəfin razılığı ilə olan, hər iki tərəf üçün məcburi olan; qarşılıqlı. *İkitərəfli müqavilə. İkitərəfli saziş.*

4. İki tərəfə, iki yana. [Musanın nəvəsi] *başını ikitərəfli (z.) daradı, belini düymələdi.* Qantəmir.

5. Bax **ikibaşlı** 1 və 3-cü mənələrdə.

İKİTƏRKİBLİ *sif.* Tərkibi iki ünsürdən ibarət olan, cüttərkibli. *İkitərkibli cümlə.*

İKİTİRƏLİK *is.* Bir-birinə zidd iki dəstəyə ayrılma; tərifiqə, nifaq, çəkişmə. □ **İkitirəlik düşmək** – nifaq düşmək, arasında ədavət düşmək. *O, araya ikitirəlik düşə biləcəyindən qorxurdu. İkitirəliyə lap tezliklə son qoymaq olardı. İkitirəlik salmaq* – nifaq salmaq, tərifiqə salmaq, ziddiyyət yaratmaq, araya ədavət salmaq. *Eyni zamanda bu məsələnin İran demokratları arasında ikitirəlik salmaq qorxusu da vardır.* M.S.Ordubadi. [Allahverdi:] *İkitirəlik sahiblər, nə o yandan bu yana bir adam keçə bilir, nə bu yandan o yana.* C.Cabbarlı. *Kəndə ikitirəlik salıb; Pirəli etdi; İstəyincə paşalıq.* M.Rahim.

İKİTOXUMLULAR bax **ikiləpəlilər**.

İKİTONLUQ *sif.* 1. İki ton ağırlığında şey tutan. *İkitonluq yük maşını.*

2. İki ton ağırlığında olan. *İkitonluq yük.* – *Misirli qardaş addımladı; Çiyində Xeops ehramının ikitonluq daşı.* O.Sarıvəlli.

İKİ-ÜÇ *say.* Bir neçə, iki və ya üç. *İki-üç arşın dərinədə geniş bir qazma idi.* H.Nəzərli. *Alaçıqların yanında dizlik geymiş, belinə şal bağlamış iki-üç qadın tərənirdi.* M.İbrahimov. *Qalın duman ətrafı elə bürümüşdü ki, iki-üç addımlıqda göz-gözü görmürdü.* Ə.Vəliyev.

İKİÜZLÜ¹ *sif.* 1. Üzü ilə astarının rəngi, naxışı və s. bir cür olan, hər iki üz, hər iki tərəfi bir cür olan. *İkiüzlü parça.* – *Ağ çuxalı, ağ arxalıqlı, ikiüzlü Buxara dərisindən paçaqlı, şişman göbəyi üzərində gümüş kəmərlili Mirzə Səfəri hamı tanıyırdı.* Ə.Haqverdiyev. 2. *tex.* İkiyanlı, ikisəthli. *İkiüzlü cisim.*

İKİÜZLÜ² *sif.* Üzdə bir cür, dalda başqa cür danışan, hərəkət edən; riyakar, qeyri-səmimi. *İkiüzlü adam.* – *Siz bağışlayın, yoldaş Mədəd, bu Tanrıverdi xalis ikiüzlüdür.* S.Rəhimov. [Səmirə:] *Mənim kimi bir qadın hesabla görək Səidə xanıma nifrət edəydi, onu ikiüzlü sayaydı.* M.Hüseyn. // İs. mənasında. *İkiüzlünün biridir.* – *İfşa edildikə ikiüzlülər; Dünya al geyinib toy-bayram eylər.* M.Rahim.

İKİÜZLÜLÜK *is.* Özünü üzdə bir cür, dalda isə başqa cür göstərmə; riya, riyakarlıq. *İkiüzlülük etmək.* – *Dünyada saxtalığı, ikiüzlülüüyü, rıyanı və hiyləni sevməyən təmiz və səmimi bir şey varsa, o da sevgidir.* M.S.Ordubadi. [Rəşid:] *Fikirləşdim ki, bax bu dəqiqə başını qaldırıb hər iki tərəfə xidmət göstərən Bəkiri ikiüzlülükdə və fırıldaqçılıqda təqsirləndirə bilər.* İ.Hüseynov.

İKİÜZVLÜ bax **ikihədlil**.

İKİVALENTLİ *sif. kim.* İki valentdən ibarət olan.

İKİVERSTLİK *sif.* 1. İki verst uzunluğunda olan. *İkiverstlik məsafə. İkiverstlik yol.* 2. İki verst miqyaslı. *İkiverstlik xəritə.*

İKİYANLI *sif.* İki yanı olan.

İKİYARUSLU *sif.* İki yarusu olan. *İkiyaruslu teatr zalı.*

İKİYAŞAR *sif.* İki yaşında olan, ikiyaşlı. *İkiyaşar dana.* – *Qulanlar böyüyüb ikiyaşar (z.) olmuşdular.* “Koroğlu”.

İKİYAŞLI bax **ikiyaşar**.

İKİYERLİ bax **ikiadamlıq**.

İKİZİRVƏLİ *sif.* İki zirvəsi (təpəsi, başı) olan.

İKMAL *is.* [ər.] Tamamlama, bitirmə, qurtarma, mükəmməlləşdirmə. *Darüldəbin bilməliyiz qədrini, millət! İkmalına göstərməli olduqca həmiyyət.* M.Hadi. *Bu gənc yeddi il idi ki, Parisdə tibb fakültəsini ikmal üçün sevgili vətənindən ayrı düşmüşdü.* S.S.Axundov. □ **İkmal etmək** – tamamlama

maq, axıra çatdırmaq, bitirmək, qurtarmaq. *Təlim və tədris ana dilində icra olunan məktəbi-ibtidaini ikmal etdikdən sonra, şagirdi rus edadyyələrində, yəni gimnaziyaya, realni [məktəblərə] təbiidir ki, qəbul etməzlər.* Ü.Hacıbəyov. [Varis:] *..Mən varlı olduğum halda, orta məktəbi ikmal edib bu şapkanı qoya bilmədim.* A.Şaiq. **İkmala yetirmək** – bax **ikmal etmək**.

İKONA [yunancadan] Xristianlarda: Allahın, yaxud övliyalardan şəkli.

İKRAH is. [ər.] İyrənmə, çimçişmə, diksinmə, nifrət. *Bu bədheybət adam xanın gözünə sataşdıqda sanki xanda ona qarşı bir ikrah hissi əmələ gəldi.* Çəmənzəminli. *O, üz-gözünü boya vuranda və səliqəli geyinəndə, sədrinə xoş gəldiyini bilsə də, ürəyində çoxdan bəri ona qarşı qüvvətli bir ikrah hissi duyur.* M.Hüseyn. // İyrəndirmə, nifrətləndirmə. [Şeyx Sədra:] *Xayı, artıq bu pək fəna təhqir; Səni ikrah üçün bu bir tədbir.* H.Cavid. □ **İkrah etdirmək** – iy-rəndirmək, çimçişdirmək, diksindirmək, nifrət oymatmaq. [Sevda:] *Çirkinliyim etdir-məsin ikrah; Könlüm səni öpmək dilər.* H.Cavid. **İkrah etmək (eyləmək, olmaq, qılmaq)** – iy-rənmək, nifrət etmək, zəhləsi getmək. *Zahida, sən fariq ol, ahimdən ikrah eyləmə; Kim, mənim bağrında çoxdur qəm-zələrdən yarələr.* Xətayi. *Göz bir neçə gün mənimlə həmrəh; İnsan deyib etmə məndən ikrah.* Füzuli. *Xah yüz döndərsən ondan, xah ikrah eyləsən; Axır, ey əbrukaman, Qövsü sənə qurban olur.* Qövsü. **İkrahə gəlmək** – bax **ikrah etmək**. *..Bu hadisəyi-əlimənin dəhşəti bütün ələmə əsər etdi, hamı nifrət və ikraha gəldi.* Ü.Hacıbəyov.

İKRAM is. [ər.] Hörmət, sayğı, əzizləmə, ehtiram, hörmət göstərmək. *Xalqın işi bizlərə ikram idi; Ax, necə kef çəkməli əyyam idi.* M.Ə.Sabir. *O, Hicazdan dönüb keçən axşam; Vardı Bağdadə, gördü çox ikram.* H.Cavid. □ **İkram etmək (qılmaq)** – hörmət etmək, sayğı göstərmək, əzizləmək, ehtiram etmək. *Tuba görsə ikram eylər, baş əyər; Bu gözəl boy ilən, ilən sənə!* M.P.Vaqif. *İkram edər ol gül mənə əğyar yanında; Ta etsin özünü sevgili hər xar yanında.* S.Ə.Şirvani.

İKS is. 1. Latın əlifbasının iyirmi dördüncü hərfi (X).

2. *riyaz.* Məlum olmayan və “X” hərfi ilə işarə olunan kəmiyyət.

3. *məc.* Məlum olmayan və ya adı çəkil-mək istənilməyən şəxsə işarə.

İKSİR is. [ər. əsli yun.] Vaxtilə yalançı kimyagərlərin xariqülədə bir qüvvə və təsir-rə malik olduğunu zənn etdikləri mövhum bir maddə. [Hacı Kərim:] [Molla İbrahim-xəlil kimyagər] *məsələn, bir zad dürüst edibdir ki, adına iksir deyirlər. Bir misqal ondan bir batman misə vurur, xalis gümüş olur.* M.F.Axundzadə. *Halbuki ağalar bütün ömrlərini buna sərf edirlər ki, iksir vasitəsilə bir şeyi döndərüb özgə bir şey eləsinlər.* C.Məmmədquluzadə. [Xortdan:] *..Mirzə Qoşunəli Təbrizi adında bir möhtərəm şəxs iksir qayırmaqla məşğuldur.* Ə.Haq-verdiyev. // *məc.* Əlac, dava mənasında.

♦ **Həyat iksiri** – insanın ömrünü uzatmaq, cavanlığı mühafizə etmək üçün qədim kimyagərlərin tapmaq istədiyi sehrli içki.

İKTİFA is. [ər.] Kifayətlənmə, qane olma. □ **İktifa etmək (ələmək)** – 1) kifayətlənmək, qane olmaq. [Hatəm-xan ağa:] *Niyə başa düşmədin, balam, çox arvad almaq ibarətdir ondan ki, bir kişi bir arvada iktifa etməsin.* M.F.Axundzadə. [Rüstəm bəy:] [Nemət] *cəld geyinib, bir stəkan çay ilə iktifa edib evdən çıxdı.* Çəmənzəminli. *Kim bilir ki, Tükəzban bununla iktifa eləməyib, nərdivanın yuxarı pillələrinə dırmaşmaq niyyətinə düşəcəkdir.* B.Talıblı; 2) kifayət etmək, bəs olmaq. *Yoxsa ki, etməz quru söz iktifa; İş gərəkdir olsun, nə əbəs iddia.* A.Səhhət.

İQAMƏT is. [ər.] Sakin olma, oturma, bir yerdə yaşamaq üçün qalma, qərar tutma. *Mümkün degil, Füzuli, cahanda iqamətin; Bihudə sən bu mərhələdə məskən eylədin.* Füzuli. *O, Azərbaycanın Danaqırt qəsəbə-sində təvəllüd edib, doqquz yaşa qədər orda iqamətlə, sonralar Bağdadə mivasilət etmişdi.* C.Məmmədquluzadə. □ **İqamət etmək** – bir yerdə sakin olmaq, məskən salmaq, qərar tutmaq, oturmaq. *Həmin günün axşamı Tiflisdə iqamət edən Zaqafqaziyanın şeyxülislamı rus dilində bu məzmununda bir telegram aldı.* E.Sultanov. ..[Mehriban] Ağ-

damda iqamət edən atasına teleqraf çəkdi-rib, onu Bakıya çağırmaqla çocuqlarının məsələsini həll edəcəkdə. S.Hüseyn.

İQAMƏTGAH *is.* [ər. iqamət və fars. ...gah] İqamət yeri, oturulan yer, məskən. [Ata:] *Müqəddəs qanuna görə iqamətgahı kim verəcək? Çəmənözəminli. // Hökumət və ya dövlət başçısının, habelə yüksək vəzifə sahibi olan şəxslərin sakin olduqları yer. Prezidentin iqamətgahı. – [İbni-Salam:] Durmayıb birbaş mənim iqamətgahıma çapın. Ə.Məmmədخانlı.*

İQBAL *is.* [ər.] Bəxt, tale; bəxti götürmə. *Sənsən mənim ayım, günüm, hilalım; Dövlətüm, iqbalım, cahım, cəlalım. M.P.Vaqif. Tam iki aydır ki, tale, iqbal, ümid .. hər şey, məncə, məhv olub bitmiş.. H.Cavid. Gah onun, gah bunun üzünə güldü iqbal. B.Vahabzadə. □ İqbalı dönmək* – bəxti götürməmək; bəxti, taleyi dönmək. *Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazalərin; Qarışıb yenə əhvalı bizim tazalərin. Ə.Nəzmi. İqbalı götürmək* – bəxti götürmək. [Bayram:] *Ümid yoxdur, iqbalım gətirməyəcək, Zalxa etdiyi vədəni bitirməyə cürət edə bilməyəcək. M.F.Axundzadə.*

İQDAM *is.* [ər.] Bir işə səbatla təşəbbüs etmə, başlama. □ **İqdam etmək** – təşəbbüs etmək, başlamaq, girişmək. [Ağa Salman:] *Xanım, mən məhz sənin xatirin üçün bu işə iqdam edirəm. M.F.Axundzadə. Seyyid, ol mah sənin qatlinə iqdam etdi; Gedib öz çarəni qıl, eylədim elam sənə. S.Ə.Şirvani. [Bəhram:] Bəhram, qorx! Qorx öz vicdanından! Sən ki Saranın xatiri üçün bu işə iqdam etmişdin, nə tez sovuşdun? C.Cabbarlı.*

İQDAMAT [ər. “iqdam” söz. cəmi] *kit. bax iqdam. Belə bir iqdamatın iki qisim gözəl nəticəsi ola bilər. C.Məmmədquluzadə. Siz görə iqdamata başlamaqdan əvvəl mənimlə danışaydınız. M.S.Ordubadi.*

İQLİM *is.* [ər.] 1. Bir ölkənin, bir yerin meteoroloji şəraitinin (havası, suyu və s.) xüsusiyyətləri, ab-havası. *Kontinental iqlim. Mötədil iqlim. Azərbaycanın aran yerlərinin iqlimi. Soyuq iqlim. – Göyarti şərait yaradıldığı təqdirdə, təzə düşdüyü hər iqlimə uya bilər. Ə.Əbühləsən. Hər yer bağbağat olacaq, ölkəmizin iqlimi dəyişiləcək-*

dir. Ə.Sadiq. Görürəm Mingçəvir yanır bir çuraq kimi; Güllür Milin, Muğanın təbiəti, iqlimi. Ə.Cəmil.

2. *klas. Ölkə, məmləkət. Qəmindir könlümün təxtində sultan; Bir iqlimə iki sultan gərəkmez. Nəsimi. Ya bu iqlimdən başın al, get; Yoxsa başın götür, hüzuruma yet! Füzuli. İqlim-iqlim gəzməyi var; Hər havaya dözməyi var; İnsanın da, ürəyin də. S.Vurğun.*

İQLİMLƏŞDİRİLMƏ “İqlimləşdirilmək” *dən f.is.*

İQLİMLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Yeni iqlim şəraitinə, yeni mühitə alışdırılmaq.

İQLİMLƏŞDİRMƏ “İqlimləşdirmək” *dən f.is.* *Toxumdan alınan bitkilər gec meyvəyə düşür və müxtəlif keyfiyyətli olur. Sitrusların bu qayda ilə çoxalmasından iqlimləşdirmə (akklimatizasiya) və yeni sortlar əldə etmək məqsədi ilə istifadə edilir. İ.Axundzadə.*

İQLİMLƏŞDİRMƏK *f.* Yeni iqlimə uyğunlaşdırmaq, yeni mühitə alışdırmaq (heyvanları, bitkiləri).

İQLİMLƏŞMƏ “İqlimləşmək” *dən f.is.*

İQLİMLƏŞMƏK *f.* Yeni iqlim şəraitinə, yeni mühitə uyğunlaşmaq, alışmaq.

İQNA [ər.]: **iqna etmək** *klas.* – qane etmək, qənaətləndirmək, qənaətbəxş olmaq; razı etmək. [Qız:] [Nizamüddövlənin adamları] *hər gün gəlib, məni iqna etmək istəyir, qandırırırdılar. S.Hüseyn.*

İQRAR *is.* [ər.] 1. Dil ilə söyləmə, ifadə etmə, dili ilə təsdiq etmə, etiraf. // Öz sözümdə, əhdində möhkəmlik, dayanıq, səbat, sədaqət, vəfa. *Əhdi dürüst ola, iqrarı möhkəm; Fikri-zikri sənin sarı gərəkdir. Q.Zakir. Aşınələr ixtilatında sədaqət görmədim; Beyəti-iqrari-ımani-dəyanət görmədim? M.P.Vaqif. □ İqrar vermək* – söz vermək, əhd etmək. *Əvvəl mənə iqrar verib duran yar; Yandırdın dünyada ataşə məni. Aşıq Əmir. İqrarından dönmək* – sözümdən dönmək, əhdindən qaçmaq, əhdinə vəfa etməmək. *Gətirmədi əhdü iqrarı yerinə; Dilbər iqrarından döndü, neyləyim. Aşıq Kərim.*

2. Təsdiq, etiraf, qəbul. *Bilmirəm siz məndən nə kimi xəyanətlərimin iqrarını tələb edirsiniz. M.S.Ordubadi. □ İqrar etmək* – boynuna götürmək, qəbul etmək, etiraf etmək, öz dili ilə təsdiq etmək. [Molla

İbrahimxəlil:] *Camaat, bilin və aqah olun ki, Mürzə Fətəli öz kafirliyini iqrar etdi.* Ə.Haqverdiyev. *Mən .. iqrar eləyirəm ki, doğrudan da, müsəlmanlar silahlanırlar..* C.Məmmədquluzadə. *Özünün iqrar etdiyinə görə tay-tuşları gecə kurslarında da olsa, oxuyub savadsızlıqlarını ləğv etdilər.* Ə.Vəliyev.

3. Qərar, qənaət, hökm. *Hükəmanın da iqrarı bunadır ki, başın çanağı nazikləşib kiçildikcə, beyin də zəifləməyə və kiçilməyə başlayır.* C.Məmmədquluzadə.

İQRARSIZ *sif.* Dəyanətsiz, öz sözündə, vədində, qərarında sabit olmayan. *Vaqif sevdi bir iqrarsız bivaşa; Badə getdi tamam çəkdiyi cəfa.* M.P.Vaqif.

İQREK 1. Latın əlifbasının axırıncıdan əvvəlki hərfi (γ).

2. *riyaz.* X, Z hərfləri ilə yanaşı olaraq, həmin hərflə işarə olunan məchul kəmiyyət.

3. *məc.* Naməlum, yaxud adı çəkilmək istənilməyən şəxsə işarə.

İQTA *is.* [ər.] *köhn.* 1. Bağışlanmış və ya icraya verilmiş yer.

2. Malikanə.

İQTİBAS *is.* [ər.] Bir sözü, cümləni və ya fikri eynilə və ya məzmunca başqasının əsərindən alma, götürmə. □ **İqtibas etmək** – götürmək, almaq (fikri, sözü və s).

İQTİDAR *is.* [ər.] 1. Qüvvət, təqət, güc. *Yeriməyə iqtidarı yoxdur. Danışmağa iqtidarı çatmır. – Bura adətən can verən əsirlər, ayağı üstündə durmağa iqtidarı olmayanlar gətirildiyi üçün, bu “ölüm hücrələrinin” keşiyi zəif idi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Qüvvəsi çatma, gücü çatma, imkanı olma. *Zeynal nəinki borclarını verib təmizləmək və ya arvadına və çocuqlarına paltar və ayaqqabı almaq iqtidarında deyildi, həttə gündəlik xərcə də para yetirə bilməyirdi.* S.Hüseyn. *Baş leytenant öz bölüyü ilə hər vaxt hər bir əmrin öhdəsindən gəlmək iqtidarına malikdir.* Ə.Əbühləsən. // Güc, səlahiyyət, etibar. *Getdi şənimiz, etibarımız; Varmı rütbəmiz, iqtidarımız?* M.Ə.Sabir. *İqtidarın, malın, pulun çoxdur; Xalqa ondan vəli kömək yoxdur.* A.Səhhət.

İQTİDARLI *sif.* 1. İqtidarı olan, gücü çatan; güclü, qüvvətli.

2. Bacarıqlı, qabiliyyətli, qüvvətli. *İqtidarlı yazıçı. – “Məktubati-Şeyda bəy” sərəlövhəsi ilə yazdığı “Müəllimlər iftixarı” və “Gəlinlər hamayılı” adlı kitabçalar Qəni-zadənin iqtidarlı bir ədib olduğunu bildirir.* F.Köçərli.

İQTİDARSIZ *sif.* İqtidarı olmayan, gücü çatmayan; qüvvətsiz, gücsüz. // Bacarıqsız.

İQTİDARSIZLIQ *is.* Qüvvətsizlik, gücsüzlük. // Bacarıqsızlıq.

İQTİSAD *is.* [ər.] bax **iqtisadiyyat** 1-ci mənada. *Uca mədəniyyət yüksək iqtisaddan asılıdır.* M.S.Ordubadi. □ **Siyasi iqtisad** – bəşər cəmiyyəti inkişafının müxtəlif pillələrində ictimai istehsalı və onun paylaşdırılması qanunlarını öyrənən elm.

İQTİSADÇI *is.* 1. Bax **iqtisadiyyatçı**.

2. *tar. siyasi.* İqtisadçılıq tərəfdarı (bax **iqtisadçılıq**).

İQTİSADÇILIQ *is. tar. siyasi.* XIX əsrin axırlarında – XX əsrin əvvəllərində Rusiya sosial-demokrat hərəkatında opportunist cərəyan (bu cərəyan tərəfdarlarının fikrincə, fəhlə sinfi ancaq öz iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq uğrunda mübarizə aparmalı, mütləqiyyətə siyasi mübarizəni isə burjuaziyanın öhdəsinə buraxmalı idi).

İQTİSADI *sif.* İqtisadiyyatla bağlı olan, təsərrüfata aid olan. *Ölkələr arasında iqtisadi əlaqə. İqtisadi məsələ. İqtisadi böhran. İqtisadi qanunlar. İqtisadi həyat. – “Kəşkül” hər məsələdən yazırdı, iqtisadi, ictimai, siyasi, ədəbi mövzuları işıqlandırır.* M.İbrahimov. *Xalq təsərrüfatımızın ümumi inkişafında yaylaqlarımızın, mədən-müalicə sularımızın, kurortlarımızın iqtisadi əhəmiyyəti böyükdür.* Ə.Vəliyev. // İqtisadiyyatın öyrənilməsi ilə bağlı olan. *İqtisadi jurnal. İqtisadi coğrafiya. İqtisadi ədəbiyyat. İqtisadi tədqiqat.*

♦ **Yeni iqtisadi siyasət** *iqf.* – Sovet Rusiyasında keçid dövründə proletar diktaturasının həyata keçirdiyi təsərrüfat siyasəti (sosializm qurulması mənafeyinə xidmət edən bu siyasət dövründə hakim mövqelər dövlət əlində olmaqla, kapitalizm və azad ticarətə yol verilirdi).

İQTİSADİYYAT *is.* [ər. “iqtisad”dan] 1. Hər hansı bir ictimai quruluşun, cəmiyyə-

yötin istehsal qüvvələrinin inkişafına uyğun olan istehsal münasibətlərinin məcmusu. *İqtisadiyyatımızın durmadan tərəqqisi mədəniyyətimizin misilsiz yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.* İ.Əfəndiyev.

2. Hər hansı bir ölkənin, rayonun və s.-nin təsərrüfatının vəziyyəti. *Respublikamızın iqtisadiyyatı. Şimal rayonlarının iqtisadiyyatı.* // Təsərrüfatın hər hansı bir sahəsinin maliyyə və maddi cəhətdən quruluşu, vəziyyəti. *Nəqliyyat iqtisadiyyatı. Ticarət iqtisadiyyatı.*

3. Xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsinin maliyyə və maddi tərəfini öyrənən elm. *İqtisadiyyatdan dərslik. İqtisadiyyata dair mühazirə.*

İQTİSADİYYATÇI is. İqtisadiyyat, iqtisadiyyat elmləri mütəxəssisi.

İQTİZA is. [ər.] *klas.* Lüzum, lazım olma, zəruriyyət, vaciblik. // Ehtiyac, hacət. *Hala məgər iqtizayi-dövrən; Oldur ki, ola o gənc pünhan.* Füzuli. □ **İqtiza etmək** – 1) tələb etmək, lüzumlu etmək, vacib etmək, ehtiyac doğurmaq. *Aciz, yazıq başərlərə rəhm etməyən qəza; Səndən məni ayırmağı da etmiş iqtiza.* A.Səhhət; 2) müsaidə etmək, imkan vermək. *Əgər onların gündüzləri vaxtları iqtiza etmir, bəs axşamlar niyə təşrif gətirmirlər?* C.Məmmədquluzadə. **İqtizasına görə** – bax **iqtizasınca**.

İQTİZASINCA *zərf klas.* Tələbinə görə, bacarığına görə, ehtiyacına görə. *Hər bir şair öz qəlbinin və təbinin iqtizasınca göy üzündə qatar ilə uçan durnalara öz halidilini ərz qılır.* F.Köçərli.

İL is. 1. Yer kürəsinin Günəş ətrafında bir dəfə dövr etdiyi müddət (yanvarın 1-dən başlayaraq hesablanan 12 aylıq dövr). *Yerin günəş ətrafında tam hərəkəti bir il çəkir. Bir ilin uzunluğu 365 və ya 366 gündür.* – *İlin hər fəslinin bir hüsnü var, amma qışın ləzzəti bir özgədir.* C.Məmmədquluzadə. // Hər hansı bir gündən başlayaraq hesablanan 12 aylıq bir müddət. *Hadisədən iki il keçmişdir. Bir ildən sonra 10 yaşı tamam olacaq. Dörd il bir şəhərdə yaşamaq. Bir il səfərdə olmaq.* – [Tapdıq:] *On ildi bu fürsəti güdürdüm; Ey şux, gözüm ki səndədir bil.* C.Cabbarlı. *Baratın Bakıya gəldiyi vaxtdan beş il keçirdi.* M.Hüseyn.

2. Cəm şəklində: tərkibdə sıra sayları ilə onillik müddətləri göstərir. *Doxsanuncu illər. Altmışıncı illər ədəbiyyatı.*

3. Cəm şəklində: müəyyən zaman, dövr bildirir; dövr, zəmanə. *Müharibə illəri. Uşaqlıq illəri. Məktəb illəri.* – *Yenə bahar gələndə; Volqada axırdı buz; Lakin illər ağırdu; Günlər yaman uğursuz.* R.Rza. [Ən-tiqənin] *atası qarışıqlıq illərində yatalağdan ölmüşdü.* Mir Cəlal.

4. *astr.* Günəş ətrafında hər hansı planetin dövr müddəti. *Mars ili.*

İ dolanmaq – on iki ay bitmək, qurtarmaq, il başa çatmaq. *Qış getdi, qar gəlmədi; Nə də bahar gəlmədi; İl dolandı, ay ötdü; Gözlədim, yar gəlmədi.* (Bayatı). *Ay keçər, il dolanar. Sənin adın məgribdən məşriqətən bütün dünyada məşhur olar.* “Koroğlu”. *Günlər keçdi, .. il dolandı..* M.Rahim. **İl gecə** – qurtarmaq bilməyən, uzun (“uzun gecə” mənasında). *Bağrımı çatlatdılar; Sinəmi oxlatdılar; İl gecəni sübhə tək; Bircə məgər yatdılar?!* M.Ə.Sabir. **İl keçdikcə** – zaman ötdükcə, bir neçə il keçdikdən sonra, vaxtilə. *İl keçdikcə unudulacaqdır. İl keçdikcə ağıllanacaqdır. İl uzununu* – on iki ay müddətində, bütün ili, bütün il ərzində. [Həsən:] *Gərək il uzununu işimi-gücümü, dükənimi buraxıb divana yol döyəydim.* Ə.Haqverdiyev. *İl uzununu dərdini çəkməkdəyəm; Aylar ilə göz yaşu tökməkdəyəm.* Ə.Nəzmi. **İl vermək** – xalq adətincə, ölən adam üçün ili tamam olduqda ehsan vermək. **İldən-ilə, ildərdən-ilə** – hər il, il keçdikcə, ilbəil, durmadan. *Çay dediyi sözlər yerini aldı; İldən-ilə gölün suyu azaldı.* A.Səhhət. *Şəhərdən kəndə gələn çarpayılardan, çəngəl-bıçağın, stol-kürsünün sayı ildən-ilə artır.* İ.Əfəndiyev. *Bəhəri çox verir bağ ildən-ilə.* M.Dilbazi. **İl-ildən** – ildən-ilə, ilbəil. *Azaldı il-ildən bağın meyvəsi; Torpağın hünəri, suyun qüvvəsi.* M.Dilbazi. **İllər ayrısı olmaq** – uzun illər bir-birindən ayrı düşmək, ayrı yaşamaq, bir-biri ilə görüşməmək. *Mən aşıq, ellər ayrısı; Şanə tellər ayrısı; Bir gününə dözməzdim; Oldum illər ayrısı.* (Bayatı). *İllər ayrısıyıq, fürsət düşəndə; Çəkilib pünhana üzün bürüm!* Aşıq Ələsgər. **Tədris ili (akademik il)** – bir

yay tətilinin axırından o biri yay tətilinin övvəlinə qədər olan dərş məşğələləri dövrü. **Uzun illər** – həmişə, daim, illər boyunca. *Sülh carçısıyıq biz uzun illər, bilirlə aləm; Sülh şairə, sülh fəhləyə, sülh xalqa gərəkdir.* S.Rüstəm. **Yeni il** – 1 Yanvar günü. *Yeni ili təbrik etmək. Yeni il şənliyində iştirak etmək. Yeni iliniz mübarək!*

İLAC *klas. bax əlac.* *Çak görüb köksümü, qılma ilacım, təbib; Zayə olar mərthəmin, məndə bitər yarə yox.* Füzuli. *Kimsənədən olmadı dərdinə, Seyyid, ilac; Eyləmə hər nakəsə halını əfsanə ərz.* S.Ə.Şirvani. *Vazeh bu ki xəstədir məzacın; Ya rəb, kim edər sənin ilacın?* M.Ə.Sabir.

İLACSIZLIQ *bax əlacsizliq.* *Güllər .. acı bir ilacsizliq içində qalıb, pianinosunun arxasına keçirdi. İ.Əfəndiyev. [Bülənd] ilacsizliqlə (z.) Çimnaza və Nazlıya baxdı. Ə.Əbülhəsən.*

İLƏHƏ *is. [ər.]* Antik mifologiyada və bəzi dinlərdə; qadın cinsli allah. *Qədim Yunanıstanda şüərə sinfi bir qissə və hekayət yazmaq istədikləri əsnada “Muza” adlı teatr ilahəsinə rücu edib ondan kömək və məddad dilərdilər.* F.Köçərli. [Qızlar:] *Çıxar Olimpə şadman; Ən işvəkar ilahələr.* H.Cavid. *Biri deyir ki, sənət təbiətin səsidir; Biri deyir ki, sənət eşqin ilahəsidir.* B.Vahabzadə. // *Canan, məhbubə, məşuqə, dilbər; eşq pərisi. [İlyas] bahar möcüzələrinin qolları arasına girərək bələyindən çıxmış şeir ilahəsinin qolları arasında nazlandı.* M.S.Ordubadi.

İLƏHİ *sif. din. [ər.]* 1. Allaha mütəəlliq, Allaha məxsus, Allaha aid, Allah tərəfindən verilmiş; qeyri-bəşəri. *İlahi hikmətlər xəzinəsi.* – [Şeyx Sənan:] *Bu ilahi sükuta qarşı, Xumar; Həp mələklər olur pərəstişkar.* H.Cavid.

2. *is.* Allah. *Bu dağlar ahı neylər; Başım külahı neylər; Sən ordan bax, mən burdan; Görək ilahi neylər.* (Bayatı). *O gözəllik ilahidən verilmiş; Əvvəldəndi gözələrinin qarası. Aşiq Əmrah.* // *məc.* Qeyri-maddi, qeyri-cisməni, ruhani, mənəvi. *İlahi məhəbbət. İlahi eşqin tərənnümü.* – *Budur!* “*Leyli Məcnun*” – *böyük sənətdir! Nə qədər ilahi bir məhəbbətdir!* S.Vurğun. // *məc.* Təmiz,

pak. Nə qədər ilahi bir insansınız; Mənə qardaşdan da mehribansınız. S.Vurğun.

3. *məc.* Xariqüladə, misilsiz, tayı-bərəbəri olmayan, məftunedici. *İlahi gözəllik. İlahi səs.* – [Nizami:] *Dostlar, hamınızı inandıra bilərəm ki, Bərdənin bu ilahi gözəlliyi məni heyran etmişdir.* M.Hüseyn. *Bu, əfsanə və nağıllarda söylənən cənnət bağından, ilahi məxluqlardan gələn səs kimi bakir, gözəl və xoş idi.* Mir Cəlal.

İLƏHİ *nida.* Ey Allah, ay Allah (Allaha xitab, yalvarış). *İlahi, bülbülə olsun həmişə gül həmdəm; Müdam o xəstə dilin gülşəni, baharı ola.* S.Ə.Şirvani. *Daşqəlbli insanları neylərdin, ilahi?* M.Ə.Sabir. *Qəmin əlində, ilahi, dönüb ürək qanə.* M.Hadi. [Ana:] *İlahi, üç nəfər yetim balamı sənə tapşırıb gedirəm.* C.Cabbarlı.

İLƏHİLƏŞDİRİLMƏ “İlahiləşdirilmək”-dən *f.is.*

İLƏHİLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Xariqüladə, ilahi bir qüvvə edilmək, Allah sifəti verilmək, Allah sayılmaq. // Allah kimi yüksəldilmək, təqdis edilmək, Allah kimi qarşısında səcdə edilmək. *Təbiət güclərinin ilahiləşdirilməsi.* – *İlahiləşdirilmiş, mələk simalı, əl çatmayacaq dərcədə uzaq, xəyali gözəlin yerini sadə, təbii, həqiqi gözəllər tutur.* M.İbrahimov.

İLƏHİLƏŞDİRMƏ “İlahiləşdirmək”-dən *f.is.*

İLƏHİLƏŞDİRMƏK *f.* Allah saymaq, Allah sifəti vermək. // Allah kimi yüksəltmək, qaldırmaq, təqdis etmək, Allah kimi qarşısında səcdə etmək. *Qədim insan odu ilahiləşdirir, ona tapınırdı.*

İLƏHİLİK *is.* 1. Üvlilik, müqəddəslik, yüksəklik. [Yaşlı kişi:] *Mən bu səslərdə bir ülvüyyət, bir ilahilik görürəm.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Son dərəcə gözəllik, füsunkarlıq.

İLƏHİYYAT *is. [ər.]* Dini ehkamlardan bəhs edən sxolastik elm; din elmləri.

İLƏHİYYATÇI *is.* İlahiyyatla məşğul olan adam, ilahiyyat alimi.

İLƏXİR [ər.] (*ixtisarı i.a.*). Sıra ilə adları çəkilən şeylərin axırında yazılır, ya deyilir və onları davam etdirmək mümkün olduğunu bildirir. *Həmin [kitabdakı] nümunələrin arasında saat, .. kəllə qənd, ağızlıq, kitab,*

çəşmək və ilaxır kimi şeylərin də şəkilləri vardır. F.Köçəri.

İLAN *is.* 1. Bədəni uzun və qıvrılan ayaqsız, adətən zəhərli dişləri olan sürünən heyvan. *Zəhərli ilan. Xallı ilan.* – *İlanın ağına da lənət, qarasına da lənət.* (Məsəl). *..Ağabala dərviş gürrə ilanları bazar dalına töküüb oynadırdı.* Ə.Qəmküsar. [Eyvaz kişi] *özünü itirmədi, sağ əli ilə sol qoluna dolanan ilanının boğazından tutub gücü gəldikcə çayın içinə atdı.* Ə.Vəliyev. □ **İlan çalmaq** – ilan vurmaq. *Bəziləri də deyirdilər ki, Qara Məliki ilan çalib öldürüb.* M.S.Ordubadı.

2. *məc.* Məkrli, xain, acıdil, kinli adam haqqında. [Knyaz:] *Sən də dəf ol ki, hövsələm bitdi; İkiniz bir ilansınız, nankor!* H.Cavid. [Sona:] *Məni o qara ilan Kamran aldatdı.* H.Nəzərli. [Vaqif:] *Basma ayağını bizim torpağa; İlandan, əqrəbdən yar ola bilməz.* S.Vurğun.

3. *məc.* İlan kimi qıvrılan, uzanan şey haqqında. *İlan yolu.* – [Ələmdar] *ilan tatarısını göydə tovlayıb, adam olanın boynuna dolayırdı.* S.Rəhimov.

♦ **İlan ağzından qurtarmaq** – çox təhlükəli, ağır, çətin, çıxılmaz vəziyyətdən qurtarmaq. **İlan ağzından qurtulan quş (qurbağa) kimi** – çox təhlükəli, ağır, çıxılmaz vəziyyətdən qurtaran adam haqqında. *Rübabə qarını bərk itələmiş, ilan ağzından qurtulan quş kimi qaçmışdı.* Mir Cəlal. **İlan çalmış kimi, elə bil ilan çaldı** – bax **ilan vurmuş kimi** 2-ci mənada. *..Qara çadralı qız ilan çalmış kimi yerindən sıçradı.* Ə.Məmmədخانli. **İlan dili çıxartmaq, ilan kimi dil çıxartmaq** – acizənə yalvarmaq, yazıq-yazıq xahiş etmək, yalvarıb-yaxarmaq. [Güləndam:] *Yusif bəy ilan dili çıxardır, elə zarıyır, elə zarıyır, adamın yazığı gəlir.* N.Vəzirov. *Həmzə .. Veysin qabağında gərək ilan kimi dil çıxarda, arvad kimi göz yaşı tökə idi.* Ə.Əbülhəsən. **İlan əlindən qurtarmaq** – birini zülmədən, əziyyətdən, istismardan azad etmək. *Bir kimsə tapılmaz yetə savaba; Qurtara fəqiri ilan əlindən.* Q.Zakir. **İlan gözü kimi** – çox az, çox zəif, hissedilməz. [Veys] *astaca ora yaxınlaşdıqda ilan gözü kimi işıq süzülüyünü sezib,*

qulağını qapıya dayayaraq qulaq asdı. Ə.Əbülhəsən. **İlan mələyən** – çox isti, quraq və susuz. *İlan mələyən çöllər.* **İlan vuran ala çatdan qorxar** *məsəl* – başına gəldiyi üçün çox ehtiyatlı, tədbirli hərəkət edən adam haqqında. [Hacı Əhməd:] *O səbəbə ki ilan vuran ala çatdan qorxar.* C.Cabbarlı. **İlan vurmuş kimi** – 1) əziyyətdən, ağrıdan çapalayan, qovrulan adam haqqında. *Ala pişik bığlarını eşərək yerin ortasında yatmışdı, çünki bu gecə Kosanın yuxusu ilan vurmuş kimi kəsilmişdi.* S.Rəhimov; 2) birdən sıçrayaraq, dik atılaraq, həvlnak. *Yasavullu başı ilan vurmuş kimi yerindən sıçradı.* M.Rzaquluzadə. **İlana ağı vermək** – xəlvəti, əl altından təhrik etmək, gizləndən öyrədib qızıdırmaq. **İlanın quyruğunu basmaq** – birini qəzəbləndirmək, hirsələndirmək. [Hacı Tağı:] *İndi adam vurub öldürmək vaxtı deyil, ilanın quyruğunu niyə basmaq?* Ə.Əbülhəsən. **Dili ilanı yuvadan çıxardır** – bax **dil!** **Elə bil ilan qovub** – çox tələsik, tənəgfəş, nəfəsi qaralmış halda. [Əziz] *hər gecə səhər ala qararlığında elə gəlir ki, elə bil uşağı ilan qovub.* Ə.Məmmədخانli.

İLANBALIĞI *is. zool.* Dəyirmiağızlılar sinfindən ilanabənzər ibtidai onurğalı heyvan.

İLANBAŞIOTU *is. bot.* Alp zonasında daşlı yamaclarda bitən boz tükcüklərlə örtülü çoxillik ot bitki. *İlanbaşıotu .. bəzən zibilli yerlərdə bitir. Tərkibində limon iyli ətirli yağ. .. "A" provitamini vardır.* M.Qasimov.

İLANCIQ¹ *is.* Kiçik ilan, ilan balası.

İLANCIQ² *is. dan.* Ayaqda, qolda yara şəklində baş verən sümük vərəminin xalq arasında adı.

İLAN-ÇAYAN *top.* İlan, əqrəb kimi sancaq heyvanlar. *Səfər kişi bir-bir barmaqlarını qatlayaraq saydı: – İlan-çayandan xəbəriniz varmı? Mir Cəlal. [Bəkir dedi:] Yaxşı-yaxşı yat, ilan-çayan başınızdan çıxsın.* İ.Hüseynov.

İLAN-ÇAYANLI *sif.* İlan və əqrəb kimi heyvanlar çox olan yer. *Mərkəzdan uzaq, ..kol-koslu, ilan-çayanlı bir düzdə Güllüçə kəndi bina olmuşdu.* S.S.Axundov.

İLAN-QURBAĞA 1. *top.* Cürbəcür sürünən heyvanlar; həşərat.

2. *sif. dan. məc.* Pis, oxunması mümkün olmayan, cızma-qara, anlaşılmaz. *İçəridən ilan-qurbağa xətti ilə yazılmış qərübə yazılar meydana çıxdı.* S.Rəhman.

İLANLI *sif.* İlan çox olan, ilan yaşayan. *İlanlı yer. – İlanlı çöllərdə şəhərlər saldıq; Dəyişdik dünyanın xəritəsini.* S.Vurğun.

İLANLIQ *is.* İlan çox olan yer.

İLANOTU *is. bot.* Gövdəsi buğum-buğum, quraqlığa davamlı çoxillik ot (yem bitkisi kimi istifadə olunur).

İLANOYNADAN *is.* İlanı müxtəlif üsullarla özünə ram edib, onunla tamaşa göstərən adam. *Dolanır bağrını ilanoynadan; Bir də ki dərvişlər əlində kəşkül.* M.Rahim.

İLANSAYAĞI *bax ilanvari.* *İlansayağı yol dağların döşündən burularaq, kəmərkimi aşağıya doğru enir..* M.İbrahimov.

İLANSOĞANI *is. bot.* Yumurtavari başlıqlı və salxımşəkilli qısa saplaqlı çiçəkləri olan soğanaqlı çoxillik bitki.

İLANÜZÜMÜ *is. bot.* Qırmızı meyvəli yabanı kol bitki və onun meyvəsi.

İLANVARI *sif.* İlan kimi, ilana oxşar; qıvrılıb uzanan, əyri-üyrü. *İlanvari boru. İlanvari yol. – Bir neçə gün sonra Telli bəlkonda durub getdikəncə incələşib gözdən itən ilanvari kənd yoluna baxırdı.* S.Hüseyn.

İLANYEYƏN *is. zool.* Qartallar fəsiləsindən ilan yeyən quş.

İLANYOLU *sif.* Qıvrılıb uzanan, əyri-üyrü, dolanbac. *İlanyolu (z.) dağa çıxdıq.*

İLAŞIRI *zərf* Hər ildən bir. *İlaşırı istirahət yerini dəyişmək.*

İLAVƏ *bax əlavə.*

İLBƏİL *zərf* İldən-ilə, il keçdikcə. *Tuf belə dövrəyə ki, bədtər olur; Seyri-fələk, dövrü-zaman ilbəil.* M.Ə.Sabir. *Dəyişir ilbəil mənim zahirim; Məsləkəim, əqidəm dəyişmir ancaq.* B.Vahabzadə.

İLBİZ *is. zool.* 1. Əksərən balıqçulağına oxşar bərk çanaq içərisində yaşayan yumşaq bədənli molyusk. *Tənək və sədəfilbizlərinin öyrənilməsindən aydın oldu ki, yumşaq bədənli çanaq içərisinə alınmış heyvanlara ilbiz deyilir. “Zoologiya”.* Ancaq arabis ilbizlər bir-birinə səs verib fit çalır. C.Cabbarlı.

2. *məc.* Adamsancan, xəlvəti, ələltindən iş gören adam haqqında. *İlbizin biridir.*

İLBİZLİK *is.* 1. İlbiz çox olan yer. *Evin dalı ilbizlikdir.*

2. *məc.* Adam sancma, ələltindən, gizləndən iş görmə. *İlbizlik etmək.*

İLDƏN-İLƏ *zərf* Hər il keçdikcə, getdikcə. *Vətənimizin qüdrəti ildən-ilə artır.*

İLDİRİM *is.* Havada yığılmış atmosfer elektrikinin çox vaxt əyri-üyrü zolaq şəklində ani parıltısı. *İldırım çaxmaq. İldırım vurmaq. – [Almaz:] Bax gör, ildırım necə vurur! C.Cabbarlı. Eyni anda ildırım. çaxıb sel-su axan çölü gündüz kimi işıqlandırdı. İ.Əfəndiyev.*

◊ İldırım kimi – çox tez, çox iti, çox cəld, çox sürətlə. *İldırım kimi qaçmaq. – At qaratikanlığı yarıb, ildırım kimi süzüb, ilxıçının yanında dayandı. “Koroğlu”. Tamaşa qorxunc bir qəhqəhə çəkərək ildırım kimi çaya tərəf qaçır. S.S.Axundov. Hüseyn pirləkənləri ildırım kimi yuxarı qalxdı. S.Rəhman. İldırım sürəti ilə – çox iti, çox sürətlə, çox tez, çox cəld. İldırım sürəti ilə hərəkət etmək. – [Çopov:] ..[Quzatayın] ordunun qüvvəli bir hissəsini götürərək qarşı dağın arxasına çəkilməsi xəbəri ildırım sürəti ilə yayılmağa başladı. Çəmənzəminli. Buludlar arxasında daldalamb .. fürsət gözləyən üç “M-109” birdən ildırım sürəti ilə sığıdı. Ə.Vəliyev. İldırım vurmuş kimi – bax ildırım kimi. İldırım vurmuş kimi yerindən sıçradı, qalxdı. H.Nəzərli. Elə bil ildırım (kimi, təki) vurdu – bərk, şiddətli təsir, sarsıtma mənasında. *Şahsənəm* bu sözü Qərbdən eşidən kimi elə bil onu ildırım vurdu. “Aşıq Qərib”. [Gülçöhrə:] [Arşınmalçının] gözü gözümə sataşanda, elə bil ki, ildırım kimi məni vurur. Ü.Hacıbəyov. Bu söz ildırımtək onları vurdu; Bağrını kabaddan betər qovurdu. H.K.Sanlı. İldırım sipəri – binanı, qurğunu və s.-ni ildırım zərbəsindən qorumaq üçün yerlə birləşdirilmiş şaquli metallik mil şəklində qoruyucu. **Üstünə ildırım düşsün (çaxsın)** – qarğış, nifrət ifadəsi. [Fatma xanım:] *Ay səni öyrədənən üstünə ildırım düşsün!* N.Vəzirov.*

İLDİRIMLI *sif.* 1. Çox vaxt ildırım çaxan. *Ələyində dalğalanan heyvanlar; İldırımli dağlar, çöllər bizimdir! A.Şaiq. Çoban Fər-*

zəlidən əli üzülən, Dəli dağın ildırımlı gecə-sini xatırlayan Alagöz hıçqıra-hıçqıra otağın küncünə çəkildi. S.Rəhimov.

2. *məc.* Təşbehlərdə: parlayan, işıqsaçan, ehtiraslı, iti mənasında. *Əsir qızın ildırımlı gecələri andıran qara gözlərində .. [şair] həyatının yeni bir məna ilə titrədiyini gördü.* Ə.Məmmədخانlı.

İLDİZ bax **ulduz**.

İLDÖNÜMÜ *is.* Hər hansı bir tarixi və b. hadisədən daha bir il keçdiyini göstərən gün. *Müharibənin ildönümü. Şairin ölüminin ildönümünə həsr olunmuş gecə.*

İLƏ (*ixtisarı ...la, ...lə*) *qoş.* Qoşulduğu sözlə bəzən (samitlə qurtaranda) bitişik, bəzən də (saitlə qurtaranda) ayrı yazılıb aşağıdakı mənalarda işlənir:

a) vəsiti mənası bildirir. *Qarovulçu, kvadrat şəkilli bir taxta ilə yeraltı daxmanın qapısını bağlayır.* M.İbrahimov. *Murtuzayev arvadı Yavəri barmağı ilə eyvana çağırır tapşırıq verdi.* S.Rəhimov; b) birgəlik bildirir. *Atamla anam. Dayısı ilə xalası;* c) işin birlikdə görüldüyünü bildirir. *Qurban ilə Məsmə xala bir qədər söhbət elədilər.* S.Rəhman. *Eyvazla Gülşən Xanpərinin yanına getdilər.* Ə.Vəliyev; ç) hərəkətin müəyyən məkan boyunca icra olunduğunu, davamını bildirir. *Bağların arası ilə uzanan bir yolla gedirdim.* S.Hüseyn. *Qocaman palıd meşəsinin arası ilə eşilən qarlar havaya dikəlir, ağacların başından yuxarılara sovurulurdu.* S.Rəhimov. *Kim isə .. hasar dibi ilə irəliləyirdi.* Ə.Məmmədخانlı; d) iş və hərəkətin tərzini bildirir. *Dostum Ağabəy əllərini heyrətlə bir-birinə çırpdı.* A.Şaiq. *Giləsin fərəhi artır, gözləri sevinclə parlayırdı.* Mir Cəlal.

İLƏLƏBƏD *zərf [ər.]* 1. Həmişə, daima, nəhayətsiz, sonsuz olaraq.

2. Heç bir vaxt, bir daha, qətiyyə, əbədən. *İlələbəd sizə ayaq basmaram.*

İLƏN "İlə" sözünün qədimi forması. *Aşıq gəlir saz ilən; Ördək ilən qaz ilən; Yar məni yola saldı; Evdən ərkinaz ilən. (Bayatı). Çox baxdıgına, qəmzə ilən bağrın əzərsən; Hər kimə ki baxmazsan, onunla nəzərin var.* Füzuli. *Mərdlər ilən gəz ki, vəfadar olur; Nəksələrə yoldaş olan xar olur.* M.V.Vidadi.

İLƏRİ bax **irəli**. [Balaqardaş:] *Kababdan iləri bir az çörək-pəndir .. gətir, qoçaq!* N.Vəzirov. *Mən də evdən apardığım saxsı çanağı iləri sürdüm.* M.S.Ordubadı. *Bu dəfə köksünü vermmiş iləri.* S.Vurğun.

İLGÜK *is.* 1. Paltarın yaxasında, qolunda, cibinin ağzında və b. yerində düyməni və ya qarmağı keçirmək üçün sapdan, qaytandan düzəldilən balaca yarıq və ya halqa; düymə yeri. *Fabrikdə işləyən qızlar hər düyməni, hər ilgəyi diqqətlə tikir, paltarın möhkəm olmasına çalışırlar.* "Az. qad."

2. Rəsmi paltarın yaxasında rəngli sırma. [Zəhranın] *əynində boz şineli, şinelin yaxasında, yaşıl rəngli ilgəklərin üstündə qoşa kubiklər vardı.* Ə.Vəliyev.

3. Bax **ilmə**. 1-ci mənada [Səltənət] *xalqanı açıb diqqətlə hər şəklində, hər naxışına, hər ilgəyinə bir də baxdı.* Mir Cəlal.

İLGƏKLƏMƏ "İlgəkləmək" *dən f.is.*

İLGƏKLƏMƏK *f.* İlgək vurmaq, ilgək açmaq.

İLGƏKLƏNMƏ "İlgəklənmək" *dən f.is.*

İLGƏKLƏNMƏK *f.* İlgək tikilmək, ilgək vurulmaq, ilgək açılmaq. *Köynəyin yaxası ilgəklənib.*

İLGƏKLI *sif.* 1. İlgəyi olan. *İlgəkli yaxa.*

2. Halqa şəklində düyünlənmiş. *İlgəkli ip.* – *Kapitanın yanındakı qarabuğdayı uşaq qayığın baş tərəfindəki ucu ilgəkli uzun və yoğun kəndiri kəmənd kimi atdı və dairəyə keçirdi.* M.Hüseyn.

İLGƏKŞƏKİLLI *sif.* İlgəyə oxşar, ilgək kimi.

İLGƏKVARI bax **ilgəkşəkilli**.

İLGAR *is. qəd.* Ansızın hücum, basqın, düşmən torpağına süvari hücumu. □ **İlgar etmək** – ansızın hücum etmək, basqın etmək. *..Cərrah ibni-Əbdüəllah iyirmi beş min nəfər ləşkar ilə üzərinizə ilgər edirlər, qafıl olmayasınız.* "Dərbəndnamə".

İLGİM *is. məh.* Quru (susuz) çöllərdə buxarın yerə yayılıb uzaqdan su kimi görünməsi hadisəsi; sərab. *Bizim Əmirxan da ilgimlər kimi; Gah gözə görünür, gah qaçır gözədən.* S.Vurğun. *Mən ilgimin nə olduğunu coğrafiya dərində oxumuşdum.. İ.Əfəndiyev. Dərənin hündürlərində, yanıb bozarmış güneylərdə duman kimi qatı ilgim qaynayırdı.* İ.Hüseynov.

İLHAQ *is.* [ər.] Bitişdirmə, birləşdirilmə, qatma, qatılma; əlavə etmə, əlavə edilmə; qoşma, qoşulma. □ **İlhaq etmək** – birləşdirmək, bitişdirmək, qatmaq. **İlhaq edilmək (olunmaq)** – birləşdirilmək, qatılmaq. *Xəlifə Qızıl Arslanın məhv edilməsi nəticəsində Aran və Şimali Azərbaycanın Şirvana ilhaq olunması ilə də razılaşıq.* M.S.Ordubadı.

İLHAQÇI *is.* Zorla bitişdirən, qəsbkar, qəsbkarlıq siyasəti yeridən.

İLHAM *is.* [ər.] 1. Yaradıcılıq zamanı özünü göstərən ruhlanma halı, yaradıcı fikrin yüksəlişi; ruhlanma, təb. *Baxdıqca nur əman bu yeni elə; Sənətin ilhamı açar qol-qanad.* A.Şaiq. *Mən ilhamı bir dost kimi; İmdadına çağırmışam.* R.Rza. *Sənətimə can-qan gətirən, ilhamıma uçuş verən bələmlə fəxr elədim.* B.Bayramov. □ **İlham almaq** – bir şeydən ruhlanmaq, vəcdə gəlmək, yaratmaq üçün ondan qüvvə almaq, təbə gəlmək. *Yenə yaşıl don geyinmiş çəmənlər gülür; Təbiətdən ilham alıb ötür qumrular.* S.Vurğun. *Barmağın gəzdikcə pərdələrdə, mən; Mən ilham almışam o nəğmələrdən.* Z.Xəlil. **İlham vermək** – ruhlandırmaq, yaratmaq üçün qüvvə vermək, vəcdə gətirmək, şövləndirmək. *Ey müqəddəs həyat! Müqəddəs insan! Sənə ilham verən yalnız ürəkdir.* S.Vurğun. *Bu, Bayram kişinin şair təbinə yeni bir ilham verdi.* M.Rzaquluzadə. **İlhama gəlmək** – bax **ilham almaq**. *Şair öz şerinə ilhama gəlib can versə; Şeri bir inci kimi ələmi, dünyanı gəzər.* S.Rüstəm. *Əli içdikcə ilhama gəlib danışan adamlardan idi.* M.İbrahimov. *O, yenə düşünüb ilhama gəldi; Elə bil meşələr salama gəldi.* H.Arif.

2. **İlhamla** şəklində *zərf* – böyük həvəs-lə, ruh yüksəkliyi ilə, ehtirasla, coşqun. *İlhamla danışmaq.* – *Bizim ədəbiyyatımızda humanizm coşqun ilhamla tərənnüm edilmişdir.*

İLHAMÇI *is.* İlham verən, ruhlandırın, şövləndirən, ruh və yaradıcılıq qüvvəsi verən şəxs. *Odur ilhamçısı şerin, sənətin.* S.Vurğun.

İLHAMLANDIRMA “İlhamlandırmaq” – dan *f.is.*

İLHAMLANDIRMAQ *f.* İlham vermək, ilham oytatmaq, şövləndirmək, ruhlandırmaq.

İLHAMLANMA “İlhamlanmaq” dan *f.is.*

İLHAMLANMAQ *f.* İlhama gəlmək, vəcdə gəlmək, ruhlanmaq. *Gözəl mənzərə şairi ilhamlandırır.*

İLHAMLI *sif.* Coşqun, ehtiraslı, ilhamla dolu. *İlhamlı şair.* – *S.Vurğunun dərin ilhamlı lirikası, xalq ruhunun əzəmətinə ifadə edən tarixi dramları, .. epik poemaları mədəniyyətimizin qızıl fonduna daxil olmuşdur.* M.Hüseyn.

İLHAMVERİCİ *sif.* İlham verən, ruhlandırın, şövləndirən. *İlhamverici surət. İlhamverici gözəllik.*

İLXI *is.* At sürüsü. *Ali kişi neçə illər idi ki, Həsən xana ilxi otarırdı. “Koroğlu”. Nəbi .. yal-yamacı bürüyən sürülərə, naxırlara, ilxılara .. tamaşa edirdi.* S.Rəhimov.

İLXIBAŞI bax **ilxıcı**.

İLXIBAŞILIQ bax **ilxıcılıq**.

İLXICI *is.* İlxi çobanı.

İLXICILIQ *is.* İlxicinin işi, peşəsi. *Ali kişi nə qədər ilxıcılıq ələmişdi, belə şey görməmişdi.* “Koroğlu”.

İLİQ *sif.* 1. Azacıq isti, nə soyuq, nə isti, hərərətə mülayim. *İliq su.* – *Bayırda iliq bir bahar havası tənəffüs edilirdi.* S.Hüseyn. *İliq günəş lopa-lopa buludların arasından üzünü göstərüb, havanı qızdırmağa, yeri qurutmağa başlamışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Günəşin ilk iliq şüaları sularda oynayırdı.* S.Vəliyev.

2. Tamam bişməmiş, bərk bişməmiş, yarımmayə halında bişmiş. *İliq yumurta.*

3. *məc. şair.* Hərərətli, oxşayıcı, nəvazişli, mehriban, xoş. *Bu kəlmələrdə xalqın iliq nəfəsi vardır; Qalib yeni dünyanın ölməyən səsi vardır.* R.Rza. *Bu zərbələrdən duyduğu ağrılar da .. [Buğaca] anasının iliq ipək busələri kimi dadlı gələrdi.* M.Rzaquluzadə. [Böyüm xalanın] *ilq təbəssümündə, yorğun baxışlarında bir məzəmmət duyurdum.* İ.Hüseynov.

İLİQLANMA “İliqlanmaq” dan *f.is.*

İLİQLANMAQ bax **ilqlaşmaq**.

İLİQLAŞMA “İliqlaşmaq” dan *f.is.*

İLİQLAŞMAQ *f.* Azca qızmaq, iliq olmaq, istilənmək, soyuqluğu getmək. *Dəniyin suyu ilqlaşmışdır.* – *Hava necə isti idisə də, su tamam ilqlaşmışdı.* M.Hüseyn.

İLİQLATMA “İliqlatmaq” dan *f.is.*

İLİQLATMAQ *f.* Azca qızdırmaq, istilət-mək, ilıq hala gətirmək.

İLİQLIQ *is.* İlıq şeyin halı; hərarətcə mü-layimlik, azca istilik. *Yağış mövsümü hələ başlamamışdı. İstilər çəkilmişdi, lakin hə-vada xoş bir ilıqlıq var idi.* Çəmənzəminli.

İLİQTƏHƏR *sif.* Azacıq isti, ilıq halda olan.

İLİNMA “İlinmaq”dan *f.is.*

İLİNMAQ *f. dan.* 1. İlıqlaşmaq, azacıq qızmaq.

2. İlıq bişmək (yumurta).

İLITMA “İltmaq”dan *f.is.*

İLITMAQ *f. dan.* Azacıq qızdırmaq, ilıq olmək. *Maya suyu iltıdı, dolçanı doldurdu.* S.Rəhimov.

İLİK *is.* 1. İnsanın, həmçinin onurğalı hey-vanların sümüyü içərisində olan yağaoxşar yumşaq maddə. [Rizvanın] *iliklərində buz kimi bir uçunma gəzməyə başladı.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Təşbehlərdə: ağ, zərif, lətif. *..Leylak də arıq dəvə kimi diz çökdü, üzüyü Zərintac xanımın ağ ilik barmaqlarının bi-rinə keçirdi.* S.Rəhimov. *Nazik allərində ilik kimi ağ barmaqları görünürdü.* Ə.Vəliyev.

♦ **İliyinə işləmək, iliyinə-damarına (qədər) işləmək (keçmək)** – çox dərin tə-sir etmək, nüfuz etmək. *Soyuq hava adamın iliyinə işləyirdi.* M.Hüseyn. *Saxta [qadının] iliklərinə işləyir.* Ə.Məmmədخانlı. *Gah na-rın, iliklərə işləyən bir çiskin saatlarla da-vam edir.* M.Rzaquluzadə. **İliyinə-sümü-yünə qədər işləmək (keçmək)** – bax **ili-yinə işləmək, iliyinə-damarına (qədər) işləmək (keçmək).**

İLİKLİ *sif.* İçində ilik olan. *İlikli sümük.*

İLİKSİZ *sif.* İçində ilik olmayan. *İliksiz sümük.*

İLİM-İLİM: ilim-ilim itmək, ilim-ilim getmək – tamamilə yox olmaq, yoxa çıx-maq, izsiz itmək. *Göy üzü kilim-kilim; Yar itdi ilim-ilim; Kəsin düşmən dilini; Doğra-yın dilim-dilim.* (Bayatı). *Laçın seydgaha qılanda güzar; İlim-ilim itər bayquş, yap-a-qlı.* Q.Zakir. *Alagözlü gəlin Göygözü düşü-nürəm; Bu yerlərdən ilim-ilim itib qaçan; Azarı, ölümü düşünürəm.* N.Rəfibəyli. **İlim-ilim itirmək** – 1) səsi bir daha gəlməyəcək yerlərə, uzaqlara göndərmək, uzaqlaşdır-maq; sürgünə, həbsə göndərmək. *O atın*

ölümünü məndən gördün, məni ilim-ilim itirdin. Mir Cəlal; 2) yox etmək, yoxa çı-xarmaq, öldürmək.

İLİNME “İlinmək”dən *f.is.*

İLİNMEK *f. məh.* Azca qızmaq, ilıq ol-maq. *Yazda çayın suyu ilinir.*

İLİŞDIRİLMƏ “İlişdirilmək”dən *f.is.*

İLİŞDIRİLMƏK *məc.* 1. İlişik hala sa-lınmaq, taxılmaq, keçirilmək, bənd edilmək.

2. *məc.* Bərk vurulmaq, çəkmək.

İLİŞDIRMƏ “İlişdirmək”dən *f.is.*

İLİŞDIRMƏK *f.* 1. Bir şeyi başqa bir şeyə keçirib bənd etmək, taxmaq; bir şeyi çən-gəl, mıx, düymə və s. bu kimi şeylərlə tut-durmaq. *Hacı Aslan çuxasının ətləklərini qurşağına ilişdirib, qoçu dəstəsinin qaba-ğında o tərəf-bu tərəfə fırlandı.* M.S.Ordu-badi. [Məmməd xan:] [Balacayev] *əyninə ağ xalat geymiş, .. gözələrinə ağ dəmir saplı eynək ilişdirmişdi.* S.Rəhimov. *Yusif, fələri al, bu biri mıxa ilişdir.* P.Makulu. // Bağ-la-maq, bənd etmək. *Atı bir yerə ilişdir. İpin ucunu ağaca ilişdirmək.* // Dolaşdırmaq, dolaşmaq salmaq.

2. Güllələri, patronları dalbadal lüləyə verməmək. *Yaxşı tüfəngdir, hayf ki, hərdən ilişdirir.*

3. *məc.* Bərk vurmaq, çəkmək (sillə, yumruq, təpik və s.). *Gözünə döndüyüm, faytonu tərpedib bunun böyründən nə tövr ilişdirdisə, təpəsi üstə getdi ləğın içinə, ürəyi getdi.* Ə.Haqverdiyev. *Telli bütün acıgım [pişikdən] çıxarmaq istəyirdi. Ayağı ilə ona bir təpik ilişdirdi.* S.Hüseyn. *Qadın .. [qarovulçuya] bir neçə sət söz söylədi və nəha-yət, bir yumruq ilişdirdi.* Çəmənzəminli.

4. *dan.* (Birisinin) işini qarışdırmaq, pis bir əngələ salmaq, dolaşığa salmaq, dolaş-dırmaq. *Onu yamanca ilişdirdilər.*

İLİŞİK 1. *sif.* Düyün, pırtlaşıq, ilişmiş şey-in halı. *İlişik ip. İlişik məstil.* // İs. mənə-sında. *Bayaqdan yazıq qadın neçə dəfə məf-tili ilişikdən qurtarıb.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Dolaşıq, qarışıq. *İlişik fikirlər.*

3. *is.* Münasibət, əlaqə, asılılıq. *Onunla heç bir ilişiyim yoxdur.*

4. *is.* Əngəl, maneə. *İşimdə heç bir ilişik yoxdur.* □ **İlişiyə düşmək** – əngələ düş-mək, pis bir işə dolaşmaq.

İLİŞİKLİ 1. *sif.* İlişiyi olan (bax **ilişik** 2-ci mənada). *İşi ilişikli (z.) qoyma.*

2. Əngəlli, dolaşlıqlı. *İlişikli iş.*

İLİŞİKSİZ *sif.* 1. İlişiyi olmayan.

2. *məc.* Əngəlsiz, maneəsiz, qolay. *Cabbarlının .. qısa yaradıcılıq yolu heç də hamar və ilişiksiz olmamışdır. M.Arif.*

İLİŞKƏN *sif.* İlişən, dolaşan; əl-ayağa, paltara yapışan, sancılan. *İlişkən çüçü. İlişkən ot. – Balaca Sabir sərt və ilişkən bir şeyin döşündə gəzdiyini görüb gözlərini açdı. S.Rəhimov.*

İLİŞKƏNLİK *is.* İlişkən şeyin hal və xassəsi, ilişmə, yapışma xasiyyəti.

İLİŞMƏ 1. “İlişmək”dən *f.is.*

2. *məc.* Maneə, əngəl, ilişik. *Səkkiz nəfərlik təmir mexaniki briqadam var, harada bir ilişmə oldu, göndərirəm. Mir Cəlal.*

İLİŞMƏK *f.* 1. Taxılmaq, taxılıb qalmaq, bir şeyə keçib qalmaq. [İlyasın] *saclarına quru ot və saman çör-çöpləri ilişmişdi. Ə.Məmmədخانlı. // Qarmaq, mıx kimi iti bir şeyə keçmək. Paltarım mıxa ilişdi. – Çəpərdən hoppananda dəsmal tikana ilişdi. Mir Cəlal. Tez geri hərələndim, amma quş doğrudan da kola ilişmişdi. M.Rzaquluzadə.*

2. Bir şeyə toxunmaq, dəymək, ayağı dolaşmaq. *Ayağı daşa ilişmək. Qarıya ilişmək. – Nabaləd əcnəbi hündür səkilər üstündən bir neçə qədəm yüyürdüyündən ayaqları pilləkənlərə ilişdi. S.M.Qənizadə. Qaraca qızın sağ ayağı kola ilişib qanadı. S.S.Axundov. Nadir kola ilişib yıxıldı. İ.Əfəndiyev.*

3. Dolaşlıq düşmək, dolaşmaq, qarışmaq, bir-birinə keçmək, ilişmiş kimi ayrılmaq. *Həmişə radio xətti ilişir telefon xəttinə, dəstəyi qulağına götürəndə, ya son xəbərlər eşidirsən, ya da ki muğamat. “Kırpi”.* □ **İlişib qalmaq** – bir yerə, bir şeyə dirənərək və ya toxunaraq, maneəyə rast gələrək durmaq, hərəkət etməmək. *Su ilə üzən ağaclar daşlara ilişdi.*

4. Bir yerdə bənd olub qalmaq, ləngimək, ilişib qalmaq. [Mirzədədaş:] *..Sən get evə dəy, mən də gedim görüm, arvad süfrəni açıbdürmü? Bax, artıq ilişmə ha... N.Vəzirov.* □ **İlişib qalmaq** – 1) getdiyi və ya

keçdiyi bir yerdə müvəqqəti olaraq qalmalı və ya yaşamalı olmaq. [Mirzə:] *..Elə olsun ki, gəlsin, görsün ki, şirni də içilib, tamam olub, ondən sonra ilişib burada qalasıdır. Ə.Haqverdiyev. İndiyə qədər də ..[Meşinövün] xırda-para işlərdə ilişib qalmağı yalnız müvəqqəti bir haldır. S.Rəhimov; 2) məc. maneəyə rast gələrək çıxıb bilməmək, qalmaq. *Qulu öskürdü. Sanki boğazında sümük ilişib qaldı. M.İbrahimov. Qarının dodaqları titrədi. O, nə isə xəbər almaq istədi, amma sözləri boğazında ilişib qaldı. M.Hüseyn. Rəşid isə dodaqlarında ilişib qalmış çaqın bir təbəssümlə gah Nərgizə, gah Nəriminə xanıma baxaraq nə edəcəyini bilmirdi. Ə.Məmmədخانlı.**

5. *məc.* Sataşmaq, öcəşmək. *Uşağa ilişmək. Hər şey üçün adama ilişmə!*

6. *məc.* Bənd olmaq, gözü tutmaq, istəmək. *Bir gözələ ilişmək.*

7. *məc. dan.* Açıqlıqla yeməyə başlamaq. *Qız, uşaqları ovudub getdi, ortalığa çörək qoydu. Şahzadə Mütalib də bir tərəfdən ilişdi çörəyə. (Nağıl). Molla baqqaldan bu sözü eşitcək ilişir kişmiş-noxuda. “M.N.lətif.”*

İLİTMƏ “İlitmək”dən *f.is.*

İLİTMƏK *f. məh.* Qızdırmaq (suyu, xörəyi, çayı və s.-ni). *Kərim də bu uşağa yenə ata kimi öz qüvvətli qollarını açdı, onu öz komalarına gətirdi, əvvəlki kimi ocaq işlətdi, su iltdi, onu saxladı. S.Rəhimov.*

İLK *sif.* 1. Birinci, əvvəlinci, ən əvvəl olan, ən qabaq (son qarşılığı). *İlk uşaq. İlk təəssürat. İlk əsər. İlk sıra. – [Səmirə:] İlk günlərdə öz xəstəliyimdən çox, palatada uzanmış yoldaşlarımla vətəniyyəti ilə maraqlanırdım. M.Hüseyn. Pambıq yığımınlı ilk günü tamam bir bayrama çevrilmişdi. İ.Əfəndiyev.* □ **İlk bahar** – bax **bahar**. // Lap birinci, lap əvvəl. *Onun təpəsində ilk gündən mənim; Buludlar içində durur məskənim. M.Rahim. Əşrəf Nazlımı ilk görən günü sevdi. S.Rəhman. // Əvvəl, başlanğıc, ibtida. Dünyada hər könül yüksəliş arar; Varlığın nə ilki, nə axırı var. S.Vurgun.*

2. Başlıca, əsas, ən vacib, ən mühüm. *Elimin olsa da aslan ürəyi; Ehtiyatdır igidin ilk bəzəyi. A.Şaiq.*

3. **İlki** şəklində – ananın ilk uşağı, övladı. *Hər kimin ilki dursa, mülkü də durar.* (Ata. sözü). [Diyar kişi:]: *İlkim oğul olsaydı, indi mən də kəndin ən varlı adamı idim.* Ə.Məmmədخانlı. *Bahadır ilkiydi Rüstəm kişinin;* *Qamətdə, cüssədə sanki özüydü.* B.Vahabzadə.

♦ **İlk baxışda (nəzərdə)** – 1) əvvəlcə. [Muradın] *ilk baxışda gözlərinə inanmağı gəlmədi...* “*Bəlkə azmışam*”, – *deyə zənn etdi.* S.Hüseyn; 2) baxan kimi, gören kimi. *Öylə bir incə şeirsən ki, sana; Ürayım ilk baxışda bağlandı.* A.Şaiq. *Ormanlar içində durur Talıstan; Ona ilk baxışda vurulur insan!* S.Vurğun. **İlk baxışdan** – dərhal, üzünə baxan kimi. *Qarının yanındakı ağ-bəniz cavanın naxos olduğu ilk baxışdan məlum idi.* Mir Cəlal. **İlk dəfə** – birinci dəfə, əvvəlinci dəfə. *Əsmər həyatında ilk dəfə olaraq əsəbiləşmişdi.* S.Hüseyn. *Həyata ilk dəfə baxandan bəri; Göz yaşı görməmiş ala gözləri.* S.Vurğun. *Elçinin və xüsusilə, ova ilk dəfə gəlmiş Tofiqin səbri tükənmişdi.* M.Rzaquluzadə. **İlk əldə** – birinci növbədə, hər şeydən qabaq, dərhal. *Mənim ilk eşqimi, ilk əldə haman;* *Gömdülər, bilmədim amma nərəyə!* Ə.Cavad. **İlk öncə** – ən birinci olaraq, əvvəlcə. *Mən gurultu qoparmağı ilk öncə; Alov gözlü şimşəklərdən öyrəndim.* M.Müşfiq. *İnsanlar dəstə-dəstə köçüb Taxça-Taşa; İlk öncə düşündülər: məktəbsiz şəhər olmaz.* S.Rüstəm. **İlk söz** – giriş, giriş sözü, başlanğıc, müqəddimə.

İLKÇƏ *sif.* *və zərf* Ən birinci, ən əvvəl: hamıdan qabaq.

İLKİN 1. *zərf* İlk olaraq, birinci olaraq, ilk dəfə, birinci dəfə. *Gözümü dünyaya açanda ilkin; Anamı görmüşəm, səni görmüşəm.* S.Rüstəm. *Bulağın suyundan ilkin içmək şərafını qırx cavana verirlər.* R.Rza. *Elə bil ki, ilkin gördüm; Kainatda günəşi.* N.Rəfibəyli.

2. *sif.* İlk, birinci. *İlkin məlumat. İlkin tənhiyyət. – Ana, ana! Bu kəlməcək hər körpənin ən ilkin; Öyrəndiyi bir kəlmədir, əmdiyi süddən şirin.* A.Şaiq. *Etiraf edən hər sözü min-min; Səhər günəşinin ilkin nurudur.* B.Vahabzadə.

İLKİNCİ *sıra s.* Birinci.

İLKİNDİ *bax ikindi.* [Molla İbrahimxəlil:] *Molla Həmid, Nuxadan yola düşən adamlar, Şeyx Salahın yazmağına görə, gərək bu gün ilkindi çağı buraya yetişsinlər.* M.F.Axundzadə. *İlkindi çağıydı. Əşraf yoldaşları ilə bərabər salonda dərs hazırlarkən mürəbbi qapını açaraq, “Əşraf!” – deyə bağırırdı.* A.Şaiq. *Mən hər ilkindi çağı üfşüklərə baxanda; Canlanırsan gözümdə, bir bənövşə yaxanda.* R.Rza.

İLQAR *is.* [ər. “iqrar”dan] 1. Söz vermə, əhd, vəd, vəfa. *İlqarından dönan namərd-dir.* (Ata. sözü). [Koroğlu:] *Üz tutmuşam, bu diyara gəlmişəm; Çənlibəldən bir ilqara gəlmişəm.* “Koroğlu”. *Biz ki ilqar keçirmişik aradan; Amin desək, tez düzəldər Yaradan.* Aşiq Ələsgər. *Gün çıxar, əriyəz dağların qarı; Pozulmaz dostların əhdi, ilqarı.* N.Rəfibəyli. □ **İlqar almaq** – söz almaq, vəd olmaq, əhd bağlamaq. *Dəfələrlə bulaq başında onunla görüşmüş, sevimiş və ondan, öz istilərlərinə, ilqar almışdı.* A.Şaiq. **İlqar vermək** – söz vermək, vəd etmək, əhd etmək. *Yüz il keçsə öz yarımından dönməzəm; İlqar verdim, ilqarımı danmaram.* Qurbani. **İlqarına düz çıxmaq** – verdiyi sözün, əhdin üstündə durmaq, sözünə sadıq olmaq, vəfalı çıxmaq. *Seyrən ilqarına düz çıxıb, yoldaşını satmadı.* M.Hüseyn. **İlqarından dönmək** – verdiyi sözə əməl etməmək, əhdini pozmaq, vəfasız çıxmaq. *Abas ağlar zarı-zarı; Getməz könlimün qubarı; İlqarından dönan yarı; Tanrı tezbazar eyləsin!* Aşiq Abas.

2. *məh.* Hörmət mənasında. *Uşağa buyurandan ilqarı olmaz.*

İLQARLI *sif.* İlqarında möhkəm, sözünün üstündə duran, əhdinə əməl edən; vəfalı. *Gedirdim yaraq ilə; Ot biçdim orağ ilə; Bir ilqarlı gözəli; Gəzirəm çurağ ilə.* (Bayatı).

İLQARSIZ *sif.* Əhdini pozan, sözündə durmayan, vəfasız. *Su gələr, asta gedər; Astabaasta gedər; İlqarsız qız yanına; Sağ olan xəstə gedər.* (Bayatı). *Sən yaxşıya can de, xaini dağla; İlqarsız adamın nitqini bağla.* Aşiq Şəmşir.

İLLA *əd.* [ər.] *klas.* 1. İstisna bildirir: ...dən başqa, ...dən savayı. *Cismində yox özgə dərdə tabı; İlla qəmi-əşq iztirabi.* Füzuli.

Əvət, hər şey para ilə əldə edilir; İlla fəzilət və insaniyyət! H.Cavid. □ **Və illa klas.** – bundan başqa. *Və illa min-min illər keçər ki, bu murad hasil olmaz.* M.F.Axundzadə. *Və illa hər bir mövcudatın bir müəyyən təklifi vardır..* C.Məmmədquluzadə.

2. Yoxsa, əks halda. [Durnalar] *ahəstə keçib getsinlər və illa, şahin və laçın duyuq düşüb, onların sürbəsini dağıdaraq və qızıl qana boyar.* F.Köçərli.

3. Bəzən “da” ədatı və “ki” bağlayıcısı ilə – xüsusən, ələlxüsus.

İLLAH, İLLAH DA [ər. “illa”dan] *dan.* bax **illa** 3-cü mənada. [Gülsənəm:] *Yaxşı dedin qoydun? Bizim tövlələrdə yanan [elektrik] adamın gözlərini qamaşdırır. İllah da ki mənim kimisinin.* M.Hüseyn. *İllah da ona görə ağır oldu ki, Əntəzadə özünü mərkəz adanı sayırdı.* Mir Cəlal. □ **İllah etmək (eləmək)** *dan.* – and vermək, yalvarmaq, təkid etmək, çox çalışmaq. *Ha illah elədik, Kəmalədən söz çıxara bilmədik.* M.Hüseyn. [Əhməd:] *Hacı, inadı var, xahiş eləyirsən oxumaz, nə illah eləyirsən oxumayanda oxumaz! İnadı!* Mir Cəlal. **Hərçi illah elədi(lər)** *dan.* – nə qədər çalışdı(larsa), səy etdi(lərsə), əlləşdi(lərsə). *Vəzir, vəkil yığılıb münəccim çağırıldı, hərçi illah elədilər, yuxunu yozub bir yana çıxarda bilmədilər.* (Nağıl).

İLLƏRLƏ, İLLƏRCƏ *zərf* Bir çox illər boyu, bir neçə il, illər uzunluq, illər ərzində. *İllərlə bir iş üzərində işləmək. İllərlə yol gözləmək. İllərlə təcrübə əldə etmək.* – *Hər kimin ağı qara isə utansın, a balam! Bəlkə illərcə yatanlar bir oyanınsın, a balam!* M.Ə.Sabir. *Bəlkə illərcə dayansan nazına; Sadə bir kərrə güllümsər o sana.* H.Cavid. *İllərcə dayandın arxan divarda; Hər gələn yolçuya dəhşətlə baxdın.* M.Müşfiq.

İLLƏT *is.* [ər.] 1. Xəstəlik, azar. *Mən zamanəm ki, olmaya bir illət ilə fövt; Hər xəstəyə dava edələr gər şərab ilə.* S.Ə.Şirvani. *Bu illətin Allaha qalib bircə davası.* Ə.Nəzmi. [Qurban:] *Məsələ küləkdə deyil, professor, görünür, o qəndil ağaclarının özündə bir illət var.* Ə.Məmmədخانلی. // Cismani nöqsan, qüsür. [Şeyx Mərvan:] *İştə*

çirkinlik öylə bir illət; Ki, dəmadəm qazandırır nifrət. H.Cavid.

2. Bir şeyə səbəb olan hal, əsil səbəb. *Ucuzdur, var illəti; Bahadır, var hikməti.* (Ata. sözü). *Millətimizin ehtiyacı, qüsür və nöqsanımızın illəti, daldə qalmağımızın səbəbi nədə isə, gərəkdir dürist təhqiq və tədqiq oluna.* F.Köçərli. *Lakin ondan da övladı olmadı, buna Xədicə artıq şad idi, çünki illəti ərində görürdü.* S.S.Axundov.

3. Məqsəd, arzu, niyyət. *Aşuq, nədir illətin? Ürəkdə var niyyətin; Məni heyran qoyubdur; Şirin sözün, söhbətin.* (Bayatı). *Dedik, qoy yaşasın, nə minnəti var? Bəlkə çil toyuğun bir illəti var!* S.Vurğun.

İLLƏTLİ *sif.* 1. Bir illətə (xəstəliyə, azara) mübtəla olan; xəstə. *..[İflic] azarına mübtəla olan bir bədənin məriz və illəti hissəsi salamat olan hissəsinə kömək əvəzinə ağırlıq və əziyyət yetirir..* F.Köçərli. // Cismani nöqsanı, qüsuru olan.

2. Bir səbəbi, illəti olan.

İLLƏTSİZ *sif.* Səbəbsiz. [Şeyx Sənan:] *Ah, Xumar, Xumar! Niyə gəldin? Deyil bu, illətsiz; Məni məhv eləməkmi niyyətiniz?* H.Cavid.

İLLİK *sif.* 1. Bir il davam edən və ya davam etmiş. *İllik ezamiyyət. İllik fəaliyyət. İllik gəlir. İllik orta temperatur.* // Bir il üçün nəzərdə tutulmuş, bir il üçün hesaba alınmış. *İllik hesabat. İllik tapşırıqlar yerinə yetirilmişdir.* – *Tahir bir neçə gün əvvəl illik planı doldurduqlarını söylədi.* M.Hüseyn. [Usta Qəzənfər:] *Dəniz neftçiləri illik planı vaxtından əvvəl yerinə yetiriblər.* Z.Xəlil. // İldə bir dəfə çıxan, ildə bir dəfə olan. *İllik məcmuə. Akademiyamın illik yığıncağı.*

2. Bir yaşında. *İllik bala.* – *Siz sərvin kimi sərkaş olub böylə boy atdız; İllik beçətək banlayaraq xalqı oyatdız.* M.Ə.Sabir.

...illik – ilin sayını bildirən mürəkkəb sözlərin ikinci tərkib hissəsi; məs.: beşillik, üçillik, ikiillik.

İLLÜMİNATOR *is.* [lat.] Hava və su nəqliyyatı vasitələrində şüşəli pəncərə.

İLLÜSTRASIYA [lat.] Kitabın mətni ilə əlaqədar olan və bu mətnin izahına kömək edən şəkil. *Jurnalın beşinci nömrəsində dərc olunmuş “Məclisi-ədəb” şəkli müsəl-*

manlarda susmanın, mütiliyn və tam sükutun nə qədər uca bir mərtəbədə tutulduğunu göstərən ən yaxşı illüstrasiyadır. F.Köçərli. *Kitab illüstrasiyası janrı sərgidə olduqca zəif təqdim olunmuşdur.* (Qəzetlərdən).

İLLÜSTRATİV *sif.* [lat.] Əyani. *Lüğətdə illüstrativ material.* // İllüstrasiyaya aid, illüstrasiya məqsədi daşıyan.

İLLÜSTRATOR [lat.] Kitabın mətninə dair şəkillər çəkən rəssam; kitab rəssamı.

İLLÜZİONİST [*fr.* illusion-dan] 1. İllüziyonizm (1-ci mənada) tərəfdarı.

2. Müxtəlif və mürekkəb üsul və vasitələrin köməyi ilə cürbəcür fokuslar göstərən sirk artisti; gözübəğlicə.

İLLÜZİONİZM *is.* [*fr.*] 1. Maddi aləmin illüziyanı – yanlış təsəvvürlərdən başqa bir şey olmadığını iddia edən, elmə zidd, idealist fəlsəfi görüş.

2. Sehrbazlıq, gözbağlıcalıq.

İLLÜZİYA [*fr.*] Olmayan bir şeyi həqiqi bir şey kimi qəbul etmə; yanlış, səhv təsəvvür; xəyal. [Teatr direktoru:] *Çünkü biz səhnədə bəzən boyalar vasitəsilə illüziya yaradırıq, əlaqapı isə möhkəm materialdan düzəlir.* M.Hüseyn. // Boş ümid, xam xəyal. *Bunların hamısı illüziyadır.*

İLMƏ *is.* 1. Toxunma şeylərin (xalça, corab, parça və s.-nin) ayrı-ayrı halqəşəkili düyünləri. *İlmə salmaq. İlmə vurmaq.* – *Usta-başı kənardə durub .. təlimat verir, qabarlı əllər ilmə düyürdü. Çəmənözminli. Qız keçib dəzğah arxasında oturdu, barmaqları ilk ilmələri vurarkən gözlərində dərhal, bir zaman nəməli dərədə gördüyü çiçəklərin xəyalı hərəkətə gəlib canlandı. Ə.Məmmədخانlı. Onun hər ilməsində, hər xalında və hər gülündə Hikmətin ağı və möhkəm barmaqları görünürdü. Mir Cəlal.*

2. Kisə kimi şeyləri açıb-bağlamaq, asmaq üçün qaytan. *Ondan çantanın ilməyini qoluna taxmağı xahiş etdi. Ə.Əbülhəsən.* // bax **İlgək** 1-ci mənada. *Yaxamın ilməsi yox; Qırılıb düyməsi yox: Məni qoyub gəldi; Üzümün gülləsi yox.* (Bayatı).

İLMƏK *is.* 1. Asanlıqla açılan düyün. *Mustafa bəy örtüyü götürdükdə bir dənə ilmək hörülmüş kəndir görünür. Ə.Haqverdiyev. ...Belindən qayığını açıb bir ucunu onun*

buynuzuna ilmək kimi salıb çəkdi. M.Rza-quluzadə.

2. Bax **ilmə**. *Səltənət bu şəkillərə vurduğu hər ilmək, hər xal üstündə əsmişdi. Mir Cəlal.*

İLMƏKLƏMƏ “İlməkləmək” dən *f.is.*

İLMƏKLƏMƏK *f.* 1. İlməyə bənd etmək, ilməyə bənd etmək.

2. İlmək vurmaq.

İLMƏKLƏTMƏ “İlməklətmək” dən *f.is.*

İLMƏKLƏTMƏK *icb.* İlməklə bağlamaq, ilməyə bənd etdirmək.

İLMƏKLİ *sif.* İlmək vurulmuş, ilməyi olan. *İlməkli ip.*

İL-MÜDAM *zərf* Daim, həmişə. *Həsrətindən sızıldaram sübhü şam; Cism xəstə, gözü yaşlı il-müdam. Aşiq Nəbi. Arızdan Məcnuna tez yetir pəyam; Nə dolanır səhrələrdə il-müdam. Aşiq Ariz.*

İLTİCA *is.* [ər.] 1. Sığınma, birinin yanına qaçıb himayə istəmə, pənah götürmə. [Fərhad:] *Mən ömrümdə bir kəsə yalvarmadığım halda, namusum yolunda iltica dili açaraq sizə yalvarıram. C.Cabbarlı. [Sarıköynəyin] gözlərinin dərinliklərində rica ilə qarışıq bir iltica xahişi var idi. S.Hüseyn.*

□ **İltica etmək (eyləmək, götürmək)** – pənah götürmək, sığınmaq, himayə istəmək. *Dərgahına saqi eylər iltica; Baş əyər sürəhi, piyalə sənə. Q.Zakir. [Xanım:] Siz bilirsiniz ki, mən onun xanımı deyiləm, zətən aramızda iyirmi yaş fərq var. Ancaq bir parça çörək üçün evinə iltica etmişəm. Çəmənözminli.*

2. məc. Xahiş, rica, yalvarış. *Aşiq-məşuq olub, qəlbi yanmasa; Bir bu qədər ilticaya düşərmimi? Aşiq Ələsgər. Uzun ilticadan sonra Babaxan qızı inandırmışdı. Mir Cəlal.*

□ **İltica etmək (eləmək)** – xahiş etmək, rica etmək. *Məşdi Əsgər təcilən.. [müsa-firə] tərəf yan alıb, çamadanını aparmaq üçün öz dili ilə ona iltica etdi. S.M.Qənizadə. ...Mirzə Fətəli əziz və mehriban dayısının ayağına düşüb, ondan .. iltica eləyir ki, onu qulluğa qoysun. F.Köçərli.*

İLTİFAT *is.* [ər.] 1. Lütfkarlıq, lütf, mərhəmət, etina. *Vardır şirin-şirin xoş ixtilatın: Nə fayda Vaqifə yox iltifatın. M.P.Vaqif. Kəsmə iltifatın qul Ələsgərdən; Kərəmli*

sultanım, getmə, amandı. Aşiq Ələsgər. [Eldar:] *Mən ağlını itirmişəm, mənim iztirablarımı sənə ancaq belə iltifatların azaldı bilər.* S.Hüseyn. // Hörmət, ehtiram, hüsn-tövəcəhlə, gülər üz göstərmə, xoş münasibət. *Qarı Aqilin ürək tərpadən iltifatına qarşı indi heyran-heyran baxır.* S.Rəhimov. *Cəmil utandığandan cavab verə bilməyir, yalnız gülümsəyirdi. Sara isə müdirin iltifatından razı idi.* Mir Cəlal. □ **İltifat etmək (eləmək, göstərmək və s.)** – 1) mərhəmət etmək, xeyirxahlıq göstərmək, yaxşılıq etmək, mərhəmət edib vermək. *Sən belə hər-gah mənə qəm-xar isən; Bir qədər ip tap, mənə qıl iltifat.* A.Səhhət; 2) xoş üz göstərmək, hörmət göstərmək, lütf etmək. *Nayib Cəfər bizə iltifat elədi və oturmağa yer göstərdi.* C.Məmmədquluzadə. [Mozalan bəy:] *Hacı mənə həqiqət artıq iltifat eylədi.* Ə.Haqverdiyev. **İltifat buyurmaq köhn.** – bax **iltifat etmək**. [Cəfər:] *Bağışlayın, yoldaşlar. Sizdən bir ricam var. Biletiniz varsa, bir naharlıq iltifat buyurun. Çəmən-zəminli. Əgər bu növ kəşfiyyatçılardan biri iltifat buyurub türk qadınlığına da balaca bir nəzər salsın idi, .. biz də bu gün seçki zamanında Tükəzban xalanı meydanda tək qoymazdıq.* B.Talıblı.

♦ **İltifatın(uz) artıq olsun!** – təşəkkür bildirir (bəzən kinayə yerində işlənilir). [Vəli:] *Bəy, iltifatın artıq olsun.* Ü.Hacıbəyov. [Nəriman:] *Çox sağ ol, Qərənfil! İltifatın artıq olsun!* İ.Əfəndiyev. [Sevinc:] *İltifatın artıq olsun, biz sənə çörəyini yemirik.* Z.Xəlil.

İLTİFATKAR [ər. iltifat və fars. ...kar] bax **iltifatlı**.

İLTİFATKARANƏ *zərf* [ər. iltifat və fars. karanə] *köhn.* İltifatlə, hörmətlə, hüsn-tövəcəhlə, gülər üz, xoş üz. *İltifatkarənə qəbul etmək.*

İLTİFATKARLIQ bax **iltifatlılıq**.

İLTİFATLI *sif.* 1. İltifatlə olunan (edilən). *İltifatlı münasibət.*

2. İltifat edən, hüsn-tövəcəhlə göstərən, xoş sifət, lütfkar.

İLTİFATLILIQ *is.* İltifatlı olma, iltifat göstərmə, lütfkarlıq.

İLTİFATSIZ *sif.* İltifatı olmayan, iltifat göstərməyən (etməyən), üz göstərməmə, xoş üz göstərməmə; hörmətsizlik.

İLTİFATSIZLIQ *is.* İltifat göstərməmə, xoş üz göstərməmə; hörmətsizlik, nəzakətsizlik.

İLTİHAB *is.* [ər.] *tib.* Bədənin bir yerində qızdırma, şiş, qızartı şəklində təzahür edən xəstəlik prosesi. *Ağ ciyər iltihabı. İltihab prosesi. Boğazında iltihab var.*

İLTİHABLAŞMA *tib.* 1. “İltihablaşma”-dan *f.is.*

2. İltihab əmələ gəlmə, iltihab prosesi. *Mədənin selikli qişası spirtin təsirindən şiddətli qıcıqlandığandan iltihablaşma əmələ gəlir ki, bu da qidanın həzmində iştirak edən vəzilərin işini pozur.* “Az. qad.”.

İLTİHABLAŞMAQ *f. tib.* İltihab əmələ gəlmək.

İLTİMAS *is.* [ər.] Xahiş, rica. *Mən yüz-başının iltimasına görə bu kağızı cırıram.* C.Məmmədquluzadə. *Çoxlar getdi iltimas, gəlmədin; Vaqif öldü, neçin yasa gəlmədin?* M.P.Vaqif. *Əslində Qədirin nə üçün sarınmağını bilməyən ağsaqqallar iltiması dərhal qəbul etdilər.* Mir Cəlal. □ **İltimas etmək (eləmək)** – xahiş etmək, rica etmək, minnət eləmək. *Koroğlu iltimas eylər; Bala, incitmə Qıratı!* “Koroğlu”. *Obanın ahılcahlı Kərəmdən bir az oxumasını iltimas elədilər.* “Əsli və Kərəm”. *İltimas eylərəm, gedən canlara; Dost-düşmən içində yar oynamasın.* Aşiq Ələsgər.

İLTİMASÇI *is.* İltimas edən, minnətçi. [Usta Zeynal Qurbana:] *..De ki, ay kafir oğlu kafir, burada nə bir o qədər iş var ki, sən mənim sözümə inanmayıb, Hacı Rəsulu iltimasçı salırsan.* C.Məmmədquluzadə.

İLTİSAQİ [ər.]: **iltisqaqi dillər dilç.** – sözüün kökünü dəyişdirmədən, ona şəkilçilər artırılmaqla yeni formalar və ya yeni sözlər düzəldilən dilləri; məs.: türk dilləri, fın-uqor dilləri. *Azərbaycan dili iltisqaqi dillərdəndir.*

İLTİSAQİLİK *is. dilç.* İltisqaqi dilin xüsusiyyəti, keyfiyyəti. *Türk dillərinin iltisqaqiliyi.*

İLTİZAM *is.* [ər.] 1. Bir işin yerinə yetirilməsini lazım bilmə, özü üçün borc hesab etmə, boynuna götürmə, öhdəsinə götürmə.

2. *köhn.* Qrammatikada: iş, hal və hərəkətin söz söylənen vaxtdan sonra icrasının lazım olmasını göstərən feil forması; lazım forması.

3. Bax **iltizamnamə**.

İLTİZAMÇI *is. köhn.* Bir şeyi öhdəsinə götürərək, yerinə yetirəcəyi haqqında dilindən kağız vermiş adam.

İLTİZAMNAMƏ *is.* [ər. iltizam və fars. namə] Mütəlq yerinə yetirməyi tələb edən yazılı vəd, öhdəçilik kağıdı. *İltizamnamə vermək* (dilindən kağız vermək). – *Şübhəsiz ki, belə bir iltizamnaməni imza etmək hər kəs üçün çətin idi.* M.S.Ordubadı. [Səlim:] *Sən burada idarənin müdiri yoldaş Möhsünzadəyə bir iltizamnamə yazıb verəmişən ki, hər ay maaşından bu pulu Mehribanə versin?* S.Hüseyn.

İLYARASI *is.* Sağalması uzun sürən və sağalandan sonra (adətən üzdə) yeri qalan yara. [Bəyin] *çənəsinin yanları .. yanağında ilyarası, qırıxıqlar, çal-çarpaz cizgilər arasında bürümüşdü.* Mir Cəlal.

İMA *is.* [ər.] *klas.* İşarə, kinayə, eyham, him, örtülü məna. *O dalğın gözlərə baxdıqca ruhim eylər istila! O gözlər hər baxışda fikrə yüz min rəməz edər ima!* H.Cavid. [Studentin] *yoldaşları adət üzrə ondan “Ev sahibini xanım gözdəldirmi?” – deyər ima ilə soruşduqda, ciddi cavab verdi. Çəmənzəminli. Eşqimin bir başqa iması yoxdur; Onun haqqa tapar imanı aydın.* Ə.Cavad.

İMAJİNİST *is. ədəb.* İmajinizm tərəfdarı.

İMAJİNİZM [fr.] XX əsrin əvvəllərində rus poeziyasında ədəbi yaradıcılıqda ideyalığı rədd edən formalist cərəyanlardan biri.

İMALƏ¹ *is.* [ər.] 1. Mədəni sünə surətdə təmizləmək məqsədi ilə düz bağırsağa maye daxil etmə. *İmalə etmək.*

2. Bu mayeni düz bağırsağa yeridən alət.

İMALƏ² *is.* [ər.] *ədəb. köhn.* Əruz vəznində yazılmış şeirlərdə: qısa oxunması lazım gələn hərəkənin vəznə uyması üçün qeyri-təbii olaraq uzadılmasından ibarət vəzn nöqsanı.

İMAN *is.* [ər.] 1. Müsəlmanlarda: camaat namazına başçılıq edən, habelə bir məhəllədə nikah, ölüm və s. dini işlərə baxan ruhani. *İmamə ixtiyarın vermə, hərəgiz uyma təkbirə: Özün kim faili-muxtarsan, biixtiyar olma.* S.Ə.Şirvani. [Məşədi:] *Bunun evini yuxub, bu halətə salan imam oldu.* Ə.Haqqverdiyev. *Mən sözüümü qurtarmamışdım ki, məhəllənin imamı Şeyx Mirhadi içəri girdi. Qantəmir.*

2. Məzhəb və ya təriqət başçısı. // Şiə məzhəbi başçısı sayılan Əli və onun övladlarına verilən ad. *İmam üçün ağlayan gözdən olar.* (Ata. sözü). [Molla Kazım:] *De-yirlər, oruc nahaq, namaz nahaqdır. İmam təziyyəsi nahaqdır.* Ə.Haqqverdiyev. [Molla Xəlil:] *Sən imamların bacılarını, qızlarını yadına sal, səbr elə!..* S.Hüseyn.

3. Bəzi kiçik ərəb dövlətlərində dövlət başçısı.

İMAMCÜMƏ *is.* [ər.] *din.* Cümə günləri camaat namazına başçılıq edən ruhani. [İsmayıl:] *Təbriz böyük şəhərdir, savadlı imamcümələr var.* P.Makulu.

İMAMƏT *is.* [ər.] *din.* İmamlıq. *Vaxta ki, ona imamət verilib, o hər şeyi bilir.* Ə.Haqqverdiyev.

İMAMLIQ *is. din.* İmam vəzifəsi, imam rütbəsi. *İmamlıq etmək.*

İMAMZADƏ *is.* [ər. imam və fars. ...zadə] İmamların, övliyalının və onların övladlarının basdırıldığı yer; ziyarətqah. [Gövhərtanın anası:] *Dünnən mən gedib imamzadədə şam yandırdım.* Ə.Haqqverdiyev. *Bu on beş il ərzində yer qalmadı – pir, imamzadə, ocaq, ziyarət qalmadı ki, Münəvvər xanım baş vurmasın..* Mir Cəlal. [Molla:] *Bu saat camaat özündən çıxmışdır, dəstələr təşkil edərək imamzadəyə gedir.* P.Makulu.

İMAN *is.* [ər.] 1. İnanma, dərin inam. [Nüşabə:] *Sənə qəlbində bir iman vardı; Könlümü şübhə, tərəddüd sardı.* A.Şaiq. [Kərimxan:] *Hələ də öz imanında möhkəm qalmaq istəyirdi.* M.İbrahimov. // İslamiyyətdə: dinə, Allahın birliyinə, peyğəmbərlərə inanma və bunu dillə iqrar etmə; etiqad. *Dil zülfilə rüxsariyə çün qıldı tamaşa; Avarə qalib küfr ilə iman arasında.* Heyran xanım. *Bu isə bəs o ləinin də işi qullabıdır; Dini, imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır.* M.Ə.Sabir. [Müridlər:] *Şeyximiz atdı hökmi-Qurani; Şeyximiz satdı dini, imanı.* H.Cavid.

□ **İman etmək** (bəsləmək, gətirmək) – inanmaq. *Beləliklə, [İldırımzadə] Dəmirova .. dərin bir iman bəslərdi.* S.Rəhimov. **İman əhli** – dinə inanan, dini ehkamlara riayət edən, etiqadlı. *Dünya görmüş adam (özü də iman əhlinə oxşuyurdu) yenə bir dərin ah çəkib dedi..* C.Məmmədquluzadə.

İmana gəlmək – 1) islam dinini qəbul etmək, dönüb müsəlman olmaq (qeyri-müsəlman haqqında). *Üzünü görsə əgər gəbrələr imana gələr; Küfrdən əl götürüb rahi-müsəlmana gələr.* Q.Zakir. *Biçarə Kərimi salma nəzərdən; Əgərçi kafirəm, gəldim imana.* A.Şiq Kərim; 2) *məc.* xeyli xahişdən, inandırmadan, təkiddən, söydən sonra razı olmaq, qəbul etmək. *İmana gəlmir ki, gəlmir.* **İmana gətirmək** – 1) təbliğat və s. yolu ilə birinə müsəlmanlığı qəbul etdirmək; 2) *məc.* xeyli xahişdən, inandırmadan, təkiddən, söydən sonra razı olmasına, bir şeyi qəbul etməsinə nail olmaq. **İmandan çıxmaq** – dindən çıxmaq, dini ehkamları pozmaq. **İmanı kamil olmaq** – 1) imanı, etiqadı, əqidəsi təmiz olmaq; 2) *məc.* məqsədinə, məramına çataraq rahat olmaq. *O mehrabü minbər qaşlara mail; Olmayanın olmaz imanı kamil.* Q.Zakir. [Əsgər Süleymana:] *Hərgah bir işi də bilsən, onda imanını kamil olar.* Ü.Hacıbəyov. **İmanını satmaq** – yalandan şahidlik etməklə əqidəsini, məsləyini birinə qurban etmək, satılmaq. *İmanını satıb, əppəyinə qatıq eləyir.* (Ata sözü). [Rüstəm bəy:] *..Bax imanımı belə satmışam.* S.S.Axundov. **İmanını tərəziyə qoymaq** – alverdə müştərini aldatmaq, çəkiddə aldatmaq. *Baqqal qoyar tərəziyə imanını.* Q.Zakir. **İman-güman** – şübhə, zənn, güman. *Əntiqə Hacı Rəsulun nəyinə lazımdır? Burada iman-güman çox yerə gedə bilər.* Mir Cəlal. **Allah imanını kamil eləsin** – birinə xeyir-dua məqamında. [Kərbəlayı Xeyransa:] *A...a...a... balam, Allah imanını kamil eləsin, ay Məşədi Püştə bacı, mənim heç yadında yoxdu.* H.Sarabski. **Sahibi-iman** – bax **iman əhli**. *Yox yeni bir dinə yəqinim mənim; Sahibi-imanəm, a şirvanlılar!* M.Ə.Sabir.

2. **İmanla** şəklində *zərf* – etiqadla, inana-raq. *Mən sizə imanla vermişəm könül.* A.Şaiq.

İMANLI *sif.* Dinə inanan, dindar. // *İnsaf-lı. Amma bu qarı çox imanlı qarı idi.* “Əsli və Kərəm”.

İMANSIZ *sif.* 1. Dinsiz, Allahsız, etiqadsız; kafir. // *İs. mənasında.* [Bəndalı:] *Gör-mürsən bu imansızları, bu saqqalı qana bu-lanmışları!* Mir Cəlal.

2. *məc.* Mərhəmətsiz, insafsız, qəddar. *Dinsizin öhdəsindən imansız gələr.* (Ata sözü). *Yaman imansız kişidir, məşını saxlatdı, dedi: – Düş yerə.* M.İbrahimov. [Yunis:] *Əgər sən bilsəydin ki, xalacan, o Yaqutun anası necə imansız arvaddır, sənün də qanın qaralardı.* Ə.Məmmədcanlı.

İMANSIZCASINA *zərf* İnsafsızlıqla, mərhəmətsizcəsinə, amansızcasına, qəddarcasına.

İMANSIZLIQ *is.* 1. Dinsizlik, kafirlik.

2. *məc.* Mərhəmətsizlik, insafsızlıq, qəddarlıq, amansızlıq.

İMARƏT *is.* [ə.] Böyük və qəşəng bina, ev; mülk, tikili. [Mirzə Kərim:] *Gərək sizin hər birinizin daxmalar əvəzinə gözəl imarətiniz olsun.* Ə.Haqverdiyev. *Əgəliq evi təzə qayda ilə tikilmiş ikimətbə gen-bol bir imarət idi.* S.S.Axundov.

İMDAD *is.* [ə.] Kömək, yardım; darda qalmış bir adamın köməyinə yetişmə, dadına yetmə. *Koroğlunun dəlilərdi imdadı; Qılnc çəkdi, hasil ola muradı.* “Koroğlu”. *Görüşdülər, öpüşdülər o qəhrəmanlar; Bir-birinin xilaskarı, imdadı kimi.* S.Vurğun. [Qız] *əlləri ilə oğlanın iri çiyinlərinə elə ilişmişdi ki, deyərdin, bundan nə isə kömək, imdad gözləyir.* Mir Cəlal. □ **İmdad etmək (eləmək, qılmaq)** – kömək etmək, dadına yetmək. *Könül şəhrin çalıb yağmaladı qəm ləşkəri, Zakir; Neçin imdad qılmaz, bəs deyirdin padişahım var.* Q.Zakir. *Çün natəvanü zarü zəifəm firaqdən; Bu gün də yar etməsə imdad, ağırlam.* X.Natəvan. *Sən könül fürsət tapıb ol yarə qurban, kim sənə; Gər əlimdən gəlsə, billah, mən də imdad eylərəm.* S.Ə.Şirvani. **İmdada qoşmaq** – bax **imdadına qoşmaq (yetmək)**. [İblis:] *Heyhat, olamaz dərdinə bir kimsədən imdad; İmdada qoşar, qoşsa fəqət ah ilə fəryad.* H.Cavid. **İmdada yetirmək** – köməyə çatdırmaq, dada yetirmək. *Çünki hicran ələmi saldı məni zindanə; Ey əcəl, rəhm elə, sən özün imdada yetir.* Heyran xanım. **İmdaddan düşmək** – gücdən düşmək, əldən düşmək, qocalmaq. *O, imdaddan düşüb, heç bir şeyə yaramır.* **İmdadı kəsilmək** – hər şeydən ümidi kəsilmək, köməksiz qalmaq. *Oğlu öldü, imdadı kəsildi.* **İmdadına qoş-**

maq (yettmək, çatmaq, gölmək) – bərk ayaqda, çıxılmaz vəziyyətdə qalmış bir adamın dadına çatmaq, köməyinə gölmək. [Gülsənəm:] *Səndən başqa bizim imdadımıza yetən yoxdur.* S.S.Axundov. [Kimon:] *Çatdı imdadına bu qız, ey xan! A.Şaiq.*

İMDADSIZ *sif.* Köməksiz, yardımsız.

□ **İmdadsız qalmaq** – köməksiz qalmaq, tək qalmaq, əli heç kəsə çatmamaq.

İMDADSIZLIQ *is.* Köməksizlik, çarəsizlik.

İMDİ bax **İNDİ**. *Bu çərxi-fələk tərsinə dövrən edir İmdi.* M.Ə.Sabir. [Sabbah:] *Saqın, İmdi sizə verməm sevgili Xəyyamı.* H.Cavid.

İMDİCƏ bax **İNDİCƏ**.

İMƏCİ *is.* İməcilikdə iştirak edən adam.

Həyətdə iri palazlar döşəmiş, iməcilər çagırılmışdı. A.Şaiq. □ **İməci olmaq** – birinə kömək etmək məqsədi ilə görülən faydalı işdə iştirak etmək. [Ballının] *bildirə kimi atası kəndin naxırını otarar, anası qapılarda iməci olub, onun-bunun hanasını toxuyardı.* Ə.Vəliyev.

İMƏCİLİK *is.* Könüllü olaraq və zəhmət haqqı almada ictimai-faydalı bir işi, tapşırığı kollektiv surətdə, elliklə yerinə yetirmə. *Bu iməcilik böyük bir əmək bayramına dönmüşdü. Burada hər millətdən çalışan vardı.* B.Talıblı. *Gənclərin gücü ilə bir neçə dəfə iməcilik keçirilib, idman meydanı düzəldi.* Ə.Sadiq. *Nahiyyənin rəhbərləri bu cümə iməcilik təşkil edib, dərənin üstündən körpü salırdılar.* Ə.Əbüllhəsən. □ **İməcilik etmək** – birinə kömək məqsədi ilə bir işi birlikdə görmək, elliklə köməkləşib yerinə yetirmək. *Lakin yetimin uşaqlığını camaat nəzərə alaraq, hər il iməcilik edib onun əkininə, biçinə kömək edərdi.* Çəmənçəminli.

İMƏK: **İməyə düşmək** – iməkləməyə başlamaq. *İməyə düşən uşaq .. yəhərin qasından tutdu.* S.Rəhimov.

İMƏKLƏMƏ “İməkləmək” dən *f.is.*

İMƏKLƏMƏK *f.* Əllər və dizlər üzərində hərəkət etmək. *Nə isə, vaxt yetişdi, gərək uşaq iməkləsin, yerisin, gülsün, danışsın, şad olsun.* N.Nərimanov. [Atakişi:] *Ay sənə qurban inəklər; Bu balam haçan iməklər.* C.Cabbarlı. *Əllərin qurtardı iməkləməkdən; Ayağın yer tutdu, a qızım, sənin.* B.Vahabzadə. // Üzüqoylu sürünə-sürünə hərəkət

etmək, yerlə sürünmək. *Dəyirman üstə ləkələr; Çırmanıb ağ biləklər; Oğlan qızdan ötəri; Dizi-dizi iməklər.* (Bayatı). [Döyüşçülər] *bəzən uşaq kimi iməkləyir, bəzən də şahin kimi uçurdular.* Ə.Vəliyev.

İMƏKLƏTMƏ “İməkləmək” dən *f.is.*

İMƏKLƏTMƏK *f.* Uşağın iməkləməsinə kömək etmək, iməkləməyə öyrətmək.

İMHA *is.* [ər.] Məhv etmə, tələf etmə. *Bunların içindəki müzür mikrobların imhası üçün oralar hər gün .. dezinfeksiya olunaraq, son dəracə pak və təmiz saxlanmaqdadır.* T.Ş.Simurq.

İMİC *is.* [ing.] 1. Fikri surət, fikri təsəvvür.

2. Rənz, simvol.

İMİR *is.* məh. Şah arı.

İMİRÇİMƏ “İmirçimək” dən *f.is.*

İMİRÇİMƏK *f. dan.* İylənmək, xarab olmağa başlamaq, turşumaq, ağırlaşmaq. *Qatıq imirçiyib. Pendir imirçiyib.*

İMİRÇİMİŞ *f.sif. dan.* Ağırlaşmış, xarab olmuş, turşumuş, iylənmiş. *İmirçimiş yağ.*

İMİŞ Qoşulduğu sözü keçmiş zamana bağlayaraq ona rəvayət mənası verən bağlama. *Şəhər çox böyük imiş. Onun qisməti belə imiş.* – *Hər kəs [Zeynal] adi bir idarə məmuru kimi baxır imiş.* S.Hüseyn. *C.Məmmədquluzadənin təsvirinə və tarixi sənədlərə görə o zaman Azərbaycan dilində qəzet çıxarmaq çox çətin məsələ imiş.* M.İbrahimov. *Ancaq İndi Kərimə əyan oldu ki, bura nə imiş.* Mir Cəlal.

İMİTƏSİYA [lat.] 1. Oxşatma, bənzətmə; bir şeyin saxtasını düzəltmə. *Mərmər imitəsiyası* (mərmərə oxşadılmış şey). *Dəri imitəsiyası* (dəriyə oxşadılmış material).

2. *mus.* Musiqi motivinin bir interval yuxarı və ya aşağı olaraq başqa səsle təkrarı; təqlid. *Çox zaman əsas melodiya ardıcıl olaraq başqa səslərdə ya eyni ilə, ya da döndərmə yolla təkrar edilə bilər. Polifonik musiqidə çox intişar tapan bu üsula imitəsiya (təqlid) deyilir.* Ə.Bədəlbəyli.

İMKAN *is.* [ər.] 1. Hər hansı şərait daxilində bir işin həyata keçirilə bilməsi, mümkün, mümkündür olma. *Nə dildə olsa olsun elm olsun xəlqi-ələmdə; Deyildir bir dil məxsus, var hər dildə imkanı.* S.Ə.Şirvani. *..Kömək etmək imkanı əldə ikən, bu*

vəzifədən boyun qaçırmaq .. insanlıq sifətini itirmək deməkdir. M.S.Ordubadi. ..Asanlıqla odun gətirməyə imkan vardı. Ə.Əbülhəsən. // Əlverişli şərait. □ **İmkan gözləmək** – bir işi həyata keçirmək üçün əlverişli şəraitin yaranmasını gözləmək, fürsət gözləmək. **İmkan olmamaq** – mümkün olmamaq, müəssər olmamaq. *Səni görsəm özümlə ilə həsədimdən ölərəm; Bu səbəbdən mənə vəslin dəxi imkan olmaz.* S.Ə.Şirvani. **İmkan tapmaq** – bir işi həyata keçirmək üçün əlverişli yol tapmaq, fürsət tapmaq. [Qaçaq] *kütləvi talana imkan tapa bilmə-dilər.* M.S.Ordubadi. [İnsanlar] *boğazlarına keçmiş fəlakət zəncirini qırıb atmağa heç bir yol və imkan tapa bilmirdilər.* Ə.Abasov. **İmkan verməmək** – mane olmaq, yol verməmək, qoymamaq. **İmkan yaratmaq (vermək)** – bir işi həyata keçirmək üçün əlverişli şərait yaratmaq, yol vermək. *Ayıq ol, döyüşə yaratma imkan; Hər kiçik iş üçün tökülməsin qan.* A.Şaiq. *Qadınına gəldikdə onun yaşaması üçün geniş imkan yaratma-lısan.* M.S.Ordubadi. **İmkan yoxdur** – mümkün deyil, ola bilməz, imkan xaricindədir.

2. Bir şeyin həyata keçməsinə kömək edən əlverişli şərait. *Maddi imkanlar. Yaşamaq, çalışmaq, oxumaq üçün hər cür imkan və şərait yaranmışdır. – Təsərrüfatın daxili imkanlarından geniş istifadə edilir.* (Qəzetlərdən). // İqtidar, qüvvə, vəsait. *Mirzə Səfərin vəziyyəti mənə aydın məlumdur və uşaqlarını öz xərci ilə oxutmağa onda imkan var.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **İmkan daxilində** – nə qədər imkan varsa, güc çatdığı qədər. *..İmkan daxilində bəzi ədəbi mülahizələr söyləmək istəyirəm.* S.Rəhimov. **İmkan xaricində olmaq** – mümkün olmamaq, həyata keçirməyə güc, bacarıq çatmamaq, bacara bilməmək. *..O zamankı dünyanın ən böyük paytaxtını piyada gəzmək imkan xaricində idi.* M.S.Ordubadi.

İMKANLI *sif.* İmkanı olan, mümkün olan, iqtidarı olan.

İMKANSIZ *sif.* 1. İmkanı olmayan, mümkün olmayan. *İmkansız adam.*

2. **İmkansızdır** şəklində – mümkün deyil, qeyri-mümkündür, çox çətindir. *Xəstə-*

liyin əlacı imkansızdır. Öhdəsindən gəlmək imkansızdır. □ **İmkansız olmaq** – mümkün olmamaq. *Əhali o qədər qəzəblənmişdi ki, onların qabağını almaq imkansızdı.* P.Makulu.

İMKANSIZLIQ *is.* Qeyri-mümkünlük, mümkün olmama, imkan olmama, çox çətin olma; bir işin yerinə yetirilməsi üçün imkan və şərait olmadığı hal. *Gözəl Təliə, insanı bu qədər düşünməyə məcbur edən yeganə bir şey vardısa, o da imkansızlıqdır.* M.S.Ordubadi.

İMLA *is.* [ər.] 1. Hər bir ədəbi dil üçün qəbul edilmiş vahid və düzgün yazı sistemi; orfoqrafiya. □ **İmla qaydaları** – hər hansı bir dildə düzgün yazma qayda və üsulları. *İmla dərsi. İmla xətası. – Möhtərəm ədibimiz ingilislərin imlasının adını qoyur “əcib”, amma bizim imlaya heç olmasa “bir az əcib” də demək istəmir.* C.Məmmədquluzadə.

2. Şagirdlərə orfoqrafiya vərdişlərini və savadlı yazmağı öyrətmək məqsədi ilə onlara deyib yazdırma işi. □ **İmla demək** – deyib yazdırmaq, diktə etmək. *Müəllim imla deyir, uşaqlar da qələmlərini mürəkkəbə batırıb başlarını yana əyərək yazırdılar.* M.Arif.

İMMANÉNT *sif.* [latuncadan] *kit.* Bir şeyin və ya hadisənin daxilən öz təbiətinə xas olan, ondan doğan; daxili. *Kapitalist istehsalının immanent qanunları.*

İMMİQRANT *is.* [lat.] Mühacir, bir ölkədən köçüb başqa ölkədə yaşayan.

İMMÚN *is.* [latuncadan] *tib. biol.* Yoluxan xəstəliklərə və müəyyən zəhərlərə qarşı qorunma qabiliyyəti olan. *İnsanın ömrü ərzində keçirdiyi müxtəlif xəstəliklərin nəticəsində onun qanında həmin xəstəlik törədən mikroblara qarşı xüsusi immün – bioloji maddələr əmələ gəlir ki, bunlar da orqanizmi eyni bir xəstəliklə ikinci dəfə xəstətlənməkdən qoruyur.* H.Tağıyev.

İMMUNITÉT [latuncadan] *tib. biol.* Orqanizmin yoluxma xəstəliyinə tutulmamaq qabiliyyəti.

İMMUNİZÁSİYA [lat.] *tib. biol.* İmmunitet yaratma (bax **immunitet**).

İMMUNLUQ *is. tib. biol.* Yoluxucu xəstəliklərə və bəzi zəhərlərə qarşı qoruna bilmə qabiliyyəti.

İMPERÁTOR [lat.] Padşahın, hökmdarın ən yüksək titulu və bu titulu daşıyan şəxs;

padşah. [Bağır xan:] *Siz imperator zabiti ni soymaqımı istəyirsiniz?* E.Sultanov.

İMPERATORLUQ *is.* 1. İmperatorun titulu, adı. // İmperatorun hökmdarlıq etdiyi dövr, müddət.

2. Bir imperatorun idarəsi altında olan dövlət, ölkə; hökmdarı imperator titulu daşıyan dövlət. *Roma imperatorluğu. – III Dövlət duması çar imperatorluğunun tərkibinə daxil olan millətlərin ən ibtidai hüququnu daha artıq məhdud edən bir sıra qanunlar keçirdi. “SSRİ tarixi”.*

İMPERATRİÇƏ *is.* 1. İmperatorun arvadı.

2. Qadın imperator.

İMPERİAL [*lat.*] *köhn.* 10 manatlıq rus qızıl pulu (1755-ci ildən); 1897-ci ildən sonra (inqilaba qədər) 15 manat dəyərində olan qızıl pul. *Pinəçilər bafı taxar boynuna; İmperial tökər vərəq oynuna.* Q.Zakir. [Xonça qabının] *içinə oğlan evi bir əlbəsəlik ipək parça, iki imperial və onun əmsalı bir şey qoyub qaytaracaqlar.* R.Əfəndiyev. [Muzdur] *iki yüz imperialın neçə manat olduğunu ha çalışdısa, hesab edə bilmədi.* S.M.Qənzadə.

İMPERİALİST [*fr.*] 1. İmperializm və təcavüz siyasəti yürüdən inhisarçı kapitalın nümayəndəsi olan iri kapitalist. *Müharibə qızışdıran imperialistlər.*

2. İmperialist monopoliyalər.

İMPERİALİZM [*fr.*] Kapitalizmin XIX əsrin axırında və XX əsrin əvvəlində daxil olduğu ən yüksək və axırncı mərhələsi; iri inhisarlarla seçiyələndirilən xammal mənbələri və xarici bazarlar uğrunda özgə ölkələri tutmaq, özgə xalqları istismar etmək, dünyanı yenidən bölüşdürmək üçün böyük kapitalist ölkələri arasındakı müharibə siyasəti.

İMPÉRIYA [*lat.*] 1. Başında imperator duran monarxist dövlət.

2. İri imperialist müstəmləkəçi dövlət. *Britaniya imperiyası. – 1905-ci il inqilabı Rusiya imperiyasında yaşayan bütün xalqların həyatında yeni dövr açdı.* M.İbrahimov.

İMPİÇMENT *is.* [*ing.*] 1. Vəzifəsindən kənarlaşdırma.

2. Mühakimə etmək.

İMPORT [*ing.* əsl *lat.*] bax **idxalat**.

İMPOTENSİYA *is.* [*lat.*] Cinsi gücsüzlük.

İMPRESSARİO *is.* [*ital.*] Konsert, tamaşa, qastrollar təşkil edən işbaz.

İMPRESSIONİST [*fr.*] 1. İmpressionizm tərəfdarı olan rəssam, musiqiçi, yazıçı.

2. İmpressionizm mahiyyətində olan, impressionizm üçün seçiyəvi olan; şəxsi təəssürat və əhval-ruhiyyəyə əsaslanan. *İmpressionist əsər. İmpressionist musiqi. Ədəbiyyatda impressionist meyillər.*

İMPRESSIONİZM [*fr.*] XIX əsrin ikinci yarısında burjuva incəsənətində meydana gəlmiş cərəyan (bu cərəyan tərəfdarları realizmi rədd edir, ictimai məsələlərdən qaçır, əsərlərində şəxsi əhval-ruhiyyə və təəssüratlarını verməyə çalışır və məzmunun zərərinə olaraq formaya həddindən artıq fikir verirdilər).

İMPROVİZASİYA [*lat.*] Hazırlaşmadan şeir, ya nitq söyləmə, hava oxuma və ya musiqi çalma; irtical. *Vəznəsiz musiqiyə bunlar daxildir: ladlar üzərində vokal və çalğı gəzişməsi (improvizasiya).* Ü.Hacıbəyov.

İMPROVİZATOR [*lat.*] İmprovizasiya qabiliyyəti olan adam: hazırlaşmadan şeir və ya nitq söyləmək, musiqi yaradıb çalmaq qabiliyyəti olan adam. *Mahir improvizator.*

İMPROVİZATORLUQ *is.* İmprovizasiya qabiliyyəti; hazırlaşmadan döşdən şeir, nitq söyləmək, musiqi yaradıb çalmaq.

İMPULS [*lat.*] *kit.* 1. Hər hansı bir hərəkəti doğuran daxili səbəb, təkan. *Yaradıcılıq impulsu. İradə impulsu.*

2. *fiz.* Cismın kütləsi ilə sürətinin hasilinə bərabər olan hərəkət miqdarı.

İMRƏNDİRMƏ “İmrəndirmək”dən *f.is.*

İMRƏNDİRMƏK *f.* Həvəsləndirmək, tamaha salmaq, tamahsızlandırmaq.

İMRƏNMƏ “İmrənmək”dən *f.is.*

İMRƏNMƏK *f.* Həvəslənmək, tamaha düşmək, iştahaya gəlmək, ağzı sulanmaq; arzu və həvəs oyanmaq.

İMRİK *is. məh.* Əzilmiş, döyülmüş şeyin içində qalan iri dənəsi. *İmrük duz.*

İMRİKLƏMƏ “İmrükləmək”dən *f.is.*

İMRİKLƏMƏK *f. məh.* Buğda, duz və bu kimi şeyləri tam döyməmək, narın etməmək. *Duzu imrükləmək. Arpanı imrükləmək.*

İMRİKLƏTMƏ “İmrüklətmək”dən *f.is.*

İMRİKLƏTMƏK bax **imriklətdirmək**. Yarma xəşili bişirmək üçün buğdanı imriklətmək.

İMSİK *sif.* İy bilən, iyi tez duyan. *İmsik adam.*

İMSİLƏMƏ “İmsilənmək”dən *f.is.*

İMSİLƏMƏK *f. məh.* İyləmək, qoxulamaq, iy almaq. *Külək də ac it kimi vurnuxur o küçədən bu küçəyə; Qapıları, divarları imsiləyir.* R.Rza. *İmsilədi o, havanı; Buynuzunu sürtüdü daşa.* Z.Xəlil.

İMSİLƏNMƏ “İmsilənmək”dən *f.is.*

İMSİLƏNMƏK *f.* İy duymuş kimi oraburanı iyləmək. *Sallayıb başını imsilənərək; Qapının ağzında gərnəşir köpək.* S.Vurğun.

İMTAHAN *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir fənn üzrə keçirilən yoxlama sınağı. *Yaz-yay imtahanları. İmtahana hazırlaşmaq. İmtahan komissiyası. – İmtahan məclisi qurulmuşdur; Zalda skamyalar qoyulmuşdur.* A.Səhhət. *İmtahan söhbəti indi hər yerdə ən şirin söhbətdir.* Mir Cəlal. *..Səhər saat doqquzda riyaziyyatdan yazılı imtahan başlandı.* İ.Əfəndiyev. □ **İmtahan eləmək (etmək)**

– hər hansı bir fənn üzrə tələbənini, şagirdin biliyini yoxlamaq. *Tələbələrini imtahan etmək. – Dərs demək istəyirəm; İmtahan edin məni.* B.Vahabzadə. **İmtahan vermək (tutmaq)** – hər hansı fənn üzrə yoxlama sınağından keçmək. *Elm öyrən, imtahan ver; Öz fəzlini nişan ver.* M.Ə.Sabir. *“Həblül-mətin” yazır ki, Firəngistanda birisi ki istəyir alim ola, gərək gecələr yatmayıb zəhmət çəkə, elm oxuya, bir klasdan o biri klasa keçə, axırda imtahan tuta və şəhadətnamə ala.* C.Məmmədquluzadə. [Qəhrəman] *imtahan verib təzə açılan darülmüəlliminə daxil oldu.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Sınaq, sınaq, yoxlama, sınaqdan keçirmə. *Məni zındıq oxurlar cümlə ələm əhli, lakin mən; Mücərrəd cövhərəm kim, imtahana ehtiyacım yox.* S.Ə.Şirvani. □ **İmtahan ayağında** – gərgin zamanda, çətin vəziyyətdə, bərk ayaqda, sınaqda. *Elərin qarşısında imtahan ayağında; Rəvadır mən solum açılmamış çiçək kimi.* S.Rüstəm. **İmtahan eləmək** – sınamaq, yoxlamaq, sınaqdan keçirmək, təcrübə eləmək. *Eşq əhli məhəbbət etsə izhar; Əvvəl*

onu imtahan edər yar. Füzuli. *Varımdı sınaqda dərdü qəmi-nihan, ölüürəm; Fəda olum sənə, gəl, eylə imtahan, ölüürəm.* X.Natəvan. [Qətibə:] *Mən bu gözəllik vasitəsilə iqbalmı bir daha imtahan edəcəyəm.* M.S.Ordubadı. **İmtahana çəkmək** – bax **imtahan eləmək**. *Sən demə, əmisi doğrudan da İbrahimi imtahana çəkmək istəyirmiş ki, görsün İbrahim nə deyəcək.* (Nağıl). *Qədim əyyamda bir qıza elçi gəlsəydi, o qızı bir neçə imtahana çəkərdilər.* R.Əfəndiyev. [Hacı Murad:] *Yaxşı budur ki, elə bu saat imtahana çəkim.* S.S.Axundov. **İmtahana düşmək** – yoxlanmaq, sınaqmaq, sınaqdan keçirilmək. *Eldən yana düşmüşəm; Nahaq qana düşmüşəm; Yar məni bərkə çəkib; İmtahana düşmüşəm.* (Bayatı). **İmtahandan çıxmaq** – sınaqdan yaxşı çıxmaq, yoxlamadan keçmək. *Qorxub çəkilmədik ölümdən, qandan; Çıxdıq illər boyu çox imtahandan.* S.Vurğun. *Dostluq var ki, zamanın imtahanından çıxma bilmir.* R.Rza. *Hər şeyə qadir insan; Yer üzündə beləcə; Çıxdı min imtahandan.* B.Vahabzadə. // *məc.* Həyatı çətinliklər, ağır günlər. *İrəlidə hələ böyük imtahanlar var.* S.Vəliyev.

İMTAHANEDİCİ *sif.* 1. İmtahan edən, imtahan qəbul edən. *İmtahanedici komissiya.*

2. *məc.* Sınayıcı, yoxlayıcı, sualedici. *Po-lad bir dəqiqə Məşədi bəyə imtahanedici gözlərlə baxdı, sonra ətrafına boylanaraq, otaqda özlərindən başqa heç kim olmadığını görüb dedi..* M.Hüseyn.

İMTAHANQABAĞI *sif.* İmtahan qarşısında olan, imtahan başlanmamış. *İmtahanqabağı hazırlıq. İmtahanqabağı mühazirələr.*

İMTAHANSIZ *zərf* İmtahan vermədən, imtahan olmadan. *İmtahansız qəbul olunmaq. İmtahansız sinifdən-sınıf keçmək.*

İMTİNA [ər.]: **imtina etmək** – boyun qaçırmaq, çəkinmək, istəməmək, rədd etmək. *Yeməkdən imtina etmək. Qonaqlıqdan imtina etmək. – Rzaqulu xan səfərat umurunda təcrübəm yox deyə, səfərdən bütübtün imtina edirdi.* M.S.Ordubadı. *Mehriban açıqdan-açıq çocuqlarından imtina edirdi.* S.Hüseyn. *Bir neçə gün sonra Ulduza müalicə və istirahət üçün arxaya getmək təklif edildikdə, o imtina etdi.* Ə.Məmmədخانlı. // Kəonüllü

olaraq əl çəkmək. *Bu xəzinədən imtina etmək üçün azmı cəsarət lazım idi?* S.Vəliyev.

İMTİYAZ *is.* [ər.] 1. Müstəsna hüquq. // Üstünlük, güzəşt. *Müharibə illilərinə verilən imtiyazlar.* – *Məsmə, bir ittifaq üzvünün istifadə edə biləcəyi bütün hüquq və imtiyazlardan istifadəyə çalışır.* S.Hüseyn.

2. *iq.* Ölkə daxilində sənaye müəssisələri yaratmaq, onları işlətmək, mədən çıxarmaq və s. üçün dövlət tərəfindən ayrı-ayrı şəxslərə, şirkətlərə və ya xarici firmalara verilən hüquq. *Dəmiryolu çəkmək üçün imtiyaz.*

İMTİYAZLI *sif.* 1. İmtiyazdan istifadə edən, imtiyazı olan, müstəsna hüququ olan (bax **imtiyaz** 1-ci mənada). *..Əgər Qafqaz [Finlandiya] kimi imtiyazlı və həm müstəqil bir ölkə olsaydı, ana dilində açılmış məktəblərdən arzu olunan [nəticə] və məhsulatu bilatərəddüd gözləmək olardı.* Ü.Hacıbəyov.

2. Güzəştli. *İmtiyazlı şərtlər. İmtiyazlı dəmiryol bileti.*

3. Müstəsna hüquqlardan istifadə edən, yuxarı siniflərə mənsub olan; seçilmiş. *Bütün imtiyazlı təbəqələrin ləğvi.* – *Kasıbın toyuna seçilmiş, imtiyazlı mənəsb, sərvət sahibləri çağırılmazdı.* H.Sarabski.

İMTİYAZNAMƏ *is.* [ər. imtiyaz və fars. namə] İmtiyaz kağızı, imtiyaz müqavilənaməsi (bax **imtiyaz** 2-ci mənada).

İMTİYAZSIZ *sif.* Heç bir imtiyazı, xüsusi və müstəsna hüququ olmayan.

İMTİZAC [ər.] 1. Qarışma, qarışa bilmə, bir neçə maddənin qarışib bir maddə əmələ gətməsi. *Kimyəvi imtizac.*

2. Bir-birinə uyğun gəlmə, bir-biri ilə tutma, bir-biri ilə qaynayıb-qarışma; uyğunluq, ahəng. *Rənglərin imtizacı.*

3. *məc. köhn.* Bir-biri ilə uyuşma, yola getmə, keçinmə. *Aralarında imtizac yoxdur.*

İMZA *is.* [ər.] 1. Bir məktubun, sənədin və s.-nin altında öz dəst-xətti ilə adını və ya familiyasını yazma, qol çəkmə, qol qoyma; qol. *Fəxrəddinin və Ələddinin imzası ilə şəhərə belə bir bəyannamə buraxılmışdı.* M.S.Ordubadı. [Gəldiyev] *direktor gələndə kağızları kərgizərə verdi, imza üçün gəndərdi.* Mir Cəlal. □ **İmza etmək (atmaq)** – imzalamaq. *Sənədləri imza etmək. Çeki imza etmək.* – [Musa:] *İmza da atmıram, pul da*

almayacağam. S.Rəhman. *Elmar kağıza imza ataraq Laləyə verir.* İ.Əfəndiyev.

2. Təxəllüs, ləqəb mənasında. *C.Məmməd-quluzadə "Molla Nəsrəddin" imzası ilə müntəzəm surətdə felyetonlar, baş məqalələr dərc edirdi.* M.İbrahimov.

İMZALAMA "İmzalamaq"dan *f.is.*

İMZALAMAQ *f.* Altında öz familiyasını (ya adını) yazmaq, öz imzasını qoymaq, qol çəkmək. *Kərbəlayı Xəlil .. teleqrafçının verdiyi kağızı türkcə imzaladı və teleqrafçıya qaytararaq iki şahı da pul verdi.* T.Ş.Simurq. *Sərvərov əmri götürüb imzaladı.* Mir Cəlal. [Bənövşə:] *Komissiya aktı imzaladı. Tez köçün.* S.Rəhman.

İMZALANMA "İmzalanmaq"dan *f.is.*

İMZALANMAQ *məch.* İmza edilmək, qol çəkmək, qol qoyulmaq. *Müqavilə imzalandı.* – *Əmrnamə yazılmış və Balacayev tərəfindən imzalanmışdı.* S.Rəhimov.

İMZALANMIŞ *f.is.* İmza edilmiş, qol qoyulmuş, qol çəkilmiş. *İmzalanmış qərar. İmzalanmış kağızlar.* – [Sabirin] *sabiqdə bəzi müstəaar adlar ilə imzalanmış abdar, xoşməzmun və mövzun kəlamları "Molla Nəsrəddin" səhiyələrində dərc olunub.* F.Köçərli.

İMZALATDIRMA "İmzalətdirmə"dan *f.is.*

İMZALATDIRMAQ bax **imzalətməq.**

İMZALATMA "İmzalətməq"dan *f.is.*

İMZALATMAQ *icb.* Qol çəkədmək, imza etdirmək. *Baş mühasib .. içəri girdi, əlindəki sənədləri idarə müdirinə imzalətdirib qarıya yaxınlaşdı ki, Surxay soruşdu.* M.Süleymanov.

İMZALI *sif.* Qol çəkilmiş, imzalanmış, imza ilə təsdiq edilmiş. *İmzalı məktub. İmzalı sənəd.*

İMZASIZ *sif.* Altında imza olmayan, imza edilməmiş, qol çəkilməmiş. *İmzasız məktublər.*

İNABƏT *is.* [ər.] *köhn.* Tövbə, tövbə etmə.

İNAD 1. *sif.* Əsassız olaraq dediyini yeritməyə çalışsan, heç bir güzəştə getmək istəməyən; tərs, höcət. *İnad adam. İnad xasiyyəti.* – [Qulu] *xəsis, tamahkar, heç bir şeyə güzəştə getməyən, tərs və inad bir adam idi.* A.Şaiq. [Böyükxanım:] *Bax, özün bil, teleqram edərəm gəlsinlər! Amma Qulam xan da*

inadın birisidir. M.S.Ordubadı. □ **İnad etmək (eləmək)** – 1) sözünün üstündə durmaq, israr etmək, sözündən geri çəkilməmək; 2) tərslik etmək, höcət göstərmək, öz dediyini yeritməyə çalışmaq. *Gülsəhər inad eləyir, Dildar isə hədə-qorxu gəlirdi.* Ə.Vəliyev. **İnad göstərmək** – əzmlı olmaq, dəyanət göstərmək, əzmindən dönməmək, sözünün üstündə durmaq, dediyindən əl çəkməmək. *Doktor Qəbzı bəy yay zamanı Xansarayaylağına gəlməkdə elə bir inad göstərdi ki, hətta onun öz yavru qohum-qərəbası da bu işə məəttəl qalmışdılar.* C.Məmmədquluzadə. **İnad yeritmək** – bax **inad etmək**. [Həmzə:] [Səriyyə] *də bizim ilə inad yeritsə, onda gərək bizə papaq haram olsun.* C.Cabbarlı. **İnada durmaq** – bax **inad etmək**. **İnada düşmək** – acığa düşmək, tərslik etmək, tərsliyi tutmaq. *..Əgər mənim uşaqlarımın biri inada düşüb, məni qəsd ilə incitmək istəyir, qoy burada bir söz deməyim.* C.Məmmədquluzadə. **İnadı yerə qoymaq** – inadından, tərsliyindən əl çəkmək, razı olmaq. [Hacı:] *Sən olasan Allah, ay Sərdar, – dedi, – bu inadı yerə qoy, bu işlərə bir əncam çək!* P.Makulu. // *İs. mənasında.* İnad adam, tərs adam, höcət adam. *Gülsabahın atası çox inad adamdı.* Ə.Vəliyev. [Əhməd:] *Hacı, inadı var, xahiş eləyərsən, oxumaz. Nə illah eləyirsən, oxumayanda oxumaz! İnadı!* Mir Cəlal.

2. *is.* Əzm, dəyanət, səbat; əzmindən dönməmə. *Belə hadisələr bizim inadımızı daha da artırmalıdır.* H.Nəzərli. *Yerli əhəlinin inadından .. qəzəblənmiş şah vəziri Taygöz Yusifi çağırıb kimsəyə aman verməməyi ona əmr etdi.* İ.Əfəndiyev.

3. **İnadla** şəklində *zərf* – mətanətlə, əzmlə, səbatla. *İnadla mübarizə etmək.* – *O deyir: – Mənimdir bu ana torpaq; Vuruşur inadla əlində yaraq.* M.Rahim. *..Məhsuldar çöllər yorulmadan və inadla çalışan insanlarla doludur.* M.İbrahimov. *Tez-tez çay keçmədi nə qədər yorucu olsa da, onlar inadla irəliləyirdilər.* Ə.Vəliyev.

İNADCIL bax **inadkar**. *Hər şeydə möhkəm, sözünün üstə duran, inadçı, amansız olan Baxış bəyin bir zəif cəhəti vardı: çox şorğöz idi.* Ə.Abasov.

İNADCILLIQ bax **inadkarlıq**.

İNADÇI bax **inadkar**. [Mehribanın] *nöqsanı yalnız savadsızlığı, eyni zamanda inadçı əsəbiliyi idi.* S.Hüseyn.

İNADCILIQ bax **inadkarlıq**. *Qaraca qızın təbiətində inadçılıq vardı.. Yusifdən nə qədər kətək yeyirdisə də, yenə tərsliyindən əl götürməzdi.* S.S.Axundov.

İNADƏDİCİ bax **inadkar**.

İNADKAR *sif.* [ər. *inad və fars. ...kar*] İnad, inadçı, tərs, dediyindən əl çəkməyən. *Polis və qoşunun təzyiqinə baxmayaraq, qəhrəman və inadkar fəhlələr mədən dairəsindən çıxmədılar.* M.S.Ordubadı. *Şair ən inadkar bir çocuk kimi; Endi xəyalının dərinliyinə.* S.Vurğun. *Səlimnaz arvad [oğlunun] inadkar olduğunu çoxdan bildiyi üçün, daha təkid eləmədi, gəlib oğlu ilə yanaşı yeriməyə başladı.* M.Hüseyn.

İNADKARCASINA *zərf* Tərslik edərək, inad göstərərək, dediyindən əl çəkməyərək. *İnadkarcasına demək.* – *Həbib Mədədin fikri ilə razı idi. Ancaq inadkarcasına öz sözlərini təkrar edirdi.* Ə.Vəliyev.

İNADKARLIQ *is.* 1. İnadkar adamın xasiyyəti; tərslik, inad. *İnadkarlıq etmək.* – *Qızın inadkarlığı; Çox ağır gəldi ona.* B.Vahabzadə.

2. Sözünün üstündə durma, əzmindən dönməmə; dəyanət, səbat.

İNADLI *sif.* 1. Tərs, höcət, kəc, inadçı, dediyindən əl çəkməyən. *Mehriban inadlı bir qız idi.* S.Hüseyn. *Çoxlarının bezdirdiyi və uzaq qaçdığı inadlı, şıltaqçı və ağlağan uşaqları Nazimə sanki əfsun ilə ələ alır(dı).* Mir Cəlal.

2. Əzmlı, dəyanətli, səbatlı, qətiyyətli. *İnadlı mübarizə. İnadlı müqavimət.*

İNADLILIQ *is.* 1. İnadlı adamın hal və keyfiyyəti; inadçılıq.

2. İşində və ya sözündə dəyanət, möhkəmlik, dayanıqlıq, əzm.

İNAQ *is. tib.* Uşaqlarda qırtlağın iltihabı. *İnaq olmaq.* □ **İnaq(ım) vurmaq** – keçmişdə xalq arasında: inaq olmuş uşağın başını yüngülcə çərtmək.

İNAQLI *sif.* İnaq xəstəliyinə tutulmuş. *İnaqlı uşaq.*

İNAUQURASIYA *is.* [ing.] Prezidentin rəsmən öz vəzifəsinə başlaması münasibəti ilə bağlı keçirilən mərasim.

İNAM¹ *is.* 1. İnanma, etibar. *İnam olmayan yerdə iman olmaz.* (Ata. sözü). *İlk müvəffəqiyyət mənə inam və ruh yüksəkliyi doğurdu.* A.Şaiq.

2. **İNAMLA** şəklində *zərf* – bir şeyə ürək-dən inanaraq, özünə inanaraq, özünə güvən-nərək, əzmlə, mətanətlə, qətiyyətlə, dönmədən. *İnamla cavab vermək. İnamla irəli-ləmək.* – *O, sözlərini böyük bir inamla deyib qurtararkən sakit gözləri parıldadı.* M.Hüseyn. *Qəhrəman məktəbdə dərin bir inamla çalışır.* S.Rəhimov. *Mən inamla irəliləyən Rəşidi addım-addım izləyirdim.* M.Rzaquluzadə.

İNAM² [ə:] bax **ənam**. [Məstəli şah:] *Xanım, divlərin əlmuzdunu, inamını kərəm edin!* M.F.Axundzadə. □ **İnam etmək (ey-ləmək)** – bax **ənam eləmək** (“ənam”da). *İnam edibən ona bəsi mal; Leyli tələbinə qaldı irsal.* Füzuli. *O ki bizə meyvə inam eyeləmiş; Vaqif ona peşkəş sərin göndərmiş.* M.P.Vaqif. *Söylədilər bəs ona inam edək; Təhfeyi-layiq ona ikram edək.* S.Ə.Şirvani.

İNAMLI *sif.* İnamı olan, qətiyyətlə, əmin, arxayın, xatircəm. *Onun ilıq səsi, inamli səsi; Şəfqəi, şöləsi, məhrəm nəfəsi; Mənə qüvvə verdi, gəzdim, dolandım.* Ə.Cavad. [Fərhadoglu] *ağır və inamli addımla gəzib əlini yənə Əmiraslan babanın çiyinə qoydu.* S.Rəhimov. *İnamlı və şad bir nəzərlə dostumun üzünə baxdım.* M.Rzaquluzadə.

İNAMSIZ *sif.* İnamı olmayan, inanmayan, etibar etməyən.

İNAMSIZLIQ *is.* İnam olmama, etibar olmama; inam, etibar yoxluğu.

İNANDIRICI *sif.* və *zərf* İnandıran, qane-edici, sübutlu, əsaslı, tutarlı. *İnandırıcı dəlillər. İnandırıcı sübut.* – C.Məmmədquluzadə *Novruzəlilərin ürəkdağlayan, yazıq, ağır və köməksiz həyatlarını çox təbii və inandırıcı təsvir edir.* M.İbrahimov. *Şeydanın həm elmi əsasları, həm də fərziyyələri* [Qədirə] *çox inandırıcı görünürdü.* M.Hüseyn.

İNANDIRICILIQ *is.* Qaneedicilik, sübutluluq, əsaslılıq, tutarlılıq. *Dəlillərin inandırıcılığı. Faktların inandırıcılığı.*

İNANDIRILMA “İnandırılmaq” dan *f.is.*

İNANDIRILMAQ “İnandırmaq” dan *məch.*

İNANDIRMA “İnandırmaq” dan *f.is.*

İNANDIRMAQ *f.* İnanmasına nail olmaq, inanmasına çalışmaq, birində bir şey haqqında inam yaratmaq; qane etmək. *Haqlı olduğuna inandırmaq. Vəziyyətin düzələcəyinə inandırmaq.* – Füzuli, *eşqə mühlik derdim, ol məhvəsə inanmazdı; Bihəmdüillah ki, can vermək təriqilə inandırdım.* Füzuli. *Mən məzarında şəm yandırırım; Yarımın ruhunu inandırırım.* S.Ə.Şirvani. *Arvad məni inandırur ki, bir çox ac itlər və heyvanlar öz rizqlərini zibildə tapırlar, onları doydurmaq da savabdır.* C.Məmmədquluzadə.

İNANIQLI bax **inandırıcı**.

İNANILACAQ *sif.* İnamla bilən, doğru şey kimi qəbul edilə bilən; etibar edilə bilən. *İnanılacaq adam deyil.*

İNANILMA “İnanılmaq” dan *f.is.*

İNANILMAQ *məch.* Etibar edilmək; doğru deyər qəbul olunmaq, doğru nəzəri ilə baxılmaq.

İNANILMAZ *sif.* İnanılması mümkün olmayan, etibar edilməz, ağılabatmaz. *Bu sözlər əvvəlcə mənə inanılmaz (z.) göründü.* M.Rzaquluzadə.

İNANILMAZLIQ *is.* İnanılması mümkün olmama, etibar edilə bilməmə.

İNANILMIŞ *f.sif.* Etibarlı, etibar edilə bilən, etibarə layiq. *İnanılmış adam.*

İNANMA “İnanmaq” dan *f.is.*

İNANMAQ *f.* 1. Bir işin, sözün və s.-nin yəqinliyinə, doğruluğuna qəti əmin olmaq, arxayın olmaq, yəqin etmək. *Gülnaz çölə həmişə Laçınla yanaşı gedər, onun əlli-ayaqlı olduğunu görüb, bacarığına ürəkdən inanardı.* M.Hüseyn. *Qapı döyənün Fəridun olduğuna inanan Gülnaz onun sözlərini eşitmədi.* M.İbrahimov. *Bu sözdən sonra Nisə xala inandı.* Mir Cəlal. □ **İnanmağı gəlməmək** – bir şeyin doğruluğuna, yəqinliyinə şübhə etmək, inana bilməmək. *Hatəmin inannağı gəlmədi.* Mir Cəlal.

2. Həqiqət bilmək, doğru bilmək, gerçək bilmək. *Adam hər deyilənə inanmaz. Hər cür şeyiyyə inama! Mən onun hər sözünə inanırdım.* – *Dəhənin dilbərminin çəsməyi-heyvan dedilər; Kim inanır bu sözə, gözgörə böhtan dedilər.* S.Ə.Şirvani. [Süleyman bəy:] *..Təvəqqe edirəm ki, mənə etibar edib sözümə inanasan.* Ü.Hacıbəyov. [İmamver-

di Nurəddinə:] *..İndi get, mən də görüm, nə çarə tapıram, ancaq sərvaxt ol, Əmiraslanın sözünə əsla inanma.* S.S.Axundov.

3. Etibar etmək, bel bağlamaq. *Ona çox da inanmaq olmaz. Xalqa inanmaq lazımdır. Danizin sakitliyinə inanma.*

4. Ümid etmək, ümidvar olmaq, yəqin etmək, əmin olmaq. *Kəsiləcək yer üzündən, inanıram mən; Müsibətin, fəlakətin ilan nəfəsi.* S.Vurğun.

5. *din.* Etiqad etmək, iman gətirmək. *Dinə inanmaq.* // Mövcud olduğuna qane olmaq. *Taleyə inanmaq. Yuxuya inanmaq.*

6. **İnanmıram** şəklində – şübhə bildirir. *İnanmıram, o, bu gün gələ. İnanmıram, yağış yağsın.*

İNANMALI *sif.* İnanılacaq, etibarlı, bel bağlamalı olan, sədəqətli. *O, inanmalı adamdır.* □ **İnanmalı olmaq** – inanmağa, qane olmağa, yəqin etməyə məcbur olmaq. *Keçdiyimiz yerlərdəki vəziyyəti göz önünə gətirib bunlara inanmalı oldum.* M.Rzaquluzadə.

İNANMAZ *sif.* Heç bir şeyə inanmayan, inandırılı bilməyən. *İnanmaz adam.*

İNAYƏT *is.* [ər.] *klas.* Mərhəmət, rəhm, iltifat, şəfqət, yaxşılıq. *Az eyləm inayətini əhli-dərddən; Yəni ki çox bəlalərə qıl mübtəla məni!* Füzuli. [Mələk:] *Yarəb, azacıq lütfü inayət! Qəhr olmada artıq bəşəriyyə.* H.Cavid. // Səy, qeyrət, cəhd, hümmət. □ **İnayət etmək (qılmaq)** – kömək etmək, qayğı göstərmək, iltifat göstərmək. *Bizə çox kişvər, vilayətlər; Etdilər lütfələr, inayətlər.* M.Ə.Sabir. [Kəndli:] *Çox sağ ol, Həsən əmi, böyük inayət elədin.* Ə.Haqqverdiyev. [Səlma:] *İnayət qıl, yox başqa bir havadar; Yalnız varım-yoxum tək bir oğlum var.* H.Cavid.

İNCƏ *sif.* 1. Zərif işlənmiş, nəfis, qəşəng. *İncə qolbaq. İncə naxış.* – *Stolun kənarında krovatların yanında kifayət qədər incə sandalyalar düzülmüşdü.* C.Məmmədquluzadə. *Tacirin iddiasına görə, o günə qədər Bağdadı bu qədər incə xələt gəlməmişdi.* M.S.Ordubadı. // Nazik, zərif. *İncə barmaqlar. Üzdə incə cizgilər. İncə qaşlar.* – *Gözəllərin gərək incə belləri; Qənddən, nabadan şirin dilləri.* Qurbani. *Əcəb qurşanıbdı incə belinə; Gümüş kəmə, qəddi-*

dala yarasır. Aşıq Ələsgər. // Çox kiçik, çox xırda, zorla seçilən, fərqləndirilən. *İncə fərq. Sözün incə mənə çalarları. İncə təfərrüat.*

2. *məc.* Mehriban, mülayim, həssas, rıq-qətli. *İncə xasiyyəti. İncə ürək. İncə ruh.* – *Həyatda yaranan hissələrdən ən incəsi, ən kəskinini analıq hissədir.* S.Rəhman. *O qanadlı gəncin sadə; Təmiz, incə ruhu vardı.* N.Rəfibəyli.

3. *məc.* Üstüörtülü, pərdəli, tez sezilməyən, gizli. *İncə mətləb. İncə istehza.* – *Sualın ahəngində incə bir istehza oxunurdu.* M.Hüseyn.

4. *məc.* Ən incəlikləri duyan, qavrayan, dərk edən, dəqiq. *İncə ağıl. İncə zehin.*

incə-incə *sif.* və *zərf* Zərif, qəşəng, incə. *İncə-incə çiçəklər. İncə-incə əllər.* – *İncə-incə yarpağı var; Kölgələrdə bitib açar; Bənövşənin ətir dolu; Dəstəsini kim unudar?* M.Dilbazi. // Kiçik, xırda. *Mirzağa ortaya düşərək incə-incə addımlarla boynunu, çiyini büzüb özünü süzərək oynayıv.* S.Hüseyn.

İNCƏBEL(Lİ) *sif.* Beli nazik, zərif. *İncəbel qız.* – *Nigar xanım qabaqda, qırx incəbel qız da daldı dükana tərəf gəlirdi.* “Kor-oğlu”. *Böyük qız ucaboynu, incəbelli .. bir gözəl olduğunu sübut edirdi.* S.S.Axundov. *Bir azdan xurmayı saçlı, incəbel, yaraşlıq bir qız olan Səriyyə .. gəlib çıxdı. İ.Əfəndiyev.*

İNCƏDƏN-İNCƏYƏ *zərf* Bütün təfərrüatı ilə, hərtərəfli, nöqtəsinə qədər. *İncədən-incəyə öyrənmək.* – *..Bizim xalq dilini, xalq şerini dərinədən duymuşdu, sevmişdi, aşıq şerinin qayda-qanunlarını incədən-incəyə mənimsəmişdi.* M.İbrahimov.

İNCƏLƏNMƏ “İncələnmək” dən *f.is.*

İNCƏLƏNMƏK b a x **incələşmək.**

İNCƏLƏŞDİRİLMƏ “İncələşdirilmək” – dən *f.is.*

İNCƏLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Daha incə, daha zərif edilmək; nazikləşdirilmək.

İNCƏLƏŞDİRMƏ “İncələşdirmək” dən *f.is.*

İNCƏLƏŞDİRMƏK *f.* Daha incə, daha zərif etmək; nazikləşdirmək.

İNCƏLƏŞMƏ “İncələşmək” dən *f.is.*

İNCƏLƏŞMƏK *f.* 1. Get-gedə incə olmaq, zərifləşmək. *Qız böyüdükcə incələşirdi.*

– *Mənəli səslərinlə, şerim, incələş; Bir ka-man kimi.* M.Müşfiq.

2. Getdikcə nazikləşmək, daralmaq. *Bir neçə gündən sonra Tellı balkonda durub getdikcə incələşib gözdən itən ilanvari kənd yoluna baxırdı.* S.Hüseyn.

İNCƏLƏTDİRMƏ “İncələtdirmək”dən *f.is.*

İNCƏLƏTDİRMƏK bax **incələtmək**.

İNCƏLƏTMƏ “İncələtmək”dən *f.is.*

İNCƏLƏTMƏK *icb.* Daha da incə, zərif etmək; nazikləşmək.

İNCƏLİK *is.* 1. Zəriflik, nəfislik, qəşənglik, gözəllik. *Dərinin incəliyi. Naxışın incəliyi.* – *Bu sənətdə işlənən incəlik; Yalnız qadınlara məxsus nemətdir.* A.Şaiq. *Səni kim yaratdı böylə alyanaq; Kiçik yarpağında incəliyə bax!* N.Rəfibəyli. // Naziklik. *Belin incəliyi. Parçanın incəliyi.*

2. Ən xırda təfərrüat, bir şeyin ən spesifik cəhəti və ya cəhətləri (bu mənada çox vaxt cəm şəklində işlənilir). *Riyaziyyatın incəlikləri.* – *Qorki insan qəlbinin incəliklərini böyük həssaslıqla duyub, məharətlə ifadə etməyi bacaran bir sənətkar idi.* R.Rza. *Onlar Teymurun xasiyyətindəki bütün incəliklərə bələd olmuşdular.* H.Seyidbəyli.

3. Rıqqət, şəfqət. *Bir şeylər söyləyir, onun sözündə; Könlü bir incəlik duyur axşamlar.* Ə.Cavad. *İcazə versəniz danışaram mən; O qız xəyalının incəliyindən.* S.Vurğun.

İNCƏLMƏ “İncəlmək”dən *f.is.*

İNCƏLMƏK *f.* 1. Arıqlamaq, zəifləmək, üzülmək. *Füzuli zülfünə bağlandı, əmma öndə incəldi; Ki, guya zəf onu həm zülfünə bir tari-mu eylər.* Füzuli. *Jurnal, qəzetə, hərzəvi hədyan oxumaqdan; İncəldi uşağım.* M.Ə.Sabir. // Nazikləşmək, zərifləşmək, daha incə olmaq. *Çəltiklər dirçəlibdir; Sümbüllər incəlibdir; Bu gün qəribə toy var; Bizə gəlin gəlibdir.* (Bayatı). *Elyar oxuduqca incədir səsi; Məclis sükut edir ona hörmətlə.* S.Vurğun.

2. Kövrəkləşmək, yumşalmaq. [Elxan:] *Ürəyim çocuq kimi incəlmiş; Nəhayət, səni tapdım.* C.Cabbarlı.

İNCƏLTMƏ “İncəlmək”dən *f.is.*

İNCƏLTMƏK *f.* 1. Daha incə bir hala salmaq.

2. Arıqlatmaq, zəiflətmək, üzmək, incəlməsinə səbəb olmaq. *Az qala ki, sənin həsrətin bizi; İncəldibən üzə, qurban olduğum.* M.P.Vaqif. *Ay nəzənin, dərdin mənim canımı; Az qalib incəldə, ay üzə-üzə.* Aşiq Ələsgər. *Eşqə düşənləri axırda bu dərd; Əridər, incəldər, natəvan eylər.* Aşiq Bəyim.

3. Bir şeyi yonub, rəndələyib incə etmək, nazikləşmək, nazikləşdirmək. *Textanı incəltmək.*

İNCƏSƏNƏT *is.* Obyektiv varlığın bədii surətlərdə yaradıcı surətdə əks etdirilməsi, bədii yaradıcılıq fəaliyyəti, gözəl sənətlər, nəfis sənətlər. *İncəsənət əsərləri. XIX əsr incəsənəti. İncəsənət muzeyi. İncəsənət xadimləri. İncəsənət oğünlüyü.* // Bədii yaradıcılıq sahələrindən biri. *Təsviri incəsənət. Kino incəsənətlərin ən kütləvi formasıdır.* – *Mən bu gün bir daha qadının incəsənət işlərində kişilərdən daha yüksəkdə durduğunu gözümə gördüm.* M.S.Ordubadi.

İNCƏVARA *ara s. məh.* Yaşxı ki, xoşbəxtlikdən. *Dedim ki, pristava xəbər verəcəm, .. incəvara, olmadı.* S.Rəhimov. *Bu hiyləgər hərif, incəvara, köhnə adamları aldadı bilirdi.* E.Sultanov.

İNCİ *is.* 1. Bəzi molyuskaların balıq-qulaqlarından çıxarılan ağ və ya çəhrayı (nadir hallarda qara) rəngli dənələr şəklində qiymətli sədəf maddəsi; mirvari, dürr. // Həmin maddədən hazırlanan qiymətli qadın bəzəyi (muncuq). *Nə göyçək yarasır, nə xoş görünür; Mina, inci kəmər bel arasında.* Q.Zakir. [Qətibə] *baş örtüsünün qarşısına almaz, yaqut və incilərdən düzülmiş bir cıqqa taxmışdı.* M.S.Ordubadi. *Ləpələrin qucağında dolaşdım axşam-səhər; Gözlərimi qamaşdırdı dibindəki incilər.* B.Vahabzadə.

2. *məc.* Çox qiymətli şey haqqında. *Yığır öz əliylə torpaq altından; Yerdə gizlədilmiş o inciləri.* S.Vurğun.

3. *məc.* Təşbehlərdə: saflıq, təmizlik parlaqlıq mənasında. *İnci tər.* – *Sıçrayarkən işlədayar damclar; San saçılar mirvaridələr, incilər.* A.Səhhət. *Yenə ay işığında qumlar sanki incidir.* N.Rəfibəyli. *..Məxmər otların arasından büllur sular süzülür, qonçələrə, düyməçələrə parlaq incilər düzülürdü.* M.Rzaquluzadə. // Eyni mənada dişlər haq-

qında. *Dəhanın sədəfidir, dişlərin inci; Sənanın ağzın püstədir, ay qız!* M.P.Vaqif. *Bir xoş yerişlinin, inci dişlinin; İncə baxışlının, tər qumaşlının; Bir allı, güllünün dağı mənədir.* Aşiq Rəcəb. *Rozanın dodaqları qaçdı, qaranlıqda onun ağ, inci dişləri parıldıdı.* S.Rəhimov.

◊ **İnci kimi (təki)** – kiçik, təmiz və düzgün. *Aygün oxuduqca nəzər saldı ki; İncitək düzülmiş sözlər yanaşı.* S.Vurğun. *..Çobanın təkcə gözləri, bir də inci kimi düzülmiş saf dişləri ağarırdı.* İ.Hüseynov.

İNCİBALIĞI *is. zool.* Sazan fəsiləsindən pullu kiçik balıq.

İNCİCİÇƏYİ *is. bot.* Xırda ağ çiçəkləri olan etirli çoxillik bitki (dərman bitkisi kimi istifadə olunur).

İNCİDİLMƏ “İncidilmək” dən *f.is.*

İNCİDİLMƏK *məch.* 1. Əziyyət verilmək, əzab verilmək.

2. Küssürülmək, ürəyi sındırılmaq. [Aqil] *Gülnazın kimin tərəfindən isə incidildiyini gıman edib dalınca yüyürdü.* Q.İlkin.

İNCİK *sif.* İncimiş, küsmüş, rəncidə, ürəyi sınımış. *İncik baxış. İncik sual.* – *Tükəz qarını incik səsini ucaltdı.* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Şirzad Pərxanın belə incik ayrılıb getməsindən qorxdı.* M.İbrahimov. [Maral və Kəyan] *incik ayrılmışdılar.* Ə.Əbühləsən. *Şahpərinin son ümidi də puça çıxdı. O, incik halda dilləndi.* B.Bayramov.

□ **İncik olmaq** – incimək, küsmək, könü sınmaq. *Əzizim, gülşən olmaz; Bir güllə gülşən olmaz; Dost dostdan incik olsa; İnciyər, düşmən olmaz.* (Bayatı). [Teymur ağa:] *..Xub, mən vəzirə nə eləmişəm ki, məndən incik olubdur?* M.F.Axundzadə. **İncik salmaq** – incitmək, küsdürmək, qəlbini qırmaq.

İNCİKLİ bax **incik**. *Zinhar, sükayət etmə məndən; İncikli hekayət etmə məndən!* Füzuli.

İNCİKLİK *is.* İncimə, küsü, aradəymə, küsüşmə, narazılıq. [Dəlilər] *yedilər, içdilər, keflər kökəldi, damağlar cağ oldu, inciklik yaddan çıxdı.* “Koroğlu”. *Mirzə Süleyman atasını çox sevirdi və sağ olan vaxtında nə qədər inciklik vardisa, indi hamısını əfv edərdi.* B.Talıblı. *Səttar zadə ailədə söz-söv, ovqəttəlxlik görmüşdü, hətta bərk inciklik də xatırlayırdı.* Mir Cəlal. □ **Araya**

inciklik salmaq – bir-birindən incitmək, küsüsdürmək, narazılıq salmaq. [Hacı Murad:] *Onlar istəyir ki, ata-oğul arasına inciklik salıb nəfərdar olsunlar.* S.S.Axundov. **İnciklik düşmək, araya inciklik düşmək** – bir-birindən incimək, narazılıq düşmək. [Salman:] *Yoxsa neçə ilin ayrılığından sonra istəyirsən, aramıza inciklik düşsün?* Ə.Haqverdiyev. // İnciməyə səbəb olan hal, iş. [Vəzir:] *Bu gün mənə hər tərəfdən inciklik üz verir.* M.F.Axundzadə.

İNCİL *is.* [ər.] Bibliyanın, İsanın həyat və təlimi haqqındakı əfsanələrdən bəhs eləyən və xristian dininin əsasını təşkil edən hissəsi. *Bu əməl harda yazılıb? İncilə, Qurana baxın!* Aşiq Ələsgər. [Dərviş Şeyx Sənana:] *Əvət, Quran, Zəbur, İncilü Tövrət; Birər rəya ki, zor təfsiri, heyhat!* H.Cavid.

İNCİLMƏK bax **incəlmək**. *Əzizim, ay incilər; Yox sizə tay, incilər; Sənə baxan gözlərim; Günü-gündən incilər.* (Bayatı).

İNCİMƏ “İncimək” dən *f.is.*

İNCİMƏK *f.* 1. Əziyyət çəkmək, ağrı hissə etmək. *Eşqin yolunda qəm verə üz, aşıq inciməz.* S.Ə.Şirvani. [Şeyx Səlim] *..varlığını hissə etmirdi, çünki ona daş dəydikdə belə, dəyəsən, incimirdi və qırçınırdı.* M.S.Ordubadı. *İncimisi, yorulmuş Gülara artıq harayının heç bir yerə çatmayacağını görüb ala gözlərindən yaş ələməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

2. Küsmək, qəlbini qırılmaq, sınmaq. *Neyləmişəm inciyibsən; Yenə, ey gülbədən, məndən?* Q.Zakir. [Hacı Əhməd Almaza:] *Ancaq bacıqızı, uzun sözün qıساسı, biz sənədən incimmişik.* C.Cabbarlı. *..Həmyerlisi [Səməddən] qonaqlıq vermədiyinə görə incimədi.* İ.Hüseynov.

İNCİNAR [rus. injener sözünün canlı dildə təhrif edilmiş forması] bax **mühəndis**. *İncinar oldu Qasım bəy, bizə çox verdi əzab; Həq evin yıxsın onun, etdi bizi xanəxərab.* S.Ə.Şirvani. [Sultan bəy:] *Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, uçitel-muçitellərlə mənim işim olmaz.* Ü.Hacıbəyov. [İmran:] [Suğra] *qoy gedib incinardan, aqranomdan olsun.* M.Hüseyn.

İNCİNARLIQ [“injener” sözündən] bax **mühəndislik**. *İncinarlıq özü bir elmdi, bihəddü hesab.* S.Ə.Şirvani.

İNCİNİMƏK *klas.* b ax **incimək**. *Gerçək möhübbə cövrü cəfa çünki yar edər; Neyçün cəfadən incinə, qəmdən məlul ola.* Nəsimi. *İncimə ki, səndən oldu təqsir.* Məsihi. *Məndən incinibdir ol üzü alım; Heç bilmənəm könlün ta nə ilə alım.* Aşiq Maqşud.

İNCİSMƏ “İncişmək”dən *f.is.*

İNCİSMƏK *qarş.* Bir-birindən incimək, küsüşmək, araları dəymək.

İNCİTMƏ “İncitmək”dən *f.is.*

İNCİTMƏK *f.* 1. Əziyyət vermək, əzab vermək, işgəncə etmək. *Nəbi özündən sonra Mehdiyi incidəcəklərini düşünür.* “Qaçaq Nəbi”. // Yorma, əldən salmaq, üzmək. *Koroğlu iltimas eylər; Bala, incitmə Qıratı! “Koroğlu”.*

2. Ağrıtmək, əziyyət vermək. [Harun:] *İncidir yaralarım, yoxdur ümidim özümə.* Ü.Hacıbəyov. *..Ayaqlarım yalın olduğuna görə yolun quru kəsəkləri məni incitdi və mən də üst tərəfdə tapdalanmamış bir cığıra düşdüm.* A.Divanbəyov.

3. Narahət etmək, narahatlığına səbəb olmaq. *Bundan savayı, Bahadırı incidən o oldu ki, vaxtında gedib Tiflisə çatmayacaqdır.* N.Nərimanov. *Hava sakit olduğundan təyyarəmiz süzüb gedir, heç kəsi incitmirdi.* M.İbrahimov. [Körpənin] *ağlaması da Güllərini darıxdırır, incidirdi.* Ə.Vəliyev.

4. Küsdürmək, xatirini qırmaq, qəlbinə toxunmaq, narazı salmaq. *Şəkilləri çəkmək cəhətdən min doqquz yüz doxsan doqquz mollanı özümüzdən incitmişik.* C.Məmməd-quluzadə. *Fəqət səni burada yalnız bir kəlmə ilə incidəcəyəm.* H.Nəzərli. *Osa ömrü boyunca incitmədi bir kəsi.* B.Vahabzadə.

İNDEKS [lat.] 1. Bir şeyin adları yazılmış siyahısı; adlar siyahısı. *Çıxmış kitabların indeksi. Malların indeksi.*

2. *iq.t.* Hər hansı bir iqtisadi hadisənin ardicıl dəyişmələrini faizlə ifadə edən rəqəm göstəricisi. *Əmək məhsuldarlığı indeksi. Əmək haqqı indeksi. Qiymət indeksi.*

3. *riyaz.* Riyazi ifadəyə daxil olan hərfin sağ tərəfində (adətən altında) yazılan rəqəm və ya hərflər; məs.: A₂, X_p.

4. *xüs.* Kitabxana təsnifində: kitab qisimlərini göstərən, adətən rəqəmlər və ya hərflər şəklində olan şərti işarə.

İNDEKSLİ *sif.* İndeksi olan.

İNDETERMİNİST [lat.] *fəls.* İndeterminizm tərəfdarı.

İNDETERMİNİZM [lat.] *fəls.* Təbiət və cəmiyyətdə baş verən hadisələrin qanunauyğunluğunu və səbəbiyyətini inkar, insan iradəsinin mütləq “azadlığını”, yəni onun heç bir şeydən asılı olmadığını iddia edən idealist görüş.

İNDƏN: **İndən belə, indən sonra** – bu andan etibarən, bundan sonra. *İndən belə ayıq ol! – Yolun çox gözlədim, axır gəlmədin; Yoxdur indən belə etibar sənə.* Aşiq Pəri. // Daha, artıq. *Yetişibsen, indən belə yaraşmaz; Yadlar ilə deyib-danışmaq sənə.* Q.Zakir.

İNDİ *zərf* 1. Hazırda, bu anda, hazırkı vaxtda, bu saat, əlan. *İndi gəldi. İndi gedəcəyəm. Görəsən, indi o haradadır? – Dağlar, sənin ilə həmdəm olmadım; Əsirgərsən indi qarı da məndən.* Qurbani. *Dedi xatun ki: – Söylə, ey fərzənd; Noldu kim, olduq indi dövlətmənd? M.Ə.Sabir.* // Bu saat, tez. *Sel axar, mələr gələr; Dağ-daşı dələr gələr; Düşmənlər gəldi, indi gör; Başına nələr gələr.* (Bayatı). [Əsgər Gülçöhrəyev:] *..İndi sən get evə, yoxsa bizi görərlər, xudahafiz.* Ü.Hacıbəyov. *İndi nazirlər qarşı-qarşıya oturmşdu.* S.Hüseyn. // Əvvəlki vəziyyətə, şəraitə, keyfiyyətə qarşılıq mənasında. *İndi mən o adam deyiləm. İndi o çox ağillanmışdır. İndi adam lazımdır ki, bu işi boynuna götürsün.*

2. Başqa mətləbə, mövzuya, məsələyə keçdikdə işləni. *İndi o biri söhbətə keçək. İndi mən sizi yeni əsərlərlə tanış edəcəyəm.*

♦ **İndi də** – 1) hələ də. [Səmirə:] *Bu zəifliyim üçün indi də özümü danlayıram.* M.Hüseyn; 2) indi, bu dəfə. *İndi də onun sözlərində elə bir mənə görməyən qızlar cavab qayıtmadılar.* İ.Hüseynov. **İndi ki** – bir halda ki, madam ki, əgər. *İndi ki sən gedirsən, mən getmirəm.* – [Yaşlı kişi:] *İndi ki sən sözümdə israr edirsən, get, özünü imamın qəbrinə bağlayıb, Çopur üçün ağla, – dedim.* S.Hüseyn. [Gülçöhrə:] *Ay ata, indi ki sən istəyirsən mən əvə gedim, qoy onda öz istədiyimə gedim.* Ü.Hacıbəyov.

İndi-İndi *zərf* Yenicə, təzəcə, lap bu saat. *Tamaşaçılar İndi-İndi zala yığılmağa*

başlamışlar. – Məryəm indi-indi oxumuş, irəliləmiş bir cəmiyyət qızı idi. C.Cabbarlı. Camaat indi-indi dağdan-daşdan qayıdır. Ə.Məmmədخانlı. İndi-indi atasının təklifi .. [Rübabəni] odlandırır, təhqir edirdi. Mir Cəlal.

İNDİCƏ *zərf* Bu saat, bu dəqiqə, bu anda. *İndicə getdi. İndicə gələr. İndicə yola saldım. – [Cəlal:] Yox, canım, – dedi, – kişinin babalın yumayın. İndicə küçədə rast gəldik. Çəmənzəminli. Biçarə muzdurun damarları qurudu ki, indicə yaranalın buyuruğu ilə Həsənəli bəy onu tutub qazamata göndərəcəkdir. S.M.Qənimzadə. Günün şöləsindən parladiqca qar; Deyirsən: – İndicə ariyə-cəkdir. H.Arif.*

indicə-indicə *zərf* İndi-indi, təzə-təzə, təzəcə, yenicə. *Atovun goru üçün, başla bu tiftli başına; İndicə-indicə ancaq yetir on bir yaşına. M.Ə.Sabir.*

İNDİDƏN *zərf* 1. Bu vaxtdan, bu andan, bu gündən, bu dəqiqədən, qabaqcadan. *İndidən hazırlıq görmək lazımdır. – Rüstəm kişi elə indidən müavini itətdə saxlamağı qərara aldı. M.İbrahimov. // Firsət varkən, imkan varkən, nə qədər ki gec deyil. Hər kəs dünyanın təqazasına bir az bələddirsə, indidən gərək yəqin eliyə ki, Ordubad cəhəlati Əylis mədəniyyətinin qabağında dayana bilməz. C.Məmmədquluzadə.*

2. Tezdən, ertədən, vaxtıdan əvvəl. *İndidən niyə gəlmisən?*

İNDİFERƏNT *sif. [lat.]* 1. Qeyri-müəyyən, laqeyd, etinasız.

2. Boş, əhəmiyyətsiz.

3. *fiz.* Neytral.

İNDİKATOR *[lat.]* 1. *tex.* Fiziki kəmiyyətələri (təzyiqi, yükü və i.a.) təyin etmək üçün işlədilən bir sıra cihazların adı. *Elektrik ehtizazları indikatoru.*

2. Kimyəvi reaksiyanın sonunu (rəngin dəyişməsi, çöküntü və s. üzrə) bildirən maddə (reaktiv). *Reaksiyaların sonunu bildirmək üçün əlavə edilən maddəyə indikator (yəni göstərici) deyilir. H.Şahtaxtinski.*

İNDİKİ *sif.* Hazırkı, hazırda mövcud olan, hazırkı zamana aid olan; müasir. *İndiki insanlar. İndiki dövr. İndiki ədəbiyyat. İndiki şərait. // Budəfəki. Cəbi həmişə anasına*

baxırdı, fəqət indiki baxışda bir atəş, bir elektrik qüvvəsi var idi. N.Nərimanov. Hec zaman qəm-qüssə indiki qədər ürəyimi sıxmamışdı. İ.Əfəndiyev.

İNDİQO *[isp.]* 1. Kimyəvi üsulla əldə edilən tünd-sürməyi boya maddəsi (keçmişdə bitkilərin şirəsindən hasil edilirdi).

2. *dan.* Tünd-sürməyi yun parça. *Katibin .. indiqodan tikdirdiyi üst köynəyi çəkilib, dal tərəfdən bir yerə yığıldığı üçün, enli toqqanın sarı dəmiri üzərindəki beşgüşə ulduz açıq görünürdü. Ə.Vəliyev.*

İNDİLİK *zərf* 1. Hələlik, indiki halda, indiki vaxt üçün, hazırkı zamana görə. *İndilik bu bəsdir. – İndilik hamı lazım deyil. Bir-iki nəfər öhdəsinə götürsə kifayətdir.. T.Ş.Simurq. İndilik bu danışıqları buraxsaq yaxşıdır. H.Nəzərli. İndilik tikintidə günəməzd işləmək olar. Mir Cəlal.*

2. *İs. mənasında.* İndiki hal, hazırkı vəziyyət. [Kərim baba:] [Qızıl itin] *bir qardaş qədər məna yaxşılığı keçmişdir. Sən bunun indiliyini görürsən. A.Şaiq.*

İNDİLİKDƏ *zərf* İndiki vaxtda, indiki şəraitdə, hələlikdə, hal-hazırda, hələlik. *Möhtərəm “Rəhbər”in bu təvəqqeini biz indilikdə əmələ gətirə bilmərik.. C.Məmməd-quluzadə. [İsmayıl:] ..İndilikdə klubun müdirliyini Yusif yoldaşa tapşırırdıq. Mir Cəlal.*

İNDİYƏDƏK, İNDİYƏCƏN *zərf* Bu ana qədər, bu vaxta qədər, bu günə kimi. *..Kəçən il Bakıda yığılan qrx beş min manadan indiyədək bircə nəfər müsəlman acımın qarını doymayıb. C.Məmmədquluzadə. Güllüdam uşaqlıqdan indiyədək tamam başından keçəni göz qabağına gətirib, indi əri Məşədi Allahverənin yuxusuna öz yanında gülərdi. N.Nərimanov. İndiyəcən göydən gurultudan başqa bir kəsə bir cavab gəlməmişdi ki, Münəvvərə də gələ idi. Mir Cəlal.*

İNDONEZİYALI *is.* İndoneziya əhli, malay xalqına mənsub adam.

İNDUİZM *[sanskrit.]* Hindistanda: eramızın V əsərində brəhmənizm və buddizm əsasında təşəkkül tapmış hakim din.

İNDUKSIYA *[lat.]* 1. *mənt.* Ayrı-ayrı, xüsusi təsadüflərdən ümumi nəticələr çıxarma üsulu.

2. *fiz.* Maqnit sahəsinin təsiri ilə və ya yüklü elektrik cisminin yaxınlaşması ilə hər

hansı bir keçiricidə elektrik və maqnit enerjisinin əmələ gəlməsi.

3. *fiziol.* Sinir sistemində oyanma ilə ləngimə (tormozlama) prosesləri arasındakı əlaqə, birinin digərindən asılı olaraq meydana gəlməsi prosesi.

İNDUKSİYALANMA “İnduksiyalanmaq”-dan *f.is.*

İNDUKSİYALANMAQ *f. xüs.* İnduksiya-ya çevrilmək, induksiya əmələ gəlmək.

İNÉRSİYA [*lat.*] *fiz.* Düz xətt üzrə hərəkətdə olan cismin öz müntəzəm hərəkətini, sükunətdə olan cismin isə öz sükunətini xarici bir qüvvə müdaxilə etmədikcə mühafizə etmə xassəsi; ətalət. *İnersiya qüvvəsi.*

İNƏK *is.* 1. Süd verən iri ev heyvanı, öküzün dişisi. *Südlü inək. Qısır inək. İnək qatığı, qaymağı* (inək sütdən hazırlanan qatıq, qaymaq). – *Rəna dərhal qollarını çirməyib inəyi sağmaq üçün getdi.* M.S.Ordu-badi. *...Evin sağındakı qocaman qoz ağacı yanında inək mələdi.* M.Hüseyn.

2. *vulq.* Çox kök, yöndəmsiz qadın, yaxud qorxaq və ya küt adam haqqında.

♦ **İNək kimi sağmaq** – özü üçün gəlir mənbəyi etmək, müntəzəm surətdə birinin pulunu, varını əlindən almaq, sorub çəkmək, istismar etmək. *Bir sözlə, Molla Qasım Güllücə kəndini inək kimi sağıb yeyirdi.* S.S.Axundov. // İstismar etmək. *Hər il inək kimi sağılan torpaq gücdən düşmüşdü.* (Qəzetlərdən).

İNƏKÇİ *is.* İnək saxlayan; inəyəbaxan.

İNƏKÇİLİK *is.* İnək yetişdirib saxlama. *İnəkçiliyi inkişaf etdirmək.*

İNƏKƏMCƏYİ *is.* İri, uzunsov, qırmızıya çalar gilələri olan üzüm növü.

İNƏKLİ *sif.* İnəyi olan. *Qonşunu iki inəkli istəki, özün də bir inəkli olasan.* (Ata. sözü).

İNƏKNOXUDU *is. bot.* Paxlalılar fəsiləsindən birillik və ya çoxillik ot bitkisi (yem bitkisi kimi istifadə olunur).

İNƏKOTARAN bax **naxırçı**.

İNƏKOTU *is. bot.* Xalq təbabətində istifadə edilən çoxillik bitki. *İnəkotu çoxillik bitki olub, təxminən bir metr hündürlüyündə qol-budaqlı gövdəyə malikdir. Laləyə oxşar çılpaq, tünd-yaşıl və böyük yarpaqları uzun saplaqlar üzərində yerləşmişdir.* R.Əliyev.

İNƏKSAĞAN *sif.* İnəkləri sağan və onlara qulluq edən işçi; sağıcı.

İNƏKSİZ *sif.* İnəyi olmayan, inək saxlamayan. *İnəksiz kəndlilər.*

İNƏYƏBAXAN bax **inəkçi**.

İNƏFARKT [*lat.*] *tib.* Spazma və ya başqa səbəblər üzündən damarlarda qan cərəyanının kəsilməsi nəticəsində bədənin hər hansı bir üzvünün toxumalarında əmələ gələn ölgünlük. *İnfarkt olmaq. Ürək damarları infarktı.*

İNFEKSİYON *sif.* [*lat.*] İnfeksiyanın törətdiyi, yoluxucu. *İnfeksiyon xəstəliklər.*

İNFEKSİYA [*lat.*] *tib.* Yoluxucu xəstəlik törədən mikroorqanizmin orqanizmə girməsi, yoluxma; mikrob.

İNİNİTİV [*lat.*] bax **məsdər**.

İNFLYASIYA [*lat.*] *iqd.* Kağız pulların əmtəə tədaviyə tələbindən artıq buraxılması nəticəsində qiymətdən düşməsi.

İNFORMASIYA *is.* [*lat.*] 1. Məlumatlar məcmusu.

2. İnformasiya anlayışlarından biri.

İNFRAQIRMIZI [*lat. infra* və *qırmızı*]; **İNFRAQIRMIZI ŞÜALAR** *fiz.* – spektrin görünən qırmızı kənarından daha uzağa yayılan gözə görünməyən hissəsi. *Raketdə .. Yer in və Yer atmosferinin infraqırmızı şüalarını müəyyən etmək üçün cihazlar qoyulmuşdur.* (Qəzetlərdən).

İNFRASƏS [*lat. infra* və *səs*] *fiz.* Havada və başqa mühitdə olub, insan qulağının qavraya bilmədiyi alçaq tezlikli titrəyişlər.

İNGİLİS *is.* İngiltərənin əsas əhalisini təşkil edən, Hind-Avropa dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam.

İNGİLİSCƏ 1. *sif. və zərif* İngilis dilində. *İngiliscə kitab. İngiliscə danışır. İngiliscə-azərbaycanca lügət.*

2. *is.* İngilis dili. *İngiliscəni yaxşı bilir.*

İNGİLİSPƏRƏST *is.* İngilis millətini, onun mədəniyyətini, adət və üsullarını sevməyən adam; İngiltərəyə və ingilislərə hüsn-rəğbət bəsləyən adam.

İNGİLİSPƏRƏSTLİK *is.* İngiltərəyə, ingilis millətinə, onun mədəniyyət və adətlərinə pərəstiş etmə; ingilis pərəstişkarlığı.

İNHALYASIYA [*lat.*] *tib.* Buxar, qaz və ya toz halına salınmış dərman maddələri ilə

nəfəs alma vasitəsilə yuxarı nəfəs yollarının müalicəsi. *Təbabətdə ətirli yağlardan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilir. Bunların bəzisi boğaz-burun xəstəliklərində inhalyasiya məqsədi ilə işlədilir.* R.Əliyev.

İNHALYATOR [lat.] tib. 1. İnhalyasiya cihazı.

2. İnhalyasiya otağı.

İNHALYATÖRİ [lat.] tib. İnhalyasiya otağı; inhalyasiya üçün xüsusi yer.

İNHİLAL is. [ər.] köhn. 1. Açılma (düyün).

2. Dağılma, bir-birindən ayrılma.

İNHIRAF is. [ər.] 1. *klas.* Dönmə, sapma, kənara qaçma, başqa tərəfə meyiletmə, qaçma. *Gər doğru isə vəfadə lafın; Məndən nə üçündür inhırafın?* Füzuli.

2. *xüs.* Bir tərəfə meyil, istiqamətini dəyişmə, meyillənmə. *Maqnit əqrəbinin inhırafi. Milin inhırafi. – Ağırlyq mərkəzindən asılmış bir maqnit əqrəbi götürsək, əqrəb bir qədər titrədikdən sonra maqnit meridianı müstəvisində yerləşəcək və eyni zamanda üfüqi səth ilə bucaq təşkil edəcəkdir. Buna maqnit inhırafi və ya sadəcə olaraq inhıraf deyilir. “Ümumi fiziki coğrafiya”.*

İNHİSAR is. [ər.] iqt. 1. Bir malı istehsal etmək və ya satmaq, yaxud ondan istifadə etmək hüququnun bir şəxsə, müəssisəyə, dövlətə məxsus olması; monopoliya. *Xarici ticarət inhisarı. Neft inhisarı. Dövlət inhisarı.*

2. İqtisadiyyatın hər hansı bir sahəsində hakim mövqeləri tutmaq və ən çox qazanc əldə etmək məqsədi ilə kapitalın təmərküzləşdirilməsi əsasında yaradılan iri kapitalist birləşməsi; monopoliya. *İnhisar birləşmələri.*

İNHİSARÇI 1. *sif.* Təsərrüfatın hər hansı bir sahəsində inhisar hüququndan istifadə edən. *İnhisarçı şirkətlər. İnhisarçı trestlər.*

2. *is.* İnhisarçı kapital nümayəndəsi olan iri kapitalist.

İNHİTAT is. [ər.] kit. 1. Düşmə, aşağı enmə, alçalma.

2. Geri getmə, tənəzzül, düşkünlük. *Bir müəyyən qanun üzrədir həyat; Bir doğuş, bir təkamül, bir inhitat.* A.Səhhət. *Ənisə islam mədəniyyətinin inhitatu səbəblərini araşdırıb izah edirdi.* S.Hüseyn.

İNİKAS is. [ər.] 1. Bir yerə dəyib geri qayıtma, əksetmə; surətin şüşəyə, suya və ya

başqa parlaq bir şeyə dəyib orada əks olunması. *Aydın dənizdə inikası.* // Səsin dağa, qayaya və ya başqa bir maneəyə çarpıb oradan çıxmış kimi geri qayıtması. *Səsin inikası.* □ **İnikas etdirmək** – əks etdirmək, göstərmək. **İnikas etmək** – əks etmək.

2. *fəls.* Xarici aləmin surətlər şəklində xəyalımızda canlanması.

İNİLDƏMƏ “İnildəmək”dən *f.is.*

İNİLDƏMƏK *f.* 1. Bərk ağrı, əziyyət, ruhi iztirab və s. nəticəsində yavaşca, ağlar kimi həzin səs çıxarmaq; zarımaq, sızılmaq. *Yaralı inildəyir. – Yatır, inildəyir, durub boylanır; Bir neçə yerindən yaralı gördüm. Aşiq Ələsgər. Bir əllərimi al-qırmızı boyayan qana, bir də otlar üstündə inildəyən inildəyən (z.) sürünən o kiçik heyvana baxdım.* A.Şaiq.

2. *məc.* Məruz qaldığı bir hadisənin və ya vəziyyətin ağırlığından sızıldayıb şikayətlənmək; ruhdan düşmək, bədbinlik göstərmək. *..Rüstəm həmişə əllərində güvənmiş və inildəməmişdi.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Həzin, yanıqlı musiqi, nəغمə səsi haqqında; ümumiyyətlə, insanda hüzn və kədər oyadan səs haqqında. *Kaman inildəyir. // Yazıq-yazıq mələmək. Dağda maral xoş mələr; Xoş inildər, xoş mələr; Sənsiz bir ah çəkərim; Dağ inildər, daş mələr.* (Bəyatı). [Dərviş:] *Könlüm yaralı maral kimi inildəyirdi.* A.Divanbəyoğlu.

İNİLDƏSMƏ “İnildəsmək”dən *f.is.*

İNİLDƏSMƏK *qarş.* İnildəmək, inilti səsi çıxarmaq, yazıq-yazıq mələmək (çoxları haqqında). *Qoyunlar da toplaşıb inildəşdi, mələşdi, sanki əlibiçaqlı qəssabı görəb ağlaşdı.* S.Rəhimov.

İNİLDƏTMƏ “İnildətmək”dən *f.is.*

İNİLDƏTMƏK *icb.* İnildəməsinə səbəb olmaq, zarıtmaq. // Çox əziyyət vermək.

İNİLTİ is. İnləmə səsi, həzin, yanıqlı səs; zarıltı, sızılı. *Çınarlıqda yalnız başıma gəzdim; Bu halda incə bir inilti sezdim.* H.Cavid. *Qulaqlarımda Qonçanın iniltiləri, çığırtiları, yalvarışları eşidirdi.* S.Hüseyn. *Bu ağlayış və inilti səslərindən çəkilən sədlər onları saxlamağa qadir deyildir.* Ə.Məmmədخانlı. // *məc.* Ümumiyyətlə, təsirli, yanıqlı, həzin, şikayətli səs. *Bülbülün səsi də*

anasını körpəlikdə itirmiş bir uşağın iniltisi qədər qəmgin və kədərlidir. M.S.Ordubadı. *Uşaqların bağirtəsi, qızların, gəlinlərin çalğısı, yastıbalabanların həzin iniltisi bir-birinə qarışmışdı.* C.Cabbarlı. *Oradan-buradan gecəquşularının iniltiyə bənzər ulamaları eşidilirdi.* M.Rzaquluzadə.

İNİLTİLİ *sif.* İnilti ilə dolu, şikayətli. *Nəhayət, nənasinin ardı-arası kəsilməyən iniltiyə çağırışı Cəmiyyə yuxudan ayıldı.* S.Rəhimov.

İNİR-İNİR: inir-inir inləmək – inilti səsi çıxarmaq, inildəmək. *..Ağaclar inir-inir inləyir, külək qarşısında ta kötöklərinə qədər əyilir, doğrulurdu.* A.Şaiq.

İNİŞİL *zərf* Keçən ildən qabaqkı il. *İnişil Aşqabada getmişdim. İnişil yayı kənddə keçirmişdik.* – [Qərənfil:] *İnişil təşəbbüs qaldırdınız ki, hamam tikək, hələ hörgüsü bir arşın qalxmayıb.* İ.Əfəndiyev. [Minayə:] *İnişil biz hər qutudan iyirmi səkkiz kilo barama verməliydik.* İ.Hüseynov.

İNİŞİLKİ *sif.* Keçən ildən qabaqkı il olan, inişil baş vermiş. *İnişilki hadisə.* – *Xüsusən inişilki dağ köçü bütün təfərrüatı ilə [Laçınnın] xəyalında canlandı.* M.Hüseyn.

İNJEKTOR *is.* [fr.] Su vurmaq üçün şirnaqlı nasos.

İNJENÉR [fr.] bax **mühəndis.**

İNJENERLİK bax **mühəndislik.**

İNKAR *is.* [ər.] Tanımama, rədd etmə, qəbul və təsdiq etməmə, danma. *İkidir gərçi pəriçöhrələrin güftarı; Bir imiş bunların iqrarı ilə inkarı.* Qəvsi. □ **İnkər etmək (eləmək, qılmaq)** – bir şeyin varlığını, doğruluğunu və s.-ni qəbul və təsdiq etməmək, rədd etmək, danmaq. *Nainsaf köhnəpərəstlər mədəniyyətin və maarifin mənfəətlərini inkər edirlər.* C.Məmmədquluzadə. *Sən olmasan verməzdim mən eşqə bir mana; Bu yolda sən mana rəhbərsən, eyləməm inkər.* H.Cavid. *Güldəstə Güldəstə olduğunu bir daha inkər elədi.* H.Seyidbəyli. // *hüq.* Özü-nə qarşı irəli sürülən və isnad edilən bir şeyi qəbul etməyib rədd etmək, danmaq. *Günahımı inkər etmək.*

◊ **İnkəri inkər fəls.** – təbiətin, cəmiyyətin və təfəkkürün dialektik inkişafı prosesində yeninin törənməsi ilə tarixi ardıcılıq

arasındakı vəhdəti ifadə edən əsas qanunlardan biri.

İNKAREDİCİ *sif.* İnkər edən, rədd edən, danan, qəbul və təsdiq etməyən. *İnkaredici dəlillər.* – *“Molla Nəsrəddin” realizmi və satirası yenə də öz inkaredici, işfədicə xüsusyyətlərini saxlayır.* M.İbrahimov.

İNKAREDİLMƏZ *sif.* İnkər edilə bilməyən, rədd edilə bilməyən, inandırıcı, şəksiz. *İnkaredilməz həqiqət. İnkaredilməz fakt.*

İNKAREDİLMƏZLİK *is.* İnkər edilə bilməmə, inandırıcılıq, şəksizlik. *Faktların inkaredilməzliyi.*

İNKASSÁTOR [ital.] Əsasən idarə, müəssisə xaricində kassalarda toplanmış pulu sənədlər üzrə qəbul etməklə və pul verməklə məşğul olan kassir. [Cinayətkarlar] *həmin əmanət kassasından pul aparmağa gələn inkassatoru oğurlamışdılar.* H.Seyidbəyli.

İNKASSATORLUQ *is.* İnkassatorun işi, vəzifəsi. *İnkassatorluq etmək.*

İNKİR-MİNKİR *is.* [ər.] Dini etiqadlara görə, qəbirdə ölünü sorğu-sual edən iki mələk. *Çox zaman qurduğum cəldəki quşlar yerinə gözlərimə anamın dəhşətli təsvir etdiyi, əllərində odu kösövlər olan inkir-minkir görünürdü.* M.İbrahimov. [Beşaçılanlı adam:] *Vaxtı keçirməyin, inkir-minkir özü soruşacaq.* Mir Cəlal.

İNKİSAR *is.* [ər.] 1. Qırılma, sınma. // *fiz. köhn.* İşıq şüalarının şəffaf bir şeyin içindən keçərkən sınması, istiqamətini dəyişməsi.

2. *məc.* Qəlbə qırılma, ürəyi sınma, incimə, xətirinə dəymə.

◊ **İnkisari-xatir (qəlb)** – könlü sınma (qırılma), ürəyi sınma. **İnkisari-xəyal** – gözlədiyi ümidlərin, arzuların boşa çıxması dolayısı ilə insanda doğan məmnuniyyətsizlik hissi; məyusluq, ümidsizlik. *Görünür ki, Fərhadı inkisari-xəyala salan ən əsas fakt rəziyyətin halı deyil, özünün çıxılmaz vəziyyəti, gücsüzlüyü, əmisinin arzularına oyuncaq olmasıdır.* Ə.Haqverdiyev. *..Paşa atasını inkisari-xəyala uğratmamaq üçün onun sözlərini ucadan təsdiqlədi.* M.Hüseyn. *Küçəyə çıxdıqda, zülmət içində addımladıqda ani bir inkisari-xəyal məni aldı.* Mir Cəlal.

İNKİŞAF *is.* [ər.] İrəlilyə doğru tərəqqi etmə, artma, yüksəlmə; tərəqqi, yüksəliş.

Ölkənin inkişafı. Sənayenin inkişafı. Kənd təsərrüfatının inkişafı. – Həsən bəy Zərdabi Azərbaycanı feodal geriliyindən qurtarıb yeni yola, Avropa inkişafı yoluna çıxarmaq istəyirdi. M.İbrahimov. □ İnkışaf etdirmək – 1) irəlilətmək, tərəqqi etdirmək, yüksəltmək. *Kütlələrin yaradıcılıq fəaliyyətini inkişaf etdirmək. Respublikada üzümçülüüyü inkişaf etdirmək;* 2) kamilləşdirmək, təkmilləşdirmək, daha da artırmaq, daha da yaxşılaşdırmaq, möhkəmləndirmək, qüvvətləndirmək. *Səsinin inkişaf etdirmək. Əzəlləri inkişaf etdirmək. Hafizəni inkişaf etdirmək. İnkışaf etmək* – 1) tərəqqi etmək, irəliləmək, artmaq, yüksəlmək, genişlənmək. *İncəsənətimiz olduqca inkişaf etmişdir;* 2) kamilləşmək, yetkinləşmək, artmaq. *Axır zamanlar o, xeyli inkişaf etmişdir;* 3) böyümək, yetişmək, möhkəmlənmək, qüvvətlənmək. *İdman nəticəsində əzəlləri olduqca inkişaf etmişdir. İnkışaf etmiş* – 1) yüksək səviyyəyə çatmış, sənaye, mədəniyyət və s. cəhətdən çox irəli getmiş, tərəqqi etmiş. *İnkışaf etmiş ölkələr;* 2) yetkinləşmiş, yetişmiş, kamilləşmiş, görüş dairəsi geniş, geniş məlumatlı; mədəni, hər cəhətdən yetkin. *İnkışaf etmiş adam.*

İNKİŞAFSIZ *sif.* Olduğu kimi qalan, artmayan, irəliləməyən, kamilləşməyən, inkişaf etməyən. *İnkışafsız (z.) qalmaq.*

İNKUBASIYA [*lat.*] 1. *tib.* Xəstəliyin yoluxucu andan birinci əlamətlərinin görünməsinə qədər çəkən gizli dövrü.

2. *k.t.* İnkubatorada süni cücə çıxarılması.

İNKUBATOR *is.* [*lat.*] Yumurtadan süni surətdə (külli miqdarda və ilin istənilən fəslində) cücə çıxarmaq üçün cihaz. – *İnkubator elə bir cihazdır ki, bu cihaz içərisində yumurta rüşeyminin inkişafı üçün lazım olan bütün şərait vardır. “Zoologiya”.*

İNKVİZİSIYA [*lat.*] *tar.* 1. Düşmənləri ilə ən vəhşi və amansız üsullarla mübarizə etmək üçün katolik kilsəsinin XIII əsrin əvvəlində təşkil etdiyi məhkəmə-polis təşkilatı. *Orta əsrin bir çox məşhur alimləri inkvizisiya tonqallarında yandırılmışdır. İnkvizisiya qurbanları.*

2. *məc.* İşğəncə, əzab, zülm.

İNKVİZİTOR [*lat.*] 1. *tar.* İnkvizisiya məhkəməsinin üzvü (bax **inkvizisiya** 1-ci mənada).

2. *məc.* Zalım, cəllad.

İNKVİZİTORLUQ *is.* Zalımlıq, cəlladlıq, amansızlıq, zülmkarlıq.

İNQA, İNQA-İNQA *təql.* Körpə uşaqların ağlamaq səsi. *İnqa-inqa deyib sevinir çağa; Bir ana qəlbində gülmür kainat. S.Vurğun. Çağanın ilk inqasından Gülsənəm ağrı və qorxunu unudaraq, nazlı bir təbəssümlə üzünü o tərəfə çevirib gizlətdi. S.Rəhimov.*

İNQİLAB *is.* [*ər.*] 1. Zorakı ictimai çevriliş; dövlət hakimiyyətinin hakim sinfin əlindən başqa sinfin əlinə keçməsi. *1905-ci il inqilabı. Burjuva inqilabları. İnqilab illəri. – Rusiya inqilabının bərkətindən törəyən azadlıqların biri də vicdan azadlığıdır. C.Məmmədquluzadə. [Yaşlı kişi:] Dünya hadisələri ilə, İranda başlayan inqilab hərəkəti ilə maraqlanırdım. S.Hüseyn.*

2. Hər hansı bir elm sahəsində, texnikada, incəsənət və s. sahəsində əsaslı dəyişiklik. *Mədəni inqilab. – Sonra bir həkim çıxdı, yaş dəsmal üsulunun elm əlində bir inqilab olduğunu söylədi. Mir Cəlal.*

3. *klas.* Dəyişiklik, dəyişkenlik. *Şahiddir ona bu inqilabın; Kim, aşıqışən bir afitabın. Füzuli. Yarəb, bugünkü məclisimiz xoş keçir bizim; Bu məclisi-məhəbbətə göstərmə inqilab. S.Ə.Şirvani.*

İNQILABBAZ *sif. və is.* [*ər.* inqilab və *fars.* ...baz] *kin.* Yalandan özünü inqilabçı göstərən, inqilabla oynayan, inqilabdan öz məqsədləri üçün istifadə edən. *Eserlər, mənsəviklər; İnqilabbaz vəzirlər; Hər tərəfdə .. gəzirlər. R.Rza.*

İNQILABBAZLIQ *is. kin.* İnqilabın işi, hərəkəti.

İNQİLABÇI 1. *is.* İnqilab hərəkəti iştirakçısı, inqilab xadimi.

2. İnqilabi ideyalar daşıyan, inqilabi ruhda olan. *Arazla bir gündə həbsxanadan 80-ə yaxın inqilabçı fəhlə azad edilmişdi. A.Şaiq. Altı aydan artıq idi ki, Puan Qay Kanton inqilabçı ordusunda şücaətlə dava edirdi. S.S.Axundov. Üsyan alovları inqilabçı işçikəndlilər qanı ilə söndürüldü. H.Nəzərli.*

3. *məc.* Hər hansı bir elm sahəsində, texnikada və s.-də yenilik, çevriliş yaradan şəxs.

İNQILABÇILIQ *is.* İnqilabi ruhda olma, inqilabi hərəkətdə iştirak etmə; inqilabçının fəaliyyəti, işi, peşəsi. *Fəhlə sinfinin inqilabçılığı.*

İNQILABI *sif.* 1. İnqilaba aid olan, inqilab mahiyyəti daşıyan, inqilab ruhlu. *İnqilabi bayram. İnqilabi himn. İnqilabi mahnılar.* – “*Molla Nəsrəddin*” inqilabi demokratiyamin ifadəçisi və mərkəzi idi. M.İbrahimov. *Texnoloji institutda çoxdan bəri inqilabi əhval-ruhiyyə kök salmağa başlamışdı.* M.Hüseyn.

2. İnqilab ideyalarını ifadə edən; inqilabçı. *İnqilabi sinif. İnqilabi xadim. İnqilabi ordu. İnqilabi qüvvələr.* // İnqilabi həyata keçirməyə doğru yönəldilmiş, inqilab yaratmaq məqsədini daşıyan. *İnqilabi mübarizə. İnqilabi çıxış. İnqilabi çevriliş.* – *İnqilabi hərəkətin getdikcə güclənməsi çar mütləqiyyətini qorxutmuşdu.* A.Şaiq. // İnqilab nəticəsində meydana gəlmiş, inqilabın yaratmış olduğu. *Fəhlə sinfinin inqilabi diktatorası. İnqilabi qanunlar. İnqilabi təşkilatlar. İnqilabi hökumət.*

İNQILABİLƏŞDİRİCİ *sif.* İnqilab mahiyyəti, inqilab ruhu verən, inqilabiləşdirən. *Fəhlə hərəkətinin inqilabiləşdirici qüvvəsi.*

İNQILABİLƏŞDİRİLMƏ “İnqilabiləşdirilmək”dən *f.is.*

İNQILABİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* İnqilabi ruhda dəyişdirilmək, inqilabi mahiyyət verilmək.

İNQILABİLƏŞDİRMƏ “İnqilabiləşdirilmək”dən *f.is.*

İNQILABİLƏŞDİRMƏK *f.* İnqilabi ruhda hazırlamaq, inqilabi hərəkətdə çevirmək, inqilabi xarakter vermək, inqilabi ideyaları yaymaq, inqilabi ruhda təbiiyləndirmək.

İNQILABİLƏŞMƏ “İnqilabiləşmək”dən *f.is.*

İNQILABİLƏŞMƏK *f.* İnqilabi ideyaları dərinləndirərək etmək, mənimsəmək.

İNQIRAZ *is.* [ər.] Sonu kəsilmə, bitmə, sönmə, məhv olma. □ **İnqiraz etmək** – sonu kəsilmək, bitmək, məhv olmaq. **İnqirazı-aləm** *klas.* – qiyamət. [Əhməd:] *..Heç fikirləşmə, kişi, Allah qoysa, ona tövbələmə*

verdirəcəyəm ki, inqirazi-aləmə kimi dədi damağından getməsin. N.Vəzirov.

İNQREDİYENT *is.* [lat.] Mürəkkəb birləşmənin və ya qarışığın tərkib hissəsi.

İNQUŞ *is.* Çeçənlərə yaxın olan Şimali Qafqaz xalqlarından biri və bu xalqa mənsub adam. *İnquş dili. İnquş mahnıları.*

İNQUŞCA *zərf* və *sif.* İnquş dilində. *İnquşca öyrənmək. İnquşca danışmaq.*

İNLƏMƏ “İnləmək”dən *f.is.*

İNLƏMƏK bax **inildəmək.** [Ərən:] *Günəş çıxandan batana qədər ağır işdən inləyən qullar Mariqerini sevinclə qarşıladılar. Çəmənzəminli. İnlədikcə azalmır; Dərdlərimiz daha da; Ürəkdə göz-göz olur.* B.Vahabzadə. *İlk eşqim yuxutək çəkildi göyə; Könlümün sazında inlədi bir sim.* H.Arif.

İNLƏTMƏ “İnlətmək”dən *f.is.*

İNLƏTMƏK bax **inildətmək.** [İnci:] *..Köksümün içində çarpan ürəkdir; Məni də inlədən tək bir diləkdir.* A.Şaiq. [Elxan:] *Bu səs bir xatirat mizrabı kimi qəlbimin bütün tellərini inlətdi.* C.Cabbarlı. *Vermişlər səs-səsa xanəndə və tar; İnlədir dağları şikəstə, qatar.* H.K.Sanlı.

İNLƏYİŞ *is.* İnilti, inləmə. *İnləyirsən, o inləyiş nə üçündür, qafilsən; Bilmədinmi hansı sinfin mədfənidir o məskən?* M.S.Ordubadı.

İNNAB *is.* [ər.] 1. Açıq-sarı çiçəkləri olan, quraqlığa davamlı ağac və bu ağacın qırmızı qabıqlı, bərk çeyirdəklilik xırda, şirin meyvəsi.

2. Klassik şeirdə qırmızılıq mənasında tərkiblərdə işlənir; məs.: şərbəti-innab (qırmızı şərbət), ləbi-innab (qırmızı dodaq). *..Dərdi-eşqdə bununçün ləbi-innab gərək; Bir belə dərdi nə Loğman, nə Əflatun istər.* Acız. *Mən özüm bilirəm şərbəti-innab; Dəfi-hərərəti-cigərdir mənə.* Q.Zakir.

İNNABI¹ *sif.* İnnab rəngində, qırmızı. *İnnabi parça.* – *Simi-zənəxdandı, mirvəri-dəndən; İnnabi ləbləri can dərmanıdır.* Aşiq Ələsgər. [Buğacın] *ayağında gen innabi şalvar .. var idi.* M.Rzaquluzadə.

İNNABI² *is. mus.* Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı.

İNNABLIQ *is.* İnnab ağacları ökilmiş yer. *Bağ başdan-başa innablıqdır.*

İNNERVASIYA *is.* [lat.] anat. Bədənin və ya toxumanın qeyri-bərabər elementlərlə təchizi.

İNSAF *is.* [ər.] 1. İnsanda vicdan və ədalət hissi, öz hərəkətləri üçün mənəvi məsuliyyət hissi; vicdana müvafiq hərəkət. *İnsaf dinin yarısıdır.* (Ata. sözü). *Bəylərin bəyisən, xanların xanı; Unutma insafı, satma imanı.* Aşiq Ələsgər. *İnsafımın və vicdanımın yanında məsul olaram, əgər yalan desəm ki, təqribən yarım saat mənim təamim çəkdi.* C.Məmmədquluzadə. // Rəhm, mürüvvət, şəfqət, ədalət. *İnsaf xoşdur, ey eşq, ancaq məni zəbuni et; Ha böylə möhnət ilə keçsinmi ruzigarım?* Füzuli. *Könlündə qalmadı insaf əsəri; Dürdanənin qəlbi sal buza döndü.* M.Rahim. *Məsmənin qəlbini dağlayan fələkin “çərxi çevrilmiş”, fələkin zərrə qədər insafı, mürüvvəti yoxmuş!* Mir Cəlal. □ **İnsaf deyil** – rəva deyil, insafa müğayirdir. [Məmməd:] *Yox, bu insaf deyil ki, bu cür nəcib heyvanın leşini mən bu cöldə dəfn etməmiş gedim.* E.Sultanov. **İnsaf etmək (ələmək)** – rəhm etmək, mərhəmət göstərmək, ədalətlə yanaşmaq. *Ömür keçdi, insaf elə, sevdiyim; Nə müddətdi dərdü möhnət çəkirəm.* Q.Zakir. *Vəfa rəsmi tutub gəl, ey pəri, cövrü cəfadən keç; Əgər adəmsən, insaf et, bu vəzi-narəvadən keç.* S.Ə.Şirvani. **İnsaf görmək** – vicdanı qəbul etmək, rəva görmək. **İnsafa gəlmək (düşmək)** – rəhmə gəlmək, insaf eləmək; haqsızlıq etməkdən vaz keçmək, mərhəmət etmək. *Eləmi qaldı səbir; Qovgadı, qaldı səbir; Nə yar insafa gəldi; Nə məndə qaldı səbir.* (Bayatı). *İnsafa gəl, aman! Məni məhv etdi intizar; Səbrim tükəndi, yox qəmi-hicranə taqətim.* H.Cavid. **İnsafa gətirmək** – rəhmə gətirmək, ürəyində mərhəmət oymatmaq. **İnsafdan çıxmaq** – haqsızlıq, ədalətsizlik etmək, birinin haqqını pozmaq, insaf və vicdana müğayir hərəkət etmək. **İnsafı itirmək** – bax **insafdan çıxmaq**. **İnsafı yol verməmək** – insafı, vicdanı rəva görməmək, insaf görməmək, rəva görməmək. *Doğrusu, belə bir nəzənin sənəmin sumkasının boş olmasına insafım yol vermədi.* Ə.Haqverdiyev. [Dəmirçi Rzaya:] *..Səni beş qrana işlətməyə insafım yol vermür, artığa da gücüm çatmaz.* M.İbrahimoğlu. **Allah ... insaf versin** – ədalətli, insafli olmağa dəvət. [Qurban:] *Allah Zərnigar qariyə insaf versin.* Ə.Haqverdiyev.

2. **İnsaf** şəklində – düzlüklə, ədalətlə, vicdanla. *Dünyada hər nə cür və xariqilədə bir məsələ bəsinət və insaf müzakirə olunsay, şəksiz, həqiqət tərəfi axtarılır.* C.Məmməd-quluzadə.

3. **İnsafdır(mı)** şəklində – rəvadırımı, insafı, vicdana, ədalətə uyan şeydirimi? *İnsafdır mı, Bəlli Əhməd tutula; Qolac qolu dal gərdənə çatıla.* “Koroğlu”.

İNSAFƏN *zərf* [ər.] İnsafda deyilsə, düzü deyilsə, həqiqətdə (təsdiq bildirir). *İnsafən o, yaxşı işçidir. İnsafən yaxşı uşaqdır.* – *İnsafən* [Murad bəy] *padşah cəlalı vardı.* Qantəmir. *..Gülər insafən ən gözəl bir qız idi.* C.Cabbarlı. *Bu gözəllik ki sənənin var, gözəllik, insafən; Nə mələkdə, nə pəridə, nə bir insanda olur.* Ə.Vahid.

İNSAFLI *sif.* İnsafı olan, insafda iş görəni. *İnsaflı adam.* – [Vəli bəy:] *Çox insaflı adamsan, mən çalışmağımı hesab etməyərəm, çünki dost dost yolunda canımı da qoyar.* S.S.Axundov. *Qoy Mehribanın Zeynal ilə Naşada verdiyi bu sualı hər bir insaflı kişi özünə versin.* S.Hüseyn.

İNSAFSIZ *sif.* 1. İnsafı olmayan, mürüvvətsiz; zalım, qəddar, rəhmsiz. *İnsafsız günəş də ki batmaq bilmirdi.* E.Sultanov. *İnsafsız, avam bir adam olan əmim arvadı iri mis səhəngi çiyinə verib səhərdən axşama qədər mənə ayaqyalın, başıaçıq su daşıtdırardı.* İ.Əfəndiyev. // *Zərf* mənəsinə. [Orxan:] *Məndə artıq can qalmamış, Mərhəmət; Mərhəmət qıl, insafsız olma, İsmət!* H.Cavid.

2. Vicdansız, şərəfsiz. *Zeynəbin özü Məcidə xəbər verdiyini Nadir indi güman etdi və hər ikisi tərəfindən belə insafsız (z.) bir tərzdə aldandığına acıdı.* B.Talıblı. // *İs.* mənəsinə. *Bilmirəm bu yanlış məlumatı gözəl qıza hansı bir insafsız xəbər vermişdir.* M.S.Ordubadi. *Sərt oldu rəftarı o insafsızın; Dərslərinə vaxtı qalmadı qızın.* M.Rahim.

İNSAFSIZCA(SINA) *zərf* Rəhmsizcəsinə, amansızcasına, vəhşicəsinə. [Ərəblin-skini] *insafsızcasına döymüşdülər.* S.Rəhimov. // Vicdansızcasına, haqsızcasına, həyasızcasına. *Onu insafsızcasına aldatmışlar.*

İNSAFSIZLIQ *is.* Rəhmsizlik, mürüvvətsizlik; zalımlıq, qəddarlıq. // Vicdansızlıq,

ədalətsizlik, haqsızlıq; vicdansız, haqsız hərəkət. □ **İnsafsızlıq etmək** – ədalətsiz, vicdansız hərəkət etmək, haqsızlıq etmək. *Veys haqqında insafsızlıq etdiyi başqa bir tərəfdən də Çimnaza ağır gəlirdi.* Ə.Əbülhəsən.

İNSAN *is.* [ər.] 1. Adam, bəşər. *Ey mələk-sima ki səndən özgə heyrandır sana; Həq bilir, insan deməz, hər kim ki insandır, sana.* Füzuli. *Ancaq onu da bilməmiş deyilsən ki, insan mələk deyil.* M.Hüseyn. *İnsan özü qocalsa da; Ürəyi yüz yaşında da qocalmayı.* B.Vahabzadə.

2. İnsaniyyətli, vicdanlı adam. *Çox insan adamdır.* – *Murad kişi bağbandır; Çox mehriban insandır.* M.Rahim.

◇ **İnsan oğlu** – adam, insan. *İnsan oğlu, uzaqlaşma, gəl yaxın; Başqa yerdən alınmasın sorağın.* M.Müşfiq.

İNSANABƏNZƏR *sif.* İnsana oxşayan, adama oxşayan, insanı xatırladan.

◇ **İnsanabənzər meymunlar** *zool.* – qorilla, gibbon, oranqutanq və şimpanzenin mənsub olduğu meymunlar fəsiləsinin adı. *Qədim insanabənzər meymunlar hələ meşələrdə yaşadıkları dövrdə onların əlləri və ayaqları ağac həyatına əlverişli surətdə uyğunlaşmışdı.* M.Axundov.

İNSANCASINA *zərif və sif.* İnsana yaraşan tərzdə, insana layiq, insan kimi. *İnsancasına rəftar.* *İnsancasına münasibət.* *İnsancasına hərəkət etmək.*

İNSANDANQAÇAN *bax adamdanqaçan.*

İNSANGİRİZ [ər. insan və fars. ...giris] *bax insandanqaçan.*

İNSANİ *sif.* [ər.] İnsana xas olan, insana aid olan; bəşəri. *Yüksək insani ləyaqət.* – *Cəbarlının qəhrəmanları nəcib insani hissələrə malikdirlər.* M.Arif. *Veysin yaxşı evdə rahat və gözəl yaşamaq meyli ən insani meyildir.* Ə.Əbülhəsən.

İNSANİYYƏT *is.* [ər.] 1. *top.* Bütün insanlar, bəşəriyyət, insan övladı, insan cəmiyyəti. [Abdulla bəy Asi və S.Ə.Şirvaninin] *də məslək və əqidəsi və baş arzuları ümumi bəşərin və insaniyyət aləminin səadətidir.* F.Köçərli. [Əli:] *Din bir əmri-vaqe olaraq, insaniyyətlə bərabər doğmuş və əsr-*

lərdən bəri dolanbac tarix yollarında onu təqib edir. Cəmənzəminli.

2. İnsanpərvərlik, insanlıq, insana yaraşan sifət və fəzilətlər, mürüvvət. *Bu zəhmətlər şərh olunmaz, uzundur.* *İnsaniyyət həp bunlara mədyundur.* A.Səhhət. *Həbib Gözəlin evində hərərət, körpələrinə ünsiyyət, özündə mərhəmət gördüyü kimi, Gözəl də Həbibdə insaniyyət, mehribanlıq hiss edirdi.* Ə.Vəliyev.

İNSANİYYƏTPƏRVƏR [ər. insaniyyət və fars. ...pərvər] *bax insanpərvər.* *..Fərhad oxumuş olduğu üçün [Aslan] onu özündən daha mərhəmətli, insaniyyətpərvər və səfəil ədd edirdi.* C.Cabbarlı.

İNSANİYYƏTPƏRVƏRLİK *bax insanpərvərlik.* [Məktubda belə yazılmışdı] *“..Daima insaniyyətpərvərlikdə və qan qardaşlığına himmət göstərmənizi arzu edirik..”* Ə.Əbülhəsən.

İNSANİYYƏTSİZ *sif.* İnsaniyyəti, insanlığı olmayan, insanlıq sifət və fəzilətlərdən məhrum; mürüvvətsiz, vicdansız. *İnsaniyyətsiz adamdı.*

İNSANİYYƏTSİZLİK *is.* İnsaniyyəti, insanlığı olmayan adamın hal və sifəti; mürüvvətsizlik, vicdansızlıq.

İNSANLIQ *is.* 1. *top.* Bəşəriyyət, insanlar. *Sən mükəfətinə insanlığa xidmətdə ara; Əbədi zövqü, təsəllini həqiqətdə ara.* A.Səhhət. *Dünyada səfalət və fəlakət yalnız insanlığın yoxsul qisminə nəşib imiş.* A.Şaiq. *İnsanlığa Tüsilər, Səbuhilər verdik biz; Şərimizin qüdrəti bir dənizdir, bir dəniz.* R.Rza. *Qoy bütün insanlıq səcdənə gəlsin; Ey şəhid qanından qızaran bayraq!* B.Vahabzadə.

2. *məc.* İnsanpərvərlik, əsil insana xas olan sifət və fəzilətlər; mürüvvət. *Kim ki insani sevər, aşiqi-hürriyyət olur; Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur.* M.Ə.Sabir. *Yox kimsədə mərhəmətlə vicdan; İnsanlığı həp unudu insan.* H.Cavid. *Rəşidin bu insanlığını və hümmətini hər kəs bildi.* İ.Musabəyov. □ **İnsanlıq sifətini itirmək** – ədalətsiz, qeyri-vicdani iş görmək, insan adına layiq olmayan hərəkətlərə yol vermək. *Kömək etmək imkanı əldə ikən bu vəzifədən boyun qaçıрмаq insanlıq sifətini itirmək deməkdir.* M.S.Ordubadi.

İNSANPƏRVƏR *sif.* [ər. insan və fars. ...pərvər] İnsanları sevən, insanlara məhəbbət bəsləyən; humanist. *İki ağıllı, aydın fikirli, nəcib və mədəni gəncin .. faciəsində böyük demokrat və insanpərvər ədibin ictimai ədalətsizliyə qarşı qüvvətli etirazı meydana çıxır.* M.Arif.

İNSANPƏRVƏRCƏSİNƏ bax **insanca-sına**.

İNSANPƏRVƏRLİK *is.* İnsanları sevmə, insanlara məhəbbət bəsləmə, onlara kömək etməyə hazır olma; humanizm. *..Azərbaycan xalqının müqəddəs insanpərvərlik duyğuları həmişə ətirli bir çiçəyi andıran "Əsli-Kəram" dastanında öz ifadəsini tapmışdır.* M.İbrahimov. *Səməd Vurğunun insanpərvərliyi .. yeni və yüksək idealları ifadəsindir.* M.Arif.

İNSANSEVƏN, İNSANSEVƏR bax **insanpərvər**.

İNSANSEVƏRLİK bax **insanpərvərlik**.

İNSANSEVMƏZ *sif.* Adamdanqaçan, insanlara məhəbbətli olmayan, adamları sevməyən.

İNSANSEVMƏZLİK *is.* İnsanlara qarşı nifrət, adamlara qarşı kin; insanları sevməmə.

İNSANSIZ *sif.* İnsan olmayan, insan yaşamayan; adamsız. *İnsansız yerlər. – ..İnsansız təbiət Mirzəyə sanki həmlə edirdi.* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Bilirsən ki, sən; Günəşsiz, insansız yaşamadım mən!.* Z.Xəlil.

İNS-CİNS *is.* [ər.] "Üns" (insan) və "cins" sözlərinin dəyişilmiş şəkli olub, "bəşər, insan, canlı" mənasında işlənir. *Məhbusi hələ bu vaxta qədər .. [Tehrandə] qapıçıdan başqa bir ins-cinsə rast gəlməmişdi.* M.İbrahimov. *..Əjdər ətrafa nəzər saldı, ins-cins yox idi.* S.Rəhman.

İNSOLYƏSİYA *is.* [lat.] Günəş radiyası.

İNSPEKTOR *is.* [lat.] 1. Hər hansı bir sahədə işlərin düzgün aparılması və qanunlara düzgün əməl edilməsi üzərində nəzarət edən vəzifəli şəxs; nəzarətçi. *Maliyyə inspektoru. Sanitar inspektoru. Maarif şöbəsinin inspektoru. – Bir gün dərs zamanı dərslərimizin gedişini yoxlamaq üçün Tiflisdən məktəbə nəzarət etməyə gəlmiş Qafqaz Maarif Dairəsi baş inspektoru Slavinski sinfə*

daxil oldu. T.Ş.Simurq. *Qəhrəman istəyirdi ki, bütün məktəb inspektorum nəzərində yaxşı çıxsın.* S.Rəhimov. [Müəllim:] *Görürsünüz, balam, odur, yamacdan aşağı düşən inspektordur.* Mir Cəlal.

2. Bolşevik inqilabından əvvəl məktəb direktorumun tərbiyə və tədris işlərinə baxan müavini. *Hər bir şeydən əvvəl, cənab inspektor bunu özünə vacib gördü ki, realni şkolada müsəlman uşaqlarının arasına "sünni-şiə" ədavəti salsın.* C.Məmmədquluzadə.

İNSPEKTORLUQ *is.* İnspektor vəzifəsi. *İnspektorluq etmək. İnspektorluğa təyin olunmaq.*

İNSTANSIYA *is.* [lat.] Vəzifə pillələri.

İNSTİNK [lat.] 1. *biol.* Canlıların, daxili və ya xarici mühitin dəyişməsinə cavab olaraq anadangəlmə, qeyri-şüuri və qeyri-iradi məqsəduyğun hərəkət etmə və ya iş görmə qabiliyyəti; sövqi-təbiyyə. *Özünü mühafizə instinkti.*

2. Qeyri-şüuri, qeyri-iradi, önü alınmaz həvəs, hiss, duyğu. [Əhməd] *instinktlə qan ləkəsi olub-olmadığını bilmək üçün əlinə və üst-başına diqqət etdi.* Ə.Əbülfəsən.

İNSTİNKTİV *sif.* [lat.] 1. *biol.* İnstinktə aid olan, instinktdən törəyən (bax **instinkt** 1-ci mənada). *Arların şan və ya quşların yuva tikməsi, quşların isti ölkələrə köçmələri instinktiv hərəkətlərə misal ola bilər.* "Psixologiya".

2. Qeyri-iradi, qeyri-şüuri. *İnstinktiv hərəkət.*

İNSTİTÜT [lat.] 1. Bəzi elmi-tədqiqat idarələrinin adı. *Dilçilik institutu. Elmi tədqiqat institutu.*

2. Bolşevik inqilabından əvvəl: imtiyazlı siniflərdən olan qızlar üçün qapalı orta məktəb. *Dünən cənab şeyxülislam "institut" məktəbində müsəlman qızlarının birindən soruşub ki: "Pəs niyə anan bu gün məktəbə gəlmədi?"* C.Məmmədquluzadə.

3. *hüq.* İctimai münasibəti, yaxud biribiri ilə bağlı olan münasibətləri nizama salan hüquq normalarının məcmusu. // İctimai quruluşun bu və ya başqa forması.

İNSTRUMENTAL *sif.* [lat.] Müxtəlif musiqi alətlərində ifa olunan musiqi alətlərinin

də çalınmaq üçün yazılmış. *Instrumental musiqi*. – *Sonata müəyyən ideya və məzmun əsasında bəstələnən mürəkkəb instrumental musiqi əsəridir*. Ə.Bədəlbəyli.

İNSTRUMENTALÇI *is. mus.* Hər hansı bir musiqi alətində çalan çalğıçı. *Xanəndə və instrumentalçılardan ibarət ansambl*. – *Qurban Pirimov bir instrumentalçı olmaqla bərabər, Azərbaycan vokal musiqisinin bütün incəliklərini çox yaxşı bilən bir sənətkar [idi]*. Ə.Bədəlbəyli.

İNSTRUMENTOVKA [*rus.*] *mus.* 1. Bir musiqi əsərinin orkestr və ya instrumental ansambl tərəfindən çalınmaq üçün uyğunlaşdırılması. *Instrumentovkada orkeströvka – orkestr üçün yazılan əsərdə səslərin ayrı-ayrı musiqi alətləri arasında bölüşdürülərək tərtib edilməsi*(dir). Ə.Bədəlbəyli.

2. Musiqi nəzəriyyəsinin, ayrı-ayrı musiqi alətlərinin xüsusiyyətlərindən və orkestrdə onların bir-birinə uyması prinsiplərindən bəhs edən şöbəsi.

İNSULİN [*lat.*] *əcz.* Heyvanların mədəaltı vəzilərindən alınan hormon (orqanizmdə karbohidrat mübadiləsində iştirak edir). [Həkim:] *Diabetsən; Özünü insulin götür; Hara getsən*. R.Rza.

İNSULT *is.* [*lat.*] Beyin qan damarlarının kəskin pozulması.

İNŞA *is.* [*ər.*] *köhn.* 1. Qayıрма, yaratma, qurma, vücuda gətirmə, tikmə. *Gəmi inşası. Mədən inşası. – Xəndəkdə qazıntı işləri qurtarandan sonra, dörd iri borunun inşasına başlanacaqdı*. Ə.Sadiq. □ **İNŞA ETMƏK** – qurmaq, yaratmaq, quraşdırmaq, qayıрмаq. *Fərdi evlər birtipli layihələr üzrə inşa edilir*. (Qəzetlərdən). *Sadiq ilə Rəhilə bir kömürçü uşaqları idilər. Ormanda .. inşə edilmiş bir külbədə sakin olurlardı*. C.Cabbarlı. [Qulam müəllim:] *..Qoy bu qızlardan birisi xəstələrimizə şəfa versin, .. o birisi də bizim bu dağlı məhəlləsində yeni-yeni binələr inşə etsin*. S.Rəhimov.

2. Qələmə alma, bir mətləbi ədəbi şəkildə ifadə etmə, yazma. [Bahadır:] *İnşa yazanlarımıza baxırsan, “alfazlar” o qədər gözlərini kor edib ki, əsl məqsudu yaddan unudublar*. N.Nərimanov. □ **İNŞA ETMƏK** – qələmə almaq, bir mətləbi ədəbi şəkildə

ifadə etmək, əsər yazmaq. *Vambəri ismində bir [alman] ki müsəlman vilayətlərində səyahət edib, indi “İslam” adlı bir kitab inşə edib*. “Əkinçi”. [Vaqif] *Ağa Məhəmməd şahın Şuşa qələsində qətlə yetişməyi barəsində bu şeirləri inşə edib, Molla Vəliyə göndərmişdi*. F.Köçərli. *Şair cənablari da Münəvər xanımın gözəlliyinə dair bir yaxşı qəzəl inşə etdi*. M.S.Ordubadi. // Şagirdlərin təfəkkürünü və yaradıcılıq təsəvvürlərini, yazmaq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə aparılan sərbəst yazı işi. [Zeki əfəndi:] *Biz sənə burada bir tema verərik və burada bizim gözümüzün qabağında haman temaya bir inşə yazarsan*. C.Məmmədquluzadə. *Diktə və inşə kimi yazı qisimlərini köhnə məktəb bilməzdi*. F.Ağazadə. [C.Cabbarlı] *nəinki imlanı, hətta inşanı da səhsiz yazırdı, müəllimlər də onu tərifləyirdilər*. M.Arif.

3. Keçmişdə: məktublaşma üsullarını öyrətmək üçün müxtəlif məktub, təbriknamə, təziyənamə, ərizə, müqavilənamə və s. nümunələri olan kitab, məcmuə.

İNŞAAT *is.* [*ər.* “inşa” söz. cəmi] Tikinti, tikinti işləri. *İnşaat materialı. İnşaat mühəndisi. İnşaat idarələri*. – [Rüstəm kişi:] *..Dağılışın hərə öz işinə. Biz də elə yaxındakı inşaatdan başlayaq, mədəniyyət evi tikirik*. M.İbrahimov. *İnşaat briqadasının üzvləri də, .. İmanovla Tahir də bu qayığa minib yola düşdülər*. M.Hüseyn.

İNŞAATÇI *is.* İnşaat işləri ilə məşğul olan adam, bina və s. tikən. *Əməkdar inşaatçı* (fəxri adı). // İnşaat işçisi. *O gün dünyanı bürüyən, bu göyün üst qatlarına qalxan şənlik və sevinc səslərini .. inşaatçılar, metalçılar şəhərində də eşitmək olardı*. Mir Cəlal. *İnşaatçıların çoxu mövsüm işçilərindən: torpaqqazanlar, bənnalar və dülgərlərdən ibarət idi*. Ə.Sadiq. // Sif. mənasında. *İnşaatçı mühəndis*.

İNŞAD *is.* [*ər.*] *şair*. Bir ədəbi parçanı yüksək səslə və gözəl bir ədə ilə oxuma; deklamasiya. □ **İNŞAD ETMƏK (ELƏMƏK)** – şeir demək, şeir yazmaq. *Şairim! Seyr elə ətrafi, təbiət nə gözəl; Bax mənim hüsnümə, inşad elə bir dadlı qəzəl*. A.Səhhət. *Hər kəs inşad etmişdir bir kitab; Ta ki izhar eyləsin bir inqilab*. H.Cavid. *Şair deyiləm, vəzn ilə şeir*

*eyləyim inşad; Ancaq yazıram, xalq arasın-
da qazanım ad. C.Cabbarlı.*

İNŞALLAH *ara s.* [ər.] “Allah qoysa”, “Allah deyən olsa”, “Allah istəsə”, “Allahın iradəsi olsa” mənalarda xeyir-dua, dilək təbiri. [Mozalan bəy:] *Sabah saat xoşdur, inşallah, günorta məşım ilə yola düşərsiniz.* Ə.Haqverdiyev. [Ocaqqulu:] *Ağa, – dedi, – Tiflis pis deyil, inşallah, daha da yaxşı olar.* Çəmənzəminli. [Səfər bəy:] *Heç qorxma, inşallah, salamat qurtararıq. Qənbərqulu, get, qızı gətir, aparacaq.* B.Talıblı. // Bəzən istehza məqamında işlənir. [Məşədi İbad:] *Görəsən, bunların hamısının hamam pulunu, inşallah, mən verəcəyəm?* Ü.Hacıbəyov.

İNTEQRÁL [lat.] *riyaz.* İntəhasız dərəcədə kiçik hissələrin məcmusu kimi götürülən tam kəmiyyət.

İNTEQRALLAMA “İnteqrallamaq”dan *f.is.*

İNTEQRALLAMAQ *f. riyaz.* Verilmiş kəmiyyətin inteqrallını tapmaq.

İNTEQRALLAYICI *bax* **inteqrator.**

İNTEQRASIYA *is.* [lat.] Əlahiddə hissələrin tamda birləşməsi haqqında sistemlər nəzəriyyəsi anlayışı və bu nəzəriyyənin obyektli olan təbii və ya ictimai proseslər.

İNTEQRÁTOR *xüs.* Avtomatik hesablama aparatı.

İNTEL(L)İGÉNT [lat.] Ziyalı təbəqəsinə mənsub adam (bəzən istehza yerində işlənir). *Bu intellektlərin söziün gətirmə heç aralığa; Oları görmək istəsən, şərabı gör, qumarı gör!* M.Ə.Sabir. [Rüstəm bəy Məşədi İbada:] *..Birisi qəzetəçi Rzadır ki, tanıyırsan. Biri də .. intelligent Həsəndir ki, onu tanımaszsan.* Ü.Hacıbəyov.

İNTEL(L)İGÉNTLİK *is.* Ziyalılıq. [Musanın nəvəsi] *gedib Qori seminariyasına girdi. Bir il də orada oxudu, onun əsil intelligentlik həyatı da bu tarixdən başladı.* Qantəmır.

İNTENDÁNT [fr.] *hərb.* Orduda və ya qoşun hissələrində təsərrüfat işlərinə baxan hərbi qulluqçu. *İntendant vəzifəsi.*

♦ **İntendant xidməti** – silahlı qüvvələrin təsərrüfat və təchizat işlərinə baxan idarələr sistemi.

İNTENDANTLIQ *is.* 1. Ordunun təchizat və təsərrüfat işlərinə baxan hərbi idarə.

2. İntendant vəzifəsi. *İntendantlıq etmək.*

İNTENSÍV *sif.* [lat.] Gərgin, güclü, qızğın. *İntensiv iş.* – *Üçpərli balta ilə işlərkən quyuda gilli məhlulun cərəyanı da nisbətən intensiv (z.) olmalıdır ki, külli miqdarda qazılmış süxur tamamilə qaldırılsın və quyunun dibi təmiz olsun.* S.Quliyev.

2. Daha böyük səmərə verən, daha məhsuldar. *İntensiv üsul.* □ **İntensiv kənd təsərrüfatı** – istifadə olunan torpaq sahəsinin hər bir vahidinə böyük xərc və səy qoyma əsasında qurulmuş kənd təsərrüfatı istehsal sistemi.

İNTENSİVLƏŞDİRİLMƏ “İntensivləşdirilmək”dən *f.is.* *İş üsullarının intensivləşdirilməsi.*

İNTENSİVLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Daha intensiv (məhsuldar, səmərəli) edilmək, intensivliyi daha da artırılmaq.

İNTENSİVLƏŞDİRMƏ “İntensivləşdirmək”dən *f.is.*

İNTENSİVLƏŞDİRMƏK *f.* Daha intensiv etmək, intensivliyini artırmaq, daha məhsuldar, daha səmərəli etmək. *Kənd təsərrüfatını intensivləşdirmək. İstehsal proseslərini intensivləşdirmək.*

İNTENSİVLİK *is.* 1. Səmərəlilik, məhsuldarlıq. *Əməyin intensivliyi.*

2. Gərginlik, qızğın fəaliyyət.

İNTERÉS [lat.] *dan.* *bax* **mənafe.** *Bu işdə onun heç bir interesi yoxdur.* – [Əlisəfa:] *Mənim bunda bir interesim yoxdur.* S.Hüseyn.

İNTERLÚDİYA [ital.] *mus.* Bir musiqi əsərinin hissələri arasında çalınan və onları bir-birinə bağlayan başqa kiçik musiqi pyesi və ya parçası.

İNTERMÉDİYA [ital.] 1. Dram və ya opera tamaşasının pərdələri arasında göstərilən kiçik komik səhnə və ya pyes.

2. *mus. bax* **interlüdiya.**

İNTERMÉSSO [ital.] *mus.* Sərbəst formalı kiçik instrumental pyes, bəzən operanın ortasında orkestr tərəfindən çalınan kiçik müstəqil musiqi pyesi. *Sevgilisi Aşıq Qərıbdən ayrı düşmüş Şahsənəmin hicran kədərləri, R.Əliyevin “Şahsənəm” operasının üçüncü pərdəsində orkestrin müşayiəti ilə skripkanın çaldığı solo (çargah) ilə ifadə edilir. Bu da intermesso formasıdır.* Ə.Bədəlbəyli.

İNTERNASİONÁL [fr.] 1. Bax **beynəlmiləl**. [Tofiq:] *A kişi, eşqin nə ruscası, nə azərbaycancası! Eşq internasionaldır.* M.İbrahimov.

2. tar. Beynəlmiləl proletar himninin və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası himninin adı.

İNTERNASİONALİST [fransızcadan] bax **beynəlmiləlçi**.

İNTERNASİONALİZM [fr.] bax **beynəlmiləçilik**. *Humanizm, xəlqilik, internasionalizm C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının ana xəttidir, canıdır.* M.İbrahimov.

İTERNÁT [lat.] 1. Məktəb yanında şagirdlər üçün ümumi yataqxana.

2. Şagirdlərin oxuyub yaşadıkları qapalı məktəb. *Cari dərslərindən etibarən şəhərdə internat təşkil edilmişdir.* (Qəzetlərdən).

İTERNET [lat. inter – ...arasında və ing. net – şəbəkə] Bütün dünyada milyonlarla kompüter vahid informasiya sisteminə birləşdirilən, elmi bilgilərin, işgüzar, əyləncəli və b. məlumatların azad mübadiləsi üçün ən geniş imkanlara malik olan global kompüter şəbəkəsi. *İnternet səhifələrində yer alan materiallar. İnternetə qoşulmaq. İnternet vasitəsilə məktublaşmaq.*

İTERVÁL [lat.] 1. Bir şeyi digərindən ayıran ara, aralıq, məsafə. *İntervalı gözləmək.*

2. mus. fiz. Eyni zamanda və ya bir-birinin ardınca çıxarılan iki səs arasındakı yüksəkliklə fərq. *Əgər əsas not ilə yardımçı böyük sekunda intervalı əmələ gətirirsə, o zaman daha yaxşı təsir yaratmaq üçün yardımçı not yarım ton alçaldılır.* Ü.Hacıbəyov.

İTERYÉR [fr.] 1. arxit. Binaının, mənzilin memarlıq və bədii cəhətdən tərtiblənməsi daxili hissəsi. *Metro stansiyasının interyeri. Yaşayış mənzilinin interyeri.*

2. sənət. Binaının, mənzilin daxili sahəsinin təsvir edən şəkil, rəsm.

İNTƏHA is. [ər.] Son, axır, nəhayət, qurtaracaq. *Məndən ötrü bu şadlığın intəha və əvəzi yox idi.* T.Ş.Simurq.

İNTƏHASI ara s. Axırı, qurtaranı, nəhayət, xülasə. *..İntəhası, iki-üç saat vaxt kifayətdir.* C.Məmmədquluzadə. *İntəhası, dava var uzun olur, qısa olur, sənə yaxın, ya uzaq olur.* Mir Cəlal. [Daşdəmir:] *Allah eləmə-*

sin, ay Sərvinaz nənə, intəhası, mən burda az oluram, yaylaqdan yeni gəlmişəm. B.Bayramov.

İNTƏHASIZ sif. Sonu, axırı olmayan, nəhayətsiz, sonsuz. *Bir gecə azarın intəhasız şiddətində şeyx gördü ki, qapı açıldı və Gülşüm daxil olub qapının arasında dayandı.* Ə.Haqqverdiyev. [Qarı:] *Əhməd qızını intəhasız, hədsiz-hesabsız sevibdir.* A.Divanbəyov. *Şirvan düzü intəhasız bir dəniz kimi görünürdü.* Ə.Vəliyev.

İNTƏHASIZLIQ is. Sonsuzluq, nəhayətsizlik; sonu, axırı olmama. [Nuriyyəyə] *elə gəlirdi ki, dünyada zaman, məkan deyilən şey yoxdur, bizim əqlimizin dərk edə biləcəyi əbədi bir boşluq, bir intəhasızlıq var.* İ.Əfəndiyev.

İNTİBA is. [ər.] Bir şeyin zehində buraxdığı iz, təəssürat. *Məryəm Bakıdan gəldiyi bir neçə gün müddətində gəzib tanış olduğu yerlərdən aldığı ilk intibaları xatırlayırdı.* M.Hüseyn. *Cabbarlının əsərlərini oxuyarkən və ya onlara tamaşa edərkən bizdə nə qədər xoş və gözəl hisslər, fikirlər, yeni intibalar artır.* M.Arif.

İNTİBAH is. [ər.] Oyanış, oyanma, canlanma, dirçəlmə, yenidən yüksəliş. *Azərbaycan ədəbiyyatının intibah dövrü. Milli intibah yolu.*

◊ **İntibah dövrü** tar. – XV–XVI əsrlərdə Avropada elm və incəsənətin çiçəklənməsi dövrü. *XVI əsrin axırncı on ilində, intibah dövrünün sonunda İtaliyada meydana gəlmiş ilk opera əsərləri üçün müəlliflər xüsusi instrumental müqəddimə bəstələməzdilər.* Ə.Bədəlbəyli.

İNTİBAHNAME is. [ər. intibah və fars. namə] Təbliği məzmununda olub, əksərən gizli çap edilərək kütlələr arasında yayılan vərəqə; bəyannamə. *İnqilabi intibahnamə. – Nəsir .. bolşevik intibahnaməsi çap etdiyi üçün həbsxanada yatırdı.* S.Hüseyn. *..İntibahnamələr .. çar hakimiyyətinə, burjuaziyaya qarşı mübarizəyə qalxmış fəhlə sinfinin iradəsini .. möhkəmləndirdi.* M.Hüseyn. [Dəmir Atəş:] *Gətirdiyim intibahnamələri .. yayaq, camaat öz firqəsinin səsinə eşitsin.* Ə.Vəliyev.

İNTİHA bax **intəha**. *Əmaninin dilrübəsi; Əzəldən rəhmiməsi; İntihayi-müddəsi;*

Sənsən canımın cananı. Əmani. [Xacə] qəziyyəni ibtidadan intihayədək Yusif şaha nəql etdi. M.F.Axundzadə.

İNTİHAR *is.* [ər.] Özünü öldürmə. [Zəmanə] ..o qədar o biçarəni əzdi ki, axırda onu ya intihara, ya qara torpaq altına girməyə məcbur etdi. C.Cabbarlı. *İndi onun simasında intihara qərar vermiş kimi küt bir durğunluq vardı. Mir Cəlal. □ İntihar etmək* – özünü öldürmək. *Yar-yoldaşlarından ar edəcək; Bəlkə axırda intihar edəcək. A.Səhhət. [Zeynal:] Mən intihar etmək ərfəsindəyəm. S.Hüseyn. [Münəvvər:] Mənim əməlim yarımçıq qaldığı üçün dünyada qalmağı istəmirəm, bu dərdlər məni öldürəcəkdir, yəni intihar edəcəyəm. M.S.Ordubadi.*

İNTİXAB *is.* [ər.] Seçmə, seçib ayırma. [Qoca:] ..Hökmdar intixabında da atanın iştirakı və meyli təqdis olunardı. Çəmənzmimli. [Səmir:] Məni bu saat ən çox həyəcanlandıran başqa bir şeydir: müvazinətini itirib, intixabında yarılmıyasan. M.Hüseyn. □ **İntixab etmək (eləmək)** – seçmək. [Cəmilə] özünə həyat yoldaşı intixab etmək ərfəsində idi. S.Hüseyn. *C.Məmmədquluzadə böyük rus komediografını şüurlu olaraq özünə müəllim intixab etmişdi. M.İbrahimov. İntixab olunmaq (edilmək)* – seçilmək. *Bəzi də, heç bir sənətin sahibi olmayıb, camaat arasında gözən və camaat içində bəzi məmuriyyətlərə intixab olunmaq axtaran şəxslərdir. C.Məmmədquluzadə. Nümayəndələr intixab olunduğu zaman Fəxrəddin də nümayəndə heyətinin sədri seçildi. M.S.Ordubadi.*

İNTİQAL *is.* [ər.] 1. Bir yerdən başqa yerə keçmə, yerini dəyişmə. □ **İntiqal etmək** – köçmək, başqa yerə keçmək, yerini dəyişmək. [Çopov:] *Zatən ənənə nəsilərdən intiqal etmiş kollektiv bir ağıl deyilmi? Çəmənzmimli.*

2. Mexanizmlərdə: açma əməliyyatını yerinə yetirən xüsusi qurğu.

İNTİQAM *is.* [ər.] Özünə pislük edənə pislük etmə arzusu və işi; qisas, qisas alma, heyif alma, əvəzə əvəz; öc. [İsmət:] *Ah, fəqət intiqam dilərsə Orxan; İsmət xoşbəxt ikən olur bağı qan. H.Cavid. Eşqin intiqamı yaşar hər zaman... S.Vurğun. Bu ki faciə-*

dir... faciəmizi; Niyə çevirmirik intiqama biz? B.Vahabzadə. □ İntiqam almaq (çəkmək) – heyfini almaq. [Molla Xəlil] *aradığını bulmuş, müəllimdən yaxşı intiqam alacaqdı. S.Hüseyn. [Şeyda:] İnan ki, əfv etmək intiqam almaqdan daha müdhişdir. H.Cavid. [Ovçu anasına:] Mövhumat çəngəlində mənə olan sevgilimin intiqamını almıyam. Ə.Məmmədخانlı. İntiqamını yer-də qoymamaq* – intiqamını almaq, əvəzini çıxmaq.

İNTİM [fr.] *kit.* 1. Dəruni, içdən gələn, səmimi. *İntim lirika yenə güvənlili vətənpərvərlik motivləri ilə çarpazlaşır. M.Hüseyn. Füzulinin intim duyğuları tərənnüm edən şeirlərində də, lirikasında da zamanəsinin ruhu, fəlsəfəsi, əxlaqi görüşü və təsəvvürləri əks etmişdir. M.İbrahimov.*

2. Gizli, məhrəmanə. [Tahirə] *elə gəlirdi ki, sevgilisi öz narazılığını yalnız intim bir şərəiddə söyləyəcək və Tahirdən ciddi bir haqq-hesab almamış əl çəkməyəcək. M.Hüseyn.*

İNTİŞAR *is.* [ər.] Yayma, yayılma. *Amma [nə] hasil mənim bu yazdığım mətalibdən ki, onların intişarı mümkün deyil. M.F.Axundzadə. // Nəşr olunma, çıxma, çap edilmə. "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi 1906-cı ildən intişara başladı. □ İntişar etdirmək* – yaymaq. *Əjdərlə .. bu çap olunmuş ədəbiyyatı intişar etdirmək işində əsas rolu oynayırdı. S.Rəhman. İntişar etmək* – yayılmaq. *Əziz balalar! ..Məktəb vasitəsilə öyrəndiyimiz elmləri, fənləri insanlar arasında intişar etmək fikrində bulundug. N.Nərimanov. Onun [akasiyanın] açmış ağı çiçəklərindən xoş bir iy intişar edirdi. S.Hüseyn. Xalq musiqi yaradıcılığının ən çox intişar edən janrı mahnılardır. Ə.Bədəlbəyli.*

İNTİZAM *is.* [ər.] 1. Nizam və qayda, səliqə, tərtib. [Yemək odasında] *evini və ailəsinə sevən bir qadın intizam və səliqəsi müşahidə edilirdi. S.Hüseyn. [Oğlan:] Bizim evimizdə intizam və ölçü altına girə biləcək heç bir şey yoxdur. M.S.Ordubadi. □ İntizama salmaq* – nizama salmaq, qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq.

2. Hər hansı bir kollektivin bütün üzvlərinin tabe olması məcburi olan möhkəm

qayda, qanun; nizam. *Əmək intizamı. Hərbi intizam. Şüurlu intizam tərbiyəsində inan-dırma üsulu böyük rol oynayır. – ..Məktəb öz intizamı, dərslə keyfiyyəti, ictimai, faydalı işləri ilə şöhrət qazanmağa başladı. S.Rəhimov. [Müəllim Fərmana dedi:] Əgər or-duya alınan gənclər sizin kimi düşünsə, or-duda intizam ola bilərmi? Ə.Sadiq. □ İntizama salmaq – nizam və intizama tabe etmək. [Çopov:] Bunları [iskitləri] yalnız igid bir erkərdə intizama sala bilər. Çəmənzəminli.*

İNTİZAMLI *sif.* İntizama ciddi surətdə riayət edən, qayda və qanuna əməl edən. *İntizamlı şagird. İntizamlı işçi. İntizamlı döyüşçü.*

İNTİZAMLILIQ *is.* İntizamlı olma, nizam və intizamı gözləmə.

İNTİZAMSIZ *sif.* 1. İntizama, qayda-qanuna riayət etməyən. *İntizamsız işçi. İntizamsız şagird. – [Qoşqar:] Bilirsiniz ki, mən intizamsız adam deyiləm.. İ.Hüseynov.*

2. Qayda-qanunsuz, tərtibsiz, nizamsız, pozuq, qarmaqarışlıq. *İntizamsız qoşun.*

İNTİZAMSIZLIQ *is.* 1. Nizam və intizamın olmadığı hal, nizam və intizama riayət etməmə. *Ən geridə qalan bu bölüyün zəif cəhətləri intizamsızlıq, qeyri-mütəşəkkillikdir.*

2. Qarmaqarışlıq, tərtibsizlik, səliqəsizlik, nizam və qayda olmaması.

İNTİZAR *is.* [ər.] Həsərət içərisində gözləmə, səbirsizliklə gözləmə. *Neçə rəfiqimüvafıqlə əlləşib içə mey; Nə kəsri-məclisiməydən, nə intizarı ola. S.Ə.Şirvani. On beş gün ayrılıq on beş il keçdi; Öldürdü intizar, gözüm yoldadır. Ə.Cavad. İntizar və səbirsizlik yenidən başladı. Qantəmir. Qurtardı həsrət də, xoş intizar da. B.Vahabzadə.*

□ **İntizar çəkmək** – bax **intizar qalmaq**. *Aşiq sazə nə qaldı? Ərzəm yazana qaldı; Bülbül intizar çəkər; Görək yazə nə qaldı? (Bayatı). Tülü-mahtab üçün çəkərdim; Dəmadəmdən gecə çox intizarı. Əmani. Adamlar bu saat nədə bir şey olacaq gümanı ilə intizar çəkirdilər. Mir Cəlal. // Gözləmək. Dağlara çıxmağa həkim qoymayır; İntizar çəkməsin dağ çiçəkləri. N.Rəfibəyli. **İntizar qalmaq** – nigaran olmaq, nigarançılıqla gözləmək. [Sara Bəhram:] *Bilmirsənmi ki,**

*əmin qızı sənsiz darıxır, həm də intizar qalmışdım. C.Cabbarlı. **İntizar qoymaq** – gözləməyə məcbur etmək, nigaran qoymaq, gözlətmək. *Zülfün tək belə, dilbər; Tumar çək telə, dilbər; Yetər intizar qoydun; Dolan gəl belə, dilbər. (Bayatı). Dedin ki, qoymaram ələmdə intizar səni. S.Ə.Şirvani. **İntizar olmaq** – bax **intizar qalmaq**. *Oldular intizar bir saat yarım. H.K.Sanlı. **İntizara yetməmək** – intizarını çəkdiyini görə bilməmək. *Ölürəm qəlbimdə yar nişanası; Gözüm yolda intizara yetmədi. Aşiq Ələsgər. **İntizardan qurtarmaq** – nigarançılıqdan qurtarmaq, arzusu yerinə yetmək, rahatlanmaq. *Bayatı səsi içəri dolanda Pərşan intizardan qurtarmış kimi dərinədən sinəsini ötürdü. M.İbrahimov. **İntizarında qalmaq, intizarını çəkmək** – birini həsrətlə, yaxud nigarançılıqla gözləmək. [Leyla:] *Bütün gün intizarında, gözüm həsrətdə qalmışdım. Ü.Hacıbəyov. [Sultan:] *Dünyada şad xəbərin intizarını çəkməkdən böyük zövq ələməz, qardaşoğlu! İ.Hüseynov.*******

İNTİZARÇILIQ *is.* dan. Səbirsizliklə gözləmə, intizar çəkmə, gözü yolda qalma; nigarançılıq.

İNTİZARLI *sif. şair.* Həsərətli, nigaran, intizarla dolu, intizar ifadə edən. *Göyərək bağça, nanə; Bağ nanə, bağça nanə; İntizarlı gözlərim; Doyunca bax cananə! (Bayatı). Məsmə arvadın başında intizarlı fikirlər bir-birini təqib edirdi. Mir Cəlal. İntizarlı dəqiqələr zindandan ağır, illərdən uzun olsa da, başa çatırdı. B.Bayramov.*

İNTONASIYA *is.* [lat.] dilç. 1. Səs tonunun ucalıb-alçalması; ton, tələffüz xüsusiyyəti.

2. Musiqi alətində çalarkən, yaxud oxuyarkən tonun düzgün və ya yanlış səslənməsi.

İNTRİQA [fr.] 1. Bir məqsədə (adətən pis məqsədə) yetmək üçün əlaltından görülmə iş; hiylə, fitnə. *İntriqa aparmaq. İntriqa qurbanı. – ..Təbriz şəhəri irticanın və siyasi intriqaların mərkəzinə çevrildi. M.S.Ordubadi. [Tələbə:] *Bir də, mən intriqa bilən adam deyiləm.. Qantəmir. [Yusif:] *Deyirlər, sədrin əleyhinə intriqa düzəldirsən. B.Bayramov.***

2. *ədab.* Roman və ya dramda əsas hadisələrin çox dolaşlıqlığı və gərginliyi cəhətdən fərqlənən süjet xətti, mövzunun diyyünü.

İNTRIQÁN, İNTRIQAÇI *is.* İntrıqa ilə məşğul olan adam. *İntrıqanın biridir.*

İNTUISİYA [*lat.*] 1. Bir şeyin mahiyyətini incədən-incəyə duyma qabiliyyəti; duyğu.

2. Fəlsəfədə: varlığı təcrübə və məntiqi nəticələrin köməyi ilə deyil, bilavasitə anlama, dərk etmə qabiliyyəti. *İntuisiyanın psixoloji mexanizmi. Spinozanın fəlsəfəsində intuisiya böyük yer tutur.*

İINVALID [*lat.*] bax **əİLİL**. *İnvalidlərin nümayəndəsi bilib ona tribunada yer vermişdilər. Mir Cəlal.*

İNVAR *is.* [*ing.*] Dəmir xəltəsi.

İNVARIÁNT *is.* [*lat.*] Düşdüyü mühtdən asılı olmayan.

İNVENTÁR [*lat.*] 1. Bir müəssisəyə, idarəyə, təşkilata məxsus olan avadanlığın, ləvazimatın və s.-nin məcmusu. *Kənd təsərrüfatı inventarı. Xəstəxana inventarı. Zavod inventarı.*

2. Həmin ləvazimatın, avadanlığın siyahısı. *İnventar tərtib etmək. Kitablari inventara daxil etmək.*

♦ **Canlı inventar** – mal-qara. **Cansız inventar** – alətlər, nəqliyyat vasitələri, avadanlıq və s.

İNVENTARİZÁSİYA [*lat.*] Siyahıyaalma, siyahıyaalınma, inventara daxil etmə (edilmə). *İnventarizasiya siyahısı. İnventarizasiya komissiyası.* // Hər hansı müəssisəyə, idarəyə, təşkilata məxsus olan şeylərin yerində olub-olmadığını hesablama və siyahısını tutma yolu ilə yoxlanması. *Kitabxana fondunun inventarizasiyası.*

İNVÉRSİYA [*lat.*] *dilç. ədəb.* Qrammatik hadisə və ya üslubi üsul olaraq, cümlədə sözlərin adi sırasının dəyişdirilməsi.

İNYÉKSİYA [*lat.*] *tib.* Dəri altına iynə ilə dərman yeritmə.

İNİZBATÇI *is.* İdarə edən, idarə başçısı; özünü tabe olan idarə və ya müəssisədə yaxşı nizam və intizam yaratmış müdir. *Nəriman onu inzibatçı kimi tanıyırdı. Mir Cəlal. [Zakir] yaxşı bir mühəndis olmaqla bərabər, yaxşı da inzibatçıdır. H.Seyidbəyli. İnzibatçı Qulam müəllimin xahişinə əməl etdi. S.Rəhimov.* // Məsul sərəncamçı.

İNİZBATÇILIQ *is.* Konkret rəhbərlik əvəzinə quru əmr və sərəncam verməklə

idarə etmə. [Qəhrəman:] *Qəti surətdə inzibatçılığa, hay-küyə yol vermək olmaz. Ə.Vəliyev.*

İNİZBATI *sif.* 1. Nizam-intizama aid olan, nizam və intizam nəzərdə tutan qanunlara uyğun olan, bir idarənin intizam qanunlarına tabe edilən. *İnzibati tədbirlər. İnzibati cəza.* □ **İnzibati yolla** *hüq.* – icra orqanlarının sərəncamı ilə. *İnzibati yolla cəzalandırmaq. İnzibati yolla sürgün etmək. İnzibati yolla cərimələndirmək.*

2. İdarə sisteminə, icraedici hökumət orqanlarına aid olan. *İnzibati idarələr. İnzibati mərkəz. İnzibati xəritə. İnzibati vahid.* – *Şərvur və İrəvan qəzalari inzibati idarələri şikayətlə dolu idi. E.Sultanov.*

♦ **İnzibati hüquq** – daxili idarə sahəsində dövlət fəaliyyətinin payda və üsullarını müəyyən edən hüquq normaları.

İNİZVA *is.* [*ər.*] *klas.* Xəlvət bir yerə çəkilib adamlardan uzaqlaşma, xarici ələmlə əlaqəsini kəsmə. □ **İnzivaya çəkilmək** – bir guşəyə çəkilib, dünya ilə əlaqəsini kəsmək. [Süleyman] *deyərdi ki, rəvayətə görə, .. onun övladından biri başını götürüb qaçmış.. Bu Abşeronda, sahilə, qayalıqlarda inzivaya çəkilmis. Hər kəsdən uzaq həyat sürmüş və ölmüşdür. Ə.Məmmədخانli. Onun sonsuz dardları yetişmədi davaya; O qayıdıb evinə çəkildi inzivaya. B.Vahabzadə.*

İON *is.* [*yun.*] *fiz.* Elektriklə yüklənmiş atom və ya atom qrupu.

İONİZÁSİYA [*yun.*] bax **ionlaşma** və **ionlaşdırma**.

İONLAŞDIRICI *sif. fiz.* İon əmələ gətirən, ionun meydana gəlməsinə səbəb olan. *İonlaşdırıcı amil.*

İONLAŞDIRILMA “İonlaşdırılmaq” dan *f.is.* *..Havanın süni ionlaşdırılmasına, ondan profilaktika və müalicə məqsədləri üçün istifadə olunmasına maraq artmışdı. (Qəztlərdən).*

İONLAŞDIRILMAQ *məch. fiz.* İon əmələ gətirilmək.

İONLAŞDIRMA “İonlaşdırmaq” dan *f.is.* **İONLAŞDIRMAQ** *f. fiz.* İon əmələ gətirmək, ion doğurmaq, ion törətmək. *Qazı ionlaşdırmaq. Havanı ionlaşdırmaq.*

İONLAŞMA *is. fiz.* Hər hansı mühtdə ionların meydana gəlməsi. *Qazların ionlaşması.*

İONLU *sif. fiz.* İonu olan. *İonlu reaksiya.*

İP *is.* 1. Uzun pambıq, kətan, yun və s. liflərindən eşilib hazırlanan və əsasən bağ kimi işlədilən məmul. *İplə bağlamaq. Tayları iplə sarımaq.* – [Ağa:] *Gördüm yeşiyin ipi qırılıb. Molla Nəbiqulu yeşiklə bərabər ağacdən uçub, düşüb Qasımın otağının üstünə.* Ə.Haqverdiyev. // *məc.* Buxov, cidar, əl-ayağı bağlayan şey mənasında. [Koroğlu dedi:] *Qırılar zəncirlər, iplər; Nər atılar meydana indi.* “Koroğlu”.

2. Pambıq iplikdən toxunmuş. *Çarığ bağlarından, uzunboğaz rəngli ip corablarından bəlli idi ki, ananın əzizidir.* Mir Cəlal. □ **İp vurmaq** – toxumaq (iplə). *Torun ipini vurmaq. Corab ipi vurmaq.* – Ömrünü susmaq və başını aşağı salaraq məkik atmaqla, ip vurmaqla keçirən şərbəflər və muzdurlar yavaş-yavaş səsinə qaldırır “ur-reyy” çığırdı. Ə.Əbüllhəsən.

♦ **İpə (ipə-sapa) yatmamaq (gəlməmək)** – heç bir nəsihət götürməyən, söz eşitməyən, yaxud heç bir nizam və intizama uyşmayan adam haqqında. *Padşah nə qə-dər dəlil-dələlət elədi, Qəmər ipə-sapa gəlmədi ki, gəlmədi.* (Nağıl). *Uşaq oynayır, gülür; Xəstə deyilsə əgər; Bəzisi sakit olar; Bəzisi ipə yatmaz.* R.Rza. **İpə-sapa düzmək (düzülmək)** – fikrin, sözlərin düzgün, səlis, rəvan ifadə edilməsi haqqında. *Fikir-lər cərgə-cərgə ipə-sapa düzüldü; O, iztirab əlində üzüldükə, üzüldü.* B.Vahabzadə.

İpə-sapa yatmaq (gəlmək) – yola gəlmək, söz eşitmək, nəsihət qəbul etmək. [Hüm-mətyar:] [Xanpəri] *ancaq iki ildir daha o adam deyildir. İndi, necə deyərlər, ipə-sapa yatır.* Ə.Vəliyev. ...**ipinə (ipinin üstünə) odun yığmaq olmaz** – etibarsız, sözünün üstündə durmayan, mütərəddid adam haqqında. *Xan Fətəlinin adını eşitcək təkrar qəzəbləndi: – Onun sözünü danışma! – dedi, – onun ipinin üstünə odun yığmaq olmaz!* Çəmən-zəminli. **İpini boşaltmaq (buraxmaq)** – sərbəstlik vermək, pis hərəkətlərinə göz yummaq, qabağını almamaq, başlıbaşına buraxmaq. *Uşağın ipini lap boşaltmışan ha. İpini çəkmək (yığmaq, yığışdırmaq)* – pis yoldan, pis əməldən qaytarmaq, qabağını almaq, həddini göstərmək, intiza-

ma çağırmaq. [İmamzadə:] *Sən bunların ipini yığışdırma bilməsən, hər cür xata baş verə bilər.* Q.İlkin. **Boğazına ip salmaq** – boğub öldürmək. *İslamın fikrinə gəlmişdi ki, Təlini xoş dillə alıb qılığa gətirsin, sonra bir gecə boğazına ip salıb boğsun.* S.Hüseyn.

İPÇİN *bax* **İFÇİN.**

İPƏK 1. *is.* Tut yarpaqları ilə bəslənən barama qurdlarının əmələ gətirdiyi çox incə və parlaq tellər və bu tellərdən toxunan qiymətli parçalar. [Əsgər:] *Çit, ipək, məxmər, bafta, tafta – hər şeyim var.* Ü.Hacıbə-yov. *Bir yığın tüllərə və ipəklərə bürünmüş qızlar gələr, oynarlar.* H.Cavid. *Buranın [Çalusun] bollu dünyüsü və məşhur ipəyi vardır.* M.İbrahimov.

2. *Sif. mənasında.* İpəkdən hazırlanmış, ipəkdən tikilmiş (toxunmuş). *İpək paltar. İpək köynək. İpək pərdə.* – *Onlar ipək xalçalar döşənmiş aynalı pilləkənlərdən yuxarı çıxıb .. böyük salona girdilər.* M.S.Orduba-dı. *Nazlı əynindəki tünd-şabalıd rəngli ipək köynəyini çıxardı.* S.Rəhman.

♦ **İpək kimi** – 1) çox incə, parlaq, yumşaq. *İpək kimi saçları var.* – *Tüklərindir ipək kimi parlaq; Bədnəzərdən vücudun olsun iraq!* M.Ə.Sabir. *Of, nə yamandır o süzgün baxışlar; Ey ipək telləri zərəfşan gəlin!* H.Cavid; 2) *məc.* mülayim, xoşrəftarlı, yumşaq. *İpək kimi xasiyyətdə.* – *Deyir Məşədi bəy, alnında vüqar; Onun ipək kimi təbiəti var!* S.Vurğun.

İPƏKAÇAN *bax* **İPƏKƏYİRƏN.** *İpəkaçan zavodlarında əvvəlcə baramaların üzərində olan tiftikləri, sonra isə nazik ucları ayırırlar.* “Əmtəəşünaslıq”. [Qonça:] *Rəştdə ipəkaçan dəzgahımız vardı.* S.Hüseyn.

İPƏKÇİ 1. *is.* İpəkçilik mütəxəssisi, baramaçılıq mütəxəssisi; baramaçı.

2. *köhn.* İpək satan, ipək taciri. *Bakıda iri ticarətli məşğul olan düyüçülər, xalçaçılar, ipəkçilər .. də az deyildi.* H.Sarabski.

3. *Sif. mənasında.* Barama yetişdirməklə məşğul olan, baramaçı. *İpəkçi təsərrüfat.*

İPƏKÇİLİK *is.* 1. Barama qurdundan ipək hasil etmə işi; baramaçılıq. *İpəkçiliklə məşğul olmaq.* – [Qonça:] [Ataş] *İpəkçiliklə məşğul olurdu.* S.Hüseyn. *Burada [Rəştdə] ipəkçilik geniş yayılmışdır.* M.İbrahimov.

2. Bu işlə məşğul olan təsərrüfat. *İpək-çilik təsərrüfatı.*

İPƏKƏYİRƏN *sif.* İpəyi açan, ayıran, təmizləyən. *İpəkəyirən maşın.*

İPƏKXANA *is. köhn.* İpək karxanası, ipək emalxanası.

İPƏKQURDU *bax baramaqurdu.* *İpək-qurduları böyüyüb yaşa çatdıqdan sonra, ipək sarımaq üçün tel buraxmağa başlayırlar.* A.Quliyev.

İPƏKLİ *sif.* İpək qarışığı olan, içərisində ipək olan. *İpəkli parça.*

İPƏKTOXUYAN *sif.* İpəkdən parça toxuyan. *İpəktoxuyan maşın.* – *İpəktoxuyan kombinatda yüzrlərli ixtisaslı fəhlə çalışır.* S.Rəhman.

İPƏYATMAZ *sif. və is.* Heç bir üsul və qaydaya, nizam və intizama uyuşmayan, heç bir nəsihət və söz qəbul etməyən (adam), tərs (adam).

İPƏYATMA(MA)ZLIQ *is.* İpəyatmaz adamın hal və keyfiyyəti; tərslik.

İPƏYİRƏN *sif.* İpi açıb təmizləyən və əyirən. *İpəyirən maşın.*

İPLƏMƏ 1. *is. dan.* Dəlisov, dəlibaş, dəli. *İpləmənin biridir. O, lap ipləmə imiş. // Sif. mənasında.* Zəncirlə, iplə bağlanmalı olan; zəncirləmə. *İpləmə dəli.*

2. "İpləmək" dən *f. is.*

İPLƏMƏK *f.* İplə bağlamaq, iplə sarımaq. *Yükü ipləmək. Yeşiyi ipləmək.*

İPLİK *is.* 1. Pambıq lifindən hazırlanan möhkəm, davamlı sap. *Pambıq iplik.* – *Uşağın iki əlinin baş barmaqlarını iplik ilə bir-birinə bağlayıb sonra ipliyi kəsirlər.* Ə.Haqverdiyev. [Ayna:] *Budur, boyatmaq üçün iplik aparıram.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *Sif. mənasında.* Həmin sapdan toxunmuş, hazırlanmış. *İplik tor.* – *Ala iplik çuvalları heç kəs tanımır, hamı mat qalıb çiy-nini çəkirdi.* B.Bayramov.

♦ **İplik kimi dolaşmaq** – qarışmaq, bir-birinin içinə keçmək. *Hatəm dayı .. təpələr arasında iplik kimi dolaşq düşən cıyırlara baxırdı.* Mir Cəlal.

İPLİKXANA *is.* İplik karxanası, iplik fabriki.

İPLİKLİ *sif.* Xalis yun deyil, iplik qarışığı olan, iplik qarışığı toxunmuş. *İplikli parça.*

İPOTEKA *is.* Müavinət, girov qoyulmuş əmlak.

İPPODRÓM *is.* [yun.] Cıdır meydanı.

İPRƏNMƏK *f.* İyrənmək, kimsə, nəyəse nifrət etmə.

İPRİT [Belçikada İprit şəhərinin adından] *kim.* Xardal qoxuyan zəhərli qaz; dəridə irinli yara əmələ gətirən və orqanizmi bü-tünlüklə zəhərləyən davamlı zəhərləyici maddələrdən biri.

İPSİZ *sif.* 1. Başına ip salınmamış, başı iplə bağlanmamış, açıq buraxılmış.

2. *məc. dan.* Öz hərəkətlərində hədd-hüdüd bilməyən qaba, qanmaz adam haqqında. *İpsizin biridir.*

İPVARI *sif.* İpə oxşar, ip kimi.

İRAD¹ *is.* [ər.] Söyləmə, demə, danışma.

□ **İrad eləmək (etmək)** – demək, söyləmək. *İngiltərə vaizi Ser Deterding öz möizələrinin birində irad edirmiş ki, dünyada neft iki qisimdir. C.Məmmədquluzadə. [Xarrat:] Əfəndim, irad etdiyim bu sözlər xilafı-həqiqət ki deyildir? T.Ş.Simurq. [Kərəmov:] Orada niq irad elədi, qəzetə düşdü, indi də budur, qayıdır, deməli, təzədən düşəcəyik işə.* S.Rəhman.

İRAD² *is.* [ər.] Nöqsan, kəsir, eyib, qüsür.

□ **İrad eləmək (tutmaq, saymaq)** – nöqsan tutmaq, kəsirini, eyibini demək. *Hicran edibdi könülmü bərbad, ağlarım; Çoxlar tutar bu halıma irad, ağlarım.* X.Natəvan. *..Böyüklərə irad tutmaq özü bir xatadır. C.Məmmədquluzadə. Dilara .. gülə-gülə anasına irad tutmuşdu..* M.İbrahimov.

İRADCIL *sif.* Hər şeyə irad tutmağı, irad tapmağı sevən. *İradcıl adam.*

İRADÇI *sif.* Hər şeyə irad tutan, hər şeydə bir nöqsan, eyib, qüsür tapmağa çalışsan. *İradçı adam.*

İRADÇILIQ *is.* Hər şeydə irad tutma, hər şeydə bir nöqsan, eyib, qüsür tapmağa çalışma.

İRADƏ *is.* [ər.] 1. İnsan psixikasının, insanın öz qarşısına qoyduğu məqsədə nail olmaq, arzu və istəklərini həyata keçirmək qabiliyyətində təzahür edən xüsusiyyət-lərindən biri. *İradə qüvvəsi. İradə zəifliyi.* – [Doktor:] *..Hər çətinliyi ortadan qaldıran iradədir.* A.Şaiq. *Min bir əzaba dözdüm,*

iradən sarsılmadı; Qəlbindən hicran yükü daş kimi asılmadı. S.Rüstəm. Əjdər Mirzə Hüseynin sözlərində böyük iradə və inam olduğunu hiss edirdi. S.Rəhman. // Bir şeyi əldə etmək üçün göstərilən səy, cəhd, qeyrət, inad. [Səbirə:] Birdən zərfi əlimdə gördüm. Qaytarmağa iradəm çatmadı. M.Hüseyn.

2. İstək, arzu, könül, tələb. *İradəsini yerinə yetirmək.*

3. *köhn. hökm, fərman. // Niyət, məram. [Vəzir:] A kişi, padşahın iradəsi budur ki, sənin qızını alsın, razısanmı? Ü.Hacıbəyov. □ İradə etmək (buyurmaq) köhn. – əmr vermək, hökm etmək, buyurmaq. Pəs o biri rəfiq iradə etdi ki, daxil olsun, onun da halı bu qərər ilə oldu. M.F.Axundzadə.*

İRADƏLİ *sif.* Möhkəm iradəyə, xarakterə sahib olan (bax **iradə** 1-ci mənada). *İradəli oğlan. – [Günəş] nəzakətli, ciddi və iradəli bir qadın olmuşdu. A.Şaiq. Zeynəb .. ədəbiyyatımızda yaranmış iradəli qadın surətlərindəndir. M.İbrahimov. Həcar qızının möhkəm iradəli olduğunu bildirdi. Ə.Vəliyev.*

İRADƏLİLİK *is.* Möhkəm iradəyə malik olma, iradəcə möhkəmlik; səbatlılıq.

İRADƏSİZ *sif.* İradəsi olmayan, iradəsi zəif, qətiyyətsiz. *Zeynal iradəsiz bir gənədi. S.Hüseyn.*

İRADƏSİZLİK *is.* İradəsi olmayan adamın hal və keyfiyyəti; iradə zəifliyi, qətiyyətsizlik. *Toğrul artıq hökumət işlərindəki dəyərsizliyini və həddindən artıq zəiflik və iradəsizliyini göstərdi. M.S.Ordubadi. [Məhmud] iradəsizlik etsə, özünü məhv edə bilər. Z.Xəlil.*

İRADƏT [*ər.*] *klas.* Arzu, istək, könüldən gələn razılıq. *Öz iradəti ilə (öz razılığı ilə). – Hüsn əfəti-eşq olub dəmadəm; Gəldikə iradət oldu möhkəm. Füzuli. Durmuşam eyni iradətlə yenə; Baxıram kuyinə həsrətlə yenə. M.Ə.Sabir. [Mirzə Bəylər:] Bir az məhəbbətə sədaqətım var; Şövg ilə həvəsə iradətim var. Aşiq Ələsgər.*

İRADİ *sif.* İradəyə aid, iradədən asılı olan, iradə ilə bağlı olan; ixtiyari. *İradə hərəkat.*

İRADSIZ *sif.* Heç bir iradə, nöqsanı olmayan; nöqsansız, qüsuruz, eyibsiz. *İradsız iş. İradsız əsər. İradsız adam olmaz.*

İRADSIZLIQ *is.* Nöqsansızlıq, qüsuruzluq, eyibsizlik.

İRAQ *zərf* Uzaq, uzaqda. *İraq olmaq. İraq durmaq. – Gül əkdim, şaxta vurdu; Nə yaman vaxtda vurdu; Bimürvət ovçu məni; Yardan iraqda vurdu. (Bayatı). Mürği-ruhüm getməz səndən iraqa. Aşiq Ələsgər.*

□ **İraq düşmək** – uzaq düşmək, ayrılmaq, uzaqda olmaq. [Bahadır] *gördü ki, Sonadan xeyli iraq düşübdür. N.Nərimanov. İraq eləmək* – uzaqlaşdırmaq, uzaq eləmək. *Çıxarda q məmləkətdən; Ölkədən iraq eyləyək! Aşiq Ələsgər. İraq olmaq* – uzaq olmaq, uzaq düşmək. *Elə bilsin padşahi-zamandır; Hər kim iraq olur, müxtəsər, səndən. Q.Zakir. Müddətdi gözümdən olubdu iraq; Əridib ürəyim dərdü qəm, fəraq. Aşiq Ələsgər. Gözümdən bir an da iraq olmadın; Mən sənə hər yerdə Vətən deyirəm. S.Rüstəm. // sif. Uzaq. Uzaq ölkələrə, iraq ellərə; Axışan buludlar, axan buludlar! N.Rəfibəyli. // İs. mənasında. Uzaq yer. Yolun oldu iraqqlar; Çiyim kəsdi yaraqlar; Ayrılıq məlum oldu; Mən ağlaram, yar ağlar. (Bayatı). İraq, iraq candan, iraq olsun* – uzaq olsun, Allah göstərməsin (qorxulu, zərərli, arzu edilməz bir şey, hadisə haqqında deyilir). [Gülsüm xala:] *Buy, bu nə sözdür deyirsən, a qadın aldığım, iraq canından, Allah eləməsin ki, Şirin qiyamətə kimi yatsın. E.Sultanov. [Səriyyə xala:] İraq candan, [uşaqlar] dilənçiyə oxşayırdılar. M.İbrahimov. [Kiçikxanım:] Allah eləməsin, iraq candan! – deyə onun əlini sıxdı və tələsirmiş kimi ayrılıb getdi. Mir Cəlil.*

İRAQLAŞDIRILMA “İraqlaşdırılmaq” – dan *f.is.*

İRAQLAŞDIRILMAQ *məch.* Uzaqlaşdırılmaq.

İRAQLAŞDIRMA “İraqlaşdırmaq” dan *f.is.*

İRAQLAŞDIRMAQ *f.* Uzaqlaşdırmaq.

İRAQLAŞMA “İraqlaşmaq” dan *f.is.*

İRAQLAŞMAQ *f.* Uzaqlaşmaq.

İRAQLIQ *is.* Uzaqlıq, uzaqda olma. *Mənim qanıma girmə, ey pəri, kim; İraqlıqdan gözü qan ağlar oldu. Kişvər.*

İRANLI *is. və sif.* İran əhalisindən olan; İran vətəndaşı, İran təbəəsi.

İRANŞÜNAS *is.* [*fars.*] İranşünaslıq mü-təxəssisi.

İRANŞÜNASLIQ *is.* İran dilləri və mədəniyyətini öyrənən elmlərin məcmusu; İran filologiyası.

İRBİS *is. zool.* Qar bəbəri, pişikkimilər fəsiləsindən məməli yırtıcı heyvan.

İRİLƏN *dan. bax riçal.* *Armud içəli .. indi istədiyən qədər taparsan.* Ə.Əbülhəsən.

İRÇƏ *is. məh.* Qəlib. *Zərgər irçəyi.*

İRDƏLƏMƏK *f. məh.* Təmizləmək, arıtmaq. *Taxılı irdələmək. Meyvəni irdələmək.*

İRƏLİ *zərf 1.* Hərəkətin istiqamətinə görə qabağa, qabaq tərəfə (*geri* əksi). *İrəli yerimək. İrəliyə addımlamaq. İrəli çıxmaq. İrəli sürmək.* – *Qaraca qız isə irəli gəlib öz dostunun zəhərlənmiş qanını sorur.* S.S.Axundov. *Kəhər yerindən dördnala sıçrayıb durnağının altından palçıq topaları səpələyə-səpələyə irəli cumdu.* M.İbrahimov. □ **İrəli vermək** – 1) qabağa vermək, qabağa uzatmaq. *Tüfəngi irəli vermək;* 2) qabağa itələmək, qabağa çıxartmaq. *Uşağı irəli verdim. // Sif. mənasında. Qabaq, ön. Məktəbin irəli tərəfi güllükdür. // İrəliddəki* – öndə olan, qabaqda olan. *İrəliddəki dəstə sürətlə qaçırdı. // Qabaq tərəfə, qabağa (bəzən irəliyə* şəklində). *Ürkə tövsüyə-tövsüyə su içmək üçün başını irəli uzadanda silah səsinədən diksinib qulaqlarını şəkldi.* M.Hüseyn. *Sal daşının dibindən irəliyə bir qoşalulla çıxmışdı..* M.İbrahimov. *Qırmızı alov irəli hücum edir, pəncələnməmiş buğda dərzlərini yandırır məhv edirdi.* Ə.Vəliyev. // **İrəlidən** şəklində – qabaqdan, öndən, qarşıdan. *İrəliddən ariq tülküyə bənzəyən alış-verişçilər qaban kimi gümrəhlənib don-don donquldandırdılar.* E.Sultanov.

2. Əvvəl, qabaq. *Fərəhimdən ölərəm gər səni bərdən görsəm; Gəlməyindən irəli eylə xəbərdar məni.* S.Ə.Şirvani. [Allahqulu:] *O məndən bir-iki saat irəli gəlibdir.* N.Vəzirov. // *Tez. Hamıdan irəli gəldi.* □ **Bundan irəli** – 1) ...əvvəl, ...qabaq. *Yetmiş il bundan irəli bina olunan Naxçıvan hamamlarının xəzinəsinin suyu yeddi ildə bir dəyişilir.* C.Məmmədquluzadə. *İndiki işləri görəndə on bir il bundan irəli olan bu əhvalat yadıma düşür..* Qantəmir; 2) keçmişdə, keçmiş zamanda, əvvəllər, qabaqlar. *Bundan irəli arvadlar ərnləri ilə fəxr edirdilər.* Ə.Vəliyev.

// **İrəlilər, irəlilərdə** şəklində – keçmişdə, qabaqlar, əvvəllər. [Qurban:] *Qarı nənə, bayaq dedim, irəlilər ar ələyirdim.* Ə.Haqverdiyev. [Cahangir ağa:] *İrəlilərdə mən də sənin kimi eşitmişdim.* S.S.Axundov.

3. **İrəlini** şəklində – gələcəyi, sonranı, qabağı, gələcək zamanı (dövrü, şəraitini və s.-ni). *İrəlini nəzərə almaq. İrəlini düşünmək. Rəhbərlik etmək üçün irəlini görmək lazımdır. // İrəliddə* – 1) qabaqda, öndə, qarşıda; 2) qabaqda, sonra. *Bu xüsusdə söhbət irəliddə gedəcəkdir. – İrəliddə Mərdəkanın işıqları fərq edilirdi.* S.Hüseyn. *Birinci gün olduğu kimi yenə də Cavad irəliddə gedir, döyüşçüləri ruhlandırır.* Ə.Vəliyev. // Gələcəkdə, qarşıda. *İrəliddə Səmədi tamamilə yeni bir həyat, yeni işlər, yeni qayğılar gözləyirdi.*

◇ **İrəli atmaq** – ortaliğa atmaq, irəli sürmək, müzakirəyə qoymaq. *Onu gözəl tanıyır və həmişə qabaqda getdiyini, yeni təşəbbüslər irəli atdığını yaxşı bilirdilər. İrəli düşmək* – 1) bir işdən qazanc əldə etmək, xeyir görmək, mənfəət götürmək. *Hacı Sultan isə yalnız daşgərdişindən gündə qırx-əlli pud irəli düşürdü.* S.Hüseyn; 2) başqasından daha tez hərəkət etmək, müvəffəqiyyət əldə etmək, qabaqlamaq. *O, məndən irəli düşdü. İrəli çəkilmək* – başqalarının arasından seçilib daha məsul işə, vəzifəyə təyin edilmək. [Sara] *xalq məhkəməsində bir il qulluq etdi, irəli çəkildi.* Mir Cəlal. **İrəli çəkmək** – 1) başqalarının arasından seçib daha məsul işə, vəzifəyə qoymaq. *Onu məktəb müdiri vəzifəsinə irəli çəkmişdilər;* 2) ortaya atmaq, irəli atmaq. *Müəllim Tellinin irəli çəkdiyi şəriət məsələsini təhlil etmək istəyirdi.* S.Hüseyn. **İrəli getmək** – 1) irəliləmək; 2) daha mütərəqqi fikirlər irəli sürmək. *C.Məmmədquluzadə bəzi ictimai hadisələrin anlayışında çox irəli gedir.* M.İbrahimov; 3) inkişaf etmək, tərəqqi etmək, artmaq. [Bədirisə:] *Bu, çox yaxşı qızdır. Kənddə qadınların irəli getməyinə çox can yandırandır.* Mir Cəlal. [Məmməd:] *Sən təşəvvür edirsənmi, beş-on ilin içərisində elm nə qədər irəli gedib?* Ə.Əbülhəsən. **İrəli gəlmək** – 1) əmələ gəlmək, yaxşılaşmaq, düzəlmək. *Uşaq günbə-*

gün irəli gəlir. – [Baloğlan:] *Daha bal da yesə, irəli gəlməz.* C.Cabbarlı; 2) törəmək, doğmaq, meydana çıxmaq, baş vermək. *Nöqsanlar diqqətsizlikdən irəli gəlmişdir.* – [Bəypolad:] *Cəsəratimin əfv ediləcəyinə əminəm, çünki səmimiyyətdən irəli gələn qüsurlar əfv edilir.* H.Cavid. **İrəli sürmək** – müzakirə, məlumat və s. üçün təklif etmək, ortaya atmaq. *İttiham irəli sürmək. Tezis irəli sürmək. Namizədlər irəli sürmək. İrəlidə getmək* – 1) qabaqcıl olmaq, birinci yeri tutmaq, başqalarını ötüb keçmək. *Yarışda irəlidə getmək;* 2) yol göstərmək, başçılıq etmək, qabaqda getmək. *Birinci gün olduğu kimi yenə də Cavad irəlidə gedir, döyüşçüləri ruhlandırır.* Ə.Vəliyev.

İRƏLİCƏ *zərf* Qabaqca, öncə; irəlicədən. *İrəlicə kim dedi?*

İRƏLİCƏDƏN *zərf* Qabaqcadan, əvvəlcədən. *Gəlməyəcəyini irəlicədən bildirdi. İclas gününü irəlicədən bildirmək.*

İRƏLİDƏKİ *zərf* 1. Qabaqda olan, öndə olan; qabaqdakı, öndəki. *İrəlidəki yol. İrəlidəki ev. İrəlidəki adam.* – *Keşlə yaxınlığında qatarımız dayanmağa məcbur oldu; irəlidəki qatar qəzaya uğramışdı..* S.Hüseyn.

2. Sonra gələcək, növbəti. *İrəlidəki dayanacaqda sərnəşinlərdən çoxu düşdü.* Q.İlkin.

İRƏLİDƏN *zərf* 1. Qabaqdan, qabaq tərəfdən, öndən, qarşıdan. *İrəlidən bir atlı çıxdı.*

2. Qabaqcadan, irəlicədən. *İrəlidən xəbər vermək lazımdır.*

İRƏLİ-GERİ *zərf* 1. Bir tərəfdən o biri tərəfə, bu başdan o başa və əksinə; dala-qabağa. *Qaldırıcı maşınların yüz metr hündürlüyündə polad vışkaları .. irəli-geri hərəkət edir.* (Qəzətlərdən).

2. Başlangıç-son, əvvəl-son. *Kitabı irəli-geri vərəqləmək.*

İrəlisini-gerisini düşünmək (işin və s.-nin) – bir məsələni, işi və s.-ni hərtərəfli təhlil etmək, ətraflı düşünmək, götür-qoy etmək, nə kimi nəticələr verəcəyini nəzərə almaq. [İbrahim xan:] *Bu adam [Fətəli xan] işin irəlisini-gerisini düşünmür? – deyər Vəqifə müraçət etdi. Çəmənzəminli.*

İRƏLİKİ *sif.* Qabaqkı, (bundan) əvvəlki, ...əvvəl olmuş; keçmiş. *İrəliki məqalələrimizdən “Tərəqqi”nin hörmətli oxucuları*

gördülər ki, əsillərdən o dərəcədə uzaqda və kənarla durmayıblar. F.Köçərli. [Hafizə xanım:] *De görüm bəy irəlili arvadına puldan-zaddan göndərir, yoxsa yox?* Ə.Haqqverdiyev. [Hacı Murad:] *..Amma irəlilədi arvadın beş oğlu var, dörd də ay kimi qızı.* S.S.Axundov.

İRƏLİLƏMƏ 1. “İrəliləmək”dən *f.is.*

2. İrəliləyiş, yüksəliş, tərəqqi, inkişaf. *Xalq ədəbiyyatının dilində də böyük bir irəliləmə görünürdü.* M.İbrahimov.

İRƏLİLƏMƏK *f.* 1. Qabağa doğru hərəkət etmək, irəli getmək, yerimək. *Maşın evə doğru irəliləyirdi. O, yoldaşına tərəf irəlilədi.* – [Ceyran] *ağır və yorğun addımlarla irəliləyirdi.* S.Hüseyn. [Qəhrəman:] *Bizimkilər irəliləyəndə mən yoldaşlarımla bir az asudə nəfəs alırdıq.* H.Nəzərli. *Tahir evlərdən bir az kənar yol tutub, tanış həyətlərə göz gəzdirdir, qohum-aqrabaya rast gələcəyini düşünə-düşünə irəliləyirdi.* M.Hüseyn.

2. Tərəqqi etmək, inkişaf etmək, müvəffəqiyyət qazanmaq, artmaq. *..Tənqid realizm .. metodu ilə irəliləməyimizdə günəş kimi zəruridir.* S.Rəhimov.

İRƏLİLƏTMƏ “İrəlilətmək”dən *f.is.*

İRƏLİLƏTMƏK *f.* 1. Durduğu yerdən bir qədər qabağa itələmək, qabağa çəkmək. *Stulu bir az irəlilətmək.*

2. İnkişaf etdirmək, tərəqqisini sürətləndirmək. *“Molla Nəsrəddin” nəinki Azərbaycan ədəbiyyatını, həm də Azərbaycan jurnalistikasını böyük bir təkənlə irəlilətdi.* M.İbrahimov.

İRƏLİLƏYİŞ *is.* İrəliləmə, tərəqqi, inkişaf, irəliyə doğru hərəkət, nailiyyət, yüksəliş. *Bu tayda isə müqayisəolunmaz dərəcədə böyük irəliləyiş olmuşdur.* M.İbrahimov. *Altı ay çəkmədi, məktəbdə böyük bir irəliləyiş gördü.* Mir Cəlal.

İRƏLİLİK *is.* Hər hansı bir işdə irəliləmə, irəliləmə; qabaqcıllıq, tərəqqi, inkişaf.

İRƏM *is.* [ər.] Şamda, yaxud Yəməndə olduğu rəvayət edilən əfsanəvi bir bağçanın adı olub klassik ədəbiyyatda və folklorlarda “bəhişt, cənnət” mənasında işlənmişdir. *Xoş nəğmələni bülbuli-şeyda ötür oldu; Açıldı irəmlər.* M.V.Vidadi.

İRƏMƏ *is.* Yer səthindən azacıq hündür olan yer; təpə, dikdir. *İrəmələr, ay irəmələr; Qoynunda kəkliklər mələr.* (Mahni). *..İrəmələrdəki kəklik, taxılların içindəki turac və bildirin .. nadir quşlardır.* Ə.Vəliyev. *Do-luxsunmuş buludlara qan çilənir elə bil; Da-lur axşam sükutuna o irəmə, o sahil.* Ə.Cəmil.

İRƏŞ *məh.* bax **anac** 1-ci mənada. *İrəş toyuq.*

İRƏŞMƏ, İRƏŞT *is.* Atın başına bağlanan nazik ip. *Bir az gedəndən sonra Süleyman atının irəşini düzəltmək bəhanəsi ilə düşüb geridə qaldı və quldur getdi qabağa.* Ə.Haqverdiyev. *Oğlan yəhərin qaşına bağlanmış uzun irəşməni açdı, atı yedəkləyib dəyədən uzaqlaşdı.* M.Hüseyn.

İRƏFAN *is.* [ər.] 1. Bilik, məlumat; oxumaq və zehin işlətmək nəticəsində hasil olan yetkinlik, kamillik.

2. Mədəniyyət, maarif. *İndidən tərbiyə qıl bağı-dili; Bitsin ol bağçada irfan güli.* M.Hadi. *Qanan kim, qandıran kim, nəşri-irfan eyləyən kimdir.* M.Ə.Sabir. *Bir söylə görürüm, məktəbi-irfan nəyə lazım? Təhsili-ədəb, dərsi-dəbistan nəyə lazım?* M.S.Ordubadı.

İRƏFİDƏ *is.* Açılmış kündəni təndirə yapmaq üçün alət.

İRƏNCİ *sif.* İyrənc.

İRİ *sif.* 1. Həcmcə, ölçücə, cüssəcə böyük, yekə; cüssəli, həcmli. *İri qazan. İri bədən. İri əl. İri uşaq. İri fındıq.* – [Xanım] *uzun, mütənəşib böylü, sağlam bədənli, iri qara gözlü bir qadın idi.* H.Nəzərli. [İzzət qarı və Qumru] *obaya çatarəkən çobanlar ayağa qalxıb iki iri daş gətirdilər.* Ə.Məmmədخانli. // Böyük, geniş, vüsətli. *İri zal. İri həyəət.*

2. Sayca çoxlu, külli miqdarda olan. *İri dəstə. İri qoşun birləşməsi.* □ **İri addım** – geniş addım. **İri bloklar** *xüs.* – bina tikilişində istifadə edilən çox böyük həcmli beton daşlar. **İri kapital** – 1) böyük müəssisələrin sahibləri və inhisarları; 2) çox külli miqdarda pul. **İri məbləğ** – çoxlu pul. **İri mülkədar** (**sənayeçi, tacir** və i.a.) – böyük ölçüdə xüsusi mülkiyyətə sahib olan mülkədar (**sənayeçi, tacir** və i.a.). **İri pul** – üs-tündə böyük dəyər yazılmış pul.

İRİBAŞ(LI) *sif.* Başı iri olan. *İribaşlı adam. İribaş soğan (turp).*

İRİBAŞLIQLIQ *is.* Başı iri adamın, ya heyvanın halı.

İRİBƏDƏNLİ *sif.* Bədəni iri olan, bədəncə yekə. *İribədənli adam.*

İRİBURUN(LU) *sif.* Burnu iri olan.

İRİBUYUZLU *sif.* Buynuzları iri olan. *İribuynuzlu camış.*

İRİCƏ *sif.* Çox iri, yaxud nisbətən iri. *İricə ağac. İricə daş.*

İRİÇİÇƏK(LI) *sif.* Çiçəkləri iri olan. *İri-çiçək üskükotu.*

İRİDANƏLİ *sif.* Danələri iri olan. *İridanəli mirvari.* – *Qətibə .. iridanəli inci çıxarıb, Səba xanımın boynuna salaraq: – Bunu Bağdadda sənin adına almışam, – dedi.* M.S.Ordubadı.

İRİDƏNLİ *sif.* Dənələri iri olan. *İridənli darı. İridənli buğda.*

İRİDIRNAQLI *sif.* Dırnaqları iri olan.

İRİDİŞ(LI) *sif.* Dışləri iri olan. *İridişli çarx. İridiş daraq.*

İRİDODAQLAR *is. zool.* Xanıbalıqkimilər dəstəsindən əlvan rəngli dəniz balıqları fəsiləsi.

İRİGÖVDƏLİ *sif.* Gövdəsi iri olan. *İri-gövdəli ağac.* – *Məşənin ətəyindən, təkmə-seyrək kolların arasından qara paltarlı, iri-gövdəli bir arvad çıxdı.* İ.Hüseynov.

İRİGÖZ(LÜ) *sif.* Gözləri iri olan. *İrigöz qız. İrigöz oğlan.* – *Bunların [əcnəbilərin] arasında ucaboşlu, irigözlü, buğdayisifət bir gənc vardı. Çəmən-zəminli. İrigöz, yastuburun Validənin görüşü hamıya mane olur.* H.Seyidbəyli.

İRİGÖZLÜLÜK *is.* İrigözlü adamın halı.

İRİ-XIRDA *sif.* Hər cür, hər boyda, hər ölçüdə, hər həcmdə. *Ağacda iri-xırda nə meyvə vardsa, töküldü.*

İRİKALİBR(LI) *sif. xüs.* Kalibri adı kalibrdən böyük olan; çapı, ölçüsü böyük olan. *İrikalibrli pulemyot.*

İRİKÖK(LÜ) *sif.* Kökü iri olan. *İrikök çuğundur.*

İRİLƏMƏ “İriləmək”dən *f.is.*

İRİLƏMƏK *f.* Həcmcə, ölçücə böyütmək, iri etmək. *Kündələri iriləmək.*

İRİLƏNMƏ “İrilənmək”dən *f.is.*

İRİLƏNMƏK *f.* 1. Həcmcə, ölçücə, cüssəcə böyümək, yekələnmək. *Meyvələr irilənib. Ağaclar irilənib.*

2. Böyümək, boya-başa çatmaq. *Uşaq daha irilənib.* – [Ağanın] başı üçün, o irilənəndə qoymaz ki, bu dünyada bir canlı-cinli də yel olub Soltan ağanın yanından belə ötsün. S.Rəhimov.

3. məc. Geniş açılmaq (göz haqqında). *Məşədinin alıxan balaca gözləri irilənib pərpər çaldı.* S.Rəhimov. *Sultanın iri gözləri elə bil bir az da iriləndi.* İ.Hüseynov.

İRİLƏŞDİRİLMƏ “İriləşdirilmək”dən *f.is.*

İRİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* İri hala salınmaq, həcmcə, ölçücə böyükləşdirilmək.

İRİLƏŞDİRMƏ “İriləşdirmək”dən *f.is.*

İRİLƏŞDİRMƏK *f.* Həcmcə, ölçücə iri hala salmaq, irilətmək, böyütmək.

İRİLƏŞMƏ “İriləşmək”dən *f.is.*

İRİLƏŞMƏK *f.* Daha iri olmaq; həcmcə, ölçücə, cüssəcə daha da böyümək; yekələnmək, irilənmək. *Meyvələr gündən-günə yetişib iriləşir.* – [Fərmanın] ortaboylu nazik vücudu getdikcə iriləşir, bədənindəki uşaq kövrəkliyi daha az hiss olunurdu. Ə.Sadiq. *Göy yerə töküləcəkmis kimi müdhis bir gurultu qopdu.* Əvvəl xırda, get-gedə iriləşən quşbaşı dolu yağdı. M.Rzaquluzadə.

İRİLƏTMƏ “İrilətmək”dən *f.is.*

İRİLƏTMƏK *b ax iriləşdirmək.*

İRİLİ-XIRDALI *sif.* 1. Böyüklü-küçüklü, hər yaşda, böyük və kiçik. *Körpünün üstü cırcındıra bürünmüş irili-xırdalı uşaqlarla dolu idi.* M.Rzaquluzadə.

2. Həm iri, həm xırda; həm böyük, həm kiçik. *Səhər tezdən yola çıxdıq. Nügədinin kölgəlik yollarını aşib irili-xırdalı kəndlərdən keçdik.* R.Rza. *..Bir səhər Qumru yuxudan ayılarkən, artıq dəzgahını bir yığın irili-xırdalı yumaqlarla bəzənmiş gördü.* Ə.Məmmədخانlı.

İRİLİK *is.* İri şeyin hal və keyfiyyəti; böyüklük, yekəlik. *Dənin iriliyi. Başın iriliyi. Bu irilikdə qoz görməmişəm.* – [Hacı Murad:] *Bu irilikdə mürvari .. heç Xətə padşahının xəzinəsində də tapılmaz.* S.S.Axundov.

İRİN *is.* [ər.] *tib.* Bədənin hər hansı bir yerində toxumaların iltihabı nəticəsində əmələ gələn yaşıl və sarıya çalan pis qoxulu qəliz maddə; yara çirki. *Yaradan irin axmaq. Çiban irini.*

İRİNLƏDİCİ *sif.* İrin əmələ gəlməsinə səbəb olan, irin törədici. *İrinlədici maddə. İrinlədici bakteriya.*

İRİNLƏMƏ “İrinləmək”dən *f.is.*

İRİNLƏMƏK *f.* İrin əmələ gəlmək. *Yara irinləyib.*

İRİNLƏTMƏ “İrinlətmək”dən *f.is.*

İRİNLƏTMƏK *f.* İrinləməsinə səbəb olmaq, irin törətmək.

İRİNLİ *sif.* İrini olan, irin yığılmış, irin axan. *İrinli yara. İrinli çiban.*

İRİNLİLİK *is.* İrinli yaranın halı.

İRİNVERƏN *sif.* İrinli. *İrinverən yara.*

İRİS [yun.] Şokolad rəngli kubiklər şəklində konfet növü.

İRİSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti, üzü iri olan. *İrisifət oğlan.*

İRİŞDİRİLMƏ “İrişdirilmək”dən *f.is.*

İRİŞDİRİLMƏK *məch.* Bir-birinə çatdırılmaq, bir-biri ilə qovuşdurulmaq, yetişdirilmək.

İRİŞDİRMƏ “İrişdirmək”dən *f.is.*

İRİŞDİRMƏK *f.* Yetişdirmək, çatdırmaq, qovuşdurmaq.

İRİŞİLMƏZ *sif.* Yetmək, çatmaq, mümkün olmayan; əlçatmaz. *Mən ağ bir göyərçin olsaydım; Əngin, irişilməz üfülqərdə yaşardım.* H.Cavid. [Güllər] *pianinosu arxasında .. irişilməz xəyallara dalaraq saatlarla çalırdu.* İ.Əfəndiyev. *Planetlər, uçulub dağılan o dəhşətli uzaqlıqlar daima mənə qədim bir əfsanə kimi gözəl və irişilməz görünürdü.* Ə.Məmmədخانlı.

İRİŞMƏ¹ “İrişmək”¹dən *f.is.*

İRİŞMƏ² “İrişmək”²dən *f.is.*

İRİŞMƏK¹ *f.* Çatmaq, yetişmək. *Bahar oldu, açıldı yüzündən pərdə gülzarın; İrişdi qönçənin dövrü, zamanı qalmaq xarın. Nəsimi. Doğulduğu gecədən irişincə bu günə; Yollarda yonca kimi böyüdü öz-özünə.* Ə.Cavad.

İRİŞMƏK² *f. dan.* Boş-boş gülmək, hırıldamaq; dişlərini ağartmaq. *Ramazanov mənə yaxınlaşdı, məni tanıyıb, yalandan irişdi.* S.Rəhman. *Fərman Əhmədin üzünə mənalı-mənalı baxıb irişdi: – Ay lopabığ, yəqin oğurluq ətidir.* Ə.Abasov. *Mən də malları gündə dörd dəfə suya gətirəcəyəm, – deyər Yusif irişdi.* B.Bayramov.

irişə-irişə *zərf* Dışlərini ağardıb gülə-gülə, boş-boş gülə-gülə. [Vəli irişə-irişə:] *Mən bilirəm, sən nə istəyirsən..* Ü.Hacıbəyov. *Molla Qurban salam verəndə Fərrux diksinib başını qaldırdı və irişə-irişə dedi..* Ə.Vəliyev. *Ciltz, gödəkboy Əliqulu xoşa getmək üçün irişə-irişə dedi..* M.Süleymanov.

İRİYANAQ(LI) *sif.* Yanaqları iri olan. *İri-yanaqlı uşaq.*

İRİYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları iri olan. *İriyarpaqlı ağac.*

İRKİLMƏK *f. məh.* Ürkmək. *Dəmirqaya əvvəl baxışda irkildi.* H.Nəzərli.

İRQ *is.* [ər.] Mənşə və bəzi irsi xüsusiyyətlərinə (saçlarının, dərilərinin rənginə, başlarının quruluşuna və s.) görə bir olan tarixən təşəkkül tapmış insanlar qrupu. *Burada ağ irqdən qızlar var idi, yaşları çox az idi, ən çox yaşlı olanları 10 yaşdan artıq olmazdı.* M.S.Ordubadi. // Heyvan və bitki təsnifatını bildirmək üçün bir termin kimi də işlənir.

İRQA *is. bot.* Qızılgül fəsiləsindən dağlıq və qayalıq yerlərdə bitən kol bitki. *İrqa 2 metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən koldur. May ayında çiçəkləyir. Əvvəl qırmızı, sonra qara rəngli olan meyvəsi avqust ayında yetişir.* H.Qədirov.

İRQÇİ *is.* İrqçilik tərəfdarı.

İRQÇİLİK *is.* "Yüksək" və "aşağı", "kamil" və "qeyri-kamil" insan irqləri olması fikrinə əsaslanan ifrat mürtəce, elmə zidd nəzəriyyə və siyasət; irqlər (xalqlar) arasında nifaq və ədavət salma. *İrqçilik siyasəti.*

İRQİ *sif.* İrqə aid olan. *İrqi əlamətlər. İrqi ayırı-seçkilik* (müstəmləkəçilərin ağ irqə mənsub olmayan xalqların hüququnu tapdalaması).

İRLANDIYALI *is.* İrlandiya əhalisindən olan, İrlandiya vətəndaşı.

İRMAQ *is.* Çay. *Onda ki ağ omuzlara töküldü saçlar; Əsdi yarpaq, coşdu ırmaq, güllər oynadı.* C.Cabbarlı. *Qatıldım bu yerdə əyləncələrə; Anlamış hər ırmaq, bilmiş hər dəyə.* M.Müşfiq. *Siz hey könülüm kimi coşan ırmaqlar; Günahsız göz yaşım sel kimi axar.* S.Rüstəm.

İRMƏK¹ *f.* Çatmaq, yetişmək, irişmək. *Mən Cüməyəm, bir murada irmədim; Ha ki*

cəfa çəkdim, səfa sürmədim. Molla Cümə. *Kənd həyatının qoyduğu və mənim indi də aqlım irmədiyi bu adətə istər-istəməz tabe olmağa məcbur idik..* Qantəmir. *Füzuli kamuna qəlbən irmədi; Sevdiyi telləri öpüb hörmədi.* M.Rahim.

İRMƏK² *is.* Adətən mal-qaraya verilən iri və yaxşı əzilməyən buğda, arpa unu. // Narın kəpek.

İRPƏ *b a x ürpə.* □ **İrpə getmək** – ür-pərmək. *..Bir qoca qarı öz gəlini ilə bulaqda mənə rast gəldi, gəlin mən tərəfə baxmadı, baxmağı o yana dursun, hələ bədəni irpə getdi.* A.Divanbəyöglü.

İRRASİONÁL *sif.* [lat.] 1. *fəls.* Fəlsəfədə: ağılla dərk edilə bilməyən, məntiqə uymayan, məntiqə izah edilə bilməyən.

2. *riyaz.* Nə tam, nə də kəsr ədədlərlə ifadə oluna bilməyən, vahidlə ölçülə bilməyən. *Sifir, müsbət və mənfi kəsr və tam olmayan ədədlərə riyaziyyatda irrasiyal ədədlər deyilir.* Z.Xəlilov.

İRRASİONALİZM [lat.] Fəlsəfədə: obyektiv varlığı irrasiyal hesab edən və elmi, məntiqi idraki inkar edən cərəyan.

İRRASİONALLIQ *is.* Ağılla dərk edilə bilməmə, məntiqə uymama, məntiqə izah edilə bilməmə.

İRRİQÁSIYA [lat.] *k.t.* Rütubəti az olan torpaqların məhsuldarlığını artırmaq üçün onların süni surətdə suvarılması. *İrriqasiya qurğuları.*

İRS *is.* [ər.] 1. Sahibinin ölümündən sonra başqasının (övladın və ya yaxın qohumlarının) ixtiyarına keçən mal, mülk və s. miras. *İrs almaq. İrs çatmaq.* – [Gülsabah:] *Xanım, qardaşın arvadının məgər irsdə payı var?* M.F.Axundzadə. *..Məlum oldu ki, bir qədər pul, bir ev atasından və on iki manatlıq cavahirat və ev şeyi də anasından Nurəddinə irs qalıb.* S.S.Axundov. // Valideyndən övlada keçən cismani və ya ruhi keyfiyyət, hal. [Hacı Nuru şair:] *Kamal ata kürkü deyil ki, irs ilə övlada yetişə.* M.F.Axundzadə.

2. Əvvəlki dövrlərdən, əsrlərdən, böyük şəxsiyyətlərdən qalmış mədəniyyət əsəri. *Nizaminin ədəbi irsi. Cabbarlı irsi.* – *Fəxrəddin .. xələtin yalnız nəfis və incə olması ilə deyil, onun tarixi bir irs olduğu ilə maraqlandı.* M.S.Ordubadi. *Azərbaycan .. ədəbiy-*

yatşınaslığı Molla Nəsrəddinin ədəbi irsinə daha dərinədən yanaşmalıdır. M.İbrahimov.

İRSAL is. [ər.] klas. Göndərmə, yollama.

□ **İrsal etmək (qılmaq)** – göndərmək, yollamaq. *Ənam edibən ona bəsi mal; Leyli tələbinə qıldı irsal.* Füzuli. *Alib irsal qullam nəqdi-can ilə nə əmr etsən; Buyur, hər xidmətin vardır bizə nisbət, xudahafiz!* Q.Zakir. *Bu yerdən ötəri bir para əhval xidmətinə yazıb etmişəm irsal.* M.F.Axundzadə.

İRSAL-MƏRSUL [ər.] köhn. Yazışma, məktublaşma, bir-birinə məktub göndərmə. □ **İrsal-mərsul etmək, irsal-mərsula girmək** – yazışmaq, məktublaşmaq, məktub göndərmək. [Ağa Məhəmməd xan:] *Gürcüstan valisi İrakli bir yandan Rusiya dövləti ilə irsal-mərsulə girib, istəyir müstəqil padşah olsun.* Ə.Haqverdiyev.

İRSƏN zərf [ər.] İrsi olaraq, irs yolu ilə, ata-anadan keçərək. *Lamarka görə, həyat şəraitinin təsiri ilə baş verən dəyişmələr irsən nəslə keçir.* M.Axundov.

İRSİ sif. [ər.] 1. Miras olaraq qalan, miras yolu ilə keçən. *İrsi torpaq. İrsi müll.*

2. İrs olaraq ata-anadan keçən, nəslən keçən. *İrsi xasiyyət. İrsi xəstəliklər.* – *Tərbiyə işi nəslə və irsi bir iş deyildir.* M.S.Ordubadı. [Müəllim:] *Bəlkə, dedim, qadının bu xasiyyəti irsidir, nəsilədən gəlmədir.* Mir Cəlal.

İRSİLİK is. İrs olma, irsdən gəlmə, irsi hal.

İRSİYYƏT is. [ər.] 1. Orqanizmin öz əcdadından almış olduğu təbii xüsusiyyətlərin məcmusu.

2. Canlı orqanizmin öz fiziki və psixi xüsusiyyətlərini nəslinə keçirmə hadisəsi. *İrsiyyət haqqında nəzəriyyə.* – *Cürbəcür bio-loqlar cinsiyyət və irsiyyət haqqında cild-cild elmi əsərlər yazmışlar.* M.Rzaquluzadə.

İRŞAD is. [ər.] klas. Doğru yol göstərmə, doğru yola çəkmə, qəflətdən oyatma. *İrşadını bilmədim qənimət; Yüz vay ki, fəvt olundu fürsət.* Füzuli. *Döydülər, söydülər, əl çəkmədim irşadından.* A.Səhhət. □ **İrşad qılmaq klas.** – doğru yola gəlmək, qəflətdən oyanmaq. *Firqətin dövründə çəkdim möhnəti cövrü cəfa; İmdi vəslin yoluna irşad qılmaq vaxtıdır.* Xətayi. **İrşad etmək klas.** – doğru yola çəkmək, qəflətdən oyatmaq. *Sən onların dinini bir tərəfə qoy və onların batil olması haqqında heç bir söz söyləmə*

və beləliklə, onları irşad etməyə başla. M.F.Axundzadə. *..Kənarında durmaqla millətin ehtiyacını və dərdü halını bilmək olmaz və .. ona kömək vermək, dərdinə əlac tapmaq və onu haqqa irşad etmək qeyri-mümkündür.* F.Köçərli.

İRTİBAT is. [ər.] Rəbitə, əlaqə, bağlılıq. *..Bizim səadətimize yoldaşımızın səadəti arasında böyük bir irtibat vardır.* Ü.Hacıbəyov. *..Məruf bir zat Azərbaycana gəldi, qeyri-rəsmi bir irtibat yaradı.* M.İbrahimov.

İRTİBATÇI is. hər b. Rəbitəçi, rəbitə əsgəri. *..Arada bir irtibatçısından öyrəndi ki, .. top da hələ yaxşı müqavimət göstərmişdir.* Ə.Əbülhəsən.

İRTİBATSIZ sif. Rəbitəsiz, rəbitəsi, əlaqəsi olmayan, bir-birinə uyğun gəlməyən, bir-biri ilə bağlı olmayan. [Gülzarın] *sözləri irtibatsız və nizamsız olduğu üçün, bəlkə məntiqsiz yerləri də var idi.* C.Cabbarlı.

İRTİCA is. [ər.] Dövrü keçmiş hakim siniflərin ictimai tərəqqiyə qarşı siyasi, iqtisadi və ideoloji müqaviməti; cəmiyyətin inkişafına mane olan keçmiş köhnə üsul və qaydaları mühafizə və ya bərpa etmək cəhdləri. *Təbriz şəhəri irticanın və siyasi intriqaların mərkəzinə çevrildi.* M.S.Ordubadı. *Qara və amansız irtica qanlı intiqam şənlikləri yaptı.* H.Nəzərli. *Çarizm və .. irtica meydan salusa da, müvəqqəti məğlubiyət inqilabçıları ruhdan salmadı.* M.İbrahimov.

İRTİCAÇI is. Siyasi irtica tərəfdarı, mədəniyyət və tərəqqi düşməni.

İRTİCAÇILIQ is. İrtica tərəfdarlığı, irtica siyasəti yeritmə, ictimai tərəqqiyə və mədəniyyətə düşmənlik.

İRTİCAL is. [ər.] Qabaqcadan düşünmədən sinədən şeir və ya söz söyləmə; bədahət.

İRTİCALƏN zərf [ər.] Qabaqcadan düşünmədən, sinədən; bədahətdən. [Çopov:] *İrticalən söylədiyi şeirdən [Milnirin] şair olduğu meydana çıxdı.* Çəmənzəminli.

İRTİCAPƏRƏST [ər. irtica və fars. ...pə-rəst] bax **irticaçı**.

İRTİCAPƏRƏSTLİK bax **irticaçılıq**.

İRTİHAL is. [ər.] köhn. 1. Yüksəlmə, yuxarı qalxmə.

2. Tərəqqi etmə, inkişaf etmə.

3. Yüksəklik.

İRTİKAB *is.* [ər.] *köhn.* Günah iş görmə, günaha batma, pis və ya qadağan edilmiş bir iş görmə. □ **İrtikab etmək** – günah iş görmək, qadağan edilmiş pis bir iş görmək. *Niyə verdin fənayə doğruluğu? İrtikab eylədin bu oğruluğu?* M.Ə.Sabir.

İRTMƏK *is.* Heyvanların quyruqlarının dibindəki sümük və bunun buğumu. // Quyruq. *At irtməyini əyri tutur.* – *Keşnişlə, yemliklə bəzənib təpə; Ağ irtmək ceyranı edərdi qonaq.* H.K.Sanlı. *Dizlərini yerə qoyub irtməklərini oynada-oynada, analarının döşünü dümsükləyə-dümsükləyə əmişən quzular göy otun üstünə səpələnmişdilər.* R.Rza.

İRTMƏKLƏMƏ “İrtməkləmək”dən *f.is.*

İRTMƏKLƏMƏK *f.* Heyvanın irtməyindən yapışmaq. *Dananı irtməkləmək. Atı irtməkləmək.*

İRZ *is.* [ər.] *Namus, ismət, iffət, şərəf* (çox vaxt *namus* sözü ilə birgə işlənir). *Xain olsaq əgər bu dünyadə; İrzü namusumuz gedər badə.* M.Ə.Sabir. [Piri baba:] *Hansı bir rəiyyəti qızının irt və namusuna ağalar toxunmamışdır.* S.S.Axundov.

İRZSİZ *sif.* İrzi, namusu olmayan; abırsız. *İrzsiz adam.*

İSABƏT *is.* [ər.] 1. Hədəfə çatma, hədəfə dəymə, hədəfə yetişmə. □ **İsabət etmək** – dəymək, çatmaq. *Tapança bir daha partlar, [güllə] Əşrəflə Musanın arasında duran Rozanın köksünə isabət edər.* H.Cavid.

İSA(Q)-MUSA(Q) *is.* Yaz, yay gecələrinə həzin səsle oxuyan bir quş. *Uzaqlarda isa-musa quşunun səsi eşidirdi.* Ə.Vəliyev. *Yalnız isaq-musaq yorulmadan səslənir.* Ə.Əbülhəsən. *Haradasa isaq-musaq quşları bir-birini səsləyir, yerinə girən kimi dərin yuxuya getmiş Aşıq Cəlal rahat-rahat nəfəs alır.* Ə.Məmmədخانlı.

İSBAT *is.* [ər.] Sübut; əsaslandırma, sübut etmə. *Ey Füzuli, mən qənaət mülkünün sultanıyam; Səltənət isbatı əynimdə pəlasifəqr bəs.* Füzuli. *Tez verəsən bu sözlərin isbatın: Nədəndi binası abi-həyatın? Aşıq Ələsgər.* □ **İsbat etmək (eləmək)** – sübut etmək. *Yalanı kürsüyə mindirir qanı; Ac əyləyə bilməz doğrunu isbat.* Q.Zakir. *İndi cəmi qəzetlər başlayıblar sultanın vətəninə göstərdiyi düşmənçiliyi isbat eləməyə.*

C.Məmmədquluzadə. *Çox ömr eləyib, çox da hünər etmişəm isbat; Bu dari-cahanda.* M.Ə.Sabir. **İsbat olmaq** – sübut olmaq, sübuta yetmək. **İsbat olunmaq** – sübut olunmaq. **İsbata yetirmək** – sübut etmək, qəbul etdirməyə çalışmaq. ..[Xanpəri] *dəlil-sübut gətirir, dediklərini isbata yetirir, sözlərini doğruluğa çıxarırdı.* Ə.Vəliyev. **İsbata keçməmək** – sübuta yetməmək, sübut edilmə bilməmək, qəbul olunmamaq. *Ərzə verdik keçən qubernatə; Keçmədi, heyf, ərzə isbatə.* S.Ə.Şirvani. **İsbati-vücut köhn.** – varlıq, varlığını göstərmə, mövcud olduğunu göstərmək üçün bir yerdə görünmə. [Fərhad:] *Bəli, doğrudan da sizin isbati-vücutunuzla daha da gözəlləşən təbiət mütləq məni ah çəkməyə məcbur etdi.* C.Cabbarlı. **İsbati-vücut etmək köhn.** – vəxsən olmaq, iştirak etmək. *Hər bir ziyafətdə Mirzə Səfər isbati-vücut edərdi.* Ə.Haqqverdiyev. *Qarabağ pambıq bəylərinin, demək olar ki, hamısı bu məclisdə isbati-vücut edirdi.* Ə.Vəliyev.

İSBATLI *sif. dan.* 1. Sübutlu, sübut olunmuş, dəlili.

2. Layıqlı, görkəmli, yararlı. *İsbathlı adam. İsbathlı paltar.* □ **İsbathlı olmaq** – layıqlı olmaq, yaramaq. *Çoxları da yüngül, isbathlı olsun deyə, İlyasa tikməli ipək yaylıqlar hazırlamışdılar.* Mir Cəlal.

İSBATSIZ *sif. dan.* Layıqsız, görkəmsiz, yararsız. *İsbatsız pay. İsbatsız geyim.*

İSBİRƏ *is.* Xırda sızaqlar şəklində səpgi. *Ağız isbirəsi. Boğaz isbirəsi.*

İSBİRƏLİ *sif.* İsbirəsi olan.

İSƏ *bağl.* 1. Qarşılıq bildirən bağlayıcılardan olub, əksərən tabesiz mürəkkəb cümlə tərkibindəki cümlələri və bəzən həmcins üzvləri bağlayır. *Onlardan biri həkim, o birisi isə mühəndisdir. Onun işi çox, vaxtı isə azdır.* – *Xoruzlar banlaşır, [Turab] isə yata bilmirdi.* M.Hüseyn. *..Sədr ilə Eyvaz stolun bir tərəfində, Gülşən isə o biri tərəfində oturmuşdu.* Ə.Vəliyev.

2. “Əgər”, “hərgah” mənasında odat yerində işlənir. [Cəllad:] *Pək suçlu isəm, görməli məzur; Aclıq məni etmiş buna məcbur.* H.Cavid. // *Qeyri-müəyyənlik bildirir. Bu sözləri harada isə oxumuşam. Onu harada isə görmüşəm.* – *Ara-sıra haradan isə vahid*

məli bayquş səsi gəlirdi. M.İbrahimov. Yol-daşım göy otun üzərində uzanıb əlindəki tüfənglə haramı isə nişan almaq istəyirdi. S.Şamilov. // Halbukı. Biz onu burada göz-ləyirik, o isə çıxıb gedib. – Yusif isə ancaq bu görüşməyin barəsində fikir edirdi. N.Nərimanov.

İSÖVİ *is. və sif. [ər.] köhn.* İsa dininə mənsub adam; xristian, xaçpərəst. [Papas Şeyx Sənana:] *Heç bu mümkümmü isəvi bir qız; Bir müsəlmanə varsin. Anladınız!.. H.Cavid.*

İSÖVİLİK *is. köhn.* İsa dininə mənsub olma; xristianlıq, xaçpərəstlik.

İSFAHAN *is. [xüs. is.-dən.] mus.* Azər-baycan klassik muğamlarından birinin adı. *12 əsas muğam bunlar idi: üşşaq, nəva, busəlik, rast, əraq, isfahan, zirəfkənd, büzürg, zən-gulə, rəhavi, hüseyni və hicaz. Ü.Hacıbəyov.*

İSFƏNDAN *is.* Ağcaqayın.

İSHAL *is. [ər.] tib.* Mədə pozğunluğu, qarnı işləmə, ayaqyoluna düşmə. *İnsanlar bəzi bitkilərin ishal törətdiyini, bəzilərinin isə qusduruculuğunu görür və sonradan bundan istifadə edirdilər. M.Əfəndiyev.*

İSHALOTU *bax əzvay* 1-ci mənada. *Parklarda, bağçalarda, bağlarda, mənzil-lərimizin pəncərələrində aloe bitkisinə tez-tez rast gəlirik. Bu bitkiyə xalq arasında “əzvay”, “ishalotu”, bəzən isə “yüzildən-bir” deyirlər. (Qəzetlərdən).*

İSİRQA *is. tib.* Boğazda, qulaq ardında səpgili dəri xəstəliyi.

İSİM *is. [ər.] 1. köhn. Ad. Hökmün Malik Əjdər, ismindir Ədhəm: Didələrim qan-yaş tökər dəmadəm. Aşiq Abas. [Rəcəbli:] İsminiz nədir? [Mirzə Heydər:] İsmim Heydərdir. Ə.Haqqədiyev. [Zabit:] Orada isimləri yazılı məbusları bənə təslim etmə-lisən. H.Nəzərli.*

2. Qrammatikadan: canlı və cansız əşya-ların adlarını bildirən nitq hissəsi. □ **İsmi-cəm** *köhn.* – toplu mənəli isim. **İsmi-xas** *köhn.* – xüsusi isim.

♦ **İsmi-əzəm** – nağıllarda: sehri dilə dua adı, tilsim duası. *Qız Məlikməmmədə dedi: – O səni bu günə salan adamdı. Düz qırx gündü ki, mən onnan çırpışıram. Axırda mən ismi-əzəm oxuyub onu yatırtmışam. (Nağıl).*

İsmi-şəb – hərbi xidmətdə, yaxud gizli şəraitdə öz adlarını tanımaq üçün təbiiq edilən və ancaq əlaqədar şəxslərin bildiyi gizli şərti söz, ya ifadə; parol. *Şeypur çalı-nandan sonra küçələrə ancaq ismi-şəb bilən adamlar çıxı bilərdi. P.Makulu. İsmi-şərif köhn.* – əsil mənası “şərəfli ad” olub, keçmişdə birinin adını soruşduqda hörmət üçün işləndirdi, indi çox vaxt zarafat və ya kinayə ilə deyilir. *İsmi-şərifiniz nədir? – ..İki il keçmiş kənddə şura seçkisi başlananda, şura sədrliyinə qoyulan namizədlərin siyahısında Tükəzban xalanın da ismi-şərifini yad olunmuşdu. B.Talıblı.*

İSİMLƏŞMƏ “İsimləşmə”dən *f.is.*

İSİMLƏŞMƏK *f.* İsim kimi işlənmək, isim yerini tutmaq, əşyalaşmaq.

İSİNDİRMƏ “İsindirmək”dən *f.is.*

İSİNDİRMƏK *f. 1.* Qızdırmaq. *Suyu isin-dirmək. Evi isindirmək. // Məc. mənada. Mən səni ürəyimdə; İsindirən bir qızam. M.Rahim.*

2. *məc.* Özünə öyrətmək, özünə alışdırmaq, isinişdirmək, bağlamaq. *Dursun birin-ci gündən yalnız Güllüsünü özünə isindir-mək, onu özünə ram etməkdən başqa bir şey düşünməyirdi. A.Şaiq.*

İSİNİKLİ *sif.* Tez isinişən, tez alışan, tez öyrəşən, istiqanlı. *İsinikli uşaq.* – [Bənöv-şə:] *İsinikli adamsan, səndən incimək ol-maz. M.İbrahimov.*

İSİNİŞDİRİLMƏ “İsinişdirilmək”dən *f.is.*

İSİNİŞDİRİLMƏK *məc.* Özünə alışdırılmaq, özünə öyrədilmək.

İSİNİŞDİRMƏ “İsinişdirmək”dən *f.is.*

İSİNİŞDİRMƏK *bax isindirmək* 2-ci mənada. *Qız uşağını da öyrətmək, isinişdir-mək olar. Mir Cəlal.*

İSİNİŞMƏ “İsinişmək”dən *f.is.*

İSİNİŞMƏK 1. *qarş.* Bir-birinə alışmaq, bir-birinə öyrəşmək, bir-birinə bağlanmaq.

2. *f.* Öyrəşmək, alışmaq, bağlanmaq. *..Zira ki [Əzim] hər kəsdən qaçır, kimsəyə isinişmək istəmərdi. A.Şaiq. [Dərviş:] Dayı, bir az da qal, şəhər məişətinə isinişərsən. A.Divanbəyoglu. Bəli, anamız kimi isiniş-mişik biz ona. B.Vahabzadə.*

3. *f.* Hamı bir yerdə qızınmaq.

İSİNMƏ “İsinmək”dən *f.is.*

İSİNMƏK *f.* 1. Qızmaq, hərarəti artmaq. *Gün çıxdı, hava isindi. – Axır o ola bilər ki, dəmir isinər, isinər, axırda yavaş-yavaş başlar qızarmağa. C.Məmmədquluzadə. Birdən [Cavadın] keçər çəkməli ayağı isindi. O, ayağına baxdı. Yaralanmışdı. Ə.Vəliyev. Qış çıxır və havalar yavaş-yavaş isinməyə başlayırdı. S.Şamilov.*

2. Qızınmaq, istilənmək. *Sobanın qabağında isinmək. – Keçək, bir az içəridə isinək. H.Seyidbəyli. O, əvvəl çay qoydu, isinin deyər; Sonra da baxaraq bir az güzgüyə; Seyrək saçlarını daradı yana. Z.Xəlil.*

3. *məc.* Nəvaziş görmək, oxşanmaq. *..[Firiduna] elə gəlirdi ki, qadın nəvaziş və məhəbbəti ilə isinməyə bir qəlb səadətdən məhrumdur. M.İbrahimov. Ana qucağında isinərəkən, mehriban əllərlə oxşanarkən .. heç bir şey sənin üçün qorxulu deyil. Mir Cəlal. Qüvvətimiz, ümidimiz, arzularımız bu məhəbbətlə isinmişdir – bu məhəbbət analarımızın ilk öpüşündən ürəyimizə axmışdır. Ə.Məmmədخانli.*

4. *məc.* İsinməmək. *Əvvəlləri [Arazgil] doktor Şamilə bir o qədər isinə bilmirdi. A.Şaiq. Polkovnik bizə tez isinmişdi. M.Hüseyn. Axşamdan bəri [müəllimlə] xeyli söhbət etmiş və iki köhnə dost kimi bir-birimizə isinmişdik. M.Rzaquluzadə.*

İSİTMƏ 1. “İsitmək”dən *f.is.*

2. Qızdırma, titrətmə-qızdırma, malyariya. *Ağcaqanadın müxtəlif növləri isitmə tö-rədicilərini insana keçirir.*

İSİTMƏK *f.* 1. İsti eləmək, isti hala gətirmək, qızdırmaq. *Suyu isitmək. Xörəyi isitmək. – Toxta, balacığım, qoy donmuş canını bir isidim. S.S.Axundov. Tahir motoru isidib işə salanda [qızı] bir də səsləməyə məcbur oldu. M.Hüseyn. // İstilik vermək, öz hərarətini vermək, qızdırmaq. [Günəş] şüaları insana xoş gəlir, canını isidirdi. M.İbrahimov. İliq may günəşi .. turları isitmişdi. Ə.Vəliyev. // Məc. mənada. [Qızın] atəşli gözləri mənə yenidən isitdi. Çəmənzəminli. Acizdir önündə qoca təbiət; İsidir qəlbini mehrü məhəbbət. M.Rahim. İsitdin dostları ilıq nəfəsim; Könlü rübabını min teldən çalır. N.Rəfibəyli.*

2. Bədənin hərarəti artmaq (xəstəlik nəticəsində). *Xəstə isidib. Bərk isitmişəm.*

// dan. İsitmə xəstəliyi keçirmək, titrədib-qızdırmaq. *Uşaq isidir.*

3. *məc.* Möhkəmlətmək mənasında. *Möhlətöv öz yerini isidəndən sonra, şəxsi planlarını həyata keçirmək vaxtını çətdiyini yəqin etdi. Mir Cəlal.*

İSİTMƏLİ *sif.* 1. İsitmə xəstəliyi olan, isitmə çəkən, titrədib-qızdıran. *İsitməli adam. // İs. mənada. İsitməlilərə kinə iynəsi vurmaq. İsitməlilərə məxsus palata.*

2. İsitmə xəstəliyi yayılmış. *İsitməli yerlər. isitməli-İSİTMƏLİ zərf* Qızdırılmalı halda, qızdırma içində.

İSKAMYA, İSKƏMLƏ [*fr.* “escabelle”-dən] *köhn. bax skamyə. Bəli, Frebel üsulu ilə qayrılan məktəb iskamyalarını bir-iki dəqiqənin ərzində çəkdilər kənara. C.Məmməd-quluzadə. Bir səhər bir müəllim məktəbin həyatında olan iskamyanın üstündə oturub hər iki tərəfinə almalar düzmişdi. “Məktəb”. Tələbələr yarımışıq daxmada rast gələn ilk iskəmlədə uzanıb yuxuya getdilər. Çəmənzəminli.*

İSKƏLƏ *is.* [*ital.*] Dənizdə, göldə gəmilərin yanaşması üçün körpü. *Qarışəhər iskələsində yan-yana durmuş qayıqlar dolur, boşalırdı. A.Şaiq. Paroxodun hərəkətinə yarım saat qalmış [Sarıköynəyi] evdən alıb iskələyə gətirdim. S.Hüseyn. // Bu cür körpüləri olan şəhər. ..Murmansk yalnız iskələ deyil, o, balıq və meşə sənayesi, dəri emalı, gübrə istehsalı ilə .. dünyada məşhurdur. Mir Cəlal.*

İSKƏNCƏ *is.* Xışı boyunduruqla birləşdirən ağac.

İSKƏNCƏBİ *is.* [*fars.*] Şirni ilə sirkənin qarışdırılmasından hazırlanan şərbət. *Hətta namaz vaxtı da mömin müsəlmanın fikri və zikri dolu olar iskəncəbi ilə, lumulu çay ilə. C.Məmmədquluzadə. Buzlu şərbət, iskəncəbi qonaqların sevimli içkiləri idi. M.S.Ordubadı.*

İSKƏNƏ *is.* Dayaz oyuqlar açmaq, kösmək, yonmaq və təmizləmək üçün yastı polad alət.

İSKƏNƏLƏMƏ “İskənələmək”dən *f.is.*

İSKƏNƏLƏMƏK *f.* İskənə ilə oyuq açmaq, yaxud yonmaq.

İSKƏNƏLƏNMƏ “İskənələnmək”dən *f.is.*

İSKƏNƏLƏNMƏK *məc.* İskənə ilə oyuq açılmaq.

İSKİTLƏR bax **skiflər**. [Çopov:] ..Sər-kərdəsiz iskitlər qoyun sürüsü kimidir. Çəmənzəminli.

İSLADILMA "İsladılmaq" dan *f.is.*

İSLADILMAQ *məch.* İslaq hala gətirilmək, yaş edilmək.

İSLADILMIŞ *f.sif.* İslaq hala salınmış, yaş edilmiş. // Canına su və ya başqa maye hopdurulmuş.

İSLAH *is.* [ər.] Qüsurları və nöqsanlarını aradan qaldıraraq yaxşı hala salma, yaxşılaşdırma, düzəltmə, yaxşılaşdırılma, düzəldilmə, düzəlmə. *Həzrət Əşraf bilir ki, maarif, nəqliyyat, ziraət, ticarət və sair işlərimizin islahə böyük ehtiyacı vardır.* M.S.Ordubadı. *İndi ki sən gördün özün-özünü; İslah yolundasən, oğlan, sən demək.* B.Vahabzadə. □ **İslah etmək** – düzəltmək. [Qüdrət:] *Məncə, şərtlərdə qüsurlar yoxdur, qüsurları şəxsən özünüzdə axtarıb taparsınız və onu tezliklə islah etsəniz, həm biz qazanarıq, həm də siz.* M.Hüseyn. *Müəllimə fikrə gedir; Şagirdinə "iki" yazıb; Nöqsanını islah edir.* M.Dilbazi. **İslah qılmaq** *köhn.* – bax **islah etmək**. *Bəni xudaya, özün islah qıl; Ta edələr pirü cavan sühl, sühl.* M.Ə.Sabir.

♦ **İslah evi** – cinayətkarları islah etmək üçün xüsusi yer; dustaqxana. *Bu danışıqdan sonra hökumət məmurları şəhərə döndülər, dustağı da şəhər islah evinə keçirdilər.* E.Sultanov. *İslah evi şəhərin bir kənarında, rayon milis idarəsinin yaxınlığında idi.* S.Rəhimov.

İSLAHAT *is.* [ər. "islah" söz. cəmi] Bir şeyi yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə edilən əsaslı dəyişiklik. *Əlifba islahatı. Pul islahatı.* – *Biz camaat işlərinə qatılıb islahat əmələ gətirmək istədikdə iki məqsədin dalına düşürük.* Ü.Hacıbəyov. *Rzaqulu xanın İranda başlamaq istədiyi islahat ən əvvəl öz atasından qalmış 60 para kəndlərindən başlandı.* M.S.Ordubadı. *Artıq burada biz bütün islahat və tərəqqi planlarında Azərbaycanın yad edildiyini görürdük.* M.İbrahimov.

♦ **İslahatdan düşmək** *dan.* – yararsız hala düşmək; kardan düşmək; yıpranmaq. *Ayaqqabı islahatdan düşüb. Pencək islahatdan düşüb. Əlcək islahatdan düşüb.* **İslahatdan salmaq** *dan.* – tamam korlamaq, yararsız hala salmaq, əldən salmaq. *Paltarını islahatdan salıb.*

İSLAHATÇI *is.* 1. İslahat aparan adam; reformator. [Rüstəm bəy:] *Lüter və Kalvin kimi din islahatçıları olmuş. Yeni din uyduran olmamışdır.* Çəmənzəminli. [Nərimanov] *Nadirin simasında öz dövrünün islahatçı qəhrəmanını yaratmağa çalışmışdır.* M.Arif.
2. İslahatçılıq (reformizm) tərəfdarı; reformist. *İslahatçılar qanadı.*

İSLAHATÇILIQ *is.* İnqilabi, sinfi, siyasi mübarizəni inkar edərək, xırda islahatla kifayətlənmə siyasəti; reformizm.

İSLAHEDİCİ *sif.* Düzəldən, yaxşılaşdıran, yaxşı hala salan. *İslahedici tədbirlər. İslahedici gülüş.*

İSLAHEDİLMƏZ bax **islaholunmaz**.

İSLAHEDİLMƏZLİK bax **islaholunmazlıq**.

İSLAHXANA [ər. islah və *fars.* xanə] bax **islah evi** ("islah" da).

İSLAHOLUNMAZ *sif.* İslah edilə bilməyən, düzəlməsi çətin olan. *İslaholunmaz adam.*

İSLAHOLUNMAZLIQ *is.* İslah edilə bilməmə, düzəldilə bilməmə; islah oluna bilməyən adamın hal və keyfiyyəti.

İSLAHPƏZİR *sif.* [ər. islah və *fars.* ...pəzir] *köhn.* İslah oluna bilən, düzəlməsi mümkün olan.

İSLAQ *sif.* Yaş, sulu, nəm, suda qalıb və ya üstünə su tökülüb islanmış. *İslaq paltar. İslaq torpaq. İslaq yarpaqlar.* – *Şən qəhqəhlərlə islaq otların arasından* [Aslan bəylə Qəmər] *çiyələk darib yeyirdilər.* A.Şaiq. *Ayna islaq başını Ayazın döşünə qoydu.* Ə.Məmmədخانlı. // Suda qalıb yumşalmış. *İslaq gön. Gönü islağa qoymaq. Düyü islağa qaldı.*

İSLAQLIQ *is.* İslaq şeyin halı; yaşlıq, nəmlik, rütubətlik.

İSLAM *is.* [ər.] VII əsrdə Məhəmməd peyğəmbər tərəfindən təsis edilmiş din; müsəlmanlıq. *İslam dininin aydın əsas mətni olan Qurani-Məcid .. həm də tanınmış peyğəmbərlərin və kəramət başçılarının əhvalatını əhatə edir.* A.Ə.Axundzadə. // *Müsəlman. İslam aləmi.*

İSLAMİYYƏT *is.* [ər.] İslam dini; müsəlmanlıq. *Azərbaycanlılar hələ islamıyyətdən daha əvvəl .. öz azadlıq yollarında bitən maneələri məhv etməklə məşğul olmuşdu(lar).* M.S.Ordubadı. [Nəşad:] *Bu, böyük*

bir ixtiyardır ki, islamiyyət biz kişilərə vermişdi. S.Hüseyn.

İSLAMLIQ *is.* İslam dininə mənsub olma; müsəlmanlıq. [Sönməz:] [Ərəblər] *xalqı .. islahatla çevirir, iman gətirməyənin dilini kəsirlər. C.Cabbarlı.*

İSLAND, İSLANDİYALI *is.* İslandiya əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Danimarka aqalığı islandların milli inkişafını xeyli ləngitdi. İslandiyaqlar Norveçdən köçüb gəlmiş qədim skandinaviyalıların nəvələri.*

İSLANDCA *sif. və zərf* İsland dilində. *İslandca danışmaq. İslandca kitab.*

İSLANMA “İslanmaq”dan *f.is.*

İSLANMAQ *f.* İslaq hala gəlmək. *Yağışa düşüb islanmaq. Suya düşüb islanmaq. – Əzizim, güllüstana; Şeh düşüb güllüstana; Qorxuram göz yaşından; Qoynunda gül islan. (Bayatı). Az keçdi, yenə güclü yağış başladı başdan; Bir anda bahar paltarım islandı yağışdan. S.Rüstəm. Saman və ot tayları, qalın kol-kos, yaşıl ağaclar islandıqca, havanı xoş bir atırla doldururdu. M.İbrahimoğlu. // Suyun və ya başqa bir mayenin təsiri ilə yumşalmaq, sərtliyini, diriliyini itirmək, canına hopmaq. *Gəldiyev gələn kimi düşüb islanar, qazan asılandı. Mir Cəlil.**

İSLANMIŞ *f.sif.* İslaq hala gəlmiş. *Anam gecəki yağışdan islanmış şeyləri Ayrıım qızının köməyi ilə alaçıqdan çıxara-çıxara: – Allah kəssin belə yaylağı. A.Şaiq. Şehli çəmənlərdə qaçdığım anlar; Yadıma islanmış tellərim gəlir. M.Dilbazi. İsgəndər kişi tərdən islanmış dəsmalını dizinə sərməmişdi. İ.Hüseynov. // İs. mənasında məc. *İslanmışın sudan nə qorxusu?! (Məsəl).**

İslanmış cücə kimi – bütün su içində olan, üst-başı başdan-başa islanmış adam haqqında. *..Ariq adam islanmış cücə kimi büzüdü bəzən damışığına peşman oldu. M.Hüseyn.*

İSLATMA “İslatmaq”dan *f.is.*

İSLATMAQ *f. 1.* Yaş eləmək, islaq hala gətirmək. *İndi [Xədicənin] gözlərindən sakitcə axan yaşlar yanaqlarını isladıb axır... axır... bir dürlü bitmək bilməyirdi. S.Hüseyn. Çatıldı qaşların, darıldın mənə; İslatdı jalələr nazik bədəni. Ə.Cavad. Gözlərindən tökülən isti yaşlar isə onun açıq sinəsini isladı. H.Nəzərli.*

2. Su çiləyib, su vurub yaşlatmaq, nəm-lətmək. *Kərbəlayı Qulu usta Ağabalanın uzun papağını çıxartdı və başını su ilə islatdıqda bir neçə suallar elədi. Çəmənzəminli.*

3. İslanmaq üçün suya (və s. məhlula) qoymaq, suda saxlamaq. *Düyü islatmaq. Paltar islatmaq. – Böyük tabaqlara buğda töküüb isladardılar. H.Sarabski. Qərənfil ilə Yasəmən çiyyə islatmaq üçün kənddə qalmışdı. Ə.Vəliyev.*

4. *məc. dan.* Döymək, kötləkləmək, əzizdirmək. *Sair şeyxlər duyuyq düşüb haman maralı lazımcə islatdılar. Ə.Haqverdiyev. Bir neçə dəfə biçəni bu sayaq islatdı döydülər və döydükə deyirdilər: – Əl çəkəkəkən bizim yaxamızdan? E.Sultanov.*

İ Boğazını islatmaq – *bax boğaz!*

İSLIQ *is.* Fit, fışqırıq. *Ancaq .. gəmilərin son isliqləri .. eşidirdi. M.S.Ordubadı. Düşmənlər tərəfdən gələn güllələr isliq çalaca başı üzərindən uçuşur. H.Nəzərli. Hər baxışda bir sevinc; Hər dodaqda bir isliq. M.Müşfiq. Birdən şəhərlə papağının dalını qaldıraraq isliqda “Çobanı” çalmağa başladı. İ.Əfəndiyev.*

İSMARIŞ *is.* Tapşırıq. *Aşiq sazla dediyi kimi, sözlə də Məhbub xanımın ismarışını Koroğluya yetirdi. “Koroğlu”. Padşah zənnəninə ismarış göndərir ki, hələ bir neçə vaxt qalsın orda, uşağın bir sümüyü bərkisin, gələ, gənə, bir qəzavü qədər üz verər. (Nağıl). // Sifariş.*

İSMARLAMA “İsmarlamak”dan *f.is.*

İSMARLAMAQ *f. 1.* Tapşırmaq. *Dəvənin dizini bağla, Allaha ismarla. (Ata sözü). Rəhmətlik son nəfəsində əllərini tutub dedi: – Gülcəhan, Əsrəfi sənə, sənə də Allaha ismarladım.. A.Şaiq. Bir söz ismarlamış bəlkə yar eli; Nədən anlaşılmaz quşların dili? Ə.Cavad.*

2. Sifariş etmək, bir şey etməyi tapşırmaq. *Dərziyə bir palto ismarladım. – Həsən qulluqçunu çağırı, çay ismarladı. Çəmənzəminli.*

İSMARLANMA “İsmarlanmaq”dan *f.is.*

İSMARLANMAQ *məc.* Tapşırılmaq. // Sifariş edilmək.

İSMARLATMAQ “İsmarlamak”dan *icb.*

İSMƏT *[ər.]* Namus, irz, həya, abır, pərdə. *Arvadın isməti, ərin izzəti. (Ata sözü). Qorxum bu ki ismət ola pama!; Fərmanə müvafiq olmaya hal. Füzuli. [Gövhar xa-*

num:] *..İndiyədək abır, ismət saxladıb məni..* N.Vəzirov. [Hətəm xan ağa:] *Heç sənə müsəlmanın ismətinə toxunmaq yaraşır mı?* Ə.Haqverdiyev. // Məsumluq, təmizlik.

İSMƏTLİ *sif.* Namuslu, həyalı, abırlı, əxlaqlı, təmiz, məsum. – *Gülzarın namuslu və ismətli (z.) olduğu xüsusi bir tərzdə dillərdə dolayırdı.* C.Cabbarlı. *Zəmanənin xarab bir vaxtında nəcib, gözəl, həyalı, iffət və ismətli bir qız tapmaq çox da asan deyildi.* S.Hüseyn. *Hakim təbəqələr pul və dövlət gücünə hərinlik edərək nə qədər ismətli və həyalı ailələri dağıtmışlar.* M.İbrahimov.

İSMƏTLİLİK *is.* Namusluluq, həyalılıq, abırlılıq, əxlaqlılıq, əxlaq təmizliyi. // Məsumluluq, günahsızlıq.

İSMƏTSİZ *sif.* İsmətini itirmiş, namus-suz, abırsız, həyasız, şərəfsiz, üzündə pərdə olmayan. *..Mənim sözüm budur ki, ümumiyyətlə, heç bir millətin barəsində demək olmaz ki, filan millətin övratları bətiibar və ismətsizdir.* “Mol. Nəsr.”

İSMƏTSİZLİK *is.* İsməti, abır, həyası olmama; abırsızlıq, həyasızlıq.

İSNAD [ər.]: **ismad etmək (vermək)** – bir şeyi bir şəxsə və ya bir yerə və s.–yə aid etmək, nisbət vermək, bağlamaq; üstünə atmaq mənalərini bildirir. *Zülfü-müşkininə dil verdim, o, qanım tökdü; Bu xəta düşdü özündən, mənə isnad etdin.* S.Ə.Şirvani. *İki tərəf bir-birinə olmanın böhtan və iftirasını, olmanın həyasız hərəkətlərini isnad verirdilər.* Çəmənzəminli.

İSNADƏN [ər.] *köhn.* ...əsasən, ...görə, isnad edilərək. *Alınan xəbərlərə isnadən... Əldəki sənədlərə isnadən demək olar ki...*

İSPAN *is.* İspaniyanın əsas əhalisini təşkil edən, roman dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam. *İspan musiqisinin janrı xüsusiyyətləri. İspan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri. İspan dilinin ilk qrammatikası 1492-ci ildə yaradılmışdır.*

İSPANAQ *is. bot.* Qısa yeməli yarpaqları olan birillik tərəvəz bitkisi. *İspanaq iki növüdür: ev və vəhşi (çöl) halda bitən ispanaq. İspanaqları ətə qatıb, müxtəlif xörək bişirməyə sərf edirlər.* A.Quliyev.

İSPANCA *sif.* və *zərf* İspan dilində. *İspanca kitab. İspanca–latınca lüğət. İspanca danışmaq.*

İSPANİYALI *is.* İspaniya əhalisindən olan, İspaniya vətəndaşı.

İSPÁNKA [rus.] *tib.* 1918–1919-cu illərdə əvvəlcə İspaniyada baş verib, sonralar başqa ölkələrə yayılmış grip xəstəliyinin bir növü.

İSPOLKÓM [rus. исполнительный комитет söz. ixtisarı] *tar. dan.* İcraiyyə komitəsi (canlı dildə bəzən həmin komitənin sədri mənasında). [Qızıyətər:] *A Fatmanisə, nə olar gedib bir ispolkoma xəbər verib, onlardan bir səhih əhval alsan.* Ə.Haqverdiyev. [Kəndli:] *Dedim heç belə bir iş olmaz, getdim nahiyəyə, ispolkoma dedim, dedi ərizə ver.* T.Ş.Simurç.

İSRAF *is.* [ər.] Artıq və lazımsız yerə xərcləmə, sərf etmə, işlətmə, dağıtma, puç etmə. *İsraf haramdır.* (Ata. sözü). *Atasının bu qədər yersiz israfı və belə faciəli ölümü Əşrəfi çox düşündürürdü.* A.Şaiq. *Yoxlama zamanı Toğrulun xəzinədən israf xərclədiyi və qiymətli şeyləri mənim sədiyi meydana çıxdı.* M.S.Ordubadi. // **İsrafla, israf ilə** şəklində – artıqlaması ilə, artıq olaraq. *Sərf etdi ciyər qanını israf ilə çəşnim; Bilməz ki, bu gün qanla pərişan olacaqdır.* Qövsü. □ **İsraf etmək (eləmək)** – 1) artıq və lazımsız yerə sərf etmək, xərcləmək, işlətmək, dağıtmaq. *Belə məlum olur ki, israf eləyirsiniz. Yoxsa mən heç vaxt inana bilməyəm ki, bir boçka su əlli iki nəfər fəhləyə kifayət eləməyə.* C.Məmmədquluzadə; 2) özünə inanılıb tapşırılmış pulu, malı və s.-ni qanunsuz olaraq öz şəxsi məqsədləri üçün xərcləmək, sərf etmək.

İSRAFÇIL bax **israfçı** 1-ci mənada.

İSRAFÇILLIQ bax **israfçılıq** 1-ci mənada.

İSRAFÇI *is.* 1. İsraf edən, israfə yol verən; bədxərc.

2. Özünə inanılıb tapşırılmış pulu, malı və s.-ni israf edən adam.

İSRAFÇILIQ *is.* 1. İsrafə yol vermə, artıq və lazımsız yerə xərcləmə, dağıtma. *İsrafçılıq etmək.*

2. Özünə inanılıb tapşırılan pulu, malı və s.-ni israf etmə, öz məqsədləri üçün xərcləmə, sərf etmə. *Balacaqəvi böyük bir dəhşət bürüdü. Onun boynuna üç təqsir sarınmışdı – “saxtakarlıq, israfçılıq və qatillik!”* S.Rəhimov.

İSRAĞAGÜN *zərf* Srağagün. [Şəhrəbani xanım:] *İsrağagün aşnası zərdablı Qurban bəyə kağız yazırdı ki, Şamaxı cəngilərinin vadəsini alsın, toya göndərsin.* M.F.Axundzadə. [Ana:] *İsrağagün də ələmi gəzdim, bir çimdik çay tapa bilmədim.* S.Rəhman.

İSRAĞAGÜNKÜ *sif.* Srağagün olmuş (baş vermiş). *İsrağagüncü hadisə.*

İSRAİLLİLƏR *is. tar.* 1. Qədim yəhudi tayfalarının ümumi adı. *İsraillilərin çoxu Assuriyanın uzaq əyalətlərinə köçürülmüşdü.* – [Xanburabi:] *İsraillilər .. Yeqovu .. yarıdlılışın ağası zənn edirlər. Çəmənzəminli.*

2. İsrail dövlətinin əhalisi.

İSRAR [ə:r.] 1. *is.* Dediylə sözün, tələb etdiyi şeyin, irəli sürdüyü fikir və ya iddianın üstündə durma, təkid göstərmə, dediyindən dönməmə; inad, təkid. *Bəsdir, dəxi millət qəmini eyləmə təkrar; Olmaz belə israr!* M.Ə.Sabir. *Rəmziyyə nə qədər danışdısa, Əhməd qəbul etməyib israrında davam etdi.* A.Şaiq. *Məhkəmənin israrına görə Molla Xəlil etiraf etdi ki, qadını gözü ilə görməmiş, fəqət qulağı ilə eşitmişdir.* S.Hüseyn. □ **İsrar etmək** – dediylə sözün, tələb etdiyi şeyin, irəli sürdüyü fikir və ya iddianın üstündə durmaq, dediyindən dönməmək, təkid göstərmək. [Bəhram:] *Pəri!.. Elə bil ki, bir qulluqçudur, evdə saxlamısınız, fəqət israr edirənsə, əlbət ki, sözünü sındırmıram.* C.Cabbarlı. *Qadınlar eylədi sözündə israr; Töküb göz yaşını, qıldı ah-zar.* H.K.Sanılı.

2. **İsrarla** şəklində *zərf* – təkidlə, inadla. *Kimdən şübhələnirsiniz? – deyər jandarm zabiti israrla soruşdu.* M.Hüseyn.

İSRARLI *sif.* Sözüün üstündə israr edən, dediyindən dönməyən; inadlı.

İSRIF *is. məh.* Qənaətçilik, haqq-hesabını bilmək.

İSSİZ *sif.* Heç bir insan yaşamayan, əhəlisiz, boş, xali, şənlisiz. [Knyaz:] *Həp düşündükə boğar ruhu soyuq; Qaba, issiz və dərin bir boşluq.* H.Cavid. *Səhərə yaxın issiz və səssiz ələm oyanmağa başlayır.* M.S.Ordubadı.

İSSIZCA b a x **İSSİZ.** [Gənc çadırçı:] *O parlaq möhtəşəm kaşanələrdən; Bu gün issizca bir viranə qaldı.* H.Cavid.

İSSIZLIQ *is.* Boşluq, xalilik, adamsızlıq, tənhalıq.

İSSİLİQ *is. məh.* Yayda istinin təsirindən bədəndə əmələ gələn qırmızı səpgi, qızartı. *İssiliq tutmaq.*

İSTEDAD *is.* [ə:r.] 1. Fitri qabiliyyət, bir şeyi tez mənimsəmə qabiliyyəti; zəka, talant. *Şairlik istedadı.* – *Ey Füzuli, müttəsil dövrən müxalifdir mana; Qalibə ərbabi-istedadı dövrən istəmər.* Füzuli. [Fitnə:] *Dünyada istedad, hər böyük hünər; Daima vərdişlə inkişaf edər.* A.Şaiq.

2. İstedadlı adam, istedad sahibi. *Bəşərin ən böyük istedadları elmdə Tanrının yaratdıqlarının ifadəsini görmüşlər.* – [Aydın:] *Ancaq Vurğunun bir misrasını yazmaq üçün gərək onun kimi nadir istedad olasan.* M.Hüseyn.

3. Bir şeyi etmək imkanı, bacarığı; qabiliyyət. *İstedadı çatmamaq.* – *Sanki [Murad] vətəndaşlıq hüququnu itirmiş, yaşamaq istedadını qeyb etmişdi.* S.Hüseyn.

İSTEDADLI *sif.* İstedadı, fitri qabiliyyəti olan; talantlı. *İstedadlı bəstəkar.* – *Azərbaycan mətbuatı tarixində [C.Məmmədquluzadə] böyük və istedadlı bir jurnalistdir.* M.İbrahimov. [Direktor:] *İstedadlı gəncləri yetişdirmək lazımdır.* İ.Əfəndiyev. // Hər şeyi tez qavrayan, tez əxz edən. *İstedadlı uşaq.* – *Varis aşağı siniflərdə ciddi və istedadlı bir şagird kimi görünürdü.* A.Şaiq.

İSTEDADLILIQ *is.* İstedadlı adamın hal və keyfiyyəti. *Onun istedadlılığına söz ola bilmər.*

İSTEDADSIZ *sif.* İstedadı olmayan. *İstedadsız adamlar onsuz da özlərinə yol tapırlar.*

İSTEDADSIZLIQ *is.* İstedadı, qabiliyyəti, bacarığı olmama; qabiliyyətsizlik, bacarıqsızlıq.

İSTEFALI *is.* [ə:r.] Öz xoşu ilə vəzifəsindən, işindən çıxma, əl çəkmə. *Mitingçilər istefa tələb edirlər.* □ **İstefa vermək, istefaya çıxmaq** – öz xoşu ilə vəzifəsindən, qulluğundan əl çəkmək, çıxmaq. [Almaz:] *Mən deyirdim ki, bir vətəndaş kimi [Baloglan] öz nöqsanlarını bilib istefa versin.* C.Cabbarlı. *İblisi cəhənnəm əhli bir növ cana gətirmişdi ki, binəva az qalmışdı, istefa verib qulluqdan çıxırsın...* Ə.Haqverdiyev.

İSTEFALI *sif.* İstefada olan, istefa vermiş. *İstefalı general.*

İSTEHKAM *is.* [ər.] *hərb.* Düşməndən qorunmaq məqsədi ilə düzəldilən səngər, sədd, qala, divar və s. müdafiə tikintiləri. *Sahil istehkamları. İstehkamda gizlənmək.* – *Ay buludun arxasında gizlənməmiş, istehkam boyu bir çox kölgələr səssiz-səmirsiz gəzinirlər..* H.Nəzərli. [Naçalnik:] *Dostum, qoy sənintək vuruşsun hamı; Əldən buraxmayın bu istehkamı!* S.Rüstəm. □ **İstehkam hissəsi** – istehkamçılardan ibarət hərbi hissə. *İstehkam hissəsi səngər qazırdı.* – *İstehkam hissələrinin əlində kifayət qədər vəsait olmurdu.* Mir Cəlal.

İSTEHKAMÇI *is. hərb.* İstehkam hissələrində qulluq edən hərbi xidmətçi; istehkam qurma mütəxəssisi. // İstehkam işləri ilə məşğul olan, istehkam hissəsində qulluq edən. .. *İstehkamçı zabitin, nəşə inşaat mütəxəssisi olduğunu zənn edir, öz yanına işə çağırmağa çalışırdı.* Mir Cəlal.

İSTEHKAMLI *sif.* Müdafiə üçün istehkamları, lazımı hərbi tikintiləri olan. *İstehkamlı yer. İstehkamlı sahil.*

İSTEHLAK *is.* [ər.] Tələbatı, ehtiyacı təmin etmək üçün işlətmə, sərf etmə, istifadə etmə, işlədərək sərf etmə, yox etmə. *İctimai istehlak fondları.* □ **İstehlak etmək** – ehtiyacı, tələbatı təmin etmək üçün işlətmək, sərf etmək, istifadə etmək.

♦ **Əmtənin istehlak dəyəri** *iqt.* – əmtənin alıcının bu və ya digər ehtiyacını ödəmə qabiliyyəti. **İstehlak kooperasiyası** – istehlak ehtiyaclarını təmin edən kooperasiya.

İSTEHLAKÇI *is. iqt.* 1. Hər hansı istehsalatın məhsulundan istifadə edən, bu məhsulata işlədən şəxs və ya təşkilat.

2. Alıcı. *Geniş istehlakçı kütləsi.*

İSTEHSAL *is.* [ər.] Hasil etmə, hazırlama, əldə etmə. *Elektrik enerjisi istehsalı. Çuqun istehsalı. Maddi nemətlər istehsalı. İstehsalın ictimai xarakteri.* □ **İstehsal etmək** – hasil etmək, hazırlamaq. **İstehsal qüvvələri** – maddi nemətlərin istehsalına xidmət edən alətlər, istehsal alətlərini hərəkətə gətirən və maddi nemətlərin istehsalını həyata keçirən insanlar. **İstehsal müəssisəsi** – zavod, fabriq, karxana. *Mən də bir ağacın kölgəsində oturub, o böyük istehsal müəssisəsinə baxır, onun keçmiş halı ilə in-*

diki halını müqayisə edirdim. S.Hüseyn. **İstehsal münasibətləri** – maddi nemətlərin ictimai istehsalı prosesində insanlar arasında əmələ gələn münasibət və əlaqələr. **İstehsal vasitələri** – istehsal prosesində işlədilən, onun maddi əsasını təşkil edən vasitələr. [Almaz:] *..Buna görə də əmək kollektivləşməli və istehsal vasitələri kollektivin əlində olmalıdır.* C.Cabbarlı.

İSTEHSALAT *is.* [ər.] 1. Sənaye müəssisəsi, fabriq, zavod, karxana və s. *İstehsalatda çalışmaq. İstehsalat qabaqcılları.* – *İstehsalatda usta sözü kəsərli sözdür.* Mir Cəlal. // İstehsalatla bağlı olan. *İstehsalat təlimi. İstehsalat təcrübəsi. İstehsalat müşavirəsi.*

2. İstehsal olunan şeylər, hasil edilən mallar, məhsullar, məhsulat.

İSTEHSALATÇI *is.* İstehsalatda işləyən şəxs. *Yaxşı istehsalatçı. İnstitutun axşam şöbəsinə xeyli istehsalatçı qəbul edilmişdir.*

İSTEHSALÇI *is.* İstehsal edən, hazırlayan adam.

İSTEHZA *is.* [ər.] 1. Ələ salma, rişxənd etmə, masqaraya qoyma; masqara. *Tövsiyənin son cümləsində qürurdan çox incə bir istehza duyulurdu.* M.Hüseyn. *Tahirzadənin üzündə istehzanı andıran bir təbəssüm oynadı.* Mir Cəlal. *Qoca sanki öz acı istehzadan özünü kövrələmək yaşarmış gözlərini kənara çevirdi.* Ə.Məmmədخانlı. □ **İstehza etmək** – ələ salmaq, masqara, rişxənd etmək. *Ona elə gəldi ki, məktəbə götürmək əvəzinə bu adamlar ona və onun anasına istehza edirlər.* S.Rəhman. **İstehzaya qoymaq** – bax **istehza etmək**. *Tahir .. briqadanı bir həftədən çox işsiz gəzməyə məcbur eləyənləri istehzaya qoyurdu.* M.Hüseyn. **İstehzaya salmaq** – istehza üçün hədəf etmək. *Rzaqulu xan Böyükxanına acıqlanıb deyirdi: – Məni bu firəng uşaqlarının istehzasına salma.* M.S.Ordubadı.

2. “ilə” qoşması ilə – ələ salaraq, rişxəndlə, masqara ilə. *İstehza ilə gülmək. İstehza ilə cavab vermək.* – [Rəşid:] *Mən istehza ilə danışıq fikrində deyiləm.* H.Nəzərli. [Zabit] *kibrit sönən kimi balıqçı paltarında olan adamları bir də istehza ilə süzərək əli ilə işarə etdi.* Q.İlkin. *Sultan acığını güclə boğaraq istehza ilə qımışdı.* İ.Hüseynov.

İSTEHAEDİCİ bax **istehzal**.

İSTEHAZALI *sif.* İstehza bildirən, istehza ifadə edən. *İstehzalı söz. İstehzalı güllüş.* – *Kənardan İblisin mənalı və istehzalı qəh-qəhləri eşidilir.* H.Cavid. *...Dodaqları ucunda istehzalı bir təbəssüm göründü.* H.Seyidbəyli.

İSTEHAZAYANA bax **istehzal**. *Sitarə .. hələ bir qədər istehzayana nazlarla Mansurun yaralarına duz səpirdi.* C.Cabbarlı.

İSTEMAL *is.* [ər.] İşlətmə, istifadə etmə, tətbiq etmə. [Mirzə:] *On gün ki siz dərman istemalına məşğul olacaqsınız, o gərək gecə və gündüz sizin yanınızda olsun.* Ə.Haqverdiyev. □ **İstemaal etmək** – işlətmək, istifadə etmək, tətbiq etmək. [Mirzə:] *Sabah dərmanı özünüzlə götürüb apara bilərsiniz və orada axund Ağa mollanın təhti-tərbiyəsində istemal etməyə məşğul olarsınız.* Ə.Haqverdiyev. **İstemaal olunmaq (edilmək)** – işlədilmək, istifadə edilmək, tətbiq edilmək. *O yerdə ki söz düşəndə gərək “millət” sözü damşılı, orada “əşxas” ləfzi istemal olunur.* C.Məmmədquluzadə.

İSTƏRİK [yun.] bax **isteriyalı**. *İsterik boğulma. İsterik pozğunluqlar.*

İSTƏRİKA [yun.] Qıc olma, bəzən gah gülmə, gah ağlama şəklində təzahür edən ürəkkeçmə.

İSTƏRİYA [yun. hystera – uşaqlıq] *tib.* Psixika, hərəkət sferası, həssasiyyət və s. cəhətdən bir sıra müxtəlif pozğunluqlar şəklində təzahür edən funksional əsəb xəstəliyi. *İsteriyada hərəkəti, sensor, vegetativ və psixi pozğunluqlar qeyd olunur.*

İSTƏRİYALI *sif.* İsteriya xəstəliyi olan. *İsteriyalı adamlar əmək fəaliyyətini itirmirlər.*

İSTƏDİKÇƏ *zərf* Doyunca, ürəyi istəyən qədər.

İSTƏK *is.* Arzu, dilək, murad; yerinə yetirilməsi (başqası tərəfindən) arzu edilən şey. *İstək gözdə olar.* (Məsəl). [Şeyx Sənan:] *İstəyim yalnız istə bir şəfqət; Bir təbəssüm o hüsnü-dilbərdən.* H.Cavid. *İstəyim xalqıma hər an ucalıqdır, ucalıq; Mənə yaddır qocalıq.* S.Rüstəm. *Sanki cavanlaşdı yüz il bədənəm; Gözümdə qalmaq istəyim mənim.* Z.Xəlil. □ **İstəyinin çatmaq** – arzuna, muradına çatmaq, istədiyinə, arzu etdiyinə nail olmaq. **Öz istəyi ilə** – öz arzusu ilə, öz xoşu ilə, öz könlü ilə.

İSTƏKAN [rus.] Stəkan. *Dərviş bir-iki istəkan çay içəndən sonra mənim sualıma cavab verdi.* A.Divanbəyov. *Böyükxanım şad və xürrəm gümüş podnos içində iki istəkan kəmrəng çay gətirmişdi.* M.S.Ordubadı. *Mahirə istəkanı irəli çəkdi, çayını içdi.* M.Hüseyn.

İSTƏKLİ 1. *is.* Sevgili. [Fərman:] *Ata, mənə dövlət lazım deyil, .. mənə ancaq öz istəklim lazımdır.* Ə.Haqverdiyev. [Səriyyə:] *Neçə illər idi ümid edir idim ki, gələcəkdə Rüstəm əmim oğlu istəklim ilə bəxtiyar yaşayacağam.* C.Cabbarlı. *Gül ey doğma Vətənimin; İstəklisi, yetirməsi; Oyna, sevin, biz dinləyib; Fərəhlənək bu şən səsi.* M.Dilbazi.

2. *sif.* Əziz, sevimli, mehriban, ən çox istənilən. *İstəkli adam. İstəkli övlad.* – *Qaşların qarısından; Xal düşüb arasından; Adam da əl çəkərmə; İstəkli balasından?* (Bayatı). *Yazıq qızcağaz istəkli dostu Qaraca qızla görüşə bilmədi.* S.S.Axundov. *Vəraz istəkli oğlunun çox ağıllı bir gənc olduğunu yaxşı bildirdi.* M.Hüseyn.

İSTƏKLİLİK *is.* İstənilmə, sevilmə; sevgi münasibəti.

İSTƏKSİZ *zərf* 1. Könülsüz, istəmədən, həvəssiz. *İstəksiz getmək. İstəksiz danışmaq.*

2. Məhəbbətsiz.

İSTƏKSİZLİK *is.* Könülsüzlük, könüldə istək olmaması; məhəbbətsizlik.

İSTƏMƏ “İstəmək”dən *f.is.*

İSTƏMƏDƏN *zərf* İstəmədiyi, arzu etmədiyi halda; ürəksiz, könülsüz. *İstəmədən almaq. İstəmədən getmək.* // *Qeyri-iradi, özü istəmədən, istəməyərək.*

İSTƏMƏK *f.* 1. Arzu etmək, ürəyindən keçirmək, bir şeyin qəsd və niyyətində olmaq, ürəyində bir istək duymaq. – *Bala, mən gördüm ki, sən bir yeniyetmə yaxşı oğlansan, istədim sənə maya verəm.* “Kor oğlu”. *İstəyir cənnəti zahid bu qədər hiylə ilə; Əbləhin fikrini gör, dildə təmənnasına bax!* S.Ə.Şirvani. [Süleyman:] *Əsgərin dediyi odur ki, sənində qohum olmaq istəyir. Ü.Hacıbəyov. // Bir şeyə ehtiyac hiss etmək. Ürəyim yaman su istəyir. Bir məqalə yazmaq istəyirəm. Ondan bir xoş söz eşitmək istəyirəm.* □ **İstədiyi kimi** – özü bildiyi kimi (həm müsbət, həm mənfi mənada işlənilir). *İstədiyi kimi hərəkət etmək.*

2. Sevmək, məhəbbət yetirmək, əzizləmək. *Ana oğlunu çox istəyir.* [Nazlı:] *Ana, axı sən bilirsən, mən Sara bacımı nə qədər istəyirəm.* C.Məmmədquluzadə. *Deyə bilərəm, Usta Ağabala Axund Ələsgər ağanı dünyada hamıdan çox istəyirdi.* Çəmənzməminli. *Gözəl Bayramı istəyib gəlmişdi. O, kasıb olsa da, namuslu oğlandı.* M.Hüseyn. // *Ummaq. Könül istər, əl çatmaz.* // *Qeydinə qalmaq, sevmək. Məsləkini istəyən öz canından keçməli; Öz canını istəyən vicdanından keçməli.* B.Vahabzadə.

3. Xahiş etmək, rica etmək, təmənna etmək. *Novruz gözlərini ovuşdura-ovuşdura açıb: – Nə var, nə istəyirsiniz? – deyib sual etdi.* N.Nərimanov. [Əsgər:] *Deyin görüm, gözəl xanımlar, nə istəyirsiniz.* Ü.Hacıbəyov. // *Özünə verilməsini və ya bir işin görülməsini söyləmək; tələb və ya xahiş etmək. Ondən bir şey istədik, vermədi.* – *Həkim Cinayətov haqq-hesab dəftərçəsini istədi.* Mir Cəlal. // *Möhtac olmaq, lüzum və ehtiyac hiss etmək, tələb etmək. Əkin su istəyir.* // *Diləmək. İmdad istəmək. Yardım istəmək.* – *Kimə kim, dərdimi izhar qıldım, istəyib dərman; Özümdən həm bətar bətar bir dərdə onu mübtəla gördüm.* Füzuli.

4. Çağırmaq, çağırtdırmaq. *Yusif şah baxıcıları hüzuruna istəyib dedi ki: – Hakimi vilayətlərə mənim tərəfimdən elan edərsiniz ki, .. xalqı talayıb-dağatmasınlar.* M.F.Axundzadə. [Xudayar bəy:] *Məhəmmədhasən əmi, tez oğlanı göndər, pəyədən eşşəyi çıxartsın, .. minəcəyəm şahərə, nəçərnək istəyibdir.* C.Məmmədquluzadə. // *Aramaq, axtarmaq, soruşmaq. Kimi istəyirsiniz? Telefonla sizi istəyirlər.*

5. Öz adamına almaq, evləndirmək üçün (yaxud özü üçün) xahişlə birinə müraciət etmək. *Qohumdan qız istəmək. Ana oğlu üçün qız istəyir.* – [Ağcaxanım:] *Qədəş!.. Bizim qızı Hacı Abtalıbın oğlu üçün istəyirlər.* H.Sarabski.

6. “Bir” sözü və şəxs sonluqları ilə tərəddüd, qətiyyətsizlik bildirir. *Bir istədim durub ona cavab verədim.* – [Mehriban] *bir istədi ki,* [Zeynal] *çəkib irəli sürüsün, gücü çatmadı.* S.Hüseyn.

7. **İstəməz** şəklində – həcət yoxdur, lüzumu yoxdur, ehtiyac yoxdur, bəsdir, kifa-

yətdir. [Səlimə:] – *Ay Qurban, gəlsənə bir az su gətirim, ayaqlarımı yuyum.* – *İstəməz, lazımdır deyil.* Ə.Haqqverdiyev. [Səlim:] *İstəməz başqa laf! Söylə, açıq söylə, hər nə var, söylə.* H.Cavid.

◆ **...istər ki...** – 1) istərsə, fərqi yoxdur, qoy lap... *İstər ki çölə töksün...*; 2) ...gərəkdir, ...haradadır. *Oğul istər ki... istəməz ki...* – heç olmasa...

İSTƏMƏLİ *sif.* İstənilməyə, sevilməyə layiq; xoşqılıq, mehriban, üzügülər; qanışırın. *İstəməli qız. İstəməli uşaq.* – *Lap üç-dörd yaşından bu şirindilli, istəməli qızın ayağı karxanaya açılmış, usta ilə dostlaşmağa başlamışdı.* Ə.Əbülhəsən.

İSTƏNİLMƏ “İstənilmək” dən *f.is.*

İSTƏNİLMƏK “İstəmək” dən *məch.*

İSTƏNMƏ “İstənmək” dən *f.is.*

İSTƏNMƏK bax **istanilmək**.

İSTƏR *bağl.* Sintaktik vəzifəsinə görə həm həmcins üzvləri, həm də cümlələri bir-birinə bağlayır – gərəkdir, həm. [Səlim:] *Orxan, istər xan olsun, istər sultan; Haqsızlıq əfv olunmaz heç bir zaman.* H.Cavid. [Zeynal] *istər evdə, istər tanış-biləşlərin məclislərində tar çalar, eyni zamanda özünün yazdığı şeirləri oxuyardı.* S.Hüseyn. *İstər “Əhvalatlar”, istərsə “Poçt qutusu” dərin ideyali, yüksək sənət əsərləridir.* M.İbrahimov. *İstəyirdim ki, birisi ilə oturub dərldləşəm, istəyirdim ki, – istər tanış olsun, istər qeyri-tanış, – hamıya söz deyib söz eşidəm...* Ə.Məmmədخانlı. // “Fərqi yoxdur” mənasında. *İstər gəlsin, istər gəlməsin.*

İSTƏR-İSTƏMƏZ *zərflər* Yarım-könül, ürəksiz, könülsüz, özü istəmədiyi halda, istəmədən. [Gülbadam] *ağ donunu geyindi, əsnədi, istər-istəməz ayağa durdu.* N.Nərimanov. *Fatma .. istər-istəməz uşaqlara izin verdi.* S.S.Axundov. *Mehriban istər-istəməz ayağa qalxıb yerini Cəmiləyə verdi.* H.Seyidbəyli.

İSTƏTMƏ “İstəmək” dən *f.is.*

İSTƏTMƏK *icb.* Bu və ya başqa bir vəsi-tə ilə bir şeyi başqasına sevdirməyə çalışmaq; birinin hüsn-rəğbətini, sevgisini qazanmağa çalışmaq. *Güclə özünü istədə bilməzsən.*

İSTƏYƏ-İSTƏMƏYƏ bax **istər-istəməz**. *İstəyə-istəməyə gətməli oldu.* – *Mehriban istəyə-istəməyə razı oldu.* S.Hüseyn.

İSTİ 1. *sif.* Qızdırılmış, isidilmiş, hərarəti artırılmış (*soyuq qarşılığ*). *İsti otaq. İsti ütü. İsti süd.* – *Həniyə bir əlində tas, o biri əlində isti su ilə dolu vedrə və dolça, tövşüyə-tövşüyə içəri girdi.* İ.Hüseynov.

2. *is.* Xəstəlik halında bədəndə yaranan hərarət, istilik. *Xəstənin istisi qalxmışdır.* – *İstisini ölçüb dərhal; Ana deyir: – Dincəl bir az.* M.Dilbazi. [*Salama*] *elə gəlirdi ki, si-nəsindən isti qalxır.* Mir Cəlal.

3. *sif.* İstilik verən, yandırıcı, qızğın. *İsti günəş. İsti süa.* – *..Turab Xəzər dənizindən qalxan od kimi isti günəşdən yorğun gözlərini açdı.* M.Hüseyn. *Əsla məni döyməsin; İsti günəş, sərt külək.* Z.Xəlil. // Hava haqqında. *İsti gün. İsti hava.* – *Nə gözəldir dolmaşmaq isti yay fəsilləri; Bu sərin sahilləri.* M.Müşfiq. *Avqustun ortaları olduğundan hava çox isti idi.* İ.Əfəndiyev. *İsti yay günləri də Tapdığın intizarını anlayıb tez gəlib keçdi.* Ə.Vəliyev. // Mülayim iqlimi olan. *İsti ölkələr* (cənub ölkələri). // *is.* Bərk qızmış hava; hərarət, istilik. *Heç kəs nə qapıda, nə küçənin bir yanında görünmür. Yəqin ki, istinin zərbindən hərə bir kölgə yerə pənah götürüb.* C.Məmmədquluzadə. [*Məşədi Qəzənfər:*] *Yazın istisində harada sərinləyə bilərənsən?* Ü.Hacıbəyov. *Dözülməz isti insanı taqətdən salırdı.* Ə.Sadiq. // Cəm halında: **istilər** – havanın qızmağa başlaması. *İstilər düşdü. İstilərin başlanmasına az qalıb.* – *İstilər düşdükcə başını qaldırıb canlanmış cürbəcür həşərat və milçəklər bu gecə sanki qəsdən daha çox fəaliyyət göstərirdi.* M.İbrahimov.

4. *sif.* Bədəni soyuqdan yaxşı qoruyan; yun. *İsti köynək. İsti paltar. İsti corab.* – *Gecələr yatmayıb hər bir qoçağa; İsti paltar tiki gəlinlər, qızlar.* S.Vurğun. [*Zəhranın*] *ayağında dizdən əsgər çəkmiş, başında isti papağı vardı.* Ə.Vəliyev.

5. *sif. məc.* Hərarətli, məhrəban, nəvazişli, oxşayıcı, səmimi. *Şux səslərlə dolu isti yuvalar; Daşqın çaylar, durğun göllər bizimdir.* A.Şaiq. *Bircə nöqsan tapmayaraq övladının varlığında; Bir can kimi bəsləmişdir məni isti qucağında.* S.Rüstəm. [*Gülcəmal:*] *Məmmədin səsinə oxşayır bu səs; Onun nəfəsidir bu isti nəfəs!* Z.Xəlil.

♦ **İsti basmaq** – bir işdən, sözdən, hədisədən və s.-dən çox mütəəssir olub özünü istilənmiş kimi hiss etmək. **İsti çalmaq** – bax **isti basmaq**. *Bu səsdən məni bir isti çaldı, hərarət bütün bədənimə mənə kimi yunşaldı.* Mir Cəlal. **İsti vurmaq** – günəşin şiddətli təsirindən süstləşmək, əzgin və ya bayğın hala gəlmək. *Gorus dağının qəşində Nəbini isti vurur, bir kölgəlik tapıb uzanır. “Qaçaq Nəbi”. **İsti yer** – sakit, rahat, qazanlı, gəlirli iş, vəzifə, mənasında. *O gah getmək istədi, gah da isti yerini soyutmaqdan qorxdu.* Mir Cəlal. **İsti-soyuq dadmaq** (**görmək, bilmək** və s.) – bax **bərkə-boşa düşmək** (“**bərkə-boş**”da). [*Məsum kişi:*] *..Oxuyanda nə olar, – deyirdi, – uşağın birisidir. Dünyanın işlərini nə qanır. İsti-soyuq dadmayıb. Mir Cəlal. Durna bacı dünyanın isti-soyuğunu yaxşı bilən adamlardan idi.* Ə.Sadiq.*

İSTİARƏ *is.* [ər.] *ədəb.* Sözlərin, ifadələrin hər hansı bir təşbeh, bənzəyiş, müqayisə əsasında məcazi mənada işlənməsindən, yəni bir şeyə (hadisəyə) başqa bir şeyin (hadisənin) səciyyəvi əlamətinin keçirilməsindən ibarət bədii tərz; metafora; məsələ, şücaətli adama – aslan, şir; hiyləgər adama – tülkü deyilməsi kimi. *Sadə istiarə. Mürəkkəb istiarə. Fikrin istiarə yolu ilə ifadəsi.* – *Yazıcıların sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən asılı olaraq istiarə müxtəlif, rəngarəng şakillərdə yaradılır.* Ə.Mirəhmədov.

İSTİBDAD *is.* [ər.] 1. Özbaşınalığa və zorakılığa əsaslanan idarə üsulu. *Çar zamanı idi, istibdadın ən şiddətli, ən qızgın vaxtı idi.* E.Sultanov. *Beşinci il; Qanlı bazar; İstibdadın mənhus əli; Hər tərəfdə iz buraxır.* R.Rza.

2. Zülm. *Artıq bu rəzalət çəkilməz; Bu istibdadə təhəmmül edilməz.* H.Cavid. *Yoldaşlar, istibdad pəncəsində inləyən yüz minlərcə işçilər baş qaldırmadadır. Çəmənzəminli. İstibdad dünyasından..; Odların, alovların üstündən addadıq biz.* S.Rüstəm. **İSTİBDADÇI** *is.* Zalim, qəddar, qaniçən.

İSTİCƏ *sif.* 1. İsti, lazımcı istə. *İsticə otaq. İsticə paltar.* – *İsticə lavaşım var; Hər gecəyə aşım var; Demə, dədəm yerdəsən; Ancaq əlli yaşım var.* M.Ə.Sabir. *Var isticə*

ölkələr; Qışda bizə xoş gələr. A.Səhət. *Qorodovoy qış günəşinin isticə süası altında laqeydanə xoruldayırdı.* Çəmən-zəminli.

2. *məc.* Rahat, əlverişli, mənfəətli. *Elm və maarif kəsb edənlərimizin ümudə arzusu öz-lərini şəhərə salıb, isticə və mənfəətli qulluq tapmaqdur.* F.Köçərli.

İSTİFADƏ *is.* [ər.] Faydalanma, fayda götürmə. // Faydalı (səməreli) surətdə iş-lətmə. □ **İstifadə etmək** – faydalanmaq. *Vəqtdən daim istifadə edin; Elm təhsilini iradə edin.* M.Ə.Sabir. *Ağca xanım atasının belə mehriban rəftarından istifadə edərək .. divanın altına baxdı və Qaraca qızı orada görməyib mat qaldı.* S.S.Axundov. *Azadlığın nemətlərindən istifadə etməyi, bərabərliyin intiyazlarından bəhrəyəb olmağı bacarmaq lazımdır.* M.İbrahimov

İSTİFADƏLƏNMƏ “İstifadələnmək” dən *f.is.*

İSTİFADƏLƏNMƏK *f.* Faydalanmaq, fayda götürmək, qazanmaq, mənfəətbərdar olmaq.

İSTİFADƏLİ *sif.* İstifadə olunan (oluna bilən), istifadəyə yararlı. *İstifadəli yerlər.*

İSTİFADƏLİK *sif.* İstifadə etmək (işlətmək, tətbiq edilmək) üçün olan, istifadəyə (işlənilməyə, tətbiq edilməyə) yarar.

İSTİFADƏSİZ *sif. və zərfl.* İstifadə olunmayan, işləksiz qalmış, fayda götürülməyən. *İstifadəsiz torpaqlar. İstifadəsiz qalmaq.*

İSTİĞFAR *is.* [ər.] *din.* Allaha yalvararaq günahlarının bağışlanmasını istəmə, “əstəğfürullah” deyərək peşmanlığını bildirmə, tövbə etmə. □ **İstığfar etmək (qılmaq)** – Allaha yalvararaq günahlarının bağışlanmasını istəmək, “əstəğfürullah” deyərək tövbə etmək. [Molla Zaman:] *İstığfar elə, arvad, istığfar elə, günah batdın.* Ə.Haqqverdiyev. *Bu mimval ilə günahkar müzdür özünün bəd əməlindən peşman olub, istığfar edə-edə yerindən qalxdı.* S.M.Qəni-zadə. *İstığfar eylə, adam ağzına gələnə danışmaz.* H.Nəzərli.

İSTİHALƏ *is.* [ər.] Bir haldan başqa hala keçmə.

İSTİXARƏ *is.* [ər.] *din.* Görüləcək bir işin uğurlu olub-olmayacağını qabaqcadan bilmək üçün Quran və ya təsbehlə yoxlama

ayini. □ **İstixarə etmək (etdirmək)** – istixarə ayini icra etmək (etdirmək). [Məşədi İbad:] *Mən bu gün istixarə elətdirərəm, bu xoş günlərin birində toyumuzu başlarıq.* Ü.Hacıbəyov. *Fikr edirik biz də bir iş başlayaq; Eyləyirik istixarə, bəd gəlir.* Ə.Nəzmi. [Kiçik xan:] *Qoca, bir istixarə et! – dedi, – görək bu səfər uğurludur, ya uğursuz.* S.Rəhimov.

İSTİ-İSTİ *zərfl.* 1. Qaynar halda, isti halda, soyumamışkən. [Səlimnaz xanım:] *İsti-isti bu çayı iç, bəlkə tərləyəsən.* N.Vəzirov. [Ələmdar] .. *buğlana-buğlana, cızhacıla qovrulan cızbızdan isti-isti ötürdü.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Təxirsiz, gecikmədən, dərhal, əl-üstü, o saat, təzə-təzə. *İsti-isti işin üstünə düşmək. Məsələn isti-isti həll etmək. – Dəmiri isti-isti döyərlər.* (Ata. sözü).

İSTİQAMƏT *is.* [ər.] 1. Bir şeyin hərəkət xətti, hərəkətin yönəldiyi cəhət, səmt, tərəf. *İnsanlar təbiəti istədikləri istiqamətdə dəyişdiriblər. Adamlar müxtəlif istiqamətlərə yollandılar. – Nəhayət, qadın birdən-birə istiqamətini dəyişib, üzünəsağı Dəclə sahili-nə tərəf getməyə başladı.* M.S.Ordubadı. □ **İstiqamət almaq (götürmək)** – müəyyən bir tərəfə, səmtə doğru yönəlmək, üz tutub getmək. *Bir göz qırpımında düşünmə tankı artıq ön atəş xəttini keçmiş, .. batalyon komanda məntəqəsi yerləşən tərəyə doğru istiqamət almışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *məc.* Hər hansı bir fəaliyyətin, işin, hədəfinin və s.-nin inkişaf xətti. *Səyahətin istiqaməti. Elmin başlıca istiqaməti. – Respublikada neft axtarışının istiqaməti haqqında qızğın mübahisələr gedirdi.* M.Süleymanov.

3. İctimai, siyasi, elmi və s. cərəyan. *..Səlimi tamamilə başqa bir istiqamətin adamı idi.* M.İbrahimov. □ **İstiqamət vermək (göstərmək)** – istiqamətləndirmək, yönəltmək, yol göstərmək. *Din düşüncəsi tarix boyu cəmiyyətin mədəni inkişafına istiqamət verir.*

İSTİQAMƏTLƏNDİRİCİ *bax istiqamətverici.* *İstiqamətləndirici məsləhətlər.*

İSTİQAMƏTLƏNDİRİCİLİK *is.* İstiqamət vermə, yönəltmə, yol göstərmə. *..Burada*

böyük bir qüvvənin təşkilatçılıq, istiqamət-ləndiricilik qüdrətinin hakimiyyəti duyulur. Mir Cəlal.

İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏ “İstiqamət-ləndirilmək”dən *f.is.*

İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏK *məch.* İsti-qamət verilmək, yönəldilmək.

İSTİQAMƏTLƏNDİRMƏ “İstiqamətlən-dirmək”dən *f.is.*

İSTİQAMƏTLƏNDİRMƏK *f.* 1. İstiqamət vermək, yönəltmək. *Müəllim şagirdin diq-qətini əsas məsələyə istiqamətləndirməlidir.*

2. Yoluna qoymaq, qaydaya salmaq, təşkil etmək. *İşi düzgün istiqamətləndirməli.*

İSTİQAMƏTLƏNMƏ “İstiqamətlənmək”-dən *f.is.*

İSTİQAMƏTLƏNMƏK *f.* 1. İstiqamət almaq, yönəlmək; bir səmtə, bir tərəfə üz tutub getmək, yollanmaq. *Maşın şimala doğru istiqamətləndi.*

2. *məc.* Təşkil olunmaq, yoluna düşmək, düzəlmək, qaydaya düşmək.

İSTİQAMƏTLİ *sif.* 1. İstiqaməti olan, müəyyən istiqamətdə inkişaf edən (etdirilən).

2. *məc.* Qarşısına müəyyən məqsəd qo-yaraq ardıcıl surətdə onun dalınca gedən; əzmlı. *Ağahüseyn Xəlilin üzündən öpüb dedi: – Oğlum, sən ki belə istiqamətli oğ-lansan, Allah sənin başından tökəcək.* Ə.Haqverdiyev.

İSTİQAMƏTSİZ *sif.* İstiqaməti müəyyən olmayan, səmti, tərəfi təyin edilməmiş. [Qədir] *küçəyə çıxdı, istiqamətsiz (z.) yeriş-lə gəzindi.* Mir Cəlal.

İSTİQAMƏTVERİCİ *sif.* 1. İstiqamət ve-rən, yönəldici. *İstiqamətverici qüvvə.*

2. *məc.* Yol göstərən, istiqamət verən, rəhbər, təşkilatçı. *Cəmiyyətin rəhbər və isti-qamətverici qüvvəsi.*

İSTİQANLI *sif.* 1. Qanı isti olan. *İstiqanlı heyvanlar. Balina istiqanlı heyvandır.*

2. *məc.* Çox ünsiyyətli, adamayovuşan, mehriban, üzügülər. *İstiqanlı uşaq. İstiqanlı adam.* – *Əsasən çox istiqanlı olan bu gənc, komandirlə soyuqqanlı danışırdı.* Ə.Vəliyev.

İSTİQANLILIQ *is.* 1. Mehribanlıq, səmi-milik, üzügülərlik. *Kərim bunu yaxşı bir dostluq istiqanlılığı kimi qiymətləndirirdi.* İ.Əfəndiyev.

2. Coşqunluq, dəliqanlılıq. *..Gələcək qo-humluğu möhkəm əsaslar üstündə qurmaq üçün o, .. Səliminin tərz-təfəkkürünü dəyiş-məli, cavanlıq və istiqanlılıqdan doğan bəzi hərəkətlərini təshih etməli idi.* M.İbrahimov.

İSTİQBAL *is.* [ər.] 1. Gələcək. *Oğlanla-rının istiqbali haqqında da Hacı Vəlinin müəyyən planları və prinsipləri var idi.* Çəmənəminli. [Nümayəndə:] *Yaşasın Şərq qadını və onun parlaq istiqbali!* Ə.Haqverdiyev.

2. Gələn adamın qarşısına çıxma; qarşıla-ma. *Atabəy Məhəmməd qardaşları üçün bö-yük bir istiqbal təntənəsi düzəltdi.* M.S.Or-dubadi. □ **İstiqbal etmək** – qabağına çıxmaq, qarşılaşmaq, gələni qəbul etmək. *Gör-cəyin bizləri o sahibi-mal; Çıxıban dişrə etdi istiqbal.* S.Ə.Şirvani. *Hacı Səlimin qay-nı onu təziyə üçün gəlmiş qohumu qəbul edəntək istiqbal edib, bir neçə gün ehtiram ilə müsafir saxladı.* Ə.Haqverdiyev. *Əhməd .. qaydanda .. necə istiqbal edəcəklərini də xəyalından keçirirdi.* B.Talıblı. **İstiqbala çıxmaq** – gələn adamın qabağına çıxmaq, qarşılaşmaq. *Livarcanın ağası Hacı xan iki oğlanları və nöqərləri ilə bərabər bizim istiqbalımıza çıxmışdı.* M.S.Ordubadi.

3. *köhn.* Qrammatikada: gələcək zaman felinin adı.

İSTİQBALÇI *is.* və *sif.* Gələnin və ya gə-lənlərin qabağına çıxan, qarşılayan, istiqbal edən (adam). *Qadınların istiqbalçı qafiləsi təxti-rəvan və kəcəvələrdə gedir və hər kə-sin diqqətini özünə cəlb edirdi.* M.S.Ordubadi.

İSTİQLAL *is.* [ər.] Müstəqillik, istiqla-liyyə. *Bu qədər çətinlik və məhrumiyyətə baxmayaraq, Azərbaycan xalqının istiqlala olan ümidləri sönməmişdi.* M.S.Ordubadi. *Çox sevirik canımızdan; Ətimizdən, qanı-mızdan; Bizim böyük istiqlali.* S.Vurğun.

İSTİQLALİYYƏT *is.* [ər.] 1. Siyasi müs-təqillik; başqalarından asılı olmayıb, özba-şına yaşama; siyasi azadlıq. *Milli istiqlaliyyət. İstiqlaliyyət qazanmaq. Vətənin istiqla-liyyətini qorumaq.*

2. *məc.* Müstəqillik, azadlıq. *Kəndlilərin-dən başlayaraq ziyalılarına qədər bir söz deyir: – Azərbaycanın istiqlaliyyət məsələsi həyat məsələmizdir.* M.S.Ordubadi. *Rəşid*

inanırdı ki, Süsən kimi mənəvi istiqlalıyyə-tini saxlayan insanlar ömürlərində yalnız bir dəfə, yalnız birini sevirlər. M.Hüseyn.

İSTİQLALIYYƏTPƏRVƏR *sif.* [ə.r. istiq-laliyyət və fars. ...pərvər] Öz vətəninin, öz xalqının istiqlalıyyətini, siyasi azadlığını is-təyən, sevən, onun uğrunda mübarizə edən.

İSTİQLALIYYƏTPƏRVƏRLİK *is.* Öz vətəninin istiqlalıyyətini, siyasi azadlığını istəmə, sevmə.

İSTİQRAR *is.* [ə.r.] *köhn.* 1. Qərar tutma, yerləşmə.

2. Sabitləşmə, aydınlaşma.

İSTİQRAZ *is.* [ə.r.] Borc alma, borc pul alma, borc alınan pul.

◊ Dövlət istiqrazı – borc əsasında olaraq əhalinin pul vəsaitinin dövlət büdcəsinə cəlb edilməsi forması. *Üçfəzli dövlət istiq-razı. İstiqraz vərəqəsi.*

İSTİL¹ *is. məh.* Çəltik əkininin suvarıl-masında istifadə edilən su anbarı.

İSTİL² *is. məh. köhn.* 400 qramlıq çəki daşı. *Sən ora səpmişdin bir istil darı; Ümidliydin ondan bir tağar olsun. Aşiq Ələsgər.*

İSTİLA *is.* [ə.r.] 1. Bir ölkəni zorla alma, ələ keçirmə, tutma. *Qızıl Arslanın əcnəbi istilasına qarşı başladığı mübarizə yuxarı-dakı fikrimizə tamamilə müvafiqdir.* M.S.Ordubadi. **◻ İstila etmək** – bir ölkəni zorla ələ keçirmək, işğal etmək, tutmaq. *Ölkələr istila etmək.*

2. *məc.* Qaplama, tutma. **◻ İstila etmək** – qaplamaq, tutmaq. *Ənisənin qaşları çatıl-dı, yanaqlarını bir qırmızılıq istila etdi.* S.Hüseyn.

İSTİLAÇI *is.* İstilaçılıq siyasəti yeridən, istila edən; qəsbkar, işğalçı. *Xarici istilaçılar.*

İSTİLAÇILIQ *is.* Özgə torpağını, başqa ölkələri zorla ələ keçirmə, tutma, qəsb etmə; işğalçılıq, qəsbkarlıq. *İstilaçılıq siyasəti.*

İSTİLAH *is.* [ə.r.] *köhn.* Termin. [Mirzə Rəhim ağa:] *Bala, mən fanatizmin mənasını bilmirəm. .. Bu sözlər firəngiməabların təzə istilahlardır.* M.S.Ordubadi. *Aydının fik-rincə, şair adı və şablon sözdən qaçıb, təzə bir istilah yaratmışdı.* M.Hüseyn.

İSTİLƏMƏ “İstilmək”dən *f.is.*

İSTİLƏMƏK b a x **istiləşdirmək.**

İSTİLƏNDİRİLMƏ “İstiləndirilmək”dən *f.is.*

İSTİLƏNDİRİLMƏK *məch.* İsti edilmək, qızdırılmaq, hərarəti artırılmaq, isidilmək.

İSTİLƏNDİRMƏ “İstiləndirmək”dən *f.is.*

İSTİLƏNDİRMƏK *f.* İsti etmək, qızdır-maq, isitmək, hərarətini artırmaq.

İSTİLƏNMƏ “İstilənmək”dən *f.is.*

İSTİLƏNMƏK *f.* Qızmaq, qızışmaq, isin-mək. *Hava istilənib. Su gün altında istilə-nibdir. // qayıd. Özünü, bədənini, canını qız-dırmaq. Ocağın qabağında istilənmək. // İsti-dən bihal olmaq.*

İSTİLƏŞDİRİLMƏ “İstiləşdirilmək”dən *f.is.*

İSTİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* İstiliyi artırıl-maq, daha da qızdırılmaq (isidilmək).

İSTİLƏŞDİRMƏ “İstiləşdirmək”dən *f.is.*

İSTİLƏŞDİRMƏK *f.* Daha isti hala sal-maq, istiliyini artırmaq; qızdırmaq, isitmək. *Otağı istiləşdirmək. Suyu istiləşdirmək.*

İSTİLƏSMƏ “İstiləşmək”dən *f.is.*

İSTİLƏSMƏK *f.* İstiliyi artırmaq, tempera-turu artırmağa başlamaq; daha da qızmaq, isti olmaq. *Yayın son ayı idi. Peterburqun ha-vası istiləşmişdi. Çəmənzəminli. Gecələri yatmaq mümkün deyil, hava xeyli istiləşib, bu şogərib taxtəbirləri də bir yandan!.. C.Məmmədquluzadə. Havalar get-gedə istiləşdiyi üçün çayların suyu çox artmışdı.* S.Hüseyn.

İSTİLƏTMƏ “İstilətmək”dən *f.is.*

İSTİLƏTMƏK *icb.* İstiləndirmək (başqa-sı vasitəsilə).

İSTİLİK *is.* 1. *fiz.* Cismnin hissəciklərinin (atomların, molekullarının və s.-nin) qeyri-müntəzəm hərəkəti nəticəsində əmələ gə-lib, onun qızması şəklində təzahür edən enerji növü. *İstilik vahidi. Ərimə istiliyi. Kimyəvi enerjinin istiliyə çevrilməsi.*

2. Bir şeyin qızgınlıq halı; isti, yaxud qız-dırılmış şeydən çıxan hərarət. *Havanın isti-liyi. Sobanın istiliyi. Günəş şüasının istiliyi.* – [Əbülhəsən bəy:] *Alınmda bir istilik hiss edər-etməz gözlərimi açdım..* M.S.Orduba-di. *..Toğluların yumşaq yunu və istiliyi sanki Qulumun əlini qıvcıqlayırdı.* M.İbrahimov.

3. Qızdırma, hərarət, temperatur. *Xəstə-nin istiliyi normaldır.* – [Qəhrəman] *uşağın istiliyini ölçür, gözlərinə yuxu gəlmirdi..* S.Rəhimov. *Oğlunun istiliyini görən ana*

gözlərinə dəm verir. Ə.Vəliyev. □ **İstilik gəlmək (basmaq)** – hərərəti qalxmaq, bədənə qızmaq. *Soyuqdan əsən bədənə ani bir istilik gəldi.*

4. *məc.* Mehribanlıq, səmimiyyət hissi; hərərət. *Öz məsum təbəssümü ilə hamını sevindirən Aslan evdəki soyuqluğu tamamilə həyəətə qovmuş, qocaların və anasının ürəyinə xoş bir istilik gətirmişdi.* Ə.Vəliyev.

İSTİLİKKEÇİRƏN *is. fiz.* İstilikkeçirmə qabiliyyətinə malik olan. *İstilikkeçirən cisimlər.*

İSTİLİKKEÇİRMƏ *is. fiz.* Cisimlərin istiliyi keçirmə xassəsi (qabiliyyəti).

İSTİLİKTÖRƏDİCİ *sif. fiz.* İstiliktörmə qabiliyyətinə malik olan.

İSTİLİKTÖRƏDİCİLİK bax **istiliktörmə**.

İSTİLİKTÖRƏTMƏ *is. fiz.* İstilik yaratma, istilik vermə qabiliyyəti.

İSTİMDAD *is. [ər.] köhn.* İmdad göstərmə, yardıma (köməyə) çağırma. *Sönük vücudu saçar hər dəm atəşin fəryadı; Fəqət nə çarə! Əzsiz bütün bu istimdad.* H.Cavid. *O baxışlarda çırpınan ruhum; Diləngir gözələrindən istimdad.* A.Şaiq. *Onların iltimas və istimdadına kimsə cavab vermirdi.* M.İbrahimov.

İSTİNAD *is. [ər.]* Dayanma, əsaslanma, söykənmə. *İstinad nöqtəsi* (əsaslanacaq, söykənəcək, dayaq ola biləcək şey). □ **İstinad etmək** – 1) arxalanmaq, bir şeyi dayaq, kömək hesab etmək. *Hökumət ancaq xalqın arzu və iradəsinə istinad etməlidir.* M.S.Ordubadi; 2) öz müddəalarını, fikrini və s.-ni sübut etmək üçün məntiqi dəlil kimi əsas götürmək. *Qabaqcıl nəzəriyyəyə istinad etmək.*

İSTİNADƏN *zərf [ər.] rəs. köhn.* İstinad edərək, əsaslanaraq, arxalanaraq, dəlil tutaraq. *Mövcud qərarlara istinadən... Mənbəyə istinadən...*

İSTİNADGAH *is. [ər.]* istinad və *fars.* ...gah] 1. Sığınacaq, daldalanacaq yer; pənahgah. // İstinad nöqtəsi. [Nəcəf] *düşmənin ən qabaq və ən son istinadgahında dayanmışdır.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Arxa, kömək, dayaq, istinad ediləcək qüvvə. [Qəhrəman] *Azərbaycan*

kəndlilərinin dayağı, istinadgahı olan Bakıya gedirdi. Ə.Vəliyev. *Səmədin yeganə ümidi, istinadgahı Sultan idi.* İ.Hüseynov.

İSTİNTAQ *is. [ər.] hüq.* Cinayətlə əlaqədar məsələni aydınlaşdırmaq üçün aparılan sorğu-sual; söylətmə, soruşma, dindirmə, ifadə alma (müttəhimdən, şahiddən). *Zeynal başını aşağı salmışdı. İlk istintaqda söylədiyi bir sözü dana bilməyəcəkdi.* S.Hüseyn. *İstintaq qurtardı, divan quruldu; Yeyən kim, tələyə düşən kim oldu.* B.Vahabzadə. *İstintaq xeyli uzandı.* S.Şamilov. □ **İstintaq etmək (ələmək)** – dindirmək, soruşmaq, ifadə almaq (müttəhimdən, şahiddən). *Qalındodaq, çalsaqqal bir rəis [Əjdəri] düz yarım saat istintaq elədi.* S.Rəhman. [Cahangir:] *..Mən Sadıqovun adamlarını istintaq edirdim.* İ.Əfəndiyev. **İstintaq olunmaq** – dindirilmək, soruşulmaq, ifadə alınmaq. *O, il yarıma qədər müxtəlif dustaqqanalarda istintaq olunmadan qalmışdır.* M.S.Ordubadi.

İSTİNTAQCI *is. hüq.* İstintaq aparən ədliyyə işçisi; müstəntiq.

İSTİOT *is.* 1. *bot.* Tropik bitki və onun dadı kəskin yandırıcı dənələr şəklində olan meyvəsi. *Qara istiot.* – *İstiot cinsinin qara istiot növü.* *Cənub-Şərqi Asiyanın tropik ölkələrində və Malay adalarında bitən, sarımaşan bitkidir.* M.Qasimov.

2. *Bibər.* *Acı bibər.* *Bolqar bibəri.*

3. Həmin bitkilərin toxumlarından toz halında hazırlanan ədviyyə. *Xörəyə istiot vurmaq.* *Bozbaşın istiotu çoxdur.* – *Gülşən qazanın qapağını qaldıranda istiot və toyuq ətinin iyi budkəmi bürüdü.* M.Süleymanov.

4. *məc.* Tündlük, acılıq, kəskinlik, hirs, qəzəb mənasında. *Amma mən deyirəm ki, belə millətərpəstliyin istiotu bir az çoxdur, az qalır adamın ağzını yandırır.* C.Məmməd-quluzadə. [Gödək kişi] *dik-dik Qədirin üzünə baxdı. İstiot kimi tünd cavab verdi.* Mir Cəlal.

♦ **İstiot dadmaq** – bərkə-boşa düşmək, həyatın acılıqlarını dadmaq, ağır günlər keçirmək. [Salman kişi:] *Siz xoşbəxt adamlarsınız, .. istiot dadmamısınız, .. hər şeyin həzrinə gəlibsiniz.* Mir Cəlal.

İSTİOTQABI *is.* İçinə istiot tökülən qab.

İSTİOTLAMA “İstiotlamaq”dan *f.is.*

İSTİOTLAMAQ *f.* Üstünə istiot səpmək, istiot vurmaq. *Xörəyi istiotlamaq. Əti istiotlamaq.*

İSTİOTLANMA “İstiotlanmaq” dan *f.is.*

İSTİOTLANMAQ *məch.* Üstünə istiot səpilmək, istiot vurulmaq.

İSTİOTLANMIŞ *f.sif.* Üstünə istiot səpilməmiş, istiot vurulmuş.

İSTİOTLU *sif.* Tərkibində istiot olan; istiot qatılmış. *İstiotlu xörək. İstiotlu halva.*

İSTİOTLUQ *is.* İstiot əkilmiş yer.

İSTİÖLÇƏN *is.* Termometr. *Üç yüz il bundan əvvəl ağıllı və elmlı insanlar bir [alət] icad etdilər ki, bununla istilik də ölçmək mümkün oldu. Bu alətin adını “termometr”, “mizanülhararə”, yəni “istiölçən” qoydular. H.Zərdabi.*

İSTİRAHƏT *is.* [ə.r.] Dincəlmə, rahatlanma; dinclik, rahatlıq. [Oduncu:] *Bu nə gündür, nə dirilikdir ki, heç bir istirahət yox. Ü.Hacıbəyov.* [Qulu:] *Hər gün saat birdən üçə qədər .. istirahət saatlarıdır. İ.Əfəndiyev. Bura [pəncərə qabağı] Sultanın bir növ istirahət yeri idi. İ.Hüseynov.* □ **İstirahət etmək (ələmək)** – dincəlmək, rahatlanmaq, yorğunluğunu almaq, dincini almaq. [Əhməd atasına:] *İndi sən əyləş burada, nə qədər kefindir istirahət elə. Ə.Haqverdiyev. İmtahandan sonra adam istirahət etmək istəyir. H.Seyidbəyli. İstirahət evi* – zəhmətkeşlərin istirahətinə xidmət edən səhiyyə müəssisəsi. *Bizim aramızda Şuşa istirahət evlərindən qayıdan işçiləri .. olduğu kimi, yeddi-səkkiz nəfər gənc tələbə .. vardı. S.Hüseyn. [Dostum:] Hələ bundan başqa, istirahət evlərində, sanatoriyalarda istirahət edənlər nə qədərdir.. M.Rzaquluzadə. İstirahət günü* – işdən azad gün. *Mənim bu gün istirahət günüm olduğu üçün işləməyə cəyəm. H.Nəzərli. [İnci:] İstirahət günü arvadını gözüyaşlı qoyub buralarda hərlən-məzsən. S.Rəhman.*

İSTİRAHƏTCİL *sif.* Daima istirahət etməyə, özünə baxmağa vərmiş edən, işləməyi sevməyən. *İstirahətci adam.*

İSTİRAHƏTGAH *is.* [ə.r. istirahət və *fars.* ...gah] *tənt.* Dincəlinən, rahatlanan, istirahət edilən yer. [Cəmil bəy:] *Mənim təbibim əcal, istirahətgahım da məzarıstandır. H.Cavid.*

◇ **Əbədi istirahətgah** *tənt.* – qəbir. *Minlər, on minlərlə insanların əbədi istirahətgahları olan bu möhtərəm, müqəddəs məkan tamamilə dağılmış, onun yerində bağ, park salınmışdı. S.Hüseyn.*

İSTİRAHƏTXANA *is.* [ə.r. istirahət və *fars.* xanə] bax **istirahətgah**.

İSTİRAHƏTQABAĞI *zərff* İstirahətdən qabaq, əvvəl.

İSTİRAHƏTLƏNMƏ “İstirahətlənmək” – dən *f.is.*

İSTİRAHƏTLƏNMƏK *f.* Dincəlmək, rahatlanmaq, istirahət etmək, yorğunluğunu (dincini) almaq. *Hər dəfə öküzləri açıb cəməmə buraxırdıq, onlar da bir az dincəlir və kövsək çalırdı. Biz də istirahətlənidirik. T.Ş.Simurq.*

İSTİRAHƏTLİ *sif.* Rahat, iztirabsız. *..Hər kəsə istirahətli bir həyat təmin etmək ən böyük məfkurə hesab edilir. Çəmənzəminli.*

İSTİRAHƏTLİK *is. dan.* İstirahət, rahatlıq, dinclik. *Heç bir istirahətli yoxdur.*

İSTİRAHƏTSİZLİK *is.* Narahatlıq, rahat-sızlıq; istirahət etməmə. [Xosrovbəylinin dayısı] *öz səfərindən, dəmir yolundakı istirahətsizliklərdən şirin-şirin danışdı. Mir Cəlal.*

İSTİRHAM *is.* [ə.r.] Yalvarma, mörhəmət istəmə, rica etmə.

İSTİSQA *is.* [ə.r.] *tib.* Bədənin müxtəlif boşluqlarına su toplanma xəstəliyi. [İkinci ərizəçi:] *Xan, başına dönüm, bunun qardaşı mühlik istisqa mərzinə mübtəla idi. M.F.Axundzadə.*

İSTİSMAR *is.* [ə.r.] 1. Hər hansı bir əməli məqsəd üçün sistemətik istifadə etmə, faydalanma, işlətmə. *Neft quyularının istismarı. Təbii sərvətlərin istismarı. – Lakin Nobelin bütün o inadlı səylərinə baxmayaraq, Şibayev də adaya pəncəsini ilişdirdi, o da təlasik bir-iki quyu qazdırıb istismara başladı. Ə.Məmmədخانlı. □ İstismar etmək* – işlətmək, istifadə etmək, faydalanmaq. **İstismara verilmək** – işlənməyə (istifadəyə) başlanmaq. *Mexanikləşdirilmiş üsulla ilk neft quyusu Azərbaycanada 1871-ci ildə .. qazılıb istismara verilmişdir. S.Quliyev. Sabah səx istismara verilməli idi. H.Seyidbəyli.*

2. İstehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyət sayəsində insanların bir qisminin başqalarının əmək məhsulunu mənimsəməsi. *İstismarın son dərəcəyə çatdığını, zəhmət şəraitinin qaballığını, fəhlənin rütbətli zirzəmilərdəki fəryadını bizdən başqa da hiss edənlər vardır.* M.S.Ordubadi. *Hər kəs zəhmət və istismarın nə olduğunu indicə anlamağa başlayır.* H.Nəzərli. □ **İstismar etmək** – başqasının zəhmətini, məhsulunu mənimsəmək, amansızcasına özü üçün işlətmək. **İstismar olunmaq** – zəhmətinin məhsulu amansızcasına mənimsənmək. *Fəhlələr amansız surətdə istismar olunurdu.* H.Nəzərli.

İSTİSMARÇI *is.* 1. Başqasının zəhmətini, məhsulunu mənimsəyən, özgəsinə istismar edən. // Sif. mənasında. *İstismarçı siniflər. İstismarçı cəmiyyət.* – “Əkinçi” istismarçı və tüfeyli təbəqələri kəskin tənqid etməkdən çəkinmirdi. M.İbrahimov.

2. *xüs.* Neft quyuları qazılıb qurtarıqdan, yaxud başqa sənaye müəssisələri tikilib qurtarıqdan sonra onları istismar üçün hazır hala salan fəhlə. *İstismarçı briqada.*

İSTİSMARÇILIQ *is.* Başqasını insafsızca işlədərək, zəhmətinin məhsulunu mənimsəmək; istismar etmə.

İSTİSNA *is.* [ər.] Ümumi qaydadan çıxarma, ayırma. *İstisna təşkil etmə. İstisna olmaq şərti ilə.* □ **İstisna etmək** – ümumi qaydadan kənarı buraxmaq, xaric etmək; çıxmaq. **İstisna etməmək** – ümumi qaydadan kənarı buraxmamaq, ümumi qaydadan xaric etməmək (çıxmamaq).

İSTİSNALIQ *is.* Ümumi qaydadan kənarı olma, istisna təşkil etmə.

İSTİSNASIZ *sif.* İstisna etmədən, heç birini ümumi tərkibdən ayırmadan, heç birini kənarı buraxmadan (çıxmadan), bütünlükdə. *İstisnasız olaraq hamı yığıncığa gəlməlidir.*

İSTİ-SOYUQ *is.* 1. İsti və soyuq hava və onun təsiri. *Özünü isti-soyuqdan qorumaq.* – [Səlim bəy:] *İsti-soyuqün deyil bəndəyə bu papaq.* S.Rüstəm. [Səlibi:] *Oruc, papağı başa isti-soyuqün qoyurlar, namus üçün qoyurlar.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Hər cür şərait, vəziyyət, hal, keyfiyyət. *İsti-soyuq görmək. İsti-soyuqda ol-*

maq. – *O, .. hamı ilə qaynaıb-qarısan, isti-soyuqdan qorxmayan, möhkəm, dözümlü bir oğlan idi.* M.Rzaquluzadə.

İSTİSU *is.* 1. Xalq arasında isti müalicə suları çıxan yerə verilən ad. *Yayda İstisuya getmişdik.* – [Hacı Mehdi:] *Amma, gərək, övrət İstisudan gələnədək iş tamam ola.* Ə.Haqverdiyev.

2. Azərbaycanda çıxan müalicə sularından birinin adı.

İSTİTÖRƏTMƏ *bax* **istiliktörətmə.** *İstitorətmə qabiliyyəti.*

İSTİVURMA *is. tib.* Çox isti havada günəşin təsirindən beyin mərkəzlərinin zədələnməsi; günvurma.

İSTORİOQRAFİYA [*yun.* istoria və grap-ho] 1. Tarix haqqındakı biliklərin inkişafını öyrənən elm, tarixşünaslıq.

2. Hər hansı bir dövrdə meydana gəlmiş, yaxud bu və ya digər dövrə və ya problemə həsr olunmuş tarixi əsərlərin məcmusu; tarixi mənbələr, tarixi bibliografiya. *Sovet dövrünün istorioqrafiyası.*

İSVEÇ(Lİ) *sif. və is.* İsveç əhalisindən olan.

İSVEÇRƏLİ *sif. və is.* İsveçrə əhalisindən olan.

İŞ *is.* 1. Fəaliyyət, çalışma, zəhmət, əmək. *Əqli iş. Fiziki iş. İş görmək. Elmi iş. İşlə məşğul olmaq.* – *İş insanın cövhəridir.* (Ata. sözü). *İş rəncbərin, güc öküzün, yer özününkü; Bəyzadələri, xanları neylərdin, ilahi!* M.Ə.Sabir. *İş nə qədər qızgın və həvəslə getsə də, nəhayət, ev adamı çəkir.* M.İbrahimov. // Məşğuliyyət, məşğələ, bir şeylə baş qarışma. *Bu saat işim var, gələ bilmərəm. Faydalı bir işlə məşğul olmaq.* // İdarədə, müəssisədə və s.-də işləmək üçün təyin edilmiş vaxt, müddət. *İşdən sonra gələrsən. İşdən sonra istirahət. İş qurtardı.*

2. Bir şey yaratmaq, hazırlamaq, düzəltmək üçün göstərilən hər cür fəaliyyət, istehsal fəaliyyəti (bu mənada çox vaxt cəm halında işlənilir). *Suvarma işləri. Yol işləri. Tikinti işləri.* – *Bakıda nəqliyyat işləri yarıt-maz idi.* A.Şaiq. [Göycək] *yayın isti günlərində Tapdığı kürəyini şalələyib, çöl və ev işlərini görür, onu yerə qoymurdu.* Ə.Vəliyev.

3. Bir idarə və ya müəssisədə çalışma, xidmət etmə, qulluq etmə; xidmət, vəzifə,

qulluq. *İşə girmək. İşdən çıxarmaq. Müəlimlik işi. Həkimlik işi.* – *Hərgah məni bir yerə işə qoymaq istəsəniz, hər barədə xatircəmlik verə bilərsiniz.* M.S.Ordubadi. *Göyçək həyatın ortasında Tapdığı şirin gəzdirdiyi vaxt Qaçay işdən gəldi.* Ə.Vəliyev. *Tahir gəlib .. çatdıqda, ikinci [növbə] çoxdan işə girmişdi.* S.Rəhman.

4. Bir şeyin hərəkət halında olması, enerjinin bir haldan başqa hala keçməsi prosesi; fəaliyyət. *Maşının fasiləsiz işi.*

5. Vəzifə, borc. *Vətəni müdafiə etmək bütün vətəndaşların işidir. Sülhü müdafiə etmək bütün dünya xalqlarının işidir.*

6. Hər hansı bir hadisə, faktla əlaqədar olan inzibati, məhkəmə təhqiqatı; mühakimə prosesi. *Məhkəmədə işə baxmaq. İşə yenidən baxılacaq. Cinayət işi.* – [Səfər bəy:] *..İki gündən sonra Cabbarın işinə baxacaqlar, əgər məhkəmədə biz işi uduzsaq, sən də zərərdə olarsan.* B.Talıblı. // Cəza və ya təsir tədbiri olaraq icbari əmək, məhkəmə cəzası. □ **İş kəsmək (vermək), iş kəsilmək (verilmək)** – məhkəmə tərəfindən cəza vermək (verilmək). *İslam bu barədə çox düşündü. Əgər Telli ilə müəllimi bir yerdə öldürsə, güllələnməsə belə, ona on il iş verəcəklərdi.* S.Hüseyn. *Kim deyirdi ki, lüt bir rəncərə iş kəsməkdə qəza məhkəməsi bu qədər götür-qoy ələməli olacaq?* Mir Cəlal.

7. Bir şəxsə, hadisəyə, məsələyə və s.-yə aid olan sənədlər toplusu. *İş qovluğu. Katib işləri açıb baxdı.* – [Gəldiyev] *qan-tər içində Vahidin işini tapmağa cidd-cəhd elədi.* Mir Cəlal.

8. Adətən cəm şəklində: xidmət, idarə, müəssisə ilə bağlı olan məsələlər, məşğələlər və s. *Cari işləri müzakirə etmək. İşləri təhvil vermək. Xidməti işlər.* // Bir sıra mürkəb idarə adlarının tərkibində işlənilir. *Xarici İşlər Nazirliyi.*

9. Əsər, əmək məhsulu. *Elmi iş yazmaq. Bu kitab şairin son işi oldu. Muzeyin otaqlarının birində rəssamın işləri nümayiş edilirdi.*

10. Keyfiyyət, yaxud hazırlanma üsulu, qaydası. *Gör, nə qəşəng işdir! Qaba iş. Əla iş. Sifarişlə görülmə iş. Atüstü iş.*

11. Əməl, hərəkət. *Bu onun işidir. Bu, yaxşı iş deyil.* – [Qulu:] *Xülasə, nə deyim, bu*

zamanın cahıllarının işini anlamaq çətindir. N.Nərimanov. [Molla Bacı:] *Gündə ərə gedirəm, yaxşı edirəm, bidət iş görmürəm ki... Çəmənzəminli. Çoban baba təəssüflə dedi: – Ay Rüstəm, mən səni ağıllı bir adam bilir-dim, bu nə işdir tutmusan?* M.İbrahimov.

12. Əməli fəaliyyət, feil, hərəkət (*fikir, söz müqabilə*). *İndi söz yox, iş lazımdır. Sözdən işə keçmək. Söhbət çoxdur, iş isə az.*

13. Fəaliyyətin nəticəsi, səmərəsi. *Bu, uzun əsrlərin işidir.*

14. Münasibət, əlaqə, aidiyyət, dəxli olma. *Onun bizimlə nə işi var?*

15. Hadisə, əhvalat, qəziyyə. *Bu, keçmişin işidir. Mən dünən maraqlı bir işin şahidi oldum. Başıma dünən bir iş gəlib.* – *Ürəyimə dammışdı ki, Dəmirçioğlunun başında bir iş var.* “Koroğlu”.

16. Vəziyyət, hal. *İşi fəna olmaq. Cəbhədə iş yaxşıdır.* – [Məşədi İbad:] *İndi gördünüzümü iş nə haldadır?* Ü.Hacıbəyov.

17. Bacarıq, gücü çatma, bacarma, öləndən gəlmə. *Bu onun işi deyil (öləndən gəlməz).*

18. Şey, hadisə. *Bu böyüklükdə daşı qaldırmaq asan iş deyil. Təbii işdir ki... Tərslik pis işdir. Aydın işdir. Belə də iş olar?*

19. fiz. Hərəkət edən cismin müqaviməti rəf etməsi. *İş vahidi.*

20. **İşdi(r)** şəklində – bəlkə, birdən, oğər, təsadüfən, ola bilsin, ola bilər. *İşdir, yolun düşsə, bizə gəl. İşdir, öyrənsən, bizə də bildir. İşdi, birdən gəlməsə... – Molla fikirləşir ki, bir eşşək yükü xiyar götürüb Teymurləngə aparsın, bəlkə, işdi, rəhmə gəldi, bir yaxşı hədiyyə verdi.* “M.N.lətif.” *İşdir, ayrı düşsək bir-birimizdən; Yığılın hamınız səhər lap tezdən.* H.K.Sanlı.

♦ **İş açmaq** – 1) başlamaq, bir işə təşəbbüs etmək, bir iş görmək niyyətində olmaq. *İstəyirik bir iş açmaq, filməsəl; Söyləşirik bir-iki il laəqəl.* M.Ə.Sabir; 2) zəhmətə salmaq, xoşagəlməz işə salmaq. *Dayanan yerdə iş açdın! – ..İkram atasının baxışından anlamışdı ki, valideyn üçün əməlli-başlı iş açmış, onların ağrılan başına dəsmal bağlamışdı.* Ə.Əbüllhəsən. **İş adamı** – vaxtını boş keçirməyən, daim fəaliyyətdə olan, işbaccaran, işləməyi sevən adam haqqında. **İş (iş, işimiz, işləri) Allaha qalib** – çətin, ağır, çir-

xılmaz vəziyyət haqqında. *Axır ki işlərimiz lap Allaha qalib*. C.Cabbarlı. **İş aparmaq** – iş görmək, işləmək, çalışmaq, fəaliyyət göstərmək. *İş apar, baş gedərsə, qoy getsin; Ad qalır, bəs deyilmi, millət ilə?* M.Ə.Sabir. *..Bu günə iş aparmaq olmaz*. Ü.Hacıbəyov. **İş aşırmaq** – düzəltmək, yoluna qoymaq, başa çatdırmaq, öhdəsindən gəlmək. *Pəs elədə, yaqın, qlava bu işin üstünə düşüb, hər yolnan olmuş olsa, bu işi aşıracaq*. C.Məmmədquluzadə. **İş(i) aşmaq** – iş(i) yerinə yetmək, düzəlmək, həyata keçmək, baş tutmaq, başa gəlmək. [Məhərrəm:] *Canım, güc ilə iş aşmaz. Bir toyuğu güc ilə tutmaq olmaz*. C.Cabbarlı. **İş başına keçmək** – rəhbər vəzifə tutmaq, rəhbər işə keçmək. **İş başında** – vəzifə başında, vəzifəni yerinə yetirərkən. *Bir səs deyir: – Ey yaramaz! İş başında yatmaq olmaz!* R.Rza. **İş başında olmaq** – rəhbərlik etmək, idarə etmək, başçı olmaq, rəhbər vəzifə tutmaq. [Növrəstə:] *İndi qadınlar da iş başındadır*. Ə.Haqverdiyev. **İş burasında(dır) ki...** – bir şeyin səbəbini, mahiyyətini bildirir. [Molla Xəlil:] *İş burasında idi ki, qalibiyyətinə xatircəm deyildi*. S.Hüseyn. *Ancaq iş burasında idi ki, Cuma o arvaddan qorxurdu*. Ə.Əbülhəsən. **İş çıxmaq** – 1) gözlənilməyən bir iş ortaya çıxmaq, bir hadisə üz vermək. *Durduğum yerdə bir iş çıxdı*; 2) səmərəsi olmaq, faydası olmaq, kar çıxmaq. *Nə qılincdən kar aşmadı, nə nizədən iş çıxmadı, nə əmuddan murad hasil olmadı*. “Koroğlu”. **İş düşmək** – 1) bir hadisə üz vermək, bir iş çıxmaq. [Pəri xanım:] *Ay Sona! Neçə vaxtdır ha yığışırım, bircə səni görməyə gəlmişəm, amma görürsən iş düşür*. Ə.Haqverdiyev; 2) fürsət düşmək. [Mərcan bəy:] *Nəzir eyləmişəm, iş düşsə, arvadı boşayam, çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam, çallaram*. Ü.Hacıbəyov. **İş düzəlmək** – istənilən, arzu edilən bir şeyin yerinə yetməsi, həyata keçməsi, düzəlməsi, baş tutması haqqında. [Murad:] *Yusif! Muştuluğumu ver, iş düzəlibdir*. N.Nərimanov. [Əsgər:] *Aha, xalamin da işi düzəldi! Əcəb!* Ü.Hacıbəyov. **İş düzəltmək** – adamlara xeyirxahlıq göstərmək, bir işin düzəlməsinə, baş tutmasına kömək etmək, vasitə olmaq. [Məşədi İbad:] *Çox*

sağ olun, çox razıyam mən; Zəhmət çəkib iş düzəldiniz. Ü.Hacıbəyov. **İş görmək** – 1) işləmək, müəyyən bir işlə məşğul olmaq, bir şey üzərində çalışmaq, zəhmətlə məşğul olmaq. [Qoca:] *Yox, qızım, bu gün heç bir iş görməmişəm*. Ə.Məmmədخانlı; 2) hərəkət etmək. [Məhəmmədəğa:] *Biz gərək həmə vaxt [qanun] ilə .. iş görək*. N.Nərimanov. **İş günü** – idarədə, müəssisədə və s.-də işləmək üçün müəyyən edilmiş vaxt, müddət. *Yeddisaatlıq iş günü*. **İş içində iş var** – sübhəli, müəmməli iş, hadisə və s. haqqında. *Deyəsən, iş içində iş var*. – [Salamov:] *Əgər həqiqətdə onun Nikolayla davası var, bəs bura nə üçün gəlib, Fitolbörkə getsin də, bəs görünür ki, iş içində iş var*. C.Cabbarlı. **İş işdən keçmək** – artıq olub bitmiş, buna görə də düzəlməsinə, islahına vaxt, imkan olmayan iş haqqında. [Pərzad:] *Sən qurtaranadək iş işdən keçər*. M.F.Axundzadə. *Professor Süleyman bəy qəti cavab verdi ki, daha iş işdən keçib*. C.Məmmədquluzadə. [Pərzad:] *Əbəs yerə, Yusif bəy, arvad sözü-nə inanma, başına çarə qıl ki, iş işdən keçibdir*. N.Nərimanov. **İş işləmək** – iş görmək (ziyan, zərər vurmaq mənasında). *Ay çıxdı, düzə düşdü; Qıvrım tel üzə düşdü; Fələk bir iş işlədi; Ayrılıq bizə düşdü*. (Bəyati). **İş keçməmək, işi keçməmək** – başqasının köməyi olmadan düzəlməmək, başa gəlməmək, görülə (görə) bilməmək. *O olmasa iş keçməz*. – *..Axırda bildim ki, müsəlman yazıcısı avama xoş gələn sözü yazmasa, işi keçməz*. C.Məmmədquluzadə. [Nurcahan:] *Sizə məlumdu, bizim şəhərdə nə qədər qız gedir, mənsiz iş keçmir*. N.Vəzirov. **İş qüvvəsi iqt.** – bir şeyin yaradılmasına, istehsal edilməsinə yönəldilən əmək, qüvvə. **İş sahibi** – özü üçün başqasına iş gördürən adam. *Bəna, fəhlənin xörəyini də iş sahibi verərdi*. Mir Cəlal. **İş tutmaq** – iş görmək, bir işlə məşğul olmaq, işləmək. [Şərəfnisə xanım:] *İtil cəhənnəmə deyirəm, əlimdə işim var, qoy işimi tutum!* M.F.Axundzadə. [Cəlil] *anasına iş tutmağa daha çox mane olduğu üçün anası Zəhra onu .. aparıb, məscid məktəbinə qoydu*. İ.Musabəyov. [Ballı:] *Hər halda yaxşı iş tutmamusan, bala!* İ.Əfəndiyev. **İş üstə qoymaq** – öyrətmək, təhrik et-

mək. **İş üstündə** – iş görən zaman, iş vaxtı, işlərkən, işdə. *Öküz qıyar canını; Bilməz qamçı sayını; Qayış çəkən qaşqa kəl; İş üstündə tanını.* (Bayatı). **İş var** – gizli, müəmmal, sübhəli, üstüörtülü məsələ, şey haqqında. [Səlim:] *İsmət, inan, qaldım sübhə içində; Cavab ver, sonra get, bir iş var sənədə.* H.Cavid. *Əkbər dərhal anları ki, iş var.* Mir Cəlal. **İş vurmaq** – pislik etmək, ayağından çəkmək. **İşçi qüvvəsi** – fəhlə. **İşdən (işindən) qoymaq** – işinə mane olmaq, işləməyə qoymamaq, işdən ayırmaq. *Gəldim, səni işdən qoydum.* – *Həm ürəyim yanır, həm də sən məni işimdən qoyursan.* “M.N.lətif.” **...işdən çıxıb** – fırladaçı, kələkbaz, çox macəralar keçirmiş adam haqqında. *O, min işdən çıxıb.* **İşdən düşmək** – köhnəlmək, dağılmaq, xarab olmaq, daha heç bir şeyə yaramamaq. *..Getmək istəyirdi, lakin ayaqqabıları tamamilə işdən düşmüşdü.* M.S.Ordubadi. [Hücrə] *evlərdə işlənilib, işdən düşmüş köhnə həsirlər ilə döşənər, həsirlərin altı tozla dolu olardı.* H.Sarabski. *Əsgər işdən düşmüş çəkmələrini göstərdi.* Mir Cəlal. **İşə (bir işə) yapışmaq** – özünə bir məşğuliyyət tapmaq, bir işlə, bir sənətlə məşğul olmaq. **İşə can verməmək** – tənbellik etmək, ürkədən işləməmək, işə can yandırmaq. **İşə can yandırmaq** – ürkədən işləmək, qabiliyyətini, bacarığını iş üçün əsirgənməmək. *Müdirin otağındakı səliqsizlik, narazı rəftar və danışığı işə can yandırdığımı göstərirdi.* M.İbrahimov. **İşə düşmək** – 1) hərəkət etmək, işləməyə başlamaq. *Mühərrik işə düşdü. Dəzgah işə düşdü. Stansiya işə düşdü;* 2) işə salınmaq. *Çox deyib az eşitdikdən sonra, çubuqla falaqqa işə düşərdi.* H.Sarabski. *Arşın, gırvankə, tərəzi yenə möhkəm işə düşmüşdü.* S.Vurğun; 3) xataya düşmək, çətinliyə düşmək, dolaşmaq, pis nəticələyə biləcək hadisəyə rast gəlmək. [Telli:] *Bəy, əcəb işə düşdüm!* Ü.Hacıbəyov. [Aslan bəy:] *Siz öləsiniz, işə düşmüşəm, bu qotur nalbənd güclənə deyir: – Gərək səni soyam.* N.Vəzirov. *Əcəbcə işə düşdük, – deyib güldüm özümə..* S.Rüstəm. **İşə girişmək (girmək, qapılmaq)** – həvəslə işə başlamaq, ciddi işləməyə başlamaq. *El-oba Nəbini öz gözünün di-*

dəsi kimi qoruyub saxlasa da, .. şeytan-şuğul bu qızıl vədindən ötrü işə girişirdi. S.Rəhimov. *Bu sözlərdən sonra dostlar işə girişdilər.* M.Rzaquluzadə. **İşə qarışmaq** – müdaxilə etmək, işin gedişinə təsir etmək. *Qoca keşikçinin işə qarışmağına ehtiyac qalmadı.* M.Hüseyn. *Bəndəlinin ən böyük təsəllisi Tahirzadənin bu işə qarışması – şahid durması idi.* Mir Cəlal. **İşə pər qatmaq** – bir işin qaydası ilə getməsinə mane olmaq, düzəlmək üzrə olan bir işi cürbəcür yollarla pozmaq, düzəlməyə qoymamaq. **İşə salmaq** – 1) hərəkətə gətirmək, işlətməyə başlamaq, işlətmək. *Nəbi cəld özünə bir səngər tapıb daldalanandan sonra, aynalı tüfəngi işə salır.* “Qaçaq Nəbi”. *Sofər məşını işə salanda motorun gurultusu top gülləsi kimi Rüstəmin başında partladı.* M.İbrahimov; 2) dolaşdırmaq, xataya düşməsinə səbəb olmaq. [Mahmud bəy:] *..Kərbəlayı Qulam xəbər verib, o xəbərə görə sizi işə salıblar..* N.Vəzirov. [Güllü:] *Bax, amandı, Mirzə, məni işə salarsan.* Ə.Haqqverdiyev. **İşə soyuq baxmaq** – işə laqəyd münasibət bəsləmək, məsuliyyətsiz yanaşmaq, səhlənkarlıq etmək. **İşə tul vermək** – işi uzatmaq, ləngitmək. [Niyaz bəy:] *Yusif, necə ki mən eşitmişəm, işə tul verməyinizdən narazıdır.* N.Nərimanov. **İşə yapışmaq** – bax **işə girişmək**. *Çimnaz arvad evi yır-yığış etməklə, işə yapışmaqla birtəhər başını qarışdırmaq .. istəyirdi.* Ə.Əbülhəsən. **İşə yaramaq (keçmək)** – bir şeyə görə olmaq, lazımı olmaq, istifadə edilə bilmək; faydası olmaq, xeyri olmaq; kara gəlmək. *Alınan şeylər işə yaradı.* – [Usta Məhəmməd:] *..Elə onun gülləsindən qolum şikəst oldu, indi də işə yaramır.* Çəmənzəminli. *..Son zamanlar tələbəlik çox da işə keçmədiyi üçün Kərim yekə ilmək papağı dəyişib, iki-üzlü bir papaq qoymuşdu).* C.Cabbarlı. [Fəridə:] *Bizim seçdiyimiz gözəllər işə yaramır.* Ə.Məmmədخانlı. **İşi axsamaq** – geri qalmaq, çatdırı bilməmək, işi yaxşı getməmək. *İşimiz hələ də axsayır.* **İşi avand olmaq** – işi uğurlu olmaq, işi baş tutmaq, arzusuna, məqsədinə çatmaq, işi müvəffəqiyyətli olmaq. [Yusif:] *Sən də mənə tərəf cadu edərsən ki, mənim işim avand olsun.*

N.Nərimanov. **İşi başından aşmaq** – həddindən artıq işi olmaq, bərk məşğul olmaq. **İşi bitmək** – müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq, iflas etmək, uğursuzluqla qurtarmaq, düzəlməsinə heç bir ümid yer qalmamaq. **İşi dəymək** – işə mane olmaq, əngəl törətmək. **İşi düşmək** – hər hansı bir münasibətlə müraciət etməli olmaq, birindən bir şey xahiş etmək, birinin köməyinə ehtiyacı olmaq. *Adamın adama işi düşər. – Gün olmaz ki, onun mənə işi düşməsin.* C.Məmmədquluzadə. *Bir işim, ay qonşu, düşübdür sənə; Sən tanrı, qandır səbəbin bir mənə.* A.Səhhət. **İşi düyünə düşmək** – çətinlik qarşısında qalmaq, dolaşıb qalmaq, çıxış yolu tapa bilməmək. *Beləliklə də, Nənəqızın işi düyünə düşmüşdü.* S.Rəhimov. **İşi düz götürmək** – işi istədiyi kimi getmək, müvəffəqiyyət qazanmaq. **İşi düz götürməmək** – işində müvəffəqiyyətsizliyə, çətinliklərə rast gəlmək, işi istədiyi kimi getməmək. *Bu gün səhərdən Rüstəm kişinin işi düz getmirdi.* M.İbrahimov. **İşi düz olmaq** – heç bir əngəl, maneçilik olmamaq, hər bir şey istənilən qaydada olmaq. [Əsgər:] *Allaha şükür, mal-dövlət hamısı var, .. bununla adamın işi düz olmur, ürəyi toxtamır.* Ü.Hacıbəyov. **İşi götürmək** – xeyir görmək, qazanmaq, fayda görmək, bəxti götürmək, işi uğurlu olmaq. *Rüstəmin işi gətirəndə həmişə köklənmiş tar kimi səslənirdi.* M.İbrahimov. **İşi qatışmaq (pırtlaşmaq)** – bax **İşi düyünə düşmək. İşi müşkülə düşmək** – bax **İşi düyünə düşmək. Vay, vay, nə yaman müşkülə düşdü işim, Allah; Fəryadına yet kim, yanırım atəşə, billah! M.Ə.Sabir. **İşi olmaq** – 1) dəyməmək, toxunmamaq, qarışmamaq, heç bir münasibət göstərməmək. *Uşaqda işin olmasın. Onda işin olmasın;* 2) əlaqəsi olmamaq, xoşu gəlməmək, xoşlamamaq, sevməmək. [Sultan bəy:] *Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil ilə mənim işim olmaz.* Ü.Hacıbəyov. *Cabbarın sit hərəkətlərlə, ədablıqla işi olmazdı.* İ.Əfəndiyev. **İşi sahmanlamaq** – yerbəyer etmək, qaydaya salmaq, düzəltmək. *Hey, yazıq arvad işi sahmanlayır; Gah Fatıma, gah Sadıqı yanlayır.* M.Ə.Sabir. **İşi şuluq (fırıq) olmaq** – 1) işinin üstü açıldığı**

üçün təhlükə, ağır məsuliyyət, cəza gözləmək. *..İndi mənim işim şuluqdur, ya dar ağacından asarlar, ya güllələyirlər.* M.Hüseyn; 2) ümumiyyətlə, ağır vəziyyətdə olmaq, həyatı təhlükə qarşısında olmaq. **İşi tutmaq** – bax **İşi götürmək. Sizə rast gəldiyim üçün işim tutmadı.** “M.N.lətif.” *Üç-dörd ilin ərzində Rəhimin işi tutub, yaxşı qazanmışdı.* S.S.Axundov. **İşi yaş olmaq** – vəziyyəti pis olmaq, uğursuzluğa, müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq; qorxulu vəziyyət içərisində olmaq. *İşləri yaşdı, qoymayın! Lap danabaşdı, qoymayın! Qırıldı, qaçdı, qoymayın!* M.Ə.Sabir. *Molla! İşim yaşdı, yazım, yazmayım? Huşü başım çaşdı, yazım, yazmayım?* Ə.Nəzmi. **İşi yeritmək** – məqsədə çatana kimi əl çəkməmək, fəaliyyətini davam etdirmək. [Hacı Əhməd:] *Bir iynəmi kimi sataram, işi yeridərəm.* C.Cabbarlı. **İşim (işin) yoxdur** – qarışmıram (qarışma), mənə (sənə) dəxli yoxdur. *Siz [institutda] on beşiyirmi yaşında müsəlman qızları ilə görüşdünüz və danışıdınız, onda işim yoxdur, amma söz burasındadır ki, danışıdınız.* C.Məmmədquluzadə. **İşin içindən çıxmaq** – hər hansı bir yolla çətin, mürəkkəb vəziyyətdən çıxmaq. *Ər-arvad çənə-boğazda, mollanı fikir götürür ki, işin içindən necə çıxsın.* “M.N.lətif.” [Rəhim xan:] [Sitərə] *məşrutəçinin qızıdır, deyə, işin içindən çıxarsan.* C.Cabbarlı. *Demək, Mirzə Qədir Nəsrin evlənmək xərcini verməklə işin içindən çıxma bilməyirdi.* S.Hüseyn. **İşin (işlərin) başı** – əsas səbəbkar. [Salman bəy:] *Arvadın dilini Allah da bilməz, yənə işlərin başı sən sən.* N.Vəzirov. [Qız:] *Dədəm də həmişə nənəmi döyür ki, işlərin başı sən sən.* Çəmənzəminli. **İşin qabağına kötük itələmək** – bir işə mane olmağa, əngəl törətməyə, qarşısını almağa çalışmaq. *Ancaq işin qabağına kötük itələyənlərə toxunmaq istəmərlər.* M.Hüseyn. **İşin olanı** – həqiqət, gerçək, fakt. *İşin olanı budur ki, söylədim.* **İşin (iz) olmasın** – toxunma(yın), qarışma(yın), baş qoşma(yın). [Mirzə Salman:] *Mənim kağızlarımla işin olmasın.* S.Rəhman. **İşin ucunu (çəmini) tapmaq** – işin yolunu tapmaq, işə öyrəşmək, çətinlikləri aradan qaldırmağı öyrənmək. *Ay balam, niyə*

Allahın gözündən düşmüşsən, bir holavarla, qoy öküz işin çəmini tapsın. S.Rəhimov. [Usta Murtuz:] [Şagird] *tikintinin fəndini öyrənsə, işin çəmini tapsa, ustaların əlini taxtaya bağlayacaq.* Mir Cəlal. **İşin üstündə olmaq** – idarə etmək, rəhbərlik etmək, dolandırmaq (toyda, yasda, məclisdə və s.-də). **İşini bilən** – öz xeyrini, mənfəətini güdən, tədbirli adam haqqında. *Molla Xəlil işini bilən bir adam idi.* S.Hüseyn. **İşini bitirmək məc.** – öldürmək. [Həsənağa:] *Həmişədən yaxşısı, bunu mənə tapşırın, bu gecə gedib işini bitirirəm.* M.S.Ordubadi. *Nəriman .. bu adamın .. əllərini tutdu, dizi ilə boğazını basdı, işini bitirdi.* Mir Cəlal. **İşini gör!** **İşinə var!** **İşində ol!** – əhəmiyyət vermə, fikir vermə, işin yoxdur. *Yeri ey bivəfa, işinə var sən; Ömrümüzə xəlal qatdığın yetər.* Q.Zakir. **İşini görmək** – öz təsirini göstərmək. [Gültəkin:] *Aydıncığım, tələs gəcdir, artıq hər şey keçmiş, .. zəhər işini görmüşdür.* C.Cabbarlı. **İşini qatmaq** – bax işini bitirmək. **İşini möhkəm tutmaq** – görəcəyi işin nəticəsini göz qabağına alaraq tədbirli hərəkət etmək, hərtərəfli düşünüb hərəkət etmək. **İş(lər)i yoluna qoymaq** – işi qaydaya salmaq, yerböyer etmək, nizama salmaq. [Nadir bəy:] *Əlimdəki işləri yoluna qoya bilsəydim, artıq burada durmazdım.* H.Cavid. **Özünə iş açmaq, özünü işə salmaq** – düşünməməzlik nəticəsində özünü çıxılmaz vəziyyətə, dolaşığa, xatalı işə sövq etmək. *Dinməli və mübahisəyə girişməli vaxt deyildi, Kosa .. özünə iş açmışdı.* S.Rəhimov. [Camal:] *Öz-özümü işə salmadım?* S.Rəhman.

İŞAN *is.* Ruhani, din xadimi, molla. *Yazdığımıza palan-palan qatmaram; İşan kimi rüsvət pula yatmaram.* M.Ə.Sabir. *Hər gün itib-batmadadır xanları; Mollaları, şeyx və işanları.* Ə.Nəzmi.

İŞARANTI *is.* Uzaqdan görünən işıq nöqtəsi; işıqucu.

İŞARASI *zərf* İşin arası, iş görülən zaman. *İşarası evə qaçmaq.*

İŞARƏ *is.* [ər.] 1. Əlamət, nişanə, iz. *Övrətlərimizin indiki əhvalını nəzərə alsaq, .. bir işarə də tapa bilmərik ki, arvadlarımızın hüququ kişilər tərəfindən pozulmuş ola.*

C.Məmmədquluzadə. // Rəmz, emblem. *Oraq kəndliyə, çəkiç də fəhləyə işarədir.* S.Rəhimov.

2. Bir şeyi qaş-göz, əl, barmaq və s. ilə göstərmə, anlatma, bildirmə, him-cim. *Aşiq Cünun işarədən başa düşdü ki, sirri gizlin saxlamaq lazımdı. “Koroğlu”. Arvadın işarəsi ilə nökrələri içəri daxil olub, padşahın qollarını bərk bağlayıb zindana salırlar.* (Nağıl). □ **İşarə etmək (vermək)** – bir şeyi əl, qaş-göz və s. ilə bildirmək, göstərmək, anlatmaq. *Nəbi özünü karlığa vurub, ona yaxın gəlməsini əli ilə işarə edir. “Qaçaq Nəbi”. Ey ruhi-rəvan, mən edərəm can sənə təslim; Gər güşeyi-əbru ilə etsən sən işarə.* S.Ə.Şirvani.

3. Sıqnal, xəbərdarlıq. *Şübhəsiz ki, mən Qızıl Arslanın bir işarəsindən asılıyam.* M.S.Ordubadi. □ **İşarə vermək** – sıqnal vermək. *Münsif həyatı başçısı əlindəki kiçik qurmuş bayraqla işarə verdi.* M.Rzaquluzadə. *Gəmi harada olursa olsun, radiomayakın verdiyi işarələrlə öz istiqamətini təyin edə bilər.* “Radiolokasiya”.

4. Kinayə, eyham. *İşarə ilə bildirmək.* □ **İşarə vurmaq** – sözü, fikri üstüörtülü, eyhamla demək, bildirmək. *Tahir bu xüsusdə Cəmilə işarə vurmaq istəyirdisə də, usta Ramazanın duyuyq düşəcəyindən çəkinir, dinmirdi.* M.Hüseyn. *Telli arvadın Qaraşa işarə vurduğu aydın idi.* M.İbrahimov. *O, mənim nəyə işarə vurduğumu duyurdu.* İ.Əfəndiyev.

◇ **İşarə anlayan** – tez başa düşən, arif. *Kişi dövlətində pasiban gərək; İşarə anlayan, söz qanan gərək.* Q.Zakir. **İşarəyə bənd olmaq** – hazır vəziyyətdə gözləmək, əmrə müntəzir olmaq. *Üsyançılar işarəyə bənddirlər. – Qoca mürəttib kiçik bir işarəyə bənddi.* M.Hüseyn. **Durğu işarələri** – bax durğu.

İŞARƏLƏMƏ “İşarələmək”dən *f.is.*

İŞARƏLƏMƏK *f.* İşarə vurmaq. // İşarə (nişan) qoymaq.

İŞARƏLƏNMƏ “İşarələnmək”dən *f.is.*

İŞARƏLƏNMƏK *məch.* İşarə qoyulmaq (vurulmaq). // Nişan qoyulmaq (vurulmaq).

İŞARƏLİ *sif.* 1. Başqalarından ayrılmaq üçün işarə (nişan) qoyulmuş, işarəsi olan. *İşarəli səhifə. İşarəli qab.*

2. *məc.* Üstüörtülü, kinayəli, eyhamlı. *İşarəli* söz. *İşarəli danışiq.* – *O vaxtdan sonra Leylək Ələmdar Müqim bəy Cavanşirlə az görüşməmiş, onların arasında işarəli danışiq az olmamışdı..* S.Rəhimov.

İŞARƏSİZ *sif.* İşarəsi olmayan, işarə (nişan) qoyulmamış.

İŞARƏT b a x **işarə.** *Bir yar ki dərd bilər olsa; Göz-qaş işarəti neylər?* Aşiq Abas. *İşarət elədim, dərdimi bildi; Gördüm həm gözəldi, həm əhli-dildi.* Aşiq Ələsgər. *Qonaq çadranın altından başını bulayıb, əli ilə işarət elədi ki, yox belə iş olmaz.* E.Sultanov.

İŞARMA “İşarmaq” dan *f.is.*

İŞARMAQ *f.* Xəfficə işildamaq, işıq vermək. [Xudayar bəyin] *papağının altından gözləri elə işarır ki, adamın canına vahimə oturur.* C.Məmmədquluzadə. *..Bağın qapısında yanan lampa .. işarırdı.* M.S.Ordubadi. *Hisli dirəkdən asılmış neft çıraqı tövlənin dibində tüstülənə-tüstülənə işarırdı.* Ə.Abasov. // *Parlamaq, işildamaq. Sarmaşıq zəğutək qıvrım sallanan; Buruq saçlarında işarır yağış.* B.Vahabzadə.

İŞARTI b a x **işarantı.**

İŞARTMA “İşartmaq” dan *f.is.*

İŞARTMAQ b a x **ışıqlandırmaq.** *O, sanki ümidlərini işardan bir qüvvə ardınca getdi.* Mir Cəlal.

İŞBACARAN, İŞBİLƏN *sif.* Bacarıqlı, təcrübəli, qabiliyyətli, əlindən iş gələnin. [Kətxuda] *bilirdi ki, İnmirə camaatının şəhərdə yaxşı işbilən, oxumuş adamları vardır.* N.Nərimanov. [Məcidi:] *Mənə də bir dənə işbilən arvad lazım idi..* B.Talıblı. [Böyük oğul:] *Qonşumuz Kəblə Hüseynqulu da işbilən adamdır.* Qantəmir. // *İs. mənasında.* [Müəllim:] *Nə qədər olsa, işbilənlərin çoxusu: alimlər, incinlər həmişə şəhərdə yaşayırlar.* Ə.Haqqverdiyev. *Nəznəz bu fikirdə idi ki, Qaraşın yaxşı gələcəyi var, ağıllıdır, ağırdır, işbiləndir, sağlam və gənçdir.* M.İbrahimov.

İŞBAZ *is.* Özünü yalandan işgüzar göstərən adam.

İŞBAZLIQ *is.* İşin prinsipial, ictimai-siyasi cəhətini nəzərə almayan, zahiri işgüzarlıq.

İŞCİL *sif.* İşləməyi sevmən; zəhmətsevən, işgüzar, çalışqan, işlək. – *Pah! İnsan da*

belə işcil olar? Əjdaha kimidir! Mir Cəlal. [Kərim:] *İşcil olmasına söz yoxdur.* İ.Əfəndiyev. // *İs. mənasında.* *Hər sahədə bir dalğa və hər daş; İşcilər qurur bir yeni aləm.* M.Mühsin.

İŞCİLİK *is.* Zəhməti, işi sevmə; çalışqanlıq, işgüzarlıq.

İŞCİ *is.* 1. Zehni və fiziki əməyin hər hansı bir sahəsində çalışan adam. *Fəal işçi. Qabaqcıl işçilər.* – *Mirzağa onu istirahət evinin bir xidmətçisi və ya məsul bir işçisi zənn etdi.* S.Hüseyn. // *Hər hansı bir müəssisədə, idarədə xidmət edən, çalışan adam. Ticarət işçisi. Poçt işçisi. Elmi işçi.* – *Qoçularla əlbir olan polis işçiləri özlərini görməməzliyə vururdular.* A.Şaiq. *Milis işçisi də qayğı göstərərək onu ötürmək qərarına gəlmişdi.* H.Seyidbəyli.

2. Fəhlə. *İşçilərlə kəndlilərin ittifaqı.* [Eyvaz:] *Mənim həqiqət sandığım kitabda .. işçi var, fabrikant var.* C.Cabbarlı. *Mən işçi firqəsi nümayəndəsiyəm.* H.Nəzərli.

İ İşçi qüvvəsi – fəhlələr, işçilər. *Bu işi görmək üçün işçi qüvvəsi lazımdır. İşçi qüvvəsi çatışmır. Mexaniki qüvvə ilə görülməsi mümkün olmayan işlər üçün .. əlavə işçi qüvvəsi verilmişdi.*

İŞCİ-KƏNDLİ *top.* Fəhlə və kəndli, zəhmətkeş, əməkçi. [Mirzə Həsən:] *İndi təzə hökumət gözlənir, zəhmətkeşlər hökuməti, işçi-kəndli hökuməti.* Ə.Haqqverdiyev. [Hadı lələ:] *Onların fikri işçi-kəndli sinfini azad etməkdir.* S.S.Axundov. *Bu hadisədən iki gün sonra .. işçi-kəndli qadınlar qurultayı açıldığından Məsmənin o axşam məruzəsi var imiş.* S.Hüseyn.

İŞDƏK *is. dan.* İş, əməl, gizli iş, kələk. [Namaz:] *Mənim əlimin altında çox adamların işdəkləri var.* Ə.Haqqverdiyev. [Dərviş:] *Dünyanın .. işdəkləri çarpaz şəkildir.* A.Divanbəyöglü.

İŞEMİYYA *is.* [yun.] *tib.* Yerli qan azlığı; toxumalara lazımı qədər qanın çatmaması. *Mərkəzi sinir sistemi və ürək əzələsi işemiyaya daha tez tutulur.*

İŞƏGƏLƏN b a x **işəyarayan.**

İŞƏMUZD *is. iqt.* Fəhləyə gördüyü işin (istehsal etdiyi məmulatın) miqdarına görə verilən əmək haqqı. *İşəmuzd əmək haqqı.*

İŞƏMUZDÇULUQ *is. iqt.* Müəssislərdə işəmuzd əmək haqqının tətbiqi.

İŞƏYARARLILIQ *is.* İşəyarar şeyin hal və keyfiyyəti.

İŞƏYARAYAN, İŞƏYARAR(LI) *sif.* Yararlı, lazımlı, gərəkli; fayda verə bilən. *İşəyarar şey.*

İŞGƏNCƏ *is. [fars.]* Vəhşi və amansız üsullarla verilən cismani əzab. [Qətibə:] [Hüsaməddin] *azacıq bir işgəncə nəticəsində bizim bütün sirlərimizi Qızıl Arslana verəcəkdir.* M.S.Ordubadı. *Gör necə vermiş rəiyyətlə bəylə pəncə-pəncəyə; Kəndliyə, rəncbərlərə bax, bir olan işgəncəyə.* Ə.Qəmküsar. [Qaragün:] [Şübhəli adamı] *sabaha qədər işgəncələrlə dindirdim.* M.Rzaqluzadə. // Ümumiyyətlə, əzab, əziyyət, zülm. *Burdan uzaq Gəncədir; Zülfün pəncə-pəncədir; Ölüm bir dəfəlikdir; Ayrılıq işgəncədir.* (Bayatı). *Nəyə gərək bahar, – dedim, – nəyə gərək əyləncə; Qan qardaşım zalımlardan görürkən min işgəncə.* S.Rüstəm. *Gülnaz və Səriyyə xala gecə yarısı, ayyarımlıq dözülməz əzab və işgəncədən sonra ilk dəfə rahat yatacaq yuxuya getdiyi zaman [Səadət] hələ gəlməmişdi.* M.İbrahimov. □ **İşgəncə etmək (vermək)** – əzab vermək, əziyyət vermək, çox incitmək. [Xacə Nizam:] *Mən də bir xəyli üzüldüm o gecə; Etdilər öncə bir az işgəncə.* H.Cavid. *Necə ola bilər ki, ata-ana öz yeganə övladına bu qədər işgəncə versin?!* İ.Hüseynov.

İŞGƏNCƏLİ *sif.* Əzablı, əziyyətli, ağır, dözülməz; əzab və əziyyətlə dolu. *Bizim gözlərimiz önündən uzun, işgəncəli bir insan həyatı gəlib keçir.* M.Hüseyn.

İŞGƏNƏ *is. [fars.]* Yarışıbmiş yağlı ötin, toyuğun suyu. // Hələ cızdaq halına gəlməmiş sulu quyruq tikələrindən ibarət yemək. *Qovurma, kabab, işgənə, cızdaq iyi küçəni, meydani, meşəni bürüyürdü.* Mir Cəlal.

İŞGİL¹ *is. məh. dan.* 1. Cəftə, qarmaq. [Kosa] *.. şüşənin sınıq yerindən əlini içəriyə saldı və işgili tərpaədi.* S.Rəhimov.

2. Arabanın qolu ilə boyunduruğu birləşdirən nazik ağac. // Arabanın təkəri çıxımaaq üçün oxunun ucuna keçirilən ağac parçası.

İŞGİL² *is.* 1. Zənn, şübhə, güman.

2. Çətinlik, maneə, əngəl, çətin vəziyyət. *İşgildən çıxmaq.* □ **İşgil olmaq (törətmək)**

– maneə olmaq, əngəl yaratmaq. *İşgil törətmək onun köhnə peşəsidir.* **İşgilə düşmək** – çətinliyə, çətin vəziyyətə düşmək. **İşgilə salmaq** – əngələ salmaq. *Əl badəni kim, əqlimi başdan aparıbdır; Sədin məni, mən sadədili işgilə saldın.* Qövsü.

3. məc. Çatışmazlıq, nöqsan, əngəl. [Mirzə Dadaş:] *Camaat, görürsünüz ki, bu oğlanın başında bir balaca işgil var.* N.Vəzirov.

İŞGİLBAZ *sif. məh.* Hiyləbaz, kələkbaz, fırılacaq. *İşgilbaz adam.*

İŞGİLLƏMƏ¹ “İşgilləmək¹” dən *f.is.*

İŞGİLLƏMƏ² “İşgilləmək²” dən *f.is.*

İŞGİLLƏMƏK¹ *f. məh.* İşgil salmaq, işgil keçirmək. *Arabani işgilləmək.*

İŞGİLLƏMƏK² *f.* Bir işin düzəlməsinə maneə olmaq, əngəl törətmək, pər qatmaq.

İŞGİLLİ¹ *sif. məh.* İşgili olan, işgillə bağlanmış, cəftələnmiş. *İşgilli qapı.*

İŞGİLLİ² *sif.* Əngəlli, çətin, şübhəli. *İşgilli iş.*

İŞ-GÜC bax **iş** 1 və 3-cü mənalarda. *Oğul, işin-gücün bu vaxtında bilmirəm gedim, necə gedim, getməyim, necə getməyim.* “Aşıq Ələsgər”. [Hacı Murad:] *Oğul, .. yenə irəlili kimi işə-gücə get.* S.S.Axundov. *Deyib-danışaram şümşad boyundan; İşindən-gücündən, təzə toyundan.* M.Rahim.

□ **İşdən-gücdən eləmək** – avara qoymaq, işindən ayırmaq. **İşdən-gücdən olmaq** – hər hansı bir səbəbə görə işindən avara olmaq, işini buraxmağa məcbur olmaq, heç bir iş görə bilməmək. [Qulu:] *Bu da kasıb oğlandır, neçə gündür işdən-gücdən olubdur.* N.Vəzirov. **İşə-gücə yaramaq** – xeyir vermək, köməyi dəymək, kara gəlmək, işə yaramaq. *Bu zaman üç oğlundan heç birisi nə .. toxum daşıyır, nə də bir saxsı su gətirib işə-gücə yarayırdı.* S.Rəhimov. **İşini-gücünü buraxmaq** – heç bir işlə məşğul olmamaq, işindən əl çəkmək, avaralanmaq. [Əsəd bəy:] *..Gələn gündən işin-gücün buraxmış, bir tüləngələ ora-burani gəzir.* C.Cabbarlı.

İŞGÜZAR *sif.* 1. Bacarıqlı, işbaccaran, işdə təcürbəsi olan. *İşgüzər müdir.* – *Burada gözə dəyən hər şey otaq sahibinin işgüzər bir adam olduğunu göstərirdi.* M.Hüseyn. *Əbil .. Muxtar Zeynalovu işgüzər və gözütöx bir adam kimi tanıyırdı.* Ə.Vəliyev. [Nuriyyə:] *Sədriniz*

ışguzar adama oxşayır. İ.Əfəndiyev. // Zəhmətsevən, işləyən, işcil, işləməyi sevən, təşəbbüskar. Qoçaq və ışguzar qızlardan olduğuna görə, qayınatası Mələkdən əl çəkməyib on üç yaşından kiçik oğluna nikah etdi. A.Divanbəyovlu. Küçə sürətlə ora-bura gedən ışguzar adamlarla dolu idi. S.Rəhman.

2. Əməli əhəmiyyəti olan, iş üçün faydası olan; ciddi. *İşguzar səfər. Konfrans ışguzar (z.) şəraitdə keçdi. – [Mayor:] Cavanşir bəylə ışguzar söhbətimiz var. Ə.Məmmədخانli.*

İŞGÜZARLIQ *is.* İşguzar olma; zəhmətsevərlik, işçilik, təşəbbüskərlik, bacarıqlılıq. *Bülənd zarafatyana otağa rişxənd etməklə bərabər, anasının belə işguzarlığına təəcüb etmişdi. Ə.Əbülhəsən. İşguzarlıq mühüm iradi keyfiyyətlərdən biri olub, başlanan hər hansı bir işi .. tədriclə, ardıcıl olaraq axıra qədər icra etməkdir. “Psixologiya öçerkləri”.*

İŞĞAL *is.* [ər.] Hər hansı bir dövlətin hərbi qüvvələri tərəfindən başqa dövlətin torpağının tutulması. *Aprel işğalı. – Azərbaycan Atabəylərinə məxsus torpaqlar tamamilə xarəzmlər, İraq və iranlıların işğalı altında idi. M.S.Ordubadı. □ İşğal etmək – 1) tutmaq, zorla soxulmaq. Özgənin torpaqlarını işğal etmək; 2) köhn. məşğul etmək. Əski xatirələr fikrimi işğal etmişdi. S.Hüseyn. Məcidin təbrik etməyi Nadiri bir az düşündürdüsə də, amma qəlbini işğal edən hissiyyatın bu tezliklə bu rəngə girməsinə .. əhəmiyyət vermədi. B.Talibli.*

İŞĞALÇI *is.* Özgə torpaqlarını zorla tutan, işğalçılıq siyasəti yeridən (adam, dövlət və s.). *Yadelli işğalçılara qarşı mübarizə aparmaq. – [Uluq bəy:] Elə dərs verərik işğalçılara; Bir də üz çevirməz bu şən diyara. A.Şaiq. Azərbaycan xalqı heç bir zaman yadelli işğalçılara boyun əyməmiş, heç bir zaman öz mənliliyini, öz milli vüqarını itirməmişdir. İ.Əfəndiyev.*

İŞĞALÇILIQ *is.* İşğal siyasəti yürütmə; istilaçılıq. *İşğalçılıq siyasəti.*

İŞĞADAVAMLI *sif.* İşğin təsiri ilə dəyişməyən, işiq təsir etməyən, işıqdan qorxmayan. *İşğadavamlı boyalar (rənglər).*

İŞĞADAVAMLILIQ *is.* İşğadavamlı şeyin hal və keyfiyyəti. *Rənglərin işğadavamlılığı.*

İŞĞAHƏSSAS *sif.* İşığa həssas olan, işıqdan təsirlənən. *İşğahəssas kağız. İşğahəssas sinirlər.*

İŞĞAHƏSSASLIQ *is.* İşığa həssas olma xassəsi, işığa həssas olma.

İŞIQ *is.* 1. Ətrafi işıqlandıraraq, onu gözlə görünəcək hala salan şüa enerjisi; nur, ziya. *Gün işığı. Ay işığı. Lampa işığı. Fənər işığı. İşiq şüası. – Yağışın arasında küçələrdə yanan elektrik işıqları tutqun bir ziya nəşir edirdilər. S.Hüseyn. Şam işığında bir dəstə kefli Cumanın nəzərini cəlb etdi. Ə.Əbülhəsən. Qapı aralandı və içəridən ağ qarın üstünə sarımtıl-qırmızı bir işiq zolağı düşdü. Q.İlkin. □ İşiq almaq məc. – 1) qüvvət almaq, ilham almaq; 2) daha qüvvətli işiq mənbəyi vasitəsilə işıqlanmaq. *Huri, mələk ola bilməz sənə tay; İşiq alır camalından ərsdə ay. Aşiq Mirzə. İşiq olmaq – işıqlanmaq, nurlanmaq. Söz deyən aşiq oldu; Elə yaraşiq oldu; Bu gün yar bizə gəldi; Evimiz işiq oldu. (Bayatı). İşiq saçmaq – şüalanmaq, ətrafa işiq vermək, işiq yaymaq. *Tində yanan bir fənər ətrafa zəif işiq saçırdı. S.Rəhman. İşiq salmaq – 1) işıqlandırmaq, nurlandırmaq. On dörd gecəlik ay qayalara işiq salıb, vahiməli kölgələr təşkil edirdi. H.Nəzərli. Bəzən olur həyatımın dağlarını duman alır; O gün sənin titrək laylan yollarına işiq salır. Ə.Cavad; 2) parıldamaq, şəfəq saçmaq, bərq vurmaq. Üzüyün qaşığı işiq salır. – [Salamov:] Bunlar [brilyantlar] başqa şeydir, əntiqə şeydir, qaranlıqda işiq salır. C.Cabbarlı. İşiq vermək – 1) işıqlandırmaq, işiq saçmaq, nurlandırmaq. Ay doğdu işiq verdi; Yara yaraşiq verdi; Sənəndən doğan ulduz; Gözümə işiq verdi. (Bayatı).***

[Pərşan] göylərin axşam parıltısında haləlanmış ay kimi işiq verirdi. M.İbrahimov; 2) məc. qüvvət vermək. *Milyonların gücünü bir məqsədə yönəldin; İşiq verdin gözünə, qüvvət oldun qoluna. R.Rza. İşıqdan düşmək – 1) işığı azalmaq, parıltısı sönmək, zəifləmək. Dan yeri yenicə sökülürdü, .. ay və ulduzlar günün parlaq şüaları qarşısında işıqdan düşüb, sönük bir halda gözəndən itirildilər. Çəmənəzəminli; 2) qüvvətdən düşmək, zəifləmək (göz haqqında).*

2. Günün hər hansı bir vaxtı üçün səciyyəvi olan aydınlıq. *Gündüz işığı. Sabah*

ışıqı. Axşam ışıqı (alaqaranlıq). // Dan yeri, şəfəq. *Sabahın ışıqı süzdü içəri; Dostlara göstərdi doğan səhəri.* M.Rahim. *Üfüqdə səhər şəfəqinə bənzər bir işıq parıldayır.* M.Rzaquluzadə.

3. Lampa, fənər, şam və s. işıq mənbəyi mənasında. *İşıqı yandırmaq. İşıqı keçirmək. İşıqı irəli tut.* – *Nüşapəri xanımın ürəyinə şək damdı, ışıqı tutub, ona tərəf üz qoydu getməyə.* (Nağıl). *..Otağımdakı ışıqı keçirəndə xəffif, qırmızı bir parıltının pəncərə şəşələrinə titrədiyini göürdüm.* Ə.Məmmədخانli.

4. Işıq çıxan yer, işıq yer, işıq düşən yer, işıqlanmış yer. *Dalı işığa tərəf durmaq. Dərmamı işığa qoyma.*

5. *məc.* Ağ gün, aydınlıq, xoşbəxtlik, fərh mənasında. *İşığa çıxasan.*

6. *məc.* Maarif, mədəniyyət, ürfan, tərəqqi mənasında. *İndi gənclik Bakını sevir. İndi Bakı onlar üçün işıq və bilik mənbəyi olmuşdur.* M.Hüseyn. *İşıq, nur mənbəyi gözəl yurdumuz; Getdiyini yollara nurlar səpələr.* N.Rəfibəyli. □ **İşıqdan qorxan** – maarifdən qorxan, maarif düşməni, tərəqqi düşməni; cəhalətpərəst. *..İşıqdan qorxan və millətin ayılmağından xof və əndişə edən mülkədar, bəylərin və ağaların mərhəmətindən [kənd camaatı] bir növ əxlaqsız olublar.* F.Köçəri.

7. *məc.* Aydınlıq, təmizlik mənasında. *Dağlar başı işıqdır; Gün dağa yaraşıqdır; Qaynanam məni sevmir; Oğlu mənə aşığıdır.* (Bayatı).

◇ **İşıq düşmək** – çox gözəl, göyçək, ağ-bəniz qadın (qız) haqqında. *Qız o qədər gözəldi ki, ışıq düşürdü çəməyə, qazlar ürəküb otlamurdılar.* (Nağıl). **İşıq müalicəsi** – işıq şüalarının (günəş, ya süni işıq mənbəyindən çıxan şüaların) müalicə məqsədi ilə tətbiqi. **İşıq signalı** – işıq vasitəsilə verilən signal, işarə. **İşıq üzü görmək, işıq üzünə həsrət qalmaq** – daima qapalı bir yerdə oturub, açıq havaya çıxmamaq, ya çıxa bilməmək. **Göz verib işıq verməmək** – bax göz. **Gözünə işıq gəlmək** – bax göz.

İŞIQHAİŞIQ(DA) *zərf* Dan yeri sökülməyə başlayanda, hava işıqlaşmağa başlayanda. *İşıqhaışığıda qara damın hisli baca-sından içəri işıq düşdü.* S.Rəhimov.

İŞIQLANDIRICI *sif.* Ətrafı işıqlandırın, süni işıqlandırmağa məxsus. *İşıqlandırıcı cihaz. İşıqlandırıcı raket.*

İŞIQLANDIRILMA “İşıqlandırılmaq” dan *f.is.*

İŞIQLANDIRILMAQ *məc.* 1. Işıq edil-mək, elektrik işıqı çəkilmək. [Əhməd:] *Bütün kəndlərimiz başdan-başa işıqlandırılı-sın.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Şərh etmək, şərh edilmək; aydınlaşdırılmaq. *Məsələ mətbuatda işıqlandırılmışdır.*

İŞIQLANDIRMA “İşıqlandırmaq” dan *f.is.*

İŞIQLANDIRMAQ *f.* 1. Işıq etmək, işıq salıb aydın etmək, görünəcək hala salmaq. *Tapdıq axır Lizalartək necə cananələri; Çilçiraqlarla işıqlandırırıq xanələri.* M.Ə.Sabir. *Fərhad bəy qabaqda gedirdi. Kürəyinin ortasını ay ışıqı işıqlandırırdı. Qantəmir. Sahil boyu düzülmiş fənərlərin əksi dənizdə gəzən yelkənli qayıqları işıqlandırırdı.* S.Rəhman. // Bir şeyin işığını müəyyən səmtə, yerə və s.-yə yönəltmək. *Evin küncünü işıqlandırmaq. Üzünü işıqlandırmaq.* // Elektrik işıqı ilə təmin etmək, işıq çəkmək. *Küçələri işıqlandırmaq. Parkı işıqlandırmaq.*

2. *məc.* Canlandırmaq, isindirmək, həərətəndirmək, ruhlandırmaq. [Komandirin] *qaradınməz sifətini xəffif bir gülüş işıqlandırırdı.* Ə.Vəliyev.

3. *məc.* İzah etmək, təsvir etmək, yazmaq, göstərmək, şərh etmək. *Nömrədə əsas məsələləri işıqlandırmaq. Nitq mədəniyyəti məsələlərini qəzetdə geniş işıqlandırmaq lazımdır.* – “Kəşkül” hər məsələdən yazırdı, iqtisadi, ictimai, siyasi, ədəbi mövzuları işıqlandırırdı. M.İbrahimov.

İŞIQLANMA “İşıqlanmaq” dan *f.is.*

İŞIQLANMAQ *f.* 1. Işıq olmaq, aydınlaşaraq görünə bilmək, işıqla dolmaq. [Park] *yalnız yeni çıxmaqda olan ayın ziyası ilə xəfficə işıqlanmışdı.* S.Hüseyn. *Gecə tonqal yanardı; Qazma işıqlanardı.* M.Seyidzadə. // *Məc.* mənada. *Cahan işıqlanacaq sülh ilə, səadətlə.* Ə.Vahid.

2. Səhər açılmağa başlamaq, dan yeri sökül-mək. (Bu mənada çox vaxt “hava” sözü ilə). *Gözlərimi açdım, gördüm hava təzə*

ışıqlanır. C.Məmmədquluzadə. *İndi də ki saat dördür, hələ ışıqlanmayıb*. Ə.Haqverdiyev. *Hacı Qasım ışıqlanmamışdan qabaq yuxudan oyandı..* E.Sultanov. *Hava ışıqlanana oxşamırdı*. Mir Cəlal.

3. *məc.* Hər hansı bir hissən təsiri ilə üzündə, gözlərində sevinc əlaməti zahir olmaq, ruhlanmaq, canlanmaq. *Qarı pulu görün kimi gözləri ışıqlanıb dedi: – Mənim gözüüm üstə! “Aşiq Qerib”.* *Bu səsləri Lütfləli eşidən kimi .. sadlığından ışıqlanıb güldü.* İ.Musabəyov.

İŞIQLAŞMA “İşıqlaşmaq”dan *f.is.*

İŞIQLAŞMAQ *f.* 1. İşıqlanmaq, daha işıq olmaq, işığı artmaq. *Deyəsən, hava bir az ışıqlaşan kimi olmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

2. **Bax ışıqlanmaq** 2-ci mənada. *Nə yerdə bir ocaq, nə göydə bir şam! Göz-gözü görməyir .. ışıqlaşanda.* Ə.Cəmil. *Kotançılar ışıqlaşanda qalxır..* B.Bayramov. *Gün çıxmamış olsa da, hava ışıqlaşdı.* M.Süleymanov.

İŞIQLATMA “İşıqlatmaq”dan *f.is.*

İŞIQLATMAQ **bax ışıqlandırmaq.** *Əziz balalar! ..Zəmanənin təqazası, daha doğrusu, hüriyyətin günü biz gedən qaranlıq, məşəqqətli yolları ışıqladıb asan etdi.* N.Nərimanov. *Düşərgədə ışıqlat sən də yaşıl bağları.* M.Rahim. *Ay çıxıb bağçanı ışıqlatmışdı.* Ə.Məmmədخانlı. // *Məc.* mənada. *Onun qoca simasını; İşıqlatdı bir mənə.* N.Rəfibəyli. *Ay kimi Füzuli də; İşıqlatdı hər yeri.* B.Vahabzadə.

İŞIQLI *sif.* 1. Güclü işıq verən, işıq saçan, işığı yaxşı olan, parlayan. *İşıqlı lampa.* – *Havanın üzü ləkəsiz olduğu üçün işıqlı ulduzlar ötədə-bəridə fərq edilirdi.* S.Hüseyn. *Ay işıqlı, göy ulduzlu, yol aydın; Könlüm evi çıraqbandır bu gecə.* R.Rza.

2. Yaxşı ışıqlandırılmış, işıqla dolu, çox işıq düşən. *İşıqlı otaq. İşıqlı salon.* – *Sarayın geniş, işıqlı, yaraşıqlı foyesində neft qabaqcıllarının .. şəkilləri vurulmuş böyük şəraf lövhəsi var idi.* M.Rzaquluzadə. *Mehriban .. uzun, işıqlı dəhliz ilə gedib sola döndü..* H.Seyidbəyli.

3. Şəffaf, parlayan, təmiz, ləkəsiz. *İşıqlı şüşə. İşıqlı səma.* – *Xoşladığım bir gecə; yerlər, göylər işıqlı; Ay bir sərxoş göz kimi,*

ulduzlar yaraşıqlı. M.Müsfıq. *Elə bil çayın suyu aya qədər ucalmaq, aydın səmanın işıqlı sifətini öz bulaşığına boyamaq istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Fərəhli, məsud, xoşbəxt. *İşıqlı gələcək. İşıqlı günlər.* – *Bir işıqlı dünya var – haqq-ədalət dünyası!* Ə.Cəmil. // *məc.* Yaxşı, gözəl, nəcib. *Həyatın işıqlı və qaranlıq cəhətləri.*

5. *məc.* Açıq, aydın, parlaq (fikir, ağıl haqqında). [Zeyd:] *Qeys işıqlı bir zəkadır, cəhalət ona məcnun damğası vurur.* Ə.Məmmədخانlı.

İ **İşıqlı dünya** – yaşadığımız dünya, aləm. *Nağıllarda Simurq quşu qəhrəmanı qaranlıq dünyadan işıqlı dünyaya çıxarır.* – *Dərviş ucaboylu, arğaz, uzunsaçlı və saqqallı idi. Gözlərindən və üzündən bunun yuxu və məşəqqət və işıqlı dünyada cəhənnəm oduna düşər olduğu görünürdü.* A.Divanbəyoglu.

İŞIQLI *is.* 1. İşıqlı şeyin halı, ışıqlanma dərəcəsi. *Lampanın işıqlığı.* // *İşıq, parlaqlıq.*

2. Adətən könd evlərində, daxmalarda, pəyədə, tövlədə və s.-də işıq gəlmək üçün yer, balaca pəncərə. *..Daxmanın bir tayqanad qapısı, bir də divarın başında xırda bir işıqlığı vardı.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Maarif, mədəniyyət, elm, ürfan.

□ İŞIQLIĞA ÇIXMAQ *məc.* – 1) maariflənmək, mədəniləşmək. *Əziz balalar! ..Bizim qaranlıqdan işıqlığa çıxmağımıza mane olurdular.* N.Nərimanov; 2) xoşbəxt olmaq, xoşbəxtliyə çıxmaq. **İşıqlığa çıxasan (çıxamızsız)** – xoşbəxtlik, səadət, yaxşı gün arzusı. [İmran:] *Ay səni görüm, işıqlığa çıxasan!* M.Hüseyn.

İŞIQTU *is. bot.* Dağlıq yerlərdə, çəmən və kolluqlarda bitən çoxillik ot-bitki.

İŞIQÖLÇƏN *is. fiz.* Hər hansı işıq mənbəyinin gücünü ölçmək üçün cihaz; fotometr.

İŞIQAÇAN *sif.* 1. Özündən işıq verən, işıq şüaları buraxan; ətrafı ışıqlandıran. *İşıqsaçan cisimlər. İşıqsaçan bomba.*

2. *məc.* Nurlandıran, nirsaçan. [Sevil:] *Mədəniyyət sarayı mədəniyyətin sönməz ocağı, ətrafa ışıqsaçan bir mayakdır.* S.Rəhimov.

İŞIQSEVƏN *sif. bot.* Günəş tutan, işıqlı, açıq yerləri sevən. *İşıqsevən bitkilər. İşıqsevən ağaclar.*

İŞİQSIZ *sif.* 1. İşığı olmayan, yaxud yaxşı işıq düşməyən. *İşisiz otaq. // zərf* İşıq olmadan, lampa yandırmadan; qaranlıqda. *Niyə işisiz oturmusan? // məc.* Cansız, həyat iştirakı olmayan, ölgün, zəif. *İşisiz göz.*

2. *məc.* Nadan, cahil, hüquqsuz, sevincsiz. *C.Məmmədquluzadə öz realist qələmi ilə Azərbaycan qadınlığının .. işisiz, yazıq və qul həyatını qüdrətlə təsvir etmişdir.* M.İbrahimov.

İŞİQSIZLIQ *is.* 1. İşıq olmadığı hal və vəziyyət.

2. *məc.* Cəhalət, mədəniyyətsizlik, nadanlıq.

İŞİQCUCU *bax işiqyeri.* *Qoca usta yalnız Tahirin deyil, işıqucu gördüyü hər bir şəgirdinin üstündə mehriban bir ata kimi əsməyə çoxdan adət eləmişdi.* M.Hüseyn.

İŞİQVERİCİ 1. *sif.* Işıqsaqan.

2. *is.* Işıqlandırıcı cihaz. *Bütün işıqvericilər lampa malları qrupuna aiddir.*

İŞİQYERİ *is.* Ümid yeri, ümid verən şey. *İkinci səbəb o idi ki, Mehdiqulunun umacağı vardı, işıqyeri görünürdü.* Mir Cəlal.

İŞILDAĞ *is. məh.* Dəniz kənarında ən hündür və görüş dairəsi geniş olan yerdə tikilmiş nişangah, mayak.

İŞILDAQUŞ *is. zool.* Qaranlıqda parıldayan cücü. *Əyilən yarpağında titrəyərək; Qonmaq istər .. işıldaquş min-min.* R.Rza.

İŞILDAQUYRUQ *is. zool.* Sərçəkimilər dəstəsindən parlaq, al-qırmızı quyruğu olan quş.

İŞILDAMA “İşıldamaq”dan *f.is.*

İŞILDAMAQ *f.* Işıq vermək, işıq saçmaq. *Yerlərdə işıldamır nə bir şam, nə bir ocaq; Göylərdə eşidilir ölüm nəvəsi ancaq.* Ə.Cəmil. *Elektrik lampaları axşamın boz dumanları içərisində sönük bir parıltı ilə işıldayırdı.* Q.İlkin. // *Parlamaq, parıldamaq, bərq vurmaq. Üzüyün qaşu işıldayır. Şüşə işıldayır. – Hər işıldayana qızıl deməzlər.* (Ata. sözü). *Vaqif yağışdan sonra təmizlənib işıldayan otlara və çiçəklərə baxır, zövqlənirdi.. Çəmənəminli. Manqalın işığında onun xınalı dirnaqları və barmağındakı qızıl üzük işıldadı.* İ.Hüseynov.

İŞILDATMA “İşıldatmaq”dan *f.is.*

İŞILDATMAQ *f.* 1. Bir şeyi silməklə, yaxud üzünə bir şey çəkməklə, sürtməklə

parıldatmaq. *Şüşələri işıldatmaq. Döşəməni işıldatmaq. – Kəndə yetişəndən sonra Almaz uzunboğaz çəkməsini keçi piyi ilə yağlayıb işıldadır.* S.Rəhimov.

2. *Parlatmaq, parıldatmaq. Canavarlar bu yerləri hələ də adamsız sayaraq, gecələr çadırların ətrafında dolanırlar və alovlu gözlərini işıldadaraq, öz ruzilərini gözləyirdilər.* Ə.Sadiq.

İŞİL-İŞİL: işil-ışıl işıldamaq (parlamaq, parıldamaq) – par-par parıldamaq. *Pişiyn gözləri qaranlıqda işil-ışıl işıldayır. Üzüyün qaşu işil-ışıl parıldayır. – Dağlar, çəmənlər geyinir al, yaşıl; Yerlər, göylər parıldar işil-ışıl.* H.Cavid. *Ay aydınlıq; ulduzlar da; Parlayırdı işil-ışıl.* M.Dilbazi.

İŞİLTİ *is.* Zəif işıq. *Nə ışıltı, nə də çıraq, nə bir qara daxma var; Hər yer bütün qalın qar.* A.Səhhət. *Enirəm qazmaya... Qazma soyuq, dar; Od-ocaq yoxsa da, bir ışıltı var.* Ə.Cəmil. *Qar getdikcə daha şiddətlə yağır, solğun hər ışıltı axşam qaranlığında əks edirdi.* Ə.Məmmədخانlı. // *Uzaqdan görünən işıq nöqtəsi. Hər iki yanda bir çağırım-lıqda göz qurpan ışıltı görünürdü.* M.Rzaquluzadə. □ **İşilti gəlmək** – işıq görünmək, işıq seçilmək. *Yolçu qarı tərəfdən bir ışıltı gəldiyini görüb, yavaş addımla yaxınlaşdı.* S.Rəhman. *Uzaqlardakı kəndlərdən əla-seyrək ışıltı gəlirdi.* S.Rəhimov.

İŞİLTİLİ *sif.* İşiltisi olan, işıldayan, parıldayan. *Rza bəy nədənsə hirsələnib, geri darıranmış və ortadan ikiyə bölünmüş ışıltılı saçlarını qarışdırdı.* Ə.Vəliyev.

İŞİRĞAN *is. bot.* Toxumları ədvivyyə kimi işlədilən bir bitki. *İşirğan bal verən bitkidir.*

İŞKƏMBƏ *is.* [fars.] Gövşəyən heyvanların ikinci mədəsi. *Gövşəyən heyvanlarda udulan yem işkəmbəyə daxil olaraq yumşalır, qarışır, əzilir.* “Ümumi zootexniya”.

İŞLƏDİCİ *is.* 1. xüs. İşlədən, hərəkətə gətirən, işə salan.

2. *Bax işlətmə* 2-ci mənada. *İşlədici dərmanlar.*

İŞLƏDİLMƏ “İşlədilmək”dən *f.is.* *Masının işlədilməsi.*

İŞLƏDİLMƏK *məch.* 1. İstifadə edilmək, tətbiq edilmək, hərəkətə gətirilmək, işə salınmaq. *Cihazların işlədilmək qaydası.*

2. Danışıda, yazıda istifadə edilmək. *Danışıda qəliz sözlər işlədilməməlidir. Onun məqaləsində çoxlu termin işlədilmişdir.*

3. Sərf edilmək, istehlak edilmək. *Kağızın hamısı işlədilmişdir.*

4. İşləməyə məcbur edilmək, yaxud bir işdə istifadə edilmək, iş gördürülmək. *İxtisası üzrə işlədilmək.*

İŞLƏK¹ *sif.* 1. Zəhməti, işləməyi sevən, çox işləyən, daim işləyən, vaxtını işdə keçirən; fəal, çalışqan. *İşlək adam. Bu yerlərin camaatı işləkdir. – İşlək keçəl əvə gedər, pinti gözəl gora.* (Ata. sözü). *Qızxanım əri kimi işlək, xoşxasiyyətli, namuslu bir qadın idi.* S.S.Axundov. [Əhliqulu:] *..Siz Əhməd Soltanzadə kimi işlək adamı bəyənirsiniz. M.Süleymanov. // Zəhmətkeş, fəhlə. Qarı bir qədər susduqdan sonra: – Bəli, oğul, – dedi, – ..o dustaq işə, bala, istəyir ki, işlək adamları, fəhlələr heç olmasa günbatanda evlərinə qayıtsınlar. Ə.Məmmədخانli.*

2. Çox işləyən, gediş-gəlişli, hərəkət çox olan. *İşlək küçə. İşlək yol.*

3. İşləyən, iş görmək üçün olan, iş görəni, təsərrüfatda istifadə olunan. *İşlək heyvanlar. İşlək at. – İşlək malı öyərlər; Tənbəlini söyərlər; Öküz cütə getməsə; Qaşqasına döyərlər.* (Holavar).

4. *tex.* İşləyən, hərəkət edən, ya hərəkət etdirici. *İşlək boru. İşlək çarx. – Buruğun ortasında qoyulmuş rotor fırlanaraq, kvadrat işlək boru vasitəsilə quyudakı qazıma kəmərinə də fırladır və beləliklə, hərəkət baltaya keçirilir.* S.Quliyev. // Saz (maşın və s. haqqında).

İŞLƏK² *is. dan. bax işdək.* [Leylək Ələmdar] *yırğalana-yırğalana Müqim bəy Cavanşirin həyatına girəndə birdən-birə çar pristavını görüb, özünün bütün işləklərini xatırladı.* S.Rəhimov. [Anam:] *Qoy-mursan bu tramvay altında qalmışın işləklərini bildirəm.* Mir Cəlal.

İŞLƏMƏ¹ “İşləmək” dən *f.is.*

İŞLƏMƏ² *is.* 1. İynə və s. ilə parça üzərində işlənmiş bəzək, naxış. *Güləbətin işləmələr bəzi geyimlərin, araqçın, saatqabı, pul kisəsi, daraqqabı və başqa məişət şeylərinin üzərində görülür. “Azərbaycan xalq*

sənəti”. // Həkk edilmiş, qazılmış, oyulmuş naxış, şəbəkə və s. *Sola və sağa açılan qapıların yanında ləmə kimi divara qazılmış, dördküncü işləmələr vardı.* M.İbrahimov. // Kağızdan kəsilmiş bəzək. *Qəfəsələr üstünə; Salmaq üçün kağızdan; İşləmələr qayırdı.* B.Vahabzadə.

2. **Bax işləməli.** *İşləmə dəsmal.*

İŞLƏMƏK *f.* 1. İş görmək, bir işlə məşğul olmaq, çalışmaq, əməyini tətbiq etmək. *Tarlada işləmək. Əkində işləmək. Evdə işləmək. Axşamlar işləmək. – O saat bilirdi ki, sədr arabaçının vicdanla və hamıdan yaxşı işlədiyinə tamamilə arxayın idi.* M.Hüseyn. *Şərəföglü Muğanda iki dəfə uzun müddət yaşayıb işləmişdi.* M.İbrahimov. *İşçilər istiyə baxmadan od kimi işləyirdilər.* Mir Cəlal. // Bir yerdə xidmət etmək. *Məktəbdə işləmək. Zavodda işləmək. Harada işləyirsən? – [Həsənəğa:] Baxım görün nəyə ləyaqətləri var, bir əməlli qulluğa qoyum işləsinlər, sən də bir qədər istirahət elə.* Ə.Haqverdiyev. *Əziz Narıncın maarif şöbəsində işlədiyini bildirdi.* S.Rəhman. // *dan.* Bir vəzifə daşımaq, bir peşədə çalışmaq, ...vəzifəsini yerinə yetirmək. *Mexanik işləmək. Mühəsib işləmək. İdarədə katib işləyir. – Bir gün Məşədidibəy vaxtı ilə mühəndis işlədiyi Bayıl elektrik stansiyasından tanıdığı fəhlə dostu ilə küçədə təsadüfən qabaqlaşdı..* M.Hüseyn.

2. Çalışaraq yaratmaq, hazırlamaq, mü-kəmməlləşdirmək, yaxud tədqiq etmək, yaradıcı əməklə məşğul olmaq (çox vaxt “üzərində” sözü ilə). *Öz rolu üzərində işləmək. Dissertasiya üzərində işləmək. Yazıçı yeni əsər üzərində işləyir.* □ **Öz üzərində işləmək** – öz biliyini, səviyyəsini, təcrübəsini artırmaq üçün daim məşğul olmaq, çalışmaq. // Bir şeyi islah etmək üçün üzərində düşünmək. *Əsərin üzərində çox işləmək lazımdır.*

3. Müntəzəm surətdə öyrətməklə, yetişdirməklə, tərbiyələndirməklə məşğul olmaq. *Kadrlarla işləmək. Uşaqlarla işləməyi bacarmaq lazımdır.*

4. Hər hansı alət, cihaz, maşın və s. vasitəsilə iş görmək. *Maşınla işləmək. İynə ilə işləmək. Çəkiçlə işləmək.*

5. Bədən üzvlərinin fəaliyyəti haqqında. *Ürəyi işləmək. Nəbzi zəif işləyir. Mədəsi yaxşı işləmir. – Məmməd kişinin beyni məşın dəyirmanı kimi işləməyə başladı. S.Rəhman. Sanki, Fərhadın ürəyi elə bu an işləməyə, onun vücudu bu dəqiqə hərəkət etməyə başladı. Ə.Vəliyev.*

6. Hərəkətdə olmaq, dayanmadan iş görmək (məşın və s. haqqında). *Məşın işləyir. Telefon işləyir. Saat düz işləyir. // Müəyyən istiqamət üzrə müntəzəm gedib-gəlmək. Bu küçədən avtobus işləyir. // Saat haqqında. Saat 2-yə işləyir. – Nəhayət, saat birə on beş dəqiqə işləmiş Səlimi gəldi. M.İbrahimov. [Rəis:] Daha bəsdir, – dedi, – qalanını səhər hesablarıq, saat birə işləyir. İ.Əfəndiyev.*

7. Hər hansı bir material və s. vasitəsilə hərəkət etmək, hərəkətdə olmaq. *Parovoz daş kömürlə işləyir. Motor benzinsiz işləyir.*

8. Açıq olmaq, fəaliyyətdə olmaq, xidmət göstərmək. *Poçt bütün günü işləyir. Kitabxana həftənin bütün günlərində işləyir. Teatr bu gün işləmir.*

9. Prosesi davam etmək, uzanmaq (xəstəlik, yara və s. haqqında). *Əlinin yarası işləyir. – Yara işləyib sim eləmiş, iki ay onu ibadətdən qoymuşdu. Mir Cəlal.*

10. Həkk etmək, qazımaq, yaxud naxış vurmaq, bəzək vurmaq. *Qabın üstünü işləmək. Köynəyin yaxasını işləmək. – Xəncəri işlə, yolla; Üstün gümüşlə, yolla; Mənə beş alma göndər; Birini dişlə, yolla. (Bayatı).*

11. Bir şeyin içərisinə keçmək, dərinləşmək. *Güllə bədəninə xeyli işləyib. // Təsir etmək, keçmək, girmək, yerimək (çox vaxt “iliyinə” sözü ilə). Soyuq adamın iliklərinə işləyir. – Səhər ayazı hətta sağ adamın iliyinə işləyirdi. M.Hüseyn. İndi ruhuna dolan qorxu və təlaşla bərabər, qızın vücuduna soyuq işləyir, o titrəyir, lakin hələlik özünü saxlayırdı. Ə.Məmmədcanlı. Sabah ertənin soyuğu çıpraq insanların iliyinə qədər işləyirdi. Ə.Vəliyev. // Girmək, nüfuz etmək. Su torpağın dərinliklərinə işləmişdi.*

12. məc. Təsiri olmaq, hökmü çatmaq, nüfuzu çatmaq. *Sayalının kağız-baratsız, qolsuz, möhürsüz hökmü dəmir yolundan Kürün qırağına qədər işləyirdi. Mir Cəlal.*

13. Açılmaq, atılmaq. *Lakin çıxar–çıxmaz bir–birinin ardınca iki güllə işlədi. T.Ş.Simurq.*

14. məc. Təsvir etmək, izah etmək, göstərmək. *Yazıçı əsərdəki surətləri diqqətlə işləmişdir.*

15. Etmək, yol vermək, görmək. *İşlədiyi ağır cinayətlərin dəhşətli xofundan təntiyən Ələmdar toqqasını açdı. S.Rəhimov. Son zaman Rüstəm kişi oğlunun tora düşməsindən, pis bir günah işləməsindən qorxurdu. M.İbrahimov.*

16. İşlək olmaq, gediş-gəlişli olmaq. *Bu yollar işləməsin; Bəzircan qışlamasın; Mən sevdim, sən apardın; Tanrı bağışlamasın. (Bayatı).*

17. Bir sıra isimlərlə yanaşı, mürəkkəb feil və ifadələr düzəldilir; məs.: ağız işləmək, başı işləmək, fikri işləmək.

İŞLƏMƏLİ *sif.* İynə və s. ilə üzərinə bəzək, naxış vurulmuş naxışlı, bəzəkli. *İşləməli köynək. İşləməli dəsmal. – [Sona xanımın] tafta köynəyi, güləbatın işləməli başmağı, .. nəyi, nəyi yox idi?! Qantəmir. Yubiley günlərində deyirdim: Səməd, döşü işləməli, qolu naxışlı; Təzə köynəyini geyəsən gərək! O.Sarıvəlli. Qızıl işləməli kuzələr dolduruldu. İ.Əfəndiyev.*

İŞLƏNİLMƏ “İşlənilmək”dən *f.is.*

İŞLƏNİLMƏK b a x **işlənmək.**

İŞLƏNMƏ “İşlənmək”dən *f.is.*

İŞLƏNMƏK *məch.* 1. Sərf edilmək, istifadə edilmək, işlədilib qurtarmaq. *Mateeriaların hamısı işləndi.*

2. Emal olunmaq, düzəldilmək, hazırlanıb lazımı şəkllə salınmaq.

3. Danışıqda, yazıda tətbiq edilmək, istifadə edilmək. *Bu söz köhnəlmişdir, indi işlənmir. – Taqımdan ancaq bir–iki nəfəri sözün belə iktibaşlı işləndiyini anlayıb güldü. Ə.Əbülhəsən.*

4. Qazılmaq, həkk edilmək, yaxud bəzək vurulmaq; naxışlanmaq. *Divarda müxtəlif əfsanə və macərələr işlənməmişdi. S.Rəhimov.*

5. Üzərinde iş aparılmaq, üzərinde işlənilib təkmilləşdirilmək, yaxşılaşdırılmaq. *Əsər üzərində bir qədər işlənməyi tələb edir.*

İŞLƏNMİŞ *f.sif.* 1. Çox istifadə edilmiş, çox işlənməkdən köhnəlmiş; nimdaş. *İşlən-*

miş palaz. İşlənmiş qab. – Aylar ilə işlənmiş mahud küləli dala tərəf sürüşmüşdü. A. Divanbəyöglü. Pərşan əlinə keçən işlənmiş süfrəni stolun üstünə salanda Rüstəm kişi acıqlandı.. M. İbrahimov.

2. Üzərində naxış qazılmış, həkk edilmiş, yaxud naxışlanmış, bəzək vurulmuş. *İşlənmiş dəsmal. İşlənmiş kəmə. Zərlə işlənmiş cild. – [Çopo:] Altun dəstəklili, incə tikişlərlə işlənmiş qapıdan içəri girdim. Çəmən-zəminli.*

3. Təkmilləşdirilmiş, mükəmməlləşdirilmiş, işlənilib qaydaya salınmış, düzəldilmiş. *Üzərində işlənmiş əsər. // Üzərində iş aparılmış, tədqiq edilmiş, öyrənilmiş, hərtərəfli düşünülmüş. Yaxşı işlənmiş mövzu.*

İŞLƏRBAŞI *sif.* Əsas səbəbkar, əsas günahkar, əsas işi görən. [Mütəəllimə:] *Dədəm də həmişə nənəmi döyür ki, işlərbəşi sənən. Çəmən-zəminli.*

İŞLƏTDİRİLMƏ “İşlətdirilmək”dən *f. is.*

İŞLƏTDİRİLMƏK “İşlətdirmək”dən *məch.*

İŞLƏTDİRMƏ “İşlətdirmək”dən *f. is.*

İŞLƏTDİRMƏK *icb.* İşləməyə məcbur etmək.

İŞLƏTMƏ 1. “İşlətmək”dən *f. is.* [Murad] *ömrünün bir qismini Xəzər dənizində mexaniklikdə keçirdiyi üçün motor işlətməni bildirdi. S. Hüseyin.*

2. *is.* Mədəni, bağırsaqları təmizləmək üçün işlədilen, istifadə edilən dərman. *Xəstəyə işlətmə vermək. // Sif. mənasında. İşlətmə yağı. İşlətmə dərmanı. – Bitki mənşəli işlətmə maddəsinə malik həblər üçün tibbi sabun yaxşı formavericidir. “Dərman növləri”.*

İŞLƏTMƏK *f. 1.* İş gördürmək, işlə məşğul etmək, iş görməyə məcbur etmək; çalışdırmaq. *Fəhlə işlətmək. Uşağı işlətmək. Qızı uşaqlıqdan işlətmək.*

2. Bir şey üçün istifadə etmək; faydalanmaq. *Ən uşaqlıqdan möhnətə adət etmiş Məşədi Əsgər gəmiçilik işinə mahir olduqda özü üçün bir barkas alıb işlətməyə şüru etdi. S. M. Qənzadə. Gülsənəm arvad təkə nə əvəzinə işlətdiyi alümin ləyəni stulla bərabər yerindən götürüb, .. qız əhvalatını açib danışdı. M. Hüseyin. Fərmanın qoçaqlığı orasındadır ki, o, mürəkkəb maşını işlətməyi artıq mənimsəyibdir. Ə. Sadıq.*

3. Tətbiq etmək, işə salmaq. *Siyasət işlətmək. Fənd işlətmək. Hiylə işlətmək. – Koroglu qayıtmaz, tufan salmasa; Cida işlətməsə, qılinc çalmasa. “Koroglu”. Molla Qasım anladı ki, .. hər nə kələyi varsa, işlədə biləcəkdir. S. S. Axundov. Böyük yazıçı vəfat etdiyi günə qədər qələmini işlətdi. M. İbrahimov.*

4. Sərf etmək. *Pulu qənaətlə işlətmək. – Cəm oluruq bir məclisə yüz nəfər; İşlədirik neçə batman çay, şəkər. Ə. Nəzmi. // İcmək, qəbul etmək, yaxud icmək və ya yemək kimi istifadə etmək. Sirkəni artıq işlədənin bədəni zəif olur. H. Zərdabi. [Professor:] Bu dərmanları vaxtında işlət. Qantemir.*

5. Danışıda, yazıda tətbiq etmək, istifadə etmək. *Qəliz ibarələrlə işlətmək. – Hələ .. ruslar, polyaklar və qeyrilər bizə görə öz dillərini və yazılarını çox işlədirlər.. C. Məmmədquluzadə. [Səmirə:] Orta məktəbdə oxuyarkən bizim hamumuzun işlətdiyi bu dəbdə bəzi ifadələr indi məndə parodiya təsiri buraxırdı. M. Hüseyin.*

6. Adətən “qarnını” sözü ilə – ifraz prosesini qaydaya salmaq, yaxud əksinə, ayaq-yoluna salmaq.

İŞLƏTMƏLİ *sif.* İşlətmək, sərf etmək, ehtiyacı rəf etmək üçün olan; işlətmək üçün ayrılmış (saxlanmış, təyin edilmiş).

İŞLİ *sif. 1.* İşli olan, işlə təmin olunmuş.

2. *məc.* Ürəyində kinli sözü, mətləbi olan. *O, işli adama oxşayırdı.*

İŞLİ-GÜCLÜ *sif.* Əlindən hər iş gələn, bacarıqlı, zəhməti, işi sevən. *O, işli-güclü qızıdır.*

İŞLİ-PEŞƏLİ *bax işli-güclü.*

İŞMƏK *bax eşmək.*

İŞMƏKLİ *bax eşməkli. [Xırdaxanım:] ..Mən də sənə borclu oluram bir dəst şaldan libas ibrə işməkli. N. Vəzirov.*

İŞ-PEŞƏ *is.* Sənət, peşə, iş-güc. *Ögey ana o gündən Fatmaya gündə bir küllü kömbə verib, darağnan yun daramağı ona iş-peşə elədi. (Nağıl). Gecə-gündüz işin-peşən yoxmudur? Çəkilməzsən bir dəqiqə arxandan. Ə. Cavad.*

İŞRAQILIK [ə. işraqiyyə – şəfəq, parlıl] Orta əsrlərdə müsəlman ölkələrində yayılmış fəlsəfi cərəyan. *İşraqilik fəlsəfəsi. İşraqiliyə görə kölgələr işıqlarla yanaşı daima mövcuddur.*

İŞRƏT *is.* Kef, eys-ışrət; içki içmə. Əyyami-zimistan keçdi, sevdiyim; Dur, seyr eylə, işrət baharıdır bu!.. Q.Zakir. Biz bir neçə kamança, tar tapmışıq; Burda bir işrət məclisi qurmuşuq. A.Səhhət. Bu gecə oğlu Mürsəlin toy məsləhəti gecəsi olmaqdan artıq, onun üçün kef və işrət məclisi idi. A.Şaiq. □ **İşrət etmək (eləmək)** – əylənmək, kef çəkmək. Xeyr olsun, hər kəs yığnağıdadır; Onlar ilən zövqü işrət eylərsən. M.V.Vidadi. *Hanı o mah ilə mən işrət etdiyim gecələr.* S.Ə.Şirvani. *Bir gecə Otello-nun bədxahları qızın atasını yuxudan oya-dıb, ona xəbər verirlər ki, sənin qızın ismət və həyanı unudub, qara ərəb ilə işrət etməkdədir.* F.Köçərli.

İŞRƏTLİ *sif.* Kef büsəti qurulmuş, kef üçün düzəldilmiş. [Lətif şah:] *Dost bağında, gəldim, lələ! İsrətli divanı gördüm.* “Lətif şah”.

İŞSEVƏN *sif.* İşləməyi, çalışmağı sevən; işcil. *İşsevan adam.*

İŞSİZ *sif.* 1. Daimi işi, iş yeri və maaşı olmayan. *İşsiz fəhlələrin nümayişi.* – [Mehriban ərinin] *işsiz (z.) qaldığı günlərində acliğini, çıpaqlığını açıb söyləmədiyi kimi bir çox qış gecələrini yanacaqsız keçirmiş, şikayət etməmişdi.* S.Hüseyn. // *İs. mənasında (adətən cəm şəklinə).* *İşsizlər ordusu.*

2. Bıkar, avara, veyl, heç bir işlə məşğul olmayan. *Küçələr və körpünün qarşısı işsiz camaatla dolmuşdu.* M.S.Ordubadı. // *Zərf mənasında.* Heç bir işlə məşğul olmadan, avara-avara, veyl-veyl. *İşsiz gəzmək. İşsiz küçələri dolaşmaq.*

3. *zərf* Hərəkətsiz, istifadəsiz, boş-bekar. *..Kitayda yapon malını baykot eləyib, karxanalarını işsiz qoyublar.* C.Məmmədqu-luzadə.

İŞSİZ-GÜCSÜZ *b a x işsiz* 2-ci mənada.

İŞSİZLİK *is.* 1. Bir yerdə işsizlərin, daimi maaşı olmayan adamların mövcud olduğu hal. *Kütləvi işsizlik halları. İşsizliyin xroniki hal alması.*

2. İşsiz adamın hal və vəziyyəti. *Bir yandan işsizlik, parasızlıq, .. bir yandan da sənət eşqi, təbin coşğunluğu və qanın oyanması Baxışoğlu Həsəni rahat buraxmayıb, ruhuna əziyyət verirdi.* B.Talıblı.

3. Bıkarlıq, görüləcək işin olmaması; məşguliyyətsizlik. *İşsizlikdən hər gün sahil*

boyu ilə bir qədər yol gedər və ya da ormana girib gəzməklə, özümü əyləndirərdim. S.Hüseyn. *Student qapının arasından: – Xırda hekayələr olsa, çox məmnun olaram, – dedi, – yoxsa işsizlikdən darıxaram. Çəmənözəminli.*

İŞSİZ-PEŞƏSİZ *b a x işsiz-gücsüz.* [Mura-d] *Bakıda olurdən işsiz-peşəsiz bulunmayırdı.* S.Hüseyn.

İŞTAH(A) *is.* [ər:] 1. Yemək istəmə, yeməyə meyil, yemək arzusu. *Təməz həva adamın iştahasını artırır. – İştaha diş altındadır.* (Məsəl). *..Yazırsan ki, iştaham azalıb, belə ki, sübh vaxtı bozbaş yeyəndə, axşam azanı deyiləndə kabab yeyirəm..* C.Məmmədqu-luzadə. [Qurban:] *Neyləyim, Allah plovu bir adama verir, iştahı bir ayrırsına.* Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Arzu, istək, həvəs. *Müftə pulları alıb cibinə dolduranda [onun] iştahası daha da artdı.* “Kirpi”. □ **İştah(a) ilə, iştahla** – 1) həvəslə, ləzzətlə, acgözlüklə. *İştahla yemək.* – [Oruc] *tütək çalırkən qoyunlar iştah ilə ot otlar, arabir qulaqlarını qırparaq o sasi dinlərdi.* A.Şaiq. *Nəcəf iştaha ilə yeyir, xalasınn ona etdiyi yaxşılıqlardan uzun-uzadı danışırdı.* Q.İlkin; 2) *məc.* arzu-lu, həvəslı, həsrətkeş. *Pulsuz, lakin iştahalı tamaşaçı sovuşmaq istəmir.* Mir Cəlal.

◇ **İştahası açılmaq** – yemək arzusu daha da artmaq, daha da iştahalanmaq, yemək istəmək. [Bərbərzadə:] *Həmişə bu yoldaşla söhbət eyləyəndən sonra, mənim iştaham açılır.* S.Rəhimov. **İştahası böyük olmaq** – çox böyük şeylər ummaq, imkanı, ləyaqəti xaricində olan şeylərin arzusunda olmaq. [Teymur:] *Yox, aşna, iştahan çox böyükdür. İnanmıram, bu qədər verə.* “M.N.İlətif.”.

İştahası çəkmək – ürəyi istəmək, meyli olmaq. *İslam gülə-gülə yavaş səslə* [Telliyyə] deyirdi: *– Ay qız, gic olma!.. Çox vaxt adam yağlı plovdan çiyrənər, iştahası soğan-çörək yemək çəkar.* S.Hüseyn. **İştahası küsmək (bağlanmaq, pozulmaq, tutulmaq)** – bu və ya başqa bir səbəb üzündən yemək istəməmək, yeməkdən qalmaq, ürəyi heç bir şey istəməmək. *Qarabaş bildi ki, Əhmədin fikri Pəri Soltanı narahat eləyib, iştahı bağlanıb.* (Nağıl). [Qurban:] *Di yaxşı, gəl götür, iştahım tutulub, yeyə bilmirəm.* Ə.Haqverdiyev.

İŞTAH(A)AÇAN *sif.* İştaha götürən, iştaha arıtran, yemək həvəsi oyadan. *İştahaaçan dərman. İştahaaçan yeməklər.* – *Mübaşir Məmməd israr etdi:* – *Abcosuz o əti yemək haramdır. ..Gərək iştahaaçan, qızıdırın bir şey olsun ki, yeyə biləsən.* M.İbrahimov. [Sultan Səmədə:] *Buralarda ol, gedək evə, sənin üçün sarımsaqlı, iştahaaçan şey bişirdirim.* İ.Hüseynov.

İŞTAH(A)GƏTİRƏN, İŞTAH(A)GƏTİRİCİ bax **İŞTAH(a)AÇAN**.

İŞTAH(A)LANDIRMA “İştah(a)landırmaq”dan *f.is.*

İŞTAH(A)LANDIRMAQ *f.* İştaha götürmək, iştaha oyatmaq, yemək həvəsini artırmaq. *Xörəyin ətri adamı iştahlandırır.* – *Təzə çörəyin ətri həyətdə oturanları iştahlandırır.* S.Şamilov.

İŞTAH(A)LANMA “İştah(a)lanmaq”dan *f.is.*

İŞTAH(A)LANMAQ *f.* Yeməyə həvəs oyanmaq, iştahaya gəlmək.

İŞTAH(A)LI *sif.* Yaxşı iştahası olan, yeməyi iştaha ilə, həvəslə yeyən. *İştahalı adam.*

İŞTAH(A)SIZ *sif.* İştahası olmayan, qarnı tox olmadığı halda yeməyə istəyi olmayan. *Telli balaca qızdır; Yeməyə iştahsızdır.* M.Dilbazi. // *zərf* Yemək istəmədən, yeməyə istəyi olmadığı halda; meyilsiz, həvəsiz, könülsüz. *Xörəyi iştahsız yemək.* – *Mirzə iştahsız nahar yeyib yatmaq istədi, hərçə çalırdı yuxusu gəlmədi.* Ə.Haqverdiyev.

İŞTAH(A)SIZLIQ *is.* İştaha olmaması, yemək istəməmə, yeməyə həvəs olmadığı hal.

İŞTƏ *əd.* [*türk.*] Budur, bax. *Ey əziz-dilü can, ey fərəhi-qəlbi-məlul! Edərəm, iştə, bu təklifini şükranla qəbul!* A.Səhhət. *Görürsünüz, fəvqəladə hadisə, iştə, bu idi.* S.Hüseyn.

İŞTİBAH *is.* [ə.] 1. Şübhə, şökk; şübhə etmə, şökk etmə. *Sən o deyilmidin, dedin: dumdur ümidgahımız? Mən demədimmi, var buna dumduru İştibahımız?* M.Ə.Sabir. □ **İştibah doğurmaq** – şübhə doğurmaq. **İştibah etmək** – şübhələnmək, şübhəyə düşmək. **İştibaha salmaq** – şübhəyə salmaq, şübhə oyandırmaq; şökləndirmək, şübhələndirmək. *O ki qaldı Dilşadın məsələsinə, zənnimcə, Fəxrəddini İştibaha sal-*

mamaq üçün Dilşadı həbsdən azad etməliyik. M.S.Ordubadi.

2. **İştibahla** şəklində *zərf* – şübhə ilə. [Oğlan] *qərībā bir İştibahla uzunburun, sallaqbiğ, qırışsifət, uzunqılca adama nəzər saldı.* S.Rəhimov.

İŞTİRAK *is.* [ə.] Bir işdə başqaları ilə birlikdə fəaliyyət göstərmə, iş görmə. [Qadın:] *Mənim bu səyahətdə iştirakım möhtərəm ağamızı məmnun buraxdımi?* M.S.Ordubadi. *Mollanəsrəddinçilər xalq kütlələrinin iştirakı olmadan milli intibah təsəvvür etmirdilər.* M.İbrahimov. // Şərik olma, ortaqlıq olma; şəriklik, ortaqlıq (şəriklik) etmə, bir şeydə payı olma. □ **İştirak etmək** – bir işin icrasında başqaları ilə birlikdə fəaliyyət göstərmək, bir işin icraçısı olmaq. *Məhkəmə açığı olacaq və bütün hərbi xidmətçilər iştirak edəcəklər.* H.Nəzərli. *Şəhərdə ilk dəfə olaraq bayramda təyyarə modelçiləri də iştirak edirdilər.* M.Rzaquluzadə. // Bir şeydə payı olmaq, şərik olmaq, ortaqlıq olmaq. *Səhmdarlar cəmiyyətində iştirak etmək.*

İŞTİRAKÇI *is.* Bir işdə iştirak edən adam. *Dərnək iştirakçısı. Müşavirə iştirakçıları. Qurultay iştirakçıları.* – *Çalğıcılar xüsusi həvəs göstərir, o biri iştirakçılar əl çalır.* M.İbrahimov. *Böyük bir yarımdairə halında toplaşmış iştirakçı və tamaşaçılar kütləsinin mərkəzində masa qoyulmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

İŞTİRAKÇILIQ *is.* hüq. İştirak etmə. // Ortaqlıq, şəriklik.

İŞTİYAQ *is.* [ə.] *klas.* Şövqündə olma, həsrətində olma, həsrətini çəkmə; şövq, həvəs, şiddətli arzu, həsrət. *Saraldı mehrtək yüzüm cəmalın İştियाqından.* Kişvəri. *Eylərəm hər yerdə sənin sorağın; Gündən-günə artar bil İştियाqın.* Qurbani. *Seyr edin İştियाqü həsrət ilə; Bu gözəl lövhə sonra düşməz ələ.* H.Cavid. *Bu dəfə Sitarə Mənsurun məhəbbətinə bənd olub, İştियाqında gəzir idi.* C.Cabbarlı. □ **İştियाq(ım) çəkmək** – həsrətini çəkmək, həsrətində olmaq. *Nə müddətdi İştियाqın çəkirdim; Şükür həqqə, pərizada gedirəm.* Q.Zakir. *Didarına mən müştəqəm, mən müştəq; Vəqtü bivaqət çəkməkdəyəm İştियाq.* Aşıq Hüseyn. **İştियाqa düşmək** – şövqə düşmək, həvəsə düşmək.

Aşiqləri iştiaqə düşdü; Hər kəs ayılıb qabağə düşdü. M.Ə.Sabir. [Ziba:] *Axır o izdihamlı şəhərdən çıxandan, atamın arxasınca buraya gələndən sonra niyə mən bu fikrə, bu iştiaqə düşdüm?* S.Rəhimov.

İŞTÜX, İŞTÜK *is. məh.* Ağız sözü, uydurma, düzəltmə, yalan. *Bunlar hamısı iştükdür.* – *Kim deyir ki, o, bu gün Danabaş kəndində deyil, xeyr, bunlar hamısı iştüx sözdü.* C.Məmmədquluzadə.

İŞVƏ *is. [ər.]* Naz, qəmzə, işvə, cilvə; qəmzəli baxış. *Dağ başından yar aşar; Yar dolanar, yar aşar; İşvə, qəmzə, bir də naz; Tək bir sənə yaraşar.* (Bayatı). *Belə işvə, belə qəmzə, belə naz; Belə qəmzə, belə gərdən olurmu?* Q.Zakir. *Nazı çox, qəmzəsi bol, kibri də var dilbərimin; Baxmamaq işvəsidir aşiqə taci-sərimin.* Ə.Nəzmi. □ **İşvə satmaq** – naz-qəmzə eləmək. *Maralın, ceyranın min işvə satır; Su göndər bu yerdə yanana, dağlar!* S.Vurğun. *Al-yaşıl geyinib seyrana çıxmış; İşvə satır güllü yazı gözəllər.* Aşiq Ağalar.

İŞVƏBAZ *sif. [ər. işvə və fars. ...baz]* İşvə edən, işvəkar, nazlı.

İŞVƏBAZLIQ *is.* İşvə, naz-qəmzə etmə xasiyyəti.

İŞVƏKAR *sif. [ər. işvə və fars. ...kar]* Öz qəmzəli baxışları ilə kişiləri məftun edən; işvəli, qəmzəli. [Zeynəb xanım] *Ahş bəyi görünə qaşlarını qaldırdı, fitnəli gözlərini süzdü və işvəkar bir səslə qulluqçuya dedi: – Ovçuluq gözəl şeydir. Çəmən-zəminli. Müəyyən bir məqsədlə kişilərə yanaşan işvəkar qadın ən möhkəm iradəli şəxslərə belə sevginin zəhrini aşılaya bilər.* M.S.Ordu-badi. *Şux və işvəkar ərəb qızları gələr və xaqanla əylənərlər.* H.Cavid. // *İs. mənasında.* Dilbər. [Arif İblisə:] *Bir afətə, bir nigərə uydu; Bir qəmzəli işvəkarə uydu.* H.Cavid. *Bütün ətrafə min bəzək saçılır; Durma gəl, nazlım, işvəkarım, gəl!* S.Rüstəm.

İŞVƏKARANƏ *zərf [ər. işvə və fars. karənə]* İşvə ilə, nazla, naz-qəmzə ilə. *İşvəkarənə yerimək.*

İŞVƏKARLIQ *is.* İşvə satma, naz satma; naz-qəmzə. *İşvəkarlıq etmək.*

İŞVƏLİ *sif.* Nazlı, qəmzəli, cilvəli, şux, dilbər. *İşvəli qız. İşvəli gəlin. İşvəli təbə-*

süm. – *Ah sevgili nigar, sən qal indi! Ey işvəli yar, sən qal indi!* Xətayi. *Dolanım başına, ey nazlıca yarım, bəri bax; İşvəli, qəmzəli, çəm-xəmlı nigərim, bəri bax.* S.Ə.Şirvani. *Əminə iyirmi yaşında idi, göz-ləri anasının kimi sakit və kədərli deyildi, oynaq və işvəli idi.* S.Rəhman.

İT *is.* 1. Canavar, tülkü kimi heyvanların mənsub olduğu yırtıcı məməli heyvanların xüsusi fəsiləsinə mənsub ev heyvanı. *Çoban iti. Həyəti iti. Ov iti.* – *İt, qulağını kəsəndən qorxar.* (Məsəl). *Hərdən it hürişməsi, səsküy eşidilməşəydi, yarım kilometrlikdə böyük bir kəndin yerləşdiyini bilmək olmazdı.* İ.Hüseynov.

2. *məc.* Bədxasiyyət, acıdil, davakar, söyüşkən, rəftarsız adam haqqında (çox zaman “kimi” qoşması ilə işlənir). *İt kimi rəftar edir.* // *Söyüş kimi işlənir.* [Sultan bəy:] *..İtin birisi qarıma gəlib qızımı özünə bənd eləyir, belə də binamusluq olar?! Ü.Hacıbəyov.*

◊ **İt də getdi, ip də dan.** – hər şey əlindən çıxdı, hər şeydən əli üzüldü, bütün ümidlər boşa çıxdı. **İt dəftərində adı yoxdur dan.** – çox hörmətsiz, sayılmaz, avara, işsiz-gücsüz adam haqqında. [Aslan:] [Oqtayın] *it dəftərində adı yoxdur.* C.Cabbarlı. **İt günü çəkmək dan.** – çox pis, çox ağır həyat keçirmək; əziyyət, məhrumiyyət içində yaşamaq. **İt kökündə – bax it günündə. İt günündə, it diriliyində dan.** – 1) çox pis halda, çox pis vəziyyətdə, çirk, natəmiz. *Bir para uşaqlar olur ki, əsgilər, kirlər içində ortalıqlarda fırlanırlar. İt günündə, it diriliyində yaşayırlar.* “Məktəb”; 2) yorulmuş, incimiş, əldən düşmüş. *İt günündə gəlib çıxdılar. İt ilində* – çoxdan, çox uzaq keçmişdə, yaddan çıxmış bir vaxtda. *İt ilində olan iş.* – [Osman:] *Bir də, İsgəndərin biza nə dəxli var, ey? İt ilində babası körpüdən keçəndə, mənim babamın böyrünə dəyib.* M.Hüseyn. **İt yiyəsini tanımır dan.** – həddindən artıq adam, basabas, qələbəlik olan yer haqqında. *Pristavin həyətinə it yiyəsini tanımırdı, səsdən, qılı-qaldan qulaq tutulurdu.* C.Məmmədquluzadə. **İtdən alıb itə vermək dan.** – bax **İtdən əskik eləmək.** *Əfrasiyab xan dişinin dibindən gələn Lələ-*

şə dedi, onu itdən alıb itə verdi.. S.Rəhimov. **İtdən biabır etmək** *dan.* – bax **itdən əskik etmək**. [Səkinə xanım:] *..Özüm onu çağırıb beş yüz söyüş üzünə qarşı deyərəm. Onu itdən biabır edərəm.* M.F.Axundzadə. **İtdən əskik etmək** *dan.* – bax **itdən sözünü demək**. **İtə dönmək** *dan.* – bərk hirsələnmək, qeyzlənmək, hamını acılamaq. *Vəznəli kişi .. sonra, yenə itə dönmüşdü.* Mir Cəlal. **İtin dilini bilir zar.** – bəc, çoxbilmiş adam haqqında. *İtin dilini bilir, cəhənnəmin yolunu.* (Ata. sözü). **İtin diş, motalın dərisi** *dan.* – mənə dəxli yoxdur, mənə nə var, özləri bilər. [Allahqulu:] *İtin diş, motalın dərisi! O Sırat, o da düşmənləri!* Ə.Əbüllhəsən. **İtin sözünü demək** *dan.* – təhqir edər-cəsinə ağır, pis sözlər demək, tamamilə abırından salmaq. *O görürdü ki, qabağında heç kəsin cıncır çəkməyə cəsarət etmədiyi kişiyə itin sözünü deyirlər, başını qaldırıb cavab da vermir..* Mir Cəlal. **İtinə tök** *dan.* – həddindən çox, lap çox, bol. [Molla Nəsrəddin:] *Bizim kənddə elə saraylardan o qədər var ki, itinə tök.* “M.N.letif.”. *A kişi, iş adama qalsa, sənə o qədər adam verim ki, lap itinə tök.* C.Cabbarlı. **İtlə çıxarmaq (qovmaq)** – təhqir edib, söyüb, abır verib qovmaq. [Nəcəfbəy Süleyman bəyö:] *..Mənim qapıma ayağın düşər, səni it ilən çıxardaram.* Ə.Haqverdiyev. **İtlə pişik kimi (dolanmaq)** – bir-biri ilə yola getməyən, bir-biri ilə daim dava edən adamlar haqqında. *Ağzında Ayrımqızı deyirsən, necə dolanacağıq, it ilə pişik kimi.* A.Şaiq. **Çimnaz arvad demişkən, bu Nazlı ilə Veys itlə pişik kimi dolanmaqlarına baxmayaraq, bu qəsəbədə bir-birini ən çox istəyən bacı-qardaşdı.** Ə.Əbüllhəsən. **Başına it oyunu açmaq (götürmək)** – bax **baş...kimin iti tutub** – ...kim sancıb, ...kim toxunub, ...kim xətrinə dəyib. [Lələşov Balacaxanıma:] *Mən bilmirəm yenə də bu gün səni kimin iti tutubdur, qız!* S.Rəhimov. **...nə iti (itim) azıb?** *dan.* – ...nə işi (işim) var, ...nəyinə (nəyimə) lazımdır, ...nəyinə (nəyimə) gərək. [Şəhrəbanı xanım:] *Firəngdə onun nə alıb-verəcəyi var? Parijdə onun nə iti azıbdır?* M.F.Axundzadə. [Məsmə:] *Deməzlərimi, ay filan-filan olmuşun qızı, bir tikə uşa-*

ğın şəhərlərdə, hacıların qapısında nə iti azmışdı? Mir Cəlal.

İTAƏT *is.* [ər.] 1. Təbə olma, boyun əymə, sözə qulaq asma, göstərişə əməl etmə; tabelik. *Ata-anaya itaət. Böyüyə itaət.* – [Qaplan:] *Əmrinə itaət bir vəzifədir; Verdiyən hər fərman bizə töhfədir.* A.Şaiq. *Çay üstündə qazı həmçinin vəz edib böyüyün kişiyə məhəbbəti, kişiyin böyüyə itaəti barəsində uzun bir söhbət elədi.* Ə.Haqverdiyev. *Bu səsdə itaət tələb edən bir güc var idi.* H.Seyidbəyli. □ **İtaət etmək (ələmək, qılmaq)** – təbə olmaq, əməl etmək, sözə qulaq asmaq. *Zeynəb oğlundan .. razıdır. Ondan ötəri ki, Vəliqulu o itaəti ki anasına eləyir, bəlkə atasına ələməzdi.* C.Məmmədquluzadə. [Soltan bəy:] *Qızım, inad olma, atan nə deyir sən də ona itaət elə.* Ü.Hacıbəyov. [Şeyx Sənan:] *Get, babandır, Xumar, itaət qıl; Hər nə əmr etsə, dinlə, hörmət qıl!* H.Cavid. **İtaətdə durmamaq** – təbə olmamaq, sözə qulaq asmamaq, özbaşına hərəkət etmək. **İtaətdə olmaq** – birinin tabeliyində, əmrində, hakimiyyəti altında olmaq. **İtaətdən çıxmaq** – itaətsizlik etmək, təbə olmamaq; sözə, əmrə, göstərişə əməl etməmək, qulaq asmamaq, başlı-başına hərəkət etmək. [Hacı Murad:] *..Qız mənim itaətimdən çıxma bilməz.* S.S.Axundov. *İtaətdən çıxan əsgər; Alar ölüm cəzasını.* R.Rza.

2. **İtaətlə** şəklində *zərf* – müti bir surətdə, itaət edərək; müticəsənə, ehtiramla. *Girdman adı gələndə, hamı hörmətlə və itaətlə baş əydi.* M.Hüseyn. *Soltanı qara-başlar itaətlə dinlədi.* M.Rahim.

İTAƏTKAR *sif.* [ər. itaət və fars. ...kar] bax **itaətli**. *Şərif ki hər zaman ..* [Molla Xəlilin] *müti və itaətkar bir müridi idi, bütün bayır işlərini ona gördürərdi.* S.Hüseyn. *..Qaraqaşlı Davudun səliqəli, itaətkar, həvəsli işi ustanın xoşuna gəlirdi.* Mir Cəlal.

İTAƏTKARCASINA *zərf* [ər. itaət və fars. karanə] İtaətlə, müticəsənə.

İTAƏTKARLIQ *is.* İtaət etmə, təbə olma; hər əmrə, sözə, göstərişə sözsüz əməl etmə; mütilik, ehtiram. [Nuriyyə:] *Mən [Muradın] dəvətini qeyri-şüari bir itaətkarlıqla (z.) qəbul etdim.* İ.Əfəndiyev.

İTAƏTLİ *sif.* İtaətdən çıxmayan, təbə olan, itaət edən; müti, intizamlı. [İblis:] *Hec*

maraq etmə, əmin ol, o mənim ən itaətli qulumdur daim. H.Cavid.

İTAƏTLİLİK bax **itaətkarlıq**.

İTAƏTSİZ *sif.* İtaət etməyən, tabe olmaq istəməyən, sözə qulaq asmayan; dikbaş, intizamsız. *İtaətsiz uşaq.*

İTAƏTSİZLİK *is.* İtaət etməmə, boyun əyməmə, tabe olmama, sözə qulaq asmama; hörmətsizlik, intizamsızlıq. *Qızının belə itaətsizliyi İmamverdiyə artıq dərəcədə təsir etmişdi.* S.S.Axundov. *Min ilin əzilmiş rənc-bəri sanki qəbirdən qalxıb mülkədarla vurmuşur, əlinə götürdüüyü yabanı, odlu silahı yerə qoymaq istəmir, itaətsizlik hər səmti бүрүйүр.* S.Rəhimov. □ **İtaətsizlik etmək (göstərmək)** – itaət etməmək, tabe olmaq, sözə qulaq asmamaq, üzər durmaq, hörmətsizlik göstərmək. *Hələ arvadı Nigar açıqdan-açığa ona itaətsizlik edir, özünü yaxşı aparmayırdı.* S.Hüseyn.

İTALİYALI bax **italyan**.

İTALYAN *is.* İtaliyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *İtalyan musiqisi. İtalyan operası. İtalyan dili Roma imperiyasının süqutundan sonra, latın xalq dili zəminində inkişaf etmişdir.*

İTALYANCA *sif.* və *zərf.* İtalyan dilində. *İtalyanca-rusca lügət. İtalyanca danışmaq. İtalyanca söz sırası sərbəstdir.* // *is.* İtalyan dili. *İtalyancanın başlıca fonetik və morfoloji xüsusiyyəti, əsasən, saillə bitməsidir.*

İTALYANÇILIQ *is. köhn.* Musiqi əsərlərində, əksəriyyətlə operada italyan musiqisi üsullarının tətbiqi.

İTARISI *is. zool.* Yuvasını yerdəkideşiklərdə quran bozaçalar rəngli arı növü.

İTBALİĞI *is. zool.* Uzunsov başlı, əti yeyilməyən balıq növü.

İT-BAT: it-bat düşmək – itmək, yoxa çıxmaq, yox olmaq. **İt-bat eləmək** – yox etmək, aradan götürmək, məhv etmək. *Qarı qollarını çırılmalıyıb, Məlik vəzirin arvadını doğuzdurdu, gördü ki, bu bir oğlan doğdu ki, eynən Yusifi-Kənan. İstədi uşağı it-bat eləyib, baxıb gördü ki, adam çoxdu.* (Nağıl).

İt-bat olmaq – yox olmaq, yoxa çıxmaq, aradan qalxmaq, məhv olmaq.

İTBAZ *is.* İt saxlamağı, itlə məşğul olmağı sevən adam. [Koxa:] *Səlim bəy itbazdır,*

tazıları var; Hər səhər onları hey öpüb yalar. S.Rüstəm. [Məktubunda] *yazırsan ki, qəsəbənin əhalisi xoruzbazların, qoçbازلarın və itbazların əlindən cana-bezara gəlmişdir. “Kirpi”.*

İTBAZLIQ *is.* İt saxlama, itlə məşğul olma. *Mollaxanadan qovulan gündən etibarən uşaq fikrini qoçbazlıq, bildirçinbazlıq, itbazlıq və bu kimi işlərə verərdi.* H.Sarabski.

İTBOĞAN *is. bot.* bax **novruzgülü**. *İtboğanın bəzi növləri dekorativ bitki kimi becərilir.*

İTBURNU *is. bot.* Qızılgül fəsiləsindən tikanlı kol bitki və onun qırmızı meyvəsi. *İtburnu kolu. İtburnu gülü. – İtburnu – qışda yarpağı tökülən, iki metrə qədər hündürlükdə, tikanlı koldur. May ayında çiçəklənir, meyvəsi vitaminlə zəngindir, sentyabrda yetişir.* H.Qədirov.

İTÇI *is.* İt saxlayan, it yetişdirməklə məşğul olan adam.

İTÇİLİK *is.* İt saxlamaqla, it yetişdirməklə məşğul olma.

İTDAMI *is.* 1. İt saxlanan yer.

2. *məc.* Qaranlıq, kiçik, yaşayışa yaramayan, natəmiz yer. *Bura ev deyil, itdamıdır.*

İTDİRSƏYİ *is.* Kirpik diblərində piy vəzilərinin irinli iltihabı; sızanaq. *Gözünə itdirsəyi çıxmaq. İtdirsəyini sıxdıqda, göz yuvasının fleqmonasına səbəb ola bilər.*

İTƏBAXAN *is.* Ov və ya xidmət itlərinə baxan adam.

İTƏLƏYİCİ *is. tex.* İşləmə zamanı mexanizmin müəyyən hissələrinin vəziyyətini təkənlə dəyişdirən qurğu.

İTƏLƏMƏ “İtələmək”dən *f.is.*

İTƏLƏMƏK *f.* 1. Kəskin, ani bir hərə-kətlə, təkənlə bir şeyə toxunmaq. [Ömir-aslan:] *..Nurəddin su çəkdiyi halda daldan itələyib suya salacağam.* S.S.Axundov. *Rüstəm kişi Telli arvadın yaxasından itələyib keçmək istədi.* M.İbrahimov. [Ağca] *iki-əlli Gəldiyevi itələdi, içəri salıb qapını bərk çürpd.* Mir Cəlal.

2. Təkənlə bir şeyi bir tərəfə doğru hərə-kət etdirmək, yerini dəyişməyə məcbur etmək, yerindən tərpətmək. *Arabanı dala itələmək. Stolları yana itələmək.* – [Telli] *bir hadisə üz verdiyi təqdirdə, bu saman torba-*

sını irəliyə itələməklə müəllimin otağına yol açar, onu öz harayına çağırma bilirdi. S.Hüseyn. // Bir şeyi əli ilə və ya başqa bir şeylə özündən geriyyə çəkmək, kənar etmək. *Mollanın oğlu qızılı əli ilə itələyir.* “Mol. Nəsr.”. *Axund qəlyanı kənara itələyib dizi üstə qalxdı.* Mir Cəlal.

3. Soxmaq, yeritmək, daxil etmək. *Nəstə-ri yaraya itələmək.*

4. məc. Təhrik etmək, sövq etmək, sürükləmək, bir şeyi etməsinə səbəb olmaq. *Cinayətə itələmək.*

İTƏLƏNMƏ “İtələnmək”dən *f.is.*

İTƏLƏNMƏK “İtələnmək”dən *məc.*

İTƏLƏSMƏ “İtələsmək”dən *f.is.*

İTƏLƏSMƏK qarş. Bir-birini itələmək.

Bəzi adamlar kəndin içində əyri-üyrü yolla qaçır, bir çoxu yenə də bir-birinə toqquşub itələşir və həyətdə doluşurdu. S.Rəhimov.

İTGƏ *is. dan.* Qızılquş və qırğı balalarına xalq arasında verilən ad.

İTXİYARI *is. bot.* Zibilli yerlərdə bitən, xiyara bənzər çoxillik yabanı bitki. *İtxiyarı, yetişmiş meyvəyə toxunduqda saplağından qopur, içərisindəki acı maye ilə birlikdə toxumu ətrafa yayılır.*

İTİ 1. *sif.* Yaxşı itilənmiş, kəskin, çox kəsic. *İti bıçaq. İti balta. İti ülgüç. İti qılnc.* // Ucu şiş, batıcı, dəsic. *İti ox. İti tikan.* – *..Heç bir zaval görməyəcəyini [pişik] hiss etdi, iti çaynaqlarını qabırğaya ilişdir- di.* İ.Hüseynov.

2. *sif.* Getdikcə sivriləşən, ucu sivri, şiş. *Boz mərmərdən qayrılmış yazı cihazının üstündə iti (z.) qaddənmiş rəngli qələmlər görünürdü.* M.Hüseyn.

3. *zərf* və *sif.* Çox sürətli; tez, cəld, bərk çaparaq. *İti sürmək. İti yerimək. İti danışmaq.* – [Səməd] *əllərini solmuş çuxasının qollarına qoyub, ..küçənin ortası ilə iti ötür.* Çəmən-zəminli. *Ancaq Məzlum üsulluca restoranı tərək etdi, iti addımlarla buradan uzaqlaşdı.* E.Sultanov. *..[Səmədin] beyni elə bil əvvəlkindən də iti işləməyə başlamışdı.* İ.Hüseynov. // Sürətlə axan. *İti su. İti çay.*

4. *sif. məc.* Kəskin, nüfuzedici, çox təsirli. *İti söz. İti baxış. İti səs.* – *Onun iti nəzərləri geniş üfüqlərə nüfuz edir.* M.Hüseyn. *İşlədi knyazın geniş qəlbina; Aşığın ox kimi*

iti sözləri. M.Rahim. *Bahadır öz gur və iti səsi ilə çağırır..* S.Rəhman. // Çox şiddətli, bərk. *İti çovğunlardan sonra yaz fəslə gəldi.* N.Nərimanov.

5. *sif. məc.* Tez qavrayan, tez başa düşən; fəhmlı, qabil. *İti ağıl. İti zehni var.* – *Onun hazırcavablığı və açıqlığı, iti fikir sahibi olması bizə nə qədər xoş gəlirdi..* M.İbrahimov.

İTI-İTI *zərf* Sürətlə, cəld, tez-tez. *İti-iti axmaq. İti-iti yazmaq. İti-iti danışmaq.* – *Tramvay sürətini artırıdınca [Tahirin] də fikri iti-iti işləməyə başlayırdı.* M.Hüseyn.

İTİAXAN *sif.* Sürətlə axan, tez axan. *İti-axan çay.*

İTİBAXIŞLI *sif.* Baxışı kəskin, baxışından zirəklik, əzmkarlıq duyulan. *İtibaxışlı oğlan.* – *..Onların içində bir nəfər qarayanız, itibaxışlı, sakitduruşlu bir gənc vardı.* Mir Cəlal.

İTİBUCAQ(LI) *is. riyaz.* İti bucağı olan həndəsi fiqur. // Buna oxşar hər hansı bir şey. *İtibucaqlı daş.*

İTİBURUN *sif.* Burnu sivri, şiş, iti. *İtiburun adam. İtiburun çəkmə.*

İTİBUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzu iti olan. *İtibuyuzlu qoç. İtibuyuzlu çəpiş.* – *Biri var idi, biri yox idi, bir itibuyuz ala keçdi var idi.* (Nağıl).

İTİCƏ 1. *sif.* Çox iti. *İticə bir bıçaq.*

2. *zərf* Çox iti, çox sürətli. *İticə yerimək.*

İTİDƏMİR *is. xüs.* Aşılanaq gönün, dərinin üzərindəki ət qalıqlarını təmizləmək üçün ağızıti dəmir alət.

İTİDIRNAQLI *sif.* Dırnaqları iti, sivri olan. *İtidırnaqlı quş.* – *Görsəydi havada itidırnaqlı; Yırtıcı dimdikli, qarmaqayaqlı; ..Vurardı başına ürəyindən qan.* H.K.Sanlı.

İTİDİŞLİ *sif.* Dışları iti olan. *İtidışli çarx. İtidışli it.* – [Ana:] [Buğacı] *itidışli qaplanlara qapdırdınsa, gizlətmə, de!* M.Rzaquluzadə.

İTİK bax **İTKİ**. *Qonşu qonşunun itiyini bayatı çağırma-çağırma tapar.* (Ata. sözü). *Bu böyük itik, bu kədərli faciə .. ata-balaya bir vürğün kimi təsir etdi.* A.Şaiq. [Pəri:] [Mirzə] *sənin axtardığın itik bizdə tapılmaz.* □ **İtiyi itmiş** – bir şeyi itmiş, bir şeyi itirmiş. [Hacı Səfiqulu Şamoya:] *Əşi, buralar-*

da nə gəzirsən? – dedi, – itiyi itmiş adam kimi, xəlvəti-xəlvəti? S.Rəhimov.

İTİGEDƏN *sif.* İti sürətli, çox sürətli gedən.

İTİGÖRƏN *sif.* Gözdən iti olan. *İtigörən adam.*

İTİGÖZ(LÜ) *sif.* 1. Gözü iti, tez görən, ən incə şeyi görən. *İtigözlü adam. – Onu, o itigözlü, girdə və gülərzüzlü müəllimi kim tanımur, kim əzizləmir? Mir Cəlal.*

2. *məc.* Sayıq, huşyar, həssas, diqqətli.

İTİGÖZLÜLÜK *is.* İtigözlü adamın hal və keyfiyyəti; ən incə şeyi görmə qabiliyyəti.

İTİKÇİ *is.* İtiyini gözən, axtaran adam. *İtikçinin acığı dabanından çıxar. (Məsəl).*

İTIKLİ *sif.* Bir şey itirmiş, mühüm bir şeyi itmiş. [İlyas] *vaqonlara girib itikli adamlar kimi hamını bir-bir nəzərdən keçirirdi. Mir Cəlal.*

İTİLƏLƏK *sif.* Lələkləri iti olan.

İTİLƏMƏ “İtiləmək”dən *f.is.*

İTİLƏMƏK *f.* 1. Kəsici alətləri bülövə, çarxa, qayışa və s.-yə çəkməklə yaxşı kəsər hala gətirmək, kəskin etmək. *Bıçağı itiləmək. Baltanı itiləmək. Qayçıyı itiləmək. – Usta Hüseyn əllərini ətkəlinə silib götürdü ülgüçü və başladığı daşın üstə çəkib itiləməyə. C.Məmmədquluzadə. // Hər hansı bir şeyin ucunu şiş, iti, sivri hala salmaq. Ağacın ucunu itiləmək.*

2. *məc.* Qızıxdırmaq, ürekləndirmək, öyrətmək. *Səlim bəy hampalarnan bəyləri itiləyib dağıtdı kəndlərə. “Çaçaq Nəbi”.*

3. *məc.* Kəskinliyini, təsir gücünü artırmaq, gücləndirmək. *Onlar özləri üçün nüfuz qazanmağa, istismar silahını itiləməyə çalışırlar. M.S.Ordubadi.*

İTİLƏNMƏ “İtilənmək”dən *f.is.*

İTİLƏNMƏK *məc.* İti hala gətirilmək, kəskinləşdirilmək. *Burada xəncərlər sulanır, itilənir, hər cür tüfənglər yoxlanır.. Mir Cəlal.*

İTİLƏŞDİRİLMƏ “İtiləşdirilmək”dən *f.is.*

İTİLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Daha iti edilmək, daha kəsərli hala salınmaq.

İTİLƏŞDİRMƏ “İtiləşdirmək”dən *f.is.*

İTİLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Daha iti etmək, daha iti hala gətirmək.

2. *məc.* Kəskinləşdirmək, daha kəskin etmək.

İTİLƏŞMƏ “İtiləşmək”dən *f.is.*

İTİLƏŞMƏK *f.* Daha iti olmaq, daha kəskin olmaq. [Bəndalının] *yanaqları qızarmış, sümüyü bərkimmiş, vücutu möhkəmlənmiş, baxışı itilənmişdi. Mir Cəlal. İtiləşib dilləri; Kitabla cavab verir; Sualına hər biri. B.Vahabzadə.*

İTİLƏTDİRMƏ “İtilətdirmək”dən *f.is.*

İTİLƏTDİRMƏK *icb.* İtilətmək (başqası vasitəsilə). *Bıçaqları itilətdirmək. Ülgücləri itilətdirmək.*

İTİLƏTMƏ “İtilətmək”dən *f.is.*

İTİLƏTMƏK “İtiləmək”dən *icb.*

İTİLƏYİCİ *sif.* İtiləyən, kəskin hala salan.

İTİLİK *is.* 1. İti şeyin hal və keyfiyyəti; kəsicilik. *Bıçağın itiliyi. Baltanın itiliyi.*

2. Sürətlik, tezlik, cəldlik. *Sürətin itiliyi. Yerşin itiliyi. Axının itiliyi.*

3. *məc.* Kəskinlik. *Ağlın itiliyi. – Mən bu cavan oğlanın gözlərinin itiliyinə .. heyran qaldım. M.Rzaquluzadə.*

İTİLMƏ “İtilmək”dən *f.is.*

İTİLMƏK *f. dan.* 1. Çıxıb getmək, rədd olub getmək, uzaqlaşmaq, gözdən yox olmaq; getmək. [Tükəz:] *Kişi, dəli olubsan! Mən evimdən hara itiləcəyəm? M.F.Axundzadə. [Əbdürrəhman bəy:] ..Əbdürrəhim, sən atanın goru, tez bir çubuq gətir ver, durum itilim buradan.. N.Vəzirov.*

2. Əmr şəklində: **İTİL, İTİL cəhənnəmə** şəklində – rədd ol! çıx bayıra! çəkil get! [Soltan bəy Əsgərə:] *Tez ol, itil buradan! Ü.Hacıbəyov. [Nəcəf bəy Süleyman bəy:] İtil bu saat mənim evimdən! Ə.Haqverdiyev. [Qumru:] İtil buradan, bir qıy çəkərəm, dünya yığılar. Mir Cəlal.*

İTİRİLMƏ “İtirilmək”dən *f.is.*

İTİRİLMƏK “İtirmək”dən *məc.*

İTİRMƏ “İtirmək”dən *f.is.*

İTİRMƏK *f.* 1. Diqqətsizlik üzündən harada isə salmaq, yaxud məlum olmayan yerə qoymaq, hara qoyduğunu bilməmək. *Açarı itirmək. – ..Mən .. gördüm, pullarını itirmişdi, bütün ciblərini axtardı, çevirdi, axırda birindən tapdı. C.Cabbarlı. // Qeyb etmək, öləndən çıxarmaq. ..Sevdiyi qızı həmişəlik itirə biləcəyi fikri [gənci] dəli edə bilirdi. Ə.Əbüllhəsən.*

2. *məc.* Məhrum olmaq, qeyb etmək. *Oğlunu itirmək. Ərini itirmək. Dostunu itir-*

mək. – Zəhra analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürək parçalayan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşardı. S.Hüseyn. □ Ata-anasını (ata və anasını) itirmək – yetim qalmaq. Lap balaca yaşlarından o, ata və anasını itirmişdi. M.İbrahimov.

3. Malik olduğu əvvəlki keyfiyyətindən məhrum olmaq. *Təvəttini itirmək. Danışığ qabiliyyətini itirmək. İşləmək qabiliyyətini itirmək. – Araba yolunun kənarlarındakı qanqal və sirkənlər yaşıl rəngini çoxdan itirib bozarmışdı. M.İbrahimov. Sonradan kor olanlar gün işığından danışan kimi [Səttar-zadə] də itirdiyi cavanlığından həsrətlə danışır. Mir Cəlal.*

4. Hədər yerə, mənasız, səmərəsiz sərf etmək. *Boş-boşuna pul itirmək. – Dünənki aydın havada Cavanşir qəsəbəsindən çıx-maması, günü hədər itirməsi Zərrintac xanımı ağrıdır. S.Rəhimov.*

5. Yox etmək, yoxa çıxarmaq. *Deyərəm, nökrərlər başını kəsər; İtirərlər, qalmaz səndən bir əsər! H.K.Sanlı. // Qovmaq, rədd etmək.*

6. *məc. Örtmək, gizlətmək. Bu gün [Salmanın] paltarını bədəninə yastı-yapalaqlığını bir qədər itirirdi. M.İbrahimov.*

7. *Bax itirtmək. [Əhməd:] ..Hərgah Cabbar bəy razı olsa, mən onun oğlunu bir gündə bu vilayətdən itirirəm. N.Vəzirov.*

8. Köməkçi feil kimi isimlərlə yanaşı işlədilərək mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ağılı itirmək, başını itirmək, özünü itirmək, huşunu itirmək.

İTİRTDİRMƏ "İtirtirmək"dən *f. is.*

İTİRTDİRMƏK *bax itirtmək.*

İTİRTMƏK *icb. Yox etmək, yoxa çıxartmaq, məhv etmək (başqasının vasitəsilə). // Rədd etmək, uzaqlaşdırmaq (başqasının vasitəsilə).*

İTİŞ *bax itik.*

İTİUC(LU) *sif. Ucu iti (şiş, sivri) olan. İti-uculu qüllə.*

İTİYARPAQ(LI) *sif. Ucu iti olan (yarpaq). İti yarpaqlı ağac.*

İTKİ *is. 1. İtirilmiş şey. İtkisi olmaq.*

2. *məc. Ölüm. Bu böyük itki, bu kədərli faciə bütün qohum-qardaşa .. çox ağır təsir etdi. A.Şaiq. Rəyyəət Rüstəmin ailəsi bu ağır itki üçün .. matəm və yas saxladı. S.Rəhimov.*

3. Döyüş zamanı sıradan çıxmış əsgər və ya döyüş sursatı; zayıt. *Döyüşdə düşmənin çoxlu itki vermişdir. – Tapdıq hələ taqımın başqa nə kimi itkisi olduğunu bilmirdi. Ə.Əbüllhəsən.*

4. Zıyan, zərər; zay olma, xarab olma. *Məhsul toplanışında itkiyə yol verməməli. Təsərrüfatda hər cür itkinin qarşısını almalı. – Əziz görmüşdü ki, soyuqda, qarda, şaxtada yığılan pambığın çox itkisi olur. Ə.Vəliyev. □ İtkiyə düşmək – zıyan çəkmək, zərərə düşmək.*

İTKİN *sif. İtmiş; xəbərsiz, soragsız yox olan, yoxa çıxan. Öldü Ziyad xanım, Mahmudum idi; O itkin Mahmudun atasıyam mən. Aşiq Kərəm. // İs. mənasında. Bir müriüvvət eylə, alagöz şahım! Bir qərüb itkinəm, yoxdur pənahım. Aşiq Rəcəb. □ İtkin düşmək – 1) xəbərsiz, soragsız itmək, yox olmaq. [Dərviş:] ..Məni nəhaq yerə dolaşdırdılar, durmadım, itkin düşdüm. A.Divān-bəyöglü. İtkin düşdüyümü zənn edib, anama məktub yazacaqlar. Mir Cəlal; 2) yox olmaq, itmək, aralıqda itib-batmaq. *Qiyəmətli əsərlərin itkin düşməsi, mənəcə, sizin kimi böyük rəssamı daha çox həyəcanlandırmalıdır. M.Hüseyn. İtkin getmək – bax itkin düşmək* 1-ci mənada. **İtkin olmaq** – yox olmaq, itmək, itib-batmaq. *Ölsün, itkin olsun belə əğyarı; Gəzməsin arada yaman, bəri bax. M.P.Vaqif. Ol keçən dəmləri hanı Zakirin; İtkin olub adı-sanı Zakirin. Q.Zakir. İtkin salmaq – itkin düşməsinə səbəb olmaq.**

İTKİNLİK *is. İtkin adamın halı; itib-batma, xəbərsiz-soragsız yox olma. Oğlunun itkinliyi anaya böyük dərd oldu.*

İTKİSİZ *zərf. 1. Ölüm, tələfat, zayıt olmadan, itki vermədən. Bir dəstə rus soldatı yapon batalyonunun qarşısını almış və alayların itkisiz geri çəkilməsinə çalışmışdılar. H.Seyidbəyli.*

2. İtkiyə yol vermədən (*bax itki* 4-cü mənada). *Məhsulu vaxtında və itkisiz yığmaq üçün lazımı tədbirlər görmüşlər.*

İTQILIQ *sif. dan. Bədxasiyyət, rəftarsız, heç kəslə yola getməyən. İtqılıq adam. – Veys acıdı və itqılıq olduğundan arvad-uşaqdan heç biri ağacın dibinə gəlməzdi. Ə.Əbüllhəsən.*

İTQIRDI: **itqırdı salmaq** *dan.* – araya dava salmaq, qarmaqarışıqlıq törətmək. *Gərçi itqırdı salıb çoxların etdi ixrac; Leyk bundan belə olmaz qəmi-pünhanə ilac.* S.Ə.Şirvani.

İT-QURD *top. dan.* Tanınmayan, bilinməyən adamlar; yararsız, dəyərsiz adamlar mənasında təhqiramiz söz. *Dərənin iti-qurdu yığılıb bir yerə məsləhət edirlər.* Ə.Haqqverdiyev. [Şiraslan:] *İtə-qurda dil açırısan, yalvarırsan, sonra da məlum olur ki...* M.Süleymanov.

İTLƏŞMƏ “İtləşmək”dən *f.is.*

İTLƏŞMƏK *dan. qarş.* Didişmək, çey-nəşmək, bir-birini qapmaq.

İTLİK *is.* İtə məxsus xasiyyət və hal. *İt iliyini tərgitsə də, sümsünnəyini tərgitməz.* (Ata. sözü).

İTMAM *is. [ər.] klas.* Tamamlama, sona yetirmə, axıra çatdırma, bitirmə. □ **İtmama yetirmək, itmam vermək (etmək)** – tamamlamaq, qurtarmaq, bitirmək. *Tarix nəvsi hali-əyyam; Bu qissəyə böylə verdi itmam.* Füzuli. [Teymur ağa:] *Bir neçə fikrim var, gərəkdir əvvəl onları itmama yetirəm.* M.F.Axundzadə. **İtmama yetmək (çatmaq)** – axıra çatmaq, bitmək, qurtarmaq. *Sözləri yetməmişdi itmamə; Ki uzaqdan göründü bir boğanaq.* A.Səhhət.

İTMƏ “İtməkdən” *f.is.*

İTMƏK *f. 1.* Yoxa çıxmaq, qeyb olmaq. [Koroğlu:] *Nigar, Düratın itməyi; Yandırır məni, yandırır.* “Koroğlu”. // **Azmaq, azıb qalmaq, başqa yerə düşmək.** [Səriyyə və uşaqlar] *bu qarışıqlığın, bu qaynar bataqlığın içində itməkdən qorxaraq, bərk-bərk bir-birinin əlindən tutur(lar).* M.İbrahimov. □ **Gözdən itmək** – görünməmək, görünməz olmaq, çəkilmək, yox olmaq. *Bağır həmişə gülümsəyəndə gözünün qarası itərdi.* Çəmənzəminli. *Şirzad yavaş-yavaş addımlayaraq yastı-yapalaq kənd evlərinin arasında itdi.* M.İbrahimov. // **Gizlənmək, örtülmək.** *Ay buludlar altında itdi.* □ **İtibatmaq** – 1) yox olmaq, yoxa çıxmaq, məhv olmaq, itmək. *O gedən uşaq itib batdı.* – *Hər gün itib-batmadadır xanları; Mollaları, şeyx və işanları..* Ə.Nəzmi; 2) görünməz olmaq, gözdən itmək, yox olmaq. *Yolun alt-üstündəki kövsənlərdə küləş göy otun*

içində itib-batmışdı. Ə.Vəliyev. *O, bəzən dalğaların arasında itib-batır, sanki bir müddət suyun altı ilə gedir.* M.Rzaquluzadə. [Carçıyevin] *gözləri qırıqlar arasında daha da kiçilib, dərin çuxurlarda itib-batdı.* İ.Hüseynov; 3) tamamilə yox olmaq, puç olmaq, heç bilinməmək. [Rüstəm:] *Mənim aqlım belə kəsir ki, sənin savadın gərək itib-batmasın.* S.Rəhimov. **İtib getmək** – 1) başqa şeylər içərisində, arasında qeyb olmaq. *Hər şey dəniz kimi bərq vuran bir sərəb içində itib girdi.* İ.Əfəndiyev; 2) bir yerə gedib qayıtmamaq, yoxa çıxmaq. *İki saatdır hara itib getmişən?* 3) yox olmaq, yoxa çıxmaq. *Pirkətanqulu pirinin şöhrəti və nüfuzu xalqın içində yavaş-yavaş bil-mərrə itib getdi.* E.Sultanov. **İtib yox olmaq** – yoxa çıxmaq. [Dostəli:] *Tamam neçə aydır ki, şəhərimizin adamları itib yox olur.* Ü.Hacıbəyov.

2. Əvvəlki keyfiyyəti yox olmaq. *Yuyulandan sonra parçanın rəngi itib.* *Yaşa dolduqca göziñ nuru itir.* – *Amma gənclik keçəndən, qocalıq gələndən, bədəndə təravət itəndən .. sonra, elə bil* [Mirzə Cavadın] *isti başına soyuq su töküüb qəflətdən ayıldılar.* Mir Cəlal.

3. *məc.* Puç olmaq, heçə çıxmaq, hədəf getmək, boşa çıxmaq. *Vaxtım itir. Yaxşılıq itməz. Əməyi itmək.* – *Bizim dünyamızda itməz zəhmətin; Həyatın qəlbidir şerin, sənətin!* S.Vurğun.

4. *məc.* İçində sözü ilə: **...içində itmək** – bir şeyin bolluğunu, çoxluğunu bildirir. *Qızıl içində itmək. İpək içində itmək.* – *Müqim bəy vurnuxur, zər-ziba içində itən Zərintac xanının mərhəmətini qazanmaq istəyirdi.* S.Rəhimov.

İTMİL *sif. məh.* Şiş, sivri. *Ağacın ucu itmildir.*

İTMİLÇƏYİ *is. 1. zool.* İri, sancan milçək.

2. *məc.* Adama yapışıb əl çəkməyən birisi haqqında. *İtmilçəyi kimi yapışmaq.*

İTMİLLƏMƏK *f. məh.* Dəmirin və ya ağacın ucunu şiş etmək, sivriləşdirmək, itiləmək, nazikləşdirmək. *Nizəni itmilləmək. Oxu itmilləmək.*

İTOTU *is. bot.* Quru və zibilli yerlərdə bitən bitki. *İtotu .. quru və zibilli yerlərdə*

bitir. *Bütün hissələri gönü aşılamaq üçün yararlıdır.* M.Qasımov.

İTOYNADAN *sif. dan.* Zarafatcıl, başqasına sataşmağı sevən (adam). [Səməd:] *Bəs eşitməmişiniz ki, Yusifə itoynadan Yusif deyirlər?* İ.Hüseynov.

İTSARIMSAGI *is. bot.* Yabanı sarımsaq, sarımsağa oxşayan yabanı bitki.

İTSOĞANI *is. bot.* Zəhərli yabanı soğan, soğana oxşayan yabanı bitki.

İTTİFAQ¹ *is. [ər.]* 1. Ayırı-ayrı şəxslərin, qrupların, cəmiyyətlərin, siniflərin sıx birləşməsi, rabitəsi. *Fəhlələrlə kəndlilərin ittifaqı. Xalqların qardaşlıq ittifaqı.* // Ümumiyyətlə, birlik, söz birliyi, həmrəylik. *Hər işdə cü ittifaq xoşdur; Ağacdə pəri budaq xoşdur.* Xətayi. *İttifaq və ittihad çox gözəl işdi.* "Mol. Nəsr.". *Susdu bülbüllərin nədən, orman?! Pozdumu ittifaqını o xəzan?* A.Şaiq. □ **İttifaq eyləmək köhn.** – 1) birləşmək, söz bir eləmək. *İttifaq eyləyib dilirənə; Durdular kim müqabil aslanə.* S.Ə.Şirvani; 2) ünsiyyət yaratmaq, yaxınlaşmaq. *Sevdiyim məni dağ eylər; Qeyrilə ittifaq eylər.* Q.Zakir.

2. Birlikdə hərəkət etmək və başqa məqsədlər üçün dövlətlər, təşkilatlar arasında dostluq sazişi; birləşmə. *Diplomatik ittifaq. Hərbi ittifaq. Ticarət ittifaqı.* □ **İttifaq bağlamaq** – aralarında birlik yaratmaq, birləşmək, söz birliyi etmək. **İttifaqa girmək** – əlbir olmaq, əlaqəyə girmək, birgə iş görmək üçün birləşmək.

3. Bir ümumi ali hakimiyyəti olan bir neçə dövlətin, ərazinin, xalqın, tayfanın və b.-nin dövlət birləşməsi. *Qəbilələr ittifaqı. Avstraliya ittifaqı.*

4. İctimai təşkilat, birlik. *Həmkarlar ittifaqı. Yazıçılar ittifaqı. Rəssamlar ittifaqı.* – *Məsmə bir ittifaq üzvünün istifadə edə biləcəyi bütün hüquq və imtiyazlardan istifadəyə çalışır.* S.Hüseyn. [Qəhrəmanı] *bütün müəllim yoldaşları ittifaq sədri seçdilər.* S.Rəhimov.

5. **İttifaq ilə, ittifaqla** şəklində *zərf* – bax **İttifaqən¹**. *İttifaqla hərəkət etmək. Qayır ittifaqla qəbul edildi.* – *Hər bir taifə bir sayaq ilə; Çatdı izzətə ittifaq ilə.* M.Ə.Sabir.

İTTİFAQ² *is. [ər.]* Qəziyyə, vəqə, əhvalat, hadisə. [Əsgər bəy:] *Amma, mən ölümlə,*

inciməyin, yoldaş arasında belə ittifaqlar çox olar. Ə.Haqverdiyev. [Aslan:] *Mən bu az ömrümdə nə qədər bədbəxt ittifaqlar görmüşəm.* İ.Musabəyov. □ **İttifaq düşmək (olmaq)** – bir hadisə, qəza, iş baş vermək. [Nuxulular:] *Hələ ki belə ittifaq düşübdür, biz bilməmişik, indi bunun çarəsi nədir?* M.F.Axundzadə. [Cahangir ağa:] *Xoca Bəhmənlidə, görəsən, nə ittifaq olub?* Ə.Haqverdiyev. [Fəxrəddin bəy:] *Bircə də görüm, Səadət salamətdirimi, nə iş ittifaq düşüb?* N.Vəzirov. // Təsadüf, fürsət, məqam, imkan, vaxt. [Ağa Kərim xan:] *..Mənim ixtiyarım yoxdur, belə gözəl ittifaqda onu ərə verəm, ha?* N.Vəzirov. *Qohumlarında birinin oğlu və o birinin qızı doğulan ittifaqlarda da bu uşaqları beşikləmə ad edirlər.* R.Əfəndiyev. □ **İttifaq düşmək** – təsadüf düşmək, fürsət ələ keçmək, imkan olmaq. *Birdən ittifaq düşdü ki, usta Ağabala .. Hələ Əlsgər ilə gəzməyə çıxdı. Çəmənzəminli. Süleyman bu sözü eşidən kimi təəccüb barmağını dişləyib dedi: – Bəli, dünyada belə işlərə çox ittifaq düşər.* Ə.Haqverdiyev.

İTTİFAQARASI bax **ittifaqlararası**.

İTTİFAQƏN¹ *zərf* Birləşərək, birgə, həmrəyliklə, yekdilliklə.

İTTİFAQƏN² *zərf* Təsadüfən, gözənilmədən, birdən. [Hacı Mehdi:] *İttifaqən külək övrətin çadırını başından atdı.* Ə.Haqverdiyev. [Rəşid:] *İttifaqən Qurbanqulunun bacısı azarlayır.* T.Ş.Simurq. *İttifaqən bu gün Cahanın nə atası və nə qardaşı ilə anası evdə var idi.* İ.Musabəyov.

İTTİFAQLARARASI *sif.* İttifaqlar arasında aparılan, ittifaqlar arasında olan. *İttifaqlararası saziş.*

İTTİHAD *is. [ər.] köhn.* 1. Birləşmə, birlik, ittifaq. *Sən o deyilmidin, dedin: – Var bizim ittihadımız? Mən də yadında var, dedim: – Yox buna etimadımız.* M.Ə.Sabir. // Həmfikirlik, yekdillik, həmrəylik, əlbirlik. □ **İttihad etmək** – birləşmək, birlik, ittifaq yaratmaq, həmrəy olmaq, həmfikir olmaq. *Doğru bir ittihad etməsək biz; Birliyə etiqad etməsək biz; Bizdə şərti-üxüvvət olurmu?* M.Ə.Sabir.

2. **İttihad ilə, ittihadla** şəklində *zərf* – birləşərək, birlikdə, həmrəyliklə, yekdil-

liklə, ittifaqla. *İttihad ilə, ittifaq ilə; Üzünü hər məkanda ağ eylə. S.Ə.Şirvani. Xülasə, İnmirə məhəlləsinin camaatı .. artıq dərəcə-də cidd-cəhd edər və öz arasında böyük itti-hadla iş görərdi. N.Nərimanov. Bir-biri-mizə piyalə, qədəhi; İttihad ilə uzatdıq bu gecə!* Ə.Nəzmi.

İT(Tİ)HAF is. [ər.] Hədiyyə etmə, töhfə vermə; hədiyyə, töhfə. *Ürəyin ürəyə öz ithafını; Ayrı bir mətləbə yozmaq olarmı? B.Vahabzadə. □ İt(ti)haf etmək* – bağışla-maq, hədiyyə etmək, vermək, həsr etmək. *Şair bu poemanı böyük Üzeyir bəyin işıqlı xatirəsinə ithaf edib. – Aşıq, Bəsti Bağiro-vaya və onun yoldaşlarına ithaf etdiyi şeri oxumağa başladı. Ə.Sadıq.*

İTTİHAM is. [ər.] Birinə qarşı irəli sürülən günah, təqsir, suç. *Bu sözlər bir ittiham kimi səsləndi. – Sən bu ittihamı öz üzərindən nə kimi bir sübutla götürə biləcəksən? M.S.Ordubadi. Hacı bu ağır ittihamın təsi-rini yoxlayan kimi bir qədər susdu, ətrafına baxdı.. Mir Cəlal. □ İttiham edilmək* – təqsirləndirilmək, günahlandırılmaq, müt-təhim edilmək, suçlandırılmaq. *Qalınlaş oğlan depoda çalışın və tətildə ittiham edi-lib həbsə atılan Namazoglu Qiyas idi. Mir Cəlal. İttiham etmək* – təqsirləndirmək, günahlandırmaq, müttəhim etmək, suçla-maq. *Prokuror vətəndaş Yaşarı ittiham etməkdən boyun qaçırır. C.Cabbarlı. Mürtə-ce dairələr və xarici mənbələr Azərbaycan demokratlarını .. ittiham etməyə başladılar. M.İbrahimov.*

İTTİHAMÇI is. Məhkəmədə müqəssiri ittiham edən şəxs. *Dövlət ittihamçısı* (pro-kuror). *İctimai ittihamçı. – Məhkəmə itti-hamçısı stolun dalında duraraq müttəhimlər kürsüsündə oturan gəncin təqsirlərini oxu-yur. M.S.Ordubadi.*

İTTİHAMKAR sif. [ər. ittiham və fars. ...kar] İttihamedic, təqsirləndirici, günah-landırıcı. [Surxay] *öz dostuna qarşı ittiham-kar mühakimələr yürüdüdü.*

İTTİHAMNAMƏ is. [ər. ittiham və fars. namə] hüq. Müttəhimə verilən təqsirnamə, ittiham vəərəqəsi.

İTTİKANI is. bot. Aran yerlərdə yayılmış tikanlı kol; keçibuynuzu. *Keçibuynuzu və ya*

ittikanı 2 metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən koldur. H.Qədirov.

İTÜZÜMÜ is. bot. Üzümə bənzər qırmızı meyvəsi olan, tikanlı, yabanı kol-bitki və onun meyvəsi.

İTYATMAZ sif. vulq. Çox pis, çox bər-bad, insana layiq olmayan, natəmiz. *İtyat-maz dam. İtyatmaz yer. – [Xortdan:] Axırda cındır, ityatmaz fayton tapıb, ona yanaşıb faytonçuya deyirdi.. Ə.Haqverdiyev.*

İTYERİŞİ is. dan. Xırda sürətli addım. *İtyerişi (z.) yerimək.*

İY¹ is. Maddələrin, şeylərin burun qişası-nın xüsusi sinirlərinə təsir etmə xassəsi. *Kəskin iy. İy duymaq. Onun burnu yaxşı iy bilir. – Güllərin ətri otların iyinə qarışmış, ətrafa saçılmaqda idi. T.Ş.Simurq. Həyəti götürən soğan, qovurma, zəfəran iyi adamı valeh edirdi. Mir Cəlal.*

İy almaq – 1) harada olduğunu duymaq, izinə düşə bilmək, axtarıb tapmaq. *..Jandarm idarəsi iy almaqda ov tulasından belə həssasdı. M.Hüseyn. İyinizi alıbır! Ceyran çox həssas heyvandır, – deyər Almu-rad baba bizi başa saldı. İ.Əfəndiyev; 2) xörək, gül və ya xarab olan bir şeyin qoxusunu hiss etmək. *..Leylək bir qədər gedəndən sonra, cızbız iyi aldı. S.Rəhimov.**

İy çəkmək – bax **iy almaq**. *İy çəkirlər tulatək ta ki, görüb harda var aş; Kimdə var ağca plov, hər gecə yağlı bozbaş. S.Ə.Şir-vani. Burada Zeynal dayanıb, burnunu sağa-sola döndərərək iy çəkdi. Ə.Əbüllhə-sən. İy götürmək (basmaq)* – hər tərəfə iy yayılmaq. **İy vermək** – 1) iylenmək, qoxu-maq. *Ət iy verir; 2) dan. üstüörtülü, eyham-lı, ikibaşlı söz, danışıq haqqında. Sənin söziün iy verir. İy(i) burnundan getməmək* – xoş qoxulu bir şeyin ətrini daim hiss et-mək, duymaq. *Sən bu yerin canısan; Sultar-nısan, xanısan; İyin burnundan getməz; Təbrizin reyhanısan. (Bayatı).*

İY² is. Pambıqdan, yundan və s.-dən iplik əyirmək üçün ortası şiş, iki ucu sivri ağac alət. *Qərənfil bacı gözünü əlindəki iydən çəkib hirsli-hirsli .. baxdı.. İ.Əfəndiyev. [Tapdıq] bir gün tezdən anasından xəbərsiz durub tağalığı iyin üstündən çıxartdı, cibinə qoydu. Ə.Vəliyev. İndi cəhrə uğuldayır,*

uğuldadıqca yun əlçim eşilib sapa dönərək iyə toplanırdı. Ə.Əbülhəsən.

İYBİLMƏ *is.* İyləri duyma qabiliyyəti.

İYCİL *sif. ovç.* İyi tez hiss edən, iyi tez duym ov dalınca düşən. *İycil it.* – *Hiyləgər düşmənin iyçil tula kimi işi duymuşdu.* Ə.Vəliyev.

İYDƏ *is. bot.* İsti yerlərdə bitən, ətirli çiçəkləri olan ağac və bu ağacın dərisi sərt, əti ağ un halında olan meyvəsi. *İydə 8-10 metrə qədər, bəzən alçaqboylu, qışda yarpağı töküklən ağacdır. Çiçəkləri ətirlidir, mayda açılır, meyvəsi avqustda yetişir və yeyilir.* H.Qədirov. *Faytonumuz yenə də iydə ağaclarının kölgəsi ilə örtülmüş çala-çuxur yollarla gedirdi.* M.S.Orudbadı. *İydənin ətri indi daha kəskin duyulurdu.* İ.Əfəndiyev.

İYDƏLİ *sif.* İydə ağacları olan. *İydəli bağ.*

İYDƏLİK *is.* İydə ağacları əkilmiş yer. *Odur, kölgəsi var iydəliklərin: Ərinmə, sevgilim, dur gedək, vaxtdır.* S.Vurğun. *..Dəyirmanın üst tərəfindəki iydəlikdən bir dəstə qadın çıxdı.* S.Şamilov.

İYEN *is.* [yap.] Yaponiyanın pul vahidi.

İYERARXIYA *is.* [yun.] Bütöv bir sistemin hissələrinin aşağıdan yuxarıya tabeçilik əlaqəsi əsasında düzümü, yerləşməsi.

İYHAM *b a x* **eyham.**

İYİMƏ “İyimək”dən *f.is.*

İYİMƏK *b a x* **iylənmək.**

İYİMİŞ¹ *f.sif.* Qoxumuş, üfunətli, pis iy verən. *İyimiş balıq.*

İYİMİŞ² *is. bot.* Dağlıq yerlərdə bitən pis iyli bir kol-ağac.

İYİR *is. bot.* Bataqlıq zanbağı.

İYİRMİ *say.* On doqquzdan sonra gələn say – 20. *İyirmi manat. İyirmi ədəd. İyirmi gün.* – *Hələ işin başlanmasına iyirmi dəqiqə var.* M.Hüseyn.

iyirmi-iyirmi *zərf* Hər birinə, yaxud hər dəfəsinə iyirmi. *Əsgərləri iyirmi-iyirmi düzmək. Uşaqları iyirmi-iyirmi ayırmaq.*

iyirmi... – bu sayla əlaqədar olan bir sıra mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: iyirmibəşlik, iyirmiçəpiklik.

İYİRMİBƏŞLİK *1. is.* İyirmi beş manatlıq kağız pul. *İyirmibəşliyi xırdalamaq.*

2. sif. İyirmi beş nömrəli. *İyirmibəşlik lampanın şöləsi naqanın qara sümük zağlı lüləsini, topunu işıqlatdı.* Ə.Əbülhəsən.

Səqfdən asılan iyirmibəşlik bir lampa buranı güclə işıqlandırır. P.Makulu.

3. sif. İyirmi beş ədəd tutan. [Qurban:] *Al bu pulu, bu saat yüyür, bir paçka iyrimibəşlik papiroso al.* Ə.Haqqverdiyev.

İYİRMİ *say.* Ancaq iyirmi, yalnız iyirmi. *İndi səkkiz il idi ki, muzdur Məşədi Əsgər Qanlıtəpədə bir arvadı və üç baş xırdaca uşaqları ilə ayda iyirmicə manat məvacibə qənaət edib dolanırdı.* S.M.Qənzadə. *Cəmisə iyirmicə kilometr aralı çay axır, ancaq biz gərək o dərədən, bu dağdan damcı-damcı su yıxaq.* İ.Hüseynov. // *Bəzən təyin etdiyi sözə böyüklük, çoxluq mənası verir. Zarafat deyil, parçaya iyirmicə manat pul vermişəm.*

İYİRMİGÜNLÜK *sif.* İyirmi gün sürən və ya sürmüş. *İyirmigünlük ezamiyyət. İyirmigünlük gəzinti.* // *İyirmi gün vaxt tələb edən. İyirmigünlük işimiz qalıb.*

İYİRMİLLİK *sif.* 1. İyirmi il davam etmiş. *Dostluqlarının iyirmillik tarixi var. İyirmillik bir dövr. İyirmillik mübarizə.*

2. İyirmi illiyə həsr olunmuş; iyirmi ilin tamam olması ilə əlaqədar olan. İyirmillik yubiley.

İYİRMİQƏPİKLİK *1. sif.* İyirmi qəpik qiyməti olan, iyirmi qəpiyə dəyən. *İyirmiçəpiklik kitabça.*

2. is. Dördşahlıq metal pul. *İyirmiçəpikliklər yerə töküldü.*

İYİRMİLİK *sif.* 1. *köhn.* İki onluqdan ibarət pul. *Dostum, iyirmilikdən qalan beş manatı neylədin?* Mir Cəlal.

2. İyirmi nömrəli.

İYİRMİNCİ “İyirmi”dən *sıra s.* *İyirminci sıra. İyirminci otaq. İyirminci il. İyirminci əsrin ilk onillikləri.* – [Qəhrəman:] *İyirminci ildə bu şəhərdə üsyan olduğunu bilirsiniz?* H.Nəzərli.

İYİTMƏ “İyitmək”dən *f.is.*

İYİTMƏK *b a x* **iylətmək.**

İYLƏMƏ “İyləmək”dən *f.is.*

İYLƏMƏK *f.* 1. Burunla nəfəs çəkərək, bir şeyin qoxusunu duymağa çalışmaq, qoxulamaq. *Arxin suyun kəs, doldu; Bağda gülün dəst oldu; Yara bir gül göndərdim; İyləvincə məst oldu.* (Bayatı). [Bəhram:] *Mən qızdırmalı kimiyəm. Bu çiçəkləri iylə-*

yim, bəlkə bir az təskin tapım. C.Cabbarlı. İncimə, o güllü canan iyləsin; O da bir gözəl in al yanağıdır. M.Rahim.

2. *məc.* Öyrənib bilməyə çalışmaq, arayıb yoxlamaq, hər yerə baş soxmaq, axtarıb araşdırmaq.

İYLƏNDİRMƏ “İyləndirmək”dən *f.is.*

İYLƏNDİRMƏK bax **iylətmək**.

İYLƏNMƏ “İylənmək”dən *f.is.*

İYLƏNMƏK *f.* Qoxumaq, iy vermək, xarab olmaq, ağırlaşmaq, üfunətlənmək. *Ət iylənmişdir. Pendir iylənmişdir, yemək olmur.*

İYLƏNMİŞ *f.sif.* Qoxumuş, xarab olmuş, ağırlaşmış. *İylənmiş balıq. – ..Get iylənmiş qatıgını satmağa! – baqqala belə cavab verib, dəli Səmad adamların arasında itdi. Çəmənzmənl.*

İYLƏŞMƏ “İyləşmək”dən *f.is.*

İYLƏŞMƏK *qarş.* Bir-birini iyləmək, qoxulamaq. – *..İtlər bir-birindən çəkinə-çəkinə burun-buruna iyləşdilər. M.Rzaquluzadə.*

İYLƏTMƏ “İylətmək”dən *f.is.*

İYLƏTMƏK *icb.* 1. Bir şeyi çox saxlayıb qoxutmaq, xarab etmək, köhnəltmək, çürütmək, iylənməsinə səbəb olmaq. *Pendiri çox saxlayıb iylətmək. Balığı iylətmək.*

2. Qoxulamaq. *Çiçəyi hamıya iylətmək.*

İYLİ *sif.* Müəyyən iyi, qoxusu, ətri olan. *Bu dağların meşəsi; İylidir bənövşəsi; Könül-süz gedən qızın; Ağlamaqdır peşəsi. (Bayatı).*

İYNƏ *is.* 1. Tikiş tikmək üçün bir ucu sivri, digər ucu isə sap keçirilmək üçün deşikli metal milcik. *Tikiş iynəsi. Maşın iynəsi. – Yusif Sərrac iynəsi əlində başını yuxarı qovzadı. M.F.Axundzadə. ..Gözəl ufuldadı, fikri Pəri nənədə olduğundan əlinə iynə batmışdı. M.Hüseyn. □ İynə vurmaq (çalmaq) – tikiş tikmək, tikiş tikməklə məşğul olmaq. Sardar evlərinin qabağında bir daxmaya girib, işi səhərdən axşama kimi başaşağı iynə vurmaqdadır. C.Məmmədquluzadə. Dilsəhd böyüyəcək, anası kimi mətbəxdə yerdə oturub xörək bişirmək, təst içində paltar yumaq, dizi üstündə iynə çalmaqdan başqa artıq bir şey bilməyəcək. T.Ş.Simurq.*

2. Hər hansı bir xəstəliyə əks-təsir etmək və onun qarşısını almaq məqsədi ilə dəri altına dərman yeritmək üçün tıbbə işlənen

alət. *Həkim iynəni qaynadıb, Tahirin yumşaq ətinə .. vurdu. M.Hüseyn. // dan. Həmin alətlə bədənə yeridilən maye (dərman). Penisillin iynəsi. Qan iynəsi. Qlükəza iynəsi. □ İynə vurmaq – müalicə məqsədi ilə tıbb iynəsi vasitəsilə bədəninə bir yerinə dərman yeritmək. Səhiyyə şöbəsinin əmri ilə uşaqlara iynə vururduq. Mir Cəlal.*

3. Müxtəlif məqsədlər üçün metaldan qayrılmış ucu iti incə milcik. *Patefon iynəsi.*

4. Bəzi böcəklərdə sancan üzv. *Arı iynəsi.*

5. Bəzi heyvanların bədəninə örtən tikanlar. *Kirpinin bədəni iynələrlə örtülüdür.*

6. Şam ağacı kimi ağacların yarpağı. *Şam ağacının iynələri. // Tikan (bəzi bitkilərdə).*

7. Ümumiyyətlə, ucu şiş, batan şeylər haqqında. *Buz iynələri.*

8. *məc.* Təxənnüs söz, acı söz. *Hər sözü tənədir, bir top iynədir. A.Şaiq. Müəllimin sözlərində zəhərli iynələr olduğunu molla Xəlil hiss edirdi. S.Hüseyn.*

♦ **İynə ağzından çıxması** – təzəcə tikilmiş (paltar). **İynə atmağa yer yox idi** – bax

İynə atsan yerə düşməz. – *Küçədə iynə atmağa yer yox idi. M.Hüseyn. İynə atsan yerə düşməz – çox tünlük, qələbəlik, son dərəcə çox adam olan yer haqqında. *Bazar-da adam əlindən iynə atsan yerə düşməzdi. – Kiçik stansiyada iynə atsan yerə düşməz. S.Şamilov. İynə batırana şiş (biz) batırmaq* – üstəlik əvəz çıxmaq, daha çox pislik etmək. **İynə ilə gor qazımaq** – çox böyük zəhmət və əziyyət tələb edən çətin və ağır işlə məşğul olmaq. [Şeyda Araza:] *..Orada bağ salmaq, əkin becərmək iynə ilə gor qazımaqdır. A.Şaiq. İynə itsə tapılar* – çox işiqli yer haqqında. **İynə salmağa (düşməyə) yer yoxdur** – bax **İynə atsan yerə düşməz. İynə ucu boya** – son dərəcə kiçik şey haqqında. **İynə üstə (üstündə) oturan kimi** – çox həyəcan, tələş keçirmə, tələş içində olma, narahat olma. *..Gəray ağa müsaibə Ağaxanla dardlaşır, iynə üstündə oturan kimi bir yerdə qərar tuta bilmirdi. S.Rəhimov. İynədən sapa qədər* – hər şey, hər nə varsa, başdan-başa. *İynədən sapa qədər götürmək. – Xalıqverdinin evi iynədən sapa qədər axtarıldı. Ə.Vəliyev. İynəsi tikiş tutmaq* – arzusu yerinə yetmək, işi*

düzəlmək, bəxti gətirmək. **İynəyə qədər (kimi)** – ən kiçik, ən cüzi şeyə qədər, başdan-başa, hamısı. *İynəyə qədər hər şeyi yığıb aparmaq.* **Elə bil iynəsi itib** – aralıqda vurnuxan, ora–buranı axtaran, qurdalanan adam haqqında.

İYNƏBURNU *is.* Şirin, qırmızı, sivriüclü çəyirdəyi olan gavalı növü.

İYNƏCİK *is.* Kiçik iynə.

İYNƏDİŞ *sif.* İti, nazik dişləri olan. *İynədiş adam.*

İYNƏDOĞAN *is. zool.* Sürətlə uçan kiçik bir quş. *Uşaqlar bağdan iynədoğan tutmuşlar.*

İYNƏQABI, İYNƏDAN *is.* İynə qoymaq üçün balaca qutu.

İYNƏLƏMƏ “İynələmək” dən *f. is.*

İYNƏLƏMƏK *f.* 1. İynə batırmaq, ucu şiş bir şey batırmaq; sancmaq.

2. İynə ilə bədəne dərman yeritmək, iynə vurmaq. [Uşaq dedi:] *Doktor, məni də iynələ!* Mir Cəlal.

3. İynə ilə tikmək, yamamaq və s. *Yorğanın cırığını iynələmək.*

4. Sancıqlamaq, bir–birinə bənd etmək, rəbt etmək. *Kağızları iynələmək.*

5. *məc.* Sancmaq, acılamaq, qəlbinə toxunmaq, toxunan sözlər demək. [Əlyarov:] *Düzələn adam deyil. Əvvəldən vardı hüsn-camalı, indi olub dəli Bayramalı! – deyə o yenə Xəlili iynələdi.* M.Hüseyn. *Gülşən Eyvazı sevdiyini nə qədər gizlətsə də, qızlar bunu duyur, Gülşəni iynələməyə çalışırdılar.* Ə.Vəliyev.

İYNƏLİ *sif.* 1. İynəsi olan (bax **İYNƏ** 3, 4, 5 və 6-cı mənələrdə).

2. *məc.* Kinayəli, istehzalı, qəlbə toxunan, acı. [Əşrəf] *Zakinin iynəli sözlərini xatırladıqca nəşəsizliyi daha da artır.* A.Şaiq. [Müqim bəy Cavanşirə:] *Axi, mən heç bilmirəm, bu iynəli sözlər haradan sənin bəy-ninə giribdir.* S.Rəhimov. *Güldüm, dedim: – Nə yaman; İynəli diliniz var; Uşaqlar, ay uşaqlar!* R.Rza.

İYNƏŞƏKİLLİ bax **İYNƏVARI**.

İYNƏVARI *sif.* İynə kimi, iynəyə oxşar, ucu şiş. *İynəvari yarpaq.*

İYNƏYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları iynə şəklində (şiş, iti) olan. *İynəyarpaqlı ağac.* *Azərbaycanın yalnız bəzi meşələrində iynə-*

yarpaqlı ağaclara rast gəlmək olar. – Adı şam növü iynəyarpaqlı və qarışıq meşələrdə ən geniş yayılmış şam növüdür. H.Qədirov.

İYNƏYARPAQLILAR *is. bot.* Həmişəyaşıl və yarpaqları iynə kimi şiş və ya inkişaf etməmiş halda olan çilpaqtoxumlu ağaclar və kollar şifinin adı.

İYRƏNC *sif.* 1. Özünə nifrət doğuran, ikrah doğuran, qətiyyəən xoşa gəlməyən, mənfur, çox çirkin. [Zeynalın] *üzü olduqca İyrənc bir hal almışdı.* S.Hüseyn. *Salman havalandırbəy pörtərək, eybəcər və İyrənc şəkllə düşdü.* M.İbrahimov. [Casus] *bayquş kimi boyunsuz, bədəninə görə yekə, lakin mütəhərrik başını acaib və İyrənc (z.) bir surətdə hərləyib, .. qapıya baxdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Rəzil, yaramaz, alçaq, mənfur. *..Mən sənə söz verirəm, artıq bu İyrənc yolu təqib etməyəcəyəm.* M.S.Ordubadi. *“Şamdan bəy” komediyasında da yazıçı bizi keçmişin İyrənc tiplərindən birisi ilə tanış edir.* M.Arif.

İYRƏNCİLİK *is.* İyrənc şeyin hal və keyfiyyəti; çirkinlik. // İyrənc şey, İyrənc hərəkət; rəzalət, yaramazlıq, alçaqlıq. *Atamgil həyatdakı İyrənciliyi görən kimi söhbəti kəsdi.* Ə.Vəliyev.

İYRƏNDİRMƏ “İyrəndirmək” dən *f. is.*

İYRƏNDİRMƏK *f.* İyrənməsinə, nifrətinə səbəb olmaq, ikrah etdirmək, çiyəndirmək.

İYRƏNMƏ “İyrənmək” dən *f. is.*

İYRƏNMƏK *f.* Məzəc qəbul etməyən, xoşa gəlməyən şeydən ikrah etmək, diksinmək, nifrət etmək, görə bilməmək, çiyənmək. *İyrənməşəm ağzının suyundan; Qatran qoxusu gəlir buyundan.* M.Ə.Sabir. *..Zeynəb Xudayar bəydən elə İyrənirdi, necə ki, insan qurbağadan İyrənər.* C.Məmmədquluzadə. *Mən dünyada hər şeydən artıq yaltaq adamlardan İyrənirəm.* M.S.Ordubadi.

İYSİZ *sif.* Heç bir iyi, ətri olmayan. *İysiz çiçək.*

İYSİZLİK *is.* Heç bir iyi, ətri olmayan şeyin hal və keyfiyyəti.

İYŞƏKİLLİ bax **İYVARI**.

İY-TOZ: İYİ-TOZU QALMAMAQ – əsər-ələməti qalmamaq, heç bir izi qalmamaq, tamam yoxa çıxmaq, izsiz itmək. *Vaxtilə gör-düyün şeylərin İyi-tozu qalmayıb.* – [Sultan

böy:] *Qoy bir o arşınmalçı gözümə görün-sün, ona mən bir patron çaxım ki, iyi-tozu qalmasın.* Ü.Hacıbəyov; **iyi-tozu görün-məmək** – qətiyyənlə hiss olunmamaq, varlığından heç bir əsər-ələmət olmamaq. *Burada da onların iyi-tozu görünür.*

İYÜL [lat.] Təqvim ilinin yeddinci ayı. *İyul ayının axırında Dilicanın ətrafındakı yaylaqlarda sakin olan el-oba bir vaxtda dolur Dilican dərəsinə.* F.Köçərli. *Göydən yerə od yağdıran iyul günəşi çoxdan günortaya yerinə qalxmış, hətta bir az da qərbə sarı əyilmişdi.* M.Hüseyn.

İYÜN [lat.] Təqvim ilinin altıncı ayı. *İyun gecəsi sərinləşdikcə, elə bil [İkram] üsüyyür, boynunu içinə çəkib getdikcə daha çox büzüşürdü.* Ə.Əbülbhəsən. *Bayırda gözəl ilıq dağ yerlərinə məxsus yüngül tərəvətlər bir iyun sabahı açılırdı.* M.Rzaquluzadə.

İYVARI sif. İyə oxşar, iy kimi. *İyvari ağac.* *İyvari mil.*

İZ is. 1. İnsan və ya heyvan ayağından səth üzərində qalan nişanə; ləpir. *Canavar izi.* *Qarın üstündə dovşan izi var.* – *Talada quzu gördüm; Bir maral izi gördüm; Endim bulaq üstünə; Sevdiiyim qızı gördüm.* (Bayatı). *Dəvə ləpirindən, ayaq izindən; Yolların sinəsi oyuq-oyuqdur.* R.Rza. *Un ələnmmiş kimi ağımış, sarı şoran torpağın üzərində təzəcə ceyran izləri aydın görünürdü.* M.Rzaquluzadə. // Bir şeyin hərəkətindən sonra səth üzərində qalan çuxurluq, xətt, yırım, ələmət və s. *Maşın izi.* – *Abşeron yarımçəzirəsinin dərəyə kənarında olan daşları üstə araba çərçələrinin izi görünməkdədir.* H.Zərdabi.

2. Hər hansı bir şeydən qalan və onun keçmiş varlığına şəhadət edən nişanə, əsər, qalıq, əsər-ələmət. *O gözədə incə bir sirr var, bilinməz; O necə baxışdır, izi silinməz.* A.Şaiq. *..Qocalığım mənfur izlərini təşkil edən qırıışıqları ən əla kirşanlar və boyalar örtə bilməsə də, şamların işığı lazımcına örtə bilər.* M.S.Ordubadi. *Daşlarda, qayalarda izi qaldı; Uzaqlaşan hər əsrin.* O.Sarıvəlli. // Ümumiyyətlə, bir hadisənin, keyfiyyətin və s.-nin olmasına şəhadət edən hal, ələmət, nişanə, qalıq. *Cinayətin izləri.* *Müharibənin izləri.* – *Hüseynəli əminin*

səhbətləri mənə böyük bir xəyanətin izlərini nişan verirdi. M.S.Ordubadi. *Xəlilin üzündəki təbəssüm izləri silinib getdi.* M.Hüseyn. *Analar mübariz sıraya dursun; Dünyadan qan izi kəsilsin deyər.* N.Rəfibəyli.

3. Yol. [Hafizə xanım Qurbana:] *Yolundan, izindən azma! Ə.Haqverdiyev.* [İblis:] *Hakim o sənin hissinə, idrakinə .. əfsus! Ayrılсан izindən olur əğyar ilə mənus.* H.Cavid.

İz açmaq, iz buraxmaq – 1) yeri qalmaq, özündən sonra ələməti qalmaq. *Amma o, yenə də daş kimi hərəkətsiz qaldı. Birdən üçüncü qamçı altında qara bir iz buraxdı.* M.Hüseyn. *Qan [Cavadın] keçə çəkmişindən axaraq qar üzərində iz buraxırdı.* Ə.Vəliyev. *Alınada izlər açdı əzabları xış kimi; İnlədi çöldə bitən yaralı qamış kimi.* B.Vahabzadə; 2) dərin təsir etmək, dərin intiba buraxmaq. [Yaralı zabiti:] *Hələ sən, ah, sən! Sənin kədərin; Məndə bir iz buraxdı xeyli dərin.* H.Cavid. *Qızla anası arasında olan bugünkü səhbət Dilbərın xatirində dərin iz buraxdı.* Ə.Sadiq. **İz azdırmaq** – 1) əsas məsələdən, mötləbdən, fikirdən yayındırmaq, uzaqlaşdırmaq. *Qorxmazın izahatından sonra Saleh öz-özünə bu cür nəticə çıxartdı: – Əvvəlki suallar, nə təhər deyirlər, iz azdırmaq üçün imiş, əsil mətləb axırıncısıdır? Ə.Vəliyev;* 2) bax **iz itirmək. İz itirmək, izi itirmək** – bir cinayətin, hadisənin, işin üstü açılmamaq üçün ələmət və nişanələrinin yox etmək, ört-basdır etmək, gizlətmək. *Buna görə də əhali öz qorxusundan küçədəki meyitləri toplayıb quyulara tökməklə izi itirmək istəmişlər.* M.S.Ordubadi. **İz izləmək** – izini axtarmaq. *Çıxım gədiklərdən, izin izləyim; Ucalardan alçaqları gözləyim.* “Koroğlu”. **İzə düşmək** – yoluna düşmək, yolunu tapmaq. *Çıxıbdır düzə ceyran; Düşübdür izə ceyran; Çox tərlən ovlamışam; Görünmür gözə ceyran.* (Bayatı). **İzi itirilmək** – yox edilmək, məhv edilmək, əlli-ayaqlı itirilmək. *Camaatın halına ağlayan, onun dərdinə dərman axtaranların nasli kəsilir, izi itirilirdi.* H.Sarabski. **İzinə düşmək** – bir şeyin olduğu yeri öyrənmək, bir şeyin bu və ya digər yerdə olduğunu təsdiq edən məlumat əldə etmək,

onun dalısınca getmək. *Müqim bəy izinə düşdüyü işi açmamış, .. heç zaman məsələni örtülü qoyub əl götürmək istəməirdi.* S.Rəhimov. [Qurd Kərim:] *Zindandan qaçmışam bu dağlara mən; İzim düşərək tutdular məni.* S.Rüstəm. [Ovcunu] [dağlara] *aşağıdan qalın aran meşələrində izinə düşdüyü bir maral çəkib gətirmişdi.* Ə.Məmmədخانli. **İZİNİ AZDIRMAQ** – bax **iz azdırmaq**. *..Ola bilsin ki, .. izləyən var. Yəqin izini azdırmaq istəyir.* Ə.Məmmədخانli. **İZİNİ İTİRMƏK** – 1) bax **izi itirmək**; 2) qəsdən çəşdırmaq, sapdırmaq, izini azdırmaq. **İZİNİ TUTMAQ** – izi ilə getmək, təqib etmək. [Pəridux xanım] *atın ləpərinin izini tutub, birbaş gəlib çıxdı çarhovuzun qırağına.* (Nağıl). *Uşaqlar izi tutub getməyə başladılar.* İ.Əfəndiyev. **Nə izi var, nə tozu** – varlığına dəlalət edən heç bir əsər, heç bir ələmət, heç bir nişan yoxdur.

İZAFƏ bax **izafi**. *Mən şairin evinə xəbər vermədən getmişdim, çünki ona izafə xərc vermək istəməmişdim.* M.S.Ordubadı. [Məhərrəm bəy:] *Bəli, bir çox bu kimi izafə xərc-lər aramızda adət olmuşdur.* S.S.Axundov.

İZAFƏT is. [ər.] *dilç.* Təyini söz birləşməsi.

İZAFİ sif. [ər.] Artıq, əlavə. *İzafi xərc.* *İzafi söz.* – [Mirzə Salman:] *Amma hər birisininə yarım milyondan artıq izafi xərc eləmişik.* S.Rəhimov.

◊ **İZAFİ DƏYƏR** iqt. – muzdlu fəhlənin əməyi ilə onun öz iş qüvvəsinin dəyərindən artıq yaradılan və kapitalist tərəfindən havayı mənimsənilən dəyər.

İZAH is. [ər.] Bir fikri, əsəri və s.-ni yazılı və ya şifahi şəkildə aydınlaşdırma, anlatma, şərh etmə, bəyan etmə; şərh, bəyan. [Arif:] *Artıq yetişir, anladım, izahə nə hacət; Qarşımızdakı İblis imiş, eyvah, nə dəhşət!* H.Cavid. *İndi daha Fatmanın nə suala, .. nə də Sadıq kişinin izahına ehtiyacı qalmışdı.* Mir Cəlal. [Rəşid dedi:] *..Dediyim sirrin izahı məhz həmin gündən başladı.* İ.Hüseynov. □ **İzah etmək** – anlatmaq, şərh etmək, açmaq, bəyan etmək. *Məsələni izah etmək.* *Kitabın çətin yerlərini izah etmək.* – *Komissar hadisəni izah etdi.* M.Rza-quluzadə.

İZAHAT is. [ər. “izah” söz. cəmi] Bir məsələni, sözü və s.-ni ətraflı surətdə aydınlaşdırma, şərh etmə, bəyan etmə; müfəssəl izah. *İzahata ehtiyac yoxdur.* – *Bütün bu yuxarıdakı izahat bizi inandırır ki, cənab Şirvanski “Vətən dili” kitabına qiymət verərəkən zəhmət çəkib onun məzmunu ilə lazımı qədər tanış olmamış... F.Köçərli.* *Qulam müəllim artıq bir izahata girişmək istəmədi.* S.Rəhimov. // Bir işin, hərəkətin, hadisənin və s.-nin səbəblərini izah edən yazılı məlumat. *Hadisə haqqında izahat təqdim etmək.* □ **İzahat vermək** – şifahi və ya yazılı surətdə ətraflı şərh etmək, aydınlaşdırmaq, məlumat vermək. *Hacı Manağ izahat verməyə başladı..* S.Hüseyn. *Başqa bir otağa girdilər, müdir izahat verərək dedi: – Bu qızlar məzhəkəçilik və nədimlik öyrənmiş qızlardır.* M.S.Ordubadı. *Eldar sözə qarışıb, onun dediklərini təsdiq etdi və mənə izahat verdi..* M.Rzaquluzadə.

İZAHATÇI bax **izahçı**.

İZAHATÇILIQ bax **izahçılıq**.

İZAHÇI is. 1. Muzeylərdə, sərgilərdə və s.-də baxmaq üçün qoyulmuş şeylər haqqında gələnlərə məlumat verən işçi.

2. Təfsirçi, şərhçi.

İZAHÇILIQ is. İzahçının işi, vəzifəsi.

İZAHEDİCİ sif. Aydınlaşdıran, izah edən, şərh edən, izahat mahiyyətində olan. *İzahedicisi məlumat.* – *Ancaq verdiyim izahedicisi suallara Ağarəhim çox qəşəng cavablar verdi.* S.Rəhman.

İZAHEDİLMƏZ sif. İzah edilə bilməyən, anlaşılmaz, müəmmalı, qəribə. *İzahedilməz hərəkət.* *İzahedilməz hiss.*

İZAHLI sif. Sözləri izah edən, onların mənalərini açan. *İzahlı lüğət.* *İzahlı mətn.*

İZAHSIZ sif. İzahı, şərhini olmayan, izahı verilməmiş. *İzahsız mətn.* *İzahsız lüğət.*

İZAXTARAN bax **iztapan**.

İZAL [ər.]: **izal(ə) olmaq** nifr. – rədd olmaq, çəkilib getmək. *Cəbi qarını açıb mayora dedi: – Ağə, izal olun!* N.Vəzirov. [Əli dayı:] [Şah] *izalə olur, ancaq bizim arxalandığımız sərbazları da özü ilə aparır.* P.Makulu.

İZÇİ bax **iztapan**. // Bir şeyin izinə düşüb axtaran.

İZDİHAM *is.* [ər.] Bir yerə çoxlu camaat yığılması, çox qələbəlik, böyük camaat kütləsi. *Cümə günü olduğu üçün hər tərəfdə böyük bir izdiham vardı.* S.Hüseyn. *Körpüdə izdiham çox idi.* T.Ş.Simurq. *Adamın ucu-bucağı yox idi, izdiham sel kimi axırdı.* C.Cabbarlı. // Çoxlu adam yığılmış yer, tünlük, basırıq, qələbəlik. *Sabahdan Mehdi bəyin evində böyük izdiham var idi. Çünki Şəban Gülsümü onun evinə gətirmişdi.* Ə.Haqqverdiyev.

İZDİHAMLI *sif.* Qələbəlik, tünlük, basırıq, çoxlu adam olan. *İzdihamlı yer. İzdihamlı mitinq.* – [Ceyran:] *..İzdihamlı şəhər küçələrində səndən qaçmağım qorxudan deyildi.* S.Hüseyn. *Arvad nədir, belə izdihamlı yer nədir?* T.Ş.Simurq. *Yunis həyət qapısından şəhərin geniş, izdihamlı küçələrinə çıxdı.* Mir Cəlal.

İZDİHAMLI LIQ *is.* Çoxlu adam olan, qələbəlik yerin halı; gurultululuq.

İZDİVAC *is.* [ər.] *kit. köhn.* Evlənmə. *Bu izdivac hər iki tərəfin əqidəsində faydalı idi.* Ə.Haqqverdiyev. *Şəmsiyyə ilə Səliminin izdivacı [Həkimülmülkə] siyasi cəhətdən də lazım idi.* M.İbrahimov. □ **İzdivac etmək** *kit. köhn.* – evlənmək.

İZ-ƏLAMƏT *bax iz* 2-ci mənada.

□ **İz(i)-əlamət(i) qalmamaq (olmamaq, görünməmək)** – varlığına dəlalət edən heç bir şey, heç bir əlamət, heç bir nişanə qalmamaq. [Leylək Ələmdar] *ağası ilə birlikdə bütün həyatı, bağcanı bir-birinə vurdu, ancaq Alağözdən heç bir iz-əlamət görünmədi.* S.Rəhimov. // Yox olmaq, məhv olmaq, ortadan silinib getmək.

İZ-ƏSƏR *bax iz-əlamət.* □ **İz(i)-əsər(i) qalmamaq (olmamaq, görünməmək)** – *bax izi-əlaməti qalmamaq (olmamaq, görünməmək)* (“iz-əlamət”də).

İZHAR [ər.] 1. Aşkar etmə, meydana çıxarma, göstərmə, bəlli etmə, bildirmə. // Bəlli, aydın, məlum. *Bir gülüzlü niğar, sərv-i-xoşrəftar; Cümlə xalqa izhar, bəllidi adi.* Aşiq Saleh. □ **İzhar etmək (eləmək, qılmaq)** – zahirə çıxarmaq, aşkar etmək, açmaq, bəlli etmək, bildirmək. *Kimə kim, dərdimi izhar qıldım, istəyib dərman; Özümdən həm bətar bir dərdə onu mübtəla*

gördüm. Füzuli. *Qorxudan başımıza gələn macəranı heç kəsə izhar eləmədik.* C.Məmmədquluzadə. *Necə hər gizlini mən eyləyib izhar, yazım; Qorxmayıb Qaxqulu bəydən elə təkrar yazım?* Ə.Nəzmi.

2. *köhn.* Bir sıra birləşmələrin birinci tərkib hissəsi; məs.: izhari-nifrət, izhari-təəssüf, izhari-təşəkkür və s. *Budur qonşularımızın hal həyatda olan şair və ədibləri haqqında etdiyi izhari-məhəbbət və müvəffəqiyyət və izhari-sədaqət və xüsusiyət!* F.Köçərli. [Mürtəcelər] *fikirsiz və mütaliasız qiyam barəsində izhari-nəzər edib, öz keçəcəklərini unudublar.* M.İbrahimov. □ **İzhari-nifrət etmək (bildirmək)** *köhn.* – öz nifrətini izhar etmək, bildirmək. [Məşədi İbad:] *Bax, elə yaz ki, xalq oxuyub Rüstəm bəyə izhari-nifrət eləsin.* Ü.Hacıbəyov. **İzhari-təəssüf etmək** *köhn.* – öz təəssüfünü bildirmək. **İzhari-təşəkkür etmək** – öz təşəkkürünü bildirmək. *Məcmuamızın açılmağı barəsində .. telegram və məktub göndərənlərdən nəhayət dərəcədə məmnun olub, bizi yada salanlara izhari-təşəkkür edirik.* “Mol. Nəsr.”

İZİN *is.* [ər.] İcazə, rüsxət. *İzin istəmək. İzin vermək.* – *Ələsgərəm, eşq oduna qalanam; İzin versən, yar, başına dolanmam.* Aşiq Ələsgər. *İki ay bundan qabaq naçalnikdən izin alıb getmişdim kəndimizə anamın ziyarətinə.* C.Məmmədquluzadə. *Aman bacım, izin ver, gedim, görün mən onu; Könlümün ilk dostunu.* B.Vahabzadə.

İZİNCƏ *zərf* İzi ilə, ardınca, arxasınca, təqib edərək. *Birinin izincə getmək.* – *Vahid bələd adam kimi dala baxmadan, atası da onun izincə yüyürdü.* Mir Cəlal.

İZİNLİ *sif.* 1. İcazəli, icazəsi olan, icazə (izin) almış, rüsxətli.

2. İcazə verilən, izin verilən, yol verilən.

İZİNSİZ *zərf* İcazəsiz, icazə olmadan, icazə verilmədən. *Bəzi vaxt atasından və qardaşından izinsiz yadların toylarına anası öz qızını göndərirdi.* R.Əfəndiyev. [Qulu:] *Özün buyurubsan ki, izinsiz sənin otağına girməydim.* S.S.Axundov. *Verdiyev vacib iş üçün gələn tövr ilə izinsiz içəri girdi.* Mir Cəlal.

İZLƏMƏ “İzləmək”dən *f.is.*

İZLƏMƏK *f.* 1. Birinin izi ilə, ardınca getmək, təqib etmək, izinə düşmək. – [Xəy-yam:] *Yox, oxşayacaq ruhumu bir zərrə saadət; İzlər məni hər dürlü fələkət.* H.Cavid. *Sarıbənzir uşaqlar həyəcanla bu məhbusları izləyirdilər.* S.Vəliyev. *Mən inamla irəliləyən Rəşidi addım-addım izləyirdim.* M.Rzaquluzadə. // İzinə düşüb axtarmaq, aramaq. *Oğrunu izləmək.* – *Böyük bir mahalın divanı yerindən tərpənilib Nəbini izləməyə başlamışdı.* S.Rəhimov. // Göz qoymaq, güdmək. *Üstü örtülü səbətlərdən şübhələnməmiş polis xəfiyyəsi, uzaqdan-uzağa Qulam dayını izləyirdi.* M.Hüseyn. *Maya daha diqqətlə ərini izləyərək, onda başqa bir qadın iyini duyduqda sarsılmışdı.* M.İbrahimov. [Teymur Zərifəyev deyir:] *Biz illər uzununu sənin həyatınla maraqlanmış, hər addımını izləmişik.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* Birinin yolu ilə getmək, onun yolunu davam etdirmək, dalınca getmək. *Bir dramaturq olaraq [Ü.Hacıbəyov] məhz M.F.Axundov və C.Məmmədquluzadənin dramaturji üslubunu izləyərək .. misli görünməmiş komediyalar yazmışdır.* Ə.Sultanlı.

3. *məc.* Təqib etmək, göz qoymaq, mün-təzəm tanış olmaq. *Gündəlik mətbuatı izləmək.* – *Firidun .. diqqətlə qəzetləri izləyirdi.* M.İbrahimov.

İZLƏNMƏ “İzlənmək” dən *f.is.*

İZLƏNMƏK *məc.* Təqib olunmaq. .. *Po-lis idarəsi tərəfindən izləndiyini və ələ düş-çəyini görüb ailəsi ilə bərabər İspaniyaya köçdü.* S.Vəliyev.

İZLƏTDİRMƏ “İzlətdirmək” dən *f.is.*

İZLƏTDİRMƏK *bax izlətmək.*

İZLƏTMƏK *icb.* İzi ilə tapdırmaq.

İZOXƏT *is.* [yun. isos və ər. xətt] *geofiz.* Coğrafiya xəritəsində: müəyyən fiziki kəmiyyət (təzyiq, temperatur, rütubətlik və s.) göstəricisi olan yerləri birləşdirən xətt.

İZOLƏ: **izolə etmək** *tex.* – hər hansı elektrik məftilinin üstünü müxtəlif vasitələrlə örtmək yolu ilə bunları xarici mühit ilə təmasdan qorumaq. *Elektrik məftilini izolə etmək. Kabeli izolə etmək.*

İZOLƏEDİCİ *sif. tex.* İzolyasiya edən, ayıran, izolyator. *İzoləedic materiallar.*

İZOLYASIYA [fr.] *tex.* 1. İzolə edən material; izolə edən qurğu, cihaz və s. *İzol-yasiya materialları.* – *Sarınmış naqillərin izolyasiyaları pambıq, iplik, ipək, .. şüşə və s. materiallardan hazırlanır.* P.Rüstəmzadə.

2. *Bax izolə.*

İZOLYASIYALI *sif. tex.* İzolyasiyası olan. *İzolyasiyalı məftil.*

İZOLYATOR [fr.] 1. *elektr.* Elektrik keçir-məyən material, maddə. *İzolyator zavodu.*

2. *elektr.* Elektrik məftillərini bənd və izolə etmək üçün rolük, fincan. *Yüksək volt-lu izolyator. Asma izolyator.*

3. *tib.* Yoluxucu xəstəliyi olan xəstələri və dəliləri saxlamaq üçün xüsusi otaq, bina (xəstəxanada və s.–də).

İZOMERLƏR [yun.] *kim.* Kimyəvi tərkibi və molekulyar çəkisi eyni, lakin fiziki və kimyəvi xassələri isə başqa-başqa olan kim-yəvi birləşmələr. *Bu kimi eyni tərkibə malik müxtəlif xassəli və müxtəlif quruluşlu maddələrə izomer maddələr deyilir.* M.Möv-sümzadə.

İZOTOPLAR [yun.] *xüs.* Eyni kimyəvi element atomlarının radioaktivliyə və atom çəkisinə görə bir-birindən fərqlənən formaları. *Radioaktiv izotoplar. Uran izotop-ları.* – *Alimlər radioaktiv izotopların köməyi ilə pambıqdan müxtəlif parçalar almaq üçün səmərəli üsullar hazırlamışlar.* (Qəzetlərdən).

İZSİZ 1. *sif.* İzi olmayan; heç bir iz, nişanə, əlamət, əsər qalmamış. *İzsiz yol.* – *Keçib izsiz yerlərdən; Aparan billəm xəbər.* M.Seyidzadə.

2. *zərf* Heç bir iz buraxmadan, özündən sonra heç bir iz qoymadan. *İzsiz yox olmaq. Heç bir şey izsiz keçib gedə bilməz.*

İZSİZ-SORAQSIZ *bax izsiz* 1-ci mənada.

İZSİZ-TOZSUZ *bax izsiz-soraqsız.*

İZTANIYAN, İZTAPAN *is. və sif.* Yaxşı iz taniyan, iz ilə tapan; ləpirci, izçi. *İztapan ovçu. İztapan kəşfiyyatçı. İztapan tula.* – *Tül-kü və xüsusən qurd ovuna çıxarkən, ovçu soyuqanlı və cürətli, mahir iztapan olmalıdır.* M.Rzaquluzadə.

İZTİRAB *is.* [ər.] Təlaş, təşviş, daxili həyəcan, narahatlıq, mənəvi əziyyət, nigarançılıq. *Böylə əldən getdiyim gər bilsə yar əldən gedər; İztirabım görsə bəhri-bikənar əldən gedər.* Qövsü. [Arif Xavərə:] *Sorma,*

heç sorma, nazənin Xavər! Məni məhv etdi iztirabü kədar. H.Cavid. [Mehribanın] qəlbinin iztirablarını ovunduracaq bir arxadaşa nə qədər ehtiyacı vardı. S.Hüseyn. □ **İztirab etmək** – həyəcanlanmaq, narahat olmaq, təşviş etmək. *Etmə, canım, iztirab; Tələsmə, çox ertədir.* A.Səhhət. **İztirab keçirmək (çəkmək)** – mənəvi əzab çəkmək, həyəcan keçirmək, narahatlıq içində olmaq. *..Simasından onun hirs, əsəbilik və dərin bir iztirab keçirdiyini görmək olardı.* S.Rəhimov. *Yaxın günlərdə buraya [kame-rayaya] atılan Qədir hamudan artıq iztirab çəkirdi.* Mir Cəlal. **İztirab vermək** – bax **iztiraba salmaq**. *Məni hərdəm yada sal, qadan alım; Rəhm elə, yar, vermə bunca iztirab.* “Abbas və Gülgöz”. **İztiraba düşmək** – təşvişə düşmək, həyəcana düşmək, əsəbiləşmək, narahat olmaq. *Xubani-hərəm gördülər ki, bir qərribə iş üz verdi, çox xof və iztiraba düşdülər.* M.F.Axundzadə. *İndi neçə saat idi ki, əri getmişdi. Gec gəldiyindən arvad iztiraba düşüb vurnuxurdu.* Ə.Haqqverdiyev. **İztiraba salmaq** – təşvişə salmaq, narahat etmək. *Bu isə məni iztiraba salırdı.* S.S.Axundov.

İZTİRABLI *sif.* Təşvişli, həyəcanlı, əzablı, əziyyətli, ağır; əzab və əziyyətlə dolu. *İztirablı günlər keçdi.* – *Xalıqverdi iztirablı və intizarlı dəqiqələr keçirir, nigarançılığı hər an artırdı.* Ə.Vəliyev. *Leyla dəri yumağını coşqun bir hərəkətlə köksünə basıb, iztirablı bir intizar içərisində dayandı.* Ə.Məmmədخانlı.

İZ-TOZ bax **iz** 2-ci mənada. [Yasəmən:] *Yadınızdadırmı, biz oxuyanda bunların heç izi-tozu da yox idi.* S.Rəhman. □ **İzi-tozu qalmamaq (olmamaq, görünməmək)** – bax **iz(i)-əlamət(i) qalmamaq**

(“**iz-əlamət**”)də. [Fatma xala:] *Deyirlər əfəndi deyib ki, bu yaxında [Allah] bu yəcuc-məcucə bir toy tutsun ki, bunların heç izi-tozu qalmasın.* Ə.Əbüllhəsən. **İzini-tozunu itirmək** – 1) bir şeydən, hadisədən heç bir iz qoymamaq, heç bir əsər-əlamət qoymamaq, tamamilə yox etmək, yoxa çıxarmaq. *Bir adam ki ağasının Məkkə qurşağını boğazına dolaya, gecənin qarantılığında onun izini-tozunu itirə, var-yoxunu sil-süpür eləyə, .. daha nə üçün vəziyyətdən razı olmazdı.* S.Rəhimov; 2) bir cinayətin, işin üstü açılmamaq üçün onu ört-basdır etmək; izini itirmək.

İZZƏT *is.* [ər.] Hörmət, şərəf, etibar. *Arvadın isməti – ərin izzəti.* (Ata. sözü). *Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü; Kim çox olmaqdan qılıbdır çox əzizi xar söz.* Füzuli. *Nəbati istəməz sənsiz dünyanı; İzzəti, hörməti, şövkəti, şanı.* Nəbati. [Teymur ağa:] *Məyər xan ona verdiyi ixtiyar və izzət bəs deyil?* M.F.Axundzadə. [İmran:] *..Bunlar hansı dağı qoyub dağ üstə; Neçindir bu hörmət, izzət onlara!* B.Vahabzadə.

İZZƏTİ-NƏFS *is.* Heysiyyət, mənlik hissi, şərəf. *İzzəti-nəfsini qorumaq. İzzəti-nəfsinə toxunmaq.* – *Qadınlarda şərəf və izzəti-nəfs daha yüksəkdir.* M.S.Orduvadi. *Ayrım qızı .. naxır sahiblərinin töhmət və məzəmmətlərini izzəti-nəfsinə sığıtdıra bilmədiyindən Kərim babanın arxasınca hər gün söylənərdi.* A.Şaiq. *Mənim bu sifarişim nə qədər səmimi olsa da, yənə də Fərhad bəyin izzəti-nəfsinə toxunmuşdu.* Qantəmir.

İZZƏTİ-ŞƏRƏF *is.* Hörmət, şərəf, etibar, yüksəklik. *Ailənin izzəti-şərəfini qorumaq.*

İZZƏTLİ *sif.* Hörmətli, şərəfli, əziz, izzət sahibi.

Jj

J Azərbaycan əlifbasının on beşinci hərfi. bax **je**.

JAKÉT *is.* [*fr.*] Qısa qadın üst paltarı. *Jaket geymək. Jaket isti saxlayır. – Jaketinin altından yaxalığı salınmadan geydiyi köynəyin yaxası nəzəri-diqqəti cəlb edirdi.* S.Hüseyn. [Füzə] *əlini dirsəkdən ilməsi qaçmış sarımtıl, nımdaş jaketinin cibinə saldı.* İ.Məlikzadə. *Əynindəki zolaqlı qırmızı jaket [Şahnazın] köksünü sıxırdı.* İ.Şıxlı.

JALƏ *is.* [*fars.*] 1. Şeh, şəbnəm. *Güldü gül, açıldı nərgiz, lalə doldu jalədən.* Füzuli. *Bitir çəməndə lalələr, əlində al piyalələr; Səhər zamanı dür kimi düşər ot üstə jalələr.* A.Səhhət. *Səhər zamanıydı, əsərkən yellər; Düşərkən jalələr oyatdı səni.* Ə.Cavid.

2. *məc.* Göz yaşı mənasında. *Çün gəldi özünə, qıldı nalə; Yağdırdı xəzanı üzrə jalə.* Füzuli. *Zaman silər ürəklərdən naləni; El unudar göz yaşını, jaləni.* S.Rüstəm.

JALÜZ *is.* [*fr.*] Nazik materiallardan qayrılan qat-qat pəncərə pərdəsi.

JANDÁRM(A) *is.* [*fr.*] 1. Jandarmeriyada xidmət edən polis məmuru. *..Əziz bəy jandarma gücü ilə bizi əsir kimi dübarə Hacı-xoşoya qaytarıb..* C.Məmmədquluzadə. [Birinci işçi:] *Nikolay taxta çıxıb gəlsə yarın; Ona jandarma olurdu..* H.Cavid. *Jandarm zabitinin qan beyninə vurdu.* M.Hüseyn.

JANDARMALIQ bax **jandarmeriya**.

JANDARMÉRİYA [*fr.*] Çar Rusiyasında və burjuaziya ölkələrində siyasi mühafizə və inqilabi hərəkətə qarşı mübarizə üçün xüsusi polis qoşunları. *Bu adam .. çar jandarmeriyasından böyük bir mükafat deyil, ağır bir cəza alacaqdır.* M.S.Ordubadi.

JANR [*fr.*] 1. İncəsənətin hər hansı bir sahəsində süjet və üslub cəhətdən səciyyəvi olan əsərlər növü. *Roman janrı. Epik janr.* // Məişət mövzusunda çəkilən şəkil. *Sərgidə nümayiş etdirilən əsərlər janr və mövzu etibarilə rəngarəngdir.* (Qəzetlərdən).

3. Üslub, tərə. *Janr, musiqi sənətində ümumi əlamətlər əsasında toplanmış əsərlərin formasına deyilir.* Ə.Bədəlbəyli.

JANRİST [*fr.* genre-dən] Məişət mövzusunda şəkillər çəkən rəssam.

JARQÓN [*fr.*] *dilç.* Ümumxalq dilindən ayrılan və öz spesifik söz və ifadələri ilə ondan fərqlənən müəyyən ictimai və ya peşəkar qrupunun danışdığı dil. // Yalnız müəyyən ictimai qrup içərisində başa düşülən şərti dil.

JE “J” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

JELATİN [*fr.*] Məhlulu soyudulduqda həlməşik hala keçən üzvi zülali maddə (texnikada, fotoqrafiyada, təbiətdə və s.-də işlənir).

JELATİNLƏŞDİRİLMƏ “Jelatinləşdirilmək”dən *f.is.*

JELATİNLƏŞDİRİLMƏK *məc. kim.* Üzvi zülali maddənin məhlulunu soyutmaqla həlməşik halına salınmaq.

JELATİNLƏŞMƏ “Jelatinləşmə”dən *f.is.*

JELATİNLƏŞMƏK *f. kim.* Üzvi zülali maddənin məhlulu soyuyaraq həlməşik halına düşmək.

JELE *is.* [*fr.*] Meyvə şirələrindən hazırlanan həlməşik desert yeməyi.

JELONKÁ *is. köhn.* [*rus*] Keçmişdə: quyulardan neft çıxarmaq üçün işlədilən vedrəyə oxşayan uzunsov qab. *Nefti quyudan jelonka deyilən iri dəmir qablarla çıxarırlar.* A.Şaiq. [Fəhlələr:] *Ağa, jelonka düşdü quyunun içinə.* A.Səhhət.

JELONKAÇI *is. köhn.* Keçmişdə jelonka ilə quyudan neft çəkən fəhlə.

JELONKAÇILIQ *is. köhn.* Jelonka ilə quyudan neft çəkən fəhlənin işi, peşəsi.

JENŞÉN [*çin.*] *bot.* Uzaq Şərqdə bitən və kökündən təbabətdə istifadə edilən ot bitkisi. *Vətəni Uzaq Şərq olan jənşen bitkisinin kötüyündə qiymətli dərman maddəsi olur.*

JEST [*fr.*] 1. Əl-qol hərəkəti.

2. *məc.* Nəzərə çarpdırmaq üçün görülən iş, edilən hərəkət.

JETÓN [*fr.*] 1. Metal nişan; medal.

2. Metal marka. *Kassadan alınan çeki – dəmir jetonu avtomata salmaq lazımdır.*

JİLÉT [*fr.*] Pəncək və s. altından geyilən qısa, qolsuz və yaxasız geyim. *Hər kəs yaxalığını, vizitkasının atəklərini, jiletinin düymələrini sahmanladı.* M.S.Ordubadi. *Teymur*

müəllim balaca, arıq bir kişi idi. Əyninə köhnə modalı məxmər jilet geyər, başına araqçın qoyardı. Ə.Sadiq.

JİLETKÁ bax **jilet**. *Rzaqulu xan bütün əlbisəsini töküüb, şiddəti-hərərətdən fəqət bir jiletka ilə oturub, İran kəndlilərinin ürəyənli-ğünü təsvir edirdi. M.S.Ordubadi.*

JİLETLİ *sif.* 1. Jileti olan. *Jiletli kostyum.*

2. Jilet geymiş, əynində jilet olan. *Jiletli kişi.*

JİLETLİK *sif.* Jilet üçün yarayan.

JİRÓ *is. [ital.]* 1. Nağd olmayan hesab növü.

2. Həvalə qeydi, indossament.

JİRONDÁ [*fr.*] *tar.* XVIII əsrdə Fransa burjua inqilabı dövründə iri burjuaziyanın mənafeyini əks etdirən və əksinqilab tərəfinə keçmiş olan siyasi qruplaşma [Fransanın Jironde (Dironde) departamentinin adından].

JİRONDİST [*fr.* Dironde-dən] *tar.* Jironde partiyasının üzvü, jironde tərəfdarı.

JİROVKÁ [*rus. ital. giro-dan*] *məl.* Qarşılıqlı borcun ödənilməsi haqqında haqq-hesab əməliyyatı və bu əməliyyat üçün əsas olan sənəd.

JİTİYE *is. [rus.]* Müqəddəslərin tərcümeyi-halı.

JMIX *is. [rus.]* Yağlı bitkilərin yağı çıxarılmış toxumlarının qalığı. *Jmix unu* (üyüdülmüş, un halına salınmış jmix). – *Çiyidin yağı çıxarıldıqdan sonra yerdə qalan maddədən hazırlanan jmixdə 40–43% zülali maddə və müəyyən miqdarda yağ olduğundan heyvanlar üçün çox yaxşı yemdir. M.Qasımov.*

JMIXDOĞRAYAN *sif. və is. k.t.* Jmixi doğrayıb xırdalayan (maşın).

JOKEY [*ing.*] Cıdırda, çapışmada peşəkar sürücü, minici. *İstəyir ki, belindəki; Yarışlarda nəmər alan jockey deyil; Vuruşlarda zəfər çalan igid olsun!* B.Vahabzadə.

JONQLYÓR [*fr.*] Əlləri ilə bir neçə şeyi məhərətlə atıb-tutan sirk artisti.

JONQLYORLUQ *is.* 1. Jonqlyoron (sirk artistinin) işi, peşəsi.

2 *məc.* Hoqqabazlıq. *Jonqlyorluq etmək.*

JÜLİK [*rus.*] Xəspuş, cibgir, oğru; fırıl-daççı. [Həsən:] *Adlarını ağa qoyublar, hamısı julikdirlər, julik!.. Ə.Haqverdiyev. Hanı o .. dükançı Hüseyn? Ədə, o yaman julik, yaman adam.. A.Şaiq. [Neməttullayev:] Hərçənd siz [Qiyasəddin] biz kooperatoru kişi*

hesab eləmirsiniz, ancaq biz də kişiyik, biz julik deyilik. S.Rəhimov. Çıxdı səd heyf, əlimizdən ol ədalət kani; O juliklər yatağı, köhnə Quba meydanı. Ə.Vahid.

JULIKLİK *is.* Xəspuşlük, cibgirlik, fırıl-daçılıq.

JURNÁL [*fr. journal*] 1. Kitabça şəklində nəşr edilən dövrü məcmuə. *Aylıq jurnal. Tibb jurnalı. Moda jurnalı. Ədəbiyyat jurnalı.* – *Bu axır vaxtlarda müsəlman qəzetləri və müsəlman jurnalları övratlarımızə dair bir para məqalələr yazıblar. C.Məmmədquluzadə. Masanın üstündə gözlük, qələmdan; Qəzetlər, jurnallar, cild-cild kitablar. B.Vahabzadə.*

2. Hadisələri və s.-ni müntəzəm surətdə qeyd etmək üçün dəftər, ya kitab. *Məktəb jurnalı. Növbə jurnalı.* – *Müəllim jurnalını götürüb getdi, biz də kitablarımızı sinifdə buraxıb küçəyə çıxdıq. T.Ş.Simurq.*

JURNALİST [*fr. journal-dan*] Jurnalistika ilə məşğul olan peşəkar ədəbi işçi. *Azərbaycan milli operasının banisi Üzeyir Hacıbəyov eyni zamanda məşhur bir jurnalist olmuşdur.* – *Azərbaycan mətbuatı tarixində [C.Məmmədquluzadə] böyük və istedadlı bir jurnalistdir. M.İbrahimov.*

JURNALİSTİK bax **jurnalistik**.

JURNALİSTİKA [*fr. journal-dan*] 1. Jurnallarda, qəzetlərdə ədəbi-publisistik fəaliyyət. *Jurnalistika ilə məşğul olmaq.* – *“Molla Nəsrəddin” birinci olaraq bizdə satirik xarakter daşıyan jurnalistika məktəbi yaratmışdır. M.İbrahimov.*

2. *top.* Dövrü nəşrlərin məcmusu. *Azərbaycan jurnalistikası.*

JURNALİSTLİK *is.* Jurnalistika ilə məşğul olma, jurnalistin işi, peşəsi. *C.Məmmədquluzadənin 40 ilə yaxın ədəbi və 20 ildən artıq davam edən jurnalistik fəaliyyəti “imperializm və proletar inqilabları” dövrünə təsadüf edir. M.İbrahimov.*

JÜRİ [*fr. jury*] Konkurslarda, yarışlarda, sərgilərdə və s.-də mükafat təyin edən müntəzəmsiz heyəti; həkəm. [Kamil:] *..Mən jürinin üzvüyəm, konkursda iştirak edə bilmərəm. M.Süleymanov. [Qurban Pirimov] respublikanın bir çox olimpiadalarında jüri heyətinin üzvü olmuşdur. Ə.Bədəlbəyli.*

Kk

K Azərbaycan əlifbasının on altıncı hərfi. bax **ke**.

KABAB *is.* [ər.] Köz üstündə şişdə, yaxud od üzərində tavada doğranmış ətədən, balıqdan bişirilmiş xörək. *Kabab bişirmək. Kababa qonaq etmək. Kabab çəkmək* (tikə ətleri şişə keçirmək). – *Kababı köz öldürər; İgidi söz öldürər.* (Ata. sözü). ..*Evin dahlında Şaq-qulu manqalın üstə kabab bişirirdi. Çəmən-zəminli.* [Səmədin] *burnuna xoş, ağız sulandırnan kabab iyi dəydi.* İ.Hüseynov.

♦ **Kabab etmək (ciyəri, ürəyini)** *klas. məc.* – yandırmaq, yaxmaq. *Odlara salıb fəraqət əhlin; Yaxub ciyərin kabab edən eşq!* Xətayi. *Könül, uyma bivaşaya; Axır səni xarab eylər; Salıb eşqin atəşinə; Ciyərin kabab eylər.* Q.Zakir. **Kabab olmaq (ürəyi və s.)** – od tutub yanmaq, alışıb-yanmaq. *Ürəyi kabab oldu. – Atəşi-eşqində dil kabab olmuş; Dolanır, çevrilir pərvanələnməmiş.* M.V.Vidadi. *Füqəralar yanıbən zülm oduna oldu kabab.* S.Ə.Şirvani. **Kababa dönmək məc.** – yanmaq, yaxılmaq. [Umud:] *Dilin də yoxdu? Qalx yuxarı. Əslidən soruş. Dənən dədəmin ciyəri kababa dönüb.* İ.Məlikzadə.

KABABÇI *is.* Kababxanada işləyən adam. [Vəli:] *Yoxsa öz oynamağın barəsində kababçı Həsən kimi böyük bir tənqidçinin rəyini soruşmaq istəyirdin? Ə.Haqverdiyev.* // Sif. mənasında. *Kababçı dükanı.*

KABABÇILIQ *is.* Kababçı peşəsi. *Əhalinin bir qismi də xırda ticarətlə – çayçılıq, kababçılıq, həliməşçılıq, bəzzazlıqla məşğul olardı.* H.Sarabski.

KABABÇİLOV *is.* Xuruşu kabab olan çilov. *Təbrizdən yeni gələn bir tanış deyirmiş ki, Həsəni Təbrizdə gördüm, mənə kababçıloma qonaq etdi.* Qantəmir.

KABABXANA *is.* [ər. kəbab və fars. ...xanə] Kabab bişirilib satılan ictimai işlə müəssisəsi. *Piri məşını gölün qırağındakı kababxananın qabağında saxladı.* İ.Məlikzadə.

KABABLI *sif.* Kabab olan, kababla yeyilən, yanında (içerisində) kababı olan. [Yarməmməd:] *Möhtərəm sədrin kabablı çörəkdən xoşu gəlir.* M.İbrahimov.

KABABLIQ *sif.* Kabab bişirmək üçün yarayan. *Kabablıq ət.* – [Qəmər:] *Əti kabablıq (z.) doğrayıb duzlayacaqsan.* S.S.Axundov. [Mirzə Qulam:] *Bizim bu oğlana bir dörd kilo kabablıq erkək əti ver!* Mir Cəlal.

KABALİSTİKA *is.* [qədim yəhudi dilində – rəvqəyət] 1. Mistik təsəvvürlər və mərasimlər.

2. *məc.* Anlaşılmaz, dolaşlıq, müəmmalı.

KABARDALI *köhn. bax kabardin.* *Soyuq və boranlı bir gecədə məzkur abxazlının süd qardaşı kabardalı Səfər bəy ona qonaq olur.* F.Köçərli.

KABARDİN *is.* Kabarda-Balkariyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsubadam. *Kabardin dili. Kabardin ədəbiyyatı.*

KABARDİNCƏ *sif.* və *zərf* Kabardin dilində. *Kabardincə kitab. Kabardincə danışmaq.*

KABARÉ [fr.] Estradası olan restoran, kafé.

KABEL [holl.] Elektrik enerjisini, səs siqnallarını nəql etmək üçün üstü hermetik örtülü məftil. *Elektrik kabeli. Dəniz teleqraf kabeli. Telefon kabeli. Sualtı kabel.*

KABİNÉT [fr.] 1. Evdə zehni işlə məşğul olmaq üçün xüsusi otaq; iş otağı. *Advokat Əlabbas bəy kabinetində əyləşib çay içirdi. Ə.Haqverdiyev. Sərdar Rəşid .. kabinetini boşaltdı.* M.S.Ordubadi.

2. İdarə və müəssisələrdə məsul şəxslərin məşğuliyyəti üçün ayrılmış otaq. *Direktorun kabinetini. – Mən [müdirin] kabinetinə girəndə, şöbə müdirlərini toplayıb nə barədə işə danışırdı.* M.Hüseyn. *Birinci katibin kabinetindən əsədilan zil qışqurtu Səmədi diksindirirdi.* İ.Hüseynov.

3. Kabinet üçün mebel komplekti. *Köhnə stildə kabinet.*

4. Xüsusi məşğələlər üçün müvafiq avadanlıqla təchiz edilmiş ayrıca otaq (məktəblərdə, elmi tədqiqat müəssisələrində və s.-də). *Fizika kabinetini. Kimya kabinetini. İdman kabinetini.* // Xüsusi olaraq təchiz edilmiş müalicə otağı. *Rentgen kabinetini. Tibb-kosmetik kabinetini.*

5. Restorarlarda və öyləncə yerlərində ümumi zalda oturmaq istəməyənlər üçün ayrılmış xüsusi otaq. *Nişanlısının Nəsir bəyin oğlu ilə .. restorana girən görüb, o da daxil*

oldu. *Qulluqçudan bunların tutduğu kabineti bilib, gəlib qapını döydü. Ə.Haqverdiyev.*

6. Hökuməti təşkil edən nazirlər heyəti; hökumət. *Kabinetin dəyişməsi. Yeni kabinet. Kabinet böhranı.*

◊ **Kabinet adamı, alimi** və s. – həyat və praktika ilə canlı əlaqəsi olmayan adam, alim və s. haqqında. **Kabinet royalı** – kiçik royal.

KABINETÇİLİK *is. isteh.* Canlı həyatdan uzaq düşmə; kabinetdə qapanıb real həyatdan xəbərsiz qalma, mücərrədliyə meyil; nəzəriyyəbazlıq.

KABİNƏ [*fr.*] 1. Budka şəklində kiçik otaq. *Səsvermə kabinəsi. Pilot kabinəsi. Yük maşınının kabinəsi. Telefon kabinəsi. – Endi qəhrəmanım səmən yerə; Çıxdı kabinədən, daldı göylərə. M.Rahim. Mədəd zor-güc Gülsəni kabinədə oturdu. Ə.Vəliyev.*

2. Bax **kabinet** 2-ci mənada. *Nazir onları öz kabinəsində qəbul etdi. S.Hüseyn. Səhnədə müstəntiqin kabinəsi qarşısındakı otaq göstərilir. S.Rəhman.*

3. Bax **kabinet** 6-cı mənada. [Hacı Səməd xanın] *yerinə Tehran kabinəsinin məsləhəti ilə müavini Sərdar Rəşid təyin olundu. M.S.Ordubadi.*

KABİNKA [*rus.*] Kiçik kabinə (1-ci mənada). [Fərman] *indi ekskavatorun kabinəsində oturaraq, iri maşını hərəkəti halda, qızla olan ilk görüşünün təfsilatını xəyalında canlandırır. Ə.Sadiq. Cuma kabinkada şofer qızı da gördü. Ə.Əbülhəsən.*

KABOTAJ [*fr.*] *dəniz.* Hər hansı dövlətin bir dənizdəki sahilboyu gəmiçiliyi.

KABOTAJÇI *is. dəniz.* Kabotaj gəmisində işləyən dənizçi.

KABRİOLET *is. [fr.]* Biratlı, sürətli, iki-təkərli, yüngül araba.

2. Açılıb-örtülən yüngül avtomobilin örtüklü kuzovu.

KABUS *is. [ər.]* Qarabasma. *Lakin bu, yuxu deyil, kabus idi. Ə.Əbülhəsən. // Kölgə. Küçələri, evləri taun gəzir birbəbir; Bir qara kabus kimi o hər yerə baş çəkir. B.Vahabzadə. // Qorxulu yuxu, dəhşətli yuxu. // Xəstə təxəyyüllü və ya mistikaya qarılmış adamın gözüne görünən şey, xəyalən təsəvvürə gələn surət. [Qönçə:] Biri kabus kimi içəri girib qapını qapadı. S.Hüseyn.*

İndi də [xan] kabusdan qurtarmayıb, oğlunun hər bir hərəkətindən diksinir, yuxu ilə oyaqlıq arasında idi. M.Rzaquluzadə.

KADÉT¹ [*fr.*] Çar Rusiyasında: qapalı orta hərbi məktəb müdavimi. *Hələ baqıdır yerində; Köhnə qaydalar, adətlər; Hələ künc-bucaq gəzir; Yunkerlər, kadetlər. R.Rza.* □ **Kadet korpusu** – 1918-ci il inqilabından qabaqkı Rusiyada: zadəgan oğlanlarını zabıtlıq xidmətinə hazırlamaq üçün qapalı orta hərbi məktəb.

KADÉT² [*rus.*] 1905-ci ildə çar Rusiyasında yaradılmış, imperialist burjuaziyanın başlıca partiyası olan konstitusion-demokratik partiyanın üzvü, ya tərəfdarı.

KADMIUM [*lat.*] *kim.* 1. Sink filizlərinin tərkibində olan gümüşü-ağ yüngül metal; kimyəvi element.

2. Müxtəlif çalarları olan süni sarı boya.

KADR¹ [*fr.*] Kino və ya fotolentində ayrı-ayrı şəkil, səhnə. *Kinolentində şəkil hərəkətsiz kadrlardan ibarətdir. // Kinofilmindən ayrıca bir səhnə, epizod.*

KADR² [*fr.*] 1. Qoşun hissələrinin süllə zamanı tərxis edilməyən daimi heyəti. *Ordu kadrları. Kadr qoşunları.*

2. Hər hansı bir müəssisənin, idarənin, təşkilatın hazırlıqlı, ixtisaslı işçilərinin əsas heyəti (bu mənada adətən cəm şəklində işlənir). – *Doktor Balacayev bu rayonda illər boyu səmərəli çalışmış, Güllöyşə kimi bir çox yerli kadrlar yetişdirmişdi. S.Rəhimov.*

◊ **Kadr şöbəsi** – müəssisənin və ya idarənin işçi tutmaq, işdən çıxarmaq və s. ilə məşğul olan şöbəsi. *Konduktor Kazımı kadr şöbəsinə çağırılıb dedilər: – Sabahdan sən qatarda müfəttiş olacaqsan. Mir Cəlal.*

KADRİL [*fr.*] Cüt-cüt oynanılan altı qısa fiqurdan ibarət rəqs və bu rəqsin musiqisi. *Arkadi kənara çəkildisə də, hey Odinsovaya baxır və kadrlı oynadıqları zaman belə gözüünü ondan çəkmirdi. Turgenevdən.*

KAFÉ [*fr.* əslə *ər.* qəhvə] Qəhvə, çay, qəlyanaltı və s. satılan kiçik restoran. – *“Novbahar” kafesində Məhbusi [Kərimxanı] gözləyəcəkdi. M.İbrahimov. Verib Qarabağı Bakıya qaçdıq, Bakıda “Qarabağ” kafesi açdıq. B.Vahabzadə.*

KÁFEDRA [yun.] 1. Auditoriyalarda mü-hazirəçi və ya natiq üçün hündür yer; xita-bət kürsüsü. *Salonu ağzına almış gurultular arasında Ruqiyyə kafedranın dalına keçdi.* Mir Cəlal.

2. Ali məktəblərdə: məzmunca bir-birinə yaxın olan fənlərdən dərş deyən müəllim-lərin və ya tədqiqatçıların birləşməsi. *Fizika kafedrası. Dilçilik kafedrası. Tarix kafedrası.* // Ali məktəbdə bir fəndən, yaxud məz-munca bir-birinə yaxın fənlərdən dərş de-yən və ya elmi tədqiqat işi aparən müəllim və ya tədqiqatçıların heyəti. *Kafedra iclası.*

KÁFEL [alm.] 1. Üzərinə şir çəkilmiş çox nazik kərpic; kaşı. *Kafel zavodu. Kafel us-tası.* – [Dadaşov:] *Bilirəm ki, rayonda neçə adama kafel, parket filan satıb...* İ.Məlikzadə.

2. Kafel vurulmuş, üzərinə kafel çəkilmiş; kafeli olan. *Kafel divar. Kafel soba.*

KAFELÇİ is. xüs. 1. Kafel hazırlayan, kafel qayıran usta, fəhlə.

2. Kafel (kaşı) çəkən usta.

KAFELLİ sif. Üzünə kafel (kaşı) çəkilmiş. *Kafelli divar. Kafelli mətbəx.*

KAFESANTAN [fr.] Adətən bayağı tama-şalar göstərmək üçün açıq səhnəsi olan kafe, ya restoran; kefxana. [Rüstəm:] *O xanımları ki mən Parisin kafesantanlarında görmüşəm, sən görsən Məcnunə dönüb biyabana düşsərsən.* Ə.Haqverdiyev.

KAFƏR klas. bax **kafir**. *Səni qoyub, bütə eylər ibadətın kafər; Əzabi-düzəxə ol vəchdən olur qabil.* Füzuli. *Bu qarə gün ki mənim başıma hicrində gəlib; Həqq nəşib eyləməsin kafərə, ey badi-səba!* S.Ə.Şirvani. *Bayram günü islam olan şad olu; Mən qəm-gin olmaqda kafər olmuşam.* Aşıq Ələsgər.

KAFİ sif. [ər.] 1. Kifayət edən, bəs edən, tələbi təmin edən. *Kafi qədər. Kafi məbləğ.* // Zərf mənasında. *Tələbə məclisi nizamə saldı, lakin söylənən sözlər heç kəsi kafi dərəcədə məmnun etmədi.* Cəmənzəminli. [Qafar:] *Məgər sansız evlərin kirayəsi ona kafi deyil ki?..* S.S.Axundov. □ **Kafi olmaq** – yetmək, bəs olmaq, kifayət etmək. *Tahir bu aləmin gözəlliyini başqasına da sevdirmək üçün sadə, tez-tez işlənən, adi sözlərin kafi olmadığını yalnız indi başa düşdü.* M.Hüseyn.

2. *İs. mənasında.* Tələbənin, şagirdin bili-yinə verilən ən aşağı müsbət qiymət. *Riya-ziyyatdan "kafi" almaq.*

3. Xəbər şəkilçisi ilə: **kafidir** – bəsdir, yetər, kifayətdir. [Roza:] *Mənzilimiz böyükdür, beş otaq bizə kafidir, ancaq ... burada mənim istədiyim süs yoxdur.* Cəmənzəminli.

KAFİLİK is. Kifayət etmə, kafi olma; bəslük.

KAFİR sif. [ər.] 1. Müsəlman olmayan, islam dininə etiqad etməyən; qeyri-müsəl-man. // *İs. mənasında.* *Kafir olsaydı əgər rəhmə gələrdi, gözəlmiş; O qədər ki, sənə mən dərdimi izhar elədim.* Şəhriyar. □ **Kafir olmaq** – başqa dinə keçmək (müsəlman haqqında). [Şeyx Hadi:] *Şeyx Sənan, o şəmsi-ələmtab; Oldu kafir, xaç asdı, içdi şər-rab.* H.Cavid. // Keçmişdə mütərəqqi fikir sahiblərinə, dinə tənqidi yanaşan və ya inan-mayan şəxslərə verilən ad; dinsiz, laməzhəb. *Bu fikir köhnə müsəlmanların fikrinə oxşayıv: "Rusca danışdın kafirsən, furajka qoydun, kafirsən".* M.S.Ordubadı. // *dan.* Söyüş mə-nasında (çox vaxt "kafir oğlu kafir" şəklində). *Bu kafir oğlu kafir qoşunu qırdı, qurtardı.* "Koroğlu". [Hacı Fərəc:] *Vermə məni kafir əlinə, bir növ məni qurtar.* N.Vəzirov. [Həməzə:] *Adə, necə, kafir oğlu kafir, qız qaçıb?* C.Cabbarlı. // Bəzən zarafatla: *Ay kafir!*

2. *dan.* Canavar, ilan kimi heyvanların evfemistik adı. [Dursun:] *Az qala kafir məni boğmuşdu, – deyə, qalabalığa qarışdı.* A.Şaiq. *Niyə, ay kişi, olmaya yənə kafir çaldı?* S.Rəhimov. [Həsənəli:] *Köməyə gəlin!* ..*Kafir məni öldürdü.* M.İbrahimov.

KAFİRCƏSİNƏ zərf İnsafsızcasına, zalım-casına.

KAFİRLİK is. 1. Allahı inkar etmə; müş-riklik, dinsizlik, küfr.

2. *məc. dan.* Zalımlıq, insafsızlıq məna-sında.

KAFTAN is. *köhn.* Uzunətəkl qədim kəndli paltarı; don. *Cəfər Bərməki məclislə-rinin daimi iştirakçısı olan xorasanlı əyan-lar qara kaftanlarını çıxardıb kimi ağ, kimi yaşıl geyindi.* Ə.Məmmədخانlı.

KAFTANLI sif. *köhn.* Əyninə kaftan gey-miş. *Kaftanlı kəndli.*

KAFTAR *is.* 1. *zool.* Səhra və yarımsəhra yerlərdə yaşayan və başlıca olaraq leş yeməklə keçinən yırtıcı məməli heyvan; gorseşən. [Pəri nənə:] *..Keçmişdə bizim qədim qışlağa bir kaftar dadanmışdı.* S.Rəhimov.

2. *məc. dan.* Qoca, çirkin, idbar adam haqqında (bəzən “qoca” sözü ilə söyüş məqamında). [Gülnaz və Sənəm Məşədi İbada:] *Qoca kaftar, sənə on beş yaş olan qız nə gərəkdir?* Ü.Hacıbəyov. [Bədicahan:] *..Sənin adın çəkiləndə, a kaftar, Züleyxa xanımın qusmağı gəlir.* N.Vəzirov.

KAFTARKUS 1. Bax **kaftar** 2-ci mənada. [Fərzəli:] *Görmürsən bu kaftarkusu, necə bu Alagöz qızın üstünə xoruzlanır?* S.Rəhimov.

2. *is.* Keçmişdə el arasında məzhəkəli oyun növü.

KAFTARLAŞMA “Kaftarlaşmaq”dan *f.is.*

KAFTARLAŞMAQ *f. dan.* Qocalmaq, qocalıqdan siması dəyişmək, qocalıb əldən düşmək.

KAFTARLIQ *is. dan.* Qocalıq, qocalıb əldən düşmə.

KAFUR *is.* [ər.] Həmin adda ağacın kit-rəsindən alınan, təbabətdə və texnikada işlədilən kəskin və spesifik qoxulu maddə. □ **Kafur ağacı** – Çin, Yaponiya və Hindistan kimi Asiya ölkələrində bitən, dəfnəyə bənzər həmişəyaşıl ağac. *Bizlərdə meyit yuyanda iştənən kafur Hindistan dəryasının cəzirələrində bitən kafur ağacının budaqlarının içində hasil olur.* “Əkinçi”. **Kafur yağı** – təbabətdə işlənən bitki yağında həll olunmuş kafur məhlulu; kamfora. [Mələk Kərəmə:] *Kamfora vuracağam. Buna keçmişdə kafur yağı deyərtilər.* M.İbrahimov.

KAFURİ *sif.* [ər.] Kafura aid olan, türkibində kafur olan.

KAĞIZ *is.* 1. Üzərində yazı yazılan, yazı çap edilən, rəsm çəkilən, yaxud başqa məqsədlər üçün işlədilən, ağac kütlesindən və s.-dən hazırlanan xüsusi material. – *Pul qalmadı, baxmışam hesabə; Getdi qələmə, kağız, kitabə.* M.Ə.Sabir. *Susuram önündə o şəriyyətin; Ürəyim dolsa da, ağ qalır kağız.* M.Araz. □ **Divar kağızı** – evin divarlarına çəkilən üzü naxışlı və ya şəkilli kağız. **Papiros (cığara) kağızı** – tütün bükmək üçün zərif, yumşaq kağız növü. **Sumbata**

kağızı – bax **sumbata**. **Suçəkən (suquru-layan) kağız** – bax **suçəkən**. **Şirli kağız** – şəkil çəkmək və ya yazı yazmaq üçün üzəri parlaq maddə ilə örtülü kağız növü. // Həmin materialın bir vərəqi, bir parçası. *Bir kağız ver, ərizə yazın.* – [Mirzə Səfər] *stulda əyləşib, qarşısına bir vərəq kağız qoyub, qələm götürdü.* Ə.Haqverdiyev. [Mirzə Mehrəli] *kağızı dizinin üstə sıxışdıraraq gözlüyün üstündən baxa-baxa yazdı.. Çəmənzməninli. Oturmuş qapıda məktəbli bir qız; Əlində bir qələm, bir parça kağız.* S.Vurğun.

2. Məktub. *Kağız yazmaq. Kağız göndərmək.* – [Mərcan bəy:] *Üçüncü dəfə gördüm, tab gətirə bilmədim və bu kağızı sənə yazdım.* Ü.Hacıbəyov. *Qoy qara kağızım olsun; O kitab dostlara, tanışlara.* M.Araz.

3. Rəsmi mahiyyətdə olan hər cür yazılı sənəd. *Yaş kağızı. İşıq kağızı. Mərkəzdən kağız gəldi.* – [Məmmədcəfər:] *Bu birinci kağızlar ki görürsən, qardaşlarımdan ayrılıq kağızlarımdır.* Qantəmir. [Gəldiyev] *direktor gələndə kağızları kargüzərə verdi, imza üçün göndərdi.. Mir Cəlal.* // Təliqə. [Aslan bəy:] *Qulu, o yerin kağızını aldınmı? Tapşırmışdım hazır eləsinlər.* N.Vəzirov. // İltizamnamə. *Dilindən kağız vermək.* // Arayış, yazılı məlumat. *Məmməd Həsənoviç bir məsələ üçün yüz yerdən kağız istərdi.. M.İbrahimov.*

4. Adətən cəm şəklində: **kağızlar** – qiymətli kağızlar (aksiya, istiqraz, banknot və s.). *Kağızlar qiymətdən düşür.*

5. Qumar oynamağa məxsus xüsusi surətdə hazırlanmış kağız parçaları topası; kart. *Kağızı kim paylayacaq? Kağızı kəsmək.*

6. *sif. mənasında.* Kağızdan hazırlanmış, kağızdan düzəldilmiş. *Kağız kisə.* – *Qoltuqlarında kağız qovluğu və ya portfel olan çinovniklər, vəkillər girib-çıxırdılar.* T.Ş.Simurq. □ **Kağız pul** – kağızdan kəsilmiş pul, kredit bileti. *Xəlilin atasından bir balaca, iki otaqdan ibarət ev və iyirmi iki manat kağız pul qalmışdı.* Ə.Haqverdiyev. [Məşədi] *gündən-günə qiymətdən düşən kağız pulun müqabilində gündən-günə qiymətə minən dupduru qızıl alırdı.* S.Rəhimov.

♦ **Kağız kimi** – ağappaq, qar kimi, lap ağ. **Kağız kimi ağarmaq** – rəngi qaçmaq (çəkilmək), səfəti ağappaq olmaq. *Gövhər qarı*

gizləncə Şahnaza baxdı. Qızın rəngi kağız kimi ağarmışdı. İ.Sıxılı. Kağız üzərində qalmaq – həyata keçməmək (keçirilməmək), yerinə yetirilməmək, icra olunmamaq. **Kağızını almaq dan.** – boşanmaq. **Kağızını vermək dan.** – boşamaq. [Güllü:] *Kağızımı ver, kəbinim halal, canım azad.* Ə.Haqverdiyev. **Dilindən kağız vermək** – rəsmən öhdəsinə götürmək.

KAĞIZBADAM *is.* Nazik qabıqlı badam növü.

KAĞIZÇILIQ *is. dan.* Heç bir ehtiyac olmadan çoxlu, müxtəlif kağızlar yazmaqla məsələnin həllini qəsdən uzatma; süründürməçilik, bürokratçılıq.

KAĞIZI *sif.* Nazik qabıqlı. *Kağızi qoz. – Həvəslə dedi Bəhram: – Mən ancaq kağızi badam; Bir də hulu əkmışəm.* M.Rahim.

KAĞIZ-KUĞUZ *top. dan.* Yazılı kağızlar, yaxud lüzumsuz kağızlar. *Qarı el ələdi ki, söhbət Mirzə Mustafanın başından fikrini dağdı, kağız-kuğuzunu yığışdırıb qoydu şka-fa, dəftərxanasının qapısını bağlayıb getdi evinə.* E.Sultanov. [Xəlil:] *..Otaqları elə silib-süpürüb aparıbdır ki, kağız-kuğuzdan sava-yı bir şey qalmayıbdır.* N.Vəzirov. *Şahmar yavaş-yavaş kağız-kuğuz, cədvəlləri yığışdırır, kitabları üst-üstə qoyurdu.* B.Bayramov.

KAĞIZ-QƏLƏM *is.* Kağız və qələmdən ibarət yazı ləvazimatı; kağız və qələm. [Sərvər Məşədi İbada:] *Tez ol, bir kağız-qələm götür!* Ü.Hacıbəyov. [Sara:] *Əbdül əmi, bir az mənə kağız-qələm ver!* C.Cabbarlı. *Vaxt olar götürüb kağız-qələmi; Çaqmaq istəyirəm Yer kürrəsindən.* M.Araz.

KAĞIZLAMA “Kağızlamaq”dan *f.is.*

KAĞIZLAMAQ *f.* Üzərinə kağız yapışdırmaq, kağız çəkmək. *Divarları kağızlamaq.*

KAĞIZLANMA “Kağızlanmaq”dan *f.is.*

KAĞIZLANMAQ *moch.* Üzərinə kağız yapışdırılmaq, kağız çəkilmək. *Divarlar kağızlanmışdır.*

KAĞIZLANMIŞ *f.sif.* Üzərinə kağız yapışdırılmış, kağız çəkilmiş. *Kağızlanmış otaq.*

KAĞIZLAŞMA “Kağızlaşmaq”dan *f.is.*

KAĞIZLAŞMAQ *qarş.* Məktublaşmaq, birbirinə məktub yazmaq. *Çoxdandır onunla kağızlaşmıram. – [Əbdüüləli:] Biz onunla kağızlaşdıq.* S.Rəhimov.

KAĞIZLATMAQ *icb.* Üzərinə kağız çəkdirmək, kağız yapışdırmaq. *Divarı kağızlatmaq.*

KAĞIZLI *sif.* Kağızı olan, əlində kağızı (rəsmi sənədi) olan (bax **kağız** 3-cü mənada).

KAĞIZPAYLAYAN *is. dan.* Kuryer. // Poçtalyon. *Kağızpaylayana ixtiyar vermişik ki, müştərilərimizdən qabaqca bir şey almayınca onların jurnalını aparıb verməsin.* “Mol. Nəsr.”

KAĞIZPƏRƏST *is.* Kağızlara, işin rəsmi cəhətinə həddindən artıq əhəmiyyət verən adam; rəsmiyyətçi (bax **kağız** 3-cü mənada).

KAĞIZPƏRƏSTLİK *is.* Quru rəsmiyyətçilik, işin mahiyyətinə deyil, rəsmi cəhətinə həddindən artıq fikir vermək.

KAĞIZSIZ 1. *sif.* Kağızı olmayan (bax **kağız** 3-cü mənada).

2. *zərf* Kağızı, rəsmi sənədi olmadan, yaxud iltizamnaməsiz, qəbzsiz, dilindən kağız vermədən. [Hacı Murad] *çox adama pulu kağızsız vermişdi.* S.S.Axundov.

KAH, KAHA *is. məh.* Qayalıqda, dağda təbii və ya süni oyuq; mağara. *Bədircahanın evinin sağ tərəfində, qayanın ortasında üç kaha var çox dərin.* N.Vəzirov. *Bir həftə qabaq yuxarıdan gələn bir sürü soyğunçu kəndi alt-üst elədi, canını qurtaran qaçıb meşələrdə, kahalarda gizləndi.* Ə.Məmmədخانlı.

KAHAL *sif.* [ər.] *dan.* Başısoyuq, tənbel, ağırterpənən. *Qaragözov ayağa qalxdı: – Elə bilirsiniz ki, müalicə işinə təkcə siz kahalısınız? Mir Cəlal.*

KAHALIQ *is.* Çoxlu kaha olan yer (qayalıq, dağ və s.).

KAHALLIQ bax **kahıllıq**. *Demə fərraşların kahıllığından yolda dustaqların biri əkilibmiş.* “M.N.lətif.”

KAHI *is. bot.* Yaşıl-ağımtıl yarpaqları və kökü çiyməyən kələmoxşar birillik tərəvəz bitkisi. *Yavaş-yavaş dəyər, yetər ləzzətli, dadlı meyvələr; Gilasü, albalı, kahi, xoş iyli sarı heyvalar.* A.Səhhət.

KAHİL *sif. dan.* Başısoyuq, tənbel, ağırterpənən, işə can yandırmayan.

KAHILLAŞMA “Kahıllaşmaq”dan *f.is.*

KAHILLAŞMAQ *f. dan.* Tənbelləşmək, atilləşmək, ağırlaşmaq.

KAHILLIQ *is. dan.* Başısoyuqluq, tənbellik, atillik. □ **Kahilliq etmək** – tənbellik etmək, başısoyuqluq etmək, örinqmək.

KAHİL [ər.] b a x **kahlil**. *Kimə olsan mü-sahib, ey cahil; Olur əlbəttə tənbalü kahil.* Füzüli. *Əvvələn, ümdəyi-mətləb bu ki, şəhr əhli tamam; Tənbalü kahlilü bihimmətü nandan, mənə nə?! M.Ə.Sabir.*

KAHİN *is.* [ər.] Qədim misirlilərdə, israililərdə qeybdən xəbər verən ruhani.

KAHİNANƏ *zərf* [ər. kahin və fars. ...anə] *köhn.* Kahin kimi, qeybdən xəbər verərcəsinə.

KAHİNLİK *is.* Kahinin işi, peşəsi. // Qeybdən xəbər vermə iddiasında olma.

KAİNAT *is.* [ər.] 1. Bütün dünya sistemi (Yer, göy, ulduzlar və b. varlıqların məcmusu). *Günəş kainatda mövcud olan sayızsız-hesabsız ulduzlardan biridir.* – [Qadın:] *Yer, göy – bütün kainat bir xoş səda olaraq mənə oxşayır, eyni zamanda da için-çin inlədir.*.. Çəmən-zəminli. *Mənə elə gəldi ki, bizlərdən əvvəl nə yer, nə göy, nə hayat olmuş; Nə bu ucsuz-bucaqsız, gözəl kainat olmuş.* M.Müşfiq.

2. Dünya, aləm, bütün yer üzü, bütün varlıq. [Almaz:] *Deyirlər ki, səmimi eşqin ürəyi geniş olar. Orada kainat belə yerləşər.* C.Cabbarlı. *Göyləri sarsıdan bu qorxunc gurultudan bütün kainat titrədi.* H.Nəzərli.

KAKADU *is.* [alm.] Malayya tutuquşusu.

KAKÁO [isp.] 1. Toxumundan şokolad hazırlanan tropik bitki. *Həmişəyaşıl tropik ağac olan kakao bitkisinin kənarı bütöv böyüklük yarpaqları vardır.* R.Əliyev.

2. Həmin ağacın üyüdülmüş toxumu. // Həmin toxum tozundan hazırlanan qidalı şirin içki. *Bir stəkan kakao. Uşaqlara kakao verdilər.* – *İkilikdə yuxarı getdilər, kafedə oturub kakao içdilər.* M.Süleymanov.

KAKİL [fars.] *klas.* b a x **kəkil**. *Gah yad zülfün əyləyirəm, gah kakilin; Bir fikri etməmiş, dilə fikri-digər gəlir.* S.Ə.Şirvani. *Ey alın ay, üzün günəş, ey qaşların kəman; Ceyran gözün, qarışqa xətin, kakilin ilan.* M.Ə.Sabir.

KÁKTUS [lat.] b a x **maldili**.

KAQÓR [coğr. addan] Qırmızı desert şərabı.

KAL *sif.* 1. Dəyməmiş, yetişməmiş, göy. *Kal yemiş. Kal tut. Kal alça.* – [Hurizadın] *..tiqləri məzəli bir rəng alar – gah qarğıdalı saçağına, gah da kal qarğıza bənzər.* Çəmən-zəminli. *Nəbi güllə atsa düzdə, ya dikdə; Tağlar meyvəsini yerə kal salar.* M.Rahim. // *İs. mənasında. Əriyin kalı.* – *İyid nərsindən, güllə səmindən; Dəyməmiş tökülür kalların, dağlar! Aşiq Ələsgər.*

2. *məc.* Hələ yetişməmiş, inkişaf etməmiş. *Almaniyanın İngiltərə-Fransa-Rus əleyhinə düzəldiyi cahangirlik təşkilatı da hələ uşaqdır, kaldır, yetişməmişdir.* M.S.Ordubadı. *Bax, bu yerlərdə adamlar dəyişir; Kal (z.) gələn burda dəyir, tez yetişir.* S.Rüstəm.

3. *məc.* Tutqun, boğunuq (səs haqqında). [Vəkil] *kal səsi ilə Nemətə yer göstərdi.* Çəmən-zəminli. *Əsgərin qulağında Əlyarın kal səsi eşidildi.* S.Rəhimov.

4. *məc. dan.* Kütbeyin, gecanlayan. *Kal adam.* – *Yaş yetirib kal oldunuz; Görə-görə kor oldunuz; Dinə-dinə lal oldunuz; Səbrinizə həyrətdəyik; Siz dözümdə fil oldunuz.* B.Vahabzadə.

♦ **Yuxudan kal oyanmaq** – lazımcına yatıb yuxusunu almamaq, yuxudan yarımçıq durmaq. [Səttar:] *Əşi, yuxudan kal oyanıb gözüümü açırım, görürəm, gün təzəcə çirtləyir.* Ə.Əbülhəsən.

KALA¹ *is.* Üzəri liflə örtülmüş, pambıq çiyidi.

KALA² *is. məh.* Böyük şüşə qab, iri şüşə banka.

KALAFÁ *is.* 1. Dağılmış tikintinin qalığı, dağılmış yer; xarabalıq. *Kənd yuxılsa, kalafasından məlum olar.* (Ata. sözü).

2. İri deşik (divarda və s.-də); iri çuxur, oyuq. *Qaralır daxmanın kalafa yeri; Dəstə şərqisilə çəkilir geri.* S.Vurğun.

3. *məh.* Quyru.

♦ **Bir kalafa sümükdür** – çox arıq adam haqqında.

KALAFÁAĞIZ *sif. zar.* Çox iri ağız olan.

KALAFALIQ *is.* Kalafası olan; xarabalıq. [Qatır Məmməd] *evlərinin kalafalıqında bir daşın üstündə oturub, .. dərin sükuta getdi.* “Qatır Məmməd”.

KALAĞAY(I) b a x **kəlağayı**. *Bu diyarda kalağay yox, kətan yox.* M.P.Vaqif. *Başında*

Herat kalağay, paltarları daraydı. Aşiq Ələsgər. Gözəl surət sahibi olan bu qadın qara paltar geymiş, başına yaşıl-ağ ipək kalağayı salmışdı. T.Ş.Simurq.

KALAMBUR [fr.] Cinas.

KALAN *sif. dan.* Varlı, pullu, cibi dolu. *Oğlan yaqın kalan idi... S.Rəhman. Qonşum bu məclisə yalnız puldan kalan adamları çağırır. S.Rüstəm.*

KALAVA *is. məh.* Dərə.

KALBA *dan. köhn.* bax **kərbəlayı**. *Nə xortlayaydı bu şakil ilə Molla Nəsrəddin, ey kaş; Nə kalba səbzalılarda bu xofü-vəhşət olaydı. M.Ə.Sabir.*

KALENDAR [lat.] bax **təqvim**. *Divarımdan asılı kalendarın hər gecə; Bir dəyüş və bir zəfər yarpağını cırıram. S.Rüstəm.*

Kalendar plan – kalendar (təqvim) üzrə müəyyən edilən plan. *Klubun kalendar planı hamıya məlumdur. Mir Cəlal.*

KALEYDOSKOP [yun.] 1. Əldə fırlatıldıqda tez-tez dəyişən, rəngli naxışlar göstərən, boruşkəkilli optik cihaz (oyuncaq).

2. *məc.* Hadisələrin, şəxslərin və s.-nin ardı-arası kəsilmədən dəyişməsi. *Əgər "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsi kaleydoskop isə, görünür ki, cənab təhqidnəvis bu ləfzin nə olduğunu layiqincə düşünməyib, fəqət bir xarici ləfzi, heç məhəli olmayaraq istemal etmişdir; çünki cəmi tarixi faciələr kaleydoskopdurlar. Ə.Haqverdiyev.*

KALIM *is. etnoqr.* Orta Asiyada: evlənər-kən oğlanın qızın ata-anasına verməli olduğu pul, mal və s.; başlıq və bu adətin özü.

KALIŞ *is. 1. bot.* Yarpaqları iti, uzun, yumşaqbuğumlu, qamışa oxşar bitki. *Kalış yeyib zəhərlənmək* (mal-qara haqqında). – *Bostanın ətrafını kalış basmışdı. İ.Şıxlı.*

2. *məh.* Göy, təzə (soğan haqqında). *Kalış soğan, qırmızı turp, müxtəlif göyərti ıstaha ilə yeyilirdi. Ə.Vəliyev.*

KALIŞLIQ *is.* Çoxlu kalış bitən yer. [Rüstəm kişi] *kalışlığın arasındakı qarpızlardan birini götürüb geri qayıtdı. İ.Şıxlı.*

KALİBR [fr.] 1. *xüs.* Silah lüləsi diametrimin ölçüsü; çap. *Kalibri böyük toplar.* // Mərmə və ya güllənin diametri.

2. *tex.* Kütləvi istehsal olunan şeylərin dəqiq, müəyyən ölçüsü.

3. *tex.* Məmulatın ölçüsünü, formasını və s. yoxlamaq üçün ölçü aləti.

KALİBRLEMƏ "Kalibrlemək" *dən f.is.*

KALİBRLEMƏK *f. tex.* 1. Bir şeyin kalibrini ölçmək və ya yoxlamaq, bir şeyə lazımı kalibr vermək. *Rəsləri kalibrlemək.*

2. Ölçü alətlərinin bölgü dərəcələrini yoxlamaq. *Termometri kalibrlemək.*

KALİBRLENMƏ "Kalibrlemək" *dən f.is.*

KALİBRLENMƏK *məch. tex.* Kalibrlemə işi aparılmaq, bir şeyin kalibrini ölçülmək, yoxlanmaq.

KALİBRLENMİŞ *f.sif. tex.* Kalibr yoxlanmış (ölçülmüş), lazımı kalibr verilmiş.

KALİBRLEYİCİ *sif. xüs.* Kalibrlemə işi ilə məşğul olan işçi (bax **kalibr** 2-ci mənada).

KALİBRLİ *sif. xüs.* Müəyyən kalibrə olan, müəyyən ölçüsü olan, qəbul edilmiş kalibrə uyğun olan. *Müxtəlif kalibrli toplar.*

KALİBRÖLÇƏN *is. tex.* Kütləvi istehsal olunan ölçü cihazlarının dəqiq kalibrini müəyyən etmək üçün ölçü aləti (əndazə, qələb və s.).

KALİUM [lat. əsl. *ær.* əlkali] *kim.* Qələvi filizlər qrupundan gümüşü-ağ rəngli metal – kimyəvi element.

KALİUMLU *sif. kim.* Kalium qarışdırmaqla hazırlanmış, tərkibində kalium olan. *Kaliumlu duzlar.*

KALKA [fr.] 1. Çertyojlardan, yaxud şəkillərdən dəqiq surət çıxartmaq üçün xüsusi üsullarla hazırlanmış nazik şəffaf kağız və ya parça.

2. Çertyojun və ya şəklın həmin material üzərində çıxarılmış surəti.

3. *dilç.* Başqa bir dildəki söz, ya ifadəyə təqlid və ya hərfi tərcümə yolu ilə düzəldilən söz və ya ifadə. *Kalka düzəltmək. Kalka üsulu. "Otbiçən" rusca "senokos" sözüünün kalkasıdır.*

KALKULYASIYA [lat.] Malın maya və satış qiymətinin hesablanması. *Malın kalkulyasiyası. Kitabın kalkulyasiyası* (kitabın dəyərini müəyyən etmək üçün mətbəə işarələrinin hesablanması).

KALKULYASIYAÇI *is.* Kalkulyasiya ilə məşğul olan mühasibat işçisi; kalkulyator.

KALKULYATOR [latincadan] bax **kal-kulyasiyaçı**.

KALLAŞMA "Kallaşmaq" *dan f.is.*

KALLAŞMAQ *f.* Səsi tutulmaq, boğunuq hala düşmək. *Kallaşa-kallaşa karlaşır insan; İçinin səsini çöliü eşitmir...* M.Araz.

KALLAŞMIŞ *f.sif.* Boğuq, tutquq (yalnız səs haqqında). *Əminə .. yuxusuzluqdan kallaşmış səslə dedi: – İkidir, üçdən beş dəqiqə işləyib. İ.Məlikzadə.*

KALLIQ *is.* 1. Yetişməmiş meyvənin, məhsulun halı. *Almanın kallığı. Üzümün kallığı.*

2. *məc. dan.* Kütbeyinlik, kütlük, korazehinlik, qanmazlıq. *Atlıxan Orxanın kallığına, keyliyinə təəccüblənmiş kimi çiyini çəkdi. İ.Məlikzadə.* □ **Kallıq etmək** – qanmazlıq etmək, düşüncəsiz hərəkət etmək.

KALLİQRÁF [*yun.*] bax **xəttat**.

KALLİQRÁFİK [*yun.*] Kallıqrafiyaya aid. □ **Kallıqrafik xətt** – gözəl, aydın, düz xətt (yazı).

KALLİQRÁFİYA [*yun.*] bax **xəttatlıq**.

KALMIK *is.* Rusiya Federasiyası tərkibində Kalmık MR-in əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *XVII əsrin 30-cu illərində Aşağı Volqada kalmıqlar meydana çıxdılar. Kalmıqların nəsiləri oyrallardır.*

KALMIKCA *sif.* və *zərf* Kalmık dilində. *Kalmıca kitab. Kalmıca danışmaq.*

KALORİMETR [*lat. calor – isti və yun. metreo – ölçürəm*] İstilik miqdarını ölçən cihaz.

KALORİMETRİYA [*lat. calor – isti və yun. metreo – ölçürəm*] Fizikanın müxtəlif cisimlərin istilik tutumunu ölçməklə məşğul olan sahəsi.

KALORİYA [*lat.*] İstilik ölçüsü vahidi.

□ **Böyük kaloriya** – bir kiloqram suyun hərərətini bir dərəcə artırmaq üçün lazım olan hərərətin miqdarı. **Kiçik kaloriya** – bir qram suyun hərərətini bir dərəcə artırmaq üçün lazım olan hərərətin miqdarı. // Hər bir qidanın insan orqanizmində yaratdığı istilik enerjisinin miqdarı. *Bəzi qidalarda kaloriya azdır.*

KALORİYALI *sif.* Kaloriyası çox olan. *Kaloriyalı qidalar.*

KALORİYALILIQ *is.* İstilik doğurma qabiliyyəti; bir şeydə olan kaloriyanın (istiliyin) miqdarı. *Yanacaqım kaloriyalılığı. Xərvənin kaloriyalılığı.*

KÁLSEKS [*lat.*] *əc.* Xlorlu kalsium və urotropin duzu (qripin qabağını almaq üçün dərman kimi işlənir).

KÁLSIUM [*lat.*] *kim.* Əhəngdaşı, mərmər və s. tərkibində olan gümüşü-ağ rəngli metal – kimyəvi element.

KÁLTA *bot.* bax **sunərgizi**. *Azərbaycanın dağ-meşə qurşağının bataqlıq yerlərində bitən kalta (sunərgizi) cinsinin .. bişirilib qurudulmuş köklərindən fəşəli bişirmək olur. M.Qasimov.*

KALVİL [*fr. xüs. addan*] Sarımtıl alma növü. *Kalvil alması.*

KALVİNİST [*xüs. addan*] Kalvinizm məzhəbinə mənsub adam.

KALVİNİZM [*xüs. addan*] XVI əsrdə İsveçdə Kalvin adlı şəxs tərəfindən təsis edilmiş protestant məzhəblərindən biri.

KAM¹ *is.* [*fars.*] 1. Arzu, məqsəd, məram, murad. *Neçə ildir gözümüzü Mürsəlin toyuna dikmişik, bu bizim üçün böyük kamdır... A.Şaiq. Zaman bizdən kam alıbdır; Daha ürək qocalıbdır; Bizdən ancaq ad qalıbdır; Nə sən gülsən, nə mən bülbül.* B.Vahabzadə.

□ **Kam almaq** – 1) bax **kama yetmək (yetişmək, çatmaq)**. *Fərhad, Məcnun, Kərəm kamın almadı; Bir Yusifi sevdiyinə yetirdin. Molla Cümə. Biz də muradımızca fələkdən kam alaydıq; Sizə qonşu olaydıq. M.Müşfiq;* 2) intiqam almaq, əvəz olaraq birinin fəlakətinə sevinmək. **Kam bulmaq köhn.** – bax **kam almaq** 1-ci mənada. *Fəslə-bahar gəldi, könül, şad, kam bul!* Q.Zakir. **Kam vermək** – arzusuna, kamına yetirmək. *Xəstədir, Qövsü, təbibin, dərd bilmək çağıdır; Çarə qılmaq, kam vermək, könül almaq çağıdır. Qövsü. Kama yetirmək* – arzusuna çatdırmaq. **Kama yetmək (yetişmək, çatmaq)** – arzusuna nail olmaq, məqsədinə çatmaq. *Deyin sərvigüləndama; Öldürsün, yetişsin kama. Q.Zakir. [Mirzə Rza:] [Nəsrəddin şahı] öldürdüm, indi kama yetişdim!* C.Cabbarlı. *Yoxsa yetməyəcək kamına şair; Quru bir taxtanı simsiz çalacaq?* S.Vurğun. **Kami-dil klas.** – ürək arzusunu. *Şükr Seyyid, gedirəm kami-dil ilə bu şəhər. S.Ə.Şirvani. Kamı gözündə qalmaq* – arzusuna çatmamaq, arzusunu ürəyində qalmaq. *Gözündə qalması insanın kamu. Z.Xəlil.*

2. *klas.* Ləzzət, zövq. □ **Kam vermək** – zövq vermək, ləzzət vermək. *Açdın dəri-iltifatü ənam; Verdin gərəgincə hər kəsə kam.* Füzuli. **Kam götürmək** – zövq almaq, ləzzət almaq. [Qadın:] *İkicə nəfər belə balam olaydı, hərəsini bir məktəbə qoyaydım, hər gün birinin yanına gedib baxanda kam götürəydim.* Mir Cəlal.

3. **Kamınca, kamımca** şəklində *köhn.* – üreyincə, üreyimcə; istədiyin kimi, istədiyim kimi. *Seyyid, təhəmmül et şəbi-hicranə, çəkmə ah; Bir gün olur ki, kamınca ruzigar olur.* S.Ə.Şirvani. *Yüz il yaşayıb birca gün ömrümdə fələkdən; Kamımca mədar olmasa, mən neyləyə billəm?* Ə.Vahid.

KAM² *is.*: **kamına çəkmək** – udmaq. *Əjdaha itaət edib cəhənnəmi çəkdi kamına.* Ə.Haqqverdiyev. *İkibaşlı əjdaha kimi [sel] ağzını açıb, bizi kamına çəkmək istəyirdi.* S.Rəhimov.

KAMAL *is.* [ər.] 1. Kamillik, yetkinlik.

2. Elm, ürfan, fəzilət. [Hacı Nuru şair:] *Atan oxumuşdu, kamalı var idi.* M.F.Axundzadə. *Ana gərək övladına kamal işığını bağışlasın.* C.Məmmədquluzadə. □ **Kamala çatmaq (yermək, yetişmək)** – yetkinləşmək, yetkinlik dövrünə çatmaq; kamilləşmək, təkmilləşmək. *Bədəsillər çətin yetər kamala; Əgər ki, oxuya üzündən məni.* Q.Zakir. *Bəlkə də yetməmiş dünya kamala; Bəlkə də görməyir bu dəhşətləri.* S.Vurğun. [Əliş Gülcamala:] *Sonra da Gəncədə məktəbə getdik; Bir yerdə oxuyub kamala yetdik.* Z.Xəlil. // Nöqsansızlıq, mükəmməllik, tamamlıq, bitkinlik. **Kamala yetirmək** – yetişdirmək, dərs vermək, yetkinləşdirmək. *Vaqif kimi molla-dan dərs almısan; Gər yetirsən səni kamalə, Yetər.* M.P.Vaqif.

3. Ağıl, zəka, dərrakə. *Kamil insan kamalından bəlli olar.* (Ata. sözü). *Ələsgər söyləyə söz müxtəsərin; Ağlı kamil ola, kamalı dərin; Hamı bir ağızdan deyər “afərin!”* Aşıq Ələsgər. □ **Kamal sahibi** – ağıllı, dərrakəli (adam). *Gün kimi neməti-xubluqda kamal sahibidir.* M.P.Vaqif. **Kamalı (kamaldan) azmaq** – ağılı itirmək, dəli olmaq. *Mahitəməmə eylədi nisbət camalını; Nöqsanı var ki, Seyyid azıbdır kəməldən.* S.Ə.Şirvani. // İnsan ömrünün yetkinlik dövrü.

4. İzfət tərkiplərində: qoşulduğu sözə bitkinlik, tamlıq, mükəmməllik mənası verir; məs.: *kamalı-ehitramla* (tam ehitramla, artıq ehitramla), *kamalı-ləzzətlə* (böyük ləzzətlə), *kamalı-diqqətlə* (tam diqqətlə, böyük diqqətlə). – *..Əgər bəzi şəxslərə həmin məsələ [papaq məsələsi] əhəmiyyətsiz və xırda bir məsələ görsənsə, biz kamalı-cürətlə deyə bilərik...* C.Məmmədquluzadə. [Səlim] *kamalı-etidalla gözləyirdi ki, [Mehriban] ağlayıb ürəyini boşaltsın.* S.Hüseyn. *..Kamalı-ehitramla* [Hacı Qambay və Məşədi Heybətə] *salam verdim.* Qantəmir.

♦ **Kamal attestatı** – tam orta məktəbi qurtarmaq haqqında attestat.

KAMALLINCA *zərf köhn.* Lazımı dərəcədə, mükəmməl surətdə, kifayət qədər; lazımcıca. *Bu vaxtadək nə Qasım bəy Zakirin və nə Hacı Seyid Əzim Şirvaninin tərcümeyi-halları və əşəri asarı kamalınca öyrənilməyib.* F.Köçərli.

KAMALLANMA “Kamallanmaq” dan *f.is.*

KAMALLANMAQ *f.* Əqlən kamilləşmək, yetkinləşmək.

KAMALLI *sif.* Kamal sahibi olan; ağıllı, tərbiyəli, mərifətli. *Kamallı uşaq.* – [Şərəfnisə xanım:] *Nə sözdür ki, sənin kimi cavan, kamallı oğlan Tiflisdə qulluq tapmaz?* M.F.Axundzadə. [Hacı:] *Oğlanlarım, ağıllı olun, kamallı (z.) olun, gəlinlər sizi bir-birinizdən ayırmasın.* Qantəmir. *Mən sənin gözlərindən görürəm, kamallı balasan, ancaq kimə nə fayda?!* S.Rəhimov.

KAMALLILIQ *is.* Əqli cəhətdən kamillik, yetkinlik, bitkinlik.

KAMALSIZ *sif.* Ağıl-kamalı olmayan, əqli cəhətdən kamil olmayan; mərifətsiz. [Qadın:] *Cənab, belə sözləri nə üçün buyurursunuz? .. Mən onlara ağılsız, qabiliyyətsiz, kamalsız deyər bilmərəm.* Ə.Haqqverdiyev.

KAMAN *is.* [fars.] 1. Bax **kamanca**. *Nə qədər dərdlidir o qırıq kaman; Şikayət eyləyir öz dünyasından.* S.Vurğun. *Söylədik qan ağlayan Araza dərdimizi.* S.Rüstəm. *Sular üstə yayılır; Tar səsi, kaman səsi.* İ.Səfərli.

2. Oxatan yay. *Ox atılır, sanki kaman səslənir; Saheyi-meydanda vurur tək səbir.* M.Ə.Sabir. *Nişançılar dərhal kamanlarını çiyinlərindən çıxarıb, xurma ağacları içəri-sinə yüyürdülər.* Ə.Məmmədخانlı.

♦ **Kaman kimi əyilmək** *məc.* – beli əyilmək (bükülmək), ikiqat olmaq. **Kaman kimi (tək) əymək** *məc.* – belini əymək. *Eləmi deyər məni; Yadlara deyər məni; Ayrılıq uzun olsa; Kamantək əyər məni.* (Bayatı). **Kamana dönmək** – bax **kaman kimi əyilmək**. *Əziziyəm çəkməkdən; Qəlyan alıb çəkməkdən; Qəddim kamana döndü; Qürbət dərdi çəkməkdən.* (Bayatı). **Qaşı kaman şair.** – bax **kamanqaş(lı)**. *Qaşları kaman, ay qız; Apar-dın iman, ay qız; Dedim, hara gedirsən? Oldun bədgüman, ay qız!* (Bayatı). *Müjgan-ların oxdu, qaşların kaman; Gözlərin qəsd edər cana, Gülpəri! Aşiq Ələsgər.* [Sultan bəy:] *Aman, aman, oy, qaşı kaman, oy! Gəl alım, maralım, dilbilməz!* Ü.Hacıbəyov.

KAMANÇA *is.* [fars.] Alt tərəfi diz üstünə qoyulub yayla çalınan musiqi aləti; kaman. *Kamança çalmaq. Kamança kirisi.* – Məclisin dalından kamança səsi eşidilir. Ə.Haqverdiyev. *Alqışlar altında endi səhnədən; Yeni-dən kamança dindi səhnədən.* B.Vahabzadə.

KAMANÇAÇALAN, KAMANÇAÇI *is.* Kamançada çalan çalğıçı. *Tarzan ilə kamançaçı məharətlə çalır, qavalvuran oğlan isə boğazını arıtlayıb oxumağa hazırlaşdı.* M.Hüseyn. *Rəşid, eyni zamanda ən coşqun bir ovçu, ən mahir bir kamançaçıdır.* M.Rzaquluzadə.

KAMANÇAÇILIQ *is.* Kamança çalma sənəti.

KAMANÇALAN bax **kamançaçalan**. *Kamançalan kimdir o? – Bəxtiyar! Küləkmi, ya simdir o? – Bəxtiyar!* R.Rza.

KAMANÇI *is.* bax **kamançaçı**.

KAMANDAR *is.* [fars.] köhn. 1. Oxatan, mahir atıcı. *Kamandar atar oxunu; Al eyelədim mən çoxunu.* “Koroğlu”. *Kamil kamandardı, atıb-vurandı; Qovğa günü igidləri yıxandı.* Aşiq Ələsgər.

2. Qədimdə ağasının yanında ox-yayını gəzdirən xidmətçi.

KAMANDARLIQ *is.* köhn. Kamandarın işi, vəzifəsi.

KAMANƏ *is.* [fars.] köhn. Kamanın, kamançanın yayı. *Mehrabi-qaşın fikri bu xəmə qəddimi, ey məh; Döndərdi qaşın kimi kamanə, ölürəm mən.* Ə.Vahid.

KAMANQAŞ(LI) *sif. şair.* Qaşları kaman (yay) şəklində olan. *Harda görsəm şux ka-*

manqaşlı; İstərəm canımı qurban eyeləyim. M.P.Vaqif. *Ey kamanqaşlı, məni yarələdi qəmzən oxu; Zülfünü bas yarama, qoyma məni qan apara.* S.Ə.Şirvani.

KAMBAGA *is.* Atın dalındakı yükü bağlamaq üçün ip.

KÁMBALA [fin.] *zool.* Gözləri başının bir tərəfində olan yastı balıq.

KAMÉLIYA *is.* [fr.] Tüklü yarpaqları və iri gözəl gülləri olan ağac; gül adı.

KÁMERA¹ [lat.] 1. Bəzi idarələrdə xüsusi məqsədlər üçün ayrılmış otaq. *Dezinfeksiya kamerası. Əl baqajı kamerası.*

2. Həbsxanada dustaqların salındığı otaqlardan hər biri. *Kameraya ağır bir sükut çökdü.* M.Hüseyn. *Dünya bir an içində; Kameraya çevrilib, necə balacalandı; Soyuq tər basdı məni; Dedim, dar ağacından öz dilim asdı məni.* B.Vahabzadə.

3. *tex.* Hər hansı bir cihazın, maşının, qurğunun içindəki qapalı boşluq. *Pəçin kamerası. Sıxılmış hava kamerası.*

4. Fotoaparatin, plastinka ya plynka qoyulan, işıq keçməyən içəri hissəsi.

5. Şinin, topun içərisinə hava doldurulan rezin kisəsi. *Avtomobil şininin kamerası. Futbol topunun kamerası.*

KAMERA²: **kamera musiqisi** – bir və ya bir neçə ifaçı üçün yazılmış musiqi əsəri. *Kamera musiqisi əslində kiçik binalarda ifa edilmək üçün yaradılan vokal və instrumental əsərlərdən ibarət olur.* Ə.Bədəlbəyli. **Kamera konserti** – kamera musiqisi əsərlərdən ibarət konsert.

KAMERÁL [fr.]: **kameral işləri, kameral işləmə** – ekspedisiya və çöl-axtarış işləri zamanı toplanmış materialların laboratoriyada, kabinədə işlənməsi. *Dialektoloji ekspedisiya materiallarının kameral işlənməsi.*

KAMERÁLİ *sif. tex.* Kamerası olan (bax **kamera**¹ 3-cü mənada). *Kameralı peç. Kameralı şlüz.*

KAMERAYAMAYAN *is. dan. xüs.* Deşilmiş avtomobil kameralarını vulkanizasiya üsulla yamayan usta; vulkanizator.

KAMERTÓN [alm.] Çalğı alətlərini, habelə xor oxuyarkən səsinin əsas ton kimi istifadə edilən, bərk cismə toxundurulduqda müəyyən yüksəklikdə səs çıxaran haçaşəkilli kiçik polad alət.

KAMFORA [*lat. əsli yun.*] bax **kafur**. *Kamfora spirti*. – [Mələk Kərəmə:] *Kamfora vuracağam. Buna keçmişlərdə kafur yağtı deyərildilər*. M.İbrahimov.

KAMIŞİT [*rus. əsli qamış-dan*] xüs. Plitə şəklində preslənmiş qamışdan hazırlanan tikinti materialı. *Kamişit zavodu*.

KAMİL *sif.* [*ər.*] 1. Nöqsansız, qüsursuz, bitkin, tam, mükəmməl. *Kamil əsər*. – *Cəməli-batının kamildi, yox bir zərrə nöqsanı; Nə qəm, ey mahi-bimehrim, gər olsa surətım naqis*. S.Ə.Şirvani. *Olum sadağası bu gözəllərin; Mərifətdə kamil, kamalda dərin*. Aşiq Ələsgər.

2. Kamala yetmiş, kamilləşmiş, yetkin. *Kamil usta. Kamil sənətkar*. // Təcrübəli, mahir. *Yanmaqda kamildir, odda səməndər; Mən özüm bu yolun mərdanəsiyəm*. Q.Zakir. *Məşallah, nə yaxşı qabilsən; Bağçabanlıqda xeyli kamilsən*. A.Səhhət. // İ. mənəsində. *Bu hələ kamilləri; Gör nədir cahilləri*. (Ata sözü). [Əziz bəy:] *Xeyr, hazır deyil, axtarıraq ki, bir kamil tapaq, vəkil tutaq*. M.F.Axundzadə. *Cəng əhməqlə eyləməz aqil; Əqli bəşində olsa gər kamil*. S.Ə.Şirvani.

KAMİLCƏ *sif.* Kamil, mükəmməl, tam, tamam-kamal.

KAMİLƏN *zərf* [*ər.*] Tamamilə, bütünlüklə, tamam-kamal.

KAMİLLƏŞDİRİLMƏ “Kamilləşdirilmək”dən *f.is.*

KAMİLLƏŞDİRİLMƏK “Kamilləşdirmək”dən *məch.*

KAMİLLƏŞDİRMƏ “Kamilləşdirmək”dən *f.is.*

KAMİLLƏŞDİRMƏK “Kamilləşmək”dən *icb.*

KAMİLLƏŞMƏ “Kamilləşmək”dən *f.is.*

KAMİLLƏŞMƏK *f.* Kamil olmaq, kamala yetişmək; yetkinləşmək. *Türk xalqlarının söz sənəti qarşılıqlı mədəni-ədəbi əlaqələr sayəsində zənginləşib kamilləşəcəkdir*. (Qəzetlərdən).

KAMİLLİK *is.* Bitkinlik, mükəmməllik, yetkinlik. *Kamilliyə çatmaq*. – *Formanın kamilliyi və əsərin bütün ünsürləri arasındakı bədii vəhdətə gəldikdə isə “Ölülər” Azərbaycan dramaturgiyasının şah əsəri sayıla bilər*. M.İbrahimov.

KAMPANIYA [*ital.*] 1. Ümumiyyətlə, bir cəbhədə keçirilən hərbi əməliyyat, müharibə, hərbi yürüş, hərbi səfər. // Hərbi dəniz donanmasının aramsız üzüş və yürüş dövrü. // məc. Sözlə, yazı ilə hücum; mübarizə. *..Tiflisdə .. nəşr olunan “Tifliski listok” adlı bir qəzetdə türk mətbuatının ziddinə bir böyük kompaniya açılmışdı*. C.Məmmədquluzadə. *Mədəniyyət uğrunda çalışmaq birgünlük, biraylıq kompaniya deyil, daimi işdir*. Ə.Sadiq.

2. məc. Hər hansı bir mühüm ictimai-siyasi və ya təsərrüfat tədbirini həyata keçirmək üçün müəyyən dövrdə aparılan işlər. *Seçki kampaniyası. Pambıq yığıcı kampaniyası*. – [Kosaoğlu:] *Sən yaz əkin kampaniyasının qızgın vaxtında sabotajlıq eləyirsən?! İ.Şıxlı*.

KAMPANIYAÇILIQ *is.* İctimai və ya istehsal işində sistemsizlik, plansızlıq. *Kampaniyaçılıqla mübarizə*.

KAMRAN *sif.* [*fars.*] *klas.* Kamına (arzusuna, muradına, məqsədinə) çatmaq; xoşbəxt, bəxtiyar. *Rəvadi bunca çəkim firqətin, axir; Vüsal günləri, ey dust, kamran mən idim*.. X.Natəvan. □ **Kamran etmək (eyləmək)** – kamına (arzusuna, muradına, məqsədinə) çatdırmaq, xoşbəxt etmək. **Kamran olmaq** – kamına (arzusuna, muradına, məqsədinə) çatmaq, xoşbəxt olmaq. *İnan, əlbəttə, bir zaman olacaq; Əhli-əşq onda kamran olacaq*. A.Səhhət.

KAMRANLIQ *is. klas.* Xoşbəxtlik, bəxtiyarlıq. *Əyyamdən umma mehribanlıq; Bir neçə gün olsa kamranlıq*. Əmani.

KAMSIZ 1. *sif.* Kamına yetişməmiş; məqsədinə, arzusuna çatmamış.

2. *zərf* Kamına (məqsədinə, arzusuna) yetişmədən. *Kamsız qalmaq*.

KAMSIZLIQ *is.* Kamına, məqsədinə, arzusuna çatmamaq.

KAMUFLYAJ *is.* [*fr.*] Müəyyən obyektı gizlətmək üçün onları çeşidli rənglərlə boyama, alalama.

KAMVOL [*alm.*] xüs. 1. Zərif daranmış. *Kamvol yun*. // Belə daranmış yundan hazırlanmış. *Kamvol parça*.

2. Belə yundan zərif parça hazırlayan. *Kamvol kombinatı*.

KAMYAB *is.* [*fars.*] *klas.* Kamına, arzusuna çatan; xoşbəxt, bəxtiyar. □ **Kamyab olmaq** – 1) kamına çatmaq, xoşbəxt olmaq. *Aləm oldu şad, bülbül vəsli-güldən kamyab.* S.Ə.Şirvani; 2) kam almaq. *Alaşq ürəklər olmayay mövünlə kamyab; Ruhun da, heykəlin də, məzarın da inqilab!* M.S.Ordubadi; 3) fayda götürmək, bəhrəsini götürmək; faydalanmaq. [Kök pişiklər arıq pişiyə deyirlər:] *Aşu plovdan oluruz kamyab; Yağlı fətirlər yeyirik, həm qutab.* S.Ə.Şirvani. [Nəcəf bəy:] *Biri, görürsən, sübhdən axşamadaq qarışqa kimi çalışır, .. öz zəhmətinin meyvəsindən kamyab olmayır.* Ə.Haqverdiyev.

KAMYABLIQ *is. köhn.* Arzusuna çatma; xoşbəxtlik, bəxtiyarlıq. *Xülasə, ədalət hökmranlığında qurdur quzu ilə otlayırdı, ümumi xoşbəxtlik, ümumi kamyablıq bərpə idi.* Çəmənzəminli.

KAN *is.* [*fars.*] *klas.* Mədən yeri, mədən. *Hər kanda əgərçi ləl çoxdur; Bir ləl ki, layiq ola, yoxdur.* Füzuli. // *məc.* Mənbə, məxəz mənasında. *Söylədi zahid: ey vəfa kani! Bir qızım var ki, bu cahən canı.* S.Ə.Şirvani. *Onun üçün göz çəkməram gözündən; Müştəqəm, ey şəkər kani, mən sənə.* M.P.Vaqif. // Eyni mənada bəzi tərkiblərdə işlənir. *Kani-hümmət, kani-qeyrət, kani-şəfqət bizlərik.* C.Cabbarlı.

KANAL [*lat.*] 1. Dəniz, çay və göllər arasında gəmilərin gedib-gəlməsi, habelə suvarma, hidrotexniki və s. məqsədlər üçün çəkilmiş süni su yatağı. *Kanal çəkmək. Samur-Abşeron kanalı. Suvarma kanalı.* – [Tahir:] *Mingəçevirdən böyük kanal ayrılacaq.* M.Hüseyn. *Dəli çaydan səhraya kanallar çəkiləndə; Torpağı əridəndə nəfəsi motorların; Mən də ordaydım, bəli.* S.Rüstəm.

2. *tex.* Hər hansı bir şeyin içində boru şəklində dar uzun boşluq. *Top kanalı. Kabel kanalı.*

3. *anat.* bax **yol** 5-ci mənada.

4. Bax **yol** 6-cı mənada. *Cürbəcür kanallardan istifadə etmək.*

KANALCIQ *is.* Kiçik kanal, dar kanal. *Süxurları təşkil edən dənələr arasında çoxlu xırda boşluqlar var. Bu boşluqlar bir-biri ilə birləşib uzun kanalcıqlar əmələ gətirir.*

KANALİZASIYA [*fr.*] *tex.* Çirkli suların axıb getməsi və təmizlənməsi üçün boru və yeraltı kanallar və b. sanitariya texniki qurğular sistemi. *Kanalizasiya sistemi. Kanalizasiya çəkmək. Kanalizasiya idarəsi.*

KANALİZASIYAÇI *is.* Kanalizasiya işçisi.

KANALİZASIYALI *sif.* Kanalizasiyası olan. *Kanalizasiyalı şəhər.*

KANALİZASIYASIZ *sif.* Kanalizasiyası olmayan. *Kanalizasiyasız məhəllə.*

KANALİZATOR [*fr.*] *xüs.* Kanalizasiya işləri mütəxəssisi.

KANAPE [*fr.*] *köhn.* Söykənəcikli taxt, divan. *Böyükxanım otağın yuxarı başında kanape üzərində uzanaraq ayağının birisini qaldırıb digərinin üstünə qoymuşdu.* M.S.Ordubadi. *Midhəd əfəndi bihuş olaraq kanapenin üzərinə sərdi.* Çəmənzəminli.

KANARYA [coğr. addan] Otaqda qəfəsdə saxlanılan açıq-sarı rəngli oxuyan quş; sarıbülbül.

KANÁT [*rus.*] Liflərdən və ya məfillərdən eşilmiş çox möhkəm yoğun ip (kəndir); buraz. *Polad kanat.*

♦ **Kanat yol** – bax **yol**.

KANATÇI *is. xüs.* Kanat hazırlayan fəhlə.

KANATÇILIQ *is.* Kanatçının işi, peşəsi.

KANDAR *is.* Qapı ağzı; astana. *Mən otağımın kandarında durub baxırdım.* T.Ş.Simurq. *Açdı Baba müəllim pəncərəni bir anda; Gördü biri yıxılıb qapının kandarında.* B.Vahabzadə.

♦ **Kandarına ayaq basmamaq** – bir yerə daha gəlməmək. [Canbalayev:] *Mənim oğlum sənin evinin kandarına ayaq basmamalıdır.* İ.Hüseynov.

KANİFOL [*lat. colophonía*] İynəyarpaqlı ağacların kitrəsindən hasil edilən, şüşəyəoxşar kövrək maddə (sənayedə yapışqan və izolyasiya materialı kimi, habelə çalğı alətlərinin yayına çəkmək üçün işlədilir). *Kanifol fabriki.*

KANİFOLLAMA “Kanıfollamaq” dan *f.is.*

KANİFOLLAMAQ *f.* Çalğı alətinin yayına kanifol çəkmək. *Skripkanın yayını kanifollamaq.*

KANİFOLLANMA “Kanıfollanmaq” dan *f.is.*

KANİFOLLANMAQ *məsh.* Kanifol çəkmək (çalğı alətinin simlərinə).

KANİSTR *is.* [ing.] Maye tökmək üçün germetik ağızlı qab.

KANKAN *is.* [fars.] *köhn.* Əl ilə quyuqazan; quyuqu. *Kankanın vəsiyyəti qızıl öküzdür.* (Ata. sözü). [Məmməd:] *Atam kankan idi, amma acından ölməmək üçün arpa əkir-di.* C.Cabbarlı. *Əzablar içində bağıran oldu; Çox gəzib, axırda bir kankan oldu.* M.Rahim.

KANKANBAŞI *is. köhn.* Kankanların başçısı. *Qoca kankanbaşı son nəfəsində bərk dolub qəhərləndi.* S.Rəhimov.

KANKANLIQ *is.* Kankanın işi, sənəti, peşəsi; quyuçuluq. [Məşədi Həlifə] *yayda biçinə gedər, qışda kankanlıq edər, payız vaxtı karxanalarda günümüzə kərpic kəsərdi.* Mir Cəlal. [Qulaməli] *özü kankanlıq edib qıyı qazdı.* Ə.Sadiq.

KANŌE [isp.] Xüsusi tipli idman qayığı (bu qayıqda bir diz üstə durub sərbəst avarla avar çəkilir).

KANONADA [fr.] 1. Toplardan tez-tez və ardıcıl açılan atəş.

2. Top atəşlərinin və mərmə partlayışlarının uzaqdan eşidilən səsi.

KANONÉR [fr. canoniere-dən]: **kanoner qayığı** – bax **kanonerka**.

KANONERKA [fr.] Dənizin sahilboyu ərazilərində, çaylarda və göllərdə hərbi əməliyyat aparmaq üçün döyüş gəmisi; kanoner qayığı. *Raket silahının inkişafı ilə əlaqədar kanoner qayığının rolu xeyli azalmışdır.*

KANSELYARIYA [lat.] bax **dəftərxana**. [Məmmədcəfər] *kanselyariyada oturanda başını çox vaxt dala əyərdi.* Qantəmir.

KANSLER [alm.] Bəzi dövlətlərdə yüksək vəzifəli şəxslərə verilən ad və bu adı daşıyan şəxs. // Almaniya baş nazir.

KANTÁTA [ital.] 1. Musiqinin müşayiəti ilə xorla və tək oxunan, adətən təntənəli mahiyyət daşıyan böyük musiqi əsəri. “Füzuli” kantatası. – *Simfonik vokal əsərlər formasından biri də kantatadır.* Ə.Bədəlbəyli.

2. Təntənəli xor havası.

3. Hər hansı bir təntənəli hadisə münasibətilə yazılmış qədim lirik şeir.

KANTÓN [fr.] Bəzi xarici ölkələrdə inzibati-ərazi bölgüsü.

KANYÓN *is.* [isp.] Sıldırımın dar dərə.

KAP *is. məh.* Qarğıdalı, alma və b. meyvələrin yeyilməyən hissəsi, qalığı.

KAPELLA [orta lat.] *mus.* Müğənnilərdən və musiqi alətlərində çalan çalğıçılardan ibarət ansambl. *Banduraçıları kapellası.* // Müğənnilərdən ibarət xor. *Dövlət Akademik Kapellası.*

KAPELMÉYSTER [alm.] Keçmişdə dirijora verilən ad. // Hərbi orkestr dirijoru.

KAPELMEYSTERLİK *is. köhn.* Dirijorluq.

KAPİLLYAR [lat.] *anat.* Ən kiçik, incə qan damarı. *Kapillyar damarlar.*

KAPİTÁL [lat. capitalis-dən] 1. *iq.* Sahibinə, mizumlu fəhlələri istismar yolu ilə izafi dəyər gətirən dəyər (sərmayə, istehsalat vasitələri və s.). *Maliyyə kapitalı. Sənaye kapitalı. – Sorulub Bakının şah damarları; Nobel banklarında kapital oldu.* M.Araz. // *top.* Kapitalistlər, burjuva sinfi, kapitalizm.

Kapital ölkələri. Kapital ilə zəhmətin mübarizəsi. Kapital hakimiyyəti. Beynəlxalq kapital. – Basılmış kapitalın ürəyini yağ; Gənclik sürətindən qalmış ayağı. S.Vurgun.

2. Sərmayə, sərvət, dövlət, mal-mülk, əmlak.

3. *dan.* Çoxlu miqdarda pul.

4. *məc.* Ümumiyyətlə, ən dəyərli, ən qiymətli, ən əhəmiyyətli şey.

♦ **Kapital qoyuluşu** – əsaslı inşaat üçün buraxılan pullar.

KAPİTALİST *is.* 1. Kapitalizm cəmiyyətində hakim sinfin nümayəndəsi, mizumlu fəhlələri istismar edən kapital sahibi.

2. Bax **kapitalizm** 2-ci mənada. *Kapitalist istehsal üsulu.*

3. *köhn.* Çox varlı, dövlətli adam; sərmayədar.

KAPİTALİZM [lat.] 1. İstehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətə və mizumlu əməyin istismarına əsaslanan ictimai-iqtisadi formasıya. *Marksın “Kapital” əsərində kapitalizmin iqtisadi qanunlarının elmi təhlili verilmişdir.*

2. Kapitalizm prinsipləri əsasında qurulmuş, kapitalizmə xas olan. *Kapitalizm cəmiyyəti. Kapitalizm istismarı.*

KAPİTALLAŞDIRILMA “Kapitallaşdırılmaq”dan *f.is.*

KAPİTALLAŞDIRILMAQ *məch. iqt.* Kapitala çevrilmək.

KAPİTALLAŞDIRMA “Kapitallaşdırmaq”dan *f.is.*

KAPİTALLAŞDIRMAQ *f. iqt.* Kapitala çevirmək.

KAPİTALLAŞMA “Kapitallaşmaq”dan *f.is.*

KAPİTALLAŞMAQ *f. iqt.* Kapitala çevrilmək.

KAPİTAN [*fr.*] 1. Orduda: baş leytenant rütbəsindən sonra gələn zabit rütbəsi, habelə bu rütbəni daşıyan şəxs. *Komandir, Əliyəv adlı bir azərbaycanlı kapitan idi.* Mir Cəlal.

2. Gəmi komandiri, rəisi. *Gəmi kapitanı. Kapitan köməkçisi. – Dalğalar qayıqı nə qədər sağa-sola çırpırsa da kapitanın halına təfəvüt eləmədi.* M.Hüseyn. *Kapitan gəminin nə qabağa, nə dala getməsinin mümkün olmadığını deyib, lövbər atulmağını əmr etdi.* Ə.Haqqverdiyev.

3. İdman komandasının başçısı. *Futbol komandası kapitanı.*

♦ **Kapitan-leytenant** – donanmada baş leytenantdan sonra gələn zabit rütbəsi və bu rütbədə olan şəxs.

KAPOT [*fr.*] 1. *köhn.* Evdə geyilən xalata oxşar enli qadın paltarı. *Maşa şalına büründü, isti kapot geyindi, öz mücrüsünü götürüb dal qapıya çıxdı.* Puşkindən.

2. Müxtəlif mexanizmlərdə (məs.: avtomobildə, təyyarədə) açılıb-bağlanan metal örtü.

KAPRAL [*fr.*] *köhn. hərbi.* Bəzi ölkələrin ordularında və XVII əsrdən XIX əsrin birinci yarısına qədər rus ordusunda kiçik komanda heyətinə məxsus hərbi rütbə və bu rütbəni daşıyan şəxs; onbaşı. [P.A.Qrinyov] *evdən çıxmaq üzrə ikən qapı açıldı; kapral içəri girib, .. qala ətrafında naməlum adamların dolaşdığını xəbər verdi.* Puşkindən.

KAPRİÇÇİO, KAPRİÇÇO [*ital.*] *mus.* Sərbəst və oynaq musiqi əsəri. *Fikrət Əmirovun “Azərbaycan” kapriççiosu.*

KAPRON [*xar.*] Süni lif növü. *Kapron istehsalı.* // Kaprondan hazırlanmış. *Kapron corab. Kapron tor. Kapron ip.*

KÁPUL¹ [*lat.*] *əc.* Birdəfəlik dərman dozası üçün jelatindən, kağızdan və s.-dən qayrılmış, mədədə tez həll olunan qovucucu.

KÁPUL² [*fr.*] Piston (patronda, distansiya boruucularında və s.-də).

KAPSULLU¹ *sif.* Kapsula qoyulmuş. *Kapsullu dərman.*

KAPSULLU² *sif.* Kapsulu olan. *Kapsullu tüfəng.*

KAPTÁJ [*fr.*] *xüs.* 1. Yer altından çıxan mədən suyunun, yaxud qazın torpağa hopmasının, axarkən çirkənməsinin qarşısını almaq və onlardan daha səmərəli istifadə məqsədilə onların boru, quyu və s. qurğu üçün alınması.

2. Mədən suyu, qaz və s. çıxan yerin üstündə qurulan qurğu.

KAPTENARMUS [*fr.*] *köhn.* Hərbi hissədə silah, ərzaq və sursata baxan şəxs.

KAPYUŞÓN [*fr.*] Üst paltara bənd edilmiş başlıq.

KAR¹ *sif.* Eşitmək qabiliyyətini tamamilə və ya qismən itirmiş. *Kar kişi. Bir qulağından kar. Anadangəlmə kar. – [Cahangir:] Qış-qırmayın, mən kar deyiləm! İ.Əfəndiyev. // İs. mənasında. Qulağı eşitməyən adam. Karın könlündəki. – Kar iki dəfə gülər. (Ata. sözü). // məc.* Laqeyd, heç bir şey eşitmək istəməyən adam haqqında. *Elə bil kardır, söz eşitmir.*

♦ **Kar samit dilç.** Səs tellərinin iştirakı olmadan tələffüz edilən samit.

KAR² *is.* [*fars.*] 1. İş, peşə, məşğələ. *Nə karın sahibidir? Hənsi kar yiyəsidir? – Qoç Koroğlu öz karında; Yalan olmaz ilqarında. “Koroğlu”. Qoy mən tox olum, özgələr ilə nədi karım. M.Ə.Sabir. Yox quru fəxr eləməkdən bizə hərçəndi səmər; Karımız yox, əlimizdən nə gəlir özgə hünər? Ə.Nəzmi.*

2. Təsir. *Zəxmi-sitəmin olmadı bu Seyyidə kari; Səd heyf, sad əfsus, günahkar ölüərəm mən. S.Ə.Şirvani.*

♦ **Kar aşmamaq** – nəticə hasil olmamaq, işə yaramamaq, bir nəticə çıxmamaq. *Nə qılıncdan kar aşmadı, nə nizədən iş çıxmadı. “Koroğlu”. Bülbül dedi: – Bunlar ilə kar aşmaz; Bu baş-qulaq kamançaya yaraşmaz. A.Səhhət. Özgəyə ümid olmaq; Bizim üçün yaraşmaz; Özgənin köməyilə; İnsan üçün kar aşmaz. B.Vahabzadə. **Kar etmək (eləmək)** – təsir etmək, təsirini göstərmək. *Arsıza bir sillə kar eləməz. (Ata. sözü). Xudayar katdaya aqlıq çox kar eləmişdi. C.Məmmədquluzadə. [Hacı Murad:] Sənə söz kar eləmir. S.S.Axundov. **Kar götürmək** – işə yaramaq, xeyir götürmək. **Kar görmək** – bax **kara gəlmək**. [Əsir:] *Nə qədər qışqırdı, nəvə vurdu, qoşun kar görə bilmədi.***

Ə.Haqverdiyev. *Əbişin gözləri çanağından çıxmaq dərəcəsinə gəlmişdi. O, kar görməyən top açarları qaldırıb [yerə] çırpdı..* S.Rəhimov. **Kar salmaq** – bax **kar etmək**. *Padşahın gözləri tutulur, .. təbib, dərman qalmır, hamısını eləyirlər, kar salmur ki, salmur.* (Nağil). *Amma [molla] hər nə deyirsə, heç biri kar salmur.* “M.N.lətif.” **Kar vermək** – əlverişli olmaq, işə yaramaq, faydası olmaq. [Xırdaxanım:] *Nurcahan, bizə yatmaq kar verməz.* N.Vəzirov. **Kara düşmək** – bax **kara gəlmək**. **Kara gəlmək** – işə yaramaq, lazım olmaq; köməyi, xeyri dəymək. [Molla Kazım:] *Camaatın karına gəlirəm.* Ə.Haqverdiyev. *Usta Qiyas bir bükülül pulu [Kərimin] qabağına qoyur: – Kasıb yaşayırsan, kara gələr.* M.İbrahimov. **Kardan düşmək** – işdən düşmək, yarırsız hala gəlmək. *İşləməyən kotan pas atar və kardan düşər..* M.İbrahimov. **Karına gəlmək** – işinə yaramaq, köməyi olmaq. [Rüstəm:] *Pristav yox, kətxuda da yox, adam döyən, camaat incidən yox, camaatın karına gələn bir adam olsun.* S.Rəhimov. *Söhbət lampə şüşəsinə çatanda mən tavandan sallanan elektrik lampasını göstərib soruşdum: – Niyə, bu, karınıza gəlmi?* R.Rza.

KARABİN [fr.] Qısalüləli tüfəng. [Səttarxan] *qısaqundaqlı bir Avstriya karabini götürmüşdü.* P.Makulu.

KARABİNYER [fr.] 1. Keçmişdə Qərbi Avropada və XIX əsrin ortalarına qədər Rusiyada: karabinlə silahlanmış xüsusi hərbi hissələrə mənsub əsgər.

2. İtaliyada: jandarm.

KARAGƏLƏN *sif.* İşə yarayan; köməyi, xeyri dəyən, gərəklı. *Karagələn adam.* – *Qədir paketin birisini açdı və dedi: – [Bayram] karagələn adamdır.* Ə.Vəliyev.

KARAİM *is.* Kırmda və Litvada, habelə Polşada yaşayan türkdilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

KARAMÉL [fr.] Şəkər və patkadan hazırlanan ətirli, rəngli konfet növü. *İçli karamel. Karamel konfeti. Karamel fabriki.*

KARANDÁŞ *is.* [rus. əslı “qara daş” sözündən] Yazı yazmaq, şəkil və cizgi çəkmək üçün taxtaya geydirilmiş nazik qrafit, yaxud quru boyaq çubuğu. *Qara karandaş.*

Qırmızı karandaş. Karandaşla yazmaq. – Çernil, qrafit, pero, karandaş; İcad edənı olaydı şil, kaş! M.Ə.Sabir. Xətayinin qılıncını suvardım; Məmməd Araz karandaşı gəydirdi. M.Araz.

KARANTİN [fr.] 1. Yoluxucu xəstəliklərin daha da yayılmasının qarşısını almaq üçün xəstələrin və onlarla təmasda olmuş şəxslərin müvəqqəti təcrid edilməsi. *Karantin qoymaq. Karantində olmaq (saxlamaq). Karantin müddəti.*

2. Epidemiya olan yerdən gələn şəxsləri, gəmiləri və malları yoxlamaq üçün səhiyyə məntəqəsi.

KARASTI *is.* 1. Bir şey qayımaq üçün lazımı olan əl aləti. *Qonşuya karastı verməyən məhşərə qolsuz gələr.* (Ata. sözü). *Bütün emalatxanaların maşın və karastıları dağılmışdı.* M.S.Ordubadı. *Dəmirçi gətirdiyi karastılarla Həməzənin mağazasının enli, qalınpolad qurşağını, kilidlərini qoparmağa başladıqda Zeynal astadan Veysə dedi.* Ə.Əbüllhəsən.

2. *dan.* Silah.

KARAT *is.* [ərəbcədən] *xüs.* Qiymətli daşların 200–206 mq-a bərabər çəki ölçüsü.

KARATE *is.* [lat.] 1. Özünü müdafiə sistemi.

2. Güleş növü.

KARATLIQ *sif.* Saylara qoşularaq karatın miqdarını göstərir (bax **karat**). *İki karatlıq brilyant. – Bu təntənəyə İran şahzadəsi .. 12 karatlıq bir brilyant üzüyü də .. satıb xərc etmişdi.* M.S.Ordubadı.

KARBİD [lat. carbo – kömür və *yun.* eidos növ] *kim.* Karbonun bəzi metal və metalloidlərlə birləşməsi. *Dəmir karbidi.* □ **Karbid lampası** – suyun kalsium karbidi təsiri nəticəsində alışan asetilenlə yanan lampə.

KARBÓL [lat.]: **karbol turşusu** – spesifik iyi olan zəhərli dezinfeksiya maddəsi – fenol karbol məhlulu.

KARBÓN [lat.] Təbiətdə bütün üzvi maddələrin ən mühüm tərkib hissəsi olan kimyəvi element. *Radioaktiv karbon. Sulu karbon. – Canlınn bədənini təşkil edən kimyəvi elementlər içərisində mühüm yer tutan elementlərdən biri karbondur.* M.F.Axundzadə.

KARBONAR(İ) [*ital.* carbonaro] XIX əsrin əvvəllərində İtaliyada meydana gəlmiş, yadellilərin zülmünə qarşı və İtaliyanın birləşməsi uğrunda mübarizə aparan gizli cəmiyyətin üzvü.

KARBONAT [*lat.*] 1. *kim.* Karbon turşusu duzu (soda, potaş və s.).

2. *kim. geol.* Tərkibində karbon turşusu olan mineralların adı.

3. *xüs.* Xırda dənəli qara almaz (quyu qazma, cilalama və s. işlərdə işlənir).

KARBONATLI *sif. xüs.* Tərkibində karbonat olan. *Karbonatlı sükurlar.*

KARBONATLILIQ *is. xüs.* Bir şeydə (süxurda və s.-də) olan karbonatın dərəcəsi. *Torpağın karbonatlığı.*

KARBONLAŞDIRILMA “Karbonlaşdırılmaq” dan *f.is.*

KARBONLAŞDIRILMAQ *məch. xüs.* Karbon hopdurulmaq, karbon qazı ilə doyuzdurulmaq.

KARBONLAŞDIRMA “Karbonlaşdırmaq” dan *f.is.*

KARBONLAŞDIRMAQ *f. xüs.* Karbon qazı hopdurmaq, karbon qazı ilə doyuzdurmaq.

KARBONLU *sif. xüs.* Tərkibində karbon olan, karbon qarışdırılmış.

KARBÜRASIYA [*fr.*] *xüs.* Daxili yanacaq-lı mühərriklərdə duru yanacaq ilə havanın qarışmasından yanacaq qatışığı əmələ gəlməsi. *Karbürasiya etmək.*

KARBÜRATOR [*fr.*] *xüs.* Daxilində karbürasiya əmələ gələn cihaz (daxili yanacaq-lı mühərriklərdə).

KARBÜRATORLU *sif.* Karbüratoru olan. *Karbüratorlu motor.*

KARDİNÁL [*lat.*] Katolik kilsəsində yüksək (papadan sonra birinci) ruhani rütbəsi, habelə bu rütbəni daşıyan şəxs. *Kardinal rütbəsi.*

KARDİNALLIQ *is.* Kardinal rütbəsi, vəzifəsi.

KARDİOQRAF [*yun.* kardia – ürək və grapho – yazıram] *xüs.* Ürək fəaliyyətini yazmaq üçün cihaz.

KARDİOQRAFİYA [*yun.* kardia – ürək və grapho – yazıram-dan] *tib.* Kardioqraf vasitəsilə ürək fəaliyyətinin yazılması.

KARDİOQRÁM [*yun.* kardia – ürək və gramma – yazı] *xüs.* Ürək fəaliyyətinin qrafik təsviri.

KARDİOLÓGİYA [*yun.* kardia – ürək və logos – elm] Tibb elminin ürək xəstəliklərini tədqiq edən bölməsi.

KARDİOLOJÍ *sif. tib.* Ürəyə aid olan. // Ürək xəstəliklərinin müalicəsi üçün olan. *Kardioloji sanatoriya.*

KARDİOLOQ [*yun.* kardia – ürək və logos – elm-dən] Ürək xəstəlikləri mütəxəssisi olan həkim.

KAREL Kareliyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Karel dili. Karel ədəbiyyatı.*

KARÉT(A) [*pol.*] *köhn.* Hər tərəfi örtülü, dördtəkərli, at qoşulan, yaylı minik arabası. *Atın köhləni ancaq minik üçün və ya müzəyyən faytonlara və karetalara qoşulmaq üçün saxlanılır.* Ə. Haqverdiyev. [Ana:] *Qızım kareti içində, üzündə duvaq, yanında sağdışı, soldışı otursun. A.Şaiq. Aparsın mənzilə bizi kareta; Orda bir gecəlik qonağım ol sən. S.Vurğun. Şaxtalı kiçələrdən keçirdi kareta- talar. R.Rza.*

KARƏ [*fars.*]: **nə karəsən?** – nəçisən? nə işin sahibisən? [Gənc:] *Kimsən, nə karəsən, bilmirəm, mənim sirmə əl aparma!* Çəmən-zəminli. **Nəkarədir** – nəçidir, kimdir, nə ixtiyarı var, nə haqqı var. *Nə Leyli sən kimi olmuş, nə mən kimi Məcnun; Nəkarədir gəlib onlar bizə bərabər ola?!* Ə.Vahid.

KARGAH *is.* [*fars.*] Xalça, palaz və s. toxumaq üçün çərçivə şəklində qurğu; hana, dəzğah. □ **Kargah toxumaq** – hanada xalça, palaz və s. toxumaq. *Yar durub kargah toxuyur; Nəfəsi ənbər qoxuyur. Aşıq Əli.*

KARGƏR *is.* [*fars.*] *köhn.* Fəhlə, əmələ, işçi. *Atam əllaf, babam dülgər idi; Qardaşım culfə, əmim kargər idi. M.Ə.Sabir. [Biluri:] Həqiqət və namus ancaq rəncbərdə və kargərin həyatında qalib, heyif ki, onların da ürəyi əli kimi kobuddur. M.İbrahimov. // Usta köməkçisi.*

KARGİR *is.* [*fars.*] *köhn.* Təsir, əlac. □ **Kargir olmaq** – təsir etmək, əlac etmək. *Bir gün də miraxur gəlib xəbər verdi ki, xanın çox istədiyi kürən atı bir sancı tutub, hər nə edilirsə, kargir olmur. Ə. Haqverdiyev.*

KARGÜZAR *is.* [fars.] İdarə və s.-də dəftərxana işlərini aparan xidmətçi; işlər müdiri. *Kargüzarı çağırub, onlara vəzifə və-rəcəyini düşünərək tələbələr çox məmnun oldular.* A.Şaiq. *Kargüzar olmusan, müxbir olmusan; Ey qoca müəllim, ey möhkəm insan!* M.Müşfiq. *Kargüzar, qardaşına toy etmək üçün icazə alıb kəndə getmişdi.* S.Rəhman.

KARGÜZARXANA *is.* [fars.] köhn. kit. Dəftərxana. *Molla əmi, .. bizim kargüzar-xanamız keçəcəkdə də vətənə çox xidmət edib.* C.Məmmədquluzadə.

KARGÜZARLIQ¹ *is.* Kargüzarin işi, məş-ğuliyəti, vəzifəsi. *Kargüzarlıq vəzifəsi.* // Dəftərxana işləri. □ **Kargüzarlıq etmək** – dəftərxana işlərini aparmaq.

KARGÜZARLIQ² *is.* köhn. Kömək, yardım. □ **Kargüzarlıq etmək (buyurmaq)** – kömək etmək. [Əhməd:] *..Gərək siz bu bəyə lazımınca kömək edəsiniz, işlərinə kargüzarlıq buyurasınız.* N.Vəzirov.

KARXANA *is.* [fars.] 1. köhn. Fabrik, zavod, emalatxana. *Çit karxanası. – Kitayda yapon malı baykot edilib, yapon karxanalarını işsiz qoyublar.* C.Məmmədquluzadə. *Hər səhər güncıxanda karxana irili-xırdalı yüzlərlə oğlan və qız uşağı ilə dolurdu.* Ə.Məmmədخانlı. *İmaməlini xalça karxanasına şagird qoymuşdular.* Ə.Sadiq.

2. Daş çıxarılan yer (adətən “daş karxanası” şəklində). *Siz hər gün limana gələn gəmilərin sayını öyrənilib, balaca bir kağıza yazarsınız, sonra şəhərin kənarındakı daş karxanasına göndərərsiniz.* M.Hüseyn.

3. Əhəng yandırılan yer.

KARXANAÇI *is.* köhn. Karxana sahibi. *Karxanaçı “qibleyi-ələm” sözünü eşidər-eşitməz titrəməyə başladı.* Çəmənzəminli.

KARXANAÇILIQ *is.* köhn. Karxana sahibliyi.

KARIXDIRICI *sif.* Karıxdıran, fikri çaşdıran. *Karıxdırıcı vəziyyət. Karıxdırıcı sual.*

KARIXDIRILMA “Karıxdırılmaq”dan *f.is.*

KARIXDIRILMAQ “Karıxdırmaq”dan *məch.*

KARIXDIRMA “Karıxdırmaq”dan *f.is.*

KARIXDIRMAQ *icb.* Çaşdırmaq, fikrini çaşdırmaq. *Gözləmədiyi bu atəş düşməni elə karıxdırdı ki, .. yerə sinmək belə yadına düş-*

mədi. Ə.Əbülbəhən. [İsmayıl:] *Heç olmasa iki dəstəyə bölünüb, onları iki tərəfdən karıxdırmaqlıyıq.* P.Makulu.

KARIXMA “Karıxmaq”dan *f.is.*

KARIXMAQ *f.* Çaşmaq, çaşib qalmaq, özünü itirmək, nə edəcəyini, nə deyəcəyini bilməmək. *Məmmədhasən əmi lap karıxdı..* C.Məmmədquluzadə. *Evdən çölə çıxdı Sona darıxmış; Yolun o tayına keçdi karıxmış.* H.K.Sanlı. *Heç vaxt karıxmayan bir müəlimin; Ağzında ilk dəfə dolayır sözü.* H.Arif.

KARİKATUR [ital.] 1. Bir şəxsi və hadisəni qəsdən gülünc surətdə təsvir edən şəkil. *Gülməli karikatura. – Qəzetin birinci səhifəsində çəkilmiş karikaturada ağ bir qoyun göy çəmənləkdə ot qırırdı, amma sağında və solunda iki boz qurd şöngüyüb göz-gözə oturmuşdu..* Ə.Məmmədخانlı. [Rössam:] *Mən [Şahinin] karikaturasını çəkməsəm, adımı dəyişib rəngsaz qoyaram.* S.Rəhman. // İncəsənətin digər növləri vasitəsilə verilən bu cür şəkil, habelə bu mahiyyətdə olan əsərlər haqqında. *Bu təsvir deyil, karikaturadır.*

2. Bir şeyin gülünc, miskin bənzəri (adətən müqayisə məqamında). *Hitler Napoleonnun karikaturasıdır.* M.Hüseyn.

KARİKATURALAŞDIRILMAQ “Karikaturalaşdırılmaq”dan *f.is.*

KARİKATURALAŞDIRILMA *məch.* Karikatura halına salınmaq, gülünc şəkildə təsvir edilmək (göstərilmək).

KARİKATURALAŞDIRMA “Karikaturalaşdırmaq”dan *f.is.*

KARİKATURALAŞDIRMAQ *f.* Karikatura şəklinə salmaq, gülünc şəkildə təsvir etmək (göstərmək).

KARİKATURÇU *is.* Karikatura çəkən rəssam.

KARİKATURÇULUQ *is.* Karikaturanın işi, sənəti, karikatura çəkmə.

KARİKATURLU *sif.* Karikaturası olan, karikatura çəkilmiş. *Karikaturalı jurnal. – [Dilbər] kənd məktəbindəki rəsm müəlliminin köməyi ilə həftədə bir nömrə şəkilli, karikaturalı iri qəzet hazırlayıb çardaqdan asırdı.* Ə.Sadiq.

KARİYES *is.* [lat.] Sümüyün və ya dişin iltihablı dağını, çürüməsi.

KARKÁS [ital. carcassa] Bina və s.-nin dəmirdən düzəldilən gövdəsi, skeleti. *Çoxmərtəbəli evin karkası*. // Parçadan düzəldilən bəzi məmulatların məfil skeleti, əsası. *Abajurun karkası*.

KAR-KOR is. Həm qulağı eşitməyən, həm gözü görməyən adam.

KARKÜN sif. [fars.] köhn. 1. İşcil, işlək, işləyən, işgüzar, işbacaran. [Fərmanın] *qəsd* özünün *karkün* olmasını *həm əmisinə, həm də Gövhərtaca göstərmək idi*. Ə.Haqverdiyev. *..Babakışı çox karkün adam idi*. S.Rəhimov.

2. Başqasına əl tutan, kömək edən, işə yaranan. *Karkün adam*.

KARKÜN LÜK is. köhn. İşçillik, işləklik, işgüzarlıq. *İçəriyə qoltuğu portfelli, üzündən-gözündən süni karkünlük tökülən bir tələbə girdi*. Çəmənzəminli.

KAR-LAL is. Həm eşitmək, həm də danışmaq qabiliyyətindən məhrum adam. *Karallalar məktəbi*.

KARLAŞMA 1. "Karlaşmaq"dan *f.is*.

2. *dilç*. Səs tellərinin iştirakı olmadan tələffüz edilmə.

KARLAŞMAQ *f*. 1. Kar olmaq, eşitmək qabiliyyətini itirmək.

2. *dilç*. Səs tellərinin iştirakı olmadan tələffüz edilmək.

KARLI sif. 1. Yararlı, işəyarar, karagələn. *Karlı adam*. – *Bu davada onlardan on nəfərdən çox karlı adam ölmüşdü*. "Qaçaq Nəbi". *Tapançalardan hansı daha karlıdır?* A.Şaiq. // *məc*. Güclü, böyük, möhkəm, bərk, təsirli. *Karlı yara*. *Karlı yumruq*. *Karlı söz*. – *Gec kəsər, karlı (z.) kəsər; Bir məzlumun ahı səni*. (Ata. sözü).

2. Xeyirli, faydalı, qazanclı, istifadəli. [Qədir:] *Cibim boş, ümid yerim yox! Zəmanə şuluqluq, .. bir karlı iş yox, filan yox!* Mir Cəlal.

3. İşbacaran, işgüzar; daha bacarıqlı, daha işlək. *Həcərin karlı qardaşları vardı*. "Qaçaq Nəbi". [Rzaqulu:] *..Bir əzca hələ bəlkə mən ondan karlıyam da. Nöşin o olsun, mən olmayım?* N.Vəzirov.

KARLIQ is. Eşitmə qabiliyyətinin olması və ya nöqsanlı olması. *Dil açmada karlıq da gedər, korluğumuz da; Çünki lal-*

lığımız doğmuş idi karlığımızdan. Şəhriyar.

□ **Özünü karlığa vurmaq (qoymaq)** – özünü kar kimi, eşitməyən kimi göstərmək. *Nəbi özünü karlığa vurub, ona yaxın gəlməsini əli ilə işarə edir*. "Qaçaq Nəbi".

KARLILIQ is. İşə yararlıq, görəklik, faydalılıq.

KARNAVAL [ital.] Çox vaxt açıq havada oyunlarla, rəqslərlə, maskalarla və xüsusi geyimlərlə keçirilən xalq şənliyi – maskarad.

KARNİZ [alm. əsli ital.] 1. *memar*. Divarın yuxarı hissəsini tamamlayan, yaxud qapı, pəncərə üstündən uzanan horizontal çıxıntı. *Üz tutdum o yüksək saraya doğru; Çıxdım pilləkəndən üzüyuxarı; Karnizlər tökülüb diş-diş görünür; Bizdəki qəflətə sanki o güldür*. Şəhriyar.

2. Pəncərə və ya qapı üstündən pərdə asmaq üçün divara bənd edilən metal və ya ağac mil.

KAROTİN is. [lat.] "A" vitamini.

KARP *zool*. Üstündə iri, tünd-qızıqlı pulları olan, şirin su balığı.

KARPKİMİLƏR *cəm zool*. Əsasən şirin sularla yaşayan balıqlar (məs.: çəki, çapaq və s.) ailəsi.

KARSALA sif. *dan*. 1. Qulağı ağır eşidən.

2. Key, huşsuz, duyğusuz; zehni kütləşmiş, korazehin.

KARSALALIQ is. *dan*. 1. Qulağı ağır eşitmə.

2. Keylik, huşsuzluq, duyğusuzluq; zehinsizlik, korazehinlik.

KARSALAMA "Karsalamaq"dan *f.is*.

KARSALAMAQ *f. dan*. Qulağı bir qədər karlaşmaq, qulağı ağır eşitməyə başlamaq.

KARSAZ sif. [fars.] köhn. İş görəən, işbacaran, bacarıqlı, işgüzar.

KARSAZLIQ is. köhn. İşçillik, bacarıqlılıq, işgüzarlıq. □ **Karsazlıq etmək (eləmək)** – 1) işə yaramaq, kömək etmək, yararlıq göstərmək, xeyri olmaq; 2) kömək etmək, yardım etmək. [Məşədi Tağı:] *..Allah qoy-sa, sizə çox-çox karsazlıq edəcəyəm, ancaq bir dəfə lazımcına say eləyin*. N.Vəzirov. *O da kimə əlli manat, yüz manat barama vaxtına, buğda vaxtına, ya üzüm vaxtına pul karsazlıq eləyərdi*. Ə.Haqverdiyev.

KÁRSER [lat.] Müqəssirin müvəqqəti saxlandığı biradamlıq otaq. *Karserə salmaq.*

KARSIZ *sif.* Gərəksiz, işə yaramayan. *Bağçasız, bağısız dağlar; Dumansız, qarşız dağlar; Mən sizə arxalandım; Siz olduz karsız (z.), dağlar! (Bayatı). Mən hərdən oturub fikirləşirəm və bu əqidəyə gəlirəm ki, bizim çoxumuzu bədbəxt edən karsız, vecsiz və xəyirsiz qohumlarımızdır.* Ə.Vəliyev.

KARSIZLIQ *is.* Gərəksizlik, işə yaramama. *..Çox ittifaqlarda inspektor, direktor .. [müəllimlərin] tənbəlliyindən və karsızlığından şikayət edirlər. F.Köçərli. Çəpəl fəndinin karsızlığını, bu müvəffəqiyyətsizliyini onunla izah edirdi ki, bəyin inamı düz deyil.* Mir Cəlal. □ **Karsızlıq etmək** – zəiflik göstərmək, heç bir təsir göstərə bilməmək.

KART [alm. əsli *ital.*] 1. Hər birinin dörd növü olmaqla, üzərindəki şəkil və işarələrlə bir-birindən fərqlənən qumar kağızlarının hər biri, qumar kağızı. *Kart vermək. Kart almaq. Kart paylamaq.* – *Mehriban səfillər, kefləri çağdır; Kart masa üstündə daraq-daraqdır.* M.Müşfiq.

2. Həmin kağızlarla oynanılan oyun. *Kart oyunu. Kartda udmaq. Kartda bəxti gətirmək. Kart oynamaq.* □ **Kart çəkmək** – oyun zamanı kartların içərisindən bir və ya bir neçəsini çəkib götürmək. **Kart vurmaq** – kartla oyun (qumar) oynamaq. [Nəbi:] [Bəylər] *çox vaxt gecəni gündüzə qatıb o biri günə kimi kart vururlar.* S.S.Axundov.

♦ **Kart basmaq** – aldatmaq, hiylə işlətmək, kələk görmək.

KARTEÇ *is.* [rus.] 1. İçi xırda güllələrlə doldurulmuş top mərmisi.

2. İri qırma.

KARTEL [fr.] *iq.* Birlikdə öz ticarət və istehsal müstəqilliyini saxlayan inhisar formalarından biri. *Kartel şəraitində birləşmiş müəssisələr öz ticarət və istehsal müstəqilliyini saxlayır.*

KARTELLƏŞDİRİLMƏ “Kartelləşdirilmək” dən *f.is.*

KARTELLƏŞDİRİLMƏK *məch. iqt.* Kartel şəklində birləşdirilmək, birləşdirilərək kartel düzəldilmək.

KARTELLƏŞDİRME “Kartelləşdirmə” – dən *f.is.*

KARTELLƏŞDİRMEK *f. iqt.* Birləşdirib kartel düzəltmək, kartel şəklində birləşdirilmək (sənaye müəssisələrini).

KARTER *is.* [ing.] 1. Mexanizmi zədələndirən və tozdan qoruyan qurğu.

2. İçində mexanizm yerləşən metal qutu.

KARTOÇKA [rus.] 1. Üzərində bir şey yazmaq üçün düzbucaq şəklində kəsilməş qalın kağız, ya karton vərəqəsi (kartoteka vahidi kimi). *Kataloq kartoçkası. Kartoteka beş min kartoçkadan ibarətdir.*

2. *dan.* Kiçik ölçüdə fotosəkil. *Foto kartoçkası.* – [Zabit:] *Yenə sübhən qalmışsa, al bax, [Arazın] jandarm idarəsində çəkilmiş əksi, – deyə kartoçkanı ona verdi.* A.Şaiq.

3. Bilet və ya vərəqə şəklində vəsiqə. *Üzvlük kartoçkası. Müxbir kartoçkası.* – *..O biri günü, günorta zamanı mənzilə qayıdıb, masamın üstündə bir vizit kartoçkası tapdım: “Cəlil Məmmədquluzadə – “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinin redaktoru”.* Ə.Haqverdiyev.

4. *köhn.* Norma üzrə ərzaq və s. almaq üçün kəsilməş talonu olan blank. *Çörək kartoçkası. Ərzaq kartoçkası. Kartoçka bürosu.*

KARTOF *is.* [alm.] 1. Yumrusu torpağın altında yetişən, nişasta ilə zəngin bitki.

2. Həmin bitkinin qida kimi işlədilən yumrusu. – *Evin xanımı tez o tərəfə keçib balaca boşqaba bir-iki parça qızardılmış kartof qoydu.* M.Hüseyn. *Arvad soyduğu kartofu bir yana qoyub, təəccüblə Qəribova yaxınlaşdı.* S.Rəhman. □ **Kartof unu** – kartofdan hazırlanan nişasta.

KARTOFÇIXARAN *is. k.t.* Kartofu yerdən çıxarmaq üçün maşın. // Sif. mənasında. *Kartofçixaran aqreqat.*

KARTOFÇU *is.* Kartof əkib-becərməklə məşğul olan adam.

KARTOFÇULUQ *is.* Kartof əkib-becərməklə məşğul olma.

KARTOFDOĞRAYAN *is.* Kartof doğrayan maşın və s. // Sif. mənasında. *Kartofdoğrayan bıçaq.*

KARTOFƏKƏN *is. k.t.* 1. Kartof əkmək üçün işlədilən maşın və s. // Sif. mənasında. *Kartofəkən aqreqat.*

2. Kartof yetişdirməklə məşğul olan. *Kar-tofəkən rayonlar.*

KARTOFKİMİLƏR *cəm bot.* Kartof və ona bənzər bitkilərin daxil olduğu fəsilə.

KARTOFSOYAN *is.* Kartofun qabığını soymaq üçün xüsusi alət (bıçaq). // Sif. mənasında. *Kartofsoyan bıçaq.*

KARTOFTƏMİZLƏYƏN *bax kartofsoyan.*

KARTOFYIĞAN *bax kartofçıxaran.* *Kartofyığan kombayn.*

KARTOQRAF [*alm. karte və yun. grapho*] Coğrafiya xəritələri çəkən mütəxəssis; xəritəçi.

KARTOQRAFİK *sif.* 1. Kartografiyaya aid. *Kartoqrafik işarələr.*

2. Coğrafiya xəritələrinin hazırlanması ilə əlaqədar olan. *Kartoqrafik işlər. Kartoqrafik material.*

KARTOQRAFİYA [*alm. karte və yun. grapho-dan*] Coğrafiya xəritələri düzəltmək üsulundan bəhs edən elm, habelə bu xəritələrin tərtibi.

KARTOQRAM [*alm. karte və yun. gramma*] *xüs.* Müəyyən hadisəyə aid statistik məlumatı kağız üzərində qrafik şəkildə, əyani surətdə göstərən xəritə. *Kartoqram düzəltmək.*

KARTÓN [*fr. əsli ital.*] Xüsusi qaydada hazırlanmış qalın bərk kağız. // Kartondan düzəldilmiş. *Karton qutu.*

KARTONÇU *is.* Karton və ya kartonaj hazırlamaqla məşğul olan fəhlə.

KARTONAJ [*fr.*] Kartondan qayırılan xırda şeylər. *Kartonaj emalatxanası.*

KARTONAJÇI *is.* Kartondan müxtəlif şeylər qayıran usta.

KARTOTEKA [*alm. karte və yun. theke*] 1. *is.* Müəyyən sistem üzrə yığılmış məlumat ya uçot mahiyyətli kartoçkalar toplusu. *Kartoteka şkafi. Kitabxana kartotekası. Lüğət kartotekası.*

2. *top.* Bu kartoçkalari saxlamaq üçün qutular.

KARTOTEKAÇI *is.* Kartotekaya baxan, kartoteka işləri ilə məşğul olan işçi.

KARTOŞKA [*rus.*] *dan.* *bax kartof.* *Hədiyyə qızarmış kartoşka gətirib, uşağın qabağına qoydu. Mir Cəlal.*

KARTVELLƏR *cəm* Gürcülərin və onlara yaxın olan Qafqaz xalqlarının (lazların, minqrellərin və svanların) ümumi adı.

KARUSEL [*ital.*] Üstündə oturub əylənmək üçün at, araba, qayıq və s. şəklində minik yerləri olan, hərhlənən qurğu; fırlanqıc. *Fırlanır karusel bir təkər kimi; Daima fırlanan, dönən yer kimi. B.Vahabzadə.*

KARVAN *is.* [*fars.*] 1. Bir-birinin ardınca sıra ilə hərəkət edən yüklü heyvan (əsasən dəvə) dəstəsi (qatari); qafilə. *İt hürər, karvan keçər. (Ata. sözü). Mağil keçən vaxtlar dəvə karvanları düzülürdü yola, ticarət malını yükləyirdik dəvələrə. C.Məmmədquluzadə. Bizim karvanımız beş çarvadar atından ibarət idi. S.Hüseyn. □ Karvan bağlamaq* – sıraya düzülmək, dəstə düzəltmək. *Yenicə işə qoşulmuş bal arıları çiçək üçün yaxındakı meşəyə karvan bağlamışdılar. Ə.Vəliyev. Karvan çapmaq (vurmaq, soymaq, dağıtmaq, kəsmək) köhn.* – yoldan gəlib keçən yüklü karvanları soymaq, soyğunçuluq etmək. *Kəsdim yollar, vurdum karvan; Çəkib soydum çox bazirgan. “Koroğlu”. [Heydər bəy:] Hər həftədə, hər ayda bir karvan çapmaq olurdu. M.F.Axundzadə. [Məmmədəğa:] Ömər nəhayətdə ağıllı və kamallı oğlandır, amma bunun ilə belə atasının xoşuna gəlmir, zira ki, adam öldürməyir, quldurluq etməyir, karvan kəsmir. N.Nərimanov. Karvan çəkmək* – karvanı idarə etmək, karvana başçılıq etmək. *Darğa lələş .. bu çətin yoldan şəhərə karvan çəkərdi. S.Rəhimov. Karvan yolu köhn.* – keçmişdə karvanların işlədiyi yol. *Sinəsi gül rəngli tala doludur; Bu çöllər ən qədim karvan yoludur. S.Vurğun.*

2. *məc.* Toplu halında bir-birinin ardınca, sıra ilə hərəkət edən şeylər haqqında. *Təyyarə karvanı. Maşın karvanı. Gəmi karvanı. – Dolanır göyləri bulud karvanı; Bürüyür düzləri Kürün dumanı. H.K.Sanlı. Fəza yollarında baş alıb gedən ulduzlar karvanı ağır-ağır yüksəlir, getdikcə böyük bir boşluqda qərq olaraq, tamamilə gözədən itirdi. Ə.Məmmədخانlı.*

3. *məc. klas.* Gəlib keçən şey haqqında (“bu dünyadan köçmə” mənasında). *Bahar*

yetməkdədir, Qövsü, gözün aç, qönçə tək uyma; Yetişər köçməyə növbət sənə həm, karivandır bu. Qövsü.

karvan-karvan *sif.* Karvan kimi, qatar-qatar, dəstə-dəstə. *Karvan-karvan göydən ulduzlar keçir; Öz bəxtinə hər kəs bir ülkər seçir.* S.Vurğun. *Süzüliür göy üzündə buldu-lar karvan-karvan.* M.Seyidzadə.

KARVANBAŞI *is. köhn.* Karvana başçılıq edən adam; karvançı. *Karvanbaşı üstündə mürgülədiyi birinci dəvənin üstündən sıçrayaraq tələsik onu cilovundan tutub yola çəkir və maşının yanından keçirdi.* M.İbrahimoğlu. *Karvanbaşı, qocalmışam, karvanını aramla çək; Çəkirəm dünya dərdini, çiynimdən qurğuşun gedir.* Şəhriyar.

KARVANBAŞILIQ *is. köhn.* Karvana başçılıq etmə, karvanbaşının işi və vəzifəsi.

KARVANÇI *is. köhn.* 1. Karvanla yük daşıyan adam.

2. Karvan başçısı, karvanı idarə edən şəxs; karvanbaşı. *İbn Mingə qulaqlarına inanmadı, karvanbaşı olduğu bir karvanda karvançı bir oğlanın üzəngisini tutmaq onun üçün çox ağır və dözülməz bir cəza idi..* Ə.Məmməd-xanlı.

KARVANÇILIQ *is. köhn.* 1. Karvanla yük daşıma peşəsi.

2. Karvana başçılıq etmə; karvanbaşılıq.

KARVANQIRAN *is.* 1. Zöhrə (ulduz). *Öksüz taleyim tək gecikdin nədən? Karvanqıran doğdu, görünmədin sən.* C.Cabbarlı. *Buludun pərdəsi sıyrıldı bir az; Göydə Karvanqıran gümüşü qotaz.* R.Rza.

2. *məh.* Dağdan əsən soyuq külək, dağ küləyi.

KARVANQOVAN *sif.* Çox şiddətli külək, qasırğa haqqında. *İncə ətir yayırdı bağçada-ki çiçəklər; Uzaqdı bu həyətdən karvanqovan küləklər.* S.Rüstəm.

KARVANSARA *is. [fars.]* 1. Özgə yerlərdən gələn karvanların və yolçuların müvəqqəti qalması, qoşqu heyvanları və minik vəsaitinin saxlanması üçün böyük həyətli olan xüsusi bina. [Qərib] *küçələrdə gəzə-gəzə bir adam axtarırdı ki, karvansaramı soruşsun, bir də gəlib bir meydana çıxdı. "Koroğlu".* [Yusif şah] *əmr elədi ki, hər yerdə yollar*

təmir olunsun və lazım məqamlarda və mənzillərdə körpülər və karvansaralar tikilsin. M.F.Axundzadə.

2. *məc. zar.* Qonağı, gəlib-gedəni çox olan yer haqqında. *Ev dönüb karvansaraya.*

3. *mən.* Böyük, geniş yer mənasında. *Ara-ba karvansara kimi böyük bir həyəət girdi.* A.Şaiq.

4. *məc. dan.* Yoxsul, kasıb, içində müxələfəti, dir-dirriyi olmayan mənzil haqqında. *Evi karvansaraya oxşayır.*

KARVANSARAÇI *is. köhn.* Karvansara sahibi, karvansara saxlayan adam. *Bu şəhərin Yuxarıbaş deyilən məhəlləsində Kərbəlayı Kazım adlı bir karvansaraçı var idi.* P.Makulu. *Bu saat karvansaraçıya deyim, onları oyatsın. Nə qədər yükünü var çatın!* Q.İlkin.

KARVANSARAÇILIQ *is. köhn.* Karvansaraçının peşəsi, karvansara saxlama. *Karvansaraçılıq etmək.*

KARVANVURAN *is. köhn.* Yoldan gəlib keçən karvanları soyan; yolkəsən, quldur, çapovulçu.

KARVANYOLU *is.* b a x **kəhkəşan.**

KARYER *is. [fr.]* Karxana. *Daş karyerası. Qum karyerası.*

KARYÉRA [fr. *carriere*] Xidməti və ya başqa fəaliyyət sahəsində irəliləmə, şöhrətlənmə, tanınma; mənəb, şöhrət. [Sultan:] *Bizim bir para cavanlarımızın evini yıxan, bax, elə bu karyera həvəsidir.* İ.Hüseynov.

KARYERİST [fr. *carriere-dən*] Karyerasını hər şeydən üstün tutan adam; mənəb-pərəst, şöhrətpərəst. *Ona baxar, nəğmə deyər qızların gül dodağı; Karyeristin açılmayı tutqun qaşı, qabağı.* S.Vurğun.

KARYERİZM [fr.] Mənəbperəstlik, şöhrətpərəstlik.

KASA *is. [fars.]* 1. Çini, büllur, saxsı və ya metaldan qayrılmış ağızlı qab. *Mis kasa. Çini kasa. Kasaya xörək tökmək. Bir kasa su. – Axşam çay ortalığa gələndə gənə bir kasada qaynar süd ortalığa gəldi.* C.Məmməd-quluzadə. *Kənd uşaqları əllərində badya, mis kasa dəryəyə enirdilər.* A.Şaiq.

2. Baş sümüklərinin, beyni əhatə edən yuxarı hissəsi. *Beyin kasası.*

3. Qaşıq və ona bənzər şeylərin çuxuru. *Qaşıq kasası. Çömçə kasası. Tarın kasası.*

4. *bot.* bax **kasacıq** 2-ci mənada. *Kasasını açır zanbaq; Xoş bir ətir saçır zanbaq.* M.Dilbazi.

♦ **Kasa rəqsi** – içi su ilə dolu kasalarla ifa edilən xalq rəqsi. [Şahin:] *Mənim orijinal bir nömrəm var. O da kasa rəqsidir; kasaları su ilə doldurub bir podnosa düzürəm və başıma qoyub rəqs eləyirəm.* S.Rəhman.

...**kasası daşmaq (dolmaq)** – bir şeyin son həddini göstərir. *Əvvəl bu fələk cümlədən əymişdi damağı; Qəm kasəsi daşdı.* M.Ə.Sabir. [Gövhər xanım:] *Daha bəsdir! Səbir kasam dolub daşmış.* S.S.Axundov.

KASACIQ *is.* 1. Kiçik kasa, balaca kasa.

2. *bot.* Açma dövründə çiçəyin xarici örtüsü; kasa. *Tam çiçəkdə kasacıq, taccıq, erkəkçik və dişicik olmalıdır.* M.Qasımov.

KASAD [ər.] 1. *sif.* Ticarətdə: mala tələb olmadığı, müştəri tapılmadığı, onun satılmadığı hal; alış-verişdə durğunluq, rəvacsızlıq. [Hacı Qara:] *Bu kasad bazarda mənim bir şahı qazancım yoxdur, abbasımı hardan alıram, sənə verim?* M.F.Axundzadə.

□ **Kasad etmək (eləmək)** – alıcıdan, müştərindən məhrum etmək; satılmamasına, alınmamasına, yayılmamasına səbəb olmaq.

Kasad olmaq – bax **kasadlaşmaq**.

2. *is.* Qıt(lıq), qəhət(lik), azlıq, çatışmazlıq.

KASADLANMA “Kasadlanmaq”dan *f.is.*

KASADLANMAQ bax **kasadlaşmaq**.

KASADLAŞDIRMA “Kasadlaşdırmaq”dan *f.is.*

KASADLAŞDIRMAQ *f.* Kasad etmək, azaltmaq, qıtlıq törətmək, yoxa çıxartmaq.

KASADLAŞMA “Kasadlaşmaq”dan *f.is.*

KASADLAŞMAQ *f.* 1. Kasad olmaq; müştərisi, alıcısı olmamaq; malları satılmayıb qalmaq, alış-verişdə durğunluq əmələ gəlmək (çox vaxt “bazar(ı)” sözü ilə). *Bazar gəldikcə kasadlaşır, camaat dindən-məzhəbdən çıxır, üləməyə etina eləmir.* Ə.Haqverdiyev. *Kərbəlayının bazarı hər gün kasadlaşır.* M.Hüseyn.

2. Qıtlaşmaq, qəhətləşmək, yoxa çıxmaq.

KASADLIQ *is.* 1. Ticarətdə malın satılmadığı, iş getmədiyi, müştərisi olmadığı vəziyyət; rəvacsızlıq, alış-verişdə durğun-

luq, böhran. *Tərəkamə şəhərdən çəkilib getmişdi, bazar bərk kasadlıq idi. Çəmənzəminli.* [Həsən:] *Bazarın kasadlığı ovqatımı təlx edib.* Ə.Haqverdiyev. [Qafar:] *Bu kasadlıq vaxtında mən səni üç ziyarətə necə aparım?* S.S.Axundov.

2. Qıtlıq, qəhətlik. *Başlanır illərin kasadlıq ili; Muğanın başına dünya dar olur.* S.Vurğun. □ **Kasadlıq çəkmək** – qıtlıq, qəhətlik keçirmək.

3. Kasıblıq, yoxsulluq, ehtiyac mənasında. *Ağardı saçların, ömrün də yarı; Kasadlıq keçirir şerin bazarı.* S.Vurğun. □ **Kasadlığa düşmək** – kasadlıq çəkmək, yoxsul olmaq.

KASAMAS *is.* [fars.] Qatıq.

KASASIYA *is.* [lat.] *hüq.* Qanuni qüvvəyə minməmiş məhkəmə qərar və hökmlərindən şikayət. // Yuxarı məhkəmə orqanları tərəfindən bu şikayətə baxılması.

KASAŞƏKİLLİ bax **kasavari**.

KASAŞƏKİLLİLİK bax **kasavarilik**.

KASAVARİ *sif.* Kasa şəklində, kasaya oxşayan; kasaşəkilli.

KASAVARİLİK *is.* Kasa şəklində olan şeyin halı; kasaşəkillilik.

KASET *is. fr.* Fotoplyonka, maqnitofon, video yazıları üçün qoruyucu qutular.

KASIB *sif.* [ər.] 1. Heç bir var-dövləti olmayan, ehtiyac içində yaşayan adam, yoxsul (*varlı, dövlətli* əksi). *Kasıb adam. – Kasıbdı, bayquşdu, yoxdu bir zadı; Heyif zəhmətinə, haqqı-sayına. Aşiq Ələsgər. Müsəlmanlar kasıbdırlar, qeyri millətlərdən çox kasıbdırlar və bunun da səbəbi odur ki, müsəlmanların xərci çoxdur.* C.Məmmədquluzadə. *Bilirəm kasıb oğlanlarsınız, mənim əlimdəki qızlara evlənilib onların nazını çəkə bilməzsınız.* M.S.Ordubadi. // *İs.* mənasında. *Kasıbı dəvə üstündə böv vurur.* (Məsəl). *Varlı, kasıb bu dünyadan köçərlər; Yaxşını, yamanı görüb seçərlər.* “Koroğlu” □ **Kasıb düşmək** – yoxsullaşmaq, kasıblaşmaq. [Məşədi Səttar] *axır kasıb düşüb evini saıdı.* Ə.Haqverdiyev. [Dilərə Bəhrəzu:] *İndi birdən-birə kasıb düşmüş Dilaraya əfsanələr dünyası vəd edirsən!* Ə.Məmmədخانlı.

2. Yoxsul, kasıbyana, kasıbvəri; yoxsulvəri. *Bir azdan sonra kasıb bir süfrə açıldı.* A.Şaiq. [Vidadi:] *Kasıb komacıgım özümə*

yetər; *Burda yazılmışdır yüzlərlə əsər.* S.Vurğun.

3. *məc.* Zəif, naqis, qüsurlu. *Ağıldan kasıb. Bilikdən bir az kasıbdır.* – *Bəlkə bu dil çox kasıbdır; Qucağına sığışmayır; Əsrin böyük fikirləri?..* B.Vahabzadə.

1. B a x **kasıbvəri, kasıbyana.** [Alı kişinin] *kasıbca süfrəsi həmişə dostların qabağında açıq olardı.* “Koroğlu”.

2. *sif. məc.* Kiçik, balaca, az. *Camı var süddən bayaz; Kasıbca boydan bir az.* Ə.Cavad.

KASIBÇILIQ *dan.* b a x **kasıblıq.** [Kərbəlayı Abdulla] *..bir balaca dükanın qabağında piti düzüb kasıbcılıq edir.* C.Məmməd-quluzadə. *Kasıbcılıq* [Tüközban] *üçün çətin bir iş deyil idi.* B.Talıblı.

KASIBFƏNDİ *sif.* Kasıba yarayan, kasıba əl verən, kasıb üçün münasib olan. [Hüseynəli xan:] *Mənim qızım .. oxumuş qızıdır, sənə yaramaz. Sən bir çölcü babasan, sənə bir kasıbfəndi qız gərək.* N.Vəzirov.

KASIBKAR b a x **kəsbkar.** [Fatmanın öri:] *Mən kişini tanıyıram, öz işində kasıbkar bir adamdır. Amma oğlu bir az dələduzdur. Çəmənzəminli.*

KASIBKARLIQ b a x **kəsbkarlıq.** [Kazım:] *Bu saat başını salamat saxlamaq istəyirsən-sə, başını aşağı sal, kasıbkarlığma qurşan, bu tiğləri saxla.* Çəmənzəminli.

KASIB-KUSUB *top. dan.* Kasıb, yoxsul adamlar, füqərə. *Tiflisin bütün lampaları yandı, kasıb-kusub evinə çəkildi.* “Aşiq Qərib”. [Bədəl:] *Amma kasıb-kusubla gərək heç kəsin işi olmasın.* Ə.Haqqverdiyev. [Sara bibi:] *Onsuz da kasıb-kusub arvadı kənd yerində çadra örtür.* Qantəmir.

KASIBLAMA “Kasıblamaq” *dan f.is.*

KASIBLAMAQ *f.* Kasıblığa düşmək; dövləti, varı əlindən çıxmaq; yoxsullaşmaq.

KASIBLAŞDIRILMA “Kasıblaşdırılmaq” *dan f.is.*

KASIBLAŞDIRILMAQ *məch.* Kasıb hala salınmaq; yoxsullaşdırılmaq.

KASIBLAŞDIRMA “Kasıblaşdırmaq” *dan f.is.*

KASIBLAŞDIRMAQ *f.* Kasıblaşmasına səbəb olmaq; yoxsullaşdırmaq.

KASIBLAŞMA “Kasıblaşmaq” *dan f.is.*

KASIBLAŞMAQ *f.* Var-yoxu əlindən çıxıb, kasıb hala düşmək, ehtiyaca düşmək; yoxsullaşmaq.

KASIBLIQ *is.* 1. Kasıbın hal və vəziyyəti; yoxsulluq. *Kasıblıq eyib deyil, oxurluq eyibdir.* (Ata. sözü). *Kasıblığın evi yuxılsın! İndiyə kimi* [Məhəmməd həsən əminin] *qolunu, qıçını bağlayıb, qoymur bir yana tər-pənsin.* C.Məmmədquluzadə. □ **Kasıblıq etmək, kasıblıqla məşğul olmaq** – yaşamaq üçün minimum qazanc, gəlir verən bir peşə (iş) ilə məşğul olmaq. *Bizim məscidin dalında, qapının səkisində əlli-əlli beş yaşında bir kişi oturub kasıblıq edir.* C.Məmmədquluzadə. [Bədəl:] *Qardaşlar, az keçər ki, hamımız genə evlərimizə qayıdub kasıblığımızla məşğul olarıq.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Kasıblığa düşmək** – evvəlki varından məhrum olmaq, əli aşağı düşmək.

2. Yaşamaq üçün minimum qazanc verən bir peşə, sənət və ya iş. [Namaz:] *Mənə izin ver, gedim, özüm üçün bir kasıblıq tapım.* Ə.Haqqverdiyev. [Muzdur] *Allah-talaya şükür edib, təzədən kasıblığa qədəm qoydu.* S.Qəni-zadə. [Yaşlı kişi:] *Neçin qardaşımı işindən, kasıblığından avara salırsan?* S.Hüseyn.

KASIBVƏRİ, KASIBYANA *zərf* Kasıba layiq, kasıba müvafiq, kasıbın gücü, imkanı çatdığı qaydada; kasıbca. *Kasıbyana* (s.) *süfrə. Kasıbyana yaşayır.*

KASKA [*fr.* casque, əsl *isp.*] Əsasən mətaldan olan baş geyimi; dəbilqə, taskülah. *Zabitin kaskası on addım kənara dıyırlandı.* Mir Cəlal.

KASKADYOR *is.* [*fr.*] Kino çəkilişlərində artistin mürəkkəb hərəkətlərini yerinə yetirən əvəzedici.

KASNI *is.* [*fars.*] *bot.* Xalq təbabətində işlədilən incə yarpaqlı, mavi çiçəklili bitki. □ **Kasni araqı** – bu bitkinin çiçəklərindən çəkilmiş, xalq təbabətində işlənən cövhər.

KASSA [*ital.*] 1. Pul, qiymətli kağızlar və s. saxlamaq üçün yeşik, ş kaf, sandıq. *Dəmir kassa. Kassanı açmaq. Kassanı bağlamaq.*

2. İdarələrdə, müəssisələrdə pul qəbul etmək, saxlamaq, vermək, bilet satmaq və s. üçün xüsusi şöbə. *Dəmir yol kassası. Teatr kassası. Kassadan pul almaq.* – *Hələ kassa açılmamışdır.* S.Hüseyn. *Hamı müsafirlər*

kassa qabağına toplandırlar. T.Ş.Simurq. *Kassanın qabağı bomboş idi.* S.Rəhman.

3. Müxtəlif kredit idarələrinin adı. *Əmanət kassası.* – *Əmanət kassası deyil uşaqlar; Xərcindən kəsərək qazanc görəsən.* B.Vahabzadə.

4. İdarə və ya müəssisənin nağd pulu. *Kassanı yoxlamaq.* *Kassanı təhvil vermək.* *Kassa dəftəri.*

5. *köhn.* Mətbəədə yuvacıqlara (gözlərə) bölünmüş şrift (hüruflat) qutusu. [Mürəttib] *sürətlə kassanın yuvacıqlarından xırdə şriftləri yan-yana düzür.* S.Rəhman.

♦ *köhn.* **Qarşılıqlı yardım kassası** – üzvlük haqqı şəklində toplanılan vəsaitdən maddi yardım göstərmək üçün işçilərin könüllü təşkilatı.

KASSİR [ital.] Pul, qiymətli kağızlar qəbul edən və verən, habelə bilet satan işçi, kassa müdiri. *Kassirə pulu verib, iki bilet aldım.* *Kassir vəzifəsində çalışmaq.* – *Hacının halı fəvvrən dəyişdi.* *Kassiri qeyzli çağırub buyurdu ki, "komandirə" on manat versin.* Ə.Haqverdiyev.

KASSİRLİK is. Kassirin işi, vəzifəsi. *Kassirlik etmək* (kassir vəzifəsində çalışmaq).

KASTA [port. casta] Hindistanda və Şərqi bəzi başqa ölkələrində: əslil-nəsəbi, ata-baba peşələri və hüquqi vəziyyətləri cəhətdən bir-biri ilə bağlı olan qapalı ictimai qrup, təbəqə, silk. // *məc.* Qapalı ictimai qrup, dəstə.

KASTAÇILIQ is. Kasta qapalılığı, silki və ya peşəkarlıq cəhətdən qapalılıq.

KASTANYET [isp.] Barmaqlara taxılaraq rəqs zamanı musiqi vəzninə uyğun surətdə şiqqıldadılan şaxşax.

KASTÉT [fr. casse-tête – başını öz] bax **beşbarmaq** l-ci mənada.

KAŞ *əd.* [fars.] Bəzən "ki" bağlayıcısı ilə birlikdə işlənilib, fəvqəladə arzu, həsrət, yaxud təəssüf və peşmançılıq bildirir. *Kaş tez gələydi.* *Kaş elə deməyəydim.* *Kaş ki, gəlməyəydim.* – *Parə-parə könümün suzidərünə tabı yox; Göz yolunda qətrə-qətrə qan olub çıxıyırdı kaş!* Füzuli. [Mirzə Fətəli:] *Kaş hamı belə olaydı.* Ə.Haqverdiyev.

KAŞALÓT [fr. cachalot, əslil port.] *zool.* Kitlər qrupundan məməli iri dəniz heyvanı.

KAŞANƏ is. [fars.] Qəsr, saray, imarət. *Hələlik tullamış q xaneyi-viranələri; Dolanub kişvəri-Tiflisdə kaşanələri.* M.Ə.Sabir. *O demişdir: – Mənim komam; Möhtəşəmdir min saraydam; Kaşanələr, xanimanlar; Edə bilməz onu əvəz.* B.Vahabzadə.

KAŞI is. [İranda Kaşan şəhərinin adından] 1. Üzərinə parlaq şirdən naxış çəkilmiş gil çini qab. *Burda bir naş aqlar; Əlində kaşı aqlar; O evdən cavan gədə; Divarı, daşı aqlar.* (Bayatı). *Dedim bu dünyada bir toy qurulsun; Mey dolu al kaşı yadıma düşdü.* M.Rahim.

2. Adətən, divarların xarici səthinə bəzək üçün vurulan üzü naxışlı çini. *Üzərinə kaşı çəkilmiş divar.* – *Bayırı kaşı, çini; İçərisi toyuq hini.* (Ata. sözü). *Şuşanın kaşından göy məscidləri; Yarış meydanları, cıdır düzləri; Ulu Pənah xanın ayaq izləri; Görən, bizim üçün darıxmırmı bəs?* B.Vahabzadə.

KAŞILI *sif.* Kaşı ilə örtülmüş, üzərinə kaşı vurulmuş. *Kaşılı soba.* – *Xurma ağac-ları kökündən qopub yıxılır, mərmər saray-lar yerlə yeksan olur, mavi kaşılı minarələr uçulur, ağ şalalə qaralıb qıvrılıb, üfüqü zül-mət pərdəsi bürüyür.* Ə.Məmmədخانlı.

KAŞNÉ [fr. cache-ner] Palto altından boyuna sarılan uzunsov parça.

KATAKOMBA is. [ital.] Süni və ya təbii mənşəli yeraltı labirintlər.

KATALİTİK *sif.* [yun.] *kim.* Katalizlə bağlı olan, kataliz təsirinə aid olan. *Katalitik proses.*

KATÁLİZ [yun. katalysis] *kim.* Katalizatorların təsiri ilə kimyəvi reaksiyanın törəməsi və ya sürətinin dəyişməsi.

KATALİZÁTOR [yun.] Kimyəvi reaksiyaları özü dəyişmədən sürətləndirən və ya yavaşadan maddə.

KATALÓQ [yun.] Müəyyən qayda üzrə tərtib edilmiş şeylərin (kitabların, əlyazmalarının, muzey eksponatlarının və s.) siyahısı. *Kitabxana kataloqu.* *Sərgi kataloqu.* *Texniki ədəbiyyat kataloqu.* *Kataloq otağı.* *Kataloqa salmaq.* – [Nuriyyə:] *Balaca bir kataloq düzəltmək üçün kitabları yenidən siyahıya aldım.* İ.Əfəndiyev.

KATALOQÇU is. Kataloq tərtibçisi.

KATAR [yun.] *tib.* Hər hansı bir bədən üzvünün (məs.: boğazın, burnun, ciyərin, mədənin və s.) selikli qişasının iltihabı. *..Mədəsi katar olan şəxslər düşərgədə sağalır..* S.Vəliyev.

KATARAKT [yun. katarrahtes – şələlə] *tib.* Göz büllurcuğunun görmə qabiliyyətinin zəifləşməsinə və korluğa səbəb olan donuqlaşması (xalq arasında buna “mirvari suyu” deyilir).

KATARAKTLI *sif. tib.* Kataraktası olan. *Kataraktılı göz.*

KATBİN *is. köhn.* Kənarları xəzli qadın paltarı. [Məşədi Xonku] *köhnə katbini sandıqdan çıxardıb, xəzlərini güvədən təmizləmişdi.* Çəmənzmənlili.

KATEQORİYA [yun.] 1. *fəls.* Maddi ələmin, varlığın ən ümumi və mühüm xassə və münasibətlərini əks etdirən məfhum. *Səbəbiyyət kateqoriyası. Zəruriyyət kateqoriyası. Materiya fəlsəfi kateqoriyadır.*

2. Elmi terminologiyada: hadisələrin, əşyanın dərəcəsinə, yaxud onların əlamətlərinin ən ümumi xüsusiyyətlərini göstərən məfhum. *Qrammatik kateqoriyalar.*

3. Dərəcə.

KATEQORİYALI *sif.* Bu və ya digər kateqoriyaya aid olan; kateqoriyası (dərəcəsi) olan. *Müxtəlif kateqoriyalı quyular. Kateqoriyalı idmançı.*

KATER [ing. katter] Yaxın məsafələrdə işləmək üçün motorlu və ya yelkənli kiçik gəmi. *Zirehli kater. Yedək kateri. Motorlu kater. Torpeda kateri* (torpedalarla silahlanmış kater). – *Katerə oturub Neft daşlarından uzaqlaşdıq.* M.İbrahimov. *Əgər fəhlələr sürətlə gedən katerə minsəydilər, Qara daşlarla liman arasındakı məsafəni beş saata qət edə bilərdilər.* M.Hüseyn. *Şırım salır sularında; Sürətlə gedən kater.* Ə.Cəmil.

KATERÇİ *is.* Katerdə xidmət edən matros.

KATET [yun. kathetos] *riyaz.* Düzbucaqlı üçbucaqda düz bucağı əmələ gətirən tərəflərdən biri.

KATÉTER [yun.] *tib.* Dərman yeritmək, yumaq və ya boşaltmaq üçün bədən boşluqlarına və ya kanallarına yeridilən boru; zond. *Kateter salmaq. Kateter qoymaq.*

KATİB *is.* [ər.] 1. İdarənin, müəssisənin, təşkilatın və ya bir şəxsin yazı–pozu işlərini aparan adam. *Dəftərxana katibi. Məhkəmə katibi. İdarə katibi. Yerli komitə katibi.* – *Katib fərmanı oxuyandan sonra qiymətli bir xələt gətirib vəliəhdin çiyinə saldılar.* M.S.Ordubadı.

2. İclasın, yığıncağın və s.-nin protokolu-nu yazan şəxs. *İclasın katibi.*

3. Hər hansı bir təşkilatın seçilmiş rəhbəri. *Katib dəstəyi qaldırıb, bir an qulaq asdıqdan sonra soyuqanlıqla dedi: – Bəli, buraxın gəlsinlər.* Q.İlkin.

4. Hər hansı bir idarənin təşkilat və icra şöbəsinin başında duran şəxs. *Qəzet redaksiyası katibi. Jurnalın katibi.*

5. *köhn.* Yazan, yaxşı qələmi olan. *Əzəl katibləri üşşaq bəxtin qarə yazmışlar.* Füzuli. *Mən aşıq, yaza dərdim; Katib yox, yaza dərdim; Fəqir bülbüllər kimi; Qalıbdır yaza dərdim.* Sarı Aşıq.

◊ **Dövlət katibi** – ABŞ-da xarici işlər nazirinin adı. **Elmi katib** – elmi idarənin cari işlərinin təşkilinə cavabdeh olan şəxs. *İnstitutun elmi katibi.*

KATİBƏ *is.* [ər.] Qadın (qız) katib. *Qüdrətin qarabığıdayı katibəsi sürətlə şığıyıb içəri girdi.* M.Hüseyn. *Narinc çox kobud bir şəkildə katibəyə cavab verdi..* S.Rəhman.

KATİBLİK *is.* 1. Katib vəzifəsini aparma. *İlk təşkilat işlərini aparmaq üçün Abdulla Şaiq, Salman Mümtaz və məndən ibarət olan üçlük təşkil edilmişdi. Katiblik mənim öhdəmə buraxılmışdı.* A.Səhhət.

2. Hər hansı bir təşkilatın, idarənin təşkilat və icra mahiyyətində olan, cari işlərini aparan şöbəsi. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının katibliyi.* // *top.* Bu cür şöbənin işçilər heyəti.

3. *top.* Protokol işlərini aparmaq, qərarlar hazırlamaq və s. üçün yığıncaqda, konfransda və s.-də seçilən şəxslərdən ibarət heyət. *Nümayəndələr konfransın rəyasət heyəti və katibliyini seçdilər.* – [Rza Qəhrəmani Firidunə:] *Buyur, əzizi-mən, gör gələcəkdə yeni dövlətin vəziri olsan, məni katibliyə götürərsənmi? – deyər zarafat etdi.* M.İbrahimov.

KATOD [yun. kathodos] *fiz.* Mənfi yüklü elektrod (*anod* əksi). □ **Katod lampası** –

elektromaqnit titrəyisləri əmələ gətirmək, yaxud onları gücləndirmək üçün cihaz.

KATODLU *sif.* Katodu olan. *Katodlu lampa.*

KATÓLİK [*lat.* əsli *yun.*] Katoliklərə, katolisizmə aid olan, mənsub olan. *Katolik keşişi. Katolik məzhəbi.* – ..*Katolik kilsəsində həttə ibadəti də musiqi səsi ilə əmələ gətirirlər.* C.Məmmədquluzadə.

KATOLİKLİK *is.* Katolik məzhəbinə mənsub olma, katolisizmə mənsubiyyət; katolisizm.

KATOLİKÓS [*yun.*] Kilsə başçısının (patriarxının) titulu.

KATOLİSİZM [*yun.*] Başında Roma papası duran qərbi xristian məzhəbi.

KÁTORQA *is.* [*yun.*] *tar.* 1. Son dərəcə sərt bir şəraitdə ağır icbari iş, sürgün və həbs şəklində verilən cəza, habelə sürgün edilmiş cinayətkarlar üçün icbari iş yeri. *Katorqaya məhkum edilmək. Katorqaya göndərilmək. Katorqadan qaçmaq.* – ...*Amma ağır tənbehlərin, yəni Sibirə və katorqaya düşənlərin müddətinin bir hissəsi qalır, bir hissəsi bağışlanır.* C.Məmmədquluzadə. *Katorqa cəzası – insanları diri-diri qəbrə gömmək üçün idi.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Çox ağır həyat şəraiti və ya zəhmət haqqında.

KATTA *is. dan.* bax **kətxuda**. *Kattanı gör, kəndi çap.* (Ata. sözü). *Müxtəsrin deyir Aşiq Ələsgər; Koxanın, kattanın zati çıxmışdı. Aşiq Ələsgər. Bu [şəxs] Danabaş kəndinin kattası Xudayar bəydi.* C.Məmmədquluzadə.

♦ **Katta danışmaq** – yekə-yekə danışmaq.

KATTALIQ *dan.* bax **kətxudahıq**. *İndi iki il olar ki, Xudayar bəy Danabaşda kattalıq eləyir.* C.Məmmədquluzadə.

KATYUŞA [*rus.* xüs. addan] *dan.* 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsi zamanı avtomobildə qurulmuş reaktiv minatan silahın zarafatyana adı. *Mən od-alov yağdırdım katyuşatək dilimdən.* S.Rüstəm.

KAUCUK [*ing.* əsli *isp.*] Bəzi tropik bitkilərin şirəsindən, yaxud zavod üsulu ilə süni alınan elastik maddə (bu maddədən rezin istehsal edilir). *Təbii kauçuk. Sintetik*

kauçuk. Kauçuk zavodu. // Kauçukdan qayrılmış. *Kauçuk boru.*

KAUCUKLU *sif.* Tərkibində kauçuk olan. *Kauçuklu bitkilər.*

KAUSTİK *sif.* [yunancadan] *kim.* Yeyici, yandırıcı. *Kaustik maddələr.* □ **Kaustik soda** – sabun istehsalında, toxuculuq işlərində tətbiq edilən kimyəvi maddə.

KAVALÉR¹ [*fr.* cavalier] *köhn.* Qadınla birlikdə rəqs edən, yaxud cəmiyyətdə, qonaqlıq və s.-də onu məşğul edən, əyləndirən kişi. *..Kavalerlər cürətlənib xanımların yanında yer tutdular.* Puşkindən. // *köhn.* Pərəstişkar.

KAVALÉR² [*lat.*] Hər hansı bir ordenlə təltif olunmuş adam. *Kutuzov ordeni kavaleri.*

KAVALERLİK *is.* Kavalər olma (bax **kavalər**). *Kavalerlik etmək.* – [Əsgər bəy:] *Bəli, sənin kavalerliyinə söz yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev.

KAVATİNA [*ital.*] *mus.* Operada: kiçik lirik ariya. *Məz operaya xas olan ayrı-ayrı formalara daha çox müraciət edilir: məsələn, ariya, ariozzo, kavatina.* Ə.Bədəlbəyli.

KAVÉRNA [*lat.*] *tib.* Xəstəlik üzündən canlı orqanizm toxumalarının dağılması nəticəsində bədən üzvlərində (məs.: vərəm xəstəliyində ciyərdə) əmələ gələn boşluq.

KAVERNALI *sif. tib.* Kavernası olan (bax **kaverna**). *Kavernalı ciyər.*

KAYUT(A) [*holl.*] Gəmilərdə sərnəşinlər və ya komanda heyətinə mənsub şəxslər üçün ayrıca otaq. [Ağavərdi qəzeti] *eləcə kayutunda buraxıb vaxta gedir.* S.Hüseyn. *Kəyan buradan uzaqlaşib, öz bölüyünün yerləşdiyi kayuta yönəldi.* Ə.Əbülhəsən.

KAZAK 1. *tar.* XV-XVII əsrlərdə Rusiyada: feodal və mülkədarların zülmündən ucaqlara (Don, Yaik, Zaporojye) qaçıb azad olmuş təhkimli kəndlilərə, nöqərlərə və şöhrə yoxsullarına mənsub adam. *XVI əsrdə rus dövlətinin hüddündə, Donətrafi düzənlərdə çoxlu azad kazaklar yaşayırdı. Bunlar, əsasən, feodalların zülmündən qaçmış kəndlilər və nöqərlər idi.*

2. İncilədən qabaq Rusiyada: XVIII əsrdən başlayaraq imtiyazlı şərtlərlə torpaqdan istifadə müqabilində xüsusi qoşun hissələ-

rində xidmət etməli olan Don, Kuban, Terek, Orenburq və b. vilayətlərdə doğulmuş adam; hərbi silk nümayəndəsi. // Həmin vilayətlərin əhalisindən düzəlmiş hərbi hissələrdə (adətən süvari qoşunlarda) öz atları və əsləhəsi ilə xidmət edən əsgər. *Kazak süvariləri. – İrəvanda Cəfərabad məhəlləsində oturan kazak qoşunları iyunun ikisində Kənarqir dağına, yaylağa gedəsi idilər.* C.Məmmədquluzadə. // İnqilabdan əvvəl Rusiyada: inqilabi hərəkatı boğmaq, fəhlə tətilərini yatırmaq üçün istifadə edilən xüsusi süvari qoşunların əsgəri. *Yanlarında çapar, kazak, yüzbaş; Daşınır Hacı-nın əmliyi, aşı.* H.K.Sani. *Keçmişdə kəndə pristav gələndə atlı kazaklar pristav düşün evin yüz metrliyinə adamları buraxmazdılar.* Ə.Sadiq.

3. Keçmiş hərbi vilayətlərdə doğulmuş şəxs, kəndli. *Don kazakları. Terek kazakları.*

KAZAKXANA *is. köhn.* Kazakların yaşadığı qışla, kazarma. *Kazak zabitləri tək-tək, cüt-cüt kazakxanaya gəlməyə başladılar.* P.Makulu.

KAZAKLIQ *is. tar.* Kazakın işi, məşğuliyyəti (bax **kazak** 2-ci mənada).

KAZARMA [*fr. əsli ital.*] Hərbi hissələri yerləşdirmək üçün xüsusi bina; qışla. *Əsgər kazarması. // köhn.* Fabrik və ya zavod yanında fəhlələr üçün ümumi yataqxana. *Fəhlə kazarmaları çox çirklidir, darısqaldır. Bir kiçik kazarmada altmış fəhlə yerləşmişdir.* M.S.Ordubadı. *Fəhlələrdən bir neçə nəfəri Qurbanın qanlı cənazəsini kazarmaya gətirirlər.* M.İbrahimov. // *dan.* Şablon üzrə tikilmiş yaraşıqsız, görkəmsiz ev, bina haqqında. *Bu ev lap kazarmaya oxşayır. Bu bina lap kazarmadır.*

KAZEİN [*lat.*] *kim.* Süd çürüdükdə onun tərkibində əmələ gələn mürəkkəb zülali maddə (kəsmik və pendirlərin əsas tərkib hissəsi). // Noxudun, soyanın tərkibində olan zülal maddəsi. □ **Kazein boyası** – tərkibində kazein olan müxtəlif rəngli boya. *Kazein boyaları binanın iç və bayır tərəflərini rəngləmək üçün işlədilir.* A.Quliyev.

KAZİNO [*ital.*] Şəhər kənarında və kurtortlarda restoranları, qumarxanaları olan kefiyeri. *O gecə Əsrəf Əhmədi də özü ilə bəra-*

bər kazinoya aparmışdı. A.Şaiq. ..Lütfəli də fürsəti fəvta verməyib [Cəlilə] dedi ki, dur gedək kazinoya, qəhvə içək. İ.Musabəyov.

KE “K” hərfinin və bu hərfle işarə olunan samitin adı.

KECİNİMƏK bax **geyinib-kecinmək.** *Aşiq Cünun geyindi, kecindi, pul götürdü, qızıl götürdü, sazını da çiyinə salıb yola düzəldi. “Koroğlu”. [Nəriman:] Sən demə [qız] geyinirmiş, kecinirmiş. Mir Cəlal.*

KEÇDİ-KEÇDİ *is.* Qaçış yarışı (uşaq oyununu). *Keçdi-keçdi oynamaq.*

KEÇƏ 1. *is.* Yunu döyüb basmaqla hazırlanan sıx qalın material. *Keçə parçası. Alaçıq keçəsi.* [Dərviş:] *Ruqiyyə bir köhnə keçə üstündə, bir köhnə cırıq kilimdə yatırdı. A.Divanbəyöglü. Göyçək bacı sevincək halda eyvana naxışlı bir keçə saldı. Ə.Vəliyev.*

Keçə atmaq (basmaq) – yundan keçə hazırlamaq. *Gərək yadındadır, rəhmətlik dədən; Bükülmüşdü beli keçə atmaqdan. S.Vurğun.* // Bu cür materialdan tikilmiş, hazırlanmış. *Keçə papaq. Keçə alaçıq. – Nabat xanım gecə paltarına bürünmüşdü, .. ayağında nazik və səssiz bir keçə başmağı vardı. M.S.Ordubadı.*

2. *məc. sif. mənasında.* Daranmamış, yapışmış, bir-birinin içinə girmiş (saç haqqında). *Keçə saç.*

KEÇƏATAN, KEÇƏBASAN bax **keçəçi** 1-ci mənada.

KEÇƏBİÇƏN *is.* Keçəni biçib, müxtəlif şeylər hazırlayan usta.

KEÇƏCƏK *is. dan.* 1. Keçmiş zaman, keçmiş (*gələcək* əksi). [Şamama Cadu:] *Adına qurban olum, xanım, başına dönüm, keçəcəyini pis görürəm, amma gələcəyin yaxşıdır. Ə.Haqqerdiyev. ..Millətin keçəcək və istiqbalını, nicat və səadətinə şairanə və ədibanə nəzmə çəkmək, əbnayi-millətin təlim və tərbiyəsinə, ruhani məişətinə qulluq etmək, əlbəttə, böyük hünərdir.* F.Köçərli.

2. Dolanacaq, güzəran. *Keçəcəyi o qədər də yaxşı deyil.*

3. Asılılıq. *Mənim ondan nə keçəcəyim?*

KEÇƏÇİ *is.* 1. Yundan keçə hazırlayan, keçə atan usta; keçəatan, keçəbasan. [Keçmişdə] *Bakıda ümumiyyətlə peşəkarlar:*

keçəçi, dabbağ, dərzisi .. və sairə çox olardı. H.Sarabski.

2. Keçə hazırlanan və satılan dükan və s.

KEÇƏÇİLİK *is.* Keçəçinin sənəti, peşəsi, məşguliyyəti. [Şah:] *Maldan, müldəndən qəni bir padşah; Keçəçilik sənətin etmiş özünə bir pənah!* Ü.Hacıbəyov.

KEÇƏXANA *bax keçəçi* 2-ci mənada.

KEÇƏL *sif.* 1. Baş dərisinin xəstəliyi nəticəsində başının tükü tökülmüş. *Keçəl adam. Keçəl uşaq. // İs. mənasında.* Baş keçəl olan adam. *Keçəl suya gedən deyil.* (Məsəl).

2. *is.* Tüksüz başın vəziyyəti, görünüşü. *Uzunsov başının yan tərəfi parıldayan tələbə də utamb susdu, keçəlinə gülürdülər.* M.Hüseyn. □ **Keçəl olmaq** – *bax keçəl-ləşmək.*

3. *məc.* Ot bitməyən, çılpaq, daz. *Dibində su tapdım – şərbətə bənzər; Keçəl yoxuşların, qozbel diklərin.* M.Araz.

KEÇƏLBAŞ *sif.* Baş keçəl (daz) olan. *Keçəlbaş oğlan.*

KEÇƏLƏKƏRKƏS *is. zool.* Dağlıq yerlərdə yaşayan, leş və cəmdək yeyən şığı-yıcı, caynaqlı quş; toğlugötürən, kərkəs.

KEÇƏLƏŞDİRMƏ “Keçələşdirmək”dən *f.is.*

KEÇƏLƏŞDİRMƏK *f.* Keçə kimi etmək, tüklərini bir-birinə qarışdırmaq; codlaşdırmaq.

KEÇƏLƏŞMƏ “Keçələşmək”dən *f.is.*

KEÇƏLƏŞMƏK *f.* Tükləri bir-birinin içinə girib, keçə kimi olmaq, keçə kimi ayrılmaz olmaq, yapışmaq; codlaşmaq.

KEÇƏLƏT *is. məh.* Keçmə, addama yeri. *Arxın (çayın) keçələri.*

KEÇƏLLƏMƏ “Keçəlləmək”dən *f.is.*

KEÇƏLLƏMƏK *bax keçəlləşmək.* *Qu-raqlıqdan ağaclar keçəlləmişdir.*

KEÇƏLLƏŞMƏ “Keçəlləşmək”dən *f.is.*

KEÇƏLLƏŞMƏK *f.* 1. Baş dərisinin xəstəliyi nəticəsində başının tükü tökülmək, keçəl olmaq. // Dazlaşmaq, daz olmaq.

2. *məc.* Ot bitməmək, daz olmaq; çılpaqlaşmaq.

KEÇƏLLƏŞMİŞ *f.sif.* Keçəl olmuş, başının tükü tökülmüş. // *məc.* Dazlaşmış, çılpaqlaşmış. – *Tula keçəlləşmişdi, adda-budda yerlərdə belinin tükü tökülmüşdü.* İ.Məlikzadə.

KEÇƏLLİK *is.* 1. Başdan tükü tökən dəri xəstəliyi. *Keçəllik basmaq. // bayt.* Heyvanlarda dəri xəstəliyi nəticəsində tükün tökülməsi. *Keçəllik nəticəsində heyvanların tük-ləri tökülə bilər.*

2. Başda tük olmadığı hal; dazlıq.

3. *məc.* Bitkisizlik, çılpaqlıq. *Çölün keçəlliyi.*

KEÇƏN 1. “Keçmək”dən *f.sif.*

2. *sif.* Bundan əvvəlki, ötən, cari, axırıncı, sonuncu. *Keçən il. Keçən həftə. – Elədimi su yazda; Axar, gedər su yazda; Mən yarı görməmişəm; Keçən yaz da, bu yaz da.* (Bayatı). *Keçən bazar ertəsi günü firqə klubunda teatr konfransı çağırılmışdı. C.Məmmədquluzadə. [Zeynalın] keçən gün əli hər yerdən üzülüb, öz dərdini Şərifzadəyə açıb söyləmişdi.* S.Hüseyn.

3. *sif.* Keçmiş, keçib getmiş, vaxtilə olmuş. *Keçən günə gün çatmaz.* (Ata. sözü). [Səfi:] *Ağlaya-ağlaya düşdü yollara; Gələn dərdi, keçən dərdi, yol dərdi.* “Əsli və Kərəm”. *Cahandan getdi gileyli; Keçən dövrəyə bir baxmaz. Q.Zakir. // Keçən gün, keçmiş hadisə. Keçənə güzəşt deyirlər.* (Məsəl).

4. **Keçənlərdə** şəklində *zərf* – keçmişdə. *Ürək deyir: Zaman, keçmə, amandır; Keçənlərdə gözüm var, bir dayan, dur!* Şəhriyar. **Keçənlərdən** şəklində – keçmişdən. [Gənc çadırçı:] *Keçənlərdən bizə əfsanə qaldı; Sö-nüb cəmşidi-cəm peyman qaldı.* H.Cavid. **Keçənlər** şəklində – keçmiş, olmuş şeylər. *Gəl qardaşım, keçənləri; Yada salağ dönə-dönə.* B.Vahabzadə. // Eyni mənada bəzən “bu” sözü ilə. *Bu keçənlərdə ingilis əfsər (zabit)ləri Misirdə nə səbəbdən isə güllələr atıb, məhəlli əhalidən bir neçəsini vurub-durlar.* Ü.Hacıbəyov.

♦ **Keçən yeri olmamaq** – heç bir güzəşt edilə bilməyəcəyini bildirir. *Məmmədbağırın keçən yeri yox idi.* S.Hüseyn.

KEÇƏPAPAQ(LI) *sif.* Başında keçədən papaq olan. *Keçəpapaq kişi.*

KEÇƏRİ *sif.* Müvəqqəti, ötəri, keçici, keçib-gedən. *Dünyanın sevinci də; kədəri də ikidir; Biri yüngül, keçəri; xəfif dumana bənzər.* R.Rza.

KEÇƏTƏPƏN *bax keçəçi* 1-ci mənada.

KEÇİ *is.* Süd, yun, ət verən buynuzlu ev heyvanı. *Keçi əti. Keçi südü. Keçi balası* (çəpşi). *Anqara keçisi* (çox zərif yunlu keçi cinsi). – *Keçinin əali çatanda çobanın çoməğna sürtünər.* (Ata. sözü). *Necə bulandırır keçi bu çayı? Keçi aşağıda, qurd yuxarıda!* B.Vahabzadə. // *məc.* Çox dəcəl, oynaq uşaq haqqında. □ **Keçi kimi** – keçinin hərəkətlərinə təşbeh. [Səkinə Pərşana:] *Gəl, gəl, gedək gəlinimizə çıxırtmadan-zaddan bişirək, görsün ki, aqlamaqdan, keçi kimi o yan-bu yana tullanmaqdan başqa bir şey də əlindən gəlir.* M.İbrahimov. [Tükəzban xala Zeynəbə:] *Senin əlindən çal-çapər də qalmaq. Keçi kimi, hara gəldi dırmaşır-san. Ayaq basmadığın yer yoxdur.* İ.Şıxlı.

♦ **Keçini bostana buraxmaq** *zar.* – bir adamı böyük zərər yetirə biləcəyi yerə buraxmaq.

KEÇİAYAQ *sif. dan.* Ayaqları keçi ayağı kimi nazik olan. *Keçiyayaq qız uşağı.*

KEÇİCİ *sif.* 1. Hər hansı bir yarışda və s.-də yeni qaliblərə, birincilik qazananlara verilən. *Keçici kubok.* – *O kimdir külingü dağ kimi vurur? Keçici bayraq da yanında durur?* S.Vurğun. *Görünür qabaqda keçici bayraq; Onun yarış adlı şüarı vardır.* H.Arif.

2. Müvəqqəti, ötəri. *Keçici yağış. Keçici sevinc. Keçici həvəs.* – *Bu qara gün keçicidir, bir gün bitər, inləmə; Bağçamızda sarı bülbül yenə ötər, inləmə.* A.İldırım. [Bəxtiyar:] *Yox, Cəlal, bu qədər hissə qapılmaq; Gəncliyin keçici hissədir, ancaq.* S.Vurğun.

3. Bir neçə il davam edən, keçən ildən qalan, gələnlərlə il qalan. *Keçici mövzu. Keçici məbləğ.*

4. Yoluxucu, yoluxan, keçən. *Keçici xəstəlik.*

KEÇİCİLİK *is.* Keçici şeyin hal və keyfiyyəti. *Xəstəliyin keçiciliyi.*

KEÇİD *is.* 1. Bir yerdən başqa yerə keçmək üçün yol; keçəcək, keçiləcək yer. *Dağ keçidi* (iki dağ arasında olan dar boğaz). *Çay keçidi* (çayın at ya ayaqla keçilə bilən nisbətən dayaz yeri). – *Keçid başından bəlli olar.* (Ata. sözü). [Əmiraslan ağa:] *Heydər bəy! ..Uçurum dərəsinin keçidini kəs!* S.S.Axundov. *Keçidlərdə baş-başa verən adamlar isə əlləri ilə aşağıları göstərərək bir-birinə nə isə deyirdilər.* A.Şaiq.

2. Bir vəziyyətdən (keyfiyyətdən) başqa vəziyyətə (keyfiyyətə) keçmək üçün olan; aralıq. *Keçid dövrü. Keçid mərhələ.*

KEÇİDLİ *sif.* Keçidi olan, keçmək üçün yolu olan (bax **keçid** 1-ci mənada). *Keçidli dağ.*

KEÇİQIRAN *is. dan.* 1. Martın axırlarında olan bərk soyuq. // Ümumiyyətlə, soyuq.

2. Martın sonu və aprelin birinci yarısı.

KEÇİQULAĞI *is. bot.* Çiçəklərindən xalq təbabətində istifadə olunan ot bitkisi.

KEÇİLİŞ *is.* Keçmək işi.

KEÇİLMƏK “Keçmək”dən *məc.* *Xeyli məsafə keçilmişdir. Körpü keçilmişdi. Mərz keçildi. Dərslər iki növbədə keçilir.* – *..Musiqi və rəqs salonuna keçildi.* M.S.Ordubadi. *Müəllim olmadığından, kənd məktəbində dörd aydan bəri rus və alman dili keçilmirdi.* M.İbrahimov.

KEÇİLMƏZ *sif.* 1. Keçmək, hərəkət etmək, getmək, addmaq qeyri-mümkün və ya çətin olan. *Keçilməz cəngəllik. Keçilməz dağ.* – *Allah özü bilir ki, o keçilməz meşələrdə, o çıxılmaz qayalarda Aydəmir bir-cə sənin xəyalına yaşayır.* C.Cabbarlı. *Qatar keçilməz yolları ora q kimi kəsib-biçdi; Qarşı gəldikcə daş-qaya bir ox kimi dəlib keçdi.* H.Cavid. *Düzülmüş yan-yana daşlı təpələr; Qurulmuş keçilməz təbii səngər.* H.K.Sanlı. // Hər hansı bir səbəbə görə keçilməsi, addanması çətinləşmiş. *Çaylar daşmış, yollar keçilməz (z.) olmuşdu.* – *Biz uca qayalar aşdıq; Keçilməz yollardan keçdik.* Z.Xəlil.

2. *məc.* Son dərəcə yaxşı, gözəl, ürəyə yatan, cəlbədiçi şey haqqında. [Bəypolad Cəmil bəyə:] *Amma sizin bağçanın çiçəklərindən də keçilməz ha!* H.Cavid.

3. *məc.* Bağışlanmaz, bağışlanması mümkün olmayan, əfvədlilməz. *Keçilməz günah.*

KEÇİLMƏZLİK *is.* 1. Keçilməsi mümkün olmayan, yaxud çətin olan yerin halı. *Kim isə – qibtələr yaşasın – deyər; Yalan bir varlığa heykəllər qurur; Kiminsə yolunu keçilməzliyə; Yönlənmək naminə tərif yoğurur.* M.Araz.

2. *məc.* Bağışlanmaz, bağışlanması mümkün olmama, əfvədlilməzlik.

KEÇİMƏMƏSİ *is.* 1. *bot.* Zıncırov-çiçəklilər fəsiləsindən ot bitkisi.

2. Azərbaycan oyun havalarından birinin adı. *Təkçalma, uzundərə, keçiməməsi havası ilə gənclər oynayanda yoldaşları onların başına kağız pul (aşginas) şabaş tökərdilər.* H.Sarabski. [Əhli məclisdən birisi:] *Padşah sağ olsun, ərzim var! Təvəqqe edirəm ki, burada bir keçiməməsi çalınsın və Xudadad bəy də durub oynasın!* Ü.Hacıbəyov.

3. İri uzunsov gilələri olan üzüm növü.

KEÇİNDİRMƏ “Keçindirmək”dən *f.is.*

KEÇİNDİRMƏK *icb.* Keçinməsinə, dolanmasına, yaşamasına vasitə olmaq; kömək etmək; dolandırmaq, yaşatmaq. [Mirzə Qədir Nəsirə] *ailəsini keçindirə biləcək bir maaş da təyin etməli idi.* S.Hüseyn.

KEÇİNƏCƏK *is.* Güzəran, dolanacaq. *Keçinəcəyin necədir?*

KEÇİNMƏ¹ “Keçinmək¹”dən *f.is.*

KEÇİNMƏ² “Keçinmək²”dən *f.is.*

KEÇİNMƏK¹ *f. 1.* Dolanmaq, yaşamaq, güzəran etmək, baş saxlamaq. *Birtəhər keçinirəm. – Kərim baba naxırı saxladığı, otardığı üçün aldığı cüzi aylıq ilə keçinirdi.* A.Şaiq. [Məsmənin] *maaş da yaxşı imiş. Firavanlıq ilə keçinir imiş.* S.Hüseyn.

2. Birisi ilə (istər-istəməz) dinc yaşamaq, yola getmək; yola vermək. *Çocuqlarına qarşı bəslədiyi məhəbbət Mehribanı məcbur edirdi ki, Zeynalın “işlərinə” qatlaşıb, bir növ ilə keçinsin.* S.Hüseyn. *Belə bir vəziyyət içərisində katib Sübhanverdizadə ilə bir növ keçinməyi qərara aldı.* S.Rəhimov.

KEÇİNMƏK² *f.* Ölmək. *..Amma anam onların köməyini eşitcək qurtaracaq, yaqın bil ki, haman dəqiqə keçinəcək.* C.Məmməd-quluzadə. *Səhər üzü idi, dağlardan əsən sübh küləyinin nəfəsi [şairi] üşüdür, Afaq isə artıq keçinirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

KEÇİOTARAN *is.* Keçi çobanı.

KEÇİRİCİ *is. fiz.* Elektrik cərəyanını, səsi, istiliyi və s.-ni öz daxilindən keçirən cisim; naqil. *Elektrik keçiricisi. Maqnit keçiricisi.*

KEÇİRİCİLİK *is. fiz.* İstiliyi, səsi, elektrik cərəyanını və s.-ni keçirmə qabiliyyəti. *Maqnit dövrəsinin keçiriciliyi.*

KEÇİRİLMƏ “Keçirilmək”dən *f.is.*

KEÇİRİLMƏK “Keçirmək”dən *məch.* Başqa işə keçirilmək. *İşçilər yeni sahəyə*

keçirildi. Açara zəncir keçirilmək. Qərarlar həyata keçirildi. Xərclər idarənin hesabına keçirildi. İşıqlar keçirildi. Ocaqlar keçirilmişdi. Hərbi təlim keçirilmək. Məsələ iclasın müzakirəsinə keçirildi. Məqalə elmi şuradan keçirildi.

KEÇİRİM¹ *bax keçid* 1-ci mənada. [Koroğlunun dəliləri] *necə deyərlər, aşırım aşdılar, keçirim keçdilər.* “Koroğlu”.

KEÇİRİM² *is. fiz.* Elektrikkeçirmə, nəql etmə xassəsi.

KEÇİRİMLİ *sif. fiz.* Keçirimi olan (*bax keçirim²*). *Yüksək keçirimli polad.*

KEÇİRİMLİLİK *is. fiz.* Elektrikkeçirmə qabiliyyəti.

KEÇİRMƏ¹ “Keçirmək¹”dən *f.is.*

KEÇİRMƏ² “Keçirmək²”dən *f.is.*

KEÇİRMƏK¹ *f. 1.* Yönləndərək, istiqamətləndirərək bir yerdən keçib getməsinə, ya bir yerə keçməsinə kömək etmək, ya keçməyə məcbur etmək. *Qonaqları yuxarı başa keçirmək. Mal-qaramı çaydan (meşədən, körpüdən) keçirmək. Sərhəddən qoşun keçirmək. – Rüstəm kişi maşını kəndarası küçələrdən keçirib, palçıqlı araba yoluna çıxdı.* M.İbrahimov. // Yəninca, yaxud qucağında, dalında bir şeyin içərisindən o biri tərəfə aparıb çatdırmaq. *Uşağı çaydan keçirmək. Küçənin o biri səkisinə keçirmək.*

2. Taxmaq, geydirmək. *Barmağa üzük keçirmək. Pəncərənin çərçivəsini keçirmək. İynəyə sap keçirmək. Qol-qola keçirmək. Çəkməni ayağına keçirmək. Yorğana üz keçirmək.*

3. Başqa işə, xidmətə, yerə təyin etmək, qoymaq. *Kiçik elmi işçi vəzifəsinə keçirmək. Uşağı musiqi məktəbinə keçirmək. Ayırı iş keçirmək. Futbol komandasını “B” qrupuna keçirmək.*

4. Maşının və s.-nin iş üsulunu, xarakterini dəyişdirmək. *Zavodu yeni iş üsuluna keçirmək. Təsərrüfat hesabına keçirmək.*

5. Həyata keçirmək, yerinə yetirmək, icra etmək. *İclas keçirmək. Müsəbiqə keçirmək. Əkin kampaniyası keçirmək. Hərbi manevr keçirmək.*

6. Yazmaq, aid etmək, daxil etmək. *Məbləği bir hesabdən başqa hesaba keçirmək. // Bir şeyi (mülkü, hüququ və s.) rəsmi yolla*

başqasına vermək, onun adına yazdırmaq. *Evi oğlunun adına keçirmək.*

7. Bir şəxsin duyduğu həyəcan və s. hiss-ləri bildirir. *İztirab keçirmək.* – *Çox cavan idim, həyəcan keçirirdim.* A.Şaiq. *Azər Mə-rəndi mütərəddid bir hal keçirdi.* M.İbrahi-mov. *Cavahirin keçirdiyi həyəcan Teymuru da get-gedə həyəcanlandırır.* H.Seyidbəyli.

8. Bir müddət bir yerdə yaşamaq, olmaq, qalmaq. *Uşaqlığını kənddə keçirmək.* *Ömrü-nü fəhləlikdə keçirmək.* *Köçəri həyat keçir-mək.* – *Düşündüm, düşündüm, axırda gecəni bir qaya altında keçirmək üçün yavaş-yavaş dağa dırmaşdım.* A.Şaiq. [Turxan bəy:] [Cəmil bəy]. *..Borjomə gəlmiş, yorğunluğunu çıxarmaq üçün yazı orada keçirəcəkmis.* H.Cavid. // Bir şəxsin halını, vəziyyətini bildirir. *Ağır həyat keçirmək.* *Gününi xoş ke-çirmək.* *Bütün günü başağrısı ilə keçirmək.* // Vaxtının bir hissəsini bu və ya başqa bir şeyə həsr etmək və ya istifadə etmək. *Vax-tını şən keçirmək.* *Bütün vaxtını məşğələlərdə keçirmək.* *Vaxtının çoxunu işdə keçirmək.*

9. xüs. Keçiricilik (istilik, elektrik, səs və s.), keçirmə qabiliyyətinə malik olmaq. *Metal istilik keçirir.* *İzolyatorlar elektrik keçirmir.*

10. məc. Ötürmək, sovuşdurmaq. *Rüstəm kişi Qara Kərəmoğlunun sözünü zarafatla keçirmək istədi.* M.İbrahimov.

11. məc. Çəkmək, görmək, başına gəlmək. *Xəstəlik keçirmək.*

12. Qəbul etdirmək, təsdiq etdirmək; bir şeyin qəbuluna, təsdiqinə, təbiiqinə nail olmaq. *Məsələni iclasdan keçirmək.* *Təklifi keçirmək.* *Layihəni keçirmək.*

13. İsimlərlə yanaşı işlədilib, mürəkkəb feil və ifadələr düzəldilir; məs.: qılıncdan keçirmək, gözdən keçirmək, fikrindən keçir-mək, nəzərdən keçirmək.

KEÇİRMƏK² f. Söndürmək. *İşığı keçirmək.* *Ocağı keçirmək.* *Tonqalı keçirmək.* – *Telli lampasını keçirib yatağına uzanmışdı.* S.Hüseyn. [Xasay] *gah taxılı yolub atır, gah taxılın içindəki qatır-quyruğu ilə alovu döyüb keçirirdi.* Ə.Vəliyev.

KEÇİRTMƏ “Keçirtmək”dən f.is.

KEÇİRTMƏK bax **keçirmək¹**. *Bülbül, keçirtmə bağda qəflətdə ömrünü.* S.Ə.Şirvani. *Keçənlərdə Qafqaz kəndlərindən birində bir*

neçə vaxt günlər keçirdim. N.Nərimanov. [İkinci qadın:] *Gərək bacardıqca seçkidə çox qadın keçirdək.* Ə.Haqverdiyev.

KEÇİSAQQAL(LI) sif. Seyrək və uzun saqqalı olan. *Keçisaqqal, çəlimsiz bir tələbə aramla deyirdi.. Çəmənzəminli.* // İ. mə-nasında. *Uşaqların “keçisaqqal” deyə ələ saldıqları bu adamların sayı tədricən artdı.* İ.Şıxlı.

KEÇMƏ¹ “Keçmək¹”dən f.is.

KEÇMƏ² “Keçmək²”dən f.is.

KEÇMƏK¹ f. 1. Hərəkət edərək, yeriyə-rək, addımlayaraq irəliləmək, yer dəyişmək, ötüb getmək. *Yolla keçmək.* *Səki ilə keçər-kən yoldaşımı gördüm.* – *Küçə ilə bir ham-bal, bir tay dalınca keçir.* C.Məmmədqu-luzadə. [Kərim xan] *Tehranın sakitləşməyə başlayan küçələrindən keçərək uzun müd-dət fikri Xavərdən ayrılmaq.* M.İbrahimov. // Bir sahənin, yerin içindən, ortasından ötüb getmək. *Məşədən keçmək.* *Kənddən keçmək.* – *Küçə qapısından girərək uzun, qaranlıq bir dalanı keçib öz otağına gərdədim.* S.Hüseyn. *Biz də arxalarından qaçıb yetişdik, dərəni keçdik, kiçik bir cığırla məşəyə doğru dikləndik.* A.Şaiq. // Ayaq və ya miniklə ötüb keçmək, yeriyə-rək bir şeyi arxada buraxmaq. *Tahirzadə tozlu, üfunətli yerlərdən keçərək daş döşə-məli yoxuş küçə ilə dikləndi.* Mir Cəlal. // Sərhəd, mərz və s.-ni addamaq, aşmaq, addayıb keçmək. *Mərzi keçmək.* – *Bilirsən də, dünən qoşunlarımız Almanıyanın sərhədini keçdi!..* M.Hüseyn. *Ataş halqasını keçmişlər artıq; Zülmətin əlində boğulmaz işiq!* M.Rahim. // Bir şeyin üstü və ya içi ilə yeriyərək, gedərək onu arxada buraxmaq. *Tunədən keçmək.* – *Keçmə namərd körpü-sündən, qoy aparın su səni.* (Ata. sözü). *Biz Acı körpüsünü keçib şose yolu idarəsinə çə-tana qədər iki yerdə vəsiqələrimizi gözdən keçirdilər.* M.S.Ordubadı.

2. Yaşadığı, olduğu yeri dəyişmək, öz yerini dəyişmək. *Nəbi.. Naxçıvan səmtində olan Keçili yaylağına keçir.* “Qaçaq Nəbi”. [Çopo:] *Yaşayış şəraitini fənallaşdırdığı üçün Cəməsb ailəsini və əqrəbalarını götürərək Aran ölkəsinə keçir.* Çəmənzəminli. // Vəzi-fəsini, sənətini, işini, yaxud iş yerini, oxu-

duğu yeri dəyişmək. *Başqa işə (vəzifəyə) keçmək. Tarix fakültəsinə keçmək.* // Bir sinfi (kursu) bitirərək sonrakına daxil olmaq. *Universitetin üçüncü kursuna keçmək. 10-cu sinfə keçmək.* – ...*Firəngistanda birisi ki is-təyir alim ola, gərək gecələr yatmayıb zəh-mət çəkə, elm oxuya, bir klasdan o biri klasa keçə.* C.Məmmədquluzadə. *Eldar beşinci sinfi bitirib altıya keçir.* İ.Əfəndiyev.

3. Olduğu yeri tərk edib başqa yerə çəkil-mək, girmək, daxil olmaq, içəri girmək. *Ka-binetə keçmək. Zala keçmək.* // *Telli öz ota-ğına keçib, müəllimin otağındakı söhbəti din-ləməyə başladı.* S.Hüseyn. *Qarı mən sarıdan arxayın olub, öz otağına keçdi.* M.Hüseyn.

4. Birisini tərk edərək başqasına qoşulmaq, onunla birləşmək. *Düşmən tərəfinə keçmək. Başqa cəbhəyə keçmək.* // *Dinini, əqidəsini dəyişib yeni din, əqidə qəbul etmək.*

5. *dan.* Bir təşkilata, dərnəyə qəbul olun-maq, daxil olmaq, girmək, üzv olmaq. *Parti-yaya keçmək.*

6. Tərzi-hərəkətini dəyişmək, başqa cür hərəkət etməyə başlamaq. *Müdəftədən hü-cuma keçmək. Qabaqcıl iş üsullarına keçmək.* // Bir şeyin yerinə başqasını tətbiq etməyə başlamaq. *Ciddi pəhrizə keçmək. Müsahibim birdən rus dilinə keçdi.*

7. Bir məsələni, işi bitirib, yaxud yarım-çıq qoyub başqasına başlamaq. *Daha yüngül işə keçmək. Məruzə bitdikdən sonra müza-kirələrə keçdilər.*

8. Yer tutmaq, bir yerdə qərar tutmaq, dayanmaq. *Məruzəçi tribunanın dalına keç-di. Usta dəzgahın arxasına keçdi.*

9. Müəyyən həddi ötmək, ötüb keçmək. *Saat on biri keçmişdi.* S.Hüseyn. *Dilara sa-atına baxdı, vaxt keçdikə ürəyinin döyün-tüsü artırdı.* M.İbrahimov. *Vaxt keçir, artıq; Çökəcək dağlara yenə qaranlıq.* Z.Xəlil. // *Ötüb-keçmək, başa çatmaq (vaxt haqqında).* *Günlər keçir, həftələr dolanır, ay-lar başa çatır.* "M.N.İətif" [Hacı:] *Keçir əy-yam, günü-gündən çoxalır dövlətü-malım.* C.Cabbarlı. □ **Gəlib keçmək** – ötmək. *Saxta vurmayaçaq göy zəmiləri; Qış gəlib keçəcək bir bahar kimi.* S.Vurğun.

10. Cərəyan etmək, müəyyən müddət bir yerdə qalmaq, olmaq. *..Dabbağ qəribə bir*

adam idi. Onun qırx illik ömrünün yarısı məhbəslərdə və sürgünlərdə keçmişdi. M.İbrahimov.

11. Davam etmək, olmaq. *Bir neçə il idi ki, quraqlıq keçdiyindən ayrımların əkin və biçini əmələ gəlmirdi.* A.Şaiq.

12. Məşğul olmaq, öyrənmək. *Onlar şəhid olub millətimize; Cəsarət dərslərini təlim keç-dilər.* B.Vahabzadə.

13. Davam edərək müəyyən nəticə ilə bit-mək, sona çatmaq. *Miting çox gurultulu keç-di. İmtahanlar müvəffəqiyyətlə keçdi. Məş-ğələ çox maraqlı keçdi.* – *Aşağı siniflərdə birinci dərslərim pis keçmədi.* A.Şaiq. [Sevinc Elçinə:] *Məncə, iclas çox yaxşı keçdi.* Z.Xəlil.

14. Bir şeyin (oxumağın, təlimin, müəli-cənin və s.) müddətini başa vurmaq, yerinə yetirmək. *Hərbi xidmət keçmək. Kurs keç-mək. Təcrübə keçmək. Müalicə kursu keçmək.*

15. Oxumaq, öyrənmək. *Dərs keçmək.*

16. İrəlidə olmaq, ötmək. □ **Bir-birini keçmək** – bir-birini ötmək üçün yarışmaq. *Qara Kərəmoğlu ilə [Rüstəm] yalnız .. kimi bir-birini keçmə həvəsi ilə yarışa girirdilər.* M.İbrahimov. // *məc.* Ötmək, ötüb keçmək, geriyə buraxmaq. *Şagird ustasını keçdi. O bizi çoxdan keçib.*

17. Uçub getmək, uçaaraq ötmək. *Bir dəstə quş damın üstündən keçdi.* – *Hərdənbir kən-din üzərindən durna dəstələri .. keçirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

18. Yox olmaq, çəkilmək. *Üzündəki təbə-süm işartısı birdən keçdi. Başının ağrısı keçdi. Uşağın qızdırması keçdi.* – *Tərəddü-düm çox tez keçdi.* M.S.Ordubadi. // *Kəs-mək, kəsilmək, dayanmaq, nəhayətlənmək. Axsamdan yağın yağıntı keçdi. Firtına keçdi.*

19. Birisinin sərəncamına, ixtiyarına veril-mək, birisinə çatmaq, onun malı olmaq. *Mükk varislərin ixtiyarına keçdi.* – *Əksərən də vaxtında borclarını verə bilməzdilər öz yer-ləri Əmiyə keçərdi.* N.Nərimanov.

20. *məc.* Birindən o birinə sirayət etmək (adət, ənənə, xasiyyət və s. haqqında). *Bu xasiyyət ona kimdən keçmişdir? – Anasının dediyinə görə, musiqi və şeir həvəsi [Şirzadə] atası Qasım Kəngərlidən keçmişdir.* M.İbra-himov. // Eyni mənada xəstəlik haqqında.

Qızılca uşağa keçdi. // Yayılmaq, başqalarını əhatə etmək. *Yangın qonşu evlərə keçdi.*

21. *məc.* Təsir etmək, nüfuz etmək, işləmək. *Şaxta (soyuq) adamın iliyinə keçir.*

22. Yoxlamaya, müayinəyə və s. uğramaq. *Karantindən keçmək. Müayinədən keçmək. Attestasiyadan keçmək.*

23. *məc.* Bağışlamaq, sərfi-nəzər etmək, əfv etmək. *Mənə etdiyin pisləkdən keçirəm. Günahından keçmək.*

24. *məc.* Müzakirə, səsvermə nəticəsində qəbul olunmaq, təsdiq edilmək, seçilmək. *Bir səslə keçmək. Səsvərmədən keçməmək. Namizəd keçmədi.* – [Zeynəb deyir:] *Xeyr, yoxsullar iclasında keçibdir, gərək otaqları boşaldasan.* Qantəmir.

25. Dəyişmək (paltar, geyim və s. haqqında). *Qış paltosuna keçmək. Papağa keçmək. Yay paltarına keçmək. Qış formasına keçmək* (hərbi ifadə).

26. *məc.* Güzəşt etmək, bağışlamaq, əvəzini istəməmək, vaz keçmək, sərfi-nəzər etmək. *Haqqından (iddiasından) keçmək.* – [Ağa Mərdan:] *Amma Hacı Qafurun arvadı otuz min tiuməndən keçir.* M.F.Axundzadə. *İndidən bunu nəzərə almalıdır ki, bu saat zəngəzurluların nəfi üçün beş manatdan, üç manatdan keçmək bizdən ötrü artıq ziyan edə bilməz.* Ü.Hacıbəyov. // Fəda etmək, əl çəkmək. *Mənəfeyindən keçmək.*

27. Yaramaq, qüvvədə olmaq, təsirdə olmaq. *Köhnə pullar indi keçməz. Onun hökmü daha keçmir.*

28. İnkar formasında: **keçməmək, keçə bilməmək** – birinə hörməti olduğuna görə onun xilafına iş görməmək. [Səfər bəy:] *Görünür ki, Qonça xanıma [Molla Abiş] özü də vurulubdur. Ancaq məndən keçə bilməyir.* B.Talıblı.

29. **Keçib, keçibdir, keçmişdir** şəklində – olub-bitmiş bir iş, hadisə və s. haqqında (adətən güzəşt mənasında işlənir). [Hüseynqulu bəy:] *Gəldim də..., heç, daha keçibdir.* Ü.Hacıbəyov. *Qardaşım, ondan keçibdir.* M.S.Ordubadi.

30. **Keçib-gətmək** şəklində – 1) ötüb-gətmək. *Keçib-gədən yolçunu öz yolundan eylərsən.* Ə.Cavad. *Geri qayıtmağa tənblənib, usta [Ağabala] bir təhər .. keçib-gətdi.*

Çəmənözəminli. *Xədicəgilin faytonları buradan keçib-gədəcəkdi.* S.Hüseyn; 2) yox olmaq, silinib getmək, yaddan çıxmaq, unudulmaq. [Toğrul:] *Bunların hamısını bir tərəfə qoy, mənə tənə vurma, bu yəhərin üstündə çox pəhləvanlar oturubdur. .. Bunların hamısı keçib-gədər, sən də keçib-gədəcəksən.* M.S.Ordubadi.

31. Bir sıra isimlərdən sonra gələrkən mürəkkəb fel və ifadələr düzəldilir; məs.: başından keçmək, canından keçmək, pisliliyi keçmək, ələ keçmək.

KEÇMƏK² f. Sönmək. *Lampa keçdi. Qaz keçdi.* – *Od yandı, odu keçdi; Qalyanın odu keçdi; Açı gözü, qafil ovçu; Maralın, odu, keçdi.* (Bayatı). *Elə bil həyatın nəbzi son zərbəsini vurdu, çıraq keçdi.* Ə.Məmmədخانlı.

KEÇMİŞ¹ 1. f.sif. Ötən, keçən, ötmüş. *Keçmiş gün. Keçmiş dövr.* – *Keçmiş vaxtlarda dəftərxanalarda qulluqçuların gündə biri idarə bağlanandan sonra qalıb, təcili məktubları, teleqramları qəbul edərdi.* Ə.Haqverdiyev. [Mirzəğa] *hər zaman şikayət edər, keçmiş günləri xatırlar, onların geri qaytmasını arzu edərdi.* S.Hüseyn. [Araz] *keçmiş zamanlardan edilən söhbətlərə qulaq asmaqdan doymaq bilmirdi.* A.Şaiq. // Əvvəlki, bundan qabaq olmuş. *Keçmiş həyat. Keçmiş səhvləri yada salmaq.* – *Gurultu içində keçmiş həyatım; Mədəndə açılmış qolum, qanadım.* M.Müşfiq. // Bundan əvvəlki, vaxtilə vəzifə tutmuş, sabiq; əvvəlki vəziyyətini, rolunu, əhəmiyyətini itirmiş. *Keçmiş müdir. Keçmiş əməkdaşlarımız.*

2. *İs. mənasında.* Olub getmiş zaman, ötüb keçmiş zaman, ötüb getmiş vaxt, keçmişdəki həyat, hadisələr. *Keçmişini unutmaq. Keçmişə bir nəzər. Uzaq keçmiş.* – *Nurəddin fikrə getdi. Bütün keçmiş gözünü qabağundan bir-bir gəlib keçdi.* S.S.Axundov. *Keçmişin taleyi sönmüş bu gecə; İşçilər aslana dönmüş bu gecə.* M.Müşfiq. *Keçmiş – dünən olsa belə; O – uzaqdır, gəlməz ələ.* B.Vahabzadə.

3. *Zərf mənasında.* Müəyyən vaxt keçdikdən sonra olmuş, baş vermiş. *Günortadan 3 saat keçmiş gəlib çıxdı. Hadisədən iki gün keçmiş xəbər çatdı.* – *Bir il keçmiş klubda preferans oynayarkən təsadüfən Həsən bəyə rast gəldim.* B.Talıblı.

4. **Keçmişlər** şəklində *is. mənasında* – keçmiş zaman, dövr (qeyri-müəyyənlik bildirir). *Qeyrilərini bilmirəm, mən indi keçmişlərə nisbətən hər dəfə teatrdan evimizə şad və xürrəm gedirəm.* C.Məmmədquluzadə. *Keçmişlərdə birisi gəlib bir on beş gün qalıb, molla olub gedirdi.* Ə.Haqqverdiyev. *Gələcəyi düşündü, keçmişləri çox andı; O gəlib iki yolun ayrıcında dayandı.* B.Vahabzadə.

◊ **Keçmiş zaman qram.** – iş və ya hərəkətin keçmişdə icra olunduğunu bildirən fel forması. *Şühdi keçmiş zaman. Naqli keçmiş zaman. Keçmiş ola!* – “artıq əhəmiyyəti yoxdur”, “vaxtı keçmişdir” mənalarında ara söz kimi işlədilir. [Şeyx Sədrə:] *Hər kimin qəlbi korsa, keçmiş ola! Şeyx Sənamı anlamaz əsla.* H.Cavid.

KEÇMİŞ² *f.sif.* Sönmüş, söndürülmüş. *Keçmiş ocaq. Keçmiş lampə.* – *Keçmiş kösövü zor ilə yerə vuranda qığılcım saçılan kimi, dərnizin gözləri məşəlləndi.* A.Divanbəyovlu.

KEF *is.* [ər.] 1. Ruhü və ya səhhətə və vəziyyətə; hal, əhval. *Kefin necədir? Kefini soruşmaq. Bu gün kefim yaxşı deyil.* – *Böyükxanım Qulamxanun kefini pərt görüb danışdırmağa cürət etmirdi.* M.S.Ordubadi. [Kərbəlayi Qubad:] *Ağanın kefi, əhvalı necədir?* Ü.Hacıbəyov.

2. Xoş əyləncə, xoş vaxt keçirmə; nəşə. *Kef məclisi. Hər kəs öz kefində.* – *İş zamanı hamı işdə, məşq zamanı hamı məşqdə, kef zamanı hamı kefdə olardı.* “Koroğlu”. *..Bir elə vaxt olmayıb ki, Vəliqulu .. kefə məşğul olsun.* C.Məmmədquluzadə. [Məsud:] *Haqdı əfəndilər: Kef vaxtında kef, iş vaxtında iş! Anlaşıldımı?* H.Cavid.

3. Arzu, həvəs, istək, meyil, könül mənasında. *Kefinə görə danışır. Kefi istəyənin kimi hərəkət edir.* – [Sadıq:] *Ay arvad, səni çöldən tapmamışam, hara kefindir aparım.* Mir Cəlal. [Usta Qəzənfər:] *Kefin nə vaxt istəsə, buyur gəl.* Z.Xəlil.

4. **Kefidir (kefindir)** şəklində *dan. zar.* – bəxti (bəxtim) götürüb, işi (işim) düzəlib. *Dövlətli qoca kişilərin kefidir, ha!* C.Məmmədquluzadə.

◊ **Kef etmək (eləmək)** – *bax kef(ini) çəkmək.* *Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli; Hicranın qəmiylə kef eyləmişəm.* Aşıq Ələsgər.

[Bəhrəm:] *Bu gün yerindədir nəşəm; Yaman olmaz bir kef etsəm.* A.Şaiq. **Kef havası** – özü istədiyi kimi, öz kefi ilə. *Qərək bütün dövlət, camaat diriliyinin yaraları olan çinovniklər pəncəsindən qurtarıb, millət özü hökm sürən olur və buna görə nahaq yerə döymək, rüsvət almaq, kef havası ilə iş görmək filan-heç biri mümkün olmur.* Ü.Hacıbəyov. **Kef vermək** – ləzzət vermək, nəşələndirmək, şənələndirmək, əyləndirmək. [Sevdim:] *Aşıq, bu gecə bizə gərək elə kef verəsin ki, bir il dadı damağımızdan getməy.* Ə.Vəliyev. [Xan:] [Burlaxatunu] *gətirin gəlin, bizə şərab paylaşın, kef versin!* M.Rzaquluzadə. **Kef yeri köhn.** – kef çəkmək, nəşələnmək üçün xüsusi yer, bina və s.; ümumxana. *Minlərcə xələtxanalar, meyxanalar və kef yerləri mövcuddur.* M.S.Ordubadi. **Kef(in)dən qoymaq (eləmək)** – nəşədən, büsətdən, səfadən məhrum etmək, nəşəsini pozmaq. **Kef(ini) çəkmək** – şənəlmək, zövq almaq, vaxtını xoş, nəşə ilə keçirmək. *Aparıb ver şərabə, nuş eylə; Məst olub, kef çəkib, xüruş eylə.* S.Ə.Şirvani. [Barat Şərifə:] *Mən? Mən [Almazın] yanında kef çəkməşəm?* C.Cabbarlı. **Kef(ini) sürmək** – kef çəkmək, kefdə olmaq, kefə baxmaq. *Ovuc-ovuc pulları alıb doldurub cibinə, kefini sürür.* S.Rəhman. [Əliş:] *Mən axmaq deyiləm, gələm yer əkəm; Baylər kef sürələr, mən zəhmət çəkəm.* Z.Xəlil. **Kefdə olmaq** – *bax kef(ini) çəkmək.* *Zərnigar baxıb gördüm ki, bağbanın oğlu Murquz bunun bağında bir qızın kefdədi.* (Nağıl). **Kefdən düşmək** – *bax kefi pozulmaq. Kefə baxmaq* – vaxtını kefdə keçirmək, əylənmək. *Əyləndim, baxdım kefə; Gürcülərin toyunda.* Ə.Cavad. *Olmağını bir maşında gedib düşək bir evə; Gəzək restoranları, baxaq bir yerdə kefə!* S.Rüstəm. **Kefə batmaq** – kef içində olmaq, kef çəkmək. **Kefi açılmaq** – şadlanmaq, könüllü açılmaq, fikri dağılmaq, əhvalı yaxşılaşmaq. *Hovuza girən qaşqabaqlı çıxmazdı, qəmgin adam da oraya girsəydi, kefi açılardı.* Çəmənzəminli. [Gülperə Nurəddinə:] *Dərslərin qurtarandan sonra da yoldaşlarını götürüb gəzməyə get ki, kefin açılısın.* S.S.Axundov. **Kefi ala dağda olmaq** – *bax kefi kök olmaq.* *Firidun dörd ildir nə*

kimi vurur, bu saat onun kefi ala dağdadır. M.Hüseyn. **Kefi duru olmaq** – bax **kefi durulmaq**. **Kefi durulmaq** – 1) bax **kefi açılmaq**. *Kefin durulanda, könlin olanda; Bizə gələn ayaqların var olsun.* Xəstə Qasım. *..Dalğaların ağı köpükləri çoxalanda elə bil onun kefi durulub könli açılır.* M.Hüseyn; 2) keflənmək, nəşələnmək (içkidən). *Məclis quruldu, keflər duruldu; Saqi dolandı, ruh təzələndi.* “Koroğlu”. [Əliş Əzizə:] *İştahan çəkirsə, mən ölümlü, bir vur; Vuranda adamın kefi durulur.* Z.Xəlil. **Kefi gəlmək** – birdən-birə həvəyə gəlmək, əhvalı yaxşılaşmaq. *Keçən gün bazarda bir karvansaranın qabağında bir rəfiqimlə söhbət etdikdə birdən kefim gəldi, başladım bu misranı oxumağa.* N.Vəzirov. **Kefi istəmək** – arzulamaq, arzusunda olmaq. *..Xudayar bəyin əlində yekə dəyənək var, nə vaxt kefi istəyir qaldırır, nə vaxt kefi istəyir endirir.* C.Məmmədquluzadə. **Kefi istəyəndə** – istədiyi vaxt, ürəyi istəyəndə. **Kefi kök (kefi kök, damağı çağ) olmaq** – şad, nəşəli, vənc içərisində olmaq, əhvali-ruhiyyəsi yaxşı olmaq, dərdi-qəmi olmamaq. [Məşədi İbad:] *Sənin dövlətdən kefim çox kökdür.* Ü.Hacıbəyov. *Bu gün Əsgər ağanın kefi kök idi, heç bir təzə [vergi] icad etmək fikrində deyildi.* S.Rəhman. *Kefi kök olanda aşuq, sübhəsiz; Ya nişandan gəlir, ya toydan gəlir.* H.Arif. **Kefi kökəlmək** – bax **kefi açılmaq**. *Əlimərdan evinə gəldi, yedi, içdi, kefi kökəldi.* (Nağıl). [Musanın nəvəsi ilə atasının dostunun] *kefləri kökəldi.* Qantəmir. **Kefi qalxmaq** – bax **kefi kökəlmək**. *Kefi qalxdı, fikri durulub, öz-özünə səbəbsiz yerə gülməyə başladı.* S.Rəhman. **Kefi qarışmaq (qarışıq olmaq)** – bax **kefi pozulmaq**. *Günlərin bir günü Ülkər Kövkəb xanımla kefdə idi. Birdən-birə onun kefi qarışdı.* (Nağıl). *Bəbir bəyin də kefi qarışıq idi.* Mir Cəlal. **Kefi olmamaq** – 1) əhvalı yerində olmamaq. *Adamın kefi olmayanda da şəkil çəkdirməyə gələr?* S.Vəliyev; 2) özünü xəstə kimi hiss etmək, balaca xəstə olmaq. *Uşağın kefi yoxdur.* **Kefi özündə olmamaq** – 1) özünü yaxşı hiss etməmək; 2) əhvalı pozğun olmaq. *..Kefi özündə olmadığını, nə isə, çox gərgin düşündüyünü Şəmsiyyə [Hikmət İsfahaninin] simasından bildi.*

M.İbrahimov. **Kefi pozulmaq** – ovqatı təlx olmaq, pərt olmaq, nəşəsi qaçmaq. *Həkimül-mülk pis bir vəziyyətdə düşdü. “Yox” desə, Hikmət İsfahaninin kefi pozulacaq və bəlkə, tərsliyə salıb, Məzəndəran malikanəsini verməyə razı olmayacaqdı.* M.İbrahimov. **Kefi saz (kefi saz, damağı çağ) olmaq** – bax **kefi kök (kefi kök, damağı çağ) olmaq**. *Ellərin kefi sazdır; Bu yaz bir başqa yazdır.* M.Müşfiq. *Əhmədin kefi saz, damağı çağdır.* Mir Cəlal. **Kefi sazalmaq** – bax **kefi kökəlmək**. *Görürsən nənam ilə bir saat oturanda necə kefi sazaldı?* Mir Cəlal. **Kefi yerində olmaq** – normal vəziyyətdə olmaq. **Kefi yuxarı olmaq** – bax **kefi kök olmaq**. [Qaçay:] *Bu gur işıq o deməkdir ki, Mahmud evdədir və kefi çox yuxarıdır.* Z.Xəlil. **Kefimin o vaxtı deyil** – vəziyyətim, halım, əhvalım yaxşı deyil. [Odabaşı Xudayar bəyə:] *A kişi, sən Allah, zarafat eləmə. Mənim kefinin o vaxtı deyil.* C.Məmmədquluzadə. **Kefindən qalmamaq** – daim kef, nəşə içərisində yaşamaq. *Kərim baba heç bir şeyə əhəmiyyət verməyib, nəşəsindən, kefindən qalmazdı.* A.Şaiq. *O ki özü, dünyanın; Bir kefindən qalmayıb.* N.Rəfibəyli. **Kefinə bax** – necə istəyirsən, özün bil. *Öz kefinə bax, kişi, dad ver, dad al! Qoy babalın boy-numa, get, arvad al!* M.Ə.Sabir. **Kefinə buraxmaq** – özbaşına buraxmaq, istədiyi kimi hərəkət etməyə imkan vermək. [Qızıl Arslan:] *Lakin bu dəfə sizi əvvəlki kefinizə buraxmayacağam.* M.S.Ordubadı. **Kefinə dəymək** – ürəyini sındırmaq, ürəyinə dəymək. *Qəssab Alı fikirləşdi ki, [Koroğlu] belə danışır, bunun kefinə dəyib, Eyvazı əlindən almaq heç kişilikdən deyil.* “Koroğlu”. *Kefinə dəymə, söyə ya sənə, ya qardaşına.* M.Ə.Sabir. [Tükəzban xala:] *Cavandır, kefinə dəymə... Şəhər yerinin adəti budur.* Qantəmir. **Kefinə soğan doğramaq** – qanını qaraltmaq, nəşəsini qaçırmək, dilxor etmək. [Miri:] *..Canım, kefinizə soğan doğrama!* M.Hüseyn. *Yavərin oynaq gözlərində bir ocağın nuru var, üzündə bir dünyanın sevinci var – bu anında onun kefinə soğan doğramaq insafdan, kişilikdən deyil.* İ.Məlikzadə. **Kefinə toxunmaq** – bax **kefinə dəymək**. *Bu söz .. Molla Məmmədəlinin kefinə*

toxundu. S.Rəhman. **Kefinə yatmaq (gəlmək)** – xoşuna gəlmək, ürəyindən xəbər vermək. **Kefini açmaq** – fikrini, qəmini, kədərinə, dördünə dağıtmaq; nəşələndirmək. *Aşığı görəndə Mahmud bəy çox sevindi ki, bunu bir az oxutdurub kefini açsın.* “Qurbani”. *Əlisa, hirsələnmiş ağsaqqal həkimin kefini açmağa çalışdı.* S.Rəhimov. **Kefini durultmaq** – bax **kefini açmaq**. **Kefini kök eləmək (saxlamaq)** – 1) nəşələndirmək, ruhləndirmək, şadlandırmək. [Çoban:] *Oğlan, əhvalatdan mən də indi xəbərdar oldum.. Pəri cadunun yanında öz kefini kök saxla.* Ə.Haqqverdiyev; 2) **kefini kök elə! (et!)** şəkildə – təskinlik məqamında və ya kinayə ilə “darıxma, fikir etmə” mənasında. **Kefini qarışdırmaq** – bax **kefini pozmaq**. *Əgər xəbər alsan Molla Səfini; Doğrudürüst qarışdırıb kefini.* Q.Zakir. **Kefini pozmaq** – əhvalını pozmaq, kədərləndirmək, qanını qaraltmaq, nəşəsini dağıtmaq. *Kefini heç pozma, Vətən qardaşı; Əzilər dediyin ilanın başı.* S.Vurğun. *Havanın pozulması Zərrintac xanımın da kefini pozdu.* S.Rəhimov. **Nə kefdəsən?** – birisinin əhvalının, səhhətinin, güzəranının necə keçdiyini soruşarkən işlədilən ifadə. *Cümşüd bəy dedi: – Salaməleyküm, qonşu, nə kefdəsən?* E.Sultanov. **Öz kefində olmaq (gəzmək)** – başı kefə qarışmaq, kefdə olmaq. *Quşlar öz keflərində idilər.* A.Divanbəyöğlu. *Hərə öz kefində idi.* S.Rəhman. *Xanımlar öz keflərində idilər, gülmək, danışmaq öz qaydası ilə davam edirdi.* Ə.Vəliyev. **Öz kefinə** – 1) istədiyi kimi, özü bildiyi kimi; 2) nəşə ilə, nəşələne–nəşələne, şənləne–şənləne. *Cavan, eşşəyin noxtasını boşlayıb, onu öz-başına buraxdı, eşşək harın yorğa yerləşlə öz kefinə gedirdi..* E.Sultanov. *Öz başlarına buraxılmış atlar öz kefləri ilə addımlayırdılar.* S.Rəhimov.

KEFAL [yun.] *zool.* Yanlardan basıq, uzun bədəni olan dəniz balığı.

KEFALKİMİLƏR *cəm. zool.* Kefal və bəzi başqa balıqların daxil olduğu fəsilə.

KEFCİL bax **kefci**. *Bu adamın hərəkətindən və simasından gəncliyində çox igid və kefcil bir dəliqanlı olduğu anlaşılırdı.* A.Şaiq. *Əziz əyri-əyri Zeynalə baxdı.* Bu

baxışlarından hiss edilirdi ki, onun bu qırmızısiyə, kefcil oğlandan o qədər də xoşu gəlmir. Ə.Əbüllhəsən.

KEFCİLLİK *is.* Kef çəkməyi sevmə, vaxtını kefdə keçirmə, içkiyə aludəlik. [Mirzə Cəmil:] [Paşa bəyi] *öldürsə, elə bu kefcillik öldürəcək.* Ə.Vəliyev.

KEFÇİ *is. və sıf.* 1. Vaxtını kefdə keçirən, kef çəkməyi sevən adam; kefcil. *..Teymur ağa həm məşhur kefcil, həm də nüfuzlu və vurub-yıxan cavanlardan idi.* M.S.Ordubadı.

2. *məc.* Öz danışığı, hərəkəti ilə başqalarının kefini açan, başqalarını öyləndirən adam haqqında.

KEF-DAMAQ bax **kef** 2-ci mənada.

◊ Kef(də)-damaqda olmaq – bax **kefdə olmaq** (“kef”də). *O vaxt xanların dəmi hələ saz idi, xanlar gələcəklərini bilməyib, öz keflərində-damaqlarında idilər.* E.Sultanov. **Kefə-damağa baxmaq** – bax **kefə baxmaq** (“kef”də). *Əziziyəm bu dağa; Bu bağçaya, bu dağa; Aş barıdan, dolan gəl; Baxağ kefdə-damağa.* (Bayatı). **Kefi-damağı kökəlmək** – bax **kefi kökəlmək** (“kef”də). *..Biləndər dilləndiyi zaman, Səməndər kefi-damağı kökəlmiş halda ucadan güldü.* M.Hüseyn.

KEF-ƏHVAL bax **kef** 1-ci mənada. [Kərbəlayı Qubad:] *Ağanın kefi-əhvalı necədir?* Ü.Hacıbəyov. *Tahir .. həm Nərgizin özünü, həm də ata-anasının kefini-əhvalını soruşdu.* M.Hüseyn.

KEFXANA *is.* [ər. kef və fars. xanə] Kef çekilən yer, kef yeri.

KEFİR *is.* Qatıq oxşar, süddən qatı qidalı içki.

KEFLƏNDİRİLMƏ “Kefləndirilmək” – dən *f.is.*

KEFLƏNDİRİLMƏK *məc.* İçki və s. içirilib kefli edilmək; sərxoşlandırılmaq.

KEFLƏNDİRMƏ “Kefləndirmək” dən *f.is.*

KEFLƏNDİRMƏK *icb.* İçki və s. içdirib kefli etmək; sərxoşlandırmaq.

KEFLƏNMƏ “Keflənmək” dən *f.is.*

KEFLƏNMƏK *f.* İçib məst olmaq, kefli hala düşmək; sərxoşlanmaq. [Mozalanbəy:] *Gördüm qarabağlıdır, bərk keflənib.* Ə.Haqqverdiyev. [Qonaqlar] *tamamilə keflənməmişdilər sə də, yarım sərxoş bir halda bulunurdular.* S.Hüseyn. *Çoxları mey içdi meyxanə-*

lərdə; Kefləndi, amma ki, Xəyyam olmadı. M.Rahim.

KEFLİ *sif.* 1. İçki içərək keflənmiş; sər-xoş. *Kefli adam.* – *Rəşid bəy bərk kefli idi, ona görə də nə dil açdı, nə bir söz dedi, ancaq zarıldaıyıb zıqqıldayırdı.* E.Sultanov.

2. Bax **kefci** 2-ci mənada.

KEFLİ-DAMAQLI bax **kefci** 2-ci mənada. *Biri kefli-damaqlı; Birinin ömrü boyu; Nəsihi hicran oldu.* H.Arif.

KEFLİ-KEFLİ *zərf* Kefli halda, sərxoş halda.

KEFLİLİK *is.* Kefli adamın halı; sərxoşluq, məstlik.

KEFSİZ *sif.* 1. Yüngül xəstə, naxoş, azarlı. *O dəm deyir biri dustaqların:* – *Bəradərlər! Nə var, nəçün belə kefsiz, fikirlisiz yeksər?* A.Səhhət. □ **KEFSİZ OLMAQ** – bax **kefsizləmə** 1-ci mənada. *Gülpəri bir qədər kefsiz olduğu üçün axşamdan yatmışdı.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Kədərli, qəmgin, halı pərişan, məyus, pərt. *Niyə belə kefsizsən?* – *Nəbigil İsmayılın tutulmasından çox kefsiz (z.) oldular.* “Qaçaq Nəbi”. [Gülnaz:] *Sərvər, bu gün səni çox kefsiz (z.) görürəm, nə olub məgər?* Ü.Hacıbəyov.

KEFSİZCƏSİNƏ *zərf* Kefsiz halda, kefsiz bir tərdə, qəmgincəsinə, pərişancasına. *Bir gün işdən qayıdan zaman Cəmilə xanım kefsizcəsinə Əhmədi qarşıladı.* S.Rəhimov.

KEFSİZLƏMƏ “Kefsizləmək”dən *f.is.*

KEFSİZLƏMƏK *f.* 1. Yüngül xəstələnmək, naxoşlamaq, azarlamaq. *Uşaq kefsizləyib.*

2. *məc.* Kədərli və pərişan olmaq, qəmginləşmək, məyuslaşmaq. [Zərrintac xanım:] *..Həftəbaşı ..ərinin kefsizləməyini istəmir.* S.Rəhimov.

KEFSİZLƏNDİRMƏ “Kefsizləndirmək”dən *f.is.*

KEFSİZLƏNDİRMƏK *icb.* 1. Yüngül xəstələnməsinə, naxoşlamasına, azarlamasına səbəb olmaq. *Uşağı soyuğa verib kefsizləndirmək.*

2. *məc.* Kədərliyəndirmək, pərişan etmək, qəmginləşdirmək, məyus etmək. *Xəbər onu kefsizləndirdi.*

KEFSİZLİK *is.* 1. Azca xəstəlik, naxoşluq.

2. *məc.* Əhval pozğunluğu; pərişanlıq, qəmginlik, məyusluq, pərtlik. *Arvad Zeynəli*

bu axşam kefsiz gördü, lakin bu kefsizliyə ayrıca mənə vermədi. Cəmənəzəminli. [Gülsənəm] *kefsizliyinin səbəbini xəbər alanlara çox könülsüz cavab verirdi.* M.Hüseyn.

KEKS [ing. cake, cəmi cakes] Yumurta, şəkər vurulmuş, kişmişli xəmindən bişirilən, şirin çörək növü. *Qozlu keks.*

KEQL¹ [alm.] Müəyyən qaydada düzülmüş çəlikləri ağac şarla vurub yıxmaqdan ibarət oyun. *Keql oynamaq.* // Həmin oyunda işlədilən çəliklər.

KEQL² [alm.] Mətbəə hürufatı ölçüsü.

KELTLƏR *cəm.* Qədim zamanlarda Qərbi Avropada yaşamış tayfaların biri. □ **Kelt dilləri** – Hind-Avropa dilləri ailəsi qruplarından biri.

KENQURU [ing. əsli Avstraliya dilindən] *zool.* Qabaq ayaqları qısa, dal ayaqları uzun, hoppana-hoppana gəzən, hərəkət edən kişəli heyvan (Avstraliya və Yeni Qvineyada yayılmışdır).

KEPKA [rus. əsli fr.] Günlüyü olan yumşaq kişi baş geyimi. *Drap kepka. Qara kepka. Kepkasını çıxarmaq.* – *Nimdaş kepkasını çıxardıb yaş əlini başının dazına çəkəndə Bağırın canına bir sərnilik yayıldı.* İ.Məlikzadə. *Dama-dama kepkamdan; zolaq-zolaq köynəyimdən; bir də ləng yerimdən; tanıyarsan məni.* R.Rza.

KEPKALI *sif.* Başında kepka olan, başına kepka qoymuş. *Kepkali oğlan.*

KERAMİKA [yun.] Dulusçuluq məmulatı; saxsı istehsalı; dulusçuluq. *Keramika istehsalı.*

KERATİN [yun. kəras – buynuz] Buynuz, yun, lələk, saç və s.-də olan zülali maddə.

KERATİT [yun. kəras – buynuz] *tib.* Gözün buynuz qişasının iltihabı.

KEROQAZ [rus.] Ağ neftlə yanan qızdırıcı cihaz – səssiz primusun bir növü.

KEŞAKEŞ [fars.] bax **keşməkeş**. *Tab etməyib keşakeşi-sevdayə; Fərhad dağa qaçdı, Məcnun səhrayə.* Q.Zakir.

KEŞİK *is.* Qarovul, güdük; qoruma. □ **Keşik çəkmək** – 1) qarovul çəkmək, bir obyektə qorumaq. *Dəlilər ..dağın dörd tərəfində keşik çəkərdi.* “Koroğlu”. [Əbdül:] *Məni malların keşiyini çəkmək üçün qoyublar.* C.Cabbarlı. [Göncələr] *şəhərin, insanların keşiyini çəkirlər.* H.Seyidbəyli. // Məc.

mənada. *Lay-lay beşiyim, lay-lay; Evim-əşiyim, lay-lay; Sən get şirin yuxuya; Çəkim keşiyin, lay-lay.* (Layla). [Muxtar dayı Nərgizin anasına:] *İki əsgər kimi* [Nərgizin] *sağında-solunda dayanıb keşiyini çəkəcəyik.* Ə.Məmmədخانli; 2) *məc.* dayanıb gözləmək, izləmək, güdmək. *Səhərdən burada keşik çəkirəm.* – *Ağcaqız bir tərəfdə bunların keşiyini çəkməkdə olsun.* “Aşıq Qərib”. **Keşikdə durmaq (dayanmaq, olmaq)** – bax **keşik çəkmək.** *Qalmışam eşikdə mən; Bir qızıl beşikdə mən; Yar bağçaya gələndə; Duraram keşikdə mən.* (Bayatı). **Keşiyində durmaq (dayanmaq)** – qoruyub müdafiə etmək. *Vətənin keşiyində durmaq.* – *Yuxusunu alan Həcər də gün çırtlar-çırtlamaz yerindən qalxıb ərinin keşiyində dayandı.* S.Rəhimov. *..Burada sərhədin keşiyində duranlar .. yalnız rəsmi sərhədcilər deyil.* M.Rzaquluzadə.

KEŞİKÇİ *is.* Adətən silahlı surətdə keşik çəkən, mühafizə edən, qoruyan adam; qarovulçu. *Keşikçilər Eynvazgili aparıb saldılar dama.* “Koroğlu”. *Bir-iki nökrər yüyürüb, şəhər qapısı keşikçilərinə xəbərə getdi.* Çəmənözəminli. *Kənd içində .. batalyon keşikçisindən başqa kimsə görünmürdü.* Ə.Əbüllhəsən. // *Məc.* mənada. *..Gecələr bu dilrübənin keşikçisi, gündüzlər qulu oldum.* A.Divanbəyoğlu.

KEŞİKÇİBAŞI *is.* köhn. Keşikçilərin başçısı, böyüyü. *Keşikçibaşıya xəbər verdilər.* M.S.Ordubadı.

KEŞİKÇİLİK *is.* Keşikçinin işi, vəzifəsi; qarovulçuluq.

KEŞİKXANA *is.* Keşikçilərin olduğu, yerləşdiyi bina; qarovulxana. *Onların dalınca sarayın keşikxana qulamları çıxdı.* P.Makulu.

KEŞİŞ *is.* Xristianlarda: yepiskop ilə dyacon arasında ruhani rütbəsi və bu rütbəni daşıyan ruhani. [İblis Arifə:] *İç də, bax, sonra duyarsan nə imiş; Ən gözəl töhfə, keşiş göndərmiş.* H.Cavid. *Ədalətin şərbətinə; İlk dəfə kim zəhər qatdı? Keşişləri, Həm-zələri; Kim yaratdı; Nə yaratdı?* B.Vahabzadə.

KEŞİŞLİK *is.* Keşişin vəzifəsi, işi. *Keşişlikdən çıxdın, ermənilikdən ki çıxmamısan.* (Ata. sözü). [Keşiş:] *Bu axundluqla keşişliyi*

boynumuza qoyub, dünyanı bizə haram eləyiblər... Çəmənözəminli.

KEŞİŞSİFƏT *sif.* Keşiş kimi uzun saqqalı olan; görünüşə, qiyyəfəcə keşişə oxşayan. *Hamı boynu zəncirli, keşişsifət, uzun çalsaqal, qarapaltar kişinin ağzından çıxacaq hökmün necə olacağına müntəzir idi.* Mir Cəlal.

KEŞKƏ *is. məh.* 1. Dərinin üzərində əmələ gələn ərp. *Əli keşkə atıb.*

2. Quru meyvənin üstündə şəkərdən əmələ gələn ağ qat. *Əncir qurusu keşkə atıb.*

KEŞKƏL *is. məh.* 1. Əkin yerinə çəkilən kiçik su arxı. *Dar bir su keşkalinin yanındakı dəyədə atlarını saxladılar.* S.Rəhman.

2. Kiçik çay və ya arxın üstündən keçmək üçün uzadılmış tir, ağac.

KEŞKƏLƏNMƏ “Keşkələnmək”dən *f.is.*

KEŞKƏLƏNMƏK *f. məh.* Keşkə atmaq, üstü qabıq tutmaq.

KEŞKƏLİ *sif. məh.* Keşkə atmış, keşkəsi olan. *Keşkəli əncir qurusu.*

KEŞMƏKƏŞ *is.* [fars.] Çəkhaçək, çəkişmə, dartışma.

KEŞNİŞ *is.* Yeyilən, xörəyə tökülən xoşiyli göyərti növü. *İki dəstə keşniş. Xörəyə keşniş tökmək. Keşniş doğramaq.* – *Bədnal atı nallıyan vaxtda yumşaltmaqdan ötrü məsləhət edirlər ki, bir dəsmala bir neçə damcı keşniş ətri töküb onun burnuna tutsunlar.* “Əkinçi”.

KEY *sif.* Hissiz, duyğusuz, süst; cansız kimi. *Key adam. Key (z.) olmaq.* – *Biçərə kişi, qanmağa başın hələ keydir; Axır mənə bir söylə görüm, elm nə şeydir?* M.Ə.Sabir. *Durna key bir qorxu ilə ananın gözlərinə baxdı..* İ.Əfəndiyev.

key-key *zərf* Key halda, süst halda. *Tarıverdi yerə düşüb, key-key Məcidin qabağına yeridi.* S.Rəhimov.

KEYBƏND *is.* Üzü hamar, astarı tüklü saya palaz növü. [Dərviş:] *Qoca arvad bir kilim, bir keybənd gətirdi.* A.Divanbəyoğlu.

KEYF bax **kef.** [Əliməmməd:] *Neçə belə bayramlar görək, keyfimiz kök, damağımız çağ olsun!* Çəmənözəminli. *O mühəndis qıza, o doktor qıza; Mən də şeir yazım keyfim gələndə.* M.Müşfiq.

KEYFİYYƏT *is.* [ər.] 1. Bir şey və ya şəxsi başqasından fərqləndirən xüsusiyyət,

əlamət (əsasən, müsbət xüsusiyyət, əlamət). *İnsanın ən yaxşı keyfiyyəti. – Yoxsa bu keyfiyyətə rah neçin verməyir? Gah verir filməsəl, gah neçin verməyir?* M.Ə.Sabir.

2. Bir şeyin dəyərlik, yararlıq, ləyaqət dərəcəsi. *Hər yerdə kəmiyyət, keyfiyyət bə-rəsində danışıq gedirdi. S.Hüseyn. Dərs keyfiyyəti uğrunda ciddi mübarizə aparırlardı. S.Rəhimov.*

3. Fəlsəfədə: əşyanı, hadisəni və ya pro-sesini, onun başqa şey deyil, məhz özü oldu-ğunu müəyyənləşdirən xüsusiyyət. *Kəmiyyət və keyfiyyət. Kəmiyyətin keyfiyyətə keç-məsi qanunu* (dialektikanın əsas qanunlarından biri).

4. Qəziyyət, vəziyyət, hadisə. [Hacı Nuru şair:] *Hələ bir qulaq asın, [şeri] oxuyum, görün bu keyfiyyəti necə bəlağət və fəsahtla bəyan etmişəm. M.F.Axundzadə. Çünki qarı bildi bu keyfiyyəti; Özgə sayaq oldu onun niyyəti. A.Səhhət. Səhər qızın atası, Hacı Əbdüləzimin dükanına gedib keyfiyyəti söylədi. Ə.Haqqverdiyev.*

KEYFİYYƏTCƏ *sif.* Keyfiyyətinə görə fərqlənən. *Keyfiyyətə yaxşı mal. Keyfiyyətə pis mal.*

KEYFİYYƏTLİ *sif.* 1. Müəyyən keyfiyyətə malik olan. *Yaxşı keyfiyyətli. Orta keyfiyyətli.*

2. Keyfiyyətə yüksək olan; yaxşı, əla. *Keyfiyyətli mal. Keyfiyyətli polad.*

KEYFİYYƏTLİLİK *is.* Müəyyən keyfiyyətə malik olan şey və s.-nin xüsusiyyəti, hali.

KEYFİYYƏTSİZ *sif.* Keyfiyyəti pis olan; pis, alçaq. *Keyfiyyətsiz mal. Keyfiyyətsiz material.*

KEYFİYYƏTSİZLİK *is.* Keyfiyyətsiz şey və s.-nin xüsusiyyəti, hali.

KEYİDİCİ bax **keyləşdirici**. *Keyidici dərman.*

KEYİKDİRİLMƏ “Keyikdirilmək”dən *f.is.*

KEYİKDİRİLMƏK bax **keyləşdirilmək**.

KEYİKDİRMƏ “Keyikdirilmək”dən *f.is.*

KEYİKDİRMƏK bax **keyləşdirmək**.

KEYİKMƏ “Keyikmə”dən *f.is.*

KEYİKMƏK bax **keyimək**.

KEYİMƏ “Keyimək”dən *f.is.*

KEYİMƏK *f.* 1. Hərəkət qabiliyyətini itirmək, qurumaq, çəng olmaq, keyləşmək. *Hatəm xanın qolu keyiyib dondu, onun gözü pər-pər çaldı. S.Rəhimov. [Səlibinin] ayağı elə keyimişdi ki, barmaqlarını kəssəydilər xəbəri olmazdı. Ə.Vəliyev.*

2. *məc.* Hiss və dərk etmə qabiliyyətini itirmək, donub qalmaq, quruyub qalmaq; küt-ləşmək, süstləşmək. *Şeir adı eşidəndə cəmi vücudum keyidi, başım fırlanmağa başladı. Çəmənzəminli. Yenə güllə atırdı, lakin Tər-lanın qulağı keyimişdi. M.Hüseyn. // məc. Azalmaq, zəifləmək, keçmək. Ağrısı bir az keyimişdi.*

KEYİMİŞ *f.sif.* 1. Hərəkət qabiliyyətini itirmiş, çəng olmuş; qurumuş. *Keyimiş əl. – Talib xanla yasavul üzüyxarı qalxıb, qapıdan bir az aralıda keyimiş halda yerə düş-dülər. S.Rəhimov. [Qızın] keyimiş dizləri sanki hissini itirmişdi. Mir Cəlal.*

2. *məc.* Keyləşmiş, süstləşmiş, kütləmiş, donub qalmış. *Həkimülmülkün keyimiş id-rakı vəziyyəti dərk edəcək halda deyildi. M.İbrahimov.*

KEYİŞMƏ “Keyişmək”dən *f.is.*

KEYİŞMƏK bax **keyimək**. *Qədir həm yorulmuş, həm də qıçları sanki tutulmuş, keyişmişdi. Mir Cəlal.*

KEYİTMƏ “Keyitmək”dən *f.is.*

KEYİTMƏK bax **keyləşdirmək**. *Həyə-canlı sözlər soyuq su damlarını kimi Zibey-dənin üzərinə tökülüb, onu keyitdi. Çəmənzəminli. Həkimin verdiyi ağır xəbər elektrik cərəyanı kimi [qızın] qəlbinə çarpıb, bütün əsəblərini keyitmişdi. İ.Əfəndiyev.*

KEYLƏŞDİRİCİ *sif.* Keyləşdirən, key edən, hissizləşdirən. *Keyləşdirici iynə (dərman).* – Yerli təsir göstərmək üçün [dərman-lara] *antiseptik, büzücü, keyləşdirici, ağrıkə-sici və başqa maddələr daxil edirlər. R.Əliyev.*

KEYLƏŞDİRİLMƏ “Keyləşdirilmək”-dən *f.is.*

KEYLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Key edilmək; hissizləşdirilmək.

KEYLƏŞDİRMƏ “Keyləşdirmək”dən *f.is.*

KEYLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Key hala salmaq; hissizləşdirmək. *İynə vurub əti keyləşdirmək.*

2. *məc. dan.* Keyləşməsinə, süstləşməsinə, donub qalmasına səbəb olmaq; sarsıtmaq. *Bu xəbər onu keyləşdirdi.*

KEYLƏŞMƏ “Keyləşmək”dən *f. is.*

KEYLƏŞMƏK bax **keyimək**. *Gülnaz, hiss və duyğuların keyləşdiyi, ilk məhəbbətin açılmadan solduğu, ümitsizlik içərisində daşa dönmüş qəlbini ərbaba verdi. M. İbrahimov. Sənubər başı keyləşənə .. qədər oxudu. B. Bayramov.*

KEYLİK *is.* 1. Keyləşmiş, hissizləşmiş şeyin hali. *Əlin keyliyi.*

2. *məc.* Süstlük, kütlük, hissizlik. *Şirin özündə bir keylik hiss edirdi. İ. Əfəndiyev.*

KEYSU *is.* [*fars.*] *klas.* Uzunsaç, zülf, hö-rük. *Belə türrə, belə keysu, – belə saç; Belə qəmzə, belə qaşu göz olmaz. Q. Zakir. Fir-qəntindən qara bağrım olub su; Alıbdır qərarım o zülfü keysu. Aşiq Məhəmməd.*

KƏBƏ *is.* [*ər.*] 1. Məkkədə müsəlmanların müqəddəs saydıqları bina – qibləgah. *Ey həqqi hər yerdə hazırdır deyən əgrinəzər; Bəs nə mənada seçərsən Kəbədən büt-xanəni? Nəsimi. [Şeyx Nəim:] Eylədin Kəbə qarşısında vəmin; O bu gün məhv olurmu bir qız için? H. Cavid. // məc. Əsas, mərkəz. Mərhum Molla Tarqulu həmişə deyərdi ki, Danabaş kəndi yer üzünün Kəbəsidir, yəni mərkəzidir. C. Məmmədquluzadə.*

2. *məc.* Ən əziz, ən istəkli, ən müqəddəs sayılan şey haqqında. [*İmran:*] *Onun Kəbəsi mürüddür ki, gündə yeddi dəfə başına dolansın. S. S. Axundov.*

KƏBİN *is.* [*fars.*] *köhn.* 1. Evlənmə əsnasında kişi (oğlan) tərəfindən qadına (qıza) vəd edilən nikah bahası; başlıq, mehr. [*Mərcan bəy:*] *..Qabaqda axmaqlıq edib, kəbin pulunu beş min manat yazdırmışam. Ü. Hacıbəyov. Arvad bədbəxt olub atası evində qalardı. Atası da axund otağında, divan-xanalarda kəbin və talaq davası edərdi. H. Sarabski.*

2. İzdivac, nikah; evlənmənin qanuni şəklə salınması. *Kəbin əhvalatını bitirməkdən ötrü əvvəlcə mənim bu əqdım .. qeyd olunmalı idi. T. Ş. Simurq. □ Kəbin kağızı* – kəbin şərtlərinin yazıldığı kağız, evlənmə haqqında şəhadətnamə. *Hər birisi ki razı olsa, onda gərək dübarə Abbas Məhəmməd oğluna nikah oxuna və kəbin kağızı yazıla.. M. F. Axundzadə. Kəbin kağızını almamış gəlini bayıra çıxarmazdılar. H. Sarabski. Kəbin*

kəsdirmək – evlənməsini müvafiq mərəsimlə qanuni şəkllə saldırmaq. [*Ağamehdi*] *.. kəbin kəsirdi və [Gülnazı] götürüb öz evinə apardı. E. Sultanov. Kəbin kəsmək* – evlənmə ayini icra etmək, evlənməyi qanuni şəkllə salmaq, nikah kəsmək. *İrvəndə bir belə mirzənin həttə kəbin kəsdiyini görmüşəm. Ə. Haqverdiyev. Kəbinini kəsmək* – ərə getməsinə qanuni şəkllə salmaq. [*Molla Səfi:*] *Pəh, bu olmadı ha! Mənə deyən gərəkdi, hə-pənd, bu nə şəriətəbzahıqdı... Kəbinini kəsəy-din qurtaraydı gedəydi... N. Vəzirov. Kəbinini vermək* – boşamaq, talağını vermək. [*Şamama cadu:*] *Onun da fikrini çəkəcəksən? Bir yüz manat puldur, onun kəbinini verib, başından rədd elərsən, gedər işinə. Ə. Haqverdiyev.*

◊ **Kəbin(lər)ji göydə kəsilib** – evlənmələri tam zəruridir. *Əmiqızı ilə əmioğlunun kəbinini göydə kəsilib.* (Məsəl). [*Allahqulu Çimnaza:*] *Sən də çalış, Sonanı Büləndə gəlin gətir, bir-birini onlar çox istəyirlər. Hər cəhətdən də bəbdirlər. Belələri üçün deyiblər ki, kəbinləri göydə kəsilib! Ə. Əbülhəsən. Kəbinim halal, canım azad! köhn.* – adətən qadının məcburiyyət üzündən ərəindən boşanmaq arzusunı bildirən ifadə. [*Güllü:*] *Kağızımı ver, kəbinim halal, canım azad! Ə. Haqverdiyev. [Mərcan bəy Kəblə Qubada:] Amma əgər sən bir iş görə bilsən ki, arvadım mənə deyər: kəbinim halal, canım azad və məndən çıxıb gedər, onda sənə iki min manat nağd pul verərəm. Ü. Hacıbəyov. Kəbininə kəsilmək məc.* – daim boynunda olmaq, boynuna qoyulmaq (bir iş, vəzifə).

KƏBİNLİ *sif.* Kəbinli olan; qanuni. [*Səkinə xanım:*] [*Zeynəb*] *qardaşıma kəbinli arvad deyil idi ki, irs apara. M. F. Axundzadə. [Bahadır:] A kişi, nə deyirsən? Kəbinli qızı da qaçırmıq olurmu? N. Nərimanov. ..Zeynəb, Allaha şükür, dul övrətdi, heç kəbinli də deyil. C. Məmmədquluzadə.*

KƏBİNLİLİK *is.* Kəbinli olma, kəbinli olma, nikahlılıq.

KƏBİNSİZ *sif.* Kəbinli olmayan, rəsmi nikahı olmayan; qeyri-qanuni. *Kəbinsiz arvad.* – [*Qaçay:*] *Onsuz da Pənah çoxdan tutulmalı idi. Lap Əntiqəni evlərinə kəbinsiz aparan günlü... İ. Məlikzadə.*

KƏBİNSİZLİK *is.* Rəsmi nikahın olmadığı hal; nikahsızlıq.

KƏBİR *sif.* [ə.] *klas.* Böyük. // İs. mənasında. [Koroğlu:] *Qol-qola bağlayın, tutun asiri; Sağırın kəbirə qatın, gətirin!* “Koroğlu”.

KƏBLEYİ *köhn.* “Kərbəlayı” sözünün canlı dildə işlənən forması (bax **kərbəlayı**). [Səfərəli:] *Kəbleyi! Sən başa düşmürsən.* H.Nəzərli.

KƏBUTƏR *is.* [fars.] *klas.* Göyərçin. *Bir damda gördü bir kəbutər.* Füzuli. *Neçə müddət qərq oldular tufana; Əmr etdi, kəbutər gəzdi hər yana.* Aşıq Ələsgər.

KƏC¹ *sif.* [fars.] 1. Əyri. *Qoy bərkünü kəc qaşının üstünə, fırlıda; Kəndin kimi bir lotiyiməydanını görçək.* M.Ə.Sabir. *İri, tutqun gözü, acıqlı qaş; Etinasız, qürurlu, kəc baxış.* A.Səhhət. **Kəc baxmaq** – əyri baxmaq, pis niyyətlə baxmaq, pis gözlə baxmaq, etibarsızlıq göstərmək. *Ustadına kəc baxanın gözlərinə qan damar.* (Ata. sözü). [Mirsadiq:] *Hərgah başınızdakı papaqdırsa, sizi ona and verirəm, mənim arvad-uşağıma kəc baxmayın.* M.S.Ordubadı. *Qorxmamışq dost görüənən düşmənlərin qınağından; Toy tutmuşuq kəc baxanın göyünə də, ağına da.* R.Rza.

2. Tərs, höcət. *Kəc adam.* – [Qarıçı:] *Yaxşı tanıyram kəc Əxistani; Ya məni boğazdan çəkdirər dara; Ya da ki, saldıvar daş zindanlara.* M.Rahim. □ **Kəc başlamaq** – tərsliyə başlamaq, inad eləmək, ziddinə getmək, əksinə hərəkət etmək. [Məmişov:] *Sən ki mənimlə kəc başladın, mən də məsələni yuxarılara keçirərəm.* M.İbrahimov. **Kəc danışmaq** – əksinə danışmaq, tərs-tərs danışmaq.

KƏC² bax **gəc**.

KƏCAVƏ *is.* [fars.] Keçmişdə Şərqdə: səfərə çıxan adlı-sanlı adamlar üçün minik heyvanlarının, adətən, dəvənin üstündə düzəldilən örtülü yer. *Nigar xanımı adan düşürüb, kəcavəyə mindirdilər.* “Koroğlu”. [Fazil:] *..Bu vilayətdə olan dəli kişilərin övrəlləri .. görək öz ərlərinin qardaşlarına siğə olub bu kəcavələrə ayləşsinlər.* C.Məmmədquluzadə. *Qadınların istiqbalçı qafiləsi taxt-rəvan və kəcavələrdə gedir və hər kəsin nəzərini özünə cəlb edirdi.* M.S.Ordubadı.

KƏCBİN *sif.* [fars.] *köhn.* 1. Çəpgöz, qıyıqgöz, çaş. *Kəcbin adam.*

2. *məc.* Əyri gözlə baxan, hər şeyi əyri görən, yaxşı bir şey görməyən, xeyirxah olmayan. [Böyükxanim] *şəhla gözlərin insanıyyətcə nə qədər kəcbin olduğunu düşünmüşdü.* M.S.Ordubadı.

KƏCBİNLİK *is. köhn.* 1. Çəpgözlük, çaşlıq.

2. *məc.* Pis nəzərlə baxma, hər şeyi tərs görmə, heç bir yaxşı şey görməmə.

KƏCQABIRĞA *sif. və is. dan.* Tərs, inadçı, höcət. *Kəcqabırğa adam.* – *Mən onun ağzi xeyrə açıldığını görməmişəm. Zalım oğlu kəcqabırğadır.* Mir Cəlal.

KƏCLİK *is.* 1. Qıyqaclıq, çöplük.

2. Tərslik, höcətlik. *Dediym sözümdə mən yənə varam; Məndə kəclik də var, mərdanəlik də.* Ə.Vahid.

KƏCMƏDAR *sif.* [fars. *kəc* və *ər. mədar*] *klas.* Birisinin istək və arzusunun əksinə hərəkət edən; nəhs. *..Mansur axıruncu dəfə fələkdən şikayət etmək üçün ağlar gözlərini göyə dikib tutqun və dilsuz kəlmələrlə təkəllümə başladı.* – *Kəcmədar dövrən!* C.Cabbarlı.

KƏCPAPAQ *sif.* 1. Papağını yan qoyan.

2. *məc.* Forslu, qürrəli. *Kəc papaq oğlan.*

KƏCRƏFTAR *yif.* [fars.] Pis rəftarlı, rəftarı olmayan, rifa getməyən. // *məc.* Nəhs, tərs, uğursuz. *Ey Vidadi, gərđişi-dövrən-kəcərəftarə bax; Ruzigarə qıl tamaşa, karə bax, girdarə bax.* M.P.Vaqif.

KƏDƏR *is.* [ə.] Qəm, qüssə, dərd, ruhi iztirab. [Maral:] *Uff, bəxtiyarlıq içində ölmək, kədərlər, üzüntülər içində yaşamaqdan min qat xeyirli imiş...* H.Cavid. *Neçəsində fərəhim var; Neçəsində kədərim var.* B.Vahabzadə. *Səmədin ürəyini sonsuz bir kədər və ümitsizlik doldurdu.* İ.Hüseynov. // **Kədərlə** şəkildə zərf – qəmli, qüssəli, dərdli. *Kədərlə başını aşağı dikmək. Kədərlə cavab vermək.* – *Azərbaycanda sevinc və sadlığa səbəb olan bu xəbər Həmədanda böyük bir kin və kədərlə qarşılandı.* M.S.Ordubadı.

KƏDƏRAVƏR *sif.* [ə. *kəder* və *fars. ...avər*] *klas.* bax **kədərlandırici**. [Aslan] *zəifləmişdi, qırısqız üzünü tik basmışdı, kədəravər bir görkəm almışdı.* C.Cabbarlı.

KƏDƏRƏNGİZ *sif.* [ə. *kəder* və *fars. ...əngiz*] *klas.* bax **kədəravər**. *Torpaqların üzərinə sərilmiş əlvan güllərin görünüşü qanlı bir otağın görünüşü qədər kədərəngizdir.* M.S.Ordubadı.

KƏDƏRLƏNDİRİCİ *sif.* Kədən götürən, qüssə götürən; qəmləndirən, qüssələndirən. *Kədərləndirici hadisə. Kədərləndirici xəbər. Kədərləndirici mənzərə.*

KƏDƏRLƏNDİRİCİLİK *is.* Kədən götürmə, kədən vermə.

KƏDƏRLƏNDİRİLMƏ “Kədərləndirilmək”dən *f.is.*

KƏDƏRLƏNDİRİLMƏK *məch.* Qəmləndirilmək, qüssələndirilmək, məyus edilmək, dərd (kədən) verilmək.

KƏDƏRLƏNDİRMƏ “Kədərləndirmək”dən *f.is.*

KƏDƏRLƏNDİRMƏK *f.* Kədərləndirmək, qəmləndirmək, qüssələndirmək, çox məyus etmək. *Xəbər onu kədərləndirdi. Uşağın xəstəliyi ananı kədərləndirdi. – Bu .. kişinin sonsuzluğu Ataşı istər-istəməz kədərləndirdi. Ə.Vəliyev. [Elçin Sevincə:] İndi mən buraya gələndə eşitdiyim bir səs məni çox kədərləndirdi. Z.Xəlil.*

KƏDƏRLƏNMƏ “Kədərlənmək”dən *f.is.*

KƏDƏRLƏNMƏK *f.* Kədəre batmaq, qəmlənmək, qüssələnmək, çox məyus olmaq. *Bu xəbərdən kədərləndi. Oğlunu görə bilmədiyi üçün kədərləndi. – Sabir düşünür, kədərlənir, dərslərini hazırlamağa çalışır. S.Rəhimov. Səfər kişi bu sözdən kədərlənməyi kimi köksünü ötürdü. Mir Cəlil.*

KƏDƏRLİ *sif.* Qəmgin, dərddli, mükəddər, hüznü. *Kədərlə ana. – Kədərlə bir qəlbin yanıq fağanı; Yandırır ürəyi daşdan olanı. Ə.Cavad. Doğrudan da qız çox düşkün və kədərlə idi. M.İbrahimov. // Kədən ifadə edən. Kədərlə gözlər. Kədərlə səs. Kədərlə sifət. // Kədən verən, kədən götürən, qəmgin edən; kədərlə dolu. Kədərlə xəbər. Kədərlə hekayə. – Bu böyük itki, bu kədərlə faciə bütün qohum-qardaşa, xüsusən Atabalaya çox ağır təsir etdi. A.Şaiq.*

KƏDƏRLİLİK *is.* Kədərlə adamın hal və vəziyyəti; qüssəlilik, qəmlilik, dərddlilik.

KƏDƏRSİZ *sif.* Kədəri olmayan, qəmsiz, qüssəsiz, dərdsiz. *Kədərsiz adam. // məc. Şən, qayğısız, məsud. Kədərsiz həyat. – Nadir bulmur bizdə bulud, sis; Şən ruhumuzun üfqü kədərsiz. H.Cavid.*

KƏDƏRSİZLİK *is.* Kədərsiz adamın halı; qəmsizlik, qüssəsizlik.

KƏF¹ *is.* [*fars.*] Köpük (od üstündə bişən xörək və s.–də). *Xörəyin kəfini götürmək. Sabun kəfi. – Qazan daşdı, kəfin al; Qayna-dıqca kəfin al. (Bayatı). Mən əti doğrayıb qurtardan Güllüqədəm diyyünün kəfini yığırdı. Ə.Vəliyev.*

◊ **Kəf getmək dan.** – oğurlamaq, çırpışdırmaq, qoparmaq. **Kəf gəlmək** – hiylə işlədərək aldatmaq, kələk gəlmək. *Gərək bu xəzinədən göz olum ki, müştərilər bizim bu bəşisoyuğa kəf gəlməsinlər. “Kırpi”. Kəfə getmək – araya salıb mənimləmək, özünə götürmək. [*Salamov:*] *Adə, Bahadır bəy, sən ərinin yanında sırğalardan balaca söhbət sal, yoxsa qız sırğaları kəfə gedər, əri bil-məz. C.Cabbarlı.**

KƏF² *b a x kəfə.* Əlinin kəfi qabar çalib.

KƏFƏ *is.* [*ər.*] Ovuc, əlin içi, aya. *Bir az kənardan bir övrət cömbəlib və cənəsini hər iki əlinin kəfəsinə qoyub qaşqabaqla Əhməd-din aqlamasına tamaşa edirdi. C.Məmməd-quluzadə.*

KƏFƏN *is.* [*ər.*] 1. Meyitin sarındığı ağ, bez. *Kəfən oğrusundan adamlıq ummazlar. (Ata. sözü).*

2. Keçmişdə: zəvvarların, dindar, mövhumatçı müsəlmanların dini ayinlər zamanı geydikləri kəfəne oxşar uzun ağ paltar.

3. məc. Ölüm rəmzi kimi. *Azəri torpağı son kəfənimdi; Doymaram bu qara bezim-dən mənim. M.Araz.*

4. məc. Ağ örtük. *Göylər matəmlilər kimi qara çarşaba bürünmüş, dağlar, çöllər ağ kəfənlə örtülmüşdür. A.Şaiq.*

◊ **Kəfəni saralmamış** – ölümdən az müddət keçmiş. **Kəfəni yırtmaq** – ağır, təhlükəli xəstəlikdən qurtarmaq (durmaq). [*Şofer:*] *Qardaşım .. özü də yaralanıb, xəstəxanaya düşüb, amma yenə kəfəni yırtıb çıxıbdır. M.Hüseyn. Kəfəni boynuna (boğazına) dolmaq (salmaq)* – cəsərlənmək, ürəklənmək, özündən güclü bir adamla mübarizəyə girişmək. *İskəndər kişi kəfəni boğazına dolamışdı. Qorxularından cıncırını çəkməyən adamlar, qocanın mərdliyinə heyran qalmışdılar. M.Hüseyn.*

KƏFƏNLƏMƏ “Kəfənləmək”dən *f.is.*

KƏFƏNLƏMƏK *f.* Meyiti kəfəne bürümək, kəfəne tutmaq. *Səlim [qocanı] mafəyə*

qoydu, yudu, kəfənnədi, həmin dediyi gül ağacının dibində basdırdı. (Nağın). [Vəzir:] Kənardə bir meyit var idi, götürdük. Gətirib kəfənlədik və qəbrə qoyduq. Çəmənzəminli.

KƏFƏNLƏNMƏ “Kəfənlənmək” dən *f.is.*

KƏFƏNLƏNMƏK *məch.* Kəfəne bürüdülmək, kəfəne tutulmaq.

KƏFƏNLİ *sif.* 1. Kəfəni olan; kəfənlənmiş. *Kəfənlə meyit.*

2. *köhn.* Boyunna kəfən salmış, kəfən geymiş (bax **kəfən** 2-cü mənada). *Ağ kəfənlə adamlar zikr deyib, başlarını gorda ilə yarırdılar. Çəmənzəminli. Arxadan sükut içəri-sində kəfənlə zəvvarlar gəlirlər. Ə.Məmməd-xanlı.*

KƏFƏNLİK *is.* Kəfəne yarar, kəfən üçün işlədilən parça. *Pambığın hər qozası düş-mənə; Olmalı bir kəfənlilik. R.Rza. Kimsə qara gün üçün yaxdanda saxladığı kəfənliliyini gətirdi, meyiti kəfənləyib cənəzəyə qoydular və üstünə kəlağayı örtüldür. İ.Şıxlı. // Sif. mənasında. Ana .. səliqə ilə qatlayıb özü üçün saxladığı kəfənlilik ağa baxdı. Ə.Əbülhəsən.*

KƏFƏNSİZ *sif.* Kəfəni olmayan, kəfənlənməmiş. *Kəfənsiz meyit. // Zərf mənasında. Meyiti kəfənsiz (z.) basdırmaq. – Meynələ-rində qora; İlişdim, düşdüm tora; Səni mən-nən eləyəm; Kəfənsiz getsin gora. (Bayatı). Qoxudu dağ-dərə barıtdan, qandan; Kəfənsiz cəsədlə doldu biyaban. Şəhriyar.*

KƏFFARƏ *is.* [ər:] Dindarların, öz günahlarını bağışlatmaq ümidi ilə verdikləri sədəqə, tutduqları oruc və s. *Mənə meydən keçən gün tövbə verdi şeyx, ey Seyyid; Bu gün mən də alıb mey, şeyx üçün kəffarə göndərdim. S.Ə.Şirvani. □ Kəffarə vermək* – müsəlmanlarda: günahı yumaq üçün bir şey (sədəqə) vermək. [Çiçək xanım:] *Sənin sifətini görənlər sill tapar, gərəklər kəffarə versin. N.Vəzirov.*

KƏFGİR *is.* [fars.] 1. Xörəyin kəfini götürmək, plov çəkmək və s. üçün işlədilən dəşik-dəşik alət, böyük qaşığ. [Çayçı] *əlində kəfgir gah plov qazanına baxır, gah tavaya nəzər yetirirdi. M.İbrahimov. Göyçək arvad əlində kəfgir aş süzürdü. Ə.Vəliyev.*

2. Yuxarı ucu hərəkətsiz bir nöqtəyə bərkidilmiş yellənən mil, ox (divar saatlarında). *Divar saatının kəfgiri. – Kərimbay ..*

kəfgiri ahəstə-ahəstə hərəkət edən .. saatə baxdı. Mir Cəlal. İri mis kəfgir ağır-ağır çiqıldayırdı. Q.İlkin.

3. Duşun, susəpənin dəşik-dəşik olan hissəsi. *Su, kəfgirin yekə bir dəşiyindən fişqı-raraqə töküldü. M.Hüseyn.*

KƏFGİRLİ *sif.* Kəfgiri (2 və 3-cü mənələrdə) olan. *Kəfgirli saat. Kəfgirli susəpən. – Katibə xala kəfgirli divar saatına, sonra öz qiymətli qol saatına baxdı. S.Rəhimov. Qoca .. ağzi kəfgirli aftafa ilə güllərə-çiçəklərə, su verirdi. M.Hüseyn.*

KƏFLƏMƏ *is. dan.* Toz halında dərman. *Kinə kəfləməsi.*

KƏFLƏNMƏ “Kəflənmək” dən *f.is.*

KƏFLƏNMƏK *f.* Qaynadılan zaman köpüklə örtülmək. *Ət kəfləndi.*

KƏFLİ *sif.* Kəfi olan, köpüyü olan; köpüklü. *Kəfli dolma.*

KƏFRƏM *is. məh.* Mitil. [Ataş Əsgər bəyə:] *Döşəklərin yununu boşaldıb, yorğanların kəfrəminə baxdıran kimdir? Ə.Vəliyev.*

KƏFRƏMLİ *sif.* Kəfrəmi olan; mitilli.

KƏHƏR *sif.* Açıq-şabalıdı rəng (at haqqında). *Qurbanəli bəyin nökrəri bir kəhər atın çilovundan yapışib bir az kənardə dolandırır. C.Məmmədquluzadə. Kişnəyəcək qaşqa, kəhər atım mənəm; Xallı toplan ayağına dolaşacaq; Kənd qızları təzə xəbər danışacaq. M.Araz. // İ. mənasında. Həmin rəngdə olan at. Kəhərə minmək. Kəhəri çapmaq. – Kəhərin sinə bəndi; Ovçunun binə bəndi; Mən dərdəndə qaçaq oldum; Dərd mənə də binələndi. (Bayatı).*

KƏHİLDƏMƏ “Kəhildəmək” dən *f.is.*

KƏHİLDƏMƏK *f. məh.* Çətinliklə, tövşüyə-tövşüyə nəfəs almaq; ləhləmək, tövşümək. *Tövlənin qarısı açıldı və cahıllar kəhildəy-kəhildəyə (z.) atları töyləyə çəkib, kişmiş taylarını sürüyüb saldılar tövlənin bucağına. C.Məmmədquluzadə. Kişi kəhildəyib yerində eşələndi, kürəkləri bir də səs-lənib xırtıladaşanda nəfəsi genişləndi. B.Bayramov.*

KƏHİLTİ *is.* Dərindən nəfəs alarkən çıxarılan səs.

KƏHKƏŞAN *is.* [fars.] *şair.* Gecələr göy üzündə ağ yol şəklində görünən ulduzlar topası; hacılar yolu, süd yolu. *Kəhkəşan süd-*

lü nəhri andıraraq; Əzəli bir kitab oxurdu mana. H.Cavid. Hər ulduzun yeri var kəh-kəşanlar içində; Hər nəhrdən su vardır göy ümmanlar içində. R.Rza.

KƏHRƏBA *is.* [fars.] Müxtəlif xırda bəzək şeyləri qayrılan qatranlı şəffaf, sarı və ya sarı-qonur rəngli bərk maddə. *Kəhrəbadan qayrılan muncuq. Kəhrəbadan bilərzik. // Həmin maddədən qayrılmış bəzək (şeyi). Gümüş biləklərin, bəyaz qolların; Sarı kəhrəbası, hayfki, yoxdur. M.P.Vaqif. [Bülənd] bir həkətlə Nazlının boynundakı kəhrəbaların və muncuqların hamısını dartıb qopardı.. Ə.Əbülhəsən.*

2. Kəhrəbadan qayrılmış. *Kəhrəba qolbaq. Kəhrəba müştük.* – [Molla Sadiq] *sarı kəhrəba təsbehinin qoz boyda dənələrini saqqılatdı. İ.Şıxlı.*

3. *məc.* Təşbehlərdə. *Kəhrəba kimi qaymaq. Kəhrəba kimi un.* – *Dönmüş kəhrəbaya sular xəzəldən; Əlində cam tutmuş ruzgar xəzəldən.. M.Müşfiq. Sevil açdığı süfrəni daha da zənginləşdirir, yağlı süd, qalın qaymaq, sarı kəhrəbanı andıran şit kərə və pendirle doldururdu. S.Rəhimov.*

KƏHRƏBALI *sif.* Kəhrəbası olan, kəhrəba ilə bəzədilmiş, kəhrəbadan düzəldilmiş. *Kəhrəbalı bilərzik.*

KƏHRİMƏ “Kəhrimək”dən *f.is.*

KƏHRİMƏK *f. məh.* Qocalmaq, qartlamaq. *Sümüyü kəhrimüş adam. Ağac kəhrimüşdür.*

KƏHRİZ *is.* [fars.] Yeraltı su yolu, su kəməri. *Dərədə kəhriz suyu ilə işləyən stansiyanın təzə binası ağırdı. M.Hüseyn. Yalnız qoşa kəhrizdən böyürəndən gələn araba yolu ilə bər avtomobil sürətlə .. gəlirdi. Mir Cəlal. □ Kəhriz vurdurmaq (saldırmaq, çıxartdırmaq) – suyu quyu vasitəsilə yer üzünə çıxartdırmaq. ..Hər dəfə müsəlmanların müsəllaya çıxmaqları ilə Allah yağış yağdırsa, dəxi bundan sonra bir kəs dəli deyil ki, arx çıxartsın, .. kəhriz vurdursun.. C.Məmmədquluzadə.*

KƏHRİZLİ *sif.* Kəhrizi olan. *Kəhrizli bağ.* – [Görəy ağa] *..fikrən öz kəhrizli mülklərinə, Qarabağa qayıdır, Müqim bəyin qarasında mırıldanırdı. S.Rəhimov.*

KƏHRİZŞEYTANI *is. zool.* Qarınayaqlılar fəsiləsindən dayaz sularda, kəhrizlərdə yaşayan canlı.

KƏKƏ *sif.* Danışarkən kəkələyən; kəköv. *Kəkə uşaq. Anadan kəkə (z.) doğulmaq.*

KƏKƏLƏMƏ 1. “Kəkələmək”dən *f.is.* *Onun danışanda kəkələməsi və adı Qəhrəmana sənəbiq yoldaşı Məracı xatırladırdı. Ə.Vəliyev.*

2. Danışarkən bəzi səsləri qeyri-iradi olaraq dəfələrlə təkrar etməkdən ibarət nitq nöqsanı.

KƏKƏLƏMƏK *f. 1.* Danışarkən bəzi səsləri qeyri-iradi təkrar edərək çətinliklə danışmaq. *Qızı elçilər danışdırurlar ki, görünsünlər, qız kar deyil, eşidirmi, lal deyil və kəkələmir. R.Əfəndiyev. // məc. Nə deyəcəyini bilməyib dili çaşmaq, dili söz tutmamaq, qırıq-qırıq danışmaq. Nəsrəddin başlayır kəkələməyə.. “M.N.lətif.” Burada müqəssir kəkələdi və cavab verə bilmədi. H.Nəzərli.*

2. Bax **kəkələnmək.**

kəkələyə-kəkələyə *zərf* Kəkələyərek, dili dolaşa-dolaşa, çaşa-çaşa, dili topuq çalaçala. *Nə kəkələyə-kəkələyə danışsın? – Ləçinin əmisli kəkələyə-kəkələyə deyirdi. M.Hüseyn.*

KƏKƏLƏNMƏ “Kəkələnmək”dən *f.is.* *Rüstəm kişinin yaşına layiq olmayan şəkildə xoruzlanıb kəkələnməsi Qoşatxana əvvəlcə pis təsir etsə də, getdikcə mənasız və gülünce görünməyə başlayırdı. M.İbrahimov.*

KƏKƏLƏNMƏK *f.* Xoruzlanmaq. *Bizi heç bir vaxt aldada bilməzsizin, – deyə .. polis xəfiyyəsi kəkələndi. M.Hüseyn. ..Çar məhkəməsinin məmurları bir vaxt Rüstəmin qara damını əmiş, yararlı bir şey tapmadıqları üçün Rüstəmin üstünə kəkələnmüşdilər. S.Rəhimov. [Şəhpəri:] Bura bax! Özün də mənim üstümə kəkələnmə! B.Bayramov.*

KƏKƏLİK *is.* Kəkə adamın halı; kəkövlük. *Kəkəliyindən utanmaq.*

KƏKƏMƏ “Kəkəmək”dən *f.is.*

KƏKƏMƏK bax **kəkələmək.**

KƏKİL *is.* [fars.] 1. Bəzi quşların başında topa şəkildə tük. *Fərənin kəkili. Göyərçin kəkili. // At və bəzi başqa heyvanların qulaqları arasından sallanan tük topası. Qara atın kəkili; Tel-tel olub tökülü; Hər yetənə yar desən; Yar bacadan tökülü. (Bayatı). [İlyas Adiləyə:] Axırda ərk ilə [atın] kəkilindən tutub dartdım. Ə.Məmmədخانlı.*

2. Kişilərdə: alına tökülən saç. *Kəkilini üzünə tökmək. Papağın altından kəkili görünür.* – *Kəkilə bax, kəkilə; Kəkil üzə tökülə; Qiyamət o gün qopar; Yar gözündən çəkilə.* (Bayatı). // Qırılmış başın ortasında saxlanan tük topası. *Uşağın başında kəkil saxlanmaq.* – [Cümrü Ağamalının] başının ortasında kəkili olardı. H.Sarabski.

KƏKİLBAŞ *sif. dan.* Başında kəkili olan; kəkilli. *Kəkilbaş oğlan.*

KƏKİLBAZ *is. və sif. [fars.]* Kəkil qoymağı, kəkil saxlamağı sevən adam. *Kəkilbaz oğlan.* – [Əhməd:] *Nədən ötrü məni axtarırsan, ay hiyləbaz, kəndirbaz, oyunbaz, kəkilbaz.* N.Vəzirov.

KƏKİLCİK *is.* Balaca kəkil, kiçik kəkil.

KƏKİLDARAQ *is. məh.* Şanapipik.

KƏKİLDƏK *zool. bax çəkəkə.* *Biçənəklərdə kəkildəklər qaqqıldaşır.*

KƏKİLLİ *sif. 1.* Kəkili olan. Kəkilli fərə. – *Kəkilli durnalar hey qatar-qatar; Qaqıldasıb keçir, açılmış bahar.* R.Rza. *..Kəkilli boz torağaylar həməni öz dilində qarşılayırdılar.* M.Rzaquluzadə.

2. Başında kəkil saxlamış, kəkil qoymuş. *Kəkilli uşaq.*

KƏKİLTİ *is.* Kəkiliyin çıxardığı səs. *Kəkiliyin kəkiltisi eşidilirdi.*

KƏKLİK¹ *is.* Toyuq cinsindən əlvan tükülü çöl quşu. *Çil kəklik. Ağ kəklik.* – *Çoban oxur, çalır, dağlar səslənir; Nə anladır o kəkliklər turaca? A.Şaiq. Hava işıqlaşanda kolluqlardan bildirçin, turac, kəklik pırıldasıb qalxdıqca [bəylər] alıcı quşları buraxıb ovlayırdılar.* M.Rzaquluzadə. □ **Kəklik kimi** – cümləli hərəkət haqqında. *Otuzunda kəklik kimi səkərsən; İgidlik eləyib qanlar tökərsən. “Koroğlu”. Rəqqasə də kəklik kimi süzüb gedir çəmənliyə; Hər könüldən bir səs gəlir, “ölməmişəm, sağam!” – deyə.* S.Vurğun. *Ötmə kəklik kimi min naz ilə əlvan geyinib; Bizim ətrafa da, olmazmı ki, pərvaz edəsən?* Ə.Vahid.

◇ **Kəkiliy azmaq** (əslə gəyiriyi azmaq) – bax **gəyirik**.

KƏKLİK² bax **kəkil**. *Bəy .. [atın] kəkiliyini sığalladı.* M.Hüseyn.

KƏKLİKOTU *is. bot.* Qırmızı, bənövşəyi rəngli xırda çiçəkləri olan, gövdəsi yerlə

sürünən çoxillik bitki. *Kəklikotunun al çiçəyinin, demi yarpızının ətrini gövsənə payan xoş və təmiz səhər mehi sanki [Nəbiyə] qüvvət verirdi.* Ə.Abasov. [Sərvinaz qarı:] *Qaşıqla kəklikotu çayını da üstündən iç, bəlkə də tərləyəsən, ağrı-acın canından çıxsa.* B.Bayramov.

KƏKOTU bax **kəklikotu**. *Kəkotuların iyi hər tərəfə yayılırdı. Ə.Vəliyev. Bir kəkotu, bir də ağ boymadərən; Olsa, bircə gündə dirilərəm mən.* B.Vahabzadə.

KƏKOV *is. dan.* Kəkələyən adam; kəkə. *Kəkov adam. Kəkov uşaq.*

KƏKOVLAMA “Kəkovlamaq” dan *f.is.*

KƏKOVLAMAQ *dan. bax kəkələmək.* *Uşaq kəkovlayır.*

KƏKOVLUQ *dan. bax kəkəlik.*

KƏKRƏ, KƏKRƏOTU *is. bot.* Əsasən dəvələrin yediyi yabanı acı ot bitkisi.

KƏL *is. 1.* İş heyvanı kimi istifadə edilən camışın erkəyi. *Kəl arabası.* – *Var bu kənddə yənə elə yoxsullar; Nə cütlü var, nə kotanı, nə kəli.* A.Səhhət. [Cavan oğlan] *nazik gərməşov saplı şallağını tərpedib kəlləri hayladı.* Ə.Vəliyev.

2. Əsasən dağlarda və meşələrdə yaşayan çöl heyvanı (bəzən “dağkəli” şəklində). *Kəl ovuna çıxmaq. Kəl vurmaq.*

3. *məc.* Yekə, qüvvətli, güclü, zorba adam haqqında. *Kələ oxşayır. Ləp kəldir.*

KƏLAĞAYI *is.* Müxtəlif rəngli, haşiyəli, nazik qadın ipək baş örtüyü. *Ağ kəlağayı. Kəlağayı örtmək.* – *Kəlağayı əlvan, qəsəbə qıyğac; Altından cuması, hayıf ki, yoxdur.* M.P.Vaqif. *Qız Ağamehdini görən kimi başını örtdü, kəlağayısını çəkdi üzünə, çəkildi daxmanın bir bucağına.* E.Sultanov.

KƏLAĞAYIÇILIQ *is.* Kəlağayı toxuma sənəti.

KƏLAĞAYILI *sif.* Başına kəlağayı örtmüş, başında kəlağayı olan. *Kəlağayılı qız. Kəlağayılı qadın.* – *Elin kəlağayılı gözəl gəlini.* S.Vurğun.

KƏLAĞAYITOXUYAN, KƏLAĞAYIÇI *is.* Kəlağayı toxumaqla məşğul olan adam, usta.

KƏLƏM *is. [ər.]* Söz. *Söz kələm bişirər ağız kürrədə; Dəyər öz başına – dəyənək olsa...* M.Araz. // Hikmətamiz, nəsihətamiz söz (ifadə). *Füzulinin kələmi. Ataların kələmi.*

– Müəllimin kəlamı; Al, saxla ehtiramı. M.Ə.Sabir. [Qoca:] *Ellərə təsəlli verən bu kəlam Nizaminin kəlamıdır..* Ə.Məmməd-xanlı. // Danışiq, söhbət. Əvvəl taam, sonra kəlam. (Ata. sözü).

KƏLBƏTİN is. [ər. kəlbəteyn – ikidişli it] Mıx və s. dartıb çıxarmaq, bir şeyi tutmaq, məftil kəsmək və s. üçün ikiqızlı maşaşəkili metal alət. *Dülgər kəlbətini. Montyor kəlbətini.* – [Usta Həsən:] *Ay Hacı, dəllək nədir? Çağıracaqsan, gəlib bir at kəlbətini salacaq dişinə, dartıb əngini də dişinin üstündə çəkəcək.* Ə.Haqverdiyev. *Qurd .. onu küt kəlbətin kimi sıxıb qançır etmişdi.* M.Rzaquluzadə.

◊ **Kəlbətinlə (sözü, cavabı və s.) çəkmək (qoparmaq)** – danışmağa, cavab verməyə məcbur etmək. *Xəstəxanada yatırdı, günəşiri balaca Səttarla xəstəxananın koridorlarında tibb bacılarının əl-ayağına dolaşırdı və ağızlarında kəlbətinlə bir-iki söz qoparırdıq.* Ə.Məmməd-xanlı.

KƏLÇƏ is. Camış balası. *Kəlçəni əmizdirmək.* – *Telli inək və camışı sağıb qurtardı. Kəlçə və dananı çəkib bağladı.* Ə.Vəliyev.

KƏLƏ is. 1. Cins artırmaq üçün saxlanılan axtalanmamış, burulmamış, cinslik kəl.

2. *məc. vulq.* Oynaş, aşna (kişi haqqında). *Gülyöz bu qadına tərəf pis-pis baxıb: – Mələk olmasa, heç belə kələk olarmı? – dedi, – dalına bir o qədər kələ, buğa toplaya birlərmə?* S.Rəhimov.

KƏLƏBƏK b a x **kəpənək.** [Həsən Səbah:] *Bax, doğdu günəş, güldü çiçəklər; Seyr et, nə gözəl şən kələbəklər!* H.Cavid. *Əlvan rəngə çalan dağların üstündə üzən yelkenlər ağ qanaqlı kələbəklər kimi titrəyətirəyə gedirdi.* M.S.Ordubadı. *Qar parçaları havada ağ kələbəklər kimi uçur.* S.Hüseyn.

KƏLƏÇƏ is. *məh.* Balaca kələ.

KƏLƏF is. 1. Yumru şəkildə sarınmış sap, iplik, məftil və s.; yumaq. *Yumşaq sap kələfi. İp kələfi. Kələf sarımaq.* – [Üçüncü qız:] *Qarı nənə, yunu əyirdim. Kələfi yumaqlayıb qurtardım.* M.Dilbazi.

2. *məc.* Dolaşiq şey haqqında. [Fərhad] *fikirləşdikcə fikri uzandı və diyiün düşmüş fikir kələfi açılmağa başladı.* Ə.Vəliyev. *Diksinib qaçıram; qafiyələrin dolaşiq kələfindən.* R.Rza.

◊ **Kələf dolaşmaq** – çıxılmaz, çətin, dolaşiq vəziyyət yaranmaq. [Süleyman:] *..Kələf yaman dolaşdı.* M.İbrahimov. [Camal:] *Nə xəbər verəydim, kələf elə dolaşıb ki...* S.Rəhman. **Kələf kimi (təki)** – dolaşiq, pırtlaşmış, qarışıq. **Kələfi dolaşdırmaq** – bir şeyi qarışdırmaq, dolaşdırmaq, daha çətin vəziyyətə salmaq. *Göründüyü kimi, bütün kələfi dolaşdıran ovurdaq hesabdar cənabı idi.* S.Rəhimov. **Kələfi qarışmaq** – vəziyyəti xarablaşmaq, ağırlaşmaq, əhvalı daha da pozulmaq. *O, dörd gün belə bir qızdırma içində yatdı, beşinci gecəsi onun kələfi qarışdı, səhərə yaxın keçindi.* S.Rəhimov. **Kələfin ucu açılmaq** – bir işin səbəbi müəyyənləşmək, izi, kökü tapılmaq, məlum olmaq. **Kələfin ucunu itirmək** – pis vəziyyətə düşmək, hadisələrdən baş açmamaq, nə eədəcəyini bilməmək, dolaşıb qalmaq. **Kələfin ucunu tapmaq (ələ keçirmək)** – bir işin izinə düşüb kökünü, səbəbini tapmaq, müəyyənləşdirmək. [Sərhəngə] *elə gəldi ki, müxtəlif iplərin bir-birinə ilişdiyi nöqtə, kələfin ucu əlinə keçmişdir.* M.İbrahimov. *Pristav kələfin ucunu tapmaq üçün zəmi sahibi olan Camalı həbs eləyib, strajniklərin qabağına qatdı.* Ə.Abasov. **İpək kələfinə döndərmək** – yumşaltmaq, xasiyyətini həlimləşdirmək, rəftarını yaxşılaşdırmaq.

KƏLƏFÇƏ is. 1. İp, sap dolamaq və ya dolanmış ipi sarğıdan açmaq üçün alət; sarğac, fırlanqı. *İtirmişəm kələfçənin başını; Tapanmıram üzüyümün qaşını..* Şəhriyar.

2. Kələf.

◊ **Kələfçəsi qarışmaq** – işi çətinləşmək, dara düşmək. **Kələfçəsi pırtlaşiq (pırtlaq) düşmək** – b a x **kələfçəsi qarışmaq.** *İşi çəlpəşik olan, kələfçəsi pırtlaq düşən, dardan qurtarmaq istəyənlər .. gəlib* [Sayahını] *tapardılar.* Mir Cəlal.

KƏLƏFLƏMƏ “Kələfləmək” dən *f. is.*

KƏLƏFLƏMƏK *f.* İri və ya sapı dükkədən açıb pırtlaşmamaq üçün kələfçəyə və ya dizə dolamaq, kələf şəklinə salmaq; yumaqlamaq.

KƏLƏFLƏNMƏ “Kələflənmək” dən *f. is.*

KƏLƏFLƏNMƏK *məc.* Kələfçəyə və ya dizə dolanaraq kələf şəklinə salınmaq; yumaqlanmaq.

KƏLƏK *is.* Hiylə, fırıldaq, badalaq, biclik, fənd, aldatma. *Kələk ilə gələn külək ilə gedər.* (Ata. sözü). [Süleyman:] *Öyrən bu kələyi, arvadı tap, tez toy elə!* Ü.Hacıbəyov. [Mustafa bəy:] *Mirzə Kərim, bunlar hamısı sənin kələyindir.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Kələk gəlmək** – yalan sözlərlə, hiylə ilə aldatmaq, fırıldaq işlətmək. [Nəbi:] *Mehdinin əlindən dad edər fələk; Naçalniklər mənə gəlirlər kələk.* “Qaçaq Nəbi”. [Salamov:] *Adə, .. sən də mənə kələk gəlirsən?* C.Cabbarlı. **Kələk işlətmək** – bax **kələk gəlmək**. [Hacı Mehdi:] *Hər nə kələyin var, işlət.* Ə.Haqverdiyev. *Molla Qasım anladı ki, belə camaatın içində hər nə ki, kələyi varsa, işlədə biləcəkdir.* S.S.Axundov. **Kələk qurmaq** – biclik işlətmək, hiylə düzəltmək. *Lakin o yerlərdə gedir, durmayır; Bir elə layiqli kələk qurmayır.* M.Ə.Sabir. [Cahan:] *Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.* Ü.Hacıbəyov. [Hacı Fərəc:] *Ziynət xanımı görmək üçün nə kələk qurdumsa, zalım qızı elə dəlillər gətirdi ki, qaldım məəttəl.* N.Vəzirov. **Kələyə düşmək** – tora düşmək, hiyləyə aldanmaq, işə düşmək. [Hacı Murad:] *Seyidin kələyinə düşüb cəmi dövlətini məscidə vəqf etmişdir.* S.S.Axundov. *Əcəb kələyə düşdük, əcəb qaldıq xatada.* S.Rüstəm. **Kələyə salmaq (qoymaq)** – cəncəl işə salmaq. [Gülçöhrə:] *Əsgər bizi kələyə qoyub, sənin acığına və mənim əzabıma səbəb oldu.* Ü.Hacıbəyov. **Kələyi baş tutmaq** – hiyləsi həyata keçməmək, boşa çıxmaq. [Məşədi İbad:] *Lotular pul söhbətini eşidib qaçdılar. Yox, mənim kələyim baş tutmadı.* Ü.Hacıbəyov. **Kələyi kəsilmək** – üzülmək, əldən düşmək. **Kələyini kəsmək** – son dərəcə yormaq, incitmək, əldən salmaq, çox əziyyət vermək, üzmək. *Yol kələyimizi kəsdi.* – [Əhmədov:] *Çadırdan, brezentdən tap, yoxsa bu gün bizim kələyimizi kəsər.* Mir Cəlal. **Kələyinin üstü açılmaq** – hiyləsi, bicliyi, fırıldağı aşkara çıxmaq, bəlli olmaq, baş tutmamaq. [Əsgər:] *Zərər yoxdur, bir-iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar, onda qız da sevinər, mən də sevinərəm.* Ü.Hacıbəyov.

KƏLƏKBAZ *sif.* 1. Hiyləgər, bic, fəndgir, fırıldaqçı. *Qış dolanar, yaz olar; Göldə ördək, qaz olar; Hər nə desən qıza de; Gəlin*

kələkbaz olar. (Bayatı). [Qarı Haşimiyyə:] *İndi ki [Məcnun] kələkbaz kor kimi bizim obaya gəlir, sən də hiyləyə hiylə ilə müqabilə et, oğlum!* Ə.Məmmədخانli. // Zarafatla işlədilir. *Ay kələkbaz! – [Əsgər:] Halal olsun Süleyman; Sən nə kələkbazsan, şeytan!* Ü.Hacıbəyov.

2. Zarafatçı, masqaraçı, məzəli adam haqqında.

KƏLƏKBAZLIQ *is.* Biclik. Hiyləgərlik, fəndgirlik. *Üzündən kələkbazlıq tökülür.* – *Ən nəhayət, çıxılmaz vəziyyət Sərvəri kələkbazlığa məcbur edir.* Ə. Sultanlı.

KƏLƏKÇİ *is.* Kələkbaz.

KƏLƏKÇİLİK *is.* Kələkbazlıq.

KƏLƏKƏ *is. məh.* Yeni doğmuş heyvanın ağuz südüünün bişməsi.

KƏLƏKLƏMƏ “Kələkləmək”dən *f.is.*

KƏLƏKLƏMƏK *f. dan.* Kələk gəlmək, aldatmaq. [Məşədi İbad:] *Görüm hamamçıını bir növ kələkləyə bilərəm?* Ü.Hacıbəyov.

KƏLƏ-KÖTÜR *sif.* 1. Üstü hamar olmayan, nahamar; girintili-çixıntılı (səth haqqında). *Kələ-kötür divar. Kələ-kötür daş.* – *İri kələ-kötür atəkləri qarətikan kolları ilə döşənmiş dağlar arasında yuxarı qalxdıqca təbiət və hava bütün başqalaşır.* A.Şaiq. *..Qayıq fənər işığında aydın görünən boz, kələ-kötür qayaların üç-dörd addımlığında idi.* M.Hüseyn.

2. Qaba, kobud, yöndəmsiz, yaraşıqsız, biçimsiz. *Kələ-kötür əl.* – *Dəmirçioğlu baxdı ki, [Koroğlu] bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır.* “Koroğlu”. *O barmaqların hamısı, bir-birinə oxşayan kələ-kötür barmaqlardır.* M.S.Ordubadı. // Düzgün olmayan, əyri-üyrü, biçimsiz. *Kələ-kötür hərflər və əyri xətlərlə adi şagird dəftərinin dörd vərəqini tutan bu kağız imzasız idi.* M.İbrahimov. *Bir də ki, kələ-kötür xətlə yazılmış sözləri oxuyub, xeyir xəbər olduğunu gördüm.* H.Seyidbəyli.

3. *məc.* İncəlikdən məhrum; qaba, kobud. [Kərəmov:] *Axır zamanlar bir az sən də kələ-kötür (z.) danışmağa başlamısın.* S.Rəhman.

4. *məc.* Əzablı, əziyyətə dolu, ağır, əziyyətli. [Firidun] *ömrünün kələ-kötür və tikanlı keçmişini deyil, min bir xəyal və ümidlə dolu gələcəyini düşünürdü.* M.İbrahimov.

KƏLƏ-KÖTÜRLƏŞDİRMƏ “Kələ-kötürləşdirmək” dən *f.is.*

KƏLƏ-KÖTÜRLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Kələ-kötür etmək.

2. *məc.* Qabalaşdırmaq, kobudlaşdırmaq.

KƏLƏ-KÖTÜRLƏŞMƏ “Kələ-kötürləşmək” dən *f.is.*

KƏLƏ-KÖTÜRLƏŞMƏK *f.* 1. Kələ-kötür olmaq.

2. *məc.* Qabalaşmaq, kobudlaşmaq.

KƏLƏ-KÖTÜRLÜK *is.* Kələ-kötür şeyin hal və vəziyyəti. *Yolun kələ-kötürlüyü. Xətin kələ-kötürlüyü.*

KƏLƏKSİZ 1. *sif.* Hiyləsiz, düz.

2. *zərf* Kələk işlətmədən, kələk qurmadan.

KƏLƏM *is.* Yarpaqları xörəyə işlənən bostan bitkisi. *Bir baş kələm. Kələm dərmək. – Bazara turp, kök, kələm, soğan gələr satılmağa; Küləkli qar, yağış yağar uzun-uzadı yaylağa. A.Səhhət. □ Baş kələm bot. – kələmin iri yarpaqlar şəklində açılan növü. 2 kq baş kələm almaq. Daş kələm bot. – xörəyə işlənən yoğungövdəli kələm növü. Dəniz kələmi bot. – xörəyə qatılan və müalicə məqsədi ilə işlədilən dəniz yosunu. Dəniz kələmi konservi. Gül kələm bot. – gül şəklində olan kələm növü. Gül kələmi doğramaq. // Həmin tərəvəzdən hazırlanmış xörək. Kələm şorbası.*

♦ **Kələm suyu** – borşa zarafatla verilən ad. *Canım, Allahın kələm suyu – borşu istəyir-sən, içindən sosiska çıxır. S.S.Axundov.*

KƏLƏMAT [*ər.* kəlimat – “kəlmə” söz cəmi] Kəlmələr, sözlər. *Oxunur məclisdə xoş kələmatı; Ox kimi bağırını dələr, ağlarsan. M.V.Vidadi. [Müsyö Jordan:] İndi də mənim ilə durub-oturmaqdan bir para kələmatı hiş edibdir. M.F.Axundzadə.*

KƏLƏMBAŞ *sif. dan.* Girdə, yekə başı olan (adam haqqında). *Kələmbaş adam.*

KƏLƏMDOLMALIQ *sif. və is.* Kələmdolması bişirməyə yarar yarpaqları olan baş kələm. *Kələmdolmalılıq kələm.*

KƏLƏMDOLMASI *is.* Kələm yarpaqlarına bükülmüş, döyülmüş ət və s.-dən hazırlanan xörək. *Kələmdolması bişirmək. – Bu beş ilin müddətində “Nicat” xüsusunda bu tərifləri eşidəndən sonra bir neçə kələmdol-*

ması yeyib bərk yuxuya getdim.. C.Məmmədquluzadə. [Qurban:] Niyaz axşam bizə gəl, səni bir yaxşı kələmdolmasına qonaq eləyim. Ə.Haqverdiyev. ..Tükəzban əvvəlcə nəvəsinin, sonra da gəlininin boşqabına kələmdolması çəkdi. M.Hüseyn.

KƏLƏMQURDU *is. zool.* Kələmə ziyan verən və onun içində olan həşərat (qurd, cücü).

KƏLƏMLİK *is.* Kələm əkilmiş yer. *Kələmliyi sulamaq.*

KƏLƏNTƏR *is. qəd.* Şəhərin inzibati işlərinə baxan vəzifəli şəxs. [Bazarbaşı:] *Hacı ağanın qədrini bilməyənlər də vardır, .. məsələn, bizim kələntər. P.Makulu.*

KƏLƏNTƏRLİK *is. tar.* 1. Kələntərin vəzifəsi, işi.

2. Kələntərin idarəsi altında olan ərazi.

KƏLƏZ *is. zool.* Sürünənlər sinfinə aid olan, daşlıq və qayalıq yerlərdə yaşayan iri kərtənkələ növü. *Kələz ilən, əqrəb ilən, mar ilan; Ağzınadək qəbrin dolar, ağlarsan. M.V.Vidadi.*

KƏLİK *is. [fars.]* Dəyməmiş, yetişməmiş, kal qovun, yemiş. *Bostançının sovqatı kəlik olar. (Ata. sözü). // Qovunun, yemişin qabığı yaşımtıl, əti isə bərk olan növü. Uşağın qucağına üç-dörd kəlik verib evə göndərdim.. Ə.Vəliyev.*

KƏLİSA bax **kilsə**. *Harda olsan, dövləti-didarin olsun cilməgər; Arifə məqsəd nə məs-cid, nə kəlisadır, qərəz. S.Ə.Şirvani. Dəstəmaz eylədiyin çeşmə müsəlman qanıdır; Bilmirəm hansı kəlisada nəməz eyləmişən. Şəhriyar.*

KƏLLAHI *sif. və zərf dan.* Özbaşına, azad, sərbəst, özü istədiyi kimi. *Kəllahi adam. Kəllahi dolanmaq. – Adam var, çölləri gəzər kəllahi; Adam var, tanımaz gözəl Allahı. “Abbas və Gülgeç”.*

KƏLLƏ *is. [fars.]* 1. Baş. *Kəlləsindən vurmaq. – Ox atma sən bu daşa; Bu qayaya, bu daşa; Düşməni elə vur ki; Kəlləsindən bud aş. (Bayatı). Misri qılınc kəllələri kəsəndə; Bağırsaqlar cəmdəklərə dolana. “Koroğlu”. Kəllə vurmaq – başı ilə vurmaq. Qurd atıldı meydana; Vuruşdular doyunca; Keçi kəllə vurunca; Qurd bulaşdı al-qana. M.Müşfiq. // Başın төpə hissəsi, ortası. *İşıqda kəlləsi parıldayırdı.**

2. Əti çürüyüb tökülmüş baş sümüyü; qafa tası; qafa. *Skeletin kəlləsi. Mamontun kəlləsi.* – [Xəyyam:] *Bir böyük quş qonaraq bürcünə gördüm Tusun; Süzərək kəlləsini pəncədə Keykavusun.* H.Cavid. [Həyat:] *Sən lap filosof olmusan. Hamlet kimi çürümüş kəllələrə danışmaq istəyirsən.* M.İbrahimov. □ **Kəllə qutusu** – bax **qafa tası** (“qafa”da).

3. Bax **kəlləpaça**. *Kəllə bişirmək. Kəllə yemək.*

4. Bir şeyin ən yuxarı hissəsi, təpəsi; zirvə. *Divarın kəlləsi. Ağacın kəlləsi.* – *Ay get-gedə qarşıda uca dağın kəlləsinə sancılıb gizlənməyə başlayırdı.* H.Nəzəri. [Rüstəmin] *gözləri qabağında .. Qəhrəmanın quşqonmaz ağacların kəlləsinə çıxmağı canlandı.* S.Rəhimov.

5. *məc. dan.* Ağıl, kamal, şüur mənasında. *Kəlləsi yoxdur. Kəlləsi işləmir. // məc. dan.* Çox ağıllı, başlı adam haqqında. *Yaman kəllədir.*

6. Konus və ya yuvarlaq şəkildə istehsal olunan şey. *İki kəllə pendir.* – [Sultan bəy:] *Elə hamı mən deyəni deyir: bir hallıca-bolluca dul arvad ola ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola.* Ü.Hacıbəyov. [Cavad:] *O günlər Məşədi Babanın qızının kəbini kəsildə iki xalvar buğda, .. bir kəllə qənd və bir girvənkə çay gətirmişdilər.* B.Talıblı.

7. *sif. mənasında.* Baş, başda olan; kənar. *Kəllə pəncərə.* – [Nuriyyə:] *Qərənfil bacı məni pəncərələri qərbə baxan kəllə otağa apardı.* İ.Əfəndiyev. *Eyvannın kəllə sütununun qabağında qoyulmuş bədənnüma güzgünün qabağında Ağazal özünə axırıncı sığılı da verdi.* Ə.Əbülhəsən. *Həyatına sal daşı döşənmiş ev iki kəllə, bir orta otaqdan ibarətdir.* Ə.Vəliyev.

8. *məc. dan.* Kobud, qaba, kimsəyə boyun əyməyən adam haqqında. *Kəllə uşaq. Çox kəllədir. Kəllə (z.) danışıq.*

9. Bax **zenit** 1-ci mənada. *Avqust günəşi düz kəllədə idi.* Ə.Əbülhəsən.

♦ **Kəllə-kəlləyə gəlmək (durmaq)** – üz-üzə gəlmək, döyüşmək, vuruşmaq, toqquşmaq. *Tanklar qabaqlaşdı. Elə bil, iki qoç kəllə-kəlləyə gəldi.* Ə.Vəliyev. // *məc.* Mübarizə aparmaq. *Zəngəzur naçalnikli Səlim*

bəylə kəllə-kəlləyə gələn, .. adı dillər əzbəri həmin igid Həcəri deyirəm! S.Rəhimov. [Fərman] *hər gün öz məşumuna əyləşərək dağlarla kəllə-kəlləyə gəlirdi.* Ə.Sadiq. **Kəlləni ağartmaq** – bax **kəlləni yerə qoymaq (atmaq)** 2-ci mənada. **Kəlləni yastığa atmaq (qoymaq)** – bax **kəlləni yerə qoymaq (atmaq)** 1-ci mənada. *At kəlləni yastığına, yaxşı uzan, yaxşı yat; Mən dinsəm də, dinnəsəm də, keçinəcəm bu həyat.* S.Vurğun. **Kəlləni yerə qoymaq (atmaq)** – 1) yıxılıb yatmaq, yuxulamaq; 2) *məc.* ölmək. *Baxış bəy: – Dava nədir, ay pristav, – dedi, – alnuna gülləni vururlar, kəlləni birdəfəlik qoyarsan yerə.* Ə.Abasov. **Gözü (gözləri) kəlləsinə çıxmaq** – bax **göz.** *Axundun gözləri çıxır kəlləsinə.* “M.N.İtəfif”. [Mərdan:] *..Yoxsa səni o qədər boğaram ki, gözlərin çıxar kəllənə dana gözləri kimi.* N.Vəzirov.

KƏLLƏBƏKƏLLƏ: kəlləbəkəllə gəlmək – bax **kəllə-kəlləyə gəlmək (durmaq)** (“kəllə”də).

KƏLLƏÇARX is. [fars.] Neft buruqlarının və qüllə şəkilli başqa qurğuların təpəsində olan qaldırıcı çarx. *Dolamaçarxın kəlləçarxı.* – *Vişkaların təpəsində fırlanan kəlləçarxların cıvıltısı eşidilmirdi.* M.S.Ordubadı. *Buruqların şam ağacı kimi səməyə yüksəlməsi, başlarında qurulmuş kəlləçarxın fir-fir fırlanıb quyulardan neft dartması .. əzəmət təşkil edirdi.* B.Talıblı.

♦ **Kəlləçarxa vurmaq** – bir iş və ya hərəketdə son həddə, ifrat dərəcəyə varmaq; həddini aşmaq. [Mirzə Cəlil:] [Ataş] *özbaşına qalsa, kəlləçarxa vurur, yatan itləri də oyadar.* Ə.Vəliyev.

KƏLLƏÇARXÇI is. dan. 1. Kəlləçarxda işləyən fəhlə.

2. Çox yüksəklərdə işləməyi bacaran fəhlə, usta.

KƏLLƏGÖZ sif. 1. Nağıllarda: gözü kəlləsində olan (canlı); təpəgöz. *Qəhrəman altı-ayaq, kəlləgöz atını sürüb, İbrahimi də aldı tərkinə.* (Nağıl).

2. *məc.* Hirsli, tez qızışan, qəzəbli. [Şiraslan:] *Bir az belə, bir təhər adamdır, kəlləgözdür.* M.Süleymanov.

KƏLLƏGÖZLÜK is. dan. Tez hirsələnən, tez qızışan adamın xasiyyəti; hirsillik.

KƏLLƏLƏMƏ “Kəllələmək”dən *f.is.*

KƏLLƏLƏMƏK *f.* 1. Kəllə ilə döyüsmək, kəllə ilə vurmaq. *Qoçlar bir-birini kəllələdilər.*

2. *məc.* Qəsdən incitmək.

KƏLLƏLƏŞMƏ “Kəllələşmək”dən *f.is.*

KƏLLƏLƏŞMƏK 1. *qarş.* Kəllə ilə vuruşmaq, kəllə ilə döyüsmək. *Qoçlar kəllələşdi.*

2. **Bax kəllələmək** 2-ci mənada.

KƏLLƏLİ *sif. dan. zar.* Başlı, ağıllı.

KƏLLƏLİK *is.* 1. Çərçivənin üst uclarını birləşdirən gödək ağac. *Kəlləlik kəsmək. Kəlləlik düzəltmək.*

2. Bir şeyin kəllə (üst) tərəfini təşkil edən hissəsi.

3. *məc.* Tərslik, yekəbaşlıq. *Kəlləlik (z.) etmək. Kəlləlik (z.) göstərmək.*

4. *məh.* Qapının üstündə olan pəncərə.

KƏLLƏMAYALLAQ *zərf* 1. Başı aşağı, ayaqları yuxarı halda. *Kəlləmayallaq yıxıldım. Kəlləmayallaq olmaq. – Ola bilər ki, .. kəlləmayallaq divarın üstündən yuxulub düşsə. C.Məmmədquluzadə. Kəlləmayallaq aşmaq (gəlmək) – başıaşağı uçmaq, yıxılmaq, enmək. [Yarməmməd Naznaza:] Yapışdım iki qıçından, şalban kimi kəlləmayallaq aşdı. M.İbrahimov. [Şofer:] Tüfəng açıldı. Özüm də təpəninin şiddətindən kəlləmayallaq qayığın dibinə aşdım. M.Rzaquluzadə. // Tərsinə, başıaşağı. Stulları kəlləmayallaq qoymaq.*

KƏLLƏPAÇA *is.* [*fars.*] 1. Kəsilmiş qoyun və ya keçinin başı və ayaqları. *Kəlləpaça bişirmək. Kəlləpaça almaq. – Qazı durdu ayağa, ocağı yandırdı, kəlləpaçanı saldı çölməyə. (Nağıl).*

2. *aşp.* Qoyun və ya keçinin kəlləsi və ayaqlarından bişirilən duru xörək; baş-ayaq. *Sirkə-sarımsağını hesab edən kəlləpaça yeməz. (Ata. sözü). [Zərbəli:] Yaxşı lətif piti var, küftəbozbaş, kəlləpaça var, kotlet var. Ə.Haqverdiyev.*

KƏLLƏPƏZ *is.* [*fars.*] *köhn.* 1. Kəlləpaça bişirib satan adam. *Səfər günü Xəlil əmisi kəlləpəz İmanı gətirib, evlərinə hayan qoyub, anası və bacısı ilə ağlaya-ağlaya vida etdi. Ə.Haqverdiyev.*

2. Kəlləpaça bişirilib satılan dükən və s. *Bura sərraf dükanı deyil, kəlləpəz dükanıdır. “M.N.lətif”.*

KƏLLƏPƏZLİK *is. köhn.* Kəlləpaça bişirmə sənəti.

KƏLMƏ *is.* [*ər.*] 1. Söz. *Qurban mollanın ağzından çıxan kəlmələri yeyəcəkmis kimi .. onu dinləyirdi. A.Şaiq. [Səfərəli:] Bizim İstanbulda böylə kəlmələr işlənəz. H.Nəzərli. [Fərman müəlliminin] ..dediklərini mənim-sər və rusca hələ zəif bilməsinə baxmayaraq, kəlmələri bir-birinə quraşdıraraq sualı sual dalınca verərdi. Ə.Sadiq. □ Kəlmə(s)-kəlməsinə – bax kəlməbəkəlmə. Kəlmə-kəlməsinə xəbər vermək. // İfadə, ibarə.*

2. Saylarla: bir, iki, üç və i. a. kəlmə – bir neçə söz, az söz, qısaca. *Mehriban iki kəlmə ilə yenə içə bilməyəcəyini və içmək istəmədiyini bildirdi. S.Hüseyn. [Qəhrəman:] Bu iki gündə nə ev sahibi xanım ilə, nə də qulluqçu ilə bir kəlmə danışmaq ehtiyacımız olmadı. H.Nəzərli. [Xalıq:] Bəli, mənəm, dayan, səninlə iki kəlmə sözüüm var. S.Rəhman.*

3. Kəlmə və ya kəlməyi-şəhadət *din.* – müsəlmanlığın əsas rəmzi olan “lailahə illəlah, Məhəmmədün-rəsullüllah” ifadəsi (islam dininə görə hər bir müsəlman yatmadan qabaq və ya ölərkən və yaxud başqa hallarda bu ibarəni söyləməklə müsəlman olduğunu göstərir). *Sirat, sual qabaqdadı, nə damaqdı dünyada; Kəlməyi-şəhadət lazımdı ölən vaxtı dünyada. Aşiq Ələsgər. [Arvad:] Ay kişi, ..səni görüm öləndə dilin kəlməyə gəlməsin, sən bəyəm qoyursan ki, mən bilim nə iş görürəm? H.Sarabski.*

♦ **Kəlməyi-şəhadətini demək (oxumaq, söyləmək, yada salmaq, dilinə gətirmək)** – ölümünü gözü qabağına almaq, ölməyə hazırlaşmaq. *Uzaqdan diqqət edirsən ki, görüm, əgər [atlıların] başında papaq var, kəlməyi-şəhadətini oxuyum. C.Məmməd-quluzadə. Bu sözləri xatırına gətirib Molla Tanrıverdi başladı .. kəlməyi-şəhadətini oxumağa. E.Sultanov. Kəlmə kəsmək – danışmaq. Maral bir daha Cuma ilə kəlmə kəsməyib getdi. Ə.Əbülhəsən. Hesabını başa düşən Qarakişi daha bir kəlmə də kəsmədi. B.Bayramov. [Rəşid:] ..Ancaq ömrümdə görməmişdim ki, Qara Canbalayev, ya da Gövhər xanım mənimlə kəlmə kəssin. İ.Hüseynov. Kəlmə verib kəlmə almaq – bax kəlmə kəsmək. [Qoca qarı:] Mən gəlin gedəndə*

ondan da kiçik idim, qaynanamla kəlmə ver-rib kəlmə alanda üzüm qızardadı. Qantəmir.

kəlmə-kəlmə zərf Ayır-ayrı sözlərlə, hər sözü ayrıca. *Kəlmə-kəlmə tərcümə etmək. Kəlmə-kəlmə diktə etmək.* – Əzizim, *kəlmə-kəlmə*; *Sözü de kəlmə-kəlmə*; *Oturuq xəlvət evdə*; *Danısaq kəlmə-kəlmə.* (Bayatı). “Əlif”in hökmüylə, “cim” fərmanıylə; *Ara kəlmə-kəlmə, dağıt “ammə”ni.* Aşiq Ələsgər.

KƏLMƏBAŞI zərf Hər sözün başında; tez-tez. *Dırnaqları manikiürlü, dodaqları qur-muzı*; *Kəlməbaşı deyir ki: “Mən el qızıyam, el qızı”.* S.Rüstəm. *Ya mənim ingiliscəm; tərcüməyə möhtacdır; ya o, keydir; Elə “ay si” deyir; “Yes” deyir; kəlməbaşı “okey” deyir.* R.Rza.

KƏLMƏBƏKƏLMƏ zərf Bir-bir, kəlmə-lərlə, sözbəsöz. *Kəlməbəkəlmə oxumaq. Kəlməbəkəlmə yazmaq.*

KƏLMƏCİK “Kəlmə”dən kiç.

KƏLMƏLİK sif. Saylarla işlənib sözün miqdarını bildirir. *Səməd səbr edə bilməyib bir neçə kəlməlik məktub yazdı.* İ.Hüseynov. *..Bəlkə həyatla ölüm haqqında; üç kəlməlik bir əfsanə dedi.* R.Rza.

KƏLTƏN is. məh. İri kəsək. *Dişli malalar iri kəltənləri əzib xırdalayır.* – *Əkbər kəltəni.. Məşədi Hüseynin kəlləsinə çırpmaq istəyəndə Müslüm qoymadı.* Mir Cəlal.

KƏLTƏNLİ sif. məh. Kəltəni olan; kəsəkli. *Kəltənli yer. Kəltənli tarla.*

KƏM¹ sif. və zərf [fars.] 1. Az. *Yağış yağdı, nəm qaldı; Qəlyan keçdi, dəm qaldı; Bağçada bar bol idi; Dolu vurdı, kəm qaldı.* (Bayatı). [Usta Kərbəlayıya:] *Etiquadın kəməlidir, ruzin kəm!* Cəmənzəminli. □ **Kəm etmək (qılmaq)** köhn. – azaltmaq, əskiltmək, əskik etmək. *Ol ləhzə həmə etmə şəfqətin kəm.* Füzuli. **Kəm gəlmək** – əskik olmaq, əskik gəlmək, çatmamaq. *Onda kəm gələn qızılı Ələmdar bu uğultulu şəhərin harasından tapa bilirdi?* S.Rəhimov. **Kəm olmaq** – azaltmaq, çatışmamaq, kifayət etməmək. // Əskik olmaq. *Evlər yıxan ola daneyi-xalt; Bir dəm kəm olmaya məndən xəyalı.* Qurbani. [Saya-lı:] *İltifatın kəm olmasın!* Mir Cəlal.

2. Nöqsanlı, az, çatışmayan. *Aşiq deyər Əli-dən; Sözüün başlar bəlidən; Ağıl kəm canana bax; Küsübdür mən dəlidən.* (Bayatı). *Ağıl-*

dan kəm, huşdan çəşqin, dil qanmaz; Şərm etməz qonaqdan, ölməz, usanmaz. Aşiq Ələsgər. // *Alçaq, rəzil, yaramaz, pis. Var mərdə qul ol, aşıq; Kərəm umma kəm ərdən.* Sarı Aşiq.

3. məc. Pis, qaba, kobud, xoşagəlməz. *Qəzəblənmiş sərkər Alagözü təzəcə yanan lampa işığında başdan-ayağa süzüb: – Sən çox kəm danışırsan, xanım! A.Şaiq.*

4. Aşağı, əskik. *Key nəşeyi-əşqdən vuran dəm! Məcnunu sağınmı Leylidən kəm! Füzuli. Mənim yarım deyil ol Kəbədən kəm.* M.P.Vaqif.

♦ **Kəm baxmaq** – pis nəzərlə baxmaq, əyri baxmaq, kəc baxmaq. *Mən fələkə neylədim; Fələk mənə baxdı kəm?* H.K.Sanılı. *Mən yazığın yenə yatıbdır baxtı; Kəm baxdı dostuna, evini yıxdı.* Aşiq Hüseyn. *Ona görə bu dostluğu kəmişəm; Kəm baxırsan üzbə-üzə gələndə.* Aşiq Əziz. **Kəm tutmaq** – saymamaq, etinasızlıq göstərmək. *Tutma kəm, kim çox kərəmdir həmə əzimü-şan sənə; Fəxr qıl, kim padişahlardan gəlir paşaya kürk.* M.P.Vaqif. **Qəmin kəm** – “eybi yoxdur, fikir eləmə, düzələr”, yaxud “bəxtindir” mənalığında. [Əlibaba:] *Axtar, nəçənnik, taparsan, qəmin kəm.* H.Seyidbəyli.

KƏM² is. Yüyənin atın ağzına keçirilən dəmir hissəsi; cövzə. *Atın kəmini tutmayan yolda piyada qalar.* (Ata. sözü).

kəm... [fars.]. Mürəkkəb sözlərin azlıq mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: kəmsavad, kəmetina, kəmağıl və s.

KƏMAĞIL sif. [fars. kəm və ər. əql] Ağıl az, ağıldan zəif. *Kəmağıl adam.*

KƏMAĞILLIQ is. Ağıl azlığı, ağıl çatışmazlıq; giclik. *Kəmağıllıq etmək.*

KƏMAL bax **kamal**. *Yəni ki, gətir kəmalə zövqüm; Gündən-günə qıl ziyadə şövqüm.* Füzuli. *Hər aşıqın ki, sən kimi bir məhcəməli yox; Nöqsanı var ki, eşqinə əsla kəməli yox.* S.Ə.Şirvani. *Elə bil ağıladın, canım dağıladın; İtirdim kəmalım sən ağılayanda.* Molla Cümə. // *kit.* Bir sıra izafət tərkiblərində təyin etdiyi şeyin təkmilliyini, bitkinliyini, tamlığını, çoxluğunu bildirir, məs.: **kəməli-diqqətlə** – tam diqqətlə, son dərəcə diqqət yetirilərək; **kəməli-qayda ilə** – qaydasınca, tamamilə. **kəməli-qeyrətlə** – çox

qeyrət göstərilərək, çox çalışaraq; – *Kəblə Novruzqulu kəmalı-qayda ilə palçığa oturur.* H.Sarabski.

KƏMALINCA bax **kamalinca**.

KƏMAN bax **kaman**. *Kəmanə dönübdü qamət-i mövzun; Əhvalını fələk edib digər-gün.* Q.Zakir. *Ey alnın ay, üzün günəş, ey qar-ların kəman; Ceyran gözün, qarışqa xətin, kakilin ilan.* M.Ə.Sabir.

KƏMANDAR bax **kamandar**. *Nə kəman-darsan, ey məh ki, atıb qəmzə oxun; Yıxdığın seyydə nə zəxm, nə peykan görünü.* Füzuli.

KƏMBAHA *sif.* [fars.] *köhn.* Ucuz, qiymət-siz, dəyəri az. *Kəmbaha paltar.*

KƏMBƏXT *sif.* [fars.] Bəxtsiz, talesiz.

KƏMBƏXTLİK *is.* Bəxtsizlik, talesizlik.

KƏMCÜRƏT *sif.* [fars. kəm və ər. cürət] Az cürətli (cəsəətli), cürətsiz, cəsəətsiz, qorxaq. – *Gözəlin bəzisi bədnıyyət olur; Qədrbilməz olur, bihürmət olur; O ki bir parası kəmcürət olur; Çətin ələ düşər dila-vər gözəl.* Q.Zakir. *..Bizim tüccarlar mərhum Mirzə Fətəlinin Hacı Qarası kimi aciz, qorxaq və kəmcürət olur(lar)..* F.Köçərli.

// İs. mənasında. *Cürətli şəhər alar; Kəmcürət küncdə qalar.* (Ata. sözü). [Seyid:] *Pah, oğlan, bəs sən belə kəmcürətmisən? Mən səni belə bilmirdim...* E.Sultanov.

KƏMCÜRƏTLİLİK *is.* Cürət, cəsəət azlığı; cürətsizlik, cəsəətsizlik, qorxaqlıq. *Burada kəmcürətliliyimiz aşkara çıxır.* C.Məmmədquluzadə.

KƏMÇƏ *is.* [fars.] bax **malakeş** 2-ci mənada.

KƏMÇƏNƏ *sif. məh.* Alt çənəsi gödək. *Kəməçənə quzu.*

KƏMÇİK 1. *is.* Çatışmayan hissə, parça, şey.

2. *sif.* Tam olmayan, yarımçıq. *Kəmçik ay. Kəmçik parça* (ağız-ağıza qatladıqda kənarları bir-birinə düz gəlməyən parça).

KƏMETİBAR *sif.* [fars. kəm və ər. etibar] Etibarsız, etibar az olan, etibar olmayan, etibar edilə bilməyən. *Kəmetibar adam.*

KƏMETİQAD *sif.* [fars. kəm və ər. etiqad] *klas.* Etiqadı olmayan, etiqadı az olan; etiqadsız.

KƏMETİQADLIQ *is.* Etiqadı az olma; etiqadsızlıq.

KƏMETİNA *sif.* [fars. kəm və ər. etina] Etinasız, diqqətsiz. *Həmişə kəmetina Zeynal bu gecə hər şeyə diqqət ilə baxıb, hər bir hənirtiyə mənə verməyə başladı.* Çəmənzəminli. *Müavini kəmetina vəziyyətini pozmayaraq əyləşdi.* B.Bayramov.

KƏMETİNALIQ *is.* Etinasızlıq, diqqətsizlik. *Zeynəb də Nadirin kəmetinalığını gördükdə sakit oturub, gözələrini qırpmayaraq otağın bucağında asılmış tüfəngin çaxmağına baxırdı.* B.Talıblı. *Bu nəzənin gözəlin yaxşı dilgüsalığı var; Heyif, öz aşiqən çox kəmetinalığı var.* Ə.Vahid. □ Kəmetinalıq etmək (göstərmək) – etinasızlıq göstərmək. *Hətta arvadlar da kəmetinalıq etməyib, darvazaların arasından kərbəlayıya təhqiq-lə nəzər yetirirdilər.* Çəmənzəminli.

KƏMƏDƏB *sif.* [fars. kəm və ər. ədəb] *köhn.* Ədəbsiz, biədəb. *Kəmədəb uşaq.*

KƏMƏDƏBLİK *is.* Ədəbsizlik, tərbiyə-sizlik, biədəblik.

KƏMƏND *is.* 1. Qədim müharibələrdə düşməni tutmaq üçün uzaqdan atılan ucul-məkli uzun ip. [Dəmirçioğlu] *axırda belin-dən kəməndini açıb, qayaya atdı.* “Koroğlu”. // Onda heyvanı və ya xam atı tutmaq üçün işlədilən həmin ip. [Dərviş:] *Bir dəfə xam at tuturduq, at Ruqiyyənin yanından keçən zaman Ruqiyyənin əlindən kəmənd çıxdı.* A.Divanbəyoğlu. *Beyrək qulaylanıb kəməndi atdı.* M.Rzaquluzadə. // İlmək, bağ, düyün.

□ **Kəməndə düşmək** – 1) kəməndlə tutulmaq (at və s. haqqında). *Göy ürkəyə kəmənd atdılar. At kəməndə düşdü.* Ə.Vəliyev; 2) *məc.* tora düşmək.

2. *klas.* Şairənə təşbehlərdə gözəlin saçına, zülfünə işarə. *O tərzi-zülfə əsirəm, şikayətim çoxdur; Özüm kəməndinə bağlanmışam iradə ilə.* S.Ə.Şirvani. □ **Kəmənd kimi** – şairənə təşbehlərdə. *Kəmənd kimi tökülübdür gər-dənə; Dönübdür sərəsər şahmara tellər.* M.P.Vaqif.

◇ **Kəməndə keçmək (düşmək)** – ilişmək, dolaşmaq, tora düşmək, hiylənin qurbanı olmaq. [Qulu:] *Qoca elə kəməndə keçməyib ki, qurtara bilsin.* N.Vəzirov. **Kəməndə salmaq** – tora salmaq, hiylə ilə tutmaq. *Çərxi-fələk saldı məni kəməndə; Buların oduna düşmüşəm mən də.* Aşiq Ələsgər. *Şirin söz*

ilə saldı o, ahunu kəməndə. M.Ə.Sabir. [Təlxək əcinnə:] *Xoş gördük, ay mənim gü-lüm! Yenə kimi kəməndə salıbsan?* Ə.Haq-verdiyev.

KƏMƏNDÇİ *is.* Onda heyvanları (atları) kəməndlə tutan adam.

KƏMƏNDLƏMƏ “Kəməndləmək”dən *f.is.*

KƏMƏNDLƏMƏK *f.* 1. Kəməndə salmaq; kəməndə keçirmək, kəməndlə tutmaq.

2. *məc.* Özünə ram etmək, əl-qolunu bağ-lamaq, əsarət altına almaq. *Qumru qaçmaq, onu kəməndləmək istəyənlərin əlindən qur-tarmaq istəyirdi.* Mir Cəlal.

KƏMƏNDLƏNMƏ “Kəməndlənmək”-dən *f.is.*

KƏMƏNDLƏNMƏK *məch.* 1. Kəməndə salınmaq, kəməndə keçirilmək, kəməndlə tutulmaq.

2. *məc.* Əl-qolu bağlanmaq, əsarət altına alınmaq.

KƏMƏR¹ *is.* [*fars.*] 1. Bax **qayış** 1-ci mənadə. *Kəməri qurulmaq. Təzə kəmər almaq. Belinə kəmər bağlamaq.* // Paltar, palto və s.-də belə sarınan uzun ensiz parça; belbağı. *Paltonun kəməri. Paltarın kəmərinə açmaq.* □ **Kəmər yeri** – kəmər bağlanan yer; bel. *Şal qarının çiyindənən yavaş-yavaş sıyrılıb kəmər yerinə qədər düşdü.* M.Hüseyn. // Keçmişdə paltarın üstündən belə bağlanan qızıl, gümüş və s. ilə bəzədilmiş belbağı, qurşaq; təkbənd. *Qızıl kəmər. Enli kəmər. – Aşığı oldum telə, qız; Kəmər bağla belə, qız; Yarı gücnən tapmışam; Ana doğmaz belə qız.* (Bayatı). [Səlma:] *İştə gümüş kəmərlər! Həm də yepeni; Sonra yenə mənnun eylərəm səni.* H.Cavid. *Bəyin enli kəməridən gümüş qınlı iri bir xəncər sallanırdı.* S.Rəhimov. // Tüfəng qayıışı. *..Həcər təkrar papağı başına qoydu, əlini aynalıya atdı, kəməri çiy-ninə aşırırdı.* S.Rəhimov. // Patrondaş məna-sında. [Qoca:] *Tüfəngi doldurub aldım əli-mə; Kəməri bağladım qoşa, belimə.* “Qaçaq Nəbi”. // Ümumiyyətlə, bir şeyin belinə bağlanan, sarınan, dövrələnen ip, qurşaq, çənbər və s. *Çəlləyin kəməri. – Aləm bayram içində idi. Böyük binaların belindən qırmızı kəmərlər çəkilmişdi.* Mir Cəlal.

♦ **Kəmərlənmək** *məc.* – əmrə hazır vəziyyətdə gəlmək; hazır, amadə olmaq.

Kəmərlənmək *is.* – düz və uzun. *Kəmərlənmək kimi cığır. – İllansayağı yol dağların döşündən burularaq kəmərlənmək kimi aşağıya doğru buru-lur.* M.İbrahimov. **Kəmərlənmək altı boş olmaq** – ac olmaq, acımaq. **Kəmərlənmək altını bər-kitmək** *zar.* – doyunca yemək, doymaq.

KƏMƏR² 1. *tex.* İçərisindən su, neft, qaz və s. axıtmaq üçün metal və ya saxsı boru. *Neft kəməri. Su kəməri. Qaz kəməri.*

2. *zool.* Soxulcanın bədəninin qabaq tər-rəfində qalınlaşmış hissə.

KƏMƏR³ *arxit.* Qarı, pəncərə və s. üstün-də yarım dairə (qövs) şəklində tağ. *Qədim incəsənətimiz haqqında qiymətli material verən abidələr içərisində tunc kəmərlər xü-susilə maraqlıdır. “İncəsənət”. // Qövs şək-lində tikili. Körpü kəməri.*

KƏMƏRBƏND *is.* [*fars.*] Belbağı, kəmərlər, qurşaq. *Oğlan gəlir enişdən; Kəmərlənmək bəndi gümüşdən.* (Bayatı).

KƏMƏRBƏSTƏ *sif.* və *zərf* [*fars.*] *köhn.* Əmrə müntəzir, xidmətə hazır; amadə. [Əzim bəy:] *Ölər həmin xidmət üçün kəmərlənmək bəstədirlər.* M.F.Axundzadə. □ **Kəmərlənmək durmaq** *köhn.* – əmrə müntəzir olmaq, ha-zır durmaq. [Məhəmməd Qacar] *tamam İrana qiblə idi və cümlə xəliyə onun ita-ətində böyük xoş ilə kəmərlənmək durmuşdu-lar, hənuz sübh olmuş qəflətən söndü.* F.Köçərli.

KƏMƏRÇİN *is.* [*fars.*] Beli çinli (belinə rezin və ya bağ keçirilib çinlənmiş) qadın tumanı. *Kəmərlənmək geymək. Kəmərlənmək tikmək. – Mütrüblər təzə kəmərlənmək geyir, saqilər piyalələrli hazırlayır, rəqqasələr zinətlərini üstlərinə tökürlər.* M.S.Ordubadı. [Zər-rintac] *gödək paltodan çıxan uzun kəmərlə-ninin qabağını əlində dəstələyib faytona ay-ləşdi.* S.Rəhimov.

KƏMƏRLƏMƏ “Kəmərlənmək”dən *f.is.*

KƏMƏRLƏMƏK *f.* 1. Kəmərlənmədən yapışmaq, belindən yapışmaq, yerə yixmaq, kə-mərlənmədən (belindən) yapışdırmaq yerə yixmaq (vurmaq). *Pəhləvan rəqibini kəmərlədi.*

2. Əhatə etmək, dövrələnmək, dövrəyə al-maq. *Kəndi bir tərəfdən Zəyem çayı, o biri tərəfdən isə Sarım arxı kəmərləyərək üzük qaşığı kimi dövrəyə almışdır.*

KƏMƏRLƏNMƏ “Kəmərlənmək”dən *f.is.*

KƏMƏRLƏNMƏK *məch.* 1. Belindən tutulmaq, tutulub yerə vurulmaq.

2. Dövrəyə alınmaq, əhatə olunmaq; dövrələnmək. *Kənd yarğanla kəmərlənmişdir.*

KƏMƏRLİ¹ *sif.* 1. Belinə kəmə, qayıq, belbağı və s. bağlanmış; qurşaq. *Ağ çuxalı və ağ arxalıqlı, ikiüzlü Buxara dərisindən papaqlı, şişman göbəyi üzərində gümüş kəmərlı Mirzə Səfəri hamı tanıyırdı.* Ə.Haqqverdiyev. *Əmin qəsridə xəlifə tərəfindən təyin edilən qızıl kəmərlı qulamlar, zümrüd və yaqut xalkalı çarıyolar və zərinələrə bürünmüş kəmərlər Azərbaycan heyətinə xidmət edirdi.* M.S.Ordubadı. // Belinə kəmə tikilmiş, belində kəməri olan. *Kəmərlı paltar.* – *..Təzə uzunboğaz çəkmələrdə, qalıfə şalvarda və iki döş cibi olan beli kəmərlı, yaxalılı köynəkdə Şirzad yarışılı idi.* M.İbrahimov.

2. Belində qurşaq, kəmə və s. olan; çənberli. *Kəmərlı çəllək.*

KƏMƏRLİ² *sif. zool.* Kəməri olan (bax **kəmə²** 2-ci mənədə). *Soxulcanların arasında qırmızımtıl kəmərlı olanlarını tapıb, kəmərin 32-ci halqa ilə 37-ci halqa arasında yerləşdiyinə fikir verməli.* C.Cəbrayılboylı.

KƏMƏRLİ³ *sif.* Üzərində kəmə kimi çıxıntısı olan; tağlı. *Kəmərlı pəncərə.*

KƏMFÜRSƏT *sif. [fars. kəm və ər. firsət]* Tündxasiyyət, tündməcaz, tez özündən çıxan, kəmhövsələ. *Kəmfürsət adam.* – [Amaliya] *Otellodan əhvalı bilib, başlayır onu danlamağa və ağzına gələn sözləri kəmfürsət ərəbin haqqında söyləməyə.* F.Köçərli. *Camaat arasında [Salmanın] nanəcib, kəmfürsət, bədaxah olmasından gizlin-gizlin, yavaş-yavaş, lakin mütəmadiyən danışığı gedirdi.* M.İbrahimov. // İ. mənasında. [Məlikə:] *Biganə əgər olmasa, tez vəslə yetərdik; Kim xeyr görüb düşməni kəmfürsət olanda?* Ə.Vahid.

KƏMFÜRSƏTLİK *is.* Tündxasiyyətlik, tündməcazlıq, tez özündən çıxma; hövsələsizlik. *Həbibə xala dilləndi: – Almaq istəyir, çox kəmfürsətlik ələyir, ay oğul.* Mir Cəlal.

KƏMHÖVSƏLƏ *sif. [fars. kəm və ər. hövsələ]* Hövsələsi olmayan, hövsələsiz, səbirsiz, tez əsəbiləşən. [Məşədi İbad:] *O cürə evdə böyüyən qız bir az kəmhövsələ olar.* Ü.Hacıbəyov. □ **Kəmhövsələ olmaq** – hövsələsizlik, səbirsizlik göstərmək, əsəbiləş-

mək. [Kərbəlayı Rəcəb:] *Hacı! Dərdin alım, nöşün belə kəmhövsələ olmusan?* N.Vəzirov. [Nəcəfali:] *A bala, kəmhövsələ olma, axırını gözəl!* B.Bayramov.

KƏMHÖVSƏLƏLİK *is.* Hövsələsizlik, səbirsizlik. □ **Kəmhövsələlik etmək** – bax **kəmhövsələ olmaq** (“**kəmhövsələ**”də). [Səkinə xanım:] *Niyə belə kəmhövsələlik edirsən?* M.F.Axundzadə.

KƏMXÖRƏK *sif. [fars.] köhn.* Az yeyən, azca yeməklə doyan. *Kəmxörək adam.* – *Hüseyn Kürd ön beş yaşına təzəcə çatmışdı. Amma çox zəif, kəmxörək bir adam idi.* (Nağlı). [Əliqulu:] *Xeyr, ağa, çox kəmxörəyəm.* S.S.Axundov.

KƏMXÖRƏKLİK *is.* Az yeyən adamın hal və keyfiyyəti.

KƏMİLTİFAT [fars. kəm və ər. iltifat] bax **iltifatsız**. *Kəmitifat olmaq.*

KƏMİLTİFATLIQ bax **iltifatsızlıq**.

KƏMİNƏ *sif. [fars.] klas.* Həqir, miskin, aciz, zavallı, yazıq. *Miskin Füzuliyəm ki, sənə tutmuşam üzüm; Ya bir kəminə qətrə ki, ümmənə yetmişəm.* Füzuli. *Əzim bəy pişxidmət-başı cavab verdi ki: – Biz sizin kəminə nökləriniz pişxidmətlərik, mən buların rəisiyəm, bular da mənə tabedirlər.* M.F.Axundzadə.

KƏMİŞTAHA *sif. [fars. kəm və ər. iştəha]* İştahası az olan; iştahasız; *Kəmiştaha uşaq.*

KƏMİYYƏT *is. [ər.]* 1. Miqdar, qədər, say, ədəd. *Hər yerdə kəmiyyət, keyfiyyət bərsində danışığı gedirdi.* S.Hüseyn. *Tək kəmiyyətə deyil, keyfiyyətə də fikir verməli!*

2. *fiz. riyaz.* Ölçmək və hesablamaq mümkün olan hər şey. *Sonsuz kiçik kəmiyyət. Namalum kəmiyyət. Dəyişən kəmiyyət. Sıfıra bərabər kəmiyyət. Məchul kəmiyyət.*

3. *fəls.* Xarici aləmin əşya və hadisələrini miqdar, həcm, inkişaf dərəcəsi cəhətdən səciyyələndirən fəlsəfi kateqoriya. *Kəmiyyətin keyfiyyətə keçməsi qanunu. Kəmiyyət dəyişmələri.*

4. *dilç.* Səsləri tələffüz etmə müddəti. *Kəmiyyətə görə səslər uzun və qısa olur.*

KƏMİYYƏTCƏ *sif. və zərfl.* Kəmiyyətə görə; sayca, miqdarca. *Kəmiyyətcə artım.*

KƏM-KARASTI *top. [fars.] dan.* 1. Birsənətdə, peşədə, işdə lazım olan alətlər.

Dülgər kəm-karastısı. – [Veys:] *Bütün kəm-karastılarını alıb verək yoxsul şərablaflar işləsinlər.* Ə.Əbülhəsən.

2. Silah, yaraq. [Məşədi Kazım:] *Pişto və sair kəm-karastını götürmüşdür.* M.S.Orudubadi.

KƏM-KƏM *zərf* [fars.] Az-az, yavaş-yavaş, asta-asta. *Lakin saqın, ölüm günü kəm-kəm yaxınlaşır.* Ə.Nəzmi.

KƏM-KƏSİR *is.* [fars. kəm və ər. kəsir] Çatışmayan cəhət, nöqsan, qüsür, çatışmazlıq. [Tükəzban:] *Heç bir zaddan kəm-kəsir yoxdur.* S.S.Axundov. [Aşiq Alı Ələsgər:] – *Oğul, sözdərin də xoşuma gəldi, oxumağın da, saz çalmağın da. Az kəm-kəsirin var. “Aşiq Ələsgər”. // sif. Çatışmayan.* [Musanın nəvəsi] *o gündən işə başladı. Bakıdan bəzi kəm-kəsir şeylərini aldı.* Qantəmir.

KƏM-KƏSİRLİ *sif.* Kəm-kəsiri olan; nöqsanlı, qüsurlu.

KƏMLƏMƏ “Kəmləmək” dən *f. is.*

KƏMLƏMƏK *f.* Xəlbirləmək.

KƏMLƏNMƏ “Kəmlənmək” dən *f. is.*

KƏMLƏNMƏK *məch.* Xəlbirlənmək.

KƏMLİK *is.* Azlıq, yoxluq, əskiklik, çatışmazlıq.

KƏMMAYA *sif.* [fars. kəm və ər. mayə] 1. *köhn.* Mayası az, pulu az; kasıb, yoxsul. *Kəmmaya tacir.*

2. *məc.* Ağıldan kasıb, ağılsız, gic. [Bəy:] *Doğrudan da belə imiş. Nə kəmmaya adam imişsiniz.* Mir Cəlal.

KƏMMAYALIQ *is.* Ağıldan kasıblıq, ağılsızlıq, giclik.

KƏMMƏHƏL *sif.* [fars. kəm və ər. məhəl] Adama məhəl qoymayan, diqqət yetirməyən, saymayan, etinasız. □ **Kəmməhəl olmaq** – saymamaq, etinasız olmaq, soyuqluq, etinasızlıq göstərmək. *Xublarn yaxşısı olmaz kəmməhəl; İşarə edən tək gələr əlbəəl.* Q.Zakir. *..Kənd müəllimlərinin .. öz peşələrinə bu qədər süst, kəmməhəl və kəmetinə olmaqlarına ümdə səbəb onların həddən ziyadə az məvacib almaqlarıdır.* F.Köçərli. *..Nəbini də çağırmışdılar. Bir az kəmməhəl olub, o da getmək istəmədi.* S.Rəhimov.

KƏMMƏHƏLLİK *is.* Etinasızlıq, saymazlıq, soyuqluq.

KƏMRƏNG *sif.* [fars.] Rəngi az, açıq, rəngsiz. *Böyükxanım şad və xürrəm, gümsü*

podnos içində iki stəkan kəmrəng çay gətirdi. M.S.Orudubadi.

KƏMSAVAD *sif.* [fars. kəm və ər. səvad] Savadı az, azsavadlı, az oxumuş, savaddan kəm. [Mədəd:] *Sən kəmsavad, haqq-hesabdan nə sənin başın çıxır, nə də mənim.* İ.Əfəndiyev. [Qədir:] *Mən kəmsavad adamam, nə danışım a bala, heç özüm də bilmirəm.* Ə.Sadiq.

KƏMSAVADLIQ *is.* Azsavadlılıq, savadı az olma.

KƏMSƏR *zərf* [fars.] *dan. köhn.* Ağıldan kəm, kəmağıl, ağılsız.

KƏMSƏR-KƏMSƏR *zərf dan. köhn.* Axmaq-axmaq, gic-gic. [Gülxanım Alı kişiyə:] *Ay üstünə od tökülsün, nə ilə oxutmaq istəyirsən, .. kəmsər-kəmsər danışma.* “Qatır Məmməd”.

KƏMSİK¹ *is.* İtin boynuna bağlanan ip, xalta. [Güləli] *..Ala iti kəmsiyindən açıb yanına aldı, ulu babasından qalan çaxmaqlı tüfəngi də çiyinə saldı.* S.Rəhimov.

◊ **Kəmsiyini çeynəmək (gəmirmək)** – hirsindən boğulmaq, son dərəcə hirsənmək, qəzəblənmək, intiqam üçün fürsət axtarmaq. *Fərəc bəyin hirsə daha da çoxalır. Bığlarının ucunu ağzına salıb kəmsiyini gəmirən it kimi çeynəməyə başlayır.* Ə.Vəliyev. **Kəmsiyini qırmaq** – həddini aşmaq, həddini keçmək. **Başına kəmsik salmaq (keçirmək)** – çox incitmək, zülm etmək, əziyyət vermək. [Naçalnik:] *Vallah, dağda atanızı yandıracağam, başınıza kəmsik salacağam.* “Qaçaq Nəbi”.

KƏMSİK² *is. dan.* Çatışmayan, əlavə edilməli olan hissə, parça. *Kəmsiyi var.*

KƏMSİKLƏMƏ “Kəmsikləmək” dən *f. is.*

KƏMSİKLƏMƏK *f.* 1. Başına, boğazına kəmsik keçirmək, kəmsik salmaq, xaltalamaq; başı kəmsikli halda yanınca aparmaq.

2. *məc.* Noxtalamaq, yüyünləmək.

KƏMSİKLİ *sif.* Kəmsiyi olan, boynuna kəmsik salınmış; xaltalı. *Kəmsikli it.*

KƏMŞİRİN *sif.* [fars.] Azacıq şirin, normadan az şirminis olan. *Kəmsirin nar. Kəmsirin şərab.* – *Çayımız kəmsirin, çörək yavan; Kağızlar qam-qam, top-top.* R.Rza.

KƏMŞİRİNLİK *is.* Kəmsirin şeyin hal və keyfiyyəti.

KƏMŞÜR *sif.* [fars. *kəm* və *ər.* *şür*] Şüuru az, şüursuz, dərrakəsiz. *Olmayıram mən qəyur dərdə nişan olmağa; Mən oluram kəmşür, sahibi-şan olmağa.* C.Cabbarlı.

KƏMŞÜURLU(LU)Q *is.* Şür azlığı, şüurun çatışmazlığı; şüursuzluq, dərrakəsizlik.

KƏMTALE *sif.* [fars. *kəm* və *ər.* *tale*] Talesiz, taleyi (bəxti) götürməyən. *Kəmtale adam.*

KƏMTALELİK *is.* Talesizlik, bəxtsizlik.

KƏMTƏR(İN) *sif.* [fars.] *klas.* Alçaq, aşağı; aciz, yazıq, miskin. *Leyli deməyin ki, nəzəndir; Bir tirə kənizi-kəmtərindir.* Füzuli. *İbrət et Ağə Məhəmməd xandan, ey kəmtər gədə.* M.P.Vaqif. [Hacı Kamyab:] *Xan, mən sizin kəmtərin nökrinizəm.* Ə.Haqverdiyev.

KƏMYEK *sif.* və *is.* [fars.] 1. Əsas miqdardan az, əskik, bir az çatışmayan. *Çəkiddə kəmyeki düzəltmək.*

2. Hicri təqvimdə 29 gündən ibarət ay. *Aydın kəmyeki var.* *Kəmyek ay.*

KƏN *is.* Döşəmənin altına qoyulan tir, şalban.

KƏNAF [lat. *cannabis-dən*] *bot.* Saplağın-dan kəndir alınan bitki.

KƏNAFLIQ *is.* Kənaf bitkisi əkilmiş yer, sahə.

KƏNAR [fars.] 1. B a x **qıraq** 1-ci mənada. *Çayın kənarı. Yolun kənarı.* – *..Bir həyətdə bir müsəlman arvadı arxın kənarında qab yuyurdu.* C.Məmmədquluzadə. *Kəndin kənarından get-gədə sıxlaşan və iriləşən qamışlıq başlanırdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *sif.* Yad, özge, başqa. *Cuma evdə kənar adam olmadığını bildi.* Ə.Əbüllhəsən.

3. *is.* Özge yer, tamamilə başqa yer; xaric. *Kənardan gəlmiş adam.* – [Koroğlunun] *bir belə xasiyyəti var ki, kənar yerlərdən gələn karvanları soyur.* “Koroğlu”. [Müdir:] *Mən kənardan gəlmiş bir adamam, başım ancaq məktəbin işlərinə məşğuldur.* Ə.Haqverdiyev.

4. *is.* Ətraf, yan. *Rüstəm ayağa qalxdı, evin kənarına səpələnmiş çirpimi topladı, həyətdə gur bir ocaq qaladı.* S.Rəhimov.

5. *sif.* və *zərfl.* Mərkəzdən uzaq, qıraq. *Kənar ev. Kənar tikili. Kənar məhəllə.* – *Kənardə bir dükən görsənir.* C.Məmmədquluzadə. *Xavər on-on beş addım kənardakı dükənin piştaxtasına söykənərək mürğüləyən qoca çörəkçiyə yanaşdı.* M.İbrahimov.

6. *zərfl.* Çox vaxt yerlik halda: **kənardə** – uzaqda, aralı. *Daşlıca azı kənddən beş verst kənardə, bağ-bağatlı yolların ayrıcında bir yer idi.* Mir Cəlal.

7. *is.* Məhəccər, sürahi mənasında. *Məhriban əllərini balkonun kənarına dayamış olduğu halda gözü küçəyə baxırdısa da fikri və xəyalı uzaqlarda idi.* S.Hüseyn.

♦ **Kənar etmək (eləmək)** – 1) uzaqlaşdırmaq, rədd etmək. *..Lazımdır mikrobları millətin bədənindən kənar eləmək.* C.Məmmədquluzadə. *Çünki Qızıl Arslan məlikəyə evlənmək üçün Azərbaycan xalqının sevdiyi vəliəhdə kənar edib, məlikənin oğlunu vəliəhd təyin edə bilməzdi.* M.S.Ordubadi; 2) qovmaq, çıxarmaq (işdən, məktəbdən və s).

..Axırda [Cəlilin] əlindən molla tənəz gəlib onu məktəbdən kənar elədi. İ.Musabəyov; 3) atmaq, götürmək. [Şah Sitarəyə:] *Sənə hökm edirəm, kənar et örtüyü!* C.Cabbarlı.

Kənar gəzmək (dolanmaq) – əlaqəni kəsmək, özünü uzaq tutmaq, yaxınlıq göstərməmək, uzaq olmaq. *Əlində fənər gəzər; Gəzdikə yanar gəzər; Bir kəs ki, yoxsul olsa; Dost ondan kənar gəzər.* (Bayatı). [Qurbani:] *Səbəb nədi məndən kənar gəzirsən? Sırr-sözün yadlara deyən deyiləm.* “Qurbani”. *Qafil! Dolanma gəl, eşqdən kənar; Ən böyük musiqi canan səsidir.* S.Vurğun. **Kənar olmaq** – uzaqlaşmaq, özünü uzaq tutmaq.

[Dərviş Şeyx Sənana:] *Əgər fövqəlbəşər olmaq dilərsən; Kənar ol daima cinsi-bəşərdən.* H.Cavid. [Mansur xan:] *Burada dəxi dayanmayıb, kənar olub tez gedin.* C.Cabbarlı. **Kənar(a) atmaq** – 1) bir yana tullamaq, atmaq. *Arvad əlində toxuduğu corabı kənara atıb, qalxıb ərinin başı altına bir mütəkkə qoydu.* Ə.Haqverdiyev. *..Zərintac xanım bəzəkli yorganı üstündən kənara atdı, atılıb çarpayısından yerə düşdü.* S.Rəhimov;

2) *məc.* unutmmaq, yaddan çıxarmaq, əlaqəni kəsmək, məhəl qoymamaq. *Qul Abbasi nə kənara atmısan; Hərcaylə ülfətini qatmısan.* Aşıq Abbas; 3) *məc.* əhəmiyyət verməmək, sərf-nəzər etmək, bir tərəfə buraxmaq. *Mən təklif edirəm ki, müraciətnamə məsələsinə tamamilə kənara ataq.* M.S.Ordubadi. **Kənar(a) düşmək** – uzaq düşmək, uzaq olmaq, əlaqəsi kəsilmək. *Müşküldü mən kənara*

düşüm kuyi-yardən.. Natəvan. Talasından kənar düşərsə ceyran; Gəzər yoldaşları bir zaman heyran. M.Rahim. Kənarə çəkilmək – uzaqlaşmaq, kənar olmaq, bir yana çəkilmək. *Kəndlilərin bir neçəsi çıxdı eşişə və bir neçəsi oturduğumuz töylədə olan atlardan bir neçəsini yəhərləyib çəkildilər kənara. C.Məmmədquluzadə. Həbib bəy özünü göstərmək üçün bir kənara çəkildi. S.Rəhman. Kənara çəkilmə, bil ki, bu gündən; Bu gün mənə varsa, sabah sənə var. B.Vahabzadə. Kənarə çəkmək* – bir tərəfə çəkmək, qırağa çəkmək, bir tərəfə aparmaq. *Cantək səni kənərə çəkər pullu dayılar; Hər yerdə az deyil səni mehman edən, çocuq! M.Ə.Sabir. Kənarə çıxmaq* – 1) əsas işdən, məsələdən və s.-dən uzaqlaşmaq. *Mövzudan kənara çıxmaq; 2) bir qədər aralanmaq, azacıq uzaqlaşmaq. Xaspolad dəstədən kənara çıxıb əsgəri kazarmaya doğru getdi. M.Hüseyn. Kənara tullamaq* – bax **kənara atmaq**. *Keçən sərgüzeştə tulla kənara; Bihudə hekayət zamamı deyil. Q.Zakir. Şaq-qulu ağ parçanı kənara tullayıb, gəlinin üzünü görcək cəld geri çəkildi.. Çəmənəzəminli. Kənardə qalmaq* – 1) bax **kənardə durmaq**. [Zeynal:] *Mehriban, – dedi, – özün etiraf edirsən ki, sənin bizdən kənardə qalməğın münasib deyil. S.Hüseyn; 2) məc. Unudulmaq, yaddan çıxmaq. Qaldı bütüin kənardə; Can verənlər, ölənlər. Ə.Cavad. // İştirak etməmək (bir işdə). Bir nəfər də olsun gənc pambıqçı yarışdan kənardə qalmamışdır. ...kənardə (kənara) qalsın* – ...bir tərəfə (yanda) qalsın (bir şeydən sərf-nəzər etmək mənasında). *Hələ açıq gəzmək kənardə qalsın.. S.S.Axundov. [Akif:] İşin çətinliyi bir kənara qalsın.. M.İbrahimov. Kənardə durmaq* – qarışmamaq, müdaxilə etməmək, iştirak etməmək. *İşdən kənardə durmaq. ...kənardə dursun* – bax **...kənardə qalsın**. [Leyla xanım:] *..Ancaq qoy bu söhbət dursun kənardə. N.Vəzirov. Kənardən baxan* – hadisəyə tamaşa edən; görün; seyrək. *Kənardən baxan nə deyər? – Kənardən baxan əcnəbilər bizə deyirlər. C.Məmmədquluzadə. Yandı əhvalına kənardən baxan; Doğdu ürəklərdə min şəfqətli hiss. M.Rahim.*

KƏNARƏ *is.* [fars.] *kəhn*. 1. Kitab səhifələrinin kənarındakı yazı.

2. Haşiyə, qıraq, çərçivə. *Xalcanın kənərəsi. Kəlağayının kənərəsi.*

3. Evin ortasına salınmış böyük xalcanın, gəbənin ətrafına, divar dibinə salınan kiçik xalça.

4. Nəhayət, son, hədd. *Gör nə mühtidir, könül, yoxdur anın kənərəsi. Nəsimi. Yaşım suyu oldu varə-varə; Bir bəhr ki, yox ona kənarə. Füzuli.*

KƏNARƏLİ *sif.* Kənarəsi olan; haşiyəli. *Kənarəli kəlağayı.*

KƏNARLAŞDIRILMA “Kənarlaşdırılmaq”dan *f.is.*

KƏNARLAŞDIRILMAQ *məch.* Kənar edilmiş, uzaqlaşdırılmaq.

KƏNARLAŞDIRMA “Kənarlaşdırmaq”dan *f.is.*

KƏNARLAŞDIRMAQ *f.* Kənar etmək, uzaqlaşdırmaq. *Müfəttiş hesabdarı əli ilə kürsüdən kənarlaşdırıb, onun yerində əyləşdi. S.Rəhimov.*

KƏNARLAŞMA “Kənarlaşmaq”dan *f.is.*

KƏNARLAŞMAQ *f.* Kənar olmaq, uzaqlaşmaq.

KƏNARSIZ *sif.* Ucu-bucağı olmayan, nəhayətsiz, sonsuz. *Ay çıxıbdı kənarəsiz; Niyə məni qınarsız? Açılıb desəm dərdimi; Od tutarsız, yanarsız. (Bayatı).*

KƏND *is.* Əhaliyə, əsasən, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan yaşayış məntəqəsi. *Böyük kənd. Kiçik kənd. – Koroğlu həftədə .. bir özü Quratı minib ətraf kəndlərə, şəhərlərə çıxardı. “Koroğlu”. Mənim adım Xəlil və yoldaşımın adı Sadıqdı. Hər ikimiz Danabaş kəndində anadan olmuşuq. C.Məmmədquluzadə. Yeddi kənd, üç şəhər görürəm ancaq; Bu dağın başından bir baxılış mən. B.Vahabzadə. // Kənd yeri, habelə kənd əhalisi. *Şəhərlə kənd arasında olan ziddiyyəti aradan qaldırmaq. □ Kənd salmaq* – yaşayış yeri düzəltmək, yeni kənd bina etmək. [Canpolad:] *Bu kənd salınandan bu günə qədər oğurluq hadisəsi görünməyibdir. M.S.Ordubadı. Kənd Soveti köhn.* – kənd yerlərində Sovet hökumətinin yerli orqanı. *Kənd Soveti iclası. Kənd Sovetinin sədri. Kənd Şurası köhn.* – bax **Kənd Soveti**.*

[2-ci qadın:] *Elə səni kənd Şurası sədrliyinə namizəd seçmişik. Ə.Haqverdiyev. ..Güllücə kəndində də kənd Şurası düzəlib, yeni şura yaşayışı başlandı. S.S.Axundov. **Kənd təsərrüfatı** – xalq təsərrüfatının əkinçilik, heyvandarlıq və meşəçiliyi əhatə edən sahəsi. *Kənd təsərrüfatı qabaqcılları. **Kənd yeri** – kənd salınmış yer; kənd. *Qorxma, kənd yerində çoxdur qoçaqlar; Hər daşın dibində bir Koroğlu var. S.Vurğun.***

...**kənd** Bir sıra türk dillərində mürəkkəb kənd, qəsəbə və s. yaşayış məntəqələri adlarının ikinci tərkib hissəsi; məs.: Hacıkənd, Daşkənd, Yarkənd, Qasımkənd, Qonaqkənd.

kənd-kənd bax **kəndbəkənd**. *Öldürər bu dərd məni; Doğrayar bənd-bənd məni; Yarım vəfalı olsa; Axtarar kənd-kənd məni. (Bayatı).*

KƏNDARASI *sif.* Kəndlərin arasında olan, yerləşən, salınan. *Biz kəndarası yolları da düzəldirik. S.Rəhimov. ..Rüstəm kişi maşını kəndarası küçələrdən keçirib pəlçıqlı araba yoluna çıxardı. M.İbrahimov. [Yusifin] nəzəri itib-batmaqda olan kəndarası yollara sataşdı, köksünü dərinəndən ötürdü. B.Bayramov.*

KƏNDAŞIRI *zərf* Kəndləri keçərək. *Kəndaşırı şose yoluna çıxmaq.*

KƏNDBƏKƏND *zərf* Bir kənddən o biri kəndə, bir-bir kəndləri gəzərək, bir-bir kəndlər üzrə; kənd-kənd. *Kəndbəkənd dolmaq. – Vəkillər .. kəndlilərin adlarını, acalarının sayını və istədikləri pulun qədərini adbaad, kəndbəkənd, hamısını təfsilən yazıb yekə-yekə kitablar bağlamışdılar. C.Məmmədquluzadə. *Hacı Rüstəmin atası .. xırman zamanında gedib, kəndbəkənd gəzib nisyə yığardı. Ə.Haqverdiyev.**

KƏNDÇİK *is.* Kiçik kənd.

KƏNDÇİYƏZ “Kənd”dən oxş. Göy yamaçın ətəyində kəndciyəz; Dörd yanında dalğalanır tarlalar. A.Şaiq. *İki il əvvəl buraxıb getdiyi həmin kəndciyəzdə onun yoluna göz dikib, onun ümidi və arzusu ilə yaşayan iki göz var idi. H.Nəzərli. İndi bu .. kəndciyəz Dirlərə üçün Bakı qədər əzizdir. Ə.Məmməd-xanlı.*

KƏNDÇİ bax **kəndli** 1-ci mənada. *Kəndçi qız. Kəndçi paltarı. – Şəhər stansiyasından*

*dəmir yol bileti alaraq vağzala gedən motel-papaq iki kəndçi çiyində xurcun gəlib mənim yanında dayandılar. Qantəmür. [Qoşat-xan:] *Həsən bəy hələ həştad il əvvəl demişdi ki, müəllim gərək çırağ kimi yarıb, kəndçinin yolunu işıqlandırın. M.İbrahimov.**

KƏNDÇİLİK bax **kəndlilik**. *Qədir mal-qarasını satıb kəndçilik etməkdən əl çəkmiş və qulluqçu olmağı qərara almışdı. Ə.Sadiq.*

KƏNDXUDA bax **kətxuda**. *Belə bir məsələ üçün kəndxuda hər iki məhəllədən adam çağırardı, vəkillər dəvət edərdi. N.Nərimanov. [Allahverdi:] *Naçalnikə ver, pristava ver, uryadnikə ver, kəndxudaya ver, yüzbaşına ver, köməkçiyə ver, miraba ver, ver... ver... ver... C.Cabbarlı.**

KƏNDXUDALIQ bax **kətxudalıq**. *Görünür ki, elə o vaxtdan kəndxudalıqda gözü var imiş. “M.N.İtəfif.”*

KƏNDİ¹ *is.* İçində taxıl, un və s. saxlamaq üçün taxta, yaxud pəlçıqdan qayırılmış qab. *Buğda kəndisi. Un kəndisi. Bir kəndi arpa. – Kənd arvadları üçün tedarikünü qurtarırdı: kimisi hazırladığı unu kəndiyə doldurur, kimisi yarmanı kisəyə yığır, kimisi .. kudu və balqabaqları gizlədirdi. M.İbrahimov.*

KƏNDİ² *köhn.* bax **öz**. *Olsa məhəublərin eşqi cəhənnəm səbəbi; Hur-qılmanı qalır kəndisinə rizvanın. Füzuli. *Qoy bərkünü kəc qaşının üstündə, fırlıda; Kəndin kimi bir lotiyi-meydanını görgəc. M.Ə.Sabir. [Zeynal] bir zamanda ki, Novruz səylə getməmişdir, kəndisini aldadıb yazın söyləməsindən məqsədi nə idi? S.Hüseyn.**

KƏNDİR *is.* Kənaf və ya çətənə liflərindən hazırlanan yoğun, ya nazik ip, ümumiyyətlə, ip. *Tay kəndiri yoğun olar, çarıq kəndiri nazik. (Məsəl). [Ayı balalarının] boyunlarına kəndir bağlayıb kəndə gətirirdilər. A.Şaiq. [Murad:] *Canım, .. bir kəndir gətirin, sarıyın əl-ayağını. C.Cabbarlı.**

KƏNDİRBAZ *is.* 1. İp üzərində gəzmək və atılıb-düşməklə cürbəcür oyunlar göstərən adam; canbaz. *Kəndirbazların çıxışı. – Qız uşağını özbaşına buraxsan, .. kəndirbaza ələ getmək istər. M.S.Ordubadi. [Rəqslərin] *ahəngi altında oynayana və atılıb-düşənə rüstiimbaz və ya kəndirbaz deyirlər. H.Sarabski.**

// Bu cür ip üstündə nömrələr göstərən sirk artisti; akrobat.

2. *məc.* Hoqqabaz, oyunbaz. [Əhməd:] *Nədən ötrü məni axtarırsan, ay hiyləbaz, kəndirbaz, oyunbaz, kəkilbaz?* N.Vəzirov. [İsmayıl:] *..Əntəzadə bir maarif işçisi deyil, xalisə bir kəndirbazdır.* Mir Cəlal.

KƏNDİRBAZLIQ *is.* 1. Kəndirbazın peşəsi, sənəti, məşğuliyəti; akrobatlıq, canbazlıq.

2. *məc.* Hoqqabazlıq, oyunbazlıq. [Kərbəlayı Qulam:] *..Allaha şükür, bir-birimizi yaxşı tanıyırsınız, kəndirbazlıq nə lazım, atam?* N.Vəzirov. □ **Kəndirbazlıq etmək (çıxarmaq)** – oyunbazlıq etmək, hoqqabazlıq etmək. *Bəs bu Nemətullayev burada nə kəndirbazlıq çıxardır?* S.Rəhimov.

KƏNDİRQAYIŞ *sif.* Bərk, möhkəm. □ **Kəndirqayış kimi** – bərk-bərk. *Qırsaqqız Xoca Əzizi elə tutdu, elə tutdu ki, kəndirqayış kimi.* “Koroğlu”. **Kəndirqayış olmaq** – tutub (yapışib) buraxmamaq. *..Oğlan oldu kəndirqayış, qızdan əl çəkmədi ki, çəkmədi.* (Nağıl).

KƏNDİSTAN *is.* 1. Kənd, kənd yeri. [Vaqif:] *Xeyr, yanıldınız, ona dil verən; Kəndistan yeridir, bəli, kəndistan.* S.Vurğun. [Hacı Rəsul:] *Belə də səs, belə də məlahət olarmı? Düşünürsən ki, [Əntiqə] bəşər cinsi deyil nədi, özü də kəndistan yerində.* Mir Cəlal. *..Daima qardaşdır Bakı kəndistan.* Z.Xəlil.

2. Kənd əhli, kəndlilər. [Nizami:] *Mən istəyirəm ki, min il bundan sonra da bir nəfər Gəncə üsyanının tarixini oxuduğu zaman desin ki, “üsyan olduqca ağıllı, düşüncəli və tədbirli bir surətdə təşkil edilmiş üsyan idi. Orada yalnız şəhər xalqı deyil, bütün kəndistan da iştirak etmişdi”.* M.S.Ordubadı.

KƏNDİSTANLI *is.* köhn. Kəndistanda yaşayan adam; kəndli. [Şahbøy:] *Biz ki kəndistanlıyıq..* Ə.Əbüllhəsən.

KƏND-KƏSƏK *top. dan.* Kənd və ona yapışmış yer. *Kənd-kəsəyə bələd olmaq.* – [Hacı Bayram:] *Bəy deyiləm, rəiyyətim yox, kənd-kəsəyim yox.* Ə.Haqverdiyev. [Məhərrəm bəy:] *..Kənd-kəsəyi dolandıra bilmirəm.* S.S.Axundov. *Kəndə-kəsəkdə başıpaçaqlı qalmayıb, hamısını yığıblar.* Çəmənzəminli.

KƏNDLİ *is.* 1. Kənddə yaşayan və əsas peşəsi kənd təsərrüfatı olan adam; kənd əhli,

kəndçi. *Ceyranın əri Eldar adlı kəndli bir gənc imiş.* S.Hüseyn. [Nizami] *..qoca kəndlinin şum kənarında açdığı süfrə başında nahar edirdi.* Ə.Məmmədخانli. □ **Təhkimli kəndli** – bax **təhkimli**.

2. Bir kənddən olan adamlardan hər biri; yerli. *Mənim kəndlim.* *Öz kəndlimdir.* – [Rəşid:] *Qurbanqulunun atası və babası bizim kəndli olmuşlardır.* T.Ş.Simurq.

KƏNDLİ-KƏSƏKLİ *top. dan.* Kəndli.

KƏNDLİ-KÜTLÜ *top.* Keçmişdə bəzən kəndliyə, kəndlilərə ikrahla, saymazayana verilən ad. [Əminə Dürdanəyev:] *Səndən ol saydı, çoxdan bu dövləti paylamışdın kəndli-kütlüyə..* Ə.Əbüllhəsən.

KƏNDLİLİK *is.* Kəndli peşəsi, işi; əkinçilik. *Bu zaman Cəlil istəyirdi ki, bu yeri satıb özü üçün bir dükən açsın və canını kəndlilikdən qurtarsın.* İ.Musabəyov.

KƏNDSAYAĞI *sif.* və *zərf.* Kənd tipində, kənd tərzində, kənd qaydası ilə, kənddə olduğu kimi. *Kəndsayağı ev.* – *Kəndsayağı bəzənmiş evdə həmin adamla ev sahibi söhbət edirdi.* Q.İlkin.

KƏNDYANI *sif.* Kəndin yaxınlığında olan, kəndin yanında yerləşən. *Kəndyanı otaq.*

KƏNƏK *sif.* 1. Ləpəsi çətin çıxan. *Kənək qoz.*

2. *məc.* Çətinliklə başa gələn, həyata keçən. *Kənək iş.* – *Yazıb pozduğum və şagird dəftərindən qopardığım vərəqlər stol üstündə qalaqlanmışdı və nəhayət işıq ucu görünmüşdü, kənək tənliyən kor dünyünü açılmışdı..* Ə.Məmmədخانli.

3. *məc.* Əlindən yaxşılıq gəlməyən, çətinliklə bir iş düzəldən; tərs, inad, inadkar, inadçı. *Kənək adam.* – *Uçan bir quş kənəkdir; İşi tamam kələkdir; Dəyirmanı can verər; Xırmana da gərəkdir.* (Bayatı).

KƏNƏKLİK *is.* 1. Ləpəsi çətin çıxan qoz və s.-nin keyfiyyəti.

2. Kənək adamın xasiyyəti; tərslik, inadkarlıq, inadçılıq. *Kənəklik etmək.*

KƏNGİZ *is. bot.* Kökü yanacaq kimi işlədilən, qış otlarlarında yayılan bitki növü. *Camaatın içindən bir dəstə dilmancın yanına yeriyib başladılar and içməyə ki, Məhəmmədəli kətdə deyil, gedib, çöldən kəngiz gətirib satsın.* C.Məmmədquluzadə.

KƏNGİZLİK *is.* Kəngiz çox olan yer, kəngiz bitən yer, sahə.

KƏNİZ *is.* [*fars.*] *köhn.* 1. Xidmətçi qız, qulluqçu. *Evin kənizi.* – *Bir gün Mehriban Soltanın kənzilərinə xəbər gəldi ki, filan küçəyə bir bazirgan gəlib.* “Lətif şah”. [Hacı Kamyab:] *Xan, mən sizin kəntərin nökrə-nizəm, qızım da kənzinizdir.* Ə.Haqqverdiyev. [Yetər:] *Mən ölənəcən Dilbər xanımın kənzizyəm, kənizi.* N.Vəzirov. // Qədimdə: kölə kimi bağışlanan qız (qadın), qul qız (qadın); cariyə. *Çaydır, dənizdir; Quldur, kənzidir; Balam hər nədir; Mənə əzizdir.* (Bayatı). *Taxtın iki tərəfində xəlifənin iki nəfər sevimli kənizi durub xəlifəyə yelpik çəkirdilər.* M.S.Ordubadı. *Şairin qəzəllərinə məftun olmuş Dərbənd əmiri onu bu xaraba kənddən öz sarayına dəvət edir və ən gözəl kənzini ona hədiyyə göndərir.* Ə.Məmmədخانlı.

KƏNİZLİK *is.* *köhn.* 1. Qulluqçuluq. [Günay:] *Qoy qismətim qürbətə kənzilik olsun, amma Barsisim, körpə quzum ac qalmasın, böyüsün boya-başə çatsın.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Qədimdə: satılan və ya bağışlanan qızın ya qadının vəziyyəti; cariyəlik. *Kənzlikdən azad etmək.*

KƏNKAN *bax kankan.* *Bir az keçdi, bir neçə kömürçü, kənkən göründü.* Çəmənçəminli. [Suraxanskinin] *oxumağı da quyu dibindəki kənkən səsinə oxşayırdı.* Ə.Haqqverdiyev. *Əzablar içində bağı qan oldu; Çox gəzib axırda o, kənkən oldu.* M.Rahim.

KƏPƏK *is.* 1. Un ələndiyi zaman ələk üstündə qalan buğda və s.-nin qabıq qırıntıları. *Arpaya qatsan at yeməz; Kəpəyə qatsan it yeməz.* (Ata. sözü).

2. Ağac, taxta mişarlandığı zaman tökülən xırda ovuntu. *Söz nədan dilində qəpiyə dəyməz; Dəyməz, su üzündə köpiyə dəyməz; Dəyməz, heç bir ovuc kəpəyə dəyməz.* M.Araz.

3. Başda və heyvan tüklərinin dibində əmələ gələn qovaq. *Başında kəpək olmaq.*

4. *Bax kövrək* 1–ci mənada. *Kəpək alma.* *Kəpək heyva.*

KƏPƏKLƏMƏ “Kəpəkləmək” dən *f.is.*

KƏPƏKLƏMƏK *f.* Kəpək vurmaq, kəpək qatmaq. *Samanı kəpəkləmək.*

KƏPƏKLƏNMƏ “Kəpəklənmək” dən *f.is.*

KƏPƏKLƏNMƏK *f.* 1. Kəpək əmələ gəlmək, qabıq vermək. *Başı kəpəklənir.*

2. Kəpək kimi boş olmaq. *Heyvalar kəpəklənmişdir.*

KƏPƏKLİ *sif.* 1. Kəpəyi olan, ələnməmiş. // Çoxlu kəpəyi olan. *Kəpəkli un.*

2. Başında və tüklərinin dibində kəpək, qovaq olan. *Kəpəkli baş.*

3. Kövrək, kəpək kimi boş olan. *Kəpəkli alma.*

KƏPƏKLİLİK *is.* Kəpəyi olan un və s.-nin keyfiyyəti; kəpəyi olma. *Unun kəpəklilik dərcəsi.*

KƏPƏNƏK *is.* Bədən və qanadları toz kimi incə pullarla və cürbəcür rənglərlə bəzənmiş dördqanadlı böcək. *..Bir gözəl kəpənək gəlib Ağca xanımın oturduğu skamyanın üstünə qondu.* S.S.Axundov. *..Quşların bir paraları oxumaqda, o biri paraları uçub özləri üçün yem gəzməkdə və kəpənəklər çiçəklərin başına qonmaqda idilər.* A.Divanbəyöglü. *Dünya bahar, ömrün yolu gül-çiçək; Uçur güldən-güllə, qonur kəpənək.* R.Rza. // Pərvanə.

KƏPƏNƏKVARI *sif.* Kəpənək şəklində olan, görünüşcə kəpənəyə oxşar, kəpənək kimi. *Kəpənəkvari bant.*

KƏPƏNG *is.* Zirzəmi qapısı, altıdan yuxarı açılan qapı; lyuk. *Zirzəmi kəpəngi.*

KƏPİTKƏ *is.* *xüs.* [rus. “конопатить” sözündən] Deşikləri, araları tutmaq üçün (əsasən gəmidə) işlədilən kəndir və s. lifləri.

KƏPİTKƏLƏMƏ “Kəpitkələmək” dən *f.is.*

KƏPİTKƏLƏMƏK *f.* *xüs. dan.* Kəpitkə ilə qaramaq, kəpitkə tixamaq (*bax kəpitkə*). Deşikləri kəpitkələmək.

KƏPİTKƏLƏNMƏ “Kəpitkələnmək” dən *f.is.*

KƏPİTKƏLƏNMƏK *məch. xüs. dan.* Kəpitkə ilə qarpanmaq, kəpitkə ilə tixanmaq, bərkidilmək (*bax kəpitkə*).

KƏRAHƏT *is.* [ər.] İyrənmə; nifrət hissi, xoşa gəlməmə; ikrah.

KƏRAHƏTLİ *sif.* İyrəndirici, nifrət doğuran, ikrahlı.

KƏRAMƏT *is.* [ər.] 1. Alicənablıq, xeyirxahlıq, mərhəmət, səxavət, lütfkarlıq. *..Bəl-kə ağanın fəzilətinin kəramət və mərhəmətindən mənim həmişəhərliklərim bibəhrə qal-*

masınlar. C.Məmmədquluzadə. **Kəramət etmək (qılmaq, buyurmaq) köhn.** – lütf etmək, bağışlamaq, vermək. [Pəri xanım Vəzirə:] *Allah sənə, qızım Şölə xanımdan bir oğlan kəramət eləsin.* M.F.Axundzadə. **Kəramətə gəlmək** – saxavətə gəlmək, əli-açıqlıq göstərmək; lütf etmək.

2. *köhn.* Müsəlmanların təsəvvürünə görə, övliyalardan, Allahdan və b. müqəddəslərdən sadir olan bəzi xariqülədə işlər, ecazkar qüvvə, möcüzələr. *Pir mənimdir, kəramətini bilirəm.* (Ata. sözü). *Ağlamaq möminin əlamətidir; Nəbinin dininin xoş adətidir; Əgər bilsən haqqın kəramətidir; Ta gedincə nuri bəsər ağlarsan!* M.V.Vidadi. [Xortdan:] *Bu pirin kəramətinin nədən ibarət olduğu adından anlaşıdır.* Ə.Həqverdiyev.

KƏRAMƏTLİ *sif.* 1. Kəramət sahibi, kəraməti olan; mərhəmətli, xeyirxah, lütfkar.

2. *köhn.* Möcüzəli, ecazkar. *O vaxtdan mənim ağzım olub kəramətli.* “M.N.lətif.” *Sultanlara, xaqanlara baş əyməyənlə; Dərviş kəramətli qələndər yenə varmı?* Ə.Vahid.

KƏRAMƏTLİLİK *is.* Kəramət sahibi olma; mərhəmətlilik, xeyirxahlıq, lütfkarlıq.

KƏRBƏLAYI *is.* [İraqda imam Əlinin qəbri olan Kərbəla şəhərinin adından] *din.* Həmin şəhərə gedib müqəddəs yerləri ziyarət edən adama verilən ad. *Möhtərəm adamlara kərbəlayı, məşədi, hacı, xozeyin, fəqət ən böyük adama bu məhəllədə əmi deyirdilər.* N.Nərimanov. [Şofer:] *Keçmişdə asan yollarla müftə pul qazanan hacılar, kərbəlayılar çox idi.* M.Rzaquluzadə.

KƏRÇƏ bax **kəre².** *Kərçə qoyun.*

KƏRDƏ bax **kərdi¹.** *Kərdədə, mərzdə nanə; Yaman göz odda yanə.* (Ata. sözü).

KƏRDİ¹ *is.* Lək. *İki kərdi soğan əkmək. Kərdiləri sulamaq.* – *Tank şumlayan həyətlərin kərdisində; Öz yemini; Külə dönmüş pərdisində; Yuvasını itiribdir.* M.Araz. *Bu baxçada aş tərəsi əkərdik; Hey su açıb kərdiyə göz dikərdik.* Şəhriyar.

KƏRDİ² *is. bot.* Şaftalı növü.

KƏRDİYAR *məh.* 1. *is.* Arpa ilə buğda qarışığı. *Arabadakı kərdiyar taxıl onların üzərinə səpələndi.* S.Rəhimov. [Qarı:] *Təzə buğdanı paylamayıblar, qabağında ölüm! Bu, bildirki kərdiyardı.* M.Hüseyn.

2. *sif. mənasında.* Dağınıq, çalpaşiq, dolaşiq. *Kərdiyar iş. Kərdiyar söz.*

KƏRƏ¹ *is.* Nəhrədən yeni çıxmış, əridilməmiş yağ; şit yağ. *Camış kərəsi. İnək kərəsi.* – *Mal mənimdir, belə yeyirəm; Əritmirəm, kərə yeyirəm.* (Ata. sözü). *Buyur zəhmət çək, atından düş yərə; Varımızdır qımız, çörək, bal, kərə.* A.Səhhət. *Qızxanım nənə süfrəyə kərə, qoyun qatığı və təzə pendir qoydu.* İ.Əfəndiyev.

KƏRƏ² *sif.* 1. Qulaqları çox qısa, dımıq, kərçə (qoyun haqqında). *Bu anda [Səmədin] gözü başqa bir kəndlinin sağdığı kərə qoyuna sataşdı.* M.Hüseyn.

2. *kin.* Başı qırxılmış (adam haqqında). *Kərə oğlan.*

KƏRƏ³ *zərf [ər.] Dəfə. İki kərə iki elər dörd. Adama neçə kərə deyərlər. İki kərə getmək. Bir kərə görmək.* – *Adam adamı bir kərə aldadar.* (Ata. sözü). [Müəllim:] *Mən sizə bir kərə də demişdim ki, bizim yollarımız başqa-başqadır.* S.Hüseyn. □ **Bir kərə** – heç. *Görmədik dünyada bir kərə ağ gün; Ciyərimiz yara, sinəmiz düğün!* H.K.Sanlı.

KƏRƏCİ *is.* Bir neçə adamlıq dorlu qayıq. *Gəmi, qayıq, kərəci də, kolaz da; Məni heç vaxt incitməmiş bir az da.* A.Səhhət. *Gecənin qaranlığı şərisində Lənkrud çayı ilə aşağı doğru axan kərəcidə .. oturub dalğın və mükəddər bir halda düşünürdüm.* S.Hüseyn.

KƏRƏCİVAN *is. məh.* Kərəci sürən, kərəcidə işləyən adam; qayıqçı.

KƏRƏCİVANLIQ *is. məh.* Kərəcivanın işi, peşəsi, məşğuliyəti; qayıqçılıq. *Sarıköynək özünü suya atırsa da öldürə bilməyir. Onu, kərəcivanlıq edən indiki əri ölümdən xilas edir.* S.Hüseyn.

KƏRƏM¹ *is. [ər.] köhn.* Lütf, mərhəmət, inayət. *Kərəm eyləmək.* – [Ağa Heydər:] *Xudaya, şükür kərəminə! Balalarım, gəlin sizi bağrıma basım.* N.Vəzirov. □ **Kərəm et (qıl)** (yalvarış yaxud nəzakət bildirən əski ifadə) – 1) mərhəmət et, rəhm göstər, lütf et. *Saqi, kərəm eylə, cam gəzdir; Tutma qədəhi, müdam gəzdir!* Füzuli. *Ey gözəllər şahı, kərəm et mana; Baxmagılan hərgiz əğyardan yana.* M.P.Vaqif; 2) verin, ödəyin. [Məstəli şah:] *Xanım, divlərin əlmuzdunu, ənamını kərəm edin!* M.F.Axundzadə. **Kərəm sahibi (əhli)**

köhn. – lütfkar, rəhmdil, mərhəmətli, insafli, alicənab adam haqqında. *Sahibi-zərdə kərəm yoxdur, kərəm əhlində zər; İşlənən işlərdə əhkamü ləyaqət görmədim.* M.P.Vaqif.

KƏRƏM² “Kərə³” sözünün canlı danışıq dilində işlənən yanlış forması. [Sərçə] üç *kərəm balasın suva basıb, alıb tazadan dimdiyinə apardı.* (Nağıl). [Böyükxanım:] *Bir kərəm sənin yanında üzüaçıq dayanmışammi, səsimi eşitmisənmi?* C.Cabbarlı.

KƏRƏMİ *is. mus.* Azərbaycan aşiq havalarınun birinin adı. *Balabañçı genə durub gəlir Aşiq Cəfərin yanına, Aşiq Cəfər kərəmi oxuyur.* Ə.Haqverdiyev.

KƏRƏMLİ *sif.* Mərhəmətli, lütfkar, insafli, rəhmli. *Könül qəmgin, ürək dərdli, və-rəmli; Səni gördüm səxavətli, kərəmli.* Aşiq Ələsgər. *Kərəmli padşah, rəhm eylə mana; Al mənim könlümü, yetir canana.* Aşiq Rəcəb.

KƏRƏMLİLİK *is.* Lütfkarlıq, mərhəmətlik, alicənablıq.

KƏRƏMSİZ *sif.* İnsafsız, mərhəmətsiz, rəhmsiz. *Səxavət olmayan kədə şücaət feli nadirdir; Kərəmsiz kimsəni hər yerdə gördüm, bihünər gördüm.* M.V.Vidadi.

KƏRƏN *is. məh.* Yonulmamış yoğun ağac, dirək, iri kötük. *Evin kərəni sınımışdır. – El yığılsa, kərən sındırar.* (Ata. sözü). *El bir olsa dağ oynadar yerindən; Söz bir olsa zərbi kərən sındırar.* A.Tufarqanlı. *Kərəni, pərdəsi hörümçək toru; Deyirlər, kasıbın bilinməz goru.* S.Vurğun. □ **Kərənə dönmək** – şişmək. *Ayağı kərənə dönübdür.*

KƏRƏNAY *is. [fars.] köhn.* 1. Nəfəslə çalınan uzun boru şəklində qədim musiqi aləti (adətən təntənələrdə, qələbə bayramlarında çalınardı). *Kərənayı-şadiyanə başlandı çalınmağa.* M.F.Axundzadə. *Vəliəhd atın üstünə qalxdığı zaman yüzlərcə təbil, kərənaya və şeyurlar səsləndi.* M.S.Ordubadi.

2. Hislik, dudkeş.

KƏRƏNAYXANA *is. [fars.] köhn.* Kərənayların birdən çalması. *Günəş Həməl bür-cünə yaxınlaşdığı dəqiqədə .. vurulan kərənaya Novruz bayramı mərasiminin başlandığını xəbər verdi.* M.S.Ordubadi.

KƏRƏNTİ bax **dəryaz.** ..*Merac yenə də kərəntini götürüb ot çalmağa başladı.* Ə.Vəliyev. [Şamxal] *kərəntini çiyinə alıb,*

pəncərəsi Kürə baxan evlərinin qənşərindəki cığırta asta-asta yuxarı qalxdı. İ.Şıxlı.

KƏRƏNTİÇİ *is.* Kərənti ilə ot çalan adam; dəryazçı.

KƏRƏNTİÇİLİK *is.* Kərəntiçinin işi, peşəsi; dəryazçılıq.

KƏRƏNTİLƏMƏ “Kərəntiləmək” dən *f.is.*

KƏRƏNTİLƏMƏK bax **dəryazlamaq.**

KƏRƏNTİLƏNMƏ “Kərəntilənmək” dən *f.is.*

KƏRƏNTİLƏNMƏK bax **dəryazlanmaq.**

KƏRƏNTİLİK *is.* Hər dəfədə kərəntinin ağzına gələn miqdar (adətən saylarla). *Bir kərəntilik ot.*

KƏRƏSKƏ *is. k.t.* 1. Qoyun damının bir tərəfində quzular üçün ayrılmış yer. *Qamışdan düzəldilmiş kərəskə.*

2. Bax **arxac.**

KƏRƏVİZ *is. bot.* Çətirçəklilər fəsiləsindən 1-2 illik ot-bitki. *İki dəstə kərəviz. Xörəyə kərəviz doğramaq.*

KƏRƏYAĞI bax **kərə¹.**

KƏRGƏDAN *is. [fars.] zool.* Başının qabaq tərəfində bir, ya iki buynuzu olan. Asiyada və Cənub-Şərqi Asiyada yaşayan otyeyən, məməli iri heyvan. *Bir keçi qaçıban qurtulsa qurddan; Baxar buynuzuna kərgədan olu. “Koroğlu”. El kömək duranda qula, yoxsula; Onu şir, kərgədan, fil yıxa bilməz.* Aşiq Şəmşir.

KƏRİM *sif. [ər.]* Kərəm və səxavət sahibi, lütf və ehsan sahibi, inayətkar; kərəmli, mərhəmətli (çox vaxt Allaha verilən sifətlərdən biri kimi). *Ahla-vayla çıxar kasıbın canı; Öləncən deyər: – Allah kərimdir.* (Ata. sözü). *Dəmirçioğlu hey çağırdı kərimi; Dost yolunda qoymuş idim sərimi. “Koroğlu”.*

KƏRİMLİK *is.* Lütfkarlıq, inayətkarlıq; lütf, kərəm, inayət. [Güllü:] *İndi sən acından ölməklə Allah kərimlikdən düşəcəksən?* Ə.Haqverdiyev.

KƏRİŞKƏ *is.* İçi dəlik ağaca geydirilən, ensiz, yastı, gödək, iti polad tiyəsi olan dülgər aləti.

KƏRKƏS *is. zool.* Şirin sularla yaşayan, diri bala doğan balıq.

KƏRKƏS *is. [fars.] zool.* bax **keçələkərkəs.** *Qara kərkəs. Leş kərkəsi. Ağbaş kərkəs.* – [Səfər:] *Ancaq arabir havada nəş arzu-*

sunda gəzən kərəkəslərdən savay bir canlı görünür. Ə.Haqverdiyev.

KƏRKİ *is.* Aşağı çevrilmiş enli tiyəsi olan uzunsaplı, yonucu (kəsic) alət. *Kərki ağacı yastısına yonar, balta dikinə.* (Məsəl). *Kərki olub öz tərəfinə yonma; Ərrə ol, iki tərəfə yon.* (Ata. sözü). *Əlisa .. yarıehtiyatla hər-lənib qazmadüsər, bel, balta, kərki, mişar və qeyri karastı toplanmış anbara girdi.* S.Rəhimov. // *Kərkiyə oxşayan şey haqqında.* [Soldatın] *tükləri qarışıq, sallaq idi, bunların arasından kiçik kərki çənəsi güclə gözə də-yirdi.* Ə.Əbülhəsən.

KƏRKİLƏMƏ “Kərkiləmək”dən *f. is.*

KƏRKİLƏMƏK *f.* Kərki ilə yonmaq. *Tax-tanı kərkiləmək. Ağacı kərkiləmək.*

KƏRKİLƏNMƏ “Kərkilənmək”dən *f. is.*

KƏRKİLƏNMƏK *məc.* Kərki ilə yonulmaq. *Ağac kərkilənmişdir.*

KƏRKİNCƏK *is. zool.* Kiçik şahin; tər lan, qızılquş.

KƏRMƏ bax **gərmə**². [Kəndlilər] *qorxu-larından uşaqları kərmə qalaqlarının içində gizlədib .. deyiblər ki, bizim kənddə heç qə-dimdən uşaq olmaz.* C.Məmmədquluzadə. *Şeylərin bir qismini samana və kərməyə, bir hissəsini yağa və pendirə dəyişdik.* Ə.Vəliyev.

KƏRPİC *is.* Düzbucaq şəklində qəliblənməmiş (bişmiş və ya çiy) gildən hazırlanan tikinti materialı. *Kərpic istehsalı. Kərpic kəs-mək. Çiy kərpic. Bişmiş kərpic. Qırmızı kərpic.* – *Bu qala bizim olaydı; Kərpici qızıl olaydı; Yara qonaq gedəndə; Gecələr uzun olaydı.* (Bayatı). [Yolçu] *şəhər yolundan dənərək kərpic zavoduna yol alır.* Mir Cəlal. // *Kərpicdən tikilmiş, kərpic döşənmiş. Kərpic ev. Kərpic döşəmə. Kərpic divar.* – *İmran kişi atını ağaca bağlayıb, kərpic cığırla kolxoz idarəsinə yanaşdı.* M.Hüseyn. // *dan.* Kərpic şəklində olan, kərpicə oxşayan. *Kərpic çörək.*

KƏRPİCARASI *sif.* Tikintidə kərpiclərin arasında olan. *Kərpicarası boşluq. Kərpica-rası məsafə.*

KƏRPİCATAN *is.* Tikintidə aşağıdan yuxarıya (bənnaya) kərpic verən (atan) fəhlə; kərpicverən, kərpicçi.

KƏRPİCBAĞLAMA *is. xüs.* Tikinti işində kərpicləri düzmə üsulu.

KƏRPİCÇİ *is.* 1. Kərpic kəsməklə məşğul olan adam.

2. Bax **kərpicatan**.

KƏRPİCÇİLİK *is.* Kərpicçinin sənəti, işi, peşəsi. *Kərpicçilik etmək.*

KƏRPİCXANA *is.* Kərpic hazırlanan, kəsilən yer; kərpic karxanası.

KƏRPİCİ *sif.* 1. Bişmiş kərpic rəngində olan; qırmızı. *Kərpici parça. Kərpici maşın. Kərpici şal.* – *Qırıq pəncərələrinin hərəsinin yanında bir dəmir çarpayı qoyulmuş, üstü qırmızı kərpici adyallarla örtülmüşdü.* M.İbrahimov.

2. Kərpic şəklində olan; dama-dama. *Aslan .. kərpici dəftərdə süpürgə tüklü bir dəvə .. və bir göyçək dəvə balası çəkdi..* S.Rəhimov. *Şəhərin bütün küçələri ya asfaltla, ya da kərpici qara daşlarla döşənmişdir.* M.İbrahimov.

KƏRPİCKƏSƏN *sif.* Gildən qəlib vasitəsilə kərpic kəsən, hazırlayan. *Kərpickəsən fəhlə.* – *Nazim çıxıb jikirlərini dedi, kərpickəsən maşının modelini, hərəkət cədvəlini də gətirib göstərdi.* Mir Cəlal. // *İs. mənə-sində. Təbib də, alim də, kərpickəsən də; Qəlbində yaşadır o böyük günü.* S.Vurğun.

KƏRPİCQRUDAN *sif.* Kərpiclərin quruldması üçün hazırlanmış (bina, tikinti). *Kərpicqurudan anbar.*

KƏRPİCLİ *sif.* Kərpicdən tikilmiş, ya kərpic döşənmiş. *Kərpicli küçə.* – *Qara çiy kərpicli binanın üst balkonunda Həcər aynalını bir parça ağ əsgə ilə silib təmizləyirdi..* S.Rəhimov.

KƏRPİCVERƏN bax **kərpicatan**.

KƏRRAT [ər. “kərrə” söz cəmi] *köhn.:* **kərrat ilə** – dəfələrlə. *Şəhərin böyükkləri və başbilənləri kərrat ilə biçərə əhalini məsləhət və məşvərətə toplayırlar.* F.Köçərli. [Bahadır] *ixtiyarsız Yusifi qucaqladı, sonra Sonanın əllərini tutub kərrat ilə öpdü.* N.Nərimanov. *Sübhənverdizadə yazdığı kərrat ilə oxudu və son dərəcədə bəyandı.* S.Rəhimov.

KƏRRƏ [ər.] bax **kərrə**³. *Bir kərrə dü-şəndə xəbər al badi-səbadan; Saçın havəsi gör ki, məni saldı nə halə.* M.P.Vaqif. [Gülçöhrə:] *Bəs sən məni bir kərrə görməklə xoşladın? Ü.Hacıbəyov.* [Həmzə:] *Adə, bir kərrə de, qız razıdır, vəssalam!* C.Cabbarlı.

KƏRT *is.* Ağac parçasının iki yoğun yeri arasında çuxur, ya qazılmış nazik yer.

KƏRTƏNKƏLƏ *is. zool.* Uzunsov bədənli, uzun quyruqlu, üstü sərt pulcuqlarla örtülü, iki cüt qısa və zəif ayağı olan sürünən heyvan. *Orta məktəbin zoologiya kursunda sürünənlər bəhsində kərtənkələ, ilan, tısbağa və timsahlar haqqında qısa məlumat verilir.* C.Cəbrayılbəyli. // *məc.* Aciz, əlsiz-qolsuz adam haqqında. [Elxan:] *Aqşin, Aqşin, unutma ki, mən udula biləcəm bir kərtənkələ deyiləm.* C.Cabbarlı. *Molla dayı! Oğluma bax sən hələ; Gör nə deyir bircə bu kərtənkələ.* Ə.Nəzmi. // *məc.* Hiyləbaz, əl altından iş gören adam haqqında. *İlana ağı verən kərtənkələ.* (Məsəl). [Nüşabə:] *Ey kərtənkələ, gəl hiyləni burax! Gözünü gizləmə, üzümə dik bax!* A.Şaiq. [Rüstəm:] *Hara gedirəm, bu kərtənkələ [Qoşatxan] qabağıma çıxır.* M.İbrahimov.

KƏRTİK *is.* Kəsicisi alətlə ağacda, taxtada və s.-də açılan diş, çərtik, nişan.

KƏRTİLMƏ “Kərtilmək”dən *f.is.*

KƏRTİLMƏK *məcl.* Üzərində kəsicisi alətlə kərtik açılmaq. *Şalban kərtildi.*

KƏRTLƏMƏ “Kərtləmək”dən *f.is.*

KƏRTLƏMƏK *bax kərtmək¹.*

KƏRTLƏNMƏ “Kərtlənmək”dən *f.is.*

KƏRTLƏNMƏK *bax kərtilmək.*

KƏRTMƏ “Kərtmək”dən *f.is.*

KƏRTMƏK¹ *f.* Kərt, kərtik açmaq. *Ağacı kərtmək* (ağaca kərt vurmaq, diş-oyuq açmaq).

KƏRTMƏK² *is.* Kir, pasaq, çirk, qartmaq.

KƏS *əvəz.* [fars.] Şəxs, adam, kimsə. *Səxavət olmayan kəsədi şücaət feli nadirdir; Kərəmsiz kimsəni hər yerdə gördüm, bihünər gördüm.* M.V.Vidadi. *O kəsləri deyib gəlmişəm ki, mənim söhbətimi xoşlayıb, bəzi bəhanələr ilə məndən qaçıb gedirlər..* C.Məmmədquluzadə. [Məstur:] *Yad kəsə bağlıdır bütün yollar; Buna, zənnimcə, bircə tədbir var.* A.Şaiq. □ **Bir kəs** – bir adam, kimsə. [Leyla:] *Bir kəsım varsa mənim; Harun, yenə sənsən və sən.* Ü.Hacıbəyov. [Leyla xanım:] *Bir kəs yoxdur, qardaş, təkəm..* N.Vəzirov. [Hacı:] *Baxdım, yox idi yaxında bir kəs; Gəldi qulağıma bir həzin səs.* C.Cabbarlı. **Heç kəs** – kimsə, heç kim, bir nəfər də, bir adam da. *Otaqda heç kəs yoxdur. Küçələrdə heç kəs yox idi. Heç kəsə bir söz*

demə. – [Hacı Murad:] *..Heç kəsi buraya qoymazsan.* S.S.Axundov. *Nə qədər ki, Cavahir atasının evində idi, heç kəs bunun işini təqdir etməyirdi.* T.Ş.Simurq. **Hər kəs** – 1) hər bir adam, hər biri, hər şəxs. *Hər kəsədən bacarığına görə, hər kəsə tələbinə görə.* // Hamı. *Oğul atasının təbiətini hər kəsədən yaxşı bilirdi.* S.Rəhimov; 2) kim, hər kim. *Xalq ilə hər kəs necə rəftar edər; Haqq onu ol dərdə giriftar edər.* A.Səhhət. *Hər kəs baxıb həqiqətdə, əncir ağacının dibində şamın yandığını görürdü..* Ə.Haqverdiyev.

KƏSAD *bax kasad.*

KƏSAFƏT *is.* [ər.] 1. Natəmizlik, çirkinlik, kirlilik; çirk. [Səlim:] [Zeynalın] *çamur və kəsafətini yumaq üçün bir neçə vedrə su lazımdır.* S.Hüseyn.

2. **Bax kəsiflik.**

KƏSAFƏTLİ *sif.* Çirkli, kirlil. *Dükən ol-duqca hisli, kirlil, kəsafətli idi, burada nəfəs almaq belə mümkün deyildi.* M.S.Ordubadı. [Qonağın] *kəsafətli boynu və yaxası nəzərdiqəti cəlb edirdi.* S.Hüseyn.

KƏSALƏT *is.* [ər.] Fəaliyyətsizlik, hərə-kətsizlik; ölgünlük, süstlük, əzginlik, kefsizlik. *Çox yatmaq kəsəlat gətirər.* (Ata. sözü). *Bu nə heyvət, bu nə xəcələtdir; Səndə, axır, bu nə kəsələtdir?* S.Ə.Şirvani. *Nə kəsələtlə iş görürsən sən; Niyə bunca ağır hörürsən sən?* M.Ə.Sabir. *Dağıldı qəmləri, üzləri güldü; Bayağkı kəsəlat tamam töküldü.* H.K.Sanlı.

□ **Kəsəlat basmaq** – ağırlaşmaq, süstləşmək, tənbellik basmaq. *Hacı Mirzə Əhməd ağadan ayrılardan sonra məni bir kəsəlat basıb, daha cənnəti sayahət etmək həvəsindən düşdüm.* Ə.Haqverdiyev.

KƏSALƏTLİ *sif.* Ölgün, süst, kədərli, soyuq. *Məclisimiz çox kəsəlatli və kədərli dir, – dedi.* M.S.Ordubadı. *Uryadnik Qulu .. kəsəlatli gözlərini Zeynal bəyə döndərdi.. Çəmənzəminli.*

KƏSALƏTLİLİK *is.* Ölgünlük, süstlük, soyuqluq.

KƏSB *is.* [ər.] 1. Çalışıb qazanma və bunun nəticəsində əldə edilən qazanc, gəlir. *Atanın kəsbi oğula halaldır.* (Ata. sözü). [Tarverdi:] *Belə adamlar da var dünyada? Yaxşı, kəsəbiz nədir?* M.F.Axundzadə. *İsmayılöv .. öz kəsbi ilə özünü və ailəsini bir*

növ dolandırır. Ə.Haqverdiyev. □ **Kəsb etmək (qılmaq)** – 1) çalışıb qazanmaq, gəlir götürmək. *Derlər otur evdə, nədim kasibəm; Kəsb eləmzsəm, qazana bilmirəm.* M.Ə.Sabir; 2) əldə etmək, qazanmaq, öyrənmək. *Hər vilayətdə var beş-on məktəb; Edirik kəsb onda elmü ədəb.* S.Ə.Şirvani. *Getdikə Mehman daha artıq iş təcrübəsi kəsb edir, ciddiyətlə işə girişirdi.* S.Rəhimov. *Mehriban üçün həyat yeni böyük bir mənə kəsb etməyə başlayırdı.* H.Seyidbəyli.

2. Bax **kəsbkarlıq**. [Hacı Qara:] *A qardaş, mən dinc, fərəğat, kəsb əhliyəm.* M.F.Axundzadə. *Hansı bir kəsbə yanaşdım ki, yar olsun tale; Sən çıxıb qarşıma, hər ləhzədə oldun mane.* A.Səhhət. [Məşədi Əsgər] *hələ on iki yaşında olduğu halda kəsb üçün Bakıya gəlib, neft gəmilərinin birisində müzdurluğa başlamışdı.* S.Qənizadə. □ **Kəsb etmək köhn.** – yaşamaq üçün bir sənət, peşə, işlə məşğul olmaq. *Kəsb etmədi, cib kəsmək adət etdi; Quldur oldu, ev kəsdi, qarət etdi.* A.Səhhət.

KƏSBKAR *is.* [ər. kəsb və fars. kar] *köhn.* 1. Peşə, sənət, iş, məşğuliyət. *Yenə də xalq torpağından, tarlasından, kəsbkarından ayırmaq lazım gələcəkdir.* M.S.Ordubadı. *Hərənin bir peşəsi, kəsbkarı var.* Mir Cəlal.

2. Kəsbkarlıqla məşğul olan adam; zəhmətkeş, əməkçi.

KƏSBKARLIQ *is.* Yaşamaq üçün pul qazanmaq məqsədilə bir işlə, bir peşə ilə məşğul olma; məşğuliyət, sənət, peşə. *Kəsbkarlıqdan əlin çıxdı, usan! Ər olan yerdə, görüm yox olasan!* M.Ə.Sabir. [Tacir Məcnuna:] *Burax atın cilovunu, yolçapan! Halal kəsbkarlığım oğurluq niyə olur?* Ə.Məmməd-xanlı. □ **Kəsbkarlıq etmək (eləmək)** – yaşamaq üçün bir işlə, bir peşə ilə məşğul olmaq. [Hacı:] *Ay müsəlmanlar, axı bu nə işdir, niyə qoyursunuz kəsbkarlığımızı eləyək?* Mir Cəlal.

KƏSDİRİLMƏ “Kəsdirilmək” dən *f.is.*

KƏSDİRİLMƏK “Kəsdirmək” dən *məch.*

KƏSDİRMƏ “Kəsdirmək” dən *f.is.*

KƏSDİRMƏK 1. *icb.* Başqasına kösmək işi gördürmək. *Şalbanın başını kəsdirmək. Ağacı kəsdirmək. İtin quyruğunu (qulağını) kəsdirmək. Meşəni kəsdirmək. Meynələri kəsdirmək.* – [Səfər bəy:] *Kəsdirəcəyəm qoyunu,*

bişirdəcəyəm kababı. B.Talıblı. [Səkinə Rüstəmə:] *Özün deyirsən ki, stol açacağam, qoyun kəsdirəcəyəm, düyü islatdıracağam.* M.İbrahimov.

2. *f.* Bir yerdə dayanıb gözləmək, dayanıb durmaq, durub əl çəkməmək. *Aslan isə, vaxt keçir, deyə, obaşdan gedib vağzalı kəsdirib oturdu.* C.Cabbarlı. [Zərifə:] *Sabah tezdən maarif şöbəsinin qapısını kəsdirdim.* T.Ş.Simurq. *Nədənsə [Hacı Sultanı] yenə nikbət tutdu. Alacaqlılar qapısını kəsdirdilər.* S.Hüseyn. □ **Yanını kəsdirmək** – birinin yanından əl çəkməmək, daim yanında olmaq. *Xəstənin yanını kəsdirmək.* – [Ağcaqız:] *Şahsənəm düz bir saatdır ki, kəsdirib yanını, ayılmayırsan. “Aşıq Qərib”. [Kərəm:] Kəsdirəydim yastığının yanını; Bir tutaydım kırıpiyinin sanını. “Əsli və Kərəm”. Qulu səhər tezdən mədənin yanını kəsdirmişdi.* A.Şaiq.

3. *icb.* Verməyə qoymamaq, davam etdirməyə mane olmaq, icazə verməmək, saxlamaq. *Təqaüdüni kəsdirmək. Qazı (suyu, işığı) kəsdirmək.*

4. *icb.* Sifarişlə bir şey hazırlatmaq. [Koroğlu:] *Əzəldən bilsəydim sənin halını; Əsrəfidən kəsdirərdim nalını. “Koroğlu”.*

5. *icb.* Biçdirmək. *Paltarlarını kəsdirmək.*

6. *icb.* Çəpərlətmək, hasarlatmaq, aranı çəpər (hasar, bari) ilə böldürmək. *Aramı kəsdirmək.*

7. *f.* Qəti qərara gəlmək; müəyyənləşdirmək. *Ezamiyyəyə getməyi kəsdirdi. – Beləcə aydın bir mühakimədən sonra Qurbanlı öz aləmində Ruhnəvzla evlənməyi kəsdirdi. Çəmənzəminli. // Təxmin etmək, başa düşməyə çalışmaq. İndi o və mən bir-birimizin gözlərinə baxıb, kimin sözə başlayacağını kəsdirmək istəyirdik.* H.Nəzərli.

8. *f. köhn.* Sünnət etdirmək. *Uşağı kəsdirmək.*

♦ **Kəsdirə bilməmək** – müəyyən edə bilməmək, qətiləşdirə bilməmək; təxmin edə bilməmək, qərara gələ bilməmək. *Ulduz bunun nə demək olduğunu, hara düşdüyünü kəsdirə bilmədi.* Ə.Məmməd-xanlı. *Qız .. [Adiləyə] nə cavab verəcəyini, onunla nə tərzdə danışacağını kəsdirə bilmədi.* Q.İlkin.

KƏSƏ 1. *sif.* Ən yaxın, ən qısa. *Kəsə ciğir. – [Qız] cəld taxçadan cunayı yaylığını götür-*

rüb özünü çölə saldı, kəsə yolla meşəyə doğru yüyürməyə başladı. Ə.Məmmədخانlı. Bir azdan zəmilər arası ilə salınmış tozlu kəsə yolda bir yük maşını gördü. Q.İlkin. Dağların başından aşdı piyada; Yolu kəsə getdi, yolu qısaltdı. B.Vahabzadə. □ **Kəsə gəlmək** – kəsə (qısa) yolla gəlmək. *Bu dağdan kəsə gəldi; Yolları kəsə gəldi; Sübhün səsi ucaldı; Ellər də səsa gəldi.* (Mahni).

2. *zərif* Qısa, müxtəsər, yığcam. *Kəsə danışmaq.* – [Hümmət:] *Təbliğət yox, Yusif, sözümə kəsə cavab ver.* B.Bayramov. □ **Kəsə eləmək** – qısaltmaq, qısa eləmək, müxtəsər eləmək. [Şahmar] *ona görə də söhbətini kəsə eləyib, ev sahiblərinin harada olduğunu soruşmaq istədi.* B.Bayramov.

KƏSƏB *is. köhn.* Müxtəlif alətləri qoymaq üçün dəridən və s.-dən düzəldilən, xüsusi gözləri olan qab, alət. *Kərbəlayı Qulu qurtarıb ülgücü belindəki qayıq kəsəbinə qoydu.* Çəmənşəminli.

KƏSƏBƏ *is. [ər.* “kasib” söz cəmi] *köhn.* Zəhmətkeş, fəhlə, peşəkar, sənətkar; ümmiyyətlə, kəsbkarlıqla dolanan adam. *Hər vilayətdə var beş-on kəsəbə; Əlli min seyyidü axund, tələbə.* S.Ə.Şirvani.

KƏSƏBƏLİK *is. köhn.* Fəhləlik, peşəkarlıq, sənətkarlıq, kəsbkarlıq.

KƏSƏK *is.* Quruyub bərkimmiş palçıq yumrusu. *Kəsəkləri əzmək.* – *Kəsək oturub daş üçün ağlayır.* (Ata. sözü). *Ayaqlarım yalın olduğuna görə yolun quru kəsəkləri məni incitdi.* A.Divanbəyöğlu. *Tahirlə yanaşı gədən İmran kişinin ayaqları kəsəklərə dəydikcə elə bil daşa dəyirdi.* M.Hüseyn. □ **Kəsək kimi** – bərk. *Kəsək kimi quru cad çörəyi [Arazı] doyurmadı.* A.Şaiq. *Varlığı daş kimi, kəsək kimi sərt; Bir insan eşqilə gül-məyanlər var.* S.Vurğun.

KƏSƏKDÖYƏN *is.* Kəsək əzən alət. *Kəsəkdöyənə kəsəkləri əzmək.* – *Qurutəzən, kəsəkdöyən, öz malımızdır, dustan! O qəvihey-kəl qazan Samü Nəriman malıdır.* M.Ə.Möcüz.

KƏSƏKƏS *is.* Kütləvi qırqın, qılıncaan keçirmə. *Lələ yerin Arqalı; Mələməz ay arqalı; Kəsəkəs meydanında; Namərd qaçar, ər qalı.* (Bayatı). *Eləysə, ah, eləysə, bəs bu kəsəkəs neçin? Qılınc verib əlinə şahla sultan bəs neçin?* B.Vahabzadə.

KƏSƏK-KÜSƏK *top.* Kəsək-kəsək halında olan torpaq. [Maya:] *Tülkü, çaqqal mənə nə edəcək? Nə çox kəsək-küsək, götürüb cırpamam təpəsinə.* M.İbrahimov.

KƏSƏKLƏŞMƏ “Kəsəkləşmək” dən *f.is.*

KƏSƏKLƏŞMƏK *f.* Kəsək olmaq, kəsəyə çevrilmək, qalib kəsək halında bərkisəmək. *Palçıq qalib kəsəkləşdi.*

KƏSƏKLİ *sif.* Kəsəyi çox olan, kəsəklə dolu, kəsəklərlə örtülü. *Kəsəklı yol.* – *..Tehrandan gələn boz maşın Qəzvinin tozlu və kəsəklı küçələrinə daxil oldu.* M.İbrahimov. *Bayram .. kəsəklı cığıra burulanda yaxın evlərdən qalxan itlər ağız-ağıza verib hürüşdülər.* M.Hüseyn.

KƏSƏKLİK *is.* Kəsək çox olan yer (yol və s).

KƏSƏN *f.is. hənd.* Əyrini iki və ya bir neçə nöqtədə kəsən düz xətt. □ **Kəsən (kəsicı) diş(lər)** – ağızın ön tərəfində olan ön diş(lər).

KƏSƏR *is.* 1. Hər hansı bir kəsicı alət. *Atam hazırlanır əlində kəsər; Toyuq banlayanda başı kəsilər.* S.Vurğun. // Soyuq silah. *Yoxdur onun əllərində; Heç bir kəsər, heç bir silah.* M.Dilbazi.

2. Kəsmə qabiliyyəti; kəsicilik, itilik. *Bıçaqda kəsər qalmayıb.* – *Zavallı, silahsız və kimsəsiz həbəşlərin boynunda faşist cəlladları öz qılıncının kəsərini yoxlayırdı.* M.İbrahimov.

3. *məc.* Təsir qüvvəsi; güc, qüvvət. *Sözün kəsəri yoxdur.* – *Ala gözlərində kəsər qalmadı; O şaqraq səmindən əsər qalmadı.* Ə.Cavad. [Tərhan:] *Həm onlarda o kəsər, o hünər? Yüzünü bir əliağaclı yenər.* A.Şaiq.

4. **Kəsərlə** şəklində *zərif* – qətiyyətlə. *Muxtar da eyni qətiyyətlə və kəsərlə Gəldiyevin üzünə baxdı və dedi..* Mir Cəlal.

♦ **Kəsərdən düşmək** – 1) kütləşmək, korşalmaq. *Dəhrə kəsərdən düşüb, itiləmək lazımdır;* 2) *məc.* təsirini itirmək, gücdən (təsirdən) düşmək, təsiri olmamaq, öz kəskinliyini itirmək. *Sözü kəsərdən düşüb.*

KƏSƏRLİ *sif.* 1. Yaxşı kəsən, iti. *Kəsərli alət. Kəsərli bıçaq. Kəsərli xəncər.* – *Ortadan kəsərli, qəbzəsi qanlı; İstərəm indidən çal-haçal ola!* “Koroğlu”.

2. Düz vuran, yaxşı atan. *Kəsərli tapança.* – *Kəsərli silah quldurun əlinə keçəndə, vay*

doğru və düz vətəndaşların halına! M.İbrahimov. *Mən, cavan oğlanın belə kəsərli tufənginin nə tufəng olduğunu bilmək üçün alıb baxdım.* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Təsirli, kəskin, inandırıcı. *Kəsərli danışıq. Kəsərli nitq. Kəsərli dəlil.* – *Qələmin axtarır ayrı bir peşə; Elə ki, kəsərli söz tapa bilmir.* M.Araz.

◊ **Kəsərli nəfəs** – gəlişindən, danışığında yaxşılıq gözlənilən adam haqqında. *Deyərlər sənin çox kəsərli nəfəsin var.* “M.N.İtəf”. [Qızlar:] *Səni görüm, nəfəsin kəsərli olsun.* Mir Cəlal.

KƏSƏRLİLİK *is.* 1. Kəsərli olma; itilik. *Baltanın kəsərliliyi.*

2. *məc.* Təsir, güc, kəskinlik. *Sözün kəsərliliyi.*

KƏSƏRSİZ *sif.* 1. Kəsəri olmayan, iti olmayan; küt. *Kəsərsiz balta.*

2. *məc.* Gücü, təsiri olmayan və ya az olan. *Kəsərsiz söz. Kəsərsiz tənqid.* – *Onlar oynadıqca istedadıyla; Əql evi boş olur, sözlü kəsərsiz; Döşünə döysə də alim adıyla; Yaşayır əsərsiz, ölüür əsərsiz...* S.Vurğun.

KƏSƏRSİZLİK *is.* 1. Kəsəri, itiliyi olma; kütlük.

2. *məc.* Gücü, təsiri olmama və ya az olma. *Tənqidin kəsərsizliyi.*

KƏSƏRTİ *is.* Kəsər, alət (bıçaq, balta, xəncər və s.). *Yanında bir kəsərti yoxdur.*

KƏSƏSİNƏ *zərf* Kəsə yolla, qısa yolla. *Kəsəsinə getmək.*

KƏSƏYƏN *is. zool.* Qabaq dişləri yaxşı inkişaf etmiş, gəmiricilər dəstəsindən çöl-siçan. *Anbar kəsəyənəz olmaz.* (Ata. sözü). *Bir tısbağa, bir kəsəyən, bir qarğa; Yoldaş olmuşdular bundan qabağa.* Q.Zakir.

KƏSHAKƏS *is.* 1. Kütləvi şəkildə kösmə, doğrama: qırıb-tökmə, kəsib-tökmə.

2. *məc. dan.* Ağalığ etmə, vurub dağıtma, hökmrənlik (yalnız mənfi mənada). *Bu xəbər açıqcasına hacının yüzbaşılığından, kəshakəs vaxtından verilir.* Mir Cəlal. *Oğrular, əyriilər kəshakəsdədir: Tale cəllad kimi hər gün qəsdədir.* H.Arif.

KƏSİCİ *sif.* 1. Kəsən, kəsə bilən hər şey. *Kəsici alət. Kəsici maşın.* // İti, itilənmiş, yaxşı kəsən. *Kəsici mişar.* □ **Kəsici dişlər** – ağızın qabaq tərəfində olub yeyiləcək şeyi

kəsən dişlər. // *İs. mənasında.* Kəsən alət. *Kəsicini itilmək.*

2. *məc.* Şiddətli, bərk, çox təsirli. *Kəsici külək (şaxta).* – *Qılınc kimi kəsici şaxtanın şiddətli; İştə çürük bir ağac cansız uzandı yerə.* M.Müşfiq. *Havadə kəsici bir sazaq olduğundan dəmir peçi də qaladırmışdım.* M.İbrahimov.

KƏSİCİLİK *is.* 1. Kəsici şeyin hal və keyfiyyəti; itilik.

2. *məc.* Şiddət, təsirlilik, təsir qüvvəsi.

KƏSİF *sif.* [ər:] 1. Qalın, qəliz, qatı, qeyri-şəffaf, tutqun. *Gilanın üzərində qalın bir sis, günəşin ziyasına mane ola biləcək kəsif bir kölgə vardı.* S.Hüseyn. *Ətrafı kəsif bir duman bürüdü.* H.Nəzərli.

2. Ağır, boğuc, nəfəsi çətinləşdirən; ağır və pis qoxuyan; kəsafətli. *Firidun məhbəsin ağır və kəsif havasına heç cür alışa bilmirdi.* M.İbrahimov. *Adamların burnunu və boğazını acıqdıran kəsif çürüntü iyi ətrafı bürümüşdü.* P.Makulu. [Xəlil Mirzə] *maxorka tüstüsündən və kəsif havadan bir dəqiqə də olsun çimər eləyə bilmədi.* Q.İlkin.

3. Natəmiz, pinti.

KƏSİFLƏŞDİRİLMƏ “Kəsifləşdirilmək” – dən *f.is.*

KƏSİFLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Qəlizləşdirilmək, qatılaşdırılmaq, tutqunlaşdırılmaq.

KƏSİFLƏŞDİRMƏ “Kəsifləşdirmək” dən *f.is.*

KƏSİFLƏŞDİRMƏK *f.* Kəsifliyini artırmaq, kəsif etmək; qatılaşdırmaq, qəlizləşdirmək, tutqunlaşdırmaq.

KƏSİFLƏŞMƏ “Kəsifləşmək” dən *f.is.*

KƏSİFLƏŞMƏK *f.* Kəsif olmaq, kəsifliyi artmaq; qatılaşmaq, tutqunlaşmaq, qəlizləşmək. *Kəsifləşən (f.is.) qaranlıqda onlar artıq ağır–ağır qalxır, çox vaxt qarşılıqları çıxan meşəliklərdə cığırı itirirdilər.* Ə.Məmməd-xanlı. *Axşamın məxmər qaranlığı getdikcə kəsifləşir.* İ.Əfəndiyev.

KƏSİFLİK *is.* Qatılıq, qəlizlik, tutqunluq; qeyri–şəffaflıq. *Havanın kəsifliyi.*

KƏSİK 1. *sif.* Kəsilmiş halda olan, iti bir şeylə kəsilib yaranmış, cızılmış. *Kəsik üz. Kəsik dəri.* – *Şaxta kəsik yerə daha bərk təsir edir.* Mir Cəlal.

2. *sif.* Kəsilmiş, kəsilib götürülmüş, kəsilib atılmış. *Kəsik barmaq (bilək).* – *Kəsik baş*

söyləm. (Məsəl). [Əvvəlinci:] *Malların əgər nişanları lazımsa deyim: – Birinin buy-nuzu qaradır, özü də arıq, qulağı kəsikdir..* N.Nərimanov. [Qızıl it] *..kəsik qulaqlarını oynadaraq qalın, boğuş səsi ilə hürər, nəşəmi pozardı.* A.Şaiq. *Kəndin qəşşərinə çatanda Ataşın gözü birdən boz eşşəyin kəsik qulağına sataşdı..* Ə.Vəliyev.

3. *sif.* Kəsilib qısaldılmış, gödəldilmiş. *Kəsik hörük.* – [Qızın] *sarı kəsik saçı xəlatın yaxasına tökülmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

4. *is.* Yarıq, kəsilmiş, tikilməyib açıq qoyulmuş yer (paltar və s.-də). *Pencəyin kəsiyi. Tumanın kəsiyi.*

5. *is.* Bir şeyin yaralaya (kəsə) biləcək qırığı, sınığı, parçası, tikəsi, hissəsi. *Stəkan kəsiklərini yığmaq. Şüşə kəsiyi.* // Qırıq, tikə, kəsilmiş parça. *Ağac kəsiyi.* – *Ağa əlini yanına atıb odun kəsiyini götürdü.* S.Rəhimov.

6. *sif.* Qırıq, kəsik-kəsik, uzun sürməyən, davam etməyən. *Kəsik fit. Kəsik səs.* – *..Ağulların qapısını kəmiş itlərin kəsik hürüşləri gecənin qara pərdəsini yırtıb uzağa gedirdi.* M.İbrahimov. *Salon sakit, fəqət hərdən; Gəlir kəsik hıçqırıqlar.* B.Vahabzadə.

7. *is. xüs.* Boru və s. şeylərin kəsilməmiş yeri. *Borunun kəsiyi.*

8. *is. tar.* Çar Rusiyasında 1861-ci ildə təhkimçilik hüququ ləğv edildikdən sonra kəndlilərə verilən kiçik torpaq hissəsi; nadel.

9. *sif. məc. dan.* Sahibsiz, başsız, yiyəsiz (uşaq, qadın haqqında). *Kəsik uşaq. Kəsik qız. Kəsik qadın.* // İs. mənasında. *Öz kəsiyimizdir.*

kəsik-kəsik *zərf.* Qırıq-qırıq, ara verərək, aramla. *Ancaq məhkəmə salonundan bu qayda ilə çıxan kəsik-kəsik xəbərlər heç kəsi təmin edə bilməyirdi.* T.Ş.Simurq. .. [Uşaq] *kisədən bir ovuc dən götürüb həyatə səpdi və kəsik-kəsik fit verdi.* M.Rzaquluzadə. *Hardasa lap yaxında, deyəsən buxarının yanında, divardakı yarıqlardan birində gizlənmiş qara-fatma kəsik-kəsik oxumağa başladı.* İ.Şıxlı. □ **Kəsik-kəsik etmək (ələmək)** – doğramaq, parçalamaq, hər tərəfini (yerini) kəsmək. *Parçanı kəsik-kəsik ələmək. Şüşə əlimi kəsik-kəsik etdi.*

KƏSİK-KÜSÜK *top. dan.* Kəsiklər, kəsik parçalar.

KƏSİKLİ *sif.* Kəsiyi olan. *Kəsikli pencək.*

KƏSİKLİK *is.* Kəsik şeyin halı, kəsikli olma.

KƏSİKSAÇ(LI) *sif.* Saçı kəsilmiş, qısaldılmış, gödəlməmiş. *Kəsiksaç qadın.* – *Ağ xəlatlı, kəsiksaç bir qız, əlində kiçik bir yol çantası məşdən düşdü.* M.Hüseyn.

KƏSİLİ *sif.* Kəsiyi olan; kəsilməmiş. *Kəsili qol.*

KƏSİLİŞ *is.* Kəsilmə tərz; kəsilmə. *Layın geoloji kəsilişi.* – *Sahənin geoloji kəsilişi müəyyən edilmiş mexaniki xassələr vasitəsilə dəqiqləşdirilir.* S.Quliyev.

KƏSİLİŞMƏ “Kəsilişmək” dən *f.is.*

KƏSİLİŞMƏK *qarş.* Hesablarını bitirmək, bir-biri ilə hesablaşmış, şərtləşib qurtarmaq; üzülüşmək.

KƏSİLMƏ “Kəsilmək” dən *f.is.* *Cəlil ceyranın kəsilməsinə razı olmadı.* M.Hüseyn. *Planın dolmamasının səbəbi tez-tez elektrik enerjisinin kəsilməsi olmuşdu.* Ə.Əbülhəsən.

KƏSİLMƏK 1. “Kəsmək” dən *məch.* *Taxta kəsildi. Barmağı kəsilmək. Qardan yol kəsilməmişdir. Qoyun kəsilmək. Teleson (qaz) kəsildi. Meynələr kəsilib. Kərpic kəsilmək. Pul kəsilmək.*

2. *f.* Bitmək, qurtarmaq, sakitləşmək. *Molla gəlib mağaraya çatana qədər yağış kəsilir. “M.N.lətif.” Həmin saat külək və qar kəsildi. M.Rzaquluzadə. // Daha eşidilməmək, gəlməmək (səs və s. haqqında). Quşlar uçdu, əkildi; Vay, səsləri kəsildi. A.Səhhət. Doğrudan da əzə keçməmiş qanlı boğuşma və hürüşmələr yavaşıdı və nəhayət kəsildi. M.İbrahimov. Mahni kəsildi, küçədə sükkət əmələ gəldi. S.Rəhman. // Sona çatmaq, qurtarmaq, bitmək. Müharibə kəsildi. Mübahisə kəsildi. // Kəsmək, toxtamaq. Ağrı kəsildi. Yaranın qanı kəsildi.*

3. *məch. köhn.* Sünnət edilmək.

4. *məch.* Cəza təmin edilmək. *Cərimə kəsilmək.* – [Əsəd bəy:] *Aydəmirə vur-tut beş il kəsilməmişdir.* C.Cabbarlı. □ **İş kəsilmək** – məhkəmənin hökmü ilə müqəssirə müəyyən il həbs cəzası verilmək. [Bəhmən Xəlilə:] *Niyə sənə bu qədər iş kəsiblər? Səkkiz il çox deyil?* I.Məlikzadə.

5. *məch.* Yarılmaq, oğurlanmaq. *Ev kəsilib.*

6. *məch. dan.* İmtahanda hər hansı bir fəndən pis qiymət almaq, imtahandan keçmə-

mək. *İmtahandan kəsilmək. Kimyadan kəsilmək.*

7. f. Məhrum olmaq (qalmaq), tamamilə tükənmək. *Taqəti kəsilmək. İştahası kəsilmək. Südü kəsilmək.* – *Babək əlində şam, təkbaşına ağır və yorğun addımlarla Cavidan qəs-rinin yeraltı qatına düşdü. Zirzəmiyə ənənə daş pilləkən başında sanki taqəti kəsildi.* Ə.Məmmədخانlı. // Bir şeydən qalmaq, artıq edə bilməmək. *Yeməkdən kəsilmək.*

8. Bir sıra isimlərlə birləşərək mürəkkəb fəl və ifadələr düzəldilir; məs: ayağı kəsilmək, əli kəsilmək, çarəsi kəsilmək, düşməni kəsilmək.

kəsilə–kəsilə *zərf* Sıxıla–sıxıla, utana–utana, çəkinə–çəkinə. *Kəsilə–kəsilə cavab vermək.* – *Kəsilə–kəsilə danışır Gülnaz:* – *Xanlıqda işləyib, olmuşdum pərvaz.* H.K.Sanlı.

♦ **Kəsilə–kəsilə qalmaq** – bir şey edə bilmədiyi üçün daxili əzab və iztirab keçirmək, qovrula–qovrula qalmaq. *Məktubu oxuduqda qanım başıma vurdu, kəsilə–kəsilə qaldım.* M.S.Orudubi.

KƏSİM *is.* 1. Kəsmək işi; kəsmə, kəsiliş, kəsiş.

2. Biçim, tərz, şəkil. *Gözüm qaldı siyah teldə; Bülbül öldü meyli güldə; Bir kəsim yox qürbət eldə; Sən mana qəm-xar ol, yaylaq! Aşiq Ələsgər.*

3. Kəsilmiş, müəyyən edilmiş, qərarlaşdırılmış, təyin edilmiş miqdar, norma.

KƏSİNTİ *is.* Kəsilmiş parça; qırıntı, qırıq. *Ağac kəsintisi.* – [Xanpərvər bəyim:] *..Elə adamlara mən qızımın kəsinti durnağını da qiymaram verim!* N.Vəzirov.

KƏSİR¹ *is.* [ər.] 1. Nöqsan, çatışmazlıq, çatışmayan cəhət, şey; naqislik, əgər–əskik. *İşdə kəsir çoxdur. Tərbiyə işindəki kəsir.* – [Gülzar:] *..Hər şeyim var, şükür Allaha, heç bir zaddan kəsirim yoxdur.* S.S.Axundov. *Bir nəgmə qoşmadım hələ mən sənə; Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın.* B.Vahabzadə. // Planın və s.–nin yerinə yetirilməsində natamamlıq, gerilik, naqislik, çatışmazlıq. *Trestin kəsirdən qurtarmaq üçün birinci növbədə müşavirə və nitqləri ixtisara salmaq lazımdır.* M.Hüseyn. *Pambiq planını kəsirdə qoy-mayacağıq.* Mir Cəlal.

2. Zərər, ziyan: çatışmayan hissə, əskik. [Cavahir:] *Bikə dedi ki, .. Ağcanın ürəyi sınıqdı. Onun taylarının dörd–beş uşağı var... Sandığım doludu, qızın heç nədən kəsiri yoxdu.* İ.Məlikzadə.

3. **Kəsirlə** şəklində *zərf* – natamam şəklində, tam olmayaraq, tələb olunandan az. *Taşıdığı kəsirlə yerinə yetirmək.*

KƏSİR² *bax kəsir.*

KƏSİRLİ *sif.* 1. Çatışmayan, natamam cəhəti olan, normadan az olan. // Nöqsanlı, əskik, naqis.

2. Zərərli, ziyanlı.

KƏSİRLİLİK *is.* Nöqsanlılıq, naqislilik.

KƏSİRSİZ *sif.* Kəsri olmayan; nöqsansız, qüsuruz.

KƏSİRSİZLİK *is.* Nöqsansızlıq, tamlıq.

KƏSİŞMƏ “Kəsişmək” dən *f.is.*

KƏSİŞMƏK 1. *f.* Bir nöqtədə bir–birini kəsmək, bir–birinin üstünə düşmək. *Məftillərin kəsişdiyi yer. Dəmiryol xətləri kəsişmir. Yolların kəsişdiyi nöqtədə.* – *Tavandan təkam-seyrək elektrik fanarları asılmışdı. Onların içində ildırım zolaqları kimi kəsişən işıq telləri şəhərin elektrik stansiyasının motor səsinə uyğun olaraq gah şiddətlənir, gah da ölə-ziyirdi.* İ.Şıxlı.

2. *f. riyaz.* Bir–birini qət etmək, kəsmək. *Kəsişən (f.is.) xətlər.*

3. *qarş. məc.* Razılığa gəlmək, müəyyən bir qərara gəlmək; razılaşmaq, uzlaşmaq. *Qiy-mətdə kəsişmək.* – [Hacı Rüstəm] *bazara gündə yüz taks qoysunlar, danışib kəsişməyə idi, yarım gırvənkə soğan da almazdı.* Ə.Haq-verdiyev.

KƏSKİ¹ *is. tex.* Kəsici ağzı olan, kəsməyə yarayan alət, həmçinin bu alətin əsas kəsən hissəsi; kiçik balta.

KƏSKİ² *is. köhn.* Qaçaq–quldur tərəfindən çıxış yolu tutulmuş yer. *Kəskiyə düşmək. Kəskidən qurtarmaq.*

KƏSKİN *sif.* 1. İti. *Kəskin qılınç.* – *Meydan görmüş atı olsa; Zülfüqarı kəskin olur. “Koroğlu”.* *Müharibə günündə kəskin bir silah olur; Mənim əlimdə qələm.* S.Rüstəm.

2. *məc.* Şiddətli, güclü, təsiredici. *Havada kəskin şaxta olmasa da, soyuq bir külək vardı.* M.İbrahimov.

3. Çox güclü, şiddətli. *Fərs eylədiyim sinəmi hər gün qədamında; Kəskin təəlim süf-*

rədəki namın üçündür. M.Ə.Sabir. Onun solğun yanaqlarında qərribə bir qızartı, gözlərində isə kəskin parıltı qaynayırdı. Ə.Əbül-həsən.

4. Hiss orqanlarına güclü təsir edən; qı-cıqlandırıcı. *Kəskin qoxu. Ətrin kəskin iyi. Günəşin kəskin şüaları. // Güclü, çox bərk. Kəskin ağrı. Kəskin sızıldı. // Sürətlə və güclü keçən, daimi olmayan (xəstəliklər haqqında).*

5. *məc.* Aydın, olduqca yaxşı nəzərə çarpan, görünən. *Üzün kəskin cizgiləri. Kəskin boya. Kəskin nəzərə çarpmaq. // Birdən-birə baş verən, çox böyük, ciddi. Kəskin dəyişiklik. Havalər kəskin surətdə soyudu.*

6. Gərgin, ağır. *Kəskin vəziyyət. Münasibət kəskindir.*

7. *məc.* Qaba, kobud, nəzakətsiz, incəlikdən məhrum. *Kəskin cavab. Kəskin söz (ifadə). Çox kəskin (z.) danışmaq. // məc. Sərt, amansız, qəti, təsirli. Kəskin tənqid. Əsərə kəskin rəy vermək.*

8. *məc.* Nüfuzedici, iti. *Kəskin baxış. – Kəskin nəzərlə baxmaq.*

9. *məc.* Çox inkişaf etmiş, çox incə, çox həssas; iti (qulaq, göz, hafizə və s. haqqında). *Çox kəskin hafizəsi var. // məc. Ağıl, zəka, idrak haqqında. Kəskin zəkası var. Uşağın çox kəskin zehni var.*

10. *məc.* Qəti, tərəddüdsüz. *Məsələ kəskin (z.) qoyulur. – Araz bu sözləri o qədər qəti və kəskin bir səslə dedi ki, Əlisəfa .. artıq bir söz demədi. A.Şaiq. Gözəl simalı, qəti baxışlı və kəskin sözlü bu gənc hamının hüsn-təvəccöhünü qazandı. Çəmənzəminli.*

KƏSKİNLƏŞDİRİLMƏ “Kəskinləşdirilmək”dən *f.is.*

KƏSKİNLƏŞDİRİLMƏK “Kəskinləşdirilmək”dən *məc.* *Məsələ (vəziyyət) daha da kəskinləşdirilmişdir.*

KƏSKİNLƏŞDİRMƏ “Kəskinləşdirmək”dən *f.is.*

KƏSKİNLƏŞDİRMƏK *f.* Daha da kəskin etmək; gərginləşdirmək. *Münasibəti kəskinləşdirmək.*

KƏSKİNLƏŞMƏ “Kəskinləşmək”dən *f.is.*

KƏSKİNLƏŞMƏK *f.* 1. İtilənmək.

2. *məc.* Daha da şiddətlənmək, artmaq, güclənmək. *Şaxta bir az da kəskinləşmişdi. M.İbrahimov.*

3. *məc.* Daha da kəskin olmaq, gərgin olmaq; gərginləşmək. *Münasibətləri kəskinləşdi.*

KƏSKİNLİK *is.* 1. Kəsicici şeyin xassə və keyfiyyəti; itilik. *İnsan, qılıncının kəskinliyi ilə qəhrəman ola bilməz. M.S.Ordubadi.*

2. Kəskin şeyin hal və keyfiyyəti, xassəsi. *Qoxunun kəskinliyi. Ağrının kəskinliyi. Vəziyyətin kəskinliyi. Cavabın kəskinliyi. Tənqiddin kəskinliyi. Sözü (ifadənin) kəskinliyi. Soyğun (külləyin) kəskinliyi. Şüanın kəskinliyi. Zəkanın (zehnin) kəskinliyi. Hafizənin kəskinliyi.*

3. **Kəskinliyi ilə** şəklində (bəzən “bütün” sözü ilə) *zərf mənasında* – çox güclü surətdə, aydın surətdə, kəskin surətdə. [Qətibə Nizaməddinə:] *Çox təəssüf edirəm ki, mən Hüsaməddinlər kimi avam və sadə adamlarla iş görürəm. İnsan, qılıncının kəskinliyi ilə qəhrəman ola bilməz. M.S.Ordubadi.*

KƏSMƏK¹ *f.* “Kəsmək”dən *f.is.* [Cahangir ağa:] *Pəricahan, atanın bizim tərəfə gəlməyinə ümidim yoxdur, çünki həmişə buyurmada, vurmada, kəsmədə ömür sürmüş. S.S.Axundov. □ Kəsmə əlifba* – tədris məqsədi ilə müxtəlif formalarda kəsilmiş üçün düzəldilmiş əlifbadan ibarət əyani vasitə. *Bəzi məktəblərimizdə uşaqlar hərfi tanıya bilmir, kəsmə əlifba üzərində işləmirlər. M.İbrahimov. Kəsmə yol (cığır)* – kəsə yol, yaxın yol, ən qısa yol. *Nəbi atını minib başqa kəsmə yollarla özünü yoldaşlarına verir. “Qaçaq Nəbi”. [Dursun:] Bu yolların qurdu deyilməyən? Kəsmə cığır ilə gedərəm! – dedi. A.Şaiq. [İkinci işçi:] Gəl buradan kəsmə yol ilə gedək, evə tez yetişərik. S.Rəhman.*

2. *Sif. mənasında.* Kəsilmiş, kəsik. *Göstərdilər Xaqana; Kəsmə telli bir qızı. Ə.Cavad.*

KƏSMƏ² *bax kəsməşikəstə.* *İndi bir kəsmə hava çalın. Çəmənzəminli.*

KƏSMƏ³ *is.* Alçaq növlü xırda düyü. // Xırda dənli yarma, yarma ovuntusu.

KƏSMƏCƏ *zərf* Kəsib bəyənmək şərti ilə (qovun-qarpız haqqında). *Kəsməcə satmaq. Kəsməcə almaq.*

KƏSMƏK *f.* 1. Kəsərti vasitəsilə bütövdən bir hissə ayırmaq; bölmək, parçalamaq. *Çörəyi kəsmək. Ağacın budağını kəsmək. İpi kəsmək. – [Koroğlu] durnanın telindən bir dəstə kəsib, Eyvazın papağına sancdı. “Koroğlu”.*

Mağaza sahibi iki arşın yarım ölçüb kəsdi, sonra kağıza qoyub Bahadıra verdi. N.Nərimanov. [Çingiz:] *Cəbi lələ, get. Piri babanın təriflədiyi balından kəs, yeyək.* S.S.Axundov. // Öz vəzifəsini görmək (kəsic, iti şey haqqında). *Biçaq yaxşı kəsir. Balta kəsmir.*

2. Kəsən alətlə yarmaq, yaralamaq. *Əlini kəsmək. Barmağını kəsmək.* // Kəsən alətlə ucunu almaq, kəsib götürmək. *Saç kəsmək. Dırnaq kəsmək.* // Kəsib atmaq, kəsib götürmək (cərrahiyyə əməliyyatı zamanı). *Sağ qıçını kəsmək. Baş barmağını kəsdilər.* – *Mən çox ağır yaralanmışdım, sağ qolumu dibindən kəsmək qorxusu vardı.* S.Hüseyn. *Şərəfoğlunun qarnını yarmış, bağırsağını kəsib tikmişdilər.* M.İbrahimov. // Boğazlamaq, başını bədənindən ayırmaq. *Toyuq kəsmək. Qoyun kəsmək.* – [Qaraçılar] *quzunu kəsib damaqla yeməyə başlayırlar. “Qaçaq Nəbi”.* [Hacı Murad:] *..Kim sənə izin veribdir ki, toyuq kəsirsən?* S.S.Axundov. *Məmməd kişi həyatda təzəcə kəsdiyi qoyunu şaqalayırdı.* S.Rəhman. // Tökərləri ilə üzmək, kəsib aralamaq (qatar, tramvay və s. haqqında). *Tramvay oğlanın sol qıçını kəsdi.*

□ **Bir–birini kəsmək** – kəsişmək, bir-birinin üstündən keçmək. *Bir–birini kəsən, istiqaməti seçilməyən təkər izləri, deyəsən, dümənkildir.* Mir Cəlal.

3. Bədəni sıxan bir şeydən ağrı hiss etmək. *Rezin ayağını kəsir. Toqqa belimi kəsir.* – [Həməzə] *yüyni qorxudan elə dartır ki, dəhnə az qalır atın cövzələrini kəssin.* “Koroğlu”.

4. Qısaltmaq, gödəltmək. *Saçını kəsmək. Paltarın ətəyindən kəsmək.*

5. Şiddətli təsir etmək, kəskin ağrı vermək, göynətmək. *Şaxta kəsir. Soyuq adamı kəsir.* – [Sevər:] *Fəqət soyuq məni kəsmiş, dilim tutmur, danışdırmayın!* C.Cabbarlı. *Qışın dondurucu bir günü idi. Soyuq qılınc kimi kəsirdi.* A.Şaiq. *Sazaqlı bir sabah idi, yel adamı kəsirdi.* Çəmənzəminli.

6. Dayandırmaq, saxlamaq, son vermək, daha davam etdirməmək. [Nurəddin] *ağlamağını kəsib xayala getmişdi.* S.S.Axundov. *Sarxan bir an üçün atəşi kəsdi.* M.Hüseyn. *Uşaq qorxusundan darhal ufultusunu kəsdi.* Mir Cəlal. □ **Qabağını kəsmək** – qarşısına çıxmaq, getməyə qoymamaq, dayandırmaq. *Korun qabağını əliagaçlı kəsməzlər.* (Ata.

sözü). *..Dilənçi qabağımızı kəsib pul istədi.* M.S.Ordubadi.

7. Daha verməmək, məhrum etmək, istifadəsini dayandırmaq. *Qazı kəsmək. Suyu kəsmək. İşığı kəsmək. Telefonu kəsmək.*

8. Bir yeri tutub dayanmaq. *Qapını kəsib durmaq.* – *Şəhrin dərvişləri, dilənçiləri, seyid və mollaları tamamilə yolun sağını və solunu kəsmişdi(lər).* M.S.Ordubadi.

9. Ara vermək, dayanmaq, sakitləşmək. *Sulu qar kəsmişdi.* Ə.Əbülhəsən. *Axşamdan əsməyə başlayan külək sübhə yaxın birdən kəsdi.* Ə.Məmmədخانlı. // Sakitləşdirmək, dayandırmaq, nəhayət vermək. *Yüngül, sərin meh əsir; Yağmuru birdən kəsir.* A.Səhhət.

10. Örtmək, mane olmaq, qabağını tutmaq. *Ənməyə başladığı Boranlı dağı; Qayalıq, ağaclıq kəsmişdi yolu.* A.Şaiq. *Günəş qabağını kəsən buludlarla vuruşurdu.* S.Rəhimov.

11. Kəsic bir şeylə öldürmək. [Məhbuslar:] *Bir–bir kəsəcək, ağa dərviş, bizi Məstəvər.* Ü.Hacıbəyov. – *Ay dayı, görəsən nə olar ona? – Kimə? – Bu, Hacını kəsən Osmana?* H.K.Sanlı.

12. Cəza təyin etmək, cəza vermək. *Tənbeh kəsmək. İş kəsmək.* – [İsmayıl:] *Kərimə yeddi il Sibir kəsdilər, göndərdilər getdi.* Ə.Haqverdiyev. *Cəfərqulu əvvəlcə güman etmişdi ki, ... ədalətlə işə baxıb bəyə qisas kəsəcəklər.* Qantəmir.

13. Qırmaq, doğramaq. [Kəndli:] *Ağa, mənim öz əlimlə əkib–becərdiyim badamlığı kəsirlər.* Mir Cəlal. // Ağacın, meynənin və s.-nin quru və artıq hissələrini qırmaq; budamaq. *Meynələri kəsmək.*

14. Hər hansı bir səbəbə görə tutmaq, saxlamaq, verməmək (ömək haqqının, maaşın bir hissəsini, ya hamısını). *Maaşını kəsmək.* // Qət etmək, üzmək (əlaqəni, münasibəti). *Nədənsə kəndlilər [Hacı Sultanla] alış-verişlərini kəsdilər.* S.Hüseyn.

15. Qəlibə tökmək və ya döyməklə hazırlamaq. *Kərpic kəsmək.* // Pul haqqında. *Pul kəsmək.*

16. Boyuna, bədəninə görə ölçüb biçmək. *Paltar kəsmək. Kostyum kəsmək.*

17. Çəpərləmək, hasaralamaq, ayırmaq, aranı hasar (barı, arakəsmə) ilə bölmək. *Otağı ortadan kəsmək.*

18. Bir işi görüb başa çatdırmaq, tamam-lamaq. *Xana kəsmək.* – *Qərənfil xala corab-ların ikisinin də dabanını toxuyub kəsdi.* Ə.Vəliyev.

19. Oğurlamaq, yarmaq. *Ev kəsmək.* – *Bir gün lotubaşı dedi ki, gəlin gedək, padşahın xəzinəsini kəsək.* “Aşiq Qərib”.

20. Qarşısını almaq, toxtatmaq, dayandırmaq. *Ağrını kəsmək.* *Əlinin qanını kəsmək.* *Qızdırmanı kinə kəsər.*

21. *məc. dan.* Ürəyindən keçmək, ürəyində sevmək, istəmək, meyli olmaq. *Yalan yoxdu, bir az səndən kəsirəm; O səbəbdən məhlənzədə əsirəm.* Aşiq Ələsgər. [Qarı:] *Olmaya baldızından kəsirsən? – dedi.* S.Rəhimov.

22. *məc. dan.* Ağır təsir etmək, çox toxunmaq, yandırmaq. *Bu söz məni kəsdi.*

23. *köhn.* Sünnət etmək. *Uşağı kəsmək.*

24. *dan.* Pis qiymət vermək (imtahanda və s.-də). *Tələbəni kəsmək.* *Ədəbiyyatdan kəsmək.*

25. Bir sıra isimlərlə birləşdirilərək, mü-rəkkəb feil və ifadələr düzəldilir; məs.: aya-ğın kəsmək, gözünü kəsmək, dil kəsmək, sözünü kəsmək, ətini kəsmək.

kəsmə-kəsmə *zərf* Aramla, qırıq-qırıq. *Bayaqdan qızışan Balaxanım kəsmə-kəsmə danışdı.* S.Rəhimov. *Cəmil əlindəki dəyənəyi yerə uzatdı, üzünü məruzəçi gəncə tutaraq kəsmə-kəsmə dedi.* Mir Cəlal.

KƏSMƏŞİKƏSTƏ *is. mus.* Azərbaycan xalq havalarından birinin adı. *Bütün şənlik-də [Güləlioğlu] bərabər kəsməşikəstə de-yənə tapılmazdı.* M.Hüseyn.

KƏSMƏT *is. məh.* Təqaüd, pensiya. *Kəsmət kəsmişdi sultan doqquz axça onunçün..* B.Vahabzadə.

KƏSMİK *is.* Südü qıcıraraq zərdabı çıxarılməqlə hazırlanan ağartı; axtarma.

KƏSMİKLƏŞDİRİLMƏ “Kəsmikləşdirilmək”dən *f.is.*

KƏSMİKLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Kəsmik halına salınmaq (süd haqqında). *Süd kəsmikləşdirildi.*

KƏSMİKLƏŞDİRMƏ “Kəsmikləşdir-mək”dən *f.is.*

KƏSMİKLƏŞDİRMƏK *icb.* Kəsmik halına saldırmaq, kəsmik etmək (südü). *Südü kəsmikləşdirmək.*

KƏSMİKLƏŞMƏ “Kəsmikləşmək”dən *f.is.*

KƏSMİKLƏŞMƏK *f.* Kəsmik halına düş-mək. *Süd kəsmikləşdi.*

KƏSR *is.* [ər.] riyaz. Vahidin müəyyən his-səsini göstərən ədəd. *Adi kəsr.* *Onluq kəsr.*

KƏSRƏ *is.* [ər.] Ərəb əlifbasında “i” saitini əvəz edən və hərfin altında qoyulan “ə” işarəsinin adı; zir.

KƏSRƏT *is.* [ər.] Çoxluq. *Şəhərin hava-sının qəlizliyindən, tozundan, zəhmətinin kəs-rətindən bir qədər asudələsmək və yorulmuş bədənimə köhnə halətinə gətirmək üçün kən-də rəvan oldum.* Ə.Haqverdiyev. *Münəvvar xanım kəsrəti-ələmdən bilməyirdi nə danış-sın.* M.S.Ordubadi. *Gülzar eşq və həvəsin kəs-rətindən özünü tamamilə itirib, bir əlini Fərhadın dizi üstə və bir əlini o biri tərəfə uzadıb yerə uzandı.* C.Cabbarlı.

KƏSRƏTLİ *sif.* Çox, çoxlu, bolu; saysız-hesabsız: *Qüvvətlidir Şərq əhli, həm kəsrətli; Saqın, qardaş, davran çox ehtiyatlı.* A.Səhəhət.

KƏSRİ [ər.] bax **kəsrli**.

KƏSRİLİ *sif.* riyaz. Təkcə tamlardan ibarət olmayan, kəsrli olan. *Kəsrli ədəd.*

KƏSTANƏ *is.* [osli *yun.*] Şabalıd. [Xədi-cənin] *nəzər-diqqətini cəlb edən bir işi var-dısa, o da həddindən fəzlə gur kəstanə rəngli saçları idi.* S.Hüseyn. [Muxtarla xanımı] *..ya-səmən və kəstanə çiçəklərinin rayihəsi əhatə etdi.* Çəmənzəminli. □ **Kəstanə rəngi** – tünd-qəhvəyi (şabalıdı) rəng.

KƏŞF *is.* [ər.] 1. Əvvəlcə məlum olma-yan bir şeyi tapıb meydana çıxarma. *İbtidai insanlar tərəfindən odun kəşfi.* *Amerikanın kəşfi.* *Yeni neft yataqlarının kəşfi.* – [Fərha-doğlu:] *Biz bu mədən sularının kəşfində bö-yük həyat mənası axtarıyıq!* S.Rəhimov. *Geo-loqlarımız ən dərin təbəqələrin kəşfi üçün lazımı tədqiqat aparırlar.* M.Hüseyn. // Tədqiqat, axtarışlar nəticəsində tapılmış, aşkara çıxarılmış şey. *Elmi kəşf.* *Texnika sahəsində yeni kəşf.* □ **Kəşf edilmək (olunmaq)** – “kəşf etmək”dən *məch.* *Kitabla kəşf edilir; Qiymətli dəfinələr.* M.Seyidzadə. *Kəşf edə bilməmiş alimlər bunu; İnsan varlığının ilk duyğusunu.* S.Vurğun. **Kəşf etmək** – tədqiqat, axtarışlar, müşahidələr nəticəsində tapmaq, aşkar etmək, meydana çıxartmaq, açmaq, müəyyən etmək. *Kəşf etdiyim zaman*

bir yeni qaynaq; Sinəmdə çırpışan ləkəsiz ürək; Açılır gül kimi fərhəhlənərək. R.Rza. // *məc.* Bilmək, duymaq, hiss etmək, başa düşmək. *Dibi görünməyən ümman göstərin; Baş vurum; Kəşf edim dərinliyini.* B.Vahabzadə. **Kəşf qılmaq köhn.** – axtarib tapmaq, müəyyən etmək. *Kərəmin Əsli ilə yaz vəslin; Kəşf qıl Əsli xanımın əslin.* S.Ə.Şirvani. **Kəşf olmaq** – aşkar olmaq, açılmaq, məlum olmaq. *Heç fayidəbaxş olmadı tədbirlərim, heyf! Kəşf oldu bütün əlamə təqsirlərim, heyf! M.Ə.Sabir.*

2. Kəşfiyyat. *Kəşfə göndərdiyim adamlar qayıdıb Laçının dediklərinin doğru olduqlarını söylədilər.* H.Nəzərli.

KƏŞFİYYAT *is.* [ər. “kəşf” söz. cəmi] 1. Hər hansı bir məlumat əldə etmək məqsədilə aparılan tədqiq, ya yoxlama işləri. *Faydalı qazıntılar kəşfiyyatı. Neft kəşfiyyatı.* – [Sadıqzadə:] *Bax, bütün bu arada buruqlar qoyulacaq, kəşfiyyat işləri başlanacaq, Turşsu, İstisü, başqa-başqa şəfa qaynaqlarının bitib-tükənməz mənbələri elmi əsaslar üzrə öyrəniləcəkdir.* S.Rəhimov. [İnşaatçılar “Gəmilər ada”-sında] *ilk kəşfiyyat quyusunu qazacaq adamlar üçün baza yaratmağa – dəmir sütunlar üzərində bir ev tikməyə gəlmişdilər.* Ə.Sadıq.

2. Düşmənin yerini və qüvvəsini müəyyən etmək üçün əsgəri qrup tərəfindən aparılan əməliyyat. *İldırım kəşfiyyatdan qayıdanda, hər gecə; Qoltuğundan bir şəkil çıxarırdı gizlicə.* S.Rüstəm. *Cavadın qabaqcadan göndərdiyi kəşfiyyat dəstəsi bu top hazırlığının gurultusu altında düşməni cərgələrinə yaxınlaşmışdı.* Ə.Vəliyev.

3. Başqa dövlətlərin iqtisadi və siyasi durumu, onların silahlı qüvvələrinin vəziyyəti haqqında məlumat əldə etmək məqsədilə xüsusi dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin məcmusu, bu cür məlumat toplamaqla məşğul olan adamlar, təşkilat. *Kəşfiyyat orqanları.*

KƏŞFİYYATÇI *is.* 1. Kəşfiyyata göndərilmiş, kəşfiyyatda olan hərbi qulluqçu (bax **kəşfiyyat** 2-ci mənada). *Sadəy hissənin ən məşhur kəşfiyyatçılarından biri sayılırdı.* M.Hüseyn. *Vəziyyətdən aydın idi ki, Orucov alman kəşfiyyatçısı ilə tutaşmışdır.* Mir Cəlal.

2. Kəşfiyyat işçisi, agentı (bax **kəşfiyyat** 3-cü mənada). *Düşməni kəşfiyyatçısı.*

3. Kəşfiyyatla məşğul olan adam (bax **kəşfiyyat** 1-ci mənada). *Qasid Nərcə kəndinin yanından keçərkən, Fəxrəddinin ordusundan göndərilən kəşfiyyatçılardan Dəmirə rast gəldi.* M.S.Ordubadı.

KƏŞFİYYATÇILIĞI *is.* Kəşfiyyatçının işi, sənəti. *Teymur müəllim .. öz maraqlı heka-yələri ilə şagirdlərin qəlbində səyyahlığa, kəşfiyyatçılığa böyük həvəs oyatmışdır.* Ə.Sadıq.

KƏŞKÜL *is.* [fars.] *köhn.* Hind qozunun qabığından qayrılıb dərviş və qələndərlərin əllərində gəzdirdikləri və diləndikləri şeyləri içinə qoyduqları qab. *Nökər isə dərvişə yaxınlaşmış bir tünən onun kəşkülünə atdı.* M.S.Ordubadı. *Boynundan bir çox kiçik və iri muncuqlar asması bir dərviş .. kəşkülünü yoldan keçən adamlara tərəf uzadıb pul istədi.* A.Şaiq. [Dərviş Yədulla] *sonra xırmanın içinə yeriyib Hətəmxana tərəf kəşkülünü uzatdı.* S.Rəhimov.

KƏŞMİR(i) bax **kişmir(i).** *...Artırır zər, tafta, tül o cəlalı; Zəri, tirmə, atlas, həm kəşmir şalı.* Şəhriyar.

KƏTAN *is.* [ər.] 1. Saplağından toxunmaya yarar lif, toxumlarından isə yağ əldə edilən ot-bitki. *Kətan əkini. Kətan tarlası. Yabanı kətan. Kətan toxumu. Kətan cecəsi.* – *Mənsiz kətan, kəndir verməz zəmilər; Çadırsız, yellənsiz qalar gəmilər.* A.Səhhət. // *Bu bitki liflərindən hazırlanan parça. Kətan köynək. Kətan döşəkağı. Kətan dəsmal.* – [Mirzənin] *kiçik oğlu qardaşının əmrlərinə itaət edirdi: əcxanaxaya getmək, həkim yanına yüyürmək, kətan islatmaq və sairə.* Ə.Haqverdiyev. [Ana] *qızının çarpayısı üzərinə əyilib alınıdakı yaş kətanı düzəldirdi.* M.Hüseyn.

KƏTANÇI *is.* Kətan əkib becərməklə məşğul olan adam.

KƏTANÇILIQ *is.* Kətan əkib becərmə işi.

KƏTƏ *is.* I. Göyerti qutabı. [Mahmud:] *Bir kətəyə bax, şit yağı da basıblar arasına, adamın ağzının suyu axır.* Ə.Haqverdiyev. [Qarı:] *Anam mənə dedi ki, qızım, səhərdən dur, üzünü yu, adla o taydakı bulaq başından pəncər yığ gətir, kətə salaq.* S.Rəhimov.

KƏTƏBƏ bax **kitabə.** [Mirzə] *çinilərlə müzəyyən, divarlarında əlvən kətəbələr asılmış .. bir otağa daxil oldu. Çəmənzmənlil.*

KƏTƏMƏZ *is.* Yeni doğmuş heyvanın ilk südündən bişirilmiş yemək.

2. Xəmirinə süd, şəkər, yumurta, yağ qatılaraq bişirilən girdə şirin çörək.

KƏTXUDA *is. tar.* Keçmişdə Azərbaycan kəndlərində əhali tərəfindən seçilən və kəndin inzibati işlərini idarə edən şəxs. [Athların başçısı ev sahibinə:] *Zəncandan gəlirik, ey kətxuda, yolda yubandıq. Dağlarda çovğundur. İzin ver, bu gecəni sənin kəndində, sənin evində qalaq.* Ə.Məmmədcanlı.

KƏTXUDALIQ *is.* Kətxudalıq vəzifəsi, işi.

KƏTİL *is.* 1. Söykənəcəyi olmayan sadə stul, kürsi; taburet. *..Şərəföglü ağ kətili taxtın yanına çəkib, əlini Rüstəm kişinin başına qoydu. M.İbrahimov. Bucaqda yüklün bir tərəfində paltar-palaz, qab-qacaq, o biri tərəfində kətillər üstündə radio cihazı qoyulmuşdu. R.Rza. Qapının qabağında, kiçik bir kətillin üstündə bir arvadın oturub çubuq çəkdiyini gördü. S.Rəhman.*

2. Divar hörgüsündə daş və ya kərpiclər arasına, yaxud pəncərə divarlarının üstünə qoyulan dirək parçası, ağac.

KƏTMƏN *is.* Alaq vurmaq, torpağı yumşaltmaq üçün kənd təsərrüfatı aləti. *Qızlar, gəlinlər də çiyində kətmən; Deyib gülə-gülə dağıldı çölə. S.Vurğun. Qışın saxtasında, boranında, yayın göyüdə od ələyən uzun günlərində bu qızlar kətməni, beli əllərindən buraxmadılar. Ə.Əbüllhəsən. □ Kətmən vurmaq* – kətmənlə işləmək. *Heç kim [Gülşənlə] kətmən vura bilməzdi. Ə.Vəliyev.*

KƏTMƏNÇİ *sif.* Kətmənlə işləyən adam, qadın. *Kətmənçi dəstəsi.*

KƏTMƏNLƏMƏ “Kətmənləmək”dən *f.is.* *..Pambığın yavaş-yavaş çiçək açmasına baxmayaraq, hələ kətmənləmə qurtarmamışdı. İ.Şıxlı.*

KƏTMƏNLƏMƏK *f.* Kətmənlə alağı təmizləmək, yaxud kəşəkləri xırdalamaq, torpağı yumşaltmaq. *Sahəni kətmənləmək.*

KƏTMƏNLƏNMƏ “Kətmənlənmək”dən *f.is.*

KƏTMƏNLƏNMƏK *məch.* Kətmənlə vurulmaq (alaq), yumşaldılmaq (torpaq).

KƏTMƏNLƏTDİRMƏ “Kətmənlətdirmək”dən *f.is.*

KƏTMƏNLƏTDİRMƏK *bax* **kətmənlətmək.**

KƏTMƏNLƏTMƏ “Kətmənlətmək”dən *f.is.*

KƏTMƏNLƏTMƏK *icb.* Kətmənlə alağı vurdurmaq, torpağı yumşaltdırmaq.

KƏVAKİB [ər. “kövkəb” söz cəmi] *klas.* Ulduzlar. *Zülmət ziyayə oldu qalib; Yandırdı məşailin kəvakib. Füzuli. Bütün kəvakibi bir-bir öz adları ilə sayırlar; Ki, seyr edir hərəsi hər zaman bu boyda, bu boyda. M.Ə.Sabir.*

KƏVƏLƏ *is. zool.* Bataqlıqda yaşayan uzundimdik quş.

KƏVƏR *is. bot.* Nazik, uzun yarpaqlı, yeyilən və xörəyə qatılan acitəhər göyörti. *Dovğaya kəvər qatmaq. İki dəstə kəvər. – Ənvar ləzzətli dolmanı iştaha ilə yeyir, kəvərdən, turpdan tez-tez götürib ağzına qoyurdu. Ə.Vəliyev.*

KƏYAN *is. [fars.] klas.* İran şahlarına verilən ümumi ad. [Nüsbə:] *Bu kəyan bayrağı, bu da bir tuğra; Keyqubad möhrü də vurulmuş bura. A.Şaiq.*

KƏZZAB *is. [ər.] köhn.* Yalançı, yalan danışan.

KİRİXMA “Kırılmaq”dan *f.is.*

KİRİXMAQ *bax* **karıxmaq.** *Ya nə vicdanə digər bir işə çulğaşdı yetim; Hərə bir hoqqa çıxartdı, kırılıb çaşdı yetim. M.Ə.Sabir. Sənin kimi mən də bir az kırıldım. R.Rza.*

Kİ¹ *bağl.* 1. Baş cümlə ilə budaq cümlələri bir-birinə bağlayır. *Elə yavaş danışır ki, eşitmək olmur. Elə dumandır ki, göz gözü görmür. – Səkinə yaxşı bildirdi ki, son zamanlar qızının .. nəbzi əvvəlkilər kimi vurmur. M.İbrahimov. Orasını da deməliyə ki, Murad Bayramın üstünə yaman düşmüşdü. Ə.Vəliyev.*

2. Bağlayıcı vəzifəsini görən bir sıra sözlərə (ki, necə, hansı, niyə və s.) qoşularaq, onlarla sonrakı sözlər arasında əlaqəni daha da qüvvətləndirir. *Necə ki, dedim. Kim ki, cavab verdi...*

3. Bəzi modal sözlərdən (yəqin, görünür, əlbəttə, görə, guya və s.) sonra gələrək, ehtimallıq, zərurilik və gerçəklik məzmununun cümlələrin ikinci hissəsinə keçməsi üçün şərait yaradır. *Yəqin ki, mənim qarama hirsənib gətdiniz. İ.Əfəndiyev. Gərək ki, məktəbdən gəlmişdi. Mir Cəlal.*

4. Feldən sonra gələrək, başqasının nitqini ifadə etməyə xidmət edir. *Bir dəfə Güllü*

mənə demişdi ki, qızım, sənin bu dünyada bir xoşbəxtliyin var.. İ.Əfəndiyev.

5. Ədatlardan sonra işlənərək, ədatla birlikdə cümləni və ya onun müəyyən hissəsini qüvvətləndirməyə xidmət edir. *İndi ki bu mənim pulunu görüb, bu qədər əziyyətə düçar olub, belə adamlar vəfali olurlar.* (Nağıl). *İndi ki sən xahiş edirsən, qızın pulunu keçərəm.* Mir Cəlal.

6. Müxtəlif sözlərdən sonra gələrək həmin sözlərin mənasını qüvvətləndirir. *Yaxşı ki dəvət etmişik. – Bu ki mənim əlimdə su içmək kimi bir şeydi.* (Nağıl). *Mən ki damdan, bacadan baxmaz idim; Su kimi hər tərəfə axmaz idim.* M.Ə.Səbir.

7. Sadə bağlayıcı, qoşma, ədat, feli bağlama, işarə əvəzliyi və s.-dən sonra gələrək, mürəkkəb bağlayıcı əmələ gətirir; məs.: ancaq ki, ona görə ki, yaxud ki, bunun üçün ki, indi ki, odur ki.

Kİ² Aşağıdakı mənalarda və hallarda işlədilərək ədat.

1. Sual cümlələrinin sonunda gələrək, xəbərə aid olur, xəbərin və ya ümumiyyətlə, cümlənin mənasındaki sualı qüvvətləndirir. *Ay Xanpəri, daha biz niyə dayanmışıq ki?* M.Hüseyn. *Burada təəccüblü nə var ki?* S.Rəhimov. *Ay bala, bir yerin ağrımır ki?* Mir Cəlal.

2. Əvəzlilərdən sonra gələrək, onu başqa sözlərdən fərqləndirir, daha çox nəzərə çarpdırır. [Fuad:] *Sən ki mənim nişanlımsan? C.Cabbarlı. Bunu ki bizlərdə hamı bilir.* S.Rəhimov. *O ki yaxşı adamdır, usta!* Mir Cəlal.

3. Cümlənin sonunda etiraz məqamında işlədilir. *Bu olmadı ki.* M.S.Ordubadı. *Mən uşaq-zad deyiləm ki.* M.Hüseyn.

4. Əsasən cümlələrin sonunda kinayə məqamında işlədilir. *Bizlərdə südü stəkanla içməzlər. Bura şəhər-zad deyil ki.* M.Hüseyn. *Hamı bu cür ola bilməz ki.* Ə.Vəliyev.

5. Gözlənilməz bir hadisə baş verdiyi zaman əmələ gəlmiş vəziyyəti bildirmə məqamında işlədilir. *Kişi yenə də məni yaxaladı ki...* S.Rəhimov. [Sadıq:] *Ay aman, bu da gəlib çıxdı ki...* S.Rəhman.

6. Kinayə, istehza və ya etiraf məqamında işlədilir. *O lap uşaqdır ki.* – [Salmanov:] *Gəlsin, ondan qorxmuram ki.* S.Rəhman.

KİBERNETİKA is. [yun.] İdarə sistemləri, üsul və vasitələri haqqında elm.

KİBR is. [ər.] Özünü hamıdan üstün tutma, başqalarına yüksəkdən baxma; lovğalıq, məğrurluq; lovğalanma, qürurlanma, təşəxxüs. *Nazı çox, qəmzəsi bol, kibri də var dilbərimin.* Ə.Nəzmi. *Kibridən qəlbində bərkitmə bəri; Top dəyər, dağlar bürcü, hasarı. Aşiq Ələsgər.*

kibrlə zərfl. Lovğalıqla, lovğa-lovğa, qürurla. *Kibrlə danışmaq. Kibrlə gülmək.* – *Bün-yad başqa vaxt olsaydı ... kibrlə susub durmazdı.* Ə.Əbülhəsən. *...Şah kibrlə gülümsədi.* İ.Əfəndiyev.

KİBRİT is. [ər.] Od almaq üçün ucunda kükürd olan nazik çubuq. *Kibrit qutusu.* – *Azad kibrit işığında onun sarı bənizini, tutqun firuzə gözlərini, hətta üzündəki çilləri buluşuq bir şəkildə zor-güc seçə bildi.* A.Şaiq. *Uzaqda alışan bir kibritin də; Qoxusu burnunda duyulacaqdır.* M.Araz. **□ Kibrit çəkmək** – ucu kükürlü kibrit çubuğunu bir şeyə çəkiş alışıdırmaq. *Əhməd qapıya yaxınlaşdı. İtləyib taybatay açdı. Kibrit çəkiş çırağı yandırdı.* İ.Şıxlı.

KİBRİTQABI is. Kibrit çöpləri qoyulan balaca qutu. // Həmin qutunun üstünə geydirilən metal və s. materialdan qapaq.

KİBRLƏNMƏ f. “Kibrlənmək” dən f. is.

KİBRLƏNMƏK f. Kibrli olmaq; lovğalanmaq, təşəxxüslənmək.

KİBRİLİ sif. Lovğa, təşəxxüslü. [Zabit] *nəzərini Şirəlinin dodaqlarından ayırıb kibrli bir hal aldı.* M.Hüseyn. [Qoca həkimin] *təbəssümündəki acı və kibrli hal gənc qadını titrətdi.* İ.Əfəndiyev.

KİBRİLİLİK is. Kibrli adamın hal və keyfiyyəti; lovğalıq, məğrurluq, təşəxxüslük.

KİCƏMƏ “Kicəmək” dən f. is.

KİCƏMƏK f. Öcəşmək, sataşmaq. [Məşədi İmamqulu:] *Ədə, bəlkə darvazanın qabağında uşaqlarla kicədin, orada düşdü?* Çəmənzəminli.

KİÇİCİK sif. Olduqca kiçik, çox kiçik. *Kiçicik otaq. Kiçicik qab. Kiçicik qutu.* – *Gülzar kiçicik əllərini irəli uzatmış, həyəcan içində nəticəni gözləyirdi.* C.Cabbarlı. *Bu bülbül kiçicik vücudunu sarsıdan, hər nəfəsində ürəyinin bir parçacığı qopurmuş kimi*

yanıqlı hıçqırıqlarla dolu nəğməsi ilə nə deyirdi? M.Rzaquluzadə.

KİÇİK *sif.* 1. Həcmcə, ölçücə balaca; xırda (böyük müqabilə). *Kiçik əl. Kiçik göz. Kiçik otaq. Kiçik qab. Kiçik kitab.* – *Qarıçı kiçik pəncərədən [Nəbinin] nə istədiyini xəbər alır. “Qaçaq Nəbi”.* *Kiçik və yoxsul daxmasının səkisi üzərində ortaboylu, sağlam, yaşlı bir adam oturmuşdu.* A.Şaiq.

2. Kəmiyyətə, sayca, miqdarca çox olmayan; az. *Kiçik bölmə. Kiçik dəstə.* – *Beləliklə, tikintidə kiçik bir özəfəliyyət dərnəyi yarandı.* İ.Əfəndiyev.

3. Azyaşlı, balaca. *Evin kiçik uşağı.* – *Anaxanın kiçik balasını öz ana qanadları altına alıb böyütməyə başladı.* A.Şaiq. *Pəncərəm önündən hər səhər tezdən; Məktəbə gedirsən, a kiçik dostum!* N.Rəfibəyli. // Yaşca a birindən balaca olan. *Kiçik bacı. Kiçik qardaş.* – *İki gündən sonra Səfərin anasına sifariş göndərdilər ki, böyük qız ərə getməyincə kiçik qızı atası heç kəsə verməyəcək...* Ə.Haqverdiyev. *Qoçaq və işgüzar qızlardan olduğuna [görə] qayınatası Mələkdən əl çəkməyib on üç yaşında kiçik oğluna nikah etdi.* A.Divanbəyov. // İs. mənasında. *Böyüklə böyükdür, kiçiklə kiçik.* (Məsəl). *Pəncərədə üzüm var; Ana, sənə sözüm var; Qonşu oğlanlarının; Kiçiyində gözüm var.* (Bayatı). *Kiçiklər böyüklərin daldınca gəzir; Və həmişə baştaşağı.* R.Rza. *Elə bir zəmandan danışırım ki, böyüklərin xatirəsində çox yaxşı qalıb, kiçiklərin isə ağına gəlməz.* S.Rəhman. □ **Kiçikdən böyüyə qədər** – yaşdan asılı olmayaraq; hamı. *Kiçikdən böyüyə qədər bütün ailə toya gəlmişdi.*

4. *məc.* Əhəmiyyətsiz, cüzi, yüngülvari. *Kiçik bir hadisə. Kiçik bir mübahisə. Kiçik bir məsələ.* – [Firidun:] *Kiçik bir xata böyük bəlalər törədir.* M.İbrahimov. *Qoca mürtətib kiçik bir işarəyə bənddi.* M.Hüseyn.

5. Vəzifəcə, rütbəcə, dərəcəyə aşağı. *Kiçik elmi işçi. Kiçik zabıt.* – *Bizim aramızda Şuşa istirahət evlərindən qayıdan işçi və kolxozçular olduğu kimi, yeddi-səkkiz nəfər gənc tələbə, bir nəfər də kiçik komandir vardı.* S.Hüseyn. // İs. mənasında. *Kiçiklərin böyüməsi çətin işdi; “Böyüklərin” kiçilməsi; çox asandı.* M.Araz.

KİÇİKCƏ *sif.* Çox kiçik, yaxud bir qədər kiçik. *Məhlədə bitər söyüd; Yarpağı gömgöy söyüt; Kiçikcə bir yar sevdim; Xudam, sən özün böyüt.* (Bayatı).

KİÇİKCİK bax **kiçikcik**. [Müqim bəy:] *Gəl, mirzə, .. aramızdakı hər hansı kiçikcik ixtilaflı bir kənara buraxıb qardaş olaq.* S.Rəhimov.

KİÇİKLƏNMƏ “Kiçiklənmək”dən *f.is.*

KİÇİKLƏNMƏK *f.* Yaltaqlıq etmək, yaltaqlanmaq, başqalarının qarşısında əyilmək, əskilmək.

KİÇİKLƏSMƏ “Kiçikləsmək”dən *f.is.*

KİÇİKLƏSMƏK *f.* Kiçik olmaq, kiçilmək.

KİÇİKLİ-BÖYÜKLÜ *is.* Hamı, hamısı.

KİÇİKLİK *is.* 1. Həcmcə, ölçücə balacalıq, xırdalıq. *Otağın kiçikliyi. Tarlanın kiçikliyi.*

2. Kəmiyyətə, sayca, miqdarca, cüziilik, azlıq. *Dəstənin kiçikliyi. Dərnəyin kiçikliyi.*

3. Yaşı az olma; azyaşlılıq, balacalıq. *Kiçikliyinə baxma, çox zirəkdir.* // **Kiçiklikdən** şəklində – balacalıqdan, uşaqılıqdan. [Əzim dayının] *uca bir budaqdan digər bir budağa sürətlə elə atılışı var idi ki, bu cürət və çevikliyi ancaq ta kiçiklikdən idman görmüş .. uşaqlarda görmək olur.* A.Şaiq.

4. *məc.* Əhəmiyyətsizlik, cüziilik, yüngülvarilik. *Məsələnin kiçikliyi.*

5. Vəzifəcə, rütbəcə aşağı olma. *Vəzifənin kiçikliyi.*

♦ **Kiçiklik etmək** – özünü aşağı tutmaq, böyüyə hörmət etmək, ehtiram göstərmək. **Kiçikliyində qalmaq** – bax **kiçiklik etmək**. [Nəsir] *..öz kiçikliyində (qalır), ehtiramını yenə əvvəlki kimi saxlayırdı.* S.Hüseyn.

KİÇİKRAQ *müq. dər. köhn.* Bir qədər kiçik.

KİÇİKTƏHƏR bax **kiçikraq**.

KİÇİKYAŞLI *sif.* Yaşı az, uşaq yaşlarında olan; uşaq. *Kiçikyaşlı uşaqlar.* – [Cəfər əmi] *dünyada hər şeydən artıq iki vücudu sevir və xidmət edərdi: kiçikyaşlı qızı Yemənciyi, bir də qurğısını.* H.Nəzərli. *Məktəbdə kiçikyaşlı uşaqların konserti idi.* Mir Cəlal.

KİÇİLDİCİ *sif.* Görünən şeylərin şəkillərini kiçildən. *Kiçildici şüşə.*

KİÇİLDİLMƏ “Kiçildilmək”dən *f.is.*

KİÇİLDİLMƏK *məc.* Kiçik edilmək; balacalandırılmaq.

KİÇİLƏN *f.sif. riyaz.* Sonsuz miqdarda çıxılan rəqəm; azalan.

KİÇİLMƏ “Kiçilmək”dən *f.is.*

KİÇİLMƏK *f.* 1. Həcmcə, miqdarca, ölçücə daha kiçik olmaq; azalmaq, balacalaşmaq, xirdalanmaq. *..Başın çanağı nazikləşib kiçildikcə beyin də zəifləməyə və kiçilməyə başlayır.* C.Məmmədquluzadə. // Getdikcə kiçik görünmək, balacalaşmaq. *Müəllim uzaqlaşdıqca kiçilir, kiçildikcə fərq edilməyəcək bir hal alır.* S.Hüseyn. *Çox keçmədi [Bəndəli] bir nöqtə kimi kiçildi, gözdən itdi.* Mir Cəlal. *Gedir, gedir, nəhayət; Kiçilir bir xal kimi.* M.Rahim.

2. *məc.* Vəzifəcə, rütbəcə alçalmaq; hörmətdən, nüfuzdan düşmək. [Xacə Nizam:] *Sən kiçilsən də, böyüsən də; Hətta qopsa zülmət; Yenə parlar o zəka!.* H.Cavid.

3. *məc.* Yaltaqlanmaq, özünü alçaltmaq, alçalmaq. *O, divanxanada hər kəsə kiçilir, hər kəsin üzünə güllür..* H.Nəzərli.

KİÇİLTMƏ 1. “Kiçiltmək”dən *f.is.*

2. Qrammatikada: isimlərdə şeylərin həcm etibarı ilə kiçilməsini və sifətlərdə keyfiyyətə azlığı göstərən. *Kiçiltmə şəkilçiləri. Kiçiltmə dəvəci.*

KİÇİLTMƏK *f.* 1. Balacalatmaq, daha kiçik etmək, azaltmaq, ixtisar etmək (miqdarca, sayca, həcmcə və s.).

2. Vəzifəcə aşağı salmaq. *Amma birdən çıxarsalar işdən səni; Kiçiltmələr vəzifəni; Səni yolda görsə belə; Əsla nəzər salmayacaq.* Z.Xəlil.

3. *məc.* Hörmətdən salmaq; alçaltmaq. *Hansı bir yazıçı olur olsun, nə onu qərəzkarlıqla kiçiltmək, nə də qəsdən şişirdib böyütmək olmaz.* S.Rəhimov.

KİF *is.* Çürüyən və ya nəm şeylərin üstündə nazik qat şəklində əmələ gələn yüngül, yumşaq mikroskopik göbələkciklər. *Qoca gözlərini açanda özünü .. kif qoxuyan bir zirzəmidə gördü.* M.Rzaquluzadə. □ 1) **Kif atmaq (bağlamaq, basmaq, tutmaq)** – üstü kiflə örtülmək, kiflənmək. *Çörək kif atıb. Sirkəni kif basıb;* 2) bax **kiflənmək** 2-ci mənada.

KİFAYƏT *zərf [ər.]* 1. Yetər, kafi, bəs olma. *Deyirlər, çox ardır yüz il, əlli il; İnsana bir ömür kifayət deyil.* B.Vahabzadə. □ **Kifayət qədər** – lazımcıca, lazımi qədər, bəs

olduqca. [Qurban] *yolda yeriyərkən düşüdü: – Xoşbəxt adam, kifayət qədər pul toplamış, indi də gedib uşaqlarına qovuşacaqdır.* A.Şaiq. [Tahir] *ikiotaqılı təzə mənzilində cəmisi bir həftə qalmışdı, hələ də buraya kifayət qədər isinişməmişdi.* M.Hüseyn. *Sultan ciddi nüfuzedicisi bir ahənglə, özü də kifayət qədər məntiqlə danışırdı.* İ.Hüseynov.

Kifayət etmək – 1) bax **kifayətlənmək**. *Mirzə öz maaşına kifayət edib bir qəpik də olsun rüşvət almazdı.* Ə.Haqverdiyev; 2) çatmaq, yetmək, bəs olmaq. *Şərt deyildir yatıbduram yanında; Gəndən baxmaq mənə kifayət eylər.* M.P.Vaqif. [Bədircahan:] *..Dəxi mənə artıq şey lazım deyil, bir beş-altı manat kifayət edər.* N.Vəzirov. **Kifayətə yetmək köhn.** – razı düşmək, təmin olunmaq, kifayətlənmək. [Sitarə:] *Bu çərxdən gərək yetə hər kəs kifayətə.* C.Cabbarlı. **Kifayət olmaq** – bax **kifayət etmək** 2-ci mənada.

2. **Kifayətdir** (şəklində) – yetər, çatar, bəsdir. [Aslan bəy:] *Bircə yaylım atılarsa, kifayətdir..* C.Cabbarlı. *Bir könüllü kifayətdir bir mənalı məhəbbət; İki qəlbi əyləndirmək xəyanətdir, sevgilim!* S.Rüstəm. // *Əmr mənasında – yetər! bəsdir! kifayət edər! Kifayətdir, buraxın söhbəti!*

KİFAYƏTLƏNDİRİCİ *sif.* Kifayət qədər yaxşı verilən tələblərə cavab verən; kafi. // *Kifayətləndirək razı edən, təmin edən; qaneedicisi. Kifayətləndirici cavab.*

KİFAYƏTLƏNDİRMƏ “Kifayətləndirmək”dən *f.is.*

KİFAYƏTLƏNDİRMƏK *f.* Razı salmaq, qane etmək, təmin etmək.

KİFAYƏTLƏNMƏ “Kifayətlənmək”dən *f.is.*

KİFAYƏTLƏNMƏK *f.* 1. Özünü təmin olunmuş hesab etmək, razı qalmaq, qane olmaq; qənaətlənmək. *Bu cavabla kifayətlənmək olar.*

2. Müəyyən bir çərçivədə qalmaq, bir şeyi kafi hesab etmək. *Bir töhmətlə kifayətlənmək olar.* – [Rəsul] *gördü ki, bu zalımlar udduqları pullarla kifayətlənməyib, üstəlik yatdıqları yorğan-döşək və balişları da aparmışlar.* “Aşıq Qərib”. *Ancaq Cəmilə, yalnız [Mirzəganın] üzünə güllümsəməklə kifayətləndi.* S.Hüseyn.

KİFAYƏTSİZ *sif.* Ehtiyacı ödəməyən, çatışmayan, kifayət etməyən.

KİFAYƏTSİZLİK *is.* Ehtiyacı ödəməmə, çatışmama, kifayət etməmə.

KİFİR *sif.* 1. Çirkin, eybəcər. *Kifir qadın.* *Kifir uşaq.* – [Sənəm:] *Nə kifir kişidir, ay Allah! Ü.Hacıbəyov.* [Qumru:] *Bəy olanda nə olar, başıbatmış nə qədər də kifirdir.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Pozğun, yaramaz, ləyaqətsiz, mürdar.

KİFİRLƏNMƏ “Kifirlənmək”dən *f.is.*

KİFİRLƏNMƏK *bax* **kifirləşmək.**

KİFİRLƏŞMƏ “Kifirləşmək”dən *f.is.*

KİFİRLƏŞMƏK *f.* Gözəlliyini itirmək, eybəcərləşmək, çirkinləşmək. *Qız böyüdükcə kifirləşirdi.*

KİFİRLİK *is.* Eybəcərlik, çirkinlik. *Üzündən, gözündən kifirlik daşır; Deyəsən, qəlbində qurdclar oynasır.* S.Vurğun [Ələkbər:] *Yox canım, Qumru hara, belə kifirlik, ney-bəlik hara!* Mir Cəlal.

KİFLƏNMƏ “Kiflənmək”dən *f.is.*

KİFLƏNMƏK *f.* 1. Üzü kiflə örtülmək, kif atmaq, kif bağlamaq. *Qərənfil xala Camal əmiyə dörd iri fətir uzadaraq: – Bunları tək-tək qoy, çünki çim süddə yoğurmuşam, kiflənlə bilər.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Uzun müddət bir yerdə qalmaq, xarab olmaq, inkişafdan qalmaq.

KİFLƏNMİŞ *f.sif.* Kif bağlamış, kif basmış, kifdən xarab olmuş. *Kiflənmiş çörək. Kiflənmiş pendir.* – *Rütubətli, kiflənmiş qarantlıq otaqda tavandan tökülən damcların səsi eşidilirdi.* Ə.Əbülhəsən.

KİFLƏTMƏ “Kiflətmək”dən *f.is.*

KİFLƏTMƏK *t-li.* Kiflənməsinə səbəb olmaq, kifləyib xarab etmək.

KİFLİ *sif.* Kifi olan, kif iyi verən, kif bağlanmış. [Sayalının] *.kifli, iffunətli diyyün-çələrində .. nə desən tapılırdı.* Mir Cəlal.

KİFSİMƏ “Kifsimək”dən *f.is.*

KİFSİMƏK *bax* **kiflənmək.** *Belə vaxtlarda idarənin pəncərələri açılır, kifsimış kağız qoxusu küçəyə yayılırdı.* Mir Cəlal.

KİFSİNMƏ “Kifsinnmək”dən *f.is.*

KİFSİNMƏK *bax* **kiflənmək.**

KİFT *is.* [fars.] *köhn.* Sifilis. *Bir çox söhbətdən sonra məlum olur ki, Məşədi Allah-*

verən bir vaxt kifti azarına mübtəla olubmuş. N.Nərimanov.

KİLƏ *is.* 1. Altı kiloqrama bərabər köhnə ağırlıq ölçüsü. *İki kilə arpa.*

2. İkigözlü taxta tərəzi.

KİLİD *is.* [fars.] 1. Qıfıl. *Asma kilid.* – *Siyirmə kilidlər biləkdən yoğun; Asılmış qıfıllar buğunbəbuğun.* H.K.Sanlı. *Dağa çıxmaq, düzə enək, göyə dırmanaq; Yolumuzun kilidi bir, açarı birdir.* M.Araz.

2. Qapını bağlamaq üçün dalına keçirilən uzun demir və ya ağac parçası.

KİLİDLƏMƏ 1. “Kilidlənmək”dən *f.is.*

2. *Bax* **qıfılənd** 2-ci mənada. [Muzdur] *saz çalmasa da, çalğı tanıyan, havacatdan, gözəlləmədən, kilidləmədən, deyişmədən başı çıxan bir oğlandı.* Ə.Əbülhəsən.

KİLİDLƏMƏK *f.* Kilidlə bağlamaq. *Əmir-aslan .. Nurəddini çomaq ilə döyüb anbara saldı və ağzını kilidləyib getdi.* S.S.Axundov. *Məşədibəy birdən qalxıb kabinetinin qapısını kilidlədi.* M.Hüseyn. *Şəkər qapını tez kilidləyib həkimin arxasınca getdi.* B.Bayramov.

KİLİDLƏNMƏ “Kilidlənmək”dən *f.is.*

KİLİDLƏNMƏK *məc.* 1. Kilid vurulmaq, kilidlə bağlanmaq. *Qapı kilidlənmişdi.* – *Evin qapısı dışarıdan kilidlənmişdi.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Bərk, möhkəm qapanmaq; açılmaq. *Göz qapaqları kilidlənmək.* – ..[Mehribanın] *dişləri kilidlənmiş, əl-ayağı quruyub əsdiyi halda qorxunc və vəhşi bir səslə çığırdı.* S.Hüseyn. *İdrak da boğular, söz də, sənət də; Ağıl kilidlənər dildə, dodaqda; Azadlıq olmayan bir məmləkətdə; Nadan başda gəzər, aqıl ayaqda.* B.Vahabzadə.

3. *məc.* Bağlanmaq, tutulmaq. *Qurtuluş yolları kilidləndi bax...* R.Rza.

KİLİDLƏTMƏ “Kilidlətmək”dən *f.is.*

KİLİDLƏTMƏK *icb.* Kilidlə bağlatmaq. *Qapıları kilidlətmək.*

KİLİDLİ *sif.* Kilid vurulmuş, kilidlə bağlanmış, bağlı. *Kilidli qapı. Darvaza kilidlidir.* – *Balacayev əlini stola atıb güclə ayağa qalxdı. Qapı kilidli idi.* S.Rəhimov.

KİLİM *is.* [fars.] Yun və ya pambıqdan toxunan zolaqlı, xovsuz palaz növü. *Kilimə bürün, el ilə sürün.* (Ata. sözü). *Qadınların*

kimisi yun darayır, ip əyirir, kimisi xana qurub kilim toxuyurdu. A.Şaiq.

KİLİMARASI *is.* Qədim xalq oyun növü.

KİLİMÇƏ *is.* Balaca kilim. [Yasavulu] *qaldırır pəncərənin qabağında, üzərinə sürtük kilimçə salınmış, qılçaları laxlayan çarpayımın üstünə uzatdılar. S.Rəhimov.*

KİLİMÇİ *is.* Kilim toxuyan və ya satan adam.

KİLİMÇİLİK *is.* Kilimçinin işi, peşəsi, sənəti.

KİLKƏ¹ *is.* 1. Bir-birinə qarışmış, dolanmış, pırtlaşmış saç, tük, yun, sap, ip və s. *Saçı kilkə kimi pırtlaşmaq. – İkinci qız Nərgizə: – Dayan, bu saat sənin kilkələrini yolaram. Ə.Məmmədخانlı. Qarı Mahmudun kilkə kimi pırtlaşmış zil qara saçlarını baxıb dedi.. Ə.Əbühləsən. // Sif. mənasında. Kilkə saç. – Qarının xınadan qızartdıq kilkələrinə elə bil heç vaxt daraq dəyməmişdi. Ə.Məmmədخانlı.*

2. Yun və ya saç darandıqda ondan çıxan qırıntı. *Yun atıldıqca didilir, kilkəsi çıxır.*

3. Mürəkkəbqabı, qəlyan və s.-nin içərisinə qoyulan tük.

KİLKƏ² *is.* [rus.] *zool.* Siyənəkkimilər ailəsinə mənsub xırda balıq növü.

KİLKƏBAŞ *sif. dan.* Daim saçları pırtlaşmış olan. *Kilkəbaş qız.*

KİLKƏLƏNMƏ “Kilkələnmək” *dən f.is.*

KİLKƏLƏNMƏK *f.* Kilkə düşmək, düyün düşmək, pırtlaşmaq. [Arvadin] *saçları pırtlaşmış kilkələnməmiş, üstü-başı parça-parça olmuşdu. (Qəzetlərdən).*

KİLKƏLƏŞMƏ “Kilkələşmək” *dən f.is.*

KİLKƏLƏŞMƏK 1. Bax **kilkələnmək**.

2. *qarş.* Bir-birinin kilkəsini yolmaq; saçlaşmaq.

KİLKƏLİ *sif.* Kilkəsi olan (saç, yun və s. haqqında). *Kilkəli baş. – Ancaq Aqıl üçün, bənizinə yeni qan gələn zəif vücudlu, sarı kilkəli körpəni tərpatmək dağlar qədər ağır gəlirdi. S.Rəhimov.*

KİLKƏSAÇ *sif.* Saçı kilkəli, pırtlaşmış. *Kilkəsəç uşaq. Kilkəsəç qız.*

KİLKƏŞİK *sif.* Doluşmuş, pırtlaşmış, qarışmış.

KİLO bax **kiloqram**. [Qədirin] *yüz on səkkiz kilo ağırlığı olduğuna baxmayaraq, toylarda tərəkəmə oynayıb, atı qızğın çapa-çapa düşüb minirdi. İ.Əfəndiyev.*

kilo... [fr.] Ölçü sisteminə min kiçik vahidi ifadə edən mürəkkəb adların birinci hissəsi; məs.: kiloqram, kilometr, kilovat.

KİLOQRAM [fr. kilo və yun. gramma] 1000 qrama bərabər çəki ölçüsü.

KİLOQRAMLIQ *is.* 1. Bir kiloqram ağırlığında olan çəki daşı. *Kiloqramlığı tərzəziyə qoymaq. Kiloqramlığı bəri ver.*

2. Saylardan sonra gələrək şeyin neçə kiloqramdan ibarət olduğunu bildirir. *5 kiloqramlıq ət.*

KİLOQRAMMÉTR [fr. kilo, yun. gramma və metron] 1 kiloqram ağırlığında cismi 1 metr yüksəkliyə qaldırmaq üçün görülən işin ölçü vahidi.

KİLOMÉTR [fr. kilo və yun. metron] 1000 metrə bərabər, məsafəsi 1000 metr olan uzunluq ölçüsü. *Rüstəmin yaşadığı Səfalı kəndinin dəmir yolu ilə 20 dəqiqəlik, dəmir yolundan sonra da 2 kilometr yolu var idi. T.Ş.Simurq. Buradan Güneyqışlağa neçə kilometr olduğunu bilmirdim. İ.Əfəndiyev.*

KİLOMETRÁJ [fr. kilo və metrage] *Kilometrə göstərilən məsafə.*

KİLOMETRLİK *is.* Saylardan sonra gələrək məsafənin neçə kilometrədən ibarət olduğunu bildirir. *Gorusun bir neçə kilometrliyində Nəbi Qarabağa gedən tacirlərə rast gəlir. “Qaçaq Nəbi”. Fərmanın qış binası kəndin on kilometrliyində yerləşmişdi. İ.Əfəndiyev.*

KİLOVÁT [fr. kilo və ing. xüs. is. -dən] *fiz.* 1000 vata bərabər olan elektrik cərəyanının güc vahidi.

KİLOVÁT-SAAT [fr. kilo ing. xüs. is. və ər. saat] *fiz.* 1 kilovat gücündə elektrik cərəyanının 1 saat ərzində gördüyü iş bərabər olan elektrik cərəyanı vahidi.

KİLSƏ *is.* [əslə yun.] Xristian ibadətگاهی, məbədi. *Seçilir qülləli, uca kilsələr; Qələbə tağları baxır göylərə; Bəlkə bir binanı silkələsələr; Bir səhər işığı tökülür yerə. M.Araz. Kilsə başı zəng olur; Səsdən adam dəng olur; Tutaydım könül quşun; Görəydim nə rəng olur. (Bayatı). // Xristianlarda: din işləri ilə, dini həyatla məşğul olan təşkilat; dini təriqət, məzhəb. *Pravoslav kilsəsi. Katolik kilsəsi.**

KİM¹ *əvz.* 1. Cümlədə sual mənasında işlənilib, insan adlarını və insan təsəvvürü

verən varlıqların adlarını əvəz edir; hansı adam. *Kim gəlib? O sözü kim dedi? Bu gün kim növbə çəkəcək? – Uşaq mənimdir, baba, dəxli nadir sizlərə? Kim sizi qəyyum edib hökm ədəsiz bizlərə?* M.Ə.Sabir.

2. İki və daha artıq cümləni qarşılaşdırıqda bölgü bildirmək üçün işlədilir. *Kim öl, kim qala.* (Ata. sözü). [Zinyət xanım:] *Nə bilmək olar kim öləcək, kim qalacaq.* N.Vəzirov. *Görüşən, ayrılan kim, vidalaşan kim.* Mir Cəlal.

3. İnkərlıq bildiren fellərlə işlənilib, “heç kəs” sözünü əvəz edir. *Kim duymamış ilıq səhərlərin dadını?* R.Rza.

4. “Hər kəs” sözünü əvəz edir. *Kim baxarsa kəc bir gün belə; Şərfətsiz olacaq ömrünün sonu.* M.Rahim. *Xıdırlı kəndində bir qayda var. Gecə əvvəlcə kimin qapısını döyəsən, gərək orada gecələyəsən.* S.Rəhman.

5. “Adam”, “tanış”, “qohum”, “dost” mənalılarında işlənilib, inkar feli cümlələrdə təsdiq, təsdiq feli cümlələrdə inkar məzmunu yaradır. *Burada sənin kimin var? Onun kimi yoxdur? – Yazıq bir qızam, kimim vardır?* M.S.Ordubadı.

6. Cümlədə müəyyən şəxslər haqqında eyham və işarə məzmunu ifadə edir (əsasən cəmdə işlədilir). [“Molla Nəsrəddin”] *erməni-müsəlman qarğınının kimlər tərəfinədən və nə üçün yaradıldığını ifşa etməkdə böyük rol oynamışdır.* M.İbrahimov.

7. **Kimlərdənsən, kimlərdəndir** və s. şəklində – “hansı nəsiləndən” (“nəsiləndir”), “qohumların (qohumları) kimdir” və s. mənalılarında sual məqamında işlədilir. *Ay bala, kimlərdənsən? Qız kimlərdəndir?*

♦ **Heç kim** – heç kəs, heç kimsə. *Küçələrdə heç kim gözə dəymirdi.* M.Hüseyn. **Hər kim** – hər kəs. *Hər kim bu kəndə təzə gəlmiş olsaydı, iki məhəllənin bir-birindən seçilmədiyini görərdi.* N.Nərimanov. **Kim bilsin (bil, bilir)** – “heç kəs” mənasında ara söz kimi işlədilir. [Məmməd:] *Arvad, ölüm ki var yuxu kimi bir şeydir, kim bilir, bəlkə bu gün, səhə düşüb öldüm.* “Aşiq Qərib”. [Nökər] *ancaq təşəxxis üçün, kim bilsin, hansı yaranalın köhnə paltarını geyinibdir.* S.Qənizadə. *Kim bilir, bəlkə də Mahru onu gözəl və yaraşlıq bir gənc oldu-*

ğu üçün sevirdi. M.S.Ordubadı. **Kim ki** – o şəxs ki, o adam ki. *Kim ki insanı sevər aşiqi-hürriyyət olur; Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur.* M.Ə.Sabir. *Kim ki zəhmət çək-mədən, havayı yeyib, onun-bunun əməyilə dolanır, nəinki öz xalqının, öz vətəninin qanını soran bir tüfeylidir, həm də bütün bəşəriyyətə zərər vurur.* M.İbrahimov. **Kim kimədir!** – hərc-mərclikdir, qarışıqlıqdır, dolaylılıqdır, özbaşınalıqdır. [Atasının dostu:] *Bəlkə bir növlə dükanımızı əldə saxlayaq. Kim kimədir?* Qantəmiz.

KİM² klas. Bax ki. *Xoş ol kəsə kim; Vel dolanıb, dağda çobandır; Asudə hamandır.* M.Ə.Sabir.

KİMİ¹ qoş. 1. Bənzətmə və müqayisə bildirir. *Ürəyi nanə yarpağı kimi əsir.* – [Sultan bəy:] *Mən bəy balası kimi qızımı arşın mal satana verəcəyəm? Ü.Hacıbəyov. Sanki göylərdə uçan quş kimiyəm; Sanki yerdən uçurulmuş kimiyəm.* M.Müşfiq.

2. Anı zaman bildirir. *Məktubu alan kimi gəl.* – [Əsgər:] *Gözüm səni görəndə kimi qəlbim sevindiyimdən çırpınmağa başladı.* Ü.Hacıbəyov. *Qız gözünü açan kimi yan-yörəsinə baxdı.* M.İbrahimov. *Səni görəndə kimi, a şirin üzüm; Nədən tuti dilim mənim lal olur?* M.Rahim.

3. Yer, ya zaman həddini bildirir – ...qədər, ...dək. *Evə kimi bir yerdə getdik.* – *Rəsul bir saata kimi pinəci dükanının qabağında durub pinəcilərə baxdı.* “Aşiq Qərib”. *Fəraqdan gecələr yatmaram sabaha kimi.* X.Natəvan. [Fatma xanım:] *..Mən bu gecə sabaha kimi can verməmişəm.* N.Vəzirov.

KİMİ² əvəz. Bəzisi, kimisi (adətən iki və ya bir neçə cümlə qarşılaşdırıldıqda bölgü bildirmək üçün işlənilir). *Kimi xörək yeyir, kimi içir, kimi qəlyan, ya çubuq çəkir.* Ə.Haqverdiyev. *Kimi corab gətirdi; Kimi əlcək yetirdi.* M.Rahim. *Kiminin rüşvətخورluğu, qohumbazlığı, kiminin xəsisliyi, bəzisinin nadanlığı tənqid olunurdu.* Mir Cəlal.

KİMİCƏ dan. bax **kimi¹.** *On ikicə sinni qızın var tamam; Öz nəvəm Əsmər kimicə, vəssalam.* Ə.Nəzmi.

KİMİSİ bax **kimi².** *Hərə bu səsi bir cür qarşıladı; kimisi polis müdirinə yumruq göstərir, kimisi barmağı ilə hədələyir, kimisi*

ağacla qorxudur, kimisi gülür, kimisi də "kəs səsin!" – deyə bağırır. M.S.Ordu-badi. *Kimisi səngər qazır; Kimisi məktub yazır.* B.Vahabzadə.

KİM-KİMSƏ(NƏ) is. Yaxın adam, dost-aşa, qohum, qohum-əqrəba. *Mənim səndən özgə yoxdur bir kəsim; Yüz kimin-kimsənən o ki var sənin.* Q.Zakir. *Yəqin Həpir ağullanıb, kamil adam olub, bir də ki, .. şəhərdə kim-kimsəsi yoxdur.* Mir Cəlal.

KİMOQRAF [yun. kyma – dalğa və grap-ho – yazıram] 1. Müxtəlif fizioloji proseslərin qrafik qeydi üçün cihaz.

2. Eksperimental fonetikada: səs əyrisini qeyd edən cihaz.

KİMONO [yap.] 1. Yaponlarda xalat şəklində milli kişi və qadın geyimi.

2. Qolu xüsusi şəkildə biçilmiş qadın pal-tarı.

KİMSƏ 1. *əvəz.* Məlum olmayan şəxs, adam. *Səxavət olmayan kəsdə sücaət feli nadirdir; Kərəmsiz kimsəni hər yerdə gördüm, bihünər gördüm.* M.V.Vidadi. *Vaqif, bir kimsə ki bizdən yaşına; Yəqin bil ki, bizlənməz aşına.* M.P.Vaqif.

2. Heç kim, heç kəs, heç bir adam, heç biri. *Kimsə onun qabağına çıxa bilməz. Kimsəyə boyun əyməz. Kimsə gəlmədi. Kimsəni görmədim. – Bəs ki verməz yuxu göz açma-ğa fürsət kimsəyə; Sübh gün sənilə hər gün çeşmi-bidar axtarır. Qövsü. Kimsə bilməz ki, neçə yardən oldum məyus.* S.Ə.Şirvani. *Həyətdə kimsə yoxdu.* S.Hüseyn.

3. **Kimsədən** şəklində – heç kimdən, heç kəsdən, heç bir adamdan. *Kimsədən minnət götürməz. – Kim olduğumuzu yəqin ki, kimsədən soruşmadan bilirlər.* M.İbrahimov.

KİMSƏNƏ *əvəz. köhn.* Bir adam, bir kəs, kimsə, bir şəxs. *Yetişməz dadına heç bir kimsənə; Qalarsan naəlac, naçar, ağlarsan.* M.V.Vidadi. *Zalım fələk xub susayıb qanuma; Bir kimsənə yoxdur gələ yanuma.* Q.Zakir.

KİMSƏSİZ *sif.* 1. Heç kəsi (yaxın qohumu, arxası, köməyi) olmayan; adamsız. *Kimsəsiz uşaq. Kimsəsiz qadın. – [Araz] kimsəsiz, tək bir adam idi.* A.Şaiq. *Bu gün Hüseyn artıq arxasız və kimsəsiz bir yetimdir.* S.Rəhman. // İs. mənasında. *Hər gecə əxilər süf-*

rəsi başında gördüyü o müxtəlif qarıblar və kimsəsizlər içərisində yavaş-yavaş bu qocanın da siması [yolçunun] xəyalında canlandırdı. Ə.Məmmədخانli.

2. İnsan yaşamayan, boş, adamsız, tənha. *Kimsəsiz yerlər. – Öz kimsəsiz torpağına baxdı Füzuli; Bir sönməyən şimşək oldu, çaxdı Füzuli.* Ə.Cavad. *Səməd .. uzaqdan görünən kimsəsiz tarlalara baxdıqca ürəyi sıxılırdı.* İ.Hüseynov.

KİMSƏSİZLİK *is.* 1. Kimsəsiz adamın halı; təklik, adamsızlıq. *Bu gözlənilməz sədaqə Sürəyyənin ürəyini kimsəsizliyin dərin acısı ilə doldurdu.* Ə.Məmmədخانli. *Dahi şairin böyük arzularla dolu qəlbi ümidsizliklə, kimsəsizliklə (z.) boşalmışdı.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Tənhalıq, adamsızlıq.

KİMYA [ər. əslü yun.] 1. Maddələrin quruluşunu, habelə onların qarşılıqlı olaraq bir haldan digər hala keçməsinə öyrənən elm. *Nəzəri kimya. Kimya dərsliyi.*

2. Bir şeyin keyfiyyətə tərkibi. *Neft kimyası. Qan kimyası.*

3. *məc. klas.* Hikmət, qüdrət.

KİMYAÇI *is.* 1. Kimya mütəxəssisi.

2. Kimya sənayesi işçisi.

KİMYAGƏR *is.* [ər. kimya və fars. ...gər] 1. *köhn.* bax **kimyaçı** 1-ci mənada. M.F.Axundzadənin "Molla İbrahimxəlil kimyagər" komediyası. – *Qız nə iş görür? – O da kimyagərdir.* İ.Əfəndiyev.

2. Keçmişdə: guya hər şeyi qızıla çevirmək sirr və sənətini bilmək iddiasında olan rəmmal. *Laləyəng etdi gözüm qan ilə xakidərini; Kimyagərdir, edər gördüyü torpağı qızıl.* Füzuli. *Bunlar hamısı keçəndən sonra, bu otuz doqquz nömrədə min doqquz yüz doxsan doqquz rəmmal, kimyagər, quşbaz .. şəkli çəkməmiş.* C.Məmmədquluzadə.

KİMYAGƏRLİK *is.* 1. Kimyaçılıq.

2. *isteh.* Hər şeyi qızıla çevirmək iddiası və bu iddiada olan adamın halı. [Zahidoğlu:] *Deyəndə ki, .. burada kəşflər etmək olmaz, Fərhadəoğlu üstümüzə bağırır, kimyagərliyə qurşanır.* S.Rəhimov.

KİMYALAŞDIRILMA "Kimyalaşdırılmaq"dan *f.is.*

KİMYALAŞDIRILMAQ "Kimyalaşdırılmaq"dan *məc.*

KİMYALAŞDIRMA “Kimyalaşdırmaq” – dan *f.is.*

KİMYALAŞDIRMAQ *f.* Kimyanın və maddələri kimyəvi üsulla işləmə üsullarının nailiyyətlərini texnikada, sənayedə və kənd təsərrüfatında tətbiq etmək. *Kənd təsərrüfatını kimyalaşdırmaq.*

KİMYƏVİ *sif.* [*ər.*] 1. Kimyanın tədqiq etdiyi hadisə və proseslərə aid olan, kimyanın obyektinə olan. *Kimyəvi element. Kimyəvi reaksiya. Suyun kimyəvi təhlili. Qanın kimyəvi tərkibi.*

2. İstehsalatda kimya üsullarının tətbiqi və bu üsullarla maddələr hazırlanması ilə əlaqədar olan. *Kimyəvi gübrələr. Kimyəvi maddələr. Ağacın kimyəvi üsulla işlənməsi.*

3. Sənayedə kimya üsulları ilə hazırlanan maddələrin hərbi məqsədlərlə tətbiqi ilə əlaqədar olan. *Kimyəvi silah. Kimyəvi mərmir.*

KİN *is.* [*fars.*] Gizli ədavət hissi. *Kin bəsləmək. Kin saxlamaq. Kini soyumaq. Qəlbində kin oyanmaq. – Süzdü rəssam onu altından yuxarı; Saçaraq gözləri kin dağaları..* H.Cavid. [Əminə:] *Məni tanımur, ehtimal ki, bu hekayəni görüb mənə kin və qərəz bağlasın. Qantəmir. Şəfiqənin gülüşündə kin yox idi. Ə.Məmmədخانlı.*

KİNAYƏ *is.* [*ər.*] 1. Üstüörtülü, dolaylı mənə verən söz və ya ifadə. [Gülsabah Mirzə Camala:] *Mən artıq bu acı kinayələrdən usandım, öldüm, məni öldür.* C.Cabbarlı. [Tahirə] *baxır, deyəsən, o da Cəmilin kinayəsində həqiqət olduğunu təsdiq edərək istehsalı bir təbəssümlə güldürdü.* M.Hüseyn. □ **KİNAYƏ ETMƏK** – kinayə tərqi ilə söyləmək, işarə etmək. *...Şair Nəim “Füyuzat”ın 9-cu nömrəsində nəyə kinayə edibdirsə, özü bilər, ancaq bizim indiki əhvalımızı çox gözəlcə təsvir edib..* Ü.Hacıbəyov. // *Üstüörtülü, toxunan söz. Bu kinayələr, görəsən, kimə aiddir?*

2. *ədəb.* Bir şəxs və ya şey haqqında olan həqiqi fikir, təsəvvürü yalandan əks şəkildə ifadə edən söz, ibarə.

3. “ilə” qoşması ilə *zərf* – məsxərə ilə, kinayəli-kinayəli. *Kinayə ilə danışmaq. Kinayə ilə süzmək.*

KİNAYƏLİ *sif.* 1. İçində kinayə olan (bax **kinayə** 1-ci mənada). *Kinayəli söz. Kinayəli baxış. – Bu, eyhamla deyilmiş kinayəli sözlər*

qocaları yerindən oynatdı. R.Rza. Mirzə ani bir sükutdan sonra kinayəli sözlərini dedi. Mir Cəlal.

2. Rixşəndli. [Xortdanın] *qaçmağımı gördükdə Molla Kərimdən kinayəli bir qəhqəhə çıxdı. B.Talıblı.*

KİNDAR [*fars.*] bax **kinli**.

KİNDARLIQ bax **kinlilik**.

KİNEMATOQRAF [*yunancadan*] 1. Hərəkət edən obyektlərin şəklini işığa həssas plyonkaya çəkmək, habelə bunları ekranda göstərmək üçün aparat; bu aparatın tətbiqinə əsaslanan tamaşa.

2. Bax **kinematografiya**.

KİNEMATOQRAFÇI *is.* Kinematografiya işçisi, kino mütəxəssisi.

KİNEMATOQRAFÇILIQ *is.* Kinematografiya işi, peşəsi, sənəti.

KİNEMATOQRAFİYA [*yun. kinema və grapho*] Kinofilmlər hazırlamaq və onları nümayiş etdirmək sənəti. *Azərbaycan kinematografiyası. // Sənayenin kinofilmlər istehsal edən sahəsi. Kinematografiya müəssisələri.*

KİNESKÓP [*yun. kineo və skopeo*] Televiziya tətbiq edilən qəbuledici, elektrik şüa borusu.

KİNÉTİK *sif.* [*yun.*] 1. Kinetikaya aid olan.

2. Hərəkətə aid olan, hərəkətlə bağlı olan.

□ **KİNÉTİK ENERJİ** – hərəkət enerjisi, cismin hərəkətindən asılı olan enerji ehtiyatı.

KİNÉTİKA [*yun.*] 1. Nəzəri mexikanın dinamikasını və statikasını qavrayan şöbəsi.

2. Fiziki kimyanın, kimyəvi proseslərin sürət və mexanizmini öyrənən hissəsi.

KİNƏ *is. əcz.* Kinə ağacının qabığından hasil edilən acıdadlı ağ toz dərman; isitmə dərmanı. *Kinə atmaq. – [Heybət:] Dünən yaxşı idim, Xəlil dayı, heç nəhaq yerə kinəni içmədim. M.Hüseyn.*

KİN-KÜDURƏT bax **kin**.

KİMLİ *sif.* Kin saxlayan. *Kinli adam. – Dəvə kinli (z.) olar. (Ata sözü). [Xalq] düşməninə qarşı kinli, inadlı, dostlarına qarşı olduqca mehriban və səmimidir. M.S.Ordu-badi. Mehriban başını qaldırdı, kinli bir nəzərlə [Zeynalı] baxdı. S.Hüseyn. Gənc və gözəl Səadətın nənəyə qarşı bu qədar acıqlı və kinli (z.) olmasının səbəbi nə idi? İ.Əfəndiyev.*

KİNLİ-KİNLİ *zərf* Kinli halda, kinli bir tərzdə; qəzəbli. *Yamacın yetimçəsi mənə qalmayıb, – deyə* [Əlləzoğlu] *kinli-kinli söylənirdi*. İ.Hüseynov.

KİNLİLİK *is.* Kin saxlama, gizli ədavət bəsləmə, ürəyində kinsaxlama xasiyyəti.

KİNÓ [*yun.* kinema – hərəkət edən] 1. Bax **kinematoqrafiya**. *Hələ 1927-1928-ci illərdə Cabbarlı kino sənəti ilə maraqlanmağa başlamışdı*. M.Arif.

2. *dan.* bax **kinofilm**. *Kino göstərmək. – Saat iki olar; Uşaqlar üçün televizor; Kino verəcək bu gün*. M.Rahim. *Bütün tərsliyinə baxmayaraq*, [Musa] *ömründə bir kino tamaşası buraxmazdı*. İ.Əfəndiyev.

3. Bax **kinoteatr**. [Səlim və Mehriban] *sonra bulvardakı “Yeni kənd” kinosuna gedib hazırkı həyatdan alınmış faciəyə tamaşa etmişlərdi*. S.Hüseyn. [Firidun] [Südabənin] *yənə kinoya getməyə, yaxud gəzməyə çıxmağa gəldiyini güman etdi*. M.İbrahimov.

□ **Kino budkası** – kinoaparət və kinomexanik üçün xüsusi yer, budka.

kinó... [*yun.*] Kinematoqrafiya ilə bağlı olan mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: kinoxronika, kinojurnal, kinoçerk, kinooperator.

KİNOAKTYÓR [*yun.* kine və *fr.* acteur] Kinofilmlərdə çəkilən artist.

KİNOAKTRİSA [*yun.* kine və *fr.* acteur] Kinofilmlərdə çəkilən aktrisa.

KİNOAPARÁT [*yun.* kine və *lat.* apparatus] Kinofilmləri göstərmək üçün aparat.

KİNOARTİST [*yun.* kine və *fr.* artiste] bax **kinoaktyor**.

KİNOATELYE [*yun.* kine və *fr.* atelier] Kinofilmləri çəkmək üçün xüsusi bina, atelye.

KİNODRÁMA [*yun.* kine və drama] Drama əsasında çəkilmiş film.

KİNODRAMATURGİYA [*yun.* kine və dramaturgia] Kinematoqrafiya vasitələri ilə nümayiş etdirilmək üçün yazılan ədəbi əsərlər (bir janr kimi).

KİNODRAMATURQ [*yun.*] Kino (2-ci mənada) üçün ssenari yazan yazıçı, dramaturq.

KİNOFABRİK [*yun.* kine və *lat.* fabric] Kinoşəkillər istehsal edən müəssisə, iri kinostudiya.

KİNOFACİƏ [*yun.* kine və *ər.* faciə] Faciə əsasında çəkilmiş kinofilm.

KİNOFESTİVAL [*yun.* kine və *lat.* festival] Ümumi bir mövzuya həsr edilmiş kinofilmlərin, yaxud hər hansı bir ölkənin ən yaxşı kinofilmlərinin göstərilməsi.

KİNOFİLM [*yun.* kine və *ing.* film – lent] Ekranda göstərilmək üçün kinoşəkil. *“Leyli və Məcnun” kinofilmi*.

KİNOXRÓNİKA [*yun.* kine və chronikos] Mövzusu cari həyatdan alınmış kinofilm və ya kinojurnal. // Kino incəsənətinin, gündəlik həyatın ayrı-ayrı hadisələrini əks etdirməklə bağlı olan janrı.

KİNOJURNAL [*yun.* kine və *fr.* journal] Gündəlik həyatdan ayrı-ayrı epizodları, səhnələri nümayiş etdirən qısametrajlı kinofilm.

KİNOKADR [*yun.* kine və *fr.* cadre] Kino lentində olan kadrlardan hər biri.

KİNOKOMEDİYA [*yun.* kine və komodia] Kino sənəti janrlarından biri; gülməli məzmunlu kinofilm.

KİNOQURĞU *is.* Kinofilmləri göstərmək üçün qurğu (cihazlar, aparatlar və s.).

KİNOLAŞDIRILMA “Kinolaşdırılmaq”-dan *f.is.*

KİNOLAŞDIRILMAQ *məch.* Hər hansı bir rayonda, yerdə kinoteatrlar və səyyar kinolar təşkil edilmək, kino şəbəkəsi yaradılmaq.

KİNOLAŞDIRMA “Kinolaşdırmaq”dan *f.is.* *Kinolaşdırma işləri genişlənməmişdir*.

KİNOLAŞDIRMAQ *f.* 1. Hər hansı bir rayonda, kənddə, qəsəbədə və s.-də daimi surətdə kinofilmləri göstərmək üçün kinoteatrlar və səyyar kinolar təşkil etmək, kino şəbəkəsi yaratmaq. *Kəndi kinolaşdırmaq. Məktəbləri (klubları) kinolaşdırmaq*.

2. Bir əsəri kinoya çəkmək üçün uyğunlaşdırmaq, kinoya çəkmək. *Povesti kinolaşdırmaq*.

KİNOLAŞMA “Kinolaşmaq”dan *f.is.* *Kəndin kinolaşması*.

KİNOLAŞMAQ *f.* Kinofilmləri nümayiş etdirmək üçün lazımı avadanlıqla təmin etmək, edilmək. *Kənd kinolaşdı*.

KİNOLENT [*yun.* kine və *ital.* lenta] Kinofilmin ayrıca nüsxəsi, surəti.

KİNOMEXANİK [*yun.* kine və mechanike] Kinofilmləri nümayiş etdirən, kinoaparata xidmət edən mexanik.

KINOMEXANİKLİK *is.* Kinomexanikin işi, sənəti, ixtisası.

KINOMONTAJ [*yun. kine və lat. montage*] Çəkilməmiş ayrı-ayrı kinokadrların müəyyən ardıcılıqla bir-birinə calanması, quraşdırılması.

KINOÓÇERK [*yun. kine və rus. oçerk*] Oçerk əsasında çəkilməmiş film.

KINOOPERATOR [*yun. kine və lat. operator*] Kinofilmləri çəkən mütəxəssis.

KINOOPERATORLUQ *is.* Kinooperatorun işi, sənəti, məşğuliyyəti, ixtisası.

KINOPOVEST [*yun. kine və rus. povest*] Povest əsasında çəkilməmiş film.

KINOREJİSSOR [*yun. kine və fr. regisseur*] Kinofilmlərin quruluşçusu olan rejissor.

KINOREJİSSORLUQ *is.* Kinorejissorun işi, sənəti, ixtisası.

KINOSEÁNS [*yun. kine və fr. seanse*] Kinofilmlərin müəyyən proqramının nümayiş etdirilməsi üçün ayrılan vaxt.

KINOSSENÁRİ [*yun. kine və ital. scenario*] Əsasən kinofilm çəkilən ədəbi əsər. ..Cabbarlı "Hacı Qara" komediyasının kinossenarisini yazmış, filmin çəkilişində yaxından iştirak etmişdi. M.Arif.

KINOSSENARİST, KINOSSENARİÇİ *is.* Kinossenari yazan yazıçı; kinodramaturq.

KINOSTÚDİYA [*yun. kine və ital. studio* – söy, çalışma] Kinofilmlər istehsal edilən müəssisə. *Kinostudiya yeni bir filmin ayrı-ayrı hissələrini çəkmək üçün dağlara bir ekspedisiyaya hazırlaşdı.* İ.Əfəndiyev.

KINOŞƏKİL [*yun. kine və ər. şəkl*] bax **kinofilm**. Əmiraslan baba .. *Turşsuyun da tanınmasını, belə kinoşəkillərə düşməyini, şöhrət qazanmağını istəyirdi.* S.Rəhimov.

KINOŞÜNAS [*yun. kine və fars. ...şünas*] Kinoşünaslıq sahəsində çalışan alim.

KINOŞÜNASLIQ *is.* Kino incəsənəti haqqında elm.

KINOTEÁTR [*yun. kine və teathro*] Kinofilmləri tamaşaçılara göstərmək üçün xüsusi bina. "Nizami" kinoteatri. – *Qadınlar üçün kinoteatr təşkil edilmişdi.* M.S.Ordubadi.

KİNSİZ *sif.* Kini olmayan, üreyində kin saxlamayan. *Kinsiz adam.*

KİÓSK [*fr. kiosque, əsl köşk*] Xırda alver, cürbəcür arayıqlar vermək və s. üçün kiçik

tikili; pavilyon. *Gül kiosku. Su kiosku. Qəzet kiosku.*

KİOSKÇU *is.* Kioskda satıcı.

KİP *zərf* 1. Bir-birinə sıx, yaxın. *Nə uzun, nə gödək, münasib gərək; Ağzi, burnu nazik, dodaq kip gərək. Aşiq Ələsgər.*

2. Möhkəm, bərk. *Kip bağlamaq. Kip sıxmaq. Sarğı kip olmalıdır. – Qarı ehmalca çəkilib çərçivəsində kip oturdu.* İ.Hüseynov.

KİPCƏ *zərf* Çox kip, möhkəm, sıx. *Qapını kipcə örtmək. – O, xəz yaxalı qara pal-tosunu düymələdi, papağını öz səliqəsinə görə başına kipcə yerləşdirdi.* Ə.Əbülhəsən.

KİPCƏK bax **kipkək**.

KİPKƏC 1. *is.* Mexanizmin hərəkət edən hissələrinin ətrafında açıq qalan yerləri sıx-sıx qapayan və mayenin, buxarın, ya qazın sızıb çıxmasının qarşısını alan detal. *Su nasos gövdədən, pərlı çarxdan, valcıqdan və kipkəclərdən ibarətdir.* Ə.Əlizadə.

2. *sif. məh.* Ortabab, orta vəziyyətdə olan, nə enli, nə dar; yığcam. *Kipkəc ev.*

KİPKƏCLİ *sif.* Kipkəci olan. *Kipkəcli mexanizm.*

KİPLƏMƏ "Kipləmək" dən *f.is.*

KİPLƏMƏK *f.* Kip qapamaq, kip bağlamaq; möhkəmlətmək, bərkitmək. *Deşiyi kipləmək.*

KİPLƏNMƏ "Kiplənmək" dən *f.is.*

KİPLƏNMƏK *məch.* Kip qapanmaq, kip bağlanmaq; kip olmaq, kipləşmək.

KİPLƏŞDİRİCİ bax **kipkəc** 1-ci mənada.

KİPLƏŞDİRİLMƏ "Kipləşdirilmək" dən *f.is.*

KİPLƏŞDİRİLMƏK "Kipləşdirmək" dən *məch.*

KİPLƏŞDİRMƏ "Kipləşdirmək" dən *f.is.*

KİPLƏŞDİRMƏK bax **kipləmək**.

KİPLƏŞMƏ "Kipləşmək" dən *f.is.*

KİPLƏŞMƏK bax **kiplənmək**.

KİPLİK *is.* 1. Kip şeyin halı; sıxlıq, yaxınlıq. *Klapın və onun yuvasının oturacaq səthlərində lazımı kiplik və hamarlıq yaradılana qədər sürtülmə prosesi davam etdirilir.* Ə.Əlizadə.

2. Möhkəmlik, bərklik.

KİR *is.* Çirk. *Kir bağlamaq. Kir tutmaq. – Qoca .. boynu kir bağlamış arxalığındakı saysız yamaqları ilə .. hamının diqqətini özünə cəlb edirdi.* M.Hüseyn.

KİRAYƏ bax **kirə**. *Armud özgənin, eşşək kirayə*. (Məsəl). [Hacı:] *..Amma bunu mən dörd manata kirayəsinə götürmüşəm*. Ə.Haqverdiyev. *Hər kəsin artıq otağı vardısı, kirayə vermək üçün hazırlamağa başladı*. B.Bayramov.

KİRAYƏÇİ bax **kirəçi**. *Ev sahibinin bir evi, kirayəçinin min evi olar*. (Məsəl). *Təzə kirayəçi öz ölkələrindən bizə nəql edəcək*. Çəmənzəminli.

KİRAYƏÇİLİK bax **kirəçilik**. *..Nurəddin arabasını qoşub şəhərə kirayəçiliyə getdi*. S.S.Axundov.

KİRAYƏLİ bax **kirəli**.

KİRAYƏLİK bax **kirəlik**.

KİRAYƏNİŞİN [fars.] bax **kirənişin**. *Kirayənişinlərdən biri çamadının qapağını tutub dururdu*. T.Ş.Simurq. *Günlərin bir günündə Fatmayı kəndlisi Ağayevin evinə kirayənişinlər gəldi*. S.Rəhman.

KİRDAR is. [fars.] 1. İş, əməl, hərəkət. *Ey Vidadi, gərdişi-dövrəni-kəcəftarə bax; Ruzigarə qıl tamaşa, karə bax, kirdarə bax*. M.P.Vaqif. *Xandostu! Amandı, qoyma gəldi; Kirdarı yamandı, qoyma gəldi!* M.Ə.Sabir. □ **Kirdardan düşmək** – artıq heç bir işə yaramamaq, yarırsız hala gəlmək. [Səfər kişi:] *Demək, mən lazım ola bilərəm, .. mən hələ kirdardan düşməmişəm*. Mir Cəlal.

2. Səbir, hövsələ. *Kirdarım yoxdur*. – *Anada o kirdar hanı, telefona gələ, nömrə tapa, belə odlu-odlu danışa*. Mir Cəlal. □ **Kirdarı gəlməmək** – hövsələsi çatmamaq, səbri gəlməmək, həvəsi olmamaq. [Mehriban] *bir istədi ki, Şərifənin gördüyü işi onun əlindən alıb görsün*. *Nədənsə buna da kirdarı gəlmədi*. S.Hüseyn. **Kirdarını kəsmək** – hövsələdən çıxartmaq. *Lakin Şahpəri ilə baş verən hadisə [Şahmarın] kirdarını kəsmişdi*. B.Bayramov.

KİRDARLI sif. dan. 1. İşlək, dözümlü. *Kirdarlı oğlan*. *Kirdarlı adam*. – *Sən bu atın beləliyinə baxma, yaman kirdarlı heyvandır*. S.Rəhimov.

2. Oxşar, bənzər, kimi. *Molla ədalı, sufi kirdarlı; Nitqi həqiqətli, sözü fal kişi*. M.Ə.Sabir.

KİRDARSIZ sif. 1. Bacarıqsız, qabiliyyətsiz, aciz. *Elə oğlan var hazır çərəyi çeynəyib ağzına qoyursan, uda bilməyir, aciz, bədbəxt, kirdarsızdır*. Mir Cəlal.

2. Hövsələsiz, səbirsiz.

KİRDARSIZLIQ is. 1. Bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik, acizlik.

2. Səbirsizlik, hövsələsizlik.

KİRƏ is. [fars.] 1. Bir şeyin müəyyən haqq müqabilində müvəqqəti olaraq sahibi tərəfindən başqasına istifadəyə verilməsi; kirayə.

□ **Kirə etmək** – müəyyən haqq müqabilində bir şeydən müvəqqəti istifadə etmək. *Çox fikirdən sonra mənzil kirə edib... məşğul oldu ticarətə*. Ə.Haqverdiyev. **Kirəyə vermək** – bir haqq müqabilində müvəqqəti istifadə üçün başqasına vermək. *Çoxdan anası deyirdi ki, otaqların ikisini kirəyə verəcək*. S.Rəhman.

2. İstifadəyə verilən şeyin haqqı, kirayə haqqı. *Ev kirəsi*. – [Qafar:] *Bu gün xozeyindən əmr çıxmış ki, pinəçi Qafar tutduğu yerə kirə versin*. S.S.Axundov. *Hacı Sultan .. iki evindən aldığı kirələrin sayəsində rahatlıqla keçinirdi*. S.Hüseyn.

KİRƏC is. Tikintidə, heykəltəraşlıqda, cərrahlıqda və s.-də işlənən ağ və ya sarı rəngli əhəngli mineral maddə; gəc. [Babəkşi:] *Türkün sözü, kirəc qoydular, sarıdılar, bax belə*. C.Cabbarlı. *Kirəci tökülmüş divardan Mürsəl kişinin tüfəngi asılmışdı*. M.Hüseyn. *Həyat taxta parçaları ilə, kirəc, qum və palçıqla dolu idi*. S.Rəhman.

KİRƏCLƏMƏ “Kirəcləmək” dən f.is.

KİRƏCLƏMƏK f. 1. Kirəclə örtmək, suvamaq.

2. Üstünə kirəc (gips) sargısı qoymaq; gipsləmək (sınıq yeri).

KİRƏCLƏNMƏ “Kirəclənmək” dən f.is.

KİRƏCLƏNMƏK məch. 1. Kirəclə örtülmək (suvanmaq), kirəc vurulmaq.

2. Üstünə kirəc (gips) sargısı qoyulmaq; gipslənmək.

KİRƏCLƏŞMƏ “Kirəcləşmək” dən f.is.

KİRƏCLƏŞMƏK f. Kirəc halına gəlmək.

KİRƏCLİ sif. Tərkibində kirəc olan. *Kirəcli su*. *Kirəcli torpaq*.

KİRƏÇİ 1. Bax **kirənişin**. *Mirzə Qədir evindəki kirəçilərdən heç birini dışarı çıxara bilməyəcəydi*. S.Hüseyn.

2. Bax **kirəkeş**.

KİRƏÇİLİK bax **kirəkeşlik**. *Qəhrəman muzdurluq, kirəçilik edərdi*. Ə.Vəliyev.

KİRƏDAR [fars.] köhn. bax **kirənişin**.

KİRƏKƏŞ [fars.] *köhn.* Haqq müqabilində başqası üçün at, araba və s. ilə yük daşıyan adam; kirəçi. [Gəmiçi:] *Sözüm yoxdur, biz kirəkəş babayıq.* M.Rzaquluzadə.

KİRƏKƏŞLİK *is. köhn.* Kirəçinin peşəsi, işi, məşguliyyəti; kirəçilik.

KİRƏLƏMƏ “Kirələmək”dən *f.is.*

KİRƏLƏMƏK *f.* Kirə ilə tutmaq, kirə etmək; kirayələmək. *Ev kirələmək. At kirələmək.*

KİRƏLƏNMƏ “Kirələnmək”dən *f.is.*

KİRƏLƏNMƏK *məch.* Kirə edilmək, kirə ilə tutulmaq; kirayələnmək.

KİRƏLİ *sif.* Kirə ilə tutulmuş, kirayə verilmiş. *Kirəli ev. Kirəli dükən.*

KİRƏLİK *is.* Kirə ilə tutma. *Özününkün verib yarılığa; Özgədən tutub kiralığa.* (Ata. sözü).

KİRƏMİT *is.* [yun.] Damların üstünü örtmək üçün gil, ya sementdən hazırlanan novşəkili lövhəcik. *Kirəmit zavodu.* // Kirəmitdən, kirəmitlə örtülmüş. *Küçələrin o tərəf-bu tərəfində qırmızı kirəmit, dəmir taxtapuşlu ağ evlər .. ucalmışdır.* Ə.Vəliyev. *Bir az kənarda qırmızı kirəmit damlı geniş ağ korpuslar görünürdü.* M.Rzaquluzadə.

KİRƏMİTBİŞİRƏN *is.* Kirəmit karxanası işçisi.

KİRƏMİTÇİ *is.* Kirəmit ustası; kirəmitbişirən.

KİRƏMİTLİ *sif.* Kirəmitlə örtülmüş. *Kirəmitli dam.* – *İskəndər kişi də* [Səlim müəllimi] *kəndin düz ortasında tikilmiş, yumru təpə yanındakı sarı kirəmitli məktəbə qədər ötürdü.* M.Hüseyn. [Züleyxa] *birmərtəbəli üstü qırmızı kirəmitli evə doğru yollandı.* M.İbrahimov.

KİRƏNİŞİN *is.* [fars.] Bir evdə kirə ilə yaşayan adam, mənzil kirə etmiş şəxs; kirəçi, kirayənişin.

KİRİDİLMƏ “KİRİDİLMƏK”dən *f.is.*

KİRİDİLMƏK *məch.* Səsi kəsdirilmək; susdurulmaq.

KİRİKMƏK bax **kirimək.**

KİRİMƏK “Kirimək”dən *f.is.*

KİRİMƏK *f.* 1. Səsinə kəsmək, susmaq, dinnmək. *Uşaqlar kiritilər.* – *Ölüsü ölən kiritdi, yasa gələn kirimədi.* (Ata. sözü). *Şirin sözlərinin çox müştəqiyəm; Danışmayıb kiriməyin nədəndir?* M.P.Vaqif. [Tubu:] *İndi-*

yəcən oğlu ölən kiritdi, qardaşı ölən kiritdi, amma sən kirimək bilmirsən. Ə.Haqverdiyev.

2. Rahatlanmaq, ovunmaq, sakitləşmək. [Paşa:] *Nə olar, uşaq döyülər də, ağlar da, kiritər də!* Mir Cəlal. *Göyün üzü ağladıqdan sonra kirimiş və gülməyə başlamış uşaq gözlərinə bənzəyirdi.* Ə.Vəliyev.

KİRİMİŞCƏ *zərf* Sakitcə, susmuş halda, səsinə çıxarmadan, sakit-sakit, dinnmədən, dinnməz-söyləməz. *Molla Nəsrəddin də bir tərəfdə kirimişcə oturub qulaq asırmış.* “M.N.lətif.” [Koroğlu] *gördü kişi kirimişcə durub maddım-maddım baxır onun üzünə.* “Koroğlu”. [İlyas Adiləyev:] *Sonra hərdən-bir anamla görüşəndə ondan eşidirdim ki, dayım bütün günü kirimişcə gəzirdi.* Ə.Məmmədcanlı.

KİRİŞ *is.* 1. Möhkəm ip. *Dəmirçi oğlu başa düşdü ki, onun qollarını mumlu kirişlə bağlayıblar.* “Koroğlu”.

2. Ox yayının iki ucuna tarım bağlanan ip. *Kirişi çəkmək.* – *Xan üçhaçalı bir oxu kirişə qoydu, .. oxu atıb gözlərini yumdu.* M.Rzaquluzadə. // Mişar çərçivəsinin tarım ipi. *Mişarın kirişi qırıldı.* // Cəhrəni işlədən ip. *Cəhrənin kirişini tarımlamaq.*

KİRİŞÇİ *is.* Kiriş hazırlayan usta.

KİRİŞLƏMƏ “Kirişləmək”dən *f.is.*

KİRİŞLƏMƏK *f.* Kiriş çəkmək.

KİRİŞMƏ “Kirişmək”dən *f.is.*

KİRİŞMƏK *qars.* Kirimək (çoqları haqqında). [Ana və gəlin] *kirişəndə qızlar ağladı, qonaqlar ağladı.* Çəmənzəminli.

KİRİTMƏ “Kiritmək”dən *f.is.*

KİRİTMƏK *icb.* 1. Susdurmaq, sakitləşdirmək, səsinə kəsməyə məcbur etmək.

2. Sakit etmək, ovundurmaq. [Pərzad Telliyyə:] *Onda bir parça çörək ver, uşaqları hələ kiritdim, sonra gəlirik.* Çəmənzəminli. [Dərviş:] *Ürək verib Ruqiyyəni kiritdim.* A.Divanbəyoğlu.

KİRİRƏ *is.* Əldəyirmanı. □ **Kirikirə kimi** – dəyirman kimi. *Şahpərinin çənəsi kirikirə kimi üyüdü, Yusifə dillənmək üçün macal vermirdi.* B.Bayramov.

KİRİK(T)¹ *is. xüs.* Xalça toxunarkən ilməklərini sıxlaşdırmaq üçün işlədilən alət; daraq, həvə.

KİRİKİT² *sif.* Qabığı çox bərk olmayan (qoz, badam və s. haqqında). *Qoz sortları*

meyvə qabığının bərkliyinə görə üç cür olur: yumşaq və ya nazıq qabıqlı – buna kağızı qoz, qabığı orta bərklikdə olana kirkıt qoz, qabığı çox bərk olana isə çətənə qoz deyirlər. İ. Axundzadə.

KİRKİTLƏMƏ “Kirkıtləmək” dən *f.is.*

KİRKİTLƏMƏK *f.* Kirkıtlə ilməklərini sıxlaşdırmaq, kirkıt vurmaq. *Xalçanı kirkıtləmək.*

KİRKİTMƏ “Kirkıtmək” dən *f.is.*

KİRKİTMƏK bax **kirkıtləmək.**

KİRLƏNDİRİLMƏ “Kirləndirilmək” dən *f.is.*

KİRLƏNDİRİLMƏK *məch.* Çırləndirilmək.

KİRLƏNDİRMƏ “Kirləndirmək” dən *f.is.*

KİRLƏNDİRMƏK bax **kirlətmək.** *Pal-tarı kirləndirmək.*

KİRLƏNMƏ “Kirlənmək” dən *f.is.*

KİRLƏNMƏK *f.* Çırlənmək, kirlı hala gəlmək. *Tərdən yaxası kirləndi. Üst-başı kirləndi.*

KİRLƏNMİŞ *f.sif.* Çırlənmış, kirlı, çırlı. *Sonra da kirlənmış bir yaylıq kimi; Atılmış o bizim yazıq analar.* S. Vurğun.

KİRLƏTMƏ “Kirlətmək” dən *f.is.*

KİRLƏTMƏK *f.* Kirləndirmək; kirlı, çırlı etmək; çırləndirmək.

KİRLİ *sif.* Kir tutmuş, çırk basmış; çırlı. *Kirli yun. Kirli əl. Kirli paltar. – Yaylığı kirlı balam; Qəlbi fikirli balam; Cahıl-cuhul içində; Mənim şəkili balam.* (Bayatı). *Bu sulu, palçıqlı, kirlı dünyada; Səməndər quşunu salırsan yada! Şəhriyar.*

KİRLİK *is.* Bir şeyin çırlənməməsi üçün onun üzərinə çəkilən parça. // Döşlük, ön-lük. *Kirlik geymək.*

KİRLİLİK *is.* Kirlı şeyin halı; çırlılik.

KİR-PAS bax **kir.** *Kir-pası tökülmək. Kir-pas içində olmaq.*

KİRPI *is. zool.* Məməlilər sinfindən dərisi tikanla örtülü heyvan. *Çəpgöz ayı, yumru kirpi; Yanlarında qara böcək; Dedilər ki, qış gəlməmiş; Yuvalara enək gərək.* M. Dilbazi.

◊ **Kirpi kimi qımına çəkilmək** – cəmiyyətə, insanlardan uzaqlaşaraq özünə qapanmaq.

KİRPIK *is.* 1. Göz qapağının kənarlarındakı tükcüklər. *Uzun kirpiklər. – Anamın buz*

məzarından; Bilirəm ki, neçə dəfə; Torpaq alıb kirpiklərin. M. Araz. *Qızarmış yanaqları, uzun kirpikləri, iri gözlərinin süzgün baxışı ona məlahət verirdi.* T. Ş. Simurq. ◻ **Kirpiklərinə endirmək** – yerə baxmaq. *Kəmalə məndən utanmış kimi kirpiklərini aşağı endirdi.* M. Hüseyin. *Mehriban kirpiklərini ağır-ağır endirdi.* H. Seyidbəyli. **Kirpiklərinə qaldırmaq** – gözlərini açmaq; baxmaq, süzmək. *O, kirpiklərini qaldırıb yarıaçılmış qarıya baxdı.* M. İbrahimov. *Məsum kişi .. kirpiklərini qaldıranda havanın tamam qararıqlaşdığını görüb yatağını açdı.* Mir Cəlal. **Kirpiklərini qırmaq** – tez-tez gözlərini açıb yummaq. *İmi .. kirpiklərini tez-tez qırmağa başladı.* İ. Əfəndiyev.

2. *xüs.* bax **kirpikcik.**

◊ **Kirpik çalmaq (çaxmaq)** – heyrətdən, təəccübdən tez-tez gözlərini açıb yummaq. *Ovçu gəndən yayındı; Oxu məndən yayındı; Bir dəfə kirpik çaldım; Gözüm səndən yayındı.* (Bayatı). *Kirpik çaxdı, oğrun baxdı; Od saldı cana, yeridi. Aşiq Ələsgər. Səriyyə xanım .. kirpik çalır və ağzındakı saqqızını yavaş-yavaş çeynəyirdi.* M. S. Ordubadi.

Kirpik (kirpiklərini) döymək – bax **kirpik çalmaq.** [Rəşid] *ani olaraq uzun kirpiklərini döyərək qara, nazik qaşlarını tərpətdi.* M. İbrahimov. *Yusif kirpiklərini döyüb özünü oyaq göstərməyə çalışdı.* B. Bayramov. *Əlləzoğlu kirpiklərini tez-tez döyüb bic-bic irişdi.* İ. Hüseyinov. **Kirpik (kirpiklərini) qırmaq (qırpmadan)** – dik, diqqətlə, gözlərini yummamalı (yummadan). *Qoca bunları görmür kimi kirpiyini belə qırpmır.* Çəmənzəminli. [Gülşənəm:] *də kirpiklərini qırpmadan Cəmilə baxırdı.* M. Hüseyin. **Kirpikləri titrəmək** – hirsələnək, haldan çıxmaq. *Bu ana qədər buxarının istisindən xumarlanan və qəvarından gətməyən Rəhim bəyin kirpikləri titrədi.* M. Hüseyin. **Kirpiyi (kirpikləri) ilə od götürmək (qaldırmaq)** – çox ağır əziyyət, zülm çəkmək.

KİRPIKÇİK *is.* 1. Qısa, kiçik kirpik.

2. *adətən cəm şəklində, xüs.* Bəzi heyvanların hüceyrələrində və bitkilərdə kirpiyə oxşar törəmələr.

KİRPIKLİLƏR *cəm. zool.* Kirpikləri olan heyvanlar sinfi.

KİRPIKSİZ *sif.* Kirpikləri olmayan və ya çox seyrək olan. *Kirpiksiz gözlər.*

KİRS¹ *is.* Yara sağaldıqdan sonra ətrafında qalan bərkimmiş şis. *Yara sağalar, kirsı yox.* (Ata. sözü).

KİRS² *is.* Parçada, xalçada və s.-də qırış, bükük.

KİRSİLİ *sif.* Kirsı olan (bax **kirs**). *Kirsli yara.*

KİRŞAN *is.* Qadınların üzlərinə sürtdük-ləri ağ və ya tər rəngində ətirli, kosmetik toz maddə. *Əziziyəm, bizə gəl; Al-yaşıl gey, bizə gəl; Üzün kirşanı neylər; Çək sürməni gözə, gəl.* (Bayatı). *Ənliyi-kirşanı neylər camalın; Sən elə gözəlsən binadan, pəri!* M.P.Vaqif.
□ KİRŞAN VURMAQ (SÜRTMƏK) – bax **kirşanlanmaq**.

KİRŞANLAMA “Kırşanlamaq”dan *f.is.*

KİRŞANLAMAQ *f.* Üzə, yanağa kirşan sürtmək. [Qətibənin] *çöhrəsini Bağdad və Xorasanın ağ mərmər rəngli kirşanları ilə kirşanladılar.* M.S.Ordubadi.

KİRŞANLANMA “Kırşanlanmaq”dan *f.is.*

KİRŞANLANMAQ *məch.* Üzə kirşan vurulmaq, kirşan sürülmək.

KİRŞANLI *sif.* Kirşan sürülmüş, kirşan vurulmuş. *Kirşanlı üz. – Kirşanlı buxağa, sürtüük yanağa; Qondarma xallara vurulmuş ağa.* H.K.Sanlı.

KİRŞƏ *is.* Altı hamar iki paralel xizək üzərində düzəldilmiş minik və ya yük arabası. *Kirşə ilə odun daşımaq. // Uşaqlar üçün kiçik əl kirşəsi.* [Kamal] *dərstdən sonra .. kəndin kənarındakı təkədə kirşə sürməyə gərdədi.* M.Rzaquluzadə.

KİRŞƏBAĞLAYAN *is.* Kirşəqayıran usta; kirşəçi.

KİRŞƏÇİ *is.* 1. Kirşə işlədən, kirşə sürən adam.

2. Bax **kirşəbağlayan**.

KİRT¹ *is.* Dəridə əmələ gələn qırış, bükük, büzüm.

KİRT² *təql.:* **kirt dayanmaq** – birdən hərəkdətdən qalmaq, birdən dayanmaq. *Saat işlədiyi yerdə birdən kirt dayandı. Uşaqlar kirt dayandılar.* – [Ağasəfər] *..darvaza qabağında bir milis nəfərini görüb kirt dayandı.* Ə.Əbüllhəsən.

KİRTİK¹ *is.* Sabun işlədikdən sonra qalan kiçik hissəsi. *Sabun kirtiyi.*

KİRTİK² *is. bayt.* Atın axsasmasına səbəb olan azar. *At kirtik olmuşdur.*

KİRVƏ *is.* 1. Uşaq sünnət olunarkən onu tutan adam. *Uşağın kivrəsi.*

2. Yaxın adama kişiyə müraciət məqamında işlədilir. *Qasiməli kivrə, .. bizə gərək iki pud xalis inək yağı, göndərəsən.* C.Məmməd-quluzadə. [Nəbi:] *Kivrə, yaxşı vaxtda gəlmisən, bir adamımız çatmırdı.* S.S.Axundov. – *Vur, köpək oğlunu, günahı çoxdur!* – *De-yib qızıdırır bəyi kivrəsi; Muzdurun getdik-cə kəsilir səsi...* S.Vurğun.

KİRVƏCANI *is. məh.* Kivrə arvadına xitab, müraciət sözü.

KİRVƏLİK *is.* 1. Kivrə olma. [Xudaverdi:] *Bir kivrəlik paltarı keçiribdir əyninə,* [Orucun] *gözü ayağının altını görmür.* Ə.Vəliyev. *Kivrəlik hər hansı yaxın qohundan daha yaxındır.* P.Makulu.

2. Dostluq, tanışlıq, yaxınlıq.

KİRZA *is.* Dəri və rezini əvəz edən maddə; dəri əvəzi.

KİS¹ *is. məh.* [fars.] Xalça, kilim, gəbə və s.-də qabarıqlıq, qırışq, bükük.

KİS² *nida.* Qoyunları sürmək üçün çobanın işlətdiyi nida sözü.

KİSBƏND *is.* [fars.] Balaca kəsətilər üçün gön qab, qıf, futlyar. *Dəllək kərbəndi.*

KİSEL *is.* [rus.] Meyvə şirəsinə nişasta və s. qarışdırılmaqla hazırlanan həlməşik yemək növü. *Meyvə kisel. Südlü kisel.*

KİSƏ *is.* [fars.] 1. Un, buğda, düyü və b. səpələnən, dağılan şeyləri saxlamaq və ya bir yerdən başqa yerə aparmaq üçün qab – torba. *Düşərgənin qabağında gübrə dolu kağız kisələr, pəyin və bir neçə neft çəlləyi vardı.* M.İbrahimov. *Usta Ramazan sement və şüşə tozu ilə dolu kisələri göstərib fəhlələrə əmr verdi.* M.Hüseyn. // İçinə pul və s. qoymaq üçün kiçik torba, kisəcik. *Pul kisəsi. Bir kisa xına. – Koroğlu qocaya bir kisa qızıl verdi. “Koroğlu”. [Hacı Qara:] Oğlum ölsün ki, dəxi kisədə tənbəki yoxdur.* M.F.Axundzadə.

2. Cib mənasında. *Nisyə girməz kisəyə.* (Məsəl). *Gecə gələn qonaq öz kisəsindən yeyər.* (Məsəl). *Sən bilirsən ki, Təbriz uşağı kef çəkəndə kisəsinin ağızını bağlamaz.* M.S.Ordubadi. *Millətin kisəsi boşdur, işi yas,*

ey məşədi; Ala bilmir evə bir ponza lavaş, ey məşədi! M.Möcüz.

3. Yuyunarkən bədəndən çirki çıxartmaq üçün cod parçadan tikilən və ələ keçirilən torbacıq. □ **Kisə çəkdirmək** – hamamda kisəçiyə kisə ilə bədəninin çirkini çıxartdırmaq. **Kisə çəkmək** – kisə çəkərək bədənin çirkini çıxartmaq. *Miyançızadə əvvəlcə Nuriyevin uşaqlarını çimizdirdi, sonra kamali-səliqə ilə Nuriyevə kisə çəkdi və yuyundurdu.* Ə.Vəliyev.

4. *zool.* Kisəli heyvanların qarınları altında olan kisəyə oxşar boşluq (balaları bunun içində böyüyüb yetişirlər).

◇ **Kisədən getmək** – zərər dəymək, əldən çıxmaq. **Kisəsindən getmək** – itirmək, əldən çıxmaq. *O, kisəmizdən getdi. – ...kisəsinə daş atmaq* – qəsdən pullarını xərclətmək, qurtarmaq. *Bu pulsuz vaxtında, Mirzənin kisəmə daş atmağına müəyyən məna verə bilmədim.* Mir Cəlal. **Kisəsini doldurmaq** – hər vasitə ilə varlanmaq, cibini doldurmaq. *..Hər gələnin kisəsini doldurmağa çalışır.* H.Nəzərli.

KİSƏCİK *is.* Kiçik kisə. *Xına kisəciyi. Tütün kisəciyi.*

KİSƏÇƏKƏN *is.* b a x **kisəçi.**

KİSƏÇİ *is.* Hamamda kisə çəkməklə məşğul olan adam; kisəkeş. [Bu qadın] *Məşədi Abbas ağa kisəçinin övrətidir.* M.S.Ordubadi.

KİSƏÇİLİK *is.* Kisəçinin işi, peşəsi, sənəti. *Kisəçilik etmək.*

KİSƏDİBİ *is.* İşləndikdən sonra qalan az miqdar şey. *Kisədibi un. Kisədibi düyü.*

KİSƏKEŞ [*fars.*] b a x **kisəçi.**

KİSƏ-KİSƏ *is.* Bir neçə kisə, kisələr dolusu, kisələrlə. *..Top-top çit, kisə-kisə qəndçay məşindən boşaldıqca adamların "sağ ol, Zəki! – səsləri ümumi bir xora dönmüşdü.* R.Rza. *İndi top-top, tay-tay parça, kisə-kisə şəkər, un, düyü daşınırdı.* Ə.Əbüllhəsən. // *məc.* Çoxlu miqdarda. *..Nikolay padşah Qaçaq Nəbinin başını gətirən hər hansı adama kisə-kisə qızıl da vəd edirdi.* S.Rəhimov.

KİSƏLƏNMƏ “Kisələnmək” dən *f.is.*

KİSƏLƏNMƏK *f.* Kisə ilə çirk çıxartmaq, kisə ilə bədəninə sürtmək. [Camadar] *başladı mənim canımı ovmağa, sonra da kisələməyə.* C.Məmmədquluzadə.

KİSƏLƏNMƏ “Kisələnmək” dən *f.is.*

KİSƏLƏNMƏK *qayıd.* Bədəninə kisə sürtmək, bədəninə kisə çəkmək. // “Kisələnmək” – dən *məc.*

KİSƏLƏTDİRMƏ “Kisələtdirmək” dən *f.is.*

KİSƏLƏTDİRMƏK *icb.* Bədəninə kisə sürtdürmək, kisə çəkdirmək.

KİSƏLƏTMƏ “Kisələtmək” dən *f.is.*

KİSƏLƏTMƏK b a x **kisələtdirmək.**

KİSƏLİ *stf.* Kisəsi olan (b a x **kisə** 4-cü mənada). *Kisəli heyvanlar.*

KİSƏLİLƏR *cəm zool.* Məməlilər sinfinə mənsub olub, yaxşı inkişaf etməmiş kiçik balalar doğan və onları qarınları altındakı kisədə saxlayıb böyüdən kisəli heyvanlar (məs.: kenquru, köstəbək). *Tabaşir dövrünün xırda məməli heyvanları təkamül edərək iki qrupa – kisəlilərə və tənəli(lərə) ayrılır.* M.Axundov.

KİSƏYİ *is.* Nazik şəffaf parça. *2 metr kisəyi.* // Həmin parçadan tikilmiş. [Gülbadam] *ağ kisəyi köynəyinin enli qolları ilə uşağın almindakı təri sildi.* N.Nərimanov. *Qadınlar kisəyidən nazik paltar geyib, başlarını yaylıqla örtmüşdülər.* M.İbrahimov.

KİST *is.* [*rus.*] Bir şeyə rəng və ya yapışqan sürtmək, yaxud sulu və ya yağlı boya ilə şəkil çəkmək üçün ucuna cod tük topası bağlanmış alət; fırça. *Müharibə gətirdə kəskin bir silah olur; Mənim əlimdə qələm, rəssamın əlində kist.* S.Rüstəm.

KİSVƏT *is.* [*ər.*] *klas.* Paltar, libas. *Çün naməyə qıldı bir nəzarə; Can kisivətin etdi parə-parə.* Füzuli. *Pəhləvanlar kisivət geyir, yağlanar; Cümlə bəzirganlar burda əylənir. “Aşıq Qərib”.*

KİŞ *nida.* Toyuqları, quşları və s. qovmaq üçün çıxarılan səs. *Vuraram ölər, kiş deyərəm, getməz.* (Məsəl). [Qaraş xoruz:] *Kiş, kiş, öləsən, səni!* M.İbrahimov. *Kiş, kiş, qırlmışlar! – deyər, Adilə əyilib yerdən findıq boyda bir daş götürdü, göyə, qartallara doğru tolaqlamaq istədi.* Ə.Məmmədخانli.

KİŞİ *is.* 1. Cinscə qadının əksi. *Arvad üzli kişidən, kişi üzli arvadın əlhezər.* (Ata. sözü). [Rüstəm bəy:] *Mən gözümün ağır qarası olan bir qızımı, bax bu kişiyə ərə verirəm.* Ü.Hacıbəyov. *Bu gün kişilərdən daha çox arvad var idi.* T.Ş.Simurq.

2. Ər. *Onun kişisi çoxdan ölüb.* – [Cahan:] *Bəli, kişim dəllallıq edərdi. Ü.Hacıbəyov. ..Kşisi cavan yaşında öldüyündən Durnanın həyatı pozulmuşdu. Ə.Sadıq.*

3. Adam, şəxs, kəs. *Hər kişi öz işini bilsin. Hər kişi öz sözünü dedi.* – *Hər kişinin öz münasib tayı var; İşim nədir deyəm xandan, a mirzə. Aşıq Pəri. Kişi dövlətinə pəsibən gərək; İşarə anlayan, söz qanan gərək!* Q.Zakir.

4. məc. Mərd, namuslu, sözündə sabit adam. *Bu, kişiyə yaraşan hərəkət deyil.* – *Özün kişi deyən kimsə sədaqət sənətin işlər.* M.P.Vaqif. [Məşədi İbad] *..Mən deyirəm ki, axı Rüstəm bəy kişidir, belə iş eləməz. Ü.Hacıbəyov. □ Kişi kimi* – mərdliklə, namusla, mərdcəsinə, möhkəm. *Özünü kişi kimi aparmaq. Kişi kimi söz vermək.*

5. Hörmət əlaməti olaraq yaşlı kişilərin adlarına əlavə olunur. *Ali kişi neçə illər idi ki, Həsən xana ilk otarırdı. “Koroğlu”. Həsən kişi yeganə qızının haqqında dönə-dönə təriflər eşitmişdi. M.İbrahimov. Xalqverdi kişi qocalmışdı. Ə.Vəliyev. □ Beş kişinin biri* – hörmətli, nüfuzlu kişi haqqında.

KİŞİCİYƏZ, KİŞİCİK “Kişi” sözündən oxş. [Tükəz:] *Kişiciyi tovluyub qaçaq mala apardılar. M.F.Axundzadə. [Zərrintac:] Guya bizim bu kişiciyin böyük bir gəmsi-zadı batıbdır!* S Rəhimov.

KİŞİ-KİŞİ zərf Kişilərə məxsus bir tərzdə, kişi kimi, yaşlı adam kimi. *Aslan baltanı götürür, kişi-kişi soba üçün odun yarırdı. S.Rəhimov.*

KİŞİLƏNMƏ “Kişilənmək” dən *f. is.*

KİŞİLƏNMƏK *f.* 1. Kəkələnmək, xoruzlanmaq, cəsərlənmək, üstünə qabarmaq. [Hacı:] *Demək ki, Sultanəli tək məni söyür, ya Məşədi Cahangirə kişilənir?* Mir Cəlal. *Ancaq Sadıqın yanında özünü təhqir olunmuş sayan Kərim bir az kişiləndi. Ə.Vəliyev.*

2. Bax **kişiləşmək** 1-ci mənada.

KİŞİLƏŞMƏ “Kişiləşmək” dən *f. is.*

KİŞİLƏŞMƏK *f.* 1. Cismən yetkinləşmək, möhkəmlənmək, tamamilə boya-başa çatmaq, yekəlmək.

2. Kişi xasiyyətli olmaq, kişi kimi olmaq. *Kişilərlə yoldaşlıq edib bir vəzifə daşdığım üçün kişiləşmədim ki!* M.S.Ordubadı.

3. Bax **kişilənmək** 1-ci mənada. *Görürsən ki, uşaqlar şitəyir, bir az yekəsi kişiləşir, onları aralayır.* S.Rəhimov.

KİŞİLİ-ARVADLI *top.* Həm kişilər, həm qadınlar; hamı. *Ya rəbbi! – deyə bu dəfə kişili-arvadlı bütün məclisdəkilər yerbəyerdən səsləndilər. M.Rzaquluzadə.*

KİŞİLİK *is.* 1. Qoçaqlıq, igidlik, mərdlik, mətanət, səbat, qeyrət, hünər. *Hücumla başlarkən Bədəlov taqımına demişdi: – Bax, kişilik vaxtdır, qırdığınızı qırın, olmadı əsir tutun.. Ə.Əbülhəsən. [Fərhad] döyüşçülərlə olduqca müxtəsər danışdı: – Hər kəsə azər-baycanlı qanı varsa, bu gecə kişilik göstərməlidir. Ə.Vəliyev.*

2. Kişiyə xas olan sifətlər, xüsusiyyətlər. [Hacı:] *Mənim kişiliyim qalmayıb. C.Cabbarlı. [Hacı Kamyabın] kişiliyini yaxşı anlamaq lazım gələrsə, “arvadlar arasında kişi” sözü haqqında fikrini anlamaq gərəkdir.. Qantemir. // Kişi heysiyyəti, mənlili, qeyrəti. Müqim bəyin kişiliyinə toxunan bu atmacadan o, pul kimi qızardı. S.Rəhimov. // Kişi cinsi qabiliyyəti.*

♦ **(Heç) kişilik(dən) deyil** – kişi adına yaraşmaz, insana yaraşmaz, layiq deyil. *Qəssab Ali fikirləşdi ki, bu belə danışır, bunun kefinə dəyib Eyvazı əlindən almaq heç kişilikdən deyil. “Koroğlu”. [Əmrəh:] Eh, nökrəçilik də bir kişilik deyil. Ə.Haqverdiyev.*

KİŞİSİZ zərf və *sif.* Sahibsiz, ərsiz. *Kişisiz ev. Kişisiz arvad. – Kimdirlər .. kəbinli övrətlərini gecələr evlərdə kişisiz qoyanlar? C.Məmmədquluzadə. Demək, Nigar səhvini anlamış, başa düşmüşdür ki, ev kişisiz dolana bilməz. S.Hüseyn.*

KİŞİVARI *sif.* Kişiyə oxşar kimi, kişi kimi. [Məşədi Kaşani:] *Görünüz iş nə mərtəbəyə çatıbdır ki, bir para ünəs xeylağı kişivari paltar geyib konduktorluq və sərbətlilik edir. Qantemir.*

KİŞİVARİLİK *is.* Kişiyə oxşama, özünü kişiyə oxşatma.

KİŞ-KİŞ bax **kiş.** *Kiş-kışlə donuz darıdan çıxmaz. (Ata. sözü).*

♦ **Kiş-kişlər olsun!** – Allah eləməsin, Allah göstərməsin, ev-əşikdən uzaq olsun. *Arvad .. samovara kömür salır, gülə-gülə əlini dizinə vurub deyir: – Kiş-kişlər olsun,*

Səttar, başına hava-zad gəlməyib ki! Ə.Əbü-l-həsən.

KİŞLƏMƏ “Kişləmək” dən *f.is.*

KİŞLƏMƏK *f.* “Kiş” deyərək toyuqları, quşları qovmaq. *Toyuqları kişləmək.*

KİŞMİR *is.* [Hindistandakı Kişmir şəhərinin adından] Nazik yun və ya yarımıyun parça növü. *Kişmirdən şaldı səndə; Dil deyil, baldı səndə; Mən verdiyim nişana; Yadigar qaldı səndə.* (Bayatı). // Bu parçadan olan şal, örtük. *Gümişdən atəklük, qızıldan tana; Başda kişmir ola, tirmə şal ola.* Aşıq Bayram.

KİŞMİRİ *sif.* Kişmirdən tikilmiş, kişmirdən olan. *Kişmiri paltar. Kişmiri şal.*

KİŞMİŞ *is.* [*fars.*] Üzüm qurusu. [Qulançarı:] *Afərin bacım Zeynəb, indi otur, bunları dəstə tutaq, bazarda satıb sənə çoxlu kişmiş alacağam.* S.S.Axundov.

KİŞMİŞİ *is.* Tezyetışən, xırda dənəli, şirin üzüm növü.

◊ **Kişmiş gülmək** – kəsik-kəsik, xırda-xırda, yavaş səsli gülmək. [Nazlı:] *Baxtəvər necə kişmiş gülmür.* Ə.Məmmədخانlı.

KİŞNƏK bax **kişnərti**.

KİŞNƏMƏ “Kişnəmək” dən *f.is.* // Kişnəmək səsi. *Nəbi boz atın kişnəməsinə ayılır. “Qaçaq Nəbi”. Yavaqdan at kişnəməsi də eşidilir.* C.Məmmədquluzadə.

KİŞNƏMƏK *f.* 1. Kişnərti səsi çıxarmaq. *Buralardan yüyür, tez ötüş bari; İlxımın kişnəyir ağır atları.* A.Səhhət. *Kor at sahibinə yanaşib qəmgün və titrək səslə ucadan kişnədi.* M.Hüseyn. // *məc.* At kimi səs çıxarmaq, qaqqıldamaq.

2. *məc.* Uğultu səsi çıxarmaq; uğuldamaq. *Göy kişnəyir. – Qum tərəsi kimi yeridikcə qar; Buludlar kişnədi, göylər ağıladı.* S.Vurğun. *Siz yelkən açanda göylər kişnəyir; Günəş mayak olub sancılır suya.* Ə.Cəmil.

KİŞNƏRTİ *is.* 1. Atın çıxardığı səs; kişnəmə. *Atın kişnərtisinə bir gəlin çölə çıxdı.* Ə.Vəliyev. [Sərvinaz] *..çöldəki hənirtini alan çal atın kişnərtisini eşidirdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Uğultu, şiddətli səs. □ **Kişnərti salmaq** – uğuldamaq. *Güclü külək kişnərti salır, uğultu uğultuya qarışır, min bir səs bir-birinə qovuşurdu.* S.Rəhimov.

KİŞNƏSMƏ “Kişnəsmək” dən *f.is.*

KİŞNƏSMƏK *qarş.* Kişnəmək (eyni vaxtda bir çox at haqqında). *Mələşmir sürülər,*

kişnəsmir atlar; Niyə pərişandır halların, dağlar! Aşıq Ələsgər. Muğanda sayrışır bağlar-bağatlar; Oynaşır ilxılar, kişnəşir atlar. S.Vurğun.

KİŞVƏR *is.* [*fars.*] *klas.* Ölkə, məmləkət. *Leyli məhi-asimani-həşmət; Məcnun şəhi-kışvəri-mələhət.* Füzuli. *Bizə çox kişvəri vilayətlər; Etdilər lüftlər, inayətlər.* M.Ə.Sabir.

KİTAB *is.* [*ər.*] 1. Üzərində hər hansı bir mətn olan vərəqlərin bir araya gətirilərək tikilib cildlənmiş nəşriyyat növü. // Əlyazması şəklində olan bu cür əsər. *Qalın kitab. Böyük kitab. – Nə qədər ki, qamusları vərəqlədim, nə qədər ki camaat içində dolandım, “millət” sözünü nə eşitmədim, nə də bir kitabda gördüm.* C.Məmmədquluzadə. *Pul qalmadı, baxmışam hesabə; Getdi qələmə, kağız, kitabə.* M.Ə.Sabir. *Əski kitabları araşdırıb qocaman bir kitab aldım.* S.Hüseyn. // Ayrıca çap olunmuş və ya çapa hazırlanmış böyük, ya kiçik həcmli əsər. *Kitab yazmaq. Kitab nəşr etmək. Maraqlı kitab. Kitabın müəllifi.* □ **Kitab palatası** – Azərbaycanca mərkəzi bibliografiya idarəsinin adı.

2. Hər cür yazı üçün cildə tikilmiş kağız vərəqləri. *“Qılnc və qələm” romanı iki kitabdan ibarətdir.* □ **Kitab dili** – canlı dildən fərqli olaraq yazılı ədəbi dil üçün seçiyəvi olan dil, üslub.

◊ **Kitab açdırmaq din.** – Quranla fala baxdırmaq. *Aman ay molla dayı, bir kitab açdır, fala bax; Tapmasan çarəsini, sən də de ordan: “ölüb!”* M.Ə.Sabir. **Kitab açmaq din.** – Quranla fala baxmaq. *Abidi çağırib dedilər: – Bir kitab aç, görək padşahın dərdi nədir?* (Nağıl). **Kitab bağlamaq** – tərifnamə yazmaq, mədh etmək. *Adına kitab bağlamaq. – Bağladım vəcdə gəlib hüsnünə şerimlə kitab; Bu yolun yolçusu tək dərdə dözüb çəkdim əzab.* S.Rüstəm. [Kərim baba:] *..Mən əgər yazı-pozu bilsəydim, gənclikdə göstərdiyim igidlikləri bir-bir yazar, böyük bir kitab bağlardım.* A.Şaiq. **Kitab bağlanmaq** – sona çatmaq, sona yetmək, iş bitmək. [Aftil:] *Bəh, bəh! Kitab bağlandı.* C.Cabbarlı. **Kitab əhli** – bax **əhli-kitab** (“əhl”də). **Kitaba baxmaq** – bax **kitab açmaq**. **Kitaba əl basmaq din.** – Qurana and içmək. **Kitabı bağlanmaq** – axırı olmaq, sonu çat-

maq, işi bitmək, qurtarmaq. *Artıq kitabı bağlandı.* – *Daha bunun kitabı bağlandı, – deyə bəzən neftçilər quyudan əllərini üzdülər.* M.Hüseyn.

KİTABALTI is. Kitabı açıq saxlamaq üçün dayaq, altıq; rəhil.

KİTABÇA is. 1. Kiçik kitab, balaca kitab. [Pyotr] *qəzetlərin arasından bir kitabça ayırıb onlara göstərdi.* S.Rəhman. *Gülşən xeyli fikirləşdikdən sonra stolun sağ tərəfindəki kitabçanı əlinə götürdü.* Ə.Vəliyev.

2. İçerisində mətn və yazı üçün yeri olan dəftərçə şəklində bəzi sənədlərin adı. *Çek kitabçası. Əmanət kitabçası.* – *Əmiraslan döş cibindən əməkünü kitabçasını çıxartdı.* S.Rəhimov.

KİTABÇI is. 1. Kitab həvəskarı, kitab sevnən, kitaba həris; kitabpərəst.

2. Kitab ticarəti işçisi; kitabsatan.

3. *Sif. mənasında.* Kitab alveri ilə məşğul olan; kitabsatan. [Mirzə Qədirin] *şəhərin mərkəzində ikiqatlı evi, mətbəəsi, böyük bir kitabçı mağazası vardı.* S.Hüseyn.

KİTABDAR is. [ər. kitab və fars. ...dar] köhn. Kitabxanaçı, kitab saxlayan, kitabxana işçisi. *İkinci Şah İsmayılın dövründə* [Sadiq bəy Əfşar] *saray kitabxanasının xidmətçilərindən olmuş və nəhayət, Birinci Şah Abbasın kitabdarı vəzifəsini daşmışdır.*

KİTABƏ is. [ər.] 1. Binanın qapısı, daşlar, yaxud abidələr üzərində yazılmış və ya qazılmış yazı. *Əvvəlcə, onların Ərəbli dedikləri kəndin köhnə adı Aran kəndidir. Orada olan kitabələr və sairə də bunu isbat edir.* M.S.Ordubadi.

2. Qəbir daşları üzərində həkk edilmiş yazı.

KİTABƏT is. [ər.] klas. 1. Yazı yazma sənəti, yazma. *Əqlimi puç etdi kitabət, yazı.* Ə.Nəzmi. □ **Kitabət etmək** – yazmaq. *Ayrı-ayrı hərə kitabət edir; Xacələr onlara nəzərət edir.* A.Səhhət.

2. Katiblik, katib vəzifəsi.

KİTABXANA is. [ər. kitab və fars. ...xanə] 1. Ümumi istifadə üçün kitabların toplandığı və mühafizə edildiyi yer. *Kütləvi kitabxana. Məktəb kitabxanası.* – *Nərgiz özü isə kənd kitabxanasının müdiri olduğundan işə bir saatdan sonra gedəcəkdə.* M.Hüseyn. // Kitablar toplusu, habelə onların saxlandığı yer. *Alimin kitabxanası.*

2. Kitab saxlanan yer. *İçəri otaq kitabxanasıdır.*

3. Müəyyən mövzuya həsr olunmuş kitablar seriyasının adı. *Yazıcının kitabxanası.*

4. Keçmişdə: kitab mağazası.

KİTABXANAÇI is. Kitabxana işçisi. *Qoca kitabxanaçı Tahirin üzə salıb istədiyi kitabı verdi.* M.Hüseyn. *Hüquq fakültəsinin böyük və zəngin kitabxanasında kitabxanaçılar çalışıb-əlləşir, tələbələri, müəllimləri .. istədikləri kitablarla təmin edirdilər.* S.Rəhimov.

KİTABXANAÇILIQ is. Kitabxanaçı peşəsi, vəzifəsi, işi.

KİTABİ is. [ər.] Kitab (kvadrat) şəklində şüşə qab. *Baxma kitabı-hikmətə, mey tək kitabiyə; Çoxdan itibdir, ey ləbi-meykun, kitabımız.* S.Ə.Şirvani. // *sif.* Bu şəkildə olan. *Kitabı şüşə.*

KİTABPƏRƏST *sif. və is.* [ər. kitab və fars. ...pərəst] Kitabı çox sevnən, kitaba vurğun olan, kitabdən ayrılı bilməyən (adam). *Kitabpərəst adam.*

KİTABPƏRƏSTLİK is. Kitabı, kitab yığmağı, kitab oxumağı sevmə, kitaba vurğunluq. [Zivər xanım:] [Atam] *heç axıra qədər də Məlikin bu kitabpərəstliyindən xoşlanmırdı.* S.Rəhimov.

KİTABSATAN is. Kitab satmaqla məşğul olan adam.

KİTABŞÜNAS is. [ər. kitab və fars. ...şünas] Kitabşünaslıqla məşğul olan adam, kitab tanıyan, kitabşünaslıq mütəxəssisi.

KİTABŞÜNASLIQ is. Kitablara haqqında elm.

KİTEL [alm. Kittel] Hərbi biçimdə pencek, dikyaxalı kurtka. *Pristav və yoldaşları əyləşdilər. Onlar kitellərinin yaxasını açdılar.* İ.Şıxlı. *Hələ əyində olan və onun mütənasib bədənində, dikbaxışlı qumral gözlərində .. çox yaraşan poqonsuz bir kitel vardı.* M.Rzaquluzadə. *Pristav kitelinin dal cibindən yekə ağ dəsmal çıxarıb pazı kimi qırmızı peysərinin tərini sildi.* Ə.Abasov.

KİTRƏ is. Bəzi ağac və kol bitkilərinin gövdələrindən axan yapışqanabənzər yarımşəffaf qatı maye. *Kolşəkili gəvən .. cinsinin növlərindən ipək və çit sənayesi üçün qiymətli kitrə (yapışqanaoxşar maddə) alınır.* M.Qasimov.

KİTRƏLİ *sif.* Kitrəsi olan. *Kitrəli ağac. Kitrəli kol.*

KİVİ *is.* Qabığı tüklü, içi yaşıl, turşməzə meyvə.

KİZB *is.* [ər.] *klas.* Yalan, böhtan, iftira. *Kizbi özünə şüar edibsən. Füzuli. Nə bilim ki, .. gözəl məktubun batini kizb və böhtan ilə doludur. C.Məmmədquluzadə.*

KLAN *is.* [ing.] Qohumların bir-biri ilə təsərrüfat, maliyyə və s. əlaqələri olan, bir-biri qoruyan nəsləli və ya qrupu.

KLAPAN *is.* Maşın motorunun hissələrindən biri.

KLARNET [fr.] Ağacdan qayrılmış, üstündə qapaq və deşikləri olan nəfəsləli musiqi aləti. *Nəfəsləli musiqi alətləri əsas etibarilə üç qrupa ayrılır: 1. ağacdan qayrılmış nəfəsləli alətlər (fleyta, klarnet, faqot və s.). Ə.Bədəlbəyli. Ustalardan biri tütək çalmağa başladı. Sonra o biri usta klarnetdə təzə havalar çaldı. M.Hüseyn.*

KLARNETÇALAN, KLARNETÇİ *is.* Klarnet çalan musiqiçi. *Orxan maşının yanına gələndə gördü ki, klarnetçalan Ağazəki çiy-nini Mirzə Muxtarın evinin tininə söykəyib, qəzet oxuyur. İ.Məlikzadə.*

KLASSİK [lat.] 1. Elm, ədəbiyyat, incəsənət sahəsində ən tanınmış, ən görkəmli və məşhur şəxsiyyət. *Böyük Azərbaycan klassikləri. – Bir azdan sonra ruscanı yaxşı öyrəndikdə, Cəfər rus klassiklərinin əsərlərini əslində oxumağa başladı. M.Arif.*

2. Ədəbiyyatda və incəsənətdə klassisizm təərəfdarı. *Klassiklərlə romantiklərin mübarizəsi.*

3. Qədim dillər (yunan və latın dilləri) və klassik filologiya mütəxəssisi.

KLASSİK *sif.* [latıncadan] 1. Klassik tərəfindən yaradılmış (bax **klassik** 1-ci mənada), ən nümunəvi, nümunə ola biləcək. *Klassik ədəbiyyat. “Koroğlu” operası Azərbaycan musiqisinin klassik əsəridir. Klassik musiqi. – Azərbaycan klassik satirik şerinin həqiqi və ölməz yaradıcısı olan Sabir ancaq və ancaq “Molla Nəsrəddin” məktəbində tərbiyə alaraq yetişmişdir. M.İbrahimov. // Yaradıldığı və yaşadığı vaxtdan uzun müddət keçdiyinə baxmayaraq, öz qiymətini, dəyə-rini, gözəlliyini itirməmiş (əsər və ya şəxs*

haqqında). // Tipik, çox xarakterik. *Klassik misal.*

2. Qədim yunanlara və romalıları aid olan; antik. // *Klassik dillər (qədim yunan və latın dilləri).*

3. Çox gözəl, nümunəvi. □ **Klassik gözəllik** və s. – qədim yunanlarda və romalılarıdakı gözəllik idealını xatırladan gözəllik və s.

4. Antik dil və ədəbiyyatının öyrənilməsi ilə bağlı olan. *Klassik filologiya. Klassik təhsil.* □ **Klassik gimnaziya** – inqilabdan qabaqkı Rusiyada: antik dillərin və ədəbiyyatların öyrənilməsi məcburi olan orta məktəb.

KLASSİSİZM [alm. Klassizismus, əslilə lat.] 1. XVII əsrdən XIX əsrin əvvəllərinə qədər ədəbiyyat və incəsənətdə: antik ədəbiyyat və incəsənətin nümunələrinə təqlid əsasında yaranan cərəyan.

2. Qədim yunan və latın dillərinin, habelə antik mədəniyyətin öyrənilməsi əsasında qurulan təhsil sistemi.

KLAVİATÜRA [alm. əslilə lat.] 1. Musiqi alətlərində klavişlər sistemi (bütün dillər). *Royalın klaviaturası. – Klavişlərin silsilə kimi düzülüşü bütün cərgəsinə klaviatura deyilir. Ə.Bədəlbəyli.*

2. Hər hansı bir mexanizmdəki klavişlər. *Kompyuter klaviaturası.*

KLAVİATURALI *sif.* Klaviaturası olan. *Klaviaturalı musiqi alətləri.*

KLAVİR [alm.] *mus.* 1. Simli klavişli musiqi alətlərinin ümumi adı (royal, piano və s.).

2. Opera və ya simfoniya partiturasının rəyal üçün uyğunlaşdırılması.

KLAVİŞ [lat. clavis – açar] Fortepiano, bayan və b. musiqi alətlərində basılmaqla səs çıxardan lövhəcik; dil. *Klaviş piano, qarmon, ərgənün kimi musiqi alətlərində olan dillərə deyilir. Ə.Bədəlbəyli. Qaraqumda ilk dəfə səslənir piano; Məharətlə dindirir bir gənc klavişləri. S.Rüstəm.*

KLAVİŞLİ *sif.* Klavişi olan. *Klavişli alətlər. Royal, piano klavişli alətlərdir.*

KLERİKAL [lat. clericalis] 1. Ruhanilər silkinə mənsub adam; ruhani.

2. Klerikalizm təərəfdarı, klerikal partiyası (məs.: İtaliyada xristian demokratları partiyası) üzvü.

KLERİKALİZM [*lat.* clericalis-dən] Feodalizm və kapitalizm şəraitində siyasi və mədəni həyatda kilsənin (dinin) təsirini gücləndirməyə və ya onu hakim vəziyyətə çıxarmağa çalışan siyasi cərəyan.

KLERK *is.* [*fr.*] 1. Kontor xidmətçisi.

2. *köhn.* Ruhani.

KLİMATOLOGİYA [*yun.* klima və logos] Yer kürəsinin müxtəlif sahələrinin iqlimlərini seçiyyələndirən, təsnif edən, onların yayılmasını, iqlim əmələ gətirmə proseslərini və iqlimin coğrafi amillərini öyrənən elm; iqlimşünaslıq.

KLİMATOLOJİ [*yun.*] Klimatologiyaya aid, klimatologiyaya mənsub olan. *Klimatoloji müşahidələr.*

KLİMATOLOQ [*yunancadan*] Klimatologiya sahəsində çalışan alim, klimatologiya mütəxəssisi; iqlimşünas.

KLİNİK [*yunancadan*] Klinikaya aid olan, klinika ilə əlaqədar olan. *Klinik şərait.* // Klinikada aparılan. *Klinik müalicə. Klinik xəstəxanaq.*

KLİNİKA [*yun.* klinike] Eyni zamanda tələbə məşğələləri ilə yanaşı elmi-tədqiqat işi aparılan xəstəxana tipli müalicə müəssisəsi. *Ramazan bu kimi fikirlərlə klinikanın qapısından içəri girdi. Mir Cəlal. Müdir klinikanın məsələlərindən ətraflı danışdı. Ə.Vəliyev.*

KLİNİKAÇI, KLİNİST *is.* [*yun.*] Klinikada işləyən və praktiki həkimlikdən əlavə, elmi müşahidə və tədqiqatla da məşğul olan həkim.

KLİP *is.* Videomaqnitofon lent yazısı.

KLİŞE [*fr.*] *mətb.* Sonradan kağız üzərində çap etmək üçün metal və ya taxta parçası üzərində qazılmış qabarıq çertyoj, plan və s. şəklinin surəti. *..Şeyxin Londonda oxuduğu zaman ingilis qiyafəsindəki rəsmnin klişesini düzəlttdirdik. M.S.Ordubadı. // məc.* Bayağı, köhnəlmiş, çeynənmiş söz və ya ifadə.

KLUB [*ing.*] 1. Müəyyən ictimai qrupa, peşəyə, sənətə mənsub şəxslərin birgə istirahətini, əyləncəsini, idman məşğələlərini və s. təşkil edən ictimai təşkilat. *Şahmat klubu. İdman klubu. Yazıçılar klubu.*

2. Bu təşkilatın yerləşdiyi bina. [*Hüseyn:*] *Mən sənə nə cür başa salım, gedirəm kluba*

rəqs eləməyə. S.Rəhman. [Nuriyyə:] Bizim məhəllədə kiçik bir klub var idi. İ.Əfəndiyev.

KNOPKA [*holl.*] 1. Kağızı, parçanı və s.-ni bərk bir şeyə bərkitmək üçün yastı başlı mıxıciq. *Sadıqzadə kağızları knopka ilə bərkidən köməkçilərinə göstəriş verirdi. S.Rəhimov. O, knopkalari ehtiyatla çıxarıv, abı yerli, zərif naxışlı divar kağızının yırtulmasına çalışırdı. Ə.Əbülhəsən.*

2. Məftildəki elektrik cərəyanının dövrünü bağlamaq və müxtəlif mexanizmləri işə salmaq üçün basma düymə. *Elektrik zənginin knopkası. – Sədr yenə bayaqkı fikirlərinə qayıtdı, əlini knopkaya dayadı, gözləmə otağında əyləşən ortaboy oğlan içəriyə girib qapı ağzında durdu. S.Rəhimov.*

KNYAGİNYA [*rus.*] *köhn.* Knyaz arvadı. *Bu övrət knyaginya Natella imiş. F.Köçərli. Hacı da knyaginyanın kefini soruşdu, dostluğuna dair sözləri yarıttürkcə, yarırusca dedi. M.S.Ordubadı.*

KNYAJNA [*rus.*] Ərə getməmiş knyaz qızı. *Gözəl knyajna dönərək natiqə davamlı və maraqlı bir nəzər saldı. Lermontovdan.*

KNYAZ [*rus.*] 1. Qədim Rusiyada: tayfa, qəbilə başçısı; qoşun rəhbəri; feodalizm inkişaf etdikcə – feodallar sinfinin yüksək nümayəndəsi, knyazlığın hakimi. *Kiyev knyazları.*

2. Çar Rusiyasında: bəzi zadəgan nəsillərinə nəslən keçən fəxri titul (XVIII əsrdən bu titul çarın fərmanı ilə də verilir) və bu titulu daşıyan şəxs. *Qız zənn edir, səfərdən gəlir knyaz; Birdən görünür bir qonaqdır tanınmaz. A.Səhhət. [Əhməd:] Sən get knyazlardan xəbər al, yaranallardan xəbər al, .. onda bilərsən ki, Aslan bəy kimdir. N.Vəzirov. [Əmiraslan ağa:] ..Mənim oğlum rusların knyaz, qraf, baron və qeyri nüçəba övladlarından artıq və əzizmiş? S.S.Axundov.*

KNYAZLIQ *is.* 1. *tar.* Knyazın idarəsi altında olan vilayət. *O zamanlar Moskva Suzdal knyazlığının sərhədində idi. M.İbrahimov.*

2. *köhn.* Knyaz rütbəsi və hüququ. *Məğrur Troyekurov [Vereyskinin] knyazlıq şərafətini nəzərə alaraq knyaz Vereyskini bir də-rəcəyədək özüinə müsəvi saydı, dəvəti qəbul etdi. Puşkindən.*

KOAQULOQRAM *is.* [*lat.* və *yun.*] Qan analizində qanın laxtalanması barədə qeydlər.

KOALİSİYA *is.* [lat.] İttifaq, birləşmə.

KOBALT [lat.] *kim.* 1. Qırmızıya çalan bərk ağ gümüşü metal – kimyəvi element. *Ayrı-ayrı kimyəvi elementlərdən isə alüminium, ...sürmə, volfram, nikel, kobalt, qurğuşun və radioaktiv metalların yeni yataqlarının axtarışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.* M.Qaşqay.

2. Həmin metalın oksidindən hazırlanmış tünd-göy rəngli boya.

KOBUD bax **qaba**. *Kobud parça. Kobud adam. Kobud hərəkət. Kobud (z.) cavab vermək. – Ağca xanım zərif əlini Qaraca qıza uzatdı, o da kobud barmaqları ilə onun əlini sıxdı.* S.S.Axundov.

KOBUDCASINA *zərf* Kobud tərzdə, kobud şəkildə, qabacasına. [Səməd] *qabağındakı stolu kobudcasına yana itələdi, palçığa dönmüş torpaq döşəmədə iri ləpirlər qoya-qoya sürətlə çıxıb qarını çırpdı.* İ.Hüseynov.

KOBUDLAŞDIRILMA “Kobudlaşdırılmaq” dan *f.is.*

KOBUDLAŞDIRILMAQ bax **qabalaşdırılmaq**.

KOBUDLAŞDIRMA “Kobudlaşdırmaq” - dan *f.is.*

KOBUDLAŞDIRMAQ bax **qabalaşdırmaq**.

KOBUDLAŞMA “Kobudlaşmaq” dan *f.is.*

KOBUDLAŞMAQ bax **qabalaşmaq**. *İsləməkdən əlləri kobudlaşdı. – Yazda və yayda havanın rütubəti zərif çay yarpaqlarını kobudlaşmaqdan qoruyur.* B.Talibli. *Rüstəmə elə gəldi ki, arvadının əli bərkimmiş və kobudlaşmışdır.* M.İbrahimov.

KOBUDLUQ bax **qaballıq**.

KOBUDYUNLU bax **qabayunlu**. *Kobudyunlu heyvanlar.*

KOBUR bax **qobur**. *Qoçu mauzerini koburundan çıxardı və yoxladı.* M.Hüseyn.

KOBZA [türk. “qobuz” dan] Barmaqla çalınan qədim Ukrayna musiqi aləti.

KOD [fr.] Diplomatik, hərbi və b. məlumatı teleqrafla, radio ilə vermək, siqnalizasiya və s. məqsədlər üçün işlədilən şərti işarələr sistemi. *Teleqraf kodu. Siqnal kodu. Kod ilə xəbər vermək.*

KODAL *is.* Vəhşi heyvanları tutmaq üçün qazılıb üstü çır-çırplı ilə örtülən çuxur yer; tələ.

KODEİN [yun.] *əc.* Toz şəklində öskürək dərmanı.

KODEKS [lat. codex – kitab] 1. Qanunların sistemə salınmış toplusu, məcəllə.

2. *məc.* Əxlaq, əqidə, görüş, adət normaları məcmusu.

KOFEİN [hol. kofie, əsli ər.] Qəhvənin, çay yarpaqlarının tərkibində olan, təbabətdə işlənen bir maddə. *Kofein yorğunluğu alıb zəhni artırır və onu da artıq içmək zərərdir.* H.Zərdabi.

KOFTA [rus.] Qısa, belə qədər olan qadın üst paltarları. *Səlimnaz birdən əlini döşünə atdı, altı köynəyi ilə koftasının arasında gizlətdiyi balaca bir kağızı çıxarıb oğluna uzatdı.* M.Hüseyn. *Arvadın əynində çəhrayı ipək kofta .. vardı.* H.Seyidbəyli.

KOFTALIQ *sif.* Kofta üçün yararlı, kofta üçün olan.

KOFTA-TUMAN *is.* Kofta və tumandan ibarət qadın paltarları. [Səlimnazın] *əynində qırmızı ipəkdən kofta-tuman, ayağında yas-tıdaban qırmızı tuflı vardı.* Ə.Vəliyev.

KOĞA *is. məh.* Bir şeyi tutub çəkmək üçün ucu qarmaqlı ağac; qarmaq. *Təndir koğası. Çoban koğası. Alma ağacının budağını koğa ilə əymək.* □ **Koğaya dönmək** – əyilmək, bükülmək. *Yarın hərətindən, dünya qəmindən; Əyilib qamətini koğaya döndü.* Molla Cümə.

KOĞUŞ *is.* Böyük ağacların gövdəsi içindəki boşluq. *Güllü qız meşədə ağlaya-ağlaya gəzirdi. Gəldi, bir ağac koğuşu tapdı, oranı özünə məskən elədi.* (Nağıl). *Ağacın geniş koğuşunda yay faslı çayçı Mürsəl bir neçə xalça salıb çay satardı.* Ə.Əbülhəsən.

KOĞUŞLANMA “Koğuşlanmaq” dan *f.is.*

KOĞUŞLANMAQ *f.* Koğuş əmələ gəlmək, koğuş açılmaq.

KOĞUŞLU *sif.* Koğuş əmələ gəlmiş, koğuşu olan. *Koğuşlu ağac.*

KOKAİN [isp.] Koka bitkisinin yarpaqlarından alınan narkotik və ağrıkəsən zəhərli maddə.

KOKAİNÇƏKƏN, KOKAİNÇİ *is.* Kokain çəkən adam, kokain düşkünü.

KOKAİNİZM [isp. cocaina-dan] Kokainə mübtəla olma, kokain düşkünlüyü. // Daima

kokaindən zəhərlənmə nəticəsində əmələ gələn ruhi xəstəlik.

KOKAİNLİ *sif.* Kokaini olan, tərkibində kokain olan.

KOKARDA [*fr.*] Rəsmi papaqlara vurulan müəyyən formada nişan.

KOKARDALI *sif.* Kokarda taxılmış, kokardası olan. *Kokardalı furajka. – Axar suyun üzündə; Kokardalı göy şapkalər.* S.Vurğun.

KÓKKLAR [*yun.* kokkos-dan] *tib.* Birlüceyrəli yumru orqanizmlər (bakteriyalar).

KOKÓS *is.* [*isp.*] 1. Hind qozu ağacı.

2. Hind qozu.

KOKS [*alm.*] Hava daxil olmadan közərdilmə yolu ilə daş kömürdən, torfdan və s.-dən alınan bərk yanacaq növü.

KOKSLAMA “Kokslamaq”dan *f.is.* *Kokslama prosesi.*

KOKSLAMAQ b a x **kokslaşdırmaq.**

KOKSLAŞDIRILMA “Kokslaşdırılmaq”-dan *f.is.*

KOKSLAŞDIRILMAQ *məch.* Koksə çevrilmək (daş kömür, torf və s.).

KOKSLAŞDIRMA “Kokslaşdırmaq”dan *f.is.*

KOKSLAŞDIRMAQ *f.* Koksə çevirmək (daş kömürü, torfu və s.).

KOKSLAŞMA “Kokslaşmaq”dan *f.is.* *Kokslaşma qabiliyyəti. Kokslaşma dərəcəsi.*

KOKSLAŞMAQ *f.* Koksə çevrilmək (daş kömür, torf və s.). *Bu kömür yaxşı koklaşır.*

KOKTÉYL [*ing.* coctall – xoruz quyruğu] Müxtəlif spirtli içkilərə ədviiyyat, meyvə şirəsi, qənd və s. qatılmış spirtli içki. // Müxtəlif quru meyvə şirələrində həll olunmuş dondurma halında sərirləndici içki.

KOL *is.* Torpaqdan qol-budaq şəklində ayrılan alçaq, ağacaoxşar bitki. *Yasəmən kolu. Qaratikan kolu. Çay kolu. Nar kolu. – Kolların və ağacların budağı arasında oxuyan quşlar da yuvalarına çəkilməkdə idilər.* H.Nəzərli. [Səməd] *çəpərin kölgəsində yaşıl qalmış nar kollarının dibinə arx çəkdi, suvardı.* İ.Hüseynov. □ **Kola yatmaq (girmək)** – kolun dalında və ya içində gizlənmək. [Cuma] *ara qarışdığından və çaxnaşmadan istifadə edərkən ancaq hara gedəcəyini bilmədən dayanıb kola yatdı.* Ə.Əbülhəsən.

◇ **(Bu kol) sən (o) girən kol deyil** – sən (o) bacaran iş deyil, sən (onun) hünəri deyil, sən bacarmazsan (o bacarmaz). [Hacı Murad:] *İmran da istədi ki, atası Şeyx Əli-dən qalan malı məndən istəsin, gördü ki, xeyr, o, girən kol deyil.* S.S.Axundov. [Dilbər xanım:] *Cəbi, bu kol sən girən kol deyil ha, özünü gözəl!* N.Vəzirov.

KOLA *sif.* Gödək buynuzu olan; gödək-buynuz. *Kola keçdi. – [Ataş:] Atalar sözüdür ki, kola qoçun qisası buynuzlu qoçda qalmaz.* Ə.Vəliyev.

KOLABUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzu gödək olan, buynuzu qısa. *Kolabuyunuz qoyun. – Yusif xəhərinin təkində dolu xurcun olan qəmər madyanı tərpedib, kolabuyunuz inəyi qabağına qataraq kəndə tərəfsürdü.* Ə.Abasov.

KOLAHÜRƏN *sif. dan.* Boş yerə hürən, boş-boşuna hürən (it haqqında). [Məşədi Cahangir:] *..Kolahürən köpəklər kimi ağzını yuxarı tutdu.* Mir Cəlal. // *məc.* Qışqırığı, bərkdən danışan.

KOLAVAT *is. məh.* Əkin əkmək üçün kol-kosu yandırılıb təmizlənmiş yer. *Kolavat yerin taxılı yaxşı olar.*

◇ **Kolavat kösövinə dönmək** *dan.* – çox işləməkdən, əziyyət çəkməkdən arıqlamaq, zəif düşmək, pis günə qalmaq.

KOLAZ *is.* Dibi yastı ensiz qayıq. *Soyuq havada dəniz və ya göldə ördək dəstələrini ovlayan ovçu kiçik qayıq və ya kolazı yaxşı sürə bilməlidir.* M.Rzaquluzadə.

KOLAZCI *is.* Kolaz qayıqçısı.

KOLBA [*alm.*] Kimya laboratoriyalarında mayeləri qızdırmaq üçün işlədilən dar uzun boğazlı, adətən girdə və ya konusşəkilli şüşə qab.

KOLBACIQ *is.* Balaca kolba, kiçik kolba.

KOLBASA *is.* [*rus.* əsli *türk.*] Xüsusi surətdə qiymə edilmiş ətdən hazırlanaraq bəğirsəq və ya su keçirməyən süni şəffaf qabığa bükülmüş yeyinti məhsulu. *Kolbasa istehsalı. Kolbasa sexi. Mal ətinədən kolbasa. Qoyun kolbasası. Mindik maşınlar, təyyarələrə; Verdik kolbasaya biz Quratları... Həmişə irəli! Geri dönmədik.* B.Vahabzadə.

KOLBASACI *is.* Kolbasa hazırlayan adam. // *köhn.* Kolbasa satan adam.

KOLBASALIQ *sif.* Kolbasa üçün yararlı, kolbasa üçün ayrılmış. *Kolbasalıq ət.*

KOLBASAR bax **kolluq**.

KOLÇEDAN Bəzi metalların (dəmir, nikel, mis və s.) sürmə, kükürd, arsenlə birləşməsindən ibarət mineralların ümumi adı. *Respublikamızın faydalı qazıntıları içərisində pirit və ya kükürd kolçedanı yataqları görkəmli yer tutur.* M.Qaşqay.

KOLÇEDANLI *sif.* Tərkibində kolçedan olan. *Kolçedanlı sığurlar.*

KOLENKOR [fr.] Yarısqan hopdurulmuş ağ və ya birtəngli pambıq parça növü. // Kolenkordan qayrılmış (tikilmiş). *Kolenkor cild. Kolenkor köynək.*

KOLXORUZU *is. məh.* Qırqovul.

KOLXOZ *is. tar.* [rus. “коллективное хозяйство” söz. ixtisarı] Kollektiv təsərrüfat – SSRİ-də iri, yüksək səviyyədə mexanikləşdirilmiş kənd təsərrüfatını elliklə aparmaq üçün XX əsrin 30–80-ci illərində kənd zəhmətkeşlərinin sosialist tipli istehsal birləşməsi; kənd təsərrüfatı arteli. *Qabaqcıl kolxoz.* – [Fərman] *gözüni açarkən özüni kolxozda görmüşdü.* Ə.Sadiq. □ **Kolxoz bazarı** – kənd zəhmətkeşlərinin öz heyət-yanı təsərrüfatlarından götürdükləri və öz şəxsi ehtiyaclarından artıq qalan kənd təsərrüfatı məhsullarını satdıqları bazar.

KOLXOZÇU *is. tar.* Kolxoz üzvü olan kəndli, kolxoz üzvü. *Arabani sürən qısaboy, yağun bir kolxozçu idi.* M.Hüseyn. *Maşın bir dəstə kolxozçunun yanından keçdi.* S.Rəhman. *Qara kişi də kolxozçuların çoxu kimi .. işləyir(di).* Ə.Əbülhəsən.

KOLXOZLAŞDIRMA “Kolxozlaşdırmaq”-dan *f.is.*

KOLXOZLAŞDIRMAQ *f. dan.* Kollektivləşdirmək, ellikləşdirmək (kənd təsərrüfatını istehsal vasitələrini).

KOLXOZLAŞMA *dan.* “Kolxozlaşmaq”-dan *f.is.* [Bayram:] *Murad, bilirsən ki, kolxozlaşma vaxtı mən çox əziyyət çəkmişəm.* Ə.Vəliyev. *Bu heyratə səbəb, demək olar ki, hamısı kolxozlaşmadan sonra tikilən üstü qırması kirəmitli evlər deyildi..* İ.Əfəndiyev.

KOLXOZLAŞMAQ *f. dan.* Kollektiv təsərrüfatda birləşmək; kollektivləşmək, ellikləşmək (kənd təsərrüfatının istehsal vasitələri haqqında).

KOLİT [yun. colon – yoğun bağırsağ] *tib.* Yoğun bağırsağın iltihabı.

KOLİTLİ *sif.* Koliti olan.

KOL-KOS *top.* 1. Bir-birinə qarışmış, doluşmuş müxtəlif kollar; kolluq. *İlanlar fişıldayır kol-koslar arasında.* S.Rüstəm. *Bəzi yerləri qalın kol-kos basmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Zir-zibil, yararsız, lazımsız şeylər mənasında.

KOL-KOSLU *sif.* Kol-kos olan, kol-kos basmış. *Kol-koslu dəvə (cıdır).* – *Mərkəzdən uzaq .. kol-koslu, ilan-çayanlı bir düzdə Güllücə kəndi bina olunmuşdur.* S.S.Axundov.

KOL-KOSLUQ *is.* Kol-kos basmış yer; kolluq. *Qayanın dibi yaman kol-kosluq idi.* “Koroğlu”. *Kəhər ağzını palçıqlı cıdırıdan kol-kosluğa saldı.* M.Ibrahimov. *Hər tərəf ağaqlıq və kol-kosluqla örtülü idi.* S.Vəliyev.

KOLQIRAN *is. xüs.* Kolları çıxaran və doğrayan maşın.

KOLQOTQA *is.* [rus.] Tuman və corabdan ibarət uşaq və ya qadın geyimi.

KOLLAMA “Kollamaq”dan *f.is.*

KOLLAMAQ *f.* Kolla örtmək, koldan çəpər çəkmək. *Tayanın ətrafını kollamaq.*

KOLLANMA “Kollanmaq”dan *f.is.*

KOLLANMAQ *f.* 1. Kolla örtülmək, kol basmaq.

2. Kol şəklini almaq, kol kimi olmaq. *Nar ağacı kollanıb.*

KOLLAŞMA “Kollaşmaq”dan *f.is.*

KOLLAŞMAQ bax **kollanmaq**.

KOLLÉJ [ing. college] Bir sıra xarici ölkələrdə orta və ya ali məktəb.

KOLLEGİAL *sif.* [lat. collegium-dan] Kollegiya (bir qrup şəxs) tərəfindən həyata keçirilən. *Kollegial rəhbərlik. Məsələnin kollegial surətdə həll edilməsi.*

KOLLEGİALLIQ *is.* İşı təkbaşına deyil, kollegial surətdə (birgə) idarə və həllətmə prinsipi.

KOLLÉGIYA [lat. collegium-dan] 1. İnzibati, məşvərətçi və ya sərəncamçı orqanı təşkil edən vəzifəli şəxslərdən ibarət heyət. *Maarif Nazirliyinin kollegiyası. Kollegiyanın qərarı.*

2. İnqilabdan qabaqkı Rusiyada: bəzi mərkəzi hökumət idarələrinin adı.

KOLLEKSİYONER [lat.] bax **kolleksiyaçı**.

KOLLEKSİYONERLİK bax **kolleksiyaçı-lıq**.

KOLLEKSİYA [lat.] Elmi, bədii və tarixi əhəmiyyəti olan şeylərin müəyyən sistem üzrə düzülmüş toplusu. *Qədim pullar kolleksiyası. Minerallar kolleksiyası. Markalar kolleksiyası.* – *Yay gecələri lampa işığına gələn cücüləri də yığıb saxlamaq, üzərində müşahidə aparmaq və bəzilərindən kolleksiya hazırlamaq faydasız olmaz.* C.Cəbrayıl-bəyli. *Darvin .. çoxlu minerallar, bitkilər və cücülər yığıb səliqə ilə onlardan kolleksiya hazırlayırdı.* M.Axundov.

KOLLEKSİYAÇI is. Kolleksiya toplayan, kolleksiyaçılıqla məşğul olan. *Marka kolleksiyaçısı.*

KOLLEKSİYAÇILIQ is. Bir məşğələ kimi kolleksiya toplama məşğuliyəti.

KOLLEKTİV [lat.] Ümumi məqsəd, yaxud birgə işləmək üçün birləşmiş adamlar toplusu. *Elmi kollektiv. Bədii öz-fəaliyyət kollektivi. Vahid bir kollektiv yaratmaq.* – [Almaz:] *Gərək ellik varlansın, kollektiv varlansın.* C.Cabbarlı. // Bir müəssisə, idarə və ya təşkilatın tərkibinə daxil olub həmişə bir yerdə işləyən adamlar qrupu. *İnstitutun kollektivi. Müəllim kollektivi. Zavodun kollektivi.* – [Qoşqar:] *Büronun, kollektivin rəyi ilə hesablaşmaq lazımdır.* Mir Cəlal. // *sif.* və *zərfl.* mənasında. Ümumi, birgə. *Kollektiv iş. Kollektiv rəhbərlik. Kollektiv işləmək. Kollektiv surətdə müzakirə* etmək. □ **Kollektiv müqavilə** – əmək şəraiti haqqında həmkarlar ittifaqı ilə idarə, müəssisə və s. müdiriyəti arasında bağlanan müqavilə. **Kollektiv təsərrüfat** – bax **kolxoz**.

KOLLEKTİVÇİ is. Kollektivizmin ardıcıl tərəfdarı.

KOLLEKTİVÇİLİK is. Kollektivi sevmə, həmişə kollektiv içərisində olma. *Kollektivçilik hissi. Kollektivçilik psixologiyası.*

KOLLEKTİVİST bax **kollektivçi**.

KOLLEKTİVİZM [lat.] Şüurlu surətdə şəxsi mənafeyi ictimai mənafeyə tabe etmək əsasında ümumilik və yoldaşcasına əməkdaşlıq prinsipi; kollektivçilik.

KOLLEKTİVLƏŞDİRİLMƏ “Kollektivləşdirilmək”dən *f.is.* *Kənd təsərrüfatının kollektivləşdirilməsi.*

KOLLEKTİVLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Kollektivləşdirmə həyata keçirilmək, kollektivin mali edilmək.

KOLLEKTİVLƏŞDİRMƏ “Kollektivləşdirmək”dən *f.is.* *Kənddə kollektivləşdirmə. Kollektivləşdirmə uğrunda mübarizə.*

KOLLEKTİVLƏŞDİRMƏK *f.* Kollektivləşməni həyata keçirmək, kollektivin mali etmək, kolxozlarda birləşdirmək. *Kənd təsərrüfatını kollektivləşdirmək.*

KOLLEKTİVLƏŞMƏ “Kollektivləşmək”-dən *f.is. tar.* Kolxozlarda birləşmə, sosializm prinsipləri əsasında ümumiləşmə. *Kənddə kollektivləşmə. Kollektivləşmə işinə rəhbərlik etmək.*

KOLLEKTİVLƏŞMƏK *f.* Kollektivləşmə həyata keçmək, kollektivin mali olmaq; kolxozda birləşmək.

KOLLEKTİVLİK bax **kollektivizm**.

KOLLEKTOR [lat.] 1. *xüs.* Bir şeyi öz tabeliyində olan təşkilatlardan toplamaq, habelə onların arasında paylaşıdırılmaqla məşğul olan idarə. *Kitabxana kollektoru.*

2. *tex.* Başqa kanal və ya borulardan gələn maye və ya qazları toplayıb aparən böyük kanal və ya boru. *Kanalizasiya kollektoru.*

3. *tex.* Dinamomaşının dəyişən elektrik cərəyanını daimi cərəyana çevirən hissəsi. *Dinamomaşının kollektoru.*

4. Faydalı qazıntı, torpaq və s. nümunələrini toplayan, onların təsvirini verən və qoruyub saxlayan adam.

KOLLEKTORLU *sif. tex.* Kollektoru olan (bax **kollektor** 2 və 3-cü mənalarda).

KOLLÓİD [*yun.* kolla – yapışqan və eidos – bənzər] *kim.* Məhlulu üzvi pərdələrdən keçməyən, kristallaşmayan maddə (zülal, nişasta, yapışqan və s.).

KOLLOİDAL *sif.* [*yun.* kolla və eidos-dan] *kim.* Kolloidə xas olan, kolloid xassələrinə malik olan. *Kolloidal məhlul. Kolloidal maddə.*

KOLLOKVİUM is. [lat.] 1. Tələbələrin bilik səviyyəsini yoxlamaq üsullarından biri (semestr ortası).

2. Məruzələrin müzakirə məclisi.

KOLLU *sif.* Kol basmış, kol çox olan. *Kollu yer. Kollu yamac.*

KOLLU-KOSLU b a x **kol-koslu.** *Kəndə-rası kollu-koslu və dərali-təpəli boşluqdan kolxoz həyatına uzanan çıxırın başında bəs-təboylu bir qız görüdü. M.İbrahimov.*

KOLLUQ *is.* Kollardan ibarət sahə; kol çox olan, kol basmış yer. *Kolluğu qırmaq. Kolluqda gizlənmək.* [Tarverdi:] *Mənim kolluq içində iki yüz yoldaşım yatır. M.F.Axundzadə. ..Sıx kolluqdan yavaş-yavaş baharın dərçəldib dilə gətirdiyi quşların piçiltisi ucaldı. Ə.Əbülhəsən. // Sif. mənasında. Kolluq sahə. – Abbas qulançar yığa-yığa çəməndən xeyli uzaqlaşıb bir kolluq dərəyə düşmüşdü. S.S.Axundov. Dəhnənin yuxarı tərəfi kolluq, qayalıq bir yer idi. Ə.Vəliyev.*

KOLONKA *is.* [rus.] Fəxri nişanları pal-tara sancmaq üçün lövhəcik.

KOLONİALİZM [lat.] b a x **müstəmləkəçilik.**

KOLONİST [lat.] Koloniyada yaşayan adam (b a x **koloniya** 2-ci mənada).

KOLONİYA [lat.] 1. B a x **müstəmləkə.**

2. Bir dövlətin ərazisində əcnəbilərin və ya bir ölkədə başqa yerdən köçüb gələnlərin yaşadığı yer, məhəllə, qəsəbə. // Bu həmyerlilərin başqa ölkədə, yerdə təşkil etdikləri icma.

3. Bu və ya başqa məqsədlə (işləndirmək, işləmək, müalicə olunmaq və i.ə.) köçürülmüş adamların yaşadığı yer. *Əmək koloniyası.*

4. *biol.* Bir-biri ilə bitişik yaşayan orqanizmlər qrupu. *Mikroblar koloniyası. Sün-gərlər koloniyası.*

KOLONKA [rus.] *xüs.* Vanna otağında suyu qızdırmaq üçün silindrşəkilli qazan.

KOLONNA [fr.] Müəyyən qayda ilə düzülüb bir-birinin ardınca hərəkət edən insan, maşın və s. dəstəsi, cərgəsi; qol, səf, sıra. *Tank kolonnası. Avtomaşın kolonnası. Nümayişçi kolonnası. – Traktor kolonnası yaxınlaşdıqca izdihamın toplaşdığı düzə projektor kimi işıq salırdı. M.Hüseyn.*

KOLORİST [fr. coloriste, əslə lat. color-dan] Rəngləri bir-birinə yaxşı uyğunlaşdıran

və onlardan istifadə etməyi bacaran rəssam; kolorit ustası olan rəssam.

KOLORİT [ital. colorite, əslə lat. color] 1. Şəkildə, rəngli qravürada, mozaikada və s.-də rənglər, tonlar arasında əlaqə, münasibət, uyğunluq. *Şəklin koloriti. // Rəng, rəng çaları.*

2. *məc.* Xüsusiyyət, bir şeyin özünə məxsus xüsusiyyəti. *Natəvanın portreti parlaq milli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu milli kolorit ..portretin zahiri görünüşündə – sairənin geyimində və naxışlı ipək örpəyində hiss olunur. (Qəzətlərdən).*

KOLORİTLİ *sif.* Koloriti olan, müəyyən koloritə malik; koloriti, xüsusiyyəti bariz surətdə özünü göstərən. *Koloritli tamaşa.*

KOLPAN *sif. məh.* Qollu-budaqlı, saxəli, çoxlu xırda qol-budağı olan. *Kolpan kol. // İs. mənasında. Divarlara o qədər gül-çiçək taxılıb ki, elə bil hər bir divarda kolpanlar bitib. Ə.Vəliyev.*

KOLPANLI *sif. məh.* Kolpanı olan, kolpan bitmiş. *Rüstəm ..buraya qalxıb kolpanlı ağacın dibində durdu. S.Rəhimov.*

KOLŞƏKİLLİ *sif.* Kol şəklində olan, kol şəklində bitmiş, kola oxşayan; kolvari.

KOLT [ing. xüs. addan] Xüsusi sistemli tapança, ya pulemyot. *..Onların da kəmərinə kolt sistemli tapançalar vardı. M.S.Ordu-badi. Koltunu döş cibindən; Nə vaxt çıxartdı-ğımı; Heç bilmədi Ben-Osman. B.Vahabzadə.*

KOLVARI b a x **kolşəkilli.**

KOLYURİYA *is.* [fr.] Fəza sferasının iki böyük sferasının adı.

KOM *is. dan.* Dəstə, yığın. *Qız oğlanı qırx kom çubuq sınınca çırpdı. (Nağıl).*

kom-kom *zərf* Dəstə-dəstə, kol şəklində, kol-kol. *Damda kom-kom qanqal, sirkən bozarırdı. İ.Hüseynov.*

KOMA¹ *is.* Səpələnən, dağılan şeylərin təpə halında yığını; topa, qalaq. *Qum koması. Torpaq koması. – Hərənin qabağında bir zorba koma kül vurandı. C.Məmmədquluzadə. □ Koma vurmaq – qalaq vurmaq, bir yerə yığmaq; toplamaq. Samanı koma vurmaq.*

koma-koma *zərf* Yığın-yığın, topa-topa, dəstə-dəstə, üst-üstə yığılmış halda. *Şərqə*

doğru ağır-ağır, koma-koma uçusan buludlar birləşir, şəhəri get-gedə qorxunc bir qaranlıq almağa başlayırdı. A.Şaiq. Əsgərlərin çoxu qar üstündə dövrələmə oturmaqdansa bu çıxura girməyi məsləhət bilib, birər-ikişər koma-koma .. otururdular. Ə.Əbülhəsən.

KOMA² *is.* Primitiv ev, daxma, daxal. Sığınub dağda yapılmış komaya insanlar; Dırmaşır sərt qayalar üzrə bütün heyvanlar. A.Səhhət. *Bu əhvalatdan sonra Nadirəni komada əliboş görmək olmazdı. Mir Cəlal. Az keçmədi gəlinlər gəlib onun komasını suladılar, su dolu bir sənək gətirdilər. Ə.Məmmədخانlı. // Ümumiyyətlə, təvazülə və ya zarafatla "ev" mənasında. Oturub ac komasında atamın; Biş-düşün hazır edərdim anamın. M.Ə.Sabir. [Əlləzoğlu:] Qız mənim komamda nə görüb ki? İ.Hüseynov.*

♦ **Qiraət koması** – kənddə mədəni maarif ocağı. [Cahan:] *Har yerdə qiraət koması açılır.. Ə.Haqverdiyev. Çox yerdə klub, qiraət koması, kitabxananın işləri qənaətləndirici deyildir. Ə.Sadıq.*

KOMA [*yun.*] *tib.* Bəzi xəstəliklər nəticəsində özündəngetmə, reflekslərin qan dövrəsinin, tənəffüsün, mübadilə prosesinin pozulması şəklində təzahür edən ağır hal. *Koma vəziyyəti.*

KOMACIQ "Koma" söz kiç.

KOMALAMA "Komalamaq" dan *f.is.*

KOMALAMAQ *f.* Koma vurmaq, bir yerə yığmaq, üst-üstə yığmaq; qalaqlamaq, toplamaq. *Qumu komalamaq. Taxılı komalamaq. – [Ələmdar] dəyirmi stolun üstü ilə səpələnən kağızları əli ilə sivrilib komaladı. S.Rəhimov.*

KOMALANMA "Komalanmaq" dan *f.is.*

KOMALANMAQ *məch. və qayıd.* Koma vurulmaq, koma halına salınmaq, üst-üstə yığılmaq, bir yerə toplanmaq; qalaqlanmaq. *Payız buludları seyrək-seyrək komalanıb aşağı yığılır, havanın rütubəti artıb soyuduğu daha çox duyulurdu. Ə.Əbülhəsən.*

KOMALAŞMA "Komalaşmaq" dan *f.is.*

KOMALAŞMAQ *f.* Bir yerə yığılmaq, toplamaq, yığılmaq. *Uşaqqlar həyətdə komalaşdılar. – [Kitabsatan:] Camaat, burada komalaşmayın, görün deyəcəək, görəsən, yenə nə hürriyyətbazlıqdır. Mir Cəlal. Turac,*

kəkkik, qırqovul da; Komalaşıb durdu yolda. M.Dilbazi.

KOMALIQ *is.* Koma olan yer; koma, topa, qalaq vurulmuş yer. *Bahadır dəftərcəsini xeylaq yazandan sonra meşədə gəzirdi. Komalıqda gəzərkən nəzəri bir ağacın altına düşdü. N.Nərimanov.*

KOMANDA *is.* [*fr.* kommande, *lat.* commandare-dən] 1. Komandirin, başçının müəyyən edilmiş qaydada qısaca şifahi əmri. *Komandanı yerinə yetirmək. Hücüm komandası. – Adamlar elə bil ümumi komanda ilə Tahirə sarı baxdılar. M.Hüseyn. // Ümumiyyətlə, amirənə tərzdə qısaca verilən əmr, sərəncam.*

2. Hər hansı bir hərbi hissədə başçılıq, komandanlıq. *..Mədədov Bədəlovun komanda etdiyi taqıma, Hacıyev isə Xolmoqortsevin taqımına getdi. Ə.Əbülhəsən. □ Komanda məntəqəsi* – komandirin təlim və ya döyüş zamanı duraraq öz hissəsini idarə etdiyi xüsusi düzəldilmiş yer. *Novruz batareyə komandirinə tapşırıq verib komanda məntəqəsinə tərəf süründü. R.Rza.*

3. Əsgəri hissə, dəstə, yaxud xüsusi vəzifə daşıyan kiçik hərbi hissə. *Pulemyot komandası. Keşikçi komandası.*

4. Gəmi heyəti, onun bütün qulluqçuları. *Gəmi komandası. // Hər hansı bir vəzifəni yerinə yetirən adamlar heyəti. Yangın komandası.*

5. Eyni bir idman növü ilə məşğul olan idmançılar dəstəsi, kollektivi. *"Neftçi" futbol komandası. Güləşçilər komandası. Qadın basketbol komandası.*

KOMANDAN [*alm.* kommandier-dən] bax **komandır**. *Cavan komandanın da qocanın bu halətinin təsirindən gözləri yaşardı. Ə.Haqverdiyev. [Qəhrəman:] Bundan əlavə, komandan bir-iki saata qədər bizə kömək göndərəcəyindən söz vermişdi. H.Nəzərli.*

KOMANDANLIQ *is.* 1. Bax **komandırlik** 1-ci mənada.

2. *top.* Qoşunların, hərbi hissələrin və s.-nin başında duran komanda heyəti. *Cəbhə komandanlığı. – Hərbi təlim dövründən sonra atıcı diviziyanı yoxlanıldı və komandanlığın əmri ilə bir baş cəbhəyə getdi. S.Rəhimov.*

KOMANDİR [*alm.*] 1. Hərbi hissə, birləşmə, ya hərbi gəmi başçısı. *Polk komandiri. Rota komandiri. Gəmi komandiri.* – *Komandirin bu əmrinə kimsə etiraz etmədi.* S.Hüseyn. *Sən bu gündən komandirsən, mən isə sənənin komissarın.* S.Vəliyev.

2. İstehsalat rəhbərlərinə (mühəndislərə, texniklərə) məcəzən verilən ad. *İstehsalat komandirləri.*

KOMANDİRLİK *is.* 1. Komandir vəzifəsi. *Komandirlik kursu.* – *Hacıyev orta rütbəli komandirlikdən hələ bugünkü qədər inciməmişdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Bax **komandanlıq** 2-ci mənada *Komandirliyin əmri.*

KOMBAYN [*ing.*] Taxıl və texniki bitkilərin yığımında eyni zamanda bir sıra işi görən kənd təsərrüfatı maşını. *Taxıl kombaynu. Kartofyığan kombayn. Kombayn sürmək.* – *Geniş bir binanın şiferlə örtülmüş taxta-puşu, altında çoxlu traktor, kombayn vardı.* M.İbrahimov. *Parlaq günəş işığında sarı buğda zəmilərinin içindəki kombaynlar də-nizdə üzən balaca gəmiləri xatırladırdı.* İ.Əfəndiyev. *Fərəc kişi dinməz-söyləmz kombayna qalxdı.* Q.İlkin. // Kömür, süxur və s. çıxarılmasında eyni zamanda bir neçə işi görən mürəkkəb maşın. *Kömür kombaynu. Torf kombaynu.*

KOMBAYNÇI *is.* Kombayn işlədən fəhlə, kombayn sürən. *Kombaynçı ixtisası. Kombaynçıların yarışı.* – *Kombaynçı mat-məəttəl kolxoz sədrinə və qaya kimi lal-kar duran kombayna baxırdı.* Ə.Əbülhəsən. [Sevinc Sonaya:] *..Taxılbiçən bir kombaynçı .. biçin yerini öyrənməmiş işə başlamır.* Z.Xəlil.

KOMBAYNÇILIQ *is.* Kombaynçının işi, peşəsi, sənəti. *Kombaynçılıq kursu.*

KOMBİNASİYA [*lat.*] 1. Müxtəlif və ya eynicinsli şeylərin bu və ya başqa qayda üzrə düzülüşü, birləşdirilməsi. *Rəqəmlərin kombinasiyası. Səslərin kombinasiyası.*

2. *məc.* Bir məqsədə çatmaq üçün işlədilən mürəkkəb üsullar sistemi, kələkbazlıqla qurulan işlər, hadisələr. [Sultan:] *Bütün bu kombinasiya da ancaq sənə aparatda yer etməkdən ötrüdür.* İ.Hüseynov.

3. *idm.* Oyunda üstünlük, qələbə əldə etmək üçün təbiiq edilən cürbəcür üsullar,

tədbirlər. *Şahmat kombinasiyası. Futbolçuların kombinasiyası. Kombinasiya düzəltmək.*

4. Paltarın altından geyilən uzun köynək şəklində alt qadın paltarı. *İpək kombinasiya. Qara kombinasiya.*

KOMBİNAT [*lat.* combinare – birləşmiş] 1. Texnoloji proses cəhətdən bir-birilə bağlı olan bir neçə müəssisəni birləşdirən iri sənaye müəssisəsi, yaxud texnoloji cəhətdən bir-biri ilə bağlı olmayan bir sənaye sahəsinə aid müəssisələrin inzibati birləşməsi. *Süd-ət kombinatu.* – *..İpəktoxuyan kombinatda yüzlərlə ixtisaslı fəhlə çalışır.* S.Rəhman. *Bizə ət kombinatından belə bir ərzə gəlib; Ki, soyuqdan üşüyən mal-qaralar qeyzə gəlib.* Ə.Vahid. // Yerli sənayedə xırda istehsalatlar, yaxud rayon xidməti müəssisələri birləşməsi. *Rayon sənaye kombinatı. Məişət xidməti kombinatı.*

2. Zavod və müəssisələr yanında müxtəlif dərəcəli məktəblər birləşməsi. *Tədris kombinatı.*

KOMBİNEZON [*fr.*] Bir-birinə tikilmiş kurtka və şalvardan ibarət iş paltarı. [Qızlar] *kombinezon geymiş, saçlarını yığıb yaylıqla bağlamış, dirsəkdən yuxarı gödəkqollu köynəklərdə həvəslə işləyirdilər.* M.İbrahimov. *Geydiyi kombinezon Şəfiqənin görünüşünü dəyişmişdi.* H.Seyidbəyli.

KOMBİNEZONLU *sif.* Kombinezon geymiş, kombinezonu olan. *Kombinezonlu qız.* – *Yoldaş, bu nədir? – deyər Zahidəoğlu kombinezonlu gəncdən soruşdu.* S.Rəhimov.

KOMBİNƏ [*lat.* combinatio-dan] Kombinasiya edilmiş, birləşdirilmiş, quraşdırılmış, uyğunlaşdırılmış. □ **Kombinə etmək** – birləşdirmək, uzlaşdırmaq, uyğunlaşdırmaq (müxtəlif elementləri bir arada birləşdirmək).

KOMEDİOQRAF [*yun.*] bax **komediyaçı**. *Cəlil Məmmədquluzadə böyük rus komediografını şüurlu olaraq özünə müəllim itixab etmişdi.* M.İbrahimov.

KOMEDİYA [*yun.* komodia, əsli *lat.* comoedia] 1. Gülməli, məzəli, yaxud satirik məzmunlu dram əsəri. “*Şamdan bəy*” komediyasında da yazıçı bizi keçmişin iyrənc tiplərindən biri ilə tanış edir. M.Arif. [Ü.Hacıbəyov] *məhz M.F.Axundzadə və*

C.Məmmədquluzadənin dramaturji üslubunu izləyərek.. misli görünməmiş komediyalar yazmışdır. Ə. Sultanlı. // Bu cür əsərin səhnə tamaşası. *Qədim vaxtlarda komediyanı yunanilər gülüş üçün çıxardardılar.* N.Nərimanov.

2. *məc.* Gülməli, əyləncəli hadisə haqqında. *Bu lap komediya oldu.*

3. *məc.* Hər hansı bir məqsədlə özünü bu və ya başqa rolda göstərmə; riyakarlıq, ikiüzlülük. □ **Komediya oynamaq** – özünü riyakarcasına aparmaq.

KOMEDİYAÇI *is.* Komediya yazan dramaturq.

KOMENDANT [*fr.*] 1. Qalada, yaxud istehkam halına salınmış rayonda yerləşən bütün qoşunların başçısı. *Qala komendanti.*

2. Qarnizonda nizam-intizama və hərbi xidmətin düzgün aparılmasına nəzarət edən zabıt. *Şəhər komedantı. Lager komedantı. – Bakıda komedant patrulları çox olardı.* Ə.Əbülhəsən. *Alman komedantının əmrinə görə cənazələr üç gün camaatın gözü qarşısında qalmalı idi.* Ə.Sadıq.

3. Yollarda ordu hissələrinin və hərbi yükərin hərəkətinə nəzarət edən şəxs.

4. Hər hansı bir ictimai binanın, evin müdiri. *Ümumi yataqxana komedantı.* – [Məzəlüm:] *Bu gündən komedant məni öz yanına aparır.* S.Vəliyev.

♦ **Komedant saati** – hərbi və ya mühasirə vəziyyəti elan edildikdə müəyyən saatlarda xüsusi icazə olmadan küçələrə çıxmağın kədərləndirilməsi.

KOMENDANTLIQ *is.* 1. Komedant vəzifəsi.

2. Komedantın başçılıq etdiyi idarə (bax **komedant** 2-ci mənada), həmçinin bu idarənin yerləşdiyi bina. *Komedantlıqdan icazə almaq.*

KOMENDATURA [*alm.*] bax **komedantlıq** 2-ci mənada. *Komendaturada işləmək.* – [Güləbətın] *hər gün komendaturanı ayna kimi silib təmizləyirdi, stollarımızın üstünə bəzən çiçək də tapıb qoyurdu.* M.İbrahimov.

KOMENDÓR [*ing.*] Topçu matros.

KOMETA [*yun.* kometes – saçlı ulduz] *astr.* Dumanlı işıq verən ləkə və quyruğa

oxşar işıq zolağı şəklində olan göy cismi; quyruqlu ulduz. *Günəş sistemini 9 səyyarə (planet), 1600-ə yaxın kiçik planetlər, meteorlar, kometalər və günəş özü təşkil edir.* M.Qaşqay.

KOMİ *is.* Rusiya Federasiyasının tərkibinə daxil olan Komi MR-in əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam.

KÓMIK [*yun.*] 1. Komik rollar ifa edən artist. [Eyvaz] *kolxoz dram dərnəyinin ən yaxşı komikidir.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Məzəli adam, zarafatçı.

KÓMIK *sif.* [*lat.*] 1. Komediya olan, komediya ilə bağlı olan. *Komik rol. Komik süjet.* – *M.F.Axundzadənin komediyaları böyük ictimai məsələləri əhatə edən, komik planda ictimai xarakterlər yaradan klassik komediya əsərləri idi.* M.İbrahimov. [Ü.Hacıbəyov] *öz komediyalarında komik vəziyyətlərlə bərabər, lirik və dramatik səhnələr də yaradır.* Ə.Sultanlı.

2. Məzəli, gülməli, məzhəkəli.

KOMİKLİK *is.* Məzəlilik, komizim. *Məşədi İbadın monoqları dramaturgiya tarixində öz canlı komikliyi ilə diqqətəlayiqdir.* Ə.Sultanlı.

KOMİTERN [*rus.* “Коммунистический Интернационал”ın itxisarı] *tar.* Kommunist İnternasionalı (1919-cu ildə təsis olunmuş və 1943-cü ildə buraxılmışdır), kommunist partiyalarının beynəlxalq birləşməsi (Beynəlmiləl).

KOMİSSAR [*fr.*] 1. Keçmiş SSRİ-də: üzərinə ictimai-siyasi, təşkilati və inzibati vəzifələr həvalə olunmuş rəhbər şəxs (1918-1946-cı illərdə). // Hərbi hissənin döyüş qabiliyyəti və siyasi vəziyyəti üçün komandirlə bərabər cavab verən siyasi rəhbəri (1918-1942-ci illərdə). □ **Batalyon (polk, divizion** və s.) **komissarı** – 1935-1942-ci illərdə sovet ordusunda hərbi-siyasi işçilərin fərdi adı. **Hərbi komissar** – hərbi komissarlığın başında duran şəxs, hərbi komissarlığa rəhbərlik edən, hərbi vəzifəli olan uçotu, orduya çağırışı və s. işlərlə məşğul olan adam. *Rayon hərbi komissarı. Xalq komissarı* – 1918-1946-cı illərdə hökumət üzvü, xalq komissarlıqlarından birinin başında duran adam.

2. Xarici ölkələrdə: polis vəzifəsini görən məmur.

3. XVII əsrin axırında Fransa burjuva inqilabı dövründə: müxtəlif tapşırıqlarla departamentlərə və qoşun hissələrinə göndərilən Konvent nümayəndəsi.

KOMİSSARİAT [*fr.* əsli *lat.*] bax **komissarlıq**.

KOMİSSARLIQ *is.* Başında komissar duran idarə, orqan. *Nə məhəlli komitə, nə ittifaq, nə də əmək komissarlığı* [Zeynalın] *tamamilə işdən xaric edilməsinə əsas etibarli ilə etiraz edə bilməyirdilər.* S.Hüseyn. *Komissarlıqdan yazıb, baş mühəndis vəzifəsinə təyin üçün namizəd istəyirdilər.* Mir Cəlal. *Qulamin yanına onunla eyni komissarlıqda işləyən bir işçi gəlmişdi.* Ə.Əbülhəsən. □ **Xalq komissarlığı** *tar.* – Azərbaycanca sovet dövründə dövlət idarəsi sahələrindən birinə rəhbərlik etmiş mərkəzi orqan (1946-cı ildə nazirliyə çevrilmişdir). **Hərbi komissarlıq** – hərbi vəzifəliyərin uçotu, orduya çağırışı və çağırışa qədərki hazırlığı ilə məşğul olan yerli hərbi idarə. *Göyçəyin ərizəsi hərbi komissarlıqda idi.* Ə.Əbülhəsən. [Xasayla] *birlikdə hərbi komissarlığa beş nəfər getmişdi.* Ə.Vəliyev.

KOMİSSİYA [*lat.* commissio – tapşırıq] 1. Xüsusi bir məqsəd, ya tapşırığı yerinə yetirmək üçün hər hansı bir idarə, təşkilat yanında yaradılan orqan və bu orqanın heyəti. *Seçki komissiyası. Hesablayıcı komissiya. Komissiya seçmək.* – *Bakıda keçən il qurulan ianə komissiyası qırx beş min manatdan ancaq iki vəqon un göndərdi Zəngəzura ki, putu iki manatdan satılsın və min manat da göndərdi Qarabağa.* C.Məmmədquluzadə. *Başına dönərəm o komissiyanın ki, Hacı Əliqulu ağanın adamını məktəbə götürməsin.* Qantəmir. *...Komissiyanın üzvləri təəccüblə Aslana baxdılar.* M.Rzaquluzadə.

2. Xüsusi tədbirləri həyata keçirmək üçün hökumət tərəfindən yaradılan dövlət idarəsi orqanı. *Dövlət dil Komissiyası.*

3. Xüsusi mükafat əvəzində görülən tapşırıq. □ **Komissiyaya götürmək** – müəyyən mükafat qarşılığında satmaq üçün qəbul etmək. **Komissiyaya vermək** – satmaq üçün vasitəçiyə vermək.

KOMİSYÓN [*lat.*] bax **komissiya**. [Məmmədova] *kəndin abadlıq komissiyonunun üzvüdür.* Ə.Sadıq. *İkram atasına açıqca demişdi ki, maarif nazirliyinə ərizə yazıb komissiyonu mən gətirtmişəm.* Ə.Əbülhəsən.

◊ **Komision mağazası** – əhalidən götürdüğü şeyləri müəyyən faiz almaq şərtilə satan mağaza.

KOMİSYONÇU *is.* Ticarət işlərində müəyyən faiz almaq şərtilə vasitəçilik edən şəxs.

KOMİSYONÇULUQ *is.* Komisionçu sənəti, peşəsi.

KOMİSYONER [*fr.*] bax **komisionçu**.

KOMİTƏ [*fr.* comite, əsli *lat.* committere – tapşırmaq] 1. Hər hansı bir iş rəhbərlik edən kollegial orqan. *Partiya komitəsi. İcraiyyə komitəsi. Həmkarlar ittifaqının yerli komitəsi.* – *Bizim burada xəlvət komitəmiz var, hər yerdən bizə xəbər gəlir.* Ə.Haqverdiyev.

2. *tar.* Xüsusi tədbirləri həyata keçirmək üçün hökumət tərəfindən yaradılan dövlət idarəsi orqanı.

KOMİZM [*yun.* komikos–dan] Hər hansı bir şeydə gülməli cəhət; məzəlilik, yumor. *Sözlərində çoxlu komizm var. Rolun komizmi. Komizmə qapılmaq aktyor üçün nöqsandır.* // Yumor, gülməlilik.

KOMLAMA “Komlamaq” dan *f.is.*

KOMLAMAQ bax **komalamaq**. *O, yerə döşənmiş böyürtkən kollarını dəhrənin burunu ilə təmizləyib komlayırdı.* S.Rəhimov.

KOMLANMA “Komlanmaq” dan *f.is.*

KOMLANMAQ bax **komalanmaq**.

KOMLAŞMA “Komlaşmaq” dan *f.is.*

KOMLAŞMAQ bax **komalaşmaq**. *Adamlar isə gah komlaşır, gah kənara çəkilirdilər.* Mir Cəlal.

KOMMENTARİYA [*lat.* commentarium] Hər hansı mətnin və ya kitabın şərhı, izahı; izahat.

KOMMENTATOR [*lat.*] Kommentariyə verən; şərhçi, izahçı.

KOMMUNA [*fr.*] 1. Əmək və mülk ümumiliyi əsasında birlikdə işləmək və yaşamaq üçün birləşmiş kollektiv. *Əmək kommunası. Xalq kommunalarında yaradılmış uşaq bağçaları və körpə evləri qadınların işdə və təhsildə geniş fəaliyyət göstərmələrinə imkan*

verirdi. □ **Kənd təsərrüfat kommunası** – kənd təsərrüfatı kollektivləşdirilməsinin məişət xidməti, istehlak və istehsal alətlərinin tamamilə ellikləşdirilməsinə əsaslanan forması.

2. Fransa və bəzi başqa ölkələrdə: yerli inzibati-ərazi vahidi, şəhər və ya kənd tipli məntəqə.

3. tar. İnqilab dövründə bəzi ölkələrdə qurulan inqilabi hökumət. □ **Bakı kommunası** tar. – 1918-ci ildə Bakı zəhmətkeşlərinin üsyanına rəhbərlik edən inqilabi hökumət. **Paris kommunası** – 1871-ci ildə Parisdə üsyan qaldırmış zəhmətkeş kütlələrin inqilabi hökuməti.

KOMMUNAL *sif.* [fr.] Şəhər təsərrüfatına aid olan. *Kommunal təsərrüfatı. Kommunal xidməti. Kommunal işləri üçün vəsait artırıldı.*

KOMMUNAR [fr.] tar. 1. 1871-ci ildə Paris kommunası iştirakçısı.

2. Kommuna (1-ci mənada) üzvü.

KOMMUNİST [fr. əsli lat.] tar. 1. Kommunist partiyasının üzvü. *Kommunistlərin yığıncağı.*

2. Kommunizm ideyalarına əsaslanan, onları ifadə edən və həyata keçirən; kommunizm tərəfdarı. *Kommunist partiyası.* □ **Kommunist İnternasionalı** – bax **Komintern**. **Kommunist Gənclər İttifaqı** – bax **komsomol**.

KOMMUNİSTLİK *is.* Kommunistə xas olan sifət və keyfiyyət.

KOMMUNİZM [fr. əsli lat. communis – ümumi] 1. İstehsal alətlərinin ümumiləşdirildiyi və xüsusi mülkiyyətin olmadığı icimai quruluş.

2. Kommunizm cəmiyyəti qurulması haqqında siyasi, iqtisadi və ictimai təlim.

KOMMUTASIYA *is.* [lat.] Müəyyən məsələnin həlli üçün hesablayıcı maşının köklənməsi, sazlanması, qurulması.

KOMMUTATOR [lat. commutare – dəyişmək] 1. Elektrik cərəyanını açıb-bağlayan və ya onun istiqamətini dəyişdirən cihaz.

2. Telefon rabitəsində: telefon xətlərini birləşdirən qurğu. *Zavod kommutatoru. Kommutatorada işləmək. – Kommutatorun qabağında mürgüləyən Əsgərin qıvrım saçları*

üzünə tökülmüşdü. S.Rəhimov. [Qız:] Kommutator otağının pəncərələri bizim qurğuya açılır. H.Seyidbəyli.

KOMMUTATORÇU *is.* Kommutatorada işləyən adam. *Kommutatorçu qız.*

KOMOD [fr.] Dəyişək, müxtəlif tualet şeyləri və s. qoymaq üçün siyirməli yastı şkaf növü. *Güzgü, daraq komodun sol gözündədir. – Şəhla xanım saşsaraqla komodun siyirmələrini açdı. S.Rəhimov. Xanpəri komoddan bir vərəq kağız çıxartdı. Ə.Vəliyev.*

KOMPANIYA [fr.] bax **şirkət**.

KOMPARATİVİST [latıncadan] *dilç.* Müqayisəli-tarixi dilçilik mütəxəssisi; dillərin tədqiqində, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə müqayisəli üsul tətbiq edən alim.

KOMPARATİVİZM [lat. comparativus – müqayisəli] Dilçilikdə müqayisəli-tarixi üsul.

KOMPAS [ital.] Maqnitləşdirilmiş əqrəbi həmişə şimalı göstərməklə dünyanın cəhətlərini təyin edən cihaz; qiblənüma. *Kompasla getmək. – Kamil plaşını geyərək kompas, fotoaparət, durbin və kağızlarını götürdü, çarpayıda yatmış Yadigarı öpdü, anası ilə görüşüb küçəyə çıxdı. M.Süleymanov.*

KOMPİLYASIYA [lat. compilatio-dan] Müstəqil tədqiqat aparılmadan başqalarının əsərlərindən istifadə yolu ilə yazılan əsər. *Kompilyasiya etmək. Kompilyasiya ilə məşğul olmaq.*

KOMPİLYASIYAÇI *is.* Kompilyasiya ilə məşğul olan adam, kompilyasiya müəllifi.

KOMPİLYATİV [lat. compilatio-dan] Kompilyasiya yolu ilə qurulmuş, kompilyasiya mahiyyətində olan. *Kompilyativ əsər.*

KOMPLEKS [lat. complexus – əlaqə] Bir vəhdət təşkil edən şeylərin və ya hadisələrin məcmusu. *Mingəçevir su qovşağı kompleks.* □ **Kompleks briqada** – müxtəlif ixtisaslı fəhlələrdən ibarət istehsalat briqadası. *Tikintidə işləyən kompleks briqada. Kompleks briqada təşkil etmək.*

KOMPLEKSLİ *sif.* Kompleks şəkildə olan; toplu. *Üçüncü kompleksli becərmə qurtarmaq üzrədir. (Qəzetlərdən).*

KOMPLEKT [lat. completus – tam, dolu] Tam təşkil edən şeylərin toplusu; dəst. *Qazıma komplekti.*

KOMPLEKTLƏŞDİRİCİ *sif. və is.* Komplektləşdirmə işi ilə məşğul olan işçi. *Kitabxana kollektorunun komplektləşdiricisi.*

KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏ “Komplektləşdirilmək”dən *f.is.* *Dövri mətbuatın komplektləşdirilməsi.*

KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏK “Komplektləşdirmək”dən *məch.*

KOMPLEKTLƏŞDİRMƏ “Komplektləşdirmək”dən *f.is.*

KOMPLEKTLƏŞDİRMƏK *f.* Bir şeyin komplektini düzəltmək, təkmilləşdirib komplektə çatdırmaq. *Jurnalları komplektləşdirmək. Kitabxanayı komplektləşdirmək. Bir il-lik qəzeti komplektləşdirmək.* // Bir idarənin, şöbənin və s. tərkibini işçilərlə təmin etmək, onların sayını lazımı miqdara çatdırmaq, çatışmayan sayını tamladırmaq. *İdarənin ştatını komplektləşdirmək. Şöbəni ixtisaslı işçilərlə komplektləşdirmək.*

KOMPLEKTLƏŞMƏ “Komplektləşmək”dən *f.is.*

KOMPLEKTLƏŞMƏK *f.* Komplekt şəklini almaq, komplektə çatmaq; tamlamaq.

KOMPLEKTLİ *sif. və zərf* Komplekt halında; tam, bütün halda. *Komplektli məhsul buraxmaq.*

KOMPLEKTSİZ *sif.* Komplekt (tam, bütün) şəklində olmayan. *Komplektsiz və standart-sız məhsul.*

KOMPLİMƏNT [*fr.*] Birisinə iltifat, xoş görünmək və ya yaltaqlıq tərqiqlə deyilən xoş söz, tərifi ifadə. *Səməd öz müdirinin səmimi komplimentlərindən yənə də çox məmnun olub bığlarını tumarladı.* B. Talibli ... *Gövhər Mədədovun ehtiyatlı komplimentlərini birinci günlər rişxənd kimi qəbul edirdi.* Ə. Əbülhəsən. □ **Kompliment atmaq (demək)** – birinin xoşuna gəlmək üçün ona xoş söz söyləmək, iltifat göstərmək. *Bizim .. nə zarafat üçün, nə də kompliment demək üçün vaxtımız yoxdur.* C. Cabbarlı. *Birinə göz edirdi, birisinə gülümsünürdü və kimisinə də seçmə bir kompliment deyib nəzərini özünə cəlb edirdi.* Cəmənzəminli.

KOMPLİMENTÇİ *is. dan.* Kompliment deməyi sevən adam.

KOMPONENT [*lat.*] Bir şeyin tərkib hissəsi, bir şeyi əmələ gətirən hissələrdən hər biri. *Mürəkkəb sözün komponentləri.*

KOMPÓST [*ing.*] Heyvan, mineral və ya bitki tullantılarının torf, yaxud torpaqla qarışdırılmasından alınan üzvi gübrə.

KOMPÓSTER [*fr.*] *köhn.* Biletlərə, bank çeklərinə və s. -yə yoxlama işarəsi vuran alət.

KOMPOSTLAŞDIRILMA “Kompostlaşdırmaq”dan *f.is.*

KOMPOSTLAŞDIRMA *f.* Komposterlə işarə vurmaq. *Bileti kompostlamaq.*

KOMPÓT [*fr.*] Suda qəndlə bişirilmiş təzə və ya quru meyvədən ibarət duru yemək; xoşab. *Qayısı kompotu. Kompot bişirmək. Bir stəkan kompot.* – [Aslanovun] *xörəkdən sonra cürbəcür çərəz yeməklə, yaxud kompot içməklə heç arası yox idi.* M. Hüseyin.

KOMPOZİSİYA [*lat.*] 1. Ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin quruluşu və onların hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə. *Şəklin kompozisiyası. Romanın kompozisiyası.*

2. Musiqi əsəri. // Müəyyən quruluşu, vəhdəti olan rəssamlıq əsəri haqqında.

3. Musiqi əsərlərinin yazılması nəzəriyyəsi. *Kompozisiya sinfi. Kompozisiyadan müəhazirə.* // Musiqi əsərlərinin bəstələnməsi.

KOMPRADÓR [*isp.* *comprador* – alıcı] Şərqi bəzi müstəmləkə və əsl ölkələrində: xarici kapitalla yerli bazar arasında vasitəçilik edən yerli tacir, kapitalist.

KOMPRES [*fr.*] Müalicə məqsədi ilə ağrıyan yerə qoyulan yaş sarğı. [Doktor] *..qızdırma artdığı zaman [Arazın] başına, ürəyinə kompres qoyurdu.* A. Şaiq.

KOMPRESSÓR [*lat.*] Havanı, buxarı, qazı sıxmaq üçün maşın. *Kompressor stansiyası* (həmin maşınlar olan stansiya). – *Kompressor stansiyasından gələn yeknəsəq guppultunun arası kəsilmirdi.* M. Hüseyin.

KOMPRESSORÇU *is. xüs.* Kompressorda işləyən, kompressoru idarə edən. *Kompressorçu fəhlə.*

KOMPRESSORLU *sif. tex.* Kompessoru olan, kompressorla işləyən. *Kompressorlu neft quyusu.*

KOMPROMAT *is. [fars.]* Nüfuzdan salma, gözəndən salma, adına ləkə gətirmə.

KOMPROMÍS [*lat.* *compromissum* - dan] Qarşılıqlı güzəşt əsasında razılaşma, uzlaşma.

KOMPROMİSLİ *sif.* Kompromisə əsaslanan, kompromis yolu ilə olan; güzəştli. *Kompromisli təklif.*

KOMPYUTER *is.* [*ing.*] Hesablayıcı elektron maşın.

KOMSOMOL [*rus.* “Коммунистический союз молодежи”nin ixtisarı] 1. *tar.* Kommunist Gənclər İttifaqı.

2. Canlı dildə “komsomolçu” mənasında.

KOMSOMOLÇU *is. tar.* Kommunist Gənclər İttifaqı üzvü. // Sif. mənasında. [Qəhrəman:] *Yoldaşlarımın biri nazik, arıq, alagöz-lü, parlaq qarasaçlı, diribaş bir komsomolçu qız idi.* H.Nəzzəli.

KOMSOMOLLUQ *is. tar.* Kommunist Gənclər İttifaqının üzvü olma.

KONDENSASIYA *is.* [*lat.*] Qazvari və ya buxovvari maddələrin maye və ya bərk hala keçməsi.

KONDENSATOR [*lat.* condensare-dən] 1. *fiz.* Külli miqdarda elektrik toplamaq üçün cihaz. *Kondensatoru sarğılarla birləşdirən kimi sarğılardan cərəyan keçəcəkdir və beləliklə, kondensator boşalacaqdır.* M.Süleymanov.

2. İşlənmiş buxarı soyutmaq üçün cihaz; soyuducu.

KONDİSIONER *is.* [*lat.*] Binalarda və ya maşınlarda sərinləşdirici qurğu.

KONDUKTOR [*lat.* conductor – müşayiət edən] Qatırı müşayiət edən, onun təhlükəsizliyinə və düzgün hərəkətinə, yüklərinin qorunmasına nəzarət edən dəmiryol işçisi. *Konduktor Kazımı kadr şöbəsinə çağıraraq dedilər ki, – sabahdan sən qatar müfəttişi olacaqsan!* Mir Cəlal. // *köhn.* Tramvayı, avtobusu, trolleybusu müşayiət edən, onda qayda-qanuna nəzarət edən, sənişinlərə bilet satan şəhər nəqliyyatı işçisi.

KONDUKTORLU *sif.* Konduktoru olan. *Konduktorlu avtobus.*

KONDUKTORLUQ *is.* Konduktorun işi, vəzifəsi.

KONDUKTORSUZ *sif.* Konduktoru olmayan. *Konduktorsuz tramvay (trolleybus).*

KONFEDERASIYA [*lat.*] 1. Müxtəlif təşkilatların birləşməsi, ittifaqı. *Latin Amerikasını zəhmətkeşlərinin konfederasiyası.*

2. Ümumi bir məqsədi həyata keçirmək üçün (öz müstəqilliklərini saxlamaq şərti ilə) birləşmiş dövlətlərin ittifaqı.

KONFERANSYÉ [*fr.*] Konsert proqramının nömrələrini elan edən və bəzən nömrə-

lər arasında tamaşaçıları məşğul edən artist. *Lətifənin yaxşı tanıdığı konfersyeyə cavab fəhlələrin özlərindən deyildi.* M.Hüseyn.

KONFERANSYELİK *is.* Konfersyeyenin işi, peşəsi.

KONFESSİONAL *is.* [*lat.*] Dini, dinə aid olan.

KONFÉT [*ital.* əsli *lat.*] Adətən kiçik plitə, yastı həb, kiçik şar və s. şəklində şirniyyat məmulatı; şirni. *Konfət fabriki. Konfət qutusu.* – *İyirmi-otuz adam qız evində yeyib-içib, hərə cib yaylığına yarım girvənkə, yaxud bir girvənkə noğul, şirni, konfət, qənd bağlayıb götürər, gedərlər.* R.Əfəndiyev. *Cəlal, ağzında konfət, gəlib durur qapıda, övratlərə baxır.* C.Məmmədquluzadə. *Sonra Həbib qıza iki konfət verdi, qız səmimi halda məsum-məsum güldü.* Ə.Vəliyev.

KONFETTİ [*ital.*] Təntənəli ziyafətlərdə, maskaralarda iştirakçıların bir-birinin başına səpdikləri əlvan kağız pələklər.

KONFRANS [*lat.*] Müəyyən məsələləri müzakirə və həll etmək üçün partiya, ictimai və s. təşkilat nümayəndələrinin, habelə hökumət nümayəndələrinin müşavirəsi, yığıncağı. *Elmi konfrans. Beynəlxalq konfrans.* – *Keçən bazar ertəsi günü firqə klubunda teatr konfransı çağırılmışdı.* C.Məmmədquluzadə. *Beş-altı ay əvvəldən başlayaraq, ara-sıra Məsməyə klub, konfrans kimi ictimai yerlərdə rast gələrdim.* S.Hüseyn. *Həsən Tiflisdə çağırılan konfransdan qayıdanda iki dolu [zənbil] Zaqatala tütünü gətirmiş.* Qantəmir.

KONKÁ [*rus.*] *köhn.* Tramvayın tətbiqinə qədər vaqonları atla hərəkətə gətirilən şəhər dəmir yolu, habelə bu yolda işləyən vaqon. [Zərbəli:] *Usta, getdim yolda ətklədim, bir qapaz vurdu yıxıldım, mən durunca mindi konkaya qaçdı.* Ə.Haqqverdiyev. *Şəhərdə gəzməyə mindən ziyada faytonlar; Nə qədər avtomobil, çoxlu konkalar varmış.* Ə.Nəzmi. *Telefon küçəsində konkə gözələnələrin sayı hər gündəndən çox idi.* M.S.Ordubadı.

KONKAÇI *is. köhn.* Konkə sürücüsü. *Konkaçı konkanı dayandırdı, qamçını konkanın içinə atıb dedi: Gəl özün sür!* M.S.Ordubadı.

KONKİ [*rus.*] *idm.* Buz üstündə sürüşmək üçün ayaqqabıya taxılan dəmir xizəkçiklər.

KONKRÉT *sif.* [lat. concretus – qatı, sıx] Tam, dəqiq, aydın, müəyyən, qəti, real mövcud olan (*abstrakt* əksi). *Konkret fakt. Konkret misal. Konkret məsələ. Konkret cavab vermək. Konkret iş.*

KONKRETLƏŞDİRİLMƏ “Konkretləşdirilmək”dən *f.is.*

KONKRETLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Konkret hala salınmaq; müəyyənləşdirilmək.

KONKRETLƏŞDİRMƏ “Konkretləşdirmək”dən *f.is.*

KONKRETLƏŞDİRMƏK *f.* Bir şeyə əyani xarakter vermək, konkret hala salmaq; müəyyənləşdirmək. *Gülşən bəzi məsələləri konkretləşdirmək, aydınlaşdırmaq üçün sabah partiya komitəsi katibinin yanına getməyə hazırlaşır.* Ə.Vəliyev.

KONKRETLƏŞMƏ “Konkretləşmə”dən *f.is.*

KONKRETLƏŞMƏK *f.* Konkret hala düşmək, müəyyənləşmək, tam aydın şəkil almaq. *..Həyatda hər kəsin eşitdiyi, özünə görə təsəvvür etdiyi və bəzən sövqi-təbii ilə dərk etdiyi bir məfhum [Veys] üçün konkretləşdi.* Ə.Əbülhəsən.

KONKRETLİK *is.* Müəyyənlik, aydınlıq, qətilik. *Bəli, konkretlikdən, yəni müəyyən və nəqdi bir işdən yapışb çalışmaq – ümum-xalq işi üçün çalışmaqdır.* S.Rəhimov.

KONKURS [lat. concursus – toqquşma] Vəzifə tutmaq, mükafat almaq və s. üçün iştirakçılardan ən yaxşısını seçmək məqsədilə düzəldilən yarış; müsabiqə. *Konkurs imtahanı. Konkursda iştirak etmək. Konkurs sərgisi.* – *Uzağa niyə gedək, gəl sənə keçənlik konkursdan deyim.* S.Rüstəm.

KONQLOMERAT [lat.] 1. Müxtəlif cinsli şeylərin və ya hissələrin mexaniki, təsadüfi birləşməsi.

2. *geol.* Başqa süxurla birləşmiş müxtəlif minerallardan ibarət süxur.

KONQRES [lat. congressus – iclas] 1. Geniş miqyaslı beynəlxalq qurultay, müşavirə, yığıncaq. *Ümumdünya analar kongresi. Həmkarlar ittifaqlarının ümumdünya kongresi.*

2. ABŞ-da və bəzi Latın Amerikasını ölkələrində qanunverici orqanın (parlamentin) adı.

3. Bəzi ölkələrdə siyasi partiya və təşkilatların adı. *Hindistan milli kongresi.*

KONQRESMƏN [ing.] Konqres (2-ci mənada) üzvü.

KONQRUYENT *sif.* [lat.] riyaz. Bir-birinin üzünə qoyulduqda düz gələn.

KONSENTRAT [lat. concentratio-dan]

1. Quru və preslənmiş halda hazırlanan hazır ərzaq məhsulu.

2. *k.t.* Yüksək keyfiyyətli qidalı maddələrdən ibarət heyvan yemi.

3. *məd.* Faydalı qazıntılardan saflaşdırma yolu ilə alınan filiz.

KONSENTRİK [lat. con – bircə və centrum – mərkəz] riyaz. Ümumi mərkəzli, ümumi mərkəzi olan.

KONSENTRİKLİK *is.* riyaz. Konsentrik fiqurun halı, ümumi mərkəzi olma.

KONSÉPSİYA [lat.] Hər hansı bir hadisə haqqında əsas fikir; görüşlər sistemi. *Inkişaf haqqında bir-birinə zidd iki konsepsiya – dialektik və metafizik konsepsiya mövcuddur.*

KONSÉRN [ing. concern] 1. Çoxlu ticarət-sənaye müəssisələrinin iri kapitalist inhisarı formalarından biri kimi vahid maliyyə rəhbərliyi altında birləşməsi.

KONSÉRT [ital.] 1. Bir sıra musiqi, balet əsərlərinin, estrada və s. nömrələrinin müəyyən proqram əsasında kütləvi surətlə ifa olunması. *Simfonik konsert. Kamera konserti. Estrada konserti. Gecə institutumuzda konsert vardı.* İ.Əfəndiyev.

2. Orkestrin müşayiəti ilə bir musiqi aləti tərəfindən ifa olunmaq üçün yazılmış iri musiqi əsəri. *Tarla orkestr üçün konsert. Skripka üçün konsert.*

KONSERTİNO [ital.] 1. Altıbucaqlı qarmon şəklində musiqi aləti. *Konsertino çalışmaq.*

2. Konsert (2-ci mənada) tipli, lakin ondan kiçik musiqi əsəri. *Konsertino bəstələmək.* – *Kiçik həcmli konsertlərə konsertino deyilir.* Ə.Bədəlbəyli.

KONSERTMÉYSTER [alm. konzertmeister] 1. Simfonik orkestrdə solist və ya birinci skripkaçı, arfaçı və s.

2. Oxuyacaqları şeyləri öyrənməkdə müğənniyə kömək edən müşayiətçi – pianoçu.

KONSÉRV [fr. conserves] Xüsusi işləmə (*duzlama, bişirmə, mikrobsuzlaşdırma*) yolu ilə hazırlanıb germetik (kip) bağlanmış ban-

kalara doldurulmuş yemək şeyləri. *Balıq konservi*. *Ət konservi*. – [Döyüşçülər] *arxa çantalarından çıxarıb konservi açır, ortalığa çörək qoyurdular*. Ə.Əbülhəsən. [Cavad] *kürkünün cibindən çıxardıqı konservi bir ağsaq-qaq kişiyə uzadaraq gülməsündü..* Ə.Vəliyev.

KONSERVAÇAN *is.* Konserv qablarını açmaq üçün alət. *Bıçağın üç-dörd tiyəsi, qayçısı, dirnaqtutani, konservaçanı, vintburanı, tıxacçıxardanı vardı*. M.Hüseyn.

KONSERVATURIYA [*ital.*] Ali musiqi məktəbi. *Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası. Konservatoriyaya daxil olmaq*. – [Rəhim:] *Mən müharibədən əvvəl Bakıda Dövlət Konservatoriyasının yanında onillik musiqi məktəbində oxuyurdum*. Ə.Sadıq. *Konservatoriyanın tələbə və müəllimlərinin qüvvəsi ilə tez-tez müsamirələr verilir*.

KONSERVÇİ *is.* Konserv sənayesi işçisi.

KONSERVLƏMƏ “Konservləmək” dən *f.is.*

KONSERVLƏMƏK *f.* 1. Ərzağı konserv halına salmaq, konserv hazırlamaq. *Balıqı konservləmək. Əti konservləmək. Badımcanı konservləmək*.

2. *xüs.* Xüsusi surətdə işləməklə və xüsusi şəraitdə saxlamaqla xarab olmaqdan, korlanmaqdan qorumaq, mühafizə etmək. *Qanı konservləmək*.

KONSERVLƏŞDİRİCİ *is.* və *sif.* Konserv edən, konservə çevirən.

KONSERVLƏŞDİRİLMƏ “Konservləşdirilmək” dən *f.is.*

KONSERVLƏŞDİRİLMƏK “Konservləşdirmək” dən *məch.* *Bir ton pomidor konservləşdirildi*. – *Albalım yaş halda çox saxlamaq olmaz, lakin o dondurulduqda və digər üsulla konservləşdirildikdə yaxşı qalır*.

KONSERVLƏŞDİRİLMİŞ *f.is.* 1. Konserv halına salınmış, konservə çevrilmiş. *Konservləşdirilmiş tərəvəz*.

2. *xüs.* Xüsusi üsullarla işlənərək saxlanmış, mühafizə olunmuş. *Konservləşdirilmiş qan*.

KONSERVLƏŞDİRMƏ “Konservləşdirmək” dən *f.is.* *Azərbaycan Qanköçürmə İnstitutunun xəstəxana və qanı konservləşdirmə şöbəsi vardır*.

KONSERVLƏŞDİRMƏK *bax konservləmək.* *İnstitutun laboratoriyaları qan sistemi*

xəstəliklərinin öyrənilməsi, qanı konservləşdirmək .. sahəsində xeyli iş görmüşdür.

KONSERVLƏŞMƏ “Konservləşmək” dən *f.is.*

KONSERVLƏŞMƏK *f.* Konserv halına düşmək, konservə çevrilmək.

KONSÉSSIYA [*lat.*] 1. Ölkə daxilində sənaye müəssisələri təşkil etmək, faydalı qazıntıları çıxarmaq və s. üçün müəyyən şərtlərlə dövlətlə ayrı-ayrı kapitalistlər və ya şirkətlər arasında bağlanan müqavilə.

2. Bu müqavilə əsasında təşkil edilmiş müəssisə.

KONSESSİYAÇI *is.* Konseksiya sahibi.

KONSİLİUM [*lat.*] Çətin hallarda xəstəliyi, onun müalicə üsullarını müəyyənləşdirmək üçün düzəldilən həkimlər müşavirəsi. *Konsilium təyin etmək*. – *Ərtəsi gün Zəki ən məşhur həkimlərdən bir konsilium təşkil etdi*. A.Şaiq.

KONSLAGER [*rus.* концентрационный лагерь, əsl *lat.* concentratio və *alm.* lager] Məhbusları, hərbi əsirləri təcrid etmək üçün düşərgə; həbs düşərgəsi.

KONSONANS *is.* [*fır.*] Musiqidə səs uyğunluğu, ahəng.

KONSONANT *is.* [*lat.*] Samit səs.

KONSORSİUM [*lat.* consortium – iştirak] Birgə maliyyə əməliyyatı aparmaq üçün bir neçə bankın, yaxud bankirin iri inhisarçı birliyi. *Beynəlxalq neft konsorsiumunun fəaliyyəti haqqında saziş*.

KONSÖRT *is.* [*lat.*] Britaniyada kraliçanın əri.

KONSPÉKT [*lat.* conspectus – xülasə] Bir mühazirənin, məruzənin, nitqin, əsərin məzmununun qısaca xülasəsi, qeydi. *Konspəkt tutmaq. Mühazirələrin konspəkti. Konspəkdən istifadə etmək*. – *Mədəd oxuduğunun konspəktini çıxartdı*. Ə.Vəliyev.

KONSPİRASIYA [*lat.* conspiratio – sui-qəsd] Öz fəaliyyətini və üzvlərini gizli saxlamaq üçün gizli təşkilatın işlətdiyi üsullar. *Konspirasiya işi*. // Sırr saxlama.

KONSPİRATİV *sif.* [*lat.* conspiratio – “sui-qəsd” dən] Gizli.

KONSPİRATİVLİK *is.* Gizliliklik.

KONSTITUSIYA [*lat.* constitutio – quruluş] Bir dövlətin ictimai və dövlət quruluşu

şunu, seçki sistemini, dövlət orqanlarının fəaliyyət və təşkilat prinsiplərini, vətəndaşların əsas hüquq və vəzifələrini müəyyən edən əsas qanunu. *Azərbaycan Konstitusiyası. Demokratik konstitusiya. Konstitusiyanın maddələri.*

KONSTITUSIYAÇI *is. və sif.* Konstitusiya tərəfdarı (olan).

KONSTITUSİYALI *sif.* Konstitusiyası olan, konstitusiyaya əsaslanan. *Konstitusiyalı dövlət quruluşu. Konstitusiyalı idarə üsulu.*

□ **Konstitusiyalı monarxiya** – padşahın hüquqlarının konstitusiya ilə məhdudlaşdırıldığı dövlət quruluşu.

KONSTRUKSIYA [*lat.*] 1. Hər hansı bir tikilinin, qurğunun, mexanizmin hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsi, quruluşu, habelə bu cür quruluşu tikilinin, qurğunun, mexanizmin özü. *Binanın konstruksiyası. Körpünün konstruksiyası. Köhnəlmiş konstruksiya.*

2. *tex.* Mürəkkəb qurğunun, tikilinin qabaqcadan hazırlanan və sonradan onun tərkibinə daxil edilən ayrı-ayrı hissələri. *Dəmir-beton konstruksiyalar. Ağac konstruksiyalar.*

KONSTRUKTİVİST [*lat. constructio*-dan] Konstruktivizm tərəfdarı.

KONSTRUKTİVİZM [*lat.*] XX əsr memarlığında: konstruksiyanı binanın ifadəliliyinin başlıca amili hesab edən, binanın zahiri görkəmini onun müasir konstruksiyasında görən, bu işdə yalnız mücərrəd və həndəsi formalardan istifadə edən formalist cərəyan. *Bir cərəyan kimi konstruktivizm ədəbiyyat və musiqidə də öz əksini tapmışdır.*

KONSTRUKTOR [*lat. constructio*-dan] 1. Konstruksiya düzəldən mütəxəssis. *Təyyarə konstrukturu. Baş konstruktör.*

2. Uşaqların quraşdırıb müxtəlif şeylər düzəltməsi üçün içində müxtəlif hissələr, detallar olan qutu.

KONSTRUKTORLUQ *is.* Konstruktörün peşəsi, sənəti.

KONSUL [*lat.*] 1. Bir dövlətin başqa bir dövlətin müəyyən məntəqəsində öz dövlətinin və onun vətəndaşlarının hüquqlarını təmsil və müdafiə edən vəzifəli şəxs. *Azərbaycan konsulu. Konsul vəzifəsi.* – *Biz təəcüb elədik ki, bugünkü gündə konsulun qapısında artıq adam görsənmiş.* C.Məmməd-

quluzadə. [Əliqulu:] [İran əhli] *məni tanıyıb konsula məlum edər.* S.S.Axundov.

2. *tar.* Qədim Romada respublika dövründə: seçilən yüksək vəzifəli iki şəxsin hər birinin titulu, habelə belə titulu olan adam.

3. *tar.* Fransada konsulluq dövründə: qeyri-məhdud hakimiyyət verilmiş üç şəxsin titulu, habelə bu cür titulu olan adam.

KONSULXANA *is.* [*lat. consul və fars. xanə*] Bir dövlətin, başqa bir dövlətin müəyyən məntəqəsində konsulun başçılıq etdiyi nümayəndəliyi, habelə həmin nümayəndəliyin yerləşdiyi bina. *Vladiqafqazda həтта adiblərimiz Molla İsmayılın səsinə eşidəndə siçan dəliyini satın alıb konsulxanalarda gizlənirlər.* C.Məmmədquluzadə. *Bəhrəm şəhərdəki İran konsulxanasında katiblik edirdi. Çəmənəzminli. Müsyö Qamel ingilis konsulxanasında özünə məxsus edilən otaqda istirahətə çəkildi.* Qantəmir.

KONSULLUQ *is.* 1. Konsul vəzifəsi. *Konsulluq etmək.* // bax **konsulxana.**

2. *tar.* Qədim Romada: respublika zamanı konsulun dövləti idarə etdiyi dövr.

3. *tar.* Fransada: Napoleon Bonapartın 9 noyabr 1799-cu ildəki (18 brumer) çevrilişindən 1804-cü ildə imperiya elan edildiyi vaxta qədərki dövr.

KONSULTASIYA [*lat.*] 1. Bax **məsləhət.**

2. Hər hansı bir məsələyə dair mütəxəssislər müşavirəsi.

3. Bax **məsləhətxana.**

KONTAKT [*lat. contactus* – toxunma] Elektrik xətlərinin (məfillərinin) bir-birinə toxunması. *Elektrik xəttində kontakt var. Kontakt lövhəsi. Kontakt aparatı.* // Elektriklə işləyən nəqliyyat vasitələrində elektrik məfillərinin bitişməsinə təmin edən qurğu.

KONTÉKST [*lat. contextus* – möhkəm əlaqə] Mətnin (ona daxil olan ayrıca söz və ya ifadənin mənasını müəyyən etmək üçün) mənacə bitmiş hissəsi. *Dil və ifadə tərzində haqqında danışanda sözləri kontekstdən ayırub təhlil etmək doğru deyil.* R.Rza.

KONTÉYNER [*ing.*] *xüs.* Qablaşdırılmış yüklərin daşınması üçün böyük yeşik. *Konteynerləri vaqondan boşaltmaq. Konteynerlə yük göndərmək.* – *Ustanın söhbətindən gö-ründü ki, konteynerlər tətbiq olunan yerdə avtomaşınların da işi azalır.* Mir Cəlal.

KONTİNÉNT [lat.] *coğr.* Qitə, materik.

KONTİNENTAL sif. [əslı lat.] Kontinent (qitə) üçün səciyyəvi olan, kontinentdə (qitədə) olan. *Kontinental xüsusiyyət.* □ **Kontinental iqlim** *coğr.* – çox dəyişkən, yayı isti, qışı isə çox soyuq olan iqlim.

KONTİNENTALLIQ *is.* Kontinental xassədə olma, dəyişkənlik (iqlim haqqında). *İqlimin kontinentallığı.*

KONTİNGENT [lat.] *xüs.* 1. Hər hansı bir kollektiv (müəssisəni, idarəni, təşkilatı) təşkil edən adamlar heyəti.

2. Xarici ticarətdə: bəzi malların ixracı və idxalı üçün qoyulan norma.

KONTİNGENTLƏŞDİRİLMƏ “Kontingentləşdirilmək”dən *f.is.*

KONTİNGENTLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Kontingenti müəyyən edilmək; heyəti, miqdarı müəyyənləşdirilmək.

KONTİNGENTLƏŞDİRMƏ “Kontingentləşdirmək”dən *f.is.*

KONTİNGENTLƏŞDİRMƏK *f.* Kontingentini müəyyən etmək; heyətini, miqdarını müəyyənləşdirmək.

KONTOR [alm. kontor, fr. komptoir-dən] İdarə və ya müəssisələrin inzibati təsərrüfat şöbələrini ümumi adı. *Zavod kontoru. Kontorda işləmək.* // Belə şöbə və ya idarənin yerləşdiyi bina. *Rabitə kontoru. – Araz işdən sonra birbaşa kontora gəldi. A.Şaiq. ...Şlyapasını unuduğunu isə yalnız kontorda başa düşdü. S.Rəhman.*

KONTORÇU *is. köhn.* Kontor xidmətçisi, kontorda işləyən adam. // Kontor müdiri.

KONTORKA [rus.] Əsasən ayaq üstə dayanıb işləmək üçün səthi maili hündür yazı stolu.

KONTRABAND(A) [ital.] Qadağan olunmuş, yaxud gömrük verməli olan malların gizli surətdə dövlət sərhədindən keçirilməsi; qaçaqçılıq. *Kontrabanda ilə məşğul olmaq.* // Gizli olaraq dövlət sərhədindən keçirilən qaçaq mal. // Sif. mənasında. *Biri deyirdi ki, bunlar xəlvətə o taydan kontraband malı keçirib satırlar. C.Məmmədquluzadə.*

KONTRABAND(A)ÇI *is.* Kontraband(a) ilə məşğul olan; qaçaqçı. *Kontrabandçıları tapıb gətirdilər. M.S.Ordubadı.*

KONTRABAND(A)ÇILIQ *is.* Kontraband(a) ilə məşğul olma; qaçaqçılıq.

KONTRABÁS [ital.] Simfonik orkestrin tərkibinə daxil olan həcmcə ən böyük, səslənmə cəhətdən ən aşağı səsi olan simli musiqi aləti. *Daşdığı adından bəlli olduğu kimi, simli orkestrin tərkibi yalnız simli musiqi alətlərindən (skripka, alt, violonçel və kontrabas) ibarətdir. Ə.Bədəlbəyli.*

KONTRABASÇI *is.* Kontrabas çalan musiqiçi.

KONTR-ADMİRAL [fr.] Donanmada: ilk (kiçik) admiral rütbəsi və belə rütbəsi olan şəxs.

KONTRÁKT [lat.] Müqavilə, bağlaşma.

KONTRAKTASIYA [lat.] Müqavilələr əsasında kənd təsərrüfatı məhsulları tədarükü sistemi; bağlaşma.

KONTRÁLTO [ital.] *mus.* Ən bəm qadın səsi. // Bu cür səsi olan müğənni (qadın).

KONTRAMÁRKA [fr.] Teatr, sirk və s. tamaşalara pulsuz baxmaq hüququ verən talon, pətə. // Tamaşa zalından çıxan tamaşaçıya yenidən zala qayıtmaq üçün verilən və bileti əvəz edən talon, pətə və ya başqa şərti şey.

KONTRAPÚNKT [alm.] *mus.* 1. Eyni zamanda səslənən iki və ya bir neçə müstəqil səsi, havanı, melodiyani çoxsəsli musiqi əsərində harmonik birləşdirmə sənəti.

2. Musiqi nəzəriyyəsinin belə birləşmələri, onların xüsusiyyətlərini öyrənən sahəsi.

KONTRİBUSIYA [lat.] Müharibədən sonra qalib dövlətin məğlub dövlətdən məcburi surətdə almalı olduğu pul; təzminat. // Müharibə zamanı tutulmuş yerlərin əhalisindən düşmən tərəfindən alınan məcburi vergi və ya pul.

KONTRÓL [fr.] Nəzarət, yoxlama, təftiş.

KONTROLLUQ *is.* Kontrolun işi, vəzifəsi; nəzarətçilik. □ **Kontrolluq etmək (eləmək)** – üzərində kontrol (nəzarət) etmək.

KONTROLSUZ *sif. və zərf* Üzərində kontrol (nəzarət) olmayan (olmadan). *Kontrolsuz işləmək.*

KONTROLYOR [fr.] 1. Bir şeyi kontrol etmək, yoxlamaq vəzifəsini daşıyan şəxs; nəzarətçi.

2. *xüs.* İstehsal prosesində bir şey üzərində kontrol aparan cihaz.

KÓNTUR [fr.] 1. Bir şeyin qrafik xətlərlə xarici təsviri; bir şeyi çevrələyən xətt; çevrə.

2. *elektr. və rad.* Keçiricilərin qapalı dövrəsi.

◊ **Kontur xəritə** – coğrafi adlar yazılmamış tədris xəritəsi. **Kontur xətt** – qırıq-qırıq xətt, nöqtələrdən ibarət olan xətt.

KONTUZİYA [lat.] Mərməi partlayışı, uçqun və s. nəticəsində dəriyə zərər vermədən bədənin müxtəlif yerlərində əmələ gələn zədə, əziklik, şikəstlik.

KONTUZİYALI *sif.* Kontuziyası olan. *Kontuziyalı adam.*

KONUS [lat. *conus*, əsl *yun.* *konos*] 1. *riyaz.* Düzbucaqlı üçbucağın, bir kateti ətrafında fırlanması nəticəsində əmələ gələn həndəsi cisim, fiqur. *Konus çəkmək.*

2. Konusa oxşayan hər hansı bir şey. *Gün də konusa bənzəyən Sağsağan dağının ardından qalxıb meşələri, tikinti sahəsini işıqlandırır.* İ.Əfəndiyev.

KONUSAOXŞAR bax **konuşşəkilli**. *Konusaoxşar təpə.*

KONUSAOXŞARLIQ bax **konuşşəkillilik**. **KONUŞŞƏKİLLİ** *sif.* Konusaoxşar, konus kimi, konus şəklində olan. *Konusşəkilli dağ.*

KONUŞŞƏKİLLİLİK *is.* Konus şəklində olma, konusa oxşama.

KONUSVARI bax **konuşşəkilli**.

KONUSVARİLİK bax **konuşşəkillilik**.

KONVENSİYA [lat.] Xüsusi bir məsələyə dair beynəlxalq saziş, müqavilə. *Konvensiya bağlamaq. Dəmiryol konvensiyası.*

KONVÉNT [lat. *conventus*-dan] Bəzi ölkələrdə: xüsusi qanunvericilik hüququna malik olan seçkili orqanların adı; şura, məclis. □ **Milli konvent** – XVIII əsrin axırlarında Fransa burjuva inqilabı dövründə milli məclis.

KONVÉRSİYA [lat. *conversio*-dan] Vaxtı ilə buraxılmış dövlət istiqrazı şərtlərinin dəyişilməsi (faizin azalması, ödəmə vaxtının dəyişilməsi və s.).

KONVÉRT [fr.] 1. Bax **zərf** 1-ci mənada. *Tər lan konverti cibindən çıxartdı, tez açıb məktubu oxumağa başladı.* M.Hüseyn. *Həsən cavab əvəzinə cibindən bir konvert çıxaraq Dilaraya uzatdı.* M.İbrahimov.

2. Südəmə uşaqlar üçün konvert şəklində tikilmiş bələk. *Uşağı konvertə qoymaq.*

KONVÉYER [ing.] İşlənib hazırlanma prosesində olan məmulatı bir yerdən başqa yərə

ötürmək, yaxud nəql etmək üçün arasıkəsilmədən hərəkət edən nəqliyyat qurğusu. *Konveyer sistemi. Konveyeri quraşdırmaq.*

◊ **Konveyer kimi** – bir-birinin ardınca, birisindən o birisinə.

KONVEYERÇİ *is.* Konveyerin hərəkətini idarə edən fəhlə.

KONVEYERLƏŞDİRİLMƏ “Konveyerləşdirilmək”dən *f.is.*

KONVEYERLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Konveyerlə təchiz edilmək, konveyer sisteminə keçirilmək. *Tikiş sexi konveyerləşdirildi.*

KONVEYERLƏŞDİRMƏ “Konveyerləşdirmək”dən *f.is.*

KONVEYERLƏŞDİRMƏK *f.* Konveyerlə təchiz etmək, konveyer sistemə keçirmək. *İstehsalat konveyerləşdirmək.*

KONVEYERLİ *sif.* Konveyeri olan, konveyerləşdirilmiş, konveyer təbiiq edilmiş. *Konveyerli sex.*

KONVÓY [holl.] 1. Mühafizə məqsədilə və ya qaçmağın qarşısını almaq üçün birisini müşayiət edən silahlı dəstə. *Konvoy dəstəsi.* // Həmin dəstədə xidmət edən adam. – *Yaxşı qulluq göstərən konvoy onun döşündən itələyib qoymadı.* M.Hüseyn.

2. Müharibə vaxtı nəqliyyat və ticarət gəmilərini yolda düşməndən qorumaq üçün onları müşayiət edən gəmi və ya təyyarə dəstəsi. *Konvoy gəmis.*

KONYAK [Fransanın cənubundakı Konyak (Cognac) şəhərinin adından] Müxtəlif üzüm şərəblərinin distilləsi və uzun müddət palıd çəlləklərdə saxlanılması yolu ilə hasil edilən tünd spirtli içki. “*Göy göl*” *konyakı. Beşulduzlu konyak. Konyak zavodu. Konyak şüşəsi.* – *Meyxanada dostlar bir-birinin sağlığına hərəsi altı böyük rumka konyak vurdular və yaxşı Göyçə balığının kababını məzə etdilər.* E.Sultanov. *Konyak içilə su yerinə bəzmişafada; Sərməst ola, şənlik eləyə atl, piyada.* Ə.Qəmküsar.

KONYUKTİV¹ [lat.] *qram.* Felin şərt forması.

KONYUKTİV² [lat. *conjunctivus* – birləşdirici-dən] *anat.* Gözün, göz qapağının içəridən üstünü və göz almacağıının qabaq hissəsini örtən selikli qişası.

KONYUKTİVİT [lat. *conjunctivus* – birləşdirici-dən] *tib.* Konyuktivin iltihabı.

KOOPERASIYA [lat. cooperatio – birlik]

1. Əmək təşkilinin xüsusi forması (bu təşkilat formasında çoxlu adam eyni əmək prosesində, yaxud müxtəlif, lakin bir-birilə bağlı əmək prosesində müntəzəm və birgə iştirak edir).

2. Üzvlərinin – payçıların vəsaiti hesabına təşkil edilən kollektiv istehsalat, ticarət və s. birliyi. *Sənət kooperasiyası. İstehlak-mənzil kooperasiyası.*

3. Bax **kooperativ** 2-ci mənada.

KOOPERATİV [latincadan] 1. Kooperasiya təşkilatı. *Kooperativ təşkilatı.* – [Muxtar] mərkəzi işçi kooperativində orta bir vəzifə daşıyırdı. S.Hüseyn.

2. Kooperativ mağazası, dükanı. *Rüstəm sürətli addımlarla qayıtdı və firqə özək kitabini kooperativ qarşısında tapdı. T.Ş.Simurq. İndicə başa düşdüm ki, inteligenlər cümə günü Əliqulu vasitəsilə kooperativ mağazasından araq almaq istəyibləmiş. Qantəmir.*

♦ **Kənd təsərrüfat kooperativi** – bax **kolxoz**. *..Kənddə kənd təsərrüfat kooperativində olduq. M.İbrahimov.*

KOOPERATİVÇİ is. Kooperasiya işçisi, kooperativ işçisi.

KOOPERATİVLƏŞDİRİLMƏ “Kooperativləşdirilmək” dən *f.is.* *İstehsalın kooperativləşdirilməsi.*

KOOPERATİVLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Kooperativə daxil edilmək, kooperativə cəlb edilmək. // Kooperasiya əsasında birləşdirilmək.

KOOPERATİVLƏŞDİRMƏ “Kooperativləşdirmək” dən *f.is.*

KOOPERATİVLƏŞDİRMƏK *icb.* Kooperativə daxil etmək, kooperativə cəlb etmək. // Kooperasiya əsasında birləşdirmək.

KOOPERATİVLƏŞMƏ “Kooperativləşmək” dən *f.is.*

KOOPERATİVLƏŞMƏK *f.* Kooperasiya əsasında birləşmək, kooperativ təşkil etmək; kooperativə daxil olmaq.

KOOPASIYA [lat. cooptatio] Hər hansı seçkilə orqanın öz heyətinə seçkisiz olaraq yeni üzv daxil etməsi.

KOORDİNAT [lat.] *xüs.* Fəzada və ya səth üzərində hər hansı bir nöqtənin vəziyyətini təyin edən ədəd. *Peykin koordinatları. Coğrafi koordinat.*

KOPPUŞ *sif.* Kök, toppuş. *Koppuş uşaq. Koppuş əl. Koppuş adam.*

KOR *sif.* 1. Görmək qabiliyyətini itirmiş, gözü görməyən. *Kor uşaq. Kor qoca.* – *Kor quşun yuvası öz-özünə düzələr.* (Ata. sözü). *Kor rəssam əlini oğlunun başına çəkərək gülümsədi. İ.Əfəndiyev.* □ **Kor etmək (eləmək)** – gözlərini çıxartdırmaq. [Alı kişi:] *bir paşanın sözü ilə məni kor elədin. “Koroğlu”. Bir parasın Şah İsmayıl özü kor edibdir, bir parasın Şah Abbas özü, .. onlar məsrəfdən çıxıbdır, bir zadə yaramazlar. M.F.Axundzadə. Kor olmaq* – görmək qabiliyyətini itirmək. *Bir azdan sonra Hacının bir gözü kor oldu. Ə.Haqqverdiyev. [Qurbanqulunun] əvvələn, bir gözü çiçəkdən kor olmuşdu, ikinci də, burnu qərribə iri idi... T.Ş.Simurq.*

2. *is.* Kor adam. *Korlar məktəbi. Korlar üçün əlifba.* – *Dullara və yetimlərə və şillərə və korlara inanət və himayət göstərilsin. M.F.Axundzadə. Dilənçilərin duaları, korların sızıltısı .. deyirdi ki, imperatorun konsulxanası açıqdır. M.S.Ordubadı. [Mehriban:] ..Korlar işığı, gözəlliyi necə duyurlarsa, mən də məhəbbəti eləcə hiss edirəm. İ.Əfəndiyev. // Zəif görən, gözü pis görən.*

3. *məc.* Ətrafdakı hadisələri, işləri görməyən, dərk etməyən, başa düşməyən, hiss etməyən. [Cahan:] *Bəs mənim gözlərim kordur?! Ü.Hacıbəyov. [Əbdül:] Mənim gözüm kor deyil. Ə.Haqqverdiyev. [Südəbə:] Gözəlliyə qarşı kordur gözlərin. H.Cavid. // məc. Küt, qanmaz, anlamaz, cahil. [Elxan:] Saxlan oyunlar oyuncağı, tapdanmış qul! Hədəfsiz kor kütlə! C.Cabbarlı. Savadsız, elmsiz insan kordur. M.İbrahimov.*

4. *məc.* Qatı, kəsif, bərk. *Getdikcə ətraf dərlər kor dumanla doldu. S.Rəhimov. [Xan:] Bu kor qarənliqda bu azğın seli keçmək olmayacaq, gərək dan ağarmasını gözləyək. M.Rzaquluzadə. // məc. Aydın olmayan, bəlli olmayan, yaxşı seçilməyən; zəif. Kor işiq.*

5. Qoşulduğu sözlərə pislik, məşumluq məfhumu verir: *Kor tale. Kor qüvvələr.* – *Axı bunlar nədir ki, əлиндə kor fələyin; Kaş çiçəyi olaydın, eyvandakı dibçəyin. B.Vahabzadə.*

6. *məc.* Çıxış yolu olmayan, ardı kəsik olan. *Kor xətt. Kor küçə.* □ **Kor çay** *coğr.* – heç

bir hövzəyə tökülməyib yarıda quruyan çay. // Pəncərəsi olmayan, pəncərəsiz. *Evin kor divarı.*

7. Qaranlıqda, dumanlı havada yalnız ci-hazların köməyi ilə icra edilən. *Kor uçuş. Təyyarənin kor enişi.*

♦ **Kor bağırsağ anat.** – yoğun bağırsağın, soxulcanvari çıxıntısı olan hissəsi. **Kor qalmağ** – cəhalətdə qalmağ, maarif işığından məhrum olmağ, dünyadan xəbərsiz olmağ. [Rüstəm:] *Mən kor qaldım, savadsız oldum.* S.Rəhimov. **Kor qoymağ** – 1) dağıtmağ, xaraba qoymağ, heçə çıxarmağ, puç etmək. [Aslan bəy:] *Sən mənim atək-atək tökdüyüm pulu, çəkdiyim zəhməti kor qoydun.* A.Şaiq. [Qızıl Arslan:] *Eldənin yurdunu kor qoydun, mənim belimi sındırdın.* M.S.Ordubadi; 2) *məc.* cəhalətdə saxlamağ, gözünü bağlı qoymağ, maarif işığından məhrum etmək. *Köhnə zamanın üzü qara olsun, yaxşıca kor qoydu babanı.* Mir Cəlal. **Kor quruş (qə-pik)** – bir qəpik də olsa. [Pərzad] *həm Əlidən oldu, həm də Vəlidən: kəbindən bir kor quruş gəlmədi.* Mir Cəlal. **Kor düyün** – 1) açılması çətin olan düyün; 2) *məc.* həlli çətin olan məsələ. **Kor etmək** – heç etmək, yox etmək, puça çıxarmağ. *Sözüm bəyənilib, işim saz olub; Sən Allah, sifəmi kor eyləməynən.* Aşıq Ələsgər. **Kor ilan zool.** – cücülərlə bəslənən ilanabənzər sürünən heyvan. **Kor yapalağ** – 1) bayquş; 2) *məc.* məşumluq, nəhslilik simvolu kimi işlənir. *Gözünün üstündə Buxara papağ; Əntərə bənzəyir o kor yapalağ.* S.Vurğun. *Bu olan iş deyil, o kor yapalağ; Məni pəncəsindən buraxmaz ki, sağ.* M.Rahim. **Kor olmağ** – gözü tutulmağ, suyu kəsilmək. *Bulağın gözü kor olubdur.* **Kor olsun!** – qarğış, nifrət məqamında işlənir. *Dam üstədir damımız; Qoşadır evyanımız; Sən ordan bax, mən burdan; Kor olsun düşmanımız.* (Mahni). [Pəri:] *Laçınım, kor olsun Pərin, mən sənin başına bəla gətirdim.* Ə.Məmmədcanlı. **Kor öküzi kimi** – heç bir iş görməyən, fəaliyyətsiz. [Bayraməli bəy:] *..Rəsul ağa, sən heç zəhmət çəkib yerindən tərpənmə, necə ki, yatmışan elə də kor öküzi kimi yat..* N.Vəzirov. **Kor siçan zool.** – yer altında yaşayan gəmirici; köstəbək. **Kor tutduğun(u) buraxmaz** – tərs, inadkar, yekəbaş

adam haqqında. **Kor həcət** – tərs, inadçı, həcət adam haqqında. *Heç kəsi bəyənmiş, özü də ki, kor həcətin lap böyüyüdür.* M.Süleymanov. **Kor çiban** – başı olmayan, gözsüz çiban. **Kor şeytan** – guya insanlara pislik gətirən mövhumi qüvvə... *Şeytandan murad həmin kor şeytandır ki, tasküləhundan zıncırov asılıb.* C.Məmmədquluzadə. *Adamlar həmişə bir fəlakətə, uğursuzluğa düçar olanda kor şeytandan görürlər.* Mir Cəlal. **Kor şeytan deyir ki..., kor şeytan nə deyir...** – bax **dəli şeytan deyir...** (“dəli”də). **Yurdu kor olmağ (qalmağ)** – öləndən sonra nəslə qalmamağ, yurduna sahib duran övladı qalmamağ. [Şiraslan] *Əmiraslan babasına hiss etdirmək istəyirdi ki, onun yurdu kor deyildir.* S.Rəhimov. [Hacı:] *Mən elə-bələ adam deyiləm ki, yurdum kor qalsın, səhə başımı yerə qoyandan sonra var-dövlətimin başına qarğa-quzğun yığışsın.* Mir Cəlal. **Lənət sənə, kor şeytan!** – bax **lənət.**

KORABUĞUM is. məh. Taxılın küləşinin torpağa yaxın hissəsi. *Korabuğumu nə külək aparmaz, nə də mal yeməz.*

KORAFƏHM bax korazehin. [Kamilov:] *Yüz dəfə şəxsən özüm başa salıram, yenə baxıram ki, korafəhmin birdir.* S.Rəhimov.

KORAFƏHMLİK bax korazehinlik.

KORAMAL is. zool. Sürünənlər sinfinə daxil olan ilanabənzər ayaqsız kərtənkələ. [Əmiraslan:] *Nurəddin, gör nə gözəl koramal balasıdır. Tut, aparıb kirpimizə verək, yesin. Qorxma, koramalnın zəhəri yoxdur, adamı vurmaz.* S.S.Axundov... *İri kəsəklər, yekə kötüklərlə birlikdə ilan və koramallar maşınların altında qalır.* Ə.Vəliyev.

KORAMAZ is. məh. Çiy südlə qatığın qarışığından ibarət ağartı yaxud sərindənirici içki. [Tapdıq] *bir qədər ağıladıqdan sonra da yerə düşüb koramazı .. iki boşqaba boşaltdı..* Ə.Vəliyev.

KORAZEHİN sif. Yaddaşı zəif olan, zehinsiz, küt, qabiliyyətsiz, gec anlayan, korafəhm. [Mirzə Hüseyn:] *Çox korazehin və şiltaq bir qız idi. Əlifbanı güclə öyrənə bildi.* S.Rəhman. [Qəndab:] [Məzahir] *riyaziyyatda mənədən də korazehin idi.* B.Bayramov.

KORAZEHİNLİK is. Yaddaş zəifliyi, küt-lük, gec anlama; korafəhmlik.

KORBUCAQ(LI) *sif. və is.* Bucağı düz bucaqdan (90°-dən) böyük olan. *Korbucaq(li) üçbucaq.*

KORBUZ *sif. dan.* Yaşından böyük görünən, iri bədənli; qüvvətli, yekəpər. *Korbuz cavan. Korbu adam.*

KORCA(SINA) *b a x kor-koranə.*

KORDABALÉT [*fr.* corps de ballet] Əsas ifaçının ətrafında dəstə ilə rəqs edən balet artistləri heyəti.

KORDİAMİN *is.* [*lat.*] Ürək dərmanı.

KOREYACA *sif. və zərf* Koreya dilində. *Koreyaca danışmaq. Koreyaca-rusca lügət.*

KOREYALI *is.* Koreyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam.

KORGÖZ *sif. 1.* Gözü görməyən, gözü kor olan; kor. *Korgöz kişi.*

2. məc. Qafil, qəflətdə olan, xəbərsiz. [*Telli Pərşana:*] *Elə [Şirzad] kimi igid harada var, ay korgöz xanım!* M.İbrahimov.

KORİDÓR [*fr.*] Mənzilin, binanın ayrı-ayrı hissələrini birləşdirən dar keçid; aralıq, dəhliz. *Qaranlıq koridor. – Rüstəm bəy yavaşca koridora çıxdı, qapını taqıldatdı. Çəmənəmimli. Nəcəf geniş və işıqlı bir koridora çıxdı. Q.İlkin. // Hər iki tərəfdən məhdud dar yer haqqında.*

KORİDORCU *is.* Mehmanxana və s.-də mərtəbə otaqlarının baxıcısı.

KORİFÉY [*yun.* koryphaios – başçı] Elm, incəsənət və s. sahəsində ən görkəmli xadim. *Elmin korifeyləri.*

KOR-KOBUD *sif. dan.* Bir qədər, yaxud çox kobud, yaraşsız, qaba. [*Məhbubə xanım*] *baxdı ki, [Bəlli Əhməd] düzdü, bir az kor-kobuddu, amma elə ürəyayatan oğlandı ki, min paşa oğluna dəyər, min də xan oğluna. "Koroğlu".*

KOR-KORANƏ *zərf* Düşünmədən, mülahizə etmədən, fikirləşmədən, görmədən, bilmədən. *Kor-koranə iş görmək. Kor-koranə danışmaq. – [Əsgər bəy:] Amma İslam kor-koranə barmaqlarını yerə sürtə-sürtə rahnicat axtarır. Ə.Haqverdiyev. [Məmmədov Aydın:] Əlbəttə, bu o demək deyildir ki, kor-koranə tabe olasan. H.Seyidbəyli.*

KORLAMA "Korlamaq" dan *f. is.*

KORLAMAQ *f. 1.* Xarab etmək, pis vəziyyətə salmaq, yaramaz hala salmaq; pozmaq. *Şeyi korlamaq. Maşını korlamaq. – Sındırır*

korlamısan; Oyunaqları bir-bir. R.Rza. [Vəli:] Bu vaxta kimi beş-altı rol oynamısan, hamısını da korlamısan. S.Rəhman. // məc. Pisləşdirmək, xarablamaq, puça çıxarmaq, alt-üst elmək. Qız Hüseyn Kürdə yalvarıb dedi: – Sən getmə, çoban adamsan, danışğını bilməzsən, işi daha da korlarsan.. (Nağl). [Sultan bəy:] ..Mərdimazar oğlu mərdimazar hayandan gəldi isə, bütünü işi korladı. Ü.Hacıbəyov. ..Qara kişini bu soyuq hava işütdü, nəşəsini əməlli-başlı korladı. Ə.Əbülhəsən.

2. məc. Sərfəsiz xərcləmək, sovurub dağıtmaq, puç elmək; sovurmaq. *Pulu korlamaq. – Yaşar iki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır. C.Cabbarlı.*

KORLANMA "Korlanmaq" dan *f. is.*

KORLANMAQ *f.* Xarab olmaq, pozulmaq, yaramaz hala gəlmək, bərbad olmaq. *İki saatdan çox idi ki, kəşfiyyat buruğunda elektrik xətti korlanmışdı. M.Hüseyn. // Məc. mənada. Əhvalı korlanmaq. İşləri korlanmaq.*

KORLAŞMA "Korlaşmaq" dan *f. is.*

KORLAŞMAQ *f.* (Getdikcə) görmə qabiliyyətini itirmək.

KORLUQ¹ *is. 1.* Kor adamın halı, gözü görməmə. [*Salman:*] *O mənim atamın korluğuna sataşdı. Ə.Haqverdiyev. [Məsmə:] [Ərimgil] gözsüzlük bədbəxtliyini, korluq fəlakətini özləri üçün bir nemət hesab edirdilər. S.Hüseyn. [Zeynal] korluğa qismən adət etmişdisə də, yenə çox əziyyət çəkirdi. B.Bayramov.*

2. məc. Ətrafında baş verən hadisələri görməyi və ona qiymət verməyi bacarmama; bəsirətsizlik, uzaqgörməzlik, qəflət. *Siyasi korluq.*

♦ **Rəng korluğu** – *b a x daltonizm.*

KORLUQ² *is.* Ehtiyac, çatışmazlıq, sıxıntı, əziyyət. [*Osetiya torpağının*] *çaydan, sudan korluğu yoxdur. M.İbrahimov. [Pakizə xala:] Mən onu ayazda, soyuqda, pis gündə, korluqda böyütməkdə ikən məktəb onu qucağına aldı. Mir Cəlal. □ Korluq vermək* – 1) başqasını incitmək, əziyyət vermək. *Qonşuya korluq vermək;* 2) sıxıntı vermək, lazımı qaydada baxmamaq. [*Gülsənəm:*] *Yox, oğul, insafən biz mal-qaraya korluq vermədik. M.Hüseyn. [Bərbərzadə:] Mən isə, tərsinə, özümə korluq verən deyiləm. S.Rəhman. Uşaq*

olma, yeməyinə korluq versən zəif düşərsən... Mir Cəlal. **Korluq etmək** *dan.* – müəyyən müddət üçün hazırlıq görmək, azuqə toplamaq. *Taxıl korluq etmək. Ağac (odun) korluq etmək.* **Korluq çəkmək** – ehtiyacda olmaq, sıxıntı çəkmək, zillət çəkmək, ağır günlər keçirmək, əziyyət çəkmək. *Sudan korluq çəkmək. Paltardan korluq çəkmək.* – [Hacı Osman:] *Bu il qoyunlarımız korluq çəkməyə-cəklər ki.* N.Vəzirov. [Hacı Əhməd Almaza:] *Biz eşidik, azuqə sarıdan korluq çəkirsiniz.* C.Cabbarlı. [Müvəkkil Firəngizə:] *Görünür yamanca korluq çəknisiniz.* B.Bayramov. **Korluğunu çəkmək** – birinin olmamasından mənəvi əzab hiss etmək, birinin intizarında olmaq, həsrətini çəkmək. [Qurban:] *Sabahın xeyir, a Fatmanisə, kişinin korluğunu çəkmirsən ki.* Ə.Haqverdiyev.

KOROĞLUSAYAĞI, KOROĞLUHƏNGİ *sif.* Xalq qəhrəmanı Koroğlunun bıığı kimi uzun və yuxarı burulmuş (bığ haqqında). *Uzun koroğlusayağı bığlar ona həqiqətən tipik Bakı susatanları görkəmi verirdi.* S.Rəhman.

KOR-PEŞMAN *zərif* İstədiyini əldə etməmiş, arzusuna çatmamış; əliboş, peşman halda. *Kor-peşman geri dönmək. Kor-peşman yola düşmək.* – [Rəsul] *kor-peşman anasının yanına gəlib onu işdən hali etdi. “Aşiq Qərib”.* *Kürdlər də kor-peşman öz qoyunlarını götürüb Arazın qırağına getdilər. “Aşiq Ələsgər”.* [Əhməd] *.başına bir çəllək soyuq su tökülmüş adam kimi kor-peşman yenidən malları bir-bir xurcuna yükləyib mindi.* B.Talıblı.

KORPORASIYA [*lat.*] Bir peşəyə, silkə və s. mənsub olan adamların ittifaqı, birləşməsi, cəmiyyəti.

KÖRPUS [*lat.*] 1. Ümumi sahədə yerləşən binalardan hər biri, yaxud böyük binanın ayrıca hissəsi. *Binanın baş korpusu. Xəstəxananın ikinci korpusu.* – *Onlar yaşayan korpus cəmisə səkkiz palatası olan ikimərtəbəli bir bina idi.* M.İbrahimov. *Bir az kənarda qurumuzu kirəmit damlı geniş ağ korpuslar görünürdü.* M.Rzaquluzadə.

2. Bir neçə diviziya və ya briqadadan ibarət iri qoşun birləşməsi. *Tank korpusu.*

3. Bir hökumət yanındakı xarici dövlətlərin nümayəndələri. *Bu ziyafətdə Təbrizdə olan bütün diplomatik korpus iştirak edəcəkdir.* M.S.Orudbadi.

4. İnqilabdan əvvəlki Rusiyada: orta hərbi məktəb adlarının tərkibində işlənir. *Vladimir Dubrovski kadet korpusunda tərbiyə almış və məktəbdən kornet rütbəsində qvardiyaya göndərilmişdi.* Puşkindən.

5. *mətb.* On punktluq mətbəə şrifti (hürufatı).

KORRÉKTOR [*lat.*] Korrektura oxuyan və düzəldən mətbəə və ya nəşriyyat işçisi; müsəhhih, təshihçi.

KORREKTORLUQ *is.* Korrektorun işi, vəzifəsi; müsəhhihlik.

KORREKTURA [*lat. correctio* – düzəliş] 1. Mətbəədə yığılmış mətn (nabor) səhvlərinin düzəldilməsi, təshih edilməsi. *Korrektura işarələri.*

2. Səhvləri düzəltmək üçün yığılmış məntədən çıxardılan nüsxə. *Korrektura oxumaq. Korrekturayı yoxlamaq.*

KORRELYAT *is.* [*lat.*] Əlaqəli dil vahidləri.

KORRİDA *is.* [*isp.*] İspaniyada öküzlə döyüş tamaşası.

KORRÓZIYA [*lat.*] Metalların və s.-nin səthinin müxtəlif fiziki-kimyəvi və bioloji amillərin təsiri nəticəsində dağılması, habelə bu prosesin özü. *Metalların korroziyası. Korroziyaya qarşı tədbirlər. Süxurların korroziyası.*

KORRUPSİYA *is.* [*lat.*] İctimai, siyasi xadimlərin, vəzifəli şəxslərin rüşvət, böyük hədiyyələrlə ələ alınması.

KORSAR *is.* [*ital.*] Dəniz qulduru.

KORSÉT [*fr.*] 1. Bədəni şax saxlamaq, beli sıxmaq üçün paltarın altından bağlanan enli elastik kəmə. *Korset ilə kəməmini, yan qabırğaları bir-birinə bitişəcək qədər sıxmış bir qadın da konkaya mindi.* A.Şaiq.

2. Fəqərə sütununun öyilməsi və ya hər hansı bir xəstəliyi ilə əlaqədar olaraq bədənin yuxarı hissəsinə bağlanan bərk bandaj. *Gips korset.*

KORŞ b a x **koruş** 2-ci mənada.

KORŞALMA “Korşalmaq”dan *f.is.*

KORŞALMAQ *f. dan.* Kütəlmək, itiliyini itirmək, küt olmaq. *Bıçaq korşalıb.* – *..Korşalan baltanı hər altmış-yetmiş metrədən bir çıxarmaq lazım gəlirdi.* M.Hüseyn. // Məc. mənada. *Molla çox arxayınqlıq şəhadət bar-*

mağını qaldırdı: – Məgər hafizəniz korşalibmi? S.Rəhimov.

KORŞALTMA “Korşaltmaq”dan *f.is.*

KORŞALTMAQ *f.* Kütləşdirmək, küt etmək. // Məc. mənada.

KORTES *is.* [*isp.*] İspaniyada və Portuqaliyada parlament.

KORTƏBİİ *sif.* 1. İnsanın iradəsindən asılı olmayan, təbiət qüvvələrinin təsirindən törəyən, öz-özünə baş verən. *Kortəbii hadisələr.*

2. Qeyri-mütəşəkkil, düzgün siyasi rəhbərlik olmadan; nizamsız. *Keçmişdə fəhlələrin kortəbii çıxışları. Tətilçilərin kortəbii çıxışı.*

KORTƏBİİLİK *is.* 1. Öz-özünə baş vermə; qarşısı alınmazlıq.

2. Qeyri-mütəşəkkillik, nizamsızlıq, özbaşnalıq.

KORUXMA “Koruxmaq”dan *f.is.*

KORUXMAQ *f. məh.* Sağalmaq, yaxşı olmaq. *Gəl, iki gözüümün ağı-qarası; Koruxsun qəlbimin bəlkə yarası. S.Rüstəm.*

KORUN-KORUN *zərf* İçəridən közərməklə, alovşuz, közərə-közərə. *Tüstüləndi evin ortasında korun-korun yanan gərmə ocağı. O.Sarıvəlli. Bayaqdan bəri korun-korun tüstülənən ocaq qəfildən parıldayıb alışı. İ.Hüseynov.*

KORUŞ *sif. və is. dan.* 1. Gözü yaxşı görməyən, gözü zəif görən. *Koruş kişi. Koruş qız.*

2. *məh.* Küt. *Koruş bıçaq. Koruş balta.*

KORUŞLUQ *is.* 1. Gözü yaxşı görməmə, gözü zəif görmə.

2. *məh.* Kütlük. *Bıçağın koruşluğu.*

K O S A x t o p. *Hər iki dəstə əldən-ələ keçən kosu həvəslə atıb tutur, cır səslə çıxırba bağırırdılar. M.Hüseyn. Onlardan bir dəstə kos qovalayır, bəziləri oynayıb güllüşürlər. S.Rəhimov.*

KOSA *sif.* 1. Üzündə tük bitməyən, yaxud seyrek tük bitən. *Hacı Qəvamin sağ tərəfini uzunboylu, arıq və kosa Kərbəlayı Fəraməz tutmuşdu. T.Ş.Simurq. [Gülzar:] Kosa Rəhim qoşulub o uzunqılça Mansura, Mansur da ona. İ.Hüseynov. // İs. mənasında. Kosaya hərə bir tük versə, kosa da saqqallı olar. (Ata. sözü). [Şirinnaz:] Necə deyərlər, kosa getdi saqqal gətirə, bığım da qoyub qayıtdı. S.Hüseyn.*

2. **B a x kos-kosa** 2-ci mənada.

KOSAGƏLİN *is. etnoqr.* Əsasən kosa (2-ci mənada) və gəlinin iştirak etdiyi xalq kukla (müqəvvə) teatri. *Genə bu ayın müddətində bəzi yerlərdə kosagəlin oynayacaq, uşaqlar evləri gəzib qovurğa və qovut yığacaqlar. C.Məmmədquluzadə.*

KOSALAŞMA “Kosalaşmaq”dan *f.is.*

KOSALAŞMAQ *f.* Üzünün tükləri tökülmək, yaxud seyrekləşmək, kosa olmaq. // *məc.* Seyrekləşmək.

KOSALDIQAÇ *is.* İki dəstə uşağın kosla (topla) oynadığı oyun. *Kosaldıqaç oynamaq. – Belə maraqlı oyunlardan biri də xalq arasında kosaldıqaç (kos aldı qaç) adı ilə məşhur olan oyundur. H.Sarabski.*

KOSALIQ *is.* Kosa adamın halı, üzün tüksüzlüyü, üzündə tük olmama və ya çox seyrek olma.

KOSASAQQAL *sif. və is.* Üzündə seyrek tük olan və ya heç olmayan. *Kosasaqqal kişi.*

KOSASAQQALLIQ *is.* Kosasaqqal adamın halı.

KOSÉKANS [*lat. co və secans*] Triqonometriyada: əlavə bucağın sekansı.

KÓSİNUS [*lat. co və sinus*] Triqonometriyada: əlavə bucağın sinusı.

KOS-KOS *is.* Uşaqların kos (top) ilə oynadıkları oyun; top-top. [*Sabir*] *uşaqlarla kos-kos oynamağa başladı. S.Rəhimov. [Zərifə:] Nəcəf.. kos-kos oynayır, bir bax! S.Vəliyev.*

KOS-KOSA *is. etnoqr.* 1. Novruz bayramı ərəfəsində və bayramda xüsusi geyindirilib-kecindirilmiş adamın qapı-qapı gəzib mahını oxuyaraq pay yığmasından ibarət xalq oyunu.

2. Həmin oyunda iştirak edən əsas surət; kosa.

KOSMETİK *sif.* [*yun.*] Kosmetikaya aid olan, kosmetika üçün yarayan. *Kosmetik maddələr.*

KOSMÉTİKA [*yun.*] 1. Gigiyena və ya üzə və bədənə gözəllik və təravət vermək üçün tətbiq edilən tədbir və vasitələrin məcmusu. *Müalicə kosmetikası. // Üzə və bədənə gözəllik və təravət vermək üçün işlədilən müxtəlif maddələr (kremlər, yağlar və s.).*

2. Üzə və bədənə gözəllik və təravət vermək üçün lazım olan vəsait və maddələri hazırlama və tətbiqetmə sənəti. *Kosmetika kabineti.*

KOSMİK [yun.] Kosmosa, fəzaya aid olan, kosmosda olan, kainatla bağlı olan. *Kosmik uçuşlar. Kosmik fəza. İlk planetlərarası stansiyanın uçuşu uzaq kosmik rabitə mərkəzindən idarə olunur.* □ **Kosmik gəmi** – kosmosu tədqiq etmək üçün kosmosa buraxılan xüsusi cihaz və qurğularla təchiz olunmuş gəmi növü. **Kosmik toz** – ulduzlararası fəzada dumanlıqlar əmələ gətirən ən xırda zərəciklər. **Kosmik şüalar** – fəzadan atmosferin yuxarı qatlarına düşən şüalar. **Kosmik cisimlər** – meteoritlər və ya onların qəlpələri.

KOSMODRÓM [yun. kosmos – kainat və dromos – qaçış meydançası] Kosmik gəmiləri və süni peykləri havaya buraxmaq üçün meydança (yer) və onların uçuşunu təmin etmək üçün müvafiq qurğular.

KOSMOQONİK [yun.] Kosmoqoniyaya aid olan, kainatın əmələ gəlməsinə aid olan. *Kosmoqonik nəzəriyyə.*

KOSMOQÓNİYA [yun.] Göy cisimlərinin, xüsusilə Günəş sisteminin əmələ gəlməsi və inkişafı haqqında elm.

KOSMOLÓGİYA [yun. kosmos – kainat və logos – nəzəriyyə] Bir küll kimi götürülən kainat haqqında nəzəriyyə. // Astronomiyanın bu nəzəriyyəyə həsr olunmuş şöbəsi.

KOSMOLOJİ [yun.] Kosmologiyaya aid olan.

KOSMONÁVT [yun. kosmos – kainat və nautes – üzən] Kosmik fəzaya uçan adam.

KOSMONÁVTİKA [yun. kosmos – kainat və nautike – gəmi sürmə] İnsanın kosmosa uçuşu, habelə avtomatik stansiyaların kosmosa göndərilməsinin nəzəriyyə və praktikasısı.

KOSMOPOLİT [yun. kosmopolites – dünya vətəndaşı] Özünü heç bir millətə mənsub etməyən, kosmopolitizm tərəfdarı olan adam. // Kosmopolitizmə aid olan, kosmopolitizmlə əlaqədar olan. *Kosmopolit ideya.*

KOSMOPOLİTİK [yun. kosmopolites-dən] Kosmopolitizmə aid olan, kosmopolitizmlə əlaqədar olan.

KOSMOPOLİTİZM [yun. kosmopolites-dən] Milli xüsusiyyətləri və ənənələri, vətəni qoruma və milli müstəqillik ideyasını inkar edən, özünü heç bir millətə mənsub etməyən, vətənə, milli mədəniyyətə xor ba-

xan, bütün dünyanı özünə vətən hesab edən mürtəce burjuva məfkurəsi.

KÓSMOS [yun.] Aləm, bütün kainat. *Kosmosun fəthi. Kosmosa uçuş.*

KOS-NAĞARA is. Ağacla çalınan iri nağara. *Döyüləndə kos-nağara; Xışma gəlib oldu dəli. Aşıq Ələsgər.*

KOSTYUM [fr.] 1. Pencək, şalvar, bəzən də jiletədən ibarət üst kişi geyimi. *Kostyum tikdirmək. Boz kostyum. – Qulluçu Firidunun təzə kostyumunu səliqə ilə qatladi. Mir Cəlal. Onun əynində tünd-qəhvəyi zolaqlı bir kostyum vardı. M.Rzaquluzadə. // Jaket və tumandan ibarət qadın paltarları.*

2. Teatr və ya maskarad paltarları. [Hüseyn] *ancaq o qədər [Kəblə Cahangirin] haqqında düşünmüşdü ki, ayrı kostyumda və ayrı vəziyyətdə görüldüyünə baxmayaraq, o saat tandı. S.Rəhman.*

KOSTYUMÇU is. Teatrda kostyumlara baxan işçi. // Tamaşalar üçün kostyum hazırlayan teatr işçisi.

KOSTYUMLUQ sif. 1. Kostyum tikilməyə yarar. *Kostyumluq parça.*

2. Kostyum tikiləcək parçanın miqdarı (adətən saylarla). *Burada iki kostyumluq parça var.*

KOŞƏK is. məh. Almanın, armudun, heyvanın və s. meyvələrin yeyilməyib atılan hissəsi; cecə, puçal. *Heyva koşəyi.*

KOTAN is. Yer şumlamaq üçün enli metal gəvahi olan kənd təsərrüfatı aləti. *Kotanlı şumlamaq. Kotan sürmək. Traktor kotanı. – Atlar, öküzlər kotana güc verir; Gah yüyürür, gah yıxılır, gah durur. M.Ə.Sabir. Kotan qoşub gedər çölə əkinçi; Əlində dəryaz ot biçir biçinçi. A.Səhhət.*

KOTANCIQ is. Kotanın qabağında torpağı kəşib çevirməyə kömək edən hissəcik.

KOTANCIQLI sif. Kotancıq olan. *Dondurma şumu əlverişli vaxtda kotancıqlı kotanla keçirildikdə torpağın üst qatı alta çevrilir.*

KOTANÇI is. 1. Kotan sürən, kotanla yer şumlayan əkinçi. *Kotançıların holavarları, .. cavanların güllüşməsi Budağı valeh etmişdi. Ə.Vəliyev. // Traktora qoşulan kotana xidmət edən kolxozçu və ya sovxoz fəhləsi. Maşın kotançıların tuşuna çatanda əyləndi. B.Bayramov.*

2. Əkinçi, rəncbər mənasında. [Heydər bəy:] *Ərz elədim ki, naçalnik, heç vaxt Cavanşirdən kotançı və kümçü görünməyib!* M.F.Axundzadə.

KOTANÇILIQ *is.* Kotançının işi, peşəsi; əkinçilik, rəncbərlik.

KOTANGENS [*lat. co və tangens*] Triqonometriyada: əlavə bucağın tangensi.

KOTANLAMA “Kotanlamaq”dan *f.is.*

KOTANLAMAQ *f.* Kotanla yer şümləməq, yer sürmək. *Sahəni kotanlamaq.*

KOTANLANMA “Kotanlanmaq”dan *f.is.*

KOTANLANMAQ *məch.* Kotanla şümlənməq, sürülmək. *Tarla kotanlandı.*

KOTANLATMA “Kotanlatmaq”dan *f.is.*

KOTANLATMAQ *icb.* Kotanla yeri şümlətməq, sürdürmək. *Əkin yerini kotanlatmaq.*

KOTLÉT [*fr.*] Döyülmüş və ya əzilmiş ətdən (bəzən balıqdan) girdə, ya uzunsov yastı şəkildə hazırlanan yemək. *Ət kotleti. Balıq kotleti. Toyuq kotleti. Kotlet bişirmək.* – [Mirzə Mahmud:] *Mənim üçün, deginən, kotlet versinlər.* Ə.Haqverdiyev. *Kotlet hazırlamaqda olan Kəramət .. əlini işdən çəkdi.* Ə.Əbüllhəsən. // Tərəvəz və s.-dən bu şəkildə hazırlanan yemək. *Kartof kotleti. Düyü kotleti.*

KOTLETLİK *sif.* Kotlet üçün yarayan, kotlet bişirmək üçün. *Kotletlik at.*

KOTMUL *sif. məh.* Çox işlənməkdən yeyilmiş (süpürgə haqqında). *Kotmul süpürgə.*

KOTMULLANMA “Kotmullanmaq”dan *f.is.*

KOTMULLANMAQ *f.* Kotmul olmaq. *Sü-pürgə kotmullanıb.*

KOTTÉC [*ing.*] Şəhər kənarında, fəhlə qəsəbəsində və s.-də birailəlik kiçik ev. *Kottecdə yaşamaq.* – *Uzaqdan sıralanmış qutulara oxşayan, yaxınlaşdıqca böyüyən kot-teclər lap sahilə idi.* Mir Cəlal.

KOTTON *is.* [*fr.*] Trikotaj və corab toxuyan maşın.

KOTUL *sif.* 1. Kobud, nəzakətsiz.

2. Kök, dolu.

KOV *is. dan.* Hesab, şərt. □ **Kov deyil** – hesab deyil, hesabdan deyil, sayılıdır.

KOVERKOT [*ing. covertcoat*] 1. Üst paltarlıq bahalı yun parça növü. *5 metr koverkot. Koverkotlandan kostyum tikdirmək.*

2. Bu parçadan tikilmiş. [Tələbəm] *üçüncü gün koverkot kostyumla sarı tuflı geymişdi.* Qantəmir. *İndi onun əynində bahalı kostyum, boğazında ipək qalstuk, ayağında sarı tuflı, başında koverkot kepka vardır.* Ə.Vəliyev.

KOVXA b a x **kətxuda.** *Kovxanı gör, kəndi çap.* (Ata. sözü). [Divanbəyi:] *Ey kovxa, sən o şəyatın yığıncığına rast gələn uşaqları tanıyırsanmı?* M.F.Axundzadə. *Müxtəsrin deyir Aşıq Ələsgər; Kovxanın, kattanın zətı çıxıbdı. Aşıq Ələsgər.*

KOVXALIQ *is. tar.* 1. B a x **kətxudalıq.**

2. Bir kovxaya tabe olan ərazi, yer. *Kəlbəli on beş ildən artıq idi ki, dönmədən bir dabana bu kovxalıqda yasavulluq edirdi.* S.Rəhimov.

3. *məç.* Böyüklük, ağılıq. *Özgə evində kovxalıq etmə!* (Ata. sözü).

KOVKƏB *is.* [*ər.*] *klas.* Ulduz. *Bixab qaldı kovkəbə nisbət bu gözlərim; Hər gecə özgə gözlərə uyxu gələr-gedər.* Xətayi.

KOVROLİT *is.* [*rus.*] Sintetik xalça (döşəmə üçün).

KÖBƏ *is.* 1. Paltarın yaxasına, qoluna, ətəyinə və s.-yə başqa parçadan tikilən ensiz haşiyə və s. *Birisi soruşurdu: – Çəhrayı paltara yaşıl köbə qoysan necə olar?* Ə.Vəliyev.

2. *dan.* Ümumiyyətlə, bir şeyin ətrafına çəkilən haşiyə; fırça ilə qabların kənarlarına çəkilən nazik zolaq və ya mil.

3. *bot.* Yarpaqların saplağının budaqdan ayrılan yerində, budağa bitişik olan balaca, incə pərdə.

KÖBƏCİ *is.* Köbə tikməklə məşğul olan adam, köbə tikən tikişçi.

KÖBƏLƏMƏ “Köbələmək”dən *f.is.*

KÖBƏLƏMƏK *f.* 1. Köbə tikmək, köbə vermək.

2. Haşiyə vermək, haşiyəyə almaq; haşiyələmək.

KÖBƏLƏNMƏ “Köbələnmək”dən *f.is.*

KÖBƏLƏNMƏK *məch.* 1. Köbə tikilmək, köbə verilmək, köbə qoyulmaq. *Paltarın yaxası köbələnib.*

2. Köbəyə alınmaq, haşiyə verilmək; haşiyələnmək. *Hərflərin kənarı qalın dodaq kimi köbələnməmişdi.* B.Bayramov.

KÖBƏLƏTMƏ “Köbələtmək”dən *f.is.*

KÖBƏLƏTMƏK *ich.* 1. Köbə verdirmək, köbə qoydurmaq, köbə tikdirmək.

2. Köbə verdirmək, ətrafına köbə çəkdirmə; haşiyələndirmək.

KÖBƏLİ *sif.* Köbəsi olan, köbə tikilmiş, köbə verilmiş. *Köbəli paltar. Köbəli ayaq-qabı.*

KÖBƏLİK *sif.* Köbə üçün kəsilmiş, köbə üçün yararlı. *Köbəlik lent (qaytan). Köbəlik parça.*

KÖBƏR *is.* Dik yer, dikdir, dik torpaq qa-lağı, hündür yer. *Top sındırmış bir ağac; Yaralı durna kimi; Dayanmışdır köbərdə.* R.Rza. [İlyas:] *Mən dəyirman yanındakı köbər üstündə oturub başımı aşağı salmışdım.* Ə.Məmmədخانlı.

KÖÇ *is.* 1. Bir yerdən başqa yerə köçən adam qrupu, qafilə. *Köç mənzil eləyib, heyvanları düzə buraxmışdı.* Ə.Haqverdiyev. *Ordu çapıb getmiş axar su kimi; Köçdən ayrı düşən bir quzu kimi.* M.Rahim. □ **Köç yolu** – köçərilərin, yaxud çöl heyvanlarının, sürülərin saldıdığı, keçdiyi yol. *Köç yolu ilə getmək. Köç yoluna çıxmaq. – Nə zaman ki, arabalar köç yoluna düzülür; Kəndli yoldaş əkinindən, biçinindən üzülür.* S.Vurğun. [Vəlinin] *səsi titrədi, gözləri önündən köç yolları, qalın meşələr, sıldırım qayalıqlar bir-bir gəlib keçdi.* M.Hüseyn. *Vaqzal səkininin enli daş pilləkənlərindən enib uzaqlaşanda, köç yolunun başına çıxanda Salamın ürəyi döyündü.* Mir Cəlal. // Köçmə işi.

2. Bir yerdən başqa yerə köçən adamların qablaşdırılmış, bir yerə yığılmiş ev şeyləri, müxəlləfatı. *Köçü maşına yükləmək. Köçü daşımaq. – Səhərdən yüklənir nazlının köçü; Cənnətülməvadır qoynunun içi.* Qurbani. □ **Köç etmək (eləmək)** – bax **köçmək** 1-ci mənada. *Ellər köç eyləmiş, sürülər gəlmiş; Qoynunda bir quzu səsi yüksəlmiş...* M.Müşfiq. *Köç edib yaylağa ellər, obalar; Bulaqlar başına min bir can gələr.* Aşıq Şəmşir. **Köç üstə (üstündə)** – köçmək üzrə, köç vaxtı, köçmək ərəfəsində. *..Uşaqlıqdan bizim evdə tərbiyə almış bir kürd köç üstə qəflətən naxoşlayıb öldü.* S.S.Axundov. *Sanki köç üstündə olan bir oba pərakəndə halda yurd tutub əylənmişdi.* B.Bayramov. **Köç iti (kimi)** – 1) köçü qorumaq üçün saxlanan it; 2) *məc.*

birisindən daim aralanmayan, əl çəkməyən adam haqqında. [İldırım:] *Köç iti kimi düşəcəyəm dalınıza, ha vurun ki, qayıdacağam.* N.Vəzirov. // Köçlərin müvəqqəti dayandığı yer, köçəri alaçıqları, köçəri obası. *Köçə yaxınlaşmaq. – Təpənin başında isə təkamseyrək qaraçı köçü və ya çoban düşərgələri görünürdü.* Mir Cəlal. □ **Köç düşmək** – köçərilərin köçü dayanmaq, bir yerdə müvəqqəti yurd salmaq.

3. *məc.* Ölümlə mənasında. *Şəmşir, nə yaşasan, axırı köçdür; Belə bir xəyala dalmışam, dağlar! Aşıq Şəmşir.*

KÖÇ-DÜŞ bax **köçək-köç.** [Taybuynuz öküzün] *iş i ələxtisus çətinə düşür köç-düş zamanı. Məlumdur ki, bir az hava qızdı, tərkəmə əhli aranda dayana bilməz.* F.Köçəri.

KÖÇƏBƏ *sif.* Bir yerdə məskən salmayıb, daim yurduunu dəyişən; köçəri, bədəvi. *Köçəbə adam. – Amma köçəbə tayfalar arasındadır... qudalıq əvəzinə nişanbəzliq adəti vardır.* R.Əfəndiyev. // *İs.* mənasında. [Ahuramazda:] *Divlərə xidmət edən köçəbələrdir, özləri əkməz, başqalarının da əkinini tapdalar.* Çəmənzəminli.

KÖÇƏK-KÖÇ *is.* Elliklə köçmə, köçmə işi. *Köçək-köç başlandı. Köçək-köç vaxtı idi.*

KÖÇƏL *is. məh.* 1. Bax **közəl.** *Xırmanın qabağında Kərbalının kürən atı bağlanmış, qabağına Maronun verdiyi dənlə köçəl tökül-müşdü.* S.Rəhimov.

2. Qarğıdalının dənələri çıxarıldıqdan sonra qalan hissəsi.

KÖÇƏRĞİ *məh.* bax **köçəri.**

KÖÇƏRİ *sif.* 1. Oturaq həyat keçirməyən, ev-eşiyi ilə daim bir yerdən başqa yerə köçən (oturaq ziddi). *Köçəri tayfalar. Köçəri xalqlar.* // *is.* mənasında. Bu cür həyat sürən adam. *Cikkildəyir quşlar yuvalarında; Köçərilər durmuş obalarında.* A.Səhhət. [Allah-qulu:] *Bir dəstə köçəri qabağımızı kəsdi, atışma düşdü.* Çəmənzəminli.

2. Köçərilərlə, onların həyatı ilə əlaqədar olan. *Bu bina köçəri yatağını xatırladırdı.* M.İbrahimov.

3. Qışda isti cənub ölkələrinə uçub gələn (quşlar haqqında). *Çox köçəri quş var ki, qış mövsümü Qarabağda qalıb, isti yerlərə köçməyir.* S.S.Axundov. *..Bu göyərçinlər başqa*

köçəri quşlar kimi gəldi-gedər deyil. M.Rzaquluzadə. // İqlim, yem və b. şəraitlə əlaqədar olaraq yerini dəyişən (mal-qara, balıq və s. haqqında). *İncənin hər tərəfi otlaqdır. Buranın mal-qarası.. köçəri deyil, oturaqdır.* S.Rəhman. *Ömürlərinin bir hissəsini dənizdə, bir hissəsini isə çaylarda keçirən balıqlar da çoxdur. Bu, köçəri balıqlardır. “Sualtı aləm”.*

4. *məc.* Bir yerdə qərar tutmayan, tez-tez yerini dəyişən. *Köçəri həyat keçirmək.* – *Köçəri quş kimi hər yerə qoşar; Harda axşamlaşa, orda da yatar.* S.Vurğun.

KÖÇƏRİLİK *is.* Köçəri həyat sürmə, köçəri həyat tərzii (*oturaqlıq ziddi*). *Köçəriliyi tərək etmək.*

KÖÇHAKKÖÇ bax **köçəköç**. [Şofer:] *Bir gün payızın əvvəlləri, bağlardan köçhaköç vaxtı idi.* M.Rzaquluzadə.

KÖÇ-KÜLFƏT *top.* Ailə üzvləri, ata-ana, uşaqlar hamı birlikdə. *Köç-külfəti yola salmaq.* – *Hacı düşməninin evinə çatır: Gəzir, görür köç-külfət bütün yadır.* A.Səhhət. *Köç-külfətlə bərabər; Ferma çıxdı dağlara.* B.Vahabzadə.

KÖÇ(LÜ)-KÜLFƏTLİ *zərf.* Ailə üzvlərinin hamısı birlikdə, bir yerdə. *Köçlü-külfətli yola düşmək.* – *Mayın axırında köçlü-külfətli Kislovodskiyə gedəndə, növbədən xaric [Hacı Əliqulu] bizə yeddi bilet düzəltədi.* Qantəmir. *Murad kişi isə, demək olar ki, köçlü-külfətli yığışub gündüzləri zəmidə, gecələri xırmandada keçirərdi.* Ə.Əbülhəsən. [Hacı Həsən:] *..Köçlü-külfətli sərhədi aşıb getmək olmaz?* Mir Cəlal.

KÖÇMƏ “Köçmək”dən *f.is.* *İranla xanlıq arasında etibar üçün Kiçikbəyimin Tehrana gəlin köçməsi vacib idi.* Çəmənşəminli.

KÖÇMƏK *f.* 1. Yaşayış yerini dəyişmək, bir yerdən çıxıb başqa yerə gəlmək, daşınmaq. *Təzə mənzilə köçmək. Şəhərdən kəndə köçmək.* – *Kazım dayı, Telligili köçdülər; Deyə, bir səs onu həməən ayıldı..* M.Müşfiq.

2. İqlim, yem və b. şəraitlə əlaqədar olaraq yerini dəyişmək, bir yerdən başqa yerə (uçub) getmək. *Balıqlar çaydan gölə köçdü. Quşlar isti ölkələrə köçdü.* – *Cəfayi-xari görüb köçdü bağdan bülbül. Füzuli. Yenə qatar-qatar hara köçürsüz?* M.Rahim.

3. *məc.* Ərə getmək, gəlin getmək. *Şah qızı əmirə köçəndə özü ilə qarabaş paltarında beş cəllad aparmışdı.* (Nağıl). [Vəzir:] [Xan] *bu saatda Nisə xanımdan ötrü biixtiyərdir və mənə buyurdu ki, bir həftəyədək onun köçməklə tədarükünü gör!* M.F.Axundzadə.

4. *məc.* Ölmək, dünyadan getmək. *Köçdü, heyf oldu, gözəl. Vaqif dəxi düşməz ələ: Bir siyah kirpik ucundan bağrımı dələ-dələ..* M.P.Vaqif. *Vədə yaxınlaşıb, köçmək çağıdır; Bir özgə diyara bu gündən belə.* Q.Zakir. *Yarat, sən köçəndə ellər söyləsin: Dünyadan nə gözəl bir insan gedir.* M.Rahim.

◇ Dünyadan köçmək, o dünyaya köçmək – bax **dünya**.

KÖÇÜRDÜLMƏ “Köçürdülüm”dən *f.is.*

KÖÇÜRDÜLMƏK “Köçürmək”dən *məch.*

KÖÇÜRMƏ “Köçürmək”dən *f.is.*

KÖÇÜRMƏK *f.* 1. Birinin yaşayış yerini dəyişdirmək, bir yerdən başqa yerə daşındırmaq. *Ailəni yaylağa köçürmək. Bağa köçürmək.* – *Alyoşa isə, öz düşərgəsinin həmin dayədən çıxarıb, daha dərinlərə .. köçürmüşdü.* S.Rəhimov. [Ümid:] *Usta, Fərrux işini buraxıb ailəsini rayona köçürəmi?* B.Bayramov. // Bir yerdən başqa yerə götürmək, olduğu yeri dəyişmək, yerini dəyişmək, (heyvanlar, quşlar, bitkilər haqqında). – *Məşəçi seleksiyaçıları Miçurinin seleksiya üsullərindən istifadə edərək cənubda yetişən qoz, fındıq, püstə, şabalıd, badam və başqa meyvə bitkilərini şimaldakı rayonlara köçürə bilməzlər.* (Qəzetlərdən).

2. *məc.* Ərə vermək. [Fəramərz kişi:] *Qızı köçürəndən bəri isimiz yaxşı getməyir, əlimiz çatmayır.* T.Ş.Simurq. [Yaqut:] *Özün bilirsən ki, mən öz gəsinin adaxlısıyam, bu yaxında məni köçürəcəklər.* Ə.Məmməd xanlı.

3. Surətini çıxarmaq, üzünü çıxarmaq, olduğu kimi mətni başqa yerə yazmaq. *Yazını köçürmək.* – [Qəndab:] [Məzahir] *riyaziyyat dəftərim .. xəlvətə götürüb köçürür, sonra da üzümü bir yana çevirəndə mənim skamyama atırdı.* B.Bayramov. // Ümumiyyətlə, yazmaq. *Dəmirov çalılış qeydlər götürdüyü, öz fikirlərini ağ kağızlarla köçürdüyü zaman Qiyasəddinov içəriyə girdi.* S.Rəhimov.

4. Bax **keçirmək**! 6-cı mənada. *Pul köçürmək.*

KÖÇÜRTMƏ “Köçürtmək”dən *f.is.*

KÖÇÜRTMƏK bax **köçürmək** [Qız:]

Ona görə ki, sən zorla şeirlərini öz xəttinlə dəftərimə köçürdüün, nəticəsi də belə oldu. S.Rüstəm.

KÖÇÜRÜLMƏ “Köçürülmək”dən *f.is.*

KÖÇÜRÜLMƏK 1. “Köçürmək”dən *məç.*

Ailə bağa köçürüldü. Qız köçürüldü. Tezislər köçürüldü.

2. Bax **keçirilmək**. *Polad ərizə yazdı komandirini; Başqa bir hissəyə köçürülməyə. M.Rahim.*

KÖHLƏN *sif.* Harın bəslənmiş (at haqqında). *Tövlələrdə köhlən atlar çıxırımı? F.Köçərli. Volqadan su içmiş köhlən atların; Üstündə girdəbli çaylara cumduq. S.Vurğun. // İs. mənasında. Köhləni yəhərləmək. Köhləni minmək. – Sən mənim köhlənim, oynaq atımsan. M.Müşfiq. [İlyas:] Tərlən kimi coşqun məzaclı bir köhləni isə yalnız minicilik sənətkarlığının zirvəsində duran tək-tək adamlar minə bilərdi. Ə.Məmmədخانli.*

KÖHLƏNLİK *is.* Harın bəslənmiş atın hal və keyfiyyəti; harınlıq. *Qara oğlan hər söz başında xallı atın köhlənliyini, cinsliyini, yumşaqılıq və mehribanlıqını deyib, özünü öyür və tərifləyirdi. S.Rəhimov.*

KÖHNƏ *sif.* [fars.] 1. Uzun müddət işlənməkdən dağılmış, xarab olmuş, yıpranmış, köhnəlmiş; nimdaş (*yeni ziddi*). *Köhnə ayaq-qabı. Köhnə palto. Köhnə araba. Köhnə stul. – Pişxidmətlər şüru etdilər Yusif Sərracın köhnə paltarını soyundurmağa və xələtişahanəni ona geydirməyə. M.F.Axundzadə. Üstünə köhnə bir cecim atılıb; Çarvadarlar gün altda yatmışdır. A.Səhhət. Ələsgər dayı özü ilə Kürdüstandan kim bilir hansı zamandan qalmış köhnə bir saz gətirmişdi. İ.Əfəndiyev. // Çoxdan qalan (saxlanan). Köhnə çaxır. Köhnə sirkə.*

2. Bundan öncə olan, əvvəlki, sabiq, keçmiş (*təzə ziddi*). *Köhnə direktor. Köhnə rəis. Köhnə sədr. – [Miraxur:] Sən Allah, Mirza Həbib, de görüm xalq bizim köhnə padşahımızın haqqında nə danışır? M.F.Axundzadə. Bir bax gör köhnə briqadiri yerində nə qurdalanır? Q.İlkin.*

3. Çoxdan qalma, keçmiş, çoxdan işlənən, indiyədək davam edən, keçmişə aid olan,

vaxtı keçmiş. *Köhnə üsul. Köhnə qayda. – Aşkar şeydir ki, təzə olan yerdə köhnə qanunlar gərək pozulsunlar. C.Məmmədquluzadə. Köhnə istibdad düşdü, parladi təzicədid. Ə.Qəmküsar. Gənclərimizin köhnə adət və etiqadların təsirinə düşmələrinə dözmək olmaz. Ə.Sadiq.*

4. Qədim, keçmiş dövrə aid, əski. *Köhnə şəhər divarları. Köhnə bina. Köhnə abidələr. – Köhnə Azərbaycanın uzaq bir bucağında; Qoca Həsən dayının alçaq koması vardı. R.Rza. Cavad kəndin qabağındakı köhnə qala yerlərini nəzərdən keçirdi. Ə.Vəliyev. Səngərdir başdan-başa o köhnə Mədinənin; Hər küçəsi, hər tini. B.Vahabzadə.*

5. Təcrübəli, qocaman, stajlı, dünyagörmüş, bir işdə çox işləyib bişmiş; bişkin. *Köhnə müəllim. Köhnə xanəndə. Köhnə usta. – Düzdür, Bayram kişi özü köhnə ovçu idi. M.Rzaquluzadə. // Yaşlı, qoca, yaşca daha böyük. Köhnə kişi. Köhnə qadın. – Bəzi köhnə yaşlı kişilər və bir para Allah bəndələrindən başqa onu sayan, ona həmişəki ehtiramı edən yox idi. Qantəmir. [Sultan:] Axırda, cavanlarımıza yumruq dəyəndə də .. barbar bəğvərdilər ki, bəs ay nə bilim, köhnə kadrlar bizim qabağımızı kəsirlər, bizə post vermirlər!.. İ.Hüseynov. // İs. mənasında (əsasən cəmdə işlədilir). *Köhnələrin fikri. – O köhnələrdən əcəb kim, utanmayıb da, deyirlər; Gərək bu əsrə görə böylə, böylə adət olaydı! M.Ə.Sabir.**

6. Çoxdankı, lap əvvəlindən, əski. *Köhnə şəhərli. Köhnə tanışı. – Yox yeni bir dinə yəqinim mənim; Köhnə müsəlmanəm, a şirvanlılar! M.Ə.Sabir. Yarım saatdan sonra neçə nəfər köhnə rəfiqlərlə Şaban daxil oldu. Ə.Haqverdiyev. Sən mənə tanışsan, mən sənə tanış; Bu köhnə dostunu tanı, bənövşə! M.Dilbazi.*

7. Mürtəce, vaxtı keçmiş, indiki dövrə uyğun gəlməyən (*yeni ziddi*). *Köhnə fikir. Köhnə əqidə. – “Molla Nəsrəddin” çürümüş, köhnə, yaramaz, üfunət saçan həyat və ictimai əlaqələrin hərtərəfli və öldürücü tənqidçisidir. M.İbrahimov.*

♦ **Köhnə hamam, köhnə tas** – bax **əski hamam, əski tas** (“əski!”də). **Köhnədən vurub təzədən çıxmaq** – həm köhnədən,

həm təzədən, hər şey haqqında danışmaq. *..Mürşüdoğlu nağıla başlayıb köhnədən vurub təzədən çıxdı.* S.Rəhimov.

köhnə-köhnə *sif.* və *zərf* Köhnə, əski, qədim (çoxluq bildirir). *Köhnə-köhnə fikirlərlə mübarizə aparmaq.* – [Şahqulu:] *Rəhmətliyin oğlu, köhnə-köhnə peşəni əldən qoymayıb korlayırsan.* N.Vəzirov.

KÖHNƏÇİ *is.* 1. Bax **köhnəpərəst**.

2. Köhnə paltar və s. alıb-satan adam; köhnəfürüş.

KÖHNƏÇİLİK bax **köhnəpərəstlik**.

KÖHNƏDƏN bax **qədimdən**.

◇ **Köhnədən qalma** – keçmiş zamanlardan qalan, çoxdan qalma; köhnə, əski, qədim. *Əmizadələrimin köhnədən qalma bir qara damı var idi. Orada heç kəs olmurdu. Məhsul saxlamaq üçün anbar idi.* S.S.Axundov.

KÖHNƏFÜRÜŞ *is.* [fars.] bax **köhnəçi** 2-ci mənada.

KÖHNƏ-KÜLTƏ bax **köhnə-kürüş**.

Bundan qabaq həyatə yolçu-zad gələndə pay verərdim. .. köhnədən-kültədən bağışladım. Ə.Əbülhəsən.

KÖHNƏ-KÜRÜŞ *sif.* Çox köhnə, istifadəyə yaramayan; cındır, dağılmış, cırlmış. *Köhnə-kürüş şeyləri təmir etmək.* // İs. mənəsində. *Köhnə-kürüş satmaq.*

KÖHNƏLDİLMƏ “Köhnəldilmək”dən *f.is.*

KÖHNƏLDİLMƏK *məch.* İşlədilər-ışlədilər köhnə hala gətirilmək, xarab edilmək, yıpradılmaq.

KÖHNƏLƏŞMƏ “Köhnələşmək”dən *f.is.*

KÖHNƏLƏŞMƏK bax **köhnəlmək**. *Palto köhnələşib. Xalça köhnələşdi.*

KÖHNƏLİK *is.* 1. Köhnə şeyin hal və keyfiyyəti (*təzəlik* ziddi). *Paltarın köhnəliyi. Evin köhnəliyi.* // Tarixi köhnə olma, keçmişə aid olma. *Məsələnin köhnəliyi.*

2. Dövrə, zəmanəyə uyğun olmayan şeylər; əskilik, gerilik (*yenilik* ziddi). *Bütün o Şərq köhnəliyi aradan qaldırılmış, onun yerində təzə və təmiz bir bağ salınmışdır.* C.Cabbarlı. *Bizim evdə köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi əsla qurtarəsi deyildir!* S.Rəhimov.

KÖHNƏLMƏ “Köhnəlmək”dən *f.is.*

KÖHNƏLMƏK *f.* 1. Çox işlənməkdən xarab olmaq, yıpranmaq, yarırsız hala gəlmək. *Pencək köhnəlib. Ayaqqabı köhnəldi.*

2. Çox qalmaqdan xarab olmaq, təzəliyini, tərəvətini itirmək, yaramaz olmaq. *Yağ (pendir) qalıb köhnəlib.*

3. Vaxtı keçmək, dəbdən düşmək, az işlənmək, az istifadə olunmaq, günün tələblərinə cavab verməmək, bu gün üçün yaramamaq. *Çıxarılan nəticələr köhnəlibdir. İfadələr köhnəlibdir. Bu məsəl də indi bir çoxları kimi köhnəlmişdir.* M.Rzaquluzadə.

KÖHNƏLMİŞ *f.sif.* 1. Çox işlənməkdən xarab olmuş; yıpranmış. *Köhnəlmiş papaq. Köhnəlmiş şal.* [Hacı Manaf] *məhkəməyə gələrkən olduqca köhnəlmiş, yamaqlı bir paltar geyərək gəlmişdi.* S.Hüseyn. [Qədir] *başına köhnəlmiş və hər tərəfini yağ basmış bir meşin şapka qoymuşdu.* Ə.Sadıq. *Minayə köhnəlmiş, bir neçə dili də xarab olmuş qarmonu döşünə basıb .. ortalıqda süzürdü.* Ə.Əbülhəsən.

2. Çox qalmaqdan xarab olmuş, təzəliyini, tərəvətini itirmiş. *Köhnəlmiş yağ (pendir).*

3. Dövrə, zəmanəyə, bugünkü günə uyğun olmayan; dəbdən düşmüş, indi işlənməyən. *Köhnəlmiş nəzəriyyə. Köhnəlmiş söz (ifadə).*

KÖHNƏLTMƏ “Köhnəltmək”dən *f.is.*

KÖHNƏLTMƏK *f.* İşlədə-ışlədə köhnə hala gətirmək, xarab etmək. *Pencəyi köhnəltmək.*

KÖHNƏPƏRƏST *is.* [fars.] Köhnəlik tərəfdarı, köhnə adət və ənənələri sevən, onlara riayət edən, onlardan əl çəkməyən adam; mühafizəkar, cəhalətpərəst. *..Bizim köhnəpərəstliyimiz və müqəddəslərimiz görürlər ki, biz hər bir qüvvəmizi məhz məktəb açmağa sərf eliyirik.* C.Məmmədquluzadə. *Ev və ailə məsələlərində bir qədər köhnəpərəst olan atasını [Züleyxa] bərk narahat edirdi.* M.İbrahimov.

KÖHNƏPƏRƏSTLİK *is.* Köhnəlik tərəfdarı olma, köhnə adət və ənənələri sevmək; mühafizəkarlıq, cəhalətpərəstlik.

KÖHNƏSAYAQ *sif.* və *zərf* Köhnə tərzdə, köhnə qaydada, köhnədə olduğu kimi.

KÖHÜL *is.* Mağara. [Cuma] *..yaş torpaq iyi verən bu qaranlıq köhülün ora-burasını yoxlayaraq, büzüşüb dirsəkləndi.* Ə.Əbülhəsən. □ **Köhül kimi** *məc.* – mağara kimi. *Yüzlərcə at ağzını köhül kimi açıb fınxıra-fınxıra Qarabağ atının üzərinə cummuşdu.* M.S.Ordubadı.

KÖK¹ is. 1. Bitkilərin torpaq altında olan, suyu soran və onları qidalı maddələrlə qidalandıran yarpaqsız hissəsi; rişə. *Ot öz kökü üstündə bitir.* (Ata. sözü). *Biçinçilərdən biri orağını böyük bir qanqalın kökündən endirərəkən quş balaları "cık-cık" edib .. qalın otlar arasına soxuldular.* A.Şaiq. *Kökləri kəsilmiş ağaclar gurultu ilə yığılırdı.* H.Seyidbəyli. // Bitkilərin müəyyən məqsəd üçün qazılıb çıxarılan yeraltı hissəsi. *Biyan kökü. Tikan kökü.* // Kökümeyvəli bitkilərin ərzaq kimi işlədilən yeraltı hissəsi (kartof, soğan və s.).

2. Sarı, sarı-qırmızı, qara rəngli kökümeyvəli bitkilərdən birinin adı; yerkökü. *Bazardan kök almaq. Kök şirəsi.* – *Aslan əlinə bir kök alıb xırtıldada-xırtıldada yeməyə başladı.* S.Vəliyev.

3. Saçın, dişin və s.-nin bədənin içində olan hissəsi. *Diş kökü. Saçın kökü.* // Bədən üzvünün bədənlə birləşən yeri, dib qismi. *Dilin kökü.*

4. *məc.* Nəsil, əsil-nəsəb, mənşə. *Mənim ki başımın tükləri ömrümdə qıvrım olmamışdır, .. nəslimizdə, kökümüzdə də olmamışdır.* S.Rəhimov.

5. *dilç.* Sözünlük və şəkilçiləri çıxdıqdan sonra qalan hissəsi. *Sözün kökü. Bir kökdən ibarət sözlər.*

6. *riyaz.* Müəyyən dərəcəyə qaldırıqda yeni bir kəmiyyət alınan ədəd. *Kvadrat kök.*

7. *məc.* Əsas səbəb, əsas illət. *Məsələnin (işin) kökü.* – *Bu hadisələrin əsas kökü azərbaycanlıları paytaxtdan uzaqlaşdırmaq və Qızıl Arslanı təklmək məqsədləri üzərində qurulmuşdu.* M.S.Ordubadi.

8. **Kökündən** şəklində – 1) əsla, qətiyyənlə. [Niyaz:] *Belə iş bu küləkdə; Mümkün deyil kökündən.* Ə.Əlibəyli; 2) tamamilə, yerli-dibli. *Həyat kökündən dəyişmişdir. – Mümkün olsa lap kökündən qaldırıb bir zənn ilə; Cümlə mətbuatı viran etməli bundan sora.* M.Ə.Sabir.

♦ **Kök aparmaq** – bax **kök salmaq** 2-ci mənada. *Həqiqət halda da dörd gün davam edən məhkəmə, mühitimizdə az-az təsadiif edilən, amma əsası yaşayışımızın dərinliklərinə kök aparən bir işə baxırdı.* T.Ş.Simurq. **Kök atmaq** – 1) bitkilərin torpaq altında olan hissəsində köklər əmələ gəlmək; rişələnmək,

yayılmaq. *Elə bil ki, Dəmirçioğlu yüzillik bir ağac olub yerə kök atmışdı.* “Koroğlu”; 2) *məc.* bir yerdə törəyib artmaq. [Dərviş:] *Canımın bir hissəsi vətənimdə hasil olubsa, o biri ləzzətli, dadlı hissəsi bu dağların aralarında .. kök atıbdır!* A.Divanbəyöglü. **Kök salmaq** – 1) bax **kök atmaq**. *Bu körpəcə meynəni qoru hər bir zavalıdan; Qoy torpaqda kök salıb, bərkitsin öz yerini.* S.Rüstəm; 2) *məc.* yer tutmaq, möhkəmlənmək, möhkəm və həmişəlik yerləşmək. *Əl yarası tez gedər; Kök salar dil yarası.* (Ata. sözü). *Colil ağanın .. qəlbində kök salmış qəbih adətləri ona tərk etdirmək mümkün deyildi.* İ.Musabəyov. [Fətullanın] *şəhərə yaxın kəndlərdən birində evləniib kök saldığını bildirdim.* Mir Cəlal. **Kökü (kökünüz, kökləri) kəsilsin!** – qarğış, nifrın ifadəsi. *Onların, görüm, kökləri kəsilsin!* **Kökü kəsilmək** – 1) tamamilə yox edilmək, məhv edilmək, puç edilmək; yox olmaq. *Dostların əlilə bir tikan təkisi; Belə adamların kəsilər kökü.* S.Rüstəm. [Süleymanın:] *Bataqlıq qurudulub, yerində meşə zolaqları və tarlalar salındıqdan sonra qızdırmanın kökü kəsildi.* M.Rzaquluzadə; 2) tələf olmaq, mövcud olmamaq, nəslə kəsilmək. *Abşeronda çoxdan kökü kəsilmisə canavar, tülkü, çaqqal kimi ziyanverən heyvanlar haradansa peyda olub.* M.Rzaquluzadə. **Kökündən vurmaq** – 1) dibindən kəsmək, görünməz etmək, yox etmək. *Saçını kökündən vurmaq;* 2) *məc.* tutarlı söz demək, kəsərli cavab vermək. **Kökünə çatmaq** – əsasını, mahiyyətini bilmək, dərinləndirən öyrənmək, künlünə varmaq. [Xan:] *Axund, çox zehinli uşaqdır.. Hər nə də görür, soruşub kökünə çatmaq istəyir.* Çəmənəzəminli. **Kökünü (yer üzündən) kəsmək** – tamamilə, bir daha törəməyəcək şəkildə yox etmək, məhv etmək. *Yalnız bu yolu davam etdirməklə zülmün kökünü kəsmək mümkündür.* M.S.Ordubadi. *Kəssin deyər düşmənin kökünü yer üzündən; Qoymaram korluq çəkə benzindən onları mən.* R.Rza. **Kökünü qazımaz** – 1) bax **kökünü kəsmək**. [Hacı Mehdi:] *Allah sizin kökünüzü yerdən qazsın.* Ə.Haqverdiyev; 2) *məc.* əleyhinə iş görmək, zərərinə işləmək. *Özünü dost kimi göstərən çar hökuməti gizlində xalqın kökünü qazıyırdı.* A.Şaiq.

KÖK² *sif.* 1. Ətli, şişman, gonbul, yağun (arıq ziddi). *Kök uşaq. Kök qoyun. Kök adam.* – *Həsərət ilə pişik çəkirdi keşik; Gördü gəlir neçə qəvi, kök pişik.* S.Ə.Şirvani. [Qurbanəli:] *Baş üstə!.. Sən məni bu işdən xilas eləsən mən sənə hələ bir kök toğlu da bağışlaram.* N.Vəzirov. [Arvad:] *..Hinduşkanın bir kökünü tut, kəs.* B.Bayramov.

2. *məc. dan.* Özündən sonra gələn sözün qüvvətini, mənasını, təsirini gücləndirir. *Əvəzində Qəhrəmandan bir kök töhmət al, eləmi? – dəyə Əsəd donquldana-donquldana başını yellədi.* S.Rəhimov. *Sitarə kök bir dəstə hazırlamışdı.* Mir Cəlal. [Nəcmi] *xüsusən axırncı sinifdə ən çox hirsini boğazına yağın şagirdə kök bir sifir verər.* Ə.Əbüllhəsən.

KÖK³ *is.* Musiqi ifadəliyinin vəzn, tembr və s. kimi ünsürlərindən biri. *Müxtəlif yük-səklidə olan səslərin müəyyən sistem əsasında təşkil olunması ilə əldə edilən səslərin qarşılıqlı münasibətinə kök deyilir.* Ə.Bədəlbəyli. // Simli musiqi alətlərində kökləməklə səslərdə yaradılan qarşılıqlı ahəng; həmahənglik. *Musiqi ifadəliyinin bir çox mühüm ünsürləri (kök, vəzn, tembr və sairə) məhz melodiyanın tərkibində birləşərək bir vəhdət təşkil edir.* Ə.Bədəlbəyli. □ **Kök etmək (eləmək)** – 1) bax **kökləmək¹**. *Tarı kök etmək.* – *Bu hində Baxşı kamançanı kök ələyir və başlayır seğah-zabil havasını çalmağa.* C.Məmmədquluzadə; 2) *məc.* sazlamaq, hazırlamaq. [Rəşid:] *Hə, Qurbanqulu belə evləndi, – deyib, qəlyanını kök etməyə başladı.* T.Ş.Simurq. **Kökdən düşmək** – simləri boşalmaq, kök (tarım) olmamaq, həmahəngliyini itirmək (tar, kamança və s.-də). *İllərin tozu basmış, düşmüşdü kökdən simi; Bir də onu çalmağa heç gəlmirdi gümanı.* Ə.Cəmil.

KÖK⁴ *is.* 1. İri tikiş.

2. Sonradan əl və ya maşınla əsaslı tikmək üçün atılan iri tikiş. □ **Kök atmaq (getmək)** – bax **kökləmək²**.

KÖK⁵ Adətən tərkiblərdə işlənib, xarici görünüş, vəziyyət, hal, halət mənasını verir. *Pis kökdə görmək* (pis vəziyyətdə görmək). *Öz kökünə qoymaq* (özü kimi etmək). – [Mahmud:] *Adəmi behiştədən qovdular, onlar da düşdülər mən kökə.* Ə.Haqverdiyev. [Möh-

sün:] *Musa, gətir, bu kökdə şəklimizi çəkdir.* Mir Cəlal.

◇ **...kökə qoymaq** – bax **...kökə salmaq**. *Bilmirəm niyə belə oldu? Bu oxumaq səni nə kökə qoydu?* S.Rəhimov. **...kökə düşmək** – **...vəziyyətinə, ...halına düşmək**. *Belədir qayda, nəhayət, düşəcəkdir bu kökə...* S.Rüstəm. *Mahmudun .. sənədləri, kim bilir, nə kökə düşmüşdür.* Ə.Əbüllhəsən. **...kökə salmaq** – **...vəziyyətinə, ...halına, ...şəklinə** (...vəziyyətinə, ...hala, şəklə) salmaq. *Pis kökə salmaq.* – [Təcirlərdən biri:] *Başına dönüm, Qaçaq Nəbi, bizim var-yoxumuzu əlimizdən alıb, özümüzü də bu kökə saldı.* “Qaçaq Nəbi”. [Ələsgər:] *A boyunu yerə soxum, beyni olan da iki arvad alıb, özünü bu kökə salarmı?* Ə.Haqverdiyev. *Yığışib min dənə şeytan balası hər tükünə; İstəyirsən məni də lap salasan öz kökünə?* Ə.Nəzmi.

KÖKALMA *is.* riyaz. Ədədin kvadrata yüksəldilməsi, ədədin özünə vurulması. *Əvvəltə yüksəlmənin tərsi olan kökalma əməli də riyaziyyata irrasional ədədləri daxil etmişdir.* Z.Xəlilov.

KÖKAYAQLILAR *cəm zool.* Bədənin-dəki çıxıntıların köməyi ilə hərəkət edən və qidanı tutan ən sadə birhüceyrəli heyvanlar sinfi. *İbtidai heyvanlara dair dərsləri keçər-kən mikroskop altında öyrəniləcək heyvanlardan biri də kökayaqlılar sinfindən olan amyöbdür.* C. Cəbrayılbəyli.

KÖKCÜK *is.* Balaca kök, kiçik kök. *Otun kökcüyü.* – *Zəfəran budaqlanmayan sapa-bənzər kökcüyə malikdir ki, bunun da bütün uzunluğu boyu diametri 1 mm-ə qədər olur.* İ.Axundzadə.

KÖKDOĞRAYAN *sif. k.t.* Bitki köklərini doğramaq, xırdalamaq üçün olan. *Kökdoğrayan maşın.* // *is.* Kökü doğramaq, xırdalamaq üçün maşın və s. *Kökdoğrayanı quraşdırmaq.*

KÖKƏ *is. dan.* Adı xəmərdən bişirilən kiçik çörək; qoğal. *Nə yağurdum, nə yapdım; Hazırca kökə tapdım.* (Ata. sözü). *Tapdıq sualını təkrar etdikdə Qaçay cavab verdi: – Balama şirin dəyirman kökəsi gətirmişəm.* Ə.Vəliyev. *Mayıl eyvanda kökə yeyirdi.* Mir Cəlal.

KÖKƏCİK *is.* Kiçik kökə, balaca qoğal: qoğalcıq.

KÖKƏLDİCİ *sif.* Kökəldən, kökəlməyə səbəb olan, kömək edən. *Kökəldici yeməklər (maddələr).*

KÖKƏLDİLMƏ “Kökəldilmək”dən *f.is.* *Mal-qaranın kökəldilməsi.*

KÖKƏLDİLMƏK *məch.* Yaxşı yemək verməklə, qulluq etməklə kök hala gətirilmək.

KÖKƏLMƏ “Kökəlmək”dən *f.is.*

KÖKƏLMƏK *f.* Yaxşı yemək, bəslənmək, qulluq edilmək nəticəsində kök hala gəlmək, ötə-cana gəlmək. *Uşaq kökəlib. Bu qoyunlar yaxşı kökəldi.* – [İzzət Məmməd həsən əmiyə:] *Bəs ha vaxt [eşşək] evdə qalıb kökə-ləcək ki, sən onu minəsən, ziyarətə gedəsən?* C.Məmməd quluzadə. [Kəblə Haşım:] *Mən hər il orucluqda azından on girvənkə kökə-lirəm.* S.Hüseyn. □ **Kefi kökəlmək** – b a x **kef.**

KÖKƏLTMƏ “Kökəltmək”dən *f.is.*

KÖKƏLTMƏK *f.* Yaxşı yemləmək, bəsləmək, qulluq etməklə kök hala gətirmək; kökəlməyə səbəb olmaq. *Toyuqları kökəlt-mək. Uşağı kökəltmək. Yağlı süd uşağı kökə-lər.*

KÖKKƏSƏN b a x **kökdoğrayan.**

KÖKLƏMƏ¹ “Kökəlmək¹”dən *f.is.*

KÖKLƏMƏ² “Kökəlmək²”dən *f.is.*

KÖKLƏMƏK¹ *f.* 1. Simli musiqi alətlərinin səsinə simləri tarımlaşdırmaq, ya boşaltmaq yolu ilə tələb olunan tona salmaq, simlərinin ahəngini bir-birinə uyğunlaşdırmaq. *Aşıq Cünun sazını kökləyib ortaya çıxdı. “Koroğlu”. Bu hində Baxşı kamançanı kök-ləyir və başlayır səgah-zabil havasını çal-mağa.* C.Məmməd quluzadə.

2. *məc.* Sazlamaq, düzəltmək, işə salmaq üçün hazırlamaq. *Hüseynəli əmi çubuğunu dəmir milçə ilə qurdalayıb kökləyirdi.* M.S.Ordubadı. *Qışın gecəsi uzun, odunumuz bol, işim də yox. Götür çörəyini yə, ocağı da köklə.* Ə.Vəliyev.

KÖKLƏMƏK² *f.* Paltar biçildikdən sonra kəsilmiş hissələri iri tikişlə bir-birinə quraşdırıb tikmək. *Paltarı kökləmək.*

KÖKLƏNMƏ¹ “Kökəlmək¹”dən *f.is.*

KÖKLƏNMƏ² “Kökəlmək²”dən *f.is.*

KÖKLƏNMƏ³ “Kökəlmək³”dən *f.is.*

KÖKLƏNMƏK¹ *məch.* 1. Musiqi alətlərin-də: səsləri lazımı tona salınmaq, simləri bir-

birinə uyğunlaşdırılmaq. *Kamançalar kök-lənib.*

2. *məc.* Sazlanmaq, saz hala gətirilmək. *Qalyan kökləndi.*

KÖKLƏNMƏK² *qayıd.* Bir yerdə kök salmaq, möhkəmlənmək.

KÖKLƏNMƏK³ *məch.* İri-iri tikilmək. *Paltarın ətəyi köklənib.*

KÖKLƏNMİŞ *f.sif.* Köklənmək yolu ilə səsləri lazımı tona salınmış. *Rüstəmin işi gətirəndə həmişə köklənmiş tar kimi əl dəyməmiş səslənərdi.* M.İbrahimov.

KÖKLƏŞDİRMƏ¹ “Kökəşdirmək¹”dən *f.is.*

KÖKLƏŞDİRMƏ² “Kökəşdirmək²”dən *f.is.*

KÖKLƏŞDİRMƏK¹ *f.* Kök hala gətirmək; kökəltmək.

KÖKLƏŞDİRMƏK² *f.* Əsaslandırmaq, möhkəmləndirmək.

KÖKLƏŞMƏ¹ “Kökəşmək¹”dən *f.is.*

KÖKLƏŞMƏ² “Kökəşmək²”dən *f.is.*

KÖKLƏŞMƏK¹ *f.* Kökəlmək.

KÖKLƏŞMƏK² *f.* Kök salmaq, kök atmaq, möhkəmlənmək, bərkimək. *İllərcə kökləşmiş olan bu adətə sonralardan tərgitmək olmur.* F.Ağazadə.

KÖKLÜ *sif.* 1. Torpaq altında kökü, rişələri olan. // Kökü üstündə olan, kökü ilə birlikdə. *Kür çayı bəndini yaz yaran kimi; Köklü ağacları aparən kimi; Yardıllar Qazaxın səfini fəvrən.* H.K.Sanlı. *Köklü ağac kimi qopub yerimdən; Uçuram bir dərin boşluğa sarı.* S.Vurğun.

2. *məc.* Yekə, böyük, möhkəm. *Köklü qaya.* [Firəngiz Şahinə:] *Maşınımız köklü daşa ilişib, buna işığın nə köməyi dəyəcəkdir?* B.Bayramov.

3. *məc.* Çoxlu qohum-əqrəbası, böyük nəsləli olan. *Köklü adam. Köklü ailə.*

KÖKLÜ-BUDAQLI *sif.* 1. İri, böyük, inkişaf etmiş, yoğun və qollu-budaqlı. *Köklü-budaqlı qarağac. Köklü-budaqlı çinar. // zərf mənasında. Kökü və budaqları ilə birlikdə; tamamilə. Maşınla ağacları; Tamam köklü-budaqlı çıxarırlar. Orda sən; Cərgə ilə əkərsən.* M.Rahim.

2. *məc.* b a x **köklü** 3-cü mənada. *Köklü-budaqlı ailə. – Meşinov bu rayonda hər kəsi*

gəldi-gedər hesab edər, yalnız özünü köklü-budaqlı bir adam sayardı. S.Rəhimov.

KÖKLÜ-GÖVDƏLİ bax **köklü-budaqlı** 1-ci mənada. *Köklü-gövdəli tut ağacı.* – *„Ya-
yın daşqın günlərində bu çay köklü-gövdəli
pald, söyüd gətirib adamın zəhləsini töküdü.*
S.Rəhimov.

KÖKLÜK¹ *is.* Adamın və ya heyvanın
ətlilik-canlılıq cəhətdən hal və vəziyyəti.
*Köklükdən gəzə bilməmək. Otlaq dövründən
sonra mal-qaranın köklüyü xeyli artır.*

KÖKLÜK² *is.* Musiqi alətlərində simlərin
səslənməsinin bir-birinə uyğunluq vəziyyəti.
Tarın köklüyünü yoxlamaq.

KÖKLÜK³ *is.* Çoxlu kök (yerkökü) əkilmiş
yer. *Köklüyü sulamaq. Köklüyü alaçaq etmək.*

KÖKLÜ-KÖMƏCLİ 1. Bax **köklü-
budaqlı** 1-ci mənada. *Köklü-köməcli ağac.*

2. Bax **köklü-budaqlı** 2-ci mənada.
[Hümmət:] *Rayonda köklü-köməcli bir adam
tapmaq, on iki imama yalvarınca bir Allahın
ətəyindən yapışmaq lazımdır.* B.Bayramov.

KÖKS 1. Bax **döş** 1-ci mənada. *Köks qə-
fəsi.* – *Zahirən heyratəmiz dərəcədə sadə və
sakit olan bu balacaboylu insanın köksündə
bu qədər zəngin və güclü bir ürək yaratmış
təbiətin ecəzinə heyran qalmamaq olmazdı.*
M.İbrahimov. [Vahid:] *Bu sözləri eşidəndə az
qaldı ürəyim köksümü yarıb çıxsın.* B.Bay-
ramov.

2. *məc.* Ürək mənasında. *Çəkilib köksümə
dağlar, düşünlər.* Q.Zakir. *Anaxanım .. kök-
sünü sıxmaqda olan kədərlərini bölüşmək
üçün Atabalanın yolunu gözəlməyə başladı.*
A.Şaiq. *Mən bir dövürdəyəm ki, tunc qanad-
lanı; Qara daşın, mərmərin köksü atlanır.*
M.Müşfiq.

♦ **Köks dolusu** – dərindən, sinəsi tutduqca.
Köks dolusu nəfəs almaq. Köks keçirmək –
bax **köksünü ötürmək**. *Mütərəddid vəziy-
yətlər, baxışlar, köks keçirmələr bir-birini
təqib edirdi.* M.S.Ordubadi. **Köks(ünü) gər-
mək** – özünü qorxmadan qabağa vermək,
döşünü qabağa vermək, sinə görmək, müqə-
vimət göstərmək. *Qanlı süngülərə gərmiş
köksünü; Qanıla yazmışdır hər qalib günü.*
S.Vurğun. *Yollarındakı bütün bəla və müsib-
ətlərə köks gərən haqq aşıqları, nağılların
dediyinə görə, yuxularında gördükləri sev-
gililərinə qovuşmaq üçün yola düşürdülər..*

Ə.Məmmədخانlı. **Köksünü ötürmək** – dər-
indən nəfəs almaq (fikirdən, qüssədən,
qəmdən və s. hisslərin təsirindən). *Camaat
harada idi ki, səş-səmir də çıxa idi, – deyə,
qoca köksünü ötürdü.* Ə.Məmmədخانlı. *Məz-
lum dərindən köksünü ötürdü.* S.Vəliyev.

KÖK-SAQQIZ *is. bot.* Kauçuk verən çoxil-
lik ot-bitki. *Kök-saqqız .. çoxillik ot bitkisi-
dir, acıqovuna oxşayır.* M.Qasımov.

KÖKSÜDOLU *sif.* 1. Ətli, iri döşlü. *Kök-
südolu qadın.*

2. Bax **köksüdolusu**. [Nazxanım] *..köksü-
dolu nəfəs aldı.* İ.Əfəndiyev.

KÖKSÜDOLUSU *zərf* Rahat, dolğun, ge-
niş, dərindən. *Köksüdolusu nəfəs almaq.*

KÖKSÜZ *sif.* Kökü, rişəsi olmayan. *Köksüz
ot. – Köksüz ağacı becərməkməni olar?* N.Nəri-
manov.

KÖKÜMSOV *sif. bot.* Gövdəsinin əsas his-
səsi yerin altında olan (bitki). [Herbari üçün]
*yığılan bitkinin gövdəsi, çiçəyi, kökü, köküm-
sovu və ya soğanaqlı bitkidirsə, soğanağı ol-
madır.* H.Qədirov.

KÖKYUYAN *sif.* Kök yumaq üçün olan
(maşın və s.) // *is.* Kök yumaq üçün maşın
və s. *Kökuyunu təmir etmək.*

KÖLƏ *is.* Quldarlıq və feodalizm cəmiy-
yətində: bütün hüquq və istehsal vasitələ-
rindən məhrum və sahibkarın xüsusi mül-
kiyyəti olan adam; qul. *Hər uçuğun altında
var min kölənin məqbəri; Hər parça daş bir
fəqirin sinəsinin mərməri.* M.S.Ordubadi.
[Xəyyam:] *Xəyyama nə lazımdı ki, zəncir;
Onsuz da köləndir, bu nə təhqir?* H.Cavid.
*Qanun var ki, insanları kölə etmiş dünyada;
Qanun var ki, qulluq yazmış babalardan öv-
lada.* N.Rəfibəyli.

KÖLƏCƏSİNƏ *zərf* Kölə kimi, qul kimi;
yaltaqcasına. *Köləcəsinə yaşamaq.*

KÖLƏLİK *is.* 1. Kölənin, qulun vəziyyəti,
halı; qulluq. *Bəxtiyar arzular elə bir dünya;
Ağalıq, köləlik olmasın orda.* S.Vurğun. *Kö-
ləlik dünyasından qalmasın deyə bir iz; Cəb-
həldə dəyişdik düşmənlərlə döş-döş.*
S.Rüstəm.

2. Əsarət. *Köləliyə, əsarətə; Qara məzar
qazıldı.* N.Rəfibəyli.

KÖLGƏ *is.* 1. Qarşı tərəfdən işıq düşən hər
hansı bir şeyin qara əksi. *Binanın kölgəsi.*

Kölgəsi yerə düşmək. – *..Kəndlilər gəlib çömbəliblər tayanın kölgəsində.* C.Məmməd-quluzadə. *Bizim bağa su axıdır açdığın bərə; Bizim tutdan sizin bağa kölgə düşəcək.* M.Araz. □ **Kölgə salmaq** – bax **kölgələmək**. *Ağac kölgə salmışdı.* – *Az qala başım yetişə göylərə; Şax-budağım kölgə salıb hər yerə.* M.Ə.Sabir. *..Ərik və tut ağacları baş-başa verərək, günün qabağını çətir kimi tutur, yaşıl otların, tər yoncaların üzərinə sərin kölgə salırdı.* İ.Əfəndiyev. // *məc.* İnsanın daxili hiss və həyəcanının üzündə, gözündə ifadəsi, təcəssümü. *Qəm kölgəsi üzünü bürüdü.* – *Yorğunluğun kölgəsi; Sıralanmış alınının; Qırışq izlərində.* R.Rza. *Balaca Nərgizin üzündən bir kölgə keçdi.* Ə.Məmməd-xanlı. // *İşiq şüalarının bilavasitə düşmədiyi yer, saha: kölgə yer, kölgəlik. Kölgədə oturmaq. Kölgə tərəfə keçmək.* – *Divar dibində kölgədə xoruz, toyuqlar uyqular.* A.Səhhət. [Aliş nazirə:] *Gəlin, bəri gedək, bir kölgədə dincəlin.* B.Bayramov.

2. Rəsmdə və ya şəkildə təsvir edilən hər hansı bir şeyin az işıq düşən hissəsi.

3. Qaranlıqda, dumanda aydın görünməyən şey; qaraltı. *Kölgə kimi seçilmək.* – *Uzaqdan bir kölgə [Səlim və Məhribanı] pusur, gizlicə təqib edirdi.* S.Hüseyn. *Yağışdan qorxmadı, boran bilmədi; Onu sarıtmadı hənirti, kölgə.* M.Rahim. *Qayınana ilə gəlin şirin danışdıqları zaman qapıda bir kölgə göründü.* Ə.Vəliyev.

4. Əks, şəkil mənasında. *Suda öz kölgəsini görüb o zaman; Sandı bir özgə itdir ol heyvan.* A.Səhhət.

5. *məc.* **Kölgənizdə, kölgəsində** şəklində *məc.* – köməyinizlə (köməyi ilə), himayənizdə (himayəsində), sayənizdə (sayəsində). [Uşaqlar] *ancaq sizin kölgənizdə oxuyub dərsi tamam ediblər.* Ə.Haqqverdiyev. [Allah-qulu:] *Allah onlara kömək eləsin, onların kölgəsində gəlib çıxdım.* Çəmənəzəminli.

♦ **Kölgədə qalmaq** – gözə görünməmək, üzə çıxmamaq, tanınmamaq, özünə diqqəti cəlb etməmək. [Sərətan:] *Bir odur təhlükə mənə ölkədə; Ötündə şöhrətim qalır kölgədə.* M.Rahim. **...kölgədə qoymaq (buraxmaq)** – 1) ...ikinci yerdə buraxmaq, ...daha irəliyə keçmək, birinci olmaq, diqqət mərkəzində

olmaq; 2) fikir verməmək, diqqətsiz buraxmaq, laqeyd baxmaq. **Kölgə kimi** – yanından əl çəkmədən, daim izləyərək, ayrılmadan. *Kölgə kimi izləmək. Kölgə kimi əl çəkməmək.* – [Xavər Arifə:] *Kölgən kimi hər pəsinə qoşdum; Eşqinlə qanadlanıb da uçdum.* H.Cavid. *Səltənət evdən çıxdanda Cəlil onu kölgə kimi təqib edir, bir an belə gözdən qoymurdu.* Ə.Vəliyev. *Cuma .. kölgə kimi ondan üzülməyən qadına .. qapını bağlamaq işarəsini verdi.* Ə.Əbülhəsən. **Kölgə salmaq məc.** – bürümək, əhatə etmək. *Əcəl başıma kölgə salmamış; Sizdən “can” eşidim, sizə “can” deyim.* B.Vahabzadə. *Lakin son həftələr Ulduzun gözlərinə böyük bir nigarançılıq kölgə salmışdı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Kölgəsindən qorxmaq (ürkmək)** – çox qorxaq, ürəksiz adam haqqında. *Kölgəsindən ürkan Məşədi Qulam Ceyranoğlunu titrətmə götürdü.* S.Rəhimov. **Kölgəsini qılınclamaq** – hədələyərək dalınca danışmaq, düşmənçilik etmək. [Balaxanını Dadaşa:] *Sən yüz də o Şiraslann kölgəsini qılınclayasan, .. heç bir şey apara bilməyəcəksən.* S.Rəhimov.

KÖLGƏLƏMƏ “Kölgələmək”dən *f.is.*

KÖLGƏLƏMƏK *f.* 1. Kölgə salmaq, kölgədə gizlətmək, kölgə etmək. *Çilingləri basdırdıqdan sonra kölgələmək lazımdır.* // Görünməz etmək, qabağını tutmaq, kölgələndirmək. *İşığı kölgələmək.*

2. *məc.* Qaranlıq etmək: dumanlatmaq. *Xatirələr xəyalını kölgələdi.*

KÖLGƏLƏNDİRMƏ “Kölgələndirmək”dən *f.is.*

KÖLGƏLƏNDİRMƏK *f.* 1. Kölgə salmaq, kölgə etmək: qaranlıqlaşdırmaq. *Birdən pəncərəni başqa bir adam kölgələndirdi.* M.Hüseyn.

2. Bax **kölgələmək** 2-ci mənada.

KÖLGƏLƏNMƏ “Kölgələnmək”dən *f.is.*

KÖLGƏLƏNMƏK *f.* 1. Kölgə düşmək, kölgəli olmaq, kölgə salmaq, bir qədər qaranlıqlaşmaq. *Ağaclar kölgələndi.* – *..Dik yuxarı durmandıqca meşə kölgələnb sərinləndirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Kölgə düşən yerdə oturmaq, kölgədə gizlənmək. *Gündüzlər istinin dərdindən haman dəliyə girib kölgələndirdi.* C.Məmməd-quluzadə. *Göy sərvlər qucağında bir çiçək*

kimi; Kölgələndi uzaqlarda ağaran liman. Ə.Cəmil. [Bakıda] *heç kəs istidən kölgələn-mək və başını gizlədib işdən qalmaq istəməz.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Üzündə qəm, kədər, qüssə ələməti zahir olmaq; qəmlənmək, qüssələnmək, kədərəlmək (adətən, “gözləri”, “üz-gözü”, “cöhrəsi” sözləri ilə). *Üzü-gözü kölgələn-mək.* – *Sevilin gözləri güldüyü yerdə; Birdən buludlanıb kölgələndimi?* M.Müşfiq. *Məzlumun cöhrəsi kölgələndi, bir an nə də-yəçliyini bilmədi.* S.Vəliyev.

4. *məc.* Qaçıb gizlənmək, birinin himayəsinə, qanadı altına sığınmaq, birinə pənah aparmaq.

KÖLGƏLƏYİCİ *sif. və is.* Kölgə salmaq üçün istifadə olunan; kölgələndirən.

KÖLGƏLİ *sif.* 1. Kölgə salan, kölgəsi olan. *Kölgəli qarağac. Kölgəli ağac.* – *Eldar ətrafa yaxşı bələd olduğundan, yaxında iri, sər in kölgəli bir söyüd ağacını göstərərək: – Gedək, bir az dincələk, – dedi.* M.Rzaquluzadə. *Odlu mizrabına qurban olum, yar! Çal, səni dinləyir kölgəli dağlar.* N.Rəfibəyli.

2. Kölgə düşmüş, kölgə altında olan; kölgə. *Kölgəli yer. Kölgəli eyvan.* – *Kölgəli gen küçə ilə bir qədər gedəndən sonra hambal girdi birinci mehmanxananın dalanına.* C.Məmmədquluzadə. *Doldu şirin səsrlər; Kölgəli bağ, boz güney.* Ə.Cavad.

3. *məc.* Şübhəli, qaranlıq. *Yarməmməd kölgəli keçmişdən uzaqlaşma bilməyən adamlardan idi.* M.İbrahimov.

4. *məc.* Qəm, kədər ifadə edən; məyus, kədərli, qəmli, qəmgin. *Kölgəli üz.*

KÖLGƏLİK *is.* 1. Kölgə düşmüş yer, kölgə olan yer; kölgə, kölgəli yer. *Kölgəlikdə oturmaq. Kölgəlikdə yatmaq.* – *Gorus dağının qaşında Nəbini isti vurur, bir kölgəlik tapıb uzanır. “Qaçaq Nəbi”. Məxməri ormanlarda çiçək dərdiyin yerdə; Baxarsan, çiçəklər var, açar kölgəliklərdə.* Ə.Cavad. *İnsan ayağı dəyməyən bu yerlərdə gündüzlər özünü kölgəliyə verən at, eşşək ağnamış, küncələrdə toyuq-cüca eşşənlə bəy torpağı atım-atım eləmişdi.* İ.Hüseynov.

2. Kölgə üçün düzəldilən hər şey. *Kölgəlik düzəltmək.* // *sif. mənasında.* Kölgə üçün olan, kölgə salmaq üçün əkilən. *Qoca kişi*

kölgəlik ağacın dibindəki çarpayını göstərdi. S.Rəhimov. // Talvar, alaçıq, dəyə və s. *Kölgəlik düzəltmək.*

3. Bax **günlük** 3-cü mənada. *Ramazana şapkasının kölgəliyini qaldırdı, ətrafa baxa-baxa müdirin otağını tapdı.* Mir Cəlal.

KÖLGƏSEVƏN *sif.* Kölgəlik yerlərdə yaxşı bitən, günəş sevməyən. *Kölgəsevən bitkilər.*

KÖLGƏSİZ *sif.* Kölgə salmayan, kölgəsi olmayan. *Kölgəsiz ağac.*

KÖLGƏSİZLİK *is.* Kölgə salmama, kölgəsi olmama, kölgəsiz yerin, ağacın və s.-nin xüsusiyyəti.

KÖMBƏ 1. *sif.* İri, girdə, qalın çörək; qalac. *Qoca qarağacın köhnə qabığı quru kömbə çörəyə oxşayırdı.* Mir Cəlal. [Aslan:] *Dü-şərgədə hər beş adama gündə bir kömbə köhnə .. çörək verirdilər.* S.Vəliyev.

2. *is.* Küt getmiş xəmirəndən küll üzərində bişmiş çörək. *Gördüyün küllü kömbədir, bəzəyə çıxıb, qoğal olub.* (Ata. sözü).

3. *sif.* Yöndəmsiz, kök, gənbül. *Kömbə arvad.* – *Ocaqverdi kömbə əlini uzatdı. Çəmən-zəminli.*

KÖMBƏÇİ *is. köhn.* Kömbə bişirib satan adam (bax **kömbə** 1-ci mənada); çörəkçi. *Dəyirmançının şahidi kömbəçi olar.* (Ata. sözü).

KÖMBƏDODAĞ *sif.* Dodağı kömbə kimi, yöndəmsiz, qalın. *Kömbədodaq adam.*

KÖMƏC¹ *is. dan.* Boy atmayıb torpağın üzünə yayılan bitki.

KÖMƏC² *is.* Arı pətəyi. □ **Köməc bal** – təmizlənməmiş bal.

KÖMƏCLƏNMƏ “Köməclənmək” dən *f.is.*

KÖMƏCLƏNMƏK *f.* Köməc bitkisi kimi yerin üzünə yayılmaq. *Taxıl köməclənmişdir.*

KÖMƏK *is.* 1. Birinin qarşılaşdığı çətinlikləri, sıxıntıları yüngülləşdirmək üçün görülən iş, hərəket; yardım. *Lay-lay əməyim bala; Duzum, çörəyim bala; Gözləyirəm böyü sən; Görüm köməyim bala.* (Bayatı). *Bir səs dedi: – Ey qafil; Hər meyvə olur hasil; Zəhmətlə, köməklərlə.* A.Şaiq. [Yaralı] *canını dişinə tutub durmaq, şəfqət bacısının köməyi ilə arxaya getmək istədi.* Ə.Vəliyev. □ **Kömək diləmək (istəmək)** – başqasından yardım istəmək, başqasının yardımına ehtiyacı olmaq.

Atasından kömək diləmək. – [Rüstəm:] *Atam ölmüş, daha bir kəsdən kömək diləməyə gümanım gəlmir.* C.Cabbarlı. [Gülyazın] *gözü qabağında kömək diləyən məsum bir körpənin siması gəlib durdu.* Q.İkin. [Aynanın] *sanki kömək istəyən əlləri bir an havada asılı qalıb tappılı ilə yanına düşdü.* İ.Hüseynov. **Kömək etmək (eləmək)** – yardım etmək, yardım göstərmək. *Yoldaşına kömək etmək. Geridə qalanlara kömək etmək.* – [Şah:] *Mən bir keçə qaçıram, bunlar da mənə kömək etsinlər.* Ü.Hacıbəyov. **Kömək görmək** – başqasının köməyi dəymək, yardımı olmaq. [Bəhram:] *Səndən ki, görmədim kömək; Özüm həll eləyəm gərək!* A.Şaiq. **Köməyi dəymək (çatmaq)** – bax **kömək etmək (eləmək).** *Birinə köməyi dəymək. Qonşuya köməyi çatmaq.* – [Məmmədəğa:] *Oğlunuz burada oxuyub yazı-poza biləcəkdir və onun [Qurbanəliyə] köməyi dəyər.* N.Nərimanov. *Uşaqlar kiçik olduqlarından bir o qədər köməkləri çatırdı.* S.S.Axundov. **Köməyi olmaq** – 1) bax **köməyinə çatmaq (qoşmaq, yetismək).** [Qərib:] *Əgər mövlam mənə kömək olarsa; Ağlama, sevgilim, yenə gələrəm.* “Aşiq Qərib”; 2) bir şey edə bilmək, təsiri olmaq. [Əcəb xala:] *Gəlsə də nə kimi bir köməyi ola biləcəydi.* S.Hüseyn. **Köməyinə çatmaq (qoşmaq, yetismək)** – darda qalan, çətinliyə düşən adama kömək etmək, yardım göstərmək, əlindən tutmaq. *Yoldaşının köməyinə çatmaq.* – *Daldakı kazaklar yüyürüşüb, zabitin köməyinə çatdılar.* M.Hüseyn. *Ümidim bircə ona idi ki, Qoçaq mənim gəlmədiyimi görüb özü mənim köməyimə yetişər.* M.Rzaquluzadə.

2. O biri hissələri gücləndirmək üçün ayrılan hissələr, əlavə qoşun hissələri. [Qəhrəman:] *Bundan əlavə, komandan bir-iki sata qədər bizə kömək göndərəcəyinə də söz verdi.* H.Nəzərli.

3. *məc.* Arxa, himayəçi, havadar, yardım edən adam. *Oğul atanın köməyidir.* – *Lap becadı bu sözləri deməyim; Dağılbıdı arxam, ölib köməyim.* Aşiq Ələsgər. **Kömək olmaq (rıxmaq)** – birinə arxa, havadar olmaq, birini himayə etmək. *Yoldaşına kömək çıxmaq.* – [Eyvaz Baxşıya:] *Başıma bir iş gəlsə, sən [Sonaya] kömək ol.* C.Cabbarlı. *O, yolda-*

şına kömək çıxaraq, bir atalar sözünü kına-yə ilə ortalığa atdı və masqara ilə hurıldadı. Ə.Sadıq.

KÖMƏKÇİ *is.* 1. Bir işdə kömək edən şəxs; yardımcı. *Uşaq anasının köməkçisidir.* – *..Mən Tehranda özümə köməkçi tapa bilərəm.* M.S.Ordubadı.

2. Müavin. *Usta köməkçisi. Rejissor köməkçisi. Operator köməkçisi.* – *İrəvanda da deyirlər vitse-konsulun köməkçisi biletin birinə İran rəiyyətidən düşəndə on manat alır.* C.Məmmədquluzadə. *Qəbul otağında köməkçi ilə [Mollayevdən] başqa heç kim yox idi.* M.Hüseyn.

3. *məc.* Yardımcı, əlavə. *Köməkçi sual. Köməkçi sex.*

◊ Köməkçi nitq hissələri qram. – əsas nitq hissələrinin xüsusiyyətlərinə malik olmayan sözlər (ədatlar, qoşmalar, bağlayıcılar, modal sözlər). **Köməkçi feil qram.** – leksik mənası olmayan, başqa sözlərlə birləşib mürəkkəb feil düzəldən feil (məs.: *etmək, eləmək, olmaq* və s.).

KÖMƏKDAR *sif. və is. köhn.* Köməkçi. *Köməkdar adam.*

KÖMƏKDARLIQ *is. köhn.* Kömək göstərmə, kömək etmə. *İlyas Güllüqəlinə söz verdi ki, .. köməkdarlıq edib Qəhrəmanı Dağüstü şəhərinə oxumağa göndərəcəkdir.* S.Rəhimov.

KÖMƏKKEŞ *is. və sif. köhn.* Kömək edən, yardım göstərən.

KÖMƏKKEŞLİK *is. köhn.* Kömək etmə, yardım etmə, kömək göstərmə. [Nəcəfali:] *Köməkkeşlik deyil ha! Ağbirçək arvad uşaqdır bəyəm, qolundan yapışasan?* B.Bayramov.

KÖMƏKLƏŞMƏ “Köməkləşmək”dən *f.is.*

KÖMƏKLƏŞMƏK *qarf.* Əl-ələ verib bir işi görmək, bir işdə bir-birinə kömək etmək. *Cavan ər-arvad .. əl-ələ verib köməkləşirdilər, işlərini qabağa aparırdılar.* E.Sultanov. *Gəlinlər köməkləşib, dolu səhəngləri bir-birinin belinə aşırırdılar.* M.Hüseyn.

KÖMƏKLİ *zərf* Birlikdə, köməkləşərək, bir-birinə kömək edərək, bir yerdə. *Qərənfıl xala Camal ilə köməklə yükləri düşürməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

KÖMƏKLİK bax **kömək** 1 və 2-ci mənələrdə. *Etiquad et buna, yəqinə inan; İstəməzdim köməklilik insandan.* A.Səhhət. *Müqabil*

köməklik hər zaman mümkündür.. M.S.Orudubadi. □ **Köməklik etmək (eləmək)** – bax **kömək etmək** (“**kömək**”də). *Geridə qalana köməklik etmək.* – [Yusif:] *Yaxşı ki, Qulu mənə köməklik etdi.* N.Nərimanov. **Köməkliyi dəymək** – bax **köməyi dəymək** (“**kömək**”də).

KÖMƏKSİZ 1. *sif.* Heç bir köməyi olmayan, heç kəsdən kömək görməyən; aciz. *C.Məmmədquluzadə Novruzəlilərin ürək dağlayan yazığı, ağır və köməksiz həyatlarını çox təbi və inandırıcı təsvir edir.* M.İbrahimov. // *Tək, kimsəsiz, adamsız, himayəsiz. Köməksiz yetim. Köməksiz qadın.* – [Qara:] *Sağ ol, Bəhram, Allah səni mənə çox görməyib, mənə köməksiz qoymasın.* C.Cabbarlı. *İndi Qumru kənddə yalnız və köməksiz idi.* Mir Cəlal.

2. *zərf* Heç bir kömək olmadan, heç kəsin köməyi olmadan. *İşi köməksiz görmək.*

KÖMƏKSİZLİK *is.* Köməksiz adamın halı və vəziyyəti. *Gəncliyini də, qocalığını da həqiqi bir qürurla yaşayıb köməksizliyin nə olduğunu bilməmişdi.* M.Hüseyn.

KÖMLƏK *köhn.* bax **köynək.** *Ərəqçini, kömləyi, corabı bəy özü geyir.* R.Əfəndiyev. [Rizvan] *yandan düymələndən nazik qara kömləyini geydi.* S.Rəhimov.

KÖMÜR *is.* 1. Odunu yandırır basdırmaqla alınan tünd-qara rəngli bərk yanacaq. *Kürəyə kömür qoymaq. Manqala kömür tökmək. Kömürü qızartmaq.* – [Rüstəm kişi] *..samovara su tökməyə, kömür salmağa ərin-di.* M.İbrahimov. *Arvad samovarı çölə çıxartdı. Külünü boşaldıb saxaladı. Su töküb kömür saldı.* Ə.Vəliyev. □ **Kömür basmaq** – kömür almaq üçün odunu yandırır torpaqda basdırmaq. **Kömür dəymək** – dem tutmaq, kömürün dəmi (qazı) ilə zəhərlənmək. **Kömür kimi (qədər)** – tünd-qara, zil qara, qarqara. *Kömür kimi uşaq.* – *Açıqlıqdan keçdi, kömür qədər qara .. görünən qamışlığa girdi.* H.Nəzərli. *Onun rəngi kömür kimi qaradı.* M.Hüseyn. **Kömür kimi qaralmaq** – 1) bərk qaralmaq, qarqara olmaq. *Qız yayda kömür kimi qaraldı;* 2) *məc.* hirsindən üzünün rəngi dəyişib tündləşmək. *Rüstəm kişi .. kömür kimi qaraltıb susurdu..* M.İbrahimov.

2. Yer altından çıxarılan bitki mənşəli bərk yanacaq, maddə. *Daş kömür. Kömür yataqları. Kömür mədəni. İki vaqon kömür.* – *Donbas bizə kömür verir..* M.Müşfiq. *Fəhlələr qatı kömür tozu içində işləyirdilər.* M.Rzaquluzadə.

KÖMÜRBASAN *is.* Kömür basmaqla, yandırmaqla məşğul olan adam (bax **kömür** 1-ci mənada).

KÖMÜRÇİXARAN *sif.* Daş kömür saxtasında kömür çıxarmaqla məşğul olan (fəhlə və s.). // *is.* Daş kömür çıxarmaqla məşğul olan fəhlə; qazmaçı, saxtaçı. *Kömürçixaranların yarışı.*

KÖMÜRÇÜ *is.* 1. Kömür hazırlayıb satan adam. *Kömürçünün üzünə qaralıqdan nə ari?* (Ata. sözü). [Xortdan:] *Hər baqqalı, dəmirçini, kömürçünü, arabacıyı .. dindirirsən, deyir: – Mənim fəmiliam Kəkilbəyovdur. Ə.Haqqverdiyev. [Ağsaqqal kişi:] O da kömürçüdür, a kirvə! Bir yük kömür satmağa getmişdi.* Mir Cəlal.

2. Kömür satılan yer, dükan. *Kömürçü dükanı.*

3. Daş kömür sənayesi işçisi; saxtaçı. *Kömürçülər mükafat aldılar.*

KÖMÜRÇÜLÜK *is.* Kömürçünün işi, peşəsi (bax **kömür** 1-ci mənada). *Kömürçülük eləmək.* – *Cəfərin atası kömürçülükdə qazandığı pulun tən yarısını hər ay müntəzəm halda oğluna göndərmiş, onu oxutmuşdu.* Ə.Vəliyev.

KÖMÜRDOĞRAYAN *is. xüs.* Daş kömürü doğrayıb xırdalayan maşın. *Kömürdoğrayanı təmir etmək.* // *Sif.* mənasında. *Kömürdoğrayan maşın.*

KÖMÜRXANA *is.* 1. Kömür basdırılan yer (bax **kömür** 1-ci mənada).

2. Bax **kömürlük.**

KÖMÜRXIRDALAYAN bax **kömürdoğrayan.**

KÖMÜRQABI *is.* Kömür yığmaq, saxlamaq üçün qab.

KÖMÜRQAZIYAN bax **kömürçixaran.**

KÖMÜRLƏNMƏ “Kömürlənmək” dən *f.is.*

KÖMÜRLƏNMƏK bax **kömürləşmək.**

KÖMÜRLƏŞDİRİLMƏ “Kömürləşdirilmək” dən. *f.is.*

KÖMÜRLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Kömür halına saldırmaq, yandırılıb kömür edilmək.

KÖMÜRLƏŞDİRMƏ “Kömürləşdirmək”-dən *f.is.*

KÖMÜRLƏŞDİRMƏK *icb.* Kömür halına salınmaq, yandırılıb kömür etmək.

KÖMÜRLƏŞMƏ “Kömürləşmək”-dən *f.is.*

KÖMÜRLƏŞMƏK *f.* 1. Kömürə dönmək, kömür halına düşmək.

2. Yandıqdan sonra kömürə çevrilmək. *Köz kömürləşdi.*

KÖMÜRLÜ *sif.* Üzərinə kömür tozu qonmuş, kömürü olan. *Kömürlü əllər. Kömürlü paltar.*

KÖMÜRLÜK *is.* Evlərdə kömür tökülən (saxlanan) yer, kömür anbarı. *Az qalırdı adamlar [Qədiri] taxtapuşun altına, kömürlüyə yıxınsılar.* Mir Cəlal.

KÖMÜRSORAN *sif. tex.* Hidravlik üsulla kömür çıxarılmasında işlədilən (maşın və s.). *Kömürsoran maşın.* // *is.* Hidravlik üsulla kömür çıxarılmasında işlədilən maşın və s. *Yeni markalı kömürsoran.*

KÖMÜRTƏMİZLƏYƏN *sif.* Kömürü təmizləmək üçün işlədilən. *Kömürtəmizləyən maşını işə salmaq.* // *is.* Kömürü təmizləmək üçün maşın və s. *Kömürtəmizləyəni quraşdırmaq.*

KÖMÜRİYANDIRAN *bax kömürbasan.*

KÖMÜRÜYÜKLƏYƏN *sif. xüs.* Kömürü vaqona, avtomasına və s. yükləyən (maşın və s.). *Kömürüyükleyən transportyor.* // *is.* Kömürü vaqona, avtomasına və s.-yə yükləyən maşın və s. *Kömürüyükleyəni qaydaya salmaq.*

KÖNDƏLƏN *sif.* Eninə. *Köndələn xətt. Köndələn tikiş.* – *Qarşımda başdan-başa; Əyri, köndələn cızıq; Varaq-varağ kağızlar.* R.Rza. *Pərinin üzündə, gözünün altında, boynunda bir köndələn qırış belə nəzərə çarpırdı.* Ə.Vəliyev. // *zərf* Yanakı, çəpinə, yan. *Atı köndələn sürmək. Köndələn tikmək. Parçanı köndələn kəsmək.* – *Kor, atı minib köndələn çapar.* (Ata. sözü). [Əhməd] *yavaş-yavaş eşşəyin başını döndərüb yolda köndələn oturdu.* B.Talıblı. *Arabaçı isə onlara baxmadan, üzünü köndələn tutub, eyni şikayətli səsə davam etdi.* M.Hüseyn. // Eyni mənada: **köndələnində** şəklində. *Köndələnində oturmaq.* – [Veys] *..divara yanaşı üç cızıq, köndələnində yanaşı iki cızıq çəkdi.* Ə.Əbülhəsən.

KÖNLÜAÇIQ *sif.* Şən, gülərlü, şad, xürrəm. *Könlüaçıq adam.*

KÖNLÜAÇIQLIQ *is.* Şənlik, şadlıq, gülərlülük.

KÖNLÜQARA *bax qəlbqara.* *Çox gözərləri yolda qoydun itizər; Şirinəzəban, könlüqara, danışma! Aşıq Hüseyn.*

KÖNLÜQARALIQ *bax qəlbqaralığ.*

KÖNLÜQIRIQ, KÖNLÜSINIQ *sif. və zərf* Könlü bir şeydən sınımış, incimmiş; incik, küskün, ürəyi sınımış. *Könlüqırıq (könlüsinə) qız. Könlüsinə getmək.* – *Gəldi qabağə qolu bağlı pişik; Könlüsinə, sinəsi dağlı pişik.* S.Ə.Şirvani. *Molla Əkbər də lal-mat və könlüsinə evinə qayıtdı.* B.Talıblı.

KÖNTÖY *sif.* 1. Kobud, münasibətsiz, ədəbsiz, nəzakətsiz. *Köntöy söz. Köntöy hərəkət.* – *Siz bunun sözündən inciməyin. Bu həm avam, həm də köntöy adamdır.* Ə.Abasov. // *Zərf* mənasında. *Köntöy danışmaq.* – *Tahir həmin dostuna çox acıqlı və köntöy cavab vermişdi.* M.Hüseyn. *Bu vəziyyət belə Rüstəm kişini ayıltmadı, fikrindən döndərmədi, əksinə, onu daha da acıqlandırdı, köntöy tərpanməyə məcbur etdi.* M.İbrahimov.

2. Qaba, kobud, yəndəmsiz, biçimsiz. *Köntöy yaba. Köntöy balta.* – *Əvvəlcə Qaçay köntöy bir kürək qayırdı.* Ə.Vəliyev.

köntöy-köntöy *zərf* Kobud-kobud, qabacasına, kobudcasına, tərs-tərs. *Şahmar köntöy-köntöy cavab verdi.* B.Bayramov. *Nəyinə fikir verəcəyəm? – deyər arvad köntöy-köntöy səsləndi.* İ.Hüseynov.

KÖNTÖYLÜK *is.* Kobudluq, qabalıq; ədəbsizlik, nəzakətsizlik. *Köntöylük etmək.*

KÖNÜL *is. şair.* 1. Qəlb, ürək (mənəvi mənada). *Könlümün sevgili məhbubu mənim; Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.* A.Səhhət. [Ağarəsul] *..iş yubarmayıb həmin saat könlündəki məhəbbəti qıza söylədi..* E.Sultanov. // *məc.* Obrazlı təşbehlərdə, tərkiyələrdə işlənir. *Könlü əsnası. Könlü mülkü. Dəli könül.* – [Qərib:] *Qıya baxıb, könül evin yıxansan; Tanımırsan solu-sağı, Ağcaqız! “Aşıq Qərib”. Könlü şəhri gündən-günə talandı; İndi oldu bir xərabə çöllər, hey! M.V.Vidadi. Aralıqdan könlü quşun ürkiüdü; Bir-birilə qonuşmadıq, ayrıldıq.* M.P.Vaqif.

2. İstək, arzu, həvəs, meyil. *Teatra getməyə könlüm yoxdur. Öz könlü ilə.* – [Nigar:]

..Qonşu arvadların sözüə görə qızın könlü Yusifdədir. N.Nərimanov.

Ö Könlü açılmaq – qəm-qüssəsi dağılmaq, şadlanmaq; ürəyi açılmaq. *Nə könlüm açılar, nə üzüm gülər; Səkrəqibə məhrəm olandan bəri.* Q.Zakir. [Nazlı:] *..Azacıq gedib gəz də, könlün açılısın.* H.Cavid. *Camaatın könlü yaxşı açılısın; Razıyıq, – dedilər, – səzəndə çalsın!* H.K.Sanlı. **Könlü bulanmaq** – kefi pozulmaq, nəşəsi dağılmaq, qanı qaralmaq. *Könlüm bulanır küçədə cövlanını görcək; Nitqim tutulur hərzəvi-hədayanı görcək.* M.Ə.Sabir. **Könlü çəkmək** – ürəyi çəkmək, iyrenməyib istəmək. **Könlü xoş olmaq** – məmnun olmaq, xoşnud olmaq. **Könlü istəmək** – arzu etmək, xoşlamaq istəmək. *Elə mənim də sizi könlüm istəyir.* M.S.Ordubadı. *Əmiraslan hər bir əmr və göstərişdən azad idi. Hər nə könlü istəsəydi, onu edərdi.* S.S.Axundov. **Könlü qalmaq (incimək)** – xətri sımmaq, incimək. **Könlü olmaq** – 1) istəmək, meyli olmaq, həvəsi olmaq. *Gəz dolan, bağdan ara; Bülbülü bağdan ara; Bağbanın könlü olsa; Nə gəlib bağda nara?* (Bayatı); 2) razı olmaq. **Könlü olmamaq** – istəməmək, ürəyi olmamaq. [Gülçöhrə:] *Ay ata, vallah, ərə getməyə heç könlüm yoxdur. Necə eləyim?* Ü.Hacıbəyov. [Hacı Murad:] *Məhərrəm bəy də könlün yoxdur, bəs İmrandə necə?* S.S.Axundov. **Könlü pozulmaq** – bax **könlü bulanmaq**. **Könlü tutulmaq** – qəmgin olmaq, qüssələnmək, tutulmaq. *Gördü nazik ayəğin ol dilxun; Tutulub könlü oldu çox məhzun.* S.Ə.Şirvani. **Könlü yaralı** – fəlakət üz vermisi, ürəyində dərdi olan, kədərli. **Könlündən çıxartmaq** – unutmaq, unudub yada salmamaq. **Könlündən keçmək** – ürəyindən keçmək, ürəyində arzu etmək, istəmək. *Onun könlündən çox şeylər keçir.* **Könlünə dəymək (toxunmaq)** – xətrinə dəymək, ürəyinə toxunmaq, qəlbinə dəymək, incitmək, küsdürmək. *Ey gözüüm, nə dəyib köyrək könlünə; Ey şirin güftarım, nəşün ağladın?* M.P.Vaqif. *Ey dilim, lal olasan, bilməyirəm kim, nə dedin; Aşına könlünə dəydin ki, olub bigənə.* S.Ə.Şirvani. *Ancaq mən Eldarın könlünə dəyməmək üçün daha tufəngə əl atmadım.* M.Rzaquluzadə. **Könlünə düşmək** – (birdən) arzulamaq, istəmək, ürəyi istəmək. *Axırda elçi quş əti ye-*

məkdən yorulur. Könlünə mal əti düşür. “M.N.lətif.” *Könlümə düşmüş idi bir neçə bütlər həvəsi; Bir zaman beyti-xuda dəhrdə bütxanə idi.* S.Ə.Şirvani. [Kişi:] *Əgər sənin və həkimin könlünə ət düşübsə, mən sizə qoyun verrəm.* M.Dilbazi. **Könlünə görə** – öz arzusu ilə, öz xoşu ilə. **Könlünə yatmaq** – ürəyinə yatmaq, xoşuna gəlmək, qəlbinə yatmaq, bəyənmək. **Könlünü açmaq** – 1) sevindirmək, şadlandırmaq, ürəyini açmaq. *Hər gün açır könlümü zövqi-visalın yengidən; Gərçi güllər açmağa hər ildə bir novruz olur.* Füzuli; 2) birisinə inanaraq ürəyindəkiləri açıb söyləmək, sirlərini açıb demək. **Könlünü almaq** – xoş (şirin) sözlə dilə tutub razı, yaxud təskin etmək, acığını unudturmaq; qəlbini ələ almaq. *Vaqif deyir, yalvar yara, könlün al; Bir busə diləyib, boyununa qol sal..* M.P.Vaqif. [Mələk Şeydaya:] *Mən səni sıxmaq üçün deyil, yalnız könlünü almaq, acılarını unudturmaq üçün gəldim.* H.Cavid. [Səfər bəy:] *..Xərc çəkmişəm ki, birtəhər Molla Abuşun ağızını yumum, məhkəmə rəisinin könlünü alım..* B.Talıblı. **Könlünü ələ almaq (ovlamaq)** – ürəyini ələ gətirmək, razı etmək, məhəbbətini qazanmaq, qəlbini ovlamaq. *Bir ayaq ilə mənim könlümü aldın ələ sən; Görüm, ey saqi-yi-gülçöhrə əlin var olsun!* S.Ə.Şirvani. *Ancaq onu da de görüm, onun könlünü ələ gətirmək mümkündürmü?* E.Sultanov. **Könlünü xoş eləmək** – birinin arzusunu yerinə yetirərək sevindirmək. **Könlünü qırmaq (incitmək)** – bax **könlünə dəymək**. [Turxan bəy Çingiz bəyə:] *Yazıq deyildi! ..Nəçin könlünü qırdın?* H.Cavid. **Könlünü parçalamaq** – bax **könlünü qırmaq**. *İncə bir rıqqət Rübabənin könlünü parçaladı.* Mir Cəlal. **Könlünü sındırmaq** – bax **könlünü qırmaq**. *Əsli qızların könlünü sındırmaq istəmiri.* “Əsli və Kərəm”. [Xala:] *Yaxşı deyil, ay bala, uşaqlıq eləmə, get, könlünü sındırma!* Ə.Məmmədخانلی. **Könlü açıqlığı** – sadlıq, fərəh, sevinc. [Cəmil bəy:] *Doğrusu, könlü açıqlığı olmayınca insandakı nəşə də alt-üst olur.* H.Cavid. **Könlü bağlamaq** – bax **könlü vermək**. **Könlü bulandıran** – ürək-bulandırıcı, xoşa gəlməyən, arzu edilməyən. *Könlü bulandıran qəmgin bir aqşam; Səlim bəy tutmamış*

evində aram. M.Rahim. **Könül bulandırmaq** – kədərləndirmək, qüssələndirmək, qanını qaraltmaq. **Könül qırmaq (yırmaq, sındırmaq)** – ürək sındırmaq, özündən küsdürmək, özündən incitmək, incik salmaq. *Sən də, gö-züm, Allaha baxıb, zülmü az eylə; Peyvəstə könül yıxsan əgər, bir də saz eylə.* M.P.Vaqif. **Könül oxşamaq** – 1) əzizləmək, xoş sözlər söyləmək; 2) xoşa gəlmək, ruhu oxşamaq, ürəyə yatmaq. *İliq, könül oxşayan meh əsir-di.* Ə.Vəliyev. **Könül oxşayar yaşıl kölgəniz.** M.Seyidzadə. **Könül vermək (bağlamaq)** – 1) aşıq olmaq, ürekdən sevmək. *Könül verdin hər bivəfa yadlara; Hayıf oldu, ömür getdi badlara.* M.V.Vidadi. *Dostun vəfasını gördüm; Sevdim, seçdim, könül verdim..* Aşıq Ələsgər. *Səni vəfalı bilib eşqinə könül verdim; Pəriliqalara olmazmış etibar, ey dost!* S.Ə.Şirvani; 2) razılıq vermək, razılaşmaq, razı olmaq. *Mən bu işə könül vermadım. İki könül bir olmaq* – sevimək, bir-birini sevmək. *İki könül bir olsa, tez tapar dalda yeri.* (Ata. sözü). **Könül yoldaşı** – yaxın dost, səmimi dost, həmdəm, sırdaş, qəlb yoldaşı.

KÖNÜLAÇAN *sif.* Ürəkaçan, xoşagələn, xoş; sevindirici, zövq verən, ləzzət verən. *Könülaçan mahni.* – *Qarşıda Xəzər dənizi, Qara və Ağ şəhər zavodları görünürdü. Bu, könülaçan bir mənzərə idi.* S.Hüseyn. [Səriyyə:] *Həyatda hər şey necə gözəl, necə könülaçandır.* İ.Əfəndiyev. *Bəxtəvərlər kəndinin aşıqlarını qarışsalı olduğu kimi, səhərləri könülaçan, gecələri sözlü-söhbətlidir.* Ə.Vəliyev.

KÖNÜLLÜ *sif.* 1. Öz xoşu ilə, öz razılığı ilə, öz istəyi ilə; qeyri-məcburi. *Könüllü vergi. Könüllü əsgər. Könüllü dəstələr.* // *İs. mənasında.* Bir işi öz xoşu, razılığı, istəyi ilə öhdəsinə götürən adam (adətən orduya könüllü gedənlər haqqında). *Könüllülər batalyonu.* – *Konsulxananın avtomasını könüllü yığmaq üçün seçilmiş komisiyanın ixtiyarına buraxılmışdı.* M.S.Ordubadı. // *Zərf mənasında.* [Məmməd:] *Bir çox şəhərləri – Moskvanı və Leninqradı gözdüm, sonra könüllü olaraq Uzaq Şərq ordusuna yazıldım.* C.Cabbarlı. [Aslan:] *Hərbi çağırışı gözləmədən cəbhəyə könüllü gəlmişdi.* S.Vəliyev.

2. ...təbiətli, ...xasiyyətli, ...qəbli, ...ürəkli (adətən qoşulduğu sözü seçiyələndirir). *Rəs-*

sam könüllü. – *Deyən, bir insana uydu zavallı; O şair könüllü, rəssam xəyalı.* S.Vurğun.

3. İctimaiyyətin köməyi ilə təşkil olunub işləyən bəzi cəmiyyət adlarının tərkib hissəsi. *Könüllü cəmiyyətlər. Yangından müdafiə könüllü cəmiyyəti. Orduya, Aviasiyaya, Donanmaya Könüllü Yardım Cəmiyyəti.*

KÖNÜLLÜLÜK *is.* Öz razılığı, öz xahişi, öz könlü ilə olma; qeyri-məcburilik. *Könüllülük prinsipi.*

KÖNÜLSEVƏN *sif.* Ürəyəyatan, sevimli, xoşagələn, istənilən. *Könülsevən göyçək olar.* (Məsəl).

KÖNÜLSÜZ *sif.* və *zərf* İstəmədən, istəməyərək, arzusuz, həvəssiz, ürəksiz, razılığı olmadan, istər-istəməz. *Könülsüz getmək. Könülsüz oxumaq.* – *Qulu bu dəfə ümidsiz və könülsüz gəldi.* A.Şaiq. *Bibi könülsüz də olsa, qardaş oğlunun sözlərini dinlədi.* Ə.Vəliyev. *Güləri çox könülsüz cavab verirdi.* H.Seyidbəyli. **□ Könülsüz tikə** – istənilməyən, arzu edilməyən, ürəyə yatmayan adam, şey haqqında. *..Cəmilə xanımın ərin-dən zəhləsi gedirdi, onu görəsi gözü yox idi, könülsüz tikə kimi qəbul edirdi.* E.Sultanov.

KÖNÜLSÜZCƏ *zərf* Könülsüz, könülsüz halda, könülsüz olaraq; istəməyərək, ürəksizcə. *Könülsüzəcə işləmək. Könülsüzəcə danışmaq.*

KÖNÜLSÜZCƏSİNƏ *bax* **könülsüzcə.** *Könülsüzcəsinə cavab vermək.*

KÖNÜLSÜZ-KÖNÜLSÜZ *zərf* İstəmədən, könlü olmadığı halda, həvəssiz. *Könülsüz-könülsüz cavab vermək.* – *Gülsənəm arvad könülsüz-könülsüz ayağa qalxdı.* M.Hüseyn. [Dildar] *könülsüz-könülsüz gedib oturdu..* Ə.Vəliyev.

KÖNÜLSÜZLÜK *is.* Könlü olmama, ürəyi olmama (istəməmə).

KÖP *is.* 1. Şiş, qabarma. **□ Köpünü almaq** – şişini, qabarmasını yatırtmaq. *Ocaqçulu kişi oxlovu qapıb xəşilə batırdı və onun köpünü aldı.* S.Rəhimov.

2. Qarının qazla dolma nəticəsində qabarması, köpməsi. *Uşağın qarını köpdü.* – [Nümayəndə:] *O yerlərin camaatının rəngi sarı, bədən zəif, qarınları köplə dolu olur.* Ə.Haqqverdiyev.

◊ Köpü alınmaq (yatmaq) – zorla sakitləşdirilmək, təşəxxüsdən düşürülmək. *..Cə-*

bişin köpü alındı. Qəhrəmana da faytonçunun kırımı lazımdır idi. S.Rəhimov. Dildarın hirsini xeyli soyumuş, köpü bir az alınmışdı. Ə.Vəliyev. Köpünü almaq – sakitləşdirmək, hirsini soyutmaq, aram etmək. Bu gün korun köpünü alacaqlar. M.Hüseyn.

KÖPBƏCƏ 1. Bax **koppuş**. *Köpbəcə əl.*

2. Bax **köppəcə**. *Köpbəcə bişirmək.*

KÖPBƏCƏLƏŞMƏ “Köpbəcələşmək” – dən *f.is.*

KÖPBƏCƏLƏŞMƏK *f. dan.* Kəkəlmək, gənbullaşmaq. *Uşaq nə yaxşı köpbəcələşib?*

KÖPDÜRMƏ “Köpdürmək” dən *f.is.*

KÖPDÜRMƏK *f.* Üfürmək, ya içini yellə doldürmək nəticəsində həcmi olduqca böyütmək, şişirtmək.

KÖPDÜRÜLMƏ “Köpdürülmək” dən *f.is.*

KÖPDÜRÜLMƏK “Köpdürmək” dən *məch.*

KÖPƏK *is.* 1. İt. *Vardı Bozlar adında bir köpəyi; Qoyunun pasıbanı, həm köməyi. S.Ə.Şirvani. ..Yaşar yavaşcadan onu adı ilə çağırtdı, köpək səsinə kəsdi. M.Rzaquluzadə.*

2. Söyüş kimi işləyir. *[Yasavulbaş] bir gün səhərə yaxın bu külyalarla yerinin içində xumarlanırkan, birdən qapısı açıldı və qıyıqgözlü, seyrək uzunbigli sadiq köpəyi başını içəri uzadıb dedi.. M.Rzaquluzadə.*

□ **Köpək kimi** – çox yaltaqlanan adam haqqında. *Köpək kimi xidmət göstərmək.*

◇ **Köpək diş(lər)** – ağızın hər iki tərəfində azı dişlərlə ön dişlər arasında olan diş(lər). *Köpək dişini çıxartmaq.*

KÖPƏKBALIGI *is. zool.* Uzun bədənli, güclü quyruğu olan, iri, yırtıcı dəniz balığı. *..Köpəkbalığının uzunluğu adətən 2-4 metr olur, lakin köpəkbalıqları arasında nəhəngləri də vardır. “Sualtı aləm”.*

KÖPƏKCİK *is.* “Köpək” dən *oxş.* *Arxasınca bir köpəkcik zınqıldayıb bağırtdı; Sanki bütün yurd xalqını imdadına çağırtdı. A.Şaiq.*

KÖPƏKLƏMƏ “Köpəkləmək” dən *f.is.*

KÖPƏKLƏMƏK bax **köpəkləsmək**.

KÖPƏKLƏSMƏ “Köpəkləsmək” dən *f.is.*

KÖPƏKLƏSMƏK *f. dan.* 1. Qocalmaq, köpək olmaq (erkək it haqqında).

2. *məc. dan. təhq.* Yaşı ötmək, qocalmaq.

KÖPƏKLİ *sif.* Köpəyi olan, köpək saxlanan. *Köpəkli həyat. – Köpəkli kənddə əli də-yənəksiz gəzmə! (Ata. sözü).*

KÖPƏKLİK *is.* 1. Qoca itin hal və vəziyyəti; qocalıq (erkək it haqqında).

2. *məc. dan. təhq.* Yaşı ötmə, qocalma; qocalıq.

KÖPƏŞ *sif.* Şiş, köpmüş. *Köpəş qarın.*

KÖPƏŞİK *is.* Dəridə əmələ gələn xırda qırmızı qabarıq; sızacaq, sızanaq. *Uşağın qolunda köpəşik əmələ gəlib.*

KÖPƏŞMƏ “Köpəşmək” dən *f.is.*

KÖPƏŞMƏK *f.* 1. Dəridə xırda, qırmızı qabarıq, sızacaq əmələ gəlmək. *Gicikən daladığından alləri köpəşib.*

2. Köpmək, şişmək. *Uşağın qarını köpəşdi.*

KÖPMƏ 1. “Köpmək” dən *f.is.*

2. *is.* Şişmə, qabarma, qalxma; köp. *Köpmə xəstəliyi.*

KÖPMƏK *f.* 1. Köp əmələ gəlmək; şişmək, qabarmaq, qalxmaq. [Qadının] *solğun üzünü köpmüş və göy ləkələrlə örtülmüşdü. M.İbrahimov. Torpaq köpmüş, hər yanda böyük-küçük gölməçələr əmələ gəlmişdi. H.Seyidbəyli.*

2. Gəlmək, acımaq (xəmir haqqında). *Xəmir köpdü.*

3. *dan. zar.* Yatmaq, yatıb qalmaq. *Səhərə qədər köpüb qalıbdır. – [Qıssa:] Dağa gedirsən, evini yığışdır apar, getmirsən, yum ağızını, köp yerində. Mir Cəlal.*

KÖPPƏ bax **köppəcə**.

KÖPPƏCƏ *is. məh.* Yumurta vurulmuş xəmirəndən yağda bişirilən çörək.

KÖPÜK¹ *is.* Yırğalanan, hərəkət edən maye və ya yarımmaye kütlə üzərində əmələ gələn içərisi hava, ya da qazla dolu girdə qabarcıqlar yığını. *Suyun köpüyü. Dəniz köpüyü. – Köpüklərlə üzə-üzə; Dalğalara qarışdım; Martılarla yarışdım. A.Şaiq. Çaylardakı ağ köpük; Yanında bir boz çöpük. Ə.Cavad. // Sür və s. mayələr qaynadıqda üzərlərində əmələ gələn qabarcıqlar. Sürdün köpüyü. // Sabun və bəzi yuyucu maddələrin suda həll olmasından hasil olan ağrəngli qabarcıqlar. Sabun köpüyü. // Ət və s. suda qaynadıqda üzərinə yığılan tullantı hissə; köf. Xörəyin köpüyünü yığmaq. Bozbaş köpük eləyib. – Salmanova mürəbbənin köpüyünü alırdı. Ə.Əbülhəsən.*

◇ **Köpük kimi** – qiymətsiz, əhəmiyyətsiz şey haqqında.

KÖPÜK² *dan.* bax **qəpik**. [Səməndər Nərgizə:] *Amma bazara çıxartsan köpük qiyməti yoxdur.* B.Bayramov.

KÖPÜKCÜK *is.* Kiçik köpük, incə köpük. *Külək əsdiyə dənizin səthi titrəyir, xırda dalğalarla və ağ köpükcüklərlə dolurdu.* S.Rəhman.

KÖPÜKLƏMƏ “Köpükləmək” *dən f.is.*

KÖPÜKLƏMƏK *f.* Köpük əmələ gəlmək, köpük etmək. *Su köpükləşmişdi. Çay köpüklədi. Yağ köpüklədi.*

KÖPÜKLƏNDİRİCİ *is. xüs.* Köpükləndirən, köpük əmələ gətirən. *Köpükləndirici maddə.*

KÖPÜKLƏNDİRİLMƏ “Köpükləndirilmək” *dən f.is.*

KÖPÜKLƏNDİRİLMƏK *məch.* Köpük əmələ gətirilmək.

KÖPÜKLƏNDİRMƏ “Köpükləndirmək” *dən f.is.*

KÖPÜKLƏNDİRMƏK *icb.* Köpük əmələ gətirmək. “*Gümrah*” *barkazı suyu köpükləndirib şıradada-şıradada köhnə körpüyə yan aldı.* M.Süleymanov.

KÖPÜKLƏNMƏ “Köpüklənmək” *dən f.is.*

KÖPÜKLƏNMƏK *qayıd.* 1. Köpük əmələ gəlmək, köpük hasil olmaq, köpüklə örtülmək. *Sabun köpükləndi. Yağ köpükləndi. Pivə köpükləndi.* – *Göy otların arasında bulaqqlar; Şırıtılıb köpüklənərkən çağlar.* A.Səhhət. *Şəlalələr qayalardan üzəşağı gurlayıb axır, köpüklənir.* M.İbrahimov.

2. Çox tərləmək, tərtökmək. *A köhnə yoldaşım! A köhlən atım! Buğlana-buğlana köpüklən, atım!* S.Vurğun.

♦ **Ağzı köpüklənmək** – bax **ağız¹**.

KÖPÜKLƏTMƏ “Köpüklətmək” *dən f.is.*

KÖPÜKLƏTMƏK bax **köpükləndirmək**.

KÖPÜKLÜ *sif.* Köpüyü olan, köpük verən, köpük edən, köpüklənən, köpüklə örtülü. *Köpüklü su. Köpüklü bəpələr.* – *Qara dənizin köpüklü dalğaları cınqullara toxunaraq, qəribə bir musiqi kimi təvənnüm edir.* H.Nəzərli. *Ağ mərmər pilləkənlər köpüklü bir dağ çayı kimi dördüncü mərtəbədən üzəşağı axırdı.* Ə.Məmmədyanlı. *Ağ köpüklü şalalələr; Qayaları ovub dələr.* M.Dilbazi.

KÖPÜKLÜLÜK *is.* Köpüklü şeyin halı, keyfiyyəti. *Köpüklülük dərəcəsi.*

KÖPÜKSÜZ *sif.* Köpüyü olmayan, köpük etməyən, köpük verməyən, ya az verən, az köpük çıxan. *Köpüksüz sabun.*

KÖPÜRMƏ¹ “Köpürmək¹” *dən f.is.*

KÖPÜRMƏ² “Köpürmək²” *dən f.is.*

KÖPÜRMEK¹ *f. 1.* Qabarıb köpüklənmək, qabarıb şişmək, kükrəmək. *Dəniz köpürmüşdü.* – *Yel üfürdü, su köpürdü.* (Ata. sözü). [Nəbi:] *Birlikdə çıxardıq dağa ikimiz; Baxırdıq köpürüb axan sulara.* S.Rüstəm. *Ömür dedikləri coşqun çay kimi; Kükrəyib köpürür, hər zaman gedir.* M.Rahim.

2. *məc.* Bərk hirsənmək, coşmaq, özündən çıxmaq. *Bir anda köpürmüş, bir anda sönmüş; Xırçın əməllərin yadına düşdü.* M.Müşfiq.

KÖPÜRMEK² bax **köpmək**. *Rəlslər yarımda torpağın necə köpürüb qalxdığını xatırlayıram.* Ə.Məmmədyanlı.

KÖPÜRTMƏ “Köpürtmək” *dən f.is.*

KÖPÜRTMƏK bax **köpürmək**.

KÖRƏMƏZ bax **koramaz**. *Soruşdu:* – *Muştuluq nə verim? Dedim:* – *Bütün bu adamlara körəmzə.* İ.Hüseynov.

KÖRFƏZ *is. coğr.* Okeanın, dənizin və ya gölün qurunun içinə soxulmuş hissəsi. *İran körfəzi. Böyük körfəz. Xəzər dənizində bir sıra körfəzlər var.* – *Bir gün Səlim qamışların arasında körfəzdəki quşlara tamaşa edirdi.* M.Rzaquluzadə.

KÖRPƏ *sif. 1.* Südəmə, çağa. *Körpə uşaq. Körpə bala.* – *Körpə uşaqlar ac və çılpaqlığa davam gətirməyib ağlaşdırdılar. Çəmənzəminli.* // *Yenicə doğulmuş, bala. Ağılın ağzında yatan üç körpə quzuya yaxınlaşdı.* M.İbrahimov. // *İs. mənasında.* *Südəmə uşaq. Körpəni sakitləşdirmək. Körpəni yedirtmək.* – *Körpələr böyüdü, gənclər qocaldı; Zaman yaşa doldu, insan ağıla!..* S.Vurğun. [Şofer:] *Əgər körpələr qabaqımı kəsməsəydi, mən də çoxdan dağlarda idim.* S.Vəliyev. *Gəl gedək, dolaşaq dünyanı biz də; Körpənin bu şirin arzusunə bax!* N.Rəfibəyli. □ **Körpələr evi** – körpə (üç yaşına kimi) uşaqlar üçün tərbiyə müəssisəsi. *Uşağı körpələr evinə qoymaq. Körpələr evini təmir etmək.*

2. *məc.* Təzə, təz, yeni, sütil. *Körpə xiyar. Körpə budaq.* – *Çoxdan qurumuş sirkan kol-larının, arxların qırağında cücərən körpə otların və yaş torpağın ürəyindən qopan bu*

ətir Rüstəm kişiyyə ləzzət verirdi. M.İbrahimov. Mənimdir ətirli, göyçək nəğmələr; Mənimdir güllüslər, körpə budaqlar. R.Rza. Qumru üsul-luca körpə zoğların dibini eşməyə başladı. Ə.Məmmədخانlı.

3. Yeniyyətə, lap gənc, uşaq kimi görünən, hələ yetişməmiş. *..Kobud görkəmli Sultan əmi ilə bu zərif körpə gəlini yanaşı görmək lap qəribə olardı. İ.Hüseynov.*

KÖRPƏCƏ *sif.* Çox balaca, çox körpə, kiçik. *Alagöz, sarışın, körpəcə bir qız; Dörd divar içində ağlayır yalqız. S.Vurğun. Körpəcə ürəyindən silindi böyük yara; Gözlərində ömrünün günəşli sübhü güldü. S.Rüstəm.*

KÖRPƏCİK *is.* “Körpə” söz. *oxş. Ah! O körpəciyin nə dərdi vardır? Onu da ağladan bir intizardır. S.Vurğun.*

KÖRPƏCİYƏZ “Körpə” dən *oxş.*

KÖRPƏLİ *sif.* Körpəsi olan, südəmər uşağı olan; əliuşaqlı. *Körpəli qadın.*

KÖRPƏLİK *is.* İnsanın, heyvanın südəmər, süd yeyən dövrü; körpə uşağın, heyvanın hal və keyfiyyəti. // **Körpəlikdən, körpəliyindən** şəklində – lap uşaqlıqdan, kiçik yaşlarından. *Oynamağı körpəlikdən sevmək. Körpəlikdən bir şeyə alışmaq.* – [Əhməd tacirbaşının] *anası onu lap körpəliyindən həmişə xal-xalça üstündə gəzdiribmiş. “Koroğlu”.* // Körpə vaxtında, körpə ikən. *Bülbülün səsi də anasını körpəlikdən itirmiş bir uşağın iniltisi qədər qəmgin və kədərlidir. M.S.Ordubadi.*

KÖRPÜ¹ *is.* 1. Çay, dəmir yolu və s. üzərindən keçmək üçün daşdan, taxtadan, dəmirdən qurulan tikili, keçid. *Dəmir yol körpüsü. Taxta körpü. Çay körpüsü. Körpüdən keçmək. Körpü tikmək.* – *Biz Acı körpüsünü keçib şose yolu idarəsinə çatana qədər iki yerdə vəsiqələrimizi gözdən keçirdilər. M.S.Ordubadi.*

□ **Asma körpü** – b a x **asma**.

2. Dəniz, çay, göl sahilində gəmilərin yan alması, habelə onların hərəkətimə təmin etmək üçün müvafiq tikililəri olan yer. *Körpüdə gəmiyə minmək. Yüki körpüyə boşaltmaq.* – *Bir qədər yol gedəndən sonra yelkənli qayıq bir körpünün qabağında dayandı. M.S.Ordubadi. Cəmil Tahiri gəzinti qayıqları dayanan körpüyə sarı çəkdi. M.Hüseyn.*

3. Tikinti və təmir işlərində ustanın və b.-nin dayanması üçün taxta, şalban və s.-dən

düzəldilən qurğu. *Körpü düzəltmək. Körpünün yerini dəyişmək.*

4. *idm.* Güləşmədə və akrobatikada, da-banları və başı yerə dirəyərək, döşün yuxarıya doğru qalxmış vəziyyəti. *Körpü durmaq.*

5. *tex.* Avtomobil və ya traktor şassisinin (çərçivəsinin) oxlar üstündə olan və təkərlərlə bağlı hissəsi. *Dal körpü. Qabaq körpü.*

6. *xüs.* Bir neçə süni diş birləşdirən lövhəcik.

7. *məc.* Bağlayıcı, əlaqələndirici vasitə mənasında.

♦ **Qıl körpü** – 1) dini əfsanələrə görə, adamların günahkar və ya günahsız olduğunu müəyyənləşdirmək üçün guya qiyamət günü onların üzərindən keçəcəyi qıl kimi nazik körpü. *Qiyamət var, qıl körpü var, qazan var; Rövşən yollarını tar eyləməyən. Aşiq Ələsgər. [Fərrux Qurbana:] Cənnət, cəhənnəm, ərsəti-məşşər, qıl körpü haqqında hər axşam hədis söylə. Ə.Vəliyev; 2) məc. çətin sınaq mənasında. Usta Ağabalanın ürəyi məhbubəsini görmüş aşiq ürəyi kimi döyünürdü. Amma, çifayda oraya getmək mümkün deyildi, arada qıl körpü durmuşdu. Çəmənzəminli.*

KÖRPÜ² *is.* Bel qayışının ucunu keçirmək üçün, onun üstündə olan halqa.

KÖRPÜCÜK *is.* 1. Kiçik körpü, balaca körpü. *Körpücükdən keçmək.* – [Əhmədov:] *Hər dəfə yüz əlli addım o yana, o qədər də bu yana gedincə, buradan bir körpücük tikə bilmərikmi? Mir Cəlal. Arxın üstündəki körpücüyə çatanda uşaqlar dayandılar. Q.İlkin.* 2. *anat.* Döş sümüyü ilə kürəyi birləşdirən sümük. // Ümumiyyətlə, bir neçə hissəni, şeyi bir-birinə bağlayan şey.

KÖRPÜÇÜ *is.* Körpü tikən adam; körpü-salan. // Körpü mütəxəssisi olan mühəndis. *Körpüçü mühəndis.*

KÖRPÜLÜ¹ *sif.* Üzərində körpü olan, körpü salınmış (b a x **körpü**¹ 1 və 2-ci mənalarda). *Körpülü çay. Körpülü dərə.*

KÖRPÜLÜ² *sif.* Körpüsü olan, ucunda halqası olan (b a x **körpü**²).

KÖRPÜSALAN b a x **körpüçü**.

KÖRÜK *is.* 1. Kürədə odu qızartmaq və s. məqsədlər üçün yanları büküklü dəri və taxtadan düzəldilmiş alət. *Dəmirçi körüyü.* – [Molla İbrahimxəlil:] *Molla Həmid, çadır-*

dan tez zərgər kürəsini butası ilə, kiçik körük ilə çıxar, gətir. M.F.Axundzadə. **Körük basmaq** – bax **körükləmək**. *Çəkici yavaş vurun! Köriyü yavaş basın!* R.Rza. **Körük kimi** – qabaraq, şişərək. *Baş aqronom ayağa qalxanda, qara şeyvot şalvarının qalifesi körük kimi şişib boşaldı.* Ə.Vəliyev. *Qocanın sinəsi körük kimi qalxıb endi.* İ.Hüseynov. // *Qarmon kimi çalğı aletlərinin havanı sıxan köriyü oxşar hissəsi.* [Minayə] *tez-tez başını aşağı salıb qarmonuna, bəzi yeri bir neçə dəfə yurtilib yamandığına görə hava buraxan köriyünə diqqət edirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

2. Bax **pərə**. *Bu vaxt Pası burnunun körükləri qalxa-qalxa içəriyə girib qatlanmış kağız Gülsənəmə uzadaraq: – Dur ayağa! – dedi.* S.Rəhimov.

KÖRÜKBASAN bax **körükçü**.

KÖRÜKÇÜ *is.* Körük basan, körükdə işləyən (dəmirçi dükənində).

KÖRÜKÇÜLÜK *is.* Körükçünün işi, peşəsi.

KÖRÜKLƏMƏ “Körükləmək”dən *f.is.*

KÖRÜKLƏMƏK *f.* 1. Körük basmaq, köriyü işlətmək. *Qaya köriyün ipini dartıb körükləməyə başladı.* Q.İlkin.

2. *məc.* Daha da qızısqırmaq, şiddətləndirmək, kəskinləşdirmək.

KÖRÜKLƏNMƏ “Körüklənmək”dən *f.is.*

KÖRÜKLƏNMƏK 1. *məc.* Körüklə hava buraxılmaq, körüklə hava vurulmaq. // *qayıd.* Körüklənmə nəticəsində qızısqmaq, qızarmaq. *Kürə körüklənir.*

2. *f.* Qızısqmaq, özündən çıxmaq. *Sübhəverdizadə körüklənib .. sözünə davam etdi.* S.Rəhimov.

KÖRÜKLÜ *sif.* Köriyü olan, körük qoyulmuş. [Nüşabə:] *Məsturu andıqca, qəlbim odlanır; Elə bil körüklü ocaqdır, yanır.* A.Şaiq.

KÖSÖV *is.* 1. Bir hissəsi yanıb qaralmış, yaxud yanıb sönməkdə olan odun parçası. *Kösövləri bir-birinin üstünə yığmaq. Kösövü alışdırmaq.* – *Keçmiş kösövü zor ilə yerə vuranda qığılcım saçılan kimi [dərvişin] gözləri məşəlləndi.* A.Divanbəyöglü. *Kişinin ovqatı daha da xarablaşar, o yan-bu yan axtarar, əlinə təndir kösövü götürür, itə bir-iki çəkərdi.* H.Sarabski. *Xəmiri basdırandan sonra Gülcəhan mətbəxin yanındakı təndirə doğru gəlib, təndirin odunu kösövlə qarışdırırdı.* T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Yanıb qaralmış, kobudlaşmış şey haqqında. [Mürsəl:] *Ayaqların kündə, əllərin kösöv; Gəlin gedən kimi qaynananı döy!* S.Rüstəm. *Rəngi sapsarı, dodaqları göm-göy; Əlləri qarqara bir kösöv.* N.Rəfibəyli. □ **Kösövə dönmək** – 1) yanmaq, qaralmaq. *Neçə il qabaq qonşularında olan Pakizə qızın özünü yandırması, bir an içində onun qol-qıçlarının bir kösövə dönməsi Nənəqızı dərin bir dəhşətə salırdı.* S.Rəhimov; 2) *məc.* hirsənmək, alışmaq, odlanmaq. [Ədhəm] *fikirinin siyasi təsirini artırmaq üçün bircə an içində qaralıb kösövə döndü.* B.Bayramov.

♦ **Cəhənnəm kösövü** – bax **cəhənnəm**.

Kösövü tüstülü olmaq – adı pis çıxmaq, adı vayanlı olmaq. [Əlyarov:] *Yaxşı, yaxşı, – dedi, – bu sözü burda dedin, başqa yerdə demə, .. onsuz da kösövümüz tüstülüdür.* M.Hüseyn.

KÖSÖVLƏNMƏ “Kösövlənmək”dən *f.is.*

KÖSÖVLƏNMƏK *f.* Yanıb kösövə dönmək, kösöv olmaq, yanıb qaralmaq. *Odunların yarısı kösövlənmişdi.*

KÖSÖVLÜ *sif.* Kösövü olan, əlində kösöv tutmuş. *Evi yanan mənəm, əli kösövlü sən.* (Ata. sözü).

KÖSTƏBƏK *is. zool.* Məməlilər sinfindən torpaq altında yaşayan, xırda-gözlü xəz-dərili heyvan. *Köstəbək dərisi. Köstəbək xəzi.*

KÖŞƏ *is. köhn.* Dəridən, göndən kəsilmiş ensiz bağ. *O, yəhərqaş xurcununda həmişə neştər, biz və burulmuş nazik köşə gəzdilər, yeri gələndə işə salardı.* S.Rəhimov. *İnsan var ki, nə çarıqdır, nə köşə.* R.Rza. □ **Köşə çəkmək (çıxartmaq)** – bax **köşələmək** 1-ci mənada.

KÖŞƏBƏND *sif. köhn.* Köşə ilə bağlanan. *Köşəbənd çarıq.*

KÖŞƏK *is.* Dəvə balası. *Dəvəni itirib köşək axtarır.* (Ata. sözü). *Qoyun, quzu, at, eşşək; Salmış cölə qalmaqlar; Dəvə, maya, nər, köşək; Löklyirlər dalbalad.* A.Səhhət. *Şəfiqənin gözləri köşək gözü kimi iri, qaynar buلاق kimi oynaq və gülərdi.* Ə.Vəliyev.

KÖŞƏLƏMƏ “Köşələmək”dən *f.is.*

KÖŞƏLƏMƏK *f.* 1. Dəri, gön nə s.-dən köşə kəsmək, köşə çıxartmaq. *Bu gön parçasını köşələmək lazımdır.*

2. Köşə ilə tikmək, köşə ilə bağlamaq. *Axşam namazından, şam yeməyindən sonra*

əlində çuvalduz çarlığını köşələyən Salman kişi ayaq səsi eşitdi. Mir Cəlal.

KÖŞƏN b a x **kövşən**. *Yer deyər: məndədir ol neçə min dağ: Çay, çəmən, bulaq, köşən, bağça, bağ.* Aşıq Məmməd. [Bahar] *Gün yerdən qorpana qədər köşəndə gəzdi.* Mir Cəlal.

KÖŞƏNLİK b a x **kövşənlik**.

KÖŞK is. 1. Bağ-bağça içində tikilmiş bəzəkli ev; imarət, qəsr, kaşanə. *Pir Osman küçəsindən gələn dəstə Xərabat məhəlləsinin tinində durub ikimərtəbəli köşkün pəncərəsindən eşidilən musiqi və nəğmələri dinləyir.* M.S.Ordubadi. *Heydərbaba, alçaqların köşk olsun; Bizdən sonra qalanlara eşq olsun!* Şəhriyar.

2. Parklarda, bağlarda istirahət üçün üstü örtülü, yanları açıq yüngül tikili. *Ayaz köşkə yaxınlaşanda, Baxış qabağına çıxdı.* Q.İlkin.

3. B a x **kiosk**. *Qəzet köşkü. Çiçək köşkü.*

KÖTƏK is. Ağac, dəyənək və s. ilə vurulan zərbə. *Kötək aradakına çox dəyər.* (Ata sözü). *Şərəf o qədər də aciz deyil ki, Xudayar bəyin sözününün qabağında bir söz danışmasın, yəni ərinin kötəyinin qabağında durub baxsın.* C.Məmmədquluzadə. *Tubu ağlayır, arvad da kötəyin zərbəsindən bağırır.* H.Sarabski. □ **Kötək altına salmaq** – ağac, dəyənək və s. ilə döymək, kütəkləmək. *..[Kişi] övrəti beş-on gün salır kötəyin altına, axırda da övrət cana doydandan sonra çıxıb qaçır.* C.Məmmədquluzadə. **Kötək yemək** – b a x **kötəklənmək**. *Hiç məqul söz deməzsən sən! Qandadır kim, kötək yeməzsən sən?* Füzuli. *Qaraca qızın təbiətində inadçılıq vardı.. Yusifdən nə qədər kötək yeyərdisə də, yenə tərsliyindən əl götürmürdü.* S.S.Axundov. [Məşədi İbad:] *..Arvad ərindən nə qədər kötək yesə, bir o qədər ərin çox sevir.* Ü.Hacıbəyov. **Kötək vurmaq (döşəmək)** – b a x **kötəkləmək**. *Məşədi İmamqulu qeyz ilə uşağı küncdən kənara dartıb, arxasına kötək döşəməyə başladı.* Çəmənözəminli.

KÖTƏKLƏMƏ “Kötəkləmək”dən *f.is.*

KÖTƏKLƏMƏK *f.* Ağac, dəyənək və s. ilə vurmaq, döymək. *Bir az bir-birimizi cırmaqlayandan və kütəkləyəndən sonra, bir də gördüm ki, bir qoca kişinin qucağında yam.* C.Məmmədquluzadə. [Cəbi:] *Balkə yadına salanda səni də kütəkləyə.* S.S.Axundov.

Mahmud hirsindən dodaqlarını çeynəyib öz kişiliyini göstərməyi və arvadı evdə kütəkləməyi qət etdi. B.Talıblı.

KÖTƏKLƏNMƏ “Kötəklənmək”dən *f.is.*

KÖTƏKLƏNMƏK *məç.* Ağacla, dəyənəkə vurulmaq; döyülmək. *O ki var kütəkləndi.* – *..Bikə tərəfindən hərdən bir kütəklənən [Asya] idi.* Ə.Məmmədخانlı.

KÖTƏKLƏSMƏ “Kötəkləsmək”dən *f.is.*

KÖTƏKLƏSMƏK *qarş.* Bir-birini kütəkləmək; vuruşmaq.

KÖTÜCƏ b a x **kötücək** 1-ci mənada.

Nənə öz kötücəsini oynadır. – [Tahir:] *Sən nəvə nədir, naticəni də görəcəksən, hələ bir kötücəni də.* M.Hüseyn.

KÖTÜK is. 1. Ağacın yerdən iri budaqlarına qədər olan hissəsi; oduncaq. *Ağacın kötüyünü kəsmək.* – [Piri-fani:] *O zaman bu qurumuş ağac kötüyü göyərər..* S.S.Axundov. *O gözəlin adını mənim nəzərlərimdə; Qurumuş bir ağacın kötüyünə yazdılar.* S.Rüstəm. *Sinamda ürəyim buz bağlayıbdır; Budağı budanmış kötük olmuşam.* B.Vahabzadə.

2. Ağacın qalın yerindən, oduncağından kəsilən bir hissə. *Kötüyün üstündə odun doğramaq. Ət kötüyü* (üstündə ət doğramaq, kəsmək üçün kötük). – *Ocağa böyük kötüklər qoyub yandırdılar.* S.S.Axundov. *Biği xınalı, dəvərəgöz bir qəssab kötüyün üstündə ət doğrayırdı.* Mir Cəlal.

3. Bir şey işləndikdən sonra qalıb atılan hissəsi. *Siqaret kötüyü.* – *Yalnız indi başım dik qaldıran Xəlil onun ardınca baxdı, papirosunun kötüyünü yerə çırpıb ayağı altında tapdaladı.* M.Hüseyn. // *Qəbz* və s. kəsildikdən sonra dəftərcədə qalan hissəsi. *Qəbz kötüyü. Bloknotun kötüyü.* // Kitabın, dəftərin tikilmiş olduğu yer.

4. *məç.* Yaşlı adam, yaşca ən böyük, qoca, ixtiyar mənasında. *Evin kötüyü. Baba nəslin kötüyüdür.*

5. Kök, rişə. *Ağacın kötüyünü çıxarmaq. Kolum kötüklerini qırmaq.* – [Gilənin] *axşamdan basdırdığı qaratan kötüyü lülə köz olmuşdu.* Ə.Vəliyev. □ **Kötük diş** – sınımış, çürümüş dişin ətin içərisində qalan hissəsi. // *məç.* Əsas, bünövrə, kök. *Etiqad əsl kötükdür, hər əməl şaxəvi bər.* S.Ə.Şirvani.

6. *sif. mənasında.* Kök, şişman, qalın. *Kötük əl. Kötük adam.*

KÖTÜKCƏ *is.* 1. Nəticənin uşağı. *Nə nə-vən var, nə nəticən, nə kötükcən olacaqdı..* M.Araz.

2. Bax **kötükçük**.

KÖTÜKCÜK *is.* Balaca kötük, kiçik kötük.

KÖTÜKÇİXARDAN *is. xüs.* Ağac və kol-ların köttüyünü çıxaran maşın və s. *Yeni mar-kalı kötükçixardan. // Sif. mənasında. Kötük-çixardan maşın.*

KÖVDƏN *sif. köhn.* Ağılsız, səfeh, gic. *Lənət olsun bədəsilə, kövdənə; İstəmə, əgər-çi can verə sənə. Q.Zakir. [Vəzir Ağa Bəşirə:] Sən kövdən, bir mənim evimi, mənim nökrə-lərimi dolandıra bilmirsən!* M.F.Axundzadə. *Xilqətdə Fəlatun ilə gər mən tən olurdu; Ol arif olub, mən nə üçün kövdən olurdu?* S.Ə.Şirvani.

KÖVƏR *is. məh. bax köbər.* [Gülşən] *kövərə bitişik yeri qızlara göstərib dedi..* Ə.Vəliyev.

KÖVƏŞİMƏ “Kövəşimək”dən *f.is.*

KÖVƏŞİMƏK *f.* Azacıq şişmək, köpmək.

KÖVKƏB [ər.] *klas.* Ulduz. *Məşəlikdən çıxanda oldu səhər; Sübh işıqlandı, batdı kövkəblər.* A.Səhhət.

KÖVRƏK *sif.* 1. Tez ovulan, tez dağılan, tez sınıan. *Kövrək kəsək. Kövrək buz. – O za-man qız qaratikan kolunun himayəsinə sığın-mış xırdaca çiçəklili boyaqülüniün kövrək zoğlarını gördü. Ə.Məmmədخانli. Rəngini itirmiş kağızın kövrək qat kəsikləri də göstə-rir ki, xeyli müddət gəzdirilmiş, neçə əldən-ələ keçmişdir. Q.İlkin.*

2. *məc.* Zəif, titrək, nazik, yumşaq, həzin, ağlamsınan. *Qoca, kövrək səsinin titrədiyini duyub susdu. M.Hüseyn. Abbas kişi onun bu sözündən kövrək bir ahəng duydu. Mir Cəlal. Həsən bəy kövrək və səmimi bir səslə: – Mən-dən bütün uşaqlara salam yetirin, – dedi. Q.İlkin.*

3. *məc.* Tez təsirlənən, tez mütəəssir olan; ürəyi yuxa, yumşaq. *Kövrək adam. – Bircə kövrək xatirələr qalanmış; Onu da ki, ha çevirim, ha sanım... M.Araz. □ Kövrək ol-maq – hər şeydən tez təsirlənmək. Gülnisə son zamanlarda çox kövrək olmuşdu. M.Hüseyn. Yaman kövrək olur, yamanca hassas; Yetim ürəklərin eşqi, fitrəti. B.Vahab-zadə.*

KÖVRƏKLƏNMƏ “Kövrəklənmək”dən *f.is.*

KÖVRƏKLƏNMƏK *f.* 1. Kövrək halına gəlmək, tez ovulmaq, tez dağılmaq, tez sın-maq. *Lavaş kövrəklənmişdir. Qar kövrəklənib.*

2. *məc.* Bəzən “ürəyi”, “qəlbi”, “könlü” sözləri ilə – mütəəssir olmaq, rıqqətə gəlmək, tez təsirlənmək, doluxsunmaq, ağlamsınmaq. [Əbüllhəsən bəy:] [Qızlar] *məni gördükdə yənə də kövrəklənib ağladılar. M.S.Ordubadı. Rüksarənin ürəyi hərdən bir uşaq ürəyi kimi kövrəklənirdi. S.Rəhimov.*

KÖVRƏKLƏŞMƏ “Kövrəkləşmək”dən *f.is.*

KÖVRƏKLƏŞMƏK 1. Bax **kövrəklən-mək** 1-ci mənada. *Ürək kövrəkləşir sən oxu-yanda; Sən də dinləsəydin mən oxuyanda!* M.Müşfiq.

2. Bax **kövrəklənmək** 2-ci mənada. *Sən bu qədər də kövrəkləşmə, Ələmdar, – deyə, Müqim bəy dəsmalını çıxarıb .. Leyləyin göz-lərini sildi. S.Rəhimov.*

KÖVRƏKLİK *is.* 1. Ovulma, tez dağılma, tez sınıma xassəsi. *Çörəyin kövrəkliyi. Buzun kövrəkliyi.*

2. *məc.* Tez təsirlənən, tez mütəəssir olan, rıqqətlənən adamın hal və xasiyyəti; tez tə-sirlənmə, rıqqətlənmə, doluxsunma. *Qəri-bədir, indi Ulduzun səsinə elə bir kövrəklik vardır ki, elə bil ki, bu səs bu dəqiqə sınaacaq, qırılacaq, dağılacaqdır. Ə.Məmmədخانli. İndi necə oldusa Mədədov qəlbində hiss et-diyi bir kövrəkliklə (z.) ondan təkrar soruş-du. Ə.Əbüllhəsən.*

KÖVRƏLMƏ “Kövrəlmək”dən *f.is.*

KÖVRƏLMƏK *f.* 1. Ovulmaq, dağılmaq. *Lavaş kövrəlib.*

2. Bax **kövrəklənmək** 2-ci mənada. [Xavər] *sevincindən kövrəlmiş halda qapını açdı.. M.İbrahimov. Qoca sanki öz acı is-tehasından özü kövrələrək, yaşarmış göz-lərini kənara çevirdi. Ə.Məmmədخانli. Ar-vadın kövrəliyini görən kişi, Ümidin başı-na gələn əhvalatı qəti dandı.. B.Bayramov.*

◊ **Ürəyi (qəlbi) kövrəlmək** – bax **kövrəklənmək** 2-ci mənada. [Mahmud:] *Sən ağlayanda mənim də ürəyim kövrəlir, ağla-mağım tutur. Ə.Haqverdiyev. Bizimlə görü-şərkən ürəyi kövrəlib ağladı. A.Şaiq. Dodağı*

nəğməli bu büllür bulaq; Könlüümü açmayır, kövrəlidir könül. M.Rahim.

KÖVRƏLTMƏ “Kövrəltmək”dən *f.is.*

KÖVRƏLTMƏK *icb.* 1. Kövrək hala salmaq, kövrək etmək.

2. *məc.* Tez təsirləndirmək, mütəəssir etmək; rıqqətləndirmək, doluxsundurmaq. *Uşağı kövrəltmək. Ağır xəbər qadını kövrəltədi. – Gəlinin sözləri anasını da kövrəltədi. Çəmənözəminli. [İnci:] Sən məni kövrəltədin, Gülər.* S.Rəhman. *Qızı təzədən kövrəltməmək üçün Aqıl ondan aqlamasının səbəbini də soruşmadı..* Q.İlkin.

♦ **Ürəyini (qəlbini) kövrəltmək** – bax **ürək**. *Məsmə oğlunun ürəyini kövrəltmək istəmədi, daha da təsəlli verdi.* Mir Cəlal. *Hümmətiyarın bu cür hərəkət etməsi Xanpərinin qəlbini kövrəltədi.* Ə.Vəliyev.

KÖVSƏR *is.* [ər.] 1. Dini əfsanəyə görə, guya cənnətdə olan bir bulağın adı. // Şairanə təşbehlərə. *Ləblərin ləzzəti var; Kövsəri-rizvandan betər.* Aşıq Ələsgər. □ **Kövsəri suyu** – bax **abi-kövsər** (“ab”da). *Qədir.. şərabi kövsər suyuna bənzədir.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Şirin, dadlı, ləzzətli içki mənasında. *Gözəllər çeşməndən götürmür abi; Dad verə dəhanda kövsər şərabi.* Aşıq Ələsgər.

KÖVŞƏN *is.* 1. Taxıl əkilmiş yer; zəmi. *Heç keçilər öz-özünə kövşəndən çıxıb canavaraya yem olarmı? S.Rəhimov. [Ataş:] Atam kövşəndə taxıl biçəndə anam xırmandə vəl sürürdü, sovruq atırdı..* Ə.Vəliyev. // Taxılı biçilmiş tarla. *Dağlarda, daşlarda, kövşənlərdə Ali kişinin ayağı dəyməmiş bir qarış da yer qalmamışdı. “Koroğlu”. Kəhər kövşənin ortasında, yoldan xeyli aralı ucuq bir xarabalığın səmtinə çatırdı.* M.İbrahimov. *..Taxılı biçilib yığılmış kövşənlər tez-tez birbirlərini əvəz edirdi.* İ.Əfəndiyev.

2. *Küləş. Kövşən dam. – Yeddi-səkkiz ad-dım kənarında, üstü kövşənlə örtülmüş emalat-xananın yoğun dirəyinə söykənib Xəlilin tanınmadığı bir kəndli ilə söhbət edən katibini səslədi.* M.Hüseyn.

KÖVŞƏNLƏMƏ “Kövşənləmək”dən *f.is.*

KÖVŞƏNLƏMƏK *f.* Üstünü kövşənlə, küləşlə örtmək. *Damı kövşənləmək.*

KÖVŞƏNLƏNMƏ “Kövşənlənmək”dən *f.is.*

KÖVŞƏNLƏNMƏK *məc.* Üstü kövşənlə, küləşlə örtülmək.

KÖVŞƏNLİ *sif.* Kövşəni olan, üstü kövşənli örtülmüş. *Kövşənli dam.*

KÖVŞƏNLİK *is.* Taxılı biçilmiş tarla. *Kürün o tayından əsən qəfil külək sahilədəki biçənəyin üstündən adlayıb kəndin arasını dolaşdıqdan sonra kövşənliyi xışıldatdı, xır yolu tərəfə gəldi və gözəlilmədən yana burulub təpədəki qəbristanlığa doğru döndü.* İ.Şıxlı.

KÖZ *is.* Od yandıqdan sonra qalan alov suz, qızmar kömür. *Ağac yanar, köz olar; Su səpmə, köz-köz olar.* (Bayatı). *Firəngiz göbələklərin çökəyinə duz səpib, bir-bir közün üstünə düzürdü.* B.Bayramov. // *məc.* Qızgın, odlu, hərarətli mənasında. *Əbədi bir heykəl qurur sənətkar öz ürəyində; Bu hörmətdən alov tutar, alışar köz ürəyində.* B.Vahabzadə.

□ **Köz düşmək** – bax **közə dönmək**. *Tonqalın alovu sönüb köz düşdükcə onun başındakı fədailərin halqası daralıb və sıxlaşırdı..* M.İbrahimov. *Ocaq çatıldadıqca qığılcımlar ətrafa sıçrasdır, yavaş-yavaş köz düşürdü.* İ.Şıxlı.

Köz salmaq – yandırmaq, qızdırmaq üçün yanar kömür və ya başqa bir şey salmaq, tökmək. *Aqıl qalxıb balaca samovara su tökdü, gətirib köz saldı, onu balkona qoyub qayıtdı.* S.Rəhimov. *Göyçək samovarı balkona qoyub köz saldı.* Ə.Vəliyev. **Közə döndərmək** – 1) qızartmaq, közərtmək. *Odları yandırıb közə döndərmək;* 2) bərk qızdırmaq, qızmar hala salmaq. *Avqust günəşinin qızdırıb közə döndərdiyi hava .. daha da ağırlaşdı.* Ə.Əbülhəsən. **Közə dönmək** – 1) qızarmaq, közərmək. *Ocaqda kömür közə döndü;* 2) yanıb puç olmaq, istinin şiddətindən tələf olmaq, xarab olmaq. *Məhsul közə dönmüb. Otlar közə dönmüşdü.* // İstidən, quraqlıqdan yanıb közə dönməblər. C.Məmməd-quluzadə. **Köz kimi (təki)** *məc.* – qırqırmızı, alov kimi. *Sifəti köz kimi qızarıb.* – [Koroğlu:] *Sinəm odlandı köz kimi; Miskin olarmı biz kimi? “Koroğlu”. Qaşlar vəsmələdir, göz sürmələdir; Köztək yanaqları xoş şölələdir.* M.P.Vaqif. // Od kimi. *Ayrılıq dediyin duzlu bir sudur; İçdikə köz kimi yandıracaqdır.* R.Rza. // *məc. mənada.* Pul haqqında. [Qədir:]

Ay başa çatmayıb ki, Qumrunun əziz cehizi, alagöz kilimi çərçiyə satılıb pulları köz kimi nəgd yüzbaşının ovcuna tökülmədimi? Mir Cəlal.

köz-köz: köz-köz olmaq – köz kimi olmaq, köz kimi işildamaq. *Dərdin çoxdur, döz, anam; Ürəyi köz-köz anam; Qohum-qardaş dayansın; Qoy ağlasın öz anam.* (Bayatı). *Bağrı köz-köz oldu “Yanıq Kərəm”in; Təllər inildədi, yandı, nə yandı.* B.Vahabzadə.

KÖZƏL *is.* Xırman sovrulanda taxilla saman arasında qalan çör-çöp, iri saman, sünbül və s.

KÖZƏRDİLMƏ “Közərdilmək”dən *f.is.*

KÖZƏRDİLMƏK *məch.* Yandırılıb qızardılmaq.

KÖZƏRİŞMƏ “Közərişmək”dən *f.is.*

KÖZƏRİŞMƏK *f.* Közərmək, köz kimi işıq vermək, işildamaq (bir neçə lampa və b. közərgən şey haqqında). *Elektrik lampaları közərişirdi.*

KÖZƏRMƏ “Közərmək”dən *f.is.*

KÖZƏRMƏK *f.* Yanıb qızarmaq, alov-suz yanmaq, qıpqırmızı olmaq. *Samovarin qaynaması zəifləyib, əvvəlki gurultu sakit olmuş, ocağın alovu sönmüşdü, ancaq odlar közəriridi..* H.Nəzərli. *Qoca fikirli bir halda ocaqda közərgən oda baxaraq deyirdi..* Ə.Məmmədcanlı.

2. Zəif işıq vermək; işarmaq, işildamaq, parıldamaq. *Uzaqdan lampa közəriridi. – Tin başında bir fənər közərir.* R.Rza. // *Az-az yanmaq, sönmək üzrə olmaq. Gecə keçir, közərgən lampa get-gədə öz işığını azaldırdı.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Qızışmaq, canlanmaq.

KÖZƏRTİ *is.* Sönməkdə olan közün, lampanın və s.-nin işığı, parıltısı; işartı. *Fənərin közərtisi. Ocaqda közərti görünürdü. – Yol uzunu papiros közərtiləri görünürdü.* S.Rəhimov. *Sahilboyu səpələnmiş kənd evlərinin solğun işıqları, həyətlərdə qalanan ocaqların közərtiləri də yavaş-yavaş söndü.* İ.İxli.

KÖZƏRTMƏ “Közərtmək”dən *f.is.*

KÖZƏRTMƏK *f.* Kömürü, odu köz halına salmaq; qızartmaq. *Təndirin odunu közərtmək. – [Sarı] bir an içində yelpikləyib kömürü közərttdi və samovara od saldı.* S.Rəhimov.

KÖZLƏMƏ “Közləmək”dən *f.is.*

KÖZLƏMƏK *f.* Köz etmək, köz halına salmaq. *Kömürü közləmək. // məc.* Yandırmaq, yaxmaq.

KÖZLƏNMƏ “Közlənmək”dən *f.is.*

KÖZLƏNMƏK *qayıd.* Köz halına çevrilmək, közə dönmək.

KÖY *is.* [türk.] Kənd. *Kürün sahilində var əski bir köy; Üstündə hər zaman çılpaq olur göy.* S.Vurğun.

KÖYLÜ *is.* [türk.] Kəndli. *Xoca tacir, köylü və sair; Alış-verişlə məşğuldurlar.* H.Cavid. *Amansız müharibə heç bir kəsin torpaq və yurdunda gözü olmayan bu zavalı köylülərin yaşayışını pozmuş, yurdlarını dağıtmış, özlərini də dilənçi halına salmışdı.* T.Ş.Simurq.

KÖYNƏK *is.* 1. Bədənin yuxarı hissəsinə geyilən yüngül geyim. *İpək köynək. Miləmil köynək. Köynək tikiyəmək. Köynəyini ütüləmək. – [Qız:] Keçən il burada student olurdu, həmişə evdə bir köynəkdə oturardı. Cəmən-zəminli. Nazlı əynindəki tünd şabalıd rəngli .. köynəyini çıxartdı..* S.Rəhman. // *məc.* Libas, paltar mənasında (adətən rəng adları ilə). *Yaşıl köynəyini geyinir meşə; Yaxama quş kimi qonur bənövşə.* S.Vurğun. *Köynəyi al ipək lələ; Zərif, qəşəng, göyçək lələ.* M.Rahim.

2. Musiqi alətlərini və s.-ni qoymaq üçün parçadan və s.-dən tikilmiş torba; çexol. *..Bəlli Əhməd sazı ipək köynəkdən çıxartdı. “Koroğlu”. Çıxartsın köynəkdən Ələsgər sazı; Genə cusa gəlsin eşqi, avazı.. Aşıq Ələsgər. [Pərşan:] İki daqiqə keçməmiş xüsusi köynək içində saxlanan sazı gətirdi.* M.İbrahimov.

3. *tex.* Örtük, sipər. *..Qoruyucu köynək həcama vasitəsilə birləşdirilmiş oynaqlı iki yarımhissədən ibarətdir.* M.Süleymanov.

4. Baramanın iç qatı. // Buğdanın üstündə olan nazik qabıq.

5. *məh.* Arabanın dəmir oxunun yerləşdiyi ağac hissə.

◊ Köynək-köynək (bir köynək) ət tökmək – bərk utanmaq, xəcalət çəkmək, pərt olmaq, xəcil olmaq, xəcalətindən yerə girmək. *Qədir buraxılırsa da, məcrid həyətdə bir köynək ət tökdü.* Mir Cəlal. [Nəcəfali:] *Bu gün qolu-qıçı sınaqları yığıb şəhərə apar-dıqlarını eşidəndə köynək-köynək ət tökmü-*

şəm. B.Bayramov. **Köynəyinin yaxasından keçirmək** *etnoqr.* – övladlığa götürmək əlaməti olaraq körpə uşağı köynəyinin yaxasından keçirməkdən ibarət köhnədəqalma adət. *Xala, qızı köynəyinin yaxasından keçirib, özünə övlad etmişdi.* B.Bayramov.

KÖYNƏKCƏK *zərf* Köynəksiz, əynində köynək olmadığı halda, bədəni açıq. *Bu halda qalmaqaldan Hatəmخان ağa və Şahbaz bəy yatdıqları damdan yuxudan .. köynəkcək Müsyö Jordanın səsinə yüyürülər.* M.F.Axundzadə. *Başımız qırxılı, ya birçək idi; Biri donsuz, biri köynəkcək idi.* Ə.Vahid. *Səməd döşəmədə, yalxı döşəkağı üzərində köynəkcək uzanmışdı.* İ.Hüseynov.

KÖYNƏKCIK *is.* Kiçik köynək, balaca köynək. *Uşaq köynəciyi.*

KÖYNƏKLİ *sif.* Köynək geymiş əynində köynək olan. *Köynəkli adam. İpək köynəkli uşaq.* – *Döyülən sarı köynəkli gənc bir qadın idi.* S.Hüseyn.

KÖYNƏKLİK *sif.* 1. Köynək tikilməyə yarar. *Köynəklik parça.*

2. *is. mənasında.* Köynək tikmək üçün yaraşan parça. [Pərzad:] [Oğlum] *bir gün olmaz ki, əliboş gəlsin. Bir gün tumanlıq alır, bir gün köynəklik alır.* N.Nərimanov. [Çimnaz] [Veysə] *köynəklik alıb göndərmişdin ki?* Ə.Əbülhəsən.

3. Saylarla birlikdə işlədilərək bir, iki və s. köynəyə çatacaq parçanın miqdarını bildirir. *İki köynəklik parça. Bir köynəklik ağ.*

KÖYNƏK-ŞALVAR *is.* Köynək və şalvardan ibarət üst geyimi komplekti. *Köynək-şalvar tikiyərkən. – Sırat xaki köynək şalvarda tərdən islanırdı.* Ə.Əbülhəsən. [Nərimanın] *ayaqlarında uzunboğaz çəkmə, əynində sürməyi yun parçadan köynək-şalvar var idi.* İ.Əfəndiyev.

KÖYNƏK-TUMAN *is.* Köynək və tuman-dan ibarət alt geyim komplekti; dəyişək. *Ağ köynək-tuman. Köynək-tuman almaq.* – .. *Mən sənə köynək-tuman yumağa gəlmişəm.* Mir Cəlal.

KRAXMAL [*alm.*] bax **nişasta**.

KRAXMALLAMA “Kraxmallamaq” dan *f.is.*

KRAXMALLAMAQ *f.* Şax olmaq üçün paltarı kraxmallı (nişastalı) suya salmaq. *Paltarı kraxmallamaq.*

KRAXMALLANMA “Kraxmallanmaq” dan *f.is.*

KRAXMALLANMAQ *məch.* Şax olmaq üçün kraxmallı (nişastalı) suya salınmaq. *Paltarı kraxmallanıb.*

KRAXMALLI *sif.* 1. Kraxmal vurulmuş, kraxmallı olan suya salınmış. *Kraxmallı köynək. Kraxmallı döşəkağı.* – *Direktor kraxmallı parusini pencəyini çıxarıb, tor köynək-də oturdu.* B.Bayramov.

2. Tərkibində kraxmal (nişasta) olan, kraxmaldan hazırlanmış. *Kraxmallı yapışqan. Kraxmallı su.*

KRAL [*rus.*] 1. Bəzi feodal və burjuva dövlətlərində: hökmdarların titulu; padşah, habelə həmin titulu daşıyan şəxs. *İsveç kralı. İngiltərə kralı.* – *Orda hər şey asılı; Qan içən bir kraldan.* Ə.Cavad. [Ağazəki:] *Səlimcan! ..O hansı ölkədi ki, orda cəmi-cümlətani otuz soldat var, onlar da kralın keşiyini çəkirlər?* İ.Məlikzadə.

2. Üzərində başıtacılı kişi şəklində olan, tək xaldan sonra ən böyük kart kağızı; şah.

KRALİÇA [*rus.*] 1. Qadın hökmdar (padşah). *1956-cı ildə İngiltərə kraliçasına Qarabağ atı – “Zaman” hədiyyə göndərilmişdi.* B.Vahabzadə. □ **Gözəllik kraliçası** – öz gözəlliyi ilə başqaları arasında birinci yer tutan gözəl qadın; gözəllər gözəli.

2. Kral arvadı.

3. Şahmatda: vəzir (ferz).

KRALLIQ *is.* 1. Başında kral duran dövlət. [Mister Tomas:] *İrənin şimal sərhədlərindəki dövlət quruluşu krallığın nəzərində İrən.. əbədi əndişədə saxlayan bir səbəbdir.* M.İbrahimov.

2. Kral sifəti ilə belə bir dövləti idarəetmə.

KRAN¹ [*alm.*] Çən, boru və s.-də maye və ya qazları açılıb buraxmaq və qapamaq üçün boru şəklində lüləyi olan cihaz; qurna. *Kranı açmaq (bağlamaq). Kranı burmaq.* – *Gurultu dəhşəti, yanğın lərzəsi; Salmışdı heyrat bu gün hər kəsi; Kranı bağlamaq gərəkdə əvvəl; Bununçün lazımdı bacarıqlı əl. M.Müşfiq. ..[Qoşqar] kranın altında göləndikcə ortasından xırdaca dəşən açılıb burulğan kimi burulan suya baxdı və təzədən həvəsə düşüb qurşaqdan yuxarı soyundu.* İ.Hüseynov.

KРАН² [holl.] Yüklə qaldırmaq və ya endirmək, habelə onu üfqi vəziyyətdə yaxın məsafəyə aparmaq üçün qaldırıcı maşın. *Körpülü kran. Üzücü kran. Kranı quraşdırmaq.* – [Yusif:] *Camal, axı sən bu təchizat şöbəsinə soruş ki, niyə bir aydır o kranı stansiyanı gətirib çıxarmır?* S.Rəhman. *..Yıxılan evlərə; Qaldırıcı kran; Olmağı bacar!* M.Araz.

KРАНCIQ *is.* Kiçik kran, balaca kran, qurnacıq (bax **kran¹**). *Laboratoriya krançığı. Krançığı açmaq.*

KРАНCI *is.* Kranda işləyən, kranı idarə edən işçi (bax **kran²**). *Krançı qız.*

KРАНÇILIQ *is.* Krançı peşəsi, işi, sənəti. *Krançılıq etmək.*

KРАНLI *sif.* Kranı olan, qaldırıcı mexanizmi olan (bax **kran²**). *Kranlı maşın. Kranlı arabacıq.*

KРАНT *dan.* “Kran”ın canlı dildə işləyən yanlış forması. *Nənəqız vedrəni götürüb su krantına tərəf gəlməyə başladı.* S.Rəhimov. *Kürəyə, od püskürən kranta yaxınlaşmaq çətin idi.* Mir Cəlal.

KРАТЕР [yun. krater – kasa] Vulkan zirvəsində: püskürtü zamanı lavanın çıxdığı kasa və ya qıf şəklində çökəklik. *Sönmüş vulkan krateri.* – *Teleskopla Aya baxanda orada vulkan kraterləri görünür.* M.Qaşqay.

KРЕDİT [lat. creditum] *mal.* 1. Borc olaraq mal və ya pul vermə. *Uzunmüddətli kredit. Qısamüddətli kredit.*

2. Müəyyən məqsəd üçün xərclənməsinə icazə verilmiş məbləğ. *Xüsusi kreditdən məş vermək. Bütçə krediti.* – [Katib:] *İrəndən bizim fabriklər üçün altı min ton pambiq gətməlidir. Bu barədə tədbir edib qiymətini və kredit şərtlərini bizə xəbər verməyiniz xahiş olunur.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Kredit bileti köhn.** – kağız pul, əsginas.

Dövlət krediti *iqt.* – dövlət istiqraz sistemi.

KРЕDİT [lat.] Mühasibat dəftərində: bir idarə və ya müəssisənin bütün çıxarlarının qeyd edildiyi hesab səhifəsi (adətən sağ səhifə) (*debet* müqabilə).

KРЕDİTÖR [lat.] Kredit verən şəxs və ya idarə.

KРЕDÖ *is.* [lat.] Məslək, əqidə.

KРЕKİNQ [ing. cracking] *tex.* 1. Neftdən, mazutdan daha yüngül məhsullar (benzin, qazolin və s.) almaq üçün xüsusi qurğu. // Benzin və s. məhsullar əldə etmək üçün neftin xüsusi qurğularda işlənməsi.

2. Bu cür emal nəticəsində alınan krekinq qazı.

KРЕKİNQLƏMƏ “Krekinqləmək” *dən f.is.*

KРЕKİNQLƏMƏK *f. xüs.* Daha yüngül məhsullar (benzin, qazolin və s.) almaq üçün ağır neft məhsullarını (mazut və s.-ni) xüsusi qurğularda işləmək.

KРЕM [fr.] 1. Şəkərlə çalınmış qaymaq, süd, yağ, yumurta və s.-dən ibarət qatı maddə, mət (şirni kimi, yaxud pirojna, tort və s. üçün işlədilir). *Şokoladlı krem.*

2. Üzə, ələ sürtmək üçün dəri yumşaldıcı kosmetik yağ. *Kremlər yağ halında olur, mürəkkəb tərkiblidir.* // Ayaqqabı yağı. *Çəkmə kremi.*

KРЕMÁSİYA [əslə lat.] Meyitlərin xüsusi sobalarda yandırılması; dəfn növlərindən biri.

KРЕML Rus feodal şəhərlərinin bürclü qala divarları ilə əhatələnmiş və möhkəmləndirilmiş hissəsi.

KРЕMLİ *sif.* Kremi olan (bax **krem** 1-ci mənada). *Kremli pirojna. Kremli tort.*

KРЕP [fr.] 1. Səthi nahamar ipək və ya yun parça. *Krepdən paltar tikdirmək.*

2. Yığış-yığış, büzməli qara rəngli nazik parça.

KРЕPDEŞİN [fr. crepe de Chine – Çin krep] Sıx, nazik ipək parça. *3 metr krepdeşin almaq.* // Bu parçadan tikilmiş. *Krepdeşin kofta. Krepdeşin yaylıq.* – [Suğra] *güllü-çiçəkli krepdeşindən lap yeni dəblə tikilmiş uzun bir don, lak tuflı geymiş, hətta sırğa da taxmışdı.* M.Hüseyn. *Qaratel sadə çit don geyib, başına ağ krepdeşin örpək örtmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

KRESLO [rus.] Dirsəklənmək üçün qoltuqluğu olan geniş (adətən yumşaq) stul, kürsü. *Kresloda oturmaq.* – *Otağım içində stol, kürsü və kreslolar vardır.* Ü.Hacıbəyov. *Məhərrəm yorğun bir halda kresloya sərilib, başını ovcu içində aldı.* H.Nəzərli. *Stullar, kreslolar, güzgülü divan, xalı; Vaz, şkafl, əlüz-yuyan – hamısı da bahalı.* R.Rza.

KREŞENDO [ital.] *mus.* Daha ucadan; səs-lərin qüvvəsini getdikcə artıraraq.

KREYSER [holl.] Qüvvətli silahları olan çox sürətli hərbi gəmisi. *Ağır kreysər. Yüngül kreysər.* □ **Kreysər sürəti** *xüs.* – maksimal sürətdən fərqli olaraq gəmi və ya təyyarənin normal sürəti.

KRİMİNALİST [lat.] *hüq.* Kriminalistika mütəxəssisi.

KRİMİNALİSTİKA [latıncadan] Cinayəti tədqiq üsullarını öyrənən hüquq elmi.

KRİMİNOLOGİYA [lat. crimen – cinayət və *yun.* logos – nəzəriyyə] *hüq.* İctimai bir hadisə kimi cinayət haqqında nəzəriyyə.

KRİMİNOLOQ [latıncadan] *hüq.* Kriminologiya mütəxəssisi.

KRİSTÁL [*yun.*] Təbii olaraq hissəcikləri (atomları, ya ionları) geometrik şəkildə birləşmiş bərk cisim; büllur. *Duz kristalı. Almaz kristalı.* // Bu şəkildə olan, kristaldan ibarət olan. *Kristal maddə. Kristal çoxbucaqlı.*

KRİSTALLAŞDIRILMA “Kristallaşdırılmaq” dan *f.is.*

KRİSTALLAŞDIRILMAQ *məch.* Kristal halına (şəklinə) salınmaq. // Büllurlaşdırılmaq.

KRİSTALLAŞDIRMA “Kristallaşdırmaq” – dan *f.is.* *Kristallaşdırma cihazı.*

KRİSTALLAŞDIRMAQ *icb.* Kristal halına (şəklinə) salmaq. // Büllurlaşdırmaq.

KRİSTALLAŞMA “Kristallaşmaq” dan *f.is.* *Kristallaşma zamanı ionlar nə qədər çox enerji itirərlər, bu prosesin nəticəsində əmələ gələn kristal bir o qədər möhkəm olar. M.Qaşqay.*

KRİSTALLAŞMAQ *f. xüs.* Kristala çevrilmək, kristal şəklinə düşmək. *Lavanın yer üzərində tez soyuması nəticəsində tərkibinin bir qismi kristallaşır, digər qismi isə xırda kristallik və yaxud şüşəvari olur. M.Qaşqay.* // Büllurlaşmaq.

KRİSTALLİK *sif.* [*yun.*] Kristal formasında olan, kristaldan ibarət olan, kristala aid olan. *Kristallik süxurlar.* // Büllur.

KRİSTALLİZATOR [*yun.*] *xüs.* Kimyəvi birləşmələri kristallaşdırmaq üçün silindrik, dayaz şüşədən ibarət cihaz.

KRİSTALLÓQRAF [*yun.*] Kristalloqrafiya mütəxəssisi, kristalloqrafiya alimi.

KRİSTALLÓQRAFİYA [*yun.* *krystallos* və *grapho*] Kristallar haqqında elm.

KRİSTALÓN *is. xüs. ad.* Parlaq sintetik parça.

KRİSTALŞƏKİLLİ *sif.* Kristala oxşayan, kristal formasında olan. *Kristalşəkilli süxur.*

KRİŞNA *is.* Hindlilərdə Vişnu allahın təcəssümlərindən biri.

KROKÉT [*ing.*] 1. Şarları taxta çəkiclərlə vurub məftil qapılardan keçirməkdən ibarət oyun. *Krokət oynamaq.* // Bu oyun üçün ləvazimat. // Bu oyun üçün meydança.

KROKETÇİ *is.* Krokət oynayan adam.

KRON [*alm.*] Bəzi Avropa ölkələrində pul vahidi, habelə həmin döyərdə olan metal pul. *Çexoslovakiya kronu.*

KROSS [*ing.*] Dərə-təpəli yerdə maneləri aşmaqla idman qaçışı, cıdır və s. *Kross yarışı.*

KROSSVÓRD [*ing.* *cross-word*] Müəyyən sözü tapmaq üçün üfqi və şaquli kvadrat-lara bölünmüş fiquru hərfələrlə doldurmaqdan ibarət oyun; bilməcə. *Krossvord həll etmək.*

KROVÁT [*rus.*] bax **çarpayı**. *İskəndərin evi, küncdə dəmir krovat.* C.Məmmədquluzadə. *Mən krovatda uzandığım zaman düşünürdü.* M.S.Ordubadi. *Krovatların üstü səhərdən yığışdırıldığı üçün çox səliqəli görünürdü.* Ə.Vəliyev.

KRUJEVA [*rus.*] Paltarı və ya ev müxələfatını bəzəmək üçün şəkəli tor toxuma. *Krujeva yaxalıq. Krujeva pərdə. Krujeva toxumaq.*

KRUJEVAÇI *is.* Krujeva toxuyan, krujeva ustası.

KRUJEVALI *sif.* Krujevası olan, krujeva ilə bəzənmiş. *Pəncərələr krujevalı pərdələrlə örtülüdür.* S.Rəhman.

KRUJKA [*rus.*] bax **parç**. *Bunu deyib leytenant qazançadan krujkaya çay tökdü.* Ə.Əbülhəsən.

KUB¹ [*yun.* *kubos*] 1. Bütün üzvləri kvadrat olan altıüzlü cisim.

2. *riyaz.* Hər hansı bir kəmiyyətin özünə üç dəfə vurulmasından alınan hasil. 2 *rəqəminin kubu 8-ə bərabərdir.*

3. *dan.* Bax **kubmetr**. *İki kub odun.*

KUB² [*yunancadan*] Maye qaynatmaq və ya distillə etmək üçün şar, ya silindr şəkilli qab.

KUBAOXŞAR bax **kubşəkili**.

KUBATURA [rus. əsli yun.] Bir şeyin həcminin kub hesabı ilə ölçüsü.

KUBİK [rus. əsli yun.] 1. Kubşəkili kiçik şey.

2. Üzərində şəkillər yapıdırılmış kiçik kub şəklində taxta parçalarından ibarət uşaq oyuncağı. *Uşağa kubik almaq.*

3. Hündürlüyü 20 sm, eni 20 sm, uzunluğu isə 40 sm olan maşınla kəsilmiş (daş). *Kubik daşdan tikilmiş bina.* // Həmin ölçüdə olan daş. *Kubikdən ev tikmək.*

4. 1943-cü ildə sovet ordusunda poqon təbiiqinə qədər orta komanda heyətinin fərqlənmə nişanı. [Zəhranın] *ayağında dizdən asgər çəkməsi, başında isti papağı, əyində boz şineli, şinelin yaxasında yaşıl rəngli ilgəklərin üstündə qoşa kubiklər vardı.* Ə.Vəliyev.

KUBİZM [rus. əsli yun.] XX əsrin birinci rübündə burjua təsviri incəsənətində real aləmdəki şeylərin təsvirini həndəsi fiqurların kombinasiyası ilə əvəz edən ifrat formalist cərəyan.

KUBMÉTR [yun. kubos və metron] Eni, uzunlu və hündürlüyü metrle hesablanan həcm ölçüsü. *İki kubmetr taxta.* – [Fərman:] *Mən də ilin axırına qədər 50 min kubmetr torpaq qazmağı boynuma götürürəm.* Ə.Sadiq.

KUBMETRLİK *sif.* Kubmetrlə ölçülən, kubmetr ölçüsündə olan (adətən rəqəmlərlə işlənir). *Beş kubmetrlik taxta.*

KUBOK [rus. əsli yun.] İdman yarışlarında qalib gələnə priz kimi verilən qiymətli vaz, qab. *Azərbaycan kuboku uğrunda futbol yarışları.*

KUBŞƏKİLLİ *sif.* Kub şəklində olan, kuba oxşayan; kubaoxşar.

KUD *is. məh.* Arı saxlanan səbət, arı səbəti.

KUDU bax **qabaq¹**. *Yatma, kudu, bostana dovşan girər.* (Ata. sözü). *Kənd arvadları qışın tədarükünü qurtarırdı: kimi hazırladığı unu kəndiyə doldurur, kimisi yarmanı kisəyə yığır, kimisi yaman günün köməyi olan kudu və balqabaqları gizlədir.* M.İbrahimov. // Həmin tərəvəzdən bişirilmiş. *Kudu qutabı. Kudu qəlyəsi.*

KUFİ [İraqda Kufə şəhərinin adından]: **kufi xətt** – ərəb yazısının düz və bucaqlı

cizgilərdən əmələ gələn formasının ən qədim adı. *Kitabələrdə kufi xətti get-gedə nəsx xətti ilə əvəz edilir.* Ə.Salamzadə.

KUFUL *is. dan.* Ağacın qurumuş yerlərində əmələ gələn boşluq; koğuş. *Bu pətəklər palid ağaclarının kufullarında, koğuş yerlərində özlərinə yuva salar, hər bir arı nəslə uzun illər buradan ətraf meşəyə öz beçəsini – nəslini yayırdı.* S.Rəhimov. // *sif. mənasında.* İçi bu cür boş olan; koğuşlu.

KUKLA [rus. əsli yun.] 1. Adam, əksərən qız fiquru şəklində uşaq oyuncağı; gələncik. *Uşağa kukla almaq. Kuklanı geyindirmək.* – *Ağca xanım anası gətirdiyi gözəl kuklalara .. baxıb çox şad oldu.* S.S.Axundov. *Yazıq anan necə dözsün; Bu kədər, bu məlala? Məzarının baş ucunda kukla da var; Bu gün layla çalmalıyken sən kuklana; Kuklan sənə layla çalar.* B.Vahabzadə. // Xüsusi teatr tamaşalarında, oyunlarında istifadə olunan parça və s.-dən düzəldilmiş insan və ya heyvan fiqurları. □ **Kukla teatri** – iştirakçıları kuklalar olan xüsusi teatr.

2. *dan.* Qəşəng geyinmiş, bəzənmiş gözəl qız, qadın haqqında. □ **Kukla kimi** – 1) çox qəşəng geyinmiş incə, gözəl qız, qadın haqqında; 2) cansız-rüksuz, hərəkətsiz, müqəvva kimi. *Kukla kimi dayanmaq.*

KUKLAÇI *is.* Kukla qayıрмаqla məşğul olan, kukla qayıran usta.

KUKLUKSKLÁN [ing. ku-klux-klan] ABŞ-da zəncilərə və qabaqcıl adamlara vəhşi divan tutan terrorçu təşkilat.

KUKLUKSKLANÇI *is.* Kukluksklan bandası iştirakçısı.

KULA *is. məh.* Odun, odun parçası. *Ocağa kula qoymaq. Kula doğramaq.*

KULÁK [rus.] bax **qolçomaq** 1-ci mənadada. [Mırzə Hüseyn:] *O yekəqarın kulakla nə söhbət eləyirdin?* Ə.Haqverdiyev. *Mədəd muzdurlar komitəsinin təlimatçılığı vəzifəsində çalışır, əsas etibarilə kulaklarla muzdurlar arasında şərtnamə bağlardı.* S.Rəhimov. *Buludların bağrını yarmaq istəyənlər zaman; Kulak pusquda durur gecə yam-yamlar kimi.* S.Rüstəm.

KULMİNASIYA [lat.] 1. *astr.* Göy cisminin müşahidə yerinin meridianından keçməsi.

2. *məc.* İnkişafın, yüksəlişin, gərginliyin ən yüksək momenti, dövrü. *Kələntərli deyirdi ki,*

[Sultan] *pəncərənin qabağına gedəndə bilin ki, qəzəbinin kulminasiyasıdır*. İ.Hüseynov.

3. Bədii hadisələrin inkişafında ən gərgin an.

KULON¹ [xüs. ad-dan] Elektrik cərəyanının ölçü vahidi.

KULON² [fr. coulant] Zəncirə bənd edilmiş qiymətli daş və ya daşlardan ibarət qadın boyunbağısı.

KULTİVÁSIYA [fr.] *k.t.* Torpağın kultivatorla becərilməsi, yumşaldılması. *Bütünü yay müddətində* [manqa üzvləri] *altı dəfə kultivasiya, yeddi dəfə də kəmənləmə aparıdılar*. İ.Əfəndiyev. *Alaq, kultivasiya, kətmən, suvarma; Bizim işimizin əsil canıdır*. B.Vahabzadə. □ **Kultivasiya etmək (çəkmək)** – torpağı yumşaltmaq, belləmək, becərmək. *Sahədə cərgə aralarına çarpaz kultivasiya çəkildir*.

KULTİVÁTOR [fr. cultivateur] *k.t.* Şumlanmış torpağı yumşaltmaq, cərgələrarasını becərmək və s. üçün kənd təsərrüfat aləti. *Kultivatoru traktora qoşmaq*. – *Traktor və kultivator hələ də gəlib çıxmırdı*. Ə.Vəliyev.

KULTİVATORÇU *is.* Kultivatorda işləyən, kultivasiya edən işçi.

KULTUROLOGİYA *is.* [lat. və yun.] Mədəniyyəti öyrənən elm sahəsi.

KULUF¹ *is.* Divarın, hasarın altından su axmaq üçün açılan dəşik, dəlik. *Qulu rütubətdə ölümün pəncəsində çapalayıv, .. tezəcə sürünüb kəhrizin kulufuna girir*. S.Rəhimov.

KULUF² *is. dan.* Tənə, sərki. □ **Kuluf vurmaq** – bax **kuluflamaq**.

KULUFLAMA “kulufalamaq” *dan f.is.*

KULUFLAMAQ *f.* Tənə vurmaq, sərkiləmək.

KUMARÍN *is.* [fr.] Təzə biçilmiş ot iyi verən sintetik maddə.

KUMIS bax **qımız**.

KUMPUL *is. məh.* Ağır çəkic, iri çəkic.

KUPÉ [fr. coupe – kəsmək] Vaqonda bir neçə sərnəşin üçün ayrıca bölmə, otaq. *İki-adamlıq kupe. Kupeyə girmək*. – *Kupədəki iki gənc məmnun baxışları ilə münaqişəni seyr edirdilər*. A.Şaiq. *Gecə qatarla yol getməkdən Sabitin zəndələn-zəhləsi gədirdi, çünki qaranlıq, dar kupədə uzananda iri qəbir gəlib dururdu gözlərinin qabağında..* İ.Məlikzadə.

KUPLÉT [fr. cuplet] 1. Şerin, mahnının iki, dörd və daha artıq misradan ibarət qitəsi, bəndi. *İki kuplet şeir. Mahnıdan bir kuplet oxumaq*.

2. Məişət və ya siyasi mövzuda, adətən, təkrar olunan nəqərat şəklində satirik və ya yumoristik kiçik mahnı (əsasən estradada oxunur). *Mahnı musiqisinin yaxşı yadda qalmasının bir səbəbi də odur ki, mahnı, adətən, kuplet formasında olur*. Ə.Bədəlbəyli. *Çarvadar Ciniş Əhmədin bir neçə gün əvvəl şəhərdən gətirdiyi bu məzəli kupleti .. cavanlar bərkədən-bərkədən oxuyur, dağa-daşa səs salırdılar*. Ə.Əbülhəsən.

KUPLƏTÇİ *is.* Kuplet ifa edən estrada artisti.

KUPÓN [fr.] 1. Qiymətli kağızlardan faiz almaq üçün onlardan kəsilən talon.

2. xüs. Teatr lojasında bir yerin bileti.

KURA *is. bot.* Sarı rəngli yabanı yeməli bitki.

KURALIQ *is.* Çoxlu kura bitmiş yer.

KURÁTOR *is.* [lat.] Müəyyən işin gedişinə, icrasına nəzarət etməli olan şəxs, təşkilat.

KURÓRT [alm.] Təbii şəraiti (havası, mədən suları, palçığı və s.) müalicə və istirahət üçün əlverişli olan yer. *İstisu kurortu. Qışı böyük şəhərlərdə; Yayı – dağda kurortlarda dincəlik; Ancaq yenə biz bilirik; Nəşə çatmır...* B.Vahabzadə.

KURORTÇU *is.* Kurortda müalicə olunan, kurortda istirahət edən adam. *Plyaj kurortçularla dolu idi*.

KURORTOLÓGIYA [alm.] Təbii müalicə yerlərindən və müalicə məqsədilə onlardan istifadə olunması üsullarından bəhs edən elm.

KURORTOLOJİ *sif.* Kurortologiyaya aid olan. *Kurortoloji tədqiqat*.

KURORTÓLOQ [alm. Kurort və yun. logos-dan] Kurortologiya mütəxəssisi, alimi.

KURORTŞÜNAS [alm. Kurort və fars. ...şünas] bax **kurortoloq**.

KURORTŞÜNASLIQ bax **kurortologiya**.

KURS [lat. cursus-dan] 1. Ali məktəbdə hər hansı bir fənnin, həmçinin onun ayrıca hissəsinin sisteməlik şərhli, habelə həmin fənnə aid dərslik. *Siyasi tarix kursu. Mexanika kursu*. – *Biz botanika kursundan bilirik ki, armudun çəklərinə də həm erkəkciklər, həm də*

dışiciklər olur. M.Axundov. // Təhsil dövrü, təhsil müddəti. *Orta məktəb kursu.* – ..*Gimnazianın kursunu tamam etməyə üç-dörd ay qalmış müəllimlərin cövr-sitəminə artıq təhəmmül edə bilməyib, şair ata və ananın izni ilə oradan çıxır.* F.Köçərli. // Ali və orta ixtisas məktəblərində ayrıca illik təhsil pilləsi. *Beşinci kurs tələbəsi. Birinci kursa qəbul olunmaq.*

2. Dar ixtisas verən və ya ixtisası artıran tədris müəssisəsi (çox vaxt cəm şəklində işlənir). *İxtisasartırma kursları. Traktorçuluq kursu. Gecə kursu.* – [Usta Məhərrəm:] *Sizin canınız üçün, bir çox naxoşluqlar var ki, kurs qurtarmış həkimlər dərmanından acizdirlər.* Ü.Hacıbəyov. *Vaxtında təhsil almaqdan məhrum edilmiş qadınlar üçün xüsusi kurslar tərtib olundu.* T.Ş.Simurq.

3. Müalicə prosedurunun tam müddəti, sikli. *Müalicə kursunu başa çatdırmaq. Beş kurs vanna qəbul etmək.*

4. Məzənnə. *..Buyurub qiymət edin, günnün kursu ilə ingilis və Amerika pulu verim.* M.S.Ordubadı.

KURSÁNT [rus. əsli lat.] Kurs tələbəsi. *Elə oradaca bir neçə kursant dururdu.* Ə.Əbülhəsən. // Hərbi məktəb müdavimi.

KURSÍV [lat.] Əlyazısına oxşar mailli mətbəə şrifti.

♦ **Kursiv mənimdir (bizimdir)** – sitatda kursivlə çap olunmuş sözlərin orijinalda deyil, (nəzərə çarpdırmaq üçün) sitatı gətirənin özü tərəfindən ayrıldığını göstərən ifadə.

KURSUVKA [rus. əsli lat.] Kurortda sanatoriya qalmaq şərtilə müalicə və yeməkdən istifadə etməyə icazə verən sənəd.

KURYÉR [fr.] 1. İdarə kağızlarını aparıb paylayan işçi; ayaqçı. *Gərək yazıq kuryerə vədə verdiyin yaylaq məzuniyyətini bir qədər xərcliklə bu gün verəydin, verməmişən.* C.Məmmədquluzadə. *Hər namuslu vətəndaşın bizim evdə əzizdir; Alim, kuryer, daşyonan, toxucu qadın, əsgər.* R.Rza.

2. Təcili, yaxud məxfi diplomatik poçtu özü ilə aparan vəzifəli şəxs. *Diplomatik kuryer.*

KUS is. [fars.] *klas.* Böyük nağara, iri təbil. *Fəryadına həmdəm et xorusu; Avazına qoş sədəyi-kusu.* Füzuli. *Kus, nağara çalınır qan almağa; O, Şeyx oğlu Şah Abbasın günüdür.* “Koroğlu”.

KUSTAR [rus.] 1. Əl üsulu ilə mal istehsal edən sənətkar, peşəkar. *Zeynal ilə Əziz bir-iki nəfər dərzini, başmaqçını və dəzğah qurub özü üçün işləyən bir neçə nəfər kустarı da çağırmaq istəmişdirlərsə də Veys: – Olmaz! – deyib qəti etiraz etmişdi.* Ə.Əbülhəsən. // Əl üsulu ilə mal istehsal edən. *Mən bütün kустar sənaye müəssisələrinin təşkili məsələsinə də .. müzakirə sırasına keçirdim.* M.S.Ordubadı. *Bu, əllyə qədər uşaq və qadın işləyən bir kустar emalatxanasıdır.* M.İbrahimov.

2. Fabrikdə deyil, əl üsulu ilə istehsal edilmiş, hazırlanmış. *Kустar məmulatı.* // *məc.* Primitiv, ibtidai, qeyri-kamil.

KUSTARCASINA zərf İbtidai, primitiv, sistemsiz üsullarla; qeyri-mütəşəkkil. *Kustarcasına işləmək.*

KUSTARLIQ, KUSTARCILIQ is. 1. Kустar əməyi ilə məşğul olma, kустarın işi, peşəsi, sənəti.

2. *məc.* Qeyri-mütəşəkkil, dağınıq, primitiv üsullarla aparılan iş.

KUT is. *dan.* 1. Topa, qalaq. *Bir kut alma. Bir kut odun.*

2. Qalın, sıx, gur, seyrək olmayan. *İndi Rüstəmin qara kut saçları çoxdan seyrəkləşmiş və çallaşmışdı.* M.İbrahimov.

3. Dəstə, toplu. *Bir kut adam.*

KUT-KUT zərf və sif. Yığın halında, topa halında; qalaq-qalaq, yığın-yığın. *Adamlar kut-kut olublar. Küləşi kut-kut yığmaq.*

KUTLAMA “Kutlamaq” dan *f.is.*

KUTLAMAQ *f.* Bir yerə toplamaq, yığmaq, kut etmək. *Otu kutlamaq. Torpağı kutlamaq.*

KUTLAŞDIRMA “Kutlaşdırmaq” dan *f.is.*

KUTLAŞDIRMAQ bax **kutlamaq**. *Zibili kutlaşdırmaq.*

KUTLAŞMAQ *f.* Bir yerə yığılmaq, toplaşmaq. *Uşaqlar bir az da kutlaşıb nə olacağını gözlədilər.* M.İbrahimov. *..Onlar bir-birini basa-basa dar bir dairədə kutlaşıb, sanki şübhə ilə oğlanın çomağına baxırdılar.* İ.Hüseynov.

KUZA [rus.] *dan.* bax **ban¹** 1-ci mənada. *Kuzadan qısa-boylu, enlikürəkli cavan bir oğlan yerə tullandı.* Ə.Əbülhəsən.

KUZƏ is. [fars.] Darboğazlı, aşağısı enli, qulplu saxsı su qabı; balaca səhəng, bardaq. *İnci cold kənardə olan şərəb kuzəsinə götürürb*

Ulucaya yaxınlaşır. A.Şaiq. Şofer vedrəni, Qulam müəllim də kuzəni götürüb üzüaşağı dəərəyə tərəf sallandılar. S.Rəhimov. [Bəy:] Qədər, o kuzədən bir qurtum su ver, içim. Mir Cəlal.

KUZƏÇİ *is. köhn.* Gildən kuzə qayıran usta, duluşçu. [Əbdək:] *Mən kuzəçiyəm, məmarlıq da edirəm. M.Hüseyn. // Kuzə qayırlıb satılan yer. Kuzəçi dükkanı.*

KUZƏÇİLİK *is.* Kuzəçinin işi, peşəsi; duluşluq.

KÜ bax **küy**. [Səfər bəy:] *Gedək aşağıda kü salaq. M.F.Axundzadə.*

KÜBAR [ər.] *sif. və is.* 1. Əsilzadə, aristokrat. *Mən zəngin və kübar ailələrdən çıxan qızların birisini də ağıllı görmədim. M.S.Ordubadı. Burada Tehranın bütün kübar ailələrindən cavan kişi və qadınlara, oğlan və qızlara rast gəlmək mümkün idi.. M.İbrahimov. Şeir gəzdi dilləri, gəlib çatdı saraya; Aldı yaltaq kübarlar Zülfüqarı araya. B.Vahabzadə.*

2. *köhn.* İncə zövqlü, incə təbiətli və davranışlı adam haqqında.

3. Özünü kütlədən ayıran, başqalarına xor baxan: təkəbbürlü, mütəkəbbir adam haqqında.

KÜBARANƏ [ər. kübar və fars. ...anə] bax **kübarcasına**.

KÜBARCA bax **kübarcasına**. *Sabbah və Xəyyam kübarca geyinmiş və üzləri tərəf edilmiş gələrlər. H.Cavid.*

KÜBARCASINA *zərf* Kübar adamlara xas olan bir tərzdə, kübar kimi; aristokratcasına. *Kübarcasına yaşamaq.*

KÜBARLIQ *is.* Əsilzadəlik, aristokratlıq. *Kübar ailədə yer tutmaq üçün gözəllik rol oynamır, başlıca rolu zənginlik və kübarlıq oynayır. M.S.Ordubadı.*

KÜÇƏ *is.* 1. Nəqliyyatın və adamların hərəkəti üçün yaşayış məntəqələrində iki sıra tikililər arasındakı açıq sahə, boş yer, yol. *Küçənin qarını təmizləmək. Küçəni süpürmək. İstiqlaliyyət küçəsində yaşamaq. – Kətxudalar Qəzvinin küçələrini natəmiz saxlayırdılar. M.F.Axundzadə. Küçənin ortasında bir dəstə əsgər oxuya-oxuya addımlayırdılar. C.Məmmədquluzadə. Yan küçədən çıxan bir qaraltı onun qarşısında dayandı. Ə.Sadiq. □ Küçə həyatı keçirmək* – avara, sərsəri həyat ke-

çirmək, avaralanmaq, heç bir işlə məşğul olmamaq. *Zeynalın, başqa özü kimi səfilcəsinə küçə həyatı keçirən yoldaşları Mehribanın gözü qabağında keflənmişdilər. S.Hüseyn. Küçə qadını (arvadı, uşağı, adamı) – tərbiyəsiz, əxlaqsız, baxımsız qadın (arvad, uşaq, adam). Küçə uşaqlarına qoşulmaq. Küçə adına baş qoşmamaq. – Qətibə, Qızıl Arslan sarayının qarşısına yetişənə qədər başını taxt-rəvanın pəncərəsindən çıxarıb küçəyə baxmaq istəmir, çünki o, küçə uşaqlarının qışqırtısını eşitdikcə əsəbiləşirdi. M.S.Ordubadı. Küçə mirzəsi köhn. – keçmişdə küçədə oturub savadsız əhali üçün məktub, ərizə və s. yazan savadlı adam; mirzə. *Mirzə Cavad küçə mirzəsi idi. Ə.Haqverdiyev. Küçə səngəri* – bax **barrikada**. **Küçə sözü** – ədəbsiz söz(lər), söyüş. [Aygün:] – *Əvvəl, mənə aşna demə! Bir anayam mən! Bizim evə yaraşmayır bu küçə sözü...* S.Vurğun.*

2. Binanın küçə tərəfi, küçə səmti. *Küçəyə pəncərə açmaq. □ Küçə qapısı* – 1) evdən küçəyə açılan qapı. *Küçə qapısını örtmək;* 2) həyətdən küçəyə açılan qapı. *Məmməd-həsən əmi həyatı bir qədər dolanıb çıxdı küçə qapısının ağzına. C.Məmmədquluzadə. Küçə qapısı açıldı. S.Hüseyn. Küçə pəncərəsi* – evdən küçəyə açılan pəncərə. *Küçə pəncərəsini bağlamaq. Küçəyə baxmaq* – küçəyə açılmaq, küçəyə tərəf olmaq, küçəyə çıxmaq. *Eyvən küçəyə baxır. – Küçəyə baxan pəncərələrin çoxunun taxtası bağlandığından, yuxarı başa qaranlıq çökmüşdü. İ.Şıxlı.*

◇ **O küçə sənin, bu küçə mənim** – çox gözib yorulmaq, bütün küçələri dolanıb öldən düşmək. [Fatma həkim:] *Otuz beş ildə uçastkovi həkim işləyirəm, bu küçə mənim, o küçə sənin, bu dalan sənin, o dalan mənim. Heç olmasa işdən qayıdanda evdə bir rahatlıq görəsən. İ.Məlikzadə.*

KÜÇƏBAZAR *top.* Küçələr və bazarlar birlikdə; küçələr, bazarlar. *Bu məsələ yalnız qəzetlərdə deyil, küçə-bazarda, meydan və yığıncaqlarda da insanları məşğul edirdi. M.İbrahimov. Küçə-bazardan adamın ayağı çəkilirdisə də, çay qırağından hələ çalğı səsi eşidilirdi. Ə.Əbüllhəsən.*

KÜÇƏBƏKÜÇƏ *zərf* Bir küçədən o biri küçəyə, bütün və ya çox küçələri; küçə-küçə. *Küçəbəküçə gəzmək. – "Nicat"ı küçəbəküçə*

soraq edir, nə əcəb? Bu millət, ay baba, lap ittifaq edir, nə əcəb? C.Cabbarlı.

KÜÇƏSÜPÜRƏN *sif.* və *is.* İşi küçələri süpürməkdən ibarət olan; süpürgeçi. *Küçəsü-pürən qadın. Küçəsü-pürənləri çağırmaq. – Hamballan, küçəsü-pürənlər belə öz səslərini fəhlələrin ümumi səsinə qarışdırdılar. M.S.Orudbadi. // b a x küçətəmizləyən.*

KÜÇƏTƏMİZLƏYƏN *is.* Küçənin qarını, zibilini və s.-ni təmizləyən avtomaşın. // *Sif. mənasında. Küçətəmizləyən maşın.*

KÜÇƏYUYAN *is.* Küçələri yumaq üçün xüsusi avtomaşın. // *Sif. mənasında. Küçə-yuyan maşın.*

KÜÇÜK *is.* 1. İt balası. *Küçüyü qovmaq. Küçüyü yedirtmək.*

2. Uşaq, bala mənasında (yüngül söyüş kimi işlənir). *Küçüyün biri. – [Rəhim xan:] Amma məni heç bir şey yandırmırdı, o balaca küçük Nadirin öyünməsi. C.Cabbarlı. [Hacı Manaf:] Axtar, küçüyün atasını tap! S.Hüseyn. [Cəmilə:] ..Hara gedəcəksə, qoy getsin, .. küçüklərini də hara aparırsa, aparsın. E.Sultanov.*

3. *dan.* b a x **biç**². *Köklərdə əlavə tumur-cuqlar .. yan köklər kimi, kökün daxili hissə-sindən, yəni mərkəzi silindrdən əmələ gəlir, .. sonralar inkişaf edərək torpaq üzərində yarpaqları olan zoğlar verir ki, bunlara küçük və ya biç deyilir.. M.Qasimov.*

4. Bəzən “kiçik” əvəzinə işlənmişdir. *Hey fələk, gör necə günlər gördük; Azdı hər kəs, nə böyük var, nə küçük.. H.Cavid.*

KÜÇÜKLƏMƏ “Küçükləmək”dən *f.is.*

KÜÇÜKLƏMƏK *f.* 1. Balalamaq, doğmaq (it cinsindən olan heyvanlar haqqında). *Köpək küçüklədi. Qurd küçüklədi.*

2. *vulq.* Doğmaq (təhqir məqamında). *Qızı küçükləyəndə, adam bilib subaylığım ilə 40 manat xərəcə düşdüm. Mir Cəlal.*

3. Ağacın dibindən zoğlar çıxmaq, biç vermək.

KÜÇÜKLƏNMƏ “Küçüklənmək”dən *f.is.*

KÜÇÜKLƏNMƏK *f.* Yaltaqlanmaq.

KÜDÜRƏT [ə.r.] 1. Kin, ədavət, nifrət. [Yusif:] *Mənim ürəyimdə bir kin, küdurət yoxdur. N.Nərimanov. Ürəyimdə [Xədicəyə] qarşı bəslədiyim küdurəti unuttum. S.Hüseyn.*

2. Qəm, dərd, bəla. *Üz qoyub üstünə küdurəti qəm; Yaş tökülür gözlərindən dəmadəm.*

Q.Zakir. *Açdın gözünü rəncü məşəqqət görəcəksən; Millətdə qəm, ümmətdə küdurət görəcəksən. M.Ə.Sabir.*

KÜDÜRƏTLİ *sif.* 1. Ürəyi qəmli, dərddli, kədərli.

2. Küdurət saxlayan, kin bəsləyən, ədavəti olan. *Küdurətli adam.*

KÜDÜRƏTLİLİK *is.* Küdurətli adamın hal və keyfiyyəti.

KÜDÜL *sif. məh.* Quyuğu olmayan, quyruqsuz.

KÜFLƏ *is.* 1. B a x **külbə**¹ 1-ci mənada.

2. *məc.* İri, yastı burun.

KÜFLƏT *dan.* b a x **külfət**. [Rəhim:] *Mən Rüstəm xanın oğluyam, qaçaqlar küflətimizi asir eylədilər. N.Vəzirov.*

KÜFR *is.* [ə.r.] Dinin, Allahın varlığı və birliyi kimi əsaslarını təşkil edən müddəaları danma və bu barədə deyilən söz. □ **Küfr danışmaq (söyləmək)** – Allahı, dini danmaq, təhqir etmək, söymək. *Nə dedin? Küfr danışdın, craram ağzını, ha! M.Ə.Sabir. Küfr, nasəza danışmaq, hərgiz heç bir kəs üçün rəva deyil. C.Məmmədquluzadə. [Baf-tan:] Küfr danışma, qoca, istərəm əlahəzrətin sağlığına zəhər içərəm, istərəm lap iblis ilə öpüşərəm! Ə.Məmmədخانlı. // Dinsizlik, allahsızlıq. [Birisi:] Biz də .. Hər bir yol ilə camaatı elmdən saxlayırdıq və elm dalınca gedənlərin küfrünə hökm edirdik. Ə.Haqverdiyev. Nəhayət, islahat təşəbbüslərinə bir küfr təşkilatı kimi baxılırdı. M.S.Orudbadi.*

KÜFRAN *is.* [ə.r.] *klas.* Yaxşılığı itirmə; nankorluq. □ **Küfran eləmək** – yaxşılığı itirmək, nankorluq eləmək. *Küfran elədik, sanki bu nemət götürüldü; Millətdə olan büsbütün adət götürüldü. M.Ə.Sabir.*

KÜFTƏ *is.* [fars.] 1. B a x **küftəbozbaş**. *Küftə bişirmək. – Kişmişdən, badamdan, nanü həlvadən; Qovurmadan, .. küftə, dolmadan veridilər. Q.Zakir. [Seyid:] Müsəlman aspazı saxlayıram, gözəl plov, dovğa, dolma, küftə bişirir ki, ölü yesə dirilər.. Ə.Haqverdiyev. [Rüstəm Səkinəyə:] Arvad, küftənin iyi ətir kimi bir kilometrədən vurur. M.İbrahimov.*

2. Küftəbozbaş, xəmirasıya, sulu yörək-lərə salınmaq üçün döyülmüş et yumruları. *Küftə tutmaq. Küftə qayıрмаq.*

KÜFTƏBOZBAŞ *is.* Küftə, kartof, noxud və s.-dən hazırlanan bozbaş növü. *Küftə-*

bozbaş bişirmək. – [Səkinə] *küftəbozbaş dolu qazanın ağzını örtmüşdü*. M.İbrahimov.

KÜFTƏLİK *sif.* Küftəyə yarayan, küftə üçün olan. *Küftəlik at. Üç kiloqram küftəlik bud almaq.*

KÜKNAR *is. bot.* Konusvari uzun qozalrı olan iri, həmişəyaşıl iynəyarpaqlı ağac. *Uzaq şimal tayqasında ayaq xizəyində quş kimi süzən bir gənc uca bir küknarın dibində bir anlığa durub tüfəngini çiyindənən aşırır*. M.Rzaquluzadə. *Pəncərədən küknar ağaclarının xoş iyi baharın nəfəsinə qarışaraq qucaq-qucaq içəriyə dolurdu*. Q.İlkin.

KÜKNARLIQ *is.* Çoxlu küknar ağacları bitmiş yer; küknar.

KÜKRƏK *sif.* Coşqun, daşqın, kükrəyən, aşib-daşan. *Kükrək çay. – Sanki bayraq deyil o; Birləşmişdi dil-dilə; Kükrək qızıl alovlar*. R.Rza.

KÜKRƏKLİK *is.* Kükrək şeyin halı; coşma, aşib-daşma, kükrəmə.

KÜKRƏMƏ “Kükrəmək”dən *f.is.*

KÜKRƏMƏK *f.* Hirsələnərək özündən çıxmaq, bərk qızmaq; coşmaq. *Xüsusən bacısı Xədicə Hacınn üstünə kükrəyərək: – Necə, peyğəmbəri, bu nə sözdür? A.Şaiq. [Bəhlul:] Burda mənim günahım nədir, üstümə bu cür kükrəyirsən? M.Hüseynov. // məc. mənada. Həddindən artıq qalxmaq, yüksəlmək, qabarmaq. Qocaman dalğalar hücum edərək; Çıldırıb hıçqırdı kükrəyərək. H.Cavid. Gənc bir arslan kimi kükrəyən Aras; Vermiş ətrafına dərin bir həras. M.Müşfiq. Külək harın bir at kimi kükrəyib vıyıldayır və ananın qəlbini üzürdü. Q.İlkin.*

KÜKÜ *is.* Göyərti və yumurtadan (bəzən də balıqdan) hazırlanan xörək. *Kükü bişirmək. – Bəylər yeyər nahara küftə, kəbab və kükü; Məsciddə eylər amma ahü-fəğan orucluq. M.Möcüz. Elə beləcə ailə üzvləri günortə vaxtı oturub kükü yeyirdilər. Ə.Əbülhəsən.*

KÜKÜLÜK *sif.* Kükü üçün yararlı, kükü üçün olan (göyərti və s.). *Kükülük göyərti almaq. Kükülük balıq təmizləmək.*

KÜKÜRD *is.* Səneyədə, kənd təsərrüfatında, tibdə işlənən sarı rəngli tezalısan kimyəvi maddə.

KÜKÜRDLEMƏ “Kükürdləmək”dən *f.is.*

KÜKÜRDLEMƏK *f.* Kükürd tozu səpmək, kükürd sürtmək. *Bitkiləri kükürdləmək.*

KÜKÜRDÜ *sif.* Tərkibində kükürd olan, kükürdlə qarışığı olan. *Kükürdü birləşmələr.*

KÜL *is.* Yanmış şeylərdən qalan boz-qara rəngli toz. *Külü atmaq. Külü təmizləmək. – Bir soyuq kül o yerdə qaldı nişan: Onu da yel sovurdu sağ və sola. A.Səhhət. Usta Zeynal çubuğu çəkib külünü boşaltdı və durdu ayağa.. C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] Ocağın alovu söniüb tamam olurdu, qıraqlardakı atəşləri kül yavaş-yavaş .. büürüyürdü. A.Divanbəyöglü. □ Kül olmaq – bütünlüklə yanmaq, yanıb qurtarmaq, külə dönmək. *Odunlar kül oldu. Cəsarət gərəkdir ilk sevənlərə; Yalandı kül olmaq, yalandı yanmaq!* M.Araz. **Kül suyu** *k.t.* – bitkiləri dezinfeksiya etmək üçün suda həll olunmuş kül.*

♦ **Kül başına! (gözünə!) dan.** – qarğış, danlaş və təkfir ifadəsi. *Kül başına, gözəl fərə, beçə də səni bəyənmiş. (Ata. sözü). [Tağı qızı:] Pah, kül başına! Mənim evimdə qoca nə gəzir? M.S.Ordubadı. [Şahsənəm:] Belə kül molla başına!* S.S.Axundov. **Kül etmək (eləmək)** – puç etmək, məhv etmək, axırına çıxmaq. *Var-dövləti kül etmək. // məc. Mənada. Məni kül elədi elin dilləri. Aşiq Məmməd. Külə dönmək* – 1) yanıb qurtarmaq, kül olmaq. *Kömürlər külə döndü. Ağacları yanıb külə döndü. – Neçin onun bu eyvanı; Yanıb soyuq külə döndü? S.Vurğun. // məc. Yox olmaq, məhv olmaq. Külə dönsün köləlik alısan bu səhərdə. R.Rza; 2) məc. çox əziyyət çəkmək, həddindən artıq əzab çəkmək. *Ana yetimləri böyütdükcə külə döndü. – Axı bu torpaqda doğulmuşam mən; Vətən həsrət ilə külə dönmüşəm. B.Vahabzadə. Külü göyə sovrulmaq* – tamam məhv edilmək, axırına çıxılmaq. *Qoy düşmənlər ah çəksin, külü göyə sovrulub.. Ə.Vəliyev. Külünü göyə sovrmaq* – tamamilə məhv etmək, axırına çıxmaq. *Gələndə düşmənlə stıngü-süngüyə; Bir nərən sovrur külünü göyə. S.Vurğun. Başına kül (olsun)! – bax baş. Gözə kül üfürmək* – bax göz.*

KÜLAFİRƏNGİ *is.* [əslə fransızcadan] 1. *köhn.* İri daş balkon (sarayda, qəsrədə və s.-də). *Padşah gənə külafirəngidə əyləşib, dizlərin qucaqlayıb qəm dəryasına batmışdı ki, bir də gördü, həmənlə minval qiyamət baş-*

ladı.. (Nağıl). *Xan qızı bütün günü sarayın külafrəngisinə çəkilir.. Çəmənəzəminli.*

2. *dan.* Evin üstündə və ya bağlarda istirahət üçün üstüörtülü tikili; talvar.

KÜLAH *is.* [fars.] *köhn.* Papaq. *Qoyma külahın kəc, a bəy, aldatma cahani; Bəsdir, a filani!* M.Ə.Sabir. *Aylar ilə işlənmiş mahud külahı dala tərəf sürüşmüşdü.* A.Divanbə-yoğlu.

KÜLAHDUZ *is.* [fars.] *köhn.* Papaqçı. *Yaman külahduzdan yaxşı palanduz yaxşıdır.* (Ata. sözü).

KÜLATAN *bax xəkəndaz.*

KÜLBAŞ *is. dan.* Bədbəxt, işi düz gətirməyən, zərərdidə, pisgünlü. // Qarğış, danlaq, təhqir məqamında. [Mahmudun arvadı:] *Ay külbəş! Mənə bir dəst paltar ala bilməyirsən, sənə nə olub ki, dəvə boyda qızı da evində saxlayıb bəsləyirsən?! B.Talıblı. Biz almışığ övrəti can-baş desin; Almamışığ hey bizə külbəş desin.* Ə.Nəzmi.

KÜLBAŞLIQ *is.* Bədbəxtlik, yazıqlıq; pis güne qalmış adamın hal və vəziyyəti.

KÜLBƏ¹ *is.* 1. Təndirdə, kürədə hava çəkmək üçün deşik. *Təndirin külbəsinə açmaq.* 2. Nəhrənin deşiyi.

KÜLBƏ² [fars.] *köhn.* Koma, daxma, qazma. *Külbəyi-hicranda qalmışam həzin; O şahibazımın çəkərəm qəmin.* Aşıq Kərim.

KÜLBƏLƏMƏ "Külbələmək" *dən f.is.*

KÜLBƏLƏMƏK *f.* Təndirin, kürənin külbəsinə qapamaq (*bax külbə¹* 1-ci mənada).

KÜLÇƏ¹ *is.* Tərkibində metal və metal birləşmələri və ya faydalı minerallar olan maddə, süxur. *Dəmir külçəsi. Mis külçəsi.*

KÜLÇƏ² *is.* Yasda halva ilə paylanan çörək. *Sağlığında badam yeməyib, külçəsinə badam vururlar.* (Ata. sözü). *Qazanla və nimçələrlə plovu, halvani, külçələri həzm-rəbdən keçirən dövlətlilər və mollalar idi.* H.Sarabski. [Rəsid:] *Həmin kəndli bizim kəndlidir, a kişi, Qara İsrəfilin oğludur da. Külçə oğurlayan Fətinin qardaşı oğlu.* T.Ş.Simurq. // Xəmiri xüsusi yoğrularaq təndirdə bişirilən üstü naxışlı çörək növü. *Külçəyə ədvə vurmaq. Səfər üçün külçə bişirmək.*

KÜLÇƏLƏNMƏ "Külçələnmək" *dən f.is.*

KÜLÇƏLƏNMƏK *f.* Burulmaq, yumru-
lanmaq, qıvrıq şəkil almaq. *İlan külçələndi.*

KÜLƏ *sif. məh.* Quyruqsuz. *Külə keçdi.*

KÜLƏCƏ *is. köhn.* Boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz və s. tikilmiş qolsuz üst geyimi; kürdü. [Ağa Mərdan:] *Səbr elə, bir tirmə küləcəmi geyim, mahud cübbəmi bürünüm.* M.F.Axundzadə. *Əynində atlaz küləcə; Üstündə bafısa qəşəng.* Aşıq Ələsgər. [Kənd qızları] *yeridikə köynəklərinin atəklərinə, küləcələrinin yaxalarına tikdikləri sarmalar, gümüş pullar səslənirdi.* Ə.Abasov.

KÜLƏÇALAN, KÜLƏÇALAR *sif.* Külə bənzəyən, külə oxşayan, kül rəngində olan, kül rəngi. *Küləçalan torpaq.*

KÜLƏK *is.* 1. Havanın üfqi istiqamətdə hərəkətdən ibarət təbiət hadisəsi; yel. *Külək əsir. Külək birdən kəsdi. Külək tutan yer.* – *Gecələr, gecələr, sonsuz gecələr; Çilgin küləkləri quduz gecələr!* M.Müşfiq. *Külək [Dürrənin] getməsinə mane olub paltarını sanki cırmaq istəyirdi..* S.Vəliyev. □ **Külək mühərriki** – külək vasitəsilə hərəkətə gələn mühərrik.

2. *mac.* Təşbehlərdə sürət, itilik, cəldlik mənasında. *Külək kimi yerimək.* – *Qoymaram başına açsınlar kələk; Duruşun buludur, yerişin külək.* M.Müşfiq.

◇ **Külək hayana əssə, o yana əsmək** – möhkəm əqidəyə sahib olmamaq, tez vəziyyətə uyğunlaşmaq, fikrində sabit olmamaq.

KÜLƏKKEŞ *bax küləklik.*

KÜLƏKLƏMƏ "Küləkləmək" *dən f.is.*

KÜLƏKLƏMƏK *f.* 1. Külək əsmək, külək olmaq. *Hava küləkləyir.*

2. Süni surətdə yel, külək yaratmaq. *Yel-piklə özünü küləkləmək. Ocağı paltarın ətəyi ilə küləkləmək. Ventilator küləkləyir.*

KÜLƏKLƏNMƏ "Küləklənmək" *dən f.is.*

KÜLƏKLƏNMƏK *məch.* 1. Külək döymək, külək vurmaq. *Sərilən paltarlar küləklənir.*

2. Özünü küləyə vermək, sərirlənmək. *Nə küləklənirsən?*

KÜLƏKLİ *sif.* Külək olan, külək əsən. *Küləkli gün. Küləkli hava.* – *Küləkli bir yaz günü idi.* A.Şaiq. *Yenicə yarpaq açmış bu daqlarda yellənən quşlar isə küləkli gecənin tələş dolu mürgüsündən sonra indi bir az da dincəlib sakit oldular.* Ə.Məmmədxaanlı. *Bu gün xoş, günəşli, işıqlı olan hava sabahı bu-*

ladlu, küləkli, çiskinli bir hal alır. M.Rzaquluzadə.

KÜLƏKLİK *is.* Hava çəkmək üçün binarlarda olandeşik, dəlik, oyuq.

KÜLƏKLİ-QARLI *sif.* Həm külək əsən, həm də qar yağan. *Küləkli-qarlı gün. Küləkli-qarlı hava.*

KÜLƏKLİLİK *is.* Küləkli havanın və ya yerin hali, xüsusiyyəti.

KÜLƏKLİ-TUFANLI *sif.* Həm külək əsən, həm də tufan olan. *Küləkli-tufanlı gecə.* [Gəray ağa:] *Biz bu hisli-paslı, tozlu-torpaqlı, küləkli-tufanlı xarabaya öz dərdimizi ağlamaq üçün gəlmişdik!* S.Rəhimov.

KÜLƏKLİ-YAĞIŞLI *sif.* Həm külək əsən, həm də yağış yağan. *Küləkli-yağışlı hava.* – *Nəhayət, küləkli-yağışlı bir gündə* [Həsəni] *buraxdılar.* S.Rəhman.

KÜLƏKÖLÇƏN *is. xüs.* Küləyin gücünü və istiqamətini ölçmək üçün cihaz.

KÜLƏKSİZ *sif.* 1. Külək olmayan, sakit. *Küləksiz hava.*

2. Külək tutmayan, külək olmayan. *Küləksiz yer.*

KÜLƏKSİZLİK *is.* Küləksiz yerin və ya havanın hali, xüsusiyyəti.

KÜLƏKTUTAN *sif.* Daim külək olan, küləyə məruz qalan. *Evin küləktutan tərəfi.*

KÜLƏŞ *is.* 1. Taxıl döyüldükdən sonra qalan quru çöplər; iri saman. *Dəni küləşdən ayırmaq. Damı küləşlə örtmək.* – *Məşədi Ağakəşi əlində yaba küləşi eşələyib qarışdırır.* C.Məmmədquluzadə. *Məktəb binası köhnə, üstü küləşlə örtülmüş yastı-yapalaq bir dam idi.* Q.İlkin. // Bəzən həsir mənasında. [Zir-zəmiyə] *küləş şlyapalı uzun bir adam girdi.* S.Vəliyev.

2. *məh.* bax **kövşən** 2-ci mənada. *Safə .. ya ayaqyalın, ya yamaqlı bir çarıqda gəzir, onun-bunun küləşində başaqqılıq eləyir.* S.Rəhimov.

KÜLƏŞDOĞRAYAN *is.* Küləşi doğrayıb saman halına salan maşın. // *Sif. mənasında. Küləşdoğrayan maşın.*

KÜLƏŞLƏMƏ “Küləşləmək”dən *f.is.*

KÜLƏŞLƏMƏK *f.* Küləşlə örtmək; üstünə küləş salmaq, küləş döşəmək. *Tövlənin damını küləşləmək.*

KÜLƏŞLƏNMƏ “Küləşlənmək”dən *f.is.*

KÜLƏŞLƏNMƏK *məch.* Küləşlə örtülmək, üstünə küləş salınmaq, küləş döşənmək. *Daxmanın damı küləşlənib.*

KÜLƏŞLƏTMƏ “Küləşlətmək”dən *f.is.*

KÜLƏŞLƏTMƏK *f.* Üstünü küləşlə örtürmək, üstünə küləş saldırmaq (döşətmək). *Damı küləşlətmək.*

KÜLƏŞLİ *sif.* 1. Küləşi olan. *Hətəm dəyi .. küləşli taxıl yerlərinə baxırdı.* Mir Cəlal.

2. Küləşlə örtülmüş, küləş qoyulmuş yaxud küləşlə doldurulmuş. *Küləşli çardaq.* – *Çaydan sonra yatışdıq. Mən də qeyri dustaqlar tək içi küləşli döşək üstə uzandım.* C.Məmmədquluzadə. [Qaradonlu:] *Gecəni bax, o üstü küləşli evdə qalbmış.* İ.Hüseynov.

KÜLƏŞLİK *is.* Küləş olan yer, küləş, tökülmüş yer; kövşənlik. *Biçilmiş tarlaların küləşliyindən bildirçinlərin .. səsləri gəlirdi.* S.S.Axundov.

KÜLFƏD *is.* İşiq düşmək üçün tikilinin (əsasən, dəyənin) damında baca, işiq yeri; işıqlıq.

KÜLFƏT *is.* [ər.] 1. Bax **ailə** 1-ci mənada. *Bir külfətdə dörd nəfər uşaq var..* C.Məmmədquluzadə. [Qafar:] *Pinəcilik edib yeddi baş külfətin ruzisini bir tövr ilə qazanıram.* S.S.Axundov. [Molla Qurban:] *Bəy yanında almıaçıq, külfət yanında üzügülər olasan, inşallah!..* Ə.Vəliyev. □ **Külfət sahibi** – ailə başçısı, ata. *İndi balaca uşaq özünü kişi və külfət sahibi hiss edirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Nə-cibənin .. oğlu iyirmi-iyirmi beş il idi ki, kənddə evlənmiş, külfət sahibi olmuşdu.* Mir Cəlal.

2. *köhn. evf.* Arvad mənasında. [Qəribin anası:] *Mən Təbrizli Məmmədin külfətiyəm, bu da oğlumun nişanlısıdır. “Aşiq Qərib”.* [Cahan:] *Bəy, dəllal Kərbəlayı Nəsrin külfətiyəm, bəlkə tanıyasan? Ü.Hacıbəyov. Namaz kişinin külfətiyəm, – deyə, qarı könül-süz cavab verdi.* M.Hüseyn.

3. *məc.* Zəhmət, əziyyət, qayğı mənasında. *Onu külfət basıb.*

KÜLFƏTARASI *sif.* Ailə daxilində baş verən, ailədə olan. *Külfətarası söhbət.*

KÜLFƏTLİ *sif.* Külfəti olan, arvad-uşağı olan; ailəli. *Külfətli adam.*

KÜLFƏTLİKLƏ *zərf.* Bütün ailə birlikdə, bütün külfət bir yerdə; ailəliklə. *Külfətliklə gəzməyə getmək.*

KÜLFƏTSİZ *sif.* Külfəti, ailəsi olmayan, arvad-uşağı olmayan, evli olmayan; ailəsiz.

KÜLFƏTSİZLİK *is.* Külfəti, ailəsi, arvad-uşağı olmama; külfəti olmayan adamın halı.

KÜLXAN *is.* [*fars.*] *köhn.* 1. Odunla qızdırılan hamamın odluğu, ocağı. *Külxanı təmizləmək.* – *Bir yetim tiftildi baldırı açıq, başı keçəl; Mənzili şamü-səhər köhnə hamam külxanı.* S.Ə.Şirvani.

2. Bax **külxançı**. *Mənim üçün xan da birdir, külxan da.* (Ata. sözü).

KÜLXANA [*fars.*] bax **külxan** 1-ci mənada. *Ata-ana söziyə baxmayan külxanada yatar.* (Ata. sözü).

KÜLXANAÇI bax **külxançı**. *Yaşıllaşmaqda olan düzlükdən ara-sıra ötən qatarlar üstütlü kösöv gəzdirən külxanaçılara bənzəyirdi.* Mir Cəlal.

KÜLXANÇI, *is. köhn.* Külxanada işləyən adam, hamam ocaqçısı.

KÜL-KÜLFƏT *top.* Ailə, külfət, ailə üzvləri (hamı bir yerdə). *Kül-külfəti bir yerə yığmaq.* – *Arvadlar .. sarı keçinin ağuzda oxşayan sarı südündən bir kasa alıb aparar, evdə kül-külfət üskük-üskük bölüşüb tamsına-tamsına içərdi.* S.Rəhimov. [Hətəmov Qaraşa:] *Çıxaq yuxarı, görək kül-külfət nə haldadır?* B.Bayramov.

KÜLQABI *is.* Papiros külünü və kötüyünü tökmək üçün xüsusi qab. *Yusif papirosu axıra qədər sümrüb külqabıya atdı.* B.Bayramov. *Külqabı siqaret kötükləri ilə dolmuşdu.* İ.Hüseynov.

KÜLL [*ər.*] 1. Bütün, cümlə, cəmi; bütöv, tam halda; ümum, ümumiyyətlə. *Bir küll halında.* – *Bəli, biz burada Mozalan kəndinin xəstəliyi olan sümük azarından – yəni xəbərciliyin hamısından yox, əsla küllisini yox, cüzisini yazmaq istərdik.* S.Rəhimov.

2. *köhn.* İzafət birləşmələrinin birinci tərəfində “bütün”, “bütöv”, “tam” mənasında; məs.: *küllü-cahan, külli-dünya* (bütün dünya, bütün aləm), *küllü-vilayət* (bütün vilayət, ölkə). *Nigar, Koroğlu yarısan; Bilsin küllü-aləm səni. “Koroğlu”. Rəngü-ruyu, cismi, taqəti, canı; Külli-varı gedən bas ağlamazmı?* M.V.Vidadi. *Ey dünya, sən puçsan, yalansan, yalan; Külli-xalq canına salmışan talan.* Molla Cümə.

KÜLLƏMƏ 1. “Külləmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Qaynar kül içərisində bişirilmiş. *Külləmə kartof.*

KÜLLƏMƏK *f.* 1. Kül tökmək, kül sərmək. *Ləkləri külləmək. Ağacların dibini külləmək.*

2. Lavaşı yandırmamaq üçün saca, hisdən qorumaq üçün qazana və s.-yə küllü pəlçiq yaxmaq, sürtmək. *Qazanı külləmək.* – *..Ana saç külləyib ocaq qalayır, kətə bişirib içinə təzə yağ qoyur.* Ə.Vəliyev.

3. Küllə sürtmək, küllə təmizləmək. *Səmovarı külləmək. Mis qazanları külləmək.*

KÜLLƏNMƏ “Küllənmək”dən *f.is.*

KÜLLƏNMƏK *məch.* 1. Üstünə kül tökülmək, külə batmaq, küllə dolmaq. *Xörək küllənmədi.*

2. *qayıd.* Külə dönmək, kül olmaq. *Ocaqda kömür külləndi.* – *Kabab ocağının közü küllənməyə başladı.* Ə.Vəliyev. *Hamı dağılışdı. Ocaq səngiyib külləndi.* B.Bayramov.

3. *məc.* Avaralanmaq, boş-bekar görmək, vaxtını boş keçirmək, faydalı işlə məşğul olmamaq. [Cəfər:] *Biz yazıq da meyit içində, azarlı yanında illərlə küllənirik.* Cəmənzəminli. [Rüstəm kişi:] *Əə, Salman, burda niyə küllənirsən? – deyib sasləndi.* M.İbrahimov. *Haradasa otuz il küllənən feldşer beləsindən çox-çox şöhrətli sayılır.* B.Bayramov.

KÜLLƏSMƏ “Külləşmək”dən *f.is.*

KÜLLƏSMƏK *f.* Yanıb külə dönmək, yanıb kül olmaq. *Köz külləşdi.*

KÜLLİ *sif.* [*ər.*] Sətsiz-hesabsız, çoxlu, çox. *Küllü zərər. Külli məbləğ. Külli miqdar. Külli qoşun.*

KÜLLİYYAT *is.* [*ər.*] Bir yazıçı və ya alimin çap edilmiş bütün əsərlərinin toplusu. *M.F.Axundzadənin küllüyyatı.*

KÜLLÜ *sif.* 1. Külə bulaşmış, külə batmış, içində kül olan. *Küllü çörək.*

2. Tərkibində kül olan. *Bitkiləri küllü su ilə dezinfeksiya etmək.*

KÜLLÜK *is.* 1. Kül tökülən yer. *Toyuqlar küllükdə eşələnir.* – *Küllü küllükdən götür.* (Ata. sözü). *Zibil təpə olsa, küllük dağ olmaz; Yel əsəndə alçaqlara endirər. Aşiq Abbas. Kəndin qırağındakı küllükdən keçib çayı adlamalı idik.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Xarabalıq, xaraba yer. *Küllük eyelədilər güllüstanlığı.* M.Rahim.

♦ **Köhnə küllükləri eşələmək** – unudulmuş, vaxtı ilə olmuş, yaddan çıxmış bir hadisəni, pis işi, nöqsanları xatırlamaq, yada sal-

maq. *Kim isə Hacının keçmişini qurdaladı, köhnə küllükləri eşlədi.* Mir Cəlal.

KÜLMƏ¹ *is. zool.* Siyənək fəsiləsindən yeyilən balıq.

KÜLMƏ² *is. məh.* Yaş baramanı sıxıb qurutmaq üçün çən.

KÜLRƏNGİ *sif.* Kül rəngində olan; boz.

KÜLTƏMİZLƏYƏN *sif. xüs.* Külü təmizləməyə xidmət edən. *Kömür tökülən baca, kültəmizləyən bacadan bir qədər hündürdə olur.*

KÜLÜ *sif. 1. k.t.* Bozuntul-ağ. *Külü torpaq.*

2. Kül rəngində olan, kül rənginə çalan; boz, külrəngi. *Külü parça. Külü corab.*

KÜLÜNG *is.* Daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən bir ucu sivri, o biri ucu isə enli alət. *Külünglə yer qazımaq. Külüngə dəstə vurmaq. – Əhməd .. bir külüng gətirib evin küncünə atdı. Ə.Haqverdiyev. Şahnisə xanımın döşəkçəsinin üstündə Fərhad külünglə dağı yarırdı. Çəmənzəminli.*

◊ (Fərhad kimi) külüng vurmaq (çalmaq) – zəhmət çəkmək, çalışmaq, işləmək, əziyyəətə qatlaşmaq. [Hacı Murad:] *Qırx il külüng çalıb bir cüzi pul əlimə salmışam.* S.S.Axundov. [Mirzə Camal:] *Neçə ildir Fərhad kimi külüng vururam, bu səhnəni mən düzəltmişəm, indi o gəlib mənə dərs verəcəkdir!* C.Cabbarlı. [Şeyda:] *Gərək məhəbbəti fəaliyyəətə çevirib, işiq və gözəllik uğrunda külüng çalasan!* Ə.Məmmədخانlı. **Külüng sındırmaq** – bax **külüng vurmaq (çalmaq).** *Nahaq bu yolda külüng sındırır.* S.Rəhman.

KÜLÜNGÇÜ *is.* Külünglə işləyən, külüng işlədən, torpaq qazıyan fəhlə. *Külüngçülər başladılar minarənin dibini qazımağa. “Koroglu”.*

KÜLÜNGLƏMƏ “Külüngləmək” dən *f.is.*

KÜLÜNGLƏMƏK *f.* Külünglə qazımaq, külünglə əzmək (torpağı, kəsəyi və s.-ni). [Qadır] *..bir az o yanda torpaq qazıyanlara yaxınlaşıb yeri külüngləməyə başladı. Ə.Əbülhəsən.*

KÜLÜNGLƏNMƏ “Külünglənmək” dən *f.is.*

KÜLÜNGLƏNMƏK *məch.* Külünglə qazılmaq, külünglə əzilmək (torpaq, kəsək və s.). *Bağ külünglənməmişdi.*

KÜLÜF *is.* Dağ, qaya dibində oyuq yer, balaca mağara. *Ay Pası, kafir çoxdan bizim*

yuxarı qayanın külüfündə yaşayır. S.Rəhimov.

KÜM *is. dan.* Barama, barama qurdu.

KÜMBƏD, KÜMBƏZ bax **künbəz.** *Bu fikirdə ikən gözümə bir kümbəd dəydi.* S.S.Axundov.

KÜMBƏDLİ, KÜMBƏZLİ bax **künbəzli.** *Tamam üstü kümbədlı bir köhnə məzar tapır və içində gizlənir.* S.S.Axundov.

KÜMÇÜ *məh.* bax **baramaçı** 1-ci mənada. [Heydər bəy:] *Ərz elədim ki, naçalnik, heç vaxt Cavanşirdən kətançı və kümçü görməyib.* M.F.Axundzadə.

KÜMÇÜLÜK bax **baramaçılıq.** *Kümçülük məşğul olmaq.*

KÜMDAR bax **kümçü.**

KÜMDARLIQ bax **kümçülük.**

KÜMXANA *is.* Küm saxlamaq üçün qarğıdan, ağacdan və s.-dən düzəldilmiş qəfəsli yer, tikili. *Kümxanayı qaydaya salmaq.*

KÜMÖYÜL *is. zool.* Ağacları qurudan qurd, zərərverici cücü.

KÜNC *is. [fərs.]* Bucaq, guşə. *Şkafın küncü. Küncə çəkmək. – Arvad ələyi gətirəndən sonra Qurban oturdu otağın bir küncündə və başladı gəci ələməyə. C.Məmmədquluzadə. Məhbəslər qorxularından küncə qısırlırlar. Ü.Hacıbəyov. Qalaca küncünə qısılan şahın; Xalqı palçıq kimi tapdalmadı. M.Araz. // Məc. mənada. ..Meşənin dərin küncündə cəh-cəh ilə oxuyan bülbüllərə qulaq verdim. A.Divanbəyoglu. Atıb anan səni bir qəmli küncə; Sənə süd verərdi sanki ödüncə. M.Müşfiq.*

KÜNC-BUCAQ *is. 1.* Bax **künc.** *Otağın fərşi çoxdan bəri süpürülməmişdi: künc-bucağı, tavanı hörümçək toru basmışdı. M.S.Ordubadı. [Xalqverdi:] Mitillərimin hamısını söküüb, küncü-bucağı qazıq-qazıq eləyibsiniz. Ə.Vəliyev.*

2. *məc.* Gizlin, nəzərə çarpmayan, xəlvət, dalda yer mənasında. *Künc-bucağı axtarmaq. Küncdə-bucaqda gizlənmək. – [Hümmət:] Küncdə-bucaqda danışmaq arvad işidir, – deyə, astadan gileylənə-gileylənə eyvana çıxdı. B.Bayramov.*

KÜNCÜLÜ *sif.* Küncü, tini olan.

KÜNCÜD *is. 1.* Tumundan yağ alınan ağ rəngli çiçəkləri olan birillik bitki. *Küncüd çiçəkləmişdir.*

2. Bu bitkinin toxumu (çörəyin üstünə səpilir, tıbdə işlədilir). *Solmaz küncüddən tutmuş qarqız tumuna qədar əlinə nə düşsə, Patrona yedizdirərdi.* İ.Məlikzadə. □ **Küncüd yağı** – küncüddən alınan bitki yağı. **Küncüd halvası** – küncüddən hazırlanan halva növü.

KÜNCÜDLÜ *sif.* Küncüd vurulmuş, küncüd qatılmış, tərkibində küncüd olan. *Küncüdlü halva. Küncüdlü çörək.* – ..*Kimi ayaq üstə durub ağzına küncüdlü qovurğa atır.* Ə.Abasov.

KÜNDƏ¹ *is.* 1. Sonradan yaymaq, yastılmaq üçün yumru hala salınmış xəmir parçası. *Bir kündə xəmir. Kündələri tabağa yığmaq.* – *Atam elə bəcdir ki, kündəni sayır, anam elə bəcdir ki, kündədən kəsir.* (Məsəl). *Gülsənəm son kündəni də .. sacın üstünə sərdi.* S.Rəhimov. *Pəri nənə say və diqqətlə iri kündəni yayırdı.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Qalın, kobud, kələ-kötür. [Mürsəl:] *Ayaqların kündə, əllərin kösöy; Gəlin gedən kimi qaynananı döy!* S.Rüstəm. // *Sif. mənasında. Kündə əl. Kündə ayaq.*

KÜNDƏ² *is.* [fars.] Keçmişdə: qaçmasın deyər dustaqların ayaqlarına, boyunlarına və ya əllərinə vurulan ağır şey. *Mən aşiqəm tey yara; Canım aldı tey yara; Boynum kündədə olsun; Əlim yetsin tey yara.* (Bayatı). *Xəlil paşa hökm elədi, üçünün də ayağına kündə vurub zindana salsınlar.* “Koroğlu”. *Həcərin ayağına qandal, boynuna kündə vurdular.* “Qaçaq Nəbi”.

KÜNDƏAÇAN *is.* Kündəni yaymaq üçün alət.

KÜNDƏLƏMƏ “Kündələmək”dən *f.is.*

KÜNDƏLƏMƏK *f.* Xəmirdən kündə hazırlamaq, kündə qayıрмаq, kündə tutmaq. *O, süfrə qabağında oturub xəmir kündələyirdi.* S.Rəhimov.

KÜNDƏLƏNMƏ “Kündələnmək”dən *f.is.*

KÜNDƏLƏNMƏK *məc.* Xəmirdən kündə hazırlanmaq, kündə qayırlmaq, kündə tutulmaq. *Xəmir kündələndi.*

KÜNDƏLİ *sif.* Ayağına və ya boynuna kündə vurulmuş (b a x **kündə²**). *Ayağı kündəli dustaq.*

KÜNDƏLİK *is.* Saylarla işlənərək, xəmirdən tutulacaq kündənin miqdarını bildirir. *On kündəlik xəmir yoğurmaq.*

KÜNDÜR *is.* [fars.] Saqqız ağacının qabığından hazırlanan xoşiyli sarımtıl maddə. *Yazılmış uca məzar daşlarının dibindən çıxan səndəl və kündür tüstüləri qızların nəzərini cəlb edirdi.* M.S.Ordubadı.

KÜNDÜ *is.* Yumurtanın enli (küt) tərəfi. *..Əli yumurtasının künəsinə tutur və deyir..* C.Məmmədquluzadə.

KÜNFƏYƏKÜN [ər.]; **künfəyəkün etdir-mək** – alt-üst etdirmək, darmadağın etdirmək. [Məstəli şah:] *Xanım, buyurursunuzmu Pariji künfəyəkün etdirim, altını üstünə çevirtirim.* M.F.Axundzadə. **Künfəyəkün etmək** – alt-üst etmək, darmadağın etmək. [Məşədi:] *..And olsun oğlumun canına, ayda manat bir şahıdan artıq müamilə alma-mışam. Artıq almışamsa, Allah mənim evim künfəyəkün eyləsin..* Ə.Haqverdiyev. **Künfəyəkün olmaq** – alt-üst olmaq, darmadağın olmaq; məhv olmaq, dağılmaq. *Qəraz, ailə bir neçə ilin içində künfəyəkün oldu.* S.Rəhman.

KÜNG *is.* *köhn.* Saxsı boru (su kəməri və ya kanalizasiya üçün).

KÜNH *is.* [ər.] *klas.* Bir şeyin əsli, mahiyyəti, əsası, məğzi. *Adəmin künhünü anlardı, qıladı səcdə.* S.Ə.Şirvani. *Çatdı ya ki, uşaqların; Künhünə elmü sənətin? Yaxşı ki, qorxub az yedin; Toxluq edər təbiətin.* A.Səhhət. □ **Künhünə varmaq (çatmaq)** – bir şeyin əsasını, əslini, mahiyyətini, məğzini öyrənmək, araşdırmaq, bilməyə çalışmaq. *Məsələnin (işin) künhünə çatmaq.*

KÜNYƏ *is.* [ər.] Bir şəxsin adı, əslinəsəbi və s. kimi xüsusiyyətlərini göstərən qeyd (adətən ərəb dilində “əbu”, “ibn”, “ümm” sözləri ilə başlanan ləqəb). *Çün Nəsiminin Əbülfəzl oldu həqdən künyəsi.* Nəsimi.

KÜP *is.* Kürədə bişmiş sarı palçıqdan, gildən qayrılan iri saxsı qab. *Su küpü. Bir küp sirkə. Küpü doldurmaq.* – *Mənim rəhmətlik dədəm burada yeddi küp qızıl basdırıb.* “M.N.İetif”. *Pusqu üçün girdi küpün dalına; Çəkdi əlin bığına, saqqalına.* S.Ə.Şirvani. *Çoban məşəlin yanında iri küpdən bir parça [neft] götürüb məşələ atdı.* M.Rzaquluzadə. □ **Küp qəbri tar.** – çox qədimlərdə ölümlərin basdırıldığı və indi qazıntı halında tapılan küpə – qəbir.

♦ **Küp dibində yatan** – daim sərxoş halda olan adam haqqında. **Küp dibində yatmaq** – həddindən çox içmək, həmişə sərxoş olmaq, sərxoşluq etmək. [İskəndər:] *..Cəlal, ay Cəlal! Sən də mənim kimi dərş oxuyub qurtarandan sonra, başlayacaqsan İskəndər dadaşın kimi küp dibində yatmağa*. C.Məmmədquluzadə. **Küp qarısı** – bax **küpəgirən**. *Daha pünhan qala bilməz nə xeyir, nə şər əməli; Küdürətin küp qarısı gələ bilməz kələk bizə*. Şəhriyar. **Küpünə girmək (çaxırın və s. içkinin)** – həddindən artıq içmək (şərab və b. içki). [Məşədi Səfərqulu:] *Sən öləsən, şərabın küpünə girir*. S.S.Axundov. **Küpünü yum!** – ağzını yum! sus!

KÜP² is. 1. Bax **dibcik**. *Tüfəngin küpülə vurub boynuna; Əl salıb cibinə, həmi qoy-nuna...* H.K.Sanlı. [Gödək kişi] *tüfəngin küpünü yerə qoydu, sağ əlini* [Qədirə] *verdi*. Mir Cəlal. *Əsgər əlini tüfəngin küpünə vurdu*. Ə.Əbülhəsən. // Keçmişdə ağızdan, dolma tüfənglərdə və tapançalarda lülə ilə çaxmağın arasında piston qoyulan yer. [Ovçu] *çaxmağın qaldırıb gördü ki, küpündə piston da var*. M.Rzaquluzadə.

2. Baltanın sapı keçirilən yerin arxa hissəsi. *Baltanın küpü ilə vurmaq*.

3. Xəncər və s. kimi kəsərtilərin öllə tutulan hissəsi, dəstəsi, qəbzəsi.

4. Buxovun açarla açılıb-bağlanan hissəsi. *Buxovun küpü*.

KÜPÇƏ is. Balaca küp, kürəcik. *O qədər küp üstə küpçələr sınıb*. (Ata. sözü).

KÜPÇÜ is. İp və s. boyayan adam; boyaqçı.

KÜPÇÜLÜK is. Küpçünün işi, sənəti, peşəsi; boyaqçılıq.

KÜPƏ¹ is. Su, yağ və s. tökülən müxtəlif ölçülü saxsı qab. *Yağı küpələyə doldurmaq*. *Küpənin ağzını bağlamaq*. *Küpəyə doşab tökmək*. – *Saat yarımından sonra Qurban gəldi*. *Küpəni, ləyəni, parçı və bir lüləyini gətirdi*. C.Məmmədquluzadə. [Səlimə:] *Küpənin dibində bir az gərək turşu olsun*. Ə.Haqverdiyev. [Sadıq] *İçki karə yağla dolu şirli küpəni döşəməyə qoydu*. Mir Cəlal. □ **Küpə qoymaq (salmaq)** – soyuq dəymiş adamın dalına balaca küpə (banka) qoymaq (salmaq). [Günəş:] *Səni soyuq almış, gəl belinə küpə qoyum*, – dedi. A.Şaiq. [Mələk:] *Bu saat*

penisillin vuracağam, küpə salıb, üstünü basdıracağam. M.İbrahimov.

KÜPƏ² is. dan. Tumurcuq. *Ağacın küpəsinə baxmaq*.

KÜPƏCİK bax **küpçə**.

KÜPƏCİƏYİ is. bot. Parlaq, çox vaxt qırmızı çiçəkləri olan dekorativ kol-bitki.

KÜPƏGİRƏN: **küpəgirən qarı folk.** – hiylə, biclik, fırıldaq, ara vurmaq kimi işlərlə məşğul olan qarı (nağıllarda mənfəi surət kimi işlənir). [Həkimbaşı:] *Gör bir küpəgirən qarı tapa bilərəmmi?* Ə.Haqverdiyev. *Kənardan küpəgirən, işsiz, peşəsiz, avam və cahil qarılar meydanı daha da qızısdırdılar*. H.Sarabski.

KÜPƏLƏMƏ “Küpələmək”dən *f.is.*

KÜPƏLƏMƏK *f.* Küpə qoymaq, küpə salmaq; bankalamaq. *Xəstəni küpələmək*.

KÜPƏLƏNMƏ “Küpələnmək”dən *f.is.*

KÜPƏLƏNMƏK *məch.* Küpə qoyulmaq, küpə salınmaq; bankalanmaq.

KÜPƏLƏTİRMƏK bax **küpələtmək**.

KÜPƏLƏTMƏ “Küpələtmək”dən *f.is.*

KÜPƏLƏTMƏK *icb.* Küpə qoydurmaq, küpə saldırmaq; bankalatdırmaq.

KÜPƏMƏ “Küpəmək”dən *f.is.*

KÜPƏMƏK *f. dan.* 1. Bax **gopamaq** 1-ci mənada. *Qız almanı küpədi* [Məlik Cümşüddin] *dalınca*. (Nağıl).

2. Açıqlıqla yemək, aşırmaq, tıxmaq, ötürmək. *Xörəyi küpəmək*.

KÜPSƏMƏ “Kürsəmək”dən *f.is.*

KÜPSƏMƏK bax **küpəmək** 1-ci mənada. *Ağca xanım keçib uşağın qolundan tutdu, mürdar bir pişik balası kimi çıxarıb eyvana qoydu, kürəyinə də bir yumruq küpsədi*. Mir Cəlal.

KÜR¹ *sif.* 1. Ağlağan, qışqırıqçı, şıltaq. *Kür uşaq*.

2. Hay-küycü, zorakı, dediyini yeridən, inadkar. *Kür adam*. – [Əlyarov:] *Sonra ağzıgöyçəklər deyəcəklər ki, Əlyarov kürdür, heç kəslə yola gedən deyil*. M.Hüseyn.

3. Tənbəl, bacarıqsız, aciz, əlindən iş gəlməyən. // İ. mənasında. *Kür günortayacan nə eyləyib ki, günortadan sonra nə eyləsin?* (Ata. sözü).

KÜR² *sif.* Pak, təmiz (su haqqında). *Hovuz kürdür*.

KÜRD *is.* Azərbaycan, Türkmənistan, Suriya, İraq, İran, Türkiyə, Əfqanıstan və Pakistanda yaşayan irandilli xalq və bu xalqa mənsub adam. *Əsli kürd olan bu adamın ağası Alıkişi qapılarda muzdurluq etməklə böyük əlverişini saxlayırmış. "Qaçaq Nəbi". [Qaçay:] Kürdün kürdə sovgatı, bir dəstə bulaq otu, – deyiblər. Ə.Vəliyev.*

♦ **Kürd-ovşarı, kürd-şahnaz** və s. – klassik Azərbaycan musiqisində muğam adları.

KÜRDİ *is. mus.* Əsasən kamançada ifa olunan lirik musiqi.

KÜRDOĞLU *is. mus.* Aşıq musiqi formalarından biri.

KÜRDÜ *bax küləcə.*

KÜRDUNAĞIRI *is. mus.* Yallı tərzində oyun havası. *Kürdünağırı çalmaq.*

KÜRDCƏ *zərf və sif.* Kürd dilində. *Kürdcə-azərbaycanca lügət. Kürdcə danışmaq.*

KÜRƏ¹ *is.* [ər. kürrə] Yer kürəsi, üzərində sakin olduğumuz planet. *Yer kürəsinin əhalisi. Geri fırlan, Yer kürəsi, zamandan küsüb; Nüşabənin kəcavəsi təpədən aşdı... M.Araz. □ Küreyi-ərz köhn. – Yer kürəsi, dünya. Bu küreyi-ərdə mən, müxtəsər; Müxtəlif əlvan görürəm, qorxmuram. M.Ə.Sabir. // Şar, yuvarlaq şey. Kürələrdə sıra ilə yerə basdırılmış çuqun dirəklərin başında ağ kürələr parlayırdı. Ə.Sadıq.*

KÜRƏ² *is.* [fars.] 1. Dəmiri qızdırmaq üçün körüklə odu közərdilən dəmirçi ocağı. *Kürəni körükləmək. Dəmirçi kürəsi. – Dəmiri kürədən dəmir çıxardar. (Ata. sözü). Əlli qədəm bir-birindən aralı çadırların aşağı tərəfində ağacdan bir çardağ tikilib, içində böyük misgər kürəsi və bu kürəyə münasib bir körük nəsb olub. M.F.Axundzadə. ..Körüklər basılır, kürə qızarır, zindan səslənir. S.Rəhimov. □ Cəhənnəm kürəsi – bax cəhənnəm. Yayıda cəhənnəm kürəsi kimi hər tərəfi yandıran Tehran günəşi, payızın son ayları və qışda çox ilıq və mülayim olur. M.İbrahimov.*

2. Palçıqdan, gildən və ya dəmirdən düzəldilən kiçik ocaq. *Xörəyi kürədə bişirmək. Kürəyə kömür tökmək. – Mətbəxdə mütləq təndir, biri böyük, digəri kiçik iki ocaq, bir kürə olardı. H.Sarabski. ..Fatma səkidə, palçıqdan qoyulmuş kürədə südlü sıyıq bişirirdi. Ə.Əbülhəsən.*

KÜRƏ³ *is.* Qulaqları uzun (qoyun haqqında). *Qoyun var kərə gəzər; Qoyun var kürə gəzər; Gedər, dağları gəzər; Gələr, evləri bəzər. (Sayaçı sözü). // Sif. mənasında. Kürə qoyun.*

KÜRƏCİK *is.* 1. Balaca kürə, kiçik kürə; dairəcik. *İki dozanqurdu mal təzəyini yumurlayıb aparırdı. Onlar başısağğı durub, dal ayaqları ilə kürəciyi digirleyirdilər. İ.Şıxlı.*

2. *fiziol.* Qanın tərkib hissəsi. □ **Qırmızı, ağ qan kürəcikləri** – qanın tərkib hissəsi, qanın ən xırda hissəcikləri.

KÜRƏÇİ *is.* Kürəyə xidmət edən adam; ocaqçı yaxud kürədə kərpic, qab və s. bişirməklə məşğul olan adam.

KÜRƏÇİLİK *is.* Kürəçinin işi, peşəsi; ocaqçılıq. *Kürəçilik eləmək.*

KÜRƏXANA *is.* [fars.] *köhn.* 1. Gildən, palçıqdan hazırlanan şeylərin (məs.: saxsı qab, kərpic və s.) bişirildiyi yer.

2. Çörəxanalarda kürələr (peçlər) olan yer; ocaqxana. *Məşədi Hüseyn qolucirməklə, döşünlüklü xəmirxanadan kürəxanaya keçir, dayanmadan geri qayıdırdı. Mir Cəlal.*

3. Dəmirçi, misgər, qalayçı dükanlarındakı kürə, odluq. *Misgər kürəxanasından çıxan mis məcməyi kimi qızaran günəş dağ arxasından yavaş-yavaş boylanırdı. P.Makulu.*

KÜRƏK¹ *is.* 1. Bədənin arxa hissəsinin yuxarisında olan üçkünc şəkilli yastı sümüklərdən hər biri. [Qəhrəman:] *Güllə arxasından, kürəkləri arasından dəyib keçmişdi. H.Nəzərli. // İnsan bədəninin həmin hissəsi. Kürəyini divara söykəmək. Kürəyini ovuşturmaq. – [At] Kərbəlayı Qasımın dalınca gedə-gedə hərdən alını sürtürdü Kərbəlayı Qasımın kürəyinə. C.Məmmədquluzadə. ..Ağsaqqal həkim yuxarıdan əlini Əlisanın kürəyinə vurdu. S.Rəhimov.*

2. Paltarın kürəyi örtən hissəsi. *Pencəyin kürəyinə astar tikmək. Paltarın kürəyi dağılmışdır.*

♦ **Kürək cəzası köhn. – bax katorqa. Kürək çevirmək** – dal çevirmək, üz döndərmək. **Atasını kürəyinə (dalına) sarımaq (yükləmək)** – bax **atasını dalına sarımaq** ("ata"da). **Kürək-kürəyə vermək** – bir-birinə arxalanmaq, kömək etmək, əl-ələ vermək. *Məsciddəki camaat soyuqdan titrəşirdi. .Soyuqdan donmamaq üçün ayaqlarını*

yerə döyür, kürək-kürəyə verib bir təhər qızışdırırlar. İ.Şıxlı. **Kürəyi yerə gəlmək** – basılmaq, məğlub olmaq. [Kərəmzadə:] *Sənin qohumuna bel bağlayanın bərkə düşən kimi, kürəyi yerə gələr, Nisə!* B.Bayramov. **Kürəyindən çıxartmaq** – əvəz almaq, acığını çıxmaq. **Kürəyini yerə vurmaq (qoymaq)** – 1) basmaq, məğlub etmək; 2) taqətsiz yixılmaq, bihuş düşmək, düşüb qalmaq. *Uca bir dağ ətəyində; İnsan birdən ürəyində; Amansız bir ağrı duydu; Kürəyini yerə qoydu.* M.Dilbazi. **Kürəyini... söykəmək** – arxayın olmaq, bel bağlamaq. *Kürəyini dağa söykəyib.*

KÜRƏK² is. 1. Torpaq və s. atmaq üçün ağacdan qayrılmış uzundəstəklilət. *Kürəklə qar atmaq. Samanı kürəklə yığmaq. – Həyətin sol tərəfində Vəliqulu əynində cındır gödək arxalığ və başında köhnə boz papaq kürəklə pəyin səviridi.* C.Məmmədquluzadə. *İndi bəyin əli xəncər dəstəsindən deyil, süpürəgə və kürək dəstəsindən yapışmış, bazar süpürürdü.* H.Nəzərli.

2. Bax **avar¹**. **Kürək çəkmək**. – *Dürrə .. kürəkləri tez-tez tərpadərək sürətlə irəliləməyə başladı.* S.Vəliyev.

Ø Kürəklə ağzına vurmaq – bax **ağzından vurmaq** (“ağız”da).

KÜRƏKAYAQLILAR *cəm zool.* Suda üzmək üçün ayaqları kürək şəklində olan məməli heyvanlar dəstəsi. *Balinalar kürəka yaqlılara nisbətən su ilə daha çox əlaqədardır.* “Zoologiya”.

KÜRƏKCİK is. Balaca kürək, kiçik kürək (bax **kürək²**). *Kürəkciklə işləmək.*

KÜRƏKÇİ bax **avarçı**.

KÜRƏKƏN is. Qızın ərinin, qızın ata və anasına olan qohumluq münasibəti; yeznə. [İmran:] *Hacı Murad, sən çox xoşbəxtsən ki, İmran kimi kürəkənin var.* S.S.Axundov. *Yaxşı yol, oğlum! – deyərək, qoca qayınana öz cavan kürəkəni yola saldı.* B.Talıblı. [Vahimə:] *Bacım da durdu, durdu, özünə kürəkən tapdı.* B.Bayramov.

KÜRƏKƏNLİK is. Kürəkənin öz arvadının ata-anasına olan qohumluq vəziyyəti.

KÜRƏKLƏMƏ “Kürəkləmək”dən *f.is.*

KÜRƏKLƏMƏK *f.* 1. Kürəklə atmaq, təmizləmək; kürümək. *Qarı kürəkləmək. Buğdanı kürəkləmək. – Mühəndis qumu bir xeyli kürəklədi.* Mir Cəlal.

2. Kürək (avar) çəkmək, avarlamaq. *Qayığı kürəkləmək.*

KÜRƏKLƏNMƏ “Kürəklənmək”dən *f.is.*

KÜRƏKLƏNMƏK *məch.* 1. Kürəklə təmizlənmək, atılmaq; kürünmək. *Tövlə kürəkləndi.*

2. Kürək çəkilmək, avarlanmaq. *Qayıq kürəkləndikcə irəliləyirdi.*

KÜRƏKLƏTMƏ “Kürəklətmək”dən *f.is.*

KÜRƏKLƏTMƏK *icb.* 1. Kürəklə atdırmaq, təmizlətmək; kürütdürmək. *Qarı kürəklətmək.*

2. Kürək çəkəndirmək, avarlatmaq. *Qayığı kürəklətmək.*

KÜRƏKLİ¹ *sif.* Enli kürəkləri olan, enli-kürəkli. *Kürəkli oğlan (kişi).*

KÜRƏKLİ² *sif.* Əlində kürək olan. *..Bir neçə yerdə əli belli və kürəkli kişilər ucuq damların daşını və torpağını sökməkdə idilər.* C.Məmmədquluzadə. *..Bunkerin qabağında, maşında taxılı boşaltmaq üçün əli kürəkli iki arvad dayanmışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Belli, dəhrəli, yabalı, küllüglü, kürəkli adamlar bir-birinə qarışmışdılar.* Ə.Vəliyev.

KÜRƏKLİK is. və *sif.* Kürək qayırməğa yarar, kürək qayıрмаq üçün (ağac və s.). *Kürəklik ağac. – Sən gördüyün ağaclar kürəkliyə kəsildi.* (Ata. sözü). *Gəldi, gördü ki, bu həyat daha o həyat deyil, gördüyü ağaclar kürəkliyə kəsilmişdir.* Mir Cəlal.

KÜRƏLƏMƏ “Kürələmək”dən *f.is.*

KÜRƏLƏMƏK bax **kürümək** 1-ci mənada.

KÜRƏMƏ “Kürəmək”dən *f.is.*

KÜRƏMƏK bax **kürümək**.

KÜRƏN *sif.* Saçı, tükü parıltılı sarı-qırmızı rəngdə olan. *Kürən oğlan. – Kürən at, geriyə dön! – dedikdə, kürən at dərhal geriyə sıçradı.* M.S.Ordubadi. // *İs. mənasında.* Bu rəngdə saçı, tükü olan at, adam və s. *Kürəni minmək. Kürəni çarmaq. – Üfüqlərdə günəş; Alov yallı bir kürən.* R.Rza.

KÜRƏNMƏ “Kürənmək”dən *f.is.*

KÜRƏNMƏK bax **kürünmək**. *Tövlə kürənib qurtardı.*

KÜRƏNVARİ *sif.* Kürən rəngində, kürənə bənzər; sarı-qırmızı.

KÜRƏŞƏKİLLİ *sif.* Kürə (şar) şəklində olan; kürəvari, kürəvi.

KÜRƏVARI bax **kürəvi**.

KÜRƏVARILIQ bax **kürəvilik**.

KÜRƏVİ *sif.* [ər.] Kürə (şar) şəklində, kürəyoxsar, şar şəklində, kürəvari, kürəşəkili, girdə. *Kürəvi cisim.*

KÜRƏVİLİK *is.* Kürə şəklində olma, şara oxşama; girdəlik, kürəşəkillilik, kürəvarilik.

KÜRƏYƏC *is.* bax **kürək**² 1-ci mənada. *Kürəyəclə zibili bir yerə yığmaq.*

KÜRİK *is.* 1. Keçmişdə, əsasən, qoyun dərisindən, indi isə süni tüklü dərilərdən tikilən yaxud içi ya üzü bu kimi dəri ilə örtülən olan isti qış geyimi. *Kürk tikmək. Kürkü geymək.* – *Telli .. Rizvanın da kürkünü Gülpərinin çiyinə salırdı. S.Hüseyn. Soyuq bir cəhənnəm, bir yaman ölkə; Soyuq gic gətirdi, sığındım kürkə. Ə.Cavad. Balkanlılar tərsinə geydi köhnə kürklərin; Qorxutmağa durdular Avropanın türklərin.. A.Səhhət. // Qiymətli xəzdən tikilmiş qadın, uşaq isti üst geyimi. Dovşan dərisindən kürk. – Yumşaq tükdən boz kürkümə; Anam büküb bu yaz məni. M.Dilbazi.*

2. *Məc. mənada.* Örtük, pərdə. *Dağlar ağ kürkə bürünmüşdü. – Siyasi dumanların kəsif kürkünə girib .. nəşələr dünyasında üzən bu şəhər [Bağdad] minlərcə .. səfiyələrin əlində idi. M.S.Orudubi.*

♦ **Kürkünə birə dolmaq (düşmək)** – təşvişə düşmək, əl-ayağa düşmək, həyəcan keçirmək, narahat olmaq. *Bu son aylar nədənsə Nemətullayevin kürkünə birə dolmuşdu. S.Rəhimov. Kürkünə birə salmaq* – birini təşvişə salmaq, qorxuya salmaq, bir şeylə qorxudaraq narahat vəziyyətə salmaq. *Bağır bayaqdan bəri qonşusunun atmacalarını vəcinə almırdı, amma Piti Namazın indi dedikləri kişinin kürkünə birə saldı. İ.Məlikzadə. Kürkünü sudan çıxarmaq* – çətin vəziyyətdən özünü çıxara bilmək (çıxarmaq), öz işini düzəltməyi bacarmaq.

KÜRKÇÜ *is.* 1. Kürktikən usta; kürk tikib satmaqla məşğul olan adam. *Kürkçünün kürkü olmaz, bөрkçünün bөрkü. (Ata. sözü).*

2. Yaxşı dəri, xəz taniyan adam; dəri, xəz mütəxəssisi.

KÜRKÇÜLÜK *is.* Kürkçünün işi, peşəsi, sənəti. *Kürkçülüklə məşğul olmaq.*

KÜRKLÜ *sif.* Əynində kürk olan, kürk geymiş. *Kürklü qoca. – Kürklü arabaçı əlini gö-*

zünün üstünə qoyub baxdı, ancaq bir şey görmədi. S.Rəhimov. Qalın kürklü, çiyini tüfəngli qoca sağ böyründən əleyhqaz asmışdı. Ə.Əbülhəsən.

KÜRKLÜK *is.* 1. Kürk tikilməyə yarar. *Kürklük dəri, xəz.*

2. Rəqəmlərlə – rəqəmin göstərdiyi miqdarda kürk tikməyə kifayət edəcək qədər. *İki kürklük dəri.*

KÜRKTİKƏN bax **kürkçü** 1-ci mənada. **KÜRLƏŞMƏ** “Kürleşmək”dən *f.is.*

KÜRLƏŞMƏK *f.* 1. Getdikcə ağlaşan, qışqırıqçı, şiltaq olmaq (uşaq haqqında). *Aylar keçdikcə körpə kürləşir, ağlamaqdan yorulmur. Firəngizin yuxusu isə göyə çəkildir. S.Rəhimov.*

2. Tənbələşmək, tənbəl olub getmək, vaxtını boş-boş keçirmək.

KÜRLÜK *is.* 1. Ağlaşanlıq, şiltaqlıq, qışqırıqçılıq (uşaq haqqında). *Uşaq kürlükdən arıqladı.*

2. Tənbəllik, bacarıqsızlıq, acizlik. *Kürlük etmək.*

KÜRNƏC *is. məh.* Bir yerə toplanma, yığılma, topa halında dayanma (qoyun və s. haqqında). [Pasi] *..qoyunların kürnəcədə çox dayanmasına yol verməzdi. S.Rəhimov. Kürnəc bağlamaq* – bir yerə toplanmaq, yığılmaq, sıx dayanmaq (qoyun və s. haqqında). *Gün getdikcə yağlanır, qoyun kürnəc bağlayır, köç dəhmərlənib gedirdi. Ə.Vəliyev.*

KÜRRƏ *klas. bax kürə*¹. *İllər olub – kürrələrdə dəmir olmuşuq; Sərhədlərdə dayanmışıq küləkdən ayıq. M.Araz.*

KÜRSƏK *is.* İtlərin, canavarların və bəzi başqa vəhşi heyvanların cütləşməsi, cinsi əlaqə prosesi və bu prosesin dövrü.

KÜRSÜ *is.* [ər.] 1. Yanları və söykənəcəyi olmayan stul; kətil. *Kürsüdə oturmaq. – Xəstənin yanındakı kürsünün üstündə oturan mülayim bir həkim fisilti ilə danışırdı. H.Nəzərli. Dünən əl çalındı bir sənətkara; Bir kürsü qulunun rəngi dəyişdi. M.Araz. // Kreslo, stul. Kürsüləri düzmək. – Otağa xahılar salınb və yumşaq divan və kürsülər qoyulub. Ə.Haqverdiyev. Ziyafət məclisinin yuxarı başında üç boş kürsü qoyulmuşdu. M.S.Orudubi.*

2. Tribuna, kafedra. *Kürsüdən danışmaq.* – *Salona daxil olduqda Sona xalanı kürsüdə nitq söyləyən gördüm.* S.S.Axundov. *Yongunca bir adam olan Mehman dayı yerindən qalxıb kürsünün dalına gəldi.* Ə.Sadıq.

□ **Kürsüyə çıxmaq** – nitq demək, çıxış etmək və s. üçün tribunanın arxasına keçmək. *Natiq kürsüyə çıxdı.* – *Mən də çıxdım kürsülərə, mən də söyüldüm, söydüm.* S.Rüstəm. *Natiqlər bir-birinin arxasınca kürsüyə çıxıb düşürdülər.* S.Rəhman. **Danışq kürsüsü** – bax **xitabət kürsüsü**. [Məhəmmədcəfər] *danışq kürsüsünə çıxanda əlinin içi ilə basını tez-tez dala darıyardı.* Qantəmir. **Xitabət kürsüsü** – bax **kürsü** 2-ci mənada. *Burda nə səhnə vardır, nə xitabət kürsüsü; Nə əl-qolunu ölçən; Bir natiqin gur səsi.* R.Rza. *Salmanov növbəarası iclası açıb ona söz verincə, Haşimov .. xitabət kürsüsünün arxasına keçdi və .. danışmağa başladı.* Ə.Əbülhəsən.

3. *məc.* Vəzifə, rütbə, mövqə mənasında. [Hikmət İsfəhani] *bir neçə dəfə məclis vəkili olmuş, baş vəzir kürsüsünü tutmuşdur.* M.İbrahimov.

4. Keçmişdə: qızınmaq üçün altına manqalda və ya çalada od qoyulub, üstünə iri yorğan salınan yastı stol. *Kürsü qurmaq.* *Kürsüyə girmək.* *Kürsüdə qızınmaq.* – *Yayda yük üstü ona yaylaq idi; Kürsülər altı ona qışlaq idi.* S.Ə.Şirvani. *..Qışın soyuğunda da adam istəyir girsin isti kürsüyə və yorğanı çəksin başına..* C.Məmmədquluzadə. *Evin ortasında qədim qayda ilə kürsü qurulub, Məşədi Ağabani kürsüdə oturub, əlində qırmızı parçadan özünə köynək tikir.* M.Əliyev.

KÜRT *sif.* Quşların bala çıxarma zamanındakı halı, vəziyyəti. *Kürt ördək.* *Kürt qaz.* □ **Kürt düşmək (yatmaq)** – bala (cücə) çıxarmaq üçün yumurta üstündə oturmaq. *Ev sahibi gözəldi; Ana qaz kürt düşsün.* R.Rza. *Səttarın göyərçinləri yumurtaladılar, kürt düşüb bala çıxartdılar.* Ə.Məmmədخانlı.

◇ **Kürt toyuq** *məc.* – evdən xaricə çıxmayan, tənbel adam haqqında. **Kürt toyuq kimi yerimək** – yanlarını basa-basa, ağır-ağır yerimək. *Kürt toyuq kimi yeriyən Aşiq Abbasın dalınca zurnaçı Əkbər sürünürdü.* Mir Cəlal.

KÜRÜTLÜK *is.* Kürt düşmüş və ya kürt yatan quşun halı, vəziyyəti.

KÜRÜTÜK *is. məh.* Yazda dərələrdə qalmış qar komaları.

KÜRÜ *is. zool.* 1. Balıqların, amfibiyaların, molyuskaların və suda yaşayan başqa heyvanların artmaq üçün tökdükləri dənşəkili yumurtacıqlar. *Kürü tökmək.* – *..Balığı tutub onların kürüsünü mayalayıb satırlar.* H.Zərdabi. // Balığın ərzaq məhsulu kimi işlənən dənşəkili yumurtacıqlarından ibarət kütlə. *Qırmızı balıq kürüsü.*

2. Xırda doğranmış tərəvəz, göyerti və s.-dən ibarət yemək.

KÜRÜLƏMƏ “Kürülmək”dən *f.is.*

KÜRÜLƏMƏK *f.* Kürü tökmək. *Balıqlar kürülədi.*

KÜRÜLÜ *sif.* Kürüsü olan. *Kürülü balıq.*

KÜRÜMƏ “Kürümək”dən *f.is.*

KÜRÜMƏK *f.* 1. Kürəklə təmizləmək, götürmək; kürəklə götürüb atmaq. *Qarı kürümək.* *Tövləni kürümək.* *Peyini kürümək.* – [Qumru] *dəhlizdən ötəndə xırıltı səsi eşitdi. Elə bil damda qar kürüyüydülər.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Rədd etmək, qovmaq, uzaqlaşdırmaq. *O, yer üzündən silmək, yaxud heç olmazsa, bu rayondan kürüyüb yerinə keçmək istədiyi bu adamı belə görəndə təccüb edir.* S.Rəhimov.

KÜRÜNMƏ “Kürünmək”dən *f.is.*

KÜRÜNMƏK 1. *məc.* Kürəklə təmizlənmək, kürüyüb atılmaq. *Küçənin qarı kürünüb. Tövlə küründü.*

2. *qayıd. dan.* Çıxıb getmək, rədd olub getmək. *Dur. buradan kürün.*

KÜRÜNTÜ *is.* Kürünüb yığılmış şeylər topası.

KÜRÜTDÜRMƏ “Kürütdürmək”dən *f.is.*

KÜRÜTDÜRMƏK *icb.* Kürək və s. vasitəsilə təmizlənmək, kürüyüb atdırmaq. *Həyəti kürütdürmək.* *Peyini kürütdürmək.*

KÜRÜTMƏ “Kürütmək”dən *f.is.*

KÜRÜTMƏK bax **kürütdürmək.** *Xırmamı kürütmək.*

KÜRÜTÖKMƏ *is. xüs.* Balıqların kürütökmə dövrü və prosesi.

KÜSDÜM, KÜSDÜMAĞACI *is. bot.* Paxlalılar fəsiləsindən xırda lələkvari yarpaqlı ağac.

KÜSDÜMGÜLÜ *is. bot.* Küsdümağacının gülü.

KÜSDÜMOTUKİMİLƏR *cəm bot.* Küsdümütu və bəzi başqa paxlalı bitkilərin daxil olduğu bitki yarımfəsiləsinin adı.

KÜSDÜRMƏ “Küsdürmək”dən *f. is.*

KÜSDÜRMƏK *t-li.* Küsməsinə, inciməsinə səbəb olmaq; incitmək, ürəyinə toxunmaq, qəlbini qırmaq. *Dostunu özündən küsdürdü. – Rəqibdən kam al indi; Dərdin yada sal indi; Küsdürübsən yarını; Evdə yalqız qal indi.* (Bayatı). *Söylədi: – Camaat, küsdürdük sizi; Gərəkdir qalmaya inciklik izi.* H.K.Sanlı.

KÜSƏN *b a x* **küsəyən.** *Küsən payını artırar.* (Məsəl).

KÜSƏNMƏ “Küsənmək”dən *f. is.*

KÜSƏNMƏK *f. 1.* Ummaq, gileyənmək, giley-güzar etmək, küsən kimi olmaq. *Dost dostdan küsənər. – Nə üçün hamı mənə düşmən gözü ilə baxır, yoldaş leytenant, mənim günahım nədir?.. – deyər, Vəli küsənən* (f. sif.) *bir dost ədası ilə xəbər aldı.* M.Hüseyn.

2. Qıbtə etmək, həsrətini çəkmək. *Yaxşı geyimə küsənmək. – Ataların misalıdır: keçən günə gün çatmaz; Ol səbəbdən küsənirəm əzəli çağlara mən.* Molla Cümə. *..Qız da, oğlan da Nəcibənin yar-yarışıqına küsənir.* Mir Cəlal.

3. Qırrələnmək, arxayın olmaq, bel bağlamaq. *Vərliliyə küsənən yoxsulluğa tez düşər.* (Ata. sözü).

KÜSƏYƏN *sif.* Tez küsən, hər şeydən inciyən, küsən; dəymədişər. *Küsəyən qız. Küsəyən uşaq. – [Mehriban xanım] gah şıltaq bir qız, gah ceyranbaxılı bir gəlin, sonra da indiki kimi küsəyən bir uşağa bənzər qarı şəkildə dayanıb dururdu.* S.Rəhimov. [Misir] ağızdan pərtov, *küsəyən idi, söz saxlaya bilməzdi.* Ə.Vəliyev. // *Obrazlı təşbehlərdə. Bu yerlərdə nə istəsən taparsan. Yumşaq torpağa qanad sərən yemliyi, qazayağımı, .. kölgə və sərnilik sevən çiyələyini, küsəyən bənövşənimi deyim?! Mir Cəlal.* // *İs. mənasında. Küsəyəninin payını yeyərlər.* (Ata. sözü).

KÜSƏYƏNLİK *is.* Küsəyən adamın xasiyyəti.

KÜSKÜ *b a x* **küsü.**

KÜSKÜN *1. sif.* Küsmüş, incik, incimiş, narazı. *Özünə yoldaşın görüb üskün; Bəzi ol-*

muş həyatına küskün. A.Səhhət. *Yenə bilmən nədir bu küskün hal? Daima həmdəmin düşüncə, xəyal.* H.Cavid. *Qız, bu küskün kön-lümü; Bircə sənəndə güldürən.* Ə.Cavad.

2. *bot. b a x* **küsdümağacı.**

küskün-küskün *zərf* Küsmüş halda, narazı halda, incik-incik (adətən poetik təşbehlərdə işlənir). *Ay baxar küskün-küskün..* Ə.Cavad. *Sən baxarkən mənə bəzən elə küskün-küskün; Oldu can mülkü pərişan deməyim, bəs nə deyim?* S.Rüstəm.

KÜSKÜNCƏSİNƏ *zərf* Küsmüş halda, küskün tərzdə, narazı halda, incimiş kimi, incikcəsinə. *Küsküncəsinə cavab vermək.*

KÜSKÜNLƏŞMƏ “Küskünləşmək”dən *f. is.*

KÜSKÜNLƏŞMƏK *f.* Ruhdan düşmək, bədbinləşmək; narazı olmaq, incimək. *Səməd bəlkə də küskünləşib başladığı işdən soyuyar.* İ.Hüseynov.

KÜSKÜNLÜK *is.* Küsülülük, küsü saxlama, küsmə; inciklik, narazılıq. *Atası ilə anası arasında olan küskünlük, ailə həyatında olan uyğunsuzluq onda acı təsirlər oyadırdı.* A.Şaiq. *Dedi: – Az-az görünməyim küskünlükdən nişanədir; Dedim: – Bir az açıq danış, bu sözünün sirri nədir?* S.Vurğun. *Lakin gecə keçdiyini görərəkən [Sürəyya] babasına qarşı bir küskünlük duyaraq kövrəldi və səssizcə ağlamağa başladı.* Ə.Məmmədخانli.

KÜSMƏ “Küsmək”dən *f. is.*

KÜSMƏK *f. 1.* Hər hansı bir səbəbə görə birindən (adətən öz yaxın adamından) incitmək, onunla danışmamaq, onu dindirməmək. *Yoldaşından küsmək. Qonşudan küsmək. – [Kərbəlayı İsmayıl Zeynəbə:] ..Axırı, heç olmasa, götürüb nəçərnikə yazaram ki, filan arvad ərindən küsüb. C.Məmmədquluzadə. // Ümumiyyətlə, incimək, qəlbi sınmaq, xətri qalmaq. Mehribanlıq görməyib bir məhliqədən küsmüşəm; Gündə yüz al eyləyən qəlbicəradən küsmüşəm. M.P.Vaqif. Bizim bu sözlərimiz bir çox adamların xoşuna gəlmirdi. O adamlar bizdən küsürdülər. Ü.Hacıbəyov. [Sultan:] Küsərsən, qulağından çəkib qaytararam və deyərəm: – Dur burada, böyüyün sözünə baxmayan böyürə-böyürə qalar. İ.Hüseynov.*

2. *məc.* Bədbinləşmək, bədbinliyə qapılmaq. *Həyatdan küsmək. Dünyadan küsmək.*

KÜSTAX *sif.* [fars.] *klas.* Abır-hörmət bilməyən, özünü tərbiyəsizcə aparən; ədəbsiz, tərbiyəsiz, sırtıq, həyasız.

KÜSTAXLIQ *is. klas.* Ədəbsizlik, tərbiyəsizlik; ədəbsiz, tərbiyəsiz hərəkət. [Müəllim:] *Bağışlayın, İskəndər bəy, hərçənd bəndənin tərəfindən küstaxlıqdır sizə nəsihət eləmək, amma uşaq tayfasına o cür sözləri deməyiniz bir az bicadır. C.Məmmədquluzadə. Xüsusən yaşlı və böyük şairlərin iştirak etdiyi bu məclisdə bizim şeir oxumağımız küstaxlıqdır. M.S.Ordubadı. // Sırtıqlıq, həyasızlıq.*

KÜSÜ *is.* Bir-biri ilə danışmama halı; küsmə. *Küsülü qardaş, gəl yikü çataq, yənə küsümüz küsü. (Məsəl.) Artıq yetər, bu nə umu, nə küsü; Sal yadına o qayğısız günləri. Ə.Cavad. [Fərman Mələyev:] Heç fikir eləmə, ömrü boyu cəhənnəmdə yanmaqdansa, atananın birçə aylıq küsüsünə dözmək yaxşıdır. M.İbrahimov. □ Küsü saxlamaq (tutmaq, bağlamaq) – bir-biri ilə danışmamaq, küsülü vəziyyəti davam etdirmək, dindirməmək. Şirvana yol bağlamam; Dərd əlindən aqlaram. Yardan kağız almasam; Mən də küsü saxlamam. (Bayatı).*

KÜSÜLÜ *sif.* Küsmüş, incimiş, küsü saxlayan. *Küsülü (z.) qalmaq. – Gah küsülü olub, gahi barışıb; Bir saat keçməmiş ara qarışıb. Q.Zakir. [Ağa Kərim:] Mən bir cüvzi işdən ötrü [Ağa Salmanla] küsülüyəm. M.F.Axundzadə. Leyk gəl indi biz əyri oturaq, düz danışaq; Elə bil küsülü idik, gəl təzədən bir barışaq. S.Ə.Şirvani. □ Küsülü kimi – sanki bir-birindən küsmüş, bir-birini dindirməyən adamlar kimi. *Dostlar bir-iki dəqiqə susub, küsülü kimi ayrı-ayrı səmtə baxdılar. M.Hüseyn. Küsülü kimi hərə öz ələminə dalmış, öz fikri ilə məşğuldu. M.İbrahimov.**

KÜSÜLÜLÜK *is.* Bir-biri ilə danışmama, bir-birindən küsmə vəziyyəti. *Küsülülüyümüz öz yolu ilə, dost, eşitmişəm otaq axtarırsan, gəl səni bir xeyirli yerə calayım. Mir Cəlal. Hə, nə var, küsülülüyün keçdimi? Q.İlkin.*

KÜSÜŞMƏ “Küsüşmək” dən *f. is.*

KÜSÜŞMƏK *qarş.* Bir-birindən küsmək. *Xatırında varmı, hərdən küsüşüb; Deyərdin: – Danışma, dindirmə məni! R.Rza.*

KÜŞ *is.* İti qısıqirtmaq üçün çıxarılan səs. (*İskəndər qapıya tərəf gedib*): *küş, küş, küş; xa... xa... xa...; küş, küş, küş... iti muşqurur. C.Məmmədquluzadə.*

KÜŞDƏRƏ *is. məh.* Ağacın içini ovub çıxarmaq üçün alət.

KÜŞDƏRƏLƏMƏ *f. is.* “Küşdərələmək” – dən *f. məh.*

KÜŞDƏRƏLƏMƏK Ağacın içini ovub çıxarmaq.

KÜŞKÜRMƏK *bax küşkürtmək.* *Axırda da görürük ki, əcnəbilərin uşaqları məktəblərdə oxuyanda, bizimkilər küçələrdə iti küşkürtlər dərvişlərin üstünə. C.Məmmədquluzadə.*

KÜŞKÜRTMƏ “Küşkürtmək” dən *f. is.*

KÜŞKÜRTMƏK *f.* İti bir başqasının üstünə saldırmaq; qısıqirtmaq. [Nazlı:] *Vallah, dadaş, ağam gələndə deyəcəyəm ki, dadaşım iti küşkürdüdü adamların üstünə. C.Məmmədquluzadə.*

KÜŞ-KÜŞ *təql.* Uşağı yatırtmaq üçün çıxarılan səs. **Küş-küş etmək** – uşağı yatırtmaq üçün “küş-küş” deyər oxşamaq. *Ana körpəni küş-küş edib yatırdı.*

KÜŞTÜ *is.* [fars.] 1. köhn. Güləşmə, qurşaq yapışma. *Qara pəhləvan gəlib ərəb pəhləvana əl verdi. Onda ara açıldı, küştü başlandı. “Koroğlu”. Meydan sulandı, süpürüldü, küştü başlandı. (Nağıl). □ Küştü tutmaq – güləşmək, qurşaq yapışmaq. ..Meydana pəhləvanlar çıxıb küştü tutarlar. C.Məmmədquluzadə.*

2. *Bax küşültü.*

KÜŞÜLDƏMƏ “Küşüldəmək” dən *f. is.*

KÜŞÜLDƏMƏK *f.* Küşültü sösi çıxarmaq. *Dalğalar küşüldəyərkə özünü buruğun dəmir sütunlarına çırpıb geri qayıtdıqca, dörd yandan hücum keçdikə [Hüseynağa] ürəyində Sərdarovu söyürdü. M.İbrahimov.*

KÜŞÜLTÜ *is.* Gəlib-qayıdan dalğaların güclü hərəkətindən hasil olan səs.

KÜT *sif.* 1. Kəsməyən, iti olmayan, kəsəri olmayan. *Küt bıçaq. Küt balta. – [Qulu:] Bu elə kütüdür ki, heç yer də qazmaz. S.S.Axundov. Qurd .. dişlərilə onu küt kəlbətin kimi sıxıb qançır etmişdi. M.Rzaquluzadə.*

2. *məc.* Kütbeyin, gec başa düşən, zehinsiz, dərrəkəsiz, fərasətsiz, qanmaz, qavramla

qabiliyyətindən məhrum. *Küt adam.* – *Yaman qonşu, küt oğul; Qov yanından, xətdadır.* (Ata. sözü). *O küt münəqqidi bir salın başa; Ömründə bir dəfə qoy adam olsun!* M.Rahim. // İ.ş. mənasında. *Kütün biridir.*

3. **Bax boğuz** 2-ci mənada. *Küt tüfəng səsi.* – *..Ayaq üstündə çürümüş iri ağacın yıxılmasına bənzər küt bir xırıltı eşidildi.* B.Bayramov. *Küt bir güllə səsi eşidildi.* İ.Hüseynov.

4. *məc.* Kəskin olmayan, o qədər də hiss edilməyən (ağrı, sancı və s. haqqında). [Xan] *alnında küt bir sancı duydu, başı gicəldi.* M.Rzaquluzadə. [Böhlul:] *Özümdən asılı olmayaraq, ürəyimdə küt bir ağrı hiss eləyirdim.* B.Bayramov.

5. *məc.* İfadəsiz, mənasız, heç bir şey ifadə etməyən. *Küt nəzər.* – *Hacımın gözündə küt və vahimə ilə dolu bir ifadə hakim idi.* M.İbrahimov. *Bu küt baxışlı, yekəpər bir oğlan idi.* H.Seyidbəyli.

♦ **Küt bucaq** – həndəsədə: düz bucaqdan böyük bucaq.

KÜT² *is.* Təndirin divarından düşüb od və ya kül üstündə bişən yöndəmsiz çörək. *Kütləri təndirdən çıxarmaq. Kütün külünü təmizləmək.* – *İt haradan aldı iki kütü, birini yesin, birini də başının altına qoysun.* (Ata. sözü).

□ **Küt getmək** – təndirin divarından qopub od və ya kül üstünə düşmək. *Çörəklər küt getdi.*

♦ **Küt getmək** *məc.* – Yorğunluqdan tez və bərk yatmaq, yuxulmaq. *Uşaqlar küt getdilər.*

KÜTBƏŞ *sif.* Küt, ağlısız, gecqanan; küt-beyin. *Kütbaş adam.*

KÜTBƏŞLİQ *is.* Kütlük, fəhmsizlik, anlaqsızlıq; kütbeyinlik.

KÜTBƏYİN *bax kütbaş.* *Kimisi avam olur; kütbeyin, cahil olur; Kimi əlli-ayaqlı; hay-haray, paxıl olur.* R.Rza.

KÜTBƏYİNLİK *bax kütbaşlıq.*

KÜTBUCAQ(LI) *sif. riyaz.* 90°-dən böyük olan bucaq.

KÜTLƏ *is.* [ər.] Mexikanın əsas kəmiyyətlərindən biri – bir cisimdə olan maddənin miqdarını ölçən əsas kəmiyyət; cismin, ona təsir edən qüvvəyə nisbətli inersiyalığın ölçüsü.

2. *tex.* Formasız, xəmirvari qatı və ya yarımqatı maddə. *Yapışqan kütləsi. Yaşılımtıl qatı kütlə. Ağac kütləsi* (kağız hazırlamaq üçün yarımfabrikat). – *Nəmli qatışığa .. şam yağı əlavə edib, kütlə hazırlayırlar.* R.Əliyev.

3. Böyük parça, kom, yığın, qalaq. [Muzdur] *..kağız ..yüzlük dəstəsini kütləsilə əlinə aldı.* S.Qənzadə. *Faydalı qazıntıların bəziləri böyük kütlələr şəklində, bəziləri ayrı-ayrı damarlar, şəpələnti və sairə şəkildə tapılır.* M.Qaşqay.

4. Əhalinin, xalqın böyük bir topluluğu; əhalinin, zəhmətkeşlərin geniş dairələri; camaat. *Kütlənin tələbi (iradəsi).* – [Almaz:] *Kütləyə əsaslanmayan hər bir təşəbbüs ölümlə məhkumdur.* C.Cabbarlı. *Ey geniş kütlənin acısı, şərbəti; Alovlu sənəti!* M.Müşfiq. *Kütlədə qəbiristan sükutu davam edirdi.* H.Nəzərli. // Ümumiyyətlə, camaat, xalq, əhali, böyük izdiham. *Kütləyə müraciət etmək.* – *Musa kişi maraqla kütlənin içərisinə girmək istəyən Fəridunu qarşıladı.* M.İbrahimov. // Müəyyən xüsusiyyətlərinə görə birləşən adamlar qrupu; zümrə. *Tələbə kütləsi. Ziyalı kütləsi.* – *Geniş oxucu kütləsi böyük satiriki “Molla Nəsrəddin” adı ilə tanımağa başladı.* M.İbrahimov. *Böyük bir yarımdairə halında toplaşmış iştirakçı və tamaşaçılar kütləsinin mərkəzində bir masa qoyulmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

KÜTLƏLİ *sif.* Kütləsi olan; tutumlu.

KÜTLƏNDİRİLMƏ “Kütləndirilmək”dən *f.is.*

KÜTLƏNDİRİLMƏK *bax kütləşdirilmək.*

KÜTLƏNDİRMƏ “Kütləndirmək”dən *f.is.*

KÜTLƏNDİRMƏK *bax kütləşdirmək.*

KÜTLƏNMƏ “Kütlənmək”dən *f.is.*

KÜTLƏNMƏK *bax kütləşmək.*

KÜTLƏŞDİRİLMƏ “Kütləşdirilmək”dən *f.is.*

KÜTLƏŞDİRİLMƏK *məc.* 1. Küt hala salınmaq, kəsəri azaldılmaq; kərsəldilmaq.

2. *məc.* Həssaslığı, qavrama qabiliyyəti azaldılmaq.

KÜTLƏŞDİRMƏ “Kütləşdirmək”dən *f.is.*

KÜTLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Küt hala salmaq, kəsməz hala salmaq, kəsərini azaltmaq. *Bıçağı kütləşdirmək. Qayçıyı kütləşdirmək.* – *Dostlar! Kütləşdirməyək döyüş yarağını.* S.Rüstəm.

2. *məc.* Həssaslığını, qavrama qabiliyyətini, dərrakəsini azaltmaq, zəiflətmək; küt eləmək. *Beynini kütləşdirmək.* – [İngilislər] *kütlənin siyasi şüurunu kütləşdirməyə səy edərək ..mövhumat və bidətləri canlandırır-dılar.* M.S.Ordubadı.

KÜTLƏŞMƏ “Kütləşmək”dən *f.is.*

KÜTLƏŞMƏK *f.* 1. Küt olmaq, kəsməz hala gəlmək, kəsəri azalmaq; korşalmaq. *Balta kütləşib. Bıçaq kütləşib – Baxma rəfiqə, qohum, qardaşa; Kütləşib, ülgüclərini çək daşa!* Ə.Nəzmi. *Neçə vaxtdı ki, Gövhər qiyməkəşi işlətmirdi .. qiyməkəş yaman kütləşmişdi.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* Həssaslığını itirmək, qavramaq qabiliyyətini, dərrakəsini itirmək. *Hafizəsi kütləşmək. – Nəhayət, yorulur, kütləşir başı; Dönüb kölgələnir məyus baxışı.* S.Vurğun. // Keyimək, keylənmək. *Soyuqda dayanmaqdan kütləşmiş Əlmdar balkonun qabağına yeriyib, əlini qulağına gətirdi.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Azalmaq, zəifləmək, hissedilməz hala gəlmək. *Getdikcə “alo, alo” səsləri çoxalır, Mehribanın ürəyindəki ağrı kütləşirdi.* H.Seyidbəyli.

KÜTLƏVİ *sif.* [ər.] 1. Geniş xalq kütləsinin, yaxud çoxlu adamın iştirakı ilə olan. *Kütləvi fəhlə hərəkəti. Sülh tərəfdarlarının kütləvi hərəkəti.* // Kütlənin iştirakı ilə olan, çox adam tərəfindən görülən. *Kütləvi səhnə. Kütləvi gəzinti.* – *İndi böyük və geniş foyədə ağır və yeknəsəq addımlarla kütləvi bir vals oynanırdı.* S.Hüseyn. *Slavyanlar İtaliya faşistlərindən intiqam almaq üçün kütləvi surətdə partizan dəstələrinə qacırdılar.* S.Vəliyev. // Tək-tək adam tərəfindən deyil, bir çoxları tərəfindən edilən, göstərilən; kütləyə xas olan.

2. Kütlə üçün, çox, külli miqdarda, geniş miqyasda. *Kitab kütləvi tirajla buraxılmışdır.*

3. Geniş kütlə üçün görülən, xalq üçün edilən. *Keçən gün seçiqabağı məni seçicilər arasında kütləvi iş aparmaq üçün Xidriyyə göndərdilər.* S.Rəhman. // Geniş kütlə üçün, çoxlu adam üçün olan. *Kütləvi kitabxana. Kütləvi nəğmələr.*

KÜTLƏVİLƏŞDİRİLMƏ “Kütləviləşdirilmək”dən *f.is.*

KÜTLƏVİLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Kütləvi xarakter verilmək, bütün kütləyə aid edilmək; populyarlaşdırılmaq.

KÜTLƏVİLƏŞDİRME “Kütləviləşdirilmək”dən *f.is.*

KÜTLƏVİLƏŞDİRMEK *icb.* Kütləvi xarakter vermək, bütün kütləyə aid etmək, kütləvi etmək; populyarlaşdırmaq.

KÜTLƏVİLƏŞMƏ “Kütləviləşmək”dən *f.is.*

KÜTLƏVİLƏŞMƏK *f.* Kütləvi mahiyyət almaq, bütün kütləyə aid olmaq, kütləvi olmaq; populyarlaşmaq.

KÜTLƏVİLİK *is.* Kütləvi mahiyyət daşıma, kütləvi olma, bütün kütləyə aid olma; populyarlıq. *Ədəbiyyatın kütləvililiyi. Maarifin kütləvililiyi.*

KÜTLÜK *is.* 1. Küt şeyin hal və keyfiyyəti. *Bıçağın kütlüiyü. Qayçı kütlükdən kəsmir.*

2. *məc.* Həssaslığın, qavrama və idrak qabiliyyətinin olmadığı hal. *Beyninin kütlüyündən dərs başına girmir.* // *məc.* Bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik, dərrakəsizlik, qanmazlıq. [Vəznəli kişi] *ona görə məyus idi ki, qubernator qatilin dünənə qədər kənddə gəzdüyünü, bizim kütlüyümüzədən istifadə ilə aradan çıxdığını eşitsə, əlbəttə .. deməyə-cək(di).* Mir Cəlal. *..Potaboy adamın fəaliyyətsizliyi, kütlüyü Səmədi dəhşətə gətirirdi.* İ.Hüseynov.

KÜTTƏLƏMƏ “Küttələmək”dən *f.is.*

KÜTTƏLƏMƏK *dan.* bax **küttələmək.**

Kağızları küttələmək. – [Muzdur] *əli əsə-əsə yüzükləri bir-birinin üstünə küttələyib öz kağızına bağladı.* S.Qənizadə.

KÜTÜB [ər. “kitab” söz. cəmi] *klas.* Kitablar. *Dəxi o qədər şüuru yoxdur anlasın ki, hüsn-xət əzəm şey deyil və daş basmaxanasında kütüb qələt basılır və girənbəha olur.* M.F.Axundzadə.

KÜTÜBXANA *klas.* bax **kitabxana.** *Mümkün olsaydı da yurdundakı meyxanələri; Həp kütübxanə yapardım.* H.Cavid.

KÜTÜBXANAÇI *klas.* bax **kitabxanaçı.**

KÜTÜM *is. zool.* Çökikimilər fəsiləsindən vətəgə balığı, ziyad balığı.

KÜVET *is.* [fr.] Metaldan və ya plastik materialdan düzbucaqlı qab.

KÜY *is.* 1. Qalmaqal, səs-küy; dalaşan, vuruşan, çaxnaşmaya düşən adamların çıxardığı səs. *Nə gurultu, nə küy, nə səs vardır; Bir neçə ruhsuz qəfəs vardır.* A.Səhhət. [Hacı

Mehdi:] *Səsiniz, küyünüz qonum-qoşunu az qalib köçürtsün.* Ə. Haqverdiyev. *Körpüdə izdiham çox idi. Buranın özünə məxsus səs və küyü ilə bir gecikmiş paroxodu yola salırdılar.* T.Ş. Simurq. **Küy basmaq** – səs-küy düşmək, qarışıqlıq baş vermək. *Həyatı küy basdı. – Otağı küy basdı.* M. Hüseyn. **Küy düşmək** – səs-küy düşmək, həyəcan-tələş düşmək, şeyi yayılmaq, həyəcanlı xəbər yayılmaq. *Səhər Səriyyə xəbər gətirdi ki, kəndə yaman küy düşüb.* İ. Əfəndiyev. **Küy salmaq** – səs-küy salmaq, qışqırıq qoparmaq, qalmaqla salmaq. **Küyə düşmək** – 1) bir şeyi, xəbər və s. -dən həyəcanlanmaq, çaxnaşmaya düşmək, əl-ayağa düşmək; 2) başqalarına baxaraq təsirə düşmək, onlar kimi hərəkət etmək. [Telli:] *Bəsdir küyə düşüb o qəndil ağaclarından əkdik.* Ə. Məmmədخانli. **Küyə salmaq** – bir sözü, işi, xəbəri yaymaq, aləmə bildirmək. [Əşrəf bəy:] *Heç küyə salma, qoy gəlsin, görək nə xəbərdir.* N. Vəzirov. [Kəndli:] *..Belə xəbəri küyə salmaq yaxşı deyil.* Ə. Əbülhəsən.

2. Hay-küy altında gizlədilən fırılacaq, yalan. *Onun küyünə inanmayın. – Bu zaman heç birisi açılış o birisinin küyünün üstünü vurmadi.* S. Rəhimov.

3. dilç. Sədanın iştirakı olmadan ağız boşluğunda yaranan danışıq səsi (*səda* qarışıqlığı).

KÜYÇÜ *sif.* 1. Hay-küyçü, qara-qışqırıqçı, küy salan; bir işi, xəbəri şışirdən. *Küyçü uşaq.* – [Sirat:] [Veysi] *mən heç belə küyçü bilməzdim!* Ə. Əbülhəsən.

2. Gopçu, yalançı. [Xanlar] *Ovçu tayfası elə küyçü olur, – deyə, anasının boynunu qacaq.* S. Rəhimov.

KÜYÇÜL bax **küyçü**.

KÜYÇÜLÜK *is.* Küy salma, qara-qışqırıq salma, bir iş, hadisə və s. -ni həddindən artıq şışirtmə xasiyyəti. *Mən o kəndin küyçülüyünü çoxdan bilirəm.* Mir Cəlal.

KÜYÇÜLLÜK bax **küyçülük**.

KÜY-KƏLƏKÇİ *is.* Küy-kələk salan; qalmaqlı, hay-küyçü, tez təşvişə düşən adam. [Sirat:] *Çimnaz xala, yaxşı ki Veys də bir-iki gün gedəcək, ona hələ bir şey deməyin! O bir az küy-kələkçidir.* Ə. Əbülhəsən.

KÜY-QALMAQAL, KÜY-KƏLƏK *is.* 1. Hay-küy, səs-küy, qalmaqlı; qarışıqlıq, araqarışma. [Minbaşı:] *Hərgah mənim imta-*

hanıma etibarın varsa, artıq küy-qalmaqla zım deyil. N. Vəzirov. *Küy-kələk, bağırıtı hədə və söyüş səsləri ətrafa yayıldı.* P. Makulu. **□ Küy-qalmaql (küy-kələk) salmaq** – səs-küy salmaq, hay-küy salmaq. [Heydər bəy:] *Gərək bir dörd vers aşığıda küy-qalmaqla salaq, qazaqlar tamam aşağı ensinlər.* M. F. Axundzadə.

2. **Küy-kələklə** şəklində *zərf* – hay-küylə, səs salaraq, həyəcan içində. *Küy-kələklə iş görmək. – Babacan küy-kələklə içəri girdi.* Ə. Əbülhəsən.

KÜYLƏMƏ “Küyləmək” dən *f. is.*

KÜYLƏMƏK *f.* Bir işi, xəbəri, hadisəni və s. həddindən artıq şışirtmək, küy salmaq. [Şeyda:] *Ay Mehralı dayı, o qədar də küyləmə. Mən nə böyük iş görmüşəm ki?* S. Rəhman.

KÜYLƏSMƏ “Küyləsmək” dən *f. is.*

KÜYLƏSMƏK *qars.* Səs-küy salmaq, qara-qışqırıq qoparmaq, hay-küy salmaq (çoxları haqqında). [Rəşid:] *Ana! Bu camaat niyə küyləşir, yoxsa bizi öldürəcəklər?* Ə. Haqverdiyev.

KÜYLÜ: küylü samit *dilç.* – əmələ gəlməsində küyün üstünlük təşkil etdiyi samit.

KÜYLÜ *is. məh.* Dəstə, toplu (balıq, həşərat və s. haqqında). *Arı küylü.*

KÜYÜLDƏMƏ “Küyüldəmək” dən *f. is.*

KÜYÜLDƏMƏK *f.* Boğuq, küylü səs çıxarmaq. *Meşə küyüldəyir.*

KÜYÜLDƏSMƏ “Küyüldəsmək” dən *f. is.*

KÜYÜLDƏSMƏK bax **küyüldəmək**. *Küyüldəşir dağlar, meşələr, dərə; Dəyir bir-birinə qarşı, pəncərə.* H. K. Sanılı.

KÜYÜLTÜ *is.* Gurultu, səs, küy. *Avtomaşının küyültüsü.*

KÜYÜLTÜLÜ *sif.* Küyültülü, küyü olan. *Ətraf o qədər sakit idi ki, uzaqlardan gələn tramvayın küyültülü səsi aydın eşidilirdi.* M. Hüseyn.

KÜZ¹ *is.* Quzu saxlamaq üçün ensiz, uzun alçaq tikili. *Küzü təmizləmək. Küzləri qaydaya salmaq. – Əhməd küzə girib iki-üç quzu və oğlağın leşini bayıra çıxartdı..* Ə. Vəliyev.

KÜZ² *is.* Əkin yerini hissələrə bölmək üçün cüt və ya kotanla açılan sırım. *Çəkilməş küz yarıdan keçməmiş göy üzünü .. ağ butullar alır, hava isə bozarırdı.* S. Rəhimov.

KÜZGƏL *is. məh.* Çiy kərpic qalibi.

KÜZLƏMƏ “Küzləmək” dən *f. is.*

KÜZLƏMƏK *f.* Kotanla, cütlə əkin yerində şırım açmaq. *Yeri küzləmək.*

KÜZLÜ *sif.* Kotanla, cütlə şırım açılmış, küzü olan (bəx **küz**²). *Küzlü tarla.*

KVADRANT [*lat.*] *riyaz.* Dairənin dördü bir hissəsi.

KVADRAT [*lat.*] 1. *riyaz.* Dörd tərəfi bərabər düzbucaq. // Kvadrat şəklində olan şey; çargül. *Kvadrat kərpic. – Qarovulçu, kvadrat şəkilli bir taxta ilə yeraltı daxmanın qapısını bağlayır.* M.İbrahimov.

2. *riyaz.* Ədədin öz-özünə hasilı. *Kvadrat tənlik. Kvadrata yüksəltmək.*

3. Mətbəə işində: naborun, klişenin və s.-nin ölçüsünü müəyyən etmək üçün istifadə olunan ölçü vahidi. *Kvadrat 48 punkta bərabərdir.* // Naborda boş yerləri doldurmaq üçün xüsusi mətbəə materialı. □ **Kvadrat mötərizə** – [] şəklində olan mötərizə.

♦ **Kvadrat-yuva üsulu** *k.t.* – tarlaçılıqda müntəzəqi əkin üsullarından biri. [Sultan:] *Bu qırx hektarı kvadrat-yuva üsulu ilə əkəcəyik.* M.İbrahimov.

KVADRATURA [*lat.* quadratus-dan] Kvadrat vahidlərlə (metr və s. ilə) hesablanan sahənin ölçüsü. *Otağın (mənzilin) kvadraturası.*

♦ **Dairənin kvadraturası** *riyaz.* – müadil kvadrata çevrilmiş dairənin sahəsi.

KVANT [*lat.* quantum] Fizika və kimyada hər hansı bir enerjinin ən kiçik miqdarı. *İşıq enerjisinin kvantı.*

KVARS [*alm.*] 1. Kristallar, yaxud başdan-baş kristal kütlələr halında təsadüf edilən rəngsiz mineral-silisiyum oksidi. *Kvars süxurları. Kvars kristalları.*

2. *dan.* Təbabətdə tətbiq edilən kvars lampası ilə şüalandırma. □ **Kvars lampası** – ultrabənövşəyi şüalar almaq üçün kvarsdan düzəldilmiş və içinə civə buxarı doldurulmuş uzunsov, kiçik boru şəklində elektrik lampası (təbabətdə, kənd təsərrüfatında və s.-də tətbiq olunur).

KVARSLI *sif.* Tərkibində kvars olan, kvars-la qatışığı olan. *Kvarslı şüşə. Kvarslı qum.*

KVARTA [*lat.*] *mus.* Diatonik qammada dördüncü pillə. // Həmin pillə ilə birinci pillə arasındakı interval.

KVARTÁL [*alm.* əsl *lat.*] 1. İlin dördü birini; üçaylıq, rüb. *Kvartal planı. İlin birinci kvartalı. İkinci kvartalın hesabı.*

2. *köhn.* 1862-ci ilə qədər Rusiyada: şəhərin bir məhəlləsinin polis idarəsi, polis şöbəsi. □ **Kvartal nəzarətçisi** – çar Rusiyasında: məhəlləyə baxan polis məmuru. // Keçmişdə canlı dildə səhv olaraq “polis nəfəri, polis məmuru” mənasında da işləmişdir. *Dolanır bazarı dağğa, kvartal; Dö-yülür sifətlər, yolunur saqqal.* Q.Zakir. *Nə pristav, nə köməkçi, nə kvartal, nə qazaq; Hamısı qurd kimi soymaqlığa xalqı ki, qoçaq; Məsləhətçin eləyiblər neçə əşxası qaçaq.* S.Ə.Şirvani.

3. *xüs.* Məşənin, tarlanın, üzümlüyün və s.-nin kvadrat şəklində bölündüyü sahələrdən biri.

KVARTÉT [*ital.* əsl *lat.*] 1. Dörd musiqi aləti və ya dörd səs üçün yazılmış musiqi əsəri.

2. Müvafiq musiqi əsərlərini ifa etmək üçün dörd nəfərdən ibarət musiqiçi dəstəsi. *Vokal kvarteti. Simli kvartet. – İştirak edənlərin sayından asılı olaraq, hər bir belə ansamblın öz adı var: iki nəfər oxuduqda – duet, üç nəfər – terset və ya trio, dörd nəfər – kvartet və i.a.* Ə.Bədəlbəyli.

KVAS [*rus.*] Çörəkdən, undan və s.-dən hazırlanan turşməzə içki. *Kvas istehsalı. Çörək kvası. Soyuq kvas.*

KVASÇI *is.* Kvas hazırlayan, ya satan adam.

KVİNTA [*lat.* quinta] 1. *mus.* Diatonik qammada beşinci pillə. // Həmin pillə ilə birinci pillə arasındakı interval.

2. Bəzi musiqi alətlərində ən yüksək sim.

KVİNTET [*ital.* əsl *lat.*] *mus.* 1. Beş musiqi aləti və ya beş səs üçün yazılmış musiqi əsəri.

2. Müvafiq musiqi əsərlərini ifa etmək üçün beş nəfərdən ibarət musiqiçi dəstəsi.

KVİT [*fr.*] Baş-başa, heç-heçə. □ **Kvit olmaq** – hesablaşmaq, üzülüşmək; baş-başa, əl-ələ olmaq.

KVORUM *is.* [*lat.*] Yetərsay, yetərsəs.

KVOTA *is.* [*lat.*] Hissə, norma, pay.

MÜNDƏRİCAT

Ee	5
Əə	53
Ff	169
Gg	213
Hh	318
Xx	413
İi	491
Jj	623
Kk	625

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*

Korrektorlar: *Pərinaz Musaqızı*
Fəridə Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 08.07.2005. Çapa imzalanmışdır 31.07.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 49,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 172.

DÜST 5773-90, DÜST 4.482-87

Kitab “CBS-PP” MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Şərifzadə küçəsi, 3.